ماشاء اللہ لا قوة الا باللہ

غیاث اللغات
۱۳۲۳

مع حاشیہ

منتخب اللغات

و

چراغ ہدایت

مطبوعہ گلزار محمدی سٹیم پریس لاہور

عاجز [illegible] کارخانہ [illegible] جلد کتابت ویلیو پی ایبل روانہ ہوتی ہیں المشتہر محمد سعید تاجر کتب کلکتہ [illegible]

اس مختصر فہرست مین بعض وہ کتابین جو احقر نے اپنے مطبع انتظامی ورزاقی مین طبع کی ہین یا مصطفائی اور نظامی وغیرہ مین طبع کرائی ہین درج کی جاتی ہین۔ علاوہ اسکے ہر قسم کی کتب مطبوعہ ہندوستان ومصر وغیرہ کا ذخیرہ بھی موجود ہی جسکی مفصل فہرست شائقین کی طلب پر بھیجی جاتی ہے بفضلہ تعالی نیازمند نے اہتمام کیا ہے کہ حتی المقدور خریدارون کو خراب اور غلط چھپی ہوئی کتاب نہ بھیجی جاوے البتہ جو کتاب صحیح وعمدہ اس وقت تک تمام ہندوستان مین طبع ہی نہین ہوئی یا طبع ہوکر نایاب ہوگئی اور اب کسی قیمت پر مل ہی نہین سکتی وہ کتاب بدرجۂ مجبوری غیر صحیح اور خراب روانہ ہوتی ہی اور اگر شائقین علم لکھدیا کرین کہ جو کتاب عمدہ صحیح نہین مل سکتی وہ خراب چھاپہ کی نہ بھیجی جاوے تو ہرگز غلط اور خراب کتاب کسی حالت مین نہ روانہ ہوگی۔

المشتہر

محمد سعید تاجر کتب کلکتہ خلاصی ٹولہ نمبر ۵ ۹

قرآن شریف وقاعدہ بغدادی وتجوید

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
قرآن شریف رزاقی احمدی ایسا صحیح اور کم ہدیہ کا قرآن مجید آج تک تمام ہندوستان مین طبع نہین ہوا تھا۔	ع	[illegible]
ایضاً کاغذ گندہ	ع	[illegible]
قرآن شریف مترجم واضح زرقی ترجمہ شاہ رفیع الدین	ع ہ	[illegible]
قرآن شریف مترجم بدو ترجمہ فارسی وارد و بر حاشیہ تفسیر جلالین وتفسیر عباسی	ع ف ہ	[illegible]
ہفتی یعنی سات پارہ اول قرآن شریف۔	ع	۵۰ر
الم سے والناس تک علیحدہ علیحدہ فی پارہ۔	ع	۔ر
پارہ عم مع قاعدہ سہ جزء	ع	۔ر
پارہ عم نقل حلبی	ع	[illegible]
پارہ عم نقلطی خورد	ع	۔ر
پارہ عم مترجم	ع ہ	۲ر
پنجسورہ مترجم	ع ہ	۔ر
قاعدہ یک جزء	ع	ر
قاعدہ دو جزء	ع	۔ر
قاعدہ سہ جزء	ع	[illegible]
مجموعہ زینۃ القاری مع مخارج الحروف	ہ	۱۰ر
مفید القاری	ہ	۴ر

کتب وظائف

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
مجموعہ ہفت ہیکل مع قدر سورہ	ع	۱۰ر
مجموعہ گنج العرش	ع	۔ر
مجموعہ درود اکبر	ع	۔ر
مجموعہ علاج الاعظم	ع	۔ر
دلائل الخیرات سادہ	ع	۲ر
دلائل الخیرات مترجم بدو ترجمہ فارسی واردو	ع ف ہ	[illegible]
حزب البحر مترجم	ع ہ	[illegible]
قصیدۂ بردہ مترجم نظم	ع ہ	۱۰ر
اعمال قرآنی	ہ	[illegible]
جواہر خمسہ کامل	ہ	[illegible]
مجموعہ عہدنامہ کلان	ع	۔ر
مجموعہ اوراد مترجم	ع ہ	۔ر
مجموعہ وظائف	ع	۴ر
شفاء العلیل ترجمہ قول الجمیل	ہ	۴ر
اوراد احسانی	ہ	۱ر
مہر سلیمانی	ہ	۱۰ر
فضائل الشہور والایام	ہ	۲ر
مقاصد المؤمنین	ہ	۔ر
عہدنامہ خورد مترجم	ع ہ	۔ر
درود تاج ودرود لکھی	ع	۔ر

کتب تفاسیر

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
تفسیر موضح القرآن	ہ	[illegible]
تفسیر پارہ تبارک الذی	ہ	[illegible]
خلاصۃ التفاسیر	ہ	[illegible]
تفسیر حسینی	ف	[illegible]
تفسیر مرادیہ پارہ عم	ہ	۱۴ر
تفسیر عزیزی پارہ عم	ہ	۱۴ر
تفسیر سورہ فاتحہ	ہ	۱۰ر
تفسیر سورہ یوسف	ہ	۵۰ر

حدیث

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
ابوداود محشے	ع	[illegible]
مشارق الانوار	ہ	[illegible]
لباب الاخبار مترجم	ع ہ	۴ر
دقائق الاخبار مترجم	ع ہ	۶ر
حدیث اربعین	ع ہ	۔ر
دقائق الحقائق	ع ہ	۶ر
منبہات ابن حجر مترجم	ع ہ	۳ر
زواجر ہندی	ہ	۴ر
چہل حدیث مترجم نظم	ع ہ	۔ر
وصیۃ النبی مترجم	ع ہ	۲ر

فقہ ومسائل

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
منیۃ المصلی	ع	۸ر
صلوۃ الرحمن ترجمہ منیۃ المصلی	ہ	۴ر
علم الفرائض	ہ	۲۰ر
سراجی	ع	۶ر
احکام عیدین	ہ	۲ر
ارشاد فی مسئلۃ الفساد	ہ	۔ر
تحقیق تعلیم انگریزی	ہ	۔ر
جواب سائلین	ہ	۱۰ر
مسائل موتے	ہ	۲۰ر
ترجمہ شرح وقایہ ہر چہار جلد	ہ	[illegible]
مالابد منہ	ف	۵ر
ترجمہ مالابد منہ	ہ	۳ر
زاد الآخرۃ	ف	۱۲ر
رسالہ عقیقہ	ہ	۔ر
راہ نجات مع خطبہ	ہ	۱ر
تحریم الدنیا	ہ	۔ر

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
مفتاح الجنۃ	ہ	۴ر
خلاصۃ الفقہ	ہ	۱ر
کبیری شرح منیۃ المصلی	ع	[illegible]
تسہیل الفرائض	ہ	۶ر
تسہیل الفرائض	ع	۶ر
نیت نامہ	ع ہ	۔ر
ہزار مسئلہ	ہ	۱ر
شرع محمدی	ہ	[illegible]
حیرۃ الفقہ	ہ	۔ر
مصباح الحیوۃ	ہ	۵ر
مسائل نکاح وطلاق	ہ	۱۰ر
خلاصۃ النکاح	ہ	۱ر
خلاصۃ المسائل	ہ	۴ر
ترتیب الصلوۃ	ہ	۳ر
ترکیب الصلوۃ	ہ	۱ر
ہدایۃ الاسلام	ہ	۲ر
تمیز الکلام	ہ	۔ر
رفاہ المسلمین ترجمہ	ع	[illegible]
مسائل اربعین	ہ	۳ر
مصباح الصلوۃ	ہ	۵ر
مفتاح الصلوۃ	ف	۵ر
رسالہ تجہیز وتکفین	ہ	۔ر
حقیقۃ الصلوۃ	ہ	۔ر
نام حق مترجم	ہ	۔ر

وعظ ونصیحت وکتب دینیات وخطب

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
ہدایۃ النسوان	ہ	۔ر
تعلیم النسا مع دلہن نامہ	ہ	۔ر
تعلیم الدین	ف	۱۲ر
نصیحۃ المسلمین	ہ	۔ر
قرۃ الواعظین ترجمہ درۃ الناصحین	ہ	۱ر
نیل الواعظین	ہ	۔ر

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
رانڈون کی شادی	ہ	۔ر
مجموعہ خطب علمی	ع ہ	۱۰ر
مجموعہ خطب ازدہ ماہی	ع	۴ر
مجموعہ خطب ازدہ ماہی مترجم	ع ہ	۱۰ر
مجموعہ خطب مترجم حسین		
خطبۂ دہر بھی شامل ہے	ع ہ	۱۰ر
خطبۂ یکیٹ	ع ہ	۔ر
مجالس الابرار	ع ہ	[illegible]
حارق الاشرار	ہ	۔ر
تقویۃ الایمان	ہ	[illegible]
آثار محشر	ہ	۱۰ر
صبح کا ستارہ	ہ	۱۰ر
مجموعہ شریعت کالٹھا	ہ	۵ر
زلزلۃ الساعۃ	ہ	۱۰ر
قیامت نامہ	ہ	۱ر
کسب الانبیا	ہ	۔ر
قصۂ رمضان	ہ	۔ر
مجموعہ توشۂ عقبی	ہ	۔ر
فالنامہ قرآن شریف	ہ	۔ر
مجموعہ وفات نامہ	ہ	۔ر
نورنامہ کلان	ہ	۔ر
نورنامہ خرد	ہ	۔ر
تحفۃ الزوجین	ہ	۲ر
تنبیہ النسا	ہ	۔ر
زینۃ النسا	ہ	۱۰ر
ضمان الفردوس	ہ	۱ر
تنبیہ الغافلین	ہ	۔ر
مفید الواعظین	ہ	[illegible]

صح ما شاء الله لا قوة الا بالله

حسب فرمایش جناب حاجی محمد سعید صاحب تاجر کتب

کلکتہ خلاصی ٹولہ دوکان نمبر ۸۵

غیاث اللغات

باہتمام کمترین محمد عبد الصمد

جناب حاجی محمد مصطفی خان مرحوم و مغفور

در مطبع رزاقی واقع کانپور طبع

بسم الله الرحمن الرحیم

بسم الله الرحمن الرحیم

صراح لآلی بیان وصحاح جواهر تبیان حمد مجیدیست که دُرِّ یکتای قاموس اسم سامیش تاج اسامی ارباب فرهنگست ولطائف کارستان قدرتش بحدیست که زبان گویا حصای بجملش از فرط بیمایانی خویش دلتنگ بلکه از شمول معرفتش معدن قلوب بحر الجواهر عرفان و بمفتاح عنایتش کنز اسرار شوارستحت آسمان جهت کشف بعض اسرارش دولت جهانگیر بقلم مبین وشهسوار سخن بر کاتب یوسفی نامش مؤید و مظفر در حصول غنیه رشیدیست گوهر نیز نعت ممدوحی ست که ره گم کردگان ظلمت آباد غوایت را بچراغ هدایت در شهرستان عنایت رسانیده و بصمصام دو دستی منزل که برشوت رسالتش برهان قاطع ست بیخ کفر منقطع گردانیده واشاعت انوار فیض مدار سراج اسلامش موجب افتخار عرب مکرم و محبوب بنام فردوس شمائم دین تبنیش باعث بهار عجم حبذا مطلع منتخب دیوان نبوت که بسرور بلند ذکرا ستایش جان غمگین سروری ولقبند که بر محامد آل اطهار وچار شربت مدایح اصحاب اخیار رشد دل حزین را از تلخی اندوه خویش دوری اما بعد برای عالم آرای دانشمندان روشن ضمیر مخفی نماند که چون بعضی از احباء در تعلیم وتعلّم نظم ونثر فارسی بدریافت صحت لغات ومعانی آن تبلاش کتب بهر سو میگردیدند و با وجود بهم رسیدن یک دو کتاب بمطلب نمیرسیدند ناچار ازین هیچمدان استکشاف آن نموده بجهت تسهیل تدریس کتب مروجه استدعای کتاب کافی میکردند لهذا اضعف عباد رب العالمین محمد غیاث الدین بن جلال الدین بن شرف الدین اصلح الله شانهم ونور جنانهم ساکن بلدهٔ مصطفی آباد عرف رامپور متعلق پرگنهٔ شاه آباد ملکهٔ سرکار سنبهل مضاف صوبهٔ دار الخلافه شاه جهان آباد با وجود فتور علائق وکثرت افکار وازدحام درس وتدریس طلبا واشتغال تالیف وتصنیف بعض کتب مثل مفتاح الکنوز شرح سکندرنامه نسخهٔ باغ وبهار وانشا وغزلیات وقصائد وغیره در عرصهٔ چهارده سال بعبارت سهل عام فهم این کتاب تالیف نموده که مشتملست بر تحقیق جلیه معانی لغات ضروریه کثیر الاستعمال عربیه فارسیه ترکیه وکنایات واصطلاحات ومباحث بعض علوم که درین کتب مندرج ست مثل گلستان وبوستان سعدی ویوسف زلیخای جامی ونیز نگارستان عشق غنیمت وانشای امان الله حسینی وانشای مادهورام وانشای یوسفی وانشای منیر وانشای جامع القوانین خلیفه شاه محمد وکشایش نامه شخصیه وطوطی نامه ضیاء الدین نخشبی وبهار دانش عنایت الله ورسالهٔ عبد الواسع هانسوی ومجمع الصنائع نظام الدین احمد ونصاب ابو نصر فراهی وانوار سهیلی حسین واعظ کاشفی ومکاتبات علامی ابو الفضل وانشای طاهر وحید وشرح ظهوری ونقرشی ونلدمن فیاضی وسکندرنامه ومخزن اسرار نظامی ومثنوی ودیوان ناصر علی ودیوان صائب ودیوان خواجه حافظ وقران السعدین خسرو وتحفة العراقین وقصائد خاقانی وقصائد انوری وتوقیعات کسری وگل کشتی میر نجات ودرنامهٔ بازار ورقعات وسه نثر ظهوری ورسائل طغرای مشهدی ومحسن عشق ووقائع نعمت خان عالی وقصائد عرفی وقصائد بدر چاچ ومثنوی مولوی روم واخلاق ناصری شیخ نصیر الدین طوسی ودیگر کتب فارسی وکتب طبیه وغیره وصحت اکثر الفاظ ومحاورات وبعضی از احتیاط در تحقیق لغات این صحیفه موجز بدو سه کتاب لغت اکتفا نکرده بهزار سعی وتتبع التجا نموده شد بقاموس شیخ مجد الدین محمد فیروزآبادی وصحاح جوهری وصراح ابو الفضل محمد وکنز اللغات ملا رؤف محمد ومنتخب اللغات ملا عبد الرشید که آنرا رشیدی هم عربی نیز گویند وبحر الجواهر محمد بن یوسف ولب الالباب جلال الدین سیوطی وکشف اللغات محمد عبد الرحیم ومدار الافاضل شیخ الهداد سرهندی ومؤید الفضلای محمد لاد ولطائف اللغات عبد اللطیف وفردوس اللغات عطاء الله وبرهان قاطع محمد حسین ومنتخلص برهان وفرهنگ جهانگیری جمال الدین حسین انجو وفرهنگ رشیدی فارسی ملا عبد الرشید مذکور وچراغ هدایت وسراج اللغات

سراج الدین علیخان آرزو و مصطلحات الشعرای وارسته و جواهر الحروف و بهار عجم ٹیکچند بهار و فرهنگ سروری جلال محمد قاسم و لغات ترکی و مزیل الاغلاط و شرح مقامات حریری و رسالهٔ معربات عبدالرشید و مجموع اللغات ابوالفضل بن مبارک و شرح الشعرای عبداللباسط و چهار شروح نصاب ابونصر فراهی اول از محمد بن فصیح و شرح دوم از یوسف بن بانع سوم از نظام هروی چهارم لا ادری و بعض تفاسیر مثل حسینی و بیضاوی و مدارک و بحر مواج و تهذیب اللغات و نفائس الفنون و زبدة الفوائد و آئین اکبری و تقویم البلدان و حدود الامراض و رسالهٔ اوهام الخواص محمد بن حاج و چندین رسائل قواعد فارسی و فصول اکبری و جار بردی و کتب علم هیات و طب و رسائل عروض و موسیقی و نجوم و تواریخ و تذکرها و شروح ثقات و دیگر کتب که بیان آنها موجب تطویل است و حرف اول لغت را باب و حرف ثانی را فصل مقرر ساخت و بجهت زود یافتن لغت مطلوب برعایت ترتیب حرف آخر نیز پرداخت و در بعض جا برای آسانی تفهیم اشکال هم تحریر نموده و بنابر سند تحت هر لغت نام کتابی که آن لغت از آن بتحقیق رسیده مرقوم کرده مگر بعض جا این التزام ترک نیز شده است و اختلاف و اتفاق کتب هم بیان ساخته و تمیز دریافت لغت ترکی و یونانی و سریانی و رومی و هندی و معرب بکنایت اشارت رفت و چون بسبب بعضی موانع فصل لغت عربی و فارسی را علیحده نوشتن نتوانست لهذا برای شناخت لفظ عربی و فارسی علامت بیان کرده میشود هر لغتیکه سند آن از قاموس یا صراح یا منتخب یا کنز یا بحر الجواهر باشد عربیست و اگر سند آن از جهانگیری یا رشیدی یا برهان یا سراج اللغات باشد فارسی است و در سند دیگر کتب احتمال هر دو زبان باقیست از ینجهت چند آثار و علامات دیگر بیان کرده می آید بدانکه هر لغتیکه دران حرفی از ین حروف هشتگانه که ثای مثلثه و حای مهمله و صاد و ضاد و طا و ظا و عین مهمله و قاف باشد در آید عربیست دیگر آنکه هر لفظیکه در آخر آن تای فوقانی ما قبل مفتوح باشد عربیست دیگر آنکه هر لفظیکه اولش همزه که بالف شهرت دارد واقع شود و قبل از حرف آخر نیز الف باشد عربیست دیگر آنکه هر لغتیکه با بتدایش همزه که مشهور بالفست یا میم یا تای فوقانی باشد اکثر چنانست که عربی باشد دیگر آنکه هر کلمه که بر وزن فکر و شکر یا بر وزن فاعل بکسر عین باشد اکثر چنانست که عربی باشد پس لفظیکه دران یکی از ین علامات مذکور یافته نشود محتمل که فارسی باشد و هر لفظیکه دران بای فارسی و جیم فارسی و زای فارسی و کاف فارسی و یا واو و یای مجهول یا ماقبل آخر آن یک حرف یا دو حرف ساکن باشد فارسیست و از اسمای بعضی کتب لغت بجهت تخفیف و اختصار لفظ ثانی را حذف کرده چنانچه کشف اللغات و منتخب اللغات و لطائف اللغات و برهان قاطع و مؤید الفضلا و مدار الافاضل را کشف و منتخب و لطائف و برهان و مؤید و مدار نوشته چون این کتاب فوائد نصاب که به **غیاث اللغات** موسوم است در سنه یکهزار و دو صد و چهل و دو هجری باختتام رسیده هفت تاریخش باین اسلوب از عالم غیب بمعرض شهود جلوه گر گردید اول معیار فضائل دوم صیقل الفاظ سوم خاتم عقلا چهارم نظاره عجائب پنجم اعلام ستر ششم وضوح کتب هفتم تحقیقات کبار در ین اثنا بعض محبان از غلبه شوق و بطالع افش فرصت نظر ثانی نداده باوجود عذر بسیار نقلش بر داشته باطراف بردند چون اتفاق نظر ثانی افتاد نسبت بنسخهٔ سابق چیزی محو و اثبات و زیادت و نقصان بوقوع آمد نسخهای سابق بجهت منتشر شدن در اصلاح در نیامد لهذا از اهل انصاف و تمیز آنست هر جا که درین کتاب نقصانی پدید آید بعذر در گذشته معاف سازند و زبان بملامت را ضد حرف گیری نداده باصلاح پردازند من بعد التوفیق و منه الوصول الی التحقیق

باب الالف

فصل الهمزة الممدودة مع الالف

آئینهٔ سکندری چون سکندر شهر اسکندریه در سرحد فرنگ معمور کرد و دران شهر بر کناره دریا برای آگاهی از شورش اهل فرنگ مناره بنا کرد و از حکمت و طلسم ساخته بران نهاده و دیدبانی معین کرد تا هرگاه آمدن لشکریان آئینه دیده فوج سکندر را آگاه گرداند و بارها این تدبیر شکست داد ند بار سوم دیدبان غفلت کرد اهل فرنگ آمده شهر اسکندریه را خراب کردند و آن آئینه را در دریا انداختند چون سکندر را خبر شد باز آن آئینه را از دریا بر آورده بر مناره نصب کرد از رشیدی و لطائف و بران تصرف نیافتند از کشف اللغات و برهان و در تواریخ بهجة العالم مسطور است که در شهر اسکندریه بلیناس حکیم بحکم سکندر مناره عظیم ساخته بود بلندی صد گز و بر سر آن آئینه نصب کرده که قطر آن هفت گز بود و آن بست و یک گز بود آهن چینی چون بدریا بیست دران نگریستی هر چه در سفینه ها بود واقع ها بود هم دران آئینه ظاهر می بود آئینه دار خادم که آئینه پیش کسی دارد و بمعنی مقابل و برابر و بمعنی ظاهر کنندهٔ عیب یا خوبی آئیس بالف ممدوده و کسر همزه و سین مهمله بمعنی نا امید از لطائف و این معرب یائس است که ماخوذ از یاس یا شد آئینهٔ پیل تابهای آهنی صیقل و برّاق که در جنگها بالا سر بر گستوان پیل و جل کنند تا زخم بر پیل نرسد از شرح سکندرنامه و از فغان آرزو و تیسیر الله احمد آبادی آئین زیب و آرایش و طرز و دستور از برهان و در بهار عجم نوشته که بلفظ دادن و گرفتن و داشتن و بستن و نهادن و کردن و برانداختن

وساز کردن و تازه کردن مستعملست -
آئینه پیش نفس داشتن در حالت بیهوشی تمام آئینه پیش نفس گرفته حال تنفس دریافت کنند اگر آئینه مکدر شود زنده است والا مرده -
آئینه مرکب از آئین بمعنی زیب و آرایش و ها نسبت چه از دیدن آئینه زینت و آرایش میکنند یا آنکه در اصل آهینه بود و آهن بزبان گیلان آهن را گویند و ظاهرست که آئینه در اصل از آهن ساخته شده بود از بهار عجم -
آئین بندی زیب و آرایش که در کوچه یا بازار شهر با هنگام قدوم سلاطین کنند از رشیدی

فصل الف ممدوده مع بای موحده

آبا پدران این جمع اب است که در اصل ابو بود واو مقدر و در جمع همزه شده آبا گشت
آب بمعنی عزت و رونق و خوبی و درخشندگی و تیزی تیغ و طرز و روش و نام ماه رومی و آن با ماه بهادون که ماه هندیست باندک تفاوت مطابقت دارد و نیز لفظ آب به کلمه نسبت چون سیراب بمعنی شهر و گوراب گورابه بکاف فارسی بمعنی گنبدیکه بر سر قبرها بسازند کذا فی الموید و شرح نصاب و منتخب و بهار عجم -
آب الطرب شراب -
آبدست بمعنی وضو و استنجای آب و بمعنی رونق کار و صنعت از شرح قران السعدین و بهار عجم
آب [illegible] بواو معروف و جیم عربی بمعنی تند و بید نیز آمده و باهم مقرون آید از رشیدی و برهان -
آب سرخ شراب سرخ -
آب منجمد پیاله بلور -
آب سیاه بیماری نزول آب در پرده چشم که نابینا میگرداند از چهار شربت و برهان -
آب سند بکسر سین مهمله و سکون نون دریای اتک -
آب در جگر نداشتن بمعنی مفلس است از رشیدی و برهان -
آب دزد بضم دال مهمله اول و سکون زای معجمه نوعی از رهگذر آب که پنهان در زیر آن آب جاری باشد و ظاهراً بهمین معنی آورده و بمعنی ظرفی تنگ سر که در ته آن سوراخها باشد که بهندی آنرا [illegible] گویند از چراغ هدایت و بهار عجم -
آبخور بمعنی نصیب و قسمت و بمعنی رودخانه و تالابیکه مردم و بهائم ازانجا آب خورند از برهان -
آباد ضد ویران و بمعنی آفرین و ستایش و آبادان مزید علیه آباد است از بهار عجم -
آب گوهر بیماری نزول آب در پرده چشم که نابینا میگرداند از چهار شربت و برهان -
آبخور بمعنی نصیب و قسمت و بمعنی رودخانه و تالاب و نهر که مردم و بهائم ازانجا آب خورند از برهان -
آبار بر وزن بازار در فارسی بمعنی اسرب سوخته و در عربی جمع بئر که بمعنی چاه است بقلب مکانی در همزه و با از برهان و غیر آن
آب لار رودیست در کشمیر -
آبشخور بضم یا فتح شین معجمه و واو معدوله روزی و قسمت و محل اقامت و جای آب خوردن مردم و حیوانات از بهار عجم -
آبشار رهگذر آب که از بالا به پائین بزیر برود -
آبکور بکاف عربی کسیکه مردم از آب و نان او نفع نبرند از بهار عجم -
آب انگور شراب انگوری -
آب انار شراب سرخ از شرح سکندرنامه
آب خضر آب حیات -
آبگیر بکسر کاف فارسی تالاب و حوض از رشیدی و کشف و برهان -
آبخیز بمعنی موج و بمعنی زمینیکه هر جا دران کنند آب برآید از رشیدی -
آب باز بمعنی شناور
آب شیرازه شراب -
آب گردش بیماری که از خوردن آبهای مختلف خصوصاً در سفر بهم رسد و بمعنی روزی و قسمت از بهار عجم -
آب رنگ سفیده و شنگرف و روغن که برای صفای رنگ بر چهره مالند و آنرا گلگونه و غازه گویند شرح دیوان قدسی از بهلول
آب خشک پیاله بلور -
آبسال بسین مهمله بمعنی باغ از جهانگیری
آب و گل بکسر کاف فارسی کنایه از قالب بشری
آب ساحر اثر شراب -
آب آئینه ریختن و بردن رسمیست که در قفای شخصیکه بسفر میرود چند برگ سبز بر آئینه گذاشته آب بران بریزند که بسلامت باز آید از چراغ هدایت -
آب از پی ریختن و گریستن آئینه و چشم تر کردن آئینه و آئینه از پی داشتن اینهمه اصطلاحات شگون زود رسیدن از سفر دانند از مصطلحات -
آبتین بر وزن آستین نام پدر فریدون از جهانگیری و رشیدی -
آبستالان بمعنی باغ از برهان -
آبدستان آفتابه که بدان وضو کنند آبدست بمعنی وضو و الف و نون برای نسبت
آبان نام ماه هشتمین که آن مدت ماندن آفتابست در برج عقرب و آن با ماه هندی که اگهن است باندکی پیش مطابقت دارد و نام روز دهم از هر ماه شمسی از رشیدی تا لفظ عقرب
آبدان تالاب و بمعنی ظرف آب از برهان -
آب رفته در جوی آمدن بعد از زوال نعمت از سر نو کامیاب شدن -
آب روشن در اصطلاح بمعنی رونق -
آب آتشین شراب تند -
آب لب سجام خوردن مطلق انسان وخود سر معاش کردن -
آب در سبد کردن ارتکاب امر بیفایده کردن
آب جاویدان آب حیات -
آب از دهان رفتن و بدهان گردیدن کنایه از آب حسرت بدهان آمدن -
آب دست و پای کسی ریختن کردن کنایه از خدمتگاری او کردن -
آب زیر کاه اندوختن مکاری و حیله گری
آب چشم کسی گرفتن ترسانیدن
آب زیر کسی هشتن و سر دادن فریب دادن -
آب ریسمان بستن تلاش بیجا نمودن

درحصول انچه بسر نیاید انهمه اصطلاحات از مصطلحات۔
آب خوردن اندک توقف کردن از شرح سکندرنامه۔
آب نخوردن درنگ نکردن از رشیدی و برهان۔
آب و روغن تکلف کردن درسخن آرائی از لطائف۔
آب گرفتن بیماری که از فساد آب پیدا شود
آب بروی کار آوردن رونق و خوبی درکار پیدا کردن و عزت مهیا نمودن و حاصل نمودن
آب پیکان خوردن بمعنی تحمل کردن از شرح قران السعدین۔
آب دندان قسمی از حلوای نفیس و مجازاً بمعنی شیرینی و بمعنی مفت و ضعیف و زبون و باصطلاح قماربازان حریف زبون و نادان و نیز حلوا انار و امرود از رشیدی و چراغ هدایت و بهار عجم و برهان۔
آب شدن از شرمنده شدن از رشیدی
آب در دست افگندن رسیدن میوه به پختگی و بالغ شدن کودک از چراغ هدایت
آب در جگر داشتن توانگر و صاحب مقدور بودن از برهان۔
آب دیده داشتن حیا کردن۔
آب سرخان آبیست در شیراز از مدار الافاضل۔
آب گمان بمعنی زود گمان از بهار عجم
آب در دو آب بسیج در اصل اضافت معنی ترکیبی آن [illegible] و بمعنی جاه
و اعتبار مجاز است و در عرف بکاف اضافت بلفظ بردن و باختن و شکستن و ریختن مستعمل است از بهار عجم۔
آب در جوی کنایه از دولت و فرماندهی و بمعنی کامیاب۔
آباره بمعنی حساب از سراج اللغات
آبگینه چیزیست شبیه بسنگ شفاف که آنرا بهندی کانچ گویند و بمعنی شیشه که در آن می و گلاب و مثل آن نهند معلوم نیست که از این هر دو معنی کدام مجاز است از برهان و شرح نصاب و بهار عجم نوشته که آبگینه بمعنی شیشه و بلور حقیقت و مجاز بمعنی شراب۔
آبخانه مستراح یعنی پائخانه۔
آبکامه آبیست ترش که از حموضات متعدده راست کنند۔
آب مرده آب غیر جاری و افسرده۔
آب سیه آب پیش و طوفان آب و بمعنی آب تیره که در پرده چشم جمع شده نابینا گرداند و بمعنی سیاهی دوات و بمعنی شراب و بمعنی نکبت و خواری از شرح قران السعدین و بهار عجم و شرح سکندرنامه و چهار شربت
آب بدهان آمدن بمعنی کمال شائق و مشتاق چیزی مرغوب۔
آبای علوی بفتح عین مهمله و سکون لام بمعنی پدران بلندی و کنایه است از نه فلک یا از هفت ستاره سیاره۔
آبی نام میوه که آنرا بهی گویند و هر چیز که به آب منسوب باشد و بمعنی خرابه چنانکه [illegible]
برهم خوردن حالتی نوشته است و نام رنگی که با سفیدی اندکی نیلگون باشد و بعربی یعنی انکار کننده چرا که اسم فاعل است از اباکه بمعنی انکار است۔
آبیازی بزای معجمه بمعنی شناوری
آبیاری آب رسانیدن بکشت و درختان را

فصل الف ممدوده مع تای فوقانی

آتشپا بیقرار از لطائف۔
آت بترکی اسپ را گویند۔
آتش بیدود آفتاب۔
آتش تر شراب۔
آتش کار آتش دادن و گرم کردن و مطبخ و آتشبازی۔
آتشخوار نام مرغیست که آتش میخورد از رشیدی و بعضی گویند که آن جانوریست که بهندی آنرا چکور گویند۔
آتشگیره بکسر کاف فارسی چیزیکه آتش از مشعل و دیگدان بآن بردارند۔
آتش بالفتح و کسر فوقانی هر دو درست از جهانگیری و سراج اللغات و در برهان بکسر تا۔
آتش محلول از شراب گرم و روغن گرم کنایه باشد از شراب باعتبار سرخی و گرمی۔
آتشین جانوریست که آنرا ققنس گویند و بیان آن در لفظ ققنس مذکور است و بمعنی چقماق نیز آمده از شرح سکندرنامه و برهان۔
آتش زبان کنایه از شاعر و فصیح الکلام و تیز زبان۔
آتش دهقان آتشی که دهقانان [illegible]
باران بسیار و شتاب که گیاه نو برآید از مؤید الفضلا و برهان۔
آتون زنی که دختران را تعلیم خواندن دهد از رشیدی۔
آتشکده بکاف و هر دو کاف عربی سیخ آهنی یا چوبی که بدان آتش را بشکنند و مشتعل می کنند۔
آتشگیره بکسر کاف فارسی چیزیکه آتش از مشعل و دیگدان بآن بردارند۔
آتش زنه چقماق و بمعنی چوبی یا سیخیکه بدان آتش را می شکنند از شرح مثنوی۔
آتش نمرودی آتش عظیم که بمسافت یک فرسنگ نمرود برای سوختن ابراهیم علیه السلام افروخته بود و آنقدر حرارت داشت که در چهار فرسخ آن هیچ حیات نگذاشتی بحکم الهی آن آتش بر آنحضرت گلزار شد و از میان آن انواع گل و ریحان پدید آمد۔
آتشک [illegible] بمعنی چالاکی و تیز دستی و جلدی
آتش فارسی آتشکده که بعهد پادشاهان دین زرتشت در فارس بود و آتش آنرا نگذاشتندی که خاموش شود و نام مرضیکه آنرا تازیان نار فارسی نیز گویند و آن بثوری چند که بر بدن ظاهر شود و سوزش باشد [illegible]
[illegible]

فصل الف ممدوده مع ثای مثلثه

آثار نشانهای قدم [illegible] صلی الله علیه و آله وسلم [illegible] جمع اثر [illegible]

از تشبیه بمعنی اقبال اثر [illegible]
اثر آتش [illegible] اثر آتش که [illegible]
[illegible] بهار عجم نوشته که [illegible]
عوض [illegible] در کلام استادان آمده
و اسم آتش [illegible] مراد استعمال
دارد و در کتب لغات عربی و فارسی [illegible]
[illegible]
ظاهر ایجاد بعضی هندوستانیان فارسی
نژاد است چون شهرت گرفته حکم
اصطلاح پیدا کرده ناچار باید نوشت
آثم بالمد گناهکار از کشف و کنز
آثام جمع اثم که بکسر اول بمعنی گناه است

فصل الف ممدوده مع جیم عربی و فارسی

آجر [illegible] خشت پخته [illegible] که با آتش پخته
باشد از کشف و منتخب
آجار مشترک است در فارسی و هندی
از سراج اللغات بمعنی [illegible] بهار عجم
آجل [illegible] بمعنی [illegible]
دیر باشد و گاهی [illegible] آخرت
باشد از کشف و منتخب
آجال جمع اجل بمعنی وقت [illegible]
و [illegible] آن بمعنی مرگ [illegible] باشد
آجام جمع اجم بالتحریک [illegible] اجمت
و اجمه [illegible] بمعنی [illegible] نیستان
[illegible] سراج اللغات
آجیده [illegible]
[illegible]
[illegible]

فصل الف ممدوده مع حای حطی

آحاد جمع احد [illegible]
که بمعنی یکی است [illegible]
مراتب [illegible] عشرات [illegible]
[illegible]
تا نهصد و [illegible] و گاهی [illegible] آحاد
بمعنی عوام الناس [illegible]
خرد [illegible]
و امرا [illegible] و رفیقان ندارند

فصل الف ممدوده مع خای معجمه

آخشیج بیای مجهول و جیم عربی بمعنی ضد
و خلاف است مجازا باعتبار ضدیت بمعنی یکی
از عناصر اربعه که خاک و باد و آب و آتش است
از جهانگیری و مدار و رشیدی و برهان
و سراج [illegible] آخشیگ اصل است و آخشیج
مبدل آن است و معرب آن
آخ [illegible]
بهار عجم [illegible]
آخور [illegible]
[illegible]
است [illegible]
[illegible]
آخرت [illegible]
آخشیگ [illegible]
بعضی دیگر [illegible]
[illegible]
[illegible] سراج اللغات
[illegible]
[illegible]

کرده [illegible] بالای سینه [illegible] نشست
[illegible] گویند
آخور [illegible] جای [illegible]
و جای [illegible]
آخرین [illegible]
آخور [illegible] لیکن مجازا بمعنی جای [illegible]
[illegible]
اسپان خورند و بمعنی کاه [illegible] نیز
آمده و بمعنی مطلق آرامگاه [illegible]
برای [illegible] باشد از رشیدی و بهار عجم [illegible]
آخشیگ بکاف مجهول و کاف فارسی
بمعنی ضد و خلاف است و مجازا باعتبار
ضدیت بمعنی یکی از عناصر اربعه که خاک
و باد و آب و آتش است از جهانگیری و مدار
و رشیدی و برهان [illegible] سراج اللغات
[illegible] آخشیگ اصل است و آخشیج مبدل
آن است و معرب آن
آخرین [illegible]
[illegible]
[illegible]
آخوند [illegible]

فصل الف ممدوده مع دال مهمله

آداب جمع ادب [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

کرده میشود بدان بیان شعر یک مسئله از
[illegible] علم انشای
نثر [illegible] علم محاضرات یعنی
علم تواریخ [illegible]
از منتخب
آدر [illegible]
[illegible] گویند
آدرفش [illegible] بمعنی صاعقه
و برق از سراج اللغات
آدم وجه تسمیه آنکه از ادیم الارض یعنی از
روی زمین ای از خاک روی زمین مخلوق
شده بود و بعضی گویند که او گندم گون بود
درین صورت از ادمت ماخوذ است
و ادمت بالضم بمعنی گندم گونی است
و آدم بمعنی شتر سفید و آهوی سفید که
بر پشتش خطهای سیاه باشد نیز آمده
از لطائف [illegible] تفسیر
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
آداب [illegible]
از [illegible] و [illegible] و دلالت
آدینه [illegible]
و فارسی [illegible] نام روز جمعه است
[illegible]
[illegible]
آدینه [illegible] آرایش است

[illegible]

و با ابراهیم نسبت ... آرش [illegible]
[illegible]
آدم ثانی حضرت نوح علیه السلام
آدم ثانی [illegible]
که بصورت آدمی پیدا شده باشد [illegible]

فصل الالف الممدوده مع الذال المعجمه

آذرگشسپ [illegible]
[illegible]
آتش جهنده که عبارت از برق است
و نام آتشی [illegible] همیشه آتش آن
[illegible]
آذرشهر [illegible]
[illegible]

و در سراج اللغات بضم ذال معجمه بمعنی آتش
و در بهار عجم بفتح [illegible]
[illegible]
آذر بفتح ذال معجمه نام ماه رومی و مطابق
آن [illegible]
[illegible]
آذریش [illegible]
[illegible]
آذرآبادگان نام شهری
آذربایجان [illegible]
[illegible]

فصل الالف الممدوده مع الرای المهمله

[illegible]

آذرنگ بفتح [illegible]
ایران [illegible]
[illegible]

[illegible]

فصل الالف الممدوده مع الزای

آزرده [illegible]
[illegible]

از بند دیگر باشد و آزاد و بجای مستعمل میشود که اختیار رهائی از بند ستم کس باشد۔

آزرده بفتح زای فارسی و سکون رای مهمله و دال مهمله بمعنی بسیار خوردن از برهان۔

آزر بفتح زای معجمه نام پدر حضرت ابراهیم خلیل الله علیه السلام اهل تاریخ گویند که نام عم ایشان است و اکثر اهل عرب عم را نیز پدر گویند لهذا مخالف قرآن نیست از منتخب و کشف و لطائف

آزور بواو معروف و رای مهمله حریص صاحب آز۔

آزر بزای معجمه بمعنی حرص۔

آژنگ بفتح زای فارسی و سکون نون باغنه و کاف فارسی بمعنی چین و شکنج که در حالت پیری بر چهره و اندام پیدا میشود و بمعنی چین و شکن نوشته اند از لطائف و رشیدی و برهان۔

آزرم بفتح زای معجمه و سکون رای مهمله شرم و حیا و شفقت و مهربانی و بزرگی و عدل و عزت و راحت و آشتی و صلح و طاقت و غصه و نام دختر خسرو و آشکارا و غم و اندوه و گناه از لطائف و جهانگیری و برهان و مدار۔

آزمودن امتحان و آزمایش از برهان۔

آزردن بفتح زای معجمه و بضم آن غلط است چراکه مخفف آزار بردن است یا از گذاشتن۔

آزفنده و آزفنده هر دو بضم زای معجمه کنایه از … قلیل … در اصل … بود … بیانی … بضم و تشدید قاف … داند و آن بیت … از ابر آورده در دهن … انداز … و دوا … یاد بر در دهان … طفل … نرسد … را حذف کرده

چنانچه در آخور که در اصل آبخور بود و قاف را مخفف کرده اند و گاهی باشباع ضمه زیدا و او نیز پیدا کنند و عجائب البلاد … علائی … قلت … قلیل الاطلاق نمایند و بدال معجمه و لفظ اول را بفتح آن خطاست۔

آژده بزای فارسی و فتح دال مهمله بمعنی چین و شکنج از جهانگیری و در برهان بمعنی نشان خلانیدن چیزی و استره زدن

فصل الف ممدوده مع سین مهمله

آسا بمعنی مثل و مانند و ترکیب اسم بمعنی آسوده کننده و بمعنی خمیازه از بهار عجم و غیره

آسیا مخفف آسیاب که در اصل آس آب بود چون به الف ممدوده که در حقیقت دو الف است حرفی یا لفظی در آید الف اول بیای تحتانی بدل شود و آسیا آسی باشد که بقوت آب بگردد و آسیا بمعنی مطلق آس هم مستعمل میشود

آسمر سفید ابره … خطاست …

آساس بالمد بمعنی بنیادها و این جمع اسس که بفتحتین بمعنی بنیاد باشد و بقصر مفرد است بمعنی بنیاد و اسس بضمتین جمع آن است۔

آس بعربی نام درختیکه بفارسی آنرا مورد گویند و بفارسی و … سنگ … که ازان غله را آرد سازند۔

آسمان مرکب است از لفظ آس و کلمه ان که بمعنی مانند … یعنی مانند آسیا چه در منتهای بلاد شمالی گردش فلک … گردش آفتاب بطور گردش آسیا است … بوضع گردش دولاب همین حال باشد در منتهای زمین جنوبی یا آنکه مانند آسیا بگرد بودن همه فلک کروی میشود و نام روز بست و نهم از هر ماه شمسی از رشیدی و غیره

آستین افشاندن و آستین زدن بمعنی رد کردن و منع نمودن و گاهی آستین افشاندن بمعنی آفرین و تحسین کردن و بمعنی رقص و سماع نیز آید از بهار عجم۔

آستین بر چشم و دیده و دل کشیدن کنایه از دلاسا و غمخواری است از مصطلحات۔

آسیه بکسر سین مهمله و فتح تحتانی نام زن فرعون که مسلمان بود زیرا که پنهان بموسی علیه السلام ایمان آورده بود از شرح مثنوی معنوی

آسمانه سقف خانه۔

آسیمه بیای معروف بمعنی پریشان و سراسیمه نیز همین است از رشیدی و برهان

آسی طبیب را … بمعنی غمناک … از منتخب و بعض شروح۔

آسمانی قسمی از آتشبازی که آنرا هوائی نیز گویند۔

فصل الف ممدوده مع شین معجمه

آشنا بمعنی شناکننده و بمعنی شناور است از برهان

آشوب … شور و فتنه و غوغا … برآمدن … از برهان و در بهار عجم نوشته که بلفظ افگندن و افتادن و نشستن و جستن … مستعمل است

آش بمعنی طعام رقیق که آنرا توان آشامید از بهار عجم و بمعنی طعام مطلق نیز آمده است۔

آشام … امر از آشامیدن … و در ترکیب اسم … بمعنی آشامنده و بمعنی خورنده …

و نام ملکیست که شمال مشرق بنگاله واقع است و آلوی که آنرا پیچ پیچنده گویند بهندی پیچ گویند از لطائف و برهان قاطع و رشیدی

آشامیدن نوشیدن۔

آشفودن سرشتن و خمیر کردن از برهان

آشنائی دادن شناساندن کسی را از بهار عجم

آشیان و آشیانه مطلق خانه حیوانات و بمعنی سقف خانه هم چنانچه خانه یک سقفه را یک آشیانه و دو سقفه را دو آشیانه گویند و بمعنی اول بلفظ چیدن و نهادن و بستن و گذاشتن و گرفتن و ساختن و کردن و افراختن و برداشتن مستعمل از بهار عجم

آشنا رو بمعنی روشناس از بهار عجم۔

آشناه مزید علیه شناه و شناه بمعنی شناوری و شناوری کننده از بهار عجم

آشنا فروشی … کردن آشنا۔

آشنائی … [illegible]

آشتی بمعنی صلح۔

فصل الف ممدوده مع صاد مهمله

آصف بفتح صاد مهمله نام وزیر سلیمان علیه السلام از منتخب اللغات و برهان و بعضی از اهل لغت نوشته اند که آصف بن برخیا یکی از علمای بنی اسرائیل بود۔

آصال جمع اصیل که بمعنی شبانگاه است و آن از … تا غروب …

فصل الف ممدوده مع غین معجمه

آغا بمعنی خداوند و برادر کلان و این لفظ ترکیست از رشیدی و مدار۔

آغوش … بمعنی بغل و کناره و بمعنی بنده

و غلام و کنیز از سراج اللغات و برهان و رشیدی و کشف۔

آغال جای خوابیدن گوسپندان صحرا بمعنی گرفتار کردن کسی را بر جنگ تیز کردن از برهان۔

آغالیدن تیز کردن کسی را برای جنگ و خصومت از برهان۔

آغاریدن سرشتن۔

آغوش دادن کنایه از بی خبر شدن از مصطلحات۔

آغشتن بفتح غین معجمه آمیختن و تر کردن از سراج اللغات۔

آغشته بفتح غین معجمه بمعنی آلوده از برهان و کشف و جهانگیری۔

فصل الف ممدوده مع فا

آفتاب معروفست و بمعنی روشنی آفتاب نیز آمده و بمعنی شراب بمعنی حلقه که از تار سازند از کشف و غیره و در سراج اللغات نوشته که آفتاب بمعنی قرص خورشید ست و بمعنی روشنی خورشید مجاز ست بخلاف مهتاب که بمعنی روشنی ماه ست و بمعنی قرص ماه مجاز ست و قیاس مهتاب بر آفتاب و قیاس آفتاب بر مهتاب خلاست۔

آفتاب سوار کنایه از مردم صبح خیز و شب بیدار از بهار عجم۔

آفتاب گیر بمعنی سایبان۔

آفاق جمع افق بمعنی کناره آسمانست که در میدان صحرای وسیع بازمین پیوسته از دور بنظر می آید و مراد از آفاق عالم اجسامست که دنیا باشد چرا که همه عالم درمیان کنارهای آسمانست این مستفادست از بعض کتب لغت و شروح و نزد فقیر مؤلف تحقیق آنست که آفاق جمع افق باشد که نزد اهل هیات دائره ایست که تنصیف میکند فلک را میان مرئی و غیر مرئی یعنی دائرهٔ افق فرق میکند آنقدر فلک که بالای زمین دیده میشود و میان آنقدر فلک که از نظر ناظر محجوبست بزیر زمین و در تمامی معمورهٔ عالم باعتبار تفاوت رویت حرکت فلکی افق سه قسمست دولابی و حمائلی و رحوی و دولابی بر بلاد خط استواست و حمائلی بر اکثر بلاد معمورهٔ عالم و رحوی یعنی افقی که بران حرکت فلک بطور گردش آسیا مرئی و محسوس میشود بر عرض تسعین که قطب شمالی در انجا سمت الراس ست و افراد افق حمائلی کثیرست چه در هر اقلیم متفاوت باشد در میلان کجی و راستی پس مراد از لفظ آفاق مجموع عالم باشد از خط استوا تا عرض تسعین یعنی از ابتدای اقلیم اول تا انتهای اقلیم هفتم۔

آفل بکسر فا بمعنی فرو رونده از اول الغ

آفتاب لب بام نزدیک بمرگ از چهار شربت۔

آفتاب دادن نگاه داشتن چیزی را در آفتاب از چراغ هدایت۔

آفریدن بفای موقوف امر از آفریدن و بمعنی تحسین و حمد از برهان و جهانگیری و سراج اللغات و بمعنی آفریده نیز آمده۔

آفلین فرو رفتگان۔

آفتابی شدن ظاهر شدن۔

آفتاب خوردن محنت و تعب کشیدن

آفتابه آوندی که بدان وضو کنند در اصل آب تابه بود بارا بفا بدل کردند از چراغ هدایت۔

آفاق مائله عبارت از ربع مسکون چرا که ربع مسکون از خط استوا بجانب شمال واقع شده است و آفاق مائله همین افقها حائل ست و تفصیل این تحقیق لفظ آفاق مسطورست۔

آفتابی سورج مکهی که بر سر سایه سازند و در بهار عجم بمعنی متغیر و شکسته رنگ و چیزیکه آنرا آفتاب داده باشند و در فرهنگ بمعنی ظرف آهنی که بهندی آنرا کراهی گویند۔

فصل الف ممدوده مع قاف

آقا بقاف بمعنی خداوند و صاحب بهار عجم نوشته که این لفظ را چون بر اسم شخصی مقدم کنند برای تعظیم باشد و اگر از اسم موخر آرند برای تحقیر باشد و این لفظ ترکیست۔

آقسنقر بسکون قاف و ضم سین مهمله و سکون نون و ضم قاف دوم و را مهمله بمعنی سنقر سفید چه در ترکی آق سفید را گویند و سنقر طائر شکاریست و در مقابله این قراسنقرست بمعنی سنقر سیاه چه قرا بفتح در ترکی سیاه را گویند و این هر دو اسم نام غلامان ترکان نیز میباشد۔

آقچه روپیه بمعنی اشرفی نیز آنرا از آقتا ترکی

آقاسی داروغه دیوانخانه و این ترکیست

فصل الف ممدوده مع کاف عربی

آکا بکاف عربی در ترکی برادر کلان۔

آک بمعنی عیب و آفت و برای نسبت و تشبیه آید چون خاک و سوسک که بمعنی عرق ست و مغاک بمعنی المیه شابد بفتح که بمعنی بست و چون لفظ اک در آخر صیغهٔ امر آید معنی حاصل بالمصدر دهد چون خوراک و سوزاک بمعنی خورش و سوزش۔

فصل الف ممدوده مع کاف فارسی

آگنده گوش بفتح کاف اول فارسی کسیکه نصیحت نه شنود۔

آگین هرچه از قسم پنبه و پر مرغ و مثل آن در تکیه پر کنند۔

آگن بفتح کاف فارسی صیغهٔ امر از آگندن

آگندن بکاف فارسی پر کردن۔

آگاهی بلفظ آمدن و آوردن و داشتن و دادن و یافتن و بودن مستعملست از بهار عجم

فصل الف ممدوده مع اللام

الاء نعمتها جمع الی بکسر اول بمعنی نعمت

آلتمغا بمعنی بخشیدن زمین و جاگیر کسی را نسلاً بعد نسل چه آل در عربی بمعنی فرزندان و اهل خانه و پیروان آمده است از منتخب

آل عبا باضافت و فتح عین مهمله و بای موحده عبارت از حضرت فاطمه و علی و حسنین رضوان الله علیهم چه عبا بمعنی گلیم و چادر باشد منقولست که روزی آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم هر چهار تن مذکور را بالبیه عبا یکجا مخلوط بود و در خود

در ایشان که شنید آیهٔ تطهیر را خواندند اهل البیت
آل بسوی عبا نظر باستعمال عرب خیلی
ندرت دارد چه لفظ آل مضاف سازند
بذوی العقول فقط و لفظ اهل را
بذوی العقول و غیر ذوی العقول هر دو
آلت بمعنی دست افزار لفظ عربیست
چنانکه در هندوستان این لفظ بمعنی قضیب
شهرت دارد ظاهرا در ولایت مستعمل
نباشد مگر در کلام طغرا آلت مردی واقع
شده از بهار عجم۔

آلات جمع آلت و آن چیزیست
که بدان کارے و چیزے بسازند۔

آلاف هزاران جمع الف۔

النگ بفتح لام و سکون نون با غنه
و کاف فارسی لفظ ترکیست بمعنی سبزه زار
و چراگاه و صحرا از سراج اللغات۔

آل در فارسی بمعنی رنگ سرخ و آسیب
بود و نوعی از شراب و چوب خمیده نام مرضے
که زنان نوزائیده را باشد و تمغا باری که
که بدان جامه را سرخ کنند از برهان و سراج اللغات
و مؤلف لفظ آل بمعنی سرخ و مهر پادشاه در
لغات ترکی دیده و در بهار عجم نوشته که
تمرکی مهر پادشاهان را گویند شاید در
قدیم مهر پادشاه بشنجرف میکرده باشند
و آل تمغا یعنی بخشیدن زمین جاگیرست
کسی را نسلاً بعد نسل درین صورت لفظ
آل عربی باشد و بعربی بمعنی فرزندان
و اهل خانه و پیروان کذا فی المنتخب۔

الم بفتح لام رنج و درد رساننده تر...

آلام جمع الم که بمعنی درد و رنج ست

آلفتن بضم لام بمعنی آشفتن از برهان

آلفته بضم لام و دال و تای فوقانی رند مشرب

آلوچه نام میوهٔ ولایتی که شیرین و لذیذ باشد

آلیجی گیرنده و ستاننده از لغات ترکی

فصل الف ممدوده مع المیم

آما صیغهٔ امرست از آمودن بمعنی
پرکن مگر بترکیب اسم معنی فاعل مید یعنی
آماینده و پر کننده۔

آماج نشانهٔ تیر و تفنگ از برهان و رشیدی
و بعض محققین نوشته اند که آماج بجیم عربی
زبجیم فارسی خاک توده که بران نشانهٔ تیر و
تفنگ نصب کنند و این لفظ ترکیست

آمیزگار بکاف فارسی خلیق و سازگار از بهار عجم

آمر بکسر میم بمعنی امر کننده یعنی حاکم۔

آموزگار بمعنی اُستاد و بمعنی شاگرد
نیز آمده از شمسی و برهان۔

آمیغ بغین معجمه بمعنی آمیز بتبدیل زای
معجمه بغین معجمه درین صورت اکثر بمعنی آمیزش
باشد از شرح مثنوی و برهان۔

آمال بروزن افعال جمع امل که بفتحتین
بمعنی امیدست از بهار عجم و منتخب۔

آمل بضم میم نام شهری از مازندران
از برهان و مدار و سراج اللغات۔

آموختن لازم و متعدی هر دو آمده
از بهار عجم۔

آمین اسم فعل ست بمعنی قبول کن
و عار ایا بمعنی چنین باد از صراح۔

آمدن و آمده هر دو بفتح میم ست

و کسانیکه آمدن را بر وزن ساختن
خوانند خطاست از جهانگیری و برهان

آمنه بکسر میم و فتح نون اسم والدهٔ
آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم۔

آمخته بضم میم مخفف آموخته از رشیدی

آمله بضم میم ثمر درختیست مشهور از برهان

آمون و **آموی** نام رودیست میان
ایران و توران از شرح مثنوی مولوی روم۔

فصل الف ممدوده مع نون

آفات بمعنی آفات

آنس بکسر نون و سین مهمله انس و محبت گیرنده
و بفتح نون خوگیرنده تر از منتخب۔

آنف بکسر نون بمعنی بطریق فربانبردار
از شرح نصاب۔

آنک **آنک** بفتح نون و کاف تصغیر
اشارتست به بعید چنانکه اینک بقریب و بمعنی
آبله که بر اندام ظاهر میشود آید از برهان و بمعنی
بمعنی اکنون اکنون نیز نوشته اند۔

آنک بضم نون و کاف عربی بهندی
سیسا گویند که از ان گلولهای بندوق
سازند از شرح نصاب و برهان۔

آن در عربی بمعنی وقت و هنگام و بمعنی
اندک وقت و در فارسی بمعنی مال ملکیت
چنانکه گویند فلان چیز از آن نست یعنی
از مال و ملکیت تست و حرف اشاره بچیزی
دور و بمعنی طور و انداز و اداء کیفیتی
که در حسن معشوق پیدا شود

آنه کلمهٔ نسبت چون ماهانه و سالانه و روزانه

فصل الف ممدوده مع واو

آوا مخفف آواز بحذف زای معجمه از
بهار عجم و در جواهر الحروف نوشته که آوا
مخفف آوای ست که مبدل آواز باشد
چراکه زای معجمه بیای تحتانی بدل میشود

آوخ بفتح واو و خای معجمه بمعنی آه و افسوس
و کلمهٔ تعجب از کشف اللطائف و در کنز اللغات
و برهان بمعنی نصیب و قسمت نیز نوشته است

آوند در اصل آب‌وند بود بمعنی ظرف
آب بای را بواو بدل کردند بعد از ان
بجهت اجتماع دو واو یک واو را
حذف کردند از رسالهٔ عبد الواسع۔

آورد بفتح واو و ضمه هم درد بمعنی
جنگ و کارزار از جهانگیری۔

آویشن نام دوائی که آنرا سعتر گویند از
شرح نصاب و برهان و در جواهر الحروف
نوشته که آویشن بیای مجهول و شین معجمه
گیاهیست که درویشان از ان تره پزند
و بعربی سعتر گویند و اطبا سعتر البهائم
نویسند تا التباس نشود شاید که بمعنی جو باشد

آونگ ریسمانی باشد که بران جامه
و خوشهای انگور و امثال آن آویزند
بهندی الگنی گویند از برهان و جهانگیری

آورتن بفتح واو و ضم را از جهانگیری
و بهار عجم ظفر اگر جهانگیری چو کلاغ سیه کاری
بر آورد ... بود خورشید گل زرد

و آهنم وا نیز آمده چنانچه ... خان
... شیرین خسرو گوید۔

... و در برهان آویشن بشین معجمه و نون آخر بر وزن پاشنید نوشته

بیت لبالب کوزه صافی ز بهر درد ما
نیز دیک لب هر یک جو آورده ‌ایم
آوان بالف ممدوده جمع آنست
که بهمزه مفتوحه باشد بمعنی اوقات از کشف
و شرح امیر نور الله بر گلستان۔
آواز گرفتن انتادن آواز و این را
خراشیدن آواز و نشستن آواز نیز
گویند از بهار عجم۔
آوه بمعنی آه تبدیل موحده بواو از لطائف
آواره بمعنی جدا از لطائف۔
آوه بمعنی آه از جو آشفتگی ولی دم
آونه بکسر واو و فتح نون و تنها و این
جمع او انست که بمعنی وقت باشد۔

فصل الف ممدوده مع ها

آها کلمه ایست که بوقت خوش آمدن
چیزی استعمال کنند از شرح نصاب۔
آهن ربا بضم رای مهمله سنگی ست که
آهن را بجود میکشد آخر مقناطیس گویند
و بهندی چمبک نامند بضم جیم فارسی و تشدید میم۔
آهنج بالفتح ها و سکون نون و جیم عربی
بمعنی قصد و آهنگ۔
آهار آنچه از نشاسته و غیره بطور آش
پخته بر کاغذ و جامه مالند از جهانگیری و بهار عجم
آه سحر و آهی که بجوف فضای راز
حسب نخواه با آواز بلند مگر می جوشش دل
کشیده نشود و بنفس نشد بر آید۔
آه نیمکش آهی که بجوف فضای راز
حسب نخواه با آواز بلند کشیده نشود
آهک بالفتح ها و کاف عربی چونه سفید۔

که آنرا بعض مردم قلعی گویند و تسمیه آنکه
چون آب بر وی پاشند بخاری مانند آه
از ان بر می خیزد از رشیدی۔
آهنگ لشکر و تعجیل و طرز و روش
و کشش و قصد و اراده و بمعنی کوه موافق
و نام سرود و بمعنی آوازیکه تبل از سرود
کشند و این بمعنی قصد و اراده ماخوذ است
چراکه در لغات گویند که چه آهنگ ست
یعنی قصد کدام مقام ست و بهندی الاپ
گویند از رشیدی و برهان و دیگر شروح۔
آهوی حرم آن آهو که در صحرا گرد
دنواح مکه معظمه باشند و صید آن حرام ست
و حد و زمین حرم این ست جانب مشرق
که شش کروه و بطرف جنوب دوازده
کروه و بسوی مغرب هژده کروه و بطرف
شمال بیست و چهار کروه از شرح کنز الفقه
آهرمن بالفتح ها و سکون را مهمله بمعنی
دیو و شیطان و باعتقاد مجوس آهرمن فاعل
شر است و یزدان فاعل خیر از برهان۔
آهسته گوفتن گوشش بفایده کردن
آه کشیدن بر کشیدن و اکثر با تیغ و خنجر
مستعمل میشود از رشیدی و برهان۔
آهو دو معنی دارد اول جانور معروف
دوم بمعنی عیب از رشیدی و برهان۔
آهوی بیستی کنایه از کمال محبت شکار

فصل الف ممدوده مع یای تحتانی

آیا کلمه تمنا بمعنی شاید و بمعنی شاید
و کلمه استفهام و برای تعجب و بمعنی والله اعلم
نیز و هر شاعر گوید بیت آن که ابید بان

سخن میگفتند و آیا چه شنیدند که خاموش
شدند از رشیدی و برهان وغیره۔
آیت نشان و علامت از شرح نصاب۔
آیات محکمات آیاتیکه محتاج بتاویل
نیست و حکم آن ظاهر از بهار عجم۔
آیان بمعنی آینده چنانکه بالان بمعنی بالنده
آیات متشابه آیاتیکه معنی آن صریح
معین نباشد بلکه تاویل طلب باشد و احتمال
معنی کثیر دارد چنانکه حروف مقطعات
وغیر آن نیز چنانکه یدالله فوق ایدیهم
والرحمن علی العرش استوی۔
آیانی بکسر نون بمعنی شایستگی و خوبی
از مصطلحات و بهار عجم۔
آی آی بمعنی آمد آمد۔
آمی ترکی ماه را گویند که بعربی قمر اشتهار دارد

فصل الف مقصوره مع همزه

ائمه جمع امام است در اصل ائممه بود
بر وزن افعله پس حرکت میم اول که کسره
بود نقل کرده بهمزه دادند و میم را در میم
ادغام کردند ائمه شد چون همزه مکسور بود
آنرا بصورت یا نوشتند و بعضی همزه مکسور
ثانی را بیا بدل کنند و ائمه معصومین عبارت
از دوازده امام است رضی الله عنهم۔

فصل الف مقصوره مع بای موحده

ابتلا بالکسر آزمودن و در بلا افتادن
از کنز و صراح۔
ابتغا بالکسر و غین معجمه خواستن
و خواهش از کنز۔

ابقا بالکسر و قاف باقی داشتن۔
ابا بکسر اول بمعنی انکار و بفتح اول بمعنی
آش و شوربا و در فارسی بمعنی مع و به زیادت
الف بر حرف با از کشف و منتخب وغیره۔
ابطا بالکسر درنگ کردن۔
ابنا بالفتح پسران از منتخب جمع ابن
که اصل ابن بنو ست و بالکسر بنا کردن۔
ابرا بالکسر بری کردن و بیزار شدن
و پاک شدن و به کردن۔
ابدا بالکسر آشکار کردن و آفریدن از کنز
ابن العنب بکسر عین مهمله و فتح
نون و موحده کنیت شراب۔
آب بالفتح و تخفیف با بمعنی پدر و این
در اصل ابو بود و بعضی فارسیان
بتشدید با نیز آورده اند از بهار عجم۔
ابوت بضم اول و ضم بای موحده و تشدید
واو مفتوح و فوقانی پدر شدن از کنز
ابن الوقت شخصیکه بمقتضای
وقت عمل کند از چراغ هدایت۔
ابهت بضم اول و تشدید بای موحده
مفتوحه و فتح ها بمعنی بزرگی از منتخب و مدار
اباحت بکسر و فتح حا مهمله حلال و مباح گردانیدن
ابلوج بالفتح قند و شکر سفید از لطائف
و برهان۔
ابن صبح کنایه از آفتاب۔
اباد بالفتح نفرین و دعای بد در فارسی
بمعنی آفرین و دعای خیر از لطائف
ابعاد بالفتح جمع بعد که بضم ست بمعنی

سلمه حال آنکه درین مثال بدل کردن همزه مکسور را بیا که بعد همزه متحرک ست نزد جمله
صرفیان واجب ست و اسلم بر وزن محاورج و بجیم فارسی نیز درست ست ۱۲ منه

ودور شی یا لکسر دوراند ختن۔

اَبَا عَنْ جَدٍّ یعنی پدر را از جد اَبَا عَنْ جَدٍّ در اصل عن اب عن جد بود کلمهٔ عن را از اول حذف کردند و لفظ اَبَا را منصوب ساختند بقاعدهٔ نحو که گاهی حرف جر را حذف کنند و مجرور آنرا منصوب سازند و این قسم منصوب را در اصطلاح نحویان منصوب بنزع خافض گویند۔

اَبَد بفتحتین همیشه و زمانه که نهایت ندارد از منتخب۔

ابو زید مردی بود نهایت زیرک و دانا و بغایت فصیح و ظریف و عیار و پرکار و عبد الواسع در شرح بوستان نوشته که شطرنج بازی بود در فن شطرنج بازی ضرب المثل۔

ابجد کنایت از حروف مفردات که الف با تا ثا باشد تا آخر و هشت کلمه معروف که بحساب جمل بجهت ترتیب اعداد حروف تهجی معین داشته اند چنانچه ابجد هوز حطی کلمن سعفص قرشت ثخذ ضظغ معانی این الفاظ مذکوره صاحب مدار الافاضل چنین نوشته ابجد ای ابی وجد فی المعصیة یعنی پدر من که آدم بود یافته شد در گناه یعنی گناهی از و بوجود آمد هوز ای اتبع هواه یعنی پیروی کرد هوای نفسانی خود را حطی ای حط و تبت بالتوبة و الاستغفار یعنی کم کرده شد گناه او بتوبه کردن استغفار کلمن ای تکلم بکلمة فتاب علیه بالقبول و الرحمة یعنی کلام کرده بکلمه پس قبول شد توبه او سعفص ای ضاق علیه الدنیا فاقبض علیه یعنی تنگ شد برو دنیا پس تنگ شد برو قرشت ای قر بذنبه فستر یا لکر امته یعنی اقرار کرد بگناه خویش پس شرف بکرامت یافت ثخذ ای اخذ من الله قوة یعنی گرفت از حق تعالی قوت را ضظغ ای سد عنه نزغ الشیطان بالعزیمة یعنی بند شد از و نزغ شیطان بعزیمت ای بکلام حق و توحید و بعضی نوشته که ابا جاد نام پادشاهی بود که ابجد مخفف آنست و هفت کلمات باقی اسما هفت فرزندان اوست چنانچه در صراح وغیره تصریح آن کرده اند و بعضی نوشته که مرامر نام مردی بود که خط نوشتن ایجاد اوست این هشت کلمات اسامی هشت فرزندان اوست و در رسالهٔ ضوابط عظیم معنی هشت الفاظ مذکوره چنین نوشته ابجد آغاز کرد هوز در پیوست حطی واقف شد کلمن سخنگو شد سعفص ازو آموخت قرشت ترتیب کرد ثخذ نگاهداشت ضظغ تمام کرد تم کلامه والله اعلم بالصواب۔

ابو البشر حضرت آدم علیه السلام۔

ابکار بالفتح جمع بکر بالکسر است و نیز جمع بکره بالضم که بمعنی بامداد است از لطائف۔

ابر بفتحتین مزید علیه بر که بمعنی بالاست و در بهار عجم نوشته که ابر بالفتح و سکون با ترجمهٔ سحاب ظاهر امرکب از آب که لغتی ست در آب با المد و حرف را که کلمهٔ نسبت ست بر قیاس انگشتر یعنی خاتم۔

ابتر بالفتح و تای فوقانی مفتوح و رای مهمله بمعنی دم بریده و دنبال بریده و ناتمام و بی فرزند از کشف و کنز و فردوس اللغات و در بهار عجم نوشته که فارسیان این لفظ را بمعنی پراگنده و ضائع نیز آورده اند۔

ابی جعفر امام محمد باقر رضی الله عنه۔

ابحار بالفتح و بحاو رای مهمله تن دریاها و این جمع بحر است۔

ابرار بالفتح نیکوکاران جمع بار و بر بتشدید را از منتخب۔

ابقر بفتح اول و قاف بمعنی شور انبهان

ابخاذ بفتح اول و سکون موحده و خاو زای معجمتین نام ولایتی ست سمت گرجستان از رشیدی و در برهان ملکی از ترکستان و صاحب قاموس گوید که نام طائفه ایست از مردم

ابراز بالکسر در آخر زای معجمه بیرون آوردن و ظاهر کردن از منتخب کنز و قاموس و آنچه که بعض مردم گویند که ابراز بمعنی دفع البراز است در کتب معتبرهٔ لغات یافته نشده۔

ابریز بالکسر خالص از زر و نقره از منتخب۔

ابلاس بالکسر و سین مهمله نا امید شدن و غمگین شدن از منتخب و کنز۔

ابلیس بالکسر نا امید از رحمت و نام شیطان از منتخب۔

ابن العرس بکسر عین مهمله و سین مهمله راسو که بهندی نیولا گویند۔

ابرش بروزن ابلش اسپیکه نقطها بران مخالف رنگ او باشند و بمعنی رنگ سرخ و سفید بهم آمیخته از برهان و کشف و کنز

ابرص بالفتح کسیکه بر اندامش داغهای سفید باشد از لطائف۔

ابیض سفید رنگ۔

ابط بالکسر و طای مهمله بمعنی بغل از کنز

ابداع بالکسر پیدا کردن چیزی که نو و تازه باشد از کشف و زبدة الفوائد و نوعی از صنائع شعر

ابتلاع بالکسر و عین مهمله بحلق فرو بردن از منتخب

ابرق بفتح نوعی از سنگ که سفید و براق و طبق بر طبق باشد ظاهرا ابرق معرب ابرک است چون طبق بر طبق بودن با ابر مشابه است لهذا ابرک بکاف تصغیر اسم آن سنگ شده یا آنکه اسم تفضیل است از برق که بمعنی درخشیدن باشد بلحاظ درخشندگی اسم سنگ مذکور مقرر شده۔

ابریق بالکسر یای معروف آوند چرمین لوله دار که بدان وضو کنند و این معرب آبریز است از کشف و صراح۔

ابتهال بالکسر تضرع و زاری کردن از کشف و کنز۔

ابل بکسرتین و بکسر اول و سکون دوم شتران و این جمعیست که واحد ندارد از منتخب و صراح و کشف و بحر الجواهر۔

ابهل بضم اول و سوم تخم سرو کوهی که بهندی ہاؤبیر گویند از برهان و کنز۔

ابطال بالکسر باطل کردن و بالفتح دلیران از منتخب۔

ابدال بالکسر بدل کردن و بالفتح گروهی از اولیاء الله که حق تعالی عالم را بوجود ایشان قائم دارد و آن همه در عالم

سلمه نزغ بالفتح نون و سکون زای معجمه و آخر عین معجمه بمعنی تباهی افگندن و برغلانیدن میان مردم از باب منع یمنع قال الله تعالی در سورهٔ یوسف مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ الشَّیْطَانُ بَیْنِیْ وَ بَیْنَ اِخْوَتِیْ ای از پس تباهی افگندن شیطان در میان من و برادران من فافهم ۱۲

ہفتاد شخص اند چہل در شام میباشند و سی کس در جاہای دیگر اگر یکی از ایشان بمیرد دیگرے از مردم بجای او مقرر شود از منتخب بدانکہ ابدال جمع بدلست کہ بکسر اول وسکون دال باشد بمعنی شریف و کریم چون اولیاء اللہ شریف و کریم خلائق اند ایشان را ابدال گفتند یا آنکہ ابدال جمع بدیل ست کہ بمعنی بدل چیزیست چون این قسم اولیا را بدل یکدیگر شدن مقررست لہذا ایشان را ابدال گویند و در بہار عجم و مصطلحات نوشتہ کہ ابدال اگرچہ جمعست مگر فارسیان بمعنی قلندر واحد استعمال کنند و ہم بر مرید اطلاق نمایند کوچک ابدال باضافت و بی اضافت مرید قلندر را گویند نہ اینکہ مرید خرد سال مراد باشد۔

ابتذال در باختن و نگاہداشتن چیزی را از صلاح و مجازاً بمعنی بی اعتبار و بیقدری۔

ابابیل بمعنی گروہہا مرغان جمع ابالہ کہ بکسر اول و تشدید موحدہ بمعنی گروہ مرغانست و بمعنی طائر معروف کہ در سقف عمارات پختہ از سر مرغان آشیانہ سازد خطا ست آنرا ابابیل خطاف بضم اول و تشدید دوم گویند جمع آن خطاطیف بفارسی پرستو گویند و بہندی نام آن بسمع نرسیدہ از کشف و آداب الفضلا و رشیدی و فقیر مؤلف گوید کہ چون طائر مذکور گروہ گروہ شود اکثر پرواز مینماید اگر باین مناسبت طائر مذکور را ابابیل

میگفتہ باشند شاید کہ درست باشد۔

ابن السبیل مسافر چون مسافر را کسے نشناسد لہذا نسبت کردند بسوی راہ از شرح یمنی شرح مقامات حریری۔

ابہام بالکسر پوشیدہ گفتن و پوشیدہ گذاشتن و در ریستن و بمعنی نر انگشت از لطائف و کنز۔

ابرام بالکسر استوار کردن و ستوہ آوردن و ملول کردن از منتخب و کشف و در کنز استوار کردن و سخت تافتن ریسمان و یوسف شارح نصاب بمعنی دوتو کردن ریسمان نوشتہ و در منتخب نیز ہمین معنیست۔

ابتسام اندک خندہ کردن و بمعنی شگفتن مجاز۔

ابریشم بفتح اول و یای مجہول و ضم شین معجمہ از برہان و بہار عجم و معرب آن ابریسم است کہ بکسر اول و یای معروف و فتح سین مہملہ باشد کذا فی الصراح و این لفظ سوای معنی مشہور بمعنی تارہا ساز نیز آید چراکہ از ابریشم ہم تارہای ساز میسازند کذا فی الرشیدی و بہار عجم۔

ابکم بفتح اول و سوم بمعنی گنگ از کنز۔

ابراہیم ادہم یکی از اولیا کبار کہ قبل از اختیار فقر پادشاہ بلخ بودند و نام ایشان ابراہیم ست و نام پدر ایشان ادہم از لطائف و غیر آن۔

ابو القاسم کنیت حضرت محمد مصطفٰی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چراکہ نام فرزند آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم قاسم بود کہ بطفلی وفات یافتند

اِبّان بالکسر و تشدید بای موحدہ ہنگام و وقت از منتخب و صراح۔

ابو ریحان یکی از ائمہ علم ہیأت کہ آنرا ابوریحان بیرونی گویند۔

ابن سیرین بکسر سین مہملہ از اکابر تابعین ست ماہر در علم تعبیر خواب۔

ابن اللبون بفتح لام و ضم موحدہ شتر بچہ شیر خوارہ از لطائف۔

ابقای ماکان بکسر اول باقی داشتن آنچہ کہ بود۔

ابرو زدن رضا دادن از مصطلحات

ابجد روان ساختن الف با تا خواندن از مصطلحات۔

ابرو نازک و تنگ کردن ناز و غرور نمودن از مصطلحات۔

ابرہ بالکسر سوزن و نیش از شرح نصاب و بالفتح در فارسی بمعنی ابر مردہ نیز آمدہ و آن چیزیست مشابہ ابر بغایت جاذب آب باشد و بمعنی جانب بالا جامہ دوتو مثل قبا و غیرہ و این ماخوذ از ابرست کہ بفتحتین بمعنی بر باشد کہ ترجمہ علی ست لفظ زائدہ و ہای نسبت چون توالی حرکات در فارسی ثقیل بود لہذا از لفظ ابرہ حرف ثانی را بجہت تخفیف ساکن کردند۔

ابخرہ بالفتح و خای معجمہ مکسور و رای مہملہ مفتوح بمعنی بخارات۔

ابنیہ بالفتح و نون مکسور و فتح و تخفیف یا جمع بنا کہ عمارت باشد۔

ابعاد ثلاثہ بالفتح طول و عرض و عمق را گویند و عمق مراد از سطح ست از کشف۔

ابو شحمہ بفتح شین معجمہ و سکون حای مہملہ کنیت پسر حضرت عمر رضی اللہ عنہ و بعضی گویند کہ او زنا کردہ بود و حضرت عمر بروحد جاری کردند او بضربت حد بمرد و بعضی نوشتہ اند کہ خمر خوردہ بود۔

ابلہ بالفتح و ہای ملفوظ احمق از کنز۔

ابن الہبنقہ بالفتح با و فتح بای موحدہ و نون مشدد مفتوح و قاف کنیت مسخرہ۔

ابن مقلہ[1] بضم میم و سکون قاف و فتح لام نام مرد خطاط کہ بتاریخ سیصد و دہ ہجری از خط معقلی و کوفی و غیر آن شش خط اختراع نمودہ برای ہر حرف طرز خاص اا وردہ و اسامی آن شش خط اینست ثلث و توقیع و محقق و نسخ و ریحان و رقاع بعد از آن بمرور ایام استادان و خطاط دیگر خط تعلیق از رقاع و توقیع و خط نستعلیق از نسخ و تعلیق استنباط نمودہ اند از منتخب و وجہ الا فاضل نوشتہ است کہ بسبب حسد بیکبار ابن مقلہ بوقوع آمدہ حاکم وقت دستش برید۔

ابرہہ بالفتح و سکون بای موحدہ و فتح رای مہملہ و فتح ہای اول اسم نائب پادشاہ حبشہ کہ بر پرستش کعبہ حسد برد و در یمن بتخانہ بنا کردہ آنرا قلیس نام کرد ہرچند کہ تاکید پرستش آن کرد مگر کسی بہ پرستش آن نمی گرائید خیال نمود کہ اگر کعبہ را منہدم کنم پرستش این مکان بوجہ احسن خواہد شد باین

[1] صحیح بتقدیم لفظ ابن کذا فی القاموس والصحاح وغیرہما ۱۲

اراده لشکر با فیلان برای تخریب کعبه فرستاد چون قریب کعبه آمدند بحکم الهی طائران گروه گروه بپرواز آمده سنگریزها بر سر ایشان باریدند هر سنگریزه که بر سر هر کس میرسید از آدمی و فیل بر دیگر میگذشت جمله هلاک شدند۔

اباد الله بفتح اول و فتح دال مهمله یعنی هلاک گرداند خدای تعالی از صراح۔

ابی بفتح اول و کسر با موحده و یای معروف در عربی بمعنی سرکش و بفتح اول و یای مجهول در فارسی بمعنی بی که حرف نفی است الف درین صورت در لفظ ابی زائده است و بضم اول و فتح موحده و تشدید یای تحتانی نام یکی از اصحاب۔ و فارسیان بایمعنی بتخفیف نیز آرند۔

ابدالی بالفتح بمعنی فقیر و ترک دنیا کردن و در بهار عجم بمعنی الفت و محبت آورده۔

ابلهطراری کنایه از ابلهفریبی باشد۔

ابهری بر وزن اصغری منسوب بابهر که شهریست قریب زنجان و نام قریه باصفهان از لب الالباب۔

ابی بالفتح و در آخر الف بصورت یا بمعنی بیا تر از کثر۔

ابوی بفتحتین و کسر واو منسوب باب که بمعنی پدر باشد۔

ابن آدمی بالف ممدوده و فتح دال و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی مثال از کشف۔

فصل الف مقصوره مع تای فوقانی

اتکا بکسر اول و تشدید تای فوقانی منسوب بتکیه

کردن از منتخب۔

اتعاب بالکسر در رنج انداختن و بالفتح رنجها

اتراب بالفتح و در آخر موحده بمعنی زنان نوعمر همزاد و دختران همشیره و همسالان و هم عمران این جمع ترب است که بالکسر باشد۔

اترج بضم اول و سوم و جیم ترنج از برهان۔

اتخاذ بالکسر و تشدید تای فوقانی و کسر و خای معجمه و ذال معجمه بمعنی بگرفتن از منتخب۔

اتجار بجیم و رای مهمله بر وزن اتفاق بمعنی تجارت کردن از لطائف۔

اتمش بکسر اول و کسر میم و شین معجمه لفظ ترکی بمعنی کرده که صیغه ماضی است نیز یاد بادا

اتباع بر وزن اتفاق بمعنی پیروی و بر وزن انواع بمعنی پیروان۔

اتساع بکسر اول و تا مشدد و کسر و سین و عین مهمله فراخ شدن نام مرضی از زخم که ضعف بصر آرد از مؤید لطائف و صراح۔

اتحاف بالکسر بر وزن اسعاف بمعنی تحفه دادن از منتخب۔

اتصاف بکسر اول و تای فوقانی مشدد صفت کردن و بمعنی موصوف شدن از منتخب۔

اتلاف بالکسر تلف کردن یعنی هلاک کردن از منتخب۔

اتفاق بالکسر موافقت کردن و بمعنی واقع شدن کاری بی اسباب۔

اتاق بضم لفظ ترکیست بمعنی خانه و خیمه و بجای قاف غین معجمه نیز آمده از مصطلحات و لغات ترکی۔

اصطلح بر وزن احتمال ... اتراق الی ... که در منتخب نیست ... تمام

اتراک بالفتح ترکان که قومی از سلاطین باشد و مجاز آ بمعنی سپاهیان بمعنی خودها آهنی از صراح وغیره۔

اتابک بفتح اول و حرف چهارم بای موحده مضموم لفظ ترکیست بمعنی استاد و امیر و در رشیدی مرقوم است که اتابک بکسر بای موحده و کاف فارسی مرکب از لفظ آتا که بمعنی پدر است و لفظ بگ که مخفف بیگ است بمعنی امیر یعنی امیر که بجای پدر باشد و صاحب دارالافاضل از شرفنامه نقل کرده که اتابک بمعنی اولیای کودکان و اتالیق است و نیز لقب سعد زنگی پادشاه شیراز چرا که سلطان سنجر شیعی در حالت مستی سعد زنگی را که استاد او بود پادشاهی خود تشبید بعد وفات سلطان سنجر اتابک سعد زنگی پادشاه شد و اتابک که لقب قدیمی او بود و بر شهرت داشت و لفظ پادشاه برادرزادگان سلطان مرحوم سنجر گردانید و لفظ اتابک بمعنی چوبی که وقت خم دادن کمان در زه در آورده کمان را نیز گویند تا راست گردد از شرح قران السعدین و مصباح الفقراء که بمعنی پدر بزرگ و آب و غیره آمده۔

اتمک بفتح اول و فتح میم و کاف عربی در ترکی نان را گویند از مؤید و سواخی بمعنی آب و نان۔

اتصال مصدر از باب افتعال بمعنی پیوستن عبارت از انداز کردن که الکی است یا پی دیگر باعی یا ده دقیقه یا سپاه پیچ و در بها است۔

اتیان بالکسر و حرف سوم یای تحتانی در آمدن از منتخب و صراح و کنز چون بعد این حرف باء واقع شود بمعنی آوردن و بجا آوردن میگردد۔

اتان بفتح اول ماده خر از شرح نصاب و کنز و منتخب و صراح۔

اتقان بالکسر و قاف استواری و محکم کردن از کنز۔

اتو بالضم و تشدید فوقانی و تخفیف آن هر دو آمده و آن معروف است در اصل نام ست افزاریست که آنرا گرم کرده نقوش بر جامه میکنند۔

اتکه بفتح اول و ثانی و کاف فارسی ترکی شوهر دایه را گویند کما فی در یای لطافت و این مخفف اتاگاه است چه در ترکی آتا بمعنی پدر است و اتاگاه کسیکه قائم مقام پدر باشد۔

اتاق بضم اول و بجای قاف غین معجمه نیز آمده بمعنی کلاهی که از پرهای بعضی مرغان سازند و این لفظ ترکیست بلفظ زدن و داشتن مستعمل۔

فصل الف مقصوره مع ثای مثلثه

اثنا بالفتح میانها جمع ثنا بالکسر از منتخب و مؤید

اثواب بالفتح جامها و پوشیدنی جمع ثوب

اثاث البیت بالفتح رخت و متاع خانه

اثاثه بفتح اول و دو ثای مثلثه بمعنی بسیار شدن و انبوه شدن درخت و متاع خانه و اثاث نیز آمده از منتخب و صراح

اثمد بالکسر و سکون ثا و کسر میم و دال مهمله سنگ سرمه از منتخب و بهار۔

اثیر بفتح اول وکسر ثای مثلثه یعنی عالی و بلند و بمناسبت بلندی فلک را گویند و بمعنی کرهٔ نار نیز میگیرند چرا که کرهٔ نار بلندترین عناصر ست از کشف و لطائف ـ

اثر بفتحتین نشان پا و نشان زخم و بمعنی مطلق نشان نیز و بمعنی سنت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و بفتح اول و سکون ثانی جوهر شمشیر و نقل کردن سخن و حدیث نبوی و بالکسر نشان و پس چیزی از صراح و شمسی و منتخب و کنز ـ

اثقال بالفتح و قاف گرانها و بارها و بالکسر گران کردن از کنز ـ

اثل بالفتح نوعی از درخت گز از برهان و در منتخب شوره گز نوشته ـ

اثم بالکسر گناه ـ

اثیم بر وزن کریم یعنی گناهگار از کنز ـ

اثنین و اثنان بمعنی دو در حالت نصبی و جری بیا و در حالت رفعی بالف و این ملحق بتثنیه است ـ

اثمان بالفتح قیمتها ـ

اثنیه بالفتح و کسر نون و فتح تحتانی جمع ثنا که بمعنی مدح ست ـ

اثاثه بفتح اول و دو ثای مثلثه رخت و متاع از منتخب و صراح ـ

اثنیه بالضم و کسر نون و تحتانی مشدده مفتوحه بمعنی یکپایه از سه پایه دیگدان از لطائف و شرح نصاب و منتخب ـ

اثافی بفتح اول و ثای مثلثه و فا یعنی دیگپایها یعنی دیگدان که از سه پایه مرکب شود ـ

این جمع اثفیه است ـ

اثنا عشری بالکسر و عین و شین مفتوح عین طائفهٔ شیعه منسوب بائمه اثنا عشر یعنی دوازده امام صلوات الله علیهم اجمعین و نام روده ایست تحت معده و آنرا اثنا عشری از آن گویند که طول او دوازده انگشت مضموم میباشد بانگشتان صاحبش از بعضی کتب و مفرح القلوب طب ـ

فصل الف مقصوره مع جیم

اجتبا بالکسر برگزیدن از مؤید ـ

اجترا بالکسر دلیری از لطائف و کنز و شرح مقامات ـ

اجلا بر وزن علما جمع جلیل ست ـ

اجری بالضم و بالکسر و راء مهمله مفتوح و الف مقصوره بصورت یا یعنی وظیفه یعنی طعام هر روزه که بمحتاجان هند و علوفه از لطائف و شرح تحفة العراقین ـ

اجزا بالکسر و زای معجمه جزیه دادن و بی نیاز کردن و جزا دادن و بالفتح پارها جمع جزء از منتخب ـ

اجانب بفتح اول و کسر نون و بای موحده یعنی بیگانگان جمع اجنبی است از منتخب ـ

اجتناب بالکسر دور شدن و یکسو شدن از چیزی از منتخب ـ

اجرب بالفتح صاحب مرض خارش ـ

اجوبه بضم اول و ضم جیم فارسی و واو مجهول و سکون بای فارسی لفظ ترکی ست بمعنی گشاده ـ

اجرت بالضم مزد از کنز ـ

اجابت بکسر اول جواب دادن از منتخب و صراح و مجاز بمعنی قبول نمودن و باصطلاح اطبا دفع براز کردن که بهندوستان دست نامند ـ

اجالت بکسر گردانیدن و جولان دادن از منتخب ـ

اجاج بضم اول و دو جیم تلخ و آب شور از سروری و شرح نصاب و کنز ـ

اجتهاد بالکسر کوشش کردن و صواب جستن و باصطلاح فقها عبارتست از استنباط مسائل شرعیه بقیاس از کلام الله و حدیث و اجماع بشرط آنکه در کتب اصول مسطور ست چنانچه واقفیت کما حقه از محاورات لسان عرب و علم صرف و نحو و شان نزول آیات و علم حدیث داشته باشد ـ

اجناد بالفتح افواج و لشکرها و این جمع جند ست ـ

اجساد بالفتح بدنها و جسمها ـ

اجلوذ بکسر اول و کسر لام و تشدید واو و ذال معجمه شتابیدن از فردوس اللغات و صراح ـ

اجیر بر وزن نقیر یعنی مزدور از منتخب ـ

اجبار بالکسر کسی را بزور بر کاری داشتن از منتخب و غیره ـ

اجهار بالکسر یعنی زنهار ـ

اجور بالضم جمع اجر ـ

اجهر بفتح اول و سوم روز کور از کنز ـ

اجلاس بالکسر نشاندن از منتخب ـ

اجاص بالکسر و تشدید جیم و صاد مهمله قسمی از آلو که میوه ایست از شرح نصاب و منتخب ـ

نوشته که این معرب ست چرا که در کلام عرب جیم و صاد جمع نمیشود ـ

اجماع بالکسر اتفاق کردن جماعت بر کاری

اجتماع باصطلاح اهل نجوم آنرا گویند که آفتاب و ماه در یک برج بیک درجه و یک دقیقه جمع شوند در این وقت ماه از نظر گم و غائب میشود و چنین وقت منحوس باشد ـ

اجدع بالفتح بریده بینی و بریده گوش از منتخب

اجلاف بالفتح مردمان نخاله و فرومایه و بمعنی ستمگاران جمع جلف که بالکسر بمعنی جفا کننده و خم تهی و سرچه میان تهی باشد از منتخب و کنز ـ

اجوف بفتح اول و سوم چیزی که اندرونش خالی باشد و نزد صرفیان لفظی که میان آن مقابل عین فعل حرف علت باشد ـ

اجحاف بالکسر بتقدیم جیم بر حای مهمله نقصان کردن و بردن چیزی و نزدیک شدن و کار برکسی سخت گرفتن ـ

اجاق بالضم و جیم عربی لفظ ترکیست بمعنی دیگدان و خاندان از چراغ هدایت ـ

اجل بفتحتین و تشدید لام یعنی بزرگتر و بفتحتین و تخفیف لام بمعنی مهلت و نیز بمعنی مرگ و وقت چیزی و نهایت زمان عمر ـ

اجم بالفتح اول و سکون جیم یعنی برانگیختن بیکسی برای از کشف و منتخب و کنز ـ

اجدل بالفتح و دال مهمله مفتوح طائریست شکاری که بفارسی آنرا چرغ گویند ـ

اجمام بالکسر آسایش دادن اسپ را برای سواری از منتخب ـ

احجام بالکسر وحرف سوم جیم مهمله باز داشتن و نزدیک بهلاک رسیدن از منتخب۔

احجم بفتحتین نیستانها و انبوه‌ها ست و درختها را جمع و احد از منتخب و کشف۔

اجرام بالفتح بمعنی جرمها مگر اکثر اطلاق این لفظ بر کواکب جهت جرم آن احجام کنند و بر اجسام حیوانی و نباتات روا ندارند مگر شذر و جرمها اودیه و اعضا۔

اجر غیر ممنون ثواب بی نقصان۔

اجفان بالفتح و فا پلکهای چشم و سوهای مژگان۔

اجله بفتح اول و کسر جیم و تشدید لام مفتوح بمعنی بزرگان و این جمع جلیل ست

اجنحه بالفتح و نون مکسور و حای مهمله بازوهای مرغان و بازوهای آدمیان و این جمع جناح ست از منتخب۔

اجوبه بفتح اول و سکون جیم و کسر واو و بای موحده جمع جواب از شرح اصول اکبری۔

اجوره بضمتین لفظ عربیست بمعنی مزد از بهار عجم۔

اجنه بفتح اول و کسر جیم و تشدید نون جمع جن غلطست چرا که این جمع جنین ست و جمع جن جنه ست بالکسر و نون مشدد از مزیل الاغلاط و منتخب۔

اجنبی بالفتح بیگانه از کنز۔

اچی بفتح اول و کسر جیم فارسی برادر کلان این لفظ ترکی ست از لطائف و آنچه در بعض نسخ بمعنی اخی بجا معجمه نوشته اند از غلطی کاتبان ست۔

فصل الف مقصوره مع حای مهمله

احصا بالکسر شمردن و ضبط کردن از منتخب و کنز۔

احبا بفتح اول و کسر حای مهمله و بای موحده مشدد بمعنی دوستان و این جمع حبیب ست که بمعنی دوست باشد

احلی بفتح اول و سوم شیرین تر۔

احیا بالکسر زنده کردن و نام کتابیست احیاء العلوم از امام محمد غزالی رحمة الله علیه و آن کتاب چهار ارباع ست یک ربع آن در عادات و دوم در عبادات سوم در منجیات که در آن اسباب نجاتست چهارم در مهلکات که در آن بیان اسباب هلاک و عقوبت ست و هر یک از ارباع آن مشتمل ست بر ده باب و بالفتح زندگان و بمعنی قبیلها و محلها این معنی جمع حی ست از منتخب و شمسیه و فردوس اللغات و صراح۔

احشا بالفتح و شین معجمه آنچه در سینه و شکم باشد از دل و جگر و معده و روده از کشف و منتخب

احتوا گرد فرو گرفتن از کنز۔

احتما بالکسر پرهیز کردن بیمار و حمایت کردن از کشف و لطائف۔

احیانا بالفتح جمع حین لیکن بمعنی گاه گاه مستعمل میشود و نصب آن باعتبار ظرفیت ست۔

احتجاب بالکسر در پرده شدن از منتخب و شمسیه

احتساب نهی کردن از چیزها که در شرع ممنوع باشد و بشمار آوردن از منتخب

احزاب بالفتح و زای معجمه و موحده گروهها از منتخب۔

احالت بالکسر حواله کردن و حیله کردن و محال

گفتن و یکسان شدن از منتخب۔

احسنت بالفتح و سین مهمله مفتوح و سکون نون و فتح تای فوقانی صیغه واحد مذکر حاضر از باب افعال بمعنی نیکو گفتی مگر در فارسی تای فوقانی را موقوف خوانند و بمعنی تحسین و آفرین مستعمل کنند۔

احداث بالکسر و تای مثلثه نو پیدا کردن و بالفتح مردم نوجوان و نوخاسته از منتخب

احتیاج نیازمندی بلفظ آوردن و داشتن و افتادن مستعمل از بهار عجم

احفاد بالفتح و فا فرزندزادگان و بمعنی خادمان نیز از منتخب۔

احقاد بالکسر و قاف کینه آوردن کسی را و بالفتح کینها از منتخب و لطائف۔

احد بفتحتین کوهیست نزدیک مدینه و بفتحتین یکی و کسی و یکم و روز یکشنبه و بمعنی یگانه صیغه صفت مشبهه از اهل ح د بوده بر وزن حسن و او را بر خلاف قیاس همزه بدل ساخته احد خوانند و اطلاق این لفظ در وصف حق تعالی کنند نه بر دیگری و تشدید دال نیز تر از منتخب و صراح وغیره۔

احور بفتح اول و ثالث مرد سفید پوست که سیاهی چشم او بغایت سیاه باشد و نام مشتری از منتخب۔

احضار بالکسر حاضر کردن از منتخب

احجار بالفتح جمع حجر که بمعنی سنگ ست

احبار بالفتح و بای موحده دانایان از فردوس اللغات۔

احمر بالفتح بمعنی سرخ و گاهی بمعنی سخت

و رشت آید چنانچه موت احمر موت سخت را گویند یعنی موتیکه در آن تاسف و ماتم بسیار باشد و مقتول را نیز گویند از منتخب بمعنی شبوت امیر سید۔

احرار بالفتح و هر دو رای مهمله بمعنی آزادگان این جمع حرست که بالضم بمعنی آزاد باشد از منتخب و کشف و لقب عبید الله نقشبندی که پیر مولوی جامی بودند و در حقیقت لقب ایشان خواجه احرارست چرا که چون اسم ایشان عبید الله واقع گشت که معنی آن بنده کوچک خداست برای تدارک آن خواجه احرار لقب کردند گاهی لفظ خواجه در استعمال حذف کنند۔

احتکار بالکسر غله بنیت گرانی جمع کردن تا بنفع فروخته شود از منتخب و کشف۔

احراز در آخر زای معجمه استوار کردن و نگاهداشتن و جمع کردن از منتخب و کنز۔

احتراز بالکسر پرهیز کردن و خود را نگاهداشتن از منتخب۔

احتباس بالکسر و فوقانی و موحده و سین مهمله در بند داشتن و باز داشتن و بخل کردن و باز ایستادن بول یا غائط از منتخب و کنز۔

احساس بالکسر و سینین مهملتین دیدن و دریافت نمودن از منتخب و در بعضی کتب لغت نوشته که احساس دیدن و بلمس بدن چیزی معلوم کردن و آنچه بیکی از حواس خمسه دریافته شود۔

احمض بالفتح و میم مفتوح و ضاد معجمه

بمعنی ترش از منتخب و گاهی مجازاً بمعنی ناخوش و دشوار آید۔

احتیاط گرد و فرو گرفتن از کنز۔

احتراف بالکسر ریاضت بمعنی و اندیشه ور منتخب بمعنی پیشه وری۔

احرف بفتح اول و سکون ثانی و ضم رای مهمله جمع حرف۔

احنف بالفتح کسیکه پاهای او بسوی یکدیگر کج بود یا اطراف یکدیگر خمیده باشد و نام شخصی که در نهایت فضل و کمال از زمره تابعین از منتخب۔

احراق بالکسر سوختن و سوزانیدن از منتخب و کنز۔

احتراق بالکسر سوخته شدن و باصطلاح اهل تنجیم نهان شدن یکی از پنج ستاره سیاره سوای قمر در زیر شعاع خورشید بسبب باهم شدن ایشان با هم واحد از منتخب۔

احداق بالفتح مردمکهای چشم جمع حدقه۔

احق بفتحتین سزاوارتر و لائق تر از منتخب۔

احتکاک بالکسر باهم خراشیدن و باهم دالیدن کالا و بیدن یا جای از منتخب وغیره۔

احمال بالکسر بار برداشتن و بالفتح بارها و گرانیها از منتخب و کنز۔

احتیال بالکسر حیله انگیختن از لطائف و منتخب و کشف۔

احول بالفتح کج چشم یعنی کسیکه یک چیز را دو بیند از منتخب وغیره۔

احوال بالفتح جمع حال و حالت که بمعنی گذشته بر چیزیست و بجای مفرد نیز

آمده از منتخب و صراح و بهار عجم۔

احلیل بالکسر راه بول و ذکر از منتخب و کنز۔

احتمال بالکسر و تای فوقانی بکسر برداشتن و گمان کردن از منتخب و شمسی۔

احزم بفتح اول و فتح زا معجمه هوشیارتر و داناتر از منتخب۔

احتشام بالکسر خداوند خادمان و حشم بودن و مجازاً بمعنی شان و شکوه بمعنی شرم داشتن از منتخب۔

احرام بالکسر خود حرام گردانیدن بمعنی چیزهای حلال و مباح را چند روز پیشتر از زیارت خانه کعبه [illegible] در ایام حج و مجازاً احرام بمعنی دو چادر نادوخته که در ایام احرام یکی را لنگ می بندند و دیگری را بر دوش پوشند و در بهار عجم نوشته که احرام بالکسر در حرم شدن و در عرف شرع آنست که حاجیان لباس دوخته و استعمال خوشبو و اصلاح ریش و بروت و مباشرت وغیره بر خود حرام گردانند و احرام بستن بمعنی قصد و نیت کردن مستعمل است۔

استحکام بالکسر استوار کردن و بالفتح حکمها و فرمانها [illegible] و پادشاهی نام کتابیست در اصول فقه۔

احسن بالفتح نیکوتر بهتر و نیکو کردن و نام یکی از کتب [illegible]۔

احتجام بالکسر حجامت و حجام [illegible] آمده [illegible] کشیدن خون از بدن۔

احمر اقتم بقاف و تای فوقانی بمعنی نهایت سرخ مائل بسیاهی و غبار۔

احتشام بالفتح زکوة و [illegible] از لطائف و کنز۔

احلام بالفتح خوابها از کنز و در منتخب بمعنی خوابها و عقلها و بردباریها۔

احاسن بالفتح [illegible] جمع احسن بمعنی نیکویها۔

احتزاز بالکسر و زای معجمه اندو گین کردن و بالفتح اندوهها از منتخب۔

احصان بالکسر و صاد مهمله زن [illegible] در دو شوهر کردن زن و پارسا کردن و حصار کردن و پرهیزگار شدن از منتخب و کنز و در خیابان شرح گلستان نوشته که احصان در اصل بمعنی نگاه داشتن از بدیها و این [illegible] بمعنی زن خواستن مستعمل است۔

احضان بالکسر و بضاد معجمه در کنار گرفتن از منتخب۔

احیان بالفتح وقتها از منتخب۔

احدی [illegible] بکسر اول و سکون حا و دال و فتح دال الف مقصوره بصورت یا و ضم یای مهمله [illegible] و بیا و سکون یای ثانی بمعنی یکی از دو و یکی۔

احمد بالکسر و نون و فتح جیم بمعنی گوشه [illegible] [illegible] سجده کنند۔

احیا [illegible] و [illegible] [illegible] آید [illegible]

احمر قانی بقاف و نون بمعنی سرخ

مائل بسیاهی مشابه بلون خون۔

احتیالی بالکسر حیله انگیز [illegible] [illegible] در آخر [illegible] عالم اسلامی [illegible] چراکه احتیال خود مصدر است حاجت بیای مصدری ندارد و این نوعی از [illegible] است۔

احدی بفتحتین [illegible] باشد از انواع منصبداران و این از عهد اکبر پادشاه است [illegible] در بهار عجم نوشته که [illegible] احدیان [illegible] دارند [illegible] و پیاده [illegible] ندارند [illegible] کلام [illegible] [illegible] پادشاه [illegible] اجرای حکمی [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible] گویند صحیح نیست۔

فصل الف ممدوده مع خای معجمه

اخصا بالکسر و صاد [illegible] کردن [illegible]

اخلا بفتح اول و کسر خای معجمه و لام مشدد بمعنی دوستان [illegible] جمع خلیل است که بمعنی دوست باشد از منتخب۔

اخسا بفتح اول و کسر خای معجمه و [illegible] سین [illegible] جمع [illegible]۔

اخفا [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

اخا بکسر اول برادری و دوستی کردن [illegible] اخوت [illegible] اخا یا [illegible] از منتخب۔

اخرب بالفتح و [illegible] [illegible] باصطلاح عروضیان [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

واقع شود و خرب بالفتح اگرچه در لغت
بمعنی ویران کردن است لیکن باصطلاح
عروضیان عبارت از انداختن میم و نون مفاعیلن است
تا مفاعیل بماند پس مفعول بضم لام که لفظ
مستعمل است بجای آن نهند چون اول
و آخر رکن را انداختند خرابی تمام در آن
راه یافت لهذا اخرب نام کردند
اخوت بضم اول و ثانی و تشدید واو
مفتوحه بمعنی برادری یعنی برادر شدن
و بکسر اول و سکون ثانی و فتح واو بمعنی
برادران از منتخب و کشف
اختیارات بالکسر نام کتابیست
در علم طب در بیان خواص ادویه و بمعنی اقبال
بد نیز گویند
اخت بالضم خواهر
اخوات بفتحتین خواهران
اختلاج بالکسر ... جنبیدن
عضوی ... اندام
اخ بالفتح برادر که در اصل اخو بود ...
[illegible]

اخاذ بکسر اول و در آخر ذال معجمه بمعنی گرفتن
و بمعنی تالابی که در بیابان باشد و بمعنی
زمینی که بحکومت خود پادشاه گرفته باشد از
منتخب و بفتح اول و خای معجمه مشدده
بمعنی سخت گیرنده و بسیار گیرنده
اخشتاره ... بمعنی فال و شگون و بمعنی
طالع ... نام فرشته که در عالم
آیین آیین گویان گردد و هر جا که آیین
و برابر واقع شود با جابت مقرون شود از
لطائف و مصطلحات و سرمه و برهان
اخضر بالفتح و ضاد معجمه مفتوح بمعنی
سبز که رنگ معروف است
اخبار بالکسر خبر دادن و بالفتح جمع خبر
بمعنی احادیث و تواریخ نیز می آید
...
اختبار بالکسر ...
... بمعنی امتحان و آزمودن
اختیار ... برگزیدن ...
اختصار باصطلاح اهل معانی سخن را
[illegible]

و تفسیر و قراءت
اخص ... خاص تر
اخمص بالفتح و صاد مهمله میان کف پا
که بزمین نرسد ...
اختلاط بالکسر ... آمیخته شدن ...
اخلاط بالفتح جمع خلط و نام شهری ...
...
اختراع بالکسر پیدا کردن چیزی ...
...
اخلاف بالفتح پس ماندگان ...
فرزندان ... جمع خلف
[illegible]

اختیال بالکسر گردن کشی کردن و خیال
کردن از منتخب
اخوال بالفتح جمع خال است که بمعنی برادر
مادر ...
...
[illegible]

اخدان بالفتح دوستان [illegible] خدن بالکسر که بمعنی دوست است ـ
اختر شمردن کنایه از بیدار ماندن
اختر در سپر چین کردن بی آرام و بیقرار کردن ـ
اخستان بالکسر و تای فوقانی و سین مهمله نام پادشاه که ممدوح خاقانی [illegible]
اخاذه بکسر اول و ذال معجمه یعنی آبگیر تا لالب از شرح نصاب [illegible] و منتخب ـ
اخته خانه بالفتح طویله [illegible]
اخچه بالفتح و جیم فارسی یعنی ریزه [illegible] واقچه بقاف نیز گویند و [illegible] ترکیست ـ
اخبیه بالفتح [illegible] نام منزلیست و چهارم از منازل قمر آن چهار ستاره است [illegible] از منتخب وغیره ـ
اخمه بالفتح [illegible]
اخکسه انداز [illegible] بضم اول و سکون خا معجمه و فتح کاف عربی و سین مهمله [illegible] تیر بازگشتی زدن [illegible] ـ
اخیافی بالفتح و یای تحتانی و فا [illegible] برادر [illegible] که پدر [illegible] و مادر واحد باشد [illegible] و مادر و پدر شریک باشند ـ
اخی [illegible] ـ
[illegible]

فصل الالف المقصورة مع الدال المهمله

ادبار بضم اول و فتح دال و بای موحده [illegible]

ادعاء بالکسر و تشدید دال مهمله دعوی کردن و آرزو کردن از منتخب ـ
ادا بالفتح [illegible] گذاردن و بیان کردن این مصدر نیست مگر بمعنی مصدر می آید و بفارسی [illegible] معشوق [illegible] واشاره [illegible] آواز [illegible] آید ـ
ادق بالفتح [illegible]
[illegible] از منتخب ـ
ادب [illegible]
[illegible] از منتخب و بهار عجم وغیره ـ
ادات بالفتح [illegible] فوقانی [illegible] آلت [illegible]
[illegible]

[illegible] بافرق [illegible] ـ
ادبار بالکسر پشت دادن و [illegible] از منتخب وغیره ـ
ادوار بالفتح گردشهای فلک یعنی [illegible] از منتخب ـ
ادرار بالکسر [illegible]
[illegible]
ادغام بالکسر و تشدید دال [illegible]
[illegible]
اداس [illegible] بالفتح [illegible]
[illegible]

[illegible] بود [illegible] از منتخب و لطائف ـ
ادیم بالفتح مطلق پوست دباغت داده [illegible]
[illegible]
ادیان بالفتح و یای تحتانی جمع دین از منتخب ـ
ادون بالفتح و واو مفتوح [illegible] تر [illegible] تر از منتخب ـ
ادکن بالفتح [illegible] از لطائف [illegible]
ادمان بالکسر دائم کردن کار [illegible]
[illegible]

انگیه با الف شمرده نیز شنوده‌اند پارچهٔ رنگین کلابتون دار الوان منقش و نگارین مانند چادر آنرا بر بالای پلنگ گسترده بالای آن پنج شبک چادر کشند آن پارچه منقش نکوره اریچا طرف در میانهٔ هر چهار پایهٔ پلنگ مستعمل فرش زمین آویزان باشد۔

ادعیه بفتح اول و سکون دال و کسر عین و فتح تحتانی جمع دعاست و یای تحتانی را مشدد خواندن خطاست۔

ادعیهٔ ماثوره حرف هشتم ثای مثلثه بمعنی دعاهایکه از رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم منقول ست۔

ادله بفتح اول و کسر دال و تشدید لام جمع دلیل ست۔

ادانی بالفتح و نون مکسور بمعنی نزدیک تر ادنی کلمهٔ تران‌هار منتخب۔

فصل الف مقصوره مع ذال معجمه

اذا بکسر اول بمعنی چون و بمعنی وقتی و بمعنی پس و بمعنی ناگاه از کنز۔

اذی بفتحتین بر وزن بقا بمعنی ایذا دادن و رنجانیدن از منتخب۔

اذکی بالفتح زیرکتر از کنز۔

اذهاب بالکسر بردن و روان کردن و زایل و دور کردن از بیرون از منتخب شمسی

اذناب بالکسر و نون و بعد گناه کردن بالفتح دمها چراکه ورشیدی جمع ذنب ست و گاهی مجاز آمده بمعنی فرومایگان و کنیزان و لواحق باشد از لطائف۔

اذاعت بکسر اول و فتح عین مهمله آشکارا کردن راز شدن از الشفاء هر۔

اذیت بفتح اول و کسر ثانی و تشدید تحتانی آزار و رنج۔

اذخر بالکسر و خای معجمه نیز مکسور گیاهی ست خوشبو دار که بهندی آنرا مرچیا گند گویند از منتخب و غیر آن۔

اذخار بالکسر ذخیره نهادن و ذخیره کردن

اذکار بالکسر یاد داون و بالفتح یاد کردنها از منتخب

اذفر بالفتح و فای مفتوح و رای مهمله بمعنی تیز بوا از مؤید و منتخب و کشف و صراح بمعنی خالص۔

اذیال بالفتح دامنها۔

اذل بفتحتین و تشدید لام ذلیل تر

اذلال بالکسر خوار کردن از منتخب۔

اذهان بالفتح جمع ذهن۔

اذعان بالکسر و عین مهمله فرمانبرداری و اطاعت از منتخب و کنز۔

اذربیجان بفتح اول و سکون ذال معجمه و فتح رای مهمله و کسر موحده و یای معروف و جیم عربی معرب آذر آبادگان که نام شهریست و معنی ترکیبی آن آتش آباد چون در آن شهر آتشخانها بسیار بودند لهذا بدین اسم موسوم شد و بعضی چنین نوشته که آذر نام پادشاهی در اینجا مقام کرده و فرموده که بهیئت کرده و در اینجا آتشکده و در و پیشه ساختند و نیز شهر پست شد چون پیشه بزرگ شد نام آن آذربایگان کرده چه در ترکی آذر بلند را گویند و بایگان خانه و انگران را گویند معرب بجهه چه آذربایجان شد از رشیدی۔

اذن بالضم بضمتین گوش از بحر الجواهر۔

وتنبیه کنز و بالکسر بمعنی امر و فرمان۔

فصل الف مقصوره مع رای مهمله

ارتقا بالکسر و قاف بالا رفتن از منتخب و کنز

ارجا بالکسر و جیم امید وار کردن و پس انگندن و نیز و یکسو کردن است و بالفتح کرانها یا یعنی جمع رجاست که بمعنی کناره و طرف باشد از لطائف و شمسیه

ارتجا بالکسر و جیم امید داشتن از منتخب

اروا بالکسر و دال مهمله پاک کردن از منتخب و لطائف۔

ارمیا بالضم و میم مکسور و تحتانی نام خضر علیه السلام و بعضی گویند که نام الیاس علیه السلام است از منتخب و برهان۔

ارضا بالکسر و ضای معجمه خشنود کردن و فرو گذاشتن از کشف و صراح و کنز و منتخب و آزرضا بفتح اول در ترکی پشت را گویند

اروا بالکسر و حرف سوم واو سیراب کردن و روان کردن از کنز و منتخب۔

ارتضا بالکسر پسندیدن از کشف و کنز و در منتخب بمعنی خوشنود شدن۔

ارنب بالفتح و نون مفتوح و موحده خرگوش از منتخب و شرح نصاب۔

ارتیاب بالکسر و شک آوردن از منتخب و لطائف۔

ارب بالکسر و بای موحده بمعنی حاجت از منتخب و شرح نصاب و کنز۔

اریب بضم اول و کسر ثانی و یای معروف کجی و پیچ رشتن از لطائف و این با ترکیبه بعد ابدال واو بهمزه۔

ارباب بالفتح لفظ عربیست جمع رب که بمعنی پرورش کننده است مگر لفظ ارباب بمعنی صاحبان شعرا و فضلا و ندان مستعمل میشود و باصطلاح اهل ولایت ریش سفیدان را گویند با غماض نظر از معنی جمع از مصطلحات و غیر آن

ارتکاب بالکسر گناه کردن و شروع بکاری نامشروع کردن و سوار شدن بر چیزی از منتخب و کنز و صراح۔

ارانب بفتح اول و کسر نون که بای موحده بمعنی حاجتها این جمع اربست که بالکسر باشد۔

اردی بهشت بضم اول و سکون را و کسر دال مهمله و یای مجهول نام ماهیست که بهندی مطابق آن جیت ست و این مرکبست از ارد که بمعنی مانند و نظیر ست و بهشت و یا از اشباع کسره اضافت پیدا آمده یعنی ماهیکه مانند بهشت باشد چون با بیران و تورانیان این ماه اشد از بهاری شود لهذا باین اسم موسوم شد و نام روز سوم از هر ماه شمسی از جهانگیری و رشیدی و کشف و سید با لتا و تاخیر۔

اراحت بحرف الف حاجت بمعنی نمودن از کنز

اراحت بکسر اول و حای مهمله آسودن و آسایش دادن و شبیه چرانیدن و گنده شدن و مردن و بو شیئی چیزی دریافتن از منتخب۔

اراقت ریختن آب و غیره۔

ارباب حقیقت کنایه از اهل منطق

ارث بکسر اول و سکون ثانی و ثای مثلثه

میراث و اصل و کار قدیم که بوراثت بدیگری رسد و بقیه چیزی و خاکستر و بالفتح آتش افروختن از منتخب ـ

ارج بفتح اول و سکون ثانی و جیم عربی در فارسی بمعنی قیمت زیراکه در اصل ارز بود زای معجمه را بجیم بدل کرده اند و مجازاً بمعنی مرتبه و قدر و بعربی بفتح اول و کسر رای مهمله هر چیز که خوشبو دار باشد بمعنی فارسی در جهانگیری و سروری و فردوس اللغات و معنی عربی از منتخب و شروح نصاب و کنز و در برهان بمعنی کرگدن نیز نوشته ـ

ارتجاج بالکسر حرف چهارم و ششم جیم بمعنی جنبیدن و لرزیدن از منتخب و لطائف ـ

ارگنج بضم اول و سکون را و فتح کاف فارسی نام شهر از خراسان که بحدود ماوراء النهر پیوسته است از برهان و در رشیدی نوشته که ترکان جرجانیه را گویند که پای تخت خوارزم ست ـ

ارتباح بالکسر فوقانی و موحده و حای مهمله سود کردن در تجارت ـ

ارواح بالفتح بمعنی الانکه بمعنی رد و جها ـ

ارتیاح بکسر اول و کسر تای فوقانی و بعده تحتانی و در آخر حای مهمله بمعنی شاد شدن از کشف و کنز و منتخب ـ

ارجمند بالفتح و جیم موقوف بر وزن نقشبند بمعنی صاحب قیمت و مجازاً بمعنی صاحب مرتبه و گرانی قدر و عزیز و بالضم جیم خواندن خلاف است برهان و ارادهٔ معنی که گذشت جهانگیری و سروری ـ

ارمزد بضم اول و سوم و زای معجمه و دال مهمله ستارهٔ مشتری و نام روز اول از هر ماه شمسی از برهان و رشیدی ـ

ارد بالفتح بمعنی قهر و خشم و بالضم بمعنی مانند و نظیر و بالکسر نام روز بیست و پنجم از هر ماه شمسی از جهانگیری و رشیدی و برهان و آرد شیر لقب پادشاهی از معنی اول یا از ثانی مرکب ست ـ

ارویند بالفتح نام کوه که آنرا الوند نیز گویند

ارتداد بالکسر رد شدن از اسلام برگشتن از منتخب ـ

ارمد بفتح اول و فتح میم صاحب رمد یعنی کسیکه چشم او درد کند با سرخی و سیلان آب ـ

ارشد بالفتح راه راست یابنده تر ـ

ارتیاد بالکسر و بعد فوقانی تحتانی و دال مهمله جستن و طلب کردن از منتخب ـ

ارشاد راه حق نمودن ـ

ارچند بمعنی هرچند ـ

ار بالفتح بمعنی اگر

اردشیر مرکب از لفظ ارد بالفتح که بمعنی خشم و قهر یا از لفظ ارد بالضم که بمعنی مانند و نظیر ست و شیر لقب بهمن بن اسفندیار است چون جدش گشتاسپ او را بسیار دلیر دید بدین لقب ملقب کرد و نیز لقب ساسان بن ساسان که نبیرهٔ بهمن و دختر زادهٔ بابک بود و او را اردشیر بابکان نیز گویند بالف و نون نسبت از رشیدی و جهانگیری و برهان و کشف ـ

ارمزد بضم اول و سوم زای معجمه نام روز

اول از هر ماه شمسی از برهان و رشیدی ـ

ارزیمه بفتح اول و سکون رای مهمله و کسر زای معجمه بمعنی قلعی که آنرا بهندی رانگ گویند

ارز بفتح اول و ضم رای مهمله و تشدید زای معجمه و بفتحتین نیز بمعنی برنج که از فواکه معروف ست و بفتح اول و سکون رای مهمله و زای معجمه موقوف در فارسی بمعنی قیمت از منتخب و شروح نصاب و شرح تحفة العراقین و کنز ـ

ارشمیدس بفتح اول و ثانی و سکون شین معجمه و کسر میم و یای معروف و ضم دال مهمله و سین مهمله نام حکیمی ست از برهان ـ

ارس بفتحتین و سین مهمله نام شهر و رود که بر کنارهٔ آذربیجان از مدار الافاضل ـ

ارسطاطالیس بفتحتین وزیر سلطان سکندر و ارسطو مخفف همین ست و این لفظ یونانی ست ـ

ارش بفتحتین و شین معجمه از آرنج تا انگشتان و نام شهر و نوعی از جامه سبز رنگ و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی عاقل و زیرک و بمعنی آرنج از جهانگیری و کشف و لطائف و برهان و غیره و در منتخب نوشته که مقدار سر دو دست آدمی که برابر قامت آدم ست و بعربی بفتح اول و سکون ثانی ما که بمعنی برانگیختن فتنه و جنگ و دیت جراحت از منتخب و لطائف و کنز ـ

ارتعاش بالکسر و عین مهمله و شین معجمه بمعنی لرزیدن از منتخب و لطائف و کنز ـ

ارفاش بالکسر و فای معجمه بمعنی سوختن از ریگ گرم از کنز ـ

ارض بالفتح زمین باید دانست که بر صدد و حساب معلوم کرده اند که دائرهٔ عظیمه که بر زمین فرض کنند هشت هزار فرسخ است هر فرسخی سه میل و هر میلی سه هزار گز و هر گزی بیست و چهار انگشت مضموم و هر انگشت مقدار عرض شش جو معتدل و قطر ارض دو هزار و پانصد و چهل و پنج فرسخ ست تقریباً که هفت هزار و ششصد و سی و پنج میل میشود و آنچه باتفاق چند کتب معتبر بذاقت تحلیل دریافت شده نیست که مساحت تمام کرهٔ ارض شش کرور و بیست لک و سی هزار و دو صد و بیست میل ست و مساحت معموره از ربع مسکون یک کرور و چهل لک و سی هزار و دو صد و بیست میل ست و بعد مقعر فلک قمر از مرکز عالم چهل و یک هزار و سه صد و سی و شش فرسخ ست و بعد محدب فلک قمر که مقعر فلک عطارد ست از مرکز عالم هشتاد و پنج هزار و هفت صد و سه فرسخ ست و بعد مقعر فلک شمس یک لک و چهل و بیست هزار و هشت صد و هشتاد و دو فرسخ ست و بعد محدب فلک ثوابت که مقعر فلک اعظم باشد سی و هشت لک و بیست و چهار هزار و سه صد و نه فرسخ ... محدب فلک اعظم تحدید نیست که آنرا بجز خدای تعالی کسی نمیداند و تحقیق معلوم شده که جرم آفتاب صد و هفده هزار ... بیست و هشت فرسخ ست و جرم زمین ... و بیست و شش برابر زمین ست ... گرد

۳۱

یعنی یکصد و شصت و شش بار مانند زمین است
و قطر قمر هفت صد و سی یک فرسنگ است
و جرم وی سدس و سبع جرم زمین است
والله اعلم بالصواب و بعضی ارباب تحقیق
چنین نوشته اند که تمام دائرهٔ کرهٔ زمین
هشت هزار فرسنگ است و بحساب کروه
بیست و چهار هزار کروه طول ربع مسکون
از مشرق تا مغرب دوازده هزار کروه
و عرض از جنوب تا شمال نود درجه که
شش هزار کروه باشد و هر کروه چهار
هزار گز و هر گز بیست و چهار انگشت
و هر انگشت شش جو و هر جو شش
موی یال اسپ پس آنکه مساحت معمورهٔ زمین
که ربع مسکون باشد چهل و شش لک
و هفتاد و شش هزار و هفت صد و چهل
فرسنگ است بدانکه هر درجهٔ زمین شصت
و شش کروه و دو هزار و شش صد
و شصت و شش گز و شانزده انگشت
است و شصتم حصهٔ درجه را دقیقه گویند
و مسافت هر دقیقهٔ زمین یک کروه و چهار
صد و چهل و چهار گز و هر دقیقه را شصت
ثانیه باشد و مسافت هر ثانیه هفتاد و چهار
گز و یک انگشت و بدانکه طول هر برج
فلک سی درجه باشد و عرض هر برج
یکصد و هشتاد درجه پس طول
هر برج یک کروه و هفده لک و ...
هزار و دو صد و شصت و هفت فرسنگ
و بدانکه هر برج فلکی شصت درجه باشد
و چهل و یک ... فلکی ... دو دو

هزار و پنج صد و چهل و دو فرسنگ است
و چهل و یک ... درجهٔ فلکی بحساب کروه یازده
لک و هفتاد و هفت هزار و شش صد و بیست
و شش کروه است بدانکه هر درجه را
شصت دقیقه باشد و چهل و یک دقیقهٔ فلکی
بحساب کروه نوزده هزار و شش صد
و بیست و شش کروه است بدانکه درجهٔ آسمان
هفده هزار و شش صد و چهل و شش برابر
درجهٔ زمین است پس ازین ظاهر شد
که فلک ثوابت هفده هزار و شش صد
و چهل و شش برابر زمین است والله اعلم
بالصواب پیمایش زمین بطور حکمای
هند چنین است که عرض هشت موی یال اسپ
یک جو و عرض هشت جو یک انگشت و بیست و چهار
انگشت یک دست و چهار دست یک دنده و ده دنده را
یک بانس و بیست بانس یک نوسن
و ده هزار ... کروه یعنی هشت هزار
دست را یک کروه نامند و چهار کروه را
یک جوجن و ... جوجن یک دیس یعنی
چهار صد کروه را دیس گویند و صد دیس را
یک منزل و صد منزل را یک کهند و نه
کهند را اتمام زمین۔
ارتباط بستن چیزی را با چیزی دیگر
ارتجاع بالکسر چیزی را بسوی
چیزی متوجه گردانیدن۔
ارتجاع باز گردانیدن۔
ارتفاع بالکسر و فتح فا بلندی و بلند
شدن و آنچه از جایی برآمدن از کنز و منتخب
و در خیابان بمعنی بلند شدن و برداشتن

غله و مجازاً بمعنی محصول و حاصل زراعت
و حاصل ملک تم کلامه و بمعنی دفع و دور کردن
ارباع بالفتح و بای موحده و عین مهمله
منزلها و خانها جمع ربع بالفتح که بمعنی خانه
است و نیز جمع ربع بالضم۔
اراجیف بالفتح بیهودگان و سخنهای
دروغ و بیهوده و اهل و این جمع ارجاف
است از کنز و منتخب۔
ارتشاف بالکسر و شین معجمه مکیدن
از منتخب و لطائف۔
ارق بفتحتین بیخوابی و بیداری و تشدید
قاف باریک است و شقاف از منتخب و صراح۔
ارتفاق بالکسر و فا بمعنی رفاقت
کردن و بر آرنج تکیه کردن از منتخب۔
ارزاق بالفتح جمع رزق۔
ارشق بفتح اول و فتح شین معجمه
خوش قامت و نیبا اندام تر۔
ارماق بالضم مصدر ترکی بمعنی زدن
از شرح نصاب۔
اراک بالفتح و کاف عربی قلعهٔ زمین
و بمعنی درخت پیلو که از بیخ آن مسواک
سازند از منتخب و تاج الاسامی۔
ارک بالفتح و کاف عربی هر قلعه که
مسکن پادشاه باشد و این لفظ را
بعضی بفتحتین نوشته اند و بعضی بزیادت
الف گفته اند و در رشیدی و جهانگیری
نوشته که ارک بفتح اول و سکون ثانی
هر قلعه که درون شهر باشد و نام ... است
و در برهان بفتح اول و سکون ثانی

و کاف فارسی بمعنی قلعهٔ کوچک
ارائک بفتح اول و کسر همزه که رابع است
بمعنی تختها جمع اریکه از کنز و منتخب
اردک بضم اول و سکون ثانی
و فتح دال مهمله و کاف عربی لفت ترکی است
بمعنی مرغابی از مصطلحات۔
ارتجک بفتح اول و سکون رای
مهمله و فتح فوقانی و جیم و کاف هر دو عربی
بمعنی برق از جهانگیری و برهان و صاحب
رشیدی بالکسر نوشته۔
ارتنگ بالفتح نگارنامهٔ مانی و نام
بتخانه و صفحه و تختهٔ نقاشان از رشیدی
و کشف و برهان۔
ارژنگ نام نقاشی از چین
که نظیر مانی بود و هر کتابیکه صور و اشکال
داشته باشد از رشیدی و در برهان نوشته
که ارژنگ نگارخانهٔ مانی است و بعضی
گویند نام مانی ارژنگ بود و ما نسخه
درعاست که بلقب او شد۔
ارتجال بالکسر و جیم بی اندیشه و بی تامل
چیزی گفتن و بی اندیشه بسیار شعر و خطبه
گفتن و بی اندیشه کردن کاری از منتخب و کنز
ارتحال بالکسر و حای مهمله چیزی را از جای
بردن و کوچ کردن و رفتن از منتخب و کنز
ارذل بذال معجمه ... از کنز
اراذل ناکسان از کنز اللغات۔
ارذال بالفتح و حرف ثالث ذال
معجمه فرومایگان از منتخب۔
ارتحل بالفتح و ضم دال مهمله و کسر ...

سوحده و یای مجهول نام شهریست از لب اللباب و در کشف بدال موقوف.

ارجل بفتح اول و فتح جیم بمعنی اسپیکه یکپای او سفید باشد و سه پای دیگر غیر سفید باشد و این یکی از عیوب نفیس اسپ ست نحوست تمام دارد.

ارامل بفتح اول و کسر میم زنان بیوه از کشف و در خیابان چنین تحقیق کرده که ارامل جمع ارمل است بمعنی مرد بی زن و زن بی مرد و در کفایه شرح هدایه نوشته که ارامل جمع ارمل ست که بوزن احمق باشد بمعنی مرد بی زن که قدرت بهیچ چیز نداشته باشد.

ارسال بالکسر لفظ عربیست بمعنی فرو گذاشتن و فرستادن فارسیان بمعنی تحفه و سوغات استعمال کنند از مصطلحات.

ارغام بالکسر حرف سوم غین معجمه خوار کردن و بینی بکسی بخاک بسائیدن از منتخب.

ارتطام فرو رفتن و گرفتار شدن در وحل افگندن چیزی را از کشف و منتخب.

ارحام بالفتح و حای حطی رحمها خویشیها جمع رحم از منتخب.

ارقم بالفتح و قاف مفتوح مار سیاه که نقطهای سفید بر پشت دارد و بعضی چنین نوشته که ارقم ماریکه خطوط و نقاط سیاه یا سفید بر پشت آن باشند.

ارقام بالفتح خطها از کنز اللغات.

ارتسام بالکسر نقش بستن از کشف و صورت بسته شدن از کنز.

ارم بکسر اول و فتح دوم نام شهر عاد و نام پدر عاد از منتخب و در کشف نوشته که ارم بهشت شداد است و این را بهشت هشتم دانستن خطاست و در تواریخ بهجة العالم نوشته است که ارم شداد ما بین صنعا و حضرموت در اقلیم اول مساحت باغ ارم دوازده فرسنگ در دوازده فرسنگ است و ارتفاع دیوارش سه صد درعه.

ارغنون بالفتح و غین معجمه نیز مفتوح بروزن اندرون و **ارغون** بروزن افزون و **ارغنن** بفتح اول و سوم بمعنی هر سه لفظ واحدست نام سازیکه افلاطون واضع آنست و آن کدوی خالی باشد بچرم اندر کشیده و بران رودها بندند از برهان و مدار شرفنامه و در مؤید بضم غین معجمه و آنچه حالا بهم میرسد مربع باشد مشابه بصندوق.

ارمن بفتح اول و بالکسر نیز آمده نام ملکی ست ما بین ایران و روم و فرنگ از برهان و غیر آن.

ارمان بالفتح بمعنی آرزو و لفظ ترکی است.

ارلبین بالفتح نام عدد که بفارسی آنرا چهل گویند و مجازا بمعنی وقتیکه صوفیان چهل روز بگوشه نشسته ریاضت و عبادت کنند.

ارژن بالفتح نام درختیکه از چوب آن عصا سازند و نام غله که بهندی آنرا چینا گویند و نام موضعیست سه فرسنگ از شیراز از منتخب و غیر آن.

اردوان بروزن پهلوان نام پادشاهی که اردشیر بابکان نوکر او بود او را بکشت.

پادشاه شده و نام لایتی از رشیدی و برهان.

اران بفتح اول و تشدید رای مهمله نام ولایتیکه آنجا معادن زر و نقره است از کشف و برهان.

ارسلان بالفتح بمعنی بنده و غلام و بمعنی شیر درنده که بعربی آنرا اسد گویند و این لفظ ترکی ست از سروری.

ارکان جمع رکن بمعنی جزو اعظم ست و در صراح رکن بالضم چیزیکه قوی تر باشد و گاهی از ارکان اربع عناصر مراد باشد.

ارغوان بفتح اول و سوم درختیست که شاخهای باریک دارد و در موسم بهار همه درخت از گلهای سرخ سنگ و دو صلا برگ ندارد و در موسم دیگر برگ میشود و در برهان بوزن پهلوان نام گلی است سرخ رنگ.

ارمغان بالفتح بروزن پهلوان بمعنی تحفه از برهان و مؤید و صاحبان جهانگیری و کشف و مدار و بهار عجم نوشته اند که بفتح اول و ضم میم ست و در رشیدی بفتح میم.

ارضین بفتح اول و کسر ضاد معجمه جمع ارض که بمعنی زمین ست.

اردو بضم اول و ثالث دال مهمله و واو معروف لشکرگاه و لشکر پادشاهی از بهار عجم.

ارنب بالفتح و نون مفتوح موحد خرگوش ماده و بعضی بر نیز بی از منتخب و شرح نصاب و صراح.

ارسی بضم اول و سکون را و کسر سین و تشدید تحتانی چنین را و را نشسته صراح.

ارشیم بالفتح و ... نام ... که مهمان باشد ... ؟ که ... نیز بسته شده بهم ... گردید از کنز.

ارگجه بالفتح و کاف فارسی و جیم عربی خوشبوئیست مرکب از صندل و گلاب و کافور و مشک و عنبر و روغن سمن که سازند.

ارسیا بضم اول و سکون ثانی و فتح سین و یای تحتانی مخفف ارسیا که نام خضر علیه السلام ست.

اریکه بفتح اول و کسر رای مهمله و سکون تحتانی بمعنی تخت آراسته از منتخب و صراح و ابن حاجب نوشته تختیکه و سریکه بران حجله یا شامیانه باشد.

اراب بالفتح موحده بروزن قراب یعنی گردون که از چوب سازند و بران بار کشند از برهان و صاحب بهار عجم نوشته که اراب بالف و بای موحده و عرابه بعین مهمله و بای موحده هر دو غلط است آنچه بتحقیق پیوسته صحیح عراده بعین مهمله و دال مهمله است قیر مولف گوید که چون در برهان و جهانگیری عرده بفتح غین معجمه و دال مهمله بمعنی گردون چوبی نوشته است باین دلیل عراده صحیح باشد بفتح غین معجمه نیز بدلیله غرده مذکور و این چنین زیادت الف در فارسی بسیار آمده و بقول برهان که اهل لسان در یافته میشود که اراب بمعنی گردون نیز علیحده است.

اربعه متناسبه در علم حساب قاعده است که بدان معلوم کرده میشود عدد مجهول و برای این دریا در جهار عدد مقرر هست باین طور که نسبت عدد اول بثانی آنچنان باشد که نسبت ثالث برابع پس اول و رابع را طرفین گویند و ثانی

و ثلث الثلث را وسطین نامند هر گاه که یکی از طرفین مجهول باشد وسطین را باهم ضرب کرده حاصل ضرب را بر ابتقسیم کن بر اعداد طرف معلوم پس آن قدر که بیک عدد از اعداد طرف معلوم رسید همان قدر طرف مجهول خواهد بود مثلاً اگر کسی پرسید که دو چهار پیه را شش آثار قند میباشد چهارده روپیه را چند آثار قند خواهد بود گوئیم که چون درینجا یکی از طرفین مجهول ست پس وسطین را که شش و چهارده باشد باهم ضرب کردیم حاصل شد هشتاد و چهار پس آنرا بر طرف معلوم که دو باشد قسمت نمودیم بهر یک عدد چهل و دو رسید معلوم گردید که طرف مجهول درینجا چهل و دو آثار خندیست اکنون ظاهرست که چنانچه دو را باشش نسبت ثلثیت ست همین طور چهارده را با چهل و دو نسبت ثلثیت ست و هو المطلوب قیاس کن برین وقتی که یکی از وسطین مجهول باشد و این قاعده را بار بار ات سهل برای تفهیم عام نوشته ام.

ارا قه بکسر اول و قاف بمعنی ریختن آب و مثل آن از کنز و منتخب.

ارنی بفتح الف و کسر رای مهمله و کسر نون بمعنی بنما مرا و این اشارت ست بقصهٔ موسی علیه السلام قال ربّ ارنی انظر الیک گفت موسی علیه السلام ای پروردگار من بنما مرا دیدار خود تا به بینم سوی تو قال لن ترانی فرمود حق تعالی که هرگز ندیدن نتوانی مرا و کلمهٔ ارنی مرکبست از لفظ ارو نون وقایه و یای متکلم و ار در اصل ارئی بود بر وزن اکرم امر از باب افعال حرکت همزه نقل کرده بما قبل دادند و همزه را از جهت التقای ساکنین یا را از جهت وقف که در آخر امر میباشد حذف کردند ری باقی ماند چون نون وقایه و یای متکلم با و مقرون گشت ارنی شد و لفظ ارنی در فارسی بسکون رای مهمله نیز آمده چنانچه در مخزن الاسرار مولوی نظامی گفته **بیت** موسی از ین جام تهی دید دست ✦ شیشه بکهپایهٔ ارنی شکست.

ارجعی بکسر اول و سکون رای مهمله و کسر جیم صیغهٔ واحد مونث امر حاضرست بمعنی بازگشت کن تو ای زن این خطاب ست بروح مومن بوقت مرگ.

ارزوک پیرایی ظرافت و تمسخر و مزاح زدن از مصطلحات.

اراضی جمع ارض چنانکه اهالی جمع اهل و لیالی جمع لیل زیرا که جمع فعل بر وزن فعالی نیز می آید مستفاد از فصول اکبری و شافیه و از صراح هم همین ثابت که بعض اهل لغت مثل ابن صلاح و غیره انکار دارند و در قاموس نوشته که اراضی جمع ارض ست لیکن غیر قیاسی.

ارزانی ضد گرانی نرخ اشیا و قیمت داشتن و افزونی و بمعنی آگهینه و دادن و بخشیدن و منسوب بکسی و ارزان که شهریست بدیار بکر و هم منسوب بارزان که موضعیست سه فرسنگی از شیراز و در بهار عجم ارزانی بمعنی لائق و سزاوار و مسلّم و برقرار آمده.

اری بالفتح بمعنی شهد از مؤید و شرح قصائد و کنز.

ارمنی بالفتح منسوب بارمن که ملکیست قریب روم از لب اللباب.

فصل الالف المقصوره مع زای معجمه

ازا بکسر اول بمعنی مقابله و برابر از کشف و کنز.

ازمیرا بالفتح اول و یای مجهول مزید علیه زمیرا بمعنی از مهیست از برهان.

ازکیا بالفتح پاکان و صاحبان فهم صافی.

ازکی بالفتح و در آخر الف بصورت یا پاک تر و لذیذ تر از کنز.

اژدرها بالفتح بمعنی مار بزرگ جثه و این جمع اژدر نیست بلکه اژدرها لفظ مفردست از برهان و رشیدی.

ازاحت بکسر اول و حای مهمله دور کردن از منتخب.

ازسردست بی تامل و چست و جلد از رشیدی.

ازدواج بالکسر حرف سوم دال مهمله مکسور و چهارم واو باهم جفت کردن مرد و زن را و قرین و جفت شدن باهم از منتخب و لطائف و ازدواج ماخوذ از زوج ست چون در باب افتعال آمد و تای افتعال را بدال بدل کردند و اصطلاح ناظم آنکه در آخر ابیات و در لفظ متشابه الآخر یا دو لفظ متحد الالفاظ و مختلف المعنی آرند چنانچه درین شعر **بیت** ای ز لعل آتشینت در دل گلنار نار ✦ غیر دل بردن نداری ای بت مکار کار.

ازعاج بالکسر و عین مهمله و جیم بمعنی جنبانیدن و بر آوردن و بر خیزانیدن از کشف و کنز و منتخب.

ازتعاد بالکسر و عین مهمله و دال مهمله بانگ کردن شتر از لطائف و منتخب.

ازدیاد بکسر اول و سوم زیاده شدن از منتخب درین لفظ دال اول بدل ال از تای فوقانی ست.

ازدراد بالکسر و دالین مهملتین بگلو فرو بردن از منتخب.

ازهر بر وزن انور بمعنی روشن تر از منتخب و کنز.

ازبر بالفتح و سوم هار بمعنی حفظ نمودن و بخاطر نگاه داشتن چیزی از برهان.

اژدها بالفتح و زای فارسی و فتح دال مهمله بمعنی مار بزرگ جثه که آنرا اژدرها نیز گویند و نیز نام شکلیست در فلک بصورت اژدها که آنرا راس و ذنب نیز گویند.

ازار بکسر اول دستار و بمعنی شلوار و تهبان و بمعنی لنگی و لنگ از برهان.

ازاهیر بفتح اول و ثانی و یای معروف شگوفه ها و این جمع ازهار ست و ازهار جمع زهره که بالضم و بالفتح و فتحتین و بالضم اول و فتح ثانی بمعنی شگوفه است.

ازهار بالکسر روشن کردن چراغ و بالفتح بمعنی شگوفه ها و این جمع زهره که بفتحتین و بضم اول و فتح با باشد از منتخب.

ازحیث که بمعنی ابتدا و علت و تجرید و دیگر معانی آید هر جا که دو حرف از جمع شوند حذف یکی از آن جائز داشته اند **بیت** شاعر **بیت** دولت خوب ترا ز فاطر خود در دفتر نیست ✦ سایهٔ بال هما بهر ورد ریشانست چنانچه بای هوما

دربین مصرع صائب مصرع چون عیب
خود نرسیدن نمیرسد بچراغ ہدایت
وصاحب بہار عجم در جواہر الحروف نوشته
که حرف از اجل باشد یعنی بمعنی برای
چنانکه ظہوری گوید بیت ز گلچینان
بانقش فصل خرداد شگفته غنچہا از
جنبش باد یعنی برای گلچینان باغ
تصویرات ممدوح در فصل خرداد که آخر
بہار ست غنچہا شگفته میشوند از جنبش باد
یعنی در انتہای برگریز عالم ہم ابتدای
بہار او میشود و زاء تعقیبیه چنانکه
مصرع یکی راتب آمد ز صاحبدلان
و از ایہام بیانیه بیت برانگیخت رزمی
چو باننده میغ تگرگش ز پیکان و باران
ز تیغ و گاہی بمعنی حرف را آید بیت
بخوبی سند رسم بنیاد ہا دولت به نیکی
کند یاد ہا یعنی دولت را برای امورات
نیکی یاد میکند و بمعنی در چنانچه مصرع
کاو ہم از چہل روز گردد تمام یعنی در
چہل روز مثال دیگر چنانکه مصرع
نیامند را یاد کرد از نخست یعنی در نخست و بمعنی
علی نظامی گوید مصرع عروس جہان از فشاند
از برش یعنی بربالا او و بمعنی مع مصرع
دل بستگی از سنبل گیسوش تو دارد یعنی
با سنبل گیسوش تو دارد و بر چند الفاظ نیز
زائد ہم آید چنانکه از ناگاه و از بہر و از
برای و از پی و از بسکه و غیره از انواع لفظ
از انتزاعیه است بیت نگشاده زان
داد چوگان من اگر نازو کشم ملک خوشتن

اگر ضمیر او راجع بطرف دارا باشد و برای
اعراض بیت گر گزند سر مه از خاک
درش مژگان چو باز چنگل انداز
بزاغ دیده بینای من ـ
ازیر بفتح ہر دو زای معجمه آواز جوش و تپ
و آواز رعد از لطائف و منتخب ـ
ازغ [illegible] معجمه بمعنی
نفرت و کینه از لطائف و رشیدی ـ
ازلاف بالکسر نزدیک کردن و جمع کردن
و واجب شدن از لطائف و منتخب ـ
ازاحیف تغیرات ارکان بحور شعر و این
جمع ازاحافست و ازحاف جمع زحاف ست
ازرق بفتح اول و سکون زای معجمه که
مقدم ست بر رای مہمله بمعنی نیلگون و کبود
و بمعنی آب صاف و کسی که سیاہی چشم
او مائل به کبودی یا سبزی یا زردی باشد
از صراح و منتخب و شرح نصاب ـ
اژدہای فلک شکلیست در فلک
بصورت اژدہا که آن عقد تین ست
که بعربی آنرا راس و ذنب گویند و تنین را
نیز گویند که صورتی از جمله چہل و هشت
صورتہای فلکی ست از برہان و رشیدی
ازانجا که بمعنی برای آنکه از بہار عجم ـ
ازنگ بفتحتین و سکون نون و کاف
فارسی چینہای روی و اندام از برہان
ازل بفتحتین ہمیشگی و زمانی که آنرا
ابتدا نباشد از کنز ـ
ازمسیل بالکسر وسیم کسوره یای معروف

بمعنی تشکرده کفشگران که بدان چرم را
می تراشند از منتخب و بہندی آنرا رانپی گویند
ازدحام بکسر اول و سکون زای معجمه
عربی و کسر دال مہمله و حای حطی بمعنی انبوه
کردن انبوه از منتخب و مدار و صراح و برای
فارسی و ہای ہوز غلط ست چنانکه شہرت
گرفته و این ماخوذ از زحم ست که بمعنی انبوه
باشد چون در باب افتعال بردند تای
افتعال بدال بدل شد چرا که فا کلمه زای
معجمه واقع شده است ـ
ازحام بالکسر انبوہی کردن از منتخب و غیره
ازہم بضمتین در ترکی انگور را گویند از لطائف
ازمان بالکسر دیرینه شدن و با لفتح
وقتہا از کنز و منتخب ـ
ازپیش پای کسی برخاستن بتعظیم
او برخاستن از مصطلحات ـ
ازجا برداشتن کسی را ترقی دادن
برتبه او از مصطلحات ـ
ازسر ہندوانه افگندن مرادف
بیضه افگندن از مصطلحات
ازجا برآمدن بی حوصلگی کردن از مصطلحات
ازدور بوسه زدن کنایه از نہایت
ادب و تعظیم از مصطلحات ـ
ازصحرا یافتن یا از صحرا جستن
و از صحرا آوردن مفت و رایگان
یافتن و جستن بمعنی یافتن بسیار آمده
ازغلاف برآمدن بی حجاب شدن
ازسر تازیانه دادن باشاره

تا نرسانیده بخشیدن ـ
ازکسی کسوت فقر یا جامه داشتن کنایه از
مرید و خلیفه او بودن از مصطلحات ـ
ازکسی کشیدن و برداشتن جور
و ستم او برداشتن از مصطلحات ـ
ازکف دست مو برآمدن کنایه
از وجود گرفتن امر ممتنع الوقوع در مقام
تعلیق محال بالمحال از مصطلحات ـ
ازکسی ذخیره داشتن شکوه او
در دل گرفتن از مصطلحات ـ
ازکیسه رفتن ضائع شدن و گم
کردن از مصطلحات ـ
ازہم گذشتن مردان از یک دیگر
جدا شدن از مصطلحات
ازدست رفتن و از دست
شدن بیخود و بی اختیار شدن
از رشیدی ـ
ازخر افتادن کنایه از مردن
از رشیدی و برہان و لطائف ـ
ازطرف بر شکستن رو تافتن و کناره
کردن و اعراض نمودن از بہار عجم ـ
ازته ریش گذشتن فریب دادن
ازجا درآمدن از حالت نیک بحالت
بد رفتن ـ
ازین یعنی چنین شرح گلستان از زبان آنزد
ازہم گذرانیدن کنایه از قتل کردن
ازچراغ ہدایت ـ
ازچشم افتادن بی اعتبار شدن

ور نظر کسی از چراغ هدایت۔

ازنفس افتادن خاموش و بی صدا کردن از چراغ هدایت۔

از ره افتادن راه گم کردن از بهار عجم۔

از جا رفتن و شدن بی حوصلگی کردن و مضطرب شدن و غضبناک گردیدن۔

از بن دندان کنایه از نهایت رغبت و الحاح و منت کشی و ظاهرست که درچنین حالت اکثر بیخهای دندان ظاهر میگردند از رشیدی و برهان و بعض شرح نصاب۔

از طاق دل کسی افتادن نامقبول و ناپسند شدن پیش او۔

از نظر افتادن ناپسند و بی اعتبار شدن اینا۔

از جگر گذشتن بمعنی از نامردی کردن۔

از سر باز کردن و از سر واکردن کنایه از دفع کردن آن از سر جدا کردن۔

از پرگار افتادن بمعنی ضایع و بیکار شدن چه پرگار بمعنی سامان و نظام ست از مصطلحات۔

از پوست برآمدن کنایه از شگفته حال خود کردن و از خودی خود برآمدن و کمال شگفتگی و شادی از مصطلحات۔

از دهن مار بیرون آمدن کنایه از چیزیست که کمال بهبود باشد که هیچ کجی و زبونی نباشد از رشیدی و برهان و در شرح بمعنی چیزی که کمال لطیف و نفیس باشد با صفا و روشنی۔

ازمه بفتح اول و کسر زای معجمه و تشدید میم مفتوح جمع زمام که بمعنی مهار است از منتخب و بفتح اول و کسر زای معجمه و فتح میم غیر مشدد بمعنی رنج و سختی و قحط از لطائف۔

ازمنه بالفتح و میم مکسور و نون مفتوح جمع زمانه۔

ازاله بالکسر دور کردن از منتخب و کنز۔

اژده بالفتح و سکون زای فارسی و دال مهمله نام جانوری و درختی سوهان و بالف ممدوده نیز آمده است۔

ازلی بفتحتین ست به فتح اول و سکون ثانی منسوب بازل و بفتحتین ابدی نیز بفتحتین ست از کشف۔

فصل الف مقصوره مع سین مهمله

استبقاء باقی داشتن و باقی گذاشتن از منتخب و لطائف۔

استقاء بالکسر نوشانیدن آب و شراب و مثل آن از کنز۔

استواء بالکسر برابر شدن و گاهی مجاز بمعنی وقت نیمروز از کنز۔

استرضاء رضامندی خواستن و خوشنودی خواستن۔

استا بالضم و تای فوقانی تفسیر ژند که کتابیست از زردشت و در دین آتش پرستی از جهانگیری و مؤید و کشف و در برهان نوشته که استا بالفتح و بالضم تفسیر ژند و بالکسر استا بالضم مخفف استاد۔

استدعاء بکسر اول و ثالث درخواستن۔

استقراء تلاش و جستجو کردن از کشف و کنز و پیروی و تتبع از منتخب۔

استقصاء بالکسر و قاف و صاد مهمله طلب نهایت چیزی کردن و بنهایت چیزی رسیدن از منتخب و مجاز بمعنی تجسس و جد و جهد سعی و کوشش

استعفاء خطا از کسی معاف کنانیدن و مجاز بمعنی بحل ادب عهده و خدمت را گذاشتن انچه گویند که فلان از کار خود استعفا داد غلط ست صحیح چنین باشد که از کار خود استعفا کرد ولیکن اگر آن کاغذ را مجاز استعفا گویند که دران کلمات استعفا مرقوم باشد داد هم درست باشد۔

استیفاء تمام فرا گرفتن و تمام گرفتن حق از منتخب و کنز و صراح۔

استیلاء از باب استفعال بمعنی دست یافتن و غالب شدن از کنز و صراح۔

استعلاء بلند شدن و بزرگوار شدن از کنز۔

استثناء بیرون کردن از مجموعه چیزی را از کنز و بمعنی انشاء الله تعالی گفتن از لطائف۔

اسراء بالکسر بشب راه رفتن از منتخب و بضم اول و فتح سین مهمله و رای مهمله و بعد الف همزه اسیران و بندیان۔

استحصاء بحا و صاد مهملتین شمار کردن و ضبط نمودن۔

استسقاء آب خواستن و تشنگی و باران خواستن و نام مرضی که در آن شکم روز بروز بزرگ تر میشود از لطائف و صراح۔

اساری بضم اول و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی اسیران و این جمع اسیر ست۔

استهزاء بالکسر و زای معجمه بمعنی تمسخر کردن۔

استخفاء بخای معجمه و فا پوشیده شدن از کنز۔

استلقاء بقاف بر پشت خسپیدن از کنز و صراح۔

اسماء بکسر اول بلندی کردن خود از سو ارشیه هدایت۔

استبطاء بالکسر بای موحده و طای مهمله درنگ کردن

اسماء بالفتح نام زنی صاحب جمال از عرب که سعد نام مردی بر وی عاشق بود از منتخب و غیره۔

استجلاء بالکسر روشن و مجلی ساختن۔

اسفا بفتح اول و ثانی و فا بمعنی وا اندوه و الف در آخر این لفظ برای ندبه است۔

اسخیا بالفتح جمع سخی۔

استشفاء صحت و شفا خواستن۔

استضاء بضاد معجمه روشنی گرفتن۔

استجلاب بالکسر و جیم و موحده بسوی خود کشیدن و بمعنی حاصل کردن مستعمل از منتخب۔

استیعاب همه را فرا گرفتن از اول تا آخر و تمام گرفتن با خود از وعب بمعنی جمله و همه باشد از صراح و منتخب و فردوس اللغات۔

اسلوب بالضم بمعنی رسم و طرز و گونه و روش از منتخب و برهان و صراح و کشف و بالفتح خطاست۔

اسالیب جمع اسلوب۔

اسهاب بالکسر بسیار گفتن و در بیابان رفتن و بیش رفتن اسپ از منتخب۔

اسکره بالضم و رای مهمله نیز معجمه کاسه که بدان گرد گلی شود و ق ساز ند۔

اسطرلاب بالضم وطای مهمله نیز مضموم نام آلتیست که بدان ارتفاع آفتاب و کواکب معلوم کنند واین لفظ را بصاد مهمله هم مینویسند ومشروحا بیان این در فصل الف مع صاد مهمله مذکور خواهد شد.

اکتساب حاصل کردن چیزی یا هنری بسعی خود وطلب کرو آوردن چیزی نمودن.

استکتاب بالکسر کتابت کردن نوشتن.

استمالت بالکسر بسوی خود میل دادن کسی را وراضی وراغب کردن بسوی خود از کنز وصراح.

استقامت راست شدن.

استهانت خوار شمردن.

استدامت همیشگی خواستن.

استعاذت بذال معجمه پناه گرفتن.

استغاثت فریادرسی خواستن.

استعادت طلب بازگردانیدن.

استحالت محال ناممکن بودن چیزی.

استنارت حرف چهارم نون بمعنی نور گرفتن و روشن شدن از کنز وصراح.

اساءت بکسر اول وفتح همزه که حرف چهارم ست بدی کردن.

استقسات بالضم وطای مهمله وقاف واین هر دو نیز مضموم وبعده سین مهمله مشدد وفوقانی بمعنی عناصر واین جمع اسطقس ست که بمعنی عنصر باشد از کشف.

استجابت قبول کردن وجواب گفتن از منتخب.

استطابت پاکی خواستن وخوشی کردن وخوشبودار کردن ولذیذ شدن.

استکانت فروتنی وحقارت وعجز وبعضی گفته اند که مشتق از کین ست که بمعنی لحم فرج ست چون آن اسفل موضع وذلیل است پس معنی حقیقی استکانت مثل کین گردیدن باشد در حقارت از چاربردی شرح شافیه وکنز.

استطاعت قدرت ومقدور ودسترس ودستگاه.

است بالکسر سوراخ دبر لفظ عربیست از فردوس اللغات.

استعلاج طلب علاج کردن از منتخب.

استدراج خرق عادت که از کافر ظاهر شود وخرق عادت ولی را کرامات گویند ونبی را معجزه.

استمزاج مزاج دانی کردن از منتخب.

اسفیدباج بالکسر سفیدبا که بمعنی شوربا ست گوشت بی مصالح زرد که مریضان را دهند.

اسفیداج بالکسر سفیداب یا سفیدا چه در کلمه که آخر آن الف باشد در حالت تعریب جیم زائد کنند ودر عرف آنرا سفیده کاشغری گویند.

استصلاح صلاح پرسیدن.

اسفاناخ بالکسر وفا ونون وخای معجمه نام تره که بهندی آنرا پالک گویند از بحر الجواهر واسپاناج معرب نیز آمده چرا که خای معجمه ... .

اسلاخ بالکسر ... .

اسپهبد بالکسر وبای فارسی مفتوح وسکون ها وفتح بای موحده بمعنی سپه‌سالار چه لفظ بد بالفتح بمعنی صاحب ودارنده است از رشیدی.

استبداد بالکسر تنها بر سر کاری استادن ومنع کسی قبول نکردن از کشف وکنز واین ماخوذست از بد بالفتح وتشدید دال بمعنی پریشان کردن.

استاد بالضم مخفف استاد وجه استا در لغت فرس بمعنی کتابست ودد بالفتح واو ودال مهمله بمعنی دانا وترکیب مقلوبست از عالم کلاه بذال معجمه سرایان وجمعش اساتذه از بهار عجم وغیره.

استعداد آمادگی از صراح.

استمداد طلب برآمدن وطلب راندن چیزی کردن وروانی کار از کشف المعانی ومنتخب ودر محاورات بمعنی بالتبع.

استبعاد دوری جستن ودور شمردن از منتخب.

استعباد حرف چهارم عین مهمله وپنجم بای موحده بنده گی گرفتن از منتخب.

استشهاد گواهی خواستن.

استسعاد سعادت خواستن یعنی نیکبختی جستن ویاری خواستن از کنز.

استیلاد ولادت خواستن.

اسعاد بالکسر یاری ونیکبختی از منتخب.

اسود بضمتین جمع اسود بفتح اول وسکون سین وفتح واو سیاه وبمعنی مار سیاه.

اسناد بالکسر تکیه دادن چیزی را بچیزی ونسبت کردن چیزی را بچیزی واسناد بالفتح جمع سند از لطائف ومنتخب وصراح.

اسد بفتحتین شیر درنده ونام برج پنجم از بروج فلک.

استرداد بدالین مهملتین طلب بازپس چیزی کردن داده را وپس خواستن از کنز ومنتخب.

استلذاذ لذت گرفتن.

اسفندارمذ بکسر اول وسوم وضم میم وذال معجمه نام ماه دوازدهم وآن مدت ماندن آفتاب است در برج حوت.

استخر بالکسر وتای فوقانی مفتوح وسکون خای معجمه بمعنی تالاب ونام قلعه فارس چرا که در وی تالابی عظیم واقع ست از رشیدی.

اسفندیار بکسر اول وسوم ودال مهمله موقوف نام پادشاه که نهایت بهادر وپهلوان بود رستم او را به تیر دوشاخه کور کرده کشت ونام پدر او گشتاسپ بود از برهان وکشف.

اسکدار بکسر اول وسکون ثانی وکاف عربی موقوف بمعنی ڈاک چوکی از رشیدی وجهانگیری وقد سروری بمعنی قاصد.

اسیر بمعنی محبوس وبندی وبمعنی حبس وقید که مصدر ست نیز می آید چرا که فعیل نیز از اوزان مصدر ست چون نعیم بمعنی نعمت از بهار عجم.

استغفار بکسر اول وثالث طلب مغفرت وآمرزش خواستن از منتخب.

استوار بالضم وتای فوقانی نیز مضموم بمعنی محکم از برهان وبهار عجم.

استبشار خبر خوش پرسیدن.

اسمار بالفتح افسانهای شب واین ...

جمع سمر ست که بمعنی افسانه بشب بر حکایت باشد از کشف و سروری۔
استقرار آرام گرفتن و ثابت شدن از منتخب
استمرار روان شدن و همیشه بودن از منتخب و فردوس اللغات۔
استظهار یاری خواستن و پشت پناه شدن و قوی پشت شدن و از بر خواندن از منتخب و خیابان۔
استحقار خوار داشتن از کنز و فردوس اللغات
استحوانذار بمعنی محکم و قائم از مصطلحات
اسفار بالفتح و فا بمعنی مسافران و سفرها و سپیدی های روزها و کتابهای کلان بمعنی اول جمع سفر ست و بمعنی دوم و سوم جمع سفر ست و بمعنی اخیر جمع سفر بالکسر ست از کنز و اسفار بالکسر روشن شدن از کشف المعانی و لطائف و منتخب۔
اسود و احمر بواو عاطفه کنایه از ملک حبش در روم و بعضی عرب و عجم نوشته
اساطیر بفتح و طای مهمله بکسر افسانهها باطل بمعنی جمع اسطوره است که بضم باشد و هم بمعنی خطوط و سطور ظاهرا بمعنی جمع اسطر جمع سطر ست از منتخب وغیره
استکثار بثای مثلثه بسیار خواستن
اسمر بالفتح گندم گون و افسانه گو و قصه خوان از کنز و منتخب۔
استکبار خود را بزرگ مرتبه پنداشتن و گردن کشی کردن از مؤید و منتخب۔
استبصار بیقین دانستن و دیدن و دانائی و بینا شدن۔

استجبار بجیم و بای موحده تکبر و گردن کشی کردن از منتخب۔
اسحار بالفتح بامدادها و افسونها۔
استحضار بحای مهمله و ضاد معجمه یاد داشتن و حضور کسی خواستن۔
استر بالفتح و تای فوقانی مفتوح نام حیوانیکه از جفتی خر نر و اسب ماده پیدا میشود بهندی خچر گویند۔
استار بالفتح پردهها جمع ستر بالکسر ست بمعنی پرده و استار بالکسر نام وزنیکه چهار مثقال و نیم باشد از رشیدی و قاموس
استتار بالکسر دو تای فوقانی در پرده پنهان گردیدن از منتخب
اسر بفتحتین و تشدید رای مهمله بمعنی مسرور و تر از لطائف
استثمار بالکسر حرف چهارم ثای مثلثه میوه چیدن و میوه خواستن
استشعار حرف چهارم شین معجمه و عین مهمله نهان در دل ترسیدن از منتخب
استغر بالضم و غین معجمه مضموم خاره از لطائف
اسرار بالفتح جمع سر که بمعنی راز باشد
استکرار بالکسر تکرار کردن یعنی باره باره خواستن
استنصار بالکسر طلب نصرت کردن و یاری خواستن۔
استفسار بالکسر ظاهر خواستن و پرسیدن
اساس بفتح همزه مفتوح بر وزن سحاب بنیاد و جمع عمارت و بنا را از کشف

و صراح و کنز و لطائف و آساس بالمد جمع اس ست که بفتحتین بمعنی بنیان عمارت باشد از کنز و در بهار عجم نوشته که اساس بلفظ کردن و بستن و نهادن و گستردن و کشیدن و انداختن و برآوردن مستعمل ست
اسطقس بضم اول و سکون سین و ضم طای مهمله و قاف و سین مهمله لفظ یونانی است بمعنی عنصر۔
استیناس خو گرفتن و الفت و محبت از منتخب و خیابان انس و الفت گرفتن۔
استنفاس حرف چهارم نون و پنجم فا زندگانی خواستن و خون برآوردن
استعماش بعین مهمله و در آخر شین معجمه ضعیف البصر کردن۔
اسپیش بضم اول و ضم بای فارسی کرمیکه در پوستین و نمد و گندم افتد از لطائف
استرخاص رخصت خواستن
استخلاص رهانیدن
استنباط بمعنی استخراج یعنی بیرون آوردن چیزی را از چیزی از کنز و این ماخوذ از نبط بمعنی آبیکه از قعر چاه برآید
اسباط بالفتح بمعنی پسران پسران و دختران این جمع سبط بالکسر ست که بمعنی پسرزاده و دخترزاده باشد و بمعنی امت موسی علیه السلام چراکه امت ایشان اولاد دوازده پسران یعقوب علیه السلام بود و لفظ اسباط بمعنی گروهها مستعمل برانکه استعمال لفظ اسباط در اولاد یعقوب مثل استعمال لفظ

قبائل ست در بنی اسمعیل و تسمیه ایشان باسباط و تسمیه آنها با قبائل برای آنست تا فرق باشد میان فرزندان اسمعیل و فرزندان اسحاق
اسقاط بالکسر افگندن و بمعنی بچه انداختن از شکم و خطا کردن در سخن از منتخب
استمتاع منفعت جستن و نفع خواستن از منتخب
اسماع بالکسر شنوانیدن و دشنام دادن و سرود گفتن و بالفتح گوشها از منتخب و کشف۔
استرجاع چیز داده را واپس گرفتن و انا لله و انا الیه راجعون خواندن از کشف و کنز۔
استشفاع شفاعت خواستن از کنز۔
اسجاع بالکسر قافیه سخن آوردن و بالفتح سخنهای با قافیه و آواز های کبوتر و فاخته از منتخب۔
اسبوع بضم اول و ضم بای موحده بمعنی هفته و هفت روز از شرح نصاب و کنز۔
استدفاع دفع چیزی از چیزی خواستن
استطلاع آگاهی جستن و اطلاع خواستن
استنقاع نقوع گرفتن یعنی بعض از میوه خشک را در آب تر کرده از دست مالیده آب آن گرفتن۔
استفراغ فراغت خواستن و باصطلاح اطبا تهی شدن بدن از فضلات از کنز و بمعنی قی کردن نیز مستعمل۔
اسباغ بالکسر و بای موحده و غین معجمه تمام کردن و کامل کردن از کنز۔
اسف بفتحتین اندوه سخت و اندوه

[illegible]

و ضم یا هم آمیخته و یا اسمی که بجالت عظم گویند از ینجاست از کشف و صراح و بحر الجواهر

استنکاف حرف چهارم نون بمعنی ننگ و عار داشتن از کشف -

اسقف بضم اول و سکون ثانی و ضم قاف مخففه و اعظم انصاری که انجیل بخواند و عالم دین و پیشوای ایشان از منتخب و سوید و غیر آن -

استیقاف بالکسر حاجت روا کردن از کشف و صراح و منتخب -

استعطاف مهربانی خواستن و دل بدست آوردن از منتخب -

استیناف [illegible] حرف چهارم یای تحتانی و نون از سر گرفتن و آغاز کردن از منتخب

اسلاف بالفتح پیشینگان از کشف و منتخب و بالکسر پیش فرستادن از منتخب

استعلاف طلب الفت نمودن و محبت خواستن -

استخفاف [illegible] خوار داشتن و سبک شمردن -

اسراف بالکسر زیاده از حاجت خرج کردن -

اسپیغت بروزن [illegible] و نگین [illegible] از شرح نصاب -

اسکاف بالکسر کفشگر از شرح نصاب و کنز و منتخب و صراح -

اسیاف بالفتح جمع سیف بمعنی شمشیر از کنز و منتخب -

استقراق [illegible]

استیقاق بالکسر و حرف چهارم یای تحتانی و بعده تای مثناة بمعنی شوق داشتن و خواستن از کشف و کنز

استراق بالکسر دیده گوش به سخن کسی داشتن از کنز و لطائف و صراح -

استنطاق سخن پرسیدن و گویائی خواستن از منتخب -

استحقاق سزاوار شدن از منتخب

اسواق بالفتح بازارها و این جمع سوق است که بمعنی بازار باشد -

استطلاق بالکسر [illegible]

استنشاق بالکسر [illegible] آب بدماغ بردن [illegible] دمیدن -

استبرق بالکسر [illegible] کذا فی اللطائف و قاموس [illegible] و گفته است مثل اطلس [illegible]

رساله احوال قیامت که تالیف کرده شاه رفیع الدین [illegible] شده و از [illegible]

استسقاق [illegible]

اسپیک بالفتح و بای فارسی [illegible] کلان -

اسپرک بالکسر [illegible]

[illegible]

جامه و جاری کردن از کنز -

اسپغول بالفتح [illegible] و جو [illegible] است که [illegible] گوش اسپ [illegible]

[illegible] گوش است [illegible] دارد [illegible] از رشیدی و غیر آن [illegible]

استقبال پیشوائی نمودن بمعنی مقابله کردن ماه و آفتاب [illegible] چهارده هم و در ین وقت ماه تمام و کامل شود

استهلال [illegible]

[illegible]

[illegible]

استقلال [illegible] ایستادن [illegible] از صراح -

استقلال [illegible]

[illegible]

اسهال بالکسر جاری شدن [illegible]

استدلال دلیل آوردن و گواهی خواستن از کنز -

[illegible]

بهشت [illegible] خداء

اسفل بالفتح اول و فتح فا بمعنی پائین تر و پست تر و زیر تر

اسافل بالفتح اول و کسر فا پائین تر ها که نهاوند و زیر ها [illegible] از منتخب و غیر آن -

استیصال بیخ بر آوردن از بن برکندن و این ماخوذ از استیصال بیخ از کنز و لطائف -

[illegible]

[illegible]

جمع سمر ست که بمعنی افسانه شب و حکایت باشد از کشف و سروری۔
استقرار آرام گرفتن و ثابت شدن از منتخب
استمرار روان شدن و همیشه بودن از منتخب و فردوس اللغات۔
استظهار یاری خواستن و پشت پناه شدن و قوی پشت شدن و از بر خواندن از منتخب و خیابان۔
استحقار خوار داشتن از کنز و فردوس اللغات
استحکام بمعنی محکم و قائم از مصطلحات
اسفار بالفتح و فا بمعنی مسافران و سفرها و سپیدی هائی روزها و کتابهای کلان بمعنی اول جمع سفیر ست و بمعنی دوم و سوم جمع سفر ست و بمعنی اخیر جمع سفر بالکسر ست از کنز و اسفار بالکسر روشن شدن از کشف المعانی و لطائف و منتخب۔
اسود و احمر بواو عاطفه کنایه از ملک حبش و روم و بعضی عرب و عجم نوشته
اساطیر بفتح و طای مهمله بمعنی افسانهها باطل با بمعنی جمع اسطوره است که بضم باشد و هم بمعنی خطوط و سطور نیز آمده با بمعنی جمع الجمع سطر ست از منتخب و غیره
استکثار بثای مثلثه بسیار خواستن
اسمار بالفتح گندم گون و افسانه گو و قصه خوان از کنز و منتخب۔
استکبار خود را بزرگ مرتبه پنداشتن و گردن کشی کردن از موید و منتخب۔
استبصار بیقین دانستن و دیدن و دانائی و بینا شدن۔

استجبار بجیم و بای موحده تکبر و گردن کشی کردن از منتخب۔
اسحار بالفتح بامدادها و افسونها۔
استحضار بحای مهمله و ضاد معجمه یاد داشتن و حضور کسی خواستن۔
استر بالفتح و تای فوقانی مفتوح نام حیوانیکه از جفتی خر و اسپ ماده پیدا میشود و بهندی خچر گویند۔
استار بالفتح پردها جمع ستر بالکسر ست بمعنی پرده و استار بالکسر نام وزنیکه چهار سقال و نیم باشد از رشیدی و قاموس
استتار بالکسر و دو تای فوقانی در پرده پنهان گردیدن از منتخب
اسر بفتحتین و تشدید رای مهمله بمعنی سمر و رستر از لطائف
استثمار بالکسر حرف چهارم ثای مثلثه میوه چیدن و میوه خواستن
استشعار حرف چهارم شین معجمه و عین مهمله پنهان در دل ترسیدن از منتخب
استغفر بالضم و غین معجمه مضموم خار پشت از لطائف
اسرار بالفتح جمع سر که بمعنی راز باشد
استکرار بالکسر تکرار کردن یعنی بار بار خواستن
استنصار بالکسر طلب نصرت کردن و یاری خواستن۔
استفسار بالکسر اظهار خواستن و پرسیدن
اساس بالفتح همزه مفتوح سروزن سحاب بنیاد و بیخ عمارت و نبار از کشف

و صراح و کنز و لطائف و آساس بالمد جمع اسس ست که بفتحتین بمعنی بنیان عمارت باشد از کنز و در بهار عجم نوشته که اساس بلفظ کردن و بستن و نهادن و گستردن و کشیدن و انداختن و بر آوردن مستعمل ست
اسطقس بضم اول و سکون سین و ضم طای مهمله و قاف و سین مهمله لفظ یونانی است بمعنی عنصر۔
استیناس خو گرفتن و الفت و محبت از منتخب و خیابان انس و الفت گرفتن۔
استنفاس حرف چهارم نون و پنجم فا زندگانی خواستن و خون بر آوردن
استعماش بر عین مهمله و در آخر شین معجمه ضعیف البصر کردن۔
اسپلیش بضم اول و ضم بای فارسی گرمیکه در پوستین و نمد و گندم افتد از لطائف
استخلاص رخصت خواستن
استخلاص رهانیدن
استنباط بمعنی استخراج یعنی بیرون آوردن چیز پنهان از چیزی از کنز و این ماخوذ از نبط بمعنی آبیکه از قعر چاه بر آید۔
اسباط بالفتح بمعنی پسران پسر و پسران دختر و این جمع سبط بالکسر ست که بمعنی پسر زاده و دختر زاده باشد و بمعنی امت موسی علیه السلام چرا که امت ایشان اولاد دوازده پسران یعقوب علیه السلام بود و لفظ اسباط بمعنی گروهها مستعمل بر آنکه استعمال لفظ اسباط در اولاد یعقوب مثل استعمال لفظ

قبائل ست در بنی اسمعیل و تسمیه ایشان باسباط و تسمیه آنها باقبائل برای آنست تا فرق باشد میان فرزندان اسمعیل و فرزندان اسحاق
اسقاط بالکسر انداختن و بمعنی بچه انداختن از شکم و خطا کردن در سخن از منتخب
استنفاع منفعت جستن و نفع خواستن از منتخب
اسماع بالکسر شنوانیدن و دشنام دادن و سرود گفتن و بالفتح گوشها از منتخب و کشف۔
استرجاع چیز داده را واپس گرفتن و انا لله و انا الیه راجعون خواندن از کشف و کنز۔
استشفاع شفاعت خواستن از کنز
اسجاع بالکسر قافیه در سخن آوردن و بالفتح سخنهای با قافیه و آواز بای کبوتر و فاخته از منتخب۔
اسبوع بضم اول و ضم بای موحده بمعنی هفته و هفت روز از شروح نصاب و کنز۔
استدفاع دفع چیزی از چیزی خواستن
استطلاع آگاهی جستن و اطلاع خواستن
استنقاع نقوع گرفتن یعنی بعض از میوه خشک را در آب تر کرده از دست مالیده آب آن گرفتن۔
استفراغ فراغت خواستن و باصطلاح اطبا تهی شدن بدن از فضلات از کنز و بمعنی قی کردن نیز مستعمل۔
اسباغ بالکسر و بای موحده و غین معجمه تمام کردن و کامل کردن از کنز۔
اسف بفتحتین اندوه سخت و اندوه

[illegible]

وضم با هم آمیخته و یا حقی که بحالت عمر گویند از منتهی است از کشف و صراح و بحر الجواهر

استشکاف نبفتح حرف چهارم نون یعنی ننگ و عار داشتن از کشف -

اسقف بالضم اول و سکون ثانی و ضم قاف خطیب و اعلم نصاری که انجیل بخواند و عالم دین و پیشوای ایشان از منتخب و مؤید و غیر آن -

اسعاف بالکسر حاجت روا کردن از کشف و صراح و منتخب -

استعطاف مهربانی خواستن و دل بدست آوردن از منتخب -

استشفاف بفتح حرف چهارم یای تحتانی و نیز نون است نگریستن و آغاز کردن از منتخب

اسلاف بالفتح پیشینگان از کنز و منتخب و بالکسر پیشتر فرستادن از منتخب

استسلاف طلب الفت نمودن و نیکوئی خواستن -

استخفاف سبک داشتن و خوار گرفتن و سبک شمردن -

اسراف بالکسر زیاده از حاجت خرج کردن -

استیصاف بروزن [illegible] و بگرفتن و نگهداشتن از شرح نصاب -

استکشاف بالکسر [illegible] از شرح نصاب و از کنز و منتخب و صراح -

اسیاف بالفتح جمع سیف یعنی شمشیرها از کنز و منتخب -

استغراق [illegible] از کنز

استشاق بالکسر و حرف چهارم یای تحتانی و بعده ثای مثلثه یعنی آرزومند خواستن از کشف و کنز -

استراق بالکسر دزدیده گوش بسخن کسی داشتن از کنز و لطائف و صراح -

استنطاق سخن پرسیدن و گویائی خواستن از منتخب -

استحقاق سزاوار شدن از منتخب

اسواق بالفتح بازارها و این جمع سوق است که بمعنی بازار باشد -

استطلاق بالکسر با نیزه [illegible]

استنشاق بالکسر و حرف ششم شین معجمه آب بجهاز با دوا بیاد بینی در کشیدن -

استبرق بالکسر دیبای ستبره کذا فی لطائف و در قاموس گفته که آن دیبا ستبر و گنده است مثل اطلس و مانند

رساله احوال قیامت که تالیف کرده شاه رفیع الدین [illegible] است

شده [illegible]

استسقای [illegible]

اسبک بالفتح و بای فارسی [illegible] [illegible]

اسپرک بالکسر بای [illegible] [illegible]

کرباس [illegible]

استرک [illegible]

[illegible]

آبال بالکسر [illegible]

جامه و جاری کردن از کنز -

استشغول بالفتح [illegible] [illegible] گوش [illegible] گوش [illegible] [illegible] [illegible] از رشیدی و جهانگیری و برهان الکسر

استقبال پیش آمدن و پیش رفتن و مقابله کردن ماه و آفتاب چه شب چهاردهم و در این وقت ماه تمام و کامل شود

استقلال [illegible] خواستن -

استدلال [illegible]

برقت [illegible]

استظلال [illegible]

[illegible] از صراح -

استقلال [illegible]

[illegible]

اسمال بالکسر جاری شدن [illegible]

[illegible]

پسندیده و شاد

استقلال بفتح اول و فتح فا یعنی پائین تر و پست تر و زیرتر

اسافل بفتح اول و کسر فا پائین ترها و این جمع اسفل است بمعنی پائین تر از منتخب و غیر آن -

استئصال بیخ برآوردن و از بن برکندن و این [illegible] استعمال [illegible] از کنز [illegible] -

[illegible]

پیوست اسم گشت و ننده یعنی واو مکسوره بهمزه مبدل ست دکوفیان اشتقاق او را اصل چه قلب کنند و همزه را نقل الفا واند و شک نیست که بخلاف اصل ست ازینجهت گفته اند که راجح قول البصریین است از تفسیر سراج

استسلام طلب سلامت و گردن نهادن۔

اسم اعظم اسم بزرگ از جمیع اسمای حق تعالی و در تعیین آن اختلاف بسیار نزد بعضی الله و نزد بعضی صمد و نزد بعضی الحی القیوم و نزد بعضی الرحمن الرحیم و نزد بعضی مهیمن والله اعلم بالصواب

اسیلم بضم اول و فتح سین مهمله و سکون تحتانی و کسر لام تصغیر اسلم ست نام رگی است که میان خنصر و بنصر باشد۔

استرحام رحیم گی چیزی خواستن از منتخب۔

استلام بالکسر بلب بوسیدن یا بدست سودن سنگ اسود است یا بدست از منتخب و صراح و این کنایه است از بوسیدن ولی و آن مجرد آن سنگ ست که تقبیل او نسبت به آن باشد یعنی گردن نهادن اطاعت چنانکه استلام سنگ بدست یا بلب لازم گردن نهادنست یعنی فرمانبرداریست اشتقاق مجرد و کسانیکه استیلام بزیادت یای تحتانی خوانند غلط است از کنز۔

استشمام بوییدن۔

استقبال پیش آمدن بسوی کسی و استقدام یعنی اقبال کردن۔

استوران بضم اول و سوم و تحتانی سوره پاک کردن از سبزان۔

استرون بفتح اول و سوم و فتح واو بمعنی عقیم یعنی زن نازای از رشیدی

استخوان نوعی از سلاح زنگیان از شرح سکندرنامه۔

اساطین بالفتح جمع اسطوانه بالضم که بمعنی ستون ست از کنز۔

استحسان بالکسر نیکو شمردن و پسندیده نمودن از صراح و زبدة الفوائد و کنز۔

استن بالضم و تای فوقانی مضموم بمعنی ستون۔

اسنان بالفتح و حرف سوم نون بالها دوند انها از کنز۔

اسفل السافلین کنایه است از هفتمین طبقه دوزخ که زیر همه طبقات دوزخ ست۔

اسطوره بالضم و طای مهمله مضموم یعنی افسانه و سخن باطل از منتخب۔

اسکنه بالفتح و کاف عربی مفتوح و نون آلتیست نجاران را که در چوب بدان سوراخ کنند بهندی نکان و سنهانی گویند از چراغ هدایت و در تاج العجم بمعنی بالکسر و در لطایف ترکی بالکسر سین مهمله نهان نجاران را گویند اصح است و در رشیدی بالکسر بمعنی برمه نجاران و در برهان نیز بالکسر و پیشین آمده است۔

اسانده بالفتح و تای فوقانی یکسویه و دال مهمله جمع استاد که دال آن و طاء مهمله باشد۔

اسفاه بفتح اول و ثانی بمعنی والدوده چرا که اسف بمعنی اندوه و غم ست والف و ها برای ندبه یعنی تاسف و افسوس مستعمل ست۔

استفاضه فیض گرفتن۔

اسبوع بالضم و بای موحده مضموم و عین مهمله بمعنی هفته که مجموع هفت روز متعارف باشد۔

اسکندریه شهریست در شمال ملک مصر بنا کرده اسکندر بن فیلقوس۔

استه بالضم و تای فوقانی تخم خرما و مانند آن و شکل کنار و ستا او از رشیدی و کشف و سروری و در برهان بالفتح۔

استوره بالضم یعنی پیشوا در مقامات از منتخب و بحر الجواهر و کنز و صراح و بالفتح غلط۔

استره بالضم و تای فوقانی مضموم معروفست و ظاهر است از استرون از بهار عجم۔

استنباه آگاهی جستن۔

استعاره بعاریت خواستن از تاج المصادر و کنز و در ابواب علم نوشته که استعاره در لغت بعاریت گرفتن چیزی و در اصطلاح شعرا مجازرا مانند و آنرا اضافت مجازی و اضافت بالاستعاره خوانند چنانکه سر عشق و قدم که کرده برای او سر و قدم ثابت کرده و در رساله عبد الواسع نیز همین ست۔

و صاحب مجمع الصنایع نوشته که استعاره عبارت از انست که لفظی را که معنی حقیقی داشته باشد شاعر آن لفظ را از معنی حقیقی آن نقل کرده بر چیز دیگر بسبیل عاریت استعمال نماید از جهت مشابهت که میان این هر دو است چنانچه لفظ نرگس و آهو بجای چشم آوردن و سنبل بجای زلف و سرو بجای قد گفتن و مثال دیگر از حدیث رسول الله صلی الله علیه وسلم الفتنة نائمة لعن الله من ایقظها خواب بیداری برای لفظ فتنه استعاره واقع شده مثال در فارسی بیت چشم دولت ز سواد قلمت گشته بینا باغ دانش ز سحاب کرمت گشته نضیر و بعضی از محققین این فن چنین تصریح کرده اند که استعاره قسمی از مجاز ست و مجاز آنرا گویند که لفظی را در غیر معنی اصلی حقیقی او بیک گونه علاقه و مناسبت استعمال کنند اگر چه این علاقه امریست سوای تشبیه مثل سببیت یا لزوم یا غیر ذلک آنرا مجاز مرسل نامند و اگر علاقه تشبیه است آنرا استعاره میگویند مثال استعاره آنست که مشبه را بعینه مشبه به دانسته ذکر کنند و مشبه به را ذکر ساز آنرا استعاره بالتصریح نامند چنانکه درین بیت سعدی بیت همه شب سار و شکر می فروشد دو نرگس که ان خوش دو گل را همی پوشد

واگر مشبه به را متروک کنند و مشبه را مذکور سازند
آنرا استعاره بالکنایه خوانند و استعاره مکنی
نیز گویند و بدانکه گاهی استعاره محسوس برای شئ
محسوس باشد بوجه حسی یا بوجه عقلی و گاهی
استعاره شئ معقول برای شئ معقول و گاهی
استعاره محسوس برای شئ معقول و گاهی استعاره
معقول برای شئ محسوس باشد و بدانکه
تقسیم باعتبار لفظ مستعار بر دو قسم است
اصلیه و تبعیه استعاره اصلیه آنست که لفظ
مستعار اسم جنس باشد مثل استعاره اسد برای
مرد شجاع و استعاره گل برای رخسار
و معنی را اینجا تم شجاع است و استعاره
تبعیه آنست که در الفاظ مستعار فعل یا مشتق فعل
باشد یا بر حیثیت که ما آنرا راجع بسوی
مصدر آن باشد چنانکه درین بیت
بیت شنا به بخون تا آورند دژ
خیالات بیهوده بگریزد شستن کردن را
بآن ریختن استعاره کرده و اجتناب کردن را
بگریختن و درین بیت [illegible] وآن
[illegible]
چکیدن خون تیغ را [illegible]
کرده تقسیم استعاره باعتبار تجرید و ترشیح
بر سه نوع است نوع اول استعاره مطلقه
وآن چنانست که چیزی از ملایمات
و صفات مستعار له و مستعار منه در آن
مذکور نباشد چنانکه درین بیت [illegible]
[illegible]
عارض [illegible] بیت
چون جراره دلبر زلف را [illegible]

جراره استعاره نموده و مناسبات
مستعار له و مستعار منه هیچکدام مذکور
نساخت نوع دوم استعاره مجرده
وآن چنانست که صفات و ملائمات
مستعار له را ذکر کنند فقط چنانچه درین
بیت فردوسی بیت بناخن شکسته بافت
از مشک ناب بدر آویخت از گوشه
آفتاب زلف را بزره استعاره نموده
و لفظ ناخن و مشک ناب آویختن از
ملائمات مستعار له است یعنی زلف چنانچه
درین بیت خاقانی بیت از شورش
آه من همه شب بادام تو دوش ناخفته
چشم را ببادام استعاره نموده و لفظ
غنوده که از ملائمات چشم است مذکور ساخته
نوع سوم استعاره مرشحه وآن چنان است
که ملائمات و صفات مستعار منه را مذکور
سازند فقط چنانکه درین بیت انوری
بیت [illegible] عزم خرد جست باغ را
چون آبگیر [illegible] تیغ و جوشن [illegible]
صبح آبگیر را بتیغ و جوشن استعاره نموده
و لفظ [illegible] که از ملائم تیغ و جوشن است
[illegible] تجرید
[illegible]
چنانکه درین بیت خاقانی بیت [illegible]
[illegible]
آفتاب را [illegible] استعاره نموده و [illegible]
و [illegible]
[illegible]
[illegible]

اما استعاره بالکنایه عبارتست از ذکر
مشبه و اراده مشبه به بسبب قرینه و قرینه
درینجا استعاره تخییلیه خواهد بود و طریقش
چنانست که با مشبه مذکور چیزی چند
از لوازم مشبه به محذوف ذکر نمایند
پس ذکر مشبه و حذف مشبه به عبارتست
از استعاره بالکنایه است و اثبات
لوازم مشبه به محذوف برای مشبه مذکور
عبارتست از استعاره تخییلیه این بر سه
قسم می آید برای آنکه لوازمیکه اثبات
[illegible] برای مشبه اثبات
[illegible] بیرون نیست یا قوام
[illegible] باوست یا تکمیل [illegible]
[illegible] یا تخلی در قوام و تکمیل ندارد مثال
اول چنانکه زبان حال من شکایت گویاتر
درینجا حال [illegible] بمتکلم تشبیه داده این
استعاره بالکنایه است و اثبات زبان
که قوام متکلم باوست استعاره تخییلیه
مثال دیگر سنائی گوید بیت علا اجام
[illegible]
با [illegible]
تشبیه داده و این استعاره بالکنایه است
و لفظ پای و [illegible] از لوازم مقومه
[illegible] استعاره تخییلیه مثال
دوم چنانکه گوئی [illegible] فلان کس
[illegible] تشبیه داده
[illegible]
[illegible]
[illegible]

مرگ که [illegible] اثبات نموده این استعاره
تخییلیه است مثال سوم چنانکه گوئی زمام
حکم در دست فلان است درینجا تشبیه حکم بناقه
استعاره بالکنایه است و اثبات زمام
که از لوازم غیر مقومه مشبه به است [illegible]
استعاره نموده و این استعاره تخییلیه است
استخاره در لغت بهتر خواستن از
خدای تعالی و باصطلاح آنکه
[illegible] در [illegible] کار [illegible]
[illegible] آنکه دعا
[illegible]
[illegible] مناسبات آن [illegible]
مشاهده کنند و اکثر [illegible] استخاره
[illegible] که بعد از خواندن ادعیه
چشم بسته [illegible] مقام [illegible] وانهاده
تسبیح را بدو انگشت بگیرند و از انجا
تا امام دو دو دانه طرح میکنند اگر آخر
یک دانه ماند علامت خیر است و اگر
دو ماند علامت شر است.
استجاره [illegible] اجازت
خواستن [illegible].
استشاره [illegible]
کردن و صلاح [illegible].
[illegible]
[illegible]
[illegible]
کردن [illegible].
[illegible]
خواستن و داد [illegible]

اسلحه بفتح اول و کسر لام و حای مهمله جمع سلاح است که بمعنی آلات جنگ باشد مثل تیغ و تبر و نیزه وغیره ـ
اسکیره بالکسر کاف عربی مسکوره زای معجمه بمعنی شلنگ جستن و دولتی انداختن اسپ و خر از لطائف و رشیدی و برهان ـ
استکراه بالکسر بمعنی کراهیت کردن ـ
استرداد بالکسر و فتح و تشدید دال مهمله گرفتن ـ
اسطوانه بضم اول و ضم ثانی و ...
استاده بکسر اول و حرف چهارم دال مهمله بمعنی ایستاده و ساده یعنی بالش ـ
اسامی بالفتح جمع الجمع اسم است چه اسامی جمع اسماء است و اسما جمع اسم است و اسامی بالف ممدوده نوشتن یا بیای خطی نگاشتن یا بالف و نون جمع کرده اسامیان گفتن این هر سه وجه غلط است از بهار عجم و کشف رساله ـ
اساری بضم اول و فتح رای مهمله در آخر الف مقصوره جمع اسیر است که بمعنی گرفتار و قیدی باشد و از کشف دریافته برای مصلحت مکرر نوشته شد ـ
اسماعیلی بمعنی قربانی و نام طائفه گران که آلت اسپ را سر ... میکنند از لطائف ـ
اسمی بفتح اول و کسر ثانی و تشدید یا ...

اشتهی بمعنی بالش و راشیده در فصل مسطور است ـ
اشتهی بفتح اول و سکون ثانی و فتح ها و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی آرزو آورده تر و خوبتر ـ
اشتداد بفتح اول و کسر شین معجمه و تشدید دال مهمله یعنی شدید و شدت کنندگان ـ
اشتهاء آرزو کردن و فارسیان بمعنی آرزوی طعام استعمال کنند ـ
اشهب هر چیز سیاه رنگ که سفیدی در رنگش غالب باشد و سپید رنگ ... سفید که ... سیاه او غالب باشد ... ـ
اشارات بکسر نام کتاب بوعلی سینا در علم حکمت از ... ـ
اشکارا ... آشکارا کردن و پاشیدن و پراگنده کردن ... ـ
اشتباه بفتح اول و کسر شین معجمه و تشدید ... ـ
اشتقاق بالفتح ... مفتوح ... ـ

اکرآن بسطوح خود را از شعشعه گذرانیده ودوس بفتح دال نام قبیله و درین از مصطلحات ـ
اشج بالفتح و تشدید جیم شکسته سر از شرح نصاب ـ
اشباح بالفتح و بای موحده و حای مهمله شخصها یعنی بدنها و جسمها و این جمع شبح است که بفتحتین باشد بمعنی کالبد ... ـ
اشتداد شدت و سختی و گاهی مراد از کمال چیزی باشد ـ
اشکاف ... ـ
اشتاد ... ـ
اشعار بالکسر آگاهی دادن و بالفتح ... ـ
اشقر ... که رنگش ... و سیاه ... ـ
آخر ... ظاهر آن ... رنگ باشد و گاهی بمعنی مطلق ... استعمال کنند از مدار الافاضل و بحر الجواهر و شرح ... ـ
اشتر بفتح اول و کسر شین معجمه ... ـ
اشجار بالفتح جمع شجر که بمعنی درخت ... ـ

سیار ... است که بعد از اسباب آمده ... از مصطلحات ـ
افشردن اول بالکسر ... از کشف ـ
اشیاع بالفتح گروههای دوستان جمع شیعه از لطائف ـ
اشباع بالکسر بای موحده و عین مهمله سیر کردن و باصطلاح شعر خواندن فتحه یا ضمه یا کسره را بطریقی که ... حروف علت که مناسب آن باشد ... آید ... ـ
اشنج بفتح اول و نون ... ـ
اشنج بفتح اول و فتح جیم ... ـ
اشکوت بالفتح بزرگ ... و بالکسر ... بمعنی ... از برهان و رشیدی ـ
اشراف بالکسر بلند شدن و بر بالا بلندی شدن و ایستادن بر سر چیزی و واقف شدن ... و در کشف از بالا بر چیزی نگریستن و بمعنی آماده شدن بر چیزی نیز آمده ـ
اشتاق بضم اول و ثالث بمعنی ... این لفظ ترکی است ـ
اشاق بضم اول لفظ ترکیست بمعنی غلام ... و نام غلام ترکان ... ـ
اشکن بضم اول و فتح ... ـ

و بفتحتین و تشدید قاف شوا ترزار منتخب

اشفاق بالکسر مهربانی کردن و ترسانیدن و بالفتح جمع شفقت ست از کنز و لطائف

اشراق بالکسر درخشیدن و روشن شدن و وقت صبح بعد از طلوع از منتخب

اشتقاق بالکسر گرفتن کلمه از کلمه و نیمه گرفتن و هیزم جزء آن شگافتن از منتخب

اشتباک بالکسر بهم در رفتن و انگشتان هر دو دست میان همدیگر در آوردن و بهم در رفتن شاخهای درخت و مثل آن و گاهی از لفظ اشتباک اجتماع و انبوه مراد باشد۔

اشک بکسر اول و فتح ثانی و کاف عربی بمعنی خر که بعربی حمار گویند و این لفظ ترکیست از لطائف و در لغات ترکی بتشدید شین معجمه نوشته و بالفتح و سکون ثانی بمعنی قطره یعنی آب چشم۔

اشباک بالفتح و سوم بای موحده جمع شبکه بمعنی دامها۔

اشکال بالکسر دشواری و بالفتح صورتها و رسنها بایمعنی جمع شکل بالکسرست که بمعنی رسن باشد۔

اشهل بالفتح سیاه زردی مائل و بمعنی انسان بعین چشم از منتخب و غیر آن

اشعال بالکسر افروختن و شعله زن کردن آتش۔

اشغال بالفتح و غین معجمه شغلها۔

اشکل بالفتح بای هندو رستی که بآن بالان شتر بندند تا از شاش نرود و بمعنی

سرخ چشم و سرخی و سپیدی آمیخته و خوشتر و پوشیده تر و دشوار تر و بمعنی اسپیکه دست راست و پای چپ و سپید باشد از منتخب

اشکیل بالفتح بمعنی اسپیکه دست راست و پای چپ او سپید باشد و بمعنی کرو حیله نیز آمده از برهان۔

اشتعال بالکسر افروخته شدن آتش۔

اشتمال بالکسر گرد فرو گرفتن از کنز۔

اشتلم بضم اول و سوم و چهارم غلبه و تندی و زور و تندی از برهان و بهار عجم غالبا بلکه یقینا این لفظ ترکیست چه در لغات ترکی اشتلم بمعنی ستم نوشته است گو که در بهار عجم و برهان اشاره بترکی بودنش نکرده اند۔

اشمام بالکسر بوئیدن و بویانیدن۔

اشنان بالضم گیاهیست شور در زمین شور روید چون بدان جامه شویند مثل صابون سفید گردد و هرگاه که آن را می سوزند شخار میشود یعنی سجی گردد از برهان و رشیدی۔

اشتفان بالکسر پاشیدن از برهان۔

اشراقیان بالکسر جماعه اشراقیین گروهیست از حکمای سلف که از باعث اشراق و روشنی باطن خود با آنکه از کثرت ریاضت پیدا کرده بودند تعلیم و تعلم بخاطر شده و مراقبه میکردند و حاجت بر گفتن پیش یکدیگر نداشتند بخلاف حکمای مشائین که ایشان نزد یکدیگر رفته مذاکرات و دریافت بسیار میکردند چنانچه افلاطون و امثال او وغیره از زمره اشراقیین بوده اند۔

اشکره بالکسر طائر شکاری که آنرا شکره گویند۔

اشنه بالضم و نون چیزیست مثل گیاه خشک که سیاه و سپید باشد که بهندی چهاریچهیلا گویند و بعضی چهریله نامند و بعضی ما گیر خوانند از برهان۔

اشنوسه بالکسر عطسه از برهان و در رشیدی بالفتح۔

اشقر بفتح اول و کسر شین معجمه و تشدید عین و طاء مفتوح جمع شارع و کسانیکه بسکون شین خوانند خطاست۔

اشربه بفتح اول و سکون ثانی و کسر رای مهمله و بعده بای موحده جمع شراب که بمعنی مطلق هر چیز رقیق ست از جنس خوردنی و آشامیدنی مثل آب و شیره و خمر و شهد وغیره۔

اشباه بالفتح امثال و نظائر جمع شبه که بالکسر است۔

اشبه بفتح اول و فتح بای موحده و بای هوز بسیار مشابهت دارنده۔

اشکنه بالکسر و کاف تازی بمعنی پرمه نجاران از مصطلحات و بمعنی مطلق نیز آمده۔

اشرفی بسکون شین معجمه و فتح رای مهمله درست زر و این منسوب است باشرف که پادشاهی بود سکه زر بر وی داشته بنام او رواج یافت از شرح دیوان خاقانی و کسانیکه بفتح شین و سکون را خوانند غلط محض ست۔

اشکال جنوبی و شمالی بدانکه بر فلک ثوابت چهل و هشت اشکال قرار داده اند بتفصیل آنکه دوازده شکل به منطقة البروج واقع اند که دوازده برج مشهور عبارت از همین ست و پانزده اشکال از آن بجانب جنوب منطقة البروج است و بیست و یک شکل بطرف شمال و تفصیل این اشکال در فصل بای موحده مع سین مهمله مسطور ست۔

اشرکی منسوب بسوی اشتر که بمعنی بود کبوتر یا دریش اوراز آنکه بر پشتش موهای دراز بود از لب اللباب۔

اشتهی بالفتح و قاف مفتوح و الف اپیورت یا آلت آهنی که بیان در چرم سوراخ کنند بهندی ستالی گویند و در بخار انجا از شکل نوشته شد۔

اشهی بفتح اول و فتح ثالث آرزو دارنده تر از شهوت آرزو آورده تر و در بخار انجا از شکل دیگر نوشته شد۔

فصل الف مقصوره مع صاد مهمله

اصغا بالکسر گوش نهادن از سار و گوش فرا داشتن از کنز۔

اصفیا بالفتح برگزیدگان و این جمع صفی ست از منتخب۔

اصدقا بفتح اول و کسر دال و قاف بمعنی دوستان و این جمع صدیق ست که بروزن فعیل باشد۔

اصلا بمعنی هرگز الف که در آخر اصلا ست برای ... و قافیت ... یا در عوض تنوین

چراکه اصلاد حقیقت اصل بود اوکشت
اصطفا بالکسر برگزیدن و برگزیدگی از
منتخب و لطائف۔
اصحا بفتح اول وکسر صاد وتشدید حای
مهمله در هندوستان این جمع صحیح ست۔
اصهب بالفتح هر شئی سرخ رنگ
که سپیدی زند از صراح۔
اصلاب بالفتح جمع صلب که بضم ست
بمعنی استخوان پشت که محل نطفهٔ مردست
واز اصلاب مراد آبا و اجداد ست از لطائف۔
اصحاب یاران وخداوندان واین
جمع صاحب نیست بلکه جمع الجمع صاحب ست
چراکه اسم جمع صاحب صحب ست بالفتح وجمع
صحب اصحاب ست وجمع صحاب اصاحیب
می آید از لطائف وصراح وسعد الدین
تفتازانی وجماعهٔ دیگر میگویند که اصحاب
جمع صاحب ست چنانکه اطهار جمع طاهر
وانصار جمع ناصر واجهال جمع جاهل وجار الله
زمخشری ازین انکار دارد۔
اصوب بالفتح باصواب تر ونیک تر۔
اصطرلاب بضم اول وثالث آلتی ست
که از برنج یعنی پیتل میسازند بصورت قرص
واندرون آن چند اوراق باشد از
برنج وبیرون اوراق دوائر کثیره وخطوط
بسیار منقوش میباشند وبر سطح اعلای آن
عضاده میباشد که آنرا می گردانند وآنرا
عضادهٔ اصطرلاب گویند پس لفظ اصطرلاب
علم اصطرلاب که علمی ست برای دریافت
احکام اصطرلاب موصوف ارتفاع
آفتاب وستارگان وبلندی هر چیز معلوم
کنند واین لفظ را بسین مهمله هم مینویسند
بدانکه اصطر بزبان یونانی ترازو را گویند
ولاب بمعنی آفتاب چون اکثر بدان
احکام آفتاب وستارگان معلوم کنند و
بزرگ ترین ستارگان ودیگر اشیا آفتاب
است لهذا آنرا بآفتاب منسوب کردند و
واضع آن بقول اصح ارسطو وبلیناس ست
که از جام کیخسرو استخراج نموده اند از برهان
ومنتخب وکشف ولطائف وبعضی محققین
نوشته اند که واضع اصطرلاب ابرخس
حکیم یونانی ست ابرخس بفتح اول وفتح
موحده وسکون رای مهمله وفتح خای معجمه
وسین مهمله وبعضی از محققین نوشته اند که
اسطرلاب در اصل بسین مهمله بود وبفتح
اول وضم طای مهمله چه اسطر جمع سطر ست
ولاب بمعنی آفتاب پس اسطرلاب بمعنی
سطرهای آفتاب که احوال آفتاب بدان
شناخته می شود بعد از آن سین را
بجهت مناسبت طا که مطبقه ست بصاد
بدل کردند چنانچه در صراط که در اصل سراط
بسین بود۔
اصابت بکسر اول بمعنی رسانیدن و
صواب یافتن از کشف وکنز۔
اصحاب السبت یاران روز
شنبه که قومی از بنی اسرائیل بودند حقتعالی
امر کرده روز شنبه ماهیان صید نکنند
اتفاقاً دران روز ماهیان بسیار جمع
میشدند ایشان حیله کرده ماهیان را درپهان
آبها بند میکردند وبروز یکشنبه میگرفتند
چون ظلم ایشان از حد گذشت حقتعالی
همه را مسخ کرده بوزنه ساخت وآنها بعداز
چند روز هلاک شدند از لطائف۔
اصطلاح در لغت باهم صلح کردن وبمعنی
اصطلاحی لفظ اصطلاح هم اتفاق نمودن
قومی برای معین داشتن معنی لفظ سوای
معنی موضوع آن لفظ واصطلاح ماخوذ از
صلح ست چون در باب افتعال صاد
مقابل فا افتاد تای افتعال را بطا بدل
کردند اصطلاح شد۔
اصباح بالفتح جمع صبح بمعنی بامدادها
وبالکسر صبح کردن ودر صباح رفتن و
از حالی بحالی گشتن از منتخب۔
اصطخر بالکسر وبالضم نام شهر که قلعه در
شهر فارس ست از مؤید ومدار۔
اصفاد بالفتح وفا ودال مهمله زنجیرها و
قیدها وبمعنی بخشش ها از لطائف ومنتخب۔
اصطیاد صید کردن از لطائف ومنتخب۔
اصطخر بالکسر وفتح طای مهمله وسکون خای
معجمه ودر آخر رای مهمله نام شهر که قلعهٔ فارس
است معرب استخر که سابق گذشت از
لب الالباب وبرهان۔
اصرار بالکسر تنها پر کردن کاری مستعد
شدن ومنع کردن کسی قبول نساختن از منتخب
اصطبار بالکسر صبر کردن وطای آن
بدل از تای فوقانی ست ودر منتخب
شکیبائی نمودن۔
معه بروزن خبر بمعنی باشد ۱۲ سب
اصاغر بفتح اول وغین معجمهٔ مکسور
بمعنی خردان۔
اصفر بالفتح بمعنی زرد۔
اصلیع الحور نام شیرینی که بشکل
انگشتان باشد بنهایت سفید۔
اصطناع بالکسر نکوئی کردن وگزیدن
از کشف ومدار ومنتخب وکنز۔
اصلع بالفتح ودر آخر عین مهمله بمعنی
کل یعنی شخصیکه موی سرش زائل شده باشد
از بحر الجواهر ولطائف۔
اصابع بالفتح وبای موحدهٔ مکسور انگشتان
اصبع بالکسر وبای موحدهٔ مفتوح وعین
مهمله بمعنی انگشت دست یا پا از کنز۔
اصباغ بالفتح وبای موحده وغین
معجمه رنگها جمع صبغ۔
اصناف بالفتح قسمها وانواع وگونها
وگروه ها واین جمع صنف ست
اصداف بالفتح جمع صدف۔
اصول خفیف یکی از هفده اصول
موسیقی واصول را بهندی تال گویند۔
اصف بفتحتین بمعنی کبر که ثمره نباتیست
از سپاری دراز تر ومزهٔ آن ترش از
شروح نصاب وکنز۔
اصحاب کهف بمعنی صاحبان غار
وایشان هفت تن بودند از دوستان حق
که از خوف دقیانوس نام پادشاهی ظالم
از شهر گریخته در غاری پنهان شده بخفتند
وسگی بصحبت ایشان همراه بود بحکم
الهی بعد سه صد سال بیدار شده

باز نخفتند باز بقیامت خواهند برخاست نام ایشان باتفاق اکثر مفسرین اینست اول یملیخا دوم مکسلمینا سوم کشفوطط چهارم تبیونس پنجم کشافطیونس ششم آذرفطیوانس هفتم یونس بوس و نام سگ ایشان قطمیر بود۔

اصداق بالکسر راست کردن قول کسے و بالفتح راستی ها۔

اصطکاک بالکسر آواز بر یکدیگر کوفتن دو چیز سخت از کنز و لطائف و در منتخب بهم واکوفتن۔

اصطبل بکسر اول و سکون صاد مهمله و فتح طای مهمله و سکون بای موحده مکان بستن اسپان از صراح و مزیل الاغلاط۔

اصحاب الشمال دوزخیان۔

اصل بالفتح بیخ درخت و غیر آن و نسب۔

اصل ثقیل یکے از هفده اصول موسیقی و اصول را بهندی تال گویند۔

اصیل بفتح اول و کسر صاد بمعنے شبانگاه از لطائف و صاحب اصل بمعنی صاحب نسب ای کسیکه آبا و اجداد او شریف و نجیب باشند۔

اصحاب منقل بمعنی یاران هم صحبت از مصطلحات۔

اصول جمع اصل که بمعنی بیخ ست و نام علمیکه در ان از سه چهار اصول فقه که ادلهٔ شرعیه عبارت ازان ست بحث کنند و آن اینست کتاب و سنت و اجماع امت و قیاس در ینجا معنے کتاب و سنت قرآن و حدیث ست پس اجماع امت عبارت ست از اتفاق صحابه یا مجتهدین بر چیزی و قیاس عبارت ست از تشبیه چیزے بچیزے بسبب اشتراک آن هر دو در امرے که ثابت شود در چیز اول حکمیکه ثابت ست در چیز دوم چنانکه تشبیه دادن لواطت را بوطی در حالت حیض بسبب اشتراک هر دو در نجاست پس ثابت کردند برای لواطت حکمیکه ثابت ست برای وطی مذکور یعنے حرمت و باصطلاح فارسیان بمعنے حرکت موزون خوش آینده و باصطلاح موسیقیان بمعنی آنکه بهندی آن را تال گویند از چراغ هدایت و کشف بدانکه اصول بهندی آن را تال گویند نزد عجم هفده است یکی خمس دوم مجر ترک ضرب و آنرا ترکی نیز گویند سوم دو یک چهارم و در پنجم ثقیل ششم خفیف هفتم چهار ضرب هشتم درافشان نهم ماتین دهم ضرب الفتح یازدهم اصول فاخته دوازدهم جنبر سیزدهم نیم ثقیل چهاردهم اوفر پانزدهم اره صد شانزدهم رمل هفدهم هزج۔

اصنام بالفتح بتها و این جمع صنم ست۔

اصم بفتحتین و تشدید میم بمعنی کر و ناشنوا و بمعنی سنگ سخت و شهر الله الاصم عبارت از ماه رجب زیرا که در و قتال حرام بود و آواز دادخواه و آواز سلاح شنیده نمیشد و حاتم اصم نام بزرگی ست از منتخب۔

اصول کلام عبارت از مسائل علم کلام که در ان مطالب علم نقلی را بدلائل عقلی ثابت کنند۔

اصفهان بالکسر و فتح فا شهر مشهور ملک ایران و نام پرده از موسیقی از لب اللباب و بهار عجم۔

اصول فاخته نام ضربی از موسیقی و نوعے از نواختن ساز که شفت در برهان نوشته که صورتی باشد از پرنده مگر اصول و در بهار عجم نوشته که بهندی آن را سور فاخته گویند۔

اصمعی بفتح اول و ثالث یکی از تابعین ماهر لغات عرب منسوب بجد خود که اصمع نام داشت و بکسر اول غلط از لب اللباب۔

اصلی نوعی از لغت عرب و آن لغتیست که در اصل موضوعست چون عماد۔

فصل الف مقصوره مع ضاد معجمه

اضحی بالفتح و در آخر الف بصورت یا جمع اضحاتست و ضحات مفردست در اصل اضحیه بود بمعنی قربانی و اضحی فعلے ست از افعال ناقصه بمعنی آن کردن کار در وقت چاشت چون اضحی زید قائما یعنے در وقت چاشت زید قائم شد و افعال ناقصه ازان ناقصه گویند که آن فقط بفاعل خود تمام نشود بلکه بخبر محتاج باشد۔

اضراب بالکسر سر گردانیدن و متقیم شدن بجای و سر فرو کردن و زیر پا و افگندن و بیرگردانیدن و بپیدگردانیدن شل و بالفتح با شتر پا و انواع از منتخب۔

اضطراب بالکسر خلل یافتن پریشان حال شدن و لرزیدن و طپیدن و دویدن شمشیر و جز آن بایکدیگر و بلفظ کشیدن و کردن و افگندن و ریختن و دادن مستعمل و در مثنوی معنوی اضطراب بمعنی مضطرب نیز آمده از منتخب و بهار عجم و لطائف۔

اضاعت بالکسر ضائع کردن۔

اضارت بکسر اول و حرف چهارم همزه مفتوح روشن کردن۔

اضافت نسبت کردن چیزی را بسوے چیزی و مخفی نماند که اضافت باصطلاح نحویان نسبتی ست که میان دو اسم واقع شود بر وجه تقیید اسم اول را مضاف و اسم ثانی را مضاف الیه گویند و در فارسی حرف آخر مضاف را بنا بر علامت اضافت کسره میدهند در تلفظ و این اضافت ده قسم ست اول تملیکی و آن اضافت ملک بالکسر ست بسوے مالک چون اسپ زید و گنج قارون و قصر سلطان و همچنین اضافت مالک بملک چون خداوند خانه و سلطان روم و مالک دینار و این را اضافت حقیقی نیز گویند و بعضی اضافت لامی هم نامند چرا که در عربی ترجمهٔ این قسم اضافت و اسم معنی لام تملیک مستتر باشد دوم تخصیصی و آن اضافت مخصص ست بفتح صاد بسوی مخصص بکسر صاد بر فع اشتراک خاص مراد چون آئینهٔ حلب و زنگ شتر و پوست انار و دکان عطار و از همین قسم ست اضافت مسبب بسوے سبب چون کشتهٔ غم و اضافت سبب بسوے

باب الالف مع السین

سبب چون تیغ انتقام واین اضافت
تخصیصی هم ادنی است چراکه تقدیر لام
در مضاف الیه پیدا شده و از همین قبیل است
اضافت ابنی یعنی آن اضافت که بسر باشد
بسوی پدر بحذف لفظ ابن چنانکه
ابوالفضل مبارک و عبد الصمد
افضل محمد و بوعلی سینا یعنی ابوالفضل
ابن مبارک و عبد الصمد بن افضل محمد و
بوعلی بن سینا سوم توضیحی و آن اضافت
موصوفست لفظ مضاف مبهم بسوی موضح
کسر مضاف مبهم چون شهر بصره و خطهٔ
بخارا و باد شمال و درخت اراک و
روز دوشنبه واین را اضافت عام
بسوی خاص نیز گویند چهارم بیانی
واین را بیانی نیز گویند و درین بیان
کرده میشود حقیقت و مادهٔ مضاف بمضاف
الیه چون دیوار گل و خاتم طلا و کاسهٔ
بلور و جامهٔ دیبا و قلمدان چوب بدانکه
فرق در توضیحی و بیانی آنست که توضیحی
بجائی باشد که مضاف بدون مضاف
الیه هم یافته شود و مضاف الیه بدون
مضاف یافته نشود یعنی وجود مضاف
الیه را وجود مضاف لازم باشد و بیانی
آنست که گاهی مضاف بدون مضاف
الیه یافته شود و گاهی مضاف الیه
بدون مضاف هم یافته شود یعنی وجود
هر یکی را وجود دیگری لازم نباشد پنجم
تشبیهی و آن اضافت مشبه بهست بسوی
مشبه و بعضی این را اضافت مجازی نیز

گویند چون دشمن نفس زلال دنیا گلشن
دولت و همای اقبال و کلاه شکوفه و طفل
شاخ و سنبل زلف و نرگس چشم و بلای اجل
و صندوق سینه ششم توصیفی و آن
اضافت موصوفست بسوی صفت
چون تیغ تیز و کار و کرند و اسپ کبود
و مرد شجاع هفتم مجازی و آن اثبات
مضاف مر مضاف الیه را بمحض فرضی
و اعتباری باشد این وضع که قائل
تشبیه وشی در ذهن خود فرض کرده
لوازم مشبه به را مضاف بسوی مشبه
کند و این قسم را استعاره نیز گویند
چنانکه سر هوش و قدم فکر و دست
عقل درینصورت اثبات سر و قدم
برای هوش و فکر محض بتخییل متکلم است
که هوش و فکر را شخص صاحب سر و قدم
ملاحظه نموده هشتم ظرفی و آن اضافت
مظروف است بسوی ظرف چون نشینندهٔ
بازار و آب دریا و آسیا و هوای صحرا
و گاهی اضافت ظرف باشد بسوی
مظروف چون شیشهٔ گلاب و صندوق
کتاب نهم اقترانی و آن چنان است که
مضاف بمضاف الیه اقتران معنوی
داشته باشد یعنی مضاف الیه حال باشد
مر مضاف را چنانکه درین عبارت نامهٔ
عنایت کردیم فقیر صدور یافت دست
ادب گرفته بسر ارادت نهادم و بانامل
نیاز مفتوح ساخته یعنی تقدیر [illegible]
نامه که مقترن بعنایت بود دست [illegible]

که بحالت ادب اقتران داشت گرفته
بر سریکه با سرارادت مقارنت دارد نهادم
و بر همین قیاس فقرهٔ دیگر یعنی این را
اضافت بادنی ملابست نامند نزد
بعضی صورت آن علیحده است چنانکه
مذکور میگردد دوم اضافت بادنی ملابست
یعنی نسبت کردن یکی را بدیگری
بکمتر مناسبتی که بینها واقع است مثال
آن ایران ما و توران شماست
ظاهرست که قائل این کلام در محلهٔ
شهری از مضافات ایران قیام
داشته باشد و همچنین مخاطب این اندک
مناسبت که ذکر کرده آمده تمام ایران را
از آن خود قرار داده و این اضافت
متفرع است از اضافت تملیکی که در صدر
مذکور شد باید دانست کلماتیکه آخر آن
الف یا واو ساکن باشد جهت اظهار
کسرهٔ اضافت و توصیف یای تحتانی
زائده مکسور آید چون دانای عصر
و دیبای لطیف و روی خوب و بازوی [illegible]
و باید دانست در کلمه که آخر آن های
مختفی باشد وقت اضافت و توصیف
آنها را بهمزه کلمه بدل کنند چون خوشهٔ
انگور و بادهٔ صاف و گاهی بنابر تخفیف
کلام مضاف الیه را بر مضاف مقدم
نمایند درینصورت کسرهٔ مضاف حذف
سازند و این اسلوب را اضافت مقلوب
نامند یعنی اضافت مقلوبی گویند چنانکه
دور رنگ [illegible] یعنی زیب [illegible]

و نگار پسر یعنی پسر نگار و نیک مرد
یعنی مرد نیک جهان پادشاهی یعنی پادشاهی
جهان و گردون آفتاب یعنی آفتاب
گردون و گل آب یعنی آب گل و از
چند الفاظ معینه بنا بر ضرورت شعری
یا کثرت استعمال یا غلبهٔ اسمیت مضاف
بر مضاف الیه همچنان مقدم باشد و کسرهٔ
علامت اضافت را از آخر مضاف
ساقط کنند و این عمل را فک اضافت
خوانند و آن الفاظ اینست مثل سر
و صاحب و قابل و دشمن و عاشق و پسر
و مالک و الفاظیکه در او آخر آن بعد
مدهٔ نون باشد و علی العموم این قاعدهٔ
فک اضافت این قسم نون جائز نباشد
اگر آنکه چند لفظ بر سمع موقوف باشند
نه بر قیاس و الفاظیکه در او آخر آن های
مختفی باشد چنانکه سرخیل و سرگروه و سر
انگشت و صاحب غرض و صاحب دل
و قابل ثنا و دشمن حیا و عاشق سخن چنانکه
ظهوری گوید بیت درین انجمن کیست
عاشق سخن * که عشقش نورزید با شعر من *
مثال دیگر از استادی مصرعه گرچه
بنقشم ولی عاشق قمار افتاده کم * و پسر
قصاب چنانکه طبیب [illegible] که
دلم زخم [illegible] * مارا [illegible] درست
[illegible] مثال فک اضافت
لفظ مالک خاقانی گوید بیت جمله
[illegible] مثال

دیگر به زگوید بیت ای بنفاذ امور بر سریر تخت سرور به بر همه شاهان عصر حکم تو مالک رقاب به مثال فک اضافت نون خاقانی گوید در لفظ شبان بیت ضمیر من امیر آب حیوان به شبان وادی ایمن به مثال دیگر در گوید در لفظ کمان بیت روی زمین چو تیر شد راست زنوک کلک تو به جز یکی که در کمان ابروی طاق دلبرست به مثال فک اضافت از ای محقق مولوی فرماید بیت گر خدا خواهد که پرده کس درد به میلش اندر طعنهٔ پاکان برد به مثال دیگر در حذف کسرهٔ اضافت ظهیر فاریابی گوید بیت نثار مجلست ز جیب گوهر باد به که در حساب نیاید بها چنان گوهر به یعنی حرف یای تحتانی در آخر لفظ بها که برای اظهار کسرهٔ اضافت بطرف چنان گوهر درست در نسخهٔ برای استقامت وزن محذوف شده است و لهذا اول در بعض محل مقطوع الاضافت آید نظامی فرماید مصرع چو اول شب آهنگ خواب آورم به و همچنین لفظ هم همه جا بدون کسرهٔ اضافت آید چون هم روز و هم شب و همچنین لفظ پس گاهی مقطوع الاضافت آید چنانکه پس فردا و پس انگاه و پس کوچه و همچنین از لفظ ولیعهد وولی نعمت کسرهٔ اضافت ساقط کنند مثال آنکه بحث علیکم اسمیت کسرهٔ اضافت

ساقط شده باشد چنانکه مرغابی و گلنار و گل گز که هر دو اسم رنگ مشهورست و بستانسرا و جامهٔ خوک که بعربی ثعلب بهندی کالی گویند و تیرزین نوعی از تبر که سواران ولایت در زین نگاه دارند و باید دانست که کلمهٔ مضاف چون مرکب باشد بشبیه ضمیر یا یای خطاب یا میم متکلم چون علامتش و سیبت و شمشیرم در نصورت برعایت فتح ما قبل و سکون ضمیر متصل کسرهٔ مضاف ظاهر نشود و دیگر وقتیکه بجای ضمیر متصل ضمیر منفصل که آن زیاده از یک حرف میباشد گزارند چون غلام او و اسپ تو و شمشیر من و همین حالت در کلمهٔ سیب و بیا و جز و یر که باوصف ثبوت معنی اضافت علامت کسره ظاهر نشود مثال لفظی درین مصرع مصرع سیب یار سیر نشود از تجره به و بالتصنع میگویم و جمیع جز عشق ضایع ست و دل پر درد و دیگر وقتیکه بجای این الفاظ کلمهٔ دیگر که مترادف اینها باشد مثل سوای و غیره و بالا و بال بگذارند کسرهٔ علامت اضافت پیدا آید و همچنین از لفظ ریای موحده یعنی پیش که لازم الاضافت بما بعد خودش باشد چنانکه درین بیت سعدی بیت جوان از میان رفت بروند پیر به گروهی بر تخت سلطان اسیر به ای پیش تخت سلطان نظامی فرماید مصرع نظر زان نشد بر شاه روم به و همچنین از لفظ برون برکیب پیچیده یا الا باشد چنانکه درین مصرع نشست افسر بادهٔ

کوه وش به مثال فک اضافت آن مصرع نشاندش زبر دست دستور خویش به یعنی بالای مسند وزیر اولین خود و اگر زبردست را صفت مقدم وزیر دومی گفته شود چنانکه بعضی گمان برده اند فعل نشاندش لغو محض خواهد بود و همچنین اگر لفظ شان ضمیر جمع غایب و کلمهٔ مصدر بالف ممدوده مانند آسیا و مقصوره مانند ایزد و مضاف الیه واقع شود فک کسرهٔ اضافی گوناگون در مضاف جائز و روا است مصرع خسرو کرد زنخ شان زنخ است کنار به یعنی زنخدان مغلان مثال الف ممدوده چنانچه سیلاب مثال ایزد از نظامی مصرع بنام بزرگ ایزد داد بخش به مثال دیگر از نظامی مقولهٔ خاقان چین بیت به ایزد پس نعمت در فزوده به سپاس ایزدم چون شاید نموده به جامی گوید مصرع بنام ایزد عجب گلدسته نو رده وگاهی الف ایزد در کتابت هم ساقط کرده ما قبل موصول سازند چنانکه بنامیزد و می آوانند که کسرهٔ اضافت از آخر لفظ بزرگ و سپاس در هر دو شعر نظامی و از آخر لفظ نام در مصرع جامی در هر امثلهٔ مذکوره سلامت دارند والف ایزد را هر سه جا ظاهر درست نظر ساقط کنیم چنانچه سقوط این قسم الف در نظم بسیار در نصورت از ما سخن فهم نحو ابهام بود و باید دانست که گاهی کلمه را بدل کسرهٔ اضافت آمده چنانچه درین مصرع مصرع بید ه

نیوشندگان را شکیب به ای شکیب نیوشندگان و همچنین درین مصرعه مصرع کسا زانشد تا دک اندر حریر به یعنی تا وک آن کسان در حریر برفت و چنانکه از بعض الفاظ سقوط کسرهٔ اضافت منظر آمده و همچنین در بعض جا بدون حاجت اضافت زیادت کسره نیز دیده شده چنانکه کسرهٔ لفظ سر درین بیت ظهوری بیت بزیر تصرف قدرش در تماشا به سر رشت حق است بالا به مثال دیگر از طغرای مصرع از ایشان سر صندل آلوده کرده به و بعضی درین مقامات یا سی تحتانی نویسند و میگویند که این یای زائده است به آنکه هرچند در کلام اساتذه سقوط کسرهٔ اضافت و زیادت آن در بعض محل واقع ست لیکن از دین هر دو امر اجتناب لازم بل الزم مگر اسقاط کسرهٔ اضافت از لفظ صاحب سرجائز ست چون اکثر از اقسام اضافت بیان آمد چیزی از مشابهات آن نیز گفته میشود تا تمیز سهل گردد المابر ایکه نوع فائده درست و بهتر آنکه مثال مضاف و مضاف الیه ترکیب بدل و مبدل ست در نصورت حرف آخر اسم اول را کسره نخوانند بلکه آخر هر دو اسم را موقوف تلفظ نمایند چنانکه امام حسن و شاهزاده مرزا و میرزا ابا سخن شناس نخوانند بلکه پس هم امام را سه شاهزاده و تیر سخن شناس را کسره نباید خواند پراکنده

این هر سه اسم سپاهست و حسن و هرمز و محمود بیگ این سه اسم بدل ست از آنها و باید دانست که قریب باسلوب ترکیب اضافی ترکیب بحذف حرف تشبیه باشد از مشبه و باسقاط لفظ «ورا» مشبه چنانکه آئینه رو یعنی چون آئینه در رو و سرو قامت یعنی چون سرو در قامت و دیگر ترکیب تمیز چون پست مرتبه بلند همت یعنی پست از روی مرتبه و بلند از روی همت اندرین هر دو ترکیب آخرین نیز حرف آخر اسم اول را موقوف خوانند و اصلا مکسور بر زبان نرانند و هر یک را ازین قسم اسمای مرکبه چنانکه آئینه رو و سرو قامت و پست مرتبه و بلند همت و امثال آن را لقب گویند.

اضداد بالفتح جمع ضد.

اضرار بالکسر ضرر رسانیدن.

اضطرار بالکسر بی اختیاری و بیچارگی کردن از صراح.

اضمار بالکسر ضمیر آوردن برای اسمی در کلام.

اضیع بفتح اول و سکون ثانی و فتح تحتانی و عین مهمله ضایع کننده تر.

اضلاع بالفتح جمع ضلع که بمعنی پهلو باشد و گاهی بمعنی گوشها و اطراف و جوانب مستعمل میشود.

اضطجاع بکسر اول و کسر طای مهمله و جیم و عین مهمله بر پهلو خفتن از کنز و منتخب و صراح.

اضعاف بالکسر دو چند گردانیدن و بالفتح دو چندها.

اضایف بفتح اول جمع ضیف که بمعنی مهمان باشد و این جمع خلاف القیاس ست.

اضیاف بالفتح جمع ضیف ست که بمعنی مهمان باشد.

اضعف بفتح اول و فتح عین مهمله ضعیف تر.

اضلال بالکسر بی راه گردانیدن کسی را از کنز.

اضغاث احلام ضغاث بفتح اول و ضاد و غین معجمتین و ثای مثلثه بمعنی دستهای گیاه خشک و تر باهم آمیخته چه اضغاث جمع ضغث بالکسر ست و احلام بالفتح و حای مهمله بمعنی خوابها جمع حلم که بالضم ست بمعنی خواب پس مجموع اضغاث احلام بمعنی خوابهای پریشان که تعبیر درست نداشته باشند بجهت اختلاط احوال معقول و غیر معقول.

اضحوکه بالضم و حای مهمله آنچیز و سخن که مردم را بخنده آرد.

اضعاف مضاعفه بالفتح دو چندها دو چند کرده شده و کنایه ازین کثرت در کثرت و بسیاری در بسیاری ست.

فصل الف مفتوح مع طای مهمله

اطفا بالکسر کشتن آتش و کشتن چراغ از منتخب.

اطرا بالکسر مبالغه کردن در ستایش از صراح.

اطناب بالکسر درازی سخن و بالفتح رسنهای خیمه از منتخب و در بهار عجم نوشته که اطناب بالفظ دادن و آوردن و رفتن مستعمل.

اطیب بفتح اول و فتح تحتانی خوشبو دار تر و پاکیزه تر.

اطالت بالکسر دراز کردن.

اطارت بکسر اول پرانیدن.

اطراح بالکسر و حای مهمله انداختن از آداب الفضلا و منتخب.

اطراد بالکسر و تشدید طای مهمله بمعنی راست شدن کاری و پی یکدیگر شدن و بتخفیف بمعنی راندن از صراح و منتخب.

اطراز بالکسر نقش کردن و بالکسر و تشدید نیز بمعنی نقش کردن.

اطلس بمعنی درم بی نقش و سکه و نام جامه ابریشمی که اکثر از نقش ساده باشد و بمعنی سطح مقعر فلک نهم که سطح محدب آنرا عرش گویند زیراکه چنانچه درم بی نقش از نقوش ساده باشد همچنین فلک نهم از نقوش کواکب ساده است و بمعنی گرگ درنده تیره یعنی سرخ تیره رنگ از منتخب و شرح نصاب و شرح قران السعدین.

اطروش بضم اول و سوم و واو معروف و شین معجمه بمعنی کر که بهندی بهرا گویند از شرح نصاب.

اطماع بالکسر کسی را در طمع انداختن از کنز و بالفتح جمع طمع.

اطراف بالفتح کنارها و باصطلاح اطبا بمعنی دست و پا از کنز.

اطلاق بالکسر روان کردن و رها کردن از بند و گشادن و گفتن و شکم راندن از کنز و منتخب.

اطریفل بالکسر معرب تری پهل چه در هندی تری بمعنی سه باشد و پهل بمعنی ثمر از رساله معربات چون دوای معروف از هلیله و بلیله و آمله مرکب ست بدین اسم مسمی گردید.

اطلال بالفتح نشانهای سرای کهنه و ویران از لطائف و کنز و منتخب.

اطریه بالفتح و حرف چهارم یای تحتانی رشته که از میده ساخته با شیر و شکر بپزند از برهان.

اطروبه بالضم و رای مهمله مضموم و بای موحده آنچه مردم را الطرب آرد و بمعنی راگ و مزامیر و نغمه مستعمل میشود.

اطره بالضم زن نیک ناخن از بحر الجواهر.

اطعمه بفتح اول و کسر عین مهمله جمع طعام.

فصل الف مفتوح مع ظای معجمه

اظهار بالکسر غالب گردانیدن و پیدا کردن از منتخب.

فصل الف مفتوح مع عین مهمله

اعیار بالکسر و یای تحتانی مانده شدن و مانده کردن از بسیاری رفتن یا حرکت از منتخب.

اعتاد بالفتح سرکشان این جمع عتو ست از لطائف.

اعمی بالفتح و میم مفتوح و در آخر الف بصورت یا بمعنی نابینا.

اعشا بالفتح و شین معجمه مفتوح و در آخر الف بصورت یا لقب شاعری عظیم الشان به زبان هندی سوتیان نامند.

از عرب از سروری و در منتخب بمعنی شکور نیز آمده است ۔
اعتزار برای معجمه نسبت داشتن خود را باکسی نسبت کردن از منتخب ۔
اعصار بالکسر افراهم کردن و جمع کردن گروهی را برخیر و شر ۔
اعتلا بالکسر بلند شدن از منتخب ۔
اعلا بالکسر بلند کردن و بزرگوار کردن از منتخب ۔
اعتنا بالکسر تای فوقانی نیز مکسور و بعد آن نون غمخواری کردن و تیمار داشتن و اهتمام و مهربانی کردن از کشف و کنز و منتخب ۔
اعقار بفتح اول و کسر ثانی و تشدید یای جمع عفیت ۔
اعطا بالکسر دادن و بخشیدن از منتخب ۔
اعراب بالکسر و فتح در روشن گردانیدن و بیان کردن و حرکات اواخر کلمات عرب چه اگر و اضح میکند معانی مقتضیه را یا آنکه دور میکند فساد و التباس را پس بمعنی ماخوذ است از عربت معده او فسد پس برین تقدیر همزه باب افعال برای سلب باشد و بالفتح عربان صحرا نشین یا بمعنی این لفظ جمعیت که مفرد ندارد از قاموس و صراح و لطائف و کنز و غیره
اعجاب بالکسر و تکبر و غرور انداختن و تکبیر کردن و بچیزی تعجب آوردن و عجیب دانستن از منتخب ۔
اعشا بالفتح گیاهای تر ۔

اعاجیب بفتح اول و ثانی و کسر جیم جمع عجیب چنانکه اعادیث جمع حدیث از قاموس
اعقاب بالفتح پس ماندگان و پس آیندگان و پسران و اولاد جمع عقب ۔
اعادت بکسر اول بازگردانیدن و بازگفتن از منتخب و کنز ۔
اعنات بالکسر و حرف سوم نون و در آخر تای فوقانی خود را بکار سخت افگندن و نام صنعتی که آنرا التزام ما لا یلزم نیز گویند ۔
اعوجاج بالکسر و واو مکسور و بهر دو جیم بمعنی کج شدن از منتخب و کنز
اعرج بفتح اول و ثالث لنگ از منتخب
اعتداد بالکسر بمعنی اعتبار و بمعنی بشمار آوردن از لطائف و منتخب ۔
اعداد بالکسر آماده ساختن و بالفتح جمع عدد از منتخب ۔
اعتضاد بالکسر و ضاد معجمه بازو دادن یعنی یاری و مدد کردن و میتواند که گاهی اعتضاد که مصدر است بمعنی معتضد باشد که اسم فاعل است چنانکه مرحی بمعنی هادی
اعتماد بکسر اول و ثالث پشت تکیه کردن بچیزی از کشف ۔
اعتقاد در دل گرفتن و سخت محکم شدن پیشه باورداشتن مستعمل اند بهار عجم ۔
اعتیاد بالکسر و بعد فوقانی تحتانی باز آمدن و عادت کردن از منتخب ۔
اعذار بالکسر حرف سوم ذال معجمه عذر کردن و ختنه کردن و طعام دادن یا ضیافت ختنه از منتخب و شرح نصاب و کنز ۔

اعصا بالکسر و صاد مهمله گردبادی که بهندی بگوله گویند و بالفتح جمع عصر که بمعنی زمانه است از کشف و منتخب و شرح نصاب ۔
اعتبار بالکسر عبرت گرفتن و باندیشه از پی چیزی رفتن و چیزی را نیک از نگاشتن از منتخب ۔
اعور بالفتح و واو مفتوح بمعنی شخص یک چشم و نام یک روده از شش روده شکم چراکه آنرا مدخل و مخرج همان یک راه است از بحر الجواهر و کنز ۔
اعتذار بالکسر عذر خواستن ۔
اعمار بالفتح عمرها و زندگانی ها این جمع عمر است از منتخب و مدار ۔
اعشار بالفتح و شین معجمه جمع عشر که بالضم بمعنی دهم حصه باشد از چیزی ۔
اعزاز بالکسر عزت دادن ۔
اعجاز بالفتح سرینها و بالکسر عاجز کردن کسی را و خرق عادتیکه از نبی ظاهر شود چراکه کافران از دیدن آن عاجز میگردیدند از منتخب و غیر آن ۔
انعکاس بالکسر و از گون کردن و عکس چیزی در آب و آئینه و غیره انداختن ۔
اعمش بالفتح و میم مفتوح و شین معجمه آنکه آب از چشمش بسبب مرض جاری باشد و لقب عالمی از منتخب و لطائف ۔
اعواص بالکسر و صاد مهمله دشوار کردن کار بر خصم از منتخب ۔
اعراض بالکسر روی از چیزی گردانیدن و بالفتح نشانها و بیماری ها و باصطلاح

اطبا بمعنی مرض که بسبب مرضی پیدا شده باشد و جمع عرض که بمقابله جوهر باشد یعنی چیزهای که ثابت و مستقل بنفس خود نباشد و قائم بغیر باشد و اعراض نفسانی عبارت از غم و هم و فزع و فرح و خجلت ست ۔
اعتراض پیش آمدن مرکسی را و در میان آمدن و حائل شدن از کشف و کنز اللغات ۔
اعتیاض بمعنی عوض دادن درین لفظ یا بدل از واو ست از لطائف ۔
اعتساف بالکسر از عسف بمعنی بیراه رفتن و بیداد کردن از کنز و کشف و منتخب
اعراف بالفتح مقامیست مابین دوزخ و بهشت و بد انجهت آنرا اعراف گویند که ساکنان آنجا اعرف باشند ای شناسنده تر باشند باحوال بهشتیان و دوزخیان این روایت از امام زاهد ست انوار الافاضل و کشف و منتخب و صاحب کشف و منتخب بمعنی بو یا نیز نوشته ۔
اعتراف بالکسر به خطای خود اقرار کردن و شناختن از منتخب و لفظ داشتن و آوردن مستعمل ۔
اعتکاف بالکسر باز ایستادن از چیزی از کنز و در منتخب گوشه نشینی در مسجد ۔
اعطاف بالفتح و تربانی ها از کنز جمع عطف
اعتناق معانقه کردن از لطائف ۔
اعتاق بالکسر بنده آزاد کردن از منتخب
اعناق بالفتح گردنها و بزرگان قوم

از لطائف و منتخب —

اعتزال بالکسر و زای معجمه یکسو شدن از کنز و در لطائف گوشه نشینی و یکسو شدن و منکر عالم باطن شدن و در محسوسات ماندن تم کلامه و باصطلاح اکثر از محققین اعتزال قائل بعدم عرش شدن و عباد را خالق افعال خود باختیار و قدرت خود داشتن و اصلح در حق عباد از طرف باری تعالی واجب داشتن ست —

اعدل بفتح اول و فتح دال شایسته تر بگواهی دادن و داد دهنده تر از صراح —

اعمال بالکسر کار فرمودن و بالفتح کارها و بمعنی دهات و پرگنات نیز آمده ظاهرا بمعنی اخیر مجاز ست —

اعزل بالفتح و زای معجمه مفتوح در لغت بمعنی مرد بی سلاح ست و نام ستاره که آن را سماک اعزل گویند چه قریب او کوکب دیگر که بمنزله سلاح و نیزه او باشد نیست بخلاف سماک رامح که قریب او کوکبیست که بمنزله سلاح و نیزه باشد از شرح قران السعدین و منتخب —

اعجال بالفتح شتابها و شتابی کنندگان و گوسالها —

اعتدال بالکسر میانه شدن در گرمی و سردی و خشکی و تری یا در طول و عرض و برابر بودن هر چیز و گاهی کنایه باشد از اعضا و اندام چه اکثر اعضاء پیر و سر انسان دو دو هستند و باهم عدل یعنی برابری دارند و این مجاز ست که اطلاق

مصدر بر اسم فاعل شده است —

اعتلال بالکسر بیمار شدن و بهانه آوردن و علت و سبب آوردن برای چیزی و هم باز داشتن کسی را از کاری از صراح و منتخب —

اعتقال بالکسر و قاف بند کردن و بسته گردانیدن از کنز و منتخب —

اعتصام بالکسر خود را از گناه محفوظ داشتن و چنگ در زدن بچیزی از کنز و منتخب —

اعظام بالکسر بزرگ کردن بزرگ داشتن

اعاظم بفتح اول و کسر ظای معجمه بمعنی بزرگتران این جمع اعظم ست چنانکه افاضل جمع افضل —

اعلام بالکسر خبر دادن و آگاه کردن و بالفتح علمهای فوج و نشانهای لشکریان و بمعنی اسمهای مردم و نامهای شهر و بمعنی کوهها از منتخب —

اعدام بالکسر نیست کردن —

اعم بفتح اول و ثانی و تشدید میم فراگیرنده تر همه را از منتخب —

اعجم بالفتح آنکه سخن فصیح گفتن نتواند و بمعنی گنگ نیز آمده از منتخب وغیره —

اعمام بالفتح جمع عم که بمعنی برادر پدر از منتخب —

اعوام بالفتح بمعنی سالها و این جمع عام است که بمعنی سال باشد از منتخب —

اعلان بالکسر ظاهر کردن و آشکارا کردن از کنز و صراح —

اعلن بفتح اول و سوم آشکاراتر —

اعوان بالفتح یاران یعنی مددگاران و یاوران از کنز و منتخب —

اعیان بالفتح بمعنی بزرگان و چشمها و اشیا و ذوات موجودات در خارج از منتخب —

اعجوبه بضم همزه بمعنی عجیب و آنچه مردم را در تعجب اندازد و بغیر همزه از قبیل اغلاط

اعنه بفتح اول و کسر عین و تشدید نون مفتوح جمع عنان اسپ —

اعزه بفتح اول و کسر عین و تشدید زای معجمه مفتوحه بزرگواران و عزیزان و این جمع عزیز ست —

اعونه بفتح اول و سکون عین و کسر واو و بعده نون یاری کنندگان و این جمع عائن ست خلاف القیاس و عائن صیغه اسم فاعل باشد از عون —

اعیان ثابته صور اسمای الهی از کشف و مدار الافاضل یعنی صور علمیه نوشته است —

اعضای رئیسه دل و دماغ و جگر وغیره

اعمای فطری بالفتح و میم مفتوح و فای مکسوره بمعنی کور مادرزاد —

اعیائی بالکسر و بالفتح نام دردی که صاحبش از حرکت ایذا بیابد —

اعالی بفتح بلندان و بلند مرتبگان و جاهای بلند از کنز و کشف —

اعادی بفتح اول و ثانی و کسر دال بمعنی دشمنان از منتخب و کنز و کشف —

اعجمی بالفتح مراد از نادان و غیر فصیح

از شرح تحفة العراقین —

اعرابی بالفتح بمعنی یکی از اعراب و این منسوب باعراب که بمعنی عربان صحرانشین ست

اعنی بفتح اول و سکون ثانی و کسر نون بمعنی قصد میکنم و مراد میدارم این صیغه متکلم واحد ست از عنی یعنی عنایة —

فصل الف مقصوره مع غین معجمه

اغرا بالکسر بجنگ برانگیختن کسی را و برغلانیدن از کشف و منتخب و کنز —

اغضا بالکسر و ضاد معجمه اغماض و چشم پوشی —

اغوا بالکسر گمراه کردن از منتخب —

اغنا بالکسر توانگر کردن و بی نیاز گردانیدن از منتخب —

اغتراب غریب یا مسافر شدن از لطائف —

اغاثت بکسر اول و حرف چهارم ثای مثلثه بمعنی فریادرسی از منتخب —

اغریرث بکسر اول و سوم و پنجم و در آخر ثای مثلثه نام بادشاه برادر افراسیاب از مؤید و برهان و مدار —

اغاید معشوقان این جمع اغید ست که صیغه اسم تفضیل باشد بمعنی نازک بدن تر و نرم اندام تر از منتخب و صراح —

اغبر بالفتح و بای موحده نیز مفتوح بمعنی خاک رنگ و گرد آلود از کنز و منتخب —

اغتفار مغفرت از لطائف —

اغار بالفتح بمعنی نم در زمین نمناک و خیسیدن و برغلانیدن و آمیختن از لطائف —

اغمار بالفتح نادان نا آزموده کاران —

اغلس بفتح اول و ثالث و رابع

نام پادشاهی از ترکستان از مدار و شرح
و بعضی محققین بضم اول و سوم و چهارم نوشته
اغماص بالکسر چشم پوشی و آسان
گرفتن در معامله از منتخب -
اغلوط بمعنی غلط تر -
اغلاط بالکسر غلط کردن و بالفتح جمع غلط -
اغلاظ بالفتح و ظای معجمه چیزهای
درشت و ستبر -
اغتراف از کرت آب خوردن از لطائف
اغلاق بالکسر در بستن از کنز و منتخب و
اصطلاح دشوار کردن حصول مدعا -
اغراق بالکسر غرق کردن و مبالغه
کردن و کمان سخت کشیدن از منتخب
و بعضی از محققان نوشته اند که اغراق
آن مبالغه را گویند که حسب عقل ممکن
باشد و باعتبار عادت محال نماید و آنکه
بعادت و عقل هر دو محال باشد آنرا
مبالغه غلو نامند -
اغفال بالکسر فرو گذاشتن و بیخبر
از منتخب -
اغلال بالفتح طوقهای آهنی جمع
غل بالضم و آبهای روان و بالکسر
خیانت و کینه از لطائف -
اغنام بالفتح بزو گوسپندان این جمع غنم است
اغلام بالکسر کار شنیع با مردان
و کودکان کردن -
اغصان بالفتح و صاد مهمله جمع غصن
بالضم که بمعنی شاخ درخت است از
کشف و کنز و منتخب -

اغلاظ ایمان بالفتح و ظای معجمه مکسور
و الف مفتوح بمعنی قسمهای درشت -
اغلوطه بضم اول و ثالث چیزی یا
سخنی که بآن کسی را در غلطی و وهم
اندازد از منتخب وغیره -
اغذیه بفتح اول و سکون ثانی و کسر
ذال معجمه و فتح تحتانی جمع غذا -
اغانی بالفتح جمع اغنیه که بضم اول و
تشدید یای تحتانی مثل امنیه و امانی و
اضحیه و اضاحی و اغنیه ساز سرا نیز
گویند که سبب نفخ دم مینواز ند مثل چنگ
و رباب و مزمار آنرا گویند که نفخ دم
نوازند مثل نی و موسیقار از شرح گلستان
از میر نور الله و منتخب -

فصل الف مقصوره مع فا

افنا بالکسر نیست کردن از منتخب -
افعی بفتح اول و سکون فا و فتح
عین مهمله و در آخر الف بصورت یا نوعی
از مار سیاه که بغایت زهرناک باشد
فارسیان بکسر عین خوانند -
افسا بالفتح و سین مهمله بمعنی افسونگر از برهان
افشا بالکسر آشکارا و ظاهر کردن
از منتخب -
افترا بالکسر بمعنی بهتان -
افراسیاب بالفتح و سین مهمله
مکسور بمعنی حبابها که بوقت بارش بر
روی آب پدید آید از سروری -
افراسیاب بالفتح پادشاهی عظیم الشان
از پادشاهان توران که بغایت شجاع و

بهادر بود و بمعنی حبابها نیز باشد یعنی
چون در انقلاب دو الف ست الف اول
بیای تحتانی موافق قاعده بدل شده است
افت بالضم بمعنی افتادن مبادرا
یعنی در کشتی دو کس را از هم جدا کردن
از شرح گلستان -
افاضت بکسر اول فیض دادن و خیر رسیا
رسانیدن و پر کردن ظرف از منتخب
افاقت بالکسر بهوش باز آمدن از منتخب و کنز
افلاج بالکسر فالج شدن و بحس و
حرکت گردیدن عضو -
افلاح بالکسر پیروز شدن و رستگاری از منتخب
افتتاح بالکسر گشادن و آغاز کردن از منتخب
افراح بالکسر در آخر حای حطی سرور
و شادمانی کردن -
افراج بالکسر رها کردن از کنز -
افضاح بالکسر و ضاد معجمه فضیحت کردن
و رسوا کردن -
افضح بالفتح رسوا تر -
افتضاح بضاد معجمه رسوائی -
افتقاد بالکسر و حرف چهارم قاف بمعنی
گم کردن یعنی ناموجود کردن و بمعنی
تفحص کردن و بمعنی گم شده را باز جستن
و مهربانی کردن از لطائف -
افتاد بالضم نیاز گاه یعنی اتفاق از مدار و کشف
افساد بالکسر فساد کردن و تباه کردن
و بالفتح تباهیها از منتخب -
افخاذ بالفتح و خای معجمه و ذال معجمه رانها
افتقار بالکسر احتیاج و درویشی و خواری

و ما جزی از منتخب وغیره -
افکار بالفتح و کاف عربی جمع فکر و در
فارسی بفتح اول و کاف فارسی بمعنی ریش
و زخم بمعنی مجروح از رشیدی و برهان -
افطار بالکسر روزه شکستن و روزه
کشادن از منتخب -
افدر بالفتح و دال مهمله مفتوح یعنی
برادرزاده و خواهرزاده از کشف و
سروری و مدار و در برهان و رشیدی
نوشته که صحیح آنست که برادر پدر را گویند
که بعربی عم نامند -
افشار بالفتح و شین معجمه طائفه ایست
از قزلباش از فرهنگ ترکی -
افسار بالفتح و سین مهمله رسیمانیکه بدان سر
ستور بندند و بهندی باگدور گویند -
افزار مصالح طعام مثل کشنیز و قرنفل و
زیره وغیره و این مخفف ابزار است -
افسوس بالضم بمعنی طنز و بازی و ظرافت
و تمسخر و بالفتح دریغ و حسرت و ظلم از
رشیدی و برهان همه معنی بالفتح -
افلاس بالکسر بیچیز شدن یعنی
بجای رسیدن که گویند فلسی ندارد
صراح مبالغه در بیان خاصیت باب
افعال سلب مأخذ ست -
افتراس بالکسر گردن شکستن دشمن
و بیفتادن و ربودن چیزی را و سوار
شدن از منتخب
افراس بالفتح اسپان و این جمع
فرس است که بمعنی اسپ باشد -

کہ در گشت بنصب کنند و این لفظ ترکی است در لغات ترکی بالف ممدوده و بسکون قاف نوشته است۔

اقضیه بالفتح وضاد معجمه مکسوره جمع قضا که بمعنی حکم باشد۔

اقاله بکسر اول بیع را فسخ کردن یعنی بعد از فروختن چیزی بخریدار و فروشنده برضای یکدیگر اراده بیع درگذرند و بمعنی از گناه درگذشتن و بمعنی موقوف کردن اراده از منتخب و شرح مقامات حریری۔

اقمشه بفتح اول و کسر میم جامهای پشمینه و رختها و متاعها و این جمع قماش است۔

اقاصی بفتح اول و صاد مهمله مکسوره دوران از منتخب و کنز۔

فصل الف مقصوره مع کاف عربی

اکفا بالفتح و فا بمعنی همسران و همجنسان چراکه جمع کفو است و بالکسر یکی از عیوب قافیه که حرف روی یا قید مختلف باشد بغیر یا قریب المخرج چون صباح و سیاه و بحر و شهر از منتخب و رساله عطائی۔

اکاذیب بفتح اول و کسر ذال معجمه سخنهای دروغ جمع کاذیب خلاف القیاس چنانکه اباطیل جمع باطل یا آنکه جمع اکذاب باشد و اکذاب جمع کذب۔

اکتیاب اندوهگین شدن و غمناک شدن از لطائف و کنز۔

اکتساب بالکسر حاصل کردن چیزی بسعی خود از منتخب۔

اکباب بالکسر و جهره و بای موحده

نگون افتادن از لطائف و در منتخب نوشته که بر و افتادن و برو افگندن لازم و متعدیست۔

اکرات بضمتین جمع اکره بضمتین جمع کره باشد مثل کره عناصر و کره افلاک۔

اکراد بالفتح و کاف عربی و دال مهمله جمع کرد بالضم قومیست از عجم اکثر ایشان صحرانشین باشند از منتخب و غیره

اکید بفتح اول و کسر کاف عربی بروزن فعیل بمعنی محکم و استوار۔

اکدر بالفتح تیره تر از لطائف۔

اکار بالفتح و تشدید کاف برزگر یعنی مزارع ای دهقان که زراعت کند از منتخب

اکثار بالکسر و ثای مثلثه بسیار گفتن و بسیار کردن و بسیار خوردن از منتخب۔

اکسیر بالکسر بمعنی کیمیا از کشف و سروری و مؤید

اکیس بفتح اول و سکون کاف و فتح یای تحتانی و سین مهمله زیرک تر از لطائف۔

اکدش بکسر اول و سکون کاف عربی و کسر دال مهمله بمعنی محمد بیک و بمعنی کسیکه مادرش از قبیله و پدرش از ترکستان باشد از جهانگیری و لطائف و اسپیکه مادرش ترکی و پدرش عربی باشد و آن بغایت تیز رفتار بود و گاهی مجازاً بمعنی مرکب و مجموعه آید۔

اکارع بفتح اول و کسر رای مهمله و عین مهمله پاهای گاو و گوسفند از صراح۔

اکناف بالفتح بمعنی اطراف و کنارها و بمعنی پناه و این جمع کنف است که بمعنی پناه و کناره و طرف باشد از منتخب و کنز۔

اکتناف بالکسر پناه گرفتن از لطائف

اکاف بکسر اول پالان خر و اسپ از شرح نصاب و کنز و منتخب۔

اکحل بالفتح و حای حطی مفتوح آنکه رگهای رستن مژگان او سیاه باشد و سرمه در چشم کرده نماید رگیست که آن را هفت اندام گویند و آن میان رگ سر و باسلیق ست از کنز و منتخب

اکول بالفتح بروزن فعول بسیار خورنده۔

اکال بالفتح و تشدید کاف بسیار خورنده۔

اکیل بالفتح همکاسه یعنی همراه خورنده۔

اکمال بالکسر کامل کردن و تمام کردن۔

اکتحال بالکسر سرمه در چشم کشیدن از کنز۔

اکلیل بالکسر بمعنی تاج و نام منزل هفدهم از منازل قمر و آن سه ستاره است بشکل مثلث بصورت تاج بر پیشانی عقرب از شرح قران السعدین و کشف و مدار۔

اکل بضمتین بمعنی میوه و بفتح اول و سکون کاف بمعنی خوردن از لطائف۔

اکمل بمعنی کامل تر۔

اکارم بفتح اول و کسر رای مهمله گرامی تران و بخشنده تران۔

اکتتام بالکسر و بدو تای فوقانی پنهان داشتن و پوشیدگی و خضاب کردن۔

اکمام بالفتح آستینها و غلافهای شگوفه از منتخب

اکنون در برهان بروزن مجنون و قیاس میخواهد که بالضم باشد چه این لفظ ظاهراً مزید علیه کنون است که بضمتین باشد چون الف در اول ثلاثی و رباعی و غیره در آرند غالباً اول ساکن کنند و همان

حرکت ما بعد بدو دهند۔

اکوان بالفتح و کاف عربی و فارسی نام دیوی که رستم را در دریا انداخته بود و باز بدست رستم کشته شد از بستان و رشیدی و در عربی بمعنی موجودات و مخلوقات و این جمع کون است که بالفتح باشد و مطلق اند که جمع کائن باشد که بمعنی پیدا شونده است۔

اکنان بالفتح و کاف عربی و حرف سوم نون پردها و این جمع کن است که بالکسر والتشدید بمعنی پرده و پوشش باشد کذا فی المنتخب۔

اکسون بالکسر و کاف عربی و ضم سین مهمله دیبای سیاه از جهانگیری و مؤید و کشف و رشیدی و سروری و در برهان بالفتح و بالکسر آمده۔

اکاسره بفتح اول و کسر سین مهمله جمع کسری که لقب نوشیروان است لیکن اکاسره اولاد او را گویند و گاهی از لفظ اکاسره سلاطین فارس مراد باشد از منتخب۔

اکیلا بفتح اول و کسر کاف خوردنی و غذا چراکه فعیله بمعنی مفعوله است۔

اکسمر بالفتح کور مادرزاد از لطائف و کنز۔

اکلوم بفتح همزه و کسر کاف نام مرحومی شریفه اول از مزیل الاغلاط۔

اکتفا بالکسر بسنده چیزی رسیدن۔

اکراه بالکسر بزور و ستم کسی را بر کاری داشتن از کنز۔

اکال بالفتح و تشدید کاف بسیار بسیار خورنده۔

الکسیری بالکسر کیمیاگر۔

فصل الف مقصوره مع لام

الاکبر اول بتخفیف بمعنی نعمت و بسیکے و بفتح اول بمعنی میدان و آگاه باشش درین صورت حرف تنبیه است از کنز و شرح نصاب و در فارسی بالفتح کلمه خطاب ست بمعنی ای از برهان۔

الکا بالضم و کاف عربی لفظ ترکیست بمعنی پرگنه و زمین و ملک و وطن۔

التقا بالکسر باهم شدن و باهم پیوستن و یکدیگر را دیدن از منتخب و کنز۔

القا بالکسر رسانیدن و افگندن از منتخب و کنز و صراح۔

التوا بالکسر و تاے فوقانی سخنے پیچیدن از منتخب و کنز۔

الفا بالکسر و فا مصدر ست از باب فعال بمعنی یافتن بضم اول و فتح لام با یکدیگر الفت کنندگان و دوست دارندگان۔

الجا بالکسر و بجیم نگاه داشتن از بدی و انداختن کار خود را بر خدا از منتخب۔

الحا بالکسر و حاے مهمله در نزع انداختن از صراح۔

التجا پناه آوردن از منتخب۔

الها بالفتح و دانستها۔

التهاب بالکسر افروخته شدن آتش و شعله زن شدن از منتخب و کنز۔

الوب بالضم اول و ثانی و واو غیر ملفوظ و سکون بای موحده ترکیست بمعنی شده۔

اولوالالباب صاحبان عقلها و خردها اولو بضمتین بمعنے صاحبان و الباب بالفتح جمع لب که بالضم و تشدید بای موحده بمعنی عقل و خرد باشد۔

الپقتا بالکسر گوشته حشم لشکر سپهی از مدار۔

الست بفتح اول و ثانی و سکون سین مهمله و ضم تای فوقانی و در استعمال فارسیان بسکون تای فوقانی بمعنے آیا نیستم چه الف در اول لفظ الست برای استفهام ست و الست صیغه واحد متکلم و لفظ الست اشاره باشد آیه کریمه أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ۔

الهیات مباحث و مسائل علم الهی که یکے از فنون حکمت ست۔

الفت خو کردن و دوستی بلفظ دادن و نهادن و گرفتن و کردن مستعمل۔

الموت بفتح اول و ثانی و ضم میم و واو معروف و تای فوقانی نام قلعه ایست مشهور که مابین قزوین و گیلان واقعست از برهان۔

الواث بالفتح و ثای مثلثه آلودگیها۔

الغیاث بکسر غین معجمه بمعنی دادرسی میخواهم در اصل اطلب الغیاث بود بجهت تخفیف اطلب که فعل بود حذف کردند الغیاث مفعول آن باقی ماند و در استعمال عرف الغیاث بمعنی فریاد مستعمل میشود۔

الحاج بالکسر و جیم عربی ستیزه کردن۔

الحاح بالکسر و دو حای مهمله زاری کردن و در خواستن از مدار و مؤید و در کنز و منتخب مبالغه کردن در کاری۔

الواح بالفتح و حای مهمله بمعنی چیزها یکه پهن باشد مثل تخته خواه از چوب باشد خواه از عاج و مس و آهن وغیره این جمع لوح ست از منتخب۔

الوند بفتح اول و سوم و سکون نون نام کوهیست بلند در نواحی همدان از برهان۔

الد بفتحتین و تشدید دال سخت خصومت کننده از منتخب و صراح۔

التذاذ بالکسر و هر دو ذال معجمه لذت و مزه یافتن از منتخب۔

الذ بفتحتین و تشدید ذال معجمه لذیذتر و با مزه تر۔

البرز بالکسر نام کوهیست قریب استراباد و از چشمه بیرون آمده که کناره رکن آباد جاریست از مدار۔

اولوالامر بضمتین بادشاه و امیر و هر کسیکه صاحب حکومت باشد۔

البرز بالفتح و بای موحده مضموم و سکون رای مهمله و بعده معجمه نام کوهیست بملک مازندران از رشیدی و برهان نام کوهی است میان ایران و هندوستان۔

التمش بفتح اول و سکون لام و کسر تای فوقانی و زای معجمه نام بادشاه ترک و خوارزم از مؤید و برهان۔

الدگز بکسر اول و سکون لام و ضم دال مهمله و فتح کاف فارسی و زای معجمه نام پدر قزل ارسلان از مؤید و برهان۔

الماس بالفتح جوهریست سفید شفاف بغایت سخت گران قیمت که بهندی هیرا گویند قسمی ست از فولاد جوهردار و کارد قلمتراش و تیغ و خنجر را نیز گویند از بهار عجم و کشف و برهان و فتح نصاب و مؤید۔

الیاس بالکسر نام پیغمبر علیه السلام که برادر خضر علیه السلام اند و همراه خضر آب حیات خورده همیشه زنده اند چنانچه خدمت بر بخضر مفوض ست همچنین خدمت بحر به الیاس مقرر ست۔

الوس بضمتین و واو غیر ملفوظ و سین مهمله ساکن در ترکی قوم را گویند۔

التماس بکسر در خواستن از منتخب و باصطلاح اهل علم عربی سوال با مساوی و در فارسی سوال ادنی با اعلی۔

التمش بالفتح و تاے فوقانی نیز مفتوح و کسر میم و سکون شین معجمه بمعنے فوج پیشین و این لفظ ترکیست و در لغات ترکی نوشته که التمش بمعنی فوجیکه میان هراول و سردار باشد و در ترکی بمعنے عدد شصت نیز آمده۔

الش بضمتین آنچه از پیش امرا و طعام نوکران و هندیان دهند و این لفظ ترکیست گاهی مطابق رسم انخات ترکی الوش بواو نویسند مگر خوارزن آن او شنا است۔

الوش بضمتین و واو غیر ملفوظ آنچه از پیش امرا و طعام نوکران و هندیان دهند و طعام پس مانده و این لفظ ترکیست۔

التش بضم اول و کسر میم و شین معجمه لفظ ترکیست بمعنی شده۔

التقاط بر چیدن از کنز۔

التناع بالکسر و حرف ثالث فوقانی و رابع تحتانی و در آخر عین مهمله بمعنی سوزش دل از عشق از کشف و صراح

التلع بالکسر و عین مهمله درخشیدن و لمعه زدن از منتخب و کنز۔

الغ بفتحتین و در آخر غین معجمه بمعنی کلان و بزرگ و این لفظ ترکیست از مدار و کشف و برهان۔

الثغ بالفتح و ثای مثلثه نیز مفتوح و در آخر غین معجمه کسیکه حروف بمخرج ادا کردن نتواند بجای رای مهمله لام گوید و بجای شین معجمه سین مهمله

الپ لغ کلمه مرکب ست بمعنی دلیر بزرگ از لطائف۔

الاغ بضم اول و در آخر غین معجمه بمعنی سواری و مرکب که آنرا بیگار گیرند از رشیدی و در لطائف بمعنی اسپ کسیکه ڈاک چوکی بجائی رود و در برهان بمعنی قاصد و اسپ ڈاک چوکی۔

الطاف بالکسر لطف کردن و بالفتح نوازشها از منتخب۔

الفاف بالکسر بهم پیچیدن و بالفتح درختان بهم در شده از منتخب و لطائف

الطف بالفتح نازک تر و پاکیزه تر از منتخب

الوف بضمتین هزارها این جمع الف ست

الیف الفت گرفته شده از لطائف

الف بفتح اول و سکون لام بمعنی هزار که عدد معروف ست و بکسر اول و سکون لام خو گرفتن و دوستی و یار و دوست و بفتحتین نیز بمعنی خو گرفتن و دوستی از منتخب و کنز و قاموس بفتح اول و کسر لام بمعنی مرد جواد و سخی و بقول بعضی مرد بی زن و نام یکی از حروف تهجی و آن خط مستقیم ست که در میان لفظی یا آخر لفظی ساکن واقع میشود و بی ضمه و زیر و زبر و اگر آن خط مستقیم در ابتدای لفظ متحرک باشد یا در میان یا در آخر لفظ ساکن بضبطه زبان واقع نشود همزه نامند مگر در عرف محاورات اهل فارسی و عربی اگر ساکن باشد یا متحرک بهر دو حال الف گویند بدانکه الف در فارسی بر چند قسم ست اول برای فاعل چنانکه دانا و بینا و جویا دوم برای مفعول چنانکه پذیرا یعنی پذیرفته شده یا سوم برای لیاقت چنانکه خوانا و پذیرا یعنی لائق خواندن و لائق پذیرفتن مصرعه پذیرا سخن بود شد جهانگیر و درین در قسم فرق باریک ست چهارم برای تکلم چنانکه ملاذا و معاذا یعنی ملاذ من و معاذ من پنجم برای اتصال یعنی مرادفت یا اتصال آید چنانکه رنگارنگ و شباشب یعنی رنگ به رنگ و شب به شب ششم برای شمول چون حقا و دریغا ششم مصدر چون پهنا و درازا یعنی پهن شدن و فراخ بودن نظامی گوید مصرعه به پهنا شدی چهره را پهن ساز هشتم برای کثرت چون خوشا دیدا و ازدکا یعنی بسیار خوش و بسیار بد و بسیار اندک نهم برای دعا چون کنا دو دکنا دو بمانا دو میر ادو مرزا ادو باد و در اصل بود بود دهم برای ندبه یعنی برای مدعو که بجهت دفع تیمار غم در نوحه و ناله بکار برند چون وا دریغا و ادریغا وا دردا واویلا یازدهم برای ندا چون خدایا و کریما و دلا و مهتا دوازدهم برای قلطه چون شمار و زر و سالار و سرا یا و درنشابا زرنگو لفظ آنه بجای واو عطف ست سیزدهم زائد و آن گاهی در اول آید چون اشتر و شتر و اگر و گر و ابرو برو اشکره و شکره و اسکندر و سکندر و گاهی در وسط چون نگون سار بمعنی نگون سر و حرام خوار یعنی حرام خور و یاسمین یا سمین بمعنی یا سمن و گاهی در آخر چون نیکا بمعنی نیک و دردشیا بمعنی درویش و گفتا بمعنی گفت و این الف زائد اکثر در نظم می آید برای حصر در وزن چهاردهم الف تسمیه که برای تعظیم در آخر اعلام و القاب زیند چون جلالا و نصیرا و ظهیرا و طالبا و نقیبا و رضا و غیره پانزدهم برای افاده معنی اختصاص چون سرا پا شانزدهم برای نسبت چون گندا بمعنی چیزیکه بوی ناخوش دهد پور بها جامی گوید مصرعه گندا دهن تیز هو بیار رو ترش چو دوغ هفدهم بمعنی پر چون گلا و غیره که برزده شود و برآمده آرد و برنیرد زیبا منسوب به نیرنگی هجدهم برای اشباع یعنی لفظیکه بسبب خواندن نیم میل شود چون تماشا بمعنی تماشا یا ماها بمعنی مهار و آنچار و اما واری الف که دو اصل دو الف ست چنانکه هم الف تنوین و آن در اواخر اسماء عربی واقع میشود در مقام نصب نویسند و در حالت وقف الف خوانده میشود چون یقینا و مطلقا و قطعا و ظاهرا و مثلا و اصلا و این تنوین نصبی مفید معنی تمیز ست یعنی از روی یقین چنین ست یا لفظ اصلا منصوب ست بنزع خافض یعنی در کردن با که حرف جاره ست ای اصلا در اصل باصل بود یعنی بوجه ای بهیچ وجه نوزدهم الف جمع و آن در فارسی جز بلفظ ها یا فتم نشده و در عربی بسیار ست چون تدابیر و تراکیب عناصر و مساجد و غیره الکن بیستم الف ابدال و این مخصوص بعربی ست چون یا بدل واو آید بصورت الف نویسند و خوانند چون غدا که در اصل غدو بود و چون یا بدل یا آید بصورت یا نویسند و الف خوانند چون هتدی که در اصل هتدی بود و همچنین در مرتضی و مصطفی اگرچه یای این سه در اصل واو بود بیست و یکم الف تانیث که با واخر الفاظ عربی ملحق شود و بصورت یا نوشته میشود چون حبلی و مقتضی و دنیا مگر دنیا را مثل علیا بالف نویسند بیست و دوم الف مجهول الاصل و این را نیز بیا نویسند که سه فارسیان این الف را باعتبار صورت کتابت یا خوانند چون موسی و عیسی بیست و سوم بمعنی سو و طرف چون سرا زیر و سرا بالا یعنی سر بسوی

زیر بر طرف بالا و راستا و چپا بنشست چهارم الف بمعنی لفظ است که حرف ندا ست چنانکه بیت در لبا گردن طاعت نهادن + گرش همراه بودی دست دادن + یعنی در پنج ست عرفی گوید بیت آن جام که از را شیر فلک ساخته + زهره آکه کند غنچه گل شهرت جم را یعنی زده دست و این حرف گاهی بجای چوده بدل شود چون اسعد بدین بسعدیدن ترزن بتیزن بمعنی ساخته و آماده شدن و بجای معجمه چون ستاد و خستاد بالفتح استخوان خرما و کنار و غیر آن و بدال مهمله چون بآن و بدان و بزای معجمه چون بی و بکاف فارسی بلام چون سنگ آبی و سنگ بی جانوری آبی که چند بیشتر ازان بهم رسد و بنون چون اغول و غول بواو معروف جائیکه در بیابان برای رمه گوسفندان سیج زنند و آورد و ناورد بمعنی جنگ بواو چون آرنج و وارنج و تاغ و توغ نام درخت و یکسان و یکسون بمعنی برابر و بهای هوز چون نباز و هنباز و یاسا و یاسه بمعنی رسم و قاعده مغلان و بیای تحتانی چون ارغان و یرمغان و چون افتاد و بیفتاد —

الصاق بالکسر بچیز چسپیدن و چسپانیدن از منتخب —

الصاق بزای معجمه الصاق بسین مهمله الصاق بصاد مهمله بمعنی لغت بمعنی بچیزی چسپیدن از منتخب و کنز —

الاچق بضم اول و ضم جیم فارسی خانه صحرائیان که از موسازند از لطائف —

الاق بضم سواری و مرکب آنرا بیگار گیرند از رشیدی و در لطائف بمعنی آن مرکب که بذاک چوکی بجالی و داده باشند بمعنی قاصد اسب ڈاک چوکی بمعنی خربنیز آمده و این لفظ ترکیست —

الدق بضم اول و ضم دال در ترکی مصدر ست بمعنی شدن —

الخالق بفتح اول و ضم لام ترکیست صاحب لغات ترکی نوشته بوتساک بسر و که زیر قبا پوشند —

النگ بضم اول و فتح لام و سکون نون و کاف فارسی بترکی بمعنی سبزه زار و بفتحتین بمعنی دیوار مورچال قلعه گیری از برهان —

التعجل بفتح اول و سکون لام و فتح عین و فتح جیم مصدر ست و الف و لام در اول زائده در ترکیب مفعول مطلق ست که صیغه امر از او این حذف شده در اصل چنین بود اعجل التعجل یعنی زودی بکن زودی کردن ای کمال زودی بکن —

الحال بالفتح بمعنی الکنون مرکبست از الف و لام عهد و کلمه حال لعضی از مردم که یک لفظ منفرد دانند و بالکسر خوانند غلط محض ست —

ال بالکسر و تشدید لام بمعنی پیمان و ایمان و سوگند از منتخب و شرح نصاب و کنز —

الهام بالکسر آنچه در دل کسی اندازد خدای تعالی از خیر و وقوع خیر یا شر از بحر الجواهر و لطائف و منتخب و کنز —

الیتام بالکسر بیکدیگر پیوسته شدن و بهم آمدن و به شدن زخم از زیاده اللغات و منتخب و مؤید —

اولو العزم خداوندان عزم و بمعنی پیغمبرانیکه جهد و ثبات داشتند در کار با و صبر بر بلا و کار لیعت کرده اند و آن شش بودند نوح و ابراهیم و داؤد و یعقوب و یوسف و ایوب و موسی و عیسی و محمد علیهم الصلوة والسلام از بیضاوی و منتخب و غیره —

الزام بالکسر لازم گردانیدن بر خود یا بر غیر از منتخب و غیر آن —

التزام بالکسر بر خود لازم گرفتن کاری را از منتخب —

الزم بالفتح و زای معجمه مفتوح لازم تر

الم بفتحتین رنج و درد —

الیم دردناک —

التثام بکسر اول و سکون لام و کسر فوقانی و ثای مثلثه بوسه دادن بر چیزی یعنی بوسیدن با غوز از لثم که بمعنی بوسه دادن ست —

اللهم در اصل یا الله بود لفظ یا را حذف کردند و میم مفتوح و مشدد عوض او در آخر در آوردند —

التوت بالفتح و تای فوقانی و واو معروف در ترکی زر سرخ را گویند و نام حرم طغان شاه و بمعنی کنیزک از لطائف

الحان بالکسر خوشخوانی و بالضم و بالفتح آوازها از منتخب —

الکن بفتح اول و فتح کاف عربی آنکه زبانش در سخن گرفته شود از منتخب —

الان بالفتح و تشدید لام نام ملکی از کشور روس و در برهان ولایتی از ترکستان و بالفتح و تخفیف لام و مد الف دوم در عربی بمعنی اکنون —

الب ارسلان بفتحتین و قبل سکون لام و بای فارسی بمعنی شیر لیرچه الپ بمعنی دلیر و ارسلان بمعنی شیر درنده و بر دو لفظ ترکیست و این لقب پادشاهی ست —

الی الان بمعنی تا اکنون —

الماس و دندان شدن کنایه از کمال الحاح و فروتنی کردن —

الف کشیدن و الف بر تن کشیدن داغ بصورت الف بر بدن سوختن و بعضی گویند که در ایام ماتم آستر با بر سینه نهند که نشانهایش بشکل الف‌ها پیدا میشوند و در بهار عجم نوشته که این رسم ولایت ست که عاشقان و قلندران و ماتمیان الف بر سینه می کشند —

السن بفتح اول و سکون لام و ضم سین مهمله و نون جمع لسان ست —

الف قامتان فرزگان و کنایه از نگاه از مصطلحات —

الف بر خاک یا بر زمین کشیدن کنایه از خجالت کشیدن —

الف بر خاک ابی کشیدن

الیناع بالکسر و حرف ثالث فوقانی و رابع تحتانی و در آخر عین مهمله بمعنی سوزش دل از عشق از کشف و صراح

التماع بالکسر و عین مهمله درخشیدن و لمعه زدن از منتخب و کنز۔

الغ بفتحتین و در آخر غین معجمه بمعنی کلان و بزرگ و این لفظ ترکیست از مدار و کشف و برهان۔

الثغ بالفتح و تای مثلثه نیز مفتوح و در آخر غین معجمه کسیکه حروف مخرج ادا کردن نتواند بجای رای مهمله لام گوید و بجای شین معجمه سین مهمله۔

الپ لغ کلمه مرکب ست بمعنی دلیر و بزرگ از لطائف۔

الاغ بضم اول و در آخر غین معجمه بمعنی سواری و مرکب که آنرا بیگار گیرند از رشیدی و در لطائف یعنی اسپ کسیکه ڈاک چوکی بجای رسد و در برهان بمعنی قاصد و اسپ ڈاک چوکی۔

الطاف بالکسر لطف کردن و بالفتح نوازشها از منتخب۔

الفاف بالکسر بهم پیچیدن و بالفتح درختان بهم در شده از منتخب و لطائف

الطف بالفتح نازکتر و پاکیزه‌تر از منتخب

الوف بضمتین هزاران این جمع الف ست

الیف الفت گرفته شده از لطائف

الف بالفتح اول و سکون لام بمعنی هزار که عدد مشهور ست و بکسر اول و سکون لام خوگر شدن و دوستی و یار دوست و بفتحتین نیز بمعنی خوگر شدن و دوستی از منتخب و کنز و قاموس و بفتح اول و کسر لام بمعنی مرد جوان و همچنین و تقوی مرد بی زن و نام یکی از حروف تهجی و آن خط مستقیم ست که درمیان لفظ یا آخر لفظ ساکن واقع میشود بلفظ زبان یا دیگران خط مستقیم در ابتدای لفظ متحرک باشد یا درمیان یا در آخر لفظ ساکن بضبط زبان واقع شود همزه نامند. مگر در عرف محاورات اهل فارسی و ترکی اگر ساکن باشد یا متحرک بهر دو حال الف گویند بدانکه الف در فارسی بر چند قسم ست اول برای فاعل چنانکه در دانا و بینا و جویا دوم برای مفعول چنانکه پذیرا یعنی پذیرفته شده یا سوم برای لیاقت چنانکه خوانا و پذیرا بمعنی لایق خواندن و لایق پذیرفتن مصرعه پذیرا سخن بود شد جاگیر دوم در قسم فرق باریک ست چهارم برای تکلم چنانکه ملاذا و معاذا یعنی ما را دشمن و معاون پنجم برای اتصال یعنی مرادفت تا آرد یا فی آید چنانکه رنگارنگ و شباشب یعنی رنگ برنگ و شب بشب ششم برای … چون … هفتم مصدریه چون پهنا و درازا بمعنی پهن شدن و فراخ بودن نظامی گوید مصرعه به پهنا شدی چهره را پس ساز هشتم برای کثرت ست چون خوشا و بدا و اندکا یعنی بسیار خوش و بسیار بد و بسیار اندک نهم برای دعا چون … دو بمانا دوم … در اصل … بود دهم برای ندبه یعنی برای ندبه … که بجهت … در نوحه و ناله … برند چون واویلا و … واویلا یازدهم برای ندا چون … دولا و … دوازدهم برای … چون شبا روز و سالا ماه و سراپا و … لفظ آنه بجای واو عطف ست سیزدهم زائد و آن گاهی در اول آید چون اشتر و شتر و اگر و گر و ابر و بر و اشکره و شکره و اسکندر و سکندر و گاهی در وسط چون نگونسار بمعنی نگونسر و حرام خوار بمعنی حرام خور و … بمعنی … و گاهی در آخر چون نیکا بمعنی نیک و درویشا بمعنی درویشی و گفتا بمعنی گفت و این الف زائد اکثر در نظم می‌آید برای حصر در وزن چهاردهم الف تسمیه که برای تعظیم در آخر اعلام و القاب آرند چون جلالا و نصیرا و ظهیرا و طالبا و تقیا و رضا و غیره پانزدهم برای … و معنی … چون … شانزدهم برای نسبت چون گندا بمعنی چیزیکه بوی ناخوش دهد … جامی گوید مصرعه گندا … هفدهم … بمعنی … و غیره که بر زردی … هجدهم … زیبا منسوب بزیب نوزدهم برای اشباع یعنی الفیکه بسبب خواندن پیدا شود چون تماشا بمعنی … و … این الف … در اصل … دو الف ست بیستم الف تنوین و آن در اواخر اسمای عربی واقع میشود و در حالت نصب نویسند و در حالت وقف الف خوانده میشود چون یقیناً و مطلقاً و قطعاً و ظاهراً و … و این تنوین نصبی مفهوم معنی تمیز ست یعنی از روی یقین چنین ست مگر لفظ اصلاً منصوب بنزع خافض ست یعنی … باکه حرف جاره … ای اصلاً در اصل بالاصل بود یعنی بوجه … بهیچ وجه بود … الف جمع و آن در فارسی جز بلفظ … نشده و در عربی بسیار ست چون تدابیر و تراکیب و عناصر و مساجد و عوارض … الف ابدال و این مخصوص بعربی ست چون … بدل واو آید بصورت الف نویسند و خوانند چون … که در اصل … بود و چون بدل یا آید بصورت یا نویسند و الف خوانند چون … که در اصل … بود همچنین در مرتضی و مصطفی اگرچه یای … در اصل … الف تانیث که با در آخر الفاظ عربی ملحق شود و بصورت یا نوشته میشود چون حبلی و عقبی و دنیا … را مثل علیا با الف نویسند بیست و دوم الف مجهول الاصل این را نیز بیا نویسند که … فارسیان این الف را باعتبار صورت کتابت یا خوانند چون موسی و عیسی بیست و سوم بمعنی سود و طرف چون … سراپا یعنی …

۴۶

زبر سر طرف بالا و راستا و چپا بیست و چهارم الف بمعنی لفظ است که حرف یک است چنانکه بیت ورلیا گردن طاعت نهادن + گر نشد همراه بودی دست دادن + یعنی و ریغ دست عرفی گوید بیت آن جام که از زر اسیر تو نیک ساختند + زر داغم که غنچه گل شهرت جم را لیعنی زر دست و این حرف گاهی بجا مبدل شود چون اسعد بدن و بسغدیدن بمعنی بر ساخته و آماده شدن و بجای معجمه چون ستبه و خستبه بالفتح استخوان خرما و کنار و غیر آن و بدال مهمله چون بان و بلان بزای معجمه چوبی و بکاف فارسی بلام چون سنگ آبی و سنگ لی جانور آبی که جثه جیه شتر از ان بهم رسد و بنون چون افغول و افغیل بواو معروف جائیکه در بیابان برای ریگ گوسفندان بسازند و آورد و ناورد بمعنی جنگ بواو و چون آرنج و وارنج و تاغ و توغ نام درخت و یکسان و یکسون بمعنی برابر و بهای هوز چون شباز و شهباز و پاسا و پاسه بمعنی رسم و قاعده مغلان و بیای تحتانی چون ارغان و یرغان و چون افتاد و بیفتاد —

الصاق بالکسر چیزی بچسپیدن و چسپانیدن از منتخب —

التزاق بزای معجمه و **التساق** بسین مهمله **التصاق** بصاد مهمله هر سه افتعال بمعنی چیزی چسپیدن از منتخب و کنز —

الاچق بضم اول و ضم جیم فارسی خانه صحرائیان که از موی سازند از لطائف —

الاق بضم سواری و مرکب آنرا بیگار گیرند از رشیدی و در لطائف بمعنی آن کسیکه بذاک چوکی بجای بستاده و در برهان بمعنی قاصد اسپ ڈاک چوکی بمعنی خر تیز آمده و این لفظ ترکیست —

الدق بضم اول و ضم دال در ترکی مصدر ست بمعنی شدن —

التحالوق بفتح اول و ضم لام ترکیست صاحب لغات ترکی نوشته پوشاک معروف که زیر قبا پوشند —

النگ بضم اول و فتح لام و سکون نون و کاف فارسی بترکی بمعنی سبزه زار و بفتحتین بمعنی دیوار مورچال قلعه گیری از برهان —

العجل بفتح اول و سکون لام و فتح عین و فتح جیم مصدر ست و الف و لام اول زائده و در ترکیب مفعول مطلق ست که صیغه امر از اول این حذف شده در اصل چنین بود اعجل التعجیل یعنی زودی بکن زودی کردن ای کمال زودی بکن —

الحال بالفتح بمعنی اکنون مرکب ست از الف و لام عهد و کلمه حال لبعضی از مردم که یک لفظ منفرد دانند و بالکسر خوانند غلط محض ست —

ال بالکسر و تشدید لام بمعنی پیمان و ایمان و سوگند از منتخب و شرح نصاب و کنز —

الهام بالکسر آنچه در دل کسی اندازد خدا تعالی از خیر و قوع خیر یا شر از بحر الجواهر و لطائف و منتخب و کنز —

التیام بالکسر بهم پیوسته شدن و بهم آمدن و به شدن زخم از زبده الفواید و منتخب و موید —

اولوالعزم خداوندان عزم و بمعنی پیغمبرانیکه جهد و ثبات داشتند در کارها و صبر بر بلا و تکالیف کرده اند و آنها شش بودند نوح و ابراهیم و آدم و یعقوب و یوسف و ایوب و موسی و عیسی و محمد علیهم الصلوة و السلام از بیضاوی و منتخب و غیره —

الزام بالکسر لازم گردانیدن بر خود یا بر غیر از منتخب و غیر آن —

التزام بالکسر بر خود لازم گرفتن کاری را از منتخب —

الزم بالفتح و زای معجمه مفتوح لازم‌تر **الم** بفتحتین رنج و درد —

الیم دردناک —

التثام بکسر اول و سکون لام و کسر فوقانی و ثای مثلثه بوسه دادن بر چیزی یعنی بوسیدن با خود از لثم که بمعنی بوسه دادن ست —

اللهم در اصل یا الله بود لفظ یا را حذف کردند و میم مفتوح و مشدد عوض او در آخر در آوردند —

الثون بالفتح و تای فوقانی و واو معروف در ترکی زر سرخ را گویند و نام حرم سلطان نساء و بمعنی کنیز که از لطافت —

الحان بالکسر خوشخوانی و لغمه و بالفتح آوازها از منتخب —

الکن بفتح اول و فتح کاف عربی آنکه زبانش در سخن گرفته شود از منتخب —

الان بالفتح و تشدید لام نام ملکی از کشور روم و در برهان ولایتی از ترکستان و بالفتح و تخفیف لام و مد الف دوم در عربی بمعنی اکنون —

الپ ارسلان بفتحتین قبل سکون لام و بای فارسی بمعنی شیر دلیر و الپ بمعنی دلیر و ارسلان بمعنی شیر درنده هر دو لفظ ترکیست و این لقب یاد شاهی بوده است —

الی الآن بمعنی تا هنوز و تا اکنون —

الماس و نه دان شدن کنایه از کمال احتیاج و فروتنی کردن —

الف کشیدن و الف بر تن کشیدن داغ بصورت الف بر بدن سوختن و بعضی گویند که در ایام ماتم آتش بر سینه نهند که نشانهائیش بشکل الفها پیدا میشوند و در بهار عجم نوشته که این رسم ولایت ست که عاشقان و قلندران و ماتمیان الف بر سینه می کشند —

السن بفتح اول و سکون لام و ضم سین مهمله و نون جمع لسان ست —

الف قامتان مژگان و کنایه از نگاه از مصطلحات ست —

الف بر خاک یا بر زمین کشیدن کنایه از خجالت کشیدن —

الف بر خاک کشیدن

دیره‌ها یا بسیر سیست که میت را در خاک کرده هفت بار سورهٔ انا انزلنا خوانند و هر بار بر قبر الف کشند از مصطلحات ـ

البته بالفتح و بای موحده و تشدید فوقانی اول و تخفیف فوقانی ثانی که در حالت وقف بها بدل شده مصدرست و برای تاکید و مبالغه مستعمل میشود در اصل بتة بمعنی قطع ست یعنی یکبار بریدن الف ولام در وی افزا آوردند که عوض فعل عامل ست از کنز ـ

السنه بفتح اول و سکون لام و کسر سین مهمله و فتح نون جمع لسان که بمعنی زبانست و بر همین وزن اطعمه جمع طعام و امتعه جمع متاع و اقمشه جمع قماش و اسلحه جمع سلاح وغیر آن ـ

الیه بالفتح و یای تحتانی نیز مفتوح بمعنی سرین و بالکسر چنانکه مشهورست غلط از مزیل الاغلاط و بحر الجواهر و در شرح نصاب دکتر الیه بالفتح بمعنی دنبه گوسپند و گوشت سرین حیوان ـ

الف و نون زایده یعنی الف و نون که مقابل فا و عین و لام نیست چنانکه در رحمان و عطشان که بر وزن فعلانست ـ

الفیه بالفتح و فای مکسور و تشدید تحتانی نام کتابی در علم نحو و صرف که هزار بیت دارد و باصطلاح رندان ایران کنایه از قضیب و ذکر از بهار عجم و رشیدی ـ

الکه بالضم دکاف عربی بمعنی کشور لفظ ترکیست از لغات ترکی و ایران ـ

الله در لغت بمعنی معبود بحق و باصطلاح علم للذات الواجب الوجود المستجمع لجمیع الصفات و در اصل این اختلافست نزد امام اعظم رحمة الله علیه بر اصل خودست زیرا که در ذات او تعالی تغیر نیست پس در لفظ اسم ذات او هم تغیر نباید کرد و نزد سیبویه دو قول ست یکی آنکه اصل آن الإلٰه بود همزه را بقاعدهٔ تسهیل حذف کردند و لام اولی را ساکن کرده در لام دوم ادغام کردند الله شد و دیگر آنکه اصل آن الٰه بود همزه را حذف کردند خلاف قیاس پس عوض او الف و لام در آوردند دو لام جمع شدند اول را در ثانی ادغام کردند الله شد و هم نزد سیبویه اصل لفظ الله لاه بوده از لیه بالفتح که بمعنی پوشیدن و در پرده رفتن ست پس داخل کرده شد بر لاه الف و لام زایدهٔ لازم غیر عوضی و بعده ادغام جاری شد بمحل اسم علم از صراح و منتخب و بعض حواشی و همین ارجح ست ـ

لله الله در مقام تعجب استعمال کنند ـ

الویه بالفتح و واو مکسور و تحتانی علمهای فوج یعنی نشانهای لشکر و این جمع لواست ـ

الاجه بضم اول و ثانی و جیم فارسی پارچه‌ای مخطط که دو رنگ باشد از لغات ترکی ـ

الجه بالفتح جستجوی مال و بندی که در تاخت ملک بیگانه گیرند و نوعی از پارچهٔ ریشمی الوان این لفظ ترکیست از مصطلحات ـ

الهی پناه کسی که او عالم علم حکمت الهی باشد و الهی نام قسمیست از سه فن حکمت که طبیعی و ریاضی و الهی باشد ـ

الفیه شلفیه نام کتابی که حکیمی برای تقویت باه پادشاهی مستعمل بر اشکال عجیبهٔ جماع ترتیب داده بود الفیه کنایه از آلت تناسل و شلفیه کنایه از فرج زن از مصطلحات ـ

الف تازیانه خطیکه از ضرب تازیانه بر بدن ظاهر شود از مصطلحات ـ

المعی بالفتح و میم نیز مفتوح و کسر عین مهمله کسیکه رای او همیشه بر صواب باشد و در فکر او خطا نیفتد ز پرسیده از فراست خود معلوم کند از شرح حریری و در کنز بمعنی زیرک ـ

اپچی بالفتح مال و جنسی و بندی که در تاخت ملک بیگانه گیرند و بمعنی گیرنده و ستاننده و این لفظ ترکیست از مصطلحات ـ

الهی این لفظ مرکبست از لفظ اله که اسم ذات حق تعالی ست و از حرف یای متکلم پس معنی مجموع آلهٔ من ست و در بعض محل یای این لفظ مکرم برای نسبت نیز مفهوم می‌شود چنانچه درین عبارت که حکم الهی اینچنین بود کسانیکه این یا را از نفس کلمه دانند غلطاست و الهی نام یکی از اقسام ثلاثهٔ حکمت نیز هست اقسام ثلاثهٔ حکمت ریاضی و طبیعی و الهی پس الهی علمیست که بحث کرده شود در آن از امور یکه نه جزو خارجی و نه تعقل هر دو محتاج نباشد بسوی ماده و آن معرفت الله تعالی ست و مقربان حضرت او که بفرمان او اسباب دیگر موجودات شده اند چون عقول و نفوس و احکام و افعال ایشان ـ

الف کوفی کنایه از چیز کج چرا که الف خط کوفی کج باشد از کشف و در مدار الافاضل و برهان نوشته که الف کوفی کنایه از قضیب و آلت تناسل ـ

الدقی بضم دال در ترکی بمعنی شدن و یای تحتانی در آخر ضمیر غائب ترجمهٔ لفظ او که راجع ست بسوی مای مرای ـ

فصل الف مقصوره مع میم

اما بکسر اول و تخفیف میم جمع امه است از بفتحتین بمعنی کنیزک باشد و لطائف و بکسر اول و تشدید میم در عربی ترجمهٔ یا که حرف تردیدست و بفتح اول و تشدید میم بمعنی لیکن و هم ـ

امضا بالکسر نشان و علامتی که بر پشت فرامین و قباله نویسند و معنی لغوی آن گذرانیدن ست و روان گردانیدن فرمان از بهار عجم و مدار و کشف و منتخب و کنز ـ

امرا بضم اول و فتح ثانی و ثالث و در آخر همزه جمع امیر از منتخب عجب از بعض مردم بی التفات که بسکون میم خوانند ـ

املا بالکسر پر کردن و از یاد چیزی نوشتن و آشکاره کردن و از خود چیزی گفتن و در اصطلاح بمعنی رسم الخط

یعنی نوشتن ترکیب حروف موافق قاعده از منتخب و مدار ـ
امتلا بالکسر پُر شدن و در عرف بسیار پُر شدن معده از غذا و بدهضمی ـ
امنا بالضم اول و فتح میم و نون بمعنی امانت داران و این جمع امین ست ـ
امعا بالفتح رودهای شکم و این جمع معا بکسر میم باشد و روده هم شش ست اول اثنا عشری دوم صائم سوم دقیق چهارم اعور پنجم قولون ششم مستقیم از لطائف و مفرح القلوب ـ
ام القری بضم اول و میم مشدد مضموم و ضم قاف و فتح رای مهمله و در آخر الف بصورت یا که معظمه چراکه اول از همه قریه‌های آن نواحی آباد شده است ـ
امشب یعنی این شب و در معنی شب گذشته و شب آینده هر دو مستعمل میشود بدانکه در سه محل لفظ ام بالکسر بمعنی لفظ این آید یکی امشب دوم امروز سوم امسال از بهار عجم و غیر آن ـ
ام الکتاب کنایه از سورهٔ فاتحه و بمعنی قرآن مجید و بمعنی لوح محفوظ و آیات محکمات از کنز و در اصطلاح سالکان عقل اول که اشارت بمرتبهٔ وحدت ست از بهار عجم و لطائف ـ
امنیت بالضم و نون مکسور و یای تحتانی مشدد مفتوح بمعنی آرزو و امید و بالفتح و نون مکسور و تشدید تحتانی مفتوح بمعنی بیخوفی و امن از مدار و کشف و منتخب ـ

اماتت بکسر اول و فتح تای فوقانی میرانیدن و کشتن کسی را از منتخب ـ
امارت بکسر حکومت و بفتح بمعنی نشان و علامت ـ
امارات بفتح اول علامتها و نشانها از صراح و کشف ـ
امهات بالضم و تشدید میم مادران جمع امهة و این لغتیست در ام بمعنی مادر باشد و استعمال امهات در انسان است و در غیر انسان اُمّات گویند بتشدید میم کذا فی القاموس والصراح ـ
امت بفتحتین بمعنی کنیزک و بفتح و سکون میم بمعنی زمین و جای بلند و بضم اول و تشدید میم مفتوح بمعنی گروه انسان و بمعنی پیروان انبیا از منتخب و کنز و فردوس اللغات و مولانا یوسف بن مانع چنین تحقیق کرده که امت ماخوذ از ام ست که بمعنی قصد کردن باشد و برین تقدیر امت گروهی بود که قصد کردن چیزی یکدل باشد و بمعنی جمع و بمعنی ملت و امام و پیشوا و بعضی از روزگار و قامت کس ـ
ام الخبائث شراب ـ
امتزاج بالکسر و جیم آمیخته شدن چیزی بچیزی از منتخب ـ
املاح بالکسر و حای حطی چیزی را نمکین کردن ـ
امّا بعد امّا لفظ متضمن بمعنی شرط و لفظ بعد از ظروف زمانی ست بمعنی پس چون درینجا مضاف الیه محذوف و منوی ست

مبنی علی الضم باید خواند یعنی دال بعد را اما بعد مضموم باید خواند و مضاف الیه محذوف آن اکثر لفظ حمد و نعت باشد ـ
امداد بالکسر مدد کردن از منتخب ـ
امتداد کشیده شدن و درازی از منتخب ـ
امجد بالفتح بزرگ‌تر از منتخب ـ
امجاد بالفتح بزرگان ـ
اماجد بزرگان ـ
امرد بالفتح بی ریش ساده نرخ از صراح ـ
امارد بفتح اول و کسر رای مهمله جمع امرد ـ
امید بضم اول و کسر میم و یای مجهول و گاهی میم مشدد کنند و مجهول را معروف خواندن در اکثر نقل درست باشد از مدار و مؤید ـ
امّ ولد باضافت باصطلاح فقه کنیزکیه منظور مالک خود پسر یا دختر زائیده باشد در حین حیات خود مالک را روا نبود که آن کنیز را فروخت نماید و بعد از مردن مالک خود آن کنیز آزاد باشد کسی در میراث نخواهد رسید ـ
امصار بالفتح شهرهای کلان و این جمع مصر ست که بمعنی شهر ست از منتخب ـ
امطار بالفتح بارانها این جمع مطر است که بمعنی باران باشد از منتخب ـ
امرار بالکسر گذرانیدن از کنز ـ
اموات احمر مقتولان و شهیدان ـ
امر بفتح اول و سکون میم بمعنی حکم و بمعنی کار اگر بمعنی حکم باشد جمع آن اوامر می آید اگر بمعنی کار باشد جمع آن امور می آید از منتخب ـ
امس بالفتح دیروز از کشف ـ

اطلس بفتح اول و فتح لام ساده و هموار و صاف و نرم از کشف و کنز و صراح ـ
امرؤ القیس بکسر اول و سکون میم و فتح رای مهمله و ضم همزه که بصورت واو است و فتح قاف و سکون تحتانی و سین مهمله نام شاعری که افصح شعرای عرب بوده است بعضی گویند که او هفت قصیده غرای خود نوشته بر در کعبه آویخته بود و بگفتن جواب صلای عام در داده در آن ایام آیهٔ کریمه قِیلَ یَا اَرْضُ ابْلَعِی مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ اَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ نازل گشت بملاحظه این آیه شهرهٔ فصاحت امرؤ القیس سپری گشت ـ
امتصاص بالکسر و هر دو صاد مهمله مکیدن از کنز ـ
امتاع بالکسر نفع رسانیدن ـ
امّ الدماغ بالضم کنایه از جای دماغ و آن پوستی‌ست از استخوان خشامیه صلب که محیط جوهر دماغ ست ـ
امر معروف امر کردن بکارهای نیکو که در شریعت اسلام معروف و شناخته شده هستند چنانچه صوم و صلوة و حج و زکوة و صدقه عید الفطر و قربانی ـ
املاق بالکسر مفلسی و درویشی از منتخب ـ
امام ناطق یعنی امام ناطق بحق عبارت از امام جعفر صادق رضی الله عنه ـ
املاک بالکسر مالک چیزی گردانیدن و بالفتح جمع ملک بالکسر ـ

امثال بالکسر و حرف چهارم ثای مثلثه بمعنی فرمانبرداری از کشف و منتخب و کنز۔
اطلال بالکسر ملول کردن از منتخب۔
امهال و امتهال هر دو بالکسر مهلت و فرصت دادن از لطائف۔
امثال بالفتح داستانهای مشهوره و صفتها و بمعنی مانندها از منتخب۔
امیر نحل بفتح نون و سکون حای حطی لقب حضرت علی کرم الله وجهه از مدار۔
اماثل بفتح اول و کسر ثای مثلثه جمع امثل که بمعنی مشابه و نظیر ست یا جمع امثال که جمع مثل ست از شرح اصول اکبری و بمعنی همسران مستعمل۔
امل بفتحتین بمعنی امید از منتخب۔
ام بالفتح و سکون میم حرف عطف ست بمعنی یای تردید و بالضم و تشدید میم بمعنی مادر و اصل هر چیز۔
ام العلوم کنیت علم صرف زیراکه اصل و مبدای اکثر علوم ست۔
ام ملدم بکسر میم دوم و سکون لام و فتح دال مهمله کنیت تپ دائمی که مادر مرگ ست از شرح تحفة العراقین و مؤید و منتخب۔
امم بضم اول و فتح میم بمعنی گروههای مردم از منتخب و کنز۔
امام بالفتح بمعنی پیش و روبرو و بکسر بمعنی پیشوا و بمعنی رشته معماران که بآن بنا راست کنند۔
امن بفتح اول و سکون ثانی بی هراس شدن از بهار عجم و کشف و منتخب۔

و کسانیکه از بی التفاتی بفتحتین خوانند غلط ست۔
امان بالفتح بیخوف بودن و ایمنی و زینهار و بمد اول جمع امن که بمعنی بیخوف ست۔
امین امانت دار از صراح۔
امعان بالکسر تیز کردن نظر و در رفتن در کاری یعنی در کاری غور کردن از منتخب۔
ام الصبیان نام دیویکه اطفال را آسیب رساند و نزد اطبا نوعی از صرع ست که باطفال عارض میشود از مصطلحات۔
ام غیلان بکسر غین معجمه بمعنی مادر دیوان چه ام بالضم بمعنی مادر و غیلان بالکسر جمع غول که بمعنی دیو باشد لیکن بمناسبت مسکن و ماوای دیوان بودن بمعنی درخت خاردار که بهندی ببول و کیکر گویند مستعمل ست و مغیلان مخفف همین ست از منتخب و بعض شروح و در صراح و قاموس نوشته که ام غیلان بفتح غین معجمه درخت سمره که آنرا طلح نیز گویند و آن درختان بزرگ اند خاردار و در ریگستان عرب۔
امتان بضم اول و تشدید میم مفتوح جمع امت بطور فارسی۔
امتنان بالکسر نعمت دادن و منت نهادن از منتخب و کنز۔
اماکن بفتح اول و کسر کاف جمع امکن جمع مکان ست چه جمع مکان امکنه باشد و جمع امکنه اماکن ست۔

ام مبین بضم میم سوم و کسر بای موحده بمعنی لوح محفوظ۔
امکان بالکسر مصدر ست از باب افعال بمعنی قدرت دادن و جای دادن بر تقدیر معنی اول ماخوذ ست از مکنت که بمعنی قدرت باشد و بر تقدیر معنی دوم ماخوذ باشد از مکانت که بمعنی جای و جاگیر شدنست و در محاوره فارسیان بمعنی طاقت و قدرت آید و گاهی از ان ماسوی الله مراد باشد و باصطلاح اهل حکمت چیزیرا گویند که عدم و وجود او هر دو ضروری نباشد چنانچه جزئیات حادثه مثل انسان و دیگر حیوانات و شجر و حجر و امتناع آنرا گویند که عدم وی ضروری باشد چنانچه شریک باری و وجوب آنکه وجود وی ضروری باشد چنانچه واجب تعالی۔
امکنه بالفتح و کاف مکسور و نون جمع مکان۔
اماله بکسر اول میل دادن چیزیرا از جای او بسوی دیگر و باصطلاح اهل عرب میل دادن فتحه را بسوی کسره بطرزیکه الف صورت یای مجهول پیدا کند چنانچه کتیب اماله کتاب و رکیب اماله رکاب و در الفاظ فارسی نیز اماله می آید چنانچه آزیر اماله آزار و آبید اماله آباد از رساله ناجی و عبد الواسع وغیرهما۔
امثله بفتح اول و سکون میم و کسر ثای مثلثه جمع مثال۔
امتعه بالفتح و تای فوقانی مکسور و عین مهمله مفتوح جمع متاع۔
امزجه بفتح اول و سکون میم و کسر زای معجمه و فتح جیم عربی جمع مزاج۔
امور عامه بتشدید میم دوم در اصطلاح اهل حکمت چیزهارا گویند که ذات آنها عام باشد و مختص بیک قسم از اقسام موجودات نباشد بلکه شامل باشد هر سه قسم موجودات را یا دو را از ان جمله موجودات سه قسم ست واجب و جوهر و عرض پس وجود و وحدت و کثرت از جمله امور عامه است که مخصوص بیک قسم از انها نیست چنانچه وجود و وحدت یافته میشود در هر سه اقسام موجودات و کثرت یافته میشود در دو قسم که جوهر و عرض باشد۔
امامیه فرقه شیعیان که بجز دوازده امام بولایت کسی اعتقاد ندارند۔
امی بضم و تشدید میم در حقیقت منسوب بام ست که بمعنی مادر باشد یعنی آن کسی که پرورش در ایام طفلی او بمیرد و از تربیت پدر محروم بوده در کنف مادر یا دایه پرورش یابد و ازین جهت علم نوشتن و خواندن او را حاصل نشود و مجازاً بمعنی هر آن کسیکه نوشتن و خواندن نداند اگرچه پیر هم رسیده شده باشد و لفظ امی لقب پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم از ان ست که آنحضرت از کسی تعلیم نگرفته بودند تا فضیلت استاد بر آن حضرت ثابت نشود

از بهار عجم و منتخب و شرح سکندرنامه و کنز۔
ام هانی بالضم و تشدید میم مکسور نام دختر ابوطالب یعنی خواهر حقیقی حضرت علی کرم الله وجهه که خواهر عم زاده پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم باشد از اسماء الرجال شیخ عبد الحق و جامع الاصول و کسر میم مختص فارسی ست و آنچه که بعضی از اهل لغت عمه آنحضرت نوشته اند محض غلط ست۔
امهات سفلی اربعه عناصر یا طبقات زمین
امانی بفتح اول و کسر نون و تشدید تحتانی بمعنی آرزوها و مرادها و این جمع امنیه ست که بالضم باشد بمعنی آرزو و بالف ممدوده خواندن یا بتخفیف یاد داشتن غلط ست مگر فارسیان معمول خود بتخفیف یا میخوانند از کنز و مدار و منتخب و لفظ امانی بتخفیف یا بمعنی منسوب با مان که بمعنی امن ست و هم منسوب با مانت بحذف تای فوقانی۔
امام محمد غزالی با بتدای حال بعلوم ظاهر پایه عظیم داشتند چنانچه معاصران خود تفوق جستند و بآخر از زهد و تزکیه و تصفیه باطن نصیبی کامل حاصل ساختند و کتب مفیده بسیار تصنیف کردند چون کتاب احیاء العلوم و جواهر القرآن و تفسیر یاقوت التاویل چهل مجلد و مشکوة الانوار و غیر آن و خان آرزو در خیابان نوشته ست که لفظ غزالی را ملا عصام در شرح قصیده برده بتخفیف نوشته و مولوی عبد الغفور در حاشیه نفحات بتشدید گفته چنانکه عبد الباسط بلیقانی در حواشی قاموس تصریح کرده و همچنین ابن خلکان نیز بتشدید تحقیق نموده لیکن سمعانی در کتاب الانساب بتخفیف زای معجمه گفته چون غزاله بالفتح دهی ست از مضافات طوس ظاهر اینکه بتخفیف اصح است امام مذکور در سنه پانصد و پنج بجوار رحمت حق پیوست۔
اموی بضم اول و فتح میم و کسر واو منسوب به بنی امیه و امیه بضم همزه و فتح میم و تشدید تحتانی نام یکی از اجداد یزید به پشت چهارم۔

فصل الف مقصوره مع نون

انطفا بالکسر فرو مردن آتش و چراغ از منتخب۔
اندروا بفتح اول و حرف پنجم واو بمعنی آویخته و نگونسار و سرگشته و حیران از برهان و رشیدی۔
انجلا بالکسر جیم روشن و صاف شدن و وا شدن اندوه و واشدن غم و از خانه و وطن بیرون رفتن از منتخب و کنز۔
انحا بالفتح و حای مهمله جمع نحو است که بمعنی راه و طور باشد۔
انسا بضم اول و فتح نون و سین مهمله جمع انیس که بمعنی همدم و غمخوار و رفیق ست۔
انزوا بالکسر و زای معجمه گوشه نشینی و یکسو شدن از خلق۔
انتما بالکسر و تای فوقانی نیز بکسر بکسی نسبت یافتن و بمعنی افزون شدن و بالیدگی از قاموس و صراح و منتخب و مدار و کنز و بهار عجم و بعضی مردم که بمعنی پر و مملو گویند غلط ست۔
انها بالکسر خبر دادن از منتخب۔
انبا بالکسر خبر دادن از منتخب۔
انحنا بالکسر و حای مهمله مکسور و نون خمیده شدن و کوز پشت شدن از منتخب و این باب از باب انفعال ست مجرد او حنا بالفتح بمعنی خمیدن۔
انطوا در نوردیده شدن از منتخب۔
انا بالفتح در ترکی مادر و در عربی بمعنی من و بکسر اول بمعنی وقت و اگر در آخر بعد الف همزه زیاده کنند بمعنی ظرف و آوند باشد از شرح نصاب و فردوس اللغات۔
انتفا بالکسر نیست کردن و نیست شدن از منتخب و کنز۔
انقضا سر آمدن مدت از منتخب۔
انثی بالضم و ثای مثلثه ماده که در مقابله نر ست از منتخب و کنز۔
انشا بالکسر آفریدن و آغاز کردن و از خود چیزی گفتن و نام علمی ست که دانسته شود بدان ترکیب عبارات نثر و باصطلاح علم عربیت و منطق کلامیکه احتمال صدق و کذب نداشته باشد و اقسام آن بسیار ست منجمله آن امر و نهی و نداء و قسم و تعجب از منتخب و مناظرة الانشا و صراح و کشف و کنز۔
انشا ... کامل و اشهر و رسوا از مصطلحات۔
انتخاب بیرون کردن و برگزیدن بلفظ زدن و کردن مستعمل از منتخب و بهار عجم۔
انجلاب بجاوال مهملتین کوز پشتی
انتساب نسبت داشتن بکسی۔
انسب بالفتح مناسب تر۔
انجذاب کشیده شدن از منتخب و تاج المصادر۔
انسکاب بالکسر ریختن آب و گریستن بسیار از منتخب۔
انقلاب بالکسر گردیدن و از گون شدن و برگشتن از کاری و حالی و رجعت کوکب و بلفظ گرفتن و کردن و افتادن مستعمل از بهار عجم وغیره۔
انساب بالفتح نسبها و نژادها۔
انسلاب بالکسر گم و نیست شدن۔
انتهاب بالکسر غارت کردن از تشت و صراح و تاج المصادر و کنز و منتخب۔
انبوب بالضم و حرف سوم بای موحده مضموم بمعنی نی که از میان خالی باشد و این لفظ عربیست از منتخب۔
انقاب بالفتح سوراخها و سرنگها که در زمین کنند و بضرورت جمع نقب است و بمعنی راه بندها و درین صورت جمع نقاب ست۔
انصباب بالکسر و صاد مهمله و دو بای موحده ریخته شدن آب و هر چه رقیق باشد از منتخب۔
انیاب بالفتح و حرف سوم یای تحتانی و در آخر موحده و نیز انیاب نیشتر

کہ زوجہ کافر باشند و این جمع تمیست از صراح

انکباب بالکسر و بدو بای موحدہ بچیزی اندر گرفتن و بر روی افتادن از منتخب و غیر آن۔

انتصاب بر پا شدن۔

انابت بکسر اول و حرف چہارم موحدہ مفتوح و بعدہ فوقانی توبہ کردن و دعا خواستن از کشف و منتخب و صراح باز گردیدن بسوی خدا و باز گشتن از کارہای بد۔

اندریت بالکسر مخفف اندرپت کہ دہی بود الحال داخل قلعۂ شہر دہلی ست۔

انگشت بالفتح و کاف فارسی مکسور چوب سوختہ کہ سرد شدہ سیاہ گشتہ باشد از برہان و مدار و جہانگیری و کشف۔

انفت بالفتح و فای مفتوح بمعنی ننگ و عار داشتن از کنز و منتخب۔

انارت بکسر اول و فتح ہمزہ کہ حرف چہارم ست بمعنی دیر و درنگ و آہستگی و تأنی مزید ہمین ست از لطائف و منتخب۔

انات بالفتح بر وزن قنات بمعنی درنگ تای این لفظ در رسم الخط عربی گرد مینویسند۔

انوثیت بضمتین بزیادت یای تحتانی غلط ست بمعنی زن شدن و مادہ بودن و انوثت بدون یای تحتانی صحیح بخلاف رجولیت کہ مصدر جعلی ست چراکہ رجل اسم جامد ست و انثی مشتق ست از انوثت لیکن چون انوثیت ہم در کلام ثقات واقع شدہ استعمالش جائز باشد عرفی گوید بیت

مایۂ نشۂ انوثیت
باز در بطن مادر اندازد

اناث بکسر اول و در آخر ثای مثلثہ بمعنی مادہا این جمع انثی کہ بمعنی مادہ است از مدار و منتخب و کنز و کشف و لطائف۔

انبعاث بکسر اول و کسر بای موحدہ و عین مہملہ و ثای مثلثہ برانگیختہ شدن از منتخب۔

انیث بر وزن فعیل بمعنی آہن نرم از شرح نصاب و کنز۔

اندماج بالکسر در رفتہ شدن بچیزی و در آمدن و استوار شدن بجایی از کشف و منتخب۔

اندراج داخل شدن و در آمدن و نوردیدہ شدن از کنز۔

انبج معرب انبہ۔

انموذج بالضم و میم مضموم و ذال معجمہ مفتوح بمعنی نمونہ و نمودار و در فارسی گاہی مجازاً بمعنی اندک مستعمل میشود باید دانست کہ صاحب قاموس نموذج بدون الف و بفتح نون معرب نمونہ نوشتہ است و انموذج را کہ بالف ست خطا گفتہ لیکن از مفتاح سکاکی و کتب معتبرۂ دیگر معلوم شدہ کہ انموذج بزیادت الف صحیح ست چراکہ رتبۂ صاحب مفتاح در علم عربیت زیادہ از رتبۂ صاحب قاموس ست و ہر دو شارح مفتاح انموذج را کہ بالف ست صواب دانستہ معرب نمودہ گفتہ اند نہ معرب نمونہ بدلیل آنکہ قاعدۂ تعریب دلالت میکند کہ معرب نمودہ باشد چہ دال مہملہ در تعریب بذال معجمہ بدل میشود و لفظ نمودہ کہ درینجا مذکور شدہ صیغۂ اسم مفعول است نہ ماضی و نمونہ مخفف نمودہ است و این از تحقیقات استادی عبدالکریم خان مغفور ست و مؤلف نیز از کتب معتبرہ ہمین تحقیق نمودہ۔

انضاج بالکسر و ضاد معجمہ و جیم پختہ کردن خلط و مادۂ ریش و رسیدہ کردن میوہ و نیز باصطلاح اطبا غلیظ کردن خلط رقیق را و رقیق کردن غلیظ را۔

انگشت پیچ عہد و پیمان دست آویز۔

انجلاح بالکسر و جیم و حای مہملہ واکردن حاجت از منتخب و کنز۔

انفتاح کشادہ شدن از منتخب۔

انشراح کشادہ شدن دل از منتخب۔

انتصاح نصیحت پذیرفتن۔

انبطاح سر و ن زدن گاو و قوچ و مثل آن از لطائف۔

انتساخ بالکسر و در آخر خای معجمہ نسخہ گرفتن از منتخب و کنز۔

انتقاح پر باد شدن و آماسیدن از منتخب۔

انقیاد فرمانبرداری و فروتنی از منتخب۔

انتقاد نقد ستانیدن و کاہ از دانہ جدا کردن از منتخب و لطائف و یکی از اعمال علم معماست و آن اشارت کردن ست ببعض حروف بالفاظ مناسب آن حروف چنانچہ حرف اول را سر و رخ و لب و تاج گفتن و حرف وسط را میان و دل و کمر و حرف آخر را پا و دامن و غیرہ خواندن چنانکہ برای اسم شمس درین مصرع مصرع اول شام و میان چمن و دامن نرگس + +

انعقاد بکسر اول و کسر عین مہملہ و قاف و دال بستہ شدن و مجتمع شدن۔

انشاد بالکسر و شین معجمہ شعر خواندن و انشاد سرایی بمعنی شعر خوان

اند بالفتح مخفف اندک و لفظ اند بمعنی چند نیز آمدہ از شرح نصاب و در برہان و جہانگیری نوشتہ کہ اند لفظی ست برای شمار عدد مجہول از سہ تا نہ۔

انسداد بکسر اول و کسر سین مہملہ بستہ شدن راہ از منتخب۔

انفراد تنہا شدن۔

انبان باد پوستیکہ آنرا پر باد کردہ آہنگران آتش افروزند۔

انفاذ بالکسر و فا و ذال معجمہ جاری کردن و روان کردن و روان شدن و فرستادن و شمشیر و خنجر بر چیزی گذرانیدن از منتخب۔

انصار بالفتح یاری دہندگان و گروہی از اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ در ایام ہجرت در مدینہ پیش آن سرور رسیدند از مدار۔

انتشار پراگندہ شدن و بمعنی استادہ شدن ذکر نیز از منتخب و صراح۔

انظار بالفتح نظرها ـ
انفجار بالکسر بر آمدن آب از منتخب
و روان شدن ریم از دمبل ـ
انگار بالفتح و کاف فارسی صیغهٔ
امر از انگاشتن یعنی فهم و بدان و خیال کن
انظار چیزی را چشم داشتن بلفظ داشتن
و بردن و کشیدن و کردن مستعمل و
انتظاری بزیادت یای مصدری
خطاست مگر بعضی فارسیان جائز ـ
انکسار شکسته شدن و شکستگی ـ
انحصار بالکسر کوتاه شدن و در
گنجیدن در چیزی ـ
انمار بالفتح پلنگان و نام قبیله از
بنی سبا از منتخب ـ
انوار بالفتح شگوفها و روشنی ابر
تقدیر اول جمع نور بالفتح و بر تقدیر معنی
دوم جمع نور بالضم از منتخب و کنز ـ
انذار بالکسر و ذال معجمه پند دادن
و ترسانیدن از منتخب و لطائف ـ
اندار بالفتح و دال مهمله بمعنی افسانه
از فرهنگ میر عضد الدوله انجو ـ
انبر بالفتح و حرف سوم بای موحده مضموم
در ترکی نام آلتی ست که آهن گرم را بدان
گیرند بهندی سنڈاسی گویند از رشیدی
و فردوس اللغات ـ
انبار بالفتح توده های غله و متاع جمع نبر
که بالکسر بمعنی توده و جای غله ریختن ست
چنانکه در منتخب و صراح و در فارسی صیغهٔ امر
بمعنی بکنجور سی گویند ۱۲

از انباشتن که بمعنی پر کردن و ذخیره
کردن ست از بهار عجم ـ
انگشت زنهار مقلوب که بجهت
خواستن امان و پناه جستن پیش غالب
انگشت شهادت بر میدارد ـ
انفطار پاره پاره شدن و آفریدن
از لطائف ـ
انشار بالکسر زنده کردن از لطائف ـ
انداز بالفتح بمعنی ادای دلپذیر و بمعنی
قیاس و قصد و حمله کردن و قدرت و
مقدار و مرتبه و حال و انداز رسا کنایه
از فکر رسا و طرز یکه هر کسی را پسند آید
از کشف و بهار عجم و جهانگیری و رشیدی
و سروری و برهان و چراغ هدایت ـ
انگز بالفتح و ضم کاف فارسی و زای فارسی
انگبیر بلیبانان در دست ارند از برهان در
جواهر الحروف نوشته که در اصل آنکس بود
بضم کاف عربی و سین مهمله چون باتصال
کاف مضموم بسین مهمله لفظ قبیح پیدا میشد
لهذا کاف عربی را بکاف فارسی و سین را بزای
معجمه بدل کردند و بعضی زای عربی را بزای
فارسی بدل نمایند ـ
اندرز بفتح اول و سوم نصیحت و
پند و وصیت از مدار و سروری و رشیدی
و جهانگیری و برهان ـ
انتهاز بالکسر فرصت یافتن و قایم
یافتن از منتخب و کنز ـ
انباز بالفتح شریک ـ
انجاز بالکسر و جیم وفا کردن و عهد روا

کردن حاجت از منتخب و کنز ـ
اناس بضم اول بمعنی مردمان و این
مفرد ست جمع نیست مگر بمعنی جمع می آید
از بحر الجواهر و کنز و منتخب ـ
انس بالکسر آدمیان و این مفرد ست
بمعنی جمع و بالضم خو گرفتن و آرام گرفتن
بچیزی و الفت گرفتن و بفتحتین نام یکی
از اصحاب کرام رض از منتخب و کنز ـ
اندراس بالکسر و دال مهمله نیز بکسر سوم
بمعنی کهنه شدن و کهنگی از منتخب ـ
انتکاس واژگون شدن ـ
انغماس بالکسر و غین معجمه بآب فرو رفتن
از منتخب و تاج ـ
انغراس بالکسر و غین معجمه و رای
مهمله رویدن درخت ـ
انفس بفتح اول و ضم فا جمع نفس که
بسکون فا بمعنی روح و ذات ست عالم انفسی
مراد از عالم ارواح و عالم باطنی و آفاقی
کنایه از عالم ظاهری و عالم اجسام از
شمسی و شیدا اند که عالم انفس و آفاق
همین عالم ظاهری باشد چه اکثر نفوس و
جمیع افق درهمین عالم ظاهر موجود اند ـ
انیس خو گرفته شده و همدم و غمخوار
و همصاحب از منتخب و کنز و صراح و لطائف ـ
انعکاس بالکسر باز گونه شدن و نمودار
شدن شکل چیزی در هر جسم شفاف مثل
آب و آئینه وغیره ـ
اندلس بفتح اول و سوم و فتح دال
مهمله و ضم لام ملکی ست در مغرب از

لب اللباب ـ
انجاس بالفتح پلیدیها از منتخب ـ
انقاس بالفتح و قاف و سین مهمله
سیاهیهای نوشتن و این جمع نقس ست
که بالکسر بمعنی سیاهی نوشتن باشد از منتخب ـ
انجس بالفتح و جیم بمعنی پلیدتر اسم
تفضیل از نجس ـ
انتعاش بلند شدن و برخاستن و نیکو
شدن و این از باب افتعال ست از
منتخب و کنز و فارسیان بمعنی عیش و
نشاط استعمال کنند از بهار عجم ـ
انتباش حرف چهارم بای موحده
برهنه کردن و کفن دزدیدن از لطائف ـ
انقص بالفتح کمتر و عیبناکتر از منتخب ـ
انتقاص بالفتح کمیها و عیبها و بالکسر
کم کردن و ناقص کردن ـ
انقباض بالکسر گرفته شدن
و گرفتگی از منتخب ـ
انتقاض بالکسر و قاف شکستگی
عهد و جز آن از منتخب ـ
انتهاض بالکسر برخاستن و کوچ
کردن از منتخب و کنز ـ
انقراض بریده شدن گاهی با آخر
رسیدن مدت از بن مراد باشد از کنز ـ
انخفاض بالکسر و خای معجمه و ضاد
معجمه و فا با کسره شدن کلمه و به نشیب
افتادن از کنز ـ
انبساط بمعنی گستاخی و گشاده شدن و
فراخی و مجازاً بمعنی خوشی و گسترده شدن

از منتخب و مجموع اللغات۔
انخراط درمیان جماعتی در رفتن از کنز و در مجموع اللغات درمیان چیزی درآمدن و در رشته در سوزن کشیدن و در صراح و کشیده شدن و در رشته از منتخب بمعنی تراشیده شدن مستفاد میگردد۔
انحطاط بالکسر و حای حطی فرود آمدن و در و کمی نهادن پیری از کنز و منتخب۔
انضباط بیوستگی و مضبوطی۔
انبان نفط بکسر نون سوم و سکون فا و طای حطی حقه چرمین باشد که از نفط یا باروت پر کرده بعد آتش بر شهبان اندازند۔
انتزاع بالکسر و زای معجمه بیرون کشیدن و برکندن و برکنده شدن لازم و متعدی از منتخب و کشف۔
اندفاع دور شدن۔
انصداع شگافته شدن از منتخب۔
انتفاع نفع گرفتن از منتخب بلفظ بردن مستعمل۔
انخلاع بخای معجمه برکنده شدن از منتخب۔
انطباع بالکسر و طای حطی و موحده نقش شدن چیزی بر چیزی از منتخب
انقلاع بقاف برکنده شدن از کنز۔
انباع بالفتح و سوم موحده و عین معجمه دو زن که در نکاح یک مرد باشند هر یکی مر دیگر را انباع با تشدید بهندی سوت گویند از برهان
انقطاع قطعه علی در شرح دیوان حافظ بمعنی شوخ نوشته و در مدار الیقاع بفتح اول و سکون تحتانی و فا بمعنی غماز و غنوده گفته و در مجموع اللغات و فرهنگ دیگر بسکون تحتانی بمعنی گوالیدن کودک یعنی حرف زدن کودک و بمعنی نوآموختن سخن و بهلول شارح دیوان حافظ بمعنی روستائی نوشته۔
انزیاغ بزای معجمه و یای تحتانی و غین معجمه میل کردن بطرف دیگر از جانب حق و اعتدال۔
انصباغ بصاد حطی و بای موحده رنگین شدن از منتخب و کنز۔
انسلاخ بخت یافتن پوست۔
انحراف بالکسر خم شدن و برگشتن و بطرفی مائل شدن و مراد از آن بمعنی کجروی و بی وفائی آید از کنز۔
انصراف بازگشتن و مرجعت و انقلاب۔
انعطاف خم گرفتن و برگردیدن از منتخب
انکشاف و شدن۔
انکساف بسین بمهله کسوف شدن آفتاب
انتکاف با روی تنگ داشتن از لطائف
انصاف نصف کردن و برابر داشتن که بر هیچ طرف زیادتی نشود۔
انف بالفتح بینی۔
انتصاف داد یافتن و نصفت یافتن و نیمه شدن از منتخب۔
انوف بضمتین جمع انف که بمعنی بینی است۔
انیق بفتح اول و کسر نون و سکون یای تحتانی خوب و عجیب از منتخب۔
انملاق بکسر اول و سوم دوستی و چاپلوسی و لطف نمودن و هموار شدن و خلاص یافتن از منتخب۔
انفاق بالکسر روزی دادن و خرج کردن از منتخب۔
انتساق طریق و انتظام پذیرفتن و روش و دستور چیزی ترتیب دادن لازم و متعدی هر دو آمده۔
انساق بالکسر روش و دستور و ترتیب دادن و بالفتح جمع نسق۔
انزهاق بالکسر و زای معجمه نیست شدن و هلاک شدن از منتخب۔
انخراق دریده شدن۔
انغلاق بالکسر و غین معجمه بسته شدن در۔
انطباق بهم پیوستن۔
انسلاک در آمدن چیزی در چیزی از کنز و منتخب۔
انهماک بالکسر کوشیدن در کاری و مبالغه کردن در آن از کنز و منتخب۔
انهاک بالکسر لاغر و ضعیف کردن از منتخب
انفکاک بالکسر فا بمعنی از هم جدا شدن و آزاد شدن از منتخب و کنز۔
انسباک بالکسر و حرف چهارم بای موحده گداخته شدن زر و نقره و دیگر فلزات۔
اندیک بالفتح بر وزن نزدیک کلمه تمنا بمعنی امید است از شرح نصاب و برهان۔
انفال بالفتح و فا غنیمتها که از کفار گیرند جمع نفل بفتحتین از منتخب۔
انحلال بالکسر و حای حطی کشاده شدن و ناچیز شدن و نابود شدن از منتخب و مجموع اللغات۔
انجیل بالکسر کتاب عیسی علیه السلام معرب انگلیون بعد حذف واو و نون قلب مکانی کردند میان لام و یا و الف را کسره دادند چه افعیل بالفتح در کلام عرب نیامده۔
انجل بالفتح و جیم مفتوح فراخ چشم از شرح نصاب و کنز و صراح۔
اندمال به شدن زخم و جراحت از منتخب۔
انخذال بالکسر و خای معجمه تباهی۔
انامل بفتح اول و کسر میم بمعنی سرهای انگشتان و این جمع انمله است که بمعنی سر انگشت باشد از منتخب و غیر آن۔
انفعال شرمنده شدن و اثر چیزی پذیرفتن از منتخب و کنز و بلفظ داشتن و بردن و کشیدن و دادن مستعمل از بهار عجم۔
انتحال بحای حطی سخن کسی یا شعر کسی بر خود بستن از منتخب و کنز۔
انتقال از جای بجای رفتن از منتخب و کنز۔
انسلال فرزند شدن از لطائف۔
انتقام بالکسر کینه کشیدن از کسی از منتخب و کنز بلفظ کشیدن و گرفتن مستعمل۔
انهدام ویران شدن و از پا در آمدن عمارت و غیره از منتخب و کنز۔
انصرام بالکسر بریده شدن و منقطع شدن و آخر شدن از منتخب و کنز۔

انهزام بالکسر و زای معجمه بمعنی شکست لشکر که در مقابل فتح ست از منتخب و کنز۔
انقسام بالکسر حصه حصه شدن و بخش بخش شدن۔
انضمام بالکسر فراهم شدن چیزی بچیزی و پیوستگی و آمیختن و بهم شدن از منتخب و کنز۔
انعام بالکسر نعمت دادن و نازک کردن و زیاده شدن و بالفتح چارپایان در منصور جمع نعم ست که بفتحتین باشد و نام سوره قرآن مجید از منتخب و کنز۔
انجم بفتح اول و ضم جیم ستارها و این جمع نجم ست که بمعنی ستاره باشد از قاموس و منتخب۔
انتظام بالکسر آراسته و مرتب کردن۔
انام بالفتح بمعنی مخلوقات از جن و انس و آنام بالمد نیز آمده و انیم هم نوشته اند و این هرسه لفظ اسم جمع ست نه جمع مثل قوم و رهط از قاموس و منتخب۔
انعدام بالکسر نابود شدن صاحب مزیل الاغلاط نوشته که این لفظ غلط ست چراکه باب انفعال مختص بعلاج و تاثیر ست مگر استعمال آن بسیار ست۔
انفصام بالکسر و حرف سوم و چهارم فا و صاد مهمله بمعنی شکسته شدن از منتخب۔
اندام مطلق عضو ظاهر و مجازاً تمام بدن بلکه مطلق جسم را گویند لهذا اندام گل اندام کوه و اندام آفتاب هم آمده از بهار عجم۔
انتقام بکسر اول و کسر تای فوقانی و سین معجمه بعوض خویش گرفتن از کنز۔

انجام بالفتح بمعنی انتها از برهان و در مدار بمعنی آخر کار۔
اندگان بالفتح و کاف فارسی نام شهری از توران مابین سمرقند و چین از برهان۔
اندجان بالفتح و جیم عربی نام شهری ست از توران و این معرب اندگان است از قاموس۔
انسان بالکسر بمعنی آدمی و بمعنی مردمک چشم از کنز و مدار و مولانا یوسف در شرح نصاب نوشته که انسان در اصل انسیان بود الف و نون مزیدتان بدان ملحق شده و این ماخوذ ست از انس بضم که بمعنی الفت گرفتن و ظاهر شدن ست و بعضی گفته که ماخوذ از نسیان ست و مردمک چشم را از آن انسان گویند که بیننده را شکل انسان دران نظر می آید بهمین جهت در فارسی مردم و مردمک گویند و بهندی پتلی نامند چه در هندی معنی حقیقی لفظ پتلی تصویر آدمی ست۔
انسان عین مردمک که بهندی پتلی نامند۔
انجمن بالفتح و جیم مضموم جایکه دران مردم بسیار نشسته باشند و در آخر این لفظ نون برای نسبت ست بسوی انجم یعنی مناسبت با ستارگان دارد زیرا چنانکه ستارگان باهم متصل میباشند و باهمه مختلف دارند و در خوردی و بزرگی متفاوت همین طور حال مجلس ست واین از شرح نصاب۔
انگشت بکاف فارسی معروف

دانستن و پند داشتن و بکاف عربی خواندن غلط ست از جهانگیری و لغت بابا۔
اندائیدن بالفتح کهگل کردن دیوار و بمعنی آلودن از مدار و برهان۔
اندهان بالفتح و دال مضموم بمعنی غمگین از لطائف۔
انین بفتح اول و یای معروف بمعنی ناله و نالیدن از لطائف و منتخب و کنز۔
انجیدن انترزدن و ریزه ریزه کردن از برهان۔
انجیدگان بمعنی زخمیان۔
انیران بفتح اول و یای مجهول نام روز سی ام از ماه شمسی از جهانگیری و برهان۔
انثیان و انثیین بضم اول و هردو ثای مثلثه هر دو خایه از کنز۔
انبان بالفتح پوست بافت دار و زنبیل فقیران که از چرم میباشد و شکنبه۔
انبیدن تعجب کردن از برهان۔
انگلیون بالفتح و کاف فارسی مفتوح و یای تحتانی و واو معروف بمعنی انجیل عیسی علیه السلام و نام کتاب مانی نقاش و نام ساز و نام جامه هفت رنگ و هرشی که عجیب و غریب باشد از رشیدی و برهان۔
انگشت در دهان ماندن بتماشا و شگفت ماندن۔
انگشت بر لب نهادن کسی را بسکوت آوردن و گوپا گردانیدن از جهانگیری و برهان و کنایه از تصدی

سخن از اصطلاحات۔
انگشت بر حرف نهادن بر عیب گیری کردن۔
انگشت پیل کشیدن بمعنی تحریک کردن از برهان و جهانگیری۔
انگشت بدندان گرفتن کنایه از تعجب کردن و حسرت خوردن۔
انگشت بر چشم نهادن قبول کردن فرمان از برهان۔
انگشت بر در زدن استجازت باز کردن در۔
انگشت بر جبین نهادن کنایه از سلام کردن۔
انارسین و زنور و دوجبل بار سوره یهین بر انار رسید مند هر که از اجزای شرکت غیر نخورد تمام سال از ادراص محفوظ ماند۔
انگشتو ریزهای نان بروغن و شکر مالیده از برهان۔
انبره بفتح اول و سکون نون و ضم بای موحده آلتی ست که آهن گرم را بدان می گیرند بهندی سنسی گویند از برهان و رشیدی۔
انمله بالفتح و میم مضموم بمعنی سر انگشت جمع این انامل می آید بکسر الهمزه سر انگشت و مدار و در منتخب بکسر میم و صاحب قاموس گوید که بهر سه حرکت الف و بهر سه حرکت میم درست ست۔
اندازه بمعنی طاقت و یارای جرأت و تخمین و نمونه و نشان و بمعنی قصد

واراده از بهار عجم۔

انوشه بفتحتین و واو مجهول و شین معجمه بمعنی خرم و خوشحال و پادشاه نوجوان و مجازاً بمعنی دانا و بمعنی مرد نوکتخدا از جهانگیری و رشیدی و مدار۔

انگاره بالفتح و کاف فارسی و رای مهمله بمعنی نقش ناتمام و نقشه و طرح اول تصویر و هر چیز ناتمام و بمعنی نگارش و بمعنی افسانه و دفتر حساب از برهان و رشیدی و بهار عجم۔

انتباه بالکسر آگاه کردن و خبردار شدن و آگاهی از کشف و سروری و منتخب۔

انبوبه بالضم و بای موحده مضموم و واو معروف و بفتحتین بای موحده بمعنی نایزه آفتابه و ناشوره از منتخب و برهان و حروف تهجی را بای تحتانی دانستن خطاست۔

انگله بفتح اول و ضم کاف فارسی حلقه کوچک که گوی گریبان را در آن داخل کنند از رشیدی و در برهان بفتح کاف فارسی بمعنی گوی گریبان۔

انگوزه در اصل انگوزد بود و انگو بمعنی درخت حلتیت چه انگ بمعنی حلتیت و زد بمعنی صمغ و بفتح زای فارسی بمعنی صمغ پس از رای عربی و دال را بها بدل کرده اند مگر انگوزه بدون واو صحیح است از رشیدی وغیره۔

انفحه بالکسر و فای مفتوح تخفیف و تشدید حای مهمله هر دو درست و بفتح اول و کسر فا نیز آمده است بمعنی پنیرمایه صاحب قاموس و اقسرائی نوشته اند انفحه چیزی باشد که منجمد و بسته میشود در شکنبه بچه شتر یا میش یا بز وغیره بشرطیکه آن بچه تا حال گیاه نخورده باشد پس شکمش شگافته شیر مذکور که بروی ماکل میشود بیرون می آرند خشک کرده بدواها بکار می برند و از منتخب و بحر الجواهر و کشف نیز همین تحقیق شده۔

انبانه بالفتح و آن پوستی باشد مثل مشک که غله و رخت در آن پر کنند از برهان۔

انیقه بروزن صحیفه بمعنی خوب و عجیب از منتخب و خود از انق بفتحتین شاد شدن و بغایت خوش شدن۔

انبه بفتح اول و ضم موحده مخفف انبوه و بفتح اول و سکون نون و فتح بای موحده و های ملفوظ لفظ عربی بمعنی تنبیه کننده تر و خبر دهنده تر از منتخب و بفتح موحده و های مختفی میوه است مشهور که آنرا آنب گویند۔

انسیه بالضم و یای مشدد منسوب بانس که بالضم بمعنی خوگر فتن بلغت نوشته۔

انطاکیه بالفتح شهریست بشام۔

انگشتری و انگشترین مزید علیه این هر دو لفظ انگشتر است از عالم بهین که در اصل بهست و یا و نون زائده و انگشتر مخفف انگشتور است یعنی صاحب انگشت پس واو را بجهت تخفیف حذف کرده اند از خیابان۔

انداهی بالفتح امر از اندائیدن بمعنی گلابه و کهگل بر دیوار وغیره مالیدن است و بمعنی آلودن و بمعنی بدگوئی و بمعنی روپای پهلو فتن از برهان۔

انسی بالکسر آدمی و بمعنی جانب اندرون عضو و هر چیز و جانب راست از کنز۔

انانی بالفتح بیدانش از لطائف۔

انفسی مراد از عالم ارواح و عالم باطنی و آفاقی مراد از آن عالم ظاهری و عالم اجسام که دنیا باشد از شمسی۔

اندامی جامه خوش اسلوب که بریدن چست و درست و راست آید۔

انی رای نام دیوان روح بهدخان که رز نابردار بود۔

فصل الف مقصوره مع واو

اولی بالفتح صواب تر و سزاوارتر و بالضم بمعنی نخستین مونث اول از منتخب و صراح و بضم اول و واو غیر ملفوظ و کسر لام بمعنی خداوندان۔

اولیا بالفتح دوستان و نزدیکان قرابت و نزدیکان حق تعالی از منتخب و فردوس اللغات۔

اودا بفتح اول و کسر واو و تشدید دال مهمله جمع ودید است بمعنی دوست دارندگان۔

اوصیا بالفتح جمع وصی۔

اوسط قضایا کنایه از حد اوسط و آن عبارتست از لفظ مکرر در قیاس و قیاس مرکب باشد از دو قضیه چنانچه العالم متغیر و کل متغیر حادث پس لفظ متغیر حد اوسط است چون از هر دو قضیه صغری و کبری هر دو لفظ مکرر را که حد اوسط است ساقط کنی نتیجه حاصل آید العالم حادث۔

اول بها مشتاب بها این مثل در محاوره سوداگرانست باین معنی که فروختن متاع بعوض قیمتیکه خریدار اول بدهد بهتر است۔

اوهای بفتح اول و فتح ثانی و سوم الف لبعورت یا بمعنی شتالی صاحب انصاب این لفظ را بضم ر ست بنظم مخفف این آوی آورده است۔

اوتوب بضم اول و ضم تای فوقانی و هر دو واو غیر ملفوظ در ترکی بمعنی گذشته۔

اوجب بفتح اول و فتح جیم بمعنی واجب تر۔

اول شب در اصل ترکیب اضافیست لیکن بکثرت استعمال کسره اضافت محذوف شده چنانچه نیم شب و جز آن که منقطوع الاضافت است نظامی گوید

بیت: چو اول شب آهنگ خواب آورم
تسبیح بازستاب آورم ؛ از بهار عجم۔

اوهن البیوت بالفتح و های مفتوح سست ترین خانها۔

اول فوت کنایه از وقت فجر که شافعی در آن قنوت میخواند از مدار۔

اویماقات بضم اول و واو معدوله و سکون یای تحتانی جمع اویماق که لفظ ترکیست بمعنی قوم و قبیله از لغات ترکی نوشته شد۔

اوداج بالفتح رگهای گردن جمع

و داج که بالکسر ست از منتخب -
اوج بالفتح طرف بالای هر چیز و اوج بلندترین درجهٔ کواکب بود و آن ملاقات سطح محدب فلک باشد از افلاک سبعهٔ سیاره و این معرب اوچ ست اوچ بضم اول و واو معدوله و سکون جیم فارسی لفظ هندیست از منتخب و برهان و برجندی و در بهار عجم نوشته که اوج بالفتح باصطلاح هیأت و تنجیم نقطه ایست از فلک خارج مرکز که دورترین نقاط ست از مرکز عالم و هر یکی را از سبعهٔ سیاره اوجی باشد و گاهی حضیض -
اوشاخ بمعنی گستاخ از لطائف -
اوساخ بالفتح جمع وسخ که بمعنی چرک و ریم ست از لطائف -
اوج مریخ کنایه از برج اسد که محل اوج مریخ ست -
اوتاد بالفتح میخها و این جمع وتد ست و قسمی از اولیاء الله که بهمه عالم چهار تن میباشند از منتخب -
اوراد بالفتح دعاهائیکه بوقت معین خود خوانند از منتخب -
اولاد بالضم نام دیو مازندران -
اورمزد بواو معروف و رای مهمله موقوف و ضم میم و سکون زای معجمه بزبان پهلوی ستارهٔ مشتری که قاضی فلک ست -
اورند بالفتح تخت و فر و شکوه و مکر و حیله از برهان -

اوحد بالفتح یگانه از لطائف -
اوتار بالفتح و تای فوقانی بمعنی تارهای ساز و رودهای کمان و این جمع وتر ست که بفتحتین باشد از منتخب -
اوطار بالفتح حاجات -
اوبار بالفتح و بای موحده امر از اوباریدن بمعنی بحلق فرو بردن و این امر بترکیب اسم بمعنی بحلق فرو برنده آید
اودر بالفتح اول و کسر دال مهمله برادر پدر که بعربی عم گویند از کشف و برهان و رشیدی -
اوزار بالفتح آلات و ادوات کارگیران و مصالح طعام از برهان و بعربی گناهها و سلاحها و بارها که بر پشت بردارند کذا فی کنز اللغات -
اولیتر بهتر لفظ تر محض زائد ست برای مبالغه نیست چراکه اولی که صیغهٔ اسم تفضیل ست حاجت به مبالغهٔ دیگر ندارد یا آنکه درین ترکیب کلمهٔ اولی بتجرید مستعمل شود از بهار عجم و نور الله در شرح گلستان نوشته که چون معنی تفضیلی از لفظ اولی مستفاد ست کلمهٔ تر محض زائد چون در کلام قدما کثیر الاستعمال ست اصلاح نمی توان کرد -
اوز بکسر اول و فتح واو و تشدید زای معجمه مرغابی از منتخب و قاموس -
اوس بالفتح و سین مهمله گرگ درنده و عطا و عوض و نام قبیلهٔ از عرب از شرح نصاب و فردوس اللغات و لطائف -

اوباش بالفتح بمعنی مردم مختلف درهم آمیخته و مردم فرومایه و ناکس و در عرف عام بمعنی مرد بیباک و رند و این جمع بوش ست که بالفتح باشد که بطریق قلب حروف واقع شده واو را بر با مقدم کردند فارسیان بجای مفرد استعمال کنند از بهار عجم و کشف و صراح و لطائف و منتخب و شرح گلستان -
اواسط بالفتح اول و کسر سین مهمله میانها و میانه تران و این جمع اوسط ست -
اوجاع بالفتح دردها جمع وجع که بمعنی درد ست از کنز -
اوتاد طالع بدانکه نزد منجمین اوتاد طالع مولود چهار ست اول برج طالع که خانهٔ اول ست و آن تعلق دارد بتن و جان و عمر و زندگانی مولود دوم خانهٔ چهارم و آن تعلق دارد بمعاش و روزی و ملک و مقام و پدر سوم خانهٔ هفتم و آن تعلق دارد بزن و تزویج و زوجه و مراد و مقصود چهارم خانهٔ دهم و آن تعلق دارد بحکومت و شغل و عمل و دولت -
اولاغ بضم اول و واو غیر ملفوظ و غین معجمه لفظ ترکی ست بمعنی خر -
اوتاغ و اوتاق در ترکی خانه و حجره -
اوجاغ و اوجاق در ترکی دیگدان -
اوقاف بالفتح املاکیکه بر فقرا و مزارات وقف کرده باشند از منتخب -
اوفق بالفتح و فای مفتوح موافق تر از منتخب -

اوشاق بضم اول و واو غیر ملفوظ در ترکی بمعنی طفل و امرد -
اوثق بالفتح و ثای مثلثه محکم تر و استوار تر از منتخب -
اوغرشماق بضم اول و سکون غین معجمه و کسر رای مهمله و سکون شین معجمه مصدر ترکی ست بمعنی دزدیدن -
اولنگ بالضم و واو مجهول و فتح لام و سکون نون غنه و کاف فارسی بمعنی سبزه زار و مرغزار و این لفظ ترکیست -
اونناک بضم اول و واو غیر ملفوظ و کسر نون اول و سکون نون دوم و کاف فارسی در ترکی بمعنی آنها -
اوشنگ بالفتح هندی الگنی از برهان -
اوائل بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست جمع اول -
اوغول بضم اول و ضم غین معجمه و سکون لام و هر دو واو غیر ملفوظ علامت ضمهٔ ماقبل لفظ ترکی ست بمعنی کودک و پسر مجازاً گاهی بمعنی معشوق آید -
اوجال بالفتح و جیم بیمها و خوفها -
اول بفتح اول و تشدید واو مفتوح صیغهٔ اسم تفضیل بمعنی پیشتر و منصرف آمدن لفظ اول اسم تفضیل و عدم استعمال آن بیکی از استعمالات ثلاثه اسم تفضیل که من و اضافت و الف و لام ست از جهت کثرت استعمال ست

لهذا بعض صرفیان وزن آن نوعل مثل جوهر قرار داده اند بضم اول و فتح و تخفیف واو جمع اولی که مؤنث اولست بضم اول و واو غیر ملفوظ و سکون لام در ترکی بمعنی آن که بای معیت و اسم اشارت ست ۔

اوزم بضم اول و واو غیر ملفوظ و ضم زای معجمه لفظ ترکی ست بمعنی انگور از لطائف ۔

اوہام بالفتح جمع وہم ۔

اوثان بالفتح و ثای مثلثه بمعنی بتها این جمع وثن ست که بمعنی بت باشد از منتخب ۔

اوطان بالفتح جمع وطن ۔

اوان بالکسر بمعنی ایوان و کوشک و بالفتح و کسر بمعنی وقت و هنگام از منتخب و قاموس و در صراح بمعنی هنگام فقط بالفتح ۔

اوباریدن بحلق فرو بردن ۔

اولین در استعمال فارسی بزیادت یا و نون مزید علیه اول ست یعنی نخست و نخستین و مه و مهین و کمتر و کمترین از شرح نور الله ۔

اوژن بضم اول و فتح زای فارسی صیغه امر ست از اوژنیدن بمعنی بینداز و بیفکن و قتل بکن و بکش از برہان ۔

اولان بضم اول و واو غیر ملفوظ در ترکی بمعنی شونده ۔

اوج مصرو نام نغمه ایست از موسیقی ۔

اوده بفتحتین و ہای مختفی صوبه هندوستان در قدیم شهری بود بزرگ اجودهیا نام بهرائچ و لکهنؤ و بلگرام داخل این صوبه است ۔

اوقیه بضم اول و واو معروف و کسر قاف و تشدید یای تحتانی چهل درم وزن اواقی جمع آن از منتخب و مؤید و کشف و در کنز نوشته که اوقیه بالضم مقدار ده درم و پنج سبع درم ای حصه هفتمی درم و در حدیث بمعنی چهل درم

اوخکسمه بضم اول و واو غیر ملفوظ و خای معجمه ساکن و کاف عربی مفتوح و سکون سین مهمله ترکی ست بمعنی تیر بازگشتی زدن از چراغ هدایت در بهار عجم بمعنی کج و منحرف و برگشته ۔

اولمش اوله در ترکی بمعنی شده باشد چه اولمش بضم اول و واو غیر ملفوظ و سکون لام و کسر میم و سکون شین معجمه بمعنی شده و اوله بضم اول و فتح لام بمعنی باشد ۔

اولکه بضم اول و واو بعد وله سکون لام و کاف عربی بمعنی کشور و این ترکیست ۔

اوعیه بفتح اول و سکون واو و کسر عین مهمله و یای تحتانی بمعنی ظروف آوندها این جمع وعاست که بکسر بمعنی آوند باشد و بمعنی آوند واحد نیز مستعمل میشود ۔

اوارہ دفتر حساب از برہان ۔

اوّاه بالفتح و تشدید واو دعا خواننده بزاری و مومن و آه کننده و کسیکه بزبان حاجتها ندارد و هر چه کند

بدل کند از لطائف ۔

اورده بفتح اول و سکون واو و کسر را و فتح دال رگهای غیر جهنده و این جمع ورید ست ۔

اوره بفتح اول و سوم ابره قبا و ابره رضائی و غیره ۔

اولی اجنحه بضم اول و کسر لام و فتح الف و سکون جیم و کسر نون و حای مهمله صاحبان بازوها و این کنایه است از ملائک چرا که منقول ست که فرشتگان پر و بال دارند ۔

اولی بضم همزه که بصورت الف ست و واو مکتوبه نه ملفوظ و کسر لام بمعنی خداوندان جمع ذو بالضم و این جمع خلاف مادّه مفرد ست ۔

اوجی بالفتح و جیم مکسور تخلص شاعری ۔

اوانی بفتح اول و کسر نون بمعنی ظروف و آوندها و این جمع آنیه است و آنیه بکسر نون جمع اناست و انا بکسر اول بمعنی آوند ست از صراح ۔

اوغلی بضم اول و ضم غین معجمه منسوب برا و غلان که نام تومیست از ازبک الف و نون در حالت نسبت حذف شده و در لغات ترکی نوشته که اوغلی بمعنی پیراو چه اوغل بمعنی پسر و بچه و یای معروف بمعنی او زیرا که ضمیر غائب ست ۔

اویس قرنی بضم اول و فتح واو و قاف و را مهمله هر دو مفتوح نام ولی کامل منسوب بقرن چه قرن بفتحتین نام قبیله ایست

در ملکیمین از قاموس و منتخب و صراح و بسیاری را خواندن غلط ست ۔

فصل الف مقصوره مع های ہوز

اہدا بکسر ہدیه و تحفه فرستادن ۔

اہوا بالفتح خواهشها و آرزوهای نفس از منتخب ۔

اہلاً و سہلاً و مرحبا دستور عربیست که چون کسی از راه در رسد این هر سه کلمات گویند اهلاً یعنی آمدی تو اهل و اقربای خود را سهلاً بمعنی سیر کردی تو زمین نرم را مرحبا جای تو فراخ ست ۔

اہاب بکسر اول و بای موحده بمعنی پوست حیوان که آن را دباغت نداده باشند یا پوست مطلق از منتخب ۔

اہلیت بالفتح و لام مکسور و تشدید یای تحتانی سزاوار بودن و لیاقت و شرافت

اہبت بالضم و حرف سوم بای موحده ساز و یراق از منتخب ۔

اہانت بالکسر سبک داشتن کسی را از صراح ۔

اہوج بفتح اول و سکون ثانی و فتح واو و جیم عربی احمق شتاب کار و مرد بزرگ جثه دراز بالا از منتخب ۔

اہلیلج بالکسر و هر دو لام مکسور و یای معروف و جیم معرب ہلیله از عصمت شرح خلاصة الحساب و در صراح بر وزن اطریفل ۔

اہواز بالفتح نام شهری از خوزستان که هوای بد دارد و گویند مردم زهرناک در آنجا بسیار باشند از برہان و جهانگیری ۔

اهتزاز بالکسر وهای هوز وزای معجمه جنبش کردن وخوشحالی کردن از منتخب وکنز وصراح

اهال بالفتح اول وسکون ثانی سزاواری وانس گرفتن وکدخدا شدن وکسان و مردمان خانه از منتخب ودرخیابان نوشته که اهل یعنی صاحب آید وگاهی بمعنی صاحبان مفرد وجمع هردو آید

اهوال بالفتح جمع هول که بمعنی وحشت وترس ست از کنز ومنتخب

اهمال بالکسر فروگذاشتن چیزی را بخود از صراح ومنتخب ودر بهار عجم نوشته که اهمال بمعنی درنگ زیاده مهل در لغت یافته نشد مگر امهال بتقدیم میم بمعنی مهلت دادن آمده بدین تقدیر اهمال قلب امهال باشد

اهرم بفتح اول وسوم بمعنی شیطان و کفچه سطبر وکلان مار

اهتمام بکسر اول وکسر تای فوقانی غمخواری کردن در کاری همت برگماشتن وتوجه دلی کردن وحاصل معنی آن کوشش کردن از کشف وصراح ومنتخب

اهم بفتحتین وتشدید میم سخت در اندوه اندازنده وکنایه از مشکل تر وصعب تر از کشف ومنتخب

اهرمن بالفتح ورای مهمله مفتوح وفتح میم بمعنی شیطان وباعتقاد مجوس فاعل شر چنانکه یزدان فاعل خیر از برهان

اهون بالفتح آسان تر

اهل بخیه بهای موحده زند وخرابی از بهار عجم

اهله بفتح اول وکسر ثانی وتشدید لام جمع هلال ست

اهویه بفتح اول وسکون ها وکسر واو وفتح تحتانی جمع هوا چنانکه اغذیه وادویه جمع غذا ودوا

اهل ذمه کافران مطیع پادشاه اسلام وگاهی عبارت از رعیت باشد

اهالی بالفتح اعیان واشراف الاهالی جمع الاهل علی خلاف القیاس از شرح نصاب وکنز

اهبتی بضم اول وسکون ثانی وفتح بای موحده وتای فوقانی ویای مجهول بمعنی ساز ویراق واین لفظ در حقیقت اهبت ست بدون یای تحتانی بمعنی ساز ویراق چون در انشا بیا واقع شده است لهذا درینجا برعایت بعضی کسان بیا نوشته ظاهرا بودن یا از غلطی کاتبان ست که بجای کسره موقوف یا نوشته است یا آنکه برای تعظیم باشد یعنی ساز ویراق بزرگ وبسیار

فصل الف مقصوره مع یای تحتانی

ایلیا بالکسر ولام نیز مکسور وبعده یای تحتانی بلغت سریانی معنی این لفظ صدیق اکبر ست واین لفظ برای بسیار معنی آید ونام شهریست ونام بیت المقدس ولقب حضرت علی کرم الله وجهه ونام حضرت خضر علیه السلام از منتخب وبرهان

ایها بفتح اول وسکون تحتانی وفتح ها با تنوین بمعنی هیهات ای بعد بمعنی الماضی یعنی دور شد

ایا بالفتح کلمه ندا است وکلمه افسوس وبرای استفهام آید چنانکه گویی ایا این مقصود بحصول خواهد پیوست از برهان ورشیدی وغیره

ایرسا بالکسر ویای معروف وسین مهمله بیخ سوسن وقوس قزح از برهان

ایتها بالکسر بیابید شما وکسان از کشف

ایفا بالکسر دادن وگزاردن حق کسی بتمام از صراح

ایطا بالکسر پامال کردن ومکرر کردن قافیه وآن بر دو قسم ست ایطای خفی وایطای جلی خفی آنست که تکرار ظاهر نباشد چون دانا وبینا وآب وگلاب وجلی آن ست که تکرار ظاهر باشد چون زرباف وزرکش وستمگر وافسونگر وزرین وسیمین وگریان وخندان وگفتن وشنیدن ویاران وعزیزان واین عیب فاحش ست

ایاب بالکسر بمعنی بازگشت ورجوع از کشف ولطائف

ایسوب بکسر همزه ویای تحتانی غیر ملفوظ وضم دال مهمله وواو غیر ملفوظ وسکون بای موحده در ترکی بمعنی ساخته

ایوب نام پیغمبری که بر بلا صبر کرده در مرض ورنج بسیار صابر بودند

ایجاب بالکسر لازم کردن وثابت ومقرر نمودن از صراح ومنتخب

ایبت بیای معروف در ترکی سگ را گویند

ایلاقات بالکسر مساکن واطراف ترکان واین لفظ ترکی ست

ایالت بالکسر سیاست ونگاهداشتن وبفتح غلط از منتخب وکشف وکنز

ایماقات بضم اول وسکون تحتانی خاندانها وقبایل واین جمع ایماق ست که لفظ ترکی ست از مفتاح اللغات ولغات ترکی وبرای فائده مکرر نوشته شد

اینست بالکسر ویای معروف ونون ساکن با غنه وفوقانی کلمه تحسین تعجب بمعنی زهی از برهان ولطائف

ایراث بالکسر وثای مثلثه میراث رسانیدن وبقیه چیزی دادن از منتخب وغیره

ایارج بکسر اول وفتح رای مهمله وجیم عربی داعیست مرکب مسهل منقی دماغ از بحر الجواهر ومنتخب

ایرج بکسر اول ویای مجهول وفتح رای مهمله وجیم عربی نام پسر فریدون از برهان وبعضی نوشته اند که در ملک او هیچ شهر مشک خیز نبود

ایچ بالکسر وجیم فارسی بمعنی هیچ از برهان

ایلاج بالکسر درآوردن چیزی در میان چیزی از کشف وفردوس اللغات

ایضاح بالکسر روشن وآشکارا کردن از منتخب

ایخ بکسر اول ویای رسم الخط غیر ملفوظ

بسکون لام و خای معجمه بمعنی گله اسپان لفظ ترکیست و از بعض ترکان بلخی بزیادت یای تحتانی در آخر مسموع گردید ـ

ایجاد بالکسر در وجود آوردن و پیدا کردن ـ

ایراد بالکسر فرود آوردن چیزی بسکسی وارد کردن از صراح و منتخب ـ

ایزد بکسر اول و دال ثالث نام حق تعالی و در وجه ترکیب این نام والا که این چهار حروف ست چنین گفته اند که چون مدار عالم بر طالع اول و عاشر و سابع و رابع ست که آنها اوتاد اربعه گویند پس این نام مبارک را بلحاظ اعداد مذکوره این حروف ترکیب کردند بانکه برای الف یکعدد ست و برای یا ده و برای زا هفت و برای دال چهار از رشیدی و برهان ـ

ایلاد بالکسر زائیدن ـ

ایزاد بمعنی زیاده غلط ست چراکه درینجا بودن یای تحتانی بمقابله فاء فعل وجهی ندارد چراکه اصل این اجوف ست مگر ازاده بحسب قیاس صحیح باشد ـ

ایسر بالفتح و سین مهمله مفتوح آسان تر و بمعنی جانب چپ از کنز ـ

ایدر بروزن دیگر بمعنی اینجا و اکنون از برهان و لطائف و رشیدی ـ

ایثار بالکسر و ثای مثلثه برگزیدن یعنی منفعت غیر را بر مصلحت خود مقدم داشتن و این کمال درجه سخاوت ست ـ

ایر بالفتح ذکر و قضیب از منتخب و صراح ـ

ایلغار بکسر اول و یای غیر ملفوظ چراکه علامت کسرهٔ الف ست چه در ترکی حرکات را بحروف علت می نویسند و سکون لام و غین معجمه مفتوح و الف غیر ملفوظ و سکون رای مهمله پس ایلغار در لفظ الغار بروزن غضنفر باقی ماند بمعنی بسرعت بر فوج دشمن دویدن ـ

ایار بالفتح یکی از ماه رومیان که آفتاب در ثور باشد و مطابق آن بهندی جیتهه است از برهان و شرح نصاب وغیره ـ

ایجاز بالکسر کوتاه کردن سخن و اختصار نمودن از کنز و منتخب ـ

ایاس بالفتح نام غلام سلطان محمود غزنوی و سین مهمله این بدل از زای معجمه است از برهان ـ

ایکدش بکسر اول و یای تحتانی غیر ملفوظ و سکون کاف عربی و کسر دال و شین معجمه دو چیز بهم آمیخته و کسیکه مادر و پدر ش چینی و رومی یا زنگی و هندی باشد و اسب مجنس یعنی اسپیکه از جفتی اسپ ترکی و تازی پیدا شده باشد از جهانگیری و این لفظ ترکیست ـ

ایمسف بکسر اول و یای تحتانی غیر ملفوظ و سکون نون و کسر میم و شین معجمه در ترکی بمعنی فرود آمده ـ

ایقاظ بالفتح و قاف و ظای معجمه بیداران از کنز و بالکسر بیدار کردن ـ

ایقاع بالکسر واقع کردن و بجنگ در انداختن از منتخب ـ

ایاغ بالفتح پیاله شراب خوری و این لفظ ترکیست از برهان و رشیدی ـ

ایفاع بالفتح و سکون تحتانی و فا و عین معجمه در مدار الافاضل بمعنی غماز و بمعنی غنوده و بهلول شارح دیوان حافظ بمعنی روستائی و قطب علی بمعنی شوخ نوشته ـ

ایتلاف بالکسر و یای معروف و کسر تای فوقانی با همدیگر آمیختگی گرفتن ـ

ایراق بالکسر برگ آوردن درخت از منتخب ـ

ایاق بضم اول و سکون یای تحتانی بمعنی تیار و قبیله از مفتاح اللغات ـ

ایتلاق بالکسر سپید نمودار شدن مجازاً بمعنی درخشیدن و روشن شدن ـ

ایاق بالفتح پیاله فراخ و ازی و بمعنی پای این لفظ ترکیست از برهان و رشیدی

ایبک بالکسر و یای مجهول و فتح بای موحده و کاف عربی بمعنی بت که بعربی صنم گویند گاهی مجازاً بمعنی معشوق آید از برهان و رشیدی و در لطائف بمعنی غلام و خاصه ـ

ایک بالفتح بهشت و انبوهی درختان از منتخب وغیر آن ـ

اینک بکسر اول و فتح نون بمعنی اینست و این قریب و اکنون ـ

ایصال بالکسر رسانیدن از منتخب ـ

ایل بالکسر و یای معروف بزبان سریانی نام حق تعالی دانسته است جبرئیل علیه السلام و میکائیل علیه السلام بمعنی بندهٔ خدا و بترکی بمعنی سال ست و بکسر اول و تشدید تحتانی مفتوح در عربی بمعنی گوزن بزکوهی از منتخب و برهان کنز و بکسر اول و یای مجهول در ترکی بمعنی مردمان قوم و جماعت

ایلول بالفتح و لام مضموم و واو معروف نام ماه رومی که آفتاب در سنبله باشد مطابق آن بهندی ماه کنوار ست از شرح نصاب

ایم بالفتح مار سفید از منتخب ـ

ایلام بالکسر دردمند کردن از منتخب

ایتام بالفتح جمع یتیم ـ

ایهام بالکسر در غلط انداختن و در شک افگندن و نام صنعت شعری و آنچنان باشد که در شعر لفظ ذومعنیین آرند یعنی لفظی ذکر کنند که دو معنی داشته باشد و معنی بعید مراد باشد از کشف و مجمع الصنائع ـ

ایام روزها جمع یوم فارسیان بمعنی مطلق وقت و هنگام نیز آرند سلیم گوید

بیت چون شام سلیم آمد ایام قدح نوشی ست + فیضی نه‌بود در روز ساغر چو گل مستی بتوان بهار عجم ـ

ایمن بالکسر و میم مکسور بمعنی بیخوف و بی دهشت اما لفظ آمن بکسر میم که اسم فاعل ست از امن و ایمن بالکسر و میم مفتوح بمعنی بیخوف تر و این اسم از امن ست و بفتح میم که اسم تفضیل از امن ست و ایمن بالفتح و میم مفتوح بمعنی مبارک تر و جانب دست راست چه بر تقدیر معنی مبارک تر اسم تفضیل از یمن بر تقدیر معنی دیگر ماخوذ ست از یمین که بمعنی دست راست ست

ایوان بالکسر و یای معروف نشستنگاه

بلند که بران سقف باشد کوشک دالان بزرگ این معرب ایوان بالفتح از شرح نصاب بهار عجم و کنز و در منتخب نوشته که ایوان بالکسر صفهٔ بزرگ که ظاهراً معرب ایوان که در فارسی بفتح مستعمل می شود۔

ایکن بکسر اول و یای تحتانی غیر ملفوظ و کسر کاف فارسی و سکون نون در ترکی بمعنی بوده۔

ایلسان بالفتح گوشهٔ عالم با بین مشرق و شمال ظاهراً این لفظ هندیست۔

ایدون بالفتح بمعنی اکنون و بالکسر بمعنی اینچنین و اینجا و این زمان از برهان و رشیدی۔

ایرمان بالکسر و یای معروف طفیلی که همراه مهمان آید و بمعنی حسرت و ندامت و بمعنی عاریت از برهان و رشیدی۔

ایقان بالکسر بیقین دانستن از کنز۔

ایمان بالفتح سوگند ها و قوتها و دستهای راست و بالکسر گرویدن و امان دادن از منتخب و صراح۔

ایام الرهان بکسر را و مهمله آن روزها که مردم عرب دران اسپان بگرو میدوانند هر که اسپ خود پیش برد گرو از حریف میگیرد از منتخب وغیره۔

اینگلین بالکسر نام غلام ترکست از شرح خاقانی۔

ایان بالفتح و تشدید تحتانی و فتح نون بمعنی که و آن سوال ست از زمان از کنز و منتخب و صراح۔

ایران بالکسر ملکیست مشهور که ما بین جیحون و فرات واقع ست و آن عراق و خراسان و طبرستان و فارس و همدان و نهاوند و آذربیجان و کرمان وغیره باشد از رشیدی و شرفنامه و برهان و در رسالهٔ تاجی مسطورست که ایران منسوبست بایرج که برادر سلم و تور و پسر فریدون بود و آن را ایرج هم میگویند نام پسر فریدون۔

این بالفتح و نون مفتوح بمعنی کجا از شرح نصاب۔

ایروان بیای معروف و واو نام شهریست۔

ایکه بالفتح بیشه و انبوهی درختان از منتخب وغیر آن۔

ایه بکسر اول و سکون یای تحتانی معروف و کسر ها بمعنی زیاده کن از شرح نصاب و کنز۔

ایلچه بکسر اول و یای غیر ملفوظ و سکون لام و جیم مجهول رمه و گلهٔ اسپان و مجازاً بمعنی اصطبل نیز آمده و این لفظ ترکیست۔

ایلیه بکسر اول و یای غیر ملفوظ و فتح لام و ایرلیه بکسر اول و یای غیر ملفوظ و سکون رای مهمله در ترکی ترجمهٔ بای معیت۔

ایچره بکسر اول و یای تحتانی غیر ملفوظ و سکون جیم فارسی در ترکی بمعنی درمیان و اندرون۔

ایمه بالفتح بمعنی اکنون و بمعنی بیهوده و بالکسر مخفف ایمهه از رشیدی و کشف و برهان و در بهار عجم بمعنی اینک اسم اشارتست بقریب بمعنی همچنین نیز آمده و بفتح اول و کسر همزه که حرف دوم ست و تشدید میم لفظ عربیست جمع امام و آنچه در کوا عذ الحی و املاک نویسند که ایمه داران پرگنهٔ فلان غلط ست بجای آن یمه داران صحیح ست چه یمه بکسر تحتانی و فتح میم در ترکی خوراک و روزینه را گویند و ایمه بکسر الف و یای تحتانی غیر ملفوظ و فتح میم هم باین معنی آیده این تفاوت از تفاوت لهجه بعض ترکان ست۔

ایادی بالفتح نعمتها و نیکوئیها و دستها و این جمع ایدی ست و ایدی جمع ید ست از کشف و سروری و کنز و در منتخب نوشته که ایدی و ایادی هر دو بفتح دستها و نعمتها لفظ اول بمعنی دست بسیار استعمال یافته و لفظ ثانی بمعنی نعمت و خان آرزو در خیابان نوشته که ایادی جمع ایدی ست و ایدی جمع ید ست بمعنی دست گاهی بطریق مجاز بمعنی نعمت و قدرت مستعمل میشود و بعضی نوشته اند که مشترکست هر دو معنی حقیقی و بعضی نوشته که ید بمعنی دست جمع کرده میشود بر ایدی برای نعمت بر ایادی۔

ایشیک آقاسی ترکی ست بمعنی داروغهٔ دیوانخانه چه ایشیک بهمزه و یای تحتانی و شین معجمه و تحتانی و کاف عربی فضای دروازه و آقاسی بمعنی سردار همه از مصطلحات و بهار عجم۔

ای حرف ندا ست در عربی بالفتح و در فارسی و هندی عوام بیای مجهول و این از توافق لسانین ست لیکن در هندی کتابی بی بهای هوز ست مگر لفظ ای که برای تفسیر است در فارسی نیز بفتح مستعمل میشود از بهار عجم و مؤید و بفتح اول و ضم یای مشدد در عربی بمعنی چه و کدام از کنز اللغات۔

ایاهی بکسر اول و تشدید یای اول و فتح یای ثانی بمعنی مرا۔

ایشی بالکسر صفت زنان باشد چون بی بی که در عربی ستی بالکسر و تشدید تای فوقانی و ترکی بیگم از جهانگیری۔

ایلاقی بالکسر منسوب بایلاق که ملکیست از ترکستان قریب تبرک۔

ایلچی بکسر اول و یای تحتانی غیر ملفوظ و سکون لام و کسر خای معجمه و یای معروف رمه و گلهٔ اسپان این لفظ ترکی ست

باب بای عربی

فصل بای عربی مع الف

بار خدا بمعنی خداوند و اسلا بزرگ و نیکوکار چه لفظ بار بمعنی نیکوکار و بزرگ است از مؤید و کشف و بعضی نوشته که حق تعالی را از آن بار خدا گویند که هر کسی را بار میدهد یعنی هر کسی هر وقت از و عرض حاجت خود میتواند کرد۔

بالا بمعنی فوق و بمعنی قد و قامت و بلندی و درازی و اسپ کوتل که نایاب
ملک خراسان از برهان و بهار عجم
بادپا بمعنی تیز رفتار و اکثر صفت اسپ
واقع میشود از برهان -
باسا بسین مهمله بمعنی سختی از منتخب
و کنز و صراح -
باب الکسار کهکشان از لطائف -
بادیرد بالفتح بای فارسی که حرف چهارم
است و ششم واو دریچه را گویند که برای
آمدن باد کشاده باشد از شرح خاقانی
باه در عربی مرد کثیر الجماع و در فارسی
مخفف باز ست که طائر شکاری باشد
و بدانکه لفظ با که حرفی ست که آنرا بای سببی
و بای الصاق نیز گویند در فارسی برای چند معنی آمده اول
بمعنی مع چنانکه گویی اسپ با زین و کلل
خریدم دوم بمعنی باوجود چنانکه با آنکه او را
بسیار نعمت دادم مگرنه شکر کرد سوم برای علت آید
بیت فرق ست میان آنکه یارش
در بر با آنکه دو چشم انتظارش بر در چهارم
بمعنی طرف و جانب چنانکه بیت بر دار و
پیام چند باد و زلیخا را و بر یوسف باد و پنجم
بمعنی را چنانکه مصرعه چنانچه ... گو
یعنی کود را ششم برای تقابل چنانکه
بیت یا روی تو آفتاب نیز نیست
ولیکن آن ندارد هفتم برای محاوره
مصرعه فرهاد کوه غم را با جان نمی فروشد
هشتم برای استعانت عرفی گوید بیت
با صیقل ضمیر تو چون عکس آینه مرئی شود

از ظلمت درون صورت حواس و بای سببی
یعنی فقط بای سببی بدون الف آن نیز
در فارسی برای چند معنی آید اول بمعنی مع
چنانکه بحمد و عافیت در شهر رسیدم دوم
بمعنی باوجود چنانکه مصرعه بعصیان در
رزق بر کس نبست سوم بمعنی طرف
و جانب چنانکه مصرعه بکوی او نه هم
طفل اشک مارا خصمست مصرعه
دیگر ملک عجم رغبت شاه خاست چهارم
بمعنی مقدار چنانکه بیت بجو بیشاند
زر دهقان پیر بمن میفروشد بدیوان میر
پنجم بمعنی برای چنانکه مصرعه بدیدار مردم
شدن عیب نیست مصرعه دیگر
ازلوات کعبه رفتم بحرم ره هم ندا ونند ششم
برای تقابل بیت با مدار یعلمت
یکی نخواهد بود اگر هزار عقیق از یمن شود
پیدا هفتم برای توافق چنانکه مصرعه
عنین مباش چو کاری به مدعای تو نیست
مصرعه مطرب بگو که کار جهان شد بکام ما
هشتم برای قرب چنانکه مصرعه طبع ببرد
شوخی بصاحب دلی مصرعه دیگر
که فردا بود خسروی مصرعه او را
بجز من را باو بار رسان نهم برای سبب
چنانکه بیت بجرم عشق توام میکشند
غوغائیست تو نیز بر سر بام آ که خوش
تماشائیست دهم برای تشبیه چنانکه
بیت لطفش بهار شادی نیست
قهرش بسموم مهرگان نیست مصرعه
بحسن صورت و در زمین نخواهد بود

مصرعه بصورت تو بت کمتر آفرید خدا
یازدهم بمعنی عوض مصرعه پدرم روضه ر
رضوان بدو گندم بفروخت بیت
نه پرهیزگار و نه دانشورانند همین بس
که دنیا بدین میخرند مصرعه که علم و ادب
میفروشد بنان دوازدهم برای قسم
چنانکه بیت زابروان تو بی اختیار
میترسم بمرتضی که از رخ و النقاری ترسم
سیزدهم برای تیمن و توسل چنانکه رباعی
یارب برسالت رسول الثقلین یارب
بغزا کننده بدر و حنین عصیان مرا دو حصه کن
در عرصات نیمی بحسن بخش و نیمی بحسین چهاردهم
برای استعانت چنانکه مصرعه بچوگان
خدمت توان برد گوی مصرعه بلشکر توان کرد
این کارزار مصرعه تازه میسازم بناخن
باز داغ خویش را پانزدهم برای صله و
الصیال چون رنگ برنگ و دم بدم
شانزدهم بمعنی زیر چنانکه تیغ بمعنی زیر
تیغ بیت چنین تا بمقدار هفتاد مرد
بتیغ اندازد و میان در نبرد مصرعه کرا
پای خطا در آید بسنگ هفدهم برای آغاز
چنانکه مصرعه بنام جهاندار جان آفرین
اگرچه در حقیقت این با استعانت ست
لیکن چونکه بعد حذف جار متعلق نحو که
ابتدا میکنم ست در ابتدای کلام واقع شده
لهذا مجازا آنرا بای ابتدائیه و با آغاز گویند
هژدهم بمعنی رخ و سمت چنانکه مصرعه
بگردن فتد سرکش تند خود نوزدهم بای خافی
و آن معانی اضافت بود مصرعه زر دار گ

بزور محتاج نه بیستم بمعنی لائق چنانکه صائب
گوید بیت صائب کنون که درد بدرمان
نمانده است آن به که را چاره و تدبیر
بسپریم یعنی درد کار بهلاکت رسانیده
لائق معالجه نمانده بیست و یکم بمعنی از چنانکه
بیت تن بو یا کنند گلهای تصویر نهالی را
ببا بیدار ساز و خفتگان نقش قالی را بیت
حافظا بخود نپوشید این خرقه می آلوده ای
شیخ پاک دامن معذور دار مارا یعنی از خود
نپوشید بیست و دوم بمعنی در چنانکه مصرعه
دشنام بمن دادی شکر بزبان تو بیست و سوم
بمعنی بر چنانکه بیت آن شمع اگر بغبارم
فتاده است پروانه چون سخن بمزارم فتاده
است مصرعه مشت آبی بروی غفلت زن
بیست و چهارم بمعنی را چنانکه مصرعه بارندا و
انچه دادی نخست مصرعه ترنجش چون سهم ای زرد
دل بیست و پنجم زائده و آن را اول سماعی حرف
مفتوح می آید در ابتدای افعال اکثر جا مکسور و بعضی
جا مضموم مثال بای زائده مفتوحه بر اسم مصرعه آن
قطره ام که چرخ بدور افگند مرا مصرعه
بتنهاند انست روی رهی مثال بای
زائده مفتوحه بر حرف مصرعه بجز
این نکته که حافظ ز تو ناخوشنود
است مثال بای زائده مکسوره بر ماضی
و امر و مضارع چنانکه برفت و بگیر و برو
مصرعه در سینه بیرداند رعنا ر
مثال باے زائده مضموم بر ماضی
و مضارع و امر چون بگفت و بکند
و بخور و در عربی برای جمیع معانی مکسور

می آید و این حرف گاهی بواو بدل شود چون برنا و ورنا و دوازه و بازو و لغا چون زبان و زفان و بمیم چون غژب و غژم و بکاف عربی و فارسی چون بالو و کالو بمعنی نوعی از جوال و بهای هوز چون بوش و هوش بمعنی کر و فر۔

باب در عربی دروازه و نام کتابی و در ترکی و فارسی بمعنی شایسته و برابر و درخور و لائق و بمعنی باره و حق چنانکه گویند در باب فلان یعنی در حق فلان از منتخب و برهان و لطائف۔

بابت گوشه عالم ما بین مغرب و شمال و این لفظ هندی ست۔

باب الابواب سرحدیست ملک خزر و آن محل انقطاع جبال از کنار دریای خزر سدی از سنگ و چونه و آهن و ارزیز کشیده اند و درمیان سد بجهت آمد و شد قوافل که از ایران بترکستان یا از ترکستان بایران باشند دروازه کلان از آهن نصب نموده اند بوقت حاجت مرور قوافل نگهبانان پادشاه ایران آن دروازه را میکشایند و باز مقفل مینمایند و این را دربند خزر هم میگویند از تواریخ وغیره۔

باب قصاب وادی ست از کشتی و آن یکبارگی بزور گلو و گردن حریف را کج کرده بزمین زدن ست چنانکه قصاب چارپایه را بزمین میزند۔

باد جنوب بادیست مخالف مزاج آدمی چنانکه در کتب طبیه مذکور است بسیار مسطور است۔

بابت لایق و سزاواری و بمعنی لائق و سزاوار نیز آمده و این مصدر جعلی است از بهار عجم وغیره۔

باغات جمع باغ بطور عربی و نام محله در اصفهان که اکثر ساکنانش بنده و اوباش بوده باشند از شرح گلشتی۔

بالشت بکسر لام و سکون شین معجمه آنچه بوقت خواب زیر سر نهند و این مزید علیه بالش ست که بمعنی تکیه شهرت دارد از برهان و بالشت فیل آنچه مقدار تکیه کلان از پنبه راست کنند و فیل نو گرفتار را بآن باولی دهند از شرح قران السعدین۔

بالین پرست شخص شل و بی کار آرام دوست که سر از بالین نتواند برداشت از مصطلحات۔

بالیست بکسر یای تحتانی بمعنی حاجت و نیاز و لوازم چیزی از ابرار

باودست بر و دال مهمله مسرف و کسیکه مال را جلد خراب و پریشان کند و بمعنی مفلس نیز آمده از برهان و رشیدی و چراغ هدایت۔

بازخواست طلب و جستجو و مواخذه و واپس گرفتن چیزی۔

باز یافت بمعنی خریدن۔

بارود و بارودت در اصل بمعنی شوره است و بمعنی داروی تفنگ مجاز ست زیرا که جزو اعظم آن شوره باشد از بهار عجم۔

باد دست بیحاصل و تهیدست و بمعنی بیحاصلی و تهیدستی از برهان

باد بروت تکبر و غرور و بمعنی لاف نیز از برهان و سروری و لطائف۔

بالادست حریف و غالب و بمعنی هر چیز نفیس بهتر و کامل و بمعنی صدر مجلس از برهان۔

باعث برانگیزنده۔

باحث بکسر حای مهمله کاوندۀ زمین و کاوندۀ سخن از منتخب۔

باج زریکه از سوداگران بطریق محصول میگیرند و زریکه پادشاه غالب از مغلوب گیرد۔

بادلیج بدال مهمله و یای معروف و جیم عربی نوعی از توپ که آلت جنگ است از چراغ هدایت ظاهرا بادلیج سوبادلش ست بادلش بدال مهمله و کسر لام و شین معجمه در ترکی توپ را گویند چنانکه در لغات ترکی مسطور ست۔

بادشخ خام طمع و کار مبالغه کننده۔

بادسیخ کنایه از دم مسیح که مواتی را حیات می بخشید۔

بادسرخ مرضی ست معروف۔

باد بمعنی اول معروف ست و نام روز بست و دوم از هر ماه شمسی و بمعنی کلام و سخن و مدح و آه و ناله و تیز و تندرو نام گنجی از گنجهای خسرو پرویز و نخوت و تکبر و کلمه ایست برای دعا و بمعنی مخفف بواد است باد از مزید علیه

بادست نام فرشته و نام مرضی که از فساد خون پیدا میشود و تن از آن پیدا شد و بمعنی جوشش خون که آنرا شخ باد نیز گویند از برهان و جهانگیری و باد بمعنی صدمه نیز آمده چنانچه باد دشنام و باد تیر و باد سیلی و باد خاصه و باد تازیانه و باد رکاب و باد تفنگ و باد شمشیر و باد رخ وغیره از مصطلحات و بهار عجم۔

بارد بکسر رای مهمله در عربی بمعنی سرد و سردی کننده و فارسیان بمعنی بیمزه و ناخوش آینده و مجازا بمعنی عنین که بر زن قادر نباشد از بهار عجم وغیره۔

باد آورد بفتح واو نام گنج دوم از هشت گنج خسرو پرویز و وجه تسمیه اش اینست که قیصر روم از خوف پرویز چند کشتی از مال و زر پر کرده بجزیره میفرستاد باد مخالف آن کشتیها را بسوی ملک پرویز آورده لهذا آن مال را گنج باد آورد نام کردند و نیز نام نوعی خار و از سفید رنگ و نام نوائیست از موسیقی از رشیدی و برهان و کشف و مدار۔

باربد بفتح حرف چهارم که بای موحده است نام مطربی از مطربان خسرو پرویز بود و در فن موسیقی بهاره مشتهر و این مرکب ست از بار که بمعنی دخل و قرب است و بد بالفتح بمعنی خداوند و دارنده چون پرویز او را بمحفل خاص خود اجازه دخول داده بود لهذا باین لقب ملقب گردید از رشیدی

با کشفت ؟ برهان صاحب برهان نوشته که بضم سوم و فتح آن نیز درست باشد و در رشیدی نوشته که ضم خطاست

با سعود کنیت ابوالحسن خرقانی رحمة الله علیه از لطائف -

بایزید کنیت یکی از اولیاے کبار که اکمل وقت بودند و مولد ایشان شهر بسطام ست -

بازوبند بزای معجمه دعا و عاطفه مصاحف هر چیز چنانکه رشتهٔ تسبیح و دوال و امثال آن برای شمشیر

باغ مراد باغیست در هرات

باقر بکسر قاف مرد بسیار علم و بسیار مال و شیر درنده و لقب امام محمد که پسر امام زین العابدین علیهم السلام بود از منتخب

بادفر بدال مهمله و فتح فا یکی از بازیچهای اطفال که بهندی آنرا پهرکی گویند و آنرا از کاغذ میسازند و بعضی نوشته که چرمی باشد مدور و بر دو سوراخ که رشته سفته بر دو دست در کشاکش آید

بار این لفظ چند معنی دارد اول نامیست از نامهای حق تعالی دوم پیشهٔ خرد وار انبار سوم بزرگی چهارم گرانی پنجم برگ و شکوفه ششم نصیب هفتم رخصت و دخل هشتم بیخ درخت نهم مرادف کار دهم کرت [illegible] یازدهم بارگاه دوازدهم بسیار که هر چیز و جای انبوه هر چیز چون سنگبار و دریابار سیزدهم ثمر و میوه هر درخت

چهاردهم حمل زنان پانزدهم نخستین آمیش که در مشک و زعفران کنند شانزدهم سازه سطرپان هفدهم بارنده و امر از باریدن از جهانگیری معانی این لفظ بسیارست چون بعضی از آن در کتب متداوله مستعمل نشده بود ترک کردم و بعربی بار بتشدید را بمعنی نیکوکار از منتخب و در چراغ هدایت بهار عجم بار بمعنی شاخ درخت نوشته است -

بابا کوهی نام شخصی که فقیر بزرگ بود -

باحور بضم حای مهمله و واو معروف بمعنی گرما در ماه تموز ایام معروفی آن هشت روز بیست از تموز و هم تموز تا بیست و ششم ماه مذکور و این هشت روز اگر هوا گرمی بگذرند علامت ارزانی سال و اگر بسردی بگذرند علامت گرانی باشد و نزد بعضی این لفظ ماخوذ از بحران که بمعنی حکم باشد یعنی هشت روز مذکور حاکم اند بر احوال هشت ماه از اول سال تا آخر استفاده از برهان و منتخب و صراح و اکثر اهل لغت و بعضی شارحین قصاید عرفی را در تحقیق این لفظ خطا واقع شده -

بارگیر بمعنی اسپ و شتر و گاو از برهان

بادگیر بکاف فارسی دریچه و روزنی که برای باد در خانه سازند و خانه که از هر چهار طرف بادگیر بکشد و زیر آن باد داشته باشد

باغ نظر نام باغیست در کرمان

[illegible] اصفهان از مصطلحات -

باهر بکسر ها بمعنی روشن و ظاهر از منتخب

باختر بمعنی مشرق اکثر ست گاهی بمعنی مغرب نیز می آید و لفظ باختر مخفف باخترست و اختر آفتاب را گویند و ماه را نیز اختر می گویند و بمعنی ملک خراسان و نواحی آن نیز باشد از رشیدی و برهان و سروری و مدار و جهانگیری و کشف و شرح خاقانی -

باور بفتح واو [illegible] بمعنی اعتبار کردن و قبول داشتن بلفظ کردن و افتادن و داشتن مستعمل از برهان و بهار عجم -

بازار ظاهرا در اصل بابزار بود [illegible] جا با اکثر از اظهر [illegible] بمعنی مطلق جای فروختن استعمال یافته و بازار تیز و گرم و رایج از صفات اوست و مقابل آنها بازار کشنده و افسرده و شکسته و بسته و غیر رایج و لفظ بازار بمعنی سود و رونق و رواج نیز آمده از بهار عجم

بایسنقر بضم یای [illegible] نام پادشاهی که جد اکبر [illegible] تیمور صاحبقران باشد -

باورد بکسر دال [illegible]

بادام تر نجم با صنائع [illegible] از مصطلحات -

با گشتی [illegible] بکسر شین معجمه

و کسر الف که حرف دهم ست بمعنی شام و بامداد -

بازو بزای معجمه مسافت هر دو دست فراخ کرده از سر انگشت دستی تا سر انگشت دست دیگر که بترکی آن را قلاج گویند و بمعنی کرارها و عادت کاری و بمعنی گشاده و نشیب و تفرقه و جانب و گذرگاه و بمعنی جلو و نام طائر شکاری و شراب باج و خراج و بمعنی بر گشتن و صیغه امر از باختن و بازیدن این همه سیزده معانی شنیدار از برهان و جهانگیری و رشیدی مؤلف گوید هر چند که لفظ باز بمعنی وقت هنگام در کتب لغت نیامده مگر در کتب فارسی مثل ظهوری و ابوالفضل و غیره جابجا واقع شده چنانچه بر متتبع مثال پوشیده نیست و در لفظ دیرباز حرف چهارم یای تحتانی ست و بیانش در محل خود خواهد آمد -

باخرز بفتح خای معجمه و سکون را مهمله و بعده زای معجمه بروزن نامرز نام قصبه از خراسان و نام گوشه ایست از چهل و هشت گوشهٔ موسیقی از رشیدی و برهان و جهانگیری -

بارز بکسر را مهمله و بعده زای معجمه بمعنی فاش و هویدا شونده و آشکارا -

باران گیر آنچه از چوب و خشت مثل سایبان سازند بهندی چهجه گویند از شرح قران السعدین -

باراندازه فرود کش شدن و مقام فرو آمدن از مصطلحات ـ

بالوس بواو معروف و سین مهمله یعنی کافور مغشوش یعنی کافوریکه چیزی دیگر بفریب دران آمیخته باشند از موید و رشیدی و برهان و مدار ـ

باس بسین مهمله یعنی خوف و بیم و عذاب و سختی و قوت جنگ و دلیری از کشف و کنز و منتخب ـ

بائس بکسر همزه سخت محتاج شونده و درویش از لطائف ـ

باباخمس بخای معجمه نام مسخره ـ

باش بشین معجمه در ترکی بمعنی سر که بعربی راس گویند از لغات ترکی ـ

بازگوش بکاف فارسی یعنی شوخ و شنگ و طفلیکه گوش بر آواز بازرسی طفلان دیگر دارد و این لفظ بکاف عربی خطا ست از برهان و چراغ هدایت و بهار نشرت ـ

باقلمش بسکون قاف و فتح لام و سکون فوقانی و کسر میم و سکون شین معجمه لفظ ترکیست یعنی دیده شده باق یعنی دیدم و لام علامت مجهول و میش علامت مفعول و بجای باکرو آخر صیغهٔ ماضی مفعول آمده چنانکه در گفته و رفته و گشته ـ

باقمش بفتح اول و سکون خای معجمه و الف غیر ملفوظ و کسر میم در ترکی یعنی دیده که صیغهٔ ماضی ست ـ

بادریش بیای معروف ظروف و لات از لطائف ـ

بادفروش خوشامدگو و لات زن و در هندوستان لقب قومیست که آنرا بهات گویند و آن را بادخوان نیز نامند و همین صحیح ست از بهار عجم ـ

بالش بکسر لام تکیه که زیر سر نهند و یعنی بالیدگی و افزایش از برهان و در جواهر الحروف نوشته که بالش و بالین تکیه که آنرا زیر سر نهند ماخوذ از بال که یعنی پر های ازدی مرغانست چه در اصل وضع از پر مرغان می آگندیدند و در لفظ اول شین معجمه و در لفظ ثانی یای تحتانی و نون برای نسبت ست یا آنکه ماخوذ از بالیدن بمعنی افزودن چون که بر سر نهادن تکیه موجب افزایش خوابست لهذا بشین نسبت آنرا بالش گفتند ـ

باسط فراخی دهنده و یکی از اسمای الهی ـ

بادشرط بضم شین معجمه باد موافق چون شرط بالضم در اصل یعنی نشان و علامت ست باد موافق را که بادشرطه گویند از همین جهت است که علامت روان شدن جهاز و دور شدن منسوف انست از مدار و رشیدی و لطائف و سراج اللغات و صاحب تاریخ ولایت نامه که بشهر لندن دار السلطنت انگریز رفته بود چنین نوشته که بادشرط باد نرم ست چون نسیم موافق که بعد فرو شدن طوفان وزیدن گیرد این باد اگرچه اهل جهاز را بعد تصدیعات طوفان راحتی حاصل شود لیکن در روش جهاز قصور راه یابد زیرا که جهاز هر قدر که زود تر

بمنزل مقصود رود بهتر ست ـ

باع بعین مهمله مقدار دراز کردن هر دو دست از منتخب ـ

بالغ بضم لام پیالهٔ شراب ـ

بازغ بکسر زای معجمه و غین معجمه روشن و طالع شونده از منتخب ـ

باغ معروفست مشترکست در عربی و فارسی در عربی جمع آن بغیان چنانکه تیجان و نیران جمع تاج و نار و بالفاظ نیز آمده از بهار عجم و در ترکی باغ یعنی بند که از آن چیزی را بندند ـ

بارق روشن و تابان ـ

باسق بکسر سین دراز و بالنده از بسوق که بمعنی بالیدن و دراز شدن است از صراح و کنز و منتخب ـ

باسلیق لفظ یونانی ست و آن رگیست مشهور و معنی لغوی آن پادشاه عظیم ست چراکه این رگ از دل و جگر رسته ست از بکلاءالهی و عجب که بترکی هم باشلق بشین معجمه و کسر لام یعنی پادشاه و امیر و سردارست و درین هر دو لفظ یونانی و ترکی توافق لسانین ست با اندک فرق ـ

بالاچاق یعنی غالب و حاکم زبردست و بالادست صاحب بلندی مقابل زیرچاق که بمعنی مغلوب و محکوم و فرمانبردار باشد از چراغ هدایت و بهار قمر ست ـ

بادفتق بدال مهمله مکسور و فتح فا و سکون فوقانی مرضیست که خایه بزرگ شود ـ

باربک بکسر باء موحده و ... کاف

فارسی یعنی امیر اعظم که او هر وقت خواهد بدرگاه پادشاه بار یابد و این مرکب ست از بار که یعنی دخل ست و از بگ با کاف که مخفف بیگ ست یعنی صاحب و امیر و این لفظ را بفتح بای ثانی نیز نوشته اند که بگ با لفتح یعنی امیر و صاحب ست در ترکی و این لفظ بمعنی عرض بیگی که عرض مردم را بحضور پادشاهی برد نیز آمده از کشف و شرح قران السعدین ـ

بابک بفتح بای دوم و کاف عربی نام پادشاه پارس که جد مادری اردشیر ابن ساسانست و بعضی گویند که نام سعبری که ساسان را بشارت تولد اردشیر داده بود از رشید و کشف و در برهان نوشته که بابک یعنی امین و استوار و نام پادشاهی که اردشیر دخترزادهٔ او بود و بمعنی پرورنده و تصغیر باب که بمعنی پدر باشد و این تصغیر برای تعظیم ست و صاحب جواهر الحروف نیز نوشته که در بابک کاف برای تفخیم و تعظیم ست ـ

باسک بفتح سین مهمله و کاف عربی بمعنی دهن دره که بهندی آنرا جماهی گویند و نزد مورخین هنود نام پادشاه ماران ـ

بال از کتف تا سر ناخن و بعضی گویند از شانه تا آرنج و بازوی مرغان و نوعی از ماهی بزرگ و امر از بالیدن و بعربی بمعنی دل و جان و حال و فراخی عیش و شان و عظمت و بترکی عسل را گویند از برهان و لطائف و منتخب و کشف و مدار و موئید ـ

٩٥

بابل بکسر بای دوم نام شهری قریب کوفه
بضم باء غیر صحیح از موید و برهان و منتخب و
مدار و مصطلحات نوشته که نام شهری ست
در عراق و در آنجا چاهیست که هاروت
و ماروت در آن معذب اند و قال
عزوجل ببابل هاروت و ماروت
و بعضی اهل لغت بضم سوم نیز نوشته اند
شعرا لهم آمده انوری گوید بیت
در دو کنج آن چشم سیه افسونی + باج خواه
ساحران بابل ست سلیم گوید بیت
در ره عشق ای دل از سحر و افسون این
مباش + خانه هر مور این صحرای چاه
بابل ست + بنا بر قافیه هرد و غزل
بضم است -

باقل بکسر قاف تره فروش نام مردی
که بنهایت کند زبان و احمق بود از کثرت
و در مصطلحات و بهار عجم نوشته که کودک
نشان پیش برآورده و نام شخصیکه
بحمق مشهور بود و شخصی که بکاهلی و
ماندگی بیان شود -

بازل بکسر زای معجمه شتری که سال نهم
درآید از منتخب -

باذل بکسر ذال معجمه یعنی بخشنده و
سخی از منتخب -

باسل بکسر سین دلیر و بهادر از منتخب
بالشت پیل آنچه در اوایل حال
برای آموختن پیل نوگرفتار از پنبه
بقیمار کیسه کلان درست کنند یا ولی
و هند از شرح قران السعدین -

باتی حال بکسر اول و فتح ثانی و
تشدید تحتانی مکسور و تنوین آخر که ... است
آن و در زیر لام ستایعنی هر حال که
باجاره است و آتی اسم استفهامیه
... در مضاف ... حالی ... حالیه
و است گاهی مفعول خود را عام
می گرداند چنانچه هم درینجاست -

بالغدو والآصال بفتحتین غین
معجمه و دال مهمله و واو اول مشدد و در
مدّ الف که با ما قبل خود مضاف است یعنی
بامداد و شبانگاه با -

بالاستقلال بالذات و بلا واسطه
و تنهایکاری استادن -

باغ ... کشمیر از چراغ هدایت
بام طرف بیرونی سقف خانه و بمعنی
صبح و پگاه و درین صورت مخفف بامداد
است از برهان -

بادشنام بضم دال مهمله و سکون شین
معجمه که دشنام باشد از رشیدی -

بان نام درختیست نام خوشبو ...
و مشک بید را نیز گویند از برهان و
تحقیق آنست که بان درختیست
نازک و خوشنما که از تخم آن روغن گیرند
و بسیار نافع و خوشبو باشد و آن درختیست
... درمیان هندوستان
نباشد ... نوشته که بان بمعنی
درختی ... گویند که درختیست
بکاین ... از
منتخب ...

و لول یعنی ماله زنده آید چون فیلبان
و در هندی بان چیزیست که بباروت
پر کرده بعد آتش بر فوج مخالف اندازند
و آن بشکل هوائی باشد که آتش بازی
معروفست ظاهرا مصحف اگن بانست چه
بان در هندی تیر را گویند و اگن بمعنی آتش

باستان بمعنی قدیم و گذشته و ...
کهنه این لفظ را بجای فارسی خواندن
خطا است از رشیدی و کشف و برهان
و جهانگیر -

بابزن حرف سوم بای موحده موقوف
و زای معجمه مفتوح سیخ که بران کباب بریان
کنند از رشیدی و سروری -

بازرگان بفتح زای معجمه یعنی سوداگر
و این مخفف بازارگان است و کسی باشد
از قعدا بازار که معروفست و از لفظ گان
که برای لیاقت آید پس معنی بازارگان
کسیکه لایق بازار باشد و آن سوداگر
است و آنکه بضم زا خوانند غلط
است از کشف و برهان و بهار عجم
نوشته که بازارگان جمع بازار که بهای
نسبت یعنی کسیکه در بازار نشیند بازرگان
بفتح زای ... مخفف بازارگان ...
اطلاق آن بر شخص واحد و ... قرگان
... سود ...

باوان ... نام جاییست -
بارخوان ... -
بابکان بفتح بای ...

عربی منسوب بیابک که نام جد ...
اردشیر ابن ساسان ست چون اردشیر
از بابک پرورش یافته بود بابک منسوب
شد الف و نون برای نسبت ست و
بعضی گویند که بابک نام مهتر که ساسان
را بشارت تولد اردشیر داده بود و لهذا
باو نسبت کردند از رشیدی -

باذنجان بذال معجمه مکسور و جیم عربی
معرب بادنگان ترکاری معروف که بهندی
بیگن گویند از قاموس و غیر آن -

باردان براو دال بفتحتین بمعنی آوند
و ظرف ... چیزی ... از برهان و
شرح نصاب و در رشیدی نوشته که
جوال و خرجی و بمعنی صراحی نیز آمده -

بارودین نام شهر از لطائف -

بالین آنچه بوقت خواب زیر سر نهند
و در هندوستان تکیه شهرت دارد و آن
طرفی سر را گویند که بیان طرف سر
می نهند بهندی سرهانه گویند -

بامدادان یعنی بامداد و الف و نون
زائده است از عالم بهاران و
صبحگاهان از خیابان -

باوزن یعنی بادکش که بهندی
پنکها گویند -

... هشیار شدن
باد گوران کار بیهوده کردن از برهان
باد خوان ... از برهان
باد در بروت افگندن و باد
در سبلت افگندن تکبر و غرور ...

ولادت دادن —

باختن لازم و متعدی هر دو آمده بمعنی گردن باختن از قمار و نقد خود را در قمار بخشیدن — داده عاجز ماندن که بهندی ہارنا گویند

بآب رسانیدن بنا و رسیدن بنا بآب بنای خانه محکم و استوار شدن و کردن از جهت عمیق کندن جای بنا و بمعنی خراب کردن نیز آمده —

باریک شدن لاغر شدن از مصطلحات —

باریک پسیدن کاری بغور تمام وارسیدن و نکته اندک بکمال خوبی سرانجام دادن از مصطلحات —

بازار زدن فائده خاطر خواه گرفتن و سود و معامله و سودا را نیز بازار گویند از مصطلحات —

باز کردن جدا نمودن و گشادن از مصطلحات —

بازو گشادن جوانمردی سخاوت از مصطلحات —

باکسی اتفاق شدن با او در خشم شدن —

بالا گرفتن بلند شدن شخصی را از محل کرده چیزی را از مال ا... بردن و خارج کردن و بمعنی بر داشتن و رونق و نظام یافتن از بهار عجم و مصطلحات —

بالین شکستن از کسی تعظیم کردن از مصطلحات —

بازی خوردن فریب خوردن —

باد بدامان کردن کنایه از غرور

در عنائی و بعضی گویند که عبارتست از امر غیر ممکن بظهور آوردن

بار افگندن بمعنی فرو کش شدن و مقام گزیدن از مصطلحات —

باد در کله داشتن بضم کاف عربی و های ملفوظ کنایه از غرور و نخوت از مصطلحات —

بار بستن کنایه از سفر کردن —

باغ سبز نمودن بمعنی فریب دادن از چهار شربت و در چراغ هدایت و بهار عجم باغ سبز نمودن بوعدهای دروغ فریب دادن —

بانگ جوال شدن فعلی از تهذیب برهان که بانگ در یک جوال کرده می‌شد و کنایه از یگانه شدن با مردم بد از برهان و غیره

باز کشیدن بمعنی نوشتن الفصل در مکاتبه آورده و آنکه در باب باز کشیدن فقره چند قلمی نموده انشای آخره —

بال تذرو تگرا بمعنی پارچه ابراد شرح گل گشتی —

بازو قوت و استعداد —

بالنگو بکسر لام بادر نجبویه از برهان —

بارو بضم را حصار و دیوار قلعه و حصار از لطائف و کشف و برهان —

باکو بواو مجهول شهریست قریب شروان از رشیدی و غیره —

بازگو بزای معجمه و کاف فارسی و واو مجهول بیان کننده —

بالاهو بواو معروف جوچه‌ای بزرگ از برهان —

بارقه بکسر رای مهمله و قاف چیزی که درخشنده باشد و مجازا بمعنی روشنی و درخشندگی

چه بارقه ماخوذ از برق ست که بمعنی درخشیدن باشد و در هوا بمعنی ابر با برق نور منتخب و کنز و قاموس بمعنی شمشیر باد در صراح بمعنی شمشیر واحد —

باره حصار قلعه و دیوار قلعه و بمعنی اسپ تیز رفتار و بمعنی کرت و نوبت و بمعنی حق و شان چنانچه در باره فلان یعنی در حق فلان و بمعنی قاعده و بمعنی بوده که نشه می‌کند از برهان و رشیدی و سروری و کشف و لطائف و مدار و در مصطلحات بمعنی دوست هم آمده —

باغنده بضم غین معجمه غلولهٔ پنبه منفوش از برهان —

بالوعه بواو معروف و عین مهمله حوضی باشد کوچک سر او اندرون فراخ که آب صحن خانه و آب سبز در ان جمع میشود از منتخب و مدار و کنز و در کشف راه آب خانه —

بادفراه و بادافراه لغت اول بسکون دال مهمله و فتح فا و لغت ثانی بفتح الف و سکون فا جزای گناه مکافات بدی از برهان و مؤید و رشیدی و کشف و مدار و سروری —

باده شراب چه باد بمعنی غرور آمده و او برای نسبت ست از رشیدی و در بهار عجم نوشته که باده شرابیکه خام از خم بر آورده استعمال نمایند و بر عرق نیز اطلاق کنند و این تسمیه بیادست چه باد غرور را گویند و خوردن شراب نیز غرور می‌آرد و مجازا بمعنی پیاله الشراب خوردن هم می‌آید —

باطره بامین معجمه گرینده

بادنجان بسبب ورمی بارسی بهم رسد بهندی او .... گویند از رشیدی —

باکره بکسر کاف بمعنی دوشیزه از مدار و کشف بمعنی زن نارسیده و نابالغ —

باغچه باغ کوچک کسانیکه بفتح گویند خطا است از کشف —

بالیه بکسر لام کهنه و قدیم از منتخب و کشف و کنز ماخوذ از بلا بکسر بمعنی کهنه شدن —

باخمه بخای معجمه جا و آبی ست که بهندی گهوا گویند از جهانگیری و این لفظ ترکیست —

باکوره بضم کاف عربی و واو معروف میوه نو رسیده که اول بار بهم رسد و نو ... شده باشد منتخب و لطائف و کنز و غیره —

بارنامه بنون ... اسباب تجمل و بعضی ... بمعنی تفاخر و بعضی گمان برده اند که بار مهمله است از رشیدی و لطائف و در برهان این لفظ ... معانی بر ... مرقوم ست —

باقله بمعنی کامله —

بادیه صحرا و بیابان با ... و ترکی پیاله بزرگ را گویند ... ترکی مستعمل ست —

باسقه ... لائق و بهتر —

بارنجه بکسر زای معجمه و فین ... گنند و ... تمام ... از نخل ... که ... —

... —

باجله ... —

باجلکه بکسر ... کاف ...

عربی بفتح و بالمعنی شهوت و باه زنان واین مرکبست چوحطه بمعنی خارسنس ست بچون باد و در برج در عروق و اعصاب اندام زن منتقل میشود و حالتی مثل خارش بهم میرسد از کتب طب و منتخب -

باد کله بکسر دال مهمله و کاف عربی مضموم بمعنی بغربت جلاع از چراغ هدایت -

بالمشافهه بضم میم و فتح ذا و فتح ها و هاء دیگر که بدل از تا است یعنی بارو برو سخن گفتن و کسانیکه فا را مکسور خوانند یا در آخر یک یای نویسند و یک های غلط است لائق آن بود که این لفظ را در باب میم می نوشتم لیکن بنا بر مصلحتی درینجا نوشته شد -

باد ریسه بسین مهمله چوب مدور یعنی قرص چوبین سوراخدار که بر ستون خیمه نهند از برهان -

بادامه قسمی از پارچه نفیس و نوعی از ابریشم کمینه که پهلو آنرا از هم کشاده باشند و بمعنی خرقه مرقع از برهان -

باسگونه بمعنی واژگونه -

بابچانه بکاف عربی در نکچه و کاف برای تصغیر را آنه که حرف نسبت ست زاید از شرح خاقانی و در برهان نوشته که بالکانه بهای فارسی و لام و کاف فارسی بمعنی بام بلند در یچه خانه -

بادام سپید بادام ها گیکه بر تابوت مرده اندازند و کنایه از چشم محبوب از بهار عجم -

باد کشیه انچه میان اطفال بازی کنند و بهندی کهلونا گویند بازیچه اگرچه در ظاهر تصغیر باز نیست مگر تحقیق آنست که کلمه چه درین لفظ برای نسبت ست از خیابان -

بارانی نمد باسقرلاتی جامه و کلاه که در وقت بارش پوشند و بمعنی بارش نیز آمده از مصطلحات و در برهان و رشیدی نوشته که قبیله است از ترکان -

بازندگی بمعنی مکاری و حیله گری از مصطلحات و بهار عجم -

با فلان چه داری یعنی با او چه خصوصیت داری از مصطلحات -

باد ریحانی شرابیکه دران اقسام گلهای خوشبو دار انداخته بکشند -

بارگی بکسر کاف فارسی بمعنی اسپ از لطائف و جهانگیری و برهان -

بانی بنا کننده از منتخب -

باد عیسی دم عیسی یعنی قم باذن الله گفتن عیسی علیه السلام -

باغی بیفرمان و از طاعت بیرون شونده -

بازی در عربی باز را گویند که طرفا شکاری ستاد در فارسی سوای معنی معروف بمعنی فریب و دغا نیز آمده —

بادی آغاز کننده و بمعنی اول هر چیز از کشف و لطائف و منتخب -

بادی الرای اول فکر بدانکه بادی اسم فاعل ست از بدایت که بمعنی آغاز و اول ست چون این را مضاف کردند بسوی الرای الف در درج کلام فتاد و ضمه بر یا ثقیل بود انداختند و لقا —

ساکنین شد میان یا و لام یا افتاد در لفظ اگر این یا را در رسم الخط مینویسند و در حالت جری نیز همین حکم ست مگر در صورت نصب یا را حذف نکنند و مفتوح خوانند -

باسکے بکسر کاف عربی بمعنی گریه کننده از منتخب -

باری نام حق تعالی در اصل بارئ بود در کنز بمعنی آفریننده نوشته و در فارسی بیای مجهول لفظیست که برای قلت قبول واسته های قلیل آید -

بانگ خلیل اللهی کشتی گیران چون حریف را از جا بردارند و خواهند که بر زمینش زنند بانگ بلند الله اکبر میگویند و آنرا بانگ خلیل اللهی نامند زیرا که آنحضرت را اگر در تشت بر خاست الله اکبر میگفتند از بهار عجم -

بالی کهنه از منتخب -

باشی بشین معجمه در ترکی بمعنی سردار -

باولی بفتح واو منسوب بباول که شهریست جامه ریشمی در انجا خوب بافند -

بادوستی بدو دال مهمله بمعنی سرعت و چالاکی و اسراف -

باغچه سلیمانی باغ طلسم که بشعبده و سحر بنظر متخیل گردانند -

باقلانی بقاف و نون نام میوه ایست -

باجی بجیم عربی لفظ هندی بمعنی حصه طعام که بترتیب شادی یا ماتم بخانه مردم میفرستند و هم لفظ فارسی ست بمعنی خراج

و باج دهنده و در ترکی بمعنی خواهر و همشیره از چراغ هدایت و بهار عجم و غیر آن -

باریکی حرف چهارم باسے موحده نظارت و دارد و غلی -

بازی بازی یعنی بی پروائی کار کردن از بهار عجم -

فصل بای موحده مع بای عربی و فارسی

ببغا بفتح موحده اول و سکون ثانی و غین معجمه بمعنی طوطی و حرف ثانی را بای فارسی نیز نوشته اند از برهان -

ببر بر وزن صبر درنده است که دشمن شیر باشد از مدار و در برهان و رشیدی نوشته که ببر بفتحتین جانور صحرائی شبیه بگربه که دم ندارد و بفتح اول و سکون ثانی درنده معروف و مشهور شده که نوعی از شیر ست که پشم دار باشد و در بهار عجم نوشته که ببر بفتحتین درنده ایست از قسم شیر و بجمیع آن فارسیان بسکون استعمال نمایند -

بپشت هم رفتن بدگاری کردن و مجازاً اسفاعلت را گویند از مصطلحات -

بپیشی رسیدن تریبرگ شدن و از زیست بتنگ آمدن -

ببینی خط بر زمین کشیدن کمال عجز و فروتنی کردن -

بپوست افتادن عیب جوئے

کسی طنوردن —
بپوست گفتن سخن در پرده گفتن یعنی برمز و ایما گفتن —
بپرکار بودن بقاعده قانون بودن —

فصل بای موحده مع تای فوقانی

بتاکبیر اول یعنی بگذار صیغه امر ست از برهان —
بت بالفتح و تشدید فوقانی یعنی بریدن و ازینجاست بت که نشان گرف بر سر هر فقره نثر مینگارند و آن اشارت ست باین معنی که فقره اول تا اینجا قطع شده فقره دیگر شروع گردید تا لفظ بریدن از منتخب و لطائف و باقی از زبان ثقات —
بتاسانید — یعنی بترسانید از لطائف —
بتر بفتحتین مخفف بدتر و بعربی بفتح اول و سکون ثانی بریدن و از بیخ برکندن و بفتحتین بریده دم شدن و بی فرزند شدن از منتخب —
بتول بفتح اول و ضم ثانی حضرت فاطمه رضی الله عنها را ازان لقب ست که بتل بالفتح در لغت یعنی قطع ست و بتول یعنی قاطع باشد که صیغه اسم فاعل ست یعنی قطع کننده چون حضرت فاطمه رض قاطع علائق دنیا بودند ازین لقب بتول گفتند از لطائف —
بتن بپردا شتن و برگرفتن تحمل کردن ناملائم و مکروه را —
بتیاره بالکسر و سکون تای فوقانی و لیده تحتانی و در اوها یعنی بلا و آفت و یعنی افسون و فریب و دیو از برهان و سروری و لطائف و مؤید و در رشیدی بیای فارسی یعنی مکروه و مهیب —
بتکده بالضم و باضافت یعنی جای بت —

فصل بای موحده مع ثای مثلثه

بث بالفتح و تشدید ثای مثلثه آشکارا کردن و فاش کردن و گونه گون انگشتن کنز و منتخب —
بثر بفتحتین آبله خرد و دانه سرخ باشد که از بهم خون برآید ام بیرآید از کشف —
بثور بضمتین جمع بثر از کشف و منتخب —
بثره بضم آبله کوچک از منتخب —

فصل بای موحده مع جیم عربی و فارسی

بچاق بکسر بای موحده و جیم فارسی بروزن کتاب یعنی کارد از لغات ترکی که بغایت معتبر ست یعنی بچاق چون تو اندر در مصطلحات هم بیای موحده و تشدید جیم فارسی آمده —
بجشک بکسرتین و بای موحده و جیم فارسی و سکون شین معجمه و کاف عربی یعنی طبیب از برهان و رشیدی و جهانگیری و در فرهنگ نور الدین حسین بکسر اول و فتح ثانی و در کشف و مدار بفتحتین نگر اول از جمع سروری —
بجول بضمتین با و جیم عربی بروزن اصول یعنی استخوان شتالنگ و بجول بازی قمار که از استخوان آن می‌سازند از برهان و طول و در رشیدی بفتحتین و واو لغات ست و در لغات ترکی که بغایت معتبر ست بضم بای موحده و فتح جیم و دال و هاء مهمله و فتح لیکن صحیح آن ست —
بجیشم کردن انتخاب کردن و منع و دور نهادن از مصطلحات —
بچشم کم دیدن حقیر و بیقدر دانستن از مصطلحات —
بجان آمده از خشم سیر شدن از بهار عجم —

فصل بای موحده مع حای مهمله

بحیرا بالفتح اول و کسر ثانی و زد یعنی بضم اول و فتح ثانی نام راهبیکه در راه شام آنحضرت را در ایام طفلی پیغمبر آخر الزمان شناخته ایمان آورده بود —
بحت بالفتح اول و سکون ثانی و تای فوقانی یعنی خالص محض صرف از کشف و منتخب —
بحوحت بضم اول و تشدید حای مهمله گرفتگی آواز از حدود الامراض —
بحث بالفتح و ثای مثلثه کندیدن و کاویدن زمین و یعنی تفحص نیز مستعمل میشود از منتخب و غیر آن —
بحر بالفتح اول و سکون ثانی دریای عظیم که شور ست و جوی بزرگ از منتخب و بحار جمع آن و یعنی وزن شعر نیز تشبیها باین ست آنکه چنانکه دریا مشتمل ست بر انواع جواهر و مشتمل ست بر انواع آبها و مشتمل ست بر انواع شعر یا بحرها آنکسه در دریا افتد حیران و سرگردان میشود همچنین کسیکه در بحر اشعار افتد بجهت تغیر ابحر و ارکان واقع ست متحیر میشود که این بحر تغیر ست و بحور بروزن فعول —
بحور شعر نوزده است طویل و مدید و بسیط و وافر و کامل و هزج و رجز و رمل و منسرح و مضارع و مقتضب و مجتث و سریع و جدید و قریب و خفیف و مشاکل و متقارب و متدارک از رسائل عروض و در مصطلحات بحرها طور و فکر نیز آمده —
بحران بفتحتین جمع بحر خواه بحر یعنی دریا باشد خواه یعنی وزن شعر —
بحار بکسر اول دریاها و این جمع بحر ست که یعنی دریا باشد —
بحر اخضر یعنی دریای سبز و سبز بودن دریا بعض فرضی ست یا از کثرت عمق سبز نمود و باشد و نیز بحر اخضر دریا ست که بجانب شرقی آن چین و غربی آن بلاد یونان و جنوب آن هند و جنوب آن دریای محیط طولش دو هزار فرسنگ و عرض پانصد فرسنگ و جزائر آباد بسیار دارد و چیکه ازان سرانديپ ست —
بحر معلق کنایه از آسمان —
بحر طویل بکسرتین بحر بیست که در مصطلحات بنظم و قصد گوید و سامان آمده ...

و قاموس و منتخب وغیره بلاده بحل بهیچ معنی نیامده ازین معلوم شد که در اصل بحل بوده باشد بالفتح بحل بکسرهای هوز صیغه صفت مشبه یعنی ترک کرده شده و بحل اگذاشته شده بمجاز آ یعنی معاف مستعمل ماخوذ از بهل بالفتح که مصدر است بمعنی ترک کردن گذاشتن بمراد کما فی الصراح والقاموس پس از غلطی کاتبان قدیم و عدم اتفاقی اهل تعلم و تعلیم بجاے حطی شهرت گرفته یا آنکه در اصل بهل بکسرتین باشد صیغه امر از بهیدن یعنی گذاشتن که در بعض محل بمعنی اسم مفعول واقع میشود چنانکه گزیر صیغه امر است بمعنی اسم مفعول مستعمل میگردد لیس ایم تقدیر بهای هوز درست باشد مگر آنکه بودن حای حطی بابدال باشد چنانکه در حیز و حال که در اصل هیز و هال بوده لیکن این قسم دعوی ابدال خالی از ضعف نمی نماید و بعضی نوشته اند که بحل بفتحتین و تشدید لام است یعنی بحلال شدن چه باے موحده مفتوحه براسے ظرفیت یا معیت باشد بقاعده فارسی و حل بالفتح و تشدید لام مصدر بمعنی حلال شدن چنانکه در منتخب است سروری که شارح گلستان است بعربی همین توجیه آخر اختیار نموده —

بحرین هر دو دریای روم و فارس و نام شهریست در اقلیم دوم بجانب مغرب —

بحر روان عبارت از کشتی —

بحران بالضم تغیر عظیم که دفعة در مرض و تندی شود از مقاومت طبیعت با مرض یا بسوی صحت کشد یا بسوی هلاک و تغیر کرده از طبیعت بسلطان و مرض از دشمن و بدن از ملک و روز بحران از روز قتال پس اگر درین روز سلطان که طبیعت است و دشمن که مرض است از ملک بر اندازد بحران تام جید گویند و اگر دشمن غالب شود نعوذ بالله من فساد سلطان را بکشد و ملک را فرو گیرد بحران تام ردی نامند —

بحر کمان فاصله که بعد کشیدن کمان میان زه و کمان بهم رسد از مصطلحات —

بحر سیه دریای عمیق و خطرناک —

بحتری بالضم نام شاعری از عرب منسوبست به بحتر که پدر قبیله از سلطه بود از منتخب وغیره —

فصل بای موحده مع خای معجمه

بخارا نام شهر از توران مشتق از بخار که بمعنی علم ست چون دران شهر علما و فضلا بسیار بودند هم بخارا موسوم کردند از لطائف و اینست گوید که بخار بمعنی علم در کتب دیگر بنظر نیامده —

بخشا امر بخشیدن و بخشائیدن از رشیدی —

بخت بالفتح بهره و نصیب و این در عربی نیز آمده در اصل بخش بود شین معجمه را بتا بدل کرده اند از جواهر الحروف و بهار عجم —

بخ بالفتح کلمه ایست بمعنی خوشا که بوقت خوش آمدن چیزی گویند از شرح نصاب —

بخ بخ بهر دو بای موحده مفتوح بمعنی خوشا و آفرین و این کلمه ایست که بوقت تحسین چیزی گویند از منتخب وغیره —

بخرد در لسان الشعرا بالفتح و در مدار بالکسر بمعنی هوشیار و در برهان نیز بالکسر بمعنی دانا و هوشیار —

بخت سفید بخت نیک —

بخت بلند لقب امیری زمیندار —

بخور بفتح اول و ضم معجمه و واو معروف بمعنی خوشبوا از مؤید صاحب منتخب نوشته که آنچه از ان بود هند و در بهار عجم و مدار خوشبوئیکه از سوختن بعض ادویه حاصل شود مثل عود و لوبان وغیره و در لطائف بضمتین عطریات سوختنی —

بخت نصر بضم بای موحده و سکون خای معجمه و بعده فوقانی و فتح نون و صاد مهمله مشدد مفتوح و بعده رای مهمله نام پادشاهی که کافر بود و این مرکب ست از بخت که در اصل بوخت بود بمعنی پسر و نصر که نام بتی ست چون او را در حالت طفلی پیش بت یافته بودند و نام پدرش معلوم نبود لهذا با آن بت منسوب کردند و شتر بخته منسوب با آن پادشاه ست از قاموس —

بخر بفتحتین بد بوی دهان از شرح نصاب و لطائف —

بخار بالضم دود و آنچه مانند دود با رطوبت از آب وغیره برخیزد و مجازاً بمعنی تب نیز آمده —

بخس بالفتح بمعین مهمله بمعنی زر قلب یعنی زر ناسره از لطائف و در کنز بمعنی ناقص و نقصان کردن و نیز در لطائف نوشته که در فارسی بیای فارسی بمعنی گداخته و پژمرده —

بخشایش از گناه درگذشتن از برهان

بخش بمعنی حصه و نصیب از برهان و کشف —

بخش بخش بمعنی پاره پاره —

بخت و اتفاق منفعت کثیر حاصل شدن کسی بلا وجه بی سعی و تلاش چنانکه مال یافتن کسی در زمین یا در اثنای چاه کندن و فرق در میان بخت و اتفاق آنکه بخت خاص ست و اتفاق عام اگر یافتن منفعت کثیر ست بخت گویند و اگر یافتن چیزی بمقدار چنانچه پاره شیشه یا پاره ظروف چینی در بن چاه نو کنده یافتن یا پیش آمدن مکروهی که در انجا وجود ش متصور نباشد اتفاق گویند —

بخام کشیدن در پوست دباغت ناکرده کشیدن چنانکه نقاره را در پوست گاو کشند یا گنهگار را در پوست خر دوسگ کشند از مصطلحات —

بخشائیدن و بخشایش در محل رحم و عفو مستعمل ست لیکن بمعنی جود و کرم هم استعمال کرده اند مگر بندرت از بهار عجم —

بخشودن رحم کردن از رشیدی و لطائف الحدائق و برهان —

بخیه از روی کار افتادن یعنی فاش شدن راز —

بخیده بر وزن رسیده پنبه و پشم برزده و از هم جدا گشته از رشیدی و مدار و برهان —

بخردی بالکسر دانائی از برهان —

بختی بالضم نوعی از شتر قوی و بزرگ سرخ رنگ که از جانب خراسان آرند و این منسوب به بخت ست که پادشاهی بوده است آنرا بخت نصر نیز میخوانند پادشاه مذکور ماده شتر عرب و نر شتر عجم را جفت ساخته بود نتیجه که ازان حاصل شد آنرا شتر بختی گویند از لطائف و منتخب و کشف —

فصل بای موحده مع دال مهمله

بدلا بضم اول و فتح دال مهمله طائفه ایست از اولیاء الله و ایشان در همه عالم هفت تن میباشند و ایشان غیر از ابدال اند چه ابدال در همه عالم هفتاد شخص اند از منتخب —

بدست بکسرتین از سر انگشت کوچک تا سر انگشت نر که بعربی آنرا وجب بالفتحتین و شبر بالکسر نامند و بهندی بالشت گویند از رشیدی و جهانگیری و مدار و برهان —

بدارت بکسر اول حرف چهارم همزه بمعنی آغاز و آغاز کردن از منتخب و تاج و کنز —

بدعت چیزی نو که در دین پیدا شود و در زمان رسول علیه السلام نبوده باشد از منتخب و کنز —

بداهت بالفتح و حرف چهارم ها ناگاه و بی اندیشه آمدن سخن ناگاه آمدن چیزی از کنز —

بدهیات بفتح اول و فتح دال و کسر ها و تشدید تحتانی زیراکه چون نسبه منسوب بیا کشیده شود یای او محذوف شود و کسرهٔ عین کلمه بهمین بفتح ابدال یابد چنانچه حنفی در نسبت حنیفه پس بدهیات اشیائیکه علم آنها موقوف بتفکر نباشد چنانچه واحد نصف اثنین ست و کل اعظم ست از جزو و بدیهی بمعنی بدهیات نیز آمده بسکون تحتانی اول و تشدید تحتانی دوم —

بد بالضم و تشدید دال بمعنی چاره و علاج از منتخب و در فارسی بالضم و به تخفیف دال مخفف بود و بالفتح بمعنی صاحب و خداوند از برهان —

بدرود بالکسر و بای موحده و واو معروف بمعنی وداع و بمعنی رخصت کردن و ترک کردن از برهان و رشیدی و جهانگیری و مؤید و مجمع الفرس و کشف و مدار بالکسر و بالضم هر دو —

بدید بفتح ظاهر از کشف —

بدر بفتح اول و سکون دال ماه تمام و نام جائیکه در زمانهٔ رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم جنگ واقع شده بود از مدار و منتخب و بعض محققین نوشته اند که بدر ماه تمام را ازان گویند که بعد غروب شمس مبادرت می نماید در وقت طلوع خویش بر دیگر اشکال محاق —

بدور بفتحتین جمع بدر که بمعنی ماه تمام ست بدخشان بفتحتین نام ولایت بدخشان و تحقیق نام یکتا و از اصل بدخشان گرانمند شده که عبارت از شراب سرخ باشد —

بدیع نو پیدا شده از منتخب —

بدیع بکسر اول و سکون ثانی نو پیدا شدن و بکسر اول و فتح دال چیزهای نو پیدا شده در دین جمع بدعت از منتخب —

بدائع بفتحتین چیزهای نو پیدا شده جمع بدیع مجازاً بمعنی عجائبات مستعمل —

بداغ بضم اول و در آخر غین معجمه بمعنی شاخ درخت از لغات ترکی و در فردوس اللغات بمعنی شمشیر نوشته والله اعلم بالصواب —

بدول ترسناک از برهان —

بدرل بفتحتین باصطلاح کشتی گیران نوعی از بند که آنرا در عرف هند توڑ گویند از بهار عجم —

بدل بالتحریک عوض چیزی که تحلیل میشود از بدن —

بدسگال بکسر سین مهمله و کاف فارسی بمعنی بد اندیش و دشمن —

بدیل بفتح اول و کسر دال مهمله بدل چیزی و نام حکیم خاقانی از منتخب —

بقال بفتح اول و تشدید ثانی بمعنی آنکه تره فروشد مردم آنرا بقال گویند و در لغت بقال آنرا گویند که تره فروشد از مزیل الاغلاط —

بدرام بفتح بای موحده توسن و سرکش و بکسر بای فارسی آراسته و خرم از رشیدی و جهانگیری و در برهان بالفتح بمعنی خوش و بهتر —

بدین بالفتح بمعنی باین بالکسر —

بدخواهان بدخواهان و نوبتیان مزاروان مفلس و مرد مان ظالم و فاسق —

بدست کم گرفتن حقیر و بی قدر دانستن از مصطلحات —

بدو بفتح اول و سکون دال و بضمتین و تشدید واو هر دو صحیح بمعنی ظاهر شدن و پیدا آمدن و بفتح اول و سکون دال سوای معنی مذکور بمعنی بیابان و صحرا از صراح و منتخب و لطائف و کنز بدهم بفتح اول و سکون دال بمعنی ابتدا کردن و ابتدا و آغاز با بمعنی در اصل بدء بود بدون قاعدهٔ عربی فارسیان موافق ضابطهٔ نحو همزه را بواو بدل کردند چنانکه جزء کتاب وغیره را جزو بواو نویسند و خوانند —

بدجلو بکسر جیم و فتح لام اسپ سرکش از بهار عجم —

بدزهره بفتح زای معجمه ترسناک —

بدره بفتحتین خشکه پلاو از برهان —

بدیهه بی اندیشه آمدن سخن و ناگاه آمدن چیزی از کنز و شعر و مثل که برمحل خوانده شود —

بدره صاحب رشیدی و کشف نوشته اند که بالفتح خریطه و همیان ست و در برهان نیز همین ثابت شده و در کنز و منتخب از شتر که پوستی پر دینار و همیان هزار درم و یا ده هزار درم یا هفت هزار درم و دینار —

بدرقه بفتح اول و سکون دال و فتح را مهمله بمعنی رهبر از منتخب و مدار و صاحب مغرب گوید چاشنی که با رهبر قافله باشد

و این عربی الاصل نیست بلکه مولد است —
بدنی بفتحتین منسوب به بدن و بسکون دال غلط و بمعنی جلد بفتحتین ست عربی در جبشی و نکین و همگی غلطی —
بدی بالفتح اول و کسر دال و سکون تحتانی مشدد بمعنی نخستین و اولین و در اصل این لفظ بر وزن فعیل ست از شرح نصاب —
بدوی بفتحتین مردم صحرانشین —
بدیهی بالفتح اول و کسر دال چیزی که علم آن موقوف بفکر نباشد چنانچه واحد نصف دو ست

فصل بای موحده مع ذال معجمه

بذر بالفتح تخم که از تخم و کود چیکتر باشد —
بذله بالفتح بمعنی لطیفه و سخن خوش و مرغوب که مجلس دوستان آراید و
تخم تو آنکه برای تماشا اطفال طرف الالف
بذل بالفتح و بضم و بالکسر و بفتحتین یا فتن پنهان
و نیز بمعنی این لفظ عربی الاصل شبهه بکرد
و در اکثر کتب فارسی بدال است
بذی بالفتح و کسر ذال معجمه و تشدید تحتانی مرد فاحش و بی شرم از منتخب —

فصل بای موحده مع رای مهمله

بر بالفتح نوعی از جوان از برهان —
برا بالفتح خلائق و این جمع بریه است
کر بالفتح با کسر را و تشدید تحتانی بمعنی خلق باشد از کنز و منتخب —
برصیصا بالفتح و صاد مهمله نام

ولی که بوسواس شیطان کافر شده بود از لطائف —
برخیا بالفتح و خای معجمه مکسور و تحتانی نام پدر آصف که وزیر سلیمان علیه السلام بود
بریز بالضم و همزه از بسیاری به خندیدن از کنز —
برگ بفتح اعبارت از تنکهای نغز اکه زوال آرد گندم همین کرده تشکیل برگ سازند و شیرینی و قند پرند بغرا بفتح موحده و سکون غین معجمه نام پادشاه ترکستان که موجد طعام موصوف ست از مصطلحات و بهار عجم —
برائت بر وزن فراغت بیزاری از چیزی و پاک شدن و دور شدن از کنز
برات لفظ فارسی ست کاغذ نوشته که بموجب آن از خزانه زر بدست آید بلفظ نوشتن و کردن و دادن و گرفتن و آوردن و زدن و شدن مستعمل از بهار عجم —
برجیس بالفتح اول و فتح جیم معجمه و سین مهمله و فوقانی نام ترک که مشکل یا لکسر باشد و بمعنی جوی آب از لطائف —
بر استی بمعنی سواری —
برنشست بمعنی سوار شدن از لطائف و برهان —
برودت بفتحتین بمعنی سردی —
براعت بالفتح اول و عین مهمله و فوقانی و فیما عشت از فضیلت و کامل شدن در فضل و هنر از موید و کشف و لطائف و صنعت براعة الاستهلال نزد اهل بدیع عبارت است از آنکه شاعر یا منشی در ابتدای خطبه

کتاب یا در مطلع قصیده الفاظی چند ذکر کند که مشعر بمطلب باشد و در منتخب نوشته که استهلال بمعنی بانگ کردن کودک بوقت ولادت است ظاهرا وجه تسمیه آنست که چون بچه بانگ کردن مولود بوقت ولادت شناخته میشود که پسر ست یا دختر همچنین از صنعت مذکور مطلب الفاظ از مناسبه در شروع کتاب و قصیده دریافته میشود که این کتاب و قصیده در فلان مضمون خواهد است
برودت بفتحتین بمعنی سبلت یعنی موی لب از بهار عجم و موید و کشف و مدار —
برکت بالفتح اول و ثانی و ثالث بمعنی بالیدن و افزون شدن و گاهی بسکون ثانی نیز آید چنانچه قدسی گفته بیت
چنان با شمشیر دستی فشاند که در خرمن
عمر برکت نماند از بهار عجم و آنچه در عوام بتشدید کاف مستعمل ست محض غلط —
برست قاعده مثال نون و سکون را از برهان —
برست بالفتح اول و کسر ثانی و تحتانی مشدد و مفتوح بمعنی خلق که با لفتح ست از منتخب و کنز —
برغوث بالضم و غین معجمه نیز مضموم و واو معروف و ثای مثلثه بمعنی کیک که بهندی پسو گویند از شرح نصاب و کنز —
برنج بکسر نون معرب پرنگ که بهندی تال گویند و آن مس حسبت که زرد باشد —
برخ بالفتح اول و سکون ثانی و خای معجمه پاره و حصه و بهره از برهان و لطائف —

برزخ بالفتح و زای معجمه مفتوح و خای معجمه چیزی که میان دو چیز است حائل باشد خواه از ان هر دو متخالف و خود سعته داشته باشد یا نه چنانچه اعراف برزخ ست میان بهشت و دوزخ و بوزنه برزخ ست میان بهائم و انسان و درخت خرما و مردم گیا برزخ است میان حیوانات و نباتات و سید یعنی مونگا برزخ ست میان نباتات و جمادات و برزخ بمعنی زمانه که ما بین وقت مرگ و زمان قیامت ست از منتخب و دیگر کتب —
برخور و بسکون رای دوم ماضی است یعنی ملاقی شد و هم مضارع یعنی ملاقات و بفتح رای دوم یعنی ملاقی شود —
برو بالفتح بر وزن سر یعنی سرو شتن و بمعنی سرا و بمعنی خوابیده کردن و پهلو بودن و قیام نمودن و بالضم نوعی از جامه که مخطط و قصیده گویند از نهایت
و بفتحتین بمعنی ازاله و گرگ و بفتح اول و کسر دوم هر چیز که سرد باشد و در فارسی بالضم یک قسم بازی شطرنج که مهره حریف بهم گذشته شود بر نقد و شاه بماند این بمعنی ازو نیست و معنی اول از صراح و منتخب و موید و کشف و معنی آخر از لطائف —
برگ سیه نوعی از پیکان و تیر که بشکل برگ بید سازند از شرح و لطائف —
برنی بالفتح اول و کسر ثانی و یای معروف یعنی نوعی از خرما بر سلطنت کذا فی الکنز و منتخب و نیز در منتخب و رساله معربات که نهایت معتبره است چنین تحقیق کرده

که برید معرب پریده دم ست تمام آن استری باشد یا اسپ که دم او را ببرند برای نشان و بعضی گویند که تیز رفتار میشود و بقدر دو فرسنگ نگاه دارند بجهت خبر بردن سلاطین الحال آن شخص را گویند که بران سوار شده خبر برد بلکه درین زمان هر نامه بر و قاصد را گویند که چالاک باشد —

برجبند بالکسر نام قریه از ولایت خراسان از برهان —

بره بند بالتشدید بمعنی بکار و ماهر و بمعنی جمیعت که فوج جنگی پرورند و بجنگ فرستند بهای گران فروشند از مصطلحات —

بروز فلانی نشستند یعنی مثل او بحال تباه و گرفتار آید از مصطلحات —

برازد بکسر اول بمعنی می زیبد —

برومند بفتح اول وضم ثانی بمعنی بارور و مجازاً بمعنی برخوردار و کامیاب و از خاصیت لفظ مند آنست که ماقبل آن اگر کلمه ثنائی باشد واو زائده بران زیاده کنند چون برومند و تنومند از سراج —

برخوردار مرکب ست از برخورد مع الدال بمعنی برخوردن و لفظ دار که کلمه نسبت ست و این از عالم خریدار ست نه لفظ عالم بردار از بهار عجم و صاحب کشف درین لطیفه بر آورده که این هر سه امر ست یعنی ببر و بخور و بدار و نزد بعضی برخوردار بمعنی درخت برخوردن چه دار بمعنی درخت و برخور بمعنی مصدر و مرکب ست (فوج بالضم و واو معروف و جیم فارسی بیش رشاخه از جنگی ۱۲ منه)

انسان و امر چنانکه خونریز بمعنی خون ریختن و پابوس بمعنی پابوسیدن —

برنغار بضمتین و غین معجمه و را ء مهمله بترکی نام فوجی که بروز جنگ جانب دست راست پادشاه استاده باشد از لغات ترکی نوشته شد —

برفور بالفتح فی الفور و شتاب —

بروار بالفتح بواو خانه تابستانی که بغایت سرد باشد از برهان و در منتخب و برهان دریچه و بالاخانه که ترجمه غرفه ست —

برادر بفتح اول اگرچه هیچ یکی از کتب لغت لفظ برادر بتصریح بنظر مؤلف نیامده که بفتح صحیح ست یا بکسر مگر صاحب برهان نوشته است که فراور بفتح بر وزن برادر پس ازین معلوم شد که برادر بفتح ست —

بر بالفتح ثمره و میوه درخت و سینه و آغوش و کنار و بغل و زن جوان و پستان زن جوان و بمعنی بهنای و مثل بای موحده برای الصاق نیز آید چنانچه دوش بر دوش و زمین بزمین یعنی دوش بدوش و زمین بزمین و در عربی بالفتح و تشدید را نام حقتعالی و زمین خشک و بیابان و نیکوکار و مهربان و بالکسر و تشدید را بمعنی نیکی و بخشش و نیکو شنودی و رضامندی مادر و پدر زندگانی کردن و بضم و تشدید بمعنی گندم و بالکسر و سکون را در ترکی بمعنی یک که عدد اول ست از لطایف و کنز و برهان و منتخب و لغات ترکی —

برزگر بفتح اول و سکون را مهمله و بعده زای معجمه زراعت کننده و دهقان که بعضی که ازین تحقیق آگاه نیند گر بذال معجمه بجای رای مهمله میخوانند و این نزد اهل تحقیق صحیح نیست از برهان —

بران سر یعنی بران عزم و بران اراده —

برکار بکسر پستان و سینه بر آمده جوانان و بمعنی معشوق از چراغ هدایت و در شرح گل کشتی نوشته که برکار بفتح اول و کسر را مهمله و کاف عربی برآمدگی و بالیدگی سینه و پستان —

بر بکسر مرد و بای موحده در ترکی بمعنی یک یک و بفتح مرد و بای موحده ملکی ست بجانب حبشه که مردم آنجا سبز رنگ باشند —

برج کبوتر در ایران رسم ست که عمارت بلند چشمه مهر اساز ند و آن خاصه برای کبوتران ست موسوم ببرج کبوتر چون سنجال کبوتر بکار زراعت آید محصول برج کبوتر در سرکار پادشاه رسد و بعضی نوشته که برج کبوترخانه کبوتر را گویند از مصطلحات و بهار عجم —

بروز بضمتین و در آخر زای معجمه بیرون آمدن و آشکارا شدن از منتخب و بفتح اول و سکون ثانی و فتح واو و در آخر زای معجمه در فارسی سنجاف دامن جامه وغیره از برهان —

براز بکسر اول فضله و غائط بمعنی سرگین آدمی وغیره و بمعنی بیرون آمدن و بفتح فضا ست از منتخب و کنز —

برز بالضم و در آخر زای معجمه قدر و شکوه و مرتبه و رفعت و بلندی قامت انسان و تنه درخت و بالفتح زراعت و بمعنی زیبائی از جهانگیری و رشیدی و سروری و برهان —

برد العجوز بالفتح و عین مهمله نیز مفتوح هفت روز ست در آخر زمستان سه روز آخر بهمن که بهندی پهاگن گویند و چهار روز اول اسفندار که بهندی تقریباً چیت باشد چون این روزها در آخر زمستان واقع شده لهذا برد عجوز نامند چه برد بمعنی سرما و عجوز بمعنی پیرزن و بعضی گویند که دران روزها زالی در صحرا از سرما مرده بود و لهذا باین اسم مسمی گشت و اسامی آن هفت روز این ست صن بکسر صاد مهمله و تشدید نون صنبر بکسر صاد مهمله و تشدید نون مفتوح و سکون موحده و راء مهمله وبر بفتح واو و سکون بای موحده و راء مهمله آمر بر وزن فاعل مؤتمر و معلل اول بصیغه اسم فاعل و ثانی بضمتین و کسره تشدید لام اول مطفی الجمر بالضم از سراج —

برگ ریز موسم خزان و تیرماه از سراج —

برگ سبز کنایه از چیز بسیار کم مقدار و تحفه درویشی که بتوقع زر و سیم پیش اغنیا گذارند از مصطلحات —

برجیس بالکسر و جیم عربی بکسره و یای معروف و سین مهمله ستاره مشتری

باب الباء مع الذال

باب الباء مع الراء

کہ بر فلک ششم تابد و معہود ست و آن را
کشتی نیز گویند و این را قوس حوت ست
و این معرب برجیس ست کہ بالفتح باشد
چراکہ وزن فعلیل بالفتح در کلام عرب نیامده
از برہان و رسالۂ معربات و غیر آن ـ
برجاس بالضم جیم عربی و سین مہملہ یعنی
نشانۂ تیر و غیره از منتخب و برہان ـ
برجستن بضم موحده و رای مہملۂ ساکن و ضم
نون فوقانی و سین مہملہ جامہ ایکہ از پشم سیاه بافند
و تار و پود هم باشد و آن لباس ترسایان
و نصاری ست و در صحاح یعنی کلاه دراز
کہ پیشینیان می پوشیدند ـ
برچش بضم اول و کسر ثانی قاش خربزه
و غیره از بہار عجم ـ
برص بفتحتین مرضی ست کہ داغہای
سیاه و سفید بر اندام پیدا آید از منتخب ـ
بربط نام سازی ست کہ مثل طنبوره
باشد لیکن کاسہ بزرگ و دستہ کوتاه دارد از
برہان و در رسالۂ معربات کہ از صاحب
رشیدی ست مسطور ست کہ بربط
معرب بر ست یعنی سینہ بط زیراکہ شبیہ
باشد بسینہ بط ـ
بردع بالفتح و دال مہملۂ مفتوح ملکیست از
اقلیم ایران در آذربیجان باقلیم پنجم ـ
برف فرق میان برف و یخ آن ست
کہ برف چون عمیر سفید مثل غبار میبارد و
یخ آن ست کہ آب منجمد قطره قطره می چکد

و انجماد می پذیرد و مثل سنگ سفید میگردد ـ
براق بالفتح و تشدید رای مہملہ چیزیکہ
با تابش و درخشندگی و لمعان باشد
مثل ابرک و شیشہ سرمہ ـ
برق بفتح اول روشنی و درخشندگی
و تابش برق کہ از ابر پیدا شود و جمع
آن بروق ست کذا فی المنتخب و کشف و گویند کہ بمعنی
درخشان نیز آمده ـ
برق و برق روشنی و ساختگی ـ
بریدِ فلک بفتح اول کنایہ از ماه که
سریع السیر ست از سراج ـ
برمک بفتح اول و سکون رای
مہملہ و فتح میم ... بود و اصلش پرست
و در آخر مسلمان شده با عیال بدمشق
رفت خالد نام پسری در دولت عباسیہ
وزیر شد و بعد از خالد پسرش که یحیی
نام داشت بدولت رسید و بعد از و
فضیل که پسر یحیی بود بدولت کامیاب
گشت و بعد از فضیل برادرش که جعفر
نام داشت بمنصب اعلی رسید و دولت
برامکہ بجعفر تمام شد از رشیدی برامکہ ـ
برک بفتحتین و کاف عربی فراخی
شتر و ثابت شدن از لطائف ـ
برگ بالفتح و کاف فارسی ساز و نوا
و سامان و اسباب و سرانجام و بمعنی
التفات و پروا و بفتحتین و کاف ... ـ
نوعی باشد از پشم شتر از رسالۂ معربات ـ

برشکال بفتح اول و سکون ثانی
و شین معجمہ موقوف و کاف عربی یعنی برسات
و بفتحتین نیز آمده و در بہار عجم نوشتہ
کہ لفظ هندی ست و نزد فقیر مولف
کتاب مفرس برسکال ست کہ بسین مہملہ
باشد چہ در هندی برس بمعنی بارش و کال
بمعنی وقت ست چون بعد از تحقیق این لفظ
در سراج اللغات تلاش کردم لفظ برشکال
را معرب نوشتہ خود یافتم ـ
بران ول یعنی بران عزم بران
اراده از بہار عجم ـ
برسام بالفتح مرضی ست کہ اندرون
سینہ ورم باشد از برہان و در مؤید الامراض
نوشتہ کہ بعربی آن را ذات الجنب گویند ـ
براهام نام یهودیست کہ کمال بخیل
و خسیس بود در زمانہ بهرام گور از شرح
خاقانی و مؤید ـ
بر چشم نهادن کنایہ از
قبول کردن ـ
براجم بالفتح و کسر جیم بندهای
انگشتان و برجم بضم اول و سوم مفرد
است از شرح نصاب ـ
بردان بالکسر مخفف بیرون از برہان
و رشیدی و صاحب کشف بضم نوشتہ ـ
برزان بالفتح و زای معجمہ مفتوح
یعنی کوه از رشیدی ـ
براهین بالفتح جمع برہان و تجم

خواندن خطا ست ـ
برین بفتح اول و تشدید رای مفتوح
مشغلہ برد کنایہ از عرب و روم و بفتح با
و تخفیف رای مکسوره فارسی یعنی
برتر و بلند ـ
برگستوان بالفتح و کاف فارسی
مضموم و کسر رای و ضم و سین مہملہ
ساکن آنچہ از جسم و اسپ اندازند
تا از زخم محافظت شود بهندی پاکهر
گویند و در سراج نوشتہ کہ برگستوان
بفتح کاف فارسی ست چہ برگست یعنی
پناه و لفظ آن کلمۂ نسبت ـ
برق یمان برقیکہ منسوب بیمن باشد
یعنی برقیکہ از جانب یمن کہ مطلع سهیل ست
درخشان شود و آن دلیل باران ست ملا
منتخب و کشف نوشتہ کہ یمان منسوب بیمن ـ
برهان بالضم حجت روشن و دلیل
قاطع از منتخب و فرق درمیان برهان و
دلیل آن ست کہ دلیل عام ست و برهان
خاص و باصطلاح منطق قیاسیست کہ مرکب
باشد از مقدمات یقینی تا نتیجہ دهد مقدمۂ
دیگر را کہ یقینی باشد و ظنی چنانچہ کل
انسان حیوان و کل حیوان جسم پس
از نتیجہ یقینی بر آمد کل انسان جسم ـ
برلس بضم اول و سکون ثانی و ضم ثالث
نام قبیلہ و انگشت سبابہ از کنز
و در منتخب نام پدر قبیلہ و چنگال شیر

ساو کشتی انبار کی ست بفتح اول و سکون ثانی ... اول و دوم بروزن چرخی ... ایشان ... گشتی ... چراغ از ... الفات ... کہ
در رشیدی ... از بیجان بالفتح اول و سکون دال ... کسر ... معرب ... ماه ... ـ

چنگال هر جانور درنده و در صراح
چنگال مرغان شکاری —
برهمن بفتح حرف دوم و سکون
سوم و بسکون دوم و فتح سوم هر دو
طور آمده قومی ست از علمای هنود —
برزین بالفتح و کسر زای معجمه و یای
معروف نام آتشکده و بمعنی آتش هم
نوشته اند از برهان و کشف و سروری
و مدار و رشیدی —
برهون بمعنی همایون از سراج —
برتکان بالفتح و تای فوقانی مفتوح
و کاف عربی بمعنی گلیم از شرح نصاب
و فردوس اللغات —
برغلیدن کسی را بر جنگ تیز
کردن از برهان —
برماسیدن مالیدن عضو از برهان —
بردن بالضم در قمار از حریف غالب
آمدن از چراغ هدایت —
بروی آب آوردن ظاهر ساختن —
بروی استادن حریف شدن
از چراغ هدایت —
برکت شدن تمام شدن و مردن
از چراغ هدایت وغیره —
بطاق بروی کسی آب خوردن
پیاله کسی خراب خوردن از چراغ هدایت —
بریسمان کسی بچاه افتادن
بسبب شخصی در بلا افتادن از چراغ هدایت —
برو دامان [illegible] شدن و عاجز
شدن از مصطلحات و چراغ هدایت —

بریسمان عنکبوت افتادن با شخصی
بکار معامله افتادن از مصطلحات —
برعریش ناتخشودن قصد چیزی
کردن که از آن هلاک شود —
برخود پیچیدن تفاخر کردن و تکبر
کردن از چراغ هدایت و بهار شریعت —
برپا افکندن بمعنی برداشتن —
بر طبع خوردن ناخوش و ناپسند
آمدن و بغم افزا شدن —
بر روی دویدن شوخی کردن از بهار عجم —
بسر آمدن غالب آمدن یعنی آخر شدن از بهار عجم
بر افتادن دور شدن و نابود و
گشتن از بهار عجم —
بر پای گوش کشیدن تنبیه
زدن و آگاه گردانیدن —
برهم پیچیدن و بهم پیچیدن
نام فنی ست از کشتی از بهار عجم —
بر طرف شدن دور شدن —
برابر دویدن استقبال کردن —
برابر کشیدن سنجیدن —
بر روی سیاه نشاندن خرابی
حال گردانیدن از بهار عجم —
بر چیزی چشم سرخ کردن
طمع داشتن آن چیز —
بر خوردن بلاقی شدن ملاقات
کردن و [illegible] شدن بچیزی —
بمعنی یافتن [illegible] از چراغ هدایت —
بر طاق بلند گذاشتن بر طاق
بلند نهادن [illegible] رسانیدن

و چیزی را کمال نمایش دادن یعنی چیزی را
بر جای بلند نهادن که دست بآن نرسد
و بمعنی ترک کردن و فراموش کردن هم آمده
از برهان و بهار عجم —
بر یخ زدن و بر یخ نوشتن
فراموش کردن و نابود کردن و محو کردن و
زود زائل کردن از برهان و سراج و غیر آن —
بروی [illegible] افگندن
یعنی ظاهر ساختن —
برکردن یعنی روشن کردن و ظاهر
کردن از سراج و چراغ هدایت —
برگ ریزان یعنی موسم خزان از
برهان و سراج —
برگ سبز فرستادن کم دادن فرستادن
بر هم کان دویدن چیزی
در نظر آمدن از مصطلحات —
بر پوست کسی رخنه [illegible] و [illegible]
کردن از مصطلحات
بر پشت کسی را [illegible] نهادن کنایه
از تحقیر و اهانت نمودن از مصطلحات —
بر پشت کسی فراغت داشتن
بر پشت او [illegible] فراغت یعنی رسیدن
مستعمل است از مصطلحات —
بر قالب زدن مهیا کردن و
سرانجام دادن از مصطلحات —
بر بالا پیچیدن یعنی بالا کردن آستین
و بالا کردن پاچه تنبان برای شتافتن
رفتن [illegible] بمعنی گریختن از برهان
و مصطلحات —

بر پیچیدن بجیم فارسی دست را بزور
پیچیدن کسی را ساییدن از برهان
بر لنگ زدن یعنی گریختن از
مصطلحات و برهان و بهار عجم و نیز صاحب
بهار عجم نوشته که درین قائل است ظاهرا
لنگ بکسر لام بمعنی آلت رجولیت است
پس بر لنگ زدن کنایه از قطع آلت بود
چرا که زدن بمعنی بریدن آمده است —
برشکستن کناره کردن و بسته
رنجیده شدن بیزار آمده —
بر نشستن سوار شدن —
بر آبستن چیزی را [illegible]
کردن از مصطلحات —
براه بردن بسر بردن از مصطلحات
بر انگشت پیچیدن از داشتن
و مشهور کردن از مصطلحات —
بر پای کسی رسیدن یعنی بسیار
ترسیدن از مصطلحات
بر خر نشستن و سوار شدن و نشستن
مکافات عمل خود گرفتار آمدن از
مصطلحات —
بر خشت زادن محمول شدن
بار دار است که بوقت وضع حمل خشت را
زیر پا گذاشته بر سر پا نشینند و بر زمین
زنند تا ثقل بسهولت منفصل شود —
بر روی حرفان زدن و بر عالم
حرفان زدن از حجاب و شرم
برآوردن از مصطلحات —
بر دو جلال زدن خشمناک شدن

از مصطلحات و بهار عجم —

برشیر دندان زدن کنایه از رغبت لوا طت چه دندان بر چیزی زدن کنایه از مصطلحات

بر سر پا آمدن ظاهر شدن و پیدا شدن از مصطلحات —

بر سر من ای بر ذمهٔ من از مصطلحات —

بر سنگ زدن ظاهر کردن و گفتن از مصطلحات —

بر کشیدن وزن کردن و مرتبه و رتبهٔ کسی افزودن کردن از مصطلحات و بهار عجم —

برغو بفتح و ضم اول و غین معجمه مضموم شاخ حیوان که از میان تهی باشد و آن را بانشد نفیری نوازند از رشیدی و جهانگیری و برهان —

برفشته بکسر ثانی بر وزن فرشته بمعنی بریان و هر چه مرغوب و محبوب باشد و حسن برفشته کنایه از حسن سبز و تم گلگون یعنی حسنیکه ملیح مائل بسبزی باشد از بهار عجم و مؤید گشتن —

برره بفتح اول و فتح هر دو رای مهمله نیکو کاران جمع بار که بتشدید راست —

برزالمساهمه بفتح اول و سکون را و ضم همزه و دال مرکب بمعنی نزلهٔ و رطوبات و نام کتابیست در علم طب از امام زکریا رازی و بمعنی لفظی این مرکب پیدا شدن و بسیار شدن ست —

برّه بالفتح و تشدید را تخفیف با هر دو ملوریکه گوسپند آهو و بمعنی برج حمل که محل شرف آفتاب ست و وقتیکه آفتاب

برج حمل باشد موسم بهار شروع میشود —

برکه بالکسر حوض آب لفظ عربی ست از منتخب و کنز —

براهمه بفتح اول و کسر ها جمع برهمن بحذف حرف خامس —

برده بالفتح بمعنی غلام و کنیزک و دایه از بهار عجم و این لفظ ترکی ست و در برهان بمعنی اسیر —

برهنه بفتح اول و ثانی و سکون ها ترجمه عریان و بفتح اول و سکون ثانی و فتح ها نیز آمده —

برذعه بالفتح و ذال معجمه مفتوح و عین مهمله پالان خراز شرح نصاب —

برطله بالضم و طای مهمله مفتوح کلاه از قاموس —

برج شطالبرج بفتح شین معجمه بلا که زر و از برهان —

برامکه بفتح اول و کسر میم و فتح کاف عربی کنایه از امرای عظیم الشان سخاوت پیشه و در اصل این لفظ جمع برمک ست پس برامکه اولاد و نسل برمک باشند تحقیق آنکه برمک شخصی بود و آتش پرستی در آتشخانه نوبهار که در بلخ بود خدمت آتش افروزی میکرد و از جمیع خادمان آتشکده معززترین بود و در تواریخ ابن خلکان مسطور ست که بنیاد ایشان کسی اسلام آورده بود یا نه و صاحب رشیدی نوشته که در آخر مسلمان شده با عیال بجانب دمشق که دار الملک بنی امیه بود توجه نمود خالد نام پسرش در دولت عباسیه از ابی العباس سفاح رشد

و بعد از خالد پسرش که یحیی نام داشت بدولت رسید و بعد از آن فضیل که پسر یحیی بود بدولت کامیاب گردید و بعد از فضیل برادرش که جعفر نام داشت بمرتبهٔ اعلی رسید و در سخاوت و مروت نظیر خود نداشت و دولت برامکه بر جعفر تمام شد از تواریخ ابن خلکان و رشیدی و برهان —

برخوردار بی نور حسینی این القاب خاص بدختر نوشتن و هر دو یای تحتانی برای تانیث و الحق محض خطاست چرا که در فارسی یا برای تانیث هیچ جا نیامده مگر در هندی و اگر گویند برای متکلم ست خصوصیت دختر نمی ماند چه پسر هم ثابت میشود بهر صورت این القاب بدختر نبایی اند کلام بیت تانیث —

برخی بفتح اول و سکون ثانی و کسر خای معجمه و یای مجهول یکپاره از چیزی چه برخ بالفتح بمعنی حصه و بهره و یای تحتانی برای وحدت لهذا المعنی اند که مشهور ست و بفتح اول و سکون ثانی و فتح خای معجمه بر وزن دربی بمعنی فدیه و قربانی و صدقه یعنی آنچه عوض چیزی عزیز بکسی دهند از بهار عجم و جهانگیری و برهان و مدار و رشیدی و کشف و مؤید —

برکی بفتحتین و کاف عربی منسوب به برک که بفتحتین ست و آن قماشی باشد از پشم شتر که اکثر لباس فقرا باشد از جهانگیری —

بری بفتح اول و کسر را و تشدید یا

بمعنی پاک و بمعنی بیزار و بمعنی بیگناه و بفتح اول و تشدید را هر شیئی که در زمین خشک و صحرا باشد از کنز —

برد خطی بالضم جنسی از چادر باشد که در بافت آن خطهای باریک زنگین باشد —

برد قلمی بالضم جنسی از چادر که بافت آن خطها میباشند برابر سطر ی قلم و بعضی گویند که بر آن نقاشان از قلم نقش و نگار کشند —

برد یمانی بضم اول و فتح حرف چهارم که یای تحتانی ست و کسر نون تخفیف یای تحتانی دیگر نوعی از جامهٔ مخطط که از ملک یمن آرند و الف در لفظ یمانی عوض یکی از یای مشدد ست پس گفته نمیشود یمانی بالف و تشدید یا تا جمع نشود عوض و معوض مگر یمانی بتخفیف —

برنائی بالفتح جوانی —

بریانی بالکسر نوعی از پلاو و قلیه —

برگ سبز بهم کاری و برگ سبز هم چشمی برگ پان یا سبزهٔ دیگر که کشتی گیران بجهت مقرر کردن کشتی بخانهٔ حریف خود فرستند و همچنین نیز میفرستند و آن را اگل کشتی گویند —

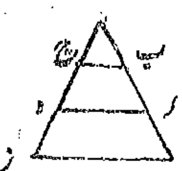
برهان لمی بکسر لام و تشدید میم مکسور بدانکه برهان باصطلاح منطقیین عبارت ست از قیاسی که مرکب باشد از مقدمات یقینی و آن دو قسم ست یکی لمی دوم انی لمی آن ست که حد اوسط در آن علت حکم بود در ذهن و نفس الامر چنانکه گویند

فهو متعفن الاخلاط و کل متعفن الاخلاط فهو محموم فهذا محموم پس حد اوسط که متعفن الاخلاط است علت ست برای حکم کردن محموم بر هذا در ذهن و نفس الامر و آنرا برهان لمی ازان گویند که دلالت میکند بر لم و علت حکم در نفس الامر —

برهان انی بدانکه برهان انی آنست که حد اوسط دران علت حکم بود در ذهن فقط نه در نفس الامر چنانکه گویند الاربعة منقسم بمتساویین و کل منقسم بمتساویین فهو زوج فالاربعة زوج پس حد اوسط که منقسم بمتساویین ست علت ست برای حکم کردن زوج بر اربعه در ذهن فقط و آن را برهان انی ازان گویند که دلالت میکند بر انیت ثبوت حکم در نفس الامر نه بر لم و علت حکم و بعضی بعبارت دیگر چنین تصریح لمی و انی کرده اند برهان لمی آنست که از علت دلیل گیرند بطرف معلول چنانچه تعفن اخلاط علت ست برای حمی درین مثال زید متعفن الاخلاط و کل متعفن الاخلاط فهو محموم فزید محموم و برهان انی آنست که از معلول دلیل گیرند بطرف علت چون الجسم مؤلف و کل مؤلف له مؤلف فالجسم له مؤلف پس مؤلف بالفتح لام معلول ست و بکسر لام علت ست —

برهان سلمی بدانکه برهان سلمی برهانی که بآن ثابت میکنند در علم حکمت متناهی بودن ابعاد و آنرا برهان سلمی ازان گویند که دران شکلی میکشند بصورت سلم برای اثبات مطلوب تقریرش بر وجه اجمال آنکه اگر عدم تناهی ابعاد متحقق باشد البته ممکن بود که برآریم از یک مبدا دو خط مانند دو ساق مثلث و هر قدر که آن خطها را بکشیم بعد فیما بین متزاید گردد مثلا خارج کنیم از نقطه ا دو خط بطرز مذکور و فرض کنیم بر یک خط نقطه ب بفاصله یک گز و د بفاصله دو گز و و بفاصله سه گز و فرض کنیم بر خط دیگر مقابل این نقطها نقطهای ج و ه و ز

[illegible]

و بعد ب ج زائد باشد از بعد ب ا ج و بعد و ز زائده باشد از بعد د ه پس آن هر دو خطوط را الی غیر النهایت ممکن باشد در میان آنها بعد غیر متناهی با آنکه محصور باشد آن بعد غیر متناهی میان دو حاصر و این منافی عدم تناهی ست زیرا که محصوریت متناهی را مستلزم است پس هرگونه عدم تناهی الفراج با وصف محصوریت مقصود باشد پس باطل شد عدم تناهی ابعاد —

برهنه گوی کسی که صریح گفتن و فاش گفتن [illegible] —

برج آبی سرطان و عقرب و حوت —

برج خاکی ثور و سنبله و جدی —

برج بادی جوزا و میزان و دلو —

برج آتشی حمل و اسد و قوس —

بره بالفتح و کاف عربی مضموم نام کبوتر از شمسی —

فصل بای موحده مع زای معجمه

بزرجمهر بضمتین و سکون را و حای مهمله و ضم جیم عربی و کسر میم نام وزیر اعظم نوشیروان و این معرب بزرگ مهر است و آنچه در بعضی لغت نوشته اند که بضم جیم و ثانیه جیم و را و حای مهمله و را ساکن باید خواند این قول غلط است صحیح همانست که جیم را مضموم خوانند چرا که در عربی دو ساکن بدون ره هم نیایند از رسالهٔ معربات صاحب منتخب چون ضمه نسبت کسره و فتح حرکت قوی است پس کلمه معرب را که ضعیف بود باین حرکت قوی قوت داده اند و قوت ضمه بشرح ملا در [illegible] فعل مذکور ست —

بزرگوار مرد عالیه بزرگ از بهار عجم —

بزرگ بضم اول و فتح کاف فارسی کسیکه بلیش و بزرگی جنگ را بجنگ ها —

بزرگ ترسان و ضد بهادر —

بزاز بالفتح و تشدید زای معجمه اول بیامه فروش چرا که بز بالفتح و تشدید زا جامه [illegible] بلهجه عربی جامه را گویند از کشف و مؤید —

بزاز بالفتح و تشدید زای معجمه بمعنی جامه و [illegible] بضم [illegible] در فارسی بمعنی گوسپند که بهندی [illegible] گویند و کنایه از برج حمل که منازل [illegible] —

که بمعنی دل از برهان ماثر از لطائف —

برآوند بضم نام دارو و گشتی و او در او گردن [illegible] چنانکه [illegible] پوست کشند —

بزغنج بفتحتین و فنون [illegible] و [illegible] از لطائف —

بزاق بضم اول لعاب و کلمت دهن از کشف و منتخب و مؤید و بحر الجواهر —

بزشک بکسرتین طبیب از برهان —

بزرگ بفتحتین نام مقامیست از دوازده مقام موسیقی و بالفتح و را مهمله مفتوح بمعنی کرامات که بهندی [illegible] گویند از برهان —

بزم قدم حقیر و ناتوان بطی الحرکت از مصطلحات —

بزال بضم [illegible] است بمعنی شهوت دندان از لطائف —

بزرگ [illegible] هر که [illegible] کردن از لطائف —

بزبان [illegible] گرفتن —

[illegible] ملائم فریب دادن و شگفتن تا لائق گفتن کسی را از مصطلحات —

بزم مشکلان بزمیکه دران مردم کثیر جمع باشند از مصطلحات —

بزه بفتحتین بمعنی گناه و خطا و بضم اول میوه که خوشبو دار از برهان و سراج اللغات و رشیدی

[illegible] نوشته که [illegible] در سراج اللغات [illegible]

[illegible]

باب الباء مع الضاد

بزغالہ بز کوہی چہ غال بمعنی شگاف
و غار کہ در کوہ باشد و ہا برای نسبت —
بزنگاہ بکسر اول جائی کہ خوف رہزنان
داشتہ باشد از مصطلحات —
بزودی منسوب بہ بزدہ کہ نام شہریست —
بزگیری مکر و حیلہ کردن و بمعنی دزدی
نیز آمدہ از مصطلحات —
بزباشے رقصانیدن بز و
بوزنہ از مصطلحات —

فصل بای موحدہ مع سین مہملہ

بسا یعنی بسیار الف برای کثرت یا ندا …
بسالت بالفتح شجاعت و دلیری از
منتخب و کنز —
بست بالضم و سکون سین مہملہ نام
شہریست از ایران و وقتی ست نحوس
بمقدار دوازدہ ساعت کہ بعد از
سہ شبانہ روز بسیل و در می آید مبدا آن
از ہنگام ابتدای طلوع شمس و قمرست
بہندی آن بہدرا گویند بالفتح بای موحدہ
تحتانیہ و تشدید دال بعد را مہملہ و الف
بالکسر مخفف بیست کہ ترجمہ عدد عشرین است —
بسطت بالفتح اول و سکون ثانی
و فتح طا — بمعنی فراخی و کشادگی
از صراح و کنز و کنایہ از دو دستی و
بالضم خطا ست
بسیچ بالفتح اول و کسر ثانی و یای
مجہول و جیم فارسی قصد و ارادہ و
تیاری و آمادگی از برہان و رشیدی
و جہانگیری —
بساتیچ بالفتح و تحتانی نیز مفتوح معرب
بسپایہ نام دوائی کہ چوب درختی باشد از رسالہ
معربات صاحب رشیدی و منتخب —
بسند بفتحتین بمعنی کافی و کافی شدن
از سراج و رشیدی —
بسد بالضم اول و ضم سین مہملہ مشدد
و تخفیف سین نیز آمدہ بمعنی مرجان
کہ بہندی آنرا مونگا گویند از کشف
و مدار و بہار —
بستہ نگار نوعی از سرود و
راگنی از چراغ ہدایت —
بسر بالضم خرمای خام کہ ہنوز پختہ
نشدہ باشد از منتخب و شرح نصاب بالفتح
اول و کسر سین نام وزیر بہرام … لغت —
بستان افروز گل تاج خروس کہ بعضی
اہل ہند آنرا گلکا گویند از برہان و سراج اللغات
بس بالفتح بمعنی بسیار و بمعنی کافی
یکی از حروف تشبیہ چون شیر بس
یعنی مانند شیر —
بسط بالفتح بمعنی فراخی و بالضم از
صراح بمعنی گستردن —
بساط بالکسر فرش و در صراح بمعنی فراخی
میدان و بمعنی دسترس و متاع و سرمایہ
و دستگاہ و سفرہ چرمین بلفظ انداختن
و افگندن و کشیدن و آراستن و گستردن
و چیدن مستعمل از بہار عجم و کشف و
فردوس اللغات —
بسیط بالفتح جای فراخ و گستردہ شدہ
و چیزی کہ فراخ باشد و در اصطلاح
حکما ہر شی کہ غیر مرکب است و بعضی تعریف
بسیط چنین کردہ اند کہ ہر چیز کہ جزو آن
مشابہ کل آن باشد چنانچہ آب و خاک
و آتش و باد علیحدہ علیحدہ و نام بحریست
از نوزدہ بحور شعر —
بسائط بالکسر ہمزہ کہ حرف چہارم ست
جمع بسیط و مراد از بسائط اربعہ عناصر
کہ خاک و باد و آتش و آب است —
بسیط مسطح بضم میم و فتح سین مہملہ
و فتح طای موحدہ مشدد کنایہ از زمین
باعتبار ہفت اقلیم —
بسراق بالضم یاقوت زرد کہ در شب
بدرخشد از چراغ گویند از مصطلحات —
بست و یک … وثاق بکسر اول
و ضم و واو دوم کنایہ از بیست و یک
صورت شمالی و تفصیلش ہمین جا
بیدہ و مسطور است —
بسمل بکسر اول و کسر میم بمعنی ذبیح
و بمعنی ذبح کردن نیز آمدہ چرا کہ بوقت
ذبح کردن بسم اللہ میگویند پس ظاہراً
این کلمہ فارسی الاصل نیست لفظ
مستعربست از سراج و کشف —
بیست و یک پیکر … د
ایوان شمال … ہیئت از
کواکب مرصودہ ہمگی چہل و ہشت صورت
بر افلاک قرار دادہ اند از انجملہ دوازدہ
صورت بر منطقۃ البروج واقع اند
کہ دوازدہ برج مشہور بدانہا …
از انست و از انجملہ بیست و یک صورت
بجانب شمال از منطقۃ البروج اند یکی
از آن دب اصغر بصورت خرس ایستادہ
کواکب آن ہفت دوم دب اکبر و آن
نیز بصورت خرس کلانست کواکب
آن بیست و ہفت سوم تنین بصورت
اژدہای بزرگ با شکنہای بسیار کواکبش
سی و یک چہارم قیقاوس بشکل شلیقی (?)
بزرگ کواکبش یازدہ پنجم عوا بصورت
مرد ایستادہ و دستہای کشیدہ بدست
راست عصا گرفتہ و این را حارس السماء
نیز نامند کواکبش بیست و دو ششم فکہ و
آنرا کاسہ درویشان نیز گویند چرا کہ
در استدارت آن خمیدہ افتادہ است
گویا کاسۂ لب شکستہ است ستارہ آن ہشت
ہفتم جاثی علی رکبتیہ بصورت مردی بر زانو
در آمدہ ای بر زانو نشستہ ستارہ آن
بیست و ہشت ہشتم شلیاق و آن بصورت
سلحفات ست یعنی باخہ کواکبش دہ و
از انجملہ کوکبی ست از قدر اول آن را
نسر واقع گویند نہم دجاجہ و آن بصورت
ماکیانست کواکبش ہفدہ دہم ذات الکرسی
بصورت زنی ست بر کرسی نشستہ و پاہا
فرو گذاشتہ کواکبش سیزدہ یکی از کواکب آن
کوکب … ست … ثالث یازدہم
حامل رأس الغول بر شمال مردیست برپای
چپ … ایستادہ و پای راست برداشتہ
و دست راست بر سر نہادہ و در دست
چپ سر دیو خون چکان یعنی سر گرفتہ

باب الباء مع الطاء

باب الباء مع الكاف

کواکبش بیست و شش دوازدهم ممسک
العنان بصورت مردی ایستاده
بیکدست تازیانه و بدست دیگر عنان
کواکبش چهارده از انجمله عیوق از قدر
اول سیزدهم عقاب و آنرا النسر الطائر نیز
گویند کواکبش نه چهاردهم دلفین بصورت
حیوان بحریست که بمشک پر باد کرده
مشابهت دارد کواکبش ده پانزدهم
سهم بصورت تیر کواکبش پنج شانزدهم
جاثی بصورت مرد بار افتاده ست
کواکبش بیست و چهار هفدهم حیه بصورت
مار که بدست حوا مار افسا ست کواکبش
هژده هژدهم قطعة الفرس کواکبش چهار
و در لطائف الفنون بجای قطعة الفرس
فرس نام نوشته که بصورت اسپ خوش
شکل کواکبش سی نوزدهم فرس اکبر بصورت
اسپیکه او را سر و دو دست باشد و کفل
و دو پای نبود کواکبش بیست بیستم مرأة
مسلسله بصورت زنی استاده دستها
کشیده و زنجیری بر هر دو پای او نهاده
و بعضی نوشته که زنجیری بر دستها و ست
کواکبش بیست و یکم مثلث و آن
شکلیست که در وی طول باشد کواکبش
چهار و پانزده صور که بجانب جنوب از
منطقة البروج واقع شده اند نخست
اول قیطس آن بشکل حیوان بحریست
که او را دو دست بود و بال و دم چون
ماهی کواکبش بیست و دوم جبار بشکل
مرد قائم بر کرسی و در دست عصا گرفته

و دیگر بسته و شمشیری حمائل کرده این صورت
را جوزا نیز گویند کواکبش سی و هشت سوم
نهر بشکل جوی باریک با گردشهای
بسیار کواکبش سی و چهار چهارم ارنب
بصورت خرگوش کواکبش دوازده پنجم
کلب اکبر بصورت سگ کواکبش هژده
منجمله آن شعری یمانی که شعری عبور نیز گویند
از قدر اول ششم کلب اصغر کواکبش دو یکی
شعری شامی دیگر مرزم هفتم سفینه بشکل
کشتی کواکبش چهل و پنج و منجمله آن سهیل است
از قدر اول هشتم شجاع بصورت مار بزرگ
و در او با حلقهای بسیار پنج اسد پیوسته
کواکبش بیست نهم باطیه و آنرا کاس نیز
گویند شکلیست مستدیر کواکبش هفت دهم
غراب بصورت زاغ کواکبش هفت
یازدهم قنطورس بصورت حیوانی مرکب
از اسپ و آدمی از سر تا پشت چون
مقدم آدمی و از کمر تا پا مثل اسپ کواکبش
سی و هفت دوازدهم سبع بصورت
حیوان درنده کواکبش نوزده سیزدهم
مجمره بصورت منقل کواکبش هفت چهاردهم
اکلیل جنوبی بشکل صنوبری کواکبش
سیزده پانزدهم حوت جنوبی بشکل ماهی
بزرگ کواکبش یازده —
بسطام صاحب منتخب اللغات و
مزیل الاغلاط و یاقوت حموی نوشته اند
که با کسر ست نام شهریست که مولد حضرت
بایزید ست و [illegible] و
صراح و مدار و ادب الالباب بالفتح نوشته اند

و بالضم دریچه کتاب یافته نشد —
بسیم بروزن فعیل یعنی تبسم کننده از لطائف
بسام بالفتح و تشدید سین مهمله
خندان و شگفته
بسیجیدن بالفتح اراده کردن —
بستن بمعنی پیوند آمده چون آئینه
بستن بمعنی پیدا کردن و شدن چون
شگوفه بستن و آبله بستن و بمعنی پوشیدن
چون پیرایه بستن و بمعنی بنا کردن چون
حصار بستن از بهار عجم —
بستان بالضم معرب بوستان از منتخب
و در سراج اللغات نوشته که لفظ فارسیست
مرکب از کلمه بست بالضم که بمعنی گلزار و
جائیکه میوه خوشبو در آن باشد و الف و
نون زائده مثل شاد و شادان —
بساتین بالفتح جمع بستان و بضم
خواندن خطاست —
بسدین منسوب بسد که مرجان
باشد و مراد از سرخ
بیست و پنج قران ترتیبش
آنست زحل را باشش کوکب که زیر
اوست و مشتری را با پنج کوکب که زیر اوست
و مریخ را با چار کوکب که زیر اوست و شمس را با سه کوکب
که زیر اوست و زهره را با دو کوکب عطارد را با قمر —
بسر لب صحبت و شدن پریشان و تیره
روز بودن الها بمعنی مفلس بودن —
بسر شدن آخر شدن از بهار عجم وغیره
بسر تختیدن الحاح و مصاحبت کردن
و نام دو چوبیست از کشتی —

بسر کشیدن یکدفعه تا جرعه کشیدن
از مصطلحات
بست شکستن بالفتح از حد تجاوز
نمودن از مصطلحات —
بسر آمدن از مرض شفا یافتن
از مصطلحات —
بسر گردیدن مرادف
گرد سر گردیدن —
بسباسه بالفتح بدو بای موحده و دو
سین مهمله مرغیست بازو بندی بجانوری
گویند از منتخب
بسمله بالفتح مخفف بسم الله و بمعنی بسم الله
الرحمن الرحیم گفتن از منتخب وغیره —
بسحاق اطعمه بالضم و حای مهمله نام شاعر
که در اشعارش همه بیان طعامها باشد —
بسوه بالکسر لفظ هندیست بمعنی بیستم حصه
هر چیز عموماً و بمعنی بیستم حصه بیگه در
پیمایش زمین زراعت خصوصاً —
بسیتم بالفتح بقیه —
بساط خانه شراب خانه از چراغ هدایت —
بسفرجی بالفتح تکه باوراق طلا و نقره
بقالبی بالضم در جامه [illegible] از بهار عجم
بسمی مرد کم عقل از بهار عجم
بستا نسرای باغیکه در صحن خانه سازند
از سراج اللغات

فصل باء موحده مع شین معجمه

بشری بالضم مژده بمعنی مژده
و بشارت و نام [illegible]

علیه السلام از جاه از منتخب و تفسیر مدارک و جامع البیان و تحقیق یا لبشری در باب یای تحتانی گفته خواهد شد —
بشقاب بالضم بمعنی رکابی بزرگ این لفظ ترکی ست از بهار عجم —
بشارت بالضم و کسر بمعنی خبر خوش و بالفتح باین معنی خطاست از بحر الجواهر و مدار و کشف و مؤید و منتخب —
بشاشت بفتح گشاده روی و خوشی طبع از منتخب و کنز و بمعنی تازه روشدن —
بشن بدیکسر اول و فتح شین معجمه سکون نون و فتح بای فارسی نوعے از سرود هندیست مثل دُهرپد —
بشر بفتحتین بمعنے انسان و از آنجهت انسان را بشر گویند که در بدنش موی نمایان نمیباشد بالبشرة ای لظاهر الجلد از شرح مقامات حریری —
بش بالفتح و سکون شین معجمه بند هر چیز مطلقاً و بندهاے آهن و نقره و برنج که بر در زها و پیوندهای صندوق و امثال آن نصب کنند برای استواری از مصطلحات و سراج اللغات —
بشاش بالفتح و تشدید شین معجمه اول بمعنی خوش و تازه و از لطائف و کنز —
بشع بفتح اول و کسر شین معجمه و عین مهمله بدمزه و گلو گیر از کنز —
بشک بالفتح دویدن و دروغ گفتن از لطائف و در رشیدی بالفتح عشوه و غمزه و بالضم بمعنی زلف —

بشکال بالفتح برسات —
بشکن بشکن بمعنی هنگامه و جوش و خروش و انگشت کسازدن که اهل رقص را باشد از چراغ هدایت —
بشولیدن پریشان کردن از برهان —
بشخودن بخای معجمه خراشیدن از برهان —
بشکولیدن چالاکی نمودن از برهان —
بشره بفتح اول و ثانی و ثالث ظاهر پوست آدمی از کشف و منتخب
بشر حافی بالکسر و حای مهمله و فا نام ولی که برهنه پا میگشت از لطائف —

فصل بای موحده مع صاد مهمله

بصیرت بینائی دل یعنی دانائی و زیرکی —
بصارت بالفتح بینائی چشم از منتخب و غیر آن
بصیر بینا و دانا از منتخب —
بصائر بینائی ها و حجتهای روشن —
بصل بفتحتین پیاز از لطائف و کنز —
بصم بالضم فرجه میان خنصر و بنصر از شرح نصاب —
بصره بالفتح نام شهری از عراق عرب و بفتحتین جمع باصر —
بصری بالکسر منسوب بشهر بصره اگر چه قیاس بفتح میخواست لیکن کسره داده‌اند تا فرقه باشد میان لبصر بالفتح منسوب بصره که بمعنی ملک حجاز است از شرح کافیه شهاب الدین الپایگی

فصل بای موحده مع ضاد معجمه

بضاعت بکسر اول مال و اسباب —

بضع بالکسر و عین مهمله از سه تا نه هر عددے که باشد بضع گویند و بالضم بمعنی نکاح و فرج زن و بالفتح گوشت بریدن و سیراب شدن از لطائف و کنز —
بضعه بالکسر گوشت پاره از لطائف و کنز —

فصل بای موحده مع طاے مهمله

بطحا بالفتح و حای مهمله وادی مکه معظمه و بطحاے از بطحا مکه معظمه مراد باشد و در اصل لغت بطحا بمعنے زمین فراخ که گذرگاه آب سیل باشد و دران سنگریزها بسیار باشد از منتخب و کنز و کشف و لطائف —
بطالت بالفتح بیکاره و معطل بودن بکسر اول بمعنی دلیر از منتخب و صراح —
بطائح بفتح اول و حای مهمله جاهای نشیب و فراخ که گذرگاه آب سیل باشد و دران سنگریزها بسیار باشند و این جمع بطحاست از صحاح و کنز —
بطیخ بالکسر و تشدید طای مهمله مکسوره و سکون تحتانی و خای معجمه خربزه از شرح نصاب و لطائف —
بطر بالفتح شگافتن زخم و بفتحتین وحشت و حیرانی و غفلت و ناسپاسی و نافرمانی و شادی مفرط و توانگری و فراخی عیش و بمعنے زمین شگافته نیز آمده از منتخب و لطائف و کشف و کنز —
بطلیموس بفتح با و فتح لام و تقدیم یای تحتانی بر میم نام حکیم یونانی صاحب کتاب مجسطی و تقدیم میم نیز گفته‌اند از منتخب و در برهان بفتح و فتح لام و تقدیم میم بر یای تحتانی گفته که بتقدیم تحتانی بر میم نیز بنظر آمده —
بطش بفتح اول و سکون ثانی سخت گرفتن و حمله کردن از منتخب و کنز و صراح —
بط بالفتح جانور معروف و این معرب بت ست و صراحی شراب که بصورت بط سازند از رساله معربات و بهار عجم و برهان —
بطریق بکسر مهتر ترسایان از مؤید و برهان و در صراح و کنز سردار فوج رومیان —
بطک بفتحتین صراحی کوچک که برای شراب سازند —
بطل بفتحتین بمعنی شجاع و دلیر از منتخب —
بطال بالفتح و تشدید بیکاره و در جنگ به آیت دلیر از منتخب —
بطن بفتح با و سکون طا شکم از منتخب —
بطین بضم اول و فتح ثانی تصغیر بطن و نام منزل دوم از منازل قمر و آن سه ستاره باریک ست بشکل مثلث که بر دوم حمل واقع شده از شرح قران السعدین و بفتح اول و کسر طا بمعنی بزرگ شکم —
بطون بضمتین پوشیدن و پوشیدگی و جمع بطن که بمعنی شکم ست —
بطلان بالضم ناچیز و ضائع شدن از منتخب —
بطاق ابروی کسی کار کردن بپاداو کار کردن از مصطلحات —
بطرح دادن فروختن جنس بزور بر رعایا از بهار عجم —

بطوء بضم اول و سکون ثانی درنگ و آهستگی نقیض سرعت از صراح۔
بطانه بکسر اول و چهارم نون بمعنی آستر قبا وغیره و بمعنی اندرون شکم و سینه و مجازاً بمعنی اراده و باطن و بمعنی دوست ولی از لطائف و منتخب۔
بطی بفتح اول و کسر ثانی و تشدید یای تحتانی بروزن فعیل درنگ کننده و آهسته۔
بطه سر خانه ای صراحی شراب مرید

فصل بای موحده مع عین مهمله

بعث بالفتح و ثای مثلثه بمعنی برانگیختن از منتخب و کنز و گاهی ازین قیامت مراد باشد۔
بعد ابعد بضم اول و فتح چهارم مرکب نام دائره که بالاتر از همه افلاک حاوی فلکهاست و نیز اهل هیئت بعد ابعد بر نقطه اطلاق کنند که از مرکز عالم خارج شده باوج کوکب باشد آن رسد۔
بعث و نشر کنایه از روز قیامت چرا که در آن و قت همه مردگان از زمین برانگیخته خواهند شد و بهر طرف پراگنده خواهند گشت۔
بعیر بفتح اول و کسر ثانی بروزن بعیر بمعنی اشتر از کشف و منتخب و کنز۔
بعر بالفتح سرگین شتر و گوسپند و آهو و سوش بفارسی پشک گویند از منتخب و غیر آن۔
بعوض بفتح اول و ضم ثانی و ضاد معجمه بمعنی پشه از کنز اللغات۔

بعض بالفتح پاره از چیزی و در لفظ بعضی یای تحتانی برای وحدت است اگر وحدت منظور نباشد آوردن یا درست نیست۔
بعلبک نام شهریست بشام که قوم الیاس علیه السلام در آن جا بعل نام بت را می پرستیدند از منتخب۔
بعل بالفتح نام بت قوم الیاس علیه السلام و بمعنی شوهر و بمعنی صاحب و مالک از منتخب و کنز۔
بعال بکسر اول بمعنی شوهرها و بمعنی جماع کردن و درختیست و شوهر از زمینهای بلند و زمینهای باران نارسیده از منتخب و لطائف۔
بعد المشرقین بالضم بعد اکبر مقابله مشرق یعنی و مغرب یا منتهای افق ارض تقریباً یک هزار و چهل و شش فرسخ یا کم میشود و حساب کرده ... بعد وی هشت یا کم یا بیش شود ... آنکه بعد مطلع اقصر الایام از مطلع اطول الایام تقریباً چهل و هشت درجه است و هر درجه ارضی تقریباً بیست و دو فرسخ یا کم یا بالا میشود و حساب کرده هر درجه ارضی تقریباً ... شصت و هشت کرده یا کم میشود ... و هزار و سه صد ... چهار ... بعض مشرقین ... از مشرق ...

چرا که گاهی بلحاظ شرافت طلوع آفتاب مشرق را تغلیباً مغرب را نیز مشرق گفتند بالتثنیه آن مشرقین نامند۔
بعثره بالفتح و ثای مثلثه مفتوحه برانگیختن و پراگنده شدن از کنز۔
بعره بالفتح سرگین شتر و گوسپند و آهو و لهذا اعرابیک گویند از منتخب و شرح نصاب و لطائف۔
بعیمه بکسر اول و کسر نون بمعنی ... خود و ذات خود۔
بعالی هر طرف افتاده کنایه از خود رای و خود پسند که در تحصیل کسی بپرسد۔

فصل بای موحده مع غین معجمه

بغبر بالفتح و ... نام پادشاه خوارزم نام آتشی است که اسپاه ... پادشاه خوارزم و آن چنان باشد که گلوله چوبی کاغذی یا کهنه تر از ان از آرد نخود و گلوله ساخته آتش از ان درست میاندازند ... از برهان و غیر آن و در سراج اللغات بالضم نوشته که از آتش است ... کرده ... بغراخان پادشاه ترکستان ... استعمال بغراخان و یای نسبت ... شده و در ... نوشته که ... از بلاد ... و ... و ... و ... و هر است ... بغداد بفتح اول و سکون ثانی ... بغا بفتح ... و ... دیگر ...

زنا کردن و فاحشه شدن از منتخب و در صراح و بفارسی بمعنی چیز و ... از لطائف و رشیدی۔
بغاث بهر سه حرکات حرف اول و غین معجمه و ثای مثلثه مرغیست بیرنگ که مردار میخورد از منتخب و کنز ظاهر اکرکس باشد و در ترجمه حریری نوشته که بغاث بکسر اول ظاهراً شکاری است و در کنز از ضم بمعنی طائر بیر که از تلاش طعمه عاجز ماند والله اعلم بالصواب۔
بغداد بالفتح نام شهر در عراق عرب که در اصل باغ داد بود از آنکه پیش ازین باغی بود که هر هفته نوشیروان عادل دران باغ بار داد مظلومان بنشستی ... الف را ساقط کرده بغداد گویند از کشف و برهان و خیابان و در رساله ... بمعنی ... از ... کسره بال ... باشد و بغداد باصطلاح ... شکر گویند از شرح ...
بغلبستی بفتح اول و سکون غین معجمه و فتح لام و کسر میم و سکون شین معجمه و فتح لام و سکون رای مهمله در ترکی ... بسته اند۔
بغلتاق بکسر اول و در آخر زای ... که ... داخل ... رشیدی ... رای مهمله ... آمده والله اعلم بالصواب۔
بغلطاق و بغلتاق ... قبا از رشیدی و در برهان ...

وطاقه و بعضی بمعنی جامه ابریشمی نوشته
در سراج اللغات نوشته که بمعنی بقلبند
و کلاه چون طا و قاف در فارسی نمی آید
شاید که زبان دیگر باشد۔
بغلق بالفتح نام طایر مجازاً بمعنی تیر آمده
بغلاک گرهی باشد که در بغل اسپ پیدا
شود و بدبیختی گردد از برهان و رشیدی
بغلی بفتح و سکون ثانی بمعنی استر که
بهندی آنرا خچر گویند و آن از خر نر و اسپ
ماده پیدا میشود از منتخب وغیر آن۔
بغچه بالضم جامه بند که معروف ست این
لفظ ترکیست از لغات ترکی ثابت شده
بغتةً بالفتح ناگاه و یکبارگی و دفعةً
از کشف و منتخب۔
بغی بفتح اول و سکون ثانی مصدرست
بمعنی بی فرمانی و از اطاعت بیرون
رفتن و بفتح اول و کسر ثانی و یای
مشدد بروزن فعیل صیغه صفت مشبه
بمعنی بی فرمان از منتخب۔
بغداد خراب و بغداد کهنه
و بغداد خالی کنایه از ساغر تهی
و شکم خالی از بهار عجم۔
بغل گیری نام داؤ از کشتی۔
بغلی کنایه از قرآن کوچک تقطیع که
آنرا بسفر در بغل توان گرفت۔

فصل بای موحده مع فا

بفر بیستر این لفظ غلط ست و بفرستان
صحیح چرا که مصدرش فرستادن ست

پس زیاده کردن یای تحتانی بعد رای
مهمله وجهی ندارد و اسقاط تای فوقانی
نیز درین لفظ از بعد سین مهمله یافته نشده
بفتری بالفتح کارگاه جولاهه از کشف
و از رشیدی معلوم میشود که راچه جولاهه باشد

فصل بای موحده مع قاف

بقلة الحمقا بالفتح و حای مهمله مفتوح
و سکون میم و بعده قاف تره خرفه و معنی
لغوی آن تره نادانست چو با وصف
فواید بسیار بیشتر در راهها و جاهای
خسیس میروید لهذا باین اسم مسمی گشت
از مدار و در شرح نصاب نوشته که چون
تره مذکور با وجودیکه بسیار از سیل خراب
و برباد میرود لیکن اکثر براه سیل و
گذر آب میروید۔
بقا گی پرزدن یعنی در بازی شطرنج
برابر ماندن۔
بقر بفتحتین بمعنی مطلق گاو خواه نر خواه
ماده بخلاف ثور که گاو نر را گویند و در
بقرة تای وحدت ست نه برای تانیث
از صراح و شرح نصاب۔
بقراط بالفتح نام حکیم از مدار و کشف۔
بقاع بکسر اول بمعنی جاها جمع بقعه
که بضم ست بمعنی جا از منتخب و لطائف
بق بالفتح و تشدید قاف بمعنی پشه
کیک که در فارسی پشه درست نظم
بتخفیف می آرند۔
بقل بالفتح تره که بخته نانخورش سازند

بقال در هندوستان بمعنی غله فروش
بسیار مستعمل شده است و باین معنی
بدال بالفتح و تشدید دال مهمله صحیح باشد
و نزد اهل زبان بقال بمعنی تره فروش
است چه بقل بالفتح تره را گویند از
چراغ هدایت۔
بقم بالفتح و تشدید قاف مفتوح نام چوبی که
از رنگ سرخ حاصل شود از قاموس و در
فارسی بتخفیف قاف مستعمل میشود صحیح
بقا گم گرفتن عاجز شدن ست از
چهار شربت و در بهار عجم کنایه از جنگ
ناکرده عاجز آمدن۔
بقله بالفتح تره که پخته نانخورش سازند
بقعه بالضم زمین که محدود و ممتاز باشد
از زمین دیگر و بمعنی سرای و خانه مستعمل
است از منتخب۔

فصل بای موحده مع کاف عربی و فارسی

بکا بالضم بدون همزه بمعنی گریه که
از اشک ریختن باشد و بکا بالضم در آخر
همزه بروزن فعال بمعنی گریه کردن
با آواز از منتخب و شرح یوسفی۔
بکارت بالفتح صحیح ست و بالضم و بکسر
غلطست بمعنی دوشیزگی از جمیل اللغات
و صراح و کشف و منتخب۔
بکر و ر فتن خراب و تباه شدن
از مصطلحات۔
بگ درست بکاف فارسی بمعنی

تباه و ضایع ست از مصطلحات۔
بگلر بالفتح و کاف فارسی بروزن اختر
ترکی امیر بزرگ را گویند از لطائف۔
بگتر بکاف فارسی بروزن اخستر
جامه ایست که بروز جنگ پوشند و
آن تا بهای آهنی باشد که بر آن مخمل
یا بنات کشیده استعمال می نمایند از
برهان و رشیدی۔
بکر بالکسر زن دوشیزه و اول هر چیز و
هر کاری که مانند آن پیشتر نشده باشد
و بالفتح شتر جوان و نام قبیله ایست و نام
ملکی ست و بفتحتین بامداد و لفظ باکره
که بزیادت الف مشهور ست یعنی زن
دوشیزه از مخترعات عوام ست صحیح
بدون الف ست و بکر بالکسر بمعنی نازک
و لطیف نیز آمده مگر بمجاز چون سخن بکر
و مضمون بکر و نکته بکر و همچنین بوسه بکر و
باده بکر یعنی باده که هنوز از آن نخورده
باشند از منتخب و صراح و بهار عجم۔
بکره بفتحتین بگاه برخاستن و بامداد
رفتن از منتخب۔
بکتاش بالکسر و کاف عربی نام پادشاه
خوارزم از برهان و سراج اللغات و
مدار و در رشیدی یافته نشده و بعضی
چنین نوشته اند که بکتاش بالکسر و کاف
فارسی مرکبست از لفظ بیگ که مخفف بیگ
است که بترکی بمعنی صاحب و امیر باشد و تاش
بمعنی غلام یعنی بمعنی مجموع صاحب غلامانست
و بعضی گویند که بمعنی هم خداوند باشد چه در ترکی

باب الباء مع النون

باب بای عربی

لفظ دانش و دانش برای اشتراک آید۔

بکیارق بالکسر و کاف فارسی و نام پادشاه مصغر نام امیر و بمعنی غلامان یک صاحب از لطائف۔

بگ بالفتح و کاف فارسی غوک و بالکسر مخفف بیگ که بترکی بمعنی امیر است از لطائف و رشیدی۔

بگناس بالفتح و نون مفتوح و کاف فارسی بمعنی حیوان دُم بریده از برهان و رشیدی

بگلربگ بفتح اول و سوم و کسر پنجم که بای موحده است و کاف فارسی بترکی بمعنی خان خانان و امیر امیران از لطائف۔

بکاول بضم بای موحده و کاف عربی و ضم واو بمعنی داروغه باورچی خانه از سراج اللغات و در بهار عجم بفتح اول و فتح واو۔

بکم بالضم جمع ابکم که بمعنی گنگ است بفتحتین بمعنی گنگی از منتخب و لطائف و کنز۔

بکران بالضم تندگی از رشیدی و برهان۔

بگلیمان بکاف فارسی بروزن مسلیمان نام قومی از سلاطین ترک۔

بگماشتن از رساله عبد الواسع معلوم میشود که بکسر بای موحده است۔

بگار بر دن بمعنی آوردن۔

بیک لار بیگیان سرداران امرا و بزرگان امیران۔

بکه بالفتح و تشدید کاف نام قدیم مکه از منتخب و شرح نصاب۔

بکه بالضم پیچ باداد و بالفتح [illegible]

بر سر چاه نصب کنند و بمعنی چرخ کوچکی جولاهگان کلاوه را بدان کشیده دیگر دشتی آورده ریسمان بر آن شوره پیچند بهندی چرخی نامند از صراح و منتخب و غیره۔

بکارانه ملکیست در اقصای مشرق و صوبه بنگال

بکرنگاه معشوقیکه هنوز دلربائی نیاموخته باشد از مصطلحات۔

فصل بای موحده مع اللام

بلوا بالفتح بلا و زحمت از لطائف و کنز۔

بلا بالفتح آزمایش کسی کردن خواه بایذا رسانیدن خواه به نعمت دادن از شرح نصاب و در صراح بمعنی زحمت و سختی و در مهذب الاسما بمعنی نعمت و در کنز بمعنی نعمت و زحمت هر دو آمده و در منتخب آزمودن و مکروهی رسانیدن و نعمت دادن و در محاوره فارسیان بمعنی بسیار ایذا از چراغ هدایت و نیز در بهار عجم نوشته بمعنی کار ریکه نهایت عجیب باشد و کار عمده فوق الطاقه۔

بلغار بضم اول و فتح لام و غین معجمه جمع بلیغ۔

بلاغت جوان شدن و رسیدن بر نهایت کمال در ایراد کلام رعایت مقتضای حال یعنی آوردن کلام مطابق اقتضای مقام بشرط فصاحت چراکه فصاحت جزو بلاغت است و فصاحت شرط بلاغت است از منتخب و چند شروح و رسائل و در عجم الصنائع آورده

منتظر الانشا چنین تعریف کرده که بلاغت مطابق بودن کلام است مر مقتضا ی مقام را یعنی لایق حال مخاطب و مناسب مقام کلام کند و خالص بودن کلام از ضعف تالیف و مصنفین نقات چنین تصریح کرده اند که بلاغت کلام آنست کلام بر وفق مقام و حال بود چنانکه بوقت احتمال ملال سامع از طول مقال احتراز کند و آنچه اهم باشد تقدیم نماید و آنچه اهم نبود موخر کند و ذکر اموریکه ضرور ترک رساند و امور محبوبه بر مخاطب ایراد نماید و علی هذا القیاس۔

بلیت بفتح اول و کسر لام و تشدید تحتانی بمعنی آزار و رنج و سختی از منتخب۔

بلاهت بالکسر کم عقل بودن در امورات دنیا از کنز و در منتخب و صراح بفتح نادانی۔

بلاوت بفتح کند ذهنی از کشف و صراح و کنز۔

بلوکات بضمتین و کاف سر پیچ چند ده که با هم تعلق داشته باشد بهندی پرگنه گویند از اردو و در فرهنگی معتبر نوشته که بلوکات جمع بلوک است که بضم اول بمعنی چند ده باشد و این لفظ ترکیست

بلارج بالضم جمع هر چیزی که از آتش کرده شده و چرا آبی کرده شده و غیره از منتخب و برهان و سراج۔

بلاد جمع بلد بفتح هم در آخر دال

بلغ بفتح اول و سکون ثانی نام شهر از شهرهای خراسان از برهان و منتخب و بفتحتین خواندن خطا است۔

بلیه بفتح کند ذهن از منتخب۔

بلند بسه حرکات ثلاثه لیکن فتح افصح است از برهان قاطع و مدار و صاحب رشیدی و جهانگیری نوشته اند که بلند بفتحتین بمعنی چوب چهارم که از سه چوب دروازه دیگر بالا باشد و صاحب بهار عجم نوشته که بلند بفتح و ضم هر چیز دور از خواه بسوی فوق خواه بسوی تحت چون این بلند بمعنی بلندی در او و بمعنی عظیم الشان و بزرگ نیز چنانکه رای بلند و قیمت بلند و دولت بلند و شهریار بلند در سراج اللغات و چراغ هدایت نوشته که بلند بالفتح ضد پست و بلهجه و بضم اول بمعنی دراز نیز آمده چنانکه شهای بلند و شعر بلند و دامن بلند و بمعنی کثیر و بسیار نیز آمده چنانکه تغافل بلند۔

بلور بفتحتین در عربی بمعنی شهر و دیار بلاد بمعنی راه سپر و پیشوا از فردوس اللغات و بهار عجم۔

بلچار بالضم و جیم عربی بمعنی ده از لغات ترکی۔

بلغور بالضم و واو معروف غله که در آسیا نا نرم شکسته باشند و آش کنند از برهان و آش نیز بلغور گویند از رشیدی و برهان و مدار۔

بلغا بالضم نام شهری است از بلاد اسلام

آباد کرده سکندر رومی ترکیبی آن بسیار غارست چه در آن سرزمین بسیار غارست از سراج اللغات و بعضی گویند که در اصل بن غارست نون بالام بدل شده و لفظ بلغار بمعنی چرم بود از نیز آمده که آن را ادیم گویند و صاحب ... گوید که بمعنی شهر بلغر است ... گویند و صاحب رشیدی نوشته که وجه ... و صاحب کشف ... بمعنی نام شهر بلغار نوشته اند۔

بلادر بفتح اول و ضم دال مهمله ثمر درختی است که بهندی آن را بهلاوا گویند دانه در چه چهار سم و نام ... زنان که بهندی ... بلادر مانند و در تمام آن را ... از رشیدی و لطائف و مدار و کشف و جهانگیری و برهان به کسر اول و فتح دال غلط است۔

بلور بکسر اول و فتح لام مشدد سنگی سفید و شفاف ... و بفتح با و ضم لام مشدد ... و معروف نیز آمده از منتخب بتخفیف لام نیز واقع شده۔

بلعم باعور بفتح اول و سکون لام و فتح عین مهمله ... و ... معروف ... از علمای بنی اسرائیل که مستجاب الدعوات بود ... موسی علیه السلام ... [illegible]

علیه السلام ایمان او مسلوب گردید نام پدر او باعور بود از لطائف و غیر آن۔

بلقیس بالکسر زنی بود جمیله فرمانروای شهر سبا که بنکاح حضرت سلیمان علیه السلام آمد۔

بلیناس بالفتح نام حکیمی از یونانیان ... [illegible]

بلاس بالفتح مجاز ... و وجه تسمیه ... [illegible]

بلیله بالفتح و ... لام ... درختی است که ثمر آن را بهندی بهیره گویند که بهندی ... اول و ... از بحر الجواهر۔

بلع بالفتح بمعنی فرو بردن چیزی را بگلو و بلع بالفتح لام منزل بیست و سوم از منازل قمر و آن دو ستاره است یکی روشن و بزرگ و دیگر خفی و کوچک و آنکه روشن ست گویا از کمال روشنی خود آن کوچک را فرو می برد از مدار و در کنز ... هر دو معنی مذکوره بفتحتین نوشته است۔

بلبل ابو سنان ... کتابی ... رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ... بلا بالفتح ... و بمعنی گران و کتابت ... نیز آمده از صراح و غیره۔

بل ... [illegible] ... از منتخب و غیره۔

... [illegible]

تا معلوم شود که مقابله صحت کتاب تا اینجا رسیده بلغ صیغه ماضی ست۔

بلاق بالضم چیزی است حلقه مانند که زیور زنان ست از لغات ترکی۔

بلکه بکسر اول و فتح لام هر چیز که ... خوش آید یعنی ... چیز عجیب و غریب از برهان و رشیدی۔

بلی بالفتح لفظ عربی ست که برای ... و اضراب آید فارسیان اکثر بلی را ... و در آخر استعمال کنند۔

بلال بالکسر نام شخصی از اهل حبش که از زمره اصحاب کبار بود و در مسجد رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بانگ نماز پنجگانه میگفتند۔

بلابل بالفتح اول و کسر بای دوم جمع بلبل که طائر مشهور ست و جمع بلبله یعنی کوزه لوله دار و صراحی ست۔

بلبل اول بضم میم لقب طالب آملی که شاعر مشهور ست۔

بلل بفتحتین نم و تری از کنز۔

بلبال بفتح هر دو بای موحده بمعنی اندوه و غم شدید از منتخب و کنز۔

بلهم بفتح اول و فتح ... ملهم ... مستجاب الدعوات که ... موسی علیه السلام ... [illegible]

... [illegible]

بلا گردان بمعنی قربان و تصدق ... گرده شده۔

بلا گردان ... [illegible]

از مصطلحات۔

بلدان بضم اول و سکون لام بمعنی شهرها و این جمع بلد است۔

بلبان بالتحریک نام سازی که باشتراک لب و دست مینوازند و بهمین سبب بهندی آن را ... گویند از بهار عجم و صاحب کشف بلبان را بالفتح نوشته و شارح ... ثقه و معتبر ست بلبان را بفتحتین بمعنی الغوزه نوشته و این لفظ در برهان و رشیدی یافته نشده۔

بلسان بفتحتین درختی ست کوچک مانند درخت حنا که فقط در قریه عین الشمس که در ملک مصر ست از منتخب و در برهان نوشته که بفتح با و سکون لام درختی ست در ملک مصر که از برگ آن روغن گیرند و در بحر الجواهر و کشف نیز بفتحتین نوشته که درختی ست در مصر که روغن از وی گیرند۔

بلچه ... بمعنی ... شدن ... [illegible]

بلیه بفتح اول و کسر لام ... بمعنی آزار و رنج و سختی از منتخب۔

بلهی بالفتح ... از لطائف۔

بلبله بضم هر دو بای موحده بمعنی کوزه که لوله ... آن ... و آواز ... بمعنی صراحی نیز آمده و بفتح هر دو بای موحده بمعنی ... اندوه و وسواس از منتخب و رشیدی و برهان۔

بلبله بالفتح اول ... [illegible]

باب الباء مع الواو

دیبای مجهول ثمر درختی که بهندی بهیره گویند بار و بدرد اول و بالبن و دوم مقوی معده از شرح نصاب.

بلغ بفتحتین و غین معجمه علامتی که در مقابلهٔ کتاب بر کنارهٔ ورق نویسند تا معلوم شود که مقابلهٔ صحت کتاب تا اینجا رسید ظاهرا بلغ صیغهٔ ماضی مؤنث است که تای آنرا درین مقام علامت تخفیف اختصار دراز نه نویسند و در سراج نوشته که بلغه بالضم ابخیه پسند باشد و در شرح خاقانی نوشته که بلغه بالفتح مخفف بلاغ و بفتح اول و ثانی و ثالث جمع بالغ.

بلیده با لفتح شهری نام منزل بیستم از منازل قمر و آن شش ستاره است از برج قوس و صاحب قاموس گوید آن پارهٔ از آسمان است خالی از کواکب و بمعنی شهر و بالضم نیز آمده از منتخب و کشف و شرح ابیاتی از ثقات.

بلالانه بکسر مانند بلال چون حضرت بلال مؤذن صاحب بیچارگی بود بلالانه مراد صاحب بیچارگی باشد.

بلیه بضم با و سکون لام جمع ابله از منتخب و سراج و در کشف نوشته که ... و دنیا و معاش ... و بای مختفی ... لفظ بلیه که بمعنی آرزو است.

بلکه بمعنی کاف لفظ عربیست برای ترقی و اضراب فارسیان با کاف استعمال کنند و در مقام ... ازین ... از بهار عجم.

مصطلحات فقیر مؤلف گوید که کاف را در لفظ بلکه دراز باید نوشت چرا که کاف غیر دراز که در حقیقت مرکب با های مختفی است بجائی نویسند که کاف را بلفظ دیگر متصل نسازند و درینجا چون کاف بلفظ بل مرکب شد حاجت باتصال های مختفی نماند فافهم.

بلی بفتح اول و کسر لام لفظیست که برای تصدیق کلام آید در اصل این لفظ عربی است بفتح لام مگر فارسیان بکسر لام استعمال کنند.

بلندی درازی و رفعت بلفظ دادن و یافتن مستعمل از بهار عجم.

بلا اشتباه شی بکسر اول و کسر شین معجمه بمعنی بیدرنگ و بی اجتناب و بی یکسو شدن و بفتح شین معجمه بجای یای تحتانی الف خواندن تصرف فارسیان است چنانکه معنی را معنا نویسند و میخوانند.

فصل بای موحده مع میم

بکم با لفتح ... بمعنی ... برکشی ... چراغ ... بهندی ... برآنند در مقابلهٔ زیر باشد که بمعنی آواز ... باشد.

فصل بای موحده مع نون

بنا بفتح اول ... معمار ... کننده و بکسر اول و تخفیف نون ... عمارت از شرح ... الغنا ...

بهار عجم نوشته که بنا بلفظ کردن و شدن و نهادن و گذاشتن و افگندن و انداختن مستعمل.

بنت العنب بکسر عین مهمله و فتح نون و موحده بمعنی شراب چه عنب انگور را گویند و در عرب و فارس شراب از انگور بسیار زند.

بنت بالکسر بمعنی دختر.

بنات بالفتح بمعنی دختران و این جمع سالم بنت است و بنت در اصل بنوه بود واو را بر خلاف قیاس حذف کردند تای فوقانی را عوض آن گردانیدند نون را ساکن کرده بای موحده را کسره دادند چون خواستند که جمع سالم سازند الف و تا برای جمعیت آوردند و تای فوقانی را حذف کردند و برای تخفیف بای موحده را بطرف اصل رجوع ساخته مفتوح خواندند بجهت زائل شدن خفتی که از سکون نون پیدا شده بود.

بنوت بضمتین و تشدید واو بمعنی پسری و فرزندی از منتخب.

بنج بالفتح معرب بنگ که معنی درخت خراسانی ... است اگرچه قیاس میخواهد که بنج معرب این بنگ نیز باشد که بهندی بهنگ گویند مگر چنین نیست در استعمال الطبا بنج درخت جدا گرده خراسانی است و این بنگ را که بعض مردم با ... سائیده ... نوشته ... فقها قنب گویند نه بنج از رسالهٔ معربات صاحب رشیدی.

بند با لفتح بمعنی قید و بمعنی فاید و بمعنی ... حیله ... انداختن کشتی و پهلوانان و بمعنی زنجیر و قفل و بند قبا و غیر آن و دوال تیغ و بندی که پیش آب رود بندند و در متن ... و غیره و عهد و پیمان و صفت گاو که ... و ارابه باهم بدارند و شرط و غم و گره ... و طومار کاغذ بمعنی توقیع و طمع ... و ... از سریان و لطائف و بهار عجم و مصطلحات.

بنامیزد این کلمه بزرگ تمنا برای دفع چشم بد استعمال کنند و بعضی گویند در محل تعجب و قسم آرند لیکن بسبب کثرت استعمال کسرهٔ اضافت را حذف کرده اند بلکه الف ایزد هم در رسم الخط نه نویسند سراج اللغات و کشف و بهار عجم و بعضی گویند که اگر کسرهٔ میم را کسرهٔ اضافت قرار دهند برای رعایت یای تحتانی و حذف الف که بیشتر است مع کسر خورش ... از ... شد.

بندر با لفتح کنارهٔ دریا که جای ... کشتی باشد از منتخب و بمعنی شهر که بر کنارهٔ دریا بود و اطلاق آن با مستقل ... شود ... لیکن اکثر ... آن ... بنا ... آمده.

بنادر بفتح جمع بندر ...

برهم بالکسر انگشت ... میان ...

وخنصر ست ۔
بنی نوع بشر یعنی فرزندان جنس انسان جمع بنی ودراصل بنین بود که جمع ابن ست چون بنین را مضاف کردند بسوی نوع نون جمع موافق قاعده نحوی ساقط گردید بنی نوع ماند ۔
بنی عامر قبیله است از عرب ۔
بنگیه تیر کنایه از برج جوزا ۔
بنگش بکاف فارسی بروزن رنجش نام ملکی ست قریب کشمیر ساکنان آن ملک را نیز بنگش گویند از برهان وغیره ۔
بنفش بفتح اول وضم نون وفا وشین معجمه یعنی کبود رنگ ونیلگون از شرح سکندرنامه ۔
بنات النعش سه ستاره اند قریب بایه شرقی شمالی نعش ونعش چهار ستاره دارد بصورت چهار پایی وبنات و نعش مجموع هفت ستاره اند قریب قطب شمالی وآن همه گرد قطب می گردند ۔
بنا گوش بضم اول نرمه گوش از رشیدی و بهار عجم وکشف وسراج اللغات وغیره وصاحب مدار الافاضل از سکندری و شرفنامه ومؤید نقل نموده بضم اول تحقیق کرده وصاحب فرهنگ حسینی نیز این ضبط صحیح گفته لیکن بکسر وفتح که مشهور ست بمعنی غلط باشد ونیز صاحب بهار عجم نوشته که بنایی یعنی بناگوش گفته اند ۔

وبعضی یعنی پس گوش آورده اند ۔
بنو ماش غله سبزرنگ که آنرا مونگ گویند از مدار وسراج اللغات ۔
بنارج بفتح وعین معجمه اشیای که سپاهیان تمام واز عنی از سبزه وچه باشد وزار عنکبوت از لطائف ۔
بنادیق بفتح جمع بندوق ۔
بندوق دراصل بالضم ست مگر در استعمال فارسیان بفتح نیز جائز یعنی تفنگ واین ماخوذ از بندق ست که بضم اول وثالث درعربی یعنی گلوله باشد چون از تفنگ گلوله آهن یا سنگ می اندازند لهذا مجازاً تفنگ را که آله انداختن آن ست نامیدند چون ضمه دال را اشباع کردند واو پیدا شد پس آن واو را نوشته بندوق گفتند ۔
بندق بالضم ودال مهمله نیز مضموم گلوله گلین که اندازند وچوب سرو وخشک که فندق گویند از منتخب ۔
بنا یان اطراف عقول شده ۔
بنگ بالفتح وکاف فارسی بروزن رنگ نام سبزی مخدری ونام ملکی مشهور که آنرا بنگاله گویند و تحقیق وکاف عربی بروزن فلک نوعی از قماش که بریشم از اطلس باشد وگلها نقش نیز بروزن آن از رشیدی شاید که همین نام صحیح باشد چیزی که در پاک ما آنرا تنگه گویند ۔
بنی اسرائیل اولاد یعقوب علیه السلام

علیه السلام ست واسرا بالکسر یعنی برگزیده و ئیل نام حق تعالی از لطائف و در منتخب نوشته که لفظ سریانی ست وبعضی گفته که اسرائیل یعنی بنده خدا ست ۔
بنی تمیم قومی وقبیله ایست از عرب از منتخب ۔
بنت الکرم بفتح کاف عربی وکرم را می گویند یعنی شراب انگوری چه کرم بالفتح یعنی رز ست که درخت انگور باشد از کنز ۔
بنا یان بفتح اول وتشدید نون معماران ۔
بنا بآب رسانیدن کنایه از کمال استواری بنا چنانچه ظاهر ست ونیز کنایه از خرابی عمارت ۔
بنه بستن بضم اول وفتح نون کنایه از سفر کردن ۔
بنا انداختن مرادف رنگ خانه ریختن از مصطلحات ۔
بند کردن دو معنی دارد یکی محکم گرفتن واسیر کردن دوم ذکر شود بر شخص یعنی نهادن زور کردن وتجاوز کردن از مصطلحات وچراغ هدایت وشرح گلگشتی ۔
بند بستن توقع وطمع داشتن ۔
بنون وبنین هردو بفتح اول یعنی فرزندان وپسران از لطائف ۔
بنگاله بالضم وکاف عربی وفتح نیز گویند که در تهیه بیان شده

با نده باشد از لطائف ۔
بنی وبنان بضم اول بضاعت الحاج ودعا خیر کردن در لطائف و رشیدی یعنی کمال اطاعت ورغبت وتواضع ۔
بنیان بالضم یعنی بنیاد وبنا از منتخب ۔
بنان بفتح سرهای انگشتان واین جمع بنانه است از بحر الجواهر وکشف ۔
بن بالضم یعنی درخت کهنه بیخ درخت وپایان هر چیز ونیز ست که آنرا قهوه نیز گویند از لطائف ۔
بند یبان دراصل بندیبان بود یعنی کسیکه نگهبان قیدیان باشد وعوام درلفظ ومعنی غلط کرده اند از کجاست با سے موحده واو بجوا اشتباه یکجاست بندی که یعنی اسیر ست بندی وآن را یعنی قیدی را اسیر گویند ۔
بنیامین بروزن اسرائیل نام پسر یعقوب علیه السلام که برادر حقیقی یوسف علیه السلام بود واین با بین غلط است از منتخب ونام شاعری است ۔
بنگو بالفتح وکاف فارسی وضم نون یعنی ... از برهان وسراج اللغات ...
... بالضم جای رشت و ... آن از لطائف و برهان ... وسراج ۔
... بکسر اول وسکون نون یعنی بنیاد ... وچه دو پشت آدمی ... منتخب وبحر الجواهر ... بفتح اول وکسر نون

و تشدید یای تحتانی پیشه که بیله از شرح نصاب
پیشه عنکبوت را نیز ... با الکل [illegible] بدست
و وضع آن در اصل برای صید و جواری بود
زیراکه در بند آید یقین بفروخت میر و ند و
بمرور ایام بر جمیع نوع انسان اطلاق یافته
پس در حقیقت مرادف لبیبی حق باشد
و جمع آن با الف و نون قیاسی است و بهار
و لطف نیز آمده که پیشه و صاحب زندها ای
با صلاحیت بود و بکسر یک طرف شهنده امیر کیم
را + و چنانکه سگ بیننده این کار صنف را
همچنین بیننده این کار نیز بحاورات
سلیمان گوید صیغه آن ده امر و نهی دارد
گذشت + که بر این ... قریباد ... ایام
بفتح اول و ضم نون کیاهی است
دوائی و در شکل نباتیست باشاخها
باریک گلش سرخ کبودی باشد از
بر هان ... گشت بقشمین
بیانه بالفتح سر انگشت جمع آن
بنان از منتخب
بیننه بضم اول و فتح نون و یای ملفوظ بعنی
رشته و اسباب از سر دی و سراج
بنی ... بفتح شین ... نام
قبیله از عرب
بنگاه ... بیاض [illegible] ... باشد بهمزه
... کی از شیر کامل دارد
بنی ... بالفتح طلوع ... السبی ...
کریا ... بالفتح از ... انطاکیه
بیشه ... بالفتح ... گرفته

فصل بای موحده مع واو

ابو جا بمعنی مخنث وار است
ابو علی سینا پدرش از
شهات بلخ و عامل آنجا بود و در ایام
نوح بن منصور در شهر بخارا آمده ابو علی سینا
در آنجا متولد شده ... سعد ... و
بحری ... ده سالگی از اکثر علوم بهره ور
گشت ... علوم ... آن ... می
گر ... شمس الدوله ... و ...
کتاب ... در علوم ... در ...
... بر ... از ...
... گرفته ...
... و ...
... از سراج اللغات
از قول سید الدین علی قوسی با ...
منقول شده
ابو الفضل کنیت یا لوده و کنیت ...
که ... مثل ... کنیت ...
از اولیا کبار از طالعه ... استاد
پدر خاقانی که خاقانی را از ... بمعنی
آمده بود از شرح خاقانی
ابو الحسن بالفتح ... کنیت حضرت
علی کرم الله وجهه ... ابو ... ابو تراب ...
... الف را اکثر حذف ...
ابو ... بالفتح ... شده ...
... علیه السلام ...
ابو طالب ... آن ...
و ... از ...
[illegible]
[illegible]

صلی الله علیه و آله وسلم ... بود
بواسطه عداوت و دشمنی او با آنحضرت
نفرین بر روی وی شده لهذا ابولهب
نامش کردند از لطائف و مولانا یوسف
بن ... در شرح نصاب نوشته که چون
روی او تابان بود مثل شعله لهذا
ابو لهب کنیت یافته
ابو المحجوب ... بمعنی صاحب ...
... آمده
ابو تراب کنیت حضرت علی کرم الله وجهه
... از ...
... از ...
رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم ...
و ... از ... گرد آلوده دیده
از راه شفقت برای بیدار کردن
فرمود قم یا ابا تراب از آن روز این کنیت
گشت و باین کنیت جناب امیر افتخار
میکردند ابو تراب و در اصل ابو تراب است
فارسیان الف را اکثر حذف میکنند
ابو طالب در اصل ابو طالب است کنیت
والد حضرت علی مرتضی کرم الله وجهه عم
رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم بوده
ابو الغوث ... با حضرت ...
ابو ... معروف کنایه از ...
ابو ... یکی از اولیای کامل بود
رحمة الله علیه
ابو ... سعید ...
... عبد القادر محی الدین
... علیه

ابو ذر بواو معروف و ذال معجمه بود که
بدال مهمله است از لطائف و بمعنی اول
قالب است اگرچه در زبان ترکی
شده و تفصیلش در رساله عبد الواسع
و رساله تاجی مسطور است
ابو نواس ... شاعر ... بگوا
نامند و گویند که ... برآمده
... آنکه بسیار ...
... خم ...
... از ... بود
ابو اسحق ... مشهور و ...
و آن ... که ...
یعنی بسیار ... از سراج و منتخب
ابو اسحق بفتح ... از منتخب
بحر ... الغواصی ... بسیار دانشمند
لفظ ابو الحسن مانند آمده است لیکن
در ... فارسی باشد یا
موحده زائده است و از ... آن
ابو ... بواو مجهول اسب ... رنگ از
رشیدی و کشف و سراج اللغات و
لطائف و برهان ظاهر آن است که
... آنرا ... گویند
ابو عمرو نام یکی از ... استاد
علم قرائت
ابو ذر ... نام یکی از ...
... بوده است
ابو ... از ...
... از ...
از ...

٨٧

[illegible marginal notes]

بوناز بواو معروف و نون و زای معجمه گیاهی است که هر جا پیخ شتک آنرا پنهان کنند زود سبز شود۔

بوس بضم با و سکون همزه و سین مهمله بمعنی درویشی و شدت احتیاج و سختی از منتخب و شرح نصاب لطائف و کنز و بضم اول و سکون واو بمعنی بوسه از بهار عجم

بوفراس بضم اول و کسر فا و سین مهمله کنیت شاعر قدیمی از عرب که نام او فرزدق بود از منتخب۔

بوقبیس بضم قاف و فتح بای موحده نام کوه در قرب و جوار مکه معظمه۔

بوالهوس ترکیب لفظ بو که مخفف ابو باشد بمعنی پدر و صاحب و الف و لام تعریف غلط است چرا که هوس لفظ فارسی است بمعنی آرزو پس داخل کردن الف و لام بر و جائز نباشد بخلاف بوالفضول و بوالعجب امثال آن که الفاظ عربیست پس حق آن است که بلهوس بی واو و الف است مرکب از لفظ بل بالضم و سکون لام که بمعنی بسیار باشد و از لفظ هوس که بمعنی بسیار هوس چنانکه بلکامه بمعنی بسیار کام و بلغار و بلفاک و بلغند بمعنی بسیار غار و بسیار شور و بسیار رنج شرح بوستان از میر عبدالواسع بالسوی فقیر مؤلف کتاب گوید که آنچه میر عبدالواسع درینجا نوشته که هوس بفتحتین لفظ فارسی است

بمعنی آرزو بمقتضای بشریت خطا واقع شد چرا که از قاموس و صراح و منتخب صریح معلوم میشود که هوس بفتحتین لفظ عربی است بمعنی آرزو و درین صورت داخل کردن الف و لام بر و جائز باشد چنانچه بوالفضول و بوالعجب و امثال آن و آنچه در برهان و جهانگیری نوشته است که هوس بالضم بواو مجهول بمعنی آرزو و امید است درین صورت لفظ هوس غالباً فارسی الاصل نباشد بلکه نوعی از تفریس باشد که لفظ هوس را که بفتحتین است فارسیان بواو مجهول خوانده اند یا آنکه اتفاقاً ماده لفظ عربی و فارسی تشابه الحروف واقع گشته باشد پس بلهوس بدون واو و الف چنانچه عبدالواسع فهمیده بر وزن گل نوش و گلدوز ثابت می‌شود در حالی که یکی از شعرا در کلام خود باین وزن نیاورده بلکه همه بر وزن بوالعجب آورده اند فافهم۔

بوش بالفتح و شین معجمه بمعنی کر و فر و خودنمائی و مردم درویش بسیار عیال و بمعنی مردم مختلف درهم آمیخته و او با جمع این است و بهذا الجمع المقلوب از رالالفنا و جهانگیری و صراح و برهان

بونافع نوعی از معجون دوائی۔

بوخلاف کنیت ابلیس۔

بوعلی دقاق بفتح دال و تشدید قاف اول نام شاعر بیست از موید۔

بوارق بفتح اول و کسر را و مهمله جمع بارقه که بمعنی چیز روشن و بمعنی درخشندگی و درفشی باشد مشتق از برق که بمعنی درخشیدن است و بمعنی شمشیرها۔

بوق بواو معروف چیزی باشد از مس مانند شهنائی که ازان آواز مهیب و مکروه برمی آید از کنز و صراح و در رساله نوشته که بهندی بگل گویند و آنچه در برهان نوشته که بوق نام مهره سفید است که بهندی سنکه گویند درست نباشد۔

بورق بواو معروف و فتح را مهمله چیزی است مانند نمک معرب بوره و بهندی آنرا سهاگه گویند کذا فی المنتخب و بواو مجهول در ترکی نوعی از آش است که از شیر و چغرات پزند۔

بوستان نام طائفه ایست که ذلالسرا آن طائفه شریر باشد یا مبغوض خواجه نظامی از شرح خان آرزو و صاحب برهان نوشته که نام کان فیروزه و نام شاعر که اکثر بیان طعام میکند۔

بوسلیک بالضم و واو معروف و کسر لام و یای معروف و کاف عربی نام مقامی از دوازده مقام موسیقی از برهان و سروری و مدار چاوچ در نظم آورده که وقت آن بعد زوال است و بعضی نوشته که بهندی آنرا گوجری گویند و بعضی گفته که شهر پرنغمه بوسلیک ماشق است۔

بولوک بضم اول و لام و هر دو واو غیر ملفوظ و سکون کاف عربی در ترکی بمعنی شهر مجازاً بمعنی الکا نیز آمده۔

بوک بواو معروف بمعنی شاید و بمعنی مگر

بورک بالضم بر وزن کوچک نوعی از طعام و بمعنی سنبوسه نوشته اند از برهان۔

بوزک بالفتح و زای معجمه مفتوح انجیر سبزی یا سفیدی بشبه مانند چیزیکه از هوا بر سر نان کهنه یا اچار نشیند از برهان و رشیدی و سروری۔

بوینگ بضم اول و تحتانی و سکون نون و کاف فارسی نام نره اسپ مثل یشم و آنرا بادرویه نیز گویند۔

بول بالفتح شاشه از منتخب۔

بوتم بواو معروف و فتح فوقانی بمعنی بچه و طفل و این لفظ ترکی است از لغات ترکی نوشته شده۔

بوتام نام شاعر از عرب۔

بوالحکم بفتح حای مهمله و فتح کاف قبل از انکار اسلام کنیت ابوجهل بود چون از اسلام انکار کرد کنیت او ابوجهل مقرر کردند۔

بوجم نام ... از شهر ... که ... بسیار و ... از شرح خاقانی

بوهم بواو معروف بمعنی ... که دران قلیه ... باشد و نام ... بمعنی ... و ... بضم اول و فتح واو بمعنی ... از برهان و رشیدی و

لطائف و در سراج اللغات نوشته که بوم
بالضم طائریست منحوس و بدین معنی عربی
ست و آن غیر جغد ست و کلان تر ازو
باشد و قوسی گوید که بوم در فارسی زمین
که هنوز دران زراعت نکرده باشند و مرز
بمعنی زمینی که دران زراعت کنند و بمعنی
مطلق منزل و جا و مقام نیز آمده –
بوداون بریان کردن تخمها و مغزها
از چراغ هدایت –
بوسه خوردن بوسه گرفتن از
چراغ هدایت و صاحب بهار عجم نوشته
که بوسه با لفظ کندن و چیدن و وزیدن
و پیچیدن و برافشاندن و ربودن و انگیختن
زدن و نهادن و کردن و خوردن
و دادن مستعمل ست –
بوقلمون بفتح قاف و فتح لام نوعی
از دیبای رومی که هر لحظه برنگ دیگر نماید
از منتخب و بهار عجم و برهان و سروری مگر
صاحب برهان نوشته که [illegible] بمعنی
مذکور بمعنی حرباست و نام مرغیکه هر لحظه
برنگ دیگر نماید ظاهرا این هر دو معنی اخیر
مجاز باشد از معنی اول و در سراج نوشته
که بوقلمون لفظ عربیست و در اصل ابوقلمون
بود فارسیان الف او حذف نمایند چنانچه
در ابوجهل و ابولهب و در سراج معنی آن
دیبای زنگارنگ نوشته و قوسی گوید که
فارسیان بوقلمون را بسکون لام نیز
آورند و این نوعی از تصرف ست و در
خیابان چنین نوشته که بوقلمون مخفف

ابوقلمون چنانچه بوجهل مخفف ابوجهل
و بعضی گویند که حرباست از جهت آنکه
که صبح برنگی و شام برنگی نماید و فارسیان
بمعنی زنگارنگ استعمال کنند –
ابوالحسن کنیت حضرت علی کرم الله وجهه
بوی پیراهن بوی قمیص یوسف
علیه السلام که قبل از ملاقات یعقوب
علیه السلام رسیده بود و گاهی ازین مراد باشد
اثری از آثار و مقدمات حصول وصل
بوالحکمان بضم های مهمله و فتح کاف
بمعنی که مرده اند [illegible] حکیم
بضم حای مهمله و فتح کاف و [illegible]
که بکسر اول و فتح ثانی جمع حکمت باشد
از شرح خان آرزو و یا بمعنی یای نسبت
باشد چه ابوالحکم بفتحتین حای مهمله و کاف
عربی کنیت ابوجهل بود از انجمن آرا
حقارت مصغر کرده جمع ساختند –
ابوالحکمان بفتح های مهمله و فتح کاف
بغیر تحتانی مراد از سیر نشان چه ابوالحکم
کنیت ابوجهل بود و جهل را از انجمن اسلام
چون از اسلام انکار کرد کنیت او
ابوجهل مقرر کردند –
بوان بالضم و بالفتح [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

از لطائف –
بوسه طلبید فولیش زدن
در اصطلاح کشتی گیران آنست که دست
بیازوی خود زنند و آواز بر کشند و دست
در دست حریف کرده بزور روند –
بو بالضم سوای معنی مشهور بمعنی امید
و طمع و سراغ و محبت و خوبی و بمعنی
کاشکی و بمعنی شاید مخفف بود [illegible]
بوده است و مخفف بوم که طائر منحوس است
و در ترکی بمعنی اینکه اسم اشارت است برای
قریب باست از رشیدی و سراج و لطائف
و شرح قران السعدین و مصطلحات
بوته بواو مجهول نام ظرف کوچکی که از
گل سازند و دران طلا و نقره گدازند
و بترکی بچه شتر را گویند و بواو معروف
درختی کوچک که بسیار بلند نباشد از
رشیدی و سراج و لغات ترکی
بوزنه بکسر زای معجمه جانور معروف است
که بهندی بندر گویند از برهان و [illegible]
بهار عجم نوشته که بوزنه بکسر زای معجمه
مخفف بوزینه بتشدید [illegible]
[illegible] که از الفاظ فارسی [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

تقدیر یای اشباع نباشد و تخفیف
عربی در فارسی شایع ست بخلاف
زیادت –
بوزنیه بکسر نون و تشدید یای تحتانی
بمعنی بوزنه آورده اند –
بوسیده بمعنی کهنه و فرسوده
و مندرس در اصل پوسیده بپای فارسی است
و بپای عربی شهرت گرفته از
شرح الشعرا –
بوره بواو معروف چیزیست
مانند نمک تلخ مزه بهندی سهاگا
گویند از برهان –
بومره کنیت ابلیس از لطائف –
بوحنیفه رح کنیت امام اعظم کوفی
رحمة الله علیه و نام مبارک ایشان
نعمان بود بالضم –
بوشیده بالفتح بمعنی کرو فر
یافته شده از لطائف –
بودنه بالضم و دال و نون مفتوح
جانوریست که بهندی بتیر گویند از سراج –
بوذلی بالفتح اول و سکون واو و دال و لام
بپای رسیده تیز کردن جانور شکاری
بر جانور دیگر و در هند باز بهلی شهرت دارد
از چراغ هدایت –
بوتات [illegible] غلط است و صحیح
بیوتات بیای تحتانی [illegible]
اول و ثانی و این جمع بیوتست
و بیوت جمع بیت ست که بمعنی خانه باشد
[illegible]

کنیت عزرائیل علیه السلام۔

بوسری نام درختی ست که آنرا مرم مولسری میگویند چه بول بالفتح بمعنی پیشاب ست و سری بمعنی اسپ چون از پیشاب اسپ سلیمان علیه السلام پیدا شده است لهذا بدین اسم مسمی گشت۔

بو اسحاقی کان فیروزه است در نیشاپور منسوب به بو اسحاق و گاهی همزه مکسوره را ازین لفظ حذف مینمایند۔

بواقی جمع باقی۔

بوادی جمع بادیه که بمعنی صحرا است

فصل بای عربی مع های هوز

بهاد بالفتح روشنی و رونق و زیبائی از دو در فارسی بمعنی قیمت از لطائف

بهند رفتن حنا سیاهی زدن حنا از مصطلحات۔

بهجت بالفتح شادمانی و تازگی زیبائی و خوبی و بضم چنانکه مشهور است غلط ست از مدار و کشف و کنز و منتخب

بهتت بضم اول و سکون ثانی و دو تای فوقانی حیرت و تحیر از سراج۔

بهوٹ بفتح بای مخلوط الهاء و سکون تای هندی قوی از برهان۔

بهیج بفتح اول بر وزن فعیل بمعنی شادمان از لطائف۔

بهراج نام پادشاهی۔

بهرج بالفتح و راء مهمله مفتوح و جیم بمعنی ورم ناسره و هر چیز که زبون و باطل و بد باشد و این معرب بهره است از رساله معربات و شرح نصاب و کنز۔

بهرام چرخ مریخ رنگ آن سرخ است بر فلک پنجم تابد۔

بهم بر آمد یعنی در غضب شد از رشیدی۔

بهزاد بالکسر نام نقاشی که در عهد شاه اسمعیل صفوی در نقاشی ید طولی داشت از سراج اللغات۔

بهار عنبر نقاط سفید زردی آمیز که بعد از شکستن عنبر اشهب پدید می آید از مصطلحات و بهار عجم و در چراغ هدایت نوشته انتشار بوی عنبر۔

بهادر بضم دال بمعنی شجاع و این لفظ ترکی ست و بفتح دال گفتن خطا ست از مؤید و لغات ترکی و برهان۔

بهار بفتح اول فصل ربیع و آن در بلاد اقلیم چهارم و پنجم و ششم مدت ماندن آفتاب است در حمل و ثور و جوزا و در اقلیم دوم و سوم مدت ماندن آفتاب در حوت و حمل و بمعنی شگوفه و گل نارنج خصوصا و نام بتخانه و نام بتخانه قسمی از جامه نفیس و بالکسر ملکیست معروف در هندوستان و بهار بالفتح بلفظ رویدن و دمیدن و جوشیدن و ریختن و افشاندن و آمدن و رسیدن و شگفتن مستعمل از رشیدی

و بهار عجم و سراج و برهان۔

بهیر بر وزن فقیر بازاریان لشکر ظاهرا بلفظ هندیست که بتغیر بهیر تصرف شده است

بهگت باز بفتح بای عربی مخلوط الهاء و فتح کاف فارسی و سکون فوقانی و بای موحده بمعنی مرکبست از جزو اول هندی و جزو ثانی فارسی فرقه ایست در هندوستان که امردان را برقصانند۔

بهق بفتحتین علتی ست که اکثر بر اندام نوجوانان پدید آید بهندی چهیپ گویند از منتخب و مؤید و مدار و کشف۔

بهل بکسرتین بمعنی بگذار و این امر ست از هلیدن از مؤید و کشف و رشیدی و سراج۔

بهلول بضم اول و واو معروف مرد خندان رو و پیشوای قوم که سردار باشد و نام عارفیست مشهور از منتخب و کشف

بهرام بالفتح نام پادشاه عراق که بسیار عادل و سخی بود چون اکثر شکار گور خر میکرد لهذا او را بهرام گور گویند و در فارسی نام ستاره مریخ که بر فلک پنجم ست و نام روز بیستم از هر ماه شمسی نام سر لشکر هرمز بن نوشیروان که روزی هرمز بر وغضب گرفته بود و بجهت تذلیلش چرخه و پنبه پیش او فرستاد بهرام همان زمان همه سلاح و اسباب سپاه گری بتاراج داد که چون من نزد پادشاه

حکم پیرزن پیدا کردم مرا بسلاح چه کار از برهان و رشیدی و لطائف و سراج۔

بهائم بفتح چهارپایان مثل اسپ و شتر و گاو و غیره جمع بهیمه

بهیم بر وزن نسیم نام اسپ از شرح نصاب۔

بهرام چوبین نام ندیم و امیر لشکر هرمز بن نوشیروان چون او بغایت لاغر و خشک اندام بود لهذا بهرام چوبین مشهور شد از سروری و برهان و کشف و سراج۔

بهاران بمعنی بهار الف و نون زائده است۔

بهلستان بالکسر نام ملکی که به بلسم مشهور است از فرهنگی نوشته شده

بهمان بالفتح اسمیست برای شخص مجهول غیر معین چنانچه فلان و این اسم در فارسی برای تمثیل استعمال کنند چنانچه زید و عمرو و بکر در عربی از برهان و بهار عجم۔

بهرمان بالفتح گل عصفر که در عربست آنرا گل معصفر گویند و بهندی کسنبه گویند و نوعی از یاقوت است بمعنی یاقوت سرخ از سروری و مدار و سراج و رشیدی و برهان

بهترین منسوب به بهتر یعنی چیزی که آن را بهتر میتوان گفت و گاهی یا و نون مخفف زائده باشد

[۱] این وجه تسمیه یکی از شرح قران السعدین نوشته است مگر نزد فقیر مؤلف معقول نه باشد چرا که درخت سندلیست هم از عربی و دیگر زبان مرکب بنا بر گفت ظاهر اول در اصل مور بود بفتح میم بمعنی تاج و سری در هندی بمعنی راجه یعنی درختیکه گلش لائق تاج سلاطین ست ۱۲ منه [۲] اهل اردو بهاٹ نیز بزیادت الف گویند ۱۲ [۳] فصیح لکهنو کسم گویند ۱۲

از بهار عجم —

بهتان بالضم افترا بلفظ نهادن و کردن و بستن بهبله لفظ بر مستعمل می شود از بهار عجم —

بهمن بالفتح نام ماه شمسی و آن مدت ماندن آفتاب است در برج دلو با چهارگن ماه هندی باندک تفاوت مطابق افتد و نام روز دوم از هر ماه شمسی و نام عقل اول که فرشته است و پادشاهی که پسر اسفندیار بود و این نیز نسبت آن فرشته این نام شده و نام دوائی و آن دو قسم باشد یکی بهمن سفید و آن نوعی از زردک صحرائی ست و دیگر بهمن سرخ و آن بیخ درخت علیحده است و نام پرده از موسیقی از رشیدی و لطائف و سروری و برهان و سراج

بهشتی رو کنایه از ساده رو چراکه در بهشت همه مردان سوای رسول الله صلی الله علیه و آله و صحابه و سلم ساده رو در حالت نوجوانی خواهند بود و در رشیدی بمعنی خوبرو نوشته —

بهو بفتح اول و سکون ثانی قصر و ایوان و نشیمن از برهان و منتخب و شرح خاقانی

بهنانه بالفتح و بدو نون بمعنی بوزنه از کشف و برهان —

بهره بالفتح حصه و نصیب بلفظ داشتن و برداشتن و بردن بهبله از مستعمل از بهار عجم —

بهیدانه بارد و رطب در درجه دوم لیسر قه حار و تبها مفید ضعف معده —

بهیو به فتح اول و کسر ثانی و تشدید تحتانی بمعنی روشن و تابان —

بهی بالکسر نام میوه که آنرا بهی نیز گویند

بهیمه بفتح اول چهارپایه از لطائف

بهمنجنه بفتح اول و سکون ثانی و فتح میم و سکون نون و کسر جیم فارسی و فتح نون نام عیدی که بروز دوم بهمن ماه کنند و روز دوم هر ماه شمسی را در فارسی نیز بهمن نام ست چون نام ماه و نام روز مطابق افتد دران روز عید و جشن میکنند چون در روز بهمن ماه بهمن جشن کنند و اقسام طعامها پزند و گلهای بهمن سرخ و گلهای بهمن سفید چند بر سر طعامها پاشند بهمین جهت جشن روز بهمن را بهمنجنه گویند از رشیدی و برهان —

بهله بالفتح دستانه باشد از پوست که میر شکاران وغیره بر دست پوشند از برهان و سراج و مدار و بهار عجم بالکسر

بهیمی بفتح اول و کسر ها و یای معروف و کسر میم المنسوب به بهیمه که بمعنی چهارپایه است و قیاس می خواهد که بهمی بفتحتین بدون تحتانی باشد بقاعده نسبت بمعنی در خزانه —

بهی بفتح اول و کسر ثانی و تشدید یا در عربی بمعنی روشن و تابان و خوب و زیبا فارسیان بتخفیف خوانند و بهی بکسر ثانی فارسی ست بمعنی نیکوئی و بهتری و صحت و ترقی دولت و شادمانی

مرکب از به و یای مصدری نام میوه و لائق که بهیدانه تخم اوست و آن دو قسم ست شیرین و ترش شیرین معتدل طبع در درجه اول و ترش بارد در اول و یابس در دوم از منتخب بهار عجم و تحفة المومنین —

فصل بای موحده با تحتانی

بیشوا بالکسر بی سامان و بی قوت و بی چیز را گویند

بیابه یا بالفتح ... چهارم ... نام حکیم ... —

بیدا بالفتح بیابان و دشت از کنز —

بیضا بالفتح بمعنی روشن و سفید و بمعنی آفتاب و نام شهر در فارس که تفسیر بیضاوی منسوب بآن است از شرح نصاب —

بیت اقصی عبارت از بیت المقدس و اقصی از این گفته که آن مسجد دور است که در زمین اهل مکه از تفسیر حسینی —

بیت الخلا بفتح خای معجمه پاخانه —

بیوراسپ بکسر بای موحده و یای مجهول و فتح واو و سکون را لقب ضحاک است چه بیور بمعنی ده هزار ست چون ضحاک مالک ده هزار اسپ خاصه بود لهذا باین لقب ملقب گردید از برهان و شرح قصائد خاقانی —

بیوتات بوزن حیثیت نام مهم و ملازم از سراج —

بیوت بضمتین خانها و این جمع بیت است که بمعنی خانه باشد از کنز —

بینات بفتح اول و تشدید یای تحتانی مکسور و بعده نون بمعنی روشن کنندگان و حجتهای روشن و گواهان صادق و این جمع بینه است و بینات نوعی از حساب اعداد حروف ابجد است و آن چنان باشد که اسم هر حرف باعتبار لفظ گیرند یعنی حروف دو حرفی را دو حرف گرفته جزو اول که مسمی اوست ترک کنند و جزو ثانی که الف ست باقی ماند از آن یک عدد مراد باشد همچنین از حروف سه حرفی حرف اول را ترک کرده دو حرف که باقی ماند اعداد آنها بگیرند یعنی حساب سین و شین و عین و غین هر یکی را شصت عدد باشد و الف را یک عدد و نه و صاد و ضاد هر یک را نیچ و علی هذا القیاس با و تا و ثا و را و زا هر یکرا یک یک عدد باشد و سر حرف را که می اندازند اعداد آنها از برنامند تکمیلتین —

بیات بفتح اول و ثانی و در آخر فوقانی نام شعبه از موسیقی و در ترکی نام طائفه ست از ترکمان بمعنی نوشته که ... از ترک بعربی بمعنی شبانگاه و نان ... از بهار شریعت و نصاب ترکی و لغات

بیجو است بمعنی بی تلاش و بی فکر و بمعنی نا طلبیده —

بیعت بالفتح فرمانبرداری کردن و عهد و پیمان و اخلاص خود را در دستی فروختن و مرید شدن و گاهی مراد از عقد نکاح باشد از بهار عجم —

بیوشت بالفتح و حرف سوم ... و شین ... تای فوقانی

91

شب باشی کردن در جای کسی از کنز۔

بیت بالفتح بمعنی خانه و این ماخوذ از بیتوتت که بمعنی شب گذرانیدن باشد چون اکثر اوقات بیتوتت در خانه می‌باشد لهذا خانه را بیت گفتند شرح نصاب از ابوسعید بن مانع۔

بینونت بالفتح و حرف سوم و پنجم نون بمعنی جدائی و مفارقت۔

بید بالفتح جمع بیدا که بمعنی بیابان و بمعنی پیوند و هلاک شدن و با لکسر فارسی نام درختیست گویند که بار ندارد و مولف این کتاب بار سرو و بار بید سرو دیده مگر قابل خوردن نباشد اگر بید ساده بجز شگوفه ثمر ندارد و صاحب لطائف و سراج اللغات و بهار عجم و دیگر اهل لغت نوشته اند که بید بسیار نوع است چنانکه گربه بید و خر بید و بید مجنون و مشک بید و بید موش و بید طبری و بید ساده و سرخ بید و سیاه بید و بید بوی وغیره و بمعنی شعور و آگاهی چنانکه بیدار بمعنی مقابل خفته از سراج و بمعنی بیهوده نیز آمده در نامه ایم از دیوان ماژندران و نام کرمی که گرد قالین و کاغذ و پشمینه را افراط سیار زود نیز نام کتابیست که بر همنان آنرا کلام خدا گویند و آن در اصل بیج است مشتمل بر چهار دفتر و بعضی سبعیت بیدگویند اول رکهه بید یکسر رای مهمله و سکون کاف

فارسی مخالط التلفظ بها و دو هم ججر بید بفتح جیم اول و ضم جیم ثانی سوم سیام بید بکسر سین مهمله و بعده یای تحتانی چهارم اتهر بن بید بفتح الف و فتح تا فوقانی مخالط التلفظ بها و سکون را مهمله و فتح موحده و سکون نون در بید اول از امر و نهی و وعده و وعید و سائر احکام شرعیت ایشان ست و در بید چهارم از اول آفرینش تا آخر و سرچه در میان آنست۔

بیداد بمعنی ظلم و ستم اگرچه قیاس میخواهد که بمعنی بی‌ظلم باشد از سراج و صاحب بهار عجم نوشته که بیداد بمعنی ظلم و ستم مرکب از بید و لفظ آد که کلمه نسبت است چون درخت بید بار ندارد لهذا ظلم را که عمل بیفایده است بدرخت بید منسوب و مشابه کرده بیداد نام کردند و بمعنی ظلم مرکب از لفظ بی و داد۔

بیطار بالفتح و طای مهمله و رای مهمله بمعنی طبیب بهار پایان از کنز و خیابان۔

بیدرنگ بمعنی شخصیکه شغلی و کسبی نداشته باشد سالک یزدی گوید۔

بیت دل آواره الهی بقرار است ما بیهوده برلبها او بیدرنگ است + بیدرنگ لهذا نا براى نفی بر مشتقات و صفات داخل میگردد چنانکه نابالغ و نامحمود و لفظ بی بر اسمای غیر صفت می‌آید چنانچه بیدرنگ که بیهوده کار است بمعنی بیکار کس این نیز آمده چنانچه نوشته که اسم غیر

مشتق ست بر و لفظ نا داخل کرده نالوان میگویند از بهار عجم۔

بیدار مرکبست از لفظ بید و لفظ دار که دال را حذف کرده اند یا آنکه مرکبست از بید و لفظ آر که کلمه نسبت ست و بید بمعنی شعور ست بیداری بالفظ کشیدن مستعمل ست از بهار عجم۔

بیت المعمور مسجدیست بر آسمان چهارم از زمرد یا یاقوت مقابل کعبه بطوریکه اگر از انجا چیزی بیفتد بر بام کعبه افتد قبل از طوفان بر زمین کعبه بود و معمور از ان نام شد که هر وقت از زیارت ملائک آباد ست از مدارک و کنز معراج و کنز۔

بید انجیر درختیست که بهندی ارنڈ گویند و شکسته اند گویند و این لفظ در اصل باد انجیر بود چون شکافته و شکسته باد چون خواهش کمال نارگیل شهد از شهد باد شکسته می‌شود با آله بید انجیر شهد از کشف وغیره۔

بیدر بیاء مجهول و فتح دال نام شهری در ملک دکن۔

بیهر با لکسر و یای معروف در عربی بیخ چاه از شرح نصاب لطائف و معراج بیهر الجمیر باز گشته عید چا ذ باز گشتن و این کنایه از دو رنج باشد۔

بیلور بیای مجهول و فتح واو اول فروش و آنچه دانهای آبگینه وغیره فرو شد از مدار و در برهان بیاب

فارسی آورده۔

بی نوکر شخص نوکری پیشه که بجائی نوکر نباشد غلط ست بجایش صحیح نانوکر ست چه لفظ نا برای نفی بر مشتقات و صفات آید چنانچه فاعل و اسم مفعول و صفت مشبه مثلاً نابالغ و نامسموع و ناخوانده و لفظ بی برای نفی بر اسمای غیر مشتق و صفات آید چنانچه اسم مصدر و اسم جامد مثلاً بی شعور و بی‌هنر و بی‌زر۔

بیت المقدس مسجدیست در ملک شام که حضرت داؤد علیه السلام آنرا بنا نهاده و حضرت سلیمان علیه السلام آنرا با تمام رسانیده و قبله اکثر انبیا همان بوده است۔

بیخویش بمعنی بیخود و بیهوش از سراج

بیاض بالفتح سفیدی هر چیز و کاغذ ساده نانوشته و نام شکلی از شکلها که در اشکال رمل و آنچه در گلستان نوشته که الاتفاق بیاض اقتاد یعنی اتفاق نوشتن در بیاض افتاد و لفظ نوشتن در بیاض مقدر ست و صاحب بهار عجم چنین نوشته که اتفاق بیاض افتاد یعنی از سواد بیاض آورده و مسوده را صاف کرده۔

بیض بالفتح تخمهای مرغ جمع بیضه و بالکسر یای معروف زنان سفید و چیزهای سفید که سفید باشد و سر صوف جمع بیضا است و ایام البیض تاریخ سیزدهم و چهاردهم و پانزدهم از ماه منتخب

بیاع بالفتح و تشدید یا خریده و فروشنده و دلال۔
بیع خریدن و فروختن و این از لغت اضداد است از شرح نصاب۔
بیت اللطف کنایه از لوت خانه از مصطلحات صاحب بهار عجم باین معنی بیت اللطف نوشته است بضم نون که بعد لام ست و فتح طاے مهمله جمع نطف بطلف جمع نطفه است۔
بیت الشرف بفتحتین شین معجمه و راے مهمله خانه بلندی و بزرگی و باصطلاح منجمین برجے که دران یکی از هفت ستاره سیاره سعادتے و شرفے حاصل شود چنانچه شرف آفتاب در برج حمل است و شرف قمر در ثور و شرف مشتری در سرطان و زهره را در حوت و عطارد را در سنبله و مریخ را در جدی و زحل را در میزان۔
بیت العتیق یعنی کعبه و معنی لفظی آن خانه قدیم است چرا که اول برای عبادت آدم علیه السلام مقرر بود و بعد طوفان نوح ابراهیم علیهما السلام تجدید آن کردند و عتیق بمعنی کریم و عزیز هم آمده است یا آنکه آزاد کرده شده است از غرق طوفان یا آنکه آزاد است از دست خراب کردن ظالمان از تفسیر مدارک و بحر مواج۔
بیدق بفتح اول و فتح دال معجمه بمعنی پیادۀ شطرنج و آن معرب پیاده است

از مدار و رساله معربات بهار عجم و حالا آن پیاده را گویند که تنها خانها سے شطرنج رسد لیکن محققین شطرنج آن دو پیاده را نامند که رو بروی شاه و فرزین نهند عام ازین که تنها سے خانها رسد یا نه رسد۔
بیرق بالفتح بمعنی علم و نشان فوج و غیره که کوچک باشد از سروری و برهان و لغات ترکی۔
بیدمشک درختیست که گلش زرد باشد مائل بانک سبزی یا سیاهی بیشتر از طوس یک گلشن گردد بغایت خوشبو۔
بیلک بالکسر و یای مجهول نوعی از پیکان تیر که پهن باشد از کشف و رشیدی و برهان و بالفتح نام امیری از پیادگان
بیچک بالکسر و یای معروف و فتح جیم عربی و کاف عربی لفظ هندی ست بمعنی آنچه سوداگران قیمت خرید جنس با تمامی اخراجات محصول و کرایه و غیره نوشته نزد خود نگاه دارند تا هنگام فروختن آن بلا اختلاف شود و سود و منفعت سوای از تمع و سرمایه خود بگیرند
بیلسک با لکسر و یای مجهول و سین مهمله و کاف عربی بمعنی شتر و آن که شتر بچه هم آمده از برهان و سروری و در رشیدی نوشته که شتر گذشته گویند و سروری بمعنی عربی و در تش و که بمعنی خرد صاحب برهان بار نوشته که بمعنی اشتر که بهندی آنرا فرزین گویند نیز آمده و در سراج اللغات

نوشته که بیسراک بیای موحده و یاے مجهول و سین مهمله شتر جوان پر قوت و آنکه بعضے بمعنی خر الاغ و استر نوشته صحیح نیست چرا که بیداران معنی بیراک ست بدون سین مهمله
بیرنگ بیای مجهول و نون و کاف فارسی نمونه که پیش از بنای عمارت کشند و بمعنی نقشه و تصویر که هنوز دران رنگ آمیزی نکرده باشند و بمعنی گروه نقاشان که بر کاغذ سوزن زده و دوده یا سفیده میگذرانند و بر اثر آن انجه مطلوب باشد نگارند و بمعنی ظهور و صدا یعنی حق تعالی از برهان رشیدی و سراج و بهار عجم و لطائف و سوید۔
بید برگ نوعی از پیکان بصورت برگ بید باشد از رشیدی و برهان شرح قران السعدین و سراج
بیگ بالکسر و کاف فارسی بمعنی امیر از لغات ترکی۔
بیگلر بیگ بهر دو یای مجهول بهر دو کاف فارسی و فتح لام بمعنی امیر الامراء و سپه سالار این لفظ ترکیست
بیت المال خانه که مال غنیمت و مال متوفی بے وارث دران نگاه دارند از بهار عجم و لطائف یعنی آن مال که همه مسلمانان در آن حقی باشد۔
بیل بیای مجهول آلتی ست آهنی که سر آن پهن باشد بدان زمین را کاوند و بمعنی چوبی که سر آن پهن باشد تخته پیل کنند و کشتی را بدان بند نمایند

از برهان و رشیدی۔
بی سر و دل بے پروا۔
بیت الغزل بیت انتخابی و بهتر از بهار عجم۔
بیم خوف بلفظ کشیدن و بردن و داشتن و کردن و دادن و آوردن مستعمل از بهار عجم
بیت الحرام یعنی کعبه و حرام مصدر است بمعنی منع در اینجا مصدر بمعنی اسم مفعول است یعنی خانه که منع کرده شده است بسبب بزرگی از قتالے که در دبا شد از یعنی مباحات از تفسیر بیضاوی۔
بیرم بالفتح و راے مهمله مفتوح بمعنی گرده یعنی پرده ناران و بمعنی تیر بزرگ و نوعی از پارچه باریک و تیری بمعنی بید و خشن از رشیدی و شرح نصاب و دیگر و سراج۔
بیلکیک کاف فارسی زن مکره و بالفتح کاف فارسی بمعنی امیر از لغات ترکی۔
بیژن بیای مجهول و زای معجمه مفتوح نام پهلوانی ایرانی که خواهر زاده رستم بوده و بر منیژه دختر افراسیاب عشق داشت و در چاه محبوس مانده بود تا که شیر از چاه بگیرد و مدار و در برهان هزا سے فارسی ست۔
بیابان بالفتح از کشف و بعضی محققین نوشته اند که بیابان بکسر اول صحیح با شد زیرا که در اصل بے آب آن بود بمعنی بی آب که صحرای آب ریا بالف ممدوده آب کوزه نیست

و دو الف ست لفظ دیگر مرکب شود الف اول ساقط گردد چنانکه سیماب و کلاب که الف و نون آخر برای فاعلیت ست.

بیستون بالکسر نام کوهیست از رشیدی و در برهان نوشته که نام کوهی که فرهاد بحکم شیرین آن را میکند و دران شکارها کرده و بعضی گویند که تا ازان راه جوی شیر برای شیرین روانه سازد و در شرح فنامه جهانگیری نوشته که فرهاد تمنای شیرین آن کوه را گفته بود پر ز کنده بود و همین اقوی ست.

بیلقان بالفتح نام شهری بکسر از کشف و برهان و در سوید نوشته که بالفتح و لام موقوف و در غیاثیان نوشته که شهری ست از ایران ظاهرا معرب بیلگان باشد مؤلف گوید که در صورت تعریب بالفتح اول و فتح لام صحیح باشد و بسکون لام جا اعرا که در عربی اجتماع ساکنین بدون مده درست نباشد.

بیت الحزن بضم حای حطی و سکون زای هوز و بالفتح هر دو نیز بمعنی خانه و حجره یعقوب علیه السلام که در ایام مهاجرت یوسف علیه السلام دران میماند و آن را بیت الاحزان و کلبهٔ احزان نیز گویند بالفتح هر دو بمجاز خانهٔ هر عاشق مهجور را از بهار عجم.

بیگاه آهن و گ شب با عین زایده نی مقل و بیگانه.

بیسکون بمعنی کسیکه از شوخی

بیهیچ جا قرار نگیرد.

بیراولان بکسر اول و تحتانی غیر ملفوظ و سکون را و ضم الف و واو غیر ملفوظ و نون که بمعنی یک شونده.

بیران بیای معروف بمعنی ویران از رشیدی و برهان و در سراج اللغات نوشته که بیران و بیرانه بمعنی ویران و ویرانه و در مدار الافاضل نوشته که بیران نام وزیر افراسیاب ست و او سر لشکر توران شد و در لشکر کیخسرو شبیخون آورده هفت صد پهلوان بقتل رسانیده بود.

بین بالفتح بمعنی فرق و فصل میان دو چیز و جدائی و بالفتح اول و تشدید و کسر ثانی بمعنی آشکارا از کنز و صراح و بیای معروف در هندی نام سازیست که بر چوبی که مثل گردن طنبور باشد دو کدو راست وصل کنند و بران چوب چند تار کشیده که مشابه طنبوره مینوازند و آن نیز از و یک نوع مشابهت دارد.

بیان پیدا و ظاهر کردن چیزی و سخن پیدا و گشاده گفتن و فصاحت شرح نصاب از یوسف بن ملیح و صراح.

بیلفزن کنایه از دهقان و مزارع از شرح سکندرنامه.

بیا ناغالیدن بمعنی جنبانیدن آهنین و برغلانیدن بمعنی اغوا نمودن از برهان و رشیدی.

بیس القرین نام ...

بید مجنون نوعی از بید ست که برگهای باریک دارد و شاخهای نازک.

بیرون مقابل درون و برون بکسر اول مخفف آنست بلفظ شدن و افتادن و زدن و جستن و آمدن و راندن و دادن و کردن و کشیدن و آوردن و بردن مستعمل از بهار عجم.

بیرون زدن انکار کردن از بهار عجم.

بیحضور شدن بمعنی بیمار شدن از بهار عجم و در چراغ هدایت بمعنی بی نماز شدن.

بیت غزل برکسی یک بیت یا دو بیت ضعیف المضمون که شاعر در چند اشعار برجسته و پرمضمون خود داخل نموده غزل را باتمام رساند.

بیرهنه دو اشتن کنایه از اراده کردن بالجزم چه در زمانهٔ سابق در سلاطین هند رسم بود که پیش امرا برای انعام رسانیدن همه بیره پان می انداختند هر کسی که آن را برداشتی انعام آن هم بدو میرسید و او واجب شدی.

بیضه در سر کسی شکستن و بیضه در کلاه شکستن کنایه از مغلوب ساختن کسی از جهات شهرت و در سراج اللغات بمعنی رسوا کردن.

بیرچه افگندن ترسیدن و زهره باختن از مصطلحات.

بیرو ... مرده.

بیگانه خبر نا آشنا و بمعنی لاینز آمده ...

پیشی کوه بر آمدگی سر کوه از مصطلحات.

بیضه بالفتح و یای تحتانی مشدده مکسوره نون مفتوح بمعنی حجت روشن و گواه از منتخب و شرح نصاب از کنز.

بیوه در سکندری بفتح نوشته و صاحب مدار گفته که بکسر صحیح ست.

بیجاده بالکسر جوهریست سرخ که مانند کهربا خس و کاه کشد و قسمی ازان زرد باشد از رشیدی و کشف و برهان و سراج.

بیضه بالفتح تخم مرغ و بمعنی خود آهنی که سپاهیان بر سر نهند و بمعنی جماعت و گروه و حتی گرما و میان هر چیز و میان شهر و نواحی و نوعی از درد سر که تمام سر پیدا باشد از منتخب و لطائف و شرح تحفة العراقین و شرح نصاب.

بیاره بفتح برزن نهاره درختی که ساق آن از ریشه بود مثل کرد و نیاز از سراج.

بیرانه بالکسر بمعنی ویرانه.

بیچه بیای معروف بمعنی معشوقه و این مصغر و مخفف بی بی ست.

بیگه و بیگاه بالکسر بمعنی وقت ناهار ... بی سر و لا ... بمعنی لیلو ... روایان ... بیله بیای تحتانی زمین خشکی را گویند که در میان آب دریا و رود خانه واقع شود و بمعنی بیلک و بمعنی رخساره و بمعنی ... از ... و ... جهانگیری و شرح خاقانی و بمعنی ... نیز آمده و بیله در ترکی بکسر بای موحده و یای تحتانی

غیر ملفوظ و فتح لام-
بیرلہ بالکسر و تحتانی غیر ملفوظ مہر دو لفظ بمعنی باے معیت-
بیکوی بکاف عربی مرادف بیکس و بے رفیق از مصطلحات-
بیحضوری بیماری و ناتوانی برا که موجب قصور عبادت و معاش ست.
بیدطبری نوعے از بید که شگوفه سرخ دارد-

بی اندامی بے ادبی-
بیوگانی بفتح موحده و ضم تحتانی و کاف فارسی شادی که خدائے که آنرا در ترکی طوی گویند چه یوک عروس را گویند از مصطلحات-
بے نمازی کنایه از حیض از مصطلحات-
بیضاوی منسوب بسوی بیضا که شهریست در فارس از لب اللباب-

بیت المالچی کسیکه از طرف سلطان بر بیت المال متصرف باشد-
بیقرینگی نیا بمعنی چیزی بجز یکی مراد ازان یکتائی در امری و ثانی نداشتن در کاری از شرحی نوشته شد-
بیضی بالفتح و ضاد معجمه رطوبتی ست سفید و شفاف مانند سفیدی بیضه مرغ در میان چشم مابین پرده جلیدیه و عنکبوتیه-
بیروئی بمعنی بے توجهی و بیمروتی و

بیرونقی از شرح زلیخا و قران السعدین
بیرنگی بجوئی حق و نزد محققان ظهور احدیت ست و اشاره وحدت که عبارت از مرتبه بیمرتبه بود که اسقاط اضافات ذات مراد از لباس اسما و صفات ست تعالی و تقدس از برهان-
بیدماغی بی اتفاقی طبیعت که بعد از ضبط خشم بهم میرسد-
بیجگری بیمناکی که ضد بهادریست-

باب بائے فارسی

فصل بای فارسی مع الف

پا ترجمه رجل و بمعنی بیخ و بنیاد و تمکین و استقرار و تاب و طاقت هم آمده است و بمعنی تخت که مقابل نوشت از بهار عجم-
پای ترسا پیاله شراب خوری-
پارسا مرکب است از پارس و حرف الف که چون لاحق کلمه شود افاده معنی فاعلیت کند پس معنی ترکیبی پارسا باشند چون او حافظ نفس خود ست از منهیات لهذا باین اسم مسمی گشت و بمعنی پارسی یعنی منسوب بملک پارس باین معنی الف پارسا برای نسبت ست مصرعه ساقی بده بشارت پیران پارسا را یعنی پیران پارسی را از رشیدی و برهان-
پالا بمعنی اسپ کوتل از رشیدی و برهان-
پامی کوب بمعنی رقاص-

پاشنه کوب کسیکه در پس گریخته برود و بعربی متعاقب گویند-
پا بر رکاب مستعد رفتن-
پای شیب مکانی ست در راه مکه در آنجا عقبه است که چون شیطان آنجا رسد در بندی افتد از شرح خاقانی-
پان رخصت در بعض بلاد هند رسم ست که وقت رخصت کردن پان بشخص رونده میدهند-
پالست بمعنی بنیاد عمارت و بمعنی محکم و بمعنی گرفتار نیز آمده-
پانصدی ذات مراد از صاحب منصب پانصدی ذات مشهور است که مردم منصب دار پانصد سوار را پانصدی ذات گویند و عساکر که یک هزار را بیست هزار یا پانصد ذات ...
پانکلات بکاف عربی مکسور و دال آخر فوقانی قلعه ست از کنشته کتربیت را

از کمر گرفته چنان بردارند که پایش بلند شود از بهار عجم-
پای تخت شهری که پادشاه دران سکونت دارد و بعربی دار السلطنت گویند-
پای رنج انعام و زر که بقاصد یا مهمان داده شود از برهان و رشیدی-
پاسخ بضم سین مهمله بمعنی جواب از برهان و کشف و رشیدی و مؤید و مدار-
پاید بفتح یای تحتانی بمعنی قائم ماند-
پاهی بند رسن و دام-
پا کرده بهار و مهلت مددگار که در کار کسی مردانه در آید از لطائف و برهان-
پاژند بفتح زای فارسی آلتی ست آهنی که بدان آتش را برافروزند و بگیرند و بمعنی تفسیر ست یعنی نام تفسیر زند که کتاب زرتشت ست در بیان دین آتش پرستی از رشیدی و برهان و مدار-

پازهر زهر مهره در اصل پاد زهر بود یعنی پاک کننده زهر چه لفظ پاد بمعنی شستن آمده است بمرور ایام واو حذف شد از جهانگیری و برهان و صاحب رشیدی چنان نوشته که پازهر مخفف پادزهر ست مرکب از پاد بدال مهمله که بمعنی پاسبانی ست یعنی مرکب پاس دارنده زهر و دافع زهر و مقرب آن باشد-
پالکیر نام کوهی ست در ملک دکن-
پاکار پیاده تحصیلدار و خدمتگار و فرودور و خاک روب-
پای کار با اضافت جائی که مصالح فراهم آورده زیر عمارت انبار کنند-
پالکیر نام داو از کشتی که یک دست پای حریف گرفته بدست دیگر زور بر گردن آورد و اندازد-
پارسال بمعنی سال گذشته که پارسال باشد-

پارارینه سال گذشته را گویند

پاآلغز جای لغزیدن پا و بمعنی لغزیدن پا نیز آمده و گاهی مراد باشد از خرابی و جرم و خطا از برهان و بهار عجم-

پاسپر سپاهی و دلال و شوم قدم را نیز گویند از مصطلحات-

پاکش انداز یعنی تماشا انداز لیے خرلینه را بجوب و به زیر کن از بهار عجم-

پاافزار بمعنی کفش از برهان-

پاییز بکسر همزه که حرف سوم ست و یای معروف و زای معجمه بر وزن تاثیر بمعنی فصل خزان و آن مدت ماندن آفتاب ست در میزان و عقرب و قوس و بعضی بمعنی تیر ماه نوشته از رشیدی برهان و جهانگیری و موید و کشف و لطائف-

پارس یک حرف این لفظ که را مهمله باشد اگر از وزن شود از می آید و ساکن باشد بمعنی ملک فارس که سوم است بنام پارس بن پهلو بن سام ابن نوح علیه السلام زیرا که در قدیم خود در قدیم تمام ایران را پارس میگفتند و حالا چند شهر است مثل شیراز و یزد و کرمان و بیضا و اصطخر و فیروز آباد و کازرون از کشف و برهان و رشیدی و خیابان غیر آنها و پارس ترکی پلنگ و درنده را گویند از فردوس اللغات-

پابوس بمعنی پابوسیدن و پابوسنده و بوسه آمده-

پاس بمعنی محافظت و ربع روز یا شب چرا که نگاهداشت هر پهر بیک پاسبان تعلق دارد و بجا که فقیر میرسد که چون این قدر وقت را شمار گهر پیا پاس میزنند لهذا مجازاً این قدر وقت را پاس گویند از رشیدی و شمسی برهان و در بهار عجم بمعنی بخشی از روز یا شب-

پاغوش بفتح غین و شین معجمتین و واو معروف غوطه از رشیدی-

پالوش کافور مغشوش و بشین مهمله و بای موحده نیز آمده از برهان-

پاینده کیش نام شهر و بمعنی شارحین بوستان پایند بمعنی زمین گل ولای نوشته و کیش نام جزیره-

پالایش صاف کردن-

پاداش بشین معجمه مطلق جزا و جزای بدی از برهان-

پای توغ بضم تای فوقانی و واو مجهول و غین معجمه منصب علم بردار چه توغ در ترکی علم فوج را گویند-

پای کلاغ بضم کاف عربی و غین معجمه مراد از قلم چرا که مثل پای زاغ سیاه و خشک میباشد و نوعی از خط ارباب دیوان که بغایت زشت باشد-

پایک بفتح تحتانی بمعنی پیاده-

پاک ترجمه طاهر و بمعنی همه و تمام نیز مستعمل ست-

پادنگ بفتح دال مهمله و سکون نون و کاف فارسی چوب ستالی کوب که بهندی دهینکلی گویند و آن آلتی ست چوبین که گلخن افروزان و کاغذ سازان را که چون پا بر یک سر آن نهند سر دیگرش بلند شود و همین که پا بردارند سر آن در هاون خورد و مرکب از لفظ پا و دنگ که نام چوبیست کوتاه زیرا که بپا حرکت میابد از برهان و رشیدی و غیر آن-

پالهنگ رسنیکه بلجام بسته اسپ کوتل را آن کشند و در محاوره هندی باگ دور خوانند و تحقیق آن ست که پالهنگ مرکبست از لفظ پالا که بمعنی اسپ کوتل ست و آهنگ و هنگ بمعنی قصد کردن و کشیدن بوقت ترکیب یک الف را بسبب اجتماع الفین حذف کردند پالاهنگ شد بعد از آن تخفیف نموده پالهنگ گفتند از خیابان و رشیدی و برهان-

پای در گل گرفتار و حیران-

پامال بمعنی خراب-

پاچال بجیم فارسی گوی باشد که جولاهه بوقت بافتن هر دو پا در آن می اندازد و بهندی گاره گویند از برهان

پایچ نام آدمی باشد یا جانور که جانوران پرنده را بآواز نسبت خود کشد از برهان و در شرح نصاب نوشته که پایدام بمعنی تله که نوعی از دام است-

پاردم بضم دال بمعنی دمچی زین اسپ از لطائف و برهان

پاسن بکسر سین مهمله و سکون نون بمعنی پاشنه از شرح قران السعدین-

پاکوفتن رقص کردن از برهان-

پالائیدن بمعنی صاف کردن از برهان

پابرنجن حرف سوم بای موحده مکسور و نون و جیم عربی بمعنی خلخال از برهان-

پالودن صاف کردن-

پارگین بکسر کاف فارسی بر وزن آستین حوض کوچک که در آن آب سرای و غسلخانه و مطبخ و غیره جمع شود از مدار و برهان

پاریدن پرواز کردن از برهان-

پاپیدان حرف سوم یای تحتانی نشست نعال است صف آخرین مجلس که در آنجا کفش از پا گذارند و بمعنی فضا و کفیل و بمعنی رمق گرد و بمعنی الچی گری و نگهبان از برهان و لطائف-

پالان پلاسی که بر پشت خر اندازند-

پاشیدن پاشاری کردن از خیابان

پاعلم رنگین کردن بحذف اضافت پا آنست که کسی را از فوج دشمن گرفته زیر علم خود آورده گردن میزنند و الا زیر علم و گو سپندان ذبح میکنند-

پادرباز کشیدن غلطیدن و دعوی کردن از بهار عجم-

پاعلم خوان کسیکه در ایام عاشورای بزیر علم مرثیه خواند-

پا پیرو سر کسی گردانیدن کنایه از عاجز ساختن و دست جنبانیدن

هندیان گویند نیلگون تیرست که بالهیتا از شرح گلکشتی —

پاچناریان بفتح جیم فارسی و نون و را و جمع پاچناری و پاچنار مقامیست در ایران که ساکنان آنجا ارذل و نامقید اند لهذا هر مردم کم قدر و فرومایه و خدمتگار را پاچناری گویند از مصطلحات و چهار شربت —

پای پاچان جست و دویدن یاکه چون کسی گناه کند او را بسبب نقال که مقام احتیاط است بیکپا استاده کنند و گوش او بدست او گیرانند از مؤید و برهان —

پای دوش بفتح شین معجمه و واو زیر فرو فرش نشین ایوان سلطان و این لفظ هندی است از اصطلاح شاهان دهلی —

پای خاکی کردن پیاده آمدن و قدم رنجه کردن از بیان و بعض شرح

پا بقدر گلیم دراز کردن بقدر دسترس خود دست به کار کردن —

پا با لای سر ... از مصطلحات —

پا جفت کردن [illegible] از مصطلحات —

پا بسنگ آمدن ضرر خوردن [illegible] گویند و این کنایه است از [illegible]

آمدن قاطره —

پاگرفتن قیام گرفتن از مصطلحات —

پاکیزه منسوب به پاک زیرا که مرکب است از لفظ پاک و یزه که کلمه تصغیر و نسبت است و نظیر این آنشیزه یعنی کرم شب تاب و چون کلمه نسبت زائده نیز می آید پس تواند که پاکیزه مرادف پاک بود یا مرکب از لفظ پاکی و زه بود یعنی چیزی که زاده از پاکی باشد از بهار عجم —

پاشکسته [illegible] کنایه از [illegible] —

پا تکاو [illegible] فراخ از برهان —

پا چپاه گوی باشد که [illegible] در ملازمت چوب ... هندی گا ... گویند از برهان

پالنگ به لام و کاف فارسی و نون ... و پالنگ ... از برهان —

پا ریچه [illegible] سال تمام [illegible]

پادشاه بیای فارسی صحیح است نه بیای عربی و آنکه در هندوستان بیای عربی مشهور است ظاهراً از جهت اشکراه جزو اول است از کلمه مذکوره که بزبان هندی قبیح است و لفظ پادشاه مرکب است از پاد و شاه لفظ اول که پاد است بمعنی تخت باشد چه در اصل پات بود تای فوقانی را بدال بدل کردند لهذا پات بمعنی پاسبانی و پاکیزن نیز آمده و لفظ شاه بمعنی خداوند است از برهان و جهانگیری و چراغ هدایت و رشیدی —

پاتیلی [illegible]

پاکی [illegible] از مصطلحات —

پائی [illegible] کلام [illegible]

[illegible]

و حوض کوچک که آب غسل خانه و مطبخ در آن جمع شود —

پا بکسی [illegible] کاری —

پا کوبی کنایه از رقص —

پای کم آوردن از کسی کوتاهی کردن در کاری بمقابله کسی —

پای نهادن [illegible] کنایه از ترک کردن آن چیز است —

پالیسی [illegible] از برهان —

پارگی [illegible]

پالانی [illegible] —

فصل پا با دال و یای فوقانی

[illegible]

ساده‌اند و این لفظ هندیست —
پلپیاره بالکسر آلتست الخ از برهان —

فصل بای فارسی با تای فوقانی

پتپخ بفتح اول و سکون تای فوقانی و جیم فارسی یعنی کوفته و پهن شده و بمعنی پست نیز آمده یعنی پژمرده از برهان —
پتخ بضم بای فارسی و تای فوقانی بزبان خراسان برابر اگویند یعنی سرگین آدمی و غیره از شرح گلکشتی و از لغات ترکی بتصورت سیر سوکه لفظ ترکی ست —
پخته خوار مردم آرام طلب و گران جان و بمعنی گرا هم آمده و بمعنی دانا و نیز مستعمل شده از بهار عجم و غیره —
پخمس بفتح اول و سکون خای معجمه و سین مهمله یعنی پژمرده و گداخته از برهان —
پخشیدن بالفتح پژمرده و تر نجیده از لطائف —
پخته بالفتح پنبه که از دانه جدا کرده شده باشد از رشیدی —

فصل بای فارسی با دال مهمله

پدیا بالفتح خیلیست که ... از برهان —
پدفوز بالفتح والکسر ... و از رشیدی ...
پدام بالضم و بالکسر ... کردن ...
پدرام بالفتح اول ... ظاهر و آشکارا ...
پدید بکسر اول و فتح دوم ...
بفتح اول چنانکه مشهور ست ...
پدرام بکسر ... و فتح ...
... اسپ ... سرکش ...

دهانگیری و برهان —

فصل بای فارسی با ذال معجمه

پذیرا بالفتح و کسر ذال یعنی مقبول و بمعنی استقبال نمودن از برهان —
پذیره بکسر یعنی استقبال کردن و پیش کسی رفتن و بمعنی مقبول نیز آمده از مدار —

فصل بای فارسی با رای مهمله

پرتگشا بالضم مراد از معشوق و نیز مشهور که بمعنی عاشق باشد و الف در آخر برای فاعلیت ست از شرح قران السعدین —
پروا بالفتح بمعنی فرصت و التفات و توجه و فراغت و میل و رغبت از رشیدی جهانگیری و چراغ هدایت و قوسی گوید که بمعنی بیم و خوف و بعضی اهل تحقیق نوشته اند که لفظ پروا در حرف نام بمعنی احتیاج و التجاست اما بمعنی نیست بلکه بمعنی فرصت و فراغت ست لهذا صاحب سراج فرصت را بمعنی پروا نوشته حق آنست که الفاظ ... و گاهی بمعنی ... و انکار ...
... احتیاج از ...
فرود و نیز درست باشد از سراج اللغات و ...
... آمده —
پرواره بالفتح اول و کسر رای مهمله و ضم ...
... کلفه —
... از بهار عجم —

پر پا کبوتر پا بود —
پرتاب بالفتح بمعنی انداختن نوعی از تیر که بسیار دور رسد و دو مسافتی که میان موضع رها کردن تیر و محل افتادن تیر واقع باشد از برهان و سراج اللغات و غیر آن —
پرست بالضم بمعنی پروانه کیسو شده از لطائف —
پرند بفتحتین حریر ساده بافته ابریشمی و بمعنی تیغ و جوهر تیغ و پروین که آنرا ثریا گویند از کشف و رشیدی و برهان و جهانگیری و سراج اللغات و سروری —
پرستار بفتح اول و ثانی بمعنی مطلق خدمتگار خواه غلام باشد خواه کنیز خواه مرد باشد خواه زن که بخدمتگاری نوکر باشد و آنکه بمعنی مردم هندوستان مخصوص بمعنی کنیز دانند خطاست از سراج —
پرده و ار در برهان —
پرواره بالفتح و بهر دو را و مهمله خانه تابستانی که بر بام باشد و در آن جانوران پرورش نمایند تا فربه شود و ... از رشیدی و بهار عجم و سراج —
پرکار بالضم کاری بمعنی دانا و هشیار باشد و بالفتح آلتی آهنی دوشاخه که بدان دایره کشند ... دایره ...
... قران السعدین ...
... پرکار بالفتح ...
... کاف فارسی ...

معرب این فرجارست چه کاف فارسی در تعریب بجیم عربی بدل کنند ... کاف عربی را —
پروردگار ... دال مرکب از پرورده ... بمعنی مصدر ست و گار بکاف فارسی افاده معنی فاعلیت کند پس پروردگار مجموع بمعنی پرورنده و اکثر اطلاق این بر باری تعالی ست
پرپر بالضم بتحتانین خالی و نسبت آن ... شده چنانچه ... از شراب ... نسبت کنند و این کم ست ...
... هر دو صحیح باشد ولفظ پر بمعنی بسیار نیز آمده و بالفتح بمعنی برگ ... و کناره هر چیز از چراغ هدایت و رشیدی —
پرده زنبور قسمی از برقع جالی دار —
پریزاد بفتح اول و بای مجهول ... بمعنی پرواز از شرح نصاب و سراج ... پرپر و زن ... از رود گذشته —
پرویز بالفتح بر وزن ... نام پادشاه ... خسرو ... عاشق شیرین ... پرویز ... پرویز ...
... نشکار ...
... و ...
... که ...
... سکر

بیرند چون از لشکریان کدام بود اسفندیار و بیژن نام کردند از برهان و سراج اللغات —

پرواز بالفتح و دال مهمله و زا اسم معجمه بمعنی تحریر باریک که گرد تصویر و نقش مصوران میکشند چنانچه بر تصویر برگ بجاے رگهایش خطوط سازند بمعنی آرایش و مشغول شدن —

پرویز بفتح اول و سکون دوم و فتح واو در آخر زای معجمه قرار داده بمعنی ستجاب دامن جامه وغیره از برهان —

پرطاس بالفتح و سین مهمله نام ولایتی است از حدود روس و نوعی از پوستین روباه که از ملک پرطاس پیدا میشود و کشندهٔ ...وس نوشته که نام پوستیست که رنگ او سیاه سرخ باشد —

پرسیاوشان و پرسیاوش نام نباتیست بر آسمان بطرف شمال متعلقه مرکب از بست و هشت کوکب آن را حامل راس الغول نیز گویند از شرح فارسی و شرح تذکره نصیر الدین طوسی وغیره —

پرپشیدن بالفتح اول و بای تحتانی مجهول و شین معجمه صیغهٔ امر است بمعنی پریشان لیکن ترکیب اسم معنی آن اسم فاعل می بخشند چون خاطر پریش یعنی پریشان کننده خاطر از برهان وغیر آن و در سراج اللغات ...

پرخاش بالفتح ... و خصومت از برهان ...

پهلو ... موجود —

پرشکستن مرغ بپا باهم جمع کردن مرغ پر برای پریدن —

پرستک بکسر اول و کسر ثانی و سکون سین مهمله و ضم فوقانی و کاف عربی ... طائریست کوچک سیاه و بر سقف عمارات چند از بهر آشیانه سازد و باسم ابابیل شهرت دارد از برهان و جهانگیری —

پرتول بهادر و شجاع —

پرتگال بالفتح و تای فوقانی ... ولایتی است ... از فرهنگ ... نوعی از انگشت و نوعی از شربت که ... هفت بار کشیده حاصل میشود —

پرچم بالفتح و جیم فارسی ... چیزیست که از ابریشم سیاه و یا رسا ساخته بر سر علم و نیزه ... موی دم گاو کوهی را نیز گفته باشند از سراج اللغات و برهان ... که ... موی دم گاو ... کوهی ... کاکل نیز گفته اند —

پرسک بالفتح و ضم ... بمعنی ... آنکه ... مانند ... پرسان ... از برهان —

پرچم بالضم اول و فتح خای ... کنایه از ... مقرر ... موسیقی ... از شرح خاقانی —

پرسان ... و ... کردن ... از اصطلاحات —

پرچکن بالفتح ... از اخبار و ...

گرد و گشته ... و نیز گم شدن ... از برهان و اصطلاحات —

پریشان صاحب بهار عجم نوشته که ... پراگنده ... و در جهانگیری و برهان بالفتح اول ... معروف ... صحیح است —

پرداختن بالفتح مشغول شدن و پرداختن ساختن و فارغ شدن و خالی ساختن و آخر رسیدن و رفع نمودن و ترک کردن و تمام شدن ... از جهانگیری و برهان —

پرچین شدن بالفتح گم شدن چیزی در ... چون میخ آهنی در تخته فرو رفته گم شود گویند که میخ پرچین شد از ... و سراج —

پریاوشتن و پریاوشدن هر دو ... و منتشر شدن —

پرانیدن و پرانیدن ... کردن ... کسی کردن ... از اصطلاحات

پریدن ... گردن ... و ... چنانچه ... چشم و لب از شرح —

پرچین ... از برهان —

پرتابیدن ... از برهان ... —

پرگال ... از برهان —

پرپشان بالفتح ...

منقول از ظفرنامه

پرن بالفتح ... پروین که ... ثریا گویند از سروری و برهان —

پروانه بالفتح ... ستاره که کوچک ... و آن ... در ایام ... از اول ... باشد —

پرویزن بالفتح ... غربال از سروری و برهان و لطائف —

پرستو بکسر اول و کسر ثانی و سکون سین مهمله و ضم تای فوقانی طائریست کوچک و سیاه که در سقف عمارات بکثرت از بهر آشیانه سازد و باسم ابابیل شهرت دارد از برهان و جهانگیری —

پرتو بالفتح اول و فتح تای فوقانی بمعنی فروغ و روشنی و عکس و شعاع که از بسیار نور افتاده ظاهر شود و بمعنی سایه ... شده خطاست از برهان ... —

پرسم بالضم ... از اصطلاحات —

پرقاز ... ولایت ... از برهان ... و در ... اصطلاحات —

پرالتمام ... بکسر ... ستاره ... و ... از ...

باب الیای الفارسی مع القاف

...است چنانکه فرمان کرامند نامه [illegible]
جمع آن فرامین [illegible] بیاید بیاید —
[illegible] بالفتح [illegible]
[illegible] او بیان —
[illegible] بالفتح اول [illegible]
از بیان —
[illegible] بالفتح [illegible]
[illegible]
از بیان —
[illegible] بالفتح [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
الالفت و بیان —
[illegible]

[illegible]

فصل الیای فارسی مع الکاف العجمیه

[illegible]

اول یعنی نفس
[illegible] بیان که دران
[illegible]
[illegible]
پریشان کرده شده بیان —
[illegible] بالکسر [illegible]
[illegible]
[illegible] سراج اللغات بالکسر
بالفتح [illegible] —

فصل الیای فارسی مع [illegible]

[illegible] بالکسر [illegible] بیان [illegible]
[illegible] —
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

پدرش پس پرادرش و تفریع آن ست که اول را با وجود تقدم ذاتی و زمانی (حل) در وجود ثانی بود چنانچه گفته شود که زید با کل سقمونیا مبادرت نمود پس اول با اسهال شد و کل سقمونیا علت و سبب است برای اسهال و از خواص لفظ پس یکی آن است که مقطوع الاضافت هم می آید چون پس کسی و پس تو از پس فردا و پس انگاه —

پسرک لفظ ترکیبست بمعنی پسرکه از جنس خرد و اسپ باده پیدا شود از مصطلحات —

پس آهنگ بفتح سین که تیرکه چند اول گویند از بهار عجم —

پس خم گرفتن آن پس سر کردن و رو گردانیدن از مصطلحات —

پس خم زدن گریختن از چراغ هدایت

پس کار نشستن ترک مقصود خود کردن و از کار در گذشتن از سراج اللغات —

پس آوردن بمعنی پس زدن از مصطلحات —

پسنده بفتح اول و ثانی نوعی از کباب و آن قرصهای قیمه باشند که در روغن بریان کنند و گاهی بی روغن بریان کنند —

پسندیده بمعنی نیز برگزیده از موید و در برهان نیز آن ست —

پس افگنده بمعنی چیزیکه از خرج باز گیرند و نگاه دارند برای وقت دیگر و بمعنی میراث و سرگین و اسپ از سراج و برهان —

فصل بای فارسی مع شین معجمه

پشم و پن آنها لفظی ست که در مقام

تحقیر گویند از مصطلحات —

پشت معروف ست و بمعنی شخص کون و مهره چیزیکه برای تقویت پشت داخل شراب کنند از چراغ هدایت —

پشیز بالفتح بر وزن کنیز بمعنی فلس و پول ریزه کوچک که از مس باشد ظاهرا آنست که در دیار عالمگیری مشهور ست از سروری و رشیدی و حل لغات و در برهان بکسر نیز —

پشک بالکسر و بالضم و کاف عربی سرگین شتر و گوسپند و آهو و مثل آن پشکل گویند از برهان و بالضم در ترکی بمعنی گربه و در لغات ترکی برای معنی گربه بکسر اول و فتح ثانی ست —

پشنگ قسمی از حلوا است —

پشنگ بضم اول و فتح ثانی و سکون نون و کاف فارسی نام پدر افراسیاب از رشیدی و در برهان و سراج اللغات پشنگ نام پسر منوچهر و نام پدر افراسیاب و نام سیاوش —

پشکال بالضم موسم برسات از برهان —

پشکل بالکسر و کاف عربی بکسر سرگین شتر و گوسپند و مثل آن از برهان —

پشت دست گزیدن [illegible] را دیدن از مصطلحات —

پشنجن بالفتح اول و بای معروف نام [illegible] کیفیا از سراج و بعضی برهان اما در رشیدی پشن بتشدید نون و در آخر نون نام نامی ست از فرهنگ و رشیدی —

پشیم و نگاه و درآمدن عزت و اعتبار از ثروت و مصطلحات و چراغ هدایت بمعنی غرور و دولت کردن —

پشم و سر نگاه داشتن بمعنی چاپلوسی و خوشامد از سراج —

پشم و پن لفظی ست که وقت تحقیر گویند

پشم کندن بمعنی هلاک کردن —

پشت دست بر زمین زدن کنایه از کمال اظهار عجز و زاری و فروتنی کردن —

پشت افگندن و پشت پا زدن پشت رو کردن چیزی ازو چراغ هدایت و سراج و مصطلحات —

پشت چشم نازک کردن اغماض نمودن و تغافل کردن و ناز کردن از چراغ هدایت و در کتابی معتبر بمعنی آزردگی نازآمیز و بمعنی اظهار بیدماغی و رنجش و در بهار عجم تا در غرور در بهار —

پشت کمان بر زمین افگندن کنایه از [illegible] [illegible] [illegible] از مصطلحات —

پشت دست [illegible]

[illegible] از سراج —

[illegible] بر مثل تحقیر واما [illegible] مقدر گشته از بهار عجم [illegible] مقداری [illegible] قرآن [illegible]

سراج اللغات —

پشت ماهی کنایه از شب از رشیدی و برهان —

پشت گرمی مددگاری و تقویت —

فصل بای فارسی مع فا

پفک بالضم [illegible] [illegible] پف بالضم پف کردن از مصطلحات —

فصل بای فارسی مع کاف عربی و فارسی

پاکس بالفتح و کاف فارسی بمعنی وستار این لفظ هندیست —

پکند بفتح اول و سکون ثانی و نون فربه و کوتاه قد از جهانگیری —

پگاه و بگه هردو لفظ بالفتح اول و کاف فارسی بمعنی سحر و فجر از سراج و زای پای عربی بمعنی [illegible] از سراج و بهار عجم

پگلی بالفتح و کاف عربی نام [illegible] از مقالات شیر —

فصل بای فارسی مع لام

[illegible] [illegible] [illegible] گفتن مقال است —

پلاس بالفتح و سین [illegible] [illegible] از زبان [illegible] [illegible] گویند و نام درخت [illegible] گوینده و در [illegible] از سراج [illegible]

از پشمینه سطبر و در بهار عجم نوعی از جامهای کم بها و بمعنی مکر و حیله نیز نوشته اند —

پلنگتوش نام شخصی که بوکالت شاه توران نزد شاه عباس رفته بود و بعضی از محققین نوشته که پلنگتوش بیای تحتانی است بمعنی پهلوان سینه چه پل بمعنی پهلوان و انگ از حروف اضافت و توش بواو مجهول در ترکی بمعنی سینه —

پلارک[1] بفتح اول و چهارم شمشیر جوهر دار و نوعی از فولاد از رشیدی و سراج و جهانگیری و برهان —

پلاک بالتحقیق پوست گرد اگرد چشم و بمعنی موی مژه نیز آمده و در بهار عجم نوشته که پلاک بفتح اول و سکون لام بکاف شمشیر بفتحتین نیز آمده —

پلنگ بفتحتین نام درنده است از رشیدی و مدار و جهانگیری و لطائف و سراج و مؤید و بهار عجم و برهان و کسانیکه بکسر اول و فتح لام خوانند یا بمعنی چیتا دانسته غلط است و سراج الدین علیخان آرزو علیه الرحمة در شرح گلستان هم نوشته اند که اکثر مردم بی تحقیق هندوستان پلنگ جانوری را دانند که بهندی آنرا چیتا گویند و این خطا است زیرا که پلنگ جانور دیگر ست که بعربی آنرا نمر گویند و چیتا را در فارسی یوز گویند و پلنگ را در بهار عجم نوشته پلنگ درنده ایست غیر از یوز که بهندی چیتا گویند و چار پایی چوبین و باهمین معنی هندیست که در اشعار بعضی از اهل ولایت نیز واقع شده —

پل بالضم معروف ست و بمعنی فلس که آن قرص مس مسکوک باشد از برهان و آنچه که مثل فلوس از پشت بعضی اقسام ماهی بر می آید —

پل شکستن محروم کردن از برهان و بهار عجم و بعضی گویند بمعنی غرق کردن —

پلیگان بالکسر و لام مشدد و مفتوح و کاف فارسی بمعنی نردبان زینه چوبین از چراغ هدایت —

پلاو یا بالفتح بمعنی نعمت و طعام معروف —

پله بالضم از منتخب و مؤید و بهار عجم —

پلیه بفتحتین و تخفیف لام درخت ڈھاک از برهان و سراج و بفتح و تشدید لام در پیه و مرتبه و ترازو و پایه نردبان از برهان قاطع —

پلیته بفتحتین پالیدن باالف تا برادر و فتیله معرب آنست هم کلام مؤلف گوید که فتیله لفظ عربیست علیحده ماخوذ از فتل که بمعنی ریسمان تافتن است ظاهر اینست که پلیته فارسی خواهد بود و فلیته مشتق از فلته که بمعنی ناگاه است و فلیته بمعنی ناگاه گیرنده باشد یعنی جلد و ناگاه گیرنده شعله یا آنکه فلیته قلب فتیله باشد —

پلنگینه مشابه پوست پلنگ و لونی از جامه که در لفظ مشابه بهیه ست پلنگ باشد —

پلفته بضمتین و سکون فا بمعنی آتشپاره که هوا آنرا ببرد و بهندی آنرا چنگاری گویند از رشیدی —

پلچی بالضم و جیم فارسی فلوس فروش و بمعنی خرمهره نیز آمده از رشیدی و اگر حرف اول یای تحتانی مضموم باشد در ترکی گذربان و گدای راه نشین —

فصل بای فارسی مع نون

پنجپا جانور آبی که بفارسی خرچنگ و بعربی سرطان گویند —

پنج دعا کنایه از پنج نماز —

پنج کشت بفتح اول و ضم کاف فارسی نباتی ست که بهندی سنبهالو گویند از برهان —

پنج نوبت نوبت پنج وقت که بر در پادشاهان زنند و این از عهد سلطان سنجر مقرر شده است پیش ازین سه نوبت میزدند و نیز عبارت ازان پنج چیز که مینوازند چون دهل و دمامه و طنبک و نای و طاس و نیز کنایه از بانگ نماز پنجگانه از بهار عجم —

پنج و چهار کنایه از نه فلک یا پنج حواس و چهار طبع —

پنج آب... کسی که پنج آب و نغمی باشد —

پنج گنج در سراج اللغات نوشته که کنایه از حواس خمسه و صلوة خمسه و بعضی خمسه نظامی گفته و بعضی نوشته که عبارتست از پنج خزانه از جمله هشت گنج پرویز و آن اینست اول گنج بادآورد که آنرا شایگان نیز گویند دوم گنج گاو سوم گنج عروس چهارم گنج سوخته پنجم گنج شادآورد از برهان و غیر آن —

پنج ارکان حج نزد شافعی اول احرام بستن دوم سعی کردن میان صفا و مروه سوم وقوف عرفات چهارم مزدلفه پنجم طواف کعبه و نزد امام اعظم سه ارکان سوای سعی و مزدلفه —

پند بالفتح نصیحت بلفظ بردن و کردن و پذیرفتن و شنیدن و دادن و گفتن مستعمل —

پنداره بالکسر تصور و تکبر و خیال از برهان و جهانگیری —

پنجره[2] هر چه مشبک باشد و آنچه از چوب و غیره جالی سازند —

پنبه دوز بمعنی کهنه دوز غلط ست صحیح پینه دوز ست بروزن کینه توز یعنی کسیکه پاپوش کهنه و خرقه و امثال آن دوزد از سراج اللغات —

پنج حس بکسر حای حطی و تشدید سین مهمله پنج قوتهای دریافت و آن سمع ست و بصر و شم و ذوق و لمس و تفصیل این در تحقیق حواس خواهم نوشت —

پنجره الماس پنجره فولادی که کشتی گیران برای ورزش سازند و الماس درینجا بمعنی فولاد ست از بهار عجم —

پنج نوش نوعیست از ترکیب مرکب باشد از سیماب و مس و آهن و فولاد و

---

[1] پلارک یعنی حرف چهارم لام هم بمعنی شمشیر آمده از برهان
[2] پنجره بروزن سنجره مخفف پنجره است و هر چیز که مشبک و سوراخ دار باشد

۱۲ ۲ ۱۲ ۱۰ ۱۲

وطلق ورم آهن واین را بند یان پنج امرت گویند یعنی پنج آب حیات و اطبای فرس فقط ریم آهن را گویند معرب آن فنجنوش ست از شرح خاقانی —

پنبه دهان کنایه از کم گو و کم سخن از بهار عجم —

پنبه کردن یعنی نرم ساختن و عاجز کردن از لطائف —

پنگان بالکسر و کاف فارسی کاسهٔ مسین که آنرا در آب اندازند و از او گهڑی گیرند و آن کاسه را نیز گهڑی گویند از لطائف —

پنج ارکان عبارت از پنج بنای اسلام و آن کلمهٔ طیبه و نماز و روزه و حج و زکوة ست —

پنج نوبت زدن اظهار جاه و سلطنت کردن —

پنجگاه اوقات نماز پنجگانه و نام پرده از موسیقی و کنایه از حواس خمسه —

پنجره بهر مشبک باشد و آنچه در بعضی عمارات از چوب سازند و خانهٔ چوبین که برای پرندگان و طیور سازند —

پنجه [illegible] و گرفتن و کردن و پیچیدن و آوردن و داشتن مستعمل از بهار عجم —

پنجیو با لفتح نام [illegible] معروف و بالکسر چنانکه مشهور ست از مؤید و برهان [illegible] —

[illegible] بهار عجم بالضم و در لطائف بالفتح —

[illegible] بالفتح [illegible] —

فارسی و نون و جیم فارسی و کیکره تیز گویند و بعربی سرطان خوانند و نام برج چهارم از بروج فلک که آنرا سرطان نام ست از برهان وغیر آن —

پنج هزاری کسیکه منصب پنج هزاری ذات دارد بدانکه پنج هزاری ذات را یک کرور دام معین باشد چون دام چهلم حصه میشود پس کرور دام را دو نیم لکه روپیه باشند و این منصب از دیگر منصبها اعلی و افزون ست —

فصل بای فارسی مع واو

لوبیا بواو مجهول یعنی [illegible] چنانکه گویند که اسب را لوبیا کردم از برهان —

[illegible] حکیم بوعلی که نام پدر او سینا بود —

پور سقا شیخ صنعان که در عشق دختر ترسا کفر اختیار کرده بود و باز هدایت یافت از شرح خاقانی —

پوست بواو مجهول قبای [illegible] یعنی جگر و احشا یعنی آنچه در سینه و شکم باشد چون [illegible] آنرا [illegible] پوتی گویند از لطائف —

پوست [illegible] باشد از مصطلحات و بهار عجم و سراج اللغات —

پوچ بواو معروف یعنی خالی [illegible] از بهار عجم —

پوخ بالضم و بواو [illegible] مرکب [illegible] —

پود بالضم بواو معروف و آن رشته و ریسمانی باشد که بعرض جامه آن را می‌اندازند بهندی بانا گویند و تار پود یعنی تانا باناهی آید از برهان وغیر آن —

پولاد بواو مجهول نوعی از آهن که بغایت سخت باشد از مؤید کشف و رشیدی —

پور بالضم بر وزن نور یعنی پسر از برهان و سراج —

پور هاجر کنایه از اسمٰعیل علیه السلام چراکه والدهٔ آنحضرت هاجره نام داشت —

پوره بواو معروف و مجهول هردو یعنی بینی چهارپایان و جبرهٔ سبالکم از برهان و سروری و لطائف —

پوزش عذر و معذرت از برهان و سراج —

پوس بواو مجهول امرود رشدن از برهان و بعضی گویند که در اصل پوالیست ست یعنی پرده بالیست —

پوشنگ [illegible] افراسیاب —

پوشاک پوش مخفف پوشش و اک [illegible] ست [illegible] نسبت از رسالهٔ معتبر —

پوستین قبا از چرم یعنی حیوانات [illegible] از برهان —

پوست کندن کنایه از ظاهر ساختن و عیب کسی بیان کردن از مصطلحات —

پوست کنده گفتن بی ملاحظه و صریح گفتن —

پوشیدن لازم و متعدی هردو آمده از مصطلحات —

پوسیدن [illegible] —

شدن و از کهنگی قریب ریخته شدن از مؤید و شرح الشعرا و در مردم بمای موحده شهرت گرفته —

پوسیدن رفتار قریب دویدن از برهان —

پوشا بواو مجهول و شین معجمه بوزن نام جائیست در کوهستان سر راه کشمیر از سراج اللغات —

پوست کنده صریح و آشکارا از بهار عجم —

پول سیاه مس سکوک که بهندی پیسا گویند از بهار عجم —

پوشیده یعنی خلعت و دام صیاد هردو آمده —

پولچی بالضم اول و واو معدوله و سکون لام بعضی را بهر نوشته اند و این خطا ست صحیح پوچلی ست بالضم یای تحتانی و واو معدوله و سکون لام و جیم فارسی یعنی کرایه را گیرنده چه پول بالضم بزبان ترکی یعنی راه و کلمهٔ چی یعنی [illegible] —

فصل بای فارسی مع ها

پهن بالفتح [illegible] از چهار [illegible] مصطلحات [illegible] بهار عجم —

پهن بالفتح اول و سکون دوم یعنی فراخ و عریض —

پهلو تهی کردن کناره کردن از [illegible] از لطائف و بهار عجم و برهان —

پهلو زدن برابری کردن از لطائف و برهان —

پہلو کردن یعنی کنارہ کردن —
پہلو دادن مددکسے نمودن از چراغ ہدایت —
پہلو بچیزی زدن برابرے آن کردن از مصطلحات —
پہلو خوردن صدمہ خوردن از مصطلحات —
پہلو نہادن خوابیدن از مصطلحات
پہلو دزدیدن خویشتن را باز داشتن از چیزے بنحویکہ کسے بران مطلع نشود از بہار عجم —
پہلو بفتح اول وثالث یعنی شہر وزبان پہلوی منسوب بدان ست چراکہ این زبان در ایام قدیم بشہرہا بود و بمعنی مرد شجاع ودلاور و مرد صاحب جاہ ومال نام پسر سام بن نوح علیہ السلام وپارس پسر او بود و بفتح اول وضم لام ہردو طرف سینہ وشکم وبمعنی نفع وفائدہ از برہان رشیدی وجہانگیری —
پہ بالفتح کلمۂ تحسین ست بمعنی خوشا وحبذا از برہان —
پہ پہ بفتح ہردو باے فارسی مرادف وہ وہ کہ مخفف واہ واہ است ولیکن براے مطلق تحسین نیست بلکہ براے تحسین حیرت آمیختہ است در ترکی از بہار عجم —
پہلوی نام بانیست از ہفت زبان فارسی وآن زبان شہریست چہ پہلو بمعنی شہرست وبعضی گویند منسوب بپہلہ کہ نام ملکے ری واصفہان ودینور ست وجمعے گویند کہ پہلوانان پایۂ تخت کیان بہمان تکلم میکردند از برہان وسراج اللغات نوشتہ کہ پہلوی منسوب بپہلوی یعنی جہان وارکان ست بنابر کمال اجتماع ایشان کہ اکثر درست اطلاق کنند پس پہلوی زبان اردو ست وتوریے منسوب بدربگانہ پادشاہ است —

فصل باے فارسی مع یاے تحتانی

پیرا بیاے مجہول امر از پیراستن وبمعنی پیرایندہ یعنی کم کنندہ از چیزی براے زیبائی از بہار عجم وبرہان —
پیلپایہ بیاے ہوی از بیاری پادشاہی بزرگ وگرزآہنی وخشت اودہ بہ از رشیدی وبرہان
پیل پالا یعنی بمقدار قامت پیل —
پیرانہ سر کنایہ از آدم علیہ السلام چراکہ از بہشت بزمین سراندیپ افتادہ بود
پیغولہ سستا ناکہ وبعنی کار نیز بمعنی غالب ودستکار از سراج وبہار عجم —
پیلپیچ بکسر اول وبیاے مجہول بعد لام تاے فوقانی وباے فارسی وسکتہ مجہول بضم فارسی چیزیکہ مثل فتیلہ تابیدہ یافتہ باشد واین بہ اصطلاح طباخانست ونام داو کشتی کہ دست خود زیر بغل حریف بردہ بگردن او پیچیدن از شرح گل کشتی —
پی سفید شدن قدم از مصطلحات —
پیلپیل فرزین ست در بازی شطرنج کہ درپس پیل خود وپیادہ نشند تا این مہرہ تقویت ہمدگر نمایند ومہرہ حریف را بایم طرف آمدن ندہند وپیلبند حریف را بپیادہ خود می شکنند —
پیش خوردہ بمعنی چاشنی طعام وطعام اندک کہ ناہار بدان شکستہ اند از مصطلحات وبہار عجم —
پیش آمد سلوک ورعایت —
پیش نہاد یعنی ارادہ ومنظور خاطر —
پیکار بالفتح وکاف عربی بمعنی جنگ از کشف ودر برہان بکاف فارسی ست ودر سراج اللغات نوشتہ کہ پیکار در برہان بکاف فارسی ست وبکاف عربی شہرت دارد تم کلامہ ودر بہار عجم نوشتہ کہ پیکار بکاف عربی ست وبکاف فارسے نیز در برہان واقع ست علی التقدیرین معنی ترکیبی آن لہر کہ نسبت داشتہ باشد بپاکوبی ہمار نسبت ز انبات ثم نوشتن یا کہ از لوازم جنگ ست وبمعنی جنگ وجدال مجاز ست —
پیرانہ سر یعنی حالت پیری از سراج اللغات ودر خیابان نوشتہ کہ لفظ آنہ گاہی مفید معنی وقت باشد ومعنی آن وقت پیرے است کہ عبارت است از سفیدی موی سر —
پیلہ ور بیاے معروف وواو مفتوح بمعنی شبدہ گر وعطار واپریشم فروش از بہار عجم
پی سپر بکسر سین مہملہ وضم باے فارسے بمعنی پامال از برہان —
پیشہ دوزی روزن کینہ توز بمعنی کسیکہ پارچہ برکفش وجامہ وخرقہ وامثال آن دوزد از سراج اللغات —
پیشواز وپیشباز در آخر ہرد ولفظ زاے معجمہ ودر لفظ دوم قبل از الف باے موحدہ است بمعنی استقبال کردن وبمعنی استقبال کنندہ از سراج وبہار عجم ومصطلحات —
پیش خیز خدمتگار چالاک ورشید وآہنگ سرود از شرح —
پیس بیاے مجہول بمعنی برص وبمعنی مبروص یعنی کسیکہ بر اندامش داغہاے سفید پیدا شدہ باشد از سراج اللغات وبہار عجم وبرہان —
پیش رس میوہ کہ بیشتر از دیگر میوہا موسم خود پختہ شود —
پیش بمعنی ماضی وبمعنی حضور اکثر آید وبمعنی مستقبل شاذ ونادرست از سراج اللغات وصاحب بہار عجم الخ بمعنی مستقبل آوردہ انیت مصرع سر باز ایں رسوائی نشستم تا چہ پیش آید + بدر جاے دیگر بیت پیش درین خاکدان + ہیچ شد ندروی نیست + خاطر خود را چو زلف پیش پریشان مدار +
پیشکش یعنی نذرانہ از مصطلحات —
پیش قبض نوعے از اسلحہ ونام فنے از کشتی وآن دست بر دست حریف کردہ باوضاع مختلف بزور زدن ست در ہندی آن را کیلی نامند از بہار عجم وشرح گل کشتی —
پیشطاق بمعنی صحن خانہ ودر وازہ بلند قصر امرا وملوک وبمعنی صحن پیش

[illegible]

دروازه از مصطلحات —

پلیسک بالفتح و سین مهمله و رای مهمله و کاف عربی اشتر جوان از رشیدی و صاحب کشف نوشته که لفظ و کیست که بفارسی اشتر و بهندی چهر نامند —

پیش آهنگ آنکه پیش پیش لشکر و قافله رود از بهار عجم —

پیچاک بیای مجهول یعنی پیچ و خم و در مدار یعنی طره و زلف —

پیل مال پامال کردن کسی را یا انداختن در تحت پیل از برهان و اضافت بمعنی مال بسیار یعنی پیل محمول بالمد —

پیخال بیای معروف و خای معجمه سرگین مرغان —

پیلسم بکسر اول و یای معروف و فتح سین مهمله نام پهلوانی برادر پیران که سپه لشکر افراسیاب بود و که از دست رستم کشته شده از برهان و جهانگیری —

پیام و پیغام بلفظ گزاردن و کردن و دادن و رسانیدن و آمدن و آوردن و بردن مستعمل از بهار عجم —

پیراستن بالکسر و یای مجهول و تشدید یعنی [illegible] بمعنی کم کردن و بریدن چیزی را بجهت آرایش و زیبائی که آن فضول شود زیاده آدمی یا بریدن یا شاخ درخت نامناسب یا درختی قطع کردن تا خوشنما گردد از سراج اللغات و رشیدی و برهان و جهانگیری و موید —

پیرامون بیای مجهول [illegible] گرد —

از رشیدی و برهان —

پیرامن در موید بالفتح ست مطابق رشیدی و در برهان بالکسر و یای مجهول و ضم میم چرا که مخفف پیرامون ست و در سراج پیرامن بالفتح بر وزن پیراهن یعنی گرداگرد چیزی —

پیش بین دانا از برهان —

پیش و ندان چیزیکه بهار بدان تسکین دهند از مصطلحات —

پیش کشیدن در معنا پیا گرفتن از مصطلحات —

پیش و امن یعنی نادم از مصطلحات —

پیل افگندن کنایه از عاجز کردن و غالب آمدن از سراج و برهان —

پیش دادیان اولاد هوشنگ که او در فارسی اول عادل بوده است و بعضی یازده تن گفته اند کیومرث و هوشنگ و طهمورث و جمشید و ضحاک و فریدون و منوچهر و نوذر و افراسیاب و کیقباد و گشتاسپ از برهان —

پیل از هندستان یاد دادن کنایه است از مستی و شورش آوردن پیل را و این مثل مخترع اهل ایران و توران ست از شرح خاقانی که سکندر نامه است —

پیغش بیای فارسی از برهان و جهانگیری و معنی آن معروف است —

پیرکنعان کنایه از یعقوب علیه السلام

پیمان پر شدن عمر آخر رسیدن —

پیمان بالفتح یعنی عهد که در عرف آنرا قول و اقرار گویند —

پی کردن یعنی رگ پی پا را از بالا با شمشیر قطع کردن از پی چین قطع پای قابل رفتار نماند اگرچه زخم به شود و سپی کردن گاهی یعنی عاجز کردن و بیرفتار کردن نیز آید —

پیمبر کسی را بیرون کردن کم کردن و بیرون کردن از مصطلحات —

پی سپران یعنی روزگار و مسافران و پامال کردگان —

پیکو بیای مجهول و کاف فارسی نام ملکی ست بجانب شیرآباد از مصطلحات و آن در شرق هندست و بالفتح و کاف فارسی قسمی از جواهر است —

پیلو بالکسر و یای معروف و ضم لام و واو معروف یعنی چیزی از خشک کرده شده که عربا از آن تا نزدیک ساختند و بترکی آنرا قروت گویند و بمعنی عسلی حشرات نیز آمده از برهان و شرح نصاب و سراج اللغات —

پیشمر بالفتح بای [illegible] یعنی خادم و [illegible] پیدا [illegible] سرود از مصطلحات و بهار عجم —

پیرایه بالکسر و یای مجهول آرایش و لباس و زیور از برهان و موید و اگر مجهول را معروف خوانند صحیح است از سراج اللغات و بهار عجم —

پیغاره بالفتح یعنی سرزنش و طعنه از سروری و سراج و برهان و موید و کشف و قیل بالکسر و یای مجهول —

پیغوله بالفتح یعنی گوشه از برهان و جهانگیری و مدار و موید و کشف —

پیلیم بالکسر و یای معروف کرمی باشد که از در پشم پیدا می شود از برهان و در لطائف سوای معنی مذکوره یعنی مالک چشم نیز نوشته و در سراج اللغات از شرح کرمی بر وزن حلیم یعنی [illegible] که کرم پشم و در آن جای که پرد و سیاه کرم [illegible] نیز آمده —

پیشکار صدر مجلس و فرش که پیش ایوان و پیش گاه و مسند سلاطین و امرا گستر انند و صحن خانه از سروری و برهان و رشیدی و بهار عجم و کشف و مصطلحات —

پیشینیان [illegible] نام ظهور و نام نامها پیشین از آن گویند که جبرئیل علیه السلام بر دل الله صلی الله علیه وسلم را اول از [illegible] نماز [illegible] کرده بود —

پیامبر [illegible] یعنی یاد آوری که در [illegible] از جهانگیری و بهار عجم —

پیسه بالفتح و سین مهمله [illegible] مشترک است در هندی و فارسی و بالکسر و یای مجهول [illegible] یعنی ابلق یعنی هر چیز که سیاه و سفید باشد [illegible] از برهان و بهار عجم و سراج —

[illegible]

[illegible]

پیر چلپاسه کنایه از جبرئیل علیه السلام
و در سراج اللغات نوشته که کنایه از قوت
عاقله که در عمر چلپاسگی تمام کامل میشود —
پیسه بیا معروف و ماهی منقوط ... سست
سفید که بر گوشت و اندام ... بهم رسیده باشد
آنرا بعربی برص گویند —
پیری افشانی ... کارهای
جوانان در هنگام پیری کردن ...
مصطلحات —
پی بالفتح چیزیست سفید ... در ...
و سخت ... کرده در بدن ...

هم پیوسته و آنرا در عربی عصب نامند
و بهندی پتها گویند و بمعنی ریشهای عصب
مذکور که بر کمان وغیره چسپانند و بمعنی
پا و بمعنی نشان قدم و بمعنی دنبال و
عقب با و بمعنی برای و بمعنی بار و کرت و مرتبه
و بمعنی تاب و طاقت از جهانگیری و برهان
و بالکسر حرفیست از حروف مخصوصه
فارسی و این حرف در تعریب بفا تعریب
تبدیل شود چون پیل و فیل و سپید و سفید
و بیای موحده چون پزده و بزده و تب
و تپ و بجیم عربی چون پالیز و جالیز

و بقاف معجمه چون پرویزن و غرویزن
و بکاف تازی چون پیچ و کیچ بمعنی چرک
چشم و بلام چون سراندیپ و سراندیل
و بمیم چون سپاروک و سپاروک بمعنی کبوتر
و بواو چون چارپا و چاروا —
پیکانی بالفتح جنسی از لعل و نوعی
از نوشادر و قسمی از یاقوت ... از جهانگیری
و برهان و سراج —
پیلان معبری پیلان کلان که
بر آنها نشسته از دریا عبور کنند —
پیرانه سری یعنی حالت پیری از

سراج اللغات و در خیابان نوشته که لفظ
سر گاهی مفید معنی وقت باشد یعنی آن وقت
پیری است که عبارتست از سفیدی موی سر
پینکی بکاف تازی بروزن ریزکی بمعنی
غنودگی و مقدمه خواب از مصطلحات —
پیشانی سختی بمعنی نهایت و سلیقه نمودن
پیشانی دو معنی دارد اول معروفست
دوم بمعنی سختی و بیشرمی و شوخی از لطائف
و در مصطلحات بمعنی لیاقت و شایستگی آمده
و در بهار عجم بمعنی وسعت و فراخی و بمعنی
نصیب و قسمت است —

باب تای فوقانی

فصل تای فوقانی مع الف

تا در لغت عرب ... و در فارسی ...
چنانکه یکتا و دوتا و بمعنی ... و غیره و
بمعنی ... کاغذ ... که بر سر ...
... و بمعنی هرگز ... چنانکه بیت
ز صاحب غرض تا سخن نشنوی + و گر
کار بندی پشیمان شوی + مصرع
تا درستی ... + و برای تشبیه
بمعنی برای آگاهی ... چنانکه بیت
تا چه خواهی خریدن ای مغرور + روز در
ماندگی بسیم دغل + و بمعنی اگر که ... است
عرفی گوید بیت تا تیغ یکهت ...
دو دستی زن + تا سنگ یکمت آید بر
شیشه ... زن + و برای ابتدای
زمان چنانکه مصرع تا عاشق تو در سینه ...

مکان ... + و برای انتها آید
گاهی زمانی باشد چنانکه مصرع
تا بروز جزا ... + و گاهی مکانی
چنانکه مصرع ز مشرق تا بمغرب ...
... + و برای ربط ... کاف ربط
آید مصرع ...
و برای اضمار آید چنانکه بیت ...
تا کار دانان روم ...
مرز و بوم + و برای علت آید بیت
در من صورت ... آزار خاطرها
بیا ... تا ... خاطرها + و
برای بیان آید یعنی قائم مقام کاف بیانیه
چنانکه بیت ...
شد + تا چه خورم صیف و چه پوشم
شتا بیت ... سفید +

قلم چون تراشند ... آید + و برای
نتیجه و ترتب فائده آید بیت چشم من
کرد بهر گوشه روان سیل سرشک +
تا سهی سرو ترا تازه بآبی دارد + مصرع
بیا تا بگردیم میدان نوشت + و بمعنی
... برای شدت التزام
بین الامرین و سرعت ترتب ثانی
بر اول چنانکه بگوئی تا موش ... از سوراخ
برآمد گربه اش خورد و در نظم صائب گوید
بیت تا ترا از دور دیدم رفت هوش و
عقل من + میشود نزدیک منزل ...
از هم جدا + و تای مسمی یعنی تای مدور
برای خطاب ... آید و آن دو قسمست
یکی تای که مضاف الیه ... آن را در آخر
اسما آید و معنی تو ... چنانکه ...

و علامت ... دوم مفعول ...
و آن را در آخر افعال و اسما آید چنانکه
بیت ...
همه سال می پرستی کن + و بمعنی خود آید
مصرع گیرم که غمت نیست غم
ما هم نیست + مصرع ...
سر ... + و ... چون
پشت و بالش بمعنی تکیه و فرش فرشت
و دسترس و دسترست و تا در عربی
هشت قسم آید تای تانیث که در آخر
اسما ... و در حالت وقف ها
گردد چون ضاربه و مضروبه و فاسقه و
مستوره و تای مصدریه چون ضاربیة
و مضروبیة و رحمت و قناعت و غفلت
و تای وحدت چون ...

باب التاء مع الالف

واحد وحمامه بمعنی کبوتر یا قمری و احد و تای زایده چون تای تمرین تای مبالغه چون تای علامه وفهامه وتای عوض چون عدة که در اصل وعد بود وتای نقل ای تا که برای نقل کلمه از معنی وصفی بسوی معنی اسمی می آید چون تای کافیه وخلیفه زیرا که این هر دو لفظ در اصل بدون تا بودند بمعنی وصفی مید اشتند حالا که ازان معنی وصفی منقول گشته اسم شدند تا بجهت دلالت برین معنی آوردند وتای قسم واین مخصوص بلفظ الله در بناید چون تالله بمعنی قسم خدا واین حرف بجیم تازی بدل شود چون فارت وفارج چنانکه در فرهنگ توسی ست ولت ولج وبجیم فارسی چون تس وچیچ بادا مشعل که بی صدا باشد وبدال مهمله چون توت وتود وبسین مهمله چون سیز بوزن ومعنی تیز که مقابل کند ست وبکاف عربی چون چاشت وچاشک بمعنی اول روز و در تعریب بثای مثلثه وبطای مهمله بدل شود چون طهورث معرب تهمورث بدو تای فوقانی —

تاسا بسین مهمله اندوه وملال واضطراب وبیقراری از برهان ولطائف —

تاب بمعنی طاقت وتوانائی وبمعنی رونق وبمعنی پیچیدگی وبمعنی روشنی و بمعنی گرمی وامر بپیچیدن وامر بر وبیدن وامر بر روشن کردن واین لفظ اکثر بترکیب بمراد فات افاده معنی میکند چنانچه تاب وطاقت وپیچ وتاب وآب وتاب وتب وتاب وتنگ وتاب ولفظ تاب بهرگاه که بمعنی پیچ باشد بکلمه خوردن ودادن وافگندن وگرفتن وزدن وبردن مستعمل از بهار عجم —

تائب بکسر همزه که حرف سوم ست توبه کننده —

تاهب بفتح اول وثانی وتشدید های مضموم ساخته وآماده شدن —

تابوت صندوق مرده —

تارت یکبار ویک مرتبه از کنز ومنتخب —

تارات جمع تارت ومعنی نوشته که در فارسی مبدل تاراج ست —

تامات بسکون ثانی وتشدید میم بمعنی کاملات جمع تامه است که مونث تام باشد وتام بتشدید میم اسم فاعل از تمام که مصدر ست —

تاجیج بدو جیم عربی زبانه زدن آتش —

تاراج غارت کردن لفظ فارسی ست بکلمه دادن وکردن مستعمل از بهار عجم —

تاریخ وقت چیزی پیدا کردن از منتخب و در اصطلاح تعیین کردن مدتی را از ابتدای امر عظیم وقدیم مشهور تا ظهور امر ثانی که عقب اوست تا که دریافته شود بزمانه آینده دیگر مدت ظهور این امر ثانی بلحاظ نسبت بمدت امر قدیم مشهور اول —

تالد بکسر لام مال کهنه وقدیم از کنز ومنتخب —

تابید جاوید کردن از منتخب —

تاشکند بفتح کاف فارسی شهری ست در توران —

تاروپود بسکون واو عاطفه وضم بای فارسی دو او معروف تار رشته طول وعرض جامه بهندی تانا باناگویند تار معروف ست ورشته جامه که بهندی تانا گویند وبمعنی تاریک وبمعنی میان سر درین صورت مخفف تارک ست ونام درختی مشابه بدرخت خرما بمعنی مفرس تار ست که برای نقل هندسه و در ترکی تار بمعنی تنگ ست که دشوار فراخ باشد —

تاجر بکسر جیم سوداگر وکسانیکه بفتح وضم جیم خوانند محض غلط —

تارمار بمعنی زیر وزبر وکج مج و پریشان وپراگنده وگاهی بهمین معنی تال مال نیز می آید کشف وسراج اللغات ومصطلحات —

تالار چهار ستون در زمین فرو برده بالای آن مانند تخت از چوب وتخته پوشند از رشیدی وسراج اللغات ومصطلحات وجهانگیری وبرهان ظاهرا همین ست که بهندی آنرا اتاری گویند —

تابعدار این لفظ غلط ست چراکه لفظ تابع که صیغه اسم فاعل ست ترکیب لفظ دار حاجت ندارد واگر اتفاق افتد بجایش تعبداری بدون الف یا فرمان بردار باید گفت —

تازه مخفف تازه از لطائف و در —

لغت بابا بمعنی عاشق وبمعنی محبوب —

تاج خروس گلی ست سرخ رنگ که در سر پارها آنرا کلغه گویند —

تاش خوگرفتن بچیزی —

تاسیس استوار کردن وبنیاد نهادن ونام حرف از حروف قافیه از منتخب وشمسی —

تارش بکسر رای مهمله دیدن از برهان —

تاش بشین معجمه بمعنی خداوند ویار وشریک و در ترکی یکی از الفاظ شرکت است چنانچه کلمه هم برای شرکت مستعمل میشود وچنانچه همراه وهم سبق همچنین لفظ تاش در آخر اسمی آرند برای اشتراک پس خواجه تاش بمعنی هم خواجه باشد یعنی بندگان یک خداوند باین معنی مبدل وباش باشد که لفظ ترکی ست وبمعنی غلامی که پرورده بعض مردم پیدا آید وبمعنی یار وخانه وغلام نیز آمده و در ترکی سنگ را گویند از برهان وجهانگیری وکشف ومدار ولغات ترکی —

تالاش بروزن شاباش بمعنی سعی وجستجو ظاهرا غلط ست چراکه در کلام اساتذه وکتب لغت نیامده مگر اینکه بگویم این لفظ ترکی ست و در ترکی حرکات را بحروف علت منویسند پس الف اول فتحه تای فوقانی ست نوشتن این الف درست باشد وخوانده نشود نادر ست —

تاج شمع شعله شمع از مصطلحات —

باب التاء مع الباء

تاریخ بفتحتین معرب که از لغات ترکی است و در سراج اللغات نوشته که تاریخ و تاریخ اول بفتح معجمه و ثانی بجای معجمه درختی ست که آتش چون آن دیر ماند قوسی گویند که ترتیب یابد و روز و در رساله نوشته که آن را آزاد درخت بزرگ سیند چنانکه در تاتون است —

تامی بفتح نشست یا سخت از مطالعات

تالیف دو چیز یا چند چیز را با هم پیوستگی و ربط دادن و بمعنی جمع نمودن با ترتیب و گاهی تالیف که مصدر است بمعنی اسم مفعول نیز می آید در ... ... که تالیفی باشد که در ان از چند کتب مطالب ... ملحق نموده باشند و این مستفاد است از کتب لغت و شرح —

تالیف بروزن تا سعت الفت دوستی و ساده کاری یافتن از منتخب کنز و غیر آن —

تالیم ... ... و شنگ و شنفتن از منتخب —

تالوج ... ... از نهایه —

تاتی ... ... فوقانی ... شدن از رطالگف —

تالی ... ... و ... بمعنی رفتن انگور و نام قصبه و ... دیگر استاد مدارد و برهان —

تانج ... عربی ... اول در ... کرده شده یافتن.

وا گرو ایشان سود اگر باشند لهذا از تاجک گاهی سوداگر مراد باشد از بهار و سراج —

تارک بفتح را بر جمله میان سر آدمی و فرق سر از برهان و دارو این تفسیر ثار است که بمعنی میان سر است —

تاریک ... در استعمال این لفظ ... است ولفظ تیره عام ... هر چیز که تاریک باشد آن را تیره میتوان گفت و آنچه تیره باشد آن را تاریک نمیتوان گفت از چراغ هدایت —

تاجیک ... عرب زاده که در عجم کلان شود و نام ولایتی و طائفه غیر ترک باشد از رطالگف و سراج و در لغات ترکی بمعنی اهل فرس نوشته —

تال دو پیاله کوچک کم عمق باشند از برنج که هنگام رقص و سرود با هم زنند و صدای آن اصول سرود نگاه دارند و این لفظ هندیست از برهان و بهار عجم —

تاویل بازگشت کردن از چیزی و تفسیر ... و در اصطلاح گردانیدن کلام از ظاهر ... که احتمال بود ... باشد و نیز ... گردن و گویند که تاویل مشتق از اول است ... تاویل گردانیدن کلام باشد ... اول و بیان کردن از عبارتی ... و دیگر از منتخب و مدار و ... در ... اللغات ...

منفور رست —

تال حال بمعنی پریشان از برهان —

تامل اندیشه نمودن از منتخب —

تاهل بروزن تامل زن خواستن و صاحب عیال و اطفال شدن از منتخب —

تاجیل بکسر جیم بروزن تفعیل مهلت دادن

تاکید المدح بما یشبه الذم ستایش کسی بوجهی نمودن که اگر بعد از آن خواهد که برای تاکید ستایش صفت دیگر افزاید بلفظ الا آغاز کند که سامع را انتظار آن شود که بعد از این ذم خواهد کرد لیکن چون صفت کمال گفته شود که ساز و سامع با نشاط افزاید البیت ستایش روح پرور دلی می فروش + سرشتش عنصر فرسا و لی رو دلپوش + و تاکید الذم بما یشبه المدح خلاف است —

تاکد ... یافتن از منتخب ... دکنز —

تام ... بمعنی تمام و کامل —

تاپیل ... در پی چیزی شدن و لپی چیزی رفتن از صراح و منتخب و صاحب مدیل الاغلاط نوشته که این مصدر است ... تفعیل بمعنی پیروی کرده ... این مصدر بمعنی اسم فاعل درست ... بمعنی پیروی کننده چنانچه جمع این فارسیان تابیان می آرند —

تابان ... روزی که در عبارات عجمی آمده روشنی آفتاب گزارند —

تاروا ... در آن ... و ... باره آنگاه دارند عند الحاجت بکار آید —

تازیان شتابان از رطائف و بمعنی عربان عربی زبانان —

تابعین باصطلاح محدثین جماعه مسلمانان که بعضی با بعضی اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم ملاقات نموده باشند و تبع تابعین آنانکه تابعین را دیده باشند —

تاهو نوعی از شراب از برهان —

تاغر بفتحتین معجمه خالو از لغات ترکی —

تاسه بسین مهمله بمعنی اندوه و ملال و بمعنی اضطراب و بیقراری از برهان و رطائف و بهار عجم —

تابه خانه بمعنی حمام و خانه که در آن تنور باشد یا بخار از جهانگیری و بمعنی خانه خالی دار مشبک و جایکه در آن تپش و تاب حاصل شود —

تابه قرص آهن که بران نان پزند و بهندی توا گویند —

تافته قماش ابریشمی از بهار عجم —

تازیانه آنچه بدان اسپ را زنند بهندی کوڑا امر ... تازی که اسپ تازیست و آن دیگر نیست —

تاله ... تفعل ... و تاله ... بفتح همزه و کسر لام مشدد و عبادت و زاری کننده ... اخلاق ... و ... ... باشد ... گویند —

تاویه بکسر لام و فتح یای تحتانی بمعنی رسانیدن و ... کردن ... از صراح —

تاقی بکسر قاف کلاه از لغات ترکی —
تازی بزای معجمه بمعنی زبان عربی و بمعنی اسپ تازی و بمعنی سگ شکاری از برهان و در سراج اللغات نوشته که تازی بمعنی عربی و این منسوب بتازست چون لفظ تاز بمعنی تازنده نیز آمده و در اوائل اسلام عربان تاخت و تاراج بسیار در ایران کرده اند بدینجهت نسبت تاز کرده —
تانّی بفتح اول و ثانی و تشدید نون مکسور بمعنی درنگ و دیر از کشف و کنز و نوشته اند که این ماخوذ از اناست که بکسر اول باشد بمعنی درنگ و دیر در رفتن چیزے یافتن —
تأسّی بفتح اول و ثانی و تشدید سین مهمله مکسور اطاعت و پیروی کردن از منتخب —
تاسے بمعنی جامه و بمعنی عدد و بمعنی تو که آنرا ته دلای نیز گویند از برهان و جهانگیری و در اداة بمعنی تخته کاغذ و بمعنی طاق که ضد جفت باشد نیز گفته اند —
تازه دماغی بمعنی دانائی و خوشحالی —
تالی بمعنی از پی رونده اسم فاعل است از تلو که بالکسر بمعنی پس چیزی رفتن ست و گاهی بمعنی قائم مقام آید و باصطلاح منطق بمعنی جزو ثانی قضیه شرطیه جزو اول آنرا مقدم گویند چنانچه از قضیه حملیه موضوع و محمول گویند در شرطیه مقدم و تالی خوانند چنانچه ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود جزو اول را که ان کانت الشمس طالعة باشد مقدم گویند و جزو ثانی را که فالنهار موجود باشد تالی نامند و این نیز ماخوذ از تلوست و نام اسپ چهارم و تفصیلش را در تحقیق لفظ سکیت باید جست از شروح نصاب و غیر آن —
تاری مخفف تاریک از شرح نصاب و سراج اللغات —
تانیث معنوی باصطلاح نحویان اسمیکه در ان از علامات تانیث که تاے فوقانی در آخر و الف ممدوده و مقصوره است هیچ یکی نباشد مگر در استعمال عرب ضمیر مونث بسوی آن راجع کنند یا علم مونث باشد که در ان علامات تانیث نباشد چون شمس و ارض و عقرب و هند و زینب
تاجرے نام مرغے ترسا —

فصل تاے فوقانی مع باے موحده

تبّار بر وزن تمّار بمعنی بیزار است از لطائف —
تباب بفتح هلاکت و زیانکاری از لطائف —
تبّت بر وزن علّت و شدّت نام جائی ست مشک خیز در میان شرق و شمال کشمیر که مشک نیز از آنجا آرند و بتخفیف موحده نیز آمده از برهان و سراج اللغات —
تبجیل بفتحتین کسر جیم مشدده و تشدید تحتانی پیرو شدن —
تبعات بفتح اول و ثانی پیروان و لوازم چیزے و گاهی مراد از عقوبات معاصی باشد و تبعات اقتحام کناے از رنجها و مشقتها —
تبرزد قند سفید و نبات مسقات چون از غایت صفا قابل الفت که آن را به تبر بشکنند تبرزد نام کرده و طبرزد معرب آن ست و در سراج اللغات نوشته که تبرزد شکر سفید و سخت که گویا اطراف آن به تبر تراشیده اند —
تبلّد بر وزن تولّد بمعنی کندذهن
تباعد از هم دیگر دور شدن از منتخب و کنز —
تبر بالکسر بمعنی طلا که بفارسی آنرا زر گویند از لطائف و کنز —
تبار بفتح در عربی بمعنی هلاکی و در فارسی بمعنی خاندان و اولاد از منتخب و مدار —
تبختر بفتح اول و ثانی و سکون خای معجمه و ضم تای فوقانی بناز و عزو در خرامیدن بر وزن تفعلل رباعی مزید —
تبور خسران و هلاکت کاهلی از لطائف —
تبذیر بیجا حرف سوم ذال معجمه پراگنده کردن و به بیجا آمدن گیاه از زمین و بے اندازه خرج کردن از منتخب —
تبحّر بر وزن تفکّر بمعنی بسیار علم شدن از کنز —
تبادر باهم شتافتن و پیشی گرفتن در کارها از کنز —
تباشیر گاهی این را معرب کرده طباشیر گویند و آن دوائی باشد سفید قدرے مائل بکبودی که از میان نے پیدا شود و بمعنی روشنی اول صبح نیز می آید از مدار و جهانگیری و در سراج اللغات نوشته که تباشیر بمعنی اول هر چیز و تباشیر صبح اول صبح و سپیده آن درین صورت لفظ عربی ست چنانکه قموس تصریح کرده و تباشیر دواے سفید که از نے پیدا میشود فارسی ست و طباشیر بطای مهمله معرب آنست —
تبریز بالفتح نام شهرے ست در آذربایجان در اقلیم پنجم و نام شعبه ایست موسیقی از چهار شعبه و غیره و مردمان آنجا اکثر آهنگر اند و جلال الدین سیوطی در لب الالباب نوشته که تبریز بالکسر شهری ست قریب آذربایجان و این معرب آن ست —
تباغض باهم بغض و عداوت داشتن از کنز —
تبسّط بر وزن تفعّل ماخوذ از بسط که بالفتح بمعنی کشادگی ست —
تبیغ بر وزن [illegible] در آخر عین مهمله گاو کیاله از شرح نصاب و کنز —
تبیع بفتحتین پیروی کردن و بمعنی پیرو بمعنی پیروان واحد و جمع هردو آمده از منتخب —
تبریح بر وزن تفریح بمعنی بخشیدن چیزے و کردن کارے که واجب نباشد از منتخب و گاهی بمعنی [illegible]

عبادت ... آید —

تبلیغ یعنی رسانیدن —

تبوراک طبل کوچک که در اردوی لشکر دارند بجهت رسانیدن طلبیدن و غیر نام ... چوب ... که در ... بیکدیگر زنند تا مرغان گریزند و معنی ترکیبی زبان خوردن که چهره آهنی از لطائف و جهانگیری —

تبوک بفتح اول ... نام موضع میان مدینه و شام ... آنجا مشهور است از لطائف —

تبرک برکت داشتن و مبارک گرفتن از کنز و گاهی بمعنی متبرک آید درین صورت مصدر بمعنی اسم مفعول باشد —

[illegible] پاک ... دست ...

تبارک بالضم ... مبارک کردن و بلند شدن و پاک گشتن و زیاده شدن و بزرگ شدن و بفتح را صیغه ماضی معلوم از باب تفاعل یعنی بزرگ شدن چون اسم الٰهی را حال واقع شده و لهذا ... بزرگ است ... باشد و نام سوره قرآنی —

تبجیل بر وزن تفعیل بزرگ داشتن و عزت کردن و تعظیم کردن از کشف و منتخب —

[illegible] ... شد ... —

تبتل بفتحتین و تشدید تای فوقانی ... باز ... و دل ... از لطائف —

تبسم آهسته خندیدن از منتخب و در آخر ... لفظ تبسم ... یعنی نفس ... و ...

گاهی ازین دم زدن و اظهار لاف و گزاف مراد باشد —

تبسیم بر وزن تسلیم استوار شدن و بستوه آمدن و ملول شدن و مانده شدن از منتخب وغیره —

تبیان بالکسر مصدر است از باب تفعیل یعنی روشن و هویدا شدن و آشکارا کردن از شرح نصاب و صراح و لطائف و کنز نوشته اند که گاهی بمعنی کلام هم اطلاق کرده میشود —

تبن بکسر اول و سکون ثانی کاه ... از کنز و منتخب —

تبیین بالفتح و دو یای تحتانی بر وزن تمیز و تفسیر یعنی بیان کردن و آشکارا ساختن از منتخب و صراح و شرح قرآن —

تبرخون ... سرخ ... دیگران ... سراج اللغات و برهان ... آن صندل سرخ است ... بمعنی بقم —

تباین بفتح اول و ضم یای تحتانی یعنی تفاوت و فرق ... میان ... —

تبرزین ... تبر باشد که سپاهیان ... از برهان و سراج اللغات —

تبسیدن گرم شدن و بمعنی ... تبرایی ... نوشتن ... متاخرین ... بهار عجم —

تبخاله بالفتح و خای معجمه آبله های خرد که از گرمی تب بر اطراف لب پدید آید این ... تب است بلفظ افتادن ... زدن ... مستعمل ... لهذا اضافت است و تبدیل بای فارسی بعربی و زیادت ها ... بای فارسی و بدون ها نیز آمده از بهار عجم و سراج اللغات —

تبلرزه تب با لرزه از لطائف و در بهار عجم نوشته که تبلرزه بزای معجمه یعنی تب و لرزه بلفظ گرفتن و افتادن و زدن مستعمل —

تبعه بفتح اول و ثانی و فتح عین مهمله تابعان و پیروان این جمع تابع است ... بکسر ... از منتخب وغیره —

تبریک بر وزن تصغیر ... داشتن از کنز —

تبارک ... بزرگ شد ... تبارک الله تعالی و استعمال این ... بوقت تعجب باشد —

تبیره بفتح اول و کسر بای موحده ... یعنی طبل و کوس و دهل از کشف و رشیدی —

تبهر بفتح اول و سکون ثانی و کسر ... بنا کردن ... نیز ... از شمس و منتخب و کنز وغیره —

تبتی بکسر اول ... موحده مفتوح و کسر فوقانی منسوب به تبت که شهریست در کوهستان جنوب هندوستان قریب کشمیر —

فصل تای فوقانی مع تای فوقانی

تتاج بالضم و جیم عربی نام قسمی از آتش ... در ترکی از لطائف و سراج ... —

تتر بفتحتین مخفف تاتار که شهریست در ترکستان —

تتلیع بضم بای موحده بپایی شدن از منتخب —

تتبع بفتح هر دو تای فوقانی و بای موحده مشدد مضموم در پی چیزی رفتن بطلب آن از منتخب و در مدار تفحص و تلاش و در کنز پیروی کردن —

تتق بفتحتین بمعنی سراپرده از بهار عجم ... از کشف و نیز صاحب کشف نوشته که این لفظ عربی نیست —

تتمیم بر وزن تعظیم بمعنی تمام کردن —

تتن بفتحتین در ترکی تمباکو گویند —

تتمه بفتح تای اول و کسر تای ثانی و تشدید میم مفتوحه بمعنی بقیه و آخر هر چیز و کسانیکه بکسر اول و فتح ثانی خوانند خطاست از کشف —

تتری بفتح هر دو تای فوقانی منسوب به تتر که مخفف تاتار است و آن ملکی است از ترکستان که ساکنان آنجا در سابق کافر بودند —

فصل تای فوقانی مع ثای مثلثه

تثریب سرزنش و ملامت کردن از منتخب —

تثاؤب بفتح اول و ثای مثلثه

وضم همزه که بصورت واوست دبا ـــــه
موحده بروزن تفاعل حرکتی طبیعی ست
که بجهت دفع بخارات دهن باز میگردد
بفارسی فاژه و دهن دره گویند و
بهندی جماهی نامند ـ

تثلیث باصطلاح منجمین بودن قمر یا سعد
بمفاصله پنج برج یا نه برج چنانچه قمر
در حمل باشد و مشتری در اسد یا آنکه
مشتری در قوس باشد درین صورت
از حمل تا اسد پنج خانه است و از حمل تا
قوس نه خانه و این نظر تمام دوستی باشد
و این ستاره سعد ناظر و خادم باشد قمر را
و این را تثلیث ازان گویند که میان
قمر و سعد بحساب درجات سوم حصه
فلک باشد و آن چهار برج بود باین طور
که سه برج سالم و بقدر یک برج از جمع
کردن درجات برج قمر و برج سعد حاصل
آنکه میان قمر و سعد مفاصله یکصد و
بیست درجه حاصل باشد و اگر مفاصله
سه برج یا یازده برج باشد این را نظر
تسدیس گویند و این نیم دوستی باشد
و اگر بمفاصله چهار برج یا ده برج باشد
این تربیع ست نظر نیم دشمنی دارد و اگر
مفاصله یک برج یا هفت برج باشد
این را مقابله گویند این نظر تمام دشمنی ست
و اگر دو کوکب در یک برج باشد آنرا
قران گویند فقط تربیع در جمیع کارها
گیرند مگر تربیع ماه بمشتری برای بنای
مسجد و کندن چاه وجوی بهتر و تربیع
ماه با عطارد برای تعلیم خوب بود از شرح
قران السعدین مؤید ومدار و دیگر رسائل ـ

تثمیر میوه چیدن و بمعنی نفع یافتن ـ

تثاقل گرانبار شدن و گرانی خاطر ـ

فصل تای فوقانی مع جیم

تجارب بروزن تفاعل همدیگر را
آزمودن و بکسر را مهمله جمع تجربه ـ

تجنب دور شدن و یکسو شدن
از منتخب ـ

تجدید از سر نو ساختن و در
منتخب نو کردن ـ

تجرید برهنه کردن چیزی را از
زواید آنچه برانها باشد و پیراستن و اصلاح
نمودن و نام کتابی از منتخب ـ

تجوید نیکو کردن و سره کردن و حروف
بمخارج ادا کردن ـ

تجرد برهنه شدن و برهنگی و مجازاً
بمعنی ترک دنیا و قطع علائق ـ

تجلد بضم لام مشدد چالاکی و چالاکی
نمودن و در مقابله دشمن ـ

تجبیر حرف سوم بای موحده مضموم مشدد
گردن کشی کردن از منتخب و کنز ـ

تجاسر بضم سین مهمله دلیری کردن
و شوخی و گستاخی کردن از کشف و
کنز و منتخب ـ

تجار بالضم و تشدید جیم سوداگران
و این جمع تاجر ست ـ

تجهیز بروزن تمییز ساختن اسباب
مرده و ساختن اسباب عروس ـ

تجهز آماده شدن از منتخب ـ

تجسس جست وجو کردن و خبر
پرسیدن از منتخب ـ

تجمش بروزن تفعل از جمش که بالفتح
است و در منتخب نوشته که جمش بالفتح
ستردن موی و آواز باریک و بازی و عشق
ورزیدن با کسی ـ

تجرع بفتحتین و ضم رای مهمله مشدد
بمعنی جرعه جرعه نوشیدن اندک
اندک نوشیدن از منتخب و غیر آن ـ

تجویف خالی کردن و درمیان آنچه
که درمیان چیزی خالی باشد ـ

تجفیف خشک کردن از کنز و منتخب ـ

تجاهل با وجود دانستن خود را نادان
وا نمودن و ناشناخته وا نمودن ـ

تجمل شان و شکوه و جمال و آرایش
خود نمودن از کنز و منتخب ـ

تجسم بسین مهمله برگزیدن کسی از میان
قوم و قصد کردن بچیزی و تنها در شدن
و بکار بزرگ شدن از منتخب ـ

تجشم بشین معجمه رنج و مشقت کشیدن
از کنز و منتخب و مدار ـ

تجمیر بفتح اول و سکون جیم و کسر رای
مهمله بمعنی آزمایش بلفظ گرفتن کردن
مستعمل از بهار عجم و منتخب و تذکره و لطائف
نیز بروزن تمییر بهت کردن کوهست ـ

تجزیه بروزن تسمیه پاره پاره کردن و تقسیم کردن
چیزی را از منتخب و غیر آن ـ

تجلید بودن و تجلی روشن و آشکارا کردن

تجلی آشکارا شدن از کنز و در منتخب
روشن و آشکارا کردن و جلوه کردن
و باستعمال فارسیان کنایه از غلبه نور
الٰهی که موسی علیه السلام را بر طور ظاهر
شده بود و موسی علیه السلام ازان
بیهوش شدند پس تجلی بلفظ داشتن
و گسستن و تراویدن و رسیدن و کردن
مستعمل از بهار عجم و گاهی فارسیان
تجلی را تجلے میخوانند اگرچه یای ما قبل
مکسور الف خواندن خلاف قاعده عربیه
است لیکن این تصرف نوعی از تفریس
است چنانکه تمنی را تمنا و تماشی را
تماشا میخوانند ـ

تجنی بنون مشدد مکسور گناه بر کسی بستن ـ

فصل تای فوقانی مع حای حطی

تحت الثری عبارت از زیر زمین
چه ثری بفتح اول و ثالث خاک نمناک
را گویند ـ

تحارب بضم رای مهمله با هم جنگ
کردن از کنز ـ

تحیت بالفتح اول و کسر ثانی و تشدید
یای تحتانی مفتوح سلام گفتن و زنده
ماندن و پادشاهی و ملک از صراح
و منتخب ـ

تحمید نیک ستودن ولی در هر چیز
ستایش کردن از منتخب ـ

تحریر تیز کردن و هر چیزی سپید

باب الثاء مع الظاء — باب الثاء مع العین — باب الثاء مع الغین — باب الثاء مع القاف — باب الثاء مع اللام

کردن از منتخب —

تحذیر بالفتح و ذال معجمه بکسور بمعنی ترسانیدن از کشف —

تحریر آزاد کردن غلام و کنیزک و بمعنی نوشتن و پاکیزه گفتن و نوعی از نغمه که به پیچیدگی آواز باشد مهندسی گرهگیری گویند و بمعنی خطهای باریک که اوستاد قلم بر نقوش و نقشها بکشند و نام کتابی در علم اشکال هندسه از اقلیدس از کنز و کشف و بهار عجم و مصطلحات —

تحشیر بشین معجمه تنگ داشتن نفقه بر اهل و عیال از لطائف —

تحجر بفتح اول و فتح حای مهمله و ضم جیم مشدد مثل سنگ سخت گردیدن چیزی —

تحریز بهر دو زای معجمه چیز کردن و صلاح —

تحرز بروزن تصرف تقدیم راء مهمله بر زا پرهیز کردن و خویشتن را نگاه داشتن از منتخب —

تحریض براء مهمله و ضاد معجمه کسی را بر جنگ برانگیختن از کشف و مدار —

تحت الشعاع کنایه از دو روز یا سه روز که آخر هر ماه می باشد که جرم قمر دران ایام از غایت باریکی او باعث قرب شمس زیر شعاع و روشنی شمس از نظر معدوم میگردد و آن ایام منحوس ست —

تحفت بضم اول و فتح ثانی جمع تحفه مستثنا و از فصول اکبری —

تحریف گردانیدن سخن و چیزی را از وضع و حالت خود و موضع خود از منتخب —

تحت الحنک حرف ششم حای مهمله مفتوح و فتح نون معمول زهاد است که یک پیچ عمامه از تحت حنک گردانده بسر پیچند و حنک بفتحتین بمعنی کام و زیر زنخ از مصطلحات —

تحریک حرکت دادن و گاهی مجازاً بمعنی رغبت دادن و رغلانیدن آید —

تحرک جنبیدن —

تحلیل از هم کشادن چیزی را و حلال کردن و بجای فرود آمدن ثانی کردن چیزی را بگداختن و باصطلاح معما و تحقیق کردن لفظی را یا زیاده از هر حرف بمعنی علحده گرفتن و بعضی را بحال خود گذاشتن چنانچه در معمای اسم اسد لفظ اسباب را به تحلیل و جمع کردند یکی اس و دوم باب و سیوم لفظ مراد اند بمعنی ایشان چراکه لفظ اس بحال خود مانده و از لفظ باب مرادف او که در است خواسته شد و از لفظ در حرف ر را بعمل اسقاط که کلمه لا ... اشارت ست بران حذف نمودند پس لفظ اس را دال که از کلمه در باقی مانده ملحق کردند اسم اسد حاصل شد —

تحویل برگردیدن از برگشتن و گردانیدن لازم و متعدی هر دو آمده و مستعمل بمعنی سپردن و حواله نمودن و داخل شدن از کشف —

تحکم حروف ثالث تای فوقانی بروزن تکلم بمعنی واجب شدن از کشف و کنز و منتخب —

تحکم جهولی کردن و غلبه کردن و حکومت نمودن و در خیابان نوشته که تحکم خواه نخواه حکم کسی قبول کردن —

تجشم بیرون برآمدگی هر چیز ... نمودن و کشیدن و باز داشتن برآمدن پستان از منتخب —

تحشم بفتحتین و ضم شین معجمه مشدد غضب نمودن و صاحب چاکران و خدمتگاران شدن —

تحزن بروزن تاسف اندوهگین شدن از منتخب —

تحصن در حصار شدن —

تحنن بضم نون مشدد مهربانی کردن —

تحریمه تکبیر اولی یعنی تکبیری که بعد نیت نماز گویند و این تکبیر از همه تکبیرات نماز اول می باشد و معنی اصلی این حرام گردانیدن بر خود کلام دنیا و دیگر حرکات و معاملات —

تحیه بضم اول و کسر حای مهمله و فتح یای مشدده بمعنی سلام و درود و دعای زندگانی دادن و ملک و پادشاهی از صراح و کنز و منتخب —

تحلیه شیرین کردن و زیور بستن و کسی را صفت کردن از منتخب —

تحاشی بکسر شین ... و کنز —

تحری بروزن تسلی ... صواب تر و سزاوارتر جستن و در یافت کردن بجای آوردن و قصد کردن بسوی چیزی از لطائف و منتخب —

تحانی بکسر نون نیکو شدن و جدا شدن از لطائف —

فصل تای فوقانی مع خای معجمه

تخم عنا از مضمون معلوم میشود که بمعنی راه است —

تخریب خراب کردن —

تخت حساب منجمان را تخته حساب میباشد که بران خاک را بداشته نقوش حساب طالع درست کنند —

تخت معروف و چاق شدن دماغ از لغت از مصطلحات و صاحب بهار عجم نوشته که تخت بمعنی اورنگ مشترک ست در عربی و فارسی —

تخالج بضم لام و بعده جیم شک و وسواس در دل آمدن از کنز —

تخریج بیرون آوردن و ادب دادن بر کسی —

تخته بند بمعنی حبس و قید و بمعنی محبوس و قیدی و بمعنی چوبهای کوچک که بر دست و پای شکسته بندند و بمعنی دست و پای شکسته که بران چوبها بسته باشند نیز آمده از رشیدی و برهان —

تخته نرد تخته که بران بازی نرد بازند —

تخمیر بمعنی ... از لطائف و منتخب

باب التاسع الواو — باب الثامن الهاء — باب السابع الالف

وصراح بمعنی هلاک کردن -

تخش بالفتح و شین معجمه کمان تیر ناوک از بهار عجم و در برهان نوشته که نوعی از کمان ست که تیر کوچک دارد و قسمی از تیر ست و در مصطلحات مرقوم ست که نوعی از کمان ست که تیر از ان به تعبیه اندازند و در سراج اللغات آورده که تخش بالفتح بالا و صدر مجلس و نوعی از تیر و تیر آتشبازی را نیز گویند چون تخشیدن بمعنی بالا نشستن ست تیر آتشبازی را بهمین سبب تخش نامند که درهوا بسیار بلند میرود و نیز نوشته که بعضی گویند که نوعی از کمان ست -

تخالط آمیختن و آمیزش کردن باطل در کلام از مدار -

تخشع بروزن تکلف فروتنی و عجز کردن از کشف -

تخویف بمعنی ترسانیدن -

تخاوف باهمدیگر خوف کردن -

تخالف بضم لام مخالفت و دگرگونی -

تخلف بروزن تصرف خلاف کردن در وعده -

تخاق بالضم بمعنی بیخ و بن آن چوبی باشد که بدان بیخهای خیمه کوبند این لفظ ترکی ست از مصطلحات و لغات ترکی -

تخزیق پاره کردن از لطائف -

تخلق بروزن تملق خلق گرفتن و خو کردن و خوشخو شدن از منتخب وغیره -

تخته شلنگ ورزش کشتی گیر الست که هشت تخته بدیوار قائم کرده وزنگها بوضع معهود بران شلنگ زنند از مصطلحات و بهار عجم

تخته اول لوح محفوظ از شرح مخزن اسرار -

تخلل رخنه شدن و خرابی و تباهی -

تخییل بروزن تفعیل خیال کردن و کسی را در خیال انداختن -

تخیل بروزن تکلف در خیال آوردن از منتخب -

تخلخل بدو خای معجمه اول مفتوح دوم مضموم جدا شدن اجزای چیزی از یکدیگر چند تکاثف از منتخب -

تخاقوئیل بفتح اول و ضم قاف و کسر همزه سال مرغ چه تخاقو در ترکی بمعنی مرغ و ئیل بمعنی سال چنانکه دوره دوازده ماه را سال باشد از همچنین ترکان دوره دوازده سال نیز مقرر ست و هر سال را نامی علیحده باسم جانوری ست پس تخاقوئیل نام سال و هم ست از جمله دوازده سال و کسانیکه نام ماه فهمند غلط ست -

تخم گل گرهی باشد سرخ رنگ که بعد از برطرف شدن گل بر درخت گل پیدا میشود -

تخوم بضم نشانها و حدود میان دو زمین و نام شهر -

تخته بر سر شکستن خراب و رسوا کردن از مصطلحات -

تخته زدن رسم نهاوندی ست که هنگام پرستش بضرب اصول تخته بر تخته زنند از شرح گل کشتی -

تخم چیزی بر افتادن کنایه از نابود و معدوم شدن آن از مصطلحات -

تخشیدن بالا نشستن از برهان -

تخمین اندازه کردن -

تخت سلیمان نام مقامی است در کشمیر

تخت رونده کنایه از اسپ -

تختوره در ترکی بمعنی دم تخت تون زائده است و لفظ ده بهای مختفی بمعنی در

تخمه بضم اول و سکون ثانی در فارسی اصل و نژاد و اولاد و بضم اول و فتح دوم و سوم در عربی بمعنی بدهضمی طعام که از امتلای معده پیدا شود از برهان و رشیدی و لطائف و سروری و سراج

تخلیه خالی کردن از کنز -

تخطیه بروزن تصفیه بمعنی خطا گرفتن در کار کسی از کنز -

تخاقوی بفتح اول و ضم قاف بمعنی مرغ و این ترکی ست از لغات ترکی نوشته شد -

تخم بازی روز نوروز و روز عید که کودکان به بیضهای رنگین بازی کنند از مصطلحات -

فصل تای فوقانی مع دال مهمله

تدریج درجه بدرجه و پایه بپایه چیزی را بسوی چیزی بردن یعنی آهسته آهسته کاری کردن -

تدبر بروزن تفکر پس کار اندیشیدن از منتخب -

تدبیر در پس کاری آمدن و در عاقبت کاری غور کردن از کشف و در صراح پایان کاری نگریستن

تدمیر هلاک کردن و به هلاک انگندن کسی را از منتخب -

تدویر بمعنی لغوی گرد گردانیدن چیزی و باصطلاح علم هیئت فلک کوچک که میان فلک دیگر باشد از منتخب بدانکه هر فلکی از افلاک هفتگانه مرکب ست از چند افلاک یعنی از چند اجزای مدور و هم اسمای اجزا این ست ممثل و مائل و جوزهر و مدیر و خارج المرکز و حامل و تدویر پس در حامل و خارج المرکز تفاوت همین ست که در فلک شمس خارج المرکز نامند و در افلاک دیگر حامل گویند و ممثل و مائل و مدیر هر سه بر یک شکل باشد یعنی هر یکی از این هر سه بعد مرکز شدن حامل الخ باقی ماند بدو متمم محتاط الشخن تا میست میگیرد یکی حاوی حامل و دیگر محوی حامل و رقت حاوی غلاظ ... اوج ... دیگر بدانکه فلک قمر مرکب ست از چهار اجزا یکی مائل دوم حامل سوم تدویر چهارم جوزهر که مجموعه هر سه اجزای مذکوره

باب العاشر مع الیاء

اوست و فلک عطارد مرکب از چهار فلک یکی ممثل دوم مدیر سوم حامل چهارم تدویر و فلک شمس مرکب از دو فلک یکی ممثل دوم خارج المرکز و تدویر ندارد و شمس در ثخن خارج المرکز خود بجای تدویر مرکوزست و فلک زهره و مریخ و مشتری و زحل هر یکی ازینها مرکبست از سه فلک یکی ممثل دوم حامل سوم تدویر و سوای شمس هر یکی از سیاره در کنارهٔ تدویر خویش مرکوزست و تدویر در ثخن حامل خود در اینجا شکل فلک قمر نوشته می شود که ازان سوای فلک عطارد بشکل پنج فلک دیگر به قیاس میتوان آورد چون از جوزهر قطع نظر کنند صورت فلک زهره و مریخ و مشتری و زحل مشخص میشود و چون جوزهر و تدویر هر دو را از نظر اندازند شکل فلک شمس ظاهر میگردد

تدریس سبق دادن –
تدنیس بانون و تحتانی و سین مهمله بچرک آلودن –
تدقیق باریک کردن و نیک گفتن از منتخب و کنز –
تدارک بضم را مهمله دریافتن چیزیکه فوت شده باشد و بهمدیگر رسیدن از کنز
تداخل بهم در شدن در یک دیگر از منتخب و باصطلاح اطبا در غذا منهضم غیر منهضم را آمیختن
تداول بضم واو از یکدیگر دست بدست فراگرفتن و بنوبت از یک دیگر گرفتن از کشف و کنز و منتخب –
تدوین جمع نمودن و تالیف کردن از منتخب
تدین بفتح اول و ثانی و ضم تحتانی مشدد دیندار شدن از کنز و منتخب –
تدهین روغن مالیدن و چرب کردن –
تدسیه بالفتح و سین مهمله مکسور و تحتانی تباه کردن و گمراه کردن از منتخب –
تداوی دوا کردن و درمان نمودن از کنز و منتخب –

فصل تای فوقانی مع ذال معجمه

تذنیب بروزن تقریب دنباله پیدا کردن چیزیرا از منتخب –
تذبذب بفتح اول و ثانی و سکون موحده و ضم ذال معجمهٔ دوم دودله شدن و متردد بودن و جنبیدن چیزیکه بهوا آویخته باشد از منتخب –
تذهیب زر اندود کردن از منتخب و کنز
تذکار بالفتح ذکر نمودن و بالکسر خطاست چراکه سوای تبیان و تلقای هیچ مصدری بروزن تفعال بالکسر نیامده مگر اسم جنس و صفات برین وزن اکثر می آید چنانچه تمثال و تمساح و تلعاب بمعنی بسیار بازی کننده از رسالهٔ ابن حاج –
تذکیر مذکر گردانیدن و بمعنی یاد دهی کردن
تذکر بتشدید کاف مضموم یاد کردن و به یاد آمدن –
تذلل فروتنی نمودن و عجز کردن و خود را خوار داشتن از صراح –
تذرو بفتح اول و ثانی که ذال معجمه است بمعنی خروس صحرائی و بدال مهمله نوشتن و خواندن و بمعنی کبک گفتن خطاست از جهانگیری و فرهنگ حکیم نورالدین و در سراج اللغات از فرهنگ قوسی نقل کرده که تذرو بذال معجمه مرغی از جنس ماکیان و خروس که در بیشهٔ استرآباد و مازندران بسیار باشد و بغایت خوش رنگ و باز سراج الدین علی خان آرزو قول قوسی را پسند نموده نوشته که مرا اعتماد بر قول قوسی ست که صاحب زبان ست –
تذکره بکسر کاف بمعنی یادداشت و بمعنی یاد آوردن و پند دادن از کشف و کنز –

فصل تای فوقانی مع رای مهمله

ترسا بالفتح نصاری و آتش پرست و این لفظ رومی ست از برهان و سراج
ترطیب تر کردن و تری در مزاج در آوردن –
ترتیب راست کردن و در جای هر چیز و نهادن چیزها بمقام و مرتبهٔ خود ها –
ترتب بروزن تصرف راست و درست شدن –
ترکی ضرب نوعی از اصول نواختن سازها –
ترهب راهب شدن از لطائف
تراب با لکسر خاک خشک از شرح نصاب
ترب بالکسر و بای موحده بمعنی هم عمر که بفارسی همزاد گویند از صراح و شرح نصاب –
ترائب بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست استخوانهای سینه و این جمع تریبه است و مجازاً بمعنی سینه آمده از منتخب و صراح و غیره –
ترحب مرحبا گفتن از لطائف –
ترحیب بمعنی تعظیم از لطائف –
ترقب چشم داشت از کنز –
ترهیب بروزن ترکیب بمعنی ترسانیدن از منتخب –
تربت بالضم بمعنی خاک و مجازاً بمعنی قبر از کنز –
ترت و **مرت** بفتح اول و فتح میم و سکون هر دو رای مهمله بمعنی زیر و زبر از لطائف –
ترهات بضم اول و رای مهمله مشدده سخنهای باطل لهو آمیز جمع ترهه که بمعنی باطل ست از صراح و کنز –
ترد بمعنی چست و چالاک از رشیدی و برهان و بعضی محققان نوشته اند که بمعنی مشاق و کامل هنر و مستعمل در کار ریک است تعلق دارد و در سراج اللغات بمعنی چالاک و ست و اطلاق این لفظ

پرکساتی کنند که طلل بدست نماید چنانکه نقاش وکاتب۔

ترویج بمعنی رواج دادن وروائی دادن
ترنیج بفتحتین میوهٔ معروف وبمعنی چین وشکنج بضم اول وفتح ثانی از کشف و برهان وجهانگیری ورشیدی مؤید ومدار وبمعنی پوشهٔ کلان که بر سر جا گوشهٔ چادر ودوشاله وبعضی جاهای قبا وغیره از کلابتون وابریشم الوان نقش کنند۔

ترویح راحت دادن وخوشبودار کردن از منتخب وکنز۔

تراویح جمع ترویح وبیست رکعت نماز نفل که در شبهای ماه رمضان گذارند آنرا تراویح بدین سبب گویند که بعد هر چهار رکعت خود را راحت وآرام میدهند۔

ترح بفتحتین وحای مهمله بمعنی اندوه وغم که ضد فرح است از لطائف۔

ترشیح تراویدن از منتخب ومجازًا بمعنی اندک باش مستعمل میشود۔

ترشیح آب دادن ونام صنعتی از شمسی۔

ترجیح بر وزن تفعیل افزونی نهادن وغالب شدن از تاج المصادر ومنتخب بلفظ داشتن ودادن وکردن ونهادن مستعمل از بهار عجم۔

تربد بالضم وبای موحده نیز مفتوح هم نام دوائی مسهل بهندی نسوت گویند

تردید بازگردانیدن وباز آوردن وزبون وفاسد گردانیدن از منتخب

ترددّ وگردیدن ورفتن وآمد وشد کردن ومجازًا بمعنی فکر واندیشه از تاج المصادر ومنتخب وکنز۔

ترصد چشم داشتن از منتخب وشمسی وکنز۔

ترکی تمام شد عذر درکسی آخر شدن از مصطلحات۔

ترجیع بند بمعنی این در لغت برگردانیدن بند است ودر اصطلاح آنکه شاعر چند بند در یک بحر موافق وبقوافی مختلف تصنیف نماید وبعد هر بند یک بیت معین را که متفق الوزن ومختلف القوافی هر بند باشد بار بار بیارد بشرطیکه آن بیت کرر بمضمون بیت آخر هر بند مربوط باشد۔

ترکیب بند آنکه شاعر چند بند در یک بحر موافق بقوافی مختلف تصنیف نماید ومابین هر بند بیتی علحده غیر مکرر متفق الوزن ومختلف القوافی حائل کند۔

تر بالفتح برای تفصیل آید وبمعنی تازه وآبدار وصاف وپاکیزه چون شربت تر وشکر تر وکباب تر وبوسهٔ تر وشعر تر ونغمهٔ تر وناله تر وکافور تر ودیدهٔ تر ولفظ تر بمعنی نادم وشرمنده نیز آمده از بهار عجم۔

تریاق کبیر معجونیست مرکب از هفتاد دو دوا واین را تریاق فاروق نیز گویند دافع جمیع زهرها ومقوی دل ودماغ۔

ترکتاز بالضم بمعنی تاختن وبمعنی تاختن بر سبیل غارت مثل تاختن

ترکان وبمعنی مرد سپاهی وغارتگر از بهار عجم وسراج ومدار۔

ترتر بکسر تین ویای معروف به بفتح اول قطعه از جامه وقبا وآن مثلث باشد از برهان وکشف ومدار۔

تراز بالکسر نام شهری ونقوش جامه ومجازًا زینت وآرایش وبالفتح نیز آمده وطراز بطای معرب آنست از رشیدی ودر سراج اللغات نوشته که تراز بالکسر علم جامه وبمعنی زینت وآرایش ونام شهریست از ترکستان که اهل آن بکمال حسن شهرهٔ آفاق اند وبفتح نیز گفته اند وقوسی نوشته که تراز بفتح سنجاف جامه وطراز آستین وگریبان وآن زینتی است که قبل ازین می کردند ویکی شهریست از ترکستان۔

ترس بالضم وسین مهمله در عربی بمعنی سپر ودر فارسی بمعنی چیز سخت می آید از کشف ورشیدی وسروری وبرهان۔

تراش بالفتح افتخار وآرایش و بالفتح بمعنی طمع وتوقع از رشیدی وسراج اللغات ولطائف ومصطلحات۔

ترکش در اصل تیرکش بود بمعنی جای تیر کشیدن بجهت کثرت استعمال کسره برای تخفیف بفتح بدل شده ویا را حذف کردند

ترشش بفتحتین وبضم اول وسکون ثانی هر دو صحیح نام مزهٔ معروف که بعربی حامض گویند از مدار وکشف وبهار عجم۔

ترصیص بهر دو صاد مهمله استوار کردن چیزی بوجه کمال وباز گرفتن چیزی را از کنز وکشف ومنتخب۔

ترخیص رخصت کردن واجازت دادن

تربص بر وزن تصرف وحرف سوم بای موحده وچهارم صاد مهمله چشم داشتن چیزی را وتوقف کردن وغله نگاه داشتن برای فروختن از کشف وصراح وکنز ولطائف۔

تراضی بفتح اول وضاد معجمه با یکدیگر راضی شدن در اصل تراضی بوده یا بجهت تخفیف حذف شده است۔

ترجیع بازگردانیدن ودر مصیبت إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ گفتن

ترفع بلندی جستن وکنایه از غرور وتکبر از لطائف وغیره

تراجع بضم جیم بازگشتن ومنقلب شدن وبا یکدیگر رجوع کردن ورجعت کردن کواکب از حرکت اکثری که از مغرب بسوی مشرق می باشد۔

ترع بضم اول وفتح ثانی وعین مهمله بمعنی سبزه زار از شرح نصاب ودر کنز اللغات نوشته که ترع بوستانها ودرجها واین جمع ترعه است که بالضم باشد۔

ترعرع بفتح اول وثانی وسکون عین مهمله اول وضم را مهمله دوم بالیدن کودک ونشو ونما گرفتن از منتخب وصراح

ترجیح در میان قمر وستارهٔ دیگر تفاوت تنها یک برج یا ده برج باشد مثلًا اگر قمر در حمل

115

باشد و زهره در سرطان و یا قمر در جوزا باشد و زهره در حوت و این نظر دلیل دشمنی ست اندراز و این را تسدیس ازان گویند که در میان قمر و کوکب دیگر بحساب درجات مفاصله نود درجه که چهارم حصه فلک بود و آن سه برج باشد یا این طور که دو برج سالم و بقدر یک برج از جمع کردن درجات برج قمر و برج دیگر کوکب و در منتخب چهار گوشه کردن چیزی او نظر کردن کوکب از برج سوم که ربع فلک ست بکوکب دیگر۔

ترصیع جواهر نشاندن در چیزے و در سخن مقابله هر لفظ بلفظے دیگر آوردن که قافیه آن توانند شد و بعضے محققان چنین نوشته اند که ترصیع جواهر نشاندن در چیزے و باصطلاح شاعر یا منشی برابر هر کلمه بکلمه دیگر بیارد که متفق الوزن موافق القوافی باشد مثال آن از قرآن مجید۔ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ۔

تردماغ سرخوش و نیم مست۔

ترادیف قرینه یعنی دو چیز یا بیشتر که باهم مشابه یکدیگر باشند۔

ترف بالفتح پنیر و جغرات خشک از مؤید و در برهان نوشته که نانخورشی است که از جغرات می پزند۔

ترفق بروزن تملق یعنی مهربانی کردن و نرمی نمودن۔

تریاق بالکسر معرب تریاک و آن دوای مرکبست معروف که چند ادویه را کوفته و بیخته در شهد آمیزند و آن دافع اقسام زهرهای نباتی و حیوانی باشد۔

ترغاق بالضم پاسبانی و نگاهبانی از سراج اللغات و این لفظ ترکیست۔

ترک بالفتح و کاف عربی بمعنی گذاشتن و بلفظ گفتن و کردن و گرفتن مستعمل و بمعنی کلاه و گوشه کلاه و بمعنی خود آهنی و بالضم نام قومی منسوب بترک که مردی بود از فرزندان نوح علیه السلام و مجازاً بمعنی سپاهی و بمعنی معشوق از مدار و جهانگیری و بهار عجم و مؤید و لغات ترکی و برهان و منتخب مگر فارسیان برای معنی خود آهنی و در بعض محل بکاف فارسی نیز استعمال کرده اند۔

ترک فلک ستاره مریخ و بعضی گویند که کنایه از آفتاب ست۔

تریاک صاحب مؤید و برهان و مدار بفتح و کسر اول نوشته اند و در جهانگیری بفتح فقط نام معجونے و مطلق پادزهر و بمعنی افیون و در سراج اللغات نوشته که تریاک بالکسر بمعنی پادزهر که بعرف آنرا زهرمهره گویند و مجازاً بمعنی معجونی مفرحی که دافع زهر باشد اطلاق کنند و در مصطلحات نوشته که بمعنی افیون اصطلاح جدید افیونیان ست که شهرت گرفته۔

ترغاک بالضم و غین معجمه و کاف عربی بمعنی پاسبان و پاسداری شب این لفظ ترکی ست از برهان۔

ترنگ بفتحتین و کاف فارسی آواز کمان بوقت تیر انداختن از برهان۔

ترنگا ترنگ آواز تیغ بوقت زدن بر چیز سخت۔

ترازوی عدل ترازو که سنجیدن در هر دو پله آن کمی و بیشی نباشد بلکه برابر باشد۔

ترحال بالکسر و حاء حطی کوچ کردن از لطائف۔

ترتیل قرائت قرآن باداى مخارج حروف باهستگی و آراستگی۔

ترهل بروزن تجمل نرم گوشت شدن و نرم شدن عضو از کنز و در منتخب بمعنی سست شدن۔

تراکم بروزن تفاعل بر هم نشستن و گرد آمدن از کشف و صراح و کنز و مجازاً بمعنی هجوم و انبوه۔

ترخیم بخای معجمه نرم گردانیدن و انداختن حرف آخر از کلمه منادی و غیر منادی۔

ترنم بضم نون بمعنی سرائیدن و سرود از منتخب۔

ترشدن شرمنده و منفعل شدن از چراغ هدایت و سراج و شمسی و مصطلحات۔

تردامن فاسق و فاجر از صراح۔

ترزبان ناطق و بفصاحت سخن گوینده۔

ترکی کردن ظلم و ستم کردن از رشیدی۔

ترقیدن شگافته شدن و این مستعمل ترکیب نیست از جواهر الحروف۔

ترجمان بالفتح و جیم مضموم بمعنی فصیح و تیز زبان و خوش تقریر و کسیکه داننده دو زبان باشد که صاحب یک زبان را بصاحب دیگر زبان بفهماند و این معرب ترزبان ست و ضم جیم از آنست که زبان بضم اول ست و بفتح نیز آمده و بعد معرب کردن این لفظ مصدر و افعال و اسمای ازان اخذ کردند چون ترجم یترجم ترجمة فهو مترجم چون دحرج یدحرج دحرجة فهو مدحرج از رساله معربات ملا عبد الرشید صاحب رشیدی و در کشف و اردو منتخب نیز بضم جیم ست و در مؤید بفتح جیم و در صراح بضم و فتح جیم بمعنی تلماجی و لفظ ترجمان بمعنی نادان نیز آمده است۔ چنانکه در بهار عجم یافته شد۔

ترکمان بضم اول و سکون ثانی نام قومی از ترک از لغات ترکی و برهان و در سراج نوشته که چون اینها از ترکان پایه کمتر دارند چنین موسوم شدند یعنی مانند ترکان و بعضے نوشته که مرکب نیست۔

ترقین بفتح اول و کسر قاف نزدیک بهم نوشتن سطرهاے کتاب و نقطه و اعراب کردن و آرایش دادن کتاب را و خضاب کردن حنا و سیاه کردن بعضی را از حساب که برز اید تا گمان نشود که اینجا را برای نوشتن سفید گذاشته اند از منتخب و صراح۔

ترل بفتحتین گل نسرین از برهان

ترنگبین بفتحتین و کاف فارسی و آن دوائیست شیرین مثل شکر که مانند شبنم بر درخت خاص که خاردار باشد منجمد گردد از برهان -

تریدن بفتح کشیدن و بضم بمعنی رسیدن از برهان -

ترکان بالفتح و کاف عربی لقب زنان از عالم بی بی و بیگم از لطائف -

ترک چین کنایه از آفتاب -

ترنجبین بفتح اول و سکون نون و ضم جیم معرب ترنگبین ست و آن چیز باشد مانند شهد بشیرینی و قوام که بر خارهای درخت اشتر خار در ملک خراسان از هوا مانند شبنم می افتد و باز خشک شده مانند شکر شیرخشت میگردد از مدار و مؤید و سدیدی و بحر الجواهر -

ترازوی پولادسنجان کنایه از نیزه سواران از سراج -

ترخان بالضم و خای معجمه کسیکه پادشاه او را از تکالیف آداب معاف کرده باشد و بگناهی مواخذه نکند و نوعی از سبزه که مانند پودینه با نان خورند و قومی از ترکان چغتائی و رئیس و شریف را نیز گویند و لقب ابو نصر خاقانی از رشیدی و خان آرزو در سراج اللغات نوشته که ترخان بمجاز در عرف حال بمعنی مسخره نیز مستعمل میشود -

ترازو شدن یک سر تیر و نیزه از چیزی گذشتن و ماندن نصفی از آن بطرف کمان دار و مقابل شدن و برابر شدن از چراغ هدایت و رشیدی و سراج و برهان -

ترازوی سنگ زن ترازو که یک پله آن زیاده باشد و دیگر کم از بهار عجم -

تره بکسر اول و فتح ثانی بمعنی کینه و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی باطل بفتحتین و بتخفیف و تشدید را و در فارسی بمعنی برگ بعضے نباتات که پخته یا با نان خورند بهندی ساگ گویند از شرح نصاب اداء الفت و کنز و غیره -

ترجمه بفتح اول و سکون ثانی و فتح جیم بیان کردن مطالب زبانی بزبان دیگر و ماخذ این ترجمانست که معرب ترزبان باشد و ترجمان بمعنی کسیکه کلام دو شخص متنافر اللسان را بیکدیگر بفهماند چون عربان ترزبان را معرب کرده ترجمان ساختند پس از آن مصدر و افعال و اسما اشتقاق کردند چون ترجم یترجم ترجمة فهو مترجم چون دحرج یدحرج دحرجة فهو مدحرج اگرچه در لفظ ترجمان بفتح و ضم جیم اختلاف کرده اند چنانچه صاحب منتخب و صراح نگر در لفظ ترجمه بحرکت جیم اختلاف نباید کرد چرا که بروزن دحرجه است سوای این بحر الجواهر و کشف و منتخب و کنز و مزیل الاغلاط همه بفتح جیم ثابت میکنند -

ترقوه بالفتح و قاف مضموم استخوان چنبر گردن که بهندی هنسلی گویند از منتخب و کنز -

تریاق اربعه معجونیست دافع زهرها و مفید صرع و لقوه اجزائش چهار است جنطیانا و حب الغار و زراوند و مر -

تراشه بفتح آلتی ست آهنی که از دو سنگ رامی تراشند -

ترکه بفتح اول و کسر را مهمله و فتح کاف عربی آنچه مال و متاع از مرده ماند از مؤید و منتخب و صراح و مدار -

ترنا نه بالفتح و مد و نون بمعنے نان با نانخورش از لطائف -

ترنجیده بضمتین بمعنی پرچین و ترش رو از جهانگیری و برهان و در رشیدی نوشته که این لفظ از ترنج ماخوذ ست بواسطه چین و شکنج که بر پوست آن باشد -

ترفیه بالفتح و کسر فا و سکون تحتانی و های ملفوظ بروزن ترجیح بمعنی آسودگی از مؤید و در منتخب آسایش دادن و خوشوقت گردانیدن -

ترفه بفای مشدد مضموم و های ملفوظ آسودگی و دولت مندی -

ترانه بمعنی سرود و نغمه و نوعی از سرود از سراج اللغات و رباعی را نیز ترانه گویند -

تردامنی گناهگاری و فاسقی -

ترجی بفتحتین و کسر جیم مشدد امید داشتن بچیزی که ممکن باشد -

ترپالی کسی که با نیون خوردن عادت دارد و نام شاعری -

ترانهای خزانگی مراد ترانهای عمده و ترانهای که آن را پادشاهی یا امیری تصنیف کرده باشد -

ترسی بالضم و سین مهمله هر چیز که بصورت سپر مشابه باشد

تردماغی حالت عقل و شعور و بمعنی فرحت و سرور و بمعنی مستعمل و بمعنے تازگی نیز آمده -

تراجی باهم مراد داشتن -

تریاق لائی یا زهر لان و لان نام کوهیست از بهار عجم و منتخب

تراخی بروزن فراخی بمعنی کاهلی و تقصیر نمودن از کشف و کنز و در منتخب تاخیر کردن -

تراهی بفتح نو باده و میوه نورسیده از برهان و جهانگیری و رشیدی و سراج -

ترخانی بالضم و خای معجمه منصب معززی پیش سلاطین ترکستان که صاحبش از جمیع تکالیف نوکری معاف باشد و مجازاً بمعنی مسخرگی نیز آمده از چراغ هدایت -

ترکتازی بمعنی سلطان تاختن و بمعنی تاگاه تاختن بسبیل غارت مثل تاختن ترکان و بمعنی مردجلالی و سپاهی یا بمعنی یای نسبت باشد از بهار عجم -

تری بیدماغی و ناخوشی و نظر افتاده از مصطلحات و در چراغ هدایت بمعنی درشتی و آزردگی -

ترنوازی خوشخوانی بدلربایی از مصطلحات -

ترضّی از همدیگر رضامند و خوشنود شدن از کنز و منتخب۔

ترمذی بحرکات ثلاثه و کسر میم بضم آن و قول و ذال معجمه منسوب بشهر ترمذ که آن طرف جیحون است از لب الالباب سیوطی

فصل تای فوقانی مع زای معجمه

تزویج جفت کردن و قرین کردن و مرد را زن دادن و زن را شوهر از منتخب

تزاید بفتح اول و ثانی و ضم یای تحتانی افزون شدن از منتخب

تزاریه بفتح بمعنی چاهها و شکنها که مشابه بیافتن تره باشد۔

تزویر مکر و فریب کردن و بیاراستن دروغ از صحاح و کنز۔

تزعزع بدو زای معجمه و بدو عین مهمله و حرف چهارم مضموم بمعنی جنبیدن از منتخب

تزییف بروزن تصریف بمعنی زبون و ناچیز کردن و نا سره گفتن از لطائف

تزکیت بمعنی پاک کردن از صراح

تزریق ریا و نفاق و دروغ و کسی را بریا و نفاق و دروغ نسبت کردن۔

تزک بفتحتین و کاف عربی بمعنی ترتیب انتظام و ضابطه لشکر و مجلس و این لفظ ترکیست گاهی توزک بزیادت واو نویسند مطابق رسم خط ترکی از نصاب ترکی و شمسی و لغات ترکی۔

تزلزل بفتحتین و حرف چهارم زای معجمه مضموم لرزیدن و جنبیدن۔

تزلل بروزن تامل لغزش و لغزیدن

تزاحم بزای معجمه و ضم حای مهمله بمعنی انبوهی و انبوه کردن از کنز۔

تزئین زینت دادن و آرایش کردن از منتخب۔

تزریق بیان بمعنی کاذب و دروغگو۔

تزاو بفتح تای فوقانی و فتح زای معجمه فارسی و در آخر واو یکی از سپاهیان و نام سردار از شرح خان آرزو بر سکندرنامه

تزکیه پاک گردانیدن و زکوة دادن از کنز

تزکی بضم اول و فتح زای معجمه و تشدید کاف عربی نام امیریست از امرای سلطان معزالدین از شرح۔

فصل تای فوقانی مع سین مهمله

تستحبب بفتح اول و ثانی و حای مهمله مشدد و مضموم و بای موحده و بمعنی نازکه معشوقان با عاشقان باشد از شرح نصاب و منتخب و کنز۔

تسدید البیوت باصطلاح منجمین آن است که شکل دوازده خانه بروج بر تخته یا کاغذ کشند و مطابق بودن کواکب در بروج فلک در هر خانه آن اسم کوکب نویسند و در آن شکل نظر کرده نحوست و سعادت طالع مولود دریافت نمایند۔

تسبیح سبحان الله سبحان الله گفتن و بپاکی خدا را یاد کردن و نماز کردن از منتخب و مجازاً بمعنی یکصد دانه در رشته کشیده نیز آمده از بهار عجم۔

تسامح بضم میم و حای مهمله آسان گرفتن از کنز و کشف و جوانمردی کردن۔

تسلیخ در آخر خای معجمه پوست کندن

تسافد بضم فا و دال مهمله جماع کردن بهائم از کنز۔

تسدید راست و درست نمودن و درستی و استواری۔

تسوید سیاه کردن و کنایه از نوشتن از کنز

تسخیر رام کردن و فرمانبردار کردن از منتخب

تسطیر بمعنی نوشتن از منتخب۔

تستیر پوشیده کردن و پرده بستن۔

تسییر سیر کردن۔

تسییر سیر دادن و روان کردن و از شهر بدر کردن۔

تساکر بضم کاف خود را مست نمودن بغیر مستی و نشه۔

تسویس وسواس کردن۔

تسدیس شش گوشه کردن و باصطلاح اهل تنجیم اگر میان دو ستاره تفاوت بسه برج و یا یازده برج باشد چنانکه قمر در حمل باشد و مشتری در جوزا یا آنکه قمر در جوزا باشد و مشتری در حمل و این نیم دوستی است از مدار و این را تسدیس از آن گویند که میان قمر و کوکب دیگر مقاصله شصت درجه که سدس یعنی ششم حصه فلک باشد واقع بود۔

تسّ بالضم در فارسی بمعنی گوز بیصدا از مصطلحات۔

تشلمس بهر دو سین مهمله بروزن تملق بمعنی سالوسی و مکاری از لطائف

تسلط بر کسی دست یافتن و غلبه کردن از منتخب و شمسی۔

تسویغ در آخر غین معجمه روان کردن و روان نمودن از منتخب و مؤید و کشف۔

تسویف تاخیر کردن و دور در رنگ انداختن و وعدهای فریب دادن از منتخب و مدار و کنز۔

تسلسل پیوسته شدن و روان شدن از کنز و منتخب و باصطلاح تسلسل عبارت از وجود امور غیر متناهیه در یک وقت بر سبیل توقف که یکی از آن موقوف بر دیگرے باشد و آن دیگرے موقوف بر دیگرے الی غیر النهایت چنانکه مراتب اعداد که غیر متناهی اند اگر در یک وقت جمع شوند از جانب انتها سے فرضی۔

تسبیح سال رشته سال گره از مصطلحات۔

تسویل آراستن کاری و سوال کردن و خواستن زبان و نیز آراستن شیطان گناهان را در نفس مردم و افترا و سخن آرائی از منتخب و مدار و کشف و فرهنگ حسینی و لطائف و کنز۔

تسهیل آسان کردن و باصطلاح اهل معمایی از اعمال تعمیه است که انواع آن چهار است انتقاد و تحلیل و ترکیب و تبدیل انتقاد اشارت کردن ست

بعض حروف چنانچه حرف اول را سر و رخ ولب وتاج وحرف وسط را میان ودل وکمر وحرف آخر را پا ودامن وغیره گفتن چنانچه برای اسم شمس درین مصرعه مصرعه اول شام ومیان چمن ودامن نرگس + وتحلیل آنکه لفظ مفرد را دوپاره کرده عمل نمایند یعنی لفظی راکه باعتبار معنی شعری مفرد باشد باعتبار معانی مرکب دارند از دوچیز و یا بیشتر چنانکه در اسم تقی فرد چونبود مهرومهای طرفه ساقی + بود پیوسته رخسار تو باقی + لفظ باقی راکه باعتبار معنی شعری مفردست باعتبار معنی معانی مرکب داشتند از لفظ با که برای الصادق وصله می آید واز لفظ قی چون رخساره لفظ تو راکه تای فوقانی باشد با لفظ قی ضم کردند تقی پیداشد وترکیب عبارت ازآنست که دو لفظ راکه در معنی شعری هریکی مستقل باشد یا غیر مستقل برای حصول صورت اسمی آن هردو لفظ را مرکب کرده یک لفظ فرض نموده معنی آن مراد کنند چنانچه در اسم غمزه بیت مرغ دلهای کسان را به پیام آن غمزه + صید خود ساخته بیدانه ودام آن غمزه + از ترکیب لفظ دام ولفظ آن واامان مرکب نموده واز دامان بعمل انتقاد حرف آخر غمزه که ها باشد مراد داشته ودامان کنایه از نقطه غین غمزه پس بنفی نقطه و نفی ها غمر حاصل شد تبدیل عبارت ست از انکه بعض حروف را از کلمه بجست صورت

گرفتن اسم مطلوب بحرف دیگر بدلالت تهای لطیف بدل نمایند چنانچه در اسم عوض بیت بر لب حوض چون دهان شستی چشمه خضر شد کنار حوض + چون کناره لفظ حوض راکه حای حطی است برادر چشم که لفظ عین باشد بمناسبت تجانس بلفظی بحرف عین بدل سازند عوض پیدا میگردد۔
تسالم باهمدیگر صلح کردن از منتخب۔
تسلیم سپردن وسلام کردن وگردن نهادن از منتخب وبسلامت داشتن از کنز۔
تسنیم نهریست در بهشت که بالای غرفها جاریست از منتخب۔
تساوی الطرفین برابر شدن دو طرف۔
تسخین بالفتح وخای معجمه مکسور بمعنی گرم کردن که مقابل سرد کردن باشد و بالکسر بمعنی کفش که در پا کنند از شرح نصاب ومدار وکنز۔
تسمین فربه کردن وروغن بچوب کسی دادن از منتخب وکنز۔
تسویه بالفتح واو مکسور راست کردن وبرابر کردن از منتخب وکنز۔
تشعه بالکسر وسکون سین مهمله وفتح عین مهمله بمعنی نه که عدد معروفست از کنز۔
تسمیه بالفتح ومیم مکسور وتحتانی مفتوح نام نهادن وبسم الله الرحمن الرحیم گفتن از منتخب وکنز۔
تسمه بازی وغلی فروشی نوعی از قمار

از مصطلحات وچراغ هدایت۔
تساوی بالفتح برابر شدن دوچیز از منتخب۔
تس تفسی بالضم مراد از هرزه گوئی از مصطلحات۔

فصل تای فوقانی مع شین معجمه

تشبیب سوم وجیم بای موحده وچهارم تحتانی ذکر احوال ایام شباب کردن وصفت معشوق از منتخب ودر حدائق العجم نوشته که تشبیب در لغت آتش فروختن وباصطلاح شعرا آنچه در ابتدای قصیده قبل از مدح ممدوح بیتی چند در بیان عشق ذکر کنند چراکه شاعر بذکر معشوق آتش وشوق را اشتعال میدهد۔
تشعب شاخ در شاخ شدن وگروه درگروه شدن۔
تشرب نوشیدن وآشامیدن۔
تشتت بفتح اول وثانی وفوقانی مشدده مضموم وبعده تای فوقانی پراگنده شدن وپریشانی از منتخب وکنز۔
تشت بروزن هشت آوندی معروف وطشت معرب آنست از مزیل۔
تشبث بفتح اول وثانی وتشدید بای موحده مضموم وثای مثلثه چنگ درزدن از کنز ومنتخب۔
تشنج کشیده شدن عضوی که از حرکت انبساطی باز ماند خواه از برودت خواه از یبوست۔

تشطیح بکسر طای مهمله وحای مهمله بیهوده گفتن وباصطلاح صوفیه کلمات بحسب ظاهر شرع گفتن از منتخب۔
تشریح بکمال فصاحت بیان کردن وآشکارا کردن ودر اصطلاح اطبا بیان کردن حقائق واشکال اعضای درونی وبرونی وشمار استخوانها وبیان محل وپیوند هر عضو وبیان رگها وعصبها۔
تشدید استوار کردن وسخت نمودن از منتخب۔
تشدد سختی کردن۔
تشهد بر زبان آوردن کلمه شهادت خواندن واشهد ان لا اله الا الله گفتن از منتخب۔
تشاهد بفتح اول وضم ها باهم گواهی دادن وباهم حاضر شدن وملاقات
تشیید برافراشتن بنا واندایدن دیوار با آهک وگچ وجز آن ومجازا بمعنی استوار ومحکم کردن از منتخب وغیر آن۔
تشحیذ بحای مهمله وذال معجمه تیز کردن کارد وشمشیر از کنز ومنتخب۔
تشهیر شهرت دادن ورسوائی کسی را چنانکه کسی را بر خر سوار کرده بشهر گردانیدن
تشمیر دامن بمیان زدن ومجازا بمعنی چستی وچالاکی از منتخب۔
تشویر اشارت کردن وخجالت وشرمساری از لطائف وبهار عجم ومنتخب ودر کنز بمعنی شرمساری واشاره کردن ودر صراح بمعنی خجلت واشاره کردن

و در کتابی نوشته که عرق کردن از خجالت واشارت کردن -

تستر بضم تای اول وفتح دوم نام شهر از منتخب -

تش بالکسر مخفف تشنه -

تشویش پریشان کردن از منتخب

تشخیص معین کردن چیزی و بمعنی اجاره گرفتن نیز مستعمل میشود -

تشخص تعین یافتن و معین گردیدن

تشنیع زشت گفتن کسی و ملامت کردن کسی را از منتخب و صراح -

تشیع دعوی مذهب شیعه کردن وخود را شیعه نمودن از منتخب -

تشریف بمعنی بزرگ کردن و بزرگ داشتن و فارسیان بمعنی خلعت آرند که امرا و سلاطین بکسی دهند برای بزرگ گردانیدن او و لفظ تشریف بلفظ پوشیدن و داشتن و برای معنی رفتن بلفظ بردن و دادن و آوردن و فرمودن مستعمل از بهار عجم -

تشویق بآرزو در آوردن کسی را از منتخب -

تشوق آرزومند بودن از منتخب -

تشکک در شک افتادن -

تشکیک در شک افگندن کسی را از تاج و منتخب و کنز -

تشابک بضم بای موحده باهم درآمیختن بیکدیگر و چیزها در یکدیگر درآوردن و بهم دیگر کردن انگشتان و غیر آن و بمعنی انبوه و ازدحام چیزها مستعمل

تشبیک در بهمدیگر کردن انگشتان بعضی را طولانی در یکدیگر در آوردن -

تشکیل صورت دادن و شکل کشیدن از چیزی از منتخب -

تشکل بروزن توکل صورت گرفتن چیزی از منتخب -

تشنیم بوی بردن -

تشرین بالکسر و یای معروف نام دو ماه در زبان رومی یکی را تشرین اول گویند و آنرا بهندی تقریباً کاتک گویند و دیگری را تشرین آخر نامند و آنرا بهندی تقریباً اگهن خوانند از مدار و شرح نصاب -

تشت و خایه نام بازی که در بیضه مرغ شبنم پر کنند و دهن آن با دو یه لازقه بندند و در تشت گذاشته در آفتاب نهند آن بیضه به پرواز می آید و بعضی گویند که سیماب پر کنند و بر آتش نهند از برهان -

تشت پر روغن بیضه پیمانه روغن که باران روغن در چراغ اندازند از برهان

تشویه بروزن تصفیه بریان کردن از کنز

تشبیه بلفظ دادن و کردن مستعمل ست از بهار عجم -

فصل تای فوقانی مع صاد مهمله

تصحیح راست و درست داشتن و راستی فزود آوردن از منتخب -

تصفح بفتح اول و ثانی و فای مشدد مضموم و حای مهمله در کاری خوب دیده نظر کردن و صفحه صفحه نگریستن از منتخب و کشف و حاصل ازین تلاش و تفحص و جستجو ست -

تصافح بضم فا و حای مهمله دست یکدیگر گرفتن و این قائم مقام مصافحه است -

تصحیح راست و درست کردن و باصطلاح نظر و موجودات سایه گرفتن -

تصعید بر آمدن بر جای بلند از منتخب و باصطلاح اطبا و هوسان اجزای لطیف بعض ادویه بتائید آتش از میان دیگ و غیره بسر پوش آن منجمد ساختن چنانکه نوشادر و کافور و غیره را کنند -

تصاعد بالا بر آمدن بر جای بلند -

تصعید بدو یای تحتانی صید کردن -

تصور در دل خود صورت چیزی بستن و باصطلاح اهل منطق حصول صورت شی در عقل بغیر حکم چنانکه تصور زید و عمرو بکر و تصور غلام زید -

تصویر بمعنی صورت کردن و این بمعنی اسم مفعول مستعمل ست از کشف -

تصدیر دیباچه نوشتن و مقدم گردانیدن از منتخب -

تصویر سایه دار بت کار سنگ و آهن و غیره باشد در مذهب شیعه شکستن آن واجب ست بخلاف تصویر رنگ از مصطلحات -

تصنع روش نیکو نمودن از خود و آراستن و حسن خود را از منتخب و بمعنی خوش آمد و چاپلوسی مستعمل

تصدیع درد سر دادن بلفظ دادن و کشیدن مستعمل -

تصلف بروزن تصرف لاف زدن از منتخب و کنز -

تصاریف گردانیدنها و گذشتنها و برگشتنها -

تصوف پشمینه پوشیدن ماخوذ از صوف بالضم که بمعنی پشم و نوعی از پشمینه و باصطلاح از خواهش نفسانی پاک شدن و اشیای عالم را مظهر حق دانستن چون در زمان سابق صاحبان صفات مذکوره صوف پوشیدند لهذا مجازاً اعمال و افعال ایشان را تصوف نامیدند و میتواند که تصوف ماخوذ باشد از صوف بالفتح که بمعنی یکسو شدن و روگردانیدن ست چون و صلان حق از ما سوی الله یکسو میشوند و رو میگردانند لهذا کار ایشان را تصوف گفتند و چه آخر در کشف نیز مسطور ست -

تصنیف صنف صنف کردن و نوع نوع گردانیدن و جدا ساختن بعض نوع را از بعض از کشف و مؤید و در بعض کتب چنین نوشته که تصنیف نوع نوع گرفتن و جمع کردن ماخوذ از صنف که بالکسر ست -

تصحیف - خطا کردن در کتابت و باصطلاح معما تغییر کردن در نقاط و حروف اثبات است یا محو کردن از شرح بوستان و بعضی چنین تصریح کرده که تصحیف باصطلاح معما لفظی را بدون نقطه یا آوردن نقطه یا به نقل نقطه لفظ دیگر مقرر گردانند چنانچه بوسه را بتغییر نقاط توشه گردانند.

تصفیق - حرف سوم فا برآوردن شراب از ظرفی بظرفی دیگر و دست برهم زدن از صراح و منتخب.

تصدیق - راست گو داشتن و راست پنداشتن و باصطلاح منطق تصور با حکم باشد چنانچه گوئی زید نویسنده است یا نویسنده نیست.

تصادق - بایکدیگر راستی نمودن در دوستی و سخن از منتخب.

تصادم - بهم واکوفتن و بهندی دهکا گویند و گاهی مراد از آن انبوه باشد.

تصمیم - خالص کردن و استوار کردن از منتخب.

تصنیف تهاون بمعنی پنهان کردن از شرح قصائد خاقانی.

تصدیه - زیادت ها در آخر این لفظ غلط است و صحیح تصدیع است بدون ها از بهار عجم فقیر مؤلف گوید که اگر در آخر لفظ تصدیه تای فوقانی که از جهت وقف ها شده است براسه مرة قرار دهند و بمعنی یکبار درد سر دادن باشد

یکبار تکلیف دادن مستعمل نمایند درست باشد و این مستفاد است از فصول اکبری.

تصفیه - صاف کردن و پاک نمودن.

تصدی - بر وزن تسلی پیش آمدن از منتخب و صراح.

تصابی - امرد پرستی.

فصل تای فوقانی مع ضاد معجمه

تضعیف چون شطرنج دو چند گردانیدن خانهای شطرنج یعنی در هر خانهٔ شطرنج دو چند کردن اعداد چیزی از اعداد خانهٔ که بالای اوست مثلاً اگر در خانهٔ اول یک برنج نهند در خانهٔ دوم دو برنج نهند و در خانهٔ سوم چهار برنج و در خانهٔ چهارم هشت برنج و در خانهٔ پنجم شانزده برنج و در خانهٔ ششم سی و دو برنج نهند علی هذا القیاس تا خانهٔ شصت و چهارم بدانکه مراتب اعداد اینست اکائی دهائی صدی هزار ده هزار لک ده لک کرور ده کرور ارب ده ارب کهرب ده کهرب نیل ده نیل پدم ده پدم سنکه ده سنکه مهاسنکه پس اعداد برنج خانهٔ شصت و چهارم شطرنج بالاتفاق این است نود و دو سنکه بست و سه پدم سی و هفت نیل بست کهرب سی و شش ارب هشتاد و پنج کرور چهل و هفت لک هفتاد و پنج هزار و هشت صد و هشت برنج و اعداد برنج جمیع اصلاکل خانهای شطرنج از خانهٔ اول

تا خانهٔ شصت و چهارم اینست یک مهاسنکه هشتاد و چهار سنکه چهل و شش پدم هفتاد و چهار نیل چهل کهرب هفتاد و سه ارب هفتاد کرور نود و پنج لک پنجاه و یک هزار و شش صد و پانزده برنج چون اینهمه برنج را وزن کرده منهای پخته ساختم این شد هشتاد و سه کهرب هفتاد و هشت ارب هفتاد و نه کرور چهار هزار چهار صد و من شد و باقیماند نه آثار سه ماشه هفت سرخ و هفت برنج و هرگاه که درین وزن آن من چهل آثار پخته و هر آثار بوزن هشتاد رو و هر روپیه ده ماشه و شش سرخ و هر ماشه هشت سرخ و هر سرخ هشت برنج و هر برنج وزن یک روپیه شش صد و هشتاد و هشت میشود و در روپیه های یک من پخته سه هزار و دو صد و حاصل ضرب آن در یک من پخته دو کرور بست لک و شانزده هزار و دو صد و هشتاد و شد و اگر همه برنج تضعیف چون شطرنج را کسی کرد من پخته هر روز وزن کند در دو هزار سه صد و بست و هفت سال پنج ماه نه روز وزن کرده شود و چهار هزار چهار صد و من نه آثار سه ماشه هفت سرخ و هفت برنج باقی ماند والله اعلم بالصواب.

تضاد و بتشدید دال ضد یا همدیگر شدن بودن با همدیگر و دشمنی کردن از کنز.

تضجر - بر وزن تحیر و حرف سوم جیم دلتنگی و بی آرام شدن از غم از منتخب.

تضییع بردو یای تحتانی بر وزن ترجیح بمعنی ضایع کردن.

تضرع زاری کردن از منتخب و کنز.

تضعیف - دو چند گردانیدن از منتخب.

تضایق - بر همدیگر تنگ شدن و در یکجا گنجیدن از منتخب.

تضرم بفتح اول و ثانی و را مهمله مشدده مفتوح صیغهٔ امر بمعنی آتش برافروز از باب تفعل.

تضمین پذیرانیدن و ضامن گردانیدن کسی را و در پناه خود آوردن و در آوردن شعر مشهور دیگری را در شعر خود و چیزی را درمیان نهادن از منتخب.

فصل تای فوقانی مع طای مهمله

تطیب - بفتح اول و ثانی و یای تحتانی مشدد مضموم و بای موحده خوشبودار کردن و خوشبودار شدن.

تطییب بر وزن تفعیل بدو یای تحتانی خوشبو کردن و پاک کردن و خوش کردن از کنز.

تطهیر پاک کردن از منتخب.

تطوع بفتح اول و ثانی و واو مشدد مضموم و عین مهمله فرمان بردن و آنچه بر خود لازم نباشد بجا آوردن یعنی مستحبات و نوافل از کشف و منتخب و کنز.

تطرق - بفتح اول و ثانی و ضم را مهمله مشدد راه کردن و راه یافتن و گذشتن از منتخب و غیر آن.

تطاول بضم واو گردن کشی و تکبر از منتخب و کنز و صراح و مرادًا بمعنی ظلم مستعمل میشود و در خیابان نوشته که تطاول بمعنی درازدستی و کنایه از ظلم و تعدی۔

تطویل درازکردن۔

تطفیه بروزن تصفیه میرانیدن و سردکردن آتش۔

فصل تای فوقانی مع ظای معجمه

تظاهر باهم پشتی دادن و مددگاری کردن۔

تظلیل سایه انداختن و سایه داری از منتخب وغیرآن۔

تظلم فریادکردن و نالیدن از بیداد کسی از منتخب و کنز۔

فصل تای فوقانی مع عین مهمله

تعدا بفتح اول و تشدید دال بمعنی ظلم در اصل این لفظ تعدی بیای تحتانی است مگر فارسیان بتصرف خود اکثر یای الفاظ این وزن را بدون قاعدهٔ عربی بالف بدل نمایند چنانکه تمنی و تولی و تجلی و تماشی را تمنا و تولا و تجلا و تماشا خوانند و این نوعی از تفریس ست۔

تعالی بفتح لام بمعنی بلند شد و این صیغه ماضی معلوم ست از باب تفاعل که اکثر اسم الٰهی را حال واقع میشود چنانچه خدای تعالی و حق تعالی یعنی برترست خدا۔

تعصب بضم صاد مهمله مشدد و بای موحده حمایت کردن و یاری دادن و بیشی کردن و خویشاوندی کردن از کشف و کنز و مؤید و منتخب و لطائف۔

تعب بفتحتین رنج و ماندگی از منتخب۔

تعاقب در پس گریخته دویدن۔

تعضب بضاد معجمه و بای موحده تیز زبانی از منتخب۔

تعینات بعد عین دو یای تحتانی بروزن تحقیقات جمع تعین و فارسیان بمعنی متعین استعمال کنند و این مجازست از بهار عجم۔

تعزیت به تخفیف یای تحتانی ماتم پرسی کردن از منتخب۔

تعنت بروزن تصرف عیب کسی جستن و بدگوئی از منتخب و کنز و خیابان۔

تعداد بالفتح شمارکردن و همچنین تذکار و تکرار نیز بفتح و هیچ مصدر بروزن تفعال بالکسر نیامده مگر دو یکی تبیان و دوم تلقاء۔

تعقید پوشیده سخن گفتن چنانکه نیک نتوان دریافت و بسیار گره زدن و باصطلاح علم معانی تقدیم و تاخیر کردن الفاظ بجهت رعایت وزن و در مصطلحات نوشته که تعقید دو قسم ست معنوی و لفظی معنوی آنست کلامیکه غیر ظاهر الدلالة باشد بر معنی مقصود از جهت عدم انتقال ذهن از معنی لغوی بسوی معنی مقصود متکلم بنابر ذکر لوازم بعیده که محتاج است بسیار کلفت کثیره با وصف انتفاء قرائن و لفظی آن ست کلامیکه دلالت ظاهر ندارد بر معنی مقصود از جهت تقدیم یا تاخیر الفاظ یا سببی دیگر از حذف و امثال آن که موجب دشواری فهم معنی باشد و این دو قسم از معائب فصاحت و بلاغت است و بعضی نوشته که لفظی عیب است و معنوی هنر مثال تعقید لفظی مصرعه چون برانی بیکنم افغان و زاری زین ورم مثال تعقید معنوی بیت از آن سوهزاره و از این سوهزاره چو باهم زده گشته ده صد هزاره

تعدید شمارکردن۔

تعند عنادکردن و ستیزه کردن۔

تعهد سرانجام کار کسی بذمهٔ خود گرفتن و نگاه داشتن و وفا سعی کردن از کنز۔

تعبد بندگی کردن و عبادت کردن از شمسی و کنز۔

تعود بروزن تصرف عادت گرفتن و خوگرشدن از کنز۔

تعویذ پناه دادن و در پناه آوردن از منتخب و مجازًا بمعنی انچه از ادعیه یا اعداد و اسمای الٰهی نوشته در گلو و بازو بندند بجهت پناه دادن از لطائف۔

تعزیر اول زای معجمه و ثانی رای مهمله کمتر از حد زدن و اقل درجهٔ حد چهل دره است و بعضی گفته سیاست کردن کسی را آن مقدار که مصلحت وقت یابند از منتخب و کشف و کنز۔

تعسر دشواری از منتخب۔

تعطیر خوشبوکردن از منتخب۔

تعییر بدو یای تحتانی سرزنش از منتخب۔

تعطر خوشبوشدن از منتخب۔

تعبیر بیان کردن و بیان نمودن معنی خواب بلفظ کردن و نهادن و راندن و رفتن و زدن مستعمل از بهار عجم۔

تعذر دشوار شدن کار و عذر و حجت آوردن از منتخب و صراح۔

تعریس بمعنی مهمله آخر شب فرود آمدن مسافر از لطائف۔

تعیش بروزن تصرف اسباب معیشت ساختن از منتخب۔

تعطش بروزن تصرف بمعنی تشنگی و تشنه شدن۔

تعریش بر تخت یا بر کوشک بردن و سر برداشتن و دهن باز کردن خر از لطائف۔

تعریض بکنایه سخن گفتن و پیش آوردن از منتخب۔

تعرض پیش آمدن کسی را از منتخب و بچیزی در پرداختن از کنز۔

تعطف مهربانی کردن از منتخب۔

تعسف بیراه رفتن از منتخب۔

تعفف پرهیزگاری و پارسائی از لطائف و منتخب۔

تعارف یک دیگر را شناختن و کلام روزمره۔

تعاطف باهم مهربانی کردن۔

تعنیف سرزنش کردن و درشتی و ستم نمودن از منتخب۔

تعرّف بروزن تکلّف بمعنی شناختن۔

تعویق بازداشتن و درنگ کردن و در کتابی نوشته که تعویق منع ساختن و بازداشتن و درنگ افگندن مشتق از عوق بالفتح که بمعنی بازداشتن ست۔

تعلیق آویختن چیزی را از منتخب۔

تعمیق دور اندیشیدن در کاری و غور کردن و مغاک کردن از منتخب وغیره۔

تعمّق غور کردن و بکنه چیزی رسیدن از منتخب۔

تعانق بغلگیر شدن۔

تعدیل برابر کردن چیزی را بچیزی و راست و درست کردن از منتخب۔

تعجیل شتاب کردن در کاری بیش از وقت آن و این نه موسم ست۔

تعطیل بیکار کردن کسی را از منتخب۔

تعطّل بیکار ماندن۔

تعلّل علت انگیختن بسبب پیچیدن و معنی تاخیر و بهانه جوئی از آن پیدا شده از کتابی نوشته که تعلل بجهت آویختن بودن بجهت باعث درنگ و تاخیر میشود لهذا مجازاً بمعنی درنگ و تاخیر مستعمل میشود و باصطلاح ادبا اندک اندک خوردن چیزی را۔

تعقّل فکر نمودن در کاری۔

تعالی بالفتح بمعنی بیاز الطالت۔

تعسیل عمل دادن از صراح۔

تعمیم عام و شامل گردانیدن چیزی را از منتخب۔

تعلیم کسی را چیزی آموختن فارسیان بمعنی لازم نیز آورده اند جامی گوید بیت

گرد بود بید گرد آگرد یوسف۔ بپی تعلیم بین شاگرد یوسف۔ بلفظ فرمودن و گفتن و دادن و کردن و یافتن و گرفتن مستعمل از بهار عجم۔

تعلّم بفتح اول و ثانی و لام مشدد مضموم از کسی آموختن و بفتح اول و ثانی و لام مشدد مفتوح در بعضی صیغه امر است بمعنی بیاموز از باب تفعّل۔

تعتّم حرف التثه تای فوقانی مشدد مضموم درنگ و تاخیر کردن از صراح۔

تعصّم بسین مهمله جمع داشتن۔

تعشّم بشین معجمه سخت پیر شدن و خشک شدن۔

تعیین بروزن تحقیق بر دو یا سه تحتانی معین کردن و مخصوص نمودن چیزی را از میان چیزها لکن فارسیان یک یا را برای تخفیف حذف نمایند و این نوع از تفریس باشد۔

تعدیل ارکان باصطلاح فقه باهستگی راست و درست ادا کردن رکوع و سجود وغیره۔

تعفّن بضم فای مشدده گنده شدن و بدبو شدن و مجازاً بمعنی بدبوئی۔

تعاون بضم واو باهم مددگاری یکدیگر کردن۔

تعیّن مخصوص شدن چیزی از میان چیزها از منتخب و گاهی مراد از هستی وجود نیز باشد۔

تعبیه و در صراح بمعنی آراستن و در منتخب بمعنی پنهان کردن و پوشیدن چیزی را و در خیابان نوشته که تعبیه بمعنی آراستن و بمعنی ساختن چیزی که قدرتی غریب نماید۔

تعدیه گذرانیدن و فعل لازم را متعدی کردن از منتخب۔

تعمیه نابینا کردن و پوشیدن چیزی را و بمعنی معما گفتن از معنی اول و ثانی مجاز ست از منتخب و کنز۔

تعدّی تجاوز کردن از حد خود و مجازاً بمعنی ستم و ظلم آید از منتخب و کنز وغیره۔

تعلیمه تسمه که بر سر لجام اسپ باشد۔

فصل تای فوقانی مع غین معجمه

تغلّب بفتح اول و ثانی و تشدید لام مضموم غلبه کردن و چیره شدن۔

تغییر بکسر یای تحتانی اول و سکون تحتانی ثانی بروزن تشریف و بروزن تفعیل فارسیان یک یا را برای تخفیف حذف کنند و این نوعی از تفریس ست و بلفظ دادن و کردن مستعمل از چراغ هدایت و بهار عجم۔

تغار بالفتح بمعنی طشت گلی از برهان۔

تغلیس بالکسر و یای معروف و سین مهمله نام شهری که دار الملک ارمن ست از شرح سکندرنامه از خان آرزو و در رساله معربات تفلیس بالفتح و فا نوشته۔

تفلیس نوشته۔

تغلق بضم اول و سوم بمعنی سردار از لغات ترکی نوشته شده و نام پادشاهی۔

تغافل بلفظ داشتن و کردن و زدن مستعمل ست از بهار عجم۔

تغابن یکدیگر را در زیان افگندن و بزیان یکدیگر را فریفتن و گاهی تحریر نموده بمعنی زیان کاری و زیان زده شدن آورده چون زیان کاری را افسوس لازم ست مجازاً بمعنی افسوس خوانند از منتخب و خیابان۔

تغذیه خورش دادن و پروردن از منتخب۔

تغائی بالفتح بزرگ برادر مادر را گویند که هندی ماموں نامند از لغات ترکی نوشته شده۔

تغشّی بفتح اول و ثانی و شین معجمه مکسوره بپوشیدن و غش آوردن۔

فصل تای فوقانی مع فا

تفته بالفتح گرم و سوخته و تفسیده و مجازاً بمعنی مفلس نیز آمده و نام جائی از مضافات یزد و سبدی که بر اسپ نهادن گل و میوه سازند از مصطلحات و سراج و لغت بابا۔

تفاوت بسه حرکت واو و راست باشد مگر بضم واو غیر مستعمل بمعنی دوری میان دو چیز از قاموس و صراح و منتخب و این خلاف قیاس مخصوص بهمین لفظ است۔

تفضّل بروزن تصرّف حرف سوم

و چهارم تای فوقانی ریزه ریزه شدن از کنز -
تقشف بفتحتین و قای مشدده بوست ناخن و موی بغل و موی سر را تراشیدن و غسل کردن در روز پاسوم حج و رمی جمر وغیره از صراح و کنز و منتخب -
تفرج بفتح اول وثانی و را مهمله مشدد مضموم و جیم بمعنی کشایش یافتن و از تنگی و دشواری بیرون آمدن و خوش حالی و در استعمال فارسی مجازاً بمعنی سیر و تماشا از منتخب و لطائف و مدار و در خیابان نوشته که تفرج در لغت بمعنی کشادگی گرفتن است و فارسیان اکثر بمعنی سیر و تماشا استعمال کنند چراکه سیر سبب کشادگی گرفتن خاطر تنگدلان است -
تفاح بالضم و تشدید فا و حای مهمله بمعنی سیب که میوه مشهور است -
تفصیح فصیح و رسوا کردن -
تفسیح حرف سوم سین مهمله بمعنی فراخ کردن و فراخی از منتخب و کنز -
تفقد گم شده را باز جستن و پرسش نمودن و مجازاً بمعنی دلجوئی و مهربانی و غمخواری از منتخب و بمعنی خیابان تفقد و نگاه داشتن و خبر گرفتن و تفحص نمودن
نام رساله از تصنیف -
تفرید یگانه کردن و تنها ماندن از منتخب
تفنید حرف سوم نون است بمعنی نکوهیدن

و کسی البضاعت نامی و رنج نسبت کردن از منتخب -
تفکر اندیشیدن و ترسیدن و پرهیزگاری -
تفرس یافتن چیزی را در اول نظر بدلالات و آثار از منتخب و کنز -
تفلیس بالفتح و سین مهمله شهر تفلیس نام شهر دار الملک ارمن است -
تفتش بفتح اول و کسر فا و شین معجمه بغایت گرمی -
تفتیش کاویدن و کندیدن و جستجو کردن از منتخب -
تفحص کاویدن از منتخب -
تفویض سپردن و بازگذاشتن کار خود را بکسی یا بخدا -
تفریط کوتاهی کردن در کار است و ضایع کردن از منتخب -
تفیهق احمق شدن و بی‌باکی و انکار حقائق کردن و سوفسطائی شدن از لطائف -
تفتیح در دمیدن شدن از منتخب -
تفرق حرف سوم را مهمله و جز آن بمعنی پراکنده شدن -
تفلسف بفتحتین و سکون لام و ضم سین مهمله بمعنی حکمت -
تفت بالفتح بخار و گرمی و بالضم تب و بمعنی انداختن از سراج در برهان و جهانگیری و در بهار عجم نوشته که تفت آتش است و بمعنی افکندن و زدن و کردن مستعمل -
تفوق برتری نمودن از منتخب و کنز -

تفاریق بالفتح جدا نموده‌ها و تفرقه کرده‌ها و این جمع تفریق است -
تفلیق پاره کردن و کشادن از منتخب و لطائف و فتح -
تفک و تفنگ بمعنی نیفتادن لفظ اول مبدل تیک که تصغیر و تخفیف توپ است لفظ دوم مرکب از توپ مبدل و تخفیف تیپ و نگ کلمه نسبت و تشبیه چنانکه در شنگ و رنگ و رنگ و لونگ بلفظ انداختن و افکندن و سر دادن و خوردن مستعمل است و بلفظ گذاشتن از بهار عجم -
تفاصل از هم جدا نمودن و فرق نمودن -
تفاضل از همدیگر افزون آمدن -
تفول بفتح اول و ثانی و تشدید واو مضموم همزه که بصورت واو نوشته است فال نیک زدن و شگون نیک گرفتن از منتخب و غیره -
تفرق و تفال با لام بمعنی پراکنده بیابان بمعنی زخم و جراحت -
تفخیم بمعنی بزرگ کردن از منتخب و کشف -
تفحیم بمعنی سیاه کردن و در تاریکی شب در آمدن از لطائف -
تفنن گونه گونه شدن و شاخ و شاخ شدن -
تفسیدن بالفتح و سین مهمله گرم شدن از برهان و تفسیده یابا -
تفسان بالفتح و سین مهمله و تفسیدن

گرم از جهانگیری -
تفتان حرف سوم تای فوقانی آنچه از آفتاب یا از آتش گرم شده باشد و شهری از آنان که آنرا سفیدی پدید آگوینده از مصطلحات و غیره -
تفو بفتحتین بمعنی تف یعنی آب دهان از جواهر الحروف -
تفته بالفتح سخت گرم شده از سوز و بریان و مدار -
تفسیده آنچه از آفتاب و آتش گرم شده باشد -
تفرقه بفتح اول و سکون ثانی و کسر را و فتح قاف و کسانیکه بفتح فا و را خوانند غلط است بمعنی فرق کردن میان دو چیز یا چند چیز -
تفکر بفتح اول و کسر فا و سکون کاف بلفظ عجم بمعنی چیزی که هیچ مزه نداشته باشد مثل خیار و کدو از سراج و لطائف و سروری -
تفکه بفتح اول و ثانی و کاف مشدد مضموم و های ملفوظه میوه خوردن -
تفسیده بالفتح و سین مهمله تفتیده است گرم شده از برهان -
تفصی جدا شدن و بدر رفتن ترقی بمعنی از تنگی و دشواری خلاصی یافتن از منتخب و کنز -

فصل تای فوقانی مع قاف

تقاء بضم اول پرهیزگاری از لطائف و منتخب
تقلیب برگردانیدن و بازگونه

کردن و بدل کردن حرفی را بحرفی۔

تقالیب بازگونه گشتنها و انقلابات و گردشهای زمانه۔

تقلّب بسیار گردیدن و گردش۔

تقریب نزدیک گردانیدن و باصطلاح راندن سخن بوجهیکه مستلزم مطلوب باشد۔

تقیید بروزن تفعیل بدو یای تحتانی بمعنی قید کردن و بند نمودن از منتخب۔

تقیید بضم یای تحتانی مشدد بروزن تولّد و کسانیکه بفتح یای تحتانی خوانند خطاست۔

تقلّد بضم لام مشدد برگردن خود کاری گرفتن و پیروی و تعهد۔

تقاعد بضم عین مهمله از کردن کاری باز نشستن و از کاری باز ماندن از کشف و کنز۔

تقلید گردن بند در گردن انداختن و کار بعهدهٔ کسی ساختن و برگردن خود کار گرفتن و مجازاً بمعنی پیروی کسی بی دریافت حقیقت آن از منتخب و شمسی و فرهنگ حسینی و زبدة الفوائد۔

تقدّد بضم ذال معجمه مشدد و پلید داشتن از لطائف۔

تقر حرف سوم یای فوقانی تنگی کردن در نفقهٔ عیال۔

تقصیر کوتاه کردن و سستی و کوتاهی کردن در کاری از منتخب۔

تقریر سخن گفتن و قرار دادن و باقرار آوردن از منتخب و بهار عجم۔

تقرّر قرار گرفتن از منتخب

تقشیر پوست دور کردن از حبوب و میوه وغیره۔

تقاطر بیایی قطره چکیدن از منتخب۔

تقدس پاک کردن و پاک شدن از منتخب و کنز۔

تقدیس پاک کردن و بپاکی ستودن کسی را از صراح۔

تقطیع لباس بریدن لباس و آرایش لباس

تقدمة الجیش بفتح اول و سکون ثانی و کسر دال بمعنی پیشوایی لشکر از شمسی اگرچه تقدمه مصدر است بمعنی پیش کردن لیکن اینجا برای مبالغه بمعنی مفعول آمده از قبیل زید عدل۔

تقاعس پس نشستن چیزی و بالکسر شدن جامه و کسی در سیر کشیده شدن از کنز۔

تقریع سرکوفتن و ملامت کردن و کوفتن و گشتن از پهلو به پهلو و بیقراری از لطائف و منتخب و کشف و صراح۔

تقاطع با هم قطع نمودن یکدیگر را۔

تقدم بالشرف تقدم پیشی جستن و شرعی شنوی ثانی بدانکه تقدم پنج قسم است اول تقدم بالمکان چنانکه تقدم امام بر مقتدی و این را تقدم بالرتبه نامند دوم تقدم بالزمان چنانکه تقدم آدم علیه السلام بر حضرت مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم سوم تقدم بالشرف چنانکه تقدم حضرت مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم بر آدم علیه السلام چهارم تقدم بالعلة چنانچه تقدم حرکت دست بر حرکت کلید پنجم تقدم بالطبع و آن بودن شیٔ متقدم بحیثیتی که محتاج باشد بطرف او متاخر و نبود متقدم علت تامه برای متاخر چنانچه تقدم وضو بر صلوٰة و تقدم واحد بر اثنین۔

تقشف بقوت اندک و جامهٔ درشت چرکین زیست کردن بمعنی درشتی مستعمل و تقشف جلد عبارت از تیرگی و خشونت جلد از منتخب و مفرد الامراض۔

تقاق بالضم میخ کوب که بعضی مردمان هند آنرا میخ گویند از مصطلحات و لغات ترکی۔

تقبیل بوسیدن و چیزی را بوسه دادن از کنز۔

تقبّل بفتحتین و تشدید بای موحده مضموم پذیرفتن و قبول کردن از منتخب۔

تقابل یک دیگر را گشتن۔

تقلیل کم کردن و اندک نمودن۔

تقلقل بفتحتین و قاف ثانی مضموم بمعنی بیقراری و از روده آواز کردن صراحی از کشف و صراح۔

تقویم قیمت کردن و راست نمودن و حساب کارها از سیاحان و آن در نسخه ... باشد که در آن حرکات و احوال کواکب سیاره نبشته باشند و بمعنی قائم کردن چیزی و بمعنی صورت نیز از کشف و منتخب و شمسی و چند شروح۔

تقسیم بخش کردن و پراگنده کردن و نیکو کردن از منتخب و نام صنعتی است که شاعر در مصرعی چند چیز را ذکر کند بعده چند چیز دیگر ذکر نماید که با آنها هر واحد تعلق دارد۔

تقدّم بضم دال مشدده پیش شدن و بفتح دال مشدد صیغهٔ امر است از همین باب بمعنی پیش شو۔

تقدمه بروزن تکمله و تصفیه پیش کردن و در پیش شدن از منتخب و کنز مگر بمعنی مفعول آید و بمعنی مقدمه و پیشوا مستعمل میشود و باصطلاح زریکه پیش از کار بکارگر دهند و در فارسی پیشداد گویند از مصطلحات و بهار عجم۔

تقضی بضاد معجمه بروزن ترقّی آخر آمدن مدت از کنز۔

تقی بتشدید تحتانی بروزن فعیل بمعنی ترسنده از خدا و مجازاً بمعنی پرهیزگار مستعمل از شرح نصاب از مولانا یوسف ابن بانع۔

تقوی بفتح اول و فتح واو و در استعمال فارسیان گاهی بکسر واو نیز مستعمل و رینجا این لفظ برای رعایت رسم الخط نوشته شد و بمعنی ترسیدن و پرهیزگاری از کنز و منتخب۔

تقاوی قوت دادن و باصطلاح عمّال زریکه بمزارعان نادار دهند برای درستی کار زراعت۔

فصل تای فوقانی مع کاف عربی و فارسی

تگ و تا بمعنی دویدن بپای خود و دوانیدن اسپ چه تگ بمعنی دویدن بپای خود و تا مخفف تاز است بمعنی دوانیدن اسپ از سراج —

تگرج بفتح اول و ثانی و ضم رای مهمله مشدد و جیم تغیر شدن لون و بوی و مزه طعام یا چیزی دیگر و این مصدر جعلیست از کرج که معرب کره باشد

تگر بفتحتین و کاف عربی سبزی یا مثل پنیچیزیکه در ایام برسات بر اچار وغیره پیدا آید بهندی پهپهوندی گویند —

تکاثر بفتح تای مثلثه افزون شدن و بمعنی بسیاری و افزونی مستعمل —

تکثیر بتای مثلثه بسیار کردن از منتخب و باصطلاح علم حساب ضرب کردن دو عدد را که باهم برابر نباشند چنانچه هفت را در نه ضرب کردن —

تکثر بسیار شدن از منتخب —

تکسیر بسیار شکستن چیزی را و باصطلاح تعویذ نویسان تقسیم کردن اعداد اسم را بر خانهای تعویذ بنحویکه از هر طرف شمار برابر افتد —

تکسر شکسته شدن از منتخب —

تکریر و تکرار بسره بالفتح بار بار گردانیدن و بارها باز آمدن چیزی از منتخب —

تکفیر کفارت دادن و کسی را کافر خواندن و پوشیدن و صاحب منتخب گفته که تکفیر بمعنی کافر خواندن روایت

نشده و صاحب قاموس نیز نیاورده اما در کتب بسیار مستعمل کرده اند از منتخب —

تگاور بفتح اول و کاف فارسی و فتح واو بمعنی اسپ تیزرو و این مرکبست از تگ که بمعنی دویدن باشد و از لفظ آور که صیغه امرست از برهان و جواهر الحروف —

تکش بفتحتین و کاف عربی و شین معجمه نام پادشاه ترکان از برهان و در مدار تکسر مین —

تکمیع براء و عین مهملتین بروزن تحمل بمعنی وضو کردن و این ماخوذ از اکارع است که بمعنی پاچه باشد چون در وضو دست و پای شسته میشود لهذا تکرع گفتند از شرح نصاب یوسف بن مانع —

تکلف بر خود رنج نهادن و از خود چیزی نمودن که آن در وی نباشد از منتخب —

تکلیف کسی را در رنج انداختن و کار فرمودن کسی را که باندازه طاقت او نباشد از منتخب و غیر آن و در بهار عجم نوشته که فارسیان بمعنی تعلق کار فرمودن آرزو و طلب کردن مستعمل کنند تکلیفات شمر بمعنی بهار مشهور از تسمیم سبب نست

تکلمه سه بوزن تکلمه [illegible] داشتن

تکاثف بتای مثلثه [illegible] فراهم آمدن از صراح —

تکثیف سه جیم تای مثلثه [illegible]

گردانیدن و فراهم آوردن از صراح —

تگک بالفتح و کاف فارسی بمعنی ته چاه و ته دیا بکن و ته چون ته حوض و بن چاه و عمق و بمعنی دویدن و این لفظ بکاف عربی نیز آمده است از برهان و مؤید و در سراج اللغات نوشته که لفظ تگ بکاف فارسی صحیح است و آنچه سروری و برهان بکاف عربی آورده اند خطاست —

تگرگ بفتح اول و ثانی و سکون را و کاف فارسی بمعنی ژاله بهندی اوله گویند و در سراج نوشته تگرگ بمعنی آب بسته که از آسمان بارد و بعضی بمعنی ژاله نوشته ژاله بمعنی شبنم نیز دیده شده —

تکاسل خود را کاهل و سست نمودن —

تکاهل خود را کاهل نمودن —

تکفل ضامن و متعهد چیزی شدن از منتخب —

تکلم بفتحتین [illegible] صیغه امر [illegible]

تکلیم [illegible] بمعنی سخن گفتن —

تکلم بفتح لام صیغه امر از تکلم که بضم لام است [illegible] بمعنی سخن گفتن —

تکوین هست نمودن و در وجود آوردن و پیدا کردن از منتخب و کنز و اصل آن کون بالفتح که بمعنی بودن

تکون بضم واو مشدده هست شدن و بودن از منتخب و کنز —

تکلان بالضم بمعنی اعتماد و توکل

از منتخب و کنز —

تکین بکسر و کاف فارسی نام پادشاه خراسان که پدر سلطان محمود بود و در لطائف تگین بفتح اول بمعنی پهلوان و آتش و حوض خرد —

تکفین کفن پوشانیدن مرده را —

تکانیدن بکاف فارسی بمعنی افشاندن از بهار عجم —

تکافو حرف چهارم واو با همدیگر برابر شدن از منتخب و صراح —

تکلتو بفتح اول و کاف عربی و ضم تای فوقانی بمعنی جل اسپ و این لفظ ترکی است و در لطائف نوشته که تکلتو آن است که آنرا نمدزین گویند و ریش که با ختلاف سبلت دراز شده باشد و در چراغ هدایت بمعنی نمدزین و ریش که سبلت داخل کرده و دراز ساخته —

تکاپو بکاف عربی و فارسی هر دو آمده از برهان بمعنی دویدن بسیار —

تکمه بالضم گوی گریبان از برهان و لطائف و بهندی آنرا گهندی گویند و بمعنی حلقه [illegible] از آن گوی گریبان را بگذراند و در بیان [illegible] مشهور است ظاهرا درست باشد —

تکیه لفظ عربی است بمعنی پشت بچیزی گذاشتن و بمعنی جایکه آنرا ادا و بمعنی چیزیکه بر آن پشت گذارند و مکان بودن فقرا از چراغ هدایت و در بهار عجم نوشته که تکیه بالش و چیزیکه بر آن تکیه زنند

و این فارسی ست مأخوذ از تکاه بر وزن کلاه که در عربی بمعنی آمده و بمجاز تکیه پناه را گویند و مکان بود و باش فقرا و بمعنی اعتماد مجاز ست با لفظ کردن و زدن و دادن و آوردن و داشتن مستعمل -

تکله بالضم و کاف عربی نام پادشاه شیراز از بهار -

تکه بالکسر و تشدید کاف عربی مفتوح بمعنی ازار بند از شرح نصاب و کنز -

تکافی برابر شدن باهم از منتخب -

تگاپوی ... بفتح اول و کاف فارسی و فتح میم و کسر شین معجمه کلمه مرکب ست از تگ بمعنی دو و پوی بمعنی تگاپوی ... اتصال ست چنانچه در تگاپو بود دو او وپوی بمعنی تگاپوی بمعنی تگ و پو و بسیار دویدن باشد و چون لفظ تک بمعنی عقب و پس نیز می آید درین صورت الف ... تعاقب باشد یعنی در پی کسی دویدن -

فصل تای فوقانی مع اللام

تلالا بالفتح بعربی روشنی و بمعنی لغره قلندران از مؤید -

تلقا بالکسر و قاف بمعنی طرف و جانب که مقابل رو باشد و جهت برابر و دیدار کردن و دیدن از صراح و منتخب -

تلا بمعنی ذهب که فارسیان عربی دان ابلا نوشته اندازه غلط دیدن از سراج الابات -

تلب بالضم آروه و طا از لطائف -

تلوب بالضم ... شعله زن شدن

آتش و زبانه کشیدن آتش -

تلقیب بلقب خوانیدن و لقب دادن -

تلخ کمیت کمیتی که رنگش مائل بسیاهی باشد -

تلاج بفتح و در آخر جیم عربی شور و غوغا از کشف و سراج و برهان ...

تلچه بروزن ... و غیره ...

تلقیح ... گاه ... کردن ...

... از منتخب و باصطلاح اهل معانی اشارت کردن در کلام بقصه یا آوردن اصطلاحات نجوم و موسیقی و غیره یا در کلام خود آوردن آیات قرآن مجید یا احادیث -

تلویح ... اشارت کردن و هویدا کردن و روشن و ظاهر ساختن و کنایه در اصول فقه از منتخب و کنز -

تلخم بسکون لام از بهار عجم سوای معنی معروف بمعنی رنگ سیاه نیز می آید و در اصطلاحات نوشته که معروف ست و بمعنی ناگوار و نا ملائم و بمعنی سیاه نیز می آید و نام ریاضتیست که خوانش شب ...

تلبس بالکسر بمعنی ... اینچنین معرب ... است ... از منتخب و مدار -

تلاند بمعنی ... گردان ... جمع تلید ست -

تلمذ بفتح اول و ثانی و میم مشدد مضموم و ذال معجمه بمعنی شاگردی از مؤید -

تلمیذ بفتح فوقانی و ذال معجمه اول

مضموم مزه گرفتن -

تلبیس بجامه پوشیدن از منتخب و بمعنی مکر و فریب مستعمل چرا که از مکر و فریب آنچه اراده که خود رامی پوشد -

تلاش پروزن خراش بمعنی جستجو از لغات ترکی تالاش بوزن قباش خواندن غلط مگر نوشتن درست بعضی گمان برند که لفظ تلاش عربی ست و بر امی معنی تلاش کننده از لفظ متلاشی از تلاش ماخوذ گشته اینهم محض غلط و صحیح بجای متلاشی لفظ ملاشی ست چرا که لفظ تلاش ترکیست از بهار عجم و سراج -

تلخیص خلاصه کردن چیزی صاف کردن و نام کتابی در علم معانی از منتخب و شمسی و مدار -

تلمع بفتح اول و ثانی و ضم میم مشدد بمعنی روشن شدن و درخشیدن از منتخب -

تلهف بفتحتین بمعنی هلاک شدن بمعنی ضایع و تباه مستعمل -

تلفیف در هم پیچیدن از منتخب و کنز -

تلقف بحرف سوم قاف مشدد مضموم نیز و فرا گرفتن چیزی را و چالاکی نمودن از منتخب -

تلافیف پیچ و فانیک و پیچیدنها و این جمع تلفیف ست -

تلهف بر وزن تکلف بمعنی دریغ و بمعنی اندوه از کشف و منتخب و کنز -

تلفیق فراهم آوردن و ترتیب دادن

از منتخب و لطائف و صراح و مدار -

تلک بمعنی کیل و پیمانه از مصطلحات و بکسر اول و سکون لام و فتح کاف در عربی ترجمه لفظ این که اسم اشارتست برای قریب -

تلنگ بکسر اول و فتح لام نام ملکیست از دکن که آنرا تلنگانه نیز گویند حیدر آباد دار الملک آنست و بکسرتین بمعنی زدن انگشت بروف دائره و امثال آن از سراج و در مصطلحات بسر انگشت نواختن دف و دائره و مرادف کوک نیز آمده و با دال مضموم حاجت خواهش و تلنگی بمعنی گدا و حاجتمند تلنگانه گدایانه -

تل بالفتح و تخفیف لام و تشدید نیز آمده زمین بلند و پشته از کشف و برهان و چراغ هدایت و لطائف و کنز و سراج اللغات و لغات ترکی ظاهر او بصورت مشدد بودن معرب و مخفف ست -

تلال بکسر اول گروها و پشته ها -

تلثیم بتای مثلثه بروزن تکریم بوسیدن و بوسه دادن چیزی را از منتخب و این لفظ را بسین مهمله نوشتن خطاست -

تلاثم بتای مثلثه بروزن تکلم بوسه دادن او بوسیدن -

تلاطم با همدیگر طپانچه زدن و بر یکدیگر زدن موج های دریا از منتخب و کسانیکه تلاطم را بدو طای مهمله نویسند خطاست -

تلوم ملامت کردن از لطائف -

تلقین فهمانیدن و تعلیم کردن از منتخب

وکنز و تلج و مأخوذ از لقن بمعنی فهمیدن
و گرفتن سخن از کسی و در بهار عجم نوشته
که تلقین بلفظ کردن و زدن و آوردن و
داشتن و دادن مستعمل —

تلوین گوناگون کردن و باصطلاح
اهل تصوف نام یکی از مقامات نقر —

تلوّن بضم واو مشدد دو رنگی و رنگ رنگ
شدن از منتخب —

تلخ خرفان کافر نعمتان —

تلألؤ بفتح اول و ضم لام ثانی و در آخر
همزه بصورت واو بمعنی درخشیدن از کنز —

تلو بکسر اول و سکون لام بمعنی پیرو
و بچه شتر که در پی مادر رود از کشف
و مدار و صراح —

تلامذه بفتح اول و کسر میم بمعنی شاگردان
و این جمع تلمیذ است —

تلخه بالفتح و خای معجمه خلط صفرا و نیز بمعنی
ظرف آن خلط که بهندی پتا گویند —

تلنگ دایره دف را بانگشتان
زدن تا صدا برآید و به تلنگ دایره
بدر کردن لوطیان ایران نواختن ارند
که برای دفع خلل مجلس خود خوانند چون
آن دفع شود گویند که به تلنگ دایره بدر
کردیم از مصطلحات —

تلهم و پتالیه دو نام جایی در حوالی
بهار [illegible] از شمسی —

تلبیه بر وزن تذکره بمعنی لبیک
گفتن حاجیان —

تلو و تلواسه بالفتح و [illegible]
ثالث نیز مفتوح بمعنی اندوه و اضطراب
بیقراری از کشف و بهار و سراج —

تله بکسر اول و تشدید لام زر که بطلا
شهرت دارد و طلا معرب همین تله است
از رشیدی و تله بفتحتین و تخفیف لام در
ترکی بمعنی نوعی از دام صیادان طیور
از بهار و سراج و در مصطلحات نوشته
که تله بفتحتین چیزیست که آن را جایی
پنهان کرده بدان جانوران را شکار
کنند سوای دام و در چراغ هدایت
بالفتح و تشدید و تخفیف حلقه‌ها که
[illegible] بدان طیور را شکار کنند —

تلیست و تلیسه بالفتح نام [illegible] که
[illegible] کرده از [illegible] —

تلافی دریافتن و [illegible] کردن از کنز —

تلاقی یکدیگر را دیدن و باهم ملاقات
کردن از صراح —

تلی بفتح و کسر لام مخفف تالی که لفظ
[illegible] است —

تلنگی بکسرتین و کاف فارسی و نزد
بعضی بفتح نواختن دف و دایره
بانگشت [illegible] بمعنی مروت و در هندی نیز
آمده بمعنی گدایی نیز واقع شده از
بهار عجم و دیگر شروح —

تلیا [illegible]

تلقی بفتح اول و قاف و تشدید قاف
ملاقات کردن و پذیرفتن از مدار —

فصل تای فوقانی مع میم

تماهم احمد بمعنی کامل و بی قصور
از چراغ هدایت —

تماشا لفظ عربیست مصدر از باب
تفاعل در اصل تماشی بود مأخوذ از مشی
فارسیان درین قسم مصادر یا را بالف
بدل میکنند از عالم تمنا و تولا و تقاضا
که در اصل تمنی و تولی و تقاضی است
پس معنی تماشا باصل لغت با یکدیگر پیاده
رفتن است چون یاران برای تفرج
اکثر باهم پیاده سیر میکنند لهذا در عرف
بمعنی تفرج و دیدن بشوق مستعمل شده
ازین باعث بعرف دیده منسوب
داشته اند و تماشا بلفظ کردن مستعمل است
و با دیدن دیده نشده انتهی [illegible]
که تماشا بمعنی چیزیکه در وی بتعجب یا
بشوق نظر کنند مستعمل میشود و بمعنی
هنگامه نیز آمده شرح گلستان و از
میر نوشته و مصطلحات و چراغ هدایت
و خیابان و در بهار عجم نوشته که تماشا
بلفظ داشتن و کردن و نمودن و دیدن
هم مستعمل است —

تمنا آرزو کردن در اصل بآخر این لفظ
یای تحتانی است مگر فارسیان
بالف نویسند و خوانند و این تصرف
نوعی از تفریس است و در بهار عجم نوشته
که تمنا بلفظ داشتن و کردن و گفتن و
بستن مستعمل است —

تمغا بالفتح و غین معجمه در ترکی بمعنی
نشان و مهر و داغ که بر ران اسپ
وغیره نهند و باج گرفتن از سوداگران و
مردم که تمغا گویند غلط است از کشف و
ظفرنامه و لغات ترکی و در مصطلحات
نوشته که تمغا بالفتح باجیست که بر دروازه‌های
بلاد و معابر بجاهای اشتهار گیرند و بمعنی مهر که
اهل گرفتن باج بر اجناس تجار زنند
و بمعنی فرمان سلطانی و نگرستن شاعر
مضمون خود را —

تمشیت بفتح اول و سکون میم و
کسر شین معجمه و فتح یای تحتانی بر وزن
تفعلت مأخوذ از مشی بمعنی جاری کردن
و روان کردن و کسانیکه بر وزن تفعیل
گویند غلط است چه اگر درین حال یای تحتانی
زاید میگردد و حال آنکه اصلی است —

تموجهات بفتح اول و سکون میم
و کسر واو زراندود و [illegible] کنایه از [illegible]
تملق و فریب —

تموج موج زدن آب —

تمامیخ [illegible] کردن در چیزی آوردن
[illegible] از منتخب —

تمساح بالکسر [illegible] نهنگ که جانور آبیست از منتخب
و لطائف —

تماسیح نهنگان این جمع تمساح است
که بمعنی نهنگ باشد —

تمدیح مدح کردن —

تمسیح [illegible] بمعنی روغن یا مانند آن
بر بدن مالیدن از منتخب —

تمل بفتح و ضم [illegible] مهمله و خای معجمه

برگردیدن صورت کسی بصورت دیگر
که بدتر از صورت پیشین باشد از منتخب
تجبید به بزرگی نسبت کردن کسی را از
صراح و منتخب -
تمهید گسترانیدن و هموار و نیکو کردن
کار از منتخب -
تمرد سرکشی کردن از منتخب و شمسی و کنز
تمر بفتحتین خرمای خشک از منتخب و نام
زن اعرابی از لطائف و در فارسی بفتح
اول و سکون ثانی نام بیماری که در چشم
پیدا شود و بکسر اول و ضم میم بزبان ترکی
آهن را گویند و نام یکی از سرداران مغل
و نام پادشاه عظیم الشان که مردم
نادانست هندان آن را تیمور لنگ بروزن
زنجیر و رسم الخط ترکی را نمیدانند که ضمه
را بصورت واو و فتحه را بصورت الف
و کسره را بصورت یا نویسند از برهان
و مدار و شرح قران السعدین و لغات
ترکی نوشته شد -
تمام عیار کامل عیار و خالص
از بهار عجم -
تموز بزبان رومی مدت ماندن آفتاب
در برج سرطان و بهندی آن قریبا ماه ساون
باشد چون در ماه مذکور گرمی بسیار باشد
لهذا در فارسی مجازا بمعنی شدت سوز گرما
مستعمل از کشف و برهان و سراج و خیابان
تمییز بدو یای تحتانی بروزن تفصیل بمعنی
جدا کردن ماخوذ از میز بالفتح اما فارسیان
یک یا را بنا بر تخفیف حذف کنند و تمیز
بروزن عزیز میخوانند از چراغ هدایت
و غیر آن -
تمارض خود را بیمار نمودن بی مرض و
خود را بتکلف مریض وانمودن از منتخب -
تمتع برخورداری یافتن و منفعت
گرفتن از منتخب و در بهار عجم نوشته که
تمتع بلفظ دیدن و گرفتن و بردن و برداشتن
مستعمل است -
تمسک بچنگ در زدن در چیزی
از منتخب -
تماسک باهم چنگ در زدن
و خویشتن را نگاه داشتن و مجازا بمعنی
[illegible] متحمل [illegible] آمده -
تملک مالک شدن
تملیک مالک گردانیدن کسی را
برای [illegible] و یا چیزی از منتخب و کنز -
تمالک بفتح اول و ضم لام باختیار
خود بودن و مالک نفس خود شدن و
بمعنی اختیار و طاقت مستعمل است از
منتخب و غیر آن -
تمثال بالکسر بمعنی صورت و پیکر و مجازا
بمعنی فرمان پادشاهی جمع آن تماثیل آید
از کشف و منتخب -
تمغا بروزن چهار حرف تای مثناة فوقانیه [illegible]
و [illegible] بمعنی فرمانهای پادشاهی
نیز آمده از شمسی -
تمول بفتح اول و ثانی و ضم واو مشدده
مشدد و بمعنی [illegible] نمودن از منتخب و کنز -
تمول مالدار شدن [illegible]
از منتخب و کنز -
تمهل درنگ کردن از منتخب و کنز و صراح
تململ بفتح اول و ثانی و سکون لام و
ضم میم بیقراری و بی آرامی و بمعنی حالیکه
در میان خواب و بیداری باشد -
تمام درست و کافی و کامل از منتخب -
تمتام بالفتح بدو تای فوقانی کسیکه
در کلام تای فوقانی بسیار تکرار کند و بهندی
آن را تتلا گویند از منتخب و صراح -
تم بالفتح آفتیست که در چشم پیدا شود
مانند پرده و مجازا بمعنی تاریکی و سیاهی آید
[illegible] امر است بمعنی تمام کن -
[illegible] بالکسرتین [illegible] -
تمکین [illegible] جا دادن و پا برجای کردن
و بمعنی قدرت و وقع از بهار عجم و کنز و نام
یکی از مقامات سالکان -
تمکین کردن و تمکین دادن
مدح و وقع گذاشتن از [illegible]
تمکن جای گرفتن و قائم شدن
از منتخب و کنز -
[illegible] بالفتح اول و فتح [illegible] از کسر یا از
شمسی دور ترکی عیار [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] از منتخب -
[illegible] بفتح اول و سکون میم بمعنی یک خم یا
از منتخب -
[illegible]
و سفید که در گردن طفلان اندازند تمائم
جمع آن از منتخب و صراح -
تمویه بالفتح و در آخر های ملفوظ بروزن
تفویض بمعنی زر اندوده کردن و آرایش
نمودن و بمعنی مکر و فریب و تملق از منتخب
و رساله -
تمنی آرزو کردن از منتخب -
تمغا چیزیکه از جانب کوتوال بر
[illegible] مهر کرده محصول و باج آن گیرند -
تمطی بفتح اول و ثانی و طای مهمله
مشدد [illegible] بمعنی خمیازه که بهندی
انگرائی گویند -
تمادی [illegible] و نهایت رسیدن و دراز
شدن از منتخب و غیر آن -

فصل تای فوقانی مع النون

تنا بمعنی خالی نیز آمده از [illegible]
تنگلوشا بالفتح و کاف فارسی و واو
معروف و شین معجمه نگارخانه و تصویرخانه
رومیان از مؤید و شرح [illegible] و شارح
قصاید [illegible] نوشته که نام حکیمی است که
کتابی از رنگ تصنیف نموده است -
تنگتاب [illegible] لطافت از بهار عجم -
تناسب باهم مناسبت داشتن -
تنسوقات بالفتح [illegible]
قاموس عجایبات اشیای [illegible]
لغات ترکی بمعنی [illegible]
[illegible]
[illegible]

توشک از جامهٔ نفیس که آنرا تنزیب گویند مجازاً بمعنی تحفه و چیز نفیس و عجیب و در سراج نوشته که تنسوقات جمع تنسوق ست و تنسوق معرب تنسخ ست که بالفتح و سین مهمله مضموم و خای معجمه باشد مقرّس تنسکه که لفظ هندی ست بالفتح و سین مهمله مضموم و کاف عربی بهای مخلوط التلفظ و آن قسمی از جامهٔ نفیس از ملک بنگاله آورند چه این جامه مذکور از تحفهای نفیس هندوستان است مجازاً هر تحفهٔ نفیس را گفته اند.

تنهاست [illegible] و تنها.

[illegible] تکلفات [illegible]

[illegible]

از منتخب و غیر آن.

تنقیح پاک و صاف کردن [illegible] را از زواید [illegible] و خالص کردن از صراح و منتخب و کنز.

تنقیح بفتح اول و ثانی [illegible] اول و ضم نون و دوم [illegible] کردن از صراح.

تنوفا [illegible] زایل شدن [illegible] روح از قالب و در آمدن آن بقالب دیگر از منتخب.

تنومند بمعنی قوی جثه و فربه و بعضی نوشته اند که تنو مند بمعنی صاحب قوت چه تنو بمعنی قوت و مند بمعنی صاحب و خان آرزو گوید که واو در ترکیب کلمه دو حرف ست و لفظ مند زایده که [illegible]

چنانکه بر دو مند.

تناد باهم ندا دادن یکدیگر را و یوم التناد کنایه از روز قیامت از منتخب و لطائف.

تنفیذ بذال معجمه روان کردن فرمان و نامه از منتخب.

تندر بالضم و دال مهمله مفتوح بمعنی بانگ رعد از برهان و سراج و شارح قصاید خاقانی بمعنی بلبل نیز نوشته.

تناور بفتح واو بمعنی فربه و سطبر از برهان و موید و در سراج اللغات نوشته که تناور بفتح واو بمعنی قوی جثه و این مرکب ست از تن و لفظ آور که کلمه [illegible]

[illegible] بالفتح و کاف فارسی [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

تنآسانی [illegible]

تنگ [illegible] از فنون کشتی و آن حرز و پای حریف [illegible] زدن [illegible]

زد نست از مصطلحات.

تنافر نفرت نمودن و گریختن ست و در اصطلاح علم معانی اجتماع الفاظ چنانکه تلفظ با آنها ثقیل باشد و از تلفظ آن طبع نفرت گیرد چنانکه صدق قول و چنانکه [illegible] تو ران و خصوصاً [illegible] آزاد و سر بار بگو [illegible]

الفاظ خواجه توجه تجارت میکنی.

تنویر روشن کردن از کنز و بمعنی روشنی مستعمل.

تنشیر پراگنده کردن.

تنور لفظ فارسی ست در صورت تشدید نون معرب آن از سراج.

تنکبار بالفتح جای که در آن هر کس را دخل نباشد از برهان.

تنکوز بالفتح و کاف فارسی مضموم و سکون زای معجمه بمعنی از آن [illegible] بلغت ترکی خوک را گویند از لغات ترکی.

تنافس باهم نفیس [illegible] فخر کردن.

تنقیش نقش کردن.

[illegible]

[illegible] کردن.

[illegible] از منتخب.

[illegible] از منتخب.

[illegible] آمدن و شادمانی نمودن از منتخب و کنز.

تنوع گوناگون شدن و قسم قسم شدن از [illegible]

تنازع باهم خصومت کردن از منتخب و تنازع کنند باهم دو فعل باسم ظاهر که بعد آنها باشد در فاعلیت چون ضربنی و اکرمنی زید یا در مفعولیت چون ضربت و اکرمت زیداً یا در فاعلیت و مفعولیت یعنی یکی فاعل را خواهد و دیگری مفعول را مثل ضربت و اکرمنی زید پس مختار بصریین اعمال فعل ثانی ست بجهت قرب او و فعل

اول اگر اقتضای فاعل کند درینصورت موافق اسم ظاهر در فعل مفرد ضمیر مستتر فرض کنند و در غیر آن ضمیر بارز چنانچه ضربنی و اکرمنی زید و ضرباني و اکرمت الزیدین اگرچه درینصورت اضمار قبل الذکر لازم می آید لیکن نزد بصریین در تنازع در فاعل جائز ست و اگر اول مفعول را خواهد ضمیر مفعول را حذف کنند بشرطیکه آن هر دو فعل از افعال قلوب نباشد چنانچه ضربت و اکرمت زیداً یعنی زدم او را و گرامی کردم زید را تا اضمار قبل الذکر لازم نیاید در مفعول و کسائی خلاف بصریین اضمار فاعل در فعل اول روا ندارد بخوف اضمار قبل الذکر بلکه حذف میکند ضمیر فاعل را از فعل اول و فرّا اعمال فعل ثانی روا نداشته بوقت خواستن فعل اول فاعل را برای خوف حذف فاعل یا اضمار قبل الذکر و این هر دو ممنوع ست و مختار کوفیین اعمال فعل اول ست بجهت سبقت آن فقط.

تنصیف دو نیم کردن چیزی را و از هم نصف نصف کردن از کنز.

تنسیق انتظام و ترتیب دادن از منتخب و کنز و صراح.

تنمیق نوشتن از لطائف و کنز.

تنبک بالضم حرف سوم بای موحده مفتوح دهل کوچک و نقاره کوچک از رشیدی و جهانگیری و بمعنی ساز معروف که بعرف هندوستان آنرا طبله گویند نیز آمد

تنسک بفتح اول وثانی وضم سین مهمله بمعنی خداپرستی از لطائف۔
تنین فلک بالکسر اشارتست بعقده راس وذنب که محل تقاطع حامل قمرست مائل بمعنی کهکشان نیز از برهان۔
تنک بضمتین وکاف عربی باریک وکم واندک ونازک ولطیف از مدار وشکرستان وبهار عجم۔
تنگ بفتح اول وکاف فارسی بمعنی باریکه خرآنرا بردوشوا که پالان زین اسپ مضبوط کنند وکارنامه نقاشان ونام ملکی از بدخشان ونام ملکی از ترکستان وبمعنی قریب ونزدیک وبالضم کوزه که شکمش کلان وگردنش کوتاه ودهانش تنگ باشد وبالکسر منقار مرغان از رشیدی وجهانگیری وبرهان ومؤید۔
تنزیل بکسر زای معجمه بمعنی فرو فرستادن وبمعنی قرآن مجید ونام کتابی در علم سلوک از لطائف وکنز ومنتخب وغیر آن۔
تناول بضم واو فرا گرفتن وبرداشتن از کنز ومجازا بمعنی خوردن مستعمل۔
تنبول بروزن مقبول برگ پان از برهان واین لفظ هندی کتابیست۔
تنگ سال بمعنی سال تحط وامساک باران از بهار عجم۔
تنبل بالفتح وحرف سوم موحده مفتوح بمعنی آدم فربه وجاهل وکاهل وبیکار وبالضم مکر وحیله از لطائف وبرهان ولغات ترکی

در سراج۔
تناسل از هم زائیدن از کنز۔
تنعم بناز ونعمت پرورده شدن از منتخب۔
تنجیم ستاره شناسی ومطابق قواعد علم نجوم ساعات سعد ونحس شناختن از منتخب وغیر آن۔
تنسم بروزن تکلم نفس زدن ودم بخود کشیدن وبوئیدن وبو گرفتن از صراح وغیره۔
تنعیم بمعنی ... نام موضعیست ... که از مکه بجانب شمال ... در آنجا ... می آید حج با تمام میرساند۔
تنظیم جواهر برشته کشیدن ومجازا بمعنی درستی امورات ... ودر بار وغیره۔
تنگ چشم بخیل وممسک ونو دولت ... معشوق ... آید چرا که سوی کسی ... بیند از بهار عجم۔
تنبک تعلیم بالضم ... که اوقات تعلیم ... کشتی ... وامین رسم ولایت ... از بهار عجم۔
تن زدن بالفتح خاموش شدن از رشیدی ... وبرهان وکشف۔
تنبان بالضم شلوار وپاجامه ... از برهان ولغات ترکی۔
تنیده ریسمان چیزیست که بهندی آنرا ... گویند۔
تن بالفتح بمعنی تنخواه ودفتر تن ... ودفتر تنخواه است ... از بهار عجم

تنخواه گرفتن کنون گرفتن زر ... شرح ومصطلحات۔
تنین بالکسر ونون اول مشدد مکسور ویای معروف بمعنی اژدها از مدار وکشف ومنتخب وکنز۔
تنانین بفتح بمعنی اژدها ها واین جمع تنین است۔
تنیدن کار ... عنکبوت ... بافتن ... آید وبمعنی پیدا کردن ... وگاهی بگرد چیزی گردیدن ... التفات آید از بهار عجم وشرح۔
تنزل ... قبول کردن وراضی شدن از سراج۔
تنگ ... نام ... است از برهان
تنباکو بالفتح کشیدن مستعمل اهل زبان وبالفظ نوشیدن محض خطاست از بهار عجم۔
تنمر و بالضم بخیل از سراج۔
تنقیه پاک وصاف کردن از منتخب وکنز۔
تنبیه بمعنی آگاه وهوشیار کردن ومجازا ... زدن وقید کردن کوتاه اندیشان۔
تنبه بروزن توکل بمعنی آگاه شدن از منتخب۔
تنزیه دور کردن وپاک کردن از چیزهای زشت از منتخب وکنز۔
تنزه بروزن تفرج دور شدن از ... بسیر باغ وسبزه وعمارات ومجازا بمعنی خوشی ... از منتخب وغیره۔

تنوره نوعی از پوشش که روز جنگ پوشند ... باشد وبمعنی چرخ زدن وحلقه زدن از رشیدی وبرهان وسراج وبمعنی ... آئینه ... بمعنی ... نیز نوشته اند
تنخم بضمتین ... زیاده از بالای زمین تا محل ... شاخها ودر مصطلحات بمعنی رام ومطیع نیز نوشته در بهار عجم برای معنی دوم بضمتین است۔
تنکه بالفتح وکاف عربی بمعنی قرص رائج خواه از زر باشد خواه از نقره ... واین ... تنگه بالضم وکاف فارسی ... باشد وقت کشتی گرفتن پوشند از مصطلحات وبهار عجم۔
تنخواه بالفظ دادن وگرفتن وکردن مستعمل از بهار عجم۔
تنوقه بفتح اول وضم نون وقاف بمعنی ... از شرح نصاب وکنز۔
تنعم بروزن ... بالیدگی از کنز۔
تن آسانی راحت وآرام۔
تن خواری ... هش تن کردن از ... غم واندوه از بهار عجم ...
تناهی بپایان چیزی رسیدن وباز داشتن از چیزی از منتخب ودر کشف وکنز بمعنی نهایت پذیرفتن وبپایان رسیدن۔
تنگ چشم کنایه از بخیل ...

صاحبش بسبب دوری همی بیناید تا پسند نموده و کنایه از کم نگاهی معشوق این لفظ در صفت معشوق واقع شود از آنجهت که معشوق از غرور حسن یار از فرط حیا بسوی کسی نمی بیند شرح سکندرنامه از خان آرزو۔

تنبک در رشیدی بفتح اول و سکون نون و کاف فارسی و فتح دال بمعنی چسپانی و اشتعال از چراغ هدایت و بعضی گویند که بضم اول و فتح نون و کاف عربی بمعنی تنگی و وصل دو چیز باشد بیشتر که محل وصل آنها بخوبی معلوم نشود۔

تنگ تنگی بفتح اول و سکون ثانی و فتح ... و کاف عربی ... در صفت ... و چه اول ظاهر است و وجه ثانی آنکه هر که چیزی است و سطبری که دارد بمعنی چیزها از رقت خود یا از سنگینی خود آن را ... ره ... از چراغ هدایت و غیر آن۔

تنگری بکسر اول و سکون نون خفی و سکون کاف فارسی و را و مهمله ... معروف و یک ... نیز ... شهری نام حقتعالی است از لغات ترکی ... از ...
تنگاهی ... گوینده از ...
تنگناهی که ...
... از بهار عجم۔

فصل تای فوقانی با واو

تو ... بفتح اول و ثانی ...
... امید ... از منتخب ...

پرستیدن و دوست داشتن و حکومت نمودن و بکار کسی قیام نمودن اگرچه برای همین معنی قولی ابای تحتانی ست لیکن فارسیان بتصرف خود بالف خوانند چنانچه تنی را تنا گویند و بواو مجهول در فارسی بمعنی سگ بچه۔

توتیا بالضم بمعنی سرمه و بطا نوشتن خطا ست از صراح و منتخب۔

توا بالفتح هلاکت از منتخب و لطائف توو خدا و در مقام قسم گویند چنانچه بخدا ... سوگند خدا آید از مصطلحات۔

تو ... بفتح اول ... های موحده ... ذکره ... آنچه ... از منتخب و ...

تو ... بفتح اول و تشدید واو ... پذیرنده از منتخب۔

توبیخ بالفتح بروزن تفعیل بکجه و کج نمودن و یا ور چپ گرفتن۔

توپ بواو مجهول و بای فارسی در ترکی بمعنی فوج ست از لغات ترکی۔

توپچی توپچیها بمعنی فوج فوج یعنی بسیار۔

تو ... بفتح اول و کسر سوم دال گرداشتن ... منتخب ... داشتن و عمل داون کسی ... برگر داشتن ... آنچه خریده باشند ...
تو ... ها ... جمع کرد

داد نمود از برهان۔

توریت بالفتح کتاب موسی علیه السلام۔

توضیح بالفتح و کسر ضاد معجمه و حای مهمله روشن و پیدا ساختن و نام کتابیست در اصول فقه از منتخب و مدار۔

توشیح حمائل در گردن انداختن و آرایش دادن و نام صنعتی شعری که شاعری بطریقی شعر انشا نماید که چون حروف اول مصاریع یا ابیات جمع کنند اسمی بیرون آید چنانچه اسم علی از این رباعی رباعی من برد هشت بهری بستم دل تنگ ...
... ابیات ...
... اول ... دو بیت ...
... نام ... پیدا میشود۔

توشیح بالفتح ... از لطائف و منتخب و کنز۔

توشیخ بالفتح فوسیت از ... که دست ... دو دست ... میان ... اندازند ... آنچه ... اندرون ... بسته ...
توکیل بالفتح ... وکیل ...
تولا ... از بهار عجم۔

تولید زایانیدن و پرورش کردن از منتخب و بمعنی پیدا کردن چیزی از

خاصیت و تاثیر نیز مستعمل میشود۔

توقد بضم قاف مشدد افروخته شدن آتش۔

توارد بفتح اول و ثانی و ضم رای مهمله باهم یکجا فرود آمدن از منتخب و کنز و باصطلاح شعرا واقع شدن مصرع یا بیت از طبع شاعری بی اطلاع یکدیگر۔

توزیع بفتح اول و کسر زای معجمه برو ... بر ذمه کسی گناه بستن۔

توفیر بسیار کردن و بسیار شدن از منتخب و کنز و در عرف آنچه در اجاره فائده بردارند۔

توقیر عزت و حرمت نگاه داشتن از منتخب۔

تور بواو معروف و رای مهمله نام پسر کلان فریدون که ملک توران منسوب باوست و نیز نام ولایت توران ... و بمعنی پهلوان و بهادر و نام گیاهیست ... و بمعنی ... از ... و در رشیدی و تور بواو مجهول در ترکی جالی را گویند که بر محفه سواری عروس و بیگمات ... واقع است دام ماهی نیز آمده و بعربی تور بالفتح بمعنی تغار و کوزه آب و طبق و جمع آن اتوار از منتخب و مدار۔

توانگر بفتح اول در اصل بمعنی صاحب قوت ست مرکب از توان بمعنی طاقت و گر کلمه نسبت و بمعنی مالدار مجاز است این لفظ را در اصل رسم الخط بدون

الف نوشتن خطا ست و خواندن روا باشد از بهار عجم و خیابان۔

تواتر پے درپے شدن ماخوذ از وتر بالکسر بمعنے تنها تنها و یک یک بهم آمدن از منتخب وغیر آن۔

توز بالضم بواو مجهول و زای معجمه صیغه امر ست بمعنی اندوزد و بترکیب اسم بمعنی جوینده و اندوزنده و کشنده و نام پوست درختی ست که مثل سپر بر کمان و زین بکار برند از برهان و کشف و سراج و خان آرزو در شرح سکندرنامه نوشته که توز را بهندی بهوج پتر گویند و در شرح خاقانی نوشته که توز همی است از کتان۔

توش بواو مجهول و شین معجمه بمعنے سینه از لغات ترکی و در برهان بمعنے قوت و توانائی و جسم و بدن۔

توسط میانه روی و اعتدال از شمسی و واسطه کردن۔

توقع بضم قاف مشدد و مردم از پی الکنائی بکسر با لفتح قاف خوانند۔

تواضع بضم ضاد معجمه فروتنی نمودن و خود را فرو نهادن و مردم از سبیل ابتنا بکسر ضاد خوانند۔

توزیع بروزن تصرف پراگندگی و پریشانی از کشف و منتخب و کنز۔

توقیع نشان کردن پادشاه بر نامه و منشور بمعنے دستخط و نشان پادشاه و فرمان پادشاهی که بظهر باشد بخلاف منشور از صراح و منتخب و کنز و مؤید۔

تودیع وداع کردن و سپرد کردن و رخصت کردن۔

توزیع حرف سوم زای معجمه پراگنده کردن و بخش کردن از منتخب و لطائف و کشف۔

تولع بروزن تملق بمعنے حرص کردن و بوستانکی۔

توسع فراخی کردن و فراخ بودن از صراح۔

تورع براء مهمله مشدد مضموم پرهیزگاری۔

توسیع فراخ کردن از منتخب۔

توجع درد پیدا شدن۔

توغ بواو مجهول و غین معجمه بمعنی علم و نشان از لغات ترکی و سراج۔

توفیق در لغت چیزے را بچیزے برابر کردن و باصطلاح موافق گردانیدن خدا اسباب را موافق خواهش بنده تا آن خواهش او سرانجام یابد و استعمال لفظ توفیق در بهم رسیدن اسباب امور خیر باشد نه امور ات شر۔

توافق باهم یکجا شدن و موافق بودن از منتخب و کنز و در صراح یکی شدن و هم پشتی کردن۔

توثیق بروزن توفیق و حرف ثالث ثای مثلثه بمعنے محکم و استوار کردن از کشف و مدار و کنز۔

توق بالفتح آرزومندی و غلبه شهوت از منتخب۔

توزک بضم اول و واو غیر ملفوظ و ضم زای معجمه و کاف عربی لفظ ترکی ست بمعنی سامان و آرایش و بمعنی انتظام و ترتیب لشکر و مجلس و دربار۔

توشک بضم اول و واو غیر ملفوظ و سکون شین معجمه بمعنی فرش از لغات ترکی و در برهان و سراج بواو مجهول بمعنے نهالین۔

تورگ بضمتین و سکون راء مهمله و کاف فارسی بمعنی خرفه و آن تره معروف است از جهانگیری و رشیدی و در برهان بروزن کوچک۔

توکل بخدا سپردن و دل برداشتن از اسباب دنیا و بحضرت مسبب الاسباب توجه نمودن۔

توغل بغین معجمه بروزن توکل در صراح نوشته که بمعنے دور در شدن و رفتن یعنے درکارے بمرتبه کمال رسیدن و شوق کامل داشتن۔

توکیل وکیل گردانیدن و کار را بکسے گذاشتن از منتخب و کنز۔

توبال بالضم و معروف و یا موحده براده مس و آهن از برهان و کنز۔

توشمال بکاف و نون سالار از مصطلحات لفظ ترکی ست۔

توابل بالفتح و بای موحده مکسور بمعنے مصالح طعام مثل زیره و قرنفل و فلفل وغیره از مدار و کشف۔

توهم در وهم انداختن از لطائف۔

توأم بفتح اول و سوم بروزن کوثر آن یک بچه که با بچه دیگر از یک حمل زن پیدا شده باشد و بمعنے برج جوزا نیز می آید از مدار و منتخب۔

توأمان بفتح اول و سکون دوم و فتح سوم بروزن نوجوان آن هر دو بچه که از یک حمل زن زائیده میشوند این تثنیه توأم ست و بمعنی برج جوزا از منتخب و مؤید۔

توران بالضم ملکی ست معروف منسوب بتور که پسر فریدون بوده از برهان۔

توسن بفتح اول و سکون واو و فتح سین مهمله و نون کره اسپ که تند و شوخ و سرکش باشد از مدار و سراج و در کشف بضم و صاحب بهار عجم و جواهر الحروف نوشته که ظاهراً اصح بواو مجهول و شین معجمه است که بکثرت استعمال مهمله شده است چه توش بمعنی قوت و توانائی ست تندی و شوخی اسپ دال بر توانائی اوست۔

توختن بواو مجهول حاصل کردن و خواستن و جمع کردن و بمعنی ادا کردن و گزاردن و این از لغات ضد است از برهان و لطائف۔

توشقان بضم اول و سکون شین معجمه و واو غیر ملفوظ و قاف لفظ ترکی است بمعنی خرگوش از لغات ترکی نوشته شده۔

تولیدن بواو مجهول بمعنی رمیدن

از لطائف و برهان۔
تون بالضم تون حمام و سوراخ حمام و گلخن و جائے سرگین انداختن از لطائف و برهان۔
توانین این لفظ غلط ست صحیح تنانین است بمعنے اژدها این جمع تنین ست۔
تومان بضم اول و فتح میم و واو و الف غیر ملفوظ بمعنے گروه و پرگنه و ضلع و بمعنی ده هزار و بمعنے زر نقد که بیک رسیده باشد از لغات ترکی۔
توان بضم اول بمعنے زور و قوت و فتح اول خطا از کشف و برهان و بهار عجم و رشیدی و مؤید و جهانگیری و سراج۔
توقان بالفتح آرزومندی و خلیه شهوت از منتخب۔
تو زین بالفتح سنجیدن و وزن کردن
تو بالضم و واو مجهول پرده و تهٔ لباس از برهان و رشیدی و در بهار عجم نوشته که تو بواو معروف بمعنی اندرون چیزے و بواو مجهول بمعنی خود و ترا نیز آمده۔
توره بواو مجهول و را مهمله در ترکی بمعنی رسم و قاعده مطلق و مجازاً اثر بیچه را گویند که چنگیز خان از خود وضع کرده از سراج حالا بمعنی حکم شدید پادشاهی مستعمل
توکیبه بالفتح گستردن پیل پیر فرسودن بمعنے پامال کردن از منتخب و صراح و مجازاً تهدید مدعا را گویند۔
تولک الله تعالی پیوسته وارد تر الله تعالی
تولیه بالضم و واو مجهول بچه سگ نو بعنی

از سگ شکاری که بوی جانوران بویید شکار را از زیر بوته های آرد از برهان و رشیدی و مصطلحات۔
تولچه بمعنی توله که لفظ هندی ست اسم وزن دوازده ماشه متاخرین فارس بعد حذف های مختفی لفظ چه زائد کرده نوعی از تفریس کرده اند از جواهر الحروف
توشه بواو مجهول زاد راه مرکب از توش بمعنے قوت و توانائی و های نسبت بلفظ کشیدن و کردن و برداشتن و گرفتن و بستن مستعمل از بهار عجم۔
توشه خانه ظاهراً این لفظ غلط است صحیح توشک خانه است چه توشک بمعنے رخت ست چنانکه در برهان و جهانگیری است
توران شاه نام وزیر۔
توجیه بضم جیم مشدده و بکسر جیم غلط ست چنانکه بمعنے مردم گویند بمعنی رو بسوی چیزے یا بسوے کسی آوردن۔
توجیه گردانیدن رو بسوی چیزے و نیک بیان کردن از منتخب و نام حرکت ما قبل روی ساکن۔
توبه بالفتح از گناه بازگشتن و عوام بالضم گویند از منتخب و بلفظ گفتن و کردن و فرمودن و دادن و شکستن و گسستن مستعمل از بهار عجم۔
توسعه بفتح اول و کسر سین مهمله فراخی و فراخ کردن آگاهی از نحو نا قص هم برین وزن مصدر می آید۔
توقیه بفتح اول و کسر قاف و فتح یای تحتانی

تمام دادن و نیک وفا کردن۔
تولیه کاری به کسے کردن از صراح۔
تولی بفتح اول و ثانی و تشدید لام برگشتن و سر و پیر و گردانیدن و حکومت نمودن و بکارے قیام نمودن از منتخب و مدار و کنز و صراح۔
توازی بزای معجمه باهم برابر شدن از منتخب۔
توقی مشدد بقاف مکسور از باب تفعل نگهبانی سے۔
توزی بالضم و زای معجمه نوعی از جامهٔ نفیس و در سراج نوشته توزی نام جامه منسوب بشهر توز که شهری ست از ملک فارس۔
توانی بالفتح سستی کردن و تقصیر کردن از منتخب۔
توی بالضم و واو مجهول در ترکی شادی سرور را گویند
ترکی بضم اول و واو غیر ملفوظ و سکون یای تحتانی بمعنے شادی متاخرین بغلط نوشته اند۔
توفی بالضم و فتح و سوم نون بمعنے کناس دو زبر و فتحا باز۔
توانائی بضم اول از کشف۔
توالی پیاپی شدن از منتخب و کنز و خود از دلایل بمعنی پیهم بکاری نمودن و باصطلاح اهل هیئت حرکت توالی حرکت افلاک سبعه سیاره را گویند که از مغرب بسوی مشرق است بترتیب پیاپی بودن بروج از حمل و ثور تا حوت

چنانکه هر روزه از حرکت خاص قمر معائنه میشود و این حرکت خلاف حرکت فلک الافلاک ست که دائم از مشرق بسوی مغرب میباشد این حرکت خلاف توالی سریع تر ست از حرکات توالی بودن روز و شب تعلق بحرکت فلک الافلاک دارد۔
تواری بالفتح پنهان شدن و پوشیدگی از کشف و صراح و سروری و کنز۔

فصل تای فوقانی مع های هوز

تهذیب پاک کردن و صلاح دادن از منتخب و کنز۔
تهمت بضم اول و فتح ها و فتح میم گمان بد کردن از منتخب و در بهار عجم نوشته که این لفظ در فارسیان بسکون دوم مستعمل [illegible] کردن و انداختن نهادن و زدن و بستن و کشیدن و برداشتن استعمال می یابد۔
تهنیت بفتح اول و سکون ثانی و کسر نون و فتح تحتانی مبارکباد گفتن و گوارا کردن از منتخب و صراح و کنز و در بهار عجم نوشته که بلفظ گفتن و دادن و کردن و ساختن مستعمل۔
تهیج بفتح اول و ثانی و ضم بای موحده مشدده و جیم مشابه باماس شدن چه بهیج بفتحتین آماسیدن ست و باب تفعل برای تشبیه آید۔
تهیج بفتح اول و ثانی و ضم تحتانی

مشدد و جیم برخاستن باد و غبار و غیره از لطائف۔

تهجد بروزن تکلف در شب خفتن و در شب بیدار شدن از کشف و منتخب و مجازاً بمعنی نمازیکه صلحا بعد نصف شب از خواب برخاسته هشت رکعت یا سبع یا دوازده یا زیاده ازین میگذارند۔

تهدید بمعنی ترسانیدن از منتخب۔

تهی آخر سخای مجهول ساکن و ضم کسیکه بتلا شده سخت آب و دانه باشد از مصطلحات۔

تهور بفتح اول و ثانی و تشدید واو مضموم مردانگی و بقول حکما افراط قوت غضبی و آن مذموم است۔

تهاکر بتای ثقیل و ضم کاف عربی لفظ هندیست بمعنی خداوند و هندوان در محاورات خود بر همسالک یعنی سمدهی اطلاق کنند۔

تهوع بروزن تصرف بشدت قی کردن از کشف و قاموس و منتخب و کنز و در کفایه جرسکتی بود که از معده حادث شود برای دفع چیزی که در و باشد بی آنکه چیزی دفع شود۔

تهتک بفتح اول و ثانی و ضم تای فوقانی مشدد پرده دریدن و پرده دری و بی تحملی و رسوائی از منتخب و صراح و کنز۔

تهلیل لا اله الا الله گفتن۔

تهمتن بفتح اول و دوم و چهارم لقب رستم مرکب از تهم که بمعنی دلاورست و هم بمعنی بزرگ و قوی و تن بمعنی جثه

و جسم از برهان جهانگیری۔

تهاون بفتح اول و ضم واو خوار و حقیر داشتن از منتخب۔

ته ریش گذشتن فریب دادن۔

ته نشان آنچه قبضهای تیغ وغیره کنده تارهای طلا و نقره را در آن کوفته می نشانند بطوریکه نقوش گلها پیدا آید۔

ته کردن زانو یادب نشستن چنانکه در نماز می نشینند۔

تهیه بفتح اول و کسر های هوز و فتح یای تحتانی مشدد آمادگی کردن از منتخب

تهلکه بالفتح و بهر سه حرکت لام بمعنی نیست شدن و مردن از منتخب۔

ته جرعه کنایه از شراب اندک که در ته جام بماند باضافت و بدون اضافت از بهار عجم۔

ته گیره چیزیست که آنرا ته دیگی گویند از مصطلحات۔

تهیگاه بمعنی کمر و آن جائیست زیر بالای استخوان سرین و زیر استخوانهای پهلو

ته بندی باصطلاح صباغان رنگیکه برای تقویت پیش از رنگ مقصود کشند و بمعنی جز بندی کتاب از مصطلحات۔

تهادی بدال مهمله به یکدیگر هدیه فرستادن

ته میدانی باضافت مردم بی سر و پا خانه بدوش از مصطلحات و در بهار عجم نوشته که جمعی از لوطیان که در ته میدان یک گوشه افتاده میباشند۔

تهجی بفتح اول و ثانی و کسر جیم مشدد

هجو گفتن کسی را و هجا کردن یعنی حروف مفرده را با همدیگر ترکیب دادن و حروف تهجی حروف الف با تا ثا را گویند۔

ته جرعگی اندک شراب که بعد از نوشیدن در پیاله باقی مانده باشد۔

تهانی بفتح اول و کسر نون با هم مبارکباد گفتن و تهنیت کردن با یکدیگر مصدر ... باب تفاعل و هم جمع تهنیت مثل تجارب بکسر را جمع تجربه چنانچه در فصول اکبریست۔

فصل تای فوقانی مع یای تحتانی

تیر کاکل ربا تیریکه از سر نشان بگذرد و بسر هدف رسد و آنرا بعضی تیر سرگذار گویند از چراغ هدایت و در مصطلحات نوشته که تیر کاکل ربا بمعنی تیریکه موی کاکل را از سر رباید و شخص را آسیب نرسد و این کمال مبالغه است در تیراندازی۔

تیبا بالکسر بمعنی دفع کردن و انتظار و عشوه از لطائف۔

تیغ سوزن ربا و تیغ سوزن بدار تیغیکه بکمال آبداری سوزن را بردارد از مصطلحات۔

تیناب بروزن سیماب بمعنی خواب که بعربی آنرا رویا گویند از سراج۔

تیر پرتاب بفتح بای فارسی قسمی از تیر که بکار دوراندازی آید و به نشان نمیرسد از مصطلحات و در بهار عجم نوشته که بمعنی تبر هوائی نیز آمده۔

تنیغه پشت قطار مهرهای پشت۔

تینات نام موضعی بفاصله ده فرسخ از مصر از لطائف۔

تیهوج بالکسر و جیم عربی در آخر معرب تیهو که طائریست کوچکتر از کبک ظاهراً بهندی لوا نامند۔

تیماج بالکسر و یای معروف و جیم عربی چرم بز دار که آنرا بلغار و ادیم نیز گویند و این لفظ ترکی ست از کشف و بهار عجم و مؤید و در اینجا بجیم فارسی ست۔

تیر چرخ عطارد از برهان۔

تیغ مهند بضم میم و فتح ها و نون مشدد مفتوح تیغ ساخته هند چراکه در ملک عرب و ایران تیغ هندی اعتبار تمام دارد۔

تیسیر بالفتح بروزن تکبیر و تیسر آسان کردن و آسانی از کنز و منتخب۔

تیمار بالکسر غمخوارسی و خدمت کردن از برهان۔

تیسر بروزن تکبر آسان شدن از منتخب

تیمور بکسر تای فوقانی و ضم میم و سکون رار مهمله این لفظ ترکی ست بمعنی فولاد و نام پادشاه مشهورست چون در ترکی قاعده ست که بعد حرف مضموم واو و بعد مفتوح الف و بعد مکسور یای می نویسند مگر آن واو و الف و یا در خواندن نمی آید درین لفظ نیز یاد و واو بخواندن نمی آید چراکه علامت کسره و ضمه ست و اگر در نظم بسبیل اشباع خوانده شود جائز باشد۔

تیر بالکسر معروفست و بمعنی ستارهٔ

عطارد و نام ماه شمسی بزبان پارسی که بحساب هندی تقریباً ساون باشد و نام روز سیزدهم از هر ماه شمسی و چوب راست سقف و کشتی و بمعنی طاقت و قدرت از کشف و لطائف و سراج -

تیار به تشدید بمعنی جلد رفتار و جهنده و مواج از منتخب و صراح و آنچه در محاوره گویند که فلان چیز تیار است یعنی درست و مهیاست باین معنی مجاز باشد از معنی لغوی یعنی فلان چیز از باعث درستی خود جهنده و جلد رفتار است بسوی استقبال اسی مقتضی استعمال است پس لفظ تیار عربی ست کسانیکه فارسی گمان برند خطاست و در بهار عجم و چراغ هدایت و سراج اللغات نوشته اند که برای معنی آماده و مهیا طیار بطای حطی است چه در اصل اصطلاح میر شکاران است که چون جانور شکاری از گرسنگی آمده مستعد و آماده پرواز و شکار اندازی میشود گویند که این جانور طیار شده چون باین معنی شهرت گرفته مجازاً هر شی مهیا را طیار گویند پس طیار و تیار هر دو بطور صحیح باشد.

تیر آور مکار و حیله گر و قزاق -

تیر سانه مضراب ساز -

تیز بالکسر و یای معروف و زای معجمه صدائی که از راه پائین بدون اناث برآید آنرا گوز نیز گویند از برهان و سراج -

تیس بالفتح و سکون تحتانی و سین مهمله بمعنی بز نر که در کار نحل شد بفارسی آنرا نهار نامند و بهندی بوک گویند از منتخب و شرح نصاب و کنز -

تیر خش بفتح تای فوقانی و سکون خای معجمه و شین معجمه بمعنی تیر هوائی و تیر ناوک و تیر آتشبازی را نیز گویند از برهان و سراج -

تیر روی ترکش بمعنی تیر خوب و بهتر که آنرا بیرون ترکش جا سازند و در آنجا گذارند از چراغ هدایت -

تیلش بالکسر و یای مجهول و شین معجمه لفظ ترکیست بمعنی دندان و لفظ تیشه که آلهٔ نجار است ازین ماخوذ است و حرف ها برای تشبیه و مشابهت چنانکه در لفظ دندانه -

تیرکش بمعنی تیردان که لفظ ترکش مخفف آنست از برهان و بمعنی سوراخیکه در دیوار قلعه و قصر ملوک برای انداختن تیر و بندوق بجانب دشمن میسازند -

تیقیظ بفتح و قاف و ظای معجمه بروزن تهدید بمعنی بیدار کردن و بمعنی بیداری مستعمل میشود -

تیقظ بفتح و قاف و ظای معجمه بروزن تفکر بیدار شدن و بیداری از منتخب -

تیغ مبدل تیغ چون آمیزه و آمیغ و ستیزه و ستیغ بر هر چه حمل برنده اطلاق کنند چون کارد و خنجر و شمشیر از بهار عجم و در مدار

بمعنی پشت نیز آمده -

تیغ مهرف تیغ خمدار که زخمش عمیق میباشد یا تیغی که وقت زدن آن قدری دست را بیک جانب خم کرده زنند تا زخم عمیق دهد -

تیق بفتح اول و کسر ثانی بمعنی برخود از شرح نصاب و کنز -

تیغال بالکسر و یای معروف و غین معجمه بمعنی ترنجبین از برهان[1] -

تیه بنی اسرائیل بالکسر بیابانی که موسی علیه السلام با دوازده سبط بنی اسرائیل که در هر سبط پنجاه هزار مردم بودند چهل سال سرگردان و حیران و محبوس ماندند و نتوانستند که بیرون آیند از مدار -

تیول بضم تای و واو معروف جاگیر و منه معاش و این لفظ ترکیست از لغات ترکی نوشته شد و در مدار تیول بفتح اول و ضم ثانی -

تیم بالکسر و یای معروف در فارسی کاروان سرای و کنایه از دنیا از مؤید و بالفتح در عربی بمعنی بنده از منتخب -

تیغ خم تیغیکه مثل محراب خم داشته باشد از مصطلحات -

تیر تام تیر کامل و بیعیب -

تیلن بالکسر و یای معروف بمعنی انجیر -

میوهٔ معروفست از کنز -

تیر پاسی دادن سلاطین چون بکسی امان دهند و خواهند که مزاحمتی از لشکریان باو نرسد تیری که نام بادشاه بر و منقوش باشد از جعبهٔ خاص باو دهند و این نشان امان باشد از مصطلحات -

تیر کشیدن درد کردن از مصطلحات

تیمن بابرکت شدن از منتخب -

تیغ شدن پر و شدن از بهار عجم -

تیغ بخاک کردن کنایه از ترک فتنه و خونریزی از مصطلحات -

تیغ و ترنج بمیان آوردن کنایه از امتحان ماخذ آن تیغ و ترنج زلیخاست که بامتحان حسن یوسف بدست زنان مصر داده بود از مصطلحات -

تیرک زدن جاری شدن خون از زخم نیز از مصطلحات -

تیردان قندیل تیر و بمعنی ترکش بزای معجمه مقعدست از مصطلحات -

تیهو بالکسر بروزن لیمو در سراج اللغات نوشته که طائریست شبیه بکبک لیکن کوچکتر از و و این طائر مخصوص ولایتست و در هندوستان نباشد مگر آنکه از آنجا آرند چنانکه سید امین الدین خان از کابل آورده بود و مؤلف در دهلی آنرا دیده و تیهوج معرب آنست تم کلامه از سراج و در برهان نیز همین نوشته که طائریست کوچکتر از کبک مؤلف گوید ظاهراً همین

---

[1] سله و در اصل و دا ویگرست خیر ترنجبین که آنرا شکر تیغال گویند ١٢ منه

آنرا الوانا مند۔

تیر بالکسر تاریک و مکدر و خشمناک از بہار عجم۔

تیر فروکمانه تیریکه چون کشاد یابد بجایی برسد و از انجا جسته بجایی دیگر خورد از مصطلحات۔

تیرخانه جوبهای بسطبر است که از ان سقف خانه سازند۔

تیر سنگ زخمه و تیر شکر زخمه مراد از تیر بے خطا۔

تیغ کوه بمعنی بلندی کوه و سر کوه و قلعهٔ کوه از برہان۔

تیغ دو دم تیغیکه بهر دو طرف او تیزی و آبداری باشد۔

تیه بالکسر و سکون یای تحتانی و در آخر ہای ملفوظ بیابانی که رونده دران ہلاک شود و بمعنی تکبر کردن و رفتن بهر جا سرگردان و باصطلاح بیابانی که موسی علیه السلام با دوازده سبط بنی اسرائیل که در هر سبط پنجاه هزار نفر بودند دران بیابان مدت چہل سال سرگردان بودند از صراح و شرح نصاب و لطائف۔

تیر و ستی بمعنی عصا۔

تیرگی تاریکی و سیاہی و بمعنی کدورت خاطر از برہان۔

تیر دوره عیاری و مکاری از مصطلحات۔

تیغ مغربی نوعی از تیغ بعضے گویند که از ملک مغرب می آید و بعضے گویند که در شهر گجرات ساخته میشود و بیکجانب دروازه مغربی شهر کورا ازین سبب مغربی گویند۔

تیغ کشیدن بینی کنایه از خشک شدن گوشت بینی مریض و این علامت مهلک است از مصطلحات۔

تے بالکسر و یای معروف مخفف تهی۔

تی تی بالفتح هر دو تای فوقانی لفظیست که مطربان هنگام رقص گویند چنانچه رقاصان هند تا تا تهی گویند و بکسر هر دو

تای فوقانی و هر دو یای معروف طلب کردن مرغ بچگان را برای دانه از لطائف و غیر آن و در زبان از حروف انکار است چنانکه در فارسی نے نے۔

تیر هوائی تیریکه بهوا اندازند یعنی بسوے آسمان اندازند و قسمی از آتشبازی از مصطلحات۔

تیر گروانی آنست که چون چیزے گم شود اسامی حاضران برده بر پیاله نویسنده تیر گذاشته فسون خوانند تیر خود بخود بحرکت آمده بر نام دزد بایستد از مصطلحات۔

باب ثای مثلثه

فصل ثای مثلثه مع الالف

ثاقب بکسر قاف و بای موحده بمعنی روشن و درخشان از کشف و منتخب و نام درختیست که صاحبش چنان پندارد که کسے در اندام سوراخها سکند از لطائف و کنز۔

ثاثیل بهمله بمعنی کم و سرما از منتخب و کنز۔

ثار انتقام خون کردن از منتخب و غیره۔

ثالیا حرف دوم همزهٔ ممدوده که در آخر ہا ہا بر وزن سر اویل بمعنی آن خرما و این جمع ثولیست که بهندی آنرا ستہ گویند۔

ثانی اثنین کنایه از شبل و مانند و نظیر چراکه عدد دوم از مجموع و عدد بالضرور در ذات و اکثر صفات مثل عدد اول خواهد بود۔

ثالث ثلاثه قوم نصاری که سه خدا قائلند حقتعالی و عیسی و مریم علیهما السلام۔

ثانوی بمعنی دوم۔

فصل ثای مثلثه مع بای موحده

ثبات بالفتح بمعنی قرار و قیام از منتخب۔

ثبت بالفتح اول و سکون ثانی قرار دادن و نوشتن و حجت مرد معتمد از منتخب و ثبت اگرچه مصدر است گاهی بمعنی اسم مفعول میباشد چنانچه ثبت بمعنی قرار داده شده و نوشته و مرقوم می آید۔

ثبور بضمتین ہلاکت از منتخب و لطائف و در کنز ہلاک شدن و واہلاکا گفتن۔

فصل ثای مثلثه مع جیم عربی

ثج بالفتح و جیم مشدد بمعنی ریختن آب و خون۔

فصل ثای مثلثه مع خای معجمه

ثخن بکسر اول و فتح خای معجمه بمعنی حجم و سطبری از کنز و منتخب۔

ثخین بفتح اول و کسر خای معجمه محکم و سطبر و غلیظ از منتخب و کنز و بحر الجواهر و در قاموس غلیظ و صلب۔

فصل ثای مثلثه مع دال مهمله

ثدی بکسر و فتح اول و سکون دال مهمله بکسرتین شیر آمده پستان زنان و مردان از صراح و کنز و ابن حاج نوشته که پستان مردان را ثندوه گویند و پستان همه عالم را ضرع۔

فصل ثای مثلثه مع رای مهمله

ثریا بمعنی پروین و آن شش ستاره است متصل بهم دیگر و آن منزل سوم است از منازل قمر و اصل لغت تصغیر ثروے که صیغهٔ مؤنث افعل التفضیل است مشتق از ثرا که بمعنی کثرت است چون در ستارگان مذکور قدرے کثرت است لهذا بدین اسم مسمی گشت از صراح و در رشیدی شرح نصاب نوشته که تصغیر در ثریا بلحاظ خوردی کواکب او است یا این تصغیر بجهت تعظیم باشد۔

ثری بفتح اول و ثانی و در آخر الف مقصوره بصورت یا خاک نمناک و زمین از صراح و منتخب و غیر آن۔

ثرب بالفتح پیه و پیهی است از شحم رقیق که بر معا محیط شده لذا بحر الجواهر و منتخب و صراح و کنز و در حدود الامراض نوشته که سه شاخ

ثروت بفتح بسیاری مال و توانگری و نعمت و بهتری از لطائف و مدار و منتخب و کشف و صراح و کنز۔

ثرید بفتح بر وزن حمید نوعی از طعام که پارهای نان را در شوربای گوشت ترکنند از بحر الجواهر و لطائف۔

ثرط بالفتح سریش از منتخب و صراح۔

فصل ثای مثلثه مع عین مهمله

ثعلب بفتح اول و سکون عین مهمله و فتح لام و بای موحده بمعنی روباه از کشف و منتخب و کنز۔

ثعالب بفتح اول و کسر لام روباهها جمع ثعلب

ثعلبان بالفتح و بزیادت الف و نون بمعنی روباه و در کنز ثعلبان بضم اول و سوم روباه نر

ثعبان بضم اول و سکون عین مهمله و بعده بای موحده بمعنی مار بزرگ و اژدها از کنز و منتخب۔

ثعابین بفتح اول و کسر بای موحده جمع ثعبان ست که بمعنی اژدها باشد۔

ثعلبیه بالفتح نام مقام ست۔

ثعلب مصری نام دوائی و درین تخفیف کرده اند چه این در اصل خصیة الثعلب بود چه دوای مذکور بشکل خایهٔ روباه چون در نواحی مصر پیدا میشود بمصر منسوب کنند ظاهراً لفظ ثعلب مصری یا ثعلب گفتن درست نباشد مگر آنکه گوییم چون لفظ خصیه مکروه ست لهذا اگر فته باشند ثعلب موسوم کنند جائز باشد۔

فصل ثای مثلثه مع غین معجمه

ثغر بفتح اول و سکون غین معجمه بمعنی دندان و دهان پیش و سرحد میان ملک کفر و اسلام از منتخب و لطائف۔

ثغور بضمتین و غین معجمه بمعنی سرحدها جمع ثغر از شکرستان و خیابان و بمعنی دندانها۔

ثغ بالضم و غین معجمه بمعنی بیت از برهان و بعضی محققان نوشته اند که چون در فارسی ثای مثلثه نیامد این لفظ فع بفاست۔

ثغری بضم اول و سکون غین معجمه مغاکی که میان سینه و شکم باشد و مغاک زیر گلو از شرح نصاب و کنز۔

فصل ثای مثلثه مع فا

ثفر بفتحتین و فا و رای مهمله بمعنی پاردم بهندوستان دمچی گویند از شرح نصاب

فصل ثای مثلثه مع قاف

ثقب بالضم و بفتحتین سوراخها جمع ثقبه از صراح۔

ثقت بکسر اول و فتح قاف استواری۔

ثقات بکسر اول جمع ثقه و کسانیکه بضم بخوانند خطاست از منتخب و کنز۔

ثقل بکسر اول و فتح قاف بر وزن عنب گرانی و گران شدن و بکسر اول و سکون ثانی گرانی بار و بفتحتین هر چیز نفیس نگاه داشتنی از منتخب و قاموس۔

ثقیل گران و نام دردیست که عضو از ان گران معلوم میشود۔

ثقلین بفتحات اول و دوم و سوم بمعنی دو گروه یعنی عالم انس و جن از کشف و کنز۔

ثقه بکسر اول و فتح قاف اعتقاد کردن و استواری و مرد معتمد که بر قول و فعلش مردم اعتماد کنند از کنز و صراح و منتخب۔

ثقبه بالضم و حرف سوم بای موحده بمعنی سوراخ از صراح۔

ثقبه عنبیه بضم اول و کسر عین و فتح نون و کسر بای موحده سوراخیست در وسط طبقهٔ عنبیه بسیاهی چشم مانند سوراخیکه در عنب یعنی انگور پیدا شود بوقت جدا کردن آن از چوب خوشه و آن سوراخ را که ثقبهٔ عنبیه عبارت از ان ست بفارسی مردمک و بهندی تل گویند بکسر تای فوقانی و آن منفذ نور بصر ست۔

فصل ثای مثلثه مع کاف

ثکلی بالفتح و لام مفتوح زنی که فرزند او مرده باشد از منتخب۔

فصل ثای مثلثه مع لام

ثلاثا بالفتح و دو ثای مثلثه نام روز سه شنبه بر بعضی این روز مبارک ست از منتخب و کنز و کشف و مزیل۔

ثلب بالکسر و بای موحده شتر پیر و ثلبه ناقهٔ پیر دندان ریخته از شروح نصاب و صراح و کنز۔

ثلث بالضم و بضمتین سوم حصه هر چیز از منتخب و صراح و صاحب مدار و کشف نوشته اند که ثلث بالضم بمعنی سوم حصه و نام خطی از خطوط هفتگانه و آن اینست متاخرین محقق نسخ ریحان رقاع ثلث تعلیق و متاخرین یک خط دیگر ازین استخراج کرده اند که نامش نستعلیق باشد و اصلش نسخ تعلیق ست زیرا که مرکب است از خط نسخ و خط تعلیق و ثلث را ازان ثلث گویند که دران سوم حصه اصول قلم باشد۔

ثلج بفتح اول و سکون لام و جیم عربی بمعنی برف از کشف و منتخب و کنز۔

ثلم بالفتح بمعنی بریدن از لطائف۔

ثلثان بالضم دو حصه از جمله سه حصه۔

ثلاثه غساله بالفتح اول و فتح غین و سین مهمله مشدد سه پیالهٔ شراب که بوقت صبح نوشند و آن مقوی معده و شوینده کثافت بدن و مزیل کدورت بشریت باشد از کشف و مدار و مواید۔

ثله بالضم و تشدید لام بمعنی گروه مردم از منتخب و کنز۔

فصل ثای مثلثه مع میم

ثمرات بفتحتین میوهها و این جمع ثمره است۔

ثمد بفتح اول و کسر میم آب اندک از شروح نصاب و منتخب و کنز و در صراح است همین معنی بفتحتین است۔

ثمود بفتح اول و ضم میم نام شخصی ست

الفصل نوح علیه السلام بچهار واسطه بنی نوح کرامت حضرت صالح پیغمبر ست بثمود منسوب و مشهور اند ناقهٔ حضرت صالح را پی کردند و شوی آن همه سوختند از لطائف کنز —

ثمر بفتحتین میوه و بار درخت و مال و زر و فرزند از منتخب —

ثمار بکسر میوه ها و این جمع ثمر ست —

ثمیر میوه دار —

ثم بالضم و تشدید میم مفتوح بمعنی پس و باز و بالفتح و میم مشدد مفتوح بمعنی آنجا —

ثمن بفتحتین بمعنی قیمت و بالضم و بضمتین هشتم حصهٔ چیزی از قاموس و منتخب و کنز —

ثمانین بفتح اول و کسر نون بمعنی هشتاد از منتخب —

ثمین بفتح گران قیمت —

ثمینه چیز گران قیمت —

ثمره صاحب قاموس و صراح نوشته اند بفتحتین است نه بسکون میم و دیگر آنکه جمع این ثمار بالکسر و ثمرات بحرکات ثا و میم درست —

ثمانیه بفتح اول و کسر نون بمعنی هشت که عدد معروف ست از منتخب و کنز —

فصل ثای مثلثه مع نون

ثنایا بالفتح چهار دندان پیشین دو از بالا و دو از زیر از منتخب و بالضم خطا ست —

ثنا بالفتح ستایش از منتخب —

ثنائی بفتح اول بمعنی لفظ دو حرفی و دندان ثنائی بمعنی دندان پیشین —

ثنی بفتح اول و کسر نون و تشدید تحتانی بمعنی گاو و گوسپند و اسپ که در سال سوم باشد و اشتر شش ساله از شرح نصاب و در منتخب و کنز گاو و گوسپند که پا در سال سوم نهاده باشد و شتر پنج ساله که پا در ششم نهاده باشد —

فصل ثای مثلثه مع واو

ثواب مزد و جزا بخیر در آخرت از منتخب —

ثوب بالفتح جامه و لباس —

ثواقب بفتح اول و کسر قاف بمعنی روشنیها و لوامع —

ثوابت بفتح اول و کسر بای موحده بمعنی ستارهای غیر متحرک که حرکت بذات خود نداشته باشند سوای این هفت سیاره اگرچه بحرکت بعض ثوابت کما قال لفظا چون نهایت بطی است اند لهذا حرکت آنها معتبر ندارند چنانچه نسر که در بیست و چهار هزار سال یک دوره تمام میکند —

ثور بالفتح گاو و گرز بمعنی مطلق گاو و لفظ عام ست خواه نر خواه ماده و نام برج دوم فلک آن بصورت گاو نر ست —

ثولول بضم و واو معروف دو دال اول بدل از میم ست گوشت پاره که بر اعضا پدید آید بهندی مسا گویند جمع آن ثآلیل ست —

ثوم بالضم سیر بهندی لسن گویند —

ثوران بفتحتین بمعنی جوش زدن و خاستن گرد و فتنه و کشت و بحر الجواهر و منتخب و کنز —

ثوبان بالفتح و بای موحده نام غلام آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم —

ثوانی بالفتح جمع ثانیه که بمعنی دوم است و شصتم حصهٔ دقیقه —

فصل ثای مثلثه مع یا

ثیاب بکسر اول جامهای پوشیدنی و این جمع ثوب ست —

ثیبات بفتح اول و کسر یای تحتانی مشدد زنان شوهر دیده —

ثیب بفتح اول و کسر یای تحتانی مشدد و فتح بای موحده ضد بکر یعنی زن شوهر دیده خواه شوهرش زنده باشد خواه مرده —

باب جیم عربی

فصل جیم عربی مع الف

جابلسا بالضم بای موحده و سین مهمله نام شهریست در سرحد مغرب و بعضی گویند شهریست در عالم مثال از برهان —

جابلقا بالضم بای موحده و قاف نام شهری است بسرحد مشرق و بعضی گویند شهری است در عالم مثال از برهان —

جام جهان نما عبارت از جام کیخسرو که احوال خیر و شر عالم از آن معلوم می شد —

جان من و جان شما یعنی شما را سوگند بجان من و مرا سوگند بجان شما یا آنکه جان من فدای جان شما باد و نیز جائیکه کمال اتحاد باشد گویند یعنی جان من و جان شما هر دو یکی است —

جاری بفتح قاف ... بمعنی قائم مقام —

جالب بکسر لام و بای موحده بمعنی نمود کشنده چیزی را —

جاهلیت زمانه که پیش از زمانه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بود که قبائل عرب بتان را می پرستیدند —

جالوت نام بادشاه کافر که طالوت همراهی حضرت داود علیه السلام او را شکست داد از لطائف —

جا... ... ... که ... نقش کرده باشند از اصطلاحات —

جای قلان ... است

و سفر ... و خالی ... مقام یا ... که گویند یعنی در اینجا آدمی یا ... از اصطلاحات —

جامه ... بفتح جامه که روز جنگ ... پوشند ... مثل ... اند از ... کرده ... از اصطلاحات —

جاه ... ... که ... ... —

جای ... ... —

... از ... گویند

دگشت و سرد دری ۔

جاحد بکسر حاے حملہ منکر و انکار کنندہ با وجود دانستگی ۔

جار ہمسایہ و بمعنی نگہبان و شریک در زنہار دادہ شدہ از کنز۔ و در ترکی لفظ جار بدو معنی آمدہ یکی بمعنی ندا کردن و منادی دوم بمعنی جمعیت از لغات ترکے

جائر آنکہ از راہ حق میل کند براہ باطل و جور کنندہ و ستمگار از منتخب ۔

جار بلجار در فرسی بمعنی شکست و بست نوشتہ و تحقیق این ست کہ چون لفظ جار در ترکی بمعنی ندا و آواز دادن ست و لفظ بل بضم موحدہ در ترکی بمعنی فراوان و بسیار لہذا جار بلجار عبارت از اندک طلب و بسیار طلب باشد یا آنکہ بلجار بالضم در ترکی بمعنے وعدہ نیز آمدہ و جار بمعنے ندا و آواز دادن پس جار بلجار مجموع بمعنے طلب و وعدہ باشد ۔

جاندار و جانہ دار سلاحدار و بمعنی دوست و مددگار نیز آمدہ ۔

جاگیر و جایگیر بزیادت تحتانی قطعۂ از ملک کہ بہنگام تعیین منصب از سرکار پادشاہی بامرا مقرر گردد و این لفظ اگرچہ در اشعار متاخرین ایران واقع است مگر اصطلاح ہندیان ست نہ زبان خودشان از سراج وغیرہ ۔

جاغر بفتح غین معجمہ چینہ دان مرغان کہ بتازی حوصلہ گویند از سراج و برہان

درشیدی ۔

جاج نگر بدو جیم عربی نام شہر در ہندوستان از برہان و در سراج نوشتہ کہ بدین نام شہرے در ہندوستان بالفعل ظاہر ا ہمین جاجپور است کہ قصبہ است از قنوج ۔

جاپوز بباے فارسی و زای معجمہ شہرے ست از ترکستان ۔

جاموس در آخر سین مہملہ معرب گامیش کہ مخفف گاومیش ست از رسالۂ معربات و درین دیار مردم این زمانہ بجہت تفرقہ نر و مادہ نر را جاموس گویند و بتعریب مادہ را گاومیش خوانند چنانکہ اصل ست ۔

جالینوس نام حکیمی ست و این معرب گالینوس ست کہ بوا و معدولہ باشد از رسالۂ معربات ۔

جاورس بفتح واو و سین مہملہ معرب گاورس و آن نوعی از غلہ باشد ۔

جالس نشینندہ و نشانندہ ۔

جاشق بشین معجمہ تودۂ غلہ و انبار ہم چیز از شرح نصاب و در برہان و قاموس ترکی بجیم فارسیست و اصح ہمین ست ۔

جاحظ بحای مہملہ و ظای معجمہ نام عالمی مشہور و آنکہ حدقۂ چشم او بیرون بر آمدہ باشد از منتخب ۔

جائع گرسنہ از منتخب ۔

جامع بمعنے مسجد بکسر و را ان جامع گویند کہ ۔

جاتاغ بتاے فوقانی و غین معجمہ لفظ ترکی است بمعنی کلبۂ خیمہ و بارگیہ از سراج ۔

جاف بتشدید فا بمعنے خشک از شرح نصاب ۔

جاثلیق بفتح ثاے مثلثہ لقب رئیس ترسایان در بلاد اسلام و از زیردست بطریق انطاکیہ است بعد از جاثلیق مطران است و بعد از ان اسقف بعد از ان قسیس و بعد از ان شماس از منتخب ۔

جامہ غوک بواو مجہول گیاہیست نباتات باریک کہ در میان آب ستادہ پیدا میشود و بہندی کائی گویند ۔

جامغول بغین معجمہ و واو مجہول بمعنی حرامزادہ و شریر از لطائف ۔

جاعل بکسر عین مہملہ گرداننده و پیدا کنندہ و سازندہ ۔

جاجم بکسر جیم دوم نوعی از فرش رنگین لفظ ترکیست از برہان ۔

جام پیالۂ شراب‌خوری و ولایتی ست از خراسان مولد عبدالرحمن جامی و لقب حکام ولایت سند و ہفت تا از ہر چیز و شیشہ ای حمام از بہار عجم و سراج ۔

جازم بکسر زای معجمہ قطع کنندہ و ساکن کنندہ حرف متحرک را و عزم استوار کنندہ از منتخب ۔

جاحم بفتح حرف چارم جیم عربی است نام کتابے ۔

جالوقم بضم ثاے مثلثہ بمعنے

کابوس از منتخب ۔

جا برای کسی خالی کردن از روی تعظیم بجای خود نشاندن از مصطلحات ۔

جار زدن منادی کردن از مصطلحات ۔

جام خالی دادن امتحان کردن ساقی ہوش مست را از مصطلحات ۔

جان بردن زندگانی کردن ۔

جا گرم کردن کنایہ از قرار گرفتن در جائی تا دیری از جہانگیری و سراج ۔

جانشین بمعنی قایم مقام ۔

جامہ کندہ استن مردن از اولیا و سلاطین از بہار شریعت و مصطلحات ۔

جا بکین بحیس حرکت شدگان و ہلاک شدگان و بیجاے ماندگان از منتخب و لطائف ۔

جان بتشدید نون نام ابوالجن کہ پدر جن و پریان بود از صراح و مؤید و گاہی این لفظ را مجازاً بر نوع جن اطلاق کنند ۔

جان جان باضافت کنایہ از روح اعظم و اشارہ بذات حق تعالی و مراد از آتش تیز زیراکہ خلقت جان یعنی پدر جن از آتش بودہ است و نوعی از نان کہ چند تہ باشد بہندی پراتھا نامند از برہان وغیر آن ۔

جامہ سرخ پوشیدن سلطان در غضب قاہر بودن سلطان از مصطلحات ۔

جامہ کن بفتح کاف عربی جامہ خانۂ حمام از لطائف ۔

سلہ جاجپور در سلف زمان از توابع قنوج خوا ہد بود و حالیا از مضافات کانپور ست و بفاصلہ دو کروہ از کانپور بجانب مشرق مائل بشمال واقع ست ۱۲

باب الجیم مع السین

جان در میان داشتن کنایه از نهایت مهر و محبت از مصطلحات.

جام جهان بین عبارت از جام کیخسرو که احوال خیر و شر عالم از ان معلوم می‌شد.

جانان بمعنی جان و الف و نون در آخر زائد همچنین در جاویدان از رساله عبد الواسع.

جاندارو بمعنی تریاق و نوشدارو از برهان و سراج.

جادو بمعنی ساحر و سحر هر دو آمده خان آرزو در سراج نوشته که آنچه در رشیدی نوشته که جادو ساحر و جادوئی بیا سحر نسبت بمعنی سحر ست و عوام جادو سحر را گویند و ساحر را جادوگر این غلط ست مؤلف گوید که فی الواقع در کلام قدما جادو بمعنی ساحر ست و در کلام شعرای معتبر هند مثل امیر خسرو و فیضی و شاعران متاخرین ایران جادو بمعنی سحر و جادوگر بمعنی ساحر بزبان ست که تعداد و تواتر کسی تغلیط این هر دو لفظ بر سبیل اطلاق درست نباشد از نیجاست که در برهان جادو بمعنی سحر و ساحر هر دو آمده.

جام جم و جام کیخسرو مناسبت جام بجمشید آن ست که جمشید آنرا ایجاد نموده و کیخسرو جامی ساخته بود مشتمل بر خطوط هندسی چنانچه از خطوط و اوراق و دوایر معلوم بالاستقلال کواکب و غیره از نمایشهای بود و ازان جام حوادث روزگار معلوم میکرد چنانچه در کتب تواریخ مسطور ست و نیز جام جم نام کتابیست

جار الله نام عالمی اجل که صاحب تفسیر کشاف ست ساکن شهر زمخشر.

جاذبه قوتیست که در اعضا موجود ست تا آنچه مناسب مفید باشد جذب کند و بمعنی تاثیر و کشش محبت نیز مستعمل.

جانانه معشوق از برهان.

جانه نام یکی از نغمات رود در فارسی بمعنی جان نیز آمده است.

جاره بکسر را مهمله و بعده های هوله بمعنی دست چرا که جاره بمعنی خسته کردن و کسب کردن است از دست می‌آید از شرح نصاب و کنز.

جائزه صله و انعام و خطی مستقیم که بر سر آیات مصحح تحریر کرده اند از مدار و کشف و لطائف و در مصطلحات نوشته که جائزه بمعنی در اصل انعام و باصطلاح اهل دفتر صورت الف است که بر سر اعداد بعد مقابله و تصحیح کشند و آن علامت صحت باشد.

جاریه بحرف چهارم یای تحتانی بمعنی کشتی و سفینه و بمعنی آفتاب و بمعنی کنیزک و دختر و آب روان جمع آن جوارے بفتح جیم می آید از مدار و کشف و منتخب.

جامه رخت پوشیدنی و گستردنی و صراحی و پیاله شراب بمعنی اخیر فرید علیه جام است از بهار عجم.

جاده بتشدید دال لفظ عربی ست بمعنی راه باریک راه راست که در عجم از آمد و رفت مردم پدید آید و در فارسی تخفیف شد.

دال مستعمل ست از کنز و چراغ هدایت.

جاله چوبها چند بهم بسته بر آن تعبیه کنند و بدان از دریا عبور کنند از رشیدی و برهان.

جارچی در ترکی نقیب و منادی کننده لفظ ترکی ست از مصطلحات.

جام عالی پیاله بسیار کلان.

جام فرعونی فرعون را جامی بود از زر که چهار کس آنرا در مجلس بدور می آوردند از شرح خاقانی.

جالی بمعنی گل جای جوهای قیسه.

جانی منسوب بجان که بمعنی روح ست با یای فارسی ست و نیز صیغه اسم فاعل بمعنی گنهگار از جنایت که بمعنی گناه و تقصیر باشد و هم منسوب بجان که پدر پریان و جنات بود اگرچه بمعنی اول ازین جان مشدد ست مگر فارسیان مخفف خوانند و درین هر دو صورت لفظ جانی عربی است.

جالی جلا دهنده و زداینده که در رست و مصفا و روشن کننده.

جامگی بکاف فارسی روزینه و وظیفه و جامه کهنه و ماهیانه که بهای جامه دهند و دردی که در جام باقی ماند بعد از نوشیدن شراب از کشف و بهار عجم و رشیدی و مدار و در سراج نوشته که جامگی بفتح میم را تبسم و وظیفه و این مرکب ست از کلمه جامه و کلمه گی که بکاف فارسی برای نسبت ست و جامگی در اصل بمعنی بهای جامه باشد بعد ازان

جامه بمعنی خوراک که بنوکر و غلام در هند شهرت گرفته.

جادو سحر و ساحری.

جاربردی بفتح بای موحده نام شرح شافیه و این منسوبست بجاربرد که شهریست و لفظ جاربرد معرب چاربرد ست که بجیم فارسی و بای فارسیست و کسانیکه جاربردی بکسر با خوانند خطاست از مؤید.

جافی جفا کننده و جور کننده.

فصل جیم عربی مع بای موحده

جباه بفتح جیم و فتح بای موحده پیاله مخصوص دریا برنگی و آخ کرده از مصطلحات و چراغ هدایت.

جبرا از روی بی اختیار ست.

جب بالضم و تشدید بای موحده بمعنی چاه.

جبت بالکسر و در آخر تای فوقانی بمعنی بت و کاهن و ساحر و سحر و هم جبت غیر خدا پرستیده شود از منتخب و صراح.

جبروت بفتحتین عظمت و بزرگی و تکبر و در اصطلاح سالکان عالم عظمت و جلال اسما و صفات الهی ست و بعضی عالم جبروت را گویند که حقیقت محمدی ست و تعلق بمرتبه صفات دارد از منتخب و مدار و کنز و کشف.

جبایه بکسر اول چهارم یای تحتانی گرد کردن مال خراج از منتخب.

جبات بضم اول جمع جابی ست که بمعنی گرد کننده مال خراج ست.

غیاث اللغات

جبال راسیات بکسرتین [illegible] کوههای بلند و استوار از لطائف.
جبل الرحمت کوهیست بمیان عرفات [illegible]
جبلت بکسرتین و لام مشدد مفتوح آفرینش از صراح و مؤید و کشف و کنز.
جبائر بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم است جمع جبیره و آن چوبهای کوچک باشد که بر عضو شکسته می بندند از صراح.
جبر بالفتح و سکون بای موحده شکسته را بستن و نیکو کردن حال کسی را و بزور برکاری داشتن کسی را از منتخب.
جبیره [illegible] کنایه از آفتاب [illegible] از رشیدی.
جبل بفتحتین کوه.
اجبال بکسر اول کوهها.
جبین بالفتح پیشانی لفظ عربیست بکسر خطاست از [illegible] و کشف و منتخب.
جبن بضمتین [illegible] اول و سکون ثانی [illegible] سفید که از آب [illegible] شیر [illegible] باقی ماند [illegible] اگر [illegible] باشد [illegible] [illegible] مال [illegible] [illegible] و شرح نصاب [illegible] [illegible]
جبان بالفتح [illegible] [illegible] [illegible] از لطائف.

جباکردن بفتح دادن پیاله [illegible] اندرونی [illegible] از جهانگیری و مصطلحات.
جباه بکسر اول پیشانی ها و این جمع جبهه است که بمعنی پیشانی باشد.
جبله بالضم کوهان شتر از کنز.
جبر و مقابله علمیست از فنون حساب که از آن [illegible] دانسته میشود و آن بسیاری [illegible] عدد به زیادت کردن و کم کردن اعداد و [illegible] جبر در اصطلاح این علم بمعنی زیاده کردن است و مقابله بمعنی کم کردن و ساقط کردن.
[illegible] بالفتح [illegible] و سکون [illegible] [illegible] از شرح نصاب [illegible]
[illegible] از لطائف.
[illegible] بالفتح [illegible] [illegible] باخطاست از منتخب.
[illegible] بالفتح و تشدید [illegible] از منتخب و کنز.
[illegible] بالفتح پیشانی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از کشف.

فصل جیم عربی مع تای فوقانی

[illegible] بالفتح [illegible] برکندن از منتخب.
جثمان بالضم بدن و تن از صراح و شروح نصاب.
جثه بالضم و تشدید [illegible] تن مردم و غیره از منتخب.

فصل جیم عربی مع حای حطی

جحد بالفتح [illegible] انکار [illegible]
جحود [illegible] انکار کردن از صراح و منتخب.
جحش بالفتح [illegible] از منتخب.
[illegible] بالفتح [illegible] [illegible] از صراح.
[illegible] از منتخب.
[illegible] [illegible] [illegible]

فصل جیم عربی مع دال [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] از منتخب.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از منتخب.
[illegible] از صراح.
[illegible] بالکسر [illegible] [illegible] از منتخب.

جدال بالکسر جنگ و خصومت کردن از صراح -

جدل بفتحتین بمعنی جنگ و پیکار و بلفظ داشتن مستعمل از بهار عجم -

جدول بالفتح بمعنی نهر و جوی خرد و بمناسبت مجازاً بمعنی خطوط شنگرف وغیره که گرد صفحه کشند از بهار و کشف -

جداول بفتح اول و کسر واو جمع جدول بمعنی خطوط و انهار -

جدران بالضم دیوارها جمع جدار بالفتح و بالضم از منتخب و صراح -

جدیان بالفتح دو ستاره اند از منتخب و صراح -

جدی بالضم و دال مهمله بر وزن تثنیه و در آخر یا نام شهر بر کناره بحر شور از صراح و مؤید و کشف و مدینه (؟) و صاحب منتخب نوشته که بمعنی بالکسر است و بالفتح بمعنی با دریا رود و مادر پدر -

جدیر بالضم و بفتح دال و سکون ثانی و دال مهمله و یای معروف لایق از آنجا که پیدا اندام الفال پدید آید ...

جدی بفتح اول و سکون دال ... نام برجیست از بروج آسمان و ستاره ایست نزدیک قطب شمالی که بعضی آن ستاره را قطب گویند و اهل ... این ستاره را جدی ... از برج ... بضم جیم و فتح دال و تشدید یای -

تحتانی خوانند از منتخب و فارسیان بمعنی تخفیف یا نیز آرند -

فصل جیم مع ذال معجمه

جذر بالفتح و بالکسر و سکون ثانی اصل هر چیز و از بیخ بر کندن از صراح و منتخب و باصطلاح علم حساب جذر بمعنی عددیکه چون در نفس خود ضرب کنند عدد دیگر حاصل آید و آنچه از ضرب ... حاصل آید آنرا مجذور گویند ...

... و همچنین عدد چهار که چون چهار را در چهار ضرب کنند شانزده حاصل میشود پس در این هر دو مثال عدد ... جذر است و عدد ... و شانزده مجذور ...

... باشد چون این را در نفس خود ضرب کنند ... و بعضی عدد ... آن بیرون در کامل نشود لهذا کسر ...

مذکور باقی ماند لهذا مذکور تقریبی شد نه تحقیقی و چون این قسم جذر ... دلالت صریح دارد ... گویا اصم است ...

... بمعنی ... از منتخب -

... از منتخب و صراح -

... بالفتح ... از منتخب -

... آتش از منتخب -

... بالفتح کیبار کشیدن ... بمعنی کشش الهی -

فصل جیم مع رای مهمله

جرجیس بالفتح و بالکسر جیم و کسر جیم نام پیغمبریست که بانواع عقوبت بارها کشته شد و بارها بامر الهی زنده میشد ...

... الهی از درون زنده میشد -

جرب بفتحتین بیماری معروف مرض خارش از کشف و منتخب و ... از صراح -

...

... یعنی ... از منتخب -

... تا ... دو چیز ... سودن دندان ...

... از منتخب و صراح -

... نیز آمده از کشف ...

... نور الدین -

... از بهار عجم و منتخب و ... و کنز و صراح -

...

جرا و بالفتح بمعنی ملخ از کشف و منتخب و بحر الجواهر –
جرمیا قاصد و جاسوس از لطائف –
جرائد بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم است بمعنی دفترها –
جره بالفتح و تشدید را و رو واو عاطفه فتح جیم و تشدید دال بمعنی قبض و بسط جر بمعنی کشیدن و مد بمعنی دراز کردن یعنی فراهم کردن و پهن ساختن چنانچه امواج بحر محیط را حالست و تحقیق آنست که بجای جر و مد لفظ جزر و مد صحیح است جزر بفتح جیم و سکون زای معجمه و در آخر را مهمله بمعنی باز گشتن آب دریا و کم شدن آن و آن از خلاف المد است چنانکه در قاموس و صراح و منتخب مسطور است –
جریر بفتح و جیم و در آخر را مهمله بر وزن امیر نام شاعر عظیم الشان از شعرای عرب و از ربیع این خلکان و کشف و لطائف اللغات –
جرغار و برغار بضم اول و ثانی و سکون نون و فتح جیم به فوج جانب دست چپ پادشاه در روز جنگ و لفظ دیگر یعنی برنغار بضم اول و ثانی فوج جانب دست راست پادشاه در روز جنگ و این هر دو لفظ ترکی است از لطائف ترکی –
جرار بالفتح و تشدید را مهمله اول بمعنی خورکشنده و لشکر بسیار و انبوه که از بسیاری مردم آهسته رود از سرور و کشف و منتخب و برهان و کنز –
جر بالفتح و تشدید را کشیدن و بن کوه

وگناه کردن و حرکت زیر و سبو یا خم چه از منتخب و سامی جراب بالفتح بمعنی انبان که در آن چیزی باشد و مجازاً بمعنی تعب و کوچه سلامت و بالضم زین اسپ از رشیدی و بهار عجم –
جراز بضم اول و در آخر زای معجمه بمعنی تیغ و شمشیر بران از شرح نصاب و کنز –
جرز بضمتین و در آخر زای معجمه زمین بی گیاه از شرح نصاب و کنز –
جرس بالکسر و بالفتح و سکون را و سین مهمله بمعنی آواز نرم چون آواز نگله مناسب آنمعنی بود و درا جرس بفتحتین گفتند از شروح نصاب مولانا یوسف و کنز در بهار عجم نوشته که جرس بفتحتین درای کلان دیگر یال –
جرجیس بکسر هر دو جیم بر وزن ادریس نام پیغمبریست که بانواع شکنجه او را میکشتند و باز بامر الهی زنده میشد و او خود او بود ... از منتخب –
جرش بالشین معجمه بر وزن فعل بمعنی بلغور که بهندی دلیا گویند از شرح نصاب –
جرف بضمتین مکانیکه آب از سیل کنده باشد از کنز و صراح و در منتخب بمعنی آبگیر نوشته –
جرک بفتح اول و سکون دوم و کاف فارسی حلقه ریسمان که کشتی گیران از چرم هم دارند –
جرتیل بفتح جیم و تشدید را که کسوت ... نام ... است

کردن و نهادن کشیدن و بردن داشتن بارهای گران مندرج است چنانچه گردون که بار را به شهرت دارد و بهندی گاری و چهکره گویند یکی از اقسام جر ثقیل است –
جرم بالضم بمعنی گناه و بالکسر بمعنی جثه و تن اطلاق این لفظ بر علویات و سفلیات هر دو آید چون جرم کوه و جرم خاک و جرم قمر و جرم شمس و اکثر استعمال این در جمادات باشد از بهار عجم و در سراج نیز نوشته که جرم بالکسر بمعنی جسم است و اکثر اطلاق این بر فلکیات و معدنیات باشد و گاهی بر جوهر عضو حیوان نیز بر مجموع جسم حیوان و بفتحتین گزیر و چاره از منتخب –
جرائم بفتح جیم و کسر همزه که حرف چهارم است بمعنی گناهها و خطاها و این جمع جریمه است که بمعنی گناه و خطا باشد –
جرم بکسر جیم بر وزن گنهگار و ساحت گناه از منتخب و شارح اگر گشتی بمعنی جرمانه هم نوشته است –
جرن بالضم جائیکه خرما خشک کنند از منتخب و صراح –
جریان بفتحتین بمعنی روان شدن آب و غیره از کشف و بهار عجم و در خیابان نوشته که در فارسی بسکون ثانی نیز مستعمل است –
جرموق بفتح اول و سکون ثانی اسپ نقره خنگ از مؤید و برهان و در بعض کتب بمعنی سبز خنگ نوشته اند –

جراره بالفتح و تشدید ثانی لشکر گران و نوعیست از کژدم که دم بر زمین کشان میرود و در زمین اهواز بسیار میباشد هر کسی را که میگزد خون از هر بن موی روان میشود و اکثر مسافر را میکشد از منتخب وغیره –
جره بالضم و را مهمله مشدد بمعنی دلیر و شجاع و بمعنی اسپ که بر آن سوار شوند و بمعنی نر و فحل مطلقاً و بمعنی نر باز خصوصاً یعنی جره نر است و باز ماده آن است و بنسبت باز جره کوچک و کم شکار و ضعیف میباشد و بایمعنی ترکی است از بهار عجم و مدار و برهان و جهانگیری و سراج و رشیدی و جره بکسر جیم و تشدید را بمعنی نشخوار یعنی آنچه چهارپایان گیاه خوار از معده بیرون آورده باز بخایند بهندی جگال گویند و بایمعنی عربی است از شرح نصاب –
جریده بمعنی تنها و بمعنی شاخ درخت بی برگ و بمعنی دفتر نویسندگان از منتخب و برهان و خان آرزو در سراج نوشته که جریده بمعنی دفتر مرادف ... است یا فارسی –
جرده بالفتح بمعنی رنگ که سیاه باشد و بمعنی اسپ سبز خنگ نیز می آید از برهان
جرجیر بسه حرکت جیم یکبار آشامیدن بالضم آن مقدار چیزی که یکبار در یک دم نوشیده شود از منتخب –

ـه و از و دگال بزیادت یای تحتانی معروف ۱۲

جرگه بالفتح وکاف فارسی مفتوح صف کشیدن وانبوه مردم ونوعی از شکار کردن که چند مردم گرد صید حلقه بسته میگیرند از بهار عجم وبرهان وبالکسر خطاست و این لفظ ترکیست -

جرمانه بالضم آنچه از گنهگار گیرند وجریانه که شهرت دارد درست نیست از بهار عجم -

جریمه بفتح اول وکسر ثانی بمعنی گناه از منتخب وصراح -

جری بفتح اول وکسر ثانی بمعنی دلیر از لطائف وبفتح اول وسکون ثانی بمعنی وکیل ورسول وبکسر اول وفتح ثانی والف مقصوره بمعنی وظیفه ورواتبه از لطائف -

جرمی بکسر اول وفتح ثانی منسوب بجرم که نام جاییست در ایران -

فصل جیم مع زای معجمه

جزو لایتجزی چیزیست که از کمال خردی وباریکی قابل آن نباشد که آنرا دو یا سه جا تقسیم توانکرد ومتکلمین قایل تقسیم آن نیستند وحکما تقسیم آن را بتوجیهات ثابت میکنند -

جزالت بفتح محکمی واستواری وخوبی وبزرگی وتمام شدن از کشف وصراح ومنتخب وکنز -

جزر بالفتح بریدن وشتر کشتن ومیوه باز کردن از درخت وباز گشتن آب دریا وکم شدن این خلاف مد ست وبفتحتین زردک درین صورت معرب گزرست از صراح ومنتخب وقاموس -

جزائر جمع جزیره ونام سلاح جنگ وآن بندوق کلان باشد -

جزء بالضم قسمی ست از چیزی بیشی وگاهی بمعنی پارهٔ چیزی می آید درینصورت مخفف جزو ست که لفظ عربی باشد ودر عبارت عربی بهمزه خوانند ودر عبارت فارسی بدون همزه مگر در عبارت عربی این همزه اگر مضموم باشد بصورت واو نویسند چنانچه هذا جزؤک و اگر مکسور باشد بصورت یا نویسند چنانکه مررت الی جزئک اگر مفتوح باشد بصورت الف نویسند چنانکه رأیت جزأک ودر عبارت فارسی که لفظ جز بدون همزه نویسند چون آنرا مضاف نمایند بجای همزه واو نویسند چنانکه گویند جزو بدنست لفظ جز بدون واو کلمهٔ فارسیست وهمه جا بمعنی لفظ غیر آید هرچند که مرادف لفظ غیرست مگر بخلاف لفظ غیر مقطوع الاضافت باشد یعنی بکسر که علامت اضافت ست مستعمل نمیشود چنانکه لطائی فرماید مصرعه جز آن که سخن نشانم بهم گلگی + این از تحقیقات صاحب بهار عجم و خیر الله منجم ست -

جزع بفتحتین ناشکیبائی وبفتح اول وسکون ثانی بمعنی مهرهٔ سلیمانی که سفید وسیاه باشد وگاهی از لفظ جزع چشم مراد دارند باعتبار سفیدی وسیاهی از منتخب و مدار و بحر الجواهر وکنز -

جزائل چیزهای محکم وبسیار جمع جزیله -

جزیل بزرگ ومحکم از کنز ودر منتخب وصراح پر وبسیار -

جزل بالفتح بریدن وهیزم خشک وستبر وسخن درشت ومحکم وخیر بسیار و کرم و بسیار عطا ودانای درست رای وآواز

جزیره بفتحتین ریش کوهان شتر که از پالان بهم رسد از منتخب وصراح -

جزم بالفتح بریدن وساکن کردن حرف را وعزمی که از آن برنگردد وبمعنی الیقین نیز آمده از منتخب -

جزیله محکم وبسیار -

جزو دیده بالضم نابینا از شرح سکندرنامه

جزو رسی بالضم اول کفایت اندیشی وبخل

فصل جیم مع سین مهمله

جسارت بالفتح دلیری از منتخب شارح فاضل نوشته که جسارت بمعنی تجاوز وگذشتن است لهذا پل را جسر گویند که بران تجاوز واقع میشود چون در دلیری تجاوز از حد خود میشود لهذا دلیری را جسارت گفتند -

جسد بفتحتین تن وبعضی گویند که تمام جسم آدمی را گویند از شرح نصاب -

جسر بفتح اول وسکون ثانی پل که بر رودها وانهار بندند از صراح وکنز ومنتخب -

جسته کلاغ بالفتح ورزشی ست که کشتی گیران یکبار را بتحقیق گاه گذاشته بزور یکپا مثل کلاغ از جا سرین بجائی بر جهند از مصطلحات -

جسک بالفتح درد ورنج وبلا از برهان ولطائف -

جسترک بالفتح خبردار از لطائف

جسم اسم عام ست هر چیز که طول وعرض وعمق دارد ودر جسم وجرم فرقی نیست مگر آنکه استعمال جسم در چیزهای کثیف است واستعمال جرم در چیزهای لطیف واینهم کلیه نیست -

جسیم فربه وصاحب جسم -

جسم تعلیمی مقداری که برای آن طول وعرض وعمق باشد -

فصل جیم مع شین معجمه

جشا بالضم بمعنی آروغ از منتخب -

جشب بفتح اول وکسر ثانی وبای موحده طعام سخت یعنی نان بی نانخورش از منتخب وشرح نصاب -

جش بالفتح کوفتن وشکستن از صراح -

جشیش بهر دو شین معجمه بر وزن فعیل بمعنی بلغور خواه پخته باشد خواه خشک که بهندی دلیا گویند از شرح نصاب -

جشن بفتح اول وسکون ثانی ونون مجلس شادی وبمعنی خوشی وکامرانی از جهانگیری وکشف -

جشن سده بفتح سین مهمله وفتح دال نام جشن که بروز دهم ماه بهمن کنند از برهان -

فصل جیم مع صاد مهمله

جص بالفتح وتشدید صاد معرب گچ که بنه عمارت باشد وبالکسر نیز آمده از منتخب -

فصل جیم مع عین مهمله

جعد بالفتح موی مرغول سر وبالضم

خطا ست از منتخب و شرح سُرّی مؤید و صراح و کشف
جعفر بالفتح اول و ثالث بمعنی جوی خُرد و پدر قبیله از بنی عامر و نام مردی از صراح و منتخب و نیز نام مردی که آنرا جعفر برمکی گویند و نزد بعضی نام کیمیاگر و نام برادر عم زادهٔ رسول محمد صلی الله علیه وآله وسلم که ایشانرا جعفر طیار گویند زیرا که بعد شهادت حق تعالی ایشانرا بال و پر داده بود که در باغات عالم برزخ پرواز میکنند۔
جعاشیش بفتح اول و هر دو شین معجمه بمعنی گدایان از لطائف جمع جعشوش و در صراح جعشوش بمعنی مرد درشت روست
جعل بضم اول و فتح ثانی جانوریست سیاه پردار مشابه بزنبور که در سرگین و نباتات پیدا میشود و بفتح اول و سکون ثانی بمعنی گردیدن و گردانیدن از منتخب و کشف و لطائف و در اصطلاح نقل چیزی که بران دعوی اصل نمایند۔
جعبه بروزن کعبه بمعنی ترکش از بهار عجم و منتخب و کشف۔
جعبه ساده باصطلاح عرفای موسیقی عبارت از ساده خوانی و جعبه پرچم بجا مانده کنایه از مبالغه در تحریرات والا ونیاز شرح خاقانی۔
جعفری گلی ست زرد رنگ مجازاً بمعنی مطلق رنگ زرد و در بهار عجم جعفری نوعی از صد برگ۔
جعلی بالفتح چیزی نقلی را گویند که مثل چیز اصلی ساخته باشند۔

جعفر برمکی نام وزیر هارون رشید

فصل جیم مع غین معجمه

جغ بالضم چوبی که بر گردن گاو قلبه نهند بهندی جوا گویند و بالفتح چوبی که در حفرات گردانند تا روغن برآید از برهان و سروری و شرح نصاب۔
جغرافیان بالضم و حرف پنجم فا دانندگان علم جغرافیه یعنی دانندگان علم هیئت ارض و اشکال اقالیم و ربع مسکون۔
جغله بالکسر و بالفتح امرد و ساده رو از مصطلحات و در لغات ترکی مرد رقاص۔

فصل جیم مع فا

جفا بالفتح و سپه همزه بمعنی ستم و بالضم والمد خاشاک سیل و چرک زر و نقره از لطائف و منتخب و در بهار عجم نوشته که جفا بمعنی ستم بلفظ کردن و زدن و رفتن و آمدن و گفتن و کشیدن و بردن و دیدن و جستن و گستردن مستعمل ست۔
جفان کالجواب بکسر جیم و بکسر نون مع التنوین و فتح جیم ثانی و کسر با موحده کاسهای بزرگ همچو حوض۔
جفت بالضم مانند طاق و هر شی که دوگان باشند و زن و شوهر و نر و ماده و بمعنی هر دو گاو قلبه از رشیدی۔
جفیر بروزن فقیر بمعنی ترکش از شرح نصاب و کنز و صراح وغیره۔
جفت کردن نظر بتوره تمام نظر کردن

از مصطلحات۔
جفر بالفتح بره و بزغاله چهار ماهه و جائیست بکوفه و نام علم معروف که ازان براحوال غیب آگاهی دست دهد از منتخب و صراح وغیره۔
جفاف بفتح خشک شدن از منتخب۔
جفت۔ بالفتح پژمرده و محو از لطائف۔
جفته طاق بالضم کنایه از دو ابرو۔
جفتک بالضم جفته سرخاک بهندی چلوی چلوا گویند از برهان۔
جفته زدن بالضم اعلام کردن چرا که جفته بمعنی سرین ست از مصطلحات۔
جفت شدن جماع کردن۔
جفت ران بالضم کسیکه قلتبانی کند۔
جفن بالفتح و سکون ثانی پلک چشم و نیام شمشیر و بایمعنی بالکسر نیز آمده از صراح و منتخب و قاموس۔
جفان بالکسر کاسهای بزرگ و شاخهای رز جمع جفنه از لطائف و صراح۔
جفته بالضم و حرف سوم تای فوقانی لگدی که اسپ و خر بپرد و پا اندازد از رشیدی و بمعنی چاه و گود و سوراخ از لطائف و بمعنی سرین و کفل آدمی از سراج و چراغ هدایت و بالفتح بمعنی خمیده و کج و بایمعنی بجیم فارسی نیز آمده از برهان۔

فصل جیم مع قاف

جق جق بالفتح هر دو جیم شور و غوغای ... از مصطلحات۔

فصل جیم مع کاف فارسی و عربی

جگر بستهٔ مولع جگر و ستن دل عبوه کنایه از فرزندان برهان خیابان و لطائف و صراح۔
جگر بفتحتین جیم و کاف هر دو عربی مفرس لفظ هندیست که اصلش جهکر است و معنی آن باد تند غبار آگین ست که از سمت مغرب وزد و بکسر اول و فتح کاف فارسی عضو معروف و گاهی مجازاً بمعنی رنج و غم و غصه و ترحم و اضطرار و تاب و طاقت آید از سراج اللغات و برهان و بهار عجم۔
جگر بند پیش زاغ نهادن کنایه از اختیار محنت و بلا از بهار عجم۔
جگر داشتن تاب طاقت داشتن از مصطلحات
جگر باختن بددلی و ترسیدن از بهار عجم و چهار شربت۔
جگر گوشه کنایه از فرزند عزیز۔
جگی جگی بهر دو جیم مکسوره و هر دو کاف فارسی و هر دو یای معروف لفظیست که هنگام عجز و اضطرار گویند و لفظ جگی جگی بمعنی غضب که گوشتی نرم زیر زنخدان باشد از سراج۔

فصل جیم مع لام

جلا بالفتح و در آخر همزه و در محاورهٔ فارسی بی همزه از خان و مان بیرون کردن کسی را یا از خود ترک وطن کردن و بالکسر سرمه است ... بمعنی زدودن یعنی از زنگ

پاک کرده روشن ساختن و بالفتح و تشدید لام بمعنی بسیار جلا دهنده این لفظ بهمه معانی عربیست و جلّار بکسر بمعنی دوم ملفظ کردن و دادن و زدن و گرفتن مستعمل از منتخب و صراح و کشف و بهار عجم —
جلساء بضم جیم و فتح لام همنشینان و این جمع جلیس ست از کنز.
جلباب بالکسر بمعنی چادر از منتخب و کشف و صراح و حل اللغات.
جلّ آب بالضم و تشدید لام باضافت سبزی که بر روی آب استاده بشد و از مصطلحات.
جلب بالفتح کشیدن و بفتحتین بیع و سواد سود و نفع و آنچه برای فروختن از شهری بشهری برند و بالضم و الکسر و سکون ثانی ابر تنک بی باران باین همه معانی عربی ست و در فارسی بمعنی زن فاحشه و بمعنی شور و غوغا از لطائف و منتخب و سراج و بهار عجم و کشف.
جلاب بالفتح و تشدید لام بمعنی کشنده و چیزی را از جائی بجائی برنده و کسیکه دواب را برای فروختن از جائی بجائی کشد کذا فی المصطلحات و بالضم و تشدید لام معرب گلاب و بمعنی شربت که از قند و گلاب سازند باینطور که قند را در گلاب قسم اول و بهتر باهم آمیخته جوش دهند و در شیشه نگاه دارند لغایت مفرح ست از منتخب و رساله معربات و کتب طبیه و در سراج اللغات نوشته

که جلاب معرب گلاب کذا فی القاموس غایتش تشدید از تعریب بوده از کتب لغت بمعنی شربت قند دریافت شده و آنوری این لفظ را بتخفیف لام نیز باینمعنی آورده است و آنچه لفظ جلاب بمعنی مسهل در هندوستان رواج دارد در صحت آن تامل ست ظاهرا اصطلاح اطبای فارسی ست فقیر مؤلف گوید که وجه استعمال لفظ جلاب بجای لفظ مسهل آنست که مسهل بمعنی جاری کننده شکم ست چون این لفظ خیلی مکروه بود لهذا بجای آن جلاب گفتند بمجاز اطلاق جزو بر کل —
جلافت بالکسر میان تهی بودن مجازا بمعنی جهل و حماقت ماخوذ از جلف بالکسر که بمعنی خم تهی و حیوان شکم دریده تهی کرده است از منتخب و صراح.
جلاوت بفتح جیم و واو جلا و روشنی و صفا —
جلالت بالفتح بزرگ شدن و بزرگی از منتخب.
جلوت بالفتح ظاهر کردن و نمودن خود را بمردم و این ضد خلوتست.
جلادت بفتح جیم و دال مهمله چستی و چابکی و دلیری از کشف و صراح و کنز —
جلاید بفتح اول و یای معروف بر وزن فعیل بمعنی تشنه بکه در ایام سرما منجمد گردد و آن برف ست جلیدی منسوب بآن نام یکی از سه رطوبات چشم ست

از کشف و سروری —
جلد بالفتح تازیانه زدن و چست و چالاک و تیز و شتاب و بدین معنی مشترک است در عربی و فارسی و بالکسر پوست حیوان از منتخب و بهار عجم —
جلود بضمتین پوستهای حیوانات —
جلمد بروزن سرمد بمعنی سنگ سخت —
جلّاد بالفتح و تشدید لام در اصل بمعنی شخصیکه درّه میزند چه جلد بالفتح بمعنی درّه زدن ست یا آنکه ماخوذ ست از جلد بالکسر بمعنی پوست کشنده باشد چون سیافی و پوست کشی نزدیک بهم اند بهر دو معنی استعمال یافته و از صراح مستفاد میشود که جلاد بمعنی سیاف از زرو اصل ست چه تجالد و مجالده بمعنی شمشیر زدن بیکدیگر را نوشته است از خیابان پس انچه در عرف بمعنی سیاف ست که خونیان و مجرمان را بشمشیر قتل میکنند مطابق صراح باشد
جلمود بضم جیم و میم سنگ سخت از منتخب
جلنار بالضم و تشدید لام معرب گلنار از قاموس و رساله معربات —
جلوریز بکسر اول و فتح ثانی بمعنی سبک عنان و جلد و شتاب چه جلو بمعنی عنان ست از بهار عجم —
جلیس همنشین از منتخب —
جلوس بضمتین نشستن از منتخب و بعض محققین نوشته اند که جلوس نشستن کسیکه خوابیده یا ساجد باشد

و قعود نشستن کسیکه استاده باشد.
جلف بالفتح بریدن و برکندن و بالکسر جفا کننده و خم تهی و حیوان پوست کنده شده و شکم دریده و هر چه میان تهی باشد از منتخب و صراح.
جلق بفتحتین مشت زدن بشهوت و انزال کردن بیش از ادخال و این مبدل زلق است بابدال زا بجیم چراکه در کلام عرب جیم و قاف در اسم واحد جمع نشده مگر در الفاظ معرب یا مبدل —
جل بالفتح نام جانوری و از برهان و بالضم و تشدید پوشش ستوران و میان بتخفیف نیز آرند و معرب گل از شرح و جل بفتح جیم و تشدید لام ملتوی صیغه ماضی بمعنی بزرگست —
جلیل بفتح جیم و کسر لام در عربی بمعنی بزرگ از منتخب و بضم جیم و فتح لام جل اسپ و نقاب چیزی از مصطلحات —
جلاجل بفتح جیم اول و کسر جیم دوم زنگولهای خرد که بر جرم دوزند و در گردن اسپ و شتر و گاو اندازند و این جمع جلجل ست از منتخب و برهان و در بهار عجم نوشته که جلاجل بمعنی چیزیکه قرص شکل از رویین سازند و در دف و دائره ها تعبیه نمایند و گاهی علیحده استعمال نمایند اگر کلان باشد جهانجه نامند و اگر کوچک باشد تال گویند —
جلالی بالفتح و تشدید گاو گیرا افگنده

انجو روا از مصطلحات و در بهار عجم بمعنی کناس که نجاسات را بر خر وغیره بار کرده برد -

جلائل بفتح اول وکسر همزه بزرگیها -

جلجلان بضم هر دو جیم کشنیز از منتخب وشرح نصاب -

جلبان بالضم وبای موحده بمعنی ماش سبز از بحر الجواهر وبرهان -

جلدو بالضم بمعنی انعام وصله واین لفظ ترکیست از مدار وبهار عجم وبالکسر نیز آمده -

جلو بکسر اول وفتح لام عنان اسپ وبمعنی اسپ کوتل ودواندن اسپ واین لفظ ترکیست از بهار عجم ولغات ترکی وسراج -

جلگه بالضم وسکون لام وکاف فارسی مرغزار این لفظ ترکیست -

جلاله بالفتح لفظ الله است که در جزوی از اجزای مصحف مجید متواتر پهلوی هم واقع شده بنا بر تکرار جلالین گویند ارباب تفاسیر نوشته که در اثنای قرأت جلالین هر دعائیکه کنند درجهٔ قبول یابد بعضی گویند که اسم اعظم همین ست از مصطلحات -

جلال و جلاله بالتشدید کنایه که نجاسات را از کوی وبرزن بر خر واستر بار کرده برد از مصطلحات وبهار عجم -

جلوه بالکسر نوع خاص خود را کسی نمودن چرا که بر وزن فعله بالکسر ست که برای حالت باشد از مدار وکشف وفرهنگ حسینی ولطائف وزبدة الفوائد

و در منتخب وبهار عجم بالفتح ست بمعنی نمودن وعرض کردن خود را بر کسی وگاهی مجاز است بمعنی خرام معشوق نیز مستعمل میشود -

جلی بفتح اول وکسر لام وتشدید یا روشن وآشکارا وباصطلاح کاتبان خط سطر که به نیز قلم نویسند -

جلقی بفتحتین کسیکه ذکر را بدست مالیده انزال کند

فصل جیم مع میم

جمادی الاولی بضم اول وفتح دال بحذف الف مقصوره در تلفظ که بصورت یاست چرا که چون الف از الف ولام تعریف بدرج کلام ساقط شد اجتماع ساکنین لازم آمد میان الف مقصوره ولام پس الف مقصوره را در تلفظ حذف کردند وجمادی صیغهٔ مفرد صفت مشبه است بر وزن حبالی بمعنی افسرده ویخ بسته چون در آخر این لفظ الف مقصوره که علامت تانیث ست واقع گشت صورت مؤنث پیدا شد لهذا صفت آن بلفظ اولی که مؤنث اول ست آوردند نه بلفظ اول تا تطابق صفت وموصوف در تذکیر وتانیث از دست نرود وجمادی الاول چنانکه مشهور ست خطاست از صراح ومزیل ومناظرة الانشا ومنتخب وقاموس وصحاح وبحر الجواهر وغیره ودر کتابی معتبر نوشته است که چون در وقت تسمیهٔ شهور این ماه در ابتدای موسمیکه دران انجماد آبها میشد واقع گشته بود لهذا باین اسم مسمی گشت -

جمادی الاخری بضم اول وفتح دال بحذف الف مقصوره که بشکل یای تحتانی ست موصوف کردن بلفظ اخری یا بلفظ آخره اولی چرا که بیشتر باستعمال عرب همین است وجمادی الثانی چنانکه مشهور شده بهتر نیست گویند که اطلاق لفظ ثانی آنجا باشد که برای او بعد ازان ثالث نیز بود از صراح ومناظرة الانشا ومزیل وصحاح ومنتخب وقاموس وبحر الجواهر چون بوقت تسمیهٔ شهور این ماه در آخر موسمیکه دران انجماد آبها میشد واقع گردید لهذا باین اسم مسمی شد -

جماعت بالفتح گروه مردم ونام شکلی از شانزده گانه اشکال رمل -

جمعیت بفتح جیم وسکون میم وکسر عین ویای تحتانی مشدد ومفتوح فراهم آمدن وگروه مردم چون لفظ جمع بمعنی مجموع نیز مستعمل لهذا بالحاق یا وتا مصدر ساخته اند -

جمادات بالفتح چیزها که جان ندارند واکثر اطلاق آن بر سنگها وچیزهای معدنی آید -

جماد بالفتح هر چیز که از نباتات نباشد وبمعنی زمین سخت وهر چیز که جان ندارد وزمینیکه آب باران بدان نرسد از کشف وصراح ومدار ومنتخب ومؤید

در منتخب نوشته که بدین معنی بکسر اول نیز آمده ودر صراح نوشته که جماد بکسر اول جمع جمد ست که بالضم بمعنی جای بلند وسخت باشد -

جمود بضمتین منجمد وبسته شدن آب وغیره وافسرده شدن وبفتح اول وضم میم بسته شده -

جمد بفتحتین بمعنی یخ از شرح نصاب -

جمشید بیای مجهول ومعروف خواندنش نیز درست نام پادشاهی اگر بلفظ خاتم ونگین واسپ وتخت وباد وآصف وماهی وطیور وامثال آن باشد مراد ازان حضرت سلیمان علی نبینا وعلیه السلام ست واگر بسد وآئینه وآب وحیوان وامثال آن باشد سکندر مراد ست واگر بجام وشراب وبزم وجشن ونوروز وامثال آن باشد جمشید پادشاه مراد باید کرد از کشف ومؤید -

جمهور بالضم بمعنی گروه وبالفتح چنانکه مشهور شده خطاست وهمچنین هر اسم که برین وزن آید بالضم باشد چنانچه دستور وزنبور وعصفور وصندوق ومثال آن مگر لفظ صعفوق بمعنی لئیم بالفتح ست ونیز بعضی صعفوق عجمی ست از زبلی کشف ومدار

جماعه دارانچه در عوام جمعدار مشهور شده از صحت خیلی بعید باشد از بهار عجم -

جمغفیر بالفتح ومیم مشدد بمعنی انجوم عام وجماعت کثیر ومعنی جم گروه است وغفیر بفتین معجمه وفا بر وزن فعیل بمعنی

پوشنده باشد وطاهر است که گرد و عظیم زمین را بپوشد از ما موش لیچ و منتخب
جماهیر بالفتح گروههای مردم و این جمع مشهور است
جمار بکسر اول سنگ ریزهای حاجیان و اشار تست برمی الجمار یعنی انداختن سنگریزه چند که حاجیان در راه اسپ منا سکسر جمع میکنند از شرح خاقانی و جمار یعنی سنگریزه انداختن نیز آمده چنانکه در منتخب ـــ
جمهور بالفتح لفظ هندیست لوی از جمهر جمع انداز که بجای جمهر سیوت رسد و خطا لفظ و از مصطلحات ـــ
جماسق بالفتح و تشدید میم و شین معجمه کثیر الحبش یعنی آنکه در وبازی بسیار بود و نیز معنی شوخ و دلیر یعنی فارسیان این لفظ را بجیم فارسی استعمال کنند در سهیل رسته نوعی از قد بیس شیخ گفت از مدار و فرهنگ بهاول ـــ
جمع بالفتح همه گرد و مردم و نام صنعتی که شاعر چند چیز را در یکی وصف جمع کند چنانچه بیت فقر و گنج و خول راحت دان و شهرت و مال و باد دان و وهم و اما رانج گزدان وبال یعنی کثیر النفع بدین نظر است بدانکه جمع آنست که دلالت کند بر زیاده از دو و بر یکی معنی لیبر آن دو نوع است یکی سالم که صیغه مفرد در جمع سلامت ماند مانند آنکه بواو و نون است و یا

و نون مذکر را و بایالف و تاست مؤنث را این جمع سالم جمع سالم است جمع قلت است و جمع کثرت هم آید جمع مکسر و آن است قسم اول جمع قلت که دلالت کند بر سه تا ده و وزنش چهار است افعل بالفتح اول و ضم عین افعال بالفتح و افعله بفتح اول و کسر عین و فعله بالکسر و این اوزان گاهی برای معنی کثرت هم آید و قسم ثانی جمع کثرت که دلالت کند بر زیاده از ده و اوزانش بسیار است چون فعل بالضم چنانچه ذلل جمع ذلول و فعل بالضم فاتح عین چنانچه غرف جمع غرفه و غیره و فعل بالکسر بفتح عین چنانچه فرق جمع فرقه و قطع و فعال چنانچه جبال جمع جبل و فعول چنانچه فعالة بکسر فا و فتح عین چنانچه قرده جمع قرد و غیره و فعله بالضم فا و فتح عین چنانچه طلبة جمع طالب و غیره و فعلة بالضم فا و فتح عین چنانچه قضاة جمع قاضی که در اصل قضیة بود یا بحرکت خود و فتح ما قبل الف شده و فعلة بکسر فا و فتح عین چنانچه قردة جمع قرد و غیره و فعل بالضم فا و تشدید عین چنانچه رکع جمع راکع و فعّال بالضم فا و تشدید عین چنانچه جهال جمع جاهل و غیره و فعال بکسر فا چنانچه کرام جمع کریم و غیره و فعول بالضم چنانچه قلوب جمع قلب و فعلان بالضم چنانچه رهبان جمع راهب و غیره و فعلان بالکسر چنانچه

غیران جمع غار و غیره و فعلی بالفتح فا و لام چنانچه مرضی جمع مریض و فعلاء بضم فا و فتح لام چنانچه علماء جمع عالم و فعلاء بالضم فا و فتح عین چنانچه فقراء جمع فقیر و افعلاء بفتح همزه و کسر عین چنانچه اغنیاء و اطبّاء جمع غنی و طبیب و فعالی بالفتح فا و لام چنانچه صحاری جمع صحراء و یتامی جمع یتیم و فعالی بالضم فا و فتح لام چنانچه اساری جمع اسیر و فعالی بالفتح فا و کسر لام چنانچه لیالی جمع لیل و فعالی بالفتح فا و کسر لام و تشدید یا چنانچه کراسی جمع کرسی و فعائل بالفتح فا و کسر همزه چنانچه رسائل جمع رسالة و فواعل بالفتح فا و کسر عین چنانچه کواهل جمع کاهل و افاعل بالفتح همزه و کسر عین چنانچه اصابع جمع اصبع و افاعیل بالفتح همزه و کسر عین چنانچه اقالیم جمع اقلیم و تفاعیل بالفتح تا و کسر عین چنانچه تجارب جمع تجربه و تفاعیل چنانچه تماثیل جمع تمثال و مفاعل بالفتح میم و کسر عین چنانچه مساجد جمع مسجد و مفاعیل بالفتح میم و کسر عین چنانچه مصابیح جمع مصباح و فعالین بالفتح فا و کسر لام چنانچه ملاعین جمع ملعون و فعالین بالفتح فا چنانچه سلاطین جمع سلطان و فعائل بالفتح فا و کسر لام چنانچه حقائق جمع حقیقه و فعالیل بالفتح فا چنانچه قراطیس جمع قرطاس و فعالل بالفتح فا و کسر لام اول چنانچه جلاجل جمع جلجل و افاعیل

اساور جمع اسوره و اساطیر جمع اسطوره و قراطیس جمع قرطاس است و ساوی الیها انواع الکلام جمع بسیار است که تحریر آن در این مختصر گنجایش ندارد لیکن بعضی را که از اوزان جمع فعلی صیغه اسم که بفتح اول و سکون ثانی باشد بشرطیکه اجوف واوی و صفت مشبه نباشد جمع آن بر وزن فعول الجمیع اکثری آید چنانچه فلوس جمع فلس و اگر اجوف واوی باشد وزن افعال آید چنانچه اقوال جمع قول و اگر اجوف یائی بود مثل بیت بر وزن فعال بکسر آید چون بیوت و گاهی بر وزن فعول سیاه مذکور جمع آن جیال و رجال بالکسر جمع رجل و بیان ذکر شده است جمع سماء و فعال بکسر اول و فتح ثانی جمع غرفه بر وزن فعالی بفتح اول و کسر لام نیز آید چون ایالی جمع اهل و جمع قلت این اکثر بر وزن افعل بفتح اول و ضم ثالث آید چنانچه افلس جمع فلس بر وزن افعال بالفتح اول و کسر ثالث افعال شادمی آید چون افراد جمع فرد و اشهاد جمع شاهد و اولاد جمع ولد و اگر صفت مشبه بر وزن باشد جمع آن بر وزن فعال بالکسر آید چون صعاب جمع صعب و گاهی بر وزن افعال آید چنانچه اشیاخ جمع شیخ و گاهی بر وزن دیگر نیز آید چنانچه ضیفان

بالکسر جمع ضیف و ضِفدان بالضم جمع رغف و زُول بضمتین جمع کَمل و ردجمع وردو و کُمل بضمتین جمع سَمل و سِحال بضم اول و فتح ثانی جمع سحج و رطلة بالکسر جمع رطل یعنی جوان سست کلمه ثلاثی که بروزن فَعل باشد یعنی اسمیکه بکسر اول سکون ثانی باشد بشرطیکه صفت مشبه نبود اکثر بروزن فُعول بضمتین آید چون حمول جمع حِمل و هم جمع فَعل بالکسر بر چند وزن دیگر سماعًا نیز می آید چون قِدَاح بالکسر جمع قدح یعنی تیر بی پر و پیکان و صنوان بالکسر جمع صنو و قِرَدة بکسر قاف و فتح راء مهمله جمع قرد و ذئبان بالضم جمع ذئب و جمع قلت این اکثر بر افعال می آید چون احمال جمع حمل و آید بروزن افعُل کم می آید چون ارجُل جمع رجل بالکسر و اگر صفت مشبه برین وزن باشد جمعش اکثر بروزن افعال باشد چون اجلاف جمع جلف بروزن فَعُل بفتح اول و ضم سوم کم می آید چون اجلف جمع جلف و کلمه ثلاثی بروزن فُعل باشد یعنی اسمیکه بضم اول و سکون ثانی باشد جمعش اکثر بروزن فعول بضمتین و افعال بالفتح آید چون قُرُود و اقراد جمع قرد و اسم جمع این وزن بر چند وزن دیگر هم می آید سماعًا چنانچه خفاف بکسر اول جمع خف و فلک بالضم جمع فلک ... و کلمه برین وزن باشد جمعش بروزن فعلان بالکسر آید سماعًا چنانچه عیدان

جمع عود و اگر صفت مشبه برین وزن باشد جمعش بروزن افعال آید چنانچه احرار جمع حُر و اسم ثلاثی که بروزن فَعَل بفتحتین باشد بشرطیکه اجوف نبود اکثر جمعش بروزن افعال آید چنانچه اجمال جمع جمل و اگر اجوف بود بروزن فعلان بالکسر آید چنانچه تیجان جمع تاج و نیران جمع نار و هم جمع این وزن سماعًا بر چند وزن دیگر نیز می آید چنانچه ذکور بضمتین جمع ذکر و ذِکران بالکسر جمع ضرب و ازمن بفتح اول و ضم ثالث جمع زمن و حُملان بالضم جمع حمل و جیره بالکسر جمع جار و حجلی بالکسر و الف مقصوره جمع حجل و اگر صفت مشبه برین وزن آید جمعش اکثر بروزن فعال بالکسر آید چنانچه حسان جمع حسن و نیز بروزن فعلان بالکسر آید چون اخوان جمع اخ که در اصل اخو بود و فعلان بالضم چون ذکران جمع ذکر و فُعُل بضمتین چون نُصف جمع نصف بمعنی میانه سال و افعال چون ابدال جمع بدل آید و اسمیکه بروزن فَعِل بفتح اول و کسر ثانی باشد جمعش اکثر بروزن افعال آید چنانچه افخاذ جمع فخذ و هم جمع این وزن سماعًا بروزن فعول آید چنانچه نمور جمع نمر و اگر صفت مشبه برین وزن باشد جمعش اکثر بروزن فعال آید چون جَیاع جمع جَیِع و بروزن فعل بضمتین چون خُشُن جمع خَشِن و افعال چون انکاد جمع نکد آید و بروزن فعالی

بفتح کم می آید چنانچه حذاری جمع حذر و اسمیکه بروزن فَعُل بفتح اول و ضم ثانی باشد جمعش اکثر بروزن افعال چون اعجاز جمع عجز و بروزن فعال بالکسر کم می آید چنانچه سباع جمع سبع و اگر صفت مشبه برین وزن باشد جمعش بروزن افعال آید چنانچه ایقاظ جمع یقظ و کلمه که بروزن فِعَل بکسر اول و فتح ثانی باشد جمعش اکثر بروزن فعال آید چون اعناب جمع عنب و بر فعول و افعل کم آید چنانچه ... و اضلع جمع ضلع و کلمه که بروزن فِعِل بکسرتین باشد جمعش بروزن افعال آید چون آبال بالف ممدوده جمع ابل و کلمه که بروزن فُعَل بضم اول و فتح ثانی باشد جمعش اکثر بروزن فعلان بالکسر آید چنانچه صردان جمع صرد و هم جمع این وزن سماعًا بر این وزن آید چنانچه ربایع بالکسر جمع ربع وارطاب جمع رطب اسمیکه بروزن فُعُل بضمتین باشد جمعش بروزن افعال آید چنانچه اعناق جمع عنق و اگر صفت مشبه باشد جمعش نیز بروزن افعال آید چنانچه اجناب جمع جنب و کلمه که بروزن فعلة بالفتح و سکون عین باشد جمعش بروزن فعال بالکسر آید چون قصاع جمع قصعة و بر فُعول و فِعَل بکسر اول و فتح دوم نیز آید چون بدور و بدر جمع بدرة ... بضم اول و فتح دوم چون ... جمع نوبة و گاهی بروزن فعائل آید چون ... جمع صخرة و بروزن فعالی

بکسر لام نیز می آید چون لیالی جمع لیلة و کلمه که بروزن فِعلة بکسر اول و سکون ثانی باشد جمعش اکثر بروزن فِعَل بکسر اول و فتح دوم آید چون نِعَم جمع نعمة و بروزن فعال بکسر اول و افعُل بفتح اول و ضم سوم کم می آید چون لقاح جمع لقحة و انعم جمع نعمة و کلمه که بروزن فُعلة بضم اول و سکون ثانی باشد جمعش اکثر بروزن فُعَل بضم اول و فتح ثانی آید چون غُرَف جمع غرفة و هم جمع این وزن بروزن فُعول آید چون حجوز جمع حجزة و فعال بکسر چون برام جمع برمة کم می آید و گاهی بروزن فعائل نیز می آید چون حرائر جمع حرة و کلمه که بروزن فَعَلة بفتحات باشد جمعش اکثر بروزن فعال بالکسر آید چون رقاب جمع رقبة و گاهی بروزن افعُل بفتح اول و ضم سوم آید چون انیق جمع ناقة که در اصل نوقة بود بروزن فِعَل بالکسر و فتح ثانی آید چون تیر جمع تارة و بروزن فُعُل بالضم نیز آمده چون بُدن جمع بدنة و کلمه که بروزن فَعِلة بفتح اول و کسر ثانی باشد جمعش بروزن فَعِل بفتح اول و کسر ثانی آید چون مَعِد جمع معدة و کلمه که بروزن فُعَلة بضم اول و فتح ثانی باشد جمعش بروزن فُعَل بضم اول و فتح ثانی آید چون تهم جمع تهمة و اسمیکه بروزن فعال بالفتح باشد جمعش اکثر بروزن افعلة بفتح اول و کسر عین آید چون ازمنة جمع زمان

وهم جمع این وزن سماعا بروزن فُعُل بضمتین آید چون قُذُل جمع قَذال و بروزن فِعلان بالکسر چون غِزلان جمع غَزال و بروزن فُعول چون عُنوق جمع عَناق آید واگر صفت مشبه برین وزن آید جمعش بروزن فُعلاء بضم اول وفتح ثانی آید چون جُبَناء جمع جَبان و بروزن فُعُل بضمتین آید چون صُنُع جمع صَناع و بروزن فِعال بکسر اول چون جِیاد جمع جَواد آید واسمیکه بروزن فِعال بالکسر باشد جمعش اکثر بروزن اَفعِلة بفتح اول وکسر عین وفُعُل بضمتین آید چون اَحمِرة وحُمُر جمع حِمار و گاهی سماعا بروزن فِعلان بالکسر چون صِیران جمع صِوار بروزن فَعائل چون شَمائل جمع شِمال آید واگر صفت مشبه برین وزن آید جمعش بروزن فُعُل بضمتین چون کُنُز جمع کِناز و بروزن فِعال مفرد وجمع برابر وزن آید چون هِجان جمع هِجان واسمیکه بروزن فُعال بالضم باشد جمعش اکثر بروزن اَفعِلة بفتح اول وکسر عین آید چون اَغرِبة جمع غُراب وگاهی بروزن فُعُل بضمتین چون فُرُد جمع فُراد و بروزن فِعلان بالکسر چون غِربان جمع غُراب بروزن فُعلان بالضم چون رُقاق جمع رُقاق و بروزن فِعالة بالکسر چون غِلامة جمع غُلام و بروزن فُعُل بالضم چون ذُبُّ جمع ذُباب آید واگر صفت مشبه برین وزن باشد جمعش بروزن فِعلان بالکسر آید چون

شُجعان جمع شُجاع و بروزن فُعَلاء بضم اول وفتح ثانی چون شُجَعاء جمع شُجاع آید واگر برین سه وزن مذکوره مؤنث سماعی آید جمعش بروزن اَفعُل بفتح اول وضم ثالث آید چون اَعنُق جمع عَناق و اَذرُع جمع ذِراع و اَعقُب جمع عُقاب آید و اَکمُن بفتح اول وضم ثالث شاذ است واسمیکه بروزن فِعالة مثلث الفاء باشد یعنی فا را مضموم یا مفتوح یا مکسور بود جمعش بروزن فَعائل آید چون حَمائم جمع حَمامة و رَسائل جمع رِسالة و ذَوائب جمع ذُوابة واسمیکه بروزن فَعیل باشد جمعش اکثر بروزن اَفعِلة بفتح اول وکسر عین آید چون اَرغِفة جمع رَغیف و بروزن فُعُل بضمتین چون رُغُف جمع رَغیف و بروزن فُعلان بالضم چون رُغفان جمع رَغیف وگاه بروزن اَفعِلاء بفتح اول وکسر عین چون اَنصِباء جمع نَصیب و بروزن فِعال بالکسر چون فِصال جمع فَصیل و بروزن اَفاعِل بفتح اول وکسر عین چون اَفائِل جمع اَفیل و بروزن فِعلان بالکسر چون ظِلمان جمع ظَلیم و بروزن اَفاعیل نیز چون اَحادیث جمع حَدیث واگر مضاعف برین وزن آید جمعش بروزن فُعُل بضمتین آید چون سُرُر جمع سَریر واگر صفت مشبه برین وزن باشد جمعش بروزن فُعَلاء بضم اول وفتح ثانی آید چون کُرَماء جمع کَریم و بروزن فِعال بالکسر چون

کِرام جمع کَریم و بروزن فُعُل بضمتین چون نُذُر جمع نَذیر و بروزن فُعلان بالضم چون تُقیان جمع تَقیّ و بروزن فِعلان بالکسر چون خِصیان جمع خَصیّ و بروزن اَفعال بالفتح چون اَشراف جمع شَریف و بروزن اَفعِلاء بفتح اول وکسر عین چون اَصدِقاء جمع صَدیق و بروزن اَفعِلة بفتح اول وکسر عین چون اَحِبّة جمع حَبیب و بروزن فُعول چون ظُروف جمع ظَریف وگاهی بروزن فَعالی بفتح اول وچهارم نیز آید چون یَتامی جمع یَتیم واگر صفت مشبه ازین وزن بمعنی مفعول باشد جمعش اکثر بروزن فَعلی بفتح اول وفتح لام آید چون قَتلی جمع قَتیل وگاه بروزن فُعَلاء بضم اول وفتح ثانی چون قُتَلاء جمع قَتیل و بروزن فُعالی بضم اول وفتح لام چون اُساری جمع اَسیر آید ومرضی بالفتح جمع مریض شاذ است واگر صفت مشبه بروزن فَعیلة باشد جمعش اکثر بروزن فَعائل بالفتح آید چون صَبائح جمع صَبیحة و بروزن فِعال بالکسر چون صِباح جمع صَبیحة گاهی بروزن فُعَلاء نیز آید چون خُلَفاء جمع خَلیفة واسمیکه بروزن فُعول باشد بالفتح جمعش اکثر بروزن اَفعِلة بفتح اول وکسر عین آید چون اَعمِدة جمع عَمود و بروزن فُعُل بضمتین چون عُمُد جمع عَمود وگاهی بروزن فِعلان بالکسر چون قِعدان جمع قَعود وگاهی بروزن فَعالی بالفتح چون اَفلاء جمع فَلو و بروزن فَعائل چون

ذَنائب جمع ذَنوب اگر اسمی بروزن فَعولة بفتح اول باشد جمعش بروزن فَعائل چون حَمائل جمع حَمولة آید واگر صفت مشبه برین وزن باشد اکثر جمعش بروزن فُعُل بضمتین آید چون صُبُر جمع صَبور وگاهی بروزن فُعَلاء بضم اول وفتح عین چون وُدَداء جمع وَدود و بروزن اَفعال چون اَعداء جمع عَدو آید اگر صفت مشبه برین وزن برای مؤنث آید جمعش بروزن فَعائل آید چون عَجائز جمع عَجوز وکلمه که بروزن فُعول بضمتین باشد جمعش سماعا بروزن اَفاعیل آید چون اَعاریض جمع عَروض واگر اسمی بروزن فاعِل باشد جمعش اکثر بروزن فَواعِل بفتح آید چون کَواهِل جمع کاهِل یعنی میان دو شانه وگاه بروزن فُعلان بالضم چون حُجران جمع حاجِر و بروزن فِعلان بالکسر چون جِنّان جمع جانّ اگر صفت یعنی اسم فاعل وصفت مشبه برین وزن آید جمعش اکثر بروزن فُعَّل بضم اول وتشدید عین مفتوح آید چون جُهَّل جمع جاهِل و بروزن فُعّال بضم اول وتشدید عین چون جُهّال جمع جاهِل و بروزن فَعَلة بفتحتین چون فَسَقة جمع فاسِق واگر ناقص باشد بروزن فُعَلة بضم اول وفتح ثانی چون قُضاة جمع قاضی

جمع شاعر و بروزن فُعلان بالضم چون
صُحبان جمع صاحب و بروزن فِعال
بکسر چون تِجار جمع تاجر و بروزن فُعول
بضمتین چون قعود جمع قاعد و بروزن
فعالی نیز آید چون طهاری جمع طاهر
و بروزن افاعیل نیز آید چون اباطیل
جمع باطل و فوارس جمع فارس
شاذ ست و اگر مونث برین وزن
باشد جمعش بروزن فواعل آید چون
حوائض جمع حائض و بروزن فُعّل بضم
اول و تشدید عین چون حُیّض جمع حائض
و اگر اسمی بروزن فاعلة باشد جمعش
اکثر بروزن فواعل آید چون کواتب
جمع کاتبة و اگر صفت یعنی اسم فاعل
و صفت مشبه بروزن فاعلة آید جمعش
نیز بروزن فواعل آید چون نوائم
جمع نائمة و بروزن فُعّل بضم اول و
تشدید عین مفتوح چون نُوَّم جمع نائمة
و اگر اسمی بروزن فَعلی یعنی اسم
چهار حرفی که رابع او الف مقصوره باشد
فای او بهر سه حرکت که باشد جمعش بروزن
فعالی بالکسر آید چون ذفاری جمع ذفری
و اگر صفت مشبه بر این طور آید جمعش نیز
بروزن فِعال آید چون عِطاش
جمع عطشی و بروزن فَعالی بفتح اول
و ... چون حرامی جمع حرمی و بروزن
فعالی بفتح اول و کسر لام نیز آید
چون دعاوی جمع دعوی و اگر
فُعلی بالضم مونث اسم تفضیل باشد

جمعش بروزن فُعَل بضم اول و فتح ثانی آید
چون صُغَر جمع صغری و اگر اسمی بروزن
فَعلاء بالفتح باشد جمعش بروزن فعالی
بفتح فا و لام آید چون صحاری جمع
صحراء و بروزن فعالی بکسر لام چون
صحاری جمع صحراء و بروزن فعالیّ
بفتح اول و کسر لام و تشدید یا چون
صحاریّ جمع صحراء و اگر صفت مشبه برین
وزن باشد جمعش بروزن فِعال بکسر
چون بِطاح جمع بطحاء و بروزن فعالیّ
بفتح اول و کسر لام و تشدید یا چون
عذاریّ جمع عذراء و اگر صفت مشبه
بروزن فُعَلاء بضم اول و فتح ثانی
باشد جمعش نیز بروزن فِعال آید چون
عِشار جمع عُشَراء و کلمه که بروزن فُعالی
یعنی اسم پنج حرفی که آخرش الف مقصوره
باشد جمعش بروزن فُعالَیات بضم اول
و فتح لام آید چون حُبارَیات جمع حُباری
و گاهی بروزن فعالی بکسر لام آید چون
حبالی جمع حبلی و بروزن فعائل نیز آید
چون حبائر جمع حباری و اگر اسمی بروزن
أفعل آید یعنی بلا تعیین حرکت اول و
ثالث جمعش بروزن أفاعل آید چون
اصابع جمع اصبع و انامل جمع انمل
و اگر صفت مشبه بروزن افعل آید جمعش
بروزن فُعلان بضم آید چون حُمران
جمع احمر و بروزن فُعْل بالضم چون حُمر
جمع احمر و اگر اسم تفضیل برین وزن باشد جمعش
بروزن افاعل آید چون افاضل جمع

افضل و اسمیکه بروزن فَعلان بحرکات
ثلثه فا و سکون عین بود جمعش بروزن
فَعالین بفتح آید چون شیاطین بکسر جمع
جمع شیطان و سرحان که گاهی بروزن
فِعال بکسر نیز آید چون سراح جمع سرحان
و گاهی بروزن فَعالیّ بفتح اول و کسر
لام و تشدید یا چون اناسیّ جمع انسان
و اگر صفت مشبه برین وزن باشد
جمعش بروزن فِعال بکسر نیز آید چون
غِضاب جمع غضبان و بروزن فَعالی
بفتح اول و فتح لام چون سکاری جمع
سکران و جمعیکه از صفت مشبه بروزن
فَعالی بفتح آید فاکلمه آنرا درین لفظ
ضمه داده میشود چون کُسالی جمع کسلان
و سُکاری جمع سکران و ثُمالی جمع ثملان
و ... جمع غیران و کلمه که بروزن
فَعِلان بفتح اول و کسر ثانی باشد
جمع آن بروزن فَعالیّ بکسر لام و تشدید
یا چون ظَرابیّ جمع ظربان و گاهی
بروزن فِعلی بکسر فا و فتح لام چون
ظِربی جمع ظربان و کلمه که بروزن
فَیعِل بفتح فا و کسر عین باشد جمعش بروزن
أفعال آید بالفتح چون اموات جمع میت
و بروزن فِعال بکسر چون جیاد جمع جید
و بروزن أفعِلاء بفتح اول و کسر عین
چون اَبیناء جمع بین آید و گاهی بروزن
فَعلی بفتح نیز آید چون موتی جمع میت
و کلمه که بروزن فُعّال بضم اول
و تشدید عین باشد جمعش بروزن

فعالیل آید چون عوّار جمع عواویر
و کلمه که بروزن مَفعول و مِفعال بالکسر
باشد جمعش بروزن مفاعیل آید چون
ملاعین جمع ملعون و مفاتیح جمع
مفتاح و کلمه که بروزن مُفعِل بضم
میم و کسر عین باشد جمعش نیز گاهی
بروزن مفاعیل آید چون مناکیر
جمع منکر و مفاطیر جمع مفطر و کلمه که
بروزن مَفعَل و مَفعَلة بفتح میم یا
بکسر میم باشد جمعش بروزن مفاعل آید
چون مساجد جمع مسجد و محامد جمع محمدة و
مقاطع جمع مقطع و مناجم جمع منجم و کلمه که
بروزن مُفعِل بضم میم و کسر عین
باشد جمعش بروزن مفاعل آید چون
مداخل جمع مُدخل و کلمه که بروزن مَهری
بالفتح و مُهَرّیّ بضم اول و کسر را مشدد
و تشدید یای ثانی و سِعلاة بالکسر و
قلنسوة بفتح اول و ثانی و سکون
نون و ضم سین و ... بفتح اول و
ثانی و ... بالکسر باشد جمعش
بروزن فعالی بفتح اول و کسر لام آید
چون مهاری و سعالی و قلاسی
و قبالی و عشاری جمع مهری بروزن
فَعالی بفتح اول و فتح لام و فَعالیّ بفتح
اول و کسر لام و تشدید یا نیز آید چون مهاری
و مهاریّ و کلمه که بروزن ... باشد
... جمع او بروزن
فعالیّ بفتح اول و کسر لام و تشدید یا
... و کلمه که بروزن ... الحق

ده قرنبا و جمباری صحرایه باشد جمعش بر وزن فعائل آید چون جرائش و قرامش و جنابز و جنائب و کلمه که بر وزن افلیم و اقوال باشد جمعش بر وزن افاعیل آید چون اقالیم و اقاویل و کلمه که بر وزن مصباح باشد جمعش بر وزن تفاعیل بفتح اول و کسر عین چون مصابیح و تجاریب آید و کلمه که اول آن تا و رابع آن مده بود جمعش بر وزن تفاعیل آید چون تماثیل جمع تمثال و تصاویر جمع تصویر و کلمه که بر وزن [illegible] بکسر اول و فتح ثانی باشد جمعش بر وزن فعالین بفتح اول و کسر لام آید چون بلاغین و جمع رباعی مجرد هر چه ملحق بآن باشد بر وزن فعالل آید چون جعافر جمع جعفر و قماطر و دراهم و تجمیع خماسی مجرد و غیره بر وزن فعالل آید مگر بحذف حرف خامس چون سفارج جمع سفرجل و تجمیع رباعی مزید یا ملحق بآن که حرف رابع او مده باشد جمعش بر وزن فعالیل آید چون قراطیس جمع قرطاس و [illegible] و قناویل جمع قندیل و [illegible] اسمیکه منسوب باشد یا جمع باشد بر وزن فعالة و مفاعلة و فعالیة خوانند بفتح اول و کسر چهارم آید چون [illegible] و اشاعرة جمع اشعری و اساتذة جمع استاذ و تلامذة

جمع تلمیذ که هر دو عجمی اند و گاهی لفظ جمع را بار دیگر جمع کنند چون اکالب جمع اکلب که جمع کلب ست و جمائل جمع جمال که جمع جمل ست و اناعیم جمع انعام و آن جمع نعم است و بیوتات جمع بیوت که جمع بیت ست و گاهی جمع بر ماده که واحد خود نباید چون نساء و نسوة و نسوان که هر سه لفظ جمع امرأة است و گاهی جمع موافق قیاسی که مفرد آن بیخواهد نیاید و این را جمع خلاف القیاس گویند و استعمال آن بر سماع موقوفست چون محاسن جمع حسن و مطاعم جمع طعام و ملاعن جمع ملعنة و لواقح و مسامح جمع ملقحة و طوائح جمع مطیحة و الضاحج جمع [illegible] و گاهی لفظی باشد که از اوزان جمع نباشد و معنی جمع در و یافته شود و آنرا اسم جمع گویند چون رکب بفتح اول و سکون ثانی بمعنی سواران اسم جمع راکب و خدم بفتحتین بمعنی خادمان اسم جمع خادم و ظرب بفتح اول و کسر ثانی اسم جمع ظربان که بالکسر ست و سبد بفتح اول و ضم ثانی بمعنی عابدان اسم جمع عابد و رجاله بالکسر بمعنی پیادگان اسم جمع راجل و رفقه بضم اول و سکون ثانی بمعنی رفیقان اسم جمع رفیق و جامل بکسر میم اسم جمع جمل بمعنی شتر و عبید بر وزن فعیل بمعنی بندگان اسم جمع عبد و تو آم بضم اول و در سوم اسم جمع تو آم که بفتح اول و سوم ست

و قصبا بفتح اول و سکون ثانی اسم جمع قصب که بفتحتین بمعنی نی ست و مشیوخا بفتح میم و سکون شین و ضم خا اسم جمع شیخ و صحابه بالفتح بمعنی یاران اسم جمع صاحب و چون از لفظ مفرد که بچیزی منسوب باشد یای نسبت حذف کنند آن مفرد در معنی جمع میشود چون روم جمع رومی و عرب جمع عربی و چون در آخر لفظی تای وحدت باشد هرگاه آن تا را حذف کنند بمعنی جمع آن لفظ میشود و چون کلم بفتح کاف و کسر لام جمع کلمه و تمر بفتح اول و سکون ثانی جمع تمرة و معد بکسر میم و سکون عین جمع معدة و گاهی لفظی در معنی جمع میشود بزیاده کردن تا در آخرش چون کماة و جباة که مفرد آن کما و جبا ست هر دو بمعنی سماروغ و جمع بالف و تا در آخرش با هر اسم مؤنث می آید چنانچه هند و هندات و اگر صفت مؤنث باشد جمعش بالف و تا نیاید چنانچه حائض را جمع حوائض آید نه حائضات و تفطیکه در تا است تانیث سماعی بود با صفت تانیث آن حذف کرده بالف و تا جمع نمایند تا اجتماع دو علامت تانیث لازم نیاید چنانچه عقارب و ثمرات جمع عقرب و ثمره و مذکر که صفت غیر عاقل باشد گاهی جمعش نیز بالف و تا آید چون جبال راسیات یعنی کوه های بلند و مرفوعات و تطلیکه او را جمع تکسیر نیاید

باشد جمعش نیز بالف و تا آید چنانچه سرادقات جمع سرادق یا آنکه در خماسی جمع تکسیرش بکثرت خماسی آمده باشد یا قیاسی اصول الف و تا جمعش آرند چون سفرجلات جمع سفرجل که جمع تکسیرش سفارج آمده است بحذف خامس و لفظیکه بر وزن فعله باشد بفتح اول و سکون ثانی در حالت جمع بالف و تا عین کلمه آن فتح یابد بشرطیکه اجوف نبود چون از تمرة بسکون میم تمرات آید بفتح میم و اگر اجوف باشد عین کلمه همچنان در جمع ساکن ماند چنانچه در مفرد بود مثلا از جوزة و بیضة جوزات و بیضات آید بسکون واو و یا مگر قوم هذیل در اجوف نیز بطور صحیح و غیره فتح خوانند چنانچه از جوزة و بیضة جوزات و بیضات آرند بفتح واو و یا و لفظیکه بر وزن فعله بکسر اول و سکون ثانی باشد در حالت جمع بالف و تا عین کلمه آن فتح و کسره یابد چون از کسره کسرات بکسر اول و فتح سین و هم کسرات بکسر اول و ثانی چون سدرة و سدرات و بسکون عین کلمه نیز خوانند چنانچه کسرات بسکون سین و لفظیکه بر وزن فعله بکسر فا و سکون عین اگر اجوف باشد مطلقا یعنی خواه واوی و خواه یائی یا ناقص واوی بود پس عین کلمه در هر دو صورت در وقت جمع سکون در فتح یابد چون دیمات بسکون یا و فتح یا [illegible]

کہ اصل آن دوتہ بود بمعنے باران
بے رعد و برق چون بجات بسکون یا
فتح یا جمع بجیۃ بمعنے معبد نصاری چنانچہ
کنیسہ معبد یہود و لنظیکہ بر وزن
فعلہ بضم اول و سکون ثانی باشد
درحالت جمع عین کلمہ آن فتحہ و ضمہ
یابد چنانچہ از حجرۃ حجرات آید بضم جیم
و فتح آن و جیم بسکون نیز خوانند چنانکہ
حجرات بسکون جیم و لنظیکہ بروزن
فعلہ بضم فا و سکون عین اگر ناقص
یائی یا اجوف مطلقاً باشد درینحالت
جمع عین کلمہ آن سکون و فتح یابد مثال
ناقص یائی چون از رقیۃ رقیات بفتح
و سکون قاف و حلیۃ و حلیات مثال
اجوف چنانچہ از دولۃ دولات و دولات
و دولات هر دو بسکون و فتح واو و اگر
صفت مشبہ صحیح یا مضاعف خواه
بر وزن فعلۃ بالفتح باشد یا فعلۃ بالکسر
یا فعلۃ بالضم بود درحالت جمع بالف
و تا عین کلمہ بسکون آید فقط چون از
صعبۃ صعبات و از صفرۃ صفرات
از صلبۃ صلبات و از مرۃ مرات و از
شدۃ شدات و از ثلثۃ ثلثات و هر
لفظیکہ بر وزن فعل باشد بحرکات ثلثہ
فا و سکون عین بشرطیکہ مؤنث ست
بتقدیر تا پس آن نیز حکم فعلۃ مثلث
الفا دارد چون ارا ارض ارضات
بفتح را چنانچہ اذ تمرۃ تمرات و جمع عُرُس
عُرُسات بضم را و جمع آن چنانکہ حجرۃ

حجرات جمع حیرۃ حیرات بسکون و فتح یای
تحتانی چنانکہ ادویۃ و دیات بسکون و
فتح یا و جمع بواو و نون برای لفظی
سے آید کہ در آخر آن تای فوقانی نبود
و علم باشد مذکر عاقل چنانچہ زیدون
جمع زید یا آنکہ صفت باشد مر مذکر را
چنانچہ ضارب و مضروب را اسم جمع
ضاربون و مضروبون می آید و الف
مقصورہ را در حین جمع بیفگنند چنانچہ
مصطفیٰ جمع مصطفون می آید لیکن
سنون جمع سنۃ و قلون جمع قلۃ و
اہلون جمع اہل و ارضون جمع ارض
خلاف القیاس ست و افعل فعلا چنانچہ
احمر و فعلان فعلی چنانچہ عطشان و
صفتیکہ مشترک باشد میان مذکر و مؤنث
چنانچہ جریح و صبور این هر سہ قسم الفاظ
را جمع بواو و نون نمی آید و این جمع
بواو و نون بحالت رفعی باشد و اما
درحالت نصبی و جری همین جمع سالم
مذکر بیای معروف و نون آید چنانچہ
رأیت زیدین و ضاربین و مضروبین
و مررت بزیدین و ضاربین و مضروبین
جمع الجمع نزد صرفیان جمعیکہ از لفظ
جمع آورده باشد چون اکالب جمع اکلب
کہ جمع کلب ست و انعام جمع انعام کہ
جمع نعم ست باصطلاح صوفیہ شهود حق
است قائم بخود بمعنی اول از فصول کبری
و معنی ثانی از لطائف —

بمعنے حساب عدد حروف ابجد و باین معنے
بتخفیف میم نیز آمده از صراح و قاموس مؤید
و منتخب و لطائف —
جمال بکسر اول و این جمع جمل ست
و بفتح خوبی صورت و سیرت و بالضم و
تشدید و تخفیف میم خوبرو و خوش سیرت
و بالفتح و تشدید میم شتربان از منتخب —
جمیل خوب و نیکو و خوبصورت از منتخب
جماع الاثم بکسر اول و اثم بمعنے
خوردن شراب چه اثم بمعنے شراب
آمده و جماع الاثم بمعنے شراب نیز
آمده از منتخب —
جمام بفتح آسودگی اسپ بعد از
ماندگی و بالضم و بالکسر آب منی کہ فحل را
از ترک جماع حاصل شود بهر سہ حرکات پُر
لبالب گشتن ظرف و پیمانه از منتخب —
جمان بضم مروارید و مهرہ های سیمین
کہ بشکل مروارید سازند از منتخب —
جمازہ بفتح اول و تشدید میم و شتر
تیز صیغہ مبالغہ یعنی اشتر تیز رفتار
از منتخب و در کتب فارسی بتخفیف
میم نیز آمده —
جمعہ بالضم و بضمتین روز آدینہ
از منتخب —
جمرہ بالفتح انگار آتش و سنگریزہ و سنگریزہ
و اندا ختن در حج سہ مرتبہ نام مرض
کہ آن شوری چند بهن باشد بغایت
سرخ با سوزش عظیم و در فارسی
حرارتی و بخاریست کہ در آخر زمستان

بسہ مرتبہ از زمین بجهد در جمرہ اول
زمین گرم میشود و در جمرہ دوم آب
گرم میگردد و در جمرہ سوم نباتات
گرم شوند و برگ و شگوفه پیدا آید از
برهان و منتخب و لطائف —
جمیلہ خوب و نیکو و خوبصورت —
جمکار بالضم یعنی بزرگ بلند از بهار عجم —
جمجمہ بضم هر دو جیم کاسہ سر کہ آن را
کاچک نیز گویند قدح چوبین چاهیکہ
در شورستان باشد از کشف و سروری
و منتخب و شرح نصاب و مولانا یوسف
و کنز و مصطلحات —
جمع افگنی کنایہ از کمالات تیر اندازی
کہ تیرها بسیار در یکجا زنند از چراغ هدایت
جملگی بکاف فارسی بمعنے همہ و درین
لفظ یای مصدر نیست بمعنے کل شدن
و یا کہ در آخر لفظ جملہ است بکاف فارسی
بدل شده چنانکہ درحالت نسبت مثل
پردگی و خانگی و بعضی محققین نوشتہ اند
کہ صحیح آنکہ در اصل جملگی بوده از عالم
تنهایی کہ بدون یا مستعمل است از بهار عجم —

فصل جیم مع نون

جنکلکہ یکیا نوعی از حیوانات بصورت
انسان کہ یکپا دارد و از تمیز و نطق
بے بهره است مجازاً مردم بی شعور و بی تمیز از مصطلحات
جنگو و کسیکہ یا کنایہ از ملائک و عم —
جناب بالفتح درگاه و آستانہ و
گرد اگرد سرای و کنار ما خوذ از جنب

باب الجیم مع النون

که بمعنی پهلو وکناره باشد وکسانیکه برای این معنی بالضم خوانند غلط است چراکه جناب بالضم بمعنی درد پهلوست منتخب وصحاح ولطائف وکنز. و در فارسی جناب بالفتح نام بازیست ومعنی گروه شرط وقمار و بالضم بمعنی دوگان دوگان وبالکسر ریسمان باشد که برگردن چارپا بندند وهر جاکه خواهند برند از برهان وغیر آن۔

جنوب بالفتح طرف دست راست کسی که رو بسوی مشرق ایستاده باشد وبمعنی باد یکه از طرف دست راست آن شخص وزد از صراح ومنتخب وکشف ومدار ولطائف وکنز ومولانا یوسف بن مانع که از اکابر اهل تحقیق اند چنین نوشته اند که جنوب باد یکه از جانب یمین کعبه وزد چه کعبه را حرمت یک شخص قرار داده اند که روئش بسوی مشرق است وجنوب ماخوذ از جنب است که بمعنی پهلو باشد تخصیص جنب به یمین ازین سبب کردند که جنب یمین اشرف اعظم پهلوست۔

جنائب بالفتح اول وکسر همزه که حرف چهارم است وموحده بمعنی اسپان آراسته که پیش سواری سلاطین وامرا برند واین جمع جنیبه است از منتخب وکنز وشمسی۔

جنب بضمتین مرد بی غسل وبفتح اول وسکون ثانی بمعنی پهلو وکناره از منتخب

جنیبت بالفتح اول وکسر نون و یای معروف وفتح موحده وتای فوقانی اسپ کوتل که پیش سواری سلاطین وامرا برند از کشف وبهار عجم وصراح۔

جناة بالضم جمع جانی که بمعنی گنهگار باشد۔

جنت بالفتح بهشت ودر اصل بستان را گویند که درختان او زمین را پوشیده باشند چه در هر لفظ عربی که جیم ونون باشد معنی خفا و پوشیدگی در آن ملحوظ باشد چنانچه پری و جن از آن گویند که از نظر پوشیده است وجنین بمعنی بچه که در شکم پوشیده باشد وجنه بالضم بمعنی سپر که مرد را بپوشد از شرح نصاب مولانا یوسف بن مانع رحمة الله علیه۔

جنابت بالفتح در شرع مجازا بمعنی حالت بی غسل چرا که دران نیز دوری از طهارت باشد از کشف وبهار عجم۔

جنایت بکسر گناه کردن از منتخب وصراح وکنز۔

جنایات بکسر تقصیرات۔

جناح بالفتح بال مرغ وبازوی دست ومقدمه لشکر که آن را هراول گویند وبالضم بمعنی گناه از مدار ومنتخب بحر الجواهر وکشف وصراح وبهار عجم۔

جنبش بفتح جنبیدگی۔

جند بالضم لشکر وسپاه ونام دواکه بپاسبرگ سیاهی باشد وبالفتح نام شهری از توران

از شرح نصاب وبرهان وکشف ومنتخب وسروری وکنز۔

جنود بضمتین لشکرها واین جمع جند است از کشف وکنز۔

جنید بضم جیم وفتح نون وسکون تحتانی نام یکی از اولیای کامل ساکن بغداد۔

جنتر بفتح اول وسکون نون وضم تای فوقانی لفظ هندیست نام سازیکه آنرا بین نیز گویند وشکل او باتراز و مشابهت دارد وآن چوبی باشد مثل گردن طنبوره وزیر هر دو سر آن دو کدوی مدور وصل کرده باشند وبران چوب که بالای هر دو کدو باشد مثل طنبوره تارها کشند پس آن چوب بمنزله شاهین ترازوست وهر دو کدو بمنزله هر دو پله ودر بهار عجم نوشته که جنتر نوعی از بین است زیادت چند تار از بین وبعضی از آلات رصد۔

جنس بالکسر یک نوع از هر چیز که در اقسام چیزها باشد از منتخب وصراح و باصطلاح منطقیان جنس آنرا گویند که در تحت آن چند نوع مندرج بود ونوع آن را گویند که تحت آن اصناف واقع شود وصنف آن را نامند که در تحت آن افراد باشد چنانچه حیوان که جنس است وانسان نوع فرنگی وحبشی وهندی وکوهی اصناف اند واشخاص هر صنف افراد هستند۔

جناس بکسر اول در عبارت بهر دو لفظ آوردن که در تلفظ اشتباه باشند۔

جنیبت کش میرآخور از سراج۔

جنف بفتحتین میل کردن بسوی ظلم از شرح نصاب وکنز۔

جناغ وجناق بالفتح ودر آخر لفظ اول غین معجمه بمعنی شرط وگرو باشد که دو کس باهم بندند وبالضم دامنه زین و زین پوش از رشیدی وبرهان ولغات ترکی ودر مصطلحات نوشته گرو که باهم بندند وآنرا مرا یاد وترا فراموش نیز گویند۔

جنگ بالفتح وکاف فارسی بلفظ کردن وآوردن وجستن وافتادن ودشتن مستعمل میشود از بهار عجم وجنگ بالضم بیاض بزرگ که دران هر قسم اشعار وغیره مندرج باشند از برهان۔

جنبیک بضم اول وفتح بای موحده جنبیدن کردن وخبر کردن از برهان۔

جنگل پایک جانوریست بصورت آدمی که یکپا دارد از بهار عجم۔

جنبش اول کنایه از حرکت فلک یا حرکت سیارات از برج حمل یا حرکت قلم وعصا از بهار عجم وسراج۔

جندل بالفتح بروزن صندل بمعنی سنگ بزرگ از شرح نصاب ولطائف۔

جنان بالفتح بروزن سحاب بمعنی دل و بکسر جیم جمع جنت که بمعنی بهشت است از کشف وقاموس ومنتخب۔

جن بالضم سپر وبالکسر پری واین اسم جنس پری است که بر واحد وکثیر اطلاق میشود اِن کرد چنانکه انسان

از شرح نصاب و لطائف —

جنین بفتح بر وزن فعیل بچه که در شکم مادر باشد از منتخب و کشف —

جنه بالکسر و تشدید نون پریان از منتخب و جنه بالضم و تشدید نون بمعنی سپر فراخ از شرح نصاب —

جونابچه بضم اول و حرف چهارم با موحده دو کودک که بیک حمل متولد شوند بترکی توامان گویند و مجازاً بمعنی دکان و دگان از برهان وغیره —

جنازه بالفتح و الکسر تابوت مرده از منتخب و صراح و بهار عجم —

جنی بالکسر و تشدید نون مکسور جن واحد و جن اسم جنس ست پریان او جن مشتق از جن ست که بمعنی پوشیده شدن باشد چون پری صفت اختفار و پوشیدگی دارد او را جنی گفتند و کسانیکه جمع جن اجنه گویند بفتح اول و کسر جیم و تشدید نون غلط ست چرا که اجنه جمع جنین ست بمعنی بچه اگویند که در شکم باشد و جنی بفتح اول و کسر نون و یا مشدد میوه را گویند که از درخت چیده شود از شرح نصاب و مولانا الهداد جنابن بالغ —

جنگ انگری جنگ بمعنی جنگ ساختن که بدون کینه باشد برای فریب دادن شخص دیگر از رشیدی و بهار شربت و برهان و سراج و مصطلحات —

جنفولی جوره بمعنی بفتح دال مهمله نوعی از جلیان که در ایام بهار جوانان را ظاهر شود از بهار عجم —

جنس عالی باصطلاح منطق آنکه فوق جمیع اجناس باشد چنانکه جوهر که فوق جسم مطلق ست و جسم مطلق فوق جسم نامی و جسم نامی فوق حیوانست و حیوان فوق انسان ازین جهت انسان را نوع سافل گویند —

فصل جیم مع واو

جوزلو با بمعنی باقلی —

جوزا بالفتح نام برجیست از بروج آسمان در اصل لغت جوزا بمعنی گوسفند سیاه که میان او سفید باشد و چون تحیین گوسپند در میان گله گوسپندان سیاه مطلق نهایت اظهر و نمودار باشد همچنین برج مذکور نیز نسبت بدیگر بروج کواکب روشنی دارد و در میان همه بروج ممتاز ست لهذا باین اسم مسمی کردند و صورتش بشکل دو کودک برهنه است که یکی با دیگری و آمده اند و سوال آن جوزا نام صورت دیگر ست از صور جنوبی بدیت مرد قائم بر وکرسی منطقه بسته و شمشیر بر حمائل انداخته در دست راست کلاه پای بالاسر گرفته و دست چپ و را بسوی کشیده و بیهقی خواجه حافظ فرماید که همچو جوزا سحر نهاد حمائل برابرم از منتخب و شرح نصاب و بدر چندی شرح بیت باقی —

جوبی بفتح اول و در آخر الف مقصوره که بصورت یاست بر وزن نوا بمعنی سوزش دل از عشق و محبت از منتخب و کشف —

جورب بالفتح موزه و آنچه پای را پوشد از کشف —

جواب بالفتح پاسخ و باصطلاح بمعنی مقابل سوال بفتح جیم و سکون واو و الف ممدوده آبی که چو دران جوشانیده به بیماران دهند و آنرا آش جو نیز گویند بفتح اول و ثانی و سکون سوم و کسر بای موحده حوضهاست بزرگ یا بمعنی مراحل جوابی بوده جمع جابیه یا تحتانی بجهت تخفیف حذف کرده اند از منتخب —

جوع الکلب علتیست که هرچند خورد سیر نشود و اشتداد اشتهای طعام و حرص بر ماکولات هیجان باشد و این مرض را شهوت کلبی نیز گویند —

جوادب بفتح اول و کسر ذال معجمه جمع جاذبه که بمعنی کشنده ست و بمعنی کشش مستعمل شود و بضم اول طعامیست که از شکر و برنج و گوشت پزند از منتخب —

جودت بالفتح نیکی و نیک شدن و نولی هر چیز و بالضم تیز رفتاری اسپ از منتخب و کشف و شرح نصاب —

جوارح بفتح اول و کسر راء مهمله و حاء مهمله اعضای آدمی و جانوران شکاری از منتخب و کنز —

جود بالفتح نیکو و بسیار باریدن باران بسیار و بالضم بخشش و سخاوت و نام دیهی ست از شرح نصاب و منتخب و لطائف وغیر آن —

جوامع الکلم جمع دکریم از سراج —

جوهر فرد و جزء لایتجزی که نزد متکلمین قابل قسمت بهیچ وجه نباشد مگر نزد حکما قابل قسمت ست و نزد شعرا کنایه از دهان معشوق —

جواد بفتح اول و تخفیف واو بمعنی لفظی بسیار جود کننده و یکی از اسمای صفات حق تعالی ست و بمعنی اسپ نیز رفتار برای هر سه معنی مذکور بتخفیف واو ست و بتشدید واو خطاست از منتخب و قاموس و کنز اللغات و صراح و مؤید و کنز و لطائف —

جوع البقر مرضی ست که جمیع اعضا را حالت گرسنگی طاری شود با وجود سیری معده —

جوی شیر جوی شیرین معشوقه خسرو اکثر تمنای شیر میکرد و گوسفندان چهار کروه دور از شهر بر کوه میچریدند پرستاران با آوردن شیر رنج می بردند فرهاد بحکم شیرین از کوه تا شهر نهری طیار کرد و شبانان در آنجا و در شهر شیر میدوشیدند پس زحمت دور نشد —

جوی بار جاییکه در آن جوی بسیار باشد از سراج —

جوز بفتح اول و زای معجمه پی فارسی گوز نیز آن چیز را اول است از اجزای فلک قمر که بر سر اجزا

ویکیان که مائل و حائل و تدویرست محیط کرهٔ وی و بمعنی هریکی از عقدهٔ راس و ذنب و آن دو نقطهٔ تقاطع حائل و مائل ست و مجازاً بمعنی تیز تیز آمده از برهان و مؤید و غیر آن —
جوار بکسر و بضم نیز بمعنی همسائگی و بفتح چنانکه مشهورست از صراح و منتخب و قاموس و کشف و مدار و کنز —
جوهر معرب گوهرست بمعنی سنگ قیمتی و اصل هر شی و خلاصه آن و باصطلاح چیزی که بذات خود قائم باشد و این جوهر ضد عرضست و عرض آنرا گویند که بذات خود قائم نباشد بلکه قیام عرض بوسیلهٔ جوهر باشد چنانکه لوح و نقش پس لوح جوهرست و نقش عرض و جامه و رنگ جامه جوهرست و رنگ عرض و خان آرزو در سراج نوشته که جوهر معرب گوهرست و بمعنی موج آهن و موج چوب و استخوان و این اطلاق فارسیان عربی دانست والا در عربی باین معنی یافته نشده —
جوذر بالفتح و ذال معجمه مکسور معرب گودره بمعنی بچهٔ گاو دشتی از منتخب و رسالهٔ معربات —
جودر بفتح اول و فتح دال مهمله گیاهیست که میان زراعت گندم و جو میروید و دانهٔ آن باریک باشد از برهان —
جور بالفتح میل کردن از راستی و ستم کردن از منتخب و باصطلاح فارسیان نام خطیست که بر کنارهٔ جام میخواران ولایت میباشد چنانکه در برهان مجازاً جام پر و مالامال —
جوز بالفتح معرب گوز که بفتح کاف فارسی ست بمعنی وسط چیزی و بمعنی گردگان که بهندی اخروٹ گویند و بعضی ثمر درخت که مدور باشد چنانچه جوز هندی بمعنی مغز ناریل —
جواز بضم اول و در آخر زای معجمه معصره و آن آلتیست چوبی که بدان روغن از کنجد و عرق از نیشکر گیرند بهندی کولو گویند از برهان و کشف و مدار و جهانگیری و مؤید و رشیدی و سروری و بفتح اول در عربی گذر و گذشتن و روان شدن سوانی از منتخب و صراح —
جوائز عطایا و انعامات و تحفها —
جوش بالفتح زره و جوشیدن دیگ و شوریدن دل و بالضم و بالفتح سینهٔ انسان از منتخب و صراح و بالضم در فارسی بمعنی حلقهٔ زره و جوشیدن دیگ و شورش دل از برهان هر دو معنی اخیر بتفاوت فتح و ضم و توافق لسانین ست و در بهار عجم نوشته که جوش ترجمهٔ فور بلفظ زدن و کردن و گرفتن و برخاستن و دمیدن و بلند شدن و افتادن و نهادن و ریختن و آمدن مستعملست —
جوارش بضم اول و کسر رای مهمله دوای مرکب که خوش مزه و هاضم باشد بخلاف معجون که در آن خوش بودن مزه قید نیست و کسانیکه بفتح جیم و سکون رای مهمله گویند خطاست چراکه معرب گوارش از بحر الجواهر —
جوع بالضم گرسنگی از منتخب —
جوامع جمع جامعه و مجازاً بمعنی تمام و همه —
جواهر تسعه گاهی مراد از نه فلک باشد و گاهی عبارت از نه جوهر باشد که بهندی نورتن گویند و آنها اینست لعل و مروارید و الماس و زمرد و یاقوت و فیروزه و مرجان و نیلم و عقیق و بعضی بجای عقیق لهسنیا را شمارند و سوای اینها چند جواهر دیگر نیز اند —
جوف بالفتح شکم و اندرون هر چیز و جای خالی که در میان چیزی باشد و بالضم نوعی از ماهی از منتخب و کشف —
جوالق بضم جیم و کسر لام معرب گوال که بمعنی جوال ست بلکه جوال هم معرب گوالست از رسالهٔ معربات و رشیدی —
جوزق بفتح جیم و فتح زای معجمه غوزهٔ پنبه قبل از شکفتن و مانند آن معرب گوزه و دهی ست بهرات از منتخب —
جوق بالضم و واو معروف بمعنی فوج و گروه مردم و گروه مرغان و گروه جن و این لفظ ترکی ست از لغات ترکی نوشته شده و در فرهنگ فرنگی قواس و شیر خانی بواو مجهول نوشته و در منتخب و بهار عجم و کشف بالفتح ظاهراً در صورت فتح معرب است چراکه در منتخب لفظ ترکی و فارسی بی تقریب نیامده و لفظیکه در و جیم و قاف باشد در کلام عرب نیاید مگر آنکه معرب باشد و در مصطلحات نوشته که جوق بالضم بمعنی گروه در اصل لفظ ترکیست و بجیم فارسی بمعنی چوبیکه بر گردن گاو و گردون و قلبه و چرخ بندند —
جوسق بفتح اول و سین مهمله مفتوح معرب کوشک از رسالهٔ معربات و سروری و برهان —
جوسنگ بمقدار جو از لطائف —
جوال بضم اول چیزی که در آن غله پر کرده بر خر و یابو نهند و بمعنی دلق و نوعی از پارچهٔ درشت که درویشان پوشند نیز آمده از مدار و جهانگیری و مؤید و بهار عجم و کشف و بمعنی جوال را بمعنی بدن و جسم نوشته شعر نظامی گنجه بسند آورده اند
بیت
هم از سیر مردی هم از بهر مال
کوشیم تا جان بود در جوال
ظاهراً این مجازست و لفظ جوال معرب گوالست و بفتح اول در عربی بمعنی گرد بر گردیدن از منتخب —
جوهر فعال بتشدید عین بمعنی عقل عاشر چه حکما گویند که سوای یک فرشته و هشت فلک همه عالم را بحکم حقتعالی عقل عاشر آفریده است —
جوهر اول کنایه از جبرئیل علیه السلام یا قلم یا نور محمدی صلی الله علیه و آله و سلم یا آدم علیه السلام و نزد حکما کنایه از عقل اول —

جوزمائل ثمر دهتوره ـ

جول بواو مجهول بیابان ـ

جوگندم ریش که سیاه و سپید باشد از مصطلحات ـ

جوامع الکلم بفتح کاف و کسر لام چند احادیث اند که هر یک از آنها با وجود اختصار الفاظ و عبارت مطالب کثیره را مشتمل ست ـ

جوعان بالفتح گرسنه از منتخب ـ

جون بالفتح نام رود جمنا ـ

جوزن بالفتح بمعنی ساحر و جادوگر چرا که معمول ساحر است که بر جو افسون خوانده میزنند از شرح سکندرنامه و برهان و سراج ـ

جولستان بضم بواو مجهول بمعنی بیابان هموار و این لفظ ترکیست صحیح بجیم فارسی بمعنی گلی و در بعضی نسخه نوشته شده از لغات ترکی و برهان و رشیدی ـ

جوشن بالفتح و شین معجمه مفتوح و نون بمعنی سینه و زره و لازمی از لباس جنگ که غیر زره است چه در زره تمام حلقه باشند و جوشن مرکب از حلقه و لوحها باشد هم باشد از برهان و بهار عجم مگر در بهار عجم بضم و بواو مجهول نوشته و در سراج نوشته که جوشن مرکب است از جو که بمعنی کرته و پیراهن است باشد و لفظ شن بمعنی حلقه بفتح و ضم اول بهر دو درست از این عالم ست و شن که کرته را از او بمعنی زره شد ... که کمتر نسبت

است لفظ گلشن نیز از این عالم ست و نیز در جوشن یک شین به سبب اجتماع دو شین حذف کرده اند ـ

جولان بفتح اول و ثانی و ثالث مگر در فارسی بسکون واو مستعمل بمعنی دویدن و دو لیدن اسپ و گردیدن بالفظ زدن و دادن و کردن مستعمل و بالضم بمعنی زنجیری که در پای مجرمان و گنهگاران اندازند از بهار عجم و کنز و منتخب و زبدة الفوائد و فرهنگ حسینی ـ

جوبکستن نوعی از فال زدنست ـ

جو بالفتح و تشدید واو بمعنی فضائی که درمیان زمین و آسمان ست و بمعنی باد نیز آمده بمناسبت آنکه باد را موضع همین ست ـ

جوهر دار و عرض نواز سر مرکب آن عبارت حل کنند بغایت قوی لهجه است ـ

جوده بالفتح نیکی و نیکو شدن و خوب و بالضم دویدن و نیکو رفتن اسپ را از منتخب و شرح نصاب گفتند اگرچه نکرار تمامی مرده نوشتن حاجت نبود مگر بیان حال بمعنی لسان تام چاره جنبش که ...

جوشیده بضم و واو معروف و نیز بمعنی ... از منتخب و شرح نصاب ـ

جو بهم دو و بالضم و ... ـ

جوله بالفتح و لام مفتوح و هاء ملفوظ لعاب و سفید باشد و عنکبوت از رشیدی وغیره ـ

جولیده بالضم بمعنی ژولیده و پریشان ـ

جواهر مجرده عقول عشره و آن نزد حکماء فرشته اند ـ

جوش پیره بهای بوده کا معروف و دارو بها عطامیست که دار کرده وقطیر ساز و بقیه را انرژی نیز از مصطلحات ـ

جوان سنگ شده بمعنی بهار رسیدن ریاضت کشیده از مصطلحات ـ

جواله بالفتح و تشدید واو چیزی که بسیار گرد گردنده باشد و شعله جواله آن را گویند که چوب سر دار گرفته بهر سو آن تنور افروخته بسرعت تمام آن را گردا گرد سر و پهلوی خود بگردانند ـ

جودی بضم نام کوهی که کشتی نوح علیه السلام بوقت نزول طوفان بر آن قرار گرفته بود از سروری ـ

جوقی بالضم نوعی از ماهی از کشف ـ

جولخی بالفتح و لام مفتوح و کسر قاف بمعنی ژنده و پوش و بمعنی ژنده پوش از برهان ـ

جوکی بالضم و های جهله یکسو نام حیره که دنیا در نظر لطیف بود از مصطلحات ـ

جوهری طائفه ایست که حقیقت لهجه جوهر بگاه بنیاد طول و عرض عمق را ثابت میکنند نام شاعری ـ

جواهر ثلثه منتقل و ماده عقول عشره ـ

جواری بالفتح اول و کسر ثالث جمع جاریه بمعنی کنیزان و دختران و کشتیها دریا و چیزهای بسیار روشونده جمع جاریه از کشف وغیر آن ـ

جوان دو جوال ... بهره و بالضم

اشکرستان و ملده نهار بالفتح نوشته ـ

جوز هندی بمعنی مغز نارگیل ـ

جوز خراسانی اخروت ـ

جوزی بالفتح منسوب بجوز که نام قریه ایست منسوب است بآن عالمی بزرگ محدث ـ

جولانی اسپ و پیاله شراب از مصطلحات و بهار عجم ـ

فصل جیم مع هائی هوز

جهل مرکب اعتقاد داشتن بر ماهیت چیزی بطوریکه دانستن او بخلاف ماهیت آن چیز باشد از بحر الجواهر چنانچه کسی پاره از زیر را نقره داند و جهل بسیط ندانستن حقیقت چیزی را مطلقا چنانچه ندانستن مردم این دیار آن چیز را که بان نبات سرخ را رنگ سرخ دهند ـ

جهالت بالفتح نیکو ارکشتن و صراح جهت بکسر اول و فتح ثانی بمعنی ... جانب و بمعنی برای و سبب نیز مستعمل ...اول در شرح دیوان حافظ نوشته هرگاه که لفظ جهت مراد بطرف و جانب باشد تای دراز نویسند و وقتیکه لفظ جهت مراد برای و سبب باشد بهای گرد مرقوم نمایند ـ

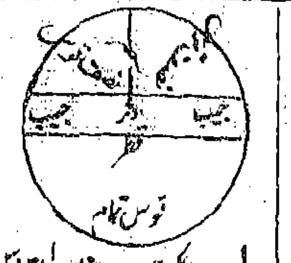
جهد بالضم و بالفتح بمعنی طاقت و کوشش و بالفتح رنج و مشقت از منتخب

وسراج و سروری و ترجمهٔ مقامات حریری و لطائف و آنکه گفته بفتح کوشیدن و بالضم طاقت —
جهد جهید بفتح هردو جیم کوشش بسیار کوشش کرده شده —
جهاد بکسر اول با کفار کارزار کردن از منتخب —
جهر بالفتح آشکارا کردن و آواز بلند کردن در خواندن از منتخب و کنز —
جهار بکسر آشکارا شدن از منتخب —
جهاد اکبر یافت فقر و نفس کشی و زهد —
جهاد اصغر باصطلاح صوفیان جنگ کردن با کافران —
جهیز بکسر و یای مجهول نزد عجم اما لهٔ جهاز بمعنی ساختگی و اسباب و رخت برای دختر و مرده و زر قمار از لطائف و بهار عجم و مصطلحات —
جهاز بفتح کشتی بزرگ و فرج و پالان شتر و بکسر اسباب عروس و اسباب میت و مسافر از مؤید و منتخب و بحر الجواهر —
جهد المقل بضم میم و کسر قاف کوشش درویش و سعی اندک از لطائف —
جهل بالفتح نادانی و نادانستن و بالکسر خطا است از سراج و کشف و منتخب —
جهول بفتح سخت نادان از منتخب —
جهنم بفتح نون مشدده نه بضم آن بمعنی جای عمیق و نام دوزخ از منتخب و مؤید و کشف و مدار —
جهانیان بکسر اول معروف است —

جهان بکسر جهنده و جهان بمعنی عالم نیز بکسر جیم است چون از بسکه ناپایدار و بی ثبات است گویا که جهنده است از کشف و لطائف و خیابان و آرزو و بهار عجم و مؤید بفتح و کسر بمعنی روزگار و بعضی گویند که جهان در اصل گهان بود مخفف گاهان مرکب از که بمعنی وقت و الف و نون نسبت چون موجودات ارضی را با اوقات و ازمنه تعلق تمام است لهذا بجهت تسمیه آن حرف اول گهان از جیم بدل کرده جهان گفتند —
جهودانه پارچه زرد که جهودان بر دوش دارند و آن را عبادت دانند از لطائف —
جهلا بفتح اول و دوم و سوم جمع جاهلست —
جهودی بفتح جیم و ضم ها یک شخص از قوم جهود که کفار موسائی هستند و این منسوب بجهود است حرف یا درین لفظ برای وحدت است نه برای نسبت —

فصل جیم عربی مع یای تحتانی

جیب بالفتح گریبان پیراهن و سینه و دل از منتخب و مجازا بمعنی کیسه که زیر گریبان می دوزند حالا بر کیسه دامن اطلاق کنند و این مجاز در مجاز است چنانکه نیمهٔ شمعی را شمع گفتن و باصطلاح اهل هیئت و هندسه جیب ... است و نصف وتر ما بلد نصف قوس است و صورتش اینست —

جیاب بالکسر جمع جیب خلاف القیاس زیرا که فعل بالفتح را که اجوف یائی باشد جمع بر وزن فعال نمی آید —
جید بالفتح و یای مشدد مکسور بمعنی خوب و سره و نیک و بکسر اول و سکون ثانی بمعنی گردن و عنق از منتخب —
جیاد بکسر اول و تخفیف یا جمع جید که بمعنی سره و نیک ست و بمعنی اسپان تیز رفتار در صورت جمع جواد است که بمعنی اسپ تیز رفتار باشد و بمعنی گردنها در صورت جمع جید است که بمعنی گردن باشد —
جیش بالفتح لشکر و جوشیدن دیگ و شوریدن دل از سراج و کنز —
جیوش بضمتین لشکرها جمع جیش از کنز —
جیف بکسر اول و فتح دوم جمع جیفه که بمعنی حیوان مرده بو گرفته است از صراح —
جیپال بالفتح نام یکی از راجهای هند که سلطان محمود بر وی غالب آمده گاهی بمعنی مطلق پادشاه استعمال کنند —
جیتل بالکسر و یای معروف و فتح تای فوقانی نوعی از سیم مسکوک و این لفظ هندیست و بعضی نوشته که بمعنی دام است که بیست و پنجم حصهٔ فلس باشد —
جیهم این حرف ... فوقانی ...

عربی و فارسی و شین معجمه و بکاف فارسی بدل شود و جیم فارسی در تعریب بصاد مهمله بدل شود و شین معجمه در فارسی و بیای تحتانی چون موریانه و موریانه بمعنی زنگ آهن گاهی زا هم آید چون لفچ بمعنی لب —
جیحون بفتح رودی ست میان خراسان و ماوراء النهر نزدیک بلخ از منتخب و کنز —
جیران بالکسر همسایگان جمع جار است که بمعنی همسایه باشد از کنز —
جیلان بالکسر نام ملکیست و ولایت نزدیک بغداد و آن را جیل نیز گویند کذا فی المنتخب —
جیوه بالکسر و یای معروف بمعنی سیماب از برهان و لطائف —
جیغه بیای معروف و غین معجمه زیوریست مرصع که آن را بر سر دستار زنند از چراغ هدایت —
جیغه جیغه چیزی باشد که با سوده طلا ... آن را برق نیز گویند ... لایت بر پیشانی و ابرو چسپانند مثل متقیش ریزه چنانچه جلال اسیر گوید فرد کرده جیغه جیغه ابرو را داده عرض جوهر ... را از چراغ هدایت —
جیفه بالکسر حیوان مردار بو گرفته از منتخب و لطائف و کشف
جیغه ... بر وزن تیره طلا را ... چراغ هدایت —
[illegible] بالکسر و یای مجهول با ...

بمعنی کمر بین لفظ ترکیست لغات ترکی و در... بهار عجم نوشته که بمعنی فتح و در ترکی ... گویند جی بالفتح نام ... است از ملک صفاهان از شرح خاقانی –

باب جیم فارسی

فصل جیم فارسی مع الف

چاروا بمعنی چارپا از برهان –

چارضرب نوعی از اشغال صوفیان و نوعی از نوازش ساز که بهندی چوتالا گویند و در مصطلحات نوشته که چارضرب کنایه از تراشیدن موی ریش و بروت و ابرو که بعضی قلندران کنند –

چار مذهب حنفی شافعی مالکی حنبلی

چارقب نوعی از لباس امرا و این لفظ ترکی ست –

چهار اسباب علل اربعه یعنی علت مادی و علت فاعلی و علت صوری و علت غائی –

چارم مسطر لا کنایه از قرآن مجید یرا که کتاب چارم ست بعد از توریت و انجیل و زبور –

چاشت یک پهر روز برآمده و طعام آن وقت را نیز گویند از برهان –

چارده روایت مراد از چارده روایت شاگردان هفت امام قرأت ست چرا که هر امام را دو دو شاگرد اند –

چاچ بهر دو جیم فارسی نام شهری ست از توران که تیاشکند شهرت دارد و کمان خوب از آنجا آرند و شاش معرب همین ست از بهار عجم و سراج –

چاچیچ نوعی از تعذیب که مجرم را بچهار میخ دست و پا بندند از برهان –

چارشاخ نوعی از تعذیب از لطائف

چار مخفف چاره از سراج –

چاغر این لفظ بجیم عربی صحیح باشد بمعنی چینه دان مرغان که بعربی حوصله گویند –

چار تکبیر کنایه از ترک چیزیست چه این کنایه است بنماز جنازه چرا که در نماز جنازه فقط چار تکبیر میباشند –

چار مغز تخم خیست از قسم میوه بفارسی گردگان و بهندی اکروت گویند از برهان و سروری –

چار نفس نفس اماره نفس لوامه نفس ملهمه نفس مطمئنه –

چاوش بشین معجمه بر وزن طاوس لفظ ترکیست بمعنی نقیب لشکر و قافله و این در اصل چاوش بوده است او اول با همزه بدل کرده اند و بعضی گویند بضم واو بر وزن پاپوش نیز آمده از برهان وغیره –

چالش بکسر لام بمعنی حمله جنگ از برهان –

چالیش خرامیدن از لطائف –

چاش بشین معجمه بمعنی خرمن غله پاک کرده شده از برهان و لغات ترکی –

چار بالش مسند از برهان –

چهارم عرض بعضی نوشته اند که مجازاً بمعنی انسان نیست چه انسان تنمه چهارم ست از جسم مطلق و جسم نامی و حیوان –

چار میخ بفتح میم و بعضی بجیم عربی بمعنی رسن از لطائف

چاق ترکی ست بمعنی فربه و قوی و بمعنی چست و تندرست و تازه از برهان و چراغ هدایت و لغات ترکی –

چارق بضم را مهمله نوعی از کفش صحرائیان این لفظ ترکیست از لطائف و سراج و مصطلحات –

چار طاق نوعی از خیمه چهارگوشه که بهندی راوتی گویند از رشیدی و سروری و لطائف و برهان و سراج –

چابک بضم بای موحده چست و چالاک و جلد و تازیانه از برهان و بهار عجم و سراج و سروری –

چالیک بیای معروف و کاف عربی نام بازی اطفال که بهندی گلی ڈنڈا گویند از برهان –

چار برگ نام گلیست زرد بمعنی لاله کوهی –

چار دانگ کنایه از چیزیکه بنسبت شمال خود و چند باشد چه دینار شش دانگ میباشد و دانگ ششم حصه دینار ست پس چهار دانگ بنسبت دو دانگ زائد میباشد و لفظ چهار دانگ که گاهی در صفت هندوستان واقع میگردد بنا بر آنست که چون عرض و طول هندوستان سوا روس زا اکثر بلاد عالم زائد است یا آنکه آبادی و تحصیل هندوستان بنسبت تحصیل دیگر بلاد عالم بیشتر ست لیکن بسبب تمام عالم را یک دینار فرض کرده اند و هندوستان را از آن بمنزلهٔ چهار دانگ شمرده اند یا آنکه هندوستان در چهار اقلیم واقعست چنانکه در نقشهٔ ربع مسکون ظاهر ست در فصل های مع الدال –

چال اسبیکه مویش سرخ و سپید در هم آمیخته باشد و بمعنی مغاک و چاه چرا که های هوز بلام بدل میشود و چال و چاه و قمار و بمعنی زنخ آنرا کیک گویند از رشیدی و برهان –

چار منزل شریعت طریقت معرفت حقیقت –

چار مرغ خلیل کبوتر و زاغ و خروس و طاوس که حضرت خلیل بموجب امر حق تعالی گوشت هر یک از آن چهار بر سر کوهی نهاده بانز بسوی خود طلب فرمود آنها زنده شده حاضر آمدند و در ذبح طیور مذکور اشارتست بدان که کبوتر کنایه از الفت خلق و خروس شهوت و زاغ حرص مال و طاوس زیب و آرایش ظاهر یعنی هر چهار صفات ترک کن –

چار خم بفتح های معروفی ستاره کشتی و بمعنی کمال کشیده شدن کمان و نوعی از کمانداری است از مصطلحات و چراغ هدایت –

چامیدن خشنودن از برهان –

چاهین پول و ناخن از برهان ـ

چاویدن فریاد کردن گنجشک را گویند از برهان و بمعنی نالیدن نیز از بهار عجم مستفاد میشود ـ

چابکران بکسر کاف عربی مرکب است از چابک و ران و این کنایه است از فرج یا از دُبر از لطائف ـ

چار تکبیر زدن بمعنی ترک کلی و این کنایه از نماز جنازه است چرا که در نماز جنازه چهار تکبیر میشوند از مدار و برهان ـ

چار طاق افگن و فراش از مدار ـ

چار زبان کنایه از پرگوی کثیر الکلام ـ

چار میخ شدن کمال محکم شدن و نوعی از تعذیب مجرمان که ورا از بر زمین انداخته بچهار میخ دست و پا بندند ـ

چار خوان چار جوی بهشت یا نیل و فرات و دجله و جیحون ـ

چار طوفان عبارت از طوفان آب که بر قوم نوح علیه السلام رسیده و طوفان باد بر قوم هود علیه السلام و طوفان آتش بر قوم لوط علیه السلام و طوفان خاک بر قوم صالح علیه السلام و بعضی نوشته که چار طوفان کنایه از جهل که ضد حکمت است دوم جبن که ضد شجاعت است سوم حرص که ضد عفت است چهارم جور که ضد عدالت است ـ

چار کان عبارت از کان آتشی که گوگرد و نوشادر کانی از ان بر آید و بعضی نوشته که کنایه از کان لعل و یاقوت دوم کان آبی که مروارید و مرجان ازو است سوم کان بادی که نباتات ثمینی ازان خیزد چهارم کان خاکی که الماس و زر و نقره ازان پیدا شود ـ

چار ارکان اربعه عناصر ـ

چاپگر ظالم و مکار ـ

چاه انبان چاه خراب و بی آب

چاه ستاره حوضی از سنگ است که بشکل شصت گز چاهی کاوند و بالای آن چاهی برآرند شصت گز بلند و آنرا مشبک ساخته نشینند و کیفیت نجوم و افلاک را بینند از مصطلحات ـ

چار سو بازاری که بهر چار طرف راسته و دکان ها دارد و بمعنی راه کلان که دران چار راه مجتمع شده باشند ـ

چهارگاه نام شعبه از موسیقی و کنایه باشد از کالبد عنصری که مرکب از اربعه عناصر است ـ

چار آئینه نوعی از لباس جنگ که چهار تخته از آهن ساخته و در نباتات با مخمل گرفته گرد پشت و سینه کشند ـ

چار شانه تنومند و قوی هیکل و فربه نامرد و ن تند با اندام از سراج و چراغ هدایت

چاشتنده در ترکی بمعنی در وقت چرا که چاشت بمعنی وقت و هنگام و لون و ه اند و ده بمعنی در ـ

چارده به معنی گرداب ـ

چار پاره نوعی از رقص و نام سازیکه چهار وصل وارد از شرح خاقانی ـ

چارگامه نبات فارسی اسپ تیز رفتار

چاشه نبون گرد اگرد دهان و بمعنی فک اسفل نیز نوشته اند و آن استخوان زنخ باشد از سراج ـ

چاره علاج و تدبیر و مکر و فریب ـ

چاشنی اندک چیزی از شراب و طعام و بعضی مزه از مزه و شیرینی و چیز اندک که بقدر چشیدن باشد و قدری حلاوت از بهار عجم و شرح سکندرنامه از خان آرزو و برهان و سراج و مدار ـ

چار جوی بهشتی یکی از آب دوم از شیر سوم از خمر چهارم از عسل و بعضی نوشته که کنایه از جیحون و سیحون و نیل و فرات ـ

چاپلوسی چرب زبانی و خوشامد ـ

چاچی هر چیز منسوب بچاچ عموما و کمان خصوصا و چاچ شهریست از توران ـ

چابکی بضم بای موحده اسپ تیز رفتار از رشیدی

چاچاپی بجیم فارسی نام دوائیست و کسانیکه چاه گویند غلط است از برهان ـ

چاشنی گیر منصبی از طرف بادشاه باشد ـ

فصل جیم فارسی مع بای فارسی

چپ اندار کسیکه تیر بازگشتی زند از شرح سکندرنامه و در مصطلحات بمعنی مکار و محتال ـ

چپقلس بفتح اول و سکون بای فارسی و ضم قاف و فتح لام و شین معجمه جنگ و شمشیر را گویند از لغات ترکی ـ

چپ داون ترک کردن از مصطلحات

چپ و فتن و چپ داون بمعنی مخالفت کردن از مصطلحات ـ

چپچپله بفتح اول و سکون بای فارسی پشته بلند یا کوه پاره برف که کودکان بسر بران نشسته از بالا بنشیب لغزند ـ

چپاتی نان تنک تنکیری منسوب به چپات که در فارسی طپانچه را گویند چون این هم بدست بنسبت کلیچه زیاده تنک است لهذا چپاتی گفتند از برهان وغیره ـ

فصل جیم فارسی مع تای فوقانی

چتر زدن ورزشیست از کشتی گیران که بر هر دو دست استاده شده سر و پا را جفت کرده بگردش آیند از شرح گلگشتی ـ

فصل جیم فارسی مع خای معجمه

چخیدن کوشیدن و ستیزه کردن از برهان و جهانگیری و لطائف تند و هم زدن خود را بهم کشیدن بوقت جماع از قوشی ـ

فصل جیم فارسی مع رای مهمله

چرخ قبا مراد از دامن قبا یا چرخ چیست از اطلس است و چرخ قبا اضافت تشبیهی یعنی قبا که اطلس باشد از شرح قرآن السعدین ـ

چرا بفتح اول بمعنی چریدن و چراگاه و بکسر اول بمعنی برای چه زیرا که این لفظ مرکب است از کلمه چه که برای استفهام است و از لفظ را که بمعنی برای باشد چنانچه مولوی گذشت از لطائف و برهان ابراهیمی و دیگر محققان بکسر اول تحقیق کرده نوشته اند

وسراج الدین علیخان آرزو در چراغ هدایت وخیابان نوشته که لفظ چرا موافق قاعده مکسورست مگر چون صاحب رشیدی وغیره بفتح نوشته اند لهجه دیگر باشد وزبان فصیح هم مخصوص ست پس بایمعنی بفتح هم غلط نباشد اگرچه مخالف قیاس ومحاوره بعض مردم است ودر سراج نوشته که چرا بکسر اول بمعنی برای چه لهجه عراقیانست ولهجه دیگران بفتح اول وقیاس مخالف سلایق عراقیانست —

چرخاب گرداب از مصطلحات —

چرخ بالفتح هر چیز که گرد وبر گرد وگردان باشد وآلتیست گرد کلان را که آونگی بران بسیار بندد ولاب کرده چاه استاده کنند وبمعنی آسمان ودور وامن قبا وغیره ونوعی از جامه ابریشمی وبعضی گویند که نوعی از اطلس که آنرا اطلس چرخی نامند وبمعنی رقص نیز آمده دیگر گردیدن وبمعنی گریبان پیراهن وبمعنی کمان سخت ونام دیهی از برهان وشرح قران السعدین وسراج ولطائف —

چرخ پیدان وارواح دیده وار از مصطلحات —

چرخ اخضر کسیکه روزگار بناز ونعمت گذارد وبمعنی فراخی وجه معاش از مصطلحات وشرح خاقانی —

چرز بالفتح ودر آخر زای معجمه نام طائر گوشت آن حلال ست از برهان وسراج —

چرخ انداز کمانداری که تیر انداز باقدر از برهان ورشیدی —

چراغ روز عبارت از چراغ بی فروغ وهم کنایه از آفتاب از مصطلحات —

چرکس بفتح اول وکاف عربی در ترکی قومیست از کفار —

چراغ صاحب بهار عجم نوشته ودر مدار ونزد برهان بفتح تحقیق نموده وصاحب بهار عجم نوشته که برای چراغ افروختن لفظ افروختن وبر گردن وگرفتن وسوختن ودرشن کردن وبرای اطفای چراغ لفظ نشاندن وکشتن وخاموش کردن وگل کردن مستعمل ولفظ چراغ بفتح اول بمعنی چریدن نیز آمده بزیادت غین معجمه —

چرغ بالفتح وغین معجمه طائر شکاریست نوعی از شکره از مؤید وبرهان وسراج —

چرخ فلک عبارت از سرنش —

چرک بالکسر ریم که از زخم بر آید بهندی پیپ آنرا گویند وبمعنی چیز تیره که بر بدن وجامه پیدا شود وبهندی میل گویند وکثافت آهن وغیره که در آتش جدا میشود از برهان —

چرپک بالفتح وبای موحده مفتوح بمعنی جریده نقاشان وبمعنی نا ک نمک که بروغن بریان کنند بهندی پوری گویند وبمعنی سر شیر که بهندی بالائی گویند وبالضم بمعنی دروغ وخوشامد وبمعنی طنز وسخریه وبمعنی خجلت وبمعنی پشیمان که بعربی لقرگویند وبهندی ایچی نامند از لطائف —

چراغ از چشم پریدن کنایه از صدمه شدید بدماغ رسیدن چه در چنین حال در چشم مثل لمعه برق متخیل میگردد —

چراغان نوعی از تعذیب که سر گناهکاران را چند جا زخم زده بهر زخم یک فتیله افروخته میگذارند از مصطلحات —

چره سیلان غالب آمدن وافزون آمدن —

چرخ کمان بمعنی حلقه کمان —

چرمدان بالفتح بمعنی کیسه از لطائف —

چرخی زدن چرخ زدن ورقص کردن وگشتی گیران در مقام غالب آمدن بر حریف از مصطلحات —

چرادن بفتح اول بمعنی چرانده —

چراغواره قندیل وچراغدان —

چرسیه بالفتح کاغذ باریک قدری چرب کرده یا پوست آهو که نقاشان آن را بر تصویر ونقش دیگر نهاده نقل آن کنند از چراغ هدایت وبرهان ولطائف —

چرده بالفتح بمعنی رنگ مگر این لفظ با لفظ سیاه مستعمل میشود از مؤید ودر بهار ورشیدی وسراج وجهانگیری رنگ وپوست روی آدمی وبجیم عربی خطاست —

چرزه بالفتح وحرف ثالث زای معجمه بمعنی پوست آدمی وحیوان از برهان وکشف —

چرده بمعنی رنگ پوست آدمی از رشیدی ورساله عبد الواسع وبرهان وغیره حرکت اول کسی نکرده غالبا بالفتح باشد بقیاس چرده —

چرخشت جیست از جامه ریسمانی از کشف —

چراغ آسمانی برق از مصطلحات —

چرخشی بالفتح وبای معروف چرخ زدن ورقص کردن کشتی گیران بوقت غالب آمدن بر حریف وبعضی گویند که نام رقصی —

است که چرخ زنان بعمل آرند —

چرچی نوعی از دول از مصطلحات

فصل جیم فارسی مع سین مهمله

چسته خوار کسیکه طعمه مرغوب بی تلاش بروزی او شود وچرا که چسته چیزی خورد ونمیست از مصطلحات —

چسپ بالضم گوسپند از مصطلحات —

چسته بالفتح وسین ساکن وتای فوقانی چیزی باشد از پوست اسپ که خر وشتر از ریان وبالضم شیر دانی گوسفند آن وغیره وآن معده اولین ست از ترو معده حیوانات نشخوار از سراج ورشیدی بالفتح ... نوشته —

فصل جیم فارسی مع شین معجمه

چشمک انداختن بالنو ... واشید —

چشت بالکسر نام موضع —

چشمک زدن ... دال بمعنی ... که بهندی پلک گویند وبمعنی اشاره کردن از چشم وبمعنی چشم زدن بمعنی بهر اسپیدن —

چشم بند افسون خواب بندی از چراغ هدایت —

چشم شور چشم بد که زود اثر کند از مصطلحات —

چشمه ... آب حیات —

چشم ... نشاپور نام فیروزه است معدنی ارمن که دران چشم بالماس ودیگر جواهرات مرصع ساخته اند که درخشنده —

او بالغور نظر است از شرح قصاید عرفی و در مصطلحات نوشته که چشم پرشار پر چشمهٔ شهید است که شاپور بر مقتکاری هنر دیلی زمین ازین از سنگ تراشیده و آنچنان چشمها دارد نظر بران می ایستد —

چشم خروس آنچه باشد سرخ رنگ نارش سیاه بهندی گهنگچی گویند از رشیدی و جهانگیری و سراج و برهان —

چش بالفتح مخفف چشم از برهان —

چشم و چراغ کنایه از سبب بینایی و شناسایی بصارت —

چشم زاغ بمعنی از مصطلحات —

چشمک اشاره بچشم بسوی کسی بسبیل اخفا از برهان وغیره —

چشم بلبل نوعی از قماش که آنرا بلبل چشم گویند از چراغ هدایت —

چشم معروف و کنایه از قبول سئوال و بمعنی امید و توقع و بمعنی چشم زخم و دانه سیاه که آنرا چاکسو گویند از مصطلحات و چراغ هدایت —

چشم زخم آزار و نقصان که از اثر نظر بد یکسی رسد از سراج و برهان —

چشم رسیدن اثر نظر بد رسیدن از برهان

چشم سیاه کردن حسد کردن از رشک کردن و طمع داشتن روشن کردن چشم از رشیدی و برهان و مصطلحات —

چشم سرخ کردن بمعنی طمع داشتن یعنی عاشق شدن و بمعنی خشمگین شدن

چشم بندان ساحران —

چشم را آب دادن کنایه از تماشا کردن و دیدن چیزی خوش بسیار چهار شربت و برهان و سراج و بهار عجم —

چشم آب دادن تماشا کردن از مصطلحات

چشم گرم کردن نظاره کردن و نیز کنایه از بیداری از مصطلحات —

چشم ورود اشتن حیا و آزرم داشتن از مصطلحات —

چشم بی آب و اشتن بی حیا بودن از مصطلحات —

چشم کردن چشم زخم رسانیدن —

چشم او دیدن کنایه از تجربه بسیار از مصطلحات —

چشم دریده بمعنی شوخ و بیحیا از مصطلحات

چشم سیاه اطلاق در تعریف چشم معشوق و سواد نسبت بخود کنند مراد چشم بی نور باشد یعنی از لفظ سیاه تیره مراد دارند —

چشم فرنگی مراد از عینک —

چشمی بکسر حای حطی و تشدید بای مهملهٔ عبارت از چشم ظاهری —

چشم روشنی بمعنی مبارکباد از مصطلحات

فصل جیم فارسی مع غین معجمه

چغد بالضم طایر یست منحوس که بکثیر از بوم و آن قسمیست از بوم و کنگره قصر از لطائف و تحفة السعادة و برهان —

چغر بالفتح و رای مهمله بمعنی غوک و حرامتی یعنی جیرکه در آفتاب شود و اندرون آن چرک جمع شده باشد از شرح نصاب

در برهان بالضم است و بالفتح نیز —

چغز بالفتح چوبی که در حضرات گرداند بهندی بیلی گویند و بالضم چوبی که بر گردن گاو نهند بهندی جوا نامند از برهان —

چغوک بفتحتین سرخاب از سراج اللغات و در برهان بمعنی گنجشک —

چغل بالضم بمعنی غماز از لغات ترکی

چغیدن کشیدن دم زدن از برهان

چغیر بالفتح ریسمان بزرگ پیچیده که بهندی پیندا گویند از برهان —

چغانه بالفتح غین معجمه و نون نام سازیست آن چوبی باشد مانند شیشهٔ زادان که سر آن را شکافته بالاشل سپید ودران تعابیه کنند واصول بدان نگاه دارند و نام پرده ایست از موسیقی از رشیدی و مؤید و جهانگیری و سراج و ما اردو کشف و برهان —

فصل جیم فارسی مع فا

چفت بالضم چیست و فربه و بفتحین و بالفتح چوب بندی باشد مرتبع گاهی شاخهای انگور بران پیچد و انند بهندی ٹٹی گویند از برهان و رشیدی و سراج و لطائف —

چفسیدن بفتحتین چسپیدن از برهان

چفته بالفتح بمعنی خمیده و کج و بمعنی باج و بمعنی سرکوب شده و بمعنی تهمت و نیز از لطائف

فصل جیم فارسی مع قاف

چقاچاق آواز تیغ و تیر و جز آن

که به بدن انسان در خورد و این لفظ مطابق لهجه ترکان است —

چقماق بالفتح آهنی است که بر سنگ زده آتش برآورند و بمعنی وظیفه و مزنش از مصطلحات

فصل جیم فارسی مع کاف عربی

چکمه مرحاج بالفتح اول وکسر میم دوم چکمه بترکی موزه و مرحاج مخفف میر حاج که قافله سالار حاجیان باشد و میر حاج لقب شخصی بوده است که پایها گسنده و طولانی داشت موزه را و اکثر پاره پاره میشد در لوطیان این مثل مقرر شد که حرف را گویند که از ینجا برد و گرنه کفت را چکمه میر حاج کنم —

چکاو بفتح اول وکاف عربی و دال مهمله بمعنی پیشانی از برهان و سراج —

چکسن بفتحتین و سین مهمله نشین بازو جره و باشه از سراج اللغات و در رشیدی بضمتین چوبیکه باز و باشه را بران نشانند و در برهان و جهانگیری بفتحتین نشیمن معجمه —

چکش بفتح اول و ضم کاف و شین معجمه دست افزار یست آهنگران که بدان آهن را میکوبند بعربی مطرقه گویند از سراج و در مصطلحات نوشته که چکش بفتح و شین معجمه نشستگاه باز و جره و بلبل بهندی اڈا گویند و نیز دست افزار یست آهنگر از آنکه آهن را بدان کوبند و بمعنی ترکیست —

چکلش بکسر اول و سکون کاف فارسی

بفتح لام و کسر میم و شین معجمه درخت بزرگی که از چوبش کشتی تراشند —

چکاوک بفتح اول و چهارم و سوم و کاف عربی پرندهٔ است از گنجشک اندکی بزرگ و خوش آواز و تاج بر سر دارد و بهندی بهنداول گویند و در جواهر الحروف نوشته که پرنده است از گنجشک بزرگ تر و خوش آواز که بهندوستان آنرا جل گویند بفتح جیم عربی و لغت عربی قبره نامند شارح نصاب بمعنی کبک نیز نوشته و نیز نام لحنی از موسیقی و بعضی بمعنی سرخاب که بهندی آنرا چکوی چکوا گویند گمان برده اند بمناسبت لفظیکه میان چکاوک و چکوا است و این خطاست از رشیدی و برهان و سراج —

چک بالفتح و کاف عربی بمعنی قباله و حد چیزی و زمین و باغ و پیمانه و طشتوره و شته که نذاق و چوبی باشد پنج شاخه که خرمن کوفته را بدان پراگنده سازند و بمعنی برات و قبالهٔ و مخفف چکیدن از شرح و برهان و سروری و سراج و جهانگیری و کشف و مؤید —

چگل بکسرتین و کاف فارسی شهریست در ترکستان خوبان خیز از برهان و سروری و مدار و رشیدی و مؤید و در جهانگیری بفتح اول و کسر ثانی نیست —

چکیدن بکسر معنی آن معروفست از کشف

چکان بکسر بمعنی چکنده مشتق از چکیدن از مدار و کشف —

چکن بکسرتین و کاف عربی نوعی از کشیده که از ابریشم الوان بر جامه و غیره نقش

کنند از رشیدی و مدار و برهان و کشف —

چکره بالفتح و کاف عربی بمعنی رشحه یعنی آنچه قطره قطره چکد از لطائف و برهان —

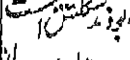
چکسه بالفتح چرکی مورد را گویند —

چکوک و چکاوه بمعنی چکاوک اسفل پنج و چهار ذوقیت کنایه از قابلیت و استعداد از اصطلاحات —

چگیسه بالفتح و سین تمام پارچهٔ کاغذ یا برگ مورد که در آن دو است پیچیده باشند بهندی آنرا پوڑیا گویند از رشیدی —

فصل جیم فارسی مع لام

چلیپا بفتح اول و کسر لام و یای معروف و بای فارسی چوب چهار گوشه بصورت دار که نصاری حضرت عیسی علیه السلام را بزعم خود بر آن دار کشیده بودند و شکلش اینست

چلیپ معرب بمعنی چلیپاست از رشیدی و برهان و مجازاً بمعنی گیسوی پرخم باشد و در کشف مسطور است که نصاری آنرا بزنار بندند و در سراج نوشته که چلیپا صلیب نصاری است آن شکل دار است که باعتقاد ایشان حضرت عیسی علیه السلام را بر آن کشیده اند و ترسایان از طلا و نقره شکل آن ساخته بسبیل تبرک در گردن آویزند تا احوال ایشان مرحوم یاد باشد که در راه خدا این همه تصدیع کشیده اند —

چلقبه بالکسر و قاف مفتوح و بای موحده بمعنی چلپه

چلقبه بالکسر و قاف مفتوح بمعنی چلپه —

چل بالفتح امر از چلیدن بمعنی رفتن و این مشترک است در فارسی و هندی و بکسر مخفف چهل که عدد معروفست و بمعنی عشق و آنچه در هندوستان شیخ چلی مشهور است تحتانی شهرت دارد از نیجاست از سراج —

چلیدن بالفتح مصدریست فارسی هندی مشترک بمعنی رفتن و بمعنی رسیدن رفتار و رفتار شدن آلات بردن از شرح گل کشتی —

چلستان بروزن گلستان زمینی و دشت بی آب —

چلاو بضم بمعنی خشکه برنج —

چلغوزه بالکسر نام میوه که مغز تخم درخت چیز باشد از جهانگیری و برهان و رشیدی و در مؤید و مدار بفتح و در سراج بالکسر درخت صنوبر چون غوزه آن بسیار است چلغوزه نام کردند و مجازاً بادام آنرا نیز گویند —

چلپاسه بفتح و کسر جانوری شبیه بجکر پا که در سقف خانه ها باشد بهندی چهپکلی گویند از سراج و برهان —

چلپچی بفتحتین و سکون بای فارسی و بعده جیم فارسی بمعنی طشتیکه در آن دست شویند و این ترکیست مردم از ناواقفی چلمچی گویند از نصاب ترکی نوشته شد بعضی بکسر اول و فتح ثانی نوشته —

چلپک بکسرتین بمعنی کموج قلی از جهانگیری و بعضی بضم اول بمعنی نامردی نوشته —

فصل جیم فارسی مع میم

چماق بضم اول گرز آهنی شش پهلو و چوب دستی ستبر که سر آن گرده دار باشد و مجازاً بمعنی آلت تناسل از کشف و مصطلحات و برهان و لغات ترکی و سراج —

چم بالفتح خرام و رفتار و بضم اول بضم از برهان —

چمیدن بالفتح خرامیدن و خمیدن از برهان —

چمان بالفتح بناز خرامان و رفتار از سلیمانی از بهر مؤید گفته و از برهان و رشیدی و در لطائف بمعنی کرهای ول نالائق نیز نوشته —

چمن در باغ مقامی خاص باشد که در انجا انواع گلها کارند از مدار و سراج و در رشیدی چوتره میان باغ که چهار طرف آن گلها کارند و یکی از اهل تحقیق نوشته که چمن در اصل بمعنی جای خرام و رفتار است که گرد و هر چهار خیابان باغ سازند بصورت آنرا روش گویند بدلیل آنکه چمن مرکبست از چم که بمعنی چمیدن و خرام باشد و نون که یکی از حروف نسبت است و آنچه در بعض مقام بمعنی خیابان باغ و اقع شده مجاز است بعلاقهٔ مقارنت بهدیگر —

چمچین بفتح اول و فا الکل از برهان و لطائف —

چمچاره بفتح نیم کرده بمعنی قفس بصورت پیاله که در آن شراب خورند و بمعنی خرامان و جامهٔ گشاده به نیم تنه بند آنکه روان و روانه از رشیدی و برهان و کشف —

چمچم بالضم لفظ ترکی است بمعنی قاشق و کفگیر کوچک —

چمگرد بفتح خرامش و بازی چهار از مصطلحات —

چچی بمعنی معنوی که مقابل صوری باشد از برهان

فصل جیم فارسی مع نون

چند عدد مجهول از سه تا نه و این لفظ گاهی برای استفهام آید و گاهی برای فیر دادن بعد از لفظ چند صیغهٔ جمع آوردن متاخرین رواج ندارد از بهار عجم و مصطلحات وغیره

چنار بفتح درختی باشد در ولایت بسیار کلان برگش بشکل پنجهٔ انسان تشبیها از و انگر باره عمرش بهزار سال رسد و بار ندارد از مؤید و برهان و کشف و مدار و بکسر خطاست۔

چنبر محیط دائره را گویند و بمعنی دف و حلقه و طوق و بمعنی کمند و بمعنی قید و بمعنی چرخ زدن از برهان۔

چنگلوک بالفتح کسیکه دست یا پای او کج و ناراست شده باشد از لطائف۔

چنگ بالفتح پنجهٔ دست و نام سازی و هر چیز که خمیده باشد و کسانیکه لفظ چنگ را بمعنی پنجه بضم اول خوانند خطاست از کشف و رشیدی و برهان و جهانگیری و بهار عجم و مدار۔

چنگال بالفتح و کاف فارسی پنجهٔ آدمی وغیره از مؤید و بهار عجم و جهانگیری و مدار۔

چنگل بفتح اول و ضم کاف فارسی پنجهٔ آدمی وغیره از مؤید و برهان و جهانگیری و مدار۔

چنداول بالکسر و واو مضموم بمعنی ساقهٔ فوج از لغات ترکی و فوجی را گویند که برای محافظت پس لشکر می آید بخلاف هراول۔

چنداول بالفتح قراول و بمعنی پاسبان نیز آمده از چراغ هدایت۔

چندان بمعنی قدر و مقدار از مدار و مصطلحات

چنان بضم و بعضی بکسر گویند کلمهٔ اشارت به بعید مگر ضم اقوی است چراکه در کلام اکثر قدما و بعضی متاخرین چونان بواو دیده شده و این دلالت صریح دارد که بضم اول است نه بکسر از چراغ هدایت۔

چنین بضم اول در اصل چون این بود واو و الف را حذف کردند بجهت تخفیف چنین شد چنانکه فردوسی ادرا سلامت داشته بیت منوچهر چنین پدر گفت انگهی + که چونین نگوید مگر ابلهی + و اکثر اشخاص هند و ولایت بکسر مین گویند و جهتش ظاهر نمیگردد از شرح الشعرا۔

چنگیز خان بکسر اول پادشاهی بود عظیم القدر کافر مذهب از ترکستان که در سنه پانصد و چهل و پنج بوجود آمده و هلاکو خان بن تولی خان بن چنگیز خان بغداد و اکثر امصار آن نواحی را در سنه ششصد و پنجاه و شش قتل نمود از نفائس الفنون و کشف و مدار۔

چنگیز نژادان از بکان۔

چنبر جهاندن نیزه گردانیدن و بعضی نوشته که گرداگرد حریف اسپ دوانیدن۔

چناچن بفتح هر دو جیم فارسی بمعنی آواز تیر و چقاچق از غلطی کاتبان است از شرح خاقانی آرزو۔

چندن بالفتح چوبیست خوشبو دارد این مشترک باشد در هندی و فارسی و صندل معرب همین ست۔

چنو بضمتین مخفف چون او از کشف و برهان و سراج۔

چند مرده یعنی قائم مقام چند مرد از مصطلحات۔

چنگی بالفتح چنگ نواز۔

چنبر بازی کنایه از چرخ زدن و رقص کردن

چند مردهٔ حلاجی یعنی موازنهٔ چند حلاج چنانکه کسی بر سر لاف زنی و خود ستائی آید گویند به نیم چند مردهٔ حلاجی چه از عهدهٔ چند منصور حلاج توانی برآمد از مصطلحات۔

فصل جیم فارسی مع واو

چوخا بواو معروف و خای معجمه جامهٔ پشمین کوتاه که نوعی از لباس فقراست لفظ ترکیست از رشیدی و سروری و برهان

چوب دستی و چوب دست بمعنی عصا که بهندی لاٹھی گویند۔

چوگان زر کنایه از تیغ۔

چوب گز چوبیکه بدان پارچه وغیره پیمایش کنند۔

چوب طریق از عرف سلاطین شخصی در بلاد معین و مامور باشد که هر که از اطوار ادب برگردد او را چوبها کند از آن چوب را چوب طریق گویند از مصطلحات

چوب محصل چوبیکه در دست محصل باشد از مصطلحات۔

چوب تعلیم چوبیکه معلم اطفال ایران ادب کنند و بمعنی چوبیکه در دست اطفال نو آموز دهند تا بر حرف گزارد و اشکال آن محفوظ دارد از مصطلحات۔

چوپان بفتح اول و حرف سوم بای فارسی گله بان۔

چوشیدن بر وزن نوشیدن بمعنی مکیدن از برهان۔

چوبک زن مهتر پاسبانان و معمول او آنست که چوبکی و تختهٔ بدست گرفته بشب میگردد و چوبک را بر تخته میزند تا از صدای آن دیگر پاسبانان بیدار شوند از سراج و بعضی بمعنی نقارچی نوشته اند۔

چون برای چند معنی آید اول چون و قتیکه بمعنی وقتیکه حافظ فرماید بیت خیال روی تو چون بگذرد بگلشن چشم + دل از پی نظر آید بسوی روزن چشم + دوم برای تشبیه که بمعنی مانند آید سوم برای شرط چهارم برای استفهام آید بمعنی چگونه و بمعنی چها نیز آید۔

چولستان بالضم و واو غیر ملفوظ بروزن گلستان در ترکی دشت بی آب را گویند از برهان و لغات ترکی۔

چوخیدن لغزیدن از برهان۔

چوگان مخفف چولگان که مرکبست از چول بمعنی خمیده و گان کلمهٔ نسبت و صول جان مرغیست چون سر چوگان خمدار باشد لهذا بدین اسم مسمی گشت از سراج

چو بواو مجهول حرف شمر ملست و برای تشبیه آید و برای علت هم آید

چوتره معروفست و چبوتره غلط است و صحیح آنکه گویند که چبوتره هندیست و چوتره فارسی از مؤید و رشیدی و برهان

چوله نام قوم از ترک

چوگانی اسپی که در چوگان بازی خوب بود از مصطلحات

چوکی چه دار از مصطلحات

فصل جیم فارسی مع های هوز

چها بکسر اول بمعنی چه بسیار

چهار میخ حیات کنایه از اربعه عناصر

چهار باد صبا و دبور و شمال و جنوب صبا باد مشرقی ست و دبور بادیکه از طرف مغرب وزد

چه سر گردد که او شه خواهد گرد معنی این ترکیب خواهد آمد

چه سر گردد یعنی چه حاصل گردد از مصطلحات

چهار اقلیم هند کنایه از تمام هند چراکه هندوستان در چهار اقلیم واقعست

چهار میر خلفای اربعه رضوان الله علیهم

چهره پرداز مصور

چهره خیز روشن و جلاد مصفا

چهار طبع گرمی و سردی و خشکی و تری

چهار دانگ تحقیق این لفظ در بیان لفظ رو دانگ در فصل جیم فارسی مع الف گذشت

چهره گردیدن و چهره شدن

حریف و مقابل شدن از چراغ هدایت

چهار رکن منار شامی و یمانی و عراقی و حجر اسود و این هر چهار از ارکان کعبه است

چه سر گردد و ته گردن جائی مستعمل کنند که شخصی متوجه کاری گردد که از وی بزرگتری هم لیاقت آن کار نداشته باشد نشان یافته و چه سر گردد در پس ته خواهد گرد از چهار شربت

چه بیژن بکسر موحده و یای مجهول و فتح زای معجمه جای که بیژن نام پهلوان را افراسیاب در آن قید کرده بود بسبب عاشق شدن بر منیژه نام دختر افراسیاب

چهل تنان گروهی از ابدال که حق تعالی عالم را بوجود ایشان قائم دارد

چه شهره کنایه از محل هبوط زهره و آن برج سنبله است

چهار تاره نام سازی

چهارگاه نوعی از نغمه از مدار

چهار موجه یعنی گرداب

چهچه بالفتح آواز بلبل و مشابه این حکم کلمات اصوات دارد

چه این حرف برای چند معنی آید اول برای استفهام چنانکه چه میکنی دوم برای تعظیم چنانکه مصرعه چه دلاور ست دزدی که بکف چراغ دارد سوم برای تحقیر مصرعه چه باشد بوئی خراج آوری مثال دیگر مصرعه من چه باشم که بران خاطر عاطر گذرم چهارم برای کثرت مصرعه چه شبها نشستم درین سیر گم پنجم برای تصغیر چنانچه باغچه و طاقچه و سراچه ششم برای علت چنانکه ازانجا برآمد چه خوف دزدان بود مثال دیگر درین عبارت چه گوید ترقیدها اعتراض توان کرد چه قدیما هر چه گفته اند سند ست هفتم برای تفصیل چنانکه مصرعه جهان یکسر چه ارواح و چه اجسام هشتم تخفیف چیز چنانکه هر چه نباید و بستگی را نشاید نهم برای تسویه یعنی برابر شمردن دو چیز را که با هم مغایر اند چنانکه بیت چو مردانگی آید از رهزنان چه مردان لشکر چه خیل زنان دهم برای تسهیل چنانکه مصرعه چه غم نیست کور را چنبدن خطر و باید دانست که مردم ایران کسره چه را باشباع خوانند و هندیان مجهول

چهره کشائی یعنی نقاشی و تصویری

چه کم کستی یعنی چه کم بودی این هم ست

ازغم داست و یای تحتانی شرطیه

فصل جیم فارسی مع یای تحتانی

چیره دست بمعنی غالب و سرکش

چیره بند کسیکه دستار رنگین و منقش بندد باصطلاح هندیان بولی که هنوز بکر باشد

چینه میز اندک و قلیل

چیز لیز بهردو کلمه و یای معروف و زای معجمه بمعنی بضاعت مزجات از لطائف

چیک چیک آوای از مرغان از لطائف

چیچاپ بمعنی آبله لفظ ترکیست از سراج

چینه دانه حوصله مرغان از برهان

چیلو بالکسر و یای معروف و سکون لام و واو مجهول بمعنی انعام این لفظ ترکیست از لغات ترکی مگر در فارسی جلو بکسر جیم عربی و سکون لام و واو معروف شهرت تمام دارد ظاهرا مفرس آنست

چیره بالکسر و یای معروف بمعنی غالب و شجاع از چراغ هدایت و برهان و در سروری بیای مجهول

چینه بالکسر توده دیوار از برهان و دانه که مرغان خورند

چیره دستی غلبه و سرکشی

چی بیای معروف لفظ ترکیست بمعنی دارنده

باب حای مهمله

فصل حای مهمله مع الف

حاشا بمعنی پناه و بمعنی بعید ست و پاکی و خالی و بمعنی مگر که کلمه استثنا ست نام دوائی و آن نوعی از پودینه کوهی ست از مدار و کنز و کشف و برهان

حاجب بکسر جیم و بای موحده شخصی که پرده دارد و دربان و چوبدار و بمعنی ابرو از لطائف و نوعی از زر دلیف ست

که قبل از قافیه و آنچه در میان هر دو قافیه و هر مصرعه بیت و قافیتین حایل گردد ـ

حائب بکسر همزه که حرف سوم ست و بای موحده گناهگار از مدار و منتخب ـ

حالب بر گیست در ران و بمعنی دوشنده شیر از لطائف ـ

حانوت بضم نون و واو معروف و تای فوقانی بمعنی دکان از کشف و لطائف و منتخب ـ

حارث بکسر رای مهمله و بعده ثای مثلثه بمعنی اسد و شیر زننده و بمعنی زراعت کننده و مزارع و نام ابن هشام که از صنادید کفار بود از کشف و لطائف و کنز ـ

حانث بکسر نون و بعده ثای مثلثه گنهگار بسبب خلاف کردن قسم از کشف و مدار ـ

حاج بتشدید جیم صیغه اسم فاعل بمعنی حج کننده و هم جمع حاجی بحذف یای نسبت چنانکه روم و یهود جمع رومی و یهودی مگر در فارسی بتخفیف آید از کنز و شکرستان و خیابان و منتخب ـ

حاد بتشدید دال مهمله تیز و تند از کنز ـ

حافد بکسر فا بمعنی یاری و دست خدمتگار و فرزند زاده و دختر زاده و داماد و برادر زن و برادر زن از کنز ـ

حار بتشدید رای مهمله بمعنی گرم که ضد سرد ست و بمعنی گرمی کننده

حاضر بمعنی آگاه

حافر بکسر فا بمعنی سم اسپ و کننده چاه و جز آن حوافر جمع آن از مدار و منتخب ـ

حاجز بکسر جیم و زای معجمه مانع و حائل

میان دو چیز و نام منزلیست در راه مکه معظمه از منتخب و صراح ـ

حارس بکسر را و سین مهمله بمعنی پاسبان از منتخب ـ

حافظ معروف فارسیان بمعنی مطرب و قوال آرند از بهار عجم و بهار شریعت و مصطلحات ـ منتخب

حاق بتشدید قاف بمعنی میان چیزی از

حاذق بکسر ذال معجمه زیرک و دانا و استاد در کار از منتخب و صراح و بدال مهمله غلط ـ

حائک بکسر همزه جامه باف که بهندی جولاهه گویند از لطائف و کنز ـ

حامل بردارنده چیزی بر خود و باصطلاح علم هیئت فلکی باشد میان هر یک افلاک از افلاک هشتگانه که تدویر کوکب در ثخن آن مرکوز باشد سوای فلک شمس و شکلش در تحقیق لفظ تدویر مرقوم شد در آنجا باید جست ـ

حامل راس الغول شکل یازدهم از بست و یکم اشکال شمالی که به فلک هشتم است بصورت مردی بر پای چپ خود استاده و پای راست بر داشته و دست راست بر سر نهاده و در دست چپ سر دیو چون پیکان بسوی سر گرفته کواکبش بست و شش ـ

حال زمانیکه در وی باشند از منتخب و باصطلاح فارسیان بمعنی تو هم و چیزی نوشته از تحقیق گویی و خوبگان نیز آرند و بمعنی در اصل نهار و ولد فاگار

و به تشدید لام در عربی بمعنی فرود آینده ـ

حائل بکسر همزه بازدارنده و مانع شونده میان دو چیز از صراح و منتخب و کنز ـ

حام نام پسر نوح علیه السلام که پدر سیاهان است از منتخب ـ

حاکم بکسر کاف بلغت آن نام سخی مشهور از مزیل و منتخب و در مدار بفتح تای دویمکه نیز بکسر و میر نورالله در شرح گلستان بکسر تا تصحیح نموده و در شرح گلستان خان آرزو نوشته که شعرای متاخرین با ختم و کرم قافیه کنند و حاتم مذکور ابن عبدالله بن سعد طائی منسوب بقبیله طی ـ

حاتم اصم یکی از اولیای اکمل ست غیر از حاتم طائی از شرح بوستان مرعبدالواسع ـ

حازم بکسر زای معجمه دانا و هوشیار و دوراندیش و پیش بین ـ

حال گردیدن متغیر شدن حال از مصطلحات ـ

حال کردن وجد کردن از مصطلحات

حال گر و حال نگاه سپاهی را گویند که در ان دیدگان بازی کنند و حال شاید که از تقیر لهجه تو بیست در اصل هالگ بهای هوز چه هال در فارسی بمعنی گوی ست ـ

حاسه بتشدید سین مهمله قوتیست که دریابد چیز را چون باصره و سامعه و لامسه و غیره و حواس جمع آنست ـ

حاش بدو و حاشا للّه پاکی و دوریست خدای را از ین کلمه منتخب ـ

حاشیه بشین معجمه کنار و مرد که ...

شاگرد پیشه و خدمتگاران از منتخب

حاشیه قدیمه حاشیه است از محقق دوانی بر شرح تجرید که از علی قوشجی ست و تجرید کتابیست از نصیرالدین طوسی در علم عقائد شیعه اگر شارحین و محشیان المنطق و حکمت را بسیار دخل دران داده اند و بدانکه بحاشیه شرح شرح را گویند ـ

حاره کشت زار از شرح نصاب ـ

حاکی حکایت کننده از کنز ـ

حاوی احاطه کننده و گرداگرد گیرنده و از همه سو بر چیزی فرا شونده از کنز

حامی حمایت کننده و نگاه دارنده از کنز ـ

حافی برهنه پا از لطائف و منتخب ـ

حاضری مراد ست ما حضر یعنی طعام موجود از مصطلحات

حالی بیای مجهول بمعنی وقتی و بیای معروف مطابق فی الحال و بمعنی کسیکه بزیور آراسته باشد و صاحب حلیه بود ـ

حاجی بتشدید جیم منسوب بجا و حاجه صفت ست یای موصوفه محذوف ست که لفظ جماعت باشد و حاجه بمعنی جمعیت اسم فاعل ست این حاجی که بیت که ... باشد بجا ... خاصه بحالت الحاق ... تا ثابت از آنکه حاجه ساقط شد چنانچه در حامی معتزلی و نا بیان تخفیف جیم خوانند و بمعنی تو هم نموده اند که در اصل حاجی بوده بکسر جیم را با قلب کرده اند بر اهل تتبع مخفی نخواهد بود که مثل این تحفیف اسم فاعل و دیگر اسما معرفیست اگرچه

[illegible]

در افعال این قسم قلب آمده است۔

فصل حای مهمله مع بای موحده

حبذا بالفتح وتشدید موحده مفتوح وذا الجمع کلمهٔ مدح ست بمعنی خوب ست و بهتر ست۔

حبا بکسر اول بخشیدن از کنز و منتخب و صراح۔

حبلی بالضم ولام مفتوح زن آبستن از کنز۔

حباسے بالضم اول و فتح لام بمعنی زنان حامله این جمع حبلی است از کنز۔

حباری بالضم اول و بعده را و مهمله و الف مقصوره بصورت یا نام طائرسیت برابر رغابی و رنگ او زرد و سیاه باشد بفارسی آنرا چرز گویند از شرح نصاب مولانا یوسف و صحاح و صاحب منتخب نوشته که آنرا بفارسی تغذری گویند۔

حب بالضم وتشدید با دوستی و بالفتح بمعنی دانه از منتخب و آنچه ازو امثل دانه گویی ندزند و بالکسر وتشدید با بمعنی دوست و دوستی از صراح

حبوب بضمتین دانها مثل گندم ونخود وغیره و این جمع حب ست

حباب بالفتح گنبد آب که بر روی آب ظاهر شود از قاموس و صراح و فرهنگ تحریر و کشف و در منتخب بضم ست و در بهار عجم بالضم و بالفتح هردو نوشته و نیز در منتخب حباب بکسر دوستی کردن و بالضم دوستی مار و دیو۔

حبور بضمتین شاد کردن و شاد شدن از منتخب و کنز و جمع حبر نیز ست۔

حبر بالکسر سیاهی دوات و بمعنی دانشمند و نیکوکار از منتخب و لطائف۔

حبط بالفتح وحای مهمله نا چیز و معدوم وضائع شدن از کشف۔

حبوط بضمتین باطل و ناچیز شدن ثواب و عمل از صراح۔

حبک بالفتح نیکو بافتن جامه و استوار و نیکو کردن هرچیز و بریدن و زدن و بضمتین راهها ستارگان و موے مجعد و شکن آب و زره و ریگ توده و ذوالحبک مراد از آسمان از منتخب و لطائف

حبل بالفتح اول و سکون ثانی بمعنی رسن و بمعنی رگ چنانچه حبل الورید رگی ست در گردن و بفتحتین حمل زن از منتخب۔

حبائل بالفتح زنان حامله این جمع الجمع حبلی است زیرا که حبلی را جمع حبالی آید و حبالی را جمع حبائل چنانچه حباری را جمع حبائر آید و بمعنی رستها و پابندها درینصورت جمع حباله باشد که بمعنی رسن و دام ست و بعضے نوشته اند که نام شیطان زن ناقست چنانکه ابلیس نام شیطان مردان ست و حبائل شیطان کنایه از زنان فاحشه۔

حبل المتین بمعنی رسن استوار و اکثر مراد ازان قرآن مجید باشد۔

حباله بکسر دام و رسن از منتخب۔

حبه بالفتح وتشدید بمعنی دانه و بمعنی وزن یک سرخ که بهندی رتی گویند و نزد بعضے وزن جو متوسط از موید و کتب طب۔

حبشی بالفتحتین نسبت بحبش و بسکون با و حدة خطا

فصل حای مهمله مع تای فوقانی

حتف بفتح اول و سکون تای فوقانی بمعنے مرگ و موت از منتخب و کنز۔

حتم بالفتح استوار کردن کار و حکم کردن و واجب کردن کار بر کسی از منتخب۔

فصل حای مهمله مع ثای مثلثه

حث بالفتح وتشدید ثای مثلثه بمعنی برانگیختن و تحریص از منتخب۔

فصل حای مهمله مع جیم عربی

حجی بکسر حا و فتح جیم و الف مقصوره بصورت یا بمعنے عقل و خرد و کرانهٔ چیزی و زمزمهٔ گبران و بفتحتین حریص شدن و بخیل شدن و ملایم شدن از منتخب و لطائف و کنز و شرح نصاب۔

حجاب بالضم اول وتشدید جیم پرده داران و دربانان این جمع حاجب ست و بکسر اول و تخفیف جیم بمعنی پرده از منتخب۔

حجب بضمتین بمعنی پرده ها و این جمع حجاب ست از منتخب۔

حجت بالضم وتشدید دلیل و برهان از منتخب۔

حجامت بکسر خون کشیدن بزخمهای کوچک استره بشاخ گاو از صراح و بهار عجم و بحر الجواهر و همچنین هر مصدر یکه معنی آن بصنعتے تعلق دارد بکسر ست چنانچه حیاکت و خیاطت و باغت و دراست و صناعت و صباغت وغیره و بمعنی موی سر تراشیدن که در عرف مردم مشهور شده در

هیچ کتابی یافته نشده ظاهرا غلط ست غالبش اصطلاح متاخرین هند باشد۔

حجابت بکسر اول پرده داری و دربانی و ایلچی گری۔

حجاج بالضم حا و تشدید جیم اول جمع حاج که صیغهٔ اسم فاعل ست از مضاعف بمعنی حج کننده و بالفتح نام امیرے ظالم که در عهد یوسف نام داشت نوشته اند که حجاج هفتاد هزار کس را بناحق کشته است از منتخب و کشف و لطائف و تواریخ۔

حجج بضم اول و فتح ثانی و حرف سوم نیز جیم بمعنی حجتها و این جمع حجت ست و بکسر اول جمع حجه که بمعنی سال ست از کنز۔

حجر الاسود سنگے ست سیاه در کعبه که مس کردن آن موجب ازالهٔ معاصی ست۔

حجر بهر سه حرکت اول حرام و باز داشتن کسے را از تصرف و بفتحتین بمعنی سنگ و بکسر اول و سکون جیم بمعنی خرد و عقل و بضم اول و فتح جیم جمع حجره و بالفتح اول و سکون ثانی بمعنے بغل و کنار از کشف و منتخب۔

حجاز بکسر اول نام ملکیست از عرب که مکه و مدینه و طائف و شهرهای دیگر که مابین زمین نجد و غور واقع ست و نام مقامیست از موسیقی از منتخب و مدار و صراح و موید و کشف و حجاز ماخوذ از حجز باشد که بمعنی میان دو چیزی در آمدن ست چون ملک حجاز مابین نجد که زمین بلند ست و تهامه که زمین نشیب ست حائل و حاجز ست لهذا بدین اسم مسمی گشت۔

حجیز بکسرتین و یای مجهول اماله حجاز که ملکی ست از عرب —
حجل بالتحتین بمعنی کبک که بهندی چکور گویند از منتخب و بضم حا و فتح جیم حجله از لطائف —
حجال بکسر اول جمع حجله از لطائف —
حجت محکم آلت مصنوعی که زنان حکه بخود فرو کنند از مصطلحات —
حجم برآمدن بر آمدگی چیزی و سطبری و حجم است چیزی از منتخب و صراح —
حجام بالفتح و تشدید جیم خون کشنده یا سترو زدن از منتخب و در زمان طلاق و موتراش را از آن مجاز حجام گویند که در زمانهٔ قدیم این قوم شاخ هم میکشیدند —
حجله بفتح اول و ثانی و ثالث مگر در استعمال فارسیان بسکون جیم مستعمل بمعنی موضعیکه بپرده‌ها آراسته کنند برای عروس بهندی چهپر کهت گویند و آنچه در مردم بضم اول و سکون جیم مشهور شده غلط است از مدار و منتخب و کشف و صراح و بهار عجم —
حجه بالکسر و بالفتح و تشدید جیم مفتوح بمعنی سال از شرح نصاب و بمعنی یکبار حج کردن از منتخب —

فصل حای حطی مع دال مهمله

حدی بضم اول و فتح دال مهمله و بعده الف بصورت یا سرودیکه در عرب شتربانان میسرایند و شتر بدان مست شده چالاک میگردد از مدار و در منتخب و صراح حدا بضم اول بمعنی راندن شتر بنغمه —
حدب بالتحتین بر آمدن پشت و کوزه پشتی و زمین بلند و بفتح اول و سکون ثانی بمعنی مهربانی کردن از منتخب و لطائف و کنز —
حداثت بالفتح نو شدن و تازگی و نوی و اول چیزی از منتخب و کنز —
حدثات بفتح اول و سکون ثانی زنان نوجوان —
حدت بکسر اول و فتح دال بمعنی تنها بودن و تنهائی از اینجاست علحده بالکسر و تشدید دال تیزی و تندی از منتخب —
حدث بفتح اول و فتح دال مهمله لیدو ثای مثلثه بمعنی نو شدن و بفتح اول و سکون ثانی طفل امرد و مرد نو خاسته از منتخب و شکرستان و لطائف و صراح —
حدیث بمعنی خبر و سخن چیز نو و در اصطلاح شرع سخن و قول رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم
حدوث نو پیدا شدن چیزی و این صفت مخلوقات ست از منتخب وغیره —
حدائج بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم است و جیم عربی کجاوهای پرده دار که زنان دران نشینند و محفه‌های زنان —
حد بالفتح و تشدید دال حائل میان دو چیز و نهایت و کنارهٔ چیزی و زدن گنهگار را تا بار دیگر گناه نکند و باصطلاح منطق تعریف شی بذاتیات چنانکه تعریف انسان بحیوان ناطق بخلاف رسم که آن تعریف شی بعرضیات است چنانکه تعریف انسان بماشی و ضاحک —
حداد بالفتح و تشدید دال بمعنی آهنگر —
حدید چیزیکه آنرا تیز کرده باشند و بمعنی آهن و این ماخوذ از حدست که بمعنی منع باشد چون حدید یعنی آهن مانع تعرض دشمن ست لهذا آهن بدین اسم مسمی گشت از منتخب و لطائف و شرح نصاب و کنز —
حدر بفتح اول و سکون ثانی فرود آمدن از بالا بنشیب از صراح و قاموس —
حدس بفتح اول و سکون دال مهمله دانائی و دریافتن و فراست از منتخب و کنز و کشف —
حدق بالفتح گرد فرو گرفتن و به فتحتین سیاهی دیدهٔ او احدش حدقه و بمعنی بادنجان نیز آمده از منتخب —
حدر اوق باثنتها بر درخت که گرد آنها دیوار باشد از منتخب
حدثان بفتح اول و سکون ثانی و ثای مثلثه بمعنی واقعه که پیدا شود از گشتن و در منتخب بفتحتین بمعنی حادثه و بضم جوانان نو خاسته —
حدیث حسن یکی از اقسام حدیث نبویست که آنچه پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم بزبان مبارک ارشاد فرموده بصحبت روایات پیوسته باشد —
حداثت سن بکسر سین مهمله و بعد نون بمعنی نوزادگی و طفلی و خردسالی —
حدقه بفتحات بمعنی سیاهی چشم از قاموس و منتخب و کنز و صراح و بحر الجواهر و بعضی از محققین چنین نوشته اند که حدقه بفتحات سیاهی چشم و حدقه بالفتح بمعنی کاسهٔ چشم نیز آمده بمعنی اول ماخوذ از حدق بفتحتین که بادنجان باشد بمناسبت سیاهی لون و بمعنی دوم ماخوذ از حدق بالفتح که مصدر است بمعنی گرد چیزی فرو گرفتن چون کاسهٔ چشم جوهر چشم را گرد فرو گرفته است لهذا کاسهٔ چشم را حدقه گفتند —
حدیقه با غیکه گرداگرد او دیوار باشد یا پیرامون او احاطه باشد از چوب خار از منتخب و شرح نصاب —
حدیبیه بضم اول و فتح ثانی و سکون تحتانی و کسرهٔ موحده و تشدید تحتانی نام موضع قریب مکه بر و فرسنج از لطائف —
حدبه بفتحتین یای موحده بر آمدگی پشت یعنی کوزی پشت از صراح —

فصل حای حطی مع ذال معجمه

حذا بکسر اول و ذال معجمه و الف بمعنی برابر از کشف و کنز —
حذاقت بفتح اول و ذال معجمه و قاف بمعنی زیرکی و دانائی از صراح و منتخب و کنز و بدال مهمله غلط ست —
حذر بالتحتین پرهیز کردن و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی خائف و ترسان از منتخب —
حذار بکسر اول ترسیدن خوف از لطائف —
حذور و حذیر بر ترسناک از لطائف —
حذف بفتح اول و سکون ثانی انداختن و دور کردن حرفی از کلمه از منتخب —
حذام بفتح اول و کسر میم نام زنی از عرب از منتخب
حذو بالفتح برابر کردن دو چیز را باهم و نام حرکت ماقبل ردف و قید ست از منتخب و کنز و رسائل قوافی —
حذلقه بضم اول و فتح ثانی دغا نام

صحابی که واقف اسرار رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم بود از لطائف —

فصل حای مهمله مع رای مهمله

حرا بکسر اول کوهیست نزدیک مکه شریفه که حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم پیش از نبوت چند روز که در غار آن کوه بعبادت مشغول بودند از منتخب — حرا بالفتح بمعنی سزاوار چنانچه حری بر وزن فعیل سزاوار است —

حرب بالفتح کارزار و بفتحتین خشمگین شدن و بی بهرگی از صراح ومنتخب —

حراب بکسر اول جمع حرب که بمعنی کارزار است از لطائف وصراح —

حروب بضمتین جنگها وکارزارها —

حرافت سوزش وسوختگی مگر در کتب معتبر لغات این لفظ بالف بنظر نیامده —

حرقت بالضم سوزش از صراح ومدار ومنتخب وکنز —

حرفت بالکسر کسب پیشه از منتخب —

حرکت بالفتح اول وثانی وثالث بسکون ثانی چنانکه مشهور است لیکن بعضی استادان بسکون ثانی نوشته اند مگر بهتر نیست ملا فوقی گوید بیت ز بس

خوش حرکت وشیرین ادا بود + که گر میید او تیزی خوشنما بود + بعضی عوام که بتشدید کاف گویند محض غلط است از چراغ هدایت وکشف وصاحب بهار عجم نوشته که حرکت بفتحات جنبش واین مصدر ثلاثی ست که از وی هیچ صیغه

از باب ثلاثی مجرد مشتق نشده —

حرکات بفتحات جمع حرکت فارسیان بسکون نیز آرند چنانچه جا سے طغرا آورده است از بهار عجم —

حرمت معروف و ار جمند شدن و حرام شدن از کنز —

حریت بالضم وتشدید رای مهمله مکسور وتشدید تحتانی آزادگی و آزاد شدن از قید بندگی یعنی بنده و مملوک کسی نبودن —

حراثت بکسر اول و حرف چهارم ثای مثلثه کشتکاری کردن و کشاورزی نمودن —

حرث بالفتح وثای مثلثه بمعنی کاشتن و افروختن آتش وجمع کردن مال و قرآن خواندن و لاغر کردن ستور را از بسیاری راندن از منتخب ولطائف —

حراث بالضم وتشدید رای مهمله در آخر ثای مثلثه مزارعان یعنی زراعت کنندگان واین جمع حارث ست بمعنی زراعت کننده باشد از کشف خیابان

حرج بفتحتین و در آخر جیم عربی بمعنی تنگی وسختی مگر بلفظ مرج که آن نیز بفتحتین است بمعنی فساد و هرج ولفظ را بسکون را مهمله خوانند از صراح ومدار ومنتخب —

حر بالضم وتشدید را بمعنی مرد آزاد و بنده آزاد شده و بمعنی برگزیده هر چیز و بچه کبوتر و بالفتح وتشدید را بمعنی گرمی و گرم شدن و بمعنی زمین سنگلاخ و بکسر فرج زنان از منتخب و لطائف وکنز —

حرور بالضم گرما و بالفتح باد گرم که بشب وزد

وسموم باد گرم که بروز وزد و بمعنی گرمی آفتاب و آتش از منتخب —

حروف چشمه دار آن حرفهای که دائره دار شکل جیم وسین وشین وصاد وغیره از سراج و نزد فقیر مولف صاد و ضاد و طا و ظا و ها —

حرف بازگیر حرفی که تکیه کلام کسی باشد از مصطلحات —

حریر جامه ابریشمی و بمعنی مرد گرم شده از غضب و حزن آب از منتخب —

حرف چو [illegible] حرف خوب از مصطلحات —

حرف ورق گیر حرف درازی که تحریر آن ورق را در گیرد از مصطلحات —

حرف گیر عیب گیر —

حرف نگو سخن تلخ از مصطلحات —

حرز بالکسر پناه گاه و جای استوار و مجازاً تعویذ از منتخب وصراح وکشف ولطائف وکنز —

حرس بالفتح نگهبانی کردن و بفتحتین بمعنی نگهبانان از منتخب وصراح —

حرض بفتحتین وضاد معجمه بیماری که از عشق واندوه باشد و فساد بدن و مرض که بموت کشد و فساد مذهب و فساد عقل از لطائف —

حریف هم پیشه وهم کاسه و بکسر حا وتشدید را بمعنی تیز مزه و گزنده زبان از منتخب وصراح وکنز —

حرف بالفتح سخن وطرف وکناره و لب شمشیر و عیب و باصطلاح نحویان لفظیکه معنی آن بدون انضمام کلمه دیگر

حاصل نشود چنانچه در عربی من وعن و الی وعلی و در فارسی از و در و بر و تا و بالکسر کسب کردن و بالضم بمعنی حب الرشاد که آنرا بفارسی سپندان و بهندی هالون نامند از کشف و بحر الجواهر وکنز ومدار و برهان

حرّاق بالضم وتشدید وتخفیف را بمعنی سوخته که از سنگ وچقماق بران آتش گیرند و بالفتح وتشدید بسیار سوزنده از منتخب —

حریق سوزش و سوخته شده آتش زبانه کشنده از منتخب ولطائف وصراح —

حرق بالفتح سوختن و بفتحتین آتش از منتخب وصراح —

حریف و غل نام داو از کشتی —

حرم بفتحتین احاطه گرداگرد خانه کعبه است آدمی محرم و دیگر حیوانات را دران قتل کردن حرام ست فارسیان بمعنی اندرون سرای مردمان اشراف و بمعنی منکوحه و بمعنی کنیزی که با و وطی کرده شود نیز استعمال کنند از منتخب و لطائف وکشف ومدار و بهار عجم —

حرام بفتح منع کردن و منع کننده و ناروا و ناشایسته —

حریم احاطه گرداگرد خانه —

حرف گم حرف سهلی که تحقیر مخاطب باشد —

حروف معجم بضم میم وسکون عین مهمله و فتح جیم بمعنی حروف منقوطه وگاهی مطلق حروف تهجی مراد باشد از بهار عجم —

حرمین بفتحتین عبارت از کعبه که در مکه معظمه واقعست و روضه آنحضرت صلی الله

علیه و آله وسلم که در مدینهٔ منوره موجودست و باطلاق حرم در بعضی جا بمعنی مکهٔ معظمه و مدینهٔ منوره سے آید —

حرمان بالکسر ناامیدی از منتخب و در کلام بی نصیبی —

حران بفتح اول و تشدید ثانی مرد تشنه و نام شهری بشام که مولد زرتشت بود از منتخب و مؤید —

حرامیان دزدان و رهزنان —

حرف در کار کسی کردن بر قول او ایراد گرفتن از مصطلحات —

حرون بفتح اول و ضم ثانی سرکش از مدار و لطائف و کشف و سروری —

حرف ما و دن سخن گفتن —

حربه بالفتح کارد و آلت جنگ و چوب دستی و نیزهٔ کوتاه از منتخب و لطائف

حرفه بالکسر پیشه —

حره بالضم و تشدید زن آزاد که کنیز کسی نباشد و بالفتح سنگستان از لطائف —

حراقه بالفتح و تشدید ثانی کشتی نفط انداز و بالضم و تخفیف سوختهٔ چقماق و شعله از لطائف و صراح و منتخب و در کنز حراقه بالضم و تشدید بمعنی کشتی دریا —

حرام توشه حرام خوار و نمک حرام —

حراره بالفتح اول و ها و دراء مهمله بمعنی رقص کردن و تاب دادن دف را از آتش و آواز یکه از چند ساز و چند حلق یکبار مرتبه بر آید و غوغاء مردم از لطائف و شرح —

حرمگاه محل سرای و بمعنی منکوحه و حلیله نیز آید تسمیة الحال باسم المحل فارسیان بعضی الفاظ با وصف معنی ظرفیت لفظ گاه و خانه زیاده کنند چنانچه حرمگاه و مکتب خانه و منزل گاه و بزم گاه و حرم سرا از مصطلحات —

حرز یمانی ادعیه چندست که رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم حضرت علی کرم الله وجهه را بوقت سفر یمن تلقین و تعلیم فرموده بودند —

حرامی دزد و سارق و رهزن —

حرکت مذبوحی کنایه از حرکت اندک و بیفائده —

حرکات نفسانی حرکاتی ست که موجب تحریک روح باشد مثل غضب و لذت و فرح و خوف و بیقراری دل و حزن و غم و خجالت و تصورات و تفکرات —

حرارت غریزی بفتح غین معجمه و راء مهمله مکسور و تحتانی و زای معجمه بمعنی گرمی طبیعی و گرمی خلقی که از حرارت اصلی روح در بدن باشد و آن بخاری ست لطیف که صعود میکند از جوف قلب بسایر رگ میگردد در عروق اعصاب —

حرارت غریبی بفتح غین معجمه و کسر راء مهمله و تحتانی و بای موحده گرمی غیر طبیعیه که خلقی و اصلی نباشد چنانچه گرمی که از ملاقات آفتاب بمزاج در آید و گرمی دوا و گرمی تعفن که در بدن واقع شود و گرمی که از حرکت پیدا شود —

حرّی بفتح اول و کسر راء و تشدید

یا بمعنی سزاوار و لائق از منتخب و کنز و لطائف و شرح نصاب —

حرف حکیشی سخن سخت و ناهموار —

حرف کسی فهمیدن آنچه از کسی بشنوند و بگویند فهم معنی و ادراک مضمون از مصطلحات —

فصل حای مهمله مع زای معجمه

حزب بالکسر و در آخر بای موحده بمعنی گروه مردم از منتخب لطائف —

حزر بفتح اول و سکون ثانی اندازه کردن غله را و گشت میوه را بر درختان از صراح —

حزاز بحای مهمله مفتوح و دو زای معجمتین سبوسهٔ سر که بهندی بهجا گویند از صدد الامراض —

حزم بالفتح استواری و هوشیاری از کشف و صراح و منتخب لطائف در اصل تنگ بستن ست مجازاً بمعنی استواری و آگاهی و بعض محققین چنین نوشته‌اند که حزم اندیشه کردنست در عاقبت و انجام امر موهوم و احتراز نمودن بقدر امکان از خلل و زلل آن —

حزام بکسر اول تنگ ستور و دستبند طفل گهواره از منتخب —

حزیران بفتح اول و یای معروف ماه نهم از سال رومیان و آن مطابق ماه خرداد باشد و بزعم تفاوت مطابق اساره است —

حزین بفتح اول و کسر زای معجمه اندوهگین از مؤید و کشف —

حزن بالضم و سکون ثانی و بفتحتین نیز بمعنی اندوه و بفتح اول و کسر ثانی غمگین از کشف و منتخب و لطائف —

خرمهره بالضم دستهٔ کاغذ و دستهٔ خوشهٔ گندم هندی آنرا گرهی گویند بتشدید دال هندی از شرح نصاب و منتخب —

حزب الله بالکسر عبارت از گروه صلحا —

فصل حای مهمله مع سین مهمله

حسنی بضم اول و سکون ثانی و فتح نون نیکوتر و این مؤنث احسن است —

حسنا بفتح اول و سکون ثانی و نون و الف ممدوده زن جمیله —

حسن المآب نیکی جای بازگشت و نیکوئی بازگشت و قرب الهی —

حسن طلب طلب کردن چیزی را از کسی بکنایات و اشارات پاکیزه بطوریکه قبح سوال ظاهر نشود چنانچه سلو دن چیزی کسی را بپیش مالکش —

حسب بفتحتین اندازه و شمار چیزی و شرف و بزرگی از مال و جاه و دین و بمعنی موافق و این گاهی بالفظ نسب مستعمل میشود و بفتح اول و سکون ثانی شمردن و موافق و مثال و مثل و بسنده شدن و مقدار چیز و کافی و بس کننده از منتخب و بهار عجم و کنز و لطائف —

حسیب بکسر تین یای مجهول و بای موحده اماله حساب و بفتح اول و کسر سین و یای معروف بزرگوار

و کافی یعنی حساب کننده —
حسنات بفتحتین نیکوئیها جمع حسنه از مؤید و کشف و مدار —
حسن صباح نام ولی الله —
حسن صباح نام پادشاهی که خیلی بر قدرت بود بیاس فقرا از امرا سازش کرده قلعهٔ الموت بتصرف در آورده و در مصطلحات نوشته که حسن صباح نام مردیست که تفصیل مکاری او در کتب با تواریخ مفصلاً و در تذکرهٔ دولت شاهی مجملاً مسطور است —
حسد بفتحتین و دال مهمله کسی را نعمتی و نیکوئی زوال آن خواستن مشغول از بهار عجم —
حسن غریبه حسن مخلوق است که گاهی معدوم و گاهی پیدا شود و همیشه یکسان نمی‌باشد و در مقابل او حسن مطلق که آن دائم موجود است —
حساد بضم و تشدید سین مهمله بمعنی حاسدان و این جمع حاسد است —
حسود بفتح اول و ضم ثانی بدخواه و بسیار حسد کننده از منتخب و مدار و بفتحتین جمع حاسد و هم مصدر است بمعنی بدخواستن و بضم اول و ثانی که بمعنی حاسد شهرت دارد غلط است از خیابان —
حسور بفتحتین مانده شدن و فرو ماندن بینائی از دیدن و در اول منتخب و صراح —
حسیر مانده و درمانده شده از لطائف —
حسن گلوسوز یعنی حسن صبیح چه گلوسوز کنایه از چیزیکه بسیار شیرین باشد

چراکه افراط شیرینی گلو را بسوزد پس معنی حسن گلوسوز حسن شیرین باشد و شیرین مقابل نمکین است چون حسن سیاه را حسن ملیح و نمکین گویند لهذا بمقابلهٔ آن حسن صبیح یعنی حسن سفید را حسن گلوسوز گفتند یعنی حسن شیرین و در بهار شرب حسن گلوسوز را حسن لطیف و مطبوع نوشته —
حسطیس هر دو سین مهمله بوزن فعیل یعنی آنچه از نرم و بانگ آتش از لطائف —
حساس بالفتح و تشدید ثانی نیک دریابنده از منتخب —
حس بالکسر و سین مهمله مشدد بمعنی دریافتن یکی از حواس خمسه از کشف —
حسن مطلع بیت دوم از غزل و قصیده که بعد مطلع باشد —
حسن مطلق حسن باری تعالے که عروج و زوال ندارد —
حسک بفتح اول و ضم ثانی بمعنی خار دارد مجازاً بمعنی زشت و شر پرست از لطائف —
حس مشترک بالکسر قوتی است که آن قبول میکند جمیع صور محسوسات را که مرتسم و منقوش میشوند در حواس خمسهٔ ظاهره و پیش حس مشترک بمنزلهٔ حوضیست و پنج حواس ظاهری بمثال پنج نهر که آب بحوض میرسانند و محل آن در جوف پیشانی ست —
حساک بفتحتین معرب خسک که نجهای عجیب باشد آن گیاهیست خاردار که بُرا ها بکار آید بهندی آنرا گوکهر گویند و هم یعنی خارهای آهنی که بصورت خسک

سازند و در میدان جنگ که گذرگاه فوج دشمن باشد اندازند تا اسپ و پیاده دشمن فگار گردد از رسالهٔ معربات و بحر الجواهر و مؤید و مدار و برهان —
حسن ابدال بفتحتین سین مهمله و نون و فتح الف نام بزرگی و نام شهری که در آن مزار آن بزرگ واقعست —
حسن التعلیل آنچه شاعر یا منشی اثبات کند صفت چیزی را و دعا کند برای ثبوت آن صفت سببی و علتی مناسب مگر در حقیقت سبب علت آن نباشد مثال آن فارسی میر خسرو فرماید بیت لاله که بدل گره شد شش و دو + از آه دشت حسرت آلود
حسام بضم اول یعنی شمشیر از مؤید و کشف و صراح و منتخب و شرح نصاب —
حسم بالفتح بریدن و قطع کردن از منتخب —
حسان عجم بفتح اول و تشدید ثانی لقب خاقانی چراکه حسان بن ثابت مداح رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم بیان کرده همچنین خاقانی نیز اکثر مدح و نعت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم کرده است لهذا باین لقب مشرف شد —
حسن بفتحتین خوب و نیکو و بالضم نیکوئی و خوبی و محاسن جمع آن حسن و الثناء کنایه از تناسب اعضا است یا خوشنما لے رنگ و استعمال این لفظ بر چند جاست چنانچه حسن بهار و حسن گلستان و حسن معاش و حسن معاد و حسن سلوک و حسن قبول و حسن خدمت و حسن سعی و حسن

ظن و حسن تدبیر و امثال آن از بهار عجم —
حسین بضم اول فتح ثانی تصغیر حسن ست —
حسن بسن هر دو لفظ بفتحتین بمعنی بسیار نیک چراکه حسن بمعنی نیک ست و بسن موکد و تابع اوست که لفظ بسن علیحده معنی ندارد —
حسان بالفتح و تشدید سین بمعنی بسیار خوب و نام شاعر مداح رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم که آنرا حسان بن ثابت انصاری گویند و بکسر و تخفیف بمعنی خوبان از منتخب —
حسبان بالضم شمار کردن و اندازه کردن و شمار یا واحد و جمع هر دو آمده و بمعنی فدات بالکسر پنداشتن از صراح —
حساب نگرفتن معتبر نداشتن و توجه نکردن از بهار عجم —
حساب از کسی بردن بر داشتن و بگرفتن ترسیدن از وی از مصطلحات —
حسو بفتح اول و ضم ثانی آنچه شوربا و جز آن اندک اندک نوشند از منتخب —
حسابیه منسوب بحساب یعنی گفته که حساب تخلص شاعری ست والله اعلم بالصواب —
حسنه بفتحتین نیکی و نیکی از منتخب —
حسب الامر وده غلط است چراکه الف و لام بر کلمهٔ فارسی نیارند و حسب الامر صحیح از مزیل —
حسن ابر بشته بکسر بای موحده بمعنی

سبز و گلگون یعنی ملیحکه از ته رنگش سرخی نمایان باشد از بهار عجم و در چهار شربت میرزا قتیل یعنی حسنیکه بطی الزوال باشد و در شرح الشعرا بمعنی حسن پخته و تمکین —

حسنی بکسر حای و فتح سین مکسور نسبت بیکی از حواس خمسه ظاهری —

حسینی بضم اول و فتح ثانی نام مقام سرود از کشف و آن ز اد در آخر شب سرایند —

حسبی کفی بس ست مرا و کافی ست مرا کفی بفتح کاف و فتح فا صیغه ماضی ست در اصل کفانی بود بقرینه حسبی یای متکلم حذف کردند —

حسنی بفتحتین منسوب بامام حسن علیه السلام از لب الالباب —

فصل حای مهمله مع شین معجمه

حشا بالفتح آنچه در شکم و سینه باشد از دل و جگر و سپرز و گرده و بمعنی دل اکثر مستعمل میشود از منتخب و شرح نصاب و لطائف —

حشمت بالکسر بمعنی دبدبه و بزرگی و بفتح خطاست از مزیل و بمعنی در منتخب و صراح بالکسر بمعنی غضب و شرم و بفتحتین خدمتگاران و نالیدن و بسکون شین نیز باین معنی آمده —

حشرات بفتحتین جمع حشره که این نیز بفتحتین ست بمعنی جانوران ریزه و جانورانی که در زمین سوراخ کرده خانه سازند لهذا بسوی زمین اضافت کرده حشرات الارض گویند از کشف و صراح مثل مار و راسو و موش —

حشر بالفتح برانگیختن و مجازاً بمعنی قیامت

بفتحتین بمعنی گروه و انبوه از مدار و کشف و بهار عجم

حشیش بفتح و بهر دو شین معجمه و یای معروف بمعنی گیاه خشک از کشف و کنز —

حشائیش گیاههای خشک —

حشم بفتحتین چاکران و خدمتگاران که برای او غضب نمایند بر دیگران از منتخب و کشف و صراح و کنز —

حشو بفتح اول و سکون ثانی بمعنی آگندن و بمعنی آنچه از قسم پنبه و پشم در لحاف و بالش و غیره پر کنند و کلام زائد که در ادای مطلب واقع شود و بمعنی شتران خرد از منتخب و در شرح نصاب بمعنی شتر بچگان —

حشفه بفتحتین و فا که حرف ثالث ست نیز مفتوح بمعنی سر ذکر از بحر الجواهر و کنز —

حشاشه بضم اول و هر دو شین معجمه اندک جان که در مریض و مجروح مانده آنرا رمق نیز گویند از منتخب و شرح نصاب —

فصل حای مهمله مع صاد مهمله

حصا بالفتح سنگریزها و این جمع حصاة است در اصل مأخوذ از لطائف و منتخب و کنز و در صراح سنگریزه —

حصباء بالفتح و حرف سوم بای موحده بمعنی سنگریزه از منتخب و کشف —

حصبت بفتحتین بمیم و هر دو بمعنی دانه‌های آتش افروخته شود از منتخب و صراح —

حصات بالفتح سنگریزه واحد و حصا بحذف تا جمع آن —

حصافت بالفتح و حرف چهارم فا بمعنی استواری عقل و مطلق استواری و خشکی و تنگی از منتخب و صراح و کنز —

حصانت بکسر اول استواری و بالفتح پرهیزگاری و بکسر اول و ضاد معجمه بمعنی دایگی کردن و بچه غیری را شیر دادن از لطائف و کنز و منتخب —

حصد بالفتح و بفتحتین و در آخر دال مهمله درودن زراعت و گیاه خشک و استوار کردن از منتخب و غیره حصاد بالفتح و در آخر دال مهمله درودن زراعت و غیره از منتخب —

حصار بکسر اول بمعنی قلعه و احاطه و نام شعبه از موسیقی از منتخب و برهان و سراج

حصر بالفتح گرد گرفتن چیزی را و احاطه کردن از منتخب —

حصور بالفتح مردیکه با وجود مردی بزن میل نکند از منتخب —

حصیر بر وزن فقیر بمعنی بوریای خرما از کشف و سروری —

حصص بکسر اول و فتح ثانی و در آخر نیز صاد مهمله جمع حصه و بفتحتین بدن و کم موشدن سر از لطائف —

حصحص الحق بفتح هر دو حای مهمله و سکون صاد مهمله اول و فتح صاد مهمله ثانی صیغه ماضی از باب ثلاثی مضاعف بمعنی ظاهر شد حق —

حصرم بکسر اول و سوم غوره انگور از منتخب

حصن بالکسر جای پناه و قلعه و بالضم

عفت زن از منتخب —

حصول بضمتین قلعها و بفتح اول و ضم ثانی مرد پرهیزگار از لطائف —

حصین بفتح اول بر وزن متین بمعنی محکم و استوار از کشف و کنز و منتخب و در شرح نصاب بمعنی زندان —

حصان بکسر اسب نر و نیکو که نسل آن نگاه داشته شود از منتخب و کنز —

حصینه بر وزن نگینه بمعنی استوار و محکم

عصبه بالفتح و بالضم و بفتحتین دانهای سرخ و باریک سوزنده که بر بدن پدید آیند بفارسی سرخچه گویند از منتخب —

فصل حای مهمله مع ضاد معجمه

حضرت بالفتح نزدیکی و حضور و درگاه از منتخب و بهار عجم و صراح و بمعنی حاضر شدن و کلمه تعظیم برای اسامی بزرگان شارح فاضل نوشته که حضرت بمعنی حضور ست و در عرف کلمه تعظیم شده که بر بهان شخص اطلاق کنند از غایت شهرت بر سامعه گرانی ندارد و شارحی نوشته که حضرت کلمه ایست مشعر بعظمت مسمّی که پیش از اسمای ایرا آرند تو طینان عموماً استعمال کرده باسمای اسلمی هم استعمال نمایند —

حضرات جمع حضرت کنایه از بزرگان و مخدومان چرا که لفظ حضرت در مین زمان برای تعظیم مستعمل میشود —

حضر بفتحتین بمعنی حضور که ضد سفر باشد

یعنی خانه باشی و بشهر آمدن از صحرا و مخفف حضرموت که ملکیست از ولایت یمن از شرح خاقانی و لطائف —

حضار بالضم و تشدید ثانی بمعنی حاضران و این جمع حاضر ست —

حضور بضمتین مصدر ست یعنی حاضر شدن نقیض غیبت و در عرف کلمه تعظیم ست که بر ذات مخدومان اطلاق کنند تا الفاظ غیبت از صراح —

حضاجر بفتح اول و کسر جیم بمعنی کفتار که جانوریست درنده بهندی هنڈار گویند بالضم و لفظ حضاجر غیر منصرف ست یعنی بقاعده نحوی برالف تنوین و جر نمی آید چرا که لفظ اسم علم اوست منقول از صیغه منتهی الجموع چه در اصل حضاجر جمع حضجر ست که بکسر اول و فتح ثانی باشد و حضجر بمعنی بزرگ شکم ست چون کفتار بسیار بزرگ شکم می باشد لهذا بر واحد او اطلاق جمع کردند تا دلالت کند بر کمال بزرگ شکمی او منصرف آنرا گویند که تنوین و جر آید و غیر منصرف باصطلاح نحویان آن باشد که بشرط بودن دو سبب یا یک سبب که قائم مقام دو سبب باشد از اسباب تسعه منع صرف بر او تنوین و جر نیاید در حالت رفعی بر حرف آخرش ضمه آید و در حالت نصبی و جری فتح و اسباب منع صرف در کتب نحوی بتفصیل مسطور ست —

حضض بضمتین و بهر دو ضاد معجمه دوائیست که آن را بهندی رسوت گویند از بحر الجواهر و مدار و منتخب —

حض بالفتح و تشدید ضاد معجمه بمعنی

تازه از شرح نصاب —

حضیض پستی و نشیب از منتخب و دیگر کتب —

فصل حای مهمله مع طای مهمله

حطب بفتحتین هیمه هیزم از منتخب —

حطبوق بمعنی آشنا و یار نوشته اند شاید که دیده باشند —

حطیم بر وزن عظیم بمعنی شکسته و سنگ کعبه ما بین رکن و زمزم و دیوار بیرون خانه کعبه بجانب شمال که درانجا ناودان کعبه است از منتخب و لطائف —

حطام بضم اول بر وزن غلام بمعنی خرد شکسته شده بمعنی ریزه گیاه خشک و ریزه هر چیز و کنایه از اندک مال دنیا از منتخب و بحر الجواهر و کشف و لطائف و در غیاثان نوشته که حطام ریزه گیاه مراد از ان مال دنیاست چه مال دنیا بنسبت درجات اخروی یا بعوض انسان که اشرف المخلوقات است حکم ریزه گاه دارد و بقا به خرمنهای غله یکسان که تشبیه میخوانند خلایق —

حطمه بضم دال و فتح ثانی آتش دوزخ و نام دوزخ از منتخب

فصل حای مهمله مع ظای معجمه

حظار جمع حظیره —

حظ بالضم و تشدید ظای معجمه بهره و نصیب از منتخب و مدار و کشف و در بهار عجم نوشته که فارسیان بمعنی خوشی و خرمی استعمال کنند —

حظیره احاطه که از چوب و نی برای حیوانات سازند و بمعنی احاطه قبرستان و گنبد قبر مستعمل از منتخب و مؤید —

حظی بفتح اول و کسر ظای معجمه و تشدید تحتانی بمعنی صاحب منزلت و نام اسپ هشتم که در نصاب بضرورت نظم بجای هفتم واقع شده از شرح نصاب —

فصل حای مهمله مع فا

حفظ الغیب کسی را در عقب او بخوبی و نیکی یاد داشتن —

حفاوت بالفتح و الکسر و حرف چهارم دال اهمال پرسیدن و شادی آشکار کردن و مهربانی نمودن از منتخب و غیره —

حفد بالفتح خدمت شتاب نمودن و بضم اول و کسر فا و فتح دال مهمله صیغه ماضی مجهول یعنی خدمت کرده شده —

حفیر گور کنده شده از منتخب —

حفر بالفتح زمین کندن از منتخب —

حفص بالفتح و صاد مهمله جمع کردن و آرسیدن و بچه شیر درنده و نام امام قرارت که قرارت او رواج تمام دارد و این شاگرد عاصم کوفی ست و ابو حفص کنیت حضرت عمر رضی الله عنه از منتخب —

حفاظ بکسر اول و در آخر ظای معجمه عار و حمیت و مروت و نگهبانی و مواظبت کردن و پرهیزگاری از منتخب و بهار عجم و بالضم و تشدید فا بمعنی حافظان از لطائف —

حفت بالفتح و تشدید گرد چیزی شدن و پیراستن ریش و بر دست و خدمت و مهربانی کردن و آواز کردن

بال مرغ و پرپیدن از لطائف و منتخب —

حفصه بفتح اول و سکون فا و صاد مهمله نام دختر حضرت عمر رضی الله عنه که در نکاح حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم بود —

حفره بالضم سوراخ و مغاک از قاموس —

حفله بالفتح انبوهی و بسیاری —

حفی مهربان —

فصل حای مهمله مع قاف

حقب بالضم و بضمتین هشتاد سال و بضمتین روزگار و بفتحتین تنگ پالان ...

حقارت بالفتح خواری از صراح و منتخب و کشف و خیابان و بکسر اول که در شهرت دارد بی اصل ست

حقد بالکسر بمعنی کینه و عنا د از منتخب و کشف

حقه باز بمعنی بازیگر و حقه ظرفی را باشد با سرپوش که اندرون آن چند طبقه باشد و درمیان هر طبقه چیزی دیگر نماید و حقه باز مجازاً بمعنی عیار و مکار از برهان و مصطلحات —

حقیق ثابت سزاوار و لائق از منتخب —

حق بالفتح و تشدید ثابت و سزاوار و واجب و بمعنی راستی و راست و درست و یکی از نامهای او سبحانه تعالی از منتخب و در محاوره فارسیان بمعنی مزد نیز آمده و در استعمال فارسی بمعنی مذکور بتخفیف اکثر آمده از مصطلحات و بالضم و تشدید چوبک و گوی که در بندگاه استخوان باشد —

حقن بفتح باز داشتن و بند کردن

باب الدال مع الغین

باب الدال مع الفاء

باب الدال مع القاف

چیز برا از خروج او کنند —
حقیبه بالضم و حرف سوم یای موحده بمعنی مدت هشتاد سال از منتخب —
حقه بالضم و تشدید قاف ظرفی باشد از چوب که در ان مروارید و جواهرات و معاجین و عطر و غیره نهند و بالکسر و تشدید بیشتر بکسر سال که یاد ر چار بار گذاشته باشد از منتخب و در بهار عجم مصطلحات نوشته که حقه مراد از قطبی چنانچه حقه لعل و حقه جواهر و حقه سر معجون و در هندوستان تولیا نیز گویند لیکن در کلام شعرای ایران و توران بمعنی دیده نشده مگر میر لفظ هسل ثابت و میر امامی در شهر خود آورده اند ثابت گوید بیت کشیدی حقه و در آتش غم سوختی مارا ... مساواز آتش دودش شود ... و ظاهرا در محاوره هندی است باشد —

فصل حای مهمله مع کاف عربی

حکمت دانائی و درست کرداری و نام علمیست که در ان بحث کرده شود باحوال اشیای موجودات خارجیه چنانکه هست در نفس الامر بقدر طاقت بشری و آن بر سه گونه است طبیعی و ریاضی و الهی علمیست که بحث کرده شود در ان از اموری که تعقل و وجود خارجی محتاج باشد بسوی ماده چنانچه آب و هوا و دیگر اجسام بسیطه و مرکبه و ریاضی علمیست که بحث کرده شود در ان از اموری که فقط در وجود خارجی محتاج بسوی ماده باشد چنانچه مقدار و عدد خاص که موجود و مادی است مطلق عدد زیرا که بعضی از مطلق عدد موجود در خارج میدون ماده است چنانچه در عقول عشره و الهی علمیست که بحث کرده شود در ان از امور یکه بوجود خارجی و تعقل هر دو محتاج نباشد بسوی ماده چنانچه باری تعالی و عقول و باید دانست که بعضی محققان چنین تفصیل کرده اند که حکمت دانستن چیزها باشد چنانکه هست و تمام نمودن کارها چنانکه باید پس حکمت منقسم میشود بدو قسم یکی علمی و دیگری عملی علمی تصور حقائق موجودات بود و این را حکمت نظری نیز گویند و عملی ممارست حرکات و مزاولت صناعات باشد و این را حکمت عملی خوانند حکمت نظری سه قسم است اول علم مابعد الطبیعت و دوم علم ریاضی سوم علم طبیعی اما اصول علم مابعد الطبیعت و آن شد ... علم الهی و دوم علم فلسفه اولی و فروع آن چند نوع ست چون معرفت نبوت و بحث امامت و احوال معاد اما اصول ریاضی چهار است علم هندسه و علم هیئت و علم موسیقی و فروع آن علم مناظر و مرایا و علم جر اثقال اما اصول علم طبیعی هشت صفت باشد اول سماع طبیعی ثانیا سماع عالم ثالثا علم کون و فساد رابعا آثار علوی خامسا علم معادن سادسا علم نباتات سابعا علم حیوانات ثامنا علم نفس و فروع آن علم طب و علم احکام نجوم و علم فلاحت و غیر آن باشد اما علم منطق غیر از ین علوم ست و آن آلت ست برای تعلیم علوم هر چند از علوم حکمیه است که ارسطو آن را وضع کرده لیکن در اصل هیچ یکی از ین علوم نیست مگر در تحت حکمت نظری داخل است حکمت عملی سه قسم ست اول تهذیب الاخلاق دوم تدبیر منازل سوم سیاست مدن —
حکم انداز تیر انداز کامل که هرگز نشانه را خطا نکند از سروری —
حکاک بالفتح و تشدید تراشیدن و دور کردن و سودن چیزی را بچیزی از کنز —
حکاک بالفتح و تشدید ثانی حک کننده یعنی نگینه ساز و مهر کن و نام دردیست که از خارید اعضا سوزش بهم رسد از شرح نصاب —
حکم بالضم فرمان دادن و دانستن و در اصطلاح منطقیین اثبات کردن امری که قائل را سکوت بران صحیح باشد و بالفتح باز داشتن و لگام در دهن اسپ کردن و نیز بمعنی میانجی حکم کننده و اور و نیز کننده ... را ... بدو ... بمعنی و بکسر اول و فتح ثانی بمعنی گفتار دانشمند جمع حکمت ست از منتخب —
حکام بالضم و تشدید کاف بمعنی حاکمان و این جمع حاکم ست —
حکیم دانا و درست کار و حد او نزد جمیع علوم حکمت و اقسام علوم حکمت در بیان لفظ حکمت مذکور شد —
حکمت العین نام کتابی که در علم
حکمت فعل هندی و صد درست —
حکه بالکسر و تشدید کاف خارش گاه گاه بر بعضی اندام پیدا میشود و نیز آن خارش که مرض باشد از شرح نصاب —
حکمت یمانیه شریعت محمدی صلی الله علیه و آله و سلم چه اهل عراق و فارس که را از متعلقات ملک یمن شمارند —
حکمت مدنی قوانین انتظام شهر و بمعنی شریعت نبوی که ظهور آن از مدینه است —
حکمت عملی دانستن انتظام احوال معاش و معاد بوجه کمال و افراد آن سه است تهذیب الاخلاق و تدبیر منازل و سیاست مدن
حکم ریاضی یکی از اصناف حکم پادشاهی و آن حکم دفتری معتبر باشد از مصطلحات

فصل حای مهمله مع لام

حلفا بالفتح و فا گیاهیست که آن را دوخ گویند و بوخ نیز نامند که از ان بوریا بافند از شرح نصاب و کنز و بضم اول و فتح لام سوگند خورندگان و این جمع حلیف ست —
حلوا بفتح اول و سکون لام مونث احلی بمعنی هر چیز شیرین —
حلیب شیرین و تازه و خام از کنز —
حلب بالفتح و بفتحتین شیر دوشیدن و بفتحتین نام شهری ست در شام از منتخب و لطائف —
حلت بکسر حا و تشدید لام مفتوح و تای فوقانی بمعنی حلال شدن و گشادن —

حلاوت شیرینی –
حلتیت بکسر اول و سکون لام و کسر تای فوقانی و سکون تحتانی و بعد آن تای فوقانی انگوزه از شرح نصاب و منتخب –
حلاج بالفتح و تشدید لام و جیم یعنی کسیکه پنبه را از پنبه دانه جدا کند و لقب حسین بن منصور که انا الحق گفته بود چرا که روزی پنبهٔ حلاجی را بانگ زد بکرامت خود از پنبه دانه جدا کرده بود که حلاج ازان متحیر ماند –
حل و عقد کشادن و بستن –
حلوای بی دود کنایه از میوهای شیرین چرا که از گرمی آفتاب پخته میشوند و دود این آتش نمیرسد بخلاف حلوای معروف مصنوعی –
حلوای شهید نوعی از حلواست –
حلاحل بالکسر پلاس و گلیم سطبر و بالفتح و تشدید لام مکسور بمعنی دلیر و شجاع از منتخب و شرح نصاب –
حلقه بگوش کنایه از غلام و فرمانبردار چه در ولایت معمولست که بگوش غلام حلقه می اندازند طلا یا نقره از سراج –
حلاف بالفتح و تشدید لام بسیار سوگند خوار از لطائف –
حلف بالفتح و بالکسر بمعنی سوگند خوردن و بفتحتین گیاهیکه آنرا درخ گویند و لوح تیز نامند از منتخب و کنز –
حلق بالفتح گلوی و نای و سوتراشیدن از کنز –

حلاق بالفتح و تشدید لام بمعنی موتراشنده یعنی استره و بمعنی حجام عربی –
حلاکت بفتحتین سیاهی سخت از منتخب در لطائف بالضم حالک سخت سیاه –
حلاحل بضم حای اول و کسر حای مهمله ثانی بمعنی مهتر و سید قوم یعنی سردار قوم از منتخب و شرح –
حل بالکسر و تشدید لام روان شدن و از احرام بیرون آمدن بالفتح و تشدید لام بمعنی کشادن و فرود آمدن و حلال نیز و بمعنی روغن کنجد از منتخب و صراح –
حلل بضم اول و فتح ثانی جمع حله که بمعنی جامه باشد از منتخب –
حلال بالفتح و تشدید لام اول بسیار کشاینده گره و فروشنده روغن کنجد از منتخب –
حلول بضمتین فرود آمدن از منتخب و کشف و در اصطلاح حکمت اختصاص چیزی بچیزی بحیثیتی باشد که اشارت بیکی عین اشارت بدیگر باشد چنانچه سواد بجسم و حلول دو قسم است سریانی و طریانی حلول سریانی آن بود که اجزای حال در اجزای محل درآید و حلول طریانی آن بود که اجزای حال در اجزای آن محل درنیاید بلکه مجموع در مجموع باشد و آنچه حلول کند آنرا حال گویند و آنچه دران حلول کند آنرا محل نامند –
حلم بالکسر آهستگی نمودن در عقوبت کسی و بالضم و بضمتین خواب دیدن بالغ و آنچه در خواب دیده شود از منتخب –
حلام بالضم و تشدید لام بچه بز و گوسپند

و بره و آنچه در بر دم لفظ حلوان برای معنی بچه گوسپند مشهور شده غلط است و منتخب و مؤید دیگر بجا لحوا هر وه ار کشف –
حلیم بردبار و در استعمال فارسیان نام آشیست معروف از بهار عجم –
حلاج کردن حرفهای سخت تصریح یا بکنایه گفتن کسیرا از مصطلحات چراغ هدایت –
حلالی خواستن چون کسی از شهر بدر شود استغفار حقوق از دیگران و بحل خواستن او از یاران از مصطلحات –
حلان بالضم و تشدید لام بچه بز و گوسپند و آنچه در عرف لفظ حلوان برای معنی بچه گوسپند مشهور است غلط از منتخب و مؤید –
حلقه بر در زدن کنایه از تفتیش حال و طلب صاحب خانه –
حلو بضم اول و سکون لام شیرین از کنز –
حلیله بای معروف زن منکوحه –
حلفه بالفتح و فا یکبار قسم خوردن از شرح نصاب –
حلبه بالضم و حرف سوم بای موحده تخمیست زرد رنگ که تره آن میخورند بهندی میتهی گویند از منتخب و غیر آن –
حلقه بفتحتین سربستان از منتخب –
حلیه بالکسر و بالضم بمعنی زیور و بالکسر بمعنی خلقت و صورت و خلقت و آرایش و صفت چیزی از منتخب و لطائف و کشف و صراح و مؤید –
حلقوم بالضم و تشدید لام بمعنی نرد و بمعنی و جامه

و ازار و رد از منتخب و صراح و لطائف –
سروری و بالفتح و تشدید لام نام شهر قبیله و نام موضع بشام و محله و بالکسر نام منزل در راه مکه و بمعنی مقام و منزل و مجلس از منتخب و لطائف –
حلقه ابر که مردم و عبارت از مجلس ست –
حلیمه نام دایه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم –
حلی بضم اول و کسر لام و تشدید یا بمعنی زیورها که از سیم و زر باشد و این جمع حلیه است که بالکسر باشد و در فارسی بتخفیف یا نیز مستعمل میشود از منتخب –
حلوای مغزی نوعی از حلوا که بغایت سفید باشد و دران مغز پسته و بادام بسیار می آمیزند و قرصهای می بندند –
حلوای مقراضی نوعی از حلوا که میوجات بغایت باریک تراشیده دران مخلوط نمایند –
حلوای لیمقی نوعی از شیرینی –
حلقچه بفتحتین جلیبی که شیرینی معروف است از زبان –

فصل حای مهمله مع میم

حمرا بالفتح سال سخت و زن سرخ رنگ و هر شتر نر که سرخ رنگ باشد از منتخب –
حمیرا بضم اول و فتح ثانی تصغیر حمرا و لقب حضرت عایشه صدیقه رضی الله عنها از منتخب و لطائف –
حمیقا بالضم حا و فتح میم و تحتانی و قاف

دن کوچک که احمق باشد۔

حماء بفتحتین گل سیاه ولای از منتخب۔

حمی بکسر اول و فتح میم و در آخر الف بصورت یا بمعنی سبزه زاریکه برای چرانیدن ستوران نگاه داشته باشند و بضم اول و تشدید میم مفتوح بمعنی تپ گرم از منتخب و کنز۔

حموضت بضمتین و ضاد معجمه مفتوح ترشی از کشف و منتخب و کنز و صراح۔

حماقت بالفتح بیعقلی از منتخب و کشف۔

حمرت بالضم سرخی و بمعنی سفیدی نیز آمده از منتخب۔

حماست بفتح دلیری از منتخب۔

حممت بضم اول و تشدید میم گرما۔ے سخت و سیاهی از منتخب۔

حمایت بکسر نگهبانی۔

حمیت بفتح اول و کسر ثانی و تشدید تحتانی بمعنی غیرت و ننگ و بکسر اول و سکون میم و فتح تحتانی پرهیز فرمودن و حفاظت نگاه داشتن از منتخب و صراح و کنز۔

حمات بفتح اول گل و لای سیاه در اصل حماء بود همزه را بتای تانیث بدل کردند و بضم اول و تخفیف میم حمایت کنندگان بمعنی جمع حامیست و در نظم عربی تای این لفظ را بهای بیند به معنی مذکور از شرح نصاب و صراح و کنز۔

حمد ستودن و ستایش از منتخب [illegible] خاص بیان کبریا و جلال و عظمت حق سبحانه تعالی را گویند و بعضی محققین چنین نوشته اند که حمد در لغت شکر و ستایش بزبان بر خوبی اختیاری کسی است بر تعظیم وی چنانچه گوئی زید خوش نویس است و کتاب خوب میخواند و در اصطلاح فعلیکه آگاهی دهد از تعظیم منعم خواه بزبان باشد خواه بدل خواه بدست و فرق مدح آنست که ثنا بزبان باشد بر خوبی کسی که آن خوبی باختیار او نباشد چنانچه گوئی زید کمال حسین است و نهایت ذهین و نزد بعضی حمد و مدح مترادف اند اختیاری و غیر اختیاری شرط نیست۔

حمائد بفتح اول و کسر همزه خوبی ها و خصلتهای ستوده۔

حمیر بکسر اول و سکون میم و فتح تحتانی قبیله ایست از قبائل بنی سبا و ضحاک پادشاه از ان قبیله بوده است و [illegible] بیابان عرب که گرگ آنجا بغایت درنده و خونریز باشد و بفتح اول و کسر میم جمع حمار است بمعنی خران از منتخب و شرح دیوان خاقانی و شروح نصاب۔

حمص بالکسر و تشدید میم مکسور و صاد [illegible] بمعنی نخود و بضم اول و تشدید میم مفتوحه نیز آمده از منتخب و شروح نصاب۔

حماض بالضم و تشدید میم و ضاد معجمه تره است ترش مزه که آنرا انبار بهی ترشه گویند از شروح نصاب و منتخب۔

حمق بالضم و بضمتین نادانی و بیعقلی از منتخب و بحر الجواهر و کشف۔

حمال بالفتح و تشدید میم بسیار بردارنده بار [illegible] حمول بفتحتین و ا [illegible] بردارنده و بسیار بردارنده و این اصطلاح طب است و بفتح اول بسیار بردارنده بار و مجازا بمعنی صابر و متحمل۔

حمل بفتح اول و سکون ثانی برداشتن و بمعنی بار شکم و باریکه بر گردن بردارند و بالکسر باریکه بر پشت یا بر سر کشند و بمعنی گناه و بفتحتین بمعنی بره و نام برج اول از افلاک از منتخب و صحاح و آن برج مذکور بصورت میش نر است صاحب دو شاخ سر او بطرف مغرب و دم او بطرف مشرق و پشت بشمال و پا بجنوب متوجه شده است بسوی پشت خود روز یکه آفتاب درین برج داخل شود همان روز نوروز است زیرا که آفتاب درین برج می شود و مدت بودن آفتاب را درین برج فروردین گویند و بهنگامی تقریبا بیساکه باشد و در ولایت ابتدای بهار ازین ماه است و در هندوستان این ماه آخر بهار است و لفظ حمل بفتح بمعنی گمان بردن و قیاس نمودن نیز آمده۔

حمائل بفتح اول و کسر همزه و دال [illegible] چیزیکه در بر آویزند از منتخب و کشف و ظاهر قرآن مجید کوچک که بطور ایمن جهت حمائل گویند که از سبکی قابل آن باشد که آن را در بر آویزند و لفظ حمائل بمعنی بار برنمی آید صاحب صراح نوشته که حمائل جمع حماله است بکسر اول باشد بمعنی دوال شمشیر تم کلامه مگر در فارسی بمعنی واحد مستعمل میشود۔

حمیم بمعنی گرم و آب گرم و خویشاوند و دوست گرفته از شروح نصاب۔

حمام بکسر اول بمعنی مرگ و بفتح بمعنی کبوتران و کبوتر و این لفظ بمعنی جمع و واحد هر دو آمده و در صورت جمع بودن جمع حمامه است از شروح نصاب و منتخب و حمائم نیز جمع آن می آید و بالفتح و تشدید میم گرمابه چرا که گرم کننده ابدان باشد از بحر الجواهر و کشف و لطائف۔

حمائم بفتح اول و کسر همزه که حرف پنجم است جمع حمامه که بمعنی کبوتر و هر مرغ طوق دار است مثل فاخته و قمری و غیره۔

حمام زنان بمجاز جای پر شور و غوغا از مصطلحات۔

حمدان بالفتح آلت تناسل از مصطلحات۔

حمدون بالفتح آلت تناسل و بعضی نوشته نام استاد و معمار و بعضی نام حماری گفته۔

حمدونه بالفتح و حرف پنجم نون بمعنی بوزینه از مؤید و برهان و مدار۔

حمره بالضم نام شکلی از شانزده شکال رمل۔

حملة القتلات بردارندگان این جمع حامل است۔

حمم بضم اول و فتح میم بمعنی زهر کژدم از منتخب و صراح و شروح نصاب۔

حمزه بفتح اول و سکون میم و زای معجمه نام عم رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و نام نوع گیاهی و گیاهی است که آن را تره تیزک گویند از صراح و منتخب۔

حمامه بفتح کبوتر واحد و قمری و فاخته و هر مرغ طوق دار و حرف تا در آخر

این لفظ برای تانیث نیست برای وحدت است از منتخب و کنز و کشف و شروح نصاب و بحر الجواهر و زبدة الفوائد۔
حموی بفتح اول و ضم میم مشدد منسوب بحمویه که نام جد او ست از لب الالباب۔
حمری بالضم بمعنی سرخ منسوب بحمرت در حالت الحاق یای نسبت تای مصدری حذف نمایند چنانکه از ضرورت ضروری و از فطرت فطری۔
حمله گیری کنایه از تحمل حمله حریف۔

فصل حای مهمله مع نون

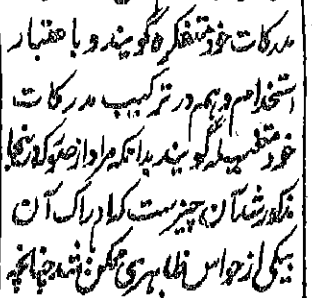
حنّی بالکسر و تشدید نون مفتوح و الف مقصوره بصورت یا برگ معروف که از آن دست و پا سرخ کنند در استعمال فارسی بالف نویسند و بتخفیف خوانند و در سراج نوشته که حنا بالکسر و تشدید برگ معروف و نیز حنای زرین لبس بهره و معنی شده بالکسر است و تخفیف هم درست۔
حنیذ بفتح اول و کسر نون و تحتانی و ذال معجمه بغایة الاخر بریان کرده شده از لطائف۔
حنجر بالفتح بمعنی حلق و گلو از لطائف و در منتخب حلقوم۔
حنش بفتحتین و شین معجمه بمعنی مار از شرح نصاب و کنز۔
حنوط بفتح اول خوشبو ای در آمیخته که برای مرده میسازند از منتخب و کنز۔
حناط بالفتح و تشدید نون گندم فروش و خوشبو فروش از منتخب۔

حنیف راست و دین و کسیکه از باطل بسوی حق مائل باشد و آنکه بر ملت ابراهیم علیه السلام باشد از منتخب و کنز۔
حنق بفتحتین کینه و دشمنی و خشم گرفتن از شرح نصاب و صراح۔
حنجرهٔ غلطانک خوش خواندگی سرود و نوعی از آواز که صوت را بحلق غلطا نیده بر آرند بهندی گِٹکری گویند۔
حنک بفتحتین کام دهن که بهندی تالو گویند از منتخب۔
حنظل بالفتح و بالکسر گیاهی ست بشکل خربزه لیکن کوچک تر از آن بغایت تلخ باشد بهندی اندرائن گویند از منتخب و لطائف۔
حنین بفتح اول و کسر نون آرزومند و بسیاری گریه و بمعنی ناله و بضم اول و فتح نون نام علامه است که کتب یونانی را ترجمه کرده و نام موضعی ست میان مکه معظمه و طائف که در آنجا کفار با حضرت صلی الله علیه و آله و سلم جنگ کرده بودند و نام موزه دوزی که از اهل دانش بود اعرابی موزهٔ حنین را قیمت کرده قدر به حنین در غضب شده از کوچه دیگر رفته به سر راه اعرابی یک موزه را آویخت و پیش رفته موزهٔ دیگر را در سر راه دوزی انداخت و کمین کرده بجای نشست اعرابی موزهٔ نخستین را دید و گفت اگر موزهٔ دیگر با این می بود میگرفتم چون پیش رفت موزهٔ دیگر در راه افتاده یافت و از شتر فرود آمد و از آن گوشتر بست و برای گرفتن موزهٔ اول برگشت حنین فرصت یافته شتر را در ربود اعرابی با آن دو موزهٔ حنین بخانهٔ خود برگشت۔
حنجرهٔ غلطان خوانندهٔ خوش خوان از مصطلحات۔
حنای سر ناخن کنایه از چیزی که قریب بزوال باشد از مصطلحات۔
حنان بالفتح و تشدید نون بخشاینده و رحمت کننده و یکی از اسمای الٰهی از کنز۔
حنانه بالفتح و تشدید نون اول نوحه کننده و نام ستون و آن چنانست که ستونی از چوب بود که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم پشت را بآن تکیه کرده خطبه میخواندند چون منبر مقرر شد و بر منبر آمده خطبه خواندند از آن ستون ناله بر آمد مانند طفلی که از مادر جدا شود از لطائف۔
حنّیه بفتح اول و کسر نون و تشدید تحتانی بمعنی کمانی که به تیر انداختن آواز کند از منتخب۔
حنجره بالفتح بمعنی حلق و گلو از لطائف و در منتخب حلقوم۔
حنطه بالکسر و طای مهمله بمعنی گندم از منتخب۔

فصل حای مهمله مع واو

حوبا بالفتح و بای موحده بمعنی تن انسان از شرح نصاب و صراح و کنز۔
حوض ترسا حوضی باشد که ترسایان برای شراب در آن انگور افشرند۔
حورا بالفتح بمعنی زن سفید پوست که سیاهی چشم او و موی او بغایت سیاه باشد۔
حوت بالضم ماهی و نام برج دوازدهم از فلک که بصورت ماهی ست و آن خانهٔ مشتری ست۔
حوبت بالفتح و حرف سوم بای موحده گناه کردن از صراح۔
حوائج جمع حاجت خلاف القیاس اصمعی در جواز این انکار دارد در استعمال جمع سالم این که حاجات است بهتر باشد و جمع تکسیر حاجت حاج ست چنانکه هام جمع هامه از صراح و اوهام الخواص۔
حواج بفتحتین و تشدید جیم بمعنی حج کنندگان از منتخب و این جمع حاج ست چنانکه دواب جمع دابه و حاجه در اصل جماعه حاجه بوده است موصوف را حذف کرده فقط صفت را قائم مقام موصوف ساختند جمع آن حواج علی زنه و می تواند که جمع حاج باشد که صیغه اسم فاعل ست از حج چنانکه کواهل جمع کاهل و سواحل جمع ساحل و حواج در اصل حوائج بوده است جیم را در جیم ادغام کرده اند۔
حوافر بفتح اول و کسر فا بمعنی سمهای سپان و این جمع حافره ست که بمعنی سم اسپ و خر باشد از کشف و منتخب۔
حور بالفتح بر وزن غور بمعنی نقصان از صراح و بالضم بر وزن نور جمع حورا که بالفتح ست بمعنی زنی که سفیدی پوست و چشم او بنهایت سفید و سیاهی چشم

ومویی بغایت سیاه باشد و معشوقهای
که در بهشت نصیب مؤمنان خواهند شد
از کشف و مدار و آنکه بعضی محققان نوشته‌اند
که فارسیان حور را بمعنی مفرد استعمال
کنند لهذا بالف و نون جمع کرده حوران
گویند و همین حال است لفظ مشائخان
و اکابران و امرایان که هر سه لفظ چون
بانضمام الف و نون که علامت جمع فارسی است
جمع شیخ و اکبر و امیر است و این خالی از
رکاکت نیست مؤلف گوید که چون
حوران در کلام ثقات بسیار مستعمل
شده است استعمال آن جائز بخلاف
مشائخان و اکابران و امرایان چراکه
دینها از ثقات مسموع نیست و خان آرزو
نوشته که بعضی از اساتذه لفظ عربی را
که جمع باشد باز بالف و ها جمع کرده اند
چنانکه میر معزی صاحب گوید شعر
زلف تو بستم سید بهر فتنه آبا الهالیب [illegible]
اگر بالف و نون جمع عربی را جمع کنند
همین حال دارد —
حواری انصار عیسی علیه السلام از شرح خاقانی
حواس جمع حاسه بتشدید سین مهمله
است و آن قوتیست که حس کند و اقسام
آن ده اند پنج ظاهری و پنج باطنی آنکه
ظاهری اند اول آنها قوت باصره که ادراک
الوان و اشکال کرده میشود دوم قوت
سامعه که از آن ادراک اصوات کرده
میشود سوم قوت شامه [illegible] که
از آن ادراک بوهای بد و خوش [illegible]
کرده میشود چهارم حس ذوق که آن قوت
ذائقه باشد از آن ادراک مزه بعض
اشیا کرده میشود پنجم حس لمس که آن
قوت لامسه باشد آن در همه اعضا
موجود است اما در دست زیاده خصوصا
در جلد انامل سبابه باین حس درشتی و نرمی
و سردی و گرمی و مانند آن دریافته میشود
و این همه را حواس خمسه ظاهری گویند
و آن پنج حواس باطنی که باشد حس
مشترک و خیال و وهم و حافظه و متصرفه
حس مشترک قوتیست در مقدم بطن اول
از بطون ثلاثه دماغ و آن قبول کند
جمیع صور را که مرتسم است در حواس خمسه
ظاهر پس این حواس خمسه ظاهره
بمنزله جواسیس است این حس مشترک را
یا بمنزله انهار که مر آب را بحوض میرساند
لهذا این را حس مشترک گویند و خیال قوتیست
در مؤخر بطن اول از دماغ که نگاه میدارد
صور محسوسه را بعد غیبت آن از [illegible]
حس مشترک [illegible] وهم قوتیست در آخر بطن
اوسط و کار او آنست که چیزهای دیده
و نادیده راست یا دروغ از پیش خود [illegible]
خواه آن چیز در عالم موجود باشد خواه
نباشد مثلا اگر [illegible] آفتاب بر آسمان
توهم کنند و حال آنکه یکی است [illegible]
و این قوت در حیوانات غیر انسان
بجای قوت عقل است [illegible]
[illegible] شناسد در [illegible] آنکه
[illegible]
دشمنی گرگ و دوستی سگ را بدین قوت
دریابد و این قوت تابع عقل نگردد بخلاف
قوتهای دیگر چنانکه شخصی در خانه تاریک
تنها با مرده مجاور باشد هرچند عقل حکم کند
که مرده جماد است از وی ترسیدن نباید اما وهم
وسوسه می اندازد و خلاف میکند و
حافظه قوتیست در اول بطن مؤخر دماغ
نگاه میدارد هرچه از حواس ظاهره
و باطنه بوی رسد و متصرفه قوتیست
در اول بطن اوسط و کار این ترکیب
بعضی صور مع بعضی معانی و این قوت
را باعتبار استخدام نفس ناطقه در ترکیب
مدرکات خود متفکره گویند و باعتبار
استخدام وهم در ترکیب مدرکات
خود متخیله گویند بدانکه مراد از صور که اینجا
مذکور شد آن چیزیست که ادراک آن
بیکی از حواس ظاهری ممکن شود چنانچه
لذت و لمس و سمع و شم و مراد از معانی
چیزیست که ادراک آن بیکی از حواس
ظاهر ممکن نباشد چنانچه دوستی و دشمنی
و برای توضیح شکل راس انسان مع شکل
دماغ که مذکور شد بر حاشیه نوشته میشود —

حوک بالفتح [illegible] مثل [illegible]
آنرا [illegible] گویند و [illegible]
از شرح نصاب و برهان و کنز نوشته
که ریحان کوهیست که آنرا بادروج نامند
حول بالفتح بازگشت و بازگردیدن
و قوت و توانائی و گردیدن و بمعنی سال
و بفتحتین کج بین شدن و احول شدن
و بکسر اول و فتح واو برگشتن و رفتن از جائی
بجای از منتخب و لطائف و صراح —
حوصل بفتح اول و کسر صاد مهمله
مرغیست سفید که اکثر بر کناره آبها
نشیند و چون حوصله نهایت کلان دارد
بر وی اطلاق جمع کردند چه در حقیقت
حواصل جمع حوصله است از منتخب
و سروری و دیگر کتب —
حوامل بالفتح زنان حامله —
حواریان بالفتح و یای تحتانی
مشدد جماعه دوستان عیسی علیه السلام
و آنها گازران بودند یا سفید پوست
بودند از لطائف —
حوریان بواو معروف مزید علیه
حوران چه گاهی در آخر لفظ حور یای
زائده آرند چنانکه در بهمان و بهمانی
از جواهر الحروف —
حور العین بکسر عین بمعنی زنان سفید
پوست فراخ چشم چه حور بالضم جمع حوراء
است و حوراء بالفتح بمعنی زن سفید پوست
که موی و سیاهی چشم بغایت سیاه
باشد و سفیدی پوست و سفیدی چشم
او نهایت [illegible] و عین بالکسر جمع عیناء
است و عیناء بالفتح بمعنی زن [illegible]

زاخ چشم ست از تفسیر مدارک و کنز۔
حوصله بفتح صاد مهمله بمعنی معدهٔ مرغ
بهندی پوٹہ گویند بکسر صاد یا بالسکون
صاد خطاست از مؤید و بهار عجم و مدار
و کشف و برهان۔
حوضه بالفتح و ضاد معجمه مشابه بحوض
با در آخر برای تشبیه ست یا آنکه های
وحدتست که بوقف باشد بمعنی یک
حوض یا آنکه زائد باشد۔
حواره بالضم نان میدهٔ سفید رنگ
حوزه بالفتح و زای معجمه نیز مفتوح بمعنی
ناحیه و میان مملکت از کشف و صراح
و منتخب و کنز۔
حواشی جمع حاشیه بمعنی زنهارگان
نیز می آید۔
حوشی بفتح اول و یای مجهول باله
حواشی که جمع حاشیه ست۔
حواری بفتح و تشدید یا بمعنی گازر
و سفید پوست و یاران عیسی علیه السلام
و بمعنی مطلق یاری دهنده مجاز ست
و بضم اول و در آخر الف مقصوره بصورت
یا نان سفید و آرد طعام سفید بتشدید
واو نیز آمده از منتخب و لطائف۔
حوالی بفتح اول و کسر لام و یای معروف
بمعنی گرداگرد چیزی بدانکه لام این لفظ
کسره دادن و در آخر یای معروف
خواندن تصرف فارسیان ست زیرا که
در حقیقت حوالی بفتح لام و در آخر الف
مقصوره بصورت یاست و در استعمال

عبارات عربی همیشه مضاف باشد بسوی
یکی از ضمائر درین حالت الف آخرش
بطور الف لفظ علی بیای تحتانی
تبدیل میاید چنانکه در حدیث صحیح
بخاری اللهم حوالینا ولا علینا و درین
مصرعهٔ بوستان مصرع حوالینا نکل
فج عمیق ٭ لام حوالینا مفتوح باید خواند
و مکسور خواندن غلط ست از مؤید و
صراح و قاموس و بهار عجم و غیره و نزد
بعضی حوالی بفتح لام و در آخر یای
تحتانی صیغهٔ تثنیه ست بجهت تکریر
که بضمیر مضاف شد و نونش ساقط شده
است و آنچه بعضی گمان برند که حوالی
بکسر لام جمع حول ست چنانکه اهالی جمع اهل
این قیاس خطاست زیرا که در لغت استعمال
[illegible] ست و قیاس را [illegible] دخل نیست
حولی بفتح اول و [illegible] واو و یای اول
مجهول و یای ثانی معروف باله حوالی ست
[illegible] تصرف فارسیان بکسر لام و یای معروف
باشد و الاحوالی در حقیقت بفتح لام ست
بمعنی گرداگرد هر چیز و حالا خاص اسم
[illegible] مقرر و منقول
شده است مستفاد از بهار عجم۔

فصل حای مهمله مع یای تحتانی

حیثما بفتح اول و سکون تحتانی و ضم
ثای مثلثه بمعنی هر کجا از شرح نصاب۔
حیا بفتح اول و در آخر همزه بمعنی شرم
و بمعنی باران و فراخی سال بدون همزه
نیز آمده از منتخب و شرح و در کنز نوشته

که بفتح اول و در آخر همزه بمعنی شرم
و بفتح اول و بدون همزه بمعنی باران
حیضا بالفتح و ضاد معجمه زنیکه بحالت
حیض باشد۔
حیاطت بکسر اول نگهبانی
و احتیاط ماخوذ از حوط که بمعنی گرد آوردن
و نگاه داشتن ست۔
حیرت بالفتح بر یک حال ماندن از تعجب
حیثیت بفتح اول و سکون تحتانی
و کسر ثای مثلثه و تشدید یای تحتانی
مفتوح و این مصدر جعلی ست مجازا
بمعنی وضع و اسلوب۔
حیات بفتح اول و تشدید تحتانی
جمع حیه که بمعنی مار ست و حیات بمعنی
کرمهای دراز نیز آمده این لفظ در مثنوی
بضرورت نظم بتخفیف آمده ست و نیز
لفظ حیات که بمعنی زندگی ست مصدر
باشد از ثلاثی مجرد لفیف مقرون
در اصل حیوة بود بر وزن غلبة واو
متحرک ما قبلش مفتوح آن واو را بالف
بدل کردند حیات شد و لفظ حیات را
در رسم الخط عربی حیوة نویسند الفی الشکل
واو و تای فوقانی را مدور نگارند۔
حیدر بمعنی اسد و شیر درنده و لقب
حضرت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه
از بحر الجواهر۔
حیز بالفتح و یای تحتانی مشدد و مکسور
و سپس زای معجمه کرانهٔ هر چیز و بمعنی مکان
از منتخب و صراح و باصطلاح حکما سطری

باطنی جسم حاوی که مماس سطح ظاهری
جسم محوی ست و بکسر اول و یای تحتانی
معروف بمعنی مخنث و باین معنی فارسی ست
از برهان و در صراح نوشته که حیز که بمعنی
مخنث ست بهای هوز صحیح باشد چرا که
در فارسی حای حطی نمی آید۔
حیص بیص بفتح اول و سکون یا
و صاد مهمله و فتح موحده و سکون تحتانی
و صاد مهمله دو لفظ اند مجموع در محاورهٔ
عرب بمعنی جنگ و غوغا لفظ اول بمعنی
یکسو افتادن از راه و ثانی بمعنی سختی
و تنگی از منتخب۔
حیاض بکسر اول جمع حوض۔
حیف بالفتح ظلم و ستم و جور از کنز و خیابان
حیال بالفتح و تشدید یای تحتانی
بسیار حیله کننده و مکار۔
حیل بکسر اول و فتح ثانی جمع حیله و
بالفتح بمعنی توانائی از منتخب و لطائف۔
حیص الرجال غیبت و کلام
بی فائده از لطائف۔
حی العالم نباتی ست و دوائی که همیشه
سبز و خرم باشد از بهار عجم۔
حین بالکسر وقت و هنگام و روز قیامت
و بالفتح هلاکی و مرگ از صراح و منتخب
و کشف و لطائف۔
حیوان بفتحات مصدر ست زنده بودن
و زندگانی و بمعنی جاندار مجاز ست فارسیان
بمعنی بهیمه بسکون ثانی استعمال
کنند از بهار عجم و در حواشی بعض کتب

منطق دیده شده که حیوان بالتریک بمعنی حیات است و بفتح اول و سکون ثانی صفت مشبه است چنانکه سکاران -

حیطان بالکسر و طای مهمله دیوارهای خانه و این جمع حائط است از کنز -

حیتان بالکسر و حرف ثالث تای فوقانی جمع حوت که بمعنی ماهی است از کنز -

حیزبون بالفتح و زای معجمه مفتوح و ضم بای موحده بمعنی زال یعنی زن پیر از شرح نصاب و کنز -

حیه بالفتح و تشدید تحتانی بمعنی مار -

حی کرده بالفتح یعنی احاطه کرده و دور قید آورده و گرفتار ساخته و این معنی از معنی جمع کردن و فرو گرفتن مستفاد است -

حیره بالکسر شارحان نصاب بر تحقیق این لفظ عاجز شده نوشته اند که ظاهرا فارسی بحیره میگفته باشند و شارحی گفته که حیره بجیم فارسی بمعنی پس ... این زبان عوفی است از بلاد ماوراء النهر و در برهان نوشته که فقط ... بمعنی صد ... روی ... ظاهر ... عرفی ... حلی بدل ... آخر ... اند کرده باشند و این نزد فقیر مؤلف از توجیهات سابقه وجیه است والله اعلم بالصواب -

حیطه بالکسر بمعنی دیوار گرد چیزی بر آوردن از منتخب و بمعنی جای احاطه کرده شده مستعمل -

حیاصه بالکسر اول و صاد مهمله دوالیکه تنگ اسپ را بدان استوار کنند از منتخب و در مؤید بمعنی حلقه تنگ اسپ -

حیلوله بالفتح و واو معروف میان دو چیز در آمدن و حائل شدن -

حیوانی عبارت از گوشت خوردن و آنچه از حیوان پیدا شود مثل شیر و جغرات و روغن وغیره و این اصطلاح عاملان افسون خوانست از مصطلحات -

حیی بضم اول و فتح یای اول و تشدید یای دوم بمعنی شرمگین از لطائف -

حی بالفتح و تشدید بمعنی زنده و نام حق تعالی و بمعنی میان محله و قبیله از عرب و بمعنی جمع کردن و فرو گرفتن و اسم فعلست بمعنی بیا و حی علی الصلوة بمعنی بیا بر نماز از منتخب اللطائف برای همه معانی مذکوره در فارسی تخفیف یا نیز می آید و در کنز نوشته که حی بالفتح و تشدید جمع کردن گرد فرو گرفتن و بالفتح و تشدید و فتح یا اسم فعلست بمعنی بیا -

باب خای معجمه

فصل خای معجمه مع الالف

خا اسم یکی از حروف تهجی و این حرف بجیم عربی بدل شود چون سفاناخ و اسفاناج تره معروف و بشین معجمه چون افراختن و افراشتن و بغین معجمه چون ستیخ و ستیغ بمعنی چیز راست مانند نیزه و ستون و بقاف چون چخماخ و چقماق و بکاف عربی چون خان و کمان و خمند و کمند و خرناو کرناو بهای هوز چون خاک و هاک و خای مصدر و ماضی در اکثر معنی بزای عربی بدل شود چنانکه در دوختن و ریختن و سوختن و تاختن و باختن و ساختن و آموختن و آمیختن و آویختن و افروختن و اندوختن و بختن و پختن و پرداختن و گریختن و گداختن و نواختن و در شناختن بسین مهمله و در فروختن بمعنی بیع بشین معجمه بدل شود و آمیختن و گسیختن شاذ است از جواهر الحروف -

خاره سنگ سخت و نام نوایی از موسیقی و نوعی از جامهٔ ابریشمی که مانند موج موجدار باشد از رشیدی و کشف و برهان و بهار عجم و مصطلحات -

خاتون یغما کنایه از آفتاب از برهان و سراج -

خاتون عرب کعبه از برهان -

خائب بکسر همزه که حرف سوم است و بعده بای موحده بمعنی ناامید و مایوس و بی بهره از منتخب و مؤید و مدار و کشف -

خاطب مرد زن خواهنده و خواستگاری کننده و شوهر و داماد -

خار عقرب کنایه از مریخ چراکه برج عقرب خانهٔ مریخ است -

خاک مرکب مراد از موالید ثلاثه که نباتات و جمادات و حیوانات باشد -

خاک بر لب قسم خوردن و انکار از بهار و سروری و مصطلحات -

خاربست آنچه از خار گرد باغ و زراعت حصار سازند از برهان و سراج -

خارق عادات معجزهٔ انبیا و کرامات اولیا -

خارپشت بشین معجمه جانوریست مثل روباه که در زمین سوراخ کرده میماند و بر پشت و دم مثل دوک خارها باشد و بهندی سیهی نامند -

خاصیت بتشدید صاد مهمله مکسور و تشدید یای تحتانی مفتوح طبیعت و خو و اثر و در محاورهٔ فارسی بتخفیف صاد و تشدید تحتانی یا بتخفیف هر دو صحیح و درست است -

خات بتای فوقانی غلیواژ -

خاج چلیپا و چلیپا قصاری از برهان -

خاد بدال مهمله بمعنی غلیواژ از لطائف و سراج و برهان -

خاوند بالفتح واو مخفف خداوند از برهان و در سراج نوشته که خا مخفف خانه و وند بمعنی صاحب لیکن خاوند بمعنی مطلق صاحب مستعمل است -

خال نرپا و آنچه در آخر بازی نرد در بیت غالب که اعداد مطلوبش افتد یعنی انیکس را برای بردن بازی چهار عدد مطلوبست و به کعبتین شش خال ظاهر شد از آنجمله چهار خانه را مهره گرفته دو عدد زاید را فروگذاشت پس این دو عدد فروگذاشته شده را که از حاجت زاید بود خال نرپا گویند و در سراج اللغات نوشته که نرپا و نام یکی از بازیهای نردست ماخوذ از معنی لفظ عربی چرا که در بازی مذکور در هر نقش یک خال زاید کرده اند و آنرا خال نرپا گویند

خار شیدا آنچه خار و چوب گرد باغ و کشت نهند برای محافظت.

خالد بکسر لام جاوداں و همیشه و نام مردی که نهایت کریم بود از شرح دیوان خاقانی.

خانه خورشید برج اسد.

خالو ربهای موحده نام موضعیست از ترکستان.

خار خار تردد و تفکر و اندیشه طبیعت برای امر مرغوب یا غیر مرغوب از برهان و بهار عجم

خار شتر نام گیاهیست خاردار که شتر آنرا برغبت تمام خورد و آنرا اشترخار نیز گویند از جهانگیری.

خانه گیر نام بازی چهارم از هفت بازی نرد و آن صفت اقلیت خانه و زیاده و ستاره و خانه گیر و طویل و هزاران و منصوبه از برهان و رشیدی.

خانه تیر خانه عطارد که برج جوزا ست و آن از بروج بادی ست.

خاور بفتح واو بمعنی مشرق و بمعنی مغرب نیز می آید از مؤید و سراج و بهار عجم و بعضی گویند که در اصل خاوربر بود چرا که خار بمعنی ماه و شب چهاردهم ست که بوقت بدر خوانند چون ظهور بدر از مشرق میباشد لهذا در اصل لفظ اول برا بجهت تخفیف حذف کرد و مشرق را خاور نامند

خاسر بکسر سین آنکه در مال او زیان واقع شود و کسیکه نقصان خود کند.

خاطر آنچه در دل گذرد و دل را نیز گویند چرا که در عرف دل صاحب خطره است از منتخب و بهار عجم و خیابان.

خاک جگر گیر یعنی که دل را از انجا بر آمدن نیست از مصطلحات.

خاک خوردن تیر بر زمین افتادن تیر بهدف نارسیدن تیر از مصطلحات.

خانه دار یعنی مالک خانه و یعنی مردم خانه و پاسبان خانه از مصطلحات.

خاکسار مانند خاک و مجازاً بمعنی ذلیل و خوار و گاهی اطلاق این لفظ بمعنی غریب فانی کنند بسبیل طرح از برهان و خیابان.

خالی الغیر باصطلاح منجمان قمر را خالی السیر وقتی گویند که قمر هیچ کوکب با او نباشد و هرگاه جدا شود از کوکب گردد هیچ کوکب با طالع او نظر سعد یا نحس نباشد از شرح قصاید خاقانی.

خام سوز چیزی که از بالا سوخته گردد و از اندرون خام باشد از بهار عجم.

خایه ریشان نوعی که از بیضه مرغ سازند و آنرا خاگینه گویند از سراج.

خاک انداز هرگاه که چیزی کسی گم شود از جمله تخالص مطلوب دزدی خاک بیند آرند تا دزد چیز گم شده را در خاک پنهان کرده بیند از آن تا دزد رسوا نشود از مصطلحات.

خانه رس آن میوه که آنرا خام از شاخ جدا کرده در خانه پخته و رسیده کرده باشند.

خاموش یعنی خاموشی نیز آید و بمعنی لفظ اصحاب یعنی همالی و همچنین لفظ سیاچی یعنی سیاچگی که گری از چراغ هدایت.

خاش بشین معجمه مادرزن و مادر شوهر از رشیدی.

خانه بدوش مسافر و فقیر بی تعلق و رند بی خانمان مردم بی قید و پریشان حال از بهار عجم و غیره.

خام ریش بیعقل و مسخره از لطایف.

خافض بکسر فا و ضاد معجمه و اندازنده و حرکت کسره دهنده و نام ست از نامهای حق تعالی یعنی آن فرو کننده جباران از منتخب.

خاضع بکسر ضاد معجمه و اندازنده و فروتنی و تواضع کننده.

خاشع عاجزی و فروتنی کننده.

خاطف بکسر طا دزد یعنی ربایند و بر برق خاطف از ان واقع شود که بینایی مردم میبرد با آنکه اگر او از کند.

خارق از هم دریده و پاره کننده

و مجازاً یعنی کرامت ولی چرا که آن نیز عادت را پاره میکند.

خانق بکسر نون خفه کننده گلو.

خایسک بفتح یای تحتانی و سکون سین مهمله مطرقه آهنگران و زرگران که بهندی هتهوڑا گویند از رشیدی و در برهان و سراج بکسر سوم که یای تحتانی ست.

خال بزرگی در فرهنگ بکسر و یعنی برادر مادر که بهندی ماموں گویند و نقطه سیاه که بر اندام مردم باشد و این لفظ بمعانی عربیست مجازاً و استعمال فارسی یعنی آبله و تبخاله نیز آمده از سروری و لطایف و منتخب و شرح نصاب و کنز.

خاتل گم نام و فرومایه از لطائف.

خاتم بکسر تای فوقانی و فتح نیز انگشتری که چیزها بدان مهر کنند از مدار و کشف و سراج و بهار عجم و منتخب از لغات و در تالیف خود نوشته که خاتم بفتح تای فوقانی مهر و انگشتری و چیزی آن که بدان مهر کنند چه فاعل بفتح عین یعنی ما یفعل به مستعمل شود مثل العالم ما یعلم به و الصانع ما یصنع به پس خاتم بمعنی ما یختم به باشد و آن انگشتری ست.

خاطر حرم و با غمه ناکرده و بمعنی خالص شراب مطلقا از رشیدی که گذشته در برهان و لطائف گوید در بهار عجم نوشته که خام در مقابل پخته و درست با غمه ناکرده و بمعنی خالص چرا که بمعنی خام سیم خالص باشد خام بمعنی اصل نیز آمده و بمعنی ناتمام چنانکه خام سودا خام طمع و خام تجربه یعنی بی تجربه یعنی

ومجازاً بمعنی پژمرده و سپری آمده۔

خانهٔ ششم کنایه از برج سنبله هم بمعنی برجی که از برج طالع ششم افتد و آن خانهٔ بیماری و خوف و خطر است از منجمین۔

خافقین بکسر فا و فتح قاف مشرق و مغرب از مدار و کشف و لطائف و کنز۔

خاتون در ترکی از القاب زنان کبار است مگر جمع این لفظ بتصرف فارسیان عربی دان خواتین آمده بطور تعریب این از مدار و بهار عجم و لغات ترکی۔

خان لقب پادشاهان ترکستان و ختا بمعنی رئیس و امیر از رشیدی و برهان و کشف و لطائف و جهانگیری و موید و لغات ترکی و در سراج نوشته که خان لقب سلاطین ترکستان است و در ایران نیز داخل اسامی مراد سلاطین میشود و بمعنی خانه و کاروانسرای نیز آمده۔

خان و مان خان مخفف خانه و مان بمعنی رخت از بهار عجم و منقول از شرفنامه

خانه بر خروس تنگ کردن کنایه از خراب کردن خانه از چراغ هدایت۔

خایه غلامان نوعی از انگور از چهار عنصر و مصطلحات۔

خاطر نشان بمعنی این لفظ آن است و معنی این نشانندهٔ خاطر باشد و این مناسب نماید که بجای خاطر نشین مستعمل شود بدانکه اگر نشان بمعنی علامت و رقم اراده کنند معنی نشان خاطر بمعنی منقوش خاطر باشد یا آنکه آنچه در ضمیر خطور کند آنرا خاطر گویند اگر خاطر نشان بمعنی نشانندهٔ خطرات قرار دهند و تذکرات گویند درست شود چه گاهی بسبب عدم دریافت چیزی تردد باشد چون از حقیقتش آگاه شود آن آگاهی نشانندهٔ تردد و اضطراب میگردد۔

خازن بکسر زای آنچه خزانچی و نگهبان خزانه از لطائف۔

خاقان پادشاه بزرگ از لغات ترکی و در قدیم لقب پادشاهان چین و ترکستان بوده حالا بر هر پادشاه اطلاق کنند۔

خاوران بمعنی خاور الف و نون زائد است خاور مشرق را گویند و در رشیدی مسطور است که نام ولایتی است که منسوب به مشرق از ایران و در سراج اللغات ولایتی است از خراسان۔

خانه آبادان کنایه از شخص بی اندیشه در کارها از چهار عنصر است۔

خاک ریحان آنچه در سفال خاک پر کرده ریحان و سبزه بیکار نکارند و سبیت میرزا احمد آبادی و خان آرزو۔

خاک مال کردن بر زمین آوردن پهلوان را از چهار عنصر است۔

خاکن بکسر همزه که حرف سوم است بمعنی خیانت کننده و بخل باشد۔

خاکدان جایی که بران خاک و خاشاک اندازند از برهان۔

خارقوال نام سیست تردیک ۔۔۔ از لطائف۔

خانه کن بفتح کاف خانه ویران کننده و ناخلف از لطائف و بهار عجم۔

خارچین آنچه برای محافظت گرد باغ و زراعت و دیوار خانه از خار و چوب بند سازند برای عدم دخول مردم غیر و حیوانات موذیه۔

خامه زدن بمعنی قلم را فرو زدن۔

خار در راه نهادن کار مشکل پیش نهادن از مصطلحات۔

خاک فراموشان کنایه از قبر از مصطلحات

خارج زدن یعنی زر قلب و خارج اندازه از پس سکه زدن از مصطلحات

خانه کردن کمان کج شدن خانه کمان از وضع اصلی خود از مصطلحات

خانه نهادن بیضه دادن مرغ و کردن کاری که شکسته باز آرد و بمعنی ترسیدن نیز آمده از مصطلحات۔

خالو عربیست در این لفظ واو زائد برای تحسین کلمه بود در لغت بمعنی برادر مادر است و در این زمان بمعنی شوهر خاله شهرت تمام گرفته۔

خاکدان و لو کنایه از دنیا۔

خارزه برای بیجوم و زنان خواهرزن چه خارزه خواهرزن است از رشیدی و برهان و سراج و کشف و جهانگیری۔

خاکینه نان خورش معروف خاگینه بکاف فارسی بمعنی مرغ بیضه است که زلانی المرشد۔

خارپشت برای پیهای بمعنی سنگ تخت که چون از فاش آن در نور آفتاب پاره پاره شود چنانچه کتان در مهتاب و چراغ آن و سراج اللغات۔

خارزه برای آنچه گل سرشته و جگاره که بر دیوار مالند از برهان و سروری

خالیه بحرف چهارم یای تحتانی بمعنی گذشته و قدیم۔

خاصره بکسر صاد مهمله تهیگاه و کمر

خانقاه بفتح نون مکان بودن مشایخ و درویشان معرب خانگاه که بمعنی خانه و گاه از عالم منزلگاه و مجلس گاه فارسیان بسکون نون نیز استعمال کنند از بهار عجم

خانواده خاندان خان مخفف خانه و واده بمعنی بنیاد و اصل از برهان۔

خاشه بمعنی خاشاک۔

خاک روبه گرد و خاشاک که از رفتن صحن و جا پیدا می آید۔

خاک انگیخته مراد از کرهٔ زمین۔

خاک فیروزه آنچه فیروزه از کان و سنگ بزرگ برای نگینهٔ انگشتری و غیره سازند و آنچه ریزهٔ باریک آید آنرا خاک فیروزه گویند از چراغ هدایت و بهار عجم۔

خاک مرده زمینی که رستنی در آن نباشد از مصطلحات۔

خایه بیضهٔ مرغان و بیضهٔ مردان و بمعنی دیگر هم پایان شد۔

خاصه بتشدید صاد مهمله صفتی باشد که با فرد مشترک نگردد یکی از مثل ناطق که با انسان کرده دیگر چیزها را یا فرد نمیشود و بمعنی مخصوص بذات نسبت در استعمال

خاسیان یعنی چیز بهتر که لائق مردم خاص و امرا باشد و بهمین جهت نام نوعی از جامهٔ سفید و طعا میکه برای عمدگان پزند۔

خالصه خاصه و تیا یخته یچیز و باصطلاح زمین ملک پادشاهی که بجاگیر کسی نباشد معنی لغوی از منتخب۔

خانه‌خواه چون مسافر در شهر وارد شود یا هر که بسا ئیده معرفت داشته باشد بخانه اش در آید صاحب آن خانه‌خواه است از مصطلحات۔

خاصگی بصاد مهمله و کاف فارسی مقرب صاحب پادشاه و رساله‌دار فوج و خزینه‌دار و کنیز که برای مباشرت و معاشرت باشد و هر چیز نفیس و غریب از برهان و بهار عجم۔

خاکشی نام دوا که بنام خوب‌کلان شهرت دارد۔

خانی بکسر نون حوض کوچک از سراج و در مصطلحات نوشته که خانی قسمی ست از زر مسکوک رائج در توران۔

خانهٔ ماهی کنایه از آب۔

خارج آهنگی بیرون شدن نغمه از پرده و از بحر و قواعد خود۔

خام‌دستی ناتجربه‌کاری و مال بی‌مصرف خرج کردن از مصطلحات۔

خاتم‌بندی و خاتم‌کاری آنکه از عاج و استخوان شتر و چوب و غیره گلها و نقوش بر بعض چیزها کنده وصل نمایند از بهار عجم۔

خاطی کسیکه باراده خود خطا کند و مخطی کسیکه اراده صواب کند و بی قصد خطا از وی ظاهر گردد از صراح۔

فصل خای معجمه مع بای موحده

خبا بالفتح پنهان کردن و پوشیدگی و باران و گیاه و بالکسر و در آخر همزه ممدوده بمعنی خیمه از منتخب۔

خبا بالفتح اول و چهارم یای تحتانی خیمه یا و پوشیدگی های هر چیز۔

خب بالفتح و تشدید موج زدن دریا و مکار و حیله‌گر و دلیر و بالکسر فریب دادن از منتخب و لطائف۔

خبخب بالفتح آواز بوسه از مصطلحات۔

خبر بالکسر دانش و دانستگی و آزمایش و بالضم بهره از گوشت و جز آن و داشتن چیزی از منتخب۔

خبث بالضم پلیدی و پلید شدن و ناخوش شدن از منتخب۔

خبیث پلید و ناخوش۔

خبث الحدید چرک آهن در وقت گداختن آهن از وی بیرون آید و آنرا ریم آهن نیز گویند از منتخب۔

خبار بالفتح زمین نرم و سوراخناک از منتخب۔

خبر بفتحتین یعنی آگاهی بمعنی سخنی که بدان اعلام کنند و بمعنی حدیث نبوی صلی الله علیه و آله و سلم و این لفظ گاهی بمعنی بیخبر آید بیت میرزا جلال اسیر گوید بیت بیهشی شراب نگاهش نیافتم و قتی خبر شدم که دل از کار رفته بود ۴ از منتخب

و چراغ هدایت و بهار عجم و مصطلحات۔

خبازی بالفتح و تشدید ثانی و زای معجمه نان پز۔

خبز بالضم و در آخر زای معجمه بمعنی نان و بالفتح نان پختن از منتخب۔

خبیص وزن فعیل بمعنی طعام لطیف و خوش طبع از لطائف۔

خبیص بفتح اول و کسر ثانی و در آخر صاد مهمله طعامیست از روغن و خرما سازند از منتخب۔

خبط بالفتح آشفتگی عقل یا جنون۔

خبال بفتح اول دیوانگی۔

خبن بالفتح بهم دوختن کنار جامه و جز آن یا دوختن آن تا کوتاه شود و دور کردن حرف دوم ساکن از رکن چون از مستفعلن سین حذف کرده متفعلن بماند مفاعلن بجای وی نشانند و از فاعلاتن فعلاتن سازند از منتخب و سائل عروض۔

خبر گیری گرفتن و خبر کسی کردن بمعنی گاییدن باشد از چهار شربت و در چراغ هدایت نوشته که خبر کسی گرفتن باصطلاح لوطیان ولایت بمعنی زنا و لواطت کسی کردن چون با حرف از مستعمل میشود این معنی منظور نباشد۔

خبجه بفتح خای معجمه و سکون بای موحده و جیم عربی تمر هندی و بجای موحده نون خواندن غلط است از سراج۔

فصل خای معجمه مع تای فوقانی

ختان بضم اول پاک کردن کشت از گیاه خودرو از مؤید و در سراج بفتح اول۔

ختام بکسر موم و لاک و غیره که بران مهر کنند از لطائف و صراح۔

ختن بفتحتین بمعنی داماد و بضم اول و فتح فوقانی نام شهر در صدود چین از منتخب و لطائف و سروری۔

ختامه بکسر موم و لاک و غیره که بران مهر کنند و در آخر های تانیث زائده۔

ختیعه بگیر که تیراندازان در سرانگشت پوشند۔

ختمیه بالفتح یعنی با مهر چه در عربی ختم بمعنی مهر کردن و نون زائد و حرف ها در ترکی بمعنی یای نسبت۔

ختلی بالفتح اسپیکه از ختل آورند و ختل بالفتح ولایتی ست از بدخشان و آنرا ختلان نیز گویند بزیادت الف و نون اسپ انجا خوب پیدا میشود و بعضی اهل لغت نوشته اند که ولایتی ست بترکستان قریب بلخ از برهان و جهانگیری و رشیدی و مؤید و مدار و بالضم خطاست چرا که ختل بالضم و تشدید فوقانی مفتوح شهر دیگرست بماوراء النهر کذا فی المنتخب و لب اللباب و ختلی بالفتح بمعنی فریبنده نیز آمده کذا فی الصراح و المنتخب و در سراج نوشته که ختلی بالضم منسوب بختلان و اکثر این لفظ بمعنی اسپ خوب می آید در نسبت الف و نون ساقط میشود۔

فصل خای معجمه مع جیم

خجالت بفتحات مصدرست بمعنی شرمنده شدن و خجالت بزیادت الف خطاست

از مؤید الفضلاء و سراج و منتخب.

خجالت بالفتح و خجلت بفتحتین شرمندگی و حیا اکثر فارسیان خجلت را بسکون ثانی استعمال کنند و بلفظ کشیدن و بردن و برداشتن و رسیدن و دادن استعمال کنند صاحب بهار گوید خجالت خطای عام است مگر اکثر استادان ایران [illegible] عرفی گوید بیت [illegible] کند خجالت [illegible] که صنعت [illegible] با داباد. [illegible] گوید بیت ز راستی نبود شاخهای [illegible] برا خجالت [illegible] ز قامت [illegible] از بهار عجم.

خج مخفف خجالت.

خجسته [illegible] اورنگ آباد که شهریست در دکن.

خجند بضم اول و فتح جیم و سکون نون نام شهریست از ماوراء النهر از سراج.

خجیر بکسر [illegible] یای معروف و قیل بفتح اول بمعنی خوب و پسندیده از سراج.

خچو بضم اول و جیم فارسی و واو معروف [illegible] بمعنی [illegible] فارسی [illegible] آمده بمعنی [illegible] مصطلحات [illegible] نوشته که نام [illegible] دشوار گذار [illegible] آذربایجان [illegible] وارد و [illegible] صعب المرور.

خجلک نام سرداری از سرداران غلامان.

خجل بفتح اول و کسر جیم بمعنی شرمنده و بفتح اول و سکون جیم بمعنی شرم و حیا داشتن از منتخب و سراج.

خجسته بضم اول و فتح جیم و سکون سین بمعنی مبارک و همایون و بکسر جیم خطاست از برهان و جهانگیری و مدار و مؤید و کشف.

فصل خای معجمه با دال مهمله

خدا بالضم بمعنی مالک و صاحب چون لفظ خدا مطلق باشد بر غیر ذات باری تعالی اطلاق نکنند مگر در صورتی که بچیزی مضاف شود چون کدخدا و ده خدا [illegible] که خدا بمعنی خود آینده است [illegible] از کلمه خود و کلمه آ که [illegible] آمدن [illegible] ظاهر است [illegible] اسم [illegible]

[illegible]

خدا بر وزن [illegible] [illegible] از [illegible]

[illegible]

خدیو بالفتح [illegible] بمعنی پادشاه [illegible]

[illegible]

خداوند [illegible] بمعنی خداوند [illegible] ترکیب [illegible]

[illegible]

خداوندگار [illegible] فارسی [illegible]

[illegible]

خدمت [illegible]

خدر بفتح اول و ضم دال مهمله [illegible]

خدیج بکسر [illegible] و فتح اول و سکون ثانی [illegible] از منتخب و صراح.

خداع بکسر اول [illegible] از منتخب.

[illegible]

خدم [illegible] خادم است از کنز.

خدام بالضم و تشدید جمع خادم.

خدایگان [illegible] بمعنی پادشاه و خداوند [illegible]

[illegible]

بمعنی کسیکه لایق خدا باشد یعنی سزاوار تقرب و عنایت خدای تعالی باشد بعض مبتدیان در بادی الرای گمان برند که خدایگان جمع ست و خیال نمیکنند که کاف از کجا آمد چرا که اسمیکه در آخر آن های مختفی باشد در حالت جمع ها را بکاف فارسی بدل کرده بالف و نون جمع کنند چنانکه بندگان جمع بنده و در آخر لفظ خدا های مختفی نیست که بکاف فارسی بدل گردد ولیکن اگر باین دلیل خدایگان را جمع گویند جائز باشد که صاحب بهار عجم در رساله جواهر الحروف نوشته است که کاف فارسی گاهی در غیر کلمه ذوات الهاء در حالت جمع زائد هم آرند چنانکه قمریگان بمعنی قمریان و درین باب شعر میر معزی سند آورده و در سراج اللغات نوشته که خدایگان مرکبست از لفظ خدا و لفظ گان که کلمه نسبت ست چنانکه ایلگان وشایگان که در اصل ایلهگان و شاهگان بود یعنی آنچه که در راه بند کرمت باشد و آنچه لایق شاه بود دیگر آنکه در خدایگان گان نسبت افاده تشبیه میکند چنانکه لفظ وند در خداوند یعنی شخصیکه مثل خدا مالک و متصرف و غالب باشد۔

خدو بضم اول و ثانی آب دهن هندی تهوک گویند از برهان۔

خدیو بضم اول و کسر دال و یای مجهول بمعنی خداوند از کشف و در مؤید بالکسر ولضم نیز و در برهان و جهانگیری بکسر بمعنی پادشاه و خداوند و بعضی محققان نوشته اند که خدیو بضم اول مخفف خدیوند که اماله خداوند ست و بعضی گفته که اماله لفظ خدای ست چون الف بقاعده اماله یا شد اجتماع دو یا که ثقیل ست لازم آمد یای دوم لواو بدل کردند خدیو شد۔

خدعه بالضم و بالفتح و بفتحتین بمعنی مکر و فریب از شرح نصاب و مدار و کشف و منتخب و در کنز بضم۔

خدیجه بفتح اول و کسر دال بروزن نتیجه مادر حضرت فاطمه رضی الله عنها منقول ست اول کسیکه از زنان ایمان آورد حضرت خدیجه بودند رض از مدار و شرح نصاب۔

خدشه بالفتح بمعنی خراش و مجازاً بمعنی شک و شبهه از منتخب و صراح۔

خدری بفتحتین در وایست که حیثل عضو باطل کند از شرح نصاب۔

خدمتی بیای معروف بمعنی تحفه و پیش کش و نذرانه اگرچه این لفظ عربیست اما بدین ترکیب در فارسی استعمال یافته از سراج و برهان و بهار عجم۔

فصل خای معجمه مع ذال معجمه

خذف بفتحتین و ذال معجمه سفال ریزه از قاموس و صراح و منتخب و کنز بزای هوز۔

خذول بفتح اول و ضم ثانی بمعنی شرمنده و بی بهره از لطائف۔

خذلان بکسر اول و سکون ذال معجمه بمعنی بی بهرگی و فروگذاشتن و بازماندن از صراح و مؤید و مدار و کشف و کنز۔

فصل خای معجمه مع رای مهمله

خرس و رکوه بو علی سینا چاینکه عدم دانائی ست هر نادان حکم دانا وار دارد از بهار عجم۔

خراب بالفتح مصدر عربیست بمعنی ویران کردن فارسیان باستعمال خود بمعنی ویران و ضائع آرند و مجازاً بمعنی مست و بیخود نیز آرند و بمعنی گدا و بمعنی ویرانه هم آید از منتخب و برهان و بهار عجم و سراج اللغات و رشیدی۔

خرچوب آن چوب کوچک که بر پوست کاسه رباب نهند و تارها بران کشند از شرح قران السعدین۔

خروب بالضم و رای مهمله مشدد و مضموم نام گیاهیست بهرنا که بر دیدن آن نبا خراب شود از لطائف۔

خرب بفتح اول و کسر ثانی بمعنی ویران از شرح نصاب و لطائف۔

خرافات بضم اول سخنان بیهوده و پریشان که خوش آینده باشند از مؤید و مدار و منتخب و کشف و صراح و این جمع خرافه است و خرافه مجازاً بمعنی کلام پریشان و بیهوده و در حقیقت خرافه بضم اول نام مردیست از عرب که پریان برو عاشق بودند و او از آن عالم حکایات میکرد و مردم متعجب شده باور نکردندی لهذا هر سخن که قابل اعتماد نباشد آنرا خرافه و خرافات گویند از سروری۔

خرافت بضم اول کلام پریشان و بیهوده که قابل اعتماد نباشد در حقیقت خرافه نام مردیست از عرب که پریان برو عاشق بودند و او از آن عالم حکایات میکرد و مردم متعجب شده باور نکردندی لهذا هر سخن که آن قابل اعتماد نباشد آنرا خرافه گویند از سروری۔

خرت بالضم سوراخ سوزن از کنز۔

خرق عادت کنایه از کرامات اولیا چرا که خلاف عادت باشد۔

خرابات میخانه و قمارخانه از برهان و سراج۔

خرج بالفتح و جیم عربی بیرون شدن و برآمدن چنانکه دخل فارسیان بمعنی مالی که آنرا خرج توان کرد استعمال نمایند و بجیم فارسی از غلطی ست مگر حالا از کثرت استعمال مردم عیب آن مستور گشت از بهار عجم وغیره۔

خروج بضمتین بیرون رفتن و بمعنی باغی شدن نیز آمده۔

خراج بفتح اول محصول زمین و باج و آنچه که پادشاه و حاکم از رعایا بگیرد و باینمعنی بکسر خطاست و در بهار عجم نوشته که خراج بفتح آنچه از تحصیل مزرو عات ملک بپادشاهان زبردست بدهد و آنچه بحق صیانت و حفاظت از

سوداگران گرفته شود باج است هم کلاه
و بضم اول قمل و ریشی که در بدن پدید
می آید از منتخب و کنز و صراح و خان آرزو
در خیابان نوشته که خراج بالفتح باج و در
فارسی بکسر شهرت دارد بنا بر آنکه ظاهراً
است که مصدر باب تفعیل که بر وزن
فعال بود بفتح اول آنرا بکسر اول
خوانند و در بعضی مواقع چنانکه قاره و مار
و وداع و خراج و رواج که در اصل
همه مفتوح الاول هستند فارسیان
همه را بکسر اول خوانند همچنین حذف تا
مفاعله از آخر ناقص کنند چنانکه مدارا
و مواسا و محاکا و محابا که در اصل ایشان
و مواسات و محاکات و محابات است
همچنین بعضی الفاظ مضموم الفا را
مفتوح خوانند چون صندوق و زنبور
که بضم است و به فتح شهرت دارد و این
نوعی از تفریس است چنانکه عرب در
تعریب تصرفات نمایند همچنین فارسیان
نیز تصرفات دارند از زبانهای دیگر
پس این قسم الفاظ را در فارسی
غلط نتوان گفت اگر چه این قاعده
در ظاهر مخالف قول اکثری از
علما ست بلکه مخالف بعضی اقوال
خود هم نیز هست اما آنچه بعد تحقیق و
تنقیح به ثبوت پیوست نوشته آمد.
خرداد بالضم نام ماه سیوم است که
بهندی تقریباً اساڑھ باشد و نام روز
ششم از هر ماه شمسی از برهان.

خرسند بالضم بدون واو بمعنی قانع
و بمعنی خوش و شادمان و راضی و
بواو نوشتن خطاست از مؤید و سراج
و برهان و جهانگیری.
خراط بالفتح و تشدید ثانی آنکه چوبها را
بر چرخ خراشیده هموار کند چون مأخذ
این لفظ در کتب معتبرهٔ لغات عرب
یافته نشد و ملا نورالدین ظهوری در خوان
خلیل بالفظ نهاد لفظ خراد را قافیه ساخته
است ظاهراً لفظ خراط را فارسیان
بتصرف خود بتای قرشت بدل کرده
بجهت قرب مخرج بدال بدل نموده اند
و در صراح نوشته که باصطلاح شعرای
عرب این عمل را اجازه گویند که در
یک مصرع حرف روی طای مهمله آوردن
و در مصرع دیگر دال آوردن.
خراند. بفتح اول و کسر همزه که حرف
چهارم است زنان بکر و شرمگین و دوشیزه ها
ناسفته از منتخب و صراح.
خرده بفتح اول و چهارم مضموم بمعنی
ریزه ریزه از لطائف.
خرده بالضم چیز بزرگ و بمعنی ریزه
هر چیز با این هر دو معنی بواو نوشتن
نباید مگر هر گاه که ماضی خوردن یا معنی
حاصل بالمصدر باشد بواو نویسند
از سراج و بهار عجم و مؤید.
خرشید بضم اول و کسر شین معجمه بمعنی
آن آفتاب روشن چو خرشید بالضم بدون واو و بمعنی
آفتاب و بیای مجهول بمعنی و شش این لفظ خر

بالضم تنها استعمال کنند متاخرین ...
جهت امتیاز از لفظ خر بالفتح و چون ...
ضم کنند بدون واو نویسند از رشیدی و
در سراج اللغات نوشته که در لفظ خورشید
واو معدوله است این را بی واو نباید
اگر چه در رشیدی بی واو گفته است.
خروار بالفتح تودهٔ چیزی که بقدر بلندی
جسم خر باشد یا آنکه چیزی که در بار بقدر
برداشتن خر باشد یعنی خر آن را
تواند برداشت یا آنکه داره در اصل بار
بود بقلب اضافت یعنی بار خر آنکار
که مقدار برداشتن خر باشد یا آنکه خر بمعنی کلان
و خر بار بمعنی بار کلان پس درین هر دو
صورت اخیر بار را بنا بسبب قرب مخرج
بواو بدل کردند از مؤید و مدار و شرح نصاب.
خر بالفتح حیوان معروف که بعربی حمار
گویند و بمعنی لای شراب و گل تیره و بمعنی
بزرگ و کلان چنانچه خرپشته بمعنی پشته
کلان و خرسنگ بمعنی سنگ بزرگ و
بمعنی چوبکی که بر کاسه رباب و ستار و
چنگ نصب کنند و تارها بر آن کشند
و آنرا خرک نیز گویند و بهندی گهوڑچ گویند
گاهی از لفظ خر مراد مرد احمق باشد از
شرح قران السعدین و جهانگیری و رشیدی.
خرطنبور چوب یا استخوان کوچک که
بر کاسهٔ طنبور نصب کنند و تارها را
بر آن کشند و بهندی گهوڑچ گویند.
خرخیز بالفتح بدو خای معجمه و الف
مهمله و ثانی زای معجمه بروزن پرویز

نام ولایتی است از ترکستان قریب
خطا از کشف و برهان.
خروسو نام آتشخانه بجهت آنکه
عقل در یافت آن نمیرسد و بعضی
نوشته که بزبانی خرد بمعنی گیاه است
از شرح و برهان.
خرخیز بدو خای معجمه مفتوح و در آخر
زای معجمه نام شهر از شرح.
خرز بالفتح و در آخر زای معجمه موزه
دوختن و بالضم وزن بازی نشک
و موزه دوختن هم از منتخب.
خراز بالفتح و تشدید ثانی چرم دوز.
خرمگس بفتح اول و سوم و فتح کاف
مگس کلان که بر چارپا گرم میآزارد.
خروس بفتحتین واو معروف مرغ
خانگی از مؤید و کشف و برهان.
خرکس بضم کاف عربی بمعنی احمق
از مصطلحات.
خرس بالکسر و سین مهمله جانوریست
پشم دار که بهندی ریچهه گویند و نام
دو شکل است از فلک جانب شمال که یکی
خرس را دب اکبر و دیگر را دب
اصغر نامند و خرس بالضم ضیافت
جشن ولادت و بضمتین جمع اخرس که بمعنی لال
و گنگ است و تخفیف بمعنی گنگ شدن و
گنگی و بالفتح هم گفته اند ... است از
منتخب و کنز و شرح نصاب.
خراس بالفتح زیر آسیا که آنرا
خر یا گاو و شتر گرداند و بجواز دهقانان

که بدان از کنجد و غیره روغن گیرند و بالفتح
و تشدید ثانی تخم سازنده که آنرا کلال
گویند از برهان و شرح خاقانی و کنز.
خُروش بضمتین و واو مجهول بمعنی شور
و غوغا از کشف و برهان -
خربزه فروش بهندی آنرا بساطی
گویند از چراغ هدایت -
خروس عرش در کتب منقولات
مسطور است که بالای عرش خروسی
که پیش از صبح اول او بانگ کند بعد از آن
باتباع او خروسان زمین در آواز
آیند از بهار عجم و غیر آن -
خَرْص بالفتح و صاد مهمله تخمین کردن
میوه بر درخت و زراعت بر زمین
و دروغ گفتن و بالضم سنان چوب
نیزه و نخل پیراسته و حلقه زر و نقره
و بالکسر شتر فربه و تخمین از رشیدی
از منتخب و لطائف و سراج -
خَرّاط بالفتح و ثانی مشدد آنکه چوبها را
بر چرخ خراشیده هموار کند ماخوذ از خرط
بالکسر و خراطی بالکسر یای مصدری و معروف
عوام است از مؤید و منتخب و
بهار عجم -
خرط بالفتح چوب تراشیدن و هر چیز
تراشیده و خراشیده و سخا دادن از
منتخب و غیره -
خرطه بیا کلان و نیز بمعنی ابله و احمق
مستعمل از لطائف -
خرنیج بالفتح و یای تحتانی مفتوح
و عین مهمله بچه خرگوش از شرح نصاب -
خریف بمعنی خزان و آن فصلی باشد
که آفتاب به برج میزان و عقرب آید از بحر الجواهر
و در منتخب نوشته که این ماخوذ از خرف
که بالفتح بمعنی میوه چیدن باشد چون
در این موسم از درختان میوه چیده میشود لهذا
خریف گویند -
خرفت بفتح اول و کسر را مهمله بمعنی
پیر که تغیر در حواسش پیدا شده باشد از کنز
و بمعنی عقل و بفتحتین تباهی عقل از
کلان سالی و بالفتح میوه چیدن از منتخب -
خروف بفتح اول بمعنی بره گوسپند
و غیره از منتخب و صاحب نصاب بمعنی بچه
خرگوش آورده -
خرق بالفتح دریدن و پاره شدن
و بفتحتین شرمنده شدن و حمق و در اصطلاح
حکما شرم و حیا کردن جایکه شرم و حیا
لازم نباشد از منتخب و غیره -
خرلق پرده و دیده شیر از لطائف -
خرسک بالکسر و سین مهمله مفتوح و کاف
عربی نام بازی اطفال و آنچنان باشد
که بر زمین دائره کشند و یکی در میان دائره
استاده شود و دیگران آمده او را از منفذ
وا پای خود را دراز کرده جنبانند هر کدام
که پای او خورد او را بجای خود نشانند
از رشیدی و سراج و برهان و در مصطلحات
نوشته که خرسک بالکسر نام بازی
اطفال که طفلی را خرس قرار دهند
و اطفال دیگر گرد او گردا گرد چرخ زنند و هر که
لگد زند با از او را خرس سازند و نوعی
از مفروشات از عالم قالین و فرق
آنکه ریشهای قالین را بتراشند و خرسک
را نتراشند و ریشهای آن مثل پشم خرس
آویزان باشد -
خرچنگ بالفتح و جیم پارسی بمعنی
سرطان گویند و بهندی آنرا کنگچه نامند
بکسر کاف فارسی و نون [illegible] کیکرا گویند
و آن جانوریست که در تالاب ها
میباشد و نیز خرچنگ نام برج چهارم فلک
که بعربی سرطان گویند از سروری و
برهان و لطائف -
خرسنگ سنگ بزرگ و کلان از
برهان و مصطلحات -
خردل بالفتح و دال مهمله مفتوح
دانه ایست لطیف که چاشنی تیز دارد این
عربیست و فارسی [illegible] رائی گویند از منتخب
و بالفتح و کسر دال بمعنی نامرد و ترسنده
از برهان -
خرطوم بضم اول و طای مهمله بمعنی فیل
و بالفتح اندازه و صراحی -
خرام بکسر اول رفتار نرم با ناز و ادا
و موید و کشف و جهانگیری و سروری و [illegible]
خرم بفتح اول و سکون و میم شگفتن
پژمردن و پیمودن [illegible]
و ادا [illegible] از منتخب و بالضم
و ثانی مشدد بالفتح [illegible] و معروف
بمعنی تازه و سبز [illegible]
و [illegible] و با [illegible]
میان فارسی و عربی از منتخب و سراج
و بهار عجم مگر بوا و هم میتوان نوشت که را
الناس بلفظ خرد و میم متکلم
خرق التیام پاره شدن و باز
بهم پیوستن و حکما در خرق و التیام
افلاک منکر اند -
خَرمن بالکسر توده غله پاک کرده و پاکاه
آمیخته با توده غله مرادف و بالفتح انبار
خوشه و دسته غله که هنوز ش از پای
گاوان مالیده و شکسته نباشند از مؤید
و کشف و جهانگیری و مدار و سروری
و در برهان نوشته که خرمن بالکسر توده
غله کوفته بمعنی مطلق توده نیز آمده
و در مصباح اللغات نوشته که خرمن بالکسر
توده هر چیز نیز را گویند خصوصا
مگر تحقیق آنست که بالفتح باشد چرا که خر
بالفتح بمعنی بزرگ و من بمعنی بار باشد
اگر ترکیب این هر دو لفظ بمعنی [illegible]
نیز [illegible] کنند لهذا حرف اول را
مکسور خوانند -
خراسان نام ملکی در ایران و در
اصل بمعنی مشرق است چون ولایت
خراسان از فارس و عراق بطرف مشرق
واقع است لهذا باین اسم موسوم شد از
جهانگیری و برهان و شرح [illegible]
خرامان بالکسر [illegible] و برهان بمعنی
خوش [illegible] نازان -
خرد [illegible] تازه کردن
با [illegible]

از شروح سکندرنامه و بهار عجم ـ
خرقه آوردن کسی پوشیدن مرید و مرید شدن از مصطلحات ـ
خر گرفتن کسی را احمق فرض کردن
خرکمان بمعنی کمان کلان و سخت که مزارعان برای کشتن شغال وغیره دارند و چیزیست که کمانگران کمان را بآن چاق کنند از مصطلحات و چراغ هدایت
خر در پیش خانهٔ خود بستن و خر در از بستن کنایه از بیغم و فارغ البال بودن و عرض دادن جاه و شان خود را از مصطلحات ـ
خراطین معرب خراتین کرمی را که در زمین نمناک پیدا شود مرکب از خر که بمعنی کلان است و آتین بمعنی پیدا شده از سراج اللغات
خرمن کهنه بباد دادن بدولت گذشته لاف زدن و غرور کردن از مصطلحات و بهار عجم ـ
خرج راه شدن در راه کسی صرف شدن از چراغ هدایت ـ
خرزن بالفتح تازیانه از لطائف
خریدن مشهورست و بمعنی رهانیدن از چیزی و بمعنی باز خریدن نیز آمده از بهار عجم ـ
خرو بالضم و بالکسر سرگین ستور از منتخب و غیر آن ـ
خرخشه بفتح هر دو خای معجمه بمعنی جنگ و مجادله کردن از جهانگیری و کشف و سروری و مؤید و لغات ترکی
خرگاه بالکسر بمعنی جای خوشی چراکه خر بالکسر بزبان پهلوی بمعنی خوشی و خوشحال
خرگاه بمعنی خیمه مستعمل است بمناسبت آنکه خیمه نیز جای خوشی است از رشیدی و مدار و مؤید و کشف و صاحب برهان نوشته که خر بالفتح بمعنی کلان چنانکه در لفظ خرپشته و خرمگس و لفظ گاه بمعنی خیمه مطلق پس لفظ خرگاه بالفتح بمعنی خیمه کلان باشد و در سراج اللغات نوشته که خرگاه بالکسر بمعنی جای خوشی و تحقیق آنست که خرگاه بفتح باشد موافق قیاس بمعنی جای بزرگ و کسر خالی از کراهت نیست که از اشتراک بمعنی حمار پیدا می شود
خربزه بفتح اول و ضم بای موحده بمعنی میوهٔ خوشبودار کلان چراکه خر بالفتح بمعنی کلان و بزه بضم موحده و فتح زای معجمه بمعنی میوهٔ شیرین و خوشبودار چون خربزه بنسبت اکثر میوه ها کلان و شیرین و خوشبودار است لهذا باین اسم مسمی گردید از رشیدی و مؤید و مدار و سروری و سراج
خرمن ماه بالکسر هالهٔ ماه از رشیدی و مصطلحات ـ
خرده بالضم بدون واو ریزهٔ هر چیز و بمعنی انگور و عیب و نکته از کشف و برهان و لطائف و جهانگیری و همچنین خرم و خرسند و خرد بمعنی کوچک نیز متاخرین تحقیق کرده اند که بدون واو است مگر بعضی بواو نیز روا داشته اند از شرح زلیخا
از محمد افضل اله آبادی و شرح گلستان از میر نور الله ـ
خرقه بالکسر جامهٔ پارینه و کهنه پاره دوخته از قاموس و صراح و کشف و بهار عجم و منتخب یا آنکه خرق بمعنی چاک شدن و پاره شدن است چون جامهٔ فقرا اکثر از پیش گریبان چاک باشد لهذا خرقه میگفته باشند ـ
خرمهره مهرهٔ سفید که بعربی ناقوس گویند و بهندی سنکه نامند و مجازا خرمهره های کوچک که در هندوستان در خرید و فروخت رایج است از سراج و در خیابان نوشته که خرمهره را در رشیدی بمعنی مهرهٔ بزرگ کم بها گفته و در مؤید از تحفه نقل کرده که خرمهره عملی که آنرا رنگ داده بر گردن خری ببندند ظاهرا همانست که بهندی کوڑی گویند و از آنها آرایش خران سازند و خر در ینجا بمعنی بزرگ نیست چنانکه صاحب رشیدی فهمیده تم کلامه فقیر مؤلف گوید که لفظ خر در خرمهره که داخل نقود است بمعنی ... که در عربی حمار گویند زیرا که از آن آرایش خران میسازند و لفظ خر در خرمهره که بمعنی ناقوس و سنکه است بمعنی بزرگ و لفظ خرمهره هم بمعنی چیزی سفید که در گل تالابها هم میرسد بهندی گهونگا گویند و بمعنی در اصل خره مهره بود چه خره بالفتح بمعنی گل و لای است
خربنده بالکسر خر که خادم خر باشد
خرزهره درخت که یک قسم آن گل سرخ دارد و قسم دیگر سفید از سراج و سروری و ...
خرابی بصره کنایه از خرابی ... که بهوت باشد ـ
خرگه مه کنایه از برج سرطان که خانهٔ ماه است خاصیت برج مذکور سردی و تری و گاهی از خرگه ماه هالهٔ ماه مراد باشد
خروشه بمعنی کریوه و پشتهٔ کلان
خره بفتحتین کنجاره یعنی ثقل روغن کنجد و سرشف و بمعنی تودهٔ خاک و گل تیره و بضم اول و فتح ثانی خوریست از حق تعالی و قسمی از مهره که بعربی ... و بهندی ... دیگی گویند و بضمتین با ... ملفوظ بمعنی خروس و مجازا بمعنی ظرفی که آنرا بشکل خروس ساخته باشند از جهانگیری ـ
خرابه ویرانه و مجازا ملک غلیم را گویند
خریده بالفتح بر وزن حمیده بمعنی دختر نارسیده و بکر و زن شرمگین و در ناسفته از منتخب و برهان و کنز و مؤید و سروری ـ
خرزه بالفتح و حرف دوم زای معجمه آلتی یعنی کیر و قضیب ... و سطبر از لطائف
خرباچه بمعنی بچهٔ خر ـ
خردله بالفتح و دال مهمله مفتوح بمعنی یکدانه خردل چراکه ... شده است ... آنرا رائی نامند ـ
خرابی بیای مصدری اگرچه خراب خود

مصدریست بمعنی ویران شدن مگر در فارسی اکثر لفظ خراب بمعنی ویران مستعمل میشود و امذا یای مصدری لحق کرده خرابی گویند —
خرامسانی نام طعام —
خریج کردن چیزی بمعنی فرو رفتن [illegible] از مصطلحات [illegible]

فصل خای معجمه مع زای معجمه

خزاین [illegible] بمعنی [illegible]
خزریج بالفتح و رای مهمله و جیم قبیله ایست از عرب از لطائف
خزر بفتحتین و زای معجمه ملکیست شمالی از ترکستان مردم آنجا مطبوع سنگ باشند از شرح خاقانی
خز بالفتح و تشدید در عربی نام نوعی از جامه ابریشمی از سروری و لطائف و مولانا یوسف بن [illegible] در شرح نصاب نوشته که جامه ایست که آنرا از پشم و ابریشم بافند و در برهان مرقوم است که نوعی از پوستین ست و در فارسی بالفتح بمعنی بلندی زان و مخفف خزان هم از خزیدن پیدا شده از لطائف و غیر آن —
خزف بفتحتین سفالی از منتخب و کنز و در صراح بدال معجمه —
خزعبیل بالضم خاو فتح زای معجمه و سکون عین مهمله و کسر موحده بمعنی ناحق و باطل از منتخب و کنز —
خزان بفتح اول و ضم زای معجمه که [illegible] ... [illegible]

خزان و سرما ان و جهانگیری و سراج اللغات و مؤید و سروری بالفتح بمعنی مدت آمدن آفتاب در برج میزان و عقرب و قوس همچنین در شرح شاهنامه نوشته است و صاحب خان گویا نوشته که صحیح تر آنست که نام روز و اسم ماه هم شهریور باشد و حق این است که خزان بالفتح مرکب است که بمعنی خزیدن است والف و نون نسبت یعنی موسمی که منسوب بخزیدن مکانات گرم است یا آنکه خز بالفتح نوعی از جامه پشمین و پوستین ست والف و نون نسبت یعنی منسوب به پوشیدن خز است —
خزران بفتح اول و سکون زای معجمه و [illegible] نام ولایت قریب کشمیر از جهانگیری و سروری و سراج —
خزاعه بضم اول نام قبیله از عرب خزانه بکسر صحیح و بفتح [illegible] چنانکه محققان ظریف گفته اند الخزانه لا تفتح و در کشف نوشته که خزانه بالکسر خانه که در وی مال نهند و در صراح بالکسر گنجینه و خزاین جمع آن و خزینه فعیل بالکسر بمعنی گنجینه و گنج و در فارسی و در مؤید و مدار و لطائف و کنز و تحقیق کرده از [illegible] خزانه بمعنی مال و نقد و گنج جای باشد بالاطلاق از فرق بر [illegible] بالاطلاق مصدر [illegible] مشهور [illegible] الدین علی خان آرزو نوشته که خزینه لفظ فارسی ست مبدل [illegible] خزانه و مستعمل [illegible] کتب [illegible] آمده

و ظاهر است که ابدال خای معجمه بهای هوز بر کثرت قوانین فارسیه جایز است و عبد الواسع در شرح بوستان نوشته که خزینه بفتح خای معجمه و کسر زای معجمه بمعنی مفعول بشواند بود ولیکن در کتب لغت نیامده و در عبارات معتبر هم مستعمل نشده پس ظاهر آنست که خزینه بکسر اول و یای مجهول الا آنکه خزانه باشد و صاحب بهار عجم نوشته که خزینه در کلام استادان بمعنی خزان نیز آمده —
خزی بفتح اول و کسر ثانی و تشدید یا بمعنی رسوا و بکسر اول و سکون زای معجمه بمعنی رسوائی از منتخب و شرح نصاب —
خزری منسوب بخزران که نام ملکی ست از شرح سکندرنامه خان آرزو —
خزانگی منسوب به خزانه یعنی چیزیکه خاص و ممتاز پادشاه باشد و ترانهای خزانگی مراد از ترانهای خاص که آنرا پادشاه یاد دارد و میسراید یا آنکه آنرا پادشاه تصنیف کرده است —

فصل خای معجمه مع سین مهمله

خست بالکسر و تشدید سین بمعنی بخیلی
خسارت بفتح هلاکی و گمراهی و زیان از منتخب —
خسا ست بفتح ناکسی و زبون شدن و بمعنی بخل مستعمل از منتخب و غیر آن
خسر بالضم در عربی بمعنی زیان که در مقابله منفعت است و در فارسی بفتحتین بمعنی پدر شوهر و پدر زن از منتخب و جهانگیری و رشیدی و سراج —
خسرو بفتح اول و ضم ثانی بمعنی

زیان زده از لطائف —
خس بالفتح خاشاک که از چوبهای باریک و نوعی از گیاه که خوشبو باشد و بالفتح و تشدید در عربی بمعنی تخم کاهو و فرومایه و زبون و ناکس و بخیل و باینمعنی در کتب فارسی بتخفیف مستعمل می شود از منتخب و کنز و برهان خساست ناکسی و زبونی [illegible] زبون —
خسوف بضمتین بزمین فرو شدن و گرفته شدن ماه چنانکه کسوف گرفته شدن آفتاب را گویند از منتخب
خسف بالفتح در زمین فرو شدن و گرفته شدن ماه از کنز
خسک بفتحتین لفظ فارسی ست دانه باشد خار دار که بهندی گوکهرو گویند دانه که بشکل آن از آهن ساخته در میدان جنگ اندازند و بالکسر گل کاجیره از سراج
خسران بالضم زیان از منتخب و کنز
خسیس بمعنی کم بها و [illegible] گرفتن بکسر [illegible] گرفتن عجز کردن و امان خواستن چون عجز بر جماعه غالب آیند آن جماعه مغلوب خس بدندان گیرند کما حکم گاو دار حکم کشتن [illegible] روا نیست از رشیدی و برهان —
خسرو بالضم نام پسر سیاوش بن کیکاوس و نیز نام پرویز بن هرمز و نوشیروان که عاشق شیرین بود از مؤید و جهانگیری و کشف و مدار و برهان و [illegible] —

هر پادشاه را نیز گویند و در سراج اللغات و بهار عجم نوشته که خسرو بضم اول ست و بعضی بکسر اول گفته اند و همین کسره اقوی ست که معربش کسری دلالت بر کسره دارد و دیگر راست لفظ خسرکه پدر زن ست متقاضی بانمعنی ست اگرچه خسر بالضم باشد مگر بکسره خواندن اولی ست و نیز صاحب بهار عجم از استاد خود نقل کرده که خسرو بالضم اول و سوم باشد قلب خسو چه خر بالضم آفتاب و سو بالضم فروغ پس معنی ترکیبی آن آفتاب فروغ باشد و نیز نوشته که در زبان پهلوی خسرو باشد بمعنی خوب رو و نزد فقیر مؤلف خسرو بالکسر بر وزن درهم معرب کسری رست و بالضم چنانکه مشهورست درست نباشد چراکه درین صورت بر وزنی از هیچ اوزان اسباب رباعی نه باشد -

خسته بالفتح بمعنی تخم خربزه و کدو و کنار و مثل و بمعنی خراب و عاشق و بیمار و بمعنی زخمی و شکسته و گناهی بمعنی مفلس آید از برهان -

خشمک و اشه بکسر اول و سکون سین تخم گل معصفر از برهان -

خسار و بالفتح زیان هلاکی و گمراهی از منتخب -

خسروانی نوعی از سرود از سراج اللغات -

فصل خای معجمه مع شین معجمه

خشب بفتحتین و در آخر بای موحده بمعنی چوب و هیزم از رد الالف و شرح نصاب -

خشت بالکسر نیزه کوچک آهنی هندی ساناک از رشیدی و برهان و در سراج نوشته که خشت بالکسر معروف و نیز نوعی کوچک که در میان آن حلقه از ریسمان بافته بندند که انگشت سبابه در میان آن حلقه کرده بر دشمن اندازند -

خشونت بضمتین درشتی و درشت شدن از منتخب و کنز -

خشیت بالفتح و شین معجمه مکسوره یای ترسیدن و ترسانیدن از رد الالف و منتخب -

خشکریشه نوعی از علاج زخم که زخم را بدو بستن و آن را علاج کنند از چراغ هدایت -

خشکابور بمعنی خاموش ماندن از رد الالف -

خشک زرین کنایه از آفتاب و بمعنی زر خالص -

خشک قمار نقشی که مقامران بران بجول اندازند از مصطلحات -

خشک مغز سودائی و دیوانه -

خشک ریش مرد خسیس از برهان -

خشوع بضمتین فروتنی چنین بجمله عجز و فروتنی و خوف از کشف -

خشخاش بالفتح چسپیدن و در بافتن و بسنگ سبز گوهری و بالکسر بچه آهو از منتخب و شرح نصاب -

خشکسار بالضم بمعنی صرف و ناکس و بمعنی بیهوده و بمعنی بخیل از برهان و چراغ هدایت و بهار عجم -

خشکسر بمعنی زشت و حرامزاده و تیره بزبان از رد الالف -

خشکنای بالکسر پارچه چهارگوشه که زیر ... جامه ... و در ... آخر برای تشبیه ست -

خشم بالکسر بمعنی غصه از مزیل و لطف دار بمعنی شرح سکندرنامه و در سراج نوشته که خشم بالفتح بمعنی غضب و بکسر نیز گفته اند مگر فتح اقوی ست -

خشن بفتحتین و در آخر نون در فارسی بمعنی پلاس و در عربی بفتح اول و کسر ثانی بمعنی هر چیز که درشت باشد و نام درختی که پوست آنرا سخت و درشت گرداند از برهان و منتخب و شرح نصاب -

خشک پهلو بمعنی بخیل از مصطلحات -

خشخشه بانگ کاغذ و جامه نو و سلاح و مانند آن -

خشیه بفتح اول و سکون ثانی و لعبده تحتانی بمعنی خوف از منتخب -

خشک مغزی و خشکی دماغی بمعنی دیوانگی و جنون -

خشوری بضمتین با در زن و مادر شوهر که بزبان کوهستان خشو و اش گویند از رشیدی و کشف -

خشکاری بالضم آرد نابیخته که نخاله از وی گرفته باشد و در بعضی نسخ خشکاری بیاء نوشته اند از شرح خاقانی -

فصل خای معجمه مع صاد مهمله

خصال بالکسر ... خصلت ... واقع شود ... از ... اول و سکون ... و ... آمده ...

و بسیاری گیاه و شهر آباد از منتخب و غیره -

خصوصیت بفتح اول و تشدید یای تحتانی خاص کردن و خاص شدن چیزی را چرا که خصوص بفتح صفت مشبه است و یای تحتانی و فوقانی برای مصدر و در قاموس و منتخب بضم و بفتح هر دو نوشته -

خصر بفتح اول و سکون ثانی میان مردم یعنی کمر و بفتحتین سرما و سرد شدن و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی سرد تر چنانچه ابرد از منتخب -

خصائص بفتح جمع خصیصه بمعنی خوها و اثرها باشد -

خصل بفتح آنچه از قسم نقود بر سر داو قمار گذارند از چراغ هدایت و در رشیدی و در منتخب نوشته که خصل بالفتح آنچه که بر سبک گرو بندند و در برهان نوشته که خصل بالفتح داو و شرط گروبندی در قمار -

خصام بکسر اول جنگ و جدال کردن و جدال کنندگان درین صورت جمع خصم ست از منتخب -

خصم بالفتح دشمن و بمعنی مالک صاحب و ازین رو شوهر را خصم گویند از مصطلحات -

خصمین شر که بدان هیزم شکافند -

خصمانه غور و پرداخت داین را عالم شفقت باشد که بر احوال بمعنی تربیت درین صورت خصمانه بمعنی تربیت باشد که بطور دشمن بر احوال شخصی نظر کرده او را تربیت نمایند و بمعنی مانند دشمن و بمعنی ... درین صورت الف ... نون

وبهای آن یا ی نسبت وتشبیه باشد یعنی مانند حریف از چراغ هدایت وبهار عجم
خصاص بفتح وهردو صاد مهمله بمعنی درویشی و بدحالی و بضم آنچه بعد از چیدن در درخت انگور بماند از منتخب ولطائف
خصی بیای معروف بمعنی و شمسی آنکه آن خایه وی بالکل برآورده باشند و در جمع خصیان ...

فصل خای معجمه مع ضاد معجمه

خضر بالفتح سبز و گیاه سبز و هر چیز سبز و نامی که سبز باشد و نام عمارت ست در صفاهان و بمعنی آسمان و بمعنی معظم قوم از منتخب و قاموس و صراح وغیره
خضاب بالکسر رنگ عموماً و بمعنی وسمه و حنا خصوصاً و بمعنی گلگونه نیز آمده باید دانست که خضاب بستن و زدن و نهادن و کردن و ساختن و دادن و رسانیدن مستعمل از بهار عجم و بمعنی رنگین و خضاب کرده شده نیز آید سعدی گوید مصرع
بدامنش نگون دست و پنجه خضاب
خضیب بالفتح بر وزن رقیب بمعنی رنگ کرده شده و رنگین از منتخب و بضم اول و فتح ضاد معجمه نام غلام حبشی و بعضی با این معنی بصاد مهمله نیز نوشته اند
خضاب بالفتح رنگ کردن و بالکسر چیزی که بدان موی را رنگ کنند از منتخب
خضرت بالضم سبزی از منتخب
خضریات بضم اول و سکون ضاد معجمه نباتات سبز تر کنایه

از سبزکاری و تره ها و این جمع خضر است چنانکه حیلیات جمع حلی ست
خضر بالکسر نام پیغمبریست علیه السلام و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی شاخ سبز و کشت و تره و نام پیغمبر مذکور چرا که هر جا او می نشیند سبزه می روید یا آنکه سبزپوش بود یا آنکه بسبب آن سبزه زار است یا آنکه او را آن برکتی داده که هر جا گذرش می فتد آن سرزمین سبز و خرم می شود و در نبوت ایشان اختلاف ست نزد بعضی نبی اند و نزد بعضی ولی و بفتحتین تازگی و سبزی غرض که لقب پیغمبر کرامی نام اصلی ایشان ست بدو وجه ست یکی خضر بکسر اول و سکون ثانی باشد دوم خضر بفتح اول و کسر ثانی مشتبه از لطائف و منتخب و کشف
خضرو بفتح اول ... بفتحتین سبزها —
خضخضه ... بفتحتین ... تری کردن از منتخب و صراح —
خضضت بالفتح بمعنی جانب الیسری ...
خضرای دمن بفتح اول و سکون ضاد معجمه و کسر دال مهمله و فتح میم بمعنی سبزه که بر جای انداختن سرگین و خاکروبه بروید از منتخب و خضرای دمن کنایه از زنان جمیل بد اصل و هر شئی که بظاهر آراسته باشد و در حقیقت بی اصل و بد بود
خضرخان نام یکی از امرای هند که شاه تیمور آنرا نایب خود کرده متوجه سمرقند شد و بعد از چند سال خضرخان

بر تخت دهلی نشست و نام یکی از سلاطین عجم
خضاره بضم اول بمعنی دریا از شرح نصاب و صراح —

فصل خای معجمه مع طای مهمله

خط استوا استوا بالکسر و تای فوقانی بر تنر کسر بدانکه خط استوا خطی ست موهوم که یک سر آن بمشرق و سر دیگر بمغرب که حکما در همین مقابله محاذی است دائره معدل النهار بر وسط زمین فرض کنند بطوری که اگر دائره معدل النهار قاطع عالم شده زمین را هم قطع نماید پس زمین از جائی که قطع شود همانجا خط استوا ست و معدل النهار دائره ایست که تنصیف فلک نماید از مشرق تا مغرب و این دائره را معدل النهار از آن گویند که چون سیر آفتاب برین دائره میگردد لیل و نهار در جمیع عالم برابر می شود و دیگر در اراضی قسمین و آفتاب را برین دائره اتفاق سیر در سال دوبار افتد یکی در اول حمل و دیگر در آخر سنبله و خط استوا را خط استوا از آن گویند که در آنجا دوازده ماه لیل و نهار برابر می باشد بالتقریب و خط استوا از جنوب چین شروع شده بر کنار ... و جزیره ... گذشته بر جنوب سراندیب جزائر زنگ و بر جنوب سیاهان مغرب ... منتهی میشود و خط استوا همان معدل النهار را نیز گویند
خطبا بضم اول و فتح ثانی و بای ... خطبه خوانندگان این جمع خطیب است

خطا بکسر اول و سکون دوم و همزه بمعنی گناه مگر فارسیان همزه را بالف بدل کنند بالفتح گناه کردن و ناراست که آن نقیض صواب ست و گناهی که بی اراده باشد و بدین معنی بهمزه نیز آمده است از منتخب و صراح و بفتح و بدون همزه نام شهریست مابین ترکستان و چین و توران
خطا ترسا خط قوم ترسا که نهایت پیچ باشد
خطایا بالفتح جمع خطیه که بمعنی گناه کردن است از صراح —
خطوب بضمتین جمع خطب که بفتح اول و سکون دوم بمعنی کار بزرگ باشد از لطائف
خطاب بکسر اول سخن با کسی روبرو گفتن و نام و لقب که در آن مدح باشد و بمعنی ضد غایبت و بمعنی عتاب نیز می آید معنی اول از منتخب و لطائف و دوم از لطائف و سوم و چهارم از شمسی
خطب بالکسر کلمه که خاطب و قت نکاح گوید و بمعنی کلمه که رافع نزاع باشد و بضم خا و فتح طا جمع خطبه که دیباچه کتاب را نیز گویند
خطبت بالکسر کلمه که خاطب وقت نکاح گوید و بمعنی کلمه که رافع نزاع باشد
خطوات بضمتین گامها یعنی قدمها این جمع خطوه است —
خط بغداد نام خط دوم از طرف کناره از جمله هفت خط جام جمشید و اسمای آن خطها این ست اول خط جور که بفتح جیم ست دوم خط بغداد سوم خط بصره چهارم خط ازرق پنجم خط ورشکر ششم خط کاسه گر

هفتم خط فرودینه از برهان و بهار عجم و مدار و رشیدی و دوم سروری هر قوم است که خط لب جام را از ان خط جور نام نهادند که چون خواهند که حریف را بیندازند تا خط جور پر کرده میدهند —

خطر بفتحتین قدر و جاه و عظمت و بزرگی و بمعنی آفت و دشواری و اندیشهٔ ضرر از کشف و منتخب و کنز و سروری و برهان —

خطیر بمعنی عظیم و بزرگ از کشف —

خطا جو آن خطیکه برای گذشتن کالا و زنده بگذربانان نویسند از مصطلحات —

خطف بالفتح ربودن و خیره کردن برق بینائی را از منتخب —

خطاف بالضم و تشدید طا مرغیکه در عجم آنرا ابابیل گویند از کشف و کنز —

خط ازرق بالفتح الف و سکون زا معجمه و فتح را مهمله نام خط چهارم از خطوط کناره مجمله هفت خط جام جمشید از برهان و رشیدی —

خط مندل دایره عزیمت خوانان از مصطلحات —

خط مستقیم خط راست

خط [illegible]

خط ریحان نام خطی از [illegible] اختراع کرده ابن مقله و نیز خطی که در [illegible] اقسام گلها نگارند و آنرا خط گلزار نیز گویند —

خط [illegible] از شرح [illegible]

خط بر آب کشیدن کار بیفایده کردن و امر دشوار و صنعت عجیب نمودن —

خط بر خاک کشیدن کنایه از خجالت و انفعال از مصطلحات —

خط کشیدن کنایه از محو کردن و معروف نمودن و برطرف ساختن و بمعنی ریش بر آوردن و بمعنی نوشتن از برهان و مصطلحات

خطه بالکسر و تشدید طا زمینیکه به جهت بنا کردن عمارت گرداگرد او خط کشیده باشند و حد و دسپیدا کرده شده باشد تا دیگری دران دخل نکند و بمعنی پاره زمین و در عرف شهرها را گویند از صراح و منتخب و لطائف و مدار و کنز —

خطیه بالفتح و کسر طا و تشدید یای تحتانی مفتوح گناه از منتخب —

[illegible] بالضم آنچه [illegible] خطبه [illegible] و بمعنی دیباچه کتاب [illegible] از منتخب و کنز —

[illegible] بالفتح [illegible] چشم [illegible]

خطوه [illegible] گامی مسافتی که میان [illegible] واقع شود از [illegible] و منتخب و سروری و شرح نصاب —

خط الاستوا [illegible]

خط [illegible] از مصطلحات —

خط [illegible] سفید [illegible]

خطی بالفتح و طای مشدد منسوب بخط که نام ولایتی است بمعنی نیزه در صورت منسوب به موضع مذکور یا منسوب بخط در راستی و نوعی از بوریایی است که خطها دران بافیده باشند و آن منسوب بساده قیمتی باشد از مدار

خطمی بالکسر گل خیرو از کشف و بحر الجواهر و کنز

فصل خای معجمه مع فا

خفایا بالفتح نهانها از کشف و کنز —

خفا بالفتح پوشیدگی از صراح و کشف و بحر الجواهر خفا بالکسر بمعنی پوشش —

خفر بفتحتین بمعنی شرم و حیا و نگاهبانی از شرح نصاب —

خفیر بمعنی شرمناک و فریادرس و نگهبان و بمعنی بدرقه و قاصد از لطائف —

خفت و خفیر بالضم آهستگی و درنگ و تاخیر و نیز بمعنی جماع از رشیدی و برهان و سروری و لطائف و بهار عجم و سراج

خفاش بالضم و تشدید فا و شین معجمه نام جانوریکه آنرا شبپره گویند از قاموس و منتخب و مدار و بحر الجواهر —

خفتن بالفتح و در آخر نون [illegible]

خف بالضم و تشدید [illegible] موزه و بالفتح [illegible] از لطائف و کنز —

[illegible]

خفرق [illegible] مکسور [illegible] سرخی یا سفیدی [illegible] ۱۲

زشت و بد از مدار و مؤید و در کشف بالفتح اول و ثالث و در لطائف نیز بالفتح اول و سوم بمعنی زشت و بدخو و در سراج اللغات خفرق بالفتح و را مهمله مفتوح بمعنی سفیرست و این معرب خفرست چه خفر گیاهی است بغایت نرم و برگ بمعنی معروف درین صورت کنایه است از نرمی [illegible] و بعضی نوشته که بالفتح معرب [illegible] بمعنی [illegible] وضم خا بالفتح بدل کرده اند [illegible] فعلل بضم در کلام عرب نیامده —

خفرق بمعنی زشت و بد از لطائف و خفرق اگرچه بمعنی بدست مگر اکثر اما بمعنی شرم و ندامت آمده —

خفیق آواز رفتن آب و آواز زدن باد و صاحب خفقان [illegible] غلبه خواب از منتخب و نام [illegible] نیز نوشته اند

خفچاق بالفتح و جیم فارسی قومی است از ترکان [illegible] دشت خفچاق [illegible] است که دران قوم خفچاق بوده باش [illegible] خفچاق نام [illegible] از لغات ترکی [illegible]

خفتک [illegible] سوم تا فوقانی [illegible] از برهان —

خفقان [illegible] خفقان

۱۹۳

نفحات گفتار سیان لیسکورت ثانی [illegible]
نیز آرند بمعنی طپیدن دل —
خفقان بالفتح نوعی از بیماری‌ها [illegible]
یعنی طپیدن دل از بیماری [illegible] برهان
[illegible] مؤید [illegible]
خفا چه در برهان و شرح سراج [illegible]
است که خفا چه بفتح اول و جیم عربی [illegible]
است در عرب بمعنی [illegible] اکثر آن
نوعی از بیماری [illegible] فارسی [illegible]
خفچه بالضم و جیم فارسی [illegible] بمعنی
کوچک [illegible] سران [illegible]
کنند و چلپانان برای راندن گاو
در دست دارند [illegible]
خفچیم [illegible] و [illegible]
و این از لغات [illegible]
نصاب و سراج —
خفته [illegible] گلی باشد [illegible]
گلی زرد نیز آید [illegible] برهان و بهار عجم
و در جواهر الحروف نوشته [illegible]
غنچه بود و بهای فارسی بمعنی افشردن گل
و بمعنی آنکه او را گل افشرده [illegible]
خفتیم بالفتح بمعنی [illegible] و در [illegible]
مثنوی [illegible] لنگ و لوک [illegible]
جای او [illegible] بمعنی [illegible] است از
لطائف و برهان و در سراج اللغات
بالضم نوشته است —
خفکی [illegible] اول و ثانی [illegible]
ثانی چنانکه در [illegible] خطاست
در اصل بمعنی افشردنی گلوست [illegible]

خندید [illegible] در کی خادم [illegible] باشد

فصل خای معجمه مع لام

خلا [illegible] اول و فتح لام [illegible]
خلا بالفتح آنجا که جای خالی
شدن [illegible] خلاء [illegible]
البتّه [illegible] که هر چه در عالم موجود
است [illegible] و هر شی [illegible] آنرا
در عرف خالی [illegible]
خلاب بالفتح [illegible]
و گل که در راه باشد از برهان و
کشف و سراج و جهانگیری مؤید [illegible]
و در خیابان نوشته که خلاب بالکسر و
قبل بالفتح زمین گلناک که باران
باند و بدشواری برآید [illegible]
آب و گل [illegible] شود —
خلال [illegible] که بجای [illegible]
بودن [illegible] و نفخه لفظ [illegible]
[illegible]
[illegible] بالضم و سکون لام [illegible]
بمعنی [illegible] از صراح و شرح نصاب
خلال [illegible] کهنه شدن [illegible] از لطائف
خلال [illegible] بالکسر مرض [illegible]
[illegible] از زبان [illegible] بیرون آمدن
[illegible] پریشان شدن [illegible]
[illegible] از منتخب و لطائف —
خلافت بالکسر [illegible] صراح
خلاصت [illegible] بالکسر [illegible]
[illegible]
[illegible]

و لطائف و سروری [illegible]
کفاست بالکسر [illegible]
خلاصت بفتح اول [illegible]
درخت [illegible] کشیدن [illegible] نیست
که در اصل خلاصت [illegible]
کشیده [illegible]
بالکسر [illegible]
و در عرف [illegible]
و آن [illegible]
خلاوت بالفتح [illegible]
شدن [illegible] تنهائی [illegible]
از مؤید [illegible]
بهار عجم [illegible]
و [illegible]
[illegible]
[illegible]
برای [illegible] —
خلج [illegible]
بمعنی [illegible] از درد [illegible]
باشد از مؤید [illegible] برهان و مصطلحات
خلج روح جان [illegible]
و این [illegible] را —
خلوت [illegible] زن شوهر
[illegible] طفلی باکره
یا سگی یا چیزی [illegible] در آنجا باشد —
خلخ بفتح اول [illegible] لام [illegible]
فرسخ نام شهری از ترکستان از سراج
و سروری و کشف و برهان و جهانگیری
و لسان الشعرا [illegible] مؤید —

خلار بالضم [illegible] و نام
[illegible] از سروری [illegible]
خلاف [illegible]
خلال بالفتح [illegible] که
[illegible] از شرح دیوان خاقانی
خلایق [illegible] بفتح اول [illegible]
[illegible] و ضم [illegible]
ذال معجمه [illegible] بمعنی [illegible]
[illegible] و
[illegible] از کشف و سراج و سروری
[illegible] بمعنی [illegible] گرده [illegible]
[illegible]
[illegible] و بتا [illegible] —
خلاش [illegible] گل
[illegible] باشد از جهانگیری
[illegible] از برهان —
خلاش بفتح اول [illegible]
[illegible] مستعمل [illegible]
لام غلط است از برهان —
خلاص بکسر اول بمعنی خالص [illegible]
و بمعنی صدق [illegible] بمعنی [illegible]
و بفتح مصدر است بمعنی [illegible] رهائی از
کشف و سروری [illegible] صاحب بهار عجم
نوشته که خلاص بفتح مصدر و خلاصی
بزیادت یای [illegible] نیز در محاوره فارسیان
واقع است [illegible] خلاص [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

سفر از هم خلاصی [illegible] تضمیما نزاه
همان در بحر با [illegible] گشتی به کنار آمد
و لفظ اخلاص که [illegible] در محاوره فارسیان
بمعنی مفعول نیز آمده یعنی یا او آزاد
خلوص بضمتین ساده و پاک شدن
و مجازاً بمعنی دوستی و خالص و [illegible]
کدورت چیزی با نده باشد از منتخب —
خلاط بالکسر هر چیز که آمیخته شود و کی
از اخلاط اربعه که [illegible]
باشد و بالفتح آمیختن از منتخب —
خلیط بمعنی شریک [illegible]
ملک شوهر [illegible] آمیزش کننده
باکسی و گل آمیخته با کاه از منتخب [illegible]
خلع بالفتح از جای برآوردن و بمعنی
برآمدن عضو از [illegible] و [illegible]
جامه موزه و بمعنی خلعت [illegible]
طلاق گرفتن زن بعوض بخشیدن مهر
و کابین یا بدادن مال دیگر از کشف
و منتخب و ابو الفضل [illegible]
خلاع [illegible] جمع خلعت که بخشند
خلف بالفتح جانشین پس فرزند نیکوکار
و بفتحتین [illegible] پس آینده و فرزند نیک
و خلاف و بالضم خلاف کردن وعده و بکسر
اول و سکون ثانی [illegible]
[illegible]
[illegible] ساده های [illegible]
خلوق [illegible] درخت بید [illegible]
[illegible] این لفظ را
استاده [illegible] بمعنی ناسازگاری

مجازست بلفظ کردن و افکندن و افتادن
مستعمل از منتخب و کشف و شرح نصاب
و بهار عجم [illegible] برای معنی درخت بید
بفتح نیز نوشته اند
خلوق بفتح اول و ضم ثانی [illegible]
خوش از مدار و سروری و صراح و مؤید
و کشف و از کتابی دریافت شد که
تاج الفاظ [illegible] همچنین است و در
منتخب نوشته که نوعیست از بوی خوش
خلاق بکسر نوعی از خوشبو و بالفتح بهره
تمام از خیر [illegible] بالفتح و تشدید بسیار آفریننده
و نام حق تعالی از منتخب —
خلق بفتح اول و سکون ثانی آفریدن
[illegible] آفریده شدگان و آفرینش
و اندازه کردن و دروغ گفتن و بالضم
و بضمتین [illegible] عادت و مروت و اکثر
اطلاق آن بدون قید بر نیک آید و گاهی
بقید بد [illegible] بمعنی خوی بد آید و بمعنی دین
و بفتحتین کهنه شدن جامه و بمعنی جامه
کهنه [illegible] بکسر لام نیز آمده از منتخب
و بهار عجم و لطائف و صراح —
خلال بالکسر بمعنی درمیان [illegible]
دو چیز و دوستی کردن [illegible]
[illegible] و دوستان [illegible]
[illegible]
و بمعنی [illegible] آید [illegible]
[illegible] ازدرمی [illegible] —
خلیل بمعنی دوست صادق و
لقب حضرت ابراهیم علیه السلام —

خلخال بالفتح حلقه طلا و نقره که
در پای کنند و آنرا در فارسی پای
برنجن گویند و نام شهریست در آذربایجان
از سراج و منتخب و برهان —
خل بالکسر و تشدید لام بمعنی یار و دوست
و بالفتح و تشدید لام بمعنی سرکه از سروری
و شرح نصاب و کنز
خلل بفتحتین گشادگی و رخنه و تباهی
کار بلفظ آمدن و افکندن و انداختن
مستعمل از منتخب و بهار عجم —
خلیج بالکسر آب بدرام [illegible] خلیج که از دریا
می برآید و [illegible] بمعنی یار و دوست
از کشف و سروری و برهان برای
معنی آب [illegible] بالضم است —
خلجان بفتحتین و حرف ثالث جیم
عربی بمعنی خلیدن و کنایه از تردد و
تفکر و وسواس از چراغ هدایت و بهار عجم
نوشته که خلجان بر وزن هیجان لفظ
عربیست و فارسیان گاهی بسکون
ثانی نیز استعمال کنند —
خلاشان کنایه از حاسدان و
دشمنان و مفسدان —
خلقان بضم اول و سکون لام
و [illegible] بمعنی کهنه از [illegible] در
صراح [illegible] نوشته که خلقان [illegible]
جامه کهنه [illegible] این [illegible] خلق است
[illegible] بمعنی جامه کهنه باشد —
[illegible] جان خود [illegible] دیگری
[illegible] و جدا کردن [illegible]

و این عمل [illegible] است [illegible]
[illegible] و در اصطلاح [illegible]
عمل [illegible] گویند [illegible]
خلان بالضم و تشدید لام بمعنی
دوستان و این جمع خلیل است [illegible]
[illegible] گویند که [illegible] خلخال [illegible]
مشتق از [illegible]
[illegible]
خلیلی [illegible] گویند [illegible]
[illegible]
[illegible]
و بالفتح [illegible] از منتخب —
[illegible]
خلیه بفتح اول و ثانی [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] —
و بعضی [illegible] —
خلطه بالضم انبازی و آمیزش و
معاشرت کردن با کسی از منتخب —
خلابه بفتح فریفتن بزبان از [illegible]
و منتخب —
خلیفه از پس کسی آینده و در [illegible]
قائم مقام کسی شونده و پادشاه
[illegible]
[illegible] پس آینده [illegible]
[illegible] از معنی [illegible]
[illegible] قائم مقام [illegible]

مناسب استعمال کرده‌اند و نظر از معنی حقیقی که از مفهوم میشد بر داشتند چنانچه لفظ کافیه و شافیه و غیره و این تارا تای نقل گویند چرا که نقل میکنند مزید علیه خود را از معنی وصفی بسوی معنی اسمی —

خلال مانده بکسر اول نشسته شیر کره بشیر و شکر خورند بهندی سوبان گویند —

خلاصی این لفظ غلط ست چرا که خلاص وزن با خود مصدرست از تالیفات نور الله خان آرزو و بعضی گویند که جائز باشد چرا که این نوعی از تصرف فارسیان ست —

خلاق المعانی بفتح اول و تشدید لام لقب خاقانی —

خاجاجی بفتح لقب پهلوانی نسبت که محمد قاسم نام داشت از چراغ هدایت و بهار عجم —

فصل خای معجمه مع میم

خمود بضمتین سرد شدن آتش و بیهوش شدن آرام گرفتن از لطائف و منتخب —

خمار بکسر اول بمعنی دامنی یعنی چادر باریک یک عرض که زنان بر سر پوشند و بالفتح و تشدید میم بمعنی خمر ساز و می فروش و بضم اول و تخفیف میم آنچه بعد زائل شدن نشهٔ شراب اعضا شکنی و درد سر پیدا شود و در منتخب نوشته که خمار القبه مستی ست که در سر ماند —

خماسی روز پنجشنبه و لشکری که پنج فوج داشته باشد و آن مقدمه و قلب و میمنه و میسره و ساقه باشد چنانکه در ترکی هراول و قول و جرنغار و برنغار و جنداول از منتخب و لطائف و کنز —

خمط بالفتح نوعی از اراک که میوهٔ کوچک دارد و دوا را اک پیلو را گویند و ترش و هر چیز ترش و هر چیز تلخ و درخت خاردار از منتخب و صراح و شرح نصاب و صحاح —

خمع بالکسر و عین مهمله بمعنی گرگ درنده از منتخب و صراح و کنز —

خمیازهٔ خشک رزوی سجابیل از مصطلحات —

خمول بضمتین گمنام بودن و گمنامی از منتخب و صراح و کنز و کشف —

خمل بفتح خای معجمه و سکون میم ریشهای جامه و بمعنی خالص از منتخب —

خم و خمچم بفتح اول و فتح جیم فارسی ناز و ادا که از معشوق هنگام خرام بروز میکند آید از بهار عجم —

خم نیلوفر کنایه از آسمان از بهار عجم —

خم افلاطون در کتب تواریخ نوشته اند که چون افلاطون بسن پیری رسید در خمی بزرگ نشست و شاگردان بموجب وصیت او سر خم محکم بسته در غار کوهی نهادند —

خماهن بضم اول بر وزن کشادن نوعی از سنگ سخت تیره رنگ بسرخی مائل از برهان و سروری —

خمیازه بر چیزی کشیدن در آرزو و اشتیاق آن چیز بودن از مصطلحات —

خم کسی خوردن فریب کسی خوردن از مصطلحات و بهار عجم —

خم اندر خم داشتن سیاهی و در چرکین بودن از چراغ هدایت —

خمخانه بالضم شراب خانه باعتبار آنکه اکثر در شراب خانه خمها نهاده میباشند از برهان —

خمسه متحیره پنج کوکب سیاره سوای قمر و شمس و آن عطارد و زهره و مریخ و مشتری و زحل باشد و متحیره ازان گویند که اینها را گاه گاهی رجعت میشود یعنی سیر طولی خود گذاشته بجانب عقب خود رفتار سر میکنند باز ازان طرف بر سر گردیده بسیر معمولی خود آیند —

خمسهٔ مسترقه بضم میم دوم و قاف بدانکه سال شمسی سیصد و شصت و پنج روز و ربع روز ست مگر متاخرین تاریخ فرس ماه شمسی را سی روزه گیرند و پنج روز زائد را در آخر اسفندارمذ افزایند و این پنج روز را خمسهٔ مسترقه گویند و ازان ربع روز باقی مانده در یکصد و بیست سال یک ماه جمع کرده سال صد و بستم را سیزده ماه گیرند و اسامی خمسهٔ مسترقه اینست اهنود و شنود و اسفندارد و هشت و هشتویش و خمسهٔ مسترقه ازان گویند که گویا این پنج روز را از میان سال دزدیده اند و بعضی نوشته که نزد یکی از سلاطین عجم حاصل این پنج روز را از تمام ممالک و لشکر خود بحساب نمی آورد —

خمیر مایه چیزیکه بنشاسته پلاو دیگ آن خمیر را در عرف فقط خمیر گویند از بهار عجم —

خمره بالضم و تخفیف میم بوریا و بالفتح مخفف خمیره و بالضم و تشدید میم خم کوچک —

خمیازه لفظ فارسی ست بمعنی دهن دره و فاژه و بمعنی کشیدن اعضا بسوی بالا و این را خمیازه ازان گویند که اعضا را خم میگیرد از سراج —

خم عیسی یکی از معجزات عیسی علیه السلام بود که اگر جامه صد رنگ را در خم می انداختند سفید و سیاه بر می آمد از لطائف —

فصل خای معجمه مع نون

خنفسا بضم اول و فتح فا و سین مهمله کرم سیاه گنده بدبوی تنگ که در نجاست پیدا میشود و بعربی آنرا جعل نیز گویند و بهندی گبرو نذا —

خنثی بالضم و ثای مثلثه مفتوح بمعنی شخصیکه علامت مرد و زن هر دو داشته باشد از منتخب و صراح و برهان —

خنیا بر وزن دنیا بمعنی سرود و نغمه از برهان و سروری و سراج —

خنگ بت بالکسر و کاف فارسی و ضم بای موحده بمعنی بت سفید چهار پیاله بلور و نام عاشق از شرح خاقانی —

خنیاگر بالضم سرود و قوال —

خنصر بالکسر انگشت کوچک از منتخب —

خنج بالکسر لوبی که از سوختن استخوان و چراغ خاموش بر آید از برهان —

خنصر بالکسر و صاد مهمله مکسور و مفتوح هر

ونیغ بمعنی انگشت کوچک از منتخب
خنور بفتح اول وضم نون و واو معروف ظرف وکاسه وآوند ومطبخ از برهان ولطائف وبمعنی کنارهٔ غله وکندوی آب نیز آمده —
خندگار بضم اول وسکون نون ودال مهمله موقوف وکاف فارسی مخفف خداوندگار ومجازاً بمعنی سلطان وشاهنشاه وبمعنی استاد ومعلم نیز آمده در بصورت مخفف خوندگار است
خندریس بروزن زنجبیل شراب کهنه وگندم کهنه از منتخب وکشف —
خناس بالفتح وتشدید نون بمعنی پس کشنده دواپس رونده از منتخب —
خنافس جمع خنفساء که کرمی باشد سیاه رنگ در سرگین ونجاست —
خنوس بفتحتین ... ناپدید شدن بفتح اول وضم ثانی نهان شوندگان از منتخب
خندق بالفتح معرب کنده که بفتح کاف عربیست از رسالهٔ معربات —
خنق بفتح اول ونون ... گلو خفه کردن گلو وکسی را در خفه کرده باشند از لطائف وسراج —
خنگ بالکسر وکاف فارسی بمعنی سفید خصوصاً اسپ سفید چون بسیاهی یا سبزی مایل باشد سبزه خنگ گویند واز ... سفید خالص باشد نقره خنگ نامند از رشیدی وخنگ بفتحتین وکاف عربی بمعنی سرود نشاط وخنده وگاهی

بمعنی نام دارای سوری از سراج اللغات ولطائف وبرهان وجهانگیری وکشف وسکندری لیکن در مدار الافاضل بمعنی سر بضم اول وفتح نون آمده —
خنباک بالضم وبای موحده مفتوح برهم زدن کفهای دست بنوعی که آواز باصول برآید ونوعی از جامهٔ درشت که فقیران پوشند از برهان ودر کشف بمعنی خروش وسرود نم زدن —
خندهٔ جام ... جام شراب
خندهٔ زنگیرت ... بمعنی ... سبزه وریاحین از سراج —
خنیده بفتح اول بروزن رسیده بمعنی پسندیده از رشیدی وخنیده بالضم در برهان بفتح وضم هر دو —
خنگ ملنگی اسپ سفید که بر ان خالهای سیاه یا سرخ باشد —

فصل خای معجمه با واو

خوشا بمعنی بسیار خوش ... وگاهی لفظ خوشا برای افادهٔ معنی ... است
خوانا بواو معدوله بمعنی خواننده وچیزی که بسهولت توان خواند از بهار عجم —
خونبها ترجمهٔ دیت یعنی زری ودیگر که در عوض خون بوارثان مقتول دهند از بهار عجم وگاهی مجازاً بمعنی مقابل ومانند باشد —
خودحساب کسیکه ... استعمال خود باشد از مصطلحات —
خودره ... بمعنی ...

در بیانست از مصطلحات —
خوست بفتح خای معجمه که بوزن ... واو معدوله بمعنی کوفته ومالیده از برهان
خواست بمعنی خواستن وسوال کردن از خیابان —
خوشه چرخ برج سنبله گاهی ... بمعنی فقط لفظ خوشه آید از برهان —
خوخ بالفتح ودو خای معجمه بمعنی شفتالو از شرح نصاب —
خورداد بالضم نام ماه شمسی است که بهندی تقریباً اساڑه باشد ونام روز ششم از هر ماه شمسی در برهان این لفظ را بالواو ... تلفظ اشاره کرده —
خویشاوند از خویش ... لفظ آوند برای افادهٔ معنی مانند ... در ... لفظ خویش بمعنی خود باشد ... در رشتهٔ قریب باشند چون ... خویشان در رعایت ... مانند نفس خود باشند لهذا برادران وعزیزان را ... چنان خود تصور نموده خویشاوند گویند —
خورده بمعنی ... از ... ودر سراج اللغات ... بمعنی طعام ... بمعنی ... یک ... بی واو ... بای ... ودر ... از ... که بمعنی ... [illegible]
مقصود ... [illegible]

خوشید بواو مجهول وشین معجمه ویای معروف بمعنی خشک شد واین صیغهٔ ماضی است از خوشیدن از کشف وبرهان
خواب صبا وکنایه از غفلت یا خفته از مصطلحات ودر چراغ هدایت بمعنی مکر وفریب —
خوشنود قلب خشنود یا خوشنود کردن ... ودون هر دو کلمه نسبت ... خشنود ... واو نیز رسم خط است از بهار عجم —
خود بواو معروف بروزن ... وبمعنی کلاه آهنی از برهان وبفتح اول وواو معدوله بمعنی خویش وگاهی زائد هم آید —
خورشید بکسر شین معجمه ویای مجهول است ... معروف خوانند لیکن فصیح وصحیح بفتح ... متاخرین در لفظ خورشید ... واو تجویز کرده اند ... بفتح شین خوانند خطا است از برهان ومدار ودر ... ودر رشیدی نوشته که خور بالضم بمعنی آفتاب وشید بمعنی روشن ... تنها استعمال کنند ... —
... بالفتح ... وچون ... باشد ...
خوید بالفتح اول وکسر واو بروزن ... وخید بالکسر ... بروزن ... درست از سراج وچراغ هدایت وبرهان ... در سراج اللغات ... در سند ... از فرهنگ قوسی وغیره منقول است —
... [illegible]

فلانی چه پارد که اسپ او فشان خواهد بود —
خون کبوتر شراب سرخ —
خورده کار یعنی پوانا و قصاید پسند
و بار راست بین —
خور شمس بفتح و سکون و در فارسی بالضم
و واو معدوله بمعنی [illegible] دو معنی
و آفتاب [illegible]
شمسی [illegible]
آفتاب [illegible] متاخرین
[illegible]
با واو نویسند از رشیدی و برهان و فرهنگ
حکیم نور الدین و جهانگیری و کشف —
خوار بضم اول و فتح واو و در عربی بمعنی
آواز گاو و بضم اول و واو معدوله
در فارسی بمعنی ذلیل [illegible]
از عراقی [illegible]
از شرح قصاید قاآنی —
خواستگار طلبگار
خورشید بواو را کنایه از سحر خیز
و بیدار دل از سراج اللغات —
خویش دار مرد با احتیاط که خود را
از آفات نگاه دارد —
خوازه بکسر خای و واو معدوله و
زای معجمه بمعنی خواهنده و خواستگار
از لطائف —
خوالگر و خوالیگر بضم اول و یای
معروف و کاف فارسی [illegible] طباخ
و باورچی از کشف —
خونگوار بضم کاف فارسی بمعنی

چیز شیرین یا لذیذی که طبیعت از
خوردنش خوش شود از کشف مؤید —
خودسر و از خود رای [illegible] اصطلاحات —
خوندگار بضم اول و واو معدوله و
سکون نون و دال مهمله موقوف و کاف
فارسی صاحب امر و صاحب فرمان
از [illegible]
خداوندگار [illegible] پادشاهان [illegible]
نزد اهل ایران —
خو گر بکسر کاف فارسی [illegible] بمعنی
شخصی که بچیزی عادت داشته باشد
از کشف و لطائف و در سراج اللغات
نوشته که خوگر بفتح کاف فارسی بمعنی
الفت گیرنده و این نسخه [illegible]
خواجه [illegible] در [illegible]
استادان علم موسیقی که در فن [illegible]
و سرود [illegible] داشت —
خون وار یعنی خون [illegible]
خون [illegible] بمعنی خون [illegible]
[illegible] که مصدر است نیز آمده از بهار عجم
خون خروس کنایه از شراب سرخ
خون ناموس کنایه از شراب
از اصطلاحات —
خوش بفتح خای معجمه که بوی خوش دارد
و واو معدوله و سکون شین معجمه بمعنی
شاد و بمعنی خوب بضم خا غلط است لهذا
خوش را با کسر [illegible] قافیه کرده اند
نه با هش و خاش و جمش از خیابان —
لفظ خود نیز بفتح خای معجمه و واو معدوله

و سکون دال است لهذا خود را با بد قافیه
کنند از بهار عجم —
خویش با واو معدوله قوم و قریب و بمعنی
خود و آنچه در هندوستان دا ماد را
خویش گویند بهر حیثیت مجاز است گر بمعنی
در محاوره زبان دانان یافته نشد از
سراج و در لطائف بمعنی قلبه و مزارع
[illegible]
[illegible] مرادف خود [illegible]
[illegible] که لفظ خود فاعل [illegible]
[illegible] واقع میشود بخلاف خویش زیرا که
[illegible] گویند [illegible]
و خویش مفعول و مضاف الیه واقع میشود —
خواجه تاش [illegible] غلامان و نوکران
[illegible] دیگری را خواجه تاش
[illegible] از بهار عجم و کشف و مدار و برهان
[illegible] و لطائف [illegible]
[illegible] خواجه داش
باشد و دال را [illegible] تا
بدل کرده اند و داش در ترکی مرادف
لفظ هم آمده که جهت اشتراک است
چنانچه لولداش بمعنی همراه و دواکداش
بمعنی [illegible] —
خواب خرگوش تغافل و فریب
از لطائف و سراج —
خواص بتشدید صاد و در محاوره
فارسی بمعنی جمع خاص که مقابل عام
باشد و جمع خاصه و بمعنی خدمتگاران
و پرستاران ممتاز و بمعنی خدمتگار

و مصاحب و احدی نیز آمده از مصطلحات
و غیره و صاحب بهار عجم گوید که [illegible]
[illegible] اصطلاح ممتازان هندوستان
خوض بالفتح و ضاد معجمه آب در آمدن
و در چیزی در رفتن [illegible] از کشف و
منتخب و سروری —
خوش غلاف شمشیری که بازک
حرکت از نیام خود بخود بدر آید —
خواطر بفتح اول و کسر طای مهمله
[illegible]
خوارق [illegible] که خلاف
عادات دیگر مردمان باشد و مجاز از
کرامات اولیا —
خورنق بفتح اول و دوم و چهارم که
نون باشد و سکون را [illegible]
[illegible]
[illegible] بود
[illegible] کشف برهان —
خودک بضم و او معدوله و فتح دال مهمله
و کاف عربی بمعنی [illegible]
از سراج —
خوراک [illegible] بمعنی خوردنی
[illegible] معنی نسبت
از [illegible] شد —
خوش [illegible] خوشتر —
خوشحال [illegible] از منتخب
خوال [illegible] بمعنی [illegible]
و بمعنی دوده چراغ از سراج
خوش قلم کاتبی که بسیار صاف باشد

که بخوبی توان نوشت از مصطلحات
خواتم بفتح اول و کسر تای فوقانی این جمع خاتم است۔
خودکام خود رای از برهان۔
خورشید لب بام کنایه از آخر عمر۔
خوش عنان اسپ چالاک و فرمانبردار که باندک اشاره عنان بهر طرف که خواهند بگردد۔
خوشیدن خشک شدن از برهان
خوشانیدن متعدی خوشیدن است بمعنی خشک شدن از خیابان۔
خوشه امین [illegible] از برهان [illegible]
[illegible]
خواقین بالفتح اول جمع خاقان لغت ترکی است که در اصل لقب پادشاهان ترکستان است و الحال در لقب امرا مستعمل شده و فارسیان این لفظ را بطور عربی جمع کرده اند۔
خواقین جمع خاقان که بمعنی پادشاه بزرگ است در ترکی۔
خواتین جمع خاتون است که در ترکی زن پرده نشین است و این جمع بطور فارسیان عربی دانسته۔
خورنگه [illegible] بضم اول و واو معدوله و سکون رای مهمله و خای معجمه موقوف

و کسر جیم عربی و سکون تحتانی و فتح واو دیو است که در زنان برای فاحشه حلول کند از مؤید و شرح خاقانی۔
خوردن معروف و بمعنی واصل و مقبول شدن چه جیره سنگ ضاربه به جسم مضروب و در چراغ هدایت بمعنی ملاقی شدن نیز آمده
خوزستان [illegible] از فارس از برهان
خواجگان [illegible] واو معروف [illegible]
[illegible]
خواب پریشان خواب ناخوش و خواب که بیداری دل آرامی آمیخته باشد از مصطلحات۔
خود را بکسی رسانیدن با دیگری ملحق کردن از مصطلحات۔
خورشید [illegible] از مصطلحات
[illegible]

خواسته مال و زر و اسباب از برهان و در شرح نصاب آورده که چون مال را مردم میخواهند لهذا خواسته نام کرده اند۔
خون گرفته اجل گرفته۔
خوهله بفتح خای معجمه که بوی شهد دارد و واو معدوله و لام و نارا است از برهان
خورده بالضم ریزه هر چیز و بمعنی نکته [illegible]
[illegible]
بواو و بدون واو [illegible]
خواجه بمعنی خداوند [illegible]
[illegible]

خودسری [illegible]
خورای بمعنی لایق [illegible] نامه
خون گرمی الفت و محبت۔
خوابی بمعنی [illegible] از بهار عجم
خواستگاری طلب نمودن چیزی را اگر بمعنی شادی [illegible]
خوی بضم اول و واو معدوله بمعنی عرق [illegible]
[illegible]

خهی بالفتح اول کلمه تحسین و تعجب چنانکه زهی و این در اصل خه بود و آنچه مردم خهی را بالقیاس زهی بکسر خا خوانند غلط است از سراج و مؤید و سروری و برهان

فصل خای معجمه مع یای تحتانی

خیدا بالفتح و حرمسوم قاموس نوشته خیدا کست و خیفا بمعنی اسپ باده باشد که یک چشم سیاه و دیگر سپید دارد و بهمین مناسبت نام صنعتی ست که یک کلمه آن منقوط و دیگر غیر منقوط باشد از شرح مقامات حریری -

خیاب بالفتح و تشدید تحتانی و در آخر بای موحده بی بهره و ناامید -

خیرات بتشدید یای تحتانی ثانی از کتف عمال نیکو این جمع خیرت و خیر در اصل اخیر بود صیغه افعل التفضیل همزه را حذف کرده حرکت یا بما قبل داده اند

خیر بالفتح و تشدید یای مکسوره راء مهمله صیغه صفت مشبه یعنی بسیار نیکوکار و بالفتح و تخفیف یا نیکوئی باین معنی مصدر ست و بمعنی نیکوتر در ین صورت مخفف اخیر ست که صیغه اسم تفضیل باشد همزه را از اول حذف کرده حرکت یا بما قبل داده اند از منتخب و صراح وغیره

خیره سر بیهوده گرد و بوالهوس و پریشان و سرکش -

خیر خیر بهر دو خای معجمه و هر دو یای معروف بمعنی بیهوده -

خیز بیای مجهول و زای معجمه بمعنی موج آب و مستی باده که بوقت نشاط بر آرند از مؤید -

خیز و میز مرکب بدو یای مجهول و دو زای معجمه بمعنی ذوق و شوق و اختلاط و انبساط -

خیره کش بالکسر و یای ... و فتح کاف عربی ناحق کش و بی سبب کش و آنچه در مؤید بمعنی ضعیف کش نوشته خطا ست از بهار عجم و سراج و رشیدی و برهان و سروری بمعنی بیجا و بیباک و ظالم -

خیش بالفتح نوعی از جامه که تارهای آن سطبر باشد و آن از انواع کتان قصب رومی شد از قاموس و صحاح و صراح و صاحب جواهر نوشته که خیش بالفتح جلبابی باشد از کتان و صاحب منتخب گوید که خیش بالفتح نوعی از جامه است که تارهای سطبر دارد و صاحب مؤید الفضلاء نوشته که خیش بالکسر و یای مجهول جامه معروف که در بافت آن پنبه بار میکنند و صاحب رشیدی نوشته که خیش بالکسر و یای مجهول جامه سطبر کتان که تارهای آن گنده باشند و نیک غفص یافته باشند و صاحب مدار الافاضل نوشته که خیش بالکسر و یای مجهول جامه باشد غفس گنده و این پنبه را در بافت آن داخل کنند چنانکه در غالیچه و صاحب جهانگیری نوشته که خیش بالکسر بیای مجهول نوعی از بافته که در بلاد گجرات و سنده اکثر میبافند و در برهان بالکسر است فقیر مؤلف گوید که چون از پنج کتب خاص لغات عرب معلوم شد که بالفتح و از پنج کتب دیگر در یافته گردید که بالکسر بیای مجهول است پس باوضوح پیوست که نزد فارسیان بالکسر یای مجهول است و نزد عرب بالفتح از خلاصه تقاریر همه صاحبان فقیر را شهرت میرسد که خیش همین است که در دیار ما آنرا کهیس گویند و این تفاوت از تغییر لهجه هند یا نسبت و اینکه بعض صاحبان قید کتان آورده اند شاید که در بعض بلاد از تارهای کتان میبافته باشند و در بعض بار ریشم ممزوج نمی آمیخته باشند چون قید تارهای گنده و سطبر کرده اند این بیت که ریسمان آنرا دو تاره کرده میبافند و برای تحقیق قول صاحب جهانگیری از نساجی که در بافتن مهارت تمام داشت پرسیده که اصل کهیس از کدام ملکست گفت از ملک سند و در پنجاب پیلو لی آنست که لفظ خیش را بالفتح خوانند مطابق قاموس و صحاح و غیرهما اگرچه بالکسر نیز صحیح ست تا التباس نشود بلفظ خویش که در ملک ما بمعنی اقربا مستعمل است و لفظ کهیس چنانچه مشهور ست ظاهرا عند التحقیق از زبان بلغا نیز باشد والله اعلم بالصواب -

خیلتاش بالفتح دو کلمه مرکب بمعنی گروه غلامان و نوکران که از یک رساله باشند و بمعنی صاحب و امیر نیز آمده از رشیدی و در سراج اللغات نوشته که جماعه سپاه که شریک باشند در قوم طایفه و فقیر مؤلف گوید که تاش در لفظ مبدل داش ست که بدال مهمله در ترکی کلمه اشتراک ست چنانکه در فارسی لفظ هم در لفظ هم قوم و هم گروه پس خیلتاش بمعنی هم خیل باشد یعنی چند کس که در پای یک صاحب حاضر باشند -

خیاط بکسر اول بمعنی سوزن و بالفتح و تشدید یا بمعنی درزی از منتخب و شرح نصاب و کنز و در مهذب و صحاح بکسر اول بمعنی رشته نیز آمده -

خیط بالفتح بمعنی رشته خیطان جمع و خیط ابیض ... از منتخب و کنز -

خیاطت بکسر اول و خفتن جامه از منتخب

خیبت بالفتح و سکون ثالث یای حطی و بای موحده فوقانی بمعنی ناامیدی و یاس از کشف و در کنز بی بهرگی -

خیانت بکسر دغلی و ناراستی از منتخب و صراح

خیر باد کلمه ایست که در وقت رخصت با یکدیگر گویند مجازا بمعنی رخصت سفر مستعمل شود از بهار عجم -

خیار بکسر اول قسمی از ترکاری که آنرا اکثر خام میخورند و بمعنی اختیار و برگزیدن و برگزیدگان و مدت خیار در بیع سه روز ست از مؤید و مدار و منتخب

خیارک بکسر اول قسمی از ورم و دنبل که در بن ران پیدا آید —
خیطل بالفتح و طای مهمله بمعنی گربه که حیوان معروفست از شرح نصاب
خیل بالفتح سواران و گروه مردم و غیره و گلهٔ اسپان و بمعنی بسیار و بمعنی کم از کشف و صراح و مدار منقول از شرفنامه و در بهار عجم نوشته که خیل بالفتح سواران و اسپان و این جمعیست که واحد ندارد و بعضی جمع آن خیول گفته اند فارسیان بمعنی مطلق جماعه و گروه استعمال کنند خواه ملائکه و پری خواه انسان و طیور و وحوش و حشرات
خیال بفتح پندار و صورتی که در خواب بینند یا در بیداری تصور کرده شود و بمعنی صورتی که در آب و آئینه نماید از کشف و صراح و کنز و صاحب جبل الاغلاط نوشته که بفتح صحیح ست و صاحب منتخب اللغات گفته که بالفتح نام فوتیست که نگاهبان مزارع چیزیرا که قبول کرده است از جنس شتر از صورتهای محسوسه اگرچه غائب شوند آن صورتهای محسوسه و صاحب منتخب نوشته که بکسر بمعنی تصور و پندار و در فرهنگی نوشته که آنچه در باغ و کشت برای راندن طیور نصب کنند و در بهار عجم نوشته که خیال بکسر پندار و گمان و بلفظ بستن و بافتن و کردن مستعمل است

او کشیدن و بیدار خاستن مستعمل و بلفظ پختن کنایه از طمع و توقع داشتن
خیول بضمتین اسپان و سواران از کنز —
خیام بکسر اول جمع خیمه از منتخب و کشف و کنز و بالفتح و تشدید یای تحتانی بمعنی خیمه دوز از کنز و تخلص شاعری —
خیم بکسر اول و فتح یای تحتانی جمع خیمه از منتخب و بالکسر و یای معروف در فارسی بمعنی خو و عادت از برهان و در سراج اللغات نوشته که اگرچه بمعنی خوی عادت مگر از کلام فردوسی بمعنی خوی بد ظاهر میشود —
خیم شوهم بالفتح و شین معجمه بمعنی استخوان بینی از کنز —
خیا شیم بفتح اول پرده های بینی و نهانهای بینی —
خیم بمعنی نیز بفتح میم کلمه ایست که بوقت آمدن دوستی گویند بجهت تفول نیک و استفسار او چنانکه بمعنی نیز بیا آمدن تو —
خیمه سپیدن بفتح اول و بیانیدن بالکسر و یای اول مجهول بمعنی تیز کردن از رشیدی —
خیزران بالفتح و زای معجمه مضموم که بعرف مردم ست درختیست که بهندی اینته گویند و این خیزر الفست که بکسر اول و یای مجهول و فتح زای معجمه باشد یعنی زای معجمه نیز بالعد خود ساکن ست

از رساله معربات و منتخب و مؤید و مدار و کشف و قنیه و برهان و در کتابی دیده ام که این لفظ مرکبست از دو امر یکی خیز دیگر لفظ ران چون اکثر از چوبش دسته چابک اسپان میسازند و آن آله خیزانیدن و راندن اسپ ست لهذا باین اسم مسمی گشت —
خیروان بالفتح نام موضعیست گویند که ظهور مهدی آخر الزمان آنجا خواهد شد —
خیرباد گفتن رخصت وداع نمودن و رخصت شدن از سراج اللغات —
خیو بفتح اول و ضم تحتانی و واو معروف آب دهن از مؤید و جهانگیری و در برهان نوشته که بالکسر و یای معروفست و بفتح اول و ضم تحتانی نیز صحیح باشد و در سراج اللغات نوشته که خیو بضمتین و قیل بکسر اول و ضم دوم و آنچه و اینکه در برهان بکسر اول و سکون دوم نوشته خطاست —
خیره بالکسر خطمی از سراج —
خیره بالکسر و یای معروف در فارسی گشته و حیران و متعجب و بسیار و آشکارا و شوخ و دست سخت تاریک و تیره و عضو در خواب رفته و بیهوده و سرکش و دلیر و بی جهت و بی سبب از مؤید و لطائف و بهار عجم و سراج و سروری و رشیدی و برهان و خیره بکسر اول و فتح یای تحتانی از اتباع عربیست خیار و برگزیدگی و در منتخب و صراح و مدار بمعنی نیکان و

نیکوتران بفتحتین جمع خیرست که بمعنی نیکو و نیکوتر باشد از بیضاوی و منتخب و فصول اکبری —
خیمه بالفتح صحیح و بالکسر خطاست چراکه این لفظ عربیست در عربی یای مجهول هیچ جا نیاید مگر بندرت در رسالة ما لا بد منه و فیروزی و کشف و سروری و صاحب بهار عجم نوشته که خیمه بالفتح بلفظ زدن و کشیدن و کردن و برپا کردن و نصب کردن مستعمل و بلفظ افگندن هم آمده —
خیشخانه بالفتح خانه که امرا در موسم گرما از پارچه خیش سازند و آب بران پاشند و خیش قسمیست از کتان که تارهای سطبر دارد و تنک بیافند از شرح خاقانی و منتخب —
خیلخانه خاندان از سراج —
خیری بالکسر و یای معروف بر وزن پیری نوعی از گل و انواع آن بسیار است زرد و سفید و سرخ و کبود و آنرا خطمی و گل خیر و نیز نامند از برهان و بهار عجم و در صراح نوشته که این معرب خیرو است —
خیلی بمعنی بسیار از بهار عجم —
خیره رای سست رای و پریشان فکر —
خیرگی بمعنی حیرت و تیرگی و تاریکی و شوخی از برهان و بهار عجم —
خیمگی بالفتح منسوب بخیمه که ستون خیمه و دوزنده باشد و هم بمعنی شخصی که در خیمه باشد و بمعنی فراش نیز آمده از بهار عجم —

باب دال مهمله

فصل دال مهمله مع الف	دا دایه و رباز منتخب	دارا نام پادشاه و بمعنی پادشاه و دارا	دار اگه بیندگی گاهی اشاره بذات

حق تعالی کنند چه دار بمعنی دارنده و حق تعالی دارنده همه عالم ست و بمعنی توانگر که مقابل نادار باشد از برهان و مصطلحات وغیره۔

وار بمعنی بیماری و مرض بود و در فارسی بدون همزه بمعنی زده دیوار از سروری و جهانگیری و سراج و برهان صراح۔

دار الشفا دواخانه و مطب طبیب۔

دار الصفا خانهٔ کعبه۔

دار الضرب جائیکه دران بر سیم و زر سکه کنند بهندی ٹکسال گویند از بهار عجم۔

دار الحرب بفتح حای مهمله و سکون رای مهمله و بای موحده ملک کفار که مطیع اسلام نباشند چون این چنین ملک لائق غزا کردن است لهذا دار الحرب گفتند۔

دار الثعلب بفتح ثای مثلثه و سکون عین مهمله و فتح لام و موحده علتی ست که موی بریزاند و در عرف بال خوره گویند۔

داراب پسر بهمن۔

دامن شب آخر شب۔

داه عرب کنایه از ذلیل و خوار از چراغ هدایت۔

داب در آخر بای موحده بمعنی خو و خصلت از سروری۔

دار السلطنت لقب لاهور۔

دار الامارت فی زماننا لقب کلکته۔

دار بست آنچه از چوب برای ساختن عمارت بندند و معماران بران برآمده کار کنند و بمعنی چفته که تاک انگور۔

و کدو بران اندازند از مصطلحات۔

دلج بجیم عربی لفظ فارسی ست بمعنی تاریکی و تاریک و دلاج بتشدید جیم معرب آنست و نزد بعضی عربی الاصل بمعنی بسیار تاریک از سراج و منتخب و سروری و برهان۔

داروی حرکلح مراد از دارو بیهوشی۔

دار الجهاد در زمانهٔ عالمگیر حیدرآباد را میگفتند۔

داماد بمعنی مرد نوکدخدا یعنی مردیکه تازه شادی عروسی او شده باشد و آنچه در هندوستان بمعنی شوهر دختر شهرت دارد مجاز ست و بعضی گویند که این لفظ دماست و مخفف دائم آبادست۔

دار الاسد بمعنی جذام۔

داد و عدل و انصاف و عطا و بخشش از بهار عجم۔

داور بفتح واو بمعنی حاکم و در اصل این لفظ دادور بود بمعنی صاحب داد پس بجهت تخفیف دال ثانی را حذف کردند از برهان و سراج۔

دار بمعنی مطلق چوب و درخت ست و نیز چوبی دراز سرکج که در زمین فرو برده دزدان و گنهگاران را در گلو رسن بسته بدان کشند و بعربی بمعنی خانه و محله و سرای از سراج و برهان و بهار عجم۔

دار العیار جائیکه دران صرافان و نقادان از سیم و زر عیارشی گیرند و سره را از ناسره تمیز کنند و زر و سیم را سنجند۔

دار السرور لقب بجاپور۔

داد ار بهر دو دال بمعنی عادل مرکبست از داد و کلمهٔ ار که مفید معنی نسبت ست از سراج۔

دادر بفتح دال ثانی بمعنی برادر و دوست و این لقب با برادر البهرست از لطائف و مؤید و رشیدی و جهانگیری و برهان۔

دائرهٔ نصف النهار دائره ایست سمت الراس بالقدم که از جنوب بشمال بهر دو قطب عالم گذشته تنصیف دائره معدل النهار و منطقة البروج میکند۔

دار البوار خانهٔ هلاکت یعنی دوزخ از کشف و بهار عجم۔

دار القرار نام بهشت از جمله هشت بهشت و لقب قندهار۔

دار و گیر کنایه از حکومت و ریاست از بهار عجم و بمعنی جنگ و پیکار و ستیزه نیز آمده۔

داپر بکسر بای موحده پسرک و بقیه چیزی و اصل بار منتخب۔

دانش آموز بمعنی استاد و شاگرد هر دو آمده۔

دار باز بازیگر که بر نی دراز برآمده بازی کند بهندی نٹ گویند۔

دارائی شب نام دو نوعی از دارائی که بقدر یک انگشت سیاه و یک انگشت سفید باشد۔

دار الملک نام دار الملک تختگاه سلطان و شهر امیر صاحب ملک چه مرز بفتح میم و سکون رای مهمله و بعده زای معجمه بمعنی زمین آبادست۔

داس بسین مهمله آلتی ست آهنی که بدان کاه و زراعت را قطع کنند و بمعنی خس باریک که بر سر غلاف هر دانهٔ خوشهٔ گندم و جو باشد۔

داش بشین معجمه هر جائیکه دران آتش بسیار افروزند خواه دران خشت پزند خواه کاسه پزند خواه آهک پزند از رشیدی و جهانگیری و مدار و سراج و در ترکی بمعنی سنگ و بمعنی همچنانکه یکداش بمعنی همراه۔

داحض بکسر حای مهمله و ضاد معجمه لغزنده و دور شونده و باطل از منتخب و لطائف۔

دامغ بکسر میم و غین معجمه سر شکننده از منتخب

دانق بکسر و فتح نون معرب دانگ است از چند کتب۔

دار الملک شهریکه دران پادشاه سکونت دارد و آن را دار الخلافت نیز گویند۔

دانگ در وزن دانگ اختلاف بسیارست مگر باتفاق اکثر ثقات چنین تحقیق شده که وزن دانگ شش رتی است و در لطائف بمعنی سه حبش نیز نوشته۔

دال بتشدید لام در عربی بمعنی راه نماینده و دلالت کننده بر چیزی از منتخب و در فارسی طائر شکاری که آنرا عقاب نیز گویند از برهان و حرف دال باصطلاح تقویم علامت برج اسد ست و هم علامت ستارهٔ عطارد بدانکه حرف دال بیای معروف بدل شود چون دالان بالان یعنی ویلیز خانه و بتای فوقانی چون نیاد و دخات بمعنی غلیواز و شواد و شوات بضم شین معجمه

ظاهر است که بفارسی جز زگویند و بعربی حباری نامند و بجیم عربی چون گرد و گرج بضم کاف فارسی نام ولایت و بذال معجمه چون آذر و آذرو در تعریب نیز بذال معجمه بدل شود چون استاد و استاذ و بهای معجمه چون سرخ مرد و سرخ مرز بهند لال پولائی گویند و بشین معجمه چون کودآب و کوشاب نام آتش است و بکاف فارسی چون کلند و کلنگ نام دست افزار و بلام چون دخ و لخ بالفتح زبان سخت و بیخ گیاه و بتون چون گزیده و گزینه بمعنی منتخب و چیده و برین قیاس نموده و نمونه و بواو چون بید و بیو بیای بمعنی کرمی که تشبیه را اشتباه کند و بها چون تبرزد و تبرزه نوعی از شکر سفید و بیای تحتانی چون آذر باد گان و آذر بایگان و باز ندر و باینده بمعنی ... پر و در آخر افعال افادهٔ معنی حال کند چون کند و زند و گزرد و در آخر اسما زائده آید چون شفتالو و شفتالود و پیوبن و پیر هن و ناروان و نارود ... دخول بواو معروف و داخل ضم خاص ... بمعنی درگاه و دالان کبیر و در سلاطین برای نشستن مردم از چوب و سنگ سازند و از رشیدی و برهان و سراج اللغات و شرح قران السعدین چنین نوشته که داخل بمعنی سراپرده و آن احاطه باشد که در پیش سراپردهٔ خاص پادشاه بکشند و بر در آن علم

استاده کنند تا در وی کسی سوار گذشتن نتواند بسبب بزرگی علم و نیز در سراج اللغات از برهان نقل کرده آنچه علامتی که بر اطراف زراعت سازند بجهت منع وحوش و طیور

دا ء الفیل مرضیست که ساق و قدم بزرگ شود و رنگش مائل بسیاهی شبیه بپای پیل گردد و سبب آن مادهٔ سوداویست از کفایه —

داهول بواو معروف مرادف درس و آن آدم مشکلی برای رمانیدن وحوش و طیور در باغ و کشت سازند از منتخب

دار الجلال در زمانهٔ سابق لقب دهلی بود

دام معروفست و جانوران عیدرنده صحرائی که گیاه میخورند مثل آهو و گوزن و امثال آن لفظ دیقیق که بمعنی چارپایان ذی ناب است مثل شیر و پلنگ و گرگ و سگ از سراج و دام بمعنی معروف بلفظ نهادن و چیدن و زدن و کشیدن و گستردن

وا اندامن مستعمل از بهار عجم و دام صمیم اسرا ... سلاطین ... خراج ملک و دام چهار حصه از پهلم حصه و پیر و هم بمعنی بیست و پنجم حصه از فلوس در اوزان دو هم ... دام ... باشد ... از خام و دو از ده ماشه

دار النعیم خانه ناز و نعمت و مراد از بهشت است —

دار السلام خانه سلامت و نام بهشت و نام جائی است عرب از لطائف

و منتخب و بعضی بغداد را نیز نوشته اند

دابشلیم بکسر موحده و یای معروف نام راجهٔ هند که بسیار دانا عادل بود و قصه های کلیله منسوب ازوست —

دائن بکسر همزه که حرف سوم است بمعنی قرض دهنده —

دادن معروف و بمعنی کردن چون وعده دادن و بمعنی نهادن چون گوش دادن و بمعنی گفتن چون حال دادن و بمعنی گذاشتن چون کوچه دادن و بمعنی کشیدن چون جاروب دادن از بهار عجم —

داستان قصه و حکایت و شهرت و مثل بمجاز و لقب زال پدر رستم از سراج

دالان ... دولان ... بدون الف ... خطاست ... مفرد ... از مؤید و کشف و برهان

دامغان شهریست در اقلیم چهارم از ملک قهستان و در تواریخ نوشته که از طبرستان —

داغ گازران آنچه بر پارچه نشانی نهاده بگازر میدهند که بشستن زائل نشود از شرح خاقانی

دامن افشاندن غرور و ناز کردن از شروح و سراج —

دامن چیدن کناره کردن —

دامن بر زمین کشیدن بغرور راه رفتن در شوخی و رعنائی از چهار شریف و مصطلحات —

دامن بدندان گرفتن عبارت

از تیز گریختن از بهار عجم —

دامن چاک بودن منسوب بودن دختر با پسر از مصطلحات —

داغ بر سنج زدن آزار شخصی رسانیدن که او شادی نشود از مصطلحات

داو در آخر داو بمعنی دیوار خواه پخته باشد خواه خام و آنرا دای نیز گویند و بمعنی زیاده کردن حصل قمار و نوبت قمار باختن و بمعنی مکر و حیله و بمعنی دشنام از سراج —

داهیه بکسر ها و فتح تحتانی بروزن حادثه بمعنی سختی زمانه و حادثه از کشف و کنز

دار الخلافه هر شهر که تخت گاه پادشاه باشد خصوصاً لقب دهلی است اگره را نیز گویند

دار القمامه بضم قاف عبادت خانه ترسایان از مؤید و شرح خاقانی و هم در شرح مذکور بمعنی محل اجتماع زنان فاحشه نیز نوشته است و در منتخب جائیکه خاشاک و سرگین اندازند —

داغ گاه دیوان کچهری که کاغذ آنجا بمهر سند از مصطلحات —

داعیه خواهش و ارادهٔ داعی جمع آن

دامن کوه صحرای پائین کوه از بهار عجم

داچه بفتح جیم فارسی بمعنی ... از برهان

دافعه آن قوتیست در بدن که هرچه از تنقیه بدن فضول باشد و احتیاج غذا شدن نداشته باشد آنرا مندفع گرداند

دائره بکسر همزه که حرف سوم است گرد و گردش نزد ... از منتخب و نام ساز

که معروفست و نزد بعضی حلقهٔ مجلس و لشکری که بر جای فرود آمده باشند ظاهرا این سه معنی مجازست از معنی اول از منتخب فافهم–

دالبوغه بضم بای موحده و واو معروف و غین معجمه بمعنی هندوانه که آنرا تربز گویند از شرح نصاب–

دابه بتشدید بای موحده هر حیوان که بر زمین براه رود و غالب اطلاق این بر آن چارپایه میشود که بران سوار شوند یا بار کشند از منتخب و لطائف–

داه کنیزک از رشیدی و برهان–

دانیه بکسر نون نزدیک شونده از دنو یا شود از دنو–

دانگانه بدو نون و کاف فارسی آن باشد که تمی چون اسپیر و گشته برخیزد هر کدام زری بدهد تا از آن سرانجام خوردنی کنند از لطائف و بعضی رخت و متاع خانه نیز نوشته اند–

دائرهٔ عظمی و دائرهٔ عظیمه بدانکه دائرهٔ عظیمه آنرا گویند که تنصیف کره نماید که این دائره بران کره فرض کرده شود و اگر دائره تنصیف کره نماید آنرا دائرهٔ صغیره گویند و دوائر عظیمه که اهل هیئت بر فلک فرض کرده اند هنگی ‌ند اول معدل النهار و این را معدل النهار ازان گویند که چون شمس بر این دائره سیگردد لیل و نهار برابر می شود در جمیع نواحی تقریبًا

مگر در عرض تسعین برابر نمیشود و شمس را برین دائره اتفاق سیر در سال دو بار می افتد یکی در اول حمل و دیگر در آخر سنبله و در تحت این دائره در عین محاذات این دائره یکی دیگر بر روی زمین فرض کنند بنحویکه اگر دائره معدل النهار قاطع عالم شود زمین راهم قطع نماید پس زمین از جائے که قطع شود همان خط استوا است و خط استوا ازان گویند که در انجا همیشه لیل و نهار برابر باشد بالتقریب دوم دائرهٔ منطقة البروج که دائرهٔ معدل النهار را آن تقاطع نموده است حمائلے و چون شمس بهر دو نقطهٔ محل تقاطع رسد لیل و نهار در جمیع بقاع غیر عرض تسعین و ما یقرب منه برابر میشود و این دو محل تقاطع را دو نقطهٔ اعتدال گویند و آن نقطه که چون آفتاب ازو گذرد و شمالی شود وی را اعتدال ربیعی گویند آن راس حمل است و نقطهٔ دیگر که مقابل آنست چون آفتاب ازو گذرد و جنوبی شود آنرا اعتدال خریفی خوانند و آن راس میزانست و سیر شمس دائما برهمین دائره میباشد و این دائره را منطقة البروج ازان گویند که همه دوازده بروج بر همین دائره واقع شده اند سوم دائره مارة بالاقطاب الاربعة و این دائره ایست که بر هر دو قطب منطقة البروج

و هر دو قطب معدل النهار و بر هر دو میل کلی گذشته است و میل کلی عبارتست از غایت بعد منطقة البروج از معدل النهار چهارم دائرة الافق و این دائره ایست که تنصیف فلک میکند در میان مرئی و غیر مرئی یعنی دائرهٔ افق فرق میکند آنقدر فلک که بالای زمین دیده میشود و میان آنقدر فلک که از نظر ناظر محجوب ست زیر زمین و طلوع و غروب کواکب باین دائره تعلق دارد و قطبین این دائره سمت الراس و القدم اند و این را افق حسی گویند و نزد محققین افق سه قسم ست یکی را بیان کردم و بیان دوم و سوم تطویل را میخواهد و هر یک ازین هر سه افق بلحاظ حرکت فلک حمائلی ست و دولابی و رحوی و دولابی بر خط استوا است و حمائلی در اکثر بلاد معمورهٔ عالم و رحوی یعنی بطور گردش آسیا بر عرض تسعین ست که قطب شمالی در آنجا سمت الراس باشد پنجم دائرهٔ نصف النهار و این دائره ایست که بهر دو قطب عالم که عبارت از هر دو قطب معدل النهار ست گذشته بسمت الراس و القدم میگذرد و تنصیف میکند آنقدر فلک را که فوق افق مرئی ست و بالضرور غیر مرئی تنصیف خواهد کرد و این تعریف بلحاظ اکثر بلاد معمورست چرا که در عرض تسعین صادق نمی آید

ششم دائرة الارتفاع چون قوس ارتفاع کواکب ازین دائره ماخوذ ست لهذا باین اسم مسمی گشت و این دائره میگذرد بسمت الراس والقدم و این دائره در روز و شب دو بار با دائرهٔ نصف النهار منطبق میگردد و دو بار وقت از محل خود تجاوز میکند هفتم دائرهٔ اول السموات و این دائره ایست که مرور میکند بقطبین الراس و القدم و بر دو نقطهٔ مشرق و مغرب و قطبین این دائره هر دو نقطهٔ جنوب و شمال است و بر خط استوا منطبق می شود بمعدل النهار و در افق رحوی مقاطع معدل النهار باشد بزوایای قائمه و در آفاق مائله مقاطع معدل النهار نیز باشد مگر بر غیر قوائم هشتم دائرة المیل و این دائره ایست که مرور میکند بهر دو قطب معدل النهار و شناخته میشود باین دائره بعد کوکب سیاره از معدل النهار و میل منطقة البروج از معدل النهار و باید دانست که هر دو نقطهٔ اعتدالین را میل نباشد و چون کواکب از نقطهٔ اعتدال تجاوز کند پیوسته میل می افزاید تا میل کلی که نقطهٔ سر انقلابین ست نهم دائرة العرض و این دائره ایست که مرور میکند بر دو قطب بروج و شناخته میشود بان عرض کوکب و بعضی متأخرین فن

هیئت سوای نه دائرهٔ مشهورهٔ مذکوره دائرهٔ هم نیز نوشته‌اند که آن را وسط السماء الرؤیة نامند که آن میگذرد با قطاب منطقة البروج و دائرهٔ افق و هم دو قطب آن [illegible] دائرهٔ [illegible] دائرهٔ [illegible] دائرهٔ بالاقطاب [illegible] یعنی [illegible] دائرهٔ [illegible] و ارتفاع دائرهٔ افق و اول السموات [illegible] وسط السماء الرؤیة [illegible] افق [illegible] دائرهٔ [illegible] و اول السموات [illegible] دائرهٔ [illegible] کرهٔ دیگر نیز از شرح [illegible] فارسی و دیگر کتب علم هیئت —

دانای بمعنی دانا و زیرک از کشف.

داعی بمعنی خواهنده و [illegible] کننده و قصد کننده و التماس کننده —

دارائی بمعنی پادشاهی و توئی از [illegible] مشهور است.

داروی [illegible] در [illegible] است که در [illegible] برای [illegible] [illegible] [illegible] است [illegible] و غیر آن —

داغ [illegible] با [illegible] آتش گرم کرده [illegible] بر [illegible] اکثر سوراخ کردن [illegible] منظور باشد —

داهی [illegible] یک [illegible]

دانی بکسر نون با کسر و فروماینده و بمعنی نزدیک بمعنی اول از دانست و بمعنی ثانی از دنو —

داوری بفتح اول [illegible] [illegible] [illegible] و [illegible] از سراج —

فصل دال مهمله با بای موحده

[illegible] شرح نصاب [illegible] —

[illegible] از برهان [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] با الف [illegible] با [illegible] [illegible] در آخر بای موحده [illegible] نرم کوفته از لطائف —

[illegible] [illegible] کردن پوست از صراح [illegible] مجازاً بمعنی آلودن و خشک کردن رطوبات اصلیه از چیزی آید —

دبور بفتح اول و ضم بای موحده واو معروف بادی که از مغرب وزد و این باد را اطبا شمال زند از [illegible] و تحفه و مولانا [illegible] در شرح نصاب [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] پشت [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible] بضم اول و [illegible] های موحده [illegible]

از زیر کوکب [illegible] قطب شمالی یکی کلان و دیگر کوچک کلان را دب اکبر و صغری و بنات النعش کبری نیز گویند.

دبر بالضم و بضمتین نقیض قبل یعنی پشت و پس هر چیز و مجازاً یعنی مقعد از منتخب و بحر الجواهر و غیره —

دبیر نویسنده و منشی از برهان و در [illegible] [illegible] نوشته که یعنی منشی و [illegible] [illegible] و [illegible] در سراج اللغات [illegible] [illegible] [illegible] این لفظ [illegible] فارسی است [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] بود بضم دال هم [illegible] بمعنی حافظ [illegible] منشی [illegible] [illegible] حافظ نظم و نثر باشد [illegible] [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible]

دبوس بفتح اول و واو معروف و سین مهمله یعنی گرز آهنی و [illegible] معرب آن از سراج و برهان

دبس [illegible] سین مهمله یعنی دوشاب [illegible] از برهان و لطائف [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] که بدان شکار [illegible] کنند —

[illegible] [illegible] از سراج اللغات [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

واقع شده است چون [illegible] [illegible] [illegible] آن [illegible] [illegible] [illegible] از شرح قران السعدین و منتخب —

دبستان بفتح اول و کسر ثانی یعنی مکتب و این لفظ در اصل ادبستان بود چون مکتب جای ادب است بایں اسم مسمی شد از برهان و سراج —

[illegible] دبیلای [illegible] افکندن

[illegible] [illegible] از سراج —

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] کلان [illegible] [illegible] بالفتح و تشدید [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] که از [illegible] خام باشد اکثر در آن روغن پر کنند از منتخب و لطائف و بهار عجم —

دبدبه آواز طبل و نقاره و مجازاً بمعنی جاه و حشمت و بزرگی از فرهنگ حسینی و برهان و در سراج نوشته که ظاهراً این لفظ عربیست —

دبیقی بفتح نوعی از دیبای لطیف منسوب به دبیق که قریه ایست در [illegible] [illegible] [illegible] —

فصل دال مهمله با تای فوقانی

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —

فصل دال مهمله با جیم عربی

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از منتخب

وصراح و مؤید —

دجاج بالفتح و بکسر هم و جیم عربی ماکیان و خروس را نیز گویند از منتخب

دجاجه بالفتح و کسر یک ماکیان یا خروس و تا در آخر این لفظ علامت تانیث نیست بلکه برای وحدتست و نام شکلی از اشکال شمالی فلک که بصورت ماکیان است

دجله بالفتح و بالکسر از قاموس و منتخب و بهار عجم رودیست که زیر بغداد میرود و مجازا هر رود را دجله گویند و صاحب مؤید و رشیدی و کنز و کشف فقط بالکسر نوشته اند

فصل دال مهمله مع حای مهمله

دحرجه بالفتح و سکون حای مهمله و فتح رای مهمله و جیم عربی گردانیدن و غلطانیدن از کنز —

فصل دال مهمله مع خای معجمه

دختر آفتاب شراب

دخت بالضم مخفف دختر از برهان

دخ بالضم و تشدید بمعنی دود آتش از شرح نصاب —

دختر رز شراب انگوری از برهان —

دخل بالفتح در آمدن و بمعنی آمدنی که منفعت باشد و اعتراض کردن در کار و عمل کسی —

دخیل آنکه در کار و عمل کسی دخلی داشته باشد و مخفف است از نه حروف قافیه که واقع باشد در میان روی و الف تاسیس مثل یا در شامل و ضاد معجمه در فاضل و در لطائف بمعنی دوست خاص

دخان بالضم اول دود که از آتش برآید از منتخب —

دخنج و دخنه بالضم و نون غله باشد که آنرا ارزن و گاورس گویند و بهندی چینا نامند از کنز و شرح نصاب

دخمه بفتح اول و سکون خای معجمه بمعنی آن ته خانه که کفار عجم مردگان را دران نگاه میداشتند و گورخانه گبران از رشیدی و برهان و کشف و سراج

فصل دال مهمله مع دال مهمله

دد بفتح دال اول و سکون دال ثانی هر چهارپایه که درنده باشد مثل شیر و گرگ و یوز و سیاه گوش از برهان —

دده بفتح هر دو دال مهمله بمعنی چهارپایه که درنده باشد مثل شیر و غیره از برهان —

فصل دال مهمله مع رای مهمله

دریغا بکسرتین در ین لفظ الف زائد است و میتوانند که برای ندبه باشد که در آخر منادی زائد کنند برای مد صوت چنان که زود نوشته که الف دریغا رابطه بود یعنی دریغست و همین قسم الف خوشا و بسا بمعنی خوش است و بس است

درا بالفتح جرس در آخر این لفظ و فتحه مضاف با موصوف نشود چون الف صلاحیت حرکت ندارد بجهت اظهار کسره یا می نویسند و در فارسی همین حالست هر لفظیکه دران آخر الف یا واو باشد فافهم و فتح لفظ درا از سروری و کشف و بهار و برهان و در مؤید بکسر تحقیق کرده شده

درخشک دانا درخشیست در جزایر اندلس هر که برگ آن زیر سر نهاده خواب کند انچه فراموش شده باشد یاد آید از شرح خاقانی

درواه بفتح اول و سکون ثانی و واو بمعنی سرنگون و آویخته و محتاج و بمعنی حاجت هم آمده از شرح خاقانی —

دریب بالفتح و بای موحده بمعنی دروازه و بالضم بمعنی عقل و عادت از صراح و منتخب و غیرهما —

درایت بکسر اول عقل و دانش و دانستن از منتخب —

در دو بیست کنایه از تمام معنی بی تصرف غیری از بهار عجم —

درکات بفتحات جمع درکه بفتحتین بمعنی نه و نشیب و این در مقابله درجات است و درکات بمعنی منازل دوزخ است —

درجات بفتحات پایه های بلند جمع درجه و درجات سپهر سیصد و شصت اند —

درست بضمتین بمعنی تمام و غیر ناقص و بمعنی اشرفی زر نیز و بمعنی درم و دینار از رشیدی و برهان و سراج

دراست بکسر اول دانائی و سبق دادن و سبق گرفتن از منتخب —

در ساعت بمعنی فی الفور —

دریای ثالث مراد از باران بدانکه دریا سه قرار داده اند اول انهار بهشت که بالای آسمان اند دوم دریای محیط که گرد اگرد زمین است سوم دریائیکه در میان آسمان و زمین است و آن باران باشد شرح سکندرنامه از خان آرزو و سیف الله و بهار عجم

درج بالفتح پیچیدن چیزی در چیزی و نوردیدن و کاغذ و طومار و بمعنی نامه و قصیده و نثر که شاعر یا منشی بر کاغذ نوشته با خود دارد بجهت اظهار کمال و نام مقامیست بر عرش که رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم شب معراج از آن جا گذشته و بالضم صندوقچه و طبله که زیور و جواهر دران نهند و بفتحتین جمع درجه و راهها و پایهای نردبان از منتخب و کشف و کنز و برهان و لطائف و غیره —

دربند نام قلعه ایست و بمعنی مطلق قلعه و حصار و بمعنی دروازه و نام شهر نزدیک شروان که آنرا باب الابواب گویند و بمعنی گذرگاه دریا که آنرا بند گویند و فاصله میان دو ولایت از زبان سروری و لطائف و رشیدی —

دربند نام شهر و بمعنی بند و قفل بزیادت واو چنانچه تنومند و برومند

درد بالضم شراب تیره و هر که در نشیند که هر چیز رقیق ته نشین شود از لطائف و سراج —

درخور لائق و سزاوار از برهان

درود بفتحتین آنکه از طرف حق تعالی باشد رحمت مراد باشد و اگر از ملائکه است استغفار مراد باشد و اگر از جانب مؤمنان است بمعنی دعا باشد و از بهائم و طیور بمعنی تسبیح از مؤید و رشیدی و جهانگیری

وکشف و برهان و این بلفظ بمعنی بریدن زراعت و قطع کردن چوب نیز آمده -
درر بضم اول و فتح دو و جمع دره بمعنی مروارید بزرگ است -
در بالفتح و تشدید شیر گاو و گوسپند و غنیمت و کار نیکو و نکوئی و خوبی و خیر از ینجاست که گویند لله دره یعنی خدای راست خوبی و نکوئی او و بالضم مروارید بزرگ از منتخب و صراح و در بهار عجم نوشته که در بالضم و تشدید را مخفف آن فارسیان مطلق مروارید را گویند و در عرف حرب دره بروزن حره مروارید کلان را گویند -
دریای اخضر مراد از فلک و نام دریای هفتم دریا که هر یکی شاخی از بحر محیط است -
درد بضمتین دوان شدن عرق و شیر و غیره در خور لائق و سزاوار از برهان
در یا باره بمعنی دریا بار که و لایتی را گویند که بر کناره دریا باشد از برهان -
و در لطائف بمعنی جزائر -
درودگر بضمتین و واو معروف بمعنی نجار و این خوذ از درود نست که بالضم چوب و زراعت قطع کردن باشد از رشیدی -
دروگر بضمتین مخففه درودگر که استاد چوب تراش باشد و بکسر اول و فتح ثانی قطع کننده زراعت از برهان -
درز بضمتین و در آخر زای معجمه جمع درزه بمعنی محل پیوند دو چیز است از کنز
درس بفتح اول و سکون ثانی خواندن کتاب بلفظ گفتن و دادن و گرفتن و کردن و خواندن مستعمل از بهار عجم -
در دبیس بفتح هر دو دال مهمله و سکون را مهمله و کسر بای موحده و یای تحتانی معروف و سین مهمله بروزن خندریس بمعنی زن پیر و بمعنی سختی و بلا از شرح نصاب و لطائف -
دراز گوش نوعی از خر که گوش دراز دارد و نصاری تعظیم آن کنند زیرا که مرکوب عیسی علیه السلام بوده است از شرح خاقانی -
درباش بالضم مخفف دورباش و آن نیزه کوچک دو شاخه است که پیش سواری ملوک برند تا مردم آنرا دیده از راه دور شوند -
درویش بالفتح بمعنی خواهنده از درها و این در اصل در ویز بود زای معجمه را بشین معجمه بدل کردند و در ویز در اصل در آویز بود بمعنی آویزنده از در چون گدا بوقت سوال از درها می آویزد یعنی درها را میگیرد لهذا گدا را درویش گفتند و بعضی محققان نوشته اند که درویش در اصل دریوز بود در میان یا و واو قلب مکانی کردند درویز شد بعد از آن شین بدل کردند و دریوز صیغه امر است از یوزیدن که بمعنی جستجو کردن است این وجه آخرین مستفاد است از سراج اللغات و وجه اول که سابق مذکور شد از مدار و مؤید و سروری و سراج بدانکه چون اطلاق این لفظ بر خدا رسیدگان گوشه نشین صادق نمی آید و ربطی نماید لهذا فقیر صاحب معرفت را بجست تمیز رسید بش بضم دال باید گفت درین صورت مرکب شد از در که بمعنی مروارید است و ویش که در اصل واش بود و مزید علیه وش که کلمه تشبیه است چنانکه ... و در این تقرید در مروارید ... اهل ... از اهل لغت این وجه تنقیح فقیر مولف بدعای درویشان از قواعد فارسیه استخراج نموده اگر منصفان بسند نمایند فبها و الا معذور دارند -
درفش بضم اول پارچه فانوس گونه که بر آن منقش کرده بر سر علم بندد و چون معنی درفشیدن لرزیدن است این را نیز درفش از آن گویند که از بادی لرزد و الفی است که بدان از چرم سوراخ کنند آنرا بهندی ستالی گویند از رشیدی و سراج و صاحب مدار و مؤید نوشته که بفتحتین آلتیکه بدان در چرم سوراخ کنند و بضم اول و فتح ثانی بمعنی علم و نشان لشکر و در جهانگیری بهر دو معنی بفتحتین و بکسر اول و فتح ثانی نیز آمده و در برهان بکسر اول و فتح ثانی آلت موزه دوزان و علم فوج -
درخش بضم اول و فتح ثانی و بفتحتین نیز بمعنی برق و فروغ و درفشی را نیز گویند از برهان جهانگیری و مدار و لطائف و سراج و درفش بالکسر زره از منتخب و بهار و کشف -
دریغ بکسر تین افسوس و اندوه از برهان و سروری و مؤید و کشف -
درغ بضمتین کرباس از مؤید و بالفتح اول نیز آمده -
در نجف بالضم و باضافت سنگیست سفید و شفاف مانند بلور که در میان آن موهای سیاه معائنه میشود و آن موها را بجناب علی کرم الله وجهه نسبت کنند و تعظیم نمایند از بهار عجم -
درق بفتحتین بمعنی سپر که از زخم تیغ حفاظت کند از کشف -
درک بالفتح دریافتن و بفتحتین و بالفتح طبقه و درخ از منتخب -
دراک بالفتح و تشدید راء نیک دریابنده از منتخب -
درنگ بفتحتین بمعنی فرصت و آهستگی از رشیدی و مدار و سراج و در برهان و لطائف بکسر اول -
درکل بفتح اول و ضم کاف عربی لفظ مرکب است بمعنی بالکل و تمام -
در یتیم مروارید بزرگ آبدار که در صدف همین یک دانه تنها پیدا شده باشد از سراج اللغات -
دراز دم بفتح دال و دم بمعنی ... تعظیم آن کنند چراکه بیاد طلوع آفتاب میکند از شرح خاقانی -
درهم ... بروزن ... ...

در طسوج طسوج دو جو باشد و باصطلاح
فقهاء سهم شرعی چنانکه آن را قدر
باشد که در کف دست متوسط الحال
آب قرار گیرد و در سراج نوشته که درهم
بکسر اول تخفیف درست و درهم لغت
عربی است نه معرب چنانکه بعضی گمان برند
که درم فارسی است و درهم معرب آنست
و دراهم جمع آن چنانکه در کلام مجید سوره
یوسف واقع است و جمعی از محققان
ثبت قرآنی درهم را معرب گفته و امثال
سیوطی وغیره از معربات قرآنی آنرا
بیاورده پس درم مخفف درهم باشد
و این تخفیف از تصرف فارسیانست
اگرچه در سراج درم را معرب درهم گفته
درفش بفتح اول و سکون ثانی و فتح
شین معجمه و سکون فا [illegible]
[illegible] پادشاه
در انجا [illegible]
درمان بالفتح علاج بیماری یعنی [illegible]
[illegible]
درن بفتحتین زرداب کرمی است
[illegible] از برهان
درزن بفتح اول و فتح زای معجمه
یعنی سوزن [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
درکار کردن کسی را در آغوش [illegible]
[illegible] ساختن

درخشیدن بفتحتین تابیدن [illegible]
از شرح [illegible] مؤید و برهان و سراج
[illegible]
درودن بفتحتین [illegible]
[illegible] زراعت قطع کردن [illegible]
برهان و مؤید و رشیدی و کشف
درفشان بفتحتین [illegible] برهان
[illegible] بفتح اول و ضم ثانی [illegible]
در بیان از برهان
[illegible] بفتح [illegible] آواز کردن [illegible]
[illegible] گفتن از مؤید و برهان و سراج
درفشیدن بفتح اول و فتح ثانی
[illegible] لرزان از
رشیدی [illegible] بفتحتین [illegible] شده
و از مؤید و سراج [illegible]
درفشان بالفتح یعنی لرزان [illegible]
از [illegible] و برهان
[illegible]
[illegible]
افتادن [illegible] نمودن
و ظاهر کردن [illegible] کسی از برهان
[illegible]
در پوست [illegible] سخن را کنایه
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
در افتادن [illegible]

کردن با هم [illegible]
از برهان و جهانگیری
[illegible]
[illegible]
[illegible] از برهان و جهانگیری
[illegible]
[illegible]
[illegible] آخر شدن [illegible]
[illegible] کردن
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] از برهان و رشیدی
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] اصطلاحات
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] از شرح [illegible]

درچال [illegible] فریب خوردن
از مصطلحات
[illegible] اصطلاحات
[illegible] کردن از
مصطلحات
[illegible] زاری کردن
[illegible] کنایه از
واقف شدن [illegible] کسی
[illegible] بکسر اول و فتح ثانی قطع کردن
زراعت از برهان
دروازه [illegible] است و در
از شرح قران السعدین
[illegible] بفتح اول و سکون را [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] باشد
[illegible] با آن نوشته
[illegible]
از [illegible] باشد فارسیان
[illegible] استعمال کنند
[illegible] بالکسر [illegible]
[illegible]
[illegible] بالفتح
[illegible] در فارسی یعنی
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] سراج [illegible] برهان [illegible]

دراچه بفتح اول و تشدید ثانی و جیم عربی بر و برج بزرگ که بطور قصرها در دروازهٔ قلعه میسازند از شرح خاقانی —

دریوزه و دریوزه بضم دال و بفتح و با زاد و یای مجهول آمده چنین اند در بهار برای سوال پیشه گدائی از مؤید و کشف و جهانگیری و در سراج نوشته که دریوزه و دریوزه [illegible] گردیدن از در که عبارت از گدائی است و دروزه بمعنی گدا نیز آمده [illegible] و جیم فارسی مقلوب [illegible] است و در یوزه مخفف [illegible] دریوزه است —

درهیم بفتحتین و سکون [illegible] بفتح اول [illegible] گیاه درائی از رشیدی [illegible] —

دریچه بفتح اول و کسر [illegible] و جیم فارسی بمعنی کوچک [illegible] مشهور [illegible] اگر در زیاده بودن یای تحتانی تامل است لیکن اکثر استادان دریچه [illegible] تحتانیه آورده اند عرفی گوید [illegible] دریچه اش [illegible] دیده [illegible] بهوا [illegible] بهار [illegible] دریچه در اصل دریزه بود که زای معجمه را بجیم فارسی بدل کردند و دریچه [illegible] در و لفظ یزه که یای تحتانی و زای معجمه باشد بمعنی خرد و کوچک [illegible] ساکن کنند پس یزه بمعنی دروازه کوچک باشد چنانکه مشکیزه و نایزه بمعنی مشک کوچک [illegible]

تا او را بچه است یعنی در بچه نوشته اند بیای [illegible] بدین معنی از عزائب [illegible] است علاوه اگر و [illegible] بسیب [illegible] شب [illegible] شرقی و غربی باز [illegible] از تنگی [illegible] نفس میگیرد از [illegible] —

درج بضم اول و ثانی و ثالث [illegible] یکبار [illegible] نفخه [illegible] و بحر الجواهر [illegible] علم هیئت [illegible] درجه [illegible] فلک [illegible] چون [illegible] درجه [illegible] چون [illegible] حصه [illegible] و هر [illegible] گویند چون [illegible] را شصت [illegible] دقیقه را شصت حاصل کنند [illegible] ثانیه گویند [illegible] و همچنین [illegible] شصت [illegible] گرانی [illegible] که مسافت [illegible] فلک [illegible] مسافت [illegible] و مود [illegible] فلک [illegible] چنانچه مسافت [illegible] فلک [illegible] مشق [illegible] مسافت [illegible] شصت [illegible] باشد — و [illegible] بفتح اول و ثانی و ثالث [illegible] رو [illegible] گردد — [illegible]

در باب پادشاه از بهار عجم —

درقه بالفتح یعنی سپر از بهار —

درشه بفتح [illegible] که شبیه بنا تخواه میباشد و خوش تندو [illegible] و دم گرم [illegible] و [illegible] بالباسی خلال [illegible] گویند [illegible] باریک [illegible] آن نباتیست [illegible] با [illegible] برگ و گلش سفید و ازرق و شاخها [illegible] از کشف [illegible]

تحفة المؤمنین —

دراز دستی ستم و تعدی —

دراز نفسی پرگوئی یعنی کلام طویل کردن [illegible] از بهار —

دروی یعنی [illegible] چیزی [illegible] شود و مجازاً بمعنی شهر [illegible] و دروی بلفظ عربی است و [illegible] تحتانی فارسی —

درامی بفتح اول بمعنی ستارگان روشن و بزرگ و این [illegible] است که بمعنی ستاره روشن باشد —

دری [illegible] ستاره روشن [illegible] باشد از سراج [illegible] کشف [illegible] که [illegible] از [illegible] [illegible] پارسی [illegible]

[illegible] خوانند یعنی [illegible] دریا [illegible] بمعنی [illegible] از [illegible] مردمان [illegible] نیک [illegible] که [illegible] پادشاه [illegible] بمعنی زبان [illegible] زبان [illegible] فارسی [illegible] سعدی [illegible] [illegible] و [illegible] گویند [illegible] و [illegible] در [illegible] دریوزگی بمعنی گدائی و [illegible] داشت [illegible] که [illegible] دریوزه گر او است کابل [illegible] [illegible] دریوزه [illegible] سائل و سائلی [illegible] سائل گرفته [illegible] [illegible] —

[illegible] —

[illegible]

[illegible]

ورد دستها بالفتح نام سفیدی که در دست و پا بعد شستن حنا اندازد چراغ هدایت و بهار عجم —
درزشت بکسر دال و سکون رای فارسی و ضم یا و سکون خای معجمه و تای فوقانی یعنی بیت المقدس از برهان —
دژ بکسر اول و سکون ژای فارسی بمعنی قلعه و حصار و بمعنی زشت و بد نیز از جهانگیری و برهان و در سراج نوشته که دز بالکسر و زای عربی بمعنی قلعه و بعضی که بزای فارسی نوشته اند درست نباشد پس بزای عربی صحیح است —
دژلمش بفتح دال و لام و کسر میم در ترکی بمعنی آراسته —
دژم بکسر اول و سکون زای فارسی و کسر [illegible] بمعنی [illegible] و زشت و [illegible] و [illegible] رشیدی و برهان و جهانگیری و سراج —
دژم بفتحتین زای فارسی بمعنی افسرده و اندوهگین از جهانگیری و در برهان بکسر اول و فتح ثانی و بعضی از محققین نوشته که دژم بکسر اول و فتح ثانی آشفته و بد دماغ و این اصل دژ آن بود بمعنی آشفته و خشمگین —
دژن بضم اول و فتح ثانی هر چیز که بزه آن تیز باشد از برهان —
دژ روئین نام قلعه که در خوران گشتاسپ در روی محبوس بود اسفندیار آن قلعه را فتح کرد و خواهران خود را آزاد و دژ روئین گاهی مراد باشد از آسمان —

فصل دال مهمله مع سین مهمله

دست با پنجه ی و تلاش از مصطلحات —
دست با اول بمعنی قالب و مرد —
دست بر مهتر کنایه از آفتاب —
دست با بسپ بمعنی امداد و اعانت از مصطلحات —
دست با بلغتین بمعنی چیزی که بهندی جکنائی گویند خواه از روغن گاو و غیره باشد خواه از روغن گاو و خواه از پیه —
دست با بالفتح بمعنی دار و اول [illegible] که بعربی آن را ید گویند دوم فائده و نفع سوم دست ظفر و غلبه چهارم صدر و مسند که آن را جای بالش نیز گویند پنجم قوت و قدرت و توانائی ششم طرز و روش و قاعده هفتم یک چیز تمام چون یک دست جامه و یک دست سلاح هشتم کرت و مرتبه چنانکه یک دست بازی و یک دست شطرنج یعنی یک کرت بازی و یکبار نهم سفر دهم دستور و وزیر از جهانگیری و رشیدی دست و لطائف گوشت و در برهان هم واسطه معنی مذکوره بمعنی فرصت و بمعنی مرفق هم نیز نوشته و صاحب بهار عجم نوشته که دست بمعنی فرصت نیز آمده و بمعنی مسند و جای بالش عربیست لیکن فارسیان نیز استعمال کرده اند و بالفتح اطبا ابیات لطیفه را نیز گویند که روغن زده اسعت —
دست بر دی دست بکار و معطل بودن از مصطلحات —
دست بکشتن با پنجه و دست بر درو کار

وستار بهار عجم —
دست بالفتح و کسر بای پیش و کسر سفت و محنت و مشقت و اجرت و مزدی که در کار دست پیدا شود از برهان و منقول از شرح القرآن شیرخوانی اسکندر نامه از مصطلحات —
دست با پیچ بمعنی دست آویز و ذریعه از چراغ هدایت و بهار عجم —
دست با پیره و بضم بای موحده یعنی غلبه و فیروزی از برهان —
دست با پیشدستی که مراد از سبقت که زنان بر دست بسته اند مصطلحات و در بهار عجم نوعی از رقص که رقاصان دست یکدیگر با هم گرفته رقص کنند —
دست بر و امیر است و مزدوری از مصطلحات [illegible] —
دست بور بالفتح قانون و قاعده و طرز و آئین بمعنی [illegible] اجازت و بمعنی وزیر و امیر صاحب مسند و این لفظ مرکب است از لفظ دست که بمعنی مسند و قدرت باشد و از لفظ ور که بمعنی صاحب آمده بجهت تخفیف با قبل واو را ساکن کرده اند یا که در گنجور و رنجور و دستور با ضم معرب این است چرا که در زبان عربی بالفتح در بیان نیامده از برهان و بهار عجم و رشیدی و سراج و رساله معربات —
دست بیار زر کار بمعنی سراج نیز آمده —
دست بالضم بالفتح [illegible] دستور —
دست بکاری بمعنی صنعت و صلاح و

داشتن از مصطلحات —
دست با بسر شحیر و متاسف و بعضی بمعنی سلامی نیز گفته اند از بهار عجم —
دست با پرورده پرورش یافته از دست از مصطلحات —
دست با تنگ کنایه از کسیر خر لهند در کلام قدما بمعنی دشنام مغلظه آمده از بهار عجم و چراغ هدایت و سراج اللغات —
دستگیر بکسر گیر زده دست برای معاونت و مددگاری و بمعنی دست گرفته شده نیز آمده یعنی گرفتار و قیدی غرضکه بمعنی اسم فاعل و اسم مفعول هر دو آمده از برهان و بهار عجم —
دست شیر نام آلتی ست که بدان تیر راست کنند و بعضی گویند که آن را آهنی باریک گویند که بدان تیر را تراشند از شرح قران السعدین —
دست افزار بمعنی آلات کار پیشه وران که بالفتح بهندی هتهیار گویند مثل تیشه و رنده و مثل آن از لطائف —
دست آموز پرورش یافته بر دست از شرح و در نسخ بمعنی مانند برهان و در سراج اللغات نوشته که دست بمعنی مانند باشد آنکه حقیقت بسیار [illegible] با لکسر صحیح —
دست بکش بمعنی چیزی که او با لش دست [illegible] که بحل شده باشد و بمعنی جا بجا و بر زیر دست و مغلوب و بمعنی ضعیف که برده باشند از برهان و بعضی رشیدی و لطائف و بهار عجم و شان آرزو

در بیان الفاظ ... با ستعمال

در شرح سکندرنامه بمعنی قدرت و استقلال و شوق نیز نوشته است —

دست کش آزمایش دست فرسوده شاه یعنی تحفه نیز آمده و در اصطلاحات بمعنی عصای کور کش یعنی عصا ... نیز نوشته —

دست پادشاه کنایه از آسمان —

دستار بزرگ ... از اصطلاحات —

دست و دل یعنی قوت و همت —

دست بدل کنایه از بیقرار ... زیراکه هرکه دل ... دست بر دل خود میگذارد و در شرح الشعرا ... دست بدل گذاشتن ... کردن نیز آمده ... از ... —

دهم ... اول ... چه ... —

دست ... کنایه از آفتاب و ... دست ... نام ... و بمعنی ... —

پوشیدن ... سلام ... کرده ... الهام ... —

دست ... اوش ... کردن از سراج —

دست ... کنایه ... باختن ... و ... از شرح ... —

دست ... شدن ... —

دست ... ا ... —

دست ... —

اصطلاح ... —

دست ... سلام کردن ... —

دست ... کشیدن ... بازی ... کردن —

دست ... کنایه ... —

دست ... کردن —

دست ... بازی ... —

دست ... —

دست بالا کردن کنایه از ... —

دست ... الهام ... —

دست ... کردن ... از اصطلاحات —

دست ... کردن ... —

دست ... کنایه ... از اصطلاحات —

دست ... —

دست ... زده ... از اصطلاحات ... —

... بوی خوشبو که آنرا ... یعنی ... از ... و ... —

دستار ... و ... —

... و ... —

دست ... از شرح ... —

دست ... —

دست ... —

دست ... از سراج اللغات —

دست ... از اصطلاحات —

دست ... کردن ... —

[illegible]

وشت بالفتح صحرا الیکن این لفظ عربیست نزد اکثر مختصر کرده است از سراج و بهار عجم با تمام ... بمعنی مه در رشیدی ... وهندی کتابی مختصر کرده است —

وشخوار بالضم خوراکی جمعی یعنی شکل و شخوار از رشیدی و گشت و سراج و برهان —

وشخوار بالضم مرکب از وش بمعنی زشت و وار کلمه نسبت از بهار عجم —

وش بالفتح خود آر و بیش از لطائف و بالضم بمعنی به ورزشت از این مذکور است و شنا بمعنی نام رشت و شمن بمعنی نفس و شعار از شخوار بمعنی شکل نیز که شکل باشد نشسته از بهار و لطائف از رشیدی —

وشت بیاض نام ولایت است در خراسان که ولی دشت بیاض شاعر از آنجا است از سراج هدایت —

وشم بالضم و سکون اول و شت نام بود ... زشت نام عبارات از لطائف ...

دشمن کام مرکب مراد دشمنان بخرابی خفت و ذلیل باشد —

دشمنی کردن ... و ... رشت ... عوض ... بمعنی نفس ... باشد و این لفظ گاهی بمعنی مفرد آید و گاهی بمعنی جمع از رشیدی و بهار عجم و شارح فاضل گفته که در اصل دشمن بود ... بمعنی ... دل بالفتح ... زشت ... باشد ... موافق لسانین است بفارسی و هندی —

دشتها بالفتح صحرا از برهان و سراج و در سردی ... گشت بالکسر است —

فصل دال مهمله مع عین مهمله

دعوت بالفتح خواندن کسی را بطعام وغیره و بالکسر بسیاری خواندن ... نسبت خود نمودن از منتخب و سراج —

دعوات بفتحتین جمع دعوت که بمعنی دعا ... است از خیابان و سکون عین ... بفتحتین ... آسانی از سراج —

دعامت ... ستون خانه عمارت از کنز —

دعامت بضم اول و حرف چهارم ... از سراج و لطائف و منتخب —

دعای ... نام دعائیست از مصطلحات و در ... استغفار —

دع بالفتح ... بالفتح اول و تشدید عین ... رفع کردن از منتخب و غیر آن —

دعا گفتن ... تحت ... عبارت و غیره جمع دعاست —

دعا کردن و دعا گفتن رخصت کردن و وداع شدن از مصطلحات —

دعا ... بمعنی فشاندن دعای را ... ثابت کردن —

دعای جوشن بفتح جیم و شین معجمه ... معروف که در روز جنگ ... از مصطلحات —

دعا ... از مصطلحات —

دغا ... بفتح اول ... و ...

چنانکه ... دغا ... بکسر ... است از شرح نصاب الکبری —

دغل بالفتح اول و کسر ثانی و تشدید یا ... گرفته شده که ... از شرح نصاب و لطائف —

فصل دال مهمله مع غین معجمه

دغلبش بفتح دال و لام و سکون غین معجمه و تای فوقانی و کسر میم ... شده —

دغل بفتحتین غین معجمه مکر و حیله یعنی مکار و حیله گر و دغا باز و بمعنی ... از برهان —

دغ ... بالفتح ... نام ... دغل ... نام ... انگشتان ... بهار عجم —

فصل دال مهمله مع فا

دف ... بالفتح ... از سراج ... بالفتح بشدید ... دف بالفتح تخفیف در فارسی نام ... و بالضم و تشدید فا در عربی نام ... معروف بالفتح تشدید فا در عربی ... از برهان و بهار ... دفتر بالفتح ... دفن بالفتح اول و سکون فا ...

پنهان کردن از منتخب —

دفائن بالفتح اول و کسر همزه جمع دفینه که مال مدفون باشد —

دفتن و شیده ... از لطائف —

دفطمن بالفتح ... حرکت ... از برهان و بهار عجم ... دفتان که در آن ... احتیاط ... —

دفوف بالکسر ... شده —

دفع بالکسر ... از برهان —

دفع ... بر ... دفتر ... حرف ... اصل ... و کتابی ... از مصطلحات —

فصل دال مهمله مع قاف

دق ... بالفتح شین ... و سکون ... که ... حرارت این شاید ... باشد ... آن ... —

دقاق ... بالفتح ... کسی ... دق ... و ...

وشقت نیز آمده از لطائف —
دقانوس بفتح دال اول وکسر دال دوم
بفتح بای موحده نام قیمی از کشتی از بهار عجم و
دیر چراغ هاست یعنی خوش آینده مؤلف
گوید که این هم کیست از بهار لفظ دق بالفتح
یعنی کوفتگی وملال ـــ نجار —
دقیانوس بالفتح نام پادشاه ظالم که اصحاب کهف
بخوف او از شهر و گریخته در غار پنهان شده
بودند از لطائف —
دق بالفتح یعنی گدائی و نوعی از لباس
پشمینه و یعنی بسیار سخن مواخذه کردن کار
کسی نوعی از قمشه نفیس بالفتح والتشدید
کوفتن و آرد کردن و بالکسر باریک و تنک
و نام علتی است که آدمی را باریک سازد از
برهان لطائف و منتخب و در بهار عجم
نوشته که دق یعنی گدائی مجاز است زیرا که
آن دیگر از کوفتن است تحصیل می‌نماید
دقیق آرد باریک و چیز اندک و چیز
باریک از منتخب لطائف —
دق ولق بفتح دال و لام مرکب
ولکست تن پرسوای گیاه و درخت
از رشیدی —
دقاق بالضم باریک و اندک و بکسر بضم
دقیق که یعنی باریک است بالفتح و تشدید نانی
گوینده بیزی و قصار که جامه را سکه بدهد
آرد فروش از منتخب وغیره —
دقل بفتحتین بکشتی و نخل پربار و خرمای
زبون از منتخب و شرح قاموس —
دقم بالکسر و تشدید قاف باریک و شناسه

بالضم گرد و غبار دکه بالفتح آمیخته است
دقیقی بالفتح و تشدید قاف و در آخر یای
نسبت فارسی یعنی جائی که بآن چیزها
کوبند و لباس گدائی —
دقیقه چیز که باریک باشد و باصطلاح هیئت
بالضم دقیقه یعنی یک حصه از شصت حصه درجه
و تمامی درجهای فلک و حصه شصت
بر اکثر ... بوده ... اشارا ...
راسی ... شصت دقیقه
هر دقیقه را شصت ثانیه —

فصل دال مهمله مع کاف

دکمه بفتح دال و ضم کاف عربی نام آنچه بسته
میان آن بیان و شروان از شرح خاقانی —
دکر بالفتح هر دو دال و هر دو کاف فارسی
آواز بهم زدن دندان از شدت سردی —
دک بالفتح بعد تقدیر الکی یعنی گیاه او یعنی
... سوده و ساده ... گیاه ...
بها گیری و در عربی بالفتح و تشدید کاف
کوفتن و نرمی ... وار از منتخب —
دکان بفتحتین کاف فارسی یعنی دغل ... از شرح
دکان بالضم و تشدید کاف معرب
دکان که تخفیف ... ست
و ... گو ... یار ...
گرد دکان و تشدید کاف و تخفیف آن
... و دکان ... بوده ... است
دقانیس ... و ...
در ... بال ... مردان
... و ...

بهار عجم نوشته که دکان بالتشدید دست
... این تخفیفها ... نوشتن و خواندن
آن نیز باوت و او خطاست —
دکاکین بفتح اول و کسر کاف دوم
جمع دکان است از کنز —
دکان گرم بودن کنایه از گرمی بازار و
رواج بودن دکان از اصطلاحات —
دکه بالضم و تشدید کاف معرب ... و تخفیف
دکان ... با ... بالفتح و تشدید
... گرد ... پیشه ...
دکل بالفتح و کاف فارسی ... است
... بالفتح ... است —

فصل دال مهمله مع لام

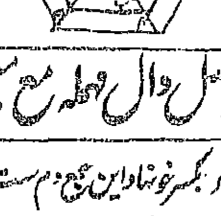
دل ... مشهور است ... زبان —
دلالت راه نمودن و باصطلاح بودن
شی بحالتی که لازم میشود از علم
آن ... علم بشی دیگر چنانچه از علم
... دال ... میشود
و اقسام دلالت ... است —
دلاش بالکسر و تای ... شیر
... آن را ... از شرح ...
دلال ... اول ... و ...
آنکه ... باشد ... با ...
... از کنز و لطائف —
دلاور ... دلاوران و
... از ...
... بالفتح دال و کسر لام یعنی
... دل ...

دست از پوست آن پوستین سازند
از لطائف و صراح و منتخب —
دلاس بالفتح پوست الیه ... را و
مالش دادن از منتخب و بفتحتین دال
آنکه ... سیاهی از لطائف —
دلام بالفتح و تشدید لام آنکه در علم ...
... بالهمه ... کند از لطائف —
دلا ... آن ... بالا ... است
... آنچه ... بالفتح ...
... او از منتخب —
دلاکس بفتح دال و قاف نام شهری ...
از لطائف —
دلل بفتحتین ناز و کرشمه —
دلال بفتح و کسر غمزه و اشاره چشم و ابرو
... و ... بکسر
اول یعنی ناز —
دلل ... بود بلبل ... سرکه
... باشد ... گشت ...
... سبز که ... آن ...
... او ...
... و رشیدی —
دلدل بضم هر دو دال نام ... است
... دلدل ...
... رسول الله صلی الله علیه و آله
و ... او ... المؤمنین
... کرم الله وجهه ... بود ...
... از منتخب و صراح —
دلدل ... باصطلاح ...
... از ... آمده ...

برد وانستن یعنی دانستن چیزی دیگر
و در اصطلاح اطبا بول رنجور را گویند
که طبیب امراض بیماران ازان معلوم میکند
از لطائف —
دهیاول بالفتح هر دو دال نام خیمه کلان —
دل دادن دلبر ساختن —
دل دو جا نکی کردن کمال
اهتمام در کاری کردن —
دل بدریا کردن کنایه از سخاوت
فوق المقدور از مصطلحات —
دل بچیزی دوختن متوجه کردن
دل بچیزی از مصطلحات —
دل گرفتن غنیمت کردن از مصطلحات
دل بلب و دیدن کنایه از گریه
خونی کردن از مصطلحات —
دل دل کردن بیقراری کردن
از مصطلحات —
دل و دیدن عاشق شدن و طمع
کردن از مصطلحات —
دلو بالفتح اول و سکون لام ظرفیکه بدان
آب از چاه کشند و نام برج فلک که
وبال آفتاب در آنست —
دلیده غله از آسیا شکسته که آرد نشده
باشد از برهان و سراج —
دلاله بالفتح و تشدید لام اول زنی
که دیگر زنان را بدراه کند —
دلمه بالفتح شیر که بعد از مایه زدن
بسته شود از سراج اللغات —
دل پالوده بکسر اللام دوم یعنی دردل رباعی

لق در ترکی علامت مصدر است مثل ماق
و لق زاده بالفتح دال بمعنی درکه علامت
ظرفیت است —
دلیفتین تخفیف گریه صراحی از شرح
قصاید و در مصطلحات و بهار عجم بمعنی
روباه سفید و نام زن حیله گر —
دلالت ثلاثه در اصطلاح صوفیان
فنا فی الشیخ و فنا فی الرسول فنا فی الله و
نزد منطقیین دلالت مطابقی و دلالت
تضمنی و دلالت التزامی —
دلیلی بهر دو یای معروف نوعی از سلسله —
دلدهی تسلی کردن و دلیر کردن و عاشق
شدن از جهانگیری و بهار شریعت و مصطلحات —
دل گرمی بمعنی مرد —
دلبستگی علاقه و محبت —
دلالت مطابقی آنست که لفظ بر تمام
موضوع له خود دلالت کند چنانکه دلالت لفظ
انسان بر مجموعه حیوان ناطق که موضوع له
اوست و این را مطابقی بهمین سبب
گویند که مطابقت لفظ بر تمام موضوع له است
که حیوان ناطق باشد بدانکه موضوع له
معنی وضعی را گویند که لفظ برای همین معنی
لفظ وضع کرده باشند و دلول معنی مرادی گویند
و دلالت تضمنی آنست که دلالت لفظ بر جزو
موضوع له باشد در ضمن دلالت مطابقی
چنانکه دلالت لفظ انسان بر حیوان یا
بر ناطق در ضمن مجموعه حیوان ناطق و
این را تضمنی برای همین گویند که مدلول
یعنی حیوان یا ناطق در ضمن موضوع له

که حیوان ناطق باشد مجموعا مفهوم میشود —
و دلالت التزامی آنست که دلالت
لفظ بسبب دلالت مطابقی بر چیزی باشد
که آن چیز خارج از حقیقت موضوع که
آن لفظ باشد مگر لازم آن بود چنانچه
دلالت لفظ انسان بر کاتب و خندناک
در ضمن معنی حیوان ناطق و این را التزامی
برای آن گویند که مدلول یعنی کتابت و خنده
لازم موضوع له است که حیوان ناطق باشد —
دلیل ترسی بضم تای فوقانی و سکون
رای مهمله و کسر سین مهمله عبارت از برهان
ترسی است این چنین برهان سلمی است
که مذکور شد و این برهان ترسی ثابت
میکنند در علم حکمت تناهی بودن ابعاد را
ابطال میکنند عدم تناهی ابعاد را و
ترسی ازان گویند که درین بحث شکلی
میکشند بصورت ترس یعنی سپر باین وضع

فصل دال مهمله مع میم

دمار بکسر خونها و این عجم است که
معنی خون باشد —
دمشت بفتح اول و چهارم تا سه شاخه
نرمی و همواری هر چیز و نرم خوئی —
دم بالفتح اول دم بمعنی دعوی و اسم
لقب حضرت علی مرتضی کرم الله وجهه
معنی دم اسد است علی مرتضی —

دار بالفتح دال بمعنی باک از منتخب و در فارسی بکسر
اول شهرت دارد و در عالم خراج و رواج این
نوعی اولتر است تفصیل این معنی در تحقیق
لفظ خراج گذشت از خیابان و آنچه
این لفظ بمعنی داغ در مردم شهرت دارد
غلط محض است —
دمرغیدن انگاشتن از مصطلحات —
دمو زدن پی و ستور سے در
رفتن از کنز —
دمکش شخصی که همراه دیگری نغمه خواند و
پیروی او کند و دم کیا او شود یعنی مطلق
همراه نیز آمده از چراغ هدایت و بهار عجم —
دمیع بالفتح از منتخب و این مهمله یعنی اشک
چشم و بالفتح جمع اشک یعنی آب از چشم
بیرون می آید از منتخب و لطائف و صراح —
دموع بالضم جمع دمع یعنی اشکهای چشم و این جمع
جمع است که بمعنی اشک باشد —
دماغ بکسر اول بمعنی مغز و اطبا چنین
تشریح کرده اند که عضو یست که محل روح
نفسانیست آن مرکب است از مخ و دو ورد
غلاظ یعنی غشای دقیق که ملاقی نفس است و
غشای صلب که بجوف لفافه این غشاست و
ماهی شکل است شکل دماغ مثلثه
مجاز لفظ دماغ را بمعنی که مذکور شد
بالفتح خوانند چرا که معنی دماغ بالفتح
اول چیزی بر سر کوفتن است و کسر لفظ
دماغ که بالا مذکور شد از منتخب و قاموس و
کشف اللغات و لطائف ثابت است
گاهی لفظ دماغ بطریق مجاز بمعنی عجب

[illegible]

وکثرت وطاقت تیزی آمده و صاحب
بهار عجم نوشته که دماغ با کسر ست گردد
محاوره فارسیان بفتح نیز جایز ست
بمعنی غرور سر و بمعنی نخوت و غرور مجاز ست
و بمعنی نشه و کیفیت و بمعنی خواهش
لیکن بایں معنی در کل تعلیم آید —
دمشق بکسر اول و فتح میم و بکسر تیز نیز
شهریست پای تخت ملک شام بنا کرده
دمشاق بن نمرود از منتخب و کنز و سراج
دمل بکسر اول و فتح میم مشدد دمد و مواد و
کیفیت بکسر تیز نوشته اند و خان آرزو
در چراغ هدایت نوشته که لفظ دمشق از قاموس
بکسر اول و فتح میم معلوم میشود و قیاس نیز
همین خواهد در صورت انتشار و مثل
دمل در حواشی جا اول بکسر میم گفته و آنچه
شهرت دارد و آنکه با دمشق قافیه کرده اند
همه اشکالی دارد مگر آنکه گویم لفظ صحیح ست
زیراکه دمشق نام غلام نمرود و آنرا بنا کرده
بود لفظی صحیح و بناید شده هر چند برای
فارسیان ضرور نیست چراکه اینها در
بعضی الفاظ عربی تصرف هم روا دارند و
شارح فاضل نوشته که دمشق بکسر میم نیز
بمعنی جایز داشته اند —
دم گرگ بضم دال و ضم کاف فارسی کنایه
صبح کاذب باشد و از جهت باریکی و سفیدی
مثل دم گرگ باشد از رشیدی و بهار عجم و برهان —
دم بازخ بفتح تحتانیه و سکون میم در حیز بمعنی خون
این و نسل دو اجزاء آن خون شده
بخون مثال دو رکن نوشته که دم در اصل

دم بود و در فارسی دم با بفتح بمعنی نفس
سحر و افسون و فریب و مکر و حیله و اندکی
از آب و انبان و آهنگران بمعنی غرور و کیف
و تیزی شمشیر و هنگام و وقت و لاحق از
رشیدی و برهان و چراغ هدایت و بهار عجم و
شرح نصاب و تنبیه و لطایف و مصطلحات —
وصیه زشت روی از لطایف —
دم سلام بفتح دال و چیدن بمعنی زمین
خاموشی و فنا از مصطلحات —
دمیدن ماضی است بمعنی روییدن و دمیدن
سبزه و گل و سبزه بمعنی برآمدن چون
دمیدن فولاد و روی بمعنی دم دادن
چون دمیدن کرنا و نی و صور و صبح
و دمیدن افسون و آه بمعنی وزیدن چون
دمیدن باد و بمعنی طلوع کردن چون
دمیدن صبح و آفتاب و غیره ولازم و متعدی
هر دو آمده از بهار عجم —
دم آخر بسیار شدن مستی شدن
دم سردی نمودن معنیت بسیار کردن
و ذکر بسیار نمودن —
دم سیاوشان بفتح دال و کسر میم
گویند خون سیاوش است که سرخ رنگ است
خون سیاوشان نیز گویند بعربی
دم الاخوین نامند —
دمان بفتح دال و میم شده و مشدد
و کنایه از مست و خشمناک و از غضب
مغرور و با و کشنده و این لفظ عربی
فارسی ست از دمیدن و آنچه ست که
بمعنی از حیوانات در حالت غضب

وستی نفسها بند دنند چنانچه پیل و مار
و درگر و اکثر این لفظ به صفت پیل و اژدها
و شیر واقع میشود از برهان و غیاث بان و
سراج و صاحب بهار عجم نوشته که این لفظ
و صفت نهنگ و دریا و سیل نیز آمده —
دم تهی بودن بضم هرزه کار —
کردن از لطایف —
دمن بکسر اول و فتح میم سرگین بجهت
گفته و حوالیکه خاکروبه و نجاست در آنجا
اندازند و بمعنی مطلق سرگین از سراج
و منتخب و برهان —
دم خوردن فریب خوردن از سراج —
دم بستن خاموش شدن از مصطلحات
دم زدن سخن گفتن از مصطلحات —
دم آستین مرادف آستین بمعنی
سرآستین از مصطلحات —
دم بینی بمعنی کنایه از کثرت ذکر
چون کثرت حرکت ذکری باشد گرمی
دماغ است اندازه گفته از غیاث بان —
دم گاو بضم ال بکسر سیاه یاد بزرگ
که گاه در میدان و شنیده شد آنرا
دانند که نیز گوید از لطایف —
دم گو بضم دال و فتح کاف فارسی کنایه
از هنگامه مردم فتی ازکشتی از بهار عجم —
و نعره که در جاییست که آهسته آید
بقیه یام مرا و آنچه باشد از کسی
افسر و غیره از بلاد و در ستم و
مدار کان سرداران مرد جهان و عذری
تا آنکه کسی انداخته با استقر نمود بادشه

از سوراخ و منقار بشی بیرون می آید
و نکال بسیار و نیم ساعت می افروزد
و بمعنی آلت دمیدن آهنگران از برهان
و شرح قران السعدین و شرح سکندرنامه
از خان آرزو و کشف و رشیدی و سراج —
دمدمه بالفتح هر دو دال فریب و چاپلوسی و
مکر و حیله و بمعنی نقاره و دهل و بمعنی آواز
نقاره و سرکوب قلعه را نیز گویند و آن
برجی مانند باشد که در محاذی قلعه دشمن
از چوب و سنگ و گل سازند و بالای آن توپ ها
نهاده بجانب قلعه دشمن گوله ها اندازند
و در ترکی بمعنی بلاک و زلوله و هم و غصه
و هنگامه بسیار از سراج و لطایف و برهان
و رشیدی و منتخب و کنز —
دمامه بالفتح نقاره از رشیدی و برهان —
دمنه بالفتح و نون نام شغالیست که
بسیار مکار بود و قصه آن در کتاب
کلیله و دمنه مسطور ست چون او بسیار
مکار بود بمجاز بر هر مکار و حیله گر اطلاق
کنند از سراج و بکسر اول بمعنی شغال ماده
هر دو از برهان مؤید و سروری
و هم بمعنی سرگین تر هم آمده از لطایف
کذا فی المنتخب —
دم الاخوین بمعنی دم سیاوشان
کنایه از بلبله و چاپلوسی و ثلق و تجاوز از
برهان و سراج —
دم بضم اول سیاه مرغ لا رسیت
که دم بسیار باشد و با حرکت دم و
مشهور بدم لاکه بمعنی جاگیری —

[illegible]

[illegible]

دمقری بفتح دال وضم قاف نام
شخصی است منسوب از شرح خاقانی —
دمکی ... [illegible]
کردن و بازی آمادهٔ جنگی کردن —
دم کشی ... [illegible] از بهار عجم —
دمیاطی ... [illegible]
شهر ... [illegible] آرند —
دمویٰ بفتح دال و فتح میم و کسر واو
منسوب بدم که بمعنی خون باشد —

فصل دال مهمله مع نون

دنیا بالضم ... [illegible] بسیار
نزدیک ... [illegible]
... [illegible] آدمی ... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
... [illegible] از شرح ... [illegible]
... [illegible] الف ... [illegible] لفظ
عقبیٰ و ... [illegible] وغیره برسم الخط
عربی و فارسی شکل الف نویسند چراکه
... [illegible] الف ... [illegible] تحتانی ... [illegible]
شکل الف نویسند ... [illegible] وغیره
... [illegible] —
... [illegible] بالضم ... [illegible] —
دنادت ... [illegible] حرف
... [illegible]
... [illegible]
از ... [illegible] —
دندان ... [illegible] از برهان —

دندان ... [illegible] اسپ ... [illegible] که
... [illegible] از گوشت ... [illegible]
... [illegible] باشد از شرح خاقانی —
دندانه ... [illegible] جمع دیبار
... [illegible] دال ... [illegible] تشدید
... [illegible]
... [illegible]
از بحر الجواهر —
دندان زرد ... [illegible] شکل دندان
... [illegible]
آن ... [illegible] باشد از چراغ هدایت —
دندان ... [illegible] از بهار عجم —
... [illegible]
... [illegible] اول ... [illegible] آلوده
... [illegible] از منتخب و شرح ... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
... [illegible] وکاف فارسی ... [illegible]
... [illegible] و حیران ... [illegible] احمق ... [illegible]
... [illegible] بمعنی ... [illegible]
که از ... [illegible] زدن ... [illegible]
... [illegible] و بالکسر ... [illegible]
... [illegible] شالی ... [illegible] از
... [illegible]
... [illegible] از برهان و جهانگیری
و چراغ هدایت ولطائف و مصطلحات —
... [illegible] بالضم ... [illegible] چیزی ...
... [illegible] —
... [illegible] بالفتح وتشدید نون ... [illegible] —

... [illegible] بمعنی خم بزرگ و خم
... [illegible] زمین گور
... [illegible] آن از منتخب قاموس
... [illegible] دال ... [illegible]
... [illegible] باشد —
دندان ... [illegible] کنایه
از ... [illegible]
... [illegible] از برهان و سراج —
دندان تیز کردن طمع کردن ... [illegible]
کردن از برهان و سراج —
دندان ... [illegible]
... [illegible] از برهان ولطائف —
دندان ... [illegible] که گوشت آن
... [illegible] از شرح خاقانی —
... [illegible] از شرح خاقانی
دندان ... [illegible] کردن ... [illegible] کردن و
... [illegible] از ... [illegible] مصطلحات —
دندان ... [illegible] نهادن ... [illegible]
حرف قبول کردن از مصطلحات —
دندان ... [illegible] از مصطلحات —
دندان ... [illegible] کنایه از صبر
کردن ... [illegible] خوردن —
دندان ... [illegible]
نهادن ... [illegible] دشوار نمودن
از بهار عجم وغیره —
دندان ... [illegible] کردن از مصطلحات —
دندان ... [illegible] کردن از مصطلحات
... [illegible] دال ... [illegible] وتشدید ... [illegible]
نزدیک ... [illegible] از منتخب —

... [illegible] اول وکسر نون وتشدید یای
تحتانی ... [illegible] —
... [illegible] بالضم دال وسکون ... [illegible] یای
موحده ... [illegible]
... [illegible]
... [illegible] اطلاق ... [illegible] کل
... [illegible] نام ... [illegible]
... [illegible] —
... [illegible] باشد
... [illegible]
... [illegible] بیز
آمده ... [illegible] باشد —
... [illegible] بفتح دال وکسر نون وتشدید یا ... [illegible]
... [illegible] فارسی ... [illegible]
... [illegible] نزدیک شونده
... [illegible]
... [illegible] از منتخب ... [illegible] الف —
... [illegible] بالضم دال وسکون نون وفتح
یا وکسر واو ... [illegible] بالضم دال وکسر
نون وسکون ... [illegible] دنیاوی ... [illegible]
... [illegible] الف ... [illegible] صراح واین
... [illegible] دنیاوی ... [illegible]
... [illegible] غلط است —
دندان ... [illegible] خصومت دشمنی
کردن از مصطلحات —

فصل دال مهمله مع واو

دو ... [illegible] —
دواب بفتح دال وبای موحده مشدد

جنبیدگان و این جمع دابه است که
به تشدید بای موحده باشد مأخوذ از دبیب
که بمعنی بر زمین جنبیدنست و تای تانیث در
دابه برای نقل بر موصوف مونث باشد
مثل تاء علامه نیز بسیر دابه در اصل لغت
بمعنی جنبنده که مطلق جاندار باشد مگر اکثر
استعمال این لفظ در حیوانات است که بران
سوار شوند و بار برند مثل اسپ و خر و شتر
و فیل و استر و جاموش و گاو از منتخب —
دولاب بالضم و واو معروف و بالفتح
نیز چرخی که آن از چاه آب کشند و این معرب
دولابست که بواو مجهول باشد و دوالیب
جمع آن از منتخب و غیر آن و در مصطلحات نوشته
که دولاب باصطلاح پریشان حالی کار او
یکی قرض گرفتن با دیگر قرض خواه دادن —
دوال قصب کنایه از حلقه گریبان
از شرح قران السعدین —
دوشاب شیره انگور و شیره خرما
از لطائف و منتخب و بعضی گویند که شیره
انگور که آنرا یکدو جوش داده تا ترش
شود و تیزی بایب آرند و دوشاب گویند که
آب انگور است و شیب بر آن گذشته —
دولت بالفتح گردش زمانه بنیکی و ظفر
و اقبال و مال و چیزی که دست بدست
بگردد و مال و ظفر را دولت ازین سبب
گویند که دست بدست دیگر می‌رسد و دست
بدست دیگر و دولت بالضم توسعت و غنیمت و غلبه
در جنگ از منتخب و کنز و غیر آن و در صراح
نوشته که دولت بالفتح و بالضم رسیدن

مال و ظفر نوبت کسی —
دورست یعنی جائیکه رسیدن
در آنجا مشکل باشد از برهان —
دوات از ادات معروف ظرفی که در آن
سیاهی کتابت نگاه دارند و کسانیکه دوات
بالف خوانند غلط است و بفارسی آنرا
خوانند مداد دان از بهار عجم —
دوست مقابل دشمن مأخوذ از دوسیدن
بمعنی چسپیدن زیرا که دوستان
باهم چسپان و دل بسته هر کدام آن
دیگر بوده است باشند و دوست در اصل
دوس بود صیغه امر بمعنی مفعول تا در آخر
زائد است از قبیل کوس و کوست بمعنی
نقاره و بالش و بالشت یعنی تکیه از
جواهر الحروف و بهار عجم —
دولیست بالضم اول و کسر دال و یای
مجهول بمعنی دوصد این ظاهر اسم و صد
است و بر قیاس بهاری نیست و
دولیست و دم شتری که بر آن لادای
زکوة فرض شود و چهار تولد و
بیست ماشه و نیم باشد از مدار —
دواج بالضم اول و در آخر جیم بالاپوش
و بالتشدید آمده از منتخب و در صراح
از لطائف بکسر اول بمعنی لباس و در برهان
و سراج بالفتح اول بمعنی لحاف و سرپوش
بالفتح اول بمعنی قبا —
دوسر بالضم و واو معروف نام گیاهی
گیاه است که با گندم روید بالفتح —
دوغ معروف گشته شده که دوغ

بزای فارسی و آن هفت طبقه است
بالای یکدیگر زیر هفتم زمین اول جهنم
بعده لظی بعده حطمه بعده سعیر بعده
سقر بعده جحیم بعده هاویه —
دود دال اول مضموم و واو معروف
بمعنی کرمها و این اسم جمع است و واحد
آن دوده که بمعنی یک کرم است از منتخب
و صراح و بحر الجواهر و کنز —
دولید بضم یای موحده عبارت از
عرض و طول —
دوار بضم اول گردش سر از صراح
و بالفتح اول و تشدید واو بسیار گردش
کننده از منتخب و بحر الجواهر —
دوپیکر برج سوم از دوازده برج فلکی
که آنرا جوزا گویند و برج مذکور بصورت
دو کودک برهنه است که پای بهم دیگر در آمده اند
و همین معنی به عربی توامان نیز گویند —
دوتار نام سازی مثل ستار —
دوازده که بمعنی هر حرفی چهارم است و حرف الف
و دوره بالفتح گردش و باصطلاح توقف
است و آن منقسم است تسلسل
و بعضی چنین تعریف کرده اند که دور
توقف شی است بر دیگری و توقف دیگر برهان
نشیکه چنانچه وجه ترجیح دو توقف به موجب
وجود دیگر و توقف بر وجود ترجیح و لفظ
دوره بفتح دال و واو تیز طبقه ای و سکون
را رقایه در ترکی بمعنی لفظ است که فهمیده
برای آن از مضمون آن —
دوپیکر بالفتح پادشاه هفت اقلیم

و تسخیر کننده آفاق —
دور قمر از زمانه آدم تا این زمان
همه دور قمر است و در هر کوکب سیاره
هفت هزار سال پیدا شده و دور قمر
دور آخر است از جمله ادوار هفت
ستارگان و آدم علیه السلام در ابتدای سه
دور قمر پیدا شده انداز برهان و
سراج اللغات و مؤلف گوید چون از
آئین اکبری دریافته میشود که تا امسال
که سنه یکهزار و دو صد و چهل و دو
هجری است آدم علیه السلام را هفت هزار
و یکصد و هفتاد سال شمسی گذشته
ازین معلوم می‌شود که بالفعل دور قمر نیست
بلکه دور زحل باشد و از آن تا حال
یکصد و هفتاد سال شمسی گذشته اند —
دوچار بر وزن خمار یعنی مقابل
و با نظار واو خطاست از برهان —
دوربار بالضم و چهارم بای موحده نیزه
که در آن از دو طرف نوک در پیکان
انگاه می‌باشند از شرح خاقانی —
دوار کنایه از فلک است که گردش نیز
خیال سرگردانی شده و دوار پیدا کرده بود —
دوال پوست دباغت شده از رشیدی —
دوس بالفتح پیمودن و لگد کردن کشتن
و پایمال کردن و پیمودن و روشن کردن و
صیقل نمودن و نام قبیله از این اند
صراح و دوالیب —
دوسیدن یعنی چسپیدن که گذشت و بمعنی ره ره
گذشتن هم باشد منقول از منتخب —

دوشش بمعنی داو دوازده که در بازی نرد میباشد —
دوشیش بمعنی که برای دیر آمدن در حمام وغیره سازند از مصطلحات —
دورباش بواو معروف وشین معجمه نیزه باشد که سنان آنرا دوشاخه سازند وچوب آنرا بزر وجواهر زینت میدهند و پیشاپیش سواری پادشاهان برند بدانجهت که چون مردم آنرا از دور مشاهده کنند بدانند که سواری پادشاه می آید از راه دور شوند وراه خالی سازند ونیز اگر کسی در روز جنگ کند بجانب پادشاه اندازد و آن دفع کنند وقطع سازند وگاهی بطریق استعاره از آه مراد باشد وگاهی کنایه باشد از مواقع از لطائف و رشیدی و برهان —
دواقع جمع دانع —
دونغ بواو مجهول معروف شیریکه از دو مسکه برآورده باشد از بهار عجم —
دوحرف ترجمه نفس ناطقه از شرح خاقانی بمعنی صورت وهیولی نوشته —
دوحرف او از لفظ کن که کلمه ایست بمعنی شود این صیغه امرست از کان یکون که حقتعالی روز اول برای پیدا شدن مخلوقات امر کرده بود پس عالم جهان همان موجود شد —
دوالکف طالی را گویند که بدان قمار بازند وقاعده ایست مشهور برهان و خان آرزو در شرح سکندرنامه نوشته که دوالک نوعی از قمار بازیست که بدوال چرم میبازند —

دوک بواو معروف آهنی دراز که در چرخه ریسمان باشد از برهان —
دوالمسک بکسر میم وسکون سین حلوا معجونیست مقوی قلب که مشک جزو اعظم آنست —
دوریک بسیار دور ترا بمعنی کاف برای تعظیم است چنانکه در رساله عبدالواسع و در رساله مجمع البحرین نوشته که این کاف زائد است —
دو آهنگ رود بمعنی زخمه ازان رو دیگر دو رود آنرا دو کش نیز گویند از مؤید —
دورنگ منافق —
ودل بهر سه حرکت دال دفتح واو جیم دلق از قاموس و دل بضم اول و واو مجهول لفظ فارسی ست بمعنی دلو آب کش وبمعنی مکار و بیحیا و بمعنی تیر کشتی و بمعنی خرلطیه که بیرا از شجاست خرلطیه را که بر میان بندند و میان گویند بضم دال و حذف دال از لطائف ومصطلحات —
دوال بفتح تسمه چرم که بدان چیزی را ببندند وتسمه سطبر که بدان نقاره را نوازند و بمعنی تیغ و شمشیر نیز آمده از برهان و جهانگیری وسراج اللغات و رشیدی بضم دال ست —
دورکل بالفتح و بضم کاف عربی نوعی از سرود —
دوازده مقام در اصطلاح موسیقی مقام بر ده سرود را گویند اول دوازده چنانکه اول راست

دوم صفاهان سوم بوسلیک چهارم عشاق پنجم نوی بزرگ ششم زیرکوچک هفتم حجاز هشتم عراق نهم زنگله دهم حسینی یازدهم رهاوی دوازدهم نوا و بعضی بجای صفاهان شناسب نوشته اند —
دوازده امام اول امام حضرت علی دوم امام حسن سوم امام حسین چهارم امام زین العابدین پنجم امام محمد باقر ششم امام جعفر صادق هفتم امام موسی کاظم هشتم امام علی موسی رضا نهم امام محمد تقی دهم امام محمد نقی یازدهم امام حسن عسکری دوازدهم امام مهدی سلام الله علیهم اجمعین —
دوستکام کسیکه بحسب مراد دوستان مقصود او حاصل باشد از لطائف وسراج —
دوم که بمعنی لفظ ثانی ست بزیادت یای تحتانی خلاف قاعده است چراکه باو الحاق هیچ مناسبت لیکن چون در نظم بعضی استادان آمده است مگر صحیح دوم ست بدون یای تحتانی و در بهار عجم نوشته که دوام بفتح همزه نیز آمده —
دوقیم بمعنی دو پاره از بهار عجم —
دودمان بالضم خاندان و قبیله و تبار از برهان ولطائف —
دولکمان بواو معروف و کاف عربی چرخه که بدان ریسمان پنبه ریسند —
دو بحر کنایه از آسمان و زمین —
دوشیدن بالضم شیر از پستان گاو و بز وغیره برآوردن —
دوان بالضم بمعنی سواد و غیره ازرنگ

دنزدیک زیر مقابل فوق وغیره و پس وسفل از لطائف ومنتخب —
دونان کمینگان وخسیسان —
دوزبان منافق —
دورخ نهادن کنایه از مات و درخی کردن چراکه چون بمقابله شاه حریف هر دو رخ نهاده گشت و میدهند بهر دو را و رامات واقع گردد —
دوران بفتحات ثلاثه یعنی بفتح اول و ثانی و ثالث بمعنی گردش فلک که زمانه باشد و بمعنی گردش سر که مرض مشهور ست بدانکه هر لفظیکه بر وزن فعلان آید از مصادر و در معنی حرکت و انتقال باشد پس آن لفظ بفتحات ثلاثه می آید چنانچه دوران و جریان وطیران و سیلان و سوران و جیران و غلیان و سیلان و خفقان و غثیان و میدان و جولان مگر فارسیان اکثر اینهارا بسکون ثانی استعمال کنند وگاهی بفتحات —
دو دو برآوردن خراب کردن از سراج اللغات —
دواندن تحمل کردن از مصطلحات —
دوده کردن خلعه کردن از مصطلحات —
دوش زدن آگاه کردن از مصطلحات —
دوبار تشدید دوبار بیابان از شرح نصاب —
دومویکه بسر و ریش او ابتدای سپیدی سیاه و سفید پیدا شد —
دوفصل تحیم چرم حسنم از سراج اللغات

دورو منافق —
دوده بضم دال و واو معروف و فتح دال ثانی در عربی بمعنے کرم واحد و این کرم که نوشته شد کمتر کات عربیست و دود بالضم بمعنی تا و دیدان بالکسر جمع انست از منتخب بحر الجواهر و در فارسی دوده بمعنی خاندان و خویش و تبار و بمعنی دود چراغ از برهان و لطائف و چراغ هدایت و سراج اللغات —
دوحه بالفتح و حای حطی درخت بزرگ از منتخب و صحاح و کنز و شرح نصاب —
دوشیزه دختر بکر و زن جوان که هنوز نزدیک مرد نشده باشد از جهانگیری و برهان و غیره —
دوشاخه چوبی باشد دو شاخه که بطور شکنجه برگردن مجرمان نهند از جهانگیری و برهان و سراج اللغات —
دوگاه شعبه مقام حسینی و آن مرکب است از دو نغمه از رساله موسیقی و در بهار عجم نوشته که رام کلی ست و گاهی کنایه از شده دو[illegible]
دواله بضم بهشاری چهار [illegible]
دوالیه بکسر دال دوم مشدد دو گاهی بمعنے منافق
دوگانه دو رکعت نماز از سراج اللغات —
دوره بواو مجهول مرتبان کوچک که درمیان آن شهد و حلوا نگاه دارند از لطائف —
دواسبه کنایه از سرعت و بمعنی شتاب

دو جلو چرا که صاحب دو اسپ که به نوبت بر دیگری سوار میرفته باشد البته نسبت صاحب یک اسپ پیاده و جلد راه سطے خواهد کرد از رشیدی و برهان و بهار عجم —
دوقلمه بضم قاف و تشدید لام بمعنی قلتین بمذهب شافعی هر آب این مقدار آب از استعمال غیر طاهر نشود —
دوسیر [illegible] میکرد [illegible]
دونیمی نام منصب [illegible]
هشتاد هزار دام مقرر باشد چون چهل دام اکبر شاهی یک روپیه باشد [illegible] هزار روپیه میشود —
دو سری [illegible] نفاق —
دو رویی یعنے نفاق از برهان —
دوائر فلکی بدانکه دوائر عظام یعنے دائره های کلان که فلک را تنصیف مینماید ده اند اول دائره معدل النهار دوم دائره منطقة البروج سوم دائره ماره بالاقطاب اربعه چهارم دائره میل پنجم دائره عرض ششم دائره افق هفتم دائره نصف النهار هشتم دائره اول السموات نهم دائره ارتفاع دهم دائره وسط السماء الرویه و سوای اینها دائره صغار اند یعنی دائره های کوچک که فلک را برابر دو نیم نسازند [illegible] تفصیل دوائر عظام در فصل دال مع الیا نوشته شد در آنجا باید جست —
دوگانگی و دوستگانی [illegible]
بکافت فارسی [illegible]
پیاله [illegible]

و اخلاص بگیری دهند از کشف و در سراج اللغات نوشته پیاله پر از شراب که دوستان بدوستان دهند که بیاد فلان بنوش و این منسوب و شان ست یعنی معشوقان در مصطلحات بهار عجم دوستگانی پیاله خود را بدیگری دادن بتواضع کردن —
دوالپای [illegible] که تسمه سپید [illegible] بهار عجم —
دودی بالفتح دال و کسر واو و تشدید یا آواز کردن گوش اگر آواز نرم و غلیظ بود دودی گویند و اگر باریک و تیز بود طنین نامند و همچنین آواز باد و آواز مگس و پشه و آواز بال مرغ و کاربرد از منتخب و لطائف و کشف و تاج الاسلامی —
دوشادوشی هر ساعت چیزی میل کردن مثل زنان باردار از مصطلحات —
دوالی بزیادت یا در یه و دوا این تصرف فارسیان متاخرین ست در قدیم نبود اشرف گوید [illegible] باده در ستم [illegible]
[illegible] گردد دوالی میشود دوختر [illegible]
[illegible] هدایت —
دوری [illegible] زای [illegible] سوخته [illegible] —
دوالکس [illegible] حیله [illegible]
[illegible] —
دوائی [illegible] و این
[illegible] —
[illegible]
[illegible] باشد —

فصل دال مهمله مع ها

دها بالفتح زیرکی و جودت فکر از منتخب و صراح —
دهکیا بکسر اول و کسر کاف عربی و تحتانی رئیس ده و مقدم ده —
دهاپا بضم اول و تخفیف ها و تای فوقانی بمعنی زیرکان و این جمع داهیست —
دهنیستا بضم اول و سکون ها و کسر نون و تشدید تحتانی و الف [illegible] روغن خواه نباتی خواه حیوانی —
دهمت بالضم سیاهی از منتخب —
دهشت تحیر و سراسیمگی از منتخب —
ده آیه [illegible] که در زمانه قدیم در قرآنها بهر ده آیت نشانی از طلا وغیره میکردند و حالا هم آیت [illegible] از شرح خاقانی —
دهقنت بالضم و بالکسر کشاورزی و کار و بار زراعت —
دهان بند یعنی تعویذ که در گلوی گوسپندان بندند تا از گرگ محفوظ ماند و بمعنے تعویذی که برای زبان بندی دشمنان و بدگویان نویسند —
دهور [illegible] و هر که [illegible] زمانه است —
ده روزه مدت قلیل از بهار عجم [illegible] گویند که ده روزه مدت قلیل را از آن گویند کرده که [illegible] ده و واسطه چرا که [illegible] ده و باشد —
[illegible] —
[illegible] —
[illegible] از منتخب —
[illegible] از موید —

و سروری و مدار و کشف رشیدی —
دده ول مطلق بمعنی شجاع از لطائف وغیره —
دوعقل نزد حکما همگی ده فرشته اند
باین طور که اول حقتعالی یک فرشته
پیدا فرمود پس آن فرشته یک فرشته
دیگر و یک آسمان پیدا کرد و بعده فرشته
دوم یک فرشته و یک آسمان پیدا ساخت
همچنین نه فرشته و نه آسمان پیدا شدند
و فرشته دهم همه عالم را بحکم حق تعالی
پیدا کرد و عقل باصطلاح حکما آن ست
که در شرع آنرا ملک گویند بنا بر
فرشته نامند —
دهقان بالکسر معرب دهگان ست که مرکب
است از ده که بمعنی قریه باشد و لفظ گان که
کلمه لیاقت و نسبت ست از رشیدی —
دهاقین بفتح دال و کسر قاف جمع
دهقان که مزارع باشد —
دهل دریدن منع کردن کسی را از نغمه
و آواز از شرح خان آرزو —
دهستان بکسر نام ملکیست و در
بهار عجم نوشته که دهستان در مقابله شهرستان
دهن بالضم بمعنی روغن خواه از نباتات خواه
از حیوانات و جهات از شرح نصاب —
ده هرزه بفتح اول و سوم هرزه گرد و
بسیار گو از بهار عجم و سراج —
دهی بالفتح دال و های ملفوظ معنی بهای
مختفی نیز آمده و بالکسر های ملفوظ بمعنی قریه
و آنکه بعضی ده بیای تحتانی گویند غلط است
که صحیح نباشد زیرا که در کلام استادان

یافته شده از سراج اللغات و حالی در
شرح سکندرنامه خان آرزو چنین نوشته
کرده و دیده هردو آمده مثال دوم در مولوی
نظامی فرموده اند بیت ... بر رو باره
چاره دگر و نیز و یک آن دیده کرده گرد
و در لطائف نوشته که ده بالکسر کلمه نفرین
و از جهت راندن بالفتح امر معروف ازدهی
اد شکر لوزینه بفتح دال و های مختفی در ترکی
ترجمه لفظ ارکه حرف ظرفیت ست —
ده ده بالکسر بمعنی ده ده ویران —
دهل دریده بمعنی رسوا و بعضی بمعنی
خاموش نیز نوشته از سراج اللغات —
دهدله بفتح دال اول و کسر دال ثانی
بمعنی هوس و بمعنی سها و در شجاع بمعنی شتر و
پریشان خاطر از برهان و لطائف —
دهره بالفتح نوعی از شمشیر کوچک که دم که
سر آن مانند سنان نیزه باریک باشد از سراج
دهنه بفتح دال و ضم نون بمعنی زبونه و
آرایش و زیبا از برهان و صاحب بهار عجم
نوشته کرده نه کنایه از زیب چرا که لفظ زیب
بمعنی ... است
دهانه بالفتح کناره دریا و سرحد ملک و نام
دو الکه آنرا هم فرنگ گویند معرب
آن داغستان ست —
دهکده بالکسر بمعنی خانه ده یعنی خانه که در
ده واقع باشد تقلیب اضافت —
ده هزاری بفتح هر دو دال و یای معروف بمعنی
سر و خالص و کامل عیار از رشیدی و
لطائف و سروری بمعنی روشن و در

مصطلحات نوشته زر رائج و کامل عیار و در
هندی باره بانی گویند و از آئین اکبری
معلوم شده محمد الدین علی قوسی نوشته
زر که در آتش نهند مطلقاً اثر از نجاست نشود
و کم نگردد —
دهی زر کم عیار از خیش از مصطلحات
دهن مقصور بالضم روغن البسان —
دهری بالضم پیر سال خورده و بالفتح و
بالضم آنکه عالم را قدیم داند و بقیامت قائل
نباشد و بضم اول بجهت آنست که بنا بر
حرکات بعض الفاظ در حالت نسبت تغییر
پیدا کرده از منتخب و قاموس و صراح و در
چار بروی دهری بالکسر گفته —
دهی بکسر بمعنی سیدادمرا چرا که هرگاه
با صیغه مضارع یای استمرار ملحق شود
بمعنی ماضی گرداند —
دهن خوائی بفتح دال الزام
دادن از مصطلحات —

فصل دال مهمله مع یای تحتانی

دیاقوذا بضم دو دال مهملتین بزبان یونانی
شربتی خشخاش را گویند و حرف ششم را ذال
معجمه خواندن صحیح نباشد از جمله الجواهر و برهان
با آنکه در صورت ذال معجمه معرب آن باشد —
دیبا بیای مجهول حریر تنک از سراج اللغات —
دیبا بفتح دال و کسر سیم معبد نصاری ست
و کنایه از فلک از شرح خاقانی —
دیبک بکسر اول و یای تحتانی بالفتح بمعنی
خون بها و آن در شرع ده هزار درهم

است از منتخب و لطائف وغیره و در
بهار عجم نوشته که دیت را فارسیان بمعنی
مطلق جرمانه نیز آورند —
دیوث بالفتح و تشدید تحتانی و واو
معروف و ثای مثلثه بمعنی بیغیرت و
بی حمیت از منتخب و کنز و لطائف و
قاموس و در رساله معربات نوشته که این
معرب ست در اصل دیوث بتخفیف تحتانی و ثای
فوقانی بود و بعضی نوشته که دیوث بمعنی
کسیکه زن خود را بدیگران دهد —
دیباج بیای معروف و جیم معرب معرب
دیبا و دیباه بزیادت ها و این دیبا ست که
نوعی از جامه ابریشمی منقش باشد از سروری
و کشف و صراح و در منتخب رساله معربات
نوشته که دیباج معرب دیبا ست بزیادت کردن
جیم در آخر معروف کردن یای مجهول —
دیلوالاخ سکن دیوان —
دیوزاد کنایه از سپاه نوبهکل و تیز رو —
دیوزده کسیکه آسیب پریش زده باشد
از مصطلحات —
دیوار بلند کنایه از دولتمند از مصطلحات —
دیوباد گردباد از سروری و برهان —
دیو سپید دیویکه رستم او را بشقت
تمام در مازندران کشته بود —
دیماه بفتح و حرف پنجم ذال معجمه
مفتوح نام سوز دهم از هر ماه شمسی از
برهان و سراج و رشیدی —
دیمهر بالفتح نام روز پانزدهم از هر ماه
شمسی از برهان و رشیدی باین معنی

دی بهر زیادت بای موحده مکسور که بعد یای تحتانی آمده —

دیجور بالفتح و جیم عربی مضموم و واو معروف شب تاریک و دیاجیر جمع آن است از منتخب و در لطائف نوشته که بمعنی مشعب تاریک و شب بیست و ششم از هر ماه و در برهان بمعنی سیاه و تاریک نوشته و قید شب نکرده و در سراج نوشته که دیجور بمعنی تاریک کیا از دیج است که الف و دال و اج باشد و لفظ ور نسبت چنانکه در گنجور رنجور و مزدور و دیگر برین تقدیر بکسر اول باشد اگرچه داج در عربی بمعنی سیاه مستعمل است مگر در فارسی بمعنی سیاهی شب است —

دیار بکسر اول جمع دار است که بمعنی خانه باشد و مجازاً بمعنی ملک مستعمل و بالفتح و تشدید یا بمعنی باشنده و صاحب خانه —

دیوبار بمعنی اژدها —

دیوگیر نام شهر دولت آباد که در دکن است از برهان —

دیهه بالفتح در رشیدی گنبد که بر آن عبادت ساخته باشند و در برهان مطلق عبادت خانه ترسایان لیکن بمعنی معبد ترسایان لفظ عربیست چنانکه در کنز آورده از سراج و در بهار عجم نوشته که دیه بالفتح پرستشگاه کفار و فارسیان بمعنی گنهه استعمال کنند —

دیدپیری دیچره و دیپالی دو بدل و ثیم از فرهنگ نور الدین و بهار عجم و برهان —

دینار در اصل دنار بکسر دال و تشدید نون بود نون اول را بیا بدل کردند تا ملتبس نگردد با آن مصادر که بر وزن فعال است چنانکه در قول حق تعالی وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا جمع آن دنانیر آید نون اصلی که بیا بدل شده بود باز در حالت جمع حود کرد از بحر الجواهر و نیز لفظ دینار نام دواسی که شربت آن را شربت دینار گویند و آن تخم کرفس است که داخل ادویه اسهال شربت مذکور است —

دیوسار مانند دیو سار بمعنی مانند آید از سراج —

دیوهفت سر کنایه از کره ارض با هفت اقالیم سبعه از سراج و مؤید —

دیریازه بیای موحده بمعنی دراز زمان و مدت زمان دراز و قدیم خطا است صحیح بامعنی دیریاز بیای تحتانی است بجای موحده و لفظ یاز مشتق از یازیدن که بمعنی دراز کردن است از سراج اللغات و جواهر الحروف —

دیزه بالکسر و یای مجهول و زای معجمه بمعنی رنگ و لون اسب از برهان و لطائف —

دیس بالکسر و یای معروف بمعنی مانند و بکسر اول است رنگ سیاه و تیره باشد از سراج و برهان —

دیسیر بیای مجهول مانند بمعنی صدای لقلق برای تشبیه آید بمعنی مانند مثل و ما نند از سراج و برهان و لطائف —

دیسه بالکسر و یای معروف و کاف سرخ بمعنی سرخ از برهان —

دیر مهر قول در بیت ما نشنیده مثل

دیهیم بالکسر در غیاث قاف لقب پادشاه روم —

دیوهیم نوعی از حیوان که بهندی آن را بن مانس گویند و بعضی در میان شهر مفسد نیز آمده از برهان و شرح —

دیهیم بالفتح و یای دوم معروف بمعنی تاج از مؤید و سروری و مدار و کشف و جهانگیری و سراج اللغات و برهان —

دیلم بفتح دال و لام طایفه معروف و سختی و بلا و دشمنان و گروه و در سراج قراز منتخب بمعنی اسیر یا و دشمن از حبش و پیدایش از ترک باشد یا مکس از کنز و دیگر در سراج اللغات نوشته که دیلم بیای مجهول و لام مفتوح نام ملکیست که مردم آنجا جنگجو باشند —

دیم بکسر یای معروف بمعنی روی و چهره و روشنی از جمیع بوداد از جهانگیری —

دیان بالفتح و تشدید یا پادشاه و بهنده و قهر کننده و حساب کننده و این اسم صفات حق تعالی از منتخب و کنز و لطائف —

دیدان بالفتح مرد و دال در عربی بمعنی مرد و عادت از کنز و بکسر اول در فارسی بمعنی طاقت کردن این مرد اهل ایران شایع است —

دیبادن بالفتح دال و حرف سوم بای موحده و کسر دال —

دیسابان بالفتح بر وزن سرزمین نام روز بیست و سوم از هر ماه شمسی از برهان و سراج و رشیدی —

دین بالکسر و یای معروف در فارسی نام روز بیست و چهارم از هر ماه شمسی و در عربی بمعنی مذهب و بمعنی پاداش دادن و بمعنی حساب چنانکه مالک یوم الدین یعنی مالک روز حساب و بالفتح در عربی بمعنی وامی که در و تعیین وقت مقرر باشد که در فلان روز ادا کرده خواهد شد اگر وقت ادای آن معین نباشد آن را قرض گویند بمعنی فارسی از برهان و معنی عربی از منتخب —

دیدبان شخصیکه بر جای بلند نشسته نظر در اطراف گمارد و از آمدن فوج دشمن قلعه نشینان را خبر میداده باشد و بمعنی جاسوس نیز آمده از بهار عجم —

دیرمان بالکسر بمعنی بقا و پایدار است و بمعنی باقی و پایدار —

دیده سرخ کردن طمع داشتن و بعضی گویند که بمعنی عشق ورزیدن است —

دیران بالکسر و یای معروف جمع دوده که آن کرم است که ابریشم از و کنند از سراج —

دیوال نیز بمعنی دیوار —

دیگ برپا کردن برگزیدن شادمان دیگ برای پختن طعام از مصطلحات —

دیر شدن بمعنی تمام شدن و خراب شدن است و نیز بمعنی فوت شدن مستعمل شده از سراج و بهار عجم —

دیوال بالکسر بمعنی دیوار که بای مجهول است بمعنی بنای مجمع شده و مجازاً بمعنی دفتر محاسبه و پیری دیمی

بسروری و مدار و کشف و رشیدی —
دهدول انقالوق یعنی شجاع از لطائف وغیره
دهعقل نزد حکما همگی ده فرشته اند باین طور که اول حق تعالے یک فرشته پیدا فرمود پس آن فرشته یک فرشته دیگر و یک آسمان پیدا کرد و او ده فرشته دوم یک فرشته و یک آسمان پیدا ساخت همچنین نه فرشته و نه آسمان پیدا شدند و فرشته دهم همه عالم را بحکم حق تعالے پیدا کرد و عقل باصطلاح حکما آن ست که در شرع آنرا ملک گویند و بناسے فرشته نامند —
دهقان بالکسر معرب دهگان ست که مرکب است از ده که بمعنی قریه باشد و لفظ گان که کلمه لیاقت و نسبت ست از رشیدی —
دهاقین بفتح دال و کسر قاف جمع دهقان که مزارع باشد —
دهال ... کردن کسی را از نغمه داو از شرح خان آرزو —
دهستان کسرتین نام ملکیست و در بهارعجم نوشته که دهستان در مقابله شهرستان
دهن بالضم بمعنی روغن خواه از نباتات خواه از حیوانات و نباتات از شرح نصاب —
دهره بفتح اول و سوم بهره گود و بسیار گو از بهارعجم و سراج —
ده بالفتح و های ملفوظ مد و معین بهای مختفی نیز آمده و بالکسر های ملفوظ بمعنی قریه وانکه بمعنی ده بیای تحتانی گویند اغلب که صحیح نباشد زیرا که در کلام استادان یافته نشده از سراج اللغات و جامی در شرح سکندرنامه خان آرزو چنین نوشته کرده و ده بهر دو آمده مثال ... نظامی ... بیک ره و باره چاره دگر ... یکی آن ده ... و در لطائف نوشته که ده بالکسر کلمه نفی و از بعض راندن بالفتح امر معروف و نهی از شکر لفظ ده بفتح دال و های مختفی در ترکی ترجمه لفظ رکه حرف ظرفیت ست —
دهزده بالکسر بمعنی ده ویران —
دهل دیده بمعنی رسوا و بمعنی خاموش نیز نوشته از سراج اللغات —
دهدهه بفتح دال اول و کسر دال ثانی بمعنی ... و بمعنی بهادر و شجاع و بمعنی مشهور و پریشان خاطر از برهان و لطائف —
دهره بالفتح نوعی از شمشیر که جاروب و دمکه بر آن هندوستان نیزه با یک یا شد از سراج
دهش بفتح دال و ضم نون بمعنی دیدن ... زیب و برهان صاحب بهارعجم نوشته که ... زیب چرا که لفظ زیب ...
دهنه بالفتح کناره دریا و سر ... و نام دوا که ... هند ... گویند معرب آن دهنج ست —
دهلیز بالکسر ... خانه ... در ... باشد ... لفافت —
دهوری بفتح هر دو دال و یای معروف ... وکامل عیار از رشیدی لطائف و سروری بمعنی روشن ... مصطلحات نوشته زر رایج و کامل عیار ... هندی باره بانی گویند و از آئین اکبری ... شده محمد الدین علی قوسی نوشته زر یکه در آتش ... مطلقا از ان ... نشود ... گردد —
دهی ... از مصطلحات
دهین ... بالضم روغن للسان —
دهری بالضم پیر سال خورده و بالفتح و بالضم آنکه عالم را قدیم داند و قیامت قائل نباشد بضم اول ... آنست که بنا و حرکات بعض الفاظ در حالت نسبت تغییر می یابد از منتخب و قاموس و صراح و در چار بردی دهری بالکسر گفته —
دهی ... بمعنی ... که هر گاه با صیغه مضارع یای استمراری ملحق شود بمعنی ماضی گرداند —
دهن خوانی بفتح دال الزام دادن از مصطلحات —

فصل دال مهمله مع یای تحتانی

دیاقو ... دال ... یونانی ... گویند و حرف ششم را دال ... نباشد ... آن باشد —
دیا بیای مجهول ... از سراج اللغات
دیاصنا بفتح دال و کسر ... نصاری ... از شرح قاآنی —
دیت بکسر اول و یای تحتانی مفتوح بمعنی خون بها و آن در شرع ده هزار درهم است از منتخب و لطائف وغیره و در بهارعجم نوشته که دیت ... از فارسیان بمعنی مطلق جریمانه نیز آرند —
دیوث بالفتح و تشدید تحتانی و واو معروف و ثای مثلثه بمعنی بیغیرت و بیحمیت از منتخب و کنز و لطائف و قاموس و در رساله معربات نوشته که این معربست در اصل دیوت بتخفیف تحتانی و تای فوقانی بود و بعضی نوشته که دیوث بمعنی کسیکه زن خود را به دیگران دهد —
دیباج بیای معروف و جیم عربی معرب دیبا و دیباه بزیادت ها همان دیباست که نوعی از جامه ابریشمی منقش باشد از سروری و کشف و سراج و در ... رساله معربات نوشته که دیباج معرب دیباست بزیادت کردن جیم در آخر و معروف کردن یای مجهول —
دیوالفتح ... ایوان —
دیوانه کنایه از اسپ توسنگل و تیز رو —
دیوزده کسی که آسیب پری ... شده باشد از مصطلحات —
دیوار بلند کنایه از دولتمند از مصطلحات —
دیوباد گردباد از سروری و برهان —
دیوسپید دیویکه رستم او را کشته تمام در مازندران کشته بود —
دیباذر بالفتح ... دال ... نام روز ... از ماه شمسی از برهان و سراج و رشیدی —
دیمهر بالفتح نام روز پانزدهم از ماه شمسی از برهان و در رشیدی باین معنی

[illegible]

دی بهر زیادت بای موحده مکسور که بعد
یای تحتانی آمده —
دیجور بالفتح و جیم عربی مضموم و واو معروف
شب تاریک و با تیره جیم آن هست از
منتخب و در لطائف نوشته که بمعنی شب
تاریک و شب بیست و ششم از مهر ماه و در
برهان بمعنی سیاه و تاریک نوشته و قید
شب نکرده و در سراج نوشته که دیجور بمعنی
تاریکی مرکب از دیج ست که اصل دیداج
باشد و لفظ ور نسبت چنانکه در گنجور و
رنجور و مزدور مگر برین تقدیر بکسر اول باشد
اگرچه داج در عربی بمعنی سیاه مستعمل ست
مگر در فارسی بمعنی سیاهی شب است —
دیار بکسر اول جمع دار است که بمعنی خانه باشد
و مجازاً بمعنی ملک و بلاد مستعمل و بالفتح و تشدید
یا بمعنی باشنده و صاحب خانه —
دیوبار بمعنی اژدها —
دیوگیر نام شهر دولت آباد که در دکن ست
از برهان —
دیر بالفتح و در رشیدی گنبد بکسر برای
عبادت ساخته باشند و در برهان مطلق
عبادت خانه ترسایان لیکن بمعنی معبد
ترسایان لفظ عربیست چنانکه در کنز
آورده از سراج و در بهار عجم نوشته که
دیر بالفتح نشستگاه کفار و فارسیان
بجای گنبد استعمال کنند —
دیدار روی و چهره و بینایی و دیدن و چشم
از فرهنگ نور الدین و بهار عجم و برهان —
دینار در اصل دنار بکسر دال و تشدید نون بود

نون اول را بیا بدل کردند تا ملتبس نگردد
بآن مصادر که بر وزن فعال است چنانکه
در قول حق تعالی وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
كِذَّابًا جمع آن دنانیر می آید لفظ ن
اصلی که بیا بدل شده بود باز در حالت
جمع عود کرد [illegible] و نیز لفظ دینار نام
دوائی که در شربت آمیزند شربت دینار گویند
و آن تخم کشوث ست که داخل ادویه [illegible]
شربت مذکور ست —
دیوسار مانند دیو چه سار بمعنی مانند
آید از سراج —
دیوهفت سر کنایه از کره ارض
با قیاس اقالیم سبعه از سراج و مؤید —
دیرپاز بیای موحده بمعنی دراز
زبان و در شعر بمعنی دراز و قدیم مستعمل
است صحیح بای معنی دیرپاز بیای تحتانی
است بجای موحده و لفظ پاز مشتق
از پازیدن که بمعنی حرکت کردن ست
از سراج اللغات و جواهر الحروف —
دیز بالکسر و یای مجهول و زای معجمه بمعنی
رنگ کبود از برهان و لطائف —
[illegible] که
ترکش [illegible] از جواهر —
دیس بیای مجهول [illegible] این لفظ
برای تشبیه [illegible] مانند
از سراج و برهان و لطائف —
دیکا بالکسر و یای معروف و کاف [illegible]
عربی بمعنی [illegible] از برهان —
دیر [illegible]

دیهقل بکسر و قاف لقب پادشاه روم —
دیوهیم نوعی از حیوان که بهندی آنرا
بن مانس گویند و بعضی میان شیر و [illegible]
نیز آمده از برهان و شرح —
دیهیم بالفتح و یای دوم معروف بمعنی
تاج از مؤید و سروری و مدار و کشف و
جهانگیری و سراج اللغات و برهان —
دیلم بالفتح و لام طائفه معروف و بمعنی
دیلا دشمنان و گروه و در سراج فراز
منتخب بمعنی [illegible]
[illegible]
دکنی و در سراج اللغات نوشته که دیلم بیای
مجهول و لام مفتوح نام ملکیست که مردم
آنجا مستعد باشند —
دیم بکسر یای معروف بمعنی روی چهره
و [illegible] بود از جهانگیری —
دیان بالفتح و تشدید یا پاداش دهنده
و شمار کننده حساب کننده و این اسمیست
از اسمای صفات حق تعالی از منتخب و کنز
و لطائف —
دیدن بالفتح [illegible] و دال در عربی
[illegible] از کنز و بکسر اول در
فارسی بمعنی [illegible] این محاوره
اهل ایران شایع ست —
[illegible] بالفتح دال و حرف سوم
یای موحده و کسر دال —
[illegible] بالفتح بر وزن [illegible] سرزمین
[illegible] نام روز [illegible] سوم از مهر ماه
شمسی از برهان و سراج و رشیدی —

دین بالکسر و یای معروف در فارسی
نام روز بیست و چهارم از مهر ماه شمسی
و در عربی بمعنی مذهب و بمعنی پاداش
دادن و بمعنی حساب چنانکه مالک
یوم الدین یعنی مالک روز حساب و بالفتح
در عربی بمعنی وامی که در وی تعیین وقت
مقرر باشد که در فلان روز واد اگر ده خواهد شد
اگر وقت ادای آن معین نباشد آن را
قرض گویند معنی فارسی از برهان و
معنی عربی از منتخب —
دیدبان شخصیکه بر جای بلند نشسته
نظر در اطراف گمارد و از آمدن فوج
دشمن قلعه نشینان را خبر رسیده باشد
و بمعنی جاسوس نیز آمده از بهار عجم —
دیرپان بالکسر یعنی بقا و پایدار است
و بمعنی باقی و پایدار —
دیده سرخ کردن طمع داشتن و بعضی
گویند که بمعنی عشق ورزیدن ست —
دیدان بالکسر و یای معروف جمع دوده که
کرم ست که بالکسر باشد از کنز و صراح —
دیوان [illegible] دیوان تنخواه —
دیگ بر پا کردن [illegible]
دیگ برای طبخ طعام از مصطلحات —
دیرشدن بمعنی تمام شدن و خراب
شدن است بعد از آن بمعنی فوت شدن
مستعمل شده از سراج و بهار عجم —
دیوان بالکسر معرب دیوان که بیای
مجهول ست بمعنی جای جمع شدن مردم
و مجازاً بمعنی دفتر محاسبه و کچهری [illegible]

باب الیاء مع الدال

[illegible]

ولها المدالت ومکان کشتن ملوک
امراء صاحب ار المدالت وصاحب
و بمعنی داوری باشد اجراء بمعنی کاتب
نیز لها جمع آن و دواوین جمع او ست و
دواوین دیاوین از منتخب و بهار عجم و
کشف و غیر آن و شریشی شارح مقامات
حریری نوشته که دیوان در اصل دوان
بود بکسر دال و تشدید واو پس بدل کردند
واو اول او را بیای تحتانی بسبب کسره
ماقبل آن و به همین دلیل ست لفظ
دواوین که جمع آنست و لفظ دیوان
در اصل لغت بمعنی جمع شدن مجازاً بمعنی
دفتر مستعمل شده چه معنی اصل ماده این
لفظ جمع و تالیف است و از ینجاست که
تدوین بمعنی جمع کردن و فراهم آوردن
آمده و نیز گفته اند که این لفظ فارسی است و وجه
تسمیه اش آنکه روزی نوشیروان با اهل
محاسبه امر کرد که متفق شده در سه روز
فلان حساب بسازند و درست کنند
بر ایشان گذر کرد و دید که همه بسیار زود
[illegible] تمام حساب میکردند
و می نوشتند نوشیروان بجهت ایشان
متعجب گشت و گفت که ایشان دیوان
هستند دیوان آنوقت اسم اهل محاسبه
اسم جای ایشان مقرر گشت چون
یای مجهول در عربی نیاید یای معروف
کرده معرب ساختند ـــ
دیوانه کسیکه [illegible] دیوان [illegible]
[illegible]

دیو بالکسر و یای معروف و واو نون بمعنی
دیروز یعنی روز گذشته منقول از
تحفة الفرس و سراج و در بهار عجم نوشته که بمعنی
[illegible] بسیار دیر گذشته ـــ
دیوچه [illegible] ـــ
دیوچه کرمیست آبی دراز و سیاه که
بهندی آنرا جونک گویند و بعضی گویند که
از زمین برآید اکثر سیاه و گاهی شیار را
تباه ساخته گل کنده بهندی دیمک
گویند از لطائف و سراج ـــ
دیهیم [illegible] در کلام اهل لسان بنظر
نیامده [illegible] در سراج نوشته [illegible] که
[illegible] در کلام اساتذه [illegible]
[illegible] سکندر نامه خاقانی [illegible]
کرده و [illegible] مثال
دوم مولوی نظامی [illegible]
[illegible] آن
دیگر [illegible]
[illegible]
بهار عجم [illegible] ـــ
دیوانه در اصل بیای مجهول بوده [illegible]
[illegible] دیوان [illegible]
[illegible]
[illegible] نسبت و شباهت
[illegible] بهار عجم و سراج ـــ
[illegible]
[illegible]
[illegible] ـــ
[illegible]

الف ست چنانکه خاره و خاره از سراج ـــ
وسیاه [illegible] بهار عجم ـــ
ودیباچه بیای مجهول و جیم فارسی [illegible]
دیباست نوعی از جامه [illegible] که
[illegible] باشد [illegible]
سازند و آن از لوازم لباس [illegible]
[illegible] دیباست [illegible]
[illegible]
که دیباچه بیای معروف و جیم عربی لفظ
[illegible] و رخساره
[illegible] خطبه کتاب [illegible]
[illegible] کتاب است [illegible]
[illegible] دیباچه گفتند [illegible]
[illegible] یای مجهول [illegible]
فارسی [illegible]
[illegible] دیباچه بیای معروف و جیم [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] نسبت [illegible]
[illegible] دیباچه [illegible]
نسبت و شباهت ست ـــ
دیباجه بیای معروف [illegible] رخساره [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] سراج ـــ
[illegible]
[illegible] ـــ
از لغات [illegible] باشد [illegible]

[illegible]
[illegible]
بالکسر و یای معروف [illegible]
[illegible] برهان اللغات
[illegible]
بالکسر [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] و
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] فهم ست ـــ
[illegible]
[illegible] سکندر نامه ـــ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ـــ
[illegible]
[illegible] از سراج ـــ

باب ذال معجمه

فصل ذال معجمه مع الف

ذا بمعنی این مرد و این از اسماء اشارت است برای مذکر قریب —

ذابل با آخر بای موحده بمعنی [illegible] از منتخب و در لطائف بمعنی سخت تشنه چنانکه لبهای او از تشنگی خشک شده باشد و بمعنی گداخته —

ذات الجنب بفتح جیم و سکون نون [illegible] ورمی باشد در جانب که آن پیدا است [illegible] و این ورم در [illegible] بود و گاهی در [illegible] بود با وجود [illegible] تنگی نفس بود —

ذات بمعنی صاحب [illegible] و بمعنی حقیقت [illegible] و نفس [illegible] و مونث [illegible] بمعنی طرف و جانب [illegible] ذات [illegible] حقیقت [illegible] اسم اشارت است [illegible] اوزاه بود [illegible] تا بدل [illegible] لفظ ذات [illegible] مولانا [illegible] لفظ [illegible] غلط است [illegible]

ذآن لفظ هندی الاصل است [illegible] بود نقل آن باشد که ذال معجمه و هندی [illegible] آید [illegible] اگر در شعر [illegible] لفظ ذات را [illegible] بذال معجمه [illegible] آورده است خطا کرده [illegible] کر لفظ ذات [illegible] ذال معجمه [illegible] خطا باشد [illegible] بعد از ذال معجمه [illegible] که [illegible] ذال معجم عربی برای [illegible] ذات خوانده شود —

ذات بفتح بای [illegible] و سکون [illegible] ذات [illegible] است [illegible] —

ذات البروج [illegible] —

ذات الحیات [illegible] —

ذات [illegible] —

ذات عرق بکسر عین مهمله و سکون را [illegible] نام جایست که عراقیان از آنجا احرام [illegible]

ذاک بفتح کاف اسم اشارت بسوی [illegible] ترجمه اش بفارسی آن —

ذال [illegible] بمعنی [illegible] گنهگاران [illegible] —

ذال [illegible] بمعنی [illegible] از منتخب —

ذال [illegible] نام حرفی معروف [illegible] که این حرف در فارسی [illegible] است و [illegible] —

[illegible] مولانا شرف الدین علی [illegible] ذال [illegible] زبان اهل فارسی [illegible] —

ذات [illegible] —

ذال [illegible] —

شمالی و آن بصورت [illegible] نشسته [illegible] —

فصل ذال معجمه مع بای موحده

ذباب بضم اول بکسر [illegible] از منتخب [illegible] —

ذبّ بالفتح [illegible] راندن و دفع کردن و [illegible] —

ذبح بفتح اول و سکون ثانی بسمل کردن از لطائف و صراح

ذبیح [illegible] اسمعیل علیه السلام [illegible] —

ذبل بالفتح [illegible] از منتخب و صراح —

ذبول [illegible] لاغری [illegible] پژمرده [illegible] —

ذبالت [illegible] —

ذباب [illegible] —

[illegible]

فصل ذال معجمه مع خای معجمه

ذخر بضم اول وسکون ثانی چیزی نگاه داشتن ونگاه داشته شده برای وقتی از منتخب۔

ذخیره آن چیز که نگاه داشته شود که وقتی بکار آید از منتخب وصراح۔

ذخائر جمع ذخیره۔

ذخره بضم اول وسکون خای معجمه ذخیره ونقل از شکرستان۔

فصل ذال معجمه مع رای مهمله

ذرب بفتحتین وبای موحده نوعی از اسهال که طعام در معده تغیر نپذیرد ودو رنگ کند گاهی اسهال شود وگاهی بند شود از بحر الجواهر ومنتخب وکفایه۔

ذریت بضم اول وتشدید رای مکسور وتشدید یای تحتانی بمعنی فرزندان وفرزندزادگان وبمعنی نسل آدمی وجن وذراری جمع آن بفتح اول از لطائف ومنتخب وصراح وکنز۔

ذروح بالضم وتشدید را وحای مهمله کرمیست پردار بقدر بادام کوچک سرخ رنگ با نقطهای سیاه خوردن آن سم است۔

ذراریح جمع ذروح از منتخب۔

ذرور بفتح اول وضم رای مهمله وواو معروف وبعده رای مهمله دیگر یعنی دوای خشک که آنرا در چشم یا در زخم میپاشند از منتخب وصراح وقرابادینات وکشف وکنز۔

ذرا بالجیم ذره که موی چه خرد باشد از لطائف۔

ذریب بالفتح یعنی گداز از شرح نصاب۔

ذراع بکسر اول وعین مهمله بمعنی بازو وارش دست یعنی از آرنج تا انگشتان وارش ودر حیوانات از پاچه بالاتر را ذراع گویند اگرچه که بآن چیزها را بپیمایند وذراع ران شتر ونام منزل هفتم از منازل قمر آن ستاره چند است که بر ساعد برج اسد افکنده اند از منتخب وکنز۔

ذرائع بمعنی وسیلها این جمع ذریعه است از لطائف۔

ذرع بالفتح طاقت وپیمودن ودست وبفتحتین طمع وبچه گاو وحشی از کنز۔

ذرق بالفتح سرگین مرغ از منتخب۔

ذروه بالضم وبالکسر بمعنی بلندی کوه وبالای سر کوه از منتخب وصراح وکشف ودر کنز بالای هر موضع چیزی نزای بهور نوشتن وبالفتح خواندن خطاست۔

ذریعه بالفتح بمعنی وسیله ودست آویز ودر اصل ذریعه یعنی شتر ماده که صیاد پس آن پنهان شده تا صید را بزند از منتخب وکنز۔

ذره بالفتح وتشدید را مورچه خرد وآنچه در روزن آفتاب سایه روزن برآید اجزای باریک باریک دیده میشوند وبمعنی مثقال یکصدم حصه از یک جو باشد وبالضم وتشدید را نام غله که آنرا ارزن گویند یعنی غله زرد که آنرا بهندی جوار گویند وخوشه آن بالای درخت بر شاخها باشد نه در وسط درخت از منتخب ومدار ورشیدی وصراح وکشف۔

ذرای بفتحتین وبفتح اول وسکون ثانی نوعی از نمک سخت وسفید از صراح۔

ذعاف بضم اول وعین مهمله زهر قاتل وزود جان بردارنده از کنز ومنتخب۔

ذفر بفتح ذال وفتح فا بعده رای مهمله بوی خوش که تیز باشد وبوی ناخوش که تیز باشد وبمعنی بوی بغل واز اینجاست مشابه او فر وبغل را ذفرا واین لغت از لغات اضداد است از بحر الجواهر وصراح ومنتخب۔

ذفیف بمعنی زود وسبک از منتخب۔

ذقن بفتحتین زنخدان۔

فصل ذال معجمه مع کاف

ذکا بالضم اول بمعنی آفتاب وبالفتح اول بمعنی دانش وتیزی طبع وزیرکی وافروختگی شعله کشیدن از منتخب وصراح ولطائف وکشف ومدار وسروری وشرح نصاب وکنز۔

ذکر بالکسر یاد کردن بزبان وبفتحتین آلت مرد بمعنی نر که ضد ماده باشد وبمعنی اولاد از کنز۔

ذکور بضمتین بمعنی مردان این جمع ذکر است که بمعنی نر باشد که ضد ماده است۔

ذکراره بالکسر وحرف چهارم مفتوح ورای مهمله نوعی از ذکر درویشان که کلمه لا بر آن بشرکت زبان وسینه باشد بوجهی که صدای اره واندازه کشیدن اره بدان مفهوم شود یعنی لفظ الله را السوی وفارغ کشند ولفظ الله را بجانب قلب وسینه واین کشیدن وفرو بردن هر دو لفظ ذکر بزور وشدت باشد لیکن با آواز متوسط وصوت حزین۔

ذکی بالفتح اول وکسر کاف وتشدید یا بمعنی تیز طبع از لطائف۔

فصل ذال معجمه مع لام

ذلت بالکسر وتشدید لام بمعنی خواری وگناه از منتخب وقاموس وصراح ولطائف۔

ذلاقت بفتح اول وفتح قاف تیز زبانی وفصاحت یعنی تیزی وصفائی تقریر از منتخب وکشف۔

ذلق بفتحتین تیز زبانی وبی آرام شدن وبیجا اضطراب وتیزی هر چیز از منتخب وکنز۔

ذلیق تیز زبان وسنان تیز از منتخب وکنز۔

ذلیل خوار از منتخب ولطائف یعنی خوار وگنهگار ورام ومطیع ونرم وآسان۔

ذل بالضم وتشدید لام خواری وبالکسر رام شدن از منتخب وکریمه وصراح ومدار۔

ذلول بفتح اول وضم ثانی بمعنی رام یعنی نرم ومطیع۔

ذلق بیان بفتحتین فصیح وبلیغ۔

فصل ذال معجمه مع میم

ذمت بکسر اول وتشدید میم عهد وپیمان وعهده وزنهار۔

ذم بالفتح وتشدید میم نکوهش وگفتن کسی را ونکوهیدن از منتخب ولطائف وکنز۔

ذمیم نکوهیده وزشت وآب بینی وآنچه ناخوش ومعنی چیزی که چون بچشم بود از مسام بینی انسان بیرون آید از منتخب ولطائف۔

ذماثم بفتح اول وکسر همزه که حرف

چهارم ست جمع ذهبه که بمعنی بدو نکوهیده و چیز زشت است از خیابان۔

ذمیمه نکوهیده و زشت۔

ذمه بالکسر و تشدید میم عهد و امان و زنهار و ضمانت و اهل ذمه اهل کتاب که بعهد و پیمان در دار اسلام درآیند از منتخب و صراح و کنز

ذمی بالکسر و تشدید میم اهل کتاب که در زنهار باشد منسوب بعهد و پیمان یعنی کافر مطیع الاسلام و جزیه گزار از منتخب و غیره

فصل ذال معجمه مع نون

ذنب بالفتح اول و سکون ثانی بمعنی گناه و بفتحتین دم حیوانات و نام ستاره است که آنرا ذنب الدب گویند و نام شکلیست در آسمان که از تقاطع منطقه فلک جوزهر و مائل بصورت مار بزرگ بهم میرسد یک طرفش را راس گویند و طرف دیگر را ذنب از منتخب و لطائف و غیره

ذنوب بضمتین بای موحده بمعنی گناهها این جمع ذنب است که بمعنی گناه باشد و بالفتح اول و ضم ثانی بمعنی دلو بزرگ و پر آب و دلو و بمعنی بهره ازدم از منتخب و لطائف

فصل ذال معجمه مع واو

ذوب بالفتح و بای موحده بمعنی گداختن و نرم شدن گرمی آفتاب از منتخب

ذو لباب صاحب خرد و هوشیار الحق خرد و عقل و صاحب فهم از لطائف

ذو نامی کنایه از زنده و منقل که برو آب و کل ... یعنی و نیز اوان ... که بهندی آنرا ... گویند و ... گیلا

تا مانند بیاسی معروف۔

ذوائب بفتح اول و کسر همزه و بای موحده بمعنی گیسوها و موهای پیش سر و این جمع ذوابه است از منتخب و کنز۔

ذوات بفتح جمع ذات که بمعنی خداوند و بمعنی حقیقت و هر چیز ... شده۔

ذو الخمار بکسر خای معجمه نام مردیکه همه پرده انداختی و آن مرد ... بود کاهن و لبانیست شعبده از روی امور عجیبه ظاهر میشد از لطائف۔

ذو الفقار بالفتح صحیح ست بمعنی نام تیغ حضرت مرتضی علی کرم الله وجهه و حقیقتش اینکه شمشیر عاص بن منبه که روز جنگ بدر کشته شده بحضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم منتقل شد از حضرت مرتضی علی از منتخب و کشف و قاموس و صراح و فقار بفتح فقار استخوان مهرها پشت از گردن تا کمر کذا فی المنتخب چون بر پشت شمشیر مذکور فقار مهرها پشت یعنی عدیم الارتفاع ساخته شده بود لهذا باسم ذو الفقار مرسوم شد و بالکسر صاحب ... بمعنی حق اشارت کرده ... و آنچه در بین ... اول ذو الفقار ... مرا ... ست۔

ذو الحیلة ... نام ... از صراح و غیره۔

ذوق بالفتح چشیدن مزه از لطائف و منتخب و در بهار عجم نوشته که ذوق بالفتح چشیدن و چاشنی داد رسیدن بمعنی لذت و مزه و تماشا و خوشی آرند و بلفظ دادن و چشیدن و کردن و زدن و بردن و داشتن و انگیختن و دیدن و دریافتن و تراویدن مستعمل۔

ذو الحبک بضم حای مهمله و ضم بای موحده کنایه از آسمان حبک جمع حبیکه است که بمعنی راه در ریگ توده و شکن آب و شکن زره و موی جعد باشد ذات الحبک نیز آمده۔

ذو جسدین بالضم جیم عربی مفتوح و فتح سین مهمله و دال مهمله مراد از ستاره عطارد چراکه خانه او جوزاست که آنرا جسدین دو و میگویند زیراکه بصورت دو کودک عریانست که با هم گرد آمده اند

ذو النون لقب یونس پیغمبر علیه السلام چراکه بعضی روز در شکم ماهی مانده بودند و نیز لقب ولی که ذو النون مصری گویندش ذو ... صاحب ... و لقب ... نیز ... بر ایشان ... کرده بود ... در ... از ... ذو القرنین لقب اسکندر ... است ...

و یا آنکه کریم الطرفین بود از مادر و پدر یا آنکه داخل شده بود در نور و ظلمت از مجمع البحرین که جامع لغات قرآن و حدیث است و بعضی محققین نوشته که ذو القرنین که در قرآن مجید احوالش واقع ست پادشاه دیگر بوده است نه سکندر رومی ابن فیلقوس ست چراکه میان این هر دو تفاوت زمانه بسیار ست۔

ذو النورین لقب عثمان رضی الله عنه چراکه دو دختر رسول صلی الله علیه و آله وسلم در نکاح ایشان آمده بودند

ذو المنن صاحب منتها و صاحب احسانها منن بکسر میم و فتح نون جمع منت ست۔

ذو الیزن بیای تحتانی و زای معجمه نام پادشاه یمن که در دلیری و ستیزه زنی معروف بود از منتخب

ذو فنون صاحب هنرها۔

ذو بال بالفتح ... و ... گرانقدر و گردنکش ...

ذو بالضم بمعنی خدا و ... از کنز

ذو ذوابه بالضم ... دال ... بای موحده ... ذو ذنب ... دال ... نام ... ستاره ... گاه گاهی ... آید ... شعاع او ... و ذو ذوابه خوانندش

[illegible]

مستحسن بل الف واگر شعاع آن هنگام طلوعش بسوی مشرق باشد دو ذنابه گفتنش اولی ست ذلکه این تفریق برارباب خبرت مخصب نیست از فهم و تا مل
ذوابه بالضم اول حرف چهارم بای موحده گیسو موی پیشانی و علاقه شمشیر از منتخب

فصل ذال معجمه مع ها

ذهن در یا گرد اب قعر دریا از مصطلحات
ذهب بفتحتین زر سرخ وطلا از کنز
ذهاب بالفتح مصدر ست بمعنی رفتن و گذاشتن از مزیل شرح نصاب و در لطائف بکسر و فوها بی ایاب بمعنی رفتن و باز گشتن
ذهلت بالفتح بمعنی غفلت
ذهول و **ذهولت** بضمتین غفلت و فراموشی از لطائف و کنز و صراح
ذهن بالکسر فهمیدگی و زیرکی و قدرت ادراک از مدار و منتخب و بهار عجم و لطائف کشف

و در فارسی بمعنی نه و باطن از مصطلحات
ذهین بالفتح ها بکسر بر وزن متین بمعنی زیرک از منتخب و کشف
ذهن کشتی بکسر ذال معجمه و کاف عربی بجا ماندن کشتی بسبب نه دن از مصطلحات

فصل ذال معجمه مع یای تحتانی

ذیب بکسر اول و سکون تحتانی و موحده بمعنی گرگ درنده و بجای تحتانی همزه نیز آمده از منتخب و کنز
ذیاب بکسر اول بمعنی گرگان این جمع ذیب ست که بمعنی گرگ باشد از کنز
ذیابیطس بکسر اول و کسر نون و یای معروف و ضم طای مهمله و سکون سین مهمله نام مرض که نوعی از سلسل البول است چون ذیابیطس بزبان یونانی دولاب را نیز گویند و صاحب این مرض آب بار بار مینوشد و بول نیز بار بار میکند لهذا باین اسم مسمی گشت از برهان و بحر الجواهر و در حدود الامراض نوشته که لفظ ذیابیطس بالفتح ذال معجمه و تحتانی بالف کشیده و کسر بای موحده و کسر نون و سکون تحتانی و ضم طای مهمله و سکون سین مهمله مؤلف گوید که برین تقدیر اگر نون ابرای تخفیف حذف کنند و بای موحده را سلامت دارند چنانکه مشهور ست هم درست باشد
ذیل بالفتح دامن از کنز
ذی بال بکسر صاحب شان و صاحب عزت ست و بمعنی صاحب بال نز و خطا ست که بال بمعنی بازو فارسی ست بلفظ ذی عربی باشد مرکب کردن بی محاوره و بر ذی هوش قیاس بناید کرد زیرا که ذی هوش در کتب بلغا دیده نه شده
ذی سلم بکسر اول و فتح سین مهمله و فتح لام نام مقام و سلم بفتحتین درختیست خاردار

ذی القعده بمعنی لفظی صاحب نشستن و چون این ماه از جمله شهور حرام ست که در اینها محاربه حرام بود پس عرب درین ماه از محاربه و مقاتله توقف کرده از سلب باز می نشستند
ذی حجه حجه بالکسر و تشدید جیم بمعنی یکبار حج کردن و قیاس آنست که بالفتح باشد نه بکسر چرا که وزن فعله بالفتح برای مرة آید و فعله بالکسر برای حالت و نوع آید پس چون درین ماه یکبار حج کرده می شود لهذا ذی الحجه گویند یا آنکه حج بالکسر و تشدید جیم بمعنی سال هم آمده است چون این ماه منتهای سال باشد و سال برین کامل میگردد گویا که این ماه صاحب سال ست باین جهت ذی الحجه می گفته باشند
ذمی بالکسر بمعنی خداوند و صاحب

باب رای مهمله

فصل رای مهمله مع الف

را این حرف علامت مفعول ست و گاهی بمعنی برای آید چنانکه خدا را یعنی برای خدا و گاهی بدل اضافت آید چنانکه مرضعم کسانرا تشد نا وک اندر جگر یعنی ناوک آن کسان و گاهی افاده معنی از سببیه کنند چنانکه قضا را یعنی بسبب قضا و گاهی زائد باشد انیر خسرو گوید بیت گر چه تن من نیست سزاوار رحمت تو از پی این وزر است

مثال دیگر شعر هر آن مثال که توقیع تو بران نبود به زمانه طی نکند جز برای خار او دیبا حرف بجیم عربی بدل شود و بشین معجمه و بغین معجمه چون کنار و کنا غ بمعنی کناره دریا و نهر و بکاف فارسی چون لند کار و گیاز بیای معروف و زا معجمه یعنی زجاجه رتقیس و بلام چون چنار و چنال و این بسیار و بنون چون لت اشار ولت انبان و استوار و استوان و بواو چون برپر و بربو

بمعنی اشتها رو بها چون نامه بر و نامه به بمعنی شانه آدم و در آخر کلمه برای نسبت آید چون لنبر بفتحتین بمعنی شتر لجام نه زیرا که له بمعنی شتر ست و در آخر زائد نیز آید چون شنا و شنار بمعنی شنا وری
رانا لقب راجه جیپور و در چراغ هدایت نوشته که رانا بنون لفظ هندیست بمعنی راجه عموما و لقب راجهای اودی پور که ملکی ست مابین مالوه و اجمیر و گجرات

رؤسا بالضم اول و فتح همزه که بصورت واو ست و سین مهمله و بعد الف همزه دیگر بمعنی سرداران این جمع رئیس ست چنانچه شرفا جمع شریف
راکب سوار
راسب بکسر سین مهمله ته نشین و در و سی شونده
راس و ذنب آنچه در آسمان از تقاطع منطقه فلک جوزهر مائل صورت

مار بزرگ بهر سه یک طرفش را اس گویند و طرف دیگر را ذنب و این آنین فلک نیز گویند مستفاد از منتخب و برهان و صاحب قاموس گوید که تنین سفید است در آسمان که تنه اش در شش برج است و دمش در برج هفتم و سیر میکند چون کواکب سیاره۔

راهب بکسر ها و بای موحده پارسا و عابد ترسایان و بعضی نوشته که راهبان اکثر در گریبان دست زنجیری دارند از منتخب و غیره۔

راست بمعنی صدق و درست و نام مقامیست از دوازده مقام موسیقی از کشف و بعضی نوشته اند که وقت آن بعد از طلوع تا چاشت است بعضی گفته اند که بهندی اسری راگ گویند۔

رافت مهربانی۔

راوت بفتح واو لفظ هندیست بمعنی بهادر و مهتر از شرح قران السعدین۔

رایت علم لشکر از منتخب۔

رایات علمها و نشانهای لشکر از منتخب۔

راحت آرام و آسایش و بمعنی کف دست از منتخب و کشف و لطائف۔

راسیات جمع راسیه که بمعنی کوه استوار است از لطائف۔

راز یانج بهر سه راز یانه که آنرا بادیان نیز گویند۔

راجح بکسر جیم و حای مهمله افزون غالب و فائق و بهتر و بلند تر از وکه از گرانی و قوت سنجیدن زیر باشد در مرجوح پایه بالا۔

رابح بکسر بای موحده سود و منفعت لطائف۔

رایح و در آخر حای مهمله شاد شدن و خوشنود شدن و بمعنی شراب و گلهای دست و باین معنی جمع راحت است که بمعنی کف دست باشد از منتخب و لطائف و کشف و بمعنی راه و بمعنی قرار گرفتن نیز آمده۔

راح روح نام لحنی ست از سی لحن باربدی از سراج۔

رامح بکسر میم و حای مهمله نیزه دار و نیزه زن و سماک رامح ستاره ایست که نزدیک او ستاره دیگر است که آنرا نیزه سماک گویند و سماک دیگر نیز است که نزدیک خود ستاره دیگر ندارد و آنرا سماک اعزل گویند یعنی بی سلاح از منتخب۔

راسخ استوار در جا از منتخب۔

راد بمعنی جوانمرد و بهادر از رشیدی و سراج و برهان و بتشدید دال در عربی بمعنی رد کننده۔

رائد بکسر همزه که حرف سوم است آنکه او را برای آب و علف فرستند و بمعنی دسته آس از منتخب۔

راوند بفتح واو و دو نونیست زرد رنگ مبرد بالعرض که باسهال گرمی جگر فرو نشاند و مقوی قوت جاذبه جگر است و بوندانا لکه آنرا گویند است از تحفة المومنین و غیره۔

راصد مراد از منجم۔

راعی العباد بکسر عین اول و دوم و بای تحتانی در عبارات فارسی غیر ملفوظ مگر در عربی بحالت اصلی بمعنی نگهبان بندگان مراد از پادشاه۔

راکد بکسر کاف آب استاده که جاری و روان نباشد از شرح نصاب۔

راهدار بمعنی خوش رفتار خطاست صحیح راهوار است بواو و رهوار نوعی از رفتار است که بسیار هموار بود و صاحب این رفتار را نیز رهوار گویند از سراج۔

رامشگر بکسر بمعنی مطرب از برهان و نوشته اند که رامش بفتح نغمه و سرود و رامش ست چو ساز و نغمه باعث رامش و خوشدلی شود لهذا در اینجا مجازاً اطلاق مسبب بر سبب کرده از سراج۔

رامچهر نام جائیست۔

راس بمعنی سر و بالای چیزی از منتخب۔

رئیس سردار و مهتر قوم از منتخب۔

رؤس بضم اول و ضم همزه که حرف دوم است و سکون واو جمع راس که بمعنی سر است و گاهی بمعنی مهتران و سرداران آید۔

رامش بکسر میم نغمه و سرود۔

رانس بشین معجمه لو دو اتبار غله و غیره لسیپن مهمله خواندن از سروری و برهان و سراج۔

راقص رقص کننده و نام ستاره ایست که در دهان اژدهای فلک واقع شده است۔

رائض بکسر همزه که حرف سوم است و ضاد معجمه کسی که اسپ را ریاضت فرمود و آن چابک سوار باشد از سروری و کشف۔

رافض بکسر فای موحده و ضاد معجمه بمعنی قلعه و ارجه در رابض بفتحتین حوالی اگر واگرد شهر را گویند کذا فی المنتخب۔

راتع بکسر تای فوقانی بمعنی چرنده از شرح نصاب و منتخب۔

رابع بالنده و افزون شونده و رساننده و خلیکه از کشت حاصل شود۔

رادع بکسر دال مهمله و عین مهمله باز استاده کننده از چیزی از منتخب۔

رافع بردارنده و حرکت پیش دهنده کلمه را و داد خواه و قصه و حال خود پیش حاکم برنده از منتخب۔

راقع التقات پیوند دوزنده جامه و غیره۔

راغ بغین معجمه صحرائی که دامن کوه بود از برهان و مدار و سراج و کشف و رشیدی۔

راوغ بکسر واو بمعنی فریبی و حیله گر از روغ بالفتح از منتخب۔

رؤف بفتح اول و ضم همزه و سکون واو بمعنی مهربان۔

راف بسیاسه از برهان بمعنی جا و تری و در نصاب باین معنی راب آورده و در سراج اللغات بمعنی چبوتره۔

رانف بهر دو فا بمعنی درخشنده از منتخب و صراح۔

رائق بکسر فوقانی بمعنی بسته کننده اسم فاعل از رتق که بمعنی بستن است کذا فی المنتخب۔

راوق بفتح واو پالونه شراب یعنی جامه و غیره که بآن شراب را صاف کنند از صراح و در مؤید نوشته که بمعنی شراب نیز آمده و در رساله معربات آورده که راوق معرب راوک است و ابن حاجب نوشته که راووق بر وزن فاروق است بمعنی پالونه شراب و راوق بفتح واو و تم کلامه حق نیست که راوق بفتح واو مخفف راووق است۔

کد و او ثانی را حذف کرده واو اول را فتح داده اند زیرا که در کلام عرب فاعل بضم عین نیامده است بهر تقدیر در استعمال فارسیان راوق بمعنی شراب مجاز باشد باطلاق سبب بر مسبب —

رائق بکسر همزه آب جاری و صاف و هر چیز صاف و لطیف باشد —

راجل بکسر جیم پیاده از منتخب

راس المال سرمایه تجارت از منتخب

راسم بطبع والفت گرفته و نام بیست و نهم روز است که از هر ماه شمسی یکی ازو درخت است و از مؤید و کشف و برهان سراج —

راهی زن مراد از عاقل و زاهد معنی وزیر —

راستگان بکاف فارسی معنی مفت وبی عوض و چیزیکه در راه یافته شود از برهان و نوشته اند که راستگان در اصل راهگان بود بمعنی الحق راه و در سراج اللغات نوشته که راستگان چیزیکه در راه یافته شود در اصل راهگان بود ها را بهمزه ملینه بدل کردند راستگان شد —

رای العین بضم تحتانی دیدن بچشم

رامین نام عاشق ویس و نیز نام چنگی که چنگ خوب می نواخت و قیل نام واضع چنگ است و بعضی نوشته که نام زن چنگی از لطائف —

رامین بکسر نون که حرف سوم است شاداب از برهان و مؤید —

راس بفتح سین مهمله و اول گیاه که دوا کرتلوی ناخوش دارد از برهان

راه از زمین بالضم شهر و گلها از مؤید

راه بیش گذاشتن رهنمائی کردن از مصطلحات —

راه کوه رفتن عمل ناپسند کردن از مصطلحات —

رایحه بکسر همزه مطلق بو مگر بمعنی بوی خوش مستعمل از لطائف —

رابطه بکسر موحده صحیح است و با موقوف خواندن خطا آنچه بآن چیزی را بچیزی ببندند از منتخب لهذا بمعنی علاقه مستعمل ست —

رابیه بکسر بای موحده و تحتانی بمعنی زمین بلند از منتخب —

رامشته بروزن خاسته صفا و کارسازی بازار از برهان —

راحله بکسر حای مهمله ستور بارکش و شتر سواری و هر کجا که نر باشد خواه ماده و تا در آخر برای مبالغه است از صراح و منتخب و لطائف وغیره —

راه بستی اهوش از جهانگیری بعض فرهنگ بمعنی پرده سرود و شبی انتظار و معنی کرت و بار چنانکه صد ره معنی صدبار است —

راستا چاشنی شیرین مزه —

راویه بکسر واو و ابده تحتانی شتر آبکش و ظرف آب از صراح از لطائف —

رابعه بکسر موحده و فتح عین مهمله چیز چهارم و نام زن زاهده که او به دختر چهارم بود و بر بعضی —

راسته خانه بمعنی کسی که راست و درست باشد از مصطلحات —

راه بریده بالا اضافه راهیکه بسبب رهزنی قطاع الطریق خبر سیاه گمرا شد از مصطلحات —

راتبه حرف سوم فوقانی و چهارم موحده بمعنی ثابت و بیک جا استاده و قرار گرفته مشتق از رتوب و نیز بمعنی شتابسته و ساکن شدن —

رادی بدال مهمله سخاوت و مرد کوی و حکمت و شجاعت از لطائف

رافضی منسوب برافضه و رفضه گروهی از لشکری که سردار خود را بگذارند و فرقه از شیعه که زید بن علی بن حسین بیعت کردند بعد از ان گفتند که از شیخین تبرا کن با تو همراهی کنیم زید انکار نمود و گفت که چگونه تبرا کنم از ایشان که وزیر جد من بودند پس ایشان او را رفض کردند یعنی گذاشتند تا آنکه حجاج او را شهید کرد از منتخب

راهی تیر و سنگ انداز نده و تمته کننده از منتخب و لطائف —

راعی نگهبان بدالی و حاکم و شبان یعنی چرانندهٔ چارپایان از منتخب و شرح نصاب و خیابان —

راقی بکسر قاف افسون گر از منتخب و لطائف —

راوی روایت کننده و حکایت کننده و بمعنی کسی که شتر بار نماید از نغمات و شرح خاقانی

راکی شتر ماده افسون گر و بمعنی خوانا و کسی که بر سر ایشان چیزی و دعا بدمد از منتخب و غیر آن بمعنی بالا رونده نیز آمده —

راهوی بضم ها و کسر واو نام مقامی

از دوازده مقام موسیقی از برهان و بعضی نوشته که وقت آن بعد از طلوع است و بعضی نوشته اند که وقتش از صبح تا طلوع و اهل هندی آنرا للت نامند —

راتی بمعنی عقل و فکر و بمعنی راجه مطلق نیز آمده بمعنی اول و دوم عربی است و بمعنی سوم هندی است —

راشتی مطرب از برهان وغیره

رازی منسوب بری بزیادت زای معجمه و ری نام شهری است —

راعنا گوهی کنایه از منافق و معنی راعنا انیست که مراعات کن ما را اصحابه رضی الله عنهم بمعنی را قصد کرده بحضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم خطاب میکردند و یهود آنرا تغییر داده راعنا میخواندند یعنی شبان ما چنانکه صحابه را منع کرد که کلمه راعنا را دیگر خطاب آنحضرت نکنند بلکه انظرنا بگویند کذا فی المنتخب ظاهر آن یهود منافق باشند و کلمه راعنا را بلهجه دیگر گفته باشد که موشان راعنا فهوم میشود و راعنا گوهی همان راعناست که در تلفظ آن راعینا مستعمل و مراد باشد —

راه خسروانی نام نوایست از موسیقی از مصنفات باربد از برهان —

راسپی بفتح و بای موحده و عین مهمله و فتح سین مهمله و اهل هندیان که پا چهره از زرد کسب علامت است که بپوشند یا جیحه نه در اکثر بهر پوشان پر آتش با پر دوسر بجامه خود دوزند کذا فی البرهان و تاز آنچه حقیقی ریاضت شد که معنی لفظ

راهب عسلی آنست که راهب خوش آینده و مقبول خلق چه معنی عسل خوش آینده صاحبش حقتعالی است کسی را البسه است خلق

راشی رشوت دهنده

فصل راء مهمله مع بای موحده

ربا بالکسر اول زیاده شدن و نشو و نما کردن و زیاده گرفتن در وام و بیع از منتخب

ربیب پسر که آن زن از شوهر سابق آورده باشد پس آن کودک این شوهر حال را ربیب باشد

رب بالفتح و تشدید با خداوند و پروردگار و باصطلاح آرنده و بالضم و تشدید آب انگور و انار و سیب و غیره که بپزند تا غلیظ شود و بالضم و تشدید و فتح بالمعنی بسیار مگر اندک از منتخب و لطائف

رباب بالفتح اول نام ساز معروف و ابر سپید و نام زن جمیله که معشوق رعد نام عاشق بود و موضعیست بمکه و کوهی در مدینه از منتخب و صراح و بعضی نوشته که رباب بمعنی ابر زبان سریانی است و در رشیدی و سروری گفته بمعنی نام ساز معروف بفتح اول است و در برهان نوشته که رباب بضم اول نام سازی که آن طنبور مانند باشد بزرگ شکم و کوتاه دسته و بر روی آن بجای تخته پوست آهو باشد و در رساله معربات مسطور است که رباب معرب روآوه است بمعنی روآوه آواز حزین دارنده است چه رواد بمعنی آواز حزین است و بار را نسبت در صراح نوشته که رباب بالفتح

معرب رباب بالضم است

رباعیات بالفتح چهار دندان که میان ثنایا و انیاب باشد و این جمع رباعیه است که بالفتح اول بر وزن ثمانیه باشد از منتخب

رباح بالفتح اول و حای مهمله نام غلام آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم از شرح نصاب

ربح بالکسر و حای مهمله نفع و سود که در تجارت حاصل شود از شرح نصاب

ربع شداد بالفتح اول و سکون موحده مراد از باغ ارم

ربیع الآخر بالفتح خای معجمه صحیح است نه ربیع الثانی که در استعمال عام است چراکه استعمال عرب بیشتر ربیع الآخر است و بعضی گویند که اطلاق لفظ ثانی آنجا کنند که برای آن ثالث نیز باشد چون بوقت تسمیه شهور این ماه در آخر فصل ربیع واقع شده بود لهذا باین اسم مسمی گشت از رساله علم نجوم که بسیار معتبر بود نوشته شد

ربض بالتحتین و ضاد معجمه دیوار شهر پناه و بمعنی گرداگرد قلعه و بمعنی زن و بمعنی الخانه از زن و مادر و خواهر و باین معنی بالضم بضمتین نیز آمده از منتخب و شرح نصاب و صراح و لطائف

رباط بالفتح مسافرخانه و بکسر چیزیکه بآن سخت بندند چیزی را از لطائف

رب النوع فرشته که حق تعالی برای پرورش جنسی از اجناس یکی از انواع نباتات و حیوانات و جمادات مقرر فرموده چنانکه ... از ...

ربع بالضم چهارم حصه چیزی و آلتی است منجمان را از قبیل اسطرلاب که بدان ارتفاع آفتاب و ساعتها و علمهای دیگر معلوم کنند و آنرا ربع مجیب نیز گویند بضم میم و فتح جیم و تشدید یا و بالکسر تپ دوروزه میان گذاشته آید که از روز نوبت تا روز نوبت دیگر چهار روز باشد و بالفتح سرای و خانه و محله و منزل از منتخب بحرالجواهر و شرح نصاب

ربیع موسم بهار و آن سه ماه است ... و دیگر ...

مردی است که ... ربیع بن ... گویند

ربیع الاول ... چون بوقت تسمیه شهور این ماه در ابتدای فصل ربیع واقع شده بود لهذا باین اسم مسمی گشت از رساله نجوم که بسیار معتبر بود نوشته شد

ربودن بضمتین بزور و سرعت چیزی را از کسی بردن از کشف و سروری

ربع مسکون ربع زمین که کره تنت کرده شده آنست مراد از ربع مسکون هفت اقلیم باشد چراکه هفت اقلیم مانند هفت بساط مرد ... از مشرق تا مغرب در ربع مسکون واقع اند برابر یکدیگر بدانکه زمین کروی شکل است بصورت گوی که دوره آن هشت هزار فرسنگ است که بیست و چهار هزار کروه باشد بحساب ... طول ربع مسکون دوازده هزار کروه است و عرض میانه آن ... هزار کروه ... از زمین ... بحکم قسمت کرده اند ... هر یک را درجه نامند و هر درجه را شصت و هفت کروه باشد چون زمین کروی شکل است بکصد و هشتاد درجه تحتست و یک صد و هشتاد درجه فوق آن چنانکه صد و هشتاد درجه فوق دو درجه جنوبی بزیر زمین است ... ربع مسکون نامند از جمله نود درجه ربع مسکون شصتی درجه است ... شمالی ... از کوهها برف است ... که بقیه ... آبادانی است و نزد بعضی عرض معموره عالم از خط استوا تا پنجاه و نیم درجه است و نزد بعضی شصت و شش درجه و طول معموره عالم از جزایر خالدات تا ساحل بحر محیط شرقی یکصد و هشتاد درجه است تمام کره زمین ... گرد کرده ... هزار ... هشت کروه است و مساحت معموره ربع مسکون بقول اکثری ... یک کرور چهل لکهه ... هزار و ... کروه است

ربو بالفتح اول و سکون موحده گونه دمی از ... الامراض

ربقه بالکسر حلقه رسن از صراح و منتخب و کشف

ربیبه دختری که آن زن از شوهر سابق همراه آورده باشد از شرح نصاب

ربوه بالفتح زمین بلند از شرح نصاب و منتخب ... بحرکات ثلاثه بمعنی پشته و جای بلند ... زمین ... بجهت آنکه بلندترین ... از زمین ... از زمین چهار

فرسنگ بلندترست۔

رپزه بیای فارسی و زای عربی بمعنی خورش و خرد از لطائف۔

رباعی بالفتح اول شتر هفت ساله و گاو و اسپ و گوسپند چهار ساله و شتر هفت ساله را رباعی ازان گویند که به هفتم سالگی چهار دندان میشود و بضم اول در اصطلاح شعرای عجم چهار مصراع که مصراع چهارم با اول و ثانی هم قافیه باشد و در مصراع سوم لازم نیست که همان قافیه باشد و این رباعی در بحر هزج اخرب اخرم می آید وزنش خاص اینست لا حول و لا قوة الا بالله و اگر برین وزن نباشد آنرا قطعه گویند رباعی نگویند از سرور و شرح نصاب و در منتخب نوشته که رباعی بفتح اول اسپ و گاو چهار ساله که پا در سال پنجم نهاده باشد و گوسپند سه ساله که پا در چهارم نهاده باشد و شتر شش ساله که پا در هفتم نهاده باشد۔

فصل را مهمله مع تای قرشت

رتاج بالکسر دروازه بزرگ که در خرد میان او باشد و بمعنی بند در و پشتیبان لا غراز لطائف۔

رتق بالفتح و سکون تای فوقانی بستن از منتخب۔

رتق و فتق هر دو لفظ بالفتح اول و سکون ثانی بمعنی بستن و کشادن از صراح۔

و بکسر الجواهر۔

رتم بالفتح رشته که بجهت یاد داشت بانگشت بندند و آنرا بفارسی یادآور گویند از لطائف۔

فصل را مهمله مع ثای مثلثه

رث بالفتح و تشدید ثای مثلثه بمعنی کهنه از منتخب و در لطائف بمعنی بدحالی نیز آورده۔

فصل را مهمله مع جیم عربی

رجا بفتح اول و بعد الف همزه بمعنی امید و امیدوار شدن و بمعنی ترسیدن نیز آمده و بغیر همزه جانب و کناره چیزی مثل کناره آسمان و کناره چاه و بکسر اول چنانکه مشهور شده خطا است از شرح نصاب و صراح و لطائف و منتخب و کنز۔

رجب بفتحتین ماه هفتم از ترتیب که بمعنی تعظیم ست چون این ماه را عرب شهر الله گفتندی و تعظیم کردندی لهذا باین نام نسبت شده از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم نیز روایت ست که رجب جوئی ست در بهشت شیرین از برف سفیدتر هر که درین ماه روزه دارد ازان جوی آب دهند ازین سبب ماه مذکور را رجب نام کردند از رساله نجوم که بکمال معتبر بود۔

رجولت و رجولیت بضمتین مردی و مرد بودن از صراح و منتخب۔

رجوع بالفتح بمعنی بازگشت و بازگشتن مرد بسوی زن مطلقه و بازگشتن کوکب سیاره سوای مهر و ماه از سیر طبعی خود که از

مغرب بسوی مشرق ست از منتخب و صراح و در لطائف بالضم۔

رجز بالکسر و در آخر زای معجمه بمعنی پلیدی و عذاب و شرک و بفتحتین نام بحری از نوزده بحور شعر که وزنش شش بار مستفعلن است و هشت بار نیز و بمعنی اشعاری که عربان در معرکها و جنگها در مقام مفاخرت از مردانگی و شرافت قوم خود میخوانند و نوشته اند که رجز بفتحتین در لغت بمعنی اضطراب و بیسر غیبت ست و نیز نوشته اند که رجز نام بیماری شتر ست که شتر در رفتن می لرزد چون حرکت کند باز ساکن شود چون جز اول ارکان بحر رجز دو سبب خفیف ست از تحیث لعد حرکتی سکونی واقع ست بدین مناسبت این بحر را رجز نام کرده ست چند معانی اول از منتخب و سروری و کشف و باقی از عروض سیفی و غیره۔

رجس بالکسر پلیدی و عقوبت گناه از منتخب۔

رجیع هر چه رد کرده شود و سرگین آدمی و ستور و نشخوار و شتر لاغر از منتخب۔

رجف بالفتح زلزله و سخت جنبیدن زمین و جز آن از منتخب و لطائف۔

رجل بالکسر بمعنی پا و بفتحتین پیاده شدن و بفتح را و ضم جیم مرد یکه بحد بلوغ رسیده باشد و بفتح را و بکسر جیم موی نوروئیده خلاف جعد از منتخب۔

رجال بکسر اول بمعنی مردان جمع رجل از منتخب۔

رجم بالفتح سنگ زدن و سنگسار کردن

و نفرین و بگمان سخن گفتن و در آمدن و دشنام دادن از منتخب۔

رجوم بالفتح راننده و بضمتین ستاره ها که بآن رانده شوند شیاطین از منتخب و لطائف۔

رجیم سنگسار کرده شده و رانده شده از منتخب۔

رجم شیاطین اندرین شیاطین آن توجیه از ستاره باشد شعله مانند که ملائکه بدفع شیاطین از آسمان می اندازند و نزد حکما بخارات برقی ست که بکره ناری مشتعل میشود۔

رجحان بالضم و جیم و حای مهمله جر بیدن ترازو و مانند آن بیک طرف و افزون آمدن از منتخب و بمعنی زیادتی و فوقیت نیز مستعمل میشود۔

رجله بالفتح تره خرفه از منتخب و برهان۔

رجفه بالفتح و حرف سوم فا لرزه زمین و جز آن از منتخب۔

رجعت القهقری بمعنی قهقری باز گشتن خود رفتن چنانکه رو بسوی مغرب کرده بطرف مشرق رفتن چه قهقری بر وزن فعللی و قهقر بر وزن زلزله مصدر ست بمعنی پس پای رفتن از صراح و مجمع البحار۔

فصل را مهمله مع حای مهمله

رحا بالفتح آسیا۔

رحما بضم اول و فتح ثانی جمع رحیم۔

رحی بفتح اول و ثانی و در آخر الف مقصوره بصورت یا سنگ آسیا و هر دو سنگ را رحیان گویند بفتح اول و ثانی از صراح۔

رحلت بالکسر کوچ کردن از منتخب و صراح

رحراح بالفتح و در آخر حای مهمله فراخ از منتخب

رحیض در آخر ضاد معجمه هر چیز که گرشسته باشد از منتخب

رحیق شراب خالص و صاف از سروری و منتخب

رحل بالفتح مسکن و منزل و رخت و اسباب و پالان شتر و کوچ کردن از صراح و منتخب وغیره و در قاموس بمعنی مرکب شتر نوشته است و مجازاً بمعنی دو تخته چوبین که قرآن مجید را دران نهند در هنگام تلاوت مستعمل

رحال بکسر جمع رحل بمعنی کوچ کردن و پالان شتر است

رحیل بمعنی کوچ از منتخب و صراح

رحم بفتح اول و کسر ثانی جای ولد در شکم آنرا زهدان گویند و بمعنی قرابت که در رحم شریک باشند و بفتح اول و سکون ثانی بخشودن از منتخب و مؤید و بدار و کشف

رحمان مشتق از رحمت صیغه صفت مشبه معنی آن بخشاینده و اطلاق این لفظ بجز ذات حقتعالی بر دیگری روا نیست بخلاف رحیم زیرا که حق تعالی امر کرده است قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ پس ازینجا ثابت شد که رحمن هم مثل لفظ الله که اسم ذات است حکم خصوصیت پیدا کرده و در رسم الخط بدون الف باید نوشت زیرا که رحمان یکی از نامهای مسیلمة الکذاب هم هست و آن کافری بوده که دعوی نبوت کرده پس نوشتن و ننوشتن الف بجهت تمیز و تفرقه باشد و دیگر آنکه در ننوشتن الف اتباع خط قرآنی است از

شروح نصاب و صراح وغیره

رحبه بالفتح و سوم بای موحده زمین فراخ و صحن مسجد وغیره و کاروان سرای از منتخب وغیره

فصل را مهمله مع خای معجمه

رخشا مخفف رخشان

رخا بالفتح نرمی و سستی و فراخی عیش از منتخب و کشف و صراح و کنز

رخوت بضمتین جمع رخت

رخت بالفتح جامه و لباس و آنچه بدان جامه و کاغذ وغیره ساخته شود و بمعنی اسپ و بایں معنی در اصل رخش بوده شین معجمه را بفوقانی بدل کردند و نامی که او با صاحب عصمت عیال عثمانی من از راه رخت اینی از ز اسپ که مرکب من باسانی بگذرد از جواهر الحروف وغیره

رخاوت بالفتح سستی از صراح

رخصت بالضم ارزانی و اجازت و آسانی و وسعت در مسائل از منتخب و غیاث

رخ بالفتح رخنه و عیب و عضو و بالضم رخساره و نام مرغی است عظیم که فیل را در گردن برا میبر آید و بالای برد و بمشابهت آن نام مهره شطرنج است که از دو مهره دیگر بیشتر بود از منتخب و رشیدی و برهان و مؤید و صراح و در نفائس الفنون مسطور است که رخ جانوریست مانند شتر و آنرا دو گوش باشد و دندانهای وی مانند شیر بود و هیچ حیوانی از دست وی خلاص نتواند یافت لیکن از این معلوم شد که چهار پایه باشد

رخش بالفتح رنگ سپید و سرخ درهم آمیخته و بعضی گویند رنگیست میان سیاه و بور چون اسپ رستم بهمین قسم رنگ داشت از انجهت اسپ رستم را رخش گفتندی و مجازاً هر اسپ را رخش گویند از رشیدی و برهان

رخیص در آخر صاد مهمله بمعنی ارزان از سروری و شرح نصاب

رخم بفتحتین دوستی و مهربانی و نرمی از منتخب

رخیم نرم آواز و ضعیف و کنایه از زاهد

رخام بالضم اول سنگ سفید نرم از منتخب و صراح و کنز و در برهان نوشته که اقسام آن زرد و سرخ نیز باشد بر دور خیابان نوشته آن سنگ مرمر است

رخشان بالضم تابان و روشن از برهان و رشیدی و مؤید و کشف

رخشیدن بالفتح نفس تند زدن از دویدن و بار بردن از رشیدی و برهان

رخ کسی بردن کنایه از روی او ریختن از مصطلحات

رخت کشیدن سفر کردن از برهان و بهار و شمس

رخت افکندن مقیم شدن از برهان

رخو بالکسر نرم و سست شدن

رخوه بالکسر در دیست که اندام را سست گرداند از شرح نصاب و در جمل الفنون نوشته که بمعنی نرمی و سستی است و حروف رخوه چیزهای از حروف که بمعنی که بنرمی از زبان بر آیند و آن شانزده حرف است ثائی مثلثه و حا و خا و ذال و زا و سین و شین

وصاد و ضاد و ظای معجمه و غین معجمه و فا و ها

رخنه سوراخ و عیب و فساد

فصل را مهمله مع دال مهمله

ردا بکسر اول چادر که بر دوش گیرند از منتخب

رودرست بفتح اول و فتح همزه که حرف چهارم است فاسد و زبون شدن و تباه گشتن از منتخب و صراح

رد بالفتح و تشدید باز گردانیدن و باز گشتن و باز آوردن از منتخب و بمعنی ردّه دیوار و رد بالکسر و در آخر همزه یار و دوست از صراح

رودبدل بفتح اول و ضم ثانی و دال و دال مهمله و بای عربی مفتوح سخنهای که بر اکرم گرداند بحث و مکابره بر زبان آرند

ردی الکیموس غذائی که در خلط غیر معتدل القوام والکیفیت پیدا شود

ردیف بکسر پریک اسپ پس سوار نشیند و در لطائف نوشته پس دیگری سوار شونده ماخوذ از ردف که بالکسر سرین است و بمعنی لفظ مکرر که در آخر مصرعها و ابیات آید

ردف بکسر اول و سکون ثانی بمعنی سرین و بمعنی در پی هم درآمدن و پس سوار نشستن و حرف علت ساکن ما قبل حرکت موافق که بیفاصله حرف ساکن پیش از حرف روی واقع میشود

ردف سرطان کنایه از برج اسد

ردو بفتحتین بمعنی صف و قطار از لطائف و جهانگیری

ردهی بفتح اول وکسر دال و یای مشدد بروزن فعیل ضد جید و بتشدید دال مکسور خطاست از منتخب الاغلاط۔

فصل رای مهمله مع ذال معجمه

رذایا بفتح جمع رذیه بمعنی باز فرومانده بر راه از صراح

رذیلت و رذالت هر دو بفتح بمعنی ناکسی و فرومایگی از صراح۔

رذیل بفتح اول ناکس و فرومایه۔

رذائل ناکسیها و فرومایگیها این جمع رذیلت است۔

رذاله بالضم اول ثقل خیر یعنی خلاصهٔ آن از کشیده باشند کما فی القاموس و مجازاً بمعنی ناکس و فرومایه و بفتح اول نیز آمده درین حالت مصدر است بمعنی ناکس و فرومایه شدن کما فی القاموس و المنتخب درین صورت اگر بقیاس بر عدل مصدر بمعنی صفت گرفته بمعنی ناکس و فرومایه گویند جائز باشد چنانچه در رساله بضم مد کشف بفتح است و رذالت بکسر اول و زای هوز چنانچه شهرت گرفته با این معنی در هیچ کتاب معتبر یافته نشده رذولیت ناکسی و فرومایگی بر وزن ناکس و فرومایه از صراح و منتخب۔

فصل رای مهمله مع زای معجمه

رزایا بفتح مصیبتها از منتخب۔

رزانت بفتح آهستگی و گرانباری و آرامیدگی از بحر الجواهر و صراح و در کشف و مدار بمعنی استواری

رزم یا رزه و رخ رزی ازده است

که یازده پهلوان ایران و یازده پهلوان توران دو دو باهم معارض شدند آخر پهلوانان ایران ظفر یافتند از شرح قصائد خاقانی

رز بالفتح درخت انگور و بمعنی انگور که مراد است و امر از رزیدن که بمعنی رنگ کردن است چنانچه در رنگ رز است از سراج و برهان۔

رزم بفتح اول و سکون ثانی بمعنی جنگ و جدل و بفتحتین صیغهٔ متکلم مستقبل از رزیدن از سراج و برهان۔

رزیدن بفتح رنگ کردن از برهان

رزین بر وزن ترین بمعنی آرامیده و آهسته و گرانمایه و در فارسی بمعنی استوار مستعمل [illegible] کشف و برهان و مؤید و منتخب و صراح۔

رزمه بالفتح پشتواره و بقچه جامه رخت از مؤید و برهان۔

رژده بفتح اول و سکون زای فارسی و فتح دال مهمله مردم حریف بسیار خورنده از بهار۔

فصل رای مهمله مع سین مهمله

رسوب بضمتین و بای موحده ته نشین شدن در ته آب و شراب و بول و مثل هم فرو نشیند آنرا در فارسی دُرد گویند بضم دال از منتخب و کشف مگر صاحب کشف بفتح نیز نوشته

رسالت بکسر اول پیغام بردن و پیغمبری

رستم بکسر نام پهلوان است سوای رستم زال و آن یکی است مادرزاد بود از مصطلحات

رسوخ بضمتین استوار رسیدن

و پا برجا بودن از منتخب و صراح

رسد بفتحتین حصه و کاروان جنس غله از چراغ هدایت

رسن باز بازیگر که بر رسن دود۔

رستخیز بالضم قیامت و معنی ترکیبی و برخاستن از کشف و مؤید و رشیدی و صاحب بهار و جهانگیری بالفتح نوشته اند و معنی ترکیبی باشدن و برخاستن گفته اند

رستاخیز بالفتح بزیادت الف نزد بعضی الف برای عطف است و در سراج اللغات رستاخیز در رستخیز بالضم است بمعنی قیامت۔

رسغ بالضم بضمتین و غین معجمه پیوندگاه باریکی ساعد با کف دست بهندی کلائی گویند از منتخب و صراح۔

رستم برف از برف صورت پهلوان سازند که پر هیبت باشد از مصطلحات۔

رسول بمعنی فرستاده شده و بمعنی پیغمبر یکه صاحب کتاب باشد بخلاف نبی که آن اعم است خواه صاحب کتاب باشد خواه نباشد و لفظ رسول بمعنی قاصد و یک نیز مستعمل است از شرح نصاب۔

رسل بضمتین جمع رسول که بمعنی قاصد و پیغمبر است۔

رسائل مکتوبات نامها و پیغامها و در لطائف بمعنی پیغامها نان

رسیل همراه در پیغام بر نده و فرستاده از لطائف

رسم بالفتح نشان و آئین و نوشتن و بمعنی داغ او بمعنی عادت از منتخب و لطائف و بهار

و در سراج اللغات نوشته که رسم بالفتح قاعده و قانون و این لفظ عربیست و مجاز بمعنی وظیفه و مشاهره هم کلانه و باصطلاح منطق تعریف شئی بعرضیات چنانچه تعریف انسان بماشی و ضاحک بخلاف حد که آن تعریف شئی بذاتیات باشد چنانکه تعریف انسان بحیوان ناطق

رسوم نقوش و آئین ها و عادتها۔

رسام بالفتح و تشدید نقاش و مصور مشتق از رسم که بمعنی نقش کردن است از کشف و منتخب و در برهان و کشف نوشته که نام نقاش و نام آهنگر است این قول هر دو خطاست۔

رسیدن معروف و بمعنی پخته شدن میوه و نضج یافتن و بکمال رسیدن و این همه معانی مجاز است از سراج۔

رسغه بالضم و غین معجمه پیوندگاه سر دست و پای از منتخب و صراح۔

رسته بالفتح بمعنی صف یعنی چند چیز که پهلوی هم باشند چنانکه دکانها بازار که تا دور برابر باشند از برهان رشیدی و مدار و در سراج و چراغ هدایت نوشته که رسته بالفتح بمعنی صف دکان و مجازاً بمعنی بازار و راه و بمعنی رها شده و آزاد و بالضم بمعنی روییده شده و بمعنی [illegible] صیغهٔ اسم مفعول از رستن که آن را [illegible] گویند

رساله مصدر است که بمعنی اسم مفعول مستعمل شده

رسمی بالضم و کسر تای فوقانی بمعنی

راحت و فراغت و نعمت، و چیزی از رزق
و روزی و نان حلوا از برهان و جهانگیری
رسمی بالفتح بمعنی چاکر و بمعنی خراج گزار

فصل راء مهمله مع شین معجمه

رشا بکسر اول بمعنی رسن و منزل بیست
و هشتم از منازل قمر و آن چند ستاره
است مسلسل مانند رسن و بالفتح بچه آهو
رشاقت بالفتح نیکو قد شدن از منتخب و کنز
رشاوت بالفتح براه راست بودن
رشح بالفتح تراویدن آب از منتخب
رشاح بفتح و حای مهمله جمع رشحه آنرا
جمع رشاحست
رشد بضم اول و سکون ثانی و بفتحتین براه
شدن و براه راست یافتن از منتخب و لطائف
رشید براه راست نماینده و نام قدیمی نیز
و نام رشید خاقانی از منتخب و لطائف
رشاد بالفتح بسامان بودن براه راست
بودن از منتخب و سراج و در بحر الجواهر
بالفتح بمعنی خردل و برنج و منتخب بمعنی تخم
تره تیزک که آنرا اولان گویند
رشته نجوم رشته ساالگوه از مصطلحات
رشته مهر ... برابر رشته است که ... چهار
کوچکی از ضعف و بلندی دیگر ... از برهان
رشن بالفتح روز هیجدهم از هر ماه شمسی
و نامی از جانب ابن شیخی بمعنی راستی ... بی
... گویند و از ... تاریخ و ساقست
و بر دو دست چون اسم یار کنند ... را
بمعنی ... آرش ... و برای بالفتح
اول و رشد ... بمعنی چکیدن آب
و باران اندک از سراج
و پیمان و جهانگیری و لطائف و منتخب
رشف بالفتح مکیدن از منتخب
رشته مریم کنایه از رشته است که رشته حضرت
مریم چنان باریک بود که بیرون دو تا
کردن بافته می شد از شرح خاقانی
رشته زدن پیمودن ایلچی اسباب از
شرح ... نوشته شد
رشته دراز دادن مهلت
وقت ... دادن و تنگ گرفتن
رشکلین بالفتح و کاف عربی منسوب
برشک یعنی ... و در سراج اللغات
نوشته که این مرکب است از رشک و کلمه
گین چون دو کاف بهم آمدند یکی را حذف
کردند غالباً کاف تازی حذف کرده باشند
بخلاف چرکین که کاف دوم را که فارسی
بود حذف کردند
رشته یا انگشت بستن بمعنی
یاد داشتن از مصطلحات
رشته سجان یا رسجان از مصطلحات
رشحه بالفتح و حای مهمله آب که از جای
تراوش کند و بچکد از منتخب
رشته تار و ... مرواریدو رشته مانند
چنبر یکی را برپا ساخته باشند و شکرخورند
بمعنی آکسن و نام سپاسیست که مانند تار
... ... می آید ... آنرا
تار و گویند و در سراج نوشته که رشته بالفتح
... رنگ کردن شده یکسر ...
نام ... ...
یکسند خورش ... ... مستعمل می شود
و در فارسی دیده نشده
رشیق ... نیکو قد و زیبا اندام از منتخب
رشاشه بفتح اول و بدو شین معجمتین
چکیدگی و تراوش آب و پرسش و بارش
قطرهای باریک از منتخب و کشف و برهان
و مدار ... ...
رشوه بالکسر و بالضم آنچه بکسی بدهند
تا کار سازی ... کند و در فارسی قدیم
... پاره گویند از منتخب و شرح نصاب
رشیده ... شناس است
رشته ختائی چیزیست از قبیل
ماهیچه و شکل نخ ابریشم آنرا با نبات
و گلاب آمیخته نوشند از مصطلحات
رشته کاشی نام طعام از قسم ماهیچه

فصل راء مهمله مع صاد مهمله

رصانت بفتح اول و فتح نون و تای
فوقانی استواری و محکمی از منتخب و سراج
رصد بفتحتین حیثیت و داشتن و بمعنی نظر
کنندگان و چبوتره که بلندی او هشت صد گز
برداشته کوه بلند بسازند و منجمان بران
نشسته احوال کواکب معلوم کنند از
لطائف و کنز و مؤید و در شرح چینی
فارسی آمده که منجمان شاه
کوتوال ... بلند کرد رعایت بلندی
باشند ... ... اطلاع و قصر
مقابل یکدیگر بنا کنند و یکی بسوی
مشرق ... دیگر ... و در میان
... ... چهار ذراع بود
و طول هر یکی از این هر دو قصر چهارصد گز
باشد و بلندی هر دو قصر صد گز بلکه زیاده
و در تواریخ ولایت ناصر مسطور است
که در ملک فرنگ صد عمارت ساختند که
ارتفاعش قریب هزار دست و چاه
زیرزمین پانصد دست ... بود و در
و شمس از ستاره ... ...
... ... و برگرفته بالای آن ... که
... ...
... ...
آفتاب از بالای ... تا به چاه نمایان
باشد و در میان ... جابجا کتابهای
علم هیئت و تنجیم نهاده باشند که با لا
برآمده بوسیله ... و در ... کالات
احساس بروج و سیار نمایند
رصاص بفتح اول و هر دو صاد مهمله
بمعنی ارزیز یعنی قلعی که بهندی رانگ
گویند از منتخب و بحر الجواهر و کشف
رصد ورگار رسیدن کار را بخوبی
تمام کردن از مصطلحات
رصدگاه بفتح اول جای باشد چبوتره
باجگاه یعنی جای زکوه و جای ... آن
و زکوه متاع خود دهند از برهان و سراج
و تحقیق آنکه بمعنی دوم ... علم
نوشته چراکه رصد بمعنی ... کار ... آن
جنس ... باشد ... و ... بدایت
و ظاهر است که چبوتره باجگاه ... آیدن
کاردان غلط و ... است

فصل راء مهمله مع ضاد معجمه

رضا بکسر خوشنودی و بفتح و مد خوشنود شدن و باصطلاح اہل تصوف خوشنودی کردن بر ہر چه از قضای الٰہی به بنده رسد و فرو تر ازین مرتبه صبر است و بالا تر ازین مرتبه تسلیم و لقب حضرت علی موسی بن جعفر علیهم السلام در منتخب به معنی بفتح نوشته و صاحب کشف و صراح و مؤید لا غلط او این جا بمعنی اول بکسر نوشته اند۔

رضاعت بفتح و ضاد معجمه و عین مهمله شیر خواری بچگان از منتخب و کشف و صراح۔

رضیع طفل شیر خوار و همشیر یعنی دو طفل که از یک دایه شیر خورده باشند هر یکے مر دیگرے را رضیع باشد۔

رضاع بفتح و بکسر شیر مکیدن بچه و شیر خوار از منتخب و مدار و لطائف و صراح۔

رضوان بالکسر بمعنی خوشنودی و نام فرشته که موکل و دربان بهشت است از مدار و کشف و صراح و سروری۔

رضیه بفتح اول و کسر ضاد معجمه و تشدید تحتانی خوشنودی کرده شده۔

رضویه بفتحتین و واو مکسور و تشدید تحتانی منسوب بامام موسی علی رضا رضی الله عنه۔

رضی خوشنود از لطائف۔

فصل راء مهمله مع طای مهمله

رطب بفتح اول و سکون ثانی بمعنے چیزیکه از رطوبت اصلی خود تر باشد با نجاصیت و تا چیز تر باشد و بضم اول و فتح ثانی بمعنے خرما نیکه تازه و تر باشد و هنوز خشک نشده باشد از منتخب

وکشف و لطائف۔

رطل بالکسر و بالفتح پیمانه نیم من یعنی نیم آثار و من دوازده اوقیه و اوقیه چهل درم و گاهی لفظ رطل بمعنے پیاله شراب آید که دران نیم سیر شراب گنجد و بمعنی مطلق پیاله شراب نیز آید از منتخب و بحر الجواهر و کشف و مهذب۔

رطل گران پیمانه بزرگ از برهان

رطوبت اصلیه تری رطوبت خلقی که در اعضای ابدان است۔

فصل راء مهمله مع عین مهمله

رعایا بالفتح جمع رعیت چنانکه قضایا جمع قضیه بمعنے محکومان و نگهداشتگان از منتخب و غیر آن۔

رعا بالکسر اول علف و گیاه و بفتح چریدن و چرانیدن از صراح و در لطائف بکسر اول بمعنی گله گاو و گله گوسفند و غیره و در کشف بکسر اول شبانان و حاکمان۔

رعنا بالفتح زن گول و سست از صراح و در منتخب و کنز بمعنے زن خویشتن آرا و از لطائف و کشف و مؤید و خیابان شرح خاقانی دریافت شده که رعنا و رعنا درد فارسیان بالف مقصور بمعنی پیاده خوشنما و جهالاک و متکبر مستعمل میشود و نام گلے که از اندرون سرخ و از بیرون زرد باشد و مجازاً بمعنے دو رنگ نیز آمده چنانکه سرو رعنا بمعنے سرو دو رنگ۔

رعیب بمعنی خائف از لطائف۔

رعامت بکسر نگهداشت و پرهیز کردن

از منتخب و صراح۔

رعونت بضمتین نادانی و نرمی و سستی شدن و سرکشی و خود آرائی و زینت از سروری و منتخب و کشف و مدار و مؤید و صراح و مزیل۔

رعیت بفتح اول و کسر عین مهمله ما یحفظه الراعی یعنی آنچه که نگهبانی کند آنرا شبان و گله بان از مزیل۔

رعات بضم اول و در آخر تای فوقانی نگهبانان و مجازاً بمعنے حاکمان و سلاطین این جمع راعی است۔

رعاث بکسر اول و ثای مثلثه شاه جان نصاب نوشته اند که بمعنی گوشواره و گلوبند است و بمعنی تاج چنانکه در نصاب آورده بنظر نیامده و همین در کنز نوشته

رعد بالفتح آواز ابر و گویند که آواز فرشته است که ابر را میراند از منتخب و نام عاشق رباب از لطائف۔

رعاف بضم اول خونی که از دماغ براه بینی آید از بحر الجواهر برآید و منتخب

رعشه بالکسر لرزشی است که از آن سستی آدمی بی اراده می لرزد از بحر الجواهر و منتخب بالفتح

رعی بفتح اول و سکون عین چریدن و چرانیدن و نگهبانی کردن و بالکسر و فتح این گیاه که ستوران میخورند از مؤید و لطائف۔

رعنائی خود آرائی و زیبائی۔

فصل راء مهمله مع غین معجمه

رغبت نشینه اندازه از لطائف

رغائب بالفتح جمع رغیبه بمعنی چیز خوب

رعد بفتحتین عیش خوش و نعمت از منتخب و لطائف۔

رعیف گروه زنان که برای تحسین گیسوی خود سعی کرده باشند از شرح نصاب۔

رغام بالفتح خاک ریگ آمیز از شرح نصاب و منتخب

رغم بالفتح اول و سکون ثانی خاک آلوده شدن و کرده و بخواری و خوار شدن و مجازاً بمعنی کاری که برخلاف دلخواه کسی باشد از منتخب و لطائف

رغو بحرکات ثلاثه اول و سکون ثانی کف که بهندی جهاگ گویند از صراح

فصل راء مهمله مع فا

رفقا بضم اول و فتح ثانی جمع رفیق از کشف و مدار۔

رفات بضم شکسته و از هم ریخته و ریزه ریزه از منتخب و لطائف۔

رفاقت بالفتح همراهی از قاموس۔

رفعت بالکسر بلندی از منتخب و کنز۔

رفاهت بفتح و رفاهیت بفتح و تخفیف تحتانی تن آسانی و فراخی عیش شدن از منتخب و صراح و ظهوری بتشدید یای تحتانی آورده مصرع که دارد رفاهیتش کوچه شاه۔

رفش بفتحتین و ثای مثلثه بمعنی جماع و فحش یعنی سخنان زشت گفتن از منتخب و شرح نصاب و کنز و لطائف۔

رفد بالکسر و بالفتح کاسه بزرگ و بخشش از منتخب و صراح۔

رفس بالفتح و سین مهمله بپا زدن

چیزی را از منتخب و لطائف.

رفض بالتحتین و بالفتح و ضاد معجمه گذاشتن و ترک دادن از منتخب و لطائف.

رفع بالفتح برداشتن و حرکت پیش دادن کلمه را و تقدمه پیش حاکم بردن و برداشتن غله از منتخب و در خیابان بمعنی معزولی.

رفرف بالفتح هر دو را مهمله بمعنی بال جنبانیدن مرغ تا فرود آید و طاق در عمارت و جامهای سبز و بالش و خیمه و نام مقام اسرافیل علیه السلام از منتخب.

رف بالفتح آنچه برای گستردن ظروف بصورت طاق بر در عمارت سازند و بر آورده باشد از دیوار از صراح و منتخب و کاشف.

رفق بالکسر نرمی و ملاطفت از منتخب و صراح.

رفاق بکسر جمع رفیق از لطائف و صراح.

رفتن معروف و بمعنی مردن و این مجاز است از مصطلحات.

رفیع الشان لقب شاهزاده.

رفو بالفتح درست کردن و اصلاح دادن جامه از مدار و مؤید و سراج اللغات و برهان و در منتخب بغیر همزه.

رفقه بالضم و سکون فا اسم جمع است بمعنی گروه هم سفر از صراح.

رفاه بکسر اول بمعنی آسانی و فراخی عیش و هم جمع رفه که بفتح اول و سکون ثانی بمعنی تن آسانی است.

رفاده بکسر اول و در حرف چهارم دال مهمله پارچه چند توی [illegible] که بر رگ فصد کرده و غیره بندند و رفیده [illegible].

همین است از صراح و منتخب.

فصل راء مهمله مع قاف

رقبا بالضم اول و فتح قاف و بای موحده جمع رقیب که بمعنی نگهبان و محافظ است.

رقطا بالفتح هر شی مونثی که بر آن نقطها سیاه و سفید باشند و نام قصیده که در آن یک حرف منقوط و یک حرف غیر منقوط باشد.

رقص رقص [illegible] نوعی از رقص و باصطلاح لولیان حرکت جماع را گویند از مصطلحات.

رقاب بکسر اول جمع رقبه که بمعنی گردن است و بمعنی غلامان و کنیزان.

رقیب بمعنی پاسبان و نگهبان و کسی که بر یک معشوق عاشق باشد هر یکی دیگری را رقیب باشد چراکه هر یکی از دیگری نگهبانی و محافظت معشوق می کند.

رقیت بالکسر و تشدید قاف مکسور و تشدید یای تحتانی بندگی کردن و غلامی نمودن از لطائف.

رقابت بالفتح انتظار و نگهبانی از منتخب.

رقت بالکسر و تشدید قاف نرمی و لاغری از لطائف و مجازاً بمعنی گریه مستعمل و بمعنی [illegible] و نیز آمده [illegible] در شرح [illegible].

رقاد بالضم اول و در آخر دال مهمله بمعنی خواب و خفتن از شرح [illegible] و صراح و منتخب.

رقود [illegible] خواب کردن و خواب کنندگان جمع راقد از منتخب.

رقاع جمع رقعه [illegible]

رقائق جمع آن باریک کنایه از اسرار و رموز.

رقاق بالضم اول نان تنک از منتخب.

رق بالکسر و تشدید قاف بندگی و غلامی و بالفتح و تشدید قاف پوست آهو که بر او نویسند از منتخب.

رقم اول کنایه از نور محمدی یا عرش.

رقص اصول نوعی از رقص که بهندی رقص بار تال نامند.

رقائم بالفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم است جمع رقیمه.

رقیم [illegible] اول و فتح [illegible] و یای [illegible] و میم بمعنی گردن و بمعنی نوشته و بعضی بفتحه تکلم بسکون قاف خوانند خطا است اگر بفتح اول و سکون بمعنی زمینیکه نزدیک آب رود باشد از منتخب و بحر الجواهر و مدار الافاضل زمین متعلقه ده را گویند.

رقعه بالضم اول و سکون قاف و فتح عین پارچه جامه و کاغذ و مردم از بی اتفاقی که تشدید قاف بدون عین خوانند غلط.

رقیه بالضم اول و سکون قاف و تخفیف تحتانی سحر و افسون بالضم اول و فتح قاف و تشدید یای تحتانی [illegible] [illegible] رسول [illegible] از منتخب و رقیه [illegible]

[illegible] رقاد [illegible] رقص [illegible]

[illegible] نوعی از رقص [illegible]

از انواع رقص است از مصطلحات.

فصل راء مهمله مع کاف

رکاب بکسر اول شتران سواری و حلقه آهنی که بر زین بندند تا وقت سواری پای در آن نهند از منتخب و در برهان نوشته که در فارسی رکاب بکسر اول بمعنی پیاله و در ارشاد پهلوی نوشته که بمعنی پیاله و ساز مجاز است در مصطلحات بمعنی کشتی است.

رکیب بالکسر بمعنی رکاب یعنی [illegible] رکاب.

رکوب بالضم سوار شدن و بالفتح مرد بسیار سواری کننده و ستور یکه لائق سواری باشد از منتخب و صراح.

رکاکت بالفتح سستی و ضعیفی و باریکی و بیعزتی از منتخب و صراح و غیران.

رکعت بالفتح بر وزن غفلت جزو صلاة که در بیع صلوة است یا ثلثه یا نصف آن یا است [illegible] که از حرکتی در ان [illegible] باشد و اکثر مردم از بی اتفاقی بر وزن صلابت و جلوه خوانند از مؤید.

رکضات بالفتح [illegible] آمده [illegible] و جنبانیدن [illegible] زدن [illegible].

رکنا باد بالضم نام نهر کاهی از شیراز از سراج.

رکی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

رکا بدار [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] از مصطلحات.

رکاز بکسر اول و در آخر زای معجمه گنج و خزانه که در زمین باشد از شرح نصاب و در منتخب بفتح است.
رکض بالفتح و ضاد معجمه پای جنبانیدن و اسپ را تاختن از کشف و صراح و بمعنی دوانیدن ستور را از بحر الجواهر.
رکیک سست و ضعیف و باریک و تنک و نیز الحمق یعنی خود غیرت ندارد از منتخب.
رکو رکوی رکوه رکوک بضمتین بمعنی لته و جامه کهنه و مطلق کرباس از برهان سراج اللغات و در شرح نصاب یعنی چادر یک تخته نیز نوشته.
رک بالفتح و کاف عربی ضعیف شدن از لطائف.
رکن حطیم یکی از ارکان کعبه است.
رکیدن بخود بخود سخن گفتن از روی قهر از برهان.
رکون بضمتین آرام گرفتن و میل کردن بسوی کسی از منتخب و لطائف.
رکن بالضم در شرح نصاب بمعنی خویش و قریب و در منتخب جانب قوی چیزی و در مدار و کشف نوشته که رکن بالضم جزو عظیم چیزی و کرانه کوه و قوت و گوشه دیوار است.
رکین بفتح اول محکم و استوار و مرد آهسته آرمیده از منتخب.
رگ گردن بفتح اول و سوم و سکون دوم و کاف فارسی بمعنی مغرور و سرکشی.
رگ گرفتن سختی کردن از سراج.
رگ نهادن ...

که بدل التصاق دارد.
رکوه بالکسر بمعنی ابریق چرمین که بهندی چهاگل گویند از لطائف و غیره منتخب.
رکیه بالضم و یای موحده بمعنی زانو از منتخب.
رکیه بفتح اول و کسر کاف و تشدید تحتانی بمعنی چاه و احوال از شرح نصاب و منتخب.
رکی بفتح اول و کسر کاف و تشدید تحتانی چاهها و این جمع رکیه است.
رکابی بکسر اول طبقچه و پیاله شراب از شرح خاقانی و بستان.
رکنی بالضم و نون بمعنی زر خالص منسوب برکن که نام کیمیاگر است که زر خالص میساخت از برهان و سراج اللغات نوشته که رکنی بالضم زر خالص منسوب برکن الدین نامی که زر خالص رائج کرد چنانچه قوسی نوشته.
رکن یمانی یکی از ارکان کعبه است.

فصل راء مهمله مع میم

رمح بالضم و حای مهمله بمعنی نیزه از کشف و مدار و صراح.
رماح بکسر جمع رمح که بمعنی نیزه است و بالضم و تشدید میم بمعنی نیزه داران و نیزه سازان از لطائف و بالفتح و تشدید میم بمعنی نیزه باز کامل.
رماد بفتح و دال مهمله بمعنی خاکستر از منتخب و کشف و بحر الجواهر و مدار.
رمد بفتحتین ... گردیدن ... چشم و آن اکثر ... و جریان آب ... مستفاد ... از کتب طب و لغات.

رمش بفتح اول و کسر میم گرگشتن و رسیدن.
رمص بفتحتین و صاد مهمله چرک سفید که در کنج چشم گرد آید و آنچه روان شود آنرا غمص گویند بفتحتین از منتخب.
رمق بفتحتین بقیه جان از منتخب.
رماک بکسر اول بر وزن کتاب مادیانها و این جمع رمکه است از صراح.
رمل بالفتح بمعنی ریگ و نام علمی و بفتحتین نام بحری از نوزده بحور شعر که وزنش اکثر چنین باشد فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلات از منتخب این بحر را از آن رمل گویند که رمل در لغت حصیر بافتن است چون ارکان این بحر را و تدی در میان دو سبب است و دو سبب در میان دو وتد پس گویا که اسباب و اوتاد را بافته اند چنانکه حصیر را ریسمان میبافند و نزد بعضی ماخوذ از رملان باشد که بمعنی دویدن شترست بشتاب چون این بحر رغبت و شتاب خوانده میشود رمل نام کردند و اصل این بحر هشت بار فاعلاتن است.
رمال بکسر اول بمعنی ریگها و این جمع رمل است که بفتح اول و سکون ثانی بمعنی ریگ باشد از صراح و دیگر کتب.
رمه بوشیده و کهنه از کشف و لطائف.
رم بالفتح گریختن از برهان و سراج نوشته که رم بالفتح رمیدگی و در عربی نیز رم بتشدید بمعنی گریختن آمده اسپ ... میتوان بتخفیف ... فارسی ... و بمعنی گله ... گوسپندان ...

باشد مخفف رمه باشد و نام صحرا و بیابانی است از برهان و موید.
رمان بالضم و تشدید میم بمعنی انار از منتخب.
رمضان بفتحات ثلاثه ماخوذ از رمض که بمعنی سوختن است چون ماه صیام گناهان را میسوزد لهذا باین اسم مسمی گشت از رساله علم نجوم که کمال معتبر بود نوشته شد با آنکه مشتق از رمض است و معنی رمض سخت شدن پای از گرمی زمین چون ماه صیام موجب سوختگی و تکلیف نفس است لهذا باین اسم مسمی گشت از شرحی معتبر نوشته شد و در نصاب رمضان بمعنی سنگ گرم است و از سنگ گرم پای روندگان میسوزند و شاید که بوقت وضع این اسم ماه صیام در شدت گرما باشد.
رمه بفتحتین گله گوسپند از سروری و برهان.
رماعه بالفتح و تشدید میم و عین مهمله بمعنی تارسر یعنی موضعی در سر که طفلی نرم و جنبنده باشد و بهندی تالو نامند از شرح نصاب.
رمکه بالفتح اسپ ماده از شرح نصاب.
رمی بفتح اول و سکون میم بمعنی انداختن و تیر انداختن و تهمت نمودن و دشنام دادن از منتخب و شرح نصاب.

فصل راء مهمله مع نون

رنگ ... رنگی که در اکثر بازار و برقرار و بی تغییر باشد از رشیدی و چراغ هدایت و سراج و برهان.
رنگ ... بالکسر ... انکار ... از زیر ... بالفتح بمعنی

ربودن و دزدیدن و بمعنی خوشبوی باشد و بمعنی گرد و خاک و تراشه چوب که از رنده کشیدن فرو افتد از لطائف و شرح خاقانی —

رنود بالضمتین جمع رند ست بتصرف فارسیان عربی دان چه این مردم الفاظ فارسی را هم گاهی بطور عربی جمع آرند —

رندانه کردن یعنی کار رندانه کردن از مصطلحات

رنجور در اصل رنج ور بود بجهت تخفیف ماقبل واو را ضمه داده واو را ساکن کرده اند —

رنگریز این لفظ بزیادت یای تحتانی غلط است و صحیح رنگرز ست از کشف و سروری و مؤید و مدار و در سراج نوشته که رنگریز بزیادت تحتانی بجای رنگرز نیز آمده است و اگر بمعنی نقاش و مصور و تصویر ساز گویند صحیح باشد —

رنگ آمیز کنایه از نقاش —

رنگ این لفظ فارسی یک معنی دارد اول مشهور ست که لون باشد دوم شتر مرغ و نصیب سوم عیب چهارم رنج و محنت پنجم توت و توانائی ششم جان هفتم شتر قوی هشتم مال نهم گنج و فائده دهم زنده دلی یازدهم طرز و روش دوازدهم بز کوهی و گاو دشتی سیزدهم مکر و حیله چهاردهم رویدن و رستن پانزدهم خوبی شانزدهم خوشی و تماشا و مستی هفتدهم خجالت و شرم هیجدهم خون نوزدهم رونق و در لطائف نوشته که مایه اندک نیست و یکم نیز و بیستم دزدی بیست و دوم قمار و حاصل قمار بیست و سوم خدا و ند

و دالی بست و چهارم پدر را گویند بست و پنجم خال بست و ششم نقطه بست و هفتم شیرین کار را گویند بست و هشتم جلا جل بست و نهم خشم و غضب سی ام ابریشم سی و یکم خیابت از جهانگیری و لطائف و برهان و در برهان دو معنی زیاده ست یکی مال و اسباب دوم مثل و نظیر و بشت معنی اخیر از معانی سی و یکم در برهان نیست —

رن بالفتح مشقت و محنت ظاهرا مخفف رنج ست —

رنگ ریختن طرح عمارت افگندن و بنای کار گذاشتن از چراغ هدایت و مصطلحات —

رنگ شکستن فائده برداشتن.

رنگ بر رو شکستن زرد شدن رنگ چهره از کثرت غیرت و شرم یا از کثرت بیم و خوف —

رنگ کردن دغا و فریب کردن —

رنگ یا آب بر روی کار آوردن رونق دادن —

رنگ آب زدن و ریختن منصوبه تازه بر انگیختن —

رنگ دادن و گرفتن کنایه از متغیر شدن —

رنگ شکسته رنگ متغیر آخر این از پنج اصطلاح از مصطلحات —

فصل رای مهمله مع واو

روستا قریه و دیه و منسوب آن روستائی

از سروری و خیابان کشف و برهان و سراج اللغات —

رو یا بالضم اول و سکون ثانی و کسر دوم تحقیق همزه است و یای تحتانی بمعنی آنچه در حالت خواب دیده میشود.

روسا بالضم اول و فتح همزه که بصورت واو ست و سین مهمله سرداران و این جمع رئیس است —

روهینا بواو مجهول و یای معروف و نون بالف زده نوعی از فولاد جوهردار از برهان و مؤید و کشف —

روح توتیا جست که آنرا از سوختن آن زاد و چشم کشند و در شراب نیز آمده از مصطلحات —

روایت بکسر نقل کردن سخن از منتخب

روحات بالفتح بوهای خوش و بادها خنک و آسایشها و خوشیها —

روات بضم اول نقل کنندگان سخن و آب برکشندگان و بمعنی ساقیان نیز آمده این جمع راوی است —

رویست تنی از کشتی که آن با دریای حریف بند کرده روی دست بر سینه حریف زور بر زدن ست که از جا در آید و کنایه از مکر و فریب و بمعنی طپانچه از مصطلحات و چراغ هدایت منتزع

رو یاست بمعنی شارع و خواهر که در دکان بیرونی دکان سیدار کند و بمعنی آنچه بجهت متاع کر امرا بکنند دست ساده در دکان و باز ار فروشند —

روعت بالفتح خوف و ترس بالفعل ب[illegible]

روضات بالفتح باغها و مرغزارها

[illegible] و جمع روضه است —

رویت بالفتح و سکون ثانی و فتح تحتانی بمعنی [illegible] و بکسر اول و کسر واو و تشدید تحتانی بمعنی [illegible] از منتخب و صراح —

روز بازخواست روز قیامت —

روشنا بالفتح و بای [illegible]

روشن و احد و [illegible]

و در شرح نصاب بمعنی [illegible] —

رواج [illegible]

[illegible]

[illegible]

رواح بالفتح [illegible]

و [illegible]

رواح بالفتح و آخر [illegible]

[illegible]

و در [illegible]

[illegible] —

روح بالفتح [illegible]

[illegible]

[illegible]

و نام [illegible] علیه السلام

[illegible]

[illegible]

[illegible]

فعل امر الٰهی ست۔
روائح بفتح اول وکسر همزه که حرف چهارم است جمع رائحه که بمعنی بوی خوش باشد
رواق مسیح کنایه از فلک چهارم۔
روز استفتاح یازدهم شهر رجب وجه تسمیه آنکه در رحمت و درهای بهشت درین روز گشاده میشود و در کعبه نیز بجهت زائران گشاده میشود و بعضی گویند که زبان عیسی علیه السلام درین روز گشاده شده بود از لطائف۔
روخ بالضم وخای معجمه گیاهیست که از خالی از برگ دبار که بدان بوریا بافند از برهان وسراج۔
روح مجرد روح مطلق وجبرئیل علیه السلام وعیسی علیه السلام۔
روسفید معزز وممتاز ودولتمند از چراغ هدایت۔
رود بالضم بمعنی نهریکه عظیم وجاری باشد ونام سازی وبمعنی روده گوسپند وغیره وبمعنی رود که کمان وتار بر روی سازها کشند وبمعنی فرزند نیز آمده از برهان وکشف ودر سراج نوشته که رود بالضم وبواو مجهول آب عظیم که جاری باشد ومجازاً زه کمان وتار ساز چراکه از روده بچه گوسپند سازند لیس تاره آهنی را رود نه گویند واز بسکه درین معنی شهرت دارد مجازاً ساز را نیز نامند۔
روسیر شله تر قع از مصطلحات
روبیداو با جرا واحوال

روزگار بمعنی زمانه مطلق ومجازاً بمعنی امتداد ومدت وفرصت این لفظ مرکب است از روز وکلمه گار که بمعنی کننده باشد چون زمانه حرکت فلک الاعظم است که موجب حرکت افلاک دیگر میگردد وفلک شمس نیز از انجمله است پس زمانه یعنی حرکت فلکی سازنده وکننده روز است و روزگار بمعنی شغل وپیشه ونوکری نیز مستعمل واین در اصل روزگاره باشد پس ها در لفظ روزه برای نسبت است یعنی آنچه بروز تعلق دارد وحالا بکثرت استعمال بدون ها نویسند وخوانند چنانچه از زبان اهل ایران بمعنی روزگار بفتح زای معجمه مسموع است این فتح زا بر بودن ها دلالت می کند قال از سراج
روبار جائیکه دران جویهای آب بسیار جاری باشند وبمعنی جوی عظیم نیز آمده از برهان وسراج۔
روزبازار بمعنی رونق وگرمی بازار وبمعنی جائیکه دران بروز معین مردم جمع شده خرید وفروخت نمایند از برهان وسروری وسراج۔
رو بدیوار کنایه از حیران۔
روز دگر روز قیامت از مصطلحات
روئین دژ بدال وزای فارسی قلعه بود از ولایت توران که ارجاسپ نبیره افراسیاب والی آن قلعه ودختران گشتاسپ را از بلخ برده دران قلعه محبوس ساخته بود واسفندیار از راه هفتخوان رفته آن قلعه را فتح کرد از سراج

رود خیز بمعنی سیل وبمعنی موج۔
روح القدس بقاف ودال مضموم حضرت جبرئیل علیه السلام از مدار۔
روس بالضم نام ملکی وسیع در اقلیم ششم وهفتم۔
روناس بواو معروف ونون وسین مهمله بیخیست که بدان سرخ رنگ رزند بهندی مجیٹهه گویند از برهان وسراج۔
روزه نفس نوعی از زهد وفقر است که از شب نیت کرده همه روز از کسی کلام نکنند وگویند که این عبادت حضرت مریم است علیها السلام وروزه مریم نیز گویند۔
روشناس کنایه از شخص معروف ومشهور وبمعنی وجیه از برهان۔
روش شمرنده کننده از چهار شربت ودر سراج بمعنی حریف ودر چراغ هدایت بمعنی حریف ومقابل۔
روش بفتح اول وکسر واو بمعنی رفتار وبمعنی طرز ومجاز بمعنی راهی که در باغ باطراف تختها سازند وبواو مجهول مخفف روشن که بنون باشد بحذف نون از سراج وبرهان وجهانگیری
روز بخش باضافت روز ازل۔
روضه بالفتح جمع روضه که بمعنی بوستان ومرغزار باشد از لطائف۔
روابط جمع رابطه۔
رؤف بفتح اول وضم همزه وسکون واو بسیار مهربان از منتخب چون همزه را صورت معتدد بهایست ملحوظ گشته است

درینجا نوشته شد۔
رواق بکسر وبالضم بمعنی سقفی که در مقدم خانه سازند از مزیل مؤلف گوید که ازین تقریر مستفاد میشود که بهمین است که بهندی آنرا چهجه گویند وصاحب شرح قاموس نوشته اند پرده که در کشیده باشند از سقف وصاحب کشف ومدار بکسر نوشته واز منتخب بفتح وضم بمعنی سقف وبمعنی ابر وسحاب ودر چراغ هدایت بمعنی صاف وخالص نوشته ودر برهان بکسر است بمعنی نشستگاه خانه وایوانی که در مرتبه دوم عمارت ساخته باشند
روباه تربک بضم فوقانی بمعنی بکوی که آنرا بعربی عنب الثعلب گویند از برهان
رودنک بواو مجهول وفتح دال ونون وکاف فارسی تخمهای باریک که جامها را بدان سرخ رنگ رزند بهندی مجیٹهه نامند از برهان وشرح نصاب۔ کشف
روح ولد هم جبرئیل علیه السلام از سروری
روح اعظم جبرئیل علیه السلام۔
روز امید هم روز محشر
روزه هم کنایه از خاموشی از مصطلحات
روان بفتح بمعنی فی الحال وزود وبمعنی هر چیز که لایق وجاری باشد وبمعنی رونده وبمعنی روح وجان ونفس ناطقه وبعضی گویند که روان نفس ناطقه را گویند وجان روح حیوانی را گویند ونفس ناطقه را روان ازان گویند که همیشه در حرکت فکری است وکسانیکه لفظ روان بمعنی روح بضم خوانند فقط اسست از رشیدی وکشف

وهدارو سروری و لطائف و مؤید برهان و جهانگیری و در سراج اللغات و لطائف از رساله معراجیه شیخ ابو علی سینا منقول ست که مراد از روان نفس ناطقه است و از جان روح حیوانی۔

روحانیان بالضم فرشتگان و پریان از صراح۔

روح الامین جبرئیل علیه السلام از سروری و کشف روح نام جبرئیل ست و امین صفت او ست و خطاب امین ازان یافت که آنچه از کلام جناب الٰهی مسموع میکرد بعینه پیش پیغمبر علیه الصلوة والسلام ادا می نمود۔

روشن بمعنی بو او مجهول ست و در رساله معربات نوشته که روشن بالفتح معرب روشن بالضم ست که بمعنی تاباست و در سراج اللغات نوشته که روشن بالضم معرب است مرکب ست از رو که بمعنی رخساره و چهره باشد و از لفظ شن که کلمه نسبت ست از عالم گلشن و چمنشن چون چهره بنسبت دیگر اعضا ظاهر و نمایان تر است لهذا بمعنی تابان و ظاهر روشن گفتند و بالفتح معرب آنست۔

روشن تابدار و بساز عمارت۔

روشناس بالضم شناسای از کشف و برهان۔

روشندان روزنی که برای روشنی در خانه گذارند این لفظ مرحبیث القیاس درست نباشد چرا که خود روشن بمعنی تابان آمده از تجربه جمع آن روشن

مے آید مگر آنکه لفظ دان زائد باشد از عالم زنخدان از سراج و غیر آن یا آنکه روشندان در اصل روشنی دانست یا را بجهت تخفیف حذف کرده اند۔

رواقیان حکمای اشراقیین که از مکاشفه احوال ضمائر معلوم میکردند و در کتاب نوشته بود که رواقیان ازان گویند که ایشان بر رواق نشسته معالجه بیماران میکردند و احتیاج نبض گیری نداشتند۔

روئین تن لقب اسفندیار ست گویند که بدعای یکی از صاحب کمالان عصر خود جلد بدن او تیغ و تیر کارگر نمی کرد از سراج۔

رودخیزان جمع رودخیز که بمعنی موج باشد۔

روین بر وزن سوزن نام بیخهاست باریک که جامه را بدان رنگ سرخ رزند بهندی مجیٹھ گویند از برهان و شرح سکندر نامه از خان آرزو۔

روزن بالفتح معرب روزن بالضم کذا فی المعرب روزن بمعنی سوراخ دیوار و سوراخ هر چیز و دریچه۔

روازن نابدانها و دریچها و سوراخهای هر چیز۔

روز و پر شدن در اصطلاح بمعنی فنای نفس ذات و مولوی نام حمید جا در مثنوی باین معنی آورده اند از لطائف۔

رونیافتن توجه و شفقت نیافتن۔

روشن قاز مالیدن تملق و خوشامد کردن و فریب دادن از چراغ هدایت و چهار شربت و مصطلحات۔

روانداختن سوال کردن از چراغ هدایت بمعنی عجز و الحاح نمودن از مصطلحات۔

روی دستی خوردن فریب خوردن و طپانچه خوردن از چراغ هدایت۔

روسیاه ساختن شرمنده شدن و خجالت کشیدن از چهار شربت و سراج و مصطلحات و برهان و چراغ هدایت و بمعنی تصویر نوشتن نیز گفته اند۔

روفرمودن شرمنده کردن۔

روز سنگ داشتن بیحیا بودن۔

رو کردن حاصل شدن و رو برو کردن و توجه کردن و بمعنی ظهور کردن۔

روفگندن عجز و الحاح نمودن این چهار اصطلاح از مصطلحات۔

روبچیزی انداختن متوجه آن شدن۔

رو گرفتن پوشیدن رو۔

رو نداشتن بیحیا بودن۔

روی چیزی نداشتن از شرمندگی مجال و برو اونداشتن۔

رو دادن توجه کردن و حاصل شدن این پنج اصطلاح از مصطلحات۔

رودخانه جای رود و آن زمینی باشد که سیلاب رود در ان جاری شده باشد از سراج اللغات۔

روزنامچه کاغذی که در ان حساب یا احوال هر روز که نوشته مرقوم باشند۔

روضه باغ و مرغزار یعنی سبزه زار از منتخب و لطائف و شرح نصاب۔

روبیه بفتح اول و کسر واو و تشدید یا تحتانی حاجت و فکر و تامل در کاری از منتخب و صراح و بمعنی طریقه و دستور مجاز ست باطلاق سبب بر مسبب و در کشف الحروف نوشته که روبیه بمعنی طریقه و دستور فارسی ست مرکب از رو که نام ست از فلق و کلمه به که در آخر بمعنی حاصل بالمصدر و هو اول اصح ست۔

روز سیاه روز بد و نحس و روز ماتم از برهان۔

روح الله حضرت عیسیٰ علیه السلام۔

روحانی بالفتح و حای مهمله منسوب بروح که بمعنی نسیم و آسایش و تازگی باشد یعنی از مقوله آسایش و نسیم ست لطافت و پاکیزگی و روحانی بالضم آنچه منسوب بروح و آنچه از مقوله روح و جان باشد چنانکه میگویند این چیز روحانی ست بالضم و فتح هر دو خوانده اند و در لفظ روح بالفتح و بالضم در حالت نسبت الف و نون زائد میکنند از منتخب و غیر آن۔

روحانی بالضم و بعین مهمله بر وزن روحانی بمعنی دلی و عقلی منسوب بروع که بمعنی دل و عقل ست از منتخب۔

روح حیوانی بخاریست لطیف که از لطافت اخلاط در دل بسبب مزاجی مخصوص متکون میشود و بواسطه شرائین بهمه اعضا منتشر گردد و اعضا را بمدد حیات و استعداد قوای حس و حرکت و تغذیه و تنمیه و تولید حاصل شود و بقول معلم اول حقیقت حکما یکسر روح دماغ مرکب ست که در هر عضو و مزاجی از وه نور

واثری پیدا میشود چنانکه اگر بدماغ رسد نفسانی گویند و اگر بجگر رسد طبعی نامند بحسب ظاهر قول اطبا همین ست که هر یک بر استقلال روحی علحده است از کفایه منصوری و غیر آن-

روح نفسانی آنچه از روح حیوانی بدماغ رسد کیفیتی دیگر بپذیرد و این روح منقسم حس و حرکت میشود و قوت افعال بدان قائم باشد و مراد بدین روح النفس ناطقه است چنانکه در کتب الهی مراد بروح نفس ست-

روح طبعی آنچه از روح بجگر رسد او را کیفیتی دیگر حاصل شود و قوت طبعی بدو قائم بود و از وی تغذیه و تنمیه و تولید حاصل گردد از کفایه-

روستائی باشنده ده یعنی دهقان از جهانگیری و سراج-

رودکی منسوب برودک که ناحیه است بسمرقند از لب الالباب ظاهر ا رودکی شاعر قدیم که موجد غزل فارسی ست از اینجاست پس ازینجا معلوم میشود که بکاف عربیست والله اعلم بالصواب

روسی بواو مجهول و سین مهمله و یای فارسی زن فاحشه و بدکاره و زن قحبه که لوسی باشد از لطائف و کشف و سراج و رشیدی و برهان-

روانی بفتح اول و نون بیای رسیده نوعی از اصول موسیقی از چراغ هدایت

روائی بفتح بمعنی رواج و رونق و بر آوردن حاجت و گاهی بمعنی برآورده شدن آید

از چراغ هدایت و برهان و سراج-

روهی بواو معروف بمعنی چهره و سیب و لطافت و امید از جهانگیری منقول از شرفنامه و بواو مجهول نوعی از فولاد که بهندی کالنی گویند از سراج

روی عربی بفتح اول و کسر واو و تشدید یا بمعنی سیراب و تازه و نام حرف اصلی قافیه که مدار قافیه بر آنست از لطائف و منتخب و در رساله عطائی مسطور است که روی از رواء گرفته اند و آن در لغت رسنی ست که بدان بار بر شتر بندند چون بنای ابیات بر قوافی است و بنای قوافی برین حرف گویا که باین حرف ابیات بر هم بسته میشود پس او را بر روا تشبیه کرده اند و برای اسم او نامی از آن اشتقاق کرده و میتوان گفت که روی در لغت بمعنی بر هم تابنده است چنانکه بر هم تابنده ریسمان اجزای ریسمان جمع میکند این حرف نیز ابیات را با یکدیگر جمع میکند پس بدان تشبیه بدان متخصص روی نام کردند و روی در اصل بتشدید یا است اما شعرا بسبب عجم آن را بتخفیف استعمال کنند-

روشنائی مرکب از روشنا که مخفف روشنا است بمعنی روشن و یای مصدری دانان و یای مصدری بمعنی مرد ستی و نام دوائی چشم و نام شخصی که در اوقات ملحد پیدا شده بود مسلمانان او را تیره ای می تاریکی گویند از سراج و مولانا گوید که روشنائی بمعنی روشن شدن ...

و یای مصدر و همزه برای رفع التقای ساکنین و میتواند که یای نسبت باشد درینصورت روشنائی بمعنی نوری و پرتو که منسوب است بشیئی روشن شود و فهم

روی بازی مکر و فریب و دغا بازی

باب الراء المهملة مع الهای

رهای بالفتح خلاص از لطائف-

رهبان بالفتح و حرف سوم موحده و کسر نون و تشدید تحتانی زاهد ترسایان و رهبانیت آن باز داشتن نفس است از حظوظ و لذات شرعیه چنانکه نکاح و غذای لذیذ و غیره چنانکه زاهدان ترسایان برای رفع شهوت اختیار کنند-

رهج ترکی سپاهیان و در عربی گرد و غبار و شور و غوغا از منتخب-

ره آورد سوغات و تحفه از برهان و در مدار الافاضل نوشته که ره آورد آن تحفه را گویند که شخصی از سفر آید و چیزها که از دیگر شهر باشیش دوستان خود آرد-

رهگذر بمعنی شاهراه و بمعنی سبب نیز مجاز استعمال میشود-

رهص بالکسر و صاد مهمله سنگ بنیاد و بالفتح بنیاد دیوار و سنگریزه از منتخب و لطائف

رهط بالفتح اول و سکون ثانی و طای مهمله بمعنی گروه و جماعت مردان از شرح نصاب و لطائف و منتخب-

رهیدن نجات یافتن و آزاد شدن و گمراه شدن و در فرهنگ آمده از گرد شدن و در جهان و فرو پاشیدن و خود را بر حرام و فساد

داشتن و تباهی و در یافتن چیزی و تکبر نمودن مدهوش شدن و ستم کردن و عیب کردن و شتافتن از منتخب و لطائف و صراح

رهاق بضم اول ابتدای بلوغ-

ره انجام اسپ تیز رفتار و مرکب قاصد چرا که راه را بانجام میرساند از کشف و سروری و برهان و سراج و رشیدی-

رهان بکسر اول گرو با گرو بستن بتاختن اسپ جمع و مصدر هر دو آمده از صراح و منتخب و لطائف-

ره داشتن بمعنی انتظار بردن از شرح سکندرنامه و بعضی بمعنی حفاظت راه نوشته

رهین بالفتح بمعنی گرو و گرو کردن و گرو دادن از کشف و مدار و منتخب و قاموس-

رهاییدن بالفتح رانیدن بمعنی خلاص کردن از کشف و مؤید-

رهیدن بالفتح خلاص شدن از سراج و مؤید و برهان و جهانگیری-

رهاندن بالفتح آزاد کردن از بند-

رهین بالفتح گرو کرده شده از کشف-

رهبان بالضم و حرف ثالث با موحده صاحب مؤید و مدار و منتخب و صراح نوشته اند که بمعنی عابدان ترسایان چرا که این جمع راهب است و صاحب برهان نوشته که این لفظ مفرد است یعنی زاهد قوم نصاری و پرهیزگار و نیز صاحب مدار گفته که در آواسط الفقه الاین لفظ را مفرد نوشته بمعنی زاهد ترسایان و صاحب قاموس نوشته که این لفظ مفرد و جمع هر دو آمده

و این مشتق از رهبت که بمعنی خوف باشد
و راهب کسیکه از عذاب خدا خائف باشد
و در لطائف از کشاف منقولست که
رهبان بالضم ترسیدن و بالفتح ترسنده ـ
ره نشین مراد از طبیب ره نشین ـ
رهمه بالکسر باران نرم از شرح نصاب
رهو بالفتح زمین پست و نشیب از شرح
نصاب و در منتخب جای بلند و در صراح
نوشته که زمین پست و زمین بلند لهذا این
از لغات اضداد است ـ
ره بالفتح بمعنی کرة و مرتبه و بمعنی قاعده
و قانون و آهنگ و نغمه از برهان ـ
رهی بکسر یا تین غلام و بندهٔ از کشف و موید ـ
و در برهان بفتح اول نوشته و در سراج
نیز بفتح اول ـ
رهاوی بفتح و در آخر یای معروف نام
مقامیست از دوازده مقام موسیقی از
کشف و مدار و موید و برهان و رشیدی ـ
و جهانگیری نوشته اند که وقت سرائیدن آن
از صبح تا طلوع است و بهندی آن را الت گویند ـ

فصل را مهمله مع یای تحتانی

ریخته یا بمعنی تیز قدم و در مصطلحات
نوشته که ریخته یا اسپ که تناسب اعضا ایش
بکمال خوبی باشد گویا که بقالب ریخته اند ـ
ریمیا بروزن کیمیا نام علمیست که از ان
در هر جا که خواهند در یک لحظه برند از مدار ـ
ریس با نون از انگور از جای شیرست ـ
ریب بالفتح بمعنی شک از منتخب و کشف ـ
ریاضت بکسر اول رنج کشیدن از

و در لطائف نوشته زبان داری و نفس کشیدن
و باصطلاح اطبا حرکتی ست ارادی
که انسان اضطرار کرداند بتنفس عظیم متواتر
و بمعنی تعلیم اسپان که بجهت سواری باشد
بیشتر آمده ـ
ریبت بالکسر و فتح موحده و فوقانی
بمعنی گمان و شک از شرح نصاب و در منتخب
بمعنی تهمت و آنکه در شک افکند ـ
ریح بالکسر بمعنی بوی مطلق خواه خوش باشد
خواه ناخوش و بمعنی باد که در هوا است و دو
و باد بلغم در شکم باشد و نیز باد که بعلل آن
در جای پیوند اندامهای درد پیدا شود
از کشف و شرح نصاب ـ
ریچ بیای معروف و جیم فارسی پنجال مرغ
گنجشک استهزا و تمسخر از کشف و لطائف
ریش بر یاد بیای معروف غرور
و تکبر از لطائف ـ
ریوند نام دوا که گویند که آن ورق را
دور کند و گرمی جگر از بالعرض فرو نشاند
و تفصیلش در راوند گذشت ـ
ریخته کرسی که ظرف ریزند و غیره در تابها
ریخته درست سازند از مصطلحات
ریچار و **ریچال** و **ریچاله** بمعنی
اچار از برهان ـ
ریشتر بیای مجهول و در آخر
زای معجمه بمعنی ریشی که تا آخر جای کنند
پشت شود از لطائف ـ
ریباس بالکسر بیای بلوچ سرخی که
لوبیاست نازک و خودروی که مردم آنرا

بمعنی رنده که آن مخصوص باشد یعنی تیرش بانک
شیرینی از برهان و سراج اللغات جهانگیری ـ
ریش بیای معروف در عربی بمعنی
پر مرغ و در فارسی بیای مجهول ـ
بمعنی جراحت و بمعنی مجروح و زخمی ـ
ریاض بکسر اول مرغزارها جمع روضه
به تبدیل واو بیا بجهت کسره ما قبل ـ
ریط بالفتح و طای مهمله جامه یک تخته
از شرح نصاب ـ
ریع بالفتح و عین مهمله افزونی و زر و غلا
و آنچه از زراعت حاصل شود و محصول
زراعت از سر و ریع شرح نصاب
ریق بالکسر و یای معروف آب دهن و بمعنی
ناشتا که بهندی نهار گویند از لطائف ـ
ریم بالکسر و یای معروف بمعنی چرک که بر زخم
و جای کشیده و آنچه سفید تر و زرد یا نگ
غلیظ تر از خون از میان جراحت بر آید
و بمعنی کثافت فلزات چنانچه ریم
آهن و ریم نقره از برهان و غیر آن ـ
ریمه و **ریم** بمعنی یا کار ریسمان که ریزد آن
یعنی تیر آنکه از آن ازردن او
بر چیز سخت شکسته و ریخته باشد ـ
ریکستن خراب کردن ـ
ریگ روان زمینیست بطرف
جنوب که همیشه ریگ روان جاری میباشد
از برهان و شرح قرانات ـ
ریحان نام خطی و برگ شتر و سبزه
و شاه سپر غم که آنرا نازبو گویند و سپر گیاه
که خوشبو دار و بمعنی گلهای که سوا

گل سرخ باشد و گاهی مجازا بمعنی سر آید
از موید و کشف و منتخب و مدار ـ
ریاحین بفتح اول جمع ریحان
نه بکسر چنانچه مشهور شده ـ
ریان بالفتح و یای تحتانی مشدد بمعنی
سیراب و تر و تازه از کشف و منتخب
رین بالفتح غالب شدن گناه بر کسی
و خبیث و درشت نفس گشتن و بالکسر و اون
در چیزی که برآمدن از آن میسر نشود از منتخب
ریعان بالفتح و عین مهمله بمعنی اول
و آغاز هر چیز و آغاز شباب که نوجوانی
عبارت از آنست از صراح و منتخب و کشف و غیاثیا
ریدن بالکسر غائط کردن یعنی ثقل غذا
از راه معین بیرون آمدن از کشف
ریشیدن بالشین معجمه انگیختن و رنگ
کردن از برهان و غیره ـ
ریسیدن بالکسر و سین مهمله رشته پنبه
و ابریشم از پنبه تافتن از برهان و سراج ـ
ریستن بالکسر بمعنی ریدن از لطائف و برهان
ریسمان بالکسر رسن و تار باریک که
از پنبه و غیره میرسند ـ
ریمن بالکسر چرک آلود و سرکش
و مکار از برهان ـ
ریم آهن کثافت آهن که در وقت
چکش زدن جدا شود از برهان ـ
ریمگین چرک آلود ـ
ریب المنون بفتح میم حوادث
روزگار از منتخب و لطائف ـ
ریو بیای مجهول بمعنی مکر و حیله و فریب

از کشف و برهان و سراج۔
ریش گاو بمعنی احمق ابله و خام طبع و مسخره از سروری و کشف و برهان و چراغ هدایت۔
ریگ شستن ریگ تا خرده زر و نقره از آن حاصل کنند از مصطلحات۔
ریه بکسر اول و فتح ثانی بمعنی شش و لفظ شش بالضم نام عضو درونے که بهندی پهیپهڑا گویند از شرح نصاب۔
ریحانه آنچه در آن ریحان کارند۔
ریشه بالکسر بیخهای درخت که باریک باشد و بمعنی زلف و بمعنی طرهٔ دستار از مصطلحات و غیر آن و بیاے

معروف در عربی بمعنے یک پر مرغ۔
ریباری بالفتح و حرف سوم بائے موحده جازه سوار یعنے سانڈنی سوار از آئین اکبری۔
ریحانی نوعی از شراب باشد رقیق و سبز رنگ و خوشبو و لطیف القوام و صاف از بحر الجواهر و قسمے از تنبا کو ختنی که بعطر ریحان معطر کنند از لطائف۔
ریسمان بازی بمعنی بازی گری که غازیان و ارباز کنند از مصطلحات۔
ریاضی بکسر اول و ضاد معجمه قسمی ست از سه اقسام حکمت و آن سه قسم است طبیعی ریاضی الٰهی بدانکه در ریاضی بحث

کرده میشود از اموریکه فقط در وجود خارجی محتاج بسوی ماده باشند چنانچه مقدار و عدد خاص که موجود در ماده یا ست نه مطلق عدد و اقسام علم ریاضی چند است علم هندسه و علم عدد یعنی علم حساب و علم نجوم و علم موسیقی و علم مناظر و مرایا و علم جبر و مقابله و علم جر الثقال
ریش قاضی پنبه که در دهان شیشه شراب نهند از رشیدی و چراغ هدایت و بهار شریعت و سراج اللغات و برهان نوشته که ریش قاضی بمعنی لته که بر سر شیشه و کدو بندند تا از آن شراب صاف شده در پیاله بیاید و در مصطلحات نوشته که ریش

قاضی با ضافت مهمانی شراب پختن۔
ریش گاوی بمعنے حماقت
ریزه خوانی بیای مجهول رای معجمه او از پیچیده کشیدن از نغمات که آن را تحریر گویند بهندی ظهر بکاف مکسور مخلوط التلفظ بها و در آخر رای مهمله از چراغ هدایت۔
ریزه کاری خرده کاری از مصطلحات
ریزه سرائی نغمه سرائی از مصطلحات
ری بالفتح شهریست در عراق عجم از برهان و در تعدی شرح سکندر نامه نوشته که میان ری و بخارا رود جیحون حائل است و بالکسر و تشدید یا بمعنے سیراب شدن از منتخب و لطائف
ریتهالی بتای فوقانی مفتوح و شین معجمه و لام و بیای تحتانی بمعنی تهالی از برهان

باب زای معجمه

فصل زای معجمه مع الف

زا این حرف بجیم حرف عربی بدل شود چون روز و روج و ارزه و ارج بمعنی قیمت و قدر و بجیم فارسی چون پزشک و پجشک و بسین مهمله چون ایاز و ایاس نام غلام سلطان محمود و بشین معجمه چون زوک و شلوک بمعنی دیوچه و بغین معجمه چون گریز و گریغ و بدال چون زغند و دغند بمعنے رجستن و بکاف تازی چون مزیدن و مکیدن و بهای هوز چون روازه و رواه بمعنے سرنگون و بیای تحتانی چون آواز و آوای و در آخر زا اند نیز آید چون تریز و تریج بالضم تای فوقانی و فتح

موحده از جواهر الحروف۔
زاغ پا بمعنے طعنه از سروری و در برهان طعنه و سرزنش و بعضے نام مرغے نیز نوشته اند۔
زاج بجیم عربی معرب زاک که بهندی پهٹکری گویند۔
زاد در عربی بمعنے توشه که در سفر همراه بردارند و در فارسی بمعنی فرزند و بمعنے سن و سال از برهان۔
زاهد آنکه رغبت و خواهش و نیاز از مال و جاه و ناموس تعلق نگیرد از منتخب و لطائف۔
زامیاد نام روز بیست و هفتم

از هر ماه شمسی از برهان۔
زائر زیارت کننده۔
زاجر بکسر جیم منع کننده۔
زاهر روشن و بلند از منتخب۔
زار بمکان روئیدن و بمعنے انبوهی و بسیاری هر چیز و بمعنی ضعیف و خوار و نالان از برهان و در لطائف بمعنی عجز و اندوه و در سراج نوشته که زار بمعنی مکان و کثرت و انبوهی چیزے چنانکه لاله زار و گلزار و بازار که بمعنی جای کثرت باشد که مخفف آبا بمعنے طعام باشد و همچنین کارزار بمعنی جنگ که محل کثرت کار است پس آنکه بمعنی مکان روئیدن گفته خطاست

و بمعنی ضعیف چنانکه زار و نزار گویند بدون لفظ نزار بمعنی دیده نشده و زار در عربی بمعنے آواز نیز آمده پس زاری بیای نسبت بمعنی آواز و فریاد بود و آنکه عاشق زار و گریه زار بمعنے بسیار استعمال کنند پس بدین معنے پارسی ست و بمعنی ناله عربی۔
زئیر بروزن فقیر بانگ شیر درنده و غیر آن و بسے از قاموس و صراح۔
زاده گشتن روزگار از عالم چرا که از کثرت الثری تا عرش در شش روز حق تعالی پیدا کرده است۔
زاغ نام طائر معروف و بمعنی گوشه

کمان و آن پاره شاخ سیاه باشد که بر هردو گوشهٔ کمان وصل کنند و نام قولی ست از موسیقی و در عربی صیغهٔ ماضی ست بمعنی گشت و میل نمود چنانچه مَازَاغَ الْبَصَرُ وَمَاطَغٰی مؤید این معنی ست از لطائف و برهان و جهانگیری۔

زاک پهٹکری۔

زادهٔ خاک کنایه از زر و سیم۔

زاهد خشک زاهد بی ذوق عبادت از برهان۔

زاحل بکسر حای حطی درخت زقوم از برهان۔

زاحل بحای مهمله مانده شونده و زائل شونده از منتخب۔

زابل بضم بای موحده و کسر آن نیز نام شهری از ولایت سیستان و نام مقامی از مقامات سرود از سراج و چراغ هدایت و جهانگیری۔

زاغنول بضم نون و واو مجهول نام سلاح آهنی مثل تبر سرکج دسته دار باریک نوک گاهی بدان جنگ کنند و گاهی از آن زمین کنند از مصطلحات و برهان۔

زال زن پیر فرتوت سفید موی و مرد پیر و نام پدر رستم چراکه او سفید مو متولد شده بود از برهان و سراج۔

زاد بوم مجهول بر قلب بمعنی وطن و نسیمنی که در آن متولد شود۔

زابلستان بضم بای موحده ملک سیستان۔

زال مدائن زالی بود در مدائن که حجرهٔ خود را بدست نوشیروان نفروخت هرچند که نوشیروان قیمت آن سی افزود از شرح خاقانی۔

زانو زدن بمعنی نشستن باادب چنانکه در نماز می نشینند۔

زاغ کمان نوک گوشهٔ کمان از مصطلحات و چراغ هدایت۔

زاو در آخر واو بمعنی بنیاد و بنای و معمار و بمعنی قوی دیر زور از لطائف۔

زائچه انچه منجمان و رمالان برای دریافت مدعا نقشی با جدول نوشته نگاه دارند تا بوقت حاجت تفصیل احکام از آن معلوم کنند و این لفظ تقولا مرکبست از زا که بمعنی زاینده است و لفظ چه برای تصغیر یعنی زاینده کوچک چراکه احکام طالع مولود وغیره از آن برمی آید یا آنکه زائچه در اصل زیچ عربی بوده باشد صیغهٔ نسبت از ماخذ زیچ بر قیاس نامره بمعنی زن صنا تر و زیچ علمی ست که در آن اصول احکام علم نجوم مندرج ست بهندی زائچهٔ مولود را جنم پتر اگویند۔

زاده فرزند از برهان۔

زاویه کنج و بیغوله و گوشهٔ خانه و گوشهٔ هر چیز از لطائف و صراح۔

زاویهٔ قائمه چون بر خطی راست مفروض خطی قائم کنند پس سطحی که میان مفاصل ضلعین واقع شود آنرا زاویهٔ قائمه گویند شکلش اینست

زاویهٔ منفرجه چون خطی بالای خطی نهج کشند که مستقیم نبود بلکه بیک طرف مائل باشد پس مفاصل ضلعین که بطرف میل است زاویهٔ حاده گویند بتشدید دال و مفاصلهٔ ضلعین را که بطرف غیر میلان باشد آنرا زاویهٔ منفرجه نامند شکلش اینست

زال کوفه پیرزنی بود در کوفه که از تنور او طوفان نوح جوشیده بود و باد مضرت نرسید هم از برهان۔

زانو زدن جاسی کنایه از نشستن باکسی۔

زار نالی ضعیف نالی از چراغ هدایت۔

زاری در عربی بمعنی معیوب کننده و عتاب کننده کذا فی الصراح و در فارسی بمعنی ضعیفی و نالیدن و عجز نمودن چنانکه در برهان و لطائف ست۔

زاوی رتبه و گوشهٔ هر چیز۔

فصل زای معجمه مع بای موحده

زبان لقفا گل ناقرمان چراکه در پس گل مذکور چیزی بصورت زبان گنجشک دیده میشود و بهمین جهت آنرا نافرمان گویند چراکه شخصی که فرمان سلطان قبول نکند برای تعذیب زبان او از گردنش بیرون می کشند۔

زبانا بضم اول و حرف چهارم نون نام منزل شانزدهم از منازل قمر و آن دو ستاره اند که از آن دو شاخ پیشین برج عقرب ست مستفاد از منتخب۔

زبا بالفتح و تشدید با نام دختر پادشاه جزیره که بسیار دانا و صاحب غیرت بود و بضم اول و بدون تشدید با انتهای بلندی کوه آنچنانکه بدان نرسد از برهان و منتخب۔

زبیب بر وزن حبیب بمعنی مویز و آن انگور است که خشک کرده می آرند بهندی آنرا داکهه گویند و اکثر ناواقفان این دیار آنرا منقی نامند۔

زب بالضم و تشدید بای موحده بمعنی ذکر کودکان از شرح نصاب و در لطائف بالفتح بمعنی رایگان و آسان نیز آورده۔

زبرجد بکسر اول و ثالث زر و زینت و آرایش از جواهر و قماش و ابر اندک که سرخی داشته باشد از منتخب۔

زبان بند تعویذی که برای زبان بستن دشمنان و بدگویان نویسند۔

زباد عرق خصیهٔ حیوانیکه آن نوعی از گربهٔ صحرائی باشد و آن عرق خوشبودار و سیاه رنگ و سفید بزردی مائل نیز باشد لقوام شهد از بحر الجواهر و کشف و مؤید و منتخب و سروری و مدار و در برهان بضم و فتح مؤلف گوید که بهندی آنرا مشک بلائی گویند و یکی از آشنایان فقیر آنرا دیده است و در مصطلحات نوشته که گربهٔ زباد از گربهٔ شهری اندکی کلان باشد و پوز او قدری دراز بود و نیز دم نافه اند مقدار جوز خرد تراوش سستی او سفید باشد زردی آمیز۔

زبدتین لقب آنحضرت و کعب و مانند مثل آن و کعب بسیم قند گداخته و آن چرک زر و سیم باشد از منتخب و لطائف۔

زبرجد بفتح اول و ثالث و جیم نوعی

از زمرد و از برهان، و در منتخب نوشته که جوهریست سبز رنگ بزردی مائل و این چیزیست علیحده از زمرد و نیز صاحب منتخب نوشته که صاحب صحاح و قاموس مرد را بزبرجد تفسیر کرده است.

زبان بسته خرد کنایه از شراب از مصطلحات.

زبان گیر جاسوس.

زبور بالفتح بمعنی نبشته فعول بمعنی مفعول و نام کتاب داؤد علیه السلام از منتخب و صراح و برهان.

زبر بالفتح بر وزن ابر بمعنی نوشتن و بمعنی عقل و بمعنی توانا و محکم و بانگ بر زدن و بالکسر کتاب و بفتحتین کتابها و آهن پارها و لوح محفوظ از منتخب و لطائف و بکسر اول و فتح ثانی در فارسی بمعنی حفظ خواندن از برهان.

زبان فروش پر گوی بمعنی بسیار گوی از مصطلحات.

زبل بالکسر سرگین اسپ و غیره از منتخب.

زبان عضو معروفست و روزمره قولها در این لفظ در مدار بالفتح و در رشیدی بضم و در بهار عجم و کشف بفتح و ضم و در سراج نوشته که اکثر در رشیدی لفظ زبان بضم اول نوشته تخصیص ضم خطاست بفتح نیز آمده بلکه بلهجه ایران بفتح است غالبش بهر دو صحیح اند.

زبرقان بکسر اول و سکون موحده و کسر را و مهمله و بعده قاف نام مردی از اصحاب و بمعنی ماه تمام و گاهی از زین کا غذ سفید مراد باشد از منتخب و صراح وغیره.

زبون بالفتح اول شتر لگد زن و بمعنی عاجز و ضعیف و خوار و بیچاره از برهان و در سراج نوشته که زبون بالفتح اول بفتحتین بمعنی اسیر و ضعیف نیز آرند و در ترکی بمعنی پروز نشسته.

زبانیان بالفتح مردان سرکش و دربانان دوزخ.

زبان دان فصیح و بلیغ از سراج.

زبان دادن وعده و عهد و پیمان و شرط کردن از مصطلحات.

زبان تر کردن سخن کردن از سراج.

زبان بر دیوار مالیدن تمنا و توکل.

زبان بکسی بیکی کردن موافقت با کسی کردن.

زبان سنگین زبان الکن.

زبان بر خاک مالیدن کنایه از عجز این چهار اصطلاح از مصطلحات.

زبان ترازو زبانه خار ترازو زرسنج از مصطلحات.

زبانه بالفتح و بالضم شعله آتش و آنچه بر پشت شاهین ترازو و زرسنج خاری باشد بهندی کانٹا گویند از رشیدی و برهان.

زبره بالضم پاره آهن و نام کوکبی روشن که بر دو شق مجرای اسد واقع است و آن منزل یازدهم است از منازل قمر.

و بالکسر نوشته و کتاب واحد از منتخب.

زبانیه بالفتح اول و کسر نون موکلان دوزخ این جمع زبانی است از منتخب و صراح وغیر آن.

زبیده بالضم مسکه و خلاصه هر چیز از منتخب.

زباه بضم اول و زیادت ها در آخر بفتح بلند زمین که آب سیل بآن نرسد جمع زبیه بالضم و مثلیست در عرب بلغ السیل الزبی یعنی مشکل و دشوار شد کار را انوری گوید مصرعه عمر چنین بیقش تحمل بلغ السیل زباه ... از منتخب.

زبیده بضم اول و فتح بای موحده و سکون تحتانی زن هارون رشید و آن زن بسیار بزرگ همت و نیکو کار بود.

زبانی بفتح اول و کسر نون بمعنی متمردان و موکلان دوزخ و این جمع زبنی یا زبنیت است ماخوذ از زبن که بمعنی رفع و دور کردن است کما فی البیضاوی و الصراح و القاموس فارسیان زبانی را مفرد استعمال کنند و بطور فارسی بالف و نون جمع کرده زبانیان گویند چنانکه حور را که جمع حوراست بمعنی مفرد استعمال کنند و بالف و نون جمع کرده حوران گویند.

زبان کندمی زبان ملائم گو.

زبان بازی برابری و خصومت از مصطلحات.

فصل زای معجمه مع جیم

زجاج بالضم اول و دو جیم عربی آبگینه که بهندی کانچ گویند و بمعنی چیزیکه صورت قندیل از آبگینه سفید و شفاف سازند و بمعنی شیشه که در آن عرق جمع کنند نیز آمده و بفتح اول و تشدید جیم اول الف یکی از نحو از منتخب و صاحب لب الالباب نوشته که امام مذکور ساکن زجاجه بود و کردی بمعنی آبگینه زجیر بازدارنده از لطائف.

زجر بالفتح باز داشتن و منع نمودن از منتخب و در خیابان نوشته که زجر در اصل بمعنی باز داشتن است لیکن در محاوره فارسیان بمعنی لازم آن که ضرب و سرزنش باشد مستعمل است.

زچه بالفتح و تشدید جیم فارسی زن نو زائیده از برهان و جهانگیری و مؤید.

فصل زای معجمه مع حای حطی

زحیر نام مرضی و صورتش اینست که روده فرودین که متصل بسفره است بی اختیار حرکت و در وی پیکند بجهت دفع کردن بار و هیچ خارج نمیشود از آن مگر رطوبت زحیر باخون آمیخته و بفارسی اینحالت را پیچش گویند و در عرف بمعنی ناخوش و آزرده مستعمل است اگر مجازاً بمعنی ناخوشی و آزردگی مستعمل شود بهتر باشد مگر آنکه گوئیم چنانکه مبالغه منظور باشد مصدر را بمعنی اسم فاعل استعمال کنند چنانکه زید عدل لیس در اینصورت زحیر بمعنی ناخوش هم درست باشد.

زحف بالفتح رفتن کودک بنزد کور ...

سله زباه بالضم جمع زبیه بمعنی زمین ... بلند که آب سیل بآن نرسد از منتخب ... در کلام انوری ... [illegible]

[illegible]

باب الشین مع الدال

باب الشین مع الرای

برفتن حیوان و نقصان رسیدن تیر

بر نشانه برابر که تیر اول نزدیک

هدف بر زمین بخسپد بعد از آن بقوت

باقی خود بهدف رسد از منتخب و بمعنی

بمعنی خطا شدن تیر نیز گذشته از دور

لطائف بمعنی خوردن تیر و شدن برا

[illegible] و رفتن تیز نوشته

زحل بالضم اول و فتح ثانی ستاره

ستاره‌ایست بر فلک هفتم تابد و آن نحس

اکبرست از منتخب و سراج و لطائف

و در مدار الافاضل [illegible] نوشته

زخم بالفتح [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] بر کناره

دریا سازند و از بلندی [illegible]

[illegible] از سراج

فصل زای معجمه مع خای معجمه

زخ بالفتح بمعنی شور و بانگ و صدا که از کمان

اندر بزبان و در [illegible] آواز [illegible]

زخار بالفتح و تشدید پر خای معجمه بمعنی

بسیار پر و مالامال شونده از آب یعنی

ذخر بالفتح [illegible] شدن دریا و رود

[illegible] از منتخب و سراج و [illegible]

[illegible] زخار [illegible]

[illegible] انقا

[illegible]

[illegible] از

[illegible]

زخم و آن از زخم فریب از مصطلحات

زخم بضم عبارت از زخم عمیق از بهار عجم

زخرف بالضم اول و ضم را مهمله بمعنی زر

و هر چیزی آراسته باشد و بمعنی آرایش از

منتخب و کشف و سراج و مدار

زخارف بالفتح اول و کسر را مهمله

آرایشهای دنیا و زر اندود با و ملمع

کرده یعنی چیزهای طلا و هر چه آراسته

باطل خراب از سراج و منتخب

زخمه هر چیزی که تار سازها را بدان نوازند

از بهار [illegible] سراج نوشته که زخمه

[illegible] سازها را نوازند [illegible]

[illegible] گویند بالفتح

[illegible] بمعنی حرکت

جماع نیز نوشته

زخرفه بالفتح و بالضم آرایش دروغ از

[illegible] که [illegible] آراسته باشد

فصل زای معجمه مع دال مهمله

زدودن بالضم سفیدن زنگ از چیزی

و [illegible] مصافی و روشن کردن آیینه

و تیغ و غیر آن [illegible]

[illegible] ضم ثانی و

در [illegible] الافاضل بکسر اول و ضم اول

[illegible] گفته

[illegible] اول [illegible]

[illegible] زدن

[illegible]

[illegible]

[illegible]

و چرخ زدن و زلزله زدن و جستن زدن

و لقا قفل زدن و در کلام قدما سلام زدن

هم آمده لیکن محاوره حال نیست چهارم

بمعنی مشابه بودن چنانچه این رنگ

بفلان رنگ میزند پنجم بمعنی کشادن

چون رگ زدن ششم بمعنی افگندن

چون فال زدن و قرعه زدن هفتم بمعنی

گردانیدن چون عنان زدن هشتم بمعنی

[illegible] و افگندن لازم و متعدی

هر دو آمده چون [illegible] زدن نهم بمعنی

سوختن و افروختن چون آتش زدن و [illegible]

دهم بمعنی مالیدن چون روغن زدن

یازدهم بمعنی [illegible] کردن چون تکیه زدن

و طبله زدن و قلم زدن و دوازدهم

دوازدهم بمعنی نوشتن چون حال زدن

و [illegible] زدن سیزدهم بمعنی نهادن و گستردن

چون تخته [illegible] زدن و [illegible] زدن

و [illegible] زدن چهاردهم بمعنی بستن چون

پرده زدن و زیور زدن و شمشیر زدن

[illegible] زدن [illegible] بمعنی [illegible]

شمار زدن و طبل زدن و سنار زدن

[illegible] بمعنی گرفتن چون بوسه زدن

[illegible] بمعنی غارت کردن چون راه

زدن [illegible] بمعنی گفتن چون [illegible]

[illegible] زدن

[illegible]

[illegible] زدن

[illegible]

[illegible]

بمعنی قطع کردن چون سر زدن

و ناف زدن [illegible] و دوم بمعنی تافتن

کردن و رسانیدن چون بر فوج [illegible]

[illegible] و سوم بمعنی دیدن چون فال

زدن [illegible] و چهارم بمعنی ساختن چون

قلم زدن [illegible] و پنجم بمعنی [illegible] و

داخل شدن چون [illegible] زدن [illegible]

زدن و سوای این نیز آمده

زدای [illegible] اول [illegible] زدای [illegible]

[illegible]

فصل زای معجمه مع را مهمله

زرقا بالفتح و [illegible] سوم [illegible]

که [illegible] دیگری باشد و [illegible]

[illegible]

است گویند که زرقا از یک روزه

راه [illegible] را امید دید از مؤید و منتخب

زرنب بالفتح اول و فتح نون [illegible] موحده

نام دوائی که برگ [illegible] باشد از منتخب

زراب [illegible] نام کوهی [illegible]

[illegible] شراب زود رنگ و بمعنی

[illegible]

و بالفتح و تشدید [illegible] نام گیاهی

که بوی [illegible] از شرح خاقانی

زرنگ بالفتح [illegible] مفتوح و کاف

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

دعوی نبوت کرد و دین آتش پرستی وضع ساخت و مجوس پیغمبر دانند و نام او ابراهیم گویند و کتابی که ساخته زند و استا آنرا آسمانی دانند و این اسم مرکبست از لفظ زر و کلمهٔ وشت که بمعنی بد و زشتست و گاهی دال لفظ وشت را بتای فوقانی بدل کنند و گاهی بعد دال یا زائد کنند چون زردشتی آن شخص زشت و معکوس بود و اصلاً ازو خیری نرفت لهذا باین نام خوانند و اکثر اهل اسلام او را کاذب دانند مگر فاضل شهرزوری و علامهٔ شیرازی و علامهٔ دوانی و میر صدر الدین و چند علمای دیگر او را نبی و حکیم کامل دانند از رشیدی و کشف و برهان و مدار۔

زرین درخت درخت ترنج یعنی ترنج و بعضی گویند که درخت دیگرست از بهار عجم و برهان۔

زر صامت ایجاد دهانه خاموش که مراد طلا و نقره باشد و صامت مقابل ناطق چنانچه مال صامت زر و نقره است و مال ناطق غلام و کنیز و اسپ و فیل۔

زرشت بضم اول و سکون ثانی و تشدید نیز شکل معروف که به هندی ... گویند و خوشه‌های آن پر سرخ رنگ باشد۔

زر سرخ بکسر اول قولی و بای ... وابند خای معجمه نام دوائی که بهندی هرتال گویند از بحر الجواهر و کشف۔

زردرخ کنایه از عاشق۔

زر سرخ طلا و اشرفی۔

زر سفید سیم و روپیه۔

زر او ند بفتح اول چهار نام دوائی و آن دو نوع باشد یکی طویل دیگر مدحرج از برهان و مؤید و کشف و نام ...

زر نباد بفتحتین نام دوائی که به هندی ... گویند از بحر الجواهر و برهان و منتخب و مدار و مؤید بفتح نوشته۔

زرو بفتح اول و سکون ثانی لقمه فرو بردن بگلو و زره بافتن بفتحتین بمعنی زره از منتخب و صراح و در سراج زرد بالفتح بمعنی بسیار خوردن و چون لفظ عربیست بزای فارسی غلط باشد و بالضم و سکون دوم و تشدید سوم نیز غلهٔ معروف که بهندی جوار گویند بمعنی زرت بتای فوقانی نیز آمده۔

زراد بالفتح و تشدید ثانی و در آخر دال مهمله بمعنی زره گر که زره را میسازد و نام عالمیست از منتخب للاالفه و غیرها۔

زرود بفتح اول و ضم ثانی و واو معروف و دال مهمله نام ریگستانی است در راه مکه معظمه از منتخب۔

زریر گیاه دوائی باشد که آنرا اکلیل الملک گویند و آنرا اسپرک نیز گویند و رنگ آن بسیار مایل بزردی باشد از سراج اللغات و سروری و برهان و در رشیدی و الف نوشته که گیاهی زرد رنگ که بدان جامه را رنگ کنند و نیز صاحب برهان نوشته که بعضی گویند که برگ زرد چوبست و بعضی گویند که گلیست۔

زر بالفتح اکثر بمعنی طلا و ذهب آید و گاهی بر نقره و سیم و روپیه و نقود نیز اطلاق کنند و بمعنی پیر فرتوت خواه مرد باشد خواه زن و بمعنی زال که پدر رستم بود مخفف زار در بیتی آمده از برهان و سروری۔

زر دهدهی زر خالص و پاک که مغربیان کانی ساختا که زر بهتر از آن حاصل نشود چونکه مغرب قریب دارد خیلی زر او نیز ... فروخته شود و از ... اندر زر اکسیر ... و بعضی نوشته زر دهدهی بمعنی زر ... معروفست که خوش و صنع می باشد۔

زر دست افشار یعنی زر نیک و نرمی که خسرو پرویز داشت که مانند موم نرم بود از جهانگیری و برهان و در سراج نوشته که بعضی گویند که کیمیا زر نرم کرده بود۔

زرد گوش منافق و نفاق پیشه بالحال از رشیدی و برهان و بهار عجم۔

زر خالص بکسر ... بمعنی زر خالص ...

زرع بالفتح بمعنی رویانیدن و پاشیدن و کاشتن و بمعنی کشت و زراعت از منتخب۔

زرافه بالضم و فتح اول و تخفیف را و مهمله حیوانی که آنرا بفارسی اشتر گاو پلنگ گویند از منتخب و مدار و بحر الجواهر و کشف و در نفایس الفنون مسطور است که او را دو شاخ باشد مثل شاخ آهو سیاه رنگ و گردن و پا او بکوتاه و پای گاو مانند و در برهان و سراج بمعنی او برهان ... گاو پیش زود ... و گوشت او منقش بود چون پوست پلنگ و در سراج ...

نوشته که تند است آتش بدندان خرماند و هر دو دست دراز و هر دو پای کوتاه پیشتر در ولایت نوبه بهم میرسد۔

زرق بالفتح دروغ و مکر و ریا و نفاق و سرگین انداختن مرغ و گردیدن چشم و نگاه شیدان و از دیگر جائی و بالضم کبود چشمان و نابینایان و رنگ تود و بادستان های نیزه و آبهای صاف جمع ازرق و بفتحتین کبود چشم و صاف شدن آب چشم آن و بالضم و تشدید ثانی نیز نام شکاری مرغ چه از منتخب و کشف و بعضی ... نیز نوشته اند۔

زراق بالفتح و تشدید ثانی صاحب نفاق و ریا۔

زرشک بکسر ثانی و سکون شین معجمه و کاف عربی نام دوائی که میوه باشد کوچک برابر نخود ترش مزه سیاه رنگ مایل بسرخی از برهان و کشف و مدار۔

زرک بفتحتین ریزه‌های ورق طلا از برهان و غیره۔

زرخشک زر خالص از برهان و در سراج نوشته که خشک تنها آمده یعنی زری که در آن غش نباشد۔

زر دشتم نوعی است از مرغان شکاری و استاد آن چند سمت مثل باز و باشه و چرغ و شاهین و شکره و غیره۔

زرفین بالکسر و بالضم و کسر فا و یای معروف بمعنی حلقهٔ در و زنجیر از منتخب و سراج و برهان۔

زرشناو بشین معجمه و در آخر واو بمعنی زر خالص از سراج۔

زردالو نام میوه چون آنرا خشک کنند خوبانی نامند۔

زره یکسر تن در پای منفوظ معروف ست از بهار عجم و شوید و مدار و کشف و برهان و جهانگیری۔

زرافه بضم اول و تشدید ثانی و فا و زرد بمعنی بفتح اول جانوری ست که اشتر گاو و پلنگ نام دارد چه گردنش بگردن شتر ماند و سرش بگاو و رنگش به پلنگ و دمش بدم آهو و دندان بدندان خر و هر دو دست دراز و هر دو پای کوتاه بیشتر در ولایت حبش باشد از سراج و منتخب بتخفیف نیز آمده۔

زرده اسپ زرد رنگ از برهان۔

زرادخانه بالفتح و تشدید یعنی سلاح خانه

زراق خانه یعنی خانه که باشندگان آن اهل نفاق و ریا باشند۔

زر جعفری زر خالص و سیم جعفر کیمیاگر کذا فی الآنندراج آنچه در تواریخ ست آنست که قبل از جعفر برمکی که وزیر هارون رشید بود زر مغشوش سکه میکردند چون او وزیر شد امر نمود که طلا را خالص کنند و بران سکه زنند از انجا منسوب بجعفر شد سروری و برهان و رشیدی نیز چنین نوشته اند لیکن باحتمال۔

زر ده دهی بفتح هر دو دال مهمله زر خالص و تمام عیار از سروری و سراج

زر ده دهی یعنی زر خالص این زری را گویند که عیار آن بیک مرتبه از زر ده دهی کمتر باشد یعنی حصه طلای خالص یک حصه غش و کم باشد از برهان و سراج۔

زر سرکنی بضم سوم زر خالص منسوب بسرکن که کیمیاگر بود از برهان۔

زر شش سری زر خالص از برهان و در سراج اللغات نوشته که زر شش سری بمعنی زر خالص در ایام سابق حق از جایی بر آمده بود که شش سر داشت بجسم آن طلای خالص لیکن ترتیب سکوک ساخته بود و در شرح خاقانی نوشته که اشرفی مدور شکل بود و در آن شش پهلو باشد۔

زر مغربی زر خالص چه در ملک مغرب کانی ست که از انجا زر بهتر حاصل میشود از برهان و دیگران۔

زر روی نوعی از زر خالص۔

زر نشان ساز یعنی زرگری که تارهای زر و نقره را بر قبضه شمشیر و غیره میکند از زیب ۔ ایضا۔

زر عولی بالفتح و ضم عین و در آخر لام نوعی از دوای مرکب چون کدو و قوام قند ادویه ایاریک کرده در آن دیزه آن اشتهها و گرده را قوت دهد و فرحی سازد و این مستعمل در کوفی ست چون آن رنگ که زر را مثل زرنیخ و زر و مرتی آرد رنگ

نوعی از کنار ست از رشیدی۔

زعاف بالضم اول و عین مهمله و فا یعنی قاتل و کشنده از صراح و منتخب۔

زعاق بضم اول و عین مهمله و قاف بمعنی شور و تلخ مزه از صراح و منتخب۔

زعیم بالفتح اول و کسر عین ضامن یعنی کفیل و بمعنی رئیس و مهتر از لطائف و صراح۔

زغم بهر سه حرکت حرف اول و سکون ثانی زنهار مهمله لیکن بفتح و ضم اصح ست بمعنی گمان و ظن از منتخب و صراح و جز آن۔

فصل زای معجمه با غین معجمه

زغن پرنده ایست که آنرا به هندی چیل گویند از برهان و جهانگیری و رشیدی۔

زغن بفتحتین چلیپا از برهان۔

فصل زای معجمه با فا

زفت بالفتح درشت و تند و خسیس و بخیل و ستمگر و سخت و بد مزه و مالامال و پر و لبریز که زبان بگزد و بالضم بمعنی بد شود و مزه بدی که در خوردن گاو زهر مثل مازو و هلیله و بالکسر نوعی از قیر و آن قیر ست سیاه و چسپنده که از درختی صنوبر حاصل شود از برهان و رشیدی و سراج و لطائف و سراج نوشته که آنرا باین معنی بفتح فا و تای مثناه نیز گویند۔

زفر بفتح اول و کسر ثانی ظاهر دو گشته از آن و لیکن از آن باید کرد با جرأت و دلاورانه اول خور شده از آن از منتخب۔

زفاف بکسر اول فرستادن عروس بخانه شوهر از منتخب۔

زفان بضم و بفتح بمعنی زبان از برهان

زفانه بضم و بفتح زبانه آتش از برهان و سراج

فصل زای معجمه با قاف

زق بالکسر و تشدید قاف بمعنی مشک که در آن آب یا شراب گیرند از منتخب و صراح۔

زقوم بالفتح و قاف مشدده مضموم درختی است تلخ زهر دار که خوردن آن دوزخیان را بود و به هندی آنرا تهوهر گویند و یک درختی ست در دوزخ که خوردن آن دوزخیان را بود و نام داروئی ست که در آن بسته بسیار و مسکن آنجا باشد و در وار سی ایضا بضم اول بتخفیف قاف نیز آمده از منتخب و لطائف و مدار و کشف۔

زقه بالضم و تشدید قاف مفتوح آشیانه که طائر از گلو بر آورده در دهن بچه اندازد و به هندی آنرا چوگا گویند و دو کسی که شیر در اندازد بدهن طفل اندازد و غیر آن از منتخب و غیره و در مطالبات نوشته که عبر دار و بیست که به قسط او نیز گویند و به هندی کنکا گویند۔

فصل زای معجمه با کاف

زکریا بالفتح و کسر کاف و تشدید یا تحتانی نام نبی علیه السلام از منتخب اللغات

زکات بفتح اول و در آخر تای مثناه پاکی و افزودن و هر آنچه از مال بدهند از منتخب و صراح۔

زکام بالضم نام مرضی که از آن ... از منتخب۔

زکو بالفتح اول ...

این لفظ را بصورت واو تار اگر نوشتن واجبست چهلم حصه از مال که بعد از سالی در راه خدا دهند و قلیل در جبه آن مال دو صد درهم ست که شصت و پنج روپیه این دیار میشوند۔

زکال بالضم اول و کاف فارسی انگشت کشته که سیاه شده میماند از رشیدی و برهان۔

زکیدن بالفتح خود بخود از قهر سخن کردن از برهان۔

زکی بفتح اول و کسر کاف و تشدید تحتانی بمعنی پاک از مصادر و شرح نصاب۔

فصل زای معجمه مع لام

زلیخا بضم اول و فتح لام بروزن سویدا از بهار عجم و مؤید و مدار و برهان بدانکه زلیخا بضم اول و فتح لام تصغیر زلخا که صیغه صفت مشبه باشد مؤنث ازلخ ماخوذ از زلخ که بالفتح بمعنی جای لغزیدن پاست کما فی الصراح والمنتخب چون زن معلومه بحسن و جمال محل لغزیدن پای عقل بینندگان بود لهذا بدین اسم موسومه شد یا آنکه بکمال لطافت صفا بحدی بغایت صافی و املس بود و ازین باعث محل لغزیدن مناسبتش دیده زلیخا نامش کردند و این تصغیر بجهت ترحم و محبت ست و یا برای تعظیم و بعضی محققان نوشته اند که مولد زلیخا بلکه معرب ست اسم اصلی او بزبان سریانی راعیل بود و اسم زلیخا که شهرت دارد وضع کرده عرب ست انچه لفظ زلیخا بفتح اول و کسر لام شهرت دارد در مردم غلطست زیرا که هیچ وزنی از اوزان علم تصریف مؤید صحتش نمیشود و بعضی گویند که زلیخا بفتح اول و کسر لام هم درست باشد و نظیر این لفظ قریبا ست بمعنی نوعی از خرما و بعضی گویند که اسم عجمی ست والله اعلم بالصواب۔

زلیبا بکسرتین نوعی از شیرینی که بهند جلیبی گویند از مدار۔

زلفت بالضم درجه و منزلت و نزدیکی و پاره اول شب از منتخب در فارسی گاهی مجاز بمعنی دوستی آید۔

زلت بالفتح و بالکسر لام مشدد مفتوح بمعنی لغزش و لغزیدن و بکسر ذال معجمه خواری از لطائف و در خیابان نوشته که زلت بمعنی لغزش که عبارت ست از کار ناپسندیده و این لفظ را بطریق ادب استعمال کنند چنانچه زلت انبیاء علیهم السلام۔

زلات بالفتح و تشدید لام جمع زلت لغزشها مراد از آن خطایا۔

زله بفتح اول و تشدید لام کسیکه طعام پس مانده یک وقت را بوقت دیگر نگاهدارد۔

زلف در اصل بضم اول و فتح لام لفظ عربیست جمع زلفه بالضم که بمعنی پاره شب است و فارسیان عربی دان بتصرفات خود بسکون لام خوانند و مجازا بمناسبت سیاهی اطلاق مشبه به بر مشبه کرده موی مجعد قریب گوش را زلف گفتند و در منتخب نیز نوشته که زلف جمع زلفه است و زلفه پاره شب را گویند و همین مناسبت در فارسی موی مخصوص قریب گوش را زلف گویند چرا که هر دو سیاه میباشند و خان آرزو در سراج نوشته که ظاهر الفاظ زلف مخفف زلفین با تشدید که بضم اول و کسر فا بمعنی زنجیر ست پس بجهت تشبیه بر موی صدغ اطلاق کنند و از منتخب معلوم است که زلف جمع زلفه که بمعنی پاره شب ست و این صورت نیز بنا بر تشبیه خواهد بود۔

زلق بفتحتین لغزیدن و زمین هموار بی گیاه از منتخب و بمعنی بدست انزال کردن نیز آمده و بعضی مجاز بمعنی خوشامد نوشته اند بمناسبت معنی لغزیدن۔

زلوک و زلو هر دو لفظ بفتحتین کرمی باشد در تالابها که خون میمکد بهندی آنرا جونک گویند از کشف و صاحب جهانگیری هر دو لفظ را بفتح اول و ضم لام و واو معروف نوشته و در برهان و سراج نیز بفتح اول و ضم لام۔

زلزال بالکسر لرزانیدن و جنبانیدن از منتخب۔

زلازل جمع زلزله۔

زلل بفتحتین لغزش و بمعنی نقصان و کجی در ترازو و جای لغزش از منتخب و لطائف۔

زلال بضم اول کرمی باشد که در میان برف بهم رسد برابر انگشت و آن پرده است پر از آب صاف و آن کرم را اندک حیاتی و حرکتی باشد چون در عرب آب شیرین کمتر بهم رسد در زبانهای مذکور را از قشره آبی که در انهار برایشان میشد چرا که بغایت سرد و شیرین باشد و مجازا هر آب شیرین را گویند از نسخه حیوة الحیوان نوشته شد که بکمال معتبرست و از برهان نیز ثابت است و در سراج نوشته که زلال بالضم آب صاف و شیرین لفظ عربیست و بعضی گویند که کرمی ست که در برف پیدا میشود۔

زلفین بضم اول و کسر فا زنجیر از سراج۔

زله بالفتح و تشدید در عربی انچه از طعام بهر کسی نگاهدارند پس خورده و طعامیکه مردم فرومایه از جائی بردارند و ابهای کرمیست پردار که در موسم گرما شبها آواز کنند بهندی جهینگر گویند از منتخب و برهان و مؤید۔

فصل زای معجمه مع میم

زمخت بفتحتین و سکون خای معجمه ناخوش مزه مثل مزه هلیله باشد بهندی آن را کسیلا گویند از مدار و بهار عجم و برهان و جهانگیری و در سراج بفتح اول و ضم میم۔

زمرد بضمتین و تشدید را و حطی مضموم جوهریست سبز رنگ و بفتح را حطی نیز آمده از بهار عجم و کشف و مزیل۔

زمیاد بفتح اول و کسر میم و تشدید تحتانی و دال نام روز بیست و هشتم از ماه شمسی۔

زم بالفتح اول و سکون ثانی سرما آمده از برهان۔

زمهر بالفتح سرما و زمستان و بفتحتین اندک منجمد شدن و اندک سرد شدن

و بضم اول و فتح میم گروه های متفرق از مردم و نام سورهٔ قرآن از منتخب و لطائف۔

زمخشر بفتحتین و خای معجمه و فتح شین معجمه قصبه ایست از مضافات خوارزم مولد جار الله صاحب کشاف و نحو زمخشری کتابیست در نحو از وست۔

زمهریر بالفتح بمعنی سرمای سخت و آن سرمائیست که بدان کافران را عذاب خواهند کرد و مقام آن در وسط کرهٔ هواست و کرهٔ هوا تحت کرهٔ نار ست و فوق کرهٔ ارض از لطائف و دیگر کتب و در علم حکمت آمده ست که بخارات دریا تصاعد نموده چون بطبقهٔ زمهریر میرسد از برودت منجمد شده ابر میگردد و در برهان نوشته است که زمهریر مرکبست از زم که بمعنی سرمای سخت ست و هریر بمعنی کننده است۔

زمین فولوار نام ورزشی ست که ایستاده شده و دستها بر دیوار بند کرده و زور بر دیوار زده لبشنو و نمد یعنی دند می کنند از مصطلحات فیشروح۔

زمین دوز نوعی از خیمه۔

زهم بالفتح نام رودی ست در مرو۔

زهام بکسر اول بهار ترش و رسنی که در چوب بینی شتر بندند و بفتح خدا است از منتخب و مدار و مؤید و سروری و کشف و بهار عجم۔

زمرم چاهیست نزدیک کعبه از منتخب۔

زمم بفتحتین استوار۔

زمستان بفتح اول و کسر ثانی کیست از لفظ زم که بمعنی سرد لیست و لفظ ستان که برای کثرت و نیز برای ظرفیت باشد از رشیدی۔

زمن بفتحتین بمعنی زمانه و روزگار و وقت و بمعنی آفت و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی کسیکه از جای نتواند جنبید یا بپای رفتن نتواند و بزدگ ست راه رود و بمعنی بر جا مانده و مبتلا شده بآفت زمانه از منتخب و لطائف و غیرها۔

زمان بمعنی ساعت و زمانه و روزگار و بمعنی مرگ و عهد و وقت و فرصت و هرگاه که لفظ زمان بمقابلهٔ زمین واقع شود بمعنی آسمان باشد از لطائف و شروح۔

زمین بفتح اول بمعنی معروفست و این مرکبست بلفظ زم که بمعنی سرد است و یا و نون نسبت چنانکه در سیمین و زرین چون جوهر ارض سرد است لهذا باین اسم مسمی گردید گاهی نون حذف کرده زمی هم گویند و در عربی لفظ زمین بر وزن فعیل بمعنی کسیکه پای او شل شود و از جای خود حرکت نتواند کرد و او را زمن نیز گویند بفتح اول و کسر میم ماخوذ از زمانت۔

زمین مرده زمین خشک که قابل زراعت نباشد از مصطلحات و غیره۔

زمزمه بالفتح هر دو زای معجمه نغمه و ترنم باشد که باهستگی سرایند و کلامی که مغان وقت آتش پرستی بزبان رانند از لطائف و منتخب و در برهان نوشته آنچه که آهسته آهسته سرایند چه زمزم بمعنی آهسته آهسته است و در خیابان نوشته که زمزمه در اصل زمزم ست که آن مرکب از زم و زم که بمعنی آهسته باشد چون مغان دعاهای مذهب خود را آهسته آهسته خوانند بدین معنی مجازاً مستعمل گردید۔

زمردشاه نام پادشاه۔

زمین کینه بلا اضافت شخصی که سخت کینه باشد و کینهٔ او بکمال رسیده ست و لیست فلاسفه باشد۔

زمره بالضم گروه مردم از لطائف و منتخب۔

زمجی بکسرتین و جیم مشدد در شرح نصاب بمعنی دنبه و در شرح دیگر بمعنی بیخ دم طائر نوشته و در منتخب محل روییدن دم مرغ۔

زمکی بکسرتین و تشدید کاف مفتوح در شرح نصاب بمعنی دم مرغ و در شرحی بمعنی بیخ دم طائر نوشته و در منتخب محل روییدن دم مرغ۔

فصل زای معجمه مع نون

زنار بتخفیف جامهٔ سفید تا بار دار آنرا بتخفیف تاقا۔

زنابویح بمعنی خدا قدح۔

زنخ بفتحتین و خای معجمه بمعنی زنخدان و ذقن و بمعنی طعنه و بیهوده نیز از رشیدی و سراج و بهار عجم۔

زند بالفتح نام کتاب زردشت که او دعوی میکرد که از حق تعالی بر من نازل شده است گویند و بمعنی بزرگ و عظیم هم آمده و بعربی استخوان ساعد را گویند از برهان و رشیدی و جهانگیری و کشف و لطائف۔

زنده رود نام رود صفاهان و معنی لفظی رود بزرگ ست چرا که زنده بمعنی کلان آمده از جهانگیری۔

زنده پیل احمد لقب بزرگی که شیخ احمد نام داشت ساکن جام که قریه است۔

زنگانه رود نام سازی که زنگیان نوازند و نام رودخانه که از پهلوی زنگان میگذرد و زنگان شهریست از برهان و رشیدی۔

زن بمرد حرف پنجم زای معجمه نرساق را گویند که زنان را بمردان رسانند از برهان۔

زنبور بالضم معروفست از قاموس و مؤید و بهار عجم و بمعنی نوعی از پیکان تیر و بمعنی توپ کوچک که آنرا زنبورک نیز گویند۔

زنجار بالکسر معرب زنگار چرا که فعلال بفتح اول مختص بر باعی مضاعف ست و غیر آن جائز نیست چنانچه خلخال و سلسال۔

زنهار بالکسر بمعنی پناه و امان و مهلت و عهد و پیمان و برای تاکید باشد و بمعنی هرگز و بمعنی امانت و بیم و خوف و شکوه و شکایت و پرهیز و حسرت و افسوس و شتاب و جلد و هوش و آگاهی از برهان و جهانگیری۔

زنهارخوار بالکسر عهد شکن و پیمان گسل از برهان و رشیدی و کشف۔

زندان سکندر ته خانه ایست در شهر یزد گویند که تابوت سکندر در آن گذاشته اند۔

زندباف بالفتح و حرف چهارم با موحده بمعنی بلبل و قمری و فاخته از مؤید و کشف و برهان و رشیدی و سراج۔

وجهانگیری گر دم دار بزای فارسی-

زندلاف بالفتح بلبل وقمری وفاخته ودیگر مرغان خوش آواز وبمعنی مجنون زندخوان نیز آمده از برهان-

زندلیق بالکسر آنکه قائل به وصل نور با تعقید واز هر دو نور وظلمت ویزدان واهرمن تعبیر کنند وآنکه ایمان بحق تعالی وآخرت نداشته باشد وآنکه ایمان ظاهر کند وباطن کافر باشد وبعضی گفته اند که این معرب زن دین ست یعنی آنکه دین زنان دارد امی بیند وچون دین زنان بی اصل باشد مگر صحیح آنست که معرب زندیست یعنی آنکه اعتقاد بزند کتاب زرتشت دارد که قائل بیزدان واهرمن بود موافق قاعدهٔ تعریب قاف را در آخر زیاده کرده اند چون وزن فعلیل بالفتح درکلام عرب نیامده است لهذا حرف اول را که زای معجمه است کسره داده اند از منتخب ورساله معربات ودر خیابان نوشته که زندیق بالکسر معرب زندیک ست وآن مرکب ست از زند بالفتح که نام کتاب زرتشت ست ویای نسبت وکاف تصغیر برای تحقیر وکسر اول بجهت معربست بمجاز بمعنی بیدین وازدین برگشته و مخالف المذهب اطلاق کرده می شود-

زنبق بالفتح وبای موحده مفتوح گلی است خوشبو از منتخب ودر سراج نوشته که معرب زنبه است وآن گلی ست سفید که برگهای دراز دارد بازرگ خوشبو وبعضی محققین نوشته اند که زنبق معرب جنبه است وجنبه گلیست بشیر بو وبادامی رنگ مایل بسرخی ولاطیف اموید این ست مصدر مصرع رخ زنبق طلسم رنگ گاهی است و بمعنی روغن یاسمین نیز آمده چنانچه در منتخب لطیف کشف مسطورست-

زنبورک در ترکی بندوق کلان که بر شتران نهاده برند-

زنگ جرس که بهندی گهنته گویند وبمعنی ناقوس نیز آمده وباین هر دو معنی ترکی ست یا مشترک ونام ولایتی ست والخچه بر آهن ومس وغیره بسبب سردی نشیند وبمعنی پرتو ماه وآفتاب وبمعنی تند وتیز وبمعنی آب وشراب از برهان سراج-

زنجبیل بالفتح چشمه ایست در بهشت ونام دوای معروف وباین معنی معرب زنگویرست از سروری ورساله معربات-

زنده پیل بالفتح اول بمعنی فیل بزرگ چه زنده بمعنی بزرگ وعظیم ست ولقب بزرگی که شیخ احمد نام داشت وساکن جام که قریه ایست از برهان-

زنبلیل چیزی ست که گدایان قراران چیزهای دریوزه نگاه دارند از سراج-

زنیم بالفتح اول وکسر ثانی بروزن فعیل بمعنی سند یعنی آنکه در بدی نشانه بود از شرح نصاب ودر منتخب کسیکه منسوب بقومی باشد وازان نبود-

زندخوان بالفتح کنایه از بلبل وفاخته از برهان-

زنگان بالفتح نام شهریست در ایران ما بین قزوین وتبریز زنجان معرب آنست از سراج اللغات-

زنگه شاوران بالفتح وکاف فارسی وشین معجمه ممدود ونام پهلوانی ایرانی از شرح سکندرنامه-

زنخ زدن هرزه گوئی کردن از برهان-

زنخدان درین لفظ کلمهٔ دان زائد است از سراج-

زنگوله بستن حاصل کردن مرتبه بلند در فنی وبعضی گویند دعوی مرتبه بلند کردن ودر ولایت رسم ست که شاطر یا پهلوان چون بکمال فن رسد زنگوله بر پی بندد از مصطلحات-

زنبوره نوعی از پیکان تیر وبمعنی توپ کوچک از برهان وبعضی بمعنی مورچه ونام سازی نیز گفته اند-

زنده بالفتح بمعنی کلان وبزرگ از رشیدی ودر بعض لغت بزای فارسی-

زنینه بالفتح اول وکسر نون وسکون تحتانی وفتح نون دوم بمعنی تهمت کردن وگمان بد بکسی بردن وبمعنی خشتک بی از منتخب وصراح-

زنگوله وزنگله هر دو لفظ بالضم کاف فارسی بمعنی درای وجلاجل ونام مقامی از موسیقی وزیوری ست نوعی از پازیب که بوقت رفتن ورقص کردن آواز کند از برهان ورشیدی وچراغ هدایت وغیرها-

زنگانه بالفتح نام پردهٔ از موسیقی ونام دوحانه از برهان-

زنهاری کسیکه امان طلبد وعهد وپیمان کند از برهان وبمعنی کافری که به زنهار در پناه مسلمانان در بلاد اسلام مقام سازد از شرح نصاب-

زنجیری دیوانه از برهان-

زنبوری جامه منقش از مصطلحات-

فصل زای معجمه مع واو

زوایا بالفتح گوشها جمع زاویه از منتخب وکشف وصراح-

زورا بالفتح قدح وظرف نقره وجلیه وشهر بغداد وموضعیست در مدینه نزدیک مسجد ونام بازاریست در مدینه از منتخب وبرهان-

زوزا بدو زای معجمه وواو مجهول در ترکی گریه ونوحه وشور وغوغا-

زوییت بالضم اول وکسر واو وتشدید تحتانی بمعنی پیچیده شدن وطالقه وپارهٔ از شب از لطائف-

زوج بالفتح بمعنی جفت خواه مذکر باشد خواه مؤنث مگر فقهاء متاخرین در مؤنث تا زیاده کرده اند وزوجه گویند اگرچه نزد اهل لغت نیست وآنچه جاج نوشته که هر دو نر وماده مجموع را زوج گفتن خطاست زیرا که هر واحد را از نر وماده زوج باید گفت وهر دو مجموع را از وجان یا زوجین باید خواند وزوج بمعنی عدد یکه چون نصف کنند

هر دو حصه مساوی باشد بغیر شکستن عدد
مثلاً چهار بدو شش و هشت۔
زود لود کنایه از بیمار بحساب از مصطلحات
زوود بالضم اول و در آخر ذال معجمه بمعنی
زود که بمعنی جلد و شتاب باشد و این اتفاق ما عندی
فارسی بعض بلاد است که اگر قبل از دال
حرف علت باشد آن دال را ذال معجمه
خوانند از لطائف و غیر آن۔
زواهر بالفتح اول و کسر ها بمعنی روشنها
و بلندها جمع زاهره که بمعنی روشن و بلند است
کذا فی المنتخب بمعنی شگوفها نیز نوشته اند۔
زواجر بالفتح اول و کسر جیم بازدارندگان
و ممانع۔
زور بالضم و واو معروف بمعنی
دروغ از منتخب۔
زودسیر بیای مجهول کسیکه از صحبت
دوستان زود ملال آگین شده بر در
بیگانگی زند از مصطلحات۔
زوار بالضم اول و تشدید واو زیارت
کنندگان و این جمع زائر است بالفتح
و تشدید واو صیغه مبالغه بمعنی بسیار
زیارت کننده و هم صیغه نسبت در مشهور است
بمعنی کسیکه خدمت مزارات بزرگان
بایستی او باشد خصوصاً خادم زیارات ائمه
اهل بیت عشر اگویند رضی الله عنهم۔
زود خیز بمعنی چالاک از برهان۔
زورق بالفتح اول و سوم کشتی خرد از
منتخب و صراح و برهان۔
زوال بالفتح گشتن از حالی و شدن
از جای و نیست شدن از منتخب۔
زوزن بالضم و واو مجهول و فتح زای
معجمه ثانی نام شهریست در خراسان ما بین
هرات و شاپور از لب الالباب و رشیدی
و در برهان بالفتح و در سراج نیز بالفتح۔
زولیعان بالفتح اول و کسر واو و سکون
تحتانی و عین مهمله شیطانان و شریران از
لطائف و او از قاموس و مجمل نقل کرده۔
زو بالضم مخفف زود که بمعنی جلد و شتاب است
زواله گلوله آرد خمیر کرده را گویند که برای
نان پختن تیار کرده باشند از برهان۔
زوزه بالضم و بحال و فتح زای معجمه ثانی
بر وزن کوزه در ترکی بمعنی گریه و نوحه و شور
و شغب یعنی غوغا از برهان و شرح نصاب
و در سراج بواو مجهول۔

فصل زای معجمه مع ها

زهرگیا گیاه زهردار از لطائف۔
زهرابا بیای حطی حلوا میکه زهر در آن
آمیزند برای هلاک دشمن از لطائف۔
زهرا بالفتح اول و سکون دوم لقب حضرت
فاطمه رضی الله عنها از آنکه آن حضرت سفید
پوست بودند ماخوذ از زهره بالضم که بمعنی
سپیدی و حسن است از مؤید و منتخب۔
زهاب بالفتح تراویدن آب بود از
کناره چشمه و رود و خانه و تالاب و مثال
آن از لطائف۔
زهادت بالفتح پرهیزگاری و رغبت
نکردن به دنیا از منتخب۔
زهومت بالکسر بوی گنده و بوی
گوشت و بوی ماهی از صراح
زهرخند خنده که بحالت قهر و خجالت
کنند از برهان۔
زهد بالضم خلاف رغبت کردن و خواهش
نمودن بلذات دنیا از صحاح و منتخب۔
زهاد بالضم و تشدید ها و در آخر دال
مهمله بمعنی پرهیزگاران و این جمع زاهد است۔
زه و زاد بالفتح اول و واو عاطفه بمعنی
بچه و فرزند و مراد از این اهل و عیال و
بعض عوام زهوزات گویند و این
خطاست از جهانگیری و رشیدی۔
زهار بکسر اول فرج زن و ذکر مرد از برهان
و سوراخی در سنگ و غیره که آب از آن برآید۔
زهگیر بالکسر چیزی مانند انگشتری باشد
که از شاخ حیوان و استخوان و غیره سازند و وقت
تیراندازی در انگشت کنند از برهان۔
زهرات بضم اول و فتح ثانی جمع زهره است
که بالفتح و بالضم بمعنی شگوفه باشد از
صراح و منتخب۔
زهیر بالفتح اول و کسر ثانی شگوفه دار
و درخت پرشگوفه۔
زهف بالفتح سبک شدن و شتابیدن
از منتخب و لطائف
زهلق بفتحتین زمین هموار و بکسر ها تیزرفتار
و بالفتح نیست شدن از منتخب و لطائف
زهوق بضمتین نیست شدن و هلاک
شدن و باطل شدن و گذشتن تیر
از نشانه و بفتح اول نیست شونده از
منتخب و صراح و لطائف۔
زهیدن جوشیدن و بیرون آمدن
از لطائف۔
زهره بافتن نام دری که از چهار بیت
زهدان بالفتح بمعنی رحم که قرارگاه نطفه
باشد از مؤید و کشف و برهان۔
زه بر زدن بمعنی بند کردن حد چیزی
و شیرازه بستن۔
زهرداروی بمعنی تریاق از برهان۔
زهازه بکسر هر دو زای معجمه بمعنی آفرینها
پیاپی و آفرین و تحسین که از هر کنار باشد۔
زه بالکسر کلمه تحسین و آفرین و لفظ زهی
از این است و بمعنی چله کمان و کناره هر چیز
چون زه گریبان و زه حوض و بالفتح نطفه
و بچه و فرزند و بمعنی زادن از مدار و مؤید
و کشف و برهان و سراج و جهانگیری۔
زهره بمعنی ستاره معروف اگرچه در عربی
بمعنی بضم اول و فتح ثانی و ثالث صحیح است
لیکن فارسیان بسکون ثانی استعمال
کنند از منتخب و مزیل و کشف و در لطائف
مرقوم است که زهره دو خانه دارد یکی
ثور دوم میزان و جای او به فلک سوم است
و رنگ او سپید و اقلیم ماوراء النهر حواله
او ست و نیز نام زنی که هاروت
و ماروت شیفته او بودند و بالفتح اول
و سکون ثانی بمعنی خوبی و آرایش و تازگی
و سپید و بالضم بمعنی سپیدی و حسن و نام قبیله
از قریش و شگوفه زرد یا مطلق شگوفه
و بضم اول و فتح ها ستاره ناهید و شگوفه
زرد یا مطلق شگوفه و بسکون ها نیز آمده

باب العین مع الکاف

کمافی المنتخب زهره بالفتح در فارسی بمعنی پیستی باشد مانند کیسه که دران آب زرد و تلخ پیدا شده و آن بجگر هر حیوان چسپیده پیدا شود و بمعنی دلیری و شجاعت و قوت و قدرت از برهان و بهار عجم و کشف و مؤید و مدار و زهره که بمعنی شگوفه باشد دران اختلافست در منتخب و مدار بالضم اول و فتح ثانی و نیز در منتخب کتابی دیگر بالضم و در شرح نصاب و بهار عجم و کشف بفتحتین و نیز در مدار و بهار عجم و برهان و مؤید بالفتح و صاحب قاموس نوشته است که زهره بالفتح و بفتحتین بمعنی شگوفه زرد و بهجت و نضارت دنیا و بالضم بمعنی سپیدی و حسن۔

زهی بکسر یتین کلمهٔ تحسین ست

فصل زای معجمه مع یای تحتانی

زیربا بالکسر حرف چهارم بای موحده نوعی از آش و طعام۔

زینب بالفتح نام دختر جحش که در نکاح آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بود و نیز دختر آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و نیز نام دختر حضرت فاطمه رضی الله عنها که خواهر حضرت امام حسین رضی الله عنه بود۔

زیادت مصدرست بمعنی افزونی لازم و متعدی هر دو آمده و زیادتی بیای تحتانی زائده محاورهٔ عوام ست و زیاد بحذف تای فوقانی نیز مستعمل فارسیان و صاحب بهار عجم چند شعر حافظ و صائب و شفیع برین سند آورده است۔

زیت بالفتح و در آخر تای فوقانی بمعنی روغن تخم درخت زیتون و در بعض بلاد آنرا بچراغ میسوزند و براس در جمع دهد گزیدن زنبور اثر تمام دارد از منتخب و دیگر کتب و شروح۔

زیردست بمعنی مغلوب مخفی نماند که بمعنی شتاب۔

زیادات نام کتاب فقه حنفی از امام محمد رحمة الله علیه از لطائف۔

زیافت بکسر اول و فتح حرف چهارم که فاست بمعنی ناسرگی و ناسره شدن از لطائف۔

زیج بکسر یای مجهول و جیم عربی معرب زیک و آن رشته باشد که بران طرح عمارت کنند و بمناسبت آن نام علمیست در اصول احکام علم نجوم و هیئت که تقویم ازان استخراج کنند از منتخب و سراج اللغات و کشف و برهان و قاموس و رشیدی و در سراج الاستخراج زیج بمعنی فارسی چنین نوشته که زیج معرب زیک ست و آن رشتها باشد که درست میکنند ازان نساجان بصور نقوش و تصویرات و در بافتن جامها همچنین زیج قانون منجم ست که در جدا ول آن اوضاع کواکب و خطوط طول و عرض کرده ان مقادیر حرکات مراکز کواکب شد و حرکات تداویر و اوجها معلوم می کنند۔

زیباج بالکسر و سوم موحده و پنجم جیم عربی نوعی از طعام۔

زیاد بکسر اول افزون و افزودن شمهٔ و نام مردی کافر که گواهی دروغ بهای آنسرور صلی الله علیه و آله و سلم داده بود برآنکه آنسرور زنا کرده فلانرا زیاد منکر

گفتندی و نام بازیی از هفت بازی نرد باین نوع که بیرون نقش که در کعبتین افتد هنگام باختن یکی ازان زیاده بازند از لطائف و نام هفت بازی نرد و در برهان باین ترتیب مسطورست اول فارد دوم زیاد سوم ستاره چهارم خانه گیر پنجم طویل ششم ندار هفتم منصوبه و در سراج نوشته که زیاد نام یکی از بازیهای نرد ماخوذ از معنی لفظ عربیست چراکه در بازی مذکور در هر نقش یک خال زیاده کرده اند و آنرا خال زیاده گویند و نیز لفظ زیاد کنایه از عبید الله بن زیاد۔

زیرخورده نام پردهٔ از موسیقی که در آخر شب سرایند از لطائف۔

زیرا باد بالکسر شهریست در اقصای بنگاله۔

زیاده سر بمعنی سرکش و مغرور و خودپسند از برهان و بهار عجم و چراغ هدایت و در سراج نوشته که زیاده سر کسی که از اندازهٔ خود قدم بیرون گذارد۔

زینهار بالکسر بمعنی پناه و امان و ترک کردن و مهلت و عهد و پیمان و بمعنی هرگز و شکاره و شکایت و پرهیز از برهان۔

زیر بالکسر و یای معروف آواز باریک در مقابل بم باشد و بم آواز بزرگ غلیظ را گویند و لفظ زیر بمعنی تار ساز که آواز باریک دارد نیز آمده و نام پردهٔ از موسیقی و هر شئ باریک را نیز گویند از لطائف۔

زیر و زار بمعنی آواز حزین و آواز آهسته از برهان و بهار عجم۔

زیغ بالفتح و غین معجمه میل کردن از حق بسوی دیگر از منتخب۔

زی و تجافت بیای مجهول معاذ و خاتم کنایه از تنهایی بی یار از لطائف۔

زلیف بالکسر زیر ناسره و ناروا و بالفتح ناروا شدن درم از جهت غش از منتخب و در شرح نصاب زیف بالفتح درم ناسره۔

زیرچاق بمعنی محکوم و مغلوب و نرم و فرمانبردار و کوفی از اصطلاحات چراغ هدایت و رشیدی و بهار عجم و چهار شربت و برهان و سراج۔

زیبق بالکسر و یای معروف و فتح بای موحده و قیل بکسر بای موحده معرب جیوه که بمعنی سیماب است از منتخب وغیره و در خیابان نوشته که زیبق در گوش افگندن باعث ناشنوائی و اذیت میگردد۔

زیچک ودو برهٔ شیرخواره که آنرا پاک کرده درهم تخیده بر سیخ کباب کنند و بعضی گویند که گوسفند را از آلایش پاک نموده از مصالح پر کرده بریان سازند از برهان۔

زیرک بالکسر عاقل و دانا و حکیم از برهان۔

زیربزرگ نام پردهٔ از موسیقی که در نیم شب سرایند از لطائف۔

زین بالفتح آراستن و آرایش و خوبی و زیب از منتخب و لطائف و کشف۔

زیبان بالکسر و یای مجهول و حرف سوم بای موحده بمعنی خوب و زیبا از برهان۔

زیرافگن توشک و نام شعبه ایست از بست و چهار شعبهٔ موسیقی از لطائف و برهان۔

باب الشین مع الکاف

و در برهان نوشته که آنرا کوچک تیز گویند و در مصطلحات نوشته که [illegible] تبرون گویند -

زیرهٔ کرمان کیهراث عربی بمعنی زیرهٔ سیاه و کرمان شهریست متصل بفارس شاید که در دیگر بلاد ایران زیرهٔ سیاه از کرمان بیرون [illegible] باشد و در هندوستان از کشمیر آرند -

زیر سپر کاسه کم کاسه یا فتح [illegible] نام [illegible] ساخته [illegible] کشاده [illegible]

زیاده کردن عروفت کنایه از کم کردن از مصطلحات -

زیشه بالکسر ترو بان -

زیکلیم بالفتح چیزیست مشکل [illegible] از ذکر یار کرده [illegible] از نوادر الالفاظ -

زیر کاسه نام [illegible] کشتی [illegible] زیر [illegible]

زیر جامه [illegible] و پائجامه از مصطلحات -

زیی بالکسر [illegible] بمعنی طرف [illegible] و [illegible] بالفتح بمعنی حیات و زندگی [illegible] و بالکسر [illegible]

و جامه کنایه [illegible] مستقل [illegible]

زین بالکسر [illegible] عربی بمعنی لباس و جامه کذا فی المنتخب و الصراح -

زیشوفی بالفتح [illegible]

زیاد [illegible]

زیر بای [illegible] حرف چهارم [illegible] از [illegible] -

باب زای فارسی

فصل زای فارسی مع الف

ژاژ [illegible] مرغان از برهان

ژاژ [illegible] بضم [illegible] زای فارسی گیاهیست سفید و خاردار [illegible] که [illegible] بجهت [illegible] فایده [illegible] از [illegible] رشیدی و برهان و سراج و جهانگیری [illegible] -

ژاله بمعنی [illegible] که [illegible] گویند [illegible] بمعنی [illegible] شعر [illegible] و [illegible] چون [illegible] [illegible] پاره [illegible] باشد که [illegible] -

ژخ بالفتح و خای [illegible] گفته [illegible] که [illegible] گویند بمعنی ناله [illegible] از برهان

ژدو بالفتح و سکون [illegible] بمعنی [illegible] از رشیدی و برهان [illegible] قاموس [illegible] عربی [illegible] فارسی

ژرف بالفتح عمیق از برهان -

ژرفش بالفتح [illegible] زای فارسی [illegible]

ژشت بالفتح [illegible] از برهان [illegible]

ژغار [illegible]

ژکیدن [illegible]

ژغند بالفتح [illegible] و نام [illegible] جهانگیری -

ژغندرود نام رود اصفهان -

ژغنداب بالفتح [illegible] از برهان [illegible] جهانگیری [illegible]

ژکیدن بالفتح [illegible] فارسی [illegible] و [illegible] از رشیدی [illegible] که [illegible] دو [illegible] باشد -

ژولیده بالضم [illegible] پریشان [illegible]

ژلفیدن [illegible] بمعنی [illegible] باشد -

ژیان [illegible] از برهان [illegible] جهانگیری [illegible]

ژی بالکسر [illegible]

باب سین مهمله

فصل سین مهمله مع الالف

سالما و غانما یعنی در ان حال که سلامت باشنده و غنیمت آرنده بود۔

سار یعنی خالص لیکن در غیر صفت عنبر و مشک و زر مستعمل نشده از رشیدی و سراج و بهار منقول از مجمع الفرس و در کشف نوعی از عنبر۔

سالب رباینده از منتخب۔

ساخت دوال و اسباب زین و زیور اسپ از برهان۔

ساحت بفتح حای مهمله کشادگی و فضای مکان و ناحیه از منتخب۔

سائحات بکسر همزه که حرف سوم ست و حای مهمله زنان روزه دار و سیر کنندگان از منتخب۔

ساعت باصطلاح ارباب علم نجوم دو نیم گهرطی باشد و لفظ ساعت بمعنی قیامت نیز آمده و بمعنی اندک زمان و زمان حال از منتخب۔

ساوشت بواو بمعنی مردانه این لفظ هندیست۔

سادات جمع سادة است که در اصل سید بود جمع تکسیر سائد و سائد بر وزن فاعل بمعنی سید است پس سادات جمع الجمع سائد باشد نه جمع سید از منتخب وغیره۔

ساکت بکسر کاف خاموش۔

سامت بفتح اول و حرف دوم بر وزن طامت بمعنی طول شدن و بستوه آمدن از منتخب و سراج۔

سایه پرست باضافت مردم نازک۔

سایه پرست بضم رای مهمله کنایه از نازک پرورده از مصطلحات۔

ساج بجیم عربی مرغ کنجد خوار و بمعنی چوب سیاه و بمعنی چوبیکه ازان کشتی سازند و بهندی نراسال گویند از رشیدی و برهان و سراج و کشف و در رساله معربات نوشته که ساج معرب سال که چوب معروفست و در سراج و منتخب بمعنی طیلسان نوعی از سنگ که بدان صیقل کنند۔

ساذج بفتح ذال معجمه و جیم عربی معرب ساده و نیز نام دوایی که بهندی تیزپات گویند از برهان و مدار۔

ساده لوح کنایه از احمق و بی شعور۔

سانج بکسر نون و حای مهمله بمعنی صیدیکه از جانب دست چپ بطرف دست راست تیرانداز در آید و اهل عرب این را بمبارک دانند و بارح را که ضد آنست شوم گویند و نیز سانح چیزیکه ظاهر شود و سنح ازین از صراح و مدار و موید فقیر مؤلف گوید که از معنی لغوی سانحه معلوم میشود که بمعنی ظهور چیز بسیار خوب باشد مگر استعمال آن در ظهور مقدمات ناپسندیده

و بمعنی سست و بمعنی دیده نشده۔

ساخکور بکاف بمعنی چیز کهنه از برهان۔

سار دستیر باغستان و آرمان از برهان و بمعنی ساز کار شرح سکندرنامه از خیابان آرزو۔

ساعد بکسر عین مهمله در صراح و منتخب بمعنی بازو نوشته است و در استعمال فارسیان ما بین کف دست و آرنج را گویند

سار مرغیست سیاه رنگ خوش آواز که خالهای سفید دارد و آن را فرغ ملخ میکند و بمعنی جای بسیار و نیز جایی چندانچه شهرسار و بمعنی سر نیز آمده چون نگون سار یعنی نگون سر و بمعنی رنج و محنت نیز و این لفظ برای کثرت هم آمده چون کوهسار و شاخسار و بمعنی مثل و مانند نیز آید چون دیوسار و خاکسار و بمعنی جا چون کوهسار و بمعنی شتر چون ساربان از رشیدی و برهان و کشف و سراج۔

ساجور بجیم عربی و واو معروف قلاده و گلوبند سگ از برهان و منتخب و صراح و نوشته چوبیکه بر گردن سگ بندند۔

ساقی کوثر حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم و از طرف حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم حضرت علی مرتضی رضی الله تعالی عنه ساقی کوثر خواهند شد۔

سائر بمعنی باقی و جمیع و بهمه بمعنی سیر کننده از منتخب و جهانگیری مشهور نیز آمده

و در خیابان نوشته که سائر بمعنی جمیع مشهورست لیکن اکثر اهل تحقیق نوشته اند که بمعنی باقی است و در جامع الرموز شرح مختصر الوقایه مسطورست که سائر بهمزه اصلی بمعنی باقی ست و مبدل آن بیا بمعنی جمیع باشد مؤلف گوید که اکثر ثقات لغت عرب سائر بمعنی باقی نوشته اند و در صحاح و سراج بمعنی جمیع مرقوم ست و شعرا بدین معنی مستعمل۔

ساطور کارد بزرگ و خنجر از منتخب و کشف و لطائف۔

سالار مرکب بمعنی سردار۔

ساغر بفتح غین معجمه پیاله شراب از مدار و بهار عجم و برهان۔

ساده پرکار معشوق شوخ و عیار۔

ساز سامان کار و اسباب و چیزیکه مطربان نوازند مثل دف و چنگ و ستار و بمعنی ترکیب و بمعنی سلاح جنگ و مهمانی و ضیافت و جهاز و توانا و موافق و سازنده و مکر و حیله و مثل و مانند و نفع از لطائف و بمعنی رسن بازو و ارباز از مصطلحات۔

سالوس بواو معروف بمعنی خوشگو و چرب زبان از برهان و در سراج بمعنی فریب و فریبنده۔

ساوش کشمش از منتخب۔

ساس کرم بدبو که در چهار پایه باشد

بهندی کهتمل گویند از برهان۔
ساٸیس بروزن فاٸید غلط است
وساٸس بروزن فاعل و سیٸس بروزن
رییس تیمار دار اسپان از سراج و مؤید
و مدار و بهار عجم۔
ساٸس بکسر همزه سیاست کننده و بمعنی
مطلق نگهبان خصوصاً نگهبان اسپان
از مؤید و غیره۔
ساق عروس نوعی از شیرنی ولایت
از چهار شربت۔
سام ابرص کرمی که آنرا چلپاسه نیز گویند
از منتخب و برهان و در کنز سوسمار۔
ساقط افتاده و ناکس و فرومایه
از لطائف۔
سابع هفتم۔
ساطع بلند از منتخب۔
سامع شنونده۔
سالغ بکسر لام و غین معجمه گاو و گوسپند
شش ساله از منتخب۔
ساٸغ بکسر همزه که حرف سوم است
و غین معجمه گوارنده از مدار۔
سارغ بفتح راء مهمله و غین معجمه دررتر کی
نام گلی است زرد رنگ۔
سالف پیش رفته از منتخب۔
ساٸل بکسر گدای که از کاسه گدائی
بهم نداشته باشد از مصطلحات۔
سارق بکسر راء مهمله بمعنی دزد
سابق بمعنی اول و پیش شونده و سبق
دهنده گوی کمان۔

ساچق بکسر جیم فارسی دستوریست
که یک دو روز پیش از یوم شادی کتخدائی
از قسم پیرایه و البسه مع سیو چهای شیرنی
نقل و آرایش از طرف داماد بخانه
عروس فرستند و این لفظ ترکیست
از لغات ترکی نوشته شد۔
ساٸق بکسر حرف سوم که همزه است بمعنی
شتر هیکه از پس راند نابینا را چنانچه قاید آنکه پیش
کشد نابینا را از منتخب و کشف و لطائف و کنز
سارک طائریست سیاه خوش آواز
که خالهای سفید ریزه ریزه دارد و در
جثه برابر مینا بود از برهان۔
سالک بکسر لام راه رونده و باصطلاح
صوفیه طالب تقرب حق تعالی که عقل
معاش هم داشته باشد۔
سالوک بسیار راه رونده چراکه صیغه
مبالغه است بمعنی مرد کثیر السلوک و بمعنی
سیاح و بعضی صعلوک نوشته اند بمعنی فقیر
از مؤید و مدار و در برهان سالوک را
بمعنی دزد و راهزن نوشته۔
ساده دل ناداں احمق از برهان
ساحل کناره دریا۔
سافل فرود پست۔
ساٸل پرسنده و خواهنده و روان
شونده و جاری از منتخب۔
سال بزبان یونانی کشتی را گویند
و بهندی نام درختیست معروف از سراج
سام نام جد رستم و نام کوهی که نام پسر
نوح علیه السلام و بمعنی ورم و ورد از آنجاست

سرسام بمعنی ورم دماغ و بمعنی آتش و از اینجاست آذر
در آتش پیدا شد سام اندر میگویند الف
در درج کلام افتاده سمندر شد و در عربی
بمعنی مرگ و هلاک و زهر است از رشیدی
و برهان و سروری و منتخب۔
ساتگین بتای فوقانی موقوفه و کسر
کاف فارسی در ترکی محبوب را گویند
و مجازاً پیاله شراب خوری از رشیدی
و برهان و در جهانگیری و مؤید فقط
بمعنی پیاله شراب است۔
ساسان بهر دو سین مهمله نام پسر
بهمن که از خوف خواهر خود که همای نام
داشت و بسبب رغبتی در نکاح
بهمن پدر خود بود فقیر شده سر در عالم
نهاد و ساسانیان از نسل اویند از
رشیدی و برهان و مدار و کشف و نیز
صاحب برهان و کشف نوشته که ساسان
در لغت بمعنی گدا و فقیر است۔
سان بمعنی طرز و روش و رسم و عادت
و نظیر و مانند و سنگ فسان که بران
کارد و شمشیر را تیز کنند و سامان و سرانجام
و بمعنی سوهان و پاره و حصه از برهان
و جهانگیری۔
ساوین بکسر واو سبد سر تنگ که بهندی
پٹاری گویند از برهان۔
ساربان دارنده سار و لفظ سار
بمعنی اشتر است چنانکه در برهان۔
سالیان جمع سال خلاف قیاس
و بمعنی سال واحد نیز در ضرورت الف

و نون مزید باشد چنانچه در بهاران از مؤید
و کشف و برهان و در سراج چنین نوشته
که سالیان جمع سالی یعنی چیزیکه سال از آن
قرار گرفته باشد و آن هیچ نیست و دانسته است
پس سالیان بمعنی از منه و اوقات باشد۔
سایه برافگندن توجه نمودن۔
ساز بر تار بستن کوک کردن ساز۔
ساعت سنگین ساعت نحس از مصطلحات
ساخته رو بمعنی شرمنده که روی خود
ترش کرده باشد و کسیکه روی خود
بتکلف آراسته باشد۔
ساو در آخر واو بمعنی باج و خراج و حصه
و بهره و طلای خالص را نیز گویند که ریزه
ریزه باشد از لطائف و برهان۔
سازگاو تسمیه چرم که آن چارپایه را
سیر اشتد از لطائف۔
ساخته بمعنی مستعد و آماده۔
ساده امرد و بی ریش و بمعنی احمق
و نادان و بمعنی خالص از برهان۔
ساچمه بجیم فارسی قوت در ترکی
گلولهای خرد که در توپ و بندوق اندازند
مینر نامند بهندی چهره گویند بفتح اول
و تشدید را و در مصطلحات نوشته که کیسه
پر از فلوس که بجای گوله در توپ گذارند
تا بسیار کس از خشم کشته شوند۔
ساعیه بکسر عین مهمله و یای موحده
باران شدید از شرح نصاب۔
ساقه لفات و دنباله لشکر و فوج پس
ساله و همچنین سالیه بروزن جا کذا فی البرهان ۱۲

ایرنج نوچیچ بمعنیٔ که ببربکی آنرا چپا اول گویند از منتخب باطلبار است۔
ساباط بکسر میم تحتیت هرکوش که او را اکمه اسوه است و آنرا می گویند۔
ساپلقم کیو از پیش وسابه سرانجام کاری باشد و معرفت و شناختگی ۔
ساحره زن جادوگر۔
ساحره روی زمین همواز الزفراح وغیره۔
سابا بچه و ساباچه سینه بند زنان که پستان ما وران بندند از برهان۔
ساره لوگی از چادر بمعنی پرده و بمعنی رشوت هم آمده و نام زنی نیک سیرت ظاهرا بمعنی مخفف ساره است که زوجه حضرت ابراهیم علیه السلام بود از برهان و غیر آن۔
ساز به کاکیم جائیکه دران لوی گل باشد چنانکه لا شیء من الانسان بحجر۔
سالبه جزئیه جائیکه دران لفی بعض باشد چنانکه لبعض الحیوان لیس بانسان۔
ساوه لفتح واو نام شهری در عراق عجم مولد سلمان نام شاعر منسوب بآن ساوجی لیکاف فارسی را بجیم عربی بدل کرده ساوجی گویند از سروری و برهان۔
ساچخه بمعنی صیدی که از سوی راست حیب طاهره ست است مبارک است شنر از در آید و این طور صید را مبارک دانند و بایج که صدانسیست آنرا شوم گویند و تفصیل این لفظ در لفظ سانح گذشت۔
ساقه بکسر لام و بعده قاف بمعنی ذره

سالا بر افروز از سلوقی که حکم ترکی در بهین که زره را لقب دهند از مؤید و منتخب چنانکه در منتخب و صراح۔
سامره بکسر میم و کسر راو شد ریا گرز و سال فارسی تجوید است نام مردی باشد که شهر سامره که او از بعض آثار جبرئیل را می شناخت که آنرا بر پا نهاد بان جبرئیل را به دست در جوف گوساله که از نقره و طلا ساخته بود انداخت گوساله زنده شد و بار آواز آمد همچو گیفر را از دست موسی علیه السلام سبب گوساله گو ساختن از منتخب و لطائف و قصه این در تفاسیر به تفصیل مسطور است
سامغی کوشنده و دونده و تگاور در بدگوئی کننده از منتخب۔
سامشته بکوچی در زمین گوارا۔
سامانی بکاف فارسی نام شهری از بهار عجم
سامری افرکننده و دروغ رونده ... که چیز سرایت کننده از منتخب و برهان۔
ساک جلالی نوعی از سال شمسی منسوب به سلطان جلال الدین ملکشاه سلجوقی ایام سال شمسی و شصت و پنج روز و ربع روز است و ابتدای آن روز در آفتاب در برج حمل است و آخر اسفندارمذ و ماه پنج روز افزاید و در سال چهارم شش روز افزایند تا کمال که یک ماه از دو صد حمل نموده باشد سال تاریخ جلالی هفتصد و پنجاه و یک است۔
سامی بفاف و قوش ... از منتخب
سانکری بکاف فارسی نام پرده

مرکب از عراقی و صفاهان از شرح ... و حجاز گیبر سته صفاهان۔
ساتی بساق مروست و نقوا سلی که ... قوس پهلوی مروت در کشتی علامت الضافت و بمعنی رانتر هم آید۔
فصل السین المهمله مع الباء الموحده
سبا بالفتح نام شهری که در ملک حضرت سلیمان علیه السلام آمده بود و بکسر نیز آمده است و شهر مذکور در ملک یمن ست در اقلیم اول و نیز نام پدر عبدالله از منتخب و مدار و کشف و مؤید و برهان۔
سباحه بالکسر بمعنی اول و ضم عبادت از سعد و تقشیر و دوده کار شناعته گری ساکم و مشتی و از اهمیر و قولان مستقیم باشد
سباک یا نیز رفتار
سبات بالفتح و تشدید موحده و بمعنی شتام و با کاه بمعنی و دستار از شرح نصاب و منتخب
سبسب بالفتح هر دو سین مهمله و سکون باه و پای موحده بمعنی بیابان و صحرا از شرح نصاب و منتخب۔
سبب بفتحتین رسن و هر چه بران بالا روند و در اصطلاح لغت هر چیز را گویند که موجود باشد فی نفسه و حاکی باشد از ان موجودی دیگر لیکن چیزی که وسیله شود حصول چیزی باشد و باصطلاح عروض لفظی دو حرفی که یکی ازان ساکن باشد و دیگری متحرک یا هر دو متحرک۔
سبحه بالفتح و کسر لام جای حمل

یعنی شتابزدی از صراح و کشف و بحر الجواهر
سبلت بفتح اول و ثانی و ثالث بمعنی بروت یعنی موی لب از منتخب و بحر الجواهر و مزیل الاغلاط و بسکون دوم لحن گی از فتر لیس باشد و در برهان و سراج بکسر اول و سکون دوم نوشته اند و بالضم چنانکه مشهور باشد خطاست۔
سبعیت بفتح اول و ضم باء و کسر عین و تشدید تحتانی بمعنی درندگی و درنده شدن
سبعه معلقات شاعران فصیح بلیغ عرب هفت قصیده که از روی تفاخر بر در دروازه کعبه آویخته بودند تا صادر و وارد هر دیار مشاهده نماید۔
سبق بفتحتین پیشی گرفتن از منتخب۔
سبت بالفتح و در آخر تای فوقانی یکشنبه روز شنبه از منتخب و لطائف۔
سبات بضم اول نهانه بمعنی خواب و راحت و آسالیش و نام مرضی ست و آن خواب گران طویل باشد چنانکه بدشواری بیدار شود از منتخب و لطائف و کتب طبیه منقول از مهذب اللغات۔
سباح بالفتح و تشدید بای موحده و یای حطی بمعنی شناور۔
سبکروح کنایه از مرد لطیف و ظریف و بی تراق و بی تکلف و بی کبر و عناد و بمعنی ... که ... و چست و چالاک در هر کار از شرح ... بهار عجم و رشیدی ... برهان۔
سبوس بضم اول و تشدید ... موحده

و در آخر حای مهمله بمعنی ثنا کننده و
بالضم بسیار پاک واین یکی از اسمای الهی
است از منتخب و صراح وگاهی ازین
لفظ اشارت باشد به سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ
رَبُّنَا وَرَبُّ الْمَلٰئِكَةِ وَالرُّوحِ
سباخ بکسر اول وخای معجمه زمینهای
شوره خاک از صراح -
سبع شداد بالفتح وشین معجمه مکسور
مراد از هفت فلک وشداد بکسر جمع
شدیدست و درینجا کنایه از فلک -
سبد بفتحتین ظرفی باشد از نی جبای
باریک از مؤید و برهان -
سبزوار نام شهریست در ایران -
ساغر بفتح اول و فتح غین معجمه نام پهلوان
سبکسار بمعنی فارغ البال از برهان -
سبک سر فرومایه از سراج -
سبزکار کسی که از دکارهای خوب
سر نزند از مصطلحات -
سبز ونیم سبز حرف دوم ونهم یای
موحده وحرف سوم و دوم زای معجمه
دو نوع از رنگ سبز که یکی بجا بیت سبز
باشد و دیگری نیز سبز باشد مائل بزردی
ومردم ازنا واقفی سیر ونیم سیر گویند و
بجای موحده فتای معجمه بیهوده جا تحتانی
و را مهمله خوانند از بهار عجم
سبک خیز زود خیز از سراج -
سبک مغز ... از لطائف
سبز رنگ نام ... از مصطلحات
سبز بالفتح معشوق ملیح و نام شهریست

در توران در نواحی سمرقند -
سبوس بفتح اول وضم ثانی پوست
گندم یعنی آنچه که در غربال بعد بیختن
باقی ماند از برهان ومدار وصراح -
سبط بالکسر فرزندزاده خواه اولاد
از پسر باشد خواه از دختر وطائفه از
فرزندان یعقوب علیه السلام وبالفتح
و بفتحتین و بفتح اول و کسر بای موحده
بمعنی موی که پیچیده نباشد یعنی فرو هشته
باشد از منتخب و لطائف -
سبع بفتح اول وسکون ثانی وعین مهمله
بمعنی هفت و بفتح اول وضم ثانی بمعنی
درنده مثل گرگ وشیر وغیره از مدار و بضم
اول وسکون بای موحده بمعنی هفتم حصه
از چیزی وهفتم حصه از قرآن و آنرا
منزل گویند که برای تلاوت هفته مقرر
کرده اند مثل ختم فمی بشوق از خیابان
و لطائف -
سباع بکسر اول بمعنی درندگان مثل گرگ
وشیر واین جمع سبع است که بفتح اول
وضم ثانی بمعنی درنده باشد -
سبق بفتح اول وسکون ثانی پیش
رفتن واز دیگران در گذشتن و بفتحتین
آنچه گرو بندند بدان در اسپ دوانیدن
وتیر انداختن وجز آن که مردم هندوستان
گویند ومقداری از کتاب که هر روز
آموخته شود از منتخب وغیره -
سباق بکسر پیشی کردن و دویدن از منتخب
سباک بالفتح وتشدید بای موحده و کاف

عربی بمعنی زرگر مشتق از سبک بالفتح که
بمعنی زر وسیم گداختن است کذا فی المنتخب
والسروری -
سبک بفتح اول وضم ثانی ضد گران
از جهانگیری و برهان وبهار عجم و در سراج
نوشته که سبک بفتح اول وضم دوم
ضد گران وکنایه از بیوقار و بمعنی چست
وچالاک و بمعنی بی تعلق و بمعنی این شتا
نیز کما این لفظ بلهجه عام بفتحتین است ولهجه
اهل ایران بفتح اول وضم ثانی -
سبزک نام طائر از برهان ظاهراً این
طائر ست که بهندی آنرا کنجه گویند
سبع طوال بکسر طای مهمله مراد از سبع
معلقات که مذکور شد -
سبل بفتحتین آشوب و سرخی که در چشم
پیدا شود از منتخب و در برهان نوشته
که بمعنی موی واثر گوان که در اندرون
پلک روید و در چشم منجر از کتب طب
معلوم شود که سبل مرضیست که رگهای
چشم سرخ و ممتلی شوند و عیان گردند
وازان چشم تار و آب جاری گردد
و سبل بضمتین بمعنی راهها در منتخب جمع
سبیل ست که بمعنی راه باشد -
سبال بکسر جمع سبلت که بمعنی بروت
از لطائف -
سبیل بمعنی راه وطریق و بمعنی وقف
نیز آمده و بمعنی آب باشد تبیل که در راه
خدا وقف کنند -
سبز چشم کبود چشم که علم قیافه ...

به بمروتی مخصوص ست از مصطلحات
سبکتگین بضمتین وتای فوقانی مکسور
وکاف دوم فارسی نام پدر سلطان محمود
غزنوی از مدار و مؤید کشف برهان
وبعضی از محققین نوشته اند که سبکتگین
بفتح تای فوقانی بمعنی سبک قدم است -
سبزۀ گلگون معشوق ملیح سبز رنگ
که از تۀ پوست او سرخی خون بسبب
نازکی ونزاکت نمایان باشد -
سبوحیان مراد از ملائک چرا که
سبوحیان بمعنی منسوبان بسبوح ست
وسبوح بمعنی بسیار پاک نامی است از
نامهای حق تعالی اگر ملائک را سبوحیان
باین وجه گفته شود که ملائک خود پاک اند
از لوث بشریت یا آنکه منسوب اند
بسبحانه تعالی شرح زلیخا از محمد ساجد
سبزان معشوقان سبز رنگ ملیح -
سبزان چمن کنایه از درختان -
سبز شدن بمعنی روییدن ودمیدن
ظاهر شدن ومعزز شدن از بهار عجم
ومصطلحات -
سبز کردن کاشتن و رویانیدن
سبک عنان تیز رفتار از برهان
سبطین بالکسر وطای مهمله مفتوح مراد
ازین امام حسن وامام حسین رضوان الله
علیهما از لطائف -
سبحان اسم مصدر ست پاک کردن
خدا را از بدیها و پاکی خواندن حق تعالی
را از منتخب وصراح -

سبعه الوان هفت رنگ مشهوره
آن سیاه و سپید و سرخ و سبز و زرد
و کبود و گلگون که درین زمانه عباسی گویند
و طعامهای هفت رنگ و آن از شهای
فرعون ست از برهان و غیره —
سعن بفتح اول و کسر عین مهمله دهنتا و
سبو بفتح اول و ضم موحده کوزه آب
که معروف ست از بهار عجم و کشف
و در مدار بمعنیین —
سبحه بالضم دانهای در رشته کشیده
که بعرف آنرا تسبیح گویند و بالفتح
خواندن چه الا از سراج و بهار عجم و منتخب و کشف
سبابه بالفتح و تشدید انگشتی که قریب
نر انگشت ست چون در عربی سب بالفتح
بمعنی دشنام باشد و در ایام جاهلیت
در عرب رسم بود که چون کسی را دشنام
دادندی بجانب خصم باین انگشت اشارت
میکردند بدین جهت این را سبابه گویند
و کسانیکه سبابه را بالفتح خوانند غلط است
و اهل اسلام سبابه را مسبحه نام کرده اند
بضم میم و فتح سین مهمله و کسر بای موحده که
مشتق از تسبیح است مولف از شرح نصاب و بهار
و کشف و غیر آن جواهر —
سبعه بالفتح یعنی هفت و گاهی
مراد از هفت قرائت باشد —
سبزه جال نر بیست سبز رنگ بمقدار کبوتر
و آنرا سبز قبا نیز گویند و آن مرغ خرد است
است از شرح قران السعدین
سبزه بیگانه سبزه خودرو —

سبزینه مشوق سبز رنگ و ملیح و جوان
از چهار شربت و سراج و چراغ هدایت
سبحان الله بپاکی یاد کردن
الله تعالی را و استعمال این کلمه اکثر
در مقام استعجاب باشد —
سبکی بفتح اول و ضم بای موحده
و سکون آن بمعنی معروف که ضد گرانی
باشد و نیز بمعنی سبکروحی و بیوقاری —
سباعی بضم اول نظمی از شعر که هفت
مصرعه باشد و گاهی از این هفت فلک
یا هفت سیاره مراد باشد —
سبلتی بفتح اول و ضم ثانی و کسر عین
و یای معروف بمعنی درندگی —
سبع المثانی بفتح اول و فتح میم
کنایه از سوره فاتحه زیرا که با بسم الله
هفت آیت است و مثانی جمع مثنی است
که بفتح میم و سکون ثای مثلثه و فتح نون
باشد بمعنی دو تا و بعضی برآنند که
مثانی جمع مثنی ست که مشدد و مثنی باشد
چون سوره فاتحه دو بار نازل شده
یکی در مکه و بار دیگر در مدینه لهذا به سبع المثانی
مسمی شد یا آنکه در هر دوگانه دو باره خوانده
میشود و بعضی آن را گفته شود و بخلاف دیگر
سوره و نیز بعضی سبع المثانی عبارت
است از تمام قرآن مجید —
سبز بختی نیکطالعی و خوش نصیبی سبز بخت
سبکروحی کمال لطافت و خوش طبعی
سخن گفتن نیز از وارسته و مصطلحات —
سبکسری حماقت و خودنمایی —

فصل سین مهمله مع بای فارسی

سپیجاب بکسر اول و یای معروف و جیم
و بای موحده فارسی نام شهری در ترکستان —
سپید بخت نیکبخت و خوش نصیب —
سپید دست بمعنی سرخ و لقب حضرت
موسی علیه السلام از برهان و در شرح
خاقانی بمعنی دزد و خیانت پیشه از رشیدی
سپانارج بکسر اول و در آخر خای
معجمه نام تره یا لک —
سپید بکسر اول و یای مجهول بمعنی
ابیض و نام قلعه در توران و نام دیو
و نام رود از برهان و رشیدی —
سپید رود نام رودیست میان
شروان و گیلان —
سپیدند نام کوهی از لطائف
دخنبیت معروف که برای دفع نظر
بر سوختن آن معروفست —
سپهبد بکسر اول و فتح ثانی و سکون ها
و فتح بای موحده بمعنی سردار و سپه سالار از
مدار و بهار عجم و کشف و در برهان بضم هم آمده —
سپید کار بمعنی صالح و متقی از برهان
سپیدار بفتح اول و کسر ثانی درختی
باشد خوش قامت که بار ندارد و در
اصل سپیدار بود چون دو حرف
از یک جنس واقع میشوند یک حرف را
ساقط میسازند از قبیل سپید لو که در اصل
سپید دیلو بود چرا که چوب آن سپید باشد
از رشیدی و برهان —
سپوز بکسر اول و ضم ثانی امر از سپوختن

که بمعنی چیزی را بزور فرو بردنست و بمعنی
بر آوردن نیز آمده از لطائف —
سپرز بفتحتین و در آخر زای معجمه عضوی
است اندرون شکم از مدار —
سپس بکسر اول و فتح ثانی و سین مهمله
بمعنی پس و پستر و بعد از برهان و سراج
سپاس بکسر اول شکر از بهار عجم و برهان
و جهانگیری و مؤید و مدار و صاحب بهار عجم
نوشته که در تحقیقات خیر المحققین چنین
است که معنی ترکیبی لفظ سپاس
پاس داشتن سه چیز باشد که لسان
و جنان و ارکان ست یعنی زبان و دل
و دست و پا تا از هر کدام هر چه صادر
شود و شعر تعظیم و تبجیل منعم باشد —
سپنج بفتحتین و در آخر جیم جیم عربی باشد
که در جاهای مردم و سپر میدا شود بهند
جرن گویند از مدار و کشف و لطائف —
سپارش و سفارش هردو
بضم اول و کسر چهارم کسی را کسی سپردن
یا بمقدار کسی سپردن از بهار عجم
سپید دم صبح صادق از برهان
سپرغم بکسر اول و فتح بای فارسی
و فتح غین معجمه بمعنی ریحان که آنرا
نازبو گویند و بهندی مرده نامند
بفتح میم دوا و چه بوا سطه بوی خوش
تقویت قلب می کند گویا که سپر است
برای دفع غم از رشیدی و جهانگیری —
سپید شدن ظاهر آشکارا شدن
از برهان و مجازا بمعنی نامور و مشهور شدن

سپاهان بکسر اول نام شهر در ایران که آنرا معرب کرده اصفهان گویند و نام پردهٔ موسیقی —
سپندان بکسر اول و فتح ثانی و بفتحتین نیز آمده بمعنی خردل و با لون نیز نوشته اند که تخم تره تیز باشد و بمعنی مجمر نیز گفته ز نصور مخفف سپندان است یک دال را حذف کرده اند از برهان و لطائف و در سراج نوشته که سپندان بکسر اول بمعنی حریف و بهندی رائی گویند —
سپوزیدن بکسر اول چیزی را بعنف و زور در چیزی فرو بردن —
سپر افگندن و سپر در آب انداختن در جنگ نامردی کردن و عاجز شدن و سپر کسی در آب انداختن یعنی کسی را در جنگ مغلوب کردن و عاجز کردن از رشیدی و برهان و غیره —
سپوختن بکسر اول و ضم ثانی چیزی را در چیزی بزور فرو بردن و بمعنی برآوردن نیز از جهانگیری و برهان و این از لغت اضداد است و در برهان بفتح نیز آورده و در سراج نوشته که سپوختن و سپوزیدن بکسر اول بزور فرو بردن در چیزی و برآوردن بزور —
سپردن بفتحتین دادن و تسلیم کردن و قناعت از مؤید و کشف و مدار و از بهار عجم نیز همچنین مفهوم میشود و صاحب منتخب اللغات بکسر اول و ضم ثانی بمعنی امانت گذاشتن نوشته است و بکسر اول و فتح ثانی بمعنی

طی کردن راه و رفتن و پامال کردن از رشیدی و صاحبان مدار و مؤید و کشف بضم اول و فتح ثانی بمعنی رفتن و پامال کردن نوشته اند و در جهانگیری برای همین معنی بکسر اول و ضم ثانی نوشته و نیز صاحب مدار بفتح اول و ضم ثانی نوشته است و بمعنی رفتن و پامال کردن و در برهان بکسر اول و ضم ثانی چیزی پیش کسی بامانت گذاشتن و بمعنی قناعت کردن و پامال کردن و بکسر اول و فتح ثانی بمعنی طی کردن و راه رفتن و بمعنی اول بفتحتین نیز آمده و بفتحتین بمعنی بانتها رسانیدن و تمام کردن و خان آرزو در سراج نوشته که سپردن پیش مؤلف بضم سین و در آن اختلاف لهجه است و همچنین بای فارسی که بعضی مضموم خوانند و بعضی مفتوح و بمعنی آلی تفویض و تسلیم است بمعنی توکل و فروتنی مجاز و نیز بمعنی طی کردن حقیقت و بمعنی پامال مجاز است —
سپری شدن بکسر اول و فتح ثانی طی شدن و گذشتن و تمام گشتن —
سپستان بفتح اول در اصل سگ پستان بود کاف فارسی را بجهت تخفیف حذف کردند و آن ثمر درختی است که به پستان سگ مشابه باشد. از رشیدی و در برهان بکسر تین —
سپیده کنایه از روشنی صبح و نام دوایی معروف از برهان —
سپنجی سرای بکسر اول کنایه از دنیا باشد

و دو شبانان که بسیار سست و بی ثبات باشد چرا که سپنج کنایه از سه و پنج روز که مدت قلیل است از سراج و کنایه از دنیا نیز باشد —
سپاری بکسر چیزیست که بپان خورند از منتخب اللغات فارسی —
سپری بکسر اول و فتح ثانی بمعنی گذشته و آخر شده و لبریز و پیموده و تمام ... از جهانگیری و برهان و مدار و مؤید و در سراج نوشته که سپری به وزن ... یعنی طی کرده شده و مجازاً بمعنی تمام و آخر ... مشتق از سپردن —

فصل سین مهمله با تای فوقانی

ستا بکسر اول امر از ستودن و بمعنی ستایش و نوعی از جامه باشد که آنرا شامیانه نیز گویند و نام لحنی است از موسیقی و بمعنی طنبوره که سه تار داشته باشد و درین صورت مخفف سه تار است و بمعنی سه پیالهٔ شراب که بر ناهار نوشند از لطائف —
ستبرج دو سه گل با هم آمیخته را گویند از جهانگیر —
ستاخ بکسر اول و فتح تای مثناة بمعنی شاخ درخت که بس لطیف و تازه رسته باشد و بمعنی مطلق شاخ هم آمده از سراج —
ستد بکسر اول و فتح ثانی صیغهٔ ماضی بمعنی گرفت باید دانست که دال ساکن و ما قبل مفتوح که علامت مصدر است سوای این صیغهٔ ماضی و صیغهٔ ماضی نیاید چنانکه زد و دوم آمد و سوم شد —

ستارهٔ سحر و ستارهٔ صبح ستارهٔ زهره که در آخر شب طلوع کند و گاهی بوقت شام نمایان میشود و بمعنی آفتاب نیز نوشته اند —
ستاغ بضمتین ... بمعنی ... که ... داشته باشد آید از جهانگیری و برهان و سراج و مدار و مؤید و کشف —
ستبر بکسر اول و فتح فوقانی و سکون موحده ضد باریک و گنده و غلیظ ... هر ... است از برهان و سراج —
ستخر بکسر اول و فتح فوقانی و سکون ... تالاب ... است از برهان و سراج —
ستور بفتح ... بمعنی ستور و در فارسی مخفف استار و بکسرتین بمعنی وزن پانزده مثقال از لطائف و برهان —
ستر بالکسر بمعنی پرده و بالفتح مصدر بمعنی پوشیدن و بفتحتین در فارسی مخفف استر که بهندی خچر گویند از سروری و مؤید و سراج —
ستار بالفتح و تشدید پرده پوش و یکی از اسمای الٰهی است اولیا و مقامات ذوالجلال ... خدای تعالی ... یاد می کنند —
ستیهیدن بکسرتین و یای مجهول ... ستیزه و ... ناسازگار ... و ام با ... بمعنی ... است —
ستایش بکسر اول و چهارم بمعنی ثنا و مدح و دعا و شکر و تعریف از برهان —
ستیهش بکسرتین جنگ و ستیزه

[illegible]

از برهان و کشف۔
ستاک بکسر اول و کاف عربی شاخ نورسته و نازک از درخت از جهانگیری و برهان و سراج۔
سترگ بضمتین بمعنی بزرگ و کلان از سراج و مدار۔
ستام بکسر اول زیوریست که خاص با اسپ تعلق دارد از کشف و برهان و سراج۔
ستازن بکسر ستار نوازنده لفظ ستا مخفف ستار است و بمعنی سیخ کباب که بسه شاخه باشد۔
ستدن بکسر اول و فتح ثانی گرفتن از چراغ هدایت باید دانست که ازین مصدر سوای یک صیغه ماضی که ستد باشد دیگر افعال مشتق نشده است۔
ستودن بکسر اول و ضم اول هر دو بمعنی مدح کردن از سروری و برهان و جهانگیری و مؤید و در سراج اللغات نوشته که ستودن بکسر اول صحیح است چراکه ستایش حاصل بالمصدر ستودن است دلالت بر کسره دارد۔
ستودان بضمتین گورخانه و مقبره گبران و آن خانه باشد که آتش پرستان تابوتهای مردگان اوراق خانه نهند از برهان و سراج و رشیدی و کشف۔
ستاره شمردن بیدار ماندن از بهار عجم و برهان۔
ستیهیدن بکسر تین ستیزه کردن
ستغردن بضمتین موی شتر شیدن
از برهان و مؤید و کشف و در جهانگیری بکسر اول و ضم ثانی۔
سترون بفتحتین و سکون رای مهمله و فتح واو بمعنی زن عقیمه که بهندی بانجهه گویند و وجه تسمیه اینست که ستر بفتحتین حیوان معروف که آنرا خچر گویند و لفظ ون کلمه تشبیه است چون از حیوان مذکور توالد و تناسل نمیشود و پیدایش او از خر نر و اسپ ماده باشد لهذا برین مسمی گشت اگرچه معنیش از مؤید و کشف ثابت شده مگر وجه تسمیه باین تصریح از استقرای فقیر مؤلف است و اند کی در برهان و سراج یافته۔
ستون بضمتین معنیش معروف است از برهان۔
ستان بکسر بمعنی آستان یعنی جای نبوده چیزها چون درگستان و گاهی این لفظ را بمعنی مطلق جا نیز استعمال کنند چون شبستان و بستان و بمعنی کسیکه به پشت خود خوابیده باشد که بهندی چیت گویند بکسر جیم فارسی که بمعنی صبر و طاقت از جهانگیری و مصطلحات وغیره۔
ستوده بکسر مدح کرده شده از رشیدی
ستوه بضمتین بمعنی تنگ آمده و ملول و عاجز و بازمانده و بمعنی مصدر نیز آمده از مؤید و سراج و کشف و برهان۔
ستنبه بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون و بای موحده بمعنی سست مکروه نام دیو که بخواب ترسانند از لطائف و برهان
ستاره نام سازیکه آنرا ستار نیز گویند از بهار عجم و بمعنی بخت و طالع از مصطلحات و بمعنی شمسه قبای رنگین که معماران بر سقوف منازل میسازند از شرح خاقانی
ستوقه بفتح اول و ضم ثانی و فتح قاف معرب سه تو که بمعنی درم ناسره است از منتخب و قاموس۔
ستّه با لکسر و تشدید بمعنی شش از منتخب بکسر اول و تخفیف تا و های ملفوظ در فارسی بمعنی درم ناسره و این در اصل سه تو بود چراکه هر دو جانبش دو ته نقره باشد و درمیان یک ته مس باشد و ستوقه معرب اینست از شرح نصاب
ستی بفتح اول و یای معروف بمعنی فولاد و آهن و نوعی از نیزه و سنان و بکسر زن نیک و خاتون از لطائف و برهان۔

فصل سین مهمله مع جیم عربی

سجا بالفتح عنوان کتاب و نامه را گویند از برهان۔
سجایا بالفتح خوها و عادتها جمع سجیه از منتخب
سجیات بفتح اول و کسر جیم و تشدید تحتانی و در آخر تای فوقانی خصلتها و عادتها
سجع بالفتح آواز طیور خوش آواز مثل بلبل و قمری وغیرها و نیز لفظیکه در آخر فقره نثر واقع شود و مناسب آن در آخر فقره دیگر چند یک لفظ واقع شود بیان این مدعا بعبارت دیگر سجع در لغت آواز قمری و باصطلاح عبارت از برابر بودن دو لفظ او اخر فقرتین
همچنانکه هر آواز قمری موافق یکدیگر میباشد ایراد کلمات او اخر فقرتین را بر حسب موافقت همدیگر سجع گفتند و سجع منقسم بود بسه قسم متوازی و مطرف و مجرد و مطرف بتشدید را و متوازن سجع متوازی موافق بودن دو لفظ بحرف روی و وزن و عدد حروف چون گل و مل و بهار و مزار و صبوری و دوری و مهجوری و مخموری و نظر و شکر و سجع مطرف موافق بودن دو لفظ بحرف روی فقط و در وزن و عدد حروف مختلف چون وقار و اطوار و مال و منال و بود و وجود و سجع متوازن موافق بودن دو لفظ در وزن و عدد حروف و در روی مختلف چون اشجار و رزاق و مراتب و مراسم و تحریر و تسویدلیس سجع متوازن بنسبت سجع متوازی و مطرف مستحسن و مرغوب نیست بدانکه اطلاق لفظ قافیه در نظم میکنند و آنچه بصورت قافیه در او اخر فقرات نثر باشد آنرا سجع گویند و او اخر آیات قرآن مجید را که بصورت قافیه باشد فواصل خوانند و هدر افاصله نامند آنرا کتب لغت و رسائل تحقیق کرده شد۔
سجف بکسر اول و سکون ثانی پرده و بمعنی پرده فروهشتن از منتخب۔
سجاف بکسر اول بدون نون آنچه بر اطراف جامها دوزند و سنجاف بالفتح و نون چنانکه مشهور است خطا باشد

از بهار عجم و مؤید الفضلا

سجّیل بالکسر و تشدید جیم مکسور و تحتانی معروف معرب سنگ گل و آن نوعی از سنگ خام است از شرح نصاب

سجل بکسرتین و تشدید لام چک یا قبض و نامه که مهر و دستخط قاضی در آن باشد و قباله شرعی و حکم نامه قاضی بالفتح و سکون جیم دلو بزرگ پر آب از صراح و منتخب و کشف و بهار عجم و لطائف۔

سجال بکسر اول دلوها جمع سجل و از باب مفاعله باهم فخر کردن و آب بر گردانیدن و جز آن از منتخب۔

سجنجل [illegible] آینه از منتخب

سیچقان ئیل بالفتح نام سال اول از دوازده سال که نزد ترکان مقرر است یعنی سال موش چه سیچقان در ترکی موش را گویند و ئیل بمعنی سال۔

سجّین بالکسر و تشدید جیم مکسور زندان [illegible] [illegible]

سچاقان بالفتح و سکون چیم فارسی [illegible] از لطائف

[illegible]

کردن از مصطلحات۔

سجّاده بالفتح و تشدید مصلی از صراح و مدار و بهار عجم و مؤید و در سروری و کشف اللغات بالضم و بالفتح و صاحب مؤید الفضلا فقط بالضم نوشته۔

سجده در بهار عجم و کشف بالفتح و بالکسر و در مؤید الفضلا فقط بالفتح و در منتخب و صراح بالکسر نوشته و گفته که نام سوره قرآن مجید سجده بالفتح است۔

سجیه بفتح اول و کسر ثانی و تشدید تحتانی خوی و عادت از منتخب و کشف۔

[illegible] در اصطلاح [illegible] سجده که [illegible] از ابتدا از شرح [illegible]

سجاوندی کتابی در علم قرائت که در آن علامات اوقاف [illegible] [illegible] از [illegible]

فصل سین مهمله مع حای حطی

[illegible]

مانده باشد یعنی چار پنج گهڑی شب باقی بود از لطائف۔

سحق بالفتح سودن و سائیدن از منتخب۔

سحیق بسیار سائیده شده۔

سحبان وائل بالفتح نام مردی فصیح و بلیغ از عرب که پدرش وائل نام داشت لفظ وائل بواو و کسر همزه که حرف دوم است۔

سحر حلال شعر و سخن فصیح و بلیغ که بمرتبه سحر رسیده باشد و نام مثنوی [illegible] [illegible]

[illegible]

سحیل بالکسر و یای تحتانی [illegible] [illegible]

سحبان بالفتح نام مردی [illegible] فصیح و بلیغ از عرب۔

سحرگاه بالف و نون [illegible] [illegible] از شرح [illegible]

[illegible]

سحاب [illegible]

[illegible]

سحابی [illegible]

فصل سین مهمله مع خای معجمه

سخت سا نام داروی که هندیان گهتسا گویند۔

سخافت بالفتح اول و حرف چهارم فا یعنی تنگی که بمعنی سستی و سبکی که ضد سنگینی است و بمعنی کم ظرفی و بی عقلی از منتخب و صراح۔

سخرت بالضم استهزا کردن و تسخر کردن۔

سخونت بالضم [illegible] گرم بودن از منتخب

سخره بالفتح اول و ضم ثانی بمعنی مکروه از [illegible] که منقول از قاموس است۔

سخط بالفتحتین و خای معجمه [illegible] [illegible] [illegible] و صراح بالضم و بالفتح و سکون ثانی۔

سخفه بالفتح سبک شدن کم ظرف شدن از منتخب۔

[illegible]

[illegible]

سخن [illegible] [illegible]

[illegible]

سخی [illegible] [illegible]

و بفتح اول و ضم ثانی بهر سه وجه درست لو کاهی اطلاق این لفظ بر شعر کنند از برهان و بهار عجم و کشف.

سخون بفتح اول و ضم ثانی بمعنی سخن و کلام از برهان.

سختو بالضم و تای فوقانی نیز مضموم روده گوسفند را گویند که دران گوشت و برنج و مصالح پرکرده بروغن بریان کرده باشند از برهان و رشیدی و سراج اللغات و مصطلحات.

سخت چادو بیده هرزه و پیچ از چراغ هدایت.

سختمه بمعنت کمان از لطائف و غیره.

سخره بالضم اول و سکون خای معجمه بروزن حصره مسخره خوش طبعی و آنکه بروا استهزا و خنده کنند یعنی مسخره و در فارسی بمعنی کار بی مزد که آنرا بهندی بیگار گویند از برهان و منتخب و بهار عجم و جهانگیری و مدار و خیابان و مؤید.

سخنبه بالضم بروزن پخته و بالفتح نیز بمعنی سنجیده و وزن کرده شده از برهان و رشیدی و کشف.

فصل سین مهمله مع دال مهمله

سداب بالضم اول و در آخر بای موحده گیاهیست باشد مشکل برگ و بتیه از برهان و مؤید و جهانگیری و مدار و کشف و بحر الجواهر بالفتح اول و گویند که برای استسقا طحال بکار آید و برای خواندن سحر و افسون نیز بکار برند.

سداد بفتح اول راستی و درستی در کردار و گفتار و راست و درست شدن از مدار و منتخب و لطائف و کشف و صراح و بالضم اول بمعنی چنانکه مشهور شده غلط است چراکه سداد بالضم مرضی است که بان منفذ بینی و سینه بسته شود.

سد بالفتح و تشدید دال بمعنی حائل و مانع میان دو چیز و بند کردن و استوار شدن چیزی از صراح و منتخب.

سدید راست و درست و محکم و استوار از منتخب.

سدیر بکسر و بفتح نام قصر نعمان بن منذر برای بهرام گور ساخته بود از منتخب و برهان.

سدر بفتح اول و کسر دال بمعنی حیران چشم کرش از حیرت بازماند و بفتحتین تیرگی چشم که با گرانی و گردش سر پدید آید و بکسر اول و سکون دال کنار که میوه معروف است.

سدس بالضم و بضمتین ششم حصه از منتخب و مؤید.

سدیس بفتح اول گاو و گوسفند و آنچه پنج سال و شتر هشت ساله از منتخب و نصاب.

سدق بالفتح ترکیست بمعنی ترکش مصطلحات.

سدوم بفتح اول و واو معروف نام قاضی شهر لوط و او فتوی بلواطت داده بود و بجاز احاکم ظالم را نیز گویند و نام قریه از قریهای قوم لوط از برهان.

سدوم نام دیویست که انگشتری حضرت سلیمان علیه السلام برده بود از لطائف و نام بر همی.

سده بفتحتین در فارسی نام جشنی از جشنهای مغان که بروز دهم ماه بهمن باشد و بالضم و تشدید دال در عربی بمعنی آستانه و بمعنی گره مانند چیزی که در روده یا در رگ در آید و راه آنرا بند نماید از برهان و لطائف و صراح و رشیدی و غیر اینها و در سراج نوشته که سده بفتحتین دهم روز بهمن چون درین روز عدد فرزندان آدم که کیومرث عبارت از است بصد رسیده لهذا روز جشن مقرر شده و لفظ صد در اصل بسین مهمله است که حالا بصاد مشهور شده.

سدنه بفتحتین و نون نیز مفتوح بمعنی دربانان و خادمان و این جمع سادن است از منتخب و کشف و بحر الجواهر.

سدره بالکسر بمعنی درخت کنار و درختیست کنار بالای آسمان هفتم و آنرا سدرة المنتهی گویند و منتهی رسیدن جبرئیل علیه السلام همان جاست از منتخب و لطائف و غیره.

سدرة المنتهی بالکسر درخت کنار است بر فلک هفتم که منتهای اعمال مردم و منتهای رسیدن علم خلق و منتهای رسیدن جبرئیل علیه السلام است و هیچکس ازان نگذشته مگر پیغمبر ما صلی الله علیه و آله و سلم از منتخب و لطائف.

سدالیم کنایه از سبز رنگ.

فصل سین مهمله مع رای مهمله

سر بالفتح امر از سر ئیدن و بمعنی خانه از رشیدی و مؤلف گوید آنکه فقط لفظ سرا بمعنی مسافرخانه و در روم مستعمل است

ظاهرا درست نباشد بجای آن جهاز سرا باید گفت و بالفتح و تشدید در عربی بمعنی نرمی و راحت لیکن باین معنی در آخر همزه است فارسیان بدون همزه نیز آرند.

سرو رعنا بمعنی سرو خوشنما است چراکه رعنا بمعنی زن خویشتن آرا باشد و گاهی مراد ازین معشوق بود و سرو رعنا بمعنی سرو دو رنگ نیز نوشته اند.

سرو سیما بمعنی مشتاق و پریشان و آواره.

سراپا بمعنی خلعت و بمعنی تمام از اول تا آخر و وصف تمام اعضای معشوق.

سرا و ضرا بفتح سین و تشدید را و دال با طلعه و بفتح ضاد معجمه و تشدید را مهمله و لفظ در اصل بالف ممدوده است بمعنی راحت و رنج مگر فارسیان بجهت تخفیف بالف مقصوره خوانند از خیابان.

سراشوبا باضافت کلمه منفرد از مصطلحات.

سرخاب بالضم طائر معروف که بر کناره آبها نشیند و جه تسمیه آنکه ماده اش بخلاف طیور دیگر بوقت شهوت بر چیزی کنند از مصطلحات و نام فنی از فنون کشتی و آن دست در کمر حریف انداخته بر زمین زدن است و بمعنی گلگونه و غازه و بمعنی شراب و نام رودیست در نواحی کابل و نام کتاب در علم رمل و نام پسر رستم که او را سهراب هم نامست از برهان.

سر کوب بلندتر از امثال و بمعنی دمدمه که از چوب و سنگ و گل جای را بلند سازند برای جنگ و قلعه از برهان.

سرشیب بمعنی سرنگون.

سرمه چوب میل سرمه.

سرب بفتحتین و با موحده بمعنی رانگ که بهندی سیسا گویند که ازان گولیهای بندوق سازند از مدار و شرح نصاب.

سرحساب بمعنی آگاه و خبردار از اصطلاحات.

سراب بالفتح آنچه در ایام گرما مسافر تشنه را بتابش آفتاب یک صحرا از دور چون آب نماید و گاهی در شب ماهتاب نیز همچنین می نماید از منتخب و لطائف و بهار عجم و صراح و غیرها بالضم خواندن خطاست.

سرداب بالکسر معرب سردابه بالفتح خانه که در زیر زمین سازند تا در گرما آن پناه برند و آب در انجا نگاه دارند تا سرد ماند از برهان و مؤید.

سرانديب در آخر های آثار بلاد جنوب هندوستان جزیره ایست که آنرا سیلان نیز گویند و آن قریب خط استوا است و شهری دران جزیره واقع است و آنرا نیز سراندیب نامند و بعضی گفته سراندیب را سنگلدیپ نیز گویند از سراج و خیابان.

سرپوشت رازی و آنچه پنهان کرده شود از منتخب و صراح و در شمسیه مجازاً بمعنی خصلت و طبیعت.

سرعت بالضم بمعنی شتاب و تیزی مولانا ابو بن مالک در شرح نصاب نوشته اند که فی التحقیق سرعت تعجیل شتاب نیست زیرا که شتاب ترجمه عجلت ست و بمعنی سرعت زود کردن کار است و فرق میان سرعت و عجلت آنست که سرعت عمل بسیار کردن است در زمان اندک و عجلت که شتاب باشد کردن کاری پیش از هنگام لیکن هر دو بجای همدیگر مستعمل میشوند و در منتخب است که سرعت شتاب کردن بکار است در اول وقت و آن محمود ست و عجلت شتاب کردن پیش از وقت و آن مذموم ست.

سرادقات بالضم سراپردها و خیمها از منتخب و صراح.

سرشت بکسرتین خمیر و طینت و آمیختگی و خلقت و مجازاً بمعنی طبیعت از مدار و مؤید و جهانگیری و برهان و سروری و لطائف و کشف و صراح.

سرایت بکسر اول بمعنی تاثیر و در رفتن و اثر کردن چیزی در چیزی از لطائف و منتخب و صراح و گذشتن از چیزی.

سرانگشت بفک اضافت مستعمل است و سوای این لفظ سر الکثر بفک اضافت آمده است از بهار عجم.

سرد بالفتح اول و کسر راء مهمله فی الفور و حالا کی و بلا اضافت بمعنی حقیر و کم عیار و نام چوب و دست قلندران از مصطلحات.

سرقت بالفتح اول و کسر راء مهمله و فتح قاف بمعنی دزدی کردن از منتخب و غیاث.

سرسپت بمعنی فادم.

سرمهمست سرمه که بشوخی و رعنائی در چشم کشند.

سرهم سیت آنکه سیت او از کار بسیار کردن آز ابله خراشیده باشد سرهم اصطلاح از مصطلحات.

سرخ بت بالضم نام بتی سرخ متجرع و نام معشوق از شرح خاقانی.

سراج بکسر اول چراغ و آفتاب و بالفتح و تشدید راء بمعنی زین فروش و زین ساز از منتخب و لطائف.

سرج بالفتح زین که بر پشت اسپ نهند از منتخب و شرح.

سرپاچ گیسو پوشش نان از مصطلحات.

سرکوچ بقامت و واو معروف و جیم فارسی نام داو از کشتی.

سرح بفتح اول و سکون راء مهمله و حای مهمله بمعنی ستور چرنده و چریدن و بچرا گذاشتن و درختان بلند از صراح و منتخب و بمعنی آسمانی نیز آمده.

سرلوح نقش و نگار که بورق اول کتاب کنند.

سرطان بفتحتین و دال از منتخب و صراح و لطائف و صراح.

سرود بضمتین و واو مجهول بمعنی سرود و نغمه و سماع و بمعنی راگ از برهان و جهانگیری و مؤید.

سرو بالفتح بمعنی [illegible].

سرآورده بمعنی بهتر و ممتاز و سرکرده بمعنی [illegible] نام شد.

سربلند کوچه بند از چراغ هدایت و بمعنی افتخار و آگاهی را نیز نوشته اند.

سروآزاد سرویکه یک شاخ باشد و راست رسته بود از رشیدی و کشف و برهان و لطیفه از ثقات نوشته اند که آزاد صفت سرو ازین سببست که سرو را خزان نمیباشد گویا که سرو از تغیر خزان آزاد ست بخلاف دیگر درختان.

سرخ بید نوعی از هفتده بید ست از سروری و برهان.

سرواد بالفتح و حرف سوم واو کلام منظوم و افسانه از برهان.

سرو شهر بمعنی مهار و عنصر در محاوره گویند که فلان کار در سر و شهر فلان پادشاه واقع شد.

سرکنند جای پناه و جای محافظت و نجات و جیره از مصطلحات.

سرفلالی می چلنبا بمعنی زنده است و اعتبار دار از مصطلحات.

سرخ امرود نام بزرگی.

سر بالفتح فکر و خیال و زور و قوت و سردار و مقدم و میل و خواهش بچیزی و بمعنی فوق و زبده و خلاصه و در عوض بالکسر و تشدید بمعنی راز پوشیده از برهان و منتخب و صراح.

سرشار حرف سوم شین معجمه بمعنی لبریز و بمعنی ترکیبی آن از سر ریزنده است و سرشار بمعنی ریختن باشد و اقلیلین آن شار است و بلاهر است چون ظرفی

[illegible]

کمال تیره می شود (انچه در آن باشد از سرش می برند) و نیز مردم که بهر دو شین معجمه گویند خطا ست از رشیدی و سراج و برهان -

سرتخته دار و برگ و سر فصیل یعنی مفعول است مشتق از سراً الفتح که بمعنی بریدن است پس باعتبار بریدن آنرا تراشیدن چوب تخته را سرتخته گویند از شرح نصاب و سیر نام قلعه نیز هست کذا فی البرهان -

سر دهر بمعنی محبت و بی رحم -

سراً بکسر همزه که جرم چهارم ست شپهانه و راز او این جمع سریست -

سر و کار بمعنی خواهش و کار چه لفظ سر بمعنی تنبل و خواهش ست -

سر والا بر از تی از جلد کتاب یعنی قرآن که نیزه دار باشد -

سر شیشه ... بکسر الفتح و تشدید امر ... باشد -

سر شیر با فتحتین کانی ... گیاهی که هرجای خود در ... پوشیده نیز چو ... سر ... برداشته ... گذارند از مصطلحات -

سر صفحه ... مهمله و الف بیای که بسم الله با طلال نوشته ... از مصطلحات و برهان نوشته که ... نقطه و نشانی که در حاشیه قرآن به سر هر ده آیت کنند -

سر ... بمعنی پهلوان ... دلیر ... و بهتر ... از مرکب ... آباد -

سر نهنگ ... نوکدار و نیز مجازاً بمعنی سرکش و جنگجو -

سرو ناز بمعنی سرو نورسته که شاخهای آن بهر سو مایل شده از برهان و بهار عجم و مؤید -

سر انداز بمعجمه و مقنعه و بناز و نخوت خرامنده از مصطلحات -

سرخس بفتحتین و خای معجمه و سین مهمله شهریست عظیم در خراسان از فرهنگ و منتخب و سراج -

سرپیش بکسر تین چیزیست چسپنده معروف از فرهنگ و برهان -

سرجوش بمعنی حصه و بمعنی حصه کلاه از برهان و شرح سکندر نامه -

سرجوش شیر ربای و مثال آن که در اول جوش از سر دیگ برداشته باشد شراب دوگانه و مثل آن که اول خوش بگیرند و آن خلاصه باشد از برهان و رشیدی و غیره و مجازاً بمعنی هر چیز صاف و خلاصه از مصطلحات -

سرخوش کسی که از نشه شراب خوش حال باشد و کسی که مستی او در اعتدال باشد از برهان و غیره و در سراج نوشته که مستی چند مرتبه دارد اول سرخوش بعد از آن تر دماغ بعد از آن ... بعد از آن خراب -

سروش بضمتین نام جبرئیل علیه السلام و هر فرشته که پیغام خیر آرد و نام روز هفدهم از هر ماه شمسی از جهانگیری -

و مدار و سراج -

سر آغوش بمعنی گیسو پوش زنان و آن مانند کیسه طویل باشد که گیسو را در میان آن می اندازند و بر آن نقش و نگار از زر و جواهر میکنند و بمعنی سر آغوج بجیم نیز آمده و این طریقه مخصوص زنان ولایت ست و در دیار ... که مانند دام بافته باشد از رشیدی و برهان و شرح و مصطلحات -

سرطراط بکسرتین هر دو طای مهملتین بمعنی پالوده از شرح نصاب -

سرخط بمعنی تعلیم خوشنویسان خط یادداشت روزنوکری -

سرغ بکسر اول شاخهای تازه درخت انگور و این جمع سرغ ست که بالفتح باشد از منتخب و صراح -

سرلیغ شتاب کننده و جلد و تمام بمعنی ... از ... که ... مستعمل فاعلان ... اسباب ... گفته میشود -

سراغ بضم اول ... نقش ... پای آدمی و غیره و مجازاً بمعنی تلاش و این لفظ ترکی ست -

سرمه ... عسکر ... لولی زبان ... که ... مایل ... -

سرسپیدی ... بالفتح و شین معجمه ... که از آن روغن ... از برهان و مؤید -

سر زلف کنایه از زلف از مصطلحات و در برهان بمعنی ناز و عشوه و عتاب -

سرمشق قطعه نوشته خوشنویس که بجهت آنرا تعلیم گویند از بهار عجم و چراغ هدایت -

سرادق بضم اول و کسر دال سراپرده و شامیانه از مدار و فرهنگ و بعضی نوشته که این معرب سراپرده است و این قول جای تامل ست -

سروق بفتح اول و ضم ثانی بسیار دزدی کننده -

سرمق بفتح اول و ثالث ... سرمه نام تره که آنرا بهندی ... گویند از مدار و مؤید -

سرشک بکسرتین قطره آب چشم که آنرا اشک نیز گویند و بمعنی مطلق قطره نیز آمده از برهان و سروری و مؤید و بهار عجم و مدار -

سرهنگ سردار لشکر و پیشرو لشکر و جهار اول و بمعنی نقیب ... مدار نیز آمده و بمعنی پهلوان و کوتوال نیز و وجه تسمیه آنکه سر بمعنی سردار و سرور و هنگ بمعنی سپاه ست از برهان و جهانگیری و شرح رشیدی و بهار عجم -

سرنا ... نام بازی مشهور ... که کودکان بازند بهندی ... گویند از برهان و سراج -

سرخنگ بفتح اول و فتح جیم ... و سکون ... -

دست‌ها بر زمین زدن از شرح اشعار

سر و برگ بمعنی خیال و پروا.

سراویل بفتح شلوار و پاجامه و درین لفظ اختلاف است نزد بعضی عربی است و پیش جمعی عجمی گردیده واحد گویند و بعضی جمع دانند و فقیر مؤلف گوید که سراویل جمع و معرب است که بمعنی واحد مستعمل گردیده و اصل شلوار بود که مرکب است از شل بفتح شین معجمه بمعنی ران است کذا فی البرهان و وار که کلمه بمعنی لائق باشد پس لام را بحرف را و شین معجمه را بالام بدل کرده سروال ساختند چون عرب سروال [illegible] شین [illegible] جمله بدل نمودند و او را بکسره داده [illegible] فعلال بفتح در کلام عرب نیامده الا خزعال سروال شد چون جمع کلمه خماسی که رابع آن مده باشد بر وزن فعالیل می آید ازین جهت جمع سروال سراویل آوردند مگر این لفظ جمع در محاورات بمعنی واحد مستعمل شده است چنانکه افلاطون که جمع حور است و بمعنی واحد مستعمل شده و ازین جهت فارسیان بالف و نون جمع کرده حوران گویند.

سرافیل نام فرشته که مقرب خداست و دافع صور.

سرحلقه عقل کنایه از عقل اول.

سرملک نام سرداری از مغلان.

سرنامی گل سرهای غنچه که درا مام

شکفتن گل سرخ یعنی گلاب باشد از شرح قران السعدین و مصطلحات.

سرغول با غای فتحه شکلیست از فلک بصورت مردی که بر پای چپ خود استاده و پای راست بر داشته و دست راست بر سر نهاده و بدست چپ سر دیو خون چکان بموی سر گرفته.

سربال بکسر و حروف [illegible] بمعنی پیراهن و هر چه پوشیده شود از منتخب.

سرسام مرضی باشد که در دماغ ورم پیدا شده از اخلاط دماغ سرگردد و از [illegible] که سر را گویند و سام که بمعنی ورم باشد از شرح قانونچه و رشیدی و نوشته اند که صاحب این مرض از روی ایذا بدی آرام شود.

سرانجام بمعنی عاقبت و پایان کار و اینکه گویند کار سرانجام شد یعنی باخر رسانیدند نه آنکه سرانجام بمعنی اسباب و سامان باشد از رشیدی و غیره و در سراج اللغات نوشته که سرانجام بمعنی عاقبت و آخر هر چیز و مجازا بمعنی سامان چون سامان وسبب هر چیز موجب باخر رسیدن و تمام شدن آن چیز است لهذا مجازا بمعنی سامان هم آمده.

سرشم بکسر تین و فتح شین معجمه بمعنی سریشم که بکار سازان آید از رشیدی و سراج.

سردهم بفتح اول و فتح دال نام [illegible] که ابیاری آرد از آن بود.

سر گرم بمعنی مشغول و در چراغ هدایت بمعنی در کار کسی مشغول شونده و بمعنی مست نیز آمده.

سرسنگ گرد هم بفتح کاف فارسی بمعنی فرمایت [illegible] از چار شربت و غیره.

سرگرم بضم کاف فارسی ابتدای نهار.

سرطم بالضم [illegible] دهان رود و [illegible] و از [illegible] و سرطم کلیه اول و لب [illegible] ترکی است بمعنی دوال تراشیده و پوست تراشیده از مصطلحات.

سر ججم [illegible] [illegible] از مصطلحات.

سرطان بفتحات اول و ثانی و ثالث جانوریست در آب و تالاب بر اینکه منسوب باشد بشکل عنکبوت آنرا خرچنگ گویند [illegible] اول و رفتار آن کژ است باشد بلطف سرگاهی کج شود یعنی [illegible] عقب رفتار می کند و نام برج چهارم از بروج آسمان [illegible] برج اشکال سرطان است و آن خانه قمر و شرف مازن آفتاب است و در برج در فارسی تیر نامند و تمام دم گرم هست باشد و هر روز بزرگتر شود و در گاهی سرخ و سبز [illegible] سرطان در آن ظاهر باشد از [illegible] و کشف و کنایه سوی [illegible] غیره.

سرطن بفتح اول و ضم ثانی شاخ [illegible] از [illegible].

و جهانگیری و کشف.

سرگین بضم اول و کسر ثانی معروف است و گاهی این لفظ بمعنی طرف پائین انسان نیز آمده.

سرسختن بکسرتین خمیر کردن یعنی چیزها در پیش خشک [illegible] زمان.

سرانیدن در جهانگیری بفتح اول آورده و گوید [illegible] بفتح یا اول و دوم [illegible] حرکت نکرده یعنی [illegible]

سرودن [illegible] [illegible] سرائیدن [illegible] و آن برهان [illegible] [illegible] چه در آن سرود [illegible] از چراغ [illegible].

سرچالن بالکسر [illegible] جمله [illegible] در [illegible] از [illegible] و شرح [illegible].

سرقین بالکسر معرب سرگین [illegible] و رسالهٔ معربات.

سران بفتحات اول و ثانی و [illegible] رفتن چیزی در اجزا [illegible] از منتخب.

سرکشان [illegible]

[illegible]

سرائیدن [illegible]

سرگران [illegible]

سرآوردن [illegible] آخر رسانیدن تمام کردن از سراج.

سر گردن شروع کردن و با تمام رسانیدن و کامل کردن [illegible] کردن و مباشر شدن از چراغ هدایت وغیره۔
سر زدن ظاهر شدن۔
سر برگشتگان اطاعت کنندگان۔
سر بازیه ماندن حیران ماندن۔
سر گره زدن ابرو ترش کردن
سر که جبین ترش رو و بدخلق۔
سرمه خوردن گنگ شدن۔
سرمه بگلو کشیدن کنایه از گنگ شدن چون سرمه بارد یابس ست گویند از کثرت خوردن آن آواز بند میشود۔
سر دادن گذاشتن و رها کردن جانوران وغیره و آتش دادن بندوق و توپ را از شرح الشعرا۔
سر کنگبین بهمان معنی سکنجبین که معروف ست چه سکا لکه مخفف سرکه و انگبین بمعنی انگبین
سر در چیزی کردن خود را بکشتن دادن [illegible] در المتاع چیزی از خیابان و در مصطلحات بمعنی سعی کردن در چیزی چه بمعنی خواهش و طلب ست۔
سر نهادن خراب کردن۔
سر وا زدن اعراض کردن از مصطلحات۔
سر افتادن از حد تجاوز بودن از مصطلحات۔
سر آمدن آخر شدن و بمعنی کامل آمدن
سر بند کسی گرفتن از ته کار خبردار بودن از مصطلحات۔
سر پا زدن باضافت فک اضافت

بمعنی پشت پا زدن و پا بچیزی [illegible] کردن از مصطلحات۔
سر چیدن [illegible] برگزیده و [illegible] نیز بمعنی [illegible] از مصطلحات۔
سر خاریدن توقف و بهانه کردن۔
سر از چیزی بیرون آوردن از عهده آن بر آمدن۔
سرخ شدن بغضب شدن از مصطلحات۔
سر خانه رسانیدن فن را بکمال رسانیدن و باصطلاح موسیقیان آواز بلند را گویند۔
سر در کلاه کسی نهادن تابع و منقاد او بودن از مصطلحات۔
سر دستی گرفتن امداد و اعانت نمودن۔
سر زده آمدن و رفتن بی‌خبر و ناگاه آمدن و رفتن۔
سر شسته خوردن باضافت [illegible] رسیدن [illegible] از مصطلحات۔
سر عنوان بقطع الاضافت عنوان [illegible] که آنرا سرنوشت هم گویند۔
سر قلم حریف شدن کنایه از جماع از مصطلحات۔
سر جنبانیدن تحسین کردن و بمعنی امتناع از کاری نیز آمده
سر قلیان چلم حقه تنباکو۔
سر کن بکاف عربی مضموم بمعنی سرا فوج از مصطلحات۔
سر نگرفتن موافقت نکردن و در نگرفتن صحبت۔

سر گوش گرفتن مطیع و منقاد شدن۔
سرو بضمتین و بواو معروف بمعنی مطلق شاخ حیوان و پاره شاخ آهو وغیره که آنرا بوقع نذر بگلوی اطفال آویزند و بمعنی پیاله شراب خوری از برهان و شرح خاقانی و بفتح اول و سکون را مهمله درخت معروف که راست میباشد۔
سر دوش ترازه زیاده بودن یک پله ترازو از مصطلحات۔
سروال بالکسر بمعنی شلوار از مصطلحات۔
سره بالضم و تشدید را در عربی بمعنی ناف و بفتحتین و تخفیف در فارسی بمعنی خالص و پاکیزه و خلاصه و برگزیده و بی‌عیب کشف از سراج و خیابان و برهان۔
سراچه بفتح بمعنی خانه کوچک از برهان و بمعنی خیمه کلان و نام سازی نوشته اند۔
سر پنجه بمعنی پنجه دست و بمعنی زور و قوت و مجازاً بمعنی ظلم و تعدی و بمعنی مرد قوی دست که بمشق زور پنجه رسانیده باشد و کنایه از مردم پرقوت و ظالم از برهان و بهار عجم و سراج و خیابان۔
سرداره بالفتح و حرف سوم دال مهمله و پنجم های موحده ته خانه۔
سرخچه بضم [illegible] باشد سرخ رنگ که بیشتر بر اندام اطفال پدید آید از جهانگیری۔
سر خانه باصطلاح موسیقیان بمعنی آواز بلند و بمعنی منتهای چیزی از مصطلحات و بمعنی پایه و رتبه از بهار عجم۔
سرو پیاده سرو کوچک که بقدر

قامت مرد پیاده بود و آن بسیار خوشنما باشد از چراغ هدایت و بهار عجم۔
سرایننده بفتح و کسر نغمه کننده از مؤید وغیره۔
سرفه بالضم و حرف ثالث فا جانوری است که درخت را سوراخ کند بمشابهت آن نام علتی ست که بعربی سعال و بهندی کهانسی گویند از سروری۔
سرقه بفتح اول و کسر ثانی و قاف بمعنی دزدی است از مدار و کشف و سراج۔
سریه بفتح اول و کسر ثانی و تشدید تحتانی لشکری که زیاده از پنج کس باشد تا چهارصد کس و باصطلاح اهل حدیث لشکری که حضرت رسالت پناه خود بذات مقدس دران نباشند و بسرکردگی یکی از اصحاب فرستاده باشد و بضم اول و تشدید را مکسور و تشدید تحتانی بمعنی کنیزکی که برای جماع و تمتع باشد و این منسوبست بلفظ سر که بکسر اول بمعنی جماع باشد و این ضمه سین از تغیرات نسبت است از منتخب و مؤید و لطائف۔
سریچه بفتح طائر معروف که بهندی ممولا گویند از برهان۔
سر زده یعنی بی‌خبر از چراغ هدایت۔
سرگره و سرگزیه بالفتح و فتح کاف فارسی و زای معجمه جزیه که از کفار گیرند۔
سراسیمه بمعنی شوریده سر چه آسیمه بمعنی شوریده و پریشان آمده از برهان۔
سراقه بضم اول و حرف چهارم قاف

باب السین مع الصاد
باب السین مع الطاء
باب السین مع العین

۲۶۶

نام یکی از صناوید قریش از لطائف -

سرین گاه بمعنی شقیقه غلط است صحیح سرون گاه بواو است و تفسیرش سرون بالفتح اول و ضم ثانی شاخ حیوان را گویند و سرون گاه موضعیکه از انجا شاخ حیوان برآید و آنجا را بعربی شقیقه و بهندی کنپتی گویند شرح سکندرنامه از خان آرزو -

سرون گاه بالفتح اول و ضم ثانی بمعنی شاخ حیوان و آن هر دو طرف سرست در عرف آنرا بعربی شقیقه گویند از سراج -

سرگروه بالفتح کاف عربی سرگروه و برزگ -

سراپرده القلب اضافت بمعنی پرده سرای و بمعنی خیمه نیز مے آید -

سرپوشیده بمعنی دوشیزه -

سرسجده مه نماز که بجای سجده کنند -

سرزنده سر زنده که چه زنده بمعنی بزرگ است

سرگذشته از جان سیر آمده و ترک سرگرفته این چهار اصطلاح از مصطلحات -

سرروی بمعنی با هم یعنی انچه حاضر باشد و چوبیکه قلندران در دست دارند از برهان و مصطلحات و چراغ هدایت -

سرکوچکی فرومایگی و حقارت و حقارت از برهان -

سرنامی بالضم بمعنی شهنائی و حذف نفیریست سورنا نیست چه سور بمعنی شادی است از برهان و سراج و بهار عجم -

سرو سهی سرو و شاخه که هر دو شاخ آن راست رسته باشد چه سهی

کمتر بمعنی راست است از برهان و بهار عجم و رشیدی -

سرگردگی بمعنی سرداری -

سری بمعنی سرداری از برهان -

سرخوشی سرو نشه شراب بمعنی مستی باعتدال از برهان و آنچه بمعنی نیم مستی و نوشته -

سربازاری آوارۀ بازار -

سرکاری بمعنی دار و نگی و سرکاری کار و مختاری بود اهتمام و سرانجام امر از چراغ هدایت -

سرباری درستی -

سرپاپائی سروپای موزه و بمعنی اظهار بزرگی از شرح گل کشتی -

سرلی بالفتح اول کسر را و مهمله و فتح یای تحتانی بمعنی سر باز زدن که بهندی ٹهوکر گویند -

سرگوشی در گوش کسے آهسته سخن گفتن -

سرباری کسیکه بار بر سر نهاده باشد و بمعنی بار سر یعنی بار زائد که بر بالا بار گذارند و بعربی آنرا علاوه گویند از شرح بوستان و سراج -

سرائیلی منفعت سرائیلی کنایه از سامری و دیگر کافران بنی اسرائیل -

سرایلی بالفتح اول و کسر یای و دو چیز و نقشه از برهان -

سرگم پیشانی ترش رو -

سرشتلی بالفتح اول و کسر را و تشدید یا و فتح سین مهمله و فتح قاف و کسر طای مهمله نام بزرگی از منتخب -

سرآوری بمعنی گرد آوری از مصطلحات -

سرپرستی تیمار حال کردن -

سرباقی بمعنی جامع از مصطلحات -

سرمه سلیمانی سرمه که چون بچشم کشند مخفیات عالم معائنه کنند از مصطلحات -

فصل سین مهمله مع زای معجمه

سزا بالکسر بمعنی اشباه و جیه سزا بالکسر و در ترکی بمعنی شما و لفظ کام مرادف آن کلمه تعظیم و در حروف ترکیه برای نفی آید چنانچه آید سز یعنی اسیا اند و ولغات ترکی -

سزاول بالفتح از انام و او آید و اصل کننده و این لفظ ترکی است -

سزیده لائق و سزاوار -

ستاریش بمعنی احمق -

فصل سین مهمله مع طای مهمله

سطرلاب بضمتین بیان اصطرلاب که سابق مذکور شد -

سطوت بالفتح بمعنی قهر و بمعنی تحت گرفتن و حمله بردن از منتخب و کشف و صراح -

سطح بالفتح روی هموار هر چیز که باشد و باصطلاح علم هندسه آنچه طول و عرض دارد و عمق از شرح خلاصه الحساب -

سطیح بروزن فعیل در آخر های مهمله نام کاهنه از قوالیح خیبر -

سطل بالفتح ظرفی و دسته دار -

سطرلکنابا از منتخب و سراج -

سطبر بکسر اول و فتح الای مهمله -

ستبر بکسر اول و فتح تای فوقانی بمعنی الک و گنده و ضخیم -

سطبر بمعنین با شد از سراج و شرح کشف -

سطل بالفتح و بالکسر آوندی باشد مثل طشت از بیان ... از مصطلحات و در منتخب و صراح طاس دسته دار -

فصل سین مهمله مع عین مهمله

سعد مرد فا نیکبختی بسیار و نام ستارۀ مشتری و زهره نیز نوشته اند که نام هر دو ستاره که بسیار با سعادت و اقبال بود -

سعد اسما بالفتح اول واو عاطفه و فتح همزه و سکون سین مهمله اول و نام شهرسیت که در عرب بوده اند -

سعسعه بالفتح و کسر اول و فتح عین مهمله و ثاء فوقانی فراخی و گشایش از منتخب و سراج -

سعایت بکسر اول حرف چهارم تحتانی غمازی و بدگوئی از کشف و صراح -

سعد قوامح منزل بست و دوم از منازل قمر و آن دو ستاره است که میان آنها دوری اندک است که از واع و لعادت یکی از آنها کوکبیست خرد که آنرا گویا میخواهد که ذبح کند از منتخب -

سعد ذابح بالفتح بمعنی نیکو و نیکبختی منزل بست و دوم از منازل قمر و آن دو ستاره است که هر دو سرون یکی دیگر ستاره دیگر است نزدیک آن هر دو ستاره مذکور که آنرا شاة سعد گویند یعنی گوسپند ذابح که این سعد گویا آن گوسپند را ذبح میکند و بدین جهت آنرا سعد ذابح گویند و نام پادشاهی

تا گرم و تقا گویند از برهان و منتخب وغیره۔

سعد السعود ستارهٔ مشتری نام منزل بست و چهارم از منازل قمر۔

سعود بضمتین ستارگان با سعادت مثل زهره و مشتری و قمر و بفتح اول و ضم ثانی منزل بست و چهارم از منازل قمر و آن سه ستاره است خرد بر دنبال جدی کذا از شرح بعض کتب مرقوم شد۔

سعاد بضم اول نام زن محبوبه که در عرب بوده است۔

سعر بالکسر نرخ هر شئ که فروخته شود از مدار و مؤید۔

سعتر بالفتح گیاهی است [illegible] ازان [illegible] کرده [illegible] و در کتب طب بصاد نویسند تا [illegible] مشتبه نشود از منتخب وغیره۔

سعد اکبر مشتری۔

سعیر آتش فروخته و نیز نام [illegible] از منتخب و در لطائف نام طبقهٔ چهارم از هفت طبقهٔ دوزخ۔

سعتر [illegible] دیگر جماع کند از برهان۔

سعال بضم اول [illegible] سرفه از منتخب۔

سعدان بالضم نام موضعی [illegible]

سعدین زهره و مشتری۔

سعفه بالفتح [illegible] که بر سر پیدا شود [illegible] باشند [illegible]

بهندی گنج گویند۔

سعی بفتح اول و سکون عین بمعنی دویدن میان صفا و مروه هفت بار و این هم از لوازم حج است و شتاب کردن و کسب کردن از صراح و مجازاً بمعنی کوشش [illegible] اول و کسر ثانی گویند

سعدی شاعر مشهور منسوب به سعد بن زنگی پادشاه شیراز و نام ایشان مصلح الدین۔

سعتری بالفتح بمعنی زنی که [illegible] با زن دیگر جماع کند و مجازاً بمعنی [illegible] از برهان۔

فصل سین مهمله مع غین معجمه

سغب [illegible]

[illegible] از [illegible]

[illegible]

سغراق [illegible] بزرگ بالفتح پیاله [illegible] از سراج و رشیدی [illegible]

سغناق [illegible]

سقیان [illegible]

[illegible] از [illegible] الالفت۔

سفری [illegible] ازلطائف۔

سغدی [illegible] منسوب [illegible] نام

زبانی از جملهٔ هفت زبان فارسی۔

فصل سین مهمله مع فا

سفهاء بضم اول و فتح فا جمع سفیه که بمعنی نادانست۔

سفید آب [illegible] و آنرا بعضی مردم سفیدهٔ کاشغری گویند [illegible]

سفیدهٔ کاشغری [illegible] چراکه آنرا بکار کاسه گران و نقاشان [illegible] ازان سفید آید۔

سفارت بکسر رسالت و پیغمبری از منتخب و صراح۔

سفیدبخت خوش نصیب و نیک بخت۔

سفاهت بالفتح [illegible] بیخردی و سبکی عقل [illegible] از منتخب۔

سفته [illegible] و بالکسر [illegible]

[illegible]

[illegible]

سراج اللغات [illegible]

[illegible] وحش۔

سفاح [illegible] زنا کردن [illegible]

[illegible] سفاح [illegible] اول خلیفه از خلفای عباسی از منتخب و صراح۔

سفاد بکسر [illegible] جماع [illegible] حیوانات [illegible] از منتخب۔

[illegible] رشیدی۔

[illegible] بالفتح و تشدید فا [illegible]

سیخ که آنرا بابزن نیز گویند از منتخب و صراح۔

سفر بالکسر کتاب و نامه و بالفتح [illegible]

سفیدار [illegible] درختیست [illegible] سفید باشد [illegible] و شاخهای نازک دارد [illegible] و عنبر [illegible] سروری وغیره۔

[illegible] از منتخب۔

سفره [illegible] غلام و کنیز [illegible] از برهان و سراج۔

سفوف بالفتح اول و ضم ثانی [illegible] مطلقاً و خصوصاً [illegible] از سراج و رسالهٔ ابن حاجب۔

سفک بفتح اول و سکون ثانی ریختن خون از منتخب۔

سفاک بالفتح و تشدید فا خونریز و قاتل از منتخب و کشف۔

سفرجل [illegible] میوه [illegible] که آنرا [illegible] نیز گویند از منتخب۔

سفال بفتح اول [illegible] و بحذف [illegible] از مدار و مؤید و برهان [illegible] در [illegible] سراج [illegible] سفال بضم و کسر [illegible] صحیح باشد۔

سفل بالکسر و بالضم بمعنی [illegible] از منتخب و شرح نصاب۔

سفول [illegible] از منتخب و لطائف۔

[illegible] بفتح اول و کسر چهارم [illegible]

[illegible]

سفالان بکسر [illegible] نام [illegible]

از موسیقی از کشف و مؤید۔

سفیان بالضم نام دو کس از علمای مشهور۔

سفن بفتحتین پوست درشت از ماهی یا نهنگ و غیره که بر قبضهٔ شمشیر وصل کنند تا گرفت خوب شود و بمعنی سوهان آهنی و بفتحتین جمع سفینه است که بمعنی کشتی باشد از کشف و منتخب و صحاح۔

سفیتین بکسر اول و کسر تای فوقانی بر وزن مسکین نام ولایتی از ترکستان از برهان۔

سفینه کردن ظاهر و نمودار کردن از مصطلحات۔

سفید گردیدن و سفید شدن نموداره نمایان و آشکار اشدن و منتزه گردیدن از چراغ هدایت و سراج و بهار عجم و مصطلحات و برهان۔

سفنج بالضم معرب سفنته که بهندی آنرا هنڈوی گویند از رسالهٔ معربات۔

سفینه بالفتح بیاض اشعار کشتی ریا۔

سفه بفتحتین و های ملفوظ سبکی عقل و نادانی از منتخب۔

سفل بالکسر فرومایه از بهار عجم و منتخب و نیز صاحب منتخب و کشف و سراج نوشته اند که بالفتح اول و کسر ثانی ست و جمع سفله مفرد نیست و بعضی از محققین نوشته که سفله بالفتح اول و کسر فا اسم جمع است اگاهی بتخفیف بکسر اول و سکون فا نیز استعمال کنند و در قاموس بکسر اول و سکون دوم و فتح اول و کسر دوم هر دو گفته و بلفظ اسافل

که دلالت بر جمعیت کند تفسیر نموده و آنرا نهایهٔ جوزی استفاده میشود که اصل بالفتح اول و کسر دوم ست و در محاورات مستعمل میشود اما گاهی بتخفیف بکسر اول و سکون دوم نیز میگویند چون فعله بالفتح اول و کسر ثانی از اوزان جمع نیست ظاهر اینست که اسم جمع باشد و در خیابان نوشته که این لفظ از کتب لغت بکسر اول و سکون دوم و فتح اول و کسر دوم هر دو معلوم میشود اما بمعنی جمع ست لیکن فارسیان بمعنی مفرد استعمال کنند۔

سفته بالضم نوعی از پیکان و بالفتح کاغذ زر که بهندی هنڈوی گویند و بمعنی تحفه و هدیه نیز و بالکسر هر چیز سطبر و محکم خصوصا جامه از رشیدی و برهان۔

سفید مهره بمعنی خرمهرهٔ کلان که بهندی سنکه گویند بالفتح اول۔

سفره بالضم در عربی توشه دان مسافر و مجازا بمعنی دستارخوان که بر آن طعام چیده باشد و بفارسی بمعنی مقعد که مخرج غائط است از بهار عجم و کشف و منتخب و مدار و سروری و چراغ هدایت و مصطلحات بدانکه چون سفره را که بمعنی دستارخوان است با سفره که بمعنی مقعد باشد در تلفظ التباس واقع شده باعث استکراه طبائع گردید لهذا سفره را که برای معنی دستارخوان است با بالفتح مقرر کردند بجهت رفع التباس و برای معنی دیگر بالضم معین داشته شد چنانکه بود۔

سفیه بالفتح اول و کسر ثانی و در آخر

مظهر پرورد فصیح نادان و کم عقل از منتخب۔

سفلی بضم اول و سکون ثانی و فتح لام و در آخر الف بصورت یا بمعنی پست تر و آن مؤنث اسفل است و بالکسر و بالضم و کسر لام منسوب بسفل که بمعنی پستی است۔

سفید چشمی بحیائی و بیباکی از مصطلحات۔

فصل سین مهمله مع قاف

سقمونیا بالضم عصارهٔ درختی ست مائل بسبزی و زردی تلخ مزه از کشف و مؤید و منتخب و مزیل و سروری و صحاح و بحر الجواهر نوشته که بالفتح ست کما فی الموجز و تهذیب الاسما۔

سقا بالفتح و تشدید و در آخر همزه مگر باستعمال فارسی بدون همزه کسیکه آب نوشاندن پیشه او باشد و این صیغه نسبت است چنانکه حداد و طباخ و صباغ۔

سقلاب بالفتح و در آخر موحده ولایتی است از حرکتان بانتهای بلاد شمالی قریب روم مردم آنجا سرخ رنگ باشند از سروری و مؤید و برهان و مدار و بالضم خطاست۔

سقرات و سقلات لفظ اول بفتح اول و کسر ثانی و لفظ دوم بالکسر نام کرسی مشهور معروفست و از قاموس منقول که سقلات بالکسر جامه ایست از رشیدی و مؤید و برهان و در سراج نوشته که سقرلات بالفتح جامه معروفست ظاهرا این لفظ ترکی باشد۔

سقایت بالکسر آب دادن از منتخب۔

سقنقور بفتح اول و ثانی و سکون نون

و ضم قاف دوم جانوریست از حشرات الارض مثل سوسمار یعنی مثل گوه گوشت او بغایت مقوی باه است از برهان۔

سقوطر بفتح اول و چهارم و ضم قاف نام جزیره که صبر آنجا خوب باشد۔

سقر بالفتح چرغ که مرغ شکاری ست و بفتحتین بمعنی دوزخ از منتخب۔

سقط بالفتح و سکون دوم مردن چارپایه و بکسرتین و بکسر اول و سکون ثانی بچهٔ ناتمام از شکم افتاده و بفتحتین خطا کردن در کتاب و در حساب از لطائف و در منتخب بالکسر بچهٔ ناتمام از شکم افتاده و بفتحتین آنچه افتاده باشد از چیزی و متاع زبون و سهو و غلط در حساب و نوشتن و در مدار بفتحتین مردن چارپایه خصوصا مردن اسپ و خر و در خیابان نوشته که سقط بفتحتین در اصل بمعنی غلط و خطاست و مجاز بمعنی گفتن مستعمل ست۔

سقلاط و سقرلاط بالکسر جامهٔ صوف که در عرف آنرا بنات گویند از رشیدی و مؤید و برهان۔

سقراط بالفتح نام حکیمی از برهان و صاحب مدار از سکندری همچنین نقل کرده۔

سقال بکسر در ترکی ریش که بعربی لحیه گویند از برهان و مؤید۔

سقای نیل کنایه از ابر چرا که نزد حکما پیدایش ابر از بخارات دریاست گویا ابر سقائیست که از دریا آب می آرد یا آنکه ابر سقای نیل از آن

باب الصاد مع القاف

صدق ...

گفته که بارش بر رودها آب بسیار شود چندانکه
زیادت آب رود میگردد۔
سُقم بالضم وبفتحتین بمعنی بیماری از منتخب
و در صراح بالفتح۔
سقیم بیمار ومجازاً بمعنی چیز ناقص
نیز می آید۔
سَقام بفتح بیماری وبکسر اول بمعنی بیماران
که جمع سقیم است از منتخب وصراح۔
سقلاطون بالفتح بمعنی سقرلاط که
عرف آنرا بانات گویند و آن پارچه است
که در بعض جزاء ابریشم باشد وبمعنی رنگیه
کبود هم نوشته اند از برهان۔
سقط فروشان کسانیکه میوه
افتاده را برداشته ارزان فروشند کنایه
از شاعرانی که الفاظ ومعانی سهل
وافتاده را بتبدیل در اشعار بندند۔
سقای هر غارت حواصل بلحاظ
کلانی حوصله او گویا که حوصله او مشک
اوست و در منتخب نوشته هر نفس که
زیر گلو آید شکم میدارد۔
سقط چین ریزه هر چیز جمع
آورنده از مصطلحات۔
سقط لبستن کنایه از خرافات
دروغ لبستن از مصطلحات۔
سقطه بالضم پاره که از چیزی بیفتد وبمعنی
پاره ابر و چیزیکه ساقط شود از شرح ابطال
و در منتخب بالفتح لغزیدن وافتادن۔
سقایه بکسر وبعد الف یای تحتانی پیمانهٔ
آب وظرفی که دران آب خورند
وجای آب از منتخب وکشف ومصطلحات
و آنکه در مساجد خزانه آب مهیا شد باید
که آنرا سقایه گویند و اینکه مردم سقاوه
بفتح اول وواو گویند خطا باشد۔
سقیفه بفتح اول وکسر قاف صحیح است
وعوام که بجای آن شگوفه گویند خطاست
چنانکه سخن دروغ را گویند فلانی شگوفه
بسته است حقیقتش سقیفه است که سقیفه
ایوانی بود پنهان که عرب برای مشوره
باطل دران جمع میشدند ومجازاً مشوره
وسخن بیهوده را گویند از منتخب۔
سقمونیا بفتح هر دو سین جوله زیاده کرد
و چیز یاس ونمی۔
سقطی بفتحتین منسوب بسقط فروشی یعنی
خرده فروشی ولقب یکی از اولیا که ایشانرا
سری سقطی گویند بفتح هر دو سین از ...
از مجمل از لب اللباب وغیره۔

فصل سین مهمله مع کاف عربی

سکبا بالکسر وحرف سوم بای موحده
آشی است که از گندم وسرکه ونبات
وگوشت وکشمش سازند از برهان۔
سکنی بالضم اول وسکون کاف وفتح نون
ودر آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی
سکونت وساکن شدن بجای یعنی باشنده
خانه از صراح منتخب۔
سکوبا بفتح اول وضم کاف ... عربی وبای
موحده نام مرد ترسا از مؤید۔
سکاری بفتح وبضم مستان از منتخب۔
سکرات بفتحتین بیشعوری بی هوشیها
وتکلیفی که وقت مرگ باشد از مؤید وکشف
سکوت بضمتین خاموشی از کشف۔
سکینت بالفتح بر وزن غنیمت بمعنی آرام
وآسایش وآهستگی از کشف وصراح۔
سکنات بفتح اول ودوم وسوم
ضد حرکات این جمع سکنه است که بفتح
اول وسکون ثانی بمعنی سکون استعمال
باشد چنانکه در منتخب است۔
سگسست بضم سین اول وضم کاف
فارسی بمعنی انقطاع ودر پیوسته بمعنی
بی انقطاع از لطائف۔
سگ کیست بمعنی کیست چکاره
است از چهار شربت ... بعضی نوشته سگ
کیست بمعنی حمایت دار کیست۔
سکنجبین بفتح اول وضم کاف وشین معجمه
وسکون نون وجیم عربی گمان دو من یعنی
کسیکه از زبان او بید برآید از کشف وصراح
ومدار وجهانگیری۔
سکباج بکسر اول وسکون ثانی وبای موحده
وجیم عربی معرب سکبا که نوعی از آش است که از
سرکه وبرنج یا بلغور سازند از لطائف۔
سکه رایج ترانه البوز که سرگزاری اصول
وپرده بیرون زود از شرح گلکشتی۔
سکر بالضم وتشدید کاف مفتوح معرب شکر
که طعام را بدان شیرین کنند وبضم اول
وسکون کاف بمعنی مستی ونشه از شرح
نصاب ومنتخب۔
سکندر نام پادشاه مشهور از روم وبعضی
اورا ذوالقرنین میدانند لیکن ذوالقرنین
اکبر که خضر در زمان او بود دیگر است
وبعضی گویند که او فریدون بود وبمعنی
سکندری خوردن اسپ یعنی بسر آمدن
اسپ از برهان۔
سگسار مثل سگ یعنی بد وپلید۔
سگزه بالکسر وسکون کاف فارسی وزای
معجمه کوهیست از زابلستان مابین کیچ و
مکران ودریای سند از پهلوی آن میگذرد
از برهان سگزی منسوب بآنست وسکنه
بفتح سین وتشدید وکسر کاف عربی در عربی
نام معدن وهشت که بعربی آنرا اثانیه وبهندی
آکره گویند۔
سگالش بکسر اول وکاف فارسی بمعنی فکر
واندیشه ومشوره واین لفظ بکاف عربی
وفارسی هر دو آمده از برهان ورشیدی۔
سکاک بالفتح وتشدید کاف اول بمعنی
آهنگر چه سک بالفتح وتشدید حلقه آهن را
گویند وبمعنی کسیکه بر درم ودینار سکه زند
وبضم اول وتخفیف کاف جوی که میان
آسمان وزمین است از منتخب ودر شرح نصاب
و در منتخب بمعنی هوائی که میان زمین
وآسمان است ونیز هست بن مانع در شرح
نصاب بمعنی باد نوشته۔
سکک بضم هر دو سین جمع اسک
کم رفتار که راهوار نباشد ونام درختی
است که آتش چوب آن دیر بماند
از لطائف ومصطلحات۔
سک بضم اول وتشدید کاف عربی
نوعی از خوشبوی مرکب باشد وبالکسر

و بتخفیف کاف عربی در فارسی بمعنی سرکه و بالفتح و کاف فارسی نام قومی از ترک بمعنی اول و ثانی از برهان و منتخب۔
سگال بکسر اول و کاف فارسی خیال و اندیشه از برهان و سراج۔
سکون بضمتین آرام از مؤید۔
سکان بالضم و تشدید کاف نشینندگان این جمع ساکن است و بمعنی دنباله کشتی از کشف مصطلحات و صراح و خیابان۔
سکنجبین بکسر اول و ضم جیم معرب سکنگبین و این مرکب است از سک که بکسر اول و سکون کاف عربی بمعنی سرکه است و انگبین که بفتح کاف فارسی بمعنی شهد است و این ترکیب از زمانه سابق است و اکثر بجای شهد قند یا شکر سفید داخل می‌کنند و در لفظ سکنجبین بضم جیم از کشف مؤید بثبوت رسیده۔
سکین بکسر اول و کسر کاف مشدده کارد از منتخب و شرح نصاب۔
سکاهن بکسر اول و کاف عربی رنگی باشد سیاه که آنرا از سرکه و آهن سازند چه سک بکسر سین بمعنی سرکه باشد و آهن معروف از برهان جهانگیری و مدار۔
سگالیدن بکسر کاف فارسی اندیشه کردن و قصد کردن از رشیدی و برهان۔
سکن بفتحتین آنچه بوی الفت و قرار جوید و آرام گیرد چون زن و فرزند و نام مردی و بفتح اول و سکون دوم باشندگان خانه از لطائف و صراح۔

سکندری خوردن سر در آمدن سکندر زبان رومی سر را گویند از مصطلحات سکندر بمعنی سر گردان موافق گفته قبل آوردن از مصطلحات۔
سکو بکسر اول و ضم کاف و واو معروف چوبی باشد چند شاخه دسته دار که بدان خرمن و غله کوفته گردانند و گاهی بیاد دهند تا از کاه جدا شود و بمعنی غله افشان که بهندی چهاج گویند از برهان و شرح نصاب۔
سکاچه بضم اول و جیم فارسی شکلی چهار پایه که آدمی از آن بخواهد بر سر بام بالا رود که آنرا بهندی زینه گویند و بعربی نردبان نامند از شرح نصاب و برهان۔
سکنه بفتحتین نشینندگان و این جمع ساکن از منتخب۔
سکینه بضم اول و فتح کاف نام دختر حضرت امام حسین رضی الله عنه از منتخب و کشف و بفتح اول و کسر کاف آرام و آسایش و آهستگی و هم دقیقه بفتح آمده۔
سکه بالکسر و تشدید کاف کوچه و محله و بازار و رسته و آهن که بدان درهم و دینار نقش کنند از منتخب۔
سکته بالفتح نوعیست که حرکت و حس زائل شود و مریض بیجان نماید که مرده است و بمعنی حرف قطع کردن یا در ماندن و مکث اثر قدر کم آنرا جای گویند و در اصطلاح شعرا آنکه در شعر حرفی زائد آمدکه در وقت خواندن قاری را بتکلف آن حرف را دراز کشیدن باید مثل این مرد دراز [illegible]

ملیح پندارند از منتخب و لطائف۔
سکیزه بکسر تین کاف عربی و بای معروف و زای معجمه یعنی بر جستن و لگد انداختن و جفته انداختن از برهان و لطائف۔
سکره بفتحتین و تشدید را کاسه گلی که خرد باشد و اسکره نیز بزیادت الف نیز آمده از لطائف۔
سگ غرچه بفتح غین معجمه و جیم فارسی یعنی سگ لوند و لیکن در شرح خاقانی یعنی سگ صحرا نشین۔
سگ دو به تقدیر لفظ بفتح اول و فتح کاف فارسی و کاف عربی و دو واو و زای فارسی و نون نام دارو از کشتی۔
سگ جانی بهت جانی و حریص بودن۔
سگزی صاحب کشف نوشته که بفتح اول و سکون کاف فارسی و زای معجمه نام کوه ترشیز و ترنبانی از مهوشه زبان آذربایجان و در سراج نوشته که سگزی با کاف و کاف تازی و زای معجمه یعنی سیستان به سیستان را سگزستان گویند و نوشته اند که لفظ رستم در آنجا شده است۔
سگ خورد کردن و شکوهی از نقش و دست سیلی از مصطلحات۔
سگ مردی بیغیرتی و حمیت و آبرو و ناکسی کنایه از کسی که از دیدن شخص کرنایی از آن است در جوالیه نوشته۔
سگ مرده گاهی در آمدن نام امید۔
سگلی بفتح سین و فتح کاف فارسی و کسر لام و یای معروف و دانه‌ای خوشبو

انگشتی که هر دو دست هر دو حریف در کار باشد و یا پا هر دو حریف با هم بند کرده هر یکی بسوی خود کشند مثل بند شدن سگ با ماده از شرح گل کشتی۔

وصل سین مهمله مع لام

سلا بالضم و تشدید لام فارسی خرما از صراح۔
سلوی بفتح اول و سوم نام مرغی که آنرا سمانی گویند و بفارسی بودنه نامند و بهندی بتیر خوانند از منتخب۔
سلمی بالفتح نام زن معشوقه که در عرب بوده است و مجازاً هر معشوق را گویند از کشف و منتخب و این اسم را گاهی بالضم هم مینویسند۔
سلب بفتح اول و سکون ثانی ربودن و نیست کردن و بفتحتین ربودن و ربوده شده و پوست حیوان و هر چه از لباس و رخت مثل جوشن و خفتان که بر و ر تنگ پوشند از منتخب و کشف و بحر الجواهر۔
سلاسه بکسر جامه ماتم از منتخب۔
سلحفات بضم اول و فتح لام و سکون حای مهمله و فا و تای فوقانی بمعنی باخه که بهندی کچهوا گویند از شرح نصاب۔
سلاست نرم و آسانی و همواری و روانی و نزد اهل بلاغت روانی کلام است بسهولت و آسانی که در آن الفاظ ثقیل نباشد۔
سلاح پوست بکسر اول مرد سپاهی که سلاح با او باشد۔
سلاسل بضم اول جای

بیخ ناخن و در منتخب و صراح نوشته استخوانهای انگشتان دست و پا -

سلاطت درازدستی و دراززبانی و بمعنی قهر و غلبه از منتخب و خیابان -

سلعت بالضم و تای فوقانی بمعنی خوک و غدۀ معروفست از شرح نصاب -

سلوت بوزن رحمت بمعنی و آرام و خوشی و بمعنی تسلی از منتخب و صراح و لطائف -

سلالات بالضم اول جمع سلاله و معنی آن در آخر همین فصل مسطورست -

سلامت بی گزند شدن و بی عیب شدن و رهائی یافتن از صراح و در محاوره فارسی این مصدر بمعنی مفعول بسیار می آید بمعنی مسلّم و سلامتی نزد بعضی درست نباشد چرا که سلامت خود مصدرست حاجت بیای مصدری ندارد انتهی و بعض تصانیف خان آرزو و در بهار عجم و خیابان نوشته که ضابطه فارسیان است که در آخر بعض کلمات یا زائد ملاحق کنند خواه اسم جامد باشد خواه مصدر خواه فارسی باشد خواه عربی چون ارمغان و ارمغانی و فلان و فلانی و قربان و قربانی و نقصان و نقصانی و جریان و جریانی و خلاص و خلاصی و فضول و فضولی و سلامت و سلامتی و سلامت -

نام زنی محبوبه از عرب -

سلاح بالکسر آلتی که بدان جنگ کنند و گرفت -

سلیح بکسر اول و کسر لام و یای مجهول و حای حطی اماله سلاح -

سلاخ بالفتح و تشدید لام و خای معجمه بمعنی پوست کن از لطائف و منتخب -

سلخ بالفتح اول و سکون لام پوست کندن و بمعنی روزیکه در شام آن هلال دیده شود و وجه تسمیه آنکه سلخ در لغت بیرون آوردن گوسپند از پوست باشد چون در آن روز ماه از زیر شعاع آفتاب بیرون می آید لهذا روز مذکور باین اسم مسمی گشت از رساله علم نجوم که بغایت معتبرست نوشته شد -

سلحشور بکسر اول و فتح لام و سکون حای مهمله کسیکه ورزش و استعمال سلاح بسیار کند چرا که این مرکب است از سلح که مخفف سلاح باشد و از لفظ شور که مشتق از شوریدن باشد و معنی شوریدن بهم زدن چیزها و استعمال و ورزش کردن از بهار عجم و برهان و کشف و سراج -

سلس روان و هموار از منتخب -

سلف بفتحتین درگذشتن و بمعنی پیشین و پیشینگان و آبا و اجداد و گذشته و بالکسر شوهر خواهر زن یعنی شوهران خواهران که هر یک مر دیگر را سلف باشد بفارسی هم زلف گویند از منتخب و برهان و مؤید و سروری -

سلاحف بالفتح اول و کسر حای مهمله بمعنی باخها و این جمع سلحفاتست -

سلافت بالضم اول آنچه از انگور پیشتر بچکد از فشاردن و بمعنی شراب از منتخب -

سلق بالکسر چغندر که ترکاریست معروف مشابه بشلغم از منتخب و برهان -

سلجوق بالفتح نام مردیکه پدر کلان پادشاهان سلجوقیست که اول ایشان معروف طغرل بیگ بن میکائیل بن سلجوق ست از سراج -

سلاق بالضم سرخ و غلیظ شدن پلک چشم از صدر و الامراض -

سلمک بالفتح اول و سکون لام و فتح میم و کاف عربی آوازه ایست از جمله شش آوازۀ موسیقی و آن شش آوازه اینست شهناز و گردانیه و گوشت و مایه و نوروز و سلمک از برهان و رشیدی و در بهار و سروری نوشته که نام پرده است از موسیقی -

سلک بالکسر رشته مروارید وغیره و بالفتح درکشیدن چیزی را در چیزی از صراح -

سلاک بالفتح بروزن هلاک شوشۀ طلا و نقره از برهان عوام هند آنرا سلاخ گویند -

سلیک بالفتح اول و کسر لام بمعنی مسلوک یعنی چیزیکه در چیزی کشیده شده باشد از منتخب -

سلوک بضمتین راه رفتن و نیکی و کردن در امورات و باصطلاح صوفیان طلب تقرب حق تعالی -

سل بالفتح و تشدید لام در عربی برکشیدن شمشیر و کارد و جز آن و باصطلاح اطبا بر بدن رگ را گویند و بالکسر آنچه بیرون کشیده شود از چیزی و بمعنی

نطفه و نام مرضی و در فارسی نوعی از کشتی که از چوب و نی بر هم بندند و یکی از اسلحه و آن نیزۀ کوچک باشد که هندی آنرا سیل گویند از منتخب و صراح و برهان -

سلاسل بالفتح سین اول و کسر سین ثانی یعنی زنجیرهای آهن وغیره و این جمع سلسله است از منتخب -

سلسال بالفتح آب شیرین و خوشگوار و آب صافی از منتخب و لطائف و کشف -

سلسبیل بالفتح هر دو سین مهمله برو زن زنجبیل نام چشمه ایست در بهشت و بمعنی چیز نرم و خوشگوار و شراب از منتخب و لطائف -

سلیل بالفتح اول و کسر ثانی فرزند و بچه از صراح و منتخب -

سلقل بالفتح سین و سکون لام و ضم قاف کلمۀ ترکی است بمعنی دست چپ و سل بالفتح بمعنی چپ و قل بالضم بمعنی دست -

سلامان و ابسال نام عاشق و معشوق و نام کتاب قصۀ ایشان از جامی -

سلس البول بالفتح سین اول و کسر لام اول و فتح سین دوم مرضی که بول بی اراده خارج شود از صدر و الامراض و کسیکه بول را ضبط نتواند و بفتحتین مرضیست که بول بی اراده بیرون می آید از منتخب -

سلالم بالفتح اول و کسر لام ثانی نام قلعه از قلاع خیبر از شرح نصاب -

سلام بالفتح اول در عربی بمعنی گردن نهادن و بی گزندگی و دعا و سلام گفتن

و نامی ست از نامهای حق تعالی از منتخب وغیره و در فارسی سلام بروزن کلام بمعنی صد هزار که بهندی لکهه گویند و در سراج اللغات از کتاب بستان نقل کرده است که مراتب اعداد نزد فارسیان بدین گونه است یک و صد هزار سلام یعنی صد هزار و صد سلام را شمار گویند و صد شمار را شمار و صد شمار را لاده و صد لاده را لالاد و صد لاده را لار و صد لار را لالی را لار گویند ـ

سلیم درست و صاحب سلامت و مرد ساده دل و احمق و مار گزیده و بایت معنی از روی تفاؤل نیک بسته اند منتخب و سراج و خیابان ـ

سلم بفتح اول و سکون لام نام پسر بزرگ افریدون و بالکسر و فتح صلح و بفتحتین نوعی از درخت لوح اطفال از برهان و جهانگیری و در عربی نام درختی است و نیز نوعی از بیع ست و آن دادن بهای چیزی است بایع را پیشتر از تسلیم شدن آن چیز و شرائط شرعیه اول جنس چنانچه گندم یا جو یا نخود دوم نوع چنانچه سرخ یا زرد سوم قدر چنانچه یک من یا دو من چهارم وصف چنانچه قسم اول یا قسم دوم پنجم آب داده یا که از آب الایش پاک ششم اجل یعنی وعده چنانچه بیست روز یا یک ماه ... تسلیم ... سلما ... آمیختن و ... اول ...

و تشدید لام مفتوح بمعنی نردبان چوبین و بکسر اول و سکون لام بمعنی صلح و آشتی باین معنی نیز عربی ست از کشف و لطائف و منتخب و صراح ـ

سلیح بالفتح معرب شلغم به شین معجمه خطا است چرا که در تعریب شین معجمه بمهمله بدل میشود از رساله ابن حاجب ـ

سل کردن روان کردن ـ

سلطان بالضم بمعنی والی و حجت و قدرت از منتخب ـ

سلمان بالفتح نام شاعری مشهور که او را سلمان ساوجی گویند و نام یکی از اصحاب رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم که او را سلمان فارسی گفتندی از مؤید ـ

سلو بالفتح و بضمتین و تشدید واو خرسند شدن و زائل شدن اندوه و فراموش کردن ـ

سلام تراز خیل کفتراز دنجا که جلیس باشد از مصطلحات ـ

سلسله بالکسر و سین دوم نیز مکسور بمعنی زنجیر آهن و طلا و نقره و غیره و نام کتاب از منتخب و مجازاً بمعنی نسل و اولاد و قرابت و بمعنی ترتیب اسامی پیران طریقت تا باسم یکی از ناموران اهل ارشاد ـ

سلاله بالضم آنچه بیرون کشیده شود از چیزی و نطفه از منتخب و صراح و بمعنی بچه و طفل صغیر از شرح ...

مقامات حریری و در کشف مجازاً بمعنی خلاصه ـ

سلیقه بمعنی طبیعت از منتخب و صراح ـ

سلف بفتحتین در گذشته شده و گذشتگان و بالضم ناشناسکن از منتخب و غیره ـ

سلّه بالفتح و تشدید لام در ترکی سبد و زنبیل و بعضی نوشته اند که بمعنی ظرفیکه بهندی آنرا پتاره گویند از کشف و برهان و لطائف و مؤید ـ

سلاحی بکسر بمعنی سپاهی ـ

سلاخی بالفتح سین و تشدید لام و خای معجمه مکسور پوست برکندن زیاده قیاس مندرج بر سلاخ که صیغه و نسبت است از سلخ که بمعنی پوست کندن باشد ـ

فصل سین مهمله مع میم

سما بالفتح بمعنی آسمان و لفظ سما ماخوذ از سمو ست که بمعنی بلندی باشد شرح نصاب از یوسف بن مانع ـ

سمیر بالفتح اول و کسر یای معروف نام موضعی است در راه کرمان از برهان ـ

سمانی بضم اول و فتح نون و در آخر الف مقصوره نام مرغیست که آنرا سلوی نیز گویند از شرح نصاب و منتخب و بهندی بتیر گویند ـ

سماعت بالفتح اول بمعنی شنیدن ـ

سماجت بالفتح اول و حرف جیم بمعنی زشتی و قبیح کی از منتخب ـ

سماحت بالفتح اول دادن و جوانمردی

از کشف منتخب و سمج در لغت بمعنی سهل تاجیر را سهل نگویند بدان آن دشوار میباشد پس معنی سهل گرفتن بالکلیه در ضمن دارد و سماحت بمعنی سهل گرفتن و اغماض کردن نیز آمده ـ

سمعت بالضم سین و سکون میم و فتح عین مهمله شنوانیدن عمل خیر خود را بمردم چنانکه ریا نمودن افعال حسنه تا مردم بشنود از زراز منتخب ـ

سمرت بالضم گندم گونی از منتخب ـ

سمت بالفتح راه راست و روش نیکو و قصد و آهنگ و صورت و هیئت و جانب و بکسر سین و فتح میم داغ و نشان و نقش از قاموس و منتخب و مداخل اقا و زبدة الفواید ـ

سمات بکسر اول و شهای نیکو و صورتها و جانبها و باین معنی جمع سمت است بالفتح و بمعنی داغها و نشانها جمع سمت است بکسر اول و فتح میم باشد ـ

سمج بفتح اول و کسر میم و جیم عربی بمعنی ابرو ناخوش و زشت و بیهوده از منتخب ـ

سمج و سمجه بضم اول و سکون میم و جیم خانه ته خانه که زیر زمین سازند و کاوان و گوسپندان را در آن آرام دهند از لطائف ـ

سماج بالفتح و جای ... و اشتر ... و شنیدن از لطائف ـ

سماخ بکسر اول و خای معجمه سوراخ گوش از ... و ... سماخ ... آمده ـ

باب الصاد مع الواو

باب الصاد مع الهاء

باب الصاد مع الیاء

سمرقند معرب سمرکند صاحب مؤید وکشف نوشته اند که در تواریخ طبری مرقوم است که سمر نام پادشاهی و کند بزبان ترکان شهر را گویند و معنی ترکیبی آن شهر سمر است تم کلامها و این خلاف است تواریخ نمود و شرلیشی در شرح مقامات حریری نوشته اند که کند بکاف عجمی بمعنی خراب و سمر نام پادشاه شهری را خراب کرده بود لهذا آن شهر را سمرکند گفتندی حالا معرب کرده سمرقند گویند و صاحب رشیدی نوشته که در اصل شمرکند بشین معجمه زیرا که شمر بن افریقش ابن ابرهه با اهل مدینه سغد جنگ نموده و بعد فتح کردن مدینه سغد را ویران کرده شهر از سر نو تعمیر نموده شمرکند نام نهاد و کند در لغت ماوراء النهر بمعنی شهر و قریه باشد۔

سمید بفتح اول و ذال معجمه بمعنی نان سفید میده۔

سمور بفتح اول و تخفیف میم مضموم و واو معروف نام جانوریست از قسم روباه که پوستش سرخ مائل بسیاهی و تیرگی باشد از پوستش پوستینها سازند و پوست حیوان مذکور را نیز سمور گویند از مؤید و مدار الافاضل وغیره و در بحر الجواهر بفتح اول و تشدید میم۔

سمنار بالکسر و حرف سوم نون نام معماریکه بحکم نعمان بن منذر پادشاه برای بهرام گور قصر خورنق ساخته بود و بعد تمام شدن آن قصر نعمان معمار مذکور را از بالای آن قصر بزیر انداخت تا مثلش بجای دیگر نسازد و ابجری سنمار بکسر سین تقدیم

نون بر میم مشدد گویند از مؤید و مدار و کشف و برهان و جهانگیری۔

سمندر بفتحتین و کسر دال و فتح دال و ضم دال جانوری باشد بشکل موش بزرگ که در آتشکده پیدا میگردد و چون از آتش بیرون می آید میمیرد و منقوط سام اندرچه سام بمعنی آتش و اندر کلمه ظرفیت از برهان و جهانگیری و کشف و لطائف و بعضی نوشته که جانوریست پرداریکه در آتش نمیسوزد۔

سمر بفتحتین افسانه و گپ و مجازاً بمعنی سخن از کشف و منتخب۔

سم الفار بالفتح و میم مشدد مضموم و سکون لام و بعده فا نوعی از زهر است و آن سنگی باشد سفید و زرد و سرخ نیز که بهندی سنکهیا گویند و معنی لفظی آن زهر موش است چه سم بمعنی زهر و فار موش را گویند و عوام از غلط آنرا سنبل کهار گویند از منتخب۔

سمسار بالکسر هر دو سین مهمله و برای رسول لفظ عربیست بمعنی دلال و در عرف آنکه اجناس مختلفه از مردم فروشد از چراغ هدایت۔

سمت الراس بالفتح بمعنی جانب سر و اکثر این لفظ میان ذاکان و منجمان مراد باشد جهة السماء از کاکه بر سر خود حکایة و سط آسمان معلوم میشود۔

سمور بالکسر دار یا از منتخب و در صراح بالفتح

سمود بفتحتین غفلت و بر دار از منتخب

سم الخیاط بالفتح سین مهمله و کسر خای معجمه سوراخ سوزن۔

سماط بالکسر اول بمعنی صف و سفره خوان و سفره و قطار از بهار عجم و مدار و سرورے و مؤید و منتخب و خیابان و صراح۔

سماع بالفتح شنیدن و بمعنی رقص و سرود و وجد مجاز است از لطائف و بهار عجم و فوق شنیدن و در اصطلاح بمعنی شنودن و در بهار بالفتح شنیدن سرود و در سرود بالفتح بمعنی سرود و صاحب کشف نوشته که بالفتح و بالکسر شنیدن و بکسر اول در فارسی بمعنی خاص سرود شنیدن و مجازاً بمعنی وجد و حالت مشایخ نیز و در شعر خواجه حافظ بمعنی سرود و نغمه آمده است بیت

ببین که رقص کنان میرود بناله چنگ
کسیکه رخصت نفرمودی استماع سماع

سماخ بالفتح بمعنی شنیدن و بمعنی شنوائی و گوش و بالکسر بمعنی سوراخ گوش از صراح و منتخب و در شرح نصاب بمعنی گوش و سوراخ آن نوشته۔

سماق بالضم و تشدید میم نام دوائی و آن میوه باشد ترش و بالفتح و تخفیف میم نوعی از سنگ که سفید و مرمر باشد از بلد و منتخب و صراح و سروری۔

سماک بکسر اول نام ستاره و آن منزلی چهاردهم است از منازل قمر از کشف و منتخب و در مؤید و صاحب منتخب نوشته که سماک دو ستاره یکی را سماک اعزل و دیگری را سماک رامح گویند و آن برج سنبله و دو پای برج اسد است رامح بکسر میم و حای مهمله بمعنی نیزه دار و سماک

رامح ستاره ایست که پیش روی یک ستاره دیگر است که آنرا نیزه سماک گویند و سماک دیگر که اعزل باشد پیش روی ستاره دیگر نیست بهمین سبب آنرا سماک اعزل نامند و اعزل بفتح اول و سکون عین مهمله و فتح زای معجمه بمعنی مرد بی سلاح است و در کفایة المنجمین آورده سماک که منزل قمر است سماک اعزل است که بکتف سنبله واقع شده است۔

سمک بالفتح اول و سکون میم بمعنی سقف و مقدار بلندی و بلند گردانیدن و بفتحتین بمعنی ماهی از قاموس و منتخب و برهان و لطائف و در فارسی اکثر بمعنی آن ماهی مستعمل میشود که زیر زمین است و بر پشت آن ماهی گاو و بر شاخ آن گاو زمین و آنرا گاو دریائی نیز گویند و ماهی را بسکون میم آورده۔

سمکروم بفتح یا و کسر میم بفتحتین بمعنی زهرها در بهار از سم مست سمکروم نیز آمده از بهار عجم و بحر الجواهر و منتخب و مؤید۔

سم بالفتح و تشدید میم زهر و بمعنی سوراخ سوزن و بالضم در فارسی ناخن چهار پایان ناخن سپ و خر و مثلها و بالفتح نام پهلوانی نیز است از صحاح و برهان وغیره۔

سمان بالفتح نام پرنده ایست که آنرا بهندی بتیر گویند از برهان۔

سمین بالفتح اول فربه و چیزی باشد سفید مثل پنیر که از گوشت حیوان فربه پیدا آید که بهندی رواج گویند از کشف و منتخب و کتب طبیه۔

سمن بالفتح در فارسی گلی است خوشبو بکسر اول

باب الضاد مع الباء [illegible]

وفتح میم بمعنی فربهی بفتحتین و بفارسی گلی است سفید و خوشبو از کشف و صراح و منتخب -

سکبان بفتح اول و ثانی و کسر کاف عجمی کنایه از اهل زمین چرا که زمین نزد اهل منقول بر پشت گاو است و گاو بر پشت ماهی

سماطین دو رده و دو رسته از درختان و مردم و غیر آن -

سمع الکیان بفتح کاف عربی کسو کتابی در علم حکمت طبیعی که پادشاهان با خود میداشتند و معنی آن شنیدن احوال موجود است از منتخب -

سمو بفتحتین و تشدید واو بمعنی بلندی و بفتح اول و ضم میم بمعنی بلند

سمط سلک مروارید -

سمه بکسر اول بمعنی پوشیده و نهان آمده از برهان -

سمسه بضم و اول نسبت از قسم سوم مثل بادام و پسته بهندی چیرونجی گویند از برهان -

سمیشه بفتح اول و کسر میم نام جامه که باریک و نازک باشد از برهان -

سمن آگنده کنایه از لنگ مانده از رفتن راه از رشیدی و سراج -

سماشیلی طائفه ایست که از آلکره قضیب اسپ را سخن میکنند از مؤید -

سمی بفتح اول و کسر میم و یای مشدد هم نام از بحر الجواهر و کشف -

سمنانی بالکسر و دو نون منسوب بسمنان که شهریست میان ری و استرآباد

و خوارزمی از لب الالباب شیخ علاء الدوله سمنانی از انجاست -

فصل سین مهمله مع نون

سنا بفتح بی دون معنی روشنی کمتر از ضیا و نور و بالمد بمعنی رفعت و بلندی و نام برگ گیاهی ست که آن اسهال میکند از منتخب و لطائف و کشف و شرح نصاب -

سنگبا بمعنی سنگه که بهندی جهانوا گویند

سنجاب بالکسر و جیم عربی و بای موحده نام جانوریست که از پوست آن پوستین سازند و آن خاکستر گون باشد و پوست آنرا نیز سنجاب گویند از برهان و مدار و سروری و در بحر الجواهر و کشف و جهانگیری بالفتح -

سنت بالضم و تشدید نون مفتوح بمعنی راه و روش و عادت و باصطلاح فقها آنچه پیغمبر و صحابه بران عمل کرده باشند و امر یکه پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم آنرا همیشه کرده باشند مگر در عمر خود یکدو بار بقصد ترک هم کرده باشند از منتخب و لطائف و صراح -

سنگ پشت جانوریست آبی که آنرا کشف باخه نیز گویند و بهندی کچهوا نامند

سنگ مجاعت بفتح میم سنگی که برای دفع گرسنگی بر شکم بندند و این مسنون است و مجاعت بفتح بمعنی گرسنه بودن از منتخب -

سنگ بست بمعنی محکم و میوه که هنوز

تا رسیده باشد و اثر خامی در وظاهر شود از لطائف -

سنوات بفتحات جمع سنه که بمعنی سال است قطب الدین علی شارح قصائد عرفی بمعنی زمین شوره نوشته -

سنگین باد کسیکه بتامل و تانی کار کند از مصطلحات -

سنج بالفتح و جیم عربی دو طبق که جانب رزمین کرا با هم زنند و این مفرس و مبدل جهنجه است که لفظ هندی باشد و آنرا جهانج نیز گویند و بمعنی وزن کردن هم و درین و بمعنی مبدل سنگ است بتبدیل کاف فارسی بجیم عربی از سراج وغیره -

سنوح بفتحتین و حای مهمله ظاهر شدن و از سوی دست چپ و جانب آن بمعنی پیدا شدن حادثه از منتخب و کشف و صراح -

سنگلاخ زمین سخت که چون آنرا کاوند سنگها بسیار بر آیند و جاییکه دران سنگ بسیار باشند از برهان چراکه لاخ بمعنی مکان کثرت چیزیست و در لطائف بمعنی سنگ سخت نیز نوشته -

سنگ وی سیخ کنایه از شخص محکوم و مطیع امر از مصطلحات -

سنجد بالفتح و جیم مکسور نام میوه که شبیه بعناب باشد از رشیدی و در بهار عجم و کشف بالکسر -

سند بفتحتین تکیه گاه و آنچه پشت بدو گزارند و نسبت کردن چیزی با چیزی و منسوب شدن بچیزی پشت به پشت

و بمعنی بلندی چیزی از راه و غیره و در فارسی بالکسر و سکون نون بمعنی حرامزاده و بد و شریر و در قافیه معیوب نیز آمده مخفف سنباد باشد و نام ملکی است از هندوستان و نام رود بزرگ در سند که از دریای اتک است از منتخب و برهان و کشف و لطائف و سراج و صاحب مصطلحات نوشته که سند بالفتح بمعنی سرگین انسان است که نهایت سطبر و سخت و گنده باشد -

سناد بکسر اول و در آخر دال یکی از عیوب قافیه و آن اختلاف ردف است مانند زمین و داو و یا در دو دو بیت از منتخب و رسائل قافیه و معنی اصلی مخالفت است -

سندباد بالفتح و حرف چهارم بای موحده نام کتابیست تصنیف کرده حکیم ازرقی در نصایح و پند و حکمت و در برهان نوشته است و در سراج نوشته که سند بالفتح و قیل بالکسر نام کتابیست از ازرقی شاعر در مواعظ و نصایح و نام پیر گشتاسپ ظاهرا پسر گشتاسپ مذکور حکیم باشد و این اقوال از و روایت کرده باشند پس باین تقدیر کتاب مذکور نصایح سندباد است -

سنجار بالکسر و جیم عربی نام شهریست مقام اسکندر که زادگاه نام موضعی است که مولد سلطان سنجر است از منتخب و قاموس و رشیدی -

سنجر بالفتح نام پادشاه عادل آل سلجوق

سنگسار رنجی از سیاست که آدمی را

باب الضاد مع الالف [illegible]

[illegible]

تا گرد و خاک نشانند و بران سنگ باران کنند بمعنی کمیبرد از برهان و سراج۔

سنقر بسین مهمله و قاف هر دو مضموم پرنده ایست شکاری مثل باز که در هندوستان بواسطهٔ حرارت نمیزید این ترکی ست از لطائف و نام یکی از پادشاهان ترک و نام یکی از غلامان۔

سنگر بکسر اول و کسر کاف فارسی بمعنی خانهٔ کوچک از فرهنگی نوشته شد۔

سنگ زر بمعنی محک۔

سنگ انداز مرادف کلوخ انداز و آن شکافی ست که در میان کنگره های قلعه سازند و بهندی رند گویند بفتح را مهمله از مصطلحات و بمعنی فلاخن هم آمده و بمعنی منجنیق هم شهرت دارد که سنگ را در ان در داخل قلعه اندازند و در بعضی سنگ ماه شعبان نیز آمده از برهان۔

سنو رد بفتحتین بمعنی سرحد که فاصله باشد میان دو ولایت و این ترکی ست۔

سندس بالضم و دال مهمله نیز مضموم و بعدهٔ سین مهمله قسمی از دیبای بیش قیمت بنایت رقیق و باریک و لطیف و نازک و بیشتر لباس بهشتیان ازان باشد۔

سندروس بالضم و دال مهمله مفتوح و را مهمله مضموم و واو معروف و سین مهمله و آن صمغیست زرد رنگ که آنرا کهربا گویند و در برهان بالفتح و در سراج نوشته که سندروس صمغیست زرد رنگ که بروغن کمان و غیره ازان سازند و آن شبیه بکهربا باشد بلکه کهربا یکی ازین

و یا مثل آن هست ازان ساخته میشود۔

سناکش بمعنی سنان کشیده ای سنان دراز از شروح۔

سنجق بالفتح و جیم عربی مضموم لغت رومی بمعنی علم و نشان فوج و بمعنی کمر بند نیز آمده از رشیدی و برهان و کشف و سراج و مؤید و منتخب و مدار۔

سنا برق بفتح برق روشن و طلبگار استعاره آه نیز مراد دارند از لطائف۔

سنگ و مشق مراد از محک۔

سنگ مجازاً بمعنی مقدار و گرانی و وزن و وقر و قیمت و قدر از سراج و چیزیست که آنرا از سنگ یا از چوب سازند و بضربت اصول بهم برزنند تا آواز برآید و هندیان آنرا جهانجهنی گویند بفتح هر دو جیم فارسی و دو کاف عربی در ایام عاشورا پیش علمها رواج تمام دارد و نیز بمعنی سنگی درست که کشتی گیران بر دوش گردانند۔

سنبک کشتی کوچک که رکاب جهاز باشد از مصطلحات۔

سنبل گیاهیست خوشبو سیاه رنگ که در کتب طب آنرا سنبل الطیب نامند و بهندی آنرا بالچهر گویند و بمعنی خوشهٔ گندم و جو چرا که چون تای وحدت در آخر لفظ سنبل لاحق کنند سنبله گویند و ظاهر که این هر دو تشبیه بزلف دارند و این معانی مسطوره را صاحب مدار آورده و اسباب لفضلا هم برابر نقل کرده

و صاحب مؤید از شرفنامه آورده و صاحب کشف بعد معانی مذکوره اظهار کرده که در کوه رهتاس نواب خان زمان خان سنبل مراد نموده بود بدلیل آن گیاهی دیگر بود سوای بالچهر و در برهان نوشته که گیاهی ست خوشبو سنبل الطیب که از افسر الشعرا خان آرزو در سراج اللغات نوشته که درین ایام در هندوستان گلی از ولایت آورده بودند که مانند نرگس پیاز دارد و گل آن مائل بکبود است خوشبو دارد هر غول و برگه گلهای او قدری شباهت دارد از بعض مردم تحقیق شد که سنبل همین است و انچه بعض پیر سیاه و شان را که بعربی شعر گویند تشبیه زلف داده سنبل گویند و در فارسی آنرا بهندی سنبل گویند نیز۔

سنام بالفتح کوهان شتر از منتخب۔

سنجابیان بکسر اول قومی ست که از ملک ایشان سنجاب پیدا شود و سنجاب جانوری باشد که از پوستش پوستین سازند از شرح خان آرزو۔

سن بالکسر و تشدید نون بمعنی دندان و بمعنی سال و مقدار عمر از منتخب و سراج و مدار و شرح نصاب و در برهان نوشته که سن بالفتح در ترکی بمعنی لفظ تو ست که در فارسی کلمهٔ خطاب باشد۔

سندان بکسر اول و فتح دال و در ترکی ترجمه حرف اند۔

سن سن بفتح هر دو سین در ترکی

بمعنی تو بی تو بی۔

سنسن بکسر هر دو سین و سکون هر دو نون بمعنی حرام مغز و آن چیزیست سفید از جنس عصب که میان سوراخهای مهرهٔ پشت و گردن میباشد خوردن آن حرام است۔

سنون بضم اول و فتح نون اول جمع سنت۔

سنین بکسرتین بمعنی سالها و این جمع سنه است که بفتحتین بمعنی سال باشد از منتخب و بمعنی قحط و سالهای قحط از شرح نصاب و باید دانست که سنین بفتح سین هم جائز ست و این جمع سالم مذکر سنه است چون لفظ سنه را که بفتحتین باشد بیا و نون جمع سالم آورده سین را کسره دادند برخلاف قیاس تا دلالت کند بر شذوذ و این تغییر چرا که شرط جمع بیا و نون یا بواو و نون بر آمدن بر اسم علم مذکر عاقل است و درین لفظ این شرط فوت ست لفظ سنه صفت هم نیست۔

سنون بالفتح اول و ضم ثانی بمعنی دارو که بر دندان مالند از منتخب۔

سنگ وزن ترازوی که کم وزن باشد از بیگانه۔

سنگ گلان در اصطلاح جوهریان سنگهای باشد مثل یاقوت و زمرد و الماس و غیره۔

سناسیان بفتح اول و تشدید ثانی و کسر سین مهمله دوم جمع سناسی آن فرقه ایست از فقیران هنود و این لفظ هندیست۔

سنان بکسر نوک نیزه و تیر و تیزی هر چیز و گوشهٔ دندان که تیغ بران تیز کنند از منتخب و مدار الافاضل۔

سندان بالکسر یکی از آلات آهنگران

و تر کردن آن آهن و ز روغن چراغ نهاده میکویند و هندی آنرا اهرن گویند و بمعنی آنکه بهندی آنرا [illegible] با سندان و بمعنی تنکه آهنی که بر تخته در انداخته بند تا اگر کسی صاحب خانه را از آمدن خود خبر کند حلقه را بر آن زند آهنی که سندان گویند حرف بر زبان از برهان و سراج و داد الافاضل و در بهار عجم و مؤید و کشف و مدار بالفتح۔

سنگ و درو بار [illegible]
نا خوش [illegible] از مصطلحات۔
سنگ با استخوان سنگ [illegible]
سنگ و تیغ [illegible]
و [illegible] از مصطلحات۔
سنگ سین [illegible] کنایه از [illegible]
سنگ سوده [illegible] افتادن بی آرام و بیقرار شدن۔
سنگ ورآب افگندن [illegible] کردن یعنی پوشیده و پنهان کردن نیز آمده۔
سنگ [illegible] کنایه از [illegible] عظیم از مصطلحات۔
سنگ [illegible] از مصطلحات۔
سنگ [illegible] بالفتح و نون ثانی [illegible] که آنرا [illegible]
سنگ [illegible] بالفتح [illegible] که بران چیزها را [illegible] ترازو وزن کنند از مدار۔
[illegible] بالفتح [illegible] و گویند [illegible] و [illegible] از مصطلحات۔
[illegible]

غوزکی که مقعد بخواب است و بالضم و تشدید نون بمعنی راه روش و عادت و بالکسر دندانه چیزی و در فارسی بالضم و تشدید نون مفتوح بمعنی سنکوچه کبیر با معنی بهشتیان نیز آمده از منتخب و مدار و برهان و جهانگیری۔
سنگچه [illegible] ورق آله و لفظ چه برای نسبت است از سراج۔
سنگ [illegible] بالفتح [illegible]
برای افاده [illegible] از بهار [illegible]
سنگ [illegible]
[illegible] از بهار [illegible]
سنگلچ [illegible] بالضم [illegible]
[illegible] گندم [illegible]
[illegible] نام
[illegible]
فروشند [illegible]
بشرق و جنوب [illegible]
با پهلوی خود و دست راست او [illegible]
برابر دو [illegible] گندم را [illegible] است
[illegible]
[illegible]
[illegible] از منتخب۔
[illegible] آهنی که بران [illegible] کنند که بهندی [illegible] گویند۔
[illegible] بمعنی تهمت از شرح خاقانی و در دیگر لغات معتبر یافته نشده۔
سنالی بالفتح نام ولی که در ملک تشاوری

مرتبهٔ اعلی و اراز کشف۔
سنی بفتح اول و کسر نون رفیع و بلند و بمعنی روشن و تابان نیز آمده۔
سنگ حیالی بیرحمی و سخت جانی۔
سنبلی نوایی از موسیقی۔
سنگ شدن بیماری سخت شدن بیماری از مصطلحات۔

فصل سین مهمله مع واو

سوبطا بالضم [illegible] ساختن [illegible]
آن [illegible] از بهار [illegible]
سودا [illegible] یاد و نام [illegible] از اخلاط از و در فارسی بمعنی دیوانگی [illegible] این [illegible] بسبب [illegible] سودا چون پیدا میشود [illegible] آید و در ترکی بمعنی خرید و فروخت۔
سوا بکسر [illegible] بفتح برابری و برابر از منتخب۔
سویدا بالضم اول و فتح ثانی نقطهٔ سیاه که بر دل است از منتخب و این تصغیر سودا باشد که [illegible] اسود است۔
سوق [illegible] بالضم اول و فتح [illegible] تای [illegible] نام بازار [illegible] در بغداد که [illegible] خرید و فروخت میشود و در [illegible] از منتخب و مؤید۔
سوار [illegible] یعنی حبابهای آب از برهان۔
سوم [illegible] بالضم [illegible] با [illegible] که [illegible] این لفظ ترکی است و در لغات ترکی [illegible]

مشهور است و خان آرزو در سراج نوشته که در صراح سوغ بالفتح بمعنی بروان کردن طعام آمده در تفسیر و در مصل بمعنی چیزیکه برای کسی بفرستند و بمعنی هدیه آورده و مجازا باشد ترکی گلاه پس ازین تقریر خان آرزو ظاهر میشود که سوغات لفظ عربی باشد۔
سورت بالفتح تیزی و حدت و تندی هر چیز و ظلم و خشم و بالضم شرف و منزلت و پارهٔ قرآن مجید و نام شهری که در هند بر ساحل دریای شور است از منتخب و غیره۔
سویت بفتح اول و کسر واو و تشدید یای تحتانی بمعنی برابری و اعتدال از منتخب و کشف۔
سومنات بالضم واو مجهول و میم موقوف نام بتخانه در ملک گجرات و در اصل این لفظ هندیست سومناته بود چه بهندی سوم قمر را گویند و ناته بمعنی خداوند است چون آن بت را بهیکل قمر ساخته بودند لهذا باین اسم مسمی گردید و در استعمال فارسی حرف ها از آخر ساقط شده از سراج و کشف و رشیدی و مؤید و برهان۔
سودرت بالضم [illegible] از شرح نصاب و منتخب و شرح [illegible] بضم اول و سکون همزه که بعد آن واو و فتح دال بمعنی پیشوائی و ظاهرا معنی این [illegible] از دال است۔
سوء المزاج بمعنی مرض و بیماری چه سوء بالضم بمعنی بد است۔

سوانح عبارت از احوالات وارد و پیداوها مگر اکثر استعمال این لفظ در رو پیداهای متوحش و ناپسندیده باشد و این جمع سانحه است و تحقیق این در سانح و سانحه گذشت.

سواد بالفتح سیاهی رنگ و بمعنی حوالی شهر و نواحی و بمعنی ملکه و ذهن و بمعنی مسوده از مؤید و کشف و منتخب و صراح.

سؤدد بالضم اول و سکون همزه که بصورت واوست و فتح دال اول و دال ثانی زائد برای الحاق است بمعنی سرداری و پیشوائی از منتخب و صراح.

سود بالضم در عربی جمع اسود که بمعنی سیاه است و در فارسی بمعنی فائده و نفع از لطائف.

سوهان گیر کنایه از نرم و ملائم.

سوسمار بالضم جانوریست که بهندی گوه گویند بکاف فارسی و واو مجهول از برهان وغیرها.

سوار بالضم بر وزن غبار بمعنی راکب و بکسر در عربی نام زیوریست که بهندی کنگن گویند از مدار و مؤید و محققی چنان نوشته که سوار بالفتح بمعنی راکب است و بمعنی راکب دیگر سوار بیا مجاز باشد چه محقق سوار است واسوار مرکب است از لفظ اسو که بوزن سرو باشد مبدل اسپ و لفظ وار که کلمه نسبت است.

سور بالضم و واو معروف چند معنی دارد اول بمعنی جشن و شادی و عروسی

دوم رنگ سرخ و بمعنی جهت لاله و گل و مثل آنرا سوری گویند سوم رنگ خاکستری بسیاهی مائل مر اسپ و خر و شتر را و سیخی چهارم در عربی دیوار قلعه و شهر پناه و پنجم در عربی بمعنی نیم خورده و پس خورده ششم باصطلاح اهل منطق لفظ کل و لفظ بعض است که وضع کرده اند برای چیزی افراد موضوع و این معنی مجاز است از معنی چهارم کما لا یخفی و بضم اول و فتح واو سورهای قرآن مجید از برهان و جهانگیری و رشیدی و منتخب وغیره.

سورهٔ نور نام سوره از سورهای قرآن مجید.

سوختن زر بمعنی تلف شدن زر تنخواه از بهار عجم است.

سوس بواو معروف کرمیست که جامه ابریشمی را تباه کند و نام درختی که بیخ آنرا اصل السوس گویند از برهان.

سوختگی نفس تنگی دم که در حبس دم و دویدن پیدا آید.

سولش بالضم و واو معروف و کسر لام و شین معجمه براده که از سوهان فرو ریزد و براده آهن و الماس و مس وغیره از سراج و برهان.

سورهٔ اخلاص قل هو الله.

سوط بالفتح تازیانه و بتازیانه زدن از صراح.

سولع بضم اول و عین مهمله نام بتیست

قوم نوح علیه السلام که بصورت نی بود از شرح نصاب.

سواطع جمع ساطعه که بمعنی بلند است.

سوغ بالفتح و غین معجمه جواز و روانگی و گوارائی از مدار و کشف.

سوء ماغ مرض دماغ.

سوالف بالفتح اول و کسر لام بمعنی گذشتها و این جمع سالفه است از منتخب.

سوفسطا بالضم بمعنی حکمت از برهان و این لفظ یونانی است و در عربی بفتح سین و فتح فا بمعنی سرانجام و بمعنی زود باشد و این حرفیست که بر فعل مستقبل آید.

سوالف گذشتها.

سوء طریق بدی راه و بدراهی.

سوق بالفتح راندن و روانی و بالضم بمعنی بازار و بمعنی ساقها درین صورت جمع ساق است از منتخب وغیر آن.

سولق بفتح اول و کسر واو لیست که بهندی ستو گویند بفتح سین مهمله و تشدید فوقانی.

سواک بفتح اول رفتار نرم و بمعنی برابر تو درین صورت مرکب از لفظ سوا که بفتح بمعنی برابر است و کاف خطاب و بکسر اول بمعنی مسواک از منتخب وغیره.

سوگ بواو مجهول و کاف فارسی بمعنی ماتم و این لفظ مشترک است در هندی و فارسی از سراج.

سوء اتفاق بواو عاطفه هر دو لفظ

ترکی است اول بضم بمعنی آب و ثانی بفتح بمعنی نان.

سواحل کنارهای دریا و رود.

سؤال بضم اول و فتح همزه که بصورت واوست بمعنی خواستن و پرسیدن از منتخب و کشف و صراح و بهار عجم و مزیل الاغلاط.

سؤول بفتح سین و ضم همزه و سکون واو بر وزن فعول صیغه مبالغه بمعنی بسیار سوال کننده از خیابان.

سوزن بال و سوزن پرنجه مرغ سیخ پر از مصطلحات.

سواد اعظم شهر بزرگ از برهان.

سوهان بالفتح گران فروختن و وقت نمودن و خواری و رنج کشیدن و بمعنی گیاه چریدن چارپایه از لطائف و منتخب.

سوم بکسر اول و ضم همزه و سکون میم ترجمه ثالث و بالکسر و همزه مشدد مضموم و سکون میم نیز آمده و آله هروی گوید.

بیت در صورت و معنی از تعظم ٭ خوانندش دو جهان جهان سوم ٭ از بهار عجم و خان آرزو در سراج نوشته که سوم بمعنی گویند بضم اول و تشدید واو مجهول و سه که بعربی ثالث گویند و آله هروی در مدح قطب ناحی گفته.

بیت قطب سه سه حرف در تعلم ٭ زان یافت رواج چرخ سوم ٭ مؤلف میر گوید منتخب در آخر

چنانکه ازالات آهنگران

ترائی معرب بکیه معرّب غاسبه که بیرها تو برآورده وآن بر یعنی مثل سوزن باشد آنرا سیخ سر نیز گویند از مصطلحات ۱۲

مذکور بالضم و فتح هرو و آمده ضم چنانکه دوم گذشت و فتح چنانکه ملا نظیری در قصیده که قافیه و ردیفش ضم را و کرم راست همان دوم رابسته است و در هندی همین قسم می آید چنانکه ایکم بمعنی یکم و پنجم بمعنی پنجم چون موافقت درین دو زبان پیش از پیش است این هم دلالت بر فتح دارد و بهر حال لفظ سه ای مختفی کرد رد مکتوبی مخفی ست در شمار نمی آید مثل کوچه پس سه را در ترکیب با میم سعد و حال که کوچه باشد و ای که کوچه در حالت ترکیب بسبب کسرهٔ کاف و یی پایدار شود چنانکه کیم در جیم درین صورت سیم بیای ثابت شده چون درین حال اشتباه با سیم که سعد و ثانی نیست میشود لهذا واو در کتابت سه و دسه زیاده میکنند پس کسانیکه بضم ما قبل خوانند واو را نیز خوانند و آنانکه بفتح واو خوانند درین صورت تشدید واو حساب ندارد -

سواد برگرفتن خواندن و مطالعه کردن

سواکن بفتح اول و کسر کاف جمع ساکنه بمعنی باشندگان -

سیون بواو مجهول نام رود -

سرازیرین نام گلیست آسمان گون ... و برهان و مدار بالضم ... بالفتح و ساحب ... است

والضم فارسی -

سوزنجان بالضم و راء مهمله مکسور و فتح نباتی ست سفید از بحر الجواهر و برهان -

سوختن باصطلاح شعرای ایران تن العشق و بجز شوق در دادن و لهذا واسوختن بمعنی بیزار شدن از معشوق -

سوزیان بواو معروف و زای معجمه موقوف و تحتانی سرمایه و غمخوار و نفع و سود و تحفه و راز از مؤید و برهان و جهانگیری -

سورن براء مهمله لفظ ترکی ست الله اکبر یا مثل آن گفتن لشکریان با آواز بلند در هنگام تاختن بر خصم از مصطلحات -

سودان بالفتح آدمیان سیاه -

سواد روشن کردن ملا رو نوشت خواند بهم رسانیدن از مصطلحات -

سواد کردن نوشتن -

سوی کسی گرفتن جانب کسی رفتن از مصطلحات -

سوداییان سوداگران -

سو بالضم در فارسی بمعنی طرف و در ترکی بمعنی آب و شراب از لغات ترکی و لطائف و سو بالضم و در آخر همزه در عربی بدی و اندوه و تغییر مزاج لیموسی رداست و آتش و برص و هر آفتی و در غیاثیه باشد و بالفتح اندوهگین کردن و بد کردن و بد از تصنیف کشف و بحر الجواهر و در بیضاوی مسطور ست وقتیکه لفظ سو مضاف باشد بالضم خوانند چنانچه

در سوء الحساب و سوء الدار و هنگامیکه مضاف الیه باشد بالفتح خوانند چنانچه ظن السوء و دائرة السوء -

سوزه بمعنی تکمه قبا در رشیدی بمعنی پارچهٔ مربع که در بغل پیراهن دوزند و بمعنی تریز جامه نیز منقول ساخته -

سوخته بمعنی جامه سوخته که بران از سنگ و چقماق آتش گیرند و نام گنجی ست از گنجهای خسرو پرویز و بمعنی جامه سنجیده و موزون و گویند که در ولایت روم مرد طالب علم را سوخته گویند از لطائف -

سوسه بالضم کرم گندم از برهان -

سوسنی اسپ کبود و هر شئی که کبود و نیلی باشد -

سوری بالضم نام گلیست سرخ رنگ و هر گل و لاله را که سرخ باشد سوری گویند چه سور بمعنی سرخ ست و نوعی از پیکان از جهانگیری و رشیدی -

سوافی بفتح اول و کسر نون شتران آبکش و این جمع سانیه است از صراح -

سواقی جمع ساقیه که بمعنی جوی خردست -

سوفسطائی بالضم قومیست از حکمای باطله که نفی حقائق میکنند و آن سه قسم اند عنادیه و عندیه و لاادریه عنادیه قائل بحقائق اشیا نیستند و میگویند که عالم وهم و خیال ست و عندیه منکر اند ثبوت اشیا را و تابع اند اعتقادات خود را و میگویند اگر اعتقاد کنیم شئی را جوهر جوهر ست و اگر عرض عرض ست و اگر قدیم قدیم

است و اگر حادث حادث ست و لاادریه منکر اند ثبوت را و نه نفی را از لطائف و برهان -

سومی بالضم در فارسی بمعنی طرف و در ترکی بمعنی آب از لغات ترکی و لطائف -

سوزن عیسی گویند که چون عیسی علیه السلام را آسمان می بردند در دامن ایشان سوزن بود بحکم الٰهی بهمین سبب بر فلک چهارم ماندند و بالاتر نبردند چرا که سوزن یکی از اسباب دنیاست از برهان و غیر آن -

سوقی بالضم منسوب بسوق یعنی بازاری و بمعنی دکاندار نیز آمده -

سوچی بواو معروف و جیم فارسی آبدار و می فروش سوچیخانه بمعنی میخانه در زبان ترکی سو بمعنی آب و شراب است از مصطلحات -

فصل سین مهمله مع های هوز

سها بالضم اول ستاره ایست باریک در بنات النعش و آن متصل ست با ستارهٔ دوم از سه ستارهٔ بنات -

سهراب بالضم و در آخر بای موحده نام پسر رستم که برای مقابلهٔ رستم در میدان آمده با رستم کشتی کرد و حال آنکه یک دیگر را نمی شناختند آخر بعد خرابی رستم او را زیر کرده دشمن خود پنداشته خنجر زد بعد از رسیدن زخم یک دیگر را بشناختند رستم پشیمان شد

و بسیار افسوس کرد سود نداشت آخر سهراب بمرد۔

سهولت بضمتین بمعنی آسانی و بعضی مردم که سهولیت بزیادت یای تحتانی گویند خطاست۔

سه ظلمت کنایه از صلب پدر و شکم مادر و رحم مادر از سراج۔

سهم السعادت و سهم الغیب بقاعده علم نجوم مسائل مخصوصه باشد از مواضع کواکب در طالع مولود۔

سه روح روح حیوانی و نباتی و جماد و این سه را موالید ثلاثه نیز گویند از برهان و غیر آن۔

سهاد بضم اول و در آخر دال مهمله بمعنی بی خوابی از شرح نصاب و منتخب۔

سهرند بالکسر نام شهریست در هندوستان که بعضی آنرا سرهند گویند۔

سه بعد طول و عرض و عمق از کشف۔

سهر بفتحتین بیداری و بیدار بودن از منتخب و صراح و بالضم مرضیست که در آن بیداری و بیخوابی مفرط باشد۔

سه نوع موالید ثلاثه۔

سه قرشت بفتح جرد و قاف سه کتاب است که نزد سه مذهب ترسایان از منتخب و برهان و در شرح خاقانی نوشته که نزد نصاری سه نوع شراب است چنانکه در قرآن مجید شراب سه نوع مذکور است شراب طهور و شراب زنجبیل و شراب سلسبیل

سهروردی که بکسر ثانی خطاست چنانکه از کلام ... پرورده ... منتخب ...

سهل بالفتح آسان و زمین نرم و هموار از منتخب و صراح۔

سهم بالفتح در عربی بمعنی تیر که از کمان رها کنند و بمعنی حصه و بهره و در فارسی بمعنی بیم و خوف از منتخب و مؤید الفضلا و برهان۔

سهام بالفتح و تشدید ها بمعنی تیر انداز و بکسر اول و تخفیف ها بمعنی حصه ها و تیرها و این بمعنی جمع سهم است که بمعنی تیر و حصه باشد و بضم اول و تخفیف تاریکی و تغیر چهره و لاغر شدن و بفتح و تخفیف سخت حرارت تابستان و نیز اشارت باشد

سهم الغیب که بفتح ظهور ... صاحب آنست که بیان ... کرده شود که نشانهای دولت و اقبال اصحاب طالع است از منتخب و شرح خاقانی۔

سهیم بفتح اول و کسر ها بمعنی شریک و صاحب حصه از منتخب۔

سهم الحشم نام عهده چنانچه سر لشکر و بخشی فوج از سروری۔

سه خواهران ستاره ها پهلوی هم از جمله هفت ستاره بنات النعش۔

سه خوان ... از نصاری که سه غذا می خوانند غذای عزوجل و عیسی و مریم علیهما السلام از بهار عجم۔

سهو بالفتح فراموشی و فراموش کردن و غافل شدن از منتخب۔

سهوسله بالضم اول ... نوعی از حشیش۔

سهم ... که ... و شعبه ... از ...

سهر ... کنایه از ... حوانی و پیری و کاهی عبارت از ... اوسط ... اول

سهرکه نام گلیست۔

سهر ... کنایه از ... در روزانه از مصطلحات۔

سه قبله قبله یهود و نصاری و قبله مسلم و در شرح خاقانی نوشته که خانه کعبه و بیت المقدس و بیت المعمور که قبله کروبیان ست۔

سهروردی بالضم و حروف مهمله و راء مفتوح و حروف ... منسوب به سهرورد که شهریست در عراق عجم۔

سهرامی ... از قبا ... یا چاکهای دراز و در شرح خاقانی نوشته ... که ... دو ... پیش ... قد ... مخصوص ... و ولایت باشد۔

سهی بفتح اول و کسر دوم بمعنی راست عموما و سرو که بغایت راست باشد خصوصا از برهان و جهانگیری و در سراج اللغات نوشته که سهی بفتح ... صفت ... راست و این ... سرو واقع ... مناسبت ... و سهی قامت نیز گویند پس تنها سهی بمعنی راست ... باده۔

فصل سین مهمله مع یای تحتانی

سیب بالکسر ... از ... انتقال

روح ... یکدیگر می کنند ... که ... آنها ... از ... منتخب۔

سیغا بکسر ... و بالفتح و بالکسر نام ... از ... و در برهان بالکسر و بالفتح نام ... و بالفتح نام کوه ... و در سراج بالکسر نام ... شیخ ابوعلی۔

سیما بالکسر نشان یا اسمی که شناخته شود بدان خیر و شر و مجازا بمعنی پیشانی مستعمل است چرا که علامات خیر و شر در پیشانی معلوم میشود و از سروری ... و صاحب بهار عجم نوشته که بمعنی نشانها که از کثرت سجود در پیشانی پیدا میشوند و مجازا بمعنی پیشانی و صاحب منتخب نوشته که بمعنی نشان و علامت است و در مصطلحات نوشته که سیما لفظ عربی ست بمعنی نشان و علامت است کما قال الله تعالی سیماهم فی وجوههم من اثر السجود مگر فارسیان مجازا بمعنی پیشانی استعمال میکنند و سیما بالکسر و تشدید یای تحتانی ... و کسانیکه ... بالفتح خوانند خطاست۔

سیاه شدن ... و ... شدن ... آسمان است

سیلاب بیای مجهول بمعنی سیل

[illegible]

از مؤید و صاحب برهان نوشته که بالفتح و بکسر و همین صحیح است -

سیراب بیای مجهول ضد تشنه یعنی کسی و چیزی که از آب سیر باشد از مؤید -

سیم تاب رنگی باشد سیاه و سفید که از سیقل دیده یا آب لیمون و گرمی آتش رنگ کنند از سراج -

سیم چاروب یعنی جنسی که جاروب از آن سازند -

سیه بالفتح و یای موحده [illegible] و وحش از لطائف و منتخب -

سیاست [illegible] و حکم راندن بر رعیت و قهر کردن [illegible] نمودن و سیاست [illegible] مردم [illegible] ترسانیدن و زدن از منتخب و کنز -

سیاه دست [illegible] بخیل -

سیاقت بکسر روان کردن -

سیه آمست [illegible] بر وزن [illegible] یعنی [illegible] و کنایها از منتخب و غیر آن -

سیه مست و سیاه مست یعنی [illegible] بیهوش و بسیار مست -

سیادت بالکسر بزرگی و سرداری -

سیاحت بالکسر اول و تحتانی [illegible] گردیدن و رفتن بر زمین از منتخب -

سیرت بالکسر عادت و طریقه [illegible] و در مصطلحات نوشته که فارسیان یعنی عروس ناموس آرند -

سیاح بالفتح و تشدید تحتانی و حای مهمله بسیار سیر کننده از منتخب -

سید بالکسر و یای معروف یعنی گرگ درنده و بالفتح و یای مشدد و کسر یعنی پیشوا و مهتر قوم و سردار و همین معنی بتخفیف تحتانی بر وزن قید نیز آمده چراکه تخفیف یای مشدد جائز است چنانکه میت را بتخفیف میت خوانند بر وزن بیت و کسانیکه بیای مشدد و مفتوح خوانند خطا است -

سیاه [illegible] کنایه از [illegible] شرق [illegible] و [illegible] و اسلام -

[illegible]

[illegible] بیرون می آید آنرا سیه بهار گویند -

سیه قور بالفتح و واو معروف نوعی از جامه لطیف ابریشمی سیاه رنگ است از رشیدی و کشف و برهان -

سیه کار فاسق و بدکار -

سیسنبر بکسر اول و تحتانی معروف و فتح سین ثانیه و ضم و سکون نون و فتح موحده و را [illegible] [illegible] بوی و نعناع [illegible] [illegible] نشان کنند سیسنبری چون سیسنبر را بگزد دیگر نقل کنند نعناع شود و بوی آن [illegible] چون برگ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] این لفظ [illegible]

سنبل است از برهان و لطائف و رساله معرب -

سیج بریجه جانور پرنده که هنوز پرهایش کامل برنیامده خوب پهن نشده باشند و مانند فاخته و ارشو نیز از برهان -

سیب سخور بواو معروف نوعی از سیب که پوست آنرا مانند عود بخور کنند از مصطلحات -

سیاه پیر یعنی غلام پیر از مصطلحات -

سیر بکسر اول و فتح یای تحتانی در عربی عادتها و خصلتها این جمع سیرت است و بعلم تواریخ و بیان احوال گذشتگان [illegible] و فتح اول و سکون یا بمعنی رفتن و رفتار و بفارسی بکسر اول و یای مجهول و رای [illegible] مشهور کنایه از سبزه [illegible] و بیای معروف چیزیست که [illegible] لسن گویند -

سیم سیم بسین مهمله و فتح تحتانی و سکون میم و فتح یای موحده و را و هاء [illegible] کنایه است که سنس کرت گویند و نام جشن خواستگاری راجهای سلف آن چنان باشد که چون دختر راجه [illegible] رسد بدیشان تمامی راجهای [illegible] را طلبیده [illegible] بگردن هر یکی از راجهای که دختر [illegible] [illegible] [illegible] مروارید اندازد و شادی دختر با [illegible] [illegible] [illegible] -

سیاه دل [illegible] کنایه از سیاه [illegible] و مراد از یارهای سیاری که [illegible] و [illegible] [illegible] و بالیده از مصطلحات -

سیاوش بکسر اول و ضم واو و بعده شین معجمه و صاحب بهار عجم نوشته که بفتح واو است و در سراج اللغات نوشته که بکسر اول و ضم واو هر دو صحیح و سیاوش بواو معروف بر وزن [illegible] نام پسر کیکاوس [illegible] و شادمان مراد دارند -

سیاه گوش و سیه گوش نام درنده [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] -

سیه گوش [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

۲۸۱

[illegible]

باب الفاء مع اللام

سیاقش نام پادشاه -
سیاخش بکسر اول وفتح واو وسکون خای معجمه نام پسر کیکاوس از سراج -
سیاط بکسر اول جمع سوط که بمعنی تازیانه است
سیاع بکسر اول وعین مهمله بمعنی کهگل که دیوار را بدان اندوده کنند از منتخب اللغات -
سیمرغ جانوریست مشهور وسیمرغ ازان گویند که هر لون که در پر هر یک مرغ پیدا شد همه در پرهای او موجود و بعضی گویند که بغیر همین اسم از معنی وجود ندارد از کشف وصاحب بهار سیمرغ را عنقا نوشته است -
سیوف بضمتین شمشیرها جمع سیف -
سیّاف بالفتح وتشدید ثانی شمشیرزن و بمعنی قاتل وجلاد وخونریز -
سیاق بکسر اول راندن از منتخب وکشف ومؤید نوشته که بمعنی پای بند بازست بدانکه چون در علم حساب تحریک زبان وراندن قلم بسرعت تمام ست لهذا علم حساب را سیاق گفته باشند یا آنکه حفظ حساب بمنزله بازست که از دست خاطر اکثر پرواز میناید و نوشتن آن برای یادداشت بمشابه پای بند ست لهذا بسبب قواعد نوشتن حساب را سیاق نام کردند -
سیّء الخلق مرد بداخلاق -
سیر آهنگ بالکسر بیای مجهول بمعنی بلند آهنگ و درینجا لفظ آهنگ بمعنی آوازست
سیف اسفرنگ سیف نام شاعر باشد باشنده اسفرنگ واسفرنگ بالکسر وسین مهمله وراء مهمله وفا ونون وکاف

فارسی شهریست قریب سمرقند -
سیک بالکسر وبای مجهول وکاف فارسی بمعنی آلت تناسل مردان از لغات ترکی -
سیامک بکسر اول وفتح میم نام پسر کیومرث از برهان -
سیکنک بالکسر وبای معروف وکاف عربی مفتوح وفتح نون وکاف عربی دیگر بمعنی آهسته واین لفظ ترکی ست از لغات ترکی نوشته شد -
سیاه سال بمعنی خشک سال -
سیلول بضمتین سیلابها واین جمع سیل ست
سیه چال بجیم فارسی چاه بی آب که مجرمان را دران محبوس نمایند ولفظ اول دراصل چاه بود ها را بلام بدل کرده اند چنانچه در جواهر الحروف -
سیّال بالفتح وتشدید تحتانی رقیق وجاری شونده -
سیرحاصل بیای مجهول جائیکه زراعت دران بهتر باشد -
سیورغال بضمتین وواو معروف وغین معجمه بمعنی مدد معاش واین لفظ ترکی ست از مدار ولغات ترکی بفتح اول وضم تحتانی وواو وسعد واو وسکون راء مهمله وغین معجمه بمعنی انعام -
سیه گلیم بکسر کاف فارسی بمعنی بدبخت وبیدولت از برهان وسراج -
سیاه قلم بمعنی نوعی از تصویر که بسیاهی کشند وهیچ رنگ آمیزی نداشته باشد وآن اکثر خاصه فرنگ ست ومشوق

طیع را نیز گویند از مصطلحات -
سیه گلیم بدبخت ونامراد -
سیه کردن چشم بمعنی روشن کردن چشم مستعمل از مصطلحات -
سیه چشم طایر شکاری را گویند چراکه چشم بعض نوع طایر شکاری سیاه میباشد مثل بحری وشاهین وچرغ وغیره واین لفظ گاهی در صفت معشوق واقع میشود بدو وجه یکی آنکه سیاهی چشم موجب حسن وخوبی ست ودیگر آنکه طایر شکاری سیاه چشم بیوفا باشد بخلاف طایر شکاری زرد چشم که درعرف آنرا کال چشم گویند -
سیه آبی که در کشتی درآید وملاح آنرا بیرون میباشد از شرح قران السعدین -
سیل عرم بالفتح وعین مهمله مفتوح وکسر راء مهمله آب بسیار جاری که سد ودیوار شکسته باشد چه عرم بمعنی رودخانه وسدیکه پیش رودخانه گرفته باشند بهندی مینڈهه گویند از منتخب وظاهرست که این قسم آب جاری که مینڈهه را شکسته وان شده باشد بغایت تند وتیز ومهیب باشد وسیل العرم اشاره است بسوی آیت فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ -
سیام بکسر اول نام کوه نزدیک سمرقند از برهان -
سیاه پا ده چشم معشوق از برهان

سیلان بفتح اول وسکون ثانی نام جزیره ایست که از کوهش یاقوت بهتر حاصل میشود وآن بطرف جنوب هند ست وبفتح اول وثانی در عربی جاری شدن آب وخون وغیره از برهان ورشیدی وصراح وسراج -
سیران بالفتح مصدر ست بمعنی سیر کردن ورفتار نمودن -
سیحون بفتح اول وحای مهمله نام رودیست وصاحب لطائف نوشته رودیست میان اندجان وسمرقند ودر مدار نوشته که نهر هندیست بعضی گویند که آب سند ست وافغان آنرا باباسین وهندیان نیلاب واکثری دریای اٹک گویند واٹک قلعه ایست برکنار دریای اٹک وبعضی گمان برند که رود گنگ ست واز تحقیقات خان مغفور عبدالکریم خان ودر کشف نیز همین احتمال است وصاحب منتخب نوشته که نهریست بماوراء النهر ونهریست بهند -
سین این حرف بجیم عربی بدل شود چون ریواس وریواج که رستنی ست وبجوش وبجیم فارسی چون خروس وخروج وبدال چون پاس وپاد بمعنی حفاظت وبزای معجمه چون سمارغ وزمارغ وبشین معجمه چون کستی وکشتی که پهلوانان کنند وفرسته وفرشته وبفا چون چست وچفت بالضم بمعنی جامه تنگ وچسپان وبلام چون سیج ولیج بمعنی

باب الفاء مع المیم

بخساره و بواو چون بالس و بالو بیای عربی و واو معروف یعنی شرح و تهجای هوز چون خروس و خروه و آماس و آماه و سین مصدر و ماضی و مضارع و امر و بعضی ابواب بواو بدل شود چون جستن و جست و میجوید و بجو درستن و رست و میروید و برو و در بعض الواب بهای هوز چون کاستن و کاست و میکاهد و بکاه و بیای تحتانی چون آراستن و آراست و می آراید و بیارای از جواهر الحروف -

سیب سیمین نوعی از سیب -

سیلی بستن و سیلی کشیدن یعنی سیلی زدن از مصطلحات -

سیم بر سنگ زدن کنایه از چاع کردن از مصطلحات -

سیاه پستان زنی که فرزندان او نزیند از برهان

سیه زبان کسیکه دعای بد او اثر کند -

سیاه شدن زبان از کار افتادن زبان از بسیار گفتن -

سیه بادام افشاندن کنایه است در ولایت که بر تابوت مرده بادام سیاه کرده می افشانند

سیاهی کردن نمودار شدن از چراغ هدایت -

سیخ شدن راست شدن -

سیماب شدن گریزان شدن و ناپدید شدن و لرزان شدن -

سیم در لوزینه کردن کنایه است در شادی کسی غم انداختن -

سیه آمدن اول شدن و تنگ آمدن از سراج -

سیم سوخته نقره نرم و خالص از برهان و رشیدی و در جامع آنرا لاجورد گفته آمده -

سیه بالفتح و یای تحتانی مشدده کشور و تنیده همزه مفتوحه بمعنی دگر باشد -

سیه بالکسر و یای معروف و فتح ... ترکی است بمعنی سو و چرخ و آن خندق باشد که در سپاه آن جنگ سازند -

سیاهه باصطلاح متصدیان مسوده روزنامچه که آمد و خرچ یا اجناس هر روزه بطریق اجمال

بلا تفریق و تفصیل در آن نگارند -

سیه جرده بفتح جیم عربی و دال مهمله یعنی سیاه رنگ چه جرده بمعنی لون و رنگ است از برهان و گاهی از سیه جرده مراد باشد شخص ملیح سبز رنگ -

سیاوه بمعنی غلام حبشی از سراج -

سیلی خور و کرده بالکسر و یای مجهول کنایه از مساوی و برابر -

سیاره بالفتح و تشدید یای تحتانی ... یعنی ... ستاره که حرکت خود ... باشد و آن هفت است ...

...

سیه کاسه ... بخیل ...

سیه ... بمعنی زعفران و ... آتشدان ... از مصطلحات -

سیلی ... بالفتح ... با ... معروف ... بر گردن زنند و آن ... که چهار انگشت ... است ... بر گردن ... زنند

از جهانگیری و رشیدی و برهان و در مدار ... یای اول را مجهول گفته و نام ورزشی است کشتی گیران را که پنجه را و کرده بر بازو و ران و سینه و زانو زنند -

سی بالکسر و یای معروف در ترکی ترجمه لفظ او که ضمیر غائب است و گاهی ... و برای اضافت هم آرند -

سیلینه بازی کنایه از دو رنگی چه سیلینه بازی دو رنگ می باشد یعنی سیاه و سفید -

سیکی بالکسر ... بیای معروف ... شرابی که ... جوش دهند ... تا ... یک حصه باقی مانده باشد ... و اول مجهول بر وزن ... -

سیم فراری ... -

سیه کاسه کنایه از ظلم ... -

سیرکی بالفتح نام ... -

سیه السوالی بفتح ... وکسر ... و آن نهایت ... باشد -

فصل شین معجمه مع الف

شانه بها مراد از قیمت اندک یعنی آن مقدار مال که در قیمت خرید شانه کفایت کند -

شاه اسپ یعنی اسپ ... -

و تر و تازه از برهان و سراج -

شاه شهر سپید کنایه از هلال اول ماه -

شاب در آخر باء موحده مشدده و در استعمال فارسی مخففه یعنی مرد جوان از کشف -

شاه ... حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و علی آله و اصحابه و سلم -

شاه ... آسمان ...

شاهق ... بلندی ... خصوصا بلندی ... کوه -

شاه ... بالفتح ... فالی ...

... شاه ... از ... غزل یا قصیده ... باشد -

شاخ نبات انچه بصورت شاخ در کوزهای نبات بر رشتها بسته شود و نام معشوقهٔ خواجه شمس الدین حافظ شیرازی رحمة الله علیه از بهار عجم.

شاخ شاخ درخت و شاخ حیوان و پارهٔ جدا و نوعیست از پیاله دراز و صراحی.

شاخ شاخ بمعنی پاره پاره.

شاخ بآخر خای معجمه نام غلهٔ معروف سفید رنگ که بهندی ساوان گویند.

شاهرخ نام پادشاهزاده و نام مهرهٔ شاطر بود در شطرنج بازی و بمعنی شهرخی که در شطرنج میباشد و آن کشت دادن بحریف باشد که ضرب بر رخ او نیز واقع شود.

شالخ بکسر لام و خای معجمه بمعنی بلند و ترشیده.

شاهد حاضر و گواه و فارسیان بمعنی صاحب حسن استعمال کنند و در بیت باب دوم گلستان بمعنی خوب و خوشنما از خیابان.

شادمند این لفظ غلط است چراکه لفظ شاد صفت است بمعنی شادمان شونده پس باید مند که بمعنی صاحب است ترکیب درست نباشد بجای آن بهتر صحیح است از تحقیقات شارح گلستان مولوی گوید که اگر صفت شادی مند گویند درست خواهد شد.

شاگرد در اصل شاه گرد بود و بمعنی تلمیذ مجاز شهرت گرفته از خیابان مولوی گوید ظاهر الفاظ شاگرد در اصل شاه گرد

بوده زیراکه خادمان گرد اگرد شاه و حضور مردم خود استاده شده هر صد اند و این در خدمت میباشند بهمین جهت خدمتگاران را بعربی حواشی گویند.

شارد بکسر رای مهمله و بعده دال مهمله بمعنی رونده از منتخب و مجازاً بمعنی پریشان مستعمل.

شاذ بتشدید ذال معجمه جدا شده و تنها مانده و منفرد و باصطلاح صرفیان لفظی که خلاف قیاس بود و بمعنی مطابق قوانین و قواعد کلیه نباشد از منتخب و صراح وغیره.

شادخوار بمعنی آسوده و خوشحال و فارغ بال.

شاخ هرار درو نیز شاد و خود بین.

شاطر بکسر طای مهمله دلاور و چالاک و بمعنی پیک شطرنج باز و شوخ و بیباک و آنکه بیچ آورده باشد اهل خود را به بدخوی از لطائف و صراح و منتخب و مولانا یوسف بن مانع در شرح نصاب نوشته که شاطر بمعنی دزد دوگره برد و شطرنج باز و چالاک و انچه معانی بهتا سبب است آنست که شاطر مأخوذ از شطارت است که بمعنی دور کردن باشد چون شاطر بمعنی کسی که حیله کند که دور از ذهن و عقل مردم بود و هم گلاه فرقهٔ از سپاهیان چالاک که بلباس خاص خود پیش سواری سلاطین و امرا دوند.

شاعر داننده و دریابنده و شعر گوینده.

شاپور بضم بای فارسی نام پادشاهی و نیز نام پهلوانی از کشف و در سروری و برهان نوشته که نام مصوری که میانجی بود میان خسرو و شیرین.

شانه سر بمعنی بدگهر از سراج.

شار شهر و مدینه و عمارت بلند و رفتن آب و سماع و رقص و نقش که در طلا و نقره باشد و جامهٔ باریک و رنگین که بهندی ساری گویند و نام طائر سیاه که بهندی آنرا میناگر گویند و راه کشاده و فراخ و پادشاه غرجستان از برهان و جهانگیری و سراج.

شارخار نوعی از خار بزرگ از شرح خاقانی.

شاخ بهلوار بمعنی گردن کش و مغرور از مصطلحات.

شادبهر خوش حال و نیک نصیب از برهان و سراج.

شاشتر بسر دو شین معجمه و فتح فوقانی بروزن باختر بزبان سنسکرت نام علم عقائد و فقه هنود است.

شاخ آهوش کنایه از چشمه آهوش از شرح خاقانی.

شاش بدو شین معجمه ضرب چلیپ که آنرا الحال تاشگند گویند از رساله معربات و در فارسی بمعنی پیشاب از برهان.

شاباش مخفف شادباش و بمعنی نیاز و پیشکش نیز آمده از کشف و رشیدی و سراج و بهار عجم و مصطلحات.

شاخص بکسر خای معجمه و صاد مهمله

مردچشم باز مانده و حیران از منتخب.

شائع بکسر همزه که حرف سوم است بمعنی آشکارا و فاش یعنی مشهور از منتخب.

شایع بمعنی آشکار و فاش از لطائف.

شارع بکسر رای مهمله و عین مهمله راه راست و راه بزرگ و صاحب شرع و عالم عامل که تعلیم دین بمردم کند از کشف و منتخب و لطائف.

شاه بداغ بضم بای موحده و در آخر غین معجمه نام شخصی که خدمت شمع و چراغ شاه عباس داشت.

شارغ بفتح رای مهمله و غین معجمه بمعنی دستار و این لفظ ترکیست از شرح خاقانی.

شارف بکسر رای مهمله شتر ماده که پیر شده باشد از شرح نصاب و منتخب.

شاهق بکسر سوم بمعنی بلند و بنای بلند در اصطلاح اطبا جنسیست از اجناس نبض که در حرکت میل به بلندی داشته باشد یعنی اجزای آن در ارتفاع محسوس گردد و سبب آن شدت حاجت است بترویح از منتخب و کتب طبیه.

شارق بکسر رای مهمله درخشنده و تابان و بمعنی آفتاب از منتخب.

شاق بتشدید قاف بمعنی دشوار و کار دشوار از منتخب.

شادی مرگ موتی که بسبب شادی بسیار که یکبارگی در طبیعت در آید پیدا میگردد و نام جانوری نیز است.

شالنگ بفتح لام وکاف فارسی آنچه بعوض چیز فوت شده چیز دیگر از کسی بگیرند بهندی آنرا گهی گویند از مدار ودر برهان چنین نوشته که تخته دیگر بجهت بلّی که از دیگری دارد بگیرند بهندی آنرا اول گویند بواو مجهول و بمعنی برجستن پیاده وشاطران ونوعی از گلیم که زیر فرش دوزند۔

شالهنگ بالام وهای مفتوح ونون وکاف فارسی بمعنی مکر وحیله وگروسینه رهن وظلم وستم وسرکش از جهانگیری ومؤید وغیره۔

شاک مرد با سلاح تمام یعنی مسلح ماخوذ از شک که بمعنی سلاح ست وبمعنی شکست کننده وکمان برنده از صراح وغیره۔

شارک بفتح را مهمله وکاف عربی نام طائر سیاه رنگ که بهندی مینا گویند از برهان۔

شاه لعمرک بفتح لام وفتح عین مهمله وضم را مهمله کنایه از سرور کائنات صلی الله علیه وآله وسلم از رشیدی۔

شاخل بضم وکسر خای معجمه نام غله از برهان که آنرا بهندی اُرہر گویند۔

شاغل بکسر غین معجمه مانع وبازدارنده از منتخب۔

شال نوعی از چادر باقسام الوان که در کشمیر از پشم نرم بافند چون دو شال را جمع کنند دوشاله گویند۔

شاه نخل بفتح نون وسکون خای معجمه

ـه ودرام رود ڈانڈ گو سیند ۱۲

بمعنی پادشاه زنبوران شهد ودر زنبوران شهد یک زنبور کلان باشد وهرجا که او رود همه در پس او روند ونیز لقب امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه چه آنحضرت را یعسوب المؤمنین لقب ست ویعسوب پادشاه زنبوران شهد را گویند۔

شاخ گل معروف ست وکنایه از معشوق از مصطلحات۔

شاقول بقاف چیزیست از برنج وآهن وسنگ که بریسمان آویخته معماران کجی وراستی دیوار معلوم کنند از مصطلحات۔

شاه اسپرغم بمعنی ریحان که آنرا نازبو گویند۔

شاه قام لفظیست که شطرنج بازان بوقت مات خوردن حریف گویند ظاهرا قام در اصل بفتح میم ست صیغه ماضی یعنی شاه باز ایستاده از حرکت ورفتار خود واست مات شد۔

شام بمعنی طعام شام از مصطلحات ونام ملکی ست چراکه آن ملک بجانب شامه کعبه یعنی بجانب یسار کعبه واقع است چه عرب کعبه را شخصی قرار داده اند که رو بمشرق ست۔

شاگرد خانه بمعنی دف الف وکسر قاف کنایه از سرورکائنات صلی الله علیه وآله وسلم از رشیدی بلحاظ فحوای آیه فاستقم کما امرت یعنی پس استوار باش چنانکه امر کرده شده۔

شایان لائق وسزاوار از برهان۔

شاییدن لائق بودن۔

شانیدن وشاندن بمعنی شانه کردن ومخفف نشاندن از جهانگیری۔

شایگان بمعنی فراخ وبمعنی لائق وسزاوار وهر چیز بهتر وخوب را نیز گویند که لائق شاه باشد چه در اصل شاهگان بود بها را بهمزه ملینه بدل کردند ونام گنجی از گنجهای خسرو پرویز وبمعنی بیگار یعنی کاربی مزد چرا که این هم تعلق بشاه وبادشاه دارد ونوعی از قافیه معیوب چنانکه صیغهای اسم فاعل را که گریان وخندان باشد بالف ونون زمان وفغان قافیه کنند یا آنکه یا ونون نسبت را با یا ونون که از ذات کلمه باشد قافیه آرند مانند سیمین وآهنین را با چنین وکمین یا الف ونون جمع را با الف ونون اصلی قافیه نمایند چنانکه دوستان ویاران را بازبان وکمان قافیه سازند وهمچنین حادثات وکائنات وامثال آن قافیه فقط بکجا آوردن درست باشد از برهان وسراج۔

شادن بکسر دال مهمله بچه آهو از شرح نصاب۔

شادروان بضم دال مهمله بساط وفرش وپرده وشاد یا نه وسایبان از بهار عجم وبرهان وجهانگیری ودر مؤید بفتح دال ودر رشیدی ... ودر سراج اللغات ... دال ...

شارستان بمعنی شهرستان وشهر

از برهان ودر مؤید بمعنی شهرستان وقصبه بزرگ که اطرافش باغهای بسیار باشد تم کلامه ومیتواند که بمعنی جائیکه گذرگاه آب باشد یا گذرگاه مردم چه در جهانگیری وبرهان شار بمعنی راه فراخ وریختن آب مسطور ست بعد از تحریر مقام از تالیفات بعض ثقات بثبوت پیوسته که شارستان جاده که بشهر پیوسته باشد۔

شاریدن آب ریختن از برهان وجهانگیری۔

شاهین طائریست شکاری وچوب راست ترازو که بهر دو جانب آن هر دو پله آویزند از برهان ورشیدی وبانگهای ثانی ترکی ست وبجای ها همزه نیز آمده وبمعنی زبانه ترازو نیز نوشته اند وآن چیزی ست باشد که بوقت بلند کردن ترازو در دست گیرند۔

شاوران بواو نام شهریست از برهان وسراج۔

شاه آهین نوعی از عطر ست۔

شام غریبان نام شهری ست ... از ...

شاپران بپای موحده نام شهری که آنرا شادران نیز گویند از مؤید۔

شادان مراد ... شاد والفاظ ... ...

گرفته از شادیان۔

شان در فارسی خانه زنبوران

که دران عسل باشد و نوعی از پارچهٔ سفید و در عربی بمعنی شوکت و عظمت و بمعنی کار و حال و بمعنی حق چنانچه این آیت در شان اوست یعنی در حق اوست از برهان و لطائف و صراح و منتخب و رشیدی و سروری۔

شاه ترکان از اسباب۔

شانه بین کنایه از فال گیر و این فال مخصوص بشانهٔ بره باشد نه بهائم و مؤلف را مسموع ست که در ولایت بر شانه نرنقشی مینویسند و بحساب آن پی بمقصود میبرند۔

شانه در آب گذاشتن کنایه از مهیای آرایش بودن از مصطلحات۔

شاو در آخر واو بمعنی خالص چنانکه زر شاد بمعنی زر خالص کذا فی سراج اللغات۔

شاملو طائفه از قزلباش و قزلباش فرقه ایست از مغلان ایران و در یکی از لغات ترکی نوشته که شاملو بمعنی شامی چراکه لفظ لو بضم لام و واو معروف در ترکی برای نسبت آید۔

شاخ آهو کنایه از کمان از برهان و رشیدی۔

شاتو بتای فوقانی در ترکی نردبان باشد از مصطلحات۔

شارق بمعنی چیز روشن و روشنی آفتاب

شاقه بتشدید قاف بمعنی دشوار از منتخب

شاهنشاه پادشاه پادشاهان یا شاه مردمان

مخفف شاهان شاه ست از برهان

شاطرزاده کنایه از خدمتگار چست و چالاک۔

شانه بحرف ثالث نون نام سلاح از فرهنگ سکندرنامه و چیزیست معروف که بآن موی را راست کنند و کتف مردم و بمعنی راچهه جولاهه و بمعنی کوچ جولاهه نیز آمده۔

شایسته بروزن آهسته بمعنی لائق و بهتر از برهان۔

شائبه بکسر حرف سوم که همزه است بمعنی آمیزش چیزی در چیز بهتر و آلودگی از صراح و مدار۔

شاخشانه بهردو شین معجمه قسمی از حیله و تهدید گدایان که شاخ گوسپند را بیک دست و شانهٔ گوسپند را بدست دیگر گرفته آن هر دو را بعنوانی باهم بمالند که صدای غریب از آن بر می آید تا مردم از آن متنفر شده زود چیزی باو میدهند از برهان و سراج اللغات و نیز در سراج اللغات نوشته که در هندوستان بمعنی آوردن وجوه و تحقق در امری مستعمل ست۔

شاره دستار منقش که در هندی چیره گویند و نوعی از جامه باریک و رنگین از برهان۔

شادگونه نهالی مطرح از فرهنگ سکندرنامه۔

شاهچینی بجیم فارسی دوای معروف

و نون نوعی از حنا از برهان۔

شاکی شکایت و گله کننده۔

شاطی کنارهٔ دریا و رود از شرح نصاب و منتخب۔

شاهین ترازوی کم سنجیدن بجالاکی دست۔

شافعی بکسر فا اسم امام مذهب منسوب بشافع که جدش بود از زبدل و لب الالباب۔

شاچهه بهندی پیوند کردن درخت و بهتان و تهمت سازی و بمعنی لعبت بازی از رشیدی و برهان و سراج اللغات و مصطلحات۔

شانه آویزی نوعی از تعذیب که آدمی را بشانه برسن بسته می آویزند از چراغ هدایت

شانه گردانی عبارت از پشت گردانیدن ای روگردانی و اعراض کردن از مصطلحات و چراغ هدایت۔

شاهی زریست مسکوک ایران که پنجاه دینار است از مصطلحات۔

شادخواری شراب خوردن بی فراغت از مصطلحات۔

شامی بمعنی وقت شام۔

شانی بکسر نون بمعنی دشمن از صراح۔

فصل شین معجمه مع بای موحده

شباب بفتح اول نام پرده از موسیقی و در عربی بمعنی جوانی و جوانان یا بمعنی جمع شاب باشد و بکسر اول بمعنی نشاط است و بضم اول و تشدید ثانی جوانان باین معنی هم جمع شاب است از منتخب و صراح

شب بالفتح و تشدید دوائی مثل نمک که بهندی پهتکری گویند و بمعنی جوانی و جوان شدن و آتش افروختن و بمعنی جنگ و بلندی هر چیز از منتخب و صراح و در کشف بمعنی پهتکری بکسر اول ست

شبت بفتح اول و کسر ثانی و در آخر فوقانی نام تره که بهندی سویا گویند از بحر الجواهر

شبدکات بفتح اول و دوم و سوم جالهٔ عبارت و دام صیاد۔

شب برات باضافت شب پانزدهم ماه شعبان که دران شب ملائکه بحکم الهی حساب عمر و تقسیم رزق میکنند۔

شبح بفتحتین و در آخر حای حطی شخص و جسم و کالبد و جمع آن اشباح از قاموس و منتخب و صاحب منتخب و مدار بالفتح نیز نوشته۔

شب شپره گویند و هم گریخت از مصطلحات۔

شب گیر و بکاف فارسی مفتوح عسس و کوتوال۔

شبوره بالفتح و تشدید بای موحده مضموم بمعنی نفیری و نائی که از زرومس سازند و این معرب شیپور است از بهار و رسالهٔ معربات۔

شبر بالکسر بمعنی وجب که آنرا بالشت نیز گویند و آن مسافتی است از سر ناخن خنصر تا سر ناخن سر انگشت بهندی آنرا بالشت نامند و نام

شمر بن ذی الجوشن که قاتل امام حسین رضی الله عنه بوده است از منتخب و برهان و مدار و کشف و مؤید و لطائف و صاحب منتخب نوشته که بالفتح و تشدید بای عربی مفتوح نام حضرت امام حسین رضی الله عنه و بمعنی تخفیف با نیز آمده –

شبّیر بالفتح و تشدید بای عربی مکسور نام امام حسین رضی الله عنه از منتخب و در لطائف و برهان ببای فارسی نوشته و گفته که لغت سریانی [illegible] است –

شبّر و شبیر و مشبّر اول بالفتح و تشدید بای مفتوح و ثانی بالفتح و تشدید بای مکسور و ثالث [illegible] نام فرزندان هارون علیه السلام که حضرت رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بدان نامها حسن و حسین و محسن را [illegible] از منتخب و در برهان و لطائف ببای فارسی است –

شبگیر بمعنی شب [illegible] سحرگاه و آخر شب و سفر کردن در آن وقت [illegible] از سحر و بمعنی شب نام مرغیکه در آخر شب آواز حزین کند از برهان و مصطلحات و رشیدی و بهار عجم و بمعنی مردیکه آخر شب بعبادت برخیزد –

شب یلدا بالفتح بمعنی شب دراز است [illegible] جهانگیری و برهان [illegible] که در آخر شب خورند –

شب قدر باضافت و تعیین این اختلافست مگر نزد اکثری شب بیست و هفتم رمضانست عبادت این شب برابر عبادت هزار ماه باشد –

شب زنده دار یعنی کسیکه تمام شب در عبادت بیدار ماند –

شب افروز یعنی [illegible] که [illegible] از نقره باشد از مصطلحات –

شبانروز یعنی شب و روز چرا که الف بمعنی واو عاطفه است و شبانروز [illegible] شبانه روز [illegible] عرفی گوید [illegible]

شبرنگ نام اسپ خسرو پرویز [illegible] که رنگ آن اسپ سیاه بود و شبدیز [illegible] بمعنی شب رنگ [illegible] مجهول و زای [illegible] رنگ را گویند [illegible] که شبدیز از همه اسپان جهان چهار وجب بلند تر بود آنرا از روم آورده [illegible] از برهان و در رشیدی و سراج اللغات و سروری [illegible] که شبدیز نام اسپ شیرین [illegible] لفظ شب و [illegible] لطائف نام [illegible] از موسیقی –

شبستان [illegible] ابریشمی که سیاه و سفید باشد [illegible] و بهار [illegible] و مصطلحات –

شب پوش [illegible] کلاه نیز آمده –

شباط بضم اول نام ماه رومیست که بهندی تقریبا پهاگن باشد از برهان و شرح نصاب و در صحاح بسین مهمله گفته

شبع بکسر اول و سکون موحده و عین مهمله سیری از طعام وغیره و این نقیض جوع ست از صراح –

شب چراغ گوهری باشد قیمتی که به شب مانند چراغ روشنی دهد و گویند که گاو [illegible] دریایی [illegible] هنگام شب [illegible] بیرون آید و آن گوهر را از دهن بر آورده [illegible] روشنی آن [illegible] از [illegible] آن گوهر را [illegible] از برهان –

شبّاک بالفتح و تشدید موحده و کاف عربی [illegible] سوراخ کننده –

شب چک باضافت و فتح جیم فارسی و کاف عربی بمعنی شب برات که در آن چراغان آتشبازی کنند از بهار عجم و سراج –

شب آهنگ [illegible] شب [illegible] نام ستاره روشن که در [illegible] ایام [illegible] از [illegible] برهان و سراج اللغات [illegible] ستاره [illegible] مگر سیف الله احمدآبادی و محمد شاه هردو شارحان سکندرنامه شب آهنگ را بمعنی شبانگاه نوشته و بعضی اهل لغت بمعنی ستاره شعری گفته اند و آن ستاره روشن است که بعد جوزا برآید –

شبرنگ نام اسپ سیاوش از سراج اللغات –

شب کوک گدایی باشد که شبها برو [illegible] آمده سوال کند از جهان

شبک بالکسر [illegible] بادرشته [illegible] دام [illegible] از لطائف –

شبل بالکسر بچه شیر درنده از منتخب

شبهه بفتحتین سرما و سردی [illegible] شین و کسر بای موحده [illegible] از منتخب و شرح نصاب –

شبّه [illegible] که از هوا بر زمین [illegible] مشتری [illegible] جامه سفید [illegible]

شبان بفتح اول یعنی چوپان و کسیکه نگهبان [illegible] از برهان [illegible] و [illegible] در سراج اللغات نوشته که شبان [illegible] اول [illegible] زیرا که شبها نیز [illegible] گوسفندان [illegible] و نون [illegible] [illegible]

(۲۸۸)

علیه السلام کرده سال شبانی حضرت شعیب علیه السلام کرده آخر شعیب بدختر خود ش نام زد کرد از برهان وغیر آن۔

شبگیر زدن آخر شب کوچ کردن از چراغ هدایت۔

شب نشین شبها در مجلس نشستن و بمعنی نشیننده شبها از مصطلحات۔

شبخون بوقت شب پنهان بر دشمن تاختن و بوقت شب قتل کردن فوج دشمن را و در سکندرنامه بمعنی مطلق جنگ وقتال آمده از برهان و شروح بدانکه ترکیب این لفظ باضافت نقلو بیست و در صورت قلب کسره چنانست هیچ یکی از مضاف ومضاف الیه نباشد و در بعضی محل این لفظ بسکون بای موحده موافق قیاس می آید و در بعضی محل این لفظ بخلاف قیاس بضرورت نظم بزیادت اشباع کسره بای موحده واقع میشود چنانچه باین طور در اشعار ثقات بسیار موجودست۔

شبستان خانه که شبها دران باشند از سراج۔

شبعان بالفتح بمعنی پر شکم۔

شب پره بفتح را و زدیکه شبها پرد و روز ... رفتن کا را و باشد و بمعنی اهل ... که شب بیدار باشند۔

شبه بفتحتین و بای ... وانها ... آنکه ... بهندی پوت گویند از مرار

و گویند و کشف دخیابان و در برهان و سراج و جهانگیری نوشته که نام سنگیست سیاه و براق که سبک و نرم باشد مانند کهربا و در عربی بهای مظهر ملفوظ بمعنی برنج که آن از ترکیب مس و جست حاصل شود و بهندی آنرا پیتل گویند بکسر اول و سکون موحده و بای ملفوظ و بکسر اول و فتح موحده بمعنی مثل و مانند و نظیر از بحر الجواهر و کشف۔

شبکه بفتحات دام صیاد از منتخب و مؤید۔

شبانه بالفتح وتشدید ثانی و بعد الف نون طایریست خوش آواز و بفتح اول وتشدید موحده و حرف چهارم نیز ماسی موحده بمعنی آتش افروزنده شرح ... از خان آرزو و سایه افتد وغیرها۔

شبیبه چیزیکه بران شب گذشته باشد واز گذشتن شب در مزه یا رنگ آن تغیر شده باشد بهندی آنرا باسی گویند۔

شبیه بروزن فصیح بمعنی نظیر و مشابه باشد و در اصطلاح تصویریکه مطابق شکل و صورت شخص معین کشیده باشند۔

شبلی بالکسر نام یکی از اولیای کامل۔

فصل شین معجمه مع بای فارسی

شپش بفتحتین و بای فارسی و پرد و شین معجمه کرم خرد که در جامه مردم پیدا شود از برهان و مدار و بهار عجم و نیز در برهان نوشته که بکسرتین و بفتح اول وضم ثانی هم آمده۔

شپلق بالفتح ولام نیز مفتوح بمعنی طپانچه از لغات ترکی۔

شپلیدن بالکسر بمعنی افشردن از جهانگیری و رشیدی و در برهان بالفتح۔

فصل شین معجمه مع تای فوقانی

شتار بکسر اول موسم سرما و زمستان۔

شتی بالفتح وتشدید تای مفتوح در آخر الف بصورت یا بمعنی پراگنده ها و این جمع شتیت است که بمعنی پراگنده باشد و در استعمال از لفظ شتی بمعنی کثرت و بسیاری چیزی مراد میگیرند چرا که پراگندگی اعداد را کثرت و بسیاری لازم است از منتخب وغیره۔

شتان بینهما بفتح اول وتشدید ثانی وفتح نون بمعنی بسیار فرقست میان هر دو۔

شتر بضمتین ... بر وزن شتر حیوان معروف از برهان و مدار و بهار عجم و بفتح اول و سکون ثانی در فارسی بمعنی کناره و گوشه از برهان و نام قلعه بایران و در عربی شتر بالفتح بریدن و ... بریده شدن و برگشتگی پلک از بالا و پایین و شگافتن پلک چشم زیرین و نوعی است از تصرف عروض در بحر هزج که دران تصرف مفاعیلن را مفاعلن سازند از منتخب۔

شتر غلط بضمتین و سکون لام نام داو از شرح گل کشتی۔

شتر مرغ نوعی است از مرغ که در ... از اعضا مشابه بشتر باشد گویند که آن آتش هم میخورد۔

شتل بفتحتین آنچه که در قمار بازی حریف ... برده بعد از گرو بردن اندکی از زر

حاصل خود حاضران مجلس قمار را بدهد از برهان و مدار و مصطلحات و این ترکی است۔

شتم بالفتح دشنام از منتخب ولطائف۔

شتلم هر سه حرف از اول مضموم بمعنی ظلم و تعدی از برهان۔

شترغو بکسر اول وضم ثانی وغین معجمه مضموم و واو معروف نام سازیست که مطربان نوازند لفظ ترکی است از لغات ترکی۔

شترگربه هر چیز مخالف و نامناسب و نامشابه را گویند از برهان۔

شترحجره هر آن دو شی که با هم نامناسب ومخالف باشند و در چراغ هدایت بمعنی کلام بی نسبت۔

شتردلی بضمتین بد دلی و نامردی که ضد بهادریست از رشیدی و برهان

فصل شین معجمه مع جیم عربی

شجاعت بالفتح صحیح است وبالضم غلط قوتیست متوسط میان جبن و تهور از مزیل الاغلاط و منتخب وصراح۔

شجاع بهر سه حرکت اول ومشهور بضم شین بمعنی دلیر و بهادر و نوعی از مار بزرگ از منتخب وصراح۔

شجره کلیم درختیکه موسی علیه السلام در وادی ایمن بجوار کوه طور تجلی انوار حق تعالی بران درخت مشاهده نموده بود و این را شجره طور و نخل طور نیز گویند۔

[illegible]

شجن بالفتح باز ماندن حاجت کسی را از کار و بمعنی راه وادی بسیار درخت و اندوه و اندوهگین شدن و غم و حاجت و شاخ درهم شده بشاخ دیگر و شعبهٔ شاخ از هر چیز از منتخب و لطائف مگر در لطائف بفتحتین بمعنی اندوه و حاجت و در سراج اللغات بفتحتین بمعنی سرهای درخت

شجعان بالکسر جمع شجاع۔

شجره بالفتح بمعنی درخت و بمعنی نسب نامه و آنچه مشائخان اسامی پیران خود بترتیب نوشته بمریدان دهند۔

فصل شین معجمه مع حای مهمله

شحم بفتح اول و سکون [illegible] و دوم و سوم [illegible] و [illegible] بمعنی تحلیل و [illegible] از سراج و منتخب۔

شحیح بخیل [illegible] سراج و لطائف۔

شحم حنظل بفتح حای مهمله و سکون نون و فتح ظای معجمه [illegible] شحم حنظل و آن دوائی است [illegible]

شحم بالفتح پیه [illegible] آن را [illegible] گویند از منتخب۔

شحن بالفتح پر کردن و راندن و دور کردن از منتخب و لطائف۔

شحول بفتح قوی و بزرگ از لطائف

شحنه بکسر اول و سکون حای مهمله و فتح نون [illegible] پادشاه برای ضبط کارها [illegible] مردم در شهر [illegible] کنند [illegible] آن را کوتوال و [illegible] گویند و این لفظ بفتح [illegible] از قاموس و صراح و منتخب و [illegible]

مزیل الاغلاط و بهار عجم و صاحب خیابان گوید که شحنه در مدار الافاضل بفتحتین گروه نگهبانان شهر و پارسیان بسکون حا استعمال نمایند۔

شحمه بالفتح [illegible] پیه و چربی و نرمهٔ گوشت و نرمهٔ گوش از منتخب۔

فصل شین معجمه مع خای معجمه

شخ بالفتح و خای معجمه کوه و زمین [illegible] و زمین سخت و هر چیز که محکم و سخت باشد مثل کمان و غیره و مخفف شاخ خواه درخت خواه شاخ گاو و غیره از برهان و رشیدی و بهار عجم مگر شخ [illegible] ترکیب است۔

شخاک بکسر اول [illegible] چیزیست از [illegible] که بهندی [illegible] گویند و بالفتح و تشدید [illegible] از کشف و مدار و در برهان بفتح اول بر وزن چهار۔

شخص بالفتح کالبد مردم و جز آن و بدن انسان و غیره از منتخب و [illegible] [illegible] در شرح [illegible] نوشته [illegible] که شخص [illegible] از شخوص است که [illegible] پیدا آمدن [illegible]

شخول و **شخیل** و **شخل** [illegible] بفتح اول [illegible] و بانگ و فریاد و [illegible] و بناخن کندن و [illegible] [illegible] از لطائف۔

شخ کمان تیراندازی [illegible] کمان او بسیار سخت باشد و کشیدن کمان سخت دلیل بر قدرت و قوت بازو است۔

شخالیدن [illegible] خراشیدن [illegible]

شخولیدن پژمردن و تبه کردن از برهان۔

شخیدن بمعنی لغزیدن از برهان

شخودن ریش کردن بناخن از لطائف و در سراج بمعنی خراشیدن

شخوده بناخن خراشیده۔

فصل شین معجمه مع دال مهمله

شد بالضم بمعنی رفت و گذشت و بالفتح و تشدید دال در عربی بمعنی استوار کردن و باصطلاح موسیقیان نغمه را بلند و پست کردن تا وقتیکه موافق مدعا راست آید از برهان و منتخب و بعضی نوشته که بمعنی دراز کشیدن آواز و در جهانگیری بمعنی [illegible] و بلند کردن نغمه و مولانا [illegible] در شرح اخلاق ناصری نوشته که شد [illegible] نغمه واحد [illegible] است و در چراغ هدایت مسطور است که باصطلاح فارسیان دراز کشیدن آواز و حروف [illegible] مشدد کردن [illegible] و دراز کشیدن [illegible] [illegible] است۔

شدود [illegible] و دال مهمله [illegible] [illegible] فارسیان [illegible] [illegible] [illegible]

شدیار بالضم و سکون دال [illegible] [illegible] [illegible] اگر [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و در برهان [illegible] بالکسر

شدنالیدن [illegible] بفتح اول [illegible]

مشدد زیرا که مضاف است بمعنی آن دار بلند که بشد و مد تمام بلندی از جا در آورد تا حریف بر کشند۔

شدق بفتحتین فراخ شدن کنج دهن و بالکسر کنج دهن از لطائف و صراح و منتخب

شد پهلوان بالفتح و باضافت آن دار بلند است که کشتی گیر را اول کشتی گرفتن بر می کشند از مصطلحات۔

شده بالفتح بمعنی علم و نشان۔

شد [illegible] باصطلاح علم قرائت حرفی است که [illegible] از مخرج او بسته شود اگر او را ساکن خوانی آواز [illegible] پیدا [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible] و دال مهمله و کاف و قاف و طای مهمله و بای موحده و تای فوقانی از فصول اکبری و دیگر کتب۔

شدعرائی بالفتح [illegible] [illegible] [illegible] پهلوانان [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و الفاظ [illegible] [illegible] [illegible] باشد از [illegible] [illegible]

فصل شین معجمه مع رای مهمله

شر [illegible] اول [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] اول و ثانی و [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

وحدود الامراض۔

شرفا بضم اول وفتح را جمع شریف۔

شرکا بضم اول وفتح ثانی جمع شریک۔

شرب بالکسر نصیب بهرهٔ از آب و بالضم نوشیدن و بالفتح در فارسی بمعنی کتان تنک و باریک از منتخب و رشیدی۔

شراب هر شی رقیق که نوشیده شود مگر اکثر مستعمل بمعنی می و خمر ست و باصطلاح اطبا بمعنی شربت دوا چنانکه شراب بنفشه بمعنی شربت بنفشه۔

شربت بالضم مقدار یکبار خوردنی و آشامیدنی از آب و غیر آن و باینمعنی بفتح نیز آمده و بالفتح یکبار آشامیدن از منتخب و نیز شربت باصطلاح اطبا مقدار دوای خشک یا تر که دریکبار خورده شود۔

شرة بالکسر و تشدید ثانی مفتوحه بمعنی بدی و بد شدن از شرح نصاب۔

شریعت جوی بزرگ و جای باب درآمدن و کنارهٔ آبی که خلائق از انجا آب خورند و راه پیدا کردهٔ خدا برای بندگان در دین محمدی از عبادات و معاملات از شرح نصاب و منتخب و صراح۔

شرج بفتح اول و سکون ثانی و جیم عربی روان شدن آب از سنگستان بدو بستان همین و دروغ گفتن و برکیکدیگر چیدن و استوار بستن خریطه و بفتحتین کهکشان و فراخی و ادیه و شگافت کمان و منضد خیمه و یکسو خایه

از خایهٔ دیگر بزرگتر شدن از منتخب۔

شرح بفتح اول و سکون ثانی کشادن و بیان کردن و آشکارا کردن از منتخب۔

شرح تجرید شرحیست از علامه قوشجی بر تجرید که متن ست در علم عقاید شیعه از خواجه نصیر الدین طوسی۔

شرب الیهود بالضم معنی لغوی شراب خوردن یهود ست چون آن قوم از خوف مسلمانان شراب بر سبیل اختفا خورند بمعنی پنهان شراب خوردن مستعمل از مصطلحات و چراغ هدایت و مدار۔

شراب بشت دار شرابی که ادویهٔ مقویه انداخته کشند۔

شراب طهور بکسر بای موحده و فتح طای حطی شراب پاک که در بهشت نصیب بهشتیان خواهد شد۔

شربت دینار شربتیست دوائی ست زرد رنگ مسهل و افع قبض و دینار بزبان یونانی تخم کشوث را گویند چنانکه در منتخب اللغات ست چون تخم مذکور داخل این شربت ست لهذا شربت دینار نامیدند۔

شرر بفتحتین یکپارهٔ آتش از صراح و مؤید۔

شراره بفتح یا رهای آتش که بجهد از منتخب و صراح مگر در استعمال فارسیان بمعنی آتش پارهٔ واحد۔

شرور بضمتین بدیها و شرارتها۔

شراب شیراز نوعی از شراب انگوری سرخ رنگ که بهتر از اقسام شرابهاست

ایران باشد۔

شرط بالضم باد موافق و نشانی و علامت و باد موافق را شرط از همین جهت گویند که علامت روان شدن جهاز و دور شدن طوفان ست از مدار و رشیدی و لطائف و سراج و در منتخب و صراح نوشته که شرط بالفتح لازم گردانیدن و لازم شدن چیزی در بیع و مانند آن و تعلیق کردن کاری را بکاری و نشتر زدن و عهد و پیمان و بفتحتین نشان و میر نور الله در شرح گلستان نوشته که شرط بفتح باد موافق و بضم نشتر زدن حجام۔

شراع بکسر اول و عین مهمله بادبان کشتی از شرح نصاب و صراح۔

شرح مطالع بفتح میم کتابی ست در علم منطق از ملا قطب الدین۔

شروف بالفتح و تشدید را مضموم بمعنی زبر و آن تختهٔ باشد که بر هر دو سر آن دستهٔ از چوب تعبیه کنند و بران گل و خاک کشند و در شرفنامه بمعنی منقل کذا فی الرشیدی۔

شریف هر شی بزرگ قدر و مرد بزرگ قدر و نجیب و اصیل و بمعنی حاکم مکهٔ معظمه که سید باشد از خیابان۔

شرح موقف بفتح میم و کسر قاف شرحی ست از میر سید شریف بر موقف که متن ست در علم عقاید و کلام از قاضی عضد۔

شراسیف بفتح اول و کسر سین مهمله

سرهای استخوانهای پهلو که سوی شکم باشد و استخوانهای نرم که در پهلو باشند و این جمع شرسوف ست که بالضم باشد از منتخب۔

شرف بفتحتین بمعنی بزرگی از مدار و مؤید و منتخب و شرف آفتاب در درجهٔ نوزدهم برج حمل ست در منزل بطین و شرف ماه در درجهٔ سوم برج ثور در منزل ثریا و عطارد را در سنبله و زهره را در حوت و مریخ را در جدی و مشتری را در سرطان و زحل را در میزان از شرح قران السعدین وغیره۔

شرق بالفتح بمعنی آفتاب و تابان و روشن شدن و جای بر آمدن آفتاب از منتخب۔

شروق بضمتین بر آمدن آفتاب و شگافتن گوش گوسپند و جز آن از منتخب و مجازاً بمعنی طور و روشنی۔

شرک بفتحتین کوششی بود از غایهٔ خون و بمعنی حلقهای دام و بمعنی راه و پیچ و بزرگ از برهان و لطائف۔

شراک بکسر اول دوال نعلین که برعرض آن باشد از منتخب و در مدار بفتح۔

شرنگ بفتحتین و سکون نون و کاف فارسی خربزهٔ صحرائی که خوش رنگ و خوش شکل باشد لیکن بغایت تلخ مزه بود بعربی آنرا حنظل گویند بهندی اندراین نامند از کشف و رشیدی و سراج و برهان۔

شروان بالکسر و واو نام شهر خاقانی۔
شروین بالفتح بروزن پروین نام قلعهٔ شروان ست از جهانگیری۔
شراب انداختن بمعنی شراب ساختن
شرطین بفتحات سه حرف اول تثنیهٔ شرط یعنی علامت و دو ستاره است در اول حمل و آن منزل اولین ست از منازل قمر از منتخب و در شرح قران السعدین نوشته که شرطین دو ستاره اند که بر هر دو شاخ برج حمل واقع شده اند و آن تثنیهٔ شرط است که بضم اول بمعنی اول هر چیز باشد۔
شرح کشاف خواندن کنایه از زیاده گوئی کردن و بیهوده گوئی نمودن از چراغ هدایت و مصطلحات و بهار عجم۔
شریان بالکسر و حرف سوم یای تحتانی هر رگی جهنده و دران روح بنسبت خون زیاده میباشد از منتخب۔
شرائین بالفتح رگهای جهنده ایں جمع شریان ست از منتخب۔
شرحه شرحه بالفتح و را و حای مهمله بمعنی پاره پاره از منتخب و لطائف۔
شرنجه بفتح اول و یای معروف و جیم عربی کمانی که از پنبه سازند۔
شرمه بالفتح بمعنی شرمنده و خجل۔
شرطلیه کنایه از قضیهٔ شرطیه چنانچه ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود۔
شراب گوشه شراب مزوّر که پیشتر افتاده از مصطلحات۔

شرهٔ بفتحتین غالب شدن حرص از منتخب و مدار و کشف و صراح و مؤید و سروری و لطائف و صاحب لطائف از حل لغات نقل کرده که شره بکسر اول نشاط و تیزی و جوانی و حرص در منتخب و صراح بفتح اول و کسر ثانی بمعنی حریص۔
شرطه بالضم بادموافق مراد کشتی و علامت از مدار و لطائف و رشیدی و سراج۔
شرفه بالضم و حرف سوم فا در عربی بمعنی کنگرهٔ عمارت و بالفتح در فارسی هر آواز را گویند خصوصاً آواز پا از برهان و سروری و منتخب و لطائف۔
شرمنده اسم فاعل از شرمیدن و در استعمال متاخرین بمعنی ممنون و اگرچه شرم اسم جامد ست مگر فارسیان گاهی از اسم جامد هم اشتقاق نمایند چنانکه از دیو دیوانه و بعضی از محققین به اشتقاق جامد قائل نیستند و نوشته اند که شرمنده بفتح میم ست در اصل شرم مند بوده بقاعدهٔ معروف میم اول را حذف کردند چنانکه در تهمتن و سفیدم بوده و های مختفی در آخر برای تشبیه آوردند چنانکه در دندانه و دندانه و زبانه بمعنی مشابه دندان و مشابه زبان پس شرمنده بالفتح میم بمعنی شخصیکه مشابه بصاحب شرم باشد فافهم۔
شرعه بالکسر و عین مهمله روده کمان و چلهٔ کمان از شرح نصاب۔
شرزه بالفتح خشمناک و مهیب و سهمناک

و این لفظ اکثر در صفت شیر و پلنگ واقع شود از رشیدی و مؤید و کشف و برهان و سراج و بهار عجم۔
شرذمه بکسر شین معجمه و سکون رای مهمله و کسر ذال معجمه جمعی اندک از مردم و پاره از میوه و غیره از منتخب۔
شراره بفتح آتش پاره واحد که بجهد از صراح و منتخب۔
شرره بفتح اول و ثانی و ثالث یکپاره آتش که بجهد از صراح و این لفظ بهمین حرکات مذکوره بمعنی جمع شرر نیز آمده چنانچه عبقه جمع عبیث ست و این مستفاد ست از قوائد الکبری۔
شرشی نام جامهٔ ابریشمی باریک و لطیف و نازک و نام نوعی از شیرینی از سراج و رشیدی و در چراغ هدایت شرشیه نوعی از زرد آلو نفیس ست سیاه رنگ قریب بشکل و خاصیت تمر هندی و نوعی از آن رنگی...۔
شرابه زردگی کمال بیهوش شدن از...۔

فصل شین معجمه مع شین معجمه

شست بالفتح نام عدد معروف که از شصت ... و ... بیست ... و فرع ... آنرا ... شست ... و ... تار ... از ... که ... زنار ... و ... و بمعنی ... سوفار تیر و قلابی که بدان ماهی ... شکار کنند و آن آهنی باشد سر کج...

سازو حلقه کنند و نیز انگشت از مدار و رشیدی و بهار عجم و چراغ هدایت و لطائف و برهان و جهانگیری و گویند که گرفت سوفار تیر را از آن شست گویند که بوقت گرفتن تیر در کمان انگشتان بشکلی متمثل میشوند که در عقد انامل برای عدد شصت باشد۔
شست میر بالفتح تیرانداز کامل از...
شست گیر تیرانداز۔
شستک آلت چرمین که بر بنان برای دفع حکه بکار برند و بمعنی کیسه و تصغیر نیز آمده۔
ششتری بالضم و حرف سوم تای فوقانی مفتوح نوعی از دیبای نفیس منسوب بشهر ششتر۔

فصل شین معجمه مع شین معجمه

ششجهت بکسر میم و فتح ها بمعنی اطراف عالم که مشرق و مغرب و جنوب و شمال و تحت و فوق باشد۔
ششپر حرف سوم بای فارسی مفتوح نوعی از گرز آهنی که سر آن شش پهلو دارد۔
ششدر کنایه از جائیکه راه از آن بیرون شدن دشوار باشد و مجازاً بمعنی عاجز و حیران و متحیر نیز مستعمل و ششدر ... شش خانه است که در بازی نرد میباشد چون هر کی از حریفین تا شش نقش میبازد ... و ششدر باشد که هیچ از آن دوازده در منفذ ... شند

باب الطاء مع الطاء

باین طور که بر یمین و یسار هر تخته شش شش قسمت میشوند و در میان رها یمین و یسار اندکی فاصله میباشد پس هرگاه که مهره در میان دری که در منتهای تخته است بند گردد از شش خانه جانب خود بهیچ خانه رفتن نتواند رهائی آن بدون رهائی دادن حریف ممکن نباشد و گاهی از لفظ ششدر کنایه باشد از شش جهات عالم۔

شش دانگ عیار کنایه از کامل عیار و بمعنی ناقص عیار هم آمده

شش روز ایام آفرینش عالم کما قال الله تعالی اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ۔

شش بالضم نام عضویست درون سینه که بهندی پهیپهرا گویند

شش دانگ مراد از تمام چیز چرا که شش دانگ یک دینار میشود از قهستانی شرح مختصر فقه۔

شش ارکان ستهٔ ضروری را گویند یعنی شش چیز که تا وقتیکه انسان زنده است بی آنها نباشد اول هوا که محیط بدنست دوم اکل و شرب سوم حرکت و سکون بدنیه چهارم حرکت و سکون نفسانیه مثل غضب و فرح و خوف و حزن و غیره پنجم نوم و یقظه یعنی نوم و بیداری ششم استفراغ و احتباس استفراغ مثلا خروج بول و غائط و جماع و فصد

وحمام و احتباس عدم خروج چیزها مذکوره است از بدن۔

شش پستان بضم شین اول بمعنی نرم پستان و افتاده پستان۔

شش خاتون شش ستاره سیاره سوای آفتاب۔

شش زمین کنایه از ولایت روم از مؤید۔

شش ضربه باصطلاح نرادان شش بازی را گویند که پیاپی از حریف ببرد و بعضی گویند که داو شش زده بازی از حریف ببرد۔

شش روزه عبارتست از عالم که از عرش تا فرش در شش روز ساخته شده است۔

شش دره محل هلاک کنایه از عجز و تحیر و ابهام سه ششدر جست بگو

شش سری بمعنی زر خالص و تمام عیار را گویند که در خراسان تنگی بود از طلای خالص که شش سر دیناری اهل اسلام آنرا شکسته چون زر آن بنهایت خالص بود لهذا زر کامل عیار را شش سری تعبیر میکنند از برهان و رشیدی و غیره

فصل شین معجمه مع طای مهمله

شطحیات بالفتح و طای مهمله مکسوره تحتانی مشدد باصطلاح صوفیه چیزهای منافی ظاهر شرع گفتن و کلمات خلاف شریعت بر زبان آوردن از منتخب و در کشف نوشته کلماتی که در وقت مستی و ذوق

بی اختیار از بعضی واصلین صادر میشود چنانکه گفتن منصور انا الحق و گفتن جنید رحمه الله لیس فی جبتی سوی الله و گفتن بایزید بسطامی ما اعظم شأنی مشائخان این کلمات خلاف شرع را نه رد کرده اند نه قبول منقول از معدن المعانی۔

شطرنج بالکسر از قاموس و مؤید و شرح قاموس و بهار عجم و دیگر اهل لغت نیز بالکسر نوشته اند و بالفتح ضعیف گفته اند چرا که معرب است و وزن فعلل بالفتح در کلام عرب نیامده و صاحب بهار عجم نوشته که این معرب ستر نگ است که لفظ فارسی است بمعنی صد رنگ یعنی بصورت آدمی باشد و لهذا آنرا مردم کیا نیز گویند چون اکثر مهره های این بازی بنام انسان است بعضا این بازی را نیز ستر نگ گفته اند و نیز صاحب بهار عجم نوشته که بعضی محققین چنین گفته اند که معرب چترانگ است که لفظ هندیست معرب از چتر که بمعنی عدد چهار است و انگ که بمعنی عضو است چون بمعنی رکن استعمال یافته لهذا چترانگ فوجی را گویند که چهار رکن داشته باشد و این بازی نیز چهار رکن دارد سوای شاه و فرزین یعنی فیل و اسپ و رخ و پیاده است و بعضی معرب شش رنگ که مراد از شش رنگ شش رخ باشد و بعضی معرب صد رنگ گفته اند و رنگ بمعنی حیله و نام و اضع شطرنج حکیم صصه بن داهر هندیست و بزرجمهر حکیم نیز بعضی محققین نوشته اند که واضع شطرنج صصه بن داهر برای فیلسوف است

وصاحب رشیدی در رسالهٔ نوشته که شطرنج بمعنی اقسام غله که بهم آمیخته باشند از آن مستفاد میشود که شطرنج معرب آن باشد و بمناسبت آمیزش اقسام مهره های بازی معروف را نیز شطرنج میگفته باشند و خان آرزو در سراج اللغات نوشته که اگرچه لفظ شطرنج را صاحب قاموس بالکسر نوشته لیکن بالفتح هم صحیح است۔

شطر بالفتح و سکون ثانی بمعنی نصف هر شی و بمعنی جانب و طرف و جهت و نیمه و پاره از چیزی از منتخب و صراح۔

شط بالفتح و تشدید طای مهمله و کنارهٔ دریا و رود از شرح نصاب و صراح و لطائف۔

شطط بالفتحتین را از حد در گذشتن و بی راه شدن از منتخب۔

شطل بالفتحتین طای مهمله موسومیست که در میان حبلی تا حتی قمار باز زنند و کیسه که در میان ایشان خالی نشسته باشد پس قمار بازانی که از حریف خود نقد ستانند چیزی به آن مرد که خالی نشسته است میدهند از کشف۔

شطل بالفتحتین رسن دراز از منتخب و شرح نصاب و صراح۔

شطمان نام حشیشه۔

شطری بالفتح بمعنی یک نیمه و مستعمل بمعنی بعضی دانه که۔

شطاحی بالفتح و تشدید طای مهمله و حای مهمله بمعنی حیائی و شوخی از منتخب و غیر آن۔

شطرنج شطرنج باز و نوعی از فرش

فصل شین معجمه مع ظای معجمه

شظایا بالفتح اول و ظای معجمه و حرف چهارم یای تحتانی بمعنی ذره انتهای هر چیز و پاره و ریشهای هر چیز این جمع شظیه است از منتخب و در لطائف نوشته که شظایا بمعنی ریشهاست حرام مغز

فصل شین معجمه مع عین مهمله

شعب بالفتح بمعنی شکافتن و غار و امر را هی که در کوه باشد و بضم شین و فتح عین جمع شعبه است از منتخب و کشف و بحر الجواهر

شعاب بکسر اول راهها که در کوه باشند و شکافها و دره‌ها و این جمع شعب است از شرح مقامات حریری و منتخب

شعیب بالضم شین معجمه و فتح عین و یای تحتانی و بای موحده نام پیغمبریست از منتخب

شعر بالفتح موی آدمی وغیره و نوعی از جامهٔ باریک است و بعضی نوشته که آن سیاه رنگ میباشد و بالکسر بمعنی دریافتن و دانستن و در اصطلاح سخن موزون مقفی که قائل قصد موزونی آن کرده باشد و نزد بعضی محققین قید تسعر بودن شعر لازم نیست از مؤید وغیره و مولانا ابو یوسف در شرح نصاب نوشته که شعر بمعنی موقفت چیزهای باریکست و در اصطلاح کلام منظوم شعر و اول کسیکه در عربی شعر گفته یعرب بن قحطان است شعراوشان فیست شعر الناس یعنی ابن الشام خلیفه جمیل [illegible]

از محققان نوشته که اول کسیکه در فارسی شعر گفته بهرام گور است و شعر اول اینست

بیت منم آن پیل دمان و منم آن شیر یله / نام بهرام مرا و پدرم بوجبله

و بعضی نوشته که مصرعهٔ ثانی چنین است و از معشوقهٔ اوست در جواب او مصرعه نام بهرام ترا و پدرت بوجبله والله اعلم بالصواب

شعار بکسر اول جامه که زیر جامهٔ دیگر پوشند یعنی جامه که متصل ببدن باشد یا جامه که ببدن چسپیده مانند مثل قبا و ازار و کلاه و آن جامه که بالای آن دثار گویند مثل چادر و چغانی از کشف و منتخب و صراح

شعور بالضم بمعنی دانستن و دریافتن از منتخب و بحر الجواهر

شعائر عبادات و قربانیها و احدش شعیره

شعیر بروزن حقیر نام غله که بهندی آنرا جو گویند از منتخب مولانا ابو یوسف بن نافع در شرح نصاب نوشته که شعیر ماخوذ از شعر است که بمعنی موی باشد زیرا که جو بر سر دارد و گندم ندارد یا آنکه کم دارد

شعبده باز بالفتح بازیگر که کارها و بازیهای عجیب آنرا ظاهر کند

شعوذه بالفتح شین و عین مهمله شعبده گردانیدن و دستی کسی را تمام گرفتن و دوستی را یا از منتخب و صراح

شعریان بالکسر دو شعری یعنی عبور و غمیصا یا شعری شامی و شعری یمانی و این تثنیه شعری است نه جمع

شعبان چون درین ماه خیر کثیر منشعب میگردد و ارزاق عباد منشعب میشوند و تمامی امورات مقدرهٔ عالم علیحده علیحده میشوند لهذا باین اسم مسمی گشت از کتابی معتبر نوشته شد

شعلین بالضم و لام مکسور منسوب بشعله یا و نون برای نسبت چنانکه گرگین و سیمین

شعبده بالفتح و بای موحده نیز مفتوح بروزن دمدمه بمعنی بازی که ساحر کنند از کشف و مؤید و مدار

شعشعه بالفتح هر دو شین معجمه و سکون عین مهملهٔ اول و فتح عین مهملهٔ دوم بمعنی روشنی آفتاب و آب آمیختن بشراب و بمعنی شراب نیز گفته اند از مدار و منتخب و کشف آنکه بیک عین نویسند خطاست و صاحب منتخب نوشته که بمعنی پرتو و روشنی آفتاب چنانکه مشهور است در کلام عرب نیامده

شعبه بالضم والکسر آنکه از هر چیز منشعب شده شاخ درخت و در اصطلاح موسیقی نغمه که از نغمهٔ دیگر برآورده شود چنانکه شعبه است و چهار اند و شعبه از سر و نام و مقام دوازده گانه مشهور اند از کشف و مؤید وغیره

شعله بالضم زبانهٔ آتش و بالفتح خطاست از منتخب و مؤید و کشف و صراح

شعاع بالفتح جیم عربی وقت [illegible] واو و بتخفیف واو نیز بمعنی شعله که گرد برگردد و بسیار گردنده باشد و آن چنان باشد که بهر دو سر نی مشعله بسته گرد سر و دوش خود میگردانند لیکن در عرف تماشا بینندگان آنرا [illegible] گویند

شعله زاده کنایه از ابلیس و شیطان از مصطلحات

شعیره [illegible] رشته که در [illegible] مهمله و تحتانی مخفف از شعیره [illegible] از مصطلحات و چراغ هدایت

شعری بالکسر و راء مهمله مفتوح بروزن [illegible] اگر در استعمال فارسی راء مهمله را مکسور کرده بروزن دلی خوانند و آن ستارهٔ روشن است که بعد از جوزا بر آید چنانکه در آخر زمستان سر شام بر فلک نمایان میشود و شعری دو هستند یکی را شعری عبور خوانند بالفتح عین بواسطه آنکه از مجره عبور کرده است و آن بسیار روشن است و دیگری را شعری غمیصا نامند بالضم غین معجمه و فتح میم بجهت آنکه گویا او خواهر سهیل است که از و دور افتاده بر و میگرید که چشم او چرک آلود شده یعنی کم روشنی دارد و آن روشن نیست و نیز شعری عبور است که آنرا در ایام جاهلیت یعنی قریش بخدائی پرستش میکردند هر جا که تنها شعری مذکور شود مراد شعری عبور باشد که بغایت روشن است و سوای شعری عبور و شعری غمیصا نباشد اطلاق شعری بر کدام ستاره [illegible]

دیگر نیز کنند از منتخب و مؤید و بحر الجواهر وغیره -

شعری شامی ستاره ایست که روشنی کم دارد و جانب شمال طلوع میکند چون ملک شام بجانب شمال عرب واقع است لهذا بشام نسبت کرده اند و در برجندی شرح بیست بابی نوشته است که شعری شامی را شعری غمیصا نیز گویند -

شعری یمانی ستاره ایست روشن که بطرف جنوب تابد چون یمن بطرف جنوب عرب واقع است لهذا بیمن نسبت کرده اند و بعضی نوشته اند که نزد سهیل بطرف یمن باشد و بعضی نوشته که شعری یمانی سهیل را گویند و این خطاست چرا که از شرح تذکرهٔ نصیر الدین طوسی و شرح چغمینی فارسی آئین واضح میشود که سهیل سوای شعری یمانی است و در برجندی شرح بیست بابی نوشته که شعری یمانی را شعری عبور نیز گویند -

فصل شین معجمه مع العین مهمله

شعب بالفتح و بفتحتین و غلغله و شور و خروش و فتنه و فساد از بهار عجم و منتخب -

شعشاد بالفتح و در آخر دال مهمله نام برادر رستم که رستم را بحیله در چاه انداخته کشته از برهان و سراج -

شعخ بالفتح و بالضم شاخ حیوان که از میان تهی باشد از برهان -

شعواشف بالفتح غلافت قلب و پرده دل و سویدای دل یا چیزی که بر دل است -

دل از منتخب و صراح -

شغف بالفتح شدت محبت از بحر الجواهر و در کشف بفتحتین بفلانت دل رسیدن تا ثبت دوستی و در منتخب رسیدن چیزی در پردهٔ دل و بفتحتین در آویختن چیزی بچیزی و شیفته گردانیدن و رسیدن دوستی بمیان دل از مهذب -

شغال بفتح جانور معروف از مؤید و برهان -

شغل بالضم و بضمتین و بالفتح و بفتحتین بهر چهار وجه درست بمعنی کار و بفتحتین و باز داشتن از منتخب -

شغفه بالفتح پوست بمعنی اندام که از کثرت کار کردن سخت و درشت و سیاه شود و مجازاً بمعنی ذلیل و خوار از شرح بوستان از عبد الواسع و بعضی شغفه را بمعنی فریفته نوشته اند -

فصل شین معجمه مع فا

شغا بکسر اول و در آخر همزه محمله و منذرستی یعنی از مرض و نام کتابی از ابو علی سینا که کتاب مذکور جامع جمیع علوم معقول است مثل منطق و حکمت طب بفتح اول و بای حرف بمعنی آخر هر چیز و کناره و طرف هر چیز پس بهر دو معنی اول بفتح خواندن خطاست از بهار عجم که شیدا این حاج و مراح و منتخب -

شفتن بفتحتین مهربانی از منتخب و کشف و صاحب بهار عجم گوید که این -

لفظ را اکثر فارسیان بفتحات استعمال کرده اند اگرچه در عرب بسکون ثانی شهرت دارد و در خیابان نوشته که شفقت تحریک شفقه بمعنی مهربانی چنانکه در صراح است و تحقیق آنست که شفقت بالفتح است در اصل لغت بمعنی ترس است چون مهربان از آفات و بلیات دوست خود را ترسانند باشد مجازاً بمعنی مهربانی مستعمل شده -

شفت بفتحتین بمعنی لب -

شفاف بالفتح و تشدید چیزی لطیف که از پس آن چیز دیگر را توان دید چنانکه آب و شیشه و بلور وغیره -

شفه بالکسر و تشدید بمعنی افزونی و کمی و این از اضداد است از شرح نصاب -

شفاجرف بفتح شین و بضم جیم و رای مهمله لب کناره وادی آبگیر چه شفا بفتح بمعنی کناره و طرف و جرف بضمتین بمعنی وادی که آب او را بگیرد -

شفق بفتحتین سرخی شام و یا مراد بمعنی سرخی بامداد نیز از اصفهانی بیت

کی بود ای شفق فرام رخت لاله گون شود
بی باده رنگ زرد چو شفق صبح و شام را

باقر کاشی گوید بیت

سرزد هلال

دامن مستان شراب صبح نراگونه
رنگ شفق مده کنار صبح از بهار عجم

شفشاهنگ بفتح اول و ثانی و هر دو شین معجمه تا جنگ که در آن عمر ها باشند

بزرگ و باریک زرگران که تار طلا و نقره وغیره برای دراز کردن در آن سوراخها میکشند و هندی جنتر گویند از برهان -

شفتین بفتح اول و ثانی و ثالث یعنی هر دو لب -

شفتالو میوهٔ معروف و نیز بمعنی بوسه معشوق از رشیدی و بهار عجم و جهانگیری و برهان و مؤلف کتاب را شعریست که بنام میوه بصنعت ایهام در آن درج شده بیت

از باغ حسن خوبانی که سیب آلی سیاه آمد بجز شفتالو شیرین بهی دیگر نمی دارد

شفها بکسر اول لبها و این جمع شفت است که در اصل شفهة بوده از صراح -

شفره بالفتح آلتی است کفش گران را که بدان چرم را قطع کنند بهندی انبی گویند و بضم پلک چشم که مژه بر وی روید از منتخب -

شفعه بالضم همسایگی از منتخب و صراح -

شفشه بالفتح برنجن هفته بعضی مانند می باشد از ریسمان که بر دوک پیچیده شود از برهان -

شفوی بفتحتین منسوب بشفت که بمعنی لب است چون شفت در اصل شفه بود ها را در حالت نسبت بواو بدل کرده شفوی گویند چنانکه منسوب بشهر خوزه را خوزوی گویند از منتخب وغیره و در صراح و هم در منتخب نوشته که شفهی نیز درست باشد چنانکه مشهور

شده و صحیح شفتی ست در حروف شفوی با و فا و میم ست.

شفتالوی آروی بالف ممدوده قسمی از شفتالو.

شفتالوی کاردی قسمی از شفتالوی نفیس.

فصل شین معجمه مع قاف

شق عصا بفتح اول و کسر قاف مشدده چرا که مضاف ست بمعنی مخالفت جماعه اسلام از قاموس و سراج و کنایه از جنگ و جدال چرا که شکسته شدن عصا شکسته شود.

شقرت بالضم رنگیست که زرد و مائل بانک سرخی باشد از مفرح القلوب و بحر الجواهر نوشته که رنگیست میان سرخی و زردی و در منتخب نوشته که سرخی با سیاهی آمیخته.

شقاوت بالفتح بدبختی از منتخب.

شقر بفتح اول و کسر قاف در اصطلاح لاله کوهی از شرح نصاب و برهان.

شقدار بالکسر حاکم و پیادۀ عامل پرگنات.

شق نفس بالکسر مشقت نفس از رشیدی الف.

شق نقیض بالکسر و تشدید قاف اول بمعنی صورت و طور نقیض و نقیض رفع احتمال باشد چون انسان که وصل ست و لا انسان نقیض آن است.

شقائق شطا نوعی از جامه و فرش که گلدوز باشد از شرح نصاب.

شقائق لاله و این مفرد و جمع یکسان آید از بحر الجواهر و صراح و گاهی مجاز آ

بمعنی مطلق گلها آید.

شقب بالفتح و تشدید قاف بمعنی شکافت و شکافتن و دشوار آمدن کار بر کسی نام یک قلعه از قلاع خیبر و بالکسر و تشدید بمعنی نیمه چیزی و پاره از چیزی و کرانه کوه و برادر و دوست از منتخب و صراح و لطائف.

شقیق بمعنی برادر از شرح نصاب.

شقاق بالکسر بابلامت گرفتن و مخالفت و دشمنی کردن از منتخب و لطائف.

شقائق نعمان نوعی از لاله که تخم سرخ باشد و نعمان بالضم نام پادشاه از عرب لاله مذکور را از کوهستان آورده بود و بعضی گویند که پادشاه مسطور لاله موصوف را نهایت دوست داشت از منتخب و مدار و صاحب بحر الجواهر نوشته که نعمان بالضم بمعنی خون است پس نسبت کردن لاله را بخون ان بسبب سرخی آن است.

شقه بالضم و قاف مشدد پارچه جامه و کاغذ و غیره و در منتخب بمعنی جامه پیش شکافته و پارچه که بر سر علم بندند.

شقشقه بکسر شین معجمه و فتح دو قاف با گستاخی کردن شتر.

شقیقه بقاف بمعنی بجای نرم که میان گوش و پیشانی است بمعنی درد نیم سر از صراح.

شقی بالفتح بدبخت.

فصل شین معجمه مع کاف

شک بالفتح بمعنی انگشت و آنچه کنده در پایچه اسپ باشد از شرح قران السعدین و مصطلحات.

شکری بالفتح و دال اقرا ع بصورت تصغیر یای زائده چنانکه در الفاظ عربی دلبستری بمعنی گلا کردن و گلا از صراح و منتخب و شکری بچهار سطر نوشتن خطا است.

شکیبا بکسر بمعنی صبر کننده و از برهان.

شکر خواب خواب خوش و خواب سحر از برهان.

شکر لب بمعنی معشوق و کسی که لب او شکافته باشد.

شکنج بکسر و تین و با جهول بمعنی چین و آرام و لفظ خطا ست از مؤید و کشف و برهان و سراج و جهانگیری.

شکر آب کنایه از اندک رنجیده کدورتی ظاهری که در میان دوستان و در میان عاشق و معشوق واقع شود و از چیزی این را بیت رشیدی بر آن بهار عجم و کشف.

شگفت بکسر تین و کاف فارسی بمعنی تعجب یعنی تعجب و عجیب و غریب بکسر اول و ضم کاف فارسی نیز آمده بمعنی از هم گشودن غنچه از برهان و رشیدی و جهانگیری و در سراج نوشته که شگفت بکسر تین کاف عربی بمعنی تعجب و بفتحتین بمعنی وا شدن گل و بهر دو معنی بکاف فارسی شهرت دارد و آنچه تحقیق مؤید لفظ السنه است بهر دو کاف صحیح ست.

شکایت بکسر گله کردن.

شکنبه بکسر اول و فتح دوم بمعنی آنچه بفتح اول و ضم کاف گرفتن شکمبه هر دو نام چنانکه بدید آید.

شکل عقیم الانتاج آنست که صغرا و کبرا و صغری او اول باشد و در کبری موضوع بشرط آنکه صغری موجبه باشد خواه کلیه خواه جزئیه و کبری کلیه باشد خواه موجبه باشد خواه سالبه باشد و آنکه شکل مرکب باشد از دو قضیه پس قضیه اول را صغری گویند و قضیه دوم را کبری تا نامند و لفظ مکرر که در آخر صغری و در اول کبری واقع شود آن را حد اوسط گویند چون حد اوسط را دور کنی از شکل نتیجه حاصل آید و موضوع معنی مبتدا و محمول معنی خبر و شکل بدیهی الانتاج شکل اول است از اشکال اربعه مثال شکل اول یعنی شکل بدیهی الانتاج کل انسان حیوان و کل حیوان جسم و نتیجه این کل انسان جسم مثال شکل ثانی کل انسان حیوان و لا شی من الحجر بحیوان و نتیجه اینست لا شی من الانسان بحجر مثال شکل ثالث کل انسان حیوان و کل انسان ضاحک نتیجه اینست بعض الحیوان ضاحک مثال شکل رابع کل انسان حیوان و کل ناطق انسان نتیجه اش اینست بعض الحیوان ناطق.

شکرخند بمعنی تبسم از برهان.

شکم بالضم معروف و گفتن بمعنی آن معمول شکم و آنرا زدن و خنان آرند و در جهانگیری نوشته که شکم نیز آمده ست که والا نه کنند و تعلیم منعم بسبب انعام او و خواه بزبان خواه بقلب خواه بارکان چون چوارح یعنی دست و پا و در کلام و با لفتح و سکون کاف بمعنی فرج زن از نوادر و در شکفتن بمعنی کاف بمعنی شیر از ...

معروف که گاهی مجازاً بمعنی لعبت شوخ و پُر ناز آمده و نام زنی جمیله که خسرو برغم شیرین در عقد آورده بود و بکسر اول و فتح کاف عربی بمعنی شکست و شکار کننده و بتحتین کاف عربی و کاف فارسی نیز زنبور سیاه که بهندی بهونرا گویند از برهان و منتخب و بحر الجواهر و کشف و لطائف و مصطلحات -

شکار بمعنی قصد کشتن حیوان گاهی بمعنی حیوانیکه کشته شده باشد از مصطلحات و بهار عجم -

شکر ریز آنچه در شب عروسی بر سر عروس و داماد نثار کنند از برهان و سراج و بعضی گفته که کنایه از جلوه کردن دست چه وقت جلوه و نکاح بر سر عروس و داماد شکر ریزی کنند و بمعنی گریه شادی نیز آمده -

شکر خش بمعنی نمونه از مصطلحات -

شکر لنگ کسیکه فی الجمله لنگ باشد از مصطلحات -

شکر رنگ ناخوش و بیزار -

شکسته رنگ مراد از زرد رنگ -

شکیل بکسر تین رسن اسپ و بمعنی مکر و فریب از برهان -

شکال بکسر اول و کاف عربی ریسمانی که بر دست و پای اسپ و شتر بر بندند و بمعنی مکر و حیله و بالفتح و تشدید کاف بسیار شکل کننده و ظریف از لطائف -

شکار قبل آنرا گویند که همه جانوران شکاری را یکبارگی برای گرفتن صید بر هم بندند -

شکفتن بکسر اول و ضم کاف عربی کشوده شدن غنچه و بکاف فارسی نیز آمده از برهان -

شکیفتن بکاف عربی و یای مجهول بمعنی صبر کردن شرح بوستان از عبد الواسع -

شکوهیدن بضمتین بمعنی شکوه پیش اظهار کردن و ترسیدن از مؤید و لطائف و در جهانگیری بکسر بمعنی ترسیدن -

شکرون بکسر بمعنی شکستن و شکار کردن از برهان -

شکوخیدن بضمتین لغزیدن و افتادن از برهان -

شکولیدن پراگنده کردن از برهان -

شکنجیدن بکسر اول و ضم ثانی گرفتن عضوی باشد بسر ناخن از لطائف -

شکر کردن بکسر اول رنجانیدن و رنگ زدن کسی را -

شکستن بکسر از جهانگیری و در نسخه بالفتحتین -

شکسته ناخن عبارت از بی قوت و بی استعداد -

شکم خاریدن بهانه کردن و عذر آوردن از برهان -

شکر در چمن انداختن در بعض بلاد بجهت بخور و تعطیر مجلس در میان شکر براده عود آمیخته در مجمر ساز ند تا دود در بر ماند -

شکم در خویش درویدن کنایه از ترسیدن از مصطلحات -

شکوه بضمتین کاف عربی و واو مجهول بمعنی حشمت و بزرگی و مهابت و شان و شوکت و بکسر اول و ضم دوم بمعنی ترس و بیم از برهان و مدار و کشف و لطائف -

شکوفه بکسر اول و کاف عربی مضموم گل درخت میوه و مطلق غنچه و گل درختان بمعنی قی کردن نیز مشهور و هوا زدن بیرون دادن از برهان و جهانگیری و مصطلحات و در رشیدی بودن بهار عجم بضمتین و بودن کاف عربی اتفاقیست -

شکر بالضم والفتح نون برای لیاقت -

شکره بکسر اول و فتح کاف و فتح راء مرغ شکاری که معروفست از برهان و سروری و مؤید -

شکنبه بمعنی غذاست نوعی از تعذیب از ولایتی است و نجاران را از سر زن خیابان -

شکنبه بکسر اول و فتح کاف و سکون نون و بای موحده بمعنی معده حیوانات که بعد از خوردن آب غذا دران جمع شود -

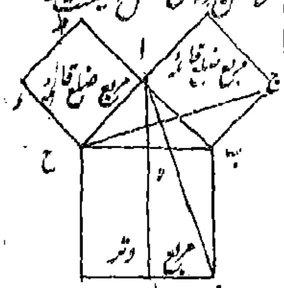
شکر خنده حریص بسیار خوار -

شکر پوره سنبوسه که درون آن از قند و مغز بادام مملو باشد از سراج -

شکر رنگی و شکر نخی زردی که در شکر پیدا شود -

شکر تری شکر سفید این ایجاد فارسست دانان هند است از بهار عجم -

شکل عروسی شکلیست برای اثبات این مطلب که هر دو مربع بر دو ضلع قائمه مساوی مربع وتر این قائمه باشد و این شکل را از ان عروسی نام کردند که عروس در لغت بمعنی کثرت مال است پس این شکل نیز کثیر النفع ست مانند کثرت مال یا آنکه بجای عروس این شکل مشابهت دارد چه بمعنی تشکل و چه باستنا انواع محاسن و آن شکل اینست

فصل شین معجمه مع کاف فارسی

شگر بفتحتین و کاف فارسی زنبور سیاه از مؤید و در برهان بکاف عربی چنانکه در سکندرنامه آمده مصرعه زپستان بهر یک شکر خورده شیر را -

شگرف بکسر اول و فتح کاف فارسی زیبا و نیکو و عجیب و بمعنی بزرگ اگر در اشیا استعمال کنند بمعنی زیبا باشد و اگر بمردم استعمال کنند بمعنی صاحب شکوه و بزرگ باشد از مؤید و کشف و برهان و جهانگیری و لطائف و مدار و سراج و فرهنگ قومی -

شگال بکسر بمعنی شغال از برهان -

شگون بضمتین فال گرفتن و این مفرس لفظ سگن ست که بضم سین مهمله باشد مرکب از لفظ س که بهندی نیک است و گن بمعنی اثر -

فصل شین معجمه مع لام

شلخا بالفتح اول و بای موحده و خای معجمه

نام مردی که از اصحاب عیسی علیه السلام بود از مؤید وغیر آن —

شلواله بالفتح بر وزن ہوا بمعنی ران و ازار مرکب ست از شل که بمعنی ران ست و لفظ وار کلمهٔ نسبت از بهار عجم و مؤید و سراج —

شلغف بالفتح زن فاحشه از برهان —

شلاق بالفتح و تشدید لام لفظ ترکی است بزور دست زدن بر سر کسی از مصطلحات و در لغات ترکی کسی را بچوب زدن ست و در سراج اللغات بمعنی ضرب دست و مجازاً بمعنی کوفتن نیز مستعمل ست و در مصطلحات بمعنی شوخ و فتنه انگیز نیز آمده —

شلتاق بالفتح و حرف سوم تای فوقانی در ترکی بمعنی جنگ و خرخشه —

شلتوک بفتح اول و سکون ثانی و ضم تای فوقانی و واو معروف و کاف عربی بمعنی شالی یعنی برنج که هنوز در پوست باشد از برهان —

شلنگ بفتحتین و سکون نون و کاف فارسی بر جستن از جائی بجائی از رشیدی و برهان و سراج و در کشف بکسر آمده —

شلک بالکسر و تشدید لام مکسور و کاف عربی آواز شلیک بندوق که یکبارگی سر دهند و این لفظ ترکیست از لغات ترکی نوشته —

شلیل بفتح اول و کسر لام و یای معروف نوعی از شفتالو از رشیدی و در جهانگیری نوشته که بکسر تین نام میوه است که رنگش سرخ و سپید دارد و در برهان نوشته که میوه ایست شبیه بشفتالو و در سراج نوشته که نوعی از شفتالو که بعضے آن تمام سرخ باشد و بعربی نام جامه ایست که در زیر زره پوشند کذا فی المنتخب —

شل بالفتح بعربی کسیکه دست و پای او حرکت نتواند کرد و بفارسی اسم چیز سست و نرم و بکسر اول نیزهٔ کوچک و بالضم و بالکسر نام میوه که بهندی بیل گویند —

شلاتین بفتح بر وزن سلاطین بمعنی شوخ و ناخوش و محکم و سخت و در گیرنده و تیز از لغات ترکی و چراغ هدایت و بهار عجم و در سراج نوشته که شلاتین بر وزن سلاطین شخصیکه بسیار آرام کند و از منع باز نماند و مجازاً بمعنی عاشق آید —

شله بضم اول و فتح لام مخففه نوعی از طعام که برنج را در آب گوشت بطور هریسه می پزند و نا واقفان این دیار آنرا شوله گویند بواو مجهول فقیر مؤلف بعضی ثقات را دیده که بالضم و تشدید لام گویند و آن برای معنی مذکور بیمکرده و محض خطا چرا که شله بالضم و تشدید لام بمعنی لته حیض آمده است و بمعنی فرج زن و بمعنی بت و بت پرست نیز و بفتح اول و تشدید لام جای سرگین انداختن و بفتح و تخفیف لام بمعنی قصاص و این تحقیق از رشیدی و مؤید و مدار و برهان و جهانگیری است و در سراج نوشته که شله بضم اول و فتح لام نوعی از طعام معروف و این در هندوستان شوله بواو مجهول شهرت دارد و اصل آن دیده نشده و بضم اول و تشدید لام فرج زنان و جای پلید بہا که در کوچه باشد و لته خون حیض بعضی بالمعنی بفتح اول گفته اند و این قوی است

شلایعنی شوخی و چسپیدگی بکارے

فصل شین معجمه مع میم

شمولاً و استقلالاً استقلالاً کنایه از کردن کاری بذات خود بی اتباع و رفاقت دیگران و شمولاً یعنی بالتبع و به پیروے دیگری بکاری در آمدن چنانچه پادشاهی ملازم پادشاهی شود جمیع امرای همراهش نیز مطیع آن پادشاه غالب شوند و نصب لفظ شمول و استقلال بجهت آنست که بمحل خود در ترکیب حال واقع شده است —

شمات بضم اول و تشدید میم و در آخر تای فوقانی شاد شوندگان بمکروهی و خرابی کسیے و این جمع شامت ست که بکسر میم اسم فاعل از شماتت باشد —

شماتت بالفتح شاد شدن بر خرابی کسیے از منتخب و صراح —

شمبلیت بفتح اول و سکون میم و فتح بای موحده و کسر لام و یای معروف و تای فوقانی نام گلیست زرد رنگ و بمعنی تخم حلبه که بهندی میتھی گویند از برهان و شملید بر وزن تمهید نیز آمده —

شمبلید بالفتح و فتح بای موحده نام گلیست که زرد رنگ باشد و تخم حلبه آن انها سے زرد رنگ باشد که بهندی میتھی گویند از برهان و شملید بر وزن تمهید نیز آمده —

شمشاد بالکسر نام درختیست که بلند باشد و چوب آن نهایت محکمی دارد و چون رخش خوشنما باشد لهذا آنرا از اقسام سرو دانسته و بمعنی ریحان و مرزنگوش نیز و بفتح هم آمده از برهان و جهانگیری و صاحب رشیدے ضبط حرکت نکرده و گفته که نوعی از شمشاد بمعنی ریحان نیز و در مؤید و مدار بفتح و در سراج نوشته که شمشاد بکسر اول درختی ست که چوب آن در غایت سختی و صفا بود و درختش راست و موزون و برگهایش بسبب باریکی و هجوم مودی خوبان مشابهت دارد گاہے مراد از آن موے خط باشد که بر عذار خوبان پیدا شود و گاہے بزلف و طره تشبیه کنند پس این همه مجاز خواهد بود و در تحفه بمعنی مرزنجوش گفته که آن را بهندی مروه خوانند —

شمشیر مرکبست از شم که بمعنی ناخن باشد و بمعنی دم شیر نیز آمده چون آلهٔ مذکور یعنی تیغ مشابه بناخن شیر ست و در شکل با شباهت بدم شیر لهذا باین اسم مسمی گردید از بهار عجم و برهان و جهانگیری و رشیدی —

شمر بفتحتین در فارسی حوض که حاشیه تالاب و نسر شیر که بهندی ملائی گویند از برهان و سراج و رشیدی و شمر بفتح اول و سکون ثانی در عربی بمعنی خرامیدن از منتخب و شمر بکسر اول و سکون میم نام شخصی علیه اللعنه که قاتل امام حسین رضی الله عنه بوده —

شموس بفتح اول و در آخر سین مهمله سرکش را به خواز سرو در منتخب و کشف بضمتین جمع شمس که بمعنی آفتاب هستند —

سوومی که گاهی بجاز بمعنی لبیّه شوق و بوسه نیز آید و نام زن جمیله که خسرو بزعم شیرین در عقد آورده بود و بکسر اول و فتح کاف عربی بمعنی شکست و شکار کننده و بفتحتین کاف عربی و کاف فارسی نیز زنبور سیاه که بهندی بهونرا گویند از برهان و منتخب و نیز بجواهر و کشف و لطائف و مصطلحات -

شکار بمعنی قصد کشتن حیوان گاه بمعنی حیوانیکه کشته شده باشد از مصطلحات و بهار عجم -

شکر ریز آنچه در شب عروسی بر سر زن و داماد نثار کنند از برهان و سراج و بعضی گفته که کنایه از جلوه کردنست چه وقت جلوه و نکاح بر سر عروس و داماد شکر ریزی کنند و بمعنی گریه شادی نیز آمده -

شکر خش بمعنی خوش از مصطلحات -

شکر لنگ کسیکه فی الجمله لنگ باشد از مصطلحات -

شکر رنگ ناخوش و بیزار -

شکسته رنگ مراد از زرد رنگ -

شکیل بکسر تلمیذ رسن اسپ و بمعنی مکر و فریب از برهان -

شکال بکسر اول و کاف عربی ریسمانی که بر دست و پای اسپ و شتر بر بندند و بمعنی مکر و حیله بالفتح و تشدید کاف بسیار شکل کننده و ظریف از لطائف -

شکار فیل آنرا گویند که همه جانوران شکاری را یکبارگی برای گرفتن صید سر دهند -

شکفتن بکسر اول و ضم کاف عربی شگفته شدن غنچه و بکاف فارسی نیز آمده از برهان -

شکیفتن بکاف عربی و یای مجهول بمعنی صبر کردن شرح بوستان از عبدالواسع -

شکوهیدن بضمتین بمعنی عظمت خویش اظهار کردن و ترسیدن از مؤید و لطائف و در جهانگیری بکسر بمعنی ترسیدن -

شکردن بکسر بمعنی شکستن و شکار کردن از برهان -

شکوخیدن بضمتین لغزیدن و افتادن از برهان -

شکولیدن پراگنده کردن از برهان -

شکنجیدن بکسر اول و ضم ثالث گرفتن عضوی باشد بسر ناخن از لطائف -

شکنج کردن بکسر اول رنجانیدن و تنگ نمودن کسی را -

شکستن بکسر اول جهانگیری و در برهان بفتحتین -

شکسته ناخن عبارت از بی قوت و بی استعداد -

شکم خاریدن بهانه کردن و عذر آوردن از برهان -

شکم در مجمر انداختن در بعض بلاد بجهت بخور و تعطیر محفل در میان شکر پاره عود آمیخته در مجمر سازند تا دود و بوی عود دیر ماند -

شکم در خویش وزدیدن کنایه از ترسیدن از مصطلحات -

شکوه بضمتین کاف عربی و واو مجهول بمعنی حشمت و بزرگی و هیبت و شان و شوکت و بکسر اول و ضم دوم بمعنی ترس و بیم از برهان و مدار و کشف و لطائف -

شکوفه بکسر اول و کاف عربی مضموم گل درخت میوه و مطلق غنچه و گل درختان و بمعنی قی که طعام غیر منهضم همه از دهان بیرون آید از برهان و جهانگیری و مصطلحات و در رشیدی و مؤید و بهار عجم بضمتین و بودن گل بمعنی قی اتفاقی است -

شکاشه بالضم و الف و نون برای لیا -

شکره بکسر اول و فتح کاف و فتح را مهمله مرغ شکاری که معروفست از برهان و سروری و مؤید -

شکنبه بمعنی غذا و نوعی از تعذیب و آلتی است مشهور و بخیابان یا از سرو روی خیابان -

شکنبه بکسر اول و فتح کاف و سکون نون و بای موحده بمعنی معده حیوانات که بعد از فرو بردن آب و غذا در آن جمع شود -

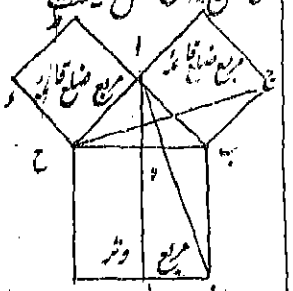
شکم بنده حریص بسیار خوار -

شکم پرور سنبوسه که درون آن از قند و مغز بادام و نخود پر بود از سراج -

شکر رنگی و شکر رنجی آزردگی و رنجش که میان دوستان گاهی واقع شود -

شکر تری شکر سفید این ایجاد فارسیان هند است از بهار عجم -

شکل عروسی شکلیست برای اثبات این مطلوب که مربع وتر مثلث قائمه مساوی مربع وترین قائمه باشد و این شکل را از آن عروسی نام کردند که عروس در لغت بمعنی کثرت مال است پس این شکل نیز کثیر النفع است مانند کثرت مال یا آنکه بجای عروس این شکل مشابهت دارد چه مجمع تشکل و جه باستار انواع محاسن و آن شکل اینست

فصل شین معجمه مع کاف فارسی

شگر بفتحتین و کاف فارسی زنبور سیاه از مؤید و در برهان بکاف عربی چنانکه در سکندرنامه آورده مصرعه ز پیکان بهر یک شکر خورده شیر -

شگرف بکسر اول و فتح کاف فارسی زیبا و نیکو و عجیب و بمعنی بزرگ اگر وا شیا استعمال کنند بمعنی زیبا باشد و اگر بمردم استعمال کنند بمعنی صاحب شکوه و بزرگ باشد از مؤید و کشف و برهان جهانگیری و لطائف و مدار و سراج و فرهنگ توسی -

شگال بکسر بمعنی شغال از برهان -

شگون بضمتین فال گرفتن و این مفرس لفظ سگن است که بضم سین مهمله باشد مرکب از لفظ سو که بهندی نیک است و گن بمعنی اثر -

فصل شین معجمه مع لام

شلجم بالفتح اول و بای و فتح خای معجمه

نام مردی که از اصحاب عیسی علیه السلام بود از مؤید وغیر آن۔

شلوار بالفتح بر وزن سروار بمعنی ازار و این مرکب ست از شل که بمعنی ران ست و لفظ وار که کلمهٔ نسبت ست از بهار عجم و مزیل و سراج۔

شلف بالفتح زن فاحشه از برهان۔

شلاق بالفتح و تشدید لام لفظ ترکی است بزور دست زدن بر سر کسی از مصطلحات و در لغات ترکی کسی را بچوب زدنست و در سراج اللغات بمعنی ضرب دست و مجازاً بمعنی کوفت نیز مستعملست و در مصطلحات بمعنی شوخ و فتنه انگیز نیز آمده۔

شلتاق بالفتح و حرف سوم تای فوقانی در ترکی بمعنی جنگ و خرخشه۔

شلتوک بفتح اول و سکون ثانی و ضم تای فوقانی و واو معروف و کاف عربی بمعنی شالی یعنی برنج که هنوز در پوست باشد از برهان۔

شلنگ بفتحتین و سکون نون و کاف فارسی بر جستن از جائی بجائی از رشیدی و برهان و سراج و در کشف بکسر آمده۔

شلک بالکسر و تشدید لام مکسور و کاف عربی آواز چند بندوق که یکبارگی سر دهند و این لفظ ترکیست از لغات ترکی و منتخب۔

شلیل بفتح اول و کسر لام و یای معروف نوعی از شفتالو از رشیدی و در جهانگیری نوشته که بکسرتین نام میوه ایست که رنگش سرخ و سپید دارد و در برهان نوشته که میوه ایست شبیه بشفتالو و در سراج نوشته که نوعی از شفتالو که بعضی آن تمام سرخ باشد و بعربی نام جامه ایست که در زیر زره پوشند کذا فی المنتخب۔

شل بالفتح بعربی کسیکه دست و پای او حرکت نتواند کرد و بفارسی بهرچیز سست و نرم و بکسر اول نیزه کوتاه و بالضم و بالکسر نام میوه که بهندی بهیل گویند۔

شلائین بالفتح بر وزن سلاطین بمعنی شوخ و ناخوش و محکم و سخت در گیرنده و تیز از لغات ترکی و چراغ هدایت و بهار عجم و در سراج نوشته که شلائین بر وزن سلاطین شخصی که بسیار آرام کند و از منع باز نماند و مجازاً بمعنی عاشق آید۔

شله بضم اول و فتح لام مخفف نوعی از طعام که برنج را در آب گوشت بطور هریسه می پزند و نادانان افغان این دیار آنرا شوله گویند بواو مجهول فقیر مؤلف بعضی ثقات را دیده که بالضم و تشدید لام گویند و آن برای معنی مذکور بیرون کرده و محض خطا چرا که شله بالضم و تشدید لام بمعنی لتهٔ حیض آمده است و بمعنی فرج زن و بمعنی جست و جست پرست نیز و بفتح اول و تشدید لام جای سرگین انداختن و بالفتح و تخفیف لام بمعنی قصاص و این تحقیق از رشیدی و مؤید و مدار و برهان و جهانگیری ست و در سراج نوشته که شله بضم اول و فتح لام نوعی از طعام معروف و این که در هندوستان شوله بواو مجهول شهرت دارد اصل آن دیده نشده و بضم اول و تشدید لام فرج زنان و جای پلید بهائم که در گوچه باشد و لتهٔ خون حیض بعضی بالکسر بفتح اول گفته اند و این اقوی است۔

شلائینی شوخی و سپیدگی بکار سے۔

فصل شین معجمه مع میم

شمولاً و استقلالاً کنایه از کردن کاری بذات خود بی اتباع و رفاقت دیگران و شمولاً یعنی بالتبع و به پیروی دیگری بکاری در آمدن چنانچه پادشاهی تابع پادشاهی شود جمیع امرای همراهش نیز مطیع آن پادشاه غالب شوند و نصب لفظ شمول و استقلال بجهت آنست که بمحل خود در ترکیب حال واقع شده است۔

شمات بضم اول و تشدید میم و در آخر تای فوقانی شادشوندگان بمکروهی و خرابی کسے و این جمع شامت ست که بکسر میم اسم فاعل از شماتت باشد۔

شماتت بالفتح شاد شدن بر خرابی کسے از منتخب و صراح۔

شمبلیت بفتح اول و سکون میم و فتح بای موحده و کسر لام و یای معروف و تای فوقانی نام گلیست زرد رنگ بمعنی تخم حلبه که بهندی میتهی گویند از برهان شملید بر وزن تمهید نیز آمده۔

شمبلید بالفتح و فتح بای موحده نام گیاهیست که زرد رنگ باشد و تخم حلبهٔ آن را نیز گویند زرد رنگ است که بهندی میتهی گویند از برهان و شملید بر وزن تمهید نیز آمده۔

شمشاد بالکسر نام درختیست که بلند باشد و چوب آن نهایت محکمی دارد و چون درختش خوشنما باشد لهذا آنرا از اقسام سرو دانند و بمعنی ریحان و مرزنگوش نیز و بفتح هم آمده از برهان و جهانگیری و صاحب رشیدی ضبط حرکت نکرده و گفته که نوعی از سرو باشد و بمعنی ریحان نیز و در مؤید و مدار بالفتح و در سراج نوشته که شمشاد بکسر اول درختیست که چوب آن در غایت سختی و صفا بود و درختش راست و موزون و برگهایش بسبب باریکی و هجوم مویی خوبان مشابهت دارد و گاهی مراد از آن موی خط باشد که بر عذار خوبان پیدا شود و گاهی بزلف و طره تشبیه کنند پس این همه مجاز خواهد بود و در تحفه بمعنی مرزنجوش گفته که آن را بهندی مروه خوانند۔

شمشیر مرکبست از شم که بمعنی ناخن باشد و بمعنی و شیر نیز آمده چون آلهٔ مذکور یعنی تیغ مشابه بناخن شیر ست در شکل یا مشابه بدم شیر لهذا باین اسم مسمی گردید از بهار عجم و برهان و جهانگیری و رشیدی۔

شمر بفتحتین در فارسی حوض که حرکت تالاب و سر شیر که بهندی ملائی گویند از برهان و سراج و رشیدی و شمر بفتح اول و سکون ثانی در عربی بمعنی خرامیدن از منتخب و شمر بکسر اول و سکون میم نام شخصی علیه اللعنة که قاتل امام حسین رضی الله عنه بوده۔

شموس بفتح اول و در آخر سین مهمله سرکش و بدخواز سرور و منتخب و کشف و بضمتین جمع شمس که بمعنی آفتاب ست۔

شماس بالفتح و تشدید میم مهتر ترسایان که میان سر تراشیده و در شهادت نامه نبشته
از منتخب و رشیدی و برهان نوشته که نام شخصی که دین آتش پرستی وضع کرده او ست
شمع بفتحتین بمعنی موم از قاموس و موید و منتخب نوشته که بفتحتین بمعنی موم و بسکون میم چنانکه مشهور ست مولد ست یعنی بعد از اختلاط عرب و عجم بهم رسیده و صاحب بهار عجم گوید که در فارسی بسکون میم مستعمل است بمعنی چیزیکه از موم یا از پیه ساخته روشن میکنند و این مجاز ست از قبیل تسمیة الشئ باسم مادته و آنرا بفارسی شمال گویند —
شموع بضمتین جمع شمع ست —
شمول بضمتین فرا گرفتن چیزی و محیط شدن بر چیزی از منتخب و لطائف —
شمل بفتح اول و سکون میم پریشانی و پراگنده و جمع شدن و فرا گرفتن از منتخب صراح بدانکه این لفظ از لغات اضداد ست
شمال بفتح بادیکه از طرف قطب و بنات النعش وزد و بکسر دست چپ و بمعنی عادت و جانب قطب بنات النعش را نیز مجازا شمال بکسر گویند چه اکه در اصل لغت شمال بمعنی دست چپ ست و این جا است که بطرف چپ کعبه منسوب ست چه عرب کعبه را شخص قرار داده اند که رو او بمشرق است و پشت او بمغرب پس جانب یسار از و بسمت پشت کعبه مسمی کرده اند و ملک شام را از شام گرفته اند که دست چپ کعبه باشد از منتخب و صراح و لطائف و کنز و چه تسمیه از شرح نصاب که از مولانا یوسف بن مانع ست —
شمائل بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست بمعنی خصلتها و عادتها و بمعنه شکل و بمعنی شاخهای نورسته درخت از صراح و منتخب و برهان و صاحب بهار عجم گوید که شمائل بمعنی خصائل ست مگر فارسیان بمعنی صورت و تقطیع و وضع استعمال کنند —
شم بالفتح و تشدید در عربی بمعنی بوئیدن و بالضم و بسکون میم غیر مشدد در فارسی پاپوش و نعلین چرمی معنی اول از منتخب و معنی ثانی از سروری و جهانگیری و لطائف و صاحب رشیدی گوید که بالفتح پا افزار چرمین یعنی پاپوش بمعنی نفرت و بیهوشی و بمعنی ناخن و در برهان نوشته که شم بالفتح در فارسی بمعنی فریب و نفرت و پریشان و افغان و نوحه و ناخن و سم گوسفند و امثال است و بعض شراح نوشته اند که شم بالضم نوعی از ابریشم که ناقص باشد و بمعنی نقطهای سپید که زنان هند بر دستها و پا نقش کنند و در سراج نوشته که شم بالفتح بمعنی ناخن و ازین ماخوذ ست شمشیر که در اصل بمعنی ناخن شیر ست و بالضم پا افزار چوبین —
شمیم باد و بوی خوش برآمیخته و در صراح بمعنی بوئیدن —
شمائم بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست خوشبو بانیکه بوئیده شوند این جمع شمیمه ست و جمع شمیم —
شماسیان بالفتح و تشدید میم قومی که کافر باشند و در برهان و سراج نوشته بمعنی جماعتیکه بر دین آتش پرست باشند
شمعون بالفتح نام مردیست و نام یکی از برادران یوسف علیه السلام که بقتل یوسف علیه السلام مشوره کرده بود و نام یکی از اصحاب عیسی علیه السلام —
شمع ایمن باضافت و فتح همزه و فتح میم انچه موسی علیه السلام در وادی ایمن بر درختی تجلی نور حق تعالی دیده بود —
شمن بفتحتین بت پرست از برهان و سراج
شمیدن بوئیدن و این از جمله لغات غریبه است که فارسیان دران تصرف کرده تصریف نموده اند از عالم طلبیدن و فهمیدن زیرا چه ماخوذ ست از شم بمعنی بوئیدن لیکن بعد از نوشتن تحقیق پیوست که شمیدن بمعنی بو کردن نیامده بلکه بمعنی رم شمیدن بنون ست و تحقیق شم بمعنی نفرت از سراج گرفته شمیدن در اصل فارسی بمعنی رمیدن و بیهوش شدن و پریشان شدن و ترسیدن آمده چنانکه در موید و جهانگیری ست —
شماره بضم ست حسیبا کردن کنایه از شمار صدها و هزاران دیگر است و حساب عقد انامل حساب با انگشت دست راست چپ کنند و شمار احاد و عشرات بدست راست نمایند
شمیده بمعنی بیهوش و پریشان از موید
و جهانگیری ست و غیره —
شم بالفتح و تشدید در عربی بمعنی بوی اندک و یکبار بوئیدن چیزی و بکسر اول و فتح میم در فارسی سر شیر که بهندی آنرا ملائی گویند و برای معنی اول بالکسر خطا ست از موید و کشف و منتخب و برهان و جهانگیری و لطائف و در سراج نوشته که شم بکسر اول و فتح میم بمعنی سر شیر و بالفتح و تشدید میم که بمعنی اندک مشهور ست لفظ عربی باشد ماخوذ از شم بمعنی بوئیدن مجازا و در فارسی بمعنی اندک و کم مستعمل شده —
شمسه بالفتح و حرف سوم سین مهمله بمعنی تا به ان و بمعنی قرص زرانود که در قبه یعنی کلس میباشد —
شمسیه بالفتح و سین مهمله و تشدید تحتانی نام رساله است در علم منطق —
شمامه بالفتح بوی خوش که از چیزی بوئیده شود و بالفتح و تشدید میم نوعی از خربزه کوچک صحرائی خوشبو که بفارسی دستنبو گویند و بهندی کچری و سیندهی نامند از منتخب و بعضی اهل لغت نوشته که شمامه دستنبو آن گلوله باشد که بصورت گوی مرکب از چیزهای خوشبو که آنرا بدست دارند و گاهی بوئیدند
شماچه بالفتح چیزی خوشبو که بوئیده شود
شماسی بالفتح و تشدید میم در برهان و سراج نوشته که بمعنی شخصی ست که بر دین شماس باشد و شماس نام آتش پرستی ست
شماخی بفتح اول و کسر خای معجمه ولایتی ست قریب شروان از فرهنگ —
ماده بضم اول پا افزاری را گویند که زیر آن از چرم و بالای آن از ریسمان باشد و آنرا بترکی چاروق گویند ۱۲ از برهان

شماعی بالفتح و تشدید یکی که شمع ریزد آری فارسیان اکثر یای حطی در آخر صیغهٔ اسم فاعل زیاده کنند چنانکه قنادی از مصطلحات۔

فصل شین معجمه مع النون

شنوا بالفتح یعنی شنونده و سمیع۔

شنابک بکسر اول بمعنی شناوری و نام درختی است که هندیان آنرا ... گویند و آنرا اشنو نیز نامند از شرح نکل کشتی و مؤید و سراج و مدار و برهان۔

شنعت بالضم و شناعت بالفتح هر دو لفظ بمعنی زشتی و بدی و طعنه از بحر الجواهر و منتخب و سراج و در تاج بکسر۔

شناست بالفتح بر وزن قنات دشمن دارندگان و این جمع تکسیر شانی است که مهموز لام باشد۔

شنبلید بالفتح و بای موحده نیز مفتوحه دوای معروف نام گلی است که زرد رنگ باشد و بمعنی تخم شنبلید آن و اسامی زرد رنگ باشد که تره آنرا ... گویند از مؤید و رشیدی و سروری و سراج و کشف و برهان و مدار و جهانگیری۔

شناسا نیز بمعنی شناسنده و خدیو گوید بیت شهرت بیدار او آوازه ناتوانیها ماست شناسا زو برد موی تیغ تیز را از چراغ هدایت و بهار عجم۔

شنقار بالضم و قاف و بجای قاف غین معجمه هم آمده نام طائر شکاری است سفید رنگ برابر عقاب ... زیاده و بسیار کمیاب است و این لفظ ترکی است و در رسم الخط ترکی شنقار نویسند بزیادت ... و علامت ... قبل از برهان۔

شنبار بکسر اول بمعنی شنا و در و بمعنی شوم و نامبارک و خرابی و بمعنی ننگ و عار و در عربی بمعنی دشمن بازالة الغین۔

شناب بفتح پریاور شنیبا۔

شنجم بالفتح بمعنی بدو زشت۔

شنچرف بالفتح و ... بمعنی ... و ... آن۔

شنگ بالفتح و کاف فارسی در اصل بمعنی دزد و راهزن است و مجازاً بمعشوق اطلاق کنند و بمعنی شوخ و ظریف از سراج و رشیدی و برهان۔

شنگول بر وزن مقبول بمعنی شوخ و ظریف از برهان و سراج و رشیدی۔

شنگل بالفتح و کاف فارسی مضموم بمعنی شوخ و ... از برهان۔

شنیدن بالفتح اول بمعنی سمع یعنی سخن را گوش کردن و بمعنی بوییدن و دیدن قول برهان و جهانگیری و مؤید و سروری و غیر ... و در شکرستان نیز ... که از اسامیان بهر ... بالفتح ... و ... که در ... بکسر ... بمعنی ... و بالفتح اول بمعنی ... مگر ... علی قوی است۔

شنفتن بالفتح اول و ضم نون و سکون فا بمعنی شنیدن از رشیدی۔

شنقار بالضم اول بمعنی ... سالطین ... اشتعال کنند ... شرف ...

شن بالفتح و تشدید نون مشک آب کهنه از منتخب و شرح نصاب۔

شنلو بکسر اول و فتح نون نام درختی است که هندیان آنرا ... گویند از شرح نکل کشتی۔

شنو بکسر اول و واو معروف بمعنی ... از رشیدی و ... و بالفتح ... سراج بالفتح ... آمده۔

شنار بکسر اول بمعنی شناوری از مؤید و سراج و مدار و برهان۔

شنبه بکسر شین معجمه اول و سکون نون و اول و کسر شین معجمه دوم و فتح نون ... روز ... و عادت ... استعمال این لفظ بمعنی خوی بد است از منتخب و شرح نصاب۔

شنغر بالفتح اول و سکون نون و فتح زای معجمه و ... نام گاوی ... که بر ... معروف و ... است ... شده با شیر ... کرده۔

فصل شین معجمه مع الواو

شوا بکسر بمعنی ... از ... و در برهان نوشته که در عربی ... گذشته بر ... و در فارسی ... دست و پا ... بسیار کار کردن۔

شوری بالضم و واو معروف و در آخر الف ... مشوره از منتخب۔

شواشب بکسر ... و ... شیر ... آلوده ...

شور سخت بمعنی بدبخت۔

شوا سقط بفتح و ضم اول و تا و فوقانی سرفالید از برهان و جهانگیری و تحفة السعادة و سروری بمعنی چیزی که عربی ... گویند و بعضی گویند که فیل مرغ۔

شوکت بالفتح فر و قوت و تیزی و شهرت و هیبت از منتخب۔

شوغ بواو ... و زای معجمه ... بمعنی ... که آن را ... بمعنی ... رشیدی و کشف و برهان و جهانگیری ... بواو مجهول ... که ... بمعنی ... چیزی که ... و غیره۔

شواهق بکسر و فای معجمه جبال بلند و بلندیها این جمع شاهق است مشتق از شهوق بمعنی بلند شدن۔

شوار و بفتح و ... بکسر بمعنی رسندگان ... از کشف و در ترجمهٔ مقامات حریری نوشته که شوارد ... جمع شارده است که ... شیر ... و ... گریزنده۔

شوا ... جمع شاهد۔

شور بالضم فتنه و غلغله و شهرت و آشوب و بمعنی عشق و شیون ... و ... کننده و ... و بالفتح در عربی بمعنی ... و ... کردن از ... و ... اللغات۔

شور ... رنگی از ... که ...

خرد باشد از شرح خاقانی
شوشتر نام شهری از ایران و در سراج اللغات نوشته که شوشتر بر وزن خوبتر نام شهری است از خوزستان که دیبای آنجا بخوبی مشهور است ۔
شوره گز بفتح کاف فارسی و زای معجمه نوعی از درخت گز که در زمین شوره روید از رشیدی و برهان ۔
شونیز بواو و یای معروف و زای معجمه تخمی است سیاه که بهندی کلونجی گویند از سراج ۔
شوط بالفتح تک و گشت از صراح
شواظ بالضم اول و ظای معجمه بمعنی شعلهٔ آتش از شروح نصاب ۔
شوارع بکسر را مهمله و عین مهمله راههای بزرگ و راههای راست از منتخب
شواهق بلندها و بلندیها این جمع شاهقه است که ماخوذ از شهوق باشد و شهوق بضمتین بمعنی بلند شدن است
شوارق روشنیها و چیزهای روشن
شوک بالفتح بمعنی خار ۔
شوال وجه تسمیه آنکه درین ماه عرب سیر و شکار میکردند و از خانهای خود بیرون میرفتند مشتق از شول که مصدر است بمعنی بر داشته شدن ۔
شواغل جمع شغل ۔
شورغال که بمعنی روز زینه مشهور است این لفظ غلط است چراکه در کتب یافته نشده و در مدار نوشته که سیورغال

بالضم سین مهمله و ضم یای تحتانی و واو معروف و غین معجمه بمعنی مدد معاش و در لغات ترکی بالفتح اول و واو معدوله و سکون رای مهمله بمعنی انعام نوشته است ۔
شوم بالضم مصدر است بمعنی بد فالی بواو و این لفظ بدل از همزه است از صراح و منتخب و فارسیان بمعنی نحوست زنند و هم را بمعنی اسم مفعول و در محاورهٔ اردو مجازاً بمعنی بخیل مستعمل میشود ۔
شور چشم کسیکه نظر او بچیزی ضرر رساند و مردم را بیمار نماید از شرح نصاب و سراج
شوراندن پریشان کردن ۔
شوشکن بالضم و کاف فارسی بکسر و سکون بمعنی جامه و بدن که پرچرک باشد بهندی آنرا میلا گویند از برهان و شروح نصاب ۔
شوغ ترازو بمعنی دغل و ماخوذ از سنگ کمتر ترازو داشتن از مصطلحات ۔
شوله بالفتح منزل نوزدهم از منازل قمر و آن دو ستاره اند بر منتهای دم عقرب بجای نیش بغایت منحوس ۔
شوشه بالضم بمعنی توده و شوشه هر چیز و سبائک زر و نقره و آهن و غیره از کشف و برهان و سراج ۔
شوریده شوریده و پریشان حال و مجازاً بمعنی دیوانه و عاشق ۔
شوره پز کیست معروف مثل نمک تا نام گیاهی است و در سراج نوشته که شوره زمین تمناک زاخاک شوره نوعی از درخت گز ۔
شوهره بفتح اول و سوم و چهارم بمعنی شهره

اگر گلها را بر رشته بسته بر سر عروس و داماد ببندند
شوره را به آب شور درین لفظ ها بر اسک نسبتیست چنانکه در سبزه و سفیده ۔
شومی بواو معروف بمعنی نحوست اگرچه شوم مصدر است حاجت بیای مصدری ندارد لیکن فارسیان و اکثر بعض مصادر عربی که در محاورهٔ خود بمعنی اسم فاعل و اسم مفعول استعمال میکنند یای مصدری بطور فارسی زیاده مینمایند چنانکه خلاص و خلاصی و سلامت و سلامتی همچنین شوم و شومی ۔
شوره پشتی شوخی و کج ادائی از مصطلحات ۔
شومی بالضم شوهر از برهان ۔

فصل شین معجمه مع های هوز

شهروا بالفتح درم و دینار ناسره که خاص در یک شهر رائج باشد و این در اصل شهر روا بود یک را را مطابق قاعدهٔ معروف حذف کردند و نیز آن درم ناسره که سکهٔ یکی از ملوک ظالم در ملک خود بزور رائج کرده بود در ملک دیگران رواج نیافته از رشیدی و سراج و خیابان و برهان و مولف گوید ظاهرا باین معنی در اصل شهر روا بود و در منتخب نوشته که نوعی است از خرمهره که کوچک باشد بقدر تخم خرما ۔
شهدا بضم اول و فتح ثانی جمع شهید
شهر خدا ماه رجب و ماه رجب را اصم گویند که بمعنی ناشنوا کرست چراکه روز قیامت همه شهرها یعنی ماهها را بگواهی

دادن گناهان که مردم در آن شهر کرده باشند طلب کنند همه شهور گواهی دهند مگر ماه رجب گواهی ندهد و گوید که من اصم بودم گواهی نشنوا کم و ادا آنکه رجب را از آن اصم گویند که در آن آواز تیغ و سپر بر نیاید و بانگ جدال شنیده نشود زیرا که آن از شهور حرام است چنانکه در آن ممنوع بود ۱۰ از شرح قرآن السعدین ۔
شهبا بفتح اول و سکون ثانی و حرف سوم بای موحده مونث اشهب بمعنی دیان سفید و سیاه که سفیدی آن غالب باشد بر سیاهی آن از شرح خاقانی ۔
شهلا بالفتح زن سیاه چشم از منتخب و نوعیست از نرگس که در گل آن بجای زردی سیاهی باشد مشابه چشم انسان همان نرگس است و آن قسم که زرد است آنرا عبهر گویند و در سراج نوشته که شهلا بمعنی چشم سیاهی که مائل بسرخی باشد ۔
شهاب بالکسر نام رنگ سرخ معروف که در اصل شاه آب بود از برهان جهانگیری و بکسر اول ستاره روشن و بمعنی شعلهٔ آتش بلند شده و ستارهٔ مانند چیزیکه بشکل انار آتشبازی بر فلک و دان میشود و آن رجم شیاطین است و نزد حکما آن دخان ارضی است که بکرهٔ نار رسیده مشتعل میشود از مؤید و منتخب و صراح و مدار و لطائف و دیگر کتب و در لطائف و مدار نوشته که بفتح بمعنی سنگ است ۔
شهلاب بالفتح نام ملکی است که ده باه

آنجا در از سو باشد از شرح خاقانی۔
شهب بضمتین کواکب روشن از منتخب۔
شهوت بالفتح آرزو و شوق نفس بطرف حصول لذت و منفعت از بحر الجواهر و سروری و در شمسی نوشته که شهوت بمعنی مطلق آرزو و خواهش خواه آرزوی طعام باشد خواه آرزوی جماع۔
شهامت بفتح بزرگی و توانائی و شادمانی و چستی و دلیری از منتخب و کنز۔
شهادت خبر درست و گواهی دادن و کشته شدن برامر حق و بیجا و حاضر شدن و ظاهر شدن و آگاهی و اطلاع و گواهی دادن بوحدانیت حق تعالی و رسالت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و گاهی شهادتین مراد از کلمهٔ شهادت باشد از منتخب و تاج المصادر و صراح و غیره۔
شهربند بمعنی حصار و بمعنی مقید و محبوس و زندان۔
شهید بمعنی گواه و کشته شده و بیگناه یا در راه خدا و آنکه از علم او هیچ غائب نباشد از منتخب و نام شاعری۔
شهود بضمتین حاضر شدن و بمعنی حاضر شدگان و گواهان جمع شاهد از منتخب و در لطائف نوشته که شهود در اصطلاح سالکان رویت حق ست که از مراتب کثرات و موهومات صوری عبور نموده بمقام توحید عیانی رسیده در صور جمیع موجودات مشاهدهٔ حق نماید و غیریت دور شده هرچه بیند حق بیند۔

شهرود نام سازی مثل موسیقار از برهان و در سراج نوشته که شهرود نام رودیست در عراق و نام سازی ست و تار بم که بر ساز با بندند۔
شهریور بفتح اول و کسر را و یای مجهول و فتح واو نام ماه شمسی و آن مدت ماندن آفتاب ست در برج سنبله باید که تفاوت با کوار که ماه هندیست مطابقت دارد۔
شهر بمعنی ماه که مثلی ست مشهور و این را از آن شهر گویند که چون مردم نظر میکنند بسوی هلال پس مشهور شده سیاهی آنرا از طلبی که یکتا فست نوشته شد و شهر که تیره باشد و از ... ست۔
شهریار پادشاه بزرگ ... از برهان۔
شهوار ... بهتر ... که لائق پادشاه باشد از برهان۔
شهور بضمتین بالهاء و این جمع شهر ست که بمعنی ماه باشد۔
شهودس بمعنی مشهور ... از ... ست۔
شهادت مستوی ... شدن در شهر که تا الآن معلوم باشد پس در شریعت آنرا شهادت کامل ندانند و احکام شهیدان جاری نسازند بهمین سبب آنرا غسل و کفن دهند و الا شهید را غسل و کفن نه دهند۔
شهبر کنایه از آدم صفی علیه السلام و کنایه از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و کنایه از رستم بن زال و وجه تسمیه ... از ... ست۔

شهنازه بالفتح و حرف ثالث نون و زای معجمه نام نوائی از موسیقی از مصطلحات و در لطائف بمعنی عروس نیز آمده و بعضی نوشته که نام خواهر جمشید ست که ضحاک آنرا بنکاح آورده۔
شهر سبز نام شهریست از توران نزدیک سمرقند از سراج۔
شهرتاش همسایه و هم شهر۔
شهیق بفتح بمعنی آخرین آواز خر و زفیر آواز اولین خر کذا فی المنتخب و در آواز خر دو قسم صوت میباشد یکی باریک و دیگر ثقیل باریک را زفیر گویند و ثقیل را شهیق۔
شهلان بالفتح نام کوه از برهان شاید که بدل از سهلان باشد۔
شهربانو دختر یزدجرد پادشاه ایران که در خلافت حضرت عمر رضی الله عنه اسیر آمده بود و بنکاح امام حسین رضی الله عنه در آمده و امام زین العابدین رضی الله عنه ازو متولد شده بود۔
شهبره بالفتح و بای موحده و را مهمله بر وزن مفتوح بمعنی پیرزن از شرح نصاب۔
شهره بالضم بمعنی سهره که از گنجشک ... و این ممنوع ست۔
شهیر بالضم کلمه ایست که در مقام افتخار ... استعمال کنند از برهان و لطائف۔
شهنشاه پادشاه عظیم الشان و این مخفف شاهان شاه ست بجهت ضرورت کردند از برهان و خیابان۔

شهله بالفتح و لام نیز مفتوح بمعنی پیرزن از شرح نصاب۔
شهوت کلبی علتی ست که هرچند خورد اشتهای طعام و حرص بر ماکولات همچنان باشد و این مرض را جوع الکلب نیز گویند۔
شهر نبی مدینهٔ منوره۔
شهنائی نام سازی که آنرا سرنا گویند از برهان۔
شهیدی ترنجی که از اندرون سرخ برآید۔
شهی پادشاهی و بمعنی داماد و هر چیز شیرین را نیز گویند و بمعنی حلوائی که از نشاسته و تخم مرغ پزند از لطائف و در عربی بمعنی هر چیزیکه آرزو پیدا کند و مرغوب باشد۔
شهری بالفتح نوعی از سرود که نیز بانی پهلوی باشد از مصطلحات۔
شهوی بالفتح منسوب بشهوت بحذف فوقانی۔
شهوانی بالفتح منسوب بشهوت که بمعنی خواهش نفس و آرزو ست بزیادت الف و نون چنانکه انسانی۔

فصل شین معجمه با تحتانی

شیا بالفتح آشفته و دیوانه از برهان و سراج۔
شیوا بیای مجهول فصیح و بلیغ از برهان و سراج۔
شیر خدا از جمله اسماء الله یکی از القاب حضرت علی کرم الله وجهه۔
شیبا بیای معروف مراد از زر۔

۳۰۱

باب الظا مع الیا

باب العین مع الالف

وقماش و زیور که از جانب داماد بخانه
عروس برند بترکی ساچق و بهندی بری
گویند از برهان و بهار عجم ـ
شیب بالفتح در عربی بمعنی پیری و
سفید موشدن و بالکسر و یای معروف
دوال باریک که بر دنباله تازیانه
وصل کنند تا بوقت زدن آواز برآید
و بالکسر و یای مجهول در فارسی مخفف نشیب
از مؤید و منتخب و سراج
شیب و شیبا هر دو لفظ بیای
مجهول بمعنی سرگشته و مدهوش از برهان ـ
شیرقالا بیای مجهول و ضم قاف و تشدید
لام آهنی که قفل در آن [illegible]
و آن اکثر [illegible] شیر باشد [illegible]
گویند از چراغ هدایت ـ
شیخوخت بالفتح و بدو خای معجمه بمعنی
پیری بعد از پنجاه سالگی تا آخر عمر از منتخب
شیبت بالفتح پیری
شیشه [illegible] نوعی از گلهای [illegible]
است و آن چنان باشد که سر و شیشه را
با هم دیگر ملاقی کرده [illegible]
یا [illegible] گذارند و آن مقدار ریگ
در شیشه اندازند که [illegible]
از شیشه [illegible] بریزد یا منقلب کنند
تا از آن [illegible] بریزد
شیست بیای معروف بچه بز و
آهو و نخچیر که از بسیار خوردن شیر
مادر خود مست گردد ـ
[illegible] بیای معروف و کاف [illegible]

مجمه نام دوائی است مشابه بنفشه معرب
شیرخشک بابدال کاف عربی بتای
فوقانی از بهار عجم ـ
شیث بالکسر و در آخر ثای مثلثه نام
پیغمبر که پسر آدم علیه السلام بود سکانیکه
در آخر این لفظ شین معجمه نویسند
محض خطا است ـ
شیخ بالفتح بمعنی خواجه و پیر از شرح نصاب
شید بالفتح بر وزن قید بمعنی [illegible]
و بالکسر و یای مجهول بمعنی روشنی و بمعنی
آفتاب از برهان و بالکسر بیای معروف
در عربی آنچه دیوار را بدان اندایند
مثل گچ و [illegible] و بالفتح گچ و جز آن
اندودن دیوار از منتخب ـ
شیدا بالفتح و تشدید یا مکار و فریبنده
شیرگیر که او را مستی نشه شراب
متوسط باشد بمعنی معربد و صاحب [illegible]
[illegible] از بهار عجم در برهان نوشته که بمعنی
نیم مست است و بمعنی مست نیز آمده [illegible]
[illegible] بمعنی تمام مست از سراج
نوشته که شیرگیر [illegible] از مصطلحات
نوشته که کیفیت [illegible] باشد و از جا
در نیاید و خود داری نماید ـ
شیپور بالفتح و بای فارسی در عربی
و واو معروف نام سازی که در جنگ
نوازند و آنرا نفیری گویند و نای رومی
نیز گویند از رشیدی و برهان ـ
شیر و شکر نوعی از جامه ابریشمی [illegible]
[illegible]

فروختن اشیا خریداران را اول جنس
ناقص نمودن و بعد از آن جنس کامل
و بهتر را بنظر خریدار نمایش دادن تا تمیز
نیک و بد کرده قدردانی نماید و مقبول
[illegible] است که اول جامه ناقص
را عرضه نمایند ـ
شیشه باز کنایه از مکار و دغاباز
زیرا که [illegible] بازیگران رقاص که
شیشه بر سر گرفته رقص کنند ـ
شیخ الرئیس لقب بوعلی سینا
شیاف ابیض بکسر اول نام دوائی
چشم است مرکب از شیاف [illegible] که سوزش
و سرخی چشم را مفید بود و جزو اعظم آن
سفیده کاشغری است ـ
شیر غلط بیای مجهول و فتح غین معجمه
و سکون لام نام [illegible] که چون
حریف را بر زمین بیندازد [illegible] دست و پا
[illegible]
[illegible]
بر زمین رساندن نتوانند [illegible] شیر اصلا
[illegible] نخواباند ـ
شیوع بضمتین آشکارا شدن
[illegible] بیای معروف مراد از چیز
[illegible] و کمیاب و نادر ـ
[illegible] نوعی از جامه [illegible]
که آنرا [illegible] گویند و از
[illegible]
[illegible] باشد [illegible]
که بهندی آنرا [illegible] گویند ـ

شیشه بر سنگ کنایه از شکست و خرابی
شیشاک بالکسر و یای معروف و حرف
سوم شین معجمه و کاف عربی بمعنی بچه
گوسفند یکساله و بر باب چهارتاره و این
لفظ ترکی است از ادات الفضلا ـ
شیشه دل نامرد
شیم بکسر اول و فتح ثانی عادتها و خویها
و باین معنی جمع شیمه است و بالکسر و یای
معروف نوعی از ماهی است که درم دار باشد
از منتخب و برهان و سراج ـ
شیر اندام کسی است که سینه فراخ
و باریک کمر و بازو ستبر باشد از مصطلحات
شیر علم تصویر شیر که بر جامه علم دوزند
برای تفاول غلبه و هیبت ناظرین ـ
شیرین نام معشوقه فرهاد و بمعنی عزیز
و نایاب از مصطلحات ـ
شین بالفتح در عربی بمعنی زشتی و عیب
و این خلاف زین است و در فارسی
بالکسر و یای معروف بمعنی نشستن چراکه
[illegible] نشستن است از منتخب و سراج و کشف
و برهان و نام یکی از حروف تهجی و این
حرف بتای فوقانی بدل شود چون
نخش و نخت و بجیم عربی چون کاش
و کاج و بجیم فارسی چون پاشان و پاچان
و بسین مهمله چون شارک و سارک نام
[illegible] که بهندی مینا گویند و بغین
معجمه چون [illegible] بمعنی جال و بلام
چون اسپ [illegible]
که [illegible]

[illegible]

پاشنگ و پاهنگ بهای فارسی نیبار که برای تخم کار آرند و شین مصدر و ماضی و مضارع وامر برا زمهله بدل شود چون از کاشتن کارد و از برداشتن بردارد و از انباشتن انبارد و از گماشتن گمارد و از گشتن گردد و افاده معنی نسبت نیز کند چون پولش یعنی ... باستدلال بانگه که پدپد کنند و پوپ کاکل مرغان باشد و آن پرچند است بالیده بر سر آنها و بالش تکیه که در قدیم از بال و پر مرغان میساختند و پرپش یعنی سر شیر از جواهر الحروف —

شیدبان بالفتح و ذال معجمه مضموم بمعنی گرگ درنده مطلق یا نوعی از گرگ —

شیوا زبان بالکسر و بای مجهول فصیح و بلیغ و تیز زبان —

شیر گردون برج اسد و بمعنی آفتاب از برهان —

شیر شادروان تصویر شیر که بر فرش و پرده در کشند از مؤید —

شیلان بالکسر یا معروف و یا مجهول نیز بمعنی سفره و خوان طعام و دسترخوان و مجازاً بمعنی طعام نیز آمده و نام میوه که آنرا عناب نیز گویند از برهان و سراج و رشیدی و بهار عجم و مؤید و کشف —

شیپور بالکسر و یای مجهول نوعی نای که با تم و در بشارت ... بالفتح بمعنی نوحه و فریاد و قصه شین و او معروف جمع شان و هم جمع شین که بمعنی زشتی و عیب است از رشیدی و برهان و کشف و غیره —

شیر شکن بیای معروف حسرت خوردن —

شیرک شدن کم شیر شدن از مصطلحات —

شیشه بر سر بازار شکستن افشای کردن از مصطلحات —

شیروان بیای معروف و دال مهمله گوسفند و غیره که ... بالای شکمبه ... که از چراغ هدایت —

شیشه گان بالفتح و کاف عربی جمع شیشگی که ... التنقیح ... —

شیروان بالکسر و یای مجهول ... نام شهریست از برهان و سراج

شیبان بالفتح و ... سوم با ... نام ولی و نام قبیله از الالفاظ و در منتخب نوشته که نام دو قبیله است —

شیبیدن بهم زدن ... بمعنی از برهان ... آرد و غیره و مجازاً ... بمعنی ... شیدان

شیهه بالکسر یا معروف آواز اسپ که عربی آن ... از برهان و سراج

شیمه بالکسر و یای معروف طبیعت و عادت و خوی از منتخب

شیفته عاشق و مدهوش از برهان

شیوه بیای مجهول ناز و کرشمه و طرز و روش و بمعنی هنر و کمال از برهان

شیرویه بیای مجهول نام پسر خسرو پرویز بمعنی شجاع و صاحب از برهان و سراج

شیعه قومی و گروهی علیحده که جمع شوند بر امر از مؤید و در منتخب بمعنی اتباع و انصار —

شیرخانه بیای معروف بمعنی میخانه از مصطلحات —

شیشه ... معروف و بمعنی آئینه نیز آمده ... گو به بلبیت شیشه خویش برو شیشه گر ... تا کجا بسر ... دم ... وطن تو از مصطلحات —

شیشه گی ... مدهوشی و حیرانی از برهان

شیر بهیجی ... بالکسر ... اطفال ... برف صورت شیر ... پاسبان از ... آن رسم خورند از چراغ هدایت —

شیشه ... نوعی از ... ...

شیر دهی بالکسر و یای معروف القب ... از ... ... شیشه ...

بر قصاب و این الفاظ ترکی ست از لغات ترکی نوشته شد —

شیر ماهی بیای مجهول نوعی از ماهی بزرگ که از دو ... تا پیش قبض سازند از سروری و مدار —

شیرین کاری کار را بوجه حسن سرانجام دادن —

شیشه بازی فنی ست از رقاصی که رقاصان شیشه صراحی پر از گلاب و آب بر سر گذارند و رقص آغاز کنند و بادو حرکات رقص شیشه از سر نمی افتد و اگرچه بیشتر دیگر کار است اصول بر گردن ... نگهدارند و بمعنی ... بازی نیز آمده از مصطلحات و گیند ... که اطفال در شیشه ... رنگ سرخ پر کرده بازی میکنند —

شیعی بالکسر و یای معروف منسوب بشیعه یعنی ... ابن ابی طالب کرم الله وجهه از لب الالباب —

شیخ حجی لقب ... که چون ... قتل ... رسالت پناه صلی الله علیه و آله و سلم ... شدند ... پیری ... گفت ... از برهان —

[illegible]

تمام شد جلد اول

باب صاد مهمله

فصل صاد مهمله مع الالف	صاحب	... ... است —	... ...

[illegible]

۳۰۴

مالک و خداوند نیز مستعمل و این لفظ مقطوع الاضافت ست یعنی که بی اضافت برین نمی آید مگر بندرت چنانچه صاحب دل و صاحب قرآن و صاحب غرض سعدی شیرازی فرماید مصرع ز صاحب غرض تا سخن نشنوی ۰ از منتخب و بهار عجم و برهان۔

صائب بکسر همزه که حرف سوم ست بمعنی رسا و رسنده و تخلص شاعری که محمد علی نام داشت۔

صامت بکسر میم بمعنی خاموش و زر و سیم و صاحب اموال و مال صامت کنایه از زیور و نقود و غیره در مقابله مال ناطق که عبارتست از کنیز و غلام و چارپایه از منتخب و دیگر کتب

صاروج بواو معروف و جیم عربی آهک آمیخته بخاکستر و جز آن معرب ساروج از منتخب و صراح۔

صالح بمعنی نیکوکار و نام پیغمبریست که بدعای او ناقه از سنگ پیدا شده بود۔

صافی کشاد تیری که بوقت رها شدن از شست صاف و آزاد برآید و همچنین تیر کج نپرد و نشانه خطا نمیکند۔

صاعد بکسر عین مهمله از پستی ببلندی رونده۔

صادر از جای بیرون آینده پس صادر و وارد بمعنی رونده و آینده مستعمل ست شرح نصاب از یوسف۔

صابر لقب ایوب علیه السلام

صاحب فراش بکسر فا کنایه از مریض و بیمار چرا که بیمار اکثر بر فرش افتاده میماند۔

صاع زمین پست و نام پیمانه ایست که چهار مد باشد و هر مدی یک رطل و ثلث رطل باشد از شرح نصاب و غیره یکی از محققین در رساله اوزان نوشته که صاع دو صد و سی و چهار توله باشد۔

صائغ بکسر همزه که حرف سوم ست و غین معجمه زرگر از کشف و منتخب۔

صالغ بکسر لام و غین معجمه گاو و گوسپند شش ساله بعد آنکه سن گاو و گوسپند که از شش سال گذشت نام ندارد از شرح نصاب۔

صاف بتشدید فا صف کشنده و بتخفیف فا مخفف صافی ست بحذف یای تحتانی ماخوذ از صفا و لفظ صاف در فارسی بمعنی شراب صاف نیز مستعمل میشود۔

صارم بکسر را مهمله تیغ برنده مشتق از صرم که بمعنی قطع ست از شرح نصاب۔

صائم بکسر همزه بمعنی روزه دار و نام روزهٔ دوم از چهل و شش روزهٔ شکم از منتخب و کتب طبیه۔

صاحبقران بکسر قاف آن مولود که وقت افتادن نطفه پدرش در رحم مادرش یا بوقت ولادت او قران عظمی باشد و بیچ قران در طالع بود و بعضی گویند که در سال ولادت او زحل و مشتری را قران عظمی باشد و این نوع قران عظمی بعد از سالهای فراوان واقع میشود و اینچنین مولود را پادشاهی دیرپا ماند و این لفظ صاحبقران لقب امیر تیمور ست که پادشاه شش اقلیم بوده و حضرت ثانی صاحبقران یا صاحبقران ثانی یعنی پادشاهی که قریب بمرتبهٔ امیر تیمور رسیده باشد و از لفظ اینچنین تا آخر عبارت مؤلف ست و تحقیقات سابق از کشف و لطائف و مؤید و مدار و از سکندری منقول است آنکه وقت ولادت او زهره و مشتری را قران باشد۔

صاحب الزمان لقب حضرت امام مهدی علیه السلام

صاح ستان زکوة خوار یعنی فقیر و محتاج که گندم یا جو در صدقهٔ عید الفطر از مردمان غنی ستانند۔

صافن بکسر فا رگیست در ساق و اسپیکه بر سه پا و کنارهٔ سم پای چهارم استاده شود و اینچنین اسپ تیزرو باشد از منتخب و کفایه و غیره آن

صائم رسا و رسنده۔

صاعقه بکسر عین مهمله برقیکه از ابر بزمین افتد۔

صاحبی قسمی از انگور ست و نام جامهٔ ابریشمی منقول از بهار عجم و چهار شربت و مصطلحات۔

صافی بمعنی صاف و بمعنی اسم فاعل ماخوذ از صفا چنانکه قاضی از قضا و راضی از رضا و صاف مخفف آنست و در استعمال فارسیان جامه که دوا یا شراب یا بنگ بدان پالایند۔

صابری بیای موحده نام شاعری

صابون سلطانی توزیع حاکم یعنی تقسیم نمودن حاکم چیزی را بر جماعتی

فصل صاد مهمله مع بای موحده

صبا بالفتح و قصر بادیکه از طرف مشرق وزد و بعضی گفته که باد مشرقی که در ایام بهار وزد و اول صبح ست و نام نغمه از موسیقی و بفتح اول و مد میل کردن دل بچیزی و بازی کردن با کودکان عاشقی و بکسر اول و بی مد بمعنی کودکی و طفلی از لطائف و منتخب و شرح نصاب و صراح و ابن حاج۔

صب بالفتح و تشدید با بمعنی ریخته و ریخته شدن آب و بمعنی عاشق از منتخب۔

صبب بفتحتین زمین نشیب و عاشق شدن از منتخب۔

صباحت بفتح خوبروئی و سفیدی رنگ انسان ضد ملاحت۔

صبوح بفتح اول شرابی که بوقت بامداد خورده میشود ضد غبوق که بوقت شام خورند از منتخب و کشف و بحر الجواهر و مؤید و نیز در مؤید و مدار نوشته که بفتحتین بمعنی مصدر از ان و وقت صبح۔

صبیح خوبرو و سفید رنگ ضد ملیح که سبزه رنگ و نمکین باشد۔

صباح بفتح اول بامداد و بمعنی خوب و جمیل و بالفتح و تشدید با موحده صاحب حسن و شعله قندیل و نام مردیست مزور که آنرا حسن صباح نیز نامند از منتخب و غیره

صبر بالفتح اول و کسر ثانی ست و سکون ثانی جائز نیست مگر بضرورت شعری و آن عصارهٔ تلخ ست از درختی که بهندی ایلوا گویند از منتخب و مؤید و کشف و بحر الجواهر و خان آرزو در خیابان نوشته که از صراح معلوم میشود که صبر بمعنی دوای تلخ بفتح اول و کسر دوم است اما از قاموس معلوم میشود که شعرای عرب بسکون دوم جائز داشته‌اند بنا بر ضرورت و بضرورت آن عرب فارسیان نیز باشند که بسکون دوم میخوانند و لهذا ... نوشته که صبر بالفتح ... و بعضی گویند که بمعنی دوای تلخ بکسر اول و سکون ثانی نیز جائز ست چه ... که بفتح اول و کسر ثانی باشد ... بفتح اول و سکون ثانی نیز جائز ست چنانکه در کتف و کتف ... -

صبار بالفتح و تشدید بسیار صبر کننده -

صباح الخیر کلمه ایست که هنگام ملاقات صبح هندوستان با هم گویند.

صبور بفتح اول و ضم ثانی صابر و شکیبا و کسی که جلدی نکند در انتقام از مؤید و بحر الجواهر

صباغ الارض مراد از آفتاب چرا که در جمادات و نباتات و حیوانات رنگها از تاثیر آفتاب میرسد -

صباغ بالفتح و تشدید ثانی و غین معجمه رنگریز از منتخب -

صبغ بالکسر و غین معجمه بمعنی رنگ و در بحر الجواهر نوشته که صبغ بالفتح رنگ کردن -

صباغ فلک عبارت از ماه است از شرح خاقانی -

صبیان بالکسر کودکان این جمع صبی ست و بضم نیز آمده از منتخب -

صبیه بفتح اول و کسر بای موحده و تشدید یای تحتانی مفتوح بمعنی دختر

صبغة الله بالکسر ملت و دین محمدی -

صبره بالضم بمعنی جائی که توده‌ها از غله و غیره باشند که ... از شرح نصاب و منتخب -

صبوری بفتح اول ... تحمل کردن از منتخب -

صبوح بفتح اول ... شراب ... بامداد ... شراب خوردن

صبی بفتح اول و کسر بای موحده و تشدید یای تحتانی بمعنی کودک که از شیر باز نشده باشد و بکسر اول و فتح بای موحده و در آخر الف بصورت یای تحتانی بمعنی طفلی و کودکی از منتخب و شرح نصاب -

صبح آخرین صبح دوم

صبح ثانی هر سه بمعنی صبح صادق.

فصل صاد مهمله مع حای مهمله

صحا بالکسر بمعنی صحنات که مذکور خواهد شد

صحاب بالکسر جمع صاحب از منتخب و صراح و مؤید -

صحب بالفتح اسم جمع صاحب است و اصحاب جمع الجمع ست از منتخب و کشف -

صحابت بفتح اول و حرف چهارم بای موحده مفتوح یار شدن و یاری کردن از منتخب و صراح و مستعمل بمعنی صحبت و بکسر اول خطاست -

صحنات بالکسر و حرف سوم نون و تای فوقانی نام نانخورشی که از ماهی سازند که ماهی فربه پاره پاره کرده ... آفتاب نگاه دارند ... استخوان او را از گوشت جدا کرده ... از منتخب و بحر الجواهر

... بالکسر و حای مهمله ... گویند ... یای تحتانی ... محض خطا و غلط ...

صح بالضم درست و تندرست ...

صحاح بالفتح تندرستی و پاک شدن از عیب و تندرست و پاک از عیب و بالکسر تندرستان جمع صحیح و صحاح نام کتاب لغت عربی ... بالفتح ... بالکسر گفته‌اند فتح افصح از منتخب و مؤید -

صحیح تندرست و پاک از عیب از منتخب و آنکه مردم از بی التفاتی بروزن نبی خوانند و های دوم را بملفوظ نیارند محض خطاست -

صحیح نگار اخبار نویس -

صحرا ... بمعنی ... از شرح قران السعدین -

صحاف بکسر اول کاسه‌های بزرگ و چوبین از لطائف و منتخب ...

... جمع شدن ... بالفتح و تشدید ... مجلد کتاب -

صحف بضم اول و فتح ثانی و بضمتین نیز جمع صحیفه از منتخب مگر در استعمال فارسیان بسکون ثانی نیز آمده چنانچه نظامی گوید ...

صحن بالفتح طبق بزرگ و بلند فراخ و صحن خانه ... و لطائف و چراغ هدایت -

صحو بالفتح ...

صحیفه بمعنی کتاب و رساله از منتخب

صحابه بفتح یاران و یاری کردن از صراح و منتخب -

صحت ناصره قولیست در علم موسیقی ساختهٔ نصیر الدین طوسی

از چراغ هدایت و بهار عجم -

صحاری بالفتح جمع صحرا -

فصل صاد مهمله مع خای معجمه

صخره و **صخرا** بالفتح بهردو و صاد و خای معجمه و سکون میم سنگی ست در بیت المقدس که در هوا معلق مانده چون یکبار زنی حامله را از خوف در زیر آن وضع حمل شده بود لهذا دیواری بزیر آن سنگ کشیده اند و گویند که دیوار با آن سنگ وصول نیافته هنوز در هوا معلق ست -

صخب بالفتحتین و بای موحده بمعنی فغان و فریاد و بوقت زجر کردن از شرح نصاب و صراح -

صخر بالفتح سنگ بزرگ از منتخب -

صخره بالفتح سنگ و سنگی ست و آنرا صخره صما نیز گویند بالفتح صاد و تشدید میم از منتخب و لطائف و نام جنی ست از عفریتان که در خیابان نوشته که نام آن جنی که به بلقیس شهرت دارد و انگشتر سلیمان علیه السلام برده بود -

صخریه بالفتح سنگستان -

فصل صاد مهمله مع دال مهمله

صدا بالفتح آواز که از گنبد و کوه و چاه وغیره باز آید و مطلق هر آواز را نیز گویند از برهان و منتخب -

صدارت بالفتح بالانشینی از منتخب و کشف و نام منصبی ست که قریب وزارت باشد و بمعنی شروع و ابتدا کردن و بمعنی پیش رسانی -

صدری ذات نام منصبی ست که صاحب آن منصب را و لکه دام مقرر باشد چون یک لک و بیست را چهل دام میباشند پس بحساب دو لکه دام را پنجهزار روپیه میشوند -

صدد بالفتحتین و بهر دو دال مهملتین نزدیکی و مقابله و برابری چیزی از منتخب و کشف و نیز آنرا بمعنی قصد نمودن و پیش آمدن مثل -

صدر بالتحریک بالفتح قافی مهمله و فتح جیم عربی لقب بزرگی ست و **صدر** بالفتح بمعنی بالانشین و امیر ست و خجند نام شهری است در توران -

صدید زرد آب که از زخم و جراحت بیرون آید از منتخب و بحر الجواهر

صدی بالفتح عدد مشهور منسوب بلفظ فارسی در اصل بیستین مهمله بود و صد را بجهت رفع اشتباه با کلمه دیگر که سد باشد بمعنی حائل و مانع اسم عدد را بصاد نوشتند -

صدر بالفتح سینه و اول و بالای هر چیز و بمعنی پیشگاه خانه و ابتدا و بمعنی بالانشین و امیر با منصب باشد بروزن ... و بمعنی برآمدن از جایی منتخب لطائف نوشته -

صدرو بالفتحتین بمعنی الانشینان

صدر نیز ست بمعنی از جای بیرون آمدن از شرح نصاب -

صدع بالضم اول و غین معجمه بمعنی دردسر و این مأخوذ از صدیع ست که بمعنی شکافتن باشد از شرح نصاب و منتخب -

صدغ بالضم و غین معجمه بمعنی جاییکه میان گوشه ابرو و گوش ست و آنرا شقیقه نیز گویند و بمعنی موی پیچیده که آویخته باشند بران موضع از منتخب و بحر الجواهر

صدف بالفتحتین معروفست و نوعی از پیاله کوچک بجهت شراب خوری و نیز ستاره است بشکل مثلث بر دور قطب که آنرا صدف قطب گویند از شرح خاقانی

صدق بالفتح و بالکسر راستی خلاف کذب و بعض گفته بالفتح راست گفتن و بالکسر راستی و بالفتح نیزه راست و سخت و بالضم راست گویان بالضم و بالضمتین جمع صدق از منتخب -

صادق راست گوینده از منتخب -

صداق بکسر و بالفتح بمعنی کابین و مهر زن از خیابان -

صدیق بالکسر و تشدید دال بسیار راست گو و نهایت راست و نیز از زنده سخن کسی را و لقب حضرت ابوبکر چرا که بر نبوت و معراج حضرت صلی الله علیه و آله و سلم اول از همه ایمان آورده بود و بالفتح اول و تخفیف دال مکسور بمعنی دوست و دوستان مفرد و جمع هر دو آمده از منتخب و ادا الالفت وغیرهما -

صدبرگ گلی ست زرد و رنگ که بسندری کهیند اگویند و بمعنی هر گلی که بنسبت دیگر اقسام خود برگ بسیار داشته باشد که در محاورات دیار ما آنرا هزاره گویند از بهار عجم و چراغ هدایت -

صدشنگرن بالضم هر دو و صد تنه -

صدره بالضم بمعنی سینه پوش و بمعنی کرته خورد و پیراهن نیم تنه وغیر آن -

صدغه بالضم و غین معجمه جای نرم که میان گوشه ابرو و گوش ست -

صد و چهارده مراد از سورهای قرآن که صد و چهارده است یا آنکه صد و چهارده قالب چهارده صد باشد مشهور ست که در وجود آدمی از آنچه چهار صد بند ست که هر بند برای فائده دیگر ست -

صدمه بالفتح کوفتن و دو چیز باهم و آسیب رسانیدن از منتخب -

صدقه بالفتح اول و ثانی و ثالث آنچه در راه خدا بفقرا دهند و بسکون دال نیز آمده است از جزیل و منتخب و کشف -

صدقه جاریه مثل نهر و چاه و پل و مسجد وغیره که مثل آن نیست -

فصل صاد مهمله مع رای مهمله

صرافت بالفتح سره کردن و خالص بودن و گردانیدن -

صرامت بالفتح دلاوری و چالاکی و بریدن و قطع کردن از صراح و در مجمع اللغات بمعنی بزرگی -

صرح بالفتح و حای مهمله قصر و کوشک و بنای عالی و آشکارا کردن و بفتحتین خالص از هر چیز از منتخب و لطائف -

صریح ظاهر و آشکارا -

صراح بالضم اول خالص هر چیز و خلاصه و نام کتاب لغت و بمعنی روشنائی از صراح و مؤید -

صدر بضم اول و فتح ثانی مرغیست بزرگ که گنجشک را شکار کند از منتخب و در ترجمه شافیه نوشته که آنرا در فارسی درکاک و بهندی لئوا گویند -

صدح حمر بضم میم و تشدید راء اقمر درخشان و ستاره و بهوا رکنایه از فلک -

صریر آواز قلم که بوقت نوشتن بر آید و بانگ ملخ و آواز نعلین و قت [illegible] و آواز در بوقت بستن و گشادن از منتخب و شرح نصاب و بحرالجواهر -

صرصر بالفتح سرد و صاد [illegible] و باد سخت سرد از لطائف -

صرا [illegible] اول [illegible] -

[illegible] از منتخب -

صرع بالفتح افگندن بر زمین و نام مرضی که صاحب خود را بر زمین می افگند بهندی آنرا مرگی گویند نعوذ بالله منها معنی لغوی اول از منتخب -

صرف بالکسر چیزی خالص و شراب خالص که در آن آب نیامیخته باشد از منتخب و بحرالجواهر و بالفتح سره کردن زر و سیم و گردانیدن و خرج کردن و بازگشتن حیله و حادثه و گردش زمانه و واژگون کردن چیزی و نام علم معروف -

صروف بضمتین حوادث -

صرم بالفتح معرب چرم و بمعنی بریدن و قطع کردن از صراح و منتخب -

صرم بفتح اول بمعنی عزیمت و قطع

کردن کاری از منتخب -

صرخه بالفتح و خای معجمه افغان و بانگ و عذاب از منتخب -

صره بالضم و راء مهمله مشدد همیان از قاموس و کشف و خیابان و مؤید و صراح -

صرفه بالفتح و فا ستاره ایست روشن و آن منزل دوازدهم است از منازل قمر و بمعنی بخل و تنگی در خرج و بمعنی فائده و نفع و بمعنی [illegible] و بمعنی افزونی و بمعنی فضل و عدل [illegible] از سراج و منتخب و لطائف و چراغ هدایت -

صرعی [illegible] کسی که [illegible] باشد -

فصل صاد مهمله مع عین مهمله

صعب بالفتح دشوار و سرکش و بضم خطا است از منتخب و کشف و مؤید -

صعاب بالکسر اول دشوارها و این جمع صعب است که بمعنی دشوار و سرکش باشد -

صعوبت بضمتین دشواری از منتخب و کشف -

صعید بفتح اول و کسر عین مهمله خاک و روی زمین و شهری بوده [illegible] روز [illegible] از منتخب -

صعود بضمتین ببالا رفتن و بالا برآمدن و بفتح اول بالا رونده و بلندی [illegible] و عذاب از لطائف و بحرالجواهر -

صعلوک بالضم و واو معروف بمعنی فقیر و درویش از منتخب و کشف -

صعقه بالفتح و حرف سوم قاف [illegible]

از منتخب و لطائف -

صعوه بالفتح در منتخب نوشته که مرغیست برابر گنجشک که سینه سرخ دارد و در کشف و لطائف و مدار نوشته که طائر معروف بهندی ممولا گویند -

صهصهه بالفتح گریزان از صراح -

فصل صاد مهمله مع غین معجمه

صغری بالضم و در آخر الف مقصوره مؤنث اصغر است یا زن کوچک تر و مقدمه را نیز گویند که کوچک باشد و در اصطلاح اهل منطق قضیه اول را گویند [illegible] شکل چراکه آن [illegible] نتیجه را گویند زیرا که موضوع نتیجه [illegible] باشد و خاص [illegible] از روی افراد چنانکه کل انسان حیوان و کل حیوان جسم [illegible] کل انسان حیوان صغری است و کل حیوان جسم کبری است و نتیجه این هر دو کل حیوان جسم [illegible] انسان موضوع نتیجه است [illegible] و لفظ جسم محمول نتیجه است [illegible] و ظاهر است که افراد انسان صغر است یعنی قلیل است بنسبت جسم مطلق که اکبر است یعنی کثیر است در افراد زیرا که جسم جمادات و نباتات و حیوانات همه را شامل است -

صغیر بمعنی خرد و کوچک -

صغر بکسر اول و فتح غین معجمه خردی و کوچکی از کشف و مدار و مؤید و شرح نصاب -

صغار بفتح خواری و ستم و کوچکی و بکسر خردان بمعنی جمع صغیر است و هم

جمع صغیر است چنانکه کرام جمع کریم و اناث بکسر جمع انثی -

صغرسن بکسر اول و فتح غین معجمه و کسر را و کسر سین مهمله و نون مضاف و مضاف الیه خردی عمر و خرد سالی -

صغرای موجبه کلیه کل انسان حیوان کبرای موجبه جزئیه بعض الحیوان کاتب و بدانکه از ترکیب چنین صغری و کبری شکل [illegible] الانتاج که شکل اول باشد حاصل [illegible] یکی از اشکال اربعه [illegible] چون این شکل [illegible] قاضی [illegible] کرده از این سبب غلط [illegible] دلالت [illegible] -

فصل صاد مهمله مع فا

صفا بالفتح پاک و بیغش و بی کدورت شدن و نام کوهیست [illegible] که مکه [illegible] نام دارد و نیز از آنجا سعی [illegible] حاجیان [illegible] مروه که [illegible] صفا [illegible] و دو [illegible] یکی از لوازم حج است [illegible]

صفرا بالفتح خلطیست زرد رنگ از اخلاط اربعه که بفارسی آنرا [illegible] گویند و بهندی [illegible] نامند و اخلاط اربعه اینست اول خون که مزاج آن گرم تر است دوم بلغم و آن سرد تر است سوم صفرا و آن بغایت گرم و خشک است چهارم سودا و رنگ آن سیاه است و بجا [illegible] سرد و خشک [illegible] -

صفرا بمعنی تلخی آید بمناسبت آنکه خلط صفرا تلخ میباشد و جوش و غلبهٔ صفرا از خوردن ترشی فرو می‌نشاند و صفرا بمعنی هر شیء زرد رنگ و بمعنی کمان که بآن تیر سه انداز ند نیز آمده از منتخب و شرح نصاب و غیره -

صفورا بالفتح نام دختر شعیب علیه السلام که در نکاح موسی علیه السلام بود از لطائف -

صفوت بهر سه حرکت حرف اول و بسکون دوم و فتح واو برگزیدگی و خالص کردن و صاف شدن و بمعنی برگزیده و آنچه صاف باشد از تیرگی و غش از منتخب و قاموس و مدار و مؤید و کشف و بحر الجواهر

صفرت بالضم زردی از مؤید و بحر الجواهر

صفت بکسر اول و فتح ثانی بیان کردن حال و علامت و نشان چیزی و در اصطلاح فرق میان وصف و صفت آنست که وصف کلمات مدح مادح را گویند و صفت خصائل که در ذات ممدوح باشد و در اصطلاح صرف اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبهه و افعل التفضیل

صفح بالفتح و حای حطی بمعنی عفو کردن گناه و درگذشتن از خطای کسی از منتخب و کشف -

صفائح تختها و سنگهای پهن و پارها هر شیء که مثل کاغذ پهن باشد و این جمع صفیحه است -

صفدر بالفتح از هم درندهٔ صف لشکر -

صفار بالفتح و تشدید فا نام پادشاهی که در اوائل ظروف رویین میساخت -

صفر بالکسر بمعنی تهی و خالی و مجازاً بمعنی خالی بودن از میان و بمعنی دائره که بهیئت باین شکل ٥ که در علم حساب برای ده چند کردن عددی بطرف راست آن عدد مینویسند فی زماننا در عربی و فارسی بعوض آن دائره که یک نقطه مینویسند مگر در هندی همون دائره نگارند و نیز صفر در اصطلاح اهل تقویم علامت ستاره زهره است و نیز صفر بکسر بمعنی نقطه علامت برج حمل است در تقویم بهمین جهت از لفظ صفر کنایه باشد برج حمل و بالضم بمعنی زردی و بمعنی رویین که بهندی کانسه گویند و بفتحتین نام ماه معروف و این ماخوذ است از صفر بالکسر که بمعنی خالی است چرا که چون این ماه صفر بعد محرم واقع است قبل از ظهور پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم قتال در ماه محرم حرام بود و از این سبب در ماه صفر مردم عرب بیرا قتال بیرون رفته خانها را خالی میگذاشتند لهذا این ماه را صفر نام کردند و بعضی نوشته اند که بوقت وضع کردن اسم این ماه موسم خزان بود و ایام برگ ریز بود و برگ و درختان زرد میشدند لهذا این ماه را صفر نام کردند و این معنی ماخوذ از صفر بالضم است که بمعنی زردی باشد از منتخب و کشف و لطائف و بحر الجواهر و رسالهٔ تنجیم که خاص درین فن نوشته بعضی کتب معتبرهٔ دیگر

صفیر آواز طائران و آوازیکه برای طلب مرغان کنند و این معرب سپل است از منتخب و لطائف و بحر الجواهر و رسالهٔ معربات -

صفع بالفتح سیلی زدن از لطائف -

صفصاف بالفتح درخت بید از منتخب و کشف و بحر الجواهر

صفصف بالفتح هر دو صاد مهمله زمین هموار از منتخب -

صفیق پوست درشت و در منتخب نوشته که بمعنی جامه سفت که تنک نبافته باشند و روی سخت که حیا نداشته باشد -

صفاق بکسر اول پوستی که برگرد رودها و احشا باشد و این یک پرده است از سه پرده شکم تا لفظ باشد از منتخب -

صف نعال بکسر نون صف آخرین که بجانب بیرون باشد که اهل مجلس متصل آن نعلین از پا گذارند نعال جمع نعل است و نعل بمعنی پاپوش و کفش است -

صفاهان بکسر نام شهریست که آنرا اصفهان نیز گویند و این معرب سپاهانست در زمین آن کان سرمه است که سرمهٔ آن نهایت خوب باشد و نام پردهٔ از موسیقی که در آخر شب سرایند -

صفوان بفتح اول و سکون ثانی سنگ هموار و نام مردیست که منافقان تهمت ام المؤمنین عائشه بدان نسبت کرده بودند از منتخب -

صفه بالضم و تشدید فا ایوان خانه و دالان از منتخب -

صفوه بهر سه حرکت بمعنی خلاصه -

صفقه بالفتح یکبار دست بر دست کسی زدن در بیعت و بیع از منتخب -

صفیه بفتح اول و کسر فا و تشدید تحتانی نام یکی از ازواج مطهرات حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم -

صفت مشبهه نوعی از اسم فاعل است که بر وزن فاعل نباشد و بمعنی ثبوت باشد یعنی صفتی که در ذات موصوف خود دائم موجود باشد و این را صفت مشبهه از آن گویند که مشابه بصیغهٔ اسم فاعل است در تذکیر و تانیث و تثنیه و جمع بودن -

صفویه بفتح اول و ثانی و کسر واو و تشدید یای تحتانی منسوب بشاه صفی که از اولاد ائمهٔ اثنا عشر بوده است شاه تیمور بر کمال معنوی او اعتقاد تام داشت شاه اسمعیل نبیرهٔ او بسلطنت اعلی رسید شاه طهماسپ و شاه عباس و دیگر سلاطین متاخرین ایران از اولاد او هستند -

صفی برگزیده و دوست صافی و خالص هر چیز و لقب آدم علیه السلام از منتخب و نام مردی -

صفوی بفتحتین منسوب بشاه صفی که درویش صاحب کمال بود و اولادش پادشاه ایران شدند -

فصل صاد مهمله مع قاف

صقالت بکسر اول صیقل کردن۔

صقر بالفتح بمعنی چرغ که مرغ شکاری است وبر مرغیکه شکار کند از بحرالجواهر ومنتخب۔

صقال بالفتح وتشدید قاف مهره کش وصیقل کننده از لطائف وبکسر اول بروزن وصال زدودگی شمشیر وآئینه از منتخب۔

صیقل زدوده شده وروشن از منتخب

فصل صاد مهمله مع کاف

صک بالفتح وتشدید کاف کوفتن وزدن ونامه وقباله معرب چک از منتخب۔

صکاک بالفتح وتشدید تحتانی کسی که قبالهای شرعی نویسد از کشف۔

فصل صاد مهمله مع لام

صلا بفتح آواز دادن برای طعام خورانیدن یا چیزی دادن وبکسر بمعنی بریان از مدار ولطائف ومنتخب ودر سراج نوشته که صلا بفتح آواز کردن بسوی کسی برای دادن چیزی خواه طعام باشد خواه غیر آن مگر در کتب معتبره عربیه بدین معنی دیده نشد۔

صلیب یا دیر دانجم بای موحده هفتم دال هشتم بای فارسی دهم واد چوب چهارگوشه که در بنا بدانها بجهت منع دخول حیوانات سازند از شرح خاقانی۔

صلب بالفتح بردار کردن وبالضم مهره های پشت یعنی استخوان پشت

وبمعنی سخت از صراح ومنتخب وکشف وبحرالجواهر وصاحب منتخب نوشته که براء بمعنی سخت بفتحتین نیز آمده۔

صلیب بفتح اول وکسر لام بمعنی سخت وبمعنی بردار نهاده شده وچوبیست که ترسایان در زنار بندند وبفارسی آنرا چلیپا گویند ونوشته اند که این معرب چلیپست ونشکلش این باشد + وجهش آنکه چون عیسی علیه السلام را بر آسمان بردند داطوس نام شخصی را که هم شکل عیسی علیه السلام بود بردار کشیدند وبعد این واقعه ترسایان آنرا علیسی پنداشته شکل دار با عیسی از چوب تراشیده در گلو آویختند وتعظیمش کردند وصلیب بمعنی آن خط چهارگوشه که از تقاطع خط محور ومعدل النهار در فلک عندالذهن فرض کرده میشود وچهار ستاره اند که در قرب نسر واقع شده اند از مدار وبحرالجواهر وکشف ومنتخب۔

صلت بالفتح وبالضم وتشدید لام کشاده پیشانی وچیز آشکارا وسخاوت از منتخب وغیره۔

صلات بکسر عطایا وانعامات۔

صلاحیت بتخفیف تحتانی بروزن کراهیت از منتخب۔

صلوات بهر سه حرف اول مفتوح جمع صلوة فارسیان بسکون دوم از عالم ظلمات نیز آرند از چراغ هدایت۔

صلاهت بالفتح سختی ونهفته شدن از

صلوة دعا وآمرزش ورحمت ونماز

از منتخب ودر صراح نوشته که بمعنی نماز ودعا از بنده وبمعنی رحمت از خدای تعالی وبمعنی درود بر رسول وفرشتگان ودر شرح نصاب نوشته که صلوة ماخوذ ست از صلا که بمعنی سرین ست چون نماز کننده در سجود سرین بر سید اردواین لفظ را ازین جهت گفتند وبعضی معنی لغوی صلوة تحریک الصلاتین نوشته اند یعنی جنبانیدن هردو سرین ومعنی نماز منقول ست ازین معنی۔

صلاح بفتح نیکی ضد فساد وبکسر آشتی ومصالحه از منتخب۔

صلد بالفتح سخت وصاف از صراح۔

صلیبی خط کنایه از خط چهار گوشه ودر سکندر نامه مراد از جریب مساحت۔

صلع بفتحتین وعین مهمله مویش سر رفتن وبفارسی کل بودن وبهندی گنج گویند وصاحب این مرض را اصلع نامند۔

صلف بفتحتین بمعنی لاف زدن از منتخب وشرح نصاب۔

صلصل بروزن بلبل بمعنی فاخته وبقیه آب در حوض وموی پیشانی اسپ ونام موضع ونام آبی ست از مؤید ومدار ومنتخب۔

صلصال بالفتح گل بار یک آمیخته وگل خشک خام که چون انگشت بران زنند آواز برآید که خمیر آدم علیه السلام ازان بود از کشف ومنتخب۔

صلیل آواز آهن وآواز ضرب شمشیر از منتخب وغیره۔

صلاصل بفتح صاد اول وکسر ثانی بمعنی بقیه ها وموی های پیشانی اسپ وقد جمله

صلح کل طریقه موحدانست که آن همه مذاهب واحد دانسته با مردمان مختلف المذاهب خصومت ندانشتن وبا دوست ودشمن آشتی بسر بردن۔

صلهٔ رحم بکسر اول وفتح لام وفتح را مهمله وکسر حای مهمله محبت وسلوک داشتن با خویش واقربا۔

صلصله بفتح هردو صاد مهمله آواز زنجیر وآهن وجرس از شرح نصاب۔

صلیبیه بالضم وبای موحده مکسور وتشدید تحتانی نام پرده هفتم از هفت پرده چشم که اندرون همه پردها ست۔

صلایه بکسر اول وحرف چهارم تحتانی سنگی که بدست گرفته دارو سائیده وبمعنی سنگ پهن که بران دارو سائید از منتخب وبحرالجواهر

صله بکسر اول وفتح لام انعام وعطا دادن وبمعنی پیوستن وپیوند وخویشی از منتخب وصراح۔

صلیبی قوم نصاری۔

فصل صاد مهمله مع میم

صما بالفتح وتشدید میم لان کرد شکسته سخت از منتخب۔

صمت بالفتح وسکون میم وبالضم اول خطاست بمعنی خاموشی از رشیدی ومنتخب ومزیل۔

صموت بالضم خاموش بودن از منتخب

صمدیت بفتحتین و کسر دال مهمله و تشدید یای تحتانی مفتوح بزرگی و بی‌نیازی و پاک شدن از عادات حیوانی ۔

صماخ بکسر اول و در آخر خای معجمه بمعنی سوراخ گوش از مؤید و کشف و بحر الجواهر و مدار و منتخب و در بحر الجواهر بمعنی سوراخ دیده نیز نوشته ۔

صمد بفتحتین مهتر و بی‌نیاز و بلند و دائم و مردی که تشنه و گرسنه نباشد از منتخب و در نهایهٔ ابن اثیر جزری نوشته آنکه قصد کرده شود بسوی او در انجاح حوائج ۔

صماد بکسر اول جاهای بلند و زمینهای درشت این جمع صمد است که بفتح اول و سکون میم باشد و بفتح اول چیز میان تهی جوف‌دار باشد ۔

صمغ بفتح اول و سکون میم چیزیست لزج که از بعض اشجار حاصل شود بهندی گوند گویند و بفارسی ژد نامند بفتح زای فارسی و دال مهمله از بحر الجواهر و مزیل و کشف و رشیدی و بالکسر و بفتحتین چنانکه مشهور خطاست ۔

صمیم خالص و خالص و ته دل و میانهٔ دل و بمعنی اهرناشنوا که ادراک اصوات نکند از کشف و کنز و تاج و منتخب و صراح و بهار عجم و در بحر الجواهر نوشته که صمیم میان هر چیز و خلاصهٔ هر چیز ۔

صمصام بالفتح شمشیر بران از منتخب ۔

صمم بفتحتین کری و گرانی گوش و ناشنوائی از منتخب ۔

صم و بکم بضم صاد و بضم بای موحده بمعنی کران و گنگان و این هر دو لفظ جمع اصم و ابکم است استعمال جمع بجای مفرد برای مبالغه باشد در کثرت یا آنکه فارسیان بعض جا صیغهٔ جمع در مقام مفرد استعمال کنند چنانکه حور که جمع حورا باشد از خیابان ۔

فصل صاد مهمله مع نون

صنعا بفتح و بدون نون در آخر قصبة البیت در یمن مگر در حالت نسبت نون در آخر خلاف قیاس زائد کرده صنعانی گویند از مدار و بحر الجواهر و کشف و مؤید و لب الالباب و منتخب ۔

صناعت بکسر اول پیشه و کار از منتخب و کشف و صراح ۔

صنعت بالفتح پیشه و هنر از کشف و صراح و منتخب و در بهار عجم بالفتح و بالضم ۔

صنج بالفتح و جیم معرب چنگ نام سازی معروف که آنرا از مس و دستی و طبق رو ئین که آنرا بر یکدیگر میزنند و زنج صورت معرب چهانج باشد که لفظ هندیست هر کلمه که در آن صاد و جیم جمع شود معرب باشد چراکه صاد و جیم در کلمهٔ عربی الاصل جمع نمی‌شود از صراح و منتخب و شرح نصاب و غیره ۔

صنادید بفتح مهتران و بزرگان و این جمع صندید است از کشف ۔

صنوبر درختیست چلغوزه که بهندی چیر گویند و در مدار نوشته که صنوبر درخت چلغوزه و سرو ناز را نیز گویند ۔

صنع بالضم کار کردن و آفریدن و نکوئی کردن برکسی از کشف و مدار و منتخب و صراح ۔

صنف بالکسر هو النوع المقید بالصفات العرضیة الکلیة از بحر الجواهر و بعضی باین وضع توضیح کنند که صنف بمعنی قسمی از اقسام هر نوع از انواع موجودات چنانکه حیوان جنس است و انواع او بقر و فرس و جمل و انسان و غیره باشد پس چنانکه اقسام جنس را انواع گویند همچنین اقسام نوع را صنف نامند چنانچه اصناف نوع فرس ترکی و تازی و کچهی و کوهی است و اصناف نوع انسان چینی و رومی و هندی و حبشی و فرنگی ۔

صنوف بضمتین جمع صنف ۔

صندوق بالضم سر نقطه که بر وزن فعلول آید بالضم باشد چنانکه زنبور و عصفور و جمهور مگر صعفوق بالفتح در مؤید و خیابان نوشته که تحقیق آنست که صندوق بضم اول است نه بفتح چراکه فعلول و فعلیل بفتح در کلام عرب نیامده مگر بفتح خواندن اینچنین الفاظ نوعی از تفریس است زیراکه فارسیان هر لفظ که بر این وزن آمده بفتح اول خوانند چنانکه زنبور و جمهور و صندوق ۔

صنادق بفتح اول جمع صندوق

صنم بفتحتین بمعنی بت و بمعاوره فارسیان بمناسبت زیب ظاهری بصورت معشوق ...

صنعان بالفتح نام بزرگی که هفت صد مرید داشت و شیخ فرید الدین عطار هم از مریدان اوست گویند که از بددعای حضرت غوث الاعظم بر دختر ترسا عاشق شده از اسلام درگذشت مگر باخر هدایت طلبی دست او گرفت از مؤید و کشف و مدار ۔

صنان بضم اول بوی بغل و گنده بغل از منتخب و شرح نصاب ۔

صنوان بالکسر درختهای خرما که از یک بیخ بر آمده باشد و دو جوی از یک چشمه و برادران که از یک مادر و یک پدر باشند از منتخب ۔

صندلی نوعی از تخت کوچک که بهندی چوکی گویند ۔

فصل صاد مهمله مع واو

صوم العذرا روزهٔ حضرت مریم

صوب بالفتح طرف جانب از کشف و مدار و در منتخب صوب بالفتح راستی که ضد خطا باشد و راست رفتن ۔

صواب بالفتح راست و درست که ضد خطا باشد و بمعنی راستی و درستی از منتخب و غیر آن ۔

صولت بالفتح حمله کردن از منتخب و غیر آن و بمعنی رعب و هیبت مستعمل ۔

صومعات بضم اول و فتح واو و فتح میم و کسر همزه و تشدید تحتانی صومعه‌ها ... اشیا که ...

دیده میشوند بنظر می آیند

صواب بمعنی صلاح و تجویز

صور بالضم شاخ حیوان که آنرا مینوازند وآنچه اسرافیل روز محشر خواهد دمید یکبار جهت میرانیدن و بار دیگر برای زنده کردن و میان هر دو نفخه چهل سال مفاصله باشد و صُوَر بضم صاد و فتح واو بمعنی صورتهای بامعنی جمع صورتست -

صوامع بفتح اول وثانی وکسر میم عبادتخانهای ترسایان این جمع صومعه است

صوارف بمعنی حوادث وگردشهای زمانه از منتخب مستفاد از معانی لفظ صرف -

صواف گاوان واسپان وشتران و که بسته باستند وقیل شترانی که برای قربانی استاده باشند از لطائف -

صوف بالضم بمعنی پشم بعض حیوانات ونوعی از جامه گنده پشمی از مجمع الجواهر و در شرح نصاب موی دنبه ومیش -

صواعق جمع صاعقه که بمعنی آتشی است که از ابر بر زمین می افتد -

صوارم شمشیرهای برنده وتیز -

صوم صیام نوعی از روزه است که از شب تا شب گرچه همه روز از کسی کلام نکنند واین روزه حضرت مریم است از شرح خاقانی -

صولجان بالفتح ولام نیز مفتوح وجیم بمعنی چوگان ودر اصل لغت [illegible] ولجان بمعنی عصای سر کج [illegible] مشتق از [illegible] که بمعنی کجی است [illegible] از منتخب چوگان چوگان نیز سر کج میباشد لهذا چوگان را هم صولجان گویند وصولجان معرب چوگان نیست چنانکه اکثر اهل لغت گمان برده اند واگر صولجان را معرب چوگان گویند زیاده بودن لام راوجهی نباشد وتحقیق اینست که چون چوگان که چوبی سر کج باشد در اصل چول گان بوده مرکب از چول که بفتح بمعنی خم وکجی ست ولفظ گان برای نسبت پس چول گان که اصل لغت است معرب کرده صولجان گفتند -

صون بفتح اول وسکون ثانی نگهبانی -

صور الکواکب بضم اول وفتح ثانی کتابی است در بیان اشکال بروج ودیگر صورتهای آسمانی تالیف عبد الرحمن صوفی که یکی از حکمای متاخرین بوده است -

صور علمیه بضم اول وفتح واو باضافت باصطلاح صوفیه آنچه موجود شده وموجود خواهد شد چرا که اینهمه موجودات صورتهای است که قبل از ظهور همه در علم حق سبحانه ثابت بودند -

صومعه بالفتح وهم وعین نیز [illegible] مفتوح عبادتخانه ترسایان ودیری که سرازان بلند وباریک باشد وعبادتخانه اهل اسلام را نیز گویند از منتخب وشرح [illegible]

صوفیان نام جماعه صوفیان -

صوفی [illegible] مجسم مطلق لاحق شود واز انواع علیحده سازد یعنی صورت نوعی حقیقی ست که بدان هر نوع را امتیاز وتفرقه از انواع دیگر حاصل آید -

صوری بالضم وبواو معروف منسوب بصورت -

صوفی پشمینه پوش زیرا که صوف پشم را گویند ودر اصطلاح فقرا صوفی آنرا گویند که نگاه دارد دل خود را با تشت دارد خاطر خود را از خیال غیر حق از کشف ولطائف ودر شرحی معتبر از شروح نوشته که صوفی منسوب بصوفه است که قومی بود از اهل تجرد ودر ایام جاهلیت که خدمت کعبه میکردند وخدمت خلق برای حق مینمودند پس اهل تصوف منسوب بایشان شدند وصوفی بمعنی مخلص نیز آمده است -

فصل صاد مهمله مع ها

صهبا بالفتح شراب انگوری از منتخب وبحر الجواهر وبفکر [illegible] بمعنی شرابی که مائل بسرخی باشد چرا که صهبا ... [illegible] از [illegible]

صهیب ... بضم اول وفتح ثانی وسکون تحتانی ودو [illegible] نام یکی از اصحاب رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم که از روم آمده مشرف باسلام شده بودند ... [illegible] کلام ... از منتخب وغیره -

مفتوح بمعنی رنگ سرخ مائل بزردی وسفید واز صراح ظاهر میشود که رنگ سفید مائل بسرخی که در این دیار آنرا گلابی گویند ودر بحر الجواهر نوشته که رنگ سرخ که در موی سر وریش بعضی مردم باشد ودر منتخب گفته که رنگ سرخ بزردی مائل ودر مفرح القلوب نوشته که صهوبت رنگیست متوسط میان سرخی وزردی که مائل تر باشد بسفیدی -

صهیج بالکسر وجیم او از آب چاهی که از است ... از منتخب ولطائف وصراح -

صهر بالکسر بمعنی خسر یعنی پدر شوهر وپدر زن هر دو را صهر گویند وخویش شوهر وخویش زن وبمعنی شوی دختر وشوی خواهر از منتخب وشرح نصاب -

صهیل بفتح اول ویای معروف آواز اسپ از منتخب -

صهوه بالفتح میان پشت اسپ از صراح

صه بالفتح وسکون ها اسم فعل بمعنی امر یعنی خاموش باش از منتخب -

فصل صاد مهمله مع یای تحتانی

صیت بالکسر آوازه وذکر خیر از منتخب وصراح -

صیانت بکسر اول نگاه داشتن ونگاه داشتن از منتخب -

صیرورت بالفتح بمعنی گردیدن شدن

صیاح بکسر اول وحای مهمله بمعنی آواز ... از شرح نصاب ومنتخب -

صیاد ... که آنرا شکار کنند ...

بمعنی مصدرست بمعنی شکار کردن از کشف ولطائف ومنتخب وبحر الجواهر۔

صیاغ بالفتح وتشدید تحتانی وغین معجمه زرگر از منتخب وکشف۔

صیف بالفتح موسم تابستان بمعنی گرما

صیقل بالفتح زداینده آئینه وتیغ وجز آن وتیز کننده وبمعنی آلت زدودن مجازست وبمعنی صیقل کردن نیز آمده از منتخب

صیام بکسر اول جمع صوم که بمعنی روزه است۔

صید حرم وحشی که در سرزمین حرم باشد کشتن وشکار کردن آن حرام است واطلاق حرم بر زمین حوالی مکه معظمه کنند باین حدود اربعه بطرف مشرق از مکه تا شش کروه وبجانب شمال دوازده کروه وبسمت مغرب هژده کروه وبسوی جنوب بیست وچهار کروه۔

صیغه در لغت نوعی ریختن زر در قالب وخلقت وطریقه واصل کذا فی المنتخب والکشف وباصطلاح صرف هیئته حاصله للکلمه باعتبار تقدیم الحروف وتاخیرها وحرکاتها وسکناتها وصیغه باصطلاح فقها بمعنی نکاح نیز آمده از مصطلحات۔

صیحه بالفتح وحای مهمله بمعنی بانگ وآواز وفغان وعذاب از منتخب ولطائف ومؤید وکشف۔

صیرفی بالفتح بمعنی صراف که درم ودینار را اگر داند وسره را از ناسره دریابد ومتصرف کننده در کارها ولقب خوشنویسی وتخلص شاعری از کشف ومنتخب وصراح ولطائف وغیره۔

صیقلی سنگ فسان۔

باب ضاد معجمه

فصل ضاد معجمه مع الف

ضاب در آخر بای موحده درختی است مثل حنظل وزقوم۔

ضار بتشدید را از مهمله ضرر رساننده۔

ضاجر بکسر جیم دلتنگ وبی آرام از غم ومضطرب از منتخب وخیابان۔

ضاغط بکسر غین معجمه وطای مهمله نام دردیست که صاحبش پندارد که آن عضو را می افشرند از شرح نصاب۔

ضاغوط بضم غین معجمه حالتیست که آدمی خفته می پندارد که کسی گلوی او می فشارد از شرح نصاب وبحر الجواهر۔

ضاحک بکسر حای مهمله بمعنی خندان وخنده کننده۔

ضال بتشدید لام بمعنی گمراه از منتخب

ضالین بتشدید لام مکسور بمعنی گمراهان

ضان بمعنی میش وبمعنی بدبوی بدن آدمی از بحر الجواهر ومنتخب وشرح نصاب۔

ضابطه بکسر بای موحده نگاهدارنده هر شئ را بجد خودش ومستعمل بمعنی قاعده ودستور۔

ضاری دلیر وسیدوزنده از صراح

فصل ضاد معجمه مع بای موحده

ضب بالفتح وتشدید بای بمعنی سوسمار که حیوانی است آنرا بهندی گوه گویند از شرح نصاب ومنتخب۔

ضباح بضم اول وبای موحده وحای مهمله آواز روباه از شرح نصاب۔

ضبع بفتح اول وضم ثانی وعین مهمله بمعنی جانوری که آنرا کفتار گویند وبهندی هنڈار نامند وبسکون با نیز آمده وبفتح اول وسکون ثانی بمعنی بازو وبغل از صراح ومنتخب وبحر الجواهر

فصل ضاد معجمه مع جیم

ضجرت بالضم وسکون تنگدلی و بیقراری از جمهرکشف ومنتخب بالفتح

ضجور بفتح اول وضم جیم وراء مهمله بمعنی تنگدل ومضطرب وغمگین از کشف وبحر الجواهر۔

ضجر بفتح اول وکسر جیم تنگدل وغمگین۔

ضجیع در آخر عین مهمله بر وزن فعیل بمعنی همخوابه وهم بستر از منتخب ولطائف

فصل ضاد معجمه مع حای مهمله

ضحک بکسر اول وسکون حای مهمله بمعنی خنده که با آواز باشد۔

ضحاک بالفتح وحای مهمله مشدد بمعنی بسیار خنده کننده ونام پادشاه ظالم که درمیان شانه او جراحت پیدا شده ودران مار پیدا گردیده بود که دماغ مردم غذای آن مار میشد وآخر ضحاک بدست فریدون گرفتار شده ولفظ ضحاک بمعنی نام پادشاه مذکور معرب ذه آک است یعنی خداوند ده عیب وآن ده عیب اینست اول زشتی روی دوم کوتاهی قد سوم بیدادگری چهارم دروغ گوئی پنجم بددلی ششم بدبینی هفتم بسیار خواری هشتم بی شرمی نهم سخن بیهوده دهم بدزبانی از رشیدی وکشف وشرح نورالله ومنتخب وبعضی از ثقات نوشته که بوقت تولد دو دندان پیشین داشت چون مادر وپدرش عرب بودند از روی تفئول ضحاک نام کردند بمعنی بسیار خنده کننده واین قول عند العقل راجح ست۔

ضحل بالفتح وحای مهمله آب اندک از منتخب وصراح۔

ضحیم بحای مهمله سیکه یکی در دهان ویا گردن یا در زنخدان او باشد از منتخب۔

ضحی بالفتح چاشتگاه از منتخب ودر لطائف بمعنی روشن وآشکارا شدن وطعام چاشتگاه خوردن۔

ضحکه بالضم آنکه مردم بر او خندند از منتخب

ضحوکه بالضم آنچه مردم را بخنده آرد و آنکه بروی مردمان خندد و بالفتح زن بسیار خنده کننده و راه فراخ۔

فصل ضاد معجمه مع خای معجمه

ضخامت بالفتح و خای معجمه بزرگ تن شدن و ستبر و ستبری از منتخب۔
ضخیم بزرگ جثه و ستبر

فصل ضاد معجمه مع دال مهمله

ضد بالکسر خلاف و فرق در میان ضد و نقیض آنست که نقیض نه جمع شود نه مرتفع شود مثلاً عدم و وجود و ضدین جمع نمیشوند لیکن مرتفع شوند مثلاً اسواد و بیاض از بحر الجواهر

فصل ضاد معجمه مع رای مهمله

ضرا بالفتح و رای مهمله مشدد سختی و گزند از منتخب۔

ضرب بالفتح زدن و بیان کردن و آمیختن چیزی به چیزی و تیز رفتن و بمعنی مانند و مثل و نوع از هر چیز و معنی لفظ آخر و شعر و آشکارا کردن و بفتحتین شهد سفید غلیظ از منتخب و کشف و بحر الجواهر

ضرب [illegible] بمعنی انواع و اقسام از [illegible] الاسما

ضرب [illegible] [illegible] دایمی چیزی [illegible] آن [illegible]

[illegible]

بردرم سکه زننده و زود زدن از منتخب و لطائف۔

ضربیت بفتح اول و کسر ثانی و چهارم بای موحده بمعنی خوی و طبیعت از منتخب۔

ضراعت بالفتح زاری و عجز از صراح و منتخب و لطائف۔

ضرارت بالفتح گزند رسانیدن و نابینا شدن از منتخب و کشف۔

ضرورت بالفتح حاجت و بیچارگی از کشف و منتخب و صراح۔

ضرب [illegible] بمعنی زدن عددی در عددی چنانچه سه را در پنج ضرب کردند پانزده شد و [illegible] بمعنی تقسیم کردن عددی بر عددی چنانچه [illegible] ده را بر [illegible] تقسیم کردند بهر واحد [illegible]

ضریح بمعنای [illegible] جمع آن [illegible] منتخب

ضرب الفتح [illegible] و نقاره که در [illegible] بزازند و آنرا شادیانه گویند [illegible] و [illegible]

ضرب [illegible] از ضرب کردن [illegible] [illegible]

ضرب [illegible] [illegible]

ضریر نابینا که بینائی او رفته باشد و بیمار و لاغر از [illegible] بحر الجواهر

[illegible]

[illegible]

بودند حق تعالی در سوم آن امر فرموده از منتخب و صراح۔

ضر بالفتح والضم گزند بمعنی بدحالی و لاغری و زیان و نقصان و بالکسر و بالضم زن خواستن بر زن پیشین از منتخب و لطائف۔

ضرس بالکسر و سین مهمله بمعنی دندان بزرگ یعنی دندان آسیا که بهندی داڑه گویند از شرح نصاب و لطائف و بحر الجواهر

ضراط بالضم اول [illegible] [illegible] که آواز شکم یا از مقعد برآید از [illegible] و صراح و [illegible] بحر الجواهر

ضرع بالفتح و عین مهمله پستان گاو و گوسپند و مانند آن و بفتحتین زاری و فروتنی و نام گیاه [illegible] از منتخب و لطائف و بحر الجواهر

ضریع بالفتح گیاهی است که برگ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

چهار پا [illegible] نزدیک [illegible] [illegible] از منتخب و برهان۔

ضرب [illegible] اول و کسر [illegible] [illegible] [illegible]

ضرب [illegible] زدن [illegible] [illegible]

ضرغام بالکسر شیر [illegible] [illegible] از منتخب۔

ضرام [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] لطائف

ضرّات بالفتح و تشدید را دو زن که در نکاح یک مرد باشد۔

ضربان بفتحتین و بای موحده طپیدن دل و نوعی از درد است که شرائین بقوت تمام حرکت کنند بهندی لپک گویند از حدود الامراض و شرح نصاب۔

ضربه بالفتح اول و سکون ثانی و بای موحده بالضم [illegible] [illegible] [illegible] و آنرا [illegible] گویند۔

ضرّه بالفتح و تشدید رای مهمله [illegible] [illegible] آورده [illegible] [illegible] فارسی [illegible] گویند و [illegible] [illegible] [illegible] گویند [illegible] باشد از منتخب

ضرری بالفتح منسوب [illegible] [illegible] [illegible]

ضرمی بفتحتین [illegible] [illegible] [illegible]

فصل ضاد معجمه مع عین مهمله

ضعف بالکسر [illegible] [illegible] و نقصان [illegible] بالضم [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ضعیف [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

بیت در وضو کن به یمین استنجا ✽
وار مرد ست ور وی یمین را ✽

فصل ضاد معجمه مع غین معجمه

ضغط بالفتح افشردن و تنگ کردن از کشف و منتخب -
ضیغم گزنده و درنده از منتخب -
ضغن بالکسر و سکون ثانی بمعنی کینه از منتخب و شرح نصاب و لطائف -
ضغائن بفتح کینها واحدش ضغینه
ضغطه بالفتح یکبار فشردن و بالضم سختی و مشقت و تنگی و فشارش از منتخب و بحر الجواهر
ضغینه بروزن نگینه بمعنی کینه از منتخب و شرح نصاب -

فصل ضاد معجمه مع فا

ضفیر بفتح اول و فا و کسر ثانی موی سر که بافته باشند از کشف -
ضفائر جمع ضفیره که بمعنی موی بافته است
ضفدع بالکسر و دال مهمله نیز مکسور و عین مهمله بمعنی غوک و این لفظ بفتح دال نیز آمده مگر ضعیف ست از صراح و بحر الجواهر و در منتخب بحرکات ثلثه و نام مرضی است که مانند غوک در حلق پیدا شود -
ضفادع بفتح غوکها و این جمع ضفدع است
ضفیره موی بپیچیده و جمع کرده بر سر از منتخب -
ضفضفه بالفتح و تشدید فا کناره رود از شرح نصاب و در منتخب بالکسر

فصل ضاد معجمه مع لام

ضلالت بالفتح گمراهی از منتخب -
ضلت بکسر اول و تشدید لام گمراهی -
ضلع بالکسر و سکون لام و بکسر اول و فتح لام از منتخب و بحر الجواهر و غیر آن و بعضی بفتح نیز گفته اند بمعنی استخوان پهلو -
ضلال بفتح گمراهی از مؤید و لطائف

فصل ضاد معجمه مع میم

ضماد بکسر اول داروی که با آب یا چیز رقیق دیگر سرشته بر اندامی پهن کنند و آنرا بهندی لیپ گویند از منتخب و مؤید و کشف و بحر الجواهر -
ضمور بضمتین ضعف و لاغری و بفتح اول و ضم ثانی لاغر از بحر الجواهر -
ضمیر بفتح اول اندیشه و خاطر و اندرون دل و آنچه در دل گذرد و نهانی در از بحر الجواهر و کشف و مؤید و منتخب و بضم اول و فتح میم نام غلام آنحضرت صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم -
ضمائر جمع ضمیر
ضمن اللفظ صنعتیست در علم شعر و آن چنان باشد که از میان لفظی لفظ دیگر مذکور سازند چنانچه درین بیت
بیت تو بے نظیر جهانی و من نظر بکنم ✽ چو یابے که ندارد رخ تو تاب نظر ✽
ضم بالفتح و تشدید میم بمعنی پیوستن و فراهم آوردن چیزی را با چیزی و نام حرکت که آنرا پیش گویند مگر در کلام عربی از منتخب بدانکه حرکت پیش را ضم از ان نامند که بضم الشفتین یعنی فراهم آمدن هر دو لب حاصل میشود از عبد الرحمن حاشیه شرح ملا -
ضیمران بالفتح و یای تحتانی مضموم بمعنی سپرغم که آنرا ریحان و نازبو نیز گویند از مؤید و کشف و لطائف و مداره بضم اول و فتح میم و فتح اول و ثالث بمعنی سپرغم که آنرا نازبو نیز گویند و در صراح ضومران نوشته بفتح اول و ضم میم
ضمین بفتح اول بمعنی ضامن -
ضمن بالکسر و سکون میم اندرون از مؤید و کشف و لطائف -
ضمان بالفتح پذیرفتارے از لطائف و در محاوره این دیار آنرا ضمانت گویند -
ضمیمه بمعنی چیزیکه آنرا با چیزے فراهم و جمع کرده باشند -

فصل ضاد معجمه مع نون

ضنت بالکسر و تشدید نون بمعنی بخل و بخیلی از منتخب -
ضنک بالفتح تنگ و تنگی در هر چیز از منتخب و لطائف -
ضنین بروزن فعیل بمعنی بخیل از منتخب -
ضنی بفتح اول و کسر نون بمعنی لاغر از شرح نصاب -

فصل ضاد معجمه مع واو

ضواحک چهار دندان که میان انیاب و اضراس واقع ست از منتخب و در بحر الجواهر نوشته که چهار دندان پیش
ضوء بالفتح روشنی آفتاب -

فصل ضاد معجمه مع یای تحتانی

ضیاء بالکسر روشنی آفتاب بدانکه ضیا از نور قوی ترست و نور از سنا قوی ترست از شرح نصاب -
ضیاعات بکسر اول و عین مهمله زمینها و مزرعه -
ضیر بالفتح گزند و نقصان از منتخب و لطائف اللغات -
ضیق النفس تنگی دم و کوته دمی و نام مرضی که بهندی دما گویند -
ضیاع بکسر و عین مهمله زمینها و مزرعه جمع ضیعه بالفتح از منتخب و لطائف -
ضیف بالفتح بمعنی مهمان و مهمانان مفرد و جمع هر دو آمده از منتخب -
ضیوف بضمتین مهمانان -
ضیق بالکسر بمعنی تنگی و بالفتح و تشدید یای مکسور بمعنی تنگ از منتخب -
ضیغم بفتح اول و سکون تحتانی و فتح غین معجمه گزنده و شیر درنده از منتخب -
ضیم بالفتح نقصان کردن در حق کسی و ستم کردن و از مضرت نه اندیشیدن در انتقام -

باب طای مهمله

فصل طای مهمله مع الف

طاطا سر پست کردن چنانکه وزیر کوع کنند از بحر الجواهر وغیره۔

طاها نام سورهٔ قرآن و نام پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم چرا که اشارتست از یا طاهر

طاب بوی خوش از بحر الجواهر

طامات لاف و گزاف صوفیان و رابطهٔ اظهار کشف و کرامات خود و هرزه گوئی از رشیدی و کشف و برهان و بهار عجم و مؤید و در سراج نوشته که طامات بمیم بر وزن هاجات در اصل تر نیست بتشدید میم و فارسیان بتخفیف استعمال کنند یعنی اقوال پراگنده و سخنان بی اصل و پریشان که بعضی صوفیان برای گرمی بازار خود گویند و در رشیدی نوشته که طامات جمع طامه بتشدید میم بمعنی واهیه و حادثهٔ عظیم بگر در فارسی بتخفیف بمعنی سخنان بلند صوفیه مستعمل میشود۔

طاغوت بضم غین معجمه و تای فوقانی نام بت و نام دیوی از لطائف

طالوت نام سرداری از بنی اسرائیل که سقا بود با جالوت نام کافر جنگ کرد و داود علیه السلام که از سپاهیان طالوت بود جالوت را کشتند و طالوت وعده کرد بود که هر که جالوت را بکشد دختر خود را به او دهد داود علیه السلام کرده بود آنان گرفت و دشمن گردید بعد مردن او داود علیه السلام ملک راند نداز منتخب و لطائف۔

طالح بکسر لام و حای مهمله مرد بدکردار که ضد صالح باشد۔

طامح بکسر میم سرکش و بلند از منتخب

طافح بکسر فا و حای مهمله بمعنی بدمست که پر شده باشد از شراب از کشف و بحر الجواهر

طاس بسین مهمله در اصل فارسی تاس است بتای قرشت فارسی زبانان عربی دان بطای حطی نویسند و رواج گرفته نه عالم طپیدن و طلا و بمعنی طشت کلان و کاسهٔ گرمابه و نیز نام جامهٔ زرتار از چراغ هدایت و در منتخب نوشته ظرفی که در آن آب و شراب خورند و پیچ نگفته که معرب است و در شرح نصاب نوشته که طاس از لغات مولد است یعنی عربی نیست بلکه از آن گرفته اند۔

طاقدیس بقاف و دال مهمله و یای معروف و سین مهمله نام تخت خسرو پرویز که طول آن یکصد و هفتاد ذراع و عرض آن یکصد و بیست ذراع و کلل بجواهر بود و در سراج تفصیل آن بسیار نوشته است تطویل پنداشته ننوشتم۔

طائر قدس و طاوس عرش جبرئیل علیه السلام۔

طالع بکسر لام بمعنی برآینده و صعود کننده و باصطلاح منجمان برجی که هنگام ولادت یا وقت سوال چیزی از افق شرقی نمودار باشد و اثر هر طالع از دوازده گانه نحوست و سعادت علحده است از منتخب۔

طاع فرمانبردار از منتخب۔

طارف بکسر را مهمله مال که تازه و نو و بهتر باشد شرح نصاب از یوسف بن ابن نعیم۔

طائف طواف کننده و خیال که در خواب نماید و نام ناحیه است قریب مکه در ملک حجاز بسبب آنکه جبرئیل علیه السلام آن ناحیه را بدست گرفته گرد خانهٔ خدا طواف نموده بود از منتخب و غیر آن۔

طابق بفتح بای موحده معرب تابه و آن ظرف آهنی است مدور که بر آن نان بپزند۔

طارق بکسر را مهمله حادثهٔ شدید و ستاره که قریب صبح طالع شود و هر شی که بشب ظاهر شود و کسیکه بشب راه رود ازین باعث دزد و ساحر را نیز طارق گویند از لطائف۔

طالق بکسر لام صاحب طلاق یعنی رها از شرح نصاب۔

طاق بنای خمیده و محراب و نوعی از جامهٔ پوشیدنی و آن فرجی و جبهٔ پنبه دار باشد و بمعنی تنها و فرد که ضد جفت باشد و نام درختی از منتخب و سراج و برهان و در شرح نصاب و در رسالهٔ معربات نوشته که طاق بمعنی بنای خمیده و محراب معرب تاک است و بمعنی فرد که ضد جفت باشد معرب تاست درین صورت قاف در آخر زیاده کرده اند۔

طاخک بفتح خای معجمه ثمر آزاد درخت از بحر الجواهر۔

طابق النعل بالنعل یعنی مطابق کننده کفش بکفش یعنی قدم نهنده بر قدم پیش روندگان و بفتح بای موحده و فتح قاف یعنی آنکه مطابق آمد کفش بکفش و بمعنی درجائی استعمال کنند که این چیز بآن مطابق آمد گر در بهار دانش وجه اول است که سابق مذکور شده۔

طائل بکسر همزه بمعنی فائده از منتخب

طارم بفتح را مهمله و ضم آن نیز بمعنی خانهٔ چوبین و خانهٔ بلند و بالاخانه و این لفظ معرب تارم است از بحر الجواهر و بهار عجم و کشف و مدار و مؤید و در برهان بفتح را مهمله فقط و در سراج بفتح و ضم را هر دو نوشته و در مصطلحات گفته که در حرکت رای طارم اختلافست بعضی مفتوح و بعضی مضموم آرند و سالک قزوینی مکسور آورده چرا که با لوا لکارم قافیه ساخته۔

طالقان نام شهر از لطائف۔

طاعون بضم عین مهمله ورمی بود که در عصب یا پستان یا بغل یا بن ران واقع شود و از ماده سمی که عضو را فاسد کند

وتے و غشیان و غشی و خفقان همراه آن بود از کفایهٔ منصوری و در لطائف سامست و مرگ عام و در بحر الجواهر نوشته که بثره باشد کوچک مانند باقلا تیره یا سیاه با سوزش بسیار ... و در حدود الامراض مرقوم است که بثره باشد ... با سوزش ... ازینها و غیرها۔

طاعن نیزه زننده و طعنه زننده از منتخب۔

طاجن بفتح جیم عربی بمعنی تابه که چیزی بران بریان کنند از شرح نصاب۔

طاؤس علوی آشیان کنایه از آفتاب۔

طاحونه بضم های مهمله و حرکت نجم ... بمعنی آسیا و طاحون نیز آمده از شرح نصاب۔

طاروس ... جبرئیل علیه السلام از برهان۔

طابه و طیبه هر دو نام مدینهٔ منوره از شرح نصاب۔

طاق یک عدد و جامه از برهان و در شرح قران السعدین نوشته که چنانکه ... در اسپ راس و در فیل زنجیر ... در جامه طاقه مستعمل کنند و طاق ... توانائی و یک قوس ... پاره سنره۔

طاقه بمعنی گرده مرهم و پاره ... چیزے از منتخب۔

طاری ... کسی ناگاه در فرود آینده از جائے از منتخب۔

طاغی بکسر غین معجمه از حد درگذرنده و کسے که از حد طاعت و ادب درگذشته باشد و این ماخوذ از طغیانست و جائے درگلستان کنایه از فرعون۔

طاقی ... کلاه از برهان۔

طامهٔ کبری ... بمعنی قیامت۔

طاهرتائی ... فوقانی ... اضافت یعنی باسقاط کسرهٔ ... این صفت و موصوف بود علم شخصے که طاهر نام داشت و الکن بود بجای قاف و کاف تا میگفت و او یکی از ظرفای میرزا جوهری که معشوق میر نجات بود از شرح گل کشتی۔

طائی ... آنچه ... و طائی ... آن ... کرده ... تا نشین شود ... گرد۔

طاس بازی نوعی از بازی ... و آن چنان باشد که طاس را بر ... سر ... یا نی سیگیرند و بران سنگ را نند و معنی شعبده بازی نیز آمده و گاهے مراد از ان فریب باشد از چراغ هدایت۔

طائی منسوب بطئ که قبیله ایست در عرب که حاتم منسوب بانست و در لفظ طئ دو یاست اول مدغم و دوم مدغم فیه چون یای نسبت که در عربی ... آخر آن در آرند ... التقای ساکنین ...

چهار یا از هر دو یای جلی و ل را بالف بدل کردند و ثانی را بهمزه فارسیان یای نسبت لفظ عربی را نیز بتخفیف خوانند۔

فصل طای مهمله مع بای موحده

طبا طبا بفتح هر دو طای مهمله لقب اسمعیل بن ابراهیم حسین بن علی علیهم السلام ... که در زبان ... بجای قاف طا می گفت آورده اند که در ایام خردسالی بروز عید والد بزرگوار او باو فرمود که چه نوع جامه برای تو مهیا کنم او گفت طبا طبا یعنی قبا قبا از آن روز اسمعیل را لقب طبا طبا مشهور گشت و اولاد او را سادات طبا طبائی گویند از منتخب وغیره۔

طبطاب بالفتح چوگان ... که آن مانند کفچه سازند ... و در ... افگنند ... تا از دال نگذارند ... بازی گویند از منتخب و صراح۔

طب بسه حرکت و تشدید بای موحده ... و نرمی و سحر از منتخب۔

طباشیر بکسر ... از گشت۔

طباشیر صبح کنایه از سفیدهٔ صبح صادق از برهان۔

طبخ بالفتح و فای ... پختن و بریان کردن۔

طبیخ آب چیز جوشانیده شده۔

طباخ بالفتح و تشدید ... پزنده طعام و ... اشتغال۔

طبرزد بمعنی نبات معرب تبرزد چون بسیار سخت باشد گویا که اطرافش را به تبر تراشیده اند یا آنکه بسبب سختی به تبر شکسته میشود از منتخب و رساله معربات۔

طباق الاضداد و باول موافق کردن ... چیز که ضد هم دگر باشد یعنی در ... یکدیگر آوردن آنها۔

طباشیر معرب تباشیر و آن ... سفید مائل بزردی که ... هندی ... گویند از بحر الجواهر و منتخب۔

طبلک باز نقاره کوچک باشد که بازداران و شکاریان همراه خود دارند هرگاه که صید را بر زمین نشسته یا در آب شناور بینند آن نقاره را بزنند تا از آواز آن صید از جای خود برخاسته بپرواز آید و ایشان باز را بران سر دهند و این از صراح مستفاد است۔

طبس ... نام شهر۔

طبع بالفتح ... سرشت مردم که بران آفریده شده و مهر نهادن بر نامه و سکه زدن ... و معنی نقش کردن از منتخب و لطائف۔

طبیع بالفتح و تشدید یا صاحب طبیعت ذکی و معنی کوزه گر نیز آمده و بکسر اول و تخفیف با سرشت و خوے مردم که زائل نشود از منتخب و بهار عجم و کشف و میر نور الله در شرح گلستان نوشته اند که طباع بکسر بمعنی طبیعت و سرشت مردم و طباع در جائی استعمال نمایند که ... آنرا مشهور باشد و طبیعت ... مقامی

استعمال کنند که صاحبش را شعور نبوده باشد
و طبع را در هر دو معنی آرند کذا فی بعض المعتبرات
و لفظ اطباع بکسر اول جمع طبع و جمع طبیعت
هم میتوانند شد چنانکه بحار جمع بحر و صباح
جمع صبح مستفاد از فصول اکبری و شافیه
طباق بکسر موافق کردن دو چیز را
با هم و طبقات که بعضی بر بعضی باشند
از منتخب
طبق بفتحتین موافق و برابر یعنی هر چیزی
که برابر آن شئی دیگر باشد از منتخب
و مزیل و ظرف معروف و نام علتی ست
که اسپ را پیدا میشود و آن ورمی ست
که گرد ناف اسپ بهم رسد و در لطائف
نوشته که بکسر اول و سکون با بمعنی
طابق و مشهور و در مصطلحات نوشته که
طبق عملی ست که زنان حکه با هم کنند
که حرف بالیدن و سائیدن عضو مخصوص
است با یکدیگر
طبل بفتح اول و سکون بای
موحده نقاره و کلان و بفتحتین چنانکه مشهور
و ار دخلط است
طپیدن بالفتح اول و کسر بای فارسی
مبدل تپیدن در اصل بمعنی گرم شدن
است چون کمال گرمی را بیتابی لازم
است لهذا مجازا بمعنی طپیدن می آید
طبل از زیر گلیم بر آمدن کنایه
از ظاهر شدن راز کسی
طبل در زیر گلیم بودن کنایه
از پوشیده ماندن راز کسی

طبل خوردن رمیدن و خود را
کناره کردن از مصطلحات
طبرخون بید سرخ از برهان و در
مدار چوبیست سرخ رنگ تلخ مزه
و در مجموع اللغات و فردوس اللغات
بمعنی صندل سرخ نوشته
طبانچه درین لفظ بجای طای
فوقانی نوشتن صحیح باشد چرا که لفظ
فارسی ست از مزیل و خان آرزو
در خیابان نوشته که طبانچه از مدر بای
موحده معلوم میشود و بعضی عراق
ببای فارسی خوانند مؤلف گوید که
طای مطبقه در فارسی نیامده و چیزیکه
بسبب اختلاط عرب و عجم که در بعض الفاظ
تصرف نموده اند چیزی را بجای
مطبقه نوشته اند مثلا طلا و طپیدن
و طپانچه و غیره تم کلامه
طبله بالفتح صندوقچه کوچک
طبائع اربعه اول سرد و تر دوم سرد و
خشک سوم گرم و تر چهارم گرم و خشک
طبعی بفتح اول و فتح بای موحده و
کسر عین مهمله منسوب به طبیعت چرا که
حرف ثالث را اگر یا باشد در حالت
نسبت حذف کنند چنانچه مدنی منسوب
به مدینه و همین حکم است نام فنی از فنون
حکمت و بفتح اول و سکون ثانی نیز کرده
درین صورت منسوب بطبع شد
طبقچی بالفتح و قاف نیز مفتوح
نام مقامی و قیل طبقچه از کشف و برهان

طبی بالکسر و بالضم پستان چارپایه
از منتخب و صراح
طبرزی بفتحتین کنایه از لب معشوق
منسوب به طبرزد بمعنی مخفف طبرزد است
که بمعنی نبات باشد

فصل طای مهمله مع حای مهمله

طحلب بالضم و لام مفتوح و بای
موحده سبزی که بر آب ایستاده جمع شود
بهندی کائی گویند از منتخب
طحال بکسر اول سپرز و بضم اول بیمار
که در سپرز بهم رسد از منتخب
طحن بالفتح اول و سکون ثانی آرد
کردن غله و غیره از منتخب

فصل طای مهمله مع رای مهمله

طرفا بالفتح و حرف سوم فا درختیست
گزکه بهندی جهاو گویند
طروف بفتح اول و ضم ثانی بمعنی
شادمان و بضمتین شادیها از لطائف
طریقت راه و در اصطلاح سالکان
تزکیه باطن و شریعت تزکیه ظاهر است
و این معنی را خانصاحب عبدالکریم خان
مغفور از منهاج تحقیق کرده اند
طرادست تازی کی از منتخب و بمعنی کی
طراثیث بمثلثه‌ها نام
میوه از برهان
طرح بالفتح انداختن و دور کردن و قائم
کردن بنای مکان و نمونه عمارت و
بمعنی نقاشی و کناره گرفتن از کار
از لطائف و منتخب و سراج و هدایت

بمعنی فرو کشیدن طلبی بر رعایا و در
خیابان نوشته که طرح رسمیست مقرر که
حکام ظالم جنس خود را بقیمت افزوده
بر رعایا و زیردستان دهند
طراح بالفتح و تشدید ثانی و حای
مهمله بمعنی نقاش
طرد بالفتح بر وزن مرد و بفتحتین نیز
بمعنی راندن و دور کردن و استعمالش
اکثر در گریزانیدن هوام باشد مثل
مگس و زنبور و موش و پشه از منتخب
و لطائف و مدار و کشف و غیره
طرفدار بفتحتین پادشاه عظیم الشان
و حاکم سرحد نشین از رشیدی و برهان
طرار بالفتح و تشدید را بمعنی همیان بر
و دزد و گره بر از برهان و خیابان و طرار
ماخوذ است از طر که بالفتح و تشدید تیز کردن
و بریدن باشد
طراریر بر وزن قمیر مرد خوبصورت
و خوش لقا از منتخب
طرائف بالفتح خوبصورتان و چیزهای
که تیز در دان باشد
طر بالفتح و تشدید بمعنی تیز کردن پیکان
و بریدن و شکافتن و بالضم بمعنی همه
و جمیع از منتخب و لطائف
طره بالضم طای و فتح را اول موی
پیشانی و کرانهای هر چیز و وادیها
و نقش و نگار جامه و کنارهای بام و این جمع
طره است از صراح و منتخب و غیاث
طراز بکسر نقش و نگار هر چیز نقش

و علم جامه و بمعنی سخاوت بالفتح نام شهری
حسن خیز از حدود ترکستان و بهر دو
معنی معرب ترازست از قاموس و
لب اللباب و مدار و بهار عجم و برهان
و زبدة الفوائد ابراهیمی ـ

طرابلس بضم اول و بضم بای موحده
و ضم لام و سین مهمله شهریست بشام
و شهریست بمغرب این لفظ رومی است
و معنی آن بزبان رومی سه شهرست
از منتخب و در خیابان نوشته که طرابلس
بفتح اول و ضم بای موحده و لام
بلده ایست از شام و بلده از مغرب
و بعضی گویند که لفظ رومی ست بمعنی
معموره چنانکه در قاموس ست ـ

طرطوس بالفتح نام پهلوانی و نام
دیه بر ر ولق ـ

طرطسیقوس بضمتین و هر دو
واو معروف ـ

طرسیقوس بضم اول و بجیم و سکون یا نام
پادشاهی از نصاری و بعضی گویند
حکیمی بود نصرانی از مؤید و غیره ـ

طریف غریب و نادر و نو از ده
از لطائف و منتخب ـ

طرائف چیزهای لطیف و خوش
و بالها ـ نو و تازه ـ

طرف بفتحتین کناره و بمعنی جانب
و پاره از چیزی و حصه و بفتح اول و
سکون رای مهمله بمعنی چشم و جنبانیدن
چشم و جنبانیدن پلک تا بر گذشتن و بمعنی

گوشه و کناره و باستعمال فارسی بمعنی
کلیچه کمر که برای آرایش بندند و بمعنی نبد
زرد نقره که بر کمر بندند و بمعنی اسباست
اسپ هم آمده از بحر الجواهر و مدار
و برهان و کشف و رشیدی و لطائف
و منتخب و مؤید و باستعمال فارسی
طرف بفتحتین بمعنی مقابل از مصطلحات
و بهار عجم و در چراغ هدایت نوشته که
طرف بفتحتین لفظ عربیست مگر فارسیان
بمعنی حریف استعمال کنند و گاهی
بمعنی وقت آید چنانکه طرف صبح و طرف
شام و نیز در مصطلحات نوشته که طرف
بفتحتین بدون صله لفظ بستن بمعنی بار آورده شد
است و بضم اول و فتح ثانی جمع طرفه
که بالضم بمعنی معشوق مستعمل میشود و
طرف با کسر بمعنی اشیای اصل
و کرامی نماید از کشف و مدار و شرح نصاب ـ

طرق بالضم و بضمتین بمعنی راهها
و اینها جمع طریق است از مؤید و منتخب و غیره ـ

طریق راه و این ماخوذ از طرق
که بالفتح ست بمعنی کوفتن چون پای
رونده گان راه را میکوبد لهذا راه را طریق
گفتند از شرح نصاب و بمعنی نخل نیز
آمده و طریق باصطلاح رمل نام شکلی
است از اشکال شانزده گانه رمل ـ

طراق بالفتح آواز یکه از زدن
تازیانه بر آید ـ

طربال بالکسر و حرف سوم بای
موحده بمعنی مناره بلند و بنای

بلند و صومعه بلند از منتخب ـ

طاقدار پنجم کنایه از عرش چه فلک
پنجم جای زحل است از برهان و بهار عجم ـ

طرم ـ بالکسر شهد خالص از منتخب و
شرح نصاب ـ

طرف بستن حاصل کردن فائده
و نفع برداشتن چه طرف بمعنی کلیچه کمر
است و بستن آن موجب زینت است
از رشیدی و برهان و بهار عجم و سراج و چراغ
هدایت و در جهانگیری که مذکور شد از رشیدی ـ

طرفة العین بفتحتین طای مهمله و سکون
را یکبار بر هم زدن پلک چشم از منتخب و
غیره و کسانیکه بضم طای خوانند محض غلط ـ

طرف شدن مقابل و حریف
شدن از مصطلحات ـ

طرف گرفتن حمایت کردن
و گوشه نشینی از برهان و سراج ـ

طرح کردن و ریختن و فشاندن
بنای چیزی انداختن ـ

طرق نوازان بالفتح نقیب و چوبدار از برهان ـ

طرخان بالفتح نام پادشاه ترکستان
و شخصیکه پادشاه خدمت خود او را معاف
کرده باشد و نام شهره خوارزمی از برهان و سراج ـ

طرخون بالفتح و خای معجمه رستنی است که
عاقر قرحا بیخ آنست از برهان و در شرح
نوشته که چوب بیخ سرخ دارد ـ

طرایان بفتحتین چاه دشت و شتران وارد
شدن چیزی نیست از چیزی از شرح
نصاب از یوسف بن نافع ـ

طرقوا بالفتح اول و تشدید رای مهمله مکسور
و ضم قاف و در آخر الف زائده غیر ملفوظ
علامت واو جمع صیغه امر حاضر ست
بمعنی راه دهید و یکسو شوید معمول ست
که نقیبان عرب پیش سلاطین طرقوا
طرقوا میگویند ـ

طرفه بالفتح و حرف سوم فا یکبار چشم
بر هم زدن و نقطه سرخی که در چشم پیدا
شود از ضرب و سقطه و نام منزل نهم از
منازل قمر و آن دو کوکب ست بمنزله
دو چشم برج اسد از منتخب و کشف و برهان
و غیره و بالضم چیز نو و خوش
مجازاً بمعنی معشوق ـ

طره بالضم و تشدید را بمعنی زلف
و موی پیشانی و کناره هر چیز و علاقه
منقش و بمعنی سقیفه که از چوب و خشت
بر در و از ها سازند و آنرا باران گیر گویند
و بهندی چهجا نامند از منتخب و طرح و بهار عجم
و مصطلحات و چراغ هدایت و برهان ـ

طراوه بفتح اول و دو واو جامه رنگین که
بر سر علم و نشان بندند و در مؤید بجای
واو دال مهمله نوشته ـ

طریده بفتح اول و یای معروف بمعنی
جمله اسپان مشتق از طرد که بمعنی گریز انیدن
جوانان باشد از بهار عجم و مدار و خان آرزو
و در شرح سکندرنامه نوشته که طریده چیز
تریدکه بمعنی شور ست و مؤلف گوید
بتواند که طریده بکسر اول و یای مجهول
اما که طراد باشد که بمعنی یکی دیگر حمله

آورده است کذا فی المنتخب اگر از معنی اشتراک (تا ۲) تجرید کرده بمعنی جماع آورده گویند مضایقه ندارد۔

طرثوق گشته یعنی شرمنده شده از شرحی تولف گوید که طرثوق در اصل بمعنی کوفته و مضروب است و خاطر آدم خجل و شرمنده نیز کوفته میباشد۔

طریقه روش و مذهب و نیز در منهج تیقن ست طی کردن قمر مسافت این پانزده درجه از نوزدهم درجهٔ میزان که محل هبوط شمس است تا سوم درجهٔ عقرب که محل هبوط قمر ست و این مدت را که تقریباً یکشبانه روز و دو پهر باشد طریقهٔ محترقه نامند و لغایت منحوس ست۔

طرفی بالفتح و یای مجهول بمعنی نه یکی از خیابان۔

طری بفتح اول و کسر ثانی و تشدید یای تحتانی بمعنی تازه و نو۔

طراحی بالفتح و تشدید را مهمله و حای مطلقه بمعنی نقاشی مستفاد از لطائف۔

فصل طای مهمله مع سین مهمله

طسوج بالفتح و تشدید سین مهمله و واو معروف و جیم عربی کرانه و ناحیه و ربع دانگ که مقدار دو حبه است معرب از منتخب و در رسالهٔ اوزان نوشته که طسوج بیست و چهارم حصه هر چیز را گویند۔

فصل طای مهمله مع شین معجمه

طشت معرب تشت بمعنی معروف است از سراج۔

طشت گر و کاسه گر دو نام سازنده یعنی ساز نواز که در زمان نبوده

طشت کسی از بام افتادن رسوا شدن کسی و فاش شدن راز کسی از چهار شربت۔

طشت و خایه نوعی از بازی که بیضهٔ مرغ را خالی کرده از شبنم یا سیماب کنند و در طشت نهاده با آفتاب گذارند بیضه برقص آید و کنایه از آسمان و زمین انجمن۔

فصل طای مهمله مع عین مهمله

طعم بالفتح مزه و لذت و بالضم خوردنی یعنی طعام و طعمهٔ مرغ از صراح و منتخب و مؤید و کشف۔

طعان بکسر اول نیزه زدن و نیزه زنندگان با یمعنی جمع طاعن ست۔

طعن بالفتح نیزه زدن و عیب گیری کردن در کار کسی از منتخب و در قاموس بمعنی سیر و رفتار نیز آورده۔

طعمه بالضم خورش و روزی و بالفتح یکبار چشیدن از منتخب و صراح و مؤید و مدار۔

طعنه بالفتح یکبار نیزه زدن و عیب جوئی کردن از منتخب۔

فصل طای مهمله مع غین معجمه

طغرا بالضم نوعی از خط پیچیده حروف که بآن خط بر فرمان با شاهان القاب نویسند ظاهراً این لفظ ترکی ست و در بهار عجم و برهان و در مناظرة الانشا نوشته که طغری بمعنی مسطری باشد و پیچیده که القاب و اسم سلطان باشد

مثل السلطان الاعدل الاعظم جلال الدین اکبر پادشاه غازی

طغماج بالفتح و در آخر جیم فارسی نام ولایتی از ترکستان و این لفظ صحیح طمغاج ست بتقدیم میم بر غین معجمه چنانکه در برهان و سراج ست۔

طغرل بضم اول و سکون ثانی و کسر رای مهمله نام پادشاه از پادشاهان سلجوق و بضم اول و ثالث بر وزن بلبل جانوریست شکاری طائر مثل باز و عقاب از برهان و سراج و مدار و بهار عجم و در چهار شربت نوشته که تغرل بتای فوقانی در ترکی بحری را گویند که طائر شکاری معروفست مؤلف گوید که طغرل ابدال مبدل همین ست۔

طغان بضم نام یکی از پادشاهان ترک و مخفف طغیان نیز آمده۔

طغیان بالضم از حد در گذشتن از منتخب و لطائف و مجازاً بمعنی افزونی و کثرت استعمال این را فزونی چیزها نامرغوب ست و ازین باعث گاهی بمعنی ظلم و بیداد فرمانی آمده۔

طغرل شدن مردن سلاطین حقتائیه از چهار شربت۔

طغان شاه بضم اول نام پادشاه عظیم القدر از اولاد افراسیاب۔

طغیانی زیادت یای آخر لفظ طغیان ظاهراً درست نباشد چراکه طغیان خود مصدر ست حاجت بیای مصدری ندارد

دیگر آنکه گوئیم معمول فارسیان ست که در آخر بعض مصادر یای مصدری زائد کنند چنانچه فضول و فضولی و خلاص و خلاصی و سلامت و سلامتی۔

فصل طای مهمله مع فا

طفل شب کنایه از ماه۔

طفولیت بفتح اول و تشدید یای تحتانی بمعنی کودکی و طفلی و این مصدر جعلی ست بزیادت واو بخلاف القیاس و نظیر این رجولیت۔

طفیف اندک و ناتمام از منتخب۔

طفل بالکسر نوزاده از آدمی و حیوان جمع و مفرد آمده از منتخب۔

طفیل بضم اول و فتح ثانی نام مردی کوفی که ناخوانده در مجلس طعام میرفت از منتخب و مجازاً هر شخص که بدون طلب همراه مردم مدعو بدعوت رود و گاهی متعلقین یا در آخر زائد کرده طفیلی گویند و گاهی لفظ طفیل در محاورهٔ فارسی مجازاً بمعنی وسیله و ذریعه آید و گاهی یای طفیلی مصدری باشد بمعنی طفیل شدن

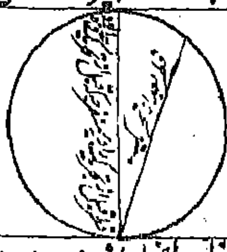
طفل سفید مردمک چشم از برهان۔

طفل چهل روزه کنایه از آدم علیه السلام از آنکه در چهل روز طینت او سرشته شد از سراج۔

طفره بفتح اول و سکون فا جستن و وثبه از انقطع فاصله که میان کار افتد از منتخب کشف و صراح و نزد اهل حکمت طفره از او بچار است یعنی

٣١٩

شئی صغیر اکبر گرد داو شئی کبیر اصغر تا آنکه مساوی کبیر شود و تقریرش اینکه زاویه که پیدا میشود فیما بین محیط دائره و قطر آن اعظم باشد از جمیع زاویهای حاده که پیدا شود در میان دو خط مستقیم برها مذکورست در مقاله ثالثه تحریر اقلیدس و لیکن اندک حرکت داده سر قطر را بجانبی با وجود ثابت ماندن سر دیگرش پس ازین حرکت آن زاویه حاده که از همه اقسام زاویه صغیر تر بود ناگاه زاویه منفرجه گردید که اکبر اقسام خودست و نکته در اثنای حرکت مذکوره زاویهٔ قائمه که متوسط الحال بود در خردی و کلانی و این نیست مگر طفره که شئی صغیر باشئی متوسط برابر نشده ناگاه کبیر گردد و صورتش اینست

طفاوه بضم اول و حرف چهارم واو بمعنی دائره که گرد آفتاب واقع شود و دائره گرد ماه را هاله گویند از منتخب.

فصل طای مهمله مع قاف

طقطق بفتح اول آواز پای هم زدن و چیز سخت از لطائف.

فصل طای مهمله مع لام

طلا بالکسر دوای رقیق که بر عضو بمالند و بمعنی زر سرخ و صاحب رشیدی نوشته که قیاساً لفظ طلا معرب "تلا" ست که لفظ هندیست بکسر فوقانی و تشدید لام بمعنی زر و بمعنی ملمع کردن و طلی نیز آمده است و در سراج نوشته که طلا بمعنی زر سرخ در اصل بتای قرشت بود بسبب اختلاط عجم و عرب بطای مطبقه نوشته اند حتی که طلا بمعنی زر اندوده استعمال کنند.

طلوب بفتح اول بمعنی طالب از لطائف.

طلاب بالضم و تشدید لام بروزن جلّاب جمع طالب.

طلب بالضم و سکون لام و بای موحده معرب تلب بمعنی گروه مردم از برهان و لطائف و سراج.

طلعت بالفتح دیدار و دیدن و لقای روی از منتخب و صراح.

طلاقت بفتح و حرف چهارم قاف بمعنی کشادگی زبان و تیز زبانی و شگفته از بحر الجواهر و کشف و منتخب.

طلح بالفتح و حای مهمله درختیست بزرگ خاردار در ریگستان و بمعنی شگوفه خرما و بمعنی درخت موز که بهندی کیلا گویند از منتخب و شرح نصاب و مدار.

طلای دست افشار نوعی از زر بیش قیمت که خسرو پرویز داشت مانند موم نرم بود چنانکه در زیر دست افشار صاحب جهانگیری و برهان نوشته.

طلع بالفتح شگوفه خرما از منتخب.

طلوع برآمدن آفتاب و هر ستاره و بمعنی مطلق برآمدن بر کوه و جز آن از منتخب.

طلاق بالفتح رها شدن زن از قید نکاح و بمعنی کشادگی و روانی و آزادگی و نشاط نیز آمده.

طلق بفتح اول و سکون ثانی درد که زنان را بوقت زادن پیدا شود و آنرا درد زه نیز گویند و نوعی از سنگ که سفید و براق و طبق بر طبق باشد آنرا ابرق نیز گویند و چون ابرق محلول را بر چیزی بمالند آتش آنچیز را نسوزد از منتخب و صراح و غیره و مجازاً بمعنی شراب آید بمناسبت آنکه ابرق محلول که مانند آب میشود اکسیر اعظم است و شراب را نیز در فواید قریب اکسیر دانند و بهمین سبب شراب را طلق روان نیز گویند و در جدود الامراض برای معنی درد زه بفتحتین نوشته و بالکسر حلال و رها شده و برآمده از چیزی یا آنچه در منتخب و صراح است.

طلق محلول آنچه کیمیاگران بحکمت و ترکیبات ابرق را مثل آب میگردانند و این اکسیر اعظم است.

طل بالفتح و تشدید لام باران قطرهای باریک و بمعنی شبنم از منتخب.

طلل بفتحتین جسم و کالبد و تن و جثه و نشانهای خانهاسی ویران اطلال جمع آن از منتخب و برهان.

طلسم بکسرتین آنچه خیالهای موهوم بشکل عجیب در نظری آرند و نیز شکلی و صورتی عجیب که بر شرف و اوان و خزائن [illegible] تا به [illegible] [illegible]

اجزای ارضی و سماوی ساخته میشود یعنی از بعض ادویه و ساعات مخصوصه فقیر مؤلف گوید که ظاهرا طلسم لفظ یونانی است عربی نیست چه در تقدیر عربی بودن بکسرتین آمدن این لفظ وجهی ندارد چرا که این وزن در کلام عرب نیامده اگر عربی بودی بکسر اول و فتح ثانی بروزن قمطر آمدی.

طلق حلال باروان صاحب مؤید نوشته که بفتح اول مجموع بمعنی شراب طلق بمعنی خالص و حلال بمعنی بیرون آمده و باروان بیای موحده مراحی.

بایدوانست که بر معنی هر دو لفظ اول کتب لغات معتبره گواهی میدهد دوم دیگر آنکه شراب را که حرمت آن منصوص ست حلال گفتن کفرست فقیر مؤلف گوید که طلق مجازاً بمعنی شراب است و طلق حلال عبارت از شراب مثلث که مباح ست و آن شیرهٔ انگور باشد که دو ثلث آن بجوشیدن بسوزد و یک ثلث باقی ماند سکری نیارد و منافع آن قریب بشراب است یا آنکه طلق بالکسر بمعنی آنچه برآمده باشد از چیزی موصوف و حلال صفت آن پس مجموع صفت موصوف مضاف بسوی باروان چون که مخفف آنها ست یعنی آب حلال که برآمده است از آنها ا آنها را یا آنکه حلال بالتخفیف مخفف حلال بالتشدید گویند درست [illegible] [illegible]
شراب کشاینده [illegible]

طاجن بالفتح این لغت نصابست و در دیگر کتب دیده نشده است مگر در منتخب طاجن نوشته و معرب تابه گفته و نزد مؤلف طاجن معرب تابه نیست چه طاجن ماخوذ از طجن ست که بمعنی بریان کردن باشد ظاهر الطجن از تحریف کاتبان است و صحیح طاجن باشد۔

طلبیدن بفتحتین ماخوذ از طلب که لفظ عربیست همچنین چند مصدر عربی است که از تصرف فارسیان تصریف آنها بطریق فارسی میکنند مثل فهمیدن از فهم و رقصیدن از رقص و طلبیدن از طلب و بلعیدن از بلع که بمعنی چیزی را بگلو فرو بردنست و غارتیدن از غارت از چراغ هدایت و خیابان و دیگر شرح محققین۔

طلیعه بفتح اول و کسر لام و عین مهمله فوجیکه بشب حفاظت لشکر و شهر کند و مقدمهٔ لشکر را نیز گویند ای فوجیکه پیش رو لشکر باشد تا از دشمن واقف شود و از منتخب و کشف۔

طلایه بفتح و حرف چهارم یای تحتانی فوجیکه بشب حفاظت شهر و لشکر کند از منتخب و کشف و مردم انچه که تلاوه گویند خطاست و صاحب بهار عجم در رساله جواهر الحروف نوشته است طلایه که بمعنی فوج محافظ لشکر ست در اصل طلایع بود جمع طلیعه مگر فارسیان بمعنی مفرد استعمال کنند چنانچه بجای عجیب عجائب بجای ملک ملائک چنانچه سعدی گوید مصرع۔

ملائک صورتی طاوس زیبی + و مشایخ و امرا و اولیا همین حال دارد۔

طلبه بفتح هر سه حرف اول بمعنی طالبان و این جمع طالب ست۔

طلحه بالفتح درختی و نام یکی از صحابه عشره مبشره۔

طلاق رجعی طلاقیکه بعد آن در میان مدت عدت رجوع کردن بزن بدون نکاح جائز باشد و آن یکبار یا دو بار بلفظ طلاق گفتن ست بخلاف طلاق بائن که رجوع کردن بزن بدون نکاح جائز نباشد و آن گفتن ست زن را انت بائنه و انچه در معنی این باشد بخلاف طلاق مغلظه که در آن تا زن منکوحه شخص دیگر شده طلاق نیابد نکاح با آن زن شوهر اول را جائز نباشد و آن سه طلاق دادن است۔

طلق روان گوهری کنایه از شراب انگوری۔

فصل طای مهمله با میم

طمانینت بضم طای مهمله و کسر نون اول و یای معروف و فتح نون ثانی بمعنی سکون قلب و کسانیکه بفتح طا و سکون نون اول خوانند و نون ثانی را ندانند خطاست از منتخب و مزیل از فصول اکبری این مبرهن ست مگر از صراح جواز حذف یک نون ظاهر میشود۔

طمث بالفتح و ثای مثلثه بمعنی خون حیض و حائض شدن و جماع از منتخب و لطائف۔

طمغاج بالفتح و در آخر جیم فارسی نام ولایتی ست از ترکستان از برهان و سراج۔

طمس بالفتح ناپدید کردن و دور شدن و در اصطلاح صوفیه فنای سوم عبارات است بالکلیه در صفات حق تعالی و این انتهای مرتبه اسماست از لطائف و کشف و منتخب۔

طماع بالفتح و تشدید میم بسیار طمع کننده و با الضم و تشدید میم طمع کنندگان و درین صورت جمع طامع ست۔

طمع بالفتح و بفتحتین امید و حرص از منتخب۔

طمطراق بضم هر دو طا بمعنی کر و فر و نقصان و تجمل از برهان و کشف و مدار و صاحب مؤید نوشته که طم بمعنی علوست و طراق بمعنی آوازه خوشی و طمطراق از ین مرکب ست۔

طمع خام تمنای امریکه ممکن نباشد۔

طمغه و رهم با کاف تازی و او عاطفه و کسر میم کلمه ایست مرکب بمعنی مال بسیار از لطائف۔

طماعین آرام و آرامش از لطائف۔

طماقه و طماغه بضم اول هر دو یکی است با بدال قاف بغین بمعنی کلاه باز و چره و غیره و این لفظ ترکی ست۔

فصل طای مهمله مع نون

طناب بکسر ریسمان خیمه از بهار عجم و در مدار بفتح و بکسر۔

طنب بفتحتین یکی بنیره و بضمتین طناب خیمه از صراح و مدار و منتخب۔

طنبیج بالکسر و جیم عربی با مسور بر زن لگبر بمعنی با تابه که آن دم معروف ست از شرح نصاب۔

طنز ناز و سخریه و سخن بر موز گفتن و طعنه از لطائف۔

طناز بالفتح و تشدید بسیار سخن برموز گوینده و ناز کننده و در رفتار ناز کننده و شوخ از لطائف و مدار۔

طنبک بالضم نوعی از دهل کوچک معرب تنبک از برهان و در شرح نوشته که طنبک بالضم دهلی باشد دم دراز که بازیگران و غیره در بغل گرفته نگاه دارند و این در اصل تیای قرشت بوده۔

طنک بالفتح بمعنی بعد و دوار از لطائف۔

طنین بفتح اول بر وزن قرین آواز مگس و زنبور و پشه و بانگ گوش و آواز طاس آواز طنبور از لطائف و منتخب۔

طنبور و طنبوره بالضم ساز معروف و این معرب تونبره است که لغت هندی است بمعنی کدوی تلخ چون ساز زندگور در اصل از کدو ست لهذا باین اسم مسمی گشت از بهار عجم و مدار و در منتخب و رشیدی چنین نوشته که طنبوره معرب دنبه بره است و دنبوره در اصل دنب بره بود و دنبه بره آلیست که دنبه خرس آنرا دنبه گویند چون ساز زندگور مشابه بدم بره است لهذا باین اسم مسمی گردید۔

طنطنه بفتح هر دو طای مهمله آواز طنبور و رود و بربط و بمعنی کر و فر از لطائف و منتخب و برهان بمعنی آواز نقاره کو نیز مستعمل شده زیرا که از هر دو نقاره یکی زیر باشد و دیگر بم لیکن و از زیر را طنطنه نامند و آواز بم را دمدمه۔

فصل طای مهمله مع واو

طوبی بالضم و بای موحده مفتوح ... طیب بمعنی خوشبو دار و تر و پاکیزه و گاه بمعنی عیش خوش و بشارت و جنت آید و نام درختی ست در بهشت که بهر خانه از اهل جنت شاخی از آن باشد و میوه های گوناگون خوشبو از آن حاصل آید و گاهی فارسیان بحرف این معنی طوبی بکسر بای موحده نیز خوانند از لطائف و منتخب وغیره۔

طور سینا بالضم و سین مهمله مفتوح کوهیست بشام که موسی علیه السلام را بران تجلی شده بود از منتخب۔

طوعا و کرها بالفتح طا و فتح کاف قدری خوش و قدرے ناخوش از خیابان۔

طویت بفتح طا و کسر واو و تشدید یای تحتانی مفتوح بمعنی پیچیدگی و نیت و اندیشه و جامه از منتخب و زبدة الفوائد۔

طوائح بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست و حای مهمله حوادث و آفات و بلاها کی از صراح۔

طود بالفتح و در آخر دال مهمله کوه کلان از صراح و منتخب۔

طور بالضم بمعنی مطلق کوه و بزبان سریانی نیز کوه را طور میگویند و آن کوه که موسی علیه السلام را تجلی بران شده بود آنرا طور سینا نام ست و فقط طور نیز استعمال کنند۔

طویله در ساکت مرقوم شد۔

طومار بالضم نامه و صحیفه از منتخب۔

و در کشف مکتوب دراز۔

طوامیر بفتح و میم مکسور جمع طومار۔

طوس بالضم معرب توس و آن شهریست در خراسان و نام تخلص از رساله معربات۔

طوسیقی بضم اول و فتح واو و یا ... و سین مهمله و قاف نام زاهد نصرانی و حکیم یونانیان و نزد بعضی نام پادشاهی از نصاری۔

طوالع بفتح جمع طالع و نام کتابیست۔

طوع بالفتح و عین مهمله بمعنی اطاعت و آنچه واجب نباشد بجا آوردن۔

طوغ بواو مجهول و غین معجمه لفظ ترکی است بمعنی نشان نوح و طای این مبدل از تای فوقانی ست۔

طوف بالفتح گرداگرد چیزی گردیدن از لطائف و بمعنی مطلق سیر و گشت نیز مے آید۔

طواف بالفتح و تخفیف گرد چیزی گشتن و بالفتح و تشدید واو خادم که بنرمی و مهربانی خدمت کند و نیز بسیار طواف کننده از منتخب۔

طوق بالفتح وسع و طاقت و توانائی و گردن بند و حلقه و هر چیزی که مدور باشد و گرد چیزی بر آمده باشد از منتخب و صراح و در مصطلحات نوشته که طوق نسبت چیزی از عالم علم که بشکل حلقه بران ...

طوارق بالفتح اول و کسر را مهمله حوادث که بشب از آسمان فرود آیند و بمعنی حوادث زمانه جمع طارقه از منتخب و کشف۔

طوطک بواو معروف نام سازی۔

طویل دراز و نام بحریست از هفده بحور اشعار و این بحر باشعار عرب تعلق دارد و شعر فارسی درین بحر کمیاب چرا که در فارسی مطبوع نیست اصل این بحر فعولن مفاعیلن ست چهار بار مثالش بیت
ولا رام ما را گر بوعده وفا بودی * بلوحی بدی کآخر تسلی بجا بودی *
و این بحر را ازین جهت طویل گویند که در علم عروض بخلاف این بحر بعضی بحور مسدس وضع کرده بود و بعضی دیگر مثمن اند بسبب ... کوتاه هم میشوند مجزو درهم میگویند بعضی یک رکن از آخر هر مصرعه می اندازند بخلاف این بحر که مثمن وضع کرده مجزو هم نمی آید و بعضی گویند که در ارکان بحر اوتاد مقدم اند بر اسباب و وتد طویل است به نسبت سبب آنچه در ... بحر طویل شهرت دارد و بحر ... مثمن ... که آنرا مضاعف کرده ...

طول امل کنایه از حرص دنیا۔

طوفان بالضم سیل غرق کننده و شدت باد تند و هر چیزی که بسیار غالب باشد و همه را فروگیرد از منتخب۔

طوطیه اول طای حطی نوشتن غلط است صحیح بتای فوقانی باشد بر وزن ترکیه بمعنی گستردن و تمهید کردن ...

طویله ... اسم ست مشتق از طول آن رسنی دراز باشد که بدان پای اسپان را می بندند و مجازا بمعنی مکان ... که دران اسپان را نگاه دارند و آن عمارت اگر جا طویل باشد که دران چند اسپان را مقام باشد و کسانی که لفظ طویله را بیای مجهول خوانند خطاست مگر آنکه این را از تصرف فارسیان دانند چنانکه ... و طوطک که بهر دو لفظ بواو معروف است و فارسیان بواو مجهول خوانند و طویله بمعنی ... رسته مروارید از بهار عجم و منتخب و لطائف و کشف و مؤید۔

طوی بالضم و واو معروف معرب توی که بتای فوقانی و واو مجهول است در ترکی شادی عروسی را گویند کذا فی البرهان و مؤلف را از کتاب معتبر به ثبوت رسیده که طوی بضم طا و واو غیر ملفوظ که علامت ضمه طاست و سکون واو در ترکی شادی را گویند در اصل بتای قرشت است مگر متاخرین تای این لفظ را بطا مبدل نموده اند و بضم طا و فتح واو و الف بصورت یا نام وادی است در شام که آنرا وادی ایمن گویند از منتخب و بفتح طا و فتح واو و الف بصورت یا بمعنی گرسنگی از شرح نصاب۔

طوطی معرب توتی از رشیدی و آن طایریست سبز که بعرف آنرا طوطا نامند و نیز توتی بهر دو تای فوقانی طایرے کوچک ست که در ایام ... توت پیدا می آید و خوردن توت بسیار دوست می دارد و این قسم ... ثبوت رسیده۔

فصل طای مهمله مع ها

طهماسپ بالفتح و سین مهمله ساکن چنانکه در فارسی لفظ پارس و کارد و در آخر بای فارسی نام یکی از پادشاهان ایران که سخی و عادل بود از رشیدی و برهان و گویند که او جد شاه عباس بود و در سراج نوشته که طهماسپ نام پادشاه ایران و او پسر شاه اسمعیل بن حیدر صفوی ست و او پادشاه دوم از سلاطین صفویه است

طهارت بالفتح پاک شدن از منتخب و بمعنی وضو و استنجا مستعمل –

طهمورث نام پادشاهی ست از پیشدادیان برادر هوشنگ که شیطان را مرکب خود ساخته بود در اول و آخر این لفظ تاے فوقانی خواهد بود از برهان و سراج –

طهر بالضم پاک شدن از حیض و ایام پاکی که ضد ایام حیض باشد –

طهور بالفتح اول و ضم ثانی بمعنی پاک کننده و پاک –

طهیر پاک کننده و پاک –

طهران بالکسر معرب تهران که شهری است در ایران –

طٰه یٰس هر دو لفظ نام دو سوره قرآن مجید و در حقیقت این هر دو اسم مبارک آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم است طٰه کنایه از یا طاهر است و یٰس اشارت است با سم یا سید –

فصل طای مهمله مع یای تحتانی

طیب الاداء کنایه است از خوش آواز و خوش گو از فرد وس اللغات

طیب بالکسر و در آخر بای موحده بوی خوش و خوشی و پاک شدن نفس و خوش طبعی از منتخب و کشف و بالفتح اول و کسر یای تحتانی مشدد بمعنی حلال و لذیذ و پاک

طیب و مطیب هر دو بیای تحتانی مشدد نام هر دو پسران نبی صلی الله علیه و آله و سلم و در کرده نام ایشان طیب و طاهر مشهور است از منتخب و غیره

طیبات بالکسر خوش طبعیها و ظرافتها

طینت بالکسر و حرف ثالث که یای موحده است مفتوح بمعنی مزاج و خوش طبعی و حلال شدن از منتخب –

طینت بالکسر و حرف ثالث نون آنچه از گل سرشته شود از منتخب –

طیهوج بالکسر و یاے معروف و ضم ها و جیم عربی معرب تیهو و آن مرغی باشد شبیه بکبک لیکن از کبک کوچکتر از برهان بلفظ می گویند که بهندی آنرا تو انامند

طیر بالفتح مرغ و مرغان این لفظ جمع و مفرد هر دو آمده است از منتخب و در شکرستان نوشته که طیر اسم جمع ست احیانا بر واحد نیز اطلاق کنند –

طیار بالفتح و یای تحتانی مشدد یعنی پرواز کننده فارسیان مجازا بمعنی مهیا و آماده و مستعد استعمال کنند و تحقیق آنست که این لفظ در اصل اصطلاح توپچیان یعنی مردم توپخانه است که در آن جا توپ را از گریز بر آماده و مستعد یعنی آماده پرواز و تیار را نیز آماده پرواز و شکار اندازی باشد و گویند که این جانور طیار شد چون باین معنی شهرت گرفته مجازا هر شئ مهیا را طیار گویند و تیار بتای فوقانی نوشتن فارسیان این لفظ محل تامل ست از بهار عجم و چراغ هدایت و سراج فقیر مولف گوید که تیار بتشدید بمعنی جلد رفتار و جهنده و متواج ست چنانکه در منتخب و صراح پس بمعنی سرعت و مهیا مجاز باشد از معنی لغوی و تفصیلش در باب تای فوقانی نوشته ام –

طی کشش روزه دارنده طی و روزه طی چنان باشد که دو سه روز طعام نخورند اگرچه بوقت شام بسه چهار قطره آب افطار کنند –

طیش بالفتح و شین معجمه سبکی و سبک شدن و رفتن عقل و خطا شدن تیر از نشانه از منتخب و صراح و در خیابان مجازا بمعنی غصه و بدمزاجی –

طیف بالفتح خیال که در خواب نماید از منتخب –

طیران بالفتحات هر سه حرف اول بمعنی پریدن و بسکون نیز آمده مگر اصل اول ست از منتخب و بهار عجم

طی لسان بالفتح و یاے تحتانی مشدد و مکسور چراکه مضاف ست بسوی لسان یعنی نوردیدن زبان مراد از آن خاموشی ست و گاهی کنایه از استعداد گفتن باشد –

طیلسان بالفتح و حرف لام بهر سه حرکت معرب تالسان نوعی از ردا و فوطه که عربان و خطیبان و قاضیان بر دوش اندازند از سراج و منتخب و برهان

طین بالکسر گل و خاک نمناک از شرح نصاب –

طیان بالفتح و تشدید یاے تحتانی بمعنی گرسنه و پیچیده و گلکار بمعنی کلال و نام شاعر بیهوده گو از منتخب و شرح خاقانی –

طیره بالفتح بمعنی خشم و غضب و بالکسر خفت و سبکی و خجالت و غضب از خیابان و برهان و رشیدی و بهار عجم و کشف و منتخب و خان آرزو در سراج اللغات و شرح خاقانی نوشته که طیره بیاے معروف بر وزن خیره بمعنی غمناک و خجل نیز آورده و آنچه سروری گوید که از بیت سعدی

ع دو چیز طیره عقل ست دم فرو بستن

اثبات بمعنی خجالت و آزردگی مستنبط میشود مولف گوید که در عربی طیره بالفتح بمعنی خشم و غضب آمده چون در بیت مذکور درست نمیشود غایتش آنکه از خشم مراد سبب خشم خواهد بود و طیره بکسر اول و فتح تحتانی و راے مهمله بمعنی فال بد از منتخب و صراح —

طیاره کنایه از اسپ تیز رفتار و این مجاز ست و در برهان نوشته که بمعنی کشتی و جهاز تیز رو –

طیبه بالفتح اول و سکون یاے تحتانی و فتح باے موحده اسم مدینه منوره از صراح و منتخب –

طی بالفتح بر وزن می نام قبیله است از یمن که حاتم طائی منسوب بآنست و

بالفتح و تشدید یا بمعنی گرسنگی و بمعنی [illegible] و او ر چیزی زنام علفی که ازان حلوی

حاشه وا مشهور از منتخب و مؤید و لطائف و شمسی و در بهار عجم نوشته که فارسیان

این لفظ را اکثر بتخفیف هم استعمال کنند و دقیقه که بمعنی نور دیدن باشد

باب ظای معجمه

فصل ظای معجمه مع الف

ظاهر میدان عقب شهر و قصبه ای حوالی شهر و قصبه

فصل ظای معجمه مع بای موحده

ظبی بالفتح اول و سکون بای موحده بمعنی آهو از منتخب.

ظبا بکسر اول آهوان این جمع ظبی است از منتخب.

فصل ظای معجمه مع رای مهمله

ظرفا بضم اول و فتح رای مهمله و فا جمع ظریف است از منتخب.

ظرافت بالفتح دانائی و زیرکی و خوش طبعی از منتخب.

ظریف زیرک و دانا و خوش طبع از منتخب.

ظرّاف بالفتح و تشدید را شخصی که بدرجه کمال زیرک و خوش طبع باشد از منتخب.

ظرف بالفتح زیرکی و آوند که دران چیزی نگاهدارند از منتخب و در مصطلحات نوشته که در محاوره فارسی ظرف بمعنی حوصله آرند تم کلامه.

فصل ظای معجمه مع عین مهمله

ظعن بالفتح و عین مهمله بمعنی کوچ کردن و رفتن از لطائف و منتخب.

ظاعن رونده و کوچ کننده از لطائف.

ظعینه بمعنی هودج و زنی که در هودج باشد از صراح.

فصل ظای معجمه مع فا

ظفر بفتحتین پیروزمندی و بالضم ناخن از منتخب اللغات.

فصل ظای معجمه مع لام

ظلمت بالضم تاریکی از منتخب و در صراح بالضم و بفتحتین.

ظلمات بفتحتین و این جمع ظلمت است و در نظم بسبب ضرورت شعری بسکون لام نیز جائز داشته اند از بهار عجم و منتخب و مؤید.

ظلیمت بالکسر و تشدید لام و تشدید یای تحتانی بمعنی سایه شده از شمسی.

ظلم بالضم ستم و گذاشتن چیزی در غیر محل آن و بضمتین تاریکی تاریک شدن.

ظلمات بضم اول و فتح لام جمع ظلمت است از منتخب و لطائف.

ظلوم بفتح اول و ضم ثانی صیغه مبالغه بمعنی سخت ظالم و بغایت ظلم کننده از کشف و لطائف.

ظلام بفتح تاریکی اول شب و بکسر اول جمع ظلمت و بالفتح و تشدید لام بسیار ظلم کننده و سخت ظالم و بمعنی مطلق ظالم نیز آمده از کشف و صراح و منتخب و شمسی.

ظل زمین کنایه از شب است بهار.

ظل الله سایه خدا و باصطلاح پادشاه گویند چه سایه هر شئی مناسب است حکایت می کند از ذات آن شخص پادشاه نیز همین حال دارد بذات الهی که انتظام مملکت بذات اوست چنانچه انتظام وجود ممکنات بوجود باری تعالی از خیابان.

ظلمات ثلثه کنایه از سه تاریکی که یونس علیه السلام را پیش آمده یکی تاریکی شب دوم تاریکی شکم ماهی سوم تاریکی قعر دریا و بعضی گویند کنایه است از کدورت

ظلعوشا بالکسر شکافته چون شکم گاو و گوسپند و آهو و مانند آن بخلاف شکم [illegible] و خرد و بغل و گورخر که آنرا جافره گویند ظلاف جمع آن از منتخب و دیگر کتب معتبره.

ظلّ بالکسر و تشدید لام سایه و خیال و نمونه و سایه اول روز و فی بالفتح سایه آخر روز را گویند از منتخب.

ظل ظلیل سایه که دائم مانند و سایه کشیده و دراز و سایه تمام و کامل از منتخب و صراح و مؤید و مدار.

ظلال بفتح سایه ابر و جا سایه دار و بکسر اول جمع ظل است از منتخب و صراح.

طبعی و هوای نفسانی و صفات حیوانی از برهان و در منتخب نوشته که ظلمت شکم یا در و مشیمه و پشت پدر.

ظلمه بفتح اول و ثانی و ثالث بمعنی ظالمان و این جمع ظالم است.

ظلّه بالضم و تشدید لام سایبان و صفه و آنچه سایه کند و ابری که سایه افگند از منتخب و لطائف و صراح.

ظلمانی بفتحتین تاریک و این نسبت بظلم که بفتحتین است نه بالضم بمعنی تاریک شدن و الف و نون با قبل یای نسبت برخلاف محل زائد آرند چنانکه در نورانی و روحانی و جسمانی.

فصل ظای معجمه مع میم

ظما بفتحتین تشنگی و تشنه شدن و بالکسر و تشنگان از لطائف و منتخب.

فصل ظای معجمه مع نون

ظنّت بالکسر و تشدید نون بمعنی تهمت از صراح.

ظنون بفتح اول بدگمان.

ظن بالفتح و تشدید بمعنی گمان و بمعنی یقین و بمعنی تهمت و در اصطلاح غلبه یکی از طرفین و قوع و لا وقوع از لطائف و منتخب و مدار الافاضل.

فصل ظای معجمه مع ها

ظهار بکسر اول بمعنی هم پشت شدن و گفتن مرد زن خود را که تو بمن مثل پشت مادر منی باین گفتن مرد از زن حرام میشود تا کفاره نه دهد حلال نگردد از منتخب۔

ظهر بالضم هنگام عزه زوال بالفتح بمعنی پشت و بفتحتین کوه و ریشت از منتخب۔

ظهیر بفتح اول بمعنی هم پشت یعنی یاری دهنده و پشتی کننده این لفظ جمع و مفرد هر دو آمده و بمعنی آنکه پشت او درد کند از منتخب

ونام شاعری از فاریاب۔

ظهاره بکسر اول بمعنی ابرهٔ قبا و غیره از شرح نصاب۔

فصل ظای معجمه مع یای تحتانی

ظئر بکسر اول و سکون همزه و را مهمله دایه که بچه غیر را شیر دهد از منتخب و شرح نصاب چون همزه درین لفظ یک گونه صورت یای تحتانی دارد لهذا برای مبتدیان درینجا نوشت۔

باب عین مهمله

فصل عین مهمله مع الف

عاقرقرحا بکسر قاف اول و فتح قاف دوم و حای مهمله نام دوائی معروف از غیاث۔

عاشورا و عاشور و عشورا روز دهم محرم الحرام از منتخب و صراح و در آخر لفظ عاشورا الف را بها بدل کرده عاشوره نوشتن غلط است۔

عالم آب یعنی شراب عالم شراب و عالم مستی و بیخودی از بهار عجم۔

عاریت بتشدید یای تحتانی و تخفیف آن چیزی که بدهند و باز گیرند از منتخب و غیره و در صراح نوشته که منسوب بسوی عار چرا که طلب کردن آن عار و ننگ است۔

عاجب یعنی وقتی از قبیل گذشته۔

عاجات جمع عاج از منتخب۔

عاقبت سرانجام کار۔

عایشه بکسر یای معروف و نام زن شیر بانوی کبری۔

عارج بکسر بالا رونده۔

عالم بکسر لام جهان و عالم عالی ست۔

عاد قومی که هود علیه السلام به رسالت ایشان آمده بود و ایشان از نسل عاد ابن سام بن نوح بودند از باعث نافرمانی حق تعالی بوبال هلاک شدند از منتخب و غیره۔

عاقد عهد کننده و گره زننده۔

عائد باز گردنده و عهد کننده از منتخب اللغات۔

عاذر بفتح ذال معجمه نام مردی که عیسی علیه السلام بعد از چهل سال او را زنده کرده و مسلمان ساخته بود۔

عادل بکسر انصاف کننده و داد دهنده۔

عاقر بکسر قاف زن عقیم و نازاینده و در زبان مذکر و مؤنث برابر است یعنی مرد نا زاینده را نیز گویند۔

عاشر بکسر شین دهم و ده یک گیرنده و دیگر دور کننده۔

عاطر یا دهنده و آنانکه در بیان لفظ عامر گفته که بمعنی پرستنده و واقف نیز گویند۔

عامر آبادان کننده و نام مردی از منتخب۔

عامر آبادان کننده از منتخب۔

عالم صغری و عالم صغیر مردم۔

یکی است عبارت از انسان که عالم انسان چرا که هر چه درین عالم کبیر موجود است نظیر آن در انسان که جسم انسان است نیز موجود باشد چنانچه روح پادشاه و عقل وزیر و نفس و قهر و رحم و عالم از بیان دیگران ملک که سپاه او هستند و دماغ آسمان و چشم و گوش و غیره و دهان ستاره و آفتاب و استخوان کوه و موی نباتات و رگها انهار و علی هذا القیاس۔

عالم امر عالم ارواح و عالم ملائکه۔

عارض عرض دهنده و لشکر را شمار کننده لشکر یعنی شمشیر فوج یا سالار فوج و ابر افق شود و برق که شبیه تیر باشد از ابر پراگنده و برآید و مثال ابر از منتخب و کشف تعریف در آنچه نوشته که آنچه در هوا و اسمان است بمعنی رخساره و عارض بفتح راست و بمعنی عارض دیگر است۔

عاطفت مهربانی کننده و برگردنده و رستخیز از جور و آسیاب که دوران گرد است او را از منتخب۔

عاکفت یکجای قرار گرفته و وسیع۔

برای عبادت نشیننده از منتخب۔

عاشق و معشوق و نگین مشتبه بر اللون که در یک خانهٔ انگشتری باشد از چراغ هدایت۔

عاق سرکش با مادر و پدر از منتخب۔

عائق بکسر سوم که همزه است بمعنی مانع و باز دارنده و برگرداننده از منتخب۔

عاجل بکسر جیم شتاب کننده و آنچه شتاب باشد و بی مهلت گاه هم اطلاق باشد از چه نیا از منتخب و صراح و غیره۔

عاطل بی هنر خالی از پیرایه و بیکار از منتخب۔

عالم مثال عالم است لطیف که نسبت این عالم اجسام هر چیزی که درین عالم بنظر می آید نظیر آن در آن عالم موجود است۔

عائل بکسر همزه بمعنی درویش۔

عادل برابر کننده و داد گر بمعنی منصف فاسق که در شرع گواهی او معتبر باشد۔

عاذل بکسر ذال معجمه ملامت کننده از منتخب۔

عاصم بکسر صاد مهمله باز دارنده نگاهدارنده و نام یکی از قراء سبعه که مذهب قرائت او مشهور است۔

عالم بکسر لام دانا و داننده و فتح لام جهان و مخلوقات از منتخب و مؤید و بعضی از محققین نوشته اند که فاعل بفتح عین و نسبت که مفید معنی اسم آله میشود چنانچه خاتم بفتح تای فوقانی بمعنی ما یختم به پس عالم بفتح لام بمعنی ما یعلم به باشد چون از دیدن عجایبات جهان علم بقدرت و ذات حق تعالی حاصل میشود لهذا جهان را عالم گویند و مجازا بمعنی انواع مخلوقات آید و در محاورات فارسی وارد و بمعنی حالت و صورت نیز مستعمل میشود۔

عام بمعنی سال و تشدید میم همه را فرا رسنده و ضد خاص از منتخب۔

عادیان کسانیکه منسوب بقوم عاد بودند

عامل دریا و کان کنایه از آفتاب از سراج۔

عامر و عامره آباد کننده و آباد و معمور از منتخب و کشف۔

عارف زن شناسا و شکیبا از منتخب و بمعنی مهربانی نیز آمده۔

عاصفه بکسر صاد مهمله و فا باد تند و سخت از منتخب و کشف و عواصف جمع آن۔

عانه بفتح نون زیر ناف۔

عاضی آنچه لاحق شود بچیزی۔

عادی هر چیزیکه عادت شود و منسوب بعادت بحالت الحاق یای نسبت تای بعادت از آخر افتاده و بمعنی منسوب بقوم عاد که کافر بودند و بمعنی دشمن و بیداد کننده۔

عالم هیولانی عالم اجسام۔

عامری منسوب بقبیلهٔ بنی عامر۔

عاری بمعنی برهنه از منتخب۔

عامی در اصل بتشدید میم است منسوب بعامه اما فارسیان حرف مشدد را اکثر مخفف سازند از خیابان۔

عاصی گنهگار و بیفرمان و باصطلاح اطبا مسده که اکثر مسهل نپذیرد و رگی که در فصد خون ندهد و ابر سیاه که بارش نکند۔

عائلی بکسر همزه که حرف سوم است بمعنی درویشی از لطائف۔

فصل عین مهمله با بای موحده

عبا بفتح گلیم از دراز کشیدن و در منتخب گفته نام پوششی است۔

عبد المطلب بضم میم و تشدید طا و کسر لام نام جد رسول الله صلی الله علیه و علی آله و اصحابه و سلم۔

عب بالفتح و تشدید بای موحده پی در پی خوردن آب بدهان چری خوردن آب از منتخب۔

عباب بالضم سیل بزرگ و موج بسیار و بلندی آب و اول هر چیز از منتخب۔

عبوس بضمتین ترش روئی۔

عبودیت بضمتین بندگی از منتخب

عبرت بالکسر بمعنی اندیشه و پند گرفتن از منتخب و مؤید و مدار و مولانا آورده اما چون عبرت بالکسر بر وزن فعلت بالکسر برای حالت و نوع باشد پس معنی اعتبار کردن و باز گشتن ...

واینچه اهل لغت بمعنی اندیشه و پند گرفتن نوشته اند بر مجاز است۔

عبارت بالکسر بیان کردن و تعبیر کردن

عبید الله نام یکی از امرای یزید پلید که امام حسین را شهید کرد و او را اعتنا به نسب خود تاکید داشت۔

عبید بفتح اول و کسر موحده بمعنی بندها و غلامان و این جمع عبد نیست بلکه اسم جمع است که معنی جمع دارد و بضم اول و فتح موحده تصغیر عبد از فصول اکبری و کشف و منتخب

عباد بکسر بنده های خدا از منتخب و بضم اول و تشدید موحده عبادت کنندگان و بمعنی جمع عابد است۔

عبیر نوعی از خوشبوی خشک که برجا پاشند از سراج و در منتخب نوشته که هم خوشبوئیکه از صندل و گلاب و مشک سازند و در صراح و مؤید و کشف و هم در منتخب نوشته نوعی از خوشبوی است با زعفران آمیخته ظاهر اقول سراج اللغات مطابق محاوره است۔

عبهر بفتح اول و ثالث نرگس که در میان آن زرد باشد بر خلاف شهلا که سیاه باشد

عبور بضمتین گذاشتن از آب از منتخب و در استعمال بمعنی مطلق گذر کردن از راهی و بفتح اول بمعنی ستاره مشهور نیز آمده۔

تعبیر بالفتح تعبیر خواب گفتن ... از جهد و بمعنی گروه ... و بالکسر ... گذشتن و رسیدن

و بالضم و بالفتح کرانهٔ جوی و رود و خانه و بکسر اول و فتح دوم عبرت گرفتن و اشک باریدن از منتخب و غیره۔

عبد القادر نام یکی از استادان علم موسیقی۔

عبس بالفتح و بفتحتین ترش روی و بول و سرگین خشک و بالفتح نام شخصی از لطائف و منتخب۔

عباس دوس بفتح دال و سین مهمله نام مردی که بلطائف الحیل مشهور بود چنانکه در جامع الحکایات قصه او مسطور است و دوس قبیله ایست از یمن و ابن عباس از همان قبیله بود و در لطائف نوشته که عباس دبس بفتح دال و سکون موحده نام گدائی است که بسیار مکار و مضحک بود۔

عبوس بفتحتین و سین مهمله ترش روی و نام بیماری که از آن چینها بر پیشانی می افتد و بفتح اول و ضم ثانی شخصیکه ترش رو باشد از منتخب و کشف۔

عباس بالفتح و تشدید ثانی بمعنی شیر درنده از منتخب و نام عم پیغمبر صلی الله علیه و علی آله و اصحابه و سلم که خلفای عباسیه منسوب باو هستند و نام فرزند حضرت علی کرم الله وجهه از زوجهٔ دیگر که بعد وفات حضرت فاطمه رضی الله عنها بنکاح آورده بودند۔

عبد المناف بفتح میم نام جد جد رسول الله صلی الله علیه و علی آله و اصحابه و سلم

عبق بفتح اول و کسر بای موحده بمعنی خوشبودار از شرح نصاب۔

عبدالملک بن مروان یکی از خلفای بغداد که بسیار ظالم بود۔

عباسیان یا اولاد عباس عم رسول الله صلی الله علیه و علی آله و اصحابه و سلم۔

عبدالرحمن نام یکی از ائمه علم سیاست که صورت عبدالرحمن از وست۔

عبدالجنه بکسر جیم و تشدید نون کاروس از منتخب۔

عبره بالکسر محصولات که از کشتی نشینان و جهاز نشینان گیرند و محصولات را که هار بمعنی عبور نیز آمده و گاهی مجازاً بمعنی خراج که هم آید از شرح و در شرح نصاب نوشته که عبره بالفتح بمعنی اشک چشم

عبیده بفتح اول و ثانی و ثالث بر جمع عابد که بمعنی پرستنده است و بالفتح و ضم دال و ضم با بمعنی بنده او بعضی نوشته که عبده مخفف از عبیده است بمعنی بسنده او یکم۔

عبقری بالفتح و قاف بمعنی باد که عجیب و غریب باشد و بمعنی هر چیز که نفیس و بهتر باشد و این منسوب است بعبقر و عبقر موضع است در بادیه عرب که جن بسیار در انجا مانند عربان هر چیز نفیس را که به بینند بعبقر نسبت کنند از شرح نصاب۔

عباسی منسوب بعباس و رنگی سرخ که بزردی مائل و نیز کنایه از رنگ

سیاه چرا که خلفای عباسیه لباس سیاه را مقبول خود ساخته بودند۔

عبری و عبرانی بالکسر نام زبان اهل کنعان

فصل عین مهمله مع تای فوقانی

عتیب بکسر تین و یای مجهول اماله عتاب بمعنی عتاب۔

عتب بالفتح خشم گرفتن و بفتحتین فرجه میان سبابه و وسطی یا میان وسطی و بنصر از منتخب۔

عتاب بالکسر ملامت کردن و خشم گرفتن و ناز کردن و بالفتح و تشدید نام مردی شاعر از منتخب۔

عتبات بفتحات آستانها و تنگیها و امور نا پسندیده۔

عترت بالکسر و سکون دوم و فتح چهارم فوقانی خویشان و نزدیکان و فرزندان از منتخب و مدار و مؤید۔

عتاد بکسر اول و در آخر دال مهمله بمعنی طیاری و اسباب سفر مثل سواری و توشه و مثل آن و سپاه و کاسه از شرح نصاب۔

عتله بیل آهنی یا از لطائف۔

عتق بالکسر آزادی و آزاد شدن از منتخب۔

عتیق بر وزن فعیل بمعنی پیر و کهنه و آزاد شده و گرامی و برگزیده از منتخب۔

عتاق بالفتح آزاد شدن غلامان و کنیزان و غیره۔

عتقل بر وزن فعیل بمعنی اشتر از لطائف

عتل بضمتین و تشدید لام درشت آوازه و ستمگار و غیره و بسیار از منتخب و لطائف۔

عتو بضمتین و تشدید واو سرکشی از منتخب۔

عتلیه بضم اول و سکون ثانی و فتح بای موحده نام مردی و بفتحات چوب ایکه در کربلا سبزان می شوند و سختی و تام شکلی از علم رمل از مدار و صراح و منتخب و زبدة الفوائد۔

عتی بالضم و بالکسر و تشدید یا از حد در گذشتن و تکبر نمودن و بغایت پیری رسیدن از منتخب۔

عتابی بالضم اول قسم از خارا که جامه معروف است از شرح خاقانی۔

فصل عین مهمله مع ثای مثلثه

عثرت بکسر اول و سکون ثانی لغزش و بسر درافتادن از منتخب۔

عثرات بکسر اول و فتح ثانی و ثالث لغزشها و بسر افتادگیها۔

عثر بفتح اول و سکون ثانی در افتادن۔

عثار بکسر اول و راء مهمله بمعنی در افتادن از لطائف و در منتخب عثار بالفتح بسر در افتادن۔

فصل عین مهمله مع جیم

عجب بالضم اول و سکون ثانی تکبر و خود بینی و مدار و متکبر از صراح و منتخب و مؤید۔

عجاب بالضم اول از شگفت و عجب از منتخب۔

عجالت بالکسر شتابی از مدار و منتخب۔

عجالة بضم اول شتاب کردن و آنچه بشتابی بیاورند از شگفت۔

عجادات بکسر اول و دال مهمله بمعنی دانا و سعادتگو و مستفاد از منتخب۔

عجاج بفتح هر دو جیم بمعنی غبار و گرد از شرح نصاب۔

عجز بالفتح و بالکسر عاجز شدن و ناتوانی از مدار و بهار عجم و بحر الجواهر و منتخب و کشف و مزیل و بفتح اول و ضم جیم بمعنی سرین از کشف و در منتخب بمعنی بفتح اول و کسر جیم نیز و در شرح نصاب بمعنی بالضم و سکون جیم نیز آمده۔

عجوز بفتح اول زن بدون ها بمعنی پیرزن و عجوزه بها از شش خطا است چرا که در وزن فعول که بمعنی اسم فاعل باشد مذکر و مؤنث یکسانست از مدار و لطائف و صراح و مؤید و منتخب و بحر الجواهر و منتخب۔

عجائز زنان پیر جمع عجوز از کشف و منتخب۔

عجمت بالفتح اول و کسر جیم لاغر و بفتحتین لاغری از شرح نصاب و منتخب۔

عجاف بکسر اول الاغران از منتخب۔

عجول بالفتح اول شتابنده و عجلان از منتخب و لطائف۔

عجل بالکسر گوساله و گاو که آن را گوساله از بنی اسرائیل و نام قبیله از عرب از منتخب۔

عجیل بفتح اول شتابان از قاموس۔

عجم بالفتح انگشت زدن بر حرف اعراب هر دو و بالضم گنگ زبانان و باشندگان ملک عجم و بفتحتین بمعنی ملکی که غیر عرب باشد خصوصاً بمعنی ملک ایران و توران

و مردم غیر عرب را نیز عجم گویند و جنس
مردم را عجم گویند و این هر دو معنی از منتخب
و منوچهر گویند که چون قوم روم دیگر بلاد و ملک
عرب را میفتند و از باعث ناواقفی زبان
عرب با تازیان کما حقه مکالمه کردن
نمیتوانستند و خاموش میماندند لهذا اهل عرب
ایشان را عجم میگفتند یعنی گنگ و گند
زبان هستند

عجن بالفتح خمیر کردن

عجین بمعنی خمیر از منتخب

عجائب بالضم و بکسر هر چه شتابان حاضر آورده شود
از منتخب و صراح

عجه بالضم و تشدید بمعنی خاگینه که از بیضه
و اکیان سازند از شرح نصاب و منتخب
بالفتح و تشدید

عجوه بالفتح خرمائی است نیکو و آن خرما بمدینه
منوره بهم رسد و آن خرمای عجوه بصباح بخورد
از زهر و سحر ایمن باشد

عجمی بفتحتین یا بسکون جیم منسوب بعجم
از لب اللباب و در شرح خاقانی
نوشته که عجمی بمعنی عجم و عجمی بمعنی گنگ زبان
و آنکه عربی زبان نباشد

فصل عین مهمله مع دال مهمله

[illegible]
[illegible]
از منتخب و صراح

[illegible]
[illegible]
[illegible]

و برای بیوه چهار ماه و ده روز و عدت
زنان حامله وضع حمل و لفظ عدت بالضم
و دال مشدده بر وزن مدت بمعنی
طیاری و آمادگی چیزی و ساخت و ساز
که برای دفع حاجت باشد از صراح
و کشف و بحر الجواهر و منتخب

عدات بالضم اول و تخفیف دال
و تای فوقانی جمع عادی که بمعنی دشمن و
بیدادکننده و از حد درگذرنده است
از منتخب و صراح

عد بالفتح و تشدید بمعنی شمردن از لطائف
عداد بکسر اول و در آخر دال بمعنی شمار
از منتخب

عدید بمعنی نظیر و بمعنی شمار شمرده شده
و عدد بمعنی بسیار و فراوان آمده از منتخب

عدول بضمتین گشتن از راه و از حق
و درگذشتن و جمع عادل و بفتح اول
و ضم ثانی گواه مقبول و مرد راست گو و بسیار
عادل از لطائف و غیره

عدل بهم سنگ و برابر و قدر و هم تیره
از منتخب و دو کس که بهر دو جانب یک جا
نشینند هر یکی مر دیگری را عدیل باشد

عدل بکسر اول و سکون ثانی بار یک جانب
که بر پشت ستور برند و بفتح اول و سکون
ثانی داد دهنده و مرد صالح که شایسته
گواهی باشد و بمعنی راستی و نظیر و برابر
کردن چیزی را بچیزی و بمعنی داد و
انصاف هم داد گری را نیز عدل گویند
و عدل گویند که ظالم را باندازه ظلم برابر

کنند و باصطلاح نحویان عدل خروج
اسم است از صیغه اصلی خود بدون قاعده
تفصیلش بعد از تفصیل از قوم میشود

عدوان بالضم اول و حرف سوم و او
بمعنی ستم کردن و ستم و طغیان از لطائف
و بمعنی دشمنان و مجهور است جمع عادی
که بمعنی دشمن و بیدادکننده باشد

عدن بالفتح و سکون دال مهمله اقامت
و در جای مقیم شدن و نام باغی است
بهشت که مردم همیشه در آن خواهند بود
و بعضی افادات نوشته که چون عدن بمعنی
استقامت است بهشت را عدن گویند
سبب آنکه بهشتیان دائم در وی
اقامت خواهند داشت و تحقیق نام
جزیره است در یمن و [illegible]
تو میدانی که اینجا الحال شهر است لفظ عدن را
[illegible]

عدنان بالفتح نام یکی از اجداد
رسول الله صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم
[illegible]
بالاتفاق بحضرت ابراهیم میرسد

عدس بفتح اول و سکون دال
و فتح سین مهمله ... شایسته گواهی

عدو بفتح اول و ضم دال و تشدید
و تخفیف واو بمعنی دشمن از لطائف
و منتخب

[illegible]
[illegible]
[illegible]

دیگر تکلف جایز نباشد و آن سه کلمه است
از شرح نصاب و منتخب

عدل تقدیری بدانکه عدل
باصطلاح نحویان خروج اسم باشد از
صیغه اصلی خود بدون قاعده و آن
بر دو قسم است تحقیقی که خروج آن از
اصل محقق باشد و دلالت کند بر وی
دلیل بدون منع صرف چون ثلاث
و مثلث که معدول است از ثلاثة ثلاثة
زیرا که چون یافتیم اینها را غیر منصرف
پس محتاج شدیم تا بوجود سببین یابیم
در آن وصف و آن عدل است سبب
دیگر سوای منع صرف نباشد و تقدیری
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
و آن ثانی ... است و تقدیری است
که خروج اسم باشد از اصل تقدیرا و دلیل
نباشد بر وی غیر منع صرف چون عمر
[illegible]
غیر منصرف و نبود در وی سببی غیر
علمیت [illegible]
سبب منع صرف پس فرض کرده شد
خروج او از عامر

فصل عین مهمله مع ذال معجمه

[illegible]

وزن بکر و نام معشوقه که وامق بر وی عاشق بود و نام برج سنبله چراکه برج مذکور نیز بصورت دختریست که در دست او خوشهٔ گندم ست و نام منتهای غلبه بازی نرد از کشف و صراح و منتخب و مؤید و مدار و ترجمانی ثقات مسموع است که دختر دوشیزه را عذرا از آن گویند که مجامعت با او نشده و رکاک او هوا ره تنی که دشوار یافته باشد -

عذب بالفتح آب شیرین و خوش مزه و خوش گوار از بحر الجواهر و شرح نصاب و در منتخب خوردنی و نوشیدنی خوشگوار -

عذوبت بالفتح خوش مزگی آب و بمعنی شیرینی دیگر اشیای سوای آب مجاز است از کشف و منتخب و دیگر شروح و رسائل -

عذار بکسر زیر بنا گوش که رستنگاه خط ریش ست یعنی رخساره و عارض و رخسار است و بضم خواندن خطاست از کشف و صراح و منتخب و مؤید و بحر الجواهر -

عذر بضم بهانه و عذر و جستن از صراح

عذلوط بالاول و سکون ذال معجمه و فتح تحتانی و سکون واو و طای مهمله کسیکه بجهه انزال بیرازد و خایج شود از حدود الامراض و صراح و مجازاً گاهی بر مرض مذکور نیز اطلاق کنند -

عذر لنگ بهانهٔ ضعیف و سست و بهانهٔ پوچ و نا مسموع از بهار و چراغ هدایت و شرح ملان -

عذر زنان کنایه از حیض -

عذاب الهون بضم های هوز یعنی عذاب خوار -

فصل عین مهمله مع رای مهمله

عرق النسا بکسر عین مهمله و فتح نون و الف مقصوره نام رگی ست که از سرین تا شتالنگ آید و علت درد رگ مذکور بسبب آن نیز عرق النسا گویند و بهندی لنگهن نامند از حدود الامراض و صراح و بحر الجواهر -

عروة الوثقی بضم اول و ضم واو دوم و سکون ثای مثلثه و فتح قاف بمعنی دست آویز محکم و عروه بمعنی رسن شهرت دارد خطاست

عرا بالفتح و قصر یعنی بدون همزه در آخر بمعنی درگاه و ساحت سرای و بالمد کشادگی بیجاب و صحرای سبب درخت و گیاه که هیچ چیز در آن پناه نتوان برد از صراح و منتخب و بکسر اول باصطلاح شطرنج بازان مهره که میان شاه خود و رخ حریف مایل سازند برای حفاظت شاه -

عرفا بضم اول و فتح ثانی جمع عارف چنانکه علما و شعرا جمع عالم و شاعر -

عروس عرب کعبهٔ معظمه از برهان و سراج -

عروب بالفتح اول و ضم ثانی و بای موحده زنیکه شوهرش او را دوست دارد و زن خنده رو و زنیکه او شوهر خود را دوست دارد مستفاد از منتخب و تفاسیر -

عرب بفتحتین بالکسر معروف و بالضم و بفتحتین مردمان مملکت عرب که باشندهٔ شهر باشند از صراح و منتخب و مرد عربی شهر باش از کشف -

عرفات بفتحات نام جای استاده شدن حاجیان بروز عرفه که روز حج است و آن صحرائیست فراخ بفاصله ... کروه از مکه حاجیان در آنجا استاده شوند و لبیک گویند و چون قرار نشد ... در آنجا گذارند و بمکه باز گردند از کشف و صراح وغیره -

عرصات بفتحات جمع عرصه از کشف و در منتخب بمعنی قیامت -

عرات بضم برهنگان جمع عاری

عرصهٔ حیات بخوبی دوشتی گذاشتن ایام زندگانی از مصطلحات -

عرعر بفتح هر دو عین مهمله بوزن صرصر درختی ست که قسمی از سرو باشد و آن سرو کوهیست از کشف و منتخب و برهان و مؤید و از ثقات مسموع ست که بهندی آنرا چیز گویند که روغن چوب آن مشهور ست -

عرق بهار عرقیکه از گل نارنج و ترنج بعلاوه گلاب کشند و بمعنی شراب نیز آورده اند -

عرض عمر کنایه از لذت عمر -

عرق ریزه خادم و بمعنی نجات دهنده نیز آورده -

عروس بفتح اول زن نو که خداوند او نوکتخدا مگر در عروس اطلاق این ... بر زن کنند و بضمتین خواندن خطاست از مدار و کشف و منتخب و صراح و بهار عجم و مزیل الطائف -

عرائس بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست جمع عروس که بمعنی زن نوکتخدا باشد بمعنی مرد نوکتخدا باشد چراکه جمعش عرس ست آید بضمتین از منتخب -

عرس بالکسر زن باشوی و بالضم و بضمتین طعام عروسی و نکاح از منتخب و صراح و مجازاً بمعنی مجلس طعام فاتحهٔ بزرگان که بر روز وفات بعد از سالی کنند چراکه رحلت از عشکده دنیا بمنزلهٔ شادی عروسی ست بحق راستان حق چنانکه سعدی فرمود بیت عروسی بود نوبت ماتمت ٭ اگر نیک روزی بود خاتمت

عرش تخت و سقف از شرح نصاب

عرایش کاره و کلبه و هودج و نیز بمعنی که بر آن شاخهای انگور افتاده میمانند از دیوان الفتح -

عروض بالفتح ظاهر شدن چیزی را بسبب ... و مینائی و متاع درخت خانه و بمعنی ملامت و دیوانگی و بفتحتین چیزیکه قائم بچیز دیگر باشد مثل رنگ جامه و حرف بر کاغذ پس جامه و کاغذ جواهر باشد چراکه بذات خود قائم ست و رنگ و حروف عرض چراکه قیام آن بوسیلهٔ جامه و کاغذ ست و بمعنی بیماری و رنجی که بسبب کجی عادت شود چنانکه صداع که بسبب تب حادث شود و تب

که سبب حجبی پیدا گردد و لفظ عرض بالکسر بمعنی ناموس و آبرو و نفس و جسد و بالضم بمعنی کرانه و جانب از منتخب و کشف و صراح و مدار و لطائف. عروض بفتحتین ظهور و بمعنی عارض شدن و بفتح اول نام علمیست معروف که بدان اوزان بحور دریافته میشوند و در وجه تسمیهٔ این علم در رسالهٔ عروض بسیار وجوه نوشته منجمله آن دو وجه اینست که خلیل بن احمد در مکهٔ مبارکه باین علم ملهم شده یکی از اسمای مکه عروض است این علم را باسم مکه خواندند تیمناً یا آنکه عروض بمعنی معروض ست و این علم نیز معروض علیه شعرست که شعر را بران عرض میکنند تا موزون از ناموزون جدا شود و جزو اخیر مصرعهٔ اول بیت را نیز عروض گویند آئین لهذا از اسماء رسائل عروض از کشف و منتخب نیز تحقیق نموده چون تذکرهٔ عروض درمیان آمد برای خوشی طالبان چیزی بیانش ضروری نمایید هانا مفصلاً و مجملاً میگوید بندهٔ کمترین غیاث الدین که چون بعض اوقات طالبان را به عروض حاجت می افتد لهذا از منهاج العروض که مستخرج ست از رسالهٔ ضیاء الدین خزرجی و حدائق السحر رشید وطواط و معیار الاشعار خواجه نصیر الدین طوسی و رسالهٔ سلمان ساوجی و کمترین زاد الفضلا و عروض سیفی و حدائق العجم و محمد بن القیس

و رسالهٔ شمس الدین فقیر و تشریح الحروف وغیره مقدمات ضروری انتخاب نموده شد اول باید دانست که شعر در لغت بمعنی دریافتن و دانستن ست و باصطلاح عبارتست از کلام موزون و مقفّی که بقصد متکلم صادر باشد و نزد بعضی قافیه را داخل تعریف شعر نشمرده اند که رعایت قافیه برای تحقیق نفس شعر نیست بل امر عارضی ست و سکاکی در مفتاح همین قول را رجحان داده و نزد بعضی قصد متکلم نیز در شعر لازم نیست و این قول مردودست اگر کلام موزون بی قصد واقع شود آنرا شعر نگویند چنانچه در قرآن مجید ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُوْنَ ثُمَّ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ تَقْتُلُوْنَ ـه باید دانست که موجد و مدوّن علم عروض خلیل بن احمد است که اوزان را از اشعار عرب تتبع نموده مقرر در پانزده بحر ساخته و ادعای حصر درین اوزان نموده و دیگر از کار است و این بحور را در لفظی چند منتظم و مضبوط ساخته اند و آن الفاظ را اصول و افاعیل و تفاعیل گویند و ارکان نیز نامند آن هشت است و نزد بعضی هشت ازین افاعیل نیز دو اگر از دو جزو ترکیب یافته سبب و وتد سبب در لغت ریسمان ست و در اصطلاح عروض کلمهٔ دو حرفی را گویند اگر حرف دوم

آن ساکن باشد سبب خفیف نامند چون بر و سر و اگر هر دو متحرک باشد سبب ثقیل نامند چون همه و رمه و حرف ها که در مثال این هر دو کلمه مینویسند محض برای اظهار حرکت ماقبل اوست و بتلفظ در نمی آید و وتد در لغت میخ را گویند و باصطلاح عروض کلمهٔ سه حرفیست اگر حرف آخرش ساکن باشد وتد مجموع نامند و بعضی وتد مقرون هم گویند مثل چمن و سمن و اگر حرف وسطش ساکن باشد وتد مفروق گویند مانند لاله و ژاله و های این نیز بجهت اظهار حرکت ماقبل ست و نزد بعضی بنای افاعیل بر سه رکن سبب و وتد و فاصله و فاصله در لغت بمعنی ستون است و باصطلاح فاصله نیز بر دو قسم ست صغری و کبری فاصلهٔ صغری کلمهٔ چهار حرفی که سه حرف اولش متحرک بود چنانچه لفظ صنما و فاصلهٔ کبری کلمهٔ پنج حرفی که چهار حرف اولش متحرک باشد چون شکنمش و بعضی از عروضیان پارسی گفته اند که سبب سه قسم ست خفیف و ثقیل و متوسط مثال سبب متوسط یک متحرک و دو ساکن چون کار و بار و وتد نیز بر سه قسم ست وتد مجموع و وتد مفروق و وتد کثرت مثال وتد کثرت و آن دو متحرک و دو ساکن باشد چون جهان و زنان و فاصله نیز سه قسم گفته اند صغری و کبری و عظمی الی ...

پنج متحرک دارد و یک ساکن و مثال آن از پایهٔ اعتبار ساقط

فصل بدانکه افاعیل عروض که ده است بعضی خماسی و بعضی سباعی لیکن خماسی از انها دو باشد فعولن و فاعلن هر یکی مرکب از وتد مجموع و سبب خفیف و سباعی هشت ست مفاعیلن فاعلاتن مستفعلن هر یک ازین سه مرکبست از یک وتد مجموع و دو سبب خفیف چهارم متفاعلن پنجم مفاعلتن هر یکی ازین مرکبست از یک وتد مجموع و یک فاصلهٔ صغری ششم مس تفع لن هفتم فاع لاتن هشتم مفعولات بضم تا و هر یکی ازین مرکبست از دو سبب خفیف و یک وتد مفروق.

فصل بدانکه بحور که از تکرار بعضی افاعیل یا از ترکیب بعضی به بعضی حاصل میشود همگی نوزده است اسامی آنها بلا ترتیب درین قطعه مجمع قطعه

رجز خفیف و رمل منسرح دگر مجتث
بسیط و وافر و کامل هزج طویل و مدید
مشاکل و متقارب سریع و مقتضب است
مضارع و متدارک قریب و نیز جدید

و بعضی عروضیان پارسی یازده بحر دیگر استخراج کرده اند و بیان آنها در آخر همین رساله آورده خواهد شد و آن عریض و عمیق و مربع و کبیر و ذلیل و قلیب و حمید و صغیر و اصم و سلیم و حمیم.

فصل بدانکه اول خلیل بن احمد

بناء عروض همین پانزده بحر گذاشته بود طویل و مدید و بسیط و کامل و وافر و رمل و هزج و رجز و منسرح و مضارع و سریع و خفیف و مجتث و مقتضب و متقارب و بعد از و ابوالحسن اخفش بحر شانزدهم که مسمّی به متدارک است پیدا کرده و بعد از و بحر قریب و جدید و مشاکل از مخترعات متاخرین است۔

فصل بدانکه طویل و مدید و بسیط و وافر و کامل مخصوص بعرب است فارسیان درین پنج بحر شعر کم گفته اند و جدید و قریب و مشاکل مخصوص بعجم و باقی یازده بحر مشترک در عرب و عجم و ازین بحور بعضی از تکرار یک رکن حاصل آید و بعضی از دو رکن آنچه از یک رکن حاصل آید هزج و رجز و کامل و وافر و متقارب و متدارک است و آنچه از دو رکن صورت میگیرد طویل و مدید و بسیط و سریع و خفیف و مجتث و منسرح و مضارع و مقتضب است بدانکه بیت در بحر طویل چهار فعولن مفاعیلن تمام میشود و مدید از فاعلاتن فاعلن چهار بار و بسیط از مستفعلن فاعلن چهار بار و وافر از مفاعلتن هشت بار و کامل از هشت متفاعلن و هزج از هشت مفاعیلن و رجز از هشت مستفعلن و رمل از هشت فاعلاتن و سریع از مستفعلن مستفعلن مفعولات دو بار و منسرح از مستفعلن مفعولات چهار بار و خفیف از فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن

دو بار و مضارع از مفاعیلن فاعلاتن چهار بار و مقتضب از مفعولات مستفعلن چهار بار و مجتث از مستفعلن فاعلاتن چهار بار و متقارب از هشت فعولن و متدارک از هشت فاعلن و قریب از مفاعیلن مفاعیلن فاعلاتن دو بار و جدید از فاعلاتن فاعلاتن مستفعلن دو بار و مشاکل از فاعلاتن مفاعیلن مفاعیلن دو بار۔

فصل اتمّ اجزای بیت هشت رکن است بر سبیل کثرت و آنرا مثمن گویند والّا بعضی از شعرا البعض بحور را بر شانزده رکن بنا کرده اند و بعضی بر سی و دو و بیتی که در و شش رکن باشد آنرا مسدّس نامند و اگر بیت چهار رکن دارد آنرا مربع گویند مگر شعرای عجم بیشتر استعمال مثمن و مسدس کرده اند و استعمال مربع نهایت قلیل و مثلث و مثنی در فارسی هرگز نیامده مگر در عربی۔

فصل بدانکه از جمله بحور سریع و خفیف مسدس الاصل یعنی مثمن نمی آیند و سیکه اصلش مثمن باشد آنرا مجزو خوانند باعتبار کم کردن جزوی از آن و هر بحریکه در ارکانش تغیری راه نیابد آنرا سالم گویند و آنچه متغیّر گردد مزاحف نامند۔

فصل رکن اول مصرعهٔ اول را صدر گویند و رکن آخر مصرعهٔ اول را عروض و رکن اول مصرعهٔ دوم را ابتدا و مطلع و رکن آخر مصرعهٔ دوم را ضرب و عجز و هر رکن که در میان این هر چهار رکن

باشد آنرا حشو نامند۔

فصل در کیفیت تقطیع بدانکه تقطیع در لغت پاره پاره کردن و باصطلاح عروض اجزای بیت هر بحر را باجزای افاعیل آن بحر که این بیت در آن بحر است برابر نمودن بوجهی که هر متحرک در برابر متحرک و هر ساکن در مقابل ساکن بیاید و اختلاف حرکات که ضمه و فتحه و کسره باشد اعتبار نیست چنانچه لفظ الهی بر وزن فعولن و شنا گفتن را بر وزن مفاعیلن شمارند و در تقطیع حروف ملفوظ معتبر است نه مکتوب و آن الف ممدوده که در اول کلمه می آید بجای دو حرف مثل رند و کسرهٔ اضافت چنانکه باشباع باشد حرفی اعتبار نمایند چنانچه من شیدا را بر وزن مفاعیلن وارند و حرف مشدد را بجای دو حرف شمارند و الف وصل را اکثر ساقط کنند و گاهی بحال دارند و اگر بعد از دو حرف ساکن واقع شود چنانچه گذشت و بیست و ماننده آن در میان مصرع باشد اگر آن دو ساکن در برابر یک متحرک واقع شوند ساکن اول متحرک شود و ساکن دوم ساقط و اگر دو ساکن در برابر دو متحرک واقع شوند هر دو ساکن متحرک گردد و چنانچه واو خوارزم و خورد و خواب و خوش ساقط میگردد و واو عطف را گاهی بجای حرکت شمارند و گاهی بجای حرف ساکن و های گره و خنده گاهی ساقط و گاهی سالم است و نون ساکن بعد حرف

مدّه اگر در وسط افتد ساقط میشود و اگر در آخر مصرعه افتد اکثر بحال ماند و هرگاه قبل از و یک ساکن باشد چون در میان بیت افتد متحرک محسوب میشود و اگر در آخر بیت واقع شود در حساب ساکن گردد چنانچه ماست و پرست بدانکه در تقطیع دانستن اوزان بحور و ارکان آن واجب و ضرور است تا امتیاز تقطیع حقیقی و غیر حقیقی حاصل شود مصرعه بنام جهاندار جان آفرین ٭ در بحر متقارب که حقیقی است این چنین تقطیع توانکرد بنا م فعولن جهاندا فعولن رجان آ فعولن فرین فعول و در وزن غیر حقیقی نیز تقطیع نموده میشود بنام جهاندا مفاعیلن جان آفرین مستفعلن و زن آخر از اوزان هیچ یکی از بحور نیست۔

فصل چون اوزان اصلی بحور سالم معلوم شد زحافات و علل هم باید دانست بعضی نوشته که زحاف در لغت از اصل دور افتادن و باصطلاح تغیرات چندیست که در اصول افاعیل واقع میشود و مراد از تغیرات بر سه قسم است نقصان یا افزایش یا به تسکین متحرک و نزد بعضی زحافات که در لغت رسیدن تیر نزدیک نشانه و باصطلاح متقدمین ارباب عروض مثل ضیاء الدین خزرجی و شمس الدین ابراهیم در شید و طواط مؤلف حدائق السحر و خواجه نصیر الدین طوسی صاحب معیار الاشعار و سلمان ساوجی و غیرهم زحاف ساکن

یا حذف کردن حرف آخر سبب خفیف یا ثقیل را گویند پس در صورت اخیر حرف اول و سوم و ششم افاعیل مراد نمیشود چرا که حرف اول و سوم و ششم نخستین حرف سبب یا وتد است نظیر اینکه حرف را علل و غیره گویند و بعضی همه را زحاف نامند اسمای زحافات.

اضمار بالکسر در لغت لاغر کردن اسپ و باصطلاح ساکن کردن تای متفاعلن است و نقل کنند بلفظ مستفعلن چرا که ضابطه عروضیان ست اگر رکنی از زحافت یا علل غیر مانوس گردد لفظ مانوس هم وزن او بجایش نهند.

خبن بالفتح در لغت پنهان کردن و نزد بعضی فرو دیدن دامن و دوختن آن تا کوتاه شود و باصطلاح اسقاط حرف دوم ساکن از رکن چنانکه از فاعلن فعلن بکسر عین شود و از فاعلاتن فعلاتن بکسر عین گردد و در فاع لاتن منفصل خبن نمی آید در مستفعلن چون خبن کنند متفعلن ماند مفاعلن بجایش نهند و از مفعولات معولات ماند منقول به فعولات کنند و بعضی مفاعیل بجایش نهند چون تفع لن منفصل نیز در خبن حکم مستفعلن متصل دارد و هر بحر که ازین پنج رکن خالی ست مخبون نمی گردد.

قصر بالفتح کوتاه کردن و اینجا اسقاط حرف دوم ساکن از رکن چنانچه از متفاعلن متفاعل کنند و قصر جز در بحر کامل

نمی آید.

طی بالفتح اسقاط حرف چهارم ساکن از دو سبب خفیف که بی فاصله در اول رکن واقع شود چنانچه از مستفعلن مستعلن باند پس مفتعلن بجای آن نهند و از مفعولات مفعلات بماند پس فاعلات بضم تا بجایش نهند و در مس تفع لن منفصل طی نمی آید و طی در بحر بسیط و رجز و سریع و منسرح و مقتضب وقوع یابد و در بحر کامل نیز می آید لیکن بشرط اضمار.

عصب بالفتح عین و سکون صاد مهملتین فراهم کردن شاخهای درخت برای بریدن و نزد بعضی خشک شدن آب دهن در دهن و در اینجا ساکن لام مفاعلتن را گویند تا بسبب لفظ غیر مانوس مفاعیلن بجایش نهند و عصب در غیر بحر وافر نه آید.

قبض گرفتن به پنجه و در اینجا اسقاط حرف پنجم ساکن است چنانچه از رکن مفاعیلن و فعولن در اول مفاعلن و در ثانی فعول بضم لام میشود و این زحاف در بحر طویل و هزج و متقارب و مضارع وقوع می یابد.

عقل بالفتح بستن بازو و ساق شتر و در اینجا اسقاط لام متحرک چنانچه از مفاعلتن مفاعلن کنند و این بحر وافر اختصاص دارد.

کف بالفتح باز داشتن و در اینجا اسقاط حرف هفتم ساکن است چنانچه از فاعلاتن

فاعلات بضم تا و از مفاعیلن مفاعیل بضم لام کنند و این زحاف در بحر طویل و مدید و هزج و رمل و خفیف و مجتث و مضارع واقع میشود و زحافات مفرد همین هشت ست.

فصل زحافات مزدوج یعنی مرکب از دو زحاف.

خبل بفتح خای معجمه و سکون با فاسد شدن دست و پا بریدن در اینجا اجتماع خبن و طی را گویند که بیان این هر دو گذشت چنانچه از مستفعلن متعلن ماند فعلتن بجای آن نهند و از مفعولات معلات ماند فعلات بجایش نهند و این خاص همین دو رکن و در بحر منسرح و غیره آید.

خزل بفتح خای معجمه و سکون زای معجمه بریده شدن در اینجا اجتماع اضمار و طی است چنانچه از متفاعلن مفتعلن باز نمند و این مختص همین رکن ست و این رکن مختص به بحر کامل.

شکل بالفتح پای چهارپا به رسن بستن در اینجا اجتماع خبن و کف و این خاص در رکن فاعلاتن و مستفعلن آید چنانچه از فاعلاتن فعلات بضم تا و از مستفعلن متفعل بضم لام باند مفاعیل بجایش آرند و این در بحر خفیف و مدید و رمل و مجتث افتد.

نقص کم کردن در اینجا اجتماع عصب و کف چنانچه از مفاعلتن مفاعیل کنند این مختص به بحر وافر ست قائم مقام

زحاف و آن تشعیث ست.

تشعیث در لغت پراگنده شدن و در اینجا حذف یکی از دو حرف متحرک است در وتد مجموع که در فاعلاتن باشد فالاتن باند یا فاعاتن پس مفعولن بجای آن نهند و این تغییر در بحر مدید و خفیف و رمل و مجتث می آید و در مضارع نیز آید.

معاقبه در لغت از پی دیگر آمدن است و باصطلاح دو سبب خفیف را که در شعری مجتمع باشند از زحاف ماموت و سلامت داشتن ست جوازاً یا یکی را نها و جوباً نگاه داشتن و این اجتماع هر دو سبب خواه از روی وضع باشد در یک رکنی چنانکه در مستفعلن و مفاعیلن خواه از زحاف چنانچه متفاعلن از اضمار مستفعلن شود و مفاعلتن از عصب مفاعیلن شود خواه از اتصال یک رکن بر رکن دیگر مثلاً در بحر رمل فاعلاتن فاعلاتن سبب آخر رکن اول و سبب اول رکن ثانی را سالم داشته تن فا گوئی یا نون سبب اول را حذف کرده ست فاعاصل کنی یا الف سبب ثانی را دور کرده تن ف خوانی این هر سه صورت معاقبه است و جائز نیست که تن ف گوئی چرا که تفعلا بحذف حرف دوم هر دو سبب مذکور منجر بفاصله کبری میشود و عروضیان این را ثقیل خیزند معاقبه در مدید و منسرح و رمل و وافر

و هزج و خفیف و طویل و کامل و مجتث
می آید و در کامل و وافر بشرطیکه مضمر
و معصوب باشد -
مراقبه در لغت با یکدیگر نگهبانی کردن
و باصطلاح معاقبت نکردن دو سبب
خفیف مفاعیلن و مفعولات و مستفعلن را
گویند در مشاکل و قریب و جدید مراقبه
لازم است و در سریع و منسرح غالب
در بحر خفیف مراقبه جائز -
مکانفه در لغت فراگرفتن یکدیگر را
و باصطلاح در سریع و منسرح و بسیط
و رجز سه حال جائز داشتن است یعنی
درین بحور جائز است که هر دو سبب
خفیف را معاً سلامت دارند یا معاً
حذف کنند یا یکی را سلامت و یکی را ساقط
کنند بدانکه علل جمع علت و باصطلاح
از اول یا از آخر رکن سوای زحافات
مذکوره چیزی کم کردن یا بیش نمودن است
پس از انجمله آنچه در آخر زیاده شود اینست -
اذالت بکسر بمعنی دامن دراز کردن
و درینجا یک الف در وتد مجموع که در آخر
رکن باشد زیاده کردنست پیش از ساکن
چنانچه در متفاعلن متفاعلان و در فاعلن
فاعلان و در مستفعلن مستفعلان و این در
رجز و متدارک و بسیط و کامل و سریع
و منسرح و مقتضب واقع میشود و در عروض
و ضرب بیشتر وقوع مییابد و در حشو کمتر
و در صدر و ابتدا ممنوع -
تسبیغ بسین مهمله و غین معجمه تمام کردن
است و درینجا یک الف در آخر سبب خفیفی که
در عروض و ضرب واقع باشد زیاده
کردنست چنانچه در فعولن فعولان و در
فاعلاتن فاعلاتان پس منقول شود
بفاعلیان و در مفاعیلن مفاعیلان
و این در هزج و رمل و مضارع و متقارب
و مدید و طویل و مجتث امکان وقوع دارد -
ترفیل بفا دامن کشیدن و دراز کردن
و درینجا بر وتد مجموع که در عروض و ضرب
واقع شود سبب خفیف زائد کردنست
چون متفاعلن را مرفل نمایند متفاعلن
تن شود و متفاعلاتن منقول گردد و چون
مستفعلن را مرفل کنند مستفعلن تن شود
مستفعلاتن منقول گردد و این در بحر
عربی مختص به بحر کامل است و در رجز نیز
آید و آنچه اول افاعیل زیاده کنند -
خزم بالفتح خای معجمه و سکون زای معجمه
حلقه در بینی شتر و غیره کردنست درینجا
یک حرف یا دو حرف یا سه حرف یا چهار زیاده
کردنست و در تقطیع شمار نمیکنند و آن
مخصوص اشعار عربیه باشد و قدما در
فارسی یک حرف آورده اند و متأخرین
استعمال نکنند و از جمله علل آنچه از آخر
افاعیل ساقط شود نه است -
حذف در لغت انداختن درینجا
اسقاط سبب خفیف است از آخر رکن
پس در فعولن فعو و در فاعلاتن فاعلا و در
مفاعیلن مفاعی که اینها اول را بفعل بفتح
عین و سکون لام و ثانی را بفاعلن
و ثالث را بفعولن منقول میکنند و حذف
می آید در رمل و طویل و متقارب و
مجتث و مدید و هزج و خفیف -
قطف بفتح قاف و سکون طای
مهمله بریدن خوشهٔ انگور و غیره درینجا
اسقاط سبب خفیف است از آخر و ماقبل
آن ساکن کردن چنانچه از مفاعلتن
مفاعل بسکون لام میماند فعولن بجایش
نهند و این مختص به بحر وافر است -
قصر کوتاه کردن درینجا اسقاط حرف
ساکن است از سبب خفیفی که در آخر رکن
باشد و ماقبل آن ساکن کردن چنانچه
از فاعلاتن فاعلات بسکون تا پس
فاعلان بجای آن نهند و از فعولن
فعول بوقف لام و از مفاعیلن
مفاعیل بوقف لام میماند -
قطع بالفتح بریدن و درینجا اسقاط
یک حرف است از آخر وتد مجموع
و ماقبل آنرا ساکن کردنست چنانچه از
مستفعلن مستفعل بماند مفعولن بجایش
نهند و از متفاعلن متفاعل بماند فعلاتن
بجای آن نهند و از فاعلن فاعل بسکون
لام ماند فعلن بسکون عین بجایش نهند
و اما در مذهب نصیر الدین طوسی
و اجتماع قطع در فعلاتن چنانست
که سبب خفیف از آخرش بیندازند و از
وتد مجموعش حرف ساکن را اسقاط نموده
ماقبل او را ساکن گردانند درین صورت
نیز فاعل بسکون لام میماند منقول بفعلن
میشود چنانچه در فاعلن گفته آمد و این
در بحر رجز و کامل و رمل و متدارک و بسیط
و مدید و سریع و خفیف و مجتث و مقتضب
وقوع یابد -
حذذ بفتح حای مهمله و دو ذال معجمه
کوتاه شدنست درینجا اسقاط وتد مجموع
است از آخر رکن پس در متفاعلن متفا
و در فاعلن فا و در مستفعلن مستف
اول را بفعلن بسکون عین و ثانی را
بفع و ثالث را بفعلن بتحریک عین
منقول مینمایند و این تغیر در بحر کامل
و رجز و متدارک بیشتر آید -
صلم بالفتح گوش از بن بریدن درینجا
اسقاط وتد مفروق است از آخر رکن
مفعولات و درین صورت مفعو میماند
و منقول بفعلن بسکون العین میشود و این
در بحر سریع و منسرح و مقتضب آید -
وقف و آن در لغت بمعنی استادن
و درینجا ساکن کردن تای مفعولات بضم
تا را گویند درین صورت منقول بمفعولان
میگردد و این تغیر در سه بحر بوقوع می آید
سریع و منسرح و مقتضب -
کسف بسین مهمله و آن در لغت
بریدن پاشنهٔ شتر است و درینجا سقوط
حرف متحرک چنانچه از مفعولات مفعولا
بماند مفعولن بجایش آرند و وقف و کسف
در بحر سریع و منسرح و مقتضب آید -
بتر بفتح بای موحده و سکون فوقانی
بریدن دم را گویند و از بیخ برکندن

درینجا اجتماع ثلم و حذف رکن مفعولن اجتماع قطع و حذف در فاعلاتن و اجتماع خرم و جب در مفاعیلن چنانچه در فعولن فع و در فاعلاتن فعلن بدل از فاعلن و در مفاعیلن فع بدل از فا آرند و این به بحر تقارب و هزج و رمل و مضارع و مجتث و خفیف آید بعضی رکنی را که در وی بتر واقع شود ملقب با بتر کنند و بعضی مقطوع و محذوف و بعضی اخرم و مجبوب نامند از جملهٔ علل انچه از اول رکن ساقط شود ذکر آن اینست۔

خرم بفتح خای معجمه و سکون رای مهمله شگافتن پرهٔ بینی و درینجا اسقاط حرف اول از وتد مجموع که در رکن اول آید و این تغیر اگر تنها در مفاعیل باشد بنام خود یعنی خرم گویند و آن ساقط کردن میم مفاعیلن ست فاعیلن ماند مفعولن بجایش آرند و در هزج و مضارع افتد و الا در هر موضعی ملقب بلقب خاص میشود مثلاً اگر فعولن را خرم تنها کنند اثلم گویند و با قبض اثرم نامند و قس علیٰ هٰذا۔

ثلم رخنه کردن و درینجا حرف اول از رکن فعولن افگندن عولن بماند بدل آن فعلن آرند۔

ثرم بفتحتین و ثای مثلثه و رای مهمله شکستن دندان پیش درینجا اجتماع خرم و قبض در فعولن یعنی فا و لون آنرا ساقط کردن عول میماند فع بجایش نهند و اثرم حی نامند این هر دو در طویل و متقارب افتد۔

شتر بفتحتین و شین معجمه و تای فوقانی بریده شدن و برگشتگی پلک و درینجا اجتماع خرم و قبض در مفاعیلن یعنی حرف اول و پنجم آنرا ساقط کرده فاعلن کنند و اشتر نامند۔

خرب بفتحتین ویران شدن و درینجا اجتماع خرم و کف در مفاعیلن یعنی بعد سقوط حرف اول و هفتم فاعیل بالضم لام بماند مفعول بالضم لام بجایش نهند اخرب نامند و اخرب در هزج و مضارع افتد۔

عضب بضاد معجمه شکستن شاخ و درینجا آمدن خرم در مفاعلتن یعنی حرف اول ساقط کنند مفتعلن بجای فاعلتن آرند و غضب نامند مختص بوافر۔

قصم بفتحتین قاف و صاد مهمله شکستن دندان و درینجا اجتماع خرم و عصب بصاد مهمله در مفاعلتن یعنی حرف اول آنرا ساقط کرده حرف پنجم را ساکن کنند فاعلتن بسکون لام باشد مفعولن بجایش آرند و اقصم نامند۔

عقص بفتحتین پیچیده شدن موی درینجا اجتماع خرم و نقص در مفاعلتن یعنی حرف اول و پنجم را ساقط کنند فاعلتن بماند فاعلن بجای آن نهند و اعقص گویند۔

جمم بفتح جیم مهمله و سکون قاف پیچیدن موی کاکل درینجا اجتماع خرم و نقص یعنی از مفاعلتن حرف اول و هفتم ساقط کردن و پنجم را ساکن نمودن چنانچه مفعول منقول از فاعلت شود و اعقص نامند این چهار خاص بحر وافر است۔

رفع بمعنی برداشتن درینجا اسقاط یک سبب خفیف ست از جزوی که در اول او دو سبب خفیف باشند چنانچه در مستفعلن فاعلن بدل از مفعلن آرند و در مفعولات مفعول بدل از عولات آرند و مرفوع نامند و در منسرح و رجز هم آید۔

فصل در ترکیبات جدیده که متاخرین بعد از خلیل بن احمد استخراج کرده اند۔

جب بفتح جیم و سکون موحده خصی کردن درینجا دو سبب خفیف از آخر مفاعیلن دور کردن یعنی چون از مفاعیلن عیلن دور کنند مفا باقی ماند بدلش فعل آرند۔

هتم بالفتح دندان از بیخ شکستن و درینجا اجتماع حذف و قصر چون مفاعیلن را لن از حذف و یا را حرکت ماقبل از قصر بیفتد مفاع بماند به فعول بدل کنند۔

زلل بفتحتین و زای معجمه لغزیدن درینجا اجتماع خرم و هتم چون از مفاعیلن میم و لن و یا را حرکت ماقبل دور شود فاع بماند و این هر سه یعنی جب و هتم و زلل در هزج و مضارع افتد۔

خلع بالفتح بیرون کردن جامه و درینجا اجتماع خبن و قطع و این در مستفعلن راجع کنند مفاعلن شود و بعد از مفاعلن انقطاع فعولن گردد چون لن در فاعلن ...

هر دو عمل کنند فعل میگردد۔

جحف بفتح جیم و سکون حای حطی نقصان کردن و درینجا از فاعلاتن خبن کرده فعلاتن کنند و باز فعلا را که فاصلهٔ صغری ست ساقط کنند تن بماند فع بجایش نهند و مجحوف گویند۔

تشعیث بالفتح جدا شدن و درینجا اجتماع خبن و قطع و بتر در فاعلاتن یعنی حذف نمودن الف فاعلاتن و الف علاتن فعل بسکون لام بماند و در رمل و مضارع آید۔

نحر گلو بریدن درینجا اسقاط هر دو سبب تای مفعولات ست چون لا بماند فع بدلش آرند منحور گویند و این بسریع و منسرح و مقتضب آید۔

جدع بفتح جیم و سکون دال مهمله بینی و گوش و دست بریدن و درینجا اسقاط هر دو سبب خفیف ست از مفعولات و اسکان تا ست چون لات بماند فاع بجایش نهند و مجدوع نامند و این در بحر سریع و منسرح و مقتضب آید۔

فصل در فروع بعضی افاعیل بسیار مستعمل

فروع مفاعیلن شانزده است اول مفاعیلن دوم مفاعلن مقبوض سوم مفاعیل بالضم لام مکفوف چهارم مفعولن اخرم پنجم مفعول بالضم لام اخرب ششم فاعلن اشتر هفتم فعولن محذوف هشتم مفاعیل او فتحت لام ...

مقصور سیزدهم فعول بوقف لام اهتم دهم
فعل بفتح عین محبوب یازدهم فاع ازل
دوازدهم فع ابتر سیزدهم فاعلان مقبوض
مسبغ چهاردهم مفعولان اخرم مسبغ
پانزدهم فاعلان اشتر مسبغ شانزدهم
فعولان محذوف مسبغ -

فروع فاعلاتن سیزده است

اول فاعلیان مسبغ دوم فعلاتن بکسر
عین مخبون سوم فاعلات بضم تا مکفوف
چهارم فعلات بکسر عین وضم تا مشکول
پنجم فاعلن محذوف ششم فاعلان
مقصور هفتم فعلان بکسر عین مخبون مقصور
هشتم فعلن بسکون عین ابتر و بعضی مقطوع
و محذوف نامند نهم مفعولن مشعث دهم
فعلان بسکون عین مقطوع مسبغ یازدهم
فعلن بفتحتین مربوع دوازدهم فع مجحوف
سیزدهم فع مجحوف مسبغ -

فروع مستفعلن نیز سیزده اول

مستفعلان مذال دوم مفاعلن مخبون
سوم مفاعلان مخبون مذال چهارم فعلاتن
بسکون عین مخذور پنجم فع مخذور مخذور
ششم مفتعلن بکسر عین مطوی هفتم مفتعلان
مطوی مذال هشتم مفعول مقطوع نهم فعولن
مخلع دهم فعلتن بفتح عین ولام منحول
یازدهم فاعلن مرفوع دوازدهم فاعلان
مرفوع مذال سیزدهم مستفعلان مرفل

فروع مفعولات چهارده است

اول مفاعیل بضم لام مخبون دوم مفاعیل
بوقف لام مخبون موقوف سوم فاعلات

بضم تا مطوی چهارم فاعلات بوقف
تا مطوی موقوف پنجم فعلات بفتح عین
وضم تا مخبول ششم فعلات بوقف
تا مخبول موقوف هفتم مفعولان موقوف
هشتم مفعولن مکسوف نهم فاعلن مطوی
مکسوف دهم فعولن مخبون مکسوف یازدهم
فعلن بسکون عین صلم دوازدهم فاع
مجدوع سیزدهم فع منحور چهاردهم مفعول
بضم لام مرفوع -

فروع فعولن هشت است اول

فعولان مسبغ دوم فعول بضم لام مقبوض
سوم فعول بوقف لام مقصور چهارم
فعل بفتح عین وسکون لام
محذوف پنجم فعلن بسکون عین اثلم
ششم فعلان بسکون عین اثلم مسبغ
هفتم فاع اثرم هشتم
فاع ابتر -

فروع فاعلن پنج است اول

فعلن بکسر عین مخبون دوم فعلن بسکون
عین مقطوع سوم فعل بفتح عین وسکون
لام مخبون مقطوع چهارم فع مخذوذ پنجم
فعلان مذال -

فصل در دائره کان که بحور دوائر

آنها باید دانست که بعضی از بحور منفک

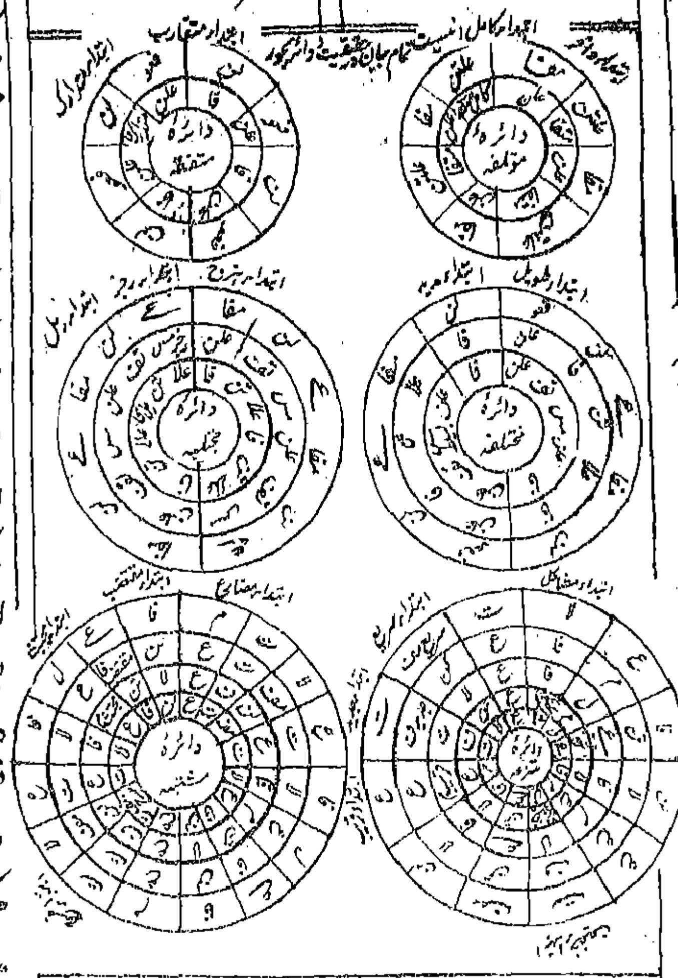
و علیحده از بعضی دیگر میشوند بسبب آنکه
ارکان عشره مذکوره به تقدیم و تاخیر بعضی
واقع شده فوائد حاصل از بعضی بصورت
دیگر حاصل میشود و تفاصیل بحرها خود چنان
است و برای سهولت تفهیم انها که کن بحر را

از یکدیگر پنج دائره وضع نموده برای
هر دائره نامی مناسب مقرر کرده بود
بعده فارسیان یک دائره منتزعه افزوده
همگی شش دائره مقرر کرده اند چنانچه
بهمین تقدیم و تاخیر اجزای بحر طویل
و مدید و بسیط از یک دائره مستخرج میشود
مثلاً اگر فعولن مفاعیلن را چهار بار
مدور بر خط دائره نویسی و از فعولن آغاز
نمائی بحر طویل باشد و اگر از لن لفظ
فعولن آغاز کنی و لن مفاعیلن فعو
چهار بار بگوئی بروزن چهار فاعلاتن
فاعلن میشود که بحر مدید است و اگر از
عیلن شروع سازی و چهار بار بگوئی
عیلن فعولن مفا بروزن مستفعلن فاعلن
میشود که بحر بسیط است و نام این دائره
مختلفه باشد باختلاف ارکان سباعی
و خماسی و بحر وافر و کامل از یک دائره است
چه اگر هشت مفاعلتن بر خط دائره نویسی
و از مفا آغاز نمائی بحر وافر است و از
علتن آغاز کنی و علتن مفا چهار بار
بگوئی بروزن چهار متفاعلن میشود
که بحر کامل است و این دائره را بنام
الفت و اتحاد ارکان مؤتلفه نامند
هزج و رجز و رمل از یک دائره است
زیراکه اگر مفاعیلن چهار بار بر خط
دائره نویسی و از مفا آغاز کنی هزج
و اگر از عیلن آغاز کنی چهار بار مفاعیلن
بروزن مستفعلن میشود که بحر رجز است و اگر
از لن شروع کنی و لن مفاعی بگوئی

بروزن فاعلاتن گردد که رمل است و نام
این دائره مجتلبه باشد بسبب جلب
ارکان از دائره مختلفه و بحر منسرح و
مضارع و مجتث و مقتضب از یک دائره
بیرون آیند زیراکه اگر مفاعیل فاعلات
مفاعیل فاعلات را یک یک و
دو حرف جدا جدا بر خط دائره نویسی
و از میم مفاعیل آغاز نمائی و بپایان
فاعلات دوم تمام کنی بحر مضارع مثمن
مکفوف است و اگر از عیل آغاز کنی و
گوئی عیل فاعلات مفاعیل فاع لات
مفا بروزن فاعلات مفتعلن فاعلات
مفتعلن میشود که بحر مقتضب مثمن مطوی
است و اگر از لام مفاعیل شروع نمائی
و گوئی لفاعلا تمفاعی بروزن مفاعلن فعلاتن
مفاعلن فعلاتن میشود که بحر مجتث مثمن مخبون است
و اگر از لات آغاز کنی و گوئی لات مفاعیل
فاع لات مفاعیل فاع بروزن مفتعلن
فاعلات مفتعلن فاعلات میشود که بحر منسرح
مثمن مطوی است و این دائره را مشتبه
گویند و وجه تسمیه اشتباه مس لفع لن
و فاع لاتن است مستفع لن فاعلاتن متصل
چه اول و ثانی به مجتث و خفیف و مضارع
تعلق دارد و ثالث و رابع به بحور
دیگر و سریع و جدید و قریب و خفیف
و مشاکل از دائره منتزعه همه مسدس
برمی آیند زیراکه مفتعلن مفتعلن فاعلات
را دو دو و یک یک حرف جدا جدا
بر خط دائره نویسی از مفتعلن آغاز نمائی

و بر لات تمام سازی بحر سریع مطوی حاصل میشود و اگر از فای مفتعلن شروع نمائی و گوئی از تعلن مفعلن مفتعلن فاع ملحق بر وزن فعلات فعلات مفاعلن میشود که جدید مخبونست و اگر از علن مفتعلن آغاز نمائی و گوئی علن مفتعلن علن فاع لات مفت بر وزن مفاعیل مفاعیل فاعلات میشود که بحر قریب مکفوفست و اگر از تای مفتعلن هم آغاز کنی و گوئی تعلن تا آخر مستفعلن بر وزن فعلات مفاعلن فعلات تن میشود که بحر خفیف مخبونست و اگر از لات آغاز نمائی

بگوئی لات مفت علن مفت علن فاع بر وزن فاعلات مفاعیل مفاعیل میشود که بحر مشاکل مکفوفست اما متقارب تنها یک دائره داشته و آنرا منفرده میگفتند ابو الحسن اخفش از آن بحر متدارک استخراج نموده منتقد نام نهاده باین طریق که چون هشت فعولن را شکل دائره نویسی و از فعو آغاز کنی بحر متقاربست و اگر از لن آغاز نمائی و بگوئی لن فعو بر وزن فاعلن می‌شود و آن بحر متدارک ست۔

فصل چون این بحرها معلوم شد اولی دانسته آنست که ابیاتی چند در نظم اوزان مستعمل کثیر الوقوع هر بحر مع اوزان و افاعیل هر یک نوشته میشود تا کمیت و کیفیت هر بحر حاصل آید۔

بحر طویل این بحر با شعار عرب تعلق دارد و بشعر فارسی درین بحر کمیاب چرا که نزد فارسیان مطبوع نیست و طویل ازین جهت نام باشد که واضع علم عروض سوای این بحر بعض بحور را مسدس وضع کرده بود و بعض دیگر را که مثمن وضع کرده مجزو هم می آیند یعنی یک رکن از هر مصرعه می اندازند بخلاف این بحر که مثمن وضع کرده و مجزو هم نمی آید۔

بحر طویل سالم از سلمان ساوجی بیت با احسان توئی حاتم برفعت توئی کسری ٭ بفرمان توئی آصف ببرهان توئی عیسی ٭ مثال دیگر بیت چه گویم نگارینا که با من چها کردی ٭ قرارم ز دل بردی ز صبرم جدا کردی ٭ فعولن مفاعیلن چهار بار و گاهی بعضی ارکان مقبوض محذوف مسبغ نیز می آید۔

بحر طویل عروض و ضرب مقبوض از سعدی بیت سحری لطیفا من یجلو بطلعته الدجی ٭ خنک گفت آمد از بختم که این دولت از کجا ٭ بر وزن فعولن مفاعیلن فعولن مفاعلن ٭ فعولن مفاعیلن فعولن مفاعلن۔

بحر مدید سالم این بحر را ازان جهت مدید گویند که مدید در لغت بمعنی کشیده است این بحر را نیز از بحر طویل کشیده اند

و بعضی گویند که دو سبب در دو طرف ارکان سباعی او کشیده شده است انجاحی بیت دل ز هجرت ای صنم خون خود را میخورد ٭ جان بدست ای پسر جامه تن میدرد ٭ فاعلاتن فاعلن چهار بار۔

بحر بسیط سالم بسیط در لغت گسترانیده است و در ابتدای رکن سباعی از دو سبب گسترانیده شده یا آنکه در ابتدای ارکان او اسباب گسترانیده شده سباعی را دو سبب و خماسی را یک سبب از جاحی بیت چون خار و خس بر زو شب افتاده ام در رهت ٭ باشد که بر حال من افتد نظر ناگهت ٭ مستفعلن فاعلن چهار بار مثال دیگر در همین بحر از سیفی بیت ای با وصالت دلم شادان ز دور فلک ٭ هجر تو بر خار را چون بر حرارت نمک

بحر بسیط صدر و ابتدای سالم و حشو و عروض و ضرب مخبون از گلستان سعدی بیت دانی که چه گفت مرا آن بلبل سحری ٭ تو خود چه آدمیی کز عشق بیخبری ٭ اشتر بشعر عرب در حالت است و طرب ٭ گر ذوق نیست ترا کژ طبع جانورے ٭ مستفعلن فعلن چهار بار۔

بحر وافر وافر فراوان گویند که درین بحر حرکات بسیار باشد چنانکه در هر رکن پنج متحرک است یا آنکه درین بحر

اشعار عرب بسیار است -
بحر وافر مثمن سالم از سیفی **بیت**
چو شد روشنا که سوی کسی بچشم و فالی نگری
ز رسم جفا بگذری طریق و فالی سپری
مفاعلتن هشت بار -
بحر وافر مربع از نصیر الدین طوسی **بیت** جری چه کنی بجای
کسی که او کند بجای تو بد
بحر کامل مثمن سالم از جلال الدین حسین **بیت** بصنوبر قد دل کشی
اگر ای صبا گذری کنی
بهوای جان حزین من دل خسته را خبری
کنی - متفاعلن هشت بار بحر کامل را
کامل ازان نامند که بحیثیتی که در دائره
وضع کرده اند همچنان تمام مستعمل است -
بحر کامل مثمن مضمر **بیت** کمالات
را چه شد که بماند و لقی - بجمالم زد اعشت
کز و فا بسر گذارد منتی -
بحر کامل از سعدی بلغ العلی بکماله
کشف الدجی بجماله حسنت جمیع خصاله
صلوا علیه و آله - رکن صلوا علی بر وزن
مستفعلن و باقی همه متفاعلن و در بحر
کامل اگر سالم مقابل مضمر یا بالعکس آید
جائز ست در یک بیت -
بحر هزج این بحر را هزج ازان گویند
که هزج در لغت آواز با ترنم خوش آینده
است و عرب بیشتر اشعار که با آواز خوش
در سرود میخوانند درین بحر است و درین بحر
بر شصت و چهار وزن آورده است -

هزج سالم از حافظ **بیت** الا یا
ایها الساقی ادر کاسا و ناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد
مشکلها - مفاعیلن هشت بار درین
وزن اگر بعضی سالم و بعضی مسبغ افتد
جائز ست -
هزج مثمن اخرب مکفوف مقصور از
امام محمد غزالی رحمة الله علیه **بیت**
شوری شده از خواب عدم دیده
کشودیم - دیدیم که باقیست شب
فتنه غنودیم - مفعول مفاعیل مفاعیل
مفاعیل و بار درین بحر اگر آخر یکی
مفاعیل و آخر دیگر فعولن باشد جائز
چنانکه سعدی گوید **بیت** ای از غم
عشق تو پروانه بیا سوز که کان سوخته را
جان شد و آواز نیامد - مصرعه اول
مفعول مفاعیل مفاعیل مفاعیل
و رکن آخر مصرعه دوم فعولن و اگر
در حشو سالم و اخرب آید جائز باشد
چنانکه عرفی گوید **بیت** هم مرتبه خاکشان
کز اثر نطق - چون گل همگی گوش کند
عذر اصم را - بر وزن مفعول مفاعیلن
مفعول مفاعیل مفعول مفاعیل
مفاعیل فعولن -
هزج مثمن اخرب یعنی صدر و ابتدا
و حشو بعضی اخرب و باقی سالم از حافظ
بیت ای پادشه خوبان داد از غم تنهائی
دل بی تو بجان آمد وقت است که باز آئی
مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن دو بار -

هزج مثمن مقبوض مثمن از سیفی **بیت** دلم پر خون
شد از غمت که دل برون نشد
ز لبون شرم کرد و کوز دست غم زبون نشد
هزج مثمن مکفوف از جامی **بیت** ترا
لعل شکر ریز و از چشم گهر بار - سر خنده
بود خوی و مرا گریه بود کار - بر وزن
مفاعیل هشت بار -
هزج مثمن [illegible] از ناصر علی **بیت** دیدن
ز خود در رفتن طرز آشنا ئیها - پیش آن
صنم بودن بالی جدائیها - بر وزن
فاعلن مفاعیلن چهار بار -
هزج مجزو [illegible] مسدس سالم از سلمان **بیت**
بچو دیدان لب لعل تو لالا بر لاله لالا لی وار
لولولالا - بر وزن مفاعیلن شش بار -
هزج مسدس مقصور از جامی **بیت** الهی
غنچه امید بکشای - گلی از روضه جاوید
بنمای - بر وزن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل
نسخه یوسف زلیخا و شیرین خسرو نظامی
و مثنوی ناصر علی و مثنوی غنیمت و مثنوی
زلال درین وزن ست -
هزج مسدس اخرب مقبوض مکفوف از سلمان
بیت در دست [illegible] نار
نو رست [illegible] بر وزن دل
مفاعلن [illegible] و بجای مفاعیل فعولن
آوردن هم درست است و جای که بجای
درین وزن حرف ساکن در مقابله حرف
متحرک واقع شود جائز باشد چنانکه درین
مصرعه چون [illegible]
تای [illegible] ساکن ست در مقابله متحرک

واقع گشته و درین بیت فیضی **بیت**
از تشنه که دید در مقابل - اسکندر آئینه
دی اندر دل - رای اسکندر که ساکن ست
در مقابله متحرک واقع شد و مثنوی نلدمن
و تحفة العراقین و لیلی مجنون نظامی
بر همین وزن ست چنانکه فصحای عجم
اوزان رباعی که آزاد و بیست و چهار نیز
گویند از همین بحر هزج اختراع کرده اند
و آن بهمین بحر اختصاص دارد و بیست
و چهار وزن برای آن در دو شجره مقرر
کرده اند یکی شجره اخرب که رکن اول
آن مفعول باشد دوم شجره اخرم که رکن
اول آن مفعولن باشد و هر یکه ازان
هر دو شجره دوازده وزن دارد و مجموع
این اوزان از اجتماع مفاعیلن سالم
[illegible] دیگر هر دو آن [illegible]
[illegible] و گفته اند چیست
[illegible] چون رکن مفاعیلن اخرم
نامید مفعولن شود و چون اخرب نامی مفعول
بضم لام شود و چون مقبوض نماید
مفاعلن گردد و چون مکفوف آید
مفاعیل بضم لام شود و چون مجبوب نماید
فعل بسکون لام گردد و چون اهتم نامی
فعول شود بوقف لام و چون جب را
با خرم جمع کنی فع ماند و آنرا ابتر گویند و چون
هتم را با خرم جمع کنی فاع شود و آنرا ازل
خوانند و چون اشتر نامی فاعلن شود
چنانکه در زحافات مفصل ذکر شد
اوزان شجره اخرب [illegible] -

باب العین مع المیم

اول مفعول مفاعلن مفاعیلن فاع
دوم مفعول مفاعیل مفاعیلن فاع
سوم مفعول مفاعلن مفاعیل فعل
چهارم مفعول مفاعیلن مفعولن فاع
پنجم مفعول مفاعلن مفاعیلن فع
ششم مفعول مفاعیل مفاعیلن فع
هفتم مفعول مفاعیلن مفعول فعول
هشتم مفعول مفاعیلن مفعولن فع
نهم مفعول مفاعیلن مفعول فعل
دهم مفعول مفاعیل مفاعیل فعول
یازدهم مفعول مفاعلن مفاعیل فعل
دوازدهم مفعول مفاعیل مفاعیل فعول

اوزان شجرهٔ اخرم و آن اینست -
اول مفعولن مفعولن مفعول فعول -
دوم مفعولن مفعول مفاعیل فعولن -
سوم مفعولن مفعولن مفعول فعل
چهارم مفعولن فاعلن مفاعیل فعول -
پنجم مفعولن مفعولن مفعولن فاع -
ششم مفعولن مفعول مفاعیلن فاع
هفتم مفعولن مفعول مفاعیل فعل
هشتم مفعولن فاعلن مفاعیلن فع
نهم مفعولن مفعولن مفعولن فع -
دهم مفعول مفعول مفاعیلن فع -
یازدهم مفعولن فاعلن مفاعیل فعل
دوازدهم مفعولن فاعلن مفاعیل فع
و اجتماع هر چهار وزن ازین اوزان بیست و چهار مذکوره در یک رباعی جائز ست -
هفتم بحر رجز و این را ازان رجز نامند که رجز بالتحریک در لغت اضطراب پای شتر است

و عرب اکثر اشعاری که در معرکها بمقام مفاخرت خود سرایند درین بحر گویند و چنین اوقات آواز مضطرب و حرکات سریع میباشد ازین جهت بدین اسم مسمی گردید و بعضی گویند که رجز بالفتح شتری را گویند که چون حرکت کند باز ساکن شود و درین بحر در اول ارکان دو سبب خفیف است و بعد حرکتی سکون از تخفیف جزنامیدند -
رجز مثمن سالم از خسرو ای چهرهٔ زیبای تو رشک بتان آزری * هر چند وصفت میکنم در حسن زان زیباتری * وزنش مستفعلن هشت بار و بعضی مستفعلن رجز سالم را بری دو و رکن آورده اند از عبد الواسع جبلی یا صاحب الشی الحذر * زان سرو قد سیمبر * کز عشق او گشتم سمر * با کام خشک و چشم تر * تشنه لب و خسته جگر * بر کنده جان با فکنده سر * کرده زغم زیر و زبر * دنیا و دین و جان و تن * آید بچشم هر نفس * عالم دشمنش چون قفس * بی یار دمساز و دمسا شبها خیال او ست بس * تا چند باشم چون جرس * بی او خروشان از هوس * هرگز صبا احوال کس * در عشق چون احوال من * -
رجز مثمن مطوی مخبون از سعدی

آنکه نبات عارضش آب حیات میخورد * در شکرش نگه کند هر که نبات میخورد * وزنش مفتعلن مفاعلن چهار بار -
رجز مثمن مخبون مطوی از جامی فغان کنان هر سحری بکوی تو میگذرم چو نیست ره سوی تو ام سیاهم در میگذرم * بر وزن مفاعلن مفتعلن چهار بار درین بحر اگر مفتعلن بجای مفاعلن آید مضایقه ندارد -
رجز مثمن مطوی مخبون مقطوع از جامی ای سر و نخواهمت کرا و نیست بدین رعنائی * ماه نگویمت که نیست چنین زیبائی * بر وزن مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفعولن -
رجز مسدس سالم بیت ساقی بعشرت کوش و در دور آن گل * مگذار از کف جام تا پایان گل * مستفعلن شش بار -
رجز مسدس مخبون از جامی که نو نگر گردد از بهار خوش هوا * فزون شود بهر دلی اندر رش هوا * بر وزن مفاعلن شش بار -
رجز مسدس مطوی بیت نیست مرا جز تو نگاری دگری * می نکنی هیچ بکارم نظری * وزنش مفتعلن شش بار
بحر رمل این را رمل ازان گویند که رمل در لغت حصیر بافتن است چون ارکان این بحر را و تدی میان دو سبب است و دو سبب در میان و تد گویا که او تاد او را با اسباب بافته اند چنانکه

حصیر را بریسمان میبافند یا آنکه رمل نوعی از سرود است و این بدین وزن باشد یا آنکه از رملان ماخوذ کرده اند که نوعی از دویدن شتر است بشتاب چون این بحر از کثرت اسباب خفیف لبریست و شتاب خوانده میشود لهذا او را رمل نامیدند -
رمل مثمن سالم بیت شکل دل ترکه تو داری نباشد دلبری را * خواب بند یا چشمت کم بود جادوگری را * وزنش فاعلاتن هشت بار -
رمل مثمن صدر و ابتدا سالم و حشو مخبون و عروض و ضرب مخبون مقصور از سلمان چشم دولت بسواد قلمت گشت منیر * باغ دانش ز سحاب کرمت بست لقیر * بر وزن فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلان -
رمل مثمن صدر و ابتدا سالم و حشو مخبون و عروض و ضرب مجحوف از سلمان آن کند قهر تو با ظلم که با گل دی آن کند لطف تو با عدل که با ترنجی * بر وزن فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فع
رمل مثمن مسبغ از سلمان تا یکی گرکیم بیزاری کلهٔ ابر نوبهاران * از بهر اندوه و حسرت در فراق گلعذاران * فاعلاتن فاعلان فاعلاتن فاعلیان
رمل مثمن یک رکن مشکول و یک سالم علی الترتیب زحافاً بلا زمان سلطان که رساند این دعا را *

شکر باد شاهی ز نظر مران گدا را
فعلات فاعلن فعلات فاعلاتن ۔
رمل مخبون مشعث از نصیر الدین طوسی
بیت چه کنم هر چه کنم با تو نمیدارد سودم
بجز آن حیله ندانم که ز عشقت بگریزم
فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعولن ۔
رمل مثمن صدر و ابتدا و حشوها سالم
و عروض و ضرب محذوف بیت هر کرا
بینم سخن با او ز سر جان میکنم ۔ تا کند ذکر تو
صد تقریب پیدا میکنم ۔ وزنش فاعلاتن
فاعلاتن فاعلاتن فاعلن ۔
رمل مثمن مشکول بیت بلند همی بخند
دانه نرخ قند ی نبات را ۔ سخنی بگوی و از
لب شکر نمای مار را ۔ فعلات فاعلاتن
فعلات فاعلاتن ۔
رمل مثمن صدر و ابتدا مخبون و حشو
بعضی سالم و بعضی مخبون و عروض
و ضرب سالم از مسعود بیت
سوا ... زیر بارم ۔ نه خداوند
رعیت نه غلام شهریارم ۔ نه غم موجود
و پریشانی معدوم ندارم ۔ نفسی
آسوده و عمری ... بر وزن
فعلاتن فاعلاتن فعلاتن فاعلاتن
فعلاتن فعلاتن فعلاتن فاعلاتن ۔
رمل مثمن صدر و ابتدا سالم و حشوها
مخبون و عروض و ضرب مخبون محذوف
از میر نجات بیت بازدل بر وزن پیچیده
با تدبیری ۔ شیر اندازم ... توجه گشته
گیری ۔ فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

مثنوی گل کشتی میر نجات درین بحر ست
و شعر مذکور هم از آنست ۔
رمل مثمن مخبون بیت فلکت را
شده گر چه سپه مور مرتب ۔ مگسی نیز بخواهم
که کند سایه بر آن لب ۔ فعلاتن فعلاتن
فعلاتن فعلاتن ۔ بعضی رمل مخبون را
بر شانزده رکن بنا کرده اند و در
عرف نادر اتفاقات از فلطی بحر طویل گویند
برند مثالش از عصمت الله بخاری بیت
رنگ رخسار و دیگر جوش خط و خد و قد
و عارض و خال بیت ای سرو پری رو
سمن بر شفق و کو گیسو شام سحر
دگر ... چشمه کوثر
فعلاتن شانزده بار ۔
رمل مسدس سالم سیفی بیت ای
نگارین روی دلبر زان مای ۔ مر رخ
نگون پنهان چرا اندر رجای مای ۔ فاعلاتن
فاعلاتن فاعلاتن ۔
رمل مسدس محذوف بیت گفت
زاهد از بهشت ... خبر ... بهار نامم
ده مهر ۔ فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
مثنوی حضرت مولانا جلال الدین رومی
و منطق الطیر شیخ فرید الدین عطار و ثنانی
و ... الدین ... درین بحر ست ۔
رمل مسدس مخبون مقصور سیفی بیت
شکرین لعل تو کان نمکست ۔ گرچه
شکرت نه مکان نمکست ۔ فاعلاتن
فعلاتن فعلات ۔
رمل مسدس مخبون محذوف بیت

هشتم زاده زبس نخوت و جاه ۔ ...
براه ۔ فاعلاتن فعلاتن فعلن ۔ و بر بیع وزن
مثنوی بیا کم واقع شده اند ۔
بحر سریع چون درین بحر اسباب
بیشتر اند آزاد و زود ترگفته میشود
لهذا سریع نام کردند و این بحر را در
فارسی بهر ارکان مطوی آرند و سالم
نیاید مگر بتکلف ۔
بحر سریع مطوی موقوف سعدی
بیت وقت شد مرد و ... که گریز
دست بگیر و سر شمشیر تیز ۔ مفتعلن
مفتعلن فاعلان ۔ و درین وزن اگر
مقطوع مقابل مطوی آرند جائز ست
تقدیم و تاخیر شرط نیست چنانچه نظامی
فرموده بیت هست کلید در گنج حکیم
بسم الله الرحمن الرحیم ۔ بر وزن مفتعلن
مفتعلن فاعلان ۔ مفعولن مفعولن فاعلان
و درین وزن اگر عروض و ضرب مخلف
باشد جائز ست چنانکه در آخر مصرعه
فاعلن مطوی مکسوف و در آخر مصرعه
دیگر فاعلات مطوی موقوف و درین بحر
تسکین حرف متحرک موقوف در مقابل دو حرف
متحرک واقع شود جائز باشد چنانکه
خاقانی فرماید بیت حلقه از کم شود
از زلف تو نه خاتم جم خواهی تا دان
آن ... پای خواب ... موقوفست که یک
حرف متحرک افتاده مصرعه اول
مفتعلن مفتعلن فاعلن و ثانی بر وزن
مفتعلن مفعولن فاعلات ۔ و درین

بحر ست قران السعدین و مخزن الاسرار
و مطلع الانوار و درین وزن اگر
صدر و ابتدا سالم آید و حشو مطوی
و عروض و ضرب موقوف جائز ست
سلمان بیت صورت اقبال
ترا بر جبین ۔ انا فتحنا لک فتحا
مبین ۔ مفتعلن مفتعلن فاعلان ۔
مستفعلن مفتعلن فاعلان ۔ بحر سریع
مطوی مکسوف مجدع و ربع اجزا
بیت ای گل ... سنبل
زلف سیاه ... آتش تیز ۔ مفتعلن
مفعولن فاع ۔ و درین وزن اجتماع
طی و کسف در حشو جائز ست ۔
بحر منسرح منسرح در لغت بمعنی آسان
چون درین بحر سبب مقدم اند بر اوتاد
آسان ترگفته میشود و سالم نیاید ۔
منسرح مثمن مطوی موقوف سیفی بیت
آنکه دلم صید او ست میر شکار من ست
دست نجوم نگار کرده نگار من ست ۔
مفتعلن فاعلان چهار بار ۔ مفتعلن فاعلات
مفتعلن فاعلن نیز درست ست ۔ فاعلن
مفتعلن فاعلن اگر آن جمع شود نیز جائز چنانکه
سعدی فرماید بیت شیشه و تا کی
فلک راست شد از خرمی ۔ تا چو فرزند
زاد و مادر ایام را ۔
منسرح مثمن مطوی و عروض و ضرب منحور
سعدی فرماید در گلستان بیت ... اهل
طمع ... پر شود ... چاه
مفتعلن فاعلات مفتعلن فع ۔

منسرح مثمن اخرب یعنی سیت سیفی
گدا زان شد در شهر آن پری روت تا برآید
دوران آید بجانب او * مفعول فاعلات
دو بار -
منسرح مسدس مطوی بیت شاه جهان
باد آن زمانه بوده که گردش خلق شاد باشم
بود * مفتعلن فاعلات مفتعلن -
منسرح مسدس اخرب مکفوف بیت
ای ماه جبین که ماه منی امشب * رحمی
بکن چون شاه منی امشب * مفعول
فاعلات مفاعیلن دو بار -
بحر خفیف سبکتوی بحر بیت
در عربی مسدس آید و فارسیان هندیه
مثمن هم آورده اند -
بحر خفیف مسدس صدر و ابتدا
سالم و باقی مخبون از جامی بیت
سبز بود سیده یار نباده * تازه شیخ باغ
و آن نگار نیامده * فاعلاتن
مفاعلن فعلاتن -
بحر خفیف صدر و ابتدا سالم و
حشو مخبون و باقی مقطوع و اگر عروض
فعلن آید و ضرب فعلاتن یا فعلان
یا بالعکس آن هم جائز است سعدی بیت
کس نه بیند که تشنگان حجاز * بر لب
آب شور گرد آیند * و تشنه تا ساحل حق
و مقیمان و هفت پیکر نظامی
هشت بهشت امیر خسرو و حدیقه
حکیم سنائی در همین بحر است -
بحر خفیف عروض و ضرب مشعث

از جامی بیت وقت گل شد بهوای
گلشن دارم * ذوق جام مدام مدهوشی
دارم * فاعلاتن مفاعلن مفعولن -
بحر مضارع چون مضارعت بمعنی
مشابهت است این بحر را مضارع از آن
گویند که با بحر منسرح مشابهت دارد
در این که جزو دوم این دو بحر وتد
مفروق دارد از دو جزو دوم مضارع
فاع لاتن است مشتمل بر فاع و جزو دوم
منسرح مفعولات مشتمل بر لات و بفهم
تا و خلیل گفته که مشابه است به بحر
هزج در این که در ارکان این هر دو بحر
اوتاد مقدم اند بر اسباب -
مضارع مثمن مکفوف مقصور از جامی
بیت خوش آن موسم بهار که بر طرف
لاله زار * بهند یار گلعذار بکف جام
خوش گوار * مفاعیل فاعلات
مفاعیل فاعلات دو بار -
مضارع مثمن اخرب عروض و ضرب
سالم از خسرو بیت خواهم که سبزه
روی چو یاسمینش * امید آن گشت
چشمش چه تیره از نگینش * مفعول
فاعلاتن مفعول فاعلاتن دو بار -
مضارع مثمن اخرب مسبغ از جامی
بیت ای لعل نوش خندت کام شکر
دهانان * سبزه دهانت بیرون از فهم
نکته دانان * مفعول فاعلاتن مفعول
فاعلاتن دو بار -
مضارع مثمن اخرب محذوف از

گلستان سعدی بیت دیدار میتانی
و پرهیز میکنی * بازار خویش و آتش
ما تیز میکنی * مفعول فاعلاتن
مفعول فاعلن
مضارع مثمن اخرب مکفوف از عرفی
بیت ای مرتفع ز نسبت تو استاد گشته
علم کلک گهر نشان تو زلف البیان
علم * مفعول فاعلات مفاعیل فاعلات
دو بار -
مضارع مسدس مکفوف عروض و
ضرب محذوف از جامی بیت خوشا
جلوه جمال تو دیدن * خوشا میوه
وصال تو چیدن * مفاعیل فاعلات
فعولن دو بار -
بحر مقتضب اقتضاب بریدن است
این بحر را از بحر منسرح بریده اند چرا که
ارکان این هر دو بحر یکیست اختلاف
همین در ترتیب است -
مقتضب مثمن مطوی از سیفی بیت
با لبت چه میطلبم باده تر دهان چه بود *
با رخت چه میگرم سنبله عیش فان چه بود *
فاعلات مفتعلن فاعلات مفتعلن دو بار -
مقتضب مطوی مقطوع از سیفی
بیت وقت را غنیمت دان آنقدر که بتوانی
حاصل از حیات ای جان یکدم است تا دانی
فاعلات مفعولن چهار بار و گاهی در این
وزن در وسط مصرع یک حرف از
مقطوع زائد افتد و این را مزحوف
مرفوع گویند چنانکه در این بیت

می چو سیب ایجادم نشه ازل دارم *
هیچو دانه انگور شیشه در بغل دارم *
ای انگور تر اندرست -
بحر مجتث اجتثاث از بیخ برکندن است
مسدس این بحر را از منسرح برکنده اند
چرا که الفاظ این هر دو یکیست اینجا
مستفعلن مقدم بر هر دو فاعلاتن
و در خفیف در میان -
مجتث مثمن مخبون از سیفی بیت
ز دو زلف بست چنبر بروی تو مارا *
چه دولتست تعالی الله از قد تو قباره *
مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن دو بار -
بحر مجتث مثمن مخبون مقصور از سیفی
بیت بسکه در دو تو بر جان ناتوان بست *
هلاک من بالمسیحه هر که مهربان منست * مفاعلن
فعلاتن مفاعلن فعلات دو بار و گاهی
رکن آخر فعلاتن و گاهی فعلن و گاهی
فعلان از حافظ بیت غلام نرگس
مست تو تاجداران اند * خراب باده
لعل تو هوشیاران اند *
بحر متقارب زیرا که اوتاد
با اسباب او هم نزد یکسان اند -
بحر متقارب مثمن سالم بیت
ز شرم رخت لاله را داغ بر دل * ز رشک
قدت سرو را پای در گل * فعولن هشت بار -
متقارب مثمن مقصور یا محذوف
از سلمان بیت چو من ذره ایست بود
آفتاب * که این از خدا آید آن از صواب *
فعولن فعولن فعولن فعول بوسف زلیخا

فردوسی و بوستان و سکندرنامه و شاهنامه بر همین وزن است.
متقارب مثمن اثلم از حافظ ع
من رند و عاشق و آنگاه توبه ٭ استغفر الله استغفر الله ٭ فعلن فعولن فعلن فعولن دو باره
متقارب مثمن مقبوض اثلم از حافظ ع
گرم نجوانی ورم برانی ٭ دل حزین را بجای جانی ٭ فعولن فعلن چهار بار.
متقارب اثرم مقصور از جامی ع
ای شب زلفت غالیه سای ٭ روی تو غالیه پوش ٭ فاع فعولن فاع فعول
متقارب مسدس سالم از [illegible] ع
زرد جدائی چنانم که از زندگانی بجانم ٭ فعولن فعولن فعولن دو بار و بعضی متقارب اثلم را بر شانزده رکن نهاده اند از عصمت اسد بخاری ع زهی دو چشمت بخون مردم گشاده تیر و کشیده خنجر ٭ رخت چو ماهست صباح دولت ٭ خط سیاهست شب معنبر ٭ فعول فعلن هشت بار و بعضی بجای فعول فعلن مفاعلاتن هشت بار نوشته اند و احتمال بحور دیگر نموده اند و از شاعری درین وزن یک حرف از تقطیع زائد بسته شده و این را فرموده غیر مروج خوانند مصرع اگرچه صد سال زنجوری با نجاکب راحت فتاده باشم ٭ لام سال از تقطیع زائد است و این قسم زیادت ممنوع باشد.
بحر متدارک این را متدارک از آن گویند که متدارک دریافتن و پیوستن است یکدیگر را اسباب این بحر دریافته است او تاد این را یا آنکه ابوالحسن اخفش این بحر را پیدا کرده به بحرهای دیگر که خلیل بن احمد پیدا نموده بود پیوسته است ٭ فاعلن فاعلن هشت بار.
متدارک مثمن سالم از زینتی ع حسن و ملاحت ترا بنده شد مهر و مه ٭ خط و خال ترا مشک چین خاک ره ٭ فاعلن هشت بار.
متدارک مثمن مخبون از سلمان ع چو خرامی بود گل باغ ارم [illegible] [illegible] فعلن [illegible] هشت بار و بعضی متدارک مخبون را بر شانزده رکن بنا کرده اند چنانچه [illegible] [illegible] کش گردش [illegible] که داغ جنون زده [illegible] فعلن [illegible] شانزده بار است
متدارک مثمن مقطوع از جامی ع تاکی ما را در غم داری ٭ تا کی آری بر من خواری ٭ فعلن [illegible] هشت بار
متدارک مثمن مخبون مقطوع از جامی ع سنبل [illegible] بر سمن [illegible] ٭ [illegible] [illegible] فعلن فعلن فعلن فعل فاعلن فعلن و بعضی متدارک مقطوع را بر شانزده رکن بنا کرده اند.
بحر قصیر [illegible] [illegible] و ضرب [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] اخفش این را [illegible]
یوسف نیشاپوری وضع کرده.
بحر قریب مسدس مکفوف [illegible] خداوند جهان شهنشاه عادل ٭ شهنشاه جوان بخت رای کامل ٭ مفاعیل مفاعیل فاعلاتن.
بحر قریب مسدس اخرب مکفوف عروض و ضرب سالم از سیفی ع [illegible] رهی بر قرار باشد ٭ مداح در شهر یار باشد ٭ مفعول مفاعیل فاعلاتن.
بحر قریب اخرب [illegible] [illegible] سالم [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] مفعول فعول فاعلاتن و [illegible] فاعلیان [illegible]
بحر جدید [illegible] [illegible] زیرا که این بحر تازه پیدا کرده شده است بعد از خلیل بن احمد و ابوالحسن اگرچه اصلش فاعلاتن فاعلاتن مستفعلن است لیکن اکثر سالم نمی آید.
بحر جدید مخبون [illegible] [illegible] گرچه صنوبر کشیده سری ٭ [illegible] [illegible] صنوبری ٭ فعلاتن فعلاتن مفاعلن.
بحر مشاکل این بحر با بحر قریب مشاکلت دارد زیرا ارکان هر دو یکی است اینجا فاعلاتن مقدم بر هر دو مفاعیلن و در قریب مؤخر اصلش فاعلاتن مفاعیلن مفاعیلن است و سالم [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
متاخرین مثمن نیز آورده اند.
بحر مشاکل مثمن مکفوف از جامی ع خیز و لطف نما بمن گهر با حریف سمن روی ٭ گاه سنبل ترچین و گاه شاخ سمن بوی ٭ فاعلات مفاعیل فاعلات مفاعیل چون از بحور شعر عجم بجمهور فراغت شد بیان بحور شعر تازی و عدد لازم آمد باید دانست که بعضی در وهمیان از دوائر [illegible] سوای طویل و مدید و بسیط و بحر دیگر را که [illegible] [illegible] باشد [illegible] کرده اند.
بحر طویل [illegible] از جزو سوم دائره [illegible] [illegible] [illegible] فعولن مفاعیلن چهار بار.
بحر مدید [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] فعولن مفاعیلن که [illegible] فاعلن فاعلاتن [illegible] چهار بار [illegible] اشعار درین بحر [illegible] [illegible] از [illegible] اعتبار افتاده و بعضی از عروضیان پارسی مثل [illegible] حسینی [illegible] و امثال ایشان سوای دو دائره [illegible] مذکوره یک دائره دیگر [illegible] [illegible] پیدا کرده اند و چهار بحر آن [illegible] است
[illegible] [illegible] و [illegible] و [illegible]
[illegible] [illegible] مفاعیلن فاعلاتن فاعلاتن دو بار.
[illegible] [illegible] [illegible] مفعولات [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] فاعلاتن [illegible]

بحر اصم فاع لاتن مفاعيلن فاع لاتن دو بار۔
بحر قليب فاع لاتن فاع لاتن مفاعيلن دو بار۔
بحر حميد مفعولات مستفعلن مفعولات دو بار۔
بحر مستقيم مستفعلن مفعولات مفعولات دو بار۔
بحر حميم فاع لاتن مستفعلن مستفعلن دو بار۔
چون بحور مستحدثه اخيره در بحور قديمه سابقه باعتبار توحد ارکان و اوزان بعضی به بعضی مندرج لهذا عند التامل تغاير کلی ندارند لهذا به تفصيل اينها هيچ فائده ندانسته بر همين قدر اختصار افتاد۔

تمام شد رساله معراج العروض

عرف بفتح اول و سکون ثانی بوی خوش و بالضم شناختگی و نکوئی و احسان از منتخب۔
عروق بضمتين رگهای بدن و بيخهای درخت جمع عرق بالکسر۔
عرق بفتحتين خوی اندام و آبيکه از بخار طبخ ادويه حاصل کنند و بالکسر بمعنی رگ بدن و بيخ درخت بار يک از مؤيد و منتخب و بحر الجواهر و بفتح اول و سکون ثانی گوشت از استخوان باز کردن و استخوانيکه گوشت از وی باز کرده باشند از منتخب۔
عراق بکسر اول بدانکه عراق دو ولايت است يکی عراق عجم که خراسان و اصفهان داخل آنست دیگر عراق عرب و ملک آن آنروی دجله است و بغداد داخل آنست و عراق در لغت بمعنی کناره دريا ست چون هر دو ملک مذکور بر کناره دريا واقع شده است لهذا عراق گويند عراق عجم بر کناره رود جيحون ست و عراق عرب بر کناره دجله و فرات و عراق نام مقامی ست از موسيقی که بوقت چاشت سرايند۔
عراک بالکسر انبوهی کردن و بفتح اول و تشديد را مهمله سخت بالنده و کوشال دهنده و کارزار کننده از منتخب و صراح و مصطلحات۔
عروسک بفتح اول منجنيق کوچک و آن از آلات جنگ قلعه گيری ست و لعبت که دختران بآن بازی کنند و نام ميوه است از قسم زرد آلو از مصطلحات و رشيدی و برهان و بهار عجم و مدار و سراج۔
عرض عام بفتحتين باصطلاح منطقيان کليست که صادق می آيد بر کثيرين که مختلف باشند در حقيقت و جز و افراد نباشد چنانکه ماشی که صادق ست بر انسان و فرس و بقر که مختلف اند در حقيقت و جزو ايشان نيست۔
عرم بفتح اول و کسر ثانی بمعنی بند و خاشه و سدی که پيش آب بندند و خانه گرفته راه آب بسته و بسيار از منتخب۔
عرمرم بکسر عين و فتح هر دو را بسيار يکجا هر دو ميم بمعنی لشکر نوشته اند و بعضی نوشته اند که لشکر کلان و بعضی اقسام ترکی بعين مهمله هم می آيد والله اعلم بالصواب۔
عرس بضمه و بحرکات عبارت از جاه از برهان و سراج۔
عرق چين نوعی از کلاه که در زير دستار پوشند از مصطلحات سراج و رشيدی و برهان و بعضی بمعنی رومال هم نوشته اند۔
عرقچون بالضم و جيم مضموم هم خوشه ثريا که بشکل دامن خميده می باشد۔
عراقين تثنيه عراق است چرا که عراق دو اند يکی عراق عرب و ديگری عراق عجم و در منتخب نوشته که عراقين کوفه و بصره نيز باشد۔
عرفان بالکسر و فا بمعنی شناختن ليکن مستعمل بمعنی شناختن و معرفت حق تعالی ست و بمعنی شرم و حيا نيز آمده کذا فی المصطلحات۔
عرق کردن خجالت کشيدن از مصطلحات۔
عرق ريختن شرمنده شدن و بمعنی سعی در کاری کردن۔
عرين بفتح اول بروزن قرين بمعنی بيشه و صحرای پر درخت و شير را اکثر بآن نسبت کنند چنانچه گويند شير عرين و بعضی که از نا واقفی بجای عين مهمله غين معجمه خوانند خطا ست از کشف و شرح نصاب و منتخب۔
عرچه بالفتح و تشديد را و ضم جيم خانه که از گل و سنگ تهيه کنند از لطائف۔
عرقچين بفتحتين و قاف مکسور و تشديد تحتانی رو مال کوچک که بآن عرق پاک کنند از سراج۔
عروه بالضم گوشه هر چيز و دسته هر چيز و دسته کوزه و آفتابه و هر چيز که مثل آن باشد که بدست بتوان گرفت و کسانيکه بمعنی رسن گويند در هيچ کتاب ديده نشده خطا ست و نام مردی که برعفرا نام زنی عاشق بود از مؤيد و مدار و منتخب و کشف۔
عريکه بروزن طريقه بمعنی طبيعت و بمعنی کوهان شتر از منتخب و کشف۔
عراضه بضم اول و ضاد معجمه آنچه مسافر برای دوستان خود تحفه بيارد از شرح نصاب۔
عرضه بالفتح يکبار ظاهر کردن چيزی را بر کسی و در منتخب آشکارا کردن عرض نمودن و بالضم بهانه و حيله و در ميان انداخته شده و پيش آورده شده و آنچه پيش کشيده شود و بمعنی سپر نيز مستعمل ست۔
عرنيه بضم اول نام قومی که متوکل راه هستند از شرح خاقانی۔
عرض گاه بفتح اول و سکون ثانی ميدان شمار کردن سپاه۔
عراده بالفتح و رای مشدد و بعد الف دال مهمله نوعی از آلات جنگ قلعه گيری و آن آلتی باشد کوچکتر از منجنيق که بآن سنگ بر خصم اندازند از منتخب و سراج و رشيدی و بهار عجم۔
عربده بفتح اول و فتح بای موحده بروزن دمدمه بمعنی بدخوئی و جنگجوئی از کشف

و منتخب و بهار عجم و صحاح -

عرفه بفتحات روز نهم ذیحجه چراکه روز استاده شدن حاجیان است در مقام عرفات و بسکون ثانی خطاست از مدار و کشف وغیره فقیر مؤلف گوید عوام هند که یک روز پیشتر شب برات و عید الفطر و نهم ماه محرم را نیز عرفه گویند خطاست -

عرصه بالفتح میدان و بساط شطرنج از کشف -

عروسی بالفتح شادی نکاح -

عراقی تخلص شاعری -

عرق مدنی بالکسر نام بیماری که بفارسی آنرا رشته نامند و بهندی نارو گویند -

عرش ثانی عبارتست از کرسی که بران همه ستارگان هستند -

عرشی تخلص شاعری -

عرض بیگی بکسر بای موحده و یای مجهول و کاف فارسی کسیکه سوال و حاجات مردم را بعرض پادشاه رساند -

عرای بفتح صحرای بید رخت و گیاه که هیچ چیز دران پناه نتوان جست از منتخب و بکسر اول باصطلاح شطرنج بازان مهره که میان شاه خود و رخ حریف حائل سازند برای حفاظت شاه از کشت و بعض مردم که بجای عرای لفظ عراپ گویند بزیادت بای موحده خطاست -

عرگوزی بالضم و رای مهمله مشدد و کاف فارسی مضموم و زای معجمه بکسر نه سرگین بجا آوردن چه عر بالضم بمعنی سرگین است کذا فی الادات و در مصطلحات است

عرگوزی بفتح اول و تشدید رای مهمله بمعنی شور و غوغای بی محل -

عربی بفتحتین منسوب بعرب مردم از بی اتفاقی بسکون را نخوانند -

فصل عین مهمله مع زای معجمه

عزا بالفتح صبر بر مصیبت و صبر کردن و دران استغنا است و نیز بمعنی تعزیت کردن و در قتال بیا آل فلان یعنی دادخواهی و نسبت داشتن بکسی با چیزی از منتخب و صراح و مدار و کشف وغیره -

عزی بالضم و تشدید زای معجمه در آخر الف مقصوره بصورت یا مؤنث اعز و نام بتیست آن درختی بود که عرب آنرا می پرستیدند بحکم پیغمبر صلی الله علیه و آله و اصحابه و قطع نمالدین ولید آن درخت را بیفکند از منتخب و قاموس و فارسیان این لفظ را بتخفیف هم آورده اند -

عزل و نصب لفظ اول بالفتح و لفظ ثانی بفتح اول و سکون صاد مهمله و دوم بضم عین و فتح صاد خوانند و آن خطاست بمعنی تغییر و تبدیل -

عزب بفتحتین و بای موحده مرد مجرد که زن نداشته باشد از شمس و منتخب و بمعنی زن بی شوهر نیز آمده -

عزلت بالضم جدا شدن از زن و فرقه دیگر و گوشه نشینی برای عبادت از کنز -

عزیمت آهنگ و قصد و ... و افسون از منتخب -

عزمات بالفتح جمع عزم -

عزبات بکسر اول و سکون زای معجمه و در آخر فوقانی بمعنی شست یعنی کسیکه قوت باه او زائل شده باشد از شرح رضا -

عز بالکسر و تشدید بمعنی عزت و ارجمندی که خلاف ذل باشد و بالفتح و تشدید بمعنی غلبه از کشف و مدار -

عزیز ارجمند و مرغوب و کمیاب نالیده و لقب پادشاه مصر چنانکه عزیز وزیر ... مصر را عزیز لقب ساخته بود ... از منتخب و لطائف و صراح و منتخب -

عزوجل بفتح اول و فتح زای معجمه مشدد و واو و جا الفتح و فتح جیم و تشدید لام مفتوح هر دو صیغه ماضی است یعنی غالب شد و بزرگ شد و این ماضی برای دوام است -

عزرائیل نام فرشته که قابض ارواح است -

عزازیل نام شیطان -

عزال بالضم و تشدید زای معجمه یعنی نام پرنده ... آن شبیه است بزرنگ از کشف -

عزل بالفتح بیکار کردن و جدا کردن و دور شدن از کنیز کسی و ... کسی او بالضم خطاست از مدار و منتخب -

عزم بالفتح اراده و قصد و آهنگ کردن و بالضم ... از منتخب و مدار و کشف -

عزالجم ... نهاد عجم که برای ... جمشیدیان و پیروان خوانند ... که برای شبهای بیار ... و فراوانی ... خدا وا ... کرده ... و صراح و مصطلحات -

عزوی بالفتح انتساب کردن ... [illegible]

و شکیبائی کردن بر مصیبت از صراح وغیره

فصل عین مهمله مع سین مهمله

عسی بفتحتین و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی قریب است نزدیکست که چنین شود و بمعنی یقین و شاید هم آمده از لطائف و کشف و منتخب -

عسرت بالضم دشواری از منتخب -

عسجد بالفتح و جیم نیز مفتوح بمعنی زر طلا و بمعنی جواهر چون در و یاقوت از منتخب و صحاح و مدار و شرح نصاب و کشف -

عسر بالضم و بضمتین دشواری و دشوار شدن کار و بفتح اول و کسر سین مهمله بمعنی دشوار و مشکل از شرح نصاب و منتخب -

عسیر بفتح اول و کسر ثانی بمعنی دشوار از منتخب -

عسکر بالفتح معرب لشکر کذا فی المغرب و صراح و در منتخب نوشته که عسکر بمعنی لشکر و بسیار از هر چیز و تاریکی شب مجاز است و پیشاپور و نام سامره که دهیست میان حرمین و ازان جاست امام علی تقی عسکری و امام حسن عسکری و عسکران عرفه و منا -

عساکر جمع عسکر یعنی لشکرها جمع عسکر -

عسس بالفتح درویشی و تنگدستی از منتخب -

عسعس بفتح اول و فتح عین دوم و سین دوم ... ماضی ... بمعنی تاریکی در آوردن شب است از صراح -

عس بالضم و تشدید ... بزرگ از صراح و منتخب -

عسس بفتحتین ... [illegible]

شهریست بگردوا ز منتخب و کشف و در لطائف نوشته که عسس جمع عاس ست که بمعنی محافظ شب باشد و در فارسی بر مفرد اطلاق کنند۔

عسل بفتحتین بمعنی شهد۔

عسن بفتحتین و در آخر نون بمعنی پیه گوسفند از صراح و منتخب و صحاح۔

عسقلان بفتح اول و فتح قاف نام شهریست بشام و نام رود نیز نوشته اند از منتخب وغیره۔

عسکری منسوب بعسکر که شهریست از خوزستان و اهواز میان بصره و فارس از تقویم البلدان و در منتخب نوشته که ده ایست میان حرمین کنایه از امام علی نقی عسکری و امام حسن عسکری و نوعیست از شراب که از شکر بیا زند از مؤید و کشف وغیره۔

عسلی بفتحتین پارچهٔ زرد که یهودان بعلامت امتیاز بر دوش جامه دوزند از برهان و سراج۔

فصل عین مهمله مع شین معجمه

عشا بکسر اول تاریکی شب که وقت نماز شب ست و بفتح اول طعامی که بشب خورند و عشا بفتح اول و بای همزه بمعنی شبکوری از منتخب و مدار و کشف۔

عشب بالضم و بای موحده گیاه تر از منتخب۔

عشرت بالکسر صحیح و بفتح خطاست بمعنی خوشدلی و خوش زندگانی کردن باهم از بحر الجواهر و قاموس و صراح۔

عشرات بفتحتین جمع عشره که آنرا دهائی گویند و دهائی همه نه اند چنانچه ده و بیست و سی و چهل و پنجاه و شصت و هفتاد و هشتاد و نود۔

عشیت بفتح اول و کسر شین معجمه و تشدید تحتانی و بعده تای فوقانی بمعنی شبانگاه۔

عشیر بروزن فقیر بمعنی کسیکه بکسی بیک جا زندگانی کند و بمعنی خویشاوند و همسایه و بمعنی دهم حصه از چیزی از کشف و مؤید۔

عشائر بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست بمعنی خویشان و قبائل و این جمع عشیره است۔

عشر عشیر لفظ اول بالضم بروزن شکر و لفظ ثانی بروزن فقیر بمعنی حصهٔ دهم از دهم حصهٔ چیزی پس آن صدم حصه میشود از مجموعهٔ اول چنانکه عشیر صد ده است و عشر ده یک است از مؤید و کشف وغیره۔

عشر بالفتح ده ده حصه از چیزی گرفتن و بالضم دهم حصه از چیزی و بمعنی ده آیت قرآن مجید را گویند که در زمان قدیم رسم قاریان این بود که شاگرد خود را هر روز ده آیت سبق میدادند و بضم اول و فتح ثانی هر نباتی که شیر دهد خصوصاً درخت آک و بفتحتین عدد معروف که بفارسی آنرا ده گویند و ده زن چنانکه عشره وده مرد از منتخب و برهان و شمسی و دیگر کتب و شروح۔

عشش بالضم و شین معجمه مشدد آشیانهٔ مرغ از لطائف۔

عشاق بالضم و شین مشدد جمع عاشق و نام مقامی ست از دوازده مقام موسیقی که آنرا دو گهڑی روز باقیمانده سرایند۔

عشوق بفتح اول و ضم ثانی بسیار عشق کننده و صاحب عشق۔

عشق بالکسر بسیار دوست داشتن چیزی از منتخب و نزد اطبا مرضی ست از قسم جنون که از دیدن صور حسین پیدا میشود و عبد الرزاق شارح ظهوری از شرح اسباب و فتوحات الحکم نقل کرده است که عشق ماخوذ از عشقه و آن نباتیست که آنرا لبلاب گویند چون بر درختی بپیچد آنرا خشک کند همین حالت عشق ست بر هر دلی که طاری شود صاحبش را خشک و زرد کند و در مصطلحات بمعنی سلام و وداع نیز نوشته چه اصطلاح آزاد انست که بجای سلام علیک عشق الله گویند۔

عشیران بروزن فقیران نام شعبه از بوسلیک که یکی از پرده های موسیقی است از کشف و مدار۔

عشق پیچان نباتی ست که بر درخت پیچد و گل آن سرخ باشد و در عرف آنرا عشق پیچه گویند۔

عشرخوان طفل نوآموز قرآن خوان چراکه طفل را اول ده آیت بطریق تبرک سبق دهند و بمعنی قاری کلام الله شریف و مجازاً بمعنی معزول از رشیدی و در مصطلحات شخصیکه برگور مرده قرآن خواند۔

عشوه به سه حرکت عین و سکون شین معجمه کار پوشیده کردن از صراح و قاموس و در منتخب بهر سه حرکت اول بمعنی آتش که در شب از دور دیده شود و در مدار و کشف و بهار عجم و مؤید عشوه بالکسر بمعنی ناز و فریب حرکت معشوق که دل عاشق بدان فریفته شود و کسره افصح ست۔

عشیره بالفتح خویشان و تبار و اهل خانه از منتخب۔

عشرهٔ کامله بالفتح ده چیز کامل و کنایه از ده روزه که حاجیان که سه روزه در ایام حج دارند و هفت بعد از حج و این حکم بر کسانی ست که قدرت قربانی ندارند۔

عشیقه بفتح اول و کسر ثانی و قاف بمعنی عشق پیچان از برهان۔

عشیقه بمعنی معشوقه۔

عشاری نام صنعت شعری۔

فصل عین مهمله مع صاد مهمله

عصا بالفتح چوبدستی و صیغهٔ ماضی از عصیان بمعنی بیفرمانی کردن و اشاره باین آیت وعصی آدم ربه فغوی و باصطلاح آلت تناسل۔

عصب بالفتحتین بمعنی پی و آن چیزی ست سفید که حس و حرکت و مضبوطی اعضا بدان ست در منتخب و صراح نوشته که عصب بفتحتین بمعنی پیها جمع عصبه مؤلف گوید ازینجا معلوم شد که اعصاب جمع الجمع عصب ست و در شرح نصاب از صحاح منقول ست که عصب بمعنی پی زرد ست و بمعنی پی سفید که آنرا عقب نامند -

عصبیت بالفتح اول و ثانی طرفداری واستواری و خویشاوندی -

عصمت بالکسر باز داشتن خود را از گناه و بالفتح خطاست از بحر الجواهر و مزیل و باصطلاح اطلاق این لفظ بر پاکی ست که از ابتدای وجود تا انتهای عمر گناه کبیره و صغیره [illegible] باشد -

عصبات بفتحتین جمع عصبه بمعنی پسران و خویشاوندان نرینه باشند از جانب پدر -

عصات بضم اول و تخفیف صاد مهمله و در آخر فوقانی جمع عاصی و بتشدید صاد خطاست چه در اصل عصیة بود بر وزن فعلة بضم اول و فتح ثانی و ثالث و یا متحرک ماقبل آن مفتوح آن یا را بالف بدل کردند عصات شد و برین قیاس قضات جمع قاضی و رُوات جمع راوی و ولات جمع والی و غزات جمع غازی غرضکه هر اسم فاعل که ناقص باشد جمع آن بدین وزن آید از صراح -

و شافیه -

عصفر بضم اول و ثالث گلی کاجیره که بهندی کسنبهه گویند و جامه که برنگ آن مصبغ کرده شود آنرا معصفر گویند و گل را گل معصفر گفتن چنانکه مردم میگویند خطاست از قاموس و منتخب -

عصار بالفتح و تشدید صاد روغنگر و بالضم خطاست از قاموس و منتخب و اسم هر پیشه ور بدین وزن باشد چنانکه قصاب و خیاط و حلاج و غیرها از کشف و منتخب -

عصافیر بالفتح جمع عصفور ست بمعنی کنجشکان -

عصفور بالضم کنجشک و بالفتح خطاست

عصر بالفتح زمانه و روزگار و بمعنی آخر روز و بمعنی افشردن از شمسی و صراح

عصیر شیره انگور و غیر آن وگاهی مجازاً بمعنی شراب انگوری -

عصعص بضم هر دو عین مهمله و هر دو صاد مهمله بر وزن بلبل استخوان پایین هر دو سرین قریب از مقعد از منتخب و کتب طب [illegible] خطاست و در منتخب بفتح هر دو عین نیز گفته -

عصام بکسر اول و دوال مشک آنچه که بدان مشک را از آب بردارند از منتخب و صراح و در شرح نصاب بمعنی دوال مشک و نام مردی نیکو خصلت که حاجب نعمان بن منذر بود -

عصیان بالکسر [illegible] اصل لغت بمعنی آن سخت شدن ست پس گناه را عصیان ازان نام کردند که آدمی از گناه سخت دل میشود شرح نصاب از یوسف بن مانع -

عصو بالفتح بعصا زدن از شرح نصاب

عصابه بکسر نوعی از جامه که بدان سر بندند از مدار و کشف و بفتح خطاست -

عصبه بفتحتین پی که ازو حرکت و بستگی اعضا لازم بدان ست جمع آن عصب و اعصاب [illegible] عصبه بفتحتین پسران و خویشاوندان نرینه از جانب پدر و عصبه بالضم گروه مردان از ده تا چهل از صراح و منتخب -

عصیده بر وزن قصیده نوعی از حلوا ست از منتخب -

عصاره بضم اول ثقل چیزی که افشرده شود و بمعنی آنچه بفشاردن چیزها آید از آب و روغن و جز آن از منتخب و شرح [illegible] -

فصل عین مهمله مع ضاد معجمه

عضب بالفتح و ضاد معجمه [illegible] بمعنی قطع [illegible] مستعمل شد از شرح نصاب -

عضه [illegible] بالفتح و وحده [illegible] تشدید [illegible] تیز زبانی -

عضد بفتح اول و ضم ثانی بمعنی بازو آمده و صراح [illegible] بالفتح و بالضم و فتح اول و کسر ثانی بفتحتین و این [illegible] و جمع آن اعضاد ست از منتخب و صحاح و صراح

و بالفتح یاری دادن و نام پادشاهی از پادشاهان شیراز -

عض بالفتح و تشدید بدندان گزیدن از منتخب

عضرفوط بفتح عین و سکون ضاد معجمه و فتح را مهمله و ضم فا و طای مهمله بفارسی آنرا کرباسو گویند از جانوری دیگر از منتخب جانوری ست سفید و نرم که انگشت [illegible] را بدان تشبیه کنند -

عضل [illegible] گوشت پاره پای [illegible] واحد آن عضله از منتخب -

عضو بالضم اندام و بالفتح خطاست از بحر الجواهر و مدار و کشف و صراح و منتخب -

عضاده بضم اول و تخفیف ضاد معجمه و دال مهمله چوب طرف در که آنرا بازوی در گویند از منتخب و بکسر اول قطعه باشد مستطیل ملصق بر پشت اصطرلاب که آنرا بهمین احکام بگردش می آرند -

فصل عین مهمله مع طای مهمله

عطای کبری کنایه از طبعی که یکصد و بیست سال باشد -

عطلب بفتحتین و بای موحده بمعنی هلاک که [illegible] آنرا هلاکی گویند از منتخب و صراح و لسان الشعرا -

عطالت بالفتح بیکاری از صراح

عطالت بالکسر بیکاری و معطلی [illegible] [illegible] -

عطارد بضم اول و کسر را ستاره ایست که بر فلک دوم است تا بدان [illegible] گویند [illegible]

بر تعلق دارد و شهرت او در سنبله و بال او در قوس از صراح و قاموس و مزیل و تتمه ویم و نام دوائی که آنرا سنبل رومی گویند و باصطلاح کیمیاگران بمعنی جست که یکی از فلزات است از تحفة المؤمنین وغیره۔

عِطر بالکسر خوشبو و بوی خوش و بالفتح خوشبو شدن و خوشبو کردن از قاموس و بحر الجواهر و مدار و کشف و منتخب و صراح۔

عطار خوشبو فروش و در محاوره مردم بمعنی دوافروش و این خالی از کراهت نیست از کشف۔

عطاس بضم اول بمعنی عطسه عارضه که عطسه آرد از منتخب و شرح نصاب۔

عطاش بالکسر تشنگان و بالضم بیماری تشنگی که هرچند آب خورده شود تشنگی نرود از منتخب۔

عطش بفتحتین تشنگی از صراح۔

عطف بالفتح گردانیدن و پیچیدن و میل کردن و مهربانی و سنجاف دامن جامه از بهار عجم و مؤید و بحر الجواهر و منتخب و مدار۔

عطل بفتحتین زن بی پیرایه از منتخب و بمعنی حروف بی نقطه مثل دال و سین و لام و میم۔

عطن بفتحتین جای آب خوردن شتران از شرح نصاب و در منتخب آرامگاه گوسپندان نزدیک آب۔

عطشان بفتح اول و سکون ثانی و شین معجمه بمعنی تشنه و بمعنی تشنگی نیز آمده۔

عطوف بفتح زن مهربان۔

عطر جهانگیری عطری که از گلاب گیرند چون این عطر سابق نبود نورجهان بیگم در عهد بادشاه جهانگیر ایجاد نموده لهذا این عطر جهانگیری موسوم شده از چراغ هدایت

فصل عین مهمله مع ظای معجمه

عظا بضم اول و فتح ثانی بمعنی بزرگان این جمع عظیم است۔

عظمت بهر سه حرف اول مفتوح بمعنی بزرگی و قدر از قاموس و بحر الجواهر و کشف و صراح و منتخب و بسکون ظای معجمه و ضم و فتح اول چنانکه مشهور است خطا باشد۔

عظم بالفتح استخوان و بالضم بزرگی از مؤید و کشف و منتخب و بکسر اول و فتح ظای معجمه بمعنی کلانی ضد صغر۔

عظام بکسر بمعنی بزرگان و کلانان و بمعنی جمع عظیم است و بمعنی استخوانها درین صورت جمع عظم است که بالفتح بمعنی استخوان باشد و بالضم و تشدید ظا و تخفیف آن بمعنی بزرگ از منتخب۔

فصل عین مهمله مع فا

عفرا بالفتح نام معشوقه عروا۔

عفرنا بفتحتین و سکون را مهمله و نون بمعنی شیر درنده از شرح نصاب۔

عفونت بضمتین بدبوی و گندیده شدن چیزی۔

عفریت بالکسر بمعنی دیو از منتخب و صراح۔

عفاریت بالفتح بمعنی دیوان این جمع عفریت است۔

عفت بالکسر و تشدید فا پرهیزگاری و پارسائی و بمعنی احتراز از محرمات خصوصاً از شهوت حرام از منتخب وغیره۔

عفص بفتح اول و سکون فا و صاد مهمله نام دوائی ست که آنرا مازو گویند و بفتح اول و کسر فا هر چیزی که مزه آن تلخ و ترش باگرفتگی دهن باشد از منتخب و صراح

عفاف بفتح پارسائی و پرهیزگاری از منتخب و صراح۔

عفیف مرد پارسا و پرهیزگار از حرام

عفعف بفتح هر دو عین مهمله آواز سگ

عفن بفتحتین گنده شدن هوا و گوشت وجز آن و بفتح اول و کسر فا بمعنی گنده بدبو

عفو بفتح اول و سکون فا بر وزن سرو از خطا درگذشتن و ترک کردن عقوبت گناه در حالت قدرت از کشف و منتخب وغیره مگر در ابتدا اسم باب چهارم بوستان لفظ عفو بفتح اول و ضم ثانی و تخفیف واو آمده است چنانچه مصرعه عفو کردم از وی عملهای زشت و این نوع از تفریس ست و بفتح اول و ضم فا و تشدید واو بسیار درگذرنده از گناه کسی۔

عفیفه زن پارسا و پرهیزگار از حرام

فصل عین مهمله مع قاف

عقول اثنی عشر کنایه از عقول عشره که حق تعالی اول از همه عالم آن ده فرشتگان را پیدا ساخت و این قول حکمای هندست لفظ عقول که جمع ست بلفظ اولی که صیغه مؤنث واحد ست صفت او بود چراکه جمع حکم مؤنث واحد دارد۔

عقب بفتح اول و کسر قاف و بای موحده بمعنی پاشنه و فرزند و فرزندزاده و بالضم و بضمتین پایان کار و عاقبت و بفتحتین پی که از ان چله کمان سازند و بفتح اول و سکون ثانی مصدرست بمعنی پس چیزی در آمدن از منتخب و صراح و انوری برای معنی پس چیزی بفتحتین آورده است۔

عقاب بالکسر اول عذاب نمودن و شکنجه کردن و بالضم مرغ شکاری سیاه و هر چیز بلند که بسیار بلند نباشد و سنگ بزرگ برآمده از کوه و مجازاً بمعنی بلندی مطلق نیز آمده و رشته کوچک که در سوراخ گوش کشند برای گوشواره و باصطلاح کیمیاگران بمعنی نوشادر از منتخب و صراح و شمسی و شرح سکندرنامه وغیره۔

عقرب بالفتح بمعنی کژدم و نام برج هشتم از بروج آسمان و آن بصورت کژدم ست و مجازاً بمعنی منحوس آید۔

عقارب بفتح اول و را مهمله مکسور جمع عقرب است که بمعنی کژدم است۔

عقب پیرو و انچه پس باشد۔

عقبات بفتحات راههای دشوار و این جمع عقبه است۔

عقل مجرد یکی از عقول عشره۔

عقد بالفتح گره دادن و بمعنی پیمان و نکاح و بیع کردن و بفتحتین گرفتگی زبان در سخن و بالکسر بمعنی سلک مروارید

وگلوبند که آنرا بهندی ... گویند و بضم اول و فتح ثانی جمع عقده بالضم که بمعنی گره ست از مؤید و بهار عجم و منتخب و کشف و صحاح -

عقائد جمع عقیده که چیزی را حق دانسته و در دل خود محکم گرفتن ست -

عقاقیر بفتح اول و دو قاف و یاے معروف و راء مهمله جمع عقار که بالضم و به قاف مشدد ست بمعنی ادویه که از قسم بیخ نباتات است از بحر الجواهر و منتخب و صراح -

عقر بالفتح و سکون قاف نازائیده شدن و عقیم شدن زن و پے کردن ستور را و باز داشتن از رفتن از منتخب و لطائف

عقیم نازاینده و ناامید از لطائف و منتخب

عقار بالفتح آب و زمین زراعت دار آنچه ذوالکرم قریه ... و بمعنی متاع و اسباب و بضم اول شراب ... از منتخب و شرح نصاب و صراح و لطائف و کشف و مدار -

عقعق بفتح اول و ضم قاف بمعنی ساگ گزنده از منتخب و شرح نصاب -

عقدهٔ فاف باضافت عبارت است از نکاح -

عقعق بفتح هر دو عین مهمله طائریست سیاه و سفید پرواز و در منتخب نوشته که مرغیست سیاه و سفید که آنرا عکه و زاغ دشتی گویند -

عقوق بضم عین نافرمانی پدر و مادر کردن از منتخب -

عقیل بفتح اول و کسر قاف مرد زیرک و ... دانا و نام پسر ... ابی طالب که دانا تر بود به نسبت قریش -

عقل بالفتح خرد و دانش و آن قوتی است نفس انسان را که بدان تمیز دقائق اشیا کند و آن را النفس ناطقه نیز گویند و مولانا یوسف بن مانع در شرح نصاب نوشته که عقل در اصل لغت مصدر است بمعنی بند در پا بستن چون خرد و دانش مانع رفتن طبیعت بسوی افعال ذمیمه است لهذا خرد و دانش را عقل گویند و در اصطلاح حکما بمعنی ملک یعنی یک فرشته از ده فرشتگان که نزد ایشان متعین ستند -

عقول بفتح خرد مند و بضم عین جمع عقل که بمعنی دانش است و جمع عقل که بمعنی ملک و فرشته است پیش حکما مقرر ست که حق تعالی اول یک فرشته پیدا کرده پس آن فرشته یک فرشته دیگر و یک آسمان پیدا کرده بعدهٔ فرشتهٔ دوم یک فرشته و یک آسمان پیدا کرده بعدهٔ فرشتهٔ سوم یک فرشته و یک آسمان پیدا کرده و بعدهٔ فرشتهٔ چهارم یک فرشته و یک آسمان پیدا کرده همچنین ده فرشته و نه آسمان پیدا شدند و همین ده فرشتگان را عقول عشره گویند و نزد اکثر حکما زیاده ازینها متحقق نیستند -

عقل فعّال بفتح و تشدید عین مهمله بصیغهٔ مبالغه عقل عاشر که فرشتهٔ دهم است و نزد حکما همه افراد عالم را همون پیدا کرده است و جبرئیل علیه السلام همین عقل فعال ست چنانچه در بیدی سطور ست

عقل اول فرشتهٔ اول که از وی نه فرشتهٔ دیگر پیدا شده و جوهر اول نیز آنرا گویند و در برهان نوشته که عقل اول نور محمدیست و هم کنایه از جبرئیل علیهما الصلوٰة والسلام

عقل کل کنایه از جبرئیل علیه السلام و کنایه از نور محمدی و گاهے کنایه از عرش اعظم باشد از برهان و رشیدی -

عقال بکسر اول رسنی که بدان ساق شتر بندند یا پای دیگر ستوران بندند از بهار عجم و کشف -

عقد انامل نوعی از حساب شمار مسنون که باشکال بستن و کشادن انگشتان دست اسامی عداد ملحوظ دارند و تفصیلش اینست که برای واحد خنصر دست راست فرو باید گرفت و جهت دو خنصر را با بنصر ضم کردن و برای سه وسطی را نیز چنانکه در عدد اشیاء بین الناس معهود و متعارف است و لیکن درین سه عقد باید که رؤس انامل بسیار نزدیک باصول اصابع باشد و برای چهار خنصر را رفع باید کرد و بنصر و وسطی را معقود گذاشتن و برای پنج بنصر را نیز رفع کردن و بجهت شش وسطی را رفع کرده فقط بنصر را فرود باید گرفت چنانچه سر انملهٔ آن بر وسط کف باشد و برای هفت بنصر را هم برداشته خنصر تنها را عقد باید گرفت چنانکه سر انگشت نیک مائل باشد بجانب نرمهٔ دست یعنی قریب بنتهاے کف بسوی ساعد و برای هشت با خنصر همان باید کرد و برای نه با وسطی نیز همان باید کرد و باید که در عقود ثلاثه اخیر سرهاے انگشتان بر طرف کف باشد تا بعقود ثلاثهٔ اول مشتبه نگردد و برای ده سر ناخن سبابهٔ دست راست را باطن بر مفصل اول انملهٔ ابهام یعنی سر انگشت باید نهاد چنانکه فرجه میان دو انگشت بحلقهٔ مدوّر مشابه باشد و برای بیست طرف عقد زیرین سبابه که متصل وسطی است بر پشت ناخن ابهام باید نهاد چنانچه بندارے انملهٔ ابهام را در میان اصول سبابه و وسطی گرفته اند لیکن وسطی را در دلالت عدد بیست دخلی نباشد چه او ضایع او برای عقود احاد متغیر و متبدل گردد و اتصال ناخن ابهام بطرف عقد زیرین سبابه بحال خود دلالت بر بیست کند و برای سی ابهام را قائم و مستقیم انملهٔ سبابه بر طرف ناخن او باید نهاد چنانکه وضع سبابه با ابهام شبیه باشد بصورت قوس و وترِ آن و برای چهل ناخن انملهٔ ابهام را بر ظاهر عقد زیرین سبابه باید نهاد چنانکه میان ابهام و طرف کف هیچ فرجه نماند و برای پنجاه سبابه را قائم داشته ابهام را تمام خم باید کرد و بر کف باید نهاد محاذی سبابه و برای شصت ابهام را خم داده باطن عقدهٔ دوم سبابه را بر پشت ناخن ابهام باید نهاد و برای هفتاد ابهام را قائم

و انگشت باطن عقدهٔ اول یا دوم سبابه پیوسته ناخن ابهام باید نهاد چنانکه پشت ناخن ابهام تمام مکشوف باشد و برای هشتاد ابهام را منتصب گذاشته طرف انمله سبابه بجانب پشت مفصل انمله اولی باید نهاد و برای نود سر ناخن سبابه را باطن بر مفصل عقدهٔ دوم ابهام باید نهاد و باید دانست که آنچه در دست راست دلالت بر عقدی از عقود آحاد کند از یکی تا نه در دست چپ دلالت بر همان عقدی از عقود الوف کند از یک هزار تا نه هزار و همچنین آنچه در دست راست دلالت بر عقدی از عقود نه گانه عشرات کند از ده تا نود در دست چپ دلالت بر همان عقدی از عقود مآت کند از یک صد تا نه صد بدانکه باصابع هر دو دست بدان صورت نه گانه مذکوره العدد را از یکی تا نه هزار و نه صد و نود و نه ضبط توان کرد و برای عقد ده هزار طرف انمله ابهام را متصل باید ساخت بطرف تمام انمله سبابه چنانکه سر ناخن ابهام برابر باشد و طرفش بطرف او۔

عقیم بمعنی نازاینده خواه مرد باشد خواه زن درین لفظ مذکر و مؤنث برابر است از منتخب و مرد عقیم آنست که نطفهٔ او قابل زرع نباشد۔

عقاب افکن کنایه از حلقه بگوش یعنی سلیح و غلام و عقاب بمعنی رشته است که در سوراخ گوش کنند برای زینت

جاقه از شرح خان آرزو ست

عقاب آسمان چند ستاره است بصورت عقاب و آنرا نسر طایر نیز گویند

عُقابین بضم و بای موحده و یای معروف خارهای آهنی از شرح سکندرنامه و در مصطلحات بضم اول و فتح بای موحده دو چوب بلند که مجرمان را بآن بندند۔

عقیان بالکسر و حرف سوم یای تحتانی بمعنی زر که آنرا طلا نیز گویند از شروح نصاب

عقبان بالکسر و حرف سوم بای موحده جمع عقاب که بمعنی شکنجه و عذابست و بالضم جمع عقاب که پرنده معروفست۔

عقد روان و عقد کابین نکاح متعه از مصطلحات۔

عقبه بفتحات راه دشوار در کوه و دریا دشوار و مراد از امر سخت و عظیم نیز آمده از مدار و منتخب۔

عقده بالضم گره از منتخب۔

عقل بالضم بمعنی بند و نام شکلی است منحوس از اشکال رمل از منتخب۔

عقیله سردار قوم و بهترین هر چیز و برگزیده ترین از منتخب و لطائف بمعنی رسن و پای بند۔

عقیقه بر وزن فعیله قربانی که نام نهادن و موی ستردن طفل بروز هفتم از ولادت از شرح نصاب۔

عقوه بالفتح بمعنی میدان و صحن سرا از شرح نصاب

عقول عشره ده فرشتگان چنانکه

اکثر حکما گویند که ده فرشته اند اول حق تعالی یک فرشته پیدا کرد پس آن فرشته یک فرشته دیگر و یک آسمان پیدا کرد و بعده فرشته دوم یک فرشته و یک آسمان پیدا کرد همچنین ده فرشته و نه آسمان پیدا شدند و فرشته دهم همه عالم را بحکم حق تعالی پیدا کرد

عقربی نوعی از لعل که جوهر شود رسته است

عقل کل همان عقل کل که مذکور شد

فصل عین مهمله مع کاف عربی

عکس طرد یکی از صنایع شعری که نصف مصرع را الفاظ قلب کرده بیارند چنانچه درین مصرع باده چه کنی پنهان پنهان چه کنی باده۔

عکس بالفتح باز گونه کردن و آنچه در آب و آئینه امثال آن پیدا شود۔

عکاظ بالضم اول مثال نام بازاری است [illegible]۔

عکه بالفتح و تشدید کاف نوعی از کلاغ و آن ابلق بود از سیاه و سفید و بعضی نوشته که مرغیست که آنرا عقعق نیز گویند۔

عکاشه بضم اول و تشدید کاف نام صحابی است از لطائف۔

عکس مستوی در اصطلاح منطق قضیه حملیه آنست که موضوع را محمول سازند و محمول را موضوع چون کل انسان حیوان عکسش چنین باشد بعض الحیوان انسان و در شرطیه آنست که مقدم را تالی سازند و تالی را مقدم چون ان کان الشمس طالعة فالنهار موجود و عکس

او چنین باشد که ان کان النهار موجودًا فالشمس طالعة۔

فصل عین مهمله مع لام

علا بضم اول و فتح نیز بلندی و بزرگی از صراح۔

علیا بالضم و حرف سوم یای تحتانی هر چیز که بلندتر باشد از دیگران و این تانیث اعلی است و آنچه در گلستان بدایت شد علیا نویسند خطا است صحیح علیا بفتح غین معجمه و بای موحده است بمعنی باغیکه درختانش سر بهم بر آورده دارد چنانچه در صراح است۔

علت اولی کنایه از عقل اول۔

علالا بالفتح شور و غوغا از بلاکشان [illegible] و رشیدی۔

علت آفتاب مرکب بمعنی یرقان۔

علت بالکسر و تشدید لام بیماری و وجه و سبب چیزی از منتخب و صراح۔

علات بفتح و تخفیف لام بمعنی سندان که بران آهن را نهاده می کوبند بهندی آنرا اهرن گویند از شرح نصاب۔

علت مشائخ بیماری است که از سوداوی در مقعده بعضی پیران خارشی پیدا میشود که تقاضای مفعولیت کرده نعوذ بالله منها۔

علم نظر علم مناظره که دران آداب بحث بیان کرده شود و بمعنی علم عقلی چنانچه منطق و حکمت از شرح قران السعدین وغیره

علاقه بمعنی طره دستار

از مصطلحات —

علف بفتحتین خورش ستوران و دیگر بهائم از منتخب و در برهان نوعی از گیاه

علاف بالفتح و تشدید لام بمعنی کاه فروش از منتخب و کشف کسیکه کاه و دانه و هیزم فروشد نیز آمده —

علق بفتحتین خون بسته و کرم سیاه که خون از جلد بدن میکشد و آنرا بفارسی زلو و بهندی جونک گویند و هر چیز که بچیزی در آویخته شود از منتخب —

علوق بفتحتین در آویختن و دوست داشتن و بسته شدن خون زن در شکم بنطفه مرد در ابتدای ایام حمل

علل بکسر اول و فتح لام بیماریها و سببها جمع علت از منتخب —

علیل بیمار از منتخب

علت اصل عقل اول —

علی الحال کنایه از زود و شتاب —

علت عالم کنایه از عقل اول —

علم بفتحتین رایت و نشان لشکر بمعنی کوه چون درین هر دو وضع در سطوح یافته میشود لهذا مجازاً بمعنی مشهور و معروف مستعمل میگردد و بمعنی نقش جامه و بمعنی اسم خاص نفس و احد یعنی نامی که مرد یا زن وغیره بدان معروف باشد چنانچه زید و زینب و بکر و چون شکافی که در لب بالا می باشد و بالکسر آگاه شدن و دانستن و دانش از منتخب و کشف —

علم کلام عبارت از علمیست که در آن علم مقدمات نقلی با دلائل عقلی ثابت کنند و صاحبان این علم را متکلمین گویند از چهار شربت —

علوم بضمتین جمع علم که بمعنی دانستن و دانش است جمع علمیکه بمعنی دانستن ماهیت فن خاص است و علوم مدونه اینست علم صرف علم نحو علم لغت علم معانی علم بیان علم عروض علم قافیه علم انشا علم رسم الخط علم معما علم مناظره علم قرائت علم تفسیر علم حدیث علم فقه علم فرائض علم اصول علم کلام علم منطق علم حکمت و آن مشتملست بر بسیار علوم که بعضی از آنها درینجا مذکور و بعضی نه علم سیاست علم تهذیب علم عروض علم طب علم قیافت علم کیمیا علم نجوم علم موسیقی علم مناظر و مرایا علم جبر و مقابله علم جر اثقال علم رمل علم جفر علم طلسم علم قیافه علم مساحت علم اصطرلاب علم عاطفات آن لطیفه گوئی و حاضر جوابی است علم تعبیر علم تعویذات و علم تصوف علم اخلاق و علم تواریخ وغیره —

علام بالفتح و تشدید لام بمعنی دانا تر و بسیار دانا —

علی الرغم بفتح را و ضمها و سکون غین بمعنی بر خلاف بر عکس آمده و گاهی بمعنی خاک آلوده شدن بینی مستعمل است کذا فی المنتخب پس بر خلاف و برعکس کردن کسی گویا که خاک آلوده شدن بینی او است —

علویان بفتحتین سادات بالضم و بکسر اول و سکون لام ستارگان و کواکب از رشیدی و برهان —

علان بکسر اول و تشدید لام نام مردی دستکار و صناع و نام قلعه نزدیک صنعا از منتخب وغیره —

علن بفتحتین بمعنی آشکارا شدن و آشکارا از صراح و شرح نصاب —

علیین بالکسر و تشدید لام مکسور در یای تحتانی و نون بمعنی آسمان هشتم جمع علیه و قیل جایگاه ارواح نیکان از منتخب و مؤید و قیل علیین اسم مفرد بمعنی بهشت و قیل آسمان هفتم و قیل قائمة العرش الیمنی و قیل سدرة المنتهی از شرح مقامات حریری و فردوس اللغات —

علیتین در مثنوی بمعنی تحت الارض و الاخرة و الاعلی است از لطائف —

علم الیقین دانستن امری با چیز باشد بکمال یقین یعنی ماهیت آن که اصلا ابهامی و شائبه شبهه در آن نه باشد بشرط حالتیکه آنرا دیده نباشد و این قسم نخستین است از سه اقسام که علم الیقین و عین الیقین و حق الیقین باشد —

علم شدن بفتحتین ظاهر شدن —

علو بضمتین و تشدید واو بلندی از صراح و بالکسر بالضم نیز و آن بلفظ فارسیان گاهی بفتحتین و تخفیف واو از [illegible] اصطلاح [illegible] ابیات [illegible] باشد —

علاوه بالکسر آنچه بر سر بار بر نهند

و هر چیز که بالای چیز دیگر باشد و چیزی که به چیزی زیاده کنند بفارسی آنرا سربار گویند از منتخب و جواهر و صراح و لطائف —

علانیه بفتح اول و کسر نون و تخفیف یای تحتانی بمعنی آشکارا از منتخب و در صراح آشکارگی —

علقه بفتح بمعنی تو بره که بدان اسپان را بسته دانه بخورانند از شرح نصاب

علاقه بفتح آویزش و الفت مناسبت میان دو چیز را گویند و بالکسر آویختن مثل دوال و مانند آن و کری انچه بدان آویزند و بکسر اول تسمه که بدان شمشیر و بر آن بندند و بخیری مثل دوال تا بیاویزند شمشیر علاقه زه دره و بالکی و غیر آن و هار و شیر از منتخب و کشف و فرهنگ شیخ ابراهیم —

علیه بفتح اول و کسر لام و تحتانی مشدده بمعنی بلند از منتخب —

علوفه بفتحتین و فا بمعنی خوردنی و خوراک از کشف —

علی الصباح شور و غوغا و فریاد از رشیدی

علالیه [illegible] باقی هر چیز بمعنی [illegible] قلیل از شرح مقامات حریری و منتخب

علت [illegible] سبب که آن

علی بفتح اول و کسر لام و تشدید تحتانی بمعنی بلند و نام حق تعالی و نام خلیفه چهارم کرم الله وجهه نام پرنده که شکاری میکند و بفتح لام و دراز آخر آمده بمعنی صورت باجمعت که در جای مخصوص علیه السلام نیز آمده —

علوی بفتحتین یعنی اولاد حضرت علی کرم الله وجهه و مصطلح آنست که علوی بفتحتین آنرا گویند که از اولاد حضرت علی باشد مگر از اولاد حضرت فاطمه رضی الله عنها نباشد و بضم اول و سکون لام و بکسر اول و سکون لام بمعنی ملکست یعنی فرشته و مرکب از لیت لیا سیده و برهان

علی قاپی بقاف و بای فارسی بمعنی دروازه بلند به ترکی قاپی بمعنی دروازه است و علی قاپی کنایه از دروازه ملوک و سلاطین ست از مصطلحات و در چراغ هدایت نوشته که علی قاپی بقاف و بای فارسی مقامی ست در صفاهان که آستانه امیر المومنین علی علیه التحیات مقرر کرده اند و آن حکم کعبه دارد که داخل آن ایمن ست از آفات -

علم ریاضی علمیست که بحث کرده میشود در آن از امور یکه فقط در وجود خارجی محتاج بسوی ماده باشند چنانچه مقدار و عدد خاص که موجود در ماده یا نیست و اصول این علم چهار ست علم هندسه و علم عدد و علم نجوم و علم موسیقی و فروع آن چون علم مناظر و مرایا و علم جبر و مقابله و علم جر اثقال -

علم حضوری بدانکه علم صورت حاصله نزد عقل را گویند و آن بر دو قسمست یکی علم حصولی و دیگری علم حضوری علم حصولی علمی ست که بواسطه حصول صورت در ذهن باشد و مراد از صورت مفهوم و ماهیت کلی ست یعنی تصور حیوان ناطق بی لحاظ اعراض جسمانی من حیث انه حیوان ناطق مثلا اگر تصور انسان کنی بوسیلۀ بی لحاظ اعراض جسمانی در ذهن آید که حیوان ناطق ست و اگر تصور فرس یا حمار کنی بالبداهة معلوم گردد که حیوان صاهل ست یا حیوان ناهق و هیچ گونه تصور اعراض جسمانی نمی شود زیرا که قسم علم حاصل میشود بواسطه حصول صورتی که در ذهن ست علم حضوری علمی ست که حصول صورت بذهن نمیشود بلکه بحضور شی بلا واسطه صورت باشد چنانچه علم نفس ناطقه به نفس خود و به صفات مختصه خود اگر نفس ناطقه تصور نفس خود نماید بحصول صورت نمی تواند شد زیرا که اگر صورت نفس در نفس حاصل شود اجتماع المثلین لازم آید همچنین علم عقول بر نفسهای خود و علم باری تعالی بر نفس خویش و صفات خود و بر جمیع ممکنات بمذهب بعضی علم حضوری ست که جمیع ممکنات نزد او سبحانه تعالی موجودست محتاج بحصول صورت نیست -

علامه و علامی دو لفظ بفتح عین و تشدید لام بمعنی بسیار بسیار داننده و ها و یا در آخر این هر دو لفظ برای تانیث و نسبت نیست بلکه هر دو برای مبالغه یا آنکه در این هر دو اصل دو علامت مبالغه است گر اطلاق این هر دو لفظ بر حق تعالی نکنند جهت شائبه تامی تانیث و یا نسبت از منتخب -

علم لدنی بفتح لام و ضم دال و تشدید نون علمیکه کسی را از نزد سبحانه تعالی محض بفیض فضل او حاصل شود حال آنکه از استاد و نیاموخته باشد لدن در اصل عربی بمعنی نزد ست -

علت غائی عبارت از امریکه مرتب حصول چیزی مقصود اصلی از ساختن کاری باشد بدانکه علت بمعنی سبب آن چیز را گویند که بدان توسل کنند برای حصول امری دیگر و این علت که آنرا سبب نیز گویند بر چهار قسم ست اگر سبب در مسبب داخل بود یا خارج اگر داخل بود بالقوه آنرا علت مادی گویند بتشدید دال چون نسبت چوب با سریر و اگر داخل بود بالفعل آنرا علت صوری گویند چون صورت سریر که مربع باشد یا مسدس و اگر خارج بود اگر آن سبب موجد اوست آن را علت فاعلی گویند چون نجار و اگر ایجاد برای آنست آنرا علت غائی گویند چون جلوس بر سریر پس علت غائی در ظهور موخر از همه علتها ست و در ذهن و تعقل از همه مقدم علت غائی در اصل علت غائیتی بود یعنی علتی که غایت و نهای جمیع علتهای اربعه ست تای فوقانی را در حالت الحاق یای نسبت حذف کرده غائی گفتند و بدانکه اطلاق علت غائی در افعال حضرت حق سبحانه تعالی روا ندارند چراکه حق تعالی در خلقت اشیا محتاج بغرضی نیست این منفعتها که دیده میشود جهت اظهار صنائع خود آفریده است -

فصل عین مهمله مع میم

عما بالفتح و تخفیف میم گمراهی و نابینائی و بمعنی ابر سطبر و غلیظ و بمعنی ابر تنک و رقیق مانند دود از منتخب وغیره -

عمیا ر بالفتح زن نابینا و هر چیز ... که نابینا باشد و در منتخب پوشیدگی و چیز پوشیده -

عمارت بالکسر آبادی و آباد کردن از منتخب و بمعنی مرمت نیز آمده -

عمادات بکسر اول و حرف چهارم دال مهمله بمعنی ستونهای عمارت -

عمرانات بکسر اول آبادیها این جمع عمران ست که بالکسر بمعنی آبادی باشد از کشف و منتخب -

عمرو لیث بفتح اول و سکون میم و واو زائده غیر ملفوظ و فتح لام و تحتانی و ثای مثلثه نام پادشاهی که بانی شیراز بود و این نام مرکبست از اسم مخصوص و لقب چراکه لیث بمعنی اسدست و واو زائده درین اسم برای علامت عمرو بالفتح است تا که فرق ماند میان عمر بالضم از کشف و مدار وغیره -

عمیدیه طیشوای قوم از منتخب و صراح -

عمود بفتح اول و ضم ثانی بمعنی ستون

وچوب خیمه و گرز و شاهین ترازو و ستون قوم از منتخب و صحاح و مدار و کشف و باصطلاح آلت تناسل و باصطلاح علم هندسه هر خطی که واقع میشود بر خطی باین وضع که ثابت شود از ملاقات آن هر دو خط قائمه یا دو قائمه پس هر یکی از آن دو خط عمود است بر دیگری باین شکل
عمود قائمه قائمه عمود

عماد بکسر اول بمعنی ستون و بناهای بلند جمع عماده از منتخب و صراح و صحاح در کشف و منتخب نوشته است که این لفظ بمعنی مفرد و جمع هر دو آمده۔
عمد بفتح اول و سکون ثانی باختیار کاری کردن و قصد و آهنگ و بفتحتین و بضمتین ستونها جمع عمود از منتخب و صراح۔
عمر بالفتح و ضم اول و سکون میم اسم للمدة التی فیها عمارة البدن بالحیاة یعنی عمر اسم است برای مدتی که در آن عمارت جای آبادانی بدن میشود بسبب حیات از طبی شرح مشکاة و صراح و عمر بالفتح و سکون میم اسم شخصی و درینصورت در آخر این لفظ واو زائده نوشتن ضروری است بنابر فرق عمرو عمر و این واو خواندن نمی آید چرا که برای فرق آمیا است از لفظ عمر که بضم اول و فتح میم اسمی علیحده باشد و بر عکس نکردند چرا که بالضم ثقیل است و بالفتح خفیف پس حرف زائد نوشتن در خفیف مناسب دانسته و گاهی عمر را که بضم عین و فتح و تخفیف میم است فارسیان

بضرورت نظم تشدید میم آرند۔
عمور بضمتین گوشت میان دندانها و گوشت بن جای دندان از منتخب و صراح
عمش بفتحتین و شین معجمه ضعف بصر و رفتن اشک اکثر اوقات بواسطه علتی از منتخب
عمر عاص لقب جرجیس مقبر که کافران سه بار او را کشتند و باز زنده شد۔
عمر عاص بعین و صاد مهملتین نام صحابی گویند که دو باره جوان شده یا جوانی ثانی کنایه از اسلام از شرح خاقانی۔
عمق بفتحتین تگ چاه و حوض و دریا و غیر آنها و بالضم ژرف شدن از مؤید و منتخب۔
عمیق ژرف و بمعنی دور و دراز نیز آمده از منتخب۔
عمعق بفتح هر دو عین مهمله نام شاعر
عمال بضم اول و تشدید میم جمع عامل و آنچه بمعنی عمالان نویسند غلط است چه صیغه جمع را باز بطور فارسی جمع کردن چه معنی دارد لیکن لفظ حوران قیاس باید کرد چرا که عمالان در نظم اساتذه واقع نشده و در نثر استعمال آن نشاید
عمر خیام بضم عین و فتح میم و فتح خای معجمه و تشدید تحتانی نام شاعری که رباعیات او در میان شعرا بسیار مشهور است
عم بالفتح و تشدید میم برادر پدر از منتخب
عمم بضمتین فراگرفتن همه را از صراح
عمیم عام و همه را فراگیرنده از صراح و منتخب

عمائم بفتح عین کسر همزه که حرف چهارم است بمعنی دستارها این جمع عمامه است که بمعنی دستار باشد
عمان بضم نام شهریست بیمن بر کناره بحر اعظم یعنی دریای محیط لهذا دریای اعظم را بآن نسبت کرده دریای عمان گویند از کشف و منتخب و مؤید و کنز و تاج اللغات عمان بالفتح و تشدید نام شهری است از شام و جمع عم که بمعنی برادر پدر باشد اگرچه لفظ عربی است جمع آن اعمام می آید مگر گاهی فارسیان لفظ عربی را بطور الفاظ فارسی جمع کنند و نظیر آن لفظ ملکان است جمع ملک که بمعنی پادشاه باشد انوری گوید مصرع عم زر و درگه ملکان خنگ ابرق و ابلق و بر همین قیاس است لفظ غلامان از خیابان۔
عمران بالکسر آبادی و نام پدر موسی علیه السلام و نام پدر حضرت مریم و نام ابوطالب عم حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم از منتخب۔
عمه بالفتح گمراهی و خواری فروتنی از منتخب و بفتح عین و ضم میم بمعنی برادر پدر و خواهر پدر نیز آمده و اد آمده لیکن لفظ عماد خواهر پدر و بمعنی لفظ خاله که در اصل خال بود بمعنی برادر مادر که در پس مانده بمعنی شوهر خاله مستعمل
عمل کسی نوایست از موسیقی که بسته دهشا سرگی گویند از عطلی است۔

عمامه بکسر اول و تخفیف میم اول بمعنی دستار از منتخب و مدار و سکندری و بحر الجواهر و کشف و قاموس و بهار عجم و بتشدید میم نیز آمده است۔
عمله بالکسر کار و عمل و بالفتح و سکون و بفتحتین کارکنندگان و درینصورت جمع عامل است از منتخب و مؤید
عملی شدن دیدا نخانه۔
عمه بالفتح و تشدید میم خواهر پدر و گروهی از مردم۔
عماره بالضم آنچه بروی اعتماد کرده شود از صراح و صحاح۔
عمره بالضم عبادتی است حاجیان را و آن چنان باشد که احرام بسته از مکه بموضع تنعیم که بفاصله سه کروه است از مکه معظمه دور آنجا چند رکعت نفل گزارده باز بمکه شریف آمده طواف خانه کعبه کنند۔
عمادی بکسر اول نام شاعری۔
عماری بالفتح و تشدید میم آنچه بر پشت پیل نهند و در آن نشینند و آن معروف است منسوب بعمار که نام واضع آنست عماری بالفتح و بتخفیف نیز آمده از کشف و سراج و مؤید و بمعنی محجر گردون مکه خواه اسبان کشند خواه گاوان و در معطلی نوشته فارسی به تخفیف میم معروفست و در اصل محمل شتر است و بمعنی تابوت نیز آمده۔
عمی بضم اول و سکون میم و یا

تحتانی بمعنی کوران جمع اعمی و بفتح اول و فتح میم و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی کوری و نابینائی -

عمر طبیعی عبارت از عمر یکصد و بیست سال است چرا که نزد حکما عمر نوع انسان صد و بیست سال باشد و کمی و بیشی آن از عوارض -

فصل عین مهمله مع نون

عنا بالفتح رنج و مشقت از منتخب و صراح و کشف -

عنقا بالفتح طایریست دراز گردن که نزد بعضی وجود خارجی دارد و چرا که کسی آنرا ندیده است عنقا آنرا ازین جهت گویند که طویل العنق بوده باشد و بفارسی نام آن سیمرغ است و در نفایس الفنون از لطائف مسطور است که در زمین اصحاب الرس مرغی بس عظیم با چهار پا و روی مانند آدمی و با پرهای الوان و بافراط درازی گردن پیدا شده بود هرجا که کودکی دیدی ببردی آن قوم پیش حنظله بن صفوان که پیغمبر ایشان بود رفته از ان شکایت کردند حنظله دعا کرد حق تعالی آن مرغ را در بعضی از جزایر انداخت و در ان جزایر دانه ها را شکار کرده میخورد ثم کلامه و نام ساز و آن بزرگردن دراز و نام نوائی از موسیقی و کنجی تختی زمانه و لفظ عنقا بالضم غلط باشد چنانکه مشهور است از رشیدی و برهان و بهار عجم

و کشف و صراح -

عنقای مغرب بفتح اول و ضم میم و سکون غین معجمه و کسر رای مهمله مرغی بود بس عظیم و دراز گردن مغرب ازین جهت گویند که طیور را فرو می برد و اطفال و دختران را نیز بلع میکرد از منتخب و بعضی نوشته اند که بفتح را بمعنی بیگانه و غریب آورده شده چون عنقا را حق تعالی بسبب عجیبی بسبب پیدا کرده بود ازین جهت مغرب گفتند و بعضی مغرب بمعنی مخفی و نابود نوشته اند -

عندلیب بالفتح و دال ابجد مفتوح بمعنی بلبل و بالکسر خطاست از منتخب و مؤید و مدار و کشف -

عنب بکسر اول و فتح نون موحده بمعنی انگور که میوه معروفست -

عنان یاب اسپی که فقط باشاره عنان بگردد از شرح سکندرنامه -

عنایت بفتح و بکسر قصد کردن و اهتمام داشتن بچیزی از منتخب و در صراح رنج کشیدن بجهت کسی -

عنکبوت نام کرم معروف و نام طبقه از طبقه های اصطرلاب که آن مشبک باشد -

عنت بفتحتین و تای فوقانی گناه و فساد و هلاک از منتخب و لطائف -

عنود بفتحتین بر خلاف حق کار کردن و ستیزه کردن و بفتح اول و ثانی بمعنی ستیزه گر و گمراه از منتخب

و لطائف اللغات

عنید ستیزه و سرکش از منتخب -

عناقید بفتح اول و کسر قاف جمع عنقود بالضم که بمعنی خوشه انگور است از منتخب -

عنصر بضم اول و ثالث بمعنی اصل و بنیاد و نزد اطبا خاک و باد و آب و آتش از بحر الجواهر و کشف -

عنبر خوشبوئیست معروف گویند آن سرگین جانوریست که بصورت گاو باشد و بعضی گفته که منبع آن چشمه ایست در دریا و صحیح آنست که مومی ست خوشبو که در کوهستان هند و چین از زنبور عسل که انواع گیاه خوشبو بخورد بهم میرسد و سیل آنرا بدریا میبرد و شمه شو میدهد و اکثر جانوران بحری آنرا فرو می برد و نمیتوانند که هضم کنند آنرا بیندازند ازینجهت بعضی گمان برند که سرگین آن جانورست از بعضی ثقات مسموع شده که مگس عسل در میان عنبر یافته اند و بآتش میگدازد و این نشان ظاهرست که موم باشد والله اعلم بالصواب از منتخب -

عنبر و حمایل ... نام ...

عنان گروش کنایه از کاوه دادن اسپ از شرح سکندرنامه -

عنفت بضم اول و سکون ثانی درشتی کردن و تندی و ستیزه نمودن از منتخب و صراح -

عنفیص بفتح اول بدخو و ستیزه گر از صراح -

عنق بفتحتین گردن از منتخب و صراح و بحر الجواهر و مؤید و مدار و لیکن صاحب منتخب بضم اول و فتح ثانی نیز نوشته -

عناق بفتح بزغاله ماده از شرح نصاب و منتخب و بعضی نوشته اند که از حین ولادت آن تا چهار ماهگی -

عنادل بفتح اول و کسر دال جمع عندلیب که بمعنی بلبل ست چرا که اسمی که پنج حرفی یا شش حرفی باشد در حالت جمع یک حرف یا دو حرف از آخر آن اسم ساقط میکنند چنانکه سفارج جمع سفرجل و عنادل جمع عندلیب -

عنوان بالضم دیباچه و سرنامه و اول هر چیز و آنچه فهمیده شود از چیزی از منتخب و مدار و کشف و مؤید -

عنفوان بضم اول و ضم فا بمعنی اول هر چیز و آغاز جوانی از منتخب و کشف و قاموس و مؤید و مدار -

عنین بالکسر و تشدید نون مکسور جوانی که بر جماع قادر نباشد آنرا در عرف نامرد گویند از مدار و کشف و معنی بحذف نون آخر خطاست و بعضی گویند اگر کسی را منسوب بسوی عنه که مصدرست بحذف ت گفته شود صحیح باشد -

عنبریان قومی ست از عرب منسوب بعنبر که پدر قبیله از تمیم ست این ... از منتخب -

عنالت بکسر اول لگام و مهار و هنوز آنچه از آسمان ظاهر شود در وقت

نظر کردن بدان از منتخب و در لطائف

عنان بالفتح نواحی آسمان نوشته است و در صراح بالفتح بمعنی ابر نیز آمده -

عنان دادن دوانیدن اسپ

عنان زنان رفتن کنایه از شتاب رفتن سوار -

عنان بر عنان یعنی برابر و همسر از برهان و سراج -

عنان دزدیدن کنایه از باز ماندن از سراج -

عنان گران کردن یعنی استادن سوار -

عن بالفتح این لفظ را نحویان حرف گویند ترجمهٔ این در فارسی لفظ از باشد و استعمال عن در محل مجاوزتست یعنی از چیزی گذشتن یا صوری بود مانند رمیت السهم عن القوس که تجاوز تیرست از کمان یا معنوی کقوله تعالی فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ از شرح نصاب بحث لا نایوسف ابن بالنمر -

عنبیه بکسر اول و فتح نون و کسر موحده و تشدید تحتانی نام طبقهٔ سوم از هفت طبقات چشم لون آن مختلف میباشد در بعضی اشخاص سیاه و در بعضی اشهل و در بعضی ازرق بود از کفایهٔ منصوری وغیره -

عنبر حبه و عنبر سینه نوعی از زیور مثل مشکچه که جوف آن بعنبر پر کنند و گرد آن مروارید آویزند از برهان و مصطلحات و سراج وغیره -

چراغ هدایت بمعنی شمامه -

عنکبوتیه صفحهٔ بالائین اصطرلاب که مدار اکثر احکام اصطرلاب بر اوست و طبقهٔ چهارم از طبقات چشم و آن عشائی رقیق ست مانند نسج عنکبوت -

عنکبوتی صفحه باشد مشبک بر اصطرلاب -

عنصری تخلص شاعر قدیم -

عنوشی اسباب شادی از جهاز داماد لائق آنست که درین لفظ بجای عین الف نویسند -

فصل عین مهمله مع واو

عوا بالفتح و تشدید بمعنی سگی که بانگ و فریاد بسیار کند و نام منزل سیزدهم از منازل قمر و آن پنج کواکب است بر سینهٔ سنبله و نام شکل پنجم از اشکال شمالی و آن بصورت مرد استاده است و دستها کشیده بدست راست عصا گرفته و کواکبش بیست و دو و بضم اول و تخفیف واو و بانگ گرگ و سگ و شغال و روباه و آهو از منتخب و شرح نصاب وغیره -

عوجا بالفتح و جیم بمعنی کمان تیر انداز از شرح نصاب -

عود الصلیب بالضم چوبیست از درخت خاص که ترسایان بدان صلیب سازند و چون آنرا در گلوی اطفال آویزند بخواب نترسد و صرع را بسیار مفید از منتخب وغیره -

عواقب آیندگان و آن چیزها که پس چیزی آیند و انجام های کار -

عورت بالفتح اندام شرم مردم و هرچه از دیدن و نمودن آن شرم آید از منتخب و صراح و بمعنی زن که در عرف شهرت دارد مجاز است و بمعنی رخنهٔ صف لشکر و حصار که از آن بیم و هراس باشد از منتخب و مجاز بمعنی دشواری نیز آید

عورات بسه حرکت عین بمعنی عیبها -

عوج بالضم و واو معروف و جیم نام مردی طویل القامت که در زمان آدم علیه السلام بوجود آمد تا زمان موسی علیه السلام زیست عمرش سه هزار و پانصد سال شد طوفان نوح علیه السلام تا کمر او بود موسی علیه السلام عصای خود بر کعب او زد و بیفتاد و بمرد و نام پدر او عوق بالضم ست و آنچه که در مردم عوج بن عنق مشهور شده خطا است صحیح عوج بن عوق ست بکسر اول و فتح واو بمعنی کجی از منتخب و لطائف و صراح -

عوائد بالفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست باز گردندگان و سودها و منافع و فوائد و صلهها و مهربانیها از منتخب و صراح و این جمع عائده است -

عود بالفتح باز گشتن و بمعنی شتر پیر کهنه باشد و بالضم و واو معروف بمعنی چوب مطلق از هر درخت که باشد و نام چوبی است خاص که رنگش سیاه باشد چون در آتش سوزند بوهای خوش از و بر خیزد آنرا اگر گویند و نام سازی که آنرا بربط گویند از منتخب و صحاح و لطائف و شرح نصاب -

عوذ بالفتح و ذال معجمه بمعنی پناه بردن از منتخب -

عور بالضم و واو معروف بمعنی برهنه از کشف و لطائف و در منتخب بالفتح و عور بفتحتین یک چشم کور شدن و بالفتح و کسر واو بمعنی باطل و بعضی نوشته که عوربالفتح مرضی باشد که در بن ناخن پیدا شود -

عوز بفتحتین و زای معجمه نایافت و درویش شدن از منتخب و لطائف -

عوده سوز بمعنی مجمر -

عوص بالفتح و صاد مهمله دشواری از کشف

عویص امر دشوار و مشکل از شرح نصاب -

عوض بکسر اول و فتح واو و ضاد معجمه بمعنی بدل چیزی و مردم از پی التفاق عوض گویند و آن غلط ست از منتخب و مدار و کشف و مؤید و بهار عجم -

عوارض بالفتح جمع عارضه -

عواصف بالفتح اول و کسر صاد مهمله بادهای سخت و تند از منتخب -

عواطف مهربانیها از منتخب -

عوارف بخشندگان و مهربانان و احسان کنندگان و بخششها مستعمل از منتخب و مجاز بمعنی بخششها نیز آمده -

عوائق بالفتح موانع و حوادث این جمع عائقه است که بمعنی مانع باشد مشتق از عوق بالفتح بمعنی باز داشتن

و برگردانیدن سخنان از منتخب -

عول بالفتح کسی را عیال خود ساختن و بسیار عیال شدن و بخشش قسمت زیاده کردن و غلبه کردن و جور نمودن و نفقه دادن عیال را و آواز برداشتن و گریه کردن و میل کردن و دشوار شدن کار و بفتح اول و کسر واو اعتماد و تکیه گیری کسی از لطائف و منتخب -

عویل برداشتن عیال و آواز گریه از منتخب -

عوالم بفتح اول و کسر لام جمع عالم که بفتح لام باشد یعنی جهان -

عوام بتشدید میم جمع عامه بتقدیر میم که از عموم ماخوذ است یعنی همه مردم و بفتح اول و تشدید و تخفیف واو اسپ راهوار از صراح وغیره -

عوان بالفتح اول کدبانو و زن میانه سال و یعنی زنیکه او را شوهر باشد و بفتح و تشدید واو یعنی سخت گیرنده و ظالم و زجر کننده و سرهنگ دیوان سلطان از منتخب و لطائف و مدار و کشف -

عون بالفتح یاری و مددگاری از منتخب -

عواره بالفتح و تشدید واو یعنی دول از شرح نصاب -

عویص یعنی مشکل و دشوار -

عوالی بالفتح چیزهای بلند و این جمع عالیه است که یعنی بلند باشد -

عودی بالضم رنگیست مشابه بچوب عود و آن رنگی باشد سیاه مائل بزردی و سفیدی و سرخی و نوعی از جامه ابریشمی که رنگ آن سیاه باشد -

عود قماری بضم قاف عودیکه از قمار آورده شود و قمار بفتح اول نام شهریست در نهایت هند قریب بدریا که شور بطرف جنوب کذا فی البرهان و در سراج نوشته که قمار بالضم نام شهری است از هند چون قاف در هندی نیست ظاهرا قمار بالضم معرب کمار باشد چنانچه قندهار معرب گندهار است و در منتخب و لطائف و بهار العجم و کشف بمعنی قمار بالفتح قاف نوشته است -

فصل عین مهمله مع ها

عهد بالفتح زمانه و روزگار و پیمان و سوگند و ذمه یار از منتخب و لطائف -

عهود بالضم جمع عهد یعنی پیمانها و سوگندها -

عهر بالکسر و بالفتح و بفتحتین زنا کردن از منتخب -

عهن بالکسر یعنی پشم رنگین از منتخب و این صراح -

فصل عین مهمله مع یای تحتانی

عیشا بالفتح و شین معجمه قرارگاه بچه در شکم مادر و آن اسبابیکه بچه با آن در رحم موجود گردد از مؤید وغیره -

عیاذ بالکسر اول یعنی پناه از منتخب و مدار و کشف و صراح و در لطائف بالفتح دیده نشده ظاهرا خطا است -

عین الحیاة چشمه آب حیات -

عید بالکسر روز جشن مسلمانان و این جشن را از آن عید گویند که عید یعنی باز گردنده است و این عود که بمعنی بازگشتن است مشتق از شرح نصاب و در منتخب و صراح نوشته که عید بالکسر هرچه باز آید چون عید هر سال عود میکند لهذا عید گفتند -

عیاذ بکسر اول و ذال معجمه یعنی پناه و پناه گرفتن از مدار و کشف و منتخب -

عیر بالفتح گورخر وحشی و یعنی خرابی که شهری باشد و رفتن اسپ بجولان کردن و بالکسر قافله و هر مرکبی که بدان غله آرند از منتخب -

عیار بکسر اول چاشنی زر و سیم که آنرا بهندی بانگی گویند و یعنی ترازوی زرسنج از مدار و مؤید و لطائف و در بهار عجم و منتخب بفتح یعنی سنجیدن چاشنی زر و سیم و بفتح اول و تشدید ثانی مرد بسیار آینده و رفت کننده و مرد بسیار حرکت ماخوذ از عیر بالفتح که یعنی بهر سو رفتن است بجولان -

عین القطر بکسر قاف نام روغنی سیاه و بدبو که بر شتران خارش دار مالند و بعضی گویند چشمه ایست که روغن قیر از وی آید و در شرح نصاب نوشته که عین القطر چشمه مس گداخته که حق تعالی برای سلیمان علیه السلام روان کرده بود و در مدار نوشته که عین القطر روغنی است سیاه که بوی گنده دارد و بر شتران گرگین مالند و بعضی اهل تحقیق نوشته اند که عین بمعنی چشمه و قطر مخفف قطران که گنده و روغن درخت صنوبر است -

عین الهر بکسر ها و تشدید را در حواله جوهریست قیمتی که بچشم گربه مشابهت دارد و بهندی لسنیا نامند از چراغ هدایت -

عین مجیج بضم میم و فتح حای مهمله و تشدید تحتانی و رای مهمله قسمی از عین که حرفیست و این اصطلاح خوشنویسان است از چراغ هدایت -

عین الثور ستاره ایست که آنرا دبران گویند اگر کسی بوقت طلوع آنرا بیند کور شود و آن ستاره برج ثور را بجای چشم واقع شده است -

عیس بالکسر و سین مهمله شتران سفید که سفیدی شان بسرخی آمیخته باشد از منتخب و گاهی ازین لفظ قافله اراده کنند -

عیش بالفتح خوش زندگانی کردن از منتخب و صراح -

عیاش بالفتح و تشدید خوش زندگانی کننده از منتخب -

عیص بالکسر و صاد مهمله درخت بسیار پیچیده و انبوه و نام پسر حضرت اسحق علیه السلام که رومیان از اولاد اویند از منتخب و صراح -

عیوق بالفتح و تشدید تحتانی مضموم نام ستاره که سرخ رنگ و روشن است در کناره راست کهکشان که پس ثریا برآید و پیش آن شود از منتخب و آنرا عیوق از آن گویند که او گویا نگهبان ثریاست مشتق از عوق یعنی باز داشتن و نگهبان هم باز دارنده است از امور کو از بهار عجم و شرح نصاب یافی -

عین الدیک چشم خروس و آن دانه است سرخ رنگ که سرش سیاه باشد بهندی آنرا گهنگچی گویند -

عیال بکسر اول یعنی زن و فرزندان و دیگر توابع از منتخب و لطائف و کشف و مدار و صراح و مزیل و بالفتح خطا است -

عین الکمال چشم زخم یعنی نظر که بچیز زیبا و خوش ضرر رساند -

عیون بضمتین جمع عین بمعنی چشمها آب و نام کتاب حکمت از بو علی سینا و بفتح اول بمعنی شور چشم یعنی کسی که از نظر او ضرر رسد از صراح و منتخب و کشف و مزیل و منهاج و بالفتح خطا است -

عیان بالکسر [illegible] ظاهر چنانکه [illegible] از منتخب و صراح و کشف و مزیل و منهاج و بالفتح خطا است -

عین بالکسر زنان خوش چشم و این جمع عیناست که بمعنی زن خوش چشم

است بالفتح چشمه آب و آفتاب و زانو و دینار و زر سرخ و مال و باران که بر یکجا از قبله آید و چشم و جاسوس و برگزیده هر چیز و ذات هر شی و برادر مادری و پدری و شخص و نفس و حقیقت هر چیز و الخ

و قوم جاسوس [illegible] روان شدن آب و [illegible] از منتخب و صراح و مؤید و کشف و معانی لفظ عین بسیار است [illegible] منتخب [illegible] [illegible] کرده اند -

عین الیقین [illegible] چیزی را بیقین [illegible] دیدن آن [illegible] [illegible] علم الیقین [illegible] باشد بکمال [illegible] آن [illegible] در آن [illegible] دوم عین الیقین و آن دیدن چیزی است

بچشم خود مثلاً دیدن آتش از دور و این بنسبت اول قویست سوم حق الیقین و آن داخل شدنست در آنچیز یا خود آنچیز گردیدن یا داران محو شدن مثلاً داخل شدن در آتش که از دور دیده میشود و سوخته شدن دران و این یقین از یقین دوم نیز قوی است یعنی چنین مثال آورده اند که چنانچه شخصی میداند که خوردن زهر مهلک است این علم الیقین است و اگر دید که [illegible] او کسی زهر خورد و بمرد عین الیقین است و اگر خود زهر خورد و در نزع افتاد این حق الیقین است -

[illegible] اظهار کردن [illegible] از [illegible] -

عیبه بالفتح [illegible] از منتخب -

عیبه بالفتح و حرف ثالث یای [illegible] جامه دان و آن صندوق باشد

ظرفی باشد از چرم که دران رخت و سلاح و جامه نگاه دارند از منتخب و شرح نصاب و در شرح خاقانی بمعنی جوشن نوشته -

عیقه بالفتح و قاف بمعنی کناره جوی و ساحل رود از منتخب -

عین الله بمعنی حفظ خدا فرو [illegible] العینیه عین الله چه چشمان سیاه هستش چه چه مژگان سنان آسا چه مرد افگن نگاه هستش چه از دار -

عیسی نام پیغمبر معروف علیه السلام معرب [illegible] لفظ سریانی است از رسالهٔ معربات -

عینائی بالفتح و حرف پنجم تای فوقانی بمعنی چه حرف عینهای او در رزگی بای معروفه در آخر کلمه برای ضمیر غائب آمده ترجمه او -

عی بکسر اول و تشدید یا درماندگی و درمانده شدن در سخن از منتخب -

عین البقر نام چشمه در مدینه منوره

باب الغین معجمه

فصل غین معجمه مع الف -

غا [illegible] جمع [illegible] باشد -

غاب بیابای موحده بیشها و نیزارها خصوصاً بیشهائی که دران شیر باشد [illegible] جمع غابه است از منتخب و صراح -

غابات بیشها و صحراها -

غابر فرو شونده و در نشیب فرو رونده و زمین پست -

غالقر [illegible] [illegible] و فتح [illegible] نام [illegible] است از سمرقند از صراح [illegible] و در لطائف [illegible] نام شهریست که بترکستان [illegible] و در برهان غالقر [illegible] نام شهریست از ترکستان [illegible] -

غافر کسر فا بمعنی پوشنده و آمرزنده گناه از لطائف -

[illegible] بکسر یای [illegible] [illegible] شد [illegible] شونده و [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و [illegible] بجای [illegible] -

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] -

[illegible] بیابای [illegible] [illegible] کاهل که خود را در حرایت [illegible] اسلام دیگری [illegible] و [illegible] [illegible] کنند

غارس بکسر [illegible] [illegible] [illegible] -

غاشیه با قاف [illegible] کنایه از مردمان [illegible] -

غالفنی [illegible] ساره [illegible] زننده -

غائط [illegible] سرگین آدمی و تحقیق آنست که غائط در اصل بمعنی زمین پست و مغاک [illegible] در صحرا مردم برای قضای حاجت در زمین پست می نشستند لهذا کنایه از سرگین آدمی را گویند و [illegible]

باب الغین مع الیاء

باب الغین مع الصاد

مجازاً بمعنی سرگین دیگر حیوانات از منتخب وکشف۔

غارتیدن تاراج کردن ماخوذ از غارت که لفظ عربیست از عالم طلبیدن و فهمیدن از سراج و رشیدی۔

غاریقون بضم قاف نام دوا مسهل که اسهال بجهت اخراج خلط بلغم مفید۔

غائله بکسر ثالث بمعنی شر و بدی و آفت و ناگاه گیرنده ماخوذ از غول که بالفتح بمعنی ناگاه گرفتن و هلاک کردن و در اصل مشتقه است از منتخب و صراح و مؤید و کشف و غیر آن۔

غاشیه قیامت و بیماری اندرون و زین پوش اسپ و پالان از منتخب۔

غالیه خوشبوی معروف و آن مرکب باشد از مشک و عنبر و کافور و دهن البان و غیره از منتخب۔

غازه بزای معجمه گلگونه و آن سرخی باشد که زنان بر روی مالند از برهان و سراج۔

غادیه بدال مهمله و یای تحتانی ابریکه بامداد پیدا شود و بامداد از لطائف و صراح۔

غاذیه بذال معجمه و یای تحتانی نام قوتیست که در غذا تصرف کند و آنرا مشابه جوهر بدن گرداند و متصل و ملصق باعضا نماید۔

غالی گران قیمت بمقابله کم بها۔

غانی حرف سوم نون بمعنی بے نیاز و توانگر و بمعنی سرود کننده۔

غازی ابهری کشنده و قتل کننده کافر و بفارسی بمعنی دار باز و بازیگر و رسن‌باز۔

نت گویند از رشیدی و برهان۔

غائی منسوب بالغایت که بمعنی نهایت چیزیست۔

فصل غین معجمه مع بای موحده

غبرا بالفتح و المد بمعنی زمین و ابن الغبرا مفلس و نیز گاهی در نظم همزه ساقط شود از کشف و منتخب و لطائف و شرح نصاب۔

غبیرا بضم اول و فتح موحده شراب که از ورس و نام میوه که آنرا سنجد گویند از منتخب۔

غب بالکسر و تشدید موحده بمعنی یک روز میان تب آمدن و در هفته یک روز ملاقات کسی کردن از منتخب۔

غبغب بالفتح هر دو غین معجمه گوشت آویخته زیر زنخ از منتخب و آن هر دو پر گوشت را از لوازم خوبصورتیست۔

غبب بفتحتین گوشت آویخته زیر زنخ و آنرا در گاو نیز گویند و آن از لوازم حسن است از منتخب۔

غباوت بالفتح چهارم واو کند ذهنی۔

غبن فاحش خساره صریح و بسیار در خرید جنس بنحویکه شخص ماهر و مشهور از خرید و فروخت خساره زیاده از حد عادت در آن تجویز نماید۔

غبوق بالفتح اول شراب شبانگاه و آخر روز از منتخب۔

غبن بفتحتین خطا واقع شدن در رای و غبن بالفتح اول و سکون ثانی زیان یافتن در خرید و فروخت بالفظ کشیدن مستعمل از شرح نصاب و بهار عجم۔

و منتخب و کشف و مدار۔

غبیس ضعیف رای از لطائف۔

غبطه بالکسر و طای مهمله آرزو بردن بحال کسی بی آنکه زوال او خواهد از منتخب۔

غبی کند ذهن۔

فصل غین معجمه مع تای مثلثه

غث بالفتح و تشدید لاغر و بمعنی سست و فاسد و تباه شدن گوشت و هر چیز مجازاً و گوشت گنده و رفتن ریم و خون از جراحت از صراح و منتخب۔

غثیان بفتحتین و ثای مثلثه شوریدن دل یعنی تقاضای طبیعت برقی بی حرکت از منتخب و صراح۔

فصل غین معجمه مع جیم فارسی

غچک بکسر اول و فتح جیم فارسی و کاف عربی نام سازیکه بهندی سارنگی گویند از فرهنگ حکیم نورالدین و جهانگیری و سراج و بهار عجم و برهان سازیکه آنرا کمانچه گویند۔

فصل غین معجمه مع دال مهمله

غدا بالفتح و تخفیف دال بمعنی فردا و این در اصل غدو بود از شرح نصاب۔

غدد بضم اول و فتح ثانی جمع غده که بضم و تشدید گره مانند چیزیست سرخ که در گوشت پیدا شود۔

غدار بالفتح بیوفائی از منتخب و صراح۔

غدیر بفتح اول و یای معروف و دال مهمله بمعنی تالاب که آب باران و سیل در آن جمع شده باشد از منتخب و غیره۔

غدار بالفتح و تشدید دال بمعنی

بسیار بیوفا از منتخب۔

غدق بفتحتین آب بسیار از منتخب و صراح۔

غدو بضمتین و تشدید واو بمعنی بامداد و بالفتح اول و سکون دال بمعنی فردا از لطائف و منتخب و شرح نصاب۔

غدوه بالفتح میان فجر و طلوع آفتاب از منتخب۔

فصل غین معجمه مع ذال معجمه

غذی بکسرتین و یای مجهول اماله غذا از شرح خاقانی۔

فصل غین معجمه مع رای مهمله

غر او کسر اول و تخفیف رای مهمله بمعنی سریش که از ماهی بر آورند و هر چیز چسپنده باشد و بالفتح و تشدید رای مهمله و همزه هر چیز مؤنث که سفید و روشن باشد از منتخب و سراج و فردوس اللغات۔

غریب نادر و مسافر۔

غرقاب بالفتح و به قلب اضافت بمعنی آب عمیق۔

غرب بالفتح و سکون را فرو نشستن و بمعنی مغرب و بمعنی دلو کلان که بدان آب از چاه کشند و بمعنی ناسور و ورم بگوشه چشم که از طرف بینی است پیدا شود و بفتحتین نام درختی که کبود رنگ باشد و بر لب رود خانها روید و بفارسی آنرا پده گویند از منتخب و شرح نصاب و در صراح بمعنی درخت سفیدار نوشته و بضمتین بمعنی غریب و نادار۔

غراب بالضم و در عربی زاغ را گویند

ونوعی از کشتی دریا۔
غرامت بالفتح تاوان زده شدن و پشیمانی وعذاب از کشف وصراح۔
غریزت چهارم زای معجمه بروزن فضیلت یعنی سرشت وطبیعت از منتخب۔
غرث بالفتح وثای مثلثه گرسنگی از شرح نصاب۔
غرر بفتحتین روشنائی و خطر و گرو و خطر کردن و بیع وجز آن کنند و بیع غائب یعنی بیع چیزی که در آن فریب باشد چون بیع ماهی در آب ومرغ در هوا وجز آن و باین معنی ست و بضم اول و فتح ثانی سپیدیهای اول چیزها و سپیدیهای پیشانی وبهترهای هرچیز و سروران قوم ودرین صورت جمع غره است و در غرر یعنی مروارید بسیار بهتر و برگزیده از لطائف ومؤید ومنتخب۔
غرغر بالفتح هردو غین معجمه حرفی که ریسمان را بران کشند از جهانگیری۔
غرار بکسر اول کمی و نقصان در هرچیز ونادانی وتیزی شمشیر و [illegible] وکاسد شدن بازار از لطائف ومنتخب۔
غرور بفتحتین مصدرست یعنی فریفتن و بفتح اول فریبنده از لطائف وصراح۔
غر بالکسر وتشدید مرد غافل وناآزموده کار و بالضم وتشدید بزرگان ونشانها وسفیدیهای پیشانی درین صورت جمع اغر ست و در فارسی بالفتح وتخفیف [illegible]

وقحبه بالضم مرضی ست که خصیه از مقدار کلان شود و گاهی این مرض در پوست گلو پیدا شود از لطائف ومنتخب و شرح نصاب وجهانگیری۔
غرائر بهر دو رای مهمله یعنی جوالها جمع غراره ویعنی خوبهای نیک وضامنان وجوانان کار ناآزموده باین معنی جمع غریر ویعنی نقصانها [illegible] یعنی روشها وطرزها وتیزیهای شمشیر ویعنی نیزه و تیرها و مقدارهای چیز و باین معنی جمع غرار ست از منتخب۔
غرس بالفتح [illegible] نشاندن درخت [illegible] از منتخب۔
غرغره بالضم اول ورای مهمله [illegible] آواز کردن [illegible] از صراح۔
غرض [illegible] نشانه [illegible] از شرح نصاب وکشف ومؤید ومنتخب [illegible] و بهار عجم۔
غرفه بالضم اول و فتح ثانی جمع غرفه [illegible]
غرق بفتحتین [illegible] تمام فرو رفتن در آب [illegible] و بفتح اول [illegible] از کشف [illegible] و بهار عجم۔
غرانیق جمع غرنوق که یعنی جوان [illegible]
[illegible]

غرچک بفتح اول و فتح جیم فارسی احمق ونادان از جهانگیری۔
غربال بالفتح مبدل کربال که معرب آن ونیز گویند که مبدل کربال ست [illegible] یعنی پرویزن از خیابان و در منتخب بالکسر ومعرب۔
غردل بالفتح ودال مهمله [illegible] یعنی بددل که ضد شجاع باشد چه اگر غر بالفتح قحبه است از رشیدی و برهان۔
غرچم بالضم نادان و [illegible] کوهی [illegible] گرفتن [illegible] از مؤید و رشیدی و شرح نصاب و برهان وسراج۔
غرام بالفتح حرص وعشق وشیفتگی وهلاک وعذاب از کشف ومنتخب وصراح۔
غرامت تاوان زده از لطائف۔
غراب البین بضم اول وفتح بای [illegible] زاغ [illegible] از رشیدی [illegible]
[illegible] زاغ الابقع [illegible] از شرح [illegible] اگر کسی از خانه برآید و زاغ مذکور را ملاقی شود دلالت میکند بر فراق و میان او و مطلوبش چنانکه در خیابان ست۔
غرق بکسر اول تمام وکامل کشته از شرح قران السعدین۔
غران بالفتح وتشدید [illegible]

وآواز گران وهیبت برآرنده۔
غرین این لفظ در صفت شیر واقع میشود پس این لفظ را بالغین معجمه خواندن و بمعنی شور کننده فهمیدن محض خطاست صحیح بعین مهمله است یعنی بیشه وجنگل که دران شیر باشد کذا فی المنتخب۔
غرثان بالفتح وثای مثلثه گرسنه۔
غروان شور کننده۔
غرو بالفتح بروزن سرو یعنی نی که ازان قلم سازند از برهان ودر شرح نصاب [illegible]
غریو بکسرتین و یای مجهول [illegible] از مؤید و برهان و [illegible]
غرفه بالفتح یکبار آب برداشتن [illegible] و بالکسر نوعی از برداشتن آب [illegible] و بالضم [illegible] و بالاخانه برکنار بام از منتخب وکشف و لطائف یعنی [illegible]
غرقه بالفتح یعنی غریق [illegible]
غرچه بالفتح وجیم فارسی [illegible] از برهان۔
غراره بالفتح ناآزموده کار شدن و فریب خوردن و بکسر جوال از منتخب۔
غرغره بالفتح هردو غین معجمه [illegible] یعنی گردانیدن آب در گلو و فارسیان تفریس کرده غراره گویند۔
[illegible]
غره بالضم وتشدید [illegible]

۳۵۷

اسپ بزرگ گذر از درم و سید قوم و بهتر از هر چیز و اول هر روز و ماه را گویند و غره بالکسر و تشدید را بمعنی فریفتگی از منتخب و کشف و مؤید و در لطائف بالفتح و تشدید بمعنی فریفته شدن بکسر اول و تشدید فریفتگی و غافلی —

غریزی بفتح اول و یای معروف و حرف چهارم زای معجمه بمعنی طبیعی چیزی بمعنی طبیعت است از کشف —

غرتی دوری از زنان و مان و قماشه است بسیار نفیس از مصطلحات —

فصل غین معجمه مع زای معجمه

غز الفتح با دشمن و دین جنگ کردن از صراح

غزات بالضم اول و زای معجمه مخفف و تای فوقانی جمع غازی که قاتل کفار باشد و تشدید غلط است —

غزوات بفتحها ست جمع غزوه که معنی آن بیان خواهد شد —

غزار بفتح اول و در آخر رای مهمله و در شرح خاقانی نوشته که بمعنی گرداگرد دیوار و درون منزل و در منتخب و صراح غزارة بزیادت ها بمعنی بسیاری و بسیار شدن شیر و آب و میوه و جز آن —

غز بالضم قومی از ترکان که بزمان سلطان سنجر خراسان را غارت کردند —

غزال بفتح آهو بچه و بمعنی آفتاب نیز از بهار و کشف و مؤید و چراغ هدایت و منتخب و بهار عجم —

غزل بفتحتین بازی کردن با زنان و بیان کردن از جوانی و حدیث صحبت و عشق زنان و بالفتح رشتن و ریسیدن و بمعنی رشته و ریسمان و رسن آمده از مدار و منتخب و صراح —

غزنین بفتح غزنی و غزنه بفتح اول و سکون ثانی شهریست نام شهر مولد محمود غزنوی —

غزاله بفتح بچه آهو که ماده باشد و بمعنی آفتاب و بکسر اول خطا است از منتخب

غزوه بالفتح جنگ مومنین با کفار بجهت اسلام بشرطیکه رسول علیه السلام با ایشان و قت وران جنگ همراه باشد و اگر جنگ مومنین با کفار بسر کردگی امام وقت باشد آنرا سریه گویند —

غزالی بفتح اول و تخفیف ثانی منسوب بغزاله که قریه ایست از مضافات طوس مولانا امام محمد غزالی رحمة الله علیه از لب الالباب بمعنی گویند که غز است و بتشدید زا ئی معجمه منسوب بغزال که ریسمان فروش باشد چون با ریسمان فروشی ایشان را دوستی کمال بود ولهذا باین نسبت مشتهر شد و پیدا است که این وجه بمعنی خطا است —

فصل غین معجمه مع زای فارسی

غژب بالضم و بای موحده دانه انگور که پخته و تازه باشد از برهان رشیدی —

غژم بالفتح اسم است از غژیدن که بمعنی از شیر راه رفتن بسان طور —

الانتان از برهان و لطائف —

غژم بالفتح دانه انگور که پخته و تازه باشد از برهان و رشیدی —

غژم بالضم شتر گاو میش یا گاو قوی پر دریائی و دشتی از برهان —

غژگاو بالفتح نوعی از گاو است که از دم آن بر کشیده سایان سازند و آن قسم گاو در بیابان کوهستان ختا و هندوستان است و هر دو را بهندی آن سرگائی گویند و بیهم سین مهمله از صراح

فصل غین معجمه مع سین مهمله

غسق بفتحتین تاریکی اول شب از منتخب

غساق بالفتح و تشدید سین و تخفیف آن چیزی است سرد گنده و چرک زرد و ریم براحت و جز آن از منتخب و شرح نصاب

غسل بالفتح و سکون ثانی جانور است که در کتب گزنده بمعنی کاهل گویند از صراح —

غسل بالضم و فتح اول و سکون ثانی شستن و نیز نام بمعنی آب بالفتح بمعنی مطلق شستن هر چیز باشد و بالکسر آنچه بدان سرشوند از منتخب و صراح

غسلین بالکسر آنچه بدان جراحت با چیز دیگر شسته باشد و آنچه کافر بدن دوزخیان دوان و شل چرک و ریم و زرد آب از صراح و منتخب و مولانا رضی الدین شاه دهلوی رحمة الله علیه از در رساله احوال قیامت نوشته که غسلین لغت است و بمعنی آب ها آلوده که حیوانی گنده از ایشان جمع شود —

غسال الدم بالضم آبیکه بدان روی و دست شویند و هر آبیکه بعد شستن بجای افتد از منتخب —

غسلخانه بمعنی بیت الخلا و عمارت از حمام —

فصل غین معجمه مع شین معجمه

غشا بکسر اول پوشش و پرده و غلاف و بمعنی پوست تنک و باریک که بهندی جهلی گویند از منتخب و مدار و مؤید و بحر الجواهر و کشف —

غش بالکسر و تشدید شین معجمه کدورت و بالفتح بمعنی ظاهر کردن خلاف آنچه در دل باشد و بمعنی خیانت کردن و آمیزش چیزی کم بها در زر و نقره و مشک و شراب و بمعنی بیهوشی و بیخودی در اصل غشی بیای تحتانی بود که لفظ عربی است فارسیان یا را از لفظ حذف کرده با لفظ کردن مستعمل کنند چنانچه گویند فلانی غش کرد از مؤید و تاج المصادر و بهار عجم و چراغ هدایت و منتخب و مدار و سکندری و فرهنگ حسینی و زبدة الفوائد و مگر صاحب صراح نوشته که بالکسر خیانت کردن و صاحب کشف نوشته که بالفتح کدورت و بکسر بمعنی خیانت و در لطائف بالکسر بمعنی خیانت کدورت و آشوب و بالفتح مصدر است بمعنی خیانت کردن

غشیان بالکسر جماع کردن و بالفتحتین بیهوش شدن از لطائف —

غشوه بالکسر پرده از منتخب —

غشی بالفتح بیهوش شدن و بیهوش

گردانیدن و جماع کردن از لطائف و منتخب.

فصل غین معجمه مع صاد مهمله

غصب بالفتح اول و سکون ثانی بستم گرفتن چیزی را از کسی و قهر کردن بروی از منتخب.

غصص بضم اول و فتح صاد اول جمع غصه از منتخب.

غصن بالضم و صاد و نون شاخ درخت از منتخب.

غصون بضمتین شاخهای درخت. این جمع غصن است از منتخب و در کتب طب بمعنی پیچها و شکنها.

غصه بالضم و تشدید پاره [illegible] از منتخب و سراج [illegible] در مردم بمعنی مطلق خشم و قهر مستعمل شده [illegible] اینست که لفظ غصه [illegible] است که آنرا از [illegible] باشد باین معنی [illegible] باقی [illegible] اطلاق [illegible] [illegible] لفظ قهر و غصه [illegible]

فصل غین معجمه مع ضاد معجمه

غضبان [illegible] [illegible]

غضا [illegible] [illegible] صحرائی [illegible] و درمانده [illegible] از منتخب [illegible]

و [illegible] در شهرت گرفته.

غضنفر بفتحتین و سکون نون و فتح فا بمعنی شیر و سترده از منتخب و شرح نصاب.

غضیض بالفتح و تشدید ضاد معجمه فرو پوشیدن و فرو داشتن آواز و تحمل کردن و بر داشتن مکروه و نقصان کردن از منتخب.

غضبان بفتح اول و سکون دوم صیغه صفت مشبه از منتخب بمعنی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از سراج اللغات و بهار و رشیدی.

غضنا [illegible] بفتح نام شاعری [illegible] [illegible]

فصل غین معجمه مع طای مهمله

غطا بکسر اول و طای مهمله بمعنی پرده [illegible] از منتخب و سراج و منتخب [illegible]

غطیط [illegible] بر وزن [illegible] بمعنی آواز [illegible] که از گلوی [illegible] [illegible] از منتخب.

غطرفه [illegible] [illegible]

فصل غین معجمه مع فا

[illegible]

[illegible]

پوشیده از غضب و کشف.

غضص بالفتح [illegible] [illegible] و لکن [illegible] از [illegible] اللغات [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

غفران بالضم آمرزش.

فصل غین معجمه مع لام

غلبا بفتح اول و سکون لام و بای موحده و بعد الف همزه بمعنی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

غلبه [illegible] [illegible]

انقلاب باشد و از کشف و غیره.

غلس بفتحتین [illegible] [illegible] از منتخب و لطائف.

غلط بفتحتین خطا کردن در سخن و کتابت و غلط بمعنی فاعل یعنی غلط کننده و بمعنی مفعول یعنی غلط کرده شده نیز می آید [illegible] [illegible] [illegible] است [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از بهار عجم و مزیل و منتخب.

غلاظ [illegible] [illegible]

غلغله [illegible] [illegible]

[illegible]

غلول بضمتین خیانت کردن در غنیمت و آب روان درمیان درختان و بفتح اول طعامیکه باندرون شکم غزیا توان زود گوارا شود از منتخب و لطائف

غل بالضم طوق آهنی و بند و تشنگی و بالکسر کینه و خیانت و کدورت از بحر الجواهر و مدار و مؤید و کشف و صراح -

غلیل تشنگی و تشنه و کینه از لطائف و منتخب و غیرها -

غلل بفتحتین تشنگی و سوزش و بضمتین تشنگان و این جمع غلیل ست از منتخب و صراح -

غلام بمعنی کودک و مجازا بمعنی نوکر و بنده

غلیان بالفتح و حرف سوم یای تحتانی بمعنی جوشیدن و جوش از منتخب و مؤید و نیز لفظ غلیان بمعنی حقه مستعمل چرا که آب حقه بسبب کشیدن جوش می آید و بعضی غین را بقاف بدل کرده قلیان بکسر قاف خوانند و بعضی گویند غلیان بفتحات لفظ عربی ست بمعنی جوش و درین صورت بفتح اول باید و فارسیان بجهت تخفیف لام را ساکن کنند از چراغ هدایت و بهار عجم -

غلمان بالکسر جمع غلام و اطلاق غلام برامرد میشود و در بهشت نیز مخلوقی بصورت امردان در خدمت اهل جنت خواهند بود اگرچه لفظ غلمان صیغه جمع است مگر در فارسیان بمعنی مفرد مستعمل و این لفظ از عالم حور ست که جمع حوراء است که بالفتح باشد و در فارسی بمعنی مفرد مستعمل ست از چراغ هدایت

غلتبان بالفتح و تای فوقانی و بای موحده نام سنگی باشد گرد و دراز و هم بی حمیت و دیوث را غلتبان از آن گویند که چنانچه آن سنگ در اختیار گرداننده باشد آن شخص نیز محکوم زن خود باشد و غین را بقاف بدل کرده قلتبان نیز گویند از جهانگیری -

غلو بضمتین در لغت بمعنی و سند بلند کردن آن قدر که توان بلند کرد از منتخب و در لطائف بمعنی هجوم و تمنی از سند در گذشتن نیز آمده و باصطلاح علم معانی نوعی از انواع مبالغه و آن چنان باشد که ادعای متکلم بسبب عقل و عادت هردو محال باشد چنانچه نظامی گوید بیت زسم ستوران دران پهن دشت زمین شش شد و آسمان گشت هشت

غلاله بکسر جامه کوچک که در زیر جامه یا زره پوشند از منتخب و کشف و صراح و غلاله بضم اول در فارسی بمعنی زلف معشوق از برهان و سراج -

غلبه بفتحات بمعنی زبردستی و زور از منتخب و کشف -

غلوله بضمتین و واو معروف بمعنی جوش و هجوم نوشته اند مگر در کتاب معتبر بنظر در نیامده -

غلمه بفتح اول و سکون لام نیز شهوت و بالکسر جمع غلام از منتخب -

فصل غین معجمه مع میم

غمر الرداء بالفتح فرو گرفتن چادر اسلام و باصطلاح جوانمرد و فراخ جود و مرد بسیار خیر عیب پوش از منتخب و مؤید در شرح خاقانی بمعنی سخاوت زیرا که سخاوت فرو می پوشد عیوب صاحب خود را چنانکه چادر فرو می پوشد صاحب خود را مجازا بمعنی کریم بسیار خیر از قبیل تسمیه عدل

غمرات بفتحتین سختیها و انبوهیهای مردم و بسیاری بای آب از صراح -

غمر بالکسر نام شهری که کار را آزموده نباشد و منتخب و کشف و قاموس و صراح -

غمر بالفتح و سکون میم آب بسیار و فرا پوشیدن آب چیزی را و انبوهی کینه کردن و تشنه شدن و جوانمرد و سخی و بالکسر کینه و تشنگی و بالضم او آنکه کار نا آزموده و احمق از منتخب و لطائف و شروح نصاب -

غمار بضم اول و فتح اول راء مهمله بمعنی انبوهی و بسیاری از صحاح و صراح -

غمگسار بضم کاف فارسی بمعنی غمخوار چه گسار دن بمعنی خوردن ست از سراج

غمز بالفتح اشارت کردن بچشم یا ابرو و تهمت کردن و سخن چینی از لطائف -

غماز بالفتح و تشدید میم سخن چین و اشاره کننده بچشم و طعنه زننده از لطائف -

غمضین بفتحتین و ضاد معجمه بمعنی سفک یعنی حرکت چشم و مچال خشم از شرح نصاب -

غموض بضم اول و ضاد معجمه از فلان خبر از شروح نصاب -

غمض بالفتح و ضاد معجمه زمین پست و مغاک و پوشیده بود و دور از فهم بودن سخن و بالضم غنودن از منتخب و صراح -

غموض بضمتین و ضاد معجمه مشکلات سخن و پوشیدگیهای علم و هنر -

غمائم جمع غمامه که بمعنی ابر واحد ست

غمام بفتح بمعنی ابر و سحاب از منتخب -

غم این لفظ عربیست بتشدید میم و در فارسی بتخفیف میم مستعمل میشود بدانکه در کلمه مفرد فارسی الاصل حرف مشدد هیچ جا نیاید مگر بضرورت ادغام چنانکه شپره که در اصل شب پره بود نام طائر معروف و فرخ که در اصل فررخ بود و بضرورت در نظم واقع شده بعادت نظم در نثر نیز مشدد خوانند چنانکه کلمه و پله اگر لفظ عربی که حرف آخرش مشدد باشد در فارسی بعنوان فارسی یعنی بدون الف لام واقع شود آنرا هم در فارسی بتخفیف باید خواند چنانچه غم و هم که بمعنی اندوه است و قد و خد و دُر و حَر و غیر ذلک که همه با مشدد هستند و در فارسی همه را مخفف باید خواند مگر در نظم بضرورت تشدید ظاهر کنند چنانچه مصرع تو آن دُر مکنون یکدانه ای اما در صورت ترکیب عربی الاسلوب اصل کلمه را رعایت کرده تشدید ظاهر کردن انسب و اولی است چون عوام الناس و خواص الملوک و دواج بیت الشه که در اصل عوام و خواص

وحوائج بود این هم از رسالهٔ عبد الواسع وغیره نوشته شد۔
غمدان عمارتی بود بسیار عالی در یمن بود وکنایه باشد از دنیا از شرح خاقانی و برهان۔
غمان بفتح غمناک از لطائف۔
غمزه بابرو وچشم اشاره کردن معشوق وبمعنی افشردن نیز از منتخب و برهان۔
غمجه بالضم وجیم عربی پس خوردهٔ آب لب جرعه از صراح۔

فصل غین معجمه مع نون

غنا بکسر توانگری وبی نیازی ودولتمندی وبکسر اول ومد یعنی در آخر همزه بمعنی نغمه وسرود خوانی وبالفتح والمد سود ونفع وفائده وبالفتح وتشدید نون ودر آخر همزه جای انبوه چیز چون قریهٔ غنّا یعنی دیه بسیار مردم وروضهٔ غنّا یعنی باغ بسیار درخت از صراح وشرح نصاب ومنتخب ورسالهٔ ابن حاجب۔
غنجرا آب یعنی حباب آب از سراج۔
غنیت بضم اول وسکون نون وفتح تحتانی بمعنی مالداری وتوانگری۔
غنج بالفتح وجیم عربی کرشمه وناز از مؤید ودر اکثر فرهنگها معتبر است حرکات معشوق وصاحب منتخب وصراح بالضم نوشته اند بمعنی کرشمه وناز ودر برهان غنج بالفتح بمعنی حرکت چشم وابرو۔
غنجیده بالضم بمعنی پیچیده وفراهم آمده وجمع شده وبهم آمده از مؤید وکشف وسراج وبرهان وجهانگیری۔
غنجار بالفتح گلگونه از مؤید وبرهان۔
غنجیک بالکسر بمعنی غنجه که نام سازی است وبعضی کمانچه را گویند۔
غنده بالفتح وسکون نون گوسفند از منتخب۔
غنیمت بالضم بالنهای غنیمت۔
غنچه بالضم وجیم عربی گل ناشگفته ودر اصل گنجه بود بضم کاف فارسی ماخوذ از گنجیدن چرا که در ذات او گنجیدگیست بجهت آنکه برگ غنچه را اندرون باهم مجتمع وگنجان میباشد لهذا غنچه گفتند کاف فارسی را بغین معجمه بدل کردند برای فصاحت وقیل بجیم فارسی است از بهار عجم ومؤید ومدار وبرهان منقول از شرفنامه وابراهیم شاهی۔
غنه بالضم وتشدید نون آواز بینی وبتحریک سست از موسیقی که در هنگام غنا ورسرائیدن بخیشوم بینی ودماغ ادا کنند از منتخب وشرح خاقانی۔

فصل غین معجمه مع واو

غوایت گمراهی از منتخب۔
غوث بالفتح وثای مثلثه فریادرس وفریاد از منتخب وصراح ونیز لقب از اولیای کبار وقطب باشد از شمسی۔
غوریچ بواو معروف وجیم فارسی بشریز شاخ دار ازجملهٔ لفظ ترکی است۔
غوره بالفتح وراء [illegible] ووزن نیست فورقش فائده ومانند آن وبالضم وواو مجهول در فارسی نام انگورست [illegible]
غوطه بالفتح [illegible]

غوطه زدن از منتخب۔
غوامض پوشیدگیهای کلام ومعنیها سست باریک۔
غوک بواو مجهول جانوریست که در آب وزمین نمناک میباشد بعربی آنرا ضفدع گویند از جهانگیری ودر برهان غوک بروزن خوک نوشته بفتحتین بدل گوک که بمعنی زمین کنده وعمیق است۔
غوائل بفتح اول وکسر همزه که حرف چهارم است بمعنی سختیها وبدیها وبلاها واین جمع غائله است از کشف ومنتخب۔
غول بواو معروف در عربی نوعی از جن ودیو که در صحرا وکوه میباشد بهر شکل که خواهند برمی آیند ونام ستاره است که آنرا سر غول نیز گویند وبواو مجهول در فارسی بمعنی گوش وبمعنی انبوه سپاه از برهان ودر ترکی فوجی را گویند که سردار دران باشد۔
غواهم بتشدید میم موهای سر که پیشانی وقفا را فرو گیرند از منتخب وصراح۔
غو غاییان کسی که غوغا کنند از خیابان۔
غوطا بواو معروف وبواو مجهول [illegible] در لفظ عربی بواو مجهول نمی آرند بمعنی فرو شدن در آب ونام شهریست۔
غوره بواو مجهول انگور های نارسیده که هنوز ترش باشد از سراج۔
غوزه بالفتح اول وزای معجمه پوستی که بالای پنبه باشد [illegible]
واین لفظ در اصل [illegible]

گوزک بفتح کاف فارسی بمعنی چهار مغز باشد وهای نسبت که افادهٔ معنی تشبیه کند از سراج۔
غوالی جمع غالیه بمعنی چیزی که خوشبوی وخوش باشد وبسبب اختلاط از زیورها آرایش بسیار بود از منتخب۔
غواشی پرده ها وچیزهای زیرین پوشها وبیهوش کنندگان وبسیار سیاهی اندرون از منتخب۔
غوادی ابرهای بامداد جمع غادیه از سراج۔
غوچی بالفتح وجیم فارسی گوسفند نری مناک که گوچ نیز از برهان۔
غوی بفتح اول وکسر واو وتشدید یا بمعنی گمراه از لطائف۔

فصل غین معجمه مع یای تحتانی

غیبت بالفتح ضد حضور وبالکسر عیب کسی در قفای او گفتن۔
غیابت بفتح آنچه بپوشد چیزی را وغائب شدن وعمق ریگ وچاه وغیره۔
غیبوبت بالفتح دو با موحده ناپدید شدن از صراح ومجازا بمعنی مفارقت نیز مستعمل شده۔
غیث بالفتح وثای مثلثه بمعنی باران که آنرا بسیار دارد از منتخب وکشف وصراح۔
غیاث بکسر اول وثای مثلثه بمعنی فریادرسی وبفتح فریادرس ونیز لقب پادشاهان مجازا [illegible] از مؤید ولب اللباب وصراح ومدار وکشف وفردوس اللغات۔
غیر بالفتح [illegible]
[illegible]

ومقابل از منتخب وصراح ولطائف —
غیر مکرر عبارت از شخصی اجنبی که سابق از وملاقات نه شده باشد —
غیار بکسر پارچهٔ زرد که یهودان بر جامه نزدیک دوش می دوزند تا معلوم شود که از قوم یهود ست از منتخب و مؤید —
غیور بالفتح بر وزن غفور بمعنی بسیار غیرت کننده و رشک برنده از منتخب وشرح نصاب —
غیژ بالکسر و یای مجهول و زای فارسی امر ست از غیژیدن که بمعنی نشسته بر دو دست و سینه رفتن ست چنانکه اطفال میدیست و پایان و ندا از لطائف —
غیض بالفتح کم شدن آب و مراد ازین آب اندک مجازا بمعنی بخشش اندک و در فردوس اللغات بمعنی صحرا و بیشه و در منتخب بالکسر بمعنی شکوفه —
غیظ بالفتح و ظای معجمه خشم سخت از منتخب و در لطائف خشم پنهان از عجز —
غیر منصرف اسمیست که در وی دو علت یا یک علت که قائم مقام آن دو علت باشد از نه علت منع صرف یافته شود وحکم آن نیامدن کسره و تنوین ست مگر بضرورت و آن نه علت مذکور اینست اول عدل چون عمر و ثلاث دوم وصف چون احمر و اسود سوم تانیث چون حمراء و حبلی وطلحه و زینب چهارم وپنجم معرفه و عجمه چون ماه و جور و اسمعیل و ابراهیم ششم جمع یعنی وزن منتهی الجموع چون مساجد و صحائف و مصابیح و تماثیل هفتم ترکیب چون بعلبک هشتم الف و نون زائدتان چون عثمان و عطشان نهم وزن فعل چون شمر و احمد —
غیداق بالفتح نام موضعی از ترکستان از برهان و در شرح خاقانی غیداق بلام نوشته نام موضعی در دشت قبچاق که تیر خوب در انجا میشود —
غیل بالکسر و یای معروف بیشه و صحرا و نیستان و بالفتح شیر که زن در هنگام جماع یا به هنگام آبستنی بطفل دهد و آن لفا هست مضرست در حق طفل و بمعنی آب روان بر زمین و نام آبیست که در پای کوه ابو قبیس روانست از منتخب و شرح خاقانی —
غیم و اطل ابر ریزنده چه غیم بمعنی ابر و اطل بمعنی ریزنده از لطائف —
غیم بالفتح بمعنی میغ یعنی ابر که آسمان از و بپوشد از لطائف و منتخب و شرح نصاب —
غیوم بضمتین جمع غیم ست —
غیلان بالفتح نام شاعر و بالکسر غیلان جمع غول ست از منتخب —
غین بالفتح بمعنی ابر و ابر که آسمان را بپوشد و بمعنی تشنگی و تیرگی از منتخب و لطائف و صراح و غین بمعنی بلبل مناسبت آنکه بلبل را بفارسی هزار گویند بلحاظ هزار آوا بودن او و حرف غین نیز هزار عدد دارد ایس بلبل را نیز بطریق ایهام غین گفته اند و نام یکی از حروف تهجی ست صاحب رشیدی گوید که این حرف مخصوص عربیست در فارسی کم آمده گاهی بجیم عربی بدل شود چون سغلاغ و سغلاج بمعنی نیمکه آن گودال بازی ست مغ بمعنی گودال و لاغ بمعنی بازی و بجای معجمه بدل شود چون چرغ و چرخ نام پرندهٔ شکاری ست و بقاف چون آروغ و آروق و بمیم چون غلغج و غلمج خاریدن زیر بغل و پهلو تا خنده آید و بواو چون کاغنه و کاوه و بکاف عربی که ملیست سرخ پر زهردار با نقطهای سیاه در فالیز با هم رسد و بها چون اسپرغم و اسپرهم و در آخر زائد هم آید چون چرا و چراغ بمعنی چریدن —
غیشه بالفتح و شین معجمه بیشه و جنگل از منتخب
غیبه بفتح اول و حرف سوم بای موحده ترکش و جبه و پارهای آهن که آنرا در بکتر و جوشن بکار برند از برهان —
غیداق بالفتح نوعی از تیر بغایت محکم که بهتر ازان یافته نمیشود و از شهر غیداق آرند که از ترکستان ست از برهان —
غی بالفتح و تشدید یا گمراهی از لطائف —
غی و فوقی ناشایستگی و نالایقی و امری که بوجود نیامده باشد —

باب الفا

فصل فا مع الالف

فا بمعنی با چنانکه فا او گفت با او گفت از لطائف وغیره و حرف فا در مصارع بعض مصادر بیای تحتانی بدل شود بقلب مکانی چون تا گرفتن گیرد و کوبا و چون از شنفتن شنود و بیای عربی چون از کوفتن کوبد و از یافتن یابد و بجای میم چون فلاده و فلاده بمعنی سر اسپ بتقدیم معجمه چون فلیو و غلیو و بکاف عربی چون فلاده و کلاوه و به دال مهمله بمعنی مذکور و بها چون تفو و تهو بمعنی تف بالضم —
فال طاهر افالیست که برابتدای فاتحه قرآن مجید بسم الله یا اسم حق تعالی بر آید و این مبارک ست از شرح خاقانی —
فاشتو ضم سین نوعی از اصول که آنرا اصول فاخته ضرب نیز گویند —
فاریاب معرب پاریاب و آن شهریست در خراسان و حوالی بلخ و وطن ظهیر فاریابی که شاعر یست معروف از سراج و رساله معربات —
فاراب شهریست بنواحی ترکستان آنطرف آب سیحون مولد معلم ثانی شیخ ابو نصر فارابی و این فاراب شهریست دیگر سوای فاریاب از سراج و منتخب

ولب اللباب و برهان ـ

فائت بکسر همزه که حرف سوم ست نیست شونده و فوت کننده ـ

فالج بکسر لام و جیم عربی استرخا و سستی نیمه بدن آدمی در عرض بواسطهٔ خلط بلغمی که بدن از حرکت باز ماند از منتخب و بفتح لام نیز گفته اند ـ

فالق الاصباح بکسر فا بضم شگافنده که سپیدهٔ صبح از سیاهی شب و آن حق تعالی ست ـ

فاسخ تباه و فاسد کننده و تباه و فاسد شونده و بر گرداننده بیع و عزم از منتخب ـ

فافذ بکسر قاف و سکون ذال معجمه گم کننده و لفظ گم در ینجا بضم کاف فارسی ست از گشتن و مدار ـ

فواد بضم اول و فتح حرف دوم که همزه است لیکن بجهت ثقل خود بصورت واو نوشته شد بر وزن مراد از منتخب بمعنی دل و در لطائف و شرح نصاب فواد بضم اول بمعنی دل و درون دل ـ

فارد یگانه زمان و جدا از منتخب ـ

فانید بکسر نون و ذال معجمه شکر سفید از منتخب

فاقد البصر نابینا ـ

فاتر بکسر تای فوقانی سست و زبون و آب نیم گرم از منتخب و لطائف ـ

فاجر بکسر جیم مرد بدکردار و زانی از منتخب ـ

فاکر بکسر کاف عربی اندیشه کننده و در کار ـ

فار موشان واحدش فارة و بمعنی نافه مشک از منتخب ـ

فائز بکسر همزه که حرف سوم ست و زای معجمه بمعنی رسنده و رهائی و فیروزی یابنده از منتخب ـ

فارس بکسر رای مهمله بمعنی سوار اسپ و خداوند اسپ و نام ولایتی ست از ایران که چهار شهر دارد اول شیراز دوم صفاهان سوم کرمان چهارم یزد و در رسالهٔ معربات نوشته که فارس بکسر را معرب پارس که بسکون را ست و ولایت معروف ـ

فارسین جمع فارس یعنی سواران ‌و پیاده ‌و غیره ترا شند و شگافند از منتخب و شرح نصاب

فانوس در اصل بمعنی سخن چین ست و فانوس شمع را از جهت گویند که روشنی بیرون میدهد از منتخب ـ

فاش بشین معجمه بمعنی آشکار و ظاهر این مبدل پاش ست از سراج ـ

فاپیش بمعنی فراپیش ـ

فاحش بکسر حای مهمله از حد درگذرنده و بدی بسیار که از حد درگذرد از منتخب

فائض بکسر همزه که حرف سوم ست فیض رسنده ـ

فاقع بکسر قاف و عین مهمله سرخ چیز که بسیار زرد و اصفر باشد ـ

فاصف زبان بسته و لکنت کننده در سخن از فردوس اللغات ـ

فاروق فرق کننده میان حق و باطل و لقب حضرت عمر و نام تریاقی ست که فرق میکند میان صحت و مرض از منتخب ـ

فائق بکسر همزه که حرف سوم ست بهتر و برگزیده و افزون از منتخب و نام کتابی ست در علم حدیث از جار الله زمخشری صاحب تفسیر کشاف ـ

فالق شگافنده و برآرندهٔ چیزی از منتخب ـ

فاتق بکسر تای فوقانی شگافنده از منتخب

فاق سوفار تیر ظاهر الفاظ ترکیست از چراغ هدایت و آنچه از استادان فن تیراندازی مسموع شده اینست که فاق ریسمان خام که وسط چلهٔ کمان بعرض یک انگشت پیچند تا سوفار بران بند کرده زه بکشند ـ

فال بمعنی شگون و بلفظ زدن و دیدن و گشودن و گرفتن و جستن و برآوردن و بستن مستعمل از بهار عجم ـ

فام رنگ و لون از سراج و در برهان بمعنی قرض و وام نیز نوشته ـ

فاطن زیرک و دانا از لطائف ـ

فئتین بکسر اول و فتح همزه بمعنی دو گروه مردمان این تثنیه فئة است ـ

فاخره گرانمایه و نیکو از هر چیز از منتخب و مراد از مال فاخره جواهر است باشد ـ

فاره بفتح رای مهمله موش و بمعنی نافه مشک و بکسر رای مهمله و های ملفوظ بمعنی تیز رفتار و بمعنی زیرک از منتخب و شرح نصاب ـ

فازه بزای معجمه فارسی دهن دره که بهندی جمائی گویند از سراج و در برهان بمعنی خمیازه نوشته ـ

فئه بکسر فا و فتح همزه که حرف دوم ست و سکون ها که در اصل تا بوده و در حالت وقف ها شده است فارسیان این چنین ها در اکثر جا مختفی خوانند پس لفظ فئه بمعنی گروه مردمانست از منتخب ـ

فائحه **فائح** بکسر همزه که حرف سوم ست و حای مهمله بوی خوش دهنده و بوی خوش ماخوذ از فوح که بمعنی میدن بوی خوش آمده از منتخب و منقول از زبدة الفوائد ـ

فاکهه بکسر کاف و فتح ها و در آخر تای فوقانی که آن نیز در حالت وقف ها شده است بمعنی میوه مثل انگور و خرما و سیب و انار و غیره و فواکه جمع آن ـ

فاطمه بکسر طای مهمله زنی که بچهٔ دو ساله از شیر گرفته باشد و نام جگر گوشهٔ حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله و اصحابه وسلم از منتخب ـ

فاجتنبوا رفد الیهم تضرع کنید بسوی او ابتهال از تضرع کردن کذا فی الصراح از لطائف

فاتحه بکسر تای فوقانی بمعنی نیک گشاینده باشد مونث فاتح و نام سورتی که در اول قرآن مجید واقع ست چون افتتاح آغاز قرآن بدان میشود لهذا آنرا فاتحه گویند و چون سورهٔ مذکور در اول قرآن مجید واقع ست لهذا فاتحه مجازاً بمعنی اول و آغاز چیزی ستعمل باشد ـ

فاخته بکسر خای معجمه لفظ عربیست نام طائر معروف فارسیان بجای حوقو استعمال کنند ـ

فاضل بزرگ و افزون از لطائف ـ

فاصله بصاد مهمله باصطلاح عروض دو قسم ست یکی صغری و آن کلمه چهار حرفی باشد چون جبل به تنوین و دیگر فاصله کبری آن کلمه پنج حرفی باشد چون سمکة به تنوین۔

فارسی و پارسی نزدیک ست نام زبانی معروف و این زبان به پارس پسر پهلو بن سام بن نوح علیه السلام منسوب است و این هفت گونه است یکی پارسی صرف که بلاد پارس که اصطخر دار الملک آن بوده بدان سخن کنند دوم پهلوی که مردم ری و نهاوند و مضافات آن بدان تکلم کنند و این منسوب به پهلوست و پهلو بفتح بای فارسی و فتح لام معنی شهرست پس پهلو بمعنی شهریست چون در زمان سابق همین ری و همدان و نهاوند و غیره شهر بودند لهذا این زبان را پهلوی گویند سوم دری که در درهای کوه و روستاها ناطق بوده اند چون این زبان مخلوط بزبان دیگر نبود لهذا فصیح خوانند و این سه زبان متداول و متعارفست و چهار زبان دیگر که هروی و سگزی و زاولی و سغدی باشد متروک و مطروح ست هروی بفتحتین و سگزی بکسر سین مهمله و سکون کاف عربی و زای معجمه و زاولی بزای معجمه و ضم واو و سغدی بضم سین مهمله و سکون غین معجمه و در رساله ناجی مرقوم ست که شیخ ابن حجر شارح صحیح بخاری گفته است که فارسی منسوب بفارس بن غاسور بن یافث بن نوح علیه السلام ست و بعضی گویند منسوب ست به فارسیان که پسران پدرام بن ارفخشد بن سام بن نوح اند چون پدرام راده پسر بود همه ایشان سوار پس بزبان عرب فارس سوار را گویند ایشان بدین نام موسوم شدند و زبان ایشان بلقب ایشان ملقب و منسوب شد۔

فانی فنا شونده و نیست شونده از شرح نصاب۔

فانوس خیال و فانوس خیالی فانوسی باشد که اندرون آن گرد شمع یا گرد چراغ هر چیزی یعنی حلقه تصاویر از کاغذ تراشیده وصل کنند و آنچیز را بگردش آرند عکس تصاویر از بیرون فانوس بایک گونه لطف می نماید از سراج و برهان۔

فصل فا مع تای فوقانی

فتا بالفتح مرد جوان و بمعنی شجاع و سخی نیز آمده

فتح الباب کشادگی کارها و آغاز موسم برسات از لطائف۔

فتوت بضمتین و تشدید واو مفتوحه بمعنی جوانمردی و مروت آمده از منتخب و صراح و مؤید۔

فترت بالکسر بمعنی سستی و ضعف و زمان میان دو پیغمبر از منتخب و در صراح بهر دو معنی بالفتح ست۔

فتیان بفتح اول و کسر دوم جوانان از صراح

فتات بضم اول و فتح دوم جمع فترت

فتح بالفتح بمعنی کشادن و کشایش و نام حرکت حرف که آنرا زبر گویند و استعمال آن در عبارات ست و این حرکت را فتح ازان گویند که بتلفظ آن دهن انفتاح می یابد و نام فنی ست از فنون کشتی و آن حریف را از پس آمده درمیان کمر دست انداخته بالا کشیدن است از مصطلحات وغیره۔

فتوح بضمتین و حای مهمله کشایشها با بمعنی جمع فتح و بمعنی کشایش و شادی درین صورت مصدر است۔

فتور بضمتین سستی و سست شدن و مجازاً بمعنی خرابی از مدار و بحر الجواهر و لطائف و قاموس۔

فتر بالکسر و سکون تا و رای مهمله فرجه میان سبابه و ابهام و فرجه بالضم و جیم عربی کشادگی و فرق میان دو چیز از شرح نصاب و منتخب۔

فتش بالفتح کاویدن و جستجو کردن از منتخب و صراح۔

فتق بالفتح کشادگی و شگافتن و نام بیماری که خصیه کلان شود از منتخب و کشف۔

فتراک بالکسر و الی که بر عقب زین اسپ آویزند بجهت بستن شکار و غیره از سراج و مجمع الفرس و برهان۔

فتن بکسر اول و فتح ثانی لفظ عربیست بمعنی فتنها چرا که جمع فتنه است و بفتحتین بر وزن چمن نام شهریست در گجرات معرب پتن از سراج و برهان و منتخب۔

فتنه بمعنی شیفته شدن عاشق بر چیزی شدن از سراج۔

فتیان بالکسر جمع فتی بسکون یای تحتانی بمعنی مردان جوان از منتخب۔

فتان بالفتح و تشدید فوقانی فتنه انگیز از کشف و منتخب۔

فتادن بضم اول نه بکسر اول۔

فتنه عذاب و دیوانگی و باصطلاح بمعنی عاشق و فریفته و بمعنی معشوق هم آمده از منتخب وغیره۔

فتحه بالفتح حرکت زبر و استعمال این نزد بصریان در مبنی و معرب هر دو آمده

فتیله ماخوذ از فتل که بالفتح ست بمعنی تافتن و تابیدن و کسانیکه فلیته بتقدیم لام خوانند خطاست از بهار عجم و بعضی گویند اگر فلیته مشتق از فلتت بمعنی ناگاه گفته شود معنی آن ناگاه گیرنده شعله ای جلد گیرنده شعله گویند درست باشد۔

فتاته بفتح اول و هر دو تای فوقانی بمعنی ریزه هر چیز از برهان و سراج۔

فتوی بالفتح و در آخر الف مقصوره بصورت یا حکم شرع از منتخب و کشف

فتی بفتح اول و فتح فوقانی و در آخر الف مقصوره بصورت یای تحتانی بمعنی مرد جوان از وقت بلوغ تا چهل سالگی و بمعنی سخی نیز آمده از شرح نصاب و در لطائف نوشته که بفتح جوان و جوانمرد و بالضم جوانان و بفتح و کسر ثانی و تشدید تحتانی مرد جوان و بالف دراز نیز نویسند و با بالف نیز خوانند۔

فصل فا مع جیم عربی

فجا بکسر و فتح اول و مد مفاجات و ناگاه

کردن از لطائف وکشف ومنتخب -
فجیعت بر وزن حقیقت درد سخت
ومصیبت از مهذب وصراح ومنتخب -
فجعت بالفتح دردمندی ومصیبت -
فجاجت بکسر اول وهر دو جیم بمعنی خامی
وناپختگی از منتخب -
فج بالفتح وتشدید جیم راه کشاده میان
دو کوه از منتخب وصراح -
فجور بضمتین برانگیخته شدن بر معاصی
وزنا کردن وبالفتح مرد بدکار از منتخب -
فجار بالضم وتشدید جیم عربی جمع فاجر
وبالفتح وتشدید بسیار بدکاری کننده از مدار
فجل بالضم وبضمتین ترب وبالفتح وبفتحتین
سست شدن وسطبر شدن از منتخب
ودر لطائف بکسر اول وفتح جیم
سست ونامرد -
فجفج وفجفاج بضم هر دو فا بمعنی کسی که بسیار افواه
افتد بطریق اخفا وسخن با هم آهسته گفتن
واین عربی یا مبدل مجحجه است از لطائف
فجره بفتح اول وثانی وثالث زناکاران
وبدکاران واین جمع فاجر است -

فصل فا مع حای مهمله

فحوی وفحوا بالفتح ودر آخر الف
مقصوره وممدوده هر دو آمده بمعنی مضمون
ومعانی از کشف ومنتخب ورساله ابن حاجب -
فحش بالضم وحای مهمله وشین معجمه بد وبدگفتن
بدی از صراح ومؤید ومدار ومنتخب
فحص بالفتح وصاد مهمله بمعنی نیک جستن
وکاویدن چیزی از شرح نصاب ومنتخب -

فحل بفتح اول وسکون ثانی بمعنی نر که
ضد ماده باشد وستاره سهیل از منتخب ولطائف
فحول بضمتین بمعنی مردان نرهای حیوانات
واین جمع فحل است از منتخب وغیره -
فحم بالفتح وبفتحتین بمعنی زگال انگشت
که بهندی کوئلا گویند از منتخب -
فحاوی بالفتح جمع فحوی که بمعنی مضمون
وسخن است -

فصل فا مع خای معجمه

فخامت بالفتح بزرگی وقدر وسطبری
وبلندی از منتخب -
فخت بالفتح ودر آخر تای فوقانی بمعنی
فاخته بمعنی روشنی ماه از شرح نصاب
فخ بالفتح بمعنی تله وآن نوعی از دام است
که بدان مرغان را شکار کنند از برهان
وشرح نصاب -
فخذ بالفتح وسکون ثانی وذال معجمه
وبفتح اول وکسر ثانی بمعنی ران از منتخب
وشرح نصاب -
فخار بالفتح نازیدن وبکسر بسیار نازکننده
وبالفتح وتشدید خا سفال پخته وگل پخته
فخر بالضم نازیدن وبفتح اول وضم ثانی
بسیار نازنده از منتخب وفردوس اللغات
نازان وتکبر کردن وسرکش -
فخیم بزرگ قدر وهر چیز بزرگ از منتخب -
فخرالدین نام عالم اجل ومحقق اکمل
جامع معقول ومنقول واز تصانیف
معاصرانش خامه ودر زبان ملوک ایشان را
امام فخرالدین رازی گویند -

فخفره بفتح هر دو فا بر وزن سنقر تخم [illegible]
جو از سراج اللغات ودر رشیدی ولطائف
ودر برهان بمعنی غله نخود ومسور آبی رنگ هم
فخری بالفتح وخای معجمه وراء مهمله نوعی
از انگور از کشف وبهار عجم وچهار شرح
وفردوس اللغات -

فصل فا مع دال مهمله

فدا بکسر اول سر بها وسر خرید وآنچه فدا
کرده شود وبمعنی مصدر هم آمده -
فدامت بالفتح درشتی وپنجای کار
از منتخب -
فدفد بفتح هر دو فا بمعنی صحرا وزمین هموار
از لطائف ومنتخب -
فدک بفتحتین نام دهی که پیغمبر صلی الله علیه
وآله واصحابه وسلم در آنجا باغ خرما داشتند
از صراح ومؤید وغیره -
فدان بالفتح وتشدید دال در صحاح
نوشته است الثورین ودر منتخب گفته
که هر دو گاو با هم بندند در قلبه غرض
که چیزیست بهندی آنرا جوا گویند که
بر گردن هر دو گاو قلبه وارا به نهند
فدیه بالکسر چیزی که اسیر را بدان بخرند
وبمعنی سربها ومصدر هم از منتخب وصراح وغیره
فدائی بالکسر سر بها شونده وعوض
کسی جان دهنده وقربان شونده از
فردوس اللغات -

فصل فا مع ذال معجمه

فذلک بالفتح بر وزن مسالک گرچه
الف بسبب رسم الخط مکتوب نیست
باصطلاح بمعنی باقی وبقیه چیزی از شرح
خاقانی ودر مؤید نوشته که باصطلاح محاسبان
دفتر بمعنی جمع حساب بعد تفصیل

فصل فا مع رای مهمله

فر بالفتح بر وزن سر بمعنی پیش که
بعربی قبل گویند وبمعنی نزدیک ودور
وبالاخر آمده واین کلمه ایست که گاهی
زاید هم آید از سراج ودر عربی بمعنی
گریختن از منتخب وشرح نصاب وفر بالفتح
وتشدید ثانی بمعنی پوسیدن عذر وعیب
نکوییست از منتخب -
فربی بفتح اول وسکون را وفتح با ودر
آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی فربه
وکلان وفوری آورده است از جهانگیری -
فرادی بضم اول ودر آخر الف مقصوره
بصورت یا بمعنی تنها یان یعنی تنها تنها
واین جمع فرد است از منتخب وصراح -
فریب بکسرتین ویای مجهول فریفته شده
ومکر ودغا وطلسم از برهان وکشف -
فرس اصطلاحا چیزی باشد در وسط
ممدار اللاب قدری مرتفع از سطح عنکبوت
وقطب اصطرلاب را بدان استوار کنند
وآن مشابه باشد بشکل سر اسپ -
فراست بکسر اول بمعنی زیرکی فهم و
ادراک وزیرکی ودانائی وقیافه وآن
علمی است که از صورت ظاهر باطن برند
وبفتح اول سواری اسپ کردن ودانائی
در تمیز اسپان واسپ شناختن
از مؤید ومنتخب وبهار عجم -

فردسیت و فروسیت سواری اسپ و شناختن اسپ از منتخب ـ
فراهت بالفتح زیرکی و استادی و نیک رفتاری اسپ از منتخب ـ
فرات بالضم اول آب خوش و آب شیرین و نام رودی نزدیک کوفه از منتخب و شرح نصاب ـ
فرصت بالضم در منتخب نوشته که بمعنی نوبت چیزی و در فردوس اللغات آرام یافتن و مهلت دادن و بعض اهل لغت بمعنی موافقت روزگار نوشته ـ
فرتوت بالفتح بمعنی پیر سخت سالخورده از لطائف و برهان و در سراج نوشته که بمعنی سالخورده و از کار رفته و این صفت پیر واقع میشود ـ
فرت بالکسر و تای فوقانی بمعنی شتابی و جلدی از بهار عجم ـ
فرشت بالفتح و ثای مثلثه سرگین که در شکنبه باشد از لطائف و منتخب و در لطائف بمعنی شگافتن و پاره پاره کردن دیگر نیز نوشته ـ
فرج بفتح اول و سکون ثانی و جیم عربی اندام نهانی زن و مرد و رخنه و شگاف و دریچه و شگافتن و گشادن و گشادگی میان دو چیز و دوا شدن اندوه و بفتحتین بمعنی گشایش و آسایش بمعنی دل خوشی و مصارعت ظاهرا بمعنی اصطلاح عجمیانست و بضم اول و فتح را بمعنی شگافها جمع فرجه از منتخب و لطائف و صراح و شرح گلگشتی ـ
فروج بضمتین و جیم عربی شگافها و اندامهای نهانی زن و مرد و در نیصورت جمع فرج ست و بضم اول و فتح اول و تشدید رای مهمله مضموم و واو معروف بمعنی جوزه مرغ خانگی جمع آن فراریج می آید از صراح و منتخب و شرح نصاب ـ
فرخج بالفتح و خای معجمه مفتوح و جیم عربی بمعنی زشت و در برهان و سراج نوشته که بفتحتین و خای معجمه ساکن بمعنی نازیبا و زشت ـ
فرح بفتحتین و حای مهمله شادی و شادمانی و بمعنی مرد و بفتح و کسر ثانی بمعنی شادان از منتخب ـ
فروخ بفتح اول و سکون ثانی و خای معجمه عربی جوزه مرغ خانگی و بچه هر مرغ و افراخ جمع آنست و بفتح اول و ضم رای مشدد در فارسی بمعنی مبارک و همایون و زیبا و خوب و درین صورت مرکبست از کلمه فر که بمعنی زیبائی و شکوه است و رخ که بمعنی چهره باشد و آن فرخ بود یعنی کسیکه در روی او فر و زیبائی باشد و حرف ازین جنس بهم آمدند او نام کردند از منتخب و سراج و لطائف و برهان و صراح و شرح نصاب ـ
فرخ بفتح هر دو فا و سکون رای مهمله و خای معجمه بمعنی تره خرفه و این معرب پرپهن است از منتخب و رساله معربات و شرح نصاب ـ
فرسخ بالفتح و سین مهمله مفتوح و خای معجمه مقدار سه میل و این معرب فرسنگ است و هر میل چهار هزار قدم است راه هموار ست از منتخب و لطائف و رساله معربات و در برهان نوشته که هر میل چهار هزار گز و هر گز بیست و هشت مشت و در سراج نیز نوشته که میل چهار هزار گز و هر گز بیست و چهار انگشت ـ
فراخ معنی آن معروفست گاهی مجازا بمعنی بسیار آید از سراج ـ
فراسخ بفتح اول و ثانی و کسر سین مهمله جمع فرسخ ـ
فرود بضمتین بمعنی زیر و تحت از کشف و در برهان بکسر اول و ضم ثانی ـ
فرجد بالفتح و جیم عربی نیز مفتوح بروزن ابجد بمعنی پدر جد از برهان و رشیدی کشف ـ
فرح آباد بجای حای مهمله نام شهری در ایران ـ
فرغند بالفتح و غین معجمه مفتوح و سکون نون بمعنی اکاس پیل و آن نهالی ست که بر درختان تار دارد پیچد از لطائف ـ
فرصاد بکسر اول و صاد مهمله توت که میوه معروفست از برهان و دارو مؤید و در منتخب و صحاح نوشته که توت یاقوت سرخ ـ
فرقد بالفتح گوساله و هر یکی از آن دو ستاره که نزدیک قطب ست از منتخب و قاموس ـ
فرند بکسرتین و سکون نون معرب پرند بمعنی شمشیر یعنی جوهر شمشیر و جامه معروفست از منتخب و قاموس و صحاح و رساله معربات و در سراج بکسر اول و فتح ثانی ـ
فرسفند بکسرتین و تای فوقانی مفتوح صحیح باشد و فرسیند بجای آن غلط است ـ
فرزین بند آنست که فرزین را تقویت پیاده که پس او باشد مهره حریف را پیش آن نتواند آمد چرا که اگر مهره حریف پیاده را کشد فرزین بمقام او رو گرفته آید ـ
فرزد بضمتین و فتحتین و سکون رای معجمه گیاهی است که نهایت سبز باشد از برهان و مدار ـ
فرزند بفتح اول و سوم پسر و دختر هر دو را گویند ـ
فرائد جمع فریده که بمعنی مفرد و تنها ست ـ
فرس طنبور بمعنی خرک و آن چوبی یا استخوانی باشد که بر طنبور نصب کنند بهندی گهرج گویند ـ
فر بالفتح و تشدید در عربی بمعنی گریزنده و در فارسی بالفتح و تخفیف شان و شوکت و بمعنی نور و پرتو و در مؤید بمعنی زیبا و لهذا فرخ ازین مرکب است از سراج ـ
فراخور بمعنی لائق و سزاوار از سراج ـ
فرخار بالفتح و خای معجمه نام شهریست در ترکستان حسن خیز منسوب بخوبرویان از برهان و سراج و رشیدی و در مؤید و کشف بمعنی بتخانه نیز نوشته ـ
فرار بکسر اول گریختن و ترسیدن و بالفتح و تشدید را بسیار گریزنده از صراح و منتخب و کشف و بحر الجواهر و قاموس و مؤید و لطائف ـ
فرجار بالکسر معرب پرگار زیرا که فعلال بفتح اول در کلام عرب غیر از رباعی مضاعف نیامده چنانکه خلخال و زلزال ـ
فرخیر بروزن شبگیر بمعنی بنفشه که گل است و در برهان نوشته که با نون عربی ست ـ

فرفر بفتح هر دو فا بمعنی زود زود از جهانگیری -
فرغر بفتح فاو فتح غین معجمه تالاب کوچک از برهان -
فراز بفتح اول و در آخر زای معجمه بمعنی کشاده شده و لبسته شده و بمعنی بالا که ضد نشیب است و بمعنی نشیب نیز آمده و بمعنی فرو و زیر و بمعنی پر که بعربی علی گویند چنانکه فراز چشم یعنی بر چشم لیکن بدین معنی اسم است نه حرف و بمعنی پیش و کشاده و بمعنی عقب و بمعنی در آمده و فرا رفته و بمعنی قریب و نزدیک و بمعنی جنبش که بعربی [illegible] گویند و روشن و بمعنی بهم و فراهم و فراز نیز آمده از سراج و برهان و جهانگیری و لطائف -
فرز بالکسر و در آخر زای معجمه مخفف فرزین که مهره شطرنج است و آن بمنزله وزیر باشد و در رفتار آن [illegible] باشد از برهان -
فراویز بفتح یا مستور معروف [illegible] دامن جامه از برهان -
فرامرز بفتح و با [illegible] مضموم و سکون را [illegible] و زای معجمه نام پهلوانی از سپاه داراب دارا از سراج -
فریبرز بالکسر نام پهلوانی و نام پادشاهی از شرح قاآنی -
فرامرز بفتح و میم مضموم نام پسر رستم ابن زال از سراج -
فرزد [illegible] تا [illegible] از برهان و بمعنی فرود نیز آمده [illegible] بدال معجمه [illegible]

[illegible] که هر دال مهمله که قبل از وی حروف علت باشد آنرا دال معجمه خوانند هم [illegible]
و فرونیز بفتح اول و سکون ثانی و کسر واو مخفف فراویز که بمعنی سنجاف جامه است -
فرنجه بفتح اول و یای معروف گیاهیست خوشبو دار که بهندی مرجیا گویند گویند از برهان و شرح نصاب و بعضی برای فارسی گفته -
فرنیس [illegible] اول و بای معروف و سین مهمله بعربی عنبری را گویند که از [illegible] از صراح و [illegible] بجیم فارسی [illegible] از برهان -
فرس [illegible] و سین مهمله بمعنی اسب و نام [illegible] و منزل [illegible]
فراس بالفتح [illegible] و تشدید رای [illegible] نام [illegible]
فرود [illegible] بکسر دال مهمله [illegible] نام بهشت [illegible] که [illegible] الاسم بهشت و بوستانی که انجیر در بهر [illegible] بود و ریان وجود باشد از درخت انگور و خرما و [illegible] آن [illegible] که [illegible] باغ انگور است [illegible] زینت که فردوس [illegible] و در [illegible] فی التاریخ [illegible] و در قاموس [illegible] که [illegible] در [illegible] انگور [illegible] بود در اصل عربیست یا رومی یا سریانی که بعربی نقل کرده اند و نیز گفته که فردوس [illegible] است و فرادیس و منه الفردوس [illegible] -
فرادیس بفتح اول و کسر دال و یای

معروف جمع فردوس از منتخب -
فرنگیس بفتحتین و سکون نون و کسر کاف فارسی و یای مجهول و سین مهمله نام دختر افراسیاب که در نکاح سیاوش بود و کیخسرو پسر اوست از برهان و جهانگیری -
فراست شناس قیافه شناس [illegible] علمیست که بدان از صور [illegible] سیرت [illegible]
فروس بضمتین جمع فرس که بمعنی اسب باشد -
فرنش بفتح فا و رای مهمله مکسور [illegible]
و [illegible] بمعنی [illegible] تاراج از صراح -
فرش بالفتح بساط و بام [illegible] کردن [illegible] و [illegible] از جهانگیری -
فراش [illegible] ادای [illegible]
[illegible] از [illegible] نصاب و منتخب -
فروکش فرود آمدن در جای و اقامت کردن و بمکانی [illegible] نیز آمده [illegible] فرود آمدن در جای -
فرصت بضم اول و فتح ثانی و صاد مهمله جمع فرصه [illegible] و منتخب بالفتح [illegible] بدن و [illegible] -
فرض بالفتح [illegible] کردن و [illegible] چیزی [illegible] کردن و [illegible] دادن [illegible] اندازه کردن و فریضه و واجب کرده خدا و توانگری از منتخب و صراح -
فرالقوس [illegible] همزه که [illegible] چهارم [illegible] فرو [illegible] از [illegible] و نام [illegible] از منتخب -
فروال [illegible] بمعنی زیاد [illegible]

فرع بالفتح بمعنی شاخ درخت از منتخب -
فروع بضمتین شاخها و باصطلاح اهل [illegible] بمعنی علم فقه -
فروغ بضمتین بمعنی روشنی از جهانگیری و رشیدی و مؤید -
فرق بالفتح جدا کردن و کشادن راه میان موی سر و بالکسر گوسفندان و بکسر اول و فتح ثانی گروه جمع فرقه از منتخب و در لطائف نوشته که فرق بالفتح بمعنی مهرکه بعربی راس گویند و بمعنی کشادگی میان موی سرکه در هندی مانگ گویند و در برهان نوشته که بفتح اول و سکون ثانی بمعنی میان [illegible]
فرقد [illegible] ستاره [illegible]
[illegible] از منتخب -
فرق گروهی که از [illegible] جدا شده [illegible] و دیگر [illegible] نوشته که فرقه گروه [illegible] از [illegible]
[illegible]
فرسنگ [illegible] چهار هزار گز [illegible] از برهان و در سراج [illegible] چهار هزار گز [illegible] دوازده هزار [illegible]
[illegible]

چهار هزار قدم اشتر را هموار ست۔
فرنگ بفتحتین وکاف فارسی نام ملک معروف وکنایه بمعنی صبح سفید ومعزز زمان از شرح گلگشتی۔
فرنجک بفتحتین وسکون نون وفتح جیم عربی وکاف عربی کابوس وآن سنگینی دگرانی باشد که در خواب بر مردم افتد از برهان وبعضی نوشته که نوعی از دیو ست که بخواب مردم را زیر کند۔
فرهنگ عقل وادب واندازهٔ هر چیز نگاهداشتن وبمجاز بمعنی کتاب لغات فارسی چنانکه فرهنگ جهانگیری وفرهنگ رشیدی از برهان وسراج ولطائف۔
فرگل بالفتح وکاف فارسی بضموم نوعی از پیراهن سرمائی از بهار عجم۔
فرجام بالفتح بمعنی انجام وانتها وآخر ونکوئی آخر کار از برهان ورشیدی ولطائف وبهار عجم ودر سراج نوشته که مراد اهل لغت فرجام را بمعنی آخر کار ویا انتها ومراد از انجام نوشته اند لیکن مراد بمعنی عاقبت معلوم میشود وبمعنی لائق پس نافرجام بمعنی بدعاقبت وبمعنی نالائق باشد۔
فرزان بالفتح ماه دوازدهم از برهان۔
فروردین بالفتح وواو مفتوح وسکون راء مهمله وکسر دال ویای معروف اسم ماه اول آفتاب در برج حمل وآن سی ویک روز است واین ماه سر سال باشد واول ماه از هر سه ماه بهار وولایت همین ست وبهمین این ماه قریباً بسیاطه کوئید
در روز نوزدهم هر ماه شمسی را نیز فروردین نام ست از رشیدی وبرهان وسروری۔
فرنافتن بکسرتین فریب دادن از کشف۔
فراشین جمع فرزان واین تصرف فارسیدانان عربی دانست که جمع لفظ فارسی را بطور عربی آورده اند از بهار عجم۔
فراوان بکسر بسیار از کشف۔
فروزان بضمتین روشن از کشف وبرهان۔
فروکش شدن بمعنی ماندن وتوقف کردن در جای وفرود آمدن از چراغ هدایت وبهار عجم ورشیدی۔
فرستادن بکسرتین معروف ست مستفاد از برهان۔
فرزین بالفتح نام مهرهٔ شطرنج لفظ فارسی ست وبالکسر معرب آنکه تفاعیل وفعاول بفتح اول در لغت عرب نیامده لهذا از منتخب اگر بفتح اول لفظ فارسی ست در حالت تعریب بالکسر گویند وهمچنین بجیم اینها از منتخب ومدار ومؤید وکشف وبرهان ودر چراغ هدایت نوشته که فرزین بالفتح نام مهرهٔ که در بازی شطرنج ست ودر اصل فرزان بود بمعنی عاقل لهذا فرزانه بمعنی عاقل است بزیادت های نسبتی پس اطلاق این بر مهرهٔ مذکور مجازاً بود زیرا که مهرهٔ مذکور را وزیر دانند ووزیر عاقل بود وفرزین بالکسر معرب آنست۔
فرزین نهادن کنایه از رخ نهادن چراکه رفتار فرزین رخ پیدا شد۔
فریدون بکسرتین نام پادشاهی
عظیم الشان که او ضحاک را کشته پادشاه شده بود از سروری ومدار۔
فرا گرفتن آموختن ویاد گرفتن ومعلوم کردن از چراغ هدایت۔
فرا فگندن عاجز ساختن
فرا رسیدن اجل مقدر رسیدن
فروخوردن تحمل کردن۔
فرقان بالضم قرآن مجید وانچه جدا کننده حق از باطل باشد از لطائف ومنتخب۔
فرقدان وفرقدین بفتح اول وسوم وچهارم نام دو ستاره نزدیک قطب شمالی که گرد اگرد قطب میگردند ومدام از شام تا صبح ظاهر باشند وغائب نمیشوند از صحاح وغیره۔
فرمودن معروفست وبمعنی آمدن ورفتن از مصطلحات۔
فرهنجیدن بالضم فرهنج کردن ادب کردن از لطائف۔
فرشه بالفتح بروزن سرده بمعنی آویختن ردباه از منتخب۔
فرسوده بالفتح چیزیکه کهنه وریخته شده باشد از برهان۔
فرغانه بالفتح وغین معجمه ونون نام ولایت ست از ماوراء النهر مابین سمرقند واندجان ونام شعبه از موسیقی وآن شعبه از نهاوند ست از سراج وبرهان۔
فروزینه بالضم آنچه که بدان آتش افروزند از خار وخاشاک وبمعنی چقماق از سراج وبرهان۔
فره بالفتح وتشدید راء مهمله مفتوحه
بمعنی شان وشوکت وعظمت وبکسرتین وتخفیف راء مهمله وهای ملفوظ بروزن گره بمعنی زیادتی وغلبه وشدت وظفر وبمعنی زیاده وافزون وغالب ومظفر از سراج وکشف وبفتحتین وتخفیف بمعنی خوش منش از لطائف ودر منتخب بفتحتین بمعنی سخت شاد شدن۔
فرزانه بالفتح حکیم ودانشمند واین منسوب است به فرزان که بمعنی دانش وحکمت است از برهان وجهانگیری۔
فرزجه بالفتح وحرف سوم زای معجمه مفتوح وجیم عربی پارچه که از او دوا تر کرده در ذکر برو یا قبل نهند واین معرب پرزه است از بحر الجواهر ورساله معربات۔
فرو با بکسر اول بمعنی برا اصل وبی اصل از مؤید وکشف وبرهان۔
فرشته بکسرتین در اصل فرسته بود بسین مهمله اسم مفعول از فرستادن ست پس سین مهمله را بشین معجمه بدل کرده اند وفرشته ترجمه ملک ست که ماخوذ از الوکه باشد که بمعنی فرستادن ست از برهان ومؤید ورشیدی وجهانگیری وبهار عجم وسراج اللغات ونیز در سراج نوشته که فرشته در اصل پرسته بفتحتین بمعنی عبادت کننده ماخوذ از پرستیدن۔
فروخته بکسر اول بیع کرده شده وروشن از برهان ومؤید۔
فرجه بالضم وجیم عربی کشادگی واز که فرق که میان دو چیز باشد وشگاف

چیزی بفتحتین از تنگی و دشواری بیرون شدن از مدار و بحر الجواهر و کشف وصراح و شرح نصاب۔

فریسه بسین مهمله صیدی که شیر یا یوز یا سگ گردن او شکسته باشد و بمعنی با ولی نیز آمده۔

فرهیخته بالفتح و های مکسور و یای تحتانی و خای معجمه بمعنی ادب آموخته شده۔

فربه بفتح اول وکسر بای موحده معروف است و اطلاق این لفظ بر حیوانات میشود

فرهی بالکسر و یای تحتانی ردع و افتراز از منتخب

فراه بفتح نام شهریست نزدیک سیستان و از انجاست ابو نصر فراهی صاحب نصاب الصبیان از منتخب و در شرح نصاب نوشته که شهریست نزدیک هرات۔

فرضه بالضم و ضاد معجمه از بنادر مکانی را گویند که باج از مردم تجار می ستانند از شرح خاقانی و در صراح نوشته که دهانه جوی و جای در آمدن کشتی از لب دریا۔

فریضه فرموده خدا از نماز و روزه از منتخب و صراح۔

فراشه بالفتح و تشدید راو شین معجمه بمعنی جاروب نوشته اند۔

فرشوده بالفتح و شین معجمه مضموم بمعنی سرشته و پیچیده از لطائف۔

فرلشته بکسر تین و یای مجهول اصل فریشته بود بای موحده را بفا و دال را بفوقانی بدل کرده تحتانی ثانی بجهت تخفیف حذف کردند بمعنی فریب خورده و مجازاً بمعنی عاشق آید۔

فرفته مخفف فریفته۔

فرائض پنجگانه نماز پنجگانه یا ارکان ایمان که پنج است چنانکه صوم و صلوٰة و حج و زکوٰة و یکبار خواندن کلمهٔ شهادت و نزد بعضی خمس که بسادات می دادند۔

فرخنده بفتح اول و ضم و فتح خای معجمه هر دو درست است از مدار و مؤید۔

فروجه بالفتح و تشدید رای مضموم و جیم عربی جوزه مرغ یعنی بچهٔ ماکیان۔

فرفره بفتح هر دو فا چرم مدور مدور و سوراخ که کودکان در رشته کشیده بدو دست پیچ آرند بهندی پهرکی گویند از جهانگیری

فرجی بالفتح و جیم عربی نوعی از قبای بی بند کشاده پیش بعضی تکمه افزایند و بیشتر بر فراز جامه پوشند از آئین اکبری۔

فرهی بفتح اول باشان و شوکت و پرنور و زیبا منسوب بفر و بکسر تین مخفف فرهی بمعنی افزون و غالب است۔

فردی بالفتح و دال مهمله و یای مجهول کلمهٔ مرکب است یعنی یگانه و فرد بودی از حواشی مثنوی مولانا روم۔

فصل فا مع زای معجمه

فزع اکبر بفتحتین کنایه از قیامت۔

فزع بفتحتین و عین مهمله بمعنی خوف و ترس و بجیم و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی ترسان از منتخب و صراح و بحر الجواهر و لطائف و شرح نصاب۔

فزودن بالضم بمعنی یاد کردن از کشف

فزون بضمتین بمعنی فزودن و قیل بفتح اول۔

فصل فا مع سین مهمله

فسحت بالضم فراخی و کشادگی مکان از منتخب و صراح و مدار و مؤید۔

فسخ بالفتح و خای معجمه فسادکردن در رای و فکر و بازگردانیدن بیع و نکاح و برگردانیدن عزم از منتخب و صراح بمعنی زائل کردن۔

فسار بکسر چیزیست از چرم که بر کله اسپ باشد و بعضی آنرا تخته گویند و مخفف افسار نیز که بمعنی رسن اسپ از شرح نصاب و کشف۔

فسوس بکسر اول و واو مجهول بازی و ظرافت و سخریه و استهزا و بمعنی دریغ و حسرت و بواو معروف نام شهر دقیانوس از برهان و جهانگیری و در رشیدی بضمتین است مخفف افسوس بمعنی دریغ و استهزا۔

فستق بالضم و تای فوقانی مفتوح معرب پسته و بضم تا نیز درست از منتخب و رسالهٔ معربات و در کشف بکسر اول و فتح فوقانی۔

فسوق بضمتین بمعنی فسق و بفتح اول و ضم ثانی مرد یکه پیشه فسق کند از منتخب۔

فسق بالکسر ترک امر حق نمودن و کار بد کردن از منتخب۔

فسکل بکسر اول و سوم نام اسپ دوازدهم و در منتخب نوشته که این نام اسپ دهم است۔

فستقم بفتح اول و کسر قاف اشارتیست بآیهٔ کریمه فاستقم کما امرت یعنی پس استوار باش ای محمد چنانکه امر کرده شده تو۔

فسردن بضمتین از سردی منجمد شدن از سراج و برهان و سروری و مدار و مؤید و جهانگیری و کشف۔

فسائیدن بهمزه و **فسانیدن** بنون هر دو درست بفتح اول افسون کردن و رام کردن از برهان۔

فسان بالفتح نوعی از سنگ که بدان کارد و شمشیر تیز کنند و بمعنی چیزی مدور که آنرا بگردش آورده کارد و شمشیر تیز کنند و بهندی سان گویند از برهان و در مدار بکسر نیز آمده۔

فسون بضمتین بمعنی افسون از مدار و مؤید و برهان و کشف گویند که افسون آنرا گویند که دران کلمات کفر نباشد بخلاف سحر۔

فسیح بالفتح بمعنی فراخ از شمس۔

فسقه بفتحات ثلاثه بمعنی فاسقان و این جمع فاسق است۔

فسده بفتحات ثلاثه فسادکنندگان و این جمع فاسد است۔

فسانه بالفتح مخفف افسانه بمعنی سرگذشت و ماجرا و بمعنی حکایت بی اصل مجاز است از سراج و برهان

فسانیدن بالفتح افسون کردن

فستقی بالضم رنگیست سبز بزردی مائل فستقی

برنگ مغز پسته و این معرب پستکی ست

فصل فا مع سین مهمله

فشار بالفتح بمعنی افشردن و باین معنی بکسر نیز آمده از برهان و بهار عجم و جهانگیری و بضم اول شر یان بیهوده و دشنام و باین معنی هم فارسی ست از لطائف وغیره۔
فشر بالفتح شر یان بیهوده از لطائف
فش بالفتح مرادف دش بمعنی مانند و بمعنی شمله دستار و بمعنی موی یال اسپ از مؤید و برهان رشیدی و کشف و سراج۔
فشافش بفتح هر دو فا آواز تیغ باران در جنگ و آواز تیر انداختن پیاپی در پیاپی از برهان۔
فشردن بضمتین چیزی را بشت بزور گرفتن یا بر چیزی پا نهاده زور کردن از سراج و مؤید و مدار و کشف۔
فشاردن بکسر بمعنی افشردن و خلانیدن از مؤید۔
فشاندن در کشف بکسر اول۔

فصل فا مع صاد مهمله

فصل الخطاب احادیث نبوی صلی اللہ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم که فاصل است میان حق و باطل یعنی جدا کننده است حق را از باطل هر کلامیکه فصیح و روشن باشد و فرق کننده بود میان حق و باطل از منتخب وغیره۔
فصل قریب باصطلاح منطق آنکه نوع خود را از جمیع مشارکات در جنس امتیاز دهد چون ناطق بنسبت انسان

فصاحت کشاده سخن شدن و تیز زبانی و خوشگوئی از منتخب و باصطلاح علم معانی خالی بودن کلام ست از الفاظیکه زبان زد بلغا نباشد و از ضعف ترکیب کلمات یعنی تراکیب غیر مانوس و الفاظ ثقیل و درشت و اجتماع دو حرف از یک جنس که موجب ثقل ست چنانچه درین الفاظ جمع علم و صدق قول که دو عین و دو قاف جمع شدند و الفاظ غیر مانوس و لغات مشکله کذا فی مختصر المعانی و دیگر رسائل۔
فصد بالفتح رگ زدن و بستن و نوشتن خطاست از مؤید و منتخب و صحاح و مدار و بحر الجواهر۔
فصل بعید باصطلاح منطق آنکه نوع خود را از مشارکات در جنس فی الجمله امتیاز دهد چون حساس بنسبت انسان۔
فص بالفتح و تشدید بمعنی نگینه که بر انگشتری نشانند و بالکسر و بالضم نیز آمده از کشف۔
فصوص بضمتین هر دو صاد مهمله بمعنی نگینها جمع فص ست و نام کتاب در علم تصوف از شیخ محی الدین بن عربی در بیان اسرار حقیقت الٰهیه۔
فصال بکسر اول مفارقت و از شیر باز داشتن کودک را و جمع فصیل و بالفتح و صاد مشدد بمعنی جدا کننده تر و گاهی مجازاً بمعنی دربان و پرده دار آید

یا صفت پرده دار واقع شود چرا که جدا کننده است باریافتگان را از بیگانگان۔
فصیل بچه اشتر از شیر مادر جدا کرده شده و دیوار قلعه و عوام که صفیل گویند غلط است از منتخب و مدار و مؤید و کشف و منول۔
فصل بالفتح یک موسم از چهار موسم سال و یک بخش از سخن و پاره از کلام و جدا کردن و جدا شدن و پرده و حجاب میان دو چیز و باز داشتن و بریدن از منتخب و مجازاً بمعنی قطع چیزی نیز آید چنانچه فصل چوب بمعنی قطع چوب و باصطلاح منطق چیزیست که تمیز دهد شئے را از مشارکات ذاتیه و واقع می شود در جواب ای شئ هو فی ذاته چنانچه ناطق که تمیز میدهد انسان را از دیگر حیوانات که شریک اند او را در حیوانیت۔
فصول چهارگانه زمستان تابستان ربیع خریف۔
فصلی بعد از حمد و صلوٰة می گوید **محمد غیاث الدین** مؤلف این کتاب که آنچه حقیقت تاریخات از آئین اکبری و رساله قاضی نجم الدین خان و دیگر رسائل ثقات و تقاویم زائچات و کتب تواریخ بوضوح پیوسته بسبیل اختصار نیست تعریف تاریخ چنین کرده اند لوقت معلوم تنسب الیه زمان یاتی علیه یعنی روز معین که ایام دیگر را بدو باز جویند بدانکه فصلی تاریخی ست از سال شمسی که بفصل تعلق دارد ما

ماخذ آن تاریخ هجری قمری باشد و تفصیل این اجمال برین منوال است که در عهد جلال الدین اکبر بادشاه هرگاه که در دفاتر تحصیل خراج هندوستان طرز جدید سیاق میرزایان فارس قرار یافت بجهت حمیت اسلام تاریخ سنبت بکرماجیت که در دفاتر هند از قدیم معمول بود برآورده سال هجری قمری که دران وقت بود مندرج ساختند لیکن چون مدار تحصیل خراج بر فصول شمسیه است لهذا اتفاقاً بسیار پیدا شدن گرفت ازین باعث بقول دیوان ٹوڈرمل و بقول میرزایان فارسی درانوقت که سنین هجری نهصد و هفتاد و یک بود اتفاقاً دران ایام مبدا سال هجری که غره محرم باشد با ایام ابتدا فصل خریف و قرب زمان اعتدال لیل و نهار که نزد هندیان یازدهم درجه سنبله است مطابق افتاده دران وقت سنین هجری را تا آن قدر که گذشته بود فصلی نام نهاده آغاز سال از تحویل شمس سنبله که تقریباً ابتدای ماه کوار و شروع هنگام درودن زراعت فصل خریف باشد مقرر ساختند چون سال تاریخ هجری که قمری بود در دفاتر تحصیل خراج بسبب تعلق فصل بسال شمسی منتقل گردید و در دیگر مقامات سال تاریخ هجری بدوازده شهور قمری بدستور سابق بحال ماند پس بمقابله تعداد ایام هر دو تاریخ در مدت دو سال و هشت ماه و شانزده روز

وچهار گهڑی زیادت یک ماه در شهور قمری پیدا
گشت چرا که سال شمسی سه صد و شصت
و پنج روز و ربع روز باشد و سال قمری
سه صد و پنجاه و چهار روز و بست و دو
گهڑی باشد و درینجا مراد از روز مجموع
روز و شب ست که شصت گهڑی باشد
پس ازینجا دریافت شد که سال قمری
کوتاه باشد از سال شمسی بده روز و پنجاه
و سه گهڑی و نیم و سال شمسی دراز
باشد از سال قمری هفت گهڑی کم یازده
روز تقریبا و بهمین زیادت یک ماه را
هندیان ماه لوند گویند بعد انقضای
مدت صد سال فصلی شمسی زیادت سه
سال و چند روز بر صد سال هجری قمری
فرو می آید چنانچه در وثائق مکتوبهٔ عهد
نور الدین جهانگیر تفاوت هجری و فصلی
بدو سال ست و در ابتدای عهد عالمگیر
اورنگ زیب تفاوت سه سال چنانچه
در اخیر عهد اورنگ زیب میر محمد جعفر رومی
برای امر واحد مطابق سنه هجری و فصلی دو
تاریخ گفته تاریخ هجری لفظ [illegible] است
و تاریخ فصلی لفظ [illegible] در میان این هر دو
تاریخ تفاوت مقدار چهار سال است و در
قبالجات مرقومهٔ زمانهٔ محمد شاهی تفاوت
پنج سال بنظر آمده و رفته رفته تا الیوم
که یک هزار و دو صد و چهل و دو هجری
است و یک هزار و دو صد و سی و چهار فصلی
تفاوت میان سنین هر دو تاریخ بهشت
سال رسیده تخمین بزمانهٔ آینده

تفاوت در ترقی خواهد ماند در کتب
اخبار مذکور ست که یکی از اهل کتاب
بجناب امیر المومنین علی مرتضی کرم الله
وجهه آمده گفت که شما در کتاب خود
میخوانید لَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ
سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا یعنی درنگ
کردند اصحاب کهف در غار خود سه
صد سال زیاده کرده اند مردم نه سال
دیگر و ما زیاده بر سه صد در کتاب خود
نیافته ایم پس مخالفت میان هر دو
کتاب از چه راه ست حضرت امیر المومنین رض
فرمودند سه صد در کتاب شما بحساب
یونانیان است و در کتاب ما بحساب
عرب و سه صد سال یونانیان سه صد
و نه سال عرب میشوند کتابی متعجب شد
و اسلام آورد پس این قول حضرت
امیر المومنین کرم الله وجهه هم اشعار
بر همین معنی است که تفاوت شمسی و قمری
در یک صد سال سه سال تقریبی ست
و در سه صد سال نه سال میرسد

بیان سال هندیان و وجه پدید آمدن ماه ادهک که

بهرت ماه لوند گویند بدانکه نزد
هندیان سال چهار قسم ست یکی سال
نچهتر دوم سال ساونی سوم سال شمسی
چهارم سال قمری بیان اول و ثانی
که رائج نیست تطویل بیند اشته ترک
نموده بیان شهور و سال شمسی است
که کرهٔ فلک بر دوازده حصه منقسم شد

و هر حصه را بعربی برج گویند و اسامی
بروج دوازده گانه اینست حمل ثور
جوزا سرطان اسد سنبله میزان عقرب
قوس جدی دلو حوت هندیان برج را
راس نامند و اسامی دوازده راس
بطریق ترجمهٔ بروج مذکور اینست میکه
برکه متهن کرک سنگه کنیا تلا برچهک
دهن مکر کمبه مین شمس بحرکت
خاص خود که از مغرب بسوی
مشرق ست مسافت هر یکی را از حمل و ثور
و سرطان و اسد و سنبله در سی و یک روز
طی مینماید و جوزا را بسی و دو روز و هر یکی
را از میزان و عقرب و دلو و حوت بسی
روز قطع میکند و قوس و جدی هر یکی
را بست و نه روز و چند ساعت طی
می نماید و مدت ماندن آفتاب را ببرجی
ماه شمسی میگویند پس همگی مدت دوازده
شهور شمسی که مذکور شد سه صد و شصت
و پنج روز و پانزده و نیم گهڑی باشد و
ابتدای این سال از سنکرات میگیرند
یعنی از تحویل حمل شهور و سال قمری
هندیان اینست از وقتیکه قرص قمر
تکمیل شده شروع بانحطاط و نقصان
کند از همان وقت ماه قمری ایشان
شروع می شود و هنگامیکه قرص قمر کاملا
و بدور تمام گردد ماه ایشان نیز تمام
و کامل میشود و آن روز تمام ماه را ایشان
پورن ماشی گویند و آن مطابق تاریخ
سیزدهم ماه هلالی عربست روز دیگر

آنکه چهاردهم ماه عربی باشد قرص
قمر که شروع به نقصان و انحطاط کند
ایشان آن روز را پریوا نامیده اند و ابتدای
ماه قمری هندی از همین روز کنند و
اسامی شهور قمری هندی اینست چیت بیساکه
جیٹهه اساڑه ساون بهادون کوار
کاتک اگهن پوس ماگه پهاگن در
هر سال شش ماه ازین شهور مذکور
بطور شهور عرب سی روزه باشد و هر یکی
از شش ماه باقی بست و نه روز و ده
گهڑی و چهل پل باشد پس همگی مدت
دوازده شهور قمری که مذکور شد سه صد
و پنجاه و چهار روز و بست و دو گهڑی
باشد چون دانسته شد که سال شمسی
که به دوازده سنکرات تعلق دارد سه صد
و پنج روز و پانزده و نیم گهڑی باشد
و سال قمری هندی سه صد و پنجاه
و چهار روز و بست و دو گهڑی پس
تفاوت این باشد که سال شمسی
ده روز و پنجاه و سه و نیم گهڑی کلان
باشد از سال قمری لهذا از یک هزار
و چهار روز و سیزده گهڑی دو سال
و نه ماه شمسی مرکب می شود و همچنین از یک
هزار و چهار روز و نیم گهڑی دو سال
و دو ماه قمری ترکیب می یابند چون در
مقابلهٔ اعداد ایام شهور شمسی شهور قمری
را بسبب قلت تعداد ایام خود در
هر سال شش و نیم گهڑی کم یازده
روز زائد می ماند ازین باعث در مقابله

باب الفاء مع الزاء

فائز

مدت دو سال و نه ماه شمسی بسبب اجتماع این زیادت چیزی کم یازده روز که در سال قمری است دو سال و دو ماه قمری بهم میرسند بر آنکه شهور شمسی کامل هستند و شهور قمری کوچک بهمین جهت در سال سوم قمری بعد سه ماهی که ایام کسور مجتمع شده مدت یک ماه مکمل میشود و آن ماه را بالضرور باسم همان ماه موسوم ساخته ایشان سال سوم را سیزده ماهه گیرند یعنی آن زیادت یک ماهه در همان دو سال و نه ماه درج نموده از نظر می اندازند و علیحده بحساب ملحوظ ندارند تا سال قمری با سال شمسی برابر ماند و آن ماه زائده را و هم کبیسه را کبیساس گویند بفتح همزه و کسر دال و های مخفی و سکون کاف عربی و عامه خلائق لوند نامند و این ماه زائد از چیت تا کوار واقع شود و سوای این هشت ماه در پنج ماه دیگر افزوده نگردد اگر در سال سوم بنا بر مطابق شهور شمسی و قمری تدارک و تفاوت آنها یک ماه لوند نگیرند و زیادت ایام شهور قمری بهمان شهور قمری مندرج نسازند بالضرور هر ماه هندی بطور شهور عرب بهر موسم دائر و سائر گردد گاهی اساڑه در زمستان آید و گاهی پوس در تابستان سمند و نزد جمهور در دو سال و هشت ماه و پانزده روز و سی گهڑی زیادت یک ماه فراهم آید والله اعلم بالصواب.

بیان تاریخ هندی بدانکه اکثر

از تواریخ بعضی بر شهور شمسیه اند چنانچه چند تاریخ متعارفه بتقدیم اسماء شهور آنها نذکور میگردد و اسامی مشهوره شهور تاریخ رومی که ابتدای آن از مهرجان یعنی کانکه گیرند اینست تشرین اول تشرین آخر کانون اول کانون آخر شباط آذار نیسان ایار حزیران تموز آب ایلول این سال و میان سه صد و شصت و پنج روز و ربع روز است و هر یک از تشرین آخر و نیسان و حزیران و ایلول سی روز باشد و هر یک از ماههای دیگر سی و یک روز الا شباط که بیست و هشت روزه است و آن ربع زائد که در مدت چهار سال یک روز تمام میشود در ماه شباط افزایند و کبیسه گویند مبدای این تاریخ از عهد سکندر است که تا این زمان دو هزار یک صد و سی و هشت سال شمسی می شوند.

بیان تاریخ انگریزی بدانکه اسامی

مشهوره شهور تاریخ انگلشی اینست جنوری فروری مارچ اپریل مئی جون جولائی اگست ستمبر اکتوبر نومبر دسمبر سال ایشان مانند سال رومیان است هر یک از اپریل و جون و ستمبر و نومبر سی روزه و هفت ماه دیگر را سوای فروری سی و یک روز تمام زیند و فروری بیست و هشت روزه تا سه سال اعتبار کنند و در سال چهارم همان کسر ربع زائد را یک روز تمام گرفته ...

آخر فروری افزایند و بیست و نه روزه گیرند و آن وز کبیسه باشد قاعده بر آمد دریافت کبیسه اینست که سنه عیسوی را بر چهار تقسیم نمایند اگر خارج القسمت صحیح بلا کسر باشد آن سنه را سال کبیسه دانند اگر یک باقی ماند سال اول از سنه سال بلا کبیسه بود و اگر دو ماند سال دوم و اگر سه ماند سال سوم و مبدای این تاریخ از زمان ولادت حضرت عیسی علیه السلام گرفته اند لهذا تاریخ عیسوی نیز گویند و در این زمان یک هزار و هشت صد و بیست و هفت سال است از این تاریخ و یکم ماه جنوری که سر سال ایشان است بعد ده روز از تحویل آفتاب ببرج جدی که شروع دی ماه فارسی از آن تحویل است می شمارند شاعری شهور انگلشی و قاعده دریافت کبیسه بنظم آورده اینست

نظم

جنوری و فروری و مارچ و اپریل
و مئی و جون و جولائی اگست و نیز
ستمبر بدان ٭ بست اکتوبر نومبر هم دسمبر آخرین ٭
از شهور سال انگریزی بسان رومیان ٭
سی بود اپریل و جون و نیز ستمبر دگر ٭
شد نومبر این همه سی روزه باشد در بیان ٭
فروری دو کم بود لیکن بسال چارمین ٭
یک بر این افزا کبیسه است و نه گردد عیان ٭
هفت باقی سی و یک و زین سنه گر قسمت کنی ٭
سالهای عیسوی بر چهار تا [illegible]

مهربان ٭ بر نیاید کسر گر سال کبیسه شد همین ٭ ور بر آید پس به ترک کسر کن تقسیم آن ٭ گر یکی ماند ز سال بی کبیسه اول است ٭ در دو دوم در سه سوم سال باشد بیگمان ٭

بیان تاریخ فارسی یزدجردی

اسامی شهور تاریخ فارسی که آن را تاریخ یزدجردی نیز گویند اینست فروردین اردی بهشت خرداد تیر مرداد شهریور مهر آبان آذر دی بهمن اسفندارمذ سال ایشان در تعداد ایام برابر سال رومیان است لیکن هر ماه را سی روزه گیرند و پنج روز زائد را در آخر اسفندارمذ زیاده کنند و آن پنج روز را خمسه مسترقه گویند و آن کسر ربع را متاخرین ترک می نمایند و متقدمین در مدت یک صد و بیست سال جمع کرده یک ماه تمام می گرفتند و سال صد و بیستم را سیزده ماهه ساختند و هر روز ماه را نیز نزد فارسیان نامی مقرر است از جمله بهمن اردی بهشت شهریور اسفندارمذ خرداد مرداد دیبادر آذر آبان خور ماه تیر گوش دی بمهر مهر سروش رشن فروردین بهرام رام باد دیبادین دین ارد اشتاد آسمان زامیاد مارسفند انیران بهر ماه روز یکه نام با نام روز مطابق افتد عید کنند و اسامی خمسه مسترقه اینست اهنود و اسفندار و بهشت

غیاث اللغات

باب ت

هشتصد و نود ... مبدای این تاریخ از اول
پادشاهی یزدجرد است که تا این نوشتن
یکهزار و یک صد و نود و شش
سال گذشته و هر سال درین تاریخ
از تحویل آفتاب باول درجه برج حمل
گیرند آنرا روز نوروز نامند
بیان تاریخ جلالی اسامی مشهوره
تاریخ جلالی که آنرا تاریخ ملکشاهی نیز
گویند بعینه اسامی مشهوره یزدجردی
است لیکن ... اسامی شهور
یزدجردی را ... سال
این تاریخ ... و پنج روز
و پنج ساعت ... دقیقه ...
کنند و هر ماهی را سی روز گیرند و خمسه
مسترقه را در آخر اسفندارمذ زیاده
کنند و در سال چهارم ... [illegible]
[illegible]

ازین تاریخ یکهزار و هشتصد و هشتاد
و چهار سال سپری شده هرگاه ...
با هم ... تاریخ ...
سوای سنبت ... تاریخ ...
مقرر نمود و سال آنرا ...
تا امروز ... سال ...
و هفتصد و چهل و نه سال ...
... این ... تاریخ ...
ماه ... آفتاب ... باشد
... آفتاب ...
... باشد ...
... روز ...
... شمسی ...
[illegible]
بیان تاریخ هجری اسامی مشهوره
[illegible]

دوازده شهور هلالی سیصد و پنجاه و چهار
روز باشد و مبدای این تاریخ هجری
از زمان هجرت حضرت پیغمبر خدا صلی الله
علیه و آله و صحابه و سلم از مکه معظمه
بمدینه منوره است لهذا سال این تاریخ را
سنه هجریه نامند ... سال
... هزار و دو صد و چهل و دو سال است
... آورده ...
که سبب وضع تاریخ هجری آنست که ...
... بود در زمان ...
حضرت عمر رضی الله عنه ... نوشت که از
جانب ... صادر ...
تاریخ معلوم نمیشود که کدام وقت
نوشته شده باید که ... اگر ...
بتعیین تاریخ آن باید پرداخت پس
حضرت عمر رضی الله عنه با صحابه ...
[illegible]

... این عقده ...
مرقوم ساخته با امیر المؤمنین علی ...
رضی الله عنه فرستاد ... آنحضرت ...
بهجرت فرمودند پس بنابر اشارت
آنحضرت مبدأ تاریخ از هجرت
نمودند ... ابتدای ...
... اسلام ...
... دولت اسلام ...
... هجرت ...
حضرت ...
کفار ... منوره ... تاریخ
... دوازدهم شهر ربیع الاول و این
تاریخ هجری ... هفتاد ...
از هجرت ... تاریخ
[illegible]

بیان تاریخ جلوسی ...
[illegible]

دین پناه معین الدین محمد اکبر ثانی سنه ستم
و ابتدای سال از تاریخ هفتم ماه رمضان

بیان تاریخ الٰهی تاریخ الٰهی
عبارتست از تاریخ جلوس جلال الدین
اکبر پادشاه که بسوم ربیع الآخر سنه نهصد
شصت و سه هجری اتفاق افتاده
و ماه شمسی حقیقی ست کبیسه درین تاریخ
نیست نام ماه و نام روزها فارسی
یعنی قدیمی یزدجردی را بحال خود گذا
و شمار روزهای ماه از بیست و نه
تا سی و دو باشد بموجب بیت مشهور

بیت لا و لا لب لا و لا لا شش
مهست ط ل ل کط و کط ل ل شهور کوته
دو روز لیسین را که سی یکم و سی دوم
باشد بروز و شب اصطلاح ساخته با لفعل
که سنه هجری یکهزار و دو صد و چهل
و دو است سنه تاریخ الٰهی دو صد
هفتاد و یک است۔

بیان تاریخ ترکی این را تاریخ
الغوز و تاریخ غازانی نیز گویند و اسامی
شهور تاریخ ترکی این است آرام آی ای گندی
آی اوجونج آی ترتنج آی بیشنج آی
التنج آی ایتنج آی سکزنج آی
توقزنج ای اونونج آی ارنیرنج ای
اون ایکنج آی سال ترکان بطور هندیان
قمری باشد گاهی سی روزه و گاهی بیست و
نه روزه و سال سوم یک ماه کبیسه بدستور
اهل هند افزوده سال سوم را سیزده ماهه
گیرند و نام ماه سیزدهم اینست سو آی

و ابتدای سال از اجتماع شمس و قمر باشد
که در برج حمل واقع شود و ابتدای
هر ماه از اجتماع گیرند اگر اجتماع پیش از
نیمروز شود از همان روز ابتدای
ماه کنند و اگر بعد از نیمروز شود از روز
دیگر ابتدا کنند بهمین جهت همیشه ماه ترکیه
یک روز یا دو روز از ماه عربیه پیشتر بود
مبدای این تاریخ از ابتدای پادشاهی
غازانست که تا این وقت چهار هزار
و یکصد و بیست سال ازین تاریخ سپری
شده بود و ابو ریحان گوید که ترکان نه
عدد بر سالهای ناقصه رومی افزایند
و بر دوازده قسمت کنند آنچه بماند از
موش آغاز نهند و بهر حیوانی که رسد
سال وی باشد هر چند آغاز سال
معلوم نگردد لیکن ازین حساب نجمی
شناسائی بدست می افتد که کدام سال
است ازین دوازده نام دارد سال
اول سیچقان ییل یعنی سال موش سیچقان
بکسر سین مهمله و سکون جیم فارسی و قاف
بمعنی موش و ییل بدو یای تحتانی ثانی
معروف بمعنی سال دوم اود ییل بضم
اول و سکون واو و دال مهمله موقوف
بمعنی سال گاو سوم پارس ییل بمعنی
سال پلنگ چهارم توشقان ییل بفتح
فوقانی و کسر واو و سکون شین معجمه
و قاف بمعنی سال خرگوش پنجم لوی ییل
بلام و واو مجهول و کسر یای تحتانی
اول بمعنی سال نهنگ ششم ییلان ییل

بکسر یای تحتانی اول بمعنی سال مار هفتم
یونت ییل بضم یای تحتانی و واو معدوله
و سکون نون و تای فوقانی بمعنی
سال اسپ هشتم قوی ییل بواو مجهول
بمعنی سال گوسپند نهم بیچی ییل بیای
عربی مکسور و یای معروف و جیم فارسی
بمعنی سال بوزنه دهم تخاقو ییل بفتح
تای فوقانی و خای معجمه و قاف مضموم
بمعنی سال مرغ یازدهم ایت ییل بکسر
اول و یای معروف و تای فوقانی بمعنی
سال سگ دوازدهم تنگوز
[illegible]
و ضم کاف فارسی و زای معجمه ساکن
بمعنی سال خوک

تاریخ آدم علیه السلام هفت
هزار و یکصد و هفتاد سال شمسی از
ابتدای آدم تا اینم گذشته۔

تاریخ طوفان سر آغاز از زمان
طوفان گیرند سال شمسی حقیقی و ماه قمری
ابتدای سال از حمل گیرند تا این سال
چهار هزار و نه صد و بیست و هشت
سال گذشته۔

تاریخ بخت نصر آغاز از عنفوان
فرمانروایی او سال شمسی سه صد و شصت
و پنج روز بی کسر هر یک ماه سی روزه و پنج
روزه در آخر افزایند دو هزار و پانصد
و هفتاد و سه سال تا حال گذشته

تاریخ موسیٰ علیه السلام سه هزار
و یکصد و سی و هفت سال شمسی گذشته

تاریخ جدهشتر بدانکه پیشتر در هندیان
سنبت راجه جدهشتر رواج داشت
راجه مذکور نزد ایشان در آغاز
کلجگ حال بوده و تمام جهان را
برگشاده و تا این زمان از سنبت
ایالت او چهار هزار و نه صد و بیست
و هشت سال شمسی گذشته۔

تاریخ ابراهیم علیه السلام چهار
هزار و دو صد و ده سال گذشته۔

تاریخ داود علیه السلام سه هزار
و پانصد و چهل و دو سال گذشته

تاریخ منجم مطابق قول اهل
[illegible] از ابتدای آفرینش
گیرند گویند که دران هنگام همگی سیاره
در اول حمل بودند سال شمسی باشد
تا اکنون یک لک و هشتاد و چهار هزار
و نه صد و سه سال گذشته

تاریخ ابتدای عالم بقول
حکمای هند ۱۹۵۵۸۰۴۹۲۳
یعنی یک ارب و نود و پنج کرور و پنجاه
و هشت لک چهار هزار و نه صد و سی
و سه سال شمسی گذشته و قول حکمای
هند آنست که حق سبحانه تعالی درین
عالم فانی چهل و سه لک و بیست هزار
سال شمسی را یک دور آفریده است
مشتمل بر چهار قرن قرن اول را
جگ نام است مدت آن ۱۷۲۸۰۰۰
یعنی هفده لک و بیست و هشت هزار
سال بوده است قرن دوم را تریتا

نام باشد مدت آن ۱۲۹۶۰۰۰ یعنی دوازده لک و نود و شش هزار سال بوده است قرن سوم را دواپر نام باشد مدت آن ۸۶۴۰۰۰ یعنی هشت لک و شصت و چهار هزار سال بوده قرن چهارم را کلجگ نام است ابتدای آن ماگه بدی اماوس یعنی بست و نهم ماه که آفتاب در جدی بود و این زمان عمل اوست مدت آن ۴۳۲۰۰۰ یعنی چهار لک و سی و دو هزار سال تا اکنون منجمله مدت کلجگ ۴۹۲۸ یعنی چهار هزار و نه صد و بیست و هشت سال گذشته ۴۲۷۰۷۲ یعنی چهار لک و بست و هفت هزار و هفتاد و دو سال باقی مانده هرگاه که باقی کلجگ تمام خواهد شد دوره دیگر بترتیب مذکور شروع خواهد گشت والله اعلم بالصواب

فصل فا مع ضاد معجمه

فضا بفتح و ضاد معجمه زمین فراخ و فراخی زمین و کشادگی صحن خانه و میدان از منتخب و بحر الجواهر و شرح و صراح و بکسر خطا است

فضلا بضم اول و فتح ثانی و ثا جمع فاضل از منتخب

فضح بالفتح رسوا شدن

فضوح بضمتین جمع فضح رسوائی از

فضول نفس بفتح اول و لام مرفوع و سکون فا کنایه از ... و ... اشخاص

فضل ... نام ... از ...

که بس سخی و نیکوکار بود و نام صاحب علی بن عبدالله که در فراست یگانه عصر بود از مؤید

فضل بالفتح افزونی و زیادت و بخشش و غلبه کردن بکسی بفضیلت و نام شاعر از منتخب

فضائل افزونیها و هنرها و درجات بلند جمع فضیلت از منتخب و بمعنی اول لطیفه که فضائل نعمتهای باطن و فواضل نعمتهای ظاهر

فضیل بضم اول و فتح ثانی نام ولی کامل از لطائف

فضول مصدر است بمعنی افزونی و هم جمع فضل بمعنی زیادتیها و افزونیها و بفتح اول و ضم ثانی بمعنی زیاده گو کسی که با فعال غیر ضروری پردازد

فضالة الحین بضم اول عبارت از باغبان که شاخهای زائد را می تراشد

فضله بالضم پس مانده خوردنیها و شاخهای که پس از چیدن میوه قابل ثمر نباشد و نزد اطبا آنچه بعد از غذا بدن قبول نکرده است از معده یا مثانه و دماغ و غیره خارج شود

فضالت بضم اول زیاده آمده از ... چیزی و آنچه زائد ... باشد ... جمع ... برگهای ... که از آنها ... باشند ... کنگر ... بار ...

رسول الله صلی الله علیه و آله و اصحابه وسلم که باسیری آمده بود و در شرح نصاب بالفتح اول نوشته و در منتخب بضم

فضه بالکسر و تشدید ضاد معجمه بمعنی نقره از منتخب و غیر آن

فضائل اربعه اول حکمت دوم شجاعت سوم عفت چهارم عدالت بدانکه صفات اجناس این هر چهار فضیلت و بیان انواع اینها اینست حکمت را دو قسم است یکی قوت نظری و آن ادراک حقائق اشیاست بقدر طاقت بشری تا بشناختن حضرت واجب الوجود که مطلوب حقیقی است رسد دوم قوت عملی و آن قیام کردن است با فعال نیکو تا باخلاق پسندیده نفس را عادت شود پس انواع حکمت چهار است اول ذکا که از بسیاری ادراک نفس ناطقه چنان قوی شود که استنباط نتائج از مقدمات بمجرد توجه تواند نمود دوم صفای ذهن و آن استعداد استخراج مطلوب است بی اضطراب و تشویش سوم حسن تعقل و آن صیانت از سهو و خطاست چهارم تحفظ و آن چنان است که صور معقوله محسوسه را نیکو ضبط نماید تا در وقت احتیاج ملاحظه آن بآسانی رو نماید و شجاعت را که انبعاث قوت غضبی است که نفس ناطقه را در مهالک مخافت نبست ... شش انواع است اول کبر نفس

و آن قیام کردن نفس ناطقه است در کارهای بزرگ و براحت و مشقتی که در ضمن آن رو نماید التفات نمودن دوم علو همت که نفس ناطقه را در طلب ذکر جمیل و کمالات انسانی مکاره این جهان ملحوظ نظر اعتبار نباشد سوم حلم یعنی ثبات و استقامت بهنگام ... و سبکساری و اضطراب نکردن در مشاهده امور ناملائم چهارم تواضع یعنی خود را برکسانیکه در جاه و فضیلت از او کمتر باشد مزیتی نشمرد اما بشرط اعتدال چنانکه قوت عاقله آن را پسندیده دارد پنجم حمیت و آن حفظ احکام شریعت و محافظت حرمت خود و حرمت اسباب خود باشد از امور نالائق ششم رقت یعنی نرم دلی و شفقت بر ابنای جنس بر وجهی که مشاهده آلام و مکاره ایشان متغیر شود بی آنکه اضطرابی در احوال و افعال پدید آید و عفت آنست که شهوت مطیع نفس ناطقه شود تا تصرف او بسبب اقتضای عقل باشد و انواع این هفت است اول حیا که ملاحظه از افعال قبیحه و احتراز نمودن از التماس آن و لحاظ استخفاف که در ضمن آن حاصل آید دوم حسن الهدی یعنی راغب بودن در اکتساب فضائل و در رفع مکاره اقران حتی المقدور کوشش نمودن سوم صبر و آن ضبط کردن قوای نفسانی است از لذات قبیحه از رو

قدرت و اختیار لیکن و صبر را دو قسم گفته یکی صبر از مطلوب و قسم دوم صبر بر مطلوب چهارم قناعت و آنچنان بوده که نفس کار را کول و ملبوس را سهل فرا گرفته بهمان قدر که سد ضرورت او کند از هر جنس که باشد اقتصار نماید پنجم وقار و آن اطمینان نفس است در تحصیل مطلوبات و احتراز از شتاب زدگی ششم خیریت و آن ملکت اکتساب مالیست از مکاسب جمیله و پسندیده و صرف آن در وجوه لائق موافق شریعت و حکمت باشد هفتم سخاوت و آن ملکه صرف کردن مال است بآسانی در مراعات مسکینان و محتاجان بر وجه اعتدال و لا خواه مسرف است و اقسام وحدالت آنست که ایشان قوتها با یکدیگر اتفاق کنند و قوت ممیزه را امتثال نمایند تا از افراط و تفریط محفوظ شود و انواع عدالت پنج است اول صداقت و آن دوستی صادق بود چنانکه هر چه در حق خود خواهند بر دوست هم پسندد دوم الفت و آن چنانست که ... روا دارد ... وفا و آن چنانست که ... صله رحم گویند سوم تسلیم و آن چنان است که با حکام الهی و اوامر ... مرضی و ... اوضاع نبوی ... شاید اگر ... موافق ... باشد چهارم

عبادت و آن تعظیم الهی است و بجا آوردن فرائض و واجبات ششم توکل و آن چنان بود که درستی کار خود بخدا سپارد و توکیل بفتح الوکیل نموده خیال سعی خود و تایید غیر بر طرف سازد
فضولی بضمتین یعنی مصدر شائع است اما فضول بضم چون خود مصدر است بودن یای مصدری در آن وجهی معقول ندارد مگر آنکه ضابطه فارسیان چنان است که گاهی در آخر کلمه یا زیاده لاحق کنند خواه اسم جامد باشد یا مصدر یا فارسی باشد یا عربی چون ارمغان و ارمغانی و فلان و فلانی و قربان و قربانی و جربان و جربانی و خلاص و خلاصی سلامت و سلامتی از بهار عجم و غیاث و در منتخب شرح نور الله نوشته که فضولی بضمتین جمع فضل صاحب فضول کسی را گویند که مشغول شود بزیاده سری که آن کار لایق وی نیست اندکی قیاس بفتح اول یای مصدری آوردن ... یا جمع فضول بضم اول و یای مصدری یعنی کسی است که با فعال ... پردازد ... مصدر بضم اول خوانده اند ...

فصل فا مع طای مهمله
فطانت بالکسر زیرکی و دانائی از منتخب
فطانت بالفتح زیرکی و دانائی از منتخب و کشف و صراح ...
فطرت بالکسر آفرینش و دانائی و ...

یا چهار آثار رنج سر آدمی خانه بر غمی از منتخب و کشف —
فطر بالفتح شگافتن و آفریدن روزه کشودن و بالکسر روزه گشائی و روزه کشایندگان مفرد و جمع هر دو آمده از منتخب و کنز و قاموس —
فطیر آرد سرشته بعد خمیر ... معروف
فطس بفتحتین پهن بینی شدن و پهن بینی از لطائف —
فطیس بالکسر و طای مشدد و یای معروف و سین مهمله مطرقه بزرگ یعنی پتک کلان که بدان آهن را می کوبند بهندی آن را گهن گویند —
فطرت اول پیدایش ارواح
فطام بکسر اول موقوف کردن شیر خوار کی کودک بعد دو سالگی و بمعنی شکستگی بعفار رفتن از هر چیز از لطائف و منتخب
فطن بالکسر و بالفتح و بالضم و بفتحتین و بضمتین زیرک شدن و زیرکی و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی زیرک و دانا از منتخب
فطرتی بالکسر خلقتی و پیدایشی و این منسوب بفطرت است —

فصل فا مع ظای معجمه
فظ بالفتح و تشدید ظای معجمه بد دل و درشت خو از منتخب
فظاعت بمعنی شنیع و فضیح کردن ... از لطائف و ... صراح و منتخب

فصل فا مع عین مهمله
فعل تا قص مثل کان و صار

و اصبح و فعل ناقص را ناقص ازان گویند که معنی آن بدون خبر فائده تام نمی بخشد بخلاف سائر افعال چنانچه گفته شود که کان زید معنی کان فائده تام نمی بخشد تا وقتیکه قائما مذکور نگردد —
فعال بالفتح و تشدید عین بمعنی بسیار کار کننده و بکسر اول و تخفیف عین جمع فعل که بمقابله اسم و حرف باشد خواه فعل بمعنی کار باشد —
فعل و انفعال هر دو لفظ بواو عاطفه فعل کار کردن چنانچه حرکت نجار در بریدن چوب و انفعال اثر پذیرفتن چنانچه بریده شدن چوب از بریدن نجار —

فصل فا مع فای معجمه
فغفور بالفتح نام پادشاه چین در اصل فغپور بود یعنی پسر بت چه فغ بالفتح بمعنی بت است و پور بیای فارسی بمعنی پسر چون پدر و مادر بت او را نذر بت کرده بودند باین نام مسمی گشت از رشیدی فغ بالفتح بمعنی بت که بعربی صنم گویند از برهان و در صراح بالضم است فغاک بضم اول ابله و نادان از برهان و سراج ... حرامزاده نیز نوشته اند فغان بفتح اول بمعنی ناله و فریاد این لفظ ... شهرت دارد مگر از ... عراقیان بضم اول ... فغان از ناله بلندتر باشد از سراج و ... بهار عجم و جواهر الحروف ... فغان در اصل

معنی ناقوس است زیراکه فغ بالضم بمعنی بت است والف و نون برای نسبت حالا بمعنی ناقوس مهجور گشته و بمعنی ناله و فریاد مستعمل شده -

فغانی تخلص شاعری -

فصل فا مع فا

فف بالضم هردو لب بهم پیچیده یکبار بزور دمیدن بهندی پهونک گویند از شمسی و غیره -

فصل فا مع قاف

فقها بضم اول و فتح ثانی دانشمندان علم شریعت جمع فقیه -

فقاهت بالفتح دانشمندی و دریافتن و دانستن -

فقاح بالضم و تشدید قاف و حا مهمله گل و شکوفه هر چیز از منتخب -

فقد بالفتح گم کردن و گم شدن از صراح و منتخب و در بیجا هر دو لفظ گم بضم کاف فارسی است -

فقیر درویش که قوت و کفاف چیزی از عیال داشته باشد مسکین آنکه بسیار محتاج باشد و هیچ ندارد از منتخب -

فقاره بالفتح مهره های پشت از گردن تا کمر از منتخب -

فقاع بضم اول و عین مهمله بمعنی بوزه که از برنج سازند و نشه می آرد از بهار عجم و سراج و در بحر الجواهر نوشته که بمعنی شراب غیر مسکر و در لطائف بمعنی شیشه و حباب نیز و بکسر بمعنی پیاله و کوزه

آورده اند و قال آرزو در شرح سکندرنامه بمعنی شربت نوشته و در منتخب هر قوم است که بضم اول و تشدید قاف شرابی که از جو و غیر آن سازند -

فقع بضم اول و فتح ثانی مخفف فقاع که نوعی از شراب است و بفتحتین نوعی از سماروغ از برهان -

فقید المثل بکسر میم بی مثل و عدیم النظیر -

فقع گشادن بمعنی تفاخر کردن و لاف زدن و تحسین نمودن از برهان و مؤید -

فقدان بالضم و بالکسر گم شدن و گم کردن از منتخب و صحاح و کشف و در بیجا لفظ گم بضم کاف فارسی است -

فقه بالکسر دانای ملفوظ و دریافتن و دانستن و علم لیکن مخصوص شده بعلم معرفت احکام شریعت از منتخب و شرح نصاب -

فقاهه بالفتح دانائی از شرح نصاب -

فقیه بر وزن فصیح بمعنی دانشمند و دانای علم شرع -

فقره بالکسر استخوان مهره پشت و پاره از نثر و نظم و مصرعه بیت از منتخب -

فصل فا مع کاف عربی

فکاهت بضم اول مزاح و مطائبه یعنی خوش طبعی از منتخب -

فکرت بالکسر اندیشه از منتخب -

فکر بالکسر اندیشه و بالفتح نیز آمده و بکسر اول و فتح ثانی جمع فکرت از منتخب و شافیه -

فکار بکسر اول و کاف فارسی بمعنی

مجروح و بمعنی جراحت هر دو آمده از سراج و برهان و در بیجاست فگار بمعنی عاشق و کسانیکه دلفگار بمعنی معشوق گمان برند غلط است -

فکیف بمعنی ترکیبی پس چگونه از فرد و سراج اللغات و صاحب بهار عجم نوشته که فکیف برای استفهام حالت است که بجهت علو شان امری و غرابت مرتبه آن دیده و دانسته استفسار کرده میشود و کاف که بعد و آرند برای بیان وقت و حالت باشد چنانکه در عبارت ابو الفضل که از بین روابط و التیام و لاکافی فکیف که انهمه دواعی جمع شده باشد -

فک بالفتح و تشدید جدا کردن دو چیز بهم در شده از یکدیگر و خلاص نمودن و آزاد کردن و یکی از دو استخوان که دندان دران مرکوز اند زیرین را فک اسفل و بالائین را فک اعلی گویند بهندی جبڑا نامند از منتخب و لطائف و صراح -

فگانه بفتح و کاف فارسی و زن بچه که پیش از ایام ولادت ساقط شود از سراج و برهان -

فصل فا مع اللام

فلا بفتح بیابان از لطائف -

فلاونیا معجونیست که افیون جز آن است و مسمی بنام طبیبی که واضع آنست -

فلاخن بالفتح ... که ... سنگ اندازند -

فلاسفه بکسر ... و تشدید ... جمع

و تای فوقانی جمع فلز است که بکسرتین و تشدید زای معجمه باشد هر سنگی که گداخته شود در آتش و آن هشت شهرست مثل آهن و ارزیز و مس و سیم و زر و اسرب و جست و سیماب و در روین اختلافست بعضی گویند که جست بعضی گویند که روین و قسم ستیکی کانی که آن کپاست و دیگر مصنوعی و آن اسپاست و متعارف است همگران ترزست و از همه سبکتر ارزیز و برنج و روین از ترکیب جست و مس و ارزیز حاصل میشود از صراح و کشف و قاموس و بحر الجواهر و مدار و شرح نصاب و غیره -

فلاحت بالفتح و حای حطی کشاورزی از صراح -

فلات بالفتح و در آخر تای فوقانی بمعنی بیابان که خالی از آب و گیاه باشد صحرا فراخ از منتخب و شرح نصاب -

فلاکت بالفتح فلاکت زدگی و نادار و گردش زمانه از فرد و سراج اللغات و این مصدر جعلیست وضع کرده متاخرین -

فلاح بفتح و حای حطی رستگاری و فیروزی و بقا و ماندن در خیر و نیکی و بالفتح و تشدید لام بمعنی کشاورز و برزگر از منتخب -

فلز بکسرتین و تشدید زای معجمه ... هر جوهر کانی که گداخته شود از منتخب -

فلاة الملس ... بیابان ... که ... از شرح ...

درم بی سکه است یعنی چنانکه درم بی سکه از نقوش ساده میباشد همچنین فلک نهم که عرش باشد نیز از نقوش کواکب ساده است -

فلس بالفتح پول از مس باشد و جمع آن فلوس بالضمتین است اهل هند بجای مفرد هم لفظ جمع استعمال کنند و درین لفظ سهو ایشان ازکشف -

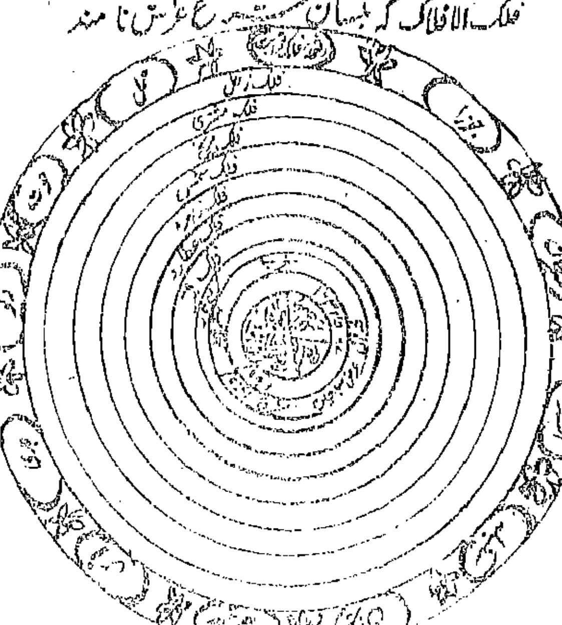
فلع بفتح فا وکسر لام و عین مهمله بمعنی شگافنده و بمعنی تبر نیز رسیده و برهان نیز گفته و بکسر فا و فتح لام نیز آمده -

فلق بالفتح شگافتن و بفتحتین سپیده صبح صادق ازکشف -

فلک بضم اول و سکون لام بمعنی کشتی که بدان از دریا عبور نمایند و بمعنی کشتیها مفرد و جمع این لفظ بر یک وزن آمده و بفتحتین بمعنی آسمان افلاک و فلک بضمتین جمع آن ابتخب و صراح و در مصطلحات نوشته که فلک بفتحتین نام چوبیست که در هر دو سرش سوراخ کنند و ریسمان از و بگذرانند معلمان در هر دو پای طفل بازی گوش افگنده تا به بیند نام او طاشود آنگاه چوب زنند

فلک الافلاک عبارتست از فلک نهم که آن آسمان نهم آسمانها ست یعنی بالای همه افلاک و بر همه محیط است و بلسان شرع آن را عرش نامند بدانکه عالم همه یک کره است مرکز مرکز زمین و افلاک همه مانند کره یکدیگر آمده مانند پوستهای پیاز از ان جمله یکی فلک الافلاک است که محیط شده است بجمیع افلاک و ابتدای آسمانها از فلک الافلاک است و بفلک قمر منتهی شوند و در جوف فلک قمر کره آتش است و در جوف آن کره هوا و در جوف کره هوا کره آب است و در میان کره آب کره خاک است و کره خاک و کره آب هر دو بمنزله یک کره اند چه آب کره خاک را که زمین باشد احاطه تامه نکرده است بلکه ربعی از کره زمین از آب منکشف است و بدانکه دوره کره زمین بیست و چهار هزار کروه است و طول ربع مسکون از مشرق تا بمغرب دوازده هزار کروه و عرض شش هزار کروه و قطر زمین هفت هزار و شش صد و پنج کروه و بعد مقعر فلک قمر از سطح زمین چهل هزار و شش صد و شصت و سه فرسنگ است و بعد مقعر فلک شمس از زمین یک کرور و هفت هزار و شش صد و دو فرسنگ است و بعد محدب فلک ثوابت که مقعر فلک الافلاک است از روی زمین سی و هشت لک و بیست و سه هزار و شصت و سه فرسنگ است و بعد محدب فلک الافلاک بجز خدای تعالی کسی نمیداند والله اعلم بالصواب برای تفهیم و تفریح طالبان شکل افلاک کره های عناصر که مجموع عالم باشد نوشته می شود -

فلک الافلاک که بلسان شرع عرش نامند

فلاشنگ بمعنی فلاخن و بیابان از لطائف -

فلفل بضم هر دو فا و کسر هر دو فا دوای معروف و آن دانها سیاه باشد مثل پلپل از تنقیح بحر الجواهر و در منتخب بضم هر دو فا نوشته -

فلخودن بالفتح و خای معجمه پنبه را از پنبه دانه جدا کردن از برهان -

فلخیدن بالفتح پنبه را محلوج کردن از برهان -

فلیوان بالفتح بیهودگان و احمقان

فلاخن بفتح اول و فتح خای معجمه چرا که مخفف فلاخان است بمعنی آلت سنگ اندازی که از ریسمان دو تا سازند بهندی گوپهن گویند و فلاخن بضم خای معجمه چنانکه مشهور است غلط باشد از نیجا ست که بعضی استادان بالفاظ من گلشن قافیه کرده اند از سراج و سروری برهان

فلاخان بفتح بمعنی فلاخن از برهان -

فلان بضم اول بمعنی شخص غیر معلوم این لفظ عربیست فارسیان یای در آخر آن زیاده کرده فلانی گویند چنانکه در قربانی کرده اند چه در اصل قربان است بخفف فد به از سراج و در منتخب و مؤید و کشف و مدار و فرمل نیز بضم اول ست و بفتح خطاست -

فلسطین بکسر اول و فتح لام و سکون سین مهمله و کسر طای مهمله نام ملکی است در شام از لب الالباب -

فلو بفتح اول و ضم ثانی و تشدید واو بمعنی کره اسپ یعنی کره خر یکساله که از شیر باز کرده شده باشد از صراح -

فلیو بفتح اول و کسر لام و یای مجهول بمعنی بیهوده و بیفائده از لطائف

فلک ثابتات بمعنی فلکیست که کواکب

ثابته یعنی کواکب غیر سیاره بروی مرکوز اند و آن فلک هشتم است و در شرع آنرا کرسی نامند و حکما آنرا فلک البروج گویند.

فلکه بفتح بادریسه و آن چوبک دو میان سوراخ بود که بر ستون خیمه نهند و قرص کوچک سوراخ دار که در دوک چرخه میکشند از منتخب و مؤید.

فلذه بالکسر و ذال معجمه بمعنی پاره جگر از منتخب.

فلسفه بالفتح حکیم و دانشمند شدن از منتخب و سراج و در شرح نصاب نوشته که این مصدر جعلی از فیلاسوفا ماخوذ کرده اند.

فلاسفه بفتح اول و کسر سین جمع حکما و دانشمندان این جمع فلسفی است که بمعنی حکیم باشد.

فله بضم اول و فتح لام مخفف شیر نخستین حیوان نوزاده که چون بر آتش نهند منجمد و بسته شود و بهندی آنرا کهیس و پیوسی گویند از کشف و رشیدی و سروری و در برهان بالفتح و تشدید و تخفیف لام.

فلاطون نام حکیمی از برهان و بعضی شارحان سکندرنامه نوشته که فلاطون نام پهلوانی بوده است و در کشف مسطور است که قوی و نهایت لاور و در فرهنگ آمده که فلاطون زبان یونان در هم راگویند.

فلونی معجونیست که از افیون و بذر البنج و ازان داخل کنند از مصطلحات.

فلس یونانی بمعنی خرمهره نوشته اند مگر در کتب لغت یافته نشده.

فلسفی بفتح اول و سکون ثانی و سین مهمله و فا بمعنی حکیم و دانشمند و این منسوب به فلسفه که بمعنی حکیم و دانشمند شدن است کذا فی المنتخب.

فصل فا مع میم

فم بفتح و تخفیف میم بمعنی دهان از شرح نصاب و لطائف و در منتخب بهر سه حرکت بمعنی دهان و بتشدید میم نیز آمده.

فصل فا مع نون

فنا بالکسر اول بمعنی حوالی و نواحی بمعنی گرد اگرد خانه و پیش سرای که فراخ و کشاده باشد و بفتح اول نیست شدن و نیست بودن و نزد صوفیان زائل شدن تفرقه و تمیز در میان حدوث و قدم از منتخب و لطائف.

فنج بفتح اول و سکون نون حالی سیر نشدن اسپ از آب یعنی کمتر نوشیدن از سیری از منتخب و صراح.

فند بالفتح دروغ و خطا و سستی رای از صراح و منتخب و در استعمال فارسی بمعنی مکر و حیله نیز در برهان است.

فنجول بفتح اول و فتح جیم و ضم نون ثانی و تشدید جیم نیز آمده معنی آن از برهان.

فندق بضم اول و ضم دال میوه ایست ولایتی بقدر نخود سرخ رنگ که برابر آن را ماند و بانگشتان آنرا تشبیه دهند و گاهی کنایه از ان باشد از سر انگشت حنا بسته معشوق و در منتخب نوشته که تخم فندق از ولایت می آید آنرا نیز فندق میگویند و بدو اینکار میبرند و لفظ فندقی بمعنی گوی که بدان بازی کنند و بمعنی کاروانسرا که بر راه باشد و نام موضعی است از منتخب و بحر الجواهر و بهار عجم و برهان و در لطائف بکسر اول و ضم دال.

فنک بفتحتین و کاف عربی جانوری است پشمین سفید رنگ که از پوستش پوستین سازند و پوستش را نیز فنک گویند از سراج و برهان.

فنجان بکسر اول و جیم عربی و در آخر نون پیاله کوچک که در آن قهوه پر کنند و این ظاهر امعرب پنگان است که در فارسی بمعنی پیاله باشد از مصطلحات.

فن خوردن و خام خوردن.

فندق بستن سر انگشتان بحنا رنگین کردن.

فن بالفتح دانش و هنر و بعربی حال گونه و نوعی از هر چیز و راندن از منتخب و در استعمال فارسی بتخفیف نون بمعنی هنر و داو کشتی.

فندق شکستن کنایه از بوسه دادن یعنی بوسه گرفتن از بهار عجم.

فندق ... از ان آن باشد ... چیب ... بسته کنند و سر انگشت سیاه ... است ... انگشت سیاه ... دست ...

گر آواز بر آید از بهار عجم و برهان.

فصل فا مع واو

فوحات بالفتح و حای مهمله بوهای خوش از منتخب و شمسی.

فوات بالفتح بمعنی نیستی و در گذشتن از منتخب.

فوت بالفتح در گذشتن از چیزی و تای این اصلیست از صراح اگرچه این لفظ مصدر است لیکن در عرف مردم بمعنی فائت مستعمل میشود.

فوهات بالفتح دهنها جمع فوه که بمعنی دهان است.

فوج بالفتح و جیم عربی گروه و بلفظ کشیدن مستعمل است از بهار عجم.

فوایح بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم است و حای مهمله چیزهای خوشبو دهنده و بوهای خوش از منتخب.

فؤاد بضم اول و فتح همزه که حرف دوم است و لیس ... قبل ... و او نوشته ... دل بمعنی ... دل کذا فی المنتخب و اللطائف و شرح النصاب ... الصراح و در منتخب نوشته که فواد بالفتح و او بمعنی دل نادرست ... کلام ... نوشته شد ... نامی ... بیاید.

فولاد ... و ... از ... کشف و شرح نصاب.

فور بالفتح ... در ... از ... خواه ... دیگ ...

باشد خواه در چشمه و جز آن از منتخب وکشف ولطیف و واو معروف بر وزن نور نام پادشاه قنوج از برهان -

فوز بالفتح و زای معجمه رستن و رسیدن بخوبی بمقصد و فیروزی از منتخب وکشف ودر لطائف نوشته که فوز بالضم معرب پور که بمعنی پسر و پدر چهار پایان و جهوه بهایم است

فواق بالضم بر وزن غراب بادیکه از سینه بر آید زیراکه از فم معده صعود میکند بطراهت فوق بفاری آنرا هکهک گویند بکسر هر دو های هر دو کاف عربی بهچکی بهندی نامند از منتخب و قاموس و غرائب اللغات ودر منتخب نوشته که بمعنی حالتی که وقت نزع شخص را میشود -

فواضل بخششهای بزرگ و عطاهای نیکو از منتخب و بعضی از محققین نوشته اند که فواضل جمع فاضله که صیغهٔ اسم فاعل است چون وصف فاعلیت لازم متعدی است لهذا استعمال فواضل در اوصاف متعدیه می باشد یعنی صفاتی که از فاعل بسوی مفعول منتقل تواند شد چنانچه عطا و علم و هنر و ادب و فضائل جمع فضیلت است که صیغهٔ صفت مشبه باشد چون صفت مشبه را اوصاف لازم ذاتیه است لهذا استعمال فضائل در اوصاف لازمه می باشد یعنی در صفاتی که متعدی بسوی غیر نتواند شد چنانکه حسن و ذکا و قوت و حیا و اصالت وغیره -

فواصل بکسر صاد مهمله کلمهای اواخر آیات قرآن مجید منزل قوافی در شعر از منتخب

فوفل بالضم و واو معروف و فتح فای دوم سپاری که با برگ تنبول میخورند و این معرب پوپل است از منتخب وکشف و رسالهٔ معربات -

فوم بالضم سیر که بهندی لهسن گویند و بمعنی گندم از شرح نصاب و منتخب و برهان

فوران بالفتح جوشش و بالضم نام شهر قنوج از برهان -

فواره بالضم و تخفیف سر جوش از بحر الجواهر و صاحب بهار عجم نوشته که این لفظ مستحدث فارسی زبانان عربی دان است از مادهٔ فور که بمعنی جوشیدن است اشتقاق کرده اند تم کلامه ودر سراج نوشته که فواره بالفتح و تشدید واو معروف است بعضی گویند که ظاهرا صیغهٔ مبالغه است از فور بمعنی جوشیدن لیکن در عربی مستعمل نیست پس از تصرفات فارسیان متعرب باشد و از قاموس بمعنی منبع آب یافت نمیشود تم کلامه ودر منتخب نوشته که فواره بالضم آنچه در دیگ جوش کند و بالفتح و تشدید واو بسیار جوش کننده تم کلامه فقیر مولف گوید که فواره بالضم اول و تخفیف پهواره که لفظ هندی الاصل است منسوب به پهوار که بهندی قطرات باریک را گویند و الف آخر را که بقاعدهٔ هندی برای نسبت بود بجهت تخفیف حذف کرده تای نقل که در اواخر الفاظ عربی برای نقل از معنی وصفی

بمعنی اسمی می آید لاحق کردند چنانکه تا در لفظ خلیفه و ذبیحه و کافیه و شافیه وتعریب لفظ هندی بسیار است چنانکه قرنفل و اطریفل معرب کرن پهل و تری پهل

فوطه بالضم کمربند و جامهٔ نادوخته و لنگ حمامی و بمعنی دستار و رومال نیز آمده و بمعنی زریکه رعایا داخل خزانه نمایند و در اصل فوته بتای فوقانی بود و فوطه بطا تصرف است از صراح و موید و مصطلحات و مدار و بهار عجم -

فوه بالضم بوی خوش چنانکه در معرب و دیوان است وصاحب مهذب اللغات بالفتح نوشته از بحر الجواهر و بالفتح بر وزن نوع بمعنی دهان و افواه جمع آن از منتخب و بالضم و تشدید واو مفتوحه و های مختفی بمعنی چوبهای باریک مائل بسرخی باشد و جامه را بدان رنگ سرخ رزند بهندی آنرا مجیٹھ گویند از برهان و سراج -

فواکه بفتح اول وکسر کاف و های ملفوظ میوه ها و این جمع فاکهه است که بمعنی میوه باشد -

فصل فا مع ها

فهرست بکسر اول و سوم انچه تفصیل باشد در اعداد و ابواب و فصول وغیره در ابتدای کتاب غیر آنکه در آن بطریق اجمال اسامی ابواب و فصول وغیره بیان کنند و بعربی آنرا فهرس گویند بحذف تای فوقانی درین صورت فهرس معرب او است از برهان و سراج و در موید ودر رشیدی فهرست را بالفتح نوشته -

فهد بالفتح بمعنی یوز که جانور شکاری است بهندی چیتا گویند از منتخب و شرح نصاب

فهرس بکسر اول و سوم معرب فهرست از سراج و رسالهٔ معربات وغیره -

فصل فا مع یای تحتانی

فیفا بالفتح و حرف سوم نیز فاست بمعنی بیابان هموار از شرح نصاب و صراح -

فیخا بالفتح جوش جهنم از شرح خاقانی ودر دیگر کتب لغت یافته نشد مگر در صراح و منتخب بمعنی فیح موید معنی مذکور است ودر برهان فیجا بفتح نون و جیم عربی خمیازه و قشعریره و باد یکه وقت باریدن برف وزد

فیوحات بفتحتین جمع حای مهمله دمیدنهای بوی خوش و ارزانیهای بهار و فراخیهای بسیار و این جمع الجمع فیح است که بالفتح بمعنی دمیدن بوی خوش باشد کذا فی المنتخب و جمع فیح فیوح است.

فیحذج بفتح اول و سکون تحتانی و ضم های مهمله و فتح ذال معجمه و جیم عربی حالتی باشد مثل حالت تپ که خمیازه و فازه و سرخی روی و چشم از آثار او است این لفظ معرب پهوده است از حدود الامراض -

فیهل بالفتح نام قلعه ایست در راه مکه معظمه که فیهل نام شخصی آنرا بنا کرده از منتخب و کشف و سروری و برهان نام موضعیست در راه مکه

و در لباب الالباب نام شهری در راه مکه و در منتخب و برهان بمعنی خرامیدن و نفع نیز آمده۔

فیل بند ترکیبی ست در بازی شطرنج که برای حفاظت شاه و دیگر مهره های خود در پس پیل خود دو پیاده نهند تا این هر سه تقویت و تائید همدیگر نمایند و مهرهٔ حریف را باین طرف آمدن ندهند۔

فیروزمند درین لفظ کلمهٔ مند زائد است و بعضے محققین نوشته‌اند که زائد نیست بلکه گاهی الحاق حرف نسبت باسم لاحق به را بمعنی مصدر کند پس درین صورت فیروزمند بمعنی فیروزی باشد۔ و از همین قبیل ست مان در شادمان

فیروز بالکسر و یای معروف و بالفتح نیز معرب پیروز که بیای مجهول باشد بمعنی کامیاب چون یای مجهول در عربی نباشد در تعریبا ما قبل آنرا گاهی مکسور و گاهی مفتوح خوانند و لهذا در قاموس ست که فیروزآباد بالفتح و کسر نام شهر از سراج و رسالهٔ معربات

فیلقوس نام پدر سکندر و این مرکبست از لفظ فیلق که بمعنی لشکر

و از لفظ اوس که بمعنی امیر ست حاصل آن امیر لشکر ست از کشف

فیلاقوس و فیلقوس نام حکیمی و نام پدر سکندر از برهان۔

فیثاغورس بالفتح و غین معجمه مضموم نام حکیمی ست و این معرب پیتاگورس ست که بضم کاف فارسی و واو معدوله باشد از رسالهٔ معربات

فیض بالفتح و ضاد معجمه بسیار شدن آب رود چنانکه از اطراف بریزد و روان شدن آب و خیر بسیار و فاش شدن خبر از منتخب و لطائف و صراح و شرح نصاب

فیلسوف بالفتح بمعنی حکیم و معنی ترکیبی دوستدار علم و حکمت چه لفظ فیلسوف مرکبست از فیل که بزبان یونانی بمعنی محب و دوست باشد و از لفظ سوف که بمعنی علم و حکمت باشد و جمعش فلسفه آید و فلسفے منسوب بآنست از بحر الجواهر و کشف و در برهان نوشته که فیلسوف مخفف فیلاسوف بمعنی دوستدار حکمت چه فیلا بالفتح بمعنی دوستدار و سوف بمعنی حکمت

فیصل بفتح فا و صاد مهمله حاکم و حکم که فصل کند میان مقدمات حق و باطل فارسیان بمعنی انفصال استعمال کنند

و این مجاز ست از بهار عجم و منتخب

فیل تل توده و چیزیکه بقدر قامت فیل باشد

فیجن بالفتح و جیم مفتوح بمعنی سداب و آن گیاهی ست مثل پودینه از برهان و منتخب

فیروزهٔ کهن فیروزهٔ کهنه بهتر و خوش رنگ و بیش قیمت باشد۔

فیضان بفتحات ثلاثه بمعنی ریخته شدن آب از بسیاری و جاری شدن آب و فاش شدن خبر از منتخب و کشف و بهار عجم بدانکه هر لفظے که بر وزن فعلان باشد از مصادر و در معنی حرکت و انتقال باشد پس آن لفظ بفتحات ثلاثه می باشد چنانچه حیوان و سیلان و جیران و میلان و غثیان و دوران و جولان و طیران و ثوران و هیجان و غیر هم مگر فارسیان بعضے را ازین الفاظ بسکون ثانی هم آورده اند از مزیل و غیر آن۔

فیل باران باران آخر شب کال آن بشدت باشد از مصطلحات۔

فیروزه بالکسر و یای معروف معرب پیروزه که جوهریست سبز زنگاری رنگ و بفتح اول نیز آمده۔

فیلوله بالفتح و لام مضموم خفیف را و تدبیر و خواب کردن بوقت عصر و آن

سبب جنون ست از شرح نصاب

فئه بکسر فا و فتح همزه که حرف دوم ست و حرف سوم های مختفی که در اصل تا بوده پس لفظ فئه بمعنی گروه مردمانست کذا فی المنتخب این لفظ درینجا بنا بر مصلحتے مکرر نوشته شد۔

فی الجمله بمعنی من وجه و اندکی بمعنی حاصل سخن و مجمل کلام از شرح نور الله

فیروزهٔ بو اسحاقی نوعی از فیروزهٔ خوب که کان آنرا ابواسحاق نام شخصی در نیشاپور پیدا نموده بود و شرح سکندرنامه از خان آرزو و دیگر ثقات۔

فیروزهٔ حبابی فیروزه که بشکل حباب برانگیخته و گنبددار باشد

فی بالفتح سایهٔ هر شے پس از زوال یعنی سایهٔ هر چیز که بعد نصف النهار باشد و ظل سایه پیش از نیم روز از منتخب و در لطائف سوای معنی مذکوره بمعنی خراج و غنیمت و باز گردیدن و رجوع و بکسر معروف ست که در عربی یکی از حروف جاره باشد و در فارسی ترجمهٔ آن لفظ در ست۔

فیافی بفتح اول و فای دوم مکسور بیابان ها و این جمع فیفاست از منتخب

باب قاف

فصل قاف مع الالف

قاقم نگشت نما قاقی که موی دراز بقدر انگشت دست دراز دارد از شرح قران السعدین و در نظر ناقص فقیر مولف

سیر سد که عبارت از پوست قاقمی باشد که سر دم آن سیاه باشد که بوقت انگشت نما خنده و بدم داشتن آن دلیل صحا بوده باشد یا آنکه قاقم انگشت نما مراد از آن بهتر باشد

چراکه چیز بهتر را با انگشت بنمایند۔
قاضی بیضا صاحب تفسیر بیضاوی و بیضا شهریست در فارس۔
قالب بفتح لام و کسر لام هر دو درست بمعنی قالب خشت و کفش و چیزیکه بدان نقش چهینٹ بر جامه کنند بهندی آنرا چهاپه گویند و بمعنی جسم و بدن از منتخب و مدار و خیابان و بحر الجواهر و چراغ هدایت
قاب در آخر بای موحده خوان طعام این لفظ ترکی ست از بهار عجم و در مصطلحات نوشته که قاب لفظ ترکی ست بمعنی آوند و ظرف چون طبق ظرف طعام ست آنرا قاب نیز گویند و بمعنی استخوان آرنج و پاپا شتالنگ و در عربی قاب بمعنی ما بین قبضه کمان و خانه کمان مقدار چیزی کذا فی المنتخب و در چراغ هدایت نوشته که قاب بمعنی خانهٔ عینک و آئینه و استخوانها که بدان قمار بازند بهندی پانسه نامند
قامت بمعنی قد و اشاره نیست بآن کلمات که بوقت استاده شدن امام در تکبیر گویند قامت الصلوٰة
قانت بکسر نون فرمان برنده و دعا خواننده و در نماز و خاموش از منتخب و لطائف
قاذورات بضم ذال معجمه پلیدیها و نجاست ها از منتخب۔
قاضی چرخ ستاره مشتری که سعد اکبر ست۔
قاعد نشسته و نشیننده و زنیکه از حیض

و زادن باز مانده باشد از منتخب۔
قائد بکسر همزه که حرف سوم ست عصا کش مردم کور و بمعنی لشکرکش و سر از فوج از منتخب
قاصد آهنگ کننده و راه راست رونده و چوب شکننده و گاهی در استعمال فارسی بمعنی مستعد قتل هم می آید۔
قار برای مهمله در ترکی برف را گویند و بعربی بمعنی قیر و آن صمغی ست سیاه لهذا نسبت این لفظ بچیزهای سفید و سیاه هر دو کنند از سراج و برهان و لغات ترکی و قار بمعنی قیر از منتخب و نیز در عربی
قار برای مشدده بمعنی قرار گیرنده که صیغه اسم فاعل ست از قرار۔
قاصر کوتاهی کننده از منتخب۔
قاطر در ترکی استر را گویند که بعربی آنرا بغل نامند و بهندی خچر گویند ظاهرا این لفظ بتای فوقانی بوده متاخرین بطا بدل کرده اند۔
قاتشمر در ترکی بمعنی آمیخته اند
قاسر بکسر سین مهمله بزور بر کاری دارنده از صراح و منتخب۔
قاشور بضم شین معجمه اسپ زوجهم از شرح نصاب و در منتخب نوشته اسپ و هم از وه سپ که پیش همه اسپان رود و آن را فسکل نیز گویند
قادر انداز و قدر انداز بمعنی تیر انداز کامل هندی خطا از رشیدی و بهار عجم و برهان و چراغ هدایت
قائم انداز بشطرنج باز کامل و منتخب

و مراد بمعنی غالب از بهار عجم و برهان۔
قاز بزای معجمه نام طائر معروف و این لفظ ترکی ست از سراج وغیره و آن نوعی از بط است۔
قاموس دریای عمیق و جای ژرف ترین از دریا و میان دریا و نام کتابیست در لغت از مجد الدین بن یعقوب فیروز آبادی از منتخب و شرح نصاب از یوسف بن بالغ
قابوس ببای موحده و سین مهمله نام پادشاهی معرب کاوس از منتخب و بعضی نوشته که نام حکیمی که پادشاه استرآباد بود۔
قاش لفظ ترکی ست بمعنی ابرو و بمعنی پارهٔ دراز که از جانب طول میوه تراشیده باشند بهندی پهانک گویند۔
قاص بتشدید صاد مهمله قصه خوان و واعظ و بعربی کسی آینده و خبر دهنده از منتخب و قاموس۔
قامع شکننده و خوار گرداننده از منتخب
قارع بعین مهمله فال زننده بقرعه و سلوک کشتی کننده و کسیکه موی سر او بعلت ریخته باشند و قبول کننده منشور و کسیکه باز ایستد از آنچه فرمایند از منتخب وغیره
قاع در آخر عین مهمله بمعنی زمین هموار و فراخ از کشف و منتخب۔
قاصرات الطرف زنانی که گوشه چشم بسوی غیر شوهر خود نگردانند۔
قاف نام کوه که گرداگرد عالم است و گفته اند که از زمرد ست از منتخب۔
قاطع طریق بمعنی قطاع الطریق

که رهزن باشد۔
قاتق و **قتق** در ترکی بمعنی ترشی که در آشها کنند از سراج۔
قاشق بضم شین معجمه چمچه و این لفظ ترکی ست
قادر علی الاطلاق صاحب قدرت بر هر کاری۔
قاق لفظ ترکی ست بمعنی گوشت خشک کرده شده که آنرا بریان کرده بخورند و مجازا بمعنی لاغر و نزار از برهان و در منتخب نوشته که بمعنی مرد بسیار دراز و در رسالهٔ معربات نوشته که قاق بمعنی خشک ست از زبان معرب کاک نیست بلکه تصرف فارسی زبانانست که میخواهند که تصحیح حرف زنند کاک را قاق گویند۔
قائل بکسر همزه گوینده و قیلوله کننده از منتخب و در عرف بمعنی اقرار کننده بر خطای خود۔
قابل پیش آینده و قبول کننده و سال آینده و سزاوار و پسندیده و ضامن از منتخب
قال مقال گفتگوی بسیار از چراغ هدایت
قاقم بضم قاف دوم جانوریست که پوستش بغایت سفید و ملائم باشد از آن پوستین میسازند از برهان۔
قائم باصطلاح شطرنج بازان آنکه هر دو حریف برابر باشند از فردوس اللغات
قازغان بزای و غین معجمتین و یک سین از لطائف و در غرائب اللغات نوشته که قزغان بمعنی ظرف آهنی که در آن روغن انداخته چیزی بریان نمایند آنرا کڑهائی گویند و این لفظ ترکی ست

قاآن بروزن سامان لفظ ترکی است نام پادشاه قبیل عادل و سخی و عاقل پسر چنگیز خان حال انتخب پادشاه ترکستان و مجازاً هر پادشاه جلیل القدر را گویند از نفائس الفنون و رشیدی -

قاطن بکسر طای مهمله مقیم -

قاطنین مقیمان و باشندگان مثل ساکنین -

قاب قوسین مقدار دو کمان -

قال گردن حرف زدن و نغمه خواندن

قانون این لفظ سریانی است یا یونانی بمعنی اصل هر چیز و مسطر کتاب و مسطر جدول و نیز مقیاس هر شئ یعنی آله اندازه کردن هر چیز و مجازاً بمعنی قاعده و دستور و نام کتاب بوعلی بن سینا در علم طب و نام ساز معروف و آن تخته باشد پهن با تارها بسیار تا لفظاً مقیاس هر شئ از بحر الجواهر و صراح و قاموس شرح تهذیب باقی از جاها دیگر و در برهان نوشته که قانون معرب کالون است برای معالجه مذکور -

قاش زین بمعنی جنای زین

قاشم تعجب متقارب و عاجز شدن از برهان و بهار عجم -

قارن بفتح رای مهمله نام پهلوانی در زمانه رستم از برهان و نام پسر نغانان نام عبد الرحیم -

قاین برادر شوهر برادر زن از لغات ترکی

قاقلتین هر دو الایچی سرخ و سفید

قالب بمعنی کردن بیهوش شدن

و جان دادن از شرح الشعرا -

قان بمعنی خون و این لفظ ترکیست از لغات ترکی نوشته شد -

قافیه شایگان قافیه که مشتمل بر ایطای جلی که حرف زائد را با اصلی قافیه گردانند چنانکه دلیران و مردان را با جانان و زمان یا آهنین و رنگین را با نسرین و چین یا خندان و گریان را با کمان و مکان یا خوردن و خفتن را با گلشن و سوسن قافیه شایگان در فارسی کاریست که بیکار کنند بی مزد و منت بهندی بیگار گویند چون کار بیگار زشت و نفرت باشد همچنین این قسم قوافی نیز بسبب بی هنجاری و زشتی بآن کار شباهت دارد لهذا این را نیز شایگان نام نهاد از رسائل قوافی نوشته شد -

قافیه تنگ شدن عاجز شدن در گفتار و کردار از برهان و سراج

قاطعین منتاجرین -

قانتین بکسر نون و کسر تای فوقانی فرمان برندگان و دعا خوانندگان در نماز و خاموشان -

قالین لفظ ترکی است ... که فرش مشهور است

قاپو بضم بای فارسی لفظ ترکیست بمعنی دروازه و بضم بای عربی در ترکی بمعنی ...

قاطبه بکسر طای مهمله و فتح بای موحده و این لفظ را اکثر منصوب بمعنون آید این لفظ قاطبه تمام و همه است از ...

و شرح نصاب و بهار عجم و غیرها -

قاب خانه قمار خانه چه قاب ببای موحده در اصل بمعنی استخوان است که بدان قمار میسازند از چراغ هدایت -

قاروره حقه یاروت و لونیچه از سکان و بمعنی شیشه و نزد اطبا شیشه کوچک مدور که بصورت مثانه سازند و در آن بول مریض کنند و چون بول را نیز بدین نام خوانند پس این مجاز باشد تسمیه حال باسم محل از بحر الجواهر و لطائف

قاقله بضم قاف دوم الایچی کلان که پوست آن سرخ مائل به تیرگی باشد از برهان

قاه قاه خنده با آواز از برهان -

قابله بکسر بای موحده در اصل لغت بمعنی متکفل و ضامن است که بمعنی دایه که بوقت تولد مدد و خدمت بچه و زچه کنند از شرح نصاب یوسف بن بانیم -

قارعه حادثه زمانه و سختی که بمعنی قیامت از منتخب و لطائف -

قاهره غالب و چیره و زبردست و نام شهر در مصر از منتخب و غیره

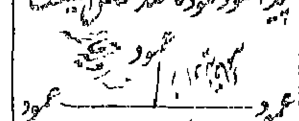
قافیه در لغت از پی رونده است این لفظ از قفو گرفته اند و قفو بمعنی از پی رفتن است چون بیشتر آمدنش که قافیه در پی باقی الفاظ بیت یا در پی اکثر آنها واقع میشود و گویا از پی آنها میرود لهذا قافیه گویند و باصطلاح عبارت است از حرفی که تکرار یا بدر الفاظ مثنا بهت الا واخر با لفظ منتهی الارب المعانی که واقع اند در

اواخر مصراع ها یا بیت ها از رساله علا و دیگر رسائل قافیه -

قاعده بکسر عین مهمله زن نشسته و بمعنی دستور و بنیاد از منتخب -

قافله بکسر فا گروه از سفر بازگرونده و از قفول که بمعنی از سفر بازگشتن است کذا فی الصراح حالا بر قفول غیر مقید گروه بسفر رونده نیز استعمال نمایند

قائمه بمعنی پایه از مؤید و باصطلاح علم هندسه آنرا گویند که خطی مستقیم را بر خطی مستقیم مفروض بنهی نصب و قائم کنند که از هر دو پهلوش دو زاویه برابر یکدیگر پیدا شوند پس هر یکی را ازین دو زاویه قائمه گویند و هر یکی را از آن خطوط که بدانها زاویه قائمه پیدا شود عمود نامند چنانکه شکل اینست

قانی بکسر نون بسیار سرخ از شرح نصاب و منتخب و درین لفظ بسیار تردد است و ترکی ظاهر الوافق ... باشد میان گربی

قاری خواننده از منتخب -

قاسی سخت و سیاه دل از منتخب

قاصی بصاد مهمله بنهایت رسنده از منتخب و بمعنی بعید باشنده راه دور مستعمل

قاضی حکم کننده و ادا کننده -

قالی بکسر با فارسی ترکی در ...

قالی ... نام قوم -

قاوچی بیای فارسی ... و در با ... و این لفظ ترکی است -

فصل قاف مع بای موحده

قبا بالفتح جامه دوختی معروف و نیم تنه شیفتی‌ست نزدیک به آن منسوب که مستعمل است منسوب بآن نسبت از منتخب۔

قباهی بالتحریک شتر بزرگ بااسباب چارنو بسته در پای او چیزی سخت بزرگ و نام شیرینی معروف نیز از منتخب

قباچا قبای کوچک از برهان قاطع

قباب بکسر اول و دو بای موحده جمع قبه و بهندی قبه را کلس نامند و قباب بالضم چنانکه مشهور شده خطاست از کشف و منتخب

قبب بکسر قاف و فتح بای موحده اول جمع قبه

قبقاب بالفتح و بدو قاف و بدو بای موحده نعلین چوبین و بمعنی در رنگارنگ و شتر مست آواز کننده و شیر غرنده و

انزام فراخ زن و مهره‌ایست که بدان جامها را مهره کنند از منتخب۔

قباحت زشتی و بدی۔

قبج بالفتح و جیم عربی معرب کبک که طائر معروف است از منتخب۔

قبح بالضم زشتی از منتخب۔

قبیح زشت و نازیبا۔

قبایح زشتیها۔

قبوح بفتح اول وضم ثانی زشت و زبون از فردوس اللغات۔

قباد بالضم نام یکی از پادشاهان کیان و نام پدر نوشیروان و او از آل ساسان بوده و نام معزالدین که پادشاه دهلی بوده است و نام پادشاه عظیم الشان

گویند از برهان و سراج و در اکثر فرهنگ و در جواهر الحروف نوشته که در اصل این لفظ کواد بود زیرا که قاف در فارسی نمی آید

قبق اندار بفتحتین تیرانداز به دو زننده چه قبق بفتحتین در ترکی کدو را گویند و در زمانه قدیم ترکان کدوی از چوب دراز آویخته نشانه میزدند و حالا بجای کدو طشت را میزنند

قبله گاه مجوس کنایه از آتش از بهار

قبس بالفتح و سکون ثانی سین مهمله آتش گرفتن و بفتحتین پاره آتش که بی دود باشد از شرح نصاب و سراج

قبص بالفتح و صاد مهمله بسر انگشتان گرفتن چیزی و بفتحتین درد شکم و درد جگر و شاد مانی و نر زی و بفتح اول و کسر یاد شاهان از منتخب۔

قبض بفتحتین درد و گرفتگی شکم از بحر الجواهر و بفتح اول و سکون ثانی گرفتن و گرفتگی و در عروض نام زحاف و آن انداختن حرف پنجم ساکن است چون در بحر هزج یا سفاعیلن بیفتد مفاعلن بماند و در بحر متقارب از فعولن نون بیفتد از فعولن فعول بماند بضم لام

قبچاق بالکسر نام دشتی‌ست میان توران و ترکستان که اتراک آنجا بسیار چشم دو مردم کش میباشند مثل ختن از عالم تسمیه امحال باسم اهل باشندگان آنجا را نیز قبچاق گویند و مجاز از لفظ قبچاق بمعنی بیباک نیز مراد از برهان لطائف ترکی و شرح

قبول بالفتح اول پذیرفتن و این مصدر شاذ است و بضمتین پیش آمدن از صراح و منتخب و کشف و بمعنی که با قبا در آخر افزوده

قبولیت گویند غلط است از زلل و قبول در استعمال فارسی اکثر بمعنی مقبول آید

قبل بالضم فرج زن و بضمتین بمعنی گروه‌ها و بمعنی ضد دبر که بمعنی جانب پشت است و بکسر اول و فتح با موحده بمعنی طرف و جهت و جانب و نزد از بمعنی طاقت هم آمده و بفتح اول و سکون ثانی ضد بعد یعنی پیش و بفتحتین بلندی زمین از منتخب و کشف و بحر الجواهر

قبائل گروهها جمع قبیله از منتخب

قبول پذیرفتار و بمعنی گروه مردم از منتخب

قبة الاسلام بضم لقب شهر بخارا و در منتخب نوشته که لقب بصره است۔

قبا کردن چاک کردن جامه و پیراهن از بهار عجم و چراغ هدایت و جهانگیری و سراج

قبه بالضم و تشدید با بنا گرد آورده چون گنبد و هر چه مثل آن باشد چون قبه و قبه عماری از منتخب و گاهی مراد از آن گنبد و حقه باشد و بمعنی کنگره و کلس نیز آید و در رساله معربات نوشته که معرب کلم است و در شرح خاقانی بمعنی سواد شهر نوشته

قبرغه بفتح قاف وضم بای موحده و سکون را مهمله و غین معجمه ترکی است بمعنی پهلو و استخوان پهلو۔

قباله بفتح پذیرفتاری کردن و مجازاً بمعنی ضامنی نامه و خط شرعی از منتخب و صراح و مؤید و کشف و مدار و فرزان بکسر چنانکه مشهور است۔

قبله بالضم بوسه و بالکسر کعبه و جهتی که بدان رو کنند در نماز از منتخب و در شرح نصاب مولانا یوسف بن یالغ نوشته که قبله در اصل لغت بمعنی یک نوع پیش کرده شده چه فعله بالکسر برای نوع باشد و اگر چه قبله مصدر است مگر بمعنی مفعول مستعمل

قبیله گروهی و جماعتی را گویند که از اولاد یک پدر باشد از برهان۔

قبضه بالفتح آنچه در مشت گیرند و دسته چیزی و بالضم مقدار یکه در مشت در آید و بقدر یک مشت از هر چیز از منتخب و مدار و صراح

قبره بالضم و تشدید بای موحده طائریست خوش آواز و تاجی مثل هدهد بر سر دارد از شرح نصاب و منتخب نوشته که چکاوک که آنرا سقونیه گویند عوام آنرا بابیل نامند و در موید بمعنی مرغاب نوشته

قباق افکنی بفتح اول و ثانی و الف غیر ملفوظ و سکون قاف بمعنی هدف زنی و آنچنان باشد که چوبی طویل یا پنجاه گز طویل در میدان استاده کرده و طشتی یا نقره و غیره بالای چوب تعبیه نمایند و سواران در عین دوانیدن اسپ تیر یا تفنگ بران طشت میزنند و در زمانه قدیم سلاطین ترک بجای طشت کدوی طلائی یا نقرئی ازان چوب می آویختند چه قبق بفتحتین و بفتح اول وضم ثانی در ترکی کدو را گویند۔

قبولی قسمی از پلاو که برنج با دال نخود آمیخته پزند۔

باب القاف مع الکاف ۳۸۴

قبطی - بالکسر و یای معروف منسوب بقبط که شخصی بود از نبیرگان نوح علیه السلام و قبطیان که اهل مصر و تابعان فرعون بودند از اولاد اویند -

قبضهٔ بهرامی - نوعی از گرفت قبضهٔ کمان ست و آن چنان باشد که خنصر و بنصر و وسطی قبضه را گرفت نمایند و سبابه و ابهام را سلقه وار کرده چند تیر بآن میگیرند تا بوقت زود انگشت هر بار حاجت بکشیدن تیر از ترکش نیفتد و این گرفت قبضهٔ کمان منسوبست به بهرام که یکی از استادان فن تیر اندازی بوده است -

فصل قاف مع تای فوقانی

قتلی بالفتح اول و سکون ثانی و فتح لام و در آخر الف مقصوره بمعنی مقتولان این جمع قتیل ست -

قتق بفتح اول و کسر ثانی ماست و کشک و این ترکی ست بمعنی ترشی که در آش کنند و نان خورش سازند از برهان و سراج -

قتیل بمعنی مقتول یعنی کشته شده خواه زن باشد خواه مرد از کشف و منتخب -

قتال بکسر اول نام جنگ و ستیز و کارزار کردن و بالفتح و تشدید بسیار کشنده و قتل کننده -

قتام بالفتح بمعنی گرد و غبار از منتخب و شرح نصاب -

قتی بالضم و تشدید ... -

فصل قاف مع ثای مثلثه

قثاء بالکسر و تشدید ثای مثلثه بمعنی خیار و دراز از منتخب و شرح نصاب -

قثد - بالفتح خوردن خیار و بالکسر خیار کوبان از منتخب بفتحتین با ورنگ آن باز خیار کوچک باشد از منتخب و شرح نصاب و صراح -

فصل قاف مع جیم فارسی

قچ بالضم میش نر شاخدار جنگی از برهان و در الفاظ ادویه این لفظ ترکی آمده ست -

فصل قاف مع حای حطی

قح بالضم و تشدید بمعنی ساده و خالص ... و جفاکار از منتخب -

قحوان بالکسر ... نوعی از گل بابونه از قاموس و صراح و کشف -

قحطان بالفتح نام یکی از بنا کنندگان ... سام بن نوح علیه السلام -

قحبه بالفتح زن بدکار روسپی مشتق از قحاب که بالضم ست بمعنی سرفه چون فواحش عرب مردم را با آواز سرفه طلب میکردند لهذا باین اسم موسوم شدند -

فصل قاف مع دال مهمله

قدر بالکسر ... و قدامت بالفتح دیرینه شدن و کهنگی -

قدح بالفتح ... و بالکسر جام ... کردن ... دیرینه شدن ...

قد بالفتح و تشدید دال بریدن از درازی و کوتاه کردن سخن و بریدن بیابان و بالا و قامت و تقطیع اعتدال و پوست آهو که از آن ظروف سازند از منتخب و بتخفیف دال نیز آمده -

قدید بالفتح بر وزن شدید یعنی گوشتی که آنرا در آفتاب خشک کرده نگاه دارند تا بوقت حاجت بریان کرده بخورند و پارچهای آن گوشت را در ازو تنک می تراشند تا زود خشک شود از منتخب و برهان و کشف -

قدر بالکسر یعنی دیگ خواه مسین باشد خواه سفالین یا کلان باشد یا کوچک و بفتح اول و سکون دال عزت و بزرگی و بزرگ داشتن و اندازه چیزی و اندازه کردن قسمت و روزی و توانگری و بی نیازی و طاقت و بفتحتین قضا و حکم و نهایت و اندازه چیزی و حکم کلی مجمل الهی در روز ازل و اندازه کرده خدای تعالی برای بنده و مراد ... از منتخب و مدار و بهار عجم و در شرح ... نوشته که قدر بفتحتین و بفتح اول و سکون ثانی برابر و مساوی و شریک نیز آمده و در خیابان نوشته که قدر بسکون دال و بفتح آن هر دو صحیح ست چنانکه در صراح آمده یعنی اندازه کرده خدا برای بنده و بمعنی ... اندازه نیز آمده ... -

قدر انداز تیرانداز یعنی آنکه تیر بر نشانه ...

نزدی از چراغ هدایت و رشیدی و برهان -

قدس بالضم و بضمتین پاکیزگی و پاک و نام کوهی از منتخب و در کشف و صراح بضمتین پاک و پاک شدن و بالضم و سکون ثانی نام کوهی در زمین نجد و کوهی ست در زمین بیت المقدس -

قدوس بالضم و تشدید بسیار پاک و نامی از نامهای حقتعالی -

قدر مشترک - عبارتست از مقدار که در افراد خود مشترک باشد مانند وجود مطلق که باعتبارش مقداری ست مشترک در افراد موجودات مثل حیوان و انسان وغیره -

قدر اول بدانکه جمله کواکب ثابته که یکهزار و بیست و پنج اند و از جهت اشکال بروج وغیره مرکب شده اند هرگاه که مقادیر این ثوابت مرصود بااعتبار کلانی و کوچکی مختلف است لهذا بشش قسم مقادیر قرار داده اند هر قسمی را قدر علیحده ست تفاوت هر قدری ... پانزده اند ... کواکب قدر ثانی چهل و پنج و کواکب قدر ثالث دو صد و هشت و کواکب قدر رابع چهار صد و هفتاد و چهار و کواکب قدر خامس دو صد و هشت و کواکب قدر سادس ... و ... از شرح چغمینی فارسی -

قدم بکسر اول و فتح دال ... و دیرینه و کهنگی و قدیم بودن ... از صفات حقتعالی ست از کشف و منتخب -

باب القاف مع اللام

وصراح و بفتحتین بمعنی پای و بضم [illegible] که سایهٔ آن بگیرند و مسافت میان هردو پای در رفتار ـ
قدوم بضمتین مصدر است بمعنی آمدن از جایی و باز آمدن از سفر و بفتح اول و ضم دال بمعنی تیشهٔ نجاران از منتخب و شرح نصاب ـ
قدرخان بفتحتین لقب پادشاه چین از برهان و بمعنی آنکه مذکور شد پادشاه ترکستان ـ
قدکشیدن ظاهر و نمایان شدن
قدغن بالفتح و غین معجمه نیز مفتوح ظاهر اللفظ ترکیست و بمعنی تاکید و تنبیه
قدردان بفتح قاف و سکون دال [illegible] باشد بمعنی مردم از سبب اتفاقی دال را نیز متحرک خوانند و این خطاست
قدسیان بالضم فرشتگان و صلحا و اولیاء الله ـ
قدم بر سر چیزی نهادن بمعنی ترک آن چیز کردن از مصطلحات
قدوه بالکسر و الضم بمعنی پیشوا از منتخب و کشف
قدریابه بفتحتین بمعنی اندک مقدار ـ
قدوری بفتحتین منسوب به بیع قدور و این لفظ قدور جمع قدر بالکسر بمعنی دیگ سفالین وغیره از لب الالباب ـ
قدمی ـ در آخر این لفظ زیادت یا باشد چنانکه در زیادتی و جدیدی ـ
قدغنچی بمعنی تاکید کننده و بمعنی [illegible] و چوبدار و محصل از چراغ هدایت ـ

فصل قاف مع ذال معجمه

قذی ـ بفتح اول و ثانی و در آخر الف مقصوره بصورت یا خاشاکی که در چشم افتادن و بمعنی خاشاک و بکسر اول خاکها یا ریگ از منتخب قاموس ـ
قذر ـ بفتحتین پلیدی و نجاست و بفتح اول و کسر ذال معجمه پلید از منتخب و [illegible] بفتحتین ـ
قذف بفتحتین سنگ انداختن و دشنام دادن و بزنا و بدی نسبت کردن و قی کردن و بفتحتین بیابان فراخ از منتخب و لطائف و شرح نصاب ـ
قذعمل بضم اول و فتح ذال معجمه و سکون عین مهمله و کسر میم شتر فربه از جاربردی و ترجمهٔ شافیه از ملا سعد ـ
قذال بالفتح پس سر از دو طرف و دنبال گوش اسپ از منتخب و مؤید

فصل قاف مع رای مهمله

قردیا بضم قاف و ضم دال کرد یا [illegible] صحرائی از برهان ـ
قرنا دکرنا بالفتح دراصل قرنای بوده بمعنی نای بزرگ زیرا که قرن بمعنی کلان می آید و نای معرب بقاف و کاف بدل میشود زیرا هر دو [illegible] ـ
قربی بالضم و یای موحده مفتوح [illegible] در آخر الف بصورت یا بمعنی نزدیکی و خویشی از منتخب ـ
قرا بکسر اول و [illegible] بضم اول [illegible] بالضم و تشدید را جمع قاری بالفتح و تشدید [illegible]

خوشخوان از منتخب چون مرو خوانند [illegible] باشد امدا مجازاً بمعنی گران جان نیز آمده
قرقر بفتح اول و تخفیف در ترکی رنگ سیاه را گویند
قرو بضم اول و سکون را و بعد آن همزه بمعنی طهر که ضد حیض است و بمعنی حیض نیز آمده و این از لغات اضداد است از شرح نصاب و منتخب ـ
قرطعب بکسر اول و سکون را مهمله و فتح طای مهمله و سکون عین مهمله و بای موحده بمعنی شی قلیل از جاربردی
قراب بکسر اول و بای موحده نیام تیغ و خنجر و با یکدیگر یکجا شدن و نزدیکی از منتخب و صراح و بعضی بمعنی جیب مسافرت و مشکهای آب نیز نوشته اند و در مؤید الفضلا نوشته که قراب بکسر اول لغت ترکی بمعنی نیام تیغ و [illegible] این لفظ را بمعنی عربی نوشته پس اتفاق لسانین باشد ـ
قرب بکسر اول و فتح ثانی [illegible] مشکهای آب جمع قربه از لطائف ـ
قربیبا نام شهری از [illegible]
قرانات بکسر جمع الجمع قرن است که مدت سی سال باشد چه قرانات جمع قران و قران بالکسر جمع قرن چون رجال جمع رجل
قرت بالضم و تای فوقانی حشرات خشکی [illegible]
قروت بضمتین [illegible] در آخر فوقانی در ترکی [illegible]
قرار [illegible]

از شرح قران السعدین ـ
قروت شدن صحبت ـ برهم خوردن صحبت از چهار شربت ـ
قرائت ـ بکسر اول بروزن رعایت بمعنی خواندن و باصطلاح نام علم تجوید و از شارح [illegible] آورده اند حروف و این لفظ بروزن حکمت نیز آمده ـ
قراح بالفتح [illegible] بمعنی خالص هر چیز از منتخب و شرح نصاب ـ
قرح بالفتح و حای مهمله زخم کردن و زخم [illegible] از شرح نصاب و منتخب
قروح بضمتین جمع قرح که بمعنی جراحت است از منتخب ـ
قرد بالکسر و دال مهمله بوزینه که آنرا کپی نیز گویند از منتخب ـ
قراد بضم اول و دال مهمله بمعنی کنه [illegible]
[illegible]
قراقر بفتح قاف اول و کسر قاف ثانی جمع قرقره که بفتح هر دو قاف است بمعنی آواز بطن که در اندرون شکم معلوم و مسموع شود از بحر الجواهر و مؤید ـ
قر بالضم و تشدید را مهمله بمعنی سرما که فصل زمستان باشد [illegible] سرد باشد از شرح نصاب
[illegible] نام دوایی مرکب از [illegible] دافع زهر مار است

قراسنقر بفتح اول وضم سین مهمله وسکون نون وضم قاف لفظ ترکیست نام مرغ شکاری سیاه رنگ وگاهی کنایه باشد از شب ونام پادشاهی ونام غلامان ترکان نیز می باشد آق سنقر یعنی سنقر سفید وکنایه از روز۔

قرمز بکسر اول وسکون دوم وچهارم کرم معروف است وآن چیزی باشد که بدان ابریشم را سرخ رنگ رنگ رنگ رزند ودر حقیقت آن جانوران باشند کوچک بقدر نخود که در بیشه وکال کاروان پیدا می شوند آنرا کرده نگاه دارند وقت حاجت ... رنگ سرخ حاصل نمایند واین قرمز معرب در حقیقت کرم کز است چون در اصل کرم کز بود یعنی کرمیکه بدان کز را یعنی ابریشم را رنگ نمایند پس معرب نمودند قرمز ساختند بعده تخفیف کرده قاف دوم را حذف کردند قرمز شد از سراج ودر برهان بکسر اول وسوم یعنی جانوران کوچک که بدان ابریشم را رنگ سرخ دهند ودر چراغ هدایت بکسر اول وفتح میم۔

قرطوس بفتح اول وضم طای موحده پاسبندی ... کرا سنا ... گویند از برهان۔

قرناس بالضم بینی کوه از قاموس ونیز نام ... است۔

قرطیوس بکسر قاف وسکون را وفتح طای مهمله وضم یای ... برای تعظیم ... از ... ۔

قرب یعضی بفتح اول وکسر ثانی وضاد معجمه یعنی شهر ... کلام ... از منتخب والصم قاف وفتح را نام ... است از ... از لطائف وسراج

قرب فرائض آنکه حق تعالی با سالک فاعل ومدرک باشد وبنده با قوای واعضای وجوارح خود بمنزله آله ... شود از کشف ... ونوشته که قرب فرائض یعنی قرب حق که بنده را بسبب ادای فرائض حاصل شود۔

قرط بالضم ولای مهمله گوشواره از منتخب وکشف وسراج ودر برهان نوشته که قرط بالضم آواز فرو بردن آب ... ۔

قرواط بالکسر یعنی از شاهان ... یعنی کشتی وصحیفه نوشته ... نوشته اند که قرواط ... از ... ودر ... از ... نوشته ... پر بادکرده ... از دریا ... والله اعلم بالصواب۔

قرع بالفتح وعین مهمله ... یعنی کوفتن ودرون ... ودر ... بالضم اول وفتح ثانی ... قرعه ... از ... یعنی ... ۔

معجمه که قرق وقورق مبدل او است والله اعلم بالصواب۔

قراباغ بالفتح نام شهریست در ... ایران۔

قرقف بفتح هر دو قاف بمعنی شراب ونام سه کتاب ترسایان در مذهب ایشان از منتخب ومؤید وشرح نصاب۔

قرناق و**قرنوق** بالضم وحرف ثالث نون بمعنی نگار ... که این لفظ ترکیست از لطائف۔

قرق بالفتح آواز ماکیان یاین بمعنی ... کذا فی المنتخب وبالفتح ترکی بمعنی ... کذا فی المدار وبالضم نیز ترکی بمعنی نگهبانی ودر ... قرق بالضم بمعنی منع وبازداشتن ودر چراغ هدایت قرق شدن ... یعنی منع شدن۔

قرصوق بالضم ... یعنی ...

قرمساق بضم قاف وفتح را وسکون میم ... از لغات ترکی نوشته شده۔

قرنفل بفتحتین وضم فا نام دوا ... است ... ودر هندی گل گوش ... گوش را گویند ... از ... هندی ... گوش گذارند لهذا باین اسم مسمی گشته از سراج ورشیدی۔

قرادل بفتح اول وضم دال ... ترکیست ... از ... ۔

برق انداز ودور شستی یعنی پیش رو لشکر ودر لغات ترکی بمعنی شکار ... ونیز ... معین بهنگام معین شود ودر ... فوجیکه پیش پیش رود از سپاهی ... یعنی بخود از ... دشمن خبر ... قراول در ترکی سپاهی را گویند۔

قرب نوافل مولانا عبدالرحمن نوشته اند که بنده سالک فاعل ومدرک باشد وحق تعالی آله وی شود از نزد بعضی قرب حق تعالی که بنده را بسبب التزام نوافل حاصل شود۔

قرمل بکسر قاف وکسر میم شتر کره بختی از منتخب۔

قرام بکسر اول پرده تنک وباریک وبمعنی پرده رنگین منقش نیز نوشته از کشف ومنتخب ومدار۔

قرم بالفتح شتر نر وجمع قروم از منتخب وشرح نصاب۔

قراقرم بفتح قاف اول وضم قاف ثانی وضم رای مهمله ثانی لفظ ترکیست نام شهری از ترکستان۔

قرن بفتح اول وسکون ثانی شاخ حیوان وگیسو ومدت طویل ودر تعیین آن اختلاف است صاحب قاموس نوشته که صد سال ودر منتخب ... سال تا ... سال ... ودر برهان ... سال ... سال ... ودر صراح وکشف وغیره ... دو ... ۔

ودر منتخب نام موضع وتحقیق پیوسته ... البیت از زمین ولایس قریبی از نشست ...

قرین - مصاحب وهمنشین ویار از منتخب وبمعنی مثل ونظیر هم آمده

قراطغان بفتح قاف وضم طای مهمله وغین معجمه نام پادشاه عراق -

قراطغان شاه اشتهار صورت قراطغان شاه که پادشاه عراق بوده کودکان برای بازی از پشم سازند -

قرطین - بالضم وطای مهمله مفتوح دو گوشواره وحضرت حسنین رضی الله عنهما نیز مراد دارند از مدار و لطائف

قرص روتین یعنی ... مانند ساخته هندیان فارسی ...

قرون بضمتین جمع قرن بمعنی شاخ حیوان وزمانه های طویل -

قرائن بفتح اول وکسر همزه که حرف چهارم است جمع قرینه از منتخب

قربان بالضم چیزیکه در راه خدا تعالی تصدق کنند وبدان تقرب جویند بخدا از منتخب قربان در محاوره فارسیان بمعنی کمان وان آن دوالی باشد که در ترکش دوخته حمائل اورگردن اندازند مطلوب که ترکش پس پشت بماند وگاهی سوار ان کمان خود را وران دوال نگاهدارند

قربان بالفتح بمعنی نزدیک شونده ونیز کنایه از نجاع باشد از منتخب ودر لطائف ... وصراح باین معنی بالکسر

قران بکسر اول قرین شدن ... تعالی

چیزی بچیزی وجمع باهم کردن و باصطلاح علم نجوم یکجا شدن دو کوکب از جمله هفت کواکب سیاره سوا شمس در برجی بیک درجه یا بیک دقیقه قران زهره با مشتری قران ناده بازهره یا مشتری در ... بود وبرای کردن ... نیکو ...

قران که ... وقت ولادت او زهره ومشتری را قران باشد وبرج قران در طالع او باشد وصاحب قران امیر تیمور است که پادشاه ... بوده است بدانکه چون برج را سی حصه کنند هر حصه را درجه گویند وچون درجه را شصت حصه کنند هر حصه آنرا دقیقه نامند بدانکه مجتمع شدن قمر را با شمس اجتماع نامند ومجتمع شدن یکی از خمسه متحیره را با شمس احتراق آن کوکب گویند وخمسه متحیره پنج کوکب سیاره را نامند سوا شمس وقمر وانهارا متحیره از آن گویند که گاه گاه این پنج کوکب را در سیر خود تحیر میشود یعنی در رفتار از پیش روی خود گشته بسوی عقب روند وگاهی بر جای خود وقوف نمایند -

قرآن بالضم مصحف کلام الله است وآن صد وچهارده سوره است وشش هزار وششصد وشصت وشش آیت وپانصد وچهل رکوع ... آیات مذکوره ... از مختصری صاحب کشاف ...

قصص است ... بیک هزار ... ویک هزار ... امر یکهزار ودر نهی یکهزار ... پانصد در ... مثل ... وصد در ... ششصد وشصت وشش ... ناسخ ومنسوخ ... واشتقاق قرآن مصدر است بمعنی خواندن که ... مشتق شده بمعنی مفعول -

قرابه بالفتح وتخفیف وتشدید را واو ... شیشه شراب وصراحی از ...

قرحه بالفتح ودال مهمله ... آدمی از قره بالضم وتشدید را ... بمعنی خنکی وسردی از صراح وکشف ... بمعنی راحت وروشنی نوشته اند ... از ... دانچه ... مردم قره بمعنی ... چشم شهرت دارد غلط محض است ومردم ازین مناسبت غافل اند ...

... در لطائف بمعنی روشنی ...

قرطه بالضم گوشواره ... از منتخب

قرطه ... بضم ... قاف ... میل ... کلاوه کردن ... از شرح خاقانی -

قرمه بالکسر ... بمعنی ... آب از منتخب -

قرامه بضم اول ... ریزه ... از منتخب ... ریزه هر چیزیکه از مقراض قطع شده ... زمین افتد ...

قرمطی شدن معامله ...

خوردن وصورت ... فتن معامله از چراغ هدایت ومصطلحات -

قرعه - بالضم ... پاره یا چیزی از برنج وروئین سازند که بدان فال گیرند ویافتح کدوی تر از منتخب -

قریه بالفتح ده وموضع -

قرینه - پیوسته شدن چیزی بچیزی ومناسبت معنوی میان دو امر ... ظاهری میان دو چیز وانچه در بعضی بحور در وسط هر دو مصرع بیت واحد ... قافیه ...

قرحه بالضم ... ریش ... از منتخب ... صراح ... الامراض ... که ... ریم پیدا شده باشد

قرون ... بفتحتین ... زمانهای گذشته از ... -

قریش بالضم ... قبیله ... که نام قبیله معروف ... قبیله ... کنانه از ... حضرت پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم ... قریش ... است وقرش بالفتح جانور عظیم الجثه است در دریا که بر تمامی جانوران دریا غالب باشد ... قبیله مذکور ... از شرح ... ودر صراح قریش ... اول وفتح ثانی ... از ... خاقانی ... آورده است

قرطی – نوعی از پارچه که سبز و سیاه باشد ظاهراً منسوب بقرطه که [illegible] گویند

قرمزی – عبارت از سرخ رنگ است منسوب به قرمز

قربانی – درین لفظ یای تحتانی زائد است چنانکه ضابطهٔ فارسیان است که گاهی در آخر کلمه یای زائده لاحق کنند چنانکه فلانی و فلان و فضولی و فضول و خلاصه این قربانی یعنی آنکه در ایام اضحی شتر یا گوسپند ذبح کنند

قزوینی – بفتحتین و [illegible] منسوب [illegible]

فصل قاف مع زای [illegible]

قزح – بضم اول و فتح ثانی [illegible] نام کوهی و نام فرشته [illegible]

قزاگند – [illegible] قاف و ضم کاف و سکون [illegible] نام آنکه کنند [illegible] از [illegible] کاری آنکه [illegible] بفتح قاف و سکون زای معجمه [illegible] ابریشم [illegible] باشد و این لفظ [illegible] فارسی از رشیدی و سراج و کشف

قزلباش – [illegible] شاه اسمعیل صفوی ایجاد کرده [illegible] سرخ [illegible]

عدد ترکی کلاه که دوازده ترک باشد [illegible] اشاره به ائمه اثنا عشر علیهم السلام منظور داشته [illegible] سراج

قزاق – بالفتح و تشدید زای معجمه در ترکی بمعنی رهزن از لغات ترکی

قزل – بکسر اول و کسر زای معجمه سرخ و اصل این لفظ [illegible] ترکیست [illegible] و لغات ترکی [illegible] تحقیق لفظ [illegible] زرشک [illegible] بفتح اول و کسر ثانی بمعنی [illegible] از منتخب و کشف

قزل ارسلان – بکسر اول و ثانی [illegible] الف و سکون [illegible] ترکی [illegible] یعنی شیر سرخ قزل ارسلان لقب پادشاه است که ممدوح ظهیر فاریابی بوده [illegible] چون پادشاه مذکور لنگ بود [illegible] هرگاه [illegible] از عربی و ترکی [illegible] اول و کسر ثانی [illegible] باشد [illegible] بمعنی لنگ [illegible]

قزغان – بالفتح و ضم [illegible] معجمه پاتیلهٔ بزرگ از [illegible]

قزوین – بالفتح و کسر واو و یای [illegible] نام شهریست از ایران در عراق عجم

فصل قاف مع سین مهمله

قسطال – بالفتح [illegible] احکام [illegible] [illegible] [illegible]

قسام – [illegible] اول [illegible]

قسمت – بالفتح [illegible] بالکسر [illegible]

آن یعنی حصه از [illegible]

قسر – بالفتح بزور بر کاری بداشتن از منتخب دور قسری و حرکت قسری یعنی دور و حرکت چیزی که بتحریک آن دیگری باشد

قسطاس – بالکسر و بالضم کپان یعنی ترازوی بزرگ که بهندی آنرا [illegible] گویند و این لفظ رومی است [illegible]

قسیس – بکسر اول و تشدید سین [illegible] [illegible] [illegible] از منتخب

قسطل – بالفتح [illegible] و بالکسر [illegible] و پارهٔ [illegible] نام [illegible] که آن [illegible] [illegible] بهندی [illegible] [illegible]

قسام – بالفتح و تشدید [illegible] [illegible] بسیار [illegible]

قسیم – بفتحتین [illegible] ثانی [illegible] و فتح اول و سکون ثانی بمعنی قسمت کردن و بخشش نمودن از منتخب و غیر آن

قسّام قسمت کننده اگرچه [illegible] قسیم بمعنی قسمت کننده [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

قسطنطین – [illegible] نام [illegible]

[illegible] نام پادشاه بانی شهر قسطنطنیه که الحال باستنبول [illegible] مشهور دارد و آن دار الملک روم است [illegible]

قسطنطنیه – بضم اول و سکون ثانی و فتح طای اول و سکون نون و کسر طای ثانی و سکون تحتانی و کسر نون و تشدید تحتانی مفتوحه نام شهریست که آن دار الملک روم است [illegible]

قسامه – [illegible] و آن چنان باشد که [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از منتخب [illegible]

قسمیه – [illegible] [illegible]

قسوه – بالفتح سخت دل شدن از منتخب

قسوره – بالفتح و واو و [illegible] نیز [illegible] یعنی شیر درنده از منتخب

قسطلانی – بالفتح منسوب بقسطلان که نام شهریست و بالضم خطا باشد از [illegible]

فصل قاف مع شین معجمه

قشعریره – [illegible] [illegible]

قشر – بالکسر پوست [illegible]

[illegible]

قشور – بفتح اول [illegible]

[illegible]

قَشّ – بالفتح و تشدید بعد از لاغری فربه شدن آدمی و ستور و نکوئی یافتن ستور از منتخب و لطائف۔

قَشِف – بالکسر تغییر شده رنگ گردیده و بفتحتین سوختن روی از آفتاب و خشکی و از درویشی و تنگی معاش از صراح و منتخب

قِشلاق – بالکسر جای گرم که در زمستان دران بسر برند لفظ ترکی ست

قشون – بضمتین این لفظ ترکیست و بحقیقت بدون واو ست و او برای اظهار ضمه در ترکی می نویسند فارسیان اکثر قشون را بواو معروف خوانند بمعنی گروهی از فوج از صراح و لغات ترکی

[illegible]

قُصَوَی – بضم و سکون ثانی و فتح واو و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی انتها و نهایت تر و پایان و دورتر و این صیغه مؤنث اقصی ست از کشف و غیره

قَصَب – بفتحتین نی و هر چه میان تهی باشد مثل نی قلم و جامه باشد از کتان و ابریشم بافند و بفتح اول و سکون ثانی [illegible]

از منتخب و در خیابان نوشته که قصب بمعنی جامه معرب کسب ست و قصب بفتحتین و شتی عربی جامه است که در هند مشهور ست نوعی از پارچهای ابریشمی۔

قصب الجیب – بفتحتین قاف و صاد و جیم عربی مکسور و سکون تحتانی و بای موحده نوعی از خرما و گیاهی ست که اندک شیرینی دارد از خیابان گویند که آن نیخ کا نس ست که در قریب یا ارد گرد و بعضی قصب الجیب نوشته اند بضم جیم و تشدید بای موحده بمعنی چاه پس قصب الجب بمعنی نی که رهبرا در میان چاه های کهنه میروید و بعضی قصب الجیب بفتح جیم گفته اند و آن پاره کوچک از نی باشد که تا به میران نامهای امرا و دران نهاده و بر سینه بندان حاضر بسا [illegible]

[illegible] نوشته اند بالفتح وای مهمله و کسر یای حطی و سکون تحتانی بمعنی نیشکر و درین امور در فقره گلستان بجای نیشکر لفظ شکر می نویسند باین طور قصب الجیب [illegible] را همه شکر می خورند۔

قصارت – بفتح جامه شستن یعنی پیشه گازری از منتخب۔

قَصد – بالفتح بمعنی آهنگ و بمعنی اعتدال و هر چیز معتدل را قصد گویند و بمعنی راست رفتن و راستی راه از شرح نصاب منتخب۔

قصار – بالفتح و تشدید گازر از صراح

قَصر – بالفتح کوشک و کوتاهی و جامه شستن از منتخب۔

قَصیر – کوتاه و کوتاهی کننده و نام غلامی که بسیار با وفا بود۔

قُصُور – بضمتین کوتاهی و عاجز شدن و فرو ماندن از چیزی و جمع قصر که بمعنی کوشک ست و کوشک خانه بزرگ را گویند که از سنگ و خشت و جز آن سازند از منتخب و نام شهری از نواح لاهور۔

قَصعه – بکسر و فتح صاد مهمله [illegible] جمع قصعه و بفتحتین مصدر ست بمعنی فخا کردن دختر و بضم بمعنی قصعها درین صورت اسم جمع قصعه باشد نه جمع قصعه

قَصّ – بالفتح و تشدید صاد بمعنی سینه یا استخوان آن از منتخب۔

قصب السبق – بفتحتین قاف و صاد و بفتحتین سین مهمله و بای موحده [illegible] کرنا [illegible] بسیار زنند و سواران از دور با تفاق یکدیگر میدوی آن نی یکبارگی اسپان می دوانند اول کسیکه از جمله سواران سبقت نموده آن نی را از همه پیشتر بردارد در همه سواران معزز و ممتاز میگردد و داز همه فقد مشروط میگیرد

قَصِیل – غله که نو رسیده نارسیده که بفارسی خوید گویند از لطائف۔

قصد کردن – اراده خون کسی کردن

قصب السبق بردن – غالب آمدن و سبقت و پیشدستی کردن

قصابگان – جمع قصاب ست بلاو فارسی لیکن خلاف قیاس و گویند که نام قسمی از مرغانست از شرح قران السعدین و در صورتیکه بمعنی آن مرغان باشد بکاف عربیه جمع قصابک که غالباً کرکس باشد و در شرح سکندری نوشته که قصابک نام جنسیست از غاریت [illegible] و خوش رفتار که بر لب آبها نشینند

قصبه – بفتحات شهر کوچک یا ده کلان و بمعنی میانه هر چه مثل نی باشد و نای گلوی و بسکون صاد خطا ست از کشف و رشیدی و منتخب۔

قصب الذریره – بفتح زای معجمه و کسر رای مهمله و یای معروف و رای مهمله و وای معروف که بهندی [illegible] گویند بکسر جیم فارسی۔

قُصعه – بالکسر کاسه بزرگ از بحر الجواهر و در شرح نصاب بالفتح۔

قصیح – پارچه از قسم کتان۔

قصیده – در لغت بمعنی مغز سطبر و در اصطلاح شعرا نظمی که هر دو مصرع بیت اول با مصرعهای ثانی ابیات دیگر هم قافیه باشد و دران مدح یا ذم یا وعظ یا حکایت یا امثال آن بیان شود و کمتر از پانزده بیت نباشد و وجه تسمیه آنست که در قصیده معنی جلیل کثیره مندرج [illegible]

فصل قاف مع ضاد معجمه

قضا – بالفتح حکم کردن و گزاردن [illegible]

داد اکردن و آفریدن و تمام کردن و بیان نمودن بمعنی عبادتیکه وقت آن گذشته باشد و در شرح مقاصد نوشته که قضا آنست که حکم الهی در اعیان موجودات دفعةً واقع شده و قدر آنچه بتدریج برطبق آن حکم اولین .... بظهور میرسد لهذا قضا امر است و قدر مامور و در لطائف چنین نوشته که فرق میان قضا و قدر آنست که قضا حکم ازلی در مرتبهٔ تفصیل و گاهی لفظ قضا بمعنی اتفاقاً و اراده بمعنی نیز آمده چنانکه قضارا چنین باشد

قضارا بمعنی از قضا چنانکه در .... یا بمعنی اتفاقاً از رساله معتبره نوشته

قضیب بالفتح اول و کسر ثانی و یای تحتانی و موحده شاخ درخت و بجای ذکر مرد استعمال .... از لطائف.

قضات بضم اول و تخفیف ضاد معجمه و تای فوقانی جمع قاضی و باین معنی بتشدید ضاد معجمه خطاست .... فاعل که ناقص باشد جمع آن بر همین وزن قضات آید بضم اول و تخفیف ثانی چنانکه رُوات جمع راوی و غزات جمع غازی و ولات جمع والی.

قضیه منعکسه .... مرادف .... باشد که گرداند .... اول را ثانی و جزو ثانی را اول .... باشد نه کلیت و جزئیت که ذیب اصل چنانچه قضیهٔ منعکسه از کل انسان حیوان بعض الحیوان انسان می آید و این را قضیه منعکسه مستوی گویند

قضیه .... که مستوی را .... از شرح نصاب

قضبان بالضم و با کسر موحده شاخها و درخت این جمع قضیب است که بمعنی شاخ درخت باشد از منتخب و غیاث

قضاعه بضم اول و عین مهمله .... بصورت سگی که در آب میماند .... آنرا چند بیدستر گویند و نام قبیله ایست از عرب .... از شرح نصاب

قضیه بفتح اول و کسر ثانی و یای .... مشدده بمعنی .... حکم گزاردن .... خبر و بمعنی اصطلاح منطق .... که احتمال صدق و کذب دارد .... جملهٔ خبریه گویند چنانکه العالم حادث و زید قائم

قضیه کلیه .... آنست که حکم کرده شود در آن بر جمیع افراد موضوع مانند کل انسان حیوان

قضیه مهمله .... آنست که نبود موضوع او مشخص معین و نباشد در آن بیان کلیت و جزئیت چنانچه الانسان حیوان

قضیه جزئیه .... آنست که حکم کرده شود در آن بر بعض افراد موضوع مثل بعض الحیوان انسان

.... در قاف .... از قضایای .... مراد از جملهٔ انشائیه باشد

فصل قاف مع طای حطی

قطا بفتح مرغیست که .... آن را سنگخوار گویند از منتخب و لطائف و گویند که آواز کردن قطا در بیابان مسافران را دلیل باشد بر اینکه در نزدیکی آب است

قطعاً بالفتح بمعنی هرگز

قطار .... بکسر اول .... جامه از منتخب و آئین اکبری نوشته

.... بضم اول نوعی از ....

قطب بضم .... آهنی که آسیا .... میگردد .... و سالار که مدار .... بر او باشد و اصل .... باصطلاح علم هیأت قطب یکی از آن دو نقطه است که .... سیاری کره .... که چون کره دولابی در حرکت آید هر دو نقطه از جای خود نجنبد و .... دیگر اجزا .... کره چون هر دو قطب فلک .... در جنوب و شمال .... واقع شده اند و بقدرت الهی دو ستاره در حول هر دو قطب پیدا گشته اند .... قطب گویند چون ربع مسکون .... ارض است لهذا قطب شمالی .... مردم .... میگردد ....

بحکم الهی در .... و مفروض باشد

قطرب بضم .... نیز مفهوم و بای موحده قسمی از جنون است و قطرب در اصل اسم کرمیست که بروی آب بسرعت تمام .... حرکات .... انتظام میزود و بمناسبت آن نام مرضی گردیده است از انواع جنون و دیوانگی است صاحب این مرض در هیچ جا قرار نگیرد و از همه گریزان باشد از سدیدی و شرح

قطاعیت .... بریدگی و جدائی و دور شدن

قطره .... و دزد .... کنایه از .... و بعضی از ....

.... بفتح .... که .... گوشت ....

قطربل .... بالضم .... و بالکسر ....

.... باصطلاح علم .... مابین دایره .... که .... دایره .... قطر .... دوران ....

قطار .... بکسر اول .... شتران برابر بر .... شده در یک رشته ....

آن بر جمیع هر چیز که باشد واقع میشود۔
قطمیر۔ بالکسر پوست باریک که بر تخم خرما میباشد یا نقطه سفید که بر پشت تخم خرما میباشد یا شگاف تخم خرما یا ریشه که در میان شگاف تخم خرما باشد و گاهی کنایه بمعنی شیء قلیل کوچک نیز می آید و قطمیر نام سگ اصحاب کهف است از منتخب و صراح و کشف و شرح نصاب
قطاس بضم اول و سین مهمله معرب قوتاس لفظ ترکی بمعنی موی دم گاو کوهی که آنرا کچ گاو گویند از برهان و غیره
آن و از لغات ترکی نیز آمده۔
قط۔ بالفتح و تشدید بریدن چیز سخت و از ینجاست قط قلم و بالکسر گربه نر که معروف است و بالفتح و بالضم و تشدید طا و تخفیف آن بمعنی اندک و همیشه [illegible] کافی است و بالفتح و تشدید طا بمعنی این هیچ آمده و از ینجاست فقط [illegible]
تقطیع بالفتح بریدن و بمعنی زیادت ها نوشتن خطاست از بهار عجم
قطف۔ بالفتح چیدن میوه و [illegible] و خراشیدن و آهسته راه رفتن [illegible] و بالکسر بمعنی میوه و بار درخت که [illegible] و بفتحتین نام تره ایست [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

نیز نوشته۔
قطائف۔ چادرهای پیچیده جمع قطیفه و بمعنی لوزینه و نان لوزینه در رشته که از میده گندم سازند آنرا رشته قطائف گویند از منتخب و قطائف نوشته که [illegible]
قطاع الطریق بضم اول و تشدید ثانی بمعنی رهزنان که مال مسافران بغارت برند یا قتل کنند یا بفریب کشند۔
قطاریق۔ های و هوی جنگ یعنی شور و غوغا که بوقت جنگ امثال آن می برآید از لطائف۔
قطران بالکسر نام شاعری نامی [illegible] و نام روغنی باشد سیاه و بدبو که از درخت [illegible] بهم رسد [illegible]
نار [illegible] از برهان و [illegible] روغن [illegible] بالفتح و بالکسر مولف گوید ظاهراً آن روغن [illegible] است۔
قطره زدن [illegible] سعی کردن و تیز رفتن از برهان و بهار عجم و سراج و [illegible] نوشته که قطره کشیدن و کردن و فشاندن و برداشتن نیز بمعنی سعی کردن و دویدن آمده۔
قطاره [illegible] دونده و تیز رفتار از بهار عجم
قطلی بالضم و بفتحتین بمعنی [illegible] و بفتحتین استخوان میان [illegible] و [illegible] ذم [illegible] از منتخب۔
[illegible]
[illegible]
[illegible]

و چراغ هدایت و مصطلحات۔
قطره۔ بالفتح بمعنی دویدن و پاره آب که از جای چکد از شمسی۔
قطیعه و قطیع۔ گله گوسفندان و گاوان و اسپان و غیر آن از منتخب و شرح نصاب
قطاع بالفتح و تشدید بسیار [illegible] باخوداز قطع که بمعنی شهرت است از مصطلحات
قطعه بکسر اول و سکون ثانی پاره از هر چیز و در اصطلاح شعرا دو بیت یا زیاده [illegible] دار و پایدار دگویا که آن پاره از غزل قصیده بریده شده [illegible]
و بهار عجم و بمعنی بالفتح [illegible] [illegible]
قطانی [illegible]
[illegible] که در روغن بریان [illegible]
بودن این لفظ غلط است از سراج
قطنی بالضم قاف و سکون طا و کسر نون کرباس با فته که از ریسمان پنبه باشد و بمعنی جامه مشروع که تار آن از ابریشم و پود آن از ریسمان پنبه باشد۔

فصل قاف مع عین مهمله

قعود بضمتین بمعنی نشستن و بیدار خوابیدن و شتر جوان از منتخب
قعر۔ بالفتح تگ چاه و بن چاه و غیر آن و عمق چیزی از لطائف و غیره۔
قعل۔ بالفتح [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

و ضم غین معجمه و ترکی خره یعنی صحرائی را گویند و این از اهل لسان بثبوت پیوسته
قعده۔ بالفتح نشستن و بالکسر نوعی از نشست و بالضم مرکبی که بران نشسته شوند و چیزیکه بران سوار شوند از منتخب و لطائف
قعقعه۔ بفتح هر دو قاف و سکون عین مهمله اول آواز کاغذ و پوست خشک و آواز سلاح از منتخب
[illegible]
[illegible]

فصل قاف مع فا

قفا۔ بالفتح پس گردن و پس چیزی از منتخب و شرح نصاب و مجازاً بمعنی [illegible]
[illegible] و وقت غیبت [illegible]
[illegible] پس گردن کسی [illegible]
قفل ابجد۔ نوعی از قفل است که دران چند حلقه پهلودار تعبیه باشند و بر هر یکی حلقه ها چند حرف ابجد کنده باشند چون حروف پهلوی های حلقه بترتیب حروف ابجد یا لفظی مرتب شوند قفل گشاده شود و اگر حروف بر پهلو در هم باشند قفل [illegible] کشاده نشود۔
قفار۔ بفتح [illegible] زمین خالی از آب و گیاه از منتخب و لطائف۔
قفر۔ بالفتح زمین خالی از آب و گیاه و گرسنه ماندن و بفتحتین [illegible] اندک

گوشت شدن از منتخب و لطائف -

قفاهیر بفتح بمعنی صورت و روی نیکو از برهان و در نصاب قفاهیر بسای حطی نوشته اند و آنچه شارحان آنرا دو لفظ پنداشته در معنی آن تکلفات کرده اند ظاهرا خطاست و صاحب فردوس اللغات بجای حطی نوشته بمعنی روی و خوشروی -

قفیز بفتح اول و کسر ثانی و یای معروف و زای معجمه پیمانه ایست مقدار دوازده صاع و هر صاع هشت رطل باشد و رطل نیم آثار بود و از زمین مقدار یکصد و چهل و چهار گز شرعی از منتخب و در رساله معربات نوشته که قفیز معرب کفیز ست -

قفل و مواس چیزی باشد از آهن که حلقهای آهنی دارد که بستن و کشادن آن خالی از اشکال نیست و اهل هند آنرا گورکه دهندا گویند از بهار عجم و سراج و رشیدی

قفس - بفتحتین خیره مرغان این لفظ بسین و صاد هر دو عربیست لیکن این قدر ست که استعمال این لفظ در فارسی بسین و صاد هر دو می شود و در عربی فقط بصاد از سراج و کشف و غیره -

قفانبکِ - بکسر قاف و فتح نون و سکون بای موحده و کسر کاف لفظ اول از مطلع قصیده امرالقیس که شاعر عرب بوده است و در عربست آن مطلع اینست بیت قفانبک من ذکری حبیب و منزل بسقط اللوی بین الدخول وحومل و معنی بیت اینست که بایستید تا گریه کنیم از یاد کردن حبیب و منزل حبیب که نام آن سقط اللوی ست و آن واقع ست درمیان دخول و حومل که هر دو نام مکانست -

قفل بضم اول و سکون ثانی و بضمتین نیز آمده بمعنی معروف ست از صراح و فصول اکبری -

قفا خاریدن شرمنده شدن از چراغ هدایت -

قفه - بالضم و تشدید فا بمعنی زمین بلند از صراح و از منتخب نیز همین مستفاد میشود دیگر بمعنی بلند و جای بلند مستعمل و در مصطلحات قفه بینا بمعنی النشیمن که بالا بینا رسانند

قفلک روی - نوعی از قفل که افغانیان باشد

فصل قاف مع قاف

ققنس - بضم قاف و سکون قاف ثانی و ضم نون و سین مهمله جانوریست و ققنوس ست که لفظ یونانی باشد و فتح نون غلط و آن مرغیست که موسیقی را از آواز او حکما استخراج کرده اند و عمرش هزار سال باشد و جفت ندارد و توالد و تناسل او باین طور باشد که هرگاه پیر میگردد و هیزم جمع کرده درمیان آن می نشیند و از منقار خود که بسیار سوراخ دارد آوازی میکشد از هر سوراخ منقارش سرودی عالمی و بر می آید و سرودیکه بشنود می آرد و چنانکه گویند نیز بری آید و از آن هیزم آتش افروخته میشود و آن مرغ سوخته خاکستر میگردد و بعضی نوشته که در منقارش سه صد و شصت سوراخ باشد چون موسم آید در هیزم سرود آغاز کند و از آواز خود مست گشته بال بر هم میزند چندانکه آتش از بال او می جهد و می سوزد پس بقدرت الهی باران بران خاکستر می بارد و دران خاکستر یک بیضه پیدا میشود باز همان جانور از آن بیضه بیرون می آید و بفارسی آنرا آتشزن گویند از کشف و برهان و مؤید و لطائف -

فصل قاف مع لام

قلم دوست و پا استخوان ساق و آرنج از مصطلحات -

قلا - بالفتح و تشدید لام بمعنی اندک از شرح نصاب -

قلوا - بفتح اول و ثانی بمعنی قاز که مرغ مشهورست از شرح نصاب مولانا یوسف ابن ... شارح نصاب بضم اول و فتح لام نوشته

قلا - بالفتح دشمنی و دشمن داشتن کسی را از منتخب و کشف و بضم بدون همزه بمعنی انچه بازی کنند با دانه از روی بازی تا دم او خطا نیاید بر پشت باشد -

قلیب - بروزن طبیب در آخر بای موحده چاه یا چاه کهنه که خام باشد از منتخب و شرح نصاب -

قلاوز - بکسر قاف و ضم لام و واو و غین و سکون یای موحده ... ترکی بمعنی کرده که بیشتر مانع ست از کردن یا پای را ابله -

قلاب - بالضم و تشدید لام آهنی خمیده و حلقه مانند که چیزی بدان توان آویخت بالفتح و تشدید لام گردانیده از سه بناء ... بمعنی دغا باز از لطائف -

قلب بالفتح واژگون و برگردانیده شده و بمعنی دل و گویند که دل را قلب نام ازان شد که در سینه واژگون آویزان ست و نیز لفظ قلب بمعنی میان هر چیز و بمعنی زر ناسره و غیر خالص و نام منزل چهاردهم از منازل قمر و آن ستاره است ستاره میانگی سرخ و بزرگ که بجای قلب عقرب واقع شده و بمعنی فوج میانه و وسط لشکر که پادشاه دران باشد و چهار فوج دیگر که جناح و ساقه و میمنه و میسره بود پیرامون آن باشد از کشف و منتخب و لطائف

قلعهٔ نگلاب بضم کاف فارسی نام قلعه ایست که بر کوه کیلوله واقع ست و زندانیان را دران نگاه دارند از مصطلحات -

قلت - بضم و تای فوقانی بمعنی هندی از برهان بکسر اول و تشدید لام کمی کمیابی

قلفیت حساب دیرپیش نیست از مصطلحات -

قلم دوست - کسیکه بقلم کار کند

قلیچ - بکسر قاف و سکون لام و یای معروف و جیم فارسی شمشیر از لغات ترکی و در ترکی بفتح کسر بدون یا و این لفظ ترکیست -

قلاچ - بالضم و تشدید لام و جیم فارسی ... بر کشیدن انچیزی مثل کشیدن کمان و مقدار دراز هر دو دست و کمانگر گویند و مطلق چون کشیدن کمان بقلاچ زدی سوی کمان

ولغز قلاج ترکی ست از چراغ هدایت ولغات ترکی و سراج -
قلح بفتحتین وحای مهمله زردی دندان وچرک وآلودگی آن -
قلائد بفتح اول وکسر همزه که مجزه چهارم ست جمع قلاده -
قلعه بغداد . باصطلاح لوطیان شکم را گویند -
قلم بند . سازنده مو قلم که نقاشی بدان کنند و آنچه بقید تحریر آورده شده باشد -
قلمکار نوعی از بافته که منقوش الوان منقش باشد -
قلندر . در اصل کلندر بود بکاف عربی بمعنی کنده کاتراشیده که در پس در اندازند تا از و کشاده نگردد و بدین مناسبت خلاف عرب وعجم قلندر بقاف شده و بعضی معرب گفته اند اول صحیح ست از خیابان و در جواهر الحروف نوشته که در اصل قلندر بغین معجمه بود -
قلمطبار بالضم وقاف ثانی مفتوح زنک که بهندی چهکری گویند از برهان -
قلاوز بفتح اول وضم واو و زای معجمه لفظ ترکیست بمعنی راه برو مقدمه لشکر و سوارانی که محافظت لشکر کنند از برهان و سراج و لطائف و در لغات ترکی بضم قاف وکسر واو -
قلمبوس بضم قاف وفتح لام وسکون نون ثانی و کسر دال مهمله و سین مهمله حکیم و نام کتابی و دوا -

این مخفف اقلیدس ست -
قلس بالفتح وسین مهمله آنچه از گلو بیکسر دفعه برآید از طعام و آنچه یکدو بار و سه بار آید آنرا قی گویند از منتخب و صراح
قلقاس - بالضم بدو قاف و سین مهمله اروی که بیخی ست معروف که آنرا پخته نان خورش سازند از برهان -
قلماش بالضم وشین معجمه بیهوده و هرزه ظاهرا این معنی مخفف قل ماشئت باشد یعنی بگو هرچه خواستی تو و در فرهنگ بمعنی متاع خانه مرقوم ساخته ظاهرا این معنی مزید قماش خواهد بود از لطائف -
قلاش بالفتح وتشدید لام وشین معجمه نام شناسا و مفلس و مرد بی خیر و مجرد و لوند و این لفظ ترکی ست از برهان و سراج -
قلوبهس بفتح اول وضم ثانی نهاد عطایشعر باده که جوان از منتخب و شرح نصاب
قلاع بکسر اول وعین مهمله جمع قلعه و بضم اول بیوشش دهان که بیماری معروفست از منتخب -
قلع - بالفتح برکندن و نیز نام معدن از زیرا از منتخب -
قلاق بالفتح نام ملکی ست از ترکستان و نام قومی از ترک -
قلباق - بیای فارسی و ترکی کلاه را گویند از مصطلحات -
قلچاق بضم اول وجیم فارسی

و ترکی و ستانه آهنی از مصطلحات
قلاق بضم اول لفظ ترکی بمعنی گوش از لغات ترکی -
قلق بفتحتین بیقراری و بی آرامی و بفتح اول وکسر لام بی قرار و بی آرام و ترسان -
قل - بالضم در ترکی غلام را گویند و بچیزی کمینه امر بمعنی بگو -
قلقل بضم هر دو قاف آواز ریختن آب و مانند آن از شیشه و صراحی و بفتح اول بمعنی کلام مهمل و بمعنی حب قلقل دوائی است مشابه بفلفل کرد -
قلل بضم اول و فتح ثانی سرهای کوه جمع قله -
قلزم بفتح اول وضم زای معجمه موضعی است در میان مصر و مکه و اضافت بحر بطرف او کرده میشود چرا که بکناره بحر محیط واقع ست از قاموس و در رشیدی نوشته که رودی ست در حوالی خوارزم و در لطائف قلزم بضم اول و سوم دریا و چاه بسیار آب و فتح سوم نیز آمده و در تهذیب الخواتین ست که دریائیست که از هند بر آید قلزم نام شهریست که بر کنار آن آباد ست بآن نام خوانده و فارسیان آن را قرزم نیز گویند کما بیمه و در مدار نوشته که فارسیان قلزم را بضم اول و فتح زای معجمه خوانند و در کشف قلزم بمعنی دریا و چاه عمیق بسیار آب و نیز

نوشته اند که قلزم ماخوذ از قلزمه و معنی آن ابتلاع ست یعنی فرو بردن چیزی بگلو چون دریاست مذکور بغایت عمیق ست لهذا قلزم گویند -
قلم بالفتح بریدن و تراشیدن ناخن و بفتحتین خامه تراشیده شده و هر چه بریده و منقطع باشد ماخوذ از قلم بالفتح که مذکور شد و بمعنی اندکی از موی سر که بهر دو جانب در میان ابرو و گوش فرو گذاشته بمقراض می برند و بجراحی از منتخب و شرح نصاب از یوسفی از بعض شروح و باصطلاح تصوف عقل اول را گویند -
قلقان بالفتح و بدو قاف در ترکی سپر را گویند که بهندی ڈھال گویند -
قلیان - بالکسر حقه تنباکو کشی و این در اصل غلیان بود بفتحتین که لفظ عربیست بمعنی جوشیدن فارسیان ترکی دان آن تصرف نموده بکسر اول و گاهی بفتح اول بیان کردند و بمعنی حقه تنباکو کشی از آن جهت است که بوقت دم کشیدن آب در آن می جوشد چنانکه در حقه آبگینه دیده می شود -
قلتبان بالفتح و حرف سوم تای قرشت ثانی بیغیرت و دیوث انکی کسیکه بر احوال فجور زن خود واقف گردد و چشم پوشی نماید و این مجاز ست در اصل قلتبان شتر را گویند که مدوده دزد اند و باشتقاق آن به این نام ساخته

می غلطانند تا هموار و محکم گردد و شخص بیغیرت و بیچاره را از آن قلتبان گویند که چنانکه آن سنگ را در گردیدن اختیار نیست و اختیارش بدست گرداننده است همچنین او نیز محکوم زن خود است در اصل قلتبان بغین معجمه بود چیست قر و محرّب قلتبان بدل شده از برهان و رشیدی و لطائف و جهانگیری.

قلتبین بضم قاف و تشدید لام مفتوح و فتح فوقانی بمعنی دو خم بزرگ که در آن یک هزار و دو صد رطل عراقی آب باشد پس بقدر این چنین دو خم آب در مذهب شافعی رح از استعمال نجس نمی شود.

قلمدان کنایه از نویسنده و بمعنی معهود نیز آمده از سراج.

قلم پاک کن بضم کاف دوم پاک کنندهٔ قلم و آن پارچهٔ پشمینه یا کرباس باشد که بدان قلم سیاهی آلود را پاک کنند.

قلم درکشیدن کنایه از محو کردن از سراج.

قلم بناخن شکستن [illegible] رسانیدن.

قلم در سیاهی شدن و [illegible] بمعنی رقم بر چیزی کشیدن از رشیدی و [illegible] رسانیدن.

قلم [illegible] باشد در [illegible] سر و دم [illegible] از [illegible]

قلم [illegible] و لایتی که در آن [illegible] قلم پادشاه [illegible] رود و [illegible] آنجا نوشته او را قبول نمایند و [illegible] از ترکیب اسم و امر [illegible]

پیدا شده یعنی محل روان نمودن قلم که بمعنی مجاز معنی قلم و ملک مطیع است.

قلاّب بضم قاف و تشدید لام خار آهنی خمدار که بدان شکار ماهی کنند یا خوذ از قلب بمعنی برگردانیدن.

قلعهٔ قهقهه نام قلعه در ایران از ملک آذربایجان که در آنجا [illegible] الشکل رودکی [illegible]

قلّه بالضم و تشدید لام سر کوه یا بالای هر چیزی و بمعنی بزرگ از [illegible] و بمعنی خم آبی که در آن [illegible] من [illegible] چیزی دو رطل باشد و بالضم و تخفیف لام نوعی از الوان اسپ که مائل بزردی باشد و مثل رنگ باد و دم و از موی یال و دم او خط سیاه بر پشت باشد.

قلیه بفتح اول و کسر دوم و تشدید تحتانی گوشت بریان کرده شده و استعمال گوشتی که در روغن بریان و بگیت بریان کرده و خورش از آن سازند از کشف و منتخب و بحر الجواهر.

قلاوه بکسر اول و دال مهمله گلو بند که [illegible] از فردوس اللغات.

قلّ بالضم [illegible]

آهن زده که بدان [illegible] از برهان.

قلع [illegible]

قلانسه بفتحتین و سکون نون و سین مهمله کلاه ظاهر این مخفف قلنسوه است از فردوس اللغات و غیره.

قلعه بالفتح عمارت سنگین و حصار از کشف و مؤید و مدار و صراح و غیاث و در منتخب بالکسر.

قلقله بفتح هر دو قاف جوشش و بیقراری و جنبانیدن حرف ساکن و بمعنی جنبش با صوت و حروف قلقله پنج اند قاف و دال و طا و با و جیم و [illegible] و بضم یا بالضم آواز صراحی و شیشه وقت بر آوردن شراب و مثل آن.

قلمی بالفتح و کسر عین مهمله و نون به ماسه [illegible] که نام معدنیست که از زمین بالقیاس [illegible] میخیزد از صراح.

قلماقاقی بضم اول در ترکی سردار غلامان قل غلام و بفتح لام و سکون را و مهمله حرف جمع و آقاسی سردار را از منتخب اللغات.

قلی و قول هر دو بالضم بمعنی غلام نیز [illegible]

قلی قلی بالضم نام کبوتر [illegible]

قلقلانی بالضم و لام مشدد مضموم و سکون [illegible]

قا [illegible] و جیم فارسی آنکه نوکر باشد [illegible]

[illegible]

قلیپ [illegible] و سکون لام [illegible] از برهان [illegible]

مؤید و برهان قلّی بکسرتین بمعنی شخار و بضم اول و کسر لام در ترکی بمعنی غلام.

قلمی بفتحتین قسمی از برد که خطوط باشد بطول راست.

قلاوزی بفتح اول و ضم واو و کسر زا بمعنی رهبری و پیش روی و مقدم لشکر بودن از رشیدی و سراج و برهان.

قلالی بالفتح و تشدید لام و یای معروف نام مرد فروشی و دغابازی.

قلندر رنگی نوعی از شمیم.

قلاّمی بالفتح نوعی از اسپ [illegible] معتبر یافته نشد و ظاهر همان است که در بیان لفظ قلعه گذشت.

فصل قاف مع میم

قمّا بالضم و تشدید میم کنیزک و نام قرنفلی که برای افزونی قوت باه بکار آید و بمعنی مزگی است از لطائف و غیره.

قمرا بفتح اول و سکون میم و بعد الف همزه بمعنی ماهتاب یعنی شبی با ماهتاب [illegible]

قماچ [illegible] اول و جیم فارسی نوعی از نان است [illegible]

قمر بفتح [illegible]

[illegible]

قمار [illegible] اول [illegible]

نام شهریست در منتهای هندوستان قریب دریای شور بطرف جنوب که عود خوب در آنجا پیدا میشود از برهان و سراج و در بحر الجواهر و منتخب و کشف و لطائف نوشته اند که قمار بفتح اول نام موضعی ست از بلاد هند که عود آنجا بهتر باشد و نیز در سراج نوشته که چون قاف در هندی نیست ظاهر اقمار معرب کمار باشد که نام جائی در هند بوده باشد

قمر بفتحتین ماه و باصطلاح کیمیاگران نقره

قمطر بکسر اول و فتح میم و سکون طای مهمله شتر فربه و مرد کوتاه و صندوقی که در و کتاب نگاه دارند از منتخب و قاموس و بمعنی خریطه کتاب نیز نوشته اند۔

قماش بضم اول رخت و اسباب و جامه ابریشمی و متاع خانه و بمعنی جوهر و صفت نیز آمده از منتخب و کشف و صراح و مؤید و لطائف۔

قماط بکسر اول پارچه که طفل نوزاده را دران پیچیده و بر بالای آن ریسمان برپیچند مگر روی طفل کشاده دارند و این رسم ولایت ست و در هندوستان این رسم را کمتر میشناسند و بفارسی آنرا غندک گویند بضم غین معجمه از منتخب و سروری و شمسی و بمعنی پارچه جامه که طفل نوزائیده بران بول و براز کند غلط ست۔

قمع بالفتح و عین مهمله محو زدن بر چیزی و شکستن و خوار گردانیدن از منتخب و صراح۔

قمل بالفتح و تخفیف میم شپش و بفتحتین سپش شدن و شپش کلان شدن و بالضم و تشدید میم مفتوح بمعنی کنه و ملخها و بمعنی جمع قمله است از منتخب و در برهان بضم و تخفیف میم شپش و تشدید میم کنه و کنه جانوریست که در گوسپند و شتر و گاو می افتد و خون می مکد۔

قمقام بالفتح هر دو قاف کار بزرگ از مؤید و صراح و در منتخب بالفتح دریا و بمعنی مهتر و نوعی از شپش و آن کنه ریزه باشد

قمم بکسر اول و فتح ثانی جمع قمه بمعنی سر هر چیز و مجازا بلندیها

قم صیغه امر ست بمعنی برخیز و استاده شو و بالضم و تشدید میم نام شهریست در میان ساوه و اصفهان و بالفتح و تشدید میم جاروب کردن خانه را معنی دوم از لب اللباب و معنی سوم از منتخب۔

قمین بروزن فعیل سزاوار و لائق از شرح نصاب۔

قمران و قمرین هر دو تثنیه قمر که عبارت از شمس و قمر ست بجهت تغلیب قمر زیرا که در محاوره عرب قمر مذکر ست و شمس مؤنث چنانکه مادر و پدر را والدین گویند نه والدتین۔

قمه بالضم و تشدید میم سر هر چیز و بلندی هر چیز و بمعنی گروه از منتخب و غیره و در فردوس اللغات نوشته که قمه بمعنی کلس بر سر گنبد نصب کنند و بفتحتین تحقیق در ترکی نام سلاح ست دو دمه که بکمر می بندند

قمغه بفتح اول و ضم میم و سکون رای مهمله و فتح غین معجمه شکارگاه که امرا و سلاطین در احاطه کلان آهو و گوزن و غیره میگذارند از لغات ترکی نوشته شد

قمره بالفتح قمارخانه و قمار۔

قمقمه بضم هر دو قاف نام ظرفی ست کوچک که بفارسی آنرا کوزه گویند

قمحدوه بفتح اول و دوم و سکون حای مهمله و ضم دال و فتح واو پس سر یعنی آدم خوابیده که رو بسوی آسمان کند و مجازا سری که بر زمین تلاقی گردد۔

قمامه بضم اول خار و خاشاک که از خانه روفته شود و گروه آدمی از منتخب و در شرح قصائد خاقانی نام شهر ملحدان۔

قمی بالضم و تشدید میم و تخفیف میم نیز آمده منسوب بقم که نام شهریست در ایران و تخلص شاعری که ملک نام داشت و او یکی از ملازمان سلطان ابراهیم شاه عادل تخت نشین بیجاپور بود او دختر خود را بنکاح ظهوری داده بود۔

قمچی بالفتح و جیم فارسی در ترکی تازیانه را گویند۔

قماری بفتح قاف و کسر رای مهمله جمع قمری که طائر معروفست۔

فصل قاف مع نون

قنب بالکسر و تشدید نون مفتوح موحده درختی ست که برگش نشه آرد و بهندی بهنگ گویند۔

قندیل آب نوعی از قندیل آبگینه بلوری که آنرا بآب پر کرده و روغن بر آن انداخته فتیله که آن میان آن روشن نمایند۔

قنات بالفتح کاریز و نیزه و استخوان مهره پشت از منتخب و شرح نصاب و بمعنی پرده که بجای قائم مقام دیوار باشند ترکیست۔

قناعت بالفتح راضی شدن با یک چیز از صراح و بهار عجم و مزیل و خیابان و منتخب و شکرستان و در کشف بکسر نوشته

قنوت بضمتین فرمانبرداری و دعا خواندن و خاموشی از کشف و منتخب و نام دعای معروف کاریزها و مهرهای پشت از لطائف۔

قنوات بفتحتین کاریزها جمع قنات و بمعنی کاریز در بیان لفظ کاریز مسطور ست

قند بالفتح شکر کذا فی المنتخب و در سراج نوشته که قند معرب کند ست و لفظ کند مفرس کهند ست که محاوره اهل پنجاب باشد۔

قناد بالفتح و تشدید نون و دال مهمله قندساز و حلوائی۔

قنفذ بالضم و سکون نون و ضم فا و ذال معجمه و بفتح فا نیز آمده خارپشت و آن جانوریست خزنده که بر پشتش مثل دوک خارها باشد بهندی آنرا سیهی گویند از منتخب و لطائف۔

قند مکرر قندیکه آنرا دو باره صاف کرده باشند و باین عمل بغایت مصفی شود و اکثر جامرا از قند مکرر لبان

معشوق باشد از رشیدی —
قنطار بالکسر یک پوست گاو پر زر، و بعضی گفته‌اند که یک صد و بیست رطل از طلا و نقره از منتخب و برهان —
قنبر بالفتح و بای موحده نام غلام حضرت علی کرم الله وجهه —
قنار بضم قاف چوبی یا آهنی طویل که قصابان گوسپند سلخ کرده بدان آویزند و قطعه قطعه فروشند از مصطلحات —
قنطیر بکسر اول نام قنطار —
قندز بضم قاف و سکون نون و ضم دال مهمله و زای معجمه نام ولایتی ست قریب بطالقان و نام جانوری سیاه شبیه بسگ که در ترکستان می‌باشد پوست آن پوستین سازند چنانکه [illegible] ست آنرا نیز قندز گویند از برهان و سراج و کشف و نیز در سراج نوشته که بعضی گویند قندز سگ آبی ست و بالفتح ترکی ست و در لغات ترکی نوشته که قندز بالضم نام ولایتی ست میان بلخ و بدخشان و جانوری است که پوست او بغایت گرم بود و چند بیدستر [illegible] است —
قنص بالفتح شکار کردن و نام [illegible] —
قنوط بضمتین ناامید و ناامید شدن از منتخب و شرح نصاب و در لطائف بفتح اول و ضم ثانی ناامید —
قنوع بضمتین قانع شدن از لطائف —
قنع بکسر پرده پوستش که بالای قضیب [illegible]

باشد و بعضی بمعنی مقنده گفته از منتخب —
قنداق بالضم چوبی که نال بندوق را در وی نشانند لفظ ترکیست از لطائف مردم [illegible] زنا واقع کننده گویند —
قنق بضمتین مهمان و بفتح نون نیز آمده ظاهرا ترکی ست از لطائف —
قندیل بکسر صحیح و بالفتح خطاست و آن معروف که دران چراغ می‌افروزند و نیز چیزی باشد میان تهی که تیراندازان برای کمال محافظت تیر از چراغ هدایت در رساله معربات قندیل معرب کندیل بالفتح —
قنوان بالکسر خوشهای انگور در منتخب نوشته که خوشهای خرمای تازه جمع قنو ست و قنو خوشه خرما و بدین معنی تثنیه است —
قنوشن بالکسر در ترکی نام کاه و شمشیر را گویند —
قنو بالکسر خوشه خرما از منتخب و شرح نصاب
[illegible] بفتح اول و سکون نون و ضم فوقانی و رای مهمله نوعی از جامه [illegible] ست که دامنش کوتاه باشد و بند بسیار دارد و هم بمعنی [illegible] از [illegible] —
[illegible] بالکسر یا بالضم [illegible] از بحر الجواهر و [illegible] و منتخب —
قنینه بالکسر و نون مشدد و [illegible] تحتانی ساکن و بعد آن نون و این لفظ [illegible]

دران ترکنند مثل شیشه و صراحی و غیره و قنانی جمع آن از بحر الجواهر و صراح —
قنطره بالفتح پل که بر دریا بندند از منتخب و صراح و قاموس —
قناد خانه جائیکه قندسازان را آنجا قند سازند و بهندی کهنڈسال گویند

فصل قاف مع واو

قوا بالضم اول جمع قوت در اصل قوو بود واو متحرک ماقبل او مفتوح آن واو را بالف بدل کردند قوا شد —
قوبا بالضم و واو معروف و بای موحده علتی ست که بر جلد بدن پیدا آید بهندی داد گویند —
قوس السماء عبارت از نصف فلک یا ربع [illegible] چنانکه چون تمام فلک مرئی و غیر مرئی بشکل دایره تصور کرده شود پس نصف آن یا ثلث آن یا ربع آن البته بصورت قوس باشد یا آنکه از قوس السماء قوس قزح مراد باشد —
قوچاقلاشتوب در ترکی بمعنی بغلگیری کرده —
قوروت با واو معروف و ضم رای مهمله و تای فوقانی چیزیست خشک از لغات ترکی —
[illegible] بضم اول و فتح [illegible] از [illegible] و [illegible] از منتخب و بحر الجواهر و در [illegible]

که معرب کولنج که درد شکم باشد —
قوچ بالضم و واو معروف و جیم فارسی میش نر شاخدار جنگی و قچ بحذف واو نیز آمده این لفظ ترکیست از برهان و سراج و خیابان —
قول شارح مرکبی ست که مجهول باشد بمعرف بالفتح را رسانا فائده دهد بتصور آن و قول بمعنی مرکب شارح شرح کننده و این مرکب که شارح معرف باشد بهمین جهت قول شارح گویند چنانکه حیوان ناطق قول شارح ست که مجهول باشد ولفظ انسان معرف مشروح —
قوس قزح بضم قاف و فتح رای مهمله و حای مهمله کمان شکلی رنگین و ملون که در هوای ابر ظاهر شود و آنرا کمان رستم و کمان شیطان نیز گویند قوس قزح ازان گویند که قزح ماخوذ ست از قزحه بالضم بمعنی زرد و سرخ و سبز یا آنکه ماخوذ باشد از قزح بمعنی ارتفاع یا منسوب بقزح که نام فرشته است موکل بر ابر و در آل اللغات از کنز آورده که قزح نام شیطان ست ازینجا قوس قزح یعنی کمان شیطان فقیر مولف گوید ظاهرا شیطان را ازان منسوب کرده اند که چون شیطان نیز از جنس [illegible] ست [illegible] برای [illegible] سبب [illegible] قوس قزح [illegible] آفتاب [illegible] باشد [illegible]

داو را بر سنگ ترشح قطرات صحاب سپید نبوده باشد پس آن ترشح قطرات مذکور ابر سیاه دیگر بود که تا با فق که قریب او ست پهن شده باشد درین صورت از کنار نصف النهار است آفتاب عکس دران قطرات مترشحه می افتد پس آن آسمان را که ازان قطرات مترشحه بجانب آفتاب است و آفتاب پس پشت اوست کمانی از تشکیل ملوّن منتظر می آید و این وجه محض بفضل حق سبحانه و تعالی فقیر مؤلف را در آئینهٔ فکر با فرض و منکشف شده چون در بعضی کتب حکمت بدیدن باعث ظهور قوس قزح اتفاق افتاد مطابق یافت الحمد لله علی نعمائه و این فقیر درین عمر سی و شش سال خود از عکس ماه هم قوس قزح بوقت شب دیده است مگر آن سفید بوده است۔

قوّاد بالفتح و تشدید واو و دال مهمله دلال و بمعنی مرد بی غیرت و قلتبان از لطائف وغیره۔

قود بالتحریک و دال مهمله قصاص از منتخب و صحاح و لطائف۔

قواعد نام کتاب و جمع قاعده۔

قوس النهار عبارت از مقدار قوسی سیر ظاهری شمس از افق مشرقی تا افق مغربی چرا که چون تمام فلک مرئی و غیر مرئی را بصورت دائره فرض کنند نصف آن بالضرور بشکل قوس باشد پس نصف مرئی فلک را که سیر شمس در روز باشد قوس النهار گفتند۔

قور بواو مجهول در ترکی سلاح و آهن را گویند۔

قومس بالضم و واو معروف نام شهری است۔

قوّاس بالفتح و تشدید واو کمان ساز۔

قوش بالضم و واو معروف و شین مرغ شکاری کذا فی المنتخب و غیر آن و در لغات ترکی نوشته که قوش بضم قاف و واو معدوله غیر ملفوظ و سکون شین معجمه بمعنی مرغ شکاری مثل باز و چره و شکره و شاهین عموما و بمعنی باز خصوصا۔

قوارع حوادث زمانه و تنبیهها جمع قارعه۔

قورق بضم اول و سکون رای مهمله لفظ ترکی ست مطابق قاعدهٔ ترکی واو علامت ضمهٔ قاف ست پس قورق بروزن لفظ سرخ شد بمعنی ممنوع و منع کرده شده از چراغ هدایت و بهار عجم و در مدار بمعنی نگهبانی و در لغات ترکی که نهایت معتبر ست چنین نوشته که قورق بضم قاف اول و واو معدوله یعنی غیر ملفوظ و ضم رای مهمله و سکون قاف بمعنی احاطه و در فرهنگ بمعنی شکارگاه نوشته و یکی از اصحاب تحقیق نوشته که قورق بضم قاف و واو معدوله غیر ملفوظ و ضم رای مهمله بمعنی ممنوع و منع شده چنانچه اثر گوید بیت قورق شد گفتگوی می بدان نحو که ساقی نام شد از نسخها محو و در فرهنگ بمعنی قید و بند نوشته۔

قوشلق در ترکی بمعنی همسایگی۔

قوافل جمع قافله۔

قوّال بالفتح و تشدید واو مرد زبان آور و بسیار سخن و در عرف سرودگوی را گویند از منتخب و لطائف۔

قول بالفتح در عربی گفتار و در اصطلاح موسیقیان نوعی را از سرود که دران ابیات عربی نیز داخل باشد و در ترکی بضم اول فوج درمیان و انبوه سپاه و نیز در لغات ترکی قول بضم قاف و واو معدوله و سکون لام بمعنی دست و بازوی و غلام و آنچه در مردم متعارف ست که بوقت عهد و پیمان دست را بدست دیگری می دهند و می گویند که ما قول داریم یا قول گرفتیم درین صورت لفظ قول ترکی ست پس لفظ قول را بمعنی بفتح خواندن و عربی دانستن خطا ست۔

قوی ئیل بضم قاف و کسر همزه که بیای تحتانی ست بمعنی سال گوسپند چه قوی بترکی گوسپند را گویند و ئیل بمعنی سال بدانکه نزد حکمای ترکستان دوره دوازده سال معین ست و هر سال را ازان بنام یکی از حیوانات منسوب کنند و احکام آنها را از خوی آن جانوران استنباط می نمایند و قوی ئیل سال هشتم ست از دوازده سال مذکوره و آن اینست سچقان ئیل اود ئیل پارس ئیل تشقان ئیل لوی ئیل یونت ئیل ایلان ئیل قوی ئیل ایچی ئیل

تخاقوی ئیل ایت ئیل تنگوز ئیل۔

قوام بالفتح راستی و عدل و بکسر اول نظام و اصل چیزی از مؤید و منتخب و کشف و لطائف و استادن و بقای چیزی۔

قوائم بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست پایهای چیزی که قیام آن چیز بدانست جمع قائمه و دست و پای آدمی و بهائم از لطائف و کشف و فردوس اللغات۔

قویم بفتح اول و کسر واو بمعنی راست و استوار۔

قوم بالفتح گروه مردان از شرح نصاب یوسفی۔

قویمه بفتح اول و کسر واو و هر چیز مؤنث که راست و استوار باشد۔

قواره بضم اول پارچهٔ هر چیز و پارچهٔ مدور که خیاط وقت تقطیع پیراهن از محل گریبان بر می آرد و چیزی که از اطراف آن بریده شود از منتخب و مؤید۔

قوقه بضم قاف اول و فتح قاف دوم تکمهٔ کلاه و تکمهٔ گریبان و امثال آن این لفظ ترکی ست از رشیدی و برهان و سراج اللغات۔

قورمه بفتح اول و ضم واو و سکون رای مهمله بمعنی مطلق بریان خصوصا گوشت بریان از لغات ترکی۔

قوصره بفتح اول و صاد مهمله خرمادان و جوال خرما که از برگ خرما سازند از لطائف

قوّت بضم و تشدید واو قوت و استعداد آن

قوبچی بالضم و ہر دو قاف و جیم فارسی لفظ ترکی ست بمعنی نوکر و خدمت گار از کہطلایا ست و غیره -

قوپچی بالضم میر شکار -

قورچی بالضم سلاح دار و آہنگر ازمدار چه قور در ترکی سلاح را گویند و در لغات ترکی قورچی بمعنی اہتمام کننده دربار پادشاه نوشته -

قورچی باشی سردار سلاحداران و داروغه سلاح خانه این لفظ مرکبست از قور که سلاح و او و ات حرب را گویند و چی علامت فاعلیت و باشی بمعنی سر و حرف یای حروف اضافت ست -

قورچی بالضم قاف و واو در ترکی کلمه ایست که گرد خیمه برای بند و بست بندند و حالا استعمال در هند و بست و ضبط ایست

قوچی بالضم قاف و ذال و سعد و له و سکون یا در ترکی گوسپند را گویند و بضم اول و تشدید واو و کسر در عربی منسوب بقوه بحذف تای فوقانی مصدری -

قوای طبیعی آنکه آنها بجگر ست و آن جاذبه و ماسکه و هاضمه و غاذیه و دافعه و نامیه و مولده است -

قوای حیوانی آنکه از دل منبعث شود و متعلق بحیوان باشد چون حرکت قلب و نبض و قوتیکه حافظ حیات ست و قوتیکه بدن را از نقص نگاه میدارد و غضب و شهوت و فرح از هوا رجنس او ست -

قوای نفسانی از دماغ منبعث شود چون باصره و شامه و سامعه و ذائقه و لامسه و حس مشترک و خیال و متفکره و واهمه و حافظه -

فصل قاف مع ہا

قهبلس بالفتح و بای موحده نیز مفتوح و کسر لام و سین مهمله بروزن قمرش بمعنی ذکر و قضیب مرد یا نیز گفته اند اسمر از آن جنس از شرح نصاب و منتخب -

قهرمان بفتح اول و سکون ها و فتح را نام معرب کهرمان بمعنی کار فرما از برهان و در شرح ابن نصاب ست از منتخب بمعنی حاکم با جلال و قدر و در بعضی فرهنگها نوشته اند که و در لغت قهرمان کلمه پارسی از کلمات فارسی ست بمعنی نسو سچ بقدر که بمعنی غلبه است این قهرمان بمعنی مالکی باشد چه حرا را بمعنی نگاه دارنده و بعضی محققین نوشته اند که قهرمان بفتح اول و ثانی لفظ ترکی ست بمعنی کار فرما -

قهستان بضم اول ملکی ست از خراسان

قهوه بالفتح تخمی ست مثل باقلی بسیار که آن را برن گویند بضم بای موحده و در بعضی بلاد آنرا کوفته جوش داده آشامی نوشند و در شرح نصاب نوشته که قهوه بالفتح شراب ست و آنکه آنرا می گردید بعضا آرزو با کردن ابطال ام

قهقاه بالفتح ہر دو قاف خنده بسیار با آواز بلند و نام قلعه ایست ببرمان از توابع ملک سطوس از برهان و غیره -

فصل قاف مع یای تحتانی

قیام بکسر اول مصدر ست بمعنی قائم شدن و قیامت معروف و قیامت بهمین سبب گویند که در آن وقت مردگان زنده شده قیام خواهند کرد و نیز لفظ قیامت در فارسی بمعنی نهایت و بسیار و کار عجیب استعمال میشود چنانچه فلان طفل قیامت شوخ ست از بهار عجم و منتخب

قیادت بکسر اول کشیدن یعنی رهبری نمودن و جاذب بمعنی نیز ساقی دو آلی نیز آید -

قیح بالفتح و حای مهمله ریم و آن خون متعفن ست که سفید مائل بزردی باشد بیگر دار شرح نصاب -

قیصریه قلعه و حصار را گویند -

قیر بالکسر بروزن پیر و معنی سیاه که بر شتران گرگین مالند و معنی ست سیاه و چسپنده که بر کشتی و چوبها مالند تا آب بر نرای کشتی نرود از برهان و بهار عجم بمعنی زال نوشته و در لطائف مثل برهان و در منتخب چیزی ست که بر کشتی و شتران مالند -

قیصر بالفتح لقب پادشاه روم ست هر کسیکه باشد چه آنکه بزبان رومی قیصر آن طفل را گویند که مادرش پیش از آنکه او را زاید بمیرد و شکم مادرش را شگافند و آن طفل را بیرون آرند چون اول پادشاهان قیاصره اغسطوس نام داشت همچنین بوجود آمده بود بنابران بدین اسم مسمی گشت از آن روز هر پادشاه روم را قیصر گویند از برهان -

قیصور بالفتح نام شهریست بجانب شرقی دریای محیط کافور خوب از آنجا پیدا میشود از برهان و سراج و نیز نام دیگر شهریست که در کوهستان کابل واقع ست از برهان -

قیماز بالفتح و زای معجمه کنیز و خدمتگار از لطائف -

قیس بالفتح و سین مهمله نام مجنون عاشق لیلی بود و نام جزیره ست در بصره معرب کیش ست از منتخب -

قیاس بکسر اول اندازه و اندازه گرفتن میان دو چیز و برابر گردانیدن در چیزی را با دیگری و در حکمی از منتخب و مؤید و بهار عجم و کنز و کشف و صراح و باصطلاح منطقیان قولیست که از دو قضیه که لازم آید از وی نتیجه و این را باصطلاح منطق شکل نیز گویند -

قیطاوس بالفتح معرب کیکاوس و شکلیست بر فلک از اشکال شمالی بصورت مثلث بزرگ -

قیراط بالکسر و طای مهمله نیم دانگ که چهار جو میانه باشد از منتخب و از الفاظ الادویه و معدودی و کتاب حکیم محمد شریف خان شاه جهان آبادی نیز همین ثبوت میرسد که قیراط نیم دانگ است که چهار جو میانه باشد و در شرح وقایه پنج جو داشته باشد کسر و پانزده

قریب باشد و در کنز اللغة و قنیه یکجو و در کشف نوشته که قیراط یک حبه و چهار خمس حبه و حبه یک جو باشد و قیل سه و نیم جو و در منتخب است که صاحب قاموس نوشته که قیراط در هر شهر مختلف باشد و وزن آن در مکه معظمه اکثری قول منتخب است که قیراط نیم دانگ است۔

قیاس مع الفارق قیاس کردن چیزی را بر چیزی بلا مناسبت و اشتراک میان هر دو۔

قیماق بالفتح سرشیر که بهندی ملائی گویند از لغات ترکی۔

قیفال بالکسر و یای معروف و فا رگیست که کشادن آن بخون گرفتن سر و روی و گلوی مفید باشد بمعنی سبب درعوف سر دست گویند از منتخب۔

قیل بالکسر نام یا بای است و کنایه از کلام و سخن و درین صورت مخفف قیل و قال است که اول ماضی مجهول بمعنی گفته شد و ثانی مصدر معروف بمعنی گفت

چون در کلام عرب خصوصاً کلام مباحثه بکار برند و لفظ بشیر اتفاق می افتد ازین جهت مجازاً بمعنی کلام و سخن مستعمل میشود از لطائف و مؤید و در ارو بالفتح بمعنی پادشاه و اقبال جمع آن۔

قیام هم بکسر قاف استادن از بحر الجواهر و صراح و کشف۔

قیم بکسر اول و فتح ثانی قیمها این جمع قیمت گشت بفتح قاف و تشدید یا مکسور بمعنی بر پا دارنده از منتخب۔

قیوم بفتح اول و ضم تحتانی مشدد صیغه مبالغه بمعنی بسیار قائم شونده و یکی از اسمای الهی۔

قیطون بالفتح انچه از نخ ابریشم مانند آن را بر زه دامن و گریبان جامه دوزند از مصطلحات و این ترکیست۔

قیروان بالفتح و را به الف مضموم نام شهریست در نزدیکی مغرب بنواحی افریقیه از منتخب و لب اللباب و در برهان و لطائف بالکسر یای معروف و رای مهمله

موقوف و نیز در لطائف و منتخب شتم که در عرب بکار رود است۔

قیاست کردن کارهای عجیب و غریب که بر بدن و زیاده از طاقت و کاری که ال خود با شیرین از شعرا و برهان

قیمن بالفتح آهنگران بمعنی عربیست از شرح نصاب و بشرکی آن کلوخ بنام کارد و شمشیر

قیلولیه بالکسر یعنی قیلوله از لطائف ظاهراً بالفتح مخفف قیلوله باشد بیای معروف نوعی از فستق که بزرگ شدن آن خایه باشد

قیصریه نام شهر۔

قیدافه بفتح قاف و حروف ضم فا و دال مهمله و بعضی بذال معجمه نوشته اند نام پادشاه بابل که معاصر اسکندر بود از رشیدی۔

قیلوله بالفتح و واو معروف خواب نیم روز و در منتخب نوشته خواب بیا شتگاه۔

قی بالفتح رود طعام و نام زنیکه سکان تیغ معلان شده است از شرح قران السعدین

قیسی بالفتح قسمی از زرد آلو از جهانگیری

قیچی بالفتح مقراض و این لفظ ترکیست از جهانگیری

قوقطی بالفتح و واو معروف بلغت یونانی موم روغن را گویند از برهان۔

قیاس اقترانی بدانکه قیاس که باصطلاح منطقیان است بر دو قسم است اقترانی و استثنائی اقترانی آنست که در وی نتیجه بالفعل مذکور نباشد بلکه بالقوه بود یعنی ماده نتیجه که صغری و کبری موجود باشد مگر در ترتیب اجزای آن موجود نباشد چنانچه العالم متغیر و کل متغیر حادث پس نتیجه وی العالم حادث باشد و اقترانی را اقترانی ازان گویند که اقتران و مقارنت با نتیجه است بالفعل موجود نیست یعنی هیئت حالی نتیجه مذکور نیست بلکه ماده آن موجود است و استثنائی آنست که در وی عین نتیجه یا نقیض او بالفعل مذکور باشد چنانکه ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود لکن الشمس طالعة پس نتیجه وی النهار موجود باشد بالفعل موجود است بعینه و اگر چنین استثنا کنند ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود لکن النهار لیس بموجود پس نتیجه وی الشمس لیست بطالعة باشد پس درین صورت نقیض نتیجه موجود است که عبارتست از الشمس طالعة

باب کاف عربی

فصل کاف عربی مع الف

کالا اسباب و رخت و متاع که غیر حیوان باشد از برهان و صراح۔

کاربا بکسر کاف دوم که کاف عربی است و یای تحتانی مقلوب الاضافت است یعنی کیمیای کار یعنی خداوندکار را

که در کار باید و متعلق باشد و آن عبارتست از پادشاه از سراج و لطائف و در برهان بکاف و میم فارسی بمعنی زیر نوشته و بعضی اهل لغت بمعنی کار فرماد کاربرد از نیز نوشته اند و بمعنی یک شهر از اربع عناصر نیز در برهان و لطائف بمعنی خوشم

کاغذ حلوا کاغذیکه حلوا در آن پیچند پس آن کاغذ تا سکل پر و لهذا هر چیز نازک را گویند و بیشتر که نوعی از کاغذ است بغایت لطیف۔

کاکا برادر کلان و بمعنی غلام قدیم که در خانه پیر شده باشد و بهندی اعوانی

برادر پدر را گویند از برهان۔

کاسب بکسر سین مهمله کسب و پیشه کننده

کارآب باضافت شراب خوردن از مصطلحات۔

کاتب دانا و نقش نشر که آزاد میدهد نیز گویند و نویسنده از منتخب۔

کارطلب کنایه از شجاع و بهادر
کات نام شهری از خراسان که نزدیک خوارزم واقع ست و نوعی از برنج و عصارهٔ چوب درختی که با برگ تنبول خورند از جهانگیری
کافت تفحص و این صیغهٔ ماضی بمعنی مصدر ست
کاشت زراعت کردن و این ماضی بمعنی مصدر ست از برهان
کافر نعمت پوشندهٔ نعمت یعنی ناسپاس
کاسات جمع کاسه که بمعنی پیاله است
کائنات موجودات و مخلوقات
کاج بجیم عربی احول و بمعنی کاش که کلمهٔ تمنا و افسوس ست باشد یعنی جیم مبدل از شین ست و نام درختی از قسم صنوبر از برهان و لطائف سوای این معنی بمعنی سیلی نیز نوشته است که بر گردن مجرم زنند
کاخ بخای معجمه قصر و کوشک از برهان و در لطائف بمعنی باران نیز نوشته
کاسد بکسر سین مهمله بی رواج یعنی متاع و نقدی که از باعث نقصان آن کسی بر غبت نستانند
کارپذیر عمل کننده و اطاعت کننده از برهان
کارو براء مهمله موقوف نه بفتح آن و معنی معروف ست
کالبد بلام موقوف و ضم بای موحده قالب هر چیز و بمعنی تن و بدن آدمی و دیگر حیوانات و بفتح لام نیز گفته اند از سراج و برهان
کالنجر با و با افاقت و ستا افاقت

کاغذی ست معروف که بر رشته بسته بهوا کشند از مصطلحات
کاود بدال مهمله حرص و شره از لطائف
کائد بکسر همزه بمعنی مکار
کارپرداز خدمتگار
کاغذ معرب کاغد که بدال مهمله است و کاغد معرب از کاغ که بمعنی با آگاه باشد و بدال مهمله که کلمهٔ نسبت ست از بهار عجم
کافر بکسر فا بمعنی ساتر و پوشنده و چون بیدین دین حق را می پوشد و با سلام نمی گرود کافر گفتند و فارسیان بفتح فا نیز استعمال کنند چنانکه کافر را با جبیر قافیه سازند از لطائف و مؤید و کشف و بهار عجم و منتخب و نیز در همین کتاب مذکور ست که کافر بمعنی رود بزرگ و کشاورز و شب تاریک و آنکه بالای زره جامه پوشند این همه مجاز ست از معنی ساتر
کاریگر هنرمند کارگر
کافور دوائی خوشبو و سفید معروف و نام چشمه است در بهشت از برهان
کافور خوار سرو و نامرد از برهان
کالیخ بروزن تاریخ نام قلعه ایست در هندوستان از سراج
کاچار اسباب خانه از سراج و برهان
کاسهٔ فغفور پیالهٔ چینی
کانهٔ نرسنگ قباله و هندوی و برات و غیره از خیابان
کارزار جنگ و مقابله و کارزار محل کارزار که کارزار کار مردم مردم ست

کاسر بکسر سین مهمله شکننده و نام درندهٔ که صاحب آن عضو را بپندارد که می شکنند از شرح نصاب
کام گر مخفف کامگار
کاسه گر نام مطربی که واضع قول و نام تخمی ست از شرح خاقانی
کار بمعنی فعل ست و بمجاز صنعت و پیشه و هنر و بزراعت و کشت امر به معنی و گاهی در اواخر اسامی بمعنی فاعل و مفعول و به چون جفاکار و بیناکار و بمعنی بدل چنانکه کارزار از سراج و برهان
کاشغر بفتح شین معجمه شهریست از توران در اقلیم پنجم ما بین توران و ترکستان و چین
کاغذ گیر نجره و دریچه که بعلاقه کاغذ گرفته باشند از مصطلحات
کاسه خور اصطلاح فارسی و انان هند محتاج و نخور را گویند
کاریز ای مجهول خانه که از بی علت سازند و سکاری که شاخهای درختهای آن گذارند چنانکه قرار عان و شبانان در بیابان و صیادان وقت پنهان شدن برای صید سازند و معنی موصوفه که بر کوه سازند مجاز ست از سراج و رشیدی و برهان و کشف و جهانگیری و صاحب برهان بمعنی درخت صنوبر نیز نوشته و گفته که برای معنی درخت صنوبر بزای عربی و فارسی هر دو آمده و آنکه کاز بکاف فارسی و زای عربی بمعنی دندان و منقار که برای جامه و کاغذ

بریدن باشد یا برای طلاو نقره قطع کردن یا برای گل گرفتن شمع که آنرا گلگیر نیز گویند و بمعنی علف و گیاه که بزبان هندی آنرا گهاس گویند یای مخلوط التلفظ را که بغیر هندی تلفظ آن دشوار ست حذف کردند و سین را بزای معجمه بدل کردند و توافق این دو زبان بسیار است کذا فی سراج اللغات و رشیدی و اللطائف
کاریز بیای مجهول بروزن فالیز جوی آب را گویند که مزار عان باغبانان بطریقی در زیر زمین بکاوند که آب آن بالای زمین روان شود از برهان و سراج و بزبانی بعض اهل ولایت
کاژ بزای فارسی احول و قسمی از صنوبر که آنرا صنوبر صغار گویند از برهان و جهانگیری و رشیدی و مؤید
کاس بسین مهمله نقاره و بمعنی خوک که جانوری معروف ست و بعربی جام شراب و بمعنی مطلق جام نیز نوشته اند از برهان و منتخب و شرح نصاب و سراج
کاوس پادشاهی بود عظیم الشان که پسر کیقباد و پدر سیاوش بود نیز گویند و معانی نوشته اند او را کیکاوس نیز گویند و معانی نوشته اند او را و در اصل این لفظ بدو واو بوده ست و بعضی زبان بهم خطا بیک واو نوشته مانند طاوس و او اول را بهمزه بدل کرده اند از جهت تخفیف از سراج
کابوس بضم بای موحده ...

و سین مهمله آلتی ست که مرد خفته را فرو میگیرد و آن چنان باشد که آدمی شکل مهیب یا هنگامه آفتی در خواب بیند و میترسد و بیچ یکی بدن همه گران معلوم میشود و خروش کردن تا او از دست هم نتوانند و اکثر بودن این علت را اطبا مقدمهٔ صرع نوشته اند و این را ضاغوطه و بیدالان نیز نامند و بفارسی سکاچه گویند از تحفه و لطائف و شرح نصاب و بعضی کابوس را بمعنی ابله و نادان نیز نوشته اند -

کاورس نوعی از غله که بهندی چینا نامند و آن ریزه و باریک تر شده از مصطلحات و مؤید و بعضی بمعنی غله باجره نوشته اند لیکن اول اتوی ست -

کاویانی درفش علم فریدون منسوب بکاوه آهنگر و آن چرمی بود از پلنگ که کاوه بوقت کار کردن بر میان می بست فریدون بجنگ ضحاک آنرا بر علم بسته بود بعد از فتح آنرا بجواهر مرصع کرده از برهان و سراج -

کاش بشین معجمه کلمه آرزو و افسوس و نام شهری و بمعنی شیشه و آبگینه با معنی مفرس کانچ ست که لفظ هندی ست بتبدیل جیم فارسی بشین معجمه از برهان و سراج -

کاکل شمع دودیکه بر سر شمع باشد -

کاغ بغین معجمه آتش و بمعنی نشخوار چارپایان و ناله و فریاد و آواز زاغ و نام طائر از برهان -

کاف مخفف ترکافت و نام حرفی ه

و این حرف برای چند معنی آید اول برای بیان و آن بعد یای صفت و اسمای اشارت آید مصرعه گلی که یک درفش آبروی نه چمن ست ٭ وگاهی این کاف را یای توصیفی بفاصله افتد چنانکه بیت وجودی و هر بروشنائی بجمع ٭ که سوزیش در سینه باشد چو شمع ٭ وگاهی حذفت هم باشد مثال آن بیت یا من گفتا مکن بسو نظر گفتم بچشم ٭ سوی من بین و مبین بی گر گفتم بچشم ٭ وگاهی در آخر مصرعه ساکن هم آید چنانچه بیت نگردد درمن بیازرد تا که به پرسی حال من می نیست جان ٭ دوم برای معنی تعلیل که آن برای اظهار علت مدعا می آید و قائم مقام زیرا که بود مثال آن مصرعه جفا مکن که جفا رسم دلربائی نیست ٭ سوم کاف مفاجات این را بجای پیه نیز گویند و معنی ناگاه و بد چنانچه بیت لشکر اسلام چو آنجا رسید ٭ بود زمین تشنه که دریا رسید ٭ چهارم کاف نتیجه و ترتب فائده و تفریعیه نیز نامند چنانکه درین عبارت که چهل سال مشق کردم که خط من شانی پیدا کرد مثال دیگر چنانچه درین مصرعه بیت مصرعه ای بی خبر بکوش که صاحب خبر شوی ٭ پنجم کاف عطف چنانکه در ابتدای مصرعهٔ ثانی این بیت بیت ای لب اسپ تیز رو که بماندند کر خر لنگ جان بمنزل برد ٭ ششم کاف ربط و آن اکثر برای ربط میان دو جمله و میان مبتدا و خبر واقع شود مثال

آن بیت گفتم کردلم گفت که بر خون کنمش ٭ گفتم چشم گفت که جیحون کنمش ٭ هفتم کاف کرامیه و این در محل استفهام آید و استفهام سه قسم ست انکاری و تقریری و استخباری مثال انکاری بیت که میگوید که بر عزم سفر بست ٭ بقتل عاشق مسکین کمر بست ٭ مثال تقریری بیت که بر فروزد هر بامداد مطلع صبح ٭ که برفراز و هر شب بلند صبح شفق ٭ مثال استخباری مصرعه فراق و هجر که آورد در جهان یارب ٭ و کاف استفهام در آخر مصرع باشباع نیز می آید چنانچه درین بیت بیت گر سر قتل من مسکین نداری راست گو ٭ جز تو کافر خصم جان عاشقان را که ٭ باید دانست که مردم ایران کاف استفهام را باشباع کسره خوانند و هندیان مجهول هشتم کاف تفصیل و آن معنی بلکه در چنانکه بیت نه من بران گل عارض غزل سرایم و بس ٭ که عندلیب تو از هر طرف هزار انند ٭ نهم برای تردید چنانچه حافظ فرماید بیت اگر تو زخم نهی به که دیگری مرهم ٭ وگر تو زهر دهی به که دیگری تریاک ٭ دهم کاف بمعنی از چنانکه سعدی گوید قطعه ترک احسان خواجه اولی تر ٭ کاحتمال جفای تو ابان ٭ بتمنای گوشت مردن به ٭ که تقاضای زشت قصابان ٭ یازدهم کاف بمعنی هر که چنانکه بیت دگر کشور آباد

بیند بخواب ٭ که دارد دل اهل کشور خراب ٭ دوازدهم کاف تصغیر و آن در آخر کلمه آید و ماقبلش مفتوح باشد چون مرغک و چوبک و تنبک سیزدهم کاف برای تحقیر چون مردک چهاردهم کاف برای تعظیم چنانچه بهترک و خوشترک پانزدهم کاف برای ترحم چون طفلک و مادرک شانزدهم کاف بمعنی تائید و آن مانند کاف تعلیل ست و فرق میان هر دو همین ست که مابعد این برای تائید ماقبلش باشد چنانکه درین بیت بیت محبت را لیس از شاخ محبت کذی باشد ٭ که شاخ نخل پیوندی ٭ از اول ثمر دارد ٭ ناصر علی گوید بیت محبت کی رود گر استخوانم توتیا گردد ٭ که از سائیدن صندل کجا نقصان رسد بو را ٭ هفدهم کاف تشبیه و آن در فارسی بمعنی چنانچه و هر بیت چنان میخورد زنگی خام را ٭ که زنگی خورد مغز بادام را ٭ و از همین قسم ست کاف بمعنی مانند بیت نیست در جنگ سلاح ار که او ٭ خود و هیچ و نفادار که او ٭ صاحب جواهر الحروف نوشته که گاهی کاف تشبیه در آخر کلمه ساکن واقع میشود چنانکه ترک بمعنی و دیگر مانند تیر و جوال دوز و خلد و خشتک بمعنی پارچه چارگوشه که زیر بغل جامه میان پائجامه دوزند چرا که مشابه بخشت باشد و در عربی کاف تشبیه بر اول کلمات عرب مفتوح می آید و آن کلمات را مجرور

سازد و چنانچه درین شعر شعر قطوفی لیاب
کبیبة العتیق ٭ حوالیه من کل فج عمیق ٭
۱۸
هیژدهم کاف خطاب و آن در اواخر
کلمات عربی مضاف الیه واقع شود
چنانچه کاف الله معک گاهی کاف
خطاب مفعول واقع شود و معنی ترا دهد
چنانچه خاک الله و جزاک الله و گاهی
کاف خطاب بمعنی خود آید چنانچه کما اثنیت
۱۹
علی نفسک نوزدهم کاف فاعل و آن در
فارسی کمتر آید چنانچه گوزک بمعنی گوز کننده
۲۰
بستم کاف مفعول اینهم کم آید چنانچه پیچک
بمعنی غلوله ابریشم وغیره که پیچیده شده باشد
و در جواهر الحروف بجای کاف فاعل و
کاف مفعول کاف نسبت نوشته چون
پوشک بواو معروف بمعنی کوزه لوله دار
فسوسا بچوشیدن که بمعنی کمید نسبت پردک
بمعنی لغز و چیستان منسوب پرده بحذف
های مختفی و کودک منسوب بکود که بمعنی فضله
۲۱
و نجاست ست بست و یکم کاف زائد
چنانکه در لفظ جز که مولوی روم فرماید
بیت گه چنین بنماید و گه ضد این ٭
جز که حیرانی نباشد کار دین ٭ جامی
میفرماید ٭ بیت این همه شور و اضطراب
که چه ٭ دین همه ترک خورد و خواب که چه ٭
و از همین قسم کاف برای تکیه کلام چنانکه
در شرح الشعرا نوشته مثالش از زلالی
بیت نخواهم جان از و با برگ گردد ٭
کرم ترسم که شادی مرگ گردد ٭ درین
بیت مقصود کاف ثانی در مصرع ثانی است

مثال دیگر در زیادت کاف بمصرع
چهارم این قطعه هاتفی قطعه طراز نوره
داستان کهن ٭ چنین شد حلی بند یکر سخن ٭
کراز فر اقبال شاهنشهی ٭ کراز فتنه شد
آن ممالک تهی ٭ و زیادت کاف را واخر
بعضی اسمای هم آید چنانکه کفک یعنی کف آب
و جز آن چون زلو و زلوک و رکو و رکوک
و گاهی کاف بعد و قبل لفظ تا بهره و
۲۲
صورت زائد باشد بست و دوم کاف
تمثیل چنانچه درین بیت ٭ بیت
لعل گون زیبا سر انگورن ٭ روان همچنان
۲۳
کز بدار کشته خون ٭ بست و سوم کاف
تعریف اسمی بمعنی معرفه و صفت چنانچه
سعدی فرماید بیت درین بوم حاتم
شناسی مگر ٭ که فرخنده خو نیست نیکو سیر ٭
۲۴
بست و چهارم کاف دعا چنانچه سعدی
فرماید بیت مرا حاجتی شاید علاج دارد ٭
۲۵
که رحمت بر اخلاق حجاج باد ٭ بست و پنجم
کاف نفی و این را التفصیلیه و استفهامیه
هم گویند زیرا که معنی نفی و تفصیل و استفهام
هر سه از و مستفاد می شود مصرع چه جوی
مشک بهتر که یک توده گل ٭ مثال دیگر
مصرع خزینه تهی به که مردم بر نج ٭
مثال دیگر چنانچه سعدی فرماید بیت
شرف نفس بجود ست و کرامت بسجود ٭
هر کرا این هر دو ندارد عدمش به که وجود ٭
۲۶
بست و ششم کاف صله بمعنی کسی مثالش
درین عبارت هر که با من دوست ست
من دوست اویم یعنی هر کسیکه با من

دوست ست بست و هفتم کاف بمعنی
اگر بیت چه کم گردد که سوی عاشق زار ٭
۲۸
کنی از لطف ای پرخو نگاهی ٭ بست و هشتم
کاف بمعنی هر که یعنی شرط چنانچه بیت
گفته بودی که بیایم که بجان آیی تو ٭
من بجان آمدم اکنون تو چرا می نایی ٭
۲۹
بست و نهم کاف بمعنی هم چنانچه درین
بیت بیت اعتمادی نبود فای بنشست
ای کافر نیست ٭ گر همه وفی بباید که
ترا باور نیست ٭ مثال دیگر بیت
هر سوخته جانی که بکشمیر در آید ٭ گر مرغ
۳۰
کباب ست که با بال و پر آید ٭ سی ام کاف
بمعنی کس چنانچه درین بیت بیت
هر کرا مستی از آن نرگس جادو باشد ٭
اخگر سوخته آتش دیده آهو باشد ٭
۳۱
سی و یکم کاف تحقیر بیت چشم بد اندیش
که بر کنده باد ٭ عیب نماید هنرش در نظر ٭
۳۲
سی و دوم کاف بمعنی قلت مثالش بیت
اندک اندک بهم شود بسیار ٭ دانه دانه
۳۳
است غله در انبار ٭ سی و سوم کاف
بمعنی تا مثال آن سخن زیاده از حد دو
نخواهم گفت که مردم عیب من نکنند
۳۴
سی و چهارم برای نسبت چنانکه چوشک
کوزه لوله دار منسوب بچوشیدن که بمعنی کمیدن
است پردک بمعنی چیستان لغز منسوب پرده
با آنکه این کاف عربی بالهمزه مستعمل شود چون کاکشته
و آلفته بمعنی آشفته و بلام چون تاوک
و تاول بمعنی گاو و ذره ماهیان و کوچ و لوج
بمعنی احول و بمیم چون اشکک و اشکم

بالفتح سوده بمعنی شبنم و بهاء چون تارک تاره
بمعنی فرق سر و چکاوک و چکاوه نام
پرنده و بجای معجمه چون شاماکچه و شامانچه بمعنی
سینه بند زنان و بغین معجمه چون گرگ گاو و غز گاو
و کاف فارسی برای نسبت آید چون
شنگ بمعنی شوخ و ظریف مرکب از لفظ
شن بمعنی ناز و کرشمه و نیز در جواهر الحروف
نوشته که کاف فارسی گاهی در غیر کلمه
ذات الهاء در حالت جمع زائد هم آرند
چنانچه قمریگان بمعنی قمریان و درین
باب بیا شعر میر معزی لیسند آورده و نیز
کاف فارسی تبدیل یابد بغین معجمه چون گاو و
و غاوه گلوله و غلوله و بدال مهمله چون
آونگ و آوند و اورنگ و اورند
بمعنی تخت و بالف چون گستاخ و
استاخ و بهای عربی چون گلغونه و بلغونه
و بجیم عربی چون گوال و جوال بالضم و بواو
چون گل و ول بالضم و گراز و وراز
بالضم خوک نر و بیای تحتانی چون زرگون
و زریون
کا شه ب... پیدا کننده و برهنه کننده از منتخب
کاک ... در منتخب نوشته که نان تنک و کاک
معرب او ست و در سراج قرص نان روغنی
کاباک بالضم بای موحده آشیانه مرغان
عموما و خانه کبوتران خصوصا از برهان
کاچک بجیم فارسی کاف عربی استخوان
فوق سر از برهان و سروری
کاداک ... عالی و بی مزه و هر چیز که میان
تهی باشد از برهان و سراج

کاچال بجیم فارسی سیاهخانه از برهان
کابل بضم بای موحده نام شهری از
بلاد شمالی هندوستان متصل ملک توران
تا لفظ شهری از برهان ست -
کاحل نام جبریست از نوزده بحور اشعار
کاکل بضم کاف دوم عربی موی میان سر
مردان و کودکان و موی گردن اسپ
از برهان و سراج و در چراغ هدایت
نوشته که کاکل موی ست که سر مردان را
که سر گذاره باشد تیر کاکل میگویند -
کافل بکسر فا ضامن از منتخب -
کاهل بکسر ها سست و میان دو کتف
ستور از منتخب -
کاهم مراد و مقصود و کامی منسوب الیه که
بهندی ناکه گویند و بکاف فارسی قدم
و نیز ده و قریه از لطائف و کام بکاف
عربی بزبان هندی بمعنی شهوت جماع ست
کامنا کام برآرنا چاره -
کام کر بکسر زای فارسی جشم فرو خورنده و
امام موسی رضا بن جعفر صادق علیهم التحیة والثنا
کامل بضم لام قصبه ای بزرگ بلیغی نیشکر بکاه سته
او در قه باشد از سراج و برهان و در رشیدی
نوشته که شوهر او مرده باشد یا او را طلاق
داده باشد و این لفظ فارسی ست -
کاوکهنه سیاه و واون لاف
زدن از بسیار و رشیدی و در برهان
لاف زدن و فخر کردن و در سراج نوشته که
حکایات بزرگان در مات گذشته بحسب غلط
خود گفتن و بعضی نوشته اند که کار بیفایده کردن

و بعضی نوشته که انشاء اشعار غیر موزون بیمعنی
عبارت کاوکهنه بیاد داده این خیر معانی
مرقوم مستفاد میشود فتامل -
کارفرمودن بکار آوردن و بیچ نمودن
کارو باسیخوان بسیدان کتایه است
از کار آسان تر بیچ سهولت شدن از بهار عجم
کابین بکسر بای موحده و یای معروف
زر مهری که بهنگام نکاح بر ذمه مرد مقرر کنند
و عربی آنرا مهر گویند از برهان و سراج و رشیدی
و بعضی بمعنی مهر موجل نوشته اند -
کالیوه بکسر ... آن از ... ز شرح ...
کار بیکار و کردن قطع مال قطع دوستی کردن
کالون آتشدان مطلقا خواه کوره
آهنگران خواه مطبخ خواه منقل و نام دو ماه
است بزبان رومی یکی کانون اول
که تقریباً بشهری پوس باشد و دوم کانون
آخر که تقریباً بشهری ماگهه باشد از برهان
و منتخب و شرح نصاب -
کاستیان مرتبان و کمان
و دوستان از برهان -
کاسه در سر آن بکاسه سر گفتن
قریب ... سرا ... اشاره ...
کاسه سپید کردن خوشامد نمودن
طمع و ... ثبت ...
کاسه بیهمی گستن رسوا کردن
کسی ... از مصطلحات ...
کارگاه ان رسیدن ...
کاهیدن بیمعنی پریشان شدن
گر کشتن واضح است که بکاف فارسی

است از رشیدی -
کاویان بالفتح و او و حرف چهارم یا
تحتانی تبه کار بر وزن افتاد و ورنش یای
نسبت یعنی درفش کاویانی منسوب بکاوه
آهنگر و آن پوستی بود که کاوه آهنگر وقت
کار کردن بر میان می بست چون ضحاک
ضحاک ... آثار ... بود مبارک
افتاد لهذا آنرا بجواهر مرصع گردانیده بود
از شرح دیوان خاقانی -
کارروان قافله از برهان -
کافتن بمعنی شکافتن از سراج و برهان -
کاویدن کندن از سراج -
کاستن کم شدن گاهی بمعنی کم کردن
نیز می آید از سراج -
کاهکشان کهکشان چیزیست
شکل جاده در آسمان از ستاره های خرد
با هم آمیخته که شبها گاهی پیدا میشود از سراج
و گویند که کاهکشان را از آن کاهکشان
گویند که آن مشابه است بجاده که در زمین
هم از کاه و غبار کشیدن پیدا آید -
کاه خوردن کنایه از عدم رنج
یعنی نامرد شدن از سراج -
کائن بکسر همزه که حرف سوم ست
موجود شونده از منتخب مشتق از کون
بالفتح که بمعنی بودن و هست شدن ست
و کائن بفتح کاف و فتح همزه و تشدید تحتانی
مکسور و سکون نون و کاین
بکسر همزه بر وزن ضامن و کاین بفتح
کاف و سکون همزه و یای تحتانی مکسور

مقصور ... بفتح کاف و سکون تحتانی و همزه
مکسور مفتوح کاین بفتح کاف و سکون همزه و نون
هر پنج الفاظ در حقیقت یک لفظ است
بمعنی کم خبریه و کم خبریه بمعنی بسیار باشد
چنانچه کم رجل عندی یعنی بسیار مرد نزد منست
من لیس بمعنی کاین رجل عندی همین ست
و احتراز از کم استفهامیه کرده است
معنی کم استفهامیه بلفظ چیست چنانچه
کم رجلاً عندک یعنی چند مرد اند نزد یک تو
کاین اصل همه است و باقی هر چهار
الفاظ مذکوره متفرع شده اند از آن
و لفظ کاین مرکب ست از کاف تشبیه
و لفظ ای استفهامیه و تنوین آنرا اکثرا
بنون ظاهر نویسند کقوله تعالی
وکاین من قریة از جهار شرح نصاب -
کاسن بکسر یا قال گیرنده از آن از ... و ...
و ساحر و ... گویی از لطائف منتخب -
کائن و بس کالان بکسر همزه که حرف
سوم ست جواد و عطا از فتح میم کنایه از مخلوقات -
کامن بکسر میم پنهان پوشیده شونده
از لطائف و منتخب -
کاشان نام شهر -
کافر ران شکافی که ... از
و این کنایه از فرج ست از لطائف -
کاف و نون کنایه از لفظ کن که امر
عربیست بضم کاف بمعنی موجود شو امر نموده که موجود شو
... کاف ونون اول حق تعالی
که گذشت علم پیدا گردید و منظم گشت آنکه
همه اشیا پیدا گردید و قلم عبارت از عقل

نمایش الالفاظ | باب الکاف فارسی

وحقیقت مجوز نیست از شرح زلیخا و غیر آن مستفاد از مرآة الفاضلین —

کاه در دهن گرفتن کنایه از عجز و زنهار خواستن چه در زنهاری برگ کاه در دهن گرفته امان میخواهد و این رسم هندوستان است از مصطلحات —

کار کسی شدن مردن کسی از مصطلحات

کار کسی ساختن کشتن کسی از مصطلحات

کاسه سیر نگردن مفلس بودن از مصطلحات

کاوکاو تجسس و تفحص از برهان و سراج و نیز بمعنی کاوش و کاویدن نیز نوشته —

کالیوه بیای مجهول سرگشته و حیران و دیوانه و احمق از برهان و سراج —

کامروپ بروزن نام ولایتیست باقصای بنگاله که ملک شرقی هندوستان است

کاوه نام آهنگریست که ضحاک خروج کرده فریدون را بتخت نشانده بود و لفظ کاوه بمعنی شجاع است بشرط آنکه بارانریا و شهر [illegible] از سراج —

کالیوه بیای مجهول سرگشته و حیران و احمق و دیوانه از برهان و سراج و رشیدی و گشته و سرور [illegible] و [illegible] در لطائف [illegible] نوشته —

کالیده بیای معروف پریشان و درهم از رشیدی و گشته —

کامه بمعنی کام و قصد و مراد و نام نغمه ایست ترکی [illegible] از برهان و لطائف

کاشانه خانه کوچک [illegible] از برهان و سراج و لطائف و در بهار عجم و رشیدی —

نوشته که خانه زمستانی که در آن شیشه ها در تابدان ها برای روشنی وصل کرده باشند مانند حمام چه کاش بمعنی شیشه است —

کاشره بتازی آنچه سفالی که صیادان در آن نشیند و بران شاخهای درخت گذارند تا صید از دانه ببیند و خانه مزارعان که از نی و علف سازند و بمعنی صومعه که بر سر کوه سازند مجاز است و بمعنی پیشانی که بروزن [illegible] و شیرواره نیز هر دو اکثر زنان و کودکان در آن نشسته و هوا آیند [illegible] از سراج و برهان و لطائف و رشیدی و مؤید و جمیل برای معنی اخیر بکاف فارسی است و از تازی عربی و برای باقی معنی او لیس بکاف عربی و ازاسم فارسی است —

کاینده بکسر یای وحده و یای معروف و شین معجمه گل معصفر که بهندی کسنبهه گویند از برهان —

کاثیره و کاثیره اول بتازی کاسه و پای مرد بهندوستانی بهم عربی گل معصفر که بهندی کسنبهه گویند

کارنامه مرقع انسامه که افعال برای اظهار کمال آنچه دیباره سازد و بمعنی جنگ نامه و کتاب تواریخ و کتاب [illegible] است [illegible] الصحت که از اکابر [illegible] مستند الحل [illegible] گویند از کشف و ابراهیمی و مؤید و بهار عجم و برهان و سراج —

کاک [illegible] که از اکابر [illegible] بوده و کرده [illegible] و بمعنی تخم مرغ که آنرا برای نرد [illegible] تیار ساخته باشند از لطائف و مصطلحات —

کاردست ایستیک شکل که از دست دیگران باسانی صورت نبندد از چراغ هدایت و بهار عجم —

کاوخ بتشدید فا بمعنی جوا منتخب و صاحب ذیل الالفاظ نوشته که این لفظ در عربی مستعمل نشود مگر مشتق لیکن در فارسی بمعنی جو آید —

کارگاه محل ساختن چیز را خصوصا بافتن پارچه از سراج —

کاسه سر چیزی سرینه و بارکیست کوه گردی مثلا بکار رین باشد —

کاسالیس بهادری و دلاوری —

کافر ماجرائی کافر ماجرا شدن و کافر ماجرا کسیکه حال او مانند حال کافر باشد و بمعنی ظالم و بیداد مجاز است از بهار عجم —

کالیوگی سرگشتگی و حیرانی و دیوانگی —

کاریاگی بکسر کاف و دوم کاف عربیست و یای تحتانی امیری و پادشاهی کارفرمائی و بیانش بتفصیل در لفظ کاریا گذشت —

کاشغر شهریست از ترکستان که شهریست ایران

کاخ [illegible] کی [illegible] —

کاشیه [illegible] حضرت عثمان رضی الله عنه از برهان —

کادی بکسر دال ابدالی است که گلشن [illegible] باشد و هندی آنرا کوره [illegible] گویند از سراج و برهان —

کاسه [illegible] از [illegible] بازی که در بازی [illegible] بازی و تحقیق آنچه که [illegible] بازیگرها [illegible] —

لی لپ شده و از زیر نوک ظرف ابر می آرد و در مصطلحات نوشته که دو سه کاسه چینی بر آب آتا میکنند و کاسه بازان و اژگون شده کاسه ها را بر پشت گذارند و بحر یک ضرب آنرا جدا جدا کنند و بروش خود رسانند و قطره آب از آن نمی ریزد و مجازا بمعنی مکاری و حیله گری آید —

کاغذ شامی بغایت سفید و شفاف و لطیف باشد —

کافی بکسر قاف نامه که بر گیر حاجت نگذارد و مترادف کننده و مجازا بمعنی دانا و کار گزار و کار نیز و هوشیار و نام کتابیست در علم فقه و نام کتابی در علم نحو از منتخب و لطائف و در هندی نام راگنی —

کادی بکسر داو آتش داغ و هند و بر عضو از منتخب —

کاسروی سوی خوک چه کاس بمعنی خوک است

کاشکی کلمه تمنا و اصل کاش که بود است مخفف کرده آخر کاف بیانی بود بسبب کسر کاف بیای تحتانی بدل کرده کاشکی و بمعنی ایشان چرا [illegible] —

کالبی [illegible] جانوریست که از خرس دارد و نام حکیم که پیش سلاطین محمود اموال سلاطین ترتیب نموده از سراج —

کالپی بکسر کاف فوقانی شهریست بوده نیکو [illegible] صاحب نسبت با وجود کمال [illegible] —

کالوری [illegible] بمعنی کالری از مصطلحات —

فصل کاف مع بای موحده

کبریا بالکسر بمعنی بزرگی از منتخب
کبراء بضم اول وفتح ثانی بزرگان و این جمع کبیر است۔
کبوتر پریا بهردو بای فارسی قسمی از کبوتر که بر پا پر دارد و پرها از ضعیفست باشد از مصطلحات۔
کبری بضم اول وفتح را مشدد و در آخر الف مقصوره بشکل یا شئی مونث بزرگ تر و باصطلاح منطق جزو ثانی شکل و جزو ثانی را کبری از ان گویند که همیشه کلیست و در و ثابت باشد چنانچه العالم متغیر وکل متغیر حادث پس العالم متغیر صغری ست وکل متغیر حادث کبری ست و بعضی نوشته اند که قضیهٔ ثانی را کبری از ان نامند که مشتمل ست بر اکبر و اکبر محمول نتیجه را گویند زیرا که محمول نتیجه اکثر عام باشد و عام بنسبت خاص اکبر ست یعنی کثیر ست در افراد چنانچه کل انسان حیوان صغری ست وکل حیوان جسم کبری ست و نتیجه این هر دو کل انسان جسم پس لفظ انسان موضوع نتیجه است و لفظ جسم محمول آن ظاهر ست که افراد جسم مطلق اکبر ست یعنی کثیر ست از افراد انسان زیرا که جسم جمادات و نباتات و حیوانات همه را شامل ست۔
کبیسه بر وزن نصیب بسر و سه آمده ... از لطائف۔
کبیت بالفتح خوار گردانیدن و هلاک کردن و پیروا نگندن از لطائف و صراح۔

کبریت بالکسر و یای معروف و تای فوقانی گوگرد که بهندی گندهک گویند و بمعنی زر و نقره خالص نیز از منتخب و لطائف۔
کبد بفتح اول و کسر ثانی و سکون ثانی و دال مهمله جگر که عضو رئیس ست در پهلوی راست و اکباد جمع آن و بفتحتین سختی از شروح نصاب و صراح۔
کباد بالضم اول درد جگر از شروح نصاب و صراح۔
کبود بفتح اول بر وزن حسود نیلگون از برهان
کباب شدن عبارت از بریان شدن از شروح سکندرنامه
کباب قندهار نوعی از کباب از چراغ هدایت۔
کبریت احمر گوگرد سرخ کنایه از اکسیر چراکه اکسیر از و ساخته میشود و آن جزو اعظم اکسیر طلا ست گوگرد سرخ بغایت کمیاب ست۔
کبر بالکسر بزرگی و بزرگ شدن بکسر اول و فتح ثانی کلان سالی و پیری و بفتحتین میوه است ترش مزه که از ان بسیاری که از ان اچار سازند و در ملک خراسان بسیار یافته میشود از منتخب و لطائف و شرح نصاب۔
کبار بکسر اول بزرگان و این جمع کبیر ست و بالضم و تشدید موحده بسیار بزرگ و بمعنی بزرگان بایمعنی جمع اکابر ست۔
کبائر گناهان بزرگ این جمع کبیره است۔
کبس بالفتح و سین مهمله بخاک انباشتن چاه و جوی و سر بگریبان فرو بردن و بمعنی شتافتن و بفتحتین به پیشانی

در مغاک افتادن و به سر پیش آمدن و بکسر خاکی که چاه بدان انباشته میشود از لطائف و منتخب۔
کبش بالفتح و شین معجمه گوسپند نر یعنی میش نر که افزار جنگی از منتخب و لطائف۔
کبوتر دم بفتح دال مهمله بوسه خاطر خواه و بضم دال تملی ست بطرز خاص تراشیده که مشابه بدم کبوتر باشد از مصطلحات۔
کبرسن بکسر اول و فتح بای موحده و کسر راء مهمله و کسر سین مهمله و تشدید نون کلانی عمر و کلان سالی و پیری۔
کباب رسانیدن پختن کباب از مصطلحات
کبوتر یا هو نوعی از کبوتر که آواز یا هو بر آورد بهار عجم۔
کبیسه بر وزن رئیسه در لغت چاه و جوی بخاک انباشته و سر بگریبان کشیده و باصطلاح یازده روز و پاو بالا از سال شمسی که در مقابله قمری زائدی افتد و آنرا جمع کرده سال سوم قمری هندی را سیزده ماهه گیرند بهندی لوند نامند و هر زیادت ایام و ماه که در حساب سال دیگر اقوام افتد آنرا در ماهی درج نمایند۔
کبیشه بضم کاف و فتح بای موحده و سکون تحتانی و شین معجمه نام غلام حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم۔
کباده بفتح کمان بسیار نرم و بمعنی لیزم که پهلوانان کشند و چلّه اش از آهن باشد از مصطلحات۔

فصل کاف مع بای فارسی

کپنک بفتحتین کاف عربی و بای فارسی و فتح نون و کاف عربی نمدیکه مردم مینوا در زمستان بر دوش گیرند۔
کپان بالفتح و بای فارسی مشدد ترازوی کلان که بدان هیزم و تمانش و جز آن می سنجند و وزن کنند بهندی تنگ گویند از کشف و برهان و در سراج بتخفیف بای فارسی نیز آمده۔
کپی بفتح اول و کسر بای فارسی و یای معروف بمعنی بوزنه از لطائف و جهانگیری و برهان و بعضی نوشته که بمعنی بوزنهٔ سیاه و در سراج نوشته که بیای موحده بتشدید و تخفیف هم بمعنی بوزنه و آنچه بعضی بمعنی بوزنهٔ سیاه نوشته اند اصلی ندارد۔

فصل کاف مع تای فوقانی

کتاب بکسر اول نبشته و بمعنی نوشتن و اندازه و فرض کرده و آزاد کردن غلام و کنیزک بعد ادای مال ایشان و بالضم و تشدید نویسندگان و بمعنی مکتب و دبیرستان از منتخب و صراح و لطائف و کشف و بالضم و تخفیف نیز بمعنی مکتب آمده و یکی از ارباب تحقیق نوشته که کتاب بکسر اول یکی از اوزان باب تفعیل ست بمعنی نوشتن پس بمعنی مکتوب مستعمل بدین اعتبار که مصدر بمعنی مفعول گرفته میشود و در تنبیهات نوشته که کتاب بالضم و تشدید نویسندگان چراکه این جمع کاتب ست و بمعنی مکتب و دبیرستان و در قاموس است که جمع بمعنی نویسندگان ست

و بمعنی مکتب و دبیرستان چنانکه در صراح ست خطاست و بعضی محققان نوشته که خطا نیست بلکه مجاز ست۔

کتب بفتحتین جمع کتاب از منتخب۔

کتائب بفتح اول و کسر همزه جمع کتیبه که بمعنی لشکر ست۔

کتیب بفتح اول و کسر ثانی بر وزن نصیب نوشته شده و بکسر تین و یای مجهول یا اله کتاب و ما اله آنرا گویند که حرکت ما قبل الف را بکسر میل و هند لیظر نگه الف بصورت یای مجهول پیدا شود و در تلفظ و در کتابت نیز چنانچه کتاب و کتیب و رکاب و رکیب و حساب و حسیب و قبال و قبیل و در الفاظ فارسی نیز اماله میکنند چنان که آزیر آمیدا مال آزاد آباد۔

کت بالفتح لفظ هندیست بمعنی چارپائی و درین تفریس کرده اند از مصطلحات۔

کتر بفتح اول و کسر ثانی کوهان شتر از منتخب و صراح و شرح نصاب۔

کتورمش بمعنی آورده۔

کتف بفتح اول و کسر ثانی و این اصلست و بکسر اول و سکون ثانی و بفتح اول و سکون ثانی فرع آن بمعنی شانهٔ مردم اندر داره و کشف و صحاح۔

کتل بضم اول و فتح ثانی زمین بلند و در صحرا از رشیدی۔

کتم بالفتح نهان داشتن و راز پوشیدن و بجاز بمعنی پوشیدگی و پرده و بفتحتین گیاهیست که بدان خضاب کنند از منتخب۔

در لطائف بفتحتین گیاهی که خلط کرده شود بوسمه و در برهان نوشته که لفظ عربیست بالفتح بمعنی پوشیدن و اخفا و برگ نیل که از آن وسمه سازند و بفتحتین گیاهیست شبیه بوسمه که داخل بوسمه کنند۔

کتام بالفتح نهان داشتن راز از لطائف۔

کتمان بالکسر پوشیدن و پوشیدگی و پوشیدن گواهی و قرآن از لطائف۔

کتان بالفتح و تشدید و تخفیف فوقانی پرده درست نوعی از جامه باریک که از پوست گیاهی بافند بمعنی چیزیست که روغن چراغ از آن حاصل کنند و هندوی السی نامند از برهان و در صراح نوشته که کتان مخفف و مشدد جامه است۔ معروف که شاعران پاره شدن آن بسبب نور ماه گفته و بعضی گویند که ماه آزموده شده که این معنی را اصلی نیست تم کلامه و بعضی گویند که جامه مذکور را از پوست ساق درخت کتان که تخم وی معروف است بافند چنانکه در شرح نصاب نوشته که در دهلی بالا دو پوست ساق درخت کتان کشیده رایشه رایشه کرده مثل ابریشم و پنبه رشته و از آن جامه بافند و آن جامه در دهلی توسته نام دارد۔

کتابول بفتح اول و ضم بای موحده بر وزن فلاطون نام و زنی قیصر روم که در نکاح گشتاسپ بود و اسفندیار از وی متولد شده از برهان و جهانگیری مؤید۔

کتیبه بر وزن نصیبه بمعنی لشکر و فوج و قطعه۔

است از قلاع خیبر از منتخب۔

کتاره بالفتح لفظ هندیست که کتاره بتازی هندی و عرف عام مشهورست از برهان و بعضی بمعنی خنجر و شمشیر تیز نوشته و در رشیدی مسطور ست که در اصل قتاله است و عربیست اهل هند چنین گویند۔

کتک بالضم عصای کوچک و سطبر و این لفظ ترکی ست۔

کتابه بکسر اول بر وزن و ساده آنچه بخط جلی نسخ یا نستعلیق یا بخط طغرا بر ساجه و مقابر و در دروازه‌ها نویسند یا نقش کنند از برهان و مؤید و مدار و کشف۔

کتبه بفتح اول و سکون تای فوقانی و بای موحده مصدرست بر وزن فعله بمعنی یکبار نوشتن فارسیان گاهی بمعنی مفعول و گاهی بمعنی مطلق نوشتن آرند و بفتحتین جمع کاتب۔

کتابی بالضم و تشدید منسوب بکتاب که بالضم و تشدید بمعنی مکتب و دبستان ست و بکسر اول و تخفیف فوقانی بمعنی کافر کتابی که دین منسوخ دارد۔

کتان مشتعالی نوعی از کتان که آن نفیس باشد از شرح۔

فصل کاف با ثای مثلثه

کثیب تودهٔ ریگ گرد آمده بلند شده از منتخب۔

کثب بفتحتین و بای موحده تودها ریگ بلند شده۔

کثرت بسیار شدن و مجازاً بمعنی بانبوه مردم شدن و بمعنی علائق و غیره نیز آمده۔

کثرات جمع کثرت۔

کثافت بفتح ضد لطافت و سطبر و غلیظ شدن و فراهم شدن از منتخب و غیره۔

کثیر بسیار و وافر۔

کثیف سطبر و تیره ضد لطیف از لطائف و منتخب۔

کثبان بالضم خاک تودهٔ بلند از لطائف و در صراح ریگ توده های بلند و این جمع کثیب ست۔

فصل کاف با جیم عربی و فارسی

کجا معروف بمعنی هر جا نیز آمده از مصطلحات۔

کج مج بفتح کاف و فتح میم آنکه سخنش فصیح نباشد و زبانش بکلمات خوب جاری نباشد از رشیدی و سراج۔

کجواج بالفتح و هر دو جیم عربی بمعنی کج و نگون مرکبست از کلمهٔ کج و لفظ واج که مبدل بازست بمعنی نگون۔

کجدار و مریز عبارتست و احکامیکه بجا آوردن آن دشوار باشد۔

کجکس آنکس که خیابانان درو ست بسیار تر و چیزیست که طاس فرق ابدان آویزند و بمعنی چیزیست که مردم ولایت بر دور گریبان دوزند و چیزیکه دل و کوس را بدان نوازند از مصطلحات۔

کجل بضم اول و فتح جیم فارسی چرم قمار و شراب و این هندیست۔

کجکول کاسه گدایان از برهان۔

کجیم و **کجین** بفتح کاف و کسر جیم عربی

فصل کاف مع بای موحده

کبریا بالکسر بمعنی بزرگی از منتخب

کبرا بضم اول وفتح ثانی بزرگان وا این جمع کبیر است۔

کبوتر پر پا بهر دو بای فارسی قسمی از کبوتر که بر پا پر دارد و پرو از نمیتواند باشد از مصطلحات۔

کبری بضم اول وفتح را ثانی و در آخر الف مقصوره اشکل یا نتیجه مونث بزرگ تر و باصطلاح منطق جزو ثانی شکل و جزو ثانی را کبری ازان گویند که همیشه کلیت در و ثابت باشد چنانچه العالم متغیر و کل متغیر حادث پس العالم متغیر صغری ست و کل متغیر حادث کبری ست و بعضی نوشته اند که قضیهٔ ثانی را کبری ازان نامند که مشتمل ست بر اکبر و اکبر محمول نتیجه را گویند زیرا که محمول نتیجه اکثر عام باشد و عام بنسبت خاص اکبر ست یعنی کثیر ست در افراد چنانچه کل انسان حیوان صغری ست و کل حیوان جسم کبری ست و نتیجه این هر دو کل انسان جسم پس لفظ انسان موضوع نتیجه است و لفظ جسم محمول آن ظاهر ست که افراد جسم مطلق اکبر ست یعنی کثیر ست از افراد انسان زیرا که جسم جمادات و نباتات و حیوانات همه را شامل ست۔

کبیسه بروزن نفیسه بسر در آمده و بر روی افتاده از لطائف۔

کبهنت بالفتح خوار کردن و هلاک کردن و بر وافگندن از لطائف و مراح۔

کبریت بالکسر و یای معروف و تای فوقانی گوگرد که بهندی گندهک گویند و بمعنی زر و نقره خالص نیز از منتخب و لطائف۔

کبد بفتح اول و کسر ثانی و سکون ثانی و دال مهمله جگر که عضو یست در پهلوی راست و اکباد جمع آن و بفتحتین بمعنی از شرح نصاب و مراح۔

کباد بضم اول و معجگر از شرح نصاب و مراح۔

کبود بفتح اول بروزن حسود نیلگون از برهان۔

کباب چینی عبارت از بریان از شرح سکندرنامه۔

کباب قندهار نوعی از کباب از چراغ هدایت۔

کبریت احمر گوگرد سرخ کنایه از اکسیر چرا که اکسیر ازو ساخته میشود و آن جزو اعظم اکسیر طلاست گوگرد سرخ بغایت کمیاب ست۔

اکبر بالکسر بزرگی و بزرگ شدن بکسر اول و فتح ثانی کلان سالی و پیری و بفتحتین میوه ایست ترش مزه و رسانتر از سپاری که ازان اچار سازند و در ملک خراسان بسیار پیدا میشود از منتخب و لطائف و شرح نصاب۔

کبار بکسر اول بزرگان و این جمع کبیر ست و بالضم و تشدید موحده بسیار بزرگ و بمعنی بزرگان یا بمعنی جمع اکابر ست۔

کبار گناهها بزرگ این جمع کبیره است۔

کبس بالفتح و سین مهمله بخاک انباشتن چاه و جوی و سر بگریبان فرو بردن و بمعنی شیخون بردن و بفتحتین به پیشانی در مغاک افتادن و به سر پیش آمدن و باکسر خاکیکه چاه بدان انباشته میشود از لطائف و منتخب۔

کبش بالفتح و شین معجمه گوسپند نر یعنی میش نر شاخدار جنگی از منتخب و لطائف۔

کبوتر دم بفتح دال مهمله بوسه خاطر خواه و بضم دال قلمی ست بطرز خاص تراشیده که مشابه بدم کبوتر باشد از مصطلحات۔

کبرسن بکسر اول وفتح بای موحده و کسر را و مهمله و کسر سین مهمله و تشدید نون کلانی عمر و کلان سالی و پیری۔

کباب رسانیدن پختن کباب باصطلاح

کبوتر یاهو نوعی از کبوتر که آ واز یا هو بر آرد بهار عجم۔

کبیسه بروزن برتیه در لغت چاه و جوی بخاک انباشته و سر بگریبان کشیده و باصطلاح یازده روز و چار و بالا از سال شمسی که در مقابله قمری زائد می افتد و آنرا جمع کرده سال سوم قمری هندی را سیزده ماهه گیرند بهندی لوند نامند و هر زیادت ایام و ماه که در حساب سال دیگر اقوام افتد آنرا در ماهی درج نمایند۔

کبیشه بضم کاف وفتح بای موحده و سکون تحتانی و شین معجمه نام غلام حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم۔

کباوه بفتح کمان بسیار نرم و بمعنی لزم که پهلوانان کشند و چلهٔ آن از آهن باشد از مصطلحات۔

فصل کاف مع بای فارسی

کپنک بفتحتین کاف عربی و بای فارسی و فتح نون و کاف عربی نمدیکه مردم مینوا در زمستان بر دوش گیرند۔

کپان بالفتح و بای فارسی مشدد ترازوی کلان که بدان هیزم و امثال آن می سنجند و وزن کنند بهندی تکتری گویند از کشف و برهان و در سراج بتخفیف بای فارسی نیز آمده۔

کپی بفتح اول و کسر بای فارسی و یای معروف میمون و بوزنه از لطائف و جهانگیری و برهان و بعضی نوشته که بمعنی بوزنهٔ سیاه و در سراج نوشته که بیای موحده بتشدید و تخفیف بمعنی بوزنه و آنچه بمعنی بوزنهٔ سیاه نوشته اند اصلی ندارد۔

فصل کاف مع تای فوقانی

کتاب بکسر اول نبشته و بمعنی نوشتن و اندازه و فرض کرده و آزاد کردن غلام و کنیزک بمال و قدر مال ایشان و بالضم و تشدید نویسندگان و بمعنی مکتب و دبیرستان از منتخب و صراح و لطائف و کشف و بالضم و تخفیف نیز بمعنی مکتب آمده و یکی از ارباب تحقیق نوشته که کتاب بکسر اول یکی از اوزان باب تفعیل ست بمعنی نوشتن پس بمعنی مکتوب مستعمل بدین اعتبار که مصدر بمعنی مفعول گرفته میشود و در خیابان نوشته که کتاب بالضم و تشدید نویسندگان چرا که این جمع کاتب ست و بمعنی مکتب و دبیرستان و در قاموس است که صحیح بمعنی نویسندگان ست

ومعنی مکتب دبیرستان چنانکه در صراح ست خطاست و بعضی محققان نوشته که خطا نیست بلکه مجاز ست۔

کتب بضمتین جمع کتاب از منتخب۔

کتائب بفتح اول و کسر همزه جمع کتیبه که بمعنی لشکر ست۔

کتیب بفتح اول و کسر ثانی بر وزن نصیب نوشته شده و بکسر تین و یای مجهول اماله کتاب و اماله آنرا گویند که کسره ما قبل الف را بکسره میل دهند بطریقیکه الف بصورت یای مجهول پیدا شود و در تلفظ و در کتابت نیز چنانچه کتاب و کتیب و رکاب و رکیب و حساب و حسیب و اقبال و اقبیل و در الفاظ فارسی نیز اماله میکنند چنانکه آنرا بیزا آبیدا اماله آنرا رواباد۔

کت بالفتح لفظ هندیست بمعنی چارپای و درین تفریس کرده اند از مصطلحات۔

کتر بفتح اول و کسر ثانی کوهان شتر از منتخب و صراح و شرح نصاب۔

کتوریستن بمعنی آورده۔

کتف بفتح اول و کسر ثانی و این اصلست و بکسر اول و سکون ثانی و بفتح اول و سکون ثانی فرع آن بمعنی شانه مردم از مدار و کشف و صحاح۔

کتل بضم اول و فتح ثانی زمین بلند و در صحاح از رشیدی۔

کتم بالفتح پنهان داشتن و راز پوشیدن و مجازاً بمعنی پوشیدگی و پرده و بفتحتین گیاهیست که بدان خضاب کنند از منتخب

در لطائف بفتحتین گیاهی که خلط کرده میشود بوسمه و در برهان نوشته که لفظ عربیست بالفتح بمعنی پوشیدن و اخفا و برگ نیل که از آن وسمه سازند و بفتحتین گیاهیست شبیه بوسمه که داخل لوسه کنند۔

کتام بالفتح پنهان داشتن راز از لطائف

کتمان بالکسر پوشیدن راز و پوشیدگی و پوشیدن گواهی و غیر آن از لطائف۔

کتان بالفتح و تشدید و تخفیف فوقانی هر دو درست نوعی از جامهٔ باریک که از پوست گیاهی بافند بمعنی کمیست که روغن چراغ از آن حاصل کنند سهوی آلسی نا سند از برهان و در سراج نوشته که کتان مخفف و مشدد جامه است معروف که شاعران پاره شدن آن بسبب نور ماه گفته و بعضی گویند که مکرر آزموده شده که این معنی را اصلی نیست تم کلامه و بعضی گویند که جامهٔ مذکور را از لوساق درخت کتان که تخم او معروفست بافند چنانکه در شرح نصاب نوشته که در حبشی بلا دلو پوست ساق درخت کتان کشیده رایشه رایشه کرده مثل ابریشم و پنبه ریشند و از آن جامه می بافند و آن جامه در رهتنا توتنا مدارد۔

کتابون بفتح اول و ضم بای موحده بر وزن فلاطون نام دختر قیصر روم که در نکاح گشتاسپ بود و اسفندیار از و متولد شده از برهان و جهانگیری مؤید

کتیبه بر وزن نصیبه بمعنی لشکر و نام

است از قلاع خیبر از منتخب۔

کتاره بالفتح لفظ هندیست که کتاره یتای هندی و حذف با مشهور ست از برهان و بعضی بمعنی خنجر و شمشیر تیز نوشته و در رشیدی مسطور ست که در اصل قتاله است و عربیست اهل یمن چنین گویند۔

کتک بالضم عصای کوچک و سطبر و این لفظ ترکی ست۔

کتابه بکسر اول بر وزن و ساده ابجد بخط جلی نسخ یا نستعلیق یا بخط طغرا بر سلاح و مقابر و در دارها نویسند یا نقش کنند از برهان و مؤید و مدار و کشف

کتبه بفتح اول و سکون تای فوقانی و بای موحده مصدرست بر وزن فعله بمعنی یکبار نوشتن فارسیان گاهی بمعنی مفعول و گاهی بمعنی مطلق نوشتن آرند و بفتحتین جمع کاتب۔

کتابی بالضم و تشدید منسوب بکتاب که بالضم و تشدید بمعنی مکتب و بستان ست و بکسر اول و تخفیف فوقانی بمعنی کافر کتابی کردن نسوخ دارد۔

کتان شمشالی نوعی از کتان که آن نفیس باشد از شرح۔

فصل کاف مع ثای مثلثه

کثیب تودهٔ ریگ گرد آمده بلند شده از منتخب

کثب بفتحتین و بای موحده تودها ریگ بلند شده۔

کثرت بسیار شدن و مجازاً بمعنی بانبوه مردم شدن و بمعنی خلائق و نیز بسیار شدن

کثرات جمع کثرت۔

کثافت بفتح ضد لطافت و سطبر و غلیظ شدن و فراهم شدن از منتخب و غیره۔

کثیر بسیار و وافر۔

کثیف سطبر تیره ضد لطیف از لطائف و منتخب۔

کثبان بالضم خاک تودهٔ بلند از لطائف و در صراح ریگ تودهای بلند و این جمع کثیب ست۔

فصل کاف مع جیم عربی و فارسی

کجا معروف و بمعنی هر جا نیز آمده از مصطلحات۔

کج مج بفتح کاف و فتح میم آنکه تکلمش فصیح نباشد و زبانش بکلمات خوب جاری نباشد از رشیدی و سراج۔

کجواج بالفتح و هر دو جیم عربی بمعنی کج و نگون مرکبست از کلمهٔ کج و لفظ واج که مبدل باز ست بمعنی نگون۔

کجدار و مریز عجائبات و احکامیکه بجا آوردن آن دشوار باشد۔

کجک آهنکش که فیلبانان در دست میدارند و چیزیست که طاس قیق ابدان آویزند و بمعنی چیزیست که مردم ولایت بر دور گریبان دوزند و چوبیکه دهل و کوس را بدان نوازند از مصطلحات۔

کچل بضم اول و فتح جیم فارسی بد رفتار و خراب و این هندیست۔

کچکول کاسه گدایان از برهان۔

کجیم و **کجین** بفتح کاف و کسر جیم عربی

باب کاف عربی با ...

جلو تیر گلینه توان آن پوششی باشد که بروز جنگ بر اسب اندازند چندی با کلاه گویند و این ترکیست از برهان و قاعده ترکی.

کچ گل کردن کنایه از ظاهر شدن وفا [illegible] گردیدن راز نهانی [illegible] با غنیاء بازی کج کرده [illegible] کنند و هرگاه اشارت بدان کنند و [illegible] بیاید بازی [illegible] از برهان و سراج و جهانگیر [illegible].

کجاوه بالفتح [illegible] شتر بندند دو شخص در ان مقابل یکدیگر نشینند از برهان.

کچ نگین [illegible] فارسی انگشتری بی نگین که خانه نگین هم نداشته باشد [illegible] انرا چهار گوشه [illegible] از برهان بهار عجم و سروری و جهانگیری و رشیدی و سراج و بالضم و تشدید جیم عربی چیزیست که اطفال ان را [illegible] کرباس [illegible] سازند و بدان بازی کنند از منتخب.

فصل کاف عربی مع حای حطی

کحل [illegible] که در ان [illegible] تا [illegible] ندارند [illegible] برای روشنی چشم از کشف.

کحل بالضم سرمه.

کحال بالفتح اول و تشدید حا سرمه کش [illegible] سرمه [illegible] چشم [illegible] باشد.

کحیل بالفتح اول و کسر ثانی سرمه دار [illegible] چشم [illegible] کشیده باشد.

کحلی بالضم سرمه رنگ نام جامه ایست سیاه که بعضی زنان ولایت پوشند از مؤید.

فصل کاف عربی مع خای معجمه

کخ کخ بکسر هر دو کاف کلمه ایست که در محل نفرت گویند یعنی آواز خنده و بفتح هر دو کاف آواز سرفه از لطائف.

کخ بالضم نام گیاهیست که بدان ابریشم [illegible] کنند و بعضی کرم که در میوه و غیره افتد و صورت عجیب که طفلان را بدان ترسانند و بعضی صورت زیبا که از چوب و غیره [illegible] و داده لباس رنگین پوشانند نیز آمده و با [illegible] تلخ و [illegible] باز داشتن از برهان و شرح دیوان خاقانی.

فصل کاف [illegible] مع دال مهمله

کدخدا و کدخدای صاحب خانه [illegible] و سزاوار نیز آمده از سراج هدایت.

کدخدا [illegible] خانه و با اصطلاح منجمان دو اصلی است که استخراج کرده [illegible] سراج.

کده بالفتح خانه [illegible] از سراج و برهان.

کدر بفتح اول و کسر دال [illegible] تیرگی و تیره شدن و در فارسی بمعنی [illegible].

[illegible] منتخب و برهان و سراج.

[illegible] جهانگیری [illegible] بالفتح اول [illegible].

فصل کاف [illegible] مع [illegible]

[illegible] و رای حطی سرمه خاطر در بستاق نیلی و خانه که مانند [illegible] کند و باغبان [illegible] نیست که [illegible] کرده [illegible] از کره بمعنی [illegible] باشد [illegible] صاحب [illegible] میان هر دو کلمه [illegible] که کلمه [illegible] حرفی را با کلمه [illegible] ترکیب [illegible] کنند چنانچه در [illegible].

کدرس بالضم [illegible] از [illegible] و سراج.

کردی [illegible] کردی باشد [illegible] که چاپان [illegible] نیل [illegible].

کرا بالضم اول برای استفهام باشد و اطلاق این بر ذوی العقول و [illegible] ذوی العقول هر دو آید.

کره بالفتح خانه و [illegible] از سراج و برهان.

[illegible] بمعنی [illegible].

فصل کاف [illegible] مع ذال معجمه

کرب بالکسر دروغ و بفتح اول و کسر ثانی یعنی دروغی یعنی چیزیکه بدروغ ساخته باشد دروغ گوید یعنی [illegible] هم آمده از سراج و منتخب.

[illegible] بالکسر و تشدید ذال [illegible] دروغ [illegible] و بالفتح و تشدید ذال [illegible] دروغ [illegible] کذا و کذا یعنی چنان و چنین [illegible].

فصل کاف [illegible] مع رای [illegible]

کر بالکسر اول [illegible] و او [illegible].

کرویا بالفتح و واو مکسور [illegible] بر وزن [illegible] نوعی از زیره که [illegible] و [illegible] از برهان.

کربلا مشهد حضرت امام حسین صلوات الله علیه [illegible] این لفظ در اصل کرب بلا بوده باشد [illegible] اول [illegible] کرده اند چراکه [illegible] کلمه [illegible] و آخر کلمه اول و اول کلمه آخر از یک جنس باشد آخر کلمه اول را حذف کنند.

کرتی بالفتح اول و ثانی [illegible] [illegible] باشد [illegible].

کرست بالفتح [illegible] نفس باز گیرد و بی آرام کردن [illegible] کسی را و [illegible] بی آرام [illegible] شدن از منتخب [illegible].

کروب [illegible].

[illegible] از برهان و سراج [illegible] بالفتح و نون مفتوح کرسی [illegible] چیزیست بلند [illegible].

کرست بالضم [illegible] از منتخب.

کرت بالفتح و تشدید [illegible] بار [illegible] یعنی [illegible] بار.

کرات بالفتح و تشدید را یا [illegible] جمع [illegible] کاف [illegible] جمع [illegible] که [illegible] باشد یا [illegible] کره [illegible] باشد.

کراهیت بفتح اول وکسر ها وتخفیف یای تحتانی ناپسندی از صراح ودر خیابان نوشته که کراهیت بر وزن صلاحیت بتخفیف نه بتشدید ناپسند داشتن.

کرخست بفتح اول وثانی وسکون خای معجمه بمعنی عضو تجیین وحرکت وبمعنی سخت مستعمل از برهان.

کروت نام نلرث آب.

کراث بالضم وتشدید راو ثاء سه نقطه گندنا از منتخب.

کرخ بفتح اول وثانی وخای معجمه دهی است قریب بغداد وقیل محله از بغداد وبفتحتین مخفف کرخست از لطائف وبرهان وسراج.

کرد بالفتح کار وعمل وبالکسر نیز بهمین معنی آید وبالضم طائفه است از صحرانشینان وبمعنی قطعه زمین که کنارهای آنرا بلند ساخته ودر میانش زراعت کنند وآنگیر وبمعنی نشان از برهان ولطائف ورشیدی وسروری وجهانگیری.

کره ناکشاد بضم اول بمعنی بچه اسپ که هنوز سواری بران نکرده باشند.

کردار بالکسر طرز وروش از سراج ودر جهانگیری وبرهان کار وعمل وفعل وتحفه نوشته که کردار اگرچه بالکسر مشهورست مگر قیاس میخواهد که بالفتح باشد چرا که چون بر لفظ کر الف داده معنی مصدری کند صیغه ماضی پیدا شد ماضی بمعنی مصدر شود چنانکه گفتار ورفتار ودیدار.

کردگار بالکسر نام حق تعالی ومعنی لفظی این لفظ کننده کار است از سراج ودر رشیدی نوشته که معنی ترکیبی این لفظ خداوند کار چه کرد بالفتح بمعنی کار وگار بمعنی خداوند است.

کر بالفتح ناشنوا یعنی کسیکه گوش او چیزی نشنود از برهان وسراج وبالفتح وتشدید را در عربی بمعنی بازگشتن وبازگردانیدن وحمله بردن وبالضم پیمانه است وآن دوازده وسق است وهر وسقی شصت صاع ونام دو رودست یکی در شروان که در زیر تفلیس بر دوع هم گذرد ودیگری در فارس از منتخب ولطائف وبرهان.

کرار بالفتح وتشدید راء اول بازگردنده وبازگرداننده وبتکرار حمله برنده واز اینجا است لقب حضرت علی کرم الله وجهه زیرا که آنحضرت در جنگ بر صفت اعدا بار بار حمله بردند وهیچ اندیشه نمی کردند از منتخب ولطائف وغیرهما.

کرور بضمتین بازگشتن وگردیدن از منتخب وغیر آن.

کرودر بالفتح ودال مهمله نیز مفتوح زمین سخت وبلند پشته از برهان ومؤید.

کرباس بالکسر وبای موحده وسین مهمله جامه سفید معروف از منتخب ومؤید ودر سراج نوشته که این معرب کرپاس است که بالفتح باشد ودر رساله معربات نیز نوشته که کرباس معرب کرپاس است که بفتح اول وبای فارسی لفظ هندی کپاس باشد بمعنی پنبه ومجازاً بمعنی جامه که از پنبه ساخته شود.

ودر حالت تعریب اول را کسره داده اند که وزن فعلال بالفتح جز از غیر مضاعف در کلام عرب نیامده است.

کراریس بفتح اول وبای معروف جزوهای کتاب وسیپاره های قرآن مجید واین جمع کراسه است که بضم وتشدید راء باشد.

کریاس بالکسر وبای تحتانی وسین مهمله در کتب لغات عرب مثل صراح وقاموس بمعنی طهارت خانه که بر بام ساخته باشند مگر در منتخب بمعنی بالاخانه ودر هیچ خانه و در برهان وکشف ومدار وجهانگیری ومؤید بمعنی بالاخانه ودربار پادشاه وامرا.

کرس بکسر اول وسکون راء مهمله وآیت مهمله سرگین باهم نشسته از صراح ودر خیابان نوشته که بمعنی کرس سرگینی باشد که گل وآب آمیخته کهگل سازند.

کرگس بالفتح وکاف دوم فارسی مفتوح وسین مهمله طائریست معروف مردارخوار که بهندی گجه گویند بکسر کاف فارسی اکثر پر او در تیر بکار برند ومجازاً پرهای تیر را نیز کرگس گویند وکرگسان گردون دو ستاره اند بصورت کرگس یکی را نسر طائر ودیگری را نسر واقع گویند از لطائف وغیر آن.

کرفس بفتحتین وسکون فا وسین مهمله دوائیست مانند جوانی بوی آن خوش وتیز باشد وآن اجمود لاتی است وازخواص وی یکی آنست که آدم گزیده اگر بخورد فی الحال بمیرد از منتخب ولطائف.

کرپس بالفتح چلپاسه.

کرفش بفتح اول وسکون ثانی وفتح فا وشین معجمه چلپاسه وآن جانوریست که در سقف خانها باشد بهندی چهپکلی گویند از برهان وسراج.

کرش بالفتح وبفتح اول وکسر را وشین معجمه شکنبه ستور نشخوار زننده از منتخب.

کراع بضم اول وعین مهمله پایچه گوسپند وگاو وپاچه بمعنی ساق حیوانات است وبمعنی کوه وگروه اسپان ونقلیکه بآن سلاح فراهم آورند از منتخب.

کرع بفتحتین آب باران استاده وآب بدهان خوردن از جوی وباریک ساق شدن از منتخب ولطائف.

کرگ بالفتح وکاف دوم فارسی مخفف کرگدن وآن جانوریست که بهندی گینده گویند از رشیدی وسراج وبرهان ودر بعض شروح سکندرنامه نام ملکی از روس نوشته وبالفتح وهردو کاف عربی دهی است متصل بکوه لبنان کذا فی القاموس ودر منتخب بفتحتین قلعه است نواحی بلغار ودر برهان بفتحتین وهردو کاف عربی نام پرنده است دم دراز که سیاه وسفید باشد وهمیشه بر کنار آب نشیند ودم آنرا لعقوی نیز گویند.

کرناتک بالفتح ونون وتاء فوقانی مفتوح وکاف عربی نام شهریست از ملک دکن.

کرگمسه بضم اول وفتح ثانی وسکون کاف فارسی بروزن افکنده سبزه تلخ که ...

باب القاف مع الضاد

باب القاف مع الطاء

از برهان و رشیدی و سروری و کشف -

کردک بالضم و دال مهمله بمعنی کاف عربی بمعنی قوی هیکل و بکسر اول بحیا و ربان آور در فرهنگ دیده شده -

کرم بفتح اول و سکون ثانی درخت انگور و بفتحتین مروت و سخاوت و عزیزی و بزرگواری از منتخب و لطائف و شرح نصاب و نیز در لطائف نوشته که کرم بالضم بمعنی غم و اندوه سخت -

کرام بکسر اول بزرگان و این جمع کریم ست

کروم درختان انگور و تنها وانده بها از لطائف -

کرشم بکسرتین بمعنی کرشمه از لطائف -

کردیاهم کردار ها ... از حواشی مثنوی معنوی نوشته شد -

کرکم بضم هر دو کاف عربی زعفران از مدار -

کرزم بفتح و حرف سوم زای معجمه گیاهی باشد خوشبو از سروری و مدار و ابراهیمی

کران بکسر اول در عربی نام ساز که آنرا بربط نیز گویند و بفتح اول در فارسی بمعنی کناره چیزی و انتهای چیز از کشف و برهان و رشیدی و مدار

کرمان بالکسر نام شهریست از پارس از لطائف و در قرل نوشته که بفتح اول است و گاهی بالکسر آید فرش آنجا بغایت نفیس باشد و نیز ده سیاه از نواحی آن خوب بهم رسد

کرکن بفتح هر دو کاف عربی غلاف سبز

شیخ پخته را گویند که بریان کنند خواه شوره باشد خواه گرم و تر از سراج و برهان

کردستان بضم کاف و کسر دال ملکیست از ایران -

کرگدن بفتح اول و سکون ثانی و فتح کاف فارسی و فتح دال مهمله جانوریست شبیه بگاومیش و فیل و در جسم کوچک از فیل و کلان از گاومیش و پوست او بغایت سخت باشد و یک شاخ دارد بر پیشانی و بهندی گینڈا گویند و آنچه بعضی از اهل لغت نوشته که چند فیل را شکار کرده بخورد و بچه آن خار دار باشد و بعد پنج سال متولد میشود همه از افات ست از سراج و برهان -

کرانیدن و کراندن هر دو متعدی کردن ست و کنانیدن که در عوام مشهور ست غلط باشد باین قاعده که هر مصدر لازم را که متعدی سازند الف و نون قبل دن که علامت مصدر ست آرند چنانچه از گردیدن گردانیدن و اگر علامت مصدر تن باشد اول امر آن مصدر بر آورند و بعد آن الف و نون دیا را ملحق کرده بدال و نون مصدر متعدی نمایند و گاهی یا را از ان حذف سازند چنانچه از سوختن سوزانیدن و سوزاندن و از رسیدن رسانیدن و رساندن از مصادر متعدی ... کنانیدن نیز ... مصدر صاحب ... متعدی از ...

کردن مصادر صاحب تن و دن قاعده واحدست چنانچه از رسیدن و سائیدن و خواندن رسانیدن و سایاندن و خواناندن می آید -

کراچیدن بجیم عربی فریاد کردن مرغ خانگی بوقت بیضه نهادن از برهان -

کرازیدن بالضم و بکسر خرامیدن بناز و به کاف فارسی نیز آمده از برهان -

کردن سوای معنی معروف بمعنی شدن نیز آمده چنانچه نور الله و خان آرزو در شرح گلستان بمقام باب پنجم نوشته اند -

کرمن و ارمن بواو عاطفه مغرب و مشرق از سراج و قران السعدین -

کرگسان گردون دو ستاره بصورت کرکسی یکی را نسر طائر و دیگری را نسر واقع گویند -

کروبیان بفتح و تشدید و تخفیف را مضموم و واو معروف و بای موحده تحتانی فرشتگان مقرب از برهان و لطائف -

کرامت کردن دادن -

کرو بکسر اول و فتح ثانی کشتی خرد که در دریا باشد از جهانگیری -

کرباسو بالفتح و بای موحده و ضم سین مهمله بمعنی چلپاسه که بهندی چھپکلی گویند از سراج -

کراسه بضم اول و فتح سین مشدد جزو قرآن مجید و مطلق کتاب از برهان و منتخب بالضم و تشدید راء مهمله و تخفیف آن جزوی از کتاب پاره از کلام الله این لفظ عربیست

کرانه بفتح اول و نون بمعنی کناره

هر چیز از برهان و رشیدی -

کرایه بکسر اول و یای تحتانی اجرت بار کردن اسپ و شتر و بیل و اجرت نشستن خانه و دکان از برهان و بعضی بمعنی برابری و سزاواری نیز نوشته و این لفظ عربیست که فارسیان از غلط کلام خود میدانند

کرائیده بکسر اول کرایه کننده از سراج و این اشتقاق از مصدر جعلی ست از عالم طلبیدن و فهمیدن زیرا که لفظ کرایه عربیست -

کرسنا بالفتح و سین مهمله و نون هر دو مفتوح غله است تیره رنگ که طعم آن مابین عدس و ماش ست از برهان و صاحب مصطفوی نوشته که بهندی آنرا مٹر گویند -

کره بضم اول و تخفیف را و ها ... گوی که بدان بازی کنند و هر چیز مدور دیگر که مثل گوی باشد و بضم و تشدید را بچه اسپ و خر و بمعنی تازیانه و بضم اول و سکون دوم و اظهار ها ناخوشی و تلخی و رنج و بفتح اول و سکون ثانی جبرو ناراضا مندی و بفتح اول و کسر ثانی بروزن تجل بمعنی کریه و نا مرغوب و بضمتین مخفف کروه که بهندی کوس گویند و بمعنی اسپ تازیانه و ... کوس فارسی ست و باقی عربی از منتخب و لطائف و برهان و مدار و چراغ هدایت -

کروه بفتحتین هندی کوس گویند آن چهار هزار گز مسافت زمین باشد و نزد بعضی سه هزار گز و هر گز ذرعی و هر ذرع هشت گره از مؤید و سروری و برهان و جهانگیری و دیگر کتب لغت هندیان و یونانیان و رسائل مساحت و حساب اگرچه در کتب کوره در تعیین کروه اختلاف بسیار است لیکن خلاصه همین است که نوشتیم

کرشمه بکسرتین اشارت چشم و ابرو از بهار عجم و برهان و مجمع الفرس و در رشیدی بکسر اول بفتحتین

کرم پیله بکسر اول و کسر بای فارسی کرم ابریشم از لطائف۔

کرانی بالضم و تشدید رای مهمله و نون ثاقبه... ثلثه گنبد ناگون۔

کربلائی نوعی از لباس و قماش۔

کری بفتح ناشنوائی۔

کرکی بالضم و کاف دوم عربی مکسور یعنی کلنگ که طائر معروفست از منتخب۔

کرپی بالضم و بای فارسی مکسور مکاری و حیله گری و بمعنی شجاعت و دانائی هم آمده از کشف و بمعنی مخفف آن بالضم کاف فارسی و بای عربی نوشته و بانش نموده آمد انشاء الله تعالی۔

کروبی بالفتح و رای مهمله مشدد و ضم و کسر بای موحده یعنی فرشته مقرب از خیابان و نوشته که کروبی قسمی است از ملائکه کار ایشان قاموس نوشته الکروبی بتخفیف الراء سادة الملائکة و بتشدید راء نیز واقع شود۔

کرسی بالضم تخت کوچک و فلک هشتم و کرسی خط برابر و بمقام خود افتادن حروف در نوشتن و کرسی ایوان و خانه عبارت است از بلندی زمین ایوان و خانه از لطائف و چراغ هدایت۔

فصل کاف مع زای معجمه و فارسی

کز الضم کاف و هر دو زای معجمه دردی است که از سختی سرما در بندگاه گردن و سینه بسبب تشنج و انجماد اعصاب پیدا میشود از بحر الجواهر و کشف و صدد و الاطبا

کز بالفتح و زای عربی بمعنی کج و نوعی از ابریشم کم قیمت که قز معرب آنست از برهان۔

کزلک بکسر اول و ثالث هر دو کاف عربی کارد که چاقو و چکس از مؤید و برهان و کشف و دار و سروری نگرد و جهانگیری بکاف فارسی مفتوح و کسر لام و کاف دوم عربی و در سراج نوشته که بکاف عربی غلط است و صحیح بکاف فارسی و بالفتح و کسر اول و لام مفتوح بمعنی مطلق کارد و کارد چکس

کژک بفتح و زای فارسی آهنی که فیلبانان بر سر فیل زنند

کژدم بفتح کاف و زای عربی و فارسی هر دو درست و بکاف فارسی چنانکه گمان برند غلط است

کزم بالفتح سبزه باشد که بر کنار حوض و لب جوی روید از برهان۔

کژه و کژه بفتح اول و ثالث... و دوم و چهارم زای فارسی... که از بانش بجهاست خوب و بازی نباشد

از رشیدی و در برهان بمعنی غیر فصیح و در سراج نوشته که بمعنی کسیکه زبانش راست نگردد و لفظ کژ مبدل کج و کژ از توابع اوست۔

کزبره بالضم و بای موحده مضموم و راء مهمله مفتوح گشنیز سبز از برهان و شرح نصاب

کزه بفتحتین و زای فارسی گوشت پاره که در حلق آویزان باشد بهندی کوا نامند و بعضی کاکه گویند از غرائب اللغات و برهان بمعنی کار در بزرگ و خار که بدان گوشت قیمه کنند و در جای دیگر ریختن ریزه شده۔

کژتمه بدل دوغبا باز از سراج۔

فصل کاف مع سین مهمله

کسا بکسر اول بمعنی گلیم که از پشم دوزند از منتخب

کسری بالکسر و را و مهمله مفتوح و در آخر الف مقصوره بصورت یا لقب نوشیروان و در رشیدی است که کسری معرب خسرو که بمعنی پادشاه الملک است از سراج و بهار و مؤید و در خیابان نوشته که کسری معرب خسرو لقب نوشیروان و لقب دیگر ملوک فارس و جمع آن اکاسره و اکاسر آید

کسنی بفتح اول و فتح نون و در آخر الف مقصوره بصورت یا نوعی...

کاسنی [illegible] باشد

کسب بالضم [illegible]

[illegible] و بالفتح [illegible] و رنج و [illegible] از منتخب و غیره۔

کسوت بالکسر جامه پوشیدنی از منتخب

کسالت بالفتح کاهل شدن از منتخب

کساد بفتح اول و دال مهمله ناروائی متاع و بی رواجی اشیا و عدم خریداری آن از منتخب و سراج و هم در سراج نوشته که کساد ی بزیادت یا نیز آمده۔

کسر بفتح اول و سکون ثانی شکستن و شکستگی و حرکت زیر چرا که تلفظ آن بکسر لب بحرین حاصل میشود و بالکسر و فتح سین پاره یا جمع کسره از منتخب وغیره۔

کسور بضمتین جمع کسر از منتخب و بیشتر استعمال این لفظ در پاره های اعداد آید چنانکه نصف و ثلث و ربع و خمس وغیره۔

کسیر شکسته شده۔

کس بالفتح بمعنی یار و رفیق و مرد و بعضی مطلق آدمی غیر معین آید از خیابان

کسوف بضمتین گرفتن آفتاب و ماه و بیحال شدن و در عرف کسوف و آفتاب و خسوف در ماه گویند از منتخب

کسید پوشیده و برنگ ترش و از منتخب

کسل بفتحتین کاهلی و سستی از منتخب و بحر الجواهر و مؤید و مدار

کسال در حاشیه مثنوی این لفظ بمعنی دو روجه نوشته است و کسالت وغیره

[illegible] باشد

کسیل بالضم اول و [illegible] از [illegible] و [illegible] گویند که این لفظ [illegible] فارسی [illegible] باشد

کسالان بالفتح [illegible] است۔

کش وکوهر دو کاف عربی بمعنی اقربا ورفقا از مصطلحات۔

کسیده نا سره ومتاع بے رواج از سراج ومنتخب۔

کسمه بالفتح موی چند که عوض زلف آنرا مقراض کنند وخم داده بر رخساره آویزند از سراج ورشیدی وبرهان وکشف۔

کسائی بکسر اول نام شخصی ست قاری ونحوی مشهور که او اکثر کسا یعنی گلیم می پوشید از منتخب۔

کسنی بالفتح مخفف کاسنی از برهان۔

کسی این لفظ برای نکره ذوی العقول می آید چنانچه گوئی کسے درینجا نیست یعنی آدمی درینجا نیست ودر غیر ذوی العقول استعمال این لفظ نباید ساخت وآنچه بعضے گویند کسی چوبی وکسے خط را امثال اینها محض غلط ست از نهر الفصاحت وغیر آن ودر لفظ کسی یای اصلی نیست گاهی برای نکره باشد وگاهی برای وحدت ودر مصطلحات نوشته که لفظ کسے سوای معنی معروف بمعنی ضمیر متکلم ومخاطب نیز آید مثال معنی اول از فطرت بیت از تن سرم جدا کن واز من جدا مباش ٭ بیرحم باش جان کسے بیوفا مباش ٭ مثال دوم اشرف گوید بیت بیا که بر سر راهست نگاهم از عینک ٭ بکجت گرفته آشنا زده سے انتظار کسے۔

کستی بالضم وسین با خود آنه کستن که بمعنی مالیده است وبمعنی کوفتن نیز مجازاً بمعنی آنکه دو شخص ایستاده باهم آویخته زور آزمائی کنند از برهان وجهانگیری وبهار عجم ومؤید۔

فصل کاف مع شین معجمه

کشکاب بالفتح آش جو که برای بیماران پزند از برهان۔

کشتاسپ نام پادشاه چون این لفظ بکاف فارسی ست لهذا تفصیل آن در کاف فارسی مسطور ست۔

کشت بالکسر زراعت وباصطلاح شطرنج بودن شاه در آن خانه که اگر در انجا سوای شاه مهرهٔ دیگر باشد کشته شود۔

کشوث بفتحتین ودال وسوم وثالث مثلثه نام دوائیکه تخم آنرا بسریانی دینار گویند وشربت دینار انا فست از برهان۔

کشاد بضم کاف عربی وفارسی صیغهٔ ماضی ست از کشادن وبمعنی فراخ ودیگر از کمان رها کردن وبمعنی خوشی وفتح نیز آمده از برهان ورشیدی ودر جواهر الحروف نوشته که لفظ کشاد را مردم فارسی بکاف فارسی واهل ماوراء النهر بکاف عربی استعمال کنند۔

کشکدار بکسر تین پاسبان وچوکیدار۔

کشمر بکسر اول وفتح میم نام دیه است از ولایت ترشیز وبالفتح وبالکسر میم بکسور مخفف کاشمیر که شهر معروف است از برهان۔

کشور بالفتح از جهانگیری وبهار عجم ودر برهان ومؤید وکشف مرادف اقلیم بمعنی ملک وصاحب مدار نوشته که هر کشور از کشورهای هفتگانه بیکی از سبعهٔ سیاره تعلق دارد چنانکه هند متعلق بزحل ست وچین بمشتری وترکستان بمریخ وخراسان بآفتاب وماوراء النهر یعنی توران بزهره وروم بعطارد وبلخ بقمر۔

کشکنجیر بضم اول وسکون شین معجمه وفتح کاف عربی وسکون نون وجیم عربی مکسوره ویای معروف ورا مهمله چیزیکه بدان دیوار قلعه می شکنند وبمعنی توپ مجاز ست واین مخفف کوشک انجیر ست ومعنی ترکیبی این لفظ قلعه شکاف ست از جهانگیری وسراج ودر مؤید بمعنی گوله نوشته۔

کشاورز بفتح اول وچهارم ودر آخر زای معجمه فراخ ودهقان از مؤید وبرهان وجهانگیری ورشیدی وکشف وصاحب مدار بکسر اول نوشته وبعضی گویند که در اصل کشت ورز بود تا را برای تخفیف حذف کردند والف زیاده نمودند وصاحب جواهر الحروف وغیره نوشته که در اصل کشت آور بود تا را بجهت تخفیف حذف کردند وقاعده است که زای معجمه را در فارسی آخر بعض الفاظ زائد هم می آرند۔

کشنیز بالضم تخم معروفست از مؤید وکشف۔

کش بالفتح بغل وسینه وکمر از رشیدی وبرهان ودر کشف بمعنی تهیگاه ودر برهان نوشته که کش نام شهریست از ماوراء النهر ونزدیک نخشب ابن مقنع هر شب ماهی از چاه که در نواحی شهر کش واقع ست می برآورد۔

کشیش لفظ ترکی ست بفتح اول وبرو شین معجمه بروزن حریص پیشوا ومعلم ترسایان وزاهد نصرانیان وبت پرستان از مؤید وکشف وبرهان وچراغ هدایت ولغات ترکی ورشیدی۔

کشاف بالفتح وتشدید شین معجمه بسیار پیدا کننده وبسیار پرده کشاینده ونام تفسیر از جار الله زمخشری۔

کشف بالفتح برداشتن پرده از روی چیزی کشاده وبرملا کردن وبفتحتین جانورے است که در آب ماند وآنرا باخه وسنگ پشت گویند از لطائف ومنتخب۔

کشک بالفتح وهر دو کاف عربی دوغ خشک شده وبعضی گویند که بمعنی جو مقشر ونام طعامیست مثل هریسه که از آرد گندم یا جو وشیر گوسپند راست کنند از برهان وسراج وبضم اول وفتح ثانی بمعنی قصر دالان چرا که مخفف کوشک باشد وبکسر اول وثانی در ترکی بمعنے پاسبانی از لغات ترکی نوشته شد۔

کشکول بروزن مقبول کاسهٔ بزرگ که گدایان دارند از سراج وجهانگیری وبرهان۔

کشخان بالفتح وخای معجمه قلتبان ودیوث از برهان۔

کشیشان زاهدان نصاری وتفصیلش در کشیش گذشت۔

کشیدن بمعنی جلوانیز آمده از مصطلحات۔

کش ودلت بالفتح دستے بگردن حریف زده زور کردن از چراغ هدایت ودر شرح گل کشتی بضم کاف ناگهان دست در گردن حریف انداخته زور کرده بزمین دوختن۔

کشادنامه بضم کاف عربی وفارسی

فرمان پادشاهی و پروانهٔ معافی و طلاق‌نامه از برهان وغیره.

کشته بالکسر بروزن رشته بمعنی آلو و شفتالو و زردآلو و مثال آن که دانهٔ آنها بیرون ساخته خشک کرده باشند از برهان و در آئین اکبری نوشته که کشته بالکسر چیزیست مرکب از عود و لوبان و صندل و لادن و مشک و نبات و گلاب قرص بسته نگاه دارند و سوختن بوی خوش دهد و بالضم بمعنی مقتول و مجازاً بمعنی عاشق.

کشنیزه غورهٔ انگور که در ابتدا برابر کشنیز باشد.

کشتی بالفتح سفینه که در دریا باشد و نوعی از پیالهٔ شراب از برهان و مؤید و رشیدی و سراج و نیز صاحب رشیدی نوشته که تحقیق آنست که بفتح کاف فارسی ست منسوب بگشت و سیر و کُشتی بالضم مصارعت و از روی تحقیق این لفظ بمعنی بسین مهمله است منسوب بکستن که بمعنی کوفتن است چون دو کس باهم کشتی گیرند یکی مر دیگری را میخواهد که بر زمین بکوبد از رشیدی و در جهانگیری و برهان و سروری و بهار عجم نیز تلفظ این بمعنی بسین مهمله تحقیق شده.

کسنجی بکسر اول و ثانی پاسبان.

فصل کاف مع ظای معجمه

کظت بالکسر و تشدید ظای معجمه و تای فوقانی پُری معده و پُری مطلق از شرح نصاب.

کظم بالفتح خشم فروخوردن از منتخب.

کظیم خشم فروخورنده از منتخب.

فصل کاف مع عین مهمله

کعب بالفتح و بای موحده شتالنگ و بمعنی استخوان مربع که بدان بازی نرد بازند معنی اول از منتخب و لطائف و باصطلاح علم حساب مرتبهٔ سوم ست از منازل جبر و مقابله چنانچه مرتبهٔ اول را شئ گویند و مرتبهٔ ثانی را مال و مرتبهٔ ثالث را کعب چون شئ را در شئ ضرب کنند مال گویند و چون مال را در همان شئ ضرب کنند کعب نامند مثلاً عدد سه را شئ فرض کردیم چون سه را که شئ باشد در سه ضرب کردیم نه حاصل شد و این نوع حاصل ضرب را مال خوانند و چون مال را که نه است باز در شئ که سه است ضرب نمائی بیست و هفت حاصل شود و این قسم حاصل ضرب را که بمرتبهٔ سوم ست کعب نامند و نام پدر قبیلهٔ از عرب و نام بازی اطفال و نام یکی از صحابه یعنی کعب رض بن زهیر که مداح حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم بود.

کعوبت بضمتین و حرف چهارم بای موحده نحوست و دشواری از شمسی این لفظ که در نامهٔ ابوالفضل آمده است بمعنی مذکور مناسب مقام نمی نماید و نه موافق لغات معتبره زیرا از صراح و قاموس وغیره بمعنی بلندی و ترفع مفهوم میگردد و چون مراد او شماتت واقع شده و شماتت بمعنی شاد شدن بر رنج دشمنان پس کعوبت هم بمعنی بلندی و ترفع خود باشد بر مخالفان و غالب اینست که کعوبت بالضم کاف و ضم همزه بمعنی شکستگی و بدحالی چنانکه از قاموس و صراح ظاهر میشود و آنچه در نسخهای حال بعین یافته میشود باتباع تحریف کاتبان قدیم ست.

کعیت بضم اول و فتح عین مهمله و سکون تحتانی و بعده فوقانی بلبل از صراح و شروح نصاب.

کعک بالفتح نوعی از نان روغنی شیرین و این معرب کاک ست از شرح نصاب و رسالهٔ معربات و مؤید.

کعب غزال و کعب الغزال نوعی از شکرپاره از برهان و بعضی گویند که آنرا بهندی بتاسه گویند.

کعب گرگ پیکان استخوان شتالنگ گرگ که پیکان در پای خود بندند بخاصیت آن از رفتن مانده نشوند.

کعبتین دو پانسه باشند کوچک از استخوان مربع شش پهلو که بر پهلوی هر یک پانسه از یک تا شش عدد نقش کنند و بدان نرد بازند از کشف وغیره.

کعبه اسم بیت الله در اصل بمعنی مرتفع ست چون بنای کعبه از زمین مرتفع و بلند است لهذا کعبه نام کردند یا مرتفع ست از روی مراتب از شرح نصاب و در صراح نوشته از آنکه کعبه مربع و چهار گوشه است چه تکعیب بمعنی چهار گوشه گردیدنست و بمعنی پانسه قمار بازی هم آمده زیرا که پانسهٔ بازی نرد مربع و چهار گوشه باشد.

کعب الشقری نام شخصی که نهایت حریص خوردن و پرطمع بود.

فصل کاف مع فا

کف الخضیب بالفتح و تشدید فای مضموم و فتح خای معجمه و کسر ضاد معجمه و یای معروف و بای موحده نام ستاره ایست سرخ رنگ بجانب شمال که چون بدائرهٔ نصف النهار رسد وقت اجابت دعاست و کف خضیب بدون الف و لام تعریف بمعنی دست رنگین از منتخب و غیر آن.

کفالت بالفتح ضامن شدن و متعهد شدن از مدار وغیر آن.

کفایت بالکسر بس شدن کافی شدن و سود گرفتن از منتخب و بکسر اول حرف چهارم همزه مانند بهمدیگر شدن در قوم.

کفات بضم اول جمع کافی بمعنی دانایان کارگذار.

کفت بفتح کاف عربی بمعنی شگافته ترکانید و این صیغهٔ ماضی ست از کفتن از برهان.

کفتار بالفتح جانوریست صحرائی درنده که بهندی هونڈار گویند از لطائف وغیر آن و بعضی گویند بمعنی زن ساحره نیز ست که جگر مردم بنگاه خویش برآورده میخورد و بهندی ڈاین نامند و اصل اینست که کفتار در فارسی و ڈاین در هندی نام همان درنده ایست که بیشتر سگ را شکار میکند چون زن ساحرهٔ مذکوره آن درنده را بسحر کرده سواری شود مجازاً زن ساحره جگرخوار را گویند.

باب القاف مع الف

قاف حرفیست ...

کفر بالضم ناگرویدن و ناسپاسی و بالفتح بمعنی پوشیدن و کوزهٔ بزرگ از منتخب و صراح.
کفور بضمتین ناسپاسی و بفتح اول و ضم ثانی ناسپاسی کننده از نعمت از منتخب.
کفلیز و کفچلیز بالفتح و جیم فارسی و یای معروف و در هر دو لفظ زای معجمه نام جانور آبی از قسم وزغ و بمعنی کفچه که دران سوراخ باشند از لطائف.
کف بالفتح و تشدید پنجه و کف دست و بمعنی باز ایستاده کردن کسی را و دوباره دوختن جامه را بر یکدیگر و نابینا کردن و خرقه و لقمه و ساقط کردن حرف هفتم رکن بحر چون نون فاعلاتن و مفاعلتن و در فارسی بالفتح و تخفیف بمعنی کف دست و پا و بمعنی زبد چنانچه کف دریا و کف صابون و بمعنی سوخته چقماق از منتخب و لطائف و صراح.
کفاف بالفتح اندازه و آن قدر معاش که کفایت کند و مستغنی سازد از طلب آن روزی و معاش و خرج روزمره باشد از بحر الجواهر و منتخب و کشف و لطائف و صراح و خیابان.
کفک بفتحتین کف دست و بمعنی کف آب و کف صابون و کف شیر و امثال آن از شرح نصاب.
کفل بفتحتین سرین آدمی و حیوان و بالکسر بهره و حصهٔ چیزی و آنکه بر ستور نتواند نشست و گلیم که بر پشت ستور اندازند از منتخب و لطائف و برهان و بحر الجواهر و بهار عجم.

کفیل متعهد و ذمه دار و ضامن و قبول کننده کاری بر خود از منتخب و غیر آن.
کف دعا گرفتن دست بدعا بر داشتن.
کفتین بالکسر و تشدید فا و تای فوقانی مفتوح هر دو پله ترازو.
کفیدن بالفتح ترکیدن از برهان.
کفانیدن ترکانیدن از برهان.
کف کردن بمعنی خوردن از مصطلحات.
کفن پاره کردن شفا یافتن از بیماری و ضعف و نجات یافتن از آفت و مهلکه.
کفران بالضم ناسپاسی.
کفن بفتحتین بلفظ عربیست فارسیان گاهی تفریس کرده کفن را بسکون فا آرند شفائی گوید مصرعه از لته حیض خواهرت کفن کنند.
کفو بضمتین هم جنس و هم نسب مانند و همتا و این لفظ بالضم اول و سکون ثانی نیز آمده از صراح.
کفچه بالفتح چمچه کلان و سر مار که بصورت کفچه پهن می کند.
کفه بالفتح و تشدید فا پلهٔ ترازو و هر چیز که مثل آن گرد باشد از منتخب و لطائف و مدار و سوید و کشف و صراح و تاج اللغات و نیز در لطائف نوشته که بالضم و تشدید بمعنی حاشیه پیراهن و بالفتح و تخفیف در فارسی خوشه نیم کوفته و آنچه در و دانه باشد.
کفاره بالفتح و تشدید فا پوشنده گناهان و آن بدل جنایت باشد مثلاً در شکستن قسم و خوردن روزه معاوضه گناه نماید و کفاره قسم یک بنده آزاد کردن یا سه

روزه داشتن یا ده مسکین را طعام یا ده مسکین را کسوت پوشانیدن و کفاره صوم دو ماهه روزه داشتن یا شصت مسکین را طعام از منتخب و کشف و فتاوای فیروز شاهی.
کفیده بفتح اول بمعنی ترکیده و شگافته از کشف و فرهنگ حسینی و برهان و سروری.
کفره بفتح اول و ثانی و ثالث جمع کافر.
کفشلکی بالفتح و در آخر یای معروف نام داو کشتی که چون حریف را بدکوچ پیچ جای خود کش در بند خصم نیست ناگاه سر بازخصیه زند تا معلق بر زمین آید از شرح گل کشتی.

فصل کاف مع لام

کلا بالفتح و تشدید لام حرفیست برای رد سخن پیشین حاصل معنی آن اینست که چنین نیست و گاهی برای مسلم داشتن سخن غیر باشد درین صورت اسم باشد بمعنی حق ست و بتخفیف لام بمعنی گیاه تر از کشف و صراح و بکسر اول و تخفیف لفظی موضوع برای معنی تثنیه در حالت بدون اضافت مستعمل نشود.
کلیسا بکسر اول و ثانی و یای مجهول و سین مهمله پرستشگاه کفار از کشف مؤید و مدار و برهان.
کلب عوا بالفتح عین مهمله و تشدید واو سگ بسیار فریاد کننده و نام منزلی از منازل قمر و آن چهار ستاره اند بصورت سگ آواز کننده.
کلب بالفتح سگ و بفتح اول و کسر لام

بمعنی دیوانه و گزنده از منتخب.
کلاب بکسر اول جمع کلب که بمعنی سگ باشد از منتخب.
کلب کلب لفظ اول بفتح کاف و سکون لام و لفظ دوم بفتح کاف و کسر لام بمعنی سگ گزنده و سگ دیوانه از منتخب.
کلوب بالضم و تشدید لام مضموم و بای موحده انبر آهنگر که بدان آهن گرم را میگیرند از منتخب.
کلوخ کوب آلتیست که مزارعان بدان کلوخ کلان را بکوبند و بشکنند از خیابان.
کلاک خسپ بفتحتین و کاف عربی و ضم خای معجمه مفلس پریشان حال چه کلاک بمعنی گلخن ست از چراغ هدایت و بعضی بجای خسپ لفظ چسپ بفتح جیم فارسی نیز نوشته اند و کلاک بمعنی خاکستر نیز مرقوم ساخته اند.
کلات بالفتح ده و قریه و قلعه بالای کوه و نام فنی از کشتی از چراغ هدایت و غیره.
کلفت بضمتین و سکون فا و بعده فوقانی بمعنی گنده و درشت و ناهموار از برهان و بهار عجم و بالضم و فتح فا کدورت و رنج و اندوه با نیمه عربیست از منتخب و صراح.
کلالت بالفتح مانده شدن و کند شدن و بی پدر و مادر شدن و بی فرزند شدن از منتخب.
کلاءه بکسر اول بروزن و معنی حراست و حفاظت از منتخب.
کلانوت بفتح اول و نون و فتح واو

قوییست از مطربان و این لفظ هندیست

کلّابح بجیم عربی ستیزه کننده

کلبند بر وزن سمند آلتی آهنی که بدان زمین را برای زراعت بکاوند بهندی کستی گویند از سروری و سراج و برهان -

کلید بکسر تین آنچه که بدان قفل بکشایند

کلّه قند بفتح کاف و تشدید لام کوزهٔ قند -

کلب الجبار ستاره ایست بصورت کلب

کلوخ انداز سوراخها که در دیوار قلعه سازند که از میان آنها سنگ و کلوخ بر دشمنان اندازند و الحال ذانها بندوقها جنگ میکنند و جشنی و عشرتی و شرابخواری که در هفتهٔ آخرین ماه شعبان کنند و بعضی فلان آن نیز آمده از برهان و رشیدی و بهار عجم -

کلس بکسر اول و سکون لام و سین مهمله لفظ عربیست بمعنی آهک سفید و چونه و آهکی که بدان عمارت سازند و بفتحتین و سین مهمله در هندی قبه را گویند که بر گنبد عمارتی و برج و مساجد و کنگره های عمارات نصب کنند -

کلیات خمس بدانکه در منطق پنج کلّی است اوّل جنس چون حیوان دوّم نوع چون انسان سوّم فصل چون ناطق چهارم خاصه چون ضاحک پنجم عرض عام چون ماشی -

کلاغ بضم و فتح زاغ دشتی از برهان -

کلمرغ بالفتح نوعی ست از کرکس سرخ سر که بر سرش پر نباشد از سراج و برهان -

کلف بفتحتین داغهای تیره که بر رخساره بعضی مردم پدید آید و بمعنی عشق از شرح نصاب منقول از کنز و مغرب و قاموس و در منتخب نوشته که بالفتح شیفته شدن بچیزی

کلمح البرق مثل درخشیدن برق یعنی بزودی تمام -

کلک بالکسر هر نی میان خالی را عموماً و نی قلم را خصوصاً و بفتحتین بمعنی نشتر حجام و فصاد که بهندی آنرا پچهنه گویند و بمعنی شوم و ناهموار کرج بلا و سختی و درد و مرد و بالفتح بمعنی بغل و آغوش و بالضم بمعنی پشم نرم و نیز از سراج و مصطلحات و برهان و لطائف -

کلنگ بضمتین نون و کاف فارسی دستافزاری ست که بدان زمین و دیوار کاوند و بضم اول و فتح لام پرنده مشابه بسارس نام سانز از برهان و شرح نصاب و در لغات ترکی برای معنی اول بضم اول و فتح لام نوشته و گفته که بفارسی نیز کلند نامند و در جواهر الحروف نوشته که بفتح اول و ثانی مبدل کلند زیرا که دال مهمله بکاف فارسی بدل میشود -

کلال بفتح اول در عربی ماندگی اعضا و خیرگی و کندی و بضم اول در فارسی بمعنی کسیکه ظروف از گل سازد از منتخب و برهان -

کل بالفتح کسیکه سر او بی مو باشد از جوشش سر یا بمعنی ترکیست و بالفتح تشدید لام بمعنی گنگ و لال درین صورت لفظ عربیست و در منتخب بمعنی کند شدن زبان و بالضم و تشدید لام بمعنی همه و جمیع و در لطائف نوشته که این لفظ مفردست که بمعنی جمع آید و در اصطلاح صوفیه کل واحد مطلق را گویند و کل اسم حق تعالی ست باعتبار حضرت واحدیت و الهیت که جامع مجموع اسماست

کلل بفتحتین پری چند از مرغ مخصوص که پادشاهان و جوانان بدستار و کلاه نهند و آنرا جیغه و کلغی نیز گویند از برهان و در عربی شگفتگی مرغزار با گلها استفاده از صراح و بالکسر گنگی و بسته زبانی از لطائف -

کلمل و کلکل هر دو کاف مفتوح هرزه گوی از مصطلحات -

کلمکل بفتح هر دو کاف عربی و فتح میم و سکون هر دو لام شور و غوغا -

کلیل بفتح کند و سست و مانده شده و خیره و گنگ از منتخب و صراح -

کلام بفتح سخن گفتن و باصطلاح علم نحو لفظی ست که متضمن باشد دو کلمه را یعنی مرکب باشد از دو اسم یا فعل و اسم که نسبت یکی بدیگری باشد برین وجه که فائدهٔ تام دهد چنانچه زید قائم و قام زید و کلام علمی ست که در ان مسائل نقلی را بدلائل عقلی ثابت کنند و متکلم دانندهٔ آن علم است از منتخب و چهار شربت -

کلام مستدام عبارتست از کلام الهی و سخ

کلم بالفتح خسته و مجروح کردن و بفتح اول و کسر لام سخنها جمع کلمه از منتخب -

کاوهم بضمتین جراحتها از شروح نصاب

کلیم سخنگوی و هم سخن و مجروح و لقب موسی علیه السلام چرا که اکثر با حق تعالی کلام میکردند و تخلص شاعر -

کلبتان و کلبتین بفتح اول و فتح بای موحده و فتح تای فوقانی آلتیست آهنگران را که بدان آهن گرم را گرفته بدست دیگر از مطرقه می کوبند و آنرا انبر و ماشه نیز گویند و بمعنی گلگیر شمع نیز آمده از برهان و سراج و شروح نصاب ظاهرا این هر دو لفظ تثنیهٔ کلبه است که یک برهٔ آنرا میگفته باشند -

کلیتین بضم اول و فتح یای تحتانی و فتح تای فوقانی هر دو گرده و این تثنیهٔ کلیه است -

کلیدان بفتح اول کنده را گویند که بپای دزدان و گنهگاران نهند و بکسر اول آلت بست و کشاد در باغ و در کوچه و قفل را نیز گویند از برهان و کشف و مؤید -

کلاشکن بفتح نوعی از حلوا که بغایت سخت باشد از برهان -

کلید افگندن در ولایت رسم ست که چون زنان آنجا بفال گوش متوجه شوند افسونی خاص بر کلید دمیده بر سر راه اندازند از مصطلحات -

کله بر کله کسی زدن کنایه از کسی برابری داشتن از مصطلحات -

کلاغ گرفتن و کلاغ زدن طعنه زدن و استهزا کردن از مصطلحات -

کلاه انداختن و کلاه بهوا انداختن و کلاه بر آسمان انداختن کنایه از کمال ذوق و شادمانی و خوشحالی از رشیدی و برهان و بهار عجم و محققی کلاه انداختن بمعنی عاجزی کردن نیز نوشته ـ

کلاه افگندن و کلاه برکشیدن مراد از تعظیم چراکه در بعضی ملکها برای تعظیم دیگری کلاه خود را از سر بر گیرند چنانچه در اهل فرنگ معمول ست ـ

کلاه گوشه شکستن فخر کردن ـ

کلوخ خشک بر لب مالیدن کنایه از مخفی و نهان داشتن امری از برهان.

کلو بضمتین و واو مجهول بمعنی کلان تر در شهر و محله و بعضی بکسر اول خوانده اند از لطائف و بضمتین و واو معروف در عربی صیغه جمع امر حاضر بمعنی بخورید و درین صورت بعد واو الف زائد هم می نویسند برای علامت تمیز واو جمع از واو اصلی ـ

کلمه بفتح اول و کسر لام و فتح میم بمعنی سخن از کشف و مدار و منتخب و در لطائف بمعنی یک سخن نیز در منتخب نوشته که باصطلاح نحویان کلمه لفظی ست مفرد که معنی داشته باشد و منطقیان کلمه فعل را گویند ـ

کلمه بالکسر و فتح و تشدید لام انچه مثل خیمه کوچک از جامه باریک و تنک سازند تا منع پشه و مگس سازد از رشیدی و منتخب و برهان و بهار عجم و صاحب کشف و مؤید بمعنی خیمه سایبان نوشته و کله بالضم و تخفیف لام و های ملفوظ

معروفست که بر سر پوشند و بمعنی آلت تناسل و بمعنی حکایت جماع از مصطلحات و چراغ هدایت ـ

کلته بالفتح و تای فوقانی بمعنی اندک و بمعنی دم بریده و کسیکه حرف بمخرج گفتن نتواند و چوب دستی کوچک و سطبر باشد که آنرا سونٹا و گتکه گویند از جهانگیری و کشف و برهان و در سراج نوشته که در اصل بمعنی بریده و مقطوع ست لهذا کلته دم بمعنی بریده دم و کلته پر بمعنی پر بریده و کلته زبان بمعنی گنگ و هر شی ناقص مجازا کلته گویند

کلافه بمعنی کلاده و نخی ست از نخ که هر دو دست خود بگردن حریف بند کرده او را مثل کلافه پیچند و فای کلافه مبدل از دال است در اصل کلاده بود از مصطلحات ـ

کلیچه بضم اول و کسر لام نان خمیری میده

کلاوه و کلابه بفتح در لغت دوم بعد الف بای موحده ریسمانی که بر چرخ کلاوه کنند بهندی انٹی گویند از برهان و سراج ـ

کلاته بفتح و حرف چهارم تای فوقانی بمعنی ده کوچک و بمعنی مزرعه از برهان و شرح نصاب ـ

کلیه بضم اول و سکون لام و تخفیف تحتانی مفتوح گرده که عضو است معروفست و بضم اول و تشدید لام مکسوره و تشدید یای تحتانی بمعنی همگی و همه بودن از منتخب باصطلاح منطق مفهومی بوجهی که منع نکند نفس تصور وقوع او از وقوع شرکت در وی چنانچه مفهوم انسان

که حیوان ناطق ست صادق می آید بر زید و بکر و خالد و غیرهم ـ

کلیچره بفتح اول و سکون لام و فتح بای فارسی و سکون تای فوقانی و دال و رای مهمله بمعنی نادرست از کشف و مدار و سروری و در برهان و سراج بمعنی بیهوده و بی معنی

کلانبه بضمتین و سکون نون و بای موحده کلیچه که از حلوا و مغز بادام پر کنند از سراج

کلاله بضم اول موی پیچیده و بمعنی زلف نیز آمده و این لفظ بکاف فارسی نیز آمده از برهان و غیر آن ـ

کلیبه بالضم و بای موحده خانه کوچک و بمعنی گوشه و دکان هم آمده از برهان ـ

کلاه بضم اول معروفست و بمعنی تاج پادشاهی آمده از برهان ـ

کلیله نام شغالی ست که قصه او در کتاب کلیله و دمنه مسطور ست از لطائف ـ

کلاپیسه بفتح اول و بای فارسی بکسر و یای مجهول و سین مهمله گشتن چشم باشد از حال خود چنانکه سیاهی چشم پنهان شود بلند بسیار شود یا بواسطه ضعف یا بجهت خشم و اعراض از لطائف ـ

کلاسه بکسر اول و سین مهمله ماخوذ از کلس که بالکسر ست بمعنی چونه و آهک و صحیح چنانکه در کنز آمده و پس معنی کلاسه انچه از چونه ساخته باشند چنانکه حباله بمعنی دام که از حبل ساخته میشود و در شرح گلستان عبد الغنی و سراج و انچه بعض شارحان گلستان و بعض اهل لغت کلاسه بضم اول نام موضع

گفته اند ظاهرا خطاست چراکه در مسجد تخصیص موضع دیگر گنجایش ندارد و در

کلامی منسوب بعلم کلام و علم کلام عبارت از معرفت عقاید ست بادله عقلیه مؤید نقلیه و گاهی مراد از کلامی شخصی که ذوق توحید عیانی نیافته باشد و راه معرفت الهی بپای استدلال رفته باشد از لطائف ـ

کلک فرنگی نوعی از قلم که آنرا حاجت بدوات نباشد و آن چوبی میان تهی باشد و اندرون آن میلی از قسم آهن مصنوعی یا از سرب محکم کرده می نهند که بوقت نوشتن میل مذکور بکاغذ سوده حروف مائل بسیاهی ظاهر میگردند پادشاهان و امرایان اکثر بدان قلم بر عرائض مردم دستخط می نمایند ـ

کلی جزئی باصطلاح منطقیان کلی آنست که مفهوم آن از شرکت ابا نکند چنانچه حیوان و جزئی آنست که مفهوم او ابا کند از شرکت چنانچه زید و عمرو ـ

فصل کاف عربی مع میم

کمثری بیای آخر بر وزن فعلل مسطور ست بکتاب صاحب کشف گفته که بالکسر صحیح ست و در برهان نوشته که بالکسر و بالفتح هر دو صحیح و در رشیدی نوشته که بالکسر صحیح نیست چراکه خاء بکسر وارد و خاء بمعنی آنست که آنرا بهندی رفو گویند بضم فتح شهر بار یک ـ

کمات بفتح و در آخر تای فوقانی بمعنی قارچ و آن چیزیست سفید بشکل چتر و بلغت

صورت چتر در ایام برسات از زمین روید و بضم کاف بمعنی دلاوران سپاهیان این جمع کمی ست که بمعنی دلاور باشد از صراح و منتخب و این لفظ بهر دو معنی بتای مدوّر نیز نویسند.
کمیت بضم اول و فتح میم و سکون تحتانی بمعنی شراب یا لعل انگوری که بسیاهی زند و اسپ سرخ رنگ که بسیاهی زند و یال و دم او سیاه باشد و نام شاعری از عرب و بفتح اول و تشدید میم مکسور و تشدید تحتانی بمعنی چندی و مقدار چیزی که سنجیده شود یا پیموده شود یا شمرده شود شرح نصاب از لوشت بن مانع و برهان و رشیدی و منتخب و صراح و غیر آن —
کمند ریسمانی باشد از ریشم وغیره که درویشان و صوفیان بوقت مراقبه گرد کمر و زانو پیچیده می نشینند از مصطلحات و بهار عجم و چراغ هدایت.
کمر و حدت بمعنی کمند وحدت از مصطلحات
کملیج بضم اول و جیم فارسی نوعی از نان ست که سطبر باشد بمعنی باوریشه خمیره و این لفظ ترکی ست از برهان و مصطلحات.
کمند در اصل خم بند بود زیرا که معنی خم و پیچ و اوطنابی ... از جواهر الحروف.
کمر بند چابکی بمعنی میان بند.
کماده بکسر اول و در آخر دال مهمله گرم کردن عضوی بچیزی یک آن چیز را اول از آتش گرم کرده باشند از منتخب.
کمر بکمر بمعنی بلندی برابر بلندی چون کمر

بمعنی بلندی هم آمده و بمعنی برابر برابر نیز آمده از صراح و کشف و برهان.
کمر بفتحتین معروفست یعنی میان و بمعنی میان بند که بهندی پٹکا گویند و بمعنی مجازست و گریوه میان کوه را نیز گویند از چراغ هدایت و سراج و در خیابان نوشته که کمر در اصل بمعنی میانست و بمعنی بند یکه بر کمر بندند مجازاً شهرت گرفته پس کمر بند را که بعضی غلط گویند محل نظرست.
کمیز بضم اول و کسر میم بروزن گریز بمعنی بول و بکسر اول نیز آمده و بکاف فارسی نیز نوشته اند از برهان.
کمکسا بفتحتین عامه گداری ... و جمع در جنگ از لغات ترکی نوشته شد.
کمال تمام و تمام شدن و تخلص شاعری از اصفهان و دیگر از خجند از منتخب میگوید.
کمان رستم قوس قزح از مصطلحات.
کم بالفتح و تخفیف میم در عربی بمعنی چند و گاه بسیار و بالضم و تشدید میم ضمیر جمع ذکر مخاطب بمعنی شما و بالفتح و تشدید میم مقدار چیزی و بالضم و تشدید میم بمعنی آستین و بالکسر و تشدید میم غلاف شگوفه و اکمام جمع این هر دو از منتخب وغیره و لفظ کم بالفتح در فارسی و لفظ اندک هر دو اگرچه برای معنی تقلیل مستعمل لیکن اکثر بمعنی نفی مطلق آید از جواهر الحروف.
کم بفتحتین نام تالاب در کشمیر.
کمین نهان شدن و ترصد دشمن با تشنکار از برهان و منتخب پنهان شونده در کار از و چنان از سراج نوشته.

که کمین بروزن نگین لفظ عجمیست از نیجا است که صاحب قاموس بمعنی کسی آورده که بقصد کسی پنهان نشیند و کمین گاه جای شخص مذکور و کمین کردن مجازاً بمعنی پنهان شدن بقصد کسی یا چیزی و میتوان کم کردن درینجا بمعنی شدن باشد چنانکه سعدی فرماید مصرع طبع ترا تا هوس نحو کرد + و نیز مجازاً بمعنی کمین گاه آمده چنانکه فلانی در کمین ست و در فارسی بمعنی چیز کم آمده.
کمزن بالفتح و زای معجمه مفتوح بمعنی کم ست نوشته اند و بعضی گفته که کمزن یعنی ذکر ش کم کن یعنی ذکر ش ترک کن.
کمان در اصل خمان بود بفتح خای معجمه منسوب بخم بتغییر السنه خا بکاف بدل شده از برهان.
کم چیزی که گرفتن بفتح اول اضافت ناشده دنا بود و انکاشتن بدانکه لفظ کم در مقام معدوم و نفی مطلق استعمال کنند از مصطلحات.
کمر چابک کردن مستعد شدن به کاری بودن.
کمان کسی کشیدن هم آورد او شدن و از عهده آن بر آمدن از مصطلحات.
کمون بالفتح و تشدید میم مضموم نام زیره است که بهندی زیره گویند از منتخب و بحر الجواهر و معجون کمونی از زیره مرکب باشد.
کمر با خشتن کمر شکستن و بی طاقت ماندن از ابراهیم و غیره.
کمر کشادن ترک کردن کار.

و فراخ کردن از برهان.
کمان شیطان قوس قزح.
کمان از طاق بلند آویختن
از ظهور امر عظیم و کار عجیب تفاخر کردن مشهور که چون کسی فتح عظیم میکند کمان خود را از جای بلندی آویزد.
کمانچه نام سازی معروف که مضراب آن کمان شکل چیزیست از برهان و سراج.
کمانه کمان نجاران که برمه را بدان بگردش آرند از برهان.
کمر کوه میان کوه از سراج.
کمان جوله بجیم عربی و واو مجهول بمعنی قربان که کمان را دران گذارند چرا که جوله بمعنی ترکش ست و چون قربان بی ترکش نه بندند لهذا چنین گفته شد از سراج.
کمان گروهه بضم کاف فارسی و ضم را و واو مجهول کمانیکه دران غلوله نهاده رها کنند از برهان و بهندی غلیل گویند.
کمثری بالضم و تشدید میم مفتوح و سکون ثای مثلثه و فتح رای مهمله و الف مقصوره بصورت یا نام میوه که آنرا بفارسی امرود گویند از منتخب و شرح نصاب.
کمی بفتح کاف و کسر میم و تشدید یا بر وزن فعیل بمعنی دلاور و دلیر که با سلاح باشد از شرح نصاب و منتخب.
کماهی بفتح اول و کسر ها و فتح یا و در محاوره فارسی بسکون یا بمعنی چنانچه آن مقدمه ...
کماهیه بمعنی چنانچه که سزاوار است

دربن لفظ کاف حرف تشبیه و لفظ ما زائده
چراکه بعد کاف تشبیه لفظ ما زائده آرند تا حرف
جاره بر فعل نیاید و نیفتی صیغه مضارع
از انیفار که ناقص یایی ست از باب
انفعال بمعنی سزاوار شدن۔

فصل کاف عربی مع النون

کنبه بالضم و بای فارسی چوبی کلان
و سنگین که سوراخی چند داشته باشد که پای
گنهگاران دران اندا خته بند کنند۔
کنب بفتحتین ریسمانی ست که آنرا از پوست
کتان باریکند و آن نهایت محکم باشد و نیز
از خیار ست و بمعنی برگ و تخم بنگ و بعربی
بمعنی چرک دست و پا از برهان۔
کنشت بضم اول و کسر نون و سکون
شین معجمه فوقانی بتخانه از مدار و کشف و
جهانگیری و در رشیدی آتشکده نوشته
و در برهان بهمان حرکات مذکوره بمعنی
معبد یهود و در سراج نیز بهمان حرکات مذکوره
بمعنی عبادت خانهٔ کفار۔
کنیت بالضم و سکون نون و فتح تحتانی
و تای فوقانی نامیکه در اول آن لفظ اب
باشد بنصب یا بجر یا برفع یالفظ ام باشد
یا ابن یا بنت چون ابو الحسن و ابی بکر و
ابا هریره و ام الکتاب و ام کلثوم و ابن
حاجب و ابن السبیل و بنت الکرم بمعنی
شراب انگوری و بنت الصدر بمعنی اندیشه
و گاهی لفظ کنیت در فارسی بمعنی لقب
هم مستعمل میشود۔
کنا بمعنی که مگر پوشیده سخن گفتن و سخن

پوشیده و باصطلاح چیزی را بچیزی دیگر
تشبیه کرده اسم مشبه را مخفی داشته نام مشبه به
مذکور ساختن مثال آن این بیست
لولو از نرگس فرو بارید و گل را آب داد
وز تگرگ روح پرور مالش عناب داد
یعنی معشوق بگریه مشغول شد و اشک را از چشم
فرو بارید و رخساره را آب داد و از دندان
روح پرور لب خود را مالش داد۔
کنجد بالضم و جیم عربی مفتوح تخمیست معروف
که از ان روغن گیرند بهندی آنرا تل گویند
بکسر تای فوقانی۔
کند بالفتح بمعنی شکر و قند معرب آنست
و نام دهیست از خجند و بترکی مطلق ده را
گویند از سراج و در برهان بمعنی جراحت
و ریش و بمعنی گریز و گرفتن نیز آمده و در
مصطلحات نوشته که باصطلاح تیراندازان
کششی که وقت کشیدن کمان بهم رسد کشتا و کند
کنود بالفتح اول و ضم نون و دال مهمله بمعنی
ناسپاس و در سیفی کرده و گیاه نرویند بمعنی
ناسپاسی از ادا الکفار۔
کنگره بالضم و کاف دوم فارسی مضموم مخفف
کنگره که بالای عمارت سازند از سراج۔
کنده بالضم اول و سوم بمعنی دختی ست
مشابه به حنظل از منتخب۔
کنار بالفتح کنار دریا و جزان و گوشه دار
و نام میوه ای که کنار گویند و بضم اول شهریست
... بهندی آنرا بیر گویند از
برهان و بها ... رشیدی ...
گوشهٔ هر چیز ... و بفتح ...

کنشت نیز بالفتح بمعنی اول گفته۔
کند اور بالضم دانا و حکیم و پهلوان از رشیدی
کندیس بالکسر ... بالفتح کنایه از حضرت علی
کرم الله وجهه۔
کنکریه بالضم کاف و سکون نون و دال
ساکن ... و کسر بای فارسی یا با بای فروشنده
پیرزن سال خورده۔
کنز بالفتح و زای معجمه گنج و خزانه و نام
کتابیست در علم فقه و نام کتابی در لغت۔
کنوز بالضمتین جمع کنز که معرب گنج ست
کنیز بفتح اول و کسر ثانی بمعنی زن مملوکه
و پرستار زنان و بمعنی دختر بکر و دوشیزه
نیز آمده از برهان و در جهانگیری بکر تعین
کناس بالفتح و تشدید نون و سین مهمله
آنکه خاشاک خانهٔ مردم روبد و آنرا بفارسی
هندوستان خاکروب و بجاروب کش گویند
و گردن زننده نیز آمده و کسر اول و تخفیف
نون جای خواب کردن آهو و گوزن
از صراح و غیره۔
کنائس بفتح کاف و کسر همزه که حرف
چهارم ست و سین مهمله مساجد و معابد
از کشف و منتخب۔
کنگاش بالکسر نون بمعنی رکاف دوم
فارسی و شین معجمه مشهور و باصطلاح ...
و این لفظ ترکیست ...
... جهانگیری و لغات ترکی۔
کنگش ... کاف عربی و فتح کاف فارسی
... کنگاش ...
کنش بفتح اول و کسر نون و شین معجمه

بمعنی کینه و بضم کاف و کسر نون بمعنی کردار
و عمل از مصطلحات۔
کنف بفتحتین جانب و کناره و پناه
از منتخب و ثور و کشف۔
کنیزک کاف آخر این لفظ جزو کلمه نیست
بلکه برای تصغیر یا تحقیر۔
کنجشک بالضم و کسر جیم طائر معروف و نام
چوبیست در ساز و نقاره از برهان و در خیل
و مؤید این لفظ بضم کاف فارسی و کسر
جیم ست و در جهانگیری نیز بضم کاف فارسی
و فتح جیم۔
کنگ بضم کاف دوم فارسی فربه
و قوی هیکل و تنومند هم و بالکسر بمعنی بیجا
و نیز ان آورده و بالفتح بمعنی بال مرغ و بازوی
انسان ... و در ... بضم کاف فارسی
بمعنی انسان ... زبان از لطائف۔
کنام بضم اول آرامگاه بهائم و آشیانه
مرغان ... از سیر ... لطائف
و برهان۔
کندلان بالضم و دال مهمله مضموم
... کلان و بزرگ که پیش دروازه ...
استاده کنند و این لفظ ترکیست از
رشیدی و برهان۔
کنار ... بفتح اول ...
از ... منتخب۔
کنر بالکسر ...
...
... از کاف ... کوتاه
... یا حرف ... ثانی

در روز اول در باب پیدا شدن موجودات از منتخب و شرح نصاب بکسر اول و در ترکی بمعنی پس و عقب -
گکن مکن بمعنی امر و نهی که حکومت عبارت از آنست از برهان -
کنعان بالفتح نام پسر نوح علیه السلام که کافر و غریق بود و نام شهر یعقوب علیه السلام و نام پدر نمرود از شرح خاقانی و مؤید و برهان -
کنده شدن بالضم بند شدن -
کنده کردن بالضم نام داوی از کشتی و آن پای خود را در پای حریف بند کرده فرو بر زمین بر اندازد و آنرا داو است از شرح -
کندلان بالفتح ... رسیده او نیز آمده -
کن فکان ... فتح فا ... معنی ... جمع ...
کن فیکون کنایه از عالم موجودات -
کنون بالفتح بمعنی اکنون از برهان -
کندو ... بزرگ که از گل سازند و در آن غله ... از لطائف -
کنایه بکسر اول و حرف چهارم یای تحتانی پوشیده سخن گفتن بطوری که معنی آن صریح و ظاهر نباشد -
کناره بفتح اول و ... کیش چیزی که آنرا ... از منتخب و برهان و شرح نصاب -
کنبه بالضم ... ملفوظ ... بمعنی ... و وقت ...

... جانوری است کوچک که در سگ ... جانوران چسپد بعربی آنرا ... بالضم قاف از برهان و سراج و منتخب و غیر آن -
کنده بالضم درخت بسیار بزرگ و بمعنی چوب کلان سوراخ دار که پای مجرمان ... داخل کرده ... بند نمایند و نام ... از کشتی و بالفتح ... از برهان و لطائف و مصطلحات -
... که ... از برهان سراج -
... بالفتح ... از برهان جهانگیری و رشیدی -
کنیاره ... از برهان -
... از منتخب -
کنده ... بالفتح و دال ... از برهان و لطائف ...
کنج ... عربی ...
... -
... اسطلاحات -

فصل کاف فارسی مع واو

کو ... بمعنی ... از منتخب -

کوالا ... بواو مجهول بمعنی ... از برهان -
کواعب بفتح اول و ثانی و کسر عین جمع ... بمعنی زنان ... پستان و این جمع کاعب است از منتخب -
کوداب بالضم و واو مجهول دال مهمله و بای موحده آشی باشد که آنرا از شیرهٔ انگور پزند از برهان -
... خندقی باشد بسیار ... که ... از میان ... در ... بجهت ... که ... نام کوهی است قریب ... که آنرا جبل الرحمه گویند -
... بالضم ... از برهان -
کوچ بالفتح ... و ... کوسه ... از برهان و رساله ... -
کوچ بالضم و واو مجهول ... که ... سازند ... و ... چنانکه در فلان چیز کوچ افتاد از برهان و سراج و لطائف -
کود بالضم و واو معروف و دال مهمله ... از برهان -
کوراب ... بالفتح ... -
... -
... کوهی ... گرده باشد ... -

... آشفته آنها را بند نماید -
کور بالفتح ... -
کوکنار بالضم و واو مجهول و کاف عربی و نون غنه ... مرکب از کوک که بمعنی سر ... و نار که ترجمه رمان زیرا که سر ... مفید است از برهان و سراج -
کوز بالضم کاف و فتح زای معجمه اول ... ترکی بمعنی ... -
کودن ... بالضم نادان و احمق و مرد ... از برهان و رشیدی و در سراج نوشته که کودن ... کنایه از مردم بی تمیز و احمق -
... از برهان -
... زمین بی آب ... سراب از برهان ... شرح نصاب بکاف فارسی ... -
کوزه بالفتح و تای فوقانی ... بمعنی کوزه ... که بجهت بارزان ... از ... از آنها ... در کوزه جمع نماید -
کوزه ... بواو ... از منتخب و کاف فارسی ... از برهان ... کاف ... ترکی ... از لغات ترکی -
کوک بالضم و واو مجهول ... کوفتن ... کوک ... کوسه ...

و بمعنی صف لشکر و پره فوج و قطار و نوعی از بازی که مشابه شطرنج ست و بمعنی گوشهٔ جامه و گلیم و پلاس نیز آمده و بمعنی ایما و اشاره از برهان و سراج و رشیدی۔

کوش بالضم و واو مجهول و شین معجمه نام روز چهاردهم از هر ماه شمسی از برهان و مؤید و در رشیدی بایں معنی بکاف فارسی ست

کورنش بضم کاف و سکون را و حمله و واو غیر ملفوظ که بقاعدهٔ ترکی علامت ضمه است قابل ست و بضم نون و شین معجمه خم شده سلام کردن کسا نیکه وا و را ملفوظ کنند خطا ست از لغات ترکی۔

کوکلتاش برادر رضاعی از لغات ترکی لهذا برادر رضاعی پادشاه را کوکلتاش خان لقب باشد مؤلف گوید که برادر رضاعی درینجا مراد از پسر دایه نیست بلکه شخص دیگر باشد و کوکلتاش مرکب ست از کوکه و تاش و لام تبدیل زیرا که کوکه پسر دایه را گویند و تاش مبدل داش که کلمهٔ اشتراک ست چنانکه در فارسی لفظ هم پس کوکلتاش بمعنی همکوکه باشد یعنی دو شخص که شیر یک دایه خورده باشند بالضرور پسر آن دایه آن هر دو شخص را کوکه باشد و آن هر دو شخص باهم کوکلتاش باشد یعنی همکوکه و آنچه کوکلتاش را بمعنی پسر دایه گویند ظاهراً مجاز باشد که او را در ترکی فقط کوکه نامند۔

کوف بواو معروف بوم که طائر منحوس ست از فردوس اللغات۔

کوه مخروق کوهیست در راه مکه۔

کوک بواو معروف و کاف عربی بمعنی آواز بسیار بلند و تخم کاهو که خوردنش خواب آرد و بواو مجهول بهم آهنگ کردن سازهای با یکدیگر و موافق ساختن آوازهای سازها و صوات و بمعنی سرفه که آنرا بعربی سعال گویند و ازین جهت غوره خشخاش را کوکنار گویند که سرفه مفید ست و بترکی بواو معروف بمعنی کبود و نیلگون از برهان و سراج و جهانگیری و رشیدی و بهار عجم و کوک بضم کاف و واو غیر ملفوظ و سکون کاف عربی در ترکی بیخ و ریشهٔ درخت و بمعنی چاق و تندرست از لغات ترکی نوشته شد

کودک مرکب از کود که بمعنی فضله و نجاست است چون اطفال بهوش رسیدن اختیار و احتیاط ندارند لهذا چنین گفتند و این تحقیق هر چند در ظاهر مکروه است لیکن بیان واهی را چیره چاره نیست در عرف بر پسر امرد نابالغ اطلاق کنند از جواهر الحروف۔

کوینک بضم کاف و واو غیر ملفوظ و سکون تحتانی و فتح لام در ترکی بمعنی پیراهن

کوچک بمعنی خرد و نام مقامیست از دوازده مقام موسیقی از چهار شربت۔

کوشک بالضم و واو معدوله و سکون شین معجمه قصر و بنای بلند از برهان و بواو مجهول و فتح شین نیز آمده۔

کول بالضم و واو مجهول تالاب و مغاک و بمعنی پوستینه که از پوست میش بزرگ دوزند و بعضی بمعنی گلیم کهنه نوشته و در هندی بفتح قاف بمعنی نیلوفر آفتابی که کنول

مرغ باشد و آنرا بهندی ککل نیز گویند از برهان و سراج و رشیدی

کوچک ابدال باصطلاح قلندران مرید را گویند که از دیگر مریدان صغیر و خرد سال باشد از چراغ هدایت و چار شربت

کوتوال مفرس لفظ هندی ست بمعنی صاحب قلعه چه در اصل کوتوال بود بتای ثقیل هندی۔

کوتل بواو معدوله غیر ملفوظ و فتح تای فوقانی مرکب سواری خاص این لفظ ترکی ست از لغات ترکی۔

کوپال بضم و واو معروف و بای فارسی گرز آهنی از برهان و سروری و رشیدی۔

کواکب انجم نبات النعش۔

کوک شدن موافق شدن ساز با سازی از بهار عجم۔

کوک کردن موافق کردن ... موافق کردن آواز از برهان۔

کوکن بالضم بروزن مومن نام ولایتی است از ملک دکن که بر ساحل دریای شور است و در فارسی بمعنی جغد که طائر منحوس است و بمعنی بلبل از برهان و رشیدی و سراج۔

کون بالفتح بمعنی بودن ست ... از منتخب و بمعنی دنیا و این جهان مستعمل ... و در شرح نصاب نوشته که کون بالفتح مصدر است بمعنی موجود شدن چیزی در عالم موجودات را کون از آن گویند که بعد از نابودن بود شده و در برهان ...

کنون آنکه در عهد ما چیزی حادث شد و آنرا گویند یعنی سابق نبود و حالا پیدا کرده شده۔

کوهکن لقب فرهاد زیرا که خسرو پرویز از پیشکاه وصل شیرین کوه بیستون را از فرهاد کندانید و راه هموار پیدا ساخته بود از سراج۔

کون خاریدن پشیمان شدن از سراج و برهان۔

کوردین بروزن پوستین جامهٔ پشمین و گلیم از برهان و جهانگیری و مؤید۔

کورگان بالضم و واو معروف و را و حمله موقوف و کاف دوم فارسی آنکه از جانب مادر هم پادشاه زاده باشد از مدار و در لغات ترکی نوشته که شخصیکه نسبتش بسلاطین رسد و نسبت داماد هم داشته باشد و در سروری بکاف اول فارسی و کاف دوم عربی بمعنی پادشاهی که دختر خاقان چین در حبالهٔ نکاح او باشد

کوالیدن بفتح و بضم بالیدن از رشیدی و غیره از برهان۔

کوتوال ... و در کشمیر از مصطلحات

کوسفتن بروزن و معنی کوفتن از برهان

کودن بالفتح و دال مهمله مفتوح اسپ پالانی که بار بر وی نهند و بمعنی شخصیکه نیز فهم و زیرک نباشد مجاز ست از منتخب و مؤید اسپ گران رو که رفتار تند و خیابان از قاموس نقل کرده که این لفظ عربیست

کوهان بواو مجهول برآمدگی و بلندی پشت شتر و بلندی شانهٔ گاو۔

کوچه واد‌ن گذاشتن راه برای کسی تا بگذرد و از جراغ هدایت -
کوچه یافتن راه یافتن کوچه -
کوچه خموشان قبرستان -
کور رفتن بچشم فلان یعنی بزعم فلان از مصطلحات -
کوچه لوطیان از مصطلحات -
کوکو بضم هر دو کاف عربی نوعی از پلاو و نوعی از ماکولات که از بیضه مرغ سازند از مصطلحات و در رشیدی آواز فاخته -
کو بالضم بواو معروف بمعنی کوچه و بمعنی محله و خانه نیز آمده و کلمه ایست که برای استفهام ذوی العقول نیز می آید چنانچه مصرعه کو دوستی که حال مرا پرسشی کنند و بفتح کاف فارسی بمعنی مغاک -
کوره بالضم بواو معروف و رای مهمله آتشدان آهنگران و مسگران و جاییکه خشت و گچ و امثال آن پزند لیکن بمعنی عربیست کما فی القاموس و میتواند که معرب باشد و نیز در عربی کوره بمعنی شهر و قصبه و آبادی و ناحیه بواو مجهول در فارسی بمعنی حصه و بهره و پنجم حصه از ملک فارس از سراج و رشیدی و برهان و منتخب و مدار و در بعضی فرهنگها نوشته که کوره بفتح کاف فارسی بمعنی ویران و جای خراب -
کوکبه بفتح هر دو کاف و بای موحده در عربی بمعنی اختر کما فی القاموس و بمعنی انبوه و جماعت نیز عربیست و مجازاً بمعنی فر و شکوه و شمشه گوی صیقل از سراج

و کشمش و منتخب بمعنی بزرگی و ستاره و در برهان نوشته که چوبی باشد بلند کج که از سر آن گوی فولادی صیقل آویزند و پیش سواری ملوک میبرند و آن از لوازم پادشاهیست و بمعنی انبوه مردم نیز آمده -
کوهه بواو مجهول بر آمدگی هر چیز و بر آمدگی پشت گاو و شتر و مجازاً بمعنی دوش نیز آمده از برهان و سراج و رشیدی و در تربا و شری بمعنی حمله و نهیب نیز آمده -
کوه پایه زمین دامن کوه از برهان و مصطلحات -
کوه کنسته بروزن گلدسته شیرین دمی از برهان -
کوزه بالضم گلی باشد سفید رنگ مشابه گل نسرین -
کورگه بفتح اول و ضم واو و سکون رای مهمله و فتح کاف فارسی بمعنی نقاره این لفظ ترکیست بعضی محققان نوشته اند که در آخر این لفظ بجای ها الف باید نوشت و بخواندن ها باید خواند از سراج و رشیدی و در لغات ترکی بضم اول و فتح را و واو معدوله و فتح کاف فارسی بمعنی نقاره کلان نوشته -
کوکه بالضم در ترکی برادر رضاعی -
کوسه بواو مجهول کسیکه بعد از وقت آمدن ریش موی ریش او نروید یا شعر زیر لبها -
کوفته بمعنی آسیب رسیده و آزار کشیده و از محنت سفر مانده شده و بمعنی گلوله قیمه گوشت که تیار از دیگ قلیه بسته و در تیلی حاصل نموده شود از مصطلحات -
کوکبه صورتها یک هزار و بیست

و پنج ستاره که ثوابت اند که اهل هیات و ارباب علم رصد آنها را معلوم کرده چهل و هشت صورت که بر فلک میکنند از آنها نام کرده است از جمله دوازده صور بر نفس منطقة البروج واقع اند که دوازده بروج مشهوره عبارت از انست و بیست و یک صور بجانب شمال منطقة البروج واقع شده و پانزده صور بجانب جنوب منطقة البروج و تفصیل کواکب و صور در فصل بای موحده مع سین مهمله مذکور شد بایدن عبارتست و یک بیکر نورا لوان شمالی -
کوپله بضم کاف و واو مجهول و بای فارسی حبابیست که در آب و هر شی رقیق پیدا میشود و شکوفه و تخل و موی فرق کلاه از برهان -
کوه بضم و تشدید را و مفتوحه دزن که در دیوار گذارند از شرح نصاب -
کوتاه پاچه کوتاه قامت و نام جانور چار پایه صحرائی از مصطلحات -
کوچک دلی نازک دلی و بیرحم و ترحم نیز نوشته اند -
کوه مقری بضم میم کوه با دو زا و از خیابان و دیگر تحقیقش در لفظ مقری خواهد آمد -

فصل کاف عربی مع ها

کهربا مهره باشد زرد رنگ چون آنرا بر حریر سوده بکاه قریب کنند کاه را بخود می کشد -
کهولت بضمتین دو موشدن یعنی در ریش موی سیاه و سفید پیدا شدن از کشف و منتخب -

کهبد بالضم و بای موحده مفتوح دانا که کوه نشین و بالکسر ناقوت و خزانه دار از برهان -
کهر بفتحتین رنگی باشد مخصوص اسپ و استر و آنرا کمیت هم می گویند از رشیدی و برهان و در سراج نوشته که گمان دارم که این لفظ بکسر اول و فتح دوم باشد تم کلامه و بکسر کاف و های مخلوط التلفظ و سکون رای مهمله لفظ هندیست و آن صوتی باشد مثل دانا هندیرا که آواز را بحنجره می غلطانند -
کهنه سوار سرآمد پهلوانان و نا اسب آشنا و کشتی گیران -
کهست بفتح اول و سکون ثانی گیاه و بمعنی نار از کشف و منتخب -
کهول بفتح اول و ضم ثانی مردیکه در ریش او موهای سیاه و سفید باشند -
کهل بالفتح مرد میانه سال یعنی نه جوان باشد و نه پیر و میان جوانی و پیری باشد -
کهین بکسرتین کوچک تر از برهان و سراج
کهرشا و خوان بکاف بهای مخلوط التلفظ نام مرغیکه صوتش که خوب ادا میکرد -
کهکشان بالفتح سفیدی باشد طولانی که شبها مشابه راه در آسمان نماید از برهان و مؤید الفضلا گویند که چشم ها و اخیر سوم رسالت از سر شام نمایان باشد یک سر آن بجنوب و بسوی دیگر بشمال و گاهی از ین وضع مشرقی هم پیدا شد و این را کهکشان از آن گویند که اشتا بیدان ست که کسی کاه را در رسن بسته بر زمین یک آلوده کشند و ذرات ها از آن بر زمین پدید آیند -

کُه بالفتح مخفف کاه و بالضم مخفف کوه و با لکسر بمعنی کوچک کَهتر تبه از سراج
کَهَنه بفتح اول و ثانی و فتح نون جمع کاهن که بمعنی غیب گوی و فال گیر باشد —
کَهیته بکسر تین بمعنی خرد و کوچک —
کَهنه قعله بضم کاف و کسر ثا مکار و حیله کننده و تجربه کار —
کَهی بفتح اول و یای معروف نوجی باشد ملحمه که باطراف و جوانب فتنه برای لشکر خاص کاه و دانه و هیمه و غیره بیارد —

فصل کاف عربی مع یای تحتانی

کَیا بکسر اول بمعنی پهلوان و خداوند و پاکیزه از لطائف و برهان —
کِیا بکسر کاف و یای معروف نوعی از طعام که روده باریک گوسپند را پاک کرده درجوف آن گوشت قیمه و دال نخود و برنج و مصالح پر کرده در روغن می پزند از لغات ترکی نوشته شد —
کِیس فدا یای معروف و سین مهمله آنکه مخالف بوقت تربیت کیسها زر اندلفته بگریزد تا بزر مشغول شده تعاقب او نه کنند —
کِیاست بکسر اول و فتح سین مهمله زیرکی و دانائی از منتخب و مدار و کیاست بکاف فارسی خوانند محض غلط چرا که لفظ عربی است و در عربی کاف فارسی نمی آید —
کیمخت معروف ست که سامانی و در کاف فارسی و رده که اصل این کیمخت بود چه گیو ونیتنکه ز صحرای ترکستان نهان می شد از پوست گورخر کیمخت ساخت و ازو دیگران آموختند از چراغ هدایت —
کیت و دیت بفتح کاف و فتح دال معجمه و فتح هر دو تای فوقانی بمعنی چنان و چنین —
کیشونت بالفتح و نون اول مضموم و نون دوم مفتوح بمعنی بودن و آفرینش و پیدائش از منتخب و غیره —
کیفیت بالفتح و تشدید یای تحتانی دوم مفتوح چگونگی و حالت و طعمی که حاصل باشد در چیزی و در فارسی بتخفیف نیز آمده —
کیومرث نام پادشاهی ست که اول در جهان پادشاهی کرد و در جهانگیری و غیر آن نوشته که گیومرث بفتح کاف فارسی و تای فوقانی بمعنی زنده و گویا چه گیو بمعنی گویا و مرث بمعنی زنده و آنچه در شاعرین بکاف عربی و ثای مثلثه مشهور ست درست نباشد چرا که این اسم فارسی ست و در فارسی ثای مثلثه نیامده و خان آرزو در سراج و چراغ هدایت نوشته که گیومرث بکاف فارسی و فتح میم و تای فوقانی ست چه گیو قلب گوی ست بمعنی گوینده و مرث مبدل مرد ست که بدال مهمله باشد لیکن ترکیبی ان مرد گویا شود و ظاهر آ باشد مذکور خوش کلام بوده و طلاقت لسان خوب داشته باشد که بدین لقب ملقب گردید و در رساله معربات ملا عبدالرشید صاحب رشیدی و منتخب چنین نوشته که کیومرث بفتح کاف عربی و فتح میم و ثای مثلثه معرب گیومرث ست که بکسر کاف فارسی و فتح میم و تای فوقانی باشد و معنی ترکیبی آن پادشاه زمین ست چه لفظ گیو بمعنی زمین ست و مرث بالفتح بمعنی سید و پیشوا و این کلمه زبان سریانی ست با تای فوقانی چنانچه گیومترا که بمعنی علم هندسه ست گیو بمعنی زمین و متر بمعنی اندازه و مرد و مارث بمعنی سید چنانچه مارث مریم گویند حضرت مریم را —
کیقباد و معنی لفظی آن عادل برحق است چه کی بمعنی عادل و قباد در اصل قباد بود بتقدیم قاف بمعنی بر حق بعد از آن بدل کردند نام پادشاهی عظیم الشان از ایران که کمال عیاش بود و صد سال پادشاهی کرد از برهان و لقب معزالدین که پادشاه دهلی و ممدوح امیر خسرو بود —
کَیده بالفتح و در عربی بمعنی مکر و حیله و فریب و بدسگالی از صحاح و صراح و با لکسر یای مجهول مخفف کیدار که یکی از اجتماع است که صاحب سکندر بود و نام یکی از معبودان هندوان و نام ستاره منحوس که بهندی کیت نامند از برهان و شرح سکندرنامه از خان آرزو —
کَیّاد بالفتح و تشدید تحتانی و دال مهمله مکار و بسیار حیله گر —
کیقباد بالفتح حای مفتوح و رای مهمله و او و شین و جرای تمیل بدار کشیدن بهار نجم و سرور و در برهان جز رای نیکی دیدی و در سراج مرکافات و سزای بدی —
کینه توز بضم فوقانی و واو مجهول و زای معجمه کینه اندوز و بمعنی کینه کش —
کیکاوس نام پادشاهی از ایران که رستم از رفیقان او بود و نام برادر معزالدین کیقباد سلطان دهلی —
کَیِّس بالفتح و تشدید یای تحتانی مکسوره و سین مهمله بمعنی زیرک و دانا از بحر الجواهر و مدار و منتخب و با لکسر بمعنی کیسه کما فی المنتخب —
کیوس بضمتین جمع کاسه —
کیلوس بروزن محبوس غذا که در معده طبخ اول یافته مثل آش جو میگردد از برهان و غیر آن —
کیموس بروزن محبوس نام صورت غذا که در طبخ دوم در جگر پخته می شود مثال آن مثل آب صافی باشد از برهان و لطیفه از اهل تحقیق چنین نوشته که کیموس آنچه طبخ می یابد در جگر و عروق آن بصورت خون باشد یعنی که این لفظ سریانی ست —
کیش با لکسر یای مجهول و شین معجمه بمعنی خوی و عادت و بمعنی ترکش که در آن تیر گذارند و بمعنی دین و مذهب و نام شهر در جزیره بحر فارس نوعی از کتان و نام جانوری که از پوستین سازند و درخت شمشاد و لفظی ست که بوقت شطرنج بازی در محل خود گویند و مردمان این زمان بجای آن کشت گویند و این خطا ست چه کیش صیغه امر ست بمعنی دور شو و در شطرنج شیر نیز بهمین مراد ست از برهان و رشیدی

کیمن سیاوش نام لحنی ست از موسیقی از مصنفات باربد از جهانگیری —

کیمد قاطع بکسر اول و یای مجهول نام کوکبی منحوس دم دار و آن قاطع اعمار ست ظاهراً مفرس کیمت ست که بیای مجهول در هند نام ستاره منحوس ست —

کیف بالفتح بمعنی چگونه و این اسم مبهم ست غیر متمکن و مبنی ست بر فتح و این برای پرسیدن حال باشد از صراح و باصطلاح عرضی که قبول قسمت بالذات نکند چنانچه سواد و بیاض و معنی تشنه و مستی و چیزیکه تشنه و بیهوشی آرد مجاز ست از فردوس اللغات وغیره —

کیف یا تفق بهر طور که اتفاق می افتد

کیف ما اتفق بالفتح کاف و فا و سقاط همزه در الف در تلفظ بهر طور که اتفاق افتد

کیک بالفتح و هر دو کاف عربی کرمی ست گزنده و سرخ رنگ معروف از برهان —

کیل بالفتح بمعنی پیمودن و پیمانه هر دو آمده از منتخب —

کیال بالفتح و تشدید یا پیماننده و چیزی را به پیمانه پیمایش کننده

کیف و کم چگونه و چند و باصطلاح کیف عبارت ست از عرضی که قبول قسمت بالذات نکند چنانچه سواد و بیاض و کم عرضی ست که قبول قسمت بالذات کند چنانچه خط و سطح و جسم و برای تفهیم خاص چنین تعریف هم میتوان کرد که کیف وصفی ست که در یافت شدت و ضعف آن بتعقل تعلق دارد و بذات خود قسمت پذیرد مگر بمتابعت محل خود چنانچه حرارت و برودت و تلخی و بوها و الوان و خوبی و زشتی و سمیت و تریاقیت اشیا و علم و جهل و جود و بخل و غیر آن از مردم و کم آنست که بذات خود قابل قسمت باشد و دریافت مقدارش بوزن یا شمار یا پیمایش تعلق دارد چنانچه جمیع اشیای ذی جسم

کیوان بالفتح نام ستاره زحل که بر فلک هفتم ست و مجازاً فلک هفتم را نیز گویند از سراج اللغات —

کیان بالفتح پادشاهان عظیم الشان و آن چهار پادشاه بوده اند کیکاوس و کیخسرو و کیقباد و کی لهراسپ و در کیومرث تامل ست از برهان و رشیدی —

کیمن بالفتح گوشت اندرون فرج زن از شرح نصاب —

کیک در شلوار یا در موزه افتادن بیقرار و مضطرب شدن از برهان —

کیهان بالکسر و زن الیشان بمعنی جهان و روزگار و بیای بفتح اول نیز آمده و بکاف فارسی هم صحیح ست باعتبار تغیر لهجه از برهان و سراج —

کیفدان ڈبه معجونات تقشی و ذر بسیم مطلای ست توشته که طرفی باشد که تعامهم متفق در آن باشند و حقهای که معاجین در آن گذارند —

کیماه بالفتح پیمانه —

کی بالفتح و تخفیف بر وزن می در فارسی کلمه ایست که برای استفهام زمان می آید و بمعنی شهنشاه و بلند قدر و این نام را در بلندی و قدر از کیوان گرفته اند که بلندترین کواکب سیاره است و کی بمعنی عادل و لطیف و اصیل هم آمده است و در قدیم چهار پادشاه را کی می گفتند کیکاوس و کیخسرو و کیقباد و کی لهراسپ و لفظ کی بالفتح و تشدید یا در عربی بمعنی داغ که آهن را بآتش گرم کرده بر عضو نهند از برهان و رشیدی و کشف و منتخب —

کیانی بالفتح منسوب به کیان که جمع کی باشد پس کیانی بمعنی چیزیکه لائق شاهان عظیم الشان باشد از خیابان —

کیلوکهری نام دهی که قریب دهلی بود الحال در آنجا مقبره همایون پادشاه است —

باب کاف فارسی

فصل کاف فارسی مع الف

گا و در ترکی ترجمه حرف با که برای الصاق و صله آید و ترجمه حرف را که حرف ایلا ست و در بعضی جا افاده مفعولیت نیز می کند —

گاد بدال مهمله ماضی از گادن که بمعنی گائیدن و جماع کردن است —

گاو عنبر جانوری باشد شبیه بگاو که در دریا می باشد گویند که عنبر فضله اوست در اصطلاح گاو عنبر کنایه از مالدار فائده ده

گاو زور کسیکه بسیار باقوت فنون کشتی در نهایت قوت باشد از مصطلحات —

گاوزور وار بالضم نامی معجمه و داء را رار مهمله دو او نام مردی از کشتی گیران در هندی دهوبی پاٹ گویند و آن چنان بود که دست حریف کشیده سینه دیار در اوران بر پشت خود آوردن و خود را خم ساختن تا آن دلست بنحویکه حریف از بالای سر پشت از صدمه تکان از جا در آمده بر روی زمین افتد از شرح سکل کشتی —

گاو سر و گاو سار نام گرز فریدون چراکه سر آن گرز بصورت گاو بود از جهانگیری —

گار بر او مهمله لفظیست که بمعنی کننده می آید چون ستمگار و گنهگار و خدمتگار و بمعنی لائق آید چون رستگار ای لائق رستن و بمعنی سبب چون روزگار یعنی سبب دور شب یادگار یعنی سبب

بیاد آمدن کسی از جواهر حروف -

گاز بزای معجمه نوعی از مقراض و کلگیر شمع و بمعنی علف و گیاه که بهندی گهاس گویند که خوراک بعضی چارپایان است و بمعنی دندان نیز از رشیدی و برهان و جهانگیری و کشف و مؤید و در سراج نوشته که گاز بمعنی علف و گیاه که بهندی گهاس گویند بهای مخلوطه است که تعبیر هندی تلفظ آن دشوار است آن ها را حذف کردند و سین مهمله را بزای معجمه بدل کردند و توافق در بین دو زبان بسیار است از برهان -

گازر بزای فارسی جا و مقام از برهان -

گاوس بفتح واو و سین مهمله از تقریر صاحب تحفة المؤمنین وغیره معلوم میشود که علفیست بفارسی ارزن و بهندی چینا مانند و صاحب مصطفوی نوشته که آنرا بهندی باجرا گویند و جاورس معرب همین است -

گاو ریش بمعنی احمق و مسخره و خام طبع از برهان -

گال نام غله که بسیار ریزه باشد که آنرا گاورس نیز گویند از برهان لطائف.

واز آئین اکبری تحقیق آن دریافت شد که آنرا بهندی کنکنی گویند و نیز در برهان بمعنی مشغولی و فریب و مکر و بمعنی فریاد و غلغله نیز و بمعنی دور و بعید و شغال و لولی از مکر و فریب و غوغا و فریاد و خروس و نوعی از گل -

گام قدم و پا و مسافتی که بوقت رفتن میان هر دو پا واقع شود و بمعنی لجام آمده از برهان و در شرح قرآن بمعنی اسپی که راهی مخصوص میرود نوشته و ابیات شاهد در شرح شارح فاضل بمعنی اسپ نیز نوشته.

گام زدن بضم دال مهمله قدم زدن که آنرا گرناهی نیز گویند -

گان لائق و سزاوار از برهان و این لفظ در آخر اعداد برای تعیین تعداد آید چنانکه دوگان و سه گان و در بهار عجم نوشته که گان و گانه تیز بمعنی اعداد است چنانکه چون شش گانه و پانزده گانه دوگانه و چهار گانه را همین قیاس است.

گاو زادن بضم زای معجمه کنایه از گریستن و انقطاع کلی یافتن از رشیدی و بهار عجم و برهان -

گاو گردون بمعنی ثور -

گاو کوهی احمق از برهان و مصطلحات -

گاو مستقالیمون کنایه از خم شراب از شرح خاقانی -

گاو آهن آهنی باشد تیز که دار که بر قلبه نصب کنند تا بران زمین شگافند و زراعت کنند.

گاو زمین گاو زمی گاوی که زمین بر پشت اوست و آن گاو بر پشت ماهی است -

گاو خرمن کردن کار بیهوده کردن و هوا کردن خرابه تباه ساختن

گاو تیماران تماشا کردن -

گاو ترجی که آنرا گاو رسا نیز گویند باشد از برهان -

گاره بزای معجمه پریشانی که از شاخ درخت یا از چوب سقف آویخته المطال و در ان نشسته بهوا جنبند بهندی جهولا مانند و بمعنی جائی که بر کنار قالیز سازند و بمعنی کمینگاه صیاد و محوطه که بر کوه باشد و بمعنی اینها کاف عربی هم آمده از برهان و رشیدی و جهانگیری

گاه بمعنی تخت پادشاهی و بمعنی وقت و جای و بمعنی کاه از برهان و رشیدی

گاوودشه و گاوودش ظرفی باشد خاص که در ان شیر گاو وغیره دوشند از جهانگیری -

گانه لفظیست از الفاظ زائده و افاده تکرار کند که در آخر هر یک از اعداد واقع شود و زبان عدد کم و زیاده معدود هم گردد از برهان و در حیا بان نوشته که این لفظ در آخر اعداد برای تعداد آید چنانکه دوگانه و سه گانه و هفتگانه که در اصل یک گانه بود برای رفع ثقالت کاف اول را حذف کردند یگانه باقی ماند

گاو نامی لاف و گزاف زدن نامرد در مقابله حریف از جراغ هدایت و نیز در برهان غلبه نمودن و خصم را سخنان تهدید گفتن -

گاورا امی یعنی گاو که آنرا در خانه مرد یا ماده تا بستان نگاه داشته و غذا الوان داده فربه نموده باشند و از تحقیق رشیدی که در لفظ پرواری نموده است -

فصل کاف فارسی مع باء عربی و فارسی

گپ بفتح کاف فارسی و بای فارسی کلام و سخن بیهوده گفتن و بمعنی گزاف نیز آمده از رشیدی و در لغات ترکی بمعنی صحبت و اختلاط نیز نوشته -

گبر بفتح اول و سکون بای عربی آتش پرست از برهان -

گبر با الفتح و زای معجمه قوی و ستبر

گپی بکسر اول و کسر بای فارسی و یای معروف در ترکی ترجمه لفظ مانند آید که حرف تشبیه است -

فصل کاف فارسی مع دال مهمله

گد با الفتح مخفف گدیه از لطائف -

گدیه بالکسر گدائی کردن از برهان -

فصل کاف فارسی مع ذال معجمه

گذشت صیغه ماضی ست و بمعنی گذر و بمعنی پس و بعد نیز آمده از رشیدی و برهان

گذر بضم اول و فتح ذال معجمه چنانکه از شرح الفتاح تاج سی گرد و بمعنی گذشتن و بمعنی راه و بمعنی راهی که بجهت عبور در یابند باشد -

گذارش واکردن این لفظ برای معجمه نوشتن هم درست ست از جهانگیری و بهار عجم و برهان -

گزاف بضم اول گفتار بیهوده از مؤید و در شرح الفاظ و برهان گزاف بکسر اول و زای معجمه بر وزن خلاف

بضم اول و رای معجمه چیزی که به تخمینه و گمان گویند و مجازاً بمعنی هرزه و بیهوده و بمعنی بسیار و بحساب نیز آمده —

گذاردن ادا کردن و پیشکش نمودن از سراج اللغات و برهان و بعضی محققان نوشته اند که گذاردن بذال معجمه بمعنی گذرانیدن و برای مهملہ بمعنی ادا کردن —

گذاشتن بذال معجمه و زای معجمه هر دو درست است از جهانگیری و سراج —

گذافه بضم اول و حرف چهارم فا چیزی که به تخمین و گمان باید و گیل و زن ندکرده باشند از تحقیقات بمعنی بسیار و بحساب آید و مجازاً بمعنی هرزه و بیهوده از رشیدی و در برهان بزای معجمه —

گذاره آنچه از حد در گذرد از مصطلحات و در چراغ هدایت بمعنی بیحد و بحساب و کامل و بسیار —

فصل کاف فارسی مع رای مهمله

گر بالفتح و تشدید رای مهمله بمعنی حجام و بمعنی غلام از لطائف و رشیدی —

گرپز با غلام و کنیز که بسیار گریزد —

گران رکاب بکسر اول و رای مهمله و دوم بکسره شمایل بکسر عنان و بمعنی متحمل و با تمکین و کسیکه در جنگگاه ثابت قدم باشد از جمله ... از رجا نرود از سراج اللغات و رشیدی و مؤید و برهان و بهار عجم —

گران کردن رکاب بمعنی سوار شدن

گرفت بکسر ... بمعنی ... گرفتن و این

صیغهٔ ماضی اکثر بمعنی مصدری آید و بمعنی لاف و طعنه و اعتراض و مواخذه هم آمده از برهان و مدار و در خیابان نوشته که گرفت متعدی و لازم هر دو آید چنانچه گویند که آواز فلانی گرفت یعنی بند شد —

گرسنج بضم اول و کسر رای مهمله و سکون نون و جیم عربی برنجی که از شغالی گرفته باشد از برهان و شرح نصاب —

گرگانج بضم اول و سکون نون غنه نام دار الملک ولایت خوارزم از برهان —

گرج بالضم و جیم عربی نام ولایت که آنرا گرجستان نیز گویند و با لضم و کاف و جیم هر دو فارسی شو شیمه یعنی پارچهٔ قاش خربزه و هندوانه و غیره و بالفتح سنگاف گریبان و کرته و پیرهن و بکسر اول و فتح ثانی و جیم فارسی بمعنی گچ که در عمارت بکار آید از لطائف —

گرد بالضم پهلوان و دلاور و بالفتح بمعنی شهر و نوعی از ابریشم نفیس و بمعنی افغان و بمعنی غم و بمعنی نفع از رشیدی و لطائف و برهان —

گرد بید نوعی از سفته از انواع بید

گرگ بند گرفتار گرگان کنایه از زبون و اسیر از برهان و رشیدی و شرح سکندرنامه از خان آرزو —

گرد باد بالکسر و فتح کوهیست که بنگوئند ...

گرد بالفتح خاک و ... ملک ... که بمعنی ساز زده ... آید چون ... گرد چیدار ...

صاحب دارنده آید چون خصومت گر و توانگر و اکثر استعمال این لفظ در چیزی کنند که جعل جاعل را تصرف درست آن چیز باشد چون شمشیرگر و آهنگر و زرگر مجاز است زیراکه جعل جاعل را در ذات زر و آهن هیچ دخلی نیست از جواهر الحروف و رشیدی و مؤید —

گران بهمه متکبر از برهان —

گرفتن خاطر رنجیدن خاطر از بهار —

گرد بکسر بالکسر و دال موقوف و فهم ... و چند ... از رشیدی و شرح نصاب —

گروگر بفتح اول و ضم ثانی و فتح کاف فارسی دوم بر وزن کبوتر نامی ست از نامهای حق تعالی و معنی آن مراد بخش است از رشیدی و برهان —

گرگر بفتح هر دو کاف فارسی نامی ست از نامهای حق تعالی و معنی آن صانع الصنائع ست و بمعنی تخت پادشاهان نیز آمده از برهان —

گرفتار معروف و بمعنی گرفتاری نیز آید از مصطلحات —

گرازه بضم اول و در آخر زای معجمه خوک نر و بمعنی ست دلیری و شجاعت آن مرد بهادر و دلیر و شجاع آید نیز مرد ظالم و ستمگر اطلاق کنند از سراج اللغات و برهان و کشف و سروری و جهانگیری —

و در برهان بمعنی رفتار رنبا نمودن ... بمعنی ... آهو که بهار ... زمین ... نیز آید ...

گرز بالضم و بای معجمه ... بمعنی ...

مکار و حیله گر چراکه در اصل گرگ بز بود یعنی گرگ بصورت بز از رشیدی و برهان و جهانگیری و مؤید —

گرم نیز چالاک از برهان —

گریز آنچه در قصاید از ابیات مطالعه یا بهاریه وغیره بدون آوردن حرف فاصل یکبارگی بمدح ممدوح انتقال کنند —

گربه روس گربهٔ خانگی چراکه در ایران اکثر گربه روس می پرورند —

گرس بالضم مخفف گرسنگی —

گرایش بکسر اول میل و رغبت از لطائف —

گرد بالش بالکسر و لام نیز بکسور بالش کوچک که در وقت خواب بر رخسار نهند بهندی گل تکیه گویند بفتح کاف فارسی و بعضی گول تکیه بضم اول با شد مخفف گول تکیه و لفظ گرد بالش برهان دال است و بعضی اهل لغت قائل اند که با و شین بالش بکسر و فتح هر دو صحیح —

گریغ بضم اول و یای مجهول و غین معجمه گریز و گریختن از برهان و سراج اللغات —

گرفتن ... خاموش کردن چراغ —

گردک بالکسر و دال مهمله مفتوح خیمه و حجله و شبستان که آنرا بهلی گویند و نوشه از نان از لطائف —

گرمک بالفتح باقلا ... و ... جوشانند و نوعی از خربزه در مقابله سرد و آن سفید رنگ شیرین و ... باشد —

گرم هم ست از برهان —

گردن با ... نام ... و مطیع و منقاد —

گران سنگ بکسر اول حرد با تمکین و وقار و بمعنی صابر و قانع از برهان و سراج

گرگ بالفتح و هر دو کاف فارسی نام شهر

گرم بمعنی چابک و شتاب –

گرگ مسیحا و هم بالضم و حرف نهم دال مهمله مفتوح کنایه از صبح –

گرم فتح معروف است و مجاز بمعنی غرض کردن هم

گرزم بالضم زای معجمه مفتوح نام گیاه اعیانی اسفند یار از برهان بالفتح کاف عربی و حرف سوم زای معجمه مضموم گیاهی باشد خوشبودار از سرو کوه دارد الیهی

گرسنه چشم کنایه از ممسک و بخیل و حریص و گدا از برهان –

گران بکسر اول بمعنی ثقیل و سنگین که مقابل سبک باشد و ضد ارزان و هر چیزی که قیمت به نسبت دیگر اشیای زائد داشته باشد از برهان و بهار عجم و مدار و مؤید و نیز در سراج اللغات مسطور است که بعضی این لفظ را بتغیر لهجه بالفتح نیز خوانده اند و هم نوشته که لفظ گران بمعنی شخص ناگوار و مکروه طبع و ثقیل بر مردم گران باشد

گران جان مردم سخت جان و مرد بسیار سست و کاهل بسیار از برهان

گردن بالضم پهلوان و دلاور از رشیدی و در برهان بالفتح است –

گرگان بضم اول و هر دو کاف فارسی نام شهر از ایران معرب آن جرجان باشد از برهان –

گردنان بالضم پهلوانان و دلاوران در رشیدی بالفتح –

گرائیدن در مدار بکسر اول و در جهانگیری بفتح اول و در سراج و برهان بکسر اول مستفاد میشود بمعنی قریب کردن و میل نمودن –

گرستن بکسر بمعنی مخفف گرستن از مؤید و برهان –

گریبان بکسر تین و یای مجهول مرکب است از لفظ گری بکسر تین و یای مجهول بمعنی گردن و عنق و کلمه بان که بمعنی دارنده و محافظ باشد از بهار عجم در رشیدی و جهانگیری و برهان لغت گوید که یای مجهول را اگر معروف خوانند مضائقه نه باشد بلکه فصیح نماید –

گرالیستن بکسر اول میل و رغبت کردن از سراج –

گرگین بالضم و حرف سوم کاف فارسی با سوم نام پهلوانی ایرانی و بالفتح و هما مرض خارش از رسالۀ و سراج –

گرم خون بمعنی بسیار دوست و محب از برهان –

گرم جوشیدن بسیار محبت کردن و تپاک نمودن –

گردون فلک را که بهندی گاڑی گویند و بمعنی رتهه و بهل نیز باشد که گاڑی بهار عجم و در خیابان نوشته گردون گاڑی وارابه که بهندی گاڑی گویند و چرخی که یکی از اسباب جر ثقیل است و فقرتی که گردون مرکب است از گرد بمعنی گردیدن

و واو و نون که در اصل الف و نون بود پس گردون در اصل گردان باشد و تبدیل حروف علت بسیار است –

گرزبان بزای معجمه و میم سرور پهلوان بمعنی فلک الافلاک از جهانگیری

گرازیدن بضم اول خرامیدن بناز از برهان و جهانگیری –

گرازان بضم اول خرامان از برهان –

گرگیسی با بیابان فروشدن کنایه از کمال کامیابی او –

گردیان نام موضع از شیروان

گرد برآوردن پامال کردن و هلاک ساختن از برهان –

گربه گون بضم هر دو کاف مکار و حیله گر و محیل از سراج و برهان –

گرد برآمدن با الکسر تلاش و تفحص گرد گرد و جستجو کردن –

گردن خاریدن اظهار تفکر و تحیر از بهار شریعت –

گربه دستکین بالضم و میم مضموم و شین معجمه نوعی از گربه صحرائی که بعربی زباد گویند بفتح زای معجمه و بای موحده بیا در زباد گذشت –

گردکان بالکسر میوه ایست که مثل بادام شکسته مغز آن میخورند و آنرا جوز نیز گویند و در بعضی نسخ هم با شد و بهندی آنرا اکهروت خوانند –

گربه در انبان مکر و حیله و مکار از رساله

گرگن بضم هر دو کاف فارسی غله

سبز بیابان گرد شده از جهانگیری –

گرسیدن بفتح اول و اشتن بکر و حیله کردن از مصطلحات –

گرده باز زدن تکیه و اعتماد بر کار بی بقا کردن –

گرده پوشیدن بالفتح پالیدن خاک زمین زور نمائیدن پهلوان بهنگام کشتی

گرد کردن با دال مفتوح ظهور کردن گرد کردن و نیز بلند رفتن شیر است از مصطلحات و بکسر اول بمعنی جمع کردن از چراغ هدایت

گرفتن بکسرتین سوای معنی معروف بریدن چون گرفتن شاخ و گرفتن ناخن و بمعنی بند کردن چنانچه در را گرفتم و رخنه را گرفتم و بمعنی گزیدن چنانچه دندان گرفتن بمعنی دندان گزیدن و بمعنی فرض کردن و بمعنی شروع کردن از مصطلحات –

گرو بکسر اول و فتح ثانی و واو بمعنی رهن و بهار آمده قید و مقید نیز آید از بهار عجم

گروه بسته تمکین گولی بندوق و گلوله کمان از جهانگیری –

گران بسایه کنایه از مردم عالی قدر و صاحب شکوه و تمکین از برهان و سراج

گرده بالفتح و دال مهمله که نقاشان و آن زغال سوده است که در پارچه بسته باشد و بر کاغذ بکیه و از آن بر نقشه شکلها و تصویرا سوزن زده باشند تا از آن بر یا آنها طرح نقش بر کاغذ دیگر نشینند و آن کاغذ سوزن زده را نیز گرده گویند –

گرگینه بضم هر دو کاف فارسی

بمعنی مطلق پوستین از برهان۔
گرمابه بالفتح و حرف پنجم بای موحده بمعنی حمام از سراج و برهان۔
گردانید بفتح دال مهمله و نون تحتانی نام پرده از موسیقی۔
گرده بفتح و کسر بمعنی کشته یعنی زمین بلند از مؤید و کشف و برهان و در جهانگیری فقط بفتح۔
گرسنه بضم اول و فتح ثانی و سکون سین مهمله کسیکه او را اشتهای طعام باشد و بضم اول و سکون ثانی و فتح سین نیز صحیح از بهار عجم و در برهان و منتخب اللغات۔
گرگ باران دیده بمعنی آزموده کار و گرم و سرد روزگار دیده از مصطلحات۔
گرزه بالضم و زای معجمه مفتوح کفچه مار بزرگ و بمعنی مهیب۔
گره بفتحتین بمعنی سهو درین لفظ نوعی از توافق اللسانین است و بکسرتین یای ملفوظ بمعنی عقده از مؤید و برهان۔
گرد کوه نام کوهی ست در نواحی [illegible] از لطائف۔
گروه بضمتین جماعه مردم از برهان و کشف۔
گرفته بکسرتین لاف و طعنه از مؤید و برهان و بهار عجم و جهانگیری۔
گردروی بالکسر نیستی باشد زهر و پیله که زنان بجهت آرایش گرد رو خود بندند از برهان و در چراغ هدایت بمعنی آئینه فولادی که مدور باشد۔
گرای بکسر اول میل و رغبت و خواهش

و قصد و صیغه امر هم هست با معانی مذکوره از برهان۔
گرگ آشتی بنا بر مصلحت خود بطریق فریب بظاهر با دشمن صلح کردن از برهان و غیر آن۔
گرم دماغی کنایه از تکبر باشد۔
گرد نامی بالکسر از قسم بازیچه اطفال است که آنرا بهندی لٹو گویند از نوادر الالفاظ۔
گرانجانی سستی و کاهلی۔
گرمجوشی محبت و اختلاط کردن و تپاک نمودن۔
گرازی کنایه از جرأت و دلیری۔
گرسنه چشمی حرص و گدائی۔

فصل کاف فارسی با زای معجمه

گزپا نام جانوریست که پایش دراز باشد
گزیت بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی خراج و زری که از کفار گیرند و آنچه مشهور است بالکسر و فتح تحتانی ست و معرب آن جزیه باشد از برهان۔
گزیدر بفتح اول و یای سوم بمعنی باج و خراج و بمعنی جزیه که از کفار ستانند از سراج۔
گزیر بفتحتین برون کشد بمعنی افت و آسیب و رنج از برهان و رشیدی و سراج و در مؤید بهم در برهان بمعنی اول و بهار عجم و منتخب و جهانگیری بضم اول و فتح ثانی آورده اند۔
گزمه بضم اول پاره و علاج از سراج اللغات و برهان۔

گزاره بضم اول نشتر حجام و فصاد و نقش باریک که نقاشان بدان تعیین شکل تصویر در نقشها و سیاه زند و امر گزاردن از برهان و رشیدی و میر نور الله در شرح گلستان نوشته که گزار و گزاردن بمعنی رها کردن و ادا کردن است و در هر دو که بذال معجمه شنیده غلط محض است بزای معجمه صحیح است
گزر بفتحتین زردک که بهندی گاجر گویند از برهان و در برهان بدار و کشف۔
بکسر اول و فتح ثانی و در مؤید بفتحتین و اول مثبت گزر بضم اول و فتح زای معجمه بمعنی راه از جهانگیری۔
گزو بالفتح و زای معجمه درختی باشد که بیشتر در کنار رود خانها روید و بهندی جهاؤ گویند و نوعی از تیر بی پر و پیکان که بهر دو سر آن باریک میان او گنده و بسطبر باشد از برهان و مؤید و رشیدی و در جهانگیر
گزاردن ادا کردن از برهان و مؤید و رشیدی و مدار و جهانگیری و لطائف۔
گزار و گزارده گذشتن از سراج اللغات بذال معجمه ثابت گردید
گزاف بکسر اول بیهوده و بی فایده و بمعنی بیحساب و بیحد از برهان و سراج اللغات و جهانگیری و هم از برهان و سراج نوشته که این لفظ بضم اول نیز [illegible] و میر نور الله احراری در شرح گلستان نوشته که گزاف بضم اول نه بکسر اول لیکن در لغت عرب باجزاف گویند بکسر جیم و در زبان مصدر چنانچه قتال۔

گزلک بکسر اول و سوم کارد کوچک نوعی از کارد قلم تراش که سر آن برگشته باشد و دنباله اش باریک این لفظ بکاف عربی نیز صحیح است از برهان و در سراج بکاف عربی و بفتح اول و سوم نیز نوشته
گزم بالضم و سکون زای فارسی درختی است که گویند که درخت پسته فالسته بعربی شجرة البق خوانند از برهان و سراج
گزم بفتح اول و سکون زای عربی درخت گز که بهندی جهاؤ گویند از برهان و سراج و نوعی از درخت گز باشد مشابه بدرخت سرو و بالفتح و کاف عربی نیز با شد که بر کناره حوض لب جو روید از برهان
گزکردن بکسر پیمودن۔
گزیدن بفتح نیش زدن و به دندان بر گرفتن چنانکه کار کژدم و مار است و بضم اول پسند نمودن و اختیار کردن از برهان۔
گزیدن بضم اول و فتح دال و لینه یاء از سراج و بهار عجم و در بعض شروح در رسائل مسطور است که گزیدن صیغه امر است از گزیدن بمعنی اسم مفعول۔
گزاردن بذال معجمه ادا کردن از جهانگیری و برهان و در شرح بوستان از عبد الواسع مرقوم است که گزاردن بمعنی ادا کردن باشد بزای هوز و گذاردن که بمعنی ترک کردن باشد بذال معجمه و میر نور الله احراری در شرح گلستان نوشته که گذاردن بمعنی رها کردن و ترک کردن

که در مردم بذال معجمه مشهور شده غلط است بزای معجمه صحیح باشد۔

گزه نوعی از تیر و پیکان باشد و چوبیکه بدان نقاره نوازند۔

گزیده و گزیده بمعنی بر درو و بفتح خراج و جزیه و رشوت از رشیدی و لطائف و مؤید۔

گز الهی عبارت از گز اکبری و آن چهل و یک انگشت ست۔

گز بازی نوعی از فعل از بهار عجم۔

فصل کاف فارسی مع سین مهمله

گستاخ دست بالضم جابکدست از برهان۔

گستاخ بالضم شوخ و چالاک و بی ادب۔

گسار بضم بمعنی خورنده چنانکه غمگسار و میگسار از سراج اللغات و در برهان و لطائف چنین نوشته گسار بمعنی شکننده چیزیکه نرم باشد یا پیچیده شود و گرنه ظاهر است که بدو مرکب باشد و گاهی مجاز بمعنی خورنده آید چرا که از خوردن چیز کم میگردد از متفرقات و شکسته میشود و چنانکه میگسار و غمگسار۔

گسل بضم اول و کسر ثانی بمعنی گسیختن از برهان۔

گسیل بضم اول و کسر ثانی و یای مجهول بمعنی دفع کردن و رخصت کردن و فرستادن از لطائف۔

گستهم بضم اول و فتح تای فوقانی و فتح ها برادر زن بهمن نام پسر نوذر بن منوچهر و نام یکی از پهلوانان ایران از برهان۔

گستردن بالفتح و ضم اول و فتح تای فوقانی پهن کردن و فرو چیدن

از برهان و غیر آن۔

گسستن بضم اول و فتح ثانی شکستن چیزی نرم که پیچیده شود و

فصل کاف فارسی مع شین معجمه

گشتاسب بضم اول و سکون شین معجمه و فتح فوقانی و الف و سین مهمله و بای موحده ساکن نام پادشاهی که پدر اسفندیار رویین تن بود از برهان و سراج۔

گشت بالفتح سیر و گردیدن۔

گشاد بضم اول و دال مهمله بمعنی فتح و ظفر و خوشی و بمعنی رها کردن تیر از شست از برهان در جواهر الحروف نوشته که لفظ گشا در امر مردم فارس بکاف فارسی و اهل ما وراء النهر بکاف عربی استعمال نمایند۔

گشته بالفتح خوشتر۔

گشنیز بالکسر تخم معروف است از برهان و در رشیدی بفتح کاف عربی شهرت دارد۔

گشن بالفتح و شین معجمه بمعنی خوشه و قطار بانبار و تکرار از برهان و سراج اللغات و رشیدی و گشتن۔

گشن بفتحتین و در آخر نون بر وزن چمن و بفتح اول و سکون ثانی نیز بمعنی بسیاری و انبوهی و فراوانی از هر چیز که باشد و بضم اول و سکون ثانی بمعنی فحل و نر که مقابل ماده است و بمعنی طالب نر شدن و بار ور شدن ماده ستور و جز آن و بار ور شدن درخت خرما از برهان و مؤید و برهان و سراج و رشیدی و سروری

منقول از آداب الفضلاء و گویند که درخت خرما که بار نیارد از درخت خرمای دیگر که میوه دار باشد و چاره بار گرفته در بین درخت بی بری نهند بقدرت الهی آن درخت بی ثمر مثمر میگردد۔

گشنی بالضم و نون بمعنی جفتی نر با ماده و بارور کردن درخت خرما از برهان و عمران۔

گشفتن بمعنی کردن شرح دیوان حافظ از برهان۔

فصل کاف فارسی مع لام

گل رعنا گلی دو رنگ آن گلی است که از اندرون سرخ و بیرون زرد از بهار عجم۔

گل گلاب باصطلاح بعضی مهوشان کنایه از شراب۔

گل مهتاب با رجهای مهتاب که از میان برگ درختان بر زمین می افتد و نام گلی سفید که بهندی چاندنی گویند۔

گل شکفته کنایه از عرق بر رخسار۔

گل گشت بالضم سیر باغ و مرغزار۔

گل کلاهی بکسر کاف و کسر لام و ها عمامه یا رجهای گل شقیق آلوده کرده بر طرف گلی باشد که وصل کنند تا آتش تر و تازه نشود۔

گلاج بضم و جیم عربی قسمی از حلوا از برهان۔

گل تسبیح نام گلی از مصطلحات۔

گل سر سبد کنایه از سرمایه و رونق و چیزیکه از امثال خود بهتر و معزز و ممتاز باشد مستعمل گلفروشان با شاه مان و گل سرسبد گلهای کلان بهتر باشد آنرا بر سر سبد گذارند که نمایان باشند۔

گلقند معروف کنایه از لب معشوق از مصطلحات۔

گلبند بالضم و بای موحده مفتوح و سکون نون نوعی از جامهای رنگین که بهندی باندهنو گویند۔

گلنار نوعی از انار است که سوای گل ثمر ندارد و گل آن کلان و صد برگ میباشد برابر گل گلاب و آنرا گلنار فارسی نیز گویند از برهان و سراج۔

گل ابر قطعه ابر۔

گلش بمعنی گلشن۔

گلزار بزای هوز نوشتن صحیح ست و بذال معجمه محض غلط چرا که لفظ زار در کلام گلزار از عالم لاله زار و سبزه زار و کشت زار است و کلمه زار برای کثرت و ظرفیت می آید۔

گلو سوز در چراغ هدایت بمعنی خوشنما و خوش آینده نوشته و در بهار عجم بمعنی شیرینی آورده چرا که چیزیکه بغایت شیرین باشد گلو را میسوزد لهذا شیرین را گلو سوز گفتند و حسن گلو سوز یعنی شیرین عبارت است از حسن صبیح و در مقابله حسن ملیح که حسن سیاه و نمکین باشد۔

گل گره بالضم و کاف فارسی دوم مفتوح و رای مهمله نام رستنی سرخ مائل بزردی و سپید که در عرف آنرا عجابی نامند و آن رنگیست که مشابه رنگ گل گره باشد دیگر و نوعیست که بهندی جهاو گویند از رشیدی و سراج۔

گلستر نوعی از آتشبازی که بهندی مهتابی گویند۔

گل فشاندن کنایه از شعر انشاء از سراج اللغات

گل صد برگ بمعنی گل سرخ و گلنار فارسی نیز و نام گلی ست که زرد رنگ میباشد و آنرا بهندی گیندا گویند از بهار عجم
گلبانگ آواز قلندران و شاطران از سروری و چراغ هدایت لیکن بمعنی مطلق شور مردم که در وقت شادی میباشد مستعمل میشود و در برهان بمعنی آواز شاطران و آواز بلبل آورده و در فردوس اللغات بمعنی آواز خوش و شوره نیکو
گل بالضم معروفست هرجا که لفظ گل بلا اضافت باسم درختی مذکور شود خاص گل سرخ مراد باشد که بعربی ورد گویند واگر اضافت باشد بسوی درختی دران صورت عام ست چنانچه گل سوسن و گل نرگس و لفظ گل بمعنی اخگر آتش نیز ست و لفظ گل مجازاً بمعنی نتیجه نیز آمده و نیز بمعنی بهتر و خوب ست گل بالکسر خاک آب آمیخته و گاهی بمعنی خاک منجمد و خشک شده نیز یافته شد از برهان و غیر آن
گل چشم سفید کوچک که بر سیاهی چشم پیدا آید
گلزار ابراهیم در تفاسیر منقول ست وقتیکه نمرود ابراهیم علیه السلام را در آتش انداخت آتش بحکم الهی سرد گردید و اقسام گلها در انجا شگفتند
گلیم بکسرتین جامه پشمین معروف که از پشم میش بافند از بهار عجم
گلبا هم نام یکی از لحنهای موسیقی
گلخن بالضم و خای معجمه مفتوح بمعنی آتشگاه و نوعی از آتشدان ست که دران برگها گرم غله بریان کنند و معنی ترکیبی این لفظ آتش خانه باشد چه گل بالضم بمعنی اخگر آتش ست و خن مخفف خانه از برهان و سراج و مدار و کشف و مؤید و چهار ابمعنی جای انداختن خس و خاشاک نیز گفته اند و تره و قلندر شو لفظا صح انیست که گلخن مرکب باشد از گل که بالضم کلمه عربی و در ترکی فاکستر را گویند چنانکه در بعضی لغات ترکی دیده شده و خن مخفف خانه و در بعضی صورتها اطلاق این لفظ بر هر جای که مذکور شد درست میشود و الا بر اصل معنی انچه که عرفی در قصیده آورده است قیاس باید کرد بیت عرفی شاید از گلابن عدم و گلخن از فیض تو پرده های عنکبوت انگیزد از شرار گل ها
گل کردن بالضم بمعنی ظاهر و نمودار شدن و بمعنی خاموش کردن و روشن کردن چراغ نیز آمده از برهان و مصطلحات و سراج و بهار عجم و در مصطلحات نوشته که گل کردن در سوداری کلام اسرا آمده لازم ... شده ... طبا طبا ... چشم ... ظاهر و نمودار کردن
گل شدن ظاهر شدن از بهار عجم
گلگاو بمعنی ... شیر ... از برهان سراج و کشف
گلبین بالضم و حرف سوم یای موحده مضموم بمعنی درخت گل سرخ از برهان و بفتح بای موحده خواندن خطاست
گلفشان نوعی از آتشبازی که بهندی پهلجهری گویند
گل فرستادن و گل بچشم فرستادن کسی را برای مقابله خود طلبیدن از مصطلحات
گلشن جای گل و این مرکب ست از گل و شن که کلمه نسبت ست از سراج
گلستان بضم اول و کسر ثانی و سکون سین مهمله و گاهی بضم اول و سکون ثانی و کسر سین مهمله نیز می آید معنی معروف ست
گلان بالضم قسمی از نان میده از سراج
گل تجراندن باصطلاح قماربازان ولایت همه نقد خود را در یکبار بر داو نهادن چه وقتیکه همه نقد خود را یکبار بر داو می نهند آن وقت لفظ گل بضم کاف فارسی بر زبان میرانند چنانچه قماربازان هند و چتهی جالست لفظ جهل بضم جیم عربی و ... میگویند
گلزمین باضافت و بلا اضافت بمعنی قالب ... از مصطلحات ست
گل چیدن مرد مشته بمعنی تماشا کردن از مصطلحات
گل سیزان زهره ... خانه زهره ...
گل تجوید ... مجهول بمعنی از گلهای نباتات متعارفه و غیر متعارفه که ... مثل لاله کوهی و غیره
گل سرسبد ... خود رو ... گلگونه ...
گل گونجه بمعنی گلگونه که بر روبا لند از برهان
گلکار بالضم و حرف سوم کاف فارسی جیم عربی
شادی که تا روز عقیقه مولود کنند از برهان
گلگونه رنگیست که زنان بر رو مالند از برهان و در یکی از کتب طبیه بنظر آمده که گلگونه دوای مرکبیست از سفیده و سفیده و شحم حنظل و روغن یاسمین که برای جلا و صفای رنگ بر چهره مالند و بعد از نیم ساعتی بآب گرم بشویند
گل پیاده هر گلیکه بوته کوچک داشته باشد مثل نرگس و لاله و سوسن و بنفشه و نیز بمعنی گل خودرو از بهار عجم و رشیدی و چراغ هدایت و مصطلحات و برهان
گلماله بالکسر آلتی ست که بدان گل و آهک بر دیوار مالند بهندی آنرا کرنی گویند
گلیکر اول و فتح ثانی تخفیف شکایت از بهار عجم و برهان
گلاله بضم اول موی مجعد و پیچیده و بمعنی زلف از رشیدی و جهانگیری و برهان و سراج و در سراج و برهان نوشته که این لفظ بکاف عربی نیز آمده و در برهان بمعنی تمیمه نیز آورده
گلاشنده بضم اول و ضم کاف ... و سکون نون و دال مهمله مفرس و مخفف گل کنده نام قلعه که بقا صلاح کرده از حیدرآباد واقع ست
گل کوزه گل سفید مشابه گل نسرین مگر قدری ازان کلان باشد و در خوشبو کم از سراج
گلغونه بمعنی گلگونه
گلستان زاده بمعنی گل و سبزه و بمعنی داه زاده و کنیزک زاده از مصطلحات
گلابه بکسر گل ولای گل با آب سرشته که بدان دیوار اندایند

گل آتشی گلی که آنرا بهندی سداگلاب نامند و بعضے نوشته که همین گل سرخ ست که ازان گلاب گیرند از چراغ هدایت۔

گل جعفری گلیست زرد رنگ۔

گل حبشی و گل همکاری یعنی گل کشتی۔

گلاب طبری گلابیکه در طبرستان حاصل شود۔

گلنار فارسی قسمی از انار که گل آن صدبرگ و بغایت سرخی و کلانی بمقدار گل صدبرگ باشد۔

گل کشتی گلے که پهلوانی بارادهٔ کشتی نزد پهلوانی دیگر فرستد و این رسم در ولایت شائع ست و نام مثنوی از میر نجات و در اصطلاحات کشتی از چهار شربت۔

گلشنی تخلص شاعری۔

گلابی بضم اول و کسر یاے موحده نوعی از شیشه کوچک مدور و رنگین و منقش باشد و تسمیه از امرود از مصطلحات۔

گلابی بضم اول و کسر نون گلفروش و باغبان۔

گلین گوهی بالکسر کنایه از زمین از سراج اللغات و برهان۔

گل مشکی بالضم نام گلی که رنگش سیاه باشد۔

فصل کاف فارسی مع میم

گمیز بکسر میم و یاے معروف فارسی بمعنی بول که در عرف آنرا پیشاب گویند از برهان و جهانگیری و مؤید۔

گم گم بضم هر دو کاف فارسی آواز گندیدن نقبه از شرح۔

گمراه بالضم معروف و خراب کننده و ترک۔

گمان بمعنی شک۔

گمزده گمراه۔

گم گرفتن چیزی بمعنی وانمود نکاشتن آنچیز را و قصد نه نمودن بآن چیز۔

گم بودگی بالضم هراسان شدن از شرح سکندرنامه۔

فصل کاف فارسی مع نون

گندنا بالفتح نوعی از سبزهٔ خوردنے مثل سیر از برهان۔

گنبد آب عبارت از حباب۔

گنج دیوار بست یعنی گنجے که مثل دیوار بلند افتاده باشد و نام گنجیست که شخصے پسر صغیر داشت بوقت مردن مال خود را برای آن پسر در بنای دیوار نهاد و بعد از مدتی چون دیوار قریب افتادن گشته بود حضرت خضر برفاقت موسیٰ آن دیوار را شکسته باز درست ساخت که تا مال یتیم از دست دیگران محفوظ ماند۔

گنج بالضم بمعنی گنجایش از لطائف و در برهان گنج بالفتح بمعنی مال کثیر بدانکه خسرو پرویز را هشت گنج بود اول گنج عروس که خود جمع کرده بود دوم گنج باد آورد سوم گنج دیبای خسروی چهارم گنج افراسیاب پنجم گنج سوخته و در بعضی از لغات سوخته بجای سجیده است ششم گنج خضرا هفتم گنج شادآورد هشتم گنج بار۔

گنج باد آورد بفتح واو گنج دوم از هشت گنج خسرو پرویز و وجه تسمیه اش اینکه قیصر روم از خوف پرویز چند کشتی از زر سرخ پر کرده بجزیره میفرستاد و باد مخالف آن کشتیها را بسوی ملک پرویز آورد و پرویز آن مال را گرفت لهذا آن مال را گنج باد آورد نام کردند از برهان و رشیدی و مؤید و مدار و کشف و در جهانگیری نوشته که گنج بادآور و باصطلاح مال مفت را گویند۔

گنبد بالضم و بای موحده مفتوح و دال مهمله نوعی از عمارت مدور که معروفست و بمعنے جستن لیکن نوعی از جستن ست چنانچه بچهار پا جستن آهو و اسپ کنایه از سرین نیز باشد از سراج و مصطلحات و برهان۔

گنبد چار بند عبارت از دنیا یعنی از طبایع عناصر و بعضے آسمان را نیز گویند باعتبار مشرق و مغرب و جنوب و شمال از سراج۔

گند بالفتح بوی بد و در هندی گنده بدال مخلوط التلفظ بها بمعنی مطلق بوی همین سبب عطار را گندهی گویند از خیابان۔

گنده پیر بالضم و دال مهمله موقوف و کسر بای موحده و یای معروف و رای مهمله بمعنی زال و عجوز یعنی پیرزن سال خورده از برهان و رشیدی و در سراج اللغات نوشته که گنده پیر بفتح کاف فارسی صحیح است که بضم کاف عربی و بای فارسی باشد بمعنی کسیکه حافظه اش کند بود و بمجاز بمعنی پیر خرفت مستعمل شده لهذا گند پیر لقافت و فا معرب آن آمده است اگر بکاف فارسی بمعنی بودی در قرینه بجیم بدل میشد و قند پیر ملفوظ را نیز در قاموس بنظر آمده که قند پیر معرب گنده پیر است پس از قاعدهٔ تعریب دریافت میشود که گنده پیر بکاف عربی و بای فارسی است۔

گنجور خزانه دار در اصل گنج ور بود مرکب از گنج و کلمهٔ ور که بمعنی دارنده و خداوند است پس ما قبل واو را بجهت تخفیف تلفظ ضمه داده واو را ساکن کردند و همین حال ست رنجور و مزدور را از سراج و غیر آن۔

گنجشک بالضم و جیم عربی مکسور پرنده است مشهور از مؤید و برهان و مزیل و در جهانگیری بفتح جیم مگر بودن کاف فارسی در اول باتفاق ست۔

گنبد گل بمعنی غنچهٔ گل و پیاله از برهان۔

گنگل بالفتح و سکون نون با غنه و فتح کاف فارسی بمعنی هزل و ظرافت از لطائف۔

گنبد ناگون کنایه از سبز رنگ مائل باندک سیاهی۔

گندیدن بوی بد دادن چیزے۔

گنج شایگان این هم نام گنج بادآورد ست که مذکور شد چون شایگان بمعنی فراخ و لائق و سزاوار است و هر چیز بهتر و خوب را نیز گویند که لائق شاه باشد چه شایگان در اصل شاهگان بوده یعنی لائق شاه چون گنج باد آورد گنج فراوان و بهتر بود لهذا شایگان نیز نام کردند و کار نیکو و زر را نیز شایگان گویند چون آن گنج بادآورد و نیز بے محنت بدست افتاده بود لهذا گنج شایگان نام کردند از برهان و غیر آن۔

گنج روان کنایه از گنج قارون چرا که گویند در زیر زمین حرکت بسوی تحت میکند۔

گنج قارون امام فراگفته که چهل شتر کلید ها می کشیدند قارون میکشیدند هر کلید

بقدار انگشت بود و امام ثعلبی گفته که خزانهٔ قارون چهار صد هزار و چهل هزار انبان بود پُر از زر و نقره و بدعای موسیٰ علیه السلام قارون با همه خزانهٔ او بزمین فرو رفته و تا قیامت بسوی اسفل روان خواهد ماند۔

گنبد ساختن کنایه از سرین خود برداشتن برای فعل بد از مصطلحات۔

گنجاره بالفتح بمعنی گلگونه از برهان۔

گنده بالضم در مقابلهٔ باریک چنانچه ریسمان و جامهٔ گنده و بمعنی گلولهٔ خمیر که برای نان بهر دو دست مدور سازند از برهان۔

گنجه بالفتح نام شهر نظامی علیه الرحمة۔

گنجینه منسوب بگنج و جای گنج و مجازاً باطلاق ظرف بر مظروف بمعنی مال کثیر نیز آید۔

گنج گاو نام گنجیست از گنجهای جمشید و آن در زمانهٔ بهرام گور ظاهر شده بود گویند دهقانی زراعت را آب میداد ناگاه سوراخی در آنجا بود که تمام آب در آن سوراخ میرفت دهقان بهرام را خبر کرد مردمان بهرام گور آنجا را کندند عمارتی وسیع ظاهر شد و در آن عمارت گاوهای از طلا ساخته بودند مرصع بجواهر قیمتی و گرد آنها دیگر شکلهای وحوش و طیور از زر و جواهر ساخته بودند بهرام گور آن گنج را گرفته بفقیران و محتاجان داد از رشیدی و برهان۔

گنج الٰهی قرآن مجید از سراج۔

گنده مغزی بمعنی تکبر گفتن از رشیدی۔

فصل کاف فارسی مع واو

گوارا بالضم اول هر چیز که خوش مزه باشد و بطبیعت خوش آید و زود هضم بود و بالفتح خطاست از برهان و جهانگیری و مدار و بهار عجم و کشف اللغات۔

گونیا بواو معروف و کسر نون و یای تحتانی تختهٔ مثلث باشد با کل طول که معماران و نجاران دارند کجی و راستی چوب و عمارت را بآن معلوم نمایند از سراج اللغات و برهان۔

گویا بمعنی گوئی الف در آخر زیاده است استعمال این لفظ اکثر بجهت تشبیه باشد۔

گوا بالضم اول و بالفتح مخفف گواه از مدار و کشف و برهان۔

گوداب بواو مجهول و دال مهمله و بای موحده نام طعامی ست که از گوشت و برنج و مغز نخود و مغز گردگان پزند و آنرا لیسرکه و دوشاب ترش کنند از برهان و سراج و نیز در سراج نوشته که بمعنی طعام زیر بریان گفته‌اند و در شرحی نوشته که برنج را در بوت بره پر کرده پزند۔

گوشت بفتحتین و شین معجمه نام ... نوقاسی نام ... موسیقی و آن ... و گوشت ... و گروانیده باشد از سراج و برهان و چراغ هدایت۔

گوشهٔ ... بمعنی گوشهٔ ... از سراج۔

گوگرد ... کنایه از اکسیر ... که اکسیر ... ساخته شود و آن جزو اعظم اکسیر است۔

گوگرد بضم کاف دوم که فارسی ست مکسور دوائی ست معدنی که آنرا بهندی گندهک گویند از برهان۔

گوسفند بمعنی میش متقابل بز چنانکه معز در عربی متقابل ضأن است کما یستفاد من لغات دوش اصراح و بعضی نوشته اند که اطلاق گوسفند بر میش و بز هر دو آمده از سراج۔

گوارش بضم اول هر چیز خوردنی یا نوشیدنی که بذائقه خوش مزه آید و زود هضم باشد و بالفتح خطاست از برهان و جهانگیری و بهار عجم۔

گور بالضم و واو مجهول خر صحرائی که آنرا گورخر گویند و این مجاز ست یا بجهت تخفیف گورخر را گور فقط گفته اند و در رشیدی چنین نوشته که گور بالفتح نام ملک قومی ست از هندوستان و نام ولایتی ست از بنگاله و بالضم بواو مجهول بمعنی قبر و بمعنی دشت و صحرا و اینجا است که خر دشتی را گورخر گویند یعنی خر گور و در برهان بواو مجهول بمعنی دشت و عشرت و شرابه بمعنی صحرا و زمین هموار است۔

گورخر بمعنی خر صحرائی چه گور بمعنی صحرا و زمین هموار و دشت است از برهان۔

گوهر ذات شی و اصل هر چیز و جوهر معرب آنست خواه بمعنی یاقوت و لعل و غیره باشد خواه بمعنی جوهر شمشیر و خنجر و غیره از برهان۔

گوهر بمعنی مروارید و بمعنی مطلق جواهر است چنانچه لعل و یاقوت و زمرد و الماس و غیر آن و بمعنی اصل و نژاد و ذات و بمعنی فرزند و بمعنی صفات نهانی و عقل و فرهنگ۔

گویر بفتح اول و یای مجهول و رای مهمله در شرح نصاب بمعنی زمین هموار و در برهان بمعنی سرابی که از دور آبی مینماید و بمعنی صحرا۔

گوشیار بروزن هوشیار لقب حکیمی که بوالحسن نام داشت شیخ ابوعلی سینا شاگردی او نموده از برهان و در رشیدی بکاف عربی نام منجمی۔

گوشهٔ زنجیر بمعنی حلقهٔ زنجیر۔

گولبار بالضم و بای موحده بار سنگین۔

گوشت خر کنایه از چیزی که هیچ بکار نیاید۔

گودرز بالفتح و دال مهمله مفتوح نام پهلوانی از ایران و نام پادشاهی از برهان۔

گوز بفتحتین و زای معجمه مخفف گوزن و بفتح اول و سکون واو بمعنی گردگان و جوز معرب آنست و بواو مجهول باد که از راه پائین با آواز برآید از برهان و بضم اول و واو غیر ملفوظ و سکون زای معجمه در ترکی چشم را گویند۔

گوارش بضم اول و کسر رای مهمله خوش مزگی و هضم طعام و نام دوائی مرکب برای هضم طعام بشرطیکه خوش مزه باشد و جوارش معرب آنست از برهان و سراج و مؤید و مدار و کشف۔

گوش بواو مجهول معروف ست و مخفف گوشت و نام روز چهاردهم از هر ماه شمسی از جهانگیری و رشیدی و سراج و برهان۔

گوش ... از ... آن ... گوشک ... و در آخر کاف عربی ... صندوق کوچک ... بضم اول و واو غیر ملفوظ ...

و سکون کاف فارسی دوم در ترکی آسمان و رنگ کبود را نیز گوئید-
گول بالضم و واو مجهول ابله و نادان و احمق و بمعنی مکر و فریب بضم اول و واو غیر ملفوظ و سکون لام در ترکی بمعنی تالاب کوچک و بفتحتین بمعنی پشمینه آ موهای آویخته که درویشان محتاجان پوشند از برهان و سراج و مصطلحات و سروری و رشیدی-
گوال بضم اول بمعنی جوال و جوال معرب آنست از سراج-
گوچشم نوعی از جامه حریر که در بافت آن مثل چشم گوزن ها نقوش کنند چنانکه در هندوستان پارچه بلبل چشم رواج دارد از سراج و برهان-
گوزهم بالضم و زای معجمه بمعنی چشم من چه در ترکی گوز بمعنی چشم و میم برای متکلم و این لفظ بلهجه ازبکان بکاف عربیست و بلهجه قزلباشان بکاف فارسی از لطائف-
گورگان بواو مجهول هر دو کاف فارسی بمعنی کسیکه لائق عیش و عشرت باشد چه گور بمعنی عیش و عشرت و شرابست و گان بمعنی لائق و سزاوار از برهان و لقب شاه تیمور نیز از بعض کتب دریافت میشود و هر پادشاه جلیل القدر را گورگان گویند-
گورخان لقب پادشاه خطا و ختن از سراج-
گوش کردن بمعنی شنیدن-
گوش مالیدن بردن دعوی بکار عظیم مستعد شدن از شرح سکندرنامه-

گوی گریبان تکمه که بر گریبان دوزند-
گوزن بفتحتین و زای معجمه جانوریست و آن نوعی از گاو کوهی ست که بهر دو شاخش چند شاخ دیگر رسته باشد بهندی آنرا باره سنگها گویند از سراج و برهان-
گوی بردن فوقیت یافتن و زیاده گردن و غالب آمدن از برهان-
گول بواو معروف بمعنی رنگ از سراج-
گوهرخاتون نام زن سلطان سنجر-
گوان بفتح بمعنی پهلوانان و دلاوران-
گوبان بواو مجهول و دال مهمله و بای موحده بمعنی گوبان شتر و غیره از لطائف-
گورکن بفتح کاف دوم عربی نام جانوری چهارپایه بهندی بجّو گویند-
گوالیدن بضم و بفتح بالیدن درخت و نمو کردن درخت و غیره از مؤید برهان-
گوش دادن شنیدن-
گوش ساغر مالیدن ساغر را بلطف آورده می نوشی کردن-
گو بفتح اول و سکون واو مثاک زمین نشیب بمعنی شجاع و معتبر و بزرگ و بواو معروف بمعنی گوی که بچوگان بازی بآن کنند و بواو مجهول بمعنی گاو که بعربی بقر خوانند از برهان و سراج-
گوبزن بواو معروف و دال مهمله لفظ ترکی است بمعنی بدن و تن از مصطلحات-
گوشواره باصطلاح اهل فقر سطر عرض فرق دفتریست که عقد میزان آنجا نویسند و باصطلاح شعرا مطلع که بعد مقطع آرند و نام زیوریست

که در گوش کنند از مصطلحات و غیر آن-
گوی انگله بضم هر دو کاف فارسی و فتح همزه و سکون نون تکمه و حلقه که بر گریبان و غیره دوزند گوی بمعنی تکمه و انگله بمعنی حلقه که در آن تکمه گذارند از سراج و برهان-
گوساله بالضم و واو مجهول بچه گاو باشد و بمعنی بچه شتر و بچه فیل نیز و بمعنی مطلق بچه هم آمده چه گو بواو مجهول بمعنی خرد و کوچک آمده است پس گوساله بمعنی خرد سال باشد و گو بواو مجهول بمعنی گاو هم نوشته اند و ها برای نسبت باشد پس معنی گوساله گاو یکساله باشد از برهان و در سراج چنین نوشته که گوساله بالفتح بچه گاو چه گو بالفتح بمعنی گاو است و ساله در اصل بالیده بود بمعنی آرام و قرارست یعنی چیزیکه گاو بدان آرام بیگیرد و آن بچه اوست-
گونه بالضم رنگ و لون و طرح و نوع و اسلوب-
گوپاره طعامیست متعارف در بلخ از برهان و بعضی نوشته که نام تره بدبو-
گوگرد بضم اول و واو غیر ملفوظ و سکون کاف فارسی و فتح دال در ترکی لفظ مرکبست بمعنی در آسمان چه گوگ بمعنی آسمان و ده بمعنی در-
گوچی بالفتح مغاک کوچک از برهان-
گوش ماهی بمعنی صدف و پیاله از برهان و سراج-
گوهی صیغه مخاطبست از گفتن بمعنی آ

بمعنی تشبیه نیز آید از چراغ هدایت و برای شک نیز می آید-
گوتاهی بفتح اول و تای فوقانی و زای معجمه لاف و دعوی بے حقیقت در خلیه و زور بر حریفیت-

فصل کاف فارسی مع ها هوز

گهنپایت نام شهریست در دکن-
گهگیر بهر دو کاف فارسی اسپی که تن بسواری ندهد از مصطلحات-
گهواره ولوقی ست از چوبی کشتی که در وی در آن یکی دیگر را داخل کرده برزمین اندازند گاهی کنایه باشد از آدم بد طینت-
گهواره بالفتح نوعی از چارپایی که برآسایش اطفال در جهوا آویزند-
گه بالفتح بمعنی جای و وقت و بمعنی صبح و بمعنی آینه زرگران که زر و نقره در آن گداخته و بمعنی زود و شتاب و بمعنی کوچک نیز آمده از برهان و جهانگیری-

فصل کاف فارسی مع یای تحتانی

گیا بالکسر اول بمعنی گیاه از برهان-
گیپا بالکسر و یای معروف و بای فارسی قسمی از پلاو و در لغات ترکی بکاف عربی نوشته اند در فصل کاف عربی با تفصیل مرقوم شده-
گیرا بیای معروف بمعنی گیرنده-
گیست بیای معروف تای فوقانی بزبان هندی نوعی از سرود است مثل گیت و غیره-
گیومرث بضم میم نام پادشاهی که اول در جهان پادشاهی کرده و بیانش در فصل

کاف عربی مع یای تحتانی گذشت.

گیج بیای مجهول وجیم عربی پریشان و پراگنده منزوی از لطائف و مصطلحات.

گیرودار فرمان دهی حکومت و حکمرانی و بمعنی جنگ نیز آمده از خیابان برهان نیز از شرح گلستان نوشته که گیرودار هردو صیغهٔ امرست یعنی این را بگیر و آن را نگاهدار و گاه بمقام حکومت گفته میشود و کنایه از کروفر سلطنت و امیری.

گیسو دار ولانزاده یعنی پسر غلام و بمعنی ستارهٔ دُم دار از مؤید.

گیرنگ بالکسر بروزن نیرنگ نام قصبهٔ از برهان.

گیل بالکسر ملکیست که آنرا گیلان گویند.

گیمن بیای معروف صاحب و خداوند و بمعنی پرده ملو و درین صورت مخفف آگین ست از رشیدی.

گیهان بالفتح بمعنی روزگار و جهان از برهان و در سراج نوشته که گیهان بالکسر و قیل بالفتح بمعنی جهان و روزگار بکاف فارسی و عربی هر دو صحیح ست باعتبار تغیر لهجه و بعضی از محققین نوشته اند که گیهان بیای مجهول اماله گاهان ست منسوب بگاه یعنی وقت و زمانه چون اکثر اشیای عالم تعلق باوقات دارند لهذا بمعنی جهان آید.

گیلان بالکسر نام ملکیست و نام دهی نزدیک بغداد مولد حضرت شیخ عبد القادر رحمة الله علیه و جیلان معرب آنست.

گیسو بیای مجهول خان آرزو در سراج نوشته که توسے گوید گیسو موی درازی که از هر دو جانب راه کشیده باشد چنانکه در گلستان سیاهی گیسوان تافته و بعضی مراد مت زلف نوشته و از اشعار متاخرین ظاهر میشود که گیسو غیر زلف ست قاسم مشهدی گوید بیت کم مو در سر لیلی ونشان بکار نیست ٭ آنچه گیسو آید زیاد از زلف گیسوی شود.

گیو بالکسر و یای مجهول نام پسر گودرز پهلوان ایرانی از برهان.

گیسو بریده زن بیحیا.

گیوه نوعی از کفش نرمی.

گیتی بالکسر عالم و دنیا از سراج.

گیلی بالکسر در هر دو یای معروف منسوب بگیل که ملکی ست از طبرستان و گیلی کنایه از اسپ بهتر چرا که اسپ آنجا خوب و بهتر باشد و گیلی قومی از مغلان نیز ست و قیس نام امیری از امرای مغل.

گیدی بهر دو یای معروف مرکب از گید که بمعنی غلیواز ست و یای نسبت چه غلیواز شش ماه نر و شش ماه ماده میگردد لهذا بر مردی که حمیت و غیرت ندارد اطلاق کنند از رسالهٔ معتبره.

باب لام

فصل لام مع الف

لالا بمعنی بنده و غلام و خدمتگار و بمعنی روشن و درخشان مگر استعمال این لفظ بمعنی روشن و درخشان اکثر با لفظ لولو می‌دارد از بهار عجم و سراج و برهان و جهانگیری و مؤید.

لا بعربی حرف نفی ست و بفارسی بمعنی پرده و تو که آنرا تو نیز گویند و لا بر لا بمعنی تو بر تو از مؤید و بمعنی مقراض ظاهرا بایمعنی کنایه است بمقراض بمشابهت شکل لا.

لاسیب بالفتح سای مهمله بمشک و آنچه در آن شک نباشد.

لاشب بکسر شای معجمه و بای موحده بمعنی چسپنده از کشف و صراح و قربت لازب.

عربی را گویند که نشان آن بعد شستن باقی ماند.

لاک پشت بکاف عربی باخه که بهندی کچهوا گویند و لاک بمعنی کاسه چوبین ست از برهان.

لات بتای فوقانی نام بتی که قوم شعیب علیه السلام او را می پرستیدند از شرح نصاب.

لاهوت عالم ذات الهی ست که سالک راه را در آن مقام فنا فی الله حاصل میشود و مختر صفات را جبروت و مرتبهٔ اسما را ملکوت نامند از کشف اللطائف و بعضی گویند که لاهوت در اصل لاهو الا هو ست و حرف تا زائده و قانون عربیست که چون کلمات متعلقه گویند چیزی حذف نمایند و چیزی زیاده کنند تا نامحرمان محروم از حقیقت آن باشند پس لا هو نفی ست یعنی نیست تجلی صفات مرطالفرا افراد او لفظ هو اسم ذات ست الا هو مگر تجلی ذات حق تعالیست که لاهوت در اصل لغت مصدریست بروزن فعلوت مشتق از لاه چنانکه رغبوت و رهبوت و لاه در اصل لفظا لاهر ست خود از لیه یعنی پوشیده و در پرده رفتن و بلند انی الصراح.

لاح بحای مهمله درخشان و پیدا شونده از منتخب و صراح.

لاقح بکسر قاف و حای مهمله آبستن و آنچه نخل را بوی جفتی دهند و باد که ابر پیدا کنند و درخت را بارور کند لواقح جمع آن از منتخب.

لاخ بخای معجمه بمعنی جای و مقام مگر بدون ترکیب گفته نمیشود چون سنگلاخ یعنی جاییکه در آن سنگها باشد و دیو لاخ بمعنی جای دیوان و لاخ بمعنی بسیاری و انبوه نیز می‌آید از سراج و برهان و سروری.

لابد بضم بای موحده و تشدید دال مهمله بمعنی ناچار و ناگزیر و بالفتح مرکب از لا که حرف نفی ست و بد بمعنی چاره و عوض از منتخب.

لاد بدال مهمله تودهٔ دیوار و نوعی از دیبا و نوعی از عطریات و بمعنی قلعه از برهان.

لاغر بفتح غین معجمه بمعنی معروف ست از بهار عجم وغیره.

لاذر بفتح فوقانی و فتح ذال معجمه

صیغهٔ نهی بمعنی مگذار۔

لاچار یعنی ناگزیر مستعمل میشود لیکن صحیح ناچار شود (؟) چه ترکیب لفظ چار که فارسی ست با لفظ لا که کلمهٔ عربیست برای نفی با وجود موجود بودن نا که لفظ فارسی ست وجهی ندارد از بهار عجم۔

لاهنور نام شهر لاهور۔

لال شهباز درویشی که صاحب کمال بوده است مگر اکثر قلندران با اعتقاد تمام دارند و بوقت بنگ نوشی او را یاد میکنند۔

لاقیس بکسر قاف و یای معروف و نون مهمله نام دیوی که در نماز بخاطر وسوسه اندازد از سروری و مدار و کشف و صاحب رشیدی بجای قاف فا گفته و نوشته که بعضی کسان بجای فا قاف خوانند و در برهان بفا نوشته و گفته که بقاف هم آمده و در سراج الافات بقاف و از منتخب هم قاف مستفاد میشود۔

لاس بسین مهمله ابریشم فرومایه از برهان۔

لامساس بکسر میم اقتباس است از آیهٔ کریمه فاذهب فان لک فی الحیوٰة ان تقول لا مساس یعنی گفت موسی علیه السلام سامری گوساله ساز را که برو از میان ما پس بدرستیکه هست ترا از عقوبت در زندگی که گوئی هر کرا که نزد تو آید که سودن مکن مرا یعنی دور شو از من چراکه هر که نزدیک شدی باو او را و آن کس را تب گرفتی از این هم مردمان از و و او از مردمان گریزان می بود از تفسیر حسینی

لاش بشین معجمه در ترکی تن مرده را گویند و در عربی بغفلت لاشی که معدوم ست از آن است۔

لامع روشن و درخشان از منتخب۔

لاذع بکسر ذال معجمه و عین مهمله سوزان و سوزنده از منتخب و غیر آن۔

لاغ بغین معجمه هزل و ظرافت و خوش طبعی از برهان و لطائف۔

لادغ بکسر دال مهمله و غین معجمه بمعنی گزنده و نام دردیست که پوست را میگزد چنانکه مار و کژدم میگزد از منتخب و شرح نصاب و بعضی شارحان نصاب نوشته که بذال معجمه و عین مهمله نام دردیست که صاحبش پندارد که کسی از آتش میسوزد۔

لا تکفت بضم کاف و تشدید فا از باب تفعیل یعنی باز ایستاده مشو و باز ایستاده مکن۔

لاحق بکسر حای مهمله آنکه از پس آمده و اصل شود و آنچه از عقب چیزی پیوندد۔

لالنگ بفتح لام ثانی و سکون نون و کاف فارسی یعنی زلهٔ پس خورده از لالا۔

لال در ترکی بمعنی گنگ یعنی زبان گرفته و بمعنی رنگ سرخ مشترک ست میان فارسی و هندی و لالا هم مرکب است از لال که بمعنی سرخ ست با کلمهٔ نسبت و جوهریست سرخ رنگ قیمتی که آن را لعل گویند و لعل معرب لال ست از بهار عجم و برهان و سراج۔

لایتعقل بفتح تحتانی و کسر قاف

و باستعمال فارسیان لام آخر بوقت خوانده میشود صیغهٔ مضارع منفی ست برای استمرار می آید و در صفت حیوان واقع میشود بجهت اظهار کمال نادانی او یعنی الحال هم بیعقل ست و در استقبال هم بیعقل خواهد ماند

لاطائل بیفایده چه طائل بمعنی فایده است از منتخب۔

لایزال دائم و بیزوال این صیغهٔ مضارع منفی ست از باب خاف یخاف که برای استمرار در صفت حق تعالی واقع شده بجهت اظهار کمال بیزوالی او یعنی الحال هم بیزوال ست و در استقبال هم بیزوال خواهد ماند۔

لالای چشم عبارت از مردمک چشم باعتبار سیاهی آن چراکه لالا غلام را گویند و غلام حبشی سیاه باشد۔

لائم بکسر همزه که حرف سوم ست بمعنی ملامت کننده از صراح۔

لایعلم بفتح لام دوم صیغهٔ مضارع منفی ست و میم این در محاورهٔ فارسیان بوقت خوانده میشود و این برای استمرار نیز می آید در صفت حیوان واقع میشود بجهت اظهار کمال نادانی او یعنی الحال هم نادان ست و در استقبال هم بعلم موصوف نخواهد ماند۔

لام زره بها و یک زره را لامه گویند و نام حرفی که زلف خوبان را بآن تشبیه کنند از منتخب و در شرح خاقانی نوشته که در فارسی نوعی از کلاه نمدی که قلندران بر سر نهند و نیز حرف لام را بمهمله بدل شود و بکاف عربی نیز۔

لئیم ناکس و بخیل از منتخب و صراح و بعضی نوشته که فرق در لئیم و بخیل آنست لئیم آنکه نه خود میخورد و نه دیگری را میدهد و بخیل آنکه خود میخورد و دیگری را نمیدهد۔

لاجرم ناگزیر و بالضرور و لا علاج چه لا حرف نافیه است و جرم بفتحتین بمعنی علاج و گزیر و چاره۔

لازم مقابل متعدی و آنکه در عرف لازمی میگویند بزیادت تحتانی غلط است چراکه لازم خود صیغهٔ اسم فاعل است حاجت بیای فاعلیت ندارد و در متعدی یای اصلی ست مقابل لام کلمه زیراکه صیغهٔ اسم فاعل ست از تعدی که بمعنی گذشتن چیزی باشد از یکی بدیگری۔

لانسلم بضم نون و فتح سین مهمله و کسر لام مشدد و ضم میم بمعنی سلامت نمیداریم یعنی قبول نمیکنیم مگر در نظم فارسی ضم میم را تلفظ نمیکنند و میم را موقوف خوانند۔

لا و نعم بفتح نون و فتح عین مهمله هر دو حرف ایجاب اند لا برای نفی و انکار بمعنی نی و نیست و نعم برای اثبات و اقرار بمعنی آری و بلی۔

لالایان غلامان و خدمتگاران

از جهانگیری و برهان.

لایدن سخن گفتن و لاف زدن و هرزه گوئی کردن از سراج و برهان.

لاشکن نام کوهی ست از برهان.

لان نام کوهی ست.

لاچین در ترکی شاهین شکاری را گویند

لادن بالفتح دال مهمله نام خوشبوئی که مثل دوشاب سیاه و رقیق باشد آنرا عنبر عسلی نیز گویند از برهان.

لامان بمعنی فریب و دروغ از شرح خاقانی دانسته و بمعنی بیوفائی و ادرست بمعنی بجنبان و بمعنی مغاک از لطائف.

لاکن کوهی ست از برهان.

لاو در آخر واو گل سفید که بدان دیوار خانه سفید کنند از برهان.

لابه بالفتح بای موحده و های مختفی بمعنی تملق و چاپلوسی و خوشامد و بمعنی فریب و عجز و اخلاص مجازست از برهان و کشف و سراج.

لانه بالفتح نون و های مختفی بمعنی خانهٔ زنبور یا شهد و آشیانهٔ مرغان از برهان و کشف.

لاغیه بکسر غین معجمه و تحتانی گیاهی ست شیردار بسیار گرم و بعربی بمعنی باطل و ذرت بیهوده گوئی را گویند از برهان و منتخب.

لاهره نوعی از صورت کشتی که بدان از دریا عبور کنند و این لفظ هندی ست.

لاجرعه بضم جیم و سکون را مهمله یکبارگی همه نوشیدن آنچه در پیاله باشد بی آنکه دم گرفته اندک اندک نوشند.

لاحقه بکسر حای مهمله آنکه از پس اصل شده باشد و آن چیزی که بعد اول در رسد ماخوذ از لحوق که بمعنی از دنبال چیزی پیوستن ست.

لامحاله بالفتح میم و حای مهمله و در آخر های مصدریه که بحالت وقف ها شده است معنی لفظی آن این ست که نیست بازگردیدن در اصل چنین ست لا محالة من هذا الامر یعنی نیست بازگردیدن ازین کار پس خلاصهٔ معنی لامحاله بالضرور ست از ترجمهٔ مشکوٰة شریف و کسانیکه میم را مضموم خوانند و در آخر های ضمیر دانند غلط کرده و در سراج و منتخب نوشته که محاله بالفتح میم بمعنی چاره دگرزیرو لامحاله بمعنی ناچار و ناگزیر.

لامسه بکسر میم و سین مهمله قوتی ست در جلد بدن انسان که بسودن چیزی ادراک نرمی و سختی آنچیز میکند.

لامه بمعنی زره که از حلقهای آهنی سازند از منتخب و صراح.

لاوه بواو نام بازی اطفال که بهندی گلی ڈنڈا گویند از برهان.

لاونه بدال و نون گیاهی ست که از پوست ساق آن رسن بافند بهندی سن گویند از برهان.

لایه بیای تحتانی لاکه که دیوار و تای جامه و کاغذ که در عرف آستر گویند.

لازقه بکسر زای معجمه و قاف هر چیز که چسپنده باشد مثل سریش.

لاله منسوب بلال بمعنی سرخ یا آنکه یای زائده لاحق شده مثل خان خانه و این گلیست معروف که چند قسم میباشد لالهٔ کوهی و لالهٔ صحرائی و لالهٔ نعمانی و لالهٔ شقائق و لالهٔ دلسوخته و لالهٔ دلسوز و لالهٔ خطائی و لالهٔ خودروی و لالهٔ سفید و لالهٔ زرد و لالهٔ عباسی و لالهٔ بیکانی و لالهٔ مقراضی و لالهٔ دو ختری از برهان و مصطلحات و منقول است از شرف نامهٔ ظهیر الدین محمد بابر پادشاه در واقعات بابری نوشته که قریب پنجاه نوع لاله در بعضی از اطراف کابل بملاحظه آمده.

لاشه بمعنی زبون و لاغر و ضعیف مطلق خواه انسان خواه حیوان و اکثر این لفظ صفت اسپ و خر واقع میشود و بمعنی خر نیز آمده و مرده از آدمی و دیگر حیوانات از برهان و بهار عجم و کشف و غیاثان و سروری و مدار و مؤید و جهانگیری.

لآلی بالفتح اول و مد ثانی و کسر لام بر وزن بحالی بمعنی مرواریدهای بزرگ و این جمع لؤلؤ است بضم اول چنانکه مشهور شده خطاست.

لامانی بکسر نون زره پوشی از مؤید زیراکه لام زره را گویند و در شرح دیوان خاقانی منسوب بفریب و دروغ و در جهانگیری بمعنی گزاف.

لانی بکسر نون منسوب بلان که نام کوهی ست از مضافات آذربیجان و تریاک لانی منسوب بآنست از لطائف.

لابدی بضم بای موحده و تشدید دال بچه که بالضرور باشد و از ان چاره نبود.

لامی گل تیره که در ته حوض و جوی آب باشد و بمعنی درد شراب و تای جامه و کاغذ و ریسمان چنانکه یک لامی جامه و یک لامی ریسمان و بعربی آنرا طاقه گویند و بمعنی گفتار و کلام و نوعی از بافتهٔ بریشمی از برهان و سراج و رشیدی.

لادوام ذاتی سلب کردن معنی از شیء در وقتی از اوقات چنانکه کل کاتب متحرک الاصابع بالضرورة مادام کاتبا لادائما اے لاشیء من الکاتب بمتحرک الاصابع بالفعل.

لاابالی بضم حرف ثالث که همزه است صیغهٔ متکلم واحد از مضارع بمعنی باک ندارم در فارسی بمعنی شخص بی باک بی پروا مستعمل است و بجای همزه مضموم واو نوشتن و خواندن خطاست از مؤید و مدار و کشف.

لااحصی بضم الف و سکون حای مهمله و کسر صاد مهمله اشارتست بحدیث شریف نبوی صلی الله علیه وآله وسلم لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ یعنی شمار نتوانم کرد صفات ترا برتوای حق تعالی چنانکه تو صفت کردی بر ذات خود.

فصل لام مع بای موحده

لبا بکسر لام یعنی فلّه آن شیر غلیظ ست که از وقت زادن حیوان تا سه روز میباشد بهندی کهیس گویند و پیوسی نیز نامند از شرح نصاب و منتخب.

لبلبو چیزی است از قسم نخود و میوه که مردم

بوقت صحبت داشتن در میان انداخته باهم بچوزند از برهان۔

لب بالضم وتشدید بمعنی عقل وخالص هرچیز ومغز بادام ومثل آن از منتخب وکشف

لباب بالضم اول وهر دو بای موحده مغز وخالص هرچیز ونام کتابے از منتخب۔

لبوب بالضمتین خلاصه های هرچیز ومغز هاے تخم بعضے درختان میوه۔

لبیب بر وزن نصیب عاقل ودانا از صراح ومنتخب۔

لبلاب بالکسر هر دو بای موحده نام گیاه که آنرا عشق پیچان گویند از برهان۔

لباسات بکسر اول کنایه از تملق وچاپلوسی واین جمع لباس ست چنانکه جمادات ونباتات جمع جماد ونبات۔

لبث بالفتح ودر آخر ثای مثلثه بمعنی درنگ ودیر کردن از منتخب۔

لباده بضم اول ودال مهمله چوبیکه برگردن گاو قلبه وگاو گردون نهند بهندی آنرا جوا گویند بضم جیم ولبادة بالفتح اول بمعنی جامه بارانی از لطائف وسراج وبرهان۔

لبد بضم لام وفتح بای موحده ودال مهمله مال بسیار ومرغ نهاده از شرح نصاب۔

لبید بفتح اول ویای معروف ودال خرد نام شاعری مشهور از عرب از منتخب ولطائف

لبس بالضم وبالفتح پوشیدن جامه وبالکسر جامه پوشش از صراح ومنتخب۔

لب چشش چاشنی که برای دریافت مزه چیزے کنند از مصطلحات۔

لبق بفتح اول وسکون ثانی زیرکی وهوشیاری وتملق وچرب زبانی وبفتح اول وکسر ثانی بمعنی زیرک وهوشیار وچرب زبان از منتخب وصراح ولطائف ونیز در لطائف نوشته که بفتحتین لائق شدن وآشنا شدن در کار۔

لبیک بالفتح وتشدید یای موحده مفتوح وسکون تحتانی یعنی ایستاده ام در خدمت تو واستاده ام وگاهے بعد لبیک لفظ سعدیک نیز مے آید ومعنیش چنین باشد یاری دهندهٔ بیاری پس دادنی از منتخب واین کلمه ایجاب ست هرگاه مخدومے خادمی را بطلب ندا کند خادم در جواب گوید لبیک وحاجیان نیز این لفظ را در مقام عرفات بار بار میگویند۔

لبن بفتحتین شیر خوردنی وبفتح اول وکسر ثانی بمعنی خشتهای خام لبنة واحد آن از منتخب۔

لبان بفتح صمغ ست که آنرا کندر گویند از منتخب وبرهان۔

لبون بفتح بمعنی شیر دار وگاهی لبون گفته ابن اللبون وبنت اللبون نیز آمده وابن اللبون وبنت اللبون بمعنی شتر بچه دو ساله که پا در سوم نهاده باشد از شرح نصاب۔

لب بلب جستن بضم جیم کنایه از بسیار جستن واز هرکسی سراغ مقصود پرسیدن از مصطلحات۔

لب برچیدن فراهم آوردن لبها برای گریه وخنده از مصطلحات۔

لب دوختن خاموش شدن وهم سخن نگفتن واین از قسم اهمال ست از مصطلحات۔

لب داشتن وروی داشتن ولب واشتن لیاقت وشایستگی داشتن۔

لب گزیدن تأسف کردن وملامت کردن وخشمگین شدن وشرم وحیا نمودن وبمعنی منع کردن۔

لب شیرین کردن تبسم کردن

لب نان باضافت کناره نان۔

لبنان بالضم وحرف ثالث نون نام کوهی ست در شام نزدیک جبل لکام که مسکن فقرا ست از منتخب وخیابان برهان۔

لبیشه بفتح اول وکسر ثانی ویای مجهول وشین معجمه بر وزن همیشه اماله لباشه وآن حلقهٔ ریسمان باشد که بر چوبی نصب کنند ولب بالای اسپ بد افعال را دران نهاده تاب دهند تا عاجز شود وحرکت ناپسندیده نکند از سراج ورشیدی وبرهان۔

لبسنه بکسر لام وسکون موحده وفتح نون مشت واحد وبمعنی اندیشه برآمدگی مرفق که بهردو طرف عضادهٔ اصطرلاب باشد وسوراخے دران میباشد۔

لباچه بفتح بمعنی فرجی وبالاپوش از صراح وبرهان ظاهرا نوعی ست از قبا۔

لباس عباسی کنایه از لباس سیاه زیراکه از بعض تواریخ بثبوت میرسد که خلفای عباسیه سیاه پوشی را شعار خود ساخته بودند۔

فصل لام مع تای فوقانی

لت بالفتح زدن وکوفتن ودر رشیدی بمعنی لگد زدن نوشته وهندیست مخفف لات چون توافق در هر دو زبان بسیار صحیح باشد ولت بمعنی پاره نیز آمده چنانکه گویند لت لت کردم یعنی پاره پاره کردم ولته که بمعنی پاره جامه مستعمل ست ازین ماخوذ باشد ولت بمعنی کمان که تمام نشده ولت بمعنی شکم وازین مرکب ست لت انبان از سراج اللغات وبرهان۔

لت انبار ولت انبان بالفتح بمعنی بسیار خوار وشکم پرست مرکب از لت که بمعنی شکم ست لت انبان کسیکه شکم او مثل انبان باشد وانبان کت چرمین مثل مشک ست میتوان گفت مرکب از لت بالضم باشد که مخفف لوت ست ولوت بمعنی طعام لذیذ ست در نیصورت لت انبان ولت انبار بضم اول بود از سراج ودر جواهر الحروف نوشته که نون در آخر لت انبان در پهلوی را مهمله آمده است۔

فصل لام مع ثای مثلثه

لثم بفتحتین بوسیدن بوسه دادن چیزی را لثه بحرکات ثلثه وتشدید ثای مثلثه گوشت گرداگرد دندان از منتخب شرح جزری ملا علی قاری بالکسر نزد اکثر ست لثقه بفتح لام وکسر ثای مثلثه وفتح قاف نوعی از تپ بلغمی وبالکسر خطاست۔

فصل لام مع جیم عربی وفارسی

لجاجت بفتح مبالغه کردن وستیزه کار

کردن از کشف و صراح و منتخب و کنز-

لجاج بالفتح اول و هر دو جیم عربی بمعنی ستیزه از کشف و مؤید و صراح و مدار و منتخب

لجج بضم لام و فتح جیم اول جمع لجه که بمعنی میان دریا و عمیق ترین موضع دریاست

لجوج بر وزن ستیزه کننده-

لجلاج بالفتح و هر دو جیم عربی آنکه در سخن زبانش در ماند و سخن درست گفتن نتواند و نام واضع شطرنج و بعضی نوشته‌اند نام شاطر شطرنج است نه اسم واضع و بعضی گویند نام شاطر شطرنج و مرشد قمار بازان از کشف و منتخب و بهار عجم و سراج و جهانگیری و مؤید و رشیدی و بعضی که لجلاج گویند جیم اول را بجای حای حطی گویان برند و [illegible] بجای جیم اول یای تحتانی خوانند این هر دو طور غلط محض-

لچ بالضم و جیم فارسی جهتی نام قومی است که بزرگان ایشان همیشه عریان می‌باشند از مؤید-

لچک بجیم فارسی و کاف عربی [illegible] ترکی ست بمعنی چوبی و پاک مرابع کرده الله [illegible] بکار برند از مصطلحات-

لجام بکسر معرب لگام از سراج و منتخب و رشیدی-

لجین بضم اول بر وزن حسین بمعنی سیم خالص از منتخب-

لچن بضم اول و فتح جیم فارسی زن بی‌جاه [illegible] بر بازوی بمعنی برهنه و عریان [illegible]

لجه بالضم و تشدید جیم عربی میان دریا و عمیق ترین موضع دریا از رشیدی و منتخب

لچه بالفتح و تشدید جیم فارسی مفرس لچک که [illegible] چندیست-

لچی بضم لام و تشدید جیم عربی مکسور و یا و دریای [illegible] از منتخب-

فصل لام مع حای حطی

لحا بالفتح مع بجیم بالکسر که بمعنی پوست درخت است [illegible] از منتخب-

لحاظ بکسر و ظای معجمه نگاه بگوشه چشم کردن او بالفتح دنباله چشم از صراح و بکر [illegible]

لحاف بکسر جامه که در شب [illegible] از منتخب-

لحوق بضمتین بمعنی پیوستن و چیزی [illegible] دنبال چیزی [illegible] از منتخب-

لحیان بالکسر نام [illegible]

[illegible]

لحن بالفتح و سکون ثانی آواز خوش [illegible] با شد [illegible] اندر قرآن [illegible]

[illegible]

[illegible]

فصل لام مع خای معجمه

لخت بالفتح گرز آهنی و بمعنی پاره چیزی و بمعنی اندکی از برهان و رشیدی-

لخ بالضم گیاهی ست که از آن بوریا بافند و آن بر کناره آب‌ها روید از منتخب-

لخت در بمعنی تخته دروازه-

لخاف بکسر لام بمعنی سنگهای سپید تنک [illegible] از شرح نصاب و منتخب-

لخشیدن بالفتح لغزیدن از برهان-

لخشان بالفتح چیزی صاف که بران دست و پا بلغزد-

لخشه [illegible] آتش و افگار از برهان-

لخچه بالفتح و شین معجمه شعله آتش و افگار از برهان-

لخلخه بالفتح هر دو لام و هر دو خا [illegible] خوشبوی چند که آنها را بهم آمیخته [illegible] از منتخب و برهان-

فصل لام مع دال مهمله

لد بالضم [illegible] که بمعنی گراه [illegible]

[illegible]

لدیغ بالفتح گزیده مار و کژدم از منتخب

[illegible]

[illegible]

لدنی بفتح اول و ضم دال مهمله و نون مشدد مکسور آنچه کسی را بدون سعی او و کوشش غیر محض از فضل خویش از نزد خود حق تعالی عطا فرموده باشد یا بدون تعلیم غیر از نزد طبیعت و ذهن او باشد این منسوب بلدن که بمعنی نزد است-

فصل لام مع ذال معجمه

لذائذ بفتح اول و کسر همزه که صورت یاست جمع لذت مستفاد از شرح نصاب-

لذع بالفتح و ذال معجمه و عین مهمله سوختن آتش کسی را و سوزش دادن کسی را از منتخب

لذاع بالفتح و تشدید ذال معجمه سوزاننده-

فصل لام مع رای مهمله

لر بالفتح و رای مهمله در ترکی حرفی است علامت جمع که چون ابعد مفرد آید جمع گرداند چنانچه اسپ لر یعنی اسپها را اسپان از مدار و برهان و کر بالضم طایفه از صحرائیان کردنشین کی این کنیزان سلیمان علیه السلام بوجود آمده‌اند و بمعنی روستائی و صحرائی مستعمل از مصطلحات-

فصل لام مع زای معجمه

لزب بفتح اول و کسر زای [illegible] مرده و چسپیده و [illegible]

لزوجت بضمتین و جیم عربی [illegible] چسپیدگی از منتخب-

لزج بفتح اول و کسر زای معجمه و جیم عربی چیزی که چسپنده باشد مثل سریش [illegible]

فصل لام مع سین مهمله

لسع بالفتح و سکون سین مهمله و عین [illegible]

ماده وکثرد م وغیره از کشف و صراح ومنتخب

لسان الحمل بفتح حای مهمله ومیم گیاهی است برگش مشابه بزبان بره و تخمش را بفارسی بارتنگ گویند برای دفع اسهال نافع۔

لَسّان بکسر اول زبان و بفتح وتشدید سین مهمله فصیح الکلام وتیز زبان۔

لَسِن بفتح اول وکسر سین مهمله ودر آخر نون فصیح وزبان آور و بفتحتین جمع آن یعنی فصیحان وزبان آوران و بضم اول وسکون ثانی جمع الَسن که بمعنے فصیح وزبان آور ست و بفتحتین فصاحت وزبان آوری از منتخب وغیر آن۔

فصل لام مع شین معجمه

لشکری مرد سپاهی از شرح گلستان۔

فصل لام مع صاد مهمله

لِصّ بالکسر وتشدید صاد مهمله دزد وسارق جمع آن لصوص از منتخب۔

فصل لام مع طای مهمله

لطمات بفتحات طپانچها۔

لطف بالضم نرمی ونازکی از صراح۔

لطیف نیکوکار وپاکیزه ونرم از بهار عجم ومنتخب۔

لطائف الحیل بکسر حای مهمله وفتح یای تحتانی نکوییهای حیلها وخوبیهای حیلها۔

لطیم سیلی خورده ونام اسپ نهم از شرح نصاب۔

لطمه بالفتح طپانچه۔

لطیفه نکوئی وچیز نیک ونازک از منتخب۔

لطائف سته بکسر سین مهمله وتشدید تای فوقانی مقررست که سالک را تتبع علما ومعرفت احصل نمیگردد تا این شش لطیفه او را روشن نگردد اول لطیفه نفس ست محل آن ناف باشد دوم لطیفه قلب ست محل آن دل ست که جانب یسار باشد سوم لطیفه روح ست که محل آن در سینه جانب یمین چهارم لطیفه سر ست محل آن فم معده که مابین یمین ویسار سینه است پنجم لطیفه خفی ست که محل آن در پیشانی باشد ششم لطیفه اخفی ست محل آن وسط سرست واینها را اطوار سبعه نیز گویند۔

فصل لام مع ظای معجمه

لَظی بفتحتین وظای معجمه نام دوزخ وآتش زبانه زننده از منتخب ومؤید وکشف وصراح ومدار۔

فصل لام مع عین مهمله

لعب بفتح لام وکسر عین مهمله بمعنے بازی از منتخب ودر صراح بفتح لام وسکون عین وبفتح لام وکسر عین هر دو طور نوشته۔

لعل مذاب بضم میم وذال معجمه ومؤحده بمعنی لعل گداخته واین کنایه است از شراب سرخ انگوری از برهان۔

لعاب بضم اول آب دهن وآب هر چیزی که غلظت وچسپیدگی دارد وبفتح اول وتشدید عین بازیگر۔

لعبت بالضم وبای موحده مفتوح چیزی که آن بازی کنند وتصاویر جامه که دختران بازی کنند از منتخب وصراح ومؤید۔

لعوق بفتح داروی رقیق که لیسیده شود از منتخب وکشف۔

لعمرک بفتح اول وثانی وضم رای مهمله اشارت بدین آیه لعمرک انهم لفی سکرتهم یعمهون یعنی سوگند بحیات تو ای محمد بدرستی که کفار قوم لوط در گمراهی خویش حیران وسرگردان اند۔

لعل بفتحتین وتشدید لام مفتوح حرف ترجی ست بمعنی امید چیزی که وصول آن ممکن باشد وگاهی بمعنی شاید آید از منتخب ولطائف۔

لعل بفتح اول وسکون ثانی معرب لال بمعنی هر چیز سرخ عموماً وبمعنی جوهر سرخ قیمتی خصوصاً از رساله معربات ودر سراج نوشته که لعل معرب لال ست که بهندی وفارسی مشترک باشد یا تصرف فارسیان عربی دان ست ودر بهار عجم گفته که لعل جوهری ست سرخ رنگ واین در اصل بالف بود که فارسیان متعرب بعین ساختند میر صدر الدین محمد در جواهر نامه آورده است که اینکه میگویند معدن لعل در بدخشان ست نه ثابت است زیرا که معدن آن مخفی بود تا در زمان خلافت اوائل عباسیان که زلزله عظیم پدید آمده وکوه سکنان شگافته شد وکان لعل پیدا گشت ولعل از شهر بدخشان نمیخیزد بلکه از مواضع دیگر در بدخشان آورده میفروشند بدان شهرت گرفته ولعل انواع میباشد رمانی وپیازی وتمری وکمی وعنابی ونکهی وآدریسی وشابی ولعل پیکانی ولعل عقربی ولعل قطبی وآن نگینه دار پهن باشد۔

لعلین بمعنی سرخ واین منسوب بلعل که جوهری ست معروف۔

لعل پیکانی لعلی که آنرا بشکل پیکان تراشیده باشند وزنان از آن گوشواره سازند از مصطلحات۔

لعل پیازی نوعی از کم رنگ۔

لعل قطبی قسمی از لعل که نگینه دار پهن باشد۔

لعل عقربی نوعی از لعل۔

لعلی بالفتح رنگیست سرخ که مصوران ونقاشان بکار برند۔

فصل لام مع غین معجمه

لغوب بفتحتین رنجوری ودرمانده شدن از منتخب وکنز ولطائف۔

لغت بضم اول وفتح غین معجمه زبان قوم را گویند هر زبانی که باشد وباصطلاح الفاظیکه معانی آن شهرت ندارد ولفظ لغت در اصل لغو بود واو متحرک ما قبل آن مفتوح آن واو را بالف بدل کردند بعده التقای ساکنین شد میان الف وتنوین الف را حذف کردند وعوض آن تا در جایش در آوردند لغت شد۔

لغات جمع سالم بحذف لام کلمه۔

لغز بضم لام وفتح غین معجمه وزا معجمه سوراخ موش ودشتی وآن بغایت پیچدار باشد لهذا نام نوعی از کلام مبهم که بفارسی چیستان گویند۔

لغ بالکسر کلمه الیست که در ترکی افاده

اثبات کند بمعنی هست از مدار۔

لغو بالفتح بیهوده گفتن و سخن باطل هرچه بکار نیاید و بالضم نوع سخن و زبان قومی از منتخب و صراح۔

لغوه بمعنی آرایش و گلگونه از مدار۔

فصل لام مع فا

لفت بالکسر و تای فوقانی بمعنی شلغم از منتخب۔

لفج بالفتح و جیم فارسی و قیل عربی در اصل بمعنی پارچه گوشت بی استخوان و مجازاً بمعنی لب ستبر آید و گاهی بمعنی مطلق لب آید از سراج و برهان و رشیدی و لطائف۔

لفاح بالضم و تشدید فا و حا نوعی از بوئیدنی چون بادنجان که زرد شود از صراح و منتخب و در تحفة المؤمنین نوشته که ثمر یبروح ست و یبروح بحای مهمله بیخ نباتی ست بصورت انسان که بفارسی مردم گیا گویند۔

لفظ بالفتح و ظای معجمه بیرون افگندن از دهان و سخن گفتن از منتخب و غیاث و تحقیق و بعضی بمعنی مطلق انداختن نوشته اند۔

لف بالفتح و تشدید فا بمعنی درپیچیدن و لف النشر بمعنی درپیچیدن پراگنده را۔

لفیف هر چیز پیچیده و درهم و درو و کلمه که دران دو حرف علت باشند از منتخب۔

لفچن بالفتح و جیم فارسی را فتح و کسر بمعنی مردیکه لب ستبر و بزرگ داشته باشد از سراج و برهان۔

لفچه بالفتح و جیم فارسی بمعنی کلمه که...

استخوان از برهان و مؤید و رشیدی۔

فصل لام مع قاف

لقا بکسر اول و قاف بمعنی دیدار صراح و مؤید و کشف و مدار و در سروری بفتح بمعنی جماع نوشته۔

لقب بفتحتین نامیکه دران معنی مدح یا ذم منظور باشد بخلاف علم که دران هیچ معنی متبادر نباشد از لطائف۔

لقاح بکسر اول و در آخر حای مهمله آبستن و حامله شدن از منتخب۔

لقوماجس این لفظ را خان آرزو در شرح سکندرنامه لقوماجس تحریر کرده بفتح نون و قاف و کسر جیم عربی و سین مهمله نام حکیم که پدر ارسطو بود۔

لقط بالفتح چیز افتاده را برداشتن و برچیدن از منتخب۔

لقیط بچه که در راه افتاده یافته باشند و آنرا از زمین برداشته باشند از شرح نصاب و منتخب۔

لق و دق لفظ اول بفتح اول و لفظ دوم که تابع اول ست بفتح دال بمعنی زمین هموار و سخت که گیاه و درخت نداشته باشد و این در اصل لق و دق بقاف بود از سراج اللغات۔

لق بالفتح بی موصلت از لطائف۔

لقلق بفتح هر دو لام مرغیست که ... لقلقه ... راسته کار کنند۔

لقطه بالضم چیز افتاده که برداشته شود از زمین و برچیده شده از منتخب۔

لقیمه بالضم ... از لطائف۔

لقمه خلیفه نوعی از حلوا ست که بغایت نفیس باشد از برهان۔

فصل لام مع کاف

لکنت بالضم گرفتگی زبان در هنگام سخن گفتن که بهندی هکلانا گویند۔

لک بالفتح و کاف عربی ابلم و نادان و نیز عدد معروف که صد هزار باشد لیکن باینمعنی هندیست زیرا که هندیان برای شمار مرتبها مقرر کرده اند چنانکه در کتب حساب مرقوم ست و نزد فارسیان و تازیان این مرتبه مقرر نیست غیر از یک و ده و صد و هزار و بمعنی چیزیکه مثل صمغ برخت کنار وغیره در هند پیدا میشود و نیز هندیست مگر آنکه تعریب کرده اند و بالضم بمعنی گنده و ستبر و ناتراشیده و لته کهنه از سراج و در لغات ترکی نوشته که بالضم لک شتر ستبر و گنده ترکی ست و در برهان جمع لکا لکت بالضم بمعنی چیزیکه از وی رنگ سرخ گیرند۔

لکوک بفتحتین جمع لک که مرتبه مقررست و آن بهندی نام عدد صد هزار است۔

لکلک ... طائر آبی ست۔

لگن بفتحتین و کاف فارسی طشت کوچک دران دست شویند و ترکی چلانچی گویند و بمعنی شمعدان و مشعل نیز آمده از بهار عجم و مصطلحات و سراج و برهان۔

لگد بالضم و تشدید و کاف عربی یا فارسی ... داغ و پارچه از بهار عجم۔

لگدکوب بکسر لام و سکون کاف فارسی ... و نون ... از ...

قلب لنگ است۔

لکهنوتی در زمانه سابق شهری بوده است در اقصای شمرقیه ملک بنگاله و بعضی نوشته که نام ملک گور که ولایتی ست از بنگاله۔

فصل لام مع میم

لما بفتح لام و تشدید میم بمعنی هرگاه و بمعنی الا و یکی از حروف جازمه نافیه استغراقیه۔

لمعات بفتح اول و ثانی روشنیها و نام کتاب در علم حدیث۔

لمتر بفتح لام و سکون میم و ضم تای فوقانی و دال مهمله فربه و قوی و گنده از لطائف۔

لمس بالفتح سودن چیزی را بدست یا بعضو دیگر و بمعنی حاجت و بمعنی جماع از منتخب و لطائف۔

لموع بضمتین درخشیدن بمعنی روشنیها و تابشها این معنی جمع لمعه است که بمعنی درخشیدن باشد۔

لم یزل همیشه و پاینده و بی زوال و عبارت از ذات حق تعالی و لم یزل در اصل یزال بود چون لم جازم بر یزال درآورند آخرش را جزم کردند الف بالتقای ساکنین افتاد۔

لم بالفتح و سکون میم حرف نفی و بکسر لام و فتح میم بمعنی چرا فارسیان در محاورات خود باین معنی نیز میم را ساکن خوانند و بمعنی سبب پرسی و حجت و اعتراض مستعمل نکا ... در محاوره عربی در صورت الحاق های نسبت میم را مشدد خوانند۔

لمعان بالفتح درخشیدن از صراح-
لمحه بالفتح درخشیدن برق یکبار اندک
و دیدن چیزیرا از منتخب و از کشف و مجازاً
زمانهٔ اندک که بمقدار قلیل باشد-
لمه بکسر لام وتشدید میم موی که از
بناگوش گذشته باشد از منتخب-
لمعه بالفتح روشنی اندک و بالضم پاره از
عضو که خشک مانده باشد در وضو و غسل از منتخب

فصل لام مع نون

لنج بالضم و جیم عربی بمعنی لب و بالفتح خرام
ناز از سراج و برهان-
لنگر بکسر لام و اضافت نام فنی
از فنون کشتی که پای خود را در پای
حریف بند کردن و زور برکرش آوردن
است تا بزمین افتد از مصطلحات-
لنگر چیزیست آهنی گران وزن که کشتی
بدان برجای خود نگاه دارند و طعام که بفقرا
و مساکین دهند و جای که در آنجا طعام
بفقرا دهند از مصطلحات و غیر آن-
لنگ سر کشش بکسر فنی ستاز فنون
کشتی و آنچنان باشد که پای خود را لنگ
از عقب حریف بند کرده بزور کشید از...
لنگه بالفتح لام و سکون نون کن
مشتعل بهم ست و فتح پای صحه و کاف عربی
نام سقای ملازم بهرام گور که در درسته
و مهمان فوائد شهر سکنام داشت از برهان
لنگ بالفتح آنکه از پا رفتن نتواند و
بمعنی الستن تناسل و در انتهای سفر نتواند
در جایی کردن و بالضم فوطه و لنگی یا لنگر
بمعنی ساق و از بیخ ران تا ناخن پا و در
هندی لنگ بالکسر بمعنی آلت تناسل
از سراج و مصطلحات و برهان-
لنگر انداختن قرار گرفتن و مقام کردن
لنگ آبره بر لنگ دوختن کنایه
از مصطلحات و برهان-
لنگ بسته قسمی از آتش ست که از گوگرد
می سازند و بر ران نهاده مثل رسن
بسته بند و بریان کرده در گوشت پرند-
لنگ خاکی بکسر حرایت را نجاک
انداختن پا برشکش زدن از مصطلحات-
لنگری بالفتح نوعی از طشت بزرگ
و منسوب به لنگر-
لن ترانی هرگز نخواهی دید مرا
و قبای آن بمعنی خود ستائی باشد و بیانش
در لفظ ارنی گذشت-

فصل لام مع واو

لواکبر اول علم فوج و فتان مشکر و بفتح اول
خلاست از بهار عجم و نوید کشف صراح و مدار
لوقا بواو معروف و قاف نام حکیمی
یونانی پدر قسطا و بعضی گویند که قسطا نام
کتاب ست از برهان-
لوشا بواو معروف و شین معجمه نام حکیم
از برهان و مؤید-
لوح یا تخته چوبیکه جولاهه بانگشتان
پا محکم میگیرد از شرح نصاب-
لوت بالضم و واو معروف و
با ... موحده زمین سنگستان
سبب آب از شروح نصاب-
لواهب آتشهای شعله زن و این
جمع لاهبست چنانکه سواحل جمع ساحل
لوزیات بفتح حلوای بادام-
لوعات بالفتح و عین مهمله سوزشهای
دل در دوستی کسی از منتخب و صراح-
لوعت بالفتح سوختن دوستی دل
را و سوزش دل از عشق از منتخب-
لوت بواو معروف و تای فوقانی
برهنه و بواو مجهول اقسام طعامهای لذیذ
بمعنی کودک امرد از برهان-
لوت پوت اقسام طعامهای
لذیذ از لطائف-
لوث بالفتح و ثای مثلثه بمعنی آلودگی
از منتخب-
لوزینج معرب لوزینه-
لوچ بالضم و بواو معروف و جیم فارسی
بمعنی احول و بمعنی برهنه از رشیدی
و در لغات ترکی بهرد و معنی مذکور بضم
لام و واو غیر ملفوظ و سکون جیم فارسی
نوشته ظاهرا همین اصح ست-
لواعج بعین مهمله و جیم بمعنی سوزشها جمع
لاعجه که بمعنی سوزنده است از صراح-
لوح هیچ هر طباشی که آنرا شکل مکتوب
بکشند چنانکه و ارانی و اطلس سیاه گفتن
لوح بالفتح و دای مهمله و همین باشد
از استخوان ... سنگ و غیره و دوزنیغ پران
برق درپیدا شدن ستاره و جز آن بالضم
هوای میان زمین و آسمان بمعنی جو
فرق که میان زمین و آسمان از منتخب
و شرح نصاب و صحاح-
لوائح بالفتح روشنیها جمع لائحه و نام
کتابیست در تصوف از مار و آنچه در ابتدای
تاج المدائح ظفر لوائح بمعنی جمع لوح
مستفاد میشود در هیچ کتاب لغت و
عرف به ثبوت نمی رسد-
لوخ بواو معروف و خای معجمه گیاهیست
که بر کناره آبها روید و بوریا از آن بافند
لوبرگشند بواو مجهول و فتح کاف عربی گیاه
که از سیل بر زمین پیدا میشود از برهان-
لوید بفتح اول و یای مجهول بمعنی دیگ
از رشیدی و در برهان دیگ فیلکر کشاده
لور بالضم و بواو مجهول زمینی که سیلاب
آنرا کنده باشد و کنار حلاج و نوعی از
کشتی و سفینه از رشیدی و برهان-
لوز بالفتح و زای معجمه بادام از منتخب-
لوس بواو مجهول و سین مهمله تملق و چاپلوسی
لواس بفتح و شین معجمه ... که نان تنک
و نرم از گندم از رشیدی و برهان و مدار
لوش بواو مجهول و شین معجمه بفتح و جوش
و بمعنی وحل و غلاب گل سیاه و بمعنی کج و کج
و صاحب خدام نیز آورده از رشیدی و برهان
لوط بالضم نام پیغمبر که زنان او کافره بود
و قوم او با بلا ... حق تعالی زمین
شهرهای ایشان را منقلب ساخت و بر باقی
ماندگان سنگ و آتش بارید
لواحظ بفتح اول و کسر حای مهمله و ظای
معجمه و بیا لها ... چشم از صراح-
لوامع بفتح اول و کسر میم اثرهای روشن

ویر تو نا دو نشان این جمع لامع است -

لوک - بالضم و واو مجهول و کاف عربی نوعی از شتر که باری برد و آنکه بزانو و دست راه رود و اطفال از شدت ضعف و سستی و بمعنی ماهری و زبون از رشیدی و سروری و لطائف -

لولاک - اشارت است بلولاک لما خلقت الافلاک یعنی اگر نمی بودی تو البته پیدا کردمی افلاک را و این حدیث قدسی ست حدیث قدسی آنرا گویند که آنحضرت را بجا بیچی رسیده باشد.

لوی بیل - بواو مجهول سال نهم است که نزد ترکان مقرر ست -

لول - بواو مجهول بمعنی شرم و بمعنی بیشرمی و بمعنی بیحیائی از رشیدی و غیره و لولو آبریز که آنرا بهندی لوٹی گویند -

لوم - بالفتح ملامت کردن از کشف و مدار و صراح و قاموس و بمعنی بخیل نیز نوشته اند ظاهرا این مجاز باشد -

لولشیم - بالفتح هر دو لام و فتح شین معجمه بعض شارحان سکندرنامه نوشته که اسپیست -

لوح طلسم - لوحه باشد که طریق کشادن طلسم که برای کشادنه تقریر کرده و بسیاری طلسم تعبیه نهاده اند -

لوکان - بواو مجهول و کاف عربی آنکه بزانو و دست راه رود و باشد از رشیدی -

لوریان - بواو مجهول و رای مهمله و یای تحتانی قومی ست صحرانشین که اکثر ایشان راهزن باشند و باشد گری و گدائی

سرایندگان ایز پیشه و از ند و بعضی را است بلورینه بازی کنند و بلوری کنایه از پیاله بلورین از برهان و شرح خاقانی -

لوزینه - بالفتح و بای مجهول حلوائیکه در آن مغز بادام اندر انجنه باشند از برهان -

لوحش الله - بفتح لام و فتح حای مهمله در اصل لا اوحشه الله بود و معنی آن وحشت ندهد او را الله تعالی فارسیان در وقت تعظیم و استعجاب بمعنی خوش و تحسین استعمال کنند چنانکه گویند برو ی فلان صد لوحش الله ای صد آفرین و در مقام تحسین باز بهار و رشیدی -

لوح - تا خواند و عالم فانی و در بعض شروح مراد از کتب غیر مروج و در بعضی شروح کنایه از لوح محفوظ -

لوشه - بالفتح و یای معروف و شین معجمه ریسمانی که لو و مه جنباند ی تا اسپ آرام گیرد بدان بند از سروری و رشیدی -

لواشه - بکسر اول و شین معجمه نام شخصی از فنون کشتی از چراغ هدایت -

لوطی - بضم اول و سکون واو و کسر طای مهمله کسی که ... باشد از رشیدی و غیره -

لودگی - بالفتح و دال مهمله مفتوح و ... از منتخب و شروح قصاید و چراغ -

لوطی - بواو معروف رند و کودک باز ... هندی ...

لوطی والی - یعنی ... ایشان

از کار ایشان منسوب کرده اند -

لوسی - نام ملائکه است که بازیگری و سراینده گان بکو چالا پیشه ایشان باشد از بهار -

فصل لام مع های هوز

لهب - بفتحتین و های هوز شعله آتش

لهیب - بفتح اول آتش شعله زن -

لهراسپ - بضم اول و سکون هاء و راء و سین مهمله نام پادشاهی ست از مؤید و برهان -

لهات - بفتح و تای فوقانی بمعنی ملاذه یعنی گوشت پاره که در حلق معلق باشد از بحر الجواهر و کشف -

لهانور - یکی از نامهای شهر لاهور -

لهیر - بالفتح و رای مهمله در آمیختن و بشت زدن پیچیدن از منتخب و لطائف -

لهست - بفتحتین و بفتح نون و دل اندر تکیه شدن از لطائف و صراح و منتخب -

لهو - بالفتح بازی و بطالع کردن از منتخب -

لهجه - بالفتح در ترکی ترجمه باکه برای آنی صورت آید و در اصل اله بود بکسر همزه -

لهنه - بالضم و ... طعامیکه پیش از طعام نهار ... یعنی آنچه پیش از بیرون از کشف و شرح نصاب ... طعام قلیل که بزودی پیش مهمان تا ایشان شغل کنند قبل از غذای ضیافت -

لهیب - بالفتح و سیم طعام نا شتا ... و بالفتح ... و ... از ... و

فصل لام مع یای تحتانی

لیالی الاسمری - شب عروسی -

لیلا - معشوقه قیس که مجنون عاشق او ست -

لیسه - بالکسر ... و فتح نون

و بهره فوقانی بمعنی ملائی و تری از کشف -

لیت - بفتح لام و سکون تحتانی و تای فوقانی کلمه لیت که وقت آرزوی چیزی گویند و بفارسی ترجمه آن کاشکی باشد از تحفه و تنبیه نوشته اند که لیت برای آرزوی چیزی که حصول آن ممکن باشد بخلاف لعل که برای آرزوی چیز نیست که حصول آن ممکن باشد -

لیامت - بکسر ملامت کردن از لوم و بالفتح **لیسه** - بالفتح و تای مثلثه شیر درنده که آنرا اسد نیز گویند از منتخب -

لیاذ - بکسر اول و آخر ذال معجمه بمعنی پناه گرفتن

لیلة البدر - شب چهاردهم که در آن نور ماه بکمال میرسد -

لیلة القدر - بفتح قاف و سکون دال شبیست در سال یکبار و در تعیین آن اختلاف روایات است گر نزدیک اکثر شب بیست و هفتم رمضان است عبادت این شب بهتر از عبادت هزار ماه ست -

لیوس - بفتح لام و ضم تحتانی و سین مهمله بمعنی عزت از شرح نصاب -

لیغمخس - بکسر اول و ضم تای مثلثه و خای معجمه و سین مهمله سرسام گرمی از مدر والامراض

لیغ - بالکسر و غین معجمه بر دل و ... لطائف -

لیف - بالکسر و یای معروف چیزی باشد که آنرا از پوست درخت خرما

بسازند از برهان و کشف و منتخب

ریشه پوست درخت خرما و کهنه نوشته که چیزیست نرم که از درخت خرما حاصل شود.

لیام - بکسر لام جمع لیم ست از سروری و مؤید.

لیق - بالکسر صوف دوات۔

لیین - بالکسر نرمی منسوب ازمنتخب و تحریرلیعن و او و الف و یا تحتانی ساکن ماقبل مفتوح۔

لیسیدن - خائیدن از برهان و درخت چیزی را بانگشت یا زبان گرفته خوردن.

لیفه - بالکسر درخت خرما از صراح و شرح نصاب.

لیقه - بالکسر و یای معروف صوف دوات که در سیاهی ترکنند از منتخب و برهان۔

لیلی - بفتح لام و سکون تحتانی و کسر لام دیگر و یای معروف و مجهول هر دو صحیح درست نام معشوقه قیس و این اسم مفرس ست باین تصرف که لیلی با عتبار قاعده عربی شاید که در اصل لیلا باشد بمعنی شب چنانچه اصل صفتیکه مبنی لون و عیب و غیره باشد باید بروزن افعل آید چون اسود و معشوقه مذکوره سیاه بود لهذا باین اسم مسمی شد فارسیان همزه آخر را باعتبار عدم لیلا را بقاعده امالہ لیلی کردند بیای مجهول چون نزد ایشان اکثر جا یای مجهول را معروف خواندن افصح ست لهذا یای آخر لیلی را معروف خوانند۔

لیالی - بفتح جمع لیل ست بمعنی شبها۔

باب المیم

فصل میم مع الالف

ما - بدون همزه حرف نفی ست بمعنی نیست و کلمه استفهام ست بمعنی چه چیز ست و اسم موصول ست بمعنی آنچه از منتخب و کنز و ما با همزه بمعنی آب ست.

ماه جمع آن از منتخب

مانا - بمعنی شبیه و نظیر و مانند شونده و بمعنی تحقیق و بمعنی شاید و همانا یعنی پنداری و گوئی از رشیدی و برهان و خیابان۔

مؤدی - بضم میم و فتح همزه که بصورت واو نوشته و دال مهمله مفتوح مشدد و الف مقصوره بصورت یا بمعنی ادا کرده شده و رسانیده شده و گاهی بمعنی مضمون و بمعنی نیز آید از منتخب و کشف و کنز.

ماوی - در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی بجای بهم گشتن یعنی خانه خود از منتخب

ماتیا - بکسر نون بعده تحتانی نوعی از چیزهاست که صاحبش را خصلت درندگان یا اکثر غضبناک بودن فعد آید از موجز قانونچه و خاصیت او بوده از کفایه منصوری۔

ماشری - بکسر شین معجمه و رای بیماری بود که در سر و روی و پیشانی ظاهر شود و این لفظ سریانی ست از شرح والامراض و برهان و بهار عجم و غیر آن۔

مالیخولیا - خلل دماغی و سودا و خیال خام و صحیح مالنخولیا بنون از برهان و بهار عجم و غیر اینها۔

مانخولیا - بواو معروف مخفف مالنخولیا که بکسر لام و سکون نون و ضم خای معجمه و واو معروف و کسر لام دوم تحتانی بالف کشیده لغت یونانی ست بمعنی مرضی که در دماغ بهم رسد و ترجمه این خلط سیاه بود چون این مرض از کثرت سودا زاید لهذا باین نام خواندند از عالم سمیة الشی باسم مادته مالیخولیا به تحتانی بجای نون چنانکه مشهور شده غلط ست از بهار عجم و خیابان و برهان و در شرح الامراض نوشته که لفظ یونانی ست بعد لام اول نون ست و قبل یا تحتانی و بعده لام مکسور ست در مشهور و در اصل لام اول مفتوح نوعی از جنون که در فکر فساد بهم رسد و اگر صاحبش ایذا بکسی نرساند.

ماجرا - آنچه گذشته باشد و سرگذشت و احوال زمانه گذشته۔

ماییثا - بکسر میم دوم و یای معروف و ثای مثلثه بلغت سریانی نام گیاهی ست بغایت بدمزه عصاره آن را نیز ماییثا گویند و بشین معجمه و مهمله خواندن و نوشتن خطا ست از برهان۔

مارافسا - افسون گر ماران از برهان و مجازاً بمعنی مطلق افسون گر نیز می آید۔

ماسوا - بکسر سین مهمله آنچه سوای ذات باشد و الی است آن همه موجود و مخلوقات ست۔

ماسلفی - آنچه گذشت و زمانه گذشته۔

ماهی رضا - یعنی جای امن رضا این اشاره است بمشهد مقدس طوس که مزار سلطان امام علی موسی رضا در آنجا ست این شعر حکم کعبه دارد هر گنهگار که در آنجا آید از باز خواست گناه امین باشد از خیابان۔

ماور نخطا - دشنام مشهور و ماور نجتن که خرفیست جهل بقابلهٔ آن کرسی نشین۔

مالقا - آنچه از چیزی باقی مانده باشد و بمعنی پس خورده نیز مستعمل۔

مآب - بمد همزه جای باز گشتن از منتخب۔

مآرب - بمد همزه که بروزن مطالب ست بمعنی جاهای حاجت خواستن جمع مارب که اسم ظرفست و هم مصدر میمی ماخوذ از ارب بالکسر که بمعنی حاجت ست از منتخب و منقول از زبدة الفوائد۔

ماهتاب - مهتاب بمعنی ماه و پرتو ماه هر دو آمده و بمعنی دوم مشهورست و بمعنی اول خواجه جمال الدین سلمان راست بیت از ین دقیق چه حاصل سپهر را چو از ان * بقرص مهر برآید نگرده ماهتاب *

باب اللام مع الالف

خواجه نظامی فرماید بیت حریر رقاق
و دیبه ی چینی چو مهتاب تابنده در
روشنی به از مهتاب تیم
ماه نخشب ماهی که حکیم ابن عطا
مشهور بابن مقنع به سحر و شعبده از سیماب
و دیگر اشیا ساخته بود آن ماه تا مدت دو
ماه هر شبی از چاهی که در پایین کوه سیام بود
بر می آمد و چهار فرسنگ نورش میرسید و نخشب
بفتح نون و سکون خای معجمه و با موحده نام
شهریست در ملک ماوراء النهر و نخشبه
تا ماه قند سه روزه راه است و آن چاه
ماه نخشب و دو فرسنگ است و ابن مقنع
میم و فتح قاف و تشدید نون مفتوح و
عین مهمله از رشیدی و برهان۔
ماه در عقرب بوقت بودن ماه در
اخیر برج عقرب کردن کار نیک ممنوع است۔
مات در اصطلاح شطرنج بازان گرفتار
و مقید شدن شاه شطرنج ظاهر لفظ مات
در اصل صیغه ماضی مجهول بوده بفتح تای فوقانی از
موت حالا بکثرت استعمال تا آنرا موقوف
خوانند و بکسر اول و فتح همزه هم و بمعنی
یعنی صد که عدد معروف است و بکسر میم و همزه
بر وزن حرا بمعنی صد از اکثر۔
مائت حرف سوم همزه مکسور و بمعنی مرده۔
مافات آنچه فوت شده۔
ماقوت نوعی از حلوا از برهان۔
ماهیت بکسر ها و تشدید تحتانی و
حقیقت چیز [illegible]
[illegible]

چیست این عبارت باشد مرکب از مای موصولی
بکسر ها و فتح یا و ضمیر مؤنث و احد باشد یا
مشدده ای است مثل رتای [illegible] مکری لای
لفظ می [illegible] یا داشته شده
ما الحیوة آب حیات و باصطلاح
مهوسان دوائیست مرکب که شهد [illegible] مرده
روغن زرد که مهر فلز کشته [illegible] آتش
و مهید آن فلز زنده میگردد۔
مؤنث بفتح میم و ضم همزه و سکون
واو و فتح نون ماده بمعنی یاحتیاج
مؤنثت چون لفظ مکسوت و بمعنی
در سرخ گشتن از منتخب کشف و کنز و
رساله و در خیابان نوشته که مؤنث در اصل
بمعنی بار و [illegible] در عرف بمعنی خرچ۔
مؤانست بضم میم و حرف ثانی
همزه بصورت واو با کسی هو ستن
و خو گرفتن از کنز۔
مواخات بضم میم و حرف ثانی همزه
بصورت واو و خای معجمه با هم برادری کردن و آشتی
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

کشنده گو یا چند بار با هم پیچیده اند
ما یحتاج بضم یا تحتانی در اصل مایحتاج
الیه بود بمعنی آنچه حاجت کرده شود لیکن
در استعمال لفظ الیه را که صله است حذف کنند۔
مائده بکسر بیج مادری هر روز با ساط
از خوان عیسی علیه السلام نازل میشد
و در آن ماهی بود بی بریان بی خار که
روغن از وی میچکید و نزدیک سر آن نمک
و متصل دم آن سرکه بر دوالی خوان آن
انواع تره چیده و پنج گرده نان
بر یکی روغن زیتون بر دیگری عسل و
بر سوم روغن زرد و بر چهارم پنیر و بر پنجم
قدید یعنی گوشت بریان از تفسیر حسینی۔
ماسح بکسر لام و حای مهمله شور و حکیم از کنز۔
ماسح بکسر نون و حای مهمله کشتی و کشتیباره
و کرم از منتخب و کنز۔
ماسح سیاه حولی سقیفه دار و تخم حنظل
بالضم و حای مهمله شده و در سیف دیر گوسفند
از کنز۔
ماسیح بکسر نون مهمله و فای [illegible]
یعنی [illegible]
و [illegible]
ماشنه بفتح نون [illegible]
[illegible]
مارا [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ماخذ بفتح خای معجمه و ذال معجمه جائیکه
چیزیرا از آن گیرند۔
ماخوذ گرفته و گرفتار۔
ماهر بکسر ثالث استاد کار از منتخب و صراح۔
ماهور لود و معروف و نیز مهمله نام
شعبه موسیقی از برهان۔
مؤخر بالضم میم و فتح همزه که بصورت واو
و خای معجمه مشدد مفتوح و رای مهمله بمعنی
در آخر آورده شده و نام منزل بیست و هفتم
از منازل قمر از منتخب۔
ماجور اجر داده شده و ثواب داده
شده از منتخب۔
ماوراء النهر مخفف ماوراء النهر یعنی
آنچه آن روی رود باشد چون ملک
توران از ایران آن روی رود جیحون
واقع است لهذا ملک توران را ایرانیان
عرب ماوراء النهر نامند۔
مادندر زن پدر که مادر غیر حقیقی
این کس باشد۔
ماحضر بفتح حای مهمله و فتح ضاد معجمه آنچه که
حاضر شده در خانه میان اسم طعام قلیلی
بی تکلف که موجود و حاضر باشد لهذا بحاظ
اسمیت یای تنکیر در آخر آورده ماحضری
گویند و الا یای تنکیر در آخر فعل ماضی
[illegible] لفظ ما و اسم که
از جهت [illegible] اسم شده است
برای [illegible]
[illegible] لیکن چونکه نزد فارسیان مادام
را [illegible] چیز [illegible] مستعمل

شده است لهذا با تنگی دران آورد اين خطا است بسبب آنکه مصطلح است که با شبا ماشبته بهمزه و کسر با شبله تاره و قتاشا نیک کاری پسندیده از منتخب و کشف
مار مهره بضم میم دوم مهره باشد که از سر چیزی آن برآید بمعنی فاوزهر از برهان
مار ستر بضم نون کنایه از فلک از برهان لحاظ آنکه مجموع افلاک ستر طبقی است
ماقوس بضم ناقوس مثلث اثر پذیرفته شده و مفتوح شده و بلغت عرب نیاورده مگر فارسیان آنرا تصحیح نجات آن بنا رسیده ادعیه ماثوره یعنی ادعیه که از آن حضرت صلی الله علیه و آله وسلم و صحابه منقول است از مدار و منتخب
مالک دینار لقب یکی از اولیاء الله است روزی آن بزرگ در کشتی نشسته بود یک دینار از ناخدا گم شد آن ناخدا بر آن بزرگ تهمت دزدی کرد آن بزرگ گریه کنان بالهی نمود ماهیان آن قدر دینار در کشتی ریختند که اگر آن ناخدا تو با خطا نمی نمود کشتی از بار دینار غرق شدی از شرح مثنوی
مایوس آن چیز که از و امید بریده شده باشد و بمعنی نا امید که آنرا در عرف نا امید گویند و لفظ مایوس لفظ عربی نیست مگر مستعمل فارسیان است از بهار عجم
مانوس خو گرفته خو کرده شده و بمعنی پسندیده از منتخب
مادر آبستن آتش یعنی کره زاینده پاسوز و گداز از برهان
ماه پیکر پری نقش کنایه از معشوق با آسمان
ماه نیم گوش

ماثر بکسر همزه که حرف سوم است بمعنی هوا هر چیز که رقیق باشد مثل روغن و سرکه و شیره و مثل آن از مدار
ماه مقنع بضم میم و فتح قاف و فتح نون مشدد و بعین حمله بمان ماه نخشب که ذکر وی شد چرا که مقنع نام حکیم است که ماه را از چاه سر برآورده بود و فروغش چهار فرسنگ میرسید
ماغ بغین معجمه طایریست سیاه که اکثر بر آب نشیند و بمعنی مرغ و بمعنی بخار که در ایام سرما گاه گاهی بوقت صبح می باشد و بهندی کوهل گویند و نوعی از کبوتر و بمعنی ابلق نیز آمده از برهان و رسالا لغت
مازاغ اشاره است بآیه کریمه ما زاغ البصر و ما طغی یعنی آنحضرت در شب معراج در مقام قرب نگردانید چشم را بسوی دیگر اشیا و نیز فرمانی کرد از حکم خدا با تا فیه و زاغ صیغه ماضی است از زیغ که بمعنی کجی و میل کردن است
ماوف بفتح میم و بضم همزه که حرف دوم است و سکون واو بروزن معقول بمعنی آفت رسیده شده از منتخب
مالوف خو گرفته شده و دوستی کرده شده
مالیده بضم یا مجهول و تحتانی لیسیده و بمعنی مراد و متاع و فایده مال که بدان ملک کسی باشد از منتخب اللغات
ماق بحر بنده دوم الف بمعنی گوشه چشم از بیرون طرف باشد و این لفظ بفتح میم و سکون همزه که حرف دوم است

الماس است نیز بمعنی گوشه چشم که بطرف بینی است از شرح نصاب
مارق از دین بیرون رونده و گمراه از منتخب
ماصدق بفتح صاد و فتح دال مهمله در اصل ما صدق علیه بود یعنی آنچه صادق بر آن در نقادیه بمعنی مصدوق آن معنی مستعمل
مالا یطاق بفتح تحتانی آنچه که در قدرت و طاقت کسی نباشد
مالک بکسر لام نام سوداگری که یوسف علیه السلام را از اخوان او خریده بود و نام فرشته که موکل دوزخ است و بعضی گویند که دربان دوزخ است
مامک بفتح میم دوم تصغیر مام که بمعنی ما است و این تصغیر برای ترحم باشد بعضی تصغیر حقیقی و تصغیر تحقیری در وقت خطابات بوقت ترحم دختر را نیز گویند و نام بازی اطفال و آنرا سرپاک نیز نامند
مار ضحاک یعنی مار که در شانه پشت ضحاک پیدا شده بود و همیشه مغز سر آدمی میخورد و نیز کنایه از سر نیزه اندر رسیده
مال معروف است مال را مال از آن گویند که طبع انسان مایل بسوی آن می باشد از مدار و اصطلاح اهل حساب مال آنرا گویند که عددی را در نفس خودش ضرب کنند آنچه حاصل شود آنرا مال گویند چنانکه چهار را در چهار ضرب کردیم شانزده حاصل شد پس این شانزده را مال گویند و چهار را نیز نامند و آن چهار را جذر

خوانند لیکن این قدر در مال مجذور فرق است اول را در عدد و مقام اطلاق کنند و ثانی را در عددیات
مآل بمد همزه بروزن مقال جای رجوع و جای بازگشت و بمعنی انجام کار مستعمل است و این لفظ صیغه اسم ظرف است از اول که بروزن قول است بمعنی باز گردیدن
مالامال اگرچه بمعنی بسیار و کثیر است لیکن تحقیقاتی که بمعنی پر و مملو مستعمل میشود و درو صلاحیت گوید هرچند که در کتب عربی و فارسی تلاش نموده مگر بمعنی یافت فقط که در ترکیب مالامال لفظ مال برای کدام معنی است آخر بتلاش با تقاضای غیبی چنان قریب الصواب بنظر آید که درین ترکیب مال مصطلح اهل حساب است که چون عددی را در نفس خودش ضرب کنند آنچه حاصل شود آنرا مال گویند پس مالامال بالف اتصال بمعنی مال بمال باشد ازین کثرت مال مفهوم شد و مثال کثرت مال اینست چنانچه پنج را در پنج ضرب کردیم بیست و پنج حاصل شد و این مال است پس این مال را که بیست و پنج باشد در بیست و پنج ضرب کردیم شش صد و بیست و پنج حاصل شد چون شش صد و بیست و پنج را ضرب کردیم سیصد و نود و دو هزار و ششصد و بیست و پنج شد سیصد و نود و دو هزار علی هذا القیاس پس از اجتماع مالها را کثرت لازم است لهذا مالامال

بمعنی وافر و فراوان باشد و فراوانی شئ موجب پری شی نیست ازین باعث مجازاً بمعنی پری هم آمد این مجاز در مجاز است و بعضی گویند درین ترکیب مال مخفف مالی است اسم فاعل از ملأ بهمزه اسم فاعل بسبب کسره ما قبل یا گردید مالی شد بعده بکثرت استعمال یا افتاد چنانکه از لفظ صافی یا ساقط شده صاف ماند مال بمعنی پر حاصل شد بعد از آن الف اتصال لاحق نمودند پس مالامال شئ پر باپر باشد و ازین کثرت پری چیزی حاصل گشت۔

ماٰمول امید داشته شده۔

ماکول خوردنی و آن چیز که خورده شود و خورده شده۔

مؤجل بضم میم و فتح همزه که بصورت واو است و فتح جیم مشدد بر وزن منور بمعنی فرصت و مهلت داده شده از منتخب۔

مأول بضم میم و فتح همزه که بصورت الف است و تشدید واو مفتوح بر وزن منور تاویل کرده شده و کلام از ظاهر بخلاف ظاهر گردانیده شده۔

ماٰئل بکسر همزه که حرف سوم است خمیده و میل کننده و خواهش کننده و در شائق و نام جزو اعظم فلک قمر که در آن حامل مرکوز است و در حامل تدویر و در تدویر قمر و بیانش در تحقیق لفظ تدویر گذشت۔

مالایحل آنچه حل و اشدن نیست

مآکل بالف ممدوده و کسر کاف جمع ماکل که مصدر میمی است بمعنی خوردن و اطلاق این بر ماکول بطریق مجاز است از قبیل اطلاق مصدر بر مفعول چنانچه خلق بمعنی مخلوق۔

ماقل و دل بفتح قاف و دال و تشدید هر دو لام کنایه از کلام قلیل که دلالت کند بر مراد و مدعای بسیار۔

مآثم بمد همزه که حرف دوم است و کسر ثای مثلثه گناهها جمع ماثم که مصدر میمی است بمعنی اثم۔

ماهم بمعنی مادر از برهان۔

مادام از افعال ناقصه است بمعنی تا وقتی بدانکه ما در لفظ مادام مصدریه است که فعل مدخول خود را بمعنی مصدر گرداند و مادام صورة فعل است و در معنی اسم و احکام اسم برین جا نیست چنانچه توضیح پس این لفظ مادام برای امتداد مضمون جمله مدخول خود می آید و بمعنی مدام و همیشه نیز آمده چنانچه در تحفة القرآن مگر بمعنی الف اول زائد باشد

ماعون بضم عین مهمله بمعنی زکوٰة مال و آنچه بدان مدد داده شود چون دیگ و اسباب خانه مثل دیگ و تابه و آتش و کلند و مثل آن از منتخب و شرح نصاب۔

مارن درو چیز گواز منتخب۔

مامول امن کرده شده و محفوظ و بمعنی همراهی نام قبیله فقیرا در کسیه نادان رسیده بود۔

مامن بفتح میم دوم بمعنی جای امن۔

مارن بکسر رای مهمله بمعنی سر بینی آن قدر که نرم باشد از منتخب و شرح نصاب

ماقاٰنین سوم فا و پنجم قاف مکسور ولایتی است از شرح خاقانی۔

ماءمعین بفتح میم دوم و کسر عین مهمله و یای معروف بمعنی آب روان که ظاهر و صاف باشد و معین صیغه اسم مفعول است از عین چنانکه مبیع از بیع از منتخب و قاموس و صراح۔

مادون بضم یای موحده شخصی که مرض علت آبنه گرفتار باشد از لطائف۔

مازندران بفتح زای فارسی ملک طبرستان از توابع ایران در اقلیم چهارم و در زمانه قدیم آن ملک مسکن دیوان بود از برهان و غیر آن۔

ماچین ملکیست در جنوب چین و مشرقی هندوستان۔

ماکیان بکاف عربی لفظ مفرد است بمعنی مرغ خانگی که ماده باشد و نر آنرا خروس گویند از برهان۔

مادیان لفظ مفرد است جمع نیست بمعنی یک اسپ ماده و حاجت الحاق لفظ اسپ اردو نیست اسپ مادیان گفتن خطا باشد و ماده دیگر چیزها ماده را مادیان نمی گویند خاص ماده اسپ را گویند ظاهر این است که مادیان تمام یک لفظ است ... چون ... بمعنی ...

مان بمعنی خانه و اسباب و متاع و بمعنی ما باشد که ضمیر متکلم مع الغیر است بمعنی ما را و مرا نیز می آید و صیغه امر است از ماندن بمعنی بگذار و بمعنی باش و بمان نیز آید و بمعنی شبیه و نظیر و مانند از بهار و لطائف و خیابان۔

مائتین بکسر میم و فتح همزه و فتح تای فوقانی لفظ عربیست بمعنی دو صد چرا که تثنیه مائة است که بمعنی صد باشد و باصطلاح موسیقیان عجم نام یکی از اصول موسیقی است از بهار عجم و چراغ هدایت۔

مایئن بکسر میم و کسر همزه و سکون یای تحتانی بمعنی صدها این جمع مائة است بحذف تای فوقانی۔

ماه کنعان کنایه از یوسف علیه السلام

مامیران بیای معروف بیخی است مشابه بزرد چوب که برای چشم بکار آید از مدار و برهان۔

ماهتاب بگز پیمودن کنایه از کردن کار محال و حرکت بیفایده از بهار عجم و غیر آن۔

موٰمن بضم میم و سکون همزه که بصورت واو است و فتح تای فوقانی و فتح میم ثانی بمعنی معتمد و امین از منتخب و شرح نصاب۔

مادون ماسوا و بمعنی فرود نیز آید۔

ماشو بضم شین معجمه غربال از مصطلحات

ماکو بضم کاف عربی و واو معروف آلتی است بمعنی ... را ... آنرا نال گویند ... از لطائف و برهان

باب المیم مع الالف

باب اللام مع الواو

مائده بکسر حرف سوم که همزه است بمعنی خوان پر از طعام و نعمت از کشف و کنز و مدار
ماشه بفتح شین معجمه آلتی ست آهنی آهنگران راکه آهن گرم کرده بدان میگیرند و گاهی چیزی محکم با بدان بیرون میکشند ... گویند بمعنی قوت بندوق که در وقت فتیله بندوق نهاده در باروت پیاله بندوق آتش پیدا شد از برهان جهانگیری
ماهیچه آنچه از زر و سیم بشکل ماه و سیاه ... و صیقل زده بر سر علم فوج نصب کنند از بهار
ماهیچه بکسر یا ... رشته‌ها ... گندم که بجهت با شیر و شکر میخورند بعربی اطریه گویند از کشف
ماشوره بضم شین معجمه و واو معروف بمعنی پاره کوچک میان تهی که جولاهگان اندر ریسمانی بران پیچیده در ناکی نهاده میبافند و نیز بمعنی ریسمان قلم که بر دو کی پیچیده میشود ... و بهندی آنرا ... گویند و مطلق لوله را ماشوره گویند از بهار عجم و برهان و کشف

مأثوره بضم ثای مثلثه ... داده شده ... و مأثوره بمعنی ادعیه که از آن حضرت ... منقول ست از منتخب ... سرامه
ماشطه بکسر شین معجمه بمعنی ... زنان را مشاطه میکرده باشد و عروس را آرایش کند و آنرا مشاطه نیز گویند ... از منتخب ... بالکسر بمعنی شانه است -
ماسکه بکسر سین ... نام قوتی ست که ... نگاه دارد ... از منتخب

مولده بضم میم و فتح همزه که بصورت دا و ست و تشدید لام مکسور قوتی ست که از خون تحصیل منی کند و آنرا استعداد قبول صورت انسان و غیره کند -
ماجرد بکسر جیم زن بزرگوار -
ماسه بمعنی برگ که بدان ... ماده ... ماده ...
ماخذ که تمام وزن ست از برهان -
ماده بفتح دال مهمله و فتح یای ... صد ... ماقسمه ما ... کرده شده از لطائف -
ماسرگزده بضم کاف فارسی و سکون راء مهمله و فتح زای معجمه مار سیاه که پر دارد
مارپیره داید مادر خوانده از موید -
مایه بمعنی اصل و ماده و بمعنی مقدار نیز آمده از خیابان و در برهان نوشته که مایه بمعنی ماده گاو نر باشد و نام گاو که فریدون را شیر داده بمعنی دستگاه و سامان و بنیاد -
ماده تشدید دال در اصل هر چیز و سامان ... هر ... که مرد باشد برای ... متصله چیزی از منتخب و زبدة الفوائد و در صراح بمعنی افزونی پیوسته و لفظ ماده در خطوط و رساله گاهی بجای لفظ باب و لفظ مقدمه مستعمل میشود چنانکه گویند ماده بمعنی فلان و در ماده ارسال ...
مارچوبه نام ... بعربی ... گویند و ... گشته از ... گیاهی ست ... از ... گرفته ... مار ...
مافضیه بمعنی گذشته -
مالی قناتی بود ...

موهی ... میکرد و نقاشی را ... بود ساخته خلائق را دعوت میکرد و کتاب ارژنگ او هم تصنیف کرده از تحفه السعادت
ماحی بکسر حای مهمله محو کننده و نیست و نابود کننده -
ماحضری بفتح حای مهمله و فتح ضاد معجمه از ... تعریف فارسیان طعام قلیل که برای کسی که بوقت حاجت موجود و حاضر باشد -
مالا یعنی آنچه که مراد ندارد کسی از وی
مالی پر کننده و پر شونده -
ماورای آنچه پس چیزی باشد و بمعنی ماسوا نیز آید -
ماقی بکسر قاف و تخفیف یا گوشه چشم که بطرف ... ست از شرح نصاب -
ماه جلالی عبارت از هر ماه شمسی که منسوبست بتاریخ جلال الدین ملکشاه سلجوقی و بعضی ماه جلالی مراد از ماه فروردین وار ... آفتاب را شرف در آن ماه میباشد و ابتدای ... از ابو الفضل
ماه جلالی منسوبست بتاریخ جلال الدین محمد اکبر پادشاه که آنرا ماه الهی نیز گویند و ابتدای آن ماه از تحویل آفتاب ... برج حمل -
ماربی ... بمعنی ...
ماکانی بکاف عربی و کسر نون نام شهری و ماکان نام پادشاهی که شهر مذکور منسوب باوست از شرح خاقانی -
مآلی بمعنی آلی منسوب بآل ...
مادر ... از ...

مارچوبی بکسر حای مهمله و سکون یای تحتانی کنایه از ...
مالشگری بکسر لام و شین معجمه و کاف فارسی ملاعبت با زنان از بهار عجم -
مازنی بکسر زای معجمه اسم نحوی ست که منسوبست بمازن که قبیله است ... از لب اللباب -
ماه یمانی روی سرورکائنات صلی الله علیه و آله و اصحابه وسلم از رشیدی -

فصل میم مع بای موحده

مبرا بضم میم و فتح موحده و تشدید رای مهمله بیزار شده و پاک کرده شده از منتخب و کنز
مستبعا بضم میم و سکون موحده و فتح فوقانی و ... چیزی خواسته شده و آزرده از منتخب و کنز
مبالا بالضم مخفف مبالات یعنی پاک داشتن
مبالغ بالفتح مخفف مبالغ ... از لطائف -
مبارا بضم در اصل مبارات بود یعنی بیزاری ... از لطائف -
مبادی بالفتح صیغه اسم ظرف از ثلاثی مجرد بمعنی محل آغاز کردن و جای آشکار شدن و بالضم و دال مهمله مکسوره و بعده همزه صیغه اسم فاعل از باب افعال بمعنی آغاز کننده و آشکار کننده و آفریننده و بالضم و دال مهمله مفتوح صیغه اسم ظرف از باب افعال بمعنی محل آغاز کردن و جای آشکار کردن ... لفظ ... بمعنی مذکوره گاهی ذات حق تعالی مراد باشد و در ... مطلع غزل و قصیده ... آید -

مبا سطت بضم میم و فتح سین مهمله و طای حطی در اصل بسط کردن یکدیگر و گستردن و بی تکلفی و گشاده‌رویی نمودن است.

مباعدت دوری جستن از یکدیگر.

متبغیات بضم میم و سکون بای موحده و فتح فوقانی و فتح غین معجمه و بعده تحتانی یعنی آرزوها از شمسی.

مبردات بضم اول و فتح ثانی و تشدید رای مهمله مکسوره سرد کنندگان و ادویهٔ سرد که مزاج را سردی بخشد از کنز و غیر آن.

مبرات بضم میم و فتح موحده و تشدید رای مهمله هر چیز خوش که پاک کرده شده باشد.

مبهوت حیران از کشف و در اسم مفعول از بهت که بضم اول بمعنی حیرت است.

مبالات بضم باک داشتن و اندیشه کردن از کشف و شرح سروری و منتخب و کنز.

مبارزت بتقدیم رای مهمله مفتوح بر زای معجمه مفتوحه یعنی جنگ کارزار از کشف و منتخب.

مبادرت بفتح دال پیشی گرفتن و شتابی کردن و دلیری نمودن از کشف و منتخب و کنز.

مباشرت بفتح شین معجمه جمع کردن و بکاری در شدن از کنز و منتخب.

مبیت بفتح میم و کسر بای موحده و یای معروف و فوقانی یعنی شب گذرانیدن و جای شب گذرانیدن ماخوذ از بیتوته و بفتح یای تحتانی نیز آمده، بیتوتت که مصدر است بمعنی شب گذرانیدن است.

مبیتا بفتح شب گذرانیدن جای شب گذرانیدن.

مباهات بالفتح یا تحتانی کردن و فخر کردن بچیزی از منتخب و کنز.

مباهات بضم اول نازیدن تفاخر کردن بچیزی از منتخب و کنز.

مبتسم بالفتح عاری و ننگ از لطائف.

مبعوث آخر شای مثلثه برانگیخته شده یعنی پیدا کرده شده از کنز.

مبتهج شادان.

مبهج بالضم و سکون بای موحده و کسر ها و جیم و بالضم و فتح موحده و تشدید های مکسوره یعنی خوش و شادمان کننده.

مباح بالضم حلال و اشتهٔ شده و باز داشته شده.

مباد بفتح میم و بضم دعا نفی یاد کرده برای دعا باشد.

مبرا بالکسر بالضم میم و فتح با و رای مشدده مکسوره کننده و بفتح را شده و نام نجومی است [illegible] از منتخب.

مبتر بضم اول و فتح موحده و فتح تای فوقانی مشدده قوم بریده و سطح فرق نر و ترا [illegible] دشمن [illegible] آمده.

مبشر بضم میم و فتح بای موحده و کسر شین مشدده [illegible] خوش رساننده.

مبذر بضم میم و فتح با و ذال معجمه مشدده مکسوره اسراف کننده در [illegible] و دریغ [illegible] کننده از منتخب و کنز.

مبرهن [illegible] کرده شده.

مبادی بضم میم و کسر شین [illegible] کننده و [illegible] کنندگان.

مبرنس بالفتح و تقدیم رای مهمله بر زای معجمه مفتوحه یعنی پاخانه از منتخب بالضم میم و فتح با و تشدید رای مهمله مکسوره یعنی ظاهر و روشن و بزرگ و نامور.

مبارز بضم اول و تقدیم رای مهمله بر زای معجمه آنکه با کسی بجنگ بیرون آید و آن سپاهی باشد و این صیغهٔ اسم فاعل از مبارزت که بمعنی بیرون آمدن باشد در جنگ بمقابل حریف از منتخب و شرح نصاب از یوسفی.

مپیش بفتح میم و یای فارسی و یای مجهول و شین معجمه ماله مپاش یعنی مریز.

مبتدی و مبتدا قس بضم میم و سکون موحده و کسر دال مهمله و کسر همزه یعنی آغاز کننده.

مبسوط [illegible] از حرف نحو تعالی [illegible] بسیار فراخ کرده شده و نام کتاب فقه از کنز.

مبدع بضم میم و دال مکسوره از خود چیز پیدا کننده از کشف.

مشتبه بالضم و فوقانی مفتوح و کسر دال مهمله [illegible] کننده از لطائف.

مبهم بضم میم و کسر موحده و فتح ضاد [illegible] از منتخب و صراح.

مبیع بفتح میم و کسر بای [illegible] فروخته شده و فروخته شده از کشف.

مبرز بضم اول و فتح موحده و سکون رای مهمله و فتح زای [illegible] و بمعنی اسم [illegible] از سوی [illegible] و چراغ برایت.

مباح بالفتح جای [illegible].

حد و نهایت یعنی مقدار و انتها اندک یعنی بسیار از مؤید و کشف و بالضم و مبالغ و برین منقش یعنی رسانیده شده و بکسر لام رساننده و مبلغ بضم میم و سکون با موحده و فتح لام نیز یعنی رسانیده شده صیغهٔ اسم مفعول از ابلاغ است و منفرع از بلوغ که بمعنی رسیدن و کامل شدن است چنانچه گویند که این کودک بالغ شده و در فارسی نیز ترجمهٔ بالغ رسیده است یعنی کامل شدن بسیار می‌آید چنانچه می‌گویند که این میوه رسیده است ای پخته و کامل شده است همچنین مبلغ نیز بمعنی کامل و جمع است این لفظ اکثر در انشا صفت زر و دیگر اشیا واقع میشود و دیگر این قبیل از موصوف می‌آید چنانچه مبلغ ده روپیه یعنی چندین روپیه که سازنده آنرا جمع و کامل بمعنی خوش ساخته است و تا سره [illegible] و در [illegible] نوشته اند که مبلغ بفتح اول و لام مصدر میمی است که در صفت زر نقد بمعنی اسم مفعول واقع میشود.

مبدل بضم میم و فتح موحده و سکون دال مهمله و کسر رای مهمله [illegible] مبدل بکسر دال بفتح رای که [illegible] کرده شده و بزرگ کرده شده از منتخب.

مبال بفتح جای بول [illegible] که عبارت از قضیب شرم [illegible] باشد.

مبتکر بالفتح میم و کسر [illegible].

[illegible] بسیار [illegible].

وشبلم و حلیه یعنی میتی

مبتذل بالضم و ذال معجمه مفتوح بمعنی ذلیل و خوار و بیقدر -

مبطل بالضم و طای مهمله مکسور باطل کننده -

مبل بضم میم و کسر ثانی ریزنده و صحت یافته و تر کننده و اشکبار از لطائف.

مبرم بالضم محکم و استوار از کشف -

مبهم بالضم پوشیده و فرو بسته از منتخب -

مبتسم بضم میم و سکون بای موحده و فتح تای فوقانی و کسر سین شگفته کننده دندان سفید کننده -

مبین بضم میم و کسر موحده آشکارا کننده و آشکارا شده و بضم میم و تشدید یای تحتانی مکسور بیان کننده و بفتح تحتانی بیان کرده شده از منتخب -

مبرهن بضم میم و فتح موحده و سکون رای مهمله و فتح های هوز روشن بدلائل قاطع ثابت کرده شده -

مبسوطه فراخ و فراخی کرده شده و چیز غیر مرکب -

مبرده بضم اول و فتح ثانی و تشدید رای مکسور چیزهای سرد کننده و سردی دهنده -

مبطخه بالفتح و طای مهمله و خای معجمه بمعنی فالیز خربزه از لطائف -

مبشور بفتح میم و سکون موحده و دو تای شاش پراکنده و پریشان از صراح و منتخب -

مبادی علیهم ملائکه عقول عشره -

مباهله هم دیگر را نفرین کردن یعنی دعای بد کردن از منتخب و کنز -

مبالغه بضم میم و فتح لام سخت کوشیدگان در کاری و باصطلاح صفات محموده یا مذموم شخصی بطریقی بیان کردن که مستبعد نماید یا محال اگر بعقل و عادت ممکن باشد مبالغه تبلیغ گویند و اگر بعقل ممکن و بعادت ناممکن باشد مبالغه اغراق خوانند و اگر بعقل و عادت هر دو محال باشد مبالغه غلو نامند -

مباهی بضم میم نازکننده و فخر کننده -

مبقی بضم میم و کسر قاف باقی دارنده چیزی دائم و برپا دارنده -

مبادی بضم میم آشکارا کننده صیغه اسم فاعل از مبادات که بمعنی آشکارا کردن ست و بفتح میم جمع مبدء که صیغه اسم ظرف ست بمعنی جای آشکارا شدن -

مبیهی تشدید یای موحده بر یای تحتانی پیدا کننده توشه باه و بدون یای تحتانی و تشدید با غلط است از مزیل چرا که مبیهی منسوب بمبه که صیغه اسم فاعل ست بر وزن مصور از باب تفعیل ماخوذ از باه بحذف یای تحتانی مکسور بقانونی که بیفتد یای مکسور از یای مشدد که ماقبل او حرف صحیح باشد در وقت نسبت چون سیدی و میتی -

مبنی بفتح میم و سکون یای موحده و کسر نون بنا کرده شده و در اصطلاح صرفیان لفظی که حرف آخرش همیشه بر وضعی که رست ثابت باشد و باختلاف عوامل متغیر نشود و بفتح میم و سکون یا و فتح

نون و در آخر الف بصورت یا بمعنی بنا یعنی بنای چیزی -

مبانی بفتح میم بناهای بنا و این جمع مبنی ست که بفتح میم و فتح نون بمعنی جای بنا ست گاهی بمعنی مضامین باشد و گاهی کنایه از اعضا و اندام باشد -

متبنی بضم میم و سکون موحده و فتح فوقانی و کسر نون بنا کننده و بنا شونده و بفتح نون بنا کرده شده -

متجلی بضم اول و خای معجمه تجلی و تجلی نسبت کرده شدن -

فصل میم مع تای فوقانی

متکا بالضم و تشدید تای مفتوح بمعنی تکیه گاه از کشف و مدار و متکای ریحانی عبارت ست از رسنی که از ریحان پنبه یا پشم بافند و درویشان بوقت مراقبه گرداگرد کمر و هر دو زانو بکشند آن را کنند و حدیث نیز گویند بهندی سیلی نامند -

متی بفتح میم و فتح تای بمعنی کی و چون و هرگاه از کنز -

متمنا بضم میم و فتح تا و فتح میم و نون مشدد مفتوح و الف بصورت یا بمعنی آرزو کرده شده از کنز -

متبنی بضم میم و فتح تا و فتح یای موحده و نون مشدد مفتوح و در آخر الف بصورت یا بفرزندی گرفته شده یعنی شخصی که او را کسی بفرزندی گرفته پرورده باشد از شروح نصاب -

متوفی بضم میم و فتح فوقانی و واو

و تشدید فا وفات یافته شده اسم مفعول از توفی که فعل ست -

متاب بالفتح بازگشتن و جای رجوع از منتخب -

متراکب بر هم نشسته از منتخب -

متعاقب بضم میم و کسر قاف از پس همدیگر دونده و از پس دونده -

متاعب بفتح میم و کسر عین مهمله رنجها و ماندگیها جمع تعب خلاف قیاس -

متعذب بضم عین مهمله و ذال معجمه مشدد مکسور خوشگوار -

متانت بفتح میم و فتح تا استواری و محکمی از منتخب -

متشابهات آیات مختفی المعنی از کنز -

متممات بضم میم اول و میم دوم مشدد مکسور تمام کننده ها و کامل کننده ها -

متمنیات بضم اول و فتح تای فوقانی و فتح میم و نون مشدد مفتوح آرزوها و آرزو کرده شده ها -

متبرکات برکتها و چیزهای با برکت -

متعنت بالضم میم و فتح تای فوقانی و فتح عین و نون مشدد مکسور سهو و خطای کسی جوینده و عیب گیرنده از کنز -

متحابات بضم میم و فتح تا و فتح حای حطی و تای فوقانی مشدد مکسور دوستی کنندگان

متاع مکر رشوه ی رست کنایه از متاع کم بها که در بیرون دکان نهاده میدارند یا برده نهاده می‌باشد و نشند از بهار عجم -

متبوح بضم میم و فتح تای فوقانی و واو مشدد مکسور تاج نهاده شده -

متفرج بفتح رای مهمله مشدده جای تماشا

مترشح بکسر شین معجمه تراونده۔

متلطخ بتشدید طای مهمله مفتوح و خای معجمه آلوده از صراح و منتخب۔

متعود بفتح عین مهمله و سکون واو مشدد مکسور و آخر دال مهمله بمعنی خو کرده و عادت کننده از منتخب۔

متضاد بضاد معجمه و دال مهمله مشدد یعنی باهم مخالفت کننده۔

متمرد و **متفکر** بمعنی رونده نیز آمده۔

متعند بکسر نون مشدد بروزن متفکر دشمن و بدخواه و عناد کننده۔

متعبد بکسر بای موحده مشدد عبادت کننده و بسیار عبادت کننده و بتکلف عبادت کننده۔

متصاعد بضم میم و کسر عین مهمله بالا بر آینده و به بلندی رونده۔

متمرد بکسر رای مهمله بروزن متولد بمعنی سرکش و نافرمان رهتی از منتخب۔

متبلد بروزن متردد کند ذهن و احمق۔

مترصد امیدوار چشم داشته ارنده از صراح

متکسر بکسر سین مهمله مشدد و مکسور شکسته شده و شکسته شونده۔

متبحر بضم میم و فتح تای فوقانی و فتح بای موحده و حای مهمله مکسور مرد بسیار علم از منتخب

متضرر بفتح رای مشدده اول ضرر رسانیده شده و بکسر آن ضرر رساننده۔

متشاعر خود را بزور شاعر گوینده۔

متعسر دشوار۔

متعذر بکسر ذال معجمه مشدده دشوار از منتخب و کنز۔

متنفر رمنده و نفرت کننده از کنز۔

متبادر بکسر دال مهمله پیشی گیرنده و بسرعت شتابنده بسوی ذهن۔

متلبس جامه پوشنده و پنهان شونده و پوشیده۔

متعطش تشنه۔

مترش بفتح رای مهمله مشدد بصیغهٔ اسم مفعول از باب تفعیل مرد ریش تراشیده واین تصرف فارسی زبانان منسوب است که از تراشیدن که کلمهٔ فارسی ست بطور عربی اشتقاق کرده اند از بهار عجم۔

متفحص کاونده و جست و جو کننده مستفاد از منتخب۔

متخصص خصوصیت دارنده۔

متعرض پیش آینده و سائل

متسلط بفتح لام مشدد برگماشته شده و کسیکه بر دوست یافته باشد و بکسر لام بر کسی دست یابنده و غلبه کننده از منتخب و کنز۔

متساقط باهم فرو ریزنده۔

متورع بکسر رای مهمله مشدد پرهیزگار و پارسا از کنز۔

متوزع بکسر زای معجمه مشدد پراگنده و پریشان از منتخب و کنز۔

متاع هرچه از و نفع گیرند از مدار۔

متفرع بکسر رای مهمله مشدد فرع چیزی شونده و از چیزی مثل شاخ بیرون آینده۔

متصدع بکسر دال مهمله درد سر یابنده و این لفظ بجای متصدع بکسر دال که بمعنی درد سر دهنده است آوردن خطاست چنانچه بعضی در انشا نویسند که متصدع مستغنی شوم درین صورت متصدع باید نوشت۔

متسع بمعنی فراخ شونده۔

متدرع زره پوش۔

متضرع زاری کننده۔

متبوع پیروی کرده شده۔

متنوع بضم میم و فتح فوقانی و فتح نون و کسر واو مشدده گوناگون شونده از صراح۔

متشعشع بروزن متعرف بسیار ضعیف شونده چراکه باب تفعیل برای مبالغه نیز می آید یا برای تعدیه ورث۔

متکالف باهمدیگر مسطر شدن ضمن متخلل از منتخب۔

متصف بفتح صاد صفت کرده شده از کنز۔

متلف بالضم و لام مکسور یعنی تلف کننده و خراب و ضایع کننده۔

متحف بالضم و تشدید تای فوقانی مفتوح و کسر حای مهمله تحفه دهنده و بفتح حای مهمله تحفه کرده شده۔

متقشف بفتح عین مهمله و کسر و تشدید قاف اول متقی و پارسا۔

متضایف باهمدیگر نسبت دارنده۔

مترادف در پس یکدیگر سوار شونده و بمعنی اخ و پی نیز مستعمل میشود و دو سه لفظ که در معنی شریک باشند چنانچه قلب و جنان و فؤاد که هر سه بمعنی دل ست۔

متلهف بروزن متعرف افسوس

خورنده و اندوهگین از منتخب۔

متعنت سرزنش کننده و درشت خوئی نماینده۔

متمزق بکسر زای معجمه پاره شونده از منتخب و صراح۔

متطرق بروزن متفرق راه یابنده و راه پیدا کننده۔

متضایق باهم تنگی کننده۔

متدارک بضم میم و فتح عین مهمله و کسر رای مهمله مالنده گوش و گوشمال دهنده و جدا شونده و محو و مندرس کننده و حاجت روائی کننده و کامیاب شونده و کار زار کننده و انبوه شونده از صراح و منتخب۔

متکفل ضامن و متعهد از منتخب و کنز۔

متزلزل بفتح زای معجمه اول و کسر زای معجمه دوم لرزنده و جنبنده از کنز و منتخب

متخلل بکسر لام مشدد اول خلل اندازنده۔

متماثل بکسر ثای مثلثه مشابه و مانند یکدیگر شونده۔

متفاول فال گیرنده این لفظ را به واو نوشتن خطاست بجای واو همزه نوشتن و خواندن صحیح باشد باین شکل متفائل۔

متاهل صاحب اهل بیت و خداوند خانه و صاحب زن و فرزند۔

متمائل میل و خواهش کننده و در خم و چم شونده یا خود از تمایل بمعنی خمیدن۔

متداول بفتح واو از یکدیگر گرفته شده و دست بدست آینده و بنوبت گرفته شده۔

مترسل بروزن متحمل نامه فرستنده۔

متعالی بالضم بلند شونده در اصل متعالی بود اسم فاعل از تعالی که تا قصهٔ اوست از تفاعل در حالت رفعی ضمه بر یا ثقیل بود ساقط کردند بعده اجتماع ساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند و در آخر وقف کردند تنوین هم ساقط گردید متعال باقی ماند

متالم بکسر لام مشدد درد رسنده و دردناک از کنز

متلاطم بکسر طای مهمله بهمدیگر طپانچه زننده و بیکدیگر لطمه زننده و این لفظ اکثر در صفت دریاے شدید الموج واقع می شود از منتخب

مترجم بضم میم و سکون را مهمله و فتح جیم ترجمه کرده شده و از زبانی بزبانی دیگر بیان کرده شده و بکسر جیم ترجمه کننده

متنفس بکسر سین مهمله مشدده بمعنی آهسته نشنده کننده و کسی که هیچ آواز شش از دهن و بینی بیرون نیاید و بمعنی شگفته نیز مستعمل میشود از کنز

متراکم بکسر کاف برهم نشیننده و گرد آینده و کنایه از انبوه و انبوه کننده از کشف و منتخب و کنز

متبسم بکسر سین مهمله مشدده تبسم کننده و صاحب بسیار تبسم

متاهل بکسر لام مشدد داد خواه

متمیم بضم میم و تشدید تای فوقانی مفتوح و فتح سین مهمله فراخ کرده شده و انشائی تخصیص کرده شده از صراح

متحتم بالفتح حای مهمله و کسر تای فوقانی مشدد واجب و لازم از حتم بالفتح بمعنی استوار کردن از کنز و منتخب

متعلم بکسر لام مشدد تعلیم گیرنده یعنی تلمیذ و شاگرد از کشف

مترنم بکسر نون مشدد سرایندهٔ از منتخب

متیم بالضم میم و فتح تای فوقانی و فتح یای تحتانی مشدد و مشتاق و دردمند از لطائف

متمم بکسر میم مشدد اول تمام کننده و کامل کننده

متنعم بناز و نعمت گذران کننده

متدین بالفتح دال مهمله و کسر یای تحتانی مشدد بمعنی دیندار

متن بالفتح میم و سکون تای فوقانی بمعنی پشت و بمعنی استوار و جاے بلند و سخت و مجاز آنچه عبارت کتابے که شرح آن توان کرد بمعنی مذکوره بفتحتین خواندن خطا ست که متن بفتحتین در فارسی صیغهٔ نهی ست از تنیدن

متین بالفتح استوار و محکم و یکی از اسمای رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم

متهاون بالضم میم و کسر واو سستی کننده و در منتخب بمعنی خوار و حقیر داشته شده

متحصن بکسر صاد مهمله مشدده پناه گیرنده بحصار و قلعه

متالهین بالضم میم و فتح فوقانی و فتح همزه و تشدید لام مکسور و کسر یا بمعنی پرستش حق کنندگان و عبادت کنندگان حق تعالی و حکمای صاحب اسلام

متن بالضم و فتح تای فوقانی مفتوح استوار

و محکم از شرح نصاب و منتخب

متباین بکسر همزه از هم جدا شونده

متکون بکسر واو مشدده هست شونده و موجود شونده

متلون بکسر واو مشدد رنگ برنگ شونده

متمکن بکسر کاف مشدد مکان گیرنده و جاگیرنده و باصطلاح اسمی که در آخر آن اعرابها مختلف پیدا آید باختلاف عوامل

متکلمین صاحبان علم کلام و علم کلام علمیست که در آن مقدمات علم منقول را بدلائل عقلی ثابت کنند و عقائد بابوالد عقلیه موجه سازند

متنبه بالفتح نون و بای موحده مشدد مکسور و بای ملفوظ خبردار و آگاه

متداول بواو مفتوح از یکدیگر بنوبت بنوبت گرفته شده و دست بدست گردانیده شده

متقن بالضم و قاف مفتوح بمعنی استوار و محکم

متنوع گوناگون شونده و نوع نوع شونده و اقسام اقسام شونده

متخیله خیال کرده شده و محل خیال کردن دماغ باشد و بکسر یای تحتانی قوتیست در دماغ که ترکیب بعضی صور بعضی معنی می کند و گاهی چیزها را ... نادیده ... است یا در وغ ... نقش می نماید

متاجره باهم تجارت کردن

متجبره بالفتح جیم و کسر بای موحده فرقهٔ ظالمان و جماعت ظلم کنندگان

متضاده بدال مشدد مفتوح باهم ضد کننده

متناهیه بپایان چیزی رسنده و بمنتهای چیزی رسنده

متتالیه بدو تای فوقانی مفتوح بمعنی پیاپی در پیاپی آینده و پس یکدیگر رونده ماخوذ از تلو بفتحتین و تشدید واو بمعنی در پیاپی کسی رفتن از منتخب

متدارک دریابنده چیزے را که از دست رفته باشد

متد بالفتح اول و ثانی بمعنی برمه که بدان چوب را بدان سوراخ کنند

متعذر چیز خوردنی و نوشیدنی ناخوشگوار و عقوبت و عذاب کننده

متکی بالضم میم و تای مشدد و کاف مفتوح و مکسور تکیه کننده

متناهی بپایان رسنده و بنهایت رسنده

متولی برسرکار باشنده و دوست دارنده از منتخب

متمنی آرزومند و بفتح نون مشدد آرزو کرده شده

متعدی تجاوز کننده از حد خود و باصطلاح علم صرف و نحو فعلی را گویند که معنی آن فعل از فاعل تجاوز کرده تعلق گیرد بمفعول و ضد آن لازم است که معنی آن فقط از فاعل تمام شود و بمفعول نخواهد

متمشی بکسر شین معجمه جاری و روان شونده از منتخب

متواری بالضم میم و فتح تای فوقانی و کسر را مهمله پوشیده شونده و پنهان شونده

از کشف و آنوری بسکون دوم نیست و این سکون نوعی از تفریس است.

متوازی بکسر زای معجمه با هم برابر شونده از منتخب.

متساوی با هم برابر شونده.

متصدی پیش آینده از تصدی که بمعنی پیش آمدن ست از منتخب و صراح و از پیش آینده درینجا مراد از پیشکار ست.

متشاوی بفتح سوم و ذال معجمه مشدد مکسور اینها با همه و آزرده شونده.

متعالی بلند شونده اسم فاعل از تعالی که بکسر لام ست باب تفاعل از ناقص ماخوذ از علو.

متوالی پیاپی شونده و پی در پی آینده.

متلالی بضم میم و فتح تای فوقانی درخشنده و تابان اسم فاعل از تلالو که بر وزن تفعلل ست رباعی مزید ماخوذ از لولو که بمعنی مروارید ست و این قسم اشتقاق از جامد در کلام عرب مستعمل ست چنانچه دعرق بمعنی رسید در عراق ماخوذ از عراق که جا ست.

متلقی بکسر قاف مشدد ملاقات کننده و بفتح قاف مشدد و بمعنی ملاقات کرده شده.

متجلی بفتح جیم و کسر لام مشدد روشن و آشکارا.

متحلی بفتح حای حطی و کسر لام مشدد زیور پوشنده و آراسته شونده.

متمرقی بکسر قاف مشدد افزون شونده.

متراقی بقاف افسون خوان.

متلاشی بکسر شین معجمه پریشان و خراب و معدوم در بین صورت ماخوذ ست از لاشئ و این قسم اشتقاق از مرکبات بسیار آمده و آنچه که در مردم متلاشی بمعنی تلاش و تلاشی کننده مشهور ست محض غلط چراکه تلاش لفظ ترکیست و از الفاظ ترکی و فارسی بطور عربی اشتقاق کردن خطاست اگرچه بنده بعضی فارسیان کرده اما النادر کالمعدوم.

متماوی بضم میم و فتح فوقانی و کسر واو بمعنی دراز.

متعالی فریاد خواه که زبان زد بعضی مردم می‌شود محض غلط چراکه این را از ثلاثی مزید ناقص میدانند و حال آنکه مصدر که بمعنی است جوف ست صحیح بجای آن مستغاثی ست بمعنی داد خواه بدو وجه یکی آنکه مستغاث صیغهٔ اسم مفعول ست بمعنی کسیکه از وی دادرسی خواهند چنانکه مستعان و یای تحتانی در آخر یای نسبت یعنی منسوب بمستغاث آنچه دادخواه باشد و دیگر آنکه مستغاث صیغهٔ مصدر میمی نیز می‌تواند شد چراکه مصدر میمی بر وزن صیغهٔ اسم مفعول و ظرف نیز آید و یای تحتانی برای نسبت یعنی منسوب باستغاثه.

متکلی [illegible]

بچه و دیا اسم فاعل از تحلی که از مفعول ست مجرور منقوص بالکسره که ناقص و اسست بمعنی مهره مشتری از صراح.

فصل میم با ثای مثلثه

مثنی بالضم و ثای مثلثه مفتوح و نون مشدد دو بار کرده شده و دوم گردانیده شده از منتخب و کنز.

مثوی بالفتح و در آخر الف مقصوره بصورت یا جای آرام و قرار از کشف و کنز و منتخب.

مثقب بالکسر و قاف مفتوح و بای موحده آنچه بدان در چیزی سوراخ کنند بهندی برما گویند این صیغهٔ اسم آلت است از ثقب که بالفتح ست بمعنی سوراخ کردن از منتخب.

مثالب بکسر لام و بای موحده عیبها و زبونیها از منتخب.

مثیب بضم اول و کسر ثالث پاداش دهنده و باعتدال مزاج باز آینده از منتخب.

مثابه بالفتح اول و در آخر بای موحده جای باز آمدن و جای انبوه آمدن جا و انبوه آمدن مردمان و بالضم راهی که در کوه باشد و بمعنی جزا و پاداش و ثواب داده شده از لطائف و منتخب.

مثبت بضم اول و سکون ثای مثلثه و فتح بای موحده نوشته شده و ثابت کرده شده و بفتح ثای مثلثه و بای موحده مشدد و مفتوح بمعنی قرار داشته شده از منتخب.

مثمر بفتح میم و ضم ثای مثلثه [illegible]

مثوبت [illegible] و این جمع مثوبت بمعنی ثواب داده شده و ثواب بمعنی مزد و پاداشت ست در آخرت در کشف و غیر آن.

مثلث سه کرده شده و سه تا و سه گوشه و نام خوشبوی که از دواهای آنرا سه گوشه میسازند و بعضی گویند که آن خوشبوی مثلث از آن گویند که از مشک و صندل و کافور ترکیب سازند و نوعی از شراب که بعد صاف کردن سوم حصه خود مانده باشد و آنرا الفارسی سیکی نامند چه در اصل سه یکی بوده و باصطلاح فقها نوعی از شراب و آن شیرهٔ انگور باشد که دو ثلث آن بجوشیدن بسوزد و ثلث باند مناقع آن قریب بآن گرمست و باصطلاح اهل لغت بمعنی لفظی که برای یک معنی حرف اول آنرا بهر سه حرکت که فتح و ضم و کسره است خواندن صحیح باشد و گاهی گاهی از حرکات سه گانه باشد چنانکه لفظ مهر و ماه که بهر کیت حرف اول ایرد شکل و باغ انسان نیز مثلث ست چنانکه شکلش در فصل حای مهمله مع الواو مرقوم شد و مثلث نام شکلی ست از اشکال علم تعویذات سه در سه که نه خانه دارد و آن نسبت مربع موثرتر باشد و قرعی از نصارے که بسه خدا قائل اند و نوعے از جلوس و نام شکلی ست که سه گوشه از اشکال علم هندسه از مدار و تحفه المومنین و برهان و دیگر کتب لغت.

مثلث الرشته بفتح میم و کسر لام [illegible] کاسه که از ساخته باشد از سامان مطربان.

مثمر بالضم و سکون ثای مثلثه و کسر میم میوه دار شده و میوه آورنده.

مثمر دانطیس بالفتح [illegible] مفتوح و کسر دال مهمله و یای [illegible] و طای حطی

و واو معروف و سین مهمله بزبان یونانی دوای است مجرب و این مخفف مثرودیطوس است.

مثرودطاس بالفتح و حرف چهارم دال مهمله مراد از طاس کلان که در ان عربان ثرید میخورند و ثرید پارهای نان در شوربا تر کرده شده را گویند.

مثلث تساوی الاضلاع شکلے ست که گزشته از اشکال علم هندسه که بر خطوط مستقیم آن برابر باشد مثالش بر حاشیه نوشته میشود و نیز مثلث متساوی الساقین و مثلث مختلف الاضلاع نیز بر حاشیه نوشته میشود.

مثلثات الافلاک مراد از بروج افلاک ست چراکه منجمله دوازده بروج سه برج آتشی اند حمل اسد قوس و سه برج بادی جوزا میزان دلو و سه برج خاکی ثور سنبله جدی و سه برج آبی سرطان عقرب حوت.

مثقال بالکسر نام وزنی ست که چهار و نیم ماشه باشد از کشف و قرابادین محمد شریف خان شاهجهان آبادی اگرچه درین اختلاف بسیار کرده اند مگر قوی همین ست.

مثیل بکسر تین و یای مجهول امالهٔ مثال.

مثال بکسر اول شبیه و نظیر و تصویر و حکمنامهٔ قاضی و بمعنی مانند و فرمان پادشاهے و پروانه و مطلق حکم و عالم مثال عالمی ست فروتر از عالم ارواح و آنچه درین عالم ظاهر نیست مثل آن در عالم مثال ست و خواب که می بینند آنرا صور عالم مثالی

گویند از چراغ هدایت و کشف.

مثل بالکسر بمعنے مانند و بفتحتین مانند و صفت حال و داستان و قصه که مشهور شده باشد و قصه و حکایتی که برای ایضاح مطالب آرند از منتخب و در شرح مثنوی نوشته که مثل بالکسر مساوی در جمیع صفات را گویند و مثال را مساوات در جمیع صفات شرط نیست.

مثمن بضم میم و فتح تای مثلثه و تشدید میم مفتوح هشت پهلو و هشت کرده شده و گاهے کنایه باشد از بهشت زیراکه بهشت نیز هشت اند.

مثلث نشان دیگران را باد بپیش خود نشاننده ای دزانو نشاننده و ظاهر ست که در حالت دزانو نشستن تشکل مثلث ظاهر میشود.

مثلث آتشین کنایه از حمل و اسد و قوس.

مثابت و مثابه بفتح اول و حرف چهارم بای موحده این لفظ برای تشبیه آید بمعنے مانند از کشف و این لفظ در حقیقت اسم ظرف ست مشتق از ثوب ثوبان که بمعنے بازگشت باشد مثل منزل که از نزول ست پس تجرید کرده بمعنی مطلق جای باشد و بمعنی حد و مرتبه مستعمل میشود.

مثاله بکسر میم فرمان پادشاهی و منشور.

مثانه بفتح کیسهٔ بول که در شکم میباشد.

مثله بضم میم و فتح لام گوش و بینی بریدن و عقوبت کردن از منتخب و صراح لیکن این

مصدر بمعنی اسم مفعول مستعمل میشود چنانکه خلق بمعنی مخلوق و در بعضے کتب بمعنے اعضا بریده شده و پوست برکنده و موے تن برکنده نوشته اند.

مثوبه بفتح میم و ضم ثای مثلثه و چهارم بای موحده جزاے نیکی و اجر عبادت در آخرت از صراح.

مثانی بفتح و تا بالای و بمعنی سورهٔ فاتحه از ان که دوباره خوانده میشود در دو رکعت و بمعنی تمام قرآن مجید بسبب اقتران آیت رحمت و آیت عذاب از صراح و بعضے از محققان نوشته که مثانی جمع مثنی است که بفتح میم و سکون ثای و فتح نون باشد معدول اثنان اثنان یعنی دو دو یا آنکه مثانی جمع مثنی باشد که بضم میم و فتح ثانی و تشدید نون مفتوح باشد بمعنے تثنیه کرده شده.

مثنوی منسوب بمثنی که بفتح میم و سکون ثای مثلثه و فتح نون و الف مقصوره اسمی ست معدول از اثنین اثنین که ترجمه آن بفارسے دو دو باشد الف مقصوره مطابق قاعده در حالت الحاق یای نسبت بواو بدل کردند چون در ابیات مثنوی در هر بیت دو قافیه علیحده باشد لهذا ابیات مختلف القوافی را مثنوی نام کردند.

مثلث بادی عبارت از جوزا و میزان و دلو.

مثلث خاکی عبارت از ثور و سنبله و جدی.

مثلث آبی عبارت از سرطان

و عقرب و حوت.

فصل میم مع جیم

مچلکا لفظ ترکی ست بمعنی عهدنامهٔ مجرمان.

مجرا بالضم روان کردن و جای روان کردن و روان کرده شده و بالفتح جاے روان شدن و جای جاری شدن و نام حرکت روی از منتخب و کشف و شمس العلوم و برسم الخط عربی در آخر این لفظ الف مقصوره بصورت یا ست و باصطلاح بعضے متاخرین هندوستان ملاقات امرا و سلام و تسلیمات را گویند.

مجتبی بالضم و در آخر الف مقصوره بصورت یا برگزیده شده از منتخب و کنز.

مجسطی کشا کسیکه حل مسائل کتاب مجسطے نماید از برهان.

مجاز بالضم مخفف مجازات یعنی یکدیگری را جزا دادن و بدل دادن و این تصرف فارسیان ست چنانکه داشتا و مدارات را مواسا و مدارا گویند از خیابان.

مجزا بضم میم و فتح جیم و تشدید زاے معجمه پاره پاره کرده شده و جزو جزو علیحده کرده شده.

مجاذیب بالفتح کشیده شدگان و ربوده شدگان و این جمع مجذوب ست از منتخب.

مجیب بالضم جواب دهنده و قبول کننده از منتخب.

مجاب بالضم جواب داده شده

مثال تساوی الاضلاع و نیز شکل متساوی الساقین و مختلف الاضلاع لهذا مهمت عبارت بر حاشیهٔ صفحهٔ هذا تحریر ست ملاحظه فرمایند ۱۲

و قبول کرده شده از منتخب.
مجتنب بالضم و نون مکسور از چیزی دوری کننده از کنز.
مجردات عبارت از عقول عشره و نزد بعضی ارواح و ملائک.
مجملات آیاتی که معنی آن محتاج بتفصیل باشد.
مجهورات نزد قاریان از جمله حروف تهجی نوزده حرفست سوای ده حروف مهموسه.
مجانبت بضم اول و فتح نون دور شدن از چیزی و دور شدن از کاری یکسو شدن از منتخب.
مجاعت بفتح و عین مهمله و فوقانی گرسنگی از منتخب.
مجاملت نکوئی کردن از منتخب.
مجانست بفتح نون بجنس هم بودن.
مجاورت بضم میم و فتح واو قرب و همسایگی.
مجیئت بفتح میم و کسر جیم و تشدید تحتانی و بعده فوقانی بمعنی آمدن.
مجالست بضم میم و فتح لام همنشینی.
مجابات بضم میم تنها جواب داده شده.
مجازات بضم پاداش دادن جزا دادن در نیکی و بدی از کنز و منتخب و کشف.
مجتثت بضم میم و سکون جیم و فتح تای فوقانی و تشدید ثای مثلثه بمعنی از بیخ بر کنده شده و نام بحریست از نوزده بحور شعر زیراکه اجتثاث از بیخ بر کندن ست چون مسدس این بحر که مستفعلن فاعلاتن ست از بحر خفیف بر کنده گرفته اند زیراکه در ارکان این هر دو بحر اختلاف همین ست که درین بحر مستفعلن مقدم ست بر دو فاعلاتن و در خفیف در میان ست و از زحافات این بحر وزن اکثر آید مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلات.
مج بالفتح و تشدید جیم باشش که غلاف و بروست از منتخب و در رساله معربات نوشته که
مج بالضم و تشدید جیم معرب منگ که بهندی یعنی ماش ... ست.
مجنح پر فشان مفرح صاحب جناح یعنی صاحب بازو.
مجتهد بالضم جهد کننده و اجتهاد کننده در راه صواب پیدا کننده.
مجید بزرگوار و گرامی از صراح.
مجمّد بضم میم و تشدید میم مفتوح چیز رقیق که از سردی بسته شده باشد از لطائف.
مجهود استطاعت و قدرت کرده شده و کوشش کرده شده.
مجعّد بضم میم و فتح جیم و تشدید عین مفتوح موی مرغول.
مجدّد بکسر دال مهمله مشدد اول از سر نو کننده و بفتح دال از سر نو پیدا کرده شده از منتخب.
مجدود صاحب بخت و روزی و نام حکیم سنائی از منتخب.
مجاهد بکافران کارزار کننده و کوشش کننده.
مجد بفتح اول و سکون ثانی بزرگی و بزرگوار شدن.
مجدّ بالضم میم و کسر جیم و تشدید دال کوشش کنندگان در کارها از منتخب و صراح.
مجرد تنها و تارک دنیا و مجرد ... و باصطلاح حکما چیزی از ممکنات که منزه از ماده بود چون عقول و نفوس که اهل شرع ملائک و ارواح خوانند.
مجمر بالکسر و میم دوم مفتوح آنچه دران عود سوزند و نگال افروزند از کشف و بهار عجم و مؤید و مدار و قاموس و صراح و اصل اللغات و منتخب بالکسر و بالضم نام شکل سیزدهم از پانزده اشکال جنوبی کواکبش هفت ست.
مجیر بضم اول و کسر جیم یعنی دستگیر و پناه دهنده از لطائف.
مجدر بروزن منور آنکه آبله دار آبله داشته باشد مجازا یعنی منقش این صیغه اسم مفعول ست از تجدیر یا ماخوذ از جدر بفتحتین که بمعنی نشان گزیدن شتر که بر گردن شتر و خر باشد کذا فی المنتخب و صراح.
مجذور در حرف ثالث ذال معجمه مضموم در اصطلاح حساب عددی که از ضرب حاصل آید مثلا دو را در دو ضرب کرده چهار حاصل شد این چهار مجذور میگویند از مدار و منتخب.
مجاور بکسر واو همسایگی کننده.
مجبور بجبر از شکستگی بسته شده و بزور بر کاری داشته شده از منتخب.
مجتاز بالضم و تای فوقانی و زای معجمه گذاشته شده و تجاوز کننده از منتخب.
مجاز بالفتح راه و جای گذشتن و ضد حقیقت و بمعنی گذر کردن غیر معنی حقیقی و نزد اهل معانی لفظی ست مستعمل سوی موضوع حقیقی آن متروک کننده باشد باعتبار علاقه ... و غیر موضوع له ... تحقق باشد چنانچه خر در اصل یعنی حیوان ناطق ست مجازا بعلاقه مشابهت حماقت باشد بر مرد احمق اطلاق کنند و علاقه ظرفیت چنانچه خوان خواستند یعنی طعام خواستند و علاقه سببیت چنانچه اطلاق شمس بر ضوء و اطلاق کل بر جزو مثلا انامل را اصابع گفتن چنانچه یجعلون اصابعهم فی آذانهم و اطلاق جزو بر کل مثلا تمام سوره فاتحه را الحمد گفتن و اطلاق آلا شیئی بر آن شیئی مثلا حرو و خط را قلم گفتن و کلام را زبان و تسمیه الشیئی باسم ما یؤول الیه مثل شیره انگور را شراب گفتن کقوله تعالی انی ارانی اعصر خمرا و تسمیه الشیئی باسم ما کان چنانچه یتیم گفتن کسی را بعد بلوغ و تسمیه الشیئی باسم مادته چنانچه تیغ را آهن گفتن و علی هذا القیاس چون بیان اقسام مجاز خالی از تطویل و تکلف نبود برای مثال آن همین قدر بسنده نمود.
مجوّز بتشدید واو مکسوره روا دارنده کاری و بفتح واو تجویز کرده شده و روا داشته شده از منتخب وغیره.
مجاهر بزای معجمه ساختگی کننده و مباهات نماینده.
مجسّ بفتحتین و تشدید سین مهمله جای دست نهادن طبیب بر نبض بیمار از منتخب در صراح بکسر میم و فتح جیم.
مجلس بکسر لام جای نشستن و بفتح لام نشستن از منتخب.
مجالس بالفتح میم و کسر لام جمع مجلس.

مجلس نویس حضور نویس یعنی واقعه نویس در بار بادشاهی۔

مجوس قوم آتش پرست که از تابعان زردشت اند از برهان و منتخب بپرستندگان ماه و آفتاب و آتش مجوسی احد آنهم در قاموس رساله سروبات نوشته که مجوس معرب منجگوش یعنی صغیر الاذن چون واضع دین مجوس مرد خرد گوش بود لهذا چنین گفتند۔

مجصص گچ کرده شده از لطائف۔

مجامع بفتح میم اول و کسر میم ثانی جاهای جمع شدن۔

مجداف بالکسر چوبی پهن سه پهلو که بر پهلوی کشتی می بندند و کشتی را بآن میرانند بهندی آنرا پاتر گویند از منتخب و شرح نصاب۔

مجوف بروزن مشرف بمعنی چیزی که مجوف کرده شده باشد و از اندرون خالی باشد۔

مجنحه بضم میم و فتح جیم و حا اول مشدد و کسور؛ شکست کننده از کنز۔

مجهول نادانسته شده و نوعی از فعل که فاعل آن معلوم نباشد۔

مجال بفتح جای جولان کردن و میدان باشد و مصدر میمی بمعنی جولان و مجازاً بمعنی قدرت و طاقت مستعمل از کشف و منتخب۔

مجمل بفتح میم دوم فراهم آورده و درهم کرده و آنچه که معنی آن محتاج به تفصیل باشد از منتخب۔

مجهول حرف سوم بای موحده مضموم

آفریده شده و طبعی و جبلت کرده شده از منتخب۔

مجذوم کسیکه آنرا بیماری جذام باشد و آن علتی ست که خون فاسد شده اعضاء صغار میریزند۔

مجزوم مقطوع و بریده شده و بمعنی یقین کرده شده۔

مجان بالفتح و تشدید جیم مفت و بی ارزه و رایگان از منتخب و شرح نصاب۔

مجون بضمتین بیباکی کردن و شوخی و هزل از منتخب۔

مجن بکسر میم و فتح جیم و تشدید نون سپر که پناه زخم تیغ و تیرست از شرح۔

مجنون جنون زده و دیوانه و لقب قیس که عاشق لیلی بود از منتخب۔

مجانین بفتح دیوانگان و این جمع مجنون ست۔

مجمع البحرین جائی که دران دو دریا جمع شده باشند و نام مقامی که موسی و خضر علیهما السلام دران ملاقات کرده اند و آن جائیست که آنجا دریای روم و دریای فارس جمع شده اند۔

مجزو بزای معجمه بحر مسدسی ست که در اصل وضع مثمن باشد آنرا مجزو گویند باعتبار دور کردن جزوی از آن۔

مجاهده رنج و مشقت و کوشش و با کافران جنگ کردن از منتخب۔

مجمعه بضم میم و فتح جیم و نون مشدد مفتوح جمع کرده شده و جائی جمع شدن

از تجنید که بمعنی لشکر جمع کردن ست از منتخب مدار و مجازاً بمعنی پامال چراکه جای جمع شدن لشکر را پامالی ضرورست۔

مجمع علیه بضم میم اول و فتح میم دوم اجماع کرده شده بران یعنی متفق علیه۔

مجنه بکسر میم و فتح جیم و تشدید نون مفتوحه نام بازاری قریب بمکه معظمه از شرح نصاب۔

مجاوبه بضم میم و فتح واو کسی را جواب دادن از منتخب و کنز۔

مجره بکسر میم و فتح جیم و رای مشدده مفتوح کهکشان و آن خط سفیدیست که بشب در آسمان دیده میشود از منتخب۔

مجسطی بکسر میم و فتح جیم و سکون سین مهمله و کسر طای مهمله نام کتابیست در علم ریاضی مشتمل بر دلائل و اصول اشکال علم هندسه موجد آن بطلیموس ست و اصل نام علمی ست که هیئت افلاک و زمین و مقادیر حرکات و کمیت ابعاد و اجرام و بزبان یونانی بمعنی ترتیب ست زیرا که این علم پیش از بطلیموس برین ترتیب نبود و بعضی نوشته که از حکیم اقلیدس ست بالفعل که مجسطی موجود است ترجمه آن ست که نصیر الدین طوسی تحریر کرده۔

مجلی بضم میم و فتح جیم و تشدید لام مکسور روشن کننده و نام اسپ اول که از همه اسپان سبق پیشتر باشد و رسم سواران عرب چنان بود که در میدان مسابقه آمده گروها بسته بجهت امتحان همه اسپان را برابر استاده کرده یکبارگی

سهم قی تاختند هر اسپی که از همه اسپان پیش شود آنرا مجلی گویند و هر که عقب او باشد آنرا مصلی نامند از تصلیه که بمعنی سرین گرفتن ست و نمازی را که مصلی گویند از ان جهت ست که در سجود سرین بر میدارد و چون اسپ دوم سر خود را در سرین اسپ اول نهاده مصلی گویند و هر که پس از مصلی باشد آنرا مسلی خوانند و از بین ترتیب چهارم را تالی و پنجم را مرتاح بالکسر و علی هذا القیاس تا ده دوازده را نام ست و باقی را نیست چنانچه دوازدهم را که از همه پس باشد آنرا فسکل نامند و تا سکیت که اسپ دهم باشد حمایل پشت متفق اند و در صحت فا شمور و فسکل که یازدهم و دوازدهم باشد شک کرده اند از شرح نصاب

و بضم میم و فتح جیم و لام مشدد مفتوح جلا داده شده و روشن و آشکارا کرده شده و بفتح میم و سکون جیم و فتح لام صیغه اسم ظرف بمعنی جای زدودن و روشن و آشکارا کردن۔

مجازی بالفتح منسوب بمجاز یعنی غیر حقیقی و بضم میم جزا دهنده و پاداش دهنده از کشف۔

مجالی بفتح میم و کسر لام جمع مجلی ست که بفتح میم و فتح لام صیغه اسم ظرف ست بمعنی جای جلا که آئینه باشد پس مجالی بمعنی آئینه ها ست و بمعنی جاها جلوه۔

مجاری بفتح میم و رای مکسور جاهای

۴۵۴

جاری شدن چیزی و راهنما شدن و جدا شدن چیزی۔

مجی بفتح میم و کسر جیم بمعنی آمدن از شرح نصاب۔

فصل میم مع حای حطی

محابا بضم اول در اصل محابات ست که فارسیان بحذف تا استعمال کنند بمعنی فروگذاشتن و روت اعانت و صلح و نگاهداشت محافا از منتخب و مزیل و کشف و مدار۔

محاکا بضم میم مخفف محاکات که بمعنی باهم سخن گفتن ست از منتخب۔

محاذی بالکسر و ذال معجمه مفتوح آلتی که بدان چرم و وزان چرم را قطع کنند بهندی رانپی گویند از شرح نصاب۔

محلی بضم میم و فتح حای حطی و فتح لام مشدد آراسته شده و زیور داده شده و شیرین کرده شده و مجاز آ بمعنی چهره آید از منتخب و مدار و کنز۔

محیا بضم اول و فتح حای حطی و تشدید یای تحتانی بمعنی چهره انسان و غیر آن و در آخر این لفظ الف مقصوره بصورت یا هم می نویسند۔

محمد بن یحیی امام محمد غزالی رحمة الله علیه۔

محب بضم میم و کسر حای حطی دوست دارنده۔

محراب بالکسر خانه و صدر مجلس و طاق درون مسجد که بطرف قبله باشد چون طاق مذکور آلت حرب شیطان ست لهذا محراب نام کردند۔

محسوب شمار آورده شده۔

محلب بالکسر و لام مفتوح و بای موحده ظرفی باشد که شیر بدان دوشند و نیز نام درختیست خوشبودار که تخم آن را محلب گویند از منتخب و لطائف و برهان۔

محتسب منع کننده از چیزهای که در شرع ممنوع باشد و شمار آورنده از منتخب۔

محتجب بضم میم و کسر جیم در پرده شونده و پوشیده و پنهان شونده۔

محمدت بفتح میم و سکون حا و کسر میم ثانی و فتح دال ستایش از منتخب و صراح۔

محاسنات بضم میم و فتح سین حطی جمع محسن آنچه نیک و آراسته شده باشد و بمعنی نکوئیها مستعمل۔

محاسبات باهم یاد برداشتن۔

محتجبات بالضم و جیم مکسور و بای موحده زنان پرده نشین۔

محاربات بالفتح با رحم جنگها و کارزارها۔

محاکمات بالضم پیش حاکم که کرشتن رفع نمودن خصومات ست۔

محکمات بضم و کاف مفتوح آیات ظاهر المعنی یعنی آیاتی که معانی آن صریح باشد بر یک وجه۔

محاکات بضم میم با هم حکایت کردن از منتخب۔

محجت بالفتح میج ست آنچه بضم میم است غلط چه مصدر میمی از ثلاثی مجرد بضم اول مستعمل نشده از تحقیقات ست میرزا ابو النصر احمد آبادی۔

محاوات بضم اول برابر بودن ...

مقابله و روبرو شدن و برابر هم شدن چیزی بچیزی دیگر از منتخب۔

محیات بضم میم و فتح حا و تشدید یا جماعت زنده کرده شده۔

محاضرات بضم میم و فتح ضاد معجمه معلومات و یادداشته شده یا سخنهای موافق حال و حکایات سلف مناسب مقام یعنی علم تواریخ و بمعنی حاضر شدنها نیز آمده۔

محاورت بالضم پاسخ دادن۔

محاورات جمع آنها۔

محمول بالمواطات یا صد اصطلاح منطق محمول بودن از شیئی بلا واسطه کلمه دیگر یعنی بدون ترکیب کلمه دیگر چنانچه ضارب و زید ضارب دیگر محمول بالاشتقاق باشد و این محمول ست بواسطه کلمه دیگر چنانچه لفظ مال در زید ذو مال که محمول است بواسطه ذو۔

محاباة بضم از کسی دفع کردن چیزی را و نگاه داشتن از حرام۔

محاولت طلب کردن و خواستن۔

محدث بضم میم و سکون حای حطی و کسر دال و ثای مثلثه نو پیدا کننده و بفتح دال نو پیدا کرده شده و بدعت و نو گردیده و بضم میم و فتح حا و تشدید دال مکسور دانند علم حدیث و اخبار نبوی صلی الله علیه و آله وسلم۔

محلوج بالفتح پنبه حرم جیم عربی پنبه از دانه پاک کرده شده۔

محض بضم میم و تشدید حا خط زده ...

تخم مرغ از کنز۔

محامد بفتح میم اول و کسر میم دوم ستایشها و خصلتهای نیک این جمع محمدت ست۔

محمود حمد کرده شده و نام پادشاهی است و نام فیلی ست از فیلان ابرهه که بجهت هدم کعبه آورده بود و نام شخصی که از مشاهیر سپهگان ایران بود در عهد اکبر بهند آمده از منتخب و مصطلحات۔

محمد صلی الله علیه و آله وسلم بن عبد الله ابن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف ابن قصی بن کلاب بن مره بن کعب بن لوی بن غالب بن فهر بن مالک ابن نضر بن کنانه بن خزیمه بن مدرکه ابن الیاس بن مضر بن نزار بن معد ابن عدنان تا اینجا بالاجماع ست و بعده مختلف فیه و النضر هو ابو قریش فی قول مطلب بضم میم و طای مشدد و مناف بفتح میم قصی بضم و تصغیر کلاب بکسره مره بضم و تشدید رای تصغیر فهر بالکسر نضر بفتحتین خزیمه صیغه تصغیر مضر بضم میم و فتح جیم نزار بکسر معد بالکسر از کرمانی شرح صحیح بخاری و بمعنی لفظا محمد بسیار ستوده شده از منتخب۔

محور بالکسر و واو مفتوح صیغه اسم آله از حور بالفتح که بمعنی گردیدن ست بمعنی چرخ که چرخ و دولاب بدان گردد و با صطلاح هیئت خطی ست موهوم که یک سر آن بقطب شمالی و یک سر آن بقطب جنوبی پیوسته ست از کشف و منتخب۔

محیر بضم میم و فتح حا و تشدید تحتانی مکسور نام پردهٔ موسیقی موافق لوڈی هند از مدار رغیرآن و بعضی گویند که پردهٔ نسائی است
محل نظر بمقام فکر و کنایه از جای اعتراض
محتکر بالضم و کاف عربی یکسر غله فروش که بنیت گرانی غله را نگاه دارد۔
محرور گرم مزاج و لاغر از منتخب
محشور حشر کرده شده یعنی روز قیامت برانگیخته شده۔
محضر بالفتح و ضاد معجمه سفتی سجل قاضی و مضمون حاضر شدن و جای حاضر آمدن و وقت حاضر آمدن و نیک محضر کسیکه غائب را بنیکی یاد کند۔
محرر بضم میم و کسر را نماینویسنده و آزاد کننده و بفتح رای اول نوشته شده و آزاد کرده شده از منتخب۔
محشر بالفتح و شین معجمه مکسور مطلق جای گرد آمدن مردم و روز قیامت و این لفظ بفتح شین نیز آمده از صراح و قاموس و منتخب و ترجمهٔ مقامات حریری۔
محذور بضم ذال معجمه آنچه از ان ترسیده شود از منتخب۔
محظور بظای معجمه حرام کرده شده و منع کرده شده از منتخب۔
محترز بالضم و رای مکسور احتراز کننده یعنی پرهیز کننده و خویش را نگاهدارنده از لطائف۔
محبس بالفتح و سکون حای حطی و کسر موحده و سین مهمله جای حبس و زندان۔

محسوس دانسته و دریافت شده یکی از حواس خمسه یعنی آشکارا از منتخب و لطائف
محروس نگاهداشته شده
محشوش بالفتح و هر دو شین معجمه سوخته شده و آلوده شده و مکروه ماخوذ از حش بالفتح و تشدید که بمعنی افروختن آتش و چسپانیدن است تیر و بر او و قضا است ببینا که در صراح قاموس منتخب
محیص بروزن فعیل و بصاد مهمله گردیدن از چیزی و رستگاری یافتن و خلاص گردانیدن از لطائف۔
محرص بضم میم و فتح حای مهمله و کسر را مشدد و صاد مهمله در حرص آرا اندازنده و بفتح رای در حرص واز انداخته شده۔
محرض بضم میم و فتح حا و کسر را مشدد و ضاد معجمه در غلا ننده و کسی را بر جنگ انگیزنده و بفتح را در غلانیده شده و بر جنگ انگیخته شده۔
محیض بروزن فعیل و بضاد معجمه حالت حیض از لطائف۔
محض بالفتح و ضاد معجمه شیر خالص و هر چیز خالص از منتخب
محیط در گیرنده و احاطه کننده و دریا شور که تمام زمین را احاطه کرده است و نام کتابی از امام محمد در فقه از منتخب۔
محظوظ بهره مند و بخت ور از منتخب۔
محظ بالضم بهره یاب و مجاز آسایش و سرور۔
محفوف در واگرد و گرفته شده از منتخب

محذوف بریده شده و اسپ دم بریده از منتخب و مدار و باصطلاح عروض رکنی که از آخر آن سبب خفیف که دو حرف باشد انداخته باشد چون از مفاعیلن رکن بیندازند مفاعی بماند فعولن بجای آن نهند
محرف بضم میم و فتح حا و تشدید رای مهمله مفتوح برگردانیده شده از راستی یعنی کج و بکسر را برگرداننده از راستی یعنی کج کننده۔
محترف بالضم و رای مهمله مکسور پیشه ور
محترق بالضم و فتح تا و کسر را مهمله سوخته شونده و سوخته از منتخب۔
محقق بضم میم و فتح حای مهمله و قاف اول مشدد مکسور تحقیق کننده و آنکه سخن را بدلیل ثابت کند و محقق آنکه دلیل بدلیل ثابت کند و باصطلاح صوفیه کسیکه برو حقیقت اشیا کما ینبغی منکشف گشته باشد و این معنی کسی میسر است که از مجاهدات گذشته بمرتبهٔ کشف الهی رسیده باشد و بعین العیان مشاهده نموده باشد که حقیقت همه اشیا حق است بغیر از وجود واحد مطلق موجودی دیگر نیست وجود اشیای دیگر بجز اضافت بیش نیست از لطائف و در صورتیکه قاف اول را مشدد مفتوح خوانند یعنی آنچیز که تحقیق شده باشد و نام خطی از شش خط که ابن مقله آنرا وضع کرده است۔
محقوق راست و درست کرده شده از لطائف۔
محق بفتح میم و سکون حا باطل کردن

و پاک کردن کاهیدن و کاهانیدن و سوختن گرما چیزی را و بضم میم و کسر حا آنکه حق بجانب او باشد از منتخب و لطائف و بمعنی امر معقول
محاق بضم و بکسر و بفتح هرسه آمده کاستن ماه و ابتدای آن از شب پانزدهم باشد و بمعنی سه روز آخر ماه که دران ایام ماه ناپدید میشود از لطائف و منتخب و کشف مدار۔
محرق بضم میم و سکون حا و کسر را سوزاننده و بفتح را سوزانیده شده۔
محک بفتحتین و بکسر اول و فتح حای حطی نیز بمعنی سنگ زرکش که سیاه باشد و بران آزمایش زر کنند از بهار عجم و مؤید و کشف مدار۔
محراک بالکسر بسیار حرکت دهنده و بسیار افسوس کننده و بیکلی از نامها اسرافیل علیه السلام از لطائف۔
محافل بفتح جمع محفل که بمعنی جای جمع شدن مردم است ماخوذ از حفل بالفتح که بمعنی گرد آمدن است از صراح۔
محال بضم اول امر نابودنی که بودن آن ممکن نباشد و بفتح اول جاهای فرود آمدن و جاهای کشادن مستعمل میشود و بمعنی مطلق جای و درین صورت جمع محل است محال بفتح در اصل محالل بود لام را در لام ادغام کردند محال شد و محال بکسر میم و تخفیف لام مکر و حیله از مؤید و کشف و مدار۔
محلول حل کرده شده۔
محتمل بضم میم ثانی مفتوح احتمال کرده شده

محمل بالفتح ومیم دوم مکسور کجاوه که بر شتر بندند و هودج و این صیغهٔ اسم ظرفست از حمل بالفتح که بمعنی بار برداشتن ست.

محاول بضم گردنده و حواله کننده.

محجل بضم میم و فتح حا و تشدید جیم مفتوح اسپ سرخ رنگ یا سیاه که هر چهار پای او سفید باشد از منتخب.

محصل بضم میم و فتح حا و تشدید صاد مهمله مکسور تحصیل کننده و بسیار حاصل کننده و به تشدید صاد مفتوح حاصل کرده شده و به فتح میم و سکون حای مهمله و فتح صاد مهمله جای حاصل شدن.

محیل بضم میم و کسر حای مهمله و سکون تحتانی حیله گر.

محول بر وزن مصور بواو مکسور گرداننده و حواله و سپرد کننده و بفتح واو مشدد سپرد کرده شده.

محمول بمعنی مظنون یعنی گمان کرده شده و بار برداشته شده و باصطلاح منطقیان بمعنی خبر که در مقابلهٔ مبتداست و این محمول مقابل موضوع میباشد و منطقیین مبتدا را موضوع گویند چنانچه الانسان حیوان پس انسان موضوع ست حیوان محمول ست.

محتوم واجب کرده شده و حکم کرده شده.

محتشم بالضم و شین معجمه مکسور صاحب خدم و حشم.

محرم بضم اول و فتح حا و را و مهمله مشدد مفتوح بصیغهٔ اسم مفعول حرام کرده شده و حرام داشته شده و نام ماه چون در این ماه در ایام جاهلیت قتال بر مردم حرام بوده است لهذا ماه مذکور باین اسم مسمی گردید از رسالهٔ نجوم و دیگر کتب و بضم میم و کسر رای مخففه کسیکه احرام حج بسته و بمعنی در حرم رونده و بالفتح و رای مفتوح آنکه در حرم راه یابد و آنکه نکاح حرام باشد و مجازاً بمعنی واقف کار نیز آید از کشف و صراح و مدار.

محن بکسر میم و فتح حا جمع محنت و بالفتح و سکون حا بمعنی آزمودن از کشف و مدار.

محزون بالفتح اندوهگین.

محجن بالکسر و جیم مفتوح چوگان از شرح نصاب.

محضرون بالضم حاضر شدگان از لطائف.

محصن بالضم و صاد مهمله مکسور و بعده نون مردیکه زن کند از مدار و منتخب.

محیی الدین بضم میم و سکون حا و کسر یا و بضم میم و فتح حا و تشدید یای مکسور نیز صحیح.

محاسن بفتح میم و کسر سین نکوئیها این جمع حسن ست خلاف قیاس و بمعنی ریش مردان نیز از صراح و منتخب.

محو بفتح میم و سکون حا ستردن و زائل کردن و پاک کردن حروف و نقوش را از لوح و جز آن و نیز نام موئی ست و سیاهی ماه و باصطلاح صوفیان گم نابود و زائل و معدوم شدن و اثبات و ماعدا ست. بشری فارسیان بمعنی شیفته و عاشق و دیوانه نیز ... آمده از لطائف و چراغ هدایت و غیر آن.

محشو بفتح و شین معجمه مضموم و تشدید واو آگنده و پر کرده شده و مملو و فارسیان بتخفیف نیز آرند.

مجمره بالفتح و حرف سوم یای موحده مفتوح و فتح رای مهمله دوات منتخب و در صراح باین معنی بالکسر ست مجازاً بمعنی قلمدان نیز آمده.

محققه بفتح اول و ثانی و تشدید قاف مفتوحه و بکسر اول و باقی بدستور نیز بمعنی هودج مانند چیزی که کهاران بر دوش بردار از منتخب و مدار.

محله بالفتحتین و تشدید لام مفتوح جای فرود آمدن منزل و مقام مردم از مؤید و کشف و بضم خطاست.

محوطه بضم میم و فتح حای مهمله و تشدید واو مفتوح و طای مهمله جای احاطه کردن و جای نگاهداشتن و جای گرد آوردن و این صیغهٔ اسم ظرفست از باب تفعیل که در وی حرف علت ست سوای لام کلمه تفعیل و تبدیل نمی پذیرد و بفتح میم و سکون حا غلط ست چه صحیح داشتن حرف علت در صیغهٔ ظرف اجوف از ثلاثی مجرد بر وزن مفعل ثابت نشده یا آنکه در اصل محوطه بوده باشد بفتح میم و ضم حا و سکون واو از کثرت استعمال واو حذف شده فقط محوطه بفتحتین اسم ظرف مستعمل شده است.

محرابگه عبارت از مسجد.

محاربه باکسی جنگ و کارزار کردن.

محاکمه بضم میم و فتح کاف نزد حاکم رفتن برای فیصل مقدمه ... شدن و ... از صراح.

محکمه بالفتح جای حکم کردن قاضی.

محجوبه بوزن پرده نشین و چوبیکه در پس دروازه نهند از کشف.

محیله بضم میم و کسر حا زن حیله کننده.

محافه بضم چیزیست مانند هودج که زنان دران سوار شوند بدانکه محافه بضم میم بدون تشدید درست نباشد صحیح بتشدید فا ست چراکه این صیغهٔ اسم ظرف مضاعف ست از باب مفاعله مگر آنکه فارسیان اگر تخفیف خوانند جائز باشد.

محجمه بالکسر و حرف سوم جیم عربی مفتوح آلهٔ حجامت کردن و آن آستره باشد کوچک که بهندی پچهنه گویند یا شیشهٔ حجام یا کدوی حجام که دران خون می کشند و حجامت درینجا بمعنی آستره زدن ست برای خون کشیدن و بمعنی کسب حجام عرفی نیز آمده.

محتاله بالضم زن حیله گر و مکاره از کشف و منتخب.

محروسه نگاهبانی کرده شده و ممالک محروسه کنایه از ملک خود ست چراکه اکثر آدمی چیز خود را حراست میکنند و در عرف کنایه از ملک پادشاهی.

محاوره بضم میم و فتح واو با دیگر کلام کردن و پاسخ دادن یکدیگر را از صراح و کنز و غیر آن.

محاصره بضم میم و فتح صاد از گرداگرد بند کردن راه کسی از منتخب.

٤٥٧

محترفه بالضم و راء مهمله مکسور و فا پیشه وران و صنعت گران و زرگر و این در اصل صیغه اسم فاعل واحد مونث ست از باب افتعال که صفت واقع شده موصوف او مثل لفظ فرقه و جماعه همیشه محذوف میباشد ازین جهت اطلاق در معنی جمع می نمایند چنانکه معتزله-

محکیه بالفتح و کاف مکسور و تشدید تحتانی حکایت کرده شده-

محکوم علیه و محکوم به بیان هر دو درین ترکیب ست چنانچه زید قائم پس درینجا لفظ زید را محکوم علیه گویند و لفظ قائم را محکوم به نامند بدانکه لفظ هو در عربی و لفظ است در فارسی و لفظ استین در یونانی و لفظ هے در هندی برای نسبت حکمیه دلالت میکند-

محموده بالفتح سقمونیا که دوائیست تلخ و مسهل برای صفرا و بلغم از تحفة المومنین و برهان-

محادثه با هم سخن گفتن-

محتوی گرد اگرد گیرنده و محیط شونده از منتخب-

محاذی بضم اول و کسر ذال معجمه مقابل و روبرو و برابر شونده از منتخب مشتق از حذو بالفتح که بمعنی برابر کردن دو چیز ست-

محی بضم میم و سکون حا زنده کننده در اصل محیی بود بر وزن مکرم ضمه بر یا ثقیل بود انداختند یا را ساکن کردند باجتماع ساکنین شد میان یای ثانی و تنوین یا را حذف نمودند محی ماند و بضم میم و فتح حا و تشدید یا نیز بمعنی زنده کننده و این در اصل محیی بود ضمه بر یا دشوار بود انداختند باجتماع ساکنین یا حذف شد محی ماند درینصورت از باب تفعیل ست

محرابی نوعی از شمشیر و بمعنی مسجد نیز آمده

فصل میم مع خای معجمه

مخلی بضم اول و فتح ثانی و فتح لام مشدد رها کرده شده و خالی کرده شده از کنز و منتخب

مخاطب بضم میم و کسر طا مهمله رو برو سخن گوینده و گاهی مراد از آن خشم و عتاب کننده باشد و بضم میم و فتح طا کسیکه با او سخن گفته شود و بمعنی نام و لقب کرده شده و گاهی مراد از آن خشم و عتاب کرده شده نیز باشد-

مخلب بکسر میم و سکون خای معجمه و فتح لام و بای موحده چنگال مرغ شکاری و چنگال شیر از منتخب و کنز-

مخالب بفتح میم و کسر لام چنگالها جانوران شکاری مثل باز و چره و شیر و غیره

مخرب بضم میم و فتح خای معجمه و تشدید رای مهمله مکسور ویران کننده-

مخضب بضاد معجمه مشدد مفتوح رنگین کرده شده و وسمه بسته شده-

مخاطبات بضم میم و فتح طای مهمله با هم کلام کردن و گاهی مراد از آن مراسلات و مکاتبات باشد-

مخادعت بضم میم و فتح دال مهمله مکر و فریب دادن از منتخب-

مخادعات بضم میم و فتح دال مهمله مکرها و فریبها از شمسی-

مخدرات بضم میم و فتح خای معجمه و فتح دال مهمله مشدد زنان پرده نشین ماخوذ از خدر بالکسر که بمعنی پرده است بکسر دال مهمله مشدد دواویکه بی خوابی و سستی اندام آرد از منتخب و صراح و کنز-

مخالطت با کسی در آمیختن از منتخب و کنز

مخافت بفتح میم و فتح فا بمعنی خوف و ترسیدن از کنز و منتخب و این مصدر میمی ست از ثلاثی مجرد در اصل مخوفت بود واو متحرک ما قبل آن حرف صحیح ساکن حرکت واو نقل کرده بما قبل دادند واو در اصل متحرک بود ما قبل آن اکنون مفتوح گردید آن واو را بالف بدل کردند مخافت شد و بضم میم و کسر فا آهسته خواننده و بفتح فا آهسته خوانده شده-

مخلات بالکسر توبره که برای اسپ کرده بر دهان اسپ بندند از شرح نصاب-

مخزونات برای معجمه و نون کنایه از پوشیدگیها و ارادهای مخفی-

مخطورات فکرها و اندیشها و آن چیزها که به خاطر رسیده باشند و چیزها که در آن خوف باشد

مخالفت بفتح لام نه بکسر لام-

مخافتت بضم میم و فتح خای معجمه و دو تای فوقانی بر وزن مفاعلة آهسته خواندن از قاموس

مخنث بفتح میم صیغه نهی ست از تخنث بر خلاف قیاس شرح عبد الواسع بر بوستان

مخنث بمعنی چیز یعنی کسیکه او را بدستکاری از رجولیت ساقط کرده باشند اسم مفعول از تخنیث که ماخوذ ست از خنث بالکسر که بمعنی سستی و تاست چون از مرد رجولیت دور کرده شده چالاکی و استواری مردانه نمی باشد لهذا مخنث گفتند و خنثه بمعنی نامرد و در صراح مسطورست

مخرج بفتح اول و سوم جای بیرون برآمدن و بضم میم و کسر را بیرون برآورنده-

مخ بالضم و تشدید مغز سر و مغز استخوان و مجازا خلاصه هر چیز را گویند از منتخب و تحفة المومنین

مخضود بضاد معجمه درخت پاک کرده شده از خار از منتخب

مخلد بضم میم و فتح لام مشدد بمعنی همیشه

مخطور بمعنی نزدیک کرده شده و اندیشه و آنچه در دل گذرد-

مخدر بضم میم و فتح خای معجمه و تشدید دال مهمله مکسور یعنی سست کننده اندام و بمعنی در پرده نشاننده و بفتح دال مهمله مشدد بحس و سست کرده شده و در پرده نشانیده شده-

مخبر بالضم و بای موحده مکسور خبر دهنده و گاهی ازین لفظ چهره انسان نیز مراد باشد چرا که چهره از احوال باطن خبر میدهد و مخبر صادق عبارت از حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم-

مخیر بضم و فتح خا و یای تحتانی مشدد مفتوح اختیار داده شده و بکسر یای تحتانی مشدد اختیار کننده و بمعنی دهنده و مرد نیکوکار و بیانگر خیر کننده و سخی۔

مخمر بروزن منور سرشته شده و تیار از منتخب۔

مخمس پنج گوشه کرده شده و نوعی از نظم که معروفست و نام نوعی از اصول موسیقی که بهندی آنرا تال گویند و نزد عجم اصول هفتده است چنانکه مخمس و ترکی و دو یک و دور و ثقیل و خفیف و چهار ضرب و فرشان و ماتین و ضرب الفتح و اصول فاخته و چنبر و نیم ثقیل و از فر و ار صد و رمل و هزج۔

مخدوش خراشیده شده و خراش داشته شده از منتخب و مراد از ان وسوسه کرده شده۔

مخروش خراشیده شده مشتق از خرش بالفتح که بمعنی خراشیدنست چنانکه در منتخب و قاموس واقع ست و درین لفظ نوعی از تبعیل توافق لسانین ست در عربی و فارسی۔

مخلص بالضم و کسر لام اخلاص کننده و بضم میم و فتح لام خالص کرده شده و بفتح میم و فتح لام جای اخلاص محل اتمام و هم مصدر میمی ست بمعنی رهائی و خلاصی بروزن منور بمعنی آزاد و رهانیده شده و پاک کرده شده و خلاصه کرده شده۔

مخیض بفتح میم و کسر خای معجمه و ضاد معجمه دوغ و روغن گرفته شده از منتخب و شرح نصاب۔

مخاض بفتح میم و ضاد معجمه درد زه یعنی دردیکه بوقت ولادت زنان را لاحق میشود و بمعنی شیرماده که آبستن و در نصاب مراد از ناقه ابن مخاض و ابن مخاض شتر بچه که بسال دوم درآمده باشد و اگر بچه ماده باشد بنت مخاض نامند و بمعنی درکار به زادن و جای درآمدن از منتخب و شروح نصاب۔

مخلط بضم میم و فتح خای معجمه و تشدید لام مکسور آمیخته کننده و فتح لام مشدد آمیخته شده از منتخب۔

مخلوط آمیخته شده۔

مخیط بکسر میم و سکون خای معجمه و فتح یای تحتانی و طای مهمله سوزن و بفتح میم و کسر دوم دوخته شده از لطائف۔

مختبط بالضم و تای فوقانی و کسر موحده و طای مهمله خواهنده چیزی از کسی بی وسیله و سابقهٔ معرفتی و در شب سوال کننده از جهت شرم و عار از منتخب۔

مخطط بضم میم و فتح طای مهمله مشدد اول هرچه با خطوط باشد و معشوق صاحب خط۔

مخبط بضم میم و فتح خای معجمه و بای موحده مشدد مفتوح درهم آمیخته و گاهی زبان گردیده بمعنی فاسد و تباه از لطائف غیاث۔

مخاط بضم میم و در آخر طای مهمله آب بینی از کشف و بحر الجواهر و منتخب۔

مخروط خراشیده شده و جسمیکه بشکل گزر یعنی زردک یکسر آن سطح و یکسر آن باریک باشد۔

مخلع بضم میم و فتح خا و تشدید لام مفتوح و بعین مهمله خلعت داده شده۔

مخلوع بیرون آورده شده و برآورده شده۔

مخترع بالضم و را مهمله مکسور اختراع کننده و کار نو بیرون آرنده از منتخب۔

مخادع بضم میم و کسر دال مکر و فریب کننده

مخلی بالطبع رها کرده شده بالطبیعت یعنی بلا تکلف و بی اندیشه۔

مخالف باصطلاح موسیقیان نام شعبه مقام عراق و مخالف کیسانیح تقریبا شد و آنرا بوقت زوال می سرایند۔

مخلف بضم میم و فتح خای معجمه و تشدید لام واپس گذاشته شده و بضم میم و سکون خای معجمه و کسر لام شتری که از نه سالگی درگذشته باشد از صراح وغیره۔

مختلف بالضم و لام مکسور اختلاف کننده و کنایه از هنده چراکه هندوان باهم در اکثر مقدمات اختلاف دارند و در مقابلهٔ شفق که عبارت از مسلمان ست و مختلف بالضم و لام مفتوح اختلاف کرده شده و بمعنی مختلف که در ان اختلاف باشد که در بیت فارسی۔

مخوف بروزن مقول بمعنی ترسیده شده و خوف ناک از منتخب و صراح وغیره و بعضی نوشته اند که خوف مصدر لازم ست بمعنی ترسیدن نه متعدی بمعنی ترسانیدن پس صیغهٔ اسم مفعول از آمدن محل تامل ست غالبا حرف جر درین لفظ مقدر باشد یعنی در تقدیر مخوف عنه باشد چنانکه لفظ مشترک که از مصدر لازم ست و حقیقت مشترک فیه بود تم کلامه و مخوف بروزن منور صیغهٔ اسم مفعول از تخویف درین صورت بکسر واو بمعنی ترسانندهٔ باشد۔

مخاوف بفتح میم و کسر واو جای ترس و خوف از منتخب۔

مخراق بالکسر بمعنی دسته که از کرپاس بهم تابیده و یکسی زنند از منتخب۔

مخرق بضم میم و فتح خای معجمه و تشدید را مهمله مکسور پاره کننده و از هم درنده۔

مخنق بضم میم و سکون خای معجمه و فتح نون گلو گرفته شده۔

مخنوق گلو افشرده شده۔

مخذول خوار کرده شده از منتخب۔

مخاذیل جمع مخذول ست۔

مختل بالضم و تای فوقانی مفتوح و تشدید لام و در فارسی بتخفیف لام مستعمل بمعنی خلل یافته شده۔

مخلخل بفتح هردو خای معجمه چیزیکه اجزائیش باهم خوب چسپان و متصل نباشد۔

مختال بالضم متکبر از منتخب۔

مخائل بفتح میم و کسر همزه جمع مخیله که بمعنی محل خیال ست و بمعنی آثار و علامات و جاهای خیال و گمان بردن از منتخب وغیره۔

مخادیم مخدومان و بزرگان و این جمع مخدوم ست۔

مخیم بضم میم و سکون خای معجمه و فتح یای تحتانی جای برپا کردن خیمه و بضم میم و فتح خای معجمه و تشدید یای تحتانی مفتوح بروزن معظم جای استاده کردن خیمه و در صورت اول از باب افعال و در صورت ثانی

از باب تفعیل و فتح اول خلاصت چیزگاه کرا آن شلاقی مجرد گرفته شود ختام باید گوئیت چنانکه مقام و منام از منتخب بهار عجم و سراج -

مخصّص بضم میم و کسر صاد مهمله خصوصیت کننده -

مختوم مهر کرده شده و مقفل و بسند کرده شده از کشف -

مختّم بضم میم و فتح خا و تای فوقانی مشدد مفتوح مهر کرده شده و مقفل -

مخاتیم جمع مختوم ست و مختوم بمعنی مهر کرده شده پس پیمانها را مخاتیم ازان نامند که مهر پادشاه برآنها میباشد از شرح قصائد -

مخازن بفتح میم و کسر زای معجمه جمع مخزن که بمعنی جای نهادن خزانه است -

مخزون در خزانه نهاده شده از منتخب -

مخزاک بالفتح نام معبد ترسایان که با سم بانی معروفست -

مخطوب سپردن خواستگاری کرده شده از منتخب -

مخدّره بضم میم و فتح خای معجمه و دال مهمله مشدده مفتوح زن پرده نشین ماخوذ از خدر بالکسر که بمعنی پرده است از سراج و منتخب -

مخرقه بالفتح و قاف شرمندگی و تیرگی و بالکسر تیغ چوبین که بعضی قلندران از زر و نام آله بازی از لطائف و سراج و بعضی بمعنی خرقه درویشان نوشته -

مخبید و بفتح اول و کسر خای معجمه بنبیده و لغزیده و مجازا بمعنی خراب کرده از برهان -

مخاصمه با هم خصومت و دشمنی کردن -

مخیله بضم میم و فتح خای معجمه و فتح یای تحتانی مشدد مفتوح محل تخییل که دماغ باشد چراکه دماغ جای خیال ست و بضم میم و فتح دوم و تشدید تحتانی مکسور نام قوتی ست کرا آنرا خیال نیز گویند -

مخمصه گرسنگی مفرط و سوزشی که از گرسنگی در سینه و شکم پیدا شود و مجازا بمعنی غم عظیم اضطراب انگیز مستعمل از مدار و منتخب -

مخمل و خوابه نوعی از مخمل که هر دو طرف پشم دارد رنگین و ملائم یکسان باشد -

مخطی بالضم و طای مهمله مکسور کسیکه اراده صواب کند و بی قصدانه و خطا ظاهر گردد و خاطی کسیکه باراده خود خطا کند از سراج -

مخاطی بضم میم و کسر طای مهمله خطا کننده از باب مفاعله و قسمی از بلغم که مشابه آب بینی باشد -

مخروطی باصطلاح علم اشکال هندسی چیزیکه یک سر آن مدور و پهن باشد و سر دیگر باریک بتدریج بود چنانکه شکل گزر باشد -

مخلصی بفتح رهائی چخلص بالفتح مصدر میمی ست و زیادت یا مصدری بعد مصدر عربی از تصرفات فارسیان چنانچه سلامت و سلامتی و فضول و فضولی -

فصل میم مع دال مهمله

مداو بالضم میم دوا کردن و درمان کردن و این مخفف مداوات ست که بمعنی درمان کردن باشد چنانچه محابا و مواسا مخفف محابات و مواسات ست از کنز -

مداوی بالضم میم و در آخر الف بصورت یا صیغه اسم مفعول دوا کرده و درمان کرده شده از کنز -

مدارا بضم میم رعایت کردن و صلح و آشتی نمودن و این در اصل مدارات بود و در کلام فارسی گاهی تا از تیغ افتد و در عربی تا مستعمل ست و همچنین محابا و موا سا از منتخب -

مدی بفتح اول و ثانی و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی غایت و نهایت از منتخب -

مدحت بالکسر ستایش از سراج و کشف -

مداهنت بضم میم و فتح ها و فتح نون ظاهر کردن بخلاف آنچه در دل باشد از قاموس و منتخب بمعنی نفاق و دروغ گفتن و در سراج و مدار بمعنی چرب زبانی و خوشامد و در کنز بمعنی سستی کردن -

مدرکات بالضم عقلها و دانشها -

مداوات بضم اول دوا کردن و درمان نمودن -

مداعبت مزاح و خوش طبعی و بازی کردن -

مدارات بضم میم صلح و آشتی و رعایت کردن و بفتح میم خطهای سیر کواکب که حکما بر کرهٔ افلاک فرض کنند -

مدعیات بضم میم و تشدید دال مهمله مفتوح و فتح عین مهمله جمع مدعا الف در حالت جمع بیا بدل شده -

مدّت عدت بکسر عین مهمله و تشدید دال مفتوح ایام بعد طلاق که در آن عرصه زن شوهر نکند برای مطلقه سه حیض یا سه ماه و برای بیوه چهار ماه و ده روز و عدت زنان حامله وضع حمل -

مدیح بروزن فصیح ستایش -

مدائح بفتح میم و کسر همزه که حرف چهارم است حای مهمله ستایشها و این جمع مدیح است -

مداد بکسر میم سیاهی دوات از منتخب -

مدید کشیده شده و دراز و نام بحری از عروض -

مد بالفتح کشش و افزونی و درازی و نظر کردن بسوی چیزی و خطیکه بر الف نویسند و خطی دراز که در حساب نویسند از منتخب و بالضم و تشدید دال مهمله نام پیمانه و آن نزد اهل عراق دو رطل باشد از سراج -

مدار جای دور معنای گردش از منتخب و بمعنی دائره و دوره و حلقه نیز آید -

مدر بفتحتین کلوخ و گاهی کنایه باشد از زمین و بضم میم و کسر دال و تشدید را جاری کننده بول از منتخب -

مدبر بضم میم و سکون دال و فتح بای موحده پشت داده شده یعنی کسیکه دولت و بخت او را پشت داده باشد ای برگشته باشد و بضم میم و فتح دال و تشدید بای موحده مکسور تدبیر کننده و صاحب تدبیر و بفتح بای موحده مشدد پرورده شده و تدبیر کرده شده و بنده که از پس مرگ صاحب خود آزاد شود از منتخب -

مدرار بالکسر بسیار آب ریزنده و ابر بسیار بارنده و بمعنی باران نیز آید از منتخب و سراج و شرح قصائد -

مداروس بسین مهمله کهنه شده

ونا پدید شده و بیرون نقش خوانده شده۔

مدارس بکسر را و مهمله جاهای درس گفتن جمع مدرسه از منتخب۔

مدهوش بواو معروف بروزن مسرور لفظ عربیست صیغهٔ اسم مفعول بمعنی متحیر و سرگشته و حیران از صراح و منتخب و آنچه فارسیان این لفظ را بواو مجهول بمعنی بیهوش می آرند لوعی از تفریس ست چنانکه خان آرزو در خیابان نوشته که مدهوش لفظ عربیست بواو معروف بمعنی متحیر ماخوذ از دهش فارسیان گاهی واو معروف لفظ عربی را مجهول خوانند چنانکه غوطه و مدهوش پس این نوعی از تفریس باشد و لفظ مدهوش که بمعنی متحیر ست فارسیان مجازاً بمعنی بیهوش استعمال کنند۔

مدقوق کوفته شده و لاغر و باریک کرده شده از لطائف۔

مدقق کار باریک کننده و نکتهای باریک پیدا کننده و در لطائف نوشته آنکه دلیل بدلیل ثابت کند۔

مدرک بضم میم و سکون دال و کسر را و مهمله فهمنده و دریابنده از لطائف و منتخب۔

مدخل بالفتح و خای معجمه نیز مفتوح دخل کردن و داخل شدن و جای دخل و در صورت معنی اول مصدر میمی ست و در صورت معنی ثانی اسم ظرف و بضم اول و خای معجمه و کسر بمعنی دخیل و بفتح خا جای

دخل کردن و داخل کرده شده از مؤید و منتخب و کشف۔

مداخل بفتح میم و کسر خای معجمه جایهای دخل بمعنی آمدنی زر مستقل و باهم پیوستن و درهم رفتن دو چیزی و حنای بوته دار که زنان رعنا بر دست و پا بندند و اماکن و بیوت را نیز گویند از مصطلحات۔

مدبلبل نالهٔ بلبل

مدلل بضم میم و فتح دال و کسر لام مشدد بدلیل ثابت کننده و بفتح لام مشدد بدلیل ثابت کرده شده

مدمل بضم میم اول و فتح میم دوم مشدد مکسور آنچه جراحت را از ریم پاک کرده فراهم آرد۔

مدلول باصطلاح اهل منطق معنی را گویند۔

مدعم بالکسر و عین مهمله مفتوح نام غلام آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و بمعنی بغین معجمه غلط از شرح نصاب۔

مدغم بالضم و غین معجمه مفتوح حرفیکه در مجنس خود درآمده باشد و بمعنی پیوسته و درهم رفته و درج کرده و پوشیده نیز آمده و در اصل معنی ادغام لگام در دهان اسپ درآوردن ست از منتخب و صراح وغیره۔

مدام بضم شراب و بمعنی همیشه داشته شده و اسم مفعول از ادامت از صراح و کشف و منتخب و مدار۔

مدلهم بضم میم و سکون دال و فتح لام و کسر ها سخت سیاه و تاریک از شرح نصاب۔

مدینة الاسلام لقب کوفه که دار الملک عراق عرب ست۔

مدین بفتح میم و سکون دال و فتح تحتانی نام شهریست برکنار دریای مغرب از برهان و لطائف۔

مدائن بفتح میم و کسر همزه جمع مدینه و آن هفت شهر بودند آبادان در حوالی بابل اکنون همه خراب اند از برهان و غیر آن و در شرح دیوان خاقانی و منتخب نوشته که شهریست در عراق عرب تختگاه نوشیروان۔

مدهامتان بضم میم و سکون دال و فتح ها و سکون میم مشدد مفتوح و تای فوقانی باغ سبز و سیراب که از غایت سبزی بسیاهی زند از منتخب و بعضی بمعنی دو برگ سبز نوشته۔

مدن بفتحتین شهرها و این جمع مدینه است که بمعنی شهر باشد

مدیون قرضدار از کشف و مدار۔

مدون بروزن ملون جمع کرده شده از مدار و منتخب۔

مده و لین مده بالفتح و تشدید دال باصطلاح صرفیان حرف علت ساکن که حرکت ماقبلش موافق آن باشد چنانکه واو ساکن ماقبل مضموم و یای ساکن ماقبل مکسور و الف ساکن ماقبل مفتوح باشد و لین بالکسر حرف علت ساکن سوای الف که ماقبلش مفتوح باشد۔

مدینه بمعنی مطلق شهر و نام شهر خاص

که مرقد حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم در آنست و لفظ مدینه ماخوذ ست از تمدن که بمعنی جمع شدن است چون انواع خیر و انواع مردم در شهر جمع می شوند لهذا مدینه میگویند۔

مدرسه بالفتح و را و مهمله مکسور جای درس و تدریس از منتخب

مده بالکسر و تشدید دال ریم که از جراحت بر می آید و بالفتح و تشدید باصطلاح صرفیان حرف علت ساکن که حرکت ماقبلش موافق آن باشد چنانچه واو ساکن ماقبل مضموم از صراح وغیره۔

مدرکه بضم میم و سکون دال و کسر را و مهمله قوتیست در انسان که ادراک حقائق اشیا کند و آن عقل ست و ذهن۔

مدنی بفتحتین و کسر نون یا شده شهر و منسوب بمدینه از لفظ مدینه در حالت نسبت یاو ها حذف کرده شده است۔

فصل میم مع ذال معجمه

مذکی بضم میم و فتح ذال معجمه و تشدید کاف مفتوح گلو بریده شده و بسمل از منتخب و شرح نصاب۔

مذهب بالفتح بروزن مکتب جای رفتن و راه و مجازاً بمعنی دین و آئین و بضم میم و فتح ذال و های مشدد مفتوح زر اندود کرده شده و بکسر ها مشدد زر اندوده کننده از منتخب و کنز۔

مذاب بضم میم و در آخر بای موحده گداخته شده از کشف و برهان۔

مذهوب زرنگار و زر اندوده۔
مذنب بضم میم و سکون ذال معجمه و کسر نون گنهگار از کنز۔
مذبذب بضم اول و فتح ذال اول و سکون ثانی و فتح ذال معجمه ثانی متردد در میان دو حال یکجا قرار نگرفته شده۔
مذلت بفتح اول و ثانی و تشدید لام مفتوح خوار شدن۔
مذ بالضم در عربی بمعنی ابتدای زمان و آن زمان از منتخب و در فارسی بالضم و بالفتح بمعنی صاحب خداوند و اکثر مرکب می آید چو اسفندارمذ از برهان۔
مذکر بضم و فتح ذال معجمه و کسر کاف مشدد یاد دهنده و بفتح کاف بمعنی مرد و نر که ضد ماده باشد از منتخب۔
مذکور اگرچه در عربی صیغه اسم مفعول است فارسیان بمعنی ذکر نیز استعمال کنند از چراغ هدایت۔
مذاق بفتح میم و تخفیف ذال معجمه چشیدن و بمعنی چشیدن گاه و محل قوت ذائقه که کام و زبان ست مذاق صیغه اسم ظرف مشتق از ذوق که بمعنی چشیدن است از منتخب و در مصطلحات نوشته که مذاق در اصل بمعنی ظرافت و اظهار شوق پیش معشوق۔
مذموم بد و زشت و آنکه او را بد گفته باشند از کشف و منتخب۔
مذاق زدن بفتح عبارتست از ظاهر نمودن بی اختیاری شوق پوش کنا...
و غیر آن که در محل رغبت شهوت و ست و هر از چراغ هدایت۔
مذخوره ذخیره کرده شده۔
مذموم هر چیز که بد و زشت باشد۔
مذکر سماعی مردیکه مطیع زن خود باشد از مؤید و برهان۔
مذی بفتح رطوبت ست که در غلبه شهوت ظاهر میشود از بحر الجواهر۔

فصل میم مع رای مهمله

مرتجا بضم میم و سکون رای مهمله و فتح فوقانی و جیم امید داشته شده از لطائف۔
مرا بکسر جدال و ستیزه کردن خودنمائی از منتخب و غیر آن۔
مرعی بفتح میم و سکون رای مهمله و فتح عین مهمله و در آخر الف مقصوره بصورت یا چراگاه و بمعنی گیاه سبز و چریدن از منتخب۔
مربی بضم میم و فتح را و تشدید بای موحده مفتوح و در آخر الف بصورت یا تربیت کرده شده و پرورده شده و آنچه از قسم میوه در قوام قند یا شکر پرورند۔
مرتضی پسندیده از منتخب و کنز و لقب حضرت علی کرم الله وجهه۔
مرضی بالفتح و ضاد معجمه مفتوح و در آخر الف بصورت یا بیماران این جمع مریض ست از منتخب و بضم میم و فتح را و تشدید ضاد معجمه مفتوح بمعنی پسندیده۔
مرحبا این لفظ در عرب برای تعظیم مهمان گویند مرحب مصدر میمی ست بمعنی فراخ شدن و الف علامت نصب ست
چراکه در ترکیب مفعول مطلق واقع شده بحذف فعل و در اصل چنین بود رحبت لک الدار مرحبا یعنی فراخ شد برای تو خانه فراخ شدنی پس بجهت تخفیف فعل را مع متعلق حذف کردند و نصب را برای دلالت حذف آن باقی گذاشتند مرحبا باقی ماند۔
مرایا بفتح اول و حرف چهارم یای تحتانی آئینها این جمع مرآت ست خلاف قیاس و مرائی که موافق قیاس ست مستعمل نیست از صراح و غیر آن۔
مرغ عیسی شپره خفاش از برهان۔
مردم گیا بالفتح گیاهی باشد که بیخ آن شبیه بپیکر آدمی میباشد و بعضی نوشته که بشکل تمام جسم آدمی ما هم ماده و هم نر بود و بر کننده آن هما نرم بمیرد از برهان۔
مرغ مسیحا شپره خفاش۔
مرو بضم و حرف سوم واو فال نیک از برهان و لطائف۔
مرغ قبله نما از مس شکلی مرغ بصورت مرغ سازند بهر طرف که خواهند بگردانند مگر سر آن مرغ بطرف قبله قرار میگیرد۔
مرکوب سواری کرده شده۔
مرغوب پسندیده و معقول و خواهش نموده شده۔
مرعوب بعین مهمله ترسانیده شده۔
مرعب بالضم و عین مهمله مکسور خائف ترساننده۔
مرهوب صیغه اسم مفعول از رهب درست نباشد چراکه رهب بالضم ترسیدن لازم ست و صیغه مفعول از لازم درست نباشد بجای آن مرعوب بعین مهمله صحیح باشد از رعب که بمعنی ترسانیدن است چنانکه در صراح۔
مرحب بالفتح و حای مهمله مفتوح فراخ شدن جا فراخ و فراخی سال از منتخب۔
مرطوب رطوبت ناک فربه از منتخب۔
مراقب بضم میم و کسر قاف چشم دارنده یعنی امیدوار و ترسنده و مراقبه کننده و نگهبان۔
مربوب بفتح یعنی مخلوق از لطائف۔
مرسوب ته نشسته شده و درد هر چیز۔
مرکب بضم میم و فتح را و تشدید کاف مفتوح بر وزن منور سیاهی نوشتن که در دوات انداخته بدان کتابت کنند و بمعنی چیزی در چیز نشانیده شده و ترکیب داده شده و بفتح میم و سکون را و فتح کاف آنچه بران سوار شوند از قسم مواشی و کشتی مگر اکثر بمعنی اسپ مستعمل گاهی بمعنی کشتی و سفینه می آید از کشف و منتخب و صراح۔
مراکب بفتح میم و کسر کاف آن چیزها که بر آنها سوار شوند۔
مرتب راست و درست کرده شده و درجه بدرجه در مرتبه و مقام هر کدام آورده شده۔
مرتکب بالضم و کاف مکسور شروع کننده در کاری و سوار شونده و بعمل آرنده و گناه کننده از کنز و منتخب۔
مرتبه اول حساب کنایه از احاد ست و آن از یک تا ده باشد۔

مرتبهٔ دوم حساب کنایه از عشرات و آن از ده تا صدست۔

مرابطات بضم میم باهم ربط داشتن۔

مرافعت بضم میم و فتح فا و عین مهمله پیش بردن و بمعنی دعوی نزد حاکم بردن از منتخب و کنز و مدار۔

مرافعات عرض داشتها که بحضرت بزرگان نویسند۔

مراسلات مکتوبها که بسا و یان نویسند۔

مرئیات بالفتح و همزهٔ مکسور و یای تحتانی مشدد چیزها که دیده میشوند۔

مرارت بالفتح تلخی از مؤید و منتخب۔

مردشت نام جائے۔

مرابحت بالفتح بای موحده و حای مهمله بسود و منفعت بیع کردن از کنز اللغات۔

مراقبت بضم میم و فتح قاف و بای موحده چشم داشت و نگهبانی و حراست از منتخب و کنز۔

مراجعت بفتح جیم بازگشتن از منتخب۔

مراغبت خواهش و رغبت۔

مرافقت بفتح فا و قاف همراهی و رفاقت کردن از صراح۔

مرحمت بفتح میم و سکون را و فتح حای مهمله و فتح میم مهربانی نمودن۔

مروت بضمتین و تشدید واو مفتوحه مردی و مروی و این ماخوذست از مرء که بمعنی مرد باشد از مؤید و کشف و مزیل و صراح و بضم اول و فتح ثانی غلطی است۔

مراعات بضم باهم چرا کردن و نگهداشتن و بگوشهٔ چشم نگریستن مجازاً بمعنی سلوک و رعایت از منتخب وغیره۔

مرامات بفتح مقاصد و مطالب۔

مرآة بالکسر و سکون را مهمله و مد الف و تای فوقانی آئینه این صیغهٔ اسم آلت است از رویت بمعنی اسباب دیدن این در اصل مرئیة بوده بر وزن مفعلة یای متحرک ما قبل مفتوح آن یا را بالف بدل کردند مرآة شد و کسانیکه مرآة بکسر میم و سکون را و فتح الف غیر ممدوده بر وزن مفعل گویند خطاست چرا که تای این اصلی نیست که در مقام لام فعل افتد باز مانده است و مرآة بالفتح و الف غیر ممدوده مفتوح بمعنی زن از منتخب وغیر آن۔

مرکب زین پشت کنایه از شتر و ذوکو بان از شرح قران السعدین۔

مرقات بالکسر و حرف سوم قاف نردبان و زینه این لفظ را بتای مدوره هم نویسند از صراح۔

مرغبات بضم اول و فتح دوم و تشدید غین معجمه مفتوح بمعنی چیزهای پسندیده و مرغوب۔

مرکز مثلث کنایه از زمین باعتبار ابعاد ثلاثه که طول و عرض و عمق دارد از شرح دیوان خاقانی۔

مرگ پیچ نوعی از پیچ دستار و آن چنان باشد که یک پیچ از دستار تا بیخ او حلقه وار بطرف گوش و گردن سه او بزنند و آنرا مرگ پیچ از ان نامند که دارندهٔ آن خود را از غایت شجاعت گرفتار مرگ میداند و این معمول بهادرانست۔

مرج بفتحتین و جیم عربی آشفته شدن کار و فساد و تباهی گرفتن و کنایه بالفظ هرج بهم آید بسکون را خوانند و هرج مرج هر دو لفظ را بسکون ثانی آرند و لفظ مرج بالفتح میم و سکون را بمعنی چراگاه و زمین سبزه زار از منتخب و مزیل و لطائف و صراح۔

مراح بفتح و حای مهمله رفتن و روان شدن و بمعنی جای راحت و آسایش و بالضم موضعی که شتران بسوی آن روند و آرام گیرند و بکسر میم نشاط و شادی از شرح مقامات حریری و منتخب و شرح نصاب۔

مروح بضم میم و فتح را مهمله و تشدید واو مکسور و حای مهمله راحت و نشاط و آسایش دهنده و خوشبودار گرداننده و بفتح واو راحت و آسایش داده شده از منتخب و کنز۔

مرح بفتحتین و حای مهمله سخت شاد شدن و تکبر کردن و فاسد شدن از منتخب و لطائف۔

مربح بضم میم و فتح را مهمله و تشدید بای موحده مکسور و حای مهمله سود مند و نفع بخش۔

مرابح بفتح منافع و سودها بمعنی مربح۔

مرجوح بمعنی مغلوب۔

مرتاح بالضم و بالکسر تای فوقانی و حای مهمله صاحب راحت و نشاط و اسب نهم از ده اسپان که تفصیل آن در مجلی گذشت از منتخب و شرح نصاب۔

مرشح بفتح شین مشدد چکیده شده و سیراب۔

مرغ عیسیٰ خفاش که بفارسی شپره نامند گویند که چون عیسیٰ علیه السلام خواست که مرغی بسازد صورت مرغ مرتب ساخته نفس در و دمید بقدرت حق تعالی زنده شد لیکن چون مقصدش فراموش ساخته بود نه پر و بعد از ان حق تعالی مرغی بهمان صورت پیدا کرد۔

مرغ صبح بلبل و خروس۔

مرخ بالفتح و خای معجمه روغن مالیدن و نام درختی و چوب آتش زنه از لطائف و منتخب۔

مرکز سرخ کنایه از زمین۔

مرداد ویا بضم و بیرون دو دال مهمله نام ماه فارسی که مدت ماندن آفتاب است در برج اسد و آن تقریباً بهندی بهادون باشد و نام روز هفتم از هر ماه شمسی از کشف و برهان و جهانگیری و در رشیدی بالفتح۔

مرتد بضم میم و سکون را و فتح فوقانی و تشدید دال مهمله از اسلام و مسلمانی برگشته شده۔

مرمد بضم میم اول و فتح میم دوم رمد کرده شده و رمد بفتحتین درد و سرخی چشم را گویند از منتخب و لطائف۔

مردد بضم میم و فتح را مهمله و فتح دال مشددهٔ اول باز گردانیده شده۔

مرید بفتح میم متمرد و سرکش و بیرون رونده از فرمان خداے تعالی و رانده شده و بضم میم اراده کننده از منتخب و لطائف و کشف۔

مرقد بالضم و قاف مفتوح خوابگاه از لطائف۔

مرقد بالفتح و قاف نیز مفتوح خوابگاه صیغهٔ اسم ظرف از رقود که بمعنی خواب است و مجازاً قبر را گویند از کشف و منتخب۔

مربد بالکسر و بای موحده مفتوح جای نشاندن شتر وغیره و بمعنی جائیکه خرما دران خشک

گنند از منتخب و شرح نصاب-

مرقد بالکسر و فتح قاف مفتوح کاسهٔ بزرگ از شرح نصاب و منتخب-

مرد بالفتح بی ریش شدن، از حد درگذشتن و بالضم جمع امرد و بفتحتین بسیار ماندن در آب و تر کردن و میوهٔ تازه که درخت اراک از منتخب و لطائف-

مرصاد بالکسر و صاد مهمله و دال راه فراخ از کشف و مؤید و لطائف-

مرصد بالفتح جای نگاه داشتن و موضع چشم داشت و انتظار چیزی و مراصد جمع آن از منتخب-

مرشد بالضم و شین معجمه مکسور راه راست نماینده از منتخب-

مرصود چشم داشته شده و از رصد معلوم کرده شده و کواکب مرصوده در فصل کاف مع الواو مذکور شد-

مرغ بیضهٔ فولاد تصویر مرغ که از آهن ساخته بر خود فولاد نصب کنند چراکه بیضه بمعنی خود فولادی ست کذا فی المنتخب-

مراصد جمع مرصد-

مرزاد یعنی در هنوزش مباد-

مرگ تو مبارکباد دعائی گویند که تمنّای دوری باشد و از مصطلحات-

مرور بضمتین گذشتن و رفتن-

مر بالضم و تشدید را مهمله در عربی بمعنی تلخ و پدر قبیلهٔ است از عرب و صمغ درختی است که بهندی آنرا جول گویند و بالفتح ریسمان و کلنده بمعنی گذشتن و رفتن

و در فارسی بالفتح و تخفیف بمعنی عدد و شمار از این سبب صد را دو مر گویند و گاهی مجازاً بمعنی شمار آید و گاهی بمعنی بعد و بسیار باشد و این لفظ فائده معنی حصر کند و گاهی زائد هم آید برای تحسین کلام از منتخب و لطائف و شرح نصاب-

مرسپه مرد توانا و بازه هره و رسن در آویخت تافته از سراج و منتخب-

مرغزار بفتح میم و سکون را و غین معجمه موقوف جایی را گویند که در آن سبزه بسیار رسته باشد چه مرغ بالفتح نوعی از گیاه باشد که آنرا فرزد نیز گویند و بهندی دُوب نامند بواو معروف و موحده از لطائف و برهان-

مرغ آتش خوار کبک و بعضی گفته که بمعنی سمندر-

مرغ سحر بمعنی بلبل و بعضی گفته که خروس لیکن اول اقوی ست از برهان-

مرغ نامه بر کبوتر و هدهد-

مریخ زحل خوار کنایه از انگشتدان و مجمر از مؤید-

مراعات النظیر رعایت کردن آن قسم الفاظ را که با هم مناسبت داشته باشند یعنی اسمای چیزها را جمع نمودن که با یکدیگر مناسبت داشته باشد مثل گل و خار و بلبل و تیر و کیش و کمان و زه و قربان وغیره-

مرکوز محکم نشانیده شده ماخوذ از رکز که بمعنی سر نیزه و جز آن در زمین فرو نشستن

مرجز بالضم میم و فتح را و فتح جیم عربی مشدد و زای معجمه نوعی از شعر و باصطلاح اهل انشا

قسمی از اقسام نثر که مرجز و مسجع و عاری ست پس مرجز نثری باشد که کلمات فقرتین اکثر جاها هم وزن باشند در تقابل یکدیگر بدون رعایت سجع مثال خیال ناظم بی تعلق قامت دلربائی نامور نیست و قیاس ناشر بی تمسک کاکل موی میانی تام مربوط و علی هذا القیاس مثال دیگر از نثر مرجز نثری راست مرفه و نجات بی فکر و اهب کار ساز و ترجیح القاس بی ذکر قادر کردگار مغفرت تمام و خسر کمال دارد عنایت قادر تدبیر و عواطف واهب کریم نصیب حال و قرین کار باد و این قسم نثر بسیار قلیل الاستعمال ست و مسجع عبارتی که کلمات فقرتین یک جا یا زیاده در مقابل چنان واقع شوند که قافیه منتوا از شد و عاری آنکه از شرائط مرجز و مسجع عاری بود لیکن با سلاست آن متانت هم باشد-

مرز بالفتح و در آخر زای معجمه زمین و بعضی گفته که زمین آباد و قابل زراعت و بمعنی سرحد و بمعنی خیابان و بمعنی موش بالضم سوراخ متعدد و بمعنی مجامعت نیز آمده از برهان و مدار و سروری و لطائف و جهانگیری-

مرغز بفتح میم و سکون را مهمله و فتح غین معجمه و زای معجمه نام موضعی در ولایت-

مرکز میان چیزی و محل استاده کردن چیزی و نقطه که میان دائرهٔ پرکار پیدا شود در اصل این لفظ صیغهٔ اسم ظرف از رکز بالفتح که بمعنی چیزی نو کردن شمشیر و نیزه در زمین

در زمین فرو بردن ست پس نقطهٔ دائرهٔ پرکار را بهمین جهت مرکز گویند که آن جایی ست که نوک یک پرهٔ پرکار را در آن فرو برده پرهٔ دیگر دائره می کشند و مرکز خاک عبارتست از زمین یا وسط کرهٔ ارض-

مرئوس بفتح میم و سکون را و ضم همزه و سکون واو و سین مهمله تابع و خادم و کنایه از رعیت-

مرس بفتحتین و سین مهمله بمعنی رسنیکه در گلوی اسپ و سگ وغیره بندند از چراغ هدایت و در برهان چنین نوشته که مرس بالفتح نام میوهٔ ی خوش و بعربی بدست مالیدن و مکیدن طفل انگشت را و بفتحتین طبیب بحال و در منتخب نوشته که مرس بالفتح مرد بسیار ممارست کننده و درمان کننده و تر کردن خرما در آب و انگشت خائیدن کودک و دست بمندیل پاک کردن و روش و خوی و بفتحتین بمعنی رسن و رسن آویختن از دلو-

مرزنجوش بفتح میم و سکون را مهمله و فتح زای معجمه و سکون نون و ضم جیم عربی و واو معروف و شین معجمه معرب مرزنگوش و آن نوعی از ریحان ست که خوشبودار باشد و زلف و خط معشوق را بدان تشبیه کنند بهندی دونا گویند در اصل مرزه گوش بود چه مرزه بمعنی موش ست چون برگش شبیه گوش موش باشد لهذا باین اسم مسمی گشت از رشیدی و کشف و منتخب و رسالهٔ معربات-

مرتعش بضم میم و سکون را و فتح فوقانی و کسر عین و شین معجمه رعشه دار و لرزان از لطائف۔

مرعش بالضم و فتح عین مهمله و شین معجمه نوعی از کبوتر که در هوا معلق میزند و حلقه میشود از منتخب و بعضی نوشته که این نوع کبوتر اکثر نامه بر باشد۔

مرغش بالفتح و غین معجمه مفتوح شهریست در شام از منتخب۔

مرلیش بفتح بمعنی ریش یکی از اتحی نمی و بجرت کسن و مبدل مرزا چراکه زای عجمه بشین معجمه تبدیل میابد چنانکه در جواهر الحروف۔

مرشوش بهردو شین معجمه چکیده شده و پاشیده شده از آب غیر آن از صراح۔

مرصوص بالفتح و هردو صاد مهمله استوار کرده شده و بنا با زیز برآورده شده از منتخب۔

مرتاض بضم میم و تای فوقانی و ضاد معجمه ریاضت کننده و صاحب ریاضت و با صطلاح اهل تصوف ریاضت بمعنی رام کردن نفس سرکش ست و رنج کشیدن در عبادات و علم و هنر از منتخب۔

مربض بفتح میم و سکون را و کسر بای موحده و ضاد معجمه جای گوسپندان از منتخب و شرح نصاب۔

مروض بفتح میم و ضم را مهمله ریاضت داده شده و رام نموده شده و در لطائف بضم میم و فتح را و واو مشدد و مفتوح ریاضت داده شده و بواو مکسور ریاضت دهنده۔

مرض بفتحتین بیماری از منتخب۔

مرط بالکسر و طای مهمله گلیم از صوف و جز آن از منتخب و در مهذب نوشته که نوعی از چادر است۔

مربط بالفتح و بای موحده مکسور جای بستن خصوصاً مکان بستن حیوانات و بالکسر چیزی که بدان چیزی را ببندند از منتخب۔

مرتع بفتح میم و سکون را و فتح فوقانی و عین مهمله چراگاه و سبزه زاری که بهائم دران چرند و چراگاهی که آب و علف دران بسیار باشد از کشف و منتخب و صراح۔

مراتع بفتح میم و کسر فوقانی چراگاهها چهارپایان این جمع مرتع ست از منتخب۔

مرقع بضم میم و فتح را و تشدید قاف مفتوح کتاب تصاویر و خرقه و دلق درویشان چراکه این هر دو چیز رقعه رقعه و پاره پاره بهم جمع کرده شده میباشد از کشف و غیر آن۔

مربع بفتح موحده مشدده هر چیز که چهار گوشه باشد و هر چیز که عرض و طول آن برابر باشد و نوعی از نشست امرا و سلاطین که متعارف است و نوعی از نقش تعویذ که شانزده خانه دارد۔

مرابع بفتح میم و کسر موحده منزلها و مکانها۔

مرصع بفتح صاد مهمله مشدده اسم مفعول از ترصیع مادهٔ اش رصع بفتحتین بمعنی پیوستن بچیزی و در استعمال بمعنی آنچه که دران جواهر بر نشانده باشند و بمعنی نظم و نثری که الفاظش با هم متقابل ... خود هم وزن و هم سجع باشند۔

مرصوع بمعنی مرصع۔

مرتفع بالضم و فای مکسور بلند شونده و بلند و از جا بیرون شونده و بفتح فا برداشته شده۔

مرجع بفتح میم و کسر جیم جای بازگشتن از صراح۔

مرفوع بلند داشته شده و برداشته شده و رفع کرده شده و حرکت رفع داده شده از منتخب و کنز۔

مروع بضم واو و فتح سوم مهمله ترسانیده شده و نگاه داشته الروع الفزع از قاموس و لطائف۔

مرتع جمع المجمع مقام و صدف طور ... ۔

مرغ بالفتح و غین معجمه نوعی از گیاه که بتازگی بروید بغایت سبز و نازک باشد بهندی دوب گویند و بمعنی غلطیدن مشهور در علف بجز آن و بالضم بمعنی آفتاب و هر طایر که بال و پر و منقار دارد و نوعی از مراحی بفتحتین در عربی آب دهن را گویند از رشیدی و منتخب و برهان و کشف و مدار سروری و جهانگیری و صاحب بهار عجم نوشته که خاص خروس را مرغ گفتن اصطلاح هندیانست۔

مرادف بضم میم و کسر دال در پی کسی نشیننده و لفظیکه با لفظ دیگر در معنی شریک باشد۔

مروق بضم میم و فتح رای و فتح واو مشدده صاف کرده شده و مصفا و شراب پالوده که اصطلاحش در ان بلوم و بکسر واو راوق سازنده یعنی مصفا و کسیکه پرده بر سقف خانه بندد و بکسر اول و سکون دوم و فتح سوم شگفت آوردن و خوشحال ساختن از لطائف و منتخب۔

مراق بکسر میم و تشدید قاف اصل نام پرده غشائی ست که زیر جلد محسوس شکم ست و زیر آن صفاق و زیر آن پرده ثرب ست که بر معده و جگر و طحال و امعا محیط ست چون مادهٔ سودا در معده یا طحال وغیره جمع شود نفخ در پردهٔ مراق واجب کند پس اجزاء از آن مادهٔ سودا و تصاعد کرده بدماغ رسیده باعث اختلال حواس و خیالات فاسد میشود و گاهی این مرض را که مالیخولیای مراقی گویند فقط مراق نامند و بعضی نوشته که صاحب این مرض را بسبب تصاعد ابخرهٔ متکاثره گردن گنده و سطبر میشود و سوزش شانه هم لازم۔

مرفق بالکسر و فای مفتوح آرنج که بند گاه ساعد با بازو ست و بفتح میم نیز آمده از منتخب و صراح۔

مرق بفتحتین شوربا از منتخب و شرح نصاب۔

مراهق بضم میم و کسر ها کودکی که نزدیک ببلوغ رسیده باشد از منتخب۔

مرافق بضم میم و کسر فا همراه و رفاقت کننده و بفتح میم و کسر فا بمعنی آرنجها و آن چیزها که بدان نفع یابند کذا فی الصراح۔

مرتک بالضم نام مرده سنگ ... از شرح قران السعدین۔

مرده ریگ بالضم و یای مجهول و کاف فارسی ناچیز و فرومایه چنانچه بیت ... و در لطائف و برهان بمعنی فرومایه و وامانده یعنی چیزیرا گویند که از مرده بازمانده باشد و آنرا بعربی میراث گویند و مرده ریگی نیز آمده۔

مرغ زیرک مرغیست معروف که در پا از درخت آویزان شده باواز بلند حق حق گوید و بعضی طوطی نیز نوشته اند و بعضی مراد ازو ابلیس دانند و بعضی از زاهد و ارادت اراده نمایند از لطائف

مرغ شب آهنگ بمعنی بلبل

مرکز خاک کنایه از زمین یا میان اندرون زمین۔

مردمک سیاهی کوچک که در میان سیاهی چشم میباشد و مردمک آنرا بدین سبب گویند که صورتی کوچک بشکل آدمی دران مینماید و ازین جهت در عربی انسان العین گویند و بهمین جهت در هندی پتلی نامند اگرچه درین زمان پتلی در هندی سیاهی کلانرا گویند و آن سیاهی کوچک در حقیقت پتلی همان ست نه آن تامل نماید۔

مرجل بالکسر و جیم عربی مفتوح بمعنی دیگ مسین بزرگ از کشف و منتخب۔

مرتجل بالضم میم و فتح فوقانی و فتح جیم عربی شعر خطبه در بدیهه گفته شده و لفظیکه از معنی بمعنی دیگر بی مناسبت نقل کرده شده باشد با وجود یافته معنی اول از منتخب و دیگر کتب

مرغول بروزن مقبول پیچ و تاب

و بمعنی موی پیچیده و آواز مرغان نوعی از آواز خاص مطربان که با پیچیدگی باشد از بهار عجم و برهان و رشیدی و جهانگیری۔

مرسل بضم میم و فتح سین مهمله فرستاده شده و بمعنی نبی صاحب کتاب الله۔

مرسول این لفظ من حیث اللغت عربی صحیح نیست بجای لفظ مرسول لفظ مرسل بفتح سین مهمله بمعنی فرستاده شده استعمال باید کرد از بهار عجم و لفظ مرسول بمعنی فرستاده شده در هیچ کتابی یافته نشده چرا که اسم فاعل و اسم مفعول از رسالت که مصدر ثلاثی مجرد ست در کلام عرب مستعمل نشده۔

مرفه الحال بضم میم و فتح راء مهمله و تشدید فای مفتوح و های مضموم و سکون لام آسوده حال و خوش معاش از مدار۔

مراحل بفتح میم و کسر حا منزلهای این جمع مرحله است از منتخب۔

مربع مستطیل جسم چهار گوشه دراز دارنده چنانکه تقطیع کتاب باشد۔

مرسوم آیین کرده شده و نشان کرده شده و گاهی مراد از لفظ مرسوم درماهه و روزینه باشد چرا که هرچه امرا و سلاطین برای کسی معین کنند آنرا در دفتر نشان کنند از ... و لیند۔

مراسم نشانها و آیینها از منتخب و غیر آن

مرجوم رانده شده و سنگسار کرده شده از منتخب و غیر آن۔

مرقسم بضم میم و کسر سین مهمله نقش

گیرنده از منتخب۔

مرام بفتح مراد و مطلب مرام صیغه اسم ظرفست مشتق از روم بالفتح که بمعنی طلب جستن و قصد ست از قاموس و منتخب و صراح۔

مردم بمعنی یک آدمی و بسیار آدمیان چرا که این لفظ را بمعنی مفرد و جمع هر دو استعمال کنند و سیاهی چشم که محل بصرست و مردمک تصغیر آنست از بهار عجم و رشیدی و مدار۔

مرخم بضم میم و فتح را و خای معجمه مشدد مفتوح نرم گردانیده شده و کلمه منادی که حرف آخر آن انداخته شده باشد بجهت تخفیف و نزد فارسیان هر کلمه که حرف آخرش انداخته شده باشد منادی بودن آن ضرور نیست۔

مراحم مهربانیها جمع مرحمت۔

مراهم مرهمها که بر زخم نهند۔

مرتهن بضم میم و فتح فوقانی و کسر ها گرو دهنده و گرو گیرنده و میر نوراللّٰه در شرح گلستان نوشته که چون ارتهان بمعنی قبول نمودن رهن ست باید که مصدر لازم باشد پس صیغه مفعول صورت نمیگیرد و صیغه اسم فاعل درین عبارت که بشکار او مرتهن است نمی آید مناسب درین محل مرهون ست مگر آنکه مرتهن بفتح های بحذف و ایصال مثل مشترک که اصلش مشترک فیه است مرتهن فیه ملاحظه نماید و حاصل آن ... مرهون شود دیگر

چون صاحب هدایه لفظ ابتاع را که بمعنی قبول نمودن بیع ست متعدی استعمال نموده و کالای خریده را ابتاع بصیغه مفعول آورده و همچنین اشترا را نیز متعدی آورده مشتری بالفتح را بمعنی مبیع استعمال کرده پس مرتهن بصیغه مفعول درست باشد

مرکن بکسر میم و سکون را و فتح کاف عربی بمعنی تغار و لگن از صراح و منتخب۔

مردان بضم میم و سکون را و بعده دال مهمله بمعنی کودکان ساده رو این جمع امرد ست

مرهون گرو کرده شده۔

مرجان بالفتح مروارید خرد و لولو بمعنی مروارید کلان از تفسیر بحر مواج و صراح و قاموس و بیچ یکی ازین لغات عربی بمعنی جوهر سرخ رنگ که بهندی مونگا گویند نوشته لغات معتبره فارسی مثل فرهنگ جهانگیری و رشیدی هم یافته نشده مگر در برهان نوشته که مرجان در عربی بمعنی مروارید خرد ست و بمعنی جوهر سرخ رنگ نیز عربیست و در مدار بهر دو معنی آورده و در منتخب نوشته که مرجان مروارید خرد و بمعنی بسد نیز آمده ظاهرا باین معنی فارسی ست زیرا که در لغت عرب باین معنی یافته نشده تم کلامه و مسموع ست که مرجان بمعنی جوهر سرخ رنگ ست در آب دریای شور مثل نباتات میروید چون از آب بیرون آرند سنگ می گردد و گاهی مثل چوب کرم خورده میشود و بیخ مرجان در ادویه بار ها بنظر آمده

مرزبان بالفتح و حرف سوم زای معجمه موقوف نگهدارنده و مالک زمین چرا که مرز در فارسی زمین را گویند و کنایه از حاکم و پادشاه و نگاهدارندهٔ سرحد و بضم زای معجمه هم آمده است از برهان و جهانگیری-

مرغ سلیمان هدهد از برهان-

مرغ مجنون مرغیکه در موی سر مجنون آشیانه کرده بود-

مرغ زرین مرغیست برابر با کبکان مشابه به شکل دراج و اهل هند لطاوین نیز گویند مشابهتی دارد و پر و بالش مانند دم زنبور کشیان و لعان میدارد مگر بوقلمون و بسبزی مائل میباشد و کاهی نیز میدارد-

مرغ آمین بالف ممدوده ستاره ایست کف الخضیب زیرا که منجمین تجربه کرده اند که هر کس که وقت طلوع کف الخضیب دعا کند مستجاب شود و در مصطلحات نوشته که فرشته ایست که در هوا پرواز کند و همیشه آمین گوید هر دعائیکه با آمینش رسد مستجاب شود-

مرغ شبخوان کنایه از بلبل چرا که اکثر در ایام بهار بوقت شب آواز میکند-

مرو شاهجهان نام شهریست از خراسان-

مرد میدان کنایه از حریف مقابل-

مربع نشین چار زانو نشستن چرا که طور نشستن امرا و سلاطین است-

مرگ نو در مصطلحات بمعنی فتنهٔ تازه نوشته است و بعضی بمعنی عشق نوشته اند-

مرجو بالفتح و جیم مضموم و تشدید واو امید داشته شده و از منتخب-

مرغ حق گو مرغیست که شبها بر و پا از درخت آویزان شده بآواز بلند حق حق گوید و آنرا مرغ زیرک نیز گویند از برهان-

مرو بالفتح بروزن سرو نام شهریست از خراسان و نام گیاهیست خوشبو دار از برهان-

مره بالکسر و تشدید را صفرا که خلطی ست زرد رنگ تلخ مزه از جملهٔ اخلاط چهارگانه و بمعنی قوت و توانائی و عقل و بالفتح و تشدید بمعنی یکبار از منتخب صراح و کنز-

مراره بالفتح میم و هر دو رای مهمله زهره هر حیوان که بهندی آنرا پته گویند از منتخب و شرح نصاب-

مرصوص هر دو صاد مهمله بارز یز استوار کرده شده-

مرتب بضم میم و فتح را و تشدید فوقانی مفتوحه درست کرده شده و درجه بدرجه داشته شده

مرده بفتحات پر سه حرف اول در عربی بمعنی دیوان سرکش و متمردان و سرکشان این جمع مارد است از منتخب و بفتح میم و سکون را در فارسی بمعنی شجاع و بهادر و بالضم معروف و مجازاً بمعنی عاشق آید-

مرغول بالفتح پیچ و تاب موی پیچیده و آواز مرغان و لوشه آواز مغنیان و مطربان که با پیچیدگی باشد از بهار عجم و برهان و رشیدی و جهانگیری-

مروحه بالکسر و واو و حای مهمله هر دو مفتوح بادکش و بادزن این صیغهٔ اسم آلت است از روح که بالفتح باشد بمعنی آسایش و نسیم

از مؤید و بهار عجم و منتخب

مرسل بالضم و سین مهمله و لام هر دو مفتوح فرستاده شده و آویخته کرده شده و زیوریست که زنان در گلو آویزند ظاهرا بهندی آنرا هار گویند از بهار عجم و کشف-

مرسوله بمعنی فرستاده شده غلطست و بجای آن صحیح مرسلاست بفتح سین زیرا که این از مصدر ارسال آمده است نه از رسالت از مزیل-

مرضعه بالضم و ضاد معجمه مکسوره و فتح عین مهمله زن شیر دهنده اطفال را یعنی دایه-

مرحله بالفتح میم و فتح حای مهمله منزل گاه و کوچگاه و منزل و بمعنی جای رخت و اسباب مأخوذ از رحل بالفتح بمعنی پالان شتر و رخت و اسباب است هم بمعنی پالان نهادن بر شتر و کوچ کردن از منتخب و کنز و بمعنی مقدار مسافت چهار فرسنگ لوحی از عمارت که پیرامون قلعه جنگی ساخته و بر آن نشسته جنگ کنند-

مراغه بفتح میم و غین معجمه نام شهریست از ولایت آذربایجان و در عربی بمعنی غلطیدن جانور نیز هست خواه طائر باشد خواه چهارپایه و درین صورت اسم ظرفست از روغ بالفتح بمعنی غلطیدن حیوان از قاموس و صراح و منتخب و بهار عجم و کشف و برهان-

مراقبه بضم میم و فتح قاف نگاه داشتن و نگاه داشتن چیزی را و ترسیدن و گردن فرو انداختن و باصطلاح صوفیه دل ست با خدا و غیبت از ما سوا-

مرصود آنچه از رصد معلوم کرده شده بدانکه کواکب مرصوده یک هزار و بست و پنج ستاره ثوابت اند که اهل هیئت از قوانین رصد معلوم کرده اند و چهل و هشت صور که بر فلک مرتسم ست از انها مرکب اند و تفصیل آن صور در فصل بای موحده مع سین مهمله مذکور شد-

مرافعه دعوی پیش حاکم بردن-

مروه بالفتح و واو مفتوح کوهی ست در مکه معظمه از منتخب-

مرثیه بالفتح و کسر ثای مثلثه و فتح یای تحتانی صفت مرده از کشف و صراح و مدار از منتخب و بسین مهمله نوشتن و تشدید تحتانی خواندن خطا ست-

مراتب ستته باصطلاح صوفیان اول احدیت که اعتبار ذات فقط ست و بعالم غیب نیز مسمی میگردد و بقول بعضی وحدت که مسمی بتعین اول و برزخ کبری و قابلیت محض میشود دوم واحدیت که اعتبار ذات ست با اسماء و صفات و تفصیلاً ما لیشه ارواح مجرده که عبارت از عقول عالیه دارواح ابشریه ست و مرتبه ملکوت که نادی و نفوس سماوی و بشریه است و آنرا عالم مثال هم گویند پنجم عالم ملک که کنایه از اجسام و اعراض باشد و بعالم شهادت نیز مسمی میگردد ششم عالم انسان کامل که محل جمیع مراتب ست-

مراتب چهارگانه شریعت و طریقت و معرفت و حقیقت-

مرغان اولی اجنحه بضم الف و کسر لام و فتح الف و سکون جیم و کسر نون و فتح حای مهمله طائران صاحب بازوها و این کنایه است از فرشتگان .

مرکبات امتزاجیه از یازده تا نوزده و غیر امتزاجیه از بیست و یک تا نود و نه .

مرلقی بالضم و قاف مکسور بلند کننده و بالا برنده .

مروی بالفتح و واو مکسور روایت کرده شده .

مرطی بالفتح اشتر لیکن در شرح نصاب یافته شده .

مردم آبی نوعی از حیوان آبی است که بصورت انسان میباشد سفید پوست بغایت نازک اندام .

مرتشی بالضم و شین معجمه مکسور رشوت ستاننده از منتخب .

مردمی مروت و رعایت .

مربی پرورش کننده و بفتح بای مشدده و در آخر الف بصورت یا پرورده شده و آنچه از قسم میوه در شیرهٔ قند پرورده کنند .

مرضی بفتح اول و کسر سوم صیغهٔ اسم مفعول بمعنی پسندیده و بضم میم و فتح را و تشدید ضاد معجمه مفتوح و در آخر الف بصورت یا نیز بمعنی پسندیده .

مری بفتح میم و کسر را و مهمله و یای مشدد بروزن امیر شیمی سی بصورت روده اندرون گلو که راه آب و طعام است و قصبهٔ ریه که منفذ دم است بالای

مری مذکورست یعنی گوارا و بضم و بفتح میم و تشدید یای مهمله چیزیست که بفارسی آنرا آبکامه و بهندی کانجی نامند و آن آبی باشد که در آن غلهٔ مطبوخ انداخته ترش کنند و بکسر میم و یای مجهول در فارسی کوشیدن و ستیزه و مرا بهی کردن با کسی در مرتبه از منتخب و بحر الجواهر و کشف و برهان و صراح و لطائف و کنز .

مرتضوی بضم میم و فتح تا و فتح ضاد معجمه منسوب بمرتضی علی کرم الله وجهه هر لفظیکه در آخر آن الف مقصوره باشد چون یای نسبت در آخر آن آرند الف را براو بدل کنند در عربی یای نسبت را مشدد خوانند و در فارسی مخفف .

مراعی بضم میم و کسر عین مهمله رعایت کننده و نگهبانی کننده و چرانده و بفتح میم سبزه زارها که ستوران را در آن چرانند و معنی چرانیده شدگان و بمعنی رعایتها نیز آمده .

مردی بکسر میم و کسر دال بمعنی مهمله یعنی چوبی دراز که ملاحان کشتی را بدان رانند از منتخب .

مربع طولانی هر چیز چهار گوشه که طولش از عرض آن زیاده باشد .

مرئی بفتح میم و سکون را و کسر همزه بمعنی دیده شده این صیغهٔ اسم مفعول است از رویت در اصل مرئوی بود بروزن مفعول واو و یا در یک کلمه بهم آمدند واو را یا کردند و یا را در یا ادغام ساختند و ما قبل یا را بکسر بدل

کردند برای مناسبت یا مرئی شد .

مرائی بضم ریا کننده و نمودنا و این صیغهٔ اسم فاعل است از ریا که مصدر قلیل الوقوع از باب مفاعله است در اصل مرائی بروزن مقارب بود ضمه بر یا ثقیل بود انداختند اهل عربی بجهت التقای ساکنین که یا و تنوین است یا را حذف کنند و فارسیان بجهت عدم استعمال تنوین حذف یا روا نمیدارند .

مرجان جنوبی قسمی از مرجان که از طرف جنوب جزائر سراندیب آرند .

مرجان مرسولی نوعی از مرجان که تیره رنگ و ناقص باشد .

مرکب تقییدی آن مرکب را گویند که صفت موصوف باشد چون جل قائم یا مضاف الیه چون غلام زید درین هر دو صورت موصوف و مضاف مقید بصفت خود و مضاف الیه خود است .

مرطولی شخصی فربه یعنی فراخ که فربهی او بدون اسباب ظاهری باشد .

مرالی بفتح میم و کسر نای مثلثه جمع مرثیه .

مرگی بالفتح و کاف فارسی بمعنی وبا از مصطلحات .

فصل میم مع زای معجمه

مزکی بضم میم و فتح زا و تشدید کاف مفتوح و در آخر الف بصورت یا زکوة داده شده و پاک کرده شده از منتخب .

مزایا بالفتح افزونیها جمع مزیت که بمعنی افزونی و فضیلت است مجاز آ بمعنی عطایا و انعامات مستعمل میشود .

مزیب بالضم میم و فتح زای معجمه و تشدید تحتانی مفتوح و بای موحده آراسته و زیب داده شده و این لفظ صناعی است ما خوذ از زیب که کلمهٔ فارسی است از عالم مؤلف مستشدر و ملیب .

مزاحمت بالفتح حای مهمله تنگی نمودن بر کسی از منتخب .

مزلت بفتح میم و کسر زای معجمه و تشدید لام لغزیدن و بفتح زای معجمه جای لغزیدن .

مزخرفات بضم میم و فتح دوم و سکون خای معجمه و فتح رای مهمله جمع مزخرف بمعنی دروغهایی که مثل راست آراسته شده باشند از صراح وغیره .

مزیت بفتح میم و کسر زای معجمه و تشدید یای تحتانی مفتوح افزونی و زیادت و فضیلت از منتخب و مؤید و صراح و بضم میم و فتح زای معجمه و تشدید تحتانی روغن زیت مالیده شده و در بعض نسخ توقیعات کسری بجای این لفظ مزین نوشته است و همین اصح است .

مزجات بالضم اندکی بی اعتبار از کنز و میر نور الله در شرح گلستان نوشته که مزجات صیغهٔ اسم مفعول است بنای تانیث از ازجاء و ترجیه مثل اعلاء و تعلیه بمعنی چیزی را بسهولت از جایی بجایی بردن چون متاع قلیل بسهولت از جایی بجایی برده میشود لهذا متاع قلیل را باضافت متاع مزجات گویند مؤلف گوید بر تقدیریکه از ازجا باشد که باب افعال

دراصل مزجیة بود بروزن مکرمة یا بجهت فتح ماقبل الف گشته مزجات گردید چونکه لفظ بضاعت بسبب وجود تای مؤنث لفظی ست لهذا لفظ در ابمزجات که صیغهٔ مؤنث ست صفت آوردند۔

مزاولت چیزی را با چیزی قرین کردن ازکشف و در کنز در چیزی کوشیدن و در صراح رسیدن بکاری۔

مزاحفات بضم میم و کسر حای مهمله و فتح فا بحورهی که در آنها زحاف واقع شده باشد و زحاف بکسر اول باصطلاح عروض افتادن و ساقط شدن یک حرف یا دو حرف از رکن اصلی بحری یا زیاده شدن حرفی بر رکن اصلی۔

مزگیت بالکسر و کاف فارسی نیز مکسور و تای فوقانی بمعنی مسجد از جهانگیری۔

مزدوج بالضم با دال مهمله و واو مفتوح و جیم بهم قرین و بهم آمیخته شده و باصطلاح اهل بدیع بمعنی مثنوی۔

مزاج بکسر آمیزش و باصطلاح اطبا کیفیتی که از آمیختن چیزها بهم رسد مثلاً رنگ سرخ که از آمیختن برگ تنبول و کتهه و چونه پیدا شود سرشت و طبیعت انسان را بهمین سبب مزاج گویند که کیفیتی از امتزاج عناصر اربع بهم میرسد۔

مزیج بکسر تین و یای مجهول و جیم عربی آلهٔ امزاج مزج بالفتح و جیم آمیختن از منتخب۔

مزاح بکسر میم و حرف دوم زای معجمه و در آخر حای مهمله باهم خوش طبعی کردن و بضم میم خوش طبعی از منتخب و در صراح بالضم و بالکسر مصدر است بمعنی لاغ و خوش طبعی کردن۔

مزید بالفتح زیادتی و افزونی و افزون کرده شده و در صورت معنی اول و دوم مصدر میمی ست و بمعنی سوم اسم مفعول ست از زاد یزید زیاده که اجوف یائی باشد مثل باع یبیع از منتخب و کشف۔

مزرد بضم میم و فتح زای معجمه و تشدید رای مهمله مفتوح زره پوش۔

مزاد بالفتح و در آخر دال مهمله توشه دان و بضم میم زیاده کرده شده از لطائف

مزعفر بضم میم و فتح زای معجمه و سکون عین مهمله و فتح فا زعفرانی زرد رنگ و نوعی از پلاو شیرین که برنج آن زعفران و غیره رنگ کنند۔

مزامیر بالفتح میم اول نیهای که آنرا بنوازند جمع مزمار بالکسر که بمعنی نای ست از منتخب و در عرف جمیع ساز مطربان را گویند۔

مزدور بالضم مرکبست از لفظ مزد که بمعنی اجرت ست و کار ور که بمعنی صاحب و خداوند ست بجهت رفع ثقل ما قبل واو را ضمه داده واو را ساکن کردند و بفتح میم که مشهور ست خطاست از برهان۔

مزوره بروزن منوره آنچه از قسم غذا برای تسلی بیمار پزند و طعام نرم که مریض را دهند و بکسر واو مکر و فریب کننده و دروغگو

مزمار بالکسر نی که آنرا بنوازند از منتخب و شرح نصاب۔

مزر بسخت و صلب از صراح۔

مزار بالفتح جای زیارت اکثر اطلاق این لفظ بر قبر کنند از منتخب۔

مزمزبکسر میم اول و فتح میم دوم سانه عود که بنوازند از منتخب و در لطائف بمعنی بربط نیز نوشته که مخفف مزمار ست که بمعنی نای باشد۔

مز بالفتح و تشدید زای معجمه مکیدن و بالضم مزه ترش و شیرین بهم آمیخته که آنرا بفارسی میخوش گویند و بالکسر بمعنی افزونی از منتخب و در خیابان نوشته که مز بالضم در عربی لذتی ست که از امتزاج ترشی و شیرینی بهم رسد

مزارع بضم میم و بکسر رای مهمله زراعت کننده و کشاورز و بفتح میم جمع مزرع که بمعنی جای کاشتن و دیه کوچک ست۔

مزاد کردن متاع نرخ متاع بالا کردن از مصطلحات۔

مزالف بفتح میم و کسر لام جاهای انبوه و جای جمع شدن از منتخب۔

مزاحف بضم میم و کسر حای مهمله باصطلاح عروض رکنی غیر سالم یعنی رکنی که در ان تغیر شده باشد۔

مزلف بروزن مشوق معشوق صاحب زلف و نوخط و این تصرف فارسی زبانان متعرب است محمد اسحق شوکت گوید بیت مزلف ست رخ خامه ام ز بخت سیاه ٭ سواد شام فراقم خط لب جام ست ٭ از بهار عجم و در مصطلحات بمعنی معشوق نوخط و در چراغ هدایت نوشته که مزلف لفظی ست صناعی فارسی زبانان متعرب که بطریق صیغهٔ عربی آورده اند ماخوذ از زلف که لفظ فارسی ست از عالم نزاکت که از لفظ نازک تراشیده اند۔

مزخرف بضم میم و فتح دوم و سکون خای معجمه و فتح رای مهمله و فا آراسته و زر اندوده و دروغ که مثل راست آراسته کرده شده باشد از صراح و منتخب۔

مزالق بفتح میم و کسر لام جاهای لغزیدن

مزدک بالفتح نام مردی در غایت فصاحت و گیاست در زمان نوشیروان مذهب اباحت یعنی اشیا اختراع کرده چون نوشیروان بادشاه شد مزدک را با رفیقانش بقتل رسانید و این اسم بزای فارسی صحیح است از برهان و غیره

مزال بضم لغزش و جای لغزش

مزیل بضم میم و کسر زای معجمه و تحتانی معروف دور کننده آثار چیزی۔

مزاحم بکسر حای مهمله تنگی بر کسی کننده و برنج رساننده و انبوهی کننده۔

مزدحم بضم میم و سکون زای معجمه و فتح دال مهمله و فتح حای مهمله از دحام کرده شده و بکسر حای مهمله از دحام کننده و انبوهی کننده

مزمن بالضم و میم ثانی مکسور دیرینه و کهنه و بمعنی لنگ و برجا مانده شونده و کسیکه دست و پایش از حرکت و رفتار باز مانده باشد از منتخب و مذهب و لطائف وغیره۔

مزین بضم میم و فتح زای معجمه و تشدید یا

تحتانی مفتوح آراسته و بکسر تحتانی مشدد در محاوره بمعنی عریان حال بمعنی خلاقی که در عرف آنرا حجام گویند۔
مزن بالضم باران از منتخب و در شرح نصاب بمعنی ابر و در صراح بمعنی ابر سفید
مزیدن بفتح مکیدن از برهان۔
مزدلفه بضم میم و فتح دال مهمله و لام مفتوح و نام جایی بمکه معظمه۔
مزبله بالفتح و بای موحده و لام مضموم و مفتوح جای سرگین انداختن و جای خاک انداختن و برای سنم است با خود از زبل بالکسر که بمعنی سرگین ست از منتخب و کشف
مزابله بفتح میم و کسر بای موحده جای خاک و سرگین انداختن این جمع مزبله است
مزدوج بالضم و دال مهمله و واو و جیم مفتوح جفت شده با یکدیگر آمیخته شده از منتخب
مزاده بفتح توشه دان از صراح و منتخب و لطائف۔
مزلقه بالضم و لام مکسور و بعده قاف لغزش گاه شده از منتخب۔
مزلفه بالضم و لام مکسور و فا نزدیک آورده شده و فراهم آورده شده و انبوه کرده شده از منتخب۔
مزفد نام یکی از آلات جولاهه۔
مزی بفتح مخفف مزید بمعنی زیادت و افزونی از کنز و غیره۔

فصل میم مع زای فارسی

مژگان بالضم و بالکسر جمع مژه است گاهی بر مفرد استعمال شود در اصل بفتح زای فارسی ست مگر بسکون زا بیشتر مستعمل گردید
مسیح کاشی گوید بیت حشمت بدامن مژگان برکباب دل چو آتش زده که بال سمندر شکسته است بهار از مصطلحات۔
مژده بالضم و بالکسر بشارت و خبر خوش از برهان و کشف و بهار۔
مژدگانی بکاف فارسی چیزی که بقدریکه بمژده رسان دهند از مصطلحات۔

فصل میم مع سین مهمله

مسیا بر وقت شام از منتخب لطائف۔
مستثنی بالضم و تای فوقانی مفتوح و سکون ثای مثلثه و فتح نون بیرون آورده شده و خاص کرده شده و جدا کرده شده صیغه اسم مفعول ست از استثنا اصل او ثنا بمعنی چیزی را اعتبار کردن و باصطلاح نحویان آن چیزیکه بیرون کرده شده باشد از حکم ما قبل بعید الا یا بانچه در معنی الا است از کنز و منتخب و غیر آن۔
مسیحا لقب حضرت عیسی علیه السلام بدانکه در قرآن مجید لفظ مسیح واقع ست پس زیادت الف تصرف فارسیان باشد از بهار عجم و در رساله معربات نوشته که مسیحا معرب مشیحا است که بشین و خای معجمه باشد بمعنی مبارک در زبان سریانی۔
مستوفا تمام گرفته شده و الف این لفظ را بصورت یا هم می نویسند۔
مسمی بضم میم و فتح سین مهمله و میم ثانی مشدد و مفتوح نام کرده شده یعنی مسمانام
مسبحان ملا اعلی بضم میم و فتح سین مهمله و تشدید بای موحده مکسور و کسر لام و فتح میم و فتح لام و کسر همزه که بصورت یا الف ست و فتح الف و سکون عین و فتح لام و در آخر الف بصورت یا تسبیح کنندگان گروه برتر و این کنایه است از فرشتگان۔
مسجد اقصی در آخر الف مقصوره بصورت یا اسم بیت المقدس که مسجد بیت المقدس شام است
مسلوب بر وزن مغلوب ربوده شده از منتخب و کنز
مستوجب بضم میم و فتح تای فوقانی و کسر جیم سزاوار و لائق از کنز۔
مستطاب بالضم خوش کرده و پاک کرده و لذیذ اسم مفعول از استطابت ماخوذ از طیب است از منتخب و کشف و لطائف۔
مستحب دوست داشته شده از منتخب و لطائف و باصطلاح فقها آن فعل از عبادات که رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ثواب آن بیان فرموده اند یا گاهی خود کرده باشند۔
مستجاب جواب داده شده از منتخب و مجازا بمعنی قبول کرده شده مستعمل۔
مستجیب اجابت کننده از لطائف۔
مستصحب بسکون صاد مهمله و کسر حای مهمله صحبت دارنده از لطائف۔
مسیلمه کذاب بضم میم و فتح سین و سکون تحتانی و کسر لام نام کافری که در زمان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم دعوی نبوت کرده بود۔
مستودعات بالضم و تای فوقانی مفتوح و سکون واو و فتح دال مهمله عین
مهمله را انها از منتخب در تمسی چیزهای امانت داشته شده۔
مسامحت بضم میم اول و فتح میم دوم و حای مهمله با هم کار آسان گرفتن و گاهی تجرید کرده بمعنی آسان کردن کار کسی داشتن و آسانی کردن و سهل گرفتن و دلیر و چیزی را سهل پنداشته توجه بآن نکردن مشتق از سمح بالفتح که بمعنی جوانمردی و آسان گرفتن است از منتخب و لطائف و کشف و بهار۔
مسائلت بفتح میم و سکون سین و فتح همزه که بصورت الف ست و فتح لام بر وزن منقبت بمعنی در خواستن انچه که بعض مردم ناواقف بر وزن متانت خوانند خطاست
مساهمت بضم میم و فتح ها بمعنی مشارکت از منتخب۔
مسالمت با هم صلح کردن و آشتی از صراح
مستعلیات حروفیکه خواندن شان باز بالا بحنک اعلی برداز و بعضی نوشته که سر زبان بکام رود و آن هفت حرفست صاد و ضاد و طا و ظا و خای معجمه و غین معجمه و قاف و حروف منخفضه سوای اینهاست۔
مساهلت بضم آسان گرفتن و سهل پنداشتن از منتخب و مجازا بمعنی سستی کردن نیز مستعمل۔
مست بالضم غم و اندوه و گله از برهان و بهار عجم۔
مسکرات بالضم و کاف عربی مکسور آن چیزها که نشه و سستی آرد

۴۷۰

مثل شراب و بنگ و امثال آن۔

مستلذات بالضم و لام مفتوح و ذال معجمه مشدد چیزهای مرغوب که بدان لذت گیرند

مسافت بالفتح دوری بیابان و این ماخوذ ست از سوف بالفتح که بمعنی بوی گرفتن است چون راهبر در بیابان راه گم میکند خاک آنجا گرفته می بوید و معلوم میکند که در راه راست ست یا راه را گم کرده پس بکثرت استعمال نام دوری میان منازل وغیره شد از منتخب و صراح و کنز۔

مساحت بکسر میم پیمودن زمین از منتخب و کشف و صراح و بهار عجم و بحر الجواهر و لطائف و بفتح میم خطاست۔

مساعدت بالضم میم و فتح سین و فتح عین مهمله یاری کردن از کنز۔

مسخنات بالضم میم و فتح سین و خای معجمه مشدد مکسور و نون گرم کنندگان از کنز۔

مسواة بالکسر پنجه باشد که بدان زمین زراعت راست کنند از شرح نصاب۔

مسحات بالکسر حای مهمله بیلی که بآن از زمین گل کنند از منتخب و در شرح نصاب بمعنی بیلچه۔

مسارعت باهم شتابی و جلدی نمودن

مساومت حرف چهارم واو با کسی نرخ کردن در بیع برای گران فروختن و وقت نمودن در خریدن و فروختن از منتخب۔

مساوات بالضم میم بروزن ملاقات برابری کردن و برابر آمدن از کشف و منتخب و کنز۔

مسکنت بالفتح و کاف مفتوح بروزن مفعلت مفلسی از شرح نصاب۔

مسئولات آن مقدمات که در واقعیات موجود باشند و اکثر مردمان ایران اطلاع [illegible]

مسکت بضم میم و کسر کاف خاموش کننده

مستنبطات بضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون نون و فتح موحده و طای مهمله و فوقانی باها بیرون آوردن چیزی و بیرون آورده شده و این جمع مستنبط است اسم ظرف و اسم مفعول است از استنباط و این ماخوذ از نبط که بمعنی آب برآمدن از زیر زمین و یا د است از صراح

مستغیث بالغین معجمه و در آخر ثای مثلثه فریاد خواه یعنی دادخواه از منتخب۔

مستحث بالضم و حای مهمله مکسور و تشدید ثای مثلثه برانگیزنده و بفتح حای مهمله برانگیخته شده از لطائف۔

مستغاث بالضم کسیکه از و داد خواهند

مستحدث بالضم و حای مهمله ساکن و فتح دال مهمله چیز نو پیدا کرده شده و بکسر دال مهمله چیز نو پیدا کننده از منتخب

مستخرج بکسر را مهمله بیرون آورنده و بفتح را بیرون آورده شده۔

مسیح دوست و بسیار پیمایش کننده زمین بمناسبت این و بمعنی لقب عیسی علیه السلام زیرا که آنحضرت دوست حق بودند و از باعث تجرد اکثر بسیر گشت پیمودند و بمعنی دروغگو و بمعنی آنکه یک چشم و یک ابرو نداشته باشد بمناسبت این دو معنی لقب دجال نیز ست و بعضی گفته اند که لقب دجال مسیخ ست بروزن سکین و مسیح ست بروزن صحیح لقب عیسی و مسیح بمعنی پاره نقره و زر بی سکه که سکه اش فرسوده شده باشد از منتخب و لطائف

مسح بالفتح دست مالیدن و جماع کردن از منتخب۔

مساح بالفتح و تشدید سین بسیار پیمایش کننده زمین از منتخب۔

مستلم بالضم نمکین۔

مسامح بضم میم و کسر میم دوم آشتی کننده و در کاری با کسی آسانی کننده و دلیر کننده

مستراح بالضم و حای مهمله جای آسایش و فراغت و جای راحت و مجازاً گاهی پاخانه نیز مراد باشد چرا که آن هم جای آسایش و فراغت ست و لفظ مستراح بالفتح مرکب ست از لفظ مست و لفظ راح که بمعنی مست شراب ست پس مستراح باضافت مست بسوی راح بمعنی مست شراب ست چنانکه ملا نظامی در سکندر نامه بند مستدنیا گفته

مصرع که هم مستراح ست هم مستراح

مستروح بالضم و را مهمله و الف و واو مکسور آسوده شونده و بوی خوش جزیده و بفتح واو جای آسایش در مصدر این کرا ستروح ست تعلیل نکرده اند بر اصل خود گذاشته اند از صراح و کنز۔

مستقبح بقاف و موحده و حای مهمله زشت و بد اسم فاعل از استقباح۔

مسطح بضم میم و فتح سین مهمله و فتح طای مشدد و حای مهمله پهن و گسترده شده

مسلح بضم میم و فتح سین مهمله و کسر لام مشدد و حای مهمله سلاح دارنده سلاح

مسخ بالفتح و خای معجمه گردانیدن از صورتی بصورتی دیگر که بدتر از صورت نخستین باشد و در قرآن سیزده چیزی از منتخب و سیزده چیز ست که حق تعالی بسبب فعال بد ممسوخ گردانیده اول فیل که مرد لوطی بود دوم خرس که کودکان را نخست میکرد سوم خرگوش که زنی بود از حیض غسل نکرده چهارم کژدم که غماز بود پنجم سوسمار که غارتگر بود ششم خوک که خلاف امر پیغمبر شکار ماهی کردی هفتم روباه که دزد بود هشتم باخه که زانی بود نهم زاغ که متکبر بود دهم فاخته که سوگند دروغ خوردی یازدهم کنجشک که مال حرام میخورد دوازدهم موش که زنی بود که با جرت [illegible] کردی سیزدهم بوم که پیغمبر به سبب خود کرده بود و در بعضی پست نه نوشته والله اعلم بالصواب

مسلخ بالفتح میم و فتح لام جای پوست کشیدن چهار پایان و گاهی مجازاً بمعنی نسخ کردن حیوانات۔

مسلوخ گوسپند و بز پوست کنده شده

مسیح پیموده از صراح

مستمند بالضم اندوهگین و غمگین مجازاً بمعنی حاجتمند و این مرکب است از مست بالضم که بمعنی غم و اندوه باشد و کلمه مند بمعنی صاحب و خداوند کذا فی البرهان و در خیابان نوشته که مستمند بالضم حاجتمند

چه مست بالضم بمعنی حاجت است۔

مستبعد بکسر عین دور جای افتاده و دور شمرده و بفتح عین نیز آمده و دور شمرده شده و بمعنی بعید و دشوار نیز مستعمل میشود۔

مستد بالفتح بمعنی ریسمان و رسن که از لیف خرما سازند و ریسمان پشم از منتخب۔

مستسعد بالضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون سین مهمله دوم و کسر عین مهمله نیک بختی و سعادت جوینده و یاری خواهنده از منتخب۔

مستزاد بالضم و زای معجمه زیاده کرده شده و نوعی از شعر که در آخر هر مصرع کلمه زیاده ازوزن آورند از لطائف۔

مسترد بالضم و رای مهمله مفتوح و دال مهمله مشدد باز پس داده شده و واپس داده شده از منتخب۔

مساعد بضم میم و کسر عین مهمله یاری دهنده۔

مسمد بروزن منور بیدار کرده شده۔

مسند بالفتح تکیه گاه و بالش بزرگ از منتخب و بهار عجم و لطائف و بالضم و نون مفتوح روزگار و زمانه و سپهر خوانده و مراد از چیزیکه بآن تکیه داده باشند چیزی را و چیزیکه پشت بآن داده شود و کسیکه پناه باو برده شود و باصطلاح نحویان خبر را مسند و مبتدا را مسندالیه گویند و فعل نیز مسند میشود چنانکه در ضرب زید ضرب مسند است و زید مسندالیه۔

مستبد بالضم و بای موحده مکسور تنها بکاری ستاده شونده از منتخب۔

مستجد بالضم و تای فوقانی مفتوح و کسر جیم ماخوذ از جدید است از لطائف۔

مستند بالضم و تای فوقانی مفتوح و فتح نون چیزیکه بآن پشت داده شود و کسیکه پناه باو برده شود از منتخب و بکسر نون پشت بچیزی دهنده و پناه جوینده از لطائف۔

مستعد ساختگی و آمادگی چیزی دارنده از منتخب۔

مستفاد بالضم و تای فوقانی مفتوح و عین مهمله و دال مهمله سود و نفع گرفته شده و این صیغه اسم مفعول است از استفاده که ماخوذ است از عائده که بمعنی سود و نفع باشد چنانکه در صراح است و نظیر این مستفاد است ماخوذ از فائده۔

مستفاد بالضم و فا و دال مهمله فایده گرفته شده و آنچه که بطریق فائده حاصل شده باشد۔

مسترشد بالضم و شین معجمه مکسور راستی و راه خواهنده و رهنمائی طلب کننده و بمعنی مرید مستعمل۔

مسرد بالکسر راء مهمله مفتوح و دال مهمله آلتی ست آهنی که بدان در چرم سوراخ کنند از شرح نصاب۔

مستلذ بالضم و لام مکسور و ذال معجمه مشدد لذت گیرنده و مزه یاب۔

مسخر بضم میم و فتح سین مهمله و خای معجمه مشدد و مفتوح رام و فرمانبردار کرده شده و مطیع از منتخب۔

مستقر بالضم و قاف مفتوح و تشدید راء مهمله جای قرار و مستقر الخلافة و رعد

اکبر بادشاه لقب بلده آگره بود۔

مستور پوشیده شده و پوشاننده این صیغه اسم مفعول بمعنی اسم فاعل نیز آمده کما قال الله تعالی حجاباً مستوراً از منتخب۔

مستجیر بالضم و جیم مکسور پناه جوینده و زنهار خواهنده از منتخب و در لطائف بمعنی پناه و پناه دهنده نیز آورده۔

مستعار بعاریت گرفته شده اسم مفعول از استعاره ماخوذ از آن عورت۔

مستعیر بالضم و عین مهمله مکسور بعاریت خواهنده۔

مسمار بالکسر میخ آهنی از بهار عجم و مؤید۔

مستشار بالضم و حرف چهارم شین معجمه صیغه اسم مفعول بمعنی مشورت کرده شده یا آنکه با و مشورت کنند [illegible]

مستنیر بالضم و کسر نون که حرف چهارم است طلب روشنی کننده و نور جوینده و بمعنی مطلق روشن نیز آمده۔

مستجار بالضم [illegible] طلب امن از و کنند۔

مسیر بفتح اول و کسر ثانی مصدر میمی است بمعنی رفتن و سیر کردن و صیغه اسم ظرف بمعنی جای رفتار از منتخب و لطائف۔

مستبشر شاد شونده و مژده طلب کننده از منتخب۔

مستنکر بد و زشت۔

مستیسر بالضم و فوقانی مفتوح و کسر سین مهمله دوم آماده شونده از صراح۔

مستکبر بالضم و بای موحده مکسور گردنکش و متکبر و مغرور۔

مستمر بضم میم اول و کسر میم دوم

و تشدید راء مهمله استوار و روان و پیوسته و دائم از منتخب۔

مستظهر بالضم و سکون ظای معجمه و کسر ها یاری خواهنده و قوی پشت شونده از منتخب۔

مسمر بضم اول و فتح سین و میم ثانی مشدد مفتوح میخهای آهنی نقره و غیره کوفته شده۔

مسکر بضم میم و سکون سین مهمله و کسر کاف هر چیز که نشه و مستی آرد۔

مستبصر بکسر صاد مهمله بینا دل شونده از لطائف۔

مستتر بروزن معطر بمعنی پوشیده۔

مستنصر نام یکی از خلفای عباسیه۔

مستدیر بضم میم و کسر دال هر چه گرد باشد [illegible]

مسفر بضم میم و فتح فا روشن و سفید از منتخب و غیره۔

مسجور [illegible] پر و مالامال از آب از منتخب و صراح

مستتر بالضم و تای فوقانی اول مفتوح و فوقانی دوم مکسور پنهان و در پرده شونده و این لفظ بفتح تای فوقانی دوم خطا است چرا که استتار بمعنی در پرده شدن لازم نه متعدی و ظاهر است که صیغه اسم مفعول از لازم نمی آید۔

مستشعر پنهان [illegible] دل خود ترسنده۔

مستخبر بالضم و کسر بای موحده خبر جوینده۔

مساس بکسر میم و هر دو سین مهمله سودن بدست و جماع کردن از بهار و کشف و مس بالفتح و تشدید سین مهمله بدست مالیدن و سودن بدست و جماع کردن از منتخب و بهار۔

مستانس بضم میم و کسر نون الفت گیرنده و خوگر بنده منتخب۔

مسدس بضم میم و فتح سین و تشدید دال مهملهٔ مفتوح شش پهلو و قسمی از اقسام شعر که بر اصل بیت چهار مصرع افزوده باشند۔

مسقط الراس بالفتح و قاف مکسور و طای مهمله مولد و وطنی که در انجا تولد شود و مسقط بکسر قاف صیغهٔ اسم ظرف ست از نصر ینصر بخلاف القیاس یعنی جای افتادن راس و راس یعنی سر چون وقت ولادت اول سر مولود بر زمین می آید لهذا خصوصیت سر کرده تحقیق لفظ مسقط از جا بردی و سعدیه نقل از ان۔

مستوحش وحشت جوینده۔

مستنبط بالضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون نون و کسر موحده و طای مهمله بیرون آورنده آب و علم و مانند آن و بفتح بای موحده بیرون آورده شده و جای بیرون آوردن چیز از منتخب

مستنباط این لفظ غلط ست بجای آن مستنبطات صحیح است که مذکور شد۔

مسمط بالضم میم و فتح سین و تشدید میم دوم مفتوح و طای مهمله در رشته کشیده شده و سلک مروارید و در اصطلاح صنعت شعری ست که شاعر در سه مصراع یا بیشتر یک قافیه را رعایت کند و مصراع چهارم یا ما فوق آن را بر حالت خود گذارد پس مربع و مخمس و مسدس و مسبع و مثمن و معشر از افراد مسمط است و مسمط صیغهٔ اسم مفعول ست از تسمیط که بمعنی مروارید در رشته کشیدن باشد چون بصنعت مسمط در اواخر چند مصراع قوافی متماثل بهم می آرند بمروارید در رشته کشیدن مناسبتی تمام دارد یا آنکه مسمط از ان گویند که تسمیط در لغت چیزی بفتراک زین بستن ست چون شاعر چند مصراع خود را با بیت دیگری مربوط و منضم می کند گویا که چیزی بفتراک زین بستن ست۔

مسلط بضم میم و فتح سین و تشدید لام مکسور برگمارنده کسی را بر کسی بغلبه یعنی غالب و زور آور و بفتح لام یعنی کسی که او را بر کسی گماشته باشند و مجازا بمعنی مطلق۔

مستیقظ بالضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون یای تحتانی و کسر قاف و ظای معجمه بیدار از منتخب۔

مسبع بضم میم و فتح سین و تشدید بای موحده مفتوح هفت بخش کرده شده و چیزی که هفت پهلو داشته باشد و نوعی از شعر که هر بند او هفت مصرع داشته باشد۔

مسرع بضم میم و کسر را شتاب کننده و شتابنده در رفتار۔

مستودع بالضم و فتح دال امانت گاه و بکسر دال امانت نگاه دارنده از منتخب۔

مسمع بالکسر گوش و بمعنی دسته سبو و دلو از منتخب۔

مستبدع بدیع و عجیب شمرده و نو پدید۔

مساجع بالفتح میم اول و کسر میم دوم

مستطیع بالضم صاحب استطاعت و صاحب قدرت۔

مستتبع بالضم دای فوقانی اول مفتوح و تای دوم ساکن و کسر بای موحده پیروی کننده۔

مستطلع بالضم خبر جوینده و طلب کننده از لطائف۔

مستوسع بالضم و تای فوقانی مفتوح فراخ از لطائف۔

متساوی الاضلاع بضم چیزی مثلث یا مربع و غیره که همه گوشهای آن برابر باشند۔

مستجمع بضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون جیم و کسر میم دوم جمع کننده و فراهم آرنده۔

مسجع بضم میم و فتح سین و تشدید جیم مفتوح سخن با قافیه و نام صنعتی که شاعر شعر را چهار حصه کند و بعد رعایت سجع حصه چهارم را بر قافیه که بنای شعر ان نهاده است تمام کند چنانچه درین بیت حضرت شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی بیت

با زاوی درهم نشین ای دلستان تا زمین را

کاشوب و فریاد از زمین تا آسمانم میرود

و همچنین نثری که در عبارت سجع رعایت چند سجع در هر فقره نماید۔

مساغ بفتح میم و در آخر غین معجمه جای روانی چیزی و جای روان شدن و جواز او و نوشته صاحب کشف اللغات نوشته که یا خود از سوغ ست که بمعنی آسان بگلو فرو شدن آب و طعام باشد

مستصرخ بالضم و حای مهمله مکسوره فریاد کننده از لطائف۔

مستصرف بالضم و حای مهمله مکسور ترسنده و خوفناک از لطائف۔

مسرف بالضم و را مهمله مکسور بی اندازه خرج کننده و بیجا خرج کننده از لطائف و منتخب

مستغرق بالضم و را مهمله مکسور غرق شونده و همه را فرا رسنده و تمام توانائی خود کار بری کننده و بکاف تازی و بفتح را خواندن خطاست از منتخب و مؤید۔

مساق بفتح جای راندن از لطائف و منتخب

مسبوق آنکه کسی یا چیزی بر و سابق شده باشد و یعنی گذشته از لطائف۔

مسترق بالضم و را مهمله مفتوح دزدیده شده از استراق و بضم میم و سکون تانی و فتح فوقانی فتح را داشته به قافیه مثلث گرفته شده و سر دزدیده شده از لطائف و منتخب

مستشرق بالضم و سکون تانی فتح فوقانی و سکون شین معجمه و کسر را مهمله و قاف تابان از لطائف۔

مستوثق بضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و کسر ثای مثلثه استوار گیرنده و استوار۔

مسلک بالفتح میم و فتح لام راه و آن صیغهٔ اسم ظرف ست از سلوک که بمعنی رفتن باشد از لطائف و منتخب۔

مسالک بفتح میم و کسر لام راهها و این جمع مسلک ست۔

مستهلک بالضم میم و کسر لام هلاک شونده و مسلک نام سازی که بعضی از نوازند

مسلوک رفته شده و در رفتن کرده شده

مستمسک بکسر سین مهمله دوم چنگ در زننده از منتخب۔

مسک بکسر میم مشک بضم و فتح هم اسپغول دانه ای خوشبو معروف است از منتخب

مستاصل بالضم و صاد مهمله مفتوح از بیخ برکنده شده از منتخب۔

مستاهل بضم میم و سکون سین مهمله و فتح فوقانی و سکون همزه و کسر ها سزاوار و لایق

مستذل بفتح ذال معجمه خوار و ذلیل داشته شده۔

مسال بفتح میم و تشدید لام جوال دوز ها و این جمع مسله است بمعنی سوزن کلان از لطائف۔

مستحیل بالضم و حای مهمله مکسور محال و ناممکن و از حالی بحالی گردنده و حیله گر از منتخب و لطائف وغیره۔

مستمال بالضم بسوی خود میل داده شده و تسلی و دلاسا نموده شده از منتخب۔

مستقل بالضم و قاف مکسور و تشدید لام صاحب استقلال و محکم و برجا و تنها بکار خود ایستاده شونده و بمعنی اندک شمارنده کننده از منتخب و لطائف و در اصطلاحات تو کرده استعمال فارسیان بمعنی زن منکوحه و دکان یا دیر خانه که مالک از کرایه آن منتفع شود

مستقبل بالضم و بای موحده مکسور رو بچیزی آرنده و پیش آینده و زمانه آینده که مقابل ماضی و حال است و بفتح بای موحده باصطلاح مصوران تصویر سر حیثیتی که چشم و ابرو و رخساره دارد در مقابل نیم رخ باصطلاح مصوران تصویر یک چشمی گویند

مستعجل بالضم و جیم مکسور شتابنده و شتاب کننده از منتخب۔

مسیل بفتح میم و کسر سین مهمله و سکون تحتانی جای روان شدن آب از منتخب۔

مسجل بضم میم و فتح سین و تشدید جیم مفتوح سجل کرده شده و سجل بکسرتین و تشدید لام قباله و مهر است از منتخب و گاهی مجازاً بمعنی درست و آراسته۔

مستطیل بالضم و تا و فتح فوقانی مفتوح و کسر طای مهمله و سکون یای تحتانی جسم دراز و باصطلاح هندسه جسمی را که طول و عرض آن برابر نباشد شکلش اینست [ ] از کشف و بهار عجم وغیر اینها۔

مسحل بالکسر و حای مهمله مفتوح گورخر از شرح نصاب۔

مسؤل بالفتح و همزه مضموم و واو ساکن خواسته شده۔

مسلول بالفتح و لام اول مضموم برکشیده شده و برآورده شده از منتخب و کشف و مسلول بمعنی شمشیر برهنه که برکشیده شده باشد از نیام و نیز مسلول بمعنی کسیکه او را مرض سل باشد نعوذ بالله منها۔

مستدل بالضم و دال مکسور و تشدید لام طلب دلیل کننده از لطائف۔

مستبدل بالضم و کسر دال بدل کننده و بفتح دال بدل کرده شده از لطائف۔

مسهل بضم میم و کسر ها و آنکه سهل کند اجابت

مسلسل بضم میم و فتح هر دو سین مهمله بزنجیر بسته شده و باهم پیوند داده شده و آن قسم نقشی است در عمارت وغیره و زنند

از منتخب و چراغ هدایت۔

مستهام بالضم سرگشته و حیران از صراح۔

مسموم بالفتح کسیکه او زهر خورده باشد۔

مساهم بالضم و کسر ها شریک و انباز۔

مسام بالفتح سوراخهای بغایت باریک که در تمامی جلد بدن آدمی وغیره بر سر بن موی باشند و عرق و بخارات از آنها دفع میشود و این لفظ در اصل مسامم بود جمع مسم که صیغه اسم ظرف باشد از سم که بالفتح بمعنی سوراخ است پس در صیغه واحد و جمع میم را در میم ادغام کرده مسم و مسام ساختند مسم بفتح اول و ثانی و تشدید میم واحد است و مسام بفتح اول و ثانی و تشدید میم جمع است فارسیان بتخفیف میم خوانند۔

مستقیم راست که ضد کج باشد و بمعنی هر چیز که راست استاده باشد۔

مستخدم بضم میم و کسر دال خدمت خواهنده و بفتح دال کسیکه از و خدمت خواهند۔

مستدام بالضم همیشه و همیشگی خواهنده از منتخب و صراح۔

مستلزم بکسر زای معجمه لزوم خواهنده و لازم گیرنده۔

مسلم بضم میم و سکون سین و کسر لام آنکه اسلام دارد و بضم میم و فتح سین و تشدید لام مفتوح باور داشته شده و سلامت داشته شده و سپرده شده از منتخب۔

مستنیر طلب روشنائی کننده و روشن از لطائف۔

مستتم طلب تمامی کننده و تمام از لطائف

مستشیم بالکسر کسر میم و دوم بوینده۔

مستهان بضم میم و سکون سین و فتح تا فوقانی ذلیل و خوار و سبک در نظر مردم۔

مستهجن بضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون ها و فتح جیم مکروه و زشت و عیب گرفته شده از صراح۔

مستعان بالضم یاری خواسته شده یعنی کسیکه از و استعانت کنند و یاری خواهند۔

مستعین بالضم اعانت خواهنده و مدد جو

مستبین بضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و کسر موحده و تحتانی واضح و روشن و ظاهر و آشکارا از لطائف۔

مسن بکسر میم و فتح سین و تشدید نون نوعی از سنگ است که بران کارد و شمشیر تیز کنند بفارسی فسان گویند و این غیر چرخ است که بهندی سان گویند و بضم میم و کسر سین پیر سالخورده و بضم میم و فتح سین بمعنی صاحب سنان از منتخب و شرح نصاب وغیره۔

مسکین بالکسر صیغه مبالغه بر وزن مفعیل بمعنی بسیار بیحرکت و بی قوت و در قاموس گفته کسیکه تنگدستی و فقر او را از حرکت و قوت باز داشته باشد و اهل شرع مسکین کسی را گویند که هیچ ندارد و فقیر کسی را نامند که آنقدر مال نداشته باشد که زکوة بران واجب شود۔

مساکین بفتح جمع مسکین۔

مسکن بالفتح و کسر کاف خلاف قیاس

چراکه این صیغهٔ اسم ظرفست از باب نصر ینصر بمعنی جای سکونت و مقام و بعضی بفتح کاف نیز گفته اند موافق قیاس از جار بردی و منتخب وغیره و بضم میم و کسر کاف مشدد تسکین دهنده و فرو نشاننده

مسمن بضم اول و فتح میم دوم بر وزن محکم بمعنی فربه از روی خلقت و بر وزن معظم فربه کرده شده و بکسر میم دوم فربه کننده از منتخب ـ

مسلمان اگرچه تحقیق لفظ مسلمان کما حقه دشوار مگر آنچه بتقریر مسبر شد اینست نوشته اند که مسلمان در اصل مسلم مان بود مان بمعنی مانند یعنی مانند مسلم چنانچه آسمان مرکبست از لفظ آس و لفظ مان چون در فارسی حرف آخر لفظ اول و حرف اول لفظ آخر از یکجنس باشد یک را حذف کنند لهذا از مسلم مان یک میم را حذف کردند مسلمان شد برین تقدیر مرکب از لفظ عربی و فارسی ست و بعضی گویند که مسلمان جمع مسلم ست بطریق فارسی مثل مومنان جمع مومن لیکن بمعنی واحد مشهور ست چنانچه حور که جمع حورا ست و بمعنی واحد شهرت گرفته و جمع آن حوران می آرند همین طور جمع مسلمان مسلمانان آرند ظاهرا هر دو توجیه مذکور کما حقه صادق نمی آیند چراکه بهر دو وجه سکون سین ثابت نشود و حال آنکه هیچ جا در اشعار متقدمین و متاخرین سین مسلمان بسکون واقع نشده بلکه همه جا مفتوح ست حق اینست که در لفظ مسلمان که بضم میم و فتح سین لفظ فارسی ست و لفظ مسلم که کلمهٔ عربیست اتفاقا مادّه متحد افتاده چنانچه در خلب و خلاب که اول بضمتین عربیست بمعنی جل و ثانی فارسی و اسوار بالضم عربیست بمعنی بر اسپ نشیننده و اسوار بالفتح فارسی پس ضرور نیست که مسلمان از اسلام ماخوذ باشد بلکه فارسی بحت ست مفرد ست نیز و واحد ست نه جمع والله اعلم بالصواب ـ

مستحسن بضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون حای مهمله و فتح سین مهمله دوم و نون بمعنی نیکو شمرده شده و پسند نموده شده و بکسر سین دوم نیک پندارنده ـ

مسئله بفتح میم و سکون سین و فتح همزه که حرف سوم ست و فتح لام در خواستن و پرسیدن چیزی را که از آن چیز مردم پرسنده و مردم پرسیده شود و محل پرسیدن و مقدمات عقلی و نقلی این لفظ بفتح اول و ثانی و فتح لام و بدون همزه نیز درست ست از منتخب و ذخیره و بعضی مردم که بسکون و بدون همزه خوانند خطا و غلط است ـ

مستقد بفتح میم و سکون سین و کسر فوقانی و سکون ... ملتفت و ... بمعنی ... است از سیتهید ... بمعنی متغیر ... لطائف و بضم میم و سکون سین و فتح فوقانی ... عربی ... باز رهیده ... ـ

مستحاضه بالضم زنیکه در از یاده از ایام حیض خون آید ـ

مسیح بکیسه نمرود و شاب ـ

مسرجه بفتح میم و سکون سین و فتح رای مهمله و جیم چراغدان از کنز ـ

مستمره بضم میم و سکون سین مهمله و فتح فوقانی و کسر میم و تشدید رای مهمله بمعنی روان و استوار و دائمی از منتخب ـ

مسیحه بضم میم و کسر سین مهمله و یای معروف و جیم فارسی مخفف مویسیجه و آن طائری ست سفید مشابه بقمری و بعضی سیره را گویند از برهان و مدار ـ

مستطاعه بالضم قدرت داشته شده و دسترس داشته شده ـ

مسایره برابری گرفتن از صراح ـ

مسوده بضم میم و سکون ثانی و فتح واو و تشدید دال بمعنی سیاه و مجازاً بمعنی نوشته و آنچه اول سرسری نوشته باشند تا بار دیگر آنرا بصفا و قبول نویسند و این لفظ ماخوذ از اسود و اوستا که بر وزن افعلال ست چراکه بیشتر لفظها که دران معنی لون باشد اکثر از باب افعلال می آید چنانکه احمرار و اخضرار و اصفرار و اسوداد و در کلام الله مجید نیز لفظ مسوده از باب افعلال واقع شده و اذا بشر احدهم بالانثی ظل وجهه مسودا وهو کظیم و آنچه که بعضی مسوده گویند بضم میم و فتح سین و تشدید واو غلطست چراکه لفظ مسوده از باب تفعیل در کلام عرب مستعمل نشده و بعضی محققان فرموده اند که این هم تقریر مذکور راست نمی آید چراکه مسوده بتشدید دال در کلام مجید بمعنی مطلق سیاه است نه بمعنی سیاه کرده شده و نه بمعنی نوشته شده پس مسوده بضم میم و تشدید واو درست باشد و فتح سین چراکه تسوید بمعنی نوشتن که مصدر آنست در کلام اکابر و ثقات بسیار آمده اگرچه اسم مفعولش در کلام عرب نیامده و آنچه بعضی مسوده گویند بفتح میم و فتح سین و سکون واو محض غلط ست و آنکه بعضی مسوده بر وزن مشغله گویند و آن نیز غلط است ـ

مست گذاره مست که مستی او از حد گذشته باشد ـ

مستانفه بضم اول و کسر نون از سر نو گیرنده و آغاز کننده و رام و آموخته و بکسر استاده شونده و مجازاً بمعنی جدا و علیحده نیز آمده از صراح و منتخب وغیره ـ

مسبحه بضم میم و فتح سین و کسر موحده مشدد و حای مهمله انگشت شهادت که آنرا سبابه نیز گویند از کشف ـ

مستکره بضم میم و کسر رای مهمله و قاف ملفوظ مکروه و ناخوش و زشت داننده چیز را ـ

مستر خی بکسر خای معجمه سست و فرو هشته شونده از منتخب ـ

مستقصی بالضم و قاف و صاد مهمله بنهایت چیزی رسنده ـ

مستولی بالضم و تای فوقانی مفتوح برکسی سست یابنده و غلبه کننده ـ

مسی بضم میم و کسر سین و تشدید یای تحتانی ...

بدکردار و بد افعال از کشف۔

مستحی بفتح میم و سکون عین و کسر حای حطی نوعی از موزه که صلحا و امرا در پا کنند۔

مستشفی بالضم و فتح ذال معجمه مکسور زرو گیرنده شفا یعنی شفا خواهنده۔

مستوفی بالضم و تای فوقانی مفتوح و کسر فا تمام را فراگیرنده و سر دفتر اهل دیوان که از دیگر محاسبان حساب گیرد از کشف وغیره۔

مستلقی بالضم و قاف مکسور بر قفا خوابنده یعنی پشت بر بستر کرده و دست و پا دراز کننده۔

مستسقی بضم میم و کسر قاف آب خواهنده برای نوشیدن صاحب مرض رستها چون بعض قسام است تشنگی بسیار می‌باشد لهذا صاحبش را مستسقی گویند

مستدعی بکسر عین نهاده درخواست کننده از کنز۔

مستوی بالضم برابر و هموار از لطائف

مساوی بالضم میم برابر و بفتح جمع مساوی که بمعنی بدی گناه است از کشف۔

مستکفی کفایت خواهنده و در سر کار و نام خلیفه بغداد۔

مستغاثی بالضم و غین معجمه تای مثلثه بمعنی فریاد و حمی او خواه صحیح باشد بر وجه یکی آنکه مستغاث صیغه اسم مفعول است بمعنی کسیکه از و داد رسی خواهند و حاکم باشد یای تحتانی که در آخر لفظ مستغاثی ست برای نسبت باشد

یعنی منسوب بمستغاث و منسوب بمستغاث داد خواه باشد وجه دیگر آنکه مستغاث صیغه مصدر میمی باشد چرا که مصدر میمی بر وزن صیغه اسم مفعول و ظرف می‌آید و یای تحتانی برای نسبت یعنی منسوب باستغاثه یا آنکه یای تحتانی برای فاعلیت باشد درین صورت مستغاثی بمعنی استغاثه کننده باشد چنانچه کسبی بمعنی کسب کننده باشد فافهم۔

مسلی بضم میم و فتح سین مهمله و تشدید لام مکسور ماخوذ از تسلیه که بمعنی غم از دل بردن ست بهمین مناسبت نام اسپ سوم است از ده اسپان که در نقش بازی بخشی گنجفه است و بکسر میم و تشدید لام مکسور نام در دکهاء که صاحبش چنان پندارد که سوزن کلان در بدنش می‌خلاند از شرح نصاب۔

مساعی بفتح میم و کسر عین مهمله دویدنها و شتاب کردنها جمع مسعاة که مصدر میمی است بمعنی سعی۔

مسترضی بضم میم و کسر ضاد معجمه رضاجو و خوشنودی خواهنده و بفتح ضاد معجمه آنکه در رضا مند۔

فصل میم مع شین معجمه

مشتها بالضم مرغوب و در لطائف بمعنی آرزو

مشرب بفتح میم و فتح را مهمله آشامیدن و جای آشامیدن از منتخب بمعنی مذهب و دین و آیین مجازست بمناسبت انتفاع معنوی از و و بالکسر پیاله و کوزه۔

مشوب بفتح میم و ضم شین معجمه و سکون واو و موحده بر وزن مقبول آمیخته شده و مخلوط از منتخب و لطائف و کشف۔

مشارب آشامیدنها و جاها آشامیدن

مشاورت بضم میم و فتح واو مشورت کردن از منتخب۔

مشایعت بضم میم و فتح تحتانی و عین مهمله مفتوح باکسی یکی کردن و پیروی نمودن و چند قدم همراه کسی رفتن برای رخصت از منتخب و کشف۔

مشاکلت بضم کاف همشکل بودن و مانند شدن از منتخب۔

مشتهیات بضم میم و سکون شین و فتح فوقانی و فتح ها و بعده تحتانی اشیای مرغوب و آرزو داشته شده‌ها۔

مشکات بالکسر طاقی فراخ که در آن چراغ و قندیل گذارند و در رسم الخط صحیح این لفظ مشکوة بواو و تای مدوره لکن بخواندن الف خوانده میشود چنانکه حال در لفظ صلوة و زکوة و حیوة درینجا بجهت افاده عام بالف و تا دراز نوشته شد از منتخب و کشف وغیره۔

مشرقات بضم میم و کسر را چیزها روشن و کنایه از ستارگان۔

مشتوت بدو تای فوقانی پراگنده و بجاز آثار بای جا انتقال یافتن۔

مشمومات عطریات و چیزها که خوشبو که بوئیده شوند۔

مشتتت بضم میم و فتح شین معجمه و تای فوقانی مشدد مفتوح و بعده فوقانی دیگر پریشان و پراگنده و متردد۔

مشیت بفتح میم و کسر شین معجمه و تشدید تحتانی مفتوح خواستن از منتخب لیکن مگر استعمال این لفظ مخصوص گشته بمعنی خواهش و مرضی حق تعالی و در خیابان نوشته که مشیت ارادهٔ الهی و پیش بعضی مشیت خاص ست از اراده چنانچه از امام جعفر صادق علیه التحیات مرویست که از بعضی ارادتهای الهی انبیا و اولیا را خبر میشود بخلاف مشیت که از آن انبیا و اولیا را اطلاع نباشد۔

مشایخ بفتح میم و کسر همزه که حرف چهارم ست پیران این جمع شیخ ست خلاف القیاس از منتخب وغیر آن نیز بجای دیگر در منتخب نوشته که مشایخ جمع مشیخه است و مشیخه جمع شیخ ست پس ازین ثابت شد که مشایخ جمع الجمع شیخ ست عجب که در عرف مشایخ را بر شخص واحد اطلاق کنند و برای جمع الف و نون زائد کرده مشایخان گویند۔

مشک را کاف فوری کرده یعنی موی سیاه و راستی کرد از مؤید۔

مشهد بالفتح جای حاضر شدن و شهادتگاه و قبرستان شهیدان و نام شهری در ایران که بزبان قدیم آنرا طوس میگفتند چون مزار شریف حضرت علی موسی رضا علیه السلام در آن شهر واقع ست لهذا آنرا مشهد مقدس گویند۔

مشیمه بفتح میم و کسر شین معجمه تنگ کرده شده

ومجازاً بمعنی استوار و محکم کرده شده

و بضم میم و فتح شین و تشدید یای مفتوحه بگچ و چونه محکم کرده شده و بکسر یای مشدد بگچ و چونه محکم کننده و این یا خود از مشید که بالفتح باشد بمعنی گچ و چونه از منتخب

مشک بید نوعی از بید که انواع بید که گل آن خوشبو باشد آنچه که بعض شاعران مشک بید بمعنی چوب سیاه بسته اند و حال آنکه چوب درخت مشک بید سیاه نمی باشد غالباً بمناسبت لفظ مشک که سیاه باشد چنین تجویز کرده اند

مشعر بالضم و عین مهمله بکسر [illegible] و بالفتح و عین مهمله مفتوح جای قربانی حج در مکه و جای موی سر تراشیدن حاجیان و جای عبادت از منتخب و صراح

مشاعر بفتح میم و کسر عین جاهای عبادت حاجیان و جاهای قربانی کردن حج و آنچه مشاعر بمعنی راهها شهرت گرفته در کتب لغات معتبر یافته نمیشود و دیگر بجای آن مشارع باشد بفتح میم و کسر را و عین مهمله بمعنی راهها جمع مشرع که اسم ظرف باشد یا خود از شرع که بمعنی راه کشادن است

مشجر بر وزن منبر جامه که نقش درختها در آن باشد از منتخب

مشکور پسندیده و ستوده از منتخب

مشار بضم اشارت کرده شده از مؤید

مشاهیر بالفتح جمع مشهور و مجازاً بمعنی بزرگان و ناموران

مشیر بضم میم و کسر شین معجمه صاحب مشورت از مؤید و بهار و در لطائف بمعنی مشورت کننده و اشارت کننده

مشتهر بکسر ها اشهرت دهنده و بالفتح باشهرت داده شده

مشهر بر وزن منور شهرت داده شده

مشبه بضم میم و فتح شین و تشدید بای موحده مکسور دامن بساط بر زننده برای دویدن و بالفتح میم دوم عبارت از اسب تیز رفتار مشهور در زبان شرح خاقانی

مشوش بضم میم و فتح شین و واو مشدد و کسر واو پریشان کننده و بفتح واو پریشان کرده شده از منتخب

مشمش بکسر هر دو میم و سکون شین اول شین معجمه زرد آلو و آنرا خوبانی نیز گویند و آن میوه ایست شیرین از منتخب

مشت و درفش کنایه از امر پر دشوار از اصطلاحات

مشاطه بالضم و بالکسر شانه که آنرا در زر و نقره کشند از منتخب و شرح نصاب

مشاع بضم میم و عین مهمله مشترک ناقسمت کرده شده و آشکارا و فاش کرده شده از لطائف و منتخب و کشف اللغات

آن در زمین بمعنی جایی که در ملک مشترک باشد زمین مشترک که قسمت کرده نشده باشد

مشارع بفتح میم و کسر را و عین مهمله بمعنی راهها جمع مشرع که اسم ظرف باشد یا خود از شرع که بمعنی راه کشادن است

مشبع بضم میم و سکون شین و فتح بای موحده و عین مهمله سیر کرده شود و فتحه و ضمه و کسره آنقدر دراز خوانده شده که الف از فتحه و واو از ضمه و یا از کسره پیدا شود

متشبع و متشبعه بضم میم و فتح تا و شین معجمه و بسر دو عین مهمله ریشتر از کسی سیر نمایاند از صراح

مشاع بضم و سکون شین و فتح تای فوقانی و عین مهمله آشکارا کرده شده و فاش کرده شده از منتخب

مشنعه بضم میم و فتح شین و تشدید نون مفتوح و عین مهمله بد و زشت نمایان کرده شده

مشرف بضم میم و سکون شین معجمه و کسر را مهمله بلند و بر بالا بیننده و خبر آرنده و نویسنده که بالا نویسندگان متعین شود تا از خیانت ایشان خبردار بوده باشد و قریب مستعد شدن بچیزی از منتخب و شمسی و دلالت نیز

در لطائف مسطور است که بفتح اول و سوم بمعنی جای بلند و باول و سوم و ثانی مفتوح و را مشدد مفتوح بزرگی داده شده

مشغوف بالعین معجمه شیفته و عاشق از منتخب و صراح

مشدود [illegible] که از رو ن پروده باشد از صراح و منتخب

مشکل بفتح میم [illegible]

این جمع مشقت است و بفتح میم و تشدید شین بسیار مشق کاری کننده

مشفق بضم میم و کسر فا مهربانی کننده و ترسنده بر کسی از منتخب و صراح

مشتق بضم اول و سکون شین و فتح تای فوقانی و تشدید قاف و فارسیان تخفیف هم آرند لفظی از لفظ گرفته شده از صراح

مشوق بضم میم و فتح شین و تشدید واو مکسور آرزو آرنده بسوی کسی و بفتح واو مشدد آرزو در آورده شده از منتخب

مشغل بفتح میم و ضم غین بر وزن مقبول بمعنی شاغل و اگر مخفف مشغول خوانده هم درست است از لطائف

مشبک بضم میم و فتح شین و تشدید بای موحده مفتوح و کاف عربی سوراخ سوراخ که در آن سوراخ سوراخ باشد و جالی گویند

مشک بالضم و بالکسر هر دو صحیح است چراکه اهل فارس بکسر میم و اهل عرب بضم میم خوانند و مشک بالکسر و سین مهمله غلط است از رشیدی و بهار عجم

مشنگ بضم میم و فتح شین بر وزن تفنگ نوعی از غله و معنی زرد و دراز از رشیدی

مشکک باصطلاح اهل لغت کلمه که دو یا زیاده از دو معنی دارد و آن لفظ را برای هر معنی وضع کرده باشند و علاقه از علاقهای مجاز در آن یافته نشود چنانکه جاریه که بمعنی کنیز و آفتاب و کشتی از این قبیل لفظ عین که بسیار معنی است

مشاکل بضم میم [illegible]

ومشکل شونده ز نام بجز لسیت از نو زده بجو زر و ص از منتخب وغیره آن —
مشتمل بضم میم اول وکسر میم دوم گرد فراگیرنده وبر بالای چیزی محیط شونده از منتخب
مشتعل بضم میم وکسر عین مهمله شعله زنان وسوزان بزبانه کشی —
مشتغل بضم میم وکسر غین معجمه مشغول شونده وبمعنی روی گرداننده چنانچه درین بیت بیت ز سودای جانان بجان مشتغل + بذکر حبیب از جهان مشتغل — در مصرعهٔ اول بمعنی مشغول شونده ودر مصرعهٔ ثانی بمعنی روگرداننده یعنی بسبب عشق معشوق بجان ودل مشغول نداے از ته دل وصدق جان خواهان او هستند وبیاد او از جهان روی گردانیده اند لفظ اشتغال از باب افتعال ست که متغیر صلهٔ معنی آن متغیر میشود چنانکه لفظ رغبت که بمعنی خواهش ست چون صلهٔ آن عن آید بمعنی اعراض گردد چنانکه در حدیث مَن رَغِبَ عَن سُنَّتِی فَلَیسَ مِنِّی همچنین لفظ اشتغال را هرگاه بلفظ از که ترجمهٔ عن ست استعمال کنند معنی آن روگردانیدن بود شرح بوستان از عبد الواسع —
مشتمال بالضم لاکی ماشی که کشتی گیران بر بازو خود بر بالا هم مشتمال مند تا سخت گردد —
مشمول از همه سو فرا گرفته شده واحاطه کرده شده از منتخب —
مشام بفتح میم اول وتشدید میم دوم مگر در استعمال فارسی بتخفیف میم خوانده میشود

محل بوی شامه که در منتهای بینی مقدم دماغ ست در حقیقت این لفظ صیغهٔ جمع ست که بمعنی واحد استعمال یافته مشام در اصل مشامم بود جمع مشمم که صیغهٔ اسم ظرف ست از شم که مصدر ست بمعنی بوییدن پس صیغهٔ واحد وجمع میم را در میم ادغام کرده مشم ومشام ساختند —
مشعر الحرام بفتح میم وسکون شین وفتح عین وضم را مهمله یکی از جاهای قربانی حج در مکهٔ معظمه وبیکی از مقامهای عبادت از صراح وشعیره قربانی حج را گویند —
مشئوم بفتح میم وسکون شین وضم همزه وسکون واو بر وزن مفعول بمعنی منحوس صحیح ست چه این صیغهٔ اسم مفعول ست از شام لیشام شوماً که مهموز العین باشد ومشوم بر وزن مقول نیز جائز ست آنچه که در عوام شهرت یافته که میشوم ست بفتح میم وسکون یای تحتانی وضم شین وسکون واو غلط ست چنانکه صاحب ضوء در تعریف کلهٔ با معنی اشارت نموده است وصاحب مزیل الاغلاط نیز همین تحقیق کرده وصاحب صراح نوشته که عامه میشوم گویند —
مشعل وادی کلیم تجلی که موسیٰ علیه السلام را در وادی ایمن در تاریکی ظاهر شده بود
مشعل کشان قومیت از کفار از بهار عجم گویند که ایشان مشعل را گرفته بخانه تاریک جامه دختران نداخته بجهت لبسران امر کنند که سر یکی جامه بردارد وصاحب آن جامه در نکاح او باشد —

مشائین بفتح میم وتشدید شین معجمه وکسر همزه که حرف چهارم ست جمع مشائی که صیغهٔ نسبت ست مثل جداد یا مبالغه مثل قتال چون یا بعد الف زائده واقع شد بهمزه بدل شد مشائی گردید چون بیا و نون جمع کردند مشائین شد ومشائین طائفه است از حکما که در ادراک حقائق اشیا مشی در رفتار بدلائل میکنند یعنی بدلائل وعلامات بمقصود فائز میشوند —
مشحون پر کرده شده از منتخب
مشت زدن کشتی گیر معمول کشتی گیران ست که قبل کشتی بر دوش وبازوی خود مشت زنی کنند تا بدان سخت استوار شود از خیابان —
مشرقین بفتح قاف عبارت از مشرق ومغرب بدانکه مشرق ومغرب را دو مشرق گفتن بنابر تغلیب ست وتغلیب آنرا گویند که یکی غالب را از دو شی که باهم متقابل باشند غلبه داده اطلاق آن بر دیگری نموده همان اسم شی غالب را تثنیه نمایند چنانکه مشرق ومغرب را مشرقین گویند بلحاظ شرافت طلوع از مشرق وشمس وقمر را قمرین گویند بلحاظ آنکه شمس در محاورهٔ عرب مونث سماعی ست وقمر مذکر پس مذکر از مونث غالب واشرف ست وهمچنین بلحاظ آنکه والد والده را والدین گویند زیرا که والد غالب واشرف ست چرا که نسب بپسر به پدر تعلق دارد یا آنکه مشرقین بجهت آن گویند که مشرق دو هستند یکی مشرق صیفی که مطلع طول الایام باشد دیگر مشرق شتوی

که مطلع اقصر الایام باشد پس بعد میان مشرق شتوی وصیفی بلحاظ درجات کرهٔ ارض سه هزار وشصت وسی هفت کرده یا بالا میشود والله اعلم بالصواب —
مشک بر زخم افشاندن کنایه از تازه کردن زخم وایذا رسانیدن چرا که زخم از مشک تباه میشود —
مشک در شراب کردن کنایه از بیهوش کردن از چراغ هدایت —
مشاهره بضم میم وفتح ها ماه بماه چیزی دادن ماهیانه از منتخب وخیابان —
مشاهده بضم میم وفتح ها دیدن وکسی در جائی حاضر بودن از منتخب ولطائف —
مشوره بفتح میم وضم شین وسکون واو صلاح پرسی وکنگاش باین معنی بسکون شین وضم واو نیز آمده از صراح ومنتخب وقاموس بفتح واو چنانکه مشهور ست بثبوت نمیرسد وابن حاج موافق وجه اول تعلیل پسند نموده —
مشرفه بضم میم وفتح شین وکسر رای مشدده نامه ورساله که از طرف شخص اعلیٰ باشد بسوی ادنیٰ —
مشرعه بالفتح جای آب خوردن از لطائف
مشافهه بفتح فا وبعده های هوز وبعده تای فوقانی که بوقف باشد بر وزن مفاعله روبرو شدن ودر روی سخن گفتن از منتخب وکشف
مشربه بالکسر ظرفیکه ازان آب خورند از منتخب ولطائف —

مشاعره بضم میم و فتح عین بروزن مفاعله باهم شعر خواندن —
مشعره بالفتح جای شعر خواندن از کشف —
مشغله بالفتح و غین معجمه شور و غوغا و کار و بار از کشف و منتخب و شرح نصاب —
مشیمه بفتح و یای معروف پوست رقیق که بر بچه وقت ولادت پیچیده می باشد و نام پرده ششم از هفت پرده های چشم از کشف و منتخب و صحاح و غیره —
مشار الیه بضم میم و تنوین ضمه بر رای مهمله کنایه از معتبر و ترجمه این لفظ اشارت کرده شده بسوی و یعنی انگشت نما و در خیابان وغیره نوشته که چون شخص ذی عزت را مردم به یکدیگر باشاره می نمایند لهذا بمعنی کسی که بجاه و جلال رسد که مردم بسوی او بانگشت اشاره کنند —
مشعله بالفتح و بالکسر بمعنی مشعل از شمسی —
مشاطه بالفتح و تشدید شین آن که شانه کش موی زنان را شانه کردن وغیره و سانرا آرایش دادن پیشه او باشد و با نضم خطا است از منتخب و کشف و بهار عجم و بعضی نوشته که مشاطه در استعمال فارسیان بتخفیف نیز آمده اگرچه کم آمده و در عرف حال دلاله را نیز گویند از خیابان و چراغ هدایت —
مشتری بالضم اکثر بمعنی خریدار و گاهی بمعنی فروشنده نیز آید و نام ستاره که بر فلک ششم است اهل تنجیم آنرا سعد اکبر دانند و آنرا قاضی فلک نیز گویند بفارسی برجیس و بهندی برهسپت نامند و خانه او قوس —
دعوت و شرف او در سرطان و باصطلاح کیمیاگران مهوسان مشتری بمعنی ارزیز است که بهندی رانگ گویند —
مشکوی بالضم و کاف عربی مضموم و واو مجهول بتخانه و مجازاً حرم سرای امرا و ملوک از سروری و برهان و جهانگیری و مؤید و کشف و در برهان بالفتح نیز گفته است —
مشتی بیای مجهول کنایه از اندک مقدار و بمعنی جماعه قلیل —
مشقی تخته و کاغذ که بران مشق حرف کرده باشند —
مشوی بالفتح و کسر واو بمعنی بریان از منتخب —
مشی بفتح میم و سکون شین رفتن بتری از منتخب و شرح نصاب —
مشتهی بالضم و حرف سوم تای فوقانی و های مکسور خواهش کننده و آرزومند و بمعنی اشتها پیدا کننده غلط است چرا که این متعدی بیک مفعول است و بمعنی اشتها پیدا کننده مشهی صحیح باشد —
مشهی بضم میم و فتح شین و تشدید های مکسور صیغه اسم فاعل است متعدی بدو مفعول بمعنی آرزو دهنده یعنی اشتها پیدا کننده از تشهیه که مصدر از تفعیل و باب تفعیل از ناقص بروزن تفعله می آید —

فصل میم مع صاد مهمله

مصلا بضم میم و تشدید لام مطلق جای نماز و عیدگاه هر شهر خصوصاً عیدگاه شیراز که آن جائیست بغایت خوش و خرم و سیرگاه —
مصطفی برگزیده شده از منتخب و صحاح —
وضع کرده شده ای مصفا از صفات و میمه لشبری از فرود بس اللغات و غیر آن —
مصاب بضم میم مصیبت زده و رنج رسیده شده —
مصائب بفتح میم و کسر همزه که حرف چهارم است و یای موحده مکروهات و شدائد و در نجا از کنز بدانکه همزه مصائب مبدل از یا است خلاف القیاس کما فی زبدة الصرف —
مصفق بفتح و تشدید پای جاری ریختن آب وغیره —
مصاعب بفتح میم و کسر عین دشواریها و جاهای دشوار —
مصیب بضم میم و کسر صاد و تحتانی و موحده نیک شده بحقیقت کاری یا چیزی و صواب یابنده از کشف و لطائف —
مصافات بضم میم و حرف چهارم فا دوستی و اخلاص از منتخب و کشف و کنز —
مصابرت بفتح موحده صبر کردن از —
مصفات بالکسر و حرف سوم فا آنچه بآن چیزی را صاف کنند و بالاتینه از صراح —
مصمت بضم میم و سکون صاد و فتح میم دوم و تای فوقانی آگنده میان خلاف مجوف و بمعنی مندیل و رسیکه از اندرون پر شده و سر و لب آن بهم آمده باشد و بمعنی اسپ یک رنگ و قرزن مخمس بمعنی خاموش کرده شده از منتخب و شرح نصاب و کنز —
مصارعت بضم میم و فتح را مهمله کشتی کردن و باهم یکدیگری را بر زمین گرفتن از منتخب و کنز و غیر آن —
مصلحت بفتح لام صلاح کار مقابل مفسده از صراح و منتخب —
مصاهرت بضم میم و فتح ها داماد کردن و خسر کردن و این از هر دو جهت باشد از صراح —
مصادمت باهم سینه و صدمه رسانیدن —
مصلح بضم میم و سکون صاد و کسر لام و حای مهمله بصلاح و نکوئی آرنده —
مصالح بکسر لام جمع مصلحت فارسیان درین مقام مصلحت را بمعنی مصلح که صیغه اسم فاعل است استعمال نمایند چرا که مصالح را بمعنی اسباب و سامان چیزی مستعمل کنند از بهار عجم وغیره و در منتخب نوشته که مصالح بمعنی چیزها که بدان اصلاح چیزها دهند ضد مفاسد و در چراغ هدایت مصالح بمعنی قصر ریا عمارت مثل چوب و خشت و آهک نوشته و عبد الواسع در شرح بوستان نوشته که مصالح بفتح لام مقلوب ماصلح است از قسم ما یحمل بمعنی ماحصل و بعضی مواجب بمعنی ما وجب صیغه جمع نیست و نزد مؤلف غالب آنست که مصالح در اصل ماصلح به باشد یعنی آنچه مصلح باشد چیزی را دسے تواند که مصالح جمع مصلح باشد که بضم میم و کسر لام صیغه اسم فاعلست از صلاح چنانکه مطافل و مشادن جمع مطفل و مشدن —
مصبح بالکسر و حای مهمله چراغ و بمعنی پیاله که دران صبوحی خورند و نام کتاب در نحو از منتخب و کنز —
مصابیح بفتح میم و کسر با موحده و تحتانی و حای مهمله جمع مصباح که بمعنی چراغ باشد و نام کتابیست در علم حدیث —

مصاعد بفتح میم و کسر عین مهمله جایهای بالا رفتن
مصعد بالفتح جای بالا بر رفتن و بضم و فتح عین مهمله مشدده بر جای بلند بر آمده از منتخب
مصاید بفتح شکارگاه‌ها و بیاء جمع مصیده
اصلاف الصیادین چنانکه محاسن جمع حسن است
مصطلحه شد مصطلحه قولی که بی ذکر بعض مبدء فیاض از غیب بر زبان مصطلحات
مصدر بالفتح جای صادر شدن و جای بازگشتن و جای بیرون آمدن و کلمه که از آن افعال و صفات اشتقاق کنند
و بضم میم و تشدید دال مفتوحه مقدمه هم داشته شده و صدر کرده شده یعنی با دل داشته آورده شده از منتخب
مصر بالکسر بمعنی شهر کلان باشد و نام شهر خاص و مصر بمعنی تیزی هر چیز آورده و بمعنی شمشیر و میان دو چیز با الف هم و کسر صاد و تشدید را معلم سرکاری استاد شده از منتخب و لطائف و برهان
مصیر بفتح بازگشتن و جای بازگشتن ماخوذ از صیر بالفتح که بمعنی گشتن و میل کردن است از کشف و شرح نصاب و منتخب
مص بالفتح و تشدید صاد مکیدن از منتخب
مصوص بفتح میم و ضم صاد و در آخر صاد مهمله مرغ بریان که از ادویه گرم مثل کرفس و زیره و مصطکی پر کرده و در سرکه پرورده باشند از کشف و منتخب
مصمغ بضم میم و فتح صاد و کسر واو مشدد دوده سر رساننده و جدا جدا کننده از منتخب

مصراع بالف و مصرع بدون الف هر دو درست است بمعنی یک تخته در که دیگر را لخت در و طبقه در نیز گویند و بهندی کواڑ نامند و نیمه بیت را از آن جهت مصرع خوانند که همچنانکه از در دو طبقه هر کدام طبقه را که خواهند باز و فراز توان کرد بی دیگری نتواند بود و چون هر دو طبقه را بهم فراز کنند یک در باشد از بیت نیز هر کدام مصرع را که خواهند بی دیگری بیت نتواند بود از منتخب و بهار عجم و عروض سیفی
مصرع بضم میم و فتح صاد و تشدید راء مهمله مفتوح و عین مهمله مصرع آورده شده
مصنع بالفتح و نون مفتوح و بضم مضموم و عین مهمله تالاب و کاریز و آبگیر و حوض از منتخب و صراح
مصانع بفتح میم و کسر نون جمع مصنع بالکسر بمعنی فضیه بلند است از منتخب
مصاف بالفتح میم و تشدید فا جمع مصف که بفتحتین و تشدید فا اسم ظرف است بمعنی جای صف زدن اگرچه معنی لفظ مصاف جایهای صف زدن است لیکن مجازاً بمعنی جنگ و مقام جنگ مستعمل می‌شود و بعضی گفته‌اند خطاست که لفظ عربی که حرف آخر آن مشدد باشد فارسیان بتخفیف خوانند چنانکه در قد و خد پس فای مصاف را در فارسی بتخفیف خواندن درست باشد از نقل لغات و مدار و خیابان

مصاحف بفتح میم و کسر حا مهمله جمع مصحف
مصحف بالضم و بالکسر نیز یکجا و دو صحیفه در رساله جمع کرده شود از منتخب و لطائف و بهار بمناسبت همین معنی مستعمل است بمعنی قرآن مجید و بضم میم و فتح صاد و تشدید حا مفتوح لفظی که بتغییر نقاط لفظ دیگر شود چون از خیر خیر و از توشه توسه
مصارف بفتح میم و کسر را جمع مصرف که بالفتح است بمعنی محل صرف کردن
مصروف باز گردانیده شده
مصرف بفتح میم و کسر را اسم ظرف است بمعنی جای خرج کردن و بضم میم و کسر را صیغه اسم فاعل بمعنی صرف کننده
مصداق بالکسر آله صدق و مجازاً آنچه موافق چیزی باشد و بمعنی گواه و گواهی نیز از منتخب و بمعنی دلیل هم آمده سخن و چیزی که آشکار و هم راست داراند از زبدة الفوائد و کشف اللغات
مصقول روشن صاف کرده شده
مصقل بضم میم و فتح صاد و سکون قاف مفتوح روشن کرده شده و از زنگ تیرگی پاک کرده شده و بکسر قاف روشن کننده و صاف کننده از منتخب و این ثلاثی است ملحق بر باعی بزیادت با
مصاقل بفتح میم و کسر قاف جمع مصقله
مصون بفتح میم و ضم صاد و سکون واو بر وزن مقبول بمعنی نگاه داشته شده و محفوظ و کسانیکه مصئون نویسند و خوانند بیاء و همزه میان صاد و واو غلط محض است

زیرا که اجوف است ماخوذ از صون نه مهموز العین
مصطلان بالکسر تثنیه مصر کنایه از کوفه و بصره از شرح خاقانی
مصادره بضم تاوان جرم ستانیدن و تاوان دادن از منتخب و کنز
مصطبه بفتح میم و سکون صاد و فتح طاء مهمله و فتح بای موحده میخانه از مدار و در قاموس نوشته که مسطبه بالکسر میخانه به صاد مهمله و سین مهمله هر دو آمده
مصوره قوتیست که صادر شود از وی خطوط اعضا و شکلهای آنها یعنی این قوت باذن خالق هر چیز منی را میشود تا بصورت عضوی تصویر کند مقتضای نوع صاحب منی باشد لیکن اگر منی مختلط از دو نوع باشد حیوان متولد از آن با هر دو نوع مشابهت میکند چنانچه لیل یعنی استر که هم بشکل فرس میماند و هم بشکل حمار
مصافحه بضم میم و فتح فا و حای مهمله دست بهمدیگر گرفتن بوقت ملاقات و این قائم مقام معانقه است از منتخب و غیر آن
مصرع برجسته کنایه از مصرع بلند بی تکلف که بی محنت فکر موزون شده باشد از بهار عجم و چراغ هدایت
مصرع پیچیده عبارت از مصرعیکه مضمون آن دقیق باشد
مصرع برجسته مصرعیکه بی تکلف و بی محنت فکر بفیض مبدء فیاض از غیب بخاطر برسد از مصطلحات
مصطلح بالکسر آلتیست آهنی که بدان

کارد و شمشیر و آئینه فولادی را از زنگ پاک نمایند و روشن کنند از کنز۔

مصلّی بضم میم و فتح صاد و کسر لام مشدد نماز گزارنده و درود بر نبی فرستنده و نام اسپ دوم از ده اسپان که از همه متقدم باشد و از اول مؤخر و تفصیلش در تحقیق لفظ مجلی گذشته و بضم میم و فتح صاد و فتح لام مشدد نمازگاه و جای نماز گزاردن و در اصطلاح فقها بمعنے عیدگاه ست و گویند که مصلی شیراز یعنی عیدگاه آنجا فضاے نفیس دارد چنانچه سیرگاه اکثر خلائق آنجا ست

مصری منسوب بمصر و آنچه که مردم نبات را مصری گویند غلط نگرد و چنانچه هم میگردد که سابق در ملک عرب نبات بهتر سوای مصر از هند و غیره نمیرسید چون چیزے بملکی بسبب خوبی مخصوص باشد اسم آن ملک بیاے نسبت و بدون یاے نسبت اسم آن چیز میگردد چنانچه ظروف چین را چینی و اسپ ترکستان را ترکی و نمک سانبهر را سانبهری و علی هذا القیاس۔

مصطفی بضم میم و سکون صاد و فتح طا و کاف عربی مفتوح و در آخر الف بمعنی برگزیده است زرد رنگ مگر بیاشهرت گرفته لهذا درینجا نوشته شد۔

مصطفوی بدانکه این لفظ بزیادت واو غلط است چرا که در لفظ مصطفی و مرتضی الف را که خامس بود حذف کرده یاے نسبت می آرند درین صورت مصطفی و مرتضی هر دو بیای معروف صحیح بوده مرتضوی و مصطفوی بزیادت واو غلط باشد چنانکه با کثر مقام در کلام فصحای عوام واقع ست مگر چون در نوشتهای فصحا لغات بسیار آمده ست لهذا چندان محل تعرض نیست از جار بردی و دیگر کتب رسائل

فصل میم مع ضاد معجمه

مضی یا مضیٰ بالفتح هر سه میم و فتح هر دو ضاد معجمه گذشتن آنچه گذشت

مضا بالفتح روانی و در گذشتن از منتخب و غیر آن۔

مضراب بالکسر آنچه بدان ساز را نواز ند از کنز۔

مضاربت مال کسی دادن براے تجارت که نفع آن مشترک باشد از منتخب

مضاجعت باهم یکجا خفتن از کشف و کنز

مضادت بضم میم و تشدید دال مهمله باهم ضد بودن و با کسی دشمنی کردن۔

مضافات بضم متعلقات و منسوبات

مضامین بضم میم جمع مضمون که ماخذ شان است از منتخب۔

مضلت بالفتح میم و کسر ضاد معجمه و تشدید لام مفتوح جای گمراهی و زمین که در وی راه گم شود از صراح۔

مضیق بضم میم و کسر ضاد معجمه و تشدید جیم بانگ و ناله کننده از لطائف از منتخب

مضمر بالضم میم دوم مفتوح و در دل پوشیده شده و پنهان و پوشیده ماخوذ از ضمیر مضمر ست آنکه در چار گسیه نوبان باشد بضم میم اول و فتح ثانی و تشدید میم دوم مفتوح اسپ لاغر شده یا بسیار میان و بمعنی اسپ فربه نیز آمده از منتخب و غیر آن۔

مضمار بفتح میم و تشدید یار احول جمع مضرت که بمعنی گزند و نقصان است۔

مضمار بالکسر میدان اسم آلت از ضمر که بفتح و ضم در لغت بمعنی لاغری ست و معمول عربان چنان ست که اول اسپان را فربه کنند و بعده در میدان بگردانند پس عرق از بدن اسپان جاری میشود و قدری ازین ریاضت لاغر میشوند و باین مناسبت مضمار میدان را گویند که دران اسپان را دوانند از شرح شرح مقامات حریری و مؤید۔

مضامیر جمع مضمار ست که بمعنی میدان ریاضت اسپان باشد۔

مضطر بالضم و طای مهمله مفتوح بضرر رسیده شده و جا از گمی بی اختیار و بیچاره از منتخب این صیغه اسم مفعول باشد از اضطرار که از باب افتعال ست بدانکه هر مصدری که از باب افتعال باشد هرگاه که فای آن ضاد یا صاد و طا واقع شود تای افتعال را بطای مهمله بدل کنند چنانچه در اضطراب و اضطرار و اصطبار که در اصل ضتراب و ضترار و صتبار بوده۔

مضغ بضم میم و فتح ضاد و در آخر غین معجمه یا میم بمعنی خائیدن و بمعنی کسر ضاد و فتح همزه و تشدید یا لاغر ساخته و بفتح میم و فتح ضاد و تشدید یا جای بسیار گذر و جای تنگی از منتخب

مضغه بالفتح و جیم مفتوح خوابگاه از کشف و منتخب۔

مضاجع جمع خوابگاهها۔

مضیق بضم میم و کسر ضاد معجمه تنگ کننده

مضارع بضم میم و کسر رای مهمله شریک شده و شیر را در منتخب و مانند شونده از صراح و مضارع اسم فاعل ست از مضارعت که بمعنی مشابهت باشد و صیغه مضارع را مضارع ازان گویند که مشابهت دارد باسم فاعل در حرکات و سکنات و عدد حروف و صفت نکره چون رجل یضرب ضارب و دخول لام ابتدا چون ان زیداً لیضرب و لضارب و مشابهت دارد باسم جنس در عموم و خصوص یعنی چنانچه اسم جنس اطلاق کرده شود و مشترک میباشد در میان افراد و مخصص میباشد بلام عهد چون الرجل همچنین مضارع مشترک میباشد میان حال و استقبال و مخصص میباشد بسین و سوف و لام مفتوح و وجه اشتقاق مضارع بمعنی مشابهت از ضرع آمده که گویا اسم فاعل و مضارع از زمانه که بمنزله ضرع واحد ست شیر میخورند پس هر دو انجوین رضاعی شدند و وجه دیگر آنکه چون مضارع در حقیقت مأخوذ ست از ضرع که بالفتح بمعنی پستان گاو و گوسپند ست پس مضارع بمعنی کسی باشد که با کسی دیگر از پستان واحد شیر خورد و گویا معنی دو ازدو ستانی یک دو بچه اند که از لفظ

واحد که بمنزلهٔ بیت الست باهم شیر محفوظ زند لے بوجود می آیند درینجا مجازاً باطلاق ظرف بر مظروف لفظی را که معنی حال و استقبال ازان پیدا می آید مضارع نام کردند مضارع نام بحریست از بحور اشعار و آن بحر را ازان مضارع نامیدند که مضارع بمعنی مشابه است و این بحر نیز به بحر منسرح مشابه است که در جزو دوم هر یکے ازین دو بحر مشتمل ست بر وتد مفروق و بعضے نوشته اند که این مشابه است به بحر هزج درین معنی که در ارکان این هر دو بحر اوتاد مقدم اند بر اسباب۔

مضاف بضم میم منسوب و متعلق۔

مضاعف بضم میم و فتح عین دو چند و در اصطلاح صرف هر کلمه که در آخر آن دو حرف از یک جنس آیند۔

مضائق بفتح میم و کسر همزه که حرف چهارم است جاهاے تنگ از کنز۔

مضیق بفتح میم و کسر ضاد معجمه جاے تنگ از منتخب۔

مضحک بالفتح و حای مهمله مفتوح جاے خندیدن و چیزی و کسیکه بر و خندند و بضم میم و کسر حا بخنده آرنده از منتخب وغیره۔

مضمحل بضم میم اول و فتح میم دوم و کسر حای مهمله و تشدید لام مگر در فارسی تشدید لام خواندن ضرور نیست بمعنی نیست و محو شونده و ناچیز و سست از کشف و منتخب و زبدة الفوائد۔

مضمون معنی لغوی آن در میان

گرفته شده ماخوذ از ضمن بالکسر۔

مضاده بضم میم و تشدید دال مهمله باهم ضد بودن درین صورت مصدر است از باب مفاعله و بمعنی چیز مؤنث با یکدیگر ضد کننده و باین معنی صیغهٔ مؤنث اسم فاعل است از باب مفاعله۔

مضله بفتح میم و کسر ضاد معجمه و تشدید لام جاے ضلالت و گمراهی۔

مضایقه بضم میم و فتح تحتانی نه بکسر آن همچنین هر لفظیکه بر وزن مفاعله باشد حرف چهارم آن مفتوح باشد بعض مردم از بے التفاتی مکسور خوانند چنانچه مباشرت و مطابقت و مخالفت و مطالعه و معالجه و معانقه و مکالمه و ملائمت [?] و ملاحظه و مناقشه و مراسله و قس علی هذا البواقی۔

مضغه بالضم و غین معجمه گوشت پاره از هر لحم و آن مقدار چیزی که دریکبار خائیده شود۔

مضی بضم میم و کسر ضاد و تشدید تحتانی روشن شونده و روشن کننده اسم فاعل از اضاءت که لازم و متعدی است۔

مضاهی بضم میم بمعنی مانند و مشابه۔

فصل میم مع طای مهمله

مطایا بالفتح چهار پایهای که بر پشت آنها سوار شوند مثل اسپ و اشتر وغیر آن و این جمع مطیه است از منتخب و صراح۔

مطرا بضم میم و فتح طای مهمله و تشدید را رحمها تازه و تازگی کرده شده و گاهی مجازاً بمعنی مصفا و آبدار۔

مطا بالفتح بمعنی پشت از شرح نصاب۔

مطب بفتح اول و ثانی و تشدید موحده جائیکه طبیبان نشسته معالجهٔ مریضان نمایند۔

مطیب بضم میم و فتح طای و تشدید تحتانی مکسور بوی خوش دهنده و پاک شونده و بفتح تحتانی پاک و خوشبودار کرده شده۔

مطالب بالفتح جای طلب و بفتحات ثلاثه نهی از طلبیدن و بضم میم و تشدید طای مفتوحه و کسر لام اسم ابن عبدالمناف جد رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم۔

مطنب بضم میم و کسر نون دراز سخن دهنده و بسیار گو از منتخب۔

مطوّیات [?] بفتح میم و سکون طا و کسر واو و تشدید تحتانی چیزهای پیچیده شده و مطویات ضمیر کنایه از ارادها۔

مطعومات خوردنیها و طعامها۔

مطرات بفتح میم و فتح طا بارانها جمع مطر که بمعنی باران ست۔

مطاوعت فرمانبرداری کردن از منتخب۔

مطارحات باهم سخن انداختنها و خوانها و تملقها۔

مطلع جای بلند داشتن نظر از صراح و منتخب جای افتادن و مجازاً بمعنی جای طمع۔

مطرح بالفتح جای انداختن چیزی و کمینه و ظرف صیادان که صید را گرفته در ان نگاه دارند از منتخب وغیره۔

مطبخ بفتح و بای موحده مفتوح جاے پختن و بضم میم و کسر موحده پخته کننده طعام و آنرا در هندی باورچی گویند۔

مطبوخ هر چیز که آنرا بآتش پخته باشند خصوصاً دوای جوشانیده شده۔

مطرود بر وزن مردود رانده شده از منتخب۔

مطرّو بضم میم و تشدید طای مفتوح و کسر را مستقیم و بر یک وتیره شونده و پی یکدیگر شونده و بکسر میم و سکون طا نیزهٔ کوتاه که بدان جوش را زنند و صید کنند از منتخب و صراح و در شرح دیوان خاقانی جامه که در زیر جامه پوشند۔

مطر بفتحتین باران از منتخب و صراح و مؤید و مدار و در شرح خاقانی مطر بکسر میم و فتح ثانی بمعنی تازگی نوشته۔

مطیر بروزن فعیل بارنده ماخوذ از مطر که بفتحتین بمعنی باران ست و بضم میم و فتح طا و یای تحتانی مشدد و مفتوح بمعنی تحلیت زده و مصور فصاد و پرطیور۔

مطار بفتح پریدن و جای پریدن از لطائف۔

مطرز بضم میم بر وزن منور زینت داده شده و طراز کرده شده از منتخب۔

مطلس بضم میم و فتح طا و لام مشدد مفتوح و سین مهمله روپیه بے سکه و درم و دینار بے نقش۔

مطلع بضم میم و تشدید طا و کسر لام خبر دهنده و بفتح لام خبردار کرده شده و بفتح میم و کسر لام جاے بر آمدن کوکب و مجازاً بیت اول از غزل و قصیده که در هر دو مصراع قافیه داشته باشد۔

مطالع بفتح میم جمع مطلع و نام کتابیست در علم منطق۔

مطبوع طبع کرده شده۔

مطامع بفتح جمع طمع ست خلاف قیاس چنانکه محاسن جمع حسن۔

مطمع بفتح هر دو میم جای طمع داشتن چیزی

مطبوع خوش آینده و مرغوب طبع۔

مطاوع بضم میم و کسر واو و عین مهمله فرمانبرداری کننده از منتخب۔

مطاع بضم اطاعت و فرمانبرداری کرده شده یعنی کسیکه مردم اطاعت او کرده باشند و مطیع او شوند۔

مطرف بضم میم و فتح طای مهمله و فتح رای مهمله مشدد بمعنی اسپیکه سر و دم او سپید باشد یا سیاه و دیگر اعضا برنگ دیگر از صراح و منتخب۔ و نوعی از سجع و آن الفاظی ست که موافق باشد بحرف روی و مختلف بوزن اعداد حروف چون وقار و اطوار و حال و خیال و در شرح قران السعدین بمعنی مزین و پر زینت ماخوذ از طرف بفتحتین که بمعنی بند زر و نقره است که بر کرسی بندند و طرف بضم اول و فتح را جا در علم و غیره از صراح

مطاف بفتح میم جای گرداگرد گشتن و طواف کردن از منتخب۔

مطلق آزاد شده از قید و حصر و بی خصوص و روان کرده شده و آنکه آنرا قید نباشد از کشف و منتخب۔

مطبق بضم میم و فتح طا و بای موحده مشدد مفتوح تو بر تو کرده شده و سرپوش دار و نوعی از پارچه که از طرف خلخ آرند۔

مطوق بضم میم و فتح طا و تشدید واو مفتوح در طوق کرده شده۔

مطاعم بفتح میم و کسر عین مهمله خوردنیها و طعامها جمع مطعم که مصدر میمی ست بمعنی اسم مفعول۔

مطران بالفتح و بالکسر سرگروه نصاری و سرگروه و مهتر قوم کفار و گویند که مطران اکثر زنجیر بر اندام خود پیچیده دارد از قاموس و غیر آن۔

مطلق العنان آزاد و بی تعرض و گذاشته شده عنان۔

مطحن بالکسر و حای مهمله مفتوح آسیا از لطائف۔

مطعون بسنان نیزه زده شده و مجازا بمعنی عیب و خواری یاد داده شده از منتخب و غیر آن۔

مطین بر وزن مزین گل اندوده شده

مطمئن بضم میم و سکون طا و فتح میم دوم و کسر همزه و بعده نون که در اصل مشدد است آرمیده و سکون گیرنده۔

مطارحه بضم میم باکسی سخن گفتن و مجازا بمعنی مشوره نمودن و گاهی بمعنی خوشامد نیز مستعمل میشود۔

مطایبه بضم میم و فتح تحتانی و بای موحده باکسی خوش طبعی و مزاح کردن از منتخب و کشف

مطموره پنهان کرده شده مشتق از طمر بالفتح که بمعنی در زیر خاک کردن و پوشیده است و مطموره کنایه از نهانخانه و تهخانه از سرور و زبدة الفواید و منتخب و کشف۔

مطیه بالفتح میم و کسر طای مهمله و تشدید تحتانی بمعنی سواری و مرکب از منتخب و کشف۔

مطوعه بضم میم و تشدید واو مکسور و عین مهمله جماعتی جهاد کننده بی آنکه بر ایشان واجب باشد۔

مطالعه بضم میم و فتح لام بچیزی نگریستن برای وقوف یافتن بران از منتخب۔

مطهره بالکسر و سکون طا و فتح ها آفتابه و ظرف آب که بدان وضو کنند۔

مطرقه بالکسر و رای مهمله مفتوح و قاف تیک چکش آهنگران که بهندی هتوڑا و گهن گویند از منتخب و کنز۔

مطالبه طلب نمودن و باز خواستن۔

مطربه بضم میم و کسر رای مهمله و بای موحده زنیکه مردمانرا بشادی و طرب آرد۔

مطبخی بالفتح باورچی۔

مطوی بالفتح و کسر واو در هم پیچیده شده از منتخب۔

مطاوی بفتح میم و کسر واو پیچیدگیها و شکنها و لوردها جمع مطوی از منتخب و غیره۔

فصل میم مع ظای معجمه

مظاهرت بالضم کسی را پشتی دادن و حمایت کردن از کشف۔

مظفر فیروزمندی داده شده و نام پادشاه

مظلل بکسر میم و فتح ثانی و تشدید لام سایبان۔

مظالم بالفتح میم و کسر لام ستمها این جمع مظلمه است که بفتح میم و کسر لام بمعنی ستم باشد و عدالتگاهها و جاهای که دران ذا المانرا بسزا میرسانند۔

مظلم بضم میم و سکون ظای معجمه و کسر لام تاریک از منتخب و شرح نصاب

و بفتح میم و کسر لام جای تاریک۔

مظان بفتح اول و ظای معجمه و تشدید نون جاهای گمان بردن اگرچه این لفظ جمع است مگر گاهی بمعنی واحد هم می آید چنانکه لفظ مشام۔

مظنه بفتح و کسر ظای معجمه و تشدید نون موضع ظن یعنی جای گمان بردن از قاموس و موید و مدار و منتخب و کنز و صراح

مظله بکسر میم و فتح ظا و تشدید لام مفتوح بمعنی سایبان از صراح۔

مظلمه بفتح میم و سکون ظای معجمه و کسر لام ستم کردن و دادخواهی کردن از صراح و بضم میم و سکون ثانی و کسر لام تاریک است

فصل میم مع عین مهمله

معما بضم میم و فتح عین مهمله و میم دوم مشدد مفتوح پوشیده شده و کور و نابینا کرده شده از کنز و منتخب و در لطائف نوشته که معما بمعنی مکان پوشیده و باصطلاح کلامیکه بوجه صحیح دال باشد بر اسمی بطریق رمز و ایما که پسند طبع سلیم باشد و در بعض کتب چنین نوشته که معما بمعنی بی دیده و بی فائده و در اصطلاح کلامیکه دلالت کند بطریق رمز و ایما بر اسمی بطریق قلب یا تشبیه یا بحساب جمل یا بوجهی دیگر۔

معمی بالفتح اول و ثانی بمعنی این سینه با وجود این معنی۔

معزز بالضم میم و فتح عین مهمله و فتح زای معجمه مشدد عزیز و گرامی کرده شده۔

معاودت بضم میم و دال مهمله باهمی عداوت داشتن و چیزی را پیاپی کردن و این تخفیف معادات است۔

معمر بضم میم و فتح عین و تشدید را بمعنی پیر

معی بکسر میم و فتح عین بمعنی روده و گاه شکم باشد از کنز و شرح نصاب۔

معاتب بضم میم و کسر تای فوقانی عتاب کننده و بفتح فوقانی عتاب کرده شده از کنز۔

معایب بفتح میم و کسر یای تحتانی عیبها و بدیها جمع معیب که مصدر میمی است بمعنی عیب از صراح۔

معاقب بضم میم و کسر قاف عقوبت و عذاب کننده۔

معیب بضم میم و کسر عین بروزن منیر عیب کننده و عیب دار و بفتح عیب۔

معجب بالضم و جیم مکسور و بای موحده متکبر و خویشتن بین و خود پسند اسم فاعل از اعجاب که بمعنی خوبی خود دیدن و بخود نازیدن است از منتخب و کنز و صراح۔

معرب بضم میم و فتح عین و تشدید رای مهمله مفتوح از عجمی بعربی آورده شده و این نوعی از لغت است که در اصل عجمی باشد و عرب دران تصرف کرده از جنس کلام خود ساخته باشند و بالضم و تخفیف را مفتوح اعراب داده شده و اعراب حرکات حروف را گویند باصطلاح نحو لفظیکه مختلف گردد آخران باختلاف عوامل۔

معقب بضم میم و فتح عین مهمله و تشدید قاف مکسور در پی رسیده۔

معاذیر بفتح میم و سکون عین و کسر ذال معجمه عذرخواستن از صراح۔

معاندت باهم دشمنی و عناد کردن۔

معهود بفتح و دال مهمله مکسور عهد و وداد۔

معیشت بفتح میم و کسر عین و تشدید تحتانی مفتوح همراهی دگاهی از پی لفظ اشاره باشد باین آیت ان الله مع الصابرین۔

معیشت زندگانی و زیستن و آنچه بآن زندگانی کنند از کنز و صراح۔

معاونت بفتح واو یاری کردن از صراح۔

معاشرت بضم میم و فتح شین معجمه باهم زیستن کردن و با کسی زندگانی نمودن از منتخب و غیران۔

معاودت بازگشتن از منتخب و غیران۔

معاقبت عذاب کردن یعنی زدن و بستن کسی را از منتخب و کنز۔

معاتبت عتاب کردن از منتخب و کنز۔

معطلات تعطیلها۔

معضلات بضم اول و سکون دوم و کسر ضاد معجمه بمعنی مشکلات۔

معاضدت یاری دادن و بازوی یکدیگر بودن۔

معاونت بفتح میم و ضم عین و سکون واو و فتح نون یاری دادن از منتخب و صراح۔

معونت بکسر را همان معنی۔

معادات بالضم بایکدیگر عداوت کردن و با کسی دشمنی کردن۔

معراج بالکسر آله عروج و آن نردبان است

از منتخب۔

معارج نردبانها این جمع معراج است از منتخب و صراح۔

معوج بضم میم و سکون عین مهمله و واو مفتوح و جیم مشدد کج و ناراست از منتخب۔

معج بالکسر نرده بان و بالفتح عمل گردان و بضم میم و فتح عین و فتح رای مهمله مشدد و جیم جامد است بمعنی پس و منقش و معوج گر کشنده باقیمانده معج و معج گران فلک عبارت از قضا و قدر که کار خانه داران افلاک اند از منتخب و موید و شرح سکندرنامه و بعضی نوشته که عبارت است از عقول عشره و آن ده فرشتگان مقرب اند که باعتقاد حکمای افلاک ساخته اوشان است۔

معابر بفتح میم و کسر با سه موحده گذرگاهها و جاهای گذار جمع معبر است۔

معید بضم میم و کسر عین و سکون یای تحتانی اعاده کننده و بار بار کننده کاری را از لطائف۔

معد بضم میم و کسر عین و تشدید دال آماده و تیار کننده و بفتح عین آماده و تیار کرده شده۔

معدود شمار کرده شده و چیزاندک۔

معضد بالضم و ضاد معجمه مکسور یار گیرنده از منتخب۔

معاقد بفتح میم و کسر قاف جاهای گره بستن و جاهای پیمان و عهد کردن از منتخب۔

معبد بالفتح و بای موحده نیز مفتوح عبادتگاه و جای پرستش نصاری

از موید و بمعنی جای عبادت مسلمانان نیز آید و بضم میم و فتح عین مهمله و تشدید بای موحده مفتوح عبادت کرده شده

معبد بروزن منور خداوند شمار گردانیده شده و ساز و سامان داده شده از منتخب۔

معربد بضم میم و فتح عین مهمله و سکون را و فتح موحده جنگجو و بدخو از منتخب۔

معاد بفتح جای عود بمعنی جای بازگشت و مجازاً عالم آخرت را گویند۔

معتمد بالضم و میم ثانی مکسور اعتماد کننده بر کسی و بفتح میم دوم اعتماد کرده شده برو۔

معاند بضم میم و کسر نون عناد کننده و دشمن

معهود بالفتح و دو میم و کسر و پیمان کرده شده

معتاد بالضم عادت گرفته شده و عادت گیرنده از منتخب و غیره۔

معتدی بضم میم و سکون عین و در اصل معتدی بود یا در حالت جری و رفعی ساقط شده بمعنی از حد در گذرنده و سخت ستمگار

معاذ بفتح و در آخر ذال معجمه جای پناه و پناه دادن۔

معدل النهار بضم میم و فتح عین و تشدید دال مکسور و این دائره ایست که تنصیف فلک مینماید از مشرق بسوی مغرب و قطب شمالی این دائره محسوس و معروف است و قطب جنوبی این دائره دیده نمیشود دگر در زمین خط استوا و ما یقرب منه و این را معدل النهار ازان گویند که چون شمس برین دائره واقع میگردد

لیلی و نهار برابر میشود و در جمیع نواحی
تقریباً که در عرض شصتین برابر نمیشود و
شمس را برین دائره اتفاق سیر
در سال دو بار می افتد یکی در اول
حمل و دیگر در آخر سنبله و در تحت این

دائره در بعین محاذات دائره دیگر بر
روی زمین فرض کنند چنانکه اگر دائره
معدل النهار قاطع عالم شده زمین را
هم قطع نماید پس زمین از جایی که قطع
شود همانجا خط استوا است

شکل دائره معدل النهار و منطقة البروج نوشته می شود

معیار بالکسر ترازو [illegible]
[illegible] از منتخب و کشف و شرح نصاب
[illegible] بفتح میم و سکون [illegible] مهمله و فتح
شین معجمه [illegible] اسم [illegible] است از منتخب
که [illegible] زندگانی کردن [illegible]
گروه دوستان [illegible] پریشان [illegible] گویند
شرح [illegible] و [illegible]
منتخب [illegible] بضم میم و فتح عین و تشدید شین
[illegible] بمعنی [illegible]
[illegible] بفتح میم و کسر [illegible]
[illegible]
[illegible]
زندگانی کنند [illegible]
[illegible] بضم میم و سکون عین [illegible]
[illegible]
میم و فتح عین [illegible] مفتوح
[illegible]

معمار بالکسر بسیار عمارت کننده و این
صیغه مبالغه است چنانکه معطار بمعنی [illegible]
بسیار [illegible] عمارت بمعنی آبادی
[illegible] بالفتح و تشدید صیغه نسبت
بجهت [illegible] و [illegible] معمار گفتند و بعضی
گویند که معمار صیغه اسم آله است چون [illegible]
بالتشدید [illegible] یعنی حاکم [illegible]
مجاز [illegible] کرده اند [illegible]
معصفر بضم میم و فتح عین و سکون صاد
مهمله و فتح فا [illegible] چیزی که [illegible]
[illegible] رنگ کرده باشند [illegible]
[illegible]
[illegible] استاد [illegible]
[illegible]
[illegible] از [illegible] و منتخب بضم میم و
سکون عین و فتح صاد و فتح فا [illegible]
بمعنی [illegible] آورده است

معشار بالکسر یک گرفتن از منتخب و کشف
معسکر بضم میم و فتح عین لشکرگاه از منتخب
و مؤید و بفتح خواندن خطاست چرا
که اسم ظرف رباعی بالضم آید
معبر بالفتح و بای موحده نیز مفتوح بمعنی
معبر و جای عبور و محل گذر و جای
گذشتن از دریا و بکسر بای موحده مفتوح
کشتی و آنچه بدان از دریا عبور کنند و بضم
میم و فتح عین و بای موحده مشدده مفتوح
تعبیر کرده شده و بکسر بای مشدده تعبیر
کننده و بیان کننده از منتخب و لطائف
معابر بفتح میم و کسر بای موحده کشتیها
که بدان از دریا عبور نمایند و گذرهای
دریا که از آنجا مردم عبور کنند
معین بضم میم و کسر عین و یای تحتانی
بجا [illegible] دهنده چیزی را
معاصر بضم میم و کسر صاد [illegible]
[illegible] دیگر اهل بازی [illegible]
بازار [illegible] را [illegible] کنند [illegible]
معجر بالکسر [illegible] روپوش زنان
از منتخب و [illegible]
معجز بضم میم و سکون عین و کسر جیم و زا
معجزه عاجز کننده و حرف [illegible] کرامات نبی
[illegible] بفتح میم و سکون عین [illegible]
[illegible]
[illegible] از [illegible]
[illegible]
[illegible] بفتح میم و کسر [illegible]
[illegible]

معنس ست که مصدر میمی باشد بمعنی
فاعل که عانس ست ماخوذ از عنس و
عنوس که بمعنی دیر ماندن زن ست
بعد بلوغ بخانه پدر بی شوی
معارس بسین مهمله منزلهای
فرود آمدن از صراح
معاش بالفتح زندگانی کردن و
آنچه بآن زندگانی کنند و جای زندگانی
و نیز دنیا را گویند از لطائف و منتخب
معایش بفتح میم و کسر یای تحتانی
اسباب زندگانی جمع معیشت از منتخب
معشوش فراهم آورده شده و کسب
کرده شده و پیراهن رقعه دوخته شده
از منتخب و نیز نام منفی از شعر
معراض بالکسر ضاد معجمه تیر بی پر که
آن را بفارسی تیر گز گویند از منتخب و آن
تیری باشد که هر دو سر آن باریک و میانش
سطبر چون رها شود منحرف شده از
جمع مرغان چند را شکار میکند
معرض بالفتح و رای مهمله مکسور جای
ظاهر کردن چیزی و بفتح را مهمله نیز
درست از منتخب و صراح
مع بفتح میم و فتح عین مهمله بمعنی با [illegible]
بمعنی همراهی [illegible] اسم [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
معرفت بضم میم و فتح عین مهمله و تشدید

[را] بکسور تعریف کننده و شناخت کنانند و بمعنی کسیکه در مجلس سلاطین و امرا و ماثرا [ب]هاى بالائق هرکدام نشانده شخص شود که چون کسی پیش سلاطین و امرا رود مجهول الحال شد او و منا او و حسب و نسب او بیان کنند تا در خور آن عزت ارشایت با او شود و با صطلاح منطق چیزیکه موصل باشد بسوی مطلوب تصوری چنانکه حیوان ناطق موصل ست بجهو الانسان و بفتح راء مشدد شناخته شده و تعریف کرده شده۔

معروف شناخته شده و مشهور بمعنی نکوئی و نام و ولی شده و با صطلاح اهل صرف فعلیکه نسبت بفاعل داشته باشند و مجهول فعلی باشد که نسبت بمفعول دارد۔

معارف بفتح میم وکسر را شناسائی و جاهای شناختن و آشنایان و اهل علم و فضل و نامداران۔

معلف بکسر میم و سکون عین و فتح لام آخور اسپان و چیزیکه بدان اسپان را علف خورانند از شرح نصاب۔

معتکف بضم میم وکسر کاف در مسجد برای عبادت نشیننده و از چیزی باز ایستاده شونده از منتخب۔

معافی بضم میم و در اصل معافی بود بر وزن مناوی صیغهٔ اسم مفعول از باب مفاعله که مصدر ش معافات ست بر وزن مناجات ماخوذ از عفو لیکن استعمال فارسیان الفاظ آخر والی که غلط است از یا ساقط شده چنانکه در الفاظ اضافت کرده در اصل معانی بود صیغهٔ اسم فاعل از سقط الفارسی یا از قرآن اقتدا و یا چنانکه از الفاظ مستعمل که در اصل معاسے بود یا از آخر آن بد حالت وقف ساقط شد پس معافی بفتح میم چنانکه شهرت دارد غلط است۔

معطوف بجانب پیچیده شده۔

معترف بالضم و بکسر را اقرار کننده۔

معلق بضم میم و فتح لام آویخته شده و معلق زدن حرکت کردن داربازان و بازیگران بوضعی که واژگون گشته بسبب باز راست شدن چنانکه کبوتران کنند بهندی کلا گویند بفتح کاف عربی و بهندی بازی نیز گویند بمعنی قسم نوعی از ورزش کشتی گیران ست۔

معوق بضم میم و فتح عین و تشدید واو مفتوح باز داشته شده و در بند داشته شده و مجازاً بمعنی مشکل و دشوار مستعمل۔

معلاق بالکسر آنچه بدان چیزی را درآویزند و خار آهنی که قصابان بدان گوشت را بیاویزند از منتخب وغیره۔

معارک بفتح میم وکسر را جاهای جنگ و میدانهای کارزار و این جمع معرکه است از شرح نصاب۔

معظم الملک لقب شیطان الجن چنانکه سلطان الجن و جهانگیر۔

معدول بفتح میم و ضم عین و سکون واو بر وزن مقبول بمعنی اعتماد کرده شده صیغهٔ اسم مفعول از عول که بمعنی اعتماد و تکیه کردن ست کذا فی المنتخب و بفتح میم و سکون عین و فتح واو جای تکیه و اعتماد و جای اعتمادن ستعانت و در خیابان معول بضم میم و فتح عین و تشدید واو مفتوح اعتماد کرده شده و هم بمعنی اعتماد کردن زیراکه صیغهٔ اسم مفعول از تعویل مصدر میمی هم آمده و تعویل بمعنی اعتماد کردن ست و بکسر میم و سکون عین و فتح واو بمعنی کلنگ آهنی که بدان سنگها شکافند کذا فی الکشف والمنتخب۔

معاقل بفتح میم وکسر قاف سر حدها و جای پناه و مکانهای قلعه و مشکل قلعها۔

معاجل بضم میم اول وکسر میم ثانی تعجیل کننده و در سکندرنامه کنایه از مشتاق و آرزومند چنانکه اکثر شارحین نقل نوشته اند و بمعنی خریده و فروخت کننده۔

معضل بضم میم و سکون عین وکسر ضاد معجمه دشوار و مشکل کننده از منتخب

معقول بمعنی بسته شده و پناه برده شده و پسندیده عقل

معیل بضم میم وکسر عین شخصی که بسیار عیال دارد از منتخب۔

معطل بیکار مانده و فروگذاشته از کشف و آنکه بثبوت ذات حق تعالی منکر باشد

معقل بضم میم و فتح قاف مشدد شتری که بازو و ساق هر دو باهم بسته باشد ماخوذ از عقال۔

معجل بضم میم و فتح عین و جیم مشدد مکسور شتاب کننده و بمعنی گیرنده و بفتح جیم مشدد شتاب کرده شده و بمعنی مهلت معاول بفتح جیم بکسر آنرا العلت و معمها

ضروری او ثابت کرده باشند و بمعنی بیمار خطاست زیراکه از علت که بمعنی بیماری ست صیغهٔ صفت علیل می آید نه معلول از قاموس و رسالهٔ ابن حاجب و منتخب لیکن وصف بمعنی در کلام بعض ثقات واقع شده

معلم اول کنایه از ارسطو از بهار عجم چراکه علم حکمت اول ارسطو بقید کتابت آورده و تعلیم فرموده قبل از ارسطو حکمای سابق حکمت را زبانی گردان زبانی تعلیم مینمودند

معتل بالضم و تشدید لام در لغت اسم فاعل از اعتلال بمعنی بیمار شونده و با صطلاح صرفیان فعلی که یکی از حروف علت باشد

معجم بکسر میم و سکون عین و فتح صاد مهمله زبانی ست بر نحن یعنی ساعات تشان و صحیح

معجم بالضم و جیم مفتوح حروف آ ب ت ث الی آخره چراکه این ترکیب و ترتیب وضع عرب نیست بلکه وضع کرده عجم است و بمعنی حروف نقطه دار از کشف و مؤید و صاحب قاموس الانشا نوشته که حروف منقوطه را از آن جهت معجمه نامند که اعجام در لغت بمعنی ازالهٔ اشتباه ست چون نقطه در رفع اشتباه میشود لهذا حروف منقوطه را معجمه گویند و بعضی جمیع حروف تهجی را معجم خوانند چراکه چنانکه نقطه رفع اشتباه میشود بهم نقطه نیز ازالهٔ اشتباه میگردد و معجم بر وزن معظم نوعی از لغات عربیان لغتی ست که در حقیقت عربی باشد مگر اهل عجم آنرا بسیار استعمال کنند از جنس کلام خود دانند از شرح نصاب

معمم بضم میم وفتح عین وکسر میم مشدد
صاحب عمامه ودستار۔
معزم بضم میم وفتح عین وکسر زای معجمه
مشدده عزیمت خوان وافسونگر
وبفتح زای معجمه بمعنی افسون زده۔
معلوم کنایه از مال وزر ودرم ودینار
وبمعنی چیزها از کشف ومدار وشرح گلستان
ودر خیابان نوشته که معلوم در فارسی
بمعنی زر مستعمل ست بدان جهت که زر
از همه شهرت که دارد احتیاج نام
بردنش نیست چنانکه لفظ یقین بمعنی
مرگ [illegible] شهرت گرفته اند۔
معالم بفتح میم وکسر لام عبارتست
از عالم وجهان چه معالم جمع معلم
بکسر میم وسکون عین صیغه اسم آله
است بمعنی علامت چون این جهان
همه آلت وعلامتهاست بر صانع
خود لهذا جهان را معالم گفتند۔
معتصم بالضم وفتح تای فوقانی [illegible]
[illegible] چنگ زننده در چیزی برای
استعانت ونجات وپناه گیرنده۔
معلم بضم میم وفتح لام نقشدار ومخطط
ومنقش چنانکه چادر معلم یعنی نشان ونقش
از منتخب وبضم میم وفتح عین وکسر لام مشدد
آموزاننده وناخدا وملاح جهاز را نیز گویند
چرا که او ماهر احکام کشتی وجهاز باشد و
بفتح لام تعلیم داده شده وآداب آموخته
شده واکثر استعمال این لفظ در حیوانات
چون سگ معلم وبوزینه معلم وطوطی معلم

وعلی هذا القیاس۔
معصوم نگاهداشته شده وباز مانده
شده از گناه خیابان ومنتخب۔
معان بفتح میم جای یاری دادن ودر
منتهی الارب بمعنی منزل گفته از شرح نصاب
معجان [illegible] میم [illegible] عین مهمله
بمعنی شدت [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
که سر بر زمین گذاشته از لطائف ولطیفه
باشد [illegible] کالا بازی گویند۔
معلق زدن واژگون گشته پا از سر
راست شدن چنانکه کبوتران [illegible]
معلق زن [illegible] باز وبازیگر [illegible]
از بهار۔
[illegible]
[illegible]
[illegible]
خوش مزه باشد [illegible]
که وران خوش مزه بودن [illegible]
[illegible] بفتح میم وکسر [illegible]
از قاموس وشرح نصاب [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ویای تحتانی مشدد [illegible]

کرده شده از منتخب۔
معدن بالفتح ودال مهمله مکسور بمعنی
کان از مؤید الفضلا ومنتخب وکشف و
بهار عجم وبحر الجواهر۔
معادن بفتح میم وکسر دال [illegible]
که جمع معدن که بمعنی کان ست۔
[illegible]
[illegible]
معانقه بضم میم وفتح [illegible]
[illegible]
معانقه باهم گردن [illegible]
وباهم [illegible]
[illegible] بالکسر جای [illegible]
[illegible] از شرح نصاب۔
[illegible] بکسر میم وسکون عین وفتح صاد
[illegible] چیزی را بآن افشرند [illegible]
[illegible] بضم میم وفتح عین [illegible]
[illegible] افشرده شده۔
[illegible]
که پیش از [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
مصطلحات وخیابان۔
معجزه بالضم وجیم [illegible]

خرق عادتی از نبی صادر شود که از آوردن
مثل آن خلق عاجز آیند این معجزه گویند
وچون از ولی خرق عادتی پیدا گردد آنرا
کرامت خوانند وچون خرق عادتی از
کافر بظهور آید آنرا استدراج گویند۔
معزی الیه بفتح میم وسکون عین مهمله
وکسر زای معجمه ویای تحتانی [illegible]
[illegible] زای معجمه [illegible] یای تحتانی
[illegible] بر وزن [illegible]
اسم مفعول [illegible]
[illegible] نسبت داشتن کسی با
چیزی کذا فی المنتخب والصراح۔
معاینه رو برو چیزی را دیدن از منتخب
وباهم چشم چار شدن۔
معده بفتح میم وکسر عین عضو آدمی
که طعام دران قرار یابد وهضم شود از
منتخب وکشف وقاموس [illegible]
وبکسر میم وسکون عین [illegible]
[illegible]
[illegible] بلغت [illegible] مفعول
دل [illegible]
[illegible] کاهی بوضع
عاقلان [illegible]
معرکه بفتح میم وسکون [illegible]
راء مهمله جنگ گاه وجای کارزار [illegible]
[illegible]
وگوشمال دادن وخراشیدن [illegible]
چون دلیران در کارزار [illegible]
میمالند لهذا جنگ گاه را معرکه [illegible]

و شرح نصاب از یوسف بن محمد۔
معذّبه بضم میم و فتح عین و تشدید ذال معجمه مکسور و بای موحده شکنجه و عذاب کننده یعنی در رنج انداخته۔
معامله بضم میم اول و فتح میم دوم باهم عمل کردن و کار کردن۔
معتدّبه بالضم شمار گرفته شده یعنی معتبر و قابل اعتبار۔
معاذ الله بفتح میم و فتح ذال معجمه مصدر میمی است که در ترکیب مفعول مطلق فعل محذوف واقع شده و آن اعوذ باشد پس در اصل اعوذ معاذ الله بود یعنی پناه میخواهم پناه خواستن بخدای تعالی۔
معتزله بضم میم و سکون عین و فتح فوقانی و کسر زای معجمه فرقه ایست که میگویند که بندها و آخرت دیدن حقتعالی ممکن نیست و نیز میگویند که نیکی از خداست و بدی از نفس و مرتکب کبیره نه مومن است نه کافر و اصل این عطا که مقدم این جماعت است شاگرد شیخ حسن بصری بود یک روز در مسجد با شاگردان دیگر این حکایت میکرد که مرتکبان کبایر نه مومن اند نه کافر و از منزله بین المنزلتین میگویند شیخ این سخن بشنید و فرمود اعتزل عنا یعنی جدا شد و دور شد از ما و از این سخن این اسم معتزله بر این فرقه از آن ازل لقب۔
معنی اورد آخر الف مقصوره بمعنی یا و در استعمال فارسی بیا معروف تلفظ کرده شده و جای قصد کردن و جای

خواستن از موید و منتخب و کشف معنی در اصل معنوی بر وزن مفعول بود واو را بیا بدل کرده بقاعده که چون واو و یا جمع شوند و اول ایشان ساکن باشد واو را بیا بدل کنند پس یا را در یا ادغام کردند و ضمه نون را بکسره بدل کردند برای مناسبت یا بعده یای اول را برای تخفیف حذف نموده کسره را بفتح بدل کرده یا را بالف بدل نموده معنی شد مگر نوشتن بیا بود و فارسیان نظر بصورت مکتوبی معنی خوانند بکسر نون و اگر معنی را اسم ظرف گیرند از بر وزن مفعل باشد یای متحرک ما قبل مفتوح یای را بالف بدل کردند درین صورت تعلیل کمتر میشود۔
معانی بفتح جمع معنی است و نام علمی است که شناخته میشود بآن احوال لفظ عربی و غیره بنهجیکه بسبب آن مطابق باشد لفظ مقتضای حال را و آنچه نگاهدارد از وقوع خطا در ادای معانی مطلوبه و آنچه باز دارد از سختی و دشواری مضمون و بر اسلوبی عبارات حاصل میشود بدان بلاغت کلام و آن منحصر میشود در هشت باب باب اول در احوال اسناد خبری ثانی در احوال مسند الیه سیوم آن در مسند چهارم آن ثالث در احوال متعلقات فعل پنجم آن رابع در احوال متعلقات فعل پنجم در قصر مفعول و تقدیم آن بر فعل و غیر ذلک خامس در قصر بالفاظ و استثنا و این قسم هست سادس بیان انشا و انواع

آن کثیر است از انجمله تمنی و ترجی و استفهام و قسم و تعجب و امر و نهی و غیره سابع در بیان وصل و فصل چنانچه عطف بعضی جمله بر بعض و ترک آن ثامن در ایجاز یعنی آوردن کلام مختصر که حاوی معانی کثیره باشد بحذف مضاف و غیره و در اطناب و مساوات آن بر آن ایضاح و تفصیل اجمال باشد و چون علم بیان و علم بدیع در تحت علم معانی مندرج میشود لهذا ذکر آن هر دو نیز درینجا مناسب است بیان علمی است که شناخته میشود بآن ایراد معانی در انحای مختلفه یکی و مثبتی در وضوح دلالت آن منحصر در سه باب باب اول در تشبیه باب دوم در مجاز و استعاره باب سوم در کنایه بدیع علمی است که شناخته میشود بآن وجوه تحسین کلام بعد رعایت مطابقت کلام بمقتضای حال و بعد وضاحت دلالت الفاظ بر معنی و بدیع دو قسم است لفظی و معنوی بیان بدیع لفظی و انواع آن بسیار است منجمله آن ترصیع و تجنیس و مقلوب و رد العجز و التزام ما لا یلزم و این را اعنات نیز نامند و تلون و ذو القافیتین و توشیح و تعطیل و تنقیط و تسمیط و قوافی و خیفا و مقطع و موصل و ملمع و متضمن اللغتین و غیره بیان بدیع معنوی و انواع آن نیز بسیار است از انجمله ایهام و محتمل الضدین و ذو الوجهین نیز نامند و تاکید المدح بما یشبه الذم و حسن التعلیل و تجاهل العارف و مبالغه

و لف و نشر و سیاقة الاعداد و تنسیق الصفات و ارسال المثل و جمع و تفریق و تلمیح و اعتراض الکلام و التفات و مراعات النظیر و معما و لغز و تاریخ و غیره۔
معافی بضم میم و کسر فا صیغه اسم فاعل بمعنی عفو کننده۔
معزّی بضم میم و فتح عین و کسر زای معجمه مشدد تعزیت کننده و بکسر عین و یای نسبت منسوب بمعز که نام حقتعالی و نام یکی از سلاطین معزی تخلص شاعر مشهور است از شعرای متقدمین ایران و معزی بالفتح بر وزن ...
معطّی بالضم و کسر طای مهمله عطا کننده ...
معلّم ثانی کنایه از ابو نصر فارابی چرا که کتب حکمت یونانی را که ارسطو و غیره تحریر کرده اند اول ابو نصر فارابی آنها را از یونانی بعربی ترجمه نموده تعلیم کرد۔
معدلی نام جامه است سرخ رنگ از شرح قران السعدین۔
معنّی بضم میم و سکون عین و فتح نون و کسر نون ... دارنده و اهتمام کننده۔
معالی بفتح ... جمع معلی ... است که بفتح میم و سکون عین و فتح لام ...
معمر ... بضم میم و سکون عین و فتح را ... و سکون ... و کسر ...
بر وزن مخشوش ... است از زبان ... اعور ... الفرس ... اسپ ...

فصل میم مع غین معجمه

مغرّا بالضم میم و فتح غین معجمه و تشدید رای مهمله شگفته و تعجب داشته شده و نیز شخص چسپانیده شده از منتخب و صراح

مغادرت با یکدیگر بی وفائی کردن

مغیث بضم میم و کسر ثانی در آخر ثای مثلثه فریادرس از منتخب

مغاث بضم میم و ثای مثلثه نام چوب دوای و آن پوست درخت صحرائی ست از برهان و منتخب

مغمد بضم میم و فتح غین معجمه و فتح میم مشدد پوشیده کرده شده و شمشیر در غلاف کرده شده

مغفر بکسر میم و فتح فا خود آهنی صیغهٔ اسم آله است از غفر که بمعنی پوشیدن و پنهان کردن ست از کشف و بهار عجم

مغیر بضم میم و کسر غین معجمه غارت کننده و شتاب کننده از لطائف

مغبّر بضم میم و غین معجمه ساکن و فتح بای موحده و تشدید رای مهمله غبارآلوده و تیره رنگ از منتخب

مغمز بضم میم و فتح غین معجمه و کسر میم مشدد و زای معجمه بچشم و ابرو اشاره کننده و غمازی کننده

مغموز در آخر زای معجمه متهم معیوب از صراح

مغزک بفتح اول و ثانی و زای فارسی صیغهٔ نهی از غزیدن که بمعنی نشسته رفتن ست بطور اطفال

مغرس بفتح و سکون غین معجمه و فتح را و بعده سین مهمله جای نشاندن درخت و مغموس ابر و شین معجمه خیانت کرده

شده و آمیخته کرده شده و هر چیز که عیب دار باشد از لطائف و منتخب

مغتصّ بالفتح صاد مهمله پیچش شکم و پیچش ناف و درد کردن آن و از منتخب و لطائف

مغتبط بالضم و در آخر طای مهمله بمعنی محسود از منتخب

مغبوط محسود

مغ بالفتح عمیق و ژرف و بمعنی رودخانه و بالضم آتش پرست از برهان و لطائف

مغرف بالضم و رای مهمله مکسور بکف دست آب گیرنده از لطائف

مغلاق بالکسر قفل و قلابه که بدان در را بند کنند از منتخب

مغلق بضم میم و سکون غین معجمه و فتح لام دربسته شده و کلامی که دریافت معنی آن مشکل باشد از منتخب

مغلوق بالفتح دربسته شده

مغاک بفتح لفظ فارسی ست معروف منسوب بمغ که بمعنی عمق ست و کلمهٔ ک برای نسبت ست

مغلول طوق تعذیب بگردن انداخته شده

مغزل بالکسر زای معجمه مفتوح دوک

مغول بضمتین و واو معدوله و سکون لام قومی ست معروف در لغات ترکی آورده که این لفظ ترکی ست بمعنی فرقهٔ ترک و بمعنی ساده دل نیز از لغات ترکی و در بعضی از فرهنگها بمعنی شهر سبز نوشته اند

مغسل بالضم و سین مهمله غسل دهنده و بفتح سین غسل داده شده

مغتنم بفتح نون غنیمت پنداشته شده و غنیمت گرفته شده

مغابن بفتح میم و کسر بای موحده بنهای ران از صراح

مغیلان بضم میم و یای معروف درخت ببول که بهندی کیکر نیز گویند در اصل ام غیلان بود که بمعنی آن مادر دیوان است چه ام بالضم و تشدید بمعنی مادر و غیلان بالکسر جمع غول و لفظ ام مجازاً برای مقارنت و مجاورت می آید همزهٔ الف ام را و الف را بجهت تخفیف حذف کردند پس لفظ مغیلان فرد است و جمع مغیل نیست چنانکه بعضی گمان برند از منتخب و بعضی شروح گلستان و در برهان نوشته که مغیلان بر وزن سلیمان نام درخت خاردار و در صراح و قاموس نوشته که ام غیلان بضم اول و فتح غین معجمه درخت سمره که آنرا طلح نیز گویند و آن درختان بزرگ اند خاردار در ریگستان عرب

مغبون حرف ثالث بای موحده بمعنی زیان رسیده شده از منتخب

مغز در سر کردن خاموش شدن از برهان

مغز تر کردن سخن گفتن

مغار بفتح میم غاری که در کوه باشد از منتخب و کنز و بمعنی جای غارت کردن چرا که اسم ظرف از غارت هم درست میتوان شد از شرح نور الله

مغلق بالضم وابسته شده و سخن مشکل

مغفره بالکسر حرف چهارم فا کفگیر و کفچه از منتخب و کنز و شرح نصاب

مغلّظ بالضم اول و فتح لام مشدد و ظای معجمه ستبر و درشت از منتخب و گاهی بمعنی استوار کرده شده

مغلطه بالفتح و طای مهمله جائیکه مردمان باشتباه و غلطی افتند

مغبوطه در فرهنگ کشایش نامه بمعنی جعد کرده شده نوشته و در کتب معتبر یافته نشده مگر بمعنی تشبیه کرده شده

مغره بالفتح گلیست سرخ رنگ که بهندی گیرو گویند بکسر کاف فارسی

مغربی اشرفی درست زر بعضی نوشته که در ملک مغرب کان طلاست که طلای آن سرخ و بهتر میباشد اشرفی که از طلای آن کان ساخته می آرند آنرا مغربی گویند در اصل درست مغربی بود چون چیزی بسبب خوبی بجای خصوصیت دارد بگفتگو بجهت تخفیف نام آنچیز حذف کرده یای نسبت بنام او الحاق کرده اسم آنچیز قرار دهند چنانکه قبطی که نوعی از جامهٔ ابریشمی باشد در اصل منسوب ست بقبط که نام شهری ست شیخ سعدی فرماید بیت زشت باشد دبیقی و دیبا که بود بر عروس نازیبا

مغنّی بضم میم و فتح ثانی و تشدید نون مکسور مطرب و سرود گوینده و بضم میم و سکون ثانی و کسر نون بی نیاز گردانیده شده

مغری بالضم چسپنده و لازم و ... کننده و در ... [illegible]

مغتذی بالضم غذا یابنده از لطائف۔
مغزی قسمی از حلواست که لعابیت سفید با شهد مغز پسته و بادام دران آمیخته قرصها بندند۔

فصل میم مع الفا

مفاجا بالضم میم و حرف چهارم جیم عربی مخفف مفاجات بمعنی ناگاه۔
مفاجات بالضم میم و حرف چهارم جیم عربی ناگاه شدن۔
مفاخرت بالضم میم و فتح خای معجمه با کسی فخر کردن و نازش کردن بزرگی و هنر از منتخب۔
مفاوضت بواو و ضاد معجمه با هم راز گفتن و مشوره کردن بیان کردن سخن بنرمی از صراح و غیر آن۔
مفاوضات بالضم میم و فتح واو مکتوبات که اعلی باد[نی] نوشته باشد و مراسلات مکتوباتی که مساوی نوشته باشد۔
مفردات جمع مفرد که بمعنی تنها ست و در اصطلاح حروف تهجی که علیحده علیحده نویسند و اسامی اعداد از یک تا ده۔
مفترضات بالضم چیزها فرض کرده شده
مفلوج فالج زده۔
منفتح بالضم میم و سکون فا و کسر میم اول خاک و ناپخته دارنده و این ضد منضج است
مفرح بالضم میم و فتح فا و کسر رای مهمله مشدد و بعده حای مهمله فرحت دهنده و نام دوا مرکب که شیرین و خوش مزه و خوشبو و مقوی دل و جگر باشد از منتخب و غیر آن۔
مفتح بالضم میم و فتح فا و کسر ضاد معجمه مشدد و حای ... کننده۔

مفاتیح بفتح جمع مفتاح که بمعنی کلید است۔
مفتاح بالکسر نام کتاب از سکاکی در علم معانی
مفسخ بضم میم و فتح فا و سین مهمله مشدد مکسور و خای معجمه نام درد بست که صاحب آن چنان می پندارد که آن عضو پاره پاره میکنند از شرح نصاب۔
مفقود گم کرده شده و یافته نشده از منتخب
مفتقد بضم اول و قاف مفتوح گم کرده شده و نایافته شده و در لطائف بمعنی تفقد کرده شده یعنی بازپرس کرده شده
مفقی بضم اول و سکون فا باصطلاح بعضی فارسیان بنده فرمانبردار از شرح گلگشتی
مفکر بالضم میم و فتح فا و کسر کاف مشدد فکر کننده
مفتقر بالضم و حرف چهارم که قاف است مکسور بمعنی محتاج۔
مفخر بالفتح مصدر میمی ست بمعنی فخر و نازیدن بچیزی۔
مفر بالفتح میم و فتح فا و تشدید رای مهمله اسم ظرف است از فرار بمعنی جای گریختن یعنی جایکه دران گریخته نشسته و از آفت امن یابد و بمعنی راهی که از آن راه توان گریخت و بمعنی گریختن نیز آمده۔
مفطور سرشته ... شده و شگافته شده از منتخب
مفروز ... جدا کرده شده از منتخب
مفاز بفتح و زای معجمه رسیدن گاه۔
مفاوز بالفتح میم و کسر واو جای رسیدن و منازل و مقامات و این جمع مفازه ست
مفرش بالفتح جامه خواب و دیگر دران ... بمعنی ...

خواب از گستردنی بهار عجم و بمعنی جامه دان که آنرا از چرم سازند مثل صندوق ...
مفروض فرض کرده شده۔
مفوض بکسر واو کار بکسی واگذارنده و بفتح واو بکسی واگذاشته شده از منتخب
مفیض بضم میم و کسر فا فیض رساننده۔
مفرط بالضم و رای مهمله مکسور و طای مهمله از حد در گذرنده و مجازاً بمعنی کثیر و بسیار از کنز و منتخب و صراح۔
مفزع بفتح میم و سکون فا و فتح زای معجمه و عین مهمله پناه گاه از منتخب۔
مفرغ بفتح میم و سکون فا و فتح رای مهمله و غین معجمه جای ریختن آب از صراح۔
مفروغ ریخته شده۔
مفرق بضم میم و فتح فا و کسر رای مهمله مشدد پراگنده کننده و بالفتح و رای مهمله مکسور بمعنی فرق و آن خطیست که ظاهر میشود از دو نیم کردن موی سر هندی مانگ گویند از شرح نصاب۔
مفیق بضم میم و کسر فا بهوش آرنده و هوشیار از لطائف و غیر آن۔
مفلوک بتبلای فلاکت یعنی فلاکت زده و مفلس تباه و این اسم مفعول از مصدر جعلیست
مفضل بضم میم و فتح فا و فتح ضاد معجمه مشدد افزون کرده شده و فوقیت داده شده و بکسر ضاد معجمه افزون و فوقیت دهنده و بضم میم و سکون فا و کسر ضاد معجمه نکوئی کننده و افزون کننده از منتخب۔
مفضول فضیلت داده شده۔

مفصل بفتح میم و سکون فا و کسر صاد مهمله بر وزن منزل پیوندگاه اندام از بحر الجواهر و بضم میم بر وزن منور تفصیل کرده شده و نام کتابی ست
مفاصل بفتح میم و کسر صاد مهمله پیوندگاههای اندام۔
مفتول پیچیده تار تافته خواه ابریشم خواه از کلابتون۔
مفخم بضم میم و فتح فا و فتح خای معجمه مشدد بزرگ داشته شده از منتخب۔
مفتتن بضم اول و سکون دوم و فتح دو تای فوقانی مفتوح فتنه انگیخته شده و در فتنه انداخته شده از لطائف۔
مفتون در فتنه انداخته شده و شیفته و عاشق از لطائف و منتخب۔
مفتنین فتنه اندازان۔
مفاوضه یکدیگر را سپردن در صراح انبازی کردن و برابری کردن ... و در محاوره اهل انشا بمعنی خط و رساله مستعمل کنند و در خیابان نوشته که بمعنی انبازی کردن و مجازاً بمعنی جواب کردن نیز مستعمل شده شارح فاضل نوشته که چون معنی اصل ماده این لفظ سپردن است مفاوضه که بر وزن مفاعله است بمعنی سپردن دل خود را بدیگری و ازین کنایه بجواب ...
مفرغه بفتح میم و غین معجمه جای گریختن چیز رقیق از صراح و منتخب
مفرده بضم در لغت بمعنی تنها و در اصطلاح اهل نفر جمع را گویند از جهت آنکه ...

مقازه بفتح میم و زای معجمه جای بالی یافتن و جای پیروزی و نیکنامی و تفوّل کنند بیابان نیز آید تا آسانی از و گذشته شود از منتخب و کنز و لطائف و غیر آنها۔
مفتری بالضم دروغ گوینده بر کسی و بهتان و تهمت نهنده بر کسی۔
مفضی بضم میم و کسر ضاد معجمه رساننده و مباشرت کننده از منتخب۔

فصل میم مع قاف

مقتدا بالضم کسیکه مردمان پیروی او نمایند
مقلیاثا بالفتح و لام مکسور و حرف ثالث ثای مثلثه لغت سریانی ست بمعنی تخم تره تیزک که آنرا بالون گویند از برهان۔
مقتضب بضم میم و فتح ضاد معجمه بریده شده و نام بحری چون این بحر را از بحر منسرح بریده اند یعنی ارکان این دو بحر یکی ست اختلاف همین در ترتیب است اصل منسرح مستفعلن مفعولات ست چهار بار و اصل مقتضب مفعولات مستفعلن چهار بار آنکه عروض و ضرب این بحر را گاهی قطع هم مینمایند و می اندازند۔
مقیت بضم میم و کسر قاف و در آخر تای فوقانی توانا و روزی دهنده و نگاهدارنده و گواه و حاضر از منتخب و صراح
مقاوست بضم میم و فتح واو با کسی برابری کردن از کنز۔
مقدرت بالفتح میم و کسر سوم قدرت است توانائی و توانگر بودن از لطائف و صراح
مقت بالفتح دشمنی۔

مقتنیات بالضم اسباب دنیوی و سرمایه کرده شده۔
مقامات بفتح کنایه از مراتب و قواعد و حکایات عبارت عربیه چنانکه مقامات حریری و مقامات بدیعی و مقامات هندی و محاورات عربیه۔
مقاسات بضم رنج کشیدن از منتخب و کنز
مقالت بفتح اول مصدر میمی ست بمعنی گفتار از کنز۔
مقبوح دور داشته شده از خیر از خیابان و در ان منقول ست از قاموس و در صراح معنی زشت۔
مقصد بفتح میم و کسر صاد مهمله جای قصد و بفتح صاد مهمله چنانکه شهرت دارد درست نباشد چراکه قصد یقصد از ضرب یضرب آمده است کذا فی الصراح۔
مقاصد بفتح میم و کسر صاد نام کتاب در علم کلام۔
مقام محمود درجهٔ اعلی از حسنات و نام مقامی ست که آنحضرت در شب معراج آنجا رسیده از لطائف و غیر آن
مقلد بضم میم و فتح قاف و تشدید لام مکسور و دال مهمله عمل کننده بر قول کسی بغیر دلیل و مجازاً بمعنی نقال آید۔
مقعد بالفتح جای نشستن و مجازاً محل مخصوص که دبر باشد از مدار و کشف و بحر الجواهر و مؤید و منتخب
مقاعد بفتح میم و کسر عین جاهای نشستن
مقعود بالکسر و او مفتوح ریسمان و ...

مقالید بفتح میم جمع مقلید که بالکسر است بمعنی کلید و این معرب است از منتخب
مقر بفتحتین و تشدید را جای قرار و آرام و بضم میم و کسر قاف و را مشدد اقرار کننده از منتخب۔
مقشر بر وزن منور پوست دور کرده شده و این از تقشیر ست که بمعنی پوست دور کردن باشد و تقشیر از باب تفعیل ست که برای ازاله ماخذ می آید از منتخب و غیره
مقامر بضم اول و کسر میم دوم قمار باز و حریف از مدار و کشف و مؤید و منتخب۔
مقطر بر وزن منور قطره قطره چکانیده شده
مقور بر وزن منور بمعنی قواره و آن کرده شده از شرح خاقانی۔
مقعر بضم میم و فتح قاف و تشدید عین مفتوح جای عمیق و جای مغاک و سطح باطنی کره که مجوف باشد۔
مقولات عشر یک جوهر و نه عرض پس افراد جوهر پنج ست یکی جسم دوم هیولی سوم صورت چهارم نفس ناطقه پنجم عقل یعنی ملائکه و نه عرض این ست اول کم دوم کیف سوم این چهارم متی پنجم اضافت ششم وضع هفتم فعل هشتم انفعال نهم ملک بالکسر و تفصیل این همه در فصل کاف مع الهاء در بیان لفظ کیفیت و عرض مذکور خواهد شد۔
مقاطر بضم میم و کسر طای چکاننده آب و غیر آن۔
مقصور کوتاه کرده شده و بمعنی منحصر و کوتاه کرده شده و شکسته شده۔

مقادیر بفتح میم اندازها و این جمع مقدار ست
مقابیر بفتح قبر کرده شدگان جمع مقبور
مقوقس بضم میم و فتح هر دو قاف و سین مهمله مرغی ست که طوق دارد و لقب حاکم مصر و اسکندریه که نزد رسالت پناه صلعم تحفه هدایا آورده و لقب هر که پادشاه مصر و اسکندریه باشد از منتخب و لطائف۔
مقیاس بالکسر اندازه و آنچه که بدان اندازه گیرند از منتخب و لطائف۔
مقتبس بضم میم و کسر موحده آتش گیرنده و روشنی گیرنده از لطائف و منتخب
مقوس بالکسر و واو مفتوح رسن سپاه و بضم میم و فتح قاف و تشدید واو مفتوح چیزیکه خمیده باشد مانند کمان از منتخب
مقناطیس بالکسر سنگ آهن ربا که بهندی چمک گویند بضم جیم فارسی و تشدید میم مفتوح از مدار و مؤید و کشف و در بحر الجواهر بالفتح و بجای قاف غین معجمه نیز آمده و در رساله معربات نوشته که مقناطیس معرب مگناطیس که لفظ یونانی ست۔
مقرنس بضم میم و فتح قاف و فتح نون عمارتیکه آنرا بصورت قرناس ساخته باشند و قرناس بالضم بینی کوه و مراد از مقرنس عمارت بلند و بنای عالی از منتخب و برهان بمعنی منقش و بمعنی بالاخانه که حاکمان بران نشینند هر دو نادر ست۔
مقدمة الجیش بضم میم و کسر دال مهمله لشکریکه پیش فرستاده شده باشد و بمعنی ارتفاع شجاعت پیش رو لشکر باشد۔

اول از منتخب و در صراح بزرگ لشکر۔
مقیش بر وزن مشوش تارهای نقره و
که آنرا پهن کرده باشند از بهار عجم و بخاطر
مؤلف میرسد که این صیغه اسم مفعول
از باب تفعیل خواه از قیش چون لفظ
قیش در قاموس و صراح و منتخب وغیره
یافته نشده ظاهر الفظ عربی نیست و
فارسی هم نباشد چراکه قاف در فارسی
نیاید غالباً قیش معرب کیس باشد که لفظ
هندی ست بمعنی موی سر و تعریب از لفظ
هندی بسیار آمده است چنانکه فوفل
معرب پوپل و اطریفل معرب تری پهل پس
ماده قیش را در باب تفعیل برده اسم مفعول
ازان مقیش برآورده اند بر وزن مشوش
و در حقیقت مقیش بمعنی چیزیست که براطراف
تارهای نقره وغیره تراشیده بطور موی
سر دوخته باشند حالا بعضی بی پروایان
هند بر تارهای نقره که بریده باشند
اطلاق مقیش کنند چنانچه گل جعفر را
گل مصفر گویند پس نتیجه مقیش بضم میم
و تشدید قاف مفتوح و سکون تحتانی
شهرت دارد درست نباشد چراکه برین
وزن صیغه اسم مفعول از هیچ باب نیامده
و سوای آن معمول چنانست که هرگاه اسم
مفعول یا اسم فاعل از لفظ عجمی یا هندی
ماخوذ نمایند اکثر از باب تفعیل بسازند۔
مقتنص بضم میم و سکون قاف و فتح
فوقانی و کسر نون و صاد مهمله شکار کننده
و اسیر کننده و کسب کننده از منتخب و لطائف۔

مقص بکسر میم و فتح قاف و تشدید صاد
مهمله رسنی که بآن هر دو دست و پا را بهم
بندند در وقت دوشیدن از منتخب۔
مقبض بالکسر و فتح بای موحده و صاد
مهمله زن که بیشتر پستانها آن خشک دارد
تا رست البته از صراح۔
مقطط بکسر میم و فتح قاف و تشدید طای
مهمله بمعنی قط زن و آنرا قط گیر نیز گویند
مقرط بضم میم و فتح قاف و فتح رای مهمله
مشدد و طای مهمله گوشواره زینت داده شده
مقنع بر وزن ملمع نام مردیکه پسر او این
مقنع کنیت داشت و عطا نام او بود و عطا
بسحر و طلسم ماه از چاه برمی آورد که تا نخشب
کش وغیره از دور روشن میشد و آن ماه را
مقنع نیز گویند اگرچه ساخته ابن مقنع بود
و این اطلاق ازان قبیل است که گویا
منصور را بر دار کرد نه چه آن کسیکه انا الحق
گفت و او را بر دار کردند حسین بن منصور
نام داشت نه منصور فقط از شرح
قران السعدین۔
مقاطع بضم میم و کسر طا قطع کننده چیزیرا
با جاره گیرنده و بفتح میم بمعنی جاهای تمام انتها
مقطع بضم و طای مکسور قطع کننده مطالب
و دعاوی مردمان و بضم میم و فتح قاف
و طای مشدد مفتوح بریده شده و چیزیکه
زواید را از اطراف آن برید و آنرا آراسته و پیراسته
کرده باشند و بکسر میم و سکون قاف و فتح طا
بمعنی مقراض و بفتح میم محل انتها و اتمام و
آخر بیت غزل و قصیده و بمعنی قطع کردن نیز آمده

درین صورت مصدر میمی است۔
مقراضک فنی هست از کشتی و آن چنان
باشد که هر دو پا خود را همچو مقراض گردن
حریف انداخته زور کردن از چراغ هدایت
مقال بالفتح میم گفتگو این مصدر میمی ست
مقبل بضم میم و سکون قاف و کسر بای
موحده قبول کننده فرمان حق و رو آورنده
کننده و صاحب اقبال و دولت و بفتح بای
موحده قبول کرده شده در آورده شده و بضم
میم و فتح قاف و تشدید بای موحده بوسیده شده۔
مقتل بالفتح جاییکه اگر در آنجا زخم رسد
بمیرد و جاییکه کسی دران قتل شده
باشد بمعنی اول از لطائف۔
مقاتل بضم میم و کسر تای فوقانی
مقاتله و کارزار کننده و بفتح تای
فوقانی مقاتله و کارزار کرده شده۔
مقل بالفتح سخن چینی کردن و بد گفتن
کسی را پیش کسی و نگریستن بچیزی و فرو
بردن آب وغیره آن و بضم صمغیست معروف
که بهندی گوگل گویند و میوه درختی ست
مانند کنار و بضم میم و کسر قاف و تشدید لام درویش
و فقیر و اندک کننده از منتخب و لطائف
و بضمتین جمع مقال بمعنی سخن است و نیز
در لطائف بمعنی گرز و گوپال نوشته۔
مقلقل بضم میم و هر دو قاف مفتوح بیقرار و بمعنی جنبانیده شده
مقول بالکسر و واو مفتوح زبان از منتخب۔
مقیل بالفتح نیم روز خفتن و چاشتگاه
شراب خوردن از لطائف۔
مقام بضم میم و فتح میم مصدر است بمعنی

ایستادن و نام بضم میم و فتح میم ظرفست بمعنی
جای ایستادن کذا فی الصراح و در مزیل نوشته
که بفتح میم جای قیام و بضم میم مصدر بمعنی اقامت
و در کشف مقام بفتح جای ایستادن و در
اصطلاح موسیقی مقام پرده سرود را گویند و
آن دوازده اند اول راست دوم شاهپور
سوم بوسلیک چهارم عشاق پنجم زیر بزرگ
ششم زیر کوچک هفتم حجاز هشتم عراق نهم
زنگله دهم حسینی یازدهم رهاوی دوازدهم
نوا از کشف و بهار عجم و رساله موسیقی مگر
صاحب کشف بجای حجاز و زنگله باخرز و
نهاوند آورده و بعضی بجای شاهپور صفاهان
آورده اند و در لطائف نوشته که مقام
در اصطلاح سالکان اقامت بنده راست
در عبادت در آغاز سلوک بدرجه که با حق
توسل کرده است و شرط سالک نیست
که از مقامی بمقامی دیگر ترقی کند تا از نو
و نه مرتبه تلوین در گذرد و بعد هم مرتبه
تمکین مقام کند و مراد از تمکین زوال
بشریت است که آنرا مرتبه فقر و فنا گویند
مقدم بفتح میم و سکون قاف و فتح
دال از سفر یا از جای باز آمدن و هنگام
قدم نهادن و جای قدم نهادن و بضم میم و
کسر دال پیش رونده و دلیر و بفتح چشم که بطرف
بینی باشد و بضم و فتح قاف و تشدید دال
مکسور پیش کننده و بفتح دال پیش کرده شده
و نام منزل بیست و ششم از منازل قمر و
آن دو ستاره روشن است در برج دلو که بفاصله
یک نیزه دیده میشود و باصطلاح [illegible]

جز و اول قضیهٔ شرطیه را مقدم نامند و جزو ثانی را تالی گویند چنانچه ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود جملهٔ اول که ان کانت الشمس طالعة باشد مقدم ست و جملهٔ ثانی که فالنهار موجود باشد تالی ست

مقسم بفتح اول و کسر سین مهمله جای تقسیم از چراغ

مقرم بضم میم و سکون قاف و کسر رای مهمله شتر نر از شرح نصاب۔

مقتحم بضم میم و سکون قاف و تای فوقانی و حای مهمله مکسور اختیار کننده و غالب و دلاور۔

مقحم بضم میم و سکون قاف و فتح حای مهمله در چیزی انداخته شده از منتخب۔

مقوم بکسر واو مشدد بر وزن مصور قیمت کننده و راست دارنده از کشف و منتخب

مقدم العین بضم میم و سکون قاف و کسر دال گوشهٔ چشم که بطرف بینی ست از شرح نصاب و صراح۔

مقصود کن فکان کنایه از ذات حضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم۔

مقنن بضم میم و فتح قاف و نون اول مشدد مکسور قانون برآرنده و قانون شناس اسم فاعل از تقنین که مصدر جعلی ست ماخوذ از قانون که لفظ رومی ست مستعمل در عربی۔

مقراض شتر گردن بضم شین معجمه و فتح کاف فارسی نوعی از مقراض که کج باشد از چراغ هدایت۔

مقبره بفتح میم و سکون قاف و فتح و ضم بای موحده گورستان از کنز و صراح

مقلقله بضم میم و فتح هر دو قاف آواز صراحی و شیشه از فرهنگ۔

مقاسمه باکسی سوگند خوردن و کسی را چیزی بخشیدن۔

مقلد پیشه مراد از نقال و رقاص و مغنیان

مقصوره بالفتح بمعنی حجرهٔ کوچک از قاموس و در کنز بمعنی تخت و حجله و در مدار و کشف جای ایستادن امام در مسجد۔

مقابله بضم میم و بای موحده مفتوح با یکدیگر برابری کردن و باهم دیگر روبرو شدن و باصطلاح علم نجوم نظر ستاره بستاره که دیگر بفاصلهٔ نصف دورهٔ فلک که یکصد و هشتاد درجه باشد یعنی شش برج مثلاً قمر در چهارم درجهٔ سرطان باشد و مشتری در چهارم درجهٔ جدی و این دلیل بر تمام دشمنی ست

مقدمه بضم میم و کسر دال مشدد پیش رونده و آنچه پاره لشکر که پیش فرستند یا مطلبی که پیشتر گفته شود برای آسانی فهم مطالب دیگر از مدار و مؤید و منتخب و بفتح دال مشدد اسم مفعول ست بمعنی پیش داده شده از منتخب و بتخفیف دال خطا۔

مقنعه بالکسر چادر باریک یک عرض باشد از کشف و منتخب و بحر الجواهر

مقراضه بالکسر نوعی از حلوا که چون شاخهٔ درهم حلوا نیست از رشیدی و برهان و مصطلحات

مقرعه بالکسر چوبکی که آن برزنند و تازیانه و این صیغهٔ اسم آله است از قرع بالفتح که بمعنی کوفتن ست۔

مقله بالضم تمام کاسهٔ چشم با سفیدی و سیاهی و این مقله نام خوشنویس که هشت خط ایجاد کرده۔

مقارنه جمع شدن دو کوکب در یک برج از منتخب۔

مقایسه باکسی قیاس کردن از منتخب

مقری بضم میم و سکون قاف و کسر رای مهمله خواناننده و تعلیم کنندهٔ قرآن اطفال را و کور مقری عبارت از حافظ نابینا که کودکان را خواندن قرآن می آموزاند و بیشتر چنین حافظان نابینا که از ایام طفولیت نابینا میگردند در جوانی و پیری خود را گاهی در خواب بینائی بینند و شخصی که در جوانی و یا پیری نابینا میگردد همیشه خود را در خواب بینا می بیند۔

مقتدی بالضم و دال مهمله مکسور پیروی کننده و بفتح دال آنکه مردم پیروی او کنند یعنی پیشوا

مقتضی بالضم و کسر ضاد معجمه تقاضا کننده و بفتح ضاد معجمه و الف مقصوره تقاضا کرده شده از لطائف۔

مقضی بالفتح و ضاد معجمه رسیده گزارده شده و تمام کرده شده از منتخب و لطائف۔

مقتفی بالضم از عقب در آینده از لطائف۔

مقتنی بضم میم و سکون قاف و فتح فوقانی و کسر نون سرمایه دار و سرمایه بیننده از لطائف

مقنی بضم میم و سکون قاف و کسر نون کاریز کننده۔

مقدمهٔ نحو زمخشری نام کتاب در علم نحو از جار اللہ زمخشری مصنف تفسیر کشاف

مقراضی قسمی از حلوا۔

مقراض هندی مقراض هند که بهتر باشد و بعضی گویند که نوعی از مقراض که برگ تنبول فروشان دارند که پان را بآن بریده میکنند یا آنچه فوفل را بآن ریزه ریزه کنند

فصل میم مع کاف

مکتسب بضم میم و سکون کاف و فتح فوقانی و کسر سین مهمله بسعی خود حاصل کننده چیزی را و بفتح سین مهمله بسعی و طلب حاصل کرده شده و جای حاصل کردن چیز بسعی خود

مکب بضم میم و کسر کاف و تشدید بای موحده برو در افتنده و برو در اندازنده و بفتح کاف برو انداخته شده مشتق از اکباب که بمعنی برو افگندن و برو افتادن ست لازم و متعدی هر دو آمده از منتخب و کنز و خیابان۔

مکوکب بضم میم و فتح هر دو کاف عربی و بای موحده ستاره دار کرده شده و آنچه از زر و نقره ستاره دوخته باشد۔

مکعب بضم میم و فتح کاف و عین مهمله مشدد مفتوح و بای موحده چهار گوشه کرده شده و زینه ناربستان باشد۔

مکاسب بفتح میم و کسر سین مهمله پیشه‌ها و این جمع کسب ست خلاف القیاس

مکروب اندوهناک از لطائف۔

مکاتب بضم میم و فتح تای فوقانی و موحده غلامی که برضای مالک خود قیمت خود را متکفل شود که از مزدوری خود بمالک خویش داده باشد و آزاد گردد۔

مکونات بضم میم و فتح کاف و تشدید واو مفتوحه و نون و تای فوقانی بمعنی

مخلوقات و موجودات۔

مکنت بضم میم بمعنی قدرت و توانگری از مدار و مؤید و منتخب و بالفتح بمعنی خطا۔

مکاوحت بضم میم و حرف پنجم حای مهمله کوشیدن و دشمنی کردن و دشنام دادن از منتخب و کنز و صراح۔

مکرمت بضم رای مهمله بزرگی و نوازش از کشف و صراح و مزیل۔

مکاشحت بشین معجمه و حای مهمله دشمنی کردن از کنز۔

مکیدت بفتح میم و کسر کاف بداندیشی از منتخب و صراح۔

مکانت بفتح پایگاه و مرتبه و عزت از صراح۔

مکافات بضم میم با هم برابر شدن و برابر استادن و پاداش و سزای بد از منتخب و صراح و کنز و غیر آن و این در اصل مکافئة بود یای متحرک ما قبل او مفتوح آن یا را با الف بدل کردند مکافات گردید و این مصدر بمعنی حاصل بالمصدر مستعمل میشود۔

مکث بالفتح و سکون کاف و ثای مثلثه درنگ کردن و انتظار نمودن و بالضم و بالکسر بمعنی درنگ از صراح و منتخب۔

مکائد جمع مکیده بمعنی بدسگالی و بداندیشی از خیابان۔

مکبِّد بضم کبید کننده از لطائف۔

مکثار بالکسر و ثای مثلثه کثیر الکلام و بسیارگو از شرح مقامات حریری۔

مکسور شکسته و کسر داده شده یعنی حرکت زیر داده شده۔

مکفَّر بضم میم و فتح کاف و تشدید فای مکسوره کفاره دهنده و کافر خوانندهٔ کسی از منتخب۔

مکرر بار بار کرده شده و باصطلاح بمعنی غیر مرغوب است۔

مگس گیر بهر دو کاف فارسی عنکبوت۔

مکنوز خزانه کرده شده و مجازاً بمعنی پنهان داشته شده۔

مکاس بضم میم و کاف عربی و سین مهمله توقف کردن صاحب کالا در بیع از مصطلحات۔

مکناس بالکسر نون و سین مهمله جاروب از لطائف۔

مکیس بضم میم و کسر کاف و یای مجهول و سین مهمله اما لهٔ مکاس در معامله نهایت طلبیده کردن و تنگی گرفتن در بیع از جهانگیری و کشف و منتخب و صاحب مؤید نوشته که مکیس بمعنی مرد با وقار و در اصل این لفظ بثای مثلثه بود و فارسیان بسین مهمله نگارند و بعضی بمعنی نقصان و کمی نوشته اند و در برهان بمعنی نهایت تأکید و مبالغه کردن در کاری و بمعنی باج و خراج اول اصح است۔

مکتنس بالضم و تای فوقانی مفتوح و کسر نون و سین مهمله خس و خاشاک روبنده از لطائف۔

مکتنف بالضم پناه جوینده و یکسو شونده از لطائف۔

مکفوف در لغت پیراهن نوردیده و باصطلاح عروض رکن هفت حرفیکه حرف هفتم ساکن را از آخر او انداخته باشند چون از مفاعیلن بینداختند مفاعیل ماند بضم لام۔

مکوک بفتح میم و ضم کاف بمعنی ماکو بهندی نال گویند که جولاهه دارد۔

مکبول حرف سوم بای موحده

بند کرده شده و محبوس از منتخب۔

مکلل بضم میم و فتح کاف و فتح لام مشدد بمعنی درخشان و ملمع کرده شده و تاج بر سر نهاده شده از منتخب۔

مکحل بضم میم و تشدید حای مهمله بر وزن منبر سرمه سا و بالضم و حای مهمله مفتوح بمعنی سرمه دان از منتخب۔

مکحول بحای مهمله سرمه سا۔

مکیل بفتح میم و کسر کاف و سکون تحتانی به پیمانه پیموده شده۔

مکاییل بفتح میم جمع مکیال بالکسر که بمعنی پیمانه است از شرح نصاب۔

مکمل بضم میم و فتح کاف و تشدید میم مکسور تمام و کامل گرداننده و بفتح میم ثانی تمام و کامل گردانیده شده۔

مکیال بالکسر پیمانه۔

مکتتم بالضم و هر دو تای فوقانی مفتوح پوشیده از لطائف۔

مکارم بفتح میم و کسر را نوازشها و بزرگواریها و این جمع مکرمت است۔

مکرم بالضم و رای مهمله مکسور نوازنده و بخشش کننده و بضم میم و فتح کاف و تشدید را مفتوح گرامی کرده شده و بزرگ داشته شده و بکسر را گرامی کننده۔

مکتوم پوشیده و کنایه از راز از منتخب۔

مکون بضم میم و فتح کاف و تشدید واو مفتوح هست نموده شده و پیدا کرده شده۔

مکان جای بودن صیغهٔ اسم ظرف است مشتق از کون بالفتح که بمعنی بودن

و بمعنی مطلق جای مستعمل۔

مکنون پنهان داشته شده و این صیغهٔ اسم مفعول است ماخوذ از کن بالفتح که بمعنی پوشیدن است از کشف و منتخب و غیره و چون گوهر قیمتی و خوش آب را بمحافظت پوشیده دارند لهذا مجازاً گوهر مکنون گوهر قیمتی و خوش آب را گویند۔

مکین مکان دارنده و صاحب مکان۔

مکمن بفتح هر دو میم و سکون کاف و حای پنهان شدن و کمینگاه صیغهٔ اسم ظرف از کمون که بضمتین بمعنی پنهان شدن است از منتخب۔

مکامن بفتح میم اول و کسر میم ثانی جمع مکمن که بمعنی جای پوشیده شدن است از منتخب۔

مکران بفتح نام شهر۔

مگسران بفتحتین و کاف فارسی بهندی مورچهل و چونری گویند که از پرهای دم طاؤس و موی دم گاو کوهی سازند۔

مکتسبه بالضم کسب کرده شده و بمحنت حاصل کرده شده۔

مکرعه بفتح مشک آب از لطائف۔

مکابره بزرگی خود بر دیگری ثابت کردن و معارضه و غلبه و جنگ کردن با کسی از منتخب و کشف۔

مکنسه بکسر میم و سکون کاف و فتح نون و سین مهمله جاروب از صراح۔

مکتب خانه اگرچه عند التحقیق این ترکیب غلط است چرا که لفظ مکتب صیغهٔ اسم ظرف باشد بمعنی جای کتابت حاجت بلفظ خانه ندارد اگرچه بعض اهل زبان را

بسنبل بتجرید در شعر خود آورده اند
چنانچه میرزا محمد علی صائب گوید بیت
تا مبادا آگاه از ذوق گرفتاری شوند
می‌کنم آزاد طفلان را ز مکتب جا نهاد مگر او لی
همین ست که ازین قسم الفاظ اجتناب نماید
مکلاوه بالضم لفظ هندیست بمعنی گوناگو موی
سپید دانست که بکرِ عروس را بجانه آرند۔
مکاره بفتح میم و تخفیف کاف و کسر رای
مهمله و های ملفوظ بر وزن مساجد بمعنی مکروهات
یعنی رنج و سختیها و بفتح میم و تشدید کاف
و فتح راو های مختفی زن بسیار مکر کننده۔
مکاتبه با هم دیگر نامه نوشتن و مجازاً نامه
را نیز گویند و بنده را بمال و فروختن از منتخب
مکاشفه بمعنی آشکارا کردن چیزی
بر ملا کردن و ظاهر شدن اسرار و امور
غیبی در دل ولی الله۔
مکتسی بالضم و سین مهمله لکسو پوشنده و گلیم
در برکشنده از اکتسا کذا فی المنتخب۔
مکاری بضم میم خر بنده و کرایه دهنده یعنی
کسیکه اسپ و شتر و غیره بکرایه دهد از منتخب
و لطائف و مصطلحات۔
مکتسبی حاصل کرده شده چیزی کسب بضم
میم و فتح سین مهمله مصدر میمی نیز هست
بمعنی اکتساب چون یای نسبت بمصدر ملحق
شود گاهی بمعنی مفعول حاصل می‌آید۔
مکفی بالضم و فای مکسور کفایت دهنده۔
ملتفی کافی و بسنده کننده بچیزی از صراح
مکافی بضم میم بمعنی مساوی و برابر از صراح

فصل میم مع لام

ملجا بالفتح و حرف چهارم همزه که بصورت
الف ست بمعنی جای پناه ماخوذ از لجا
که بمعنی پناه گرفتن ست۔
ملا بفتح میم و در آخر الف بمعنی آشکارا
و گاهی عبارت از انجمن و محفل و بفتح میم
و در آخر همزه بمعنی گروه مردم اشراف و
بزرگ از کنز و منتخب و بضم میم و تشدید لام
و بعد الف همزه صیغه مبالغه بمعنی بسیار پر
یعنی پر بسیار از علم ماخوذ از ملو که بمعنی پری ست
چنانچه کبار بضم و تشدید بمعنی بسیار بزرگ
فارسیان این قسم الف ممدوده را مقصور
خوانند مگر در اضافت و صفت۔
ملتجا بالضم و جیم عربی جای پناه و پناه
گرفتن از شرح نصاب و لطائف۔
ملتقی بضم اول و فتح قاف جای بهم رسیدن
دو سیل و جای وصل از منتخب۔
ملکا بفتح میم و سکون لام نام مردی که فقیه
و مجتهد ترسایان بوده است از موید۔
ملک بدا نام شخصی۔
ملأ الاعلی بفتح میم و ضم همزه که حرف
سوم ست و سکون لام و فتح همزه و سکون
عین و فتح لام و در آخر الف بصورت یا گروه
فرشتگان در عالم علوی چه ملأ بفتحتین بر وزن
فعل بمعنی گروه مردم اشراف و اعلی
بمعنی برتر صیغه اسم تفضیل۔
ملبب بضم میم و فتح لام و تشدید موحده
مفتوحه و بعده موحده دیگر بمعنی لباب
و این لفظ از روی حقیقت غلط است مگر چاشنی
بعضیت دارد لهذا جائز باشد چنانچه از ظرائف

بوقت ظرافت الفاظ فارسی را بوضع
الفاظ عربی می‌تراشند چنانکه مرغن بمعنی
بسیار روغن دار و مشتند بمعنی متحیر و مجنون
و مزلف بمعنی معشوق صاحب زلف از مزمل و غیره
ملتهب بضم میم و سکون لام و فتح فوقانی
و کسر ها و بای موحده مشتعل از آتش زبانه
کشنده و فروزان از منتخب و لطائف۔
ملاعب بفتح میم و کسر عین بازیها۔
ملازمت بفتح زای معجمه پیوسته بودن
بجای یا نزد کسی از منتخب و کسانیکه بذال
معجمه نویسند محض بیجا۔
ملاحت نمکینی و نوعی از لون آدمی
که مائل بسیاهی باشد چون درین قسم
رنگ یک گونه تابشی و لمعان میباشد
که طبیعت ادراک خوبی و کیفیت آن مطبوع
و مرغوب میداند لهذا بلحاظ مرغوبیت
آنرا به نمکینی صفت کردند فافهم۔
ملکت بالضم پادشاهی از منتخب۔
ملکات بفتح میم و فتح لام جمع ملکه قوت
حصول هر شی ست در طبیعت۔
ملاست بفتح نرمی و صافی و همواری از صراح
ملابست با هم دیگر شناسائی داشتن از منتخب
ملامست جامع کردن و بهم دیگر ساییدن از منتخب
ملبوسات جامهای که از آن لباس
ساخته شود و جامهای پوشیدنی۔
ملایمت بضم میم و فتح یای تحتانی
سازواری و دو چیز را فراهم آوردن
و مجازاً بمعنی نرمی از منتخب و صراح۔
ملتفت بضم میم و کسر فا برگشته بسوی

کسی یا چیزی نگرنده از صراح۔
ملت بکسر میم و فتح لام مشدد در منتخب
بمعنی دین و در لطائف و شرح نصاب بمعنی
گروه و در صراح کیش و شریعت۔
ملکوت بفتحتین پادشاهی پروردگار
و تصرف و عالم فرشتگان و باصطلاح صوفیا
عالمی معنی که عالم ارواح هست از مدار و
و کنز و بعضی بمعنی عالم غیب نوشته و در بعضی
از رسائل تصوف مسطور ست که ملکوت
مقام عبادت فرشتگان ست یعنی طاعت
بی قصور و بی فتور حاصل شود چنانکه
مقام عبادت ملائکه است۔
ملوث بضم میم و فتح لام و تشدید واو
مفتوحه و ثای مثلثه آلوده از منتخب۔
ملیح نمکین و مجازاً صند صبیح که سفید لون
باشد از منتخب و کنز و غیرهما۔
ملح بضم میم و کسر لام و تشدید حای مهمله
مبالغه کننده در کاری۔
ملاح کشتیبان و این ماخوذ ست از
ملح بالفتح که بمعنی بهر دو بال طپیدن
مرغ ست از منتخب۔
ملواح بالکسر و حای مهمله مرغیکه بدام
بندند تا آنرا دیده دیگر مرغان بیایند
از سروری و منتخب۔
ملاخ بفتح میم و خای معجمه نام شهری
از سروری و در برهان نام جزیره۔
ملحد بضم میم و کسر حای مهمله از راه حق
برگردنده و فاسق و بیدین از منتخب
ملند بفتح اول و لام مضموم و نون

ودال مهمله صیغه نهی ست بمعنی لاف وگزاف مزن از لند بالضم که بمعنی لاف وگزاف باشد از لطائف.

ملتحد بالضم وحای مهمله پناه گاه از لطائف وصراح.

ملاذ بفتح جای پناه و بفتح اول و تشدید ذال معجمه بمعنی چیزهای لذیذ جمع ملذ که بر وزن مهم ست و بفتح اول و تشدید لام دروغگو که گوید و نکند از کشف ومنتخب.

ملک عنبر پادشاه عنبریان که قومی بود از عرب که در بعضی بلاد دکن تسلط داشتند.

ملک نیمروز رستم چراکه او پادشاه سیستان بود و ملک سیستان را نام نیمروز ست از برهان.

ملبوس جامه پوشیدن مثل پیراهن وقبا ودستار وکلاه وغیره.

ملابس بفتح میم وکسر موحده وسین مهمله جمع ملبس بمعنی جای پوشش و لباس ست کمافی الصراح.

ملتبس بالضم و بای موحده مفتوح پوشیده واشتباه کرده شده.

ملماس بالکسر در ابیات ملحقه نصاب بمعنی قلم آورده و در دیگر کتب لغت یافته نشد.

ملخص بضم میم وفتح لام وخای معجمه مشدد مفتوح وصاد مهمله پاک کرده شده وخالص وخلاصه کرده شده از منتخب وشرح نصاب وبمعنی مختصر نیز آمده.

ملاط بکسر میم وطای مهمله گلی که بآن سنگ وخشتهای دیوار را وصل کنند از منتخب وشرح نصاب.

ملتقط بضم میم وفتح قاف وطای مهمله برچیده شده ورفو کرده شده وبرداشته شده وبکسر قاف برچیننده ورفو کننده وبردارنده از لطائف.

ملحوظ بدنباله چشم نگریسته شده از صراح.

ملمع روشن کرده شده ودرخشان کرده شده وانچه بورق طلا روشن کنند ودر اصطلاح صنعتیکه یک مصرعه عربی ویک مصرعه فارسی یا بیتی عربی وبیتی فارسی داشته باشد.

ملتاع بالضم وحرف ثالث تای فوقانی وعین مهمله بمعنی سوزنده ومجازاً بمعنی مشتاق وحریص.

ملهوف اندوهگین ومظلوم از کشف ومنتخب.

ملق بفتح میم وکسر لام آنکه بزبان چاپلوسی کند ودر دل اخلاص نداشته باشد وبفتحتین محو کردن ودوست داشتن وچاپلوسی وبفتحتین زمین هموار از لطائف وبعضی نوشته که بفتحتین آوازی که از خشت انداختن بر می آید.

ملصق بضم میم وکسر صاد مهمله درچسپنده وبفتح صاد چسپیده شده از منتخب.

ملحق بکسر حای مهمله دررسنده ودر رسانیده شده ودر یابنده وانچه بآخر چیزی پیوسته شود از صراح ومنتخب.

ملک بفتحتین فرشته وانچه قائم شود باو کاری وبفتح میم وکسر لام بمعنی پادشاه وبالکسر مالک چیزی شدن وانچه حق کسی بوده وراه راست وهیئتی که از جامه پوشی حاصل شود وگاهی مجازاً بمعنی جامه آید وبالضم پادشاه شدن از منتخب ودر شرح اصطلاحات صوفیه نوشته که ملک بالضم ماسوا الله از ممکنات موجوده ومقدوره ودر اصطلاح صوفیه از عالم شهادت عبارت ست چنانچه ملکوت عالم غیب وجبروت عالم انوار قاهره ولاهوت عالم ذات حق وبعضی نوشته که ملک بفتح میم وکسر لام بزبانه قدیم امیر را نیز میگفتند.

ملیک بفتح میم وکسر لام مالک وصاحب ونام حق تعالی از لطائف.

ملاک بکسر میم اصل چیزی وانچه چیزی باو قائم باشد از منتخب.

ملا جلال کتابی در منطق واین شرح تهذیب ست از ملا جلال.

ملل بکسر میم وفتح لام اول جمع ملت که بمعنی دین ومذهب واطلاق ملت بر دین حق وباطل هر دو آمده ونحل ومعنی نحل بمعنی مذهبها جمع نحله است که بالکسر بمعنی مذهب سوای اسلام باشد کذا فی المنتخب.

مل بضم میم شراب از لطائف وبرهان.

ملک الکلام بفتح میم وکسر لام لقب شخصیکه ملک قمی نام داشت از مصاحبان ابراهیم عادل شاه ممدوح ظهوری.

ملثوم بالفتح وثای مثلثه بوسیده وبوسه داده شده از منتخب.

ملثم بضم میم وفتح لام وتشدید ثای مثلثه مفتوح بوسیده شده.

ملتئم بضم میم وسکون لام وفتح تای فوقانی وفتح همزه زخمی که به شده هر دو لب آن بهمدیگر پیوسته شده باشد وبکسر همزه التیام وپیوستگی دهنده از صراح.

ملتثم بضم میم وحرف چهارم ثای مثلثه مفتوح جای بوسه وبوسیده شده وبکسر ثای مثلثه بوسنده.

ملحم بضم میم وسکون لام وفتح حای مهمله نوعی از پارچه ابریشمی که نهایت ملایم باشد از منتخب ومؤید.

ملتزم بضم میم وفتح زای معجمه موضعی است نزدیک رکن یمانی در محاذی کعبه حاجتمندان در انجا دعا میکنند وبکسر زای معجمه بر خود لازم گیرنده از منتخب.

ملوم بفتح میم وضم لام ملامت کرده شده از منتخب وصراح.

ملازم بضم میم وکسر زای معجمه همیشه باشنده بجای یا نزد کسی از منتخب وبمناسبت همین معنی نوکر را گویند.

ملام بفتح اول مصدر میمی ست بمعنی ملامت کردن وجای ملامت.

ملهم بضم میم وسکون لام وکسر ها الهام کننده یعنی در دل افگننده از جنس خیر وآن حق تعالی ست وبفتح ها الهام کرده شده.

ملائم بضم میم وکسر همزه که حرف چهارم است بمعنی نرم وفراهم آینده وبمعنی موافق ومناسب طبع.

ملوین بفتح روز وشب از کشف وبحر الجواهر ومؤید ومنتخب.

ملک یمین بکسر میم در اصطلاح فقه بمعنی کنیز وغلام چه یمین در لغت بمعنی غلبه است وغلام وکنیز از غلبه اسلام می آیند حالا مجازاً غلام وکنیز زرخرید را نیز مالک یمین گویند

ملون بالضم میم و فتح لام و تشدید واو مفتوح
رنگ آمیزی کرده شده و رنگارنگ کرده شده۔
ملقن بالضم و قاف مفتوح تلقین کرده شده
و بکسر قاف تلقین کننده از لطائف۔
ملاعین بالفتح میم و کسر عین جمع ملعون است
ملآن بالفتح میم و سکون لام و همزه و نون
بروزن فعلان بمعنی پُر کننده و مجازاً
بمعنی پُر از شرح نصاب۔
ملطیه بالفتح اول و ثانی و کسر طای حطی و
تشدید یای تحتانی نام شهریست در روم که
در ابتدای اسلام مسکن کفار بود و آنچه در
بعض نسخ گلستان ملیطه بروزن قصیده
نوشته است غلط است صراح و تقویم البلدان۔
ملتحمه بالضم میم و کسر حای حطی طبقه اول بیرونی
که ماس هوا است از هفت طبقات چشم
که عکس صور و اشکال که دیده می شود
اول در آن می افتد۔
ملازه بضم میم و فتح زای معجمه گوشت پاره
که اندرون حلق آویخته می باشد بهندی
آنرا کاگ گویند از برهان در دال زای فارسیست۔
ملاحظه بضم میم و فتح حای حطی و ظای
معجمه گوشه چشم نگریستن از کشف۔
ملاطفه با کسی نکوئی کردن و مجازاً مکتوب
و مراسله را نیز گویند معنی اول از منتخب۔
ملکه بفتحات ثلاثه قوت حصول شی در ذهن
و قدرت کردن کاری که متمکن گردد
بطبیعت کسی از منتخب و بحر الجواهر و
بفتح میم و کسر لام زن بادشاه
ملاعنه بفتح میم و کسر عین جمع ملعون است
خلاف القیاس و بضم میم و فتح عین صیغه اسم
مفعول از مفاعله تا در آخر برای تانیث
چراکه این لفظ صفت لفظ جمع واقع است
و لفظ جمع نزد نحویان حکم مؤنث دارد که
در ابوالفضل افاغنه ملاعنه است۔
ملازاده نام کتابی در علم معانی است
و در اصل نام مصنف اوست و در اصطلاح
کنایه از آلت رجولیت۔
ملاحده بفتح میم و کسر حای حطی جمع ملحد و
این اصل ملاحد بود تا یعنی ها در آخر بجهت
تاکید معنی جمع زیاده کرده چراکه گاهی در آخر
صیغه جمع منتهی الجموع وغیره تا بجهت تاکید
جمع زائد می آرند چنانچه ملائکه ملائک و صیاقل
و صیاقله جمع صیقل از شرح فصول اکبری۔
ملکشاه نام پادشاه عظیم الشان
از سلجوقیان که نظام نام وزیری داشت
که بسیار سخی و کریم الطبع بود۔
ملکات فاضله چهارگانه حکمت
و شجاعت و عفت و عدالت۔
ملکات ردیه هشتگانه حسد و بغض و
بخل و حرص کذب و غضب کبر و بیحیائی۔
ملکات فاضله خصلتهای خوب۔
ملحمه بالفتح و حای حطی جای جنگ عظیم و
در صراح فتنه و جنگ بزرگ گویا مأخوذ از
لحم است چنانچه مسلخه از سلخ از لطائف۔
ملاعبه بضم میم و فتح عین حطی با کسی بازی
کردن از منتخب۔
ملائکه فرشتگان جمع ملک است و در اصل ملائک
بود تا بجهت تاکید معنی زیاده کرده اند
چنانکه ملاحده جمع ملحد و صیاقله جمع صیقل۔
ملعقه بکسر و عین مهمله مفتوح و بعده قاف
چمچه و قاشق آهنی و باصطلاح اطبا نام
وزن معین است از معجونات و عسل چهار
مثقال را ملعقه نامند و از دواهای
دیگر یک مثقال را ملعقه گویند و مثقال چهار
و نیم ماشه باشد و لفظ ملعقه بضم میم نیز
نوشته اند و از منتخب بالکسر و از برهان بالفتح۔
ملک آوازه بلند آوازه۔
ملهی بضم میم و سکون لام غافل
کننده و در بازی آرنده۔
ملاهی بفتح بازیها از کشف و منتخب۔
ملک قمی ملک الشعرای پای تخت
سلطان عادل ابراهیم شاه تخت نشین
بیجاپور او دختر خود را بظهوری داده بود۔
ملتوی بالضم پیچیده و پیچ در پیچ شونده و نوعی از
حرکت نبض که بمحو ریسمان پیچیده محسوس شود۔
ملتانی در ولایت مطلق هند و را ملتانی
گویند از چراغ هدایت۔
ملتجی بالضم پناه جوینده از لطائف۔
ملی بالضم و لام مکسور توانگر از لطائف۔

فصل میم مع میم

مملکت بفتح اول و سکون ثانی و ضم
لام و فتح کاف مقام سلطنت و معنی پادشاهی
و بفتح و کسر لام نیز آمده از قاموس و منتخب و کنز۔
ممات بفتح مرگ از کشف و کنز و ممات مصدر
میمیست و در اصل موته بروزن مفعل بود
واو متحرک ماقبل آن حرف صحیح ساکن حرکت
واو نقل کرده بماقبل دادند و واو در اصل
متحرک بود اکنون ماقبلش مفتوح گشت آن
واو را بالف بدل کردند ممات شد۔
مماثلت مانند شدن از منتخب۔
ممازجت آمیختگی و ارتباط۔
ممانعت بضم اول و فتح نون باز داشتن
و منع کردن۔
ممرضیت بکسر میم اول و سکون ثانی
و ضاد معجمه مکسور و تشدید تحتانی بسیار
مریض شدن و مجازاً بمعنی خلطی
ممقوت بقاف و تای فوقانی
بروزن مفعول دشمن گرفته شده و
مبغوض از مؤید و کنز و خیابان۔
ممیزت حرف پنجم زای معجمه جدا
ساختن و تمیز کردن۔
ممارات بالفتح گذشتها و ماجراها از لطائف
و بضم اول با کسی رفتن و خصومت و
عداوت و ستیزه کردن از منتخب۔
مماشات بضم اول و شین معجمه با کسی
رفتن و همراهی کردن از منتخب۔
مماطلت بطای حطی دفع الوقت کردن
و فرصت جستن و پس افگندن کاری از منتخب۔
ممارست بضم اول و فتح رای مهمله کوشیدن
و تفحص کردن و تجربه نمودن و در کاری
رنج نمودن و درمان کردن از مدار و صراح
و منتخب و کنز و کشف و سروری۔
ممزوج آمیخته شده و شرابیکه با گلاب
یا بدیگر عرق بارد آمیخته باشد۔
ممتزج بالضم و زای معجمه مکسور
آمیزنده و آمیخته شونده۔

ملوح در آخر حای مهمله یعنی نمکین و نمکی پدید شده و درین صورت قلب ململح ست -

ممرّح بضم میم اول و فتح میم دوم و فتح رای مهمله مشدد و حای مهمله جامه است قیمتی از قسم کتان یعنی آبطانه از شرح دیوان خاقانی و در دیگر کتب معتبره یافته نشده -

مماسح بضم اول و کسر سین مهمله و خای معجمه مسخ کننده یعنی برگرداننده صورت اصلی را بصورت زشت -

ممتد کشیده شده و دراز شده از منتخب -

ممهد بضم اول و فتح ثانی و های مشدده مفتوحه گسترده شده و نیکو کرده شده و بکسر ها گستراننده از منتخب -

ممرد بضم اول و فتح میم دوم و در آخر دال مهمله بروزن مفوّه بنای درخشان و ساده و هموار از منتخب -

ممدّ بضم اول و کسر دوم و تشدید دال مددکننده از منتخب -

ممدود بضم اول و فتح دوم و کسر دال مشدد اول نام رگی از ان عصب است که آن را ممدود نام کشیده میشود از شرح نصاب -

ممکن الوجود دانسته که نه وجودش ضروری و نه عدم آن ضروری بود و آن مخلوقات است -

ممر بفتحتین و راء مشدد راه و جای گذشتن و مجازاً بمعنی سبب نیز مستعمل ست از مدار و مؤید و منتخب -

ممطر بضم اول و سکون دوم و کسر طای مهمله بارندهٔ باران -

ممیز بضم اول و فتح ثانی و تشدید تحتانی مکسور و زای معجمه تمیز کننده و جدا کننده خوب را از زشت -

مماس بضم اول و سین مهمله مشدد باهم سائیده شده و باهم سائیده و جای بهم سودن چه این اسم فاعل و اسم مفعول و اسم ظرف است از مفاعله و ماخذ این مس باشد بفتح و تشدید که مضاعف است -

ممضوغ بضاد و غین معجمتین خائیده شده -

ممالک بفتح مقامها پادشاهی این جمع مملکت ست از کشف و منتخب -

مملوک بنده از منتخب -

ممالیک بفتح اول و کسر لام جمع مملوک است و آن غلام و کنیز و دیگر اشیا باشد -

ممسک بالضم و سین مهمله مکسور چنگ در زننده و بازدارنده از خروج و بمعنی بخیل از صراح -

مماثل بضم میم بچیزی مانند شونده و برابر از منتخب -

مملّ بضم میم اول و کسر میم ثانی و تشدید لام ملول کننده -

ممتحن بالضم و تای فوقانی و حای مهمله بر وزن مفتوح آزموده شده از منتخب -

ممنون بالفتح نعمت داده شده و منت نهاده شده و نقصان کرده شده از لطائف -

ممتهن بالضم خوار کرده شده خود از مهانت از لطائف -

ممکن بالضم و کاف مکسور دست دهنده و پیدا شونده و گاهی بمعنی مخلوق و انسان نیز آید و بضم اول و فتح دوم و تشدید کاف مفتوح قائم و پابرجا کرده شده و بکسر کاف مشدد قائم و پابرجا کننده کسی را -

مملو بفتح اول و سکون دوم و ضمهٔ لام و تشدید واو پر کرده شده صیغهٔ اسم مفعول ست از ملا و در اصل مملوء بود بروزن مفعول پس همزه را بواو بدل کردند و واو را در واو ادغام کردند مملوّ شد و فارسیان بتخفیف هم آرند و نیز درست باشد بضم میم اول و سکون دوم و فتح لام بروزن مکرم و نیز درست صیغهٔ اسم مفعول از باب افعال ماخوذ از ملا که بمعنی پر کردن باشد -

مموّه بضم اول و فتح ثانی و تشدید واو مفتوح زر اندوده و طمع کرده شده از منتخب و در غیاث بفریب زر اندوده ساخته گردانیده باشند و نام صنعتی ست -

ممسّح بالکسر و سین مهمله و حای مهمله پالهنگ یعنی چیزیکه بدان چیز دیگر را بمالند و بمعنی گلکار معماران مستعمل از شرح نصاب -

ممسک الاعنه و ممسک العنان نام شکل دوازدهم از اشکال شمالی بصورت مرد استاده بیکدست تازیانه و بدست دیگر عنان اسب کواکبش چهارده -

ممضی بفتح میم اول و سکون میم ثانی و کسر ضاد معجمه و تشدید یا گذشته شده و روان کرده شده

ممتلی بالضم پر و آگنده و این اسم فاعل ست از امتلا -

فصل میم مع نون

منا بکسر اول موضعی ست در مکهٔ معظمه که مقام بازارست و حاجیان در آنجا قربانی کنند و بضم اول امید با چرا که جمع منیه است که بالضم بمعنی آرزو و مقصد باشد و بالفتح مقدار و اندازه و برابر دو من که در وزن و سنجیدن مقررست و بمعنی منازل نیز آمده برین تقدیر مخفف منازل باشد از منتخب و غیر آن -

منادی بضم میم و فتح دال و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی آواز داده شده و خوانده شده و در آن ندا نیز آمده از منتخب -

منسا بکسر میم و سکون نون و سین مهمله عصا از کنز و شرح نصاب و صراح -

منشا بفتح میم و سکون نون و فتح شین معجمه و بعده همزه بصورت الف آنچه که مردم بعد الف که در حقیقت همزه است همزهٔ دیگر نویسند خطاست اگر نویسند بالای الف باید نوشت بجهت اشارهٔ آنمعنی که این الف نیست همزه است بمعنی جای پیدا شدن و جای بودن مگر در عرف بمعنی سبب مستعمل میشود -

منقّی بضم میم و فتح نون و تشدید قاف مفتوح و در آخر الف بصورت یا پاک کرده شده و صاف کرده شده چنانچه مویز منقی و آنکه منقی مویز میوه معروفست که در دوا بکار آید و منقی صفت آنست یعنی مویزیکه آنرا از تخمش پاک و صاف کرده باشند و بعض مردم که مویز را منقی گویند و از لفظ مویز غافل میشوند غلطی عظیم ست -

منقلا بالکسر و حرف سوم قاف فوج پیش یعنی هراول -

منکوب خراب و بدحال و سختی

[illegible]

رسیده شده از منتخب و کشف و کنز۔
منتخب بالضم و خای معجمه مفتوح برگزیده شده و این صیغهٔ اسم مفعول ست از باب افتعال از کنز و کشف۔
منتکب بالفتح و کاف مکسور کتف و دوش از صراح و مؤید و منتخب و کنز و مدار۔
منجلاب بالفتح و جیم عربی مفتوح مغاکی باشد که آب حمام یا آب باورچیخانه و امثال آن دران جمع شود و ظاهر ست که آن تنها مکروه و بدبو باشد از برهان و جهانگیری و در خیابان نوشته که صاحب بهار عجم گوید در ترکیب این لفظ ظاهر آنست که مرکب باشد از منجل که اسم ظرف ست از نجل که بمعنی انداختن چیز است و لفظ آب پس منجلاب بمعنی جای انداختن آب باشد۔
مناقب بفتح میم و کسر قاف و صفات حمیده
منصب بفتح میم و کسر صاد مهمله جای برپا شدن و مجازاً بمعنی رتبه و عهدهٔ جلیل القدر که برای [illegible] از حضور پادشاه هندوستان مقرر گردد و بفتح صاد خطاست از مؤید و کشف و مزیل [illegible] از تحقیقات خان آرزو چنین بتحقیق رسیده که لفظ منصب که بفتح صاد شهرت دارد باقتضای ضابطهٔ تصریف بکسر صاد باید و این غلط عام ست نه غلط عوام بدانکه غلط بر دو گونه است یکی غلط عام چنانکه لفظ منصب که بکسر صاد ست و بفتح صاد گرفته شود چنانکه شعرای عالی سر با لفظ لب و غضب قافیه کرده اند و دیگر غلط عوام چنانکه لفظ تعیناتی بمعنی شخص تعین کرده شده بطرفی و کاری

و این استعمال عوام ست تم کلامه۔
منسکب بضم میم و سکون نون و فتح سین مهمله و کسر کاف آب ریزنده و گریه بسیار کننده از منتخب
مناب بفتح میم و در آخر بای موحده جای استادن و نیز بمعنی استادن بجای کسی از منتخب
منتسب بالضم و سین مهمله مکسور نسبت کرده شده با کسی۔
مندوب بالفتح لفظی که در حالت مصیبت یا گریه بطریق نوحه تلفظ نموده شود۔
مناکب بفتح میم و کسر کاف دوشها و کتفهای مردم۔
منقلب بضم میم و کسر لام برگردنده و واژگون شونده و باصطلاح منجمین قسمی از اقسام ثلاثهٔ بروج دوازده گانه باعتبار تاثیرات سعادت و نحوست در طالع برج منقلب کار [illegible] او درست نیاید و بفتح لام مصدر میمی بمعنی برگشتن و هم اسم ظرف بمعنی جای برگشتن و واژگون شدن و چون که این از باب انفعال ست لهذا اسم مفعول ازین باب هم بمعنی آید از قاموس و غیر آن [illegible] و در منتخب بمعنی مفعول نوشته از تصرف کاتبان ست۔
منسحب بسین مهمله و جیم کشیده شونده از لطائف و منتخب۔
مناکیب بفتح میم و کسر کاف بخت خرابان بر حالان سختی رسیدگان این جمع منکوب ست
منوب بفتح میم و ضم نون و سکون واو و بای موحده نیابت کرده شده۔
منشعب بالضم و شین معجمه مفتوح و کسر عین مهمله شاخ در شاخ شونده و نام کتابی ست در علم صرف
مناسبت بفتح سین مهمله با هم نسبت

داشتن از منتخب۔
منادمت بضم میم و فتح دال هم نشینی از منتخب
منافرت با کسی نزد حاکم رفتن برای اثبات بزرگی حسب نسب از منتخب و صراح
منعوت نعت کرده شده و صفت کرده شده
منافات بالضم از هم جدا شدن و نفی کردن با هم هر دیگری را نیست کردن چنانکه نقیض و ضدیت که میان شب و روز و گرمی و سردی ست از کشف۔
منشآت بضم میم و سکون نون و فتح شین معجمه و الف ممدوده و تای فوقانی بر وزن مفعلات انشا کرده شده ها و این جمع منشی است که بضم میم و سکون نون و فتح شین معجمه صیغهٔ اسم مفعول باشد از انشا و مراد از منشآت مسودات و عبارات تصنیفات ست۔
منیت بضم میم و سکون نون و فتح تحتانی آرزو و مقصود و بفتح میم و کسر نون و تشدید تحتانی مفتوح مرگ از منتخب و مدار و بحر الجواهر و کنز۔
منقصت بفتح میم و سکون نون و کسر قاف و فتح صاد مهمله نقصان و عیب [illegible]
منقضت بفتح میم و کسر قاف و ضاد معجمه نقیض و شکستگی از [illegible]
منحوت بحای مهمله تراشیده شده از [illegible]
منحت بالکسر و حای مهمله تیشه و رنده [illegible]
منحات بالکسر و حای مهمله رندهٔ نجاران از شرح نصاب
منامات بفتح بمعنی خوابها۔
منبت بفتح میم و سکون نون و کسر موحده جای روییدن و بضم میم و فتح نون و فتح موحده

مشدد رویانیده شده و باصطلاح نقاشان و معماران نقشی که از زمین و مانند آن بلند باشد چنانکه نقش سکه و مهر و زر و غیر آن
منهیات بفتح میم و سکون نون و کسر ها و تشدید تحتانی افعالی که کردن آنها در شرع منع کرده شده است۔
مناة بفتح میم نام بتی در عهد هذیل و خزاعه که بهرد و قبیله از عرب آنرا می پرستیدند از لطائف۔
منفعت بفتح میم و سکون نون و فتح فا و فتح عین مهمله سود و مندی از صراح۔
منت بالکسر و تشدید نون مفتوح نکوئی و احسان کردن با کسی از منتخب و در صراح نوشته که منت نعمت دادن و بیان کردن نیکی خویش بر کسی و در بعض کتب نوشته که شمار کردن منعم نعمتها خود را بر نعمت داده شده و بار نعمت بر کسی نهادن و مرهون احسان خود دانستن و معترف شدن منعم علیه بنعمتهای منعم و صاحب بهار عجم نوشته که لفظ منت با لفظ داشتن و نهادن و برداشتن و بستن و کشیدن و پذیرفتن مستعمل میگردد۔
مناکحت بضم میم و فتح کاف نکاح کردن از منتخب
منازعت بفتح میم و فتح زا با کسی بر چیزی کوشیدن با کسی بر آوردن حق خود کشاکش کردن خصومت کردن از منتخب و لطائف
منقبت بفتح میم و سکون نون و فتح قاف هنر و ستودگی و باصطلاح مدح و ثنای اهل بیت و اصحاب کبار رضوان الله تعالی علیهم اجمعین۔

[illegible]

باب النون مع الباء

[illegible]

مناظرات بضم میم وفتح ظای معجمه باہم بحث کردنها۔

منبعث بضم میم وسکون نون وفتح موحده وکسر عین مهمله وثای مثلثه برانگیخته شونده۔

منطقة البروج بالکسر دائره است که هر دوازده برج بر همین دائره واقع شده اند واین دائره بشکل منطقه یعنی میان بند بر حوالی افلاک محیط آمده است واین دائره منطقة البروج ودائره معدل النهار را تقاطع نموده است حالی چون شمس بهر دو نقطه یا محل تقاطع رسد لیل و نهار در جمیع بقاع غیر ارض تسعین و ما یقرب منه برابر باشد واین دو محل تقاطع را دو نقطه اعتدال گویند وآن نقطه که چون آفتاب ازو گذرد شمالی شود وی را اعتدال ربیعی نامند وآن راس حمل است ونقطه دیگر که متقابل آنست چون آفتاب ازو گذرد جنوبی شود آنرا اعتدال خریفی گویند وآن راس میزان ست وسیر شمس لاجرم برین دائره واقع میباشد وشکل دائره منطقة البروج ودائره معدل النهار اینست۔

منسوج بالفتح وجیم عربی بافته شده واین اکثر واین جمع منسج ست از منتخب وکنز۔ بافته ونوشت از نسج که بمعنی بافتن ست نیز قسمی از بافته ابریشمی از شرح بوستان۔

منتج بالضم وتای فوقانی مکسور نتیجه دهنده۔

مندرج در آمده در چیزی از منتخب۔

مندمج بضم اول وکسر میم دوم در هم رفته وداخل شونده۔

منهج بفتح اول وسوم راه راست وراه کشاده از منتخب وصراح۔

مناهج بفتح میم وکسر ها راههای راست۔

منهاج بالکسر راه راست وکشاده از کنز ومنتخب وصراح۔

منتسج بضم میم وسکون نون وفتح فوقانی وفتح سین مهمله بافته شده۔

منتج بالضم بکسر سین گوشت را گنده کند وکرم اندازد۔

منضج بضم میم وسکون نون وکسر ضاد معجمه وجیم پخته کننده ورسانیده میوه وریش وخلط وماده را از صراح۔

منقح بضم میم وفتح نون وفتح قاف مشدد وحای مهمله پاک کرده شده وصاف کرده شده وچیزیکه از دروغ پاک باشد۔

منسرح بضم میم وسکون نون وفتح سین مهمله وکسر رای مهمله وحای مهمله آسانی ورواج کرده شده ونام بحری چون در ارکان این بحر سببها مقدم اند بر وتد لهذا آسان گفته میشود وبعضی نوشته اند که انسراح از جامه بیرون آمدنست این بحر هم در نقصان زحافات بحدی میرسد که بمقدار دو رکن خویش میرسد لهذا این اختصار را به بیرون آمدن از جامه تشبیه کردند۔

منفخ بالکسر وحرف سوم فای مفتوحه وبعده خای معجمه دمه آهنگران وآن پوستی میباشد که ازان باد بآتش میرسانند از منتخب و بضم میم وفتح نون وکسر فای مشدد ورد دمنده وآنچه که باد در شکم بسیار پیدا کند۔

منسوخ نیست گردانیده شده ورد کرده شده۔

منتسخ بکسر سین مهمله نسخه گیرنده ونسخه خواننده وبفتح سین نسخه گرفته شده وبعضی بمعنی رد کرده شده نیز نوشته اند۔

مناخ بالفتح محل خواب وجای آسودگی از لطائف۔

منفسخ بفا وسین مهمله فاسد وتباه۔

منقاد بالضم وقاف مهمله رام ومطیع وفرمانبردار وفروتنی کننده از منتخب لطائف۔

منعقد بالضم وعین مهمله مفتوح وکسر قاف بسته شونده از منتخب۔

منسد بضم میم وسکون نون وفتح سین مهمله وتشدید دال بسته شونده۔

من مزید نوعی از بیع که هر که از دیگر خریداران قیمت زیاده دهد خرید نماید یعنی فروخت کالا و بمعنی بازار نیز نوشته اند۔

منشد بضم میم وسکون نون وکسر شین معجمه شعر خواننده۔

منضد بضم میم وفتح نون وفتح ضاد معجمه مشدد بر همدیگر چیده شده از منتخب۔

منجمد بالضم وفتح جیم وکسر میم دوم بسته و فسرده شونده چنانکه آب یا روغن وغیره از سردی بسته گردد۔

منقد بالضم وقاف مکسور نقد ستاننده و بفتح قاف سره کرده شده وپاک از لطائف۔

منمرد بضم میم وکسر رای مهمله تنها۔

منمرد بضم میم وفتح نون وکسر دال مشدد اول پرده درنده که راز کسی فاش کند از شرح نصاب۔

منفذ بفتح میم وسکون نون وفتح فا و ذال معجمه جای درگذشتن وجای جاری شدن و از نیمعنی راه مرادست۔

منقار بالکسر نول مرغ و آلت دانه چیدن وآله چوب کندن از شرح نصاب۔

منشار بالکسر وشین معجمه اره که بدان چوب را قطع کنند از منتخب۔

منذر بضم میم وسکون نون وکسر ذال معجمه ترساننده ویکی از اسمای پیغمبر ما صلی الله علیه وآله وسلم که آنحضرت نیز کفار را از عذاب دوزخ می ترسانیدند از شرح نصاب۔

منظر بالفتح وظای معجمه مفتوح جای نظر برانکه این لفظ گاهی بمعنی چشم باشد چراکه

چشم محل خروج نظر و جای پیدا شدن بصرست و گاهی بمعنی چهره و رو می آید زیرا که چهره موضع واقع شدن نظرست چنانکه اکثر نظر بر چهره می افتد و گاهی بمعنی دریچه که بر سر بام وغیره باشد مستعمل میشود چرا که دریچه جائیست که در آنجا نشسته نظر باطراف میکنند اجمالاً از کشف و از تتبع کلام اساتذه معلوم شده۔

مناظر جمع منظر۔

منخر بکسر میم و سکون نون و فتح خای معجمه سوراخ بینی و بفتح میم و کسر خای معجمه نیز آمده از منتخب وغیر آن۔

منکر بالضم و کاف مفتوح بد و ناشناسا و امر قبیح که هر که بیند انکار کند و ناستوده و بمعنی ناشناخته شده و نام فرشته از دو فرشتگان که در گور سوال کنند و بالضم و کاف مکسور انکار کننده از مدار و کشف و غیره منتخب و لطائف۔

منجر بضم میم و سکون نون و فتح جیم کشیده شونده و در اصل منجرر بود را در را ادغام یافت بصیغه اسم فاعل از انجرار که بر وزن انفعال است ماخوذ از جر که بمعنی کشیدن است۔

منار بفتح چراغدان و جای بلند که بران چراغ افروزند چرا که این صیغه اسم ظرف است بمعنی جای نور و مجازاً جای بلند اذان گفتن و دو ستون که از خشت و یا سنگ بر یمین و شمال مساجد بنا کنند شاید که در زمانهٔ قدیم بران چراغ می افروخته باشند بهمین سبب آنرا منار گویند و درین زمان کرآن را مینار گویند بزیادت تحتانی غلط محض ست از فرهنگ منتخب و موید وغیره۔

منشور پراگنده شده و فرمان پادشاهی از منتخب و بعضی گویند بمعنی فرمان پادشاهی که بلطف و عنایت باشد۔

مناشیر بفتح فرمان های پادشاهی این جمع منشورست۔

منتشر بالضم پراگنده از منتخب۔

منبر بالکسر آنکه بلند شدن که جای خطیب باشد و این صیغه اسم آله است از نبر که بمعنی برداشتن ست از صراح۔

منابر بفتح میم و کسر بای موحده جمع منبر

منذبور بفتح میم و سکون نون و ذال معجمه و ضم موحده و واو معروف مانده و پریشان حال از کثرت حرکت و رفتار۔

منوچهر بکسر میم و واو معروف مخفف مینوچهر بمعنی بهشت رو که نام نبیره ایرج است از جانب دختر ایرج و پسر پدرش بود و از نبیرگان۔

مناصر بضم میم و کسره صاد یاری دهنده اسم فاعل از مناصرت و بفتح میم جای یاری دادن از لطائف۔

منکدر تیره از لطائف۔

منکسر بضم میم و کسر سین مهمله شکننده

منصور یاری داده شده و نام فقیر کامل مشهورست در تواریخ ابن خلکان مسطور که نام ایشان حسین بود و نام پدر ایشان منصور با سم پدر خود مشهور گشتند ایشان را حلاج ازان گویند که روزی بر دکان حلاجی نشسته بودند حلاج را کاری فرمودند حلاج انکار کرد که من بکار خود مشغولم ایشان گفت که تو برو من عوض تو کار کنم حلاج برای کردن کار ایشان رفت چون حلاج بعد اندکی باز آمد همه پنبه دکان خود محلوج یافت متعجب دید ازان روز لقب ایشان حلاج مشهور شد۔

منثور بتای مثلثه در نا سفته و بمعنی متفرق و پراگنده و کلامی که منظوم نباشد۔

مناخر بفتح میم و کسر خای معجمه جمع منخر که بکسر اول بمعنی سوراخ بینی ست۔

مناخیر بفتح میم جمع منخر که بالکسر بمعنی سوراخ بینی ست و مناخیر در کنایه از تخته کم عرض که بکناره یک تخت ملصق کنند تا تخت دیگر بوقت بستن دروازه بران قرار گیرد و آنرا بینی در گویند و مناخیر اگرچه صیغه جمع ست لیکن در ترکیب بالفظ در بمعنی واحد مستعمل میشود۔

منحدر بالضم و حای مهمله مفتوح و کسر دال مهمله از بالا بزیر آینده از منتخب

منزجر بزای معجمه و جیم عربی باز مانده

منفطر بفا و طای مهمله شگافته شونده

من الاخیر بالفتح آن مقدار بار که چون بر کشتی نهند باز نهند کشتی غرق شود از لطائف۔

منتهز بضم میم و کسر های ذال معجمه فرصت یابنده و غنیمت شمار کننده یعنی غنیمت داننده و جنبش دارنده۔

منغمس بالضم و غین معجمه و کسر میم و سین مهمله در آب فرو رونده یعنی غریق از صراح و منتخب

مندرس بالضم و سکون نون و فتح دال مهمله و کسر رای مهمله و سین مهمله کهنه و فرسوده خصوصاً جامهٔ کهنه از منتخب و لطائف و غیر آن۔

منکوس بالفتح و سین مهمله نگونسار و سرنگون از منتخب و لطائف۔

منطمس بالضم و طای مهمله و سین مهمله فرو نشیننده و نیست و محو شونده از لطائف۔

منگلوس بفتح و سکون نون و کاف فارسی و ضم لام نام شهری در هند که در نواحی آن فیل خوب بهتر پیدا میشود از رشیدی۔

منفوش بفا و شین معجمه پنبه زده شده ای بکمان ندافی از هم پاشیده شده۔

منقاش بالکسر و قاف و شین معجمه موچینه که موی را از بدن برکنند از منتخب و بمعنی نشتری که بدان ناخن و حرف غلط تراشند

منش بفتح میم و کسر نون خو و طبیعت از مدار و برهان و کشف و جهانگیری و بهار عجم

منجوش با جیم علم ظاهر مبدل منجوق

منیوش بفتح میم و سکون نون و ضم تحتانی و شین معجمه صیغه امر بی ست از نیوشیدن بمعنی شنودن برهان

مناص بفتح میم و صاد مهمله گریختن و باز پس شدن و خویش را باز کشیدن و گریزگاه از منتخب و صراح۔

منصوص بهر دو صاد مهمله بکمال تفحص بتحقیق رسانیده شده و آنچه از آیت صحیح غیر محتاج بتاویل یا از حدیث صریح به ثبوت رسانیده شده باشد۔

منقص بضم میم و فتح نون و غین معجمه مشدد و مفتوح و صاد مهمله تلخ و تیره از صراح

منقرض بالضم و قاف و کسر راء و ضاد

معجمه بریده شونده۔
منخفض بالضم و خای معجمه و کسر فاد ضاد معجمه بنشیب افتاده و پست شونده۔
منقبض گرفته شونده و تنگ بسته شونده۔
مناقض بضم میم و کسر قاف شکننده و نقض کننده و مخالف
مناط بفتح میم مصدر میمی ست بجزے در آویختن و بمعنے در آویختگی و پیچیدگی مستعمل که حاصل بالمصدر ست و هم صیغهٔ اسم ظرف بمعنی جای در آویختن چیزی ماخوذ از نوط که بمعنی در آویختن ست و مجازاً گاهی بمعنی مطلب و مقصد نیز مستعمل میکنند از لطائف و منتخب و غیر آن۔
منوط بفتح میم و ضم نون وابسته و بچیزے در آویخته شده از منتخب۔
منخرط بضم میم و خای معجمه و کسر رای مهمله چیزیکه بسبب تراشیدن همه اطراف صاف و مصفا شده باشد و مجازاً بمعنے آراسته و درست شونده و در مجموع اللغات منخرط بمعنے درمیان چیزی در آینده و در خراط درکشیده شونده در رشته۔
منبسط بضم میم و سین مهمله مکسور گشاده شونده و گسترده شونده و گاهی مجازاً بمعنی مسرور و خوشحال و انبساط آرنده آید۔
منیع بروزن فعیل بازدارنده و مجازاً بمعنے محکم و استوار چرا که هر چیز استوار غیر را از مداخلت باز میدارد۔
مناع بالفتح و تشدید نون بسیار منع کننده
منقلع بکسر لام بر کنده شونده۔
منوع بفتح میم و ضم نون باز دارنده و بسیار منع کننده از لطائف۔
منقنع بکسر نون دوم قناعت کننده لطائف۔
منبع بفتح میم و سکون نون و فتح بای موحده چشمه و این صیغهٔ اسم ظرف ست از نبوع که بمعنے بر آمدن آب ست از زمین۔
منابع بفتح میم و کسر بای موحده جمع منبع
منتجع بضم میم و فتح جیم نیکو کار و جایگاه آب و گیاه از لطائف و صراح۔
منطبع بالضم و طای مهمله و کسر موحده منقوش شونده از منتخب۔
منافع بفتح میم و کسر فا جمع منفعت
مندفع بضم اول و کسر فا دفع شونده
منازع بضم میم و کسر زای معجمه باکسے در چیزے واکوشنده۔
منتهی الجموع وزن جمعی که باز آنرا جمع نتوان ساخت چنانچه وزن مفاعل و مفاعیل که این هر دو وزن را بار دیگر جمع کرده جمع الجمع می خوانند بخلاف دیگر اوزان جمع چنانچه اکالیب جمع اکلب و اکلب جمع کلب ست۔
منصبغ بضم میم و سکون نون و فتح صاد مهمله و کسر موحده و غین معجمه رنگین شونده۔
منیف بضم میم بروزن مقیم بالا و بزرگ و بلند و زیاده از منتخب
منزحف بفتح زای معجمه و کسر حای مهمله دور شونده از سمت منسوب دور شونده از وزن صحیح از شرح خاقانی۔
منکشف بکسر شین معجمه وا شونده و گشاده و برهنه شونده۔
منحرف خمیده و برگشته شونده۔
منعطف بکسر طای مهمله خم گیرنده و برگردنده
منصرف بکسر راء مهمله از حالی بحالے و باصطلاح نحو اسمی که قبول کند کسره و تنوین را بخلاف غیر منصرف که کسره و تنوین را قبول نمیکند
منجنیق بفتح میم و سکون نون و فتح جیم و کسر نون دوم و یای معروف نوعی از فلاخن بزرگ که بر سر چوبی تو می تعبیر کنند و سنگهای کلان دران نهاده بر دیوار قلعه زده دیوار را می شکنند و این معرب من چه نیک ست الا در فارسی عربی بمیم و قاف در هیچ کلمه نیامده است چون در زمانهٔ سابق این آله مذکور بجهت قلعه گیری کمال مفید بود لهذا افتخاراً باین اسم مسمی گشت بعد ازان معرب کردند از مدار و کشف و برهان و لب اللباب و مؤید و منتخب وغیره۔
منجوق بالفتح و جیم عربی مضموم پارچهٔ علم و چتر و آن چیزی باشد که از زر و سیم وغیره راست کرده بر سر علم لشکر وغیره می نهند و این لفظ معرب ست از مدار و مؤید و کشف و برهان و بعضے نوشته که طاسکے که بر سر علم نصب کنند۔
منشق بضم میم و سکون نون و فتح شین معجمه و تشدید قاف شگافته شونده و پاره شونده۔
منفق بضم میم و کسر فا نفقه دهنده از لطائف
منخرق دریده شونده
منطیق بالکسر و طای مهمله نیز بکسر و سکون یای تحتانی فصیح الکلام نیک سخنگو از منتخب۔
منطق بالفتح و طای مهمله مکسور سخن گفتن و سخن و گفتار و نام علمی ست معروف و تعریفش این ست آلة قانونية تعصم مراعاتها الذهن عن الخطأ فی الفكر و بالکسر طای مهمله مفتوح میان بند و کمر بند و بضم میم و کسر طا گویا و کلام کننده از منتخب و غیر آن۔
منطوق سخن و کلام و بمعنے مضمون و معانی نیز آمده۔
منطبق بضم میم و کسر موحده بر هم نهاده شونده و مجازاً بمعنے برابر و موافق آینده۔
منفک بضم میم و سکون نون و فتح فا جدا گردنده از لطائف۔
منهتک بضم میم و سکون نون و فتح ها و کسر تای فوقانی پرده دریده شونده از لطائف
منهمک بالضم و میم دوم مکسور کوشنده در کاری مبالغه کننده دران کار از منتخب و صراح
مناسک بفتح میم و کسر سین مهمله جاهای عبادت حاجیان و بمجاز ذکر محل و اراده حال بمعنی افعال و اعمال حج چنانچه طواف کعبه و رمی الجمار و سعی میان صفا و مروه یعنے رویدن میان صفا و مروه و وقوف عرفات یعنی ایستادن در عرفات و قربانی و بستن احرام و غیر آن جمع منسک ست که بمعنی عبادت گاه حاجیان باشد۔
منسک بفتح میم و سکون نون و فتح سین مهمله عبادتگاه و جای قربانی حاجیان و این ماخوذ است از نسک بالضم که بمعنے

عبادت کردن و قرآن خواندن و قربانی کردن است از منتخب۔

مندک بالفتح پاره پاره و در فرهنگ میر عضد الدوله بمعنی کستا د و نار دانی متاع مرقوم ساخته از لطائف۔

منسلک بالضم ولام مکسور در آینده در چیزے و سلک شونده از منتخب و منقول از زبدة الفوائد۔

منسلک خود را در هلاک مدا زنده از لطائف۔

من ذلک بالکسر در لغت بمعنی از جمله و در اصطلاح اهل دفتر خرج را گویند۔

منهل بفتح میم وسکون نون و فتح ها چشمه در بیراگاه و صحرا که مردم و بهائم از آن آب نوشند و این ماخوذ از نهل است که بمعنی سیراب شدن باشد از منتخب و صراح و غیر آن

مناهل بفتح میم و کسر ها جمع منهل بمعنی چشمه باشد۔

منزل بفتح میم و کسر زای معجمه جای فرود آمدن لیکن اکثر بمعنی جائی مستعمل است که مسافران بجهت خواب و آرام در آن فرود آیند و بمعنی مطلق خانه و مکان نیز مستعمل میشود و بضم میم و فتح زای معجمه فرود آورده شده و فرود فرستاده شده۔

منازل جمع منزل و منازل قمر نزد اهل نجوم بست و هفت اند و هندیان منزل قمر را نچهتر گویند اول نطح که بهندی اسونی گویند دوم بطین بهندی بهرنی سوم ثریا بهندی کرتکا چهارم دبران بهندی روهنی پنجم هقعه بهندی مرگسر ششم هنعه بهندی آردرا هفتم ذراع بهندی پنربس هشتم نثره بهندی پکهه نهم طرفه بهندی اسلیکها دهم جبهه بهندی مگها یازدهم زبره بهندی پوربا دوازدهم صرفه بهندی اترا سیزدهم عوا بهندی هست چهاردهم سماک بهندی چترا پانزدهم غفره بهندی سواتی شانزدهم زبانا بهندی بساکها هفدهم اکلیل بهندی انورادها هیژدهم قلب بهندی جیشتها نوزدهم شوله بهندی مول بستم نعائم بهندی پوربا کهاد بست و یکم بلده بهندی اترا کهاد بست و دوم سعد ذابح بهندی سرون بست و سوم بلع بهندی دهنشتها بست و چهارم اخبیه بهندی ست بکها بست و پنجم سعود بهندی پوربا بهادرپت بست و ششم مقدم بهندی اترا بهادرپت بست و هفتم موخر بهندی ریوتی بدانکه هر یکی از بروج دوازده گانه از دو منزل و ربع بالا مرکب است

منمل بضم میم اول و کسر میم دوم جای که کوشت فراهم آمده باشد

منجل بالکسر و جیم عربی مفتوح داسی که بدان زراعت و غیره درروند و بالفتح جای انداختن چیزے باشد از شرح نصاب و منتخب

منعل بضم میم و فتح نون و عین مهمله مشدد آنچه بستور نعل بسته شده و عین منعل کنایه از هلال

منحل بالضم و حای مهمله مفتوح و تشدید لام کشاده شونده از منتخب۔

منخل بکسر میم و فتح خای معجمه بیرویزن و غربال و بضم میم و ضم خای معجمه بفتح خا الفصیح از منتخب و صراح

منقل بفتح میم و فتح قاف انگشتدان که آنرا مجمر نیز گویند از مدار و در کشف بضم الما وسوم

مندیل بکسر میم و دال مهمله دستار و شالچه که بر میان بندند از کشف و مؤید و منتخب بمعنی رومال و پارچه نادوخته نیز نوشته اند

مندل بفتح میم وسکون نون و فتح دال مهمله دائره که افسونگران و عزائم خوانان گرد بگرد خود بر زمین کشند و نیز بهندی نوعی از دهل که آنرا پکهاوج نیز گویند از برهان و سروری و مصطلحات

منحول بالفتح و حای مهمله شعر دیگری که بی تغیر الفاظ و مضمون بنام خود خوانده باشد از منتخب و سروری و صراح۔

منوال چوبی باشد جولاهگان را که هر قدر جامه بافته میشود بران می پیچند و مجازاً بمعنی طور و دستور مستعمل کنند از منتخب و شرح مقامات حریری و صراح بمعنی دیبه بافنده۔

منال بفتح میم جای یافتن چیزی و محل حصول شی چنانچه رعیتی ملک و جاگیر و باغ و مزرعه و دکان که از همه محل حصول مال است از مؤید۔

منبل بالفتح و حرف سوم بای موحده نیز مفتوح کاهل و سست و به اعتقاد از برهان و در لطائف بمعنی کاهل و به اعتقاد و بمعنی محل زخم و ناسور دانی که بر زخمها تا زه استعمال کنند

منفعل بضم میم و کسر عین مهمله شرمنده و اثر چیزے پذیرنده از منتخب

منتقل بضم میم و کسر قاف از جائی بجائی برونده۔

مناصم بفتح جای خفتن و خوابگاه از منتخب

منهوم حریص و گرسنه از لطائف و منتخب

منعم بضم میم و سکون نون و کسر عین بالدار و نعمت دهنده۔

منعام بالکسر و عین مهمله بسیار بخشش کننده از منتخب و صراح

متنسم بضم میم و سکون نون و فتح فوقانی و کسر سین مهمله نسیم گیرنده و مجازاً بمعنی بوسے خوش گیرنده۔

منهزم بضم میم و کسر زای معجمه از میان جنگ گریزنده و لشکر شکست خورده

منهدم بضم میم و کسر دال مهمله ویران شونده و عمارات افتاده و از هم ریخته

منسجم بسین مهمله و جیم آب و اشک روان شونده از منتخب و صراح

منجم بجیم مکسور روشن و تابان از لطائف

منخرم بخای معجمه بمعنی بریده و گوش سوراخ کرده شده از لطائف۔

منتقم بضم میم و کسر قاف انتقام گیرنده و کینه کشنده از کسے۔

منتظم بضم میم و کسر ظای معجمه بسته و درست شونده از صراح و منتخب اگرچه از باب افتعال است مگر متعدی نیامده

منضم بفتح ضاد معجمه و تشدید میم پیوسته شونده و آمیخته شونده و فراهم آینده

مناظم جاها پیوستن و جاها ترتیب و نظم

منن بضم میم وکسر نون وتشدید میم سخن چینی کننده از لطائف۔

منع کلیم کنایه از جواب لن ترانی۔

منعدم بکسر دال نیست شونده ودر خیابان نوشته که بمعنے گویند این لفظ غلط ست صحیح معدوم ظاهر از نست که انفعال قبول فعل میخواهد وعدم چیزے نیست که شئے آنرا قبول کند وصاحب فرس الاغلاط نوشته که انعدام لفظ غلط ست چرا که باب انفعال مختص بعلاج تاثیر ست مگر استعمال آن بسیار ست۔

منان بالفتح وتشدید نون اول بسیار نیکی کننده ونعمت دهنده ومنت نهنده ونیکی از اسماے حق تعالے۔

منون بفتح میم وضم نون بازو ورنه دریب المنون بمعنی حوادث روزگار از منتخب وبضم میم وفتح نون وفتح واو مشدد ممنون گردیده شده

منن بکسر میم وفتح نون اول جمع منت از لطائف۔

منشن بضم میم وسکون نون وکسر تای فوقانی گنده وبدبو از کشف۔

منکبین بفتح میم وکسر کاف وفتح موحده هر دو کتف واین تثنیه منکب ست۔

منگیدن بالفتح وکاف فارسی آهسته زیر لب سخن گفتن از لطائف

منخر بکسر میم وفتح خای معجمه وفتح رای مهمله بمعنی سوراخ بینی۔

من بالکسر زبان عربی ترجمه لفظ از بمعنی برتیز آمده وبالفتح بمعنے کسے

وآن کس وکیست وبمعنے برای جمع ومفرد هر دو آمده وبالفتح میم وتشدید نون نعمت دادن ومنت نهادن ونقصان کردن وترنگبین ترنجبین وهر رطوبتی شیرین که بر برگ بعض درختان منجمد شود مثل بید انگبین وشیرخشت بمعنی ترنجبین که بر قوم موسی علیه السلام باریده بود ونام وزن معین که دو رطل باشد واین من بیشتر مستعمل اطباست ومن هندی چهل سیر است وزن سیر در هر ملک مختلف باشد از منتخب وبرهان وکشف وصراح وغیره وصاحب بهار عجم چنین نوشته که لفظ من در فارسی ضمیر متکلم واحد ست گاهے بصیغه غائب هم عائد سازند چنانچه در قصه شاه وگدا مصرعه کاش من هم کبوتری بودی الخ وبمعنی نسبت هم چنانچه دشمن بمعنے شخص منسوب بدش که مخفف دشت ست بمعنے زشت یعنے کسیکه در ذات او تمام باشد ولفظ من بمعنی توده نیز آمده چنانچه خرمن بالفتح بمعنے توده کلان سوراخی که در وسط شاهین ترازو سازند که رشته از ان گذرانیده بوقت سنجیدن بدست گیرند ومن بمعنے مرا نیز آمده سا معانی هرانی گوید بیت بسکه عادت ول من بمردت ها شده آنگرم گر به انگشت امت باشد

منهیان بالضم خبر دهندگان درینجا این لفظ بجهت بعضی هندیان نوشته شد

منصه بفتح میم وفتح نون وتشدید صاد مهمله مفتوح جای ظاهر شدن چیزی لهذا

بلحاظ همین معنی بمعنے تخت یا سریر که عروس را بران نشانده جلوه دهند واورا برداماد ودیگر ناظرین آنجا ظاهر کنند مستعمل و این لفظ بکسر میم نیز آمده وبضم میم با تشدید نون غلط ست از منتخب وزبدة الفوائد ومؤید مدار وودر صراح بکسر آلۂ بر داشتن یعنے تخت وسریر که بران عروس از دیگران ممتاز وبلند گردانند۔

منسفه بالکسر وسین مهمله وفا چوبی آن چوبی باشد بخشاخه که خرمن کوفته را بران می گردانند آله علف افگندن چیزیست که خرمن کوفته را بران بر باد دهند از شرح نصاب ومنتخب وسروری وبرهان۔

مناظره بضم میم وفتح ظای معجمه باهم نظر کردن یعنی فکر کردن در حقیقت وماهیت چیزے بمعنی باهم بحث کردن مستعمل شود ونام علمیکه دران قوانین مباحثه مندرج ست از منتخب وغیره۔

منطقه بالکسر وطای مهمله مفتوح وقاف میان بند که بهندی آنرا پتکه گویند از کشف ودر منتخب بحر الجواهر منطقة البروج نام دائره است که بیانش در همین فصل گذشت۔

منکوحه زن نکاح کرده شده از کنز۔

منیژه بفتح میم ویای مجهول وزای فارسی نام دختر افراسیاب که بیژن نام پهلوان پسر گیو بر وعاشق بود از جهانگیری وبرهان

مناره بفتح نشان که در راه از سنگ وخشت برپا کنند ودر اصل لغت بمعنی چراغ پایه باشد ظاهرا وجه تسمیه آن باشد که سابق برای راه یافتن مسافران چراغ

بر مناره می افروختند زیرا که در بلاد عرب بشبها میرونداز خیابان۔

منطوقه کلام وسخن۔

مناصفه بضم میم وفتح صاد مهمله بر دو نیم کردن چیزے را از منتخب وکنز۔

منقله بضم میم وقاف بروزن سنبله بمعنے مجمر از برهان۔

منوعنه بفتح میم وضم نون وتخفیف واو شخصیکه کسے بکارش نائب او باشد

منزلگاه مخفی نماند که منزل خود بمعنی جاے نزول ست لفظ گاه بادی بیکار مینماید لیکن جواب آنست که ترکیب منزلگاه تعلق اضافت است که در اصل گاه منزل بود ولفظ گاه بمعنی مطلق زمین یا مقید بظرفیت طاقه ومنزل بمعنی مکان خاص پس درین صورت اضافت عام بسوے خاص باشد ودر کلام فصحا منزلگاه بسیار آمده ست ومنزل با نقطه کردن وگرفتن وبردن وافتادن مستعمل از بهار عجم

مناحه بفتح میم وحای مهمله مصدر میمی ست بمعنی ماتم کردن ونیز بمعنی جای نوحه وماتم از شرح نصاب

منزه بضم میم وفتح نون وزای معجمه مشدد مفتوح پاک ودور گردانیده شده از زشتیها وبکسر زای معجمه در اصطلاح صوفیه شخصے ست که ذات حق را بصفت منزه دانسته باشد وذات اثبات حقیقت وجود زمان مجرد دانسته باشد

منافسه بضم میم وفتح فا وبعده سین مهمله رغبت کردن در چیزی بطریق مساوات

و معارضه کردن حسد بردن از منتخب و صراح۔
منتبه بضم میم و سکون نون و فتح فوقانی و کسر موحده و های ملفوظ بمعنی آگاه از لطائف۔
مناقشه بضم میم و فتح قاف باهم بر کندن و بر آوردن چیزی را بسوی خود و نزاع کردن با کسی و دور و دراز گرفتن در چیزی۔
مناصله بصاد مهمله با کسی برابری کردن و تیر اندازی از منتخب و مجازاً بمعنی مسافت آمده۔
منکسر شکسته شونده و فرقه شکسته حال۔
منصوبه چیزی بر پا کرده شده و تدبیر کار و بازی شطرنج و نام بازی که اهتمام از بیست بازی نرد۔
منفرده بضم میم و دال مهمله و فای نیز حذف کرده و فراهم آورده که بهندی گاله گویند از مصطلحات۔
منحنی بضم میم و حای مهمله مفتوح و کسر نون ثانی خمیده و کوز پشت و مجازاً بمعنی ضعیف و ناتوان نیز استعمال کنند۔
منطوی بالضم نوردیده شونده و در هم پیچیده شونده۔
منسی بفتح میم و سکون نون و کسر سین مهمله و تشدید تحتانی فراموش کرده شده از کشف و منتخب وغیره۔
منقی بضم میم و فتح نون و تشدید قاف مکسور پاک و صاف کننده از آلایش و بفتح قاف پاک کرده شده و آنچه که بعضی مردم مویز را که میوه مغز و معروف است منقی نامند و لفظ منقی را صفت مویز نمایند

نمیدانند غلطی عظیم است و بیانش تفصیل کنند۔
منافی بضم میم نیست کننده و باطل کننده۔
منتفی نیست شونده۔
منفی بالفتح نیست کرده شده۔
منوی بالفتح و واو مکسور نیت کرده شده۔
مناهی بفتح افعال باز داشته شده یعنی افعالیکه در شرع ممنوع باشند و این جمع منهی است که بفتح میم بمعنی باز داشته شده باشد از منتخب۔
منی بفتح میم و کسر نون و تشدید تحتانی در عربی بمعنی آب پشت و بتخفیف تحتانی در فارسی بمعنی تکبر و خودبینی مرکب از لفظ من و یای مصدری و بکسر میم و سکون نون و یای مجهول ماله منا که بازاری است مکه معظمه که محل قربانی است۔
منبلی بالفتح و حرف سوم بای موحده بد اعتقادی و منکری و کاهلی از برهان۔
منبی بضم میم و سکون نون و کسر موحده خبر دهنده از کشف و منتخب۔
منهی بضم میم و سکون نون و کسر ها خبر دهنده از کشف و بفتح میم و سکون نون و کسر ها نهی کرده شده و منع کرده شده و مجازاً بمعنی بدونه بودن۔
منزوی بضم میم و زای معجمه مفتوحه یکسو شونده از خلق و گوشه نشین از منتخب۔
منجلی روشن و آشکارا و از وطن بیرون رونده از منتخب۔
منطفی چراغ فرو نشیننده یا آتش و گرمی فرو نشیننده۔
منثنی بضم میم و سکون نون ثای مثلثه

و کسر نون دوم سرنگون و دوتا از لطائف۔
منشی آغاز کننده و از خود چیزی گوینده از منتخب۔
منادی بضم میم و کسر دال نداء دهنده که برای اظهار امر حاکم در شهر میگردد و فاعل بمعنی ندا استعمال کنند از کشف و منتخب و نیز صاحب منتخب نوشته که منادی بضم میم و فتح دال صیغه اسم مفعول بمعنی خوانده شده یعنی ندا داده شده و بمعنی ندا نیز آمده برین تقدیر مصدر میمی است یا آنکه در اصل منادات باشد تا را حذف کردند چنانکه در مدارا که در اصل مدارات بود و فارسیان منادی بکسر دال خوانند چنانکه موسی و عیسی و لیلی و صاحب بهار عجم چنین نوشته که منادی آمده از دهل که برای آگاهی مردم باشد و بالفظ کردن و زدن مستعمل۔

فصل میم مع واو

مواسا بضم میم یاری کردن و رعایت و صلح کردن و غمخواری نمودن و این لفظ در اصل مواسات بود و در استعمال فارسیان تای فوقانی بحذف آمده و مدارا و محابا هر دو لفظ بضم میم بمعنی مصالحه و نرمی در اصل مدارات و محابات بود و مثل ذلک فارسیان است که حرف تا از آخر این سه لفظ حذف کنند [illegible] از سراج و بهار و منتخب مدار۔
موسی در عربی آستره که از آن موی سر تراشند و نام پیغمبر معروف علیه السلام با تحتانی الفاظ موسی مرکب است از مو و سا که بزبان [illegible] یا اول بمعنی تابوت و

ثانی بمعنی آب است چون ایشان را فرعون اندر دریای نیل در تابوت یافته بود لهذا بایشان اسم مسمی شد یعنی اول از منتخب و معنی ثانی از رساله عبد الواسع و مسر لیشی در شرح مقامات حریری نوشته که بزبان قبطی مو بمعنی آب و شا بمعنی شجر یعنی درخت چون ایشان را نزد آب قریب اشجار یافته بود لهذا بشاشا نام کردند بعده معرب کرده شین معجمه را بسین مهمله بدل ساختند و بطور اسمای ناقص بیا نوشتند و بالف خوانند۔
مولی بفتح میم و فتح لام آزاد کننده و غلام و یاری دهنده و بمعنی خداوند و دوست و همسایه و یار و غلام آزاد کرده شده از کنز و لطائف و منتخب و مدار [illegible] و صاحب [illegible] این لفظ را مصدر میمی است [illegible] اسم مفعول استعمال میشود و میتواند که صیغه اسم مفعول باشد برین تقدیر در اصل مولوی بود بر وزن مفعول واو و یا بهم آمدند و اول ایشان ساکن آن واو را بیا بدل کرده یا را در یا ادغام نمودند [illegible] بدل ساختند [illegible] اول [illegible] بتخفیف حذف کرده کسره را بفتح بدل کردند [illegible] مفتوح یا را بالف بدل [illegible] شد [illegible] الفاظ [illegible] فارسیان گاهی مولی بالف [illegible] اجرا که در رسم الخط [illegible] نویسند
مومیائی بضم میم و فتح واو و تشدید یای [illegible]

مهمله مفتوح وصیت کرده شده و بضم میم و سکون واو و فتح صاد نیز درست -

موفا بضم میم و فتح واو و تشدید فا وفا کرده شده و بیا زا آمده بمعنی تمام و کامل نیز می‌آید

موتی بالفتح و تای فوقانی مفتوح مردگان از کنز و این جمع میت ست -

موش خرما جانوریست که بهندی گلهری گویند از چراغ هدایت -

موجب بکسر جیم لازم کننده -

مواجب بفتح میم و کسر جیم جمع موجب که بفتح جیم ست بمعنی لازم گردانیده شده و مقرر کرده شده از سیح و مثل آن آنچه گویند که مواجب او در سرکار فلان بیست یعنی لازم گردانیده شده بمعاش او چه بیست یا مقرر داشته شده در بیع اوقات و چه بیست پس مواجب که جمع ست بمعنی واحد مستعمل میشود از قسم وردو مثل آنهم و جمع ست و بمعنی واحد مستعمل یا آنکه مواجب بفتح میم و فتح جیم مقاوب ماوجب است بمعنی آنچه که لازم شده و چنانکه محاصل مقلوب ما حصل میشود اند که مواجب بضم میم و فتح جیم صیغه اسم مفعول باشد از باب مفاعله بمعنی لازم گردانیده شده و مقرر داشته شده و این توجیه آخر بی تکلف است فافهم -

موکب بالفتح و کاف عربی مکسور موبه گروه سواران که در سواری امیر خود باشند از کشف و منتخب و در برهان بفتح کاف بمعنی سپاه و لشکر و در صراح نوعی از رفتار و جمع سواران و در کنز بمعنی گروه سواران

مواکب بفتح میم و کسر کاف گروه‌ها سواران و لشکرهای سواران -

موذب بضم میم و فتح همزه که بصورت واو ست و تشدید دال مکسور ادب دهنده و بفتح دال مشدد ادب داده شده -

مواهب بالفتح و بکسر ها بخششها جمع موهبت

مواظبت بضم میم و فتح ظای معجمه با می مودمه دائم بر یک کار بودن و همیشه کردن کاری و مداومت نمودن بر کاری از کشف و منتخب و کنز -

موالات بضم میم باهمی دوستی و پیوستگی داشتن و پی در پی کردن کاری از کشف و منتخب و کنز و صراح -

مواسات بضم میم یاری کردن و بمال و تن باکسی غمخواری کردن از منتخب و صراح و کنز و کشف و لفظ مواسات بهمزه الفا و قیاس که همزه آن بواو مقلوب مکتوب باشد مثال و اوی نیست چنانکه بظاهر دیده میشود -

مواصلت بضم میم و فتح صاد پیوستن از منتخب و صراح

موات بالفتح آنکه بیجان باشد و زمین خشک و بی خداوند و بالضم مرگ از منتخب و صراح

مواخات بضم میم و خای معجمه ثانی همزه بصورت واو و تای فوقانی برادری کردن و برادر گرفتن کسی را از کشف و کنز -

مودت بالفتح میم و واو و فتح دال مهمله مشدد دوست داشتن از صراح -

موهبت بفتح میم و کسر ها و فتح موحده بخشش از کنز و صراح -

مواطات بضم میم و طای مهمله بمعنی موافقت کردن از صراح و باصطلاح منطقیین خبر گشتن چیزی بلا واسطه مر مبتدا را مانند دون انضمام کلمه ذو و غیر آن چنانچه زید قائم بخلاف زید قیام که آن حمل صحیح نمیباشد مگر بواسطه ذو ای زید ذو قیام -

موعظت بالفتح و عین مهمله مکسور پند دادن و پند از صراح -

موازات بضم میم و زای معجمه مقابله و برابر سے

مؤنت بفتح میم و ضم همزه و سکون واو و فتح نون بار و گرانی و تعب از صراح و در منتخب نوشته که احتیاج معیشت چون نفقه و توشه سفر و رنج و محنت -

موازرت بتقدیم زای معجمه بر رای مهمله وزارت و وزیری کردن و باری دادن از منتخب

موادعت وداع کردن -

مؤثرات بضم میم و فتح همزه که بصورت واو ست و تشدید تای مثلثه مکسوره تاثیر کنندگان و گاهی کنایه باشد از ستارگان -

موامرت باکسی مشورت نمودن از منتخب

مواریث بفتح میم و در آخر تای مثلثه جمع میراث

مورث بضم میم و کسر را میراث رساننده و بجاز یا تجربه بمعنی مطلق رساننده مگر بکتب معتبره لغات باین معنی یافته نشده و از منتخب و قاموس دریافته میشود که مورث بضم میم و فتح واو و تشدید رای مهمله مکسور باشد بمعنی برانگیزنده و افروزنده و مشتعل کننده -

موسیرج بواو معروف و فتح سین مهمله و فتح رای مهمله و جیم عربی معرب موی سره و آن خروج طبقه عنبیه و آن در ابتدا بقدر سر مور باشد از حدود الامراض -

موشح بضم میم و فتح واو و فتح شین معجمه مشدد و حای مهمله زیور داده شده و آراسته صیغه اسم مفعول از توشیح و توشیح در لغت و شاح در گردن انداختن ست و وشاح بضم و کسر حمائل و گلوبند مرصع را گویند که نوعی از زیور زنان ست و توشیح باصطلاح اهل بدیع نام صنعتی ست در شعر که اگر یک حرف از سر مصرع یا از سر بیت گرفته جمع کنند اسم شخصی یا معنی حاصل شود -

مؤذن تسبیح امام تسبیح و مؤذن تسبیح فلک عبارت ست از آفتاب -

مولد بفتح میم و کسر لام جای ولادت و وقت زمان ولادت و بضم میم و فتح واو و کسر لام مشدد زاینده و پیدا کننده و بفتح لام مشدد شخصی عجمی که در عرب پرورش یافته باشد و بمعنی لفظ عجمی که عرب در کلام خود استعمال کنند و شخصی دو تخمه چنانچه پدرش از هند و مادرش از حبش باشد و نوعی از لغت عرب و آن لفظی است که در اصل موضوع نیست مگر از لغت اصلی گرفته اند از منتخب و مؤید و شرح نصاب و مورود بروزن موجود ورد کرده شده و وظیفه خوانی نموده شده -

مولود زائیده شده و آن پسر و دختر باشد و بمعنی زمان زائیدن نیز آمده از منتخب -

موالید بفتح فرزندان و این جمع مولود است و گاهی از موالید موالید ثلاثه مراد باشد که نباتات و جمادات و حیوانات ست زیرا که این هر سه بچگان عناصر و افلاک اند

موعد بفتح میم و کسر عین وقت وعده کردن و جای وعده کردن -

مواعید بفتح میم وکسر عین جمع میعاد است بمعنی وعده کردن وجای وعده وزمان وعده
موعود وعده کرده شده۔
مودود دوست داشته شده۔
مواجید بفتح میم وکسر جیم حالتها وقصدها که باستماع لغمه صوفیان را میباشد واین جمع وجد است خلاف القیاس۔
موجد بضم میم وکسر جیم از خود پیدا کننده چیزی را۔
موبد بالضم وواو معروف وکسر موحده حکیم ودانشمند آتش پرستان از برهان ودر موید وسروری وجهانگیری بفتح موحده ودر رشیدی وغیره نوشته که موبد بمعنی پیر میفروش چه مو در ترکی بمعنی درخت انگور است چون مغان درخت انگور را پرورش مینمایند از ان شراب سازند لهذا مو بد گویند ولفظ بد بفتح بمعنی صاحب وخداوند است وبعضی مو بمعنی پند وحکمت نوشته اند پس معنی ترکیبی آن خداوند حکمت باشد بعربی بضم میم وفتح همزه که بصورت واو است وتشدید موحده مفتوح بمعنی همیشه ماخوذ از ابد۔
مواد بفتح میم وتشدید دال مگر فارسیان بتخفیف خوانند جمع ماده که بمعنی اصل هر چیز وزیادت متصل بچیزی است۔
موائد بفتح میم وکسر همزه که حرف چهارم است جمع مائده که بمعنی خوان پر طعام باشد
موکد بضم میم وفتح واو وکسر کاف مشدد تاکید کننده وبفتح کاف تاکید کرده شده واستوار۔
مورد بفتح میم وکسر رای مهمله جای آب خوردن مردم وبهائم در صحرا وآبخور وجای فرود آمدن وهمچنین هر اسم ظرف که از مثال

واوی ویائی باشد مکسور العین می آید چنانچه موطن وموضع وموعد ومورد وموقف وموقع وموسم ومولد ومیسر وگاهی مصدر میمی باشد بمعنی ورود وبضم میم وفتح واو وفتح رای مهمله مشدد بمعنی گلگون ونرخ رنگ مشابه بگل ولفظ مورد در فارسی بضم میم وسکون واو معروف وسکون رای مهمله نام درختیست که آنرا بعربی آس گویند برگش بغایت سبزی وطراوت باشد کذا فی البرهان۔
موفور بسیاری کرده شده تمام از صراح ومنتخب۔
موسیقار بالضم نام سازیست که از نی های کوچک وبزرگ بانداز متفاوت باهم وصل کنند ونوشته که موسیقار نام پرنده ایست که در منقار وی سوراخها بسیار باشد واز ان سوراخها آوازهای گوناگون می بر آید حکما علم موسیقی را از ان استخراج کرده اند از برهان ومؤید وکشف۔
موثر بضم میم وواو معروف وکسر ثای مثلثه اثیار کننده از لطائف وبضم میم وفتح همزه که بصورت واو باشد وثای مثلثه مشدد مکسور تاثیر کننده۔
موسر بضم میم وواو معروف وکسر سین مهمله توانگر از لطائف۔
موتمر بضم میم وواو معروف وتای فوقانی مفتوح وکسر میم دوم فرمانبردار ومشورت کننده از لطائف ومنتخب۔
موخر بضم میم وسکون واو وکسر خای معجمه گوشه چشم بطرف گوش از شرح نصاب وبضم میم وفتح همزه که بصورت واو باشد

نام منزل بست وهفتم از منازل قمر وآن دو ستاره است بشکل مقادم در برج حوت
موفر بضم میم وفتح ثانی وتشدید فای مکسور زیاده کننده وبفتح فا زیاده کرده شده وبسیار کرده شده۔
موت احمر موت سخت از لطائف۔
موش کور وموشک کور قسمی از موش که بروز کور میباشد وبشب بینا۔
موجز بالضم وجیم عربی مفتوح وزای معجمه کوتاه ومختصر ونام کتابی در علم طب۔
موز بالفتح وزای معجمه بروزن جوز درخت کیله که میوه معروفست از برهان۔
موج خیز دریا چراکه در اصل بمعنی جای خاستن موج ست زیراکه چون امر با اسم مرکب گردد پنج قسم معانی حاصل می شود چنانچه معنی اسم فاعل از تیر پرد وتیر انداز ظاهر است ومعنی اسم مفعول از خاک بیز وپارچه بیز بمعنی خاک بیخته شده واز پارچه بیخته شده ومعنی مصدر چنانچه خونریز بمعنی خون ریختن ومعنی اسم ظرف چنانچه موج خیز بمعنی جای خاستن موج که دریا وتالاب باشد ومعنی اسم آله چون مگس ران که بهندی آنرا چنور گویند تدوین غیاث۔
مویز بالفتح ویای معروف قسمی ست کلان از انگور که خشک کرده نگاه دارند مردم عام آنرا منقی گویند وبهندی داکه نامند۔
مونس بضم میم وکسر نون وسین مهمله همدم وآرام دهنده از منتخب۔
موسس بضم میم وفتح همزه که بصورت واو

وسین مهمله اول مشدد ومکسور استوار کننده۔
موحش بتشدید حای مهمله مکسور ترساننده ومضطر بمعنی رماننده ووحشت دهنده وبضم اول وسکون ثانی وکسر حای مهمله اندوهگین کننده از صراح ومنتخب۔
مواعظ بفتح میم وکسر عین مهمله وظای معجمه پندها ونصیحتها۔
موقع بفتح میم وقاف مکسور جای واقع شدن وجای افتادن از منتخب وبفتح قاف نیز آمده وبضم میم وفتح واو وتشدید قاف مفتوح توقیع کرده شده وبلند کرده شده۔
مواقع بفتح میم وکسر قاف جاها ومحلها جمع موقع۔
موجع بضم میم وکسر جیم درد آرنده ودردناک از منتخب۔
مودع بضم میم وکسر دال مهمله پدرود کننده یعنی رخصت کننده وبفتح دال پدرود کرده شده۔
موزع بضم میم وفتح واو وتشدید زای معجمه مکسور پراگنده کننده وتقسیم کننده از منتخب۔
موضع بالفتح وضاد معجمه مکسور جای نهادن چیزی وبمعنی مطلق جا مستعمل۔
مولع بضم میم وواو معروف وفتح لام وعین دوام صیغه اسم مفعول بمعنی حریص کرده شده از منتخب ومدار وکشف وصراح۔
موضوع نهاده شده وساخته شده ودر اصطلاح علمی بمعنی موضوعی که از ان در علمی بحث کنند ودر اصطلاح منطقیان بمعنی مبتدا که در مقابله خبر باشد وچیزی که در مقابله محمول باشد آنرا محمول گویند چنانچه الانسان حیوان از لبی الانسان موضوع وحیوان محمول

مولی دماغ شخصی که مخل عیش و سبب بیدماغی باشد از بهار عجم و چراغ هدایت و مصطلحات و در چهار شربت بمعنی کسیکه زبدهٔ مصاحبان کسے باشد ـ

موقف بفتح میم و سکون واو و کسر قاف جای استادن از صراح و جای استادن حاجیان و آن صحرائی ست بفاصلهٔ هفت کروه از مکه و حاجیان در آنجا شب باش شده از صبح تا آخر ظهر استاده باشند و آنرا عرفات نیز گویند ـ

مواقفت بفتح میم و کسر قاف جاهای استاده شدن این جمع موقف ست ـ

مؤلف بضم میم و فتح همزه که بصورت واو است و کسر لام مشدد الفت دهنده و جمع کننده چیزهای متفرق را باهمدگر و بفتح لام جمع کرده شده از منتخب ـ

موظف بضم میم و فتح واو و ظای معجمه مشدد مکسور وظیفه کننده و وظیفه دهنده و بفتح ظای معجمه وظیفه کرده شده و وظیفه داده شده ـ

موصف بضم میم و فتح واو و فتح صاد مهمله مشدد توصیف کرده شده ـ

موقوف ایستاده کرده شده و باصطلاح صرف حرف اخیر لفظیکه از مو ستعن مابعدش بازایستاده کرده شده باشد مانند حرکت او و باصطلاح عروض رکنی که حرف هفتم متحرک او را ساکن کرده باشند چنانچه تای مفعولات بوقف ساکن کنند ـ

موتلف خو گرفته شونده و ساز و آینده

از منتخب و صراح ـ

موفق بضم میم و فتح واو و کسر فای مشدد توفیق ده ـ

موثق بضم میم و فتح واو و کسر ثای مثلثه مشدد بمعنی استوار ماخذ آن وثوق از منتخب

مواثیق بفتح میم و کسر ثای مثلثه عهدها و استوارها و پیمانها و این جمع میثاق ست که بکسر اول بمعنی عهد و پیمان و استواری باشد ـ

موق بضم میم و سکون واو گوشهٔ چشم بطرف بینی از شرح نصاب ـ

موق بضم میم و سکون همزه که بصورت واو ست گوشهٔ چشم بطرف بینی از شرح نصاب ـ

مؤتفکات بضم میم و سکون همزه که بصورت واو ست و تای فوقانی و کسر فا برگردانده و بازگردانده از چیزی در صراح نوشته که مؤتفکات شهرهای قوم لوط که برگردانیده شده ست و بادهای که مختلف وزد از هر جهتی ـ

موصل بفتح میم و سکون واو و کسر صاد مهمله نام شهری ست در عراق و نام جزیره و جای وصل و بضم میم و صاد مهمله مکسور بمعنی رسانده و بضم میم و فتح واو و صاد مهمله مشدد مفتوح وصل کرده شده و پیوند کرده شده از مؤید و کشف و مدار و مزیل لب اللباب ـ

مورچال و مورچل بواو مجهول و جیم فارسی مفتوح مغاکی را گویند که بجهت گرفتن قلعها در اطراف آن کنند از برهان اهل این دیار آنرا مورچا گویند ـ

مؤمل بضم میم و فتح همزه که بصورت واو ست و کسر میم مشدد امیدوار و نام اسپ منتقم که

بضرورت قافیه در بیت نصاب بمقام مشتق واقع شده است از شرح نصاب ـ

مؤجل بضم میم و فتح همزه که بصورت واو ست و فتح جیم مشدد فرصت داده شده و مهلت داده شده ـ

موکل بضم میم و فتح واو و فتح کاف مشدد شخصیکه کار بادسپرده شده باشد و بکسر کاف سپارندهٔ کار به دیگری از لطائف ـ

مول بالضم معشوق زن و نارسیده و حرامزاده و درنگ و تاخیر و امر ست بمعنی باش و بمعنی توبه و بمعنی ناز و غمزه از برهان و لطائف ـ

موهم بضم میم و سکون واو و کسر ها در وهم و غلطی اندازنده ـ

موسوم نام نهاده شده و نشان کرده شده و بمعنی داغدار ـ

مورط بضم میم و سکون واو و کسر لام در درد منده کننده و در ورطه رسانده از صراح و منتخب

موثم بضم میم و فتح همزه و ثای مثلثه مشدد مفتوح گنهگار و مجرم از لطائف ـ

موسم بفتح میم و سکون واو و کسر سین مهمله هنگام چیزی و بفتح سین غلط ست از کشف و مؤید و صراح و مؤسم بضم میم و فتح همزه که بصورت واو باشد و سین مهمله مشدد مفتوح بمعنی اسم کرده شده ـ

موبرآوردن زبان قلم بیکار ماندن قلم از نوشتن چه وقتیکه مو با ریشه بزبان قلم می آید حرف درست نوشته نمیشود ـ

موطن بفتح میم و کسر طای مهمله جای وطن از کشف ـ

موازین بفتح جمع میزان ست ـ

مؤتمن بضم میم و سکون همزه که بصورت واو ست و فتح فوقانی و کسر میم امانت دار و این اسم فاعل ست از ائتمان بر وزن افتعال ماخوذ از امانت ـ

موقن بضم میم و کسر قاف یقین کننده ـ

مؤذن بضم میم و فتح همزه که بصورت واو ست و تشدید ذال معجمه مکسور بانگ نماز گوینده و بضم میم و سکون واو و کسر ذال معجمه اسم فاعل از باب افعال بمعنی آگاهی دهنده و بانگ نماز گوینده ـ

مویدن بواو مجهول گریستن و نوحه کردن

مویان بالضم و یای تحتانی گریان و نوحه کننده ـ

مو بر تن تیغ کشیدن در کمال غضب و خشمناکی آمدن ـ

موشکافتن برآمدن محال بودن کارے از رشیدی ـ

مو برآوردن زبان کنایه از امر محال بظهور آوردن ـ

مولو بضم اول و ثالث که لام باشد و هر دو واو معروف شاخ حیوان ست که از او چیزها نوازند مثل ناقوس و آنرا بهندی سنگی گویند از کشف و برهان و در رشیدی نوشته که شاخ درخت ست که آنرا مجوف کرده مینوازند ـ

مویچه بضم میم و واو معروف و کسر سین مهمله و یای معروف و جیم فارسی هر فیسه سفید برابر قمری از مدار و کشف و برهان و نیز در برهان نوشته که بمعنی

صعوه را موسیچه گویند

موازنه بضم میم و زای معجمه مفتوح زن با چیزی هموزن بودن از کشف و کنز -

موقفه بضم میم و واو و مشدد مفتوح و کسر قاف و آن زن صاحب یقین از لطائف -

مودعه بضم میم و فتح دال ودیعت سپرده شده از لطائف -

موافقه بضم و فتح فا و میم مهمله باهم شرکت کردن از منتخب -

مویه بالضم و واو مجهول و تحتانی گریه و نوحه و زاری و مشهور [illegible]

موهی الیه لفظا موی بضم میم و واو و مشدد و فتح میم دوم بر وزن موصی الیه اسم مفعول است از ایهاء یعنی موحی الیه یا اشاره کرده شده بسوی او و کسانیکه بواو مجهول و کسر میم ثانی و یای مشدد خوانند غلط است از فریل و دیگر کتب صرف -

مواجهه بضم میم و فتح جیم بر وزن مقابله باهم رو برو شدن -

موچه بضم میم و فتح واو و تشدید جیم مفتوح و بای ملفوظ خوب لیکن مرده و اکثر بسوی در رد کرده مشهور از منتخب -

موچینه بالضم و جیم فارسی [illegible] آلتیست که بدان موی از بدن بر کنند -

موالید ثلاثه بفتح میم کنایه از نباتات و جمادات و حیوانات است نباتات آنچه که از زمین روئیده و بالیدگی دارد مثل درختان و گیاه و جمادات آنچه که از قسم سنگ باشد و حیوانات آنچه که جاندار باشد -

و بادا و که خود جنبش و حرکت کند -

موادعه با یکدیگر وداع کردن -

موله بضم میم و فتح واو و کسر لام مشدد و های ملفوظ تحفه و عاشق و دیوانه از منتخب مجازا نوعی از انواع درخت بید که آن را بید مجنون نیز نامند -

مواخذه بضم میم و فتح همزه و خای معجمه و ذال معجمه گرفت کردن -

موم جامه [illegible] یعنی لباسیکه از پوست حیوانات تیار سازند -

مورچانه بجیم فارسی و نون زنگ باریکه در ذات آهن بود و به صیقل دور کم شود از خیابان و در جواهر الحروف نوشته که مور بمعنی معروف و چانه حرف نسبت مفید معنی تشبیه به معنی زنگ آهن -

مورچه نوعی از مور که بغایت خرد باشد و زنگ که در ذات آهن در رود -

موریانه حرف چهارم تحتانی بر وزن [illegible] مورچانه -

مولوی بفتح میم و فتح لام [illegible] بمعنی مولا و منسوب بعد الحاق یای نسبت الفی که رابع بود بواو بدل شد زیرا که الف مقصوره در آخر کلمه سه حرفی و چهار حرفی بوقت نسبت بواو بدل می شود -

مواشی بفتح جمع ماشیه که بمعنی ستور بسیار رونده است از صراح و اطلاق این لفظ بر مطلق چهار پایان اکثر شایع است -

موهم بضم میم و فتح همزه که بصورت واو است [illegible]

موری بضم رهگذر آب صحن خانه پایین در فارسی و هندی مشترک است از شرح قرآن السعدین و در برهان نوشته که موری بمعنی رهگذر آب خانه و لوله کوزه دیگر از بافته ابریشمی و نام ولایت از ترکستان و بعضی نوشته که موری نوعی از آتش است -

موازی بضم میم مقابل و محاذی -

موهی [illegible] بیدباغی باشد از بهار عجم و چراغ هدایت و مصطلحات و در چهار شربت [illegible] زبده مصاحبان [illegible]

موالی بفتح میم یاران خدا و بندگان جمع مولاست -

موشک دوانی نوعی از آتشبازی که اطفال که در هندوستان نیز متعارف است و مصطلحات نوشته که موشک دوانی کنایه از فتنه انگیزی و موشک از انواع مشهوره آتشبازی است -

مومیائی چیزیست سیاه رنگ و آن دو قسم باشد یکی عملی دوم کانی عملی چنان باشد که طفلی سرخ رو و سرخ مو گرفته پرورش نمایند چون عمرش قریب سی سال رسد [illegible] کنند و آن کنند و [illegible] آن را در آن کنند [illegible] نموده تا [illegible] و بیست سال منقضی گردد آنرا [illegible] هر چه از آن [illegible] آدمی در آن کنند [illegible] همه مومیائی باشد [illegible]

هر عضوی که آن عضو آن شخص بکار بربندد [illegible] محققان چنین نوشته که مومیائی نام قریه ایست از مضافات پارس و قریب آن در کوه غاری است بعد از سالی در آن چشمه جوشش می آید بر کنارش و سوختی مانند موم منجمد میگردد و هر سال حاکم آنجا بر آن چشمه [illegible] رسم وقت را میگیرد و آنرا بآن قریه نسبت کرده مومیائی نامند از مدار و کشف نیز و صاحب کشف اللغات که بر در آن چشمه غربالی از موم وصل کنند و بعد از سال غربال [illegible] و دران چند وزن مومیائی یابند و صاحب رشیدی نوشته که در اصل موم آئین بود و چون از کان برمی آرند مانند موم نرم باشد از کثرت استعمال تغیر داده مومیائی گفتند -

موسیقی نام علم سرود و این لفظ یونانی است گاهی بحذف چهارم که یای تحتانی باشد استعمال کنند و موسقی گویند از بهار عجم و مصطلحات و در زبان یونانی بمعنی سخن است بدانکه ابتدای موسیقی بقول تحفه الدرین رازی از حکیم فیثاغورس تلمیذ سلیمان علیه السلام است و نزد [illegible] داود علیه السلام و بعضی گویند که نام مرغیست از آوازش حکما استخراج علم موسیقی کرده اند و مطابق دوازده برج فلکی دوازده مقام کرده اند [illegible] مقامات را موافق ساعات [illegible] و چهار قرار داده اند [illegible] دوازده [illegible] چهارم [illegible]

ست هشتم کوچک نهم عراق دهم صفاهان یازدهم نوا دوازدهم عشاق یازدهم زنگله دوازدهم بوسلیک و هر مقام دو شعبه دارد یکی از پستی آن مقام خیزد و دیگر از بلندی آن مقام پیدا شود و هر شعبه مرکب چند نغمه باشد بدانکه شعبهای مقام رهاوی اول نوروز عرب و آن مرکب از شش نغمه باشد دیگر نوروز عجم و آن نیز مرکب از شش نغمه باشد شعبهای مقام حسینی اول دوگاه و آن مرکب از دو نغمه باشد دوم محیر و آن مرکب از هشت نغمه شعبهای مقام راست یکی پنجگاه و آن مرکب از پنج نغمه دوم مبرقع شعبهای مقام حجاز اول سه‌گاه و آن مرکب از سه نغمه دوم حصار و آن مرکب از هشت نغمه شعبهای مقام بزرگ اول همایون دوم نهفت شعبهای مقام کوچک اول رکب و آن مرکب از شش نغمه دوم بیات و آن مرکب از پنج نغمه شعبهای مقام عراق اول مخالف و آن مرکب از پنج نغمه دوم مغلوب و آن مرکب از هشت نغمه شعبهای مقام نوا اول نوروز خارا و آن مرکب از پنج نغمه دوم ماهور و آن مرکب از شش نغمه شعبهای مقام صفاهان اول تبریز و آن مرکب از پنج نغمه دوم نشابور و آن مرکب از شش نغمه شعبهای مقام عشاق اول زابل و آن مرکب از سه نغمه دوم اوج و آن مرکب از نغمه شعبهای مقام زنگله اول چهارگاه و آن مرکب از چهار نغمه دوم عزال و آن مرکب

از پنج نغمه شعبهای مقام بوسلیک اول عشیران و آن مرکب از ده نغمه دوم صبا و آن مرکب از پنج نغمه بدانکه از ترکیب دو دو مقام شش آهنگ پیدا گردد اول سلمک و آن از پستی صفاهان و بلندی زنگله خیزد دوم گردانیه و آن از پستی عشاق و بلندی راست سوم نوروز و آن از بلندی حسینی و پستی بوسلیک چهارم گوشت و آن از پستی حجاز و بلندی نوا پنجم باره و آن از پستی کوچک و بلندی عراق ششم شهناز و آن از پستی بزرگ و بلندی رهاوی خیزد و بدانکه گوشه جمله چهل و هشت است از آنجمله آنچه بتحقیق رسیده اینست اول بهار نشاط دوم غریب سوم سوار چهارم نغمه داود پنجم بیات ترک ششم سبز در سبز هفتم بسته نگار هشتم بهار گردانیه نهم تومان دهم کوچک یازدهم صفاهانک دوازدهم اوج کمال سیزدهم نگار چهاردهم وصال پانزدهم شهری شانزدهم عشیران هفدهم غزال هیجدهم عشرت انگیز نوزدهم کمال بیستم اصلی بیست و یکم اعتدال بیست و دوم گلستان بیست و سوم تبریز کوچک بیست و چهارم حجاز بیست و پنجم حجاز بیست و ششم ... بیست و هفتم معشوقه بیست و هشتم معنوی بیست و نهم پهلوی و دیگر نغمات موسیقی بسیار اند از آنجمله اند رکب و گوشه زنگله باغ صبا دشتان و آواز نوروز و باغ وصال و بنفشه زار و بهار دلکش و حسینی و حجاز و پرده زنبوره و ... و نوروز خارا و ...

دلربا و تکان و تخت آن و شبدیز بار و نوبت و تیزی با نفیر و خارکش و خانه عنقا و خراسان و خزانای بزرگ و خسرو فریدون و آفرید و دل انگیزان و ... و ... و راح دریا شهوار و بامه وران و راه خسروانی و راه قلندر و راهگان و روح و روشن چراغ و زنگ کاند و زیر بزرگان و زیر خرد و سپهدار و سپهبدان و سیوار تیر و شادوباد و شبدیز و فانوس و قول کاسه گر و قیصران و گنج فریدون و لبینا و نار شیرین و نار نو و زرد تاقوسی و نخجیرگاه و نغمه عنقا و نواسک چکاوک و نوای خارکن و نوروز خرد و دل حزین لبینا و نوشین و ریم راست آرایش و آزاد وار و شهرستان و سوار ای و ... سخن ایجا و باوری ست آن در کتب لغت مرقوم ست او قات

سرائیدن مقامات بدانکه وقت سرائیدن رهاوی از صبح صادق تا طلوع بعد از ان وقت حسینی ست تا یکپاس روز برآمده باز وقت عراق تا نیمروز پس از ان وقت ... و درین نیمروز پس از ان وقت کوچک تا یکپاس روز باقی مانده و بعده بوسلیک و بعده وقت عشاق ست تا زردی آفتاب شام و وقت زنگله تا یکپاس شب بعده وقت حجاز بعده وقت بزرگ بعده در نیم شب وقت نوا و بعده وقت صفاهان تا طلوع صبح صادق بیان بحر اصول که ... بدانکه ... است اول

مخمس دوم ترک ضرب سوم دو یک چهارم دور پنجم ثقیل ششم خفیف هفتم چهار ضرب هشتم ورافشان نهم ماتین دهم ضرب الفتح یازدهم فاخته ضرب که آنرا اصول فاخته نیز گویند دوازدهم چنبر سیزدهم ثقیل چهاردهم فرو پانزدهم ارصد شانزدهم رمل هفدهم ترج چون از موسیقی فارسیان قدری بیان نموده شد بالضرور از راگ هندیان نیز اندکی نوشته میشود باید دانست که الحان و آواز را در اصطلاح اهل هند ... سین مهمله گویند پس ... هفت اند اول ... از ... دوم ... پنجم بفتح بای فارسی و سکون نون و جیم فارسی مفتوح ششم ... دال ... مخلوط التلفظ و یای مجهول و فتح واو و تای فوقانی هفتم ... سُر ... اشارت باین ست ... اول اسامی اینها ... یا مجموع یک حرف ست این هفت ... را در عرف هندیان سرگم گویند بدانکه نزد هندیان ... راگ ست و هر راگ پنج راگنی متعلق ست اسامی شش راگ ... اول بهیرون دوم مالکوس سوم هندول چهارم سری راگ پنجم میگه راگ ششم دیپک اگرچه در تعین راگها بهر راگ اختلاف بسیار ست لهذا ... در بیان ... و ...

باب النون مع الصاد

توافق راگنیها براگها نزد علامه رضا خان مولف رسالهٔ اصول النغمات الآصفی و دیگر متاخرین این فن تا بست و ششگونه است راگنیهای بهیرون اول بهیروی دوم بنگلی سوم گوجری چهارم کهت پنجم گندهار ششم اساوری راگنیهای مالکوس اول ... دوم تودی سوم دیسی چهارم سوها پنجم ککهری ششم ملتانی راگنیهای هندول اول ... دوم ... سوم للت چهارم ... پنجم دهناسری ششم مارو راگنیهای سری راگ اول گوری دوم پوربی سوم کوزا چهارم ... پنجم ... ششم ... راگنیهای میگهه راگ اول ملار دوم گونڈ سوم سارنگ چهارم ... پنجم ... ششم سورتهه راگنیهای دیپک اول ... دوم ... سوم کلیان چهارم کدارا پنجم بهاگ ششم ... و بعضی چنین تقسیم کرده اند راگنیهای بهیرون اول بهیروی در سحر وقت صبح خوانند دوم ... در سحر وقت اواخر روز سوم مدمات و آنرا در سحر وقت در اول روز خوانند و نزد بعضی در وسط روز چهارم ... در سحر وقت در اواخر روز پنجم بنگال در سحر وقت در اواخر روز خوانند راگنیهای مالکوس اول تودی آنرا در سحر وقت بعد از یک پهر روز بر آمده خوانند دوم گوری آنرا در سحر وقت در اواخر روز خوانند سوم

گنکلی و آنرا کنکری نیز گویند آنرا در سحر وقت صبح خوانند چهارم کهنبا و ... آنرا در سحر وقت بعد ... شب خوانند پنجم کوکب آنرا در سحر وقت در ... خوانند راگنیهای هندول اول رامکری آنرا رامکلی نیز گویند در بسنت رت بوقت صبح خوانند دوم ولیاکه آنرا در بسنت رت اوائل روز خوانند سوم للت در بسنت رت وقت صبح خوانند چهارم بلاول آنرا ... نیز گویند در بسنت رت در اوائل روز خوانند پنجم ... آنرا در بسنت رت در نصف شب خوانند راگنیهای دیپک اول دیسی آنرا در گرمی رت در دوم پهر روز خوانند دوم کامود آنرا در گرمی رت در دوم پهر ... خوانند سوم ... آنرا در گرمی رت در آخر روز خوانند چهارم کیدارا آنرا در گرمی رت در نصف شب خوانند پنجم کانوڑا آنرا در گرمی رت در پهر اول شب خوانند راگنیهای سری راگ ... اول مالسری آنرا در هیم رت ... دوم مارو ... آنرا در هیم رت در اواخر روز خوانند سوم دهناسری و آنرا در هیم رت در اواخر روز خوانند چهارم بسنت ... در ... خوانند و آنرا ... پنجم ... راگنیهای میگهه ... اول ... آنرا در برسات

در نصف شب خوانند دوم ملار آنرا در برسات در نصف شب خوانند سوم ... برسات ... وقت خوانند سوم گوجری آنرا در برسات در پهر اول ... خوانند چهارم بهوپالی آنرا در برسات در پهر اول شب خوانند پنجم دیسکار آنرا در برسات در اواخر شب و در اوائل روز خوانند پترهای بهار چاهای راگهای مذکوره پترهای بهیرون ... و ... و ... و بلاول ... و بنگال و ... پنجم ... بهارچاها پترهای مذکور ... و بلاولی و سورتهی ... و اندا ... گوجری ... و بهیروی پترهای مالکوس گندهار و ... و ... و ... سنگیت ... و ... گورا و کاموه بهارچاها پترهای مذکور ... دهناسری و مالسری و ... و ... کلیان ... پترهای هندول بسنت و مالوا و ماروا ... و ... بهارچاهای پترهای ... و ... پترهای دیپک ... و ... و راگن ... و ... بهارچاهای پترهای مذکوره ... گوجری ... و ... و ... پترهای سری راگ ... و ... راگنیهای ...

و دیسکار بهارچاها پترهای مذکوره بهار و دهیان ... و ... و سوهنی ... و ... و ... پترهای ... راگ کلاوتی و باگیسری و ... و ... پترها و سنکراچهرن بهارچاهای پترهای مذکوره ... و ... و ... و بهاری و ... و ... و ... و ... و سدهنات و بعضی چنین نوشته اند که نزد هندیان ششم راگ ستی آنرا سوده گویند و شش راگنی ست که آن را سنکیرن نامند و چهل و هشت پتر بعضی پسران راگنی های آنرا سالنگ گویند باقی همه بهارچاها ست آنرا سوده راگ نامند پس هر راگ را پنج پنج راگنی سنکیرن و هشت هشت پتر سالنگ ... سوده و سالنگ یعنی بهارچاها را اعتبار باید دانست که سنکیرن یعنی راگنیها که در وقت راگ سر اشد و سالنگ آنکه وقت معین ندارد و بدانکه اول راگ بهیرون ست ... از ... شب ... تا صبح پنج سنگیرن یعنی راگنیها ... اول ... دوم ... چهارم ... پنجم بلاول ... سالنگ ... ششم ... و ... ست ... دوم ... سوم ... ششم ... هفتم ... هشتم ... راگ دوم

مالکوس فصلش دو ماه اگهن و پوس وقتش از طلوع تا یکپاس پنج راگنی و قتی و است یکی گوجری دوم جاولی سوم تودی چهارم مالسری پنجم اساوری و هشت راگنی مختلف الاوقات و این ست یکی الیا دوم بنگال سوم گندهاری چهارم کلیان پنجم ایمن ششم بنگالی هفتم پت منجری هشتم بیراگهر راگ سوم هنډول فصلش ماگهه و پهاگن وقت ظهور یکپاس روز برآمده تا قریب دوپهر پنج راگنی وقتی او این ست یکی بسنت دوم للت سوم پنجم پلاسی چهارم ویسکار پنجم کهنباوتی و هشت راگنی مختلف الاوقات او این ست یکی پنجم دوم دهول سوم بهیس چهارم بهوپالی پنجم سیام ششم جیت سری هفتم پنج هشتم کهنباوتی راگ چهارم سری راگ فصلش چیت و بیساکه وقتش از یکپاس روز باقی مانده تا شام پنج راگنی وقتی او این ست یکی دهناسری دوم تلنگ سوم پوربی چهارم گوری پنجم کنبکلی و هشت راگنی مختلف الاوقات یکی سری رون دوم مالی گورا سوم تردن چهارم راج هنس پنجم مروا ششم چیتی هفتم مالوا هشتم کرنٹ بهار راگ پنجم دیپک فصلش جیٹه و اساره وقتش از دوپهر تا یکپاس روز باقی مانده پنج راگنی وقتی او این ست یکی سارنگ دوم دیوگری سوم گور سارنگ چهارم کانی پنجم نٹ و هشت راگنی مختلف الاوقات

او این ست یکی کیدارا دوم بنگل سوم کو چهارم بردهاده پنجم پوربا ششم کهماچ هفتم کلاچی راگ ششم میگهه ملار فصلش ساون و بهادون وقتش از نیم شب تا صبح کاذب و در هنگام بارش باران از یکپاس روز گذشته تمام روز و شب پنج راگنی وقتی او این ست یکی ملهار دوم جهنجهوٹی سوم کاشرا چهارم سورٹه پنجم سنکرابهرن و هشت راگنی مختلف الاوقات و این ست یکی کموده دوم اڑانه سوم گونڈ چهارم سهاگ پنجم جهنجهوٹی ششم کلاپ هفتم سالنگ هشتم ملهاری باقی سورده سالنگ بهار و این راشمار نیست اسامی بعضی ازان نوشته میشود مادهومادی سوهی کانهڑی مادهولی گوند کیری اندر چاپ سوهنی ماهیری تلنگی گوجری هری کوکهرالا کادیلی سوهاسا کهر ماروه جهنجهوٹی چنده راس کالنگا کرنائی بهال ساوني باوتی چنگی کاکهتی کهرواڑی پنجم سنکرالا سیراری سانجهر سهان انشرهی بهانا جیند رنیب روپ منجری سوس سری سکهرائی ابهر مالی کوکنک پهنده موا نندائی اوتهار کودائی کامودی کورنګ برهل اوکی کیسری اچه ترپنی اوکی پنچ امها کهل جهلت کودیشي گجری کنبهاری باجیه جنگلا ماهیری کول رام کل

کانگره کوناکری کال بیلی سس سود ساکر سانهیری ویسکلی نیک مال سنده پوکی کلانی لیلاوتی جیت بهادی چینی بربوی نیکهاری سیام کلی دیو کلی بهیم بهولا لوهائی کلاکت دیا وتی پوریا کن ساگر روپ منجری سنده بهو ستاری کها دومون رکاره دروست گت بکت بادهي مال سالنگ مات اکیر کت مالی کرنج سارگری سندرا دیپکی تاک دهن کهڑی سوربهی چالندا نٹ نرائن بشیاوری کومل مود ریا دهوریا آینده اقسام اتهالیسیست اسامی دوازده تال که نزد هندیان مقرر اند اول جلد تکنا له دوم تال بهولی که آنرا دهماکه تکنا لا نیز گویند سوم تال رنک که آنرا دو ضرب نیز گویند چهارم جلد تتالا که آنرا تر تیا نیز گویند پنجم تال ثقه فر که متوسط باشد در جلد تتالا و دهیما تتالا ششم دهیما تتالا هفتم سور فاخته هشتم چوتالا دهم چوتالا نهم آر چوتالا دوازدهم تال سواری که آنرا بیکنی نیز گویند

فصل میم مع یا

مهر گیا بکسر اول و کاف فارسی مکسور مردم گیاه که بهندی بیروح گویند و بعضی لکهنی گویند و گویند هر که بیخ آنرا که بصورت انسان می باشد با خود دارد همه خلق بر وی مهربان باشند و او را مهر مردم و دو رنگ و بعضی گویند که مهر گیا گل آفتاب پرست است

که آنرا سورج مکهی گویند از برهان مصطلحات مهنا بضم میم و فتح ها و تشدید نون گوارا و هاضم و خوش مزه از بهار عجم و منتخب مهرا بضم میم و فتح ها و تشدید را آنچه پخته شده ای چیزیکه در آب بگرمی آتش خوب پخته شده ملائم گرد و از منتخب و مویدو برهان و مدار مهلاً بفتحتین و تنوین مصدر است که مفعول مطلق واقع شده و بتجرید فعل و فاعل بمعنی امر مستعمل میگردد ای امهل یعنی مهلت باش از صراح و شرح نصاب مهشفا بضم میم و کسر شین معجمه آنچه عوام خوانان بر ریسمان دمیده گره بسته دیگلوی مریضان اندازند مهره تب مهره است که بانجا صیت دفع تپ کند مهرسب بفتح اول و سوم و بای موحده گریزگاه مهارب جمع نیست از لطائف مهروب گریخته مهیب بفتح میم و کسر ها مرد سهمناک که خوف و سهم ازو بار و دمردم از و ترسند از منتخب و شارح فاضل نیز در شرح گلستان نوشته که مهیب بفتح میم بمعنی مهیب ست بالضم که شهرت گرفته غلط است چرا که استعمال از ین ماده مستعمل نشده امو لفت گوید از هیبت که مصدر لازم است مهیب بفتح میم صیغه اسم مفعول بدون تقدیر حرف جر درست نباشد پس مهیب در حقیقت مهیب ست یعنی ترسیده شده از و از سراج

و قاموس نیز مؤید فتح میم است۔

مهذب بضم میم و فتح ها و کسر ذال معجمه مشدد و بای موحده پاک کننده از عیوب و بفتح ذال معجمه مشدد پاک کرده شده از عیوب و نام کتابیست در علم لغت عرب و مهذب الاخلاق بمعنی خوش خلق و نیک خصلت از منتخب و کنز۔

مهب بفتحتین و بای موحده مشدد جای هبوب یعنی جای وزیدن باد از منتخب و مهتاب معروف و این لفظ مقلوب است که در اصل ماه تاب بوده و لهذا اطلاق این بر ماه درست نباشد لیکن آمده است چنانکه در لغت قدیمه نوشته شده و اطلاق آن بر هلال و ماه و بدر درست نباشد مگر آنکه بمعنی روشنی مجاز گرفته آید چنانچه سعید اشرف گوید بیت فهمی پیران چو نوجوان نبود و مهتاب هلال و بدر یکسان نبود لیکن این بیت مهتاب استعمال در همین بیت دیده شده از چراغ هدایت۔

مهارت بفتح میم و رای مهمله استادی از صراح و بحر الجواهر۔

مهلت بالضم درنگ و آهستگی و قرار از منتخب و صراح۔

مهابت بالفتح میم و فتح بای موحده لفظ عربیست بیم و ترس و خشم و بزرگی از صراح فارسیان بمعنی شکوه و شان آرند از چراغ هدایت و بهار عجم۔

مهیج بضم میم و کسر ها و یای تحتانی و جیم برانگیزنده و غبار برانگیزیده و برانگیخته۔

مهیئی بضم میم و فتح ها و تشدید یای تحتانی مکسور نیز آمده و اصل این مهیئت۔

مهج بضم میم و فتح ها و جیم جمع مهجه که بمعنی جان و روح است۔

مهراج بالفتح لقب پادشاهان بزرگ قیاس میخواهد که لقب سلاطین سلف هند باشد۔

مهند بضم میم و فتح ها و تشدید نون مفتوح شمشیر که ساخته هند باشد از صراح

مهد بفتح میم و سکون ها گهواره و گسترانیدن هر موضعیکه برای طفل مهیا سازند از صراح و منتخب و برهان۔

مهاد بکسر میم بستر و بساط و فرش از منتخب و صراح بدانکه این لفظ مفرد است و جمع مهد

مهر ... ناقوس که بهندی سنکهه گویند

مهار بالکسر ... بیهوده گو از منتخب

مهذار بکسر میم و حرف سوم ذال معجمه بیهوده گو از صراح۔

مهاجر بضم میم و کسر جیم مفارقت کننده از خانه و اقربا یعنی مسافر و کسیکه با رسول صلی الله علیه و آله و سلم هجرت نموده باشد از بلد بسوی مدینه۔

مهر بالکسر محبت و بمعنی آفتاب و نام ماه هفتم شمسی که آنرا بهندی کاتک گویند و نام روز شانزدهم از هر ماه شمسی و در عرف قران السعدین ... آمده از بهار عجم مهر گیاه ... بهندی گیاهی آفتاب را گویند و مهر بالفتح در عربی بمعنی کابین آن قدر جنس یا نقد که بوقت عقد نکاح زن مقرر کنند

و بالضم معروفست بمعنی مهر بلفظ کردن و زدن و گذاشتن و بستن و نهادن مستعمل میشود و مهر چهار معنی دل از رشیدی و جهانگیری و برهان و باقی از بهار عجم۔

مهجه الاحجار بالضم کنایه از جواهرات مثل زمرد و لعل و یاقوت و غیره۔

مهار بکسر چوبی کوچک که در بینی اشتر کنند و ریسمان بدان بندند و در عرف بمعنی ریسمانیکه بدان چوب بندند از مؤید و منتخب و برهان و بفتح سیم جدا

مهجور جدائی کرده شده و گذاشته شده و سخن پریشان و ناحق و منه قوله تعالی اتخذوا هذا القرآن مهجورا از منتخب و صراح

مهموز بزای معجمه بمعنی معیوب و عیب کرده شده و کلمه که یکی از حروف اصلیه او همزه باشد از صراح و منتخب۔

مهماز بالکسر خار آهنی که بر پاشنه موزه سواران باشد و این صیغه اسم آلت است از همز که بمعنی فشردن و زدن از منتخب و صراح

مهمیز بالکسر و میم ثانی نیز مکسور و یای مجهول و زای معجمه میخ آهنی که بر پاشنه موزه سواران باشد و این در اصل مهماز بود و بقاعده اماله الف را بیا بدل کرده از منتخب و مؤید و بهار عجم و مدار و کشف۔

مهره نماز قرصی باشد برا ... از خاک شفا که بمعنی از آن سجده بران گذارند در نماز سجده بران گذارند۔

مهم سا ... مهندس بضم میم و فتح ها و سکون نون و سین مهمله اندازه گیرنده و کسیکه در علم هندسه و اشکال عالم باشد از منتخب

مهبط بفتح میم و سکون ها و کسر موحده و طای مهمله جای فرود آمدن۔

مهجع بضم میم و کسر جیم و عین مهمله خواب رونده و بفتح میم خوابگاه از رسالک

مهالک بفتح میم و کسر لام جاهای هلاک

مهلل بضم میم و فتح ها و لام اول مشدد تهلیل کننده یعنی کلمه لا اله الا الله خواننده

مهبل بفتح میم و سکون ها و کسر بای موحده دهان فرج زن از شرح نصاب

مهمل بضم اول و میم ثانی مفتوح فروگذاشته شده یعنی متروک و بیکار از مدار و کشف

مهول بفتح میم و ضم ها ترسناک از لطایف

مهیل بفتح میم و کسر ها و سکون تحتانی جای خوف ناک مأخوذ از هول و بمعنی فرو ریخته مشتق از هیل بالفتح که بمعنی فرو ریختن است از صراح و منتخب۔

مهل بفتحتین آهستگی و درنگ و زمان با ضم مس گداخته از صراح و بفتح میم ... فارسی ... است بمعنی گذاشتن ... که بمعنی گذاشتن و رها کردن است۔

مهلهل بفتح میم و فتح هر دو ها ... جامه باریک بافته ... شده از صراح۔

مهموم اندوهگین

مهاهم بفتح میم ... و این در اصل مهامم بود ... از کشف و قواعد عربیه

مهم درمیان هم اندازنده و هم بالفتح وتشدید میم بمعنی اندوه ست پس مجاز از امر عظیم و کار دشوار را مهم گویند چرا که کار دشوار طبیعت را اندوه و فکر می اندازد کنایه از ضرور راز بهار عجم و منتخب و صراح و کشف و خیابان ـ
مهر بر کوهان مرکب نام مرد وست
مهان بضم میم اهانت کرده شده یعنی ذلیل و خوار از کشف و سروری و منتخب
مهین بکسر یا دال یا آخر زائده در فارسی بمعنی بزرگتر و بفتح میم و کسرها و یای معروف در عربی بمعنی سست و ضعیف و مجاز آنکه حقیر و خوار و نامرد باشد از آب منی از کشف و ...
مهیمن بضم میم و فتح ها و سکون تحتانی و کسر میم ثانی آنکه ایمن کند دیگری را از خوف و گواه صادق و این یکی از اسمای الهیست از صراح و مدار و در کشف بمعنی مهربان و در منتخب نگهبان و مهربان و محققین را در تحقیق مهیمن سه قول ست یکی آنکه اصلش مأمن ست اسم فاعل از آمن یؤمن ایمانا ماخوذ از امن با لقای همزه باب افعال در مضارع واسم فاعل و غیره همزه اول را ها بدل کردند و ثانی را یا بخلاف قیاس چنانچه در صحاح و صراح مذکورست دوم آنکه اصلش یا من ست بروزن مفعل اسم فاعل از ایمان بروزن مفعل که

ملحق ست بدحرج بالحاق یا بعد ازین همزه را ها بدل کردند بر خلاف قیاس و این قول محتاج مختار بیضاوی و مدارک وغیره است سوم آنکه اسم فاعل ست از هیمن که بمعنی حفاظت ست ملحق بدحرج در مصدر ست ها اصلی ست و یا برای الحاق و این مختار صاحب شمس العلوم و جلالین ست ـ
مهرگان بالکسر و کاف فارسی نام ماه خزان و آن مدت ماندن آفتاب ست در برج میزان ـ
مهرجان بالفتح و رای مهمله مفتوح معرب مهرگان از منتخب ـ
مهران بالفتح نام دوائی ست ـ
مهمان بالکسر معروف ست و این مرکب از مه که بمعنی بزرگ ست و مان بمعنی خانه و یا آنکه لفظ مان برای تشبیه باشد یعنی بزرگ ست در عزت و لهذا مهمان بمعنی مهمانی نیز آمده است از بهار عجم و رشیدی و دیگر کتب
مهما امکن بفتح میم و سکون ها و فتح حرف ثانی میم و ... بمعنی تا وقتیکه ممکن باشد مهما حرف شرط ست و امکن که صیغه ماضی ست فعل شرط اوست ـ
مهره چیدن ـ بازیگر و حقه باز ـ
مهتاب بگز پیمودن کنایه از کار محال که سرانجامش ممکن نباشد
مهره بطاس انداختن در چراغ هدایت نوشته که مهره بطاس انداختن ... که ساقی بر درگاه سلاطین طاس مفت جوش میکرد اشتعال رود روقت انقضای

ساعت مهره که بدان تعبیه کرده بود می افتاد و آوازی بر می آمد و در عرف حال بمعنی گوز زدن نیز می آید ـ
مهجو بفتح میم و سکون ها و ضم جیم عربی و تشدید واو هجو کرده شده ـ
مهمه بفتح هر دو میم بیابان از شرح نصاب و بضم میم اول و کسر و تشدید میم دوم در اندوه اندازنده و مجاز آنکه بمعنی ضرور و بکار چرا که کار ضروری آدمی را در اندوه و غم اندازد
مهمو سه نوعی از حروف تهجی که بصورت نرم و پست ادا شود و آن این ست سین مهمله و تای فوقانی و شین معجمه و حای مهمله و تای مثلثه و کاف عربی و خای معجمه و صاد مهمله و فا و های هوز و سوا اینها همه مجهوره است
مهلیه بکسر اول و ثانی نیز رگ ـ
مهنه بکسر میم و سکون ها و بعده نون موضعیست در خراسان مولد انوری
مهجه بضم میم و سکون ها و فتح جیم عربی بمعنی جان و روح و خون میان دل و مجاز آنکه بمعنی خلاصه هر چیز از شرح نصاب و کشف و منتخب
مهچه بالفتح و جیم فارسی مخفف ماهچه و آن چیزیست که بصورت ماه بدور از زر و سیم ساخته و صیقل زده بر سر علم نوع نصب کنند کذا فی البرهان
مهلکه بفتح میم و کسر لام جای هلاک از کنز
مهره بالضم در فارسی معروفست که بهندی منکا گویند و در عربی بمعنی کره آمده از منتخب و صراح و بمعنی جوهر کاسیان و بفتحتین جمع ماهر که بمعنی استادانست

مه بالفتح بمعنی مکن و این از اسمای افعالست بمعنی امر و در فارسی بالکسر بمعنی بزرگ و سردار قوم و بالفتح مخفف ماه ست
مهی بضم میم و فتح ها و تشدید یای تحتانی در عربی بمعنی آماده کننده و بکسرتین و تخفیف تحتانی در فارسی بمعنی بزرگی و سرداری
مهربانی شفقت و نوعی از جامه لطیف از بهار عجم ـ
مهتدی بضم میم و کسر دال هدایت کننده و بفتح دال هدایت کرده شده ـ
مهتابی چیزی بمهتاب سپیده چنانچه کتان مهتابی یعنی کتان بمهتاب سپیده ای کتان شق گردیده و بمعنی رنگ شکسته و عمارتی کوچک که بر لب حوض برای سیر مهتاب سازند و نوعی معروف از آتشبازی از مصطلحات ـ
مهدی بالفتح هدایت کرده شده و بالضم هدایت کننده و رهنما ـ

فصل میم مع یا

میرزا بیای معروف بیشتر از القاب شهزادگان بود و حالا بر سردار زادگان استعمال کنند و در ایران بر سادات اطلاق نمایند غالبا در اصل امیرزاده که الف آن از کثرت استعمال حذف شده چنانچه در بوجهل و ابولهب یعنی آن امیرزاده باشد برین تقدیر میرزا بحذف تحتانی چنانچه مشهورست درست نباشد مگر بعضی استادان آورده اند چنانچه عبدالرزاق فیاض گوید بیت

بدین وسیله که مرزا سعید ما تنها چه خوش
کرد که فیاض رفت از دل یا ونیز یکی از
شعرا گفته بیت در اراهه وقت جامه
زرتار می بیست - پیوسته سپهر بر سر
یاری نیست - از بهار عجم و چراغ هدایت
مینا بالکسر شیشهٔ شراب و نیز آبگینهٔ
رنگین که بران بر طلا و نقره نقاشی کنند
و اکثر آن سبز باشد یا لاجوردی اگرچه
سپید و سرخ نیز باشد و در مجمع الفرس
نوشته که جوهریست سبز و بالفتح طاهر معروف
که سیاه رنگ باشد و بدین معنی لفظ ...
از بهار عجم و برهان و غیر آن -
میم کاف ... کنایه از کور چشم از برهان و مدار
میر آب باغبان که آب رسانی
درختان و غیره و باشد و داروغهٔ گذر دریا
که کشتیها باختیار او باشد -
میز اب بالکسر و یای معروف و زای
معجمه و بای موحده ناودان یعنی پرناله
که راه بدر رو آب بام باشد و این معرب است
از شرح نصاب و صراح -
میت بفتح میم و تشدید یای مکسور و تای
فوقانی بمعنی مرده و میت در اصل میوت
بر وزن فیعل بود پس واو را بیا بدل
کرده ادغام نمودند گاهی تخفیف کرده
میگویند بفتح میم و سکون یا و درین مذکر
و مونث برابر است از صراح -
میمنت بفتح میم اول و فتح میم دوم
و فتح نون برکت و سعادت از کنز و اما
میقات بالکسر بمعنی وقت و هنگام کار

و وعده گاه و بمعنی آنجا که احرام حج در آنجا
بندند و آن پنج اند ذو الحلیفه و ذات
عرق و جحفه و قرن و یلملم از مؤید و صراح
و مختصر فقه و میقات باسم موسی علیه السلام
عبارتست از وقت وعده و جای وعده
که حق تعالی بموسی در آن کلام کرده بود
و موسی سوال دیدار ساخت جواب
لن ترانی رسید یعنی هرگز نخواهی دید
مرا لیکن نگاه کن بسوی کوه که قوت
تحمل از تو بیشتر دارد پس اگر کوه برقرار ماند
در جای خود هنگام تجلی من پس میتوانی
که تو ببینی مرا پس آن هنگام که تجلی
کرد حق تعالی بران کوه گردانید آن کوه
را پاره پاره و بیفتاد موسی بیهوش شد
میلاد بالکسر زمان ولادت از منتخب و نام
شهری و نام پهلوانی ایرانی از برهان
میعاد بالکسر جای وعده کردن و جای
وعده کردن زمان وعده از منتخب و صراح
میسان بفتح ... نام ... از مضافات
... از ... در ... -
میسر بضم میم و فتح یا و تشدید سین مهمله
مفتوح آسان کرده شده اسم مفعول از
تیسیر ماخوذ از یسر بالضم که بمعنی آسانی
... نیز ... بفتح میم گویند غلط
و بفتح میم و سکون یا و کسر سین قمار بازان
از منتخب و کشف و صراح -
میسره بالفتح و حرف ثالث ... جهه
... و ... از ... و ... لشکر
... در برهان نوشته که ... بر ... دو ...

قیصر دستار و مندیل که بر سر بندند در منتخب
و میر شیدی بالکسر و یای معروف بمعنی
زیر جامه و شلوار از ظاهر امیر بالکسر و یای
معروف عربیست و بالفتح فارسی است
چنانکه از صراح مفهوم میگردد -
میسور بالفتح آسان و مهیا شدن و میسور
مصدر است بر وزن مفعول از کشف و منتخب
میر بالکسر مخفف امیر -
میر آخور داروغهٔ اصطبل -
میر شب کوتوال شهر که وقت شب برای
پاسبانی که در کوچه و بازار گردد -
میر بحر داروغه گذر دریا -
میز بالکسر و یای مجهول و زای معجمه اسباب
ضیافت و بمعنی کرسی که بران طعام
نهاده میخورند از برهان و در مؤید بمعنی
میخ و وزن عدیم الحرکت -
میشکوش نام غلام -
میخوش بالفتح و خای معجمه مضموم و واو
معدوله و شین معجمه مزهٔ ترش که در ان
شیرینی هم باشد از برهان -
میر آتش داروغهٔ توپخانه -
میغ ابر سیاه و گاهی بمعنی مطلق سیاه
گرد و میغ در مقابله باغ آید که بمعنی سفید است
از لطائف -
میثاق بالکسر و ثای مثلثه عهد و پیمان
و استواری از شرح نصاب و صراح و در
میثاق عبارتست از روز ازل
که ارواح بربوبیت حق اقرار آورده بودند که
آیت الست بربکم قالوا بلی بیان نشست

میق بفتح میم و کسر یا بمعنی گریبان از
شرح نصاب -
میم مطوق بضم میم و فتح طا و تشدید
واو مفتوح کنایه از الف کوفیان که عبارت
از آلت مردی باشد از برهان و بعضی
بمعنی میم حلقه دار نوشته -
میرک شاشه از لطائف
سیاکس بالکسر و یای معروف نام
پارچه که از شهر لونشا در آرند -
میل بالفتح در عربی خمیدن و خمیدگی و
جنبیدن و خواهش و توجه و بالکسر فارسی
بمعنی آنچه که بدان سرمه در چشم کشند و منار
که جهت علامت فرسنگ در راه سازند
و بمعنی کرده و آن چهار هزار ذراع است
و هر ذراع بست و چهار انگشت از منتخب
و صراح و غیرها و یوسف بن نافع در شرح
نصاب نوشته است که میل چهار هزار قدم
باشد و میل بمعنی میخ آهنی یا مسی که بر سر
نصب کنند و در بهار عجم نوشته که میل ثلث
فرسنگ است که آنرا کروه گویند چون بر سر
هر کروهی علامت برای تمام شدن کروه
بصورت میل ساخته باشند مجازا آن مسافت
را نیز میل گویند و نیز لفظ میل بمعنی چوب
وزن دار که بکار ورزش پهلوانان
آید سهندی مگدر گویند -
میکال و میکائیل نام فرشته که برزق
رسانی مخلوقات مامور است از صراح
میم این حرف در فارسی برای متکلم
آید اول برای ضمیر متکلم که فاعل باشد

باب النون مع الالف
باب النون مع اللام

چون کردم و گفتم و دوم برای نسبت آید چنانچه نیلم منسوب برنگ نیل و آن جوهری باشد قیمتی سوم بمعنی خود آید بیت گفتم که برم کلاف زر و سیم اوریخت غبار غم بسیم چهارم بمعنی هستم آید چنانچه مصرعه ستم زغم عشق تو مسلم ستم ای مست ستم پنجم بمعنی اضافت ای بمعنی مضاف الیه چنانچه دلم و زبانم ششم بمعنی تعیین اسمی برای ... محل در اعداد و چون چهارم و پنجم و غیرهم و اصل این نسبت که صاحب جواهر الحروف نوشته که میم در اواخر اعداد و افاده کند چنانکه در یکم و دوم و سوم و مانند آن ای ما قام به الوحدة و ما قام به الاثنینیة و علی هذا القیاس در عربی واحد و ثانی و ثالث و مانند آن می آید و ما قبل این میم در لفظ دوم مفتوح بسبب دفع ثقالت اجتماع ضمات و در سایر اعداد مضموم و گاهی این میم در آخر عدد مجرد آید ... بمعنی تانیث چون خانم بیگم ... میم زائد چنانچه بجای خود هم میرزام و چرا و چرام بمعنی چریدن ... هم بمعنی چنانچه مکن و مگو و مدان و هم برای ضمیر متکلم که مفعول باشد و افاده معنی لفظ مرا دهد چنانکه نظامی فرماید مصرعه برای مصلحت خواه من یعنی برای مرا و گاهی میم بدل شود چون بجیم و تجمین بمعنی برگستوان و باهم و بان بمعنی رنگ و گاهی بجای میم بدل شود

چون برم و بیخ بالفتح بمعنی تالاب و لغین معجمه چون پیمانه و پیغانه و لقا چون محیر و فنجیر بمعنی خار ... و بها چون تارم و تاره بمعنی خانه چوبین و طارم معرب آنست و ... مصدر و ماضی و مضارع و امر و اسم فاعل بیای تحتانی بدل شود چون لیدیا و اخیرا ...
میشوم بالفتح این لفظ غلط است و صحیح مشوم بالفتح میم و سکون شین است و تفصیلش در فصل جیم مع الشین ... در آنجا باید دید.
میمون بالفتح خجسته و مبارک و نام مردی و در فارسی بمعنی بوزینه از برهان و این لفظ را بمعنی مبارک کم استعمال باید کرد باحتمال معنی دیگر کرده است.
میان وسط چیزی و بهمین جهت بمعنی کمر مستعمل میشود زیرا که کمر در وسط بدن واقع شده است و بهمین سبب غلاف تیغ وغیره را گویند چرا که سلاح در میان آن میماند از بهار عجم.
میلان بالفتح خمیدن و خواهش از صراح.
میامن بفتح میم اول و کسر میم ثانی برکتها و سعادتها و این جمع میمنت و اندامهای جانب راست جمع میمنه که بمعنی ... باشد.
میزبان بالکسر و یای مجهول و زای معجمه کسیکه مهمان را طعام خوراند چه لفظ میز بمعنی اسباب ضیافت و کرسی طعام است و کلمه بان بمعنی دارنده.
میدان واون جای خالی کردن برای کسی از روی تعظیم.

میدان بالفتح بر وزن فعلان از مید بالفتح بمعنی جنبیدن پس اطلاق بر زمین فراخ بطریق مجاز باشد و میدان بکسر میم بر وزن میزان اسم آله باشد از دولن بالفتح اول و سکون ثانی بمعنی لاغر ساختن چون سواری گشت زمین فراخ چارپایه را لاغر میکند لهذا میدان گفتند چنانچه مضمار از ضمر ماخوذ است و ضمر بالضم و بضمتین بمعنی لاغر میان شدن است و بعضی نوشته اند که میدان بفتح فارسی است میدان بالکسر معرب آن از شرح گلستان از نور الله و باصطلاح جوهریان بمعنی عرض و طول یاقوت و زمرد وغیره.
می در گریبان کردن بمعنی در شرابنوشان میدان کشیدن خود را جمع کرده پس رفتن برای جستن از چراغ ...
میامین بفتح میم اول و کسر میم ثانی ... مبارک چیزهای مبارک این جمع میمون.
مین بفتح میم و سکون یای تحتانی دروغ گفتن و دروغ از منتخب بکسر میم و یای غیر ملفوظ و سکون نون در ترکی ضمیر متکلم مفرد و ترجمه لفظ من.
منتین بکسر میم و یای مجهول و کسر فوقانی میخیست آهنی که بدان در سنگ شگاف اندازند از برهان وغیره.
میل زائی کشیدن یا از برداری کردن.
میل در دیده یا در چشم کشیدن کسی را نابینا ساختن چراکه میل را گرم کرده در چشم کشیدن باعث کوری شود.

میگون بفتح و کاف فارسی رنگیست مائل بسرخی.
مینو بکسر میم و یای معروف و ضم نون و واو معروف عالم علوی و بهشت و بعضی بمعنی فلک نوشته و نیز بمعنی آبگینه رنگین که بر بلور یا بکار برند که آنرا مینا نیز گویند و بمعنی زمرد از رشیدی و سراج و مدار و کشف و بهار عجم و در مؤید نوشته که گوهریست نفیس.
میاه بکسر میم آبها جمع ماء که در اصل ماه بود بمعنی آب از کشف وغیر آن.
میوه بالکسر و بالفتح ... آمده از شرح سکندرنامه از خان آرزو و بهار عجم و برهان.
میمنه بالفتح ... طرف دست راست و نام فوجیکه بطرف دست راست پادشاه یا امیر در وقت جنگ ایستاده باشد از کنز.
میسره بالفتح توانگری و طرف دست چپ و نام فوجیکه بطرف دست چپ پادشاه در وقت جنگ ایستاده باشد از کنز وغیره.
میان خانه باصطلاح موسیقیان آواز متوسط را گویند از مصطلحات.
میذنه بالکسر و ذال معجمه و نون جای اذان گفتن از لطائف.
میمونه نام زنیست که کشتی از چراغ ... آید.
میده بالفتح آرد بارچه نیز مخفف مائده که بمعنی خوان پر طعام است.
میانجی قاصد و نیز بمعنی ایلچی گری ظاهر امر کسست از میان و لفظ گی که بکاف فارسی کلمه نسبت است پس

کاف را بجیم بدل کرده چنین خوانده اند از بهار عجم و مصطلحات مؤلف گوید که چون لفظ میانه را با متصل کرده های مختفی بکاف فارسی بدل شده بجیم عربی مبدل گشت و یا آنکه مرکب باشد از میان و

لفظ چی که کلمهٔ ترکیست که برای معنی صاحب خداوند داده اند گشته است پس بجهت تخفیف جیم فارسی بجیم عربی بدل

میل کلی بفتح میم و ضم کاف و تشدید لام دوم محل عاجت بعید منطقة البروج از معدل النهار

و بسیا است آن بست و سنیم و رجه است

میرآخورباشی سردار کارکنان اصطبل پادشاهی ـ

میخی نوعی از جبه و خرقهٔ درویشان که دو ته جامهٔ سفید را بر شتهای نخلی سطر

جا بجا دوزند از برهان و خیابان ـ

میاندار هی لالی در کاری داسطه بود و قلتبانی و قرمساقی و باصطلاح کشتی گیران دو کس با هم کشتی گیرند آنها را از هم واگردانند و نگذاشتن که با هم زور کنند از مصطلحات

باب نون

باب نون مع الف

نا حرف نفیست بر مشتقات و صفات که کنایه از صیغهٔ اسم فاعل و اسم مفعول ست داخل میگردد چنانچه نابالغ و نامسموع و لفظ نی بر اسمای غیر صفت که مصادر و اسمای جامد باشد داخل میشود چنانچه بی علم و بی شعور بی زر و در چنین موضع بر خلاف این قاعده مستعمل ست چنانکه نامراد و ناهنجار و ناانصاف و ناتوان و ناامید و ناسپاس و ناامن و ناکام اما لفظ ناقبول وجهی دارد که قبول بمعنی مقبول در استعمال فارسی آمده است چنانچه سلامت بمعنی سالم و لفظ ناقوت بمعنی بی قوت و ناپایه و نادان به ثبوت نمیرسد مگر آنکه دان مخفف دانا باشد یا آنکه دان بمعنی داننده آمده است پس میتوانند که لفظ نا بران داخل شده باشد و نا در این لفظ ناساز بمعنی سازنده کننده و این چنین خلاف قاعده در کلام ساتذه بسیار ست سعدی گوید بیت آستان امید پرستندگان مخلص را که ناامید نگردند

ز آستان امید وا نگردانید بیت

حافظ از مشرب قسمت گله ناانصافیست طبع چون آب و غزلهای روان ما را بس

ناشتا بکسر شین معجمه گرسنه بودن یعنی نهار ناشتا یعنی ناشتا از بامداد که چیزی نخورده باشد از کشف و مؤید و برهان ـ

نان و حلوا نام کتاب و آن مثنوی است مختصر در جواب مثنوی مولوی روم از شیخ بهاءالدین آملی ـ

ناهم خدا بامضافت یعنی قسم از شرح الشعرا

ناخدا ملاح از برهان و در اصل ناو خدا بود واو را حذف کرده اند ـ

ناژ آبزاد جمعهٔ هر حیوان که زاینده نباشد

نان با تخفیف نان ابانی که طباخ و نانوا باشد

ناب در فارسی خالص و صاف و بی غش و تیزی شراب ناب ناب بود و ناب دندان نیشتر و سیاه که آنرا بفارسی دندان نیش گویند و بهندی کچلی نامند و بمعنی هندیا کیلا نامند بیاسی معروف و اینجا نفس گشته و برهان و شرح نصاب و صراح ـ

ناصب بر پا و قائم کننده و دشمن دارنده و حرکت زبر دهنده در کلمه سعد

ناخن آفتاب آتش از مؤید

ناسوت عالم اجسام که دنیا و اینجهان باشد و گاهی مجازاً بمعنی بشریت و عبادت ظاهری ـ

ناشرات بکسر شین معجمه و رای مهمله و فوقانی بادها از منتخب ـ

ناجیت بکسر های مهمله سوبانده و زنده

ناخواست بی اختیار از بهار عجم و در برهان بمعنی بی طلب و تلاش

نادا شت بمعنی مفلس ـ

ناگرفت بمعنی ناگاه از برهان ـ

ناشناخت بمعنی ناشناخته شده بدانکه ناشناخت بر خلاف قیاس واقع شده بجای ناشناخت از خیابان ـ

ناگاج بکاف فارسی و جیم عربی ناگاه از برهان ـ

ناهج بکسر ها و جیم عربی راه رونده و راه فراخ پیدا کننده از صراح ـ

ناهنج معرب نارنگ از رسالهٔ معربات

نافه پیچ در پیچ نافه ـ

ناضح بکسر ضاد معجمه و حای مهمله شتر آب کش از شرح نصاب و صراح ـ

ناچخ بفتح جیم فارسی و سکون خای معجمه نیزهٔ کوچک از سروری و رشیدی و برهان و کشف و در مؤید بضم جیم فارسی ـ

ناسخ بکسر سین مهمله نویسنده و نیست کننده و رد کننده ـ

ناگزیر بضم کاف فارسی و فتح زای معجمه بمعنی ضروری و ناگزیر ـ

ناورد بفتح واو جنگ و جدال و تاختن از برهان ـ

ناقد بکسر قاف سره کننده درم و دینار

نامراد این لفظ غلط است صحیح بی مراد است از مردمان بگر از بهار عجم مستفاد میشود که اگرچه این لفظ خلاف قاعده است لیکن چون نظائرش بسیار است جائز باشد چنانچه ناامید و ناسپاس و غیره ـ

نامهٔ سیاه نامهٔ سعید نامهٔ صالح و نیکوکارها

نار و بفتح رای مهمله و سکون دال مهمله جانوریست که بر پوست حیوانات پیدا شود

و خوردن نکند از برهان۔
ناپدر بکسر با دختر ناریستان یعنی دختریکه پستان تش نو برآمده باشد از برهان منتخب۔
ناهید بهای معروف ستاره زهره که بر فلک سوم تابد و آنرا مطربهٔ فلک گویند از برهان۔
نافذ بکسر فا و ذال معجمه جاری شونده و این لفظ اکثر صفت امر و حکم واقع میشود از منتخب۔
ناگوار بضم کاف فارسی بر مزه و بر ذائقه و طبیعت ناخوش آینده و ناهاضم و بفتح کاف فارسی خطاست از برهان۔
ناچار لا علاج و لابد و بالفتح پیدا از برهان و بمعنی عاجز و برای این معنی لاچار گفتن صحیح نباشد چرا که چار کلمه فارسی ست مخفف چاره پس نفی آن بلفظ لا که کلمه عربیست درست نیست۔
ناهار کسیکه از صبح چیزی نخورده باشد در اصل ناآهار بود و الف ممدوده را بجهت تخفیف حذف کرده اند و آهار بمعنی خورش و طعام ست از رشیدی یعنی گرسنه نیز آمده۔
ناگزیر ناچار و لاعلاج یعنی بالضرور۔
ناسور این لفظ بسین و صاد هر دو وضع صحیح ست از بحر الجواهر و منتخب و کشف۔
ناصر یاری دهنده۔
ناظر نگرنده که بالای نویسندگان مقرر گردانیده شود تا معاملات ایشان را نظر کرده باشد از شمسی بمعنی خواجه سرا نیز آمده۔
نافر رمنده و نفرت کننده و غائب از منتخب ناهموار از نشیب و فراز و بمعنی بی ادب نالائق

ناقور بقاف نای بزرگ که صور را گویند از لطائف و منتخب۔
ناورسی قلیل و کثیر چراکه در رو لغت یعنی برآمدن ست و شی قلیل نیز از قدر گذشته برمی‌آید از شرح مقامات حریری و گاهی در بمعنی معدوم نیز می‌آید و در صراح نوشته که ناور اسم فاعل از نور که بمعنی افتادن ست و بمعنی نهادن و غریب شدن نیز آمده۔
ناظور بطای معجمه نگهبان۔
نار بمعنی انار که میوه معروف ست و بعربی آتش را گویند از برهان۔
ناموس اکبر قاعده و دستور بزرگ شریعت چرا که در لغت حکما ناموس بمعنی تدبیر سیاست ست لقب جبرئیل علیه السلام از اخلاق جلالی و دیگر کتب۔
ناشر پراگنده و فاش کننده و واکننده چیزی و خوشبو دهنده۔
ناشز بکسر شین معجمه و زای معجمه بلند نشیننده از صراح و منتخب۔
ناز بزای معجمه نو رسته و درخت سرو و صنوبر و بمعنی بیدماغی و بی پروائی و استغنائی معشوق و بمعنی تجزیه آمده از برهان و بهار عجم و مدار۔
ناموس عصمت و ننگ و توقع حرمت از خلق داشتن و نیکنامی و تدبیر سیاست و بلاکت احکام الهی و جبرئیل علیه السلام و قاعده و دستور و بانگ و صدا و صاحب راز و کاره صیاد و مکر و حیله پنهانی از برهان و منتخب و صراح و غیرها۔
ناکس بفتح کاف کسی فرومایه و نالائق

و ناامل و بکسر کاف در عربی بمعنی نگونسار۔
ناخس بکسر خای معجمه و سین مهمله ورم که صاحبش پندارد که سوزن میخلانند۔
نارس بفتح رای مهمله میوه خام و نارسیده از چراغ هدایت۔
ناوس بروزن طاوس در جهانگیری بمعنی آتشکده و در مؤید و غیره عبادت خانه کفار۔
ناس اسم جنس ست بمعنی یک آدم و بمعنی آدمیان مفرد و جمع هر دو آمده۔
ناقوس خرمهره کلان که هنود و ترسا بوقت عبادت خود نوازند و در شرح گل کشتی نوشته که ناقوس عبارت از زنگ بزرگ ست که ترسایان در وسط کلیسا از سقف خانه آویزند و بروز یکشنبه از صبح تا قتیکه مردم از نماز فارغ شوند نوازند۔
ناتراش ناهموار و بی وضع از برهان۔
نانوش بفتح نون شنیدن شراب نوشیدن حاصل معنی عشرت طرب از بهار عجم و خیابان۔
ناخورش بفتح ح آنچه که نان بآن خورده شود خواه آن چیز نمکین باشد خواه شیرین خواه ترش بهندی سالن گویند۔
ناعش بکسر عین مهمله از گاه بخشنده انتعاش ...... از قاموس
ناشخص ...... تحقیق و نامعین ...... مصطلحات نوشته که بمعنی کسی است که بر یک وضع و یک حالت نباشد
ناقص کم شونده و با صطلاح صرفیان

لفظیکه که حرف آخری از حروف اصلی آن حرف علت باشد۔
نافض بکسر فا و ضاد معجمه افشانده یعنی جنبانیده و تپی که بلرزه آید از صراح و بحر الجواهر و کشف۔
ناحفاظ بکسر حای مهمله و فا و ظای معجمه بی شرم و فاسق و بی احتیاط از بهار عجم
ناصع بکسر صاد مهمله و عین مهمله خالص از منتخب و قاموس و کشف و صراح۔
نان کلاغ بضم کاف عربی و غین معجمه گیاهیست که تخم آن را بزبان باشند آن را زاغ دوست دارد و همین جهت نان کلاغ نامند از رشیدی بهار عجم و برهان
ناهق بکسر ها خر زرد از منتخب و شرح نصاب
ناسق بکسر سین مهمله انتظام ترتیب یابنده
نازک بفتح زای معجمه بمعنی آن معروف است و فارسیان شعر را به نزاکت از نقطه نازک تر داشته اند و نقطه نزاکت در شعر استادان بسیار است از بهار عجم و برهان
ناوک بفتح واو نوعی از تیر و آن کوچک تر باشد و ناوک در اصل مصغر ناو ست و آن چوبی باشد مجوف میان خالی و بعضی گویند که نامی باشد و از آهنین که تیر را در آن گذاشته بوضع مخصوص جره کمان بند کرده می اندازند و کمان آنرا کمان نخش گویند بکثرت استعمال تیر آنرا بمجاز ناوک نام شده و این مجاز باطلاق ظرف بر مظروف از بهار عجم و برهان ...... مصطلحات

نابسک بکسر سین مهمله عبادت کننده در راه حق تعالی و قربانی کننده از منتخب و کشف و لطائف۔
ناردانگ آب انار و خلاصه انار از لطائف۔
ناف خاک کنایه از مکه معظمه از برهان و گاهی بمعنی مطلق زمین آید۔
نای لفظیست که برای اتصاف موصوف بصفتی در آخر کلمات آرند و بمعنی الوهیت و آغشته از برهان و در بهار و رشیدی بمعنی خداوند و صاحب آمده۔
نال آنچه مانند رشته از میان قلم وقت تراشیدن بر می آید و بمعنی نیشکر و درد و خانه کوچک و نی میان تهی از منتخب و کشف و برهان و ظاهرا بمعنی اول مشترک است در میان عربی و فارسی۔
ناعم بکسر عین مهمله نام یکی از قلاع خیبر از شرح نصاب۔
نائم بکسر همزه که حرف سوم است خفته و خوابیده۔
ناتمام ناقص و نابالغ۔
ناطاهر نامناسب و زشت و امر خلاف عادت۔
ناکام نامراد و بمعنی ناچار بالفور از برهان۔
نادم پشیمان۔
ناصر مددگار۔
ناموجهم بالکسر جمع لفظیست که بر مفرد و جمع اطلاق کنند از مصطلحات۔
ناقه حامله سیکه نکوی آخر کار زند آبستن شده باشد و لفظ ناقه بیام خلاف قیاس باشد از عالم نامراد ناسپاس ... از خیابان۔
ناف ... کنایه از مکه معظمه ... جوش ... باشد منقول است ... ۔

بام کعبه تا بیت المعمور که بر فلک چهارم باشد نوری ممدود ست که ظلمت میان آسمان و زمین چنانچه جنین در رحم مادر غذا بواسطه ناف میرسد همچنین خیر و برکات سماوی از کعبه باطراف و اکناف زمین میرسد لهذا کعبه را ناف زمین گفتند پس مجازا اسم مکه شده و اگر مکه در وسط کره ارض بودی بالضرور بر وسط حقیقی خط استوا میبود و حال آنکه از خط استوا بجانب شمال در جه بطرف واقع ست نیز در وسط ربع مسکون هم نیست چرا که در اقلیم دوم ست چهارم۔
نارون بفتح واو قسمی از انار که آنرا گلنار فارسی گویند گلش کلان و صد برگ باشد بغایت البوهی نهایت سرخی در مقدار برابر گل سرخ و نام درختی ست بغایت خوش اندام و سبز برگ سایه دار از بهار عجم و برهان جهانگیری و نیز صاحب بهار عجم نوشته که نارون بضم واو مبدل نارین ست که درخت انار باشد۔
نازبین مکسور ست از ناز و لفظ بین که کلمه نسبت ست از بهار عجم و صاحب کشف نوشته که
نازنین بضم زای معجمه بمعنی نازک اندام ست۔
ناگزاران بضم کاف فارسی بمعنی ناگزیر و ضرور و لابد۔
ناتوان ... خلاف قیاس ... است ... اگر گوئی ... ناتوانا ... ازین ... ۔

که این چند لفظ بر عکس قاعده مستعمل چنانکه ناانصاف و ناامید و ناسپاس و ناتوان و نامراد و ناکام۔
ناتوان بین یعنی حاسد زیرا که کسی را توانا دیدن نمی تواند۔
ناروان دانه انار و در برهان نوشته که انار دانه ترش۔
ناودان راه بدر رو آب بام۔
نارین بضم موحده درخت انار۔
ناپیدن نخ کردن از برهان۔
ناپان نگهبان خار چرا که ناپی بمعنی خار آمده از فرهنگی نوشته شد۔
ناخن بدل زدن اثر کردن بدل و بیقرار کردن از چراغ هدایت و مصطلحات۔
ناف دن قطع کردن ناف طفل نوزائیده۔
نام هیچ زدن فراموش کردن و محو کردن از برهان۔
نان در روغن افتادن کار بطرفه کامیاب شدن نفع یاب گشتن از چراغ هدایت۔
نازک خیالان عارفان و فکر کنندگان در صنائع حق تعالی۔
ناسکان بکسر سین مهمله عباد کنندگان۔
ناخن بسنگ آمدن کنایه از اعمال ... پیش آمدن۔
ناخن گذاشتن کنایه از کمال ... از چراغ هدایت۔
نا ... ۔
نا ... از مصطلحات۔
نارسیده نا پخته و خام ... ۔

ناخنه بضم خای معجمه و فتح نون و هم گوشتی باشد مائل بسفیدی مشابه بناخن که در کنج چشم پیدا شود اگر علاج آن نکنند سیاهی چشم را فرو پوشد و کور گرداند از برهان و کفایه۔
نائره لوله آفتابه و نی میان خالی از برهان نی پاره که سیل آکوازان میگذرانند۔
نائره سختی و حوادث زمانه از منتخب۔
نائبه بکسر همزه که حرف سوم ست و بای موحده مفتوح حادثه و واقعه و تب گرم از کشف و منتخب و زبدة الفوائد۔
ناله آواز بلند که از سوز دل باشد و بمعنی مطلق آواز نیز آمده و بمعنی چوبی خرد از بهار عجم و برهان جهانگیری و کشف و مدار۔
نائحه بکسر همزه و حای مهمله گریه و ناله و مصیبت۔
ناصیه موی پیشانی از صراح و منتخب مگر در کتب فارسی بمعنی پیشانی مستعمل ست۔
نانخواه تخم گیاه است چون خوردن آن اشتهای طعام پیدا میکند نانخواه نام کردند بهندی اجواین گویند در اصل نام این بهندی آن اجواین بود آن بهندی غله را نامند و اجواین بمعنی خوراننده نون و دل را برای تخفیف حذف کرده اند۔
ناقلوره ... ۔
ناوه ... بمعنی راه بدر رو آب بام و آن اکثر از چوب بود یا سفال بهندی پرناله در برهان نوشته که چوب کوتاه و میان خالی ...
ناف ... ۔

ناب بباء موحده شراب خالص از فرهنگی نوشته شد.

نامیه قوتیست در جسم حیوانی و نباتی که جسم را در طول و عرض و عمق بالیدگی بخشد.

ناسره بفتح سین مهمله غیر خالص و درم و دینار که بمعنی در آن پیدا باشد و گاهی مجازاً بمعنی سخن هم آید و درین لفظ کلمه نا برای نفی است.

ناحیه بکسر حای مهمله کرانه و جانب و طرف از ولایت از صراح وغیره.

نابره بفتح بای موحده و سکون ها بمعنی بزرگ و عظیم و بمعنی فرومایه از رشیدی و برهان.

ناجیه بکسر جیم و بعده تحتانی نجات یابنده و رستگار از حقوقیت.

ناف هفته روز شنبه.

نازل منزله بمعنی قائم مقام.

نابغه بباء موحده و غین معجمه نام شاعر مداح نعمان بن منذر.

نائره آتش و شعله و بمعنی دشمنی و گزنده و رمنده و بهمین مناسبت نام حرف آخر از حروف قافیه چون این حرف بر کناره حروف قافیه است گویا از میان حروف گریخته و رمیده کناره گرفته است از صراح و رساله عطائی.

ناشی پیدا شونده و نوجوان از لطائف.

ناسی بکسر سین مهمله فراموش کننده از لطائف.

نامتناهی بی پایان و بی انتها.

ناهی منع کننده و باز دارنده از کاری.

ناواشی منسوبی بشتر بی خلاصی بریان ها.

نامی بمعنی نی که آنرا نوازند و بمعنی گلو و حلقوم از برهان و بمعنی کوچه نیز آمده و در شرح نصاب نوشته که بمعنی بمعنی نزدیک کردن و دور کردن این از لغات اضداد است.

نامی ترکی قرنامی از برهان.

نامی فارسی بمعنی نامور و مشهور و در عربی بمعنی بالنده و نمو کننده از برهان.

ناجرمی بفتح جیم عربی تام یکی از اعوا ترسا از شرح خاقانی.

ناجی بکسر جیم رستگار از عقوبت نجات یابنده و صاحب راز.

نارسی جن و پری بمعنی دوزخی نیز آمده.

ناشپاتی بشین معجمه و بای فارسی و تای فوقانی میوه است مشابه بامرود و زرد.

نارفارسی دانها باشد که بر جلد بدن پیدا شود و پرآب باشد شدید الحرقه.

نان بائی مخفف نان آبائی یعنی طباخ که نان و آبامی فروشد.

فصل نون مع بای موحده

نبا بفتح خبر از منتخب و کشف.

نبات بفتح گیاه و هر سبزه و درخت که از زمین روییده و نوعی از قند سفید که بعض اهل هند آنرا مصری گویند.

نبت بالفتح گیاه و رستن گیاه از منتخب.

نبالت بفتح بزرگواری و آگاهی و مشهور شدن از منتخب.

نبوت بضمتین و تشدید واو خبر دادن و پیغمبری.

نباح بالضم و بکسر بانگ سگ سگ.

و در عرف آنرا نالهٔ سگ گویند از منتخب و کشف و صراح.

نبرد بفتح اول و ثانی جنگ و جدال و قتال از برهان.

نبذ بالفتح و ذال معجمه چیزی اندک یا پاره و بمعنی چیزی که نبیذ کنند یعنی زیاده شیره ناچیز بمعنی واندکی از منتخب لطایف و کشف و صراح.

نبید شرابی که از خرما و جو و غیره سازند و استعمال فارسیان این لفظ بدال مهمله نیز صحیح باشد از منتخب لطائف و صراح اللغه و بمعنی چیزی نوشته که بهندی آنرا بوزه گویند.

نبائر بفتح نبیرزادگان جمع نبیره و این جمع تصرف فارسیان عربی است یعنی این لفظ فارسی را بطور عربی جمع کنند چنانکه فراین جمع فرمان و خواتین جمع خان آورده اند.

نباش بالفتح و تشدید بای و شین معجمه کفن دزد و کفن کش از منتخب و صراح.

نباض بفتح نون و تشدید بای موحده و ضاد معجمه نبض شناس و این مبالغه نیست بلکه صیغه نسبت است مثل عطار و حداد.

نبع بالفتح بیرون آمدن آب از چشمه.

نبق بالفتح بار درخت کنار.

نبیل بفتح نون و بای موحده و یا معروف بزرگ و دانا و نیکو و فربه از منتخب لطائف.

نبائل بزرگان و کارهای بزرگ و نیکو و این جمع نبیل است از منتخب.

نبل بالفتح تیر انداختن و تیر و آگاهی از منتخب و در لطائف بمعنی تیر انداختن نوشته و بمعنی بزرگ شدن و بمعنی از لغات اضداد است کذا فی شرح النصاب و الصراح.

نبهه بالفتح و در آخر های ملفوظ آگاه شدن.

نبی بفتح اول و کسر ثانی و های ملفوظ نام غلام پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم که آزاد کرده بود نزا ورا از منتخب و در شرح نصاب بضم نون و فتح با نام غلام مذکور.

نبیره بروزن صغیره فرزندزاده عموماً فارسی ست و بمعنی پسرزاده خصوصاً و گاهی دخترزاده را نیز گویند از برهان و رشیدی و جهانگیری.

نبله بالضم سنگ که بدان استنجا کنند از شرح نصاب.

نبرده بفتحتین دلاور و بهادر از شرح و لطائف و برهان.

نبیه در آخر های ملفوظ بروزن فعیل آگاه و آگاهی دهنده از لطائف.

نبیسه بیای معروف و بسین مهمله نبیره دخترزاده و بعضی گویند که بمعنی پسرزاده نیز آمده از برهان و رشیدی.

نبی فعیل ست بمعنی فاعل اگر مشتق از نبا است که بمعنی خبر دادن باشد پس نبی بمعنی خبر دهنده بود یا مشتق از نبو که بمعنی علو و ارتفاع باشد چون مرتبه نبی از دیگر مخلوقات رفیع و اعلی است نبی گفتند و نبی عام است خواه صاحب کتاب باشد یا نباشد و رسول خاص ست آنکه صاحب کتاب باشد از شرح نصاب و نبی بضم اول و کسر ثانی موحده و یای معروف بفارسی قرآن و مصحف کلام الهی از رشیدی و برهان و در کشف با معنی یکسر ثانی نیز آمده.

نبض بالفتح و ضمی جنبش رگ از حرکت نبض دست.

که مانند ریسمان پیچیده محسوس میشود و این دلالت بر سوء حال مریض کند

فصل نون مع تای فوقانی

نتایج زادگان جمع نتیجه از منتخب.

نتایج و آثار موالید ثلاثه و حرارت و برودت و رطوبت و یبوست.

نتن بالفتح بوی بد از کشف و کنز.

نتین بالفتح نون و کسر تای فوقانی چیزی که دران بوی بد آید

نتو بضمتین ارتفاع و برآمدگی هر چیز.

نتیجه بیرون آورده شده و تراشیده شده مشتق از نتج بالفتح که بمعنی تراشیدن و بیرون کردن ست و باصطلاح منطق قولیست حاصل شده از امتزاج جزو آن صغری کبری باندا ختن لفظ مکرر که آنرا حد اوسط گویند چنانچه از العالم متغیر و کل متغیر حادث العالم حادث حاصل شود

فصل نون مع ثای مثلثه

نثا بفتح نون و ثای مثلثه بمعنی خبر از شرح نصاب و صراح.

نثّ بالفتح و تشدید فاش کردن از منتخب و کشف.

نثار بضم انچه بریزند از هر چیز از منتخب و کشف و صراح و شرح نصاب بمعنی افشاندن و پاشیدن از قسم نقد و جنس بر فرق کسی بسبیل تصدق و باضم انچه از زر و گوهر که پاشیده شود.

نثر بالفتح پراگنده کردن و پراگنده و نیز پاشیده از بحر الجواهر و صراح.

نثره بالفتح منزل سیزدهم از منازل قمر و آن دو ستاره است از قدر چهارم نزدیک یکدیگر در برج اسد از صراح و آئین اکبری و در یکی از رسائل معتبره هیئت و نجوم نوشته که نثره چون پاره ابریست سپید بر سرطان در میان چهار کوکب بر شکل مربع مختصر

فصل نون مع جیم

نجبا بضم نون و فتح جیم و بای موحده بزرگواران و برگزیدگان و این جمع نجیب ست از منتخب.

نجوی بالفتح و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی راز از شرح نصاب و صراح.

نجیب مرد اصیل و شریف و بمعنی شتر گزیده و نیک رفتار از منتخب و صراح

نجائب بفتح شتران و این جمع نجیبت که بمعنی شتر گزیده است از منتخب و سروری و صراح

نجابت بفتح اصالت و بزرگواری و گرامی شدن از کشف و صراح.

نجاست بفتح پلیدی از کشف.

نجدت بالفتح شجاعت و دلیری از صراح

نجاوت بفتح رستگاری از بهار عجم و کشف و قاموس و صراح.

نجاح بفتح اول و در آخر حای حطی رستگاری و فیروزی و روائی حاجت از بهار و کشف و صراح و منتخب.

نجح بالضم و در آخر حای حطی فیروزی و برآمدن حاجت از صراح و منتخب.

نجد بالفتح زمین بلند خلاف تهامه و نام ملکی از عرب میان حجاز و عراق و [illegible] [illegible]

[illegible]

شجاعت و رنج دیدن و بمعنی پناه و بهجت و خوشی و خرمی از منتخب و لب الالباب و شرح نصاب و قاموس و صراح.

نجاد بکسر نون و دال حطی بند شمشیر که بر دوش و سینه حائل اندازند از صراح و منتخب.

نجار بفتح نون و تشدید جیم درودگر.

نجس بفتحتین بمعنی پلید شدن و پلید و ناپاک و بمعنی دوم بفتح نون و کسر جیم نیز آمده از منتخب و صراح و مؤید.

نجف بفتحتین نام شهریست که مرقد حضرت علی کرم الله وجهه دران است.

نجاق بجیم فارسی نام سلاحیست از بهار عجم و چراغ هدایت.

نجل بالفتح نسل و اولاد و فرزند و بمعنی انداختن چیزی را از منتخب و صراح.

نجم بالفتح ستاره و هر گیاهی که بی ساق باشد که آنرا بهندی [illegible] گویند مثل ارزن [illegible] و خیار و [illegible] و غیره و نام پروین که آنرا ثریا نیز گویند و بدین معنی الف و لام لازم آن باشد از منتخب.

نجده بالضم شجاعت و دلیری [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

فصل [illegible] مع حای حطی

[illegible]

[illegible] لاغری و [illegible]

از منتخب و بحر الجواهر و صراح.

نحت بالفتح تراشیدن از کشف.

نحلت بالکسر کابین زن دادن بی عوض و بی طلبی و پیدا کردن دعوی کردن و قرض حسن و بخشش بی عوض و مذهب باطل از صراح و منتخب.

نحر بالفتح شتر کشتن و بر سینه زخم زدن از منتخب و کشف و لطائف.

نحریر بالکسر بر وزن تکبیر دانشمند و زیرک از کشف و منتخب.

نحاریر بفتح دانشمندان و زیرکان این جمع نحریرست که بمعنی دانشمند باشد.

نحاس بضم نون و سین مهمله مس که بهندی تانبا گویند و دود بی شعله آتش و بکسر نون [illegible] [illegible] از منتخب و صراح و شرح نصاب

نحیف [illegible] لاغر و نزار و مرد عاجز از شرح نصاب و منتخب.

نحسین فلک بفتح سین مهمله زحل و مریخ.

نحول بضمتین لاغری و گداخته شدن از بحر الجواهر و [illegible] و صراح.

نحل بالفتح [illegible] و بکسر نون [illegible] بمعنی مذهب [illegible] جمع نحلت [illegible] [illegible] از منتخب و [illegible]

[illegible] بمعنی [illegible]

[illegible] و مانند و نام [illegible] عرب [illegible] و [illegible] و [illegible]

[illegible] از منتخب و غیره.

نحله بالضم بخشش و عطا و صدقه و بالفتح کابین دادن زن بی طلب زنبور و احداز قاموس و صراح۔

نحی بالکسر و سکون حای مهمله مشک که از پوست گوسپند سازند از شرح نصاب و در صراح مشک روغن۔

فصل نون مع خای معجمه

نخشب بالفتح و شین معجمه مفتوح و بای موحده نام شهری در ترکستان که حکیم ابن عطا که بنقع شهرت دارد از چاهی که در نواحی آن شهرست بسحر و شعبده ماه بر می آورد که قریب چهار فرسنگ روشنی آن میرفت و باز در همان چاه پنهان میشد از برهان۔

نخل تابوت نوعی از آرایش ست که بر تابوت مردگان سازند و این رسم در ایران شایع بود حالا در هنود هم یافته میشود بیشتر بلکه مست پیر سالخورده باشد ملاشانی تکلو گوید بیت کشته عشقم و آن نیست که در شهر کسی * نخل تابوت مرا بیند و شیون نکند از چراغ هدایت و مصطلحات۔

نخوت بالکسر و خای معجمه بزرگی و کبر از منتخب و مدار۔

نخ بالفتح تار و رشته خواه از ابریشم باشد خواه از جنس دیگر و بمعنی لنگر و پلاس و گلیم از برهان۔

نخلستان بنی محمود نام موضعی ست ما بین مکه و طائف از جهانگیری و در برهان نوشته که باغ خرما ست در راه مکه معظمه۔

نخیر بکسر تین و یای معروف در آخر بمهمله آواز بینی از بحر الجواهر و نخیر بر وزن فطیر در فارسی بمعنی زمینیکه تخم در ان پاشند چون سبز شود از انجا بجای دیگر نقل کنند و بمعنی مرد فرومایه و بمعنی کمین کردن نیز آمده از برهان۔

نخچیر بالفتح و جیم فارسی شکار کردن و شکار کرده شده و جانور صحرائی مثل آهو و غیره و شکارگاه از برهان و بهار عجم و مزیل و بجیم عربی خطاست۔

نخل طور درختیکه موسی علیه السلام را در وادی ایمن بجوالی کوه طور تجلی نور حقتعالی بران درخت مشاهده شده بود۔

نخاس بفتح نون و تشدید خای معجمه و سین مهمله بازاریکه دران غلامان و اسپان و دیگر حیوانات فروخته شوند و نخاس باینمعنی مجاز ست چه بحقیقت سوق النخاسین باشد زیراکه نخاس صیغه نسبت بمعنی برده فروش بهائم فروش ماخوذ از نخس که بمعنی سر انگشتان بکسی فشردن ست چون معمول بهائم فروشانست که برای دریافت فربهی و لاغری و دریافت دیگر عیوب در جسم حیوانات جابجا سر انگشتان میمالانند و می افشرند لهذا نخاس گفتند۔

نخاع بالضم و بالفتح و بکسر حرام مغز یعنی مغز مهرهای پشت از منتخب و بحر الجواهر و صراح

نخغ بالفتح و شین مهمله آب بینی از شرح نصاب و صراح۔

نخل بالفتح درخت خرما و بمعنی بختن آرد و غیره از منتخب و صراح۔

نخیل بر وزن کبیل درخت خرما و درختهای خرما بر مفرد و جمع اطلاق این لفظ میشود و ظاهرا جمع نیست بلکه اسم جمع ست از صراح و غیر آن۔

نخله بنی هلال نام موضعی ست در راه مکه معظمه و آن نخلستانیست از نخلستان و بنی هلال قبیله است از عرب۔

نخل ماتم نخل تابوت که مذکور شده۔

نخل مریم عبارت از نخلیکه چون حضرت مریم علیها السلام در زمان تولد حضرت عیسی علیه السلام از درد زه بیقرار شده در صحرا از زیر درخت خرما که خشک بود رفتند از برکت آن عفیفه درخت مذکور سبز شد۔

نخل موم درخت پر گل یا پر میوه که از موم الوان سازند۔

نخست و نخستین هر دو بضمتین بمعنی اول از مدار و برهان و کشف و مزیل و مؤید و در تشریح الحروف نوشته که یا و نون در آخر نخستین زائد ست۔

نخل بن بضم موحده درخت خرما۔

نخجوان بفتح اول و حرف سوم جیم عربی نام شهریست۔

نخله بالفتح یک درخت خرما از صراح

نخاله سبوس یعنی انچه که بعد بختن آرد در غربال و غیره باقیماند از صراح۔

نخودی نوعی از رنگ ست که مشابه برنگ نخود باشد۔

فصل نون مع دال مهمله

ندا بالکسر آواز کردن و بالفتح تری و نم از شرح نصاب۔

ندماء بضم اول و فتح دال مصاحبان و این جمع ندیم ست از منتخب۔

ندب بفتحتین و موحده و او هفت باشد در بازی نرد و در عربی شرط و گرو قمار از رشیدی و برهان و در شرح خاقانی نوشته که ندب افزونی کردن بازی دست فصل که بازی چرب شود و مرتبه هفتاسد و چون از هفت بیازده رسد که نهایت افزونی بازی است گویند که نرد برد و آنرا تمامی ندب نامند آنکه پی در پی یازده ندب برد گویند که عذرا برد۔

ندب بالفتح گریستن بر مرده و خواندن محاسن او و بفتحتین نشان زخم از صراح و منتخب۔

ندرت بالضم تنهائی و کمی تنها بودن از کشف و منتخب۔

نداوت تری و نمناکی۔

ند بالکسر و تشدید مانند و همتا و نظیر و نام بت نیز ست از لطائف و شرح نصاب و صراح

ندید همتا و نظیر از لطائف و صراح۔

ندیر منفرد و تنها و غریب از صراح و منتخب۔

ندم بفتحتین پشیمانی از منتخب و صراح۔

ندیم همنشین امرا و سلاطین و پشیمان از صراح و منتخب۔

ندمان بالفتح پشیمان از صراح۔

ندبه بالضم و بای موحده مفتوح نوحه و شیون و استعاره تمامی خواندن از منتخب و غیره

فصل نون مع ذال معجمه

نذیر بفتح نون و کسر ذال معجمه بر وزن

درزیر تر سانندہ و یکی از اسمای پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم از کشف و لطائف و منتخب و صراح۔

نذر بفتح نون و سکون ذال معجمه پیمان وانچه برخود واجب گردانند مثل روزه و صدقه برای خدای تعالی و طعام فاتحه روح بزرگان و آنچه از نقد و جنس پیش امرا و سلاطین گذرانیده ملاقات کنند و بفتح اول و ضم ثانی حیران و ترسان و بفتحتین ترس و بیم از مدار و کشف و لطائف و صراح۔

فصل نون مع رای مهمله

نرگس شهلا بفتح شین معجمه نوعی از نرگس که بجای زردی دران سیاهی می باشد از مدار و در چراغ هدایت و غیره نوشته که نرگس شهلا نرگسی ست سفید مایل بسیاهی۔

نرد بالفتح نام بازی ست در مقابله شطرنج و بمعنی تنهٔ درخت نیز آمده از جهانگیری و برهان۔

نرگس بکسر کاف فارسی از مدار و برهان

نرجس بکسر جیم معرب نرگس از صراح

نرگ بفتح نون و سکون رای مهمله و کاف فارسی حلقه زدن لشکر برای شکار و بمعنی زورخانهٔ پهلوانان از شرح گلکشتی۔

نرم نرم آهسته آهسته۔

نریمان بفتح نون و یای معروف نام جد رستم از برهان۔

نردبان بالفتح زینه۔

نرگسی زدن چشمک زدن از چراغ هدایت

نره دیو بمعنی دیو نر از برهان۔

نره بفتحتین و تشدید و تخفیف نیز آمده بمعنی آلت رجولیت که بعربی ذکر گویند و بمعنی شاخ درخت و بمعنی درشت چنانکه نره دیو از لطائف۔

نرگسه بالفتح و کاف فارسی قبه که از سنگ یا چوب و غیره که بر سقف عمارات و دروازها بسازند و بر گرد آن گلها نشانند از شرح خاقانی و در بعضی از کتب نوشته که آنچه از عاج گلهای نرگس تراشیده بر سقف و غیره خاتم بندی کنند۔

نرم آهنی عاجزی و زبونی۔

نرگسی یعنی قلیهٔ نرگسی و آن چنان باشد که بیضهای مرغ را جوش داده پوست دور کرده و در قیمه پیچیده می پزند و بوقت خوردن هر بیضه را از کارد دو نیم کرده می نهند زردی و سفیدی آن مشابه بگل نرگسی مینماید و قسمی از پلاؤ و بمعنی اشاره کردن بچشم از عالم چشمک زدن و بمعنی طنز کردن و نام شاعری معروف از مصطلحات۔

نرسی بالضم نام شاهزاده و بالفتح نیز نوشته چنانکه در جهانگیری۔

فصل نون مع زای معجمه

نزاکت بفتح فارسیان اشتقاق این لفظ از لفظ نازک بطور الفاظ عربی کرده اند و حال آنکه فارسی ست و در عربی اصل ندارد از شرح...

نزاهت بالفتح دور شدن از بدی و پاکی از عیب از کشف و صراح و منتخب

نزهت بالضم دوری از عیب و زشتی و لیکن بمعنی پاکیزگی و نکوئی از کشف و صراح و لطائف و منتخب و در خیابان بمعنی خوشحالی۔

نزد بالفتح مخفف نزدیک از برهان و مؤید و صاحب مؤید از کشف نوشته که بالکسر ست و قیل بالفتح۔

نژاد بفتح و زای فارسی اصل و نسب از مدار و مؤید و کشف و در برهان بکسر

نژند بفتح و کسر اول و زای فارسی مفتوح سرنگون و پست و خوار از لطائف و مؤید و کشف و زفان گویا و در برهان بفتح و کسر اول و فتح ثانی اندوهگین و بمعنی سرگشته و پست و خشمگین۔

نزر بفتح اول و سکون دوم اندک و قلیل از شرح نصاب و منتخب و کشف و صراح

نزار بفتح لاغر از رشیدی۔

نزع بالفتح کشیدن چیزی را از جای خویش و جان کندن از لطائف و منتخب و صراح۔

نزاع بکسر اول آرزومند شدن و آرزومندی و باهم کشاکش کردن و خصومت از منتخب و صراح۔

نزف بالفتح همه آب از چاه کشیدن و سست کردن... و رفتن خون...

نزل بالضم ضیافت مهمانی...

مهمان گذارند از کشف و بهار عجم و منتخب و صراح

نژم بکسر نون و فتح زای فارسی بخاری که در هوای زمستان صبح پدید آید بهندی کوهر از رشیدی و در جهانگیری بفتح و در برهان بکسر و فتح۔

نزاکت کردن اظهار نازک مزاجی خود کردن از چراغ هدایت۔

نژاده بفتح زای فارسی اصیل و نجیب از برهان و سروری و کشف۔

نزه بفتح اول و کسر زای عربی و های ملفوظ پاک از عیب و مجازاً بمعنی تازه و خوب از لطائف۔

نزولی محل فرود آمدن سپاه و مردم و پادشاه و امیر۔

فصل نون مع سین مهمله

نسا بکسر اول زنان و این جمع امرأه است خلاف قیاس که از ماده مفرد خود نیست از صراح

نسیاً منسیاً بالفتح نون و سکون سین مهمله و فتح میم و سکون نون دوم و کسر سین دوم و تشدید تحتانی بمعنی فراموش از یاد رفته یعنی کمال فراموش۔

نسیب بر وزن نقیب شخص عالی نسب و بمعنی از لطائف۔

نسب بفتحتین نسل و نژاد از صراح و بکسر اول و فتح ثانی جمع نسبت۔

نسبت کنایه از مناسبت سرود یا وقت چه سرود و نغمه را با وقتی معین نسبتی ست یا آنکه نسبت بمعنی ارزه سرود باشد چرا که هر پرده صورت مشکیزه

باب الواو مع الفاء

باب الواو مع الجیم

از نسبت وترکیب آوازهای پست وبلند از شرح سیف الله احمدآبادی وخان آرزو۔

نسمات بفتحتین دمها وبوهای خوش

نسوة بکسر نون وفتح واو وتای فوقانی زنان این جمع امرأة است خلاف القیاس از صراح۔

نسیج بفتح نون ویای معروف وجیم بولی بافته وجامه ونوعی از حریر بافته از کشف۔

نسائج جمع نسیجه که بمعنی جامه باشد ونوعی از حریر زربافته۔

نسّاج بالفتح وتشدید سین مهمله وجیم بافنده جامه۔

نسج بالفتح وجیم بافتن جامه وبافته۔

نسخ بالفتح وخای معجمه باطل کردن وزایل کردن چیزی را بچیزی که بعد از آن باشد وبمعنی کتاب نوشتن ونیز نام خطی ست از شش خط که اختراع کردهٔ خواجه جمال الدین یاقوت مستعصمی است چون خواجه مذکور نسخ را اختراع کرده خط دیگر پیش آن منسوخ شد ... از مؤید ومنتخب ... وفتح ثانی جمع نسخه که کتاب باشد۔

نسق بفتحتین ... ۔

نسر بالفتح کرکس ونام ... ۔

نستر بالفتح مخفف نسترن۔

نسطور بالفتح نام مردی ... ترسایان از مؤید ...

نسر طایر شکلی ست بر فلک بصورت کرگسی که پران باشد بجانب شمال از منطقة البروج وآنرا عقاب نیز گویند۔

نسناس بالفتح ودو نون ودو سین مهمله نوعی از حیوان که بر یک پای جهد از منتخب وکشف وصاحب حیات الحیوان نوشته که نسناس بالکسر نوعی از حیوانست که بصورت نصف آدمی باشد چنانکه یک گوش ویک دست ویک پای دارد وبطور مردم در عربی کلام کند وصاحب برهان نیز بالکسر نوشته است ودر تواریخ بهجت العالم نوشته که نسناس در نواحی عدن وعمان بسیارست وآن جانوری است مانند نصف بدن انسان که یک دست ویک پا ویک چشم دارد ... او بر سینهٔ او باشد وبزبان عربی تکلم کند ... مردم ... اورا صید کرده میخورند ...

... نسر واقع ستاره ایست روشن بصورت کرکسی که از بالا بفرود آینده باشد وآن بجانب قطب جنوب است از منتخب ... ستاره ایست روشن یا دو ستاره دیگر واین هر سه ستاره بشکل مثلث ... واقع شده ... کرکسی که بال ... آورده باشد وآن ... ستاره ... است۔

... بالفتح ... نام ... از ...

دادن از بهار عجم ومؤید ومنتخب ومدار۔

نستعلیق نام خط معروف در اصل نسخ تعلیق بود چرا که این خط را از خط نسخ وخط تعلیق استخراج کرده اند چون اسم خطی مقرر گشت ودر اسم تخفیف ضرورست بجهت تخفیف خای معجمه را حذف نموده اند

نسک بفتح اول وسکون ثانی وکاف عربی نام غله عدس که بهندی آنرا مسور گویند وبالضم هر دفتری نام باشد از دفاتر پازند باین هر دو معنی فارسی ست وبالضم در عربی بمعنی عبادت وقربانی وبضمتین قربانیها درینصورت جمع ست از لطایف وبرهان وصراح۔

نسیم باد نرم از مدار وصراح ومنتخب وچیزیکه بوی خوش آرد از خیابان۔

نسیان بالکسر فراموشی وفراموش کردن وبالفتح آنکه فراموشی بر وی غالب باشد از صراح

نسرین بالکسر نام گل سفید خوشبودار که بفارسی آنرا نسترن گویند وبهندی سیوتی نامند وبالفتح چنانکه مشهورست دیده نشده وبفتح اول وثالث تثنیه نسر وآن دو ستاره است هر یک بصورت کرکس یکی را نسر طایر گویند ودیگری را نسر واقع از کشف وبحر الجواهر ولطایف وبرهان۔

نسترن بفتح اول وثالث ورابع لفظ فارسی ست وآن گلی ست خوشبودار که بعربی آنرا نسرین گویند وبهندی ... از برهان وبهار عجم ورشیدی۔

... بالکسر ... جمع امرأة ...

از ماده مفقود نیست از صراح۔

نستعلیق حرف زدن الفاظ فصیح وبلیغ بتکلف گفتن والفاظ بمخرج ادا کردن

نسو بفتح نون وضم ثانی وواو معروف نرم وهموار از برهان۔

نستعلیق گو کسیکه الفاظ صحیح وبلیغ بتکلیف گوید والفاظ بمخرج ادا کند۔

نسبت حکمیه علاقه که میان موضوع ومحمول بطریق اثبات یا نفی واقع باشد چنانچه العالم حادث وزید قائم وزید لیس بقائم والعالم لیس بقدیم چنانچه آوردن کلمه است یا نیست در اواخر جملهای عبارت فارسی۔

نسیه بالکسر آنچه که نقد نباشد وبزمانه بعید وعده اداء آن کرده باشند از منتخب ومؤید ونسخه بالضم نوشته شده از کشف۔

نسقچی بفتح اول وثانی وقاف وجیم فارسی چوبدار وانتظام کننده شهریان لشکریان

نسطوری نام دانشمند ترسایان ودر برهان بمعنی ترسائی۔

فصل نون مع شین معجمه

نشا بفتح اول وسکون ثانی وهمزه بمعنی بعد خط مستقیم خط کج بمعنی نویسند بیجا واگر بالفرض نویسند بالای خط مستقیم نون تا اشارت شود که خط مستقیم درینجا الف نیست بلکه همزه است واین لفظ را نشان گفتن غلط ست بصورت پیشه نو هم ... است بمعنی آفریدن ونو پیدا شدن ومجازاً بمعنی جهان ... استعمال ...

نشیب بکسر ... ویای ...

و زمین پست از کشف و مدار و برهان و موید

نشدرت بالکسر سستی جوکردن گم شدن از منتخب

نشکنج بالکسر و کاف عربی مضموم و نون و جیم عربی گرفتن گوشت کسی بدو سر انگشت یا بدو سر ناخن چنانکه بدرد آید از برهان و جهانگیری و در کشف بفتح اول و سوم ـ

نشید بفتح اول و کسر شین معجمه و یای معروف شعر خواندن و آواز بلند کردن از منتخب و صراح و در محاوره فارسیان بکسر تین و یای مجهول بمعنی سرود و آواز خواندگی از لطائف و در برهان و مدار بکسرتین و یای مجهول سرود و آواز خوانندگی ـ

نشتر بکسر مخفف نیشتر آلت فصد کردن از برهان و بهار عجم ـ

نشر بالفتح بوی خوش و دگرباره سبز شدن گیاه و بریدن چوب باره و گستردن و فاش کردن خبر و مجازاً بمعنی زندگی و بفتحتین پراگنده شدن و پراگنده و پراگندگان واحد و جمع یکسان آمده از منتخب و صراح ـ

نشخوار بالضم اول و خای معجمه بروزن دشوار آنچه گاو و شتر و گوسفند خورده که خود را باز از معده بدهن آورده بخایند و فرو برند بهندی جگال گویند از برهان ظاهراً این لفظ ترکی باشد چرا که در لغات ترکی هم بنظر آمده ـ

نشوار بالکسر نشخوار ـ

نشور بضمتین زنده شدن و صبح نشور مراد از صبح روز قیامت از صراح و منتخب

نشاپور بکسر اول نام شهر در خراسان

و اصل این نیشاپور است چه لفظ نی بمعنی شهر است و شاپور نام پادشاه و نشاپور نام شعبه از مقام نوا از برهان ـ

نشز بالفتح و زای معجمه بلند نشستن و بلندی جستن و جای بلند و بفتحتین نیز آمده

نشوز بضمتین و زای معجمه ناسازگاری کردن زن با شوهر از منتخب ـ

نشاط بالفتح خوشی و شادمانی و بکسر اول بایمعنی غلط مگر بکسر اول جمع نشیط است که بمعنی شادمان باشد چنانکه کرام جمع کریم از منتخب و بحر الجواهر و بهار عجم و مؤید و مزیل و صحاح

نشاف بالفتح و تشدید شین معجمه جاذب و در خود کشنده و بالفتح و تخفیف جنون و دیوانگی و خبط از لطائف ـ

نشف بالفتح جذب کردن و در خود کشیدن جامه عرق را و بفتحتین نوعی از سنگ سیاه که با خشونت باشد با کاسه سر و قدح چوبین از لطائف ـ

نشوق بالفتح آنچه ادویه رقیق در بینی اندازند

نشیم بکسرتین و یای مجهول و معروف هر دو درست مخفف نشیمن بمعنی آشیانه و آرامگاه از برهان و رشیدی ـ

نشیمن بکسرتین و یای مجهول و فتح میم خانه و آرامگاه و آشیانه مرغان از جهانگیری و کشف و برهان و مؤید و بهار عجم ـ

نشاندن بالفتح متعدی نشستن ـ

نشاتین بالفتح و حرف ثالث همزه مفتوحه بصورت الف آنچه بالای خط مستقیم خط کج و منحنی نوشته میشود و اشاره است بر اینکه الف

نیست بلکه همزه است غرضکه بلفظ نشاتین بروزن کعبتین و فرقدین است و آنکه بعضی مردم بروزن ماهین گویند محض غلط است و معنی نشاتین دنیا و آخرت است ـ

نشان علم فوج و فرمان شاهزاده

نشو بفتح نون و سکون شین معجمه پیدا شدن از لطائف و گاهی بمعنی روئیدن و بالیدن است و نشو و نما هر دو لفظ بفتح نون است و کسانیکه بلفظ نما بالضم نون خوانند غلط خوانند

نشاره بضم براده چوب و عاج و غیرها از بحر الجواهر و منتخب ـ

نشاسته بفتح و بکسر معروف است چون در ساختن آن آردی مغز گندم در آب می نشانند بهمین سبب نشاسته گویند

نشره بالضم تعویذ که برای طفلان نویسند و بمعنی تعویذ و افسون نیز آمده از منتخب و صراح و در مدار بالفتح بمعنی شادی ختم قرآن و در برهان بالفتح آنچه باز عفران شنگرف بروز مکتب نشینی بر روی تخته اطفال نویسند

نشه بفتح نون و شین معجمه مشدد بروزن پشه بیهوشی و کیفی که آدمی را از خوردن شراب و بنگ و غیره پیدا شود و کسانیکه بر آخر نشا با الف و همزه نویسند غلط است ـ

نشگرده بالکسر و کاف فارسی که نشگرد هم آلتی است آهنی که بدان کفش دوزان چرم را قطع کنند و بهندی رانپی گویند از برهان

فصل نون مع صاد مهمله

نصاب بکسر نون آن مقدار از مال که زکوة بران واجب شود و اقل آن از

از نقره دو صد درم بود و از طلا بیست مثقال و اکثر در هند آنرا معین نیست و وزن درم شش دانگ است و دانگ چهار طسوج و طسوج دو حبه و حبه دو جو و بیست مثقال وزن مثقال بیست قیراط و قیراط پنج برنج زکوة مال چهلم حصه آن مال باشد بعد هر سال از شرح نصاب و لفظ نصاب در کتب فارسی اکثر بمعنی مال فربه و سرمایه مستعمل می شود ـ

نصب بالفتح برپا کردن و دشمن داشتن و حرکت زبر در کلمه چنانکه معرب فتح در کلمه مبنی است و بفتحتین بت آنچه برپا کنند بهر پرستش و بدین معنی بضمتین و بضم اول و سکون ثانی نیز آمده از منتخب و صراح

نصفت بهر سه حرف اول بفتح داد و انصاف از صراح و منتخب و بکسر اول و سکون ثانی غلط چنانکه مشهور است ـ

نصرت بالضم یاری کردن و یاری دادن و بالفتح خطا است از کشف و منتخب و بهار عجم ـ

نصوح بفتح و حای مهمله صاف و خالص و توبه استوار که باز گناه هرگز نکنند و نیز نام مردی که در حمام ضماد آلاکی میکرد و قصه توبه کردن او در مثنوی معنوی مشروح است از لطائف

نصر بالفتح یاری دادن و بضم نون و فتح صاد مشدد یاری دهندگان و نیز نام و پدر قبیله از عرب است ازمنتخب ـ

نصیر بفتح نون مددگار و نیز قبیله ای از یهود از لطائف ـ

نص بالفتح و تشدید صاد و در لغت

باریکی کردن در پرسیدن تا غایت آنرا بدانند و بلند کردن چیزی از صراح و منتخب و بمعنی آشکارا کردن از کشف و لطائف و باصطلاح علم اصول نوعی از آیات قرآنی که ظاهر و ممتاز گردانند دو کار متشابه را که این نیکوست و آن بد چنانچه قوله تعالی احل الله البیع و حرم الربوا چراکه کفار می گفتند که بیع و ربا هر دو برابر است و گاهی اطلاق نص بر آیت ظاهر کنند که بوضاحت بر معنی مقصود دلالت داشته باشد بلکه فارسیان هر کلام صریح و ظاهر را نص گویند۔

نصوص آیات قرآن که معنی آنها صریح و آشکارا باشد۔

نصیف بفتح چادر و نادوخته یعنی یک عرض باشد و نیمه هر چیز و خادم از شرح نصاب

نصل بالفتح و سکون صاد پیکان تیر و نیزه و نصول بضمتین و نصال بکسر اول جمع آن از شرح نصاب۔

نصال بکسر پیکانها۔

نصب العین بالفتح مد نظر و منظور خاطر و مقابل چشم۔

نصرانی بالفتح عیسوی مذهب چراکه یکی از اسمای عیسی علیه السلام ناصری است از آنکه مولد آنجناب قریه ناصره بوده است از مضافات بیت المقدس در ولایت شام این نسبت بحذف الف و زیادت الف و نون چنانکه در حقانی۔

نصیری بالضم نون و فتح صاد و سکون تحتانی نام طائفه است منسوب به نصیر که یکی از فدائیان حضرت علی کرم الله وجهه بود که آن حضرت را خدا میگفت و آنحضرت او را بقتل میرسانید از او زنده میشد و قصه حیات و ممات او مشهور است از مصطلحات بعضی نصیری بمعنی فدوی جان نثار و راسخ الاعتقاد مستعمل است۔

نصفی نوعی از پیاله شراب از مدار و برهان و کشف و بهار عجم و سروری و ضبط حرکت کسی نکرده بخاطر مؤلف میگذرد که نصفی بالکسر یای معروف بمعنی آن پیاله شرابخوری که در ختنای (؟) ادیم ساخته نصف اسفل اصداف کرده پیاله سازند و مجازاً هر پیاله را که شگفته باشند

فصل نون مع ضاد معجمه

نضارت بفتح نون تازگی و آبداری از منتخب۔

نضرت بالفتح تازگی از منتخب۔

نضج بالضم و جیم رسیدن میوه و پختن هر چیز و پختن ریش و پختن ماده و خلط صالح و باصطلاح اطبا لائق خروج شدن بغلیظ شدن رقیق یا برقیق شدن غلیظ۔

نضیج میوه پخته و گل پخته و ماده پخته و هر چیز که پختگی آن از آتش نباشد

نضح بالفتح و حای مهمله آب کشیدن از صراح

نضار بضم نون زر و بمعنی طلای خالص هر چیز از لطائف و صراح

نضیر تازه و آبدار و بمعنی زر و نیز نام قبیله از یهود از لطائف و منتخب۔

نضر بفتح اول و سکون ثانی زر و بمعنی تازه رویی از صراح و بفتحتین چیز خالص از لطائف۔

فصل نون مع طای مهمله

نطاة بفتح و طای مهمله و تای مدور نام قلعه خیبر از شرح نصاب۔

نطع بالفتح بساط و فرش چرمین و پوستی که در وقت کشتن بر میان نهند از لطائف و غیره و در منتخب بالفتح و بفتحتین بساط۔

نطاق بکسر نون کمربند که بهندی پتکه گویند از بهار عجم و منتخب۔

نطق بضم نون و سکون طای سخن گفتن و بضمتین جمع نطاق بمعنی میان بند است و بمعنی قوسی از فلک از منتخب۔

نطول بضمتین بر عضو ریختن آب که بدوا ها جوشانیده باشند و بفتح اول و ضم ثانی بمعنی آن آب بدوا ها جوشانیده که بر عضو ریزند از صراح و منتخب۔

نطع پوشان کنایه از پهلوانان چراکه وقت کشتی تنبان از چرم می پوشند از مصطلحات

نطعی تنبان چرمی که استاد کشتی گیران پوشند از مصطلحات۔

نطی این لفظ بنون و طای مهمله و تحتانی که بنام دوزخ شهرت دارد غلط است و بلام و ظای معجمه مفتوح و الف مقصوره صحیح است۔

فصل نون مع ظای معجمه

نظام الدین اولیا خان آرزو علیه الرحمه در جائی نوشته است که بالفعل لقب ایشان نظام الاولیا است که هم مرسوم شد نظام الدین اولیا گویند و اطلاق اولیا که جمع ولی ست بر یک فرد کنند۔

نظافت بالفتح پاکیزگی از کشف و مدار و منتخب

نظارت بفتح نظر کردن و نگریستن بچیزی از منتخب۔

نظر تثلیث بیانش در تثلیث گذشت

نظر بفتحتین نگاه و بمعنی فکر نیز آمده۔

نظر غلط انداز عبارتست از آنچنان نگاه معشوق که عاشق از غلطی انداز ای هر یکی چنان پندارد که خاص نگاه بسوی من کرده است۔

نظیف بفتح اول و کسر ظای معجمه بر وزن شریف حلال پاک طاهر از کشف۔

نظر تنگ مرادف تنگ چشم۔

نظم بالفتح بهم پیوستن و سلک مروارید و در رشته کشیدن جواهر در رشته از بحر الجواهر و منتخب و صراح و مجازاً کلام موزون که در مقابله نثر باشد۔

نظام بالفتح و تشدید ظای معجمه نام حکیمی که از معتزله بود با آخر قائل اجزای غیر متناهی بالفعل در جسم گردیده و اعتقادش برین است که قطع مسافت نامحدود در زمان محدود متعذر است مگر بطفره و کسر نون و تخفیف ظای معجمه رشته جواهر و آراستگی هر چیز و نام وزیر ملکشاه سلجوق که اسم تمام آن نظام الملک است و بضم نون و تشدید ثانی جمع ناظم۔

نظم آرای شهر دان کنایه از خاقانی

نظر یافتن ترتیب یافتن و فیض پذیر شدن از مصطلحات۔

نظاره بفتح و تخفیف نگریستن بچیزی و فارسیان بمعنی تماشا هم استعمال کنند از بهار عجم و بالفتح و تشدید بمعنی نظر کنندگان از منتخب و صراح و قاموس.
نظارت پیشه نگهبان خواجه سرا.
نظارگی بکاف فارسی بمعنی نظر کننده و قیاس مقتضی آن نیز هست که بمعنی مصدر باشد از بهار عجم.
نظری بفتحتین و آن قسم اول است از هر دو قسم حکمت و حکمت نظری را حکمت علمی نیز گویند و آن تصور حقائق موجودات باشد و قسم دوم حکمت عملی است و اقسام نظری بسیار است چنانچه علم هیئت و علم مناظره و مرایا و تشریح و علم معادن و نباتات و غیره.

فصل نون مع عین مهمله

نعا بالفتح اول و سکون ثانی و در آخر همزه بمعنی نعمت و این اسم جنس است نه صیغه جمع چنانکه بعضی گمان برند چرا که فعلا بفتح اول و سکون ثانی از اوزان جمع نیست از صراح و قاموس و بعضی شراح و محشیان نوشته اند که این اسم جمع نعمت است و آنکه جمع آنرا گویند که معنی جمع دارد و از اوزان جمع نباشد.
نعثل بها مارکی بقدر زیر و لا بیت خود و یا دشمن قوی و پیوسته تا ابراخ کنند.
نعاب بالفتح و تشدید عین و آخر موحده بمعنی زاغ چنانچه در دعای داود علیه السلام یا رازق النعاب فی عشه از [illegible]

بچه آشیانه و گویند که بچه زاغ را از بیضا برآمده سفید می باشد مادر و پدرش آن را بنا بر آن سفیدی نمی پذیرند و او را بحکم الهی پشه ها و مگسها از آتش بنده [illegible] پرواند و او در دهان بچه می افتند و قوت آن همان می شود.
نعیب بفتح اول و در آخر موحده آواز زاغ از شرح نصاب.
نعمت بالکسر دسترس و مال و ناز و آسایش و نکوئی و عطا از منتخب و بحر الجواهر و کشف.
نعت بالفتح تعریف و وصف کردن از منتخب اگرچه لفظ نعت بمعنی مطلق صفت است لیکن اکثر استعمال این لفظ بمعنی مطلق ستایش و ثنای رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم آمده است و بمعنی صیغه اسم فاعل و اسم مفعول و صیغه صفت مشبهه نیز می آید.
نعوت بضمتین جمع نعت.
نعاج بکسر اول و در آخر جیم جمع نعجه که بمعنی میش است.
نعاس بضم نون و سین مهمله غنودگی و سنجواب شدن از لطائف و مدار و منتخب.
نعش بالفتح و شین معجمه جنازه خواه مسلمان باشد خواه نامسلمان باشد.
بنات النعش را نیز گویند که آن هفت ستاره اند مشهور.
نعل در آتش چیزی چند هرگاه کسی را که بجهت خود بیقرار خواهند نام او بر نعل اسپ نوشته در آتش نهند و افسون خوانند مطلوب بجهت طالب خود بیقرار می گردد و حاضر شود مطلع مشنوی از رشیدی و لطائف.

و در بیان بمعنی اضطراب و بیقراری نوشته و همین وجه را کرد بیان ساخته.
نعوظ بضمتین و ظای معجمه استادگی ذکر از بحر الجواهر و منتخب.
نعناع و نعنع بالفتح و در آخر عین مهمله پودینه از شرح نصاب.
نعیق بروزن فریق بانگ زاغ از منتخب.
نعال بکسر نون جمع نعل که بمعنی کفش است و نعل اسپ.
نعل بالفتح کفش و بمعنی آهنی که زیر پا کفش تعبیه کنند و چیزیست از چوب کنده گران سنگ که کشتی گیران کشیده بر سر و دوش گردانند و هم چیزیست از عالم ریسمان که بکار توپ کشی آید از لطائف.
نعم البدل بکسر نون و سکون عین مهمله و فتح میم بفتحتین و بای موحده و دال مهمله بمعنی بهتر بدله و نیک عوض نعم فعل مدح بمعنی علی الفتح و لفظ بدل فاعل او و مخصوص بالمدح همان چیزیست که آنرا النعم البدل گویند.
نعم بکسر نون و فتح عین مهمله جمع نعمت و بفتحتین کلمه ایجاب و تصدیق بمعنی آری و بلی و نیز بفتحتین بمعنی چهارپایان مثل شتر و گاو و گوسپند و بالضم تازگی و شادی و نکوئی و بکسر نون و سکون عین و فتح میم فعل مدح بمعنی بسیار خوب و بمعنی نیک است از منتخب و لطائف و سراج و مؤید.
نعائم بالفتح نام منزل بستم از منازل قمر و آن چهار ستاره است بشکل [illegible] در برج قوس نزد حل نسبتی دارد از صراح.

وغیره و جمع نعامه که شترمرغ باشد و آن پاره های آهن گرم آتشین را بخورد و بهشت و بمعنی نعمت و نیکی و بسیار مال و ناز از کشف و منتخب و صراح و مؤید.
نعمان بالضم نام یکی از ملوک عرب که آنرا النعمان بن منذر گویند و او برای بهرام گور کوشکی خورنق نام از سنمار معمار تعمیر کرانده بود و نیز نام امام اعظم ابوحنیفه رحمة الله علیه و نام شخصی که نوشیروان او را زیر پای پیل انداخته بود و بالفتح نام رود و خانه است از منتخب و کشف و صراح و لاله النعمان و شقائق النعمان نوعیست از لاله که بغایت سرخ باشد گویند که آنرا النعمان پادشاه از کوهستان بشهر آورده بود و بعضی گویند که نعمان او را بسیار دوست میداشت.
نعل افگندن و نعل ریختن دویدن و ماندن اسپ از رفتار از لطائف.
نعل در آتش نهادن کسی را بیقرار کردن از لطائف.
نعل بر بدن داغ بصورت نعل بر بدن سوختن از مصطلحات.
نعل وارون گون [illegible] مردم را در جستجوی خود در شک انداختن لطائف [illegible] و سرگردان کردن.
نعلین چیزی [illegible] آنچه مثل کفش از چوب ساخته اند [illegible]
نقایه بالفتح نون [illegible] از منتخب و صراح.

باب النون مع الزاء

وجز بالفتح کوتاه کردن سخن و کوتاه [illegible]

باب النون مع السین

[illegible]

نعیم بالفتح و جیم پیش از لطائف -

فصل نون مع غین معجمه

نغمات بفتحتین آوازهای خوش از کشف
نغمهای نیم رنگ نغمهای ناتمام -
نغز بالفتح و زای معجمه بمعنی خوب و لطیف و هر کاری که بخوبی باشد و نام میوهٔ هندی که آنرا انبه گویند از برهان و غیر آن ظاهرا نغز که نام انبه اینجا هندیان فارسی دان ست -
نغل بفتح اول و کسر غین معجمه حاشب ناشی چهار پایان در صحرا بمعنی سیر آب شدن و در عربی بمعنی بدست کینه ور کی و بفتحتین تباه شدن از لطائف -
نغول بفتح اول و واو مجهول معروف نیز جائیکه در صحرا برای شب باشی گاوان و گوسپندان سازند و بفتحتین بمعنی عمق و ژرف و بمعنی دور و بعید و دراز و تمام و کامل و بکسر اول نیز ... از لطائف -
نغم بفتحتین جمع نغمه از منتخب -
نغمه بفتح هر دو غین معجمه آواز لطیف و نغمه سرود از لطائف -
نغوله بفتح اول و واو مجهول موی پیچیده که آنرا بهندی جوڑه گویند از بهار عجم و در جهانگیری و جمع الفرس و برهان بمعنی زلف خوبان -
نغولی بمعنی تعمق و غور از لطائف -

فصل نون مع فا

نفس بالفتحتین کلامیکه خواننده ... بها شده بدشواری -
نفاست بالفتح زجه شدن زن و حسد و بخیلی کردن و بمعنی خوبی و پسندیدگی و لطافت از منتخب و کشف و صراح -
نفرت بالکسر نوعی رمیدگی از چیزی و بالفتح یکبار رمیدن و رمیدگی -
نفحات بفتحات بوهای خوش -
نفخات بفتح اول و ضم ثانی و خای معجمه و دمیدنهای باد جمع نفخه -
نفث بالفتح ... قسمی از روغن کاز زمین جوشد بیان آن در لفظ نفط بطای مهمله خواهد آمد از لطائف و مؤید و برهان و مدار -
نفاثات بالفتح و تشدید فا و ثای مثلثه زنان دمنده بر عقده اعنی زنان ساحره -
نفثه بالفتح دمیدن و دمیدن و نفثه چیزی از دهان انداختن از منتخب و صراح -
نفح بالفتح و حای مهمله وزیدن بوی خوش و وزیدن باد از لطائف و صراح -
نفائح بفتح نون و کسر حرف چهارم که همزه است و حای مهمله بوهای خوش -
نفخ بالفتح و خای معجمه دمیدن و باد شدن
نفوخ بفتح اول و ضم ثانی و خای معجمه ادویهٔ خشک که در بینی دمند -
نفاد بفتح اول بدال مهمله ... شدن
نفاذ بفتح ذال معجمه گذشتن از چیزی که بدان رسد و جاری شدن از ... آمده از منتخب و صراح و نام حرکت حرف قافیه که خروج آن ... و حرکت خروج و مزید را نیز نفاذ گویند
نفوذ بضمتین و ذال معجمه گذشتن و جاری شدن تیر ... و نامه اثر کردن
از منتخب و صراح -
نفس الامر حقیقت کار و اصل مدعا و بمعنی ثابت و محقق و کار واقعی -
نفیر فریاد و ناله و آواز و بمعنی گریزنده و نفرت کننده و بمعنی کرنای -
نفر بفتحتین گروه مردم از سه تا ده و رسیدن بر یک کس اطلاق کنند و بمعنی چاکر هم آید از لطائف و منتخب و صراح و بهار عجم و مدار -
نفور بفتح اول و ضم ثانی گریزنده و رمنده -
نفاس بکسر ایام زچگی زن از قاموس و صراح و کشف و بحر الجواهر و منتخب و بمعنی خون ولادت -
نفائس بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم باشد جمع نفیسه -
نفس بفتحتین دم و آن جذب نسیم از راه بینی یا دهان برای ترویح قلب و دفع بخارست باز بهمان راه و این هر دو حرکت بمعنی بر آمدن و فرو رفتن دم مجموع یک نفس باشد و جمع آن انفاس آید و نفس بفتح اول و سکون ثانی بمعنی جان و روح و حقیقت شئ و ذات و عین هر چیز در ین صورت جمع آن نفوس و انفس باشد و نفس در اصطلاح تصوف سه قسم ست اگرچه در حقیقت همین یک روح ست مگر چون بر صفتی که موصوف میگردد مناسب آن صفت موسوم میشود و آن سه قسم اینست اول نفس اماره بمعنی سخت امر کننده بطرف لذات و حظوظ فانی ممنوعه کما قال الله تعالی ان النفس لامارة بالسوء دوم نفس لوامه بمعنی بسیار ملامت کننده خود را بوقوع معاصی بهدایت نور دل و این نفس صلحا و اولیا را حاصل باشد از ین سبب الله تعالی او را مقسم به گردانیده لا اقسم بالنفس اللوامة سوم نفس مطمئنه و آن از صفات ذمیمه صاف شده باخلاق حمیده متصف گشته بقرب الهی فائز شده باطمینان میرسد لهذا باین خطاب مشرف است یا ایتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربک راضیة مرضیة از کشف و نزد بعضی نفس چهار قسم ست سه قسم همان ست که مذکور شد و چهارم نفس ملهمه آنکه ارادت مختلفه از ان دل راه یابد و در قاموس و صراح نفس بالفتح بمعنی روح و خون و تن و چشم زخم نیز آمده و در چراغ هدایت نوشته که نفس بمعنی آلت تناسل نیز مستعمل
نفوس بضمتین جانها و ارواح این جمع نفس ست که بفتح اول و سکون ثانی باشد بمعنی جان -
نفیس چیزیکه قیمتی و گرانمایه و بهتر و پسندیده باشد از منتخب و صراح و در لطائف بمعنی حاسد و بخیل ست که از قاموس نقل کرده و در صراح نیز باین معنی یافته میشود -
نفض بالفتح و ضاد معجمه افشاندن و جمع نافض از نجاست از منتخب و صراح

باب الواو مع الشین

باب الواو مع الصاد

باب الواو مع الطاء

نفط بالکسر و بالفتح مگر بکسر افصح است روغنی ست و آن دو قسم باشد سیاه و سفید بهتر سفید ست در ملک شیروان از زمین میجوشد گاهی مجازاً باروت را نیز گویند و نفط معرب نفت ست از لطائف و منتخب و مؤید و مدار و در خیابان نوشته نفط بالکسر داروئی که حکما ساخته اند هر جا که اندازند آتش درگیرد۔

نفاع بالفتح و تشدید ثانی و عین مهمله بسیار سود رساننده و بالضم جمع نافع۔

نفاغ بکسر نون و غین معجمه قدح بزرگ از برهان۔

نفاق بفتح روان و رواج یافتن متاع ضد کساد و بالکسر دو روئی از منتخب و کشف۔

نفل بالفتح اول و سکون فا عبادتیکه برینده واجب نباشد از کشف و منتخب و صراح

نفول دور و بعید و عمیق فهمیدگی غور از لطائف و برهان۔

نفس کل کنایه از عرش۔

نفی کردن دور کردن و نیست کردن و از شهر بدر کردن۔

نفرین بالکسر دعای بد از برهان۔

نفس گشادن بفتحتین کلام کردن

نفس سوختن یعنی تنگ شدن دم از کثرت رنج بردن و محنت کشیدن چنانکه بعد از دویدن و غوطه زدن حالتی طاری شود از بهار عجم و در چهار شربت نوشته که نفس سوختن کنایه از محنت۔

نفس راست کردن کنایه از توقف کردن و آرام گرفتن۔

نفس امّاره خواهش طبیعت انسان که بسوی لذات دنیوی باشد امّاره بفتح اول و تشدید میم صیغه مبالغه است بمعنی بسیار امر کننده و بسختی حکم کننده۔

نفوس ثلاثه امّاره و لوّامه و مطمئنه یا آنکه کنایه از ارواح ثلاثه که روح حیوانی و روح نباتی و روح جمادی ست۔

نفوس قدسیه ذات های پاک و ارواح ابرار و اخیار و ملائک۔

نفس ناطقه باصطلاح حکما روح و جان را گویند۔

نفقه بفتحات اول و ثانی و ثالث آنچه بعیال و اطفال خورش و سند از مدار۔

نفخه بالفتح و خای معجمه یکبار دمیدن از منتخب

نفحه بالفتح و حای مهمله بوی خوش

نفاجه بفتح نون و جیم عربی بمعنی قطعه نیز زیر آستین و این معمول عرب است از قاموس

نفطه بالکسر آبله از صراح و منتخب و شرح نصاب

نفس کلی هیئت مجموعی نفوس انواع موالید ثلاثه۔

نفس بهیمی جان حیوان چهارپایه و مراد ازین نفس امّاره۔

نفس نباتی روحیکه در نباتات یعنی سبزه و درختان می باشد۔

نفی بفتح اول و سکون ثانی راندن و دور کردن و دور شدن از صراح و بمعنی شهر بدر کردن چنانچه نور رشید در شرح گلستان نوشته۔

فصل نون مع قاف

نقاء بالضم پاکیزگی از لطائف۔

نقبا بضم نون و فتح قاف موحده جمع نقیب

نقره پا نام طائریست که رنگ پای آن سفید باشد۔

نقد بمعنی بالفعل و فی الفور مستعمل۔

نقاب بکسر پرده که بر رخ آویزند یا بر چیز نفیس اندازند و بفتح نون بمعنی خطاست و بالفتح و تشدید قاف سوراخ کننده و نقب کننده از منتخب و صراح و مدار و مؤید و بهار عجم۔

نقطهٔ انتخاب نقطه که بر حاشیه کتاب برای یادداشت محاذی بیت مطبوع و چیز پسندیده گذارند و باصطلاح صوفیه ذات بحت حق سبحانه تعالی۔

نقب بفتح اول و سکون ثانی سوراخ کردن دیوار و سوراخ بمعنی سرنگ نیز آید از بهار عجم و منتخب و صراح۔

نقمت بالکسر عقوبت و کینه و عذاب از لطائف و منتخب و قاموس۔

نقاهت بکسر سستودگی و بفتح سستی از صراح

نقرات بالکسر نقرات سرود که آنرا می سرایند هندیان آنرا تک گویند بضم فوقانی و بعضی کرهی نامند۔

نقاوت بالفتح پاکیزگی از صراح

نقل روح عمل بعضی از اهل ریاضت که روح خود را بجسم دیگری برند بشرطیکه آن جسم از جان خالی باشد و این عمل را خلع بدن نیز گویند

نقاد بالفتح و تشدید قاف بسیار سره کننده درم و دینار را از منتخب۔

نقد بالفتح آماده کردن و دادن و سره کردن درم و دینار را از منتخب و صراح و بمعنی سیم و زر مسکوک گاهی مجازاً بمعنی فی الفور آید و بمعنی فی الحال و بمعنی پسر نیز آید۔

نقش نه یاد در برهان نوشته که اسم بلامسمی و آنچه قابل بودن نباشد منه کلاً و در لطائف وغیره نوشته که نرد نام بازی دوم از هفت بازی نرد هر گاه نقش که در بعضی افتد هنگام باختن پیچ از آن زیاده بازند و در سراج اللغات نوشته که در بازی مذکور در هر نقش یک خال زیاده کرده اند و تحقیق این بیان لفظ خال نه یا مفصل مذکور شد همان اصح ست

نقار بکسر اول و رای مهمله کینه و عناد

نقیر اصل و حسب و چاک خرد که بر پشت تخم خرما باشد و بمعنی خسته خرما و رشته که در شگاف خرما باشد و ظرفی باشد از بیخ درخت که دران شراب نگاه دارند و بمعنی نادان و بمعنی حقیر و نقیر و قطمیر از اندک و بیش مراد دارند و گاهی بلحاظ نسبت اندکی و بیشی کنایه از نیک و بد شد از لطائف و منتخب و کشف و مدار و دیگر کتب و نزد فقیر نقیر و قطمیر کنایه از جزئیات مقدمات از مردم عوام که روشناس نباشد۔

نقر بالفتح کوفتن از لطائف و در منتخب بمعنی دانه چیدن مرغ و در صراح بمعنی دانه چیدن مرغ و کندن چوب و صور دمیدن و عیب کردن۔

نقره بر جا بکسر کنایه از زمین۔

باب الواو مع الطاء

باب الواو مع العین

نقطه نوکر ریز قطره کوچک بمقدار نقطه که از نوک قلم بر کاغذ ریخته شود۔

نقوماجس بفتح نون و واو معروف و کسر جیم و سین مهمله نام پدر ارسطو و او استاد سکندر بود شرح سکندرنامه نظامی از رسالهٔ

نقرس بالکسر و رای مهمله نیز مکسور نام دردیست که شدید باشد و خاص با نگشتان پای و شتالنگ پیدا میشود۔

نقش بالفتح جنبی از سرود قوالان که وضع کردهٔ خراسانیانست و بمعنی داو بازی نرد که بر وفق مراد آید و بمعنی لیاقت و سزاواری چنانکه شاعری فرموده بیت لباس زرکش شاهی چه نقشها دارد تن برهنه با نقش بوریا دارد، از شرح دیوان خاقانی و مدار و تحفة السعادة

نقص بالفتح و صاد مهمله کمی و کم شدن و کم کردن و بالضم چنانچه مشهور شده خطاست از صراح و مؤید و منتخب و کشف و بهار عجم و میر نور الله در شرح گلستان نوشته که نقص بالفتح متعدی است و نقصان لازم۔

نقض بالفتح شکستن از منتخب

نقیض در لغت بمعنی شکننده و باصطلاح منطق رفع شی یعنی نفی شی چنانکه کل انسان حیوان و بعض الانسان لیس بحیوان این هر دو قضیه باهم نقیض اند باعتبار نفی و اثبات اول صادق است و دیگر کاذب انکه میان نقیض و ضد فرق کرده اند نقیض آنکه جمع شود و نه معدوم چنانکه هست و نیست و حیات و ممات و ضد آنکه جمع نشود و هر دو

معدوم گردند چنانکه سفید و سیاه ممکن نیست که جمع شود و نگر میتواند که هر دو نباشند بلکه زرد باشد۔

نقوط بضم نون و فتح قاف جمع نقطه۔

نقاط بکسر اول جمع نقطه و بضم نون محض خطاست چراکه وزن فعال بالضم از اوزان جمع نیست از کشف و بهار عجم و منتخب

نقع بالفتح غبار و گرد از شرح نصاب و صراح

نقوع بفتح آنچه از قسم ادویه میوه در آب تر کنند از کشف و منتخب و در بحر الجواهر آبیکه دران ادویه تر کرده باشند۔

نقیق بانگ خوک و ماکیان از صراح

نقطهٔ شک نقطه که برای یادداشت مقام بر حاشیه کتاب محاذی لفظ مشکوک گذارند و باصطلاح صوفیه این جهان ظاهری را گویند۔

نقرهٔ خنگ بی اضافت اسپ سفید که رنگ آن مانند سیم روشن باشد و لفظ خنگ در فارسی بمعنی مطلق سفید است لیکن اینجا بمعنی بتی که سفید باشد از بهار عجم و چراغ هدایت۔

نقل بالفتح و سکون قاف از جائی بجائی بردن و از جائی بجائی رفتن از لطائف و منتخب و در بحر الجواهر و منتخب نوشته که آنچه بعد شراب از قسم ترش و نمکین و کباب و غیره خورند آنرا نقل بضم اول گویند و در قاموس و مؤید نوشته که باین معنی بفتح نون صحیح است و بضم نون چنانکه در عالم مشهور شده غلط است و در صراح نوشته که نقل بالفتح از جائی بجائی بردن و بضم با نقل علی الشراب

نقول بضمتین جمع نقل۔

نقطهٔ مقابل کنایه از همسرو گاهی کنایه از حریف باشد از بهار عجم۔

نقطهٔ موهوم بمعنی نقطه که بآن قدر باریکی باشد که وجود آنرا وهم تصور کند و نظاهر محسوس نباشد و بعضی آنرا جزو لا یتجزی جوهر فرد نیز گویند از بهار عجم و دیگر

نقطه ریختن کنایه از فال زدن رمل از مصطلحات۔

نقش نردن و افسردن از مصطلحات

نقش بستن نقشیکه بمراد نه نشیند

نقش جهان باغیست در اصفهان

نقش بر آب کشیدن کنایه از کار عبث کردن و ارتکاب امر بی ثبات

نقطهٔ سهو نقطه که بسهو بر حرف غیر منقوط داده باشند و آن قابل حک باشد از بهار عجم

نقش قرینه مراد از نقش مقابل آن نقشیکه در مقابل نقش دیگر باشد هر دو باهم مطابق میباشد۔

نقاوه بضم نون برگزیده و خلاصه از صراح و منتخب و مؤید و بفتح خطاست

نقله بفتحات اول و دوم و سوم نقل کنندگان و این جمع ناقل است۔

نقره بالضم سیم گداخته و بمعنی چابک خصوصاً چابک پس گردن انسان و منتهای موی سر و نام قریه است از صراح و غیره۔

نقطهٔ زره عبارت از سر میخ که در حلقهٔ زره وصل میکنند تا سر حلقه کشاده نگردد۔

نقطه بالضم معروفست و در اصطلاح حکمت و هندسه بمعنی منتهای خط از منتخب

نقبه بضم و حرف سوم موحده خارشی که آن مرض باشد از یبوست و غلبهٔ خون۔

نقیعه بالفتح و یای تحتانی و عین مهمله نام ضیافت قدوم سفر از شرح نصاب و صراح۔

نقی بفتح اول و کسر قاف و تشدید یا پاک و خالص و بکسر اول و سکون قاف مغز استخوان از منتخب و لطائف۔

نقصانی بمعنی نقصان و این لفظ یای تحتانی در آخر زائد است چنانچه در سلامتی و خلاصی و غیره و همچنین در شیدائی نیز زائد است از خیابان۔

نقش عروسی سرودیکه در هنگام شادی نکاح مخصوص است بهندی مهر گویند

فصل نون مع کاف

نکبا بالفتح و حرف ثالث بای موحده بادیکه از سه طرف وزد و آن بغایت بد خصوصاً در حق جهاز از منتخب و غیره و در شرح نصاب نوشته که نکبا بمعنی بادیکه وزد نه از مشرق بوده نه از مغرب و نه از جنوب بود و نه از شمال بلکه از یک گوشه از هر چهار گوشها میان این چهار طرف مذکوره وزد مثلاً از میان جنوب و مشرق یا از میان مغرب و شمال علی هذا القیاس۔

نکیسا بکسر نون و کاف فارسی و یای

مجهول و بسین مهمله نام مطربی که نزد خسرو پرویز بود از مدار و کشف و برهان و با هیچ فی جهانگیری و مؤید و تقییر مؤلف گوید که اگرچه اهل لغت یای مجهول نوشته‌اند مگر هرگاه که معروف خوانده شود فصیح‌تر باید و مجهول را معروف خواندن جائز است

نکبت بالفتح خواری و رنج و خشکی از قاموس و صراح و کشف مگر در منتخب و مدار و مزیل بالکسر

نکهت بفتح اول و سکون کاف عربی بوی خوش و بوی دهان از منتخب و صراح و بکاف فارسی محض غلط چرا که کاف فارسی در الفاظ عربی نمی‌آید و در آخر کلمه تای فوقانی ماقبل مفتوح در فارسی نمی‌آید مگر آنکه نوعی از تفریس گفته شود۔

نکات بکسر جمع نکته از منتخب و مدار و بهار عجم و مزیل و بضم مخفف غلط چرا که وزن فعال بضم از اوزان جمع نیست

نکایت بکسر اول و فتح موحده گزند یعنی رسانیدن از منتخب۔

نکس بالضم اول و فتح کاف جمع نکسه بفتح اول و سکون ثانی ... از زمین ... از منتخب و صراح ... از لطائف

نکس بکسر اول و سکون کاف و تای فوقانیه ... باز کردن از زین و شکستن عهد از منتخب و مجازاً بمعنی مطلق شکستن ...

نگار بکسر نقش و بت که بعربی صنم گویند و بمعنی معشوق و محبوب و بمعنی نقش ... از نگار ابرو ... معشوقان کنند از برهان و کشف۔

نگین ... از نگینه ... گویند که در انگشتری یا زیور دیگر نشانیده باشند و غیر نشانیده

رانگین یا باده گویند از مصطلحات بهار عجم

نکر بالضم و بضمتین ناسپاسی و ناخوشی و شگفت و مجازاً بمعنی عذاب از لطائف

نکس بالضم و بسین مهمله باز گشتن بیماری یعنی عود کردن مرض و بالفتح سرنگون کردن و نگونسار افتادن از لطائف و منتخب و صراح

نکوهش بکسر اول سرزنش و ملامت از کشف و مدار و رشیدی و جهانگیری مگر در سروری و برهان بفتح اول۔

نگین عاشق و معشوق و نگین مختلف الالوان که در یک خانه نشانیده باشند از بهار عجم۔

نگ بالفتح و کاف فارسی مخفف نگینه۔

نکال بفتح عقوبت و رنج از لطائف و منتخب و صراح و مدار۔

نکل بکسر نون و سکون کاف بند آهنی که بر پای مجرمان نهند از منتخب و شرح نصاب و صراح۔

نکول بضمتین از سوگند خوردن باز ایستادن و بد دلی و اعراض از لطائف

نگون بکسر نون و ضم کاف فارسی خم شده از برهان و مؤید۔

نکوهیدن بکسر اول سرزنش و ملامت کردن از مدار و مؤید و رشیدی و جهانگیری و در برهان بفتح اول و بکسر اول نیز گفته

نگران بکسر نون و فتح کاف فارسی بیننده و منتظر از برهان۔

نگینه ... آنکه پوشیده باشد یعنی هرکس آن را نداند و بمعنی نقطه نیز آمده از منتخب و بهار عجم۔

نکره بفتح اول و کسر ثانی ناشناسی و ناشناختگی یعنی ضد معرفه از منتخب و کشف۔

نکوهیده بفتح اول ملامت کرده شده و بد و زشت از برهان و مزیل مگر در جهانگیری بکسر اول۔

نگار بسته بمعنی معشوق۔

نگار ارمنی مراد از شیرین که فرهاد بر وی عاشق بود۔

فصل نون مع میم

نما بالفتح بالیدن و افزایش و بلند شدن از کشف و مؤید و منتخب و صراح۔

نموذج بفتحتین و ذال معجمه و جیم مفتوحه ... از مزیل و از جای دیگر معلوم شد که معرب نموده است نه معرب نمونه فافهم و تامل۔

نمرود بالضم نام پادشاه کافر از مزیل۔

نمودن و نمود و لفظ بضمتین معنی لفظ اول مشهور است و معنی لفظ دوم علامت و نشان چیزی که ظاهر شود ... و رونق و خوبی ظاهری و بمعنی وجود نیز آمده

نمر بالفتح نون و کسر میم پلنگ که درنده مشهور است از لطائف و شرح نصاب

... از کشف و شرح نصاب۔

نمازی ... بهشتی ... برهان و جهانگیری و کشف۔

... از ...

... یعنی ... سودا ...

... یعنی ... جنبیدن۔

نمص بالفتح و صاد مهمله موی چیدن از منتخب

نمط بفتحتین و طای مهمله فرش و بساط رنگین و بساط شطرنج و روش و دستور از مدار و منتخب و صراح و بمعنی پرده شعر نیز آمده

نمائق بفتح اول و کسر چهارم که همزه است جمع نمرقه که بمعنی مکتوب است۔

نمارق جمع نمرقه که بمعنی بالش است از منتخب۔

نمطهای تنگ پردهای دقیق از سرود از شرح سکندرنامه۔

نمل بفتح اول و سکون میم مور و نام مرضی که دانهای خرد بر اندام ظاهر شوند از منتخب

نموم بفتح اول و ضم ثانی بسیار غمازی کننده۔

نمام بالفتح و تشدید ... و غماز و نام گیاهی خوشبو دار از منتخب و صراح۔

نمیم بفتح غماز۔

نمکین بفتحتین منسوب به نمک و بسکون میم در اصطلاح بمعنی ... آمده۔

... باشد ...

نمازی ... کردن ...

... نمودن ...

نمک ... خوردن ... شکستن ...

... حرامی کردن ...

نماز بردن ... پرستش کردن ...

نمایان ... کلان و بسیار ... کلان و بسیار باشند ... نمایان ...

باب الواو مع الفاء

۵

نُوِیْ بضمتین و تشدید واو و یای تحتانی افزایش از منتخب و کشف و صراح در فارسی بتخفیف هم آید
نبیقه بر وزن فعیله نوشته شده و مکتوب مشتق از نمق که بمعنی نوشتن ست از صراح
نُمرق بضم نون و قاف بهر دو بالضم و رای مهمله بالش کوچک از منتخب و در کشف بالفتح ـ
نموینه بفتحتین نمودار کار از مدار و در جواهر الحروف نوشته که نمونه در اصل نموده بود چون آخر دال به نون بدل میشود ـ
نَمَلَه بالفتح نوعی چند صفراوی بود که بتدریج پهن گشته یکی بدیگر متصل شوند مائل بصفرت از کفایه منصوری ـ
نماله چادر سیاه نوری باشد شبیه نگارها و در اصل آن سرخ و سرآن سفید از کفایه منصوری
نمامی بالفتح و تشدید غمازی ـ

فصل نون مع نون

نَنگ بفتح نون و کاف فارسی در فارسی بمعنی شرم و بالکسر در ترکی ترجمه لفظ را و برای اضافت نیز آید ـ
ننگین معیوب و زشت از لطائف ـ

فصل نون مع واو

نَوا بالفتح مطلق آواز و نام مقامی از دوازده مقام موسیقی و بمعنی سامان و اسباب توانگری و لشکر و سپاه و شکر و سپاس و فرزند و نبیره و مشتش فرزانه یعنی ساز کاری و قوت و نوراک و بمعنی گرفتار و قید و بعوض کسی دیگر برادر قید نشاندن و نام دانه از مغلان مخفف نواه که بعربی تخم خرما گویند از برهان و کشف و در لطائف

ورشیدی و بهار عجم و چراغ هدایت ـ
نوروز خارا بخای معجمه نام شعبه از مقام نوا از برهان ـ
نوش گیاهی ست که دفع سموم کند
نُوّاب بالفتح و تشدید واو بسیار نیابت کننده و بالضم و تشدید نیابت کنندگان جمع نائب ـ
نوائب بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست موحده مصیبتهای این جمع نائبه است از کشف ـ
نوروز عجم نام شعبه از بادی از مدار و بهار عجم و مؤید و چراغ هدایت ـ
نواة بالفتح خسته خرما یعنی تخم خرما از منتخب
نواخت بمعنی موافق و مطابق و سزا و لائق از مصطلحات ـ
نوابت بفتح اول و کسر بای موحده رستنیها و گیاهها ـ
نوبت بالفتح وقت چیزی و بمعنی مصیبت و کرت و مرتبه از منتخب و در برهان بمعنی نقاره و خیمه و پاس و محافظت ـ
نوبشت اول بضم و ثانی بکسر و رستنیها نیز تحریر نمودن عبید از جهانگیری
نوافج بفتح اول و کسر فا و در آخر جیم جمع نافج ست که بالفتح نافه است معرب نافه
نوند بفتحتین و سکون نون ثانی بمعنی اسب تیز رفتار از سروری و کشف و برهان مدار و رشیدی
نوشادو بالفتح و شین معجمه نیز اسپ سبک خیز که بجو و برهان سوت از جهانگیری و مدار و برهان و در کشف بالضم اوادحچه

نُوید بضم نون و کسر واو و یای مجهول خبر خوش از جهانگیری و برهان و لطائف و بهار عجم و مؤید بفتح نون و یای مجهول لیکن در مردم بفتحتین مشهور شده خطاست ـ
نَوَرد بفتحتین پیچ و تاب و بساط و فرش و چوبی باشد جولاهه را هر قدر جامه که بافته میشود بران می پیچد و بمعنی برابر و جنگ و خصومت و بمعنی در خور و لائق و دامن پیراهن از برهان و جهانگیری و لطائف و در مؤید و مدار نوشته که نورد بمعنی پسندیده و جنگ و بساط و پیچیدن و جامه و شکنج و گوشه و سوراخ و در بعض شروح سکندرنامه نوشته که نورد عبارت از سوراخ روباه چرا که آن هم پیچ در پیچ میباشد ـ
نوبر میوه نورس و دختر نارپستان ـ
نوژ بالفتح بر وزن جوز نوژ بمعنی شگوفه سفید و شگوفه زرد از بحر الجواهر و صراح و منتخب و کشف ـ
نوبهار نام آتشکده از برهان و در کشف نام بتخانه ـ
نوکر بضم نون و واو مجهول بمعنی چاکر از بحر و کشف و برهان و بهار عجم و در رشیدی بفتح نوشته و گفته که ظاهرا این لفظ ترکیست
نوش آذر نام آتشکده ـ
نوار بضم و فتح اول چیزی باشد بطور رسن که از ان چارپائی بافند و برهنه و زنند و بکسر اول خطاست از مدار و کشف ـ
نوشادر بضم واو مجهول و شین معجمه و ضم دال مهمله دوائیست شبیه بنمک

نوش بمعنی تریاق ست و آذر بمعنی آتش یعنی تریاق ست که از میان آتش هم میرسد از برهان و جهانگیری بفتح دال ـ
نوائر بفتح شعلهها این جمع نائره است که بمعنی شعله باشد ـ
نوذر بفتح اول و فتح ذال معجمه نام پسر منوچهر از جهانگیری ـ
نوشهر نام قصبه ایست نزدیک شیروان
نونیاز عاشق نو و طفل نومشق ـ
نونه بالضم مخفف هنوز از برهان ـ
نوروز روز اول ماه فروردین که رسیدن آفتاب ست بنقطه اول حمل از برهان و مدار نام پرده حسینی ـ
نورس میوه نو رسیده و هر چیز تازه و نام کتابی ست بقوانین علم موسیقی در زبان هندی که سلطان ابراهیم عادل شاه ممدوح ظهوری تصنیف کرده در هندی نورس نه حالت ست که بنا کی اشتغال هندی بر آن باشد اول سنگار رس بکسر سین مهمله و اخفای نون با غنه و کاف فارسی و آن بیان آرایش و زیور و لباس معشوق ست دوم هاس رس و آن خوشی و طرب ست که بشنیدن ذکر مرغوب حاصل شود سوم کرنا رس بفتح کاف عربی و ضم رای مهمله و نون بالف کشیده و آن حالت افسردگی و غم و اندوه که احتمال هلاک ارد چهارم رودر رس بضم را و سکون دال و بعد رای مهمله دیگر بر وزن شکر و آن حالت خشکی و درشتی باشد پنجم بیر رس بکسر بای

موحده و یای معروف و آن حالت بشجاعت و زورمندی باشد ششم بلی رس بفتح بای موحده مخلوط التلفظ بها و سکون تحتانی مجموع بروزن تنی و آن حالت خوف و هیبت باشد هفتم بی بحبش رس بکسر بای موحده و یای معروف و فتح موحده مخلوط التلفظ بها و سکون تای فوقانی و سین مهمله حالت استکراه از خباثت و نجاستها باشد هشتم او بهت رس بفتح الف و سکون دال و ضم بای موحده مخلوط التلفظ بها و سکون تای فوقانی حالت استعجاب که بدیدن اشیای عجیب حاصل شود نهم سانت رس بسین مهمله بالف کشیده و نون و تای فوقانی هر دو ساکن بروزن کار بیان وحدانیت ذات حق تعالی و حقائق فقر و تجرد باشد۔

نوامیس جمع ناموس۔

نوش بواو مجهول شیرین و گوارنده و آب حیات و بمعنی زندگی و فاد زهر و تریاق و شهد از لطائف و برهان و سروری و کشف۔

نوط بالفتح آویختن از منتخب۔

نوخط چیز نو بروی کار آمده و بمعنی معشوق خط نو دمیده از مصطلحات و غیره۔

نوع بالفتح گونه و قسم و اهل منطق کلی را گویند که بر ذاتهای که حقیقت آن یکی باشد واقع شود چنانکه انسان که بر زید و عمرو و خالد اطلاق کنند و فرق میان جنس و نوع آن میتوان گفت بطریقی که هر گاه بر فرد اطلاق کنند

نوفاغ بالضم و فا و غین معجمه نام شهری است از برهان۔

نوروز بزرگ نام نغمه از موسیقی از برهان

نول بالفتح و سکون واو در عربی عطا و بخشش و در فارسی بضم نون و واو مجهول منقار مرغان و نایزه و مشربه و کوزه از لطائف و برهان

نوع سافل نوعی را گویند که تحت جمیع انواع باشد و تحت آن نوع دیگر نباشد اگر چه صنف و اشخاص باشند چنانچه انسان که نوع سافل است که تحت حیوان و جسم نامی و جسم مطلق است که هر یک ازینها نوع اضافی اند و مندرج اند تحت جوهر که جوهر را جنس عالی گویند۔

نواخل بفتح اول و کسر خای معجمه جمع نخل خلاف قیاس۔

نوال بفتح عطا و بخشش از صراح۔

نون والقلم کنایه از دنیا چرا که دوات و قلم از نوشتن و خواندن همه از لوازم دنیا و نام دنیا و نام سوره در سیپاره بیست و نهم

نوهم بالفتح خواب از صراح۔

نواختن برادر ساندن و نوازش کردن و بمعنی سرائیدن و ساز و نقاره و امثال آن ز دن از برهان و زبدة الفوائد و باصطلاح کشتی گیران زمین زدن حریف را نواختن گویند از شرح گل کشتی۔

نوان بالفتح خرامان و بمعنی جنبان و لرزان و کوز و خمیده و دوتا و کینه و لاغر و آگاه و هوشیار از برهان۔

نون مخفف کنون و تنه درخت و در عربی بمعنی ماهی و شمشیر و نام شهری و بمعنی دوات و سیاهی دوات و بمعنی شب و چاه زنخدان و حرف نون بحساب جمل یعنی ابجد پنجاه عدد دارد از لطائف و صراح و کشف و برهان و موید و جهانگیری و نیز حرف نون برای افاده چند معنی آید اول معنی نفی کند چون نکرد و نگفت دوم بمعنی تردید کلیم گوید رباعی

اسپت که حنا زیب فزای تن دست
کوهی ست که لاله زار در دامن اوست
نی نی غلطم که آسمان دگر ست
در رنگ حنا شفق به پیراهن اوست

سوم نون مصدر چنانچه در لفظ کردن و گفتن چهارم نون ربط که افاده حکم کند چون خوش بمعنی خوش ست و دبیرن بمعنی دبیر ست پنجم زائد چون پادشن یا دامن ششم نون استفهام چنانچه سعدی گوید بیت

نه یار در جهان عهد و وفا بود
جفا کردی و بد عهدی نمودی

هفتم نون نسبت چنانچه رمن منسوب به رم و برخن منسوب به برخ و گاهی میم بدل شود چون بان و بام بمعنی پشت سقف خانه و بلام بدل شود چون نیلو فر و نیلو فر و چندن و چندل که صندل معرب آنست و تبها چون مرزن و مرزه بمعنی موش۔

نوشیروان بضم نون و واو مجهول و کسر شین معجمه و یای معروف بمعنی شیرین جان نام پادشاه چون کمال عادل و خوشخو بود

باین لقب ملقب شد از مدار و کشف و موید و در شرح معتبر چنین نوشته که نوشیروان مرکب است از لفظ نو بالفتح که ترجمه جدید است و شیر بمعنی اسد لفظ وان حرف تشبیه یعنی مانند شیر نوای شیر جوان

نوین بضم نون و واو مجهول بر وزن روئین در اصل در مادر را گویند و ترکان سلاطین را باین لفظ خطاب کنند و بمعنی امیر اعظم از برهان و کشف و موید و در رشیدی ضبط حرکت نکرده و بمعنی پادشاه زاده و امیر اعظم نوشته و در بهار عجم نوئین بفتح نون بر وزن پروین مخفف نو آئین است مرکب از لفظ نو بمعنی تازه و لفظ آئین بمعنی رسم و آرایش اگر در نو آئین لفظ آئین را بمعنی آرایش گیرند نوئین بمعنی شخصی باشد که بطرز تازه بار آرایش جلوه گر شده باشد و بمناسبت خوبی آن اطلاق این لفظ بر داماد و امیر کنند و اگر لفظ آئین را بمعنی رسم منظور دارند نو آئین بمعنی بادشاهی یا امیری باشد که رسمهای نو ایجاد کند۔

نوبر کردن میوه تازه اول بار در فصل خوردن یا چیدن۔

نوربان بالفتح و رای مهمله بمعنی مفتوح چیزی را گویند که کسی از جای فرستد و تحفه و سوغات و مژده و عطا و صله شعرا از برهان و کشف و سروری۔

نو آئین نو بنیاد و آراسته از برهان۔

نوشتن بکسر شین کتابت کردن و بمعنی بمعنی پیچیدن و نور دیدن از برهان

باب الواو مع الکاف

باب الواو مع اللام

و مدار و در جهانگیری بفتح اول و کسر ثانی بمعنی کتابت یعنی پیچیده نوردیدن.

نوشین شیرین منسوب بنوش که بمعنی شهد باشد از برهان.

نوازان بفتح و زای معجمه نام پرده از موسیقی از شرح قران السعدین.

نوشدارو تریاق و شراب پازهر از برهان آنچه در کتب طب مسطور است نوشدارو معجونیست شیرین مزه مفرح قلب و مقوی معده و دماغ است که دفع جمیع آلام و جراحتها کند.

نواخانه زندان از رشیدی و برهان.

نوباوه بالفتح و ثالث بای موحده و حرف نهم و او میوه که اول رسیده باشد یعنی میوه تازه و نورسیده و بمعنی مطلق تازه نیز می آید از کشف و رشیدی و سروری و بهار عجم و چراغ هدایت و جهانگیری و در لسان الشعرا و برهان بمعنی تحفه و یکی از ثقات در شرح بوستان نوشته که نوباوه بمعنی آنچه که باغبانان از گل و میوه و تره ها سبزی بطریق مطبوع بهم چیده بخدمت ملوک و امرا برند.

نوره بالفتح آهک یعنی چونه قلعی و مشهور بالضم ست از منتخب و در مصطلحات نوشته که نوره بضم اول و فتح دوم چیزیست که برای دور کردن موی زهار بدن بکار برند و آن آهک و زرنیخ بهم ساییده است و در برهان بامعنی بضم اول و سکون ثانی است.

نوای فاخته نوعی از مقصد اهل موسیقیان که آنرا سور فاخته نیز گویند.

نواله بکسر معروف ست از مؤید و کشف و در برهان بفتح.

نوشابه بضم نون و واو مجهول نام ملکه که پادشاه ملک بردع بود با سکندر ملاقات کرد از جهانگیری.

نوشته بکسر تین کتابت کرده شده از مؤید.

نوکیسه نودولت از چراغ هدایت.

نوشه بالفتح پادشاه نوجوان و نوداماد را نیز گویند و بالضم و واو مجهول بمعنی خوش و خرم از برهان.

نوبرده بفتح موحده غلام نوخریده و برده بالفتح دختری غلام را گویند.

نوحه بالفتح و حای مهمله گریه کردن باواز و بیان مصیبت.

نوچه بالفتح و جیم فارسی جوان نوخاسته از چراغ هدایت.

و بهار عجم نام نوائی از موسیقی از مدار و مؤید.

نوی بفتح اول و کسر واو تازگی و بضم نون و کسر واو و قران مجید و در عربی بفتح نون و در آخر الف مقصوره بمعنی نیت یا تخم خرما وغیره آن از منتخب و برهان و لطائف.

نوادی بفتح نون و کسر دال مهمله بعضی شارح دیوان حافظ نوشته که لفظ ترکی ست بمعنی ندیدی.

نوروزی تحفه که بروز نوروز بخدمت شاه برند از شروح.

نوبتی نقارچی و پاسبان و خیمه بزرگ و اسپ کوتل از برهان و بهار عجم.

نوری بواو معروف نام طوطی سفید از چراغ هدایت و در مصطلحات نوشته که نوری جانوریست قرمز رنگ براق که تمامش چون منقار طوطی سرخ باشد لیکن بحجم را طوطی ست و نیز قسمی ست از زردآلو.

نوخوانی سرود سراییدن و در مصطلحات نوشته که نوا مقامیست از سرود پس نوخوانی بمجاز سخن خوب و خوش را گویند و اینچه بطریق طنز و استهزا گفته شود.

نورانی بالضم روشن منسوب بنور الف و نون زائده است چنانچه رقبانی و ربانی و بالفتح منسوب بنوره که بفتح اول بمعنی شکوفه است.

نواصی جمع ناصیه یعنی موی پیشانی.

نواحی بکسر حای مهمله کنارهای ملک و این جمع ناحیه است.

نواهی جمع نهی یعنی آنچه که در شرع ممنوع باشد.

فصل نون مع ها

نها بضم عقلها.

نهیب بکسر و یای مجهول ماله نهاب است که لفظ عربی باشد بمعنی هیبت و ترس و بیم و عظمت و آواز مهیب و غارت و بفتح اول بروزن نقیب بمعنی غارتگر از مدار و صراح و مؤید و کشف و منتخب و جهانگیری.

نهاب بکسر اول غارت کردن و جمع نهب.

نهب بالفتح غنیمت و غارت از صراح و منتخب.

نهوکت بفتحتین فرسودگی و لاغری از صراح و منتخب.

نهمت بالفتح همت بستن و قصد و اراده کردن بر چیزی و حریص بودن و بمعنی مراد از لطائف و کشف و صراح و منتخب و مدار و مؤید.

نهضت بالضم و ضاد معجمه از منتخب و کشف بمعنی برخاستن و قصد کردن لیکن بمعنی کوچ مستعمل میشود.

نهفت بکسر اول و ضم ثانی پنهان و نام شعبه موسیقی از مقام بزرگ نهیبان و نیز یی.

نهج بالفتح راه راست و راه پیدا و راه گشاده از منتخب و صراح و کشف و کنز و بهار و نیز صاحب بهار عجم نوشته که فارسیان بفتحتین نیز استعمال کرده اند چنانچه درویش واله هروی راست بیت
هر کسی بر نهجی رفت و آسایش یافت ❊ غنچه از راه دل تنگ و گل از روی گشاده ❊

نهاد بکسر بنیاد و خلقت از برهان.

نهاوند بضم اول نام شهری از عراق عجم و نام پرده از موسیقی که به تکیم شب سرایند و نهاوند بضم نون اصلش نوح آوند بوده حای حطی را بهای هوز بدل کردند و او بجهت تخفیف حذف نمودند و لفظ آوند کلمه نسبت چون شهر مذکور را بنا کرده نوح علیه السلام ست لهذا نهاوند گویند یعنی منسوب به نوح و در اشارات بضم نون و قاموس و لب الالباب متفق اند و در مدار و برهان بکسر نون و در رشیدی نهاوند بفتح اول در اصل نه آوند بوده یعنی شهرستان چه نه بکسر بمعنی شهر و آوند بمعنی ظرف چون آن شهر عظیم بوده بدین جهت آنرا آوند شهرها نام کردند.

نهار بفتح اول کسیکه از بامداد چیزی نخورده باشد در اصل نا آهار بوده چه آهار بمعنی خورش ست و در عربی بمعنی روز از برهان

نهی منکر بضم میم و فتح کاف عربی باز داشتن و منع کردن از ممنوعات شرعیه۔

نهاز بکسر اول و زای معجمه نر که ماده آنکه را بارور گرداند از شرح نصاب و در برهان نوشته که نهاز بضم اول گوسپند نر که پیشرو گله بود۔

نهشتن بالفتح گزیدن مار و سگ و غیره و بدندان پیش گرفتن از منتخب و صراح۔

نهوض بضمتین و ضاد معجمه بسیج کردن و از جا برخاستن از صراح و غیر آن۔

نه عرض بدانکه موجود منقسم است بدو قسم یکی واجب الوجود دوم ممکن الوجود پس واجب الوجود واجب بالذات است که وجود او ضروری باشد باعتبار ذات و آن حق سبحانه تعالی است که بسیط است و مرکب از جنس و فصل نیست و ممکن الوجود آنکه وجود او ضروری نبود و نه عدم آن ضروری بود و آن مخلوقات است بدانکه ممکن الوجود بر دو قسم است یکی جوهر و آن عبارتست از ممکنی که قائم بذات خود باشد یعنی محتاج محل نباشد بر عکس عرض بخلاف آن و افراد جوهر پنج است یکی جسم و آن عبارتست از چیزیکه قابل ابعاد ثلثه بود و ابعاد ثلثه طول و عرض و عمق باشد دوم هیولی سوم صورت چهارم نفس ناطقه پنجم عقل که بلسان شرع آنرا ملک گویند یعنی فرشته و آن نزد حکمای مشائین منحصر اند در ده که آنرا عقول عشره گویند و نزد اشراقیه و متکلمین غیر منحصر اند قسم دوم ممکن الوجود عرض است و آن نه است اول کیف و آن باعتبار ذات خود نه مقتضی قسمت بود نه مقتضی عدم قسمت اگرچه بتابعیت محل خود قسمت یا عدم قسمت قبول کند چنانچه سواد و بیاض و حرارت و برودت و غیر آن اگر بجسم عارض شوند منقسم گردند و چون بنقطه عارض شوند اصلاً منقسم نگردند و این کیفیت دو قسم است یکی کیف جسمانی چنانکه بیان کرده شد و دیگر کیف نفسانی که بنفس ناطقه عارض شود چنانکه علم و جهل و جود و بخل و غیر آن و دوم کم و آن عرضی ست که تعلقش بقوت بر تعقل غیر نبود و باعتبار ذات خود قابل قسمت باشد و آن بر دو قسم است منفصل که درو حدود اجزای متمایز الوجود بالفعل موجود باشند چون عدد که مرکب از احاد و آن احاد درو جدا جدا موجود باشند و متصل که قابل تقسیم بود لیکن اجزای متمایز الوجود درو بالفعل موجود نباشد چنانکه امتداد چیزی که چند گز باشد سیوم این و آن هیئتی ست که عارض شود جسم را بسبب بودن آن در مکان چهارم متی و آن هیئتی ست که عارض شود جسم را بسبب بودن آن در زمان پنجم اضافت و آن عبارتست از نسبت میان دو چیز چنانچه وصف ابوت و نسبت میان اب و ابن ششم وضع و آن عبارتست از هیئتی که حاصل شود در چیزی باعتبار نسبت جزوی بسوی دیگر و اختلاف اجزا چنانچه هیئت قیام و قعود و استلقا که نسبت بزمین ملحوق گردن ست هفتم فعل و آن هیئتی ست غیر قار که حاصل شود در فاعل بطریق تجدد بسبب تاثیر کردن وی در منفعل چنانکه هیئتی که حاصل میشود در اره کش بوقت اره کشی هشتم انفعال و آن هیئتی غیر قار که حاصل شود در منفعل بطریق تجدد بسبب تاثیر کردن فاعل بآن بطریق مذکور چون هیئتی که حاصل میشود در چوب وقت اره کشی بسبب قبول کردن وی اثر اره کشی نهم ملک بکسر میم که آنرا جده نیز گویند بکسر جیم و فتح دال مهمله مخففه و آن هیئتی ست که حاصل شود در جسم بسبب احاطه کردن امور خارجیه که انتقال کند بانتقال جسم از مکانی برابرست که احاطه جمیع اجزای جسم کنند یا بعض اجزای او را چون هیئتیکه حاصل شود آدمی را از برقع پوشیدن یا از جبه یا از کلاه پوشیدن یا عمامه بستن این نه بیت جامع یک جوهر نه عرض ست نوشته میشود

بیت
مردی دراز نیکو در شهر خویش
امروز با نیزه استاده نشسته زیر و خوش
فیروز بود ایست بدورت سیمی عاشق
دل شکسته سپه کرده جامه بخشید

(حاشیه‌های ریز بین سطرهای این بیت‌ها: کم — کیف — این — متی — وضع — فعل — اضافت — ملک — انفعال)

نهیق بالفتح بانگ خر از منتخب و شرح نصاب۔

نهنگ بالفتح جانور آبی معروف از برهان۔

نهال بکسر درخت موزون نو رسته و بمعنی گیاه نیز آمده است و بمعنی بستر و توشک هم آمده است و بمعنی شکار نیز از برهان و بهار عجم۔

نهال ساختن بمعنی کاشتن۔

نهالین توشک و بمعنی لحاف نیز آمده۔

نهنبن بفتحتین و سکون نون و فتح موحده سرپوش دیگ از برهان و جهانگیری و رشیدی و در سروری بفتح اول و ضم ثانی۔

نهفتن بکسر نون و ضم ثانی معنی معروفست از رشیدی و مؤید و برهان و در مؤید بضمتین و در جهانگیری بکسر اولین۔

نهانخانه تهخانه از برهان۔

نه بالفتح در تازی بمعنی باکه ترجمه حرف معیت است۔

نهیه بضم نون و سکون ها و فتح تحتانی خرد و عقل از شرح نصاب و صراح۔

نه سیزده بضم نون و سکون ها نوعی از قمار که بهندی آنرا نو تیرهی گویند۔

نهبر بالضم و حرف سوم بای موحده غارت از لطایف و در منتخب بانگ کردن۔

نهی بالفتح و سکون ها باز داشتن و منع کردن و بضم نون و فتح ها و در آخر الف مقصوره بشکل یا عقلها و خردها و این جمع نهیه است از صراح و لطایف و منتخب۔

نهاری کنایه از طعام صبح و در عرف نوعی از شوربای گوشت که بوقت صبح خورند۔

فصل نون مع یای تحتانی

نیا بکسر جد یعنی پدر پدر و بمعنی پدر مادر نیز آمده و بمعنی برادر مادر که بهندی ماموں گویند و بمعنی قدر و عظمت از برهان و رشیدی و لطایف و کشف و مدار و زبان گویا۔

نیاب بکسر اول و در آخر موحده دندانهای که درمیان ثنایا و آن سیاه دندان ها نیز واقع شده اند و این جمع ناب است چنانچه در بهار عجم دارا از لطایف و غیر آن۔

نیرنجات بالفتح و رای مهمله مفتوح و سکون نون و جیم عربی سحرها و افسونها

باب الواو مع الیاء

واین معرب نیر نگست بعد تعریب بالف
وتا جمع کرده شده از لطائف وبهار عجم وکشف
نیابت بکسر بجای کسی ایستادن از
کشف ومنتخب۔
نیارست بفتح نون یعنی نتوانست جهانگیری
نی بست حرف سوم بای موحده
مفتوح هندی جهنجهر۔
نیم سمت سند که یکی از مدار و بهار عجم
نیم راست پرده موسیقی از بهار عجم۔
نیت بالکسر و یای مشدد عزم واراده
ودر فارسی بتخفیف هم آمده۔
نیم سفت کنایه از ناتمام از برهان۔
نیرنج بالفتح معرب نیرنگ۔
نیم تاج نوعی از تاج ست که از دیبا
بافند وبجواهر مرصع کنند از مصطلحات۔
نیم رخ تصویر یک چشمی چراکه آن نصف
چهره دارد۔
نیله کبود قسمی ست از رنگ اسبان۔
نیر بالفتح وتشدید تحتانی مکسور صیغه
مبالغه است بمعنی بسیار نور کننده
بمناسبت کثرت نور آفتاب را گویند
وگاهی نیر اصغر ماه را نامند از کشف و
مدار و بکسر نون و یای معروف چوبیست
که بر گردن گاو نهند از شرح نصاب۔
نیلوفر دو قسم باشد آفتابی ومهتابی
آفتابی سرخ باشد بوقت طلوع آفتاب
شگفته میشود بهندی آنرا کول گویند ودیگر
مهتابی آن ونوع ست یکی سفید محض و
دیگر سفید مایل بکبودی این هر دو نوع بوقت
شام شگفته میشود ودر او ویه یونانیان
همین بکار برند وخان آرزو در چراغ هدایت
نوشته که نیلوفر سوای گل معروف که در
آب روید گلیست دیگر که بیاره آن
بر درخت دیگر پیچد وآن نیلی باشد
قاسم کون آبادی در شاهنامه
اسمعیل صفوی گوید بیت سپه حکم و
نیکبختان به پیچ نیلوفر که پیچد بر درختان
ودر رساله معربات نوشته که نیلوفر
معرب نیلوپل ست۔
نی عسکر مراد از قلم چراکه قلم عسکر که صنعت
از اهواز خوزستان میباشد از شرح خاقانی
نیشاپور بالفتح نام شهریست در خراسان
که معدن فیروزه در حدود آنست ونام
شعبه از موسیقی از برهان ودر کشف بالکسر
ودر رشیدی وغیره نوشته که در اصل
نه شاپور بود یعنی شهر شاپور چراکه در
فارسی قدیم نه بالکسر شهر را گویند های
هوز بیای تحتانی بدل شده۔
نیک محضر یعنی نیک حضرت یعنی
حضور کما فی الصراح یعنی کسیکه او نیک
حضور باشد از خیابان۔
نیم کاره صنعت گری را گویند که بر کار
دیگران کار کند وآنچه اجرت یابد بمالک
دست افزار حصه دهد۔
نیمبر فتی ست از کشتی از چراغ هدایت
نیمروز ولایت سیستان در عجائب البلدان
مرقوم ست که حضرت سلیمان علیه
السلام در آنجا رسیدند زمینی دیدند
پر از آب دیوان را فرمود تا خاک پر کنند
دیوان در نیمروز خاک پر کردند لهذا به نیمروز
موسوم شد از رشیدی و برهان ودر بعضی
شروح چنین دیده شده که چون خسرو چین
بآنجا رسید آنرا بوقت نیمروز لشکرگاه کرد
از آن روز باین اسم موسوم شد و بعضی گویند
آن ملک را رستم در وقت نیمروز فتح کرده
بود ونام پرده از موسیقی۔
نیاره بکسر جا جست از رشیدی وجهانگیری
نیریز بالکسر و یای مجهول در آخر
زای معجمه نام شعبه از پرده صفاهان ونام دهی
از فارس از رشیدی ومدار وبرهان ومؤید
نیایش بکسر اول زاری وستایش وتحسین
ودعا وآفرین از مدار ومؤید وزفان گویا
از برهان و بعضی از محققین نوشته اند که نیایش
در اصل نیازش بود بزای معجمه بیای تحتانی تبدیل
یافته این تبدیل در جواهر الحروف نیز نوشته است
نیوش بکسر اول و واو مجهول صیغه امر ست
بمعنی بشنو اکثر با اسم مرکب شده بمعنی اسم فاعل آید
نیش سوای معنی معروف بمعنی دندان و بیاره
نوکدار که بهر دو جانب بهان سباع وخوک میباشد
نیاق بکسر نون جمع ناقه۔
نیک بفتح اول و سکون ثانی جماع و
نام حقیقی جماع در عربی همین ست وبه دیگر
اسما مشهوره مجاز ست و بکسر اول و یای مجهول
در فارسی مرادف خوب وبمعنی بسیار نیز آمده۔
نیرنگ بالکسر و یای معروف مکر و فریب
وطلسم وسحر وفسون ومجازا بمعنی عجائبات
نیز آمده وبمعنی نقشه تصویر که بر کاغذ
طرح کنند از بهار عجم وجهانگیری وکشف
ومؤید ومدار بفتح ودر برهان بکسر وبالفتح۔
نیم لنگ بالکسر ولام مکسور وکاف فارسی
قربان کمان از بهار عجم وبرهان ابراهیمی۔
نیم رنگ رنگ باخته وناقص و
ناتمام از شرح الشعرا۔
نیلک نوعی از جامه ابریشمی۔
نیل بالفتح بروزن سیل بمعنی یافتن
از کشف ولطائف وصراح ومنتخب۔
نیال نام پادشاه ونام غلام سلطان سنجر۔
نیم هلال کنایه از لب معشوق از برهان
نیام بکسر نون جمع نائم که بمعنی خواب است
چنانچه صیام جمع صوم وهم جمع نائم که بمعنی
خفته باشد چنانچه تجار بکسر جمع تاجر ودر
فارسی بمعنی غلاف کارد وشمشیر۔
نیر اعظم عبارت از آفتاب۔
نیلم بکسر نون وفتح لام جوهریست قیمتی نیلگون
نیلوفر بالضم سیه پوشان نام گل نیلوفر
را از جهت سیه رنگی بر سر نشستند از مصطلحات
نیاگان بکسر نون وکاف فارسی
اجداد واین جمع نیاست چراکه
کاف فارسی در جمع بدل الف های مختفی می آید
وحال آنکه در نیا نبود از لطائف ورشیدی۔
نیرین بفتح نون وتشدید یای مکسور وفتح
رای مهمله تثنیه نیر مراد از آفتاب وماه۔
نیران بالکسر و یای معروف جمع نار که
بمعنی آتش ست چنانچه تیجان جمع تاج
از شرح مقامات حریری۔
نیوشیدن بکسر اول و یای مجهول

به معنی شنیدن از برهان۔

نیدلان بفتح نون و ضم دال مهمله بروزن مردمان سنگینی و گرانی که در خواب بر مردم افتد یا صورتی مهیب در خواب نماید و آدمی از دیدن آن می ترسد بعربی کابوس گویند و در جهانگیری و برهان و رشیدی بضم دال و در منتخب و صراح بضم و بفتح دال و این لفظ عربیست که در جهانگیری و رشیدی آورده اند۔

نی انبان نام سازیکه از نی و چرم سازند از بهار عجم و لطائف۔

نیسان بالفتح و سین مهمله نام ماه هفتم از ماههای رومی میان و آن مدتیست ماندن آفتاب در برج حمل از قطرات باران این ماه در صدف مروارید پیدا شود و باران این ماه را نیز مجازاً نیسان گویند از برهان و شرح نصاب۔

نیلین بفتح نون و کسر یای تحتانی اول و سکون یای دوم منسوب به نیل یا و نون برای نسبت است چنانکه در سیمین و زرین و خانه نیلین را بهندی چهپر گویند که در هندوستان رواج دارد از خیابان۔

نیمجان۔ عاشق۔

نیم ته کردن از کار گرفته انداختن از مصطلحات

نیل کشیدن داغ گذاشتن۔

نیل بر زبان رفتن کنایه از شهرت امر غیر ممکن چراکه چون نیل سیاه شود امرد دراز کار را شهرت دهند و این مثل مشهور ست و ایران هند از مصطلحات۔

نیم کاسه در زیر کاسه داشتن کنایه از مکر و حیله از مصطلحات۔

نیکی کردن و بآب انداختن بی توقع عوض نیکی کردن۔

نی در ناخن کردن نوعی از تعذیب ست

نیو بالکسر و یای مجهول داد و زور و قوت از مدار و برهان و کشف و مؤید و سراج در جهانگیری بیای معروف و مؤلف گوید ظاهراً همین فصیح است که یا و واو هر دو معروف خوانده شود و فصحای ایران معمول است که در اکثر جا بلکه همه جا مجهول را معروف می خوانند

نیم کله بکاف عربی نیم ساخته و ناتمام۔

نیمکاره ناکام و نیم ساخته و ناقص از برهان۔

نیمه بالکسر و یای معروف نصف و بمعنی طرف و جانب۔

نیم خایه کنایه از ماه باعتبار آنکه گروی شکل سرشته است نیم نظر می آید و نیم از حجاب زمین مخفی می ماند۔

نیشه بالفتح نی کوچک میان تهی با چند سوراخ در اصل نیچه بود جیم فارسی را بشین معجمه بدل کردند و آنرا شبانان می نوازند۔

نیلم جانوریست صحرائی کلان تر از گوزن که آنرا نیله گاو نیز گویند۔

نیفه بکسر و یای مجهول و فا بندکش ازار که معروفست و بمعنی پوستین و بمعنی بقچه از لطائف و خان آرزو در شرح سکندرنامه نوشته که نیفه بمعنی پوستینی که از پوست حواصل ناف روباه سازند و آن بغایت نرم و لطیف باشد و در برهان نیفه بمعنی پوستینی که از پوست شکم روباه سازند و بمعنی بقچه نیز آمده مؤلف گوید که نیفه بمعنی بندکش ازار را ماله نافه باشد یعنی چیزیکه نسبت بناف دارد چه حرف با در نافه برای نسبت ست بهمین جهت نافه مشک را نافه گویند که از ناف آهو می بر آید و ها را نسبت بسیار آید چنانچه دسته و دندانه و دستو بدست و دُم۔

نیزه بالفتح ترجمه رمح از بهار عجم و بالکسر شهرت دارد و مؤلف گوید که در اصل بمعنی نی کوچک ست چرا که هر کبست زنند اسنی بالفتح که معروف باشد و لفظ نیزه که برای تصغیر آید چنانکه در مشکیزه و ناوزه پس از لفظ نیزه یک یا بجهت تخفیف حذف کرده اند

نی بالفتح معروف ست و بالکسر و یای مجهول کلمه ایست که برای نفی آید از برهان و بهار عجم و بکسر نون و تشدید یای تحتانی در عربی بمعنی خام چنانچه گوشت خام و هر چیز نا پخته و بکسر اول و یای معروف در ترکی بمعنی لفظ را که علامت مفعول باشد بمعنی عدل از منتخب و شرح نصاب۔

نیزه خطی بفتح اول یا بکسر اول علیه اختلاف القولین و فتح خای معجمه و تشدید طا بمعنی نیزه که بسیار راست باشد مثل خط جدول کتاب از برهان و بهار عجم و در مصطلحات نیزه خطی بکسر خای معجمه و تشدید طای مهمله بمعنی نیزه که منسوب بخط است و خط نام موضعی ست در یمامه که در آنجا نیزه خوب پیدا میشود و بعضی گویند که در انجا از جای دیگر آورده سفر میکنند۔

نیم آدمی کنایه از مطلق زن زیراکه دو زن را در گواهی بمنزله یک مرد داشته و در دیوان خاقانی کنایه از والده خاقانی است از شرح۔

باب واو

فصل واو مع الالف

واتار سیده و کشاده و جدا از برهان و اشارت از واویلا۔

والاتومی زجامیدانشیم بار یکبار و بمعنی بزرگ قدر منقول از کشف المعانی۔

واویلا بمعنی افسوس چه لفظ وا کلمه ندبه است و ندبه بالضم بمعنی نوحه و ماتم و ویل بمعنی افسوس خوانده و در آخر الف برای نوحه ست که در حالت ندبه در آخر الفاظ پیدا می کنند۔

واهی الفراء بضم مهمله ست آوینراست از لطائف۔

۵۴۷

نیم داده اند و عالم را بدان در بغر پر باینسر آمده

باب الهاء مع الیاء

واجب دائم و همیشه و بمعنی لازم و سزاوار شونده و باصطلاح حکما آنکه در وجود و بقای خود محتاج غیر نباشد و آن حق تعالی ست.
واهب بکسر ها و بای موحده بخشنده.
واقعه طلب مفسد و جنگجو.
والی عقرب کنایه از ستاره مریخ چراکه برج عقرب خانهٔ مریخ ست.
وافی الحسب بفتح حای مهمله و فتح سین مهمله و بسکون سین نیز کسیکه در شرف مال و دین و علم و دیگر کمالات کامل باشد.
واضع چار کتاب حق تعالی که توریت بر موسی علیه السلام و زبور بر داؤد علیه السلام و انجیل بر عیسی علیه السلام و قرآن مجید بر مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم نازل ساخت.
واخواست محاسبه و مطالبه باز خواست.
وارث میراث گیرنده.
واضح روشن و هویدا و بمعنی درخشان و تابان از شرح نصاب.
واسطة العقد بکسر سین مهمله و ضم تای فوقانی و کسر عین مهمله و سکون قاف گوهر کلان و بیش قیمت که در وسط حقیقی همه گوهرهای گلوبند و حمائل باشد و اینجا بمعنی امام تسبیح شهرت گرفته خطاست.
وارد در آینده و بمعنی قاصد و پیک از شرح نصاب وغیره.
وَاِنْ یَّکَادُ اشارتست بتمام آیتیکه برای دفع چشم زخم خوانند و آن اینست وَاِنْ یَّکَادُ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا لَیُزْلِقُوْنَکَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّکْرَ وَیَقُوْلُوْنَ اِنَّهٗ لَمَجْنُوْنٌ ۔

واقد بکسر قاف هیولی پیش کسی ونده و آنکه بر مرکب نجیب سوار شود از منتخب.
واجب الوجود آنکه ذات او مقتضی وجود او باشد چنانچه ذات باری تعالی که ذات او در وجود محتاج غیر نیست.
وامانده بسکون نون با غنه بمعنی افتاده از قیام و باقی ماندن از شروح سکندرنامه.
وار بمعنی مانند و لائق و طرز و روش و دستور و کلمهٔ نسبت چون سوگوار و تفصیل از ...
واشر بکسر شین معجمه نام شهر.
واگیر بکاف فارسی نشستِ پهلوانان را گویند که یک دست بر دیوار نهاده بجانب پهلوان دست بر سینه زور کنند تا سینه بر آمده و پهن شود از چراغ هدایت.
واسط بکسر سین مهمله نام شهریست در عراق عرب و واسط ازان نام کردند که میان بغداد و بصره واقع است و در بقیه زمین آن قلم خوب بهم میرسد و سوای این چهار قریه دیگر نیز واسط نام دارند از لب الالباب و منتخب وغیره.
وازع بزای معجمه و عین مهمله باز دارنده و سالار لشکر و حاکم و سلطان از منتخب.
واضع نهنده چیزی بر جای و بمعنی پیدا کننده و سازنده مستعمل.
واقف ایستاده شونده و بمعنی داننده از منتخب و کشف.
وامق بکسر میم دوست دارنده و نام کسی که بر عذرا عاشق بود از لطائف و برهان.
واق نگهدارنده یعنی شفیع و نام پرنده است.

وابل بکسر موحده باران بزرگ قطره و نام قبیله است از عرب از منتخب و صراح و لب الالباب و شرح نصاب.
وائل بکسر همزه که حرف سوم ست قبیله است از عرب و نام قریه از لب الالباب.
وال در فارسی نام ماهی ست و در عربی پناه بردن و پناه از جهانگیری و منتخب وغیره.
وام قرض و بمعنی رنگ و لون نیز آمده از برهان.
وارون برای مهمله مضموم در برهان و جهانگیری بمعنی اثر گونه و نگون و معکوس و در بهار عجم بمعنی نامبارک.
واژون بفتح زای فارسی نگون و نامبارک از بهار عجم و برهان و در خیابان نوشته که مخفف واژگون است.
والان بادبان که بهندی کهتی ... از برهان.
وان شهریست از ولایت ترکان و حرف تشبیه بمعنی مانند و بمعنی ارزنده نیز آید از برهان.
وادی ایمن عبارت از صحرائیکه موسی علیه السلام با اهل خود بوقت شب آن صحرا میرفتند اتفاقاً بسبب وضع حمل آن عفیفه شب تاریک جوی آتش نمودند ناگاه از دور روشنی بنظر آمد چون قریب رفتند بر درختی نور یافتند و از آنجا بموسی علیه السلام از غیب ارشاد رسید و اولین معراج ایشان این بود و ایمن بفتح اول و سکون یا و فتح میم بمعنی صاحب جانب یمین صیغهٔ صفت مشبه ماخوذ از یمین که بمعنی دست راست ست چون وادی مذکور جانب دست راست

موسی علیه السلام واقع بود لهذا وادی ایمن گفتند و بعضی نوشته که وادی مذکور جانب راست کوه طور واقع ست.
واشدن شگفته شدن و بمعنی جدا شدن و از تکلیف بر آمدن از مصطلحات.
واخوردن و برخوردن ملاقات کردن از بهار عجم.
وارث تاج و نگین کنایه از شاهزاده.
واقع شدن کنایه از دوچار شدن.
واکشیدن دراز کشیدن و بزور و حیله چیزی از کسی حاصل کردن.
وابوسیدن بیای موحده و سین مهمله اعراض کردن.
واکردن کشادن و فارغ نمودن.
واسوختن باصطلاح شعرای ایران بیزار شدن و اعراض و روگردانی کردن از معشوق ظاهرا واسوخت شعرا ازینجاست از چراغ هدایت.
واو این حرف در کتب فارسی چند قسم آید اول واو لزوم که میان لازم و ملزوم در آید چنانکه درین مصرع مصرع من و دست و دامان آل رسول ؐ و درین بیت
بیت
ما و می زاهدان و تقوی ✤ تا یار سر کدام دارد ✤ دوم واو استبعاد و آن میان مستبعد بکسر عین و مستبعد بفتح عین آید چنانچه در میان سخن انکار و شعر حافظ
شعر
من و انکار شراب این چه حکایت باشد ✤ ظاهرا این قدرم عقل کفایت باشد ✤ مثال دیگر بیت

اند تو بیمیرم و دل یادگری با کنم ٭ ای بقربان تو صد دل من و این کار کنم ٭ سوم واو عطف و آن اکثر در میان دو مفرد واقع شود و ساکن خوانند مفتوح نباید خواند چنانچه ع من و تو در میان کاری نداریم ٭ خواه در نظم باشد خواه در نثر واگر در میان دو جمله واقع شود واو را مفتوح علیحده باید خواند و گاهی محذوف هم باشند صائب گوید ع بقدر هر سکون راحت بود بنگر مراتب را ٭ دویدن رفتن استادن نشستن خفتن و مردن ٭ و در بعض محل حذف واو عاطفه موجب مزید فصاحت و بلاغت باشد چنانکه بیت قربان شوم ترا که ندانسته گشتنوزنا اخلاص من محبت من اعتقاد من ٭ در میان اعداد واو عطف آوردن محل فصاحت ست چنانچه درین مصرع ع بوسه گرفتم از لبش یک دو سه چار پنج شش ٭ چهارم واو تصغیر و آن در آخر اعلام و اسما واقع شود چنانچه پسرو بمعنی پسر کوچک و شیخو بمعنی شیخ کوچک پنجم واو قسمیه آن جزو اول اسمای عربی در نباید چنانچه واللیل و والشمس و والضحی و والله و واو قسم اسم ما بعد خود را جر دهد یعنی حرف آخر آن اسم را کسره می دهد ششم واو زائد و آن آنست که در کلام احتیاج تلفظش نباشد خصوصاً بر لفظ لیکن و مخففات او چنانچه ولیکن و ولی و ولیک سعدی گوید ٭ گرامی نیک بخت این مشکل

من ست ٭ و لیکن قلم در کف دشمن ست ٭ هفتم واو بمعنی مع آید سعدی گوید ع پیری و صد عیب چنین گفته اند و بعضے این واو را تسویه گویند یعنی پیری برابر صد عیب ست هشتم واو مستحق اتقابل بعضے گویند بیت عشق ست و هزار شعله در تاب ٭ عقل ست و هزار پنبه در آب ٭ و نزد بعضی این واو برای تسویه است و بعضی این واو را تشبیه گویند نهم واو چنانچه هندو و چاکو و بیکو و پتو که کوئی از با فته ریشمینه است چیت بمعنی نشتم مرم واو بمعنی نیلوفر دهم واو حالیه چنانچه گوید بیت واغم ز ناتوانی و افسوس که دندان نماند در دهن و لب گزید نیست ٭ یازدهم واو اشمام ضمه چنانچه در لفظ خود و خورد این واو را معدوله نیز نامند دوازدهم واو بمعنی یا چنانچه سعدی گوید بیت گل همین پنج روز و شش باشد ٭ وین گلستان همیشه خوش باشد ٭ سیزدهم واو تخفیف یعنی از مخفف کردن لفظ واو پیدا شود چنانچه درین بیت دل متحیر چه داند و را ٭ عقل درین گم که چه خواند و را ٭ چهاردهم واو معدوله چنانچه در لفظ تو و چو و دو این واو را بیان ضمه هم گویند پانزدهم واو برای معاوضه چنانچه عرفی گفته بیت ز شوق کوی تو یا در گلم ز غمزه چه سود ٭ هزار جان گرامی و یک قدم رفتار ٭ و باید دانست که واو گاهی بالف بدل می شود چون فروغ و فراغ

بالضم بمعنی تاب روشنی و کوس و کاس بمعنی نقاره بزرگ بیای عربی بدل شود چون نوشته و نبشته و بیای فارسی چون دام و پام بمعنی رنگ بفا چون یاده و یافه و کلاده و کلافه و بدال مهمله چون کالیده و کالیده بمعنی پریشان و بمیم چون بزو و بمیز و پرواسیدن و پرماسیدن بمعنی مس کردن چیزی را و بیای تحتانی چون منوز و منیز و انگور و انگیر و بشین معجمه چون خدیو و خدیش بمعنی خداوند۔

واقعه بکسر قاف و فتح عین مهمله خواب و جنگ و حادثه و سختی و زمان قیامت و مردن حالکار زار از کشف و منتخب و مصطلحات

واله بکسر لام و های ملفوظ یعنی غیر مختفی لفظ عربیست صیغه اسم فاعل بمعنی شیفته و سرگشته در عشق و مفتون و بفتح لام باین معنی غلط است از منتخب و مدار و صراح و کشف و لطائف و بفتح لام و های مختفی قسمی از حریر ابریشمی رنگ از جهانگیری و لطائف و برهان

واهله نام زن نوح علیه السلام از لطائف

واعیه بکسر عین مهمله و یای تحتانی حافظ نگهبان و فریاد کننده از کشف و لطائف و صراح

وارسته بفتح رای مهمله آزاد و فارغ از کشف

واقصه بقاف و صاد مهمله نام منزلی است در راه مکه از صراح۔

وامانده بمعنی پس مانده و باقیمانده و شکست خورده۔

واگویه بکاف فارسی و یای تحتانی گفتگو و چراغ هدایت واگو بمعنی بازگفتن حرف شنیده را که بهندی جاگو

واعجباه بمعنی ای تعجب و این بمقام تاسف گویند الف و ها در آخر الفاظ در حالت ندبه بجهت درصوت زائد کنند۔

وایسه حرف چهارم یای تحتانی ست از هم افتاده از کنز و منتخب در موید بمعنی گمراه

واهمه قوتیست که ادراک معنی جزئیه کند که محسوسات تعلق دارد مثلاً صداقت و عداوت و بعضی محققان چنین نوشته اند که کار واهمه آنست که چیزها دیده و نادیده راست یا دروغ نقش نماید خواه آن چیزها در عالم صورت باشند خواه نباشند مثلاً هزار آفتاب بر آسمان جمع کنند و حال آنکه یکی ست بیش نیست این قوت با بع عقل نگردد بخلاف قوتهای دیگر چنانچه شخص در خانهٔ تاریک تنها با مرده همراه باشد هر چند عقل حکم کند مرده جماد ست از و ترس نباید کرد قوت واهمه وسوسه می دهد و خائف گرداند۔

والا نه بدانکه در مقام لفظ والا استعمال لفظ والا نه غلط محض ست چراکه درین مقام الا مرکبست از لفظ ان که کلمه شرط ست و از لفظ لا که کلمه نفی ست پس با وجود لا که نفی لفظ نه را که در فارسی برای نفی باشد هیچ حاجت ندارد۔

وایه حاجت و مراد و مجاز بمعنی مقدر و بمعنی معتاد و هر روز هم مثل خوراک گرفتنا و افیون از مصطلحات و چراغ هدایت

واشی بکسر شین معجمه دروغگو از منتخب وصراح
واهی بمعنی سست از مدار وصراح
وارستگی بفتح رای مهمله آزادگی و فارغبالی
وافی بکسر فا تمام و کامل
واقی بکسر قاف نگاهدارنده مشتق از وقایت که بمعنی حفاظت است
واعی بکسر عین مهمله نگاهدارنده و یاد گیرنده از لطائف وصراح
والی دوست و حاکم و مالک و بمعنی خویش و قریب نیز آمده
وادی رودخانه و رهگذر آب سیل یعنی زمین نشیب هموار کم درخت که جای گذشتن آب سیل باشد و بمعنی صحرای مطلق نیز آمده و بمعنی مقدمه و معامله نیز مستعمل میشود از لطائف و شرح نصاب وغیره
واجبی بجیم و بای عربی وظیفه و روزینه
وارفتگی متفعل شدن و گداختن از چراغ هدایت
واسوختگی بمعنی سوختگی

فصل واو مع بای موحده

وبر بفتح واو و سکون موحده و را مهمله جانوریست شبیه بگربه و بفتحتین بمعنی پشم شتر وغیره از صراح
وبص بفتح واو و کسر موحده و صاد مهمله بمعنی درخشیدن از صراح
وبال سختی و گرانی و عذاب منقول از تاج اللغات بدانکه وبال آفتاب در دلو باشد و وبال قمر در جدی و وبال عطارد در قوس و حوت و زهره را در عقرب و حمل و مریخ را در میزان و ثور و مشتری را در جوزا و سنبله و زحل را در سرطان و اسد

فصل واو مع تای فوقانی

وتد بفتحتین میخ چوبین از منتخب و شرح نصاب و در لطائف و مدار و صراح و کشف و شرح نصاب دیگر بفتح واو و کسر فوقانی
وتر بالکسر تنها و طاق که مقابل جفت است و بفتحتین زه کمان و تار ساز از منتخب و صراح
وتیره راه و روش و نهاد و دستور از لطائف و صراح

فصل واو مع ثای مثلثه

وثاق بفتح و کسر بند و قید از منتخب و لطائف و مدار و کشف و صراح و همه اهل لغت درین متفق اند و به ایمعنی خانه و حرم سرای مختلف اند در لطائف وثاق بضم و کسر بمعنی خانه و در کشف بضم بمعنی خانه و در سروری بهار عجم بفتح بمعنی خانه و در مدار باینمعنی بکسر نوشته
وثوق بضمتین استواری و اعتماد از منتخب و تاج اللغات
وثیق استوار از صراح
وثن بفتحتین بت که از سنگ و دیگر اشیا سازند از منتخب و کشف و لطائف و صراح
وثیقه استواری عهد و پیمان و عهدنامه از منتخب و صراح
وثنی بفتحتین و کسر نون بت پرست

فصل واو مع جیم عربی

وجابک خمی کردن و کشتی و ابتح ترس و اندوه و سلی زدن از صراح
وجب بفتحتین و بای موحده لفظ عربی است بمعنی بدست که بهندی ورا بالشت گویند انتها
وجوب بضمتین واجب شدن و لازم شدن و سزاوار شدن و مقرر شدن و اقتضا کردن ذات وجود خود را ای هستی خود را و ناممکن بودن عدم او از صراح وغیره و گاهی مراد از آن ذات حق تعالی باشد
وجنات بفتحات بهر سه حرف اول جمع وجنه که بمعنی خساره آدمی باشد که بلند بر آمده باشد و موی ریش از آنجا برآید و آن پهلوی بینی و زیر چشم پیدا شود و آن موضع اگرچه جزو رخساره است مگر مجازاً رخساره را گفته میشود از منتخب و کشف
وجاهت بفتح خوبروئی و روشناسی و عزت و بکسر او خطاست از کشف و منزل و صراح
وج بالفتح و تشدید جیم نام دوائیست که آنرا اگر ترکی گویند و نام شهریست از لطائف و منتخب
وجد بالکسر توانا شدن و توانگر شدن و یافتن و بالفتح اندوهگین شدن و خشمگین شدن از منتخب و لطائف و صراح و در عرف حالتی و ذوق و شوق که صوفیان بسماع پیدا میشود
وجود بضمتین یافتن مطلوب و هستی از لطائف و منتخب و کشف و صراح و بمعنی جسم و بدن که در عرف مستعمل است در کتب لغت یافته نشد مگر آنکه مجاز باشد چون زبان دانی بعضی ثقات است ظاهراً درست باشد
وجار بکسر جا ماندن گفتار گرگ از شرح نصاب
وجور بفتح واو و ضم جیم داروی رقیق که در حلق ریزند از منتخب وغیره
وجیز برای مجمه بر وزن فعیل کوتاه و مختصر از شرح نصاب
وجع بفتحتین درد از کشف
وجیع دردناک از منتخب
وجل بفتح واو و کسر جیم کسیکه او و هم ترسان باشد و بفتحتین مصدر است بمعنی ترسیدن از منتخب و لطائف و شرح نصاب
وجدان بالکسر گمشده را یافتن و دانستن و دریافتن از کشف و کنز و منتخب و صراح
وجه بالفتح رو و چهره و طریقه و طور و بمعنی ذات و حقیقت چیزی آنچه بدان معاش کرده شود چنانچه زمین بشاهره و بمعنی سو و جانب از منتخب و مدار و کنز و صراح
وجهه بالکسر های مفتوحه و در آخر این لفظ تای فوقانی است که در حالت وقف ها میشود و در صورت اضافت و صفت بکسر متحرک شده باز تا میگردد و بر وزن فعلت میشود و لفظا وجهه بمعنی طرف و قبله و موضعی که رو بطرف آن کرده شود از منتخب و کشف
وجنه بهر سه حرکات او و فتح نون موضع رخساره آدمی که بلند بر آمده است از منتخب
وجوه بضمتین جمع وجه که معنی آن بالا مذکور شد
وجیه بر وزن فعیل در روشناس خداوندجاه و مرد خوبصورت و هر چیز خوشنما از منتخب و صراح

فصل واو مع حای مهمله

وحدت یکتا شدن و تنهائی و یکی بودن از منتخب
وحید یگانه و تنها
وحدة الوجود باصطلاح متصوفین موجودات را همه یکی یا جزو حق سبحانه تعالی

دانستن و وجود ماسوا را محض اعتبارات شمردن چنانچه موج و حباب و گرداب و قطره و ژاله همه را یک آب پنداشتن

وحش بفتح واو و سکون حا وحشیان صحرا و این جمع وحشی ست و بفتح واو و کسر حا بمعنی دهشت از لطائف -

وحوش بضمتین جمع وحش و وحش جمع وحشی ست بمعنی جانوران صحرائی

وحل بفتحتین و حای مهمله گل و لای که در زمین که آب زم شده باشد از منتخب و مدار و قاموس

وحدان - بالضم جمع واحد -

وحی منزل بضم میم و فتح زای معجمه عبارت از قرآن مجید -

وحی بالفتح پیغام خدا و بمعنی رمز -

وحدت نوعی واحد بودن از روی نوع چنانچه زید و عمرو و خالد و ولید را باهم وحدت نوعیست زیرا که ایشان همه انسان اند -

وحشی جانور صحرائی رمنده از مردم و جانب چپ و جانب بیرونی از بعض اندام در مقابل انسی که جانب درونی اندام را گویند مثلا پشت دست را جانب وحشی گویند و کف دست را جانب انسی نامند از منتخب و کشف -

وحدت ارادی واحد دانستن خدا تعالی را یعنی مسلمان شدن باعتقاد خود و اراده خود از گفته انبیا و بعضی چنین نوشته که یکدل بودن مردمان با راده خود ها بلا اجبار چنانچه تابعان انبیا باشند

وحدت قهری - واحد دانستن خدای تعالی یعنی مسلمان شدن بقهر و غلبه سلاطین اسلام و بعضی چنین نوشته وحدتیکه سر داند از القهر و غلبه کسی حاصل شود چنانچه نوکران سلاطین را که بظاهر بحکم حاکم متفق و متحد باشند و بباطن اتحادی ندارند

فصل واو مع خای معجمه

وخامت بالفتح ناسازگاری هوا و دشوار و گرانی از منتخب -

وخ بالفتح مرادف واه واه -

وخ وخ کلمه ایست که در وقت خوش آمدن چیزی گویند از مصطلحات -

وخشوش بالفتح و شین معجمه نام شهریست از ولایت ختلان و بفتحتین نام مرغی ست که با لکم را باشد از لطائف و سروری و در لب اللباب گفته که شهریست نواحی بلخ و در برهان بفتحتین نام بیماری ست که سپاهی دریا پیشو و بالفتح نام شهریست از بدخشان

وخم بفتح اول و کسر ثانی ناگوار و ناسازگار از لطائف -

وخیم بفتح اول و کسر خای معجمه و یای معروف دشوار و گران و بدگوار از منتخب و در کشف بمعنی بد و زشت -

فصل واو مع دال مهمله

ود [illegible] را گویند از منتخب -

وداج بکسر اول و جیم عربی و بفتح اول نیز آمده بمعنی رگ گردن و در کشف هر دو را وداجین و ودجان گویند -

ودود بفتح اول و ضم ثانی دوست دارنده و بالضم و تشدید دو معنی دوستی و وداد بالفتح و تشدید نام بت قوم نوح علیه السلام که بصورت مرد بود از شرح نصاب

وداع بالفتح پدرود کردن از منتخب و مدار و بهار عجم و کشف و صراح و منزیل کبیر خواندن نوعی از تفریس باشد -

ودع بفتحتین مهره سفید که از دریا برآید بهندی سنکه گویند از منتخب و برهان

ودائع امانتها جمع ودیعت از منتخب

فصل واو مع رای مهمله

ورا بالفتح و مد بمعنی پس و عقب و جانب پس و بمعنی فرزند و بمعنی سوا و غیره و بفتح و بقصر یعنی بی مد بمعنی مخلوقات از جن و انس و در فارسی مخفف او را از لطائف -

ورد مربی بفتح واو و ضم میم و فتح موحده مشدده و در آخر الف بصورت یا بمعنی گلقند

ورقا بالفتح و سکون را و قاف فاخته و کبوتر از منتخب و صراح -

وریج بالفتح و خای معجمه مفتوح و جیم عربی زبون و پلید از برهان -

ورتیج بالفتح و تای فوقانی و یای معروف و جیم عربی نام طائری که بعربی آنرا سلوا و سمانی گویند از برهان -

ورد بالفتح گل سرخ که عرق آنرا گلاب گویند از منتخب و بکسر کار هر روزه از الهی و وظیفه خواندن آب بردن از شرح نصاب

ورود بضمتین بجائی اندر آمدن از شرح نصاب و صراح -

ورید بروزن فعیل رگ گردن از منتخب و نزد اطبا رگی که در آن جهندگی و حرکت نباشد بخلاف شریان -

ورخص ورسیکه درون ناخن پیدا شود

ورع بالفتح پرهیزگاری و بفتح واو و کسر را پرهیزگار از منتخب -

وراق بالفتح و تشدید کاغذ برنده و ورق گیرنده و دینار و درم بسیار دارنده و بمعنی نویسنده و کتاب فروش و بتخفیف سبز زمین از گیاه از لطائف و منتخب و مؤید

ورق بفتحتین برگ درخت و کاغذ برنده و بفتح واو و کسر را درم نقره و بضم و سکون واو و سکون را کبوتران خاکستری جمع ورقا که بالفتح بمعنی کبوتر و فاخته باشد -

ورک بفتح واو و کسر را سرین و کفل و بسکون را نیز آمده از منتخب -

وردوک بروزن مردود و در آخر کاف عربی لفظ فارسی ست آنچه از کاه می بستند کلندر هندی چهپر گویند از برهان و رشیدی

ورناک بالکسر و جیم و سکون نون نام چشمه که در کشمیر ست -

ورل بفتحتین جانوریست شبیه بسوسمار و سوسمار را از برهان -

ورق الخیال بنگ بهندی بهنگ گویند

ورم بفتحتین آماس و داغ کبود از منتخب و مدار و کشف و صراح -

ورق خاتم بتای معجمه کاغذ اهل دفتر که حکم و قبالجات در آن واقع نوشته باشد در زمانه این جماعت معلوم می شود

ورقی ریختن پاک کردن و فراگیدن

ورشتن ریدن ملایی شدن

ورق گرداندن فعل پیشه کردن

باب الهاء مع الالف

باب الهاء مع الراء

وعیب بے علمی خود نهفتن و وضع قیمی خودکیا گی ترک نمودن۔
ورطه بالفتح محل هلاکی و زمینی که در آن راه نباشد و مجازاً بمعنی گرداب مستعمل بکسر واو خطاست از منتخب و بحر الجواهر و لطائف و صراح و کشف۔
ورثه بفتحات ثلاثه میراث یابندگان این جمع وارث ست از منتخب و مدار۔
وری بفتح واو و کسر رای مهمله و یای مجهول اماله وراکه بمعنی مخلوقات ست۔

فصل واو مع زای معجمه

وزارت بکسر از صراح۔
وزر بکسر گرانی و بار گران و پشتواره و برداشتن بار بر پشت و بمعنی گناه و بمعنی سلاح و جمع آن اوزار از منتخب و لطائف و صراح
وزیر آنکه در برداشتن بار کسے شریک باشد از منتخب ظاهر چون وزیر در مقدمه برداشتن بار سلطنت و ریاست با سلطان متفق میباشد لهذا باین لقب ملقب شده۔
وزش بفتح اول و کسر ثانی وزیدگی باد و این حاصل بالمصدر ست از وزیدن۔
وزغ و بزغ بفتحتین و غین چرپا از منتخب و در مدار و در جهانگیری و رشیدی بمعنی غوک نوشته اند و در برهان نوشته که نوعی از چلپاسه ست و در صراح بمعنی جانوریست چون کرپسه
وزن بفتح اول و سکون ثانی از صراح و بفتحتین خطاست و در فارسی بمعنی عزت و وقار نیز مستعمل ست۔
وزان بالفتح و تخفیف در فارسی بمعنی روانست و در عربی بالفتح و تشدید بسیار وزن کننده و بالضم و تشدید وزن کنندگان۔
وزغه بفتحتین و غین معجمه چرپا از منتخب و در مدار و جهانگیری و رشیدی بمعنی غوک نوشته اند و در برهان نوشته که نوعی از چلپاسه ست و در صراح نوشته که جانوریست چون کرپسه

فصل واو مع سین مهمله

وسطی بضم واو و سکون سین مهمله و در آخر الف بصورت یا بمعنی انگشت میانگی و این تانیث اوسط ست یعنی در میان افتاده و در خنصر و بنصر نون زائده است بر بصر و خصر پس اول دلالت بر وضوح و قوت میکند و خصر که بمعنی خردی و کوتاهی ست دلالت بر معنی عجز و کوتاهی میکند و این هر دو باعتبار قوت و ضعف خود مسمی بدین اسم شدند شرح نصاب از یوسف بن بالغ۔
وستا بالفتح ستایش خدا از مدار و در سکندری بضم۔
وسعت بالضم فراخی از منتخب۔
وساطت بفتح درمیان شدن و واسطه و وسیله شدن از منتخب و کشف و صراح
وسمت بالفتح داغ کردن و مجازاً تهمت کردن از مدار۔
وسیت بالفتح نزدیکی و دست آویز از لطائف
وسخ بالفتح و بفتحتین و خای معجمه چرک و ریم که بهندی آنرا میل گویند و بمعنی ریناک نیز آمده از منتخب و صراح و مدار و لطائف و کشف
وسائد بفتح واو و کسر همزه که حرف چهارم ست بالشها و این جمع وساده ست
وساوس بفتح واو اول و کسر واو ثانی جمع وسواس۔
وسط بالفتح و سکون ثانی بمعنی درمیان و میان هر چیز و بفتحتین چیزیکه میانه باشد یعنی متوسط بود در طول و قصر و فربهی و لاغری و دیگر کیفیات از کشف و منتخب و صراح و لطائف و مدار و در شرح نصاب نوشته که بفتحتین بمعنی میانه که عبارت از میان حقیقی و مرکز باشد و اسم چیزیست که درمیان واقع شود مثل نقطه وسطی و بفتح واو و سکون سین ظرف مبهم ست بمعنی درمیان
وسائط بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست جمع واسطه و بمعنی وسیلها مستعمل از منتخب
وسیط بالفتح بروزن فعیل آنکه در نسب میانه و در محل رفیع باشد و کتابی ست در فقه از لطائف و منتخب و صراح۔
وسع بالضم فراخی و دسترس و توانائی از منتخب و کشف و صراح۔
وسم بالفتح نشان کردن و عیب و نشان و داغ از لطائف و صراح۔
وسیم بروزن فعیل بمعنی حسن الوجه یعنی خوبصورت و جمیل و نشان کرده شده از صراح و غیره و بعضے نوشته که نام درختیست که شاخ آن سیاه و سفید باشد۔
وسن بفتحتین بروزن چمن خواب و غنودگی که مقدمه خوابست از لطائف و بفتح واو و کسر سین و نون بمعنی خفته از شرح نصاب و صراح
وساده بکسر بالش و بالین از منتخب و صراح و مدار و کشف۔
وسمی بالفتح باران بزرگ قطره از شرح نصاب و باران اولین بهار از منتخب
وسنی بالفتح واو و سکون سین و کسر نون دو زن که یک شوهر داشته باشند هر یکے مر دیگری را وسنی باشد از برهان۔

فصل واو مع شین معجمه

وشتا بالضم و تای فوقانی نام شرح ژند که کتاب دین آتش پرستان ست از برهان
وشات بضم واو و تخفیف شین و تای فوقانی سخن چینان و غمازان و در شرع گویندگان جمع واشی چنانکه قضات جمع قاضی۔
وشت بالفتح خوب و خوش از لطائف
وشاح بکسر و بضم واو و شین معجمه و حای مهمله که بهندی هار گویند و بمعنی گلوبند از منتخب
وش بالفتح خوب و خوش و سرد و بمعنی شبیه و نظیر و مانند و نام شهر از ترکستان و نوعی از پارچه ابریشمی و شمله و دستار از برهان و جهانگیری
وشق بفتحتین در عربی بارِ یک شتر را گویند و آن شصت صاع باشد از منتخب و در ترکی بفتحتین نوعی از پوستین و آن در اصل جانوریست در ترکستان برابر روباه سفید رنگ که داغهای سیاه بر آن باشد از برهان و در لطائف نوشته که بفتحتین نوعی از پوستین و بضمتین غلام ساده رو ظاهراً یا بمعنی مخفف وشاق ست۔
وشاق بضم خدمتگار و غلام ساده رو و این ترکی ست از لطائف و کشف و رشیدی و سروری و در برهان بکسر اول بمعنی غلام ساده رو و بمعنی کنیز آمده۔

وشیک بفتح واو و کسر شین معجمه و یای معروف و کاف عربی شتابی کننده و بمعنی پیک تیز رفتار از صراح وغیره -
وشل بفتحتین آب اندک از صراح -
وشتن بالفتح رقص کردن از برهان -
وشی بفتح نوعی از جامه ابریشمی منسوب بشهر وش ست از مؤید و در منتخب بمعنی جامه رنگین -

فصل واو مع صاد مهمله

وصایا بالفتح جمع وصیت -
وصب بفتحتین و بای موحده بیماری و رنج از منتخب و شرح نصاب -
وصلت بالضم پیوند و خویشی و پیوستگی و بالفتح پاره چیزی از منتخب -
وصمت بالفتح عیب از بحر الجواهر و صراح
وصیت اندرز کردن عازم سفر یا شخصی قریب الموت دوست خود را که بعد من چنان و چنین باید کرد -
وصید آستانه از لطائف و صراح
وصال بالفتح و تشدید بسیار پیوند کننده و بضم واو و تشدید جمع واصل و بکسر و تخفیف پیوستن -
وصله بالفتح پاره جامه و کاغذ وغیره
وصی آنکه باو وصیت کرده باشد از منتخب و نیز کنایه باشد از حضرت علی کرم الله وجهه

فصل واو مع ضاد معجمه

وضع بالفتح نهادن از منتخب و بمعنی ترتیب و بمعنی ساختن نیز مستعمل و بضم واو و سکون ضاد معجمه بمعنی آن بچه که نطفه برای جسم او در آخر ایام طهر نزدیک بحیض در رحم مادر بسته شود و مضغه گردد و آن بچه ضعیف الخلقت باشد از شرح نصاب و منتخب و صراح -
وضیع بفتح واو و کسر ضاد معجمه و عین مهمله بروزن فعیل فرومایه و ناکس از منتخب و کشف و صراح
وضو بضمتین مصدر ست بمعنی روشستن و بعضی بمعنی رو و دست و پا شستن برای نماز و بفتح واو بمعنی آبیکه بدان وضو کنند از منتخب و مدار و کشف و در ذیل و شرح نصاب از یوسف بن معالی -
وضیمه بالفتح بروزن مدینه ضیافت ماتم از شرح نصاب و منتخب و کشف -
وضاحت بالفتح و تشدید ثانی و حای مهمله بسیار روشن و بمعنی روشن کننده -

فصل واو مع طای مهمله

وطا بالفتح رفتن و پایمال کردن و بکسر واو و همزه در آخر با کسی موافقت کردن و جامه که بر هودج وغیر آن بیندازند و بمعنی بستر نهالین و لباس از منتخب و لطائف وغیره
وطر بفتحتین حاجت از منتخب -
وطواط بفتح واو و طای مهمله پرستو که آنرا خطاف نیز گویند و بهندی ابابیل نامند و لقب شاعری بسبب کوتاهی و لاغری جسم او معنی اول از منتخب -
وطی بفتح واو و سکون طا بمعنی جماع و پایمال کردن از لطائف و صراح -

فصل واو مع ظای معجمه

وظیفه چیزیکه برای کسی هر روزه مقرر شده باشد از منتخب و صراح -

فصل واو مع عین مهمله

وعا بکسر واو و مد آوند و ظرف از کشف و صراح
وعید وعده بد و این خاص در باب شر و بدی مستعمل ست چنانچه کسی گوید که من ترا فردا خواهم زد و مثل آن بخلاف وعده که آن در خیر مستعمل ست از بهار عجم و منتخب و لطائف -
وعود بضمتین جمع وعده -
وعوع بفتح هر دو واو و سکون هر دو عین مهمله آواز سگ از لطائف و در شرح نصاب آواز شغال و گرگ -
وعده نوید دادن در نیکی و خبر دادن در بدی مگر اکثر در نیکی و خیر مستعمل ست از منتخب و لطائف و بهار عجم -

فصل واو مع غین معجمه

وغا بفتح واو و غین معجمه جنگ و شور و غوغا و بکسر واو خطاست از صراح و کشف و منتخب
وغد بفتح اول و سکون غین معجمه کمینه و فرومایه و ناکس از منتخب و صراح -

فصل واو مع فا

وفا بالفتح وعده بجا آوردن و بسر بردن دوستی و عهد سخن از منتخب و صراح -
وفات بفتح مصدر ست از مجرد بزیادت تا و بمعنی مرگ از منتخب وغیر آن -
وفاق بکسر موافقت و سازگاری کردن
وفد بفتح واو و سکون فا برسولی و ایلچیگری پیش کسی رفتن و جمع وافد نیز آمده از منتخب
وفود بضمتین و دال مهمله در آخر جمع وافد ست و وفاد بالفتح اسم جمع وافد ست و وافد بمعنی پیش رونده و بمعنی آنکه بر درگاه بجیب سوال شود پیش و نزدیک جمع الجمع وافد ست بمعنی رسولان و پیغامبر ندگان و سواران مرکب نجیب باشد از منتخب و صراح و بعضی بمعنی گروه و قبیله نوشته اند مگر در کتب معتبره لغات باین معنی دیده نشده -
وفور بضمتین تمام شدن و بسیار شدن بمعنی بسیاری مستعمل از منتخب و صراح و بفتح خطاست
وفاق بکسر واو سازگاری کردن از صراح و منتخب و بمعنی محبت و اتفاق مستعمل میشود
وفق بالفتح سازوار و موافق و بسند از منتخب و صراح و کشف و مدار -
وفضه بضاد معجمه بروزن قبضه بمعنی ترکش از شرح نصاب -
وفی بفتح واو و کسر فا و تشدید یا تمام و کامل از صراح -

فصل واو مع قاف

وقاحت بفتح بیحیائی و بی شرمی بی ادبی از منتخب و کشف و صراح و مدار و خیابان -
وقایت بکسر نگهداشتن و پناه چیزی و هر چه بدان چیزی نگاه دارند و مقوای کتاب و نام کتابی در فقه از صراح و مدار و منتخب و کشف -
وقیعت بفتح بمعنی ملامت و عیب گوئی از عقب مردم و غمازی از منتخب وغیره -
وقعت بالفتح سختی و آسیب کار از منتخب و صراح
وقیح در آخر حای مهمله بروزن فعیل بی شرم از لطائف -
وقاد بفتح واو و تشدید قاف در آخر دال مهمله فروزنده و بسیار افروخته شونده -
وقود بفتح واو و ضم قاف و در آخر دال مهمله هیزم و آنچه بدان آتش افروزند و بضمتین مصدر ست بمعنی آتش افروختن از منتخب -

وقید بفتح واو وکسر قاف آنچه بدان آتش افروزند مثل هیزم وکاه از منتخب

وقار بفتح آرمیدگی و آهستگی وحلم وتمکین وگرانباری ماخوذ از وقر بالفتح بمعنی گرانبار شدنست از صراح ومنتخب وکشف ومؤید وقاموس وبحر الجواهر ووقار خواندن نوعی از تقریس است۔

وقر بالکسر وسکون قاف باری که آنرا خر یا استر تواند برداشت ومقدار آن چهل صاع باشد وبالفتح وسکون قاف گرانی گوش وگران شدن ومجازاً بمعنی حلم وتمکین از منتخب وصراح وغیره۔

وقاص بالفتح وتشدید قاف وصاد مهمله گردن شکننده از صراح ومنتخب ومدار وکشف بمعنی جنگجو ودر شرح دیوان حافظ نوشته که نام یکی از اصحاب که در فن کمانداری وتیراندازی مهارت تمام داشت۔

وقاع بکسر جماع وجنگ از لطائف وصراح

وقع بالفتح جای بلند از صراح ومجازاً بمعنی اعتبار وعزت۔

وقائع بفتح رویدادها وحوادث واحوال واخبار کارزار جمع وقعه که بمعنی قتل است معانی اول مجاز باشد از معنی اخیر از صراح وغیره وکسانیکه جمع واقعه دانند خطاست۔

وقوع بضمتین افتادن وفرود آمدن از منتخب ومجازاً بمعنی ظاهر شدن وبهرشی

وقیع بلند وبفتح ماخوذ از وقع که بمعنی جای بلند وسرکوه است۔

وقفت بفتح واو وسکون قاف ایستادن

در جائی وایستادن وتوقف نمودن در کلام ودانستن ومطلع شدن وآنچه در ملک کسی نباشد وبراه خدا آنرا گذاشته شد ودر بعضی جا بمعنی مطلق عطا مستعمل میشود از صراح

وقوف بضمتین دانستن وآگاهی وبمعنی ایستادن از کشف ومنتخب وصراح ولطائف

وقواق بالفتح نام جزیره ایست در آنجا درختان باشند که ثمر آنها بصورت انسان باشند نر وماده طول هر یک بقدر یکدست از مقام ناف چوب بدرخت پیوسته بوقت شب گریه کنند وسخن هم مینمایند ومی جنبند وچون از درخت جدا کنند بمیرند ومجازاً آن درخت را نیز وقواق گویند از برهان وشرح خاقانی

وقایه بکسر نگهداشتن وپناه چیزی وهر چه بدان چیز را نگاهدارند ومقوای کتاب ونام کتابی در فقه از صراح ومدار ومنتخب

وقیه بضم واو وکسر قاف وتشدید تحتانی نام وزن معروفی وآن چهل درم باشد از لطائف

وقی بفتح اول وسکون ثانی نگهداشتن۔

فصل واو مع کاف

وکالت بفتح وبکسر از منتخب وکشف وصراح

وکر بالفتح آشیانه مرغ از منتخب وکشف وصراح ولطائف۔

وکس بالفتح وسین مهمله نقصان در زیان از لطائف

وکاف بکسر پالان است وخر از منتخب وصراح

وکیره بفتح بروزن نصیبه ضیافت بنای خانه نو از شرح نصاب وصراح۔

فصل واو مع لام

ولا بکسر دوستی ومحبت ویاری کردن

کاری ونزدیکی با هم وبفتح یاری ومیراث بنده آزاد از کشف ومنتخب ولطائف وکنز۔

ولد الزنا زاده حرام ودر اصطلاح پروانه هاکه بعد دیگر حشرات که در ایام برشکال پیدا شوند ودر طلوع ستاره سهیل بمیرند

ولات بضم واو وتخفیف لام وفوقانی جمع والی بمعنی حاکمان ودوستان وبتشدید لام خطاست بمچنین قضات بتخفیف ضاد معجمه جمع قاضی۔

ولادت بکسر زائیدن از منتخب وکشف

ولایت بکسر ملک پادشاه وزمین آبادان ومتکفل کار کسی شدن وتصرف ودوستی وحکومت وامارت سلطان وتقرب بنده نیک باخدا تعالی وبفتح یاری دادن وصداقت از تفسیر جلالین وقاموس ومدار ومؤید ومنتخب وبهار عجم وکشف وصراح

ولوج بضمتین وجیم عربی درآمدن چیزی بچیزی از منتخب۔

ولی عهد متصرف وحاکم وقت وباصطلاح بمعنی کسیکه پادشاه او را بحین حیات خود باراده ومرضی بجای خویش نشانده مختار سلطنت گرداند۔

ولود زنیکه فرزندان بسیار آرد۔

ولیدک ونام چند اشخاص از منتخب

ولع بفتحتین وعین حریص وخوشنگی وبالضم بمعنی دروغ از کشف ومنتخب خیابان۔

ولیع بفتحتین حریص شدن وبفتح اول وضم ثانی حریص از منتخب وصراح۔

ولوغ بضمتین وغین معجمه آب خوردن

سگ ودهن بآب نهادن سگ بقصد خوردن از منتخب وغیره۔

وله بفتحتین سرگشتگی وعشق وخشم وغضب از لطائف ومنتخب۔

ولوله بفتح هر دو واو واویلا گفتن از منتخب وبمعنی جوش وخروش مستعمل است ودر برهان بمعنی آشوب وغوغا ودر صراح بانگ وفریاد

ولیه بفتح واو وکسر لام وتشدید یای تحتانی پالان خرد اسپ از شرح نصاب

ولیمه بروزن رقیمه بمعنی ضیافت عروسی یعنی ضیافت شادی که خدائی از منتخب وکشف وصراح

ولی دوست وصدیق ویاری دهنده وناصر وصاحب وخداوند وبنده نیک مقرب جناب حق تعالی واین لفظ مقطوع الاضافت می آید چنانکه ولیعهد وولی نعمت از قاموس وبهار عجم

فصل واو مع نون

ونی بالفتح میوه زیره که اندرون آن مغز کی باشد بهندی چیرونجی گویند وکلمه تشبیه است بمعنی مانند از جهانگیری۔

ونده بالفتح تره تیزک از جهانگیری۔

ونی بفتح واو وسکون نون سستی کردن در کارها وماندگی از صراح وشرح نصاب

فصل واو مع ها

وهاب بالفتح وتشدید ها دهای وصدور بسیار بخشنده۔

وهاج بالفتح وتشدید ها افروخته وفروزان ودرخشنده از منتخب وکشف ومدار وصراح

وهج بالفتح شعله زدن آتش وبفتحتین افروختگی وسوزش آتش از منتخب۔

وهاد - بکسر واو و در آخر دال مهمله زمینهای پست و نشیب و این جمع وهده است از صراح
وهق - بفتحتین کمند از شرح نصاب -
وهم - بالفتح رفتن دل بسوی چیزی بی قصد و گمان بردن از منتخب و صراح
وهن - بالفتح بروزن سمن بمعنی سستی از منتخب و کشف و لطائف و مولانا یوسف ابن بالغ در شرح نصاب نوشته که استعمال این لفظ در سست شدن اعضاست

وهده - بالفتح زمین پست و نشیب و جمع او وهاد از شرح نصاب و صراح
وه - بالفتح کلمهٔ تعجب و تحسین و افسوس از خیابان -
وهله - بالفتح ترسیدن و ترس و نوبت و کرت از منتخب و صراح -
وهمه - بالفتح درد زه یعنی درد ولادت -
وهبی - بالفتح بخشیده شده و عطا کرده شده
وهی - بالفتح سست شدن و استعمال

این لفظ در چیزهای نرم کنند مثل سست شدن جامه از شرح نصاب یوسف بن بالغ -

فصل واو مع یای تحتانی

ویس - بالکسر و یای مجهول و سین مهمله نام معشوقه که رامین برو عاشق بود و بالفتح در عربی کلمهٔ استغفارست از لطائف و منتخب و برهان -
ویح - بفتح واو و سکون تحتانی و حای مهمله کلمهٔ مدح بمعنی زهی و کلمهٔ ترحم و تحسین و کلمهٔ

افسوس و کلمهٔ تنبیه و کلمهٔ از جهیدن است -
ویل - بالفتح در عربی بمعنی وای باشد که کلمهٔ افسوس است بمعنی عداوت و سختی و شور و فغان و مصیبت بمعنی هلاک و نام وادی است در دوزخ از صراح و لطائف و منتخب و کنایهٔ عجم و در شرح نصاب نوشته که ویل در اصل وای بوده است بمعنی حزن لام را زیاده کرده اند و از اصل نگاشتند -
ویران - بالکسر و یای معروف بمعنی آن معروفست از بهار عجم -

باب ها

فصل ها مع الف

ها - در عربی اسم فعل امرست بمعنی بگیر از شرح نصاب و در فارسی حرف جمع و گاهی زائد نیز می آرند چنانچه آذا بها چه آداب جمع ادب حاجت بلفظ بازار در حرف ها بر دو قسم است اول های مظهر بالضم مهم و فتح ها یعنی خوب بتلفظ آید و آن در اول و اوسط و آخر کلمات آید چنانچه لفظ هر چند و همه و مهر و چهر و ماه و گواه دوم های مختفی و آن در آخر کلمات واقع شود و بتلفظ در نیاید و اکتفا بحرکت ما قبلش کنند و این های مختفی بر چند قسمست اول آنکه ملحق بفعل ماضی گردد بجهت انتها و اتمام حرکت و این ها زائد باشد برای فصاحت چون گفته و کرده و نشسته و برخاسته و این ها را بتلفظ آوردن فصاحت نیست و همچنین های آشکاره و خاره که بالف مبدل شده

مستحسن است لفظ نباشد دوم های نسبت چنانچه زمانه منسوب بزمان نوعی ست از های نسبت اگرچه آن در حقیقت های زائده است مگر اینقدر هست که اکثر بعد یا و نون نسبت ملحق شود چنانچه زرینه و پشمینه و سفالینه و کمینه و نظائر این بسیارست و قسمی دیگرست از های نسبت که بعد یا و نون نسبت واقع شود و منسوب الیه را با داده صورت منسوب نباشد چون دسته یعنی آنچه از اجزای چیزی باشد که بدست گرفته شود و سوم های فاعل چنانچه پرکاره و ناکاره و گوینده و جوینده چهارم های مفعول و آن بعد صیغهٔ واحد ماضی مطلق آید و معنی شده از و مستفاد شود چنانچه خریده و گزیده و چکیده و کشته و غیره پنجم های تسمیه و آن آنست که در اواخر اسما و افعال لاحق سازند و به نسبت

اصل ماده علم قرار دهند چنانچه لاله و سبزه و زرده و تیله و سفیده و دیده و گرده و خاکه و پیله و نشانه و رنگه ششم های مقداریه و آن برای تعیین مقدار در اواخر اسما آید چنانچه یکروزه و یکشبه و دو ماهه و صدساله و ده مرده هفتم های وقف و آن در اواخر اسمای عربی در بدل تای قرشت و گاهی در بدل تای مصدریه و گاهی در بدل تای تانیث و غیره آمده چنانچه رحمت رحمه و دولت دوله و حکمت حکمه و عاقله و کامله و بالغه و زاهده و جمیله و مستوره هشتم های ضمیر غائب مخفف هو و آن در عبارت عربی آید چنانچه دامه اقباله و نواله و کماله و جلاله و سلمه نهم های تشبیه و آن در اواخر اسما بعد الف و نون جمع آید چون دوستانه و حکیمانه و عاشقانه و ظریفانه و شاهانه و غریبانه و کریمانه

و عاقلانه و دیوانه و دندانه یعنی چیزیکه مشابه بدندان باشد و زبانه یعنی شعله زیرا که مشابهت بزبان است و گوشه مشابهت بگوش زیرا که گوش هر دو کنارهٔ روی ست نه در وسط روی دهم های حالیه و آن بعد فعل ماضی و غیره آید و معنی حالت از و مراد دارند چون خفته افتاده بود و نشسته میخورد و سواره میرفت یازدهم های عاطفه که موصله نیز نامند چنانچه خورده رفت و کشیده برد و طعام فراغت یافته سوار خواهم شد و بعضی این ها را های تشبیه نیز گویند دوازدهم های باشد که در وسط کلمه زاید آید چنانچه رستم و رستهم نام پسر زال بن سام و زید و ست و زرد هشت نام واضع دین آتش پرستی سیزدهم های تسمیه زیرا که در آخر بعضی اسما واقع میشود چون خامه و آسه یعنی دوات و جامه و قلم

وکلاه چهاردهم های مصدریه چنانچه زاره یعنی زاری و بدانکه هاگاهی بالف بدل شود چون هیچ و ایچ و بهای عربی چون کوه و کوه بکاف عربی و واو مجهول یعنی موج آب و بجیم فارسی چون کوه و کوچ بترجمه جبل و بجیم عربی چون ناگاه و ناگاج و ماه و ماج و بجای جیم چون هالوش و خلالوش یعنی آشوب و شغب و بخای معجمه چون بیر خفته بمعنی مقرو معتصم و بدال چون شنبه و شنبد یعنی اول روز هفته و بسین مهمله چون آه و آس و بشین معجمه چون ملغم و ملغش بوزن و معنی مرهم و بفا چون تبه و تفه باللام و بکاف عربی چون پروانه و پروانک جانوریکه پیش بیش تیر آواز کند و بلام چون چاه و چال و بمیم چون پاسره و پاسرم جای عربی و بسین و در آخر کلمه یعنی که هر آنرا سعت آراسته باشد و بیاه و بپاهم و نوا و نیز بدل شود و بیا چون راهگان و رایگان۔

هِنا - بفتح های اول بعده الف در تلفظ نه در کتابت بضم ها و هم بالف کشیده بمعنی اینجا۔

هائب - بکسر همزه که حرف سوم است و بای موحده ترسنده و هیبناک از شرح نصاب۔

هاربه - بکسر بای مهمله و موحده گریزنده از لطائف و منتخب۔

هادم اللذات - یعنی ویران کننده از نهادا این لقب ملک الموت است یعنی فرشته که قابض ارواح است۔

هاتهات - بکسر تا اسم فعل بمعنی امر بده۔

بخش و بیار از منتخب۔

هاروت - نام یکی از آن دو فرشته که در چاه بابل آویخته شده اند اگر کسی بسر آن چاه بطلب جادو روده او بر اتعلیم کنند از بطلان هار یعنی افتاده و غنوده شونده از منتخب هار و در اصل هارست همزه او را که همزه است دور در اصل و او بود حذف کردند خلاف قیاس مثل شاک که مقلوب هارست چنانکه بعضی گمان برده اند زیرا که اعراب اوشل اعرب صحیحست مثل قاضی از

عار بهدی لفظ باره هندی یعنی حائل گسسته و در فارسی نیز مستعمل شود۔

هابور - نام شهر قریب بابل۔

هابط - بکسر بای موحده و طا مهمله فرود آینده از شرح نصاب۔

هایج - یعنی هوا برد دل و عزول از صراح۔

هالج - هو بردل و عزول از منتخب و صراح۔

هاتف - بکسر تای فوقانی آواز دهنده و بمعنی سبب یعنی فرشته که از عالم غیب آواز دهد و این اسم فاعلست از هتف بمعنی آواز دادن از کشف و منتخب و لطائف۔

هامی - مشتق از هیم بفتح شیر آنچه تشنه تا آنکه کنایه از هامی و حمیری۔

هال - لغتا فارسیست بمعنی الالچی و بمعنی قرار و آرام و بمعنی آلک چوگان بازی و هم و میدان از فرهنگ و بمعنی ساز آن تهیاگی کرد۔

هاطل - بکسر طای مهمله ابر بسیار بارنده از منتخب و لطائف۔

هابیل - نام فرزند آدم علیه السلام

که قابیل او را کشت۔

هائل - بکسر همزه که حرف سوم است هولناک شدید و ترساننده مشتق از هول۔

هادم - بکسر دال مهمله شکست کننده عمارت و خراب و ویران کننده بنا ها۔

هائم - شیفته و سرگشته شونده در عشق و سرگردان در غیر راه راست و سخت تشنه شونده از منتخب۔

هاشم - بکسر شین معجمه نام پدر جد رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم که کمال خوش خلق بود۔

هارون - نام پیغمبری که برادر کلان موسی علیه السلام بودند و برفاقت موسی قیام داشتند و نام خلیفه بغداد که او را هارون رشید می گفتند نهایت صاحب مروت بود و بمعنی قاصد و پیک و نقیب و پاسبان نیز آمده است از کشف و برهان و شروح۔

هامان - نام کافریکه وزیر فرعون بود از کشف و برهان و لطائف۔

هاون - بفتح واو چیزی باشد از چوب یا از آهن یا برنج که در آن غله یا ادویه کوبند از منتخب و برهان و هاونگ هم بدین معنی آمده است و در صراح نیز

هاون - بفتح واو معرب هاون است که لفظ رومی یا پارسی جمع آن هواوین مثل قانون و قوانین یعنی حذف کردند آن واو ثانی را و فتح داده شد واو اول را چرا که در کلام عرب فاعل بضم عین نیامده۔

هاموی - بواو مجهول دشت که زمین او هموار باشد از سروری و لطائف و برهان۔

هان - یعنی خبردار باش این کلمه تنبیه است

از برهان۔

هامه - کاسه سر و پیشانی و مهتر و بمعنی بوم و نیز جانور خزنده از منتخب و کشف۔

هائله - هولناک و ترساننده۔

هاله - بفارسی آنرا خرمن ماه گویند و آن دائره باشد که گاه گاه گرداگرد ماه و آفتاب پیدا میشود و آن علامت باران باشد و بعضی نوشته که هاله ماه دلیل باران و هاله مهر دلیل مقابله از منتخب و غیره و در فارسی بمعنی لون و رنگ و بمعنی قرار و آرام از برهان۔

هاویه - نام دوزخ هفتم و آن آخرین و اسفل طبقه است از هفت طبقات دوزخ از لطائف۔

هالگاه - میدان چوگان بازی۔

هاروتی - یعنی قاصد و نقیب و پاسبانی

هاروتی - یعنی ساحر و ساحری از فرهنگ نوشته شده۔

هاشمی - منسوب به هاشم که جد عبدالله پدر عبدالمطلب و پسر عبد مناف بود۔

های هوّز - یعنی های هوز۔

فصل ها مع بای موحده

هباء - بفتح غبار و گرد و هوا که از روزن در آفتاب پیدا آید از منتخب و لطائف و صراح و مجازاً بمعنی چیزی بیحاصل و خوار و نابود منسوب بدینمعنی و در آخر نیز موحده و زیادت یا از منتخب و صراح۔

هبیت - بکسر اول و فتح بای موحده و در آخر فوقانی کشیدن و کشش۔

هبط - بفتح اول و سکون موحده فرود آوردن و نقصان کردن از منتخب۔

هبوط بضمتین فرود آمدن از کشف
و منتخب و آنکه هبوط کواکب ضد شرف است
چون کوکب بمحل هبوط رسد دلیل سستی بر
پستی احوال منسوبات آن کوکب و هبوط
آفتاب در میزان است بدرجه نوزدهم و هبوط
قمر در عقرب بدرجه سوم و [illegible]
هبل بضم اول و فتح موحده نام بتی که
در کعبه نهاده بودند و بکسر اول و فتح موحده
و تشدید لام بمعنی کاهل و گران تن از
منتخب و صراح و قاموس منتخب
هبه بکسر اول و فتح موحده [illegible] از منتخب
هب لی - بفتح ها و کسر لام اشارت
و تلمیحست بدعای سلیمان علیه السلام که
گفت رب هب لی ملکا لا ینبغی لاحد من
بعدی یعنی ای پروردگار بخش مرا ملکی
که سزاوار نیست هیچکس را از پس من

فصل ها مع تای فوقانی

هتر بکسر اول و سکون تای سخن بیهوده
و بمعنی زمانه و مجازاً بمعنی غیبت و دروغ
از منتخب و غیره -
هتاک بالفتح و تشدید فوقانی پرده در
کسیکه پرده از راز مردم بر دارد از شرح نصاب
هتک بفتح اول و سکون تای فوقانی
پرده دریدن از صراح و منتخب -
[illegible] بضم [illegible]
نام جای که در عهد شاه جهان پادشاه
[illegible] سیاست گاه [illegible]
[illegible]
[illegible] کسیکه [illegible]

هندیست بمعنی توپ کوچک که بر پشت فیل [illegible]

فصل ها مع جیم

هجا بالکسر هجو کردن و نکوهیدن و باعراب
ادا کردن حروف را از کشف و منتخب و
صراح و حروف هجا کنایه از الف با تا تا آخر
هجران بالکسر گذاشتن ضد وصال [illegible]
هجعت بالفتح و عین مهمله [illegible]
خواب و خفتن از شرح نصاب -
هجود بضمتین بشب بیدار بودن و
خفتن و بشب نماز کردن این از لغات
اضداد است از کشف و صراح -
هجر بالفتح مصدر است بمعنی جدائی کردن و باسم
اسم مصدر بمعنی جدائی از کشف و لطائف و صراح
هجیر بالکسر و تشدید جیم مکسور و تحتانی و رای
مهمله خوی و عادت و هجیر بفتح ها و کسر جیم
بر وزن فعیل گرمای نیمروز و حوض فراخ
از منتخب و شرح نصاب و صراح -
هجوع بضمتین و عین مهمله خواب و آرام
از کشف و صراح و مدار و منتخب -
هجل بالفتح زمین نشیب میان دو کوه
از شرح نصاب و صراح و در منتخب بفتحتین
هجو بفتح اول و سکون جیم مذمت کردن
و بعضی مردم از بی التفاتی بفتح اول و
ضم جیم خوانند غلط است -
[illegible] ران [illegible]
زیاده [illegible]
هجری منسوب بهجرت [illegible]
علیه و آله وسلم [illegible]
[illegible] است که سبب

وضع تاریخ هجری آنست که ابی موسی اشعری
که حاکم یمن بود در زمان خلافت حضرت عمر
رضی الله عنه نامه نوشت که از جانب شما مکتوبها
که بمن صدور می‌یابند تاریخش معلوم نمیشود
که کدام وقت نوشته شده باید که اگر بار دیگر
نامه بنگارند بتعیین تاریخ آن باید پرداخت
پس خلیفه دوم با صحاب پیغمبر [illegible]
بجهت وضع تاریخ مشوره نمود بعضی گفتند
که بنای تاریخ بر وفات سرور کائنات
باید نهاد که واقعه عظیم بود خلیفه دوم این
پسند نکرده که مرا ازین امر سبب یاد
وفات آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم
غمی تازه رو خواهد داد و بعضی گفتند که
بنا کار بر [illegible] آنحضرت موجودات باید ساخت [illegible]
نیز نپسندید که ازین اندوه و الم زیاده خواهم شد
زیراکه در آنوقت بضلالت گرفتار بودم هرگاه
که تاریخ کفر خود هم یاد خواهد آمد [illegible]
کشیده خواهم شد پس این عقده ما لا ینحل
مرقوم ساخته بحضرت علی مرتضی علیه السلام
فرستادند آنحضرت اشارت بهجرت نمودند
پس بنابر اشارت آنحضرت سنه تاریخ
از هجرت کردند چه هجرت ابتدای ظهور
و نصرت و قوت اسلام بود از آنوقت [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] تاریخ [illegible]

ربیع الاول بمدینه داخل شدند و این
تجویز تاریخ هجری بسال هفدهم بوده
از هجرت یعنی بوقت معین کردن تاریخ
هجری هفده سال بر هجرت گذشته بود
چون آنحضرت اراده هجرت از ابتدای
محرم بیشتر بنهاد خاطر داشتند لهذا در آنوقت
تاریخ ابتدای از محرم معتبر داشته این زمان و
یک ماه و بیست و شش روز از نظر
انداختند یا آنکه محرم اشهر از شهور حرام
بود ازین باعث ابتدا از محرم کردند -

فصل ها مع دال مهمله

هدا بضم اول راستی و راه راست از [illegible]
هدایا - بالفتح جمع هدیه یعنی تحفها از منتخب -
هدات بضم ها و تخفیف دال تای فوقانی
هدایت کنندگان و این جمع هادیست -
هدر بفتحتین مباح شدن خون ریختن کسی
و باطل و ضائع و ناچیز شدن از کشف
و صراح و لطائف و منتخب -
هدیر [illegible] بانگ کبوتر و بانگ شتر از منتخب و صراح
[illegible] بدال مهمله [illegible]
[illegible]
[illegible]
در قاموس [illegible] -
هدم بالفتح ویران کردن [illegible]
[illegible] از منتخب و صراح و لطائف
[illegible] از منتخب و صراح -
[illegible]
[illegible]
[illegible]

باب الباء مع النون

۵۴۵

بدیه - بفتح اول وکسر دال وتشدید یای تحتانی بمعنی تحفه وبسکون دال وفتح یای تحتانی نیز بکلام اساتذه مستعمل ست وباصطلاح قیمت قرآن مجید را گویند از منتخب وصراح وبهار عجم وکشف ومؤید ولطائف

بدی - بفتح اول وسکون دال شتر گوسفند که بمکه برای قربانی فرستند از لطائف ومنتخب وبضم ها وفتح دال ودر آخر الف مقصوره بمعنی راستی وراه راست نمودن از صراح

فصل ها مع ذال معجمه

بذیل - بضم اول وفتح ذال معجمه وسکون تحتانی نام قبیله ایست از عرب از لطائف

بذیان - بفتحتین وذال معجمه سخنهای بیهوده گفتن در بیهوشی مرض از منتخب وکشف وصاحب بهار عجم نوشته که این لفظ را فارسیان بسکون ثانی نیز استعمال کنند -

فصل ها مع رای مهمله

هرا - بالفتح وتشدید رای مهمله گلولهای زر ونقره مشابه بهلیله که در ساخت زین اسپ بکار برند مجازاً بمعنی مطلق زیور مجاز است

هرا - بالضم وتشدید شور وفریاد وآواز مهیب وبمعنی ترس وبیم ودرخشیدن بکسر اول وتخفیف را مخفف هرات از جهانگیری وبرهان

هرب - بفتحتین بای موحده فرار کردن وگریختن و شدت حزن از مؤید ولطائف وصراح

هرات - بفتح از مؤید صاحب بهار عجم نوشته که اگرچه لفظ هرات نام شهری که دار الملک خراسان ست بکسر شهرت دارد لیکن فاضل ملهی در حاشی مطول هرات را بفتح اول

آورده تم کلامه ودر لب اللباب وبرهان نیز بفتح ست -

هرهفت - کنایه از زینت زنان وآن هفت آرایش ست مر زنان را وآن وسمه وحنا وگلگونه وسفیدآب وزرک وغالیه وسرمه از برهان وبهار عجم ظاهراً این آرایش زنان ولایت ست ودر بعضی فرهنگ چنین بنظر آمده وزبانی بعضی نیز مسموع شده که آرایش هرهفت زنان هندوستان اینست پوشاک وزیور وحنا وسرمه ودیان ومسی وآراستگی موی سر -

هرج - بفتحتین وجیم عربی سرگشتگی شتر از سختی گرما وبالفتح فتنه وآشوب از منتخب وصراح

هر - بالکسر وتشدید بعربی گربه گویند که حیوان معروفست وبالفتح وتخفیف در فارسی کلمه ایست که افاده معنی عموم کند وگاهی افاده معنی شرط کند چنانکه گوئی هر که اینجا آید او را اسلام کنم وآوردن این لفظ بر صیغه جمع در کلام قدما شایع ست خصوصا در قصائد خاقانی وهمچنین درین عبارت ابوالفضل که بر آمدن بهر وجوه مناسب میداند از بهار عجم ولفظ هر بالفتح وتشدید بمعنی ساخت اسپ مثل زین ولگام از سروری -

هرهر - بر دزن قیصر بانگ سگ از منتخب وکنز

هرگز - بفتح بمعنی هیچ وقت وهیچ زمان وهمیشه ولایزال از رشیدی وبرهان -

هرموز - نام جای قریب یزد -

هرمز - بضم اول وسوم ودر آخر زای معجمه

نام روز اول از هره شمسی ونام ستاره مشتری ونام پسر نوشیروان که پدر خسرو پرویز بود از جهانگیری -

هرماس - بالکسر شیر درنده از منتخب -

هرمس - بکسر اول وسوم وسین مهمله اسم ادریس پیغمبر علیه السلام که هم نبی وهم بادشاه وهم حکیم بودند ریاضی را که حساب وهندسه وهیأت ونجوم باشد پیدا کرده از برهان ومدار مگر صاحب برهان این لفظ را بضم اول وسوم نوشته وگفته که دو حکیم دیگر هرمس نام بوده اند وصاحب جواهر الحروف نوشته که معرب هرمزست که مخفف هورمزست بمعنی مشتری -

هراول - بکسر اول وضم واو فوجیکه از همه پیش باشد از لغات ترکی -

هرقل - بکسر ها وکسر قاف لقب بادشاه روم وآنرا عظیم الروم نیز گویند واین لفظ بکسر اول وفتح ثانی وسکون قاف نیز آمده است از منتخب وصراح -

هرم - بفتحتین پیری وسخت پیر شدن وبفتح اول وکسر ثانی مرد پیر کهن سال از بحر الجواهر وکشف ومنتخب وشرح نصاب وصراح ومدار -

هروم - نام شهر ونام پهلوان از فرهنگی نوشته شده

هرزشان هرزشان - بمعنی بقعه ومکان شان از فرهنگ مثنوی -

هرمان - بفتحتین بنائیست در ملک مصر وآن دو گنبد ست سنگین نهایت قدیم که حکما قبل از طوفان تعمیر کرده اند

وبعضی گویند که ادریس علیه السلام ساخته اند وآن از طوفان خراب نشده حضرت علی کرم الله وجهه از صورت طلسمش که کرگسی ست چنگ را در پنجه گرفته تاریخ بنایش معلوم فرموده بنی الهرمان النسر فی السرطان ازین ظاهر میشود که تقریباً پنج هزار سال بیشتر از آدم از جن بنا شده است چه حالا نسر در جدی ست ونسر در دو هزار سال یک برج طی میکند -

هرسه دکن - کنایه از بیجاپور وحیدرآباد ودولت آباد -

هرو - بالفتح ودر آخر واو زدن بهراوه وهراوه بکسر اول چوب دستی گنده را گویند از شرح نصاب وصراح -

هراسه - بکسر اول صورتیکه باغبان در باغ وفالیز برای محفوظ ماندن از طیور سازند از مصطلحات -

هرزه - بالفتح بیهوده از مدار وبهار عجم -

هرآینه - بفتح اول وسکون ثانی والف ممدوده بمعنی ناچار وبفتح را چنانکه بعضی گمان برند غلطست از جهانگیری ومؤید وبرهان -

هراه - بکسر هرات -

هرمسیه - بکسر اول وسوم وچهارم که سین مهمله است وتشدید تحتانی منسوب بهرمس که نام ادریس علیه السلام ست ونام حکیم -

هره - بکسر وتشدید گربه ماده از شرح نصاب -

هروله - بفتح اول وسکون ثانی وفتح واو نوعی از رفتار که آنرا دویه نیز گویند از لطائف -

هرسیه - بسین مهمله نوعی از آتش ست

که از گندم کوفته و گوشت و روغن و نمک و مصالح راست کنند از آئین اکبری۔

هری بکسر تین نام شهریست در خراسان مشهور به هرات از برهان و بعضی نوشته که هری بکسر تین بمعنی فرو ریختن گنج ست چون آن شهر را بسبب فرو ریختن گنج تعمیر کرده اند لهذا باین اسم مسمی گشت۔

هرای بفتح و تشدید رای مهمله بمعنی هلیله و گلولهای زر و نقره مشابه هلیله که در ساخت زین اسپ و براق بکار برند و بالضم بمعنی ترس و خوف و درخشیدن و آواز مهیب و باین معنی بفتح اول هم درست و بالکسر بمعنی فرو ریختن از برهان و در بعضی شرح مجاز بمعنی این هرسه نیز نوشته و بمعنی گلوله که در جرس و زنگ میباشد۔

هردو یکی یای آخر معروف فنی ست در کشتی گیری که یک دست از بالای دوش حریف گذرانیده بر پشت کمرش رسانند و دست دوم در میان هردو ران آورده هر دو دست خود را باهم منضم ساخته بر زمین زنند از مصطلحات و شرح گل کشتی۔

هرزه درای بکسر فتح دال مهمله بیهوده چه درائیدن بمعنی آواز کردن است چون درا بهمین جهت درا گویند از خیابان۔

هرزه لای بیهوده گو چرا که لائیدن بمعنی گفتن ست۔

هروی بفتحتین منسوب بسوی هرات که شهریست بخراسان و هروی بفتحتین نام قسمی از سنیت اقسام فارسی و لا هرا این نیز منسوب بهرات ست که از خراسان

از لب اللباب باقی از جای دیگر

فصل هاء مع زای معجمه

هزار آواز کنایه از بلبل۔

هزار جریب نام مقام که مسکن شیعیان ست در ایران از مصطلحات۔

هزت بالفتح و تشدید زای معجمه مفتوحه عیش و طرب۔

هزلیت بالفتح شکست از منتخب۔

هزج بفتحتین و جیم در لغت آواز با ترنم خوش آینده است و نام بحری از بحور شعر چون شعرای عرب اکثر باین وزن ست لهذا این بحر بدین اسم مسمی گردید و وزنش هشت بار مفاعیلن ست بلحاظ زحافات اصناف این بسیار ست۔

هزار میخ نوعی از لباس فقرا که بر شتها گنده جابجا دوزند۔

هزبر بفتحتین جانوری که آنرا بهندی [illegible] گویند بواو مجهول و بترکی قندز از جهانگیری۔

هزار بابل نام بازی چهارم نرد از برهان و کشف [illegible] بهار عجم و در رشیدی نوشته که هزار نوعی از بلبل ست۔

هزبر بکسر اول و فتح ثانی که زای عربیست شیر درنده از کشف و منتخب و مدار و صراح و بهار اول و زای فارسی چنانکه بعضی گفته هم گویند [illegible]

هزاهز بفتح هزها جنبش گرفتگی از ترس خصم در لشکر افتد۔

هزل بکسر اول بمعنی مهمل ضد [illegible] بد دل از قاموس و صراح۔

هزال بالضم اول لاغری از کشف و منتخب و هزال بالفتح اول و سکون ثانی سخن [illegible]

بیهوده و مسخرگی و لاغر کردن از منتخب و صراح

هژده هزار عالم صاحب بصائر آورده که در هر ربعی از ارباع عالم از شرقی و غربی و جنوبی و شمالی چهار هزار و پانصد عالم ست که مجموع هژده هزار باشد و در خلاصة الکتاب از سید علی همدانی مذکور ست که عالم سه صد و شصت هزار باشد و بعضی گویند هفتاد هزار و بعضی هژده عالم گویند چنانچه عقلیه نوریه و روحیه و نفسیه و طبعیه و جسمیه و عنصریه و مثالیه و خیالیه و برزخیه و حشریه و جنانیه و جهنمیه و اعرافیه و رونیه و صوریه و جمالیه و کمالیه مجموع این عوالم در دو عالم ظاهر و باطن که غیب و شهادت ست مندرج ست از لطائف و بعضی چنین نوشته که عالم عقول و عالم ارواح و عالم افلاک که نه است و عالم عناصر که چهار ست و عالم موالید که سه باشد مجموع هژده میشود۔

هزار داستان بلبل از برهان۔

هژمان بالفتح مخفف هژدمان از جهانگیری۔

هژه بالفتح و تخفیف و تشدید غلط نمیدن و بالکسر جنبش سواران و غوغای تماشا طلازرا از کشف۔

هزار پایه کرمی ست معروف که در سوراخ کند الا گی گوشید۔

هژیر بروزن بمعنی خرسند و بمعنی شرح و لقلقه سیال بمعنی سپیده از برهان و رشیدی۔

هزار خانه شانه شبه گوسپند آن آنرا چار خانه نیز گویند۔

هزاری نوع کشتی گیران که سیله برتن هزار خانه شلنگ نماید۔

فصل هاء مع شین معجمه

هشت بهشت یکی خلد دوم دار السلام سوم دار القرار چهارم جنت عدن پنجم جنت الماوی ششم جنت النعیم هفتم علیین هشتم فردوس۔

هشت بالکسر صیغه ماضی ست از هشتن بمعنی گذاشتن۔

هشت صفات معرفة الله و علم و شکر در همه حال و رضا بالقسمت ازلی و صبر بر بلا و قلت رزق و التعظیم لامر الله والشفقة علی خلق الله و عفت۔

هش بالفتح و تشدید شادان و گشاده رو از منتخب و غیره و بالضم در فارسی مخفف هوش۔

هشاش بالفتح و تشدید هر دو شین معجمه خندان روان از صراح۔

هشت و چهار و ششم فلک کنایه از دوازده بروج فلک۔

هشتن بالکسر گذاشتن و رها کردن از برهان

فصل هاء مع ضاد معجمه

هضم بالفتح و ضاد معجمه شکستن چیزی و شکستن طعام در معده از لطائف و صراح

هضبه بالفتح و بای موحده زمین بلند و پشته از صراح و نصاب۔

فصل هاء مع طای مهمله

هطلان بالفتح باران پیوسته که چند روز متواتر بارد از صراح و منتخب و غیره۔

فصل هاء مع ظا

هفتاد در با اول و دریای اخضر که عرض آن [illegible] فرسنگ باشد جزائر آباد

٥٤٩

بسیار دارد و یکی از جزایر آن هرا ندیبست بر جانب شرقی آن چین و بغربی آن یمن و بشمالی هند و بجنوبی دریای محیط و طول این بحر هزار فرسنگ دوم دریای عمان بجانب شرقی آن فارس و غربی آن قصبهٔ عمان و همین سبب آنرا بحر عمان گویند و بر شمالی آن عراق عرب و خوزستان و جنوبی بحر هند و طول این پایکصد و هفتاد فرسنگ سوم دریای قلزم چه قلزم شهریست کوچک بر کنارهٔ دریا که دریا را بآن نام خوانند و آنرا بحر احمر نیز گویند و طولش برابر طول ربع مسکون و عرضش چهار صد و شصت فرسنگ چهارم دریای بربره آن بحریست از بحر هند و جزیرهٔ قنبلوا از بلاد فرنگ درین بحرست که در عهد خلفای عباسیه مسلمانان فتح کردند و طول این بحر یکهزار و سه فرسنگ و عرضش متفاوت بعضی محل دو سه فرسنگ تنها پهنایش دو صد و شصت فرسنگ پنجم دریای اقیانوس که بابلاد اقصای ملک مغرب بساحل این بحر منتهی میشود و جزایر خالدات درین بحرست و ابتدای این از خط استوا بجانب مغرب و چون این بحر بر شمالی و غربی روم و فرنگ ست بحر ظلمات نیز خوانند و در ان جا نور آفتاب کمتر رسد بوقت نصف النهار مثل صبح صادق روشنی بود باقی همه وقت شب طول این بحر یکهزار و سه صد و سی و شش فرسنگ ششم دریای قسطنطنیه که آنرا بحر الروم نیز گویند طولش از بحر قالن که شعبه بحر محیط است تا انتهای اسکندریه یکهزار و سه صد فرسنگ و عرضش از اسکندریه تا دیار فرنگ دو صد و شش فرسنگ هفتم دریای اسود که آنرا بحر ازاق نیز گویند چه ازاق موضعیست بر ساحلش بر جانب شرقی آن طاهان ست و آن حد ملک چنگیز خان که بدشت خفچاق مشهورست و طول این یا یکهزار و سه صد میل آز کعب الاحبار رضی الله عنه روایت ست که حقتعالی هفت بحر بتفصیل آفریده اول بحر محیط که آنرا نیطش نام باشد دوم بحر قیس سوم بحر اصم چهارم بحر مظلم پنجم بحر مرماس ششم بحر ساکن هفتم بحر باکی ازین بحرها هر یکی بر دیگری محیط کما قال الله تعالی والبحر یمده من بعده سبعة ابحر از تذکرهٔ مرآة الخیال مرقوم شده و در برهان نوشته که هفت دریا اینست اول دریای چین دوم دریای مغرب سوم دریای روم چهارم بحر نیطش پنجم بحر طبریه ششم بحر جرجان هفتم بحر خوارزم

هفت قرا بضم قاف و تشدید را اول نافع دوم ابو عمرو سوم ابن عامر چهارم عاصم پنجم حمزه ششم کسائی هفتم عبد الله بن کثیر

هفت بالضم دمی از شراب و آب که بترکی قرت و بعربی جرعه نامند از برهان -

هفت هشت کنایه از گفتار خصومت انگیز از مصطلحات -

هفوت بالفتح لغزش و خطا کردن و مجازاً بمعنی بیهوده گوئی از منتخب و صراح

هفت قرارت قرارت اول از نافع مدنی قرارت دوم از عبد الله بن کثیر مکی قرارت سوم از ابو عمرو بصری قرارت چهارم از ابن عامر شامی قرارت پنجم از عاصم کوفی قرارت ششم از حمزه کوفی قرارت هفتم از علی کوفی ملقب بکسائی -

هفتاد و دو ملت باید دانست که همگی ملتها هفتاد و سه اند یکی ازان سنت و جماعت و هفتاد و دو سوای آن بدانکه در اصل شش گروه اند رافضیه خارجیه جبریه قدریه جهمیه مرجئیه و هر گروهی ازینها دوازده فرقه دارد **بیان فرقهای رافضیه اینست** علویه که حضرت علی کرم الله وجهه را نبی گویند ابدیه علی را شریک دانند شیعه گویند هر که حضرت علی را از جمیع صحابه دوست تر ندارد کافرست اسحاقیه گویند که نبوت ختم نشده است زیدیه گویند امامت نماز بجز اولاد علی رض دیگری را نشاید عباسیه بجز عباس بن عبد المطلب کسی را امام ندانند امامیه زمین را از امام غیب خالی ندانند و نماز نگذارند مگر پس بنی هاشم ناریه گویند که هر که خود را بر دیگری فاضل داند کافرست تناسخیه گویند چون جان از قالب بر آید روا ست که در کالبد دیگری در آید لاعنیه طلحه و زبیر و عائشه رض را لعنت کنند راجعیه گویند که علی رض بار دیگر بدنیا خواهد آمد و حالا در ابر پنهانند مرتضیه گویند که بجنگ پیشتر آمدن با پادشاه مسلمان روا ست **بیان فرقهای خارجیه** ازرقیه گویند که هیچ خواب نیکو ندیدند زیرا که وحی منقطع شده است اباضیه گویند که ایمان قول صالح و عمل صالح و نیت و سنت ست ثعلبیه گویند که کارها حاصل شده اند بجواب حقتعالی نه بتقدیر و خواهش او خازمیه گویند که فرضیت ایمان شناخته نشده است خلفیه گویند که گریختن از مقابلهٔ کفار که دو چند باشند کفرست کوزیه گویند که بدن بدون بسیار مالش پاک نشود کنزیه گویند که دادن زکوة فرض نیست معتزله گویند که شر تقدیر الهی نیست و زنا با فاسق روا نیست و ایمان از کسب بنده است و قرآن مخلوق ست و مرده گان را از دعا و صدقه نفع نمیرسد و معراج بیش از بیت المقدس نیست و کتاب و حساب و میزان هیچ نیست و فرشتگان از مومنین افضل اند و رویت حق در قیامت نخواهد شد و کرامت اولیا هیچ نیست و اهل جنت را خفتن و مردن سنت و مقتول بموت خود نمیمیرد و علامات قیامت مثل دجال و غیره هیچ نیست میمونیه گویند که ایمان بالغیب باطل ست محکمیه گویند حق تعالی را بر خلق حکم نیست سراجیه گویند که اقوال پیغمبران نه حجت ست و انکار کردن بران واجب اخنسیه گویند که جزای عمل ابرار بر بنده نمیرسد **بیان فرقهای جبریه** مضطریه گویند که خیر و شر همه از خداست و نسبت بندهٔ را در هر دو اختیار نیست افعالیه گویند برای بنده فعل ست ولیکن بدون قدرت و اختیار معیه گویند برای بنده فعل و قدرت ست بغیر طاقت دادن حق تعالی تا رکیه گویند که بعد از ایمان چیزی دیگر فرض نیست بخشیه گویند

هر که هست نصیب خود میخورد بی چیزی دلون کسی را ضرر نیست یمنیه گویند که خیر آن خیر ست که نفس ان تعلی باید کسانیه گویند ثواب عذاب زیاده نمیشود به عمل حبیبیه گویند که دوست هرگز عذاب نه کند دوست خود را خوفیه گویند که دوست هرگز نترساند دوستان را فکریه گویند که فکر در معرفت حق از عبادت بهتر ست خشبیه گویند که در عالم قسمت نیست تجبیه گویند که چون کارها بتقدیر خداست بر بنده هیچ حجت نیست که بدان گرفتار شود

بیان فرقهای قدریه که میگویند

بنده مختار فعل خود ست در اتمام امور بمدد حق تعالی محتاج نیست احدیه گویند که مارا بفرض اقرار ست در سنت انکار ثنویه گویند که نیکی از یزدان ست و بدی از اهرمن کیسانیه گویند که افعال ما مخلوق ست یا نه شیطانیه گویند که شیطان را وجود نیست شریکیه گویند که ایمان غیر مخلوق ست گاه باشد وگاه نباشد وهمیه گویند که فعلهای مارا مکافات نیست رویدیه گویند که دنیا فانی نیست ناکثیه گویند که خروج بر امام جایز ست متبریه گویند که توبهٔ گنهگار قبول نیست قاسطیه گویند که کسب علم و مال و حکمت فریضه ست [illegible]

وحوض کوثر و ملک الموت و کلام حق موجود علیه السلام اند و اختلاف دارند در میان خود با معطلیه گویند که اسمای حق تعالی وصفات او مخلوق اند مترابصیه گویند علم وقدرت و مشیت مخلوق اند و خالق غیر مخلوق ست متراقبیه گویند که حقتعالی در مکان ست واردیه گویند هر که در دوزخ رود باز بیرون نخواهد آمد و مومن در دوزخ نخواهد رفت حرقیه گویند که اهل دوزخ چنان سوزند که از ایشان یک اثر در دوزخ نماند مخلوقیه گویند که قرآن مجید و توریت و انجیل و زبور مخلوق اند عبریه گویند که محمد رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم مردی بود عاقل و حکیم نه رسول شرقانیه گویند بهشت و دوزخ هر دو فنا خواهند شد [illegible] وقفیه گویند که بود معراج بروح تنها حق تعالی [illegible] نیست در بنیاد عالم [illegible] گویند و قیامت را منکر اند لفظیه گویند قرآن کلام قاری ست نه کلام الهی مگر معنی قرآن کلام الهی ست قبریه منکر عذاب قبر اند اقفیه گویند که در [illegible] قرآن مارا توقف ست

بیان فرقهای مرجئیه که میگویند

که پیغمبران برای [illegible] عالم [illegible] رجا میدارند که حق تعالی [illegible]

شناسند شک در ایمان خود گویند که رنج ایمان ست تمیمیه گویند که ایمان علم ست هر که نداند جمیع اوامر و نواهی پس آن کافر ست عملیه گویند که ایمان عمل ست منقوصیه گویند ایمان گاهی زیاده میشود و گاهی کم مستثنیه گویند ما مومنانیم ان شاء الله تعالی اشتریه گویند قیاس باطل ست [illegible] بدعیه گویند اطاعت امیر واجب ست اگرچه امر کند بمعصیت مشبهه گویند حق تعالی آدم را بر صورت خود آفریده است حشویه گویند واجب و سنت و مستحب همه یکی اند وابو القاسم رازی هفت فرقهٔ دیگر هم از ایشان بر آورده که آنها عبارت‌اند از حالیه و آطینه [illegible] و اسمای بعضی از ایشان سوفسطائیه و فلاسفه و سمنیه و مجوسیه هم یافته شده.

هفت دوزخ گویند که دوزخ یکی [illegible] گر طبقات [illegible] دارد و اسامی هفت طبقات که هر یکی دوزخ مشهور ست [illegible] بلا فیه ترتیب یکم سقر دوم سعیر سوم لظی چهارم حطمه پنجم جحیم ششم جهنم هفتم هاویه [illegible]

سوم نامند و جایش فلک اول دوم عطارد که بفارسی تیر گویند و بهندی بدهه نامند و جایش فلک دوم سوم زهره که بفارسی ناهید و بهندی سکر نامند و جای آن فلک سوم چهارم شمس که بفارسی خورشید و بهندی ربت نامند و جای او فلک چهارم پنجم مریخ که بفارسی بهرام گویند و بهندی منگل نامند و جای او فلک پنجم ششم مشتری که بفارسی برجیس گویند و بهندی برهسپت نامند جای او فلک ششم هفتم زحل که بفارسی کیوان گویند و بهندی سنیچر نامند جای او فلک هفتم.

هفت کشور عبارت از هفت ملک که در سلطنت کلان هستند ظاهراً آن چین و ترکستان و هند و توران و ایران و روم و شام و بعضی بجای ترکستان فرنگ را شمار کنند و بهتر آنست که هفت کشور مراد از هفت اقلیم باشد که حکما هفت حصه ربع مسکون را قرار داده اند.

هفت قاری مراد از هفت قاری که اسمای ایشان هست اول نافع مدنی دوم عبدالله بن کثیر مکی سوم ابو عمرو بصری چهارم ابن عامر شامی پنجم عاصم کوفی ششم حمزه کوفی هفتم علی کوفی ملقب بکسائی.

هفتخوان اسفندیار ریاضت بعد هفتخوان رستم مذکور خواهد شد۔

هفت جوش هفت فلزات بهم آمیخته که آنرا ازدبات گویند و آن بغایت محکم باشد و آن هفت فلزات یکی زر دوم نقره سوم مس چهارم جست پنجم آهن ششم اسرب هفتم ارزیز پوشیده نماند که فلزات همه نه اند هفت مذکور شد هشتم روی نهم سیماب و روی که از کان بر می آید بغایت کمیابست و آنچه درین دیار متعارفست روی جعلی ست مرکب از مس و ارزیز و برنج که بهندی پتیل نامند نیز مرکبست از مس و جست و سیماب لیاقتی ندارد که یکی از فلزات آمیخته شده ظرفی یا مثل آن ساخته شود تا لفظ بهم آمیخته از بهار عجم و باقی از برهان و جای دیگر.

هفت خط خطوط سبعه که در جام جمشید بود بدین ترتیب اول خط جور که بفتح جیم و رای مهمله است و این خط بر کناره جام بود و بالای همه خطوط دوم خط بغداد که زیر خط جور ست سوم خط بصره چهارم خط ازرق و این خط را خط سبز و خط سیاه و خط شب نیز گویند پنجم خط اشک و این را خط اشک و خط خطیره نیز گویند ششم خط کاسه گر هفتم خط فرودینه و این خط را خط مزور هم خوانند از بهار عجم و برهان و رشیدی۔

هفت سبع سبع بر وزن ربع هفت حصه قرآن مجید که آنرا هفت منزل گویند و حکمت آنکه قاریان بالعموم یکهفته ختم قرآن مجید مقرر نموده اند چنانکه بعضی سوره ها بحروف فمی بشوق کرده اند و ترتیبش اینست اول روز از سوره فاتحه شروع کنند دوم روز از سوره مائده سوم روز از سوره یونس چهارم روز از سوره بنی اسرائیل پنجم روز از سوره شعرا ششم روز از سوره والصافات هفتم روز از سوره قاف و نزد بعضی بلحاظ معنی کلام الله هفت قسم ست اول وعده دوم وعید سوم وعظ چهارم قصص پنجم امر ششم نهی هفتم ادعیه از شرح لقات.

هفت اورنگ هفت ستاره بنات النعش

هفت رنگ سیاه و سفید و سرخ و سبز و زرد و کبود و عباسی که آنرا گل زرد فرنگی گویند

هفت هیکل هفت دعاست که در هر روز یک دعا از و خوانند که موجب امن و سلامت باشد

هفت امام امام اعظم ابو حنیفه امام شافعی امام مالک امام احمد بن حنبل امام ابو یوسف امام محمد امام زفر رحمهم الله.

هفت لای چشم هفت پرده چشم چه لفظ لا بفارسی بمعنی تو است۔

هفت پرده چشم یعنی هفت طبقه چشم و آن هفت طبقه اینست اول طبقه ملتحمه که از همه بیرون ست و مماس ... دوم طبقه قرنیه سوم عنبیه و لون آن مختلف باشد در اشخاص چهارم عنکبوتیه پنجم شبکیه ششم مشیمیه هفتم صلبیه و مابین عنبیه و عنکبوتیه رطوبتی ست که بیضی نام دارد و مابین عنکبوتیه و شبکیه رطوبت اند یکی جلیدی و دیگری جاجی که کتب طبیه قوم شیراز

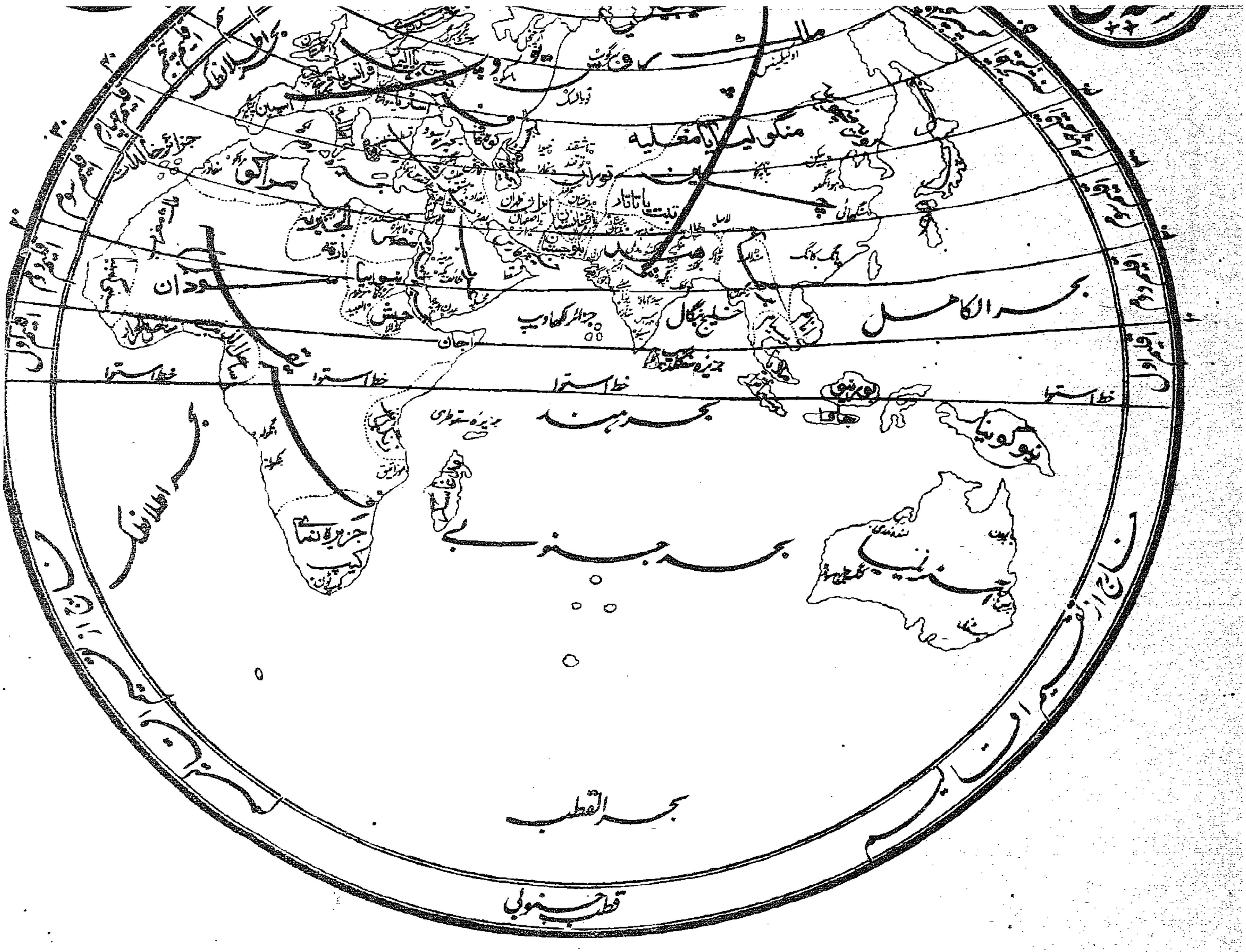
بهار عجم نیز۔

هفت قلم کنایه از هفت خط معروف و آن هفت اینست اول ثلث دوم محقق سوم توقیع چهارم ریحان پنجم رقاع ششم نسخ هفتم تعلیق از بهار عجم و برهان.

هفت اندام عجب ظاهر اول سر دوم سینه سوم پشت چهارم و پنجم هر دو دست ششم و هفتم هر دو پا و بحسب باطن دماغ و دل و جگر و سپرز و شش و زهره و معده و بعضی بجای معده گرده نوشته اند از لطائف موافق تفسیر حسینی چشم و گوش و زبان و بطن و فرج و دست و پا و نام رگی ست و آنرا اهین هفت اندام گویند که بفصد آن خون سر و سینه و پشت و دست و پا خارج میشود.

هفت اقلیم آنچه از مفرح القلوب شرح چهار چمنی و شرح تذکره محقق طوسی و مرآة الحقایق و تقویم البلدان و دیگر کتب به ثبوت پیوسته اینست که زمین کروی شکل ست بصورت گوی دو ربع جنوبی و یک ربع شمالی آن در آب غرق ست و یک ربع شمالی مکشوف و آن را ربع مسکون گویند هفت اقلیم و جز آن از دریاها و جبال درین محصور ست حکما ارض ربع مسکون را از خط استوا نود درجه تخمینه کرده اند از انجمله سی درجه از سمت قطب شمالی خارج نموده عرض اقالیم سبعه را در شصت درجه یافته اند و عدم قابلیت آبادی سی درجه مذکوره بنا بر غلبه برودت ست که بسبب بعد آفتاب انجاست هفت اقلیم با عند تحقیق

بساط مطوله از مشرق تا مغرب در ربع مسکون واقع ست برابر یک دیگر و خط استوا از جنوب عرض چین شروع شده بر گنگ و ژ که از زمین چین ست و مستقر شیاطین مشهور بر آمده و بر جزیره جمکوت گذشته بعد از آن بجزائر ارض ذهب بر جنوب سراندیب جزائر زنگ سیر سده و بر شمال حبشه گذشته و بر جنوب سیاه مغرب در آمده بجر او قیانوس منتهی شود اقلیم اول اماکن که درو ست اینست جزیره و قواق که آن در سر حد مشرق و بعضی بلاد چین مثل زیتون و خانقوه و خانجو و خنسا و سیلی فی جزیره سراندیب و دیگر جزائر سند و چین و تخاندر و تغره و سبا و حضر موت و عدن و مرسات و شجره و ظفار و قلهات و زبید و شرجه و حلی و جبله و صعده و مارب و دنار و جرس و شرین این هر هشت از یمن ست و ارم که بشداد منسوبست و بلاد زنگبار معدن الذهب و بلاد النوبه و قصبه عمان و حبشه و بربره و مکر و رود نقله و بلد سنوا بل و بلد شیلا و سفاله و سلجماسه جابلسا و غانه در بسیاه و رغاده این هر سه نیز از سودان و زنج ست و جزیره کرک و بعضی بلاد حجاز طول این اقلیم سه هزار و بیست و دو فرسنگ است و عرض یکصد و چهل و هفت فرسنگ و درین اقلیم بیست کوه و سی نهر و مردم این اقلیم سیاه رنگ باشند طول نهار درین اقلیم دوازده ساعت و ربع و سیاه آن سیزده ساعت و نصف اقلیم دوم اماکن که درین

خط استوا
بحر هند
بحر جنوبي
بحر القطب
قطب جنوبي
منكوليا يا مغليه
سودان
مراكش
خليج بنگال
نيو كوينا
حبش

اقلیم ست ازینست توابع عمان و توابع یمن و یمامه و توابع حجازست و تهامه و مکه مبارکه که در ابتدای اقلیم دوم ست و مدینه منوره قریب بوسط دوم و طائف و هجره و فید و قطیف و خیبر و توابع حبش و قیروان و بعضی بلاد افریقیه و بلاد صعید و مصر مثل قفط و قوص و اخمیم و عیذاب و اسیوط و منجا و حلوان و القصر و ارمنه و بعضی بلاد ملک مغرب مثل درعه و سوس و ودنت و سیلا و ولایت بحرین و جده و سقوطره و اکثر بلاد هند مثل منصوره و دولت آباد که سابق دیوگیر نام داشت واحمد نگر و پتن و جیلپور و بندر و ولایت بالاگهاته و گلکنده یعنی حیدر آباد که تختگاه تلنگانه ست و برهانپور و احمد آباد و گجرات و برهان پور که سرحد خاندیس ست و کهمبایت و سورت و سومنات و مالوه و جدوپه برار و اجمیر و بندر بنارس و شریف آباد و سالگام و سلیم آباد و گور و ساره گام و نوسری و اجمیر و کورگات و بارنگ آباد و جهانگیر آباد و اکبر مسمی براج محل و اوده و ولایتی ست سیام حیدر آباد و بنگاله و بهار و کوچ از توابع بنگاله و گورکهان حلب شرح حقیقی فارسی مرات الخیال دهلی را از ین اقلیم شمرده اند و صاحب شرح القانون از متاخرین باشند که دهلی ست بالا از اقلیم سوم نوشته طول این اقلیم دو هزار و صد و سی و دو فرسنگ است و عرض یکصد و سی و دو فرسنگ در ین اقلیم هفت کوه و هفت نهر ست و رنگ مردم میان سواد و سمرت یعنی گندم گون باشد

بسیاهی ودرین اقلیم غایت طول نهار سیزده ساعت و نصف و ربع باشد اقلیم سوم اماکن که درین اقلیم باشند اینست بیت المقدس و شام و فلسطین و لایتی ست و سوس و بعضی بلاد افریقیه و توابع قیروان و طرابلس مغرب و بعضی بلاد ملک مغرب مثل اسفی که در منتهای ملک مغرب ست و لمطه فارس و قسطنطنیه و سطیف و افریقیه کشوریست از ملک مغرب بجانب مشرق سبیطله داخل افریقیه در ابتدای ملک مغرب و سوسه از افریقیه و طرابلس از افریقیه در شرقی قیروان و دمشق شهریست از شام و بعلبک قریب دمشق عسقلان و یافا و رمله و قیساریه شوبک و کرک و این هشت شهر نیز از شام ست و از بلاد عراق عرب مثل حله و نهروان و از بلاد کرمان هرموز و یزد و سیرو زرنده و سیرجان و مدین و میافارقین و طبریه و مداین و حلوان و نهروان و قلیجه و فسطاط و قاهره و اسکندریه مصر و نابلس و عین الشمس و فرما و فیوم و تنیس و النفصا و اشمونین و منیه ابن خصیب و منیه قلزم شهریست بر کنار بحر یمن و نسبت او دمیاط دیگر آن دریا و تنیس و این دوازده از نواحی مصرست و در جانب ایران از بلاد فارس و شیراز و بغداد و کوفه و بصره و نجف شهریست دو فرسنگ از کوفه و تبوک اهواز و دهستان و واسط و ید دوا بر کوه و اصطخر و سیراف و کازرون و عسکره و قادسیه و سیرد عراق عرب بابل و اسفراین و فیروز آباد و شوشتر و کرمان و بست و کیچ و بست و هیچ

و خواش و خوزستان و دورق و بیهق و غزنین و کابل و میمند و قندهار و سند و ویرانه و ملتان و کچه و مکران و ولایت افغانان و زابلستان و سیستان و پشاور و لاهور و نگرکوت و سرهند و هانسی و حصار و تهانیسر و پانی پت و دهلی و شاه جهان آباد و دراسپو مسمی بمصطفی آباد و آگره معروف به اکبر آباد و لکهنو و اوده و بلگرام و کالپی و متهرا و کشمیر و شمال ترکستان و معظم بلاد چین و طول این اقلیم دو هزار و دو صد و چهل و چهار فرسنگ و عرض یکصد و شانزده فرسنگ و درین اقلیم سی و سه کوه و بیست و دو نهر و رنگ مردم این اقلیم سمرت یعنی گندم گون و نهایت طول نهار درین اقلیم چهارده ساعت و نصف اقلیم چهارم اماکن که درو باشند این است طنجه در منتهای مغرب و افرنجیه و جزیره قبرس و ردوس و غرناطه و مالقه در جنوب اندلس و انطاکیه و طرسوس و طرابلس شام و حلب و حمص و حماه و دمشق و تلمسان و امد و نصیبین و تدمر و موصل و ارمینیه و سرمن رای و دیلم و الموت و تفرش و قم و قومس و کاشان و سمنان و استرآباد و جرفا و قان و ترخان و اسفراین و جرجان و طوس و نیشاپور و جرین و جنوب شمال ترشیز و خبیا و قهستان و ولایت کرطبس هرچند از مضافات اوست و توران و زوزن و سرخس و فاریاب و بسطام و تالم و قصر شیرین و دینور و طالقان و نسا و لوقان و قاین و ختلان و جیحون و شومان از بلاد ترک و خراسان و لاهیجان

و سیح و مرو شاه جان و مرورود و دوخه و دشت خاوران و غور و بلخ و میمنه و اندخود و ترمذ و بدخشان و نخجستان و کردستان و بادغیس و توابع فارس و اصفهان و شیراز و قومس و اصفهان و عراق و مشهد و طهران و دماوند و طبرستان و اهل استرآباد و ساوه و گیلان و قزوین و ابهر و زنجان و سهرورد و طارم و اردستان و لاتیسنت سمنان پنجاه ده و خواف و جام و تربت و سبزوار و توابع هرات و سلطانیه و زواره و سلطان آباد و ری و همدان و نهاوند و آذربیجان و تبریز و از بعضی دیار ربیعه و روم در دیل و مراغه و اردبیل و ختلان و تبت و بعضی بلاد ختا و ختن و بلاد شمال چین و طول این اقلیم دو هزار و دو صد و شصت و شش فرسنگ و عرض نود و نه فرسنگ و درین اقلیم بیست و پنج کوه و بیست و دو نهر و رنگ مردم در میان گندم گونی و سفیدی و غایت طول نهار درین اقلیم چهارده ساعت باشد و نصف و ربع اقلیم پنجم اماکن که درو باشند اینست بیکل از بهره و اندلس و بعضی بلاد روم مثل عموریه و قونیه و اقسرای و قیصریه و سیواس و ملطیه و توقات و ارزن و ارزنجان و سمرقند و برده و جرجانیه و زمخشر و بخارا نزد بعضی از پنجم و نزد بعضی از چهارم و ایلاق و قسطنطنیه یعنی استنبول که تختگاه روم ست و یونان و ایلیان و قرب و بعضی بلاد و اندلس مثل اشبونه که دنگر اندلس ست و مدینه و لیه و طلیطله و سرقسطه

و شاطبه و طرطوسه و لارده و طرکونه و این هشت شهر از اندلس ست و برشلونه در آخر اقلیم پنجم خارج از اندلس ست و در حل فرنگ و شماخی و قبا و شاش و طنطاله و قلیح و اران و سجستان و ارمینیه و گرجستان و بیلقان و گنجه و خوارزم و شمالی بلاد خراسان ماوراءالنهر و لایتی ست مثل تیمش و فرغانه و غربیش خوارزم و شمالیش تاشکند و جنوبیش بلخ و سمرقند از معظم بلاد توران کش و نسف یعنی نخشب و اوش و ایلمس و غشیان و اندجان و اسفره و خجند و حدود طراز و حدود کاشغر و وسط بلاد ترکستان طول این اقلیم یکهزار و هفتصد و هشتاد و هفت فرسنگ و عرض هشتاد و چهار فرسنگ در این اقلیم سی کوه و پانزده نهر و لون مردم سفید و غایت طول نهار درین اقلیم پانزده و نصف ساعت اقلیم ششم اماکن که درو باشند

انیست صقالبه و غیلونه در اول اقلیم ششم در شرق اندلس و اپونه در شرق اندلس متصل به بلاد فرنگ و برول و بعضی بلاد ترکستان مثل جند و فارات و توابع بلاد روم و روسیه و افرنجه و سقسین و باب الابواب و ختلان و سلیو زیرح و بلاد روس مثل آیس و الان و مرقان و برطاس و خزر و بلاد فرنگ و اسبیجاب و فرخار و جرکس و معظم بلاد ترکستان مثل المالغ و بشن تالغ و قراقرم و اکثر مردمان ایشان صحرائی اند و قارآب و طراز و ختن و جگل و تاتار و خوزکیاک طول این اقلیم یکهزار و پانصد و یازده فرسخ و عرض هفتاد و یک فرسخ و درین اقلیم ده کوه و چهل نهر و مردم این اقلیم سرخ رنگ و طول نهار پانزده ساعت و نیم ربع اقلیم هفتم اماکن که درین اقلیم اند نیست جابلقا

و بلاد صقالبه و صقلاب و توابع روس و توابع فرنگ هرقله و بلغار و در جنوب این اقلیم بلاد ترکستان مثل خلخ و ترخان و کیمال و دیگر ترکان صحرانشین و در مابین شمال و شرق این اقلیم دیار یاجوج و ماجوج آنطرف سد سکندر و درین اقلیم عمارت کمتر و بلغار شهریست درین اقلیم که در اوائل فصل گرما شفق تو را آنجا غائب نمیشود که سفیده صبح ظاهر میگردد و کوتاهی روز در بلغار چهار ساعت و شب بیست ساعت باشد بر عکس میشود طول این اقلیم یکهزار و یکصد و سه فرسخ و عرض شصت و یک فرسخ و درین اقلیم ده کوه و چهل نهر و لون مردم این اقلیم سرخ ست مگر مائل بسفیدی و باید دانست که طول معموره ربع مسکون از ساحل

غربی بحر محیط تا ساحل شرقی آن نزد بطلیموس یک صد و هفتاد و هفت درجه و عرض هفتاد و نه و نزد اکثری از جزائر خالدات که در منتهای جانب غربی آبادی ربع مسکون ست تا کنگ دژ که در منتهای شرقی ست طول آبادی یک صد و هشتاد درجه است و عرض از خط استوا که در منتهای جنوبی ست تا منتهای آبادی جانب شمال شصت و شش درجه بدانکه مقدار مسافت هر درجه ارضی شصت و شش و نیم میل باشد و شش صد و شصت و شش گز و دقیقه ارضی یک میل و چهار صد و چهل و چهار گز و میل کروه را گویند و کروه چهار هزار گز باشد.

اٹک	طول یکصد و شش درجه و پنج دقیقه	عرض سی و سه درجه و بیست و چهار دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
اجمیر	طول یکصد و یازده درجه و پنج دقیقه	عرض بیست و پنج درجه و پنجاه دقیقه	اقلیم دوم	ملک هند
اجین	طول یکصد و دوازده درجه و سی دقیقه	عرض بیست و دو درجه و پنجاه و پنج دقیقه	اقلیم دوم	مالوه ملک هند
احمدآباد	طول یک صد و هشت درجه	عرض بیست و سه درجه	اقلیم دوم	ملک هند
اسکندریه	طول شصت و یک درجه	عرض سی درجه	اقلیم سوم	ملک مصر
اصطخر	طول هشتاد و هشت درجه	عرض سی و دو درجه	اقلیم سوم	ملک فارس
اصفهان	طول هشتاد و شش درجه و چهل دقیقه	عرض سی و سه درجه و پنجاه دقیقه	اقلیم چهارم	ملک ایران
آگره یعنی اکبرآباد	طول یکصد و دوازده درجه و چهل و پنج دقیقه	عرض بیست و هفت درجه	اقلیم سوم	ملک هند
اله آباد	طول یکصد و شانزده درجه و پنجاه دقیقه	عرض بیست و شش درجه و پنجاه و دو دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
امروهه	طول یکصد و چهارده درجه و چهل و پنج دقیقه	عرض بیست و هشت درجه و چهل دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
انطاکیه	طول هفتاد و یک درجه و بیست و شش دقیقه	عرض سی و پنج درجه و سی دقیقه	اقلیم چهارم	ملک شام
اورنگ آباد	طول یکصد و یازده درجه و سی دقیقه	عرض نوزده درجه و پنج دقیقه	اقلیم دوم	ملک هند
اوده	طول یکصد و شانزده درجه و پنجاه و پنج دقیقه	عرض بیست و سه درجه و چهل و پنج دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
باب الابواب	طول هشتاد و پنج درجه	عرض چهل و سه درجه	اقلیم پنجم	ملک آرمینیه
بابل	طول هشتاد درجه	عرض سی و دو درجه	آخر اقلیم سوم	ملک عراق عرب
پانی پت	طول یکصد و سیزده درجه و بیست و دو دقیقه	عرض بیست و هشت درجه و پانزده دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
پٹنه	طول یکصد و نوزده درجه و دوازده دقیقه	عرض بیست و شش درجه و چهل دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
بخارا	طول نود و هفت درجه	عرض سی درجه	اقلیم چهارم	ملک توران
بدخشان	طول هشتاد و چهار درجه و بیست و چهار دقیقه	عرض سی و چهار درجه و سی دقیقه	اقلیم چهارم	ملک توران
بدایون	طول یک صد و چهارده درجه	عرض بیست و هفت درجه و بیست دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
برهانپور	طول یک صد و هشت درجه	عرض بیست و دو درجه	اقلیم دوم	ملک دکن هند
بسطام	طول یکصد و نه درجه و سی و پنج دقیقه	عرض سی و پنج درجه و ده دقیقه	اقلیم چهارم	ملک ایران
بست	طول یک صد درجه	عرض سی و سه درجه	اقلیم سوم	ملک ایران
بصره	طول هشتاد و چهار درجه	عرض سی درجه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب
بعلبک	طول هفتاد درجه و چهل و پنج دقیقه	عرض سی و پنج درجه و پانزده دقیقه	اقلیم چهارم	ملک شام
بغداد	طول هشتاد درجه	عرض سی و هشت درجه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب

بلخ	طول هشتاد و هفت درجه و پنج دقیقه	عرض سی و شش درجه و پنج دقیقه	اقلیم چهارم	ملک خراسان
بنارس	طول یکصد و هفده درجه	عرض بست و شش درجه	اقلیم دوم	ملک هند
بهوپال	طول یکصد و یازده درجه	عرض بست و سه درجه	اقلیم دوم	ملک دکن
بیجاپور	طول یکصد و پنج درجه و سی دقیقه	عرض هفده درجه و بست و دو دقیقه	اقلیم دوم	ملک دکن
بیت المقدس	طول شصت و شش درجه	عرض سی و یک درجه	اقلیم سوم	ملک شام
پشاور	طول یکصد و شش درجه و چهل دقیقه	عرض سی و یک درجه	اقلیم سوم	ملک هند
تبریز	طول هشتاد و دو درجه	عرض سی و چهار درجه	اقلیم چهارم	ملک ایران
تبوک	طول پنجاه و سه درجه	عرض سی درجه	اقلیم دوم	ملک عرب
تبت	طول یکصد و ده درجه	عرض چهل درجه و پنج دقیقه	اقلیم چهارم	ملک هند
تلمسان	طول بست و چهار درجه	عرض بست و سه درجه	اقلیم سوم	ملک مغرب
تهانیسر	طول یکصد و دوازده درجه و سی و سه دقیقه	عرض بست و نه درجه	اقلیم سوم	ملک هند
ٹھٹھه	طول هشتاد و دو درجه و سی دقیقه	عرض بست و پنج درجه و ده دقیقه	اقلیم دوم	ملک هند
جده	طول هفتاد و هفت درجه	عرض بست و یک درجه و پنج دقیقه	اقلیم دوم	ملک عرب
جرجان	طول نود درجه	عرض سی و هفت درجه	اقلیم چهارم	ملک ایران
جلال آباد	طول یکصد و پنج درجه و چهل دقیقه	عرض سی و چهار درجه	اقلیم سوم	ملک هند
جهکوٹ	طول یکصد و هفتاد درجه و پنج دقیقه	عرض دو درجه	اقلیم اول	ملک جزائر هند
جند	طول نود و هفت درجه و ده دقیقه	عرض چهل و سه درجه و سی دقیقه	اقلیم پنجم	ملک ترکستان
جنوه	طول چهل و یک درجه و پنج دقیقه	عرض چهل و یک درجه و بست و دو دقیقه	اقلیم پنجم	ملک صقلیا
جونپور	طول یکصد و شانزده درجه و شش دقیقه	عرض بست و شش درجه و یازده دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
حجر	طول هفتاد و دو درجه	عرض بست و سه درجه	اقلیم دوم	ملک عرب
حلب	طول هفتاد و دو درجه و سی دقیقه	عرض سی و چهار درجه و یازده دقیقه	اقلیم چهارم	ملک شام
حله	طول هفتاد و نه درجه	عرض سی و یک درجه و سی دقیقه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب
حمص	طول هفتاد و پنج درجه	عرض سی و پنج درجه	اقلیم چهارم	ملک شام
حیدرآباد	طول یکصد و چهارده درجه و پنج دقیقه	عرض هفده درجه و بست و دو دقیقه	اقلیم دوم	ملک دکن
خانقو	طول یکصد و شصت و پنج درجه و پنج دقیقه	عرض چهارده درجه و پنج دقیقه	اقلیم اول	ملک چین
خانجو	طول یکصد و شصت و دو درجه و پنج دقیقه	عرض چهارده درجه و پنج دقیقه	اقلیم اول	ملک چین
ختن	طول یکصد و هشت درجه و پنج دقیقه	عرض چهل و دو درجه	اقلیم پنجم	ملک ترکستان
خجند	طول یکصد و سی درجه و نیم دقیقه	عرض چهل و یک درجه و پنج دقیقه	اقلیم پنجم	ملک ترکستان
خوارزم	طول نود و چهار درجه و پنج دقیقه	عرض چهل و دو درجه و پنج دقیقه	اقلیم پنجم	ملک ایران
دمیاط	طول شصت و سه درجه	عرض سی و یک درجه	اقلیم سوم	ملک مصر
دمشق	طول هفتاد درجه	عرض سی و هشت درجه	اقلیم سوم	ملک شام
دولت آباد	طول یکصد و یازده درجه و پنج دقیقه	عرض بست و دو درجه و سی دقیقه	اقلیم دوم	ملک دکن
دهلی	طول یکصد و دوازده درجه و سی و دو دقیقه	عرض بست و هشت درجه و یازده دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
ڈهاکه	طول یکصد و بست و دو درجه و یازده دقیقه	عرض بست و نه درجه و سی و پنج دقیقه	اقلیم سوم	ملک بنگاله
زنار	طول هفتاد و هفت درجه	عرض سیزده درجه و سی دقیقه	اقلیم اول	ملک یمن
رامپور	طول یکصد و چهارده درجه و سی و شش دقیقه	عرض بست و هشت درجه و چهل دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
راج محل	طول یکصد و بست و یک درجه و پنج دقیقه	عرض بست و پنج درجه و پنجاه و پنج دقیقه	اقلیم سوم	ملک بنگاله
رمله	طول شصت و شش درجه و یازده دقیقه	عرض سی و دو درجه و ده دقیقه	اقلیم سوم	ملک فلسطین شام
زبید	طول هشتاد و چهار درجه و بست دقیقه	عرض یازده درجه و سی و چهار دقیقه	اقلیم اول	ملک یمن
سرهند	طول یکصد و چهارده درجه و چهل دقیقه	عرض بست و چهار درجه و چهل و شش دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
سری نگر	طول یکصد و دوازده درجه و پنجاه دقیقه	عرض سی و سه درجه و ده دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
سراندیب	طول یکصد و سی درجه و پنج دقیقه	عرض دو درجه و سی دقیقه	اقلیم اول	جزیره هند
سرمن رای	طول هفتاد و نه درجه	عرض سی و یک درجه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب
سنبهل	طول یکصد و چهارده درجه و بست و شش دقیقه	عرض بست و هشت درجه و سی دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
سومنات	طول یکصد و هفت درجه	عرض بست و دو درجه	اقلیم دوم	ملک دکن
سمرقند	طول نود و نه درجه	عرض چهل درجه و پنج دقیقه	اقلیم پنجم	ملک توران
سوس	طول چهل و پنج درجه و سی دقیقه	عرض بست و دو درجه	اقلیم دوم	ملک مغرب
سهرند	طول یکصد و یازده درجه و سی دقیقه	عرض بست و نه درجه و سی دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
سیالکوٹ	طول یکصد و هشت درجه و سی و پنج دقیقه	عرض سی و دو درجه و چهار دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
سمیساط	طول شصت و یک درجه و چهل و پنج دقیقه	عرض بست و هفت درجه و ده دقیقه	اقلیم سوم	ملک مصر
شیراز	طول هشتاد و هشت درجه	عرض بست و نه درجه	اقلیم سوم	ملک فارس ایران
صنعاء	طول هفتاد و هفت درجه و چهارده دقیقه	عرض چهارده درجه و سی دقیقه	اقلیم اول	ملک یمن
طائف	طول هفتاد و شش درجه و بست و دو دقیقه	عرض بست و یک درجه و پنجاه دقیقه	اقلیم دوم	ملک عرب
طرطوس	طول هفتاد درجه و پانزده دقیقه	عرض سی و چهار درجه و ده دقیقه	اقلیم سوم	ملک شام
طرابلس شام	طول شصت و نه درجه	عرض سی و هشت درجه	اقلیم چهارم	ملک شام
طرابلس مغرب	طول چهل درجه	عرض سی و دو درجه و سی دقیقه	اقلیم سوم	ملک مغرب
طنجه	طول سیزده درجه	عرض سی و پنج درجه	اقلیم چهارم	ملک مغرب
طوس	طول نود و دو درجه	عرض سی و هفت درجه	اقلیم چهارم	ملک ایران و خراسان

[illegible]

باب ها

عنایات القضا

عدن	طول هفتاد و پنج درجه	عرض ده درجه	اقلیم اول	ملک یمن	گوالیر	طول یکصد و چهارده درجه	عرض بیست و سه درجه و پنجاه و شش دقیقه	اقلیم دوم	ملک هند
عسقلان	طول شصت و شش درجه و سی دقیقه	عرض سی و دو درجه	اقلیم سوم	ملک شام	لاهور	طول یکصد و نه درجه و بیست و دو دقیقه	عرض سی و یک درجه و پنجاه دقیقه	اقلیم سوم	ملک پنجاب
غزنه	طول یکصد و پنج درجه	عرض سی و سه درجه	اقلیم سوم	ملک زابلستان	لکهنو	طول یکصد و شانزده درجه و سیزده دقیقه	عرض بیست و شش درجه و سی دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
فاریاب	طول نود و نه درجه و سی و پنج دقیقه	عرض سی و شش درجه و چهل و پنج دقیقه	اقلیم چهارم	ملک خراسان	لودهیا	طول یکصد و ده درجه و چهل دقیقه	عرض بیست و نه درجه و ده دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
فید	طول هفتاد و هشت درجه	عرض بیست و شش درجه	اقلیم دوم	ملک عرب	مدینه	طول هفتاد و پنج درجه و بیست و دو دقیقه	عرض بیست و پنج درجه و هشت دقیقه	اقلیم دوم	ملک عرب
قبرس	طول شصت و شش درجه و چهارده دقیقه	عرض سی و شش درجه	اقلیم چهارم	ملک شام	مداین	طول هشتاد درجه	عرض سی و سه درجه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب
قطیف	طول هفتاد و چهار درجه	عرض بیست و پنج درجه	اقلیم دوم	ملک عرب	مدین	طول شصت و هفت درجه	عرض بیست و هشت درجه	اقلیم سوم	ملک عرب
قلزم	طول شصت و چهار درجه	عرض سی درجه و نه دقیقه	اقلیم سوم	ملک مصر	مرعش	طول هفتاد و یک درجه و چهل دقیقه	عرض سی و شش درجه	اقلیم چهارم	ملک شام
قنوج	طول یکصد و پانزده درجه و پانزده دقیقه	عرض بیست و شش درجه و پنجاه و نه دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند	مرو	طول نود و چهار درجه و چهل دقیقه	عرض سی و چهار درجه و سی دقیقه	اقلیم چهارم	ملک خراسان
قندهار	طول یکصد و شش درجه	عرض بیست و هشت درجه و پنج دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند	مصر	طول شصت و سه درجه	عرض سی درجه	اقلیم سوم	ملک مصر
قیروان	طول چهل و یک درجه	عرض سی و یک درجه	اقلیم سوم	ملک مغرب	مکه	طول هفتاد و هفت درجه و ده دقیقه	عرض بیست و یک درجه و چهل دقیقه	اقلیم دوم	ملک عرب
کابل	طول یک صد و پنج درجه و یازده دقیقه	عرض سی و یک درجه و بیست دقیقه	اقلیم چهارم	ملک هند	مونگیر	طول یکصد و بیست درجه و یازده دقیقه	عرض بیست و شش درجه و شش دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
					مندراس	طول نامعلوم	عرض سیزده درجه	اقلیم سوم	ملک هند
کانگرا	طول یکصد و ده درجه و سی و پنج دقیقه	عرض سی درجه و پنجاه دقیقه	اقلیم سوم	ملک پنجاب	موصل	طول هفتاد و هفت درجه	عرض سی و شش درجه و سی دقیقه	اقلیم چهارم	ملک عراق عرب
کالپی	طول یکصد و پانزده درجه	عرض بیست و پنج درجه و سی دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند	نهروالا	طول هفتاد و نه درجه و چهل و پنج دقیقه	عرض سی و دو درجه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب
گجرات	طول یکصد و هشت درجه و بیست و هشت دقیقه	عرض بیست و سه درجه	اقلیم دوم	ملک هند	واسط	طول هشتاد و دو درجه	عرض سی و سه درجه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب
کرانه	طول یکصد و سیزده درجه	عرض بیست و هشت درجه و چهل دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند	هرات	طول نود و چهار درجه و بیست و دو دقیقه	عرض سی و چهار درجه و سی دقیقه	اقلیم چهارم	ملک خراسان
کشمیر	طول یکصد و هفت درجه و هشت دقیقه	عرض سی و سه درجه	اقلیم چهارم	ملک هند	هردوار	طول یکصد و سیزده درجه	عرض بیست و نه درجه و چهل دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
کوفه	طول هفتاد و نه درجه	عرض سی و یک درجه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب	همدان	طول هشتاد و سه درجه	عرض سی و پنج درجه	اقلیم چهارم	ملک عراق عجم
					یمامه	طول هفتاد و هشت درجه	عرض بیست و یک درجه	اقلیم دوم	ملک عرب

هفت مردان عبارت از رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و خلفای اربعه و حسنین و بعضی نوشته که اشارت از اقطاب و اوتاد و نقبا و نجبا و ابدال و غوث و اخیار و بعضی گویند که مراد از ین اصحاب کهف اند که هفت مرد هستند و یک سگ.

هفت زمین صاحب جواهر التفسیر از تکملة القصص نقل کرده که زمین هفت اند نام اول زمکا دوم افلده و آن مسکن عقارب جهنم است سوم عرفه و آن محل عقارب دوزخ است چهارم عربیا و آن آشیان بازان تیر است پنجم سوملتا ششم سجین و در ان دفتر اعمال فساق است هفتم عجیبا و آن موضع ابلیس و اتباع او است تم الکلام و بعضی نوشته اند که هفت زمین عبارت از هفت اقلیم است.

هفت خواهران کنایه از هفت کوکب بنات النعش.

هفتخوان عبارت از هفت منزل است که رستم از ان راه برای خلاص کیکاوس که دیوان او را بحوالی قلعه مازندران قید کرده بودند به هفت روز رفته بود و در هر منزل آفتی پیش می آمد رستم آنرا دفع میکرد چنانچه در منزل اول رستم بخواب بود که شیری قصد رستم کرد رخش رستم آن شیر را کشت در منزل دوم اژدهائی پیدا شده آخر از دست رستم کشته شد در منزل سوم زن ساحره فریب دادن رستم آمد آخر از دست رستم کشته شد در منزل چهارم اولاد نام دیوی با لشکر خود بجنگ آمد رستم لشکر او را قتل کرد و اولاد گریخت در منزل پنجم اولاد را گرفتار ساخت در منزل ششم ارژنگ نام دیوی بجنگ آمد بعد از کشتی بسیار رستم سر او را از تن برکند در منزل هفتم بسیار دیوان را کشت و سپید نام سردار دیوان را مطیع کرد بعد از ان با دیو سپید که سردار بسیار دیوان بود رستم کشتی کرده زیر ساخت و بخنجر سینه او را چاک کرده و کاوس را از بند رها کرده و شاه مازندران را بعد از جنگ بسیار کشته مظفر و منصور باز آمد.
هفتخوان اسفندیار عبارت است از [illegible]

[illegible]

منزل راه رویین دژ که دران هفت مهلکه عظیم بود اسفندیار برای رهائی خواهران خود بآن رفته بود چنانچه در منزل اول دو گرگ بود ند خونخواره و در منزل دوم شیر و در منزل سوم اژدها و در منزل چهارم زن جادوگر و در منزل پنجم مرغ و در منزل ششم باد و باران و برف و رعد و ژاله و در منزل هفتم آب عمیق پیش آمد اسفندیار هر هفت بلا را دفع کرده بسلامت برویین دژ رسید و از هر عقبه که بگذشت خوان شکرانه می کشید چون اسفندیار برویین دژ رسید بکر و حیله لشکر ارجاسپ شاه را که او خواهران اسفندیار را در قلعه قید کرده بود شکست داد و شهر او را بسوخت و بهر دو خواهران خود را از قید رها کرده با غنائم کثیر پیش پدر آورد ـ

هفته بالفتح معروف و بمعنی کسیکه از بسیار راه رفتن مانده شود از سروری ـ

هفت ناآرایش عروس و در زیور و اسباب عروسی و نه ده نیز گویند و میتوان اند که هفت نه مراد از تارهای ساز باشد چه بر رباب مثلا نه و هفت تار می بندند از شرح قران السعدین ـ

هفت گاه عبارت از هفت اقلیم ـ

هفت گنجینه خان آرزو در شرح سکندرنامه نوشته که ظاهر اسم سلاطین ایران بود که هفت خزانه میداشتند یا آنکه هفت گنجینه مراد از هفت گونه بخشش پادشاهان باشد و آن هفت اینست اول نقد دوم جواهر سوم البسه چهارم حیوانات پنجم اطعمه ششم ادویه هفتم اقطاعات ـ

هفت کوه اول کوه قاف در کتاب معجم البلدان مسطور ست که کوه قاف بگرد عالم بر آمده است بلندی او قریب فلک رسیده و جرمش از زمرد ست که کبودی هوا از پرتو اوست دوم کوه دماوند و بلندیش مقدار صد جریب سوم کوه سراندیپ و نقش قدم آدم علیه السلام دران کوه است از انگشت پا تا پاشنه هفتاد گز شمرده اند و در عجائب المخلوقات آورده که بران نقش قدم هر روز باران می بارد چهارم کوه گلستان نواحی طوس واقع ست و طول او بسیار نوشته اند پنجم کوه ورن و آن کوهی بلندست از بلاد مغرب تخمینا هزار فرسنگ ششم کوه لرکیاب آنرا جبل فوق نیز گویند و این کوه کشیده شده است از ساحل بحر خزر نزدیک دربند جانب جنوب و این کوه وسعت عظیم دارد هفتم کوه چین و آن کوه از حدود چین می آید و میکشد بجانب مغرب تا حدود فرغانه و کشمیر و سمرقند و متصل میشود بطخارستان و بدخشان و می پیوندد بکوه بلخ و غور غزنین و زمین کابل و افغانستان در آید در نواحی پنجاب و کشمیر بگذرد و شاخی از ان تا حدود سیالکوت و اصفهان رسد و بکوه قارن پیوندد و متصل میشود بنیپال و بنگاله و آسام و سلهت و بنگاله و ایدرسیبر رسد [illegible] و کمایون و سری نگر و المورا [illegible] نیپال داخل همین کوه است این کوه عظیمترین کوههاست کوه قاف در سنه آنرا کرده الاکثر گفته اند و سوای اینها دو کوه دیگر نوشته اند یکی جبل النفع [illegible]

دوم جبل قمر از تذکرة مرآة الخیال ـ

فصل ها مع قاف

هقعه بفتحتین و عین مهمله نام منزل نجم از منازل قمر و آن سه ستاره در هم نزدیک یکدیگر دگرد از منتخب ـ

فصل ها مع کاف

هکند الفتح ها که در تلفظ مبدل از الف ست و فتح کاف و فتح دال معجمه بمعنی همچنین ـ

هکهک بضم هر دو ها و سکون هر دو کاف عربی فواق که بهندی آنرا هچکی گویند از برهان ـ

فصل ها مع لام

هلا بالفتح کلمه تنبیه است بمعنی آگاه باش از مدار و برهان و منتخب و مجمع الفرس ـ

هلب بالضم و بای موحده موی خوک از شروح و صراح ـ

هلک بالضم هلاکی و نیستی از منتخب و بفتحتین در فارسی بکهکث فواق و بالضم اول چرمیکه آنرا مانند پله ترازو ساز و ساز ند و از سر چوب منجنیق آویزند و پر از سنگ کرده بجانب خصم انداز ند از برهان

هلاهل بفتح های اول و کسر های دوم نام زهر قاتل که هیچ دوا و تریاق علاج پذیر نباشد از مدار و برهان و کشف و رشیدی و مزیل و جهانگیری در تحفة المومنین مسطور ست که هلاهل نام گوهریست در دو دو چین که نباتی با نجاهم سرسد که آن را نافه شام کرده شوخ شده [illegible] اگر هلاهل را تیلیم لفظ از مهلک استعمال کنند اولی و انسب مینماید ـ

هل بالکسر قاقله و ستار یعنی الایچی سفید و صد دانه ست از طبیبان معتبر [illegible] آنرا چهار داره آن ثمرها کهنه و سرخ دانه [illegible] فصل نافشا

دو بالضم بمعنی آغوش و بالفتح در عربی کلام استفهام بمعنی آیا چنین باشد از لطائف و مصطلحات ـ

هلال بکسر اول ماه نو تا سه شب و این ماخوذ از هل ست که بمعنی کمی و ضعیفی باشد از شرح نصاب یوسف بن تانج و در اصطلاح فارسیان بمعنی تراش ناخن نیز آمده چراکه آن نیز بصورت هلال باشد و هم کنایه از پیاله ـ

هلال هلال پاره پاره و لخت لخت ـ

هلم بفتح ها و ضم لام و تشدید میم مفتوح بمعنی بیا صیغه امر ست از آمدن ـ

هلکلم بفتحتین و ضم لام دوم نام بازی ست که اطفال شهر کرمان بازند

هلیدن بکسر تین و یای معروف گذاشتن از برهان ـ

هلیون بکسر اول و فتح تحتانی گیاهی است که تخم آن باید و ابکار برند از صراح

هلاکو بضم اول لفظ ترکی ست و اصل هولاکو خان ست برادر قان بن چنگیز خان و آن پادشاهی بود ظالم که در سنه ششصد و پنجاه و شش بغداد و دیگر امصار را متصل نمود از نفائس الفنون ـ

هلیسه بفتح اول و کسر لام و یای معروف و سین مهمله ستونی باشد که آنجا مردمان کشتی را بزور می آرند و بران ستون ریسمانی بکنند چرخان بجانب خود میکشند که تا بکناره رسد از فرهنگ [illegible] و در مصطلحات نوشته که هلیسه چوبکی باشد رسن که کشتیهای کوچک را بران رانند و ملاحان در وقت راندن هلیسه گویند

هلیسه بالفتح چوبکی باشد رسن که کشتیهای

کوچک را بدان رانند از مصطلحات
هلی بکسر تین بمعنی بگذاری صیغهٔ امرست
از هلیدن با یای خطاب۔

فصل ها مع میم

هماتا بالفتح این لفظ برای ظن آید یعنی
برای گمان غالب یعنی پنداری و گویا و شاید
از مدار و برهان و کشف و رشیدی وغیره و در
تفنیه و آداب الفضلا بمعنی بالیقین ۔ و بالضم
خطاست و در خیابان نوشته که هماتا مرکبست
از هم که زائده نیز آید چنانکه همچنان همچنین و از
لفظ ماتا پس همانا نیز بمعنی پنداری باشد
هما بضم اول مرغی ست که استخوان میخورد
و بر سر هر که سایهٔ او افتد بدولت و سلطنت
رسد و نام دختر بهمن که بشریعت زردشتی زنکاح
بهمن بود و دارا ب متولد شد از جهانگیری وغیره
همتا بالفتح و حرف سوم فوقانی برابر و مثل و مانند
همت بالکسر و تشدید حزن و فکر و مجازاً اراده
بلند و قصد دل و اندازه از بهار عجم و منتخب و کشف و
صراح وغیره و مجازاً بمعنی رعایت مستعمل ۔
همپا همراه ۔
هم پشت مؤید و مددگار ۔
همدست شریک و متفق و برابر و ...
... بیمان ۔
همآورد حریف جنگ یعنی با وی
که سیلی وغیره را و سپر از فرهنگی و مصطلحات
همسر یعنی برابر و در درجه منکوحه ۔
همار بفتح اندازه و حساب ... و در
عربی بالفتح و تشدید بسیار گوی ۔
همز بالفتح ... اشاره کردن

و فشردن به چیزی و منقطه آوردن و عیب
کردن و زدن و سوختن از صراح ۔
همس بالفتح و سین مهمله نرمی آواز و
آواز نرم از منتخب وغیر آن ۔
همنفس رفیق و همکلام
همزلف شوهر خواهر زن ۔
همسایگی آنکه آنرا بهندی ... گویند ۔
همتنگ موافق و برابر ۔
همسنگ برابر و هموزن ۔
همال بالفتح بروزن کمال معنی انبار
و همتا از مدار و برهان و کشف جهانگیری و در
برهان مسطورست که این لفظ بضم اول نیز آمده ۔
هم مقیل همخوابه از لطائف ۔
هموم بضمتین اندوه ها و اندیشه ها و این
جمع هم است که بفتح ها و تشدید میم بمعنی اندوه باشد
هم هم بکسر هاء و فتح میم اول مهتها و قصد ها
و این جمع همت است ۔
هماهم بالضم مهتر قوم و مرد بزرگ از مدار و
لطائف و کشف و در شرح نصاب نوشته
که هماهم بمعنی مهتر قوم که با رای و تدبیر باشد
و این ماخوذ از همهت است ۔
هم بالفتح و تشدید میم لفظ عربی است بمعنی اندوه
و بمعنی قصد کردن از کشف و منتخب و در شرح
نصاب نوشته که بفتح اندوه و اندیشه و مصدر
نیز آمده و بمعنی خواستن و قصد کردن بکسر
و تشدید میم مرد سخت پیر که ضعیف باشد و در
مفرح القلوب نوشته که هم بالفتح حالتی ست
که بیک لفظ خوف لاحق شود و بیک لفظه
رجا پس هم حالتی ست میان خوف و رجا

و در صورت ضم اول و تخفیف میم لفظ فارسی ست
مرادف نیز و صاحب بهار عجم نوشته که فرق
در لفظ نیز و لفظ هم آنست که آوردن لفظ
هم بر معطوف و معطوف علیه هر دو صحیح باشد
چنانکه گویند هم نماز کردم و هم روزه گرفتم
بخلاف لفظ نیز که تنها بر معطوف آید و ایضاً
لفظ هم در مفردات آید چنانکه هم زید از دوم
و هم عمرو را بخلاف لفظ نیز که جزو در جمله نیاید
چنانکه زید از دوم نیز عمرو را و اگر جملهٔ دوم
بنا بر ضرورت در صورت مفرد باشد اصل
جمله خواهد بود و ایضاً لفظ هم بر لفظی داخل میشود
که آن لفظ محمول مواطات بر مدخول شود مثلاً
همراز گویند یعنی دو کس که راز دار یکدیگر
باشند نه آنکه همراز دار گویند و همین قسم همداستان
و همراه و امثال آن غرضکه لفظ هم از حروف
عاطفه است و افادهٔ لفظ اک فی الامر کنید
چنانکه در امثلهٔ مذکوره و در چراغ هدایت
مسطور ست که لفظ هم با لفظ نیز گاهی
جمع میشود و گاه تنها فقط زائد باشد ۔
همگنان بفتح اول و سکون میم و کسر کاف
فارسی و حرف چهارم نون بمعنی همه کسان
و این جمع همگین ست بآوردن الف و نون
جمع و حذف یای تحتانی و این لفظ در اصل
بفتحتین بود بجهت توالی حرکات میم را
بتخفیف ساکن کرده اند چنانکه مژگان بسکون
ثانی خوانند جمع مژه که بفتح ثانی باشد و لفظ
همگین بفتحتین منسوب بلفظ همه بآوردن یا
و نون نسبت چنانکه در سیمین و زرین یا آن
که در آخر لفظ همه بود بجهت نسبت ... حذف

فارسی بدل شده است و بعضی نوشته اند
که همگنان جمع همگی است بجهت تخفیف تحتانی را
حذف کرده اند و نون زائده آورده میم را
ساکن کرده اند و نزد بعضی مخفف همگی اینانست
یعنی اینان همگی و بمجاز عربی خوانند
خطاست از بهار عجم و مدار و کشف و
برهان و رشیدی و جهانگیری ۔
همایون بضم مبارک و خجسته از برهان و این
لفظ مرکبست از هما و کلمهٔ یون که برای نسبت آید
همیدون بیای مجهول بمعنی همچنین و اکنون
از بهار عجم و جهانگیری و برهان و خیابان و در شرح
سکندرنامه بمعنی همیدان نیز نوشته چراکه در
لهجهٔ ایرانیان اکثر الف بواو بدل میشود
همیان بالفتح و بفتحتین کیسهٔ زر و بالکسر معرب
آن از بهار عجم و جهانگیری و برهان و منتخب
همقران این لفظ درست آمده است
مگر در لفظ همقرین لفظ هم زائد زیراکه قرین
صیغهٔ صفت مشبه است بمعنی یار و مصاحب
نه بمعنی مصدر از بهار عجم ۔
همان بفتح اول صحیح است و بضم اول خطاست
چراکه در اصل هم آن بوده و این از ثقات
و محققان مسموع است و اشارتست بچیزیکه در
خاطر ملحوظ باشد و مرادف لفظ دیگر هم می آید
همدان بالفتح قبیله ایست از یمن و بفتحتین نام
شهریست از ایران و همذان بفتح و ذال معجمه
معرب آن از منتخب و خیابان ۔
همداماان دو کس که دو خواهر بنکاح داشته باشند
هر یکی مر دیگر را همداماان باشد و در محاورهٔ
اهل زبان از بهار عجم و چراغ هدایت ۔

همداستان مطابق و هم‌پشت از برهان.
همعنان همراه و برابر از برهان.
همچو حرف تشبیه و بمعنی همچنین نیز آمده از چراغ هدایت.
همتراز و مقابل و هم قوت و برابر.
همچو ابد در آخر این لفظ ها زائده است.
همازه بفتح اندازه و حساب و بمعنی همیشه بر که این بمعنی مخفف همواره است از لطائف و برهان.
همهمه بانگ کردن شیر درنده از منتخب.
همه برای احاطهٔ افراد و شمول جز آمی آید و جمع کردن آن بهای وحدت غلط است از طالب کلیم گوید مصرعه کوتاه میشود همه شب زسوختن + سعدی گوید بیت همه تخت و ملکی پذیرد زوال * بجز ملک فرمان ده لایزال
و لم آن اینست که همه بمعنی هر استعمال کرده چراکه هرگاه کلمهٔ هر بر لفظ همه داخل میشود مزید افاده معنی هر می‌کند و فرق درمیان لفظ هر و همه آنست که هر برای شمول افراد است من حیث المجموع و همه من حیث الافراد لهذا خبر هر و مفرد و جمع واقع میشود چنانکه صائب گوید بیت زهره کیست که عشاق ترا صید کند * میشناسد همه کس بلبل بستان ترا.
هما بضم اول مرغ معروف که استخوان میخورد و بر سر هر کسی که سایهٔ آن افتد بدو سلطنت میرسد و در آخر این لفظ یای تحتانی ضروری نیست گاهی می آید و گاهی نمی آید از برهان وغیره.
همگی بفتحتین و کاف فارسی مزید علیه همه بمعنی تمامی و همه یا آنکه همگی مخفف همگین است و همگین مرکب از همه و گین که حرف نسبت بر سبیل زیادت چنانکه لفظ مند در فیروزمند از بهار عجم و مدار و کشف.
همراهی بمعنی برابری و مدد نیز آمده از مصطلحات.

فصل ها مع نون

هند بالکسر و دال مهمله و بای موحده تخم کاسنی از برهان و شرح نصاب.
هنگفت بالفتح و کاف فارسی مضموم بمعنی غفص و سطبر و گنده از کشف و رشیدی و سروری.
هندوی چرخ کنایه از ستارهٔ زحل از برهان.
هند بالکسر نام زنی که قاتل امیر حمزه رض بوده است از منتخب وغیره.
هنجار بالفتح راه و جاده و مجاز از بمعنی طرز و روش و قاعده و رنگ لون از بهار عجم و لطائف و برهان جهانگیری و در مدار بکسر.
هنگامه گیر هجوم کننده و بازیگر و شخصیکه بر سر کوچه هنگامه گرفته نشیند و بفریب و تعویذ دادن مردم را جمع کند تا چیزی از ایشان اخذ نماید شرح بوستان از میر عبد الواسع و برهان.
هنوز بفتح اول و ضم نون و واو معروف بمعنی تا حال و تا اکنون و کسانیکه تا هنوز با لفظ تا گویند غلط است چراکه نقط لفظ هنوز بمعنی تا موجود است از مدار و برهان و کشف.
هنگ بالفتح و کاف فارسی قصد و وقار و هوشیاری و زور و قوت و بمعنی تگاو و نجات و قوم سپاه و فوج و ضربه و صدمه از لطائف و برهان.
هنگام بمعنی وقت و بمعنی هنگامه و مجمع از برهان و رشیدی.

هندوستان ملکیست وسیع از اقلیم اول و دوم و سوم و قدری از چهارم و صاحب مرآة العالم آورده که طول ممالک محروسه هندوستان از لاهری بندر متعلق ته‌ته تا تهانه بندر اسلام تا صوبه بنگاله یکهزار و هفتصد و چهل کروه و عرض از سر حد تبت انتهای صوبه کشمیر متعلقه تا لاگو یکهزار و یکصد و هفتاد و شش کروه و تحصیل هندوستان تاریخ بیست و چهار کرور و هفده لکهه و شانزده هزار و هشتاد و دو و صد دام است چون چهل چهل دام را یک روپیه میشود بحساب روپیه ها زر تحصیل هندوستان بیست و سه کرور و ده لکهه و چهل و دو هزار و نهصد و هفت روپیه میشود در سنه پانصد و هشتاد و هشت هجری سلطان قطب الدین ایبک غلام سلطان معز الدین سام که اورا سلطان شهاب الدین نیز خوانند اول از همه سلاطین اسلام هندوستان را فتح کرده و تفصیل صوبه های هندوستان اول صوبه شاه جهان آباد دهلی طول آن یکصد و شصت و پنج کروه و عرض آن صد و چهل کروه حد غربی این صوبه لودهیانه شرقی پلول جنوبی ریواری شمالی کوه کمایون دوم صوبه مستقر الخلافه اکبرآباد عرف آگره طول این صوبه یکصد و هفتاد کروه و عرض آن صد کروه حد شرقی این صوبه مکن‌پور و شمالی دریای گنگ و جنوبی نرور و غربی پلول سوم صوبه الٰه‌آباد طول آن از جونپور تا کوه جنوبی صد و شصت کروه و عرض از گنگ تا گهاتم پور صد و بیست کروه مشرقی صوبه بهار غربی صوبه اکبرآباد شمالی صوبه اوده جنوبی باندهو گده چهارم صوبه اوده و اوده شهری بود بزرگ هندی آنرا اجودهیا نامند و بهرائچ و لکهنو و خیرآباد و بلگرام داخل این صوبه است طول این صوبه از سرکار گورکهپور تا قنوج صد و پنج کروه و عرض از کوه شمالی تا سرحد صوبه آله‌آباد صد و پانزده کروه پنجم صوبه پتنه مشهور به عظیم آباد این صوبه را صوبه بهار نیز گویند طول این صوبه از گدهی تا رهتاس صد و بیست کروه و عرض از ترهت تا شمالی کوه صد و ده کروه شرق رویهٔ این صوبه صوبه بنگاله و غرب رویه آله‌آباد و شمالی و جنوب کوه بزرگ سرکار بهار و حاجی پور و مونگیر ششم صوبه بنگاله دار الامارت این صوبه شهر دهاکه موسوم به جهانگیرنگر است و سرکار رنگامانه بر ساحل دریای شور است و نزدیک آن کامروپ که آنرا کامرو گویند و پیوسته آن ولایت آشام بسیار وسیع طول این صوبه از بندر چاتگام تا گدهی چهار صد کروه و عرض از کوه شمالی تا پایان سرکار مداون دو صد کروه شرق رویه این صوبه دریای شور و غرب صوبه بهار و شمال ولایت کوچ و جنوب اودیسه سرکار تانده و فتح آباد و سلیم آباد و گهوره گهات هفتم صوبه اودیسه و دار الملک این صوبه کتک است طول این صوبه ... کروه و عرض ...

صد کروه هشتم صوبهٔ خجسته بنیاد اورنگ آباد اول این شهر را نام دهارا نگری مشهور بود بعد از ان بدیوگڈه موسوم شده بود بعد سلطان محمود فخر الدین دولت آباد نام کرد اورنگ زیب عالمگیر نزدیک قلعهٔ مذکور اورنگ آباد طرح کردند طولش صد و پنجاه کروه و عرضش یکصد کروه نهم صوبهٔ برار و برار ملکی ست میان دو کوه طولش دو صد کروه و عرضش صد و هشتاد کروه پونا داخل این صوبه است دهم صوبهٔ خاندیس برهان پور دار الملک این صوبه است طولش هفتاد و پنج کروه و عرض او پنجاه کروه بجانب شرق این صوبه برار است و شمالی مالوه یازدهم صوبهٔ مالوه دار الملک آن اوجین ست طولش دو صد و چهل کروه و عرضش دو صد و سی کروه در شمالی این صوبه نرور و غربی گجرات و اجمیر دوازدهم صوبهٔ دار الخیر اجمیر قلعهٔ چتور از توابع این صوبه است و حاکم این قلعه را رانا گویند شهر سانبهر نزدیک شهر غدیریست بطول چهار کروه و عرض یک کروه آب نهایت شور و درون غدیر بسیار قطعات زمین بسان مزرعهٔ شالی از ان اطراف کناره ها بلند کنند و زمین ها از گل نرم کرده اند آب غدیر پر می کنند بعد پانزده شانزده روز که زمین تمام آب را جذب میکند تمام قطعهٔ زمین نمک می شود و آنرا از گل کنده بر کناره می اندازند طول این صوبه از آسیر تا بیکانیر یکصد و [illegible] و شصت و هشت کروه و عرض از

نهایت سرکار اجمیر تا بانسواڑه صد و پنجاه کروه و شرق رویه اش اکبر آباد و غرب رویه بالیور تا لیع ملتان و شمالی [illegible] شاهجهان آباد و جنوب گجرات احمد آباد و سرکارهای این صوبه چتور و اجمیر جودهپور ناگور سروهی بیکانیر سیزدهم صوبهٔ گجرات سورت که بندر مشهور و چند بندر دیگر از توابع اوست بهروچ داخل همین ست از بندر کهوکه تا بندر لهرا صد و بست و پنج کروه طول او و هفتاد و دو کروه عرض دارد جانب شرقی این صوبه احمد آباد ست شمالی کچه جنوبی [illegible] دریای شور چهاردهم صوبهٔ تهته درین صوبه از حدود ملتان واوت کیچ و مکران شمالی وی کوههای خارا بلند و مساکن قوم بلوچ و [illegible] افغانان جانب جنوب از اوچ تا گجرات کوههای ریگ و بنگاه رئیس آن تجا جیسلمیر است طول این صوبه از کیچ و مکران دو صد و پنجاه کروه و عرض از تهته بدهن تا بندر لاهری صد کروه شرق رویه این صوبه گجرات احمد آباد ست و غرب رویه کیچ و مکران شمال بهکر جنوب دریای شور سرکار چهار دارد تهته و سیوستان و نصیر پور و امرکوت پانزدهم صوبهٔ ملتان پاک پتن و پال پتن تابع این صوبه است چون اکثر سیرابی آب [illegible] جنگل انبوه بسیار ست لهذا این دیار را لکهی جنگل هم گویند طول این صوبه از فیروزپور تا سیوستان چهار صد کروه عرض از خط پور تا جیسلمیر صد و بست و پنج کروه خاور رویه سرکار سرهند غرب رویه کیچ

مکران شمالی سورکوت جنوبی اجمیر سرکارهای این صوبه ملتان ست دیپالپور و بهکر شانزدهم صوبهٔ دار السلطنت لاهور لاهور شهریست بزرگ بر کنار دریای راوی و باغ شالامار تقلید باغ کشمیر شاهجهان ثانی در قرب شهر لاهور احداث فرموده است و پنج دریای ملک پنجاب اینست اول ستلج دوم بیاه سوم راوی چهارم چناب پنجم دریای بهت و مابین دریای بهت و دریای سنده بونارده دوآبه مشهورست و این دریای سنده در میان هندوستان و کابل و زابلستان حائل ست طول این صوبه از آب ستلج تا دریای سنده صد و هشتاد و نه کروه و عرض از بهیره تا چوکهندی هشتاد و هفت کروه شرق رویه سرهند و غرب ملتان شمال کشمیر جنوب دیالپور هفدهم صوبهٔ کشمیر درین صوبه دوازده [illegible] زمین ست که دران زعفران روید سرکار پکهلی داخل این صوبه است طول این صوبه از [illegible] تا دریای کشن گنگ صد و بست کروه و عرض هشتاد هجدهم صوبهٔ کابل و این صوبه چند تومان دارد یکی ازان پیشاور ست طول این صوبه از اٹک بنارس تا هندوکوه صد و پنجاه کروه عرض از قرا باغ قندهار تا چغان سرای صد کروه شرق رویه دریای سنده و غرب رویه غور شمالی اندراب و بدخشان و هندوکوه و جنوبی [illegible] نوزدهم صوبهٔ قندهار طول این صوبه صد و [illegible] کروه و عرض دو صد و شصت کروه شرقی

آن سنده شمالی غور و غرجستان جنوبی و غزنین میان شرق و شمال [illegible] مسافت بعضی بلاد هندوستان [illegible] اکثر از شاهجهان آباد لاهور یکصد و پنج کروه جریب تا سرهند پنجاه و دو کروه از سرهند لاهور پنجاه و سه کروه از سرهند کانگره چهل و نه کروه بجواڑه بست و پنج کروه و کانگره از بجواڑه بست و چهار از لاهور اٹک شصت و دو کروه از انجا پیشاور چهارده و نیم و از کابل غزنین سی کروه و از لاهور ملتان هفتاد و از ملتان بهکر یکصد و شش از بهکر سیوستان پنجاه و پنج کروه و از تهته هفتاد و پنج کروه و از بهکر تا قندهار یکصد و هفتاد و هفت و از لاهور کشمیر براه تیر پنجال هفتاد و شش کروه تا تهته سی و چهار کروه از انجا کشمیر چهل و دو و از شاهجهان آباد اکبر آباد براه راست چهل و چهار کروه و از اکبر آباد بنارس بست و نه کروه و نصف از بنارس سهسرام بست و شش کروه از انجا پتنه چهل و یک و از انجا مونگیر سی و هفت و از انجا گڑهی سی و یک و از انجا اکبر نگر عرف راج محل بست و دو کروه و از اکبر نگر جهانگیر نگر عرف ڈهاکه یکصد و شانزده کروه از اکبر نگر اوڈیسه یکصد و سی کروه از شاهجهان آباد اجمیر هشتاد و یک کروه و از شاهجهان آباد سورت براه برهانپور سه صد و یازده کروه اکبر آباد چهل و چهار کروه و از انجا برهانپور یکصد و هفتاد

وهفت کروه و از انجا سورت نود کروه که
جمله سه صد و یازده باشد از شاهجهان آباد تا
احمدآباد براه اجمیر دو صد و پنجاه سه کروه
و از احمدآباد سورت پنجاه و یک و از
شاهجهان آباد خضرآباد پنجاه و دو و از آنجا
براه گذر بکتیسر یکصد و سی و شش و نورنگر چهل و
سه از نورنگر مخلص پور بیست و یک کروه و
از مخلص پور کانگره شصت و هشت کروه
از شاهجهان آباد نوبینگر عرف سیول
هشت کروه و مخلص نگار پور شش و نیم
کروه و پالم پور چهار کروه و تال پت پنج
کروه و از اکبرآباد برهانپور یکصد و هفتاد و
هشت کروه الهآباد بیست و هفت از انجا
سرونج پنجاه و هشت و از انجا برهانپور پنجاه و
یک و نیم و از انجا برهانپور چهل کروه و از انجا
اورنگ آباد دو صد و بیست و یک کروه و از
شاهجهان آباد تا جونپور نود و چهار کروه
اکبرآباد چهل و چهار کروه و از اکبرآباد اجمیر هشتاد و
چهار کروه [illegible]
[illegible] از شاهجهان آباد [illegible] چهل و چهار کروه
و الهآباد چهل و [illegible] چهار و از اکبرآباد
[illegible] بیست و دو کروه و از انجا [illegible]
و از شاهجهان آباد جونپور یکصد و
هفتاد و شش کروه الهآباد یکصد
و پنجاه و پنج و از انجا جونپور بیست و یک و
از اکبرآباد فتحپور هشت کروه و از اکبرآباد
سکر سیزده کروه و [illegible] بیست و چهار کروه
[illegible] بیست و هشت کروه و از شاهجهان آباد
گورکهپور یکصد و شصت [illegible]

لکهنو شصت و هشت از انجا اوده بیست
و هفت و از انجا گورکهپور بیست و یک [illegible]
شاهجهان آباد قنوج نود و شش [illegible]
بیست و [illegible] از انجا انباله نوزده [illegible]
سرهند بیست از انجا دریای ستلج گذر لودهیانا
نوزده و از انجا گذر گوند وال نوزده و از انجا
لاهور سی و هفت و از شاهجهان آباد تا [illegible] آباد
سه صد و هفتاد و [illegible] اورنگ آباد دو صد
و شصت و پنج و از انجا حیدرآباد [illegible]
[illegible] پنجاه و از انجا پنجاه و شش از انجا
شاهجهان آباد بیجاپور سه صد [illegible]
اورنگ آباد دو صد و شصت و پنج و از انجا
بیجاپور نود و دو و احمدآباد بیست و [illegible]
[illegible] بیست و هشت بیجاپور سی و پنج از
اورنگ آباد [illegible] لاهور هفتاد و دو
کروه قلعه بیدر یکصد و پنج و نیم قلعه اوده [illegible]
شصت و سه از شاهجهان آباد کشمیر براه
[illegible] دو صد و از کشمیر بیست و شصت
کروه دار [illegible] آباد [illegible] کابل یکصد
و بیست کروه و از شاهجهان آباد [illegible]
چهار صد و چهل و هفت کروه [illegible]
شصت [illegible] از انجا پنج نود و هفت و از انجا
[illegible] هفتاد و دو کروه و از شاهجهان آباد
کابل دو صد و شصت [illegible]
سه صد و شصت و هشت و از کابل [illegible]
یکصد و هفتاد [illegible] از کابل [illegible] کروه
و از اکبرآباد یازده کروه و از [illegible]
سی کروه و از قندهار [illegible]
و شصت [illegible] یک کروه

و از انجا سرهند [illegible] پنجاه و نه و از انجا پیوات
پنجاه و از انجا شهر هشتاد و پنج و از انجا
اصفهان پنج صد و چهل و از شاهجهان آباد
[illegible] یکصد و هفتاد و شش و از
[illegible] هفت کروه و از
شاهجهان آباد متهرا سی و یک و نیم کروه تا سوتی
یکصد و بیست [illegible] سی و دو صد و
بیست کروه و [illegible] یکصد و [illegible] و از
کشمیر تا پشاور [illegible] کروه [illegible] آباد
هفتاد و دو و از انجا بیست و پنج [illegible]
از [illegible] تا کابل [illegible] کروه [illegible]
کروه از شاهجهان آباد [illegible] یکصد
وده کروه براه سرهند و از [illegible] تا کابل
سه صد و [illegible] آباد و [illegible] آباد
شصت و چهار کروه و از اکبرآباد [illegible] یکصد
و هفتاد و سه و از دولت آباد تا [illegible] چهل
هشتاد و یک کروه و از [illegible]
یکصد و نود و هشت از [illegible] و دولت آباد
[illegible] از شاهجهان آباد
آسیر دو صد و [illegible] از اکبرآباد [illegible]
[illegible] بیست و [illegible] از شاهجهان آباد تا
احمدآباد دو صد و [illegible] چهار و از انجا
[illegible] یکصد و بیست و پنج و از شاهجهان آباد
[illegible] از سلطان پور [illegible]
[illegible] و بیست و [illegible] شاهجهان آباد [illegible]
[illegible]
[illegible]

یک [illegible] کروه و سه ربع کروه می باشد
و این بطرف شرقی [illegible]
[illegible] هشتاد و [illegible] کروه و طرف مغرب
[illegible] شش کروه [illegible]
[illegible] از شاهجهان آباد که سمت شمال
سه صد و سی کروه و از شاهجهان آباد قلعه
[illegible] بطرف جنوب سه صد و چهل
[illegible] کروه [illegible] طول و عرض [illegible]
هندوستان که نوشته آمد
هندو زن زله ساحره از شرح سکندرنامه
هند [illegible] بر [illegible]
[illegible]
[illegible] کلان [illegible]
[illegible] دانه [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] فارسیان [illegible]
[illegible] و نام [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
و نام [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
الف [illegible] کلام [illegible]

بی فاصله در کلمه جمع نمیشود لهذا الف ازارا بسین مهمله بدل کردند هندسه شد از منتخب و صراح و در حاشیه تحریر اقلیدس نیز همچنین به نظر فقیر مؤلف در آمده و هندسه نام علمی ست که از ان معرفت اشکال و مقادیر اشیا حاصل میشود و رقم اعداد را نیز گویند از مدار و مزیل و کشف و برهان این لفظ را با کسر نوشته و در بعضی نسخها این لفظ را بمعنی مکر و فریب نوشته اند۔

هندو کوه نام کوهی که از کابل چهل کروه پیش ست از شمسی۔

هنگامه مجمع مردم و بمعنی وقت هنگام نیز آمده از رشیدی۔

هنی بفتح اول و کسر نون و تشدید یا بروزن فعیل خوشگوار و گوارنده و با ضم از منتخب و کشف و صراح۔

هندی کنایه از تیغ و شمشیر از برهان۔

هنگامه بندی نمود داری۔

فصل ها مع واو

هوا ر بالمد جو فلک یعنی فضله میان آسمان و زمین ست بمعنی خالی بادی که در جوف هر مکان باشد و بالقصر بمعنی آرزو و اشتیاق و میل نفس لواره و بمعنی فرزندی مادر از مدار و لطائف و صراح و کشف و ترجمه حریری و آنچه در مردم هوا بجای لفظ باد مستعمل میشود خلاف محاوره اهل علم ست و لفظ هوا باصطلاح شانوازان بمعنی گرمی و گرم نمودن ساز از آتش۔

هویت بضم اول و کسر واو و تشدید تحتانی منسوب و بعده فوقانی مرتبهٔ وحدت و ذات باریتعالی و لاهوت از کشف۔

هودج بالفتح و دال مهمله مفتوحه و جیم عربی کجاوه که دران زنان سوار شوند و عماری شتر از منتخب و کشف۔

هوادج بفتح اول و کسر دال عماریهای شتر که دران زنان می نشینند جمع هودج ست۔

هوج بالفتح و بفتحتین نادانی و شتابی از منتخب

هود بالضم بواو معروف نام پیغمبریست علیه السلام که بدعای او بر قوم عاد طوفان باد آمده بود و نام سورهٔ قرآن شریف و بمعنی توبه کردن و بحق بازگشتن از لطائف و صراح

هورمز بضم اول و واو معروف و ضم میم و سکون زای معجمه ستارهٔ مشتری از جهانگیری و مؤید۔

هور بالضم و بواو مجهول در فارسی بمعنی آفتاب و گویند که نام ستاره نیز ست که بعد از هزار سال طالع میگردد از کشف و در خیابان نوشته که هور بمعنی آفتاب و ظاهرا هور در اصل سور با شد بسین مهمله و واو معروف چنانکه در زبان کتابی اهل هند ست و سین مهمله با ها در هر دو زبان بدل میشود و کثرت توافق این هر دو زبان مشهور ست۔

هواجس بفتح اول و جیم عربی مکسوره و سین مهمله خطرات شیطانی که در دل گذرند و این جمع هاجسه است یا جمع هاجس بمعنی چیزی که در دل گذرد از منتخب و کشف و در شمسی نوشته که ماخوذ از هجس ست و هجس بمعنی آواز نرم شنیده شود و بضم نیز آمده ...

مراد باشد و بمعنی هجس در صراح بچیزی ست۔

هوس بفتحتین و سین مهمله نوعی از جنون از صراح و قاموس و در منتخب بمعنی دیوانه شدن و باصطلاح فارسیان بمعنی آرزو و شوق چیزی و عشق خام و ناقص۔

هوش بواو مجهول زیرکی و بمعنی جان و بمعنی مرگ و هلاک از رشیدی و برهان۔

هول بالفتح ترسانیدن از منتخب و لطائف و صراح و بمعنی خوف و بیم و در شرح نصاب نوشته که نیز لفظ هول بالفتح بمعنی گوی که بدان طفلان بازی کنند۔

هوی اول بالضم و باصطلاح کشتی گیران بمعنی بار اول از مصطلحات۔

هوام بفتح اول و ثانی و تشدید میم بروزن مشام بمعنی حشرات الارض مثل مار و کژدم و مور اسود و مور و هر گزنده و گزنده و این جمع هامه است از منتخب و کشف و لطائف۔

هون بالفتح در عربی بمعنی آرام و آهستگی و وقار و نرمی و سبکی و در فارسی بمعنی زر است که بر کلوخ باشد و بالضم در عربی بمعنی خواری و بی عزتی و در فارسی کلمهٔ تاکید کلمه استکراه از منتخب و صراح و برهان و لطائف و نیز در برهان نوشته که نوعی از زر و دینار ست که در ملک دکن رایج ست فقیر مؤلف گوید که با بمعنی بضم ها و سکون نون و واو غیر ملفوظ از الفاظ هندی ست و هون اجیرانی قسمی از هون ست که واضع آن اجیرانی نام راجه بوده باشد والله اعلم بالصواب۔

هوان بالفتح خواری و بیعزتی از

منتخب و صراح و مؤید۔

هوا گرفتن پرواز کردن از مصطلحات

هوائی شدن پرواز نمودن و گم شدن

هوا یافتن تصرف کردن هوا در مزاج از مصطلحات۔

هو بالضم و واو معروف بمعنی خوف از برهان و اسم ذات باریتعالی و باصطلاح لوطیان ایران آوازیکه کشتی گیران برای گرمی هنگامه دفعةً بر کشند۔

هوو بفتح اول و ضم واو و سکون واو دیگر بروزن سهو بمعنی انباغ یعنی هر یکی از ان دو زن که در نکاح یک مرد باشند و در برهان بفتحتین

هواله بفتح و تشدید واو هولناک۔

هوا خوردن باده کنایه از زائل شدن کیفیت شراب چه تصرف هوا در مینا نشهٔ شراب است از مصطلحات۔

هوائی محبوب و عاشق و دوست آرزومند و بوالهوس و پریشان و نوعی که مولی مقرری بخزانهٔ سلاطین میسازد مصطلحات و قسمی از آتشبازی۔

هولکی بفتح اول و کسر لام و کسر کاف فارسی یای معروف بمعنی ترسانیده شده و هراسان و مجازا بمعنی مضطرب این لفظ هندی ست هولکه بالفتح باشد که بمعنی یکبارگی ترسیدن بروزن فعله بالفتح برای مرة باشد بسبب الحاق یای نسبت یای هوز بوافق قاعدهٔ فارسی بکاف فارسی بدل شده چنانچه در بردگی

فصل ها مع یای تحتانی

هیجا بالفتح کارزار و جنگ از کشف و منتخب

هیولا مادهٔ هر شی و ماهیت هر چیز و اصل هر شی و حکما چنین تعریف کنند که جوهر ست که محل باشد صورت جسمی را و جوهر اول را نیز گویند و نزد صوفیه دو قسم ست یکی روحانی که آنرا روح اعظم نامند دوم جسمانی که آنرا طبیعت کل خوانند و متکلمان حقائق اشیا نام کنند و بعضی نوشته که هیولی مخفف مرکب هیئت اولی ست بمعنی اصل شی۔

هیمیا بالکسر و یای معروف علم طلسم ست۔

هیهات بعید شد و این اسم فعل ست یعنی اسمیکه معنی فعل ماضی دارد و آنکه در مقام حسرت هیهات هیهات گویند معنی آن چنان باشد یعنی بعید شدم از مقصود از منتخب و مدار و کشف و فارسیان بمعنی تحیر و تعجب استعمال کنند۔

هیئات بروزن غیرت ساخته شدن و صورت و شکل و تهیه از ینجاست و نام علمی ست که بدان اشکال افلاک و مساحت کرهٔ ارض یافته میشود و هیئات بالف ممدوده بروزن خیرات جمع هیئات ست از کشف و غیر آن۔

هیلاج بیای معروف و جیم عربی حسابی است منجمان را که بدان طول عمر را شناسند و مجاز آنچه مولود را نیز گویند از مؤید و شرح۔

هیج بالفتح و جیم عربی غبار و بمعنی بر انگیخته شدن و بتشدید تحتانی مکسوره بروزن سید بمعنی بر انگیزنده از منتخب۔

هیربد بالکسر و یای معروف و ضم بای موحده خادم آتشکده چراکه هیر بمعنی آتش ست و بد بمعنی صاحب و خداوند سروری و برهان۔

هیز بالکسر و زای معجمه مخنث از برهان و جهانگیری

هیچکس ناکس از مصطلحات۔

هیاکل بفتح اول و کسر کاف جمع هیکل۔

هیکل بالفتح خانهٔ بزرگ و استوار و جسم و شکوه و عظمت و بنای بلند و بتخانه و صورت و شکل و حمائل و تعویذ از منتخب و کشف و برهان و مدار و صراح۔

هیل بالکسر و یای معروف دوائی که بهندی آنرا الایچی سفید نامند و هیل را

این معرب هیل ست که بیای مجهول باشد و بعربی قافلهٔ صغار گویند از منتخب و برهان

هیولای اول کنایه از جوهر اول۔

هیکل الروم نام بتخانه که در روم بوده است۔

هیم بالفتح سرگشتگی و بالکسر تشنه و در فارسی بیای مجهول بمعنی هیزم سوختنی۔

هیزم بالفتح و زای معجمه مضموم چوب خشک سوختنی از بهار عجم و خان آرزو در شرح سکندر نامه نوشته که بلغت کردستان نعمت را گویند درین صورت مخفف هیزم ست۔

هیصم بالفتح و صاد مهملهٔ مفتوح شیر درنده از منتخب و صراح و قاموس۔

هیچمدان نادان و بی علم۔

هیون بفتح اول و واو معروف شتر و اسپ از مدار و کشف و برهان و جهانگیری و رشیدی۔

هیجان بالفتح و بفتحتین بر انگیخته شدن از مدار و کشف و منتخب و صراح۔

هین بالکسر و یا بمعنی اینک و بگذار و بشتاب و آگاه باش و کلمهٔ زجر از مدار۔

هیمان بالفتح سرگشتگی و حیرانی از صراح و منتخب۔

هیاسه بالکسر بمعنی دوال۔

هیمه بالکسر و یای مجهول هیزم سوختنی و بفتح نیز آمده از برهان۔

هیله بالکسر و یای مجهول مخفف هلیله از شرح خاقانی۔

هی بالفتح بزبان دری و هندی بمعنی هست و کلمهٔ تنبیه است که برای آگاه کردن گویند و گاهی بمقام تحسین آید و بمعنی افسوس و زجر نیز آمده از لطائف و برهان۔

هیولانی منسوب به هیولا که مادهٔ هر شی را گویند و در حالت نسبت نون زائد هم می آرند چنانکه در حقانی و ربانی و روحانی الف و نون زائده است۔

هی هری لفظ ترکی ست از الفاظ بارگیر که ترکان در مخاطبات خود آرند از لطائف۔

باب یای تحتانی

فصل یای مع الالف

یا در فارسی از حروف عاطفه و افاده تردید کند گاهی بر معطوف علیه و معطوف هر دو آید سعدی فرماید بیت یا مکن با پیلبانان دوستی ٭ یا بنا کن خانه در خورد پیل ٭ درین صورت اول یکی منفی و دوم مثبت باشد و گاهی واو عاطفه نیز با وی جمع شود خصوصاً در اشعار قدما و در عربی برای ندا آید از بهار عجم و چراغ هدایت و بدانکه حرف یا بر دو قسم ست معروف و مجهول معروف بر چند قسم ست یکی یای خطابی و مصدری و لیاقتی و مکانی و فاعلی و مفعولی و تشبیهی و برای مبالغه اولی یای نسبت چنانکه حجازی و هندی و رومی الا چون دیگر آبی

و روغنی و هیزمی و حلوایی و چون یای نسبت بعد الف و واو واقع شود همزهٔ مکسوره از اکثر قبل از یا آرند بجهت دفع اجتماع ساکنین چون طلائی و کهربائی و عیسائی و صفائی و روی و سیاهی موی و گاهی الف آکه آخر اسم باشد حذف کنند و درین همزه را زائد نیارند چنانکه بخارا و بخاری و اگر یای نسبت بالفاظ های مختفی در آید درین صورت گاهی گرازو لفظ همزهٔ مکسوره بدل کنند و یا را در کتابت دخل ندهند و علامت همزه بالای آنها نویسند چنانچه جامهٔ پشمینه و شکل ستاره و گاهی یا سالم است مانند جولی سرمئی و حال ست یا یای خطابی چنانکه گفته بنده و کرده و بندهٔ و شرمندهٔ و چون سگ مکه

کرده آخر آن الف یا هاء یا یای تحتانی باشد یای
نسبت ملحق کنند آن الف و ها را بواو بدل
کنند چون سیوی منسوب بسیوی و قصبه و دنیاوی
و ساوه و ساوی و هنده و هندوی و گنجه و گنجوی
و دهلی و دهلوی و گاهی که آخر در حالت نسبت
حذف نمایند چنانچه مکه و مکی و بنگاله و بنگالی
و گاهی آخر کاف را بوقت الحاق یای نسبت
بگاف فارسی بدل کنند چون خانه و خانگی
و پرده و پردگی و بیگانه و بیگانگی گاهی الف
و نون زائده قبل از یای نسبت در آید چنانچه
ربانی و حقانی و نفسانی و ظلمانی و جسمانی
و نورانی و چون در کلمه حروف ثالث یای تحتانی
باشد در حالت الحاق یای نسبت آن یا را حذف
نمایند چون مدنی منسوب به مدینه و قرشی
منسوب به قریش و حنفی منسوب به حنیفه یعنی
ابوحنیفه و گاهی قبل یای نسبت زای معجمه
زیاده آرند چون رازی و مروزی منسوب بری
و مرو دوم یای خطاب آن بعد اسما و افعال
آید و در آخر افعال معنی تو دهد چنانچه گفتی یعنی گفتی تو
و خواهی گرفت و بردی و هرگاه بعد اسما آید
معنی هستی از و مستفاد میشود چنانچه هوشیاری
یعنی عاقل هستی و مردی یعنی مرد هستی
سوم یای مصدری و آن بعد اسما آید
چنانچه تری و تازگی و پاکی و بینوائی و نوائی
و بینوائی و ساده لوحی و شکستگی و ماندگی
و یای مصدری با مصدر عربی نیز لاحق میشود و نزد
بعضی صحیح و نزد بعضی غلط لیکن در اصل صحت
دارد چون سلامتی و خلاصی و صفائی چهارم
یای لیاقت و آن در اواخر مصادر آید چنانچه

خوردنی و کشتنی و رفتنی و گفتنی یعنی لائق
خوردن و لائق کشتن و لائق رفتن و لائق
گفتن پنجم یای متکلم و این تقلید عربیان است
و در آخر اسما و القاب آید چنانچه الهی و مخدومی و
استادی یعنی معبود من و قبله گاهی یعنی الهی من و استاد من
و مخدوم من و معتقد من و قبله گاه من و صاحب
گویم بیت شاه نوبهار نورچشمی آفتاب آن صفحه
رو برا سپهر قبله گاهی خواند آن مهر اشرف و را
ششم یای فاعلی آن بعد اسما آید و معنی
کننده دهد چنانچه کسبی و کفایتی و شفائی و فریبی
و دوائی یعنی کسب کننده و کفایت کننده و شفا
کننده و فریب کننده و دوا کننده هفتم
یای نسبت قریب است هشتم یای اولیه
چنانچه مهری و سنگی فولادی یعنی مهر کرده شده
و سنگ کرده شده و انتخاب کرده شده و این
نیز بیای نسبت قریب است هشتم یای تشبیهی
نظامی گوید بیت زاغ بقر توجای کنند
سرکه اوی بیش تویای کند و این یا سپاه
مقصد قریب است نهم یای مبالغه چنانچه علامی و
فهامی نهان یای مجهول آن نیز بر چند قسم است
یای وحدت و یای توصیف و یای تنکیر و یای
تخصیص و شرط و جزا و تمنا و تکرار و اظهار المنا
و تعظیم و تحقیر و استکراه و یای مقدار و وقایه
پنجم اول یای وحدت و آن معنی یکی دهد
و همیشه مجهول ملحق باشد گرد و الا بصرف
ملحق شود چون پادشاهی و دهی و گدائی
و گاهی واگر بعد یای معنی آید بهمزه بدل گردد
سعدی گوید بیت که نبود برنده دل جو نیست
دوم یای توصیفی و این را یای اتصاف

و یای بیانی نیز گویند و کاف بیانی قبل صله
بعد آن آید خواه متصل چنانچه درین مصرعه
یا بو مسلمی که دل از مهر خبردار نبود و خواه کاف
ربا صله آید چنانچه درین بیت قائلی خون
مرا نیست که در روز جزا بنظر از ناز بنگاه شد
محشر نکنده مثال یای توصیفی بعد یای مصرعه
اول و یای زائده در مصرعه ثانی سعدی خوش
خنده که باشد فقط و را نرید پاک بیرخنده که وار
این قدر در زمانه سوم یای تنکیر و معنی
یای اطلاق مستفاد میشود و تعیین نباشد
چنانچه درین مصرعه زخرابات مغان جست
چو من شیدائی چهارم یای تخصیص و آن بعد
کلمه فاعل درین ابیات بیت
وانگه دو ر تماشای گلستان کسی بنگاهی
شده خرسند ز بستان کسی و درین
مصرعه سازد آباد خدا یا دل ویرانی را پنجم
یای شرط و جزا و آن گاهی بعد شرط و
جزا هر دو آید چنانچه درین بیت اگر امروز
بودی خداوند جاه نکردی خود از کبر در کس نگاه
ششم یای تمنا که در مستقبل
حسرت در آخر صیغه ماضی ملحق باشد چنانچه
درین بیت چه بودی که بام درین کاکل
بگنجی فرو رفتی از کام دل هفتم یای تکرار
و آن در آخر صیغه ماضی در آید و ازو معنی دوام
مستفاد شود چنانچه درین ابیات ابیات
گرفتی کمر بند زور آزمای و در کوه پولاد را
بکندی ز جای و بشکوه دمی که نشاطسر
بر آسمان نیز و ادی که فر و الحاک را آتش
هشتم یای اظهار اضافت که آن بعد الف

دو او ساکن آید چنانچه درین جا او دو پای او
درد و او دو جو او نهم یای تعظیم چنانچه درین بیت
بجز دل کند و شرم مجلس آن دل باشی
سمن اندام ماه سیمائی دهم یای تحقیر بیعنی
اندک و استخفاف و حقارت آید چنانکه
درین بیت خواجه حافظ شیرازی بیت یار دارد
سر صید دل حافظ یاران شاهبازی
بشکار مگسی می آید درین بیت یا شاهبا
برای تعظیم است و یای مگسی برای تحقیر یازدهم
یای زائده آن بعد بعت دو آید که اگر
دور کنند در معنی خلل نیاید چنانکه خسرو فرماید
وه بادی های راه و بوی به خوی خوی مصرع
فغان از من مسلم نیز کی اللاف و درین
مصرعه صحیح یای بر سر فغان نه زلف
دارد و نیز یای زائده باشد که در آخر بعضی
اسمای عربی و فارسی ملحق شود چنانکه نورانی
و نورانی و اصفهانی و اصفهانی و فلانی و فلانی
و جهانی و جهانی و قربانی و قربانی و زیاد
و زیادتی و فضول و فضولی و انتظار و انتظاری
و حضور و حضوری و غلط و غلطی و تحد و تحدی
و خلاص و خلاصی و نقصان و نقصانی در
جواهر الحروف برای تمیز الفاظ سند شعر اساتذه
مسطور است دوازدهم یای جمع چون
یای آدمیم و کریمیم و تنیم سیزدهم یای عقوبا
چنانچه درین بیت سخن را بار خانه کوهی
نمودیش خواهی بها خیسی چهاردهم
یا که ملحق با حروف ابجد گردد چون یای حطی
و انا ست و شید استی بمعنی شیدا
پانزدهم یای وقایه و این مثا دی

و حروف ندا را اسطه باشد و اصلی باشد چنانکه در لفظ هدایا بخلاف سانیا و حرف یا گاهی بدال بدل شود چون دینک و ددنگ و ظلام چون نامی و دال بمعنی نی و بها چون روینده و رهبنده بمعنی نشو و نما کننده از جواهر الحروف —

یاسا بسین مهمله ترکی ماتم را گویند از برهان و مجازاً بمعنی قتل مستعمل و در لغات ترکی بمعنی قتل و غارت و قصاص نوشته —

یارا قوت و توانائی و طاقت از برهان —

یا اسفا بفتح همزه که حرف ندا است بفتح سین مهمله و فتح فا و در آخر الف بصورت یا بمعنی ای افسوس اسف بفتحتین اندوه و غم و لفظ یا در اول و الف آخر هر دو برای تصویت کنایه از فریاد و آه و بجای تعجب و تحیر نیز آید از کشف و لطائف —

یاقوت نام خوشنویس که غلام معتصم بالله بود و معتصم بالله یکی از خلفای عباسیه بوده است و یاقوت جوهریست معروف و آن چهار نوع است سرخ و زرد و کبود و سفید و یاقوت سرخ هفت لون باشد بهرامانی و رمانی و ارغوانی و وردی و خمری و شعلی و شمعی و بعضی کبدی یعنی جگری نیز نوشته اند از جواهر نامه مرقوم شد و یاقوت نوعی از بلاد است که بیخ آن سرخ باشد و نام جزیره —

یاسج بفتح سین مهمله و جیم عربی تیر پیکان دار از برهان و در فرهنگی معتبر بمعنی پیکان دو کاره نوشته و بعضی بمعنی نیزه نوشته اند و گاهی مراد از بین آه مظلومان باشد —

یافوخ بضم فا و در آخر خای معجمه میان سر که حالت شیرخوارگی متحرک باشد بهندی

تا لو نامند از صراح وغیره —

یاد چنانکه بمعنی مقصد آید یعنی در خاطر نیز می آید چنانکه گویند فلان چیز از یاد من رفت از چراغ هدایت —

یادبود بمعنی یادگار —

یادگار نشان از برهان و مجازاً بمعنی فرزند نیز می آید و در چراغ هدایت نوشته که یادگاری را نسبت نیز بمعنی یادگار آید —

یار غار کنایه از یار صادق چرا که پیغمبر علیه الصلوة والسلام وقتیکه از مکه بارادهٔ هجرت برآمدند براه در میان غاری سه روز متواری بودند حضرت صدیق همراه بودند از آن جهت یار غار کنایه از یار صادق است —

یازده در کنایه از یازده منفذ و مجری که در بدن است اول و دوم هر دو سوراخ گوش سوم و چهارم هر دو سوراخ بینی پنجم و ششم هر دو مجرای چشم هفتم و هشتم دهان که مشتمل بر دو منفذ است یکی راه آب و طعام که آنرا مری گویند دوم راه نفس که قصبهٔ ریه تعلق دارد نهم و دهم راه بول که مشتمل بر دو مجری است یکی سوراخ بول و منی و دیگری راه انزال منی یازدهم منفذ براز و بعضی چهار دیگر بر این افزوده در بدن پازده در قرار داده اند یکی سوراخ کام دوم سوراخ که از دماغ بسوی حلق رسیده سوم ناف که راه قوت جنین است سوم و چهارم منافذ هر دو پستان —

یاور بفتح واو مددگار این لفظ در اصل یار و بود تسهیلی کرده اند کسره مهمله بر و او

که مزید علیه یار است بعده قلب مکانی کردند یعنی را دو و او را بدل کردند از بهار عجم مؤلف گوید که شاید در اصل یاری در باشد که بجهت تخفیف را و یا را حذف کردند —

یاقوت میدان از مرصفیات ازدهم دال مهمله یاقوت که پهن باشد و سطح آن مستوی و هموار بود —

یارمندگار مخفف یار مند گار بمعنی طاقت است —

یاور بفتح دال و زرد و از دهم از برهان بمعنی ...

یاتمشلی بفتح یاء و سکون تای فوقانی و الف و غیر ملفوظ و کسر میم و سکون شین معجمه و فتح لام و را مهمله در ترکی بمعنی داخل شد اند

یاس در فارسی مخفف یاسمن بمعنی ... بمعنی ناامیدی از برهان —

یابس بکسر بای موحده و سین مهمله خشک و خشکی کننده —

یای معکوس یای کلان که طویل بانجام بجانب دست راست کاتب —

یالیع بکسر لام و بعده عین مهمله میوه که سپید و بعضی از منتخب و کشف اللغات و صراح —

یاغ بغین معجمه در ترکی بمعنی روغن از لغات ترکی نوشته شد —

یارق بضم رای مهمله روشن و سفید این لفظ ترکی است —

یال گردن که ترجمه عنق است و بمعنی موی گردن اسپ و این معنی جوابست از بهار عجم و جهانگیری و برهان و رشیدی و سروری و از امراء و از لغات ترکی دریافت شده که این لفظ ترکی است —

یال گوپال بضم کاف عربی و واو معروف

و یای فارسی مرکب بمعنی شان و شوکت و تن و توش از چراغ هدایت —

یاودال بواو عاطفه اسم دو حرف است حرف یا بشکلیکه در مفردات مینویسند در تقویم علامت برج دلو است و هم علامت مشتری و دال علامت برج اسد است و هم علامت عطارد —

یاوگیان گریان —

یاسین نام یکی از سورتهای قرآن مجید که در ابتدای آن ثنای رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم مذکور است و نزد بعضی یاسین یکی از اسمای آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم و نیز نوشته اند که یا حرف ندا و سین کنایه از لفظ سید از تفسیر حسینی وغیره و در بیضاوی مسطور است که سین مخفف انیسین که تصغیر انسان است و تصغیر در بنجا برای تعظیم باشد —

یاختن بخای معجمه دست بقصد کاری دراز کردن و بیرون کشیدن و ظاهر کردن از کشف و رشیدی و برهان —

یازدن و یازیدن هر دو بزای معجمه دست درازی کردن بقصد کاری و دراز کردن و بالیدن از کشف و مدار و برهان —

یازان حمله کردن و دست دراز کنان از برهان —

یاسمین گلی است خوشبو آن دو قسم است سفید و دیگری زرد و بعضی سه قسم یا چهار قسم گویند ... اند و در تحفة المؤمنین و مخزن نوشته که گلی است زرد و خوشبو و در برهان نوشته که یاسمین و یاسمن و یاسمون هر سه بمعنی گل معروف و آن سفید و زرد و کبود میباشد —

یارستن بفتح تا ...

یا هو بواو معروف نوعی از کبوتر که آواز هایهو از دهان آن برآید۔
یا بو ترکی ست بمعنی اسپ بارکش۔
یارنامه بالفتح بمعنی کارنیک از برهان۔
یاوه گم و ناپدید و هرزه و بیهوده از برهان و این لفظ ترکی ست۔
یان بروزن دست از برهان و سیم و بروزن نان بفتح نون در ترکی بمعنی طرف و جانب۔
یافته نقاب و ستر کی گریبان جامه را گویند۔
یافه نقاب گم شده و مفقود و سخنان بیهوده و پوچ از لطائف و برهان جهانگیری۔
یارنده بقصد کاری ست سازکننده۔
یاسه بسین مهمله آرزو و بمعنی حکم و قانون و سیاست از لطائف و برهان۔
یاره بفتح رای مهمله زیوریست که بدان آرایش ساعد کنند ببندی گرانگین گویند از کشف و رشیدی و برهان و سروری۔
یارگی بکاف فارسی قدرت و توانائی از برهان۔
یارفروشی کنایه از تحسین و تعریف کردن یار از برهان و مصطلحات۔
یاوگی بواو و کاف فارسی گم شدن و بیهوده گوئی از برهان۔
یاسی در ترکی کمان تیر اندازی و موسم تابستان از لغات ترکی۔
یاغی بکسر غین معجمه دشمن و بمعنی بیفرمان از لغات ترکی۔
یافه درای بیهوده گو۔
یافتن بالفتح فریب خوردن۔
یا بشری یا برای ندا و بشری اسم بشارت۔

بشارت منادی یعنی ای بشارت بیا که این وقت تست یا ندا برای تعجب یعنی ای عجب بشارت ست یا آنکه بشری نام یار یهودا یوسف علیه السلام ست از چاه که منادی نمود کرده مختصر المدارک بنقل از تفسیر لباب و معراج۔
یاقوت رمانی بضم رای مهمله و تشدید میم نوعی از یاقوت که رنگش مشابه برنگ دانه انار باشد۔
یاقوت گرگانی بهر دو کاف فارسی نوعی از یاقوت که معدن آن در نواحی شهر گرگان واقع ست و گرگان شهریست در عراق عجم که معرب آن جرجان ست۔
یاقوت جگری نوعی از یاقوت که رنگ سرخش مایل بسیاهی باشد مشابه برنگ جگر۔

فصل یای تحتانی مع بای موحده

یباب بفتح بمعنی خراب از منتخب و صراح۔
یبوست بضمتین خشکی از منتخب۔
یبروح بالفتح و واو معروف و حای مهمله بیخ لفاح که بفارسی مردم گیاه و بهندی لچهمنی گویند از الفاظ الادویه و منتخب و قاموس۔
یبس بالضم خشک شدن از منتخب۔
یبروح الصنم بحای مهمله بمعنی مردم گیا و آن بیخ گیاهی ست که شبیه بود و زن بهم پیوسته دستها بهمدیگر حمائل کرده پاها در هم محکم ساخته زیرا پای است بر پا خود او افتاده باشد ماده ای بعکس آن هر که او را کند از زمین جدا کند بمیرد از شرح خاقانی۔
یبنبو بفتح اول و فتح بای فارسی و سکون نون و ضم لام مقامیکه از شهر ده اسباب و غله و غیره برای فروختن بآنجا آرند

بهندی آنرا منڈی و گنج گویند از لطائف و در برهان بتقدیم نون ست بر بای فارسی و در رشیدی بمعنی قافله و متاع۔

فصل یای تحتانی مع تای فوقانی

یتوع بفتح اول و ضم فوقانی و واو معروف و عین مهمله هر درخت که شیر دار باشد مثل زقوم و انجیر و عشر یعنی آک از کشف و منتخب و برهان و الفاظ الادویه۔
یتمش بفتح اول و سکون فوقانی و کسر میم و سکون شین معجمه در ترکی بمعنی سیاست یعنی رسیده و یمش بکسر میم بجای یا غلط مشهور ست۔
یتورش بفتح یا و ضم تای فوقانی و واو غیر ملفوظ و سکون رای مهمله و کسر میم و سکون شین معجمه در ترکی بمعنی رسانیده۔
یتاق بفتح پاسبان یعنی چوکی بهنده از بهار عجم و کشف و برهان و رشیدی۔
یتیم طفل بی پدر و گاهی بمعنی بی مادر باشد و طفلیکه مادر و پدر هر دو ندارد یتیم الطرفین گویند و کسانیکه آنرا یتیم و یسیر گویند خطاست از مدار و غیره و بمعنی غلام و زن دو و عیار و در صراح بمعنی ستوربی مادر و جوهر بی نظیر و طفل بی پدر۔
یتن بالفتح بچه که بر عکس معمول تولد شود یعنی اول پاهای او بیرون آید از شرح نصاب و صراح۔
یتاقی پاسبانی از سروری و برهان۔

فصل یای تحتانی مع تای مثلثه

یثرب بفتح اول و سکون دوم و کسر رای مهمله و بعده بای موحده نام مدینه منوره از کشف و منتخب و صراح و منتخب

فصل یای تحتانی مع حای مهمله

یحیی بالفتح نام پیغمبریست علیه السلام و نام مردیکه بغایت سخی و بجود بوده است۔
یحمور بالفتح و واو معروف و رای مهمله گور خر از شرح نصاب۔
یحموم بالفتح دود سیاه از منتخب و شرح نصاب و صراح

فصل یای تحتانی مع خای معجمه

یخ در بهشت نوعی از حلوا از برهان۔
یخاج بتحتانی مفتوح و خای معجمه و در آخر جیم فارسی بلفظ رومی ست بمعنی تصویر حضرت عیسی علیه السلام که بر دیوار کلیسا و معابد نصاری میباشد آنرا ایقونه نیز گویند و آنرا تیر کالیسا نیز گویند۔
یخ بالفتح فرق میان برف و یخ آنست که برف مثل غبار می بارد و یخ چون موم گداخته بر کوه و دشت قطره قطره میچکد و مثل سنگ سفید منجمد میگردد۔
یخدان صندوق چرمی و یا از سفالی۔
یخ خوردن سرد و مهر گردیدن و افسرده دلی از شرحی۔
یخچه ژاله از برهان۔
یخشی بفتح اول و سکون خای معجمه و کسر شین معجمه و یای معروف خوب و نیک و مبارک و بهتر از کتاب ترکی نوشته شده۔
یخنی بفتح و کسر نون ذخیره یعنی آنچه بردارند از مال یا طعام که بوقت حاجت بکار آید از سروری و لطائف و کشف و صاحب برهان نوشته که یخنی

یعنی پخته و مطبوخ و ذخیره و آن هر چیز که از اشیا و غله نگاه دارند که بوقت حاجت بکار آید و گوشت پخته منعقد

فصل یای تحتانی مع دال مهمله

ید بیضا دست روشن و سفید که دست موسی علیه السلام باشد که بآتش سوخته شده بود حق تعالی آنرا بعوض آن معجزه ایشان کرده که هرگاه در بغل خویش دست را ضم کرده می برآوردند مثل آفتاب روشن بنظر آمدی و مجازاً بمعنی کرامات و خرق عادات۔

ید طولی بفتح اول و کسر دال مهمله و واو معروف و فتح لام بهر دو لفظ موصوف و صفت بمعنی دست درازو این کنایت ست از مهارت و کمال در صنائع و هنرها که بدست تعلق دارد۔

یدی بالفتح و تخفیف دال بمعنی دو دست و نیکی و احسان و قدرت و قوت و خواری از منتخب و شرح نصاب۔

ید بیضا نمودن معجزه و کرامات نمودن چون موسی علیه السلام دست از گریبان خود کرده می برآوردند روشن چون آفتاب می تابید۔

فصل یای تحتانی مع رای مهمله

یرغا بالفتح و غین معجمه راهوار و تیزرو و بمعنی یلغار نیز نوشته از لطائف۔

یرت بالضم و تای فوقانی منزل را گویند از رساله ترکی نوشته شده۔

یراق بضم و شین معجمه بمعنی دور ازلطائف

یرلیغ بفتح و کسر اول لام مکسور و یای معروف و غین معجمه فرمان پادشاهی لفظ ترکی ست از کشف و بهار عجم

یراق بفتح اسلحه سپاه مثل شمشیر و سپر و تیر و کمان و غیره و گاهی بمعنی مطلق سامان و اسباب [illegible] از لغات ترکی [illegible]

یرقان بفتحتین زردی چشم و بدن از [illegible] و در صحاح و قاموس بسکون ثانی نیز جائز داشته [illegible] اشعار

اُستادان بسکون و ضم نیز آمده و در صورت نفطهر بی و لفظ حرکت را که هر دو متحرک اند بسکون دوم نیز توان خواند۔

یرملون لفظیست که درین لفظ برای یاد داشت قاعده قرات نقش حروف را جمع کرده اند هرگاه که بعد نون ساکن و نون تنوین یکی از حروف یرملون واقع شود آن نون را از جنس آن حروف گردانیده با هم ادغام کنند با غنه مگر در لام و را غنه نکنند چنانچه من یقول و من ربهم و من ماء و من لدن و من ولی و من نور و غفور رحیم [illegible]

یرغو بالفتح و ضم غین معجمه و واو معروف بمعنی سیاست از رساله ترکی۔

یرامه بفتحتین و میم مهمله مفتوح نی قلم و کرمشتاب [illegible] از [illegible] و شرح نصاب

یره بفتحتین ترکی بمعنی [illegible] لغات ترکی [illegible]

فصل یای تحتانی مع زای معجمه

یزکدار سردار فوج طلایه [illegible]

یزدجرد بفتح و جیم عربی مضموم نام پادشاه که پسر زاده نوشیروان عادل بود از برهان

یزک بفتحتین و زای معجمه و کاف عربی طلایه لشکر و مقدمه لشکر که آنرا قراول نیز گویند و آن جمعی از سواران است که از لشکر خود پیش روند تا از فوج دشمن خبردار باشند و فوج طلیعه که بهندوستان آنرا ناله گویند و بمعنی [illegible] فوج نیز آمده از بهار عجم و کشف [illegible]

و سرداری [illegible] جهانگیری۔

یزدان بالفتح یکی از اسمای حق تعالی [illegible] در فارسی [illegible]

سیاستند یکی یزدان که آنرا فاعل خیر گفتندی و دیگر اهرمن که آنرا فاعل شر گفتندی از برهان۔

یزنه بالفتح و زای معجمه و نون ترکی شوهر خواهر از رشیدی و لغات ترکی و برهان۔

یزدی منسوب به یزد که بالفتح و دال مهمله نام شهریست از توابع شیراز۔

فصل یای تحتانی مع سین مهمله

یسارت توانگری از مدار و منتخب اول الف۔

یسار بفتح توانگری و ثروت و دست چپ از منتخب و کشف و صراح۔

یسر بالضم و بضمتین آسان شدن و سالی بفتح اول و کسر سین بمعنی آسان از منتخب و صراح و لطائف۔

یسیر بر وزن فقیر اندک و بمعنی آسان از کشف و منتخب و صراح۔

یسارق بفتح میم و تای [illegible] جنگ و بمعنی [illegible] و در [illegible] از لغات ترکی۔

یساول بالفتح اول [illegible] و او لفظ ترکی بمعنی سپاهی بزرگ و نقیب و چوبدار۔

یسل بفتحتین و یسال بفتح هر دو لفظ بمعنی پره فوج از مصطلحات۔

فصل یای تحتانی مع شین معجمه

یشب بالفتح و در آخر بای موحده نام سنگی قیمتی که مائل بسبزی باشد از کشف و منتخب و برهان

یشک بفتح اول و سکون ثانی و کاف عربی دندان بزرگ شتر و فیل و گرگ و اسپ و سگ که بعربی ناب و بهندی کچلی [illegible] گویند [illegible] معروف از رشیدی و سروری و برهان۔

یشم بالفتح معرب یشب نام سنگی قیمتی که مائل بسبزی باشد از کشف [illegible] برهان

فصل یای تحتانی مع عین مهمله

یعقوب کبک نر و نام نبی علیه السلام که پدر یوسف علیه السلام بودند و این لفظ عربی نیست عبرانی ست و نام امام ابو یوسف که شاگرد امام اعظم ابو حنیفه بود و نام مردی از مجتهدین مذهب نصاری از کشف و برهان و صراح و غیر آن۔

یعسوب بر وزن یعقوب بمعنی امیر زنبوران شهد و آن زنبور نر باشد کلان تر از تمامی زنبوران شهد هرجا که او رود همه زنبوران شهد تابع باشند و مجازاً بمعنی سر کرده قوم و یعسوب المؤمنین لقب مرتضی علی رضی الله عنه زیرا که در هنگام خلافت آنحضرت تمامی مومنین و صادقین در امر تابع و پیرو آن جناب بودند۔

یعوق بفتح اول و ضم عین مهمله نام بتی از بتان قوم نوح علیه السلام که بصورت اسپ بود از شرح نصاب و منتخب۔

یعمدی [illegible] احد [illegible] بمعنی بخواهد و قصد میکند و مصدر آن عمد است که بمعنی قصد کردن ست چنانچه در منتخب

فصل یای تحتانی مع غین معجمه

یغما بالفتح و غین معجمه غارت و تاراج و نام شهری از ترکستان که خوبرویان منسوب اند از کشف و برهان

یغوث بفتح اول و غین معجمه و ثای مثلثه نام بتی ست که بصورت شیر بود از شرح نصاب

یغمائی غارت کرده شده و منسوب به یغما که شهریست از ترکستان۔

فصل یای تحتانی مع فا

یفاع بفتح [illegible] زمین بلند از شرح نصاب و صراح و منتخب۔

یقون بفتحتین سرمه و توتیا از شرح نصاب

فصل یای تحتانی مع قاف

یقلمش بفتح یا و سکون قاف و فتح لام و کسر میم و سکون شین معجمه در ترکی بمعنی خویش آمده اند

یقین بی شبهه و بمعنی مرگ نیز آمده از منتخب و بعضی اهل تحقیق تعریف یقین چنین کرده اند که یقین چیزیست که زائل نشود به تشکیک مشکک و شک آنست که مساوی الطرفین باشد در وجود و عدم و الا طرف راجح را ظن باشد و طرف مرجوح را وهم گویند و در صراح نوشته که گاهی از یقین عبارت ظن باشد و از ظن یقین بدانکه یقین سه مراتب دارد اول علم الیقین دوم عین الیقین سوم حق الیقین علم الیقین دانستن امری یا چیزی باشد با قوال ثقات بطریق تواتر که اصلا شک و شبهه در آن نباشد و عین الیقین آنست که چیزی را بچشم خود دیده باشد آن یقین حاصل کرده باشد و حق الیقین آنست که کیفیت ماهیت چیزی را کما ینبغی بجمیع حواس دریافته باشد و این قسم اعلی ترین اقسام یقین است۔

یقظا بفتح یا و کسر قاف و ضم قاف هر دو آمده و ظای معجمه بیدار که ضد خفته است از صراح۔

یقظان بالفتح بیدار از صراح۔

یقطین بالفتح و طای مهمله بکسور درخت کدو و درختی که بر زمین پهن شود مثل خیار و خربزه و غیره از منتخب

یقظه بفتحات حرف ثالث و ظای معجمه بیداری که ضد خواب است از منتخب و در بحر الجواهر و کشف

فصل یای تحتانی مع کاف

یک رقیب کنایه از حق تعالی۔

یک دست یکسان از چراغ هدایت۔

یک جهت متفق۔

یک صدی ذات بدانکه منصب یک صدی ذات را ده لکه دام مقرر باشد چو یک روپیه را چهل دام باشد پس ده لکه دام را بیست و پنج هزار روپیه شوند

یکتار کنایه از اندک۔

یک چشمه کار کار خوب و آراسته از مصطلحات

یک بغل کنایه از مقدار بسیار از چراغ هدایت

یک چشم مرکب بمعنی آفتاب از شرح سکندر نامه از سیف الله احمد آبادی و خان آرزو۔

یک قلم همه و بالکل —

یکگان کسان و مردمان یا سعین و اصل یک گان بوده است کاف عربی را بجهت تخفیف حذف نموده اند۔

یکران بفتح اول و سکون کاف فارسی اسپ اشقر یعنی سرخ رنگ که موی یال و دم او سفید باشند از مدار و شرفنامه و کشف و در سروری بکاف فارسی بمعنی سپیکه رنگ آن میان زردی و سرخی باشد مؤلف گوید که ظاهرا ازین تقریر سمند مفهوم میشود و در جهانگیری بکاف عربی اسپ خوب سرآمد۔ در برهان نوشته که بکاف عربی اسپ اصیل و خوب را گویند و نیز نوشته که بعضی گویند اسپیکه اشقر رنگ باشد بشرطیکه موی یال و دم سفید دارد و نیز نوشته که بعضی گویند یعنی اسپیکه بوقت ایستادن سه پا استاده شود و یک پای پیشین را قدری کوتاه ساخته کنار سم را بر زمین نهد و اینچنین اسپ بسیار تیزرو باشد و در رشیدی بمعنی اسپ بسیار گران قیمت که قیمتش کاف عربی و وار نکرده و بعضی نوشته اند که بمعنی مطلق اسپ هم مستعمل میشود۔

یکی خوردن از صولت کسی خود را پس گرفتن و حیران و سراسیمه شدن از مصطلحات۔

یک خانه گذشتن کمان مراد از آنکه یک خانه کمان غالب شود دیگر مغلوب باشد ای کج شود از شرح قران السعدین

یک روی کردن قطع کردن بالکلیه از مصطلحات

یک پشت ناخن کنایه از مقدار قلیل۔

یک طرف افتادن متوجه شدن و بطرفی شدن

یک جلو بکسر جیم عربی و فتح لام تیز رو از مصطلحات

یک و مخلص صادق بی نفاق که در حضور و غیبت نیک گوید۔

یگانه در اصل یک گانه بود چنانکه دوگانه و سه گانه

یک دله متفق و شجاع۔

یک و نمانه یکسان از مصطلحات۔

یکی مزید علیه یک است بمعنی هر دو برابر است فرقی ندارد و گاهی بمعنی فرق آن طبع سلیم پیدا از بهار عجم

یک کالی حرف ششم با موحده بمعنی فشیل در کاری شتابی از رشیدی و در برهان بمعنی اسپ کوتل و بمعنی مستعد کاری شدن۔

یک چشمی پیک نظر هم نیک بد را و دیدن از شرح سکندر نامه۔

یکتهی بفتح فوقانی جامه یک تهی چنانچه در ایام گرما پوشند۔

یکرنگی بی نفاق از برهان۔

فصل یای تحتانی مع لام

یلدا بالفتح شب تاریک و دراز شبی ست که در آخر سیر درجه قوس واقع شود یعنی در آخر ماه آذر که هندی پوس گویند واقع شود و آن شب درازتر از همه شبهای سال است و آنرا نحس گویند از برهان و مدار و صاحب کشف از زفان گویا نقل کرده که شب یازدهم که آفتاب در جدی باشد یعنی شب یازدهم ماه دی که آنرا بهندی ماه گویند و آنچه مؤلف را از علم نجوم تحقیق شده آنست که روزیکه آفتاب یازدهم درجه برج قوس طی نماید کوتاه تر از همه روزهای سال باشد و زمستان درازتر از همه شبهای سال شب آن زمستان این اتفاق بر عشره دوم آذر ماه می افتد و آذر مطابق پوس باشد بانکه تفاوت

یلسب مرد یکه بلوا زهم اند و رایج عمل نماید از شرح قصائد خاقانی۔

یلوج بفتحتین و ضم واو و جیم عربی بمعنی پیغمبر از رساله ترکی و مدار۔

یلغار بالفتح ترکیست بمعنی دویدن بر فوج دشمن در اصل یلجار بود چون در ترکی هر یکی را از حرکات ثلاثه بشکل مناسب هر یکی از حروف علت نویسند الف اول فتح یای تحتانی است والف دوم فتح غین معجمه پس ایغار برین تحقیق در تلفظ بوزن خنجر باشد لیکن در کتابت الف اول را نمی نویسند۔

یلدگز بفتح اول و سکون ثانی و ضم دال مهمله و فتح کاف فارسی زای معجمه نام پدر قزل ارسلان

یلمق بالفتح و میم مفتوح معرب یلمه بمعنی قبا از منتخب

یلاق بالفتح نام پادشاه ترک از شرح خاقانی

یل بالفتح پهلوان و شجاع و آزاد از سروری و برهان و بالضم در ترکی راه را گویند از لغات ترکی

یلبان جو آیا تپیدن تیغ از مصطلحات

یلمه بفتحتین جامه ای سوزنی که از زره کلاه و پوستین جو آیا است از شرح نصاب و صراح

یلقه بفتحتین سپاه شده و سرادق خیمه گاه افراشته شده و آزاده و بمعنی جوان تازه از فلسفه برهان و رشیدی

یلمه بالضم نخچیر در لغات ترکی بحیوانات خود زنند لفظ ترکی ست از شرح گل کشتی۔

یللی بفتح اول و ثانی تشدید لام اول و کسر لام دوم و یای مجهول کلمه ایست که جوانان در هنگام نشاط گویند از مصطلحات۔

یلمی بالضم راهبر یک گذربان و گدای که نشیمن۔

یلن بالضم در ترکی نام داه و جی بمعنی ارزنده از برهان۔

فصل یای تحتانی مع میم

یماک بالفتح اول و کاف عربی نام پادشاه و نام غلام قیصر روم از سوید و غیره۔

یمک بفتحتین نام شهریست حسن خیز و نام پادشاه معیست از برهان۔

یمام بالفتح کبوتر صحرائی از کنز۔

یم بالفتح و تشدید میم دریا از منتخب و در استعمال فارسی بتخفیف هم می آید۔

یمان بالفتح منسوب بیمن که ملکی ست بطرف جنوب هند بائل مغرب از کشف و منتخب۔

یمن بالضم خجسته شدن و برکت و مبارکی و بفتحتین ملکیست معروف و عمده در اقلیم اول و دوم چون آن ملک بجانب یمین کعبه است لهذا یمن خطاب کرده اند و بعضی قرار داده اند که در کعبه مشرق ست و بعضی از سراج و شرح نصاب الصبیان نقل۔

یمین بفتح دست راست و طرف راست و بمعنی سوگند و توانائی و قوت و منزلت نیکو از منتخب و کشف اللطائف۔

یمکن بضم اول و سکون میم و کسر کاف و ضم نون صیغه مضارع معروف بمعنی امکان میدارد یا خود از امکان مگر فارسیان در محاورات خود نون یمکن را مثل نون ساکن میخوانند۔

یمکیسر بالا و فتح میم بمعنی خوراک و این لفظ ترکی ست از لغات ترکی نوشته شد کسانیکه بعید از لطائف روز نیاران نمند نوشته اند و صحیح بیراکان است۔

یمانی منسوب بیمن که نام ملکیست معروف بجانب یمین کعبه از طیبی شرح مشکوة و شرح الصراح و منتخب و لفظ یمانی عوض یکی از یای نسبت و الف آن گفته اند یمنیو و یمانی بالف و تشدید یا ناصحیح است و عوض مگر یمانی بتخفیف تحتانی با بمعنی تشدید یای۔

فصل یای تحتانی مع نون

ینگچا بالفتح و کاف فارسی زن برادر و زن عم و بمعنی کدبانو و بمعنی مشاطه نیز آمده از لطائف۔

ینبوع بالفتح چشمه بزرگ از کشف و منتخب و لطائف۔

ینابیع بفتح و یای تحتانی معروف و عین مهمله چشمهای بزرگ آب این جمع ینبوع ست از منتخب۔

ینبک آئین و روش و نام جزیره۔

ینپلو بفتح یا و فتح نون و سکون بای فارسی و ضم لام نام کاروان و قافله و بازار یکه دران از هر طرف اجناس آورده فروشند از برهان و در لطائف بتقدیم بای فارسی بر نون۔

فصل یای تحتانی مع واو

یوم الحساب روز قیامت که مدت پنجاه هزار سال باشد۔

یواقیت بفتح جمع یاقوت۔

یوح بواو معروف و حای مهمله آفتاب از منتخب و قاموس و کشف و مدار۔

یوم التناد روز قیامت چراکه یکی دیگری را دران روز ندا خواهد داد که بفریاد من برس کسی نخواهد رسید از لطائف و لفظ تناد در اصل تنادی بود مصدر از باب تفاعل یای آخر بسبب تخفیف قطع شده است۔

یوم النشور روز رستخیز چه نشور بمعنی زنده شدن ست از صراح۔

یورر بضم یا و واو و غیر ملفوظ و فتح رای مهمله اول در ترکی بمعنی چهار سکپند۔

یوم الباحور حرف ششم با نی موحده و حای مهمله بمعنی روز بحران الغلاه تعیین آن نزد اکثر اطبا چنین ست که از روز ابتدای مرض روز هفتم و اربعه یا هفتم یا نهم یا یازدهم و چهاردهم و هفدهم و نوزدهم و بستم و بست و یکم و بست و چهارم و بست و هشتم۔

یوز بواو معروف و زای معجمه درنده که آهو و صید کند و خوردن شیر را بسیار دوست دارد و بهندی چیتا گویند و بمعنی جستن و تلاش کردن یوز داز تحقیق است و در ترکی لفظ یوز بمعنی صد باشد که نام عدد معروفست از لطائف و خیابان و غیره۔

یونس بالضم و هر سه حرکات نون مگر ضم نون افصح ست اسم نبی علیه السلام که ماهی نشان فرو برده بود از قاموس و صراح۔

یواشق بضم لام و شین معجمه اسپ کتل السیراز تشابه باصنعت داده که الغ سواری بزرگ باشد و این ترکی ست از لطائف۔

یورش بضم یا و واو غیر ملفوظ و ضم رای مهمله و شین معجمه لفظ ترکی ست بمعنی بردن دشمن و بدین سواری کردن بر تهیه تعجیل کوچ کردن لیکن مدار و لطائف از لغات ترکی۔

یوشیغ بالضم و غین معجمه و او مجهول بیکه برگرد گاو قلبه بند و بهندی جوا نامند از لطائف۔

یوشیتیل بضم یا و واو معدوله که علامت ضم یای معدوله سکون نون و فوقانی و کسر تحتانی ساکن دیگر بمعنی سال اسپ این رساله ترکی نوشته شد۔

یونان بالفتح مگر مشهور بضمه و آن ملکی ست در اقلیم پنجم داخل و در کنشام یونان بن یافث ابن نوح آباد شده از لب اللباب۔

یوزیدن طلب نمودن و جستن۔

یوبیه بواو مجهول حرف ثالث یای تحتانی قصد و عزم۔

یوزنگیه بالضم اول و واو معدوله و سکون زای معجمه و فتح نون و فوقانی و کاف فارسی جای یوزن نظره و بعض بمعنی جای چوکی نوشته از لطائف۔

یوزه بواو معروف و زای معجمه تشنه درخت مولیته۔

یوتی بواو معروف فا کسیو بهوه گو از لطائف۔

یوچی بضم یا و واو معدوله و سکون الم و کسر جیم فارسی محافظ راه و دلاهار از لغات ترکی و یول بالضم در ترکی راه و چی بمعنی فرزنده بمعنی گدائیکه سر راه مردم نشیند و سوال کند۔

یونی بواو معروف و آخر یای حذف نون یا او معروف بمعنی دانگ ست از شرح خاقانی۔

یوزباشی سردار صد کس از لغات ترکی۔

فصل یای تحتانی مع های هوز

یهودا بالفتح نام برادر کلان یوسف علیه السلام و نام مردی دیگر۔

یهود جمع یهودی بمعنی جهودان است موسی علیه السلام از لطائف و منتخب۔

فصل یای تحتانی مع یای تحتانی

ییلاق جای سرد که اکثر در فصل تابستان آنجا باشند و این ترکی ست از مصطلحات وغیره۔

ییل بروزن فیل بمعنی سال از لغات ترکی مشتق۔

ییلان بروزن نیلان لفظ مفرد ست بمعنی مار از لغات ترکی۔

تمام شد غیاث اللغات

الف

۵۷۱

[illegible]

ب

رفتن و وزن و اصابت

... نو ... دیگر ... بودن

پیدا کردن ...

یکی ...

سرگوفتن ...

رفتن اجابت ...

[illegible]

ب

۵۶۵

باب الباء الفارسیة

با واو و قاف و دیگر باقی حروف کتاب نویسند

[illegible]

[illegible]

[illegible]

شرح

جای فلانی خالی و جای فلانی سبز

۵۸۴

[illegible]

جام گیتی نمای [illegible] جهان [illegible]

[illegible]

[illegible]

باب الحاء المهمله

[illegible]

باب الدال المهمله

[illegible]

۵۹۲

باب الراء المهمله

باب الذال المعجمه

[illegible]

باب السین المهمله

ساوجبلاغ [illegible]

[illegible]

[illegible]

ساوجبلاغ اردوی ... [illegible]

... ساوجبلاغ [illegible] ... ساوجبلاغ مکری ... [illegible]

[illegible]

۵۹۶

٥٩٨

اصطلاح

۶۰۰

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

باب شین معجمه

۶۰۳

[illegible]

باب الصاد المهمله

[illegible]

باب الضاد المعجمه

باب الطاء المهمله

باب العین المهمله

عطر جهانگیری

یاقوت

عصای

باب الفای

باب العین المهمله

باب القاف

ق

[illegible]

باب القاف

گاه در کلمهٔ چند [illegible] باب [illegible] ما قبل آن مجزوم مقید بود [illegible] مشکل [illegible] بنیان و تکیه

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

٩١٠

[illegible]

٢

[illegible]

باب الکاف الفارسیه

[illegible]

۶۱۳

[illegible]

فصل خزان [illegible] بستان [illegible]

[illegible]

۶۱۵

اول نوعی است از گل و آن سه [illegible]

[illegible]

باب اللام

لاله عباسی

[illegible]

باب سیم

[illegible]

۹/۷

[illegible]

۶۱۸

۶۱۹

باب النون

[illegible]

ن

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

و

۷۳۳

باب الواو

باب ۱

[illegible]

[illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible]

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
قصص الانبیاء کلاں نظامی	ہ	[illegible]
قصص الانبیاء خورد	ہ	۶ر
روائح المصطفیٰ فی ...	ف	عہ
مجموعہ پنج سورہ	ہ	[illegible]
مناجات کلاں	ہ	ـر
مباحثہ حبیب	ہ	ـر
مخزن الرزق	ہ	۱ر
نسب نامہ	ف	ـر
نسیم جنت	ہ	۲ر
روایت بسم اللہ	ہ	ـر
قیامت نامہ فارسی	ف	سار
تکمیل الایمان	ف	۲ر
معجزہ آل نبیؐ	ہ	ـر
مے باید دید	ف	ـہ
حجۃ الاسلام	ہ	ـر
بہشت کا دروازہ	ہ	۱ر

کتب تصوف واخلاق

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
صراط المستقیم	ف	۵
ارشاد الطالبین از قاضی ثناء اللہ صاحب پانی پتی رح	ف	۱۲ر
تذکرۃ الاولیا	ہ	عمر
ارشاد مرشد	ہ	ـر
انوار محمدی	ہ	۴ر
تحفۃ العاشقین	ہ	ـلـ
گلزار ابراہیم	ہ	۲ر
گلدستۂ کرامت	ہ	۲ر
مثنوی بوعلی قلندر رح	ف	ـہ
مثنوی شیخ بہلول رح	ف	ـہ
ذخیرہ کرامت حصہ اول	ہ	ـر
ذخیرہ کرامت حصہ دوم	ہ	۱۲ر
کلیات امدادیہ	ہ ف	۸ر
اعجاز غوثیہ	ہ	۱ر
کرامات حضرت محبوب سبحانی	ہ	ـہ
منظوم غوثیہ	ہ	ـہ
نظم قادریہ	ہ	ـلـ
حکایات الصالحین	ہ	۳ر
مقاصد الصالحین	ہ	۲ر
زاد التقویٰ	ہ	۱ر
مناقب حافظیہ	ف	عہ
رفیق السالکین	ہ	ـہ

میلاد و قصائد نعتیہ

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
مولود جدید	ہ	۲
مولود شہید	ہ	۳ر
مولود دلپذیر حصہ اول	ہ	۱ر
ایضاً حصہ دوم	ہ	۲ر
مولد کمال البصر	ہ	۱ر
مجموعہ مولد بہار ...	ہ	۱ر
مولد بہار جنت	ہ	۱ر
مجموعہ خدا کی رحمت	ہ	ـلـ
گلدستۂ معراج	ہ	ـہ
مولد بہار خلد	ہ	۱ر
مولد راحۃ القلوب	ہ	۲ر

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
قندیل عرش	ہ	ـہر
انتخاب عرشی	ہ	۱ر
ناصر العاشقین	ہ	۱ر
گلزار نعت	ہ	۱۲ر
نعت عرشی	ہ	ـہ
میلاد صبوحی	ہ	
میلاد احمدیؐ	ہ	۱ر
اختر محمدیؐ	ہ	۲ر
نعت مصطفیٰؐ	ہ	۱ر
شان رحمت	ہ	ـر
مولود دلپسند	ہ	ـہ
مدنیت ہی نعت حصہ اول	ہ	ـلـ
ایضاً حصہ دوم	ہ	ـلـ
ایضاً حصہ سوم	ہ	سلـ
نعت احمدؐ	ہ	۱ر
نجم الضیا حصہ اول	ہ	۱ر
ایضاً حصہ دوم	ہ	۲ر
مولود سعدی	ہ	۱ر
تحفۂ اخیار	ہ	۴ر
زیور ایمان	ہ	۳ر
مولود کی دعوت دعام	ہ	ـر
مرآۃ السرور	ہ	۳ر
باغ رسول	ہ	۱ر
مولود شمس الضحیٰ	ہ	ـہ
مولد سعیدی	ہ	۱ر
مجموعہ دیوان لطف	ہ	۱ر
عین الیقین	ہ	۱ر
احیاء القلوب	ہ	۲ر
مولد برزنجی مترجم	ع ہ	ـلـ
فضائل درود وسلام	ہ	ـر
دافع الاوہام	ہ	۱ر
...	ہ	ـہ

کتب شہادت

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
جنگ نامہ کربلا	ہ	۴ر
جنگ نامہ ...	ہ	ـہ
شہادت نامہ مع نوحہ جات	ہ	ـہ
جنگ نامہ محمد حنیف	ہ	۲ر
جنگ نامہ زیتون	ہ	۲ر
جنگ نامہ حضرت علیؓ	ہ	۱ر
جنگ نامہ زیتون	ہ	۲ر
مناصر الشہادتین	ہ	۹
ذکر الشہادتین	ہ	۴ر

کتب درسی اردو وفارسی

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
مجموعۂ حروف تہجی مع ...		
پندنامہ مترجم نظم	ف	۱ر
الف بے مع فوائد ترجمہ	ہ	۱ر
تشریح الحروف	ہ	ـر
دستور تہجی	ف	۴ر
لڑکوں کا کھیل	ہ	ـہ
فارسی نامہ	ف	ـر
قانون نامہ	ف	ـہ

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
کربلا	ف	ـر
کربلا دانش	ف	ـہ
کربلا مترجم	ف ہ	ـہ
کربلا منظوم مترجم نظم	ف ہ	ـہ
مسدس کربلا	ف ہ	ـہ
ماقیمان	ف	ـ
خالق باری	ف	ـ
خوشحال صبیان	ف	ـ
آمدنامہ	ف	ـہ
دستور الصبیان	ف	ـہ
میزان فارسی	ف	ـ
محمود نامہ فارسی	ف	ـ
تعلیم عزیزی	ف	۱
انشائے نامی	ف	ـ
پندنامہ فریدالدین عطارؒ	ف	ـلـ
آسانی الحساب حصہ اول	ہ	۲ر
مصدر فیوض	ہ	۲ر
زبانی حساب	ہ	ـہ
سلک سلسل	ہ	ـہ
مخزن الحساب	ہ	۴ر
کشت نامہ	ہ	ـ
نسخۂ تعلیمیہ	ہ	
گفتگو نامہ فارسی	ف	ـ
انشای خرد افروز	ہ	ـ
گلستان مع فرہنگ	ف	ـلـ
ایضاً انتظامی	ف	ے
گلستان مترجم	ف ہ	ے
بوستان مترجم	ف ہ	۹
بوستان مع فرہنگ	ف	۸
ایضاً انتظامی	ف	۱۰
بہار دانش	ف	۱۱
قدسا کا ہمرانی	ف	۴ر
انشای صفدری	ف	ـلـ
انشای منیر	ف	۱ر
انشای عجیب	ف	ـہ
انشای تمیز	ف	۱
انشای مادھورام	ف	ـ
انشای خلیفہ	ف	۲ر
انشای خلیفہ مترجم	ف ہ	۴ر
انشای فاتح	ف	۱ر
انشای دلکشا	ف	۱ر
انشای جامی	ف	۲ر
انشای مظہر	ف	ـہ
فصیح الانشا	ف	۲ر
رقعات عالمگیری	ف	ـہ
رقعات عزیزی	ف	ـ
رقعات امان اللہ حسینی	ف	۱ر
عبد الواسع	ف	۲ر
قواعد فارسی	ف	ـ
جواہر الترکیب	ف	۲ر
چہار گلزار	ف	ـہ
اخلاق محسنی رزاقی	ف	۲ر
بہارستان جامی	ف	ـہ

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
جنگ نامہ نعمت خان	ف	ـہ
حسن عشق	ف	ـہ
مینا بازار	ف	ـلـ
شرح مینا بازار	ف	۱۳ر
شرح گلستان محمد اکرم	ف	۸ر
لیلیٰ مجنون نظامی	ف	سور
لیلیٰ مجنون خسرو	ف	۱ر
زلیخا انتظامی نہایت صحیح	ف	۸ر
زلیخا مترجم	ف ہ	۱۲ر
سکندر نامہ انتظامی	ف	۱۳ر
انوار سہیلی مصطفائی	ف	عہ
قواعد اردو حصہ اول	ہ	۹ر
ایضاً حصہ دوم	ہ	ـلـ
ایضاً حصہ سوم	ہ	ـہ
ایضاً حصہ چہارم	ہ	۴ر
پنجہ نگارین حصہ اول	ہ	
برائے مشق حروف	ہ	۱
ارژنگ چین	ہ	۲ر

کتب دواوین واشعار

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
دیوان مخفی	ف	۳ر
دیوان حافظ مترجم	ف ہ	عہ
دیوان مراد	ہ	۱۲ر
دیوان ضامن	ہ	۲ر
دیوان صادق	ہ	۲ر
قانون راگ	ہ	۲ر
مجمع الاشعار	ہ	۳ر
چمن بے نظیر	ہ	۹ر
راگ چمن	ہ	ـلـ
واسوخت امانت	ہ	ـہ
گلدستۂ امانت	ہ	ـہ
گلزار سخن	ہ	۱ر
واسوخت قلق	ہ	ـ
بہار گلشن	ہ	ـہ
عندلیب چمن	ہ	۱ر
ترانۂ عشاق	ہ	۱ر
دیوان نویدی	ف	ـ

کتب قصص

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
باغ و بہار	ہ	۴ر
حاتم طائی یعنی آرائش محفل	ہ	۵ر
گل صنوبر	ہ	۱ر
مجموعہ بادشاہ روم و عجم	ہ	۱ر
اندر سبھا باتصویر	ہ	ـہ
ایجاد تحسین	ہ	ـہ
چہار سیر نامہ باتصویر	ہ	ـہ
زلیخا اردو	ہ	۲ر
پنج رنگ نامہ	ہ	ـہ
لیلیٰ مجنون	ہ	۱ر
مجموعہ ...	ہ	۱ر
بادشاہ ...	ہ	ـ
مجموعہ ...	ہ	ـہ
قصہ ...	ہ	ـ

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
مثنوی میر حسن باتصویر	ہ	۱ر
آگر گل	ہ	۱ر
بکٹ کہانی	ہ	ـر
بیتال پچیسی	ہ	۲ر
سنگھاسن بتیسی	ہ	۲ر
پدماوت	ہ	۲ر
تصویر عشق	ہ	ـہ
سراپا پری	ہ	ـر
طلسم روحانی	ہ	۲ر
قصۂ سیاہ پوش	ہ	ـر
گوپی چند	ہ	ـر
قصۂ گلفام	ہ	ـر
اندر جال	ہ	۲ر

کتب لغت

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
غیاث اللغات مع ...		
منتخب اللغات مع چراغ ہدایت	ف	عمر
کریم اللغات مع عظیم اللغات	ہ	ے

لغات قرآن قرآن شریف کی یہ پوری لغت جسکا تاریخی نام عمدہ لغات قرآن ہے درحقیقت اسم بامسمّٰی ہے آج تک ایسی لغت نہیں چھپی تھی اسمیں ہر لفظ کا عربی اور کریم اللغات کی ترتیب پر کامل کر سہرے سے شروع ہوا ہے تاکہ تلاش میں دیر اور دقت نہو ہر لفظ کے معنے اردو میں لکھے ہیں تاکہ کم علم بھی باسانی سمجھ لیں اور قرآن شریف میں جو کہیں آدمی یا مقام کا نام آیا ہے اسکا بھی حال اس لغت میں درج ہے تاکہ معلومات زیادہ ہو۔ اس عمدہ لغات قرآن کی ایک ایک جلد ہر مسلمان کے پاس رہنی ضرور ہے تاکہ قرآن شریف کے معنی سمجھ کر ثواب سے مالا مال ہوں کیونکہ ترمذی میں ہے کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا جس نے قرآن پڑھا اور یاد کیا اسکے حلال کو حلال اور حرام کو حرام جانا اسکو سمجھ کر اسپر عمل کیا اللہ تعالیٰ اسکو بہشت میں داخل کریگا اور اسکی شفاعت اسکے گھر کے ایسے دس شخصوں کے حق میں قبول کریگا جنکو دوزخ کی آگ واجب ہوگئی۔ باوجودیکہ یہ لغت پورے قرآن شریف کی ہے اسکا کوئی لفظ چھوڑا نہیں گیا تاہم اسکی قیمت کم رکھی ہے جو لوگ اسے خریدینگے بے ساختہ کہیں گے ع
جہاں دے چند دادم جان خریدم
بحمد اللہ عجب ارزاں خریدم

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
قیصر درخبر ...	ہ	۹
فیض شاہجہانی	ہ	۱ر
صراح مع تنزیل	ع	ـلـ
منتخب اللغات فقہ	ف ہ	۴ر
فرہنگ گلستان	ف	ـہ
فرہنگ بوستان	ف	ـہ
اللغات ...	ف	

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت	نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت	نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت	نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت	نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
منتخب اللغات نہایت صحیح	ف	١٣/	تقریب الاطفال	٥	٢/	قال اقول	ع	٢/	شرح میزان منطق	ف	٢/	سیرت ابن ہشام	ع	٢/
کتب درس نظامی			ترکیب اصل جملہ	٥	٠/	شرح سلم ملا حسین	ع	١٠/	شرح مسلم الثبوت	ع	عدر	مقدمہ ابن خلدون	ع	٨/
			ذرمول اکبری	ف	٠٣/	دیوان سید کا علی	ع	٧/	مطول	ع	١٢/	ہدیہ سعیدیہ	ع	عہر
شرح میزان الصرف	ف	٢/	ہدایۃ النحو	ع	٣/	اخوان الصفا	ع	عہر	تاریخ فرشتہ مقالہ دوم			**کتب طب**		
پنج گنج انتظامی	ف	٢٥/	کافیہ مع شرح سید شریف	ع	٩/	نفحۃ الیمن محشی	ع	٨/	القدر الصاب جامعہ سوم					
صرف میر	ف	١/	شرح جامی مع حاشیہ			مختصر معانی محشی	ع	عہر	مدرسہ عالیہ کلکتہ	ف	٥/			
دستور المبتدی	ف	١٢/	عصام کامل	ع	پکا	فتوح الشام محشی	ع		تاریخ فرشتہ مقالہ دواز دہم			تدابیر معالجہ مجیبہ	ف	١/
نحو میر	ف	٢٠٢/	شرح تہذیب مع تحفہ			القدر الصاب مدرسہ کلکتہ	ع	٧/	القدر الصاب جامعہ دوم	ف	٥/	رسالہ قارورہ	٥	٢/
تشریح مائۃ عامل	ع	٢/	شاہ جہانی	ع	١٣/	تیموری محشی القدر الصاب	ع	عہر	تاریخ الخلفا	ع	عہم	شرح دری الطب	٥	/
ایضاً کلان نظامی	ع	٨/	مجموعہ منطق	ف	٣/	قلیوبی محشی	ع	اعہ	مقامات بدیع ہمدانی	ع	٥/	زین نامہ رنگین	٥	/

اعلان - واضح ہو کہ نسخہ نور الہدایہ یعنی ترجمہ شرح وقایہ بیست بار مطبع نظامی مین چھپا اور ہر مرتبہ طالبون کی کثرت سے ہاتھون ہاتھ بکا چنانچہ چوتھی مرتبہ وہ نسخہ نہایت عمدہ طیار کیا اور اسکی تصحیح ودرستی مین محنت ومشقت کے ساتھ ایک زمانہ گذرا اور اصل نسخہ عربی کی عبارت سے اسکے تمام مسائل اور دلائل کے ملانے اور جابجا عبارات گھٹانے بڑھانے اور جدید حواشی چڑھانے مین صرف زر کثیر ہوا اور بہت خرچ پڑا اب کامل طور سے جیسا کہ جی چاہتا تھا صحیح اور درست ہو گیا تصدیق اس کلام کی ناظرین کو وقت مطالعہ کے ہوگی اور خود وہ کتاب اس دعوے کی شہادت دیگی فی الحال اُس نسخہ مصححہ محشّٰی کو اپنے مطبع رزاقی واقع کانپور مین بعد تصحیح ونظر ثانی محشّی اول یعنی والد ماجد جناب مولانا الحاج الحافظ محمد عبد الغفار صاحب لکھنوی مرحوم طبع کیا ہے نسخہ مطبوعہ سابق سے عمدہ وزیبا بنایا ہے جن صاحبون کو مطلوب ہو بارسال زر قیمت ہر دو یہ کتاب دکان کتب حاجی محمد سعید صاحب واقع کلکتہ خلاصی ٹولہ نمبر ۵۵ یا مطبع رزاقی واقع کانپور سے منگوا لین لیکن کوئی صاحب نفع دنیا کی طمع سے اس دین کی کتاب کو بلا اجازت راقم کے چھپوا کر مواخذہ سرکاری کا بار نقصان نہ اٹھائین اسواسطے کہ حق تالیف وتحشیہ وغیرہ اسکا مالک مطبع نظامی نے مجھ مشتہر کے ہاتھ بیع کر دیا اور حسب منشاء قانون ۱۸۶۷ع داخل رجسٹری ہو کر مطبع ہذا مین محفوظ رکھا گیا اب کوئی صاحب بغیر میری اجازت صریح کے اسکے چھاپنے کے مجاز نہین ---

دیوان حافظ مترجم

مسلمانون مین کون ہے جو حضرت حافظ علیہ الرحمۃ کو نہین جانتا کون ہے جو آنکے فضائل وکمالات کا معترف نہین کون ہے جو آنکے تقدس اور مقبول بارگاہ یزدانی ہونے کا قائل نہین کون ہے جو انکو عزت کی نگاہ سے نہین دیکھتا یون تو کون مسلمان ہے جو انکا نام تعظیم وتکریم سے نہین لیتا لیکن صوفیائے کرام کے دل مین جو کچھ آنکی قدر ومنزلت ہے اُسکو اہل ذوق ہی خوب سمجھ سکتے ہین اور آنکے کلام کے ساتھ جو کچھ آنکو دلبستگی اور شیفتگی ہے اُسکا اندازہ اہل ذوق کر سکتے ہین آنکا دیوان کیا ہے اسرار معرفت کا گنجینہ اور رموز حقیقت کا خزینہ ہے جسمین انھون نے اپنی واردات قلبی کو اس خوش اسلوبی سے ادا کیا ہے کہ اہل دل غش کر جاتے ہین اور حالات اور کیفیات کو اس خوبی سے تحریر کیا ہے کہ اصحاب حال دل تھام کے رہجاتے ہین لیکن باوجود ان سب باتون کے وہ دیوان فارسی زبان مین تھا اسلیے اُسکا پورا لطف حاصل کرنے سے اکثر اہل ذوق محروم رہا کرتے تھے اور ایسے نایاب درنایاب مضامین سے استفادہ نہ حاصل کر سکتے تھے اور اپنے ارمان بھرے دل کو فارسی زبان مین کامل مہارت نہ رکھنے کی وجہ سے مسوس کر رہجاتے تھے اس لحاظ سے مطبع کچھ عرصے سے خواہان تھا کہ اسکا اگر ترجمہ اردو ہو جائے تو بہت ہی مناسب ہے چنانچہ خوش قسمتی وحسن اتفاق سے جناب مولوی منشی میرزا جان صاحب ہیڈ فارسی مشن اسکول کانپور ساکن دہلی نے اس گنہگار کو اپنی عالی ہمتی سے اپنے ذمہ اور نہایت کوشش وجانفشانی سے مطلب خیز با محاورہ اردو ترجمہ فرمایا - حق یہ ہے کہ نہ مطبع زر کثیر صرف کرتا اور نہ ایسا قابل مترجم ملتا بس با محاورہ ترجمہ دستیاب ہوتا یہ مطبع کی خوش نصیبی کا باعث ہے کہ سارے اسباب بسہولت جمع ہو گئے اور پھر اسکے طبع کرنے مین جیسی صفائی اور حسن ترتیب سے کام لیا گیا ہے وہ دیکھنے کے متعلق ہے - ہر شعر فارسی کے نیچے ساتھ ہی ساتھ اردو ترجمہ کے درج کر دیا ہے گویا صورۃ الجمیل یعنی لسان الغیب کا پورا سامان بن گیا ہے حافظ علیہ الرحمۃ کی فارسی نظم تو نظم ہی ہے اسکے ہمرکاب اردو ترجمہ کی سلاست وروانی بھی باوجود نثر ہونیکے نظم سے کچھ کم لطف نہین دیتی ہم زیادہ تحریر فضول سمجھتے ہین اور اسکی عمدگی کا فیصلہ ناظرین کی انصاف پسند طبیعتون کو حوالہ کرتے ہین لیکن بغیر اسقدر کہے ہم نہین رہ سکتے کہ ناظرین ہمارے کہنے سے ایکبار تو اسے ضرور ملاحظہ فرمائین پھر اسکی خوبیان اُسکی خریداری پر خود ہی آپکو مجبور کر دینگی قیمت اُسکی ہر جلد کی دو روپیہ ہے جن صاحبون کو مطلوب ہو وہ جلد طلب فرمائین ورنہ تھوڑے دنون کے بعد طبع ثانی کا انتظار کرنا ہوگا -